

בראשית (ט) (מ)

• [פרשת בראשית](#) • [פרשת נח](#) • [פרשת לך לך](#) • [פרשת וירא](#) • [פרשת חיי שרה](#) • [פרשת תולדות](#) • [פרשת ויצא](#) • [פרשת וישלח](#) • [פרשת וישב](#) • [פרשת מקץ](#) • [פרשת ויגש](#) • [פרשת ויחי](#)

פרשת בראשית

[פרק-א](#) [פרק-ב](#) [פרק-ג](#) [פרק-ד](#) [פרק-ה](#) [פרק-ו](#)

פרשת נח

[פרק-ז](#) [פרק-ח](#) [פרק-ט](#) [פרק-י](#) [פרק-יא](#)

פרשת לך לך

[פרק-יב](#) [פרק-יג](#) [פרק-יד](#) [פרק-טו](#) [פרק-טז](#) [פרק-יז](#)

פרשת וירא

[פרק-יח](#) [פרק-יט](#) [פרק-כ](#) [פרק-כא](#) [פרק-כב](#)

פרשת חיי שרה

[פרק-כג](#) [פרק-כד](#) [פרק-כה](#)

פרשת תולדות

[פרק-כו](#) [פרק-כז](#) [פרק-כח](#)

פרשת ויצא

[פרק-כט](#) [פרק-ל](#) [פרק-לא](#) [פרק-לב](#)

פרשת וישלח

[פרק-לג](#) [פרק-לד](#) [פרק-לה](#) [פרק-לו](#)

פרשת וישב

[פרק-לז](#) [פרק-לח](#) [פרק-לט](#) [פרק-מ](#)

פרשת מקץ

[פרק-מא](#) [פרק-מב](#) [פרק-מג](#) [פרק-מד](#)

פרשת ויגש

[פרק-מה](#) [פרק-מו](#) [פרק-מז](#)

פרשת ויחי

[פרק-מח](#) [פרק-מט](#) [פרק-נ](#)

פרשת בראשית

בראשית פרק-א

[א](#) בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ:

יונתן בראשית מן אַוּלָא בְּרָא יְיָ יְת שְׁמִיָּא וְיֵת אֲרָעָא : (תרגום יונתן)

רש"י בראשית אמר רבי יצחק, לא היה צריך להתחיל (א) את התורה אלא מהחדש הזה לכם, שהיא מצוה ראשונה שנלפטו (ב) ישראל (כי עיקר התורה אינה אלא למצוותיה, והגם שנמצאו בס' בראשית ג"כ קצת מצוות כמו מילה וגיד הנשה, היה יכול לכותבו בהדי שאר המצוות), ומה טעם פתח (ג) בצבראשית, משום כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים (תהלים קי"א, ו.י.), שאם יאמרו אומות העולם לישראל, ליסטים אתם, (ד) שכבשתם ארצות שבצעה גוים, הם אומרים להם, כל הארץ של הקב"ה היא, הוא ברואה (נשמע מהודעת הבריאה) ונתנה לאשר ישר בעיניו, (כנשמע מספורי אדם הראשון ומצול והפלגה וסדום ומלחמת אברהם עם המלכאים ומפלת מצרים. ויחושת הארץ היא משכר המצוות וחשובה כמנ"ו ועיין מזה באריכות ברא"ש ויפ"ת) **ברלוננו נתנה להם, וברלוננו נטלה מהם ונתנה לנו** (ביפ"ת כתב שכ"ז הוא מהתנחומא, רק פסוק כח מעשיו וגו' לקחו רש"י מהבראשית רבה ע"ש, אך בילקוט פסוק החודש, הביא בשם התנחומא כמו שהוא כאן, וי' בשה"ר פ' הביאנו): **בראשית ברא**. אין המקרא הזה אומר אלא דורשני, (ולפטו צריך לשנות נקודת תיבת ברא, ולהורות סדר הבריאה ג"כ א"א כמ"ש בסמוך) (ה) כמו שאמרו חז"ל (בראשית רבה א, ו.) **בשביל התורה שנקראת ראשית דרכו** (משלי ה, כב.), (ו) **ובשביל ישראל שנקראו ראשית תבואתו** (ירמיה ב, ג.), **ואם זאת לפרש כפטו (ז) כך פרשו, בראשית בריאת שמים וארץ, והארץ היתה תוהו ובהו וחושך וגו', ויאמר אלהים יהי אור. ולא בא המקרא להורות סדר הבריאה לומר שאלו קדמו, שאם בא להורות, כך היה לו לכתוב, בראשונה ברא את השמים וגו', שאין לך ראשית במקרא שאינו דבוק לתיבה שלאחריו, כמו בראשית ממלכת יהויקים** (שם כו, א.), **ראשית ממלכתו** (בראשית י, י.), **ראשית דגנך** (דברים יח, ג.), **אף כאן אתה אומר בראשית ברא אלהים וגו' כמו בראשית ברא (ח), ודומה לו תחלת דבר ה' בהושע** (הושע א, ב.) **(ט), כלומר תחלת דבורו של הקב"ה בהושע ויאמר ה' אל הושע וגו'. ואם תאמר להורות בא שאלו תחלה נבראו (י), ופירשו בראשית הכל ברא אלו, ויש לך מקראות שמקצרים לשונם וממעטים תיבה אחת, כמו כי לא סגר דלתי בטני** (איוב ג, י.), **ולא פירש מי הסוגר, וכמו ישא את חיל דמשק** (ישעיה ה, ג.), **ולא פירש מי ישאנו, וכמו אם יחרוש צבקים** (עמוס ו, יב.), **ולא פירש אם יחרוש אדם צבקים, וכמו מגיד מראשית אחרית** (ישעיה מו, י.), **ולא פירש מגיד מראשית דבר אחרית דבר** (כ"י וכן בכאן בראשית הכל). **אם כן תמה על עצמך, (כ), שהרי המים קדמו, שהרי כתיב ורוח אלהים מרחפת על פני המים, ועדיין לא גלה** (המקרא בסידור הקודמים והמאוחרים כולם) (כ"י ליתנהו הגך תיבות וכן הגיה הש"א) **בריית המים מתי היתה, הא למדת, (ל) שקדמו המים לארץ, ועוד שהשמים מאש וממים נבראו, על כרחך לא לימד המקרא בסדר המוקדמים והמאוחרים כלום: ברא אלהים. ולא אמר ברא ה', (ר"ל שהי"ל ברא ה' חלקי' כמ"ש גבי ביום עשות כו') (מ) **שבתחלה עלה במחשבה לבראותו במדת הדיון, וראה שאין העולם מתקיים, והקדים מדת רחמים וסתפה****

שפתו חכמים (א) דהא התורה לא נתנה לישראל אלא בשביל המצוות הכתובות בה שיקיימו אותם, (ועל כן נקראת בלשון תורה), אם כן כל הני סיפורי דברים לא היה לו לכתוב בתורה, אלא לעשות ספר בפני עצמו, כמו ספר יהושע או ספר שופטים: (ב) משא"כ מילה וגיד הנקה שלא נטוו בהם אלא יחידים, (בעדם ובעד כל ישראל), וכל זמן שלא נטוו צם כל ישראל אינם נחשבות מכלל מצותיה, דתורה איה לנו משה כתיב (דברים ל"ג ד'): (ג) בלשון נחוחתא ותירוץ הוא, ר"ל הפסוק בתהלים הוא מפרש הטעם למה התחיל בצראשית, והכי משמע מן הפסוק כח מעשיו, פירוש דהוא מעשה צראשית, ולכך הגיד לעמו משום שרצה לתת להם נחלת גוים, דבשביל צברהם שהצטיחו הקב"ה שיתן לזרעו את ארץ כנען, (והירושא היא משכנ המצוות וחשובה כמראה, ואם כן צריך להודיע שהצריאה היא כח מעשיו), א"נ קשה לרש"י היה לו לכתוב ספר צראשית אחר האזינו ולא להתחיל בו כאן, ומתרגם משום כח מעשיו וגו', ר"ל אם היה כותב ספר צראשית בסוף הספר לא היה הוכחה שהכתוב צא להעיד שאין בני ישראל כליסטים, אלא היינו אומרים מה שנכתב ספר צראשית הוא להגיד שאין העולם קדמון שהוא עיקר האמונה וכמ"ס הרמב"ן, אבל עכשיו מה שהתחיל צראשית על כרחק צריכין לנו לומר ולפרש משום כח מעשיו וגו', ר"ל שהכתוב עצמו מעיד על זה ודו"ק: (ד) משמע דבתחילה היה הארץ של ז' אומות (שהם מבני חם), וא"ת והא צפרשת לך לך כתיב (לקמן י"ב ו') והכנעני אז בארץ, ופרש"י שם שהיה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם, שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ, וא"כ מה שייך ליסטנות בזה (כשהם מחזיקים בנחלתם), ונ"ל אע"פ שהקרקע אינה נגזלת (סוכה ב:) וצראשיתא דמרא קמא קיימא, מכל מקום הוי כגזלן כמי שירד לתוך שדה חבירו שלא צראשית להצביח הקרקע, (כתובות פ.) שצריך ליתן לו היציאה אם הצבח יותר על ההוצאה, וישראל לקחו א"י עם שבחה ולא נתנו אפילו ההוצאה, ומשום הכי פתח בצראשית וכו', לומר שהארץ ומלוואה של הקב"ה לעשות בה כרצונו, וראה ויתר גוים שהתיר ממונם לישראל, (ב"ק ל"ח.) ועוד י"ל לסטים אתם דלשם היה גם כן שאר בנים וגם להם היה חלק בארץ, אך קשה אפילו א"ת דרבי יצחק סבר דהכל ביד חם והוא נתן לכנען בנו, מכל מקום הרי כתיב (לקמן ט' כ"ה) ארור כנען עבד עבדים וכו', א"כ היה חם עבד לשם ומה שקנה עבד קנה רבו, (פסחים פ"ח:) וי"ל לכתוב (ס) לאחיו שגם ליפת יהיה עבד, א"כ גם ליפת יש חלק בו, (ועוד י"ל דדוקא גבי קנייה וזכיה מיד אחריים או מן הפקר אמרינן יד עבד כיד רבו, אבל לא אלל ירושה דקיימא לן (קידושין י"ז): עכ"ס יורש את אביו דבר תורה, וכנען ירש את הארץ מחם אביו (נחלת יעקב ע"ש)) : (ה) דלפי פשוטו משמע שבא להורות סדר הצריאה, וזה אינו כמו שפירש"י בסמוך שאין לך ראשית וכו': (ו) ולא הוה מלשון התחלה שצריך להיות סמוכה, והכי פירושן של

בראשית בצביל התורה וישראל, (ושימושה של ב' בעבור): (ז) ר"ל שיהא בראשית מלשון סמוכה, אזי ממלת ברא שהוא פעל עבר רריך אתה לעשות שם כאילו נכתב במקום ברא בריית, שהוא דבוק דיך אם למסורה (מכות ז'), וכיון דנמסר בלא נקודה יוכל לקרוא ברא: (ח) לבראשית ברא כמו בתחילת בריאתה וכו', ובאותו תחילת הבריאה כאשר היתה הארץ תהו ובהו וחושך, ומתוך שהיה חושך לכך ויאמר אלהים יהי אור, וכל הענין מוסב על ויאמר אלהים: (ט) שלא תאמר היאך מפרש בראשית בריאת השמים וכו', ויהיה הכל נמשך אל ויאמר אלהים, וכן ויאמר אלהים נמשך למעלה, והא ויאמר אלהים יהי אור משמע דיבור בפני עצמו, כמו ויאמר אלהים יהי רקיע וכו', ולכן מביא רביה מהושע, ר"ל דהתם ג"כ לא יתכן לומר שתחילת דבורו של הקב"ה במה שדיבר עם שום אדם היה עם הושע, דהא קודם הושע דיבר עם כמה נביאים, אלא הכי פירושן תחילת דבורו של הקב"ה עם הושע מה היה, ויאמר ה' אל הושע וגו', ומוסב על הענין ויאמר ה', כמו כן הכא: (י) ודקשיא לך שאין לך ראשית שאינו דבוק, י"ל פירושן ראשית הכל, ואם כן שפיר הוי דביקות למילת הכל: (כ) דבשלמא אם אתה אומר ללאו להורות סדר מוקדמים ומאוחרים בא, אתי שפיר ללא פירש בריאת המים מתי היה, משום ללא לרא לפרש אלא ענינים שנבראו אחר בריאת שמים וארץ, אבל אם להורות סדר הבריאה בא, קשה למה לא מפרש נמי בריאת המים: (ג) והא שמתרץ הכא ולא הביא זה התירוץ לעיל גבי ולא בא המקרא וכו', היה לו לומר א"כ תמה על עצמך וכו', י"ל דלעיל יכול לדחות ללא חשוב במוקדמים אלא מזריאת שמים וארץ ואילך, ומה שהיה קודם זה לא קחשיב, אבל כאן דפירש בראשית הכל דמשמע שלא ברא כלום קודם שמים וארץ, א"כ קשה תמה וכו': (מ) אי דעתו שיאמר ה' ולא יאמר אלהים, אם כן עדיין תקשה למה לא נאמר גם כן אלהים, אלא ר"ל היה לו לומר גם כן ה', כמו שאמר ביום עשות ה' אלהים וגו', (לקמן ב' ד') ומפרש שבתחילה וכו', ועוד י"ל דקשה לרש"י דהא אי היה העולם נברא במדה"ד אי אפשר לקיים אפילו שעה אחת, אלא ודאי במדת הרחמים בראו, וא"כ למה לא נאמר ה', (נח"י), דהיה לו לומר ברא ה' בשם העצם שלו שעצמותו הוא הרחמים, ולא בשם אלהים שהוא שם התואר על השופט, כי עדיין לא עשה משפט בארץ, לכך מתרץ עלה וכו': (נ) ואפשר נמי שראונו של רש"י לפרש עוד שאל תקשה מנא ליה דמשום שראה שאין העולם מתקיים במדת הדין שיתף וכו', דילמא משום טעם אחר דכתיב (תהלים פ"ט ג') עולם חסד יבנה, או משום טעם אחר, ועוד קשה למה הקדים מדת הרחמים למדת הדין, ועל זה אמר והיינו דכתיב ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים, היה לו לומר שמים וארץ כמו בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ, אלא להורות דמה שיתף מדת הרחמים למדת הדין העיקר הוא משום הארץ ותולדותיה שהם אין יכולין לעמוד במדה"ד, ומשום הכי הקדים ארץ לשמים והקדים מדה"ר למדה"ד, משום ארץ שיתגבר מדה"ר על

אבן עזרא בראשית. חכמינו אמרו שהבי"ת נוסף כבי"ת בראשונה כי נמצא ראשונה יסעו ואילו היה טעמו כן היה הבי"ת קמוץ בקמץ גדול ויש אומרים כי בראשית לעולם סמוך והטעם בראשית הערב או הלילה או החשך והנה שכתו וירא ראשית לו ויש אומרים שהבי"ת נושא בלי טעם וטעמם שלא יעלה על לב שאין ראשית לשמים ולאֶרץ על כן אמר בראשית ולפי דעתי שהוא סמוך כמו בראשית ממלכת יהויקים ואל תתמה איך נסמך על פועל עבר והנה כן תחלת דבר ה'. קרית חנה דוד. והטעם יתברר לך בפסוק השני:

ברא. רובי ממפרשים אמרו שהבריאה להוציא יש מאין וכן אם בריאה יברא ה'. והנה שכתו ויברא אלהים את התנינים ושלש בפסוק אחד ויברא אלהים את האדם. וברא חשך שהוא הפך האור שהוא יש וזה דקדוק המלה ברא לשני טעמים זה האחד והשני לא ברה אתם לחם. וזה השני ה"א תחת אלף כי כמוהו להברות את דוד כי הוא מהבנין הכבד הנוסף ואם היה באל"ף היה כמו להבריאכם ומצאנו מהבנין הכבד ובראת לך. ואיננו כמו ברו לכם איש רק כמו וברא אתהו. וטעמו לגזור ולשום גבול נגזר והמשכיל יבין:

אלהים. אחר שמצאנו אלוה ידענו כי אלהים לשון רבים ושרש זה מדרך הלשון כי כל לשון יש לו דרך כבוד. וכבוד ל' לועז שיאמר הקטן לנוכח הגדול לשון רבים. ובל' ישמעאל דרך כבוד שידבר הגדול כמו המלך בלשון רבים ובל' הקדש דרך כבוד לומר על הגדול ל' רבים כמו אדנים בעלים שאמרו אדנים קשה. ולקח בעליו. וכן מלת עליו. אליו ועדיו. על כן אמר הכתוב ברא ולא בראו. ומדרך התושיה ידענו כי הדבורים יקראו שפה בעבור שיראו שממנה יצאו. וכן נשמת האדם העליונה תקרא לב. והלב גוף והיא איננה גוף בעבור היות הלב המרכבת הראשונה לה ובעבור היות כל מעשה השם ביד המלאכים עושי רצונו נקרא כן. ובפסוק כי שמי בקרבו אבאר קצת סוד השם. ואל תשים לבך אל דברי הגאון שאומר שהאדם נכבד מהמלאכים וכבר בארתי בספר היסוד כי כל ראיותיו הפוכות. וידענו כי אין בבני אדם נכבדים כמו הנביאים ויהושע נפל על פניו לפני מלאך ה' והשתחו' ואמר מה אדני מדבר אל עבדו וכן זכריה. ודניאל. ולמה אאריך. וטעם אלהי הצבאות כמו אלהי האלהים. וטעם אלהים כמו מלך. ובני אדם המתעסקים במשפט אלהים יקראו כן. וזה השם תאר ואיננו עצם ולא ימצא ממנו עבר או עתיד ואל תחשוב שהמלאכים הם מאש ורוח בעבור שנמצא עושה מלאכיו רוחות. כי אין ככה דרך פשוטו רק דבר דוד בתחלה על מעשה בראשית. והחל מהאור ואמר עוטה אור ואחר כן נוטה שמים והוא הרקיע והמים עליו והאש והשלג והרוח. ואמר כי הרוח שלוחו של השם ללכת אל מקום שישלחנו וכן האש ממשרתיו ואמר יסד ארץ על מכוניה וזאת היא היבשה וכן כתוב רוח סערה עושה דברו: וטעם **את.** כמו עצם הדבר והוא סימן עם הפעול כמו את השמים ופעם יחסרוהו כמו אשר ברא אלהי אדם ונמצא עם הפועל כמו ובא הארי ואת הדוב. והם מתי מספר. ויהיה תחת עם ותחת מן:

השמים. בה"א הידיעה להורות כי על אלה הנראים ידבר ולעולם לשון רבים ויתכן להיות משטרו משטר כל אחד ואחד. וטעם שמים גובה ומעלה וכן בל' ישמעאל שרובה על מתכונת לשון הקדש ויש שמי השמים. ולא יתפרדו כרחים וצהרים. ואנשי המדות יבינו אלה הסודות. ואמר הגאון כי הארץ כנקודה והמים כחוט הסובב. ואחר שאלה שניהם נבראים יהי' כל אשר בתוכם נברא כמים

וכאש. ואחרים אמרו כי המים בכלל הארץ והרוח בכלל השמים. ולפי רעתי כי אלה השמים והארץ הם הרקיע והיבשה כי לא נברא ביום אחד כי אם דבר אחד בראשון האור ובשני הרקיע ובשלישי הצמחים וברביעי המאורות ובחמישי ובששי נפשות החיות והמזמור הנזכר לעד. ולא יתכן להיות הקו הסובב קודם הנקודה או הוא קודם הקו על כן אמרו שנבראו השמים והארץ בפעם אחת והעד קורא אני עליהם יעמדו יחדו. וזאת העדות איננה ברורה. בעבור שפירוש הפסוק איננו כן כי איך יאמר אליהם לאשר אינם ואיך יקרא לתוהו. רק פירושו אני בראתים ובעת שאקראם יעמדו יחדו לפני שניהם כעבדים לעשות רצוני. כטעם דברך נצב בשמים. ואח"כ הזכיר הארץ ואמר אחר כן כי גם המה יעמדו לעשות משפט שיצום : (אבן עזרא)

הרמב"ן בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים. אמר רבי יצחק: לא היה צריך להתחיל התורה אלא מ"החדש הזה לכם" (שמות יב ב), שהיא מצווה ראשונה שנצטוו בה ישראל. ומה טעם פתח בבראשית? שאם יאמרו אומות העולם: "ליסטים אתם, שכבשתם לכם ארצות שבעה גוים", הם אומרים להם: "כל הארץ של הקב"ה היא, ונתנה לאשר ישר בעיניו; וברצונו נתנה להם, וברצונו נטלה מהם ונתנה לנו". וזו אגדה בלשון שכתבה רבינו שלמה בפירושו.

ויש לשאול בה, כי צורך גדול הוא להתחיל התורה ב"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים", כי הוא שורש האמונה; ושאינו מאמין בזה וחושב שהעולם קדמון, הוא כופר בעיקר ואין לו תורה כלל.

והתשובה, מפני שמעשה בראשית – סוד עמוק, אינו מובן מן המקראות, ולא יוודע על בוריו אלא מפי הקבלה עד משה רבינו מפי הגבורה, ויודעו חייבין להסתיר אותו. לכך אמר רבי יצחק שאין להתחיל התורה צורך ב"בְּרֵאשִׁית בְּרָא", והסיפור במה שנברא ביום ראשון ומה נעשה ביום שני ושאר הימים, והאריכות ביצירת אדם וחווה, וחטאם ועונשם, וסיפור גן עדן וגירוש אדם ממנו, כי כל זה לא יובן בינה שלימה מן הכתובים. וכל שכן ספור דור המבול והפלגה, שאין הצורך בהם גדול. ויספיק לאנשי התורה בלעדי הכתובים האלה, ויאמינו בכלל בנזכר להם בעשרת הדברות (שמות כ י): "כִּי יִשְׁשֶׁת יָמִים עָשָׂה ה' אֶת הַשָּׁמַיִם וְאֶת הָאָרֶץ אֶת הַיָּם וְאֶת כָּל אֲשֶׁר בָּם וַיָּנַח בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי", ותישאר הידיעה ליחידים שבהם הלכה למשה מסיני, עם התורה שבעל פה.

ונתן רבי יצחק טעם לזה, כי התחילה התורה ב"בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים" וסיפור כל עניין היצירה עד בריאת אדם, ושהמשילו במעשה ידיו וכל שת תחת רגליו, וגן עדן – שהוא מבחר המקומות הנבראים בעולם הזה – נעשה מכון לשבתו, עד שגירש אותו חטאו משם. ואנשי דור המבול, בחטאם גורשו מן העולם כולו, והצדיק בהם לבדו נמלט, הוא ובניו. וזרעם, חטאם גרם להם להפיצם במקומות ולזרותם בארצות, ותפשו להם המקומות למשפחותם בגוייהם כפי שנזדמן להם. אם כן ראוי הוא, כאשר יוסיף הגוי לחטוא, שיאבד ממקומו ויבוא גוי אחר לרשת את ארצו, כי כן הוא משפט האלהים בארץ מעולם.

וכל שכן עם המסופר בכתוב כי כנען מקולל ונמכר לעבד עולם, ואינו ראוי שיירש מבחר מקומות היישוב, אבל יירשנה עבדי ה' זרע אוהבו, כעניין שכתוב (תהלים קה מד): "וַיִּתֵּן לָהֶם אַרְצוֹת גּוֹיִם וַעֲמַל לְאֲמִים יִירְשׁוּ בְּעֵבֹר יִשְׁמְרוּ חֻקֵּי וְתוֹרֹתָיו וַיִּנְצְרוּ". כלומר, שגירש משם מורדיו, והשכין בו עובדיו, שיידעו כי בעבודתו ינחלוה, ואם יחטאו לו – תקיא אותם הארץ כאשר קאה את הגוי אשר לפניהם.

ואשר יבאר הפירוש שכתבתי, לשונם בבראשית רבה (פרשה א) שאמרוה שם בלשון הזה: רבי יהושע דסכנין בשם רבי לוי פתח, "פֶּחַ מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ" (תהלים קיא ו). מה טעם גילה להם הקב"ה לישראל מה שנברא ביום ראשון ומה שנברא ביום שני? מפני ז' אומות, שלא יהיו מונין את ישראל ואומרים להם: הלא אומה של בזיזות אתם. וישראל משיבין להם: ואתם הלא בזוזה היא בידכם, הלא "כִּפְתָרִים הִיִּצְאִים מִכְּפֹתוֹר הַשָּׁמַיִם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם" (דברים בכג). העולם ומלואו של הקב"ה הוא, כשרצה – נתנו לכם; כשרצה – נטלו מכם ונתנו לנו. הדא הוא דכתיב (תהלים קיא ו), "לִתֵּת לָהֶם נַחֲלַת גּוֹיִם" – "פֶּחַ מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ": בשביל לתת להם נחלת גוים, הגיד להם את בְּרֵאשִׁית.

וכבר בא להם ממקום אחר עוד העניין שהזכרתי. בתעלומות מעשה בראשית, אמרו רבותינו ז"ל: "פֶּחַ מַעֲשֵׂיו הִגִּיד לְעַמּוֹ", להגיד כוח מעשה בראשית לבשר ודם אי אפשר; לפיכך סתם לך הכתוב בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים. אם כן נתבאר מה שאמרנו בזה.

בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים – כתב רש"י: אין המקרא הזה אומר אלא "דרשני", כמו שדרשוהו רבותינו: בשביל התורה שנקראת ראשית, שנאמר (משלי ח כח) "ה' קִנְיֵי רֵאשִׁית דְּרָכָיו", ובשביל ישראל שנקראו ראשית, שנאמר (ירמיהו ב ג) "קִדְשׁ יִשְׂרָאֵל לַה' רֵאשִׁית תְּבוּאָתוֹ". והמדרש הזה לרבותינו סתום וחתום מאד, כי דברים רבים מצאו שנקראו ראשית, ובכולם להם מדרשים, וקטני אמנה יספרו להם לרובם. אמרו (ברשית רבה פרשה א): בזכות שלושה דברים נברא העולם: בזכות חלה, בזכות מעשרות, ובזכות ביכורים. בְּרֵאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים – אין ראשית אלא חלה, שנאמר (במדבר טו כ): "רֵאשִׁית עֲרֹסֶתְכֶם". ואין רֵאשִׁית אלא מעשרות, שנאמר (דברים יח ד): "רֵאשִׁית דְּגִנְךָ". ואין ראשית אלא ביכורים, שנאמר (שמות כג יט): "רֵאשִׁית בְּכוֹרֵי אֲדָמָתְךָ". ועוד אמרו (שם): בזכות משה, שנאמר (דברים לג כא): "וַיִּבְרָא רֵאשִׁית לוֹ".

וכוונתם זו, שמילת בְּרֵאשִׁית תרמוז כי בעשר ספירות נברא העולם. ורמז לספירה הנקראת חכמה שבה יסוד כל, כעניין שנאמר (משלי ג יט): "ה' בְּחֶכְמָה יָסַד אֲרָץ", היא התרומה. והיא קודש, אין לה שיעור למיעוט התבוננות הנבראים בה. וכאשר ימנה אדם עשר מדות ויפריש אחת מעשר, רמז לעשר ספירות, יתבוננו החכמים בעשירית וידברו בה. וְהַחֲלָה – מצווה יחידה בעיסה – תרמוז לזה. וישראל שנקראו "ראשית", היא כנסת ישראל המשולה בשיר השירים לכלה, שקראה הכתוב "בת" ו"אחות" ו"אם", וכבר בא להם זה במדרש (שיר השירים רבה פרשה ג): "בְּעֵטְרָה שְׁעֵטְרָה לוֹ אֲמוֹ" (שיר השירים ג יא), ובמקומות רבים. וכן "וַיִּבְרָא רֵאשִׁית לוֹ" דמשה, יסברו כי משה רבינו נסתכל באיספקלריא המאירה וַיִּבְרָא רֵאשִׁית לוֹ, ולכן זכה לתורה. הכל כוונה אחת להם.

ואי אפשר להאריך בפירוש זה העניין במכתב, והרמז רב הנזק, כי יסברו בו סברות אין בהם אמת. אבל הזכרתי זה לבלום פי קטני אמנה מעוטי חכמה, המלעיגים על דברי רבותינו.

בְּרֵאשִׁית – כתב רש"י: ואם באת לפרשו כפשוטו כך פרשהו: בְּרֵאשִׁית בריית שמים וארץ, והארץ היתה תהו ובהו וחושך, ויאמר הקב"ה יהי אור. אם כן, הכל נמשך לבריאת האור.

ורבי אברהם פירש כעניין זה בעצמו, אבל תיקן כי הו"ו במילת "והארץ" אינה משמשת, ורבות כן במקראות. והטעם, כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ ישוב, אבל היתה תהו ובהו מכוסה במים, ויאמר אלהים יהי אור. ולפי דעתו, לא נברא ביום ראשון, רק האור.

והקושיא לרבינו שלמה בפירוש הזה, כי אמר, שאם בא להורות סדר הבריאה באלו לומר שהם קדמו – היה לו לכתוב "בראשונה", שאין "ראשית" במקרא שאינו סמוך. והנה "מגיד מראשית אחרית" (ישעיהו מו י). ואם יסמוך אותו ל"דבר", גם זה תסמוך אותו. ועוד, "ויקרא ראשית לו" (דברים לג כא). וטען בזה עוד טענות.

ועתה שמע פירוש המקרא על פשוטו נכון וברור. הקב"ה ברא כל הנבראים מאפיסה מוחלטת. ואין אצלנו בלשון הקדש בהוצאת היש מאין אלא לשון "ברא"; ואין כל ה"נעשה" – תחת השמש או למעלה – הווה מן האין התחלה ראשונה. אבל הוציא מן האפס הגמור המוחלט יסוד דק מאד, אין בו ממש, אבל הוא כוח ממציא, מוכן לקבל הצורה ולצאת מן הכוח אל הפועל. והוא החומר הראשון, נקרא ליוונים "היולי". ואחר ההיולי לא ברא דבר, אבל יצר ועשה, כי ממנו המציא הכל והלביש הצורות ותיקן אותן.

ודע, כי השמים וכל אשר בהם – חומר אחד, והארץ וכל אשר בה – חומר אחד. והקב"ה ברא אלו שניהם מאין, ושניהם לבדם נבראים, והכל נעשים מהם.

והחומר הזה, שקראו היולי, נקרא בלשון הקדש "תהו", והמלה נגזרה מלשונם (קידושין מ ב): "בתהוה על הראשונות". מפני שאם בא אדם לגזור בו שם, תהוה ונמלך לקוראו בשם אחר, כי לא לבש צורה שיתפש בה השם כלל. והצורה הנלבשת לחומר הזה נקראת בלשון הקדש "בהו", והמלה מורכבת, כלומר "בו הוא", כמלת "לא תוכל עשהו" (שמות יח יח), שמחוסר הו"ו והאל"ף, עשו הוא.

וזהו שאמר הכתוב (ישעיהו לד יא): "ונטה עליה קו תהו וְאֲבִי בְהו", כי הוא הקו אשר בו יתחם האומן מחשבת בניינו ומה שיקוה לעשות, נגזר מן "קוה אל הי" (תהלים כז יד), והאבנים הם צורות בבניין. וכן כתוב: "מֵאֶפֶס וְתָהוּ נִחְשְׁבוּ לוֹ" (ישעיהו מ יז), כי התוהו אחר האפס, ואיננו דבר. וכך אמרו בספר יצירה: "יצר מתהו ממש ועשה אינו ישנו".

ועוד אמרו במדרש רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר): אמר רבי ברכיה, מאי דכתיב: "והארץ היתה תהו ובהו"? מאי משמע "היתה"? שכבר היתה תהו. ומאי "בהו"? אלא תהו היתה, ומאי "תהו"? דבר המתהא בני אדם, וחזרה לבהו. ומאי "בהו"? דבר שיש בו ממש, דכתיב "בו הוא".

ואמר "אלהים", בעל הכחות כלם, כי המלה עיקרה "אל", שהוא כח, והיא מלה מורכבת, "אל הם", כאלו "אל" סמוך, "והם" ירמוז לכל שאר הכוחות; כלומר, כוח הכוחות כולם. ועוד יתבאר סוד בזה.

אם כן יהיה פשט הכתובים על נכון, משמעותו, בתחילה "בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם", כי הוציא חומר שלהם מאין, "וְיָצַת הָאָרֶץ", שהוציא החומר שלה מאין. "וְהָאָרֶץ" תכלול ארבע היסודות כולם, כמו "וַיִּכְלֹו הַשָּׁמַיִם וְהָאָרֶץ וְכָל צְבָאָם" (להלן ב א), שתכלול כל הכדור התחתון. וכן "הִלְלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ תִּנְיָנִים וְכָל תְּהֻמוֹת" (תהלים קמח ז), וזולתם רבים. והנה בבריאה הזאת, שהיא כנקודה

קטנה דקה ואין בה ממש, נבראו כל הנבראים בשמים ובארץ.

ומלת "אֶת", כמו עצם הדבר. ודרשו בה שהיא לעולם לרבות, כי היא נגזרה מן "אֶתָהּ בְּקֶר וְגַם לְיָלָה" (ישעיהו כא יב). וכן אמרו רבותינו (ברשית רבה פרשה א): "אֶת הַשָּׁמַיִם", לרבות חמה ולבנה כוכבים ומזלות; "וְאֶת הָאָרֶץ", לרבות האילנות ודשאים וגן עדן. ואלו כלל כל הנבראים בעל הגוף.

ואחר שאמר כי בתחילה – במאמר אחד ברא אלהים השמים והארץ וכל צבאם, חזר ופירש, כי הארץ אחר הבריאה הזו היתה "תהו", כלומר, חומר אין בו ממש; והיתה "בהו", כי הלביש אותה צורה. ופירש שבצורה הזו צורת ד' יסודות, שהם האש והמים והעפר והאוויר, ומלת "הָאָרֶץ" תכלול ארבעת אלה. והאש נקראת "חֵשֶׁךְ", מפני שהאש היסודית חשוכה; ואלו היתה אדומה, היתה מאדימה לנו הלילה. והמים שנגבל בהם העפר יקרא "תְּהוֹם", ולכן יקראו מי הים "תְּהוֹמוֹת", כדכתיב (שמות טו ה): "תְּהוֹמוֹת יַבְסֵימוּ"; "קִפְאוּ תְּהוֹמוֹת" (שם ח); "תְּהוֹם יִסְבְּגֵנִי" (יונה ב ו). ויקרא קרקע הים "תְּהוֹם": "וַיִּנְעַר בְּיָם סוּף וַיַּחֲרַב וַיּוֹלִיכֵם בְּתְּהוֹמוֹת כְּמִדְבָּר" (תהלים קו ט); "מוֹלִיכֵם בְּתְּהוֹמוֹת כְּסוּס בְּמִדְבָּר" (ישעיהו סג ג). והאוויר יקרא "רוח".

וכבר נודע כי היסודות הארבעה – מקשה אחת, והעמוד שלה הוא עיגול הארץ. והמים מקיפין על הארץ, והאוויר מקיף על המים, והאש מקיף על האוויר. ואמר הכתוב כי הארץ לבשה צורה, והיה האש מקיף למעלה על המים והעפר המעורבים, והרוח מנשבת ותיכנס בחושך ותרחף על המים.

ויראה לי שהנקודה הזאת, בלובשה הצורה והיתה בהו, היא שהחכמים קורין אותה "אבן שתיה" (יומא נד ב) שממנה נשתת העולם.

והנה שיעור הכתובים: בתחילה ברא אלהים מאין את השמים, וברא מאין את הארץ, והארץ בהבראה היתה תהו והיתה בהו, ובהם חשך ומים ועפר, ורוח נושבת על המים. והנה הכל נברא ונעשה.

וסמך "הרוח" ל"אלהים", בעבור שהיא דקה מכולם, ולמעלה מהם, רק שהיא מרחפת על פני המים במאמרו של הקב"ה.

ואם תבקש בריאה למלאכים שאינם גוף, לא נתפרש זה בתורה. ודרשו בהם שנבראו ביום שני, שלא תאמר שסייעו בבריאת העולם. אבל אם תזכה ותבין סוד מלת בְּרֵאשִׁית, ולמה לא הקדים לומר "אֱלֹהִים בְּרָא בְּרֵאשִׁית", תדע כי על דרך האמת – הכתוב יגיד בתחתונים וירמוז בעליונים. ומילת בְּרֵאשִׁית תרמוז בחכמה, שהיא ראשית הראשים, כאשר הזכרתי. ולכך תרגמו בתרגום ירושלמי "בחכמתא", והמילה מוכתרת בכתר בי"ת. (הרמב"ן)

בעל הטורים בראשית ברא. בגימטריא בראש השנה נברא (העולם), בראשית נוטריקון בראשונה ראה אלהים שיקבלו ישראל תורה. בראשית ברא אלהים ס"ת אמת מלמד שברא העולם באמת כמו שנאמר ראש דברך אמת וכן יש הרבה פסוקים ס"ת אמת: (בעל הטורים)

אור החיים א) בעזר יוצר אורה. אבאר פירוש התורה. ליחד שמו הנורא. אשר עשאני מראשית. ויעצני וקראני ראשית. לעסוק בנועם ראשית. אתחיל לבאר

נפתחו השמים ואראה מראות אלהים בורא קצות הארץ ואתבונן במה שהורשיתי להתבונן בפתח דברי קדוש, והעירותי ממזרחת של תורה **אומרו בראשית** ששיעור התיבה היא סמוכה כמו שתאמר ראשית דבר וכאן חסר הנסמך לה, ומי כאלהינו יודע דבר הלוא ממנו מוצא דבר :

ב) אומרו בתחילת סדר הבריאה **השמים**, ורז"ל פירשו התיבה שהיא מורכבת מבי' דברים אש ומים, ומעתה הרי זה ח"ו נותן יד לפושעים לומר כי זו היא התחלת הבריאה אבל המים והאש לא בראם ח"ו הבורא אחר שהשמיענו הכתוב עצמו שתחילת הבריאה היא שמים ואם המים נבראו היה לו להקדים בריאתם, וחז"ל (חגיגה) נשמרו מבי' הערות ופירשו ששיעור הכתוב הוא על זה הדרך **בראשית** בריאת שמים וארץ היתה **הארץ תוהו** וגוי' לא שתחילת הבריאה היתה שמים וארץ, אבל דבריהם ז"ל לא הספיקו להסיר הטעות, כי לדבריהם למה לא הודיע הכתוב אחר כך בריאת מים ואש ועפר ורוח, והגם שאמר הכתוב (ט') יקוו המים וגוי' ותראה היבשה, אינו שנשמע שנבראת ויותר צודק המשמעות שמצויה היתה אלא שגזר עליה להתגלות כשיקוו המים :

ג) יש לדקדק בכתוב אומרו **את השמים ואת הארץ** מה בא לרבות בבי' אתין אלו :

אכן כוונת הכתוב היא על זה הדרך וקודם אעירה שחר המוצג אצלינו מגדולת הבורא מה גדלו מעשיו, כי האדון ב"ה יוכל דבר דיבור בלתי מושג בנבראים כאומרים ז"ל (מכילתא יתרו) בפירוש הכתוב (שמות כ' א') וידבר אלהים את כל הדברים וגוי' וזה לשונם דברים שאין הפה יכול לדבר והוא שאמר כל עשרת הדברות בדבור אחד ולא קדם דיבור לחברו :

ובזה נבא אל הביאור והוא כי האדון יתעלה שמו כל מה שברא בעולם שהם המקורות וכל אשר ישנו במציאות ושמים וארץ הכל כאשר לכל בראו ה' בדיבור אחד, וזה הוא אומרו **בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ** דקדק לומר שני אתין לרבות כל הנמצא בעולם ולהיות שהנבראים הם רבים כי מלבד העשרה דברים הניכרים ונראים לעין כל כמו שמנאום חז"ל (חגיגה יב.) וז"ל עשרה דברים נבראו ביום ראשון שמים וארץ אור חשך תהו ובהו וגוי' מים רוח ע"כ. מלבד אלו יש עוד בריאות אחרים נעלמים ונבלעים בכוחות היסודות, יש מהם ניכרים באמצעות ההתכה, יש מהם באמצעות ההרכבה, יש מהם בהשתנות הזמנים, יש מהם בכח ההיולי ורבו מלספור, אשר לזה כללם הבורא בבי' פרטים גדולים ועצומים בשמים ובארץ, והם הם הבי' ריבויים שריבה באומרו **את השמים ואת הארץ** ובמאמר א' ברא הכל יתעלה שמו. ותמצא שאמרו ז"ל (ר"ה לב.) בראשית מאמר הוא כי בו השלימו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, הראשון שבכולן בו נברא הכל אלא שלא היה מסודר והיי' כל הבריאות נמצא אבל חסרו הסדר וסדרן הקב"ה דבר יום ביומו. ביום ראשון הכין והבדיל האור מן החשך וקנה החשך מקומו והאור מקומו, וביום ב' וכו' :

והעד הנאמן לפירושינו זה מה שאמר הכתוב (בי' ג') **כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא אלהים לעשות** שאין משמעות לכתוב ובמה שפירשנו יבא כמין חומר **כי בו שבת מכל מלאכתו אשר ברא** ביום הבריאה **לעשות** פיי' לתקן בששת ימים כאומרו (תשא לא יז) כי ששת ימים עשה ה' וגוי' פירוש תקן, כי הבריאה ביום ראשון במאמר אחד נבראת אלא שהיה הכל חסר תיקון. **למה** הדבר דומה למי

שרצה לבנות פלטרין וקודם מכין אבנים ועצים ועפר וצרכי הבנין במושלם ואחר כך יבנה בית, כן הבורא ב"ה ברא כל צורכי העולם בדיבור אחד והכינו והיה הכל מונח גדוש בערבוביא ואחר כך התחיל לסדר דבר דבור על אופניו ועשה פעלו יתעלה:

ותמצא שכשרצה לברוא השמים אמר (פסוק ו') **יהי רקיע בתוך המים** פירוש קבע לו מקום אבל הוא כבר נברא במאמר ראשון, וכן הארץ (פסוק ט') ותראה היבשה:

והאש שלא הזכיר ה' תיקונו כל עיקר, הוי יודע כי האש לא גילה ה' מקורה כגילוי השמים והארץ והמים להיותה מקור חזק ויש ממנו כליון לעולם אם היה בנמצא כמים וארץ ואין העולם יכול להתקיים, לזה הניחו הקב"ה במקומו שנברא במאמר ראשון מובלע ברעפים עד שהוצרך אדם לו והקיש ברעפים והוציא מהם אש שיעור המספיק לו כאומרם ז"ל (ב"ר י"א) שעל כן אנו מברכים במוצאי שבת בורא מאורי האש. גם בזה גילה ה' אופן הערבוב שהיו מעורבבין המקורות והיסודות בשעת בריאתם קודם שהכינס ה' כל אחד על משמרתו, כי אם לא היה דבר זה במציאות לא היתה דעת אנוש סובלת ידיעה איך יהיו מעורבים יחד מקורות ומה גם עפר ואש:

והן אמת שהיה יכול הבורא לכלול במאמר הראשון גם את הסדר, אלא לסיבות הרבה עשה כן ואחד מהם גילו אותה רז"ל באומרם (אבות פ"ה) והלא במאמר אחד יכול להבראות אלא ליפרע וכו'. וליתן שכר טוב לצדיקים וכו' ואל יקשה בעיניך אומרם ז"ל (שם) בעשרה מאמרות נברא העולם לשון בריאה, כי סוף כל סוף כל זמן שהיה חסר התיקון כאילו אין כאן בריאה, המשל אם הארץ לא היתה נגלית אין מקום לנבראים וכמו כן שאר הבריאות שהיו מעורבבים כמו האור והחשך אם כן כל שלא נתקן כאלו לא נברא לזה יתיחס גם כן להם הבריאה:

ואל יקשה בעיניך למה כתבה התורה עיקר הבריאה בדרך זה ולא כתבה בפירוש ברא ה' המים והעפר והאש והרוח שבזה לא יהיה איש נבוב ילבב:

דע כי התורה תודיע ותשמיע כל נסתר וחפץ ה' להודיע כח מעשיו לעמו והודיענו סדר הבריאה ואופנה וכי הוא האל הגבור הנאזר בגבורה ברא בדיבור אחד כל יש וכל הווה וחפץ ה' להודיע לידידיו כח מעשיו ולא ימנע טוב זה בשביל השוטים הטועים:

ועוד יש טעם אחר שיחייב לדבר כסדר האמור והוא שאם היה אומר הכתוב כסדר החפצים בו הסכלים והוא שיאמר כי ברא ארץ וברא מים וכו' היה שנשמע כי בראם כל אחד בפני עצמו ואחר האמת לא כן הוא, והלא ידעת כי לא יחפוץ ה' בדובר שקרים ולא יכון לנגד עיניו ואיך יתחיל ראש דבריו ח"ו בדברים שלא כן הוא, לזה דבר אמת אופן הבריאה כי ישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בס להודות ולגדל לבורא ב"ה ויאמרו לאלהים מה נורא מעשיך:

ודקדק לומר **בראשית** ולא אמר בראשונה כח מעשיו הגיד לעמו, והוא כי לפי מה שהקדמנו כי הכל ברא בדיבור אחד דרך שם נשכיל כי מי שידבר כמה דברים בדיבור אחד גם בדיבור לא יצטרך להקדים אות לחברתה, ומעתה כשאמר ה' תיבת שמים לא קדמה שי"ן למ"ם ולא מ"ם ראשונה למ"ם אחרונה וגם אותיות

כל דבר ודבר לא קדמה התחלת התיבה לסופה וגם בכל אות ואות אין לה קדם תחלתה :
לסופה :

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת אלה הם הדברים אשר הודיענו ה' בתיבת **בראשית** פירוש הכל הוא ראשית כי לא היתה בבריאה חלק מאוחר אלא הכל הוא ראשית והבן :

וטעם האדון אשר בחר לברוא בדרך זה מלבד הטעם שאמרנו שרצה להודיע חלק מגבורותיו יתברך, עוד תמצא כי כשידבר יתברך בגבורות שהיא בחינה המתיחסת לשם אלהים מן השם הוא להיות הדברים נדברים כסדר זה, ותמצא שרמזו ז"ל (מכות כד.) בנועם דבריהם וזה לשונם אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום ע"כ, נתכוונו לומר במתק לשונם הדברים הנאמרים מבחינה זו שהוא אלהים המתיחסת לגבורה תדבר כדברים האלה הרבה דברים יחד, ולא דוקא אנכי ולא יהיה אמר בדיבור אחד אלא כל העשרה הדברים כאמור בדבריהם במקום אחר (מכילתא יתרו) אלא המושג אצלינו הוא ב' מהם, ועיין מה שכתבנו בפרשת יתרו (כ' א'), והנה בריאת מעשה בראשית נברא בשם אלהים דכתיב ברא אלהים לסיבות הרבה לזה דיבר כדרכו יתברך דברים עצומים ונוראים כמו שכתבנו :

ב) ובדרך דרש יתבאר תיבת **בראשית** על דרך מה שאמר הכתוב (תהלים ל"ג) בדבר ה' שמים נעשו וברוח פיו כל צבאם, ויש לך לדעת כי יתעלה שם אלהינו לא ברא המלאכים עד יום ב' כדי שלא יטעו הטועים כי היו מסייעים אותו במעשה בראשית, ולדבריהם ז"ל (ב"ר א') יש לנו להעיר איך יתכן לומר שהמלאכים נבראים מאוחרים הלא לפי מה שאמר הכתוב וברוח פיו כל צבאם כי צבא השמים נבראו מרוח שיצא מפי עליון כביכול אם כן בהכרח לפי המורגש המלאכים יבראו קודם שמים וארץ כי הרוח יקדים לצאת קודם שיצא הדיבור וכיון שהשמים והארץ נבראו מהדיבור הרי כבר קדם הרוח שממנו יצאו המלאכים, לזה אמר הכתוב **בראשית ברא** וגו' פירוש כי ה' הקדים המאוחר שהוא הדיבור לרוח היפך הידוע אצלנו בטבע הדיבור וברא שמים תחלה והפך הסדר ועשה ראשית דיבור לרוח, לטעם האמור בדבריהם ז"ל (שם) והוא שלא יאמרו שהיו המלאכים עוזרים ומותחים עמו שמים וכו', ומודיענו הכתוב כי האדון ב"ה לא יוקח אליו שיעור מהנבראים שהנבראים אינם יכולין להפך הסדר המוטבע בהם בעת הבריאה מה שאין כן הבורא ב"ה יכול הוא לדבר בדרך אשר יחפוץ, ולזה תמצא שדייק הכתוב באומרו בדבר ה' שמים נעשו שהקדים בריאת שמים שנבראו מהדיבור ואחר כך אמר וברוח פיו כל צבאם :

ומעתה שיעור פירוש תיבת **בראשית** הוא על זה הדרך כי להיות שיש בדיבור ב' דברים הרוח והדיבור עצמו וכל אחד ברא ממנו ה' בריאה חדשה ואין אני יודע מי קדם משניהם אם הרוח אם הדיבור לזה אמר כי ראשית היה מעשה שמים וארץ, וממוצא דבר אתה יודע כי הדיבור היה ראשית לרוח שיצא מפי עליון :

ג) עוד יש לנו להבין שינוי שבין ב' הכתובים, בפסוק זה לא אמר אלא שם **אלהים** וכתוב אחד הוא אומר (ב' ד') ביום עשות ה' **אלהים** ארץ ושמים שהזכיר ב' שמות. ועוד כי כאן הקדים שמים לארץ ושם הקדים ארץ לשמים :

ונראה כי ב' קושיות אלו כל אחת מתרצת חברתה, והוא על דרך מה שפירשו ז"ל (סוטה לא) בב' מקראות הכתובים בתשלום שכר הצדיקים כתוב אחד אומר

(שמות כ') ועושה חסד לאלפים וכתוב אחד אומר (דבדים ז') לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור. ואמרו ז"ל כי מה שאמר הכתוב לאלפים לאוהביו בלבד ואינו חוזר גם לשומרי מצותיו שהם העושים מיראה כי אותם בפסוק אחר הוזכר שהם אלף דור, גם פסוק שאמר לאוהביו ולשומרי מצותיו לאלף דור אינו חוזר אומרו לאלף דור אלא לשומרי מצותיו הנסמכת לה ולא לתיבת אוהביו הקודמת כי אותם הנה שכרם אתם בפסוק אחר שהוא לאלפים:

גם אנחנו נפרש ב' מקראות הללו על זה הדרך **בראשית ברא אלהים את השמים** שם זה של אלקים פירוש מדה זו של הדין בלא שתוף שם הרחמים זה הוא דוקא למה שנוגע להשמים ואינו חוזר לאומרו ואת הארץ כי הארץ בראה בשיתוף שם הרחמים ועל כתוב אחר סומך, והוא אומרו ביום עשות ה' אלהים ארץ כי אין עולם בני אדם יכול להתקיים בדין גמור בלא שתוף רחמים לצד שהם מחומר כידוע, ואומרו ושמים אינה נמשכת עם הארץ בבחינה זו של השיתוף, ואופן מעשיה הלא הם כתובים בפרשת בראשית, ובזה נתיישבו ב' הדקדוקים כמין חומד, וענין ידיעת מי קדם, הנה כתבנו למעלה שכל הבריאה יחד נבראת בגבורתו יתברך, ולא יקשה לך מה משפט יערוך ה' לבני אלים יושבי שמים שיוצדק לומר עליהם שם אלהים הלא תמצא שאמרו ז"ל (חגיגה טו.) במעשה מט"ט שדנהו לפני אלישע ומחיהו שתין פולסי דנורא, וגם אליהו וכו' (ב"מ פה:) וכמה משפטים לשרי מעלה, והגם שאין להם יצר, עם כל זה ימצא בהם הטעות, כי לפעמים לא יכוונו אל האמת וישגו, וצא ולמד ממעשה המלאך מט"ט ואליהו כי שגגו וכן יקר מקרה ויענישם ה' אפילו על השוגג מה שאין שופט במשפט זה ליושבי ארץ, ובזה יתאמת מה שפירשנו ונכון:

והגם כי מצינו לרז"ל (ב"ר א') שהרגישו בבי' הדקדוקים שבכתובים ותרצו כי טעם שבפסוק א' הקדים שמים ובאחד הקדים ארץ כי נתכוין לומר ששניהם יצאו כאחד, וטעם שבמקום אחד אמר אלהים ובמקום אחד שיתף שם הרחמים אמרו (ב"ר י"ב) כי מתחלה עלה על דעתו לברוא בשם אלהים וראה שאין העולם יכול להתקיים שיתף וכו':

דע כי רשות לנו נתונה לפרש משמעות הכתובים בנתיבות העיון ויישוב הדעת הגם שקדמונו ראשונים ויישבו באופן אחר כי ע' פנים לתורה ואין אנו מוזהרים שלא לנטות מדברי הראשונים אלא בפירושים שישתנה הדין לפיהן, ולזה תמצא שהאמוראים אין כח בהם לחלוק על התנאים במשפטי ה' אבל ביישוב הכתובים ובמשמעותן מצינו להם בכמה מקומות שיפרשו באופן אחר:

שוב הצצתי בשכליות העיון הכתובים כי יסבלו דברינו גם דברי קדמונינו ע"ה, וקודם נשכיל לדעת איך יוצדק בהאדון ברוך הוא ראש וסוף במחשבתו שבתחילה חשב בדין, וחזר לשתף, כי האדון ברוך הוא לא יבצר ממנו מזימה במעט זמן ובפחות מהרף עין ידע הכל ויכוון אל האמת בהשקפה ראשונה כביכול ברוך הוא וברוך שמו:

אכן דע כי כוונת שיתוף הרחמים תסבול ב' ענינים, הא' כי ה' ירחם לפעמים למי שיחפוץ לרחם מבלי הביאו במשפט כי זו היא מדת הרחמים למחול ולסלוח, ושם אלקים גם כן למי שלא ירצה למחול יביאהו במשפט וכפי זה יש לך אדם שלא יבא במשפט. ודרך ב' הוא כי לעולם אין ה' מוותר לשום אדם בעולם וכל העולם יעמדו למשפט אין נמלט, ויש לך לדעת אומרים ז"ל (ב"ק נ.) וזה לשונם כל האומר הקב"ה וותרן יותרו בני מעיו אלא במשפט יעמיד ארץ ואין אדם

נמלט מהדין, וכפי זה הנה בררנו לנו דרך הב', ומעתה אופן הבריאה לפי דבריהם ז"ל הוא על זה הדרך בתחילה ברא במדת אלהים שהוא יחוס המשפט וכך הוא התכלית שעמד הכל בדין אלא שראה שאותו הדין לא יוכל העולם עמוד בו שיתף עמו מדת הרחמים פירוש לא שחזר בו ממחשבה ראשונה ח"ו אלא שיעשה המשפט בדרך רחמים כמו שתאמר שלא ליפרע מהאדם עונשו כאחת, גם שלא ליפרע ממנו תיכף ומיד בלא הארכת זמן, ולעולם אין לאדם אלא מה שיגיע אליו במשפט, והוא אומרם ז"ל (ירושלמי שקלים פ"ה) מאריך אפיה וגבי דיליה:

נמצאת אומר שלא חזר בו ממחשבתו כי לא מצינו שקדם במחשבת ה' שלא להתנהג במשפט בסדר זה שיהיה נפרע ברחמים. ולפי זה בהכרח שיאמר הכתוב כסדר האמור שאם היה אומר בראשית ברא ה' אלהים היתה הסברא נותנת כי יש משפט ואין משפט גם כן לצד הרחמים כי לא החליט ה' משפט לבדו ומאמרו ברא אלקים לבד הרי החליט כי אין דבר בלא משפט, והגם שאמר הכתוב אחר כך ה' אלהים תתפרש על אמיתתה כמו שפירשנו שהמשפט על כל פנים יהיה אלא שיהיה הפרעון בדרך רחמנות. וסמך עליה הכתוב שנכריח לפרש על זה האופן להיות דבר ידוע מוחזק בידינו כי ידיעת ה' לא תתהפך כביכול:

ואחר שפי' כוונת רז"ל גם אחר דבריהם יש מושב לדברינו, כי מדה זו של השיתוף שהכין ה' ליושבי תבל להאריך אפו ולגבות מעט בניכוי לא יתנהג ה' כן אלא עמנו ולא עם העליונים יושבי שמים אלא תכף ומיד ישלם למתחייב חיובו כאחת, גם לא יועיל להם החרטה והיודוי והתשובה ולא טענת השגגה, וצא ולמד ממעשה הובא בש"ס (חגיגה טו.) בדי' שנכנסו לפרדס שהענישו המלאך היושב ברשות המלך יתעלה שמו ב"ה על אשר לא עמד מפני אלישע כדי שלא יטעה במחשבתו וזאת למלאך שגגה גם לא הוזהר עליה וכן לא ישפוט השופט לעמו ישראל כידוע ממשפטי תורתו שתתעלה:

(ד) עוד רמז בהקדמת שמים לארץ להראות כי לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם, מדת בשר ודם בונה הבית ואחר כך העליה על גביו, אבל הקב"ה הקדים העליה ואחר כך הבית להראות כי השמים תלויים ועומדים הם במאמרו יתברך:

(ה) ודרך רמז רז"ל דרשו (ב"ר א') תיבת בראשית שיכוין ב"ה לומר בשביל תורה שנקראת ראשית ופירוש בי"ת של בראשית היא בי"ת הסיבה, ומעתה מי שזכה בתורה זכה בכל העולם ומי שלא זכה בתורה אין לו ליהנות מן העולם עד מדרך כף רגל זולת אם ישמש הכשר עמליה. וגם אמרו (ויק"ר ל"ו) בשביל ישראל שנקראו ראשית דכתיב ראשית תבואתה, ואין מאמרם זה מכחיש הראשון כי טעם עצמו שנקראו ישראל ראשית הוא לצד קבלתם התורה ובזה נבדלו לשם ולתהלה מהעמים, וגם אמרו (ב"ר י"ב) בשביל אברהם ובשביל יעקב (ויק"ד ל"ו) והכל הולך לטעם הראשון עקב אשר שמע אברהם וגו'. גם אמרו (שבת לו:) בשביל יראה שנקראת ראשית דכתיב (תהלים קיא) ראשית חכמה יראת ה', כי הוא זה גם כן יסוד התורה כי אם אין חכמה אין יראה ואם אין יראת ה' אין תורה כי הוא אוצר נחמד לתורה:

(ו) עוד תתפרש **בראשית** על דרך אומרו (משלי ח') ואהיה אצלו אמון ודרשו ז"ל (ב"ר א') אל תקרי אמון אלא אומן, והוא עצמו שרמז הכתוב תחילת דבר ה' והודיע בריאת עולם הודיע במה בראה ואמר בתורה בראה כי היא האומן. (אין זה סותר לפירוש ראשון כי התורה הכינה עולם להתהלך במישורים), ולפי זה גדלה מעלת בעליה שזוכים בכל ולזה יהיה הדין להם שיקראו בונים, והוא

אומרם ז"ל (שבת קיד.) תלמידי חכמים נקראים בונים כי מה שבפיהם ובלבבם הוא הבונה, והוא אומרו (ירמ"י לג) אם לא בריתי וגו' חוקות שמים וארץ לא שמתני:

ז) עוד תתפרש בי"ת של בראשית על דרך אוז"ל (הקדמת תקו"ז ה:) כי ב' אופני יראת ה' הם, האחת היא יראת העונש, והב' היא יראת הרוממות, וזו יראה פנימית ומעולה מהא', והוא שרמז באות בי"ת ראשית כי ב' יראות הכין ה' לקיום העולם, ורמז אופן שניהם, הא' רמזה בתיבת **אלהים** כי היא יראת הדין בקומו למשפט, והב' רמזה באומרו **את השמים ואת הארץ**, והוא על דרך אומרו (תהלים ח') כי אראה שמיך וגו', ואמרו ז"ל (זהר ח"א א:) כי יראת הרוממות תכנס בלב משכיל בהביטו בהתבוננות במעשה שמים וארץ מה גדלו מעשי ה' תתלהב הנפש וירא מגדולתו יתברך שמו:

או ירמוז ב' אופני היראה אחת באומרו **השמים** כאן רמז יראת הרוממות על דרך אומרו כי אראה שמיך וגו', ויראה ב' **ואת הארץ** שהיא יראת העונש ויחסה לארץ לשלול כי אינה לצד הרוממות אלא לצד אימתו מילדי העולם על דרך אומרו (איוב כ') **וארץ** מתקוממה לו:

ח) עוד ירמוז **בראשית** על דרך אומרו (ישעי' ל"ג) יראת ה' היא אוצרו, הכונה היא כי מי שיש בו יראת ה' היא אוצר לתקות הלבבות שהוא דביקות אורו יתברך בנפש אדם כאומרו (דברים ד) ואתם הדבקים וגו', וכל מי שיש בו יראת שמים הוא משכן השכינה כאומרו (תהלים ע"ח) אהל שכן באדם. והוא שרמז בתיבת בראשית על זה הדרך בי"ת פירוש בית מושב אלהים היא היראה הרמוזה בתיבת ראשית, ברא ה' והכין פעלו:

ט) עוד תתפרש **בראשית** על דרך אומרם ז"ל (ויק"ר ל"ה) הספר והסייף ירדו כרוכים וכו', והוא אומרו **בראשית ברא אלהים** פירוש עם ראשית שהיא התורה ברא אלהים פירוש הדין שהוא רמז הסייף:

י) עוד תתפרש על דרך מה שאמר הכתוב (מלכים א' י"ח) ה' הוא האלהים, והכוונה היא שהגם ששם אלהים יתייחס אל הדין אף על פי כן רחמים הוא, וכל שמותיו של הקב"ה. לטובה יכוונו יחד להטיב ולהתחסד אלא דלצד מעשה האחרונים יצא הדין ליסר למי שראוי ליסר וזולת זה גם שם אלקים מדתו להטיב, והוא אומרו **בראשית ברא אלהים** כי שם אלהים הטיב וברא עולם לחון ולרחם ולהטיב לשוכני שמים וארץ ואין לך רחמים גדולים מזה, והוא שאמר הכתוב (בראשית כז כח) ויתן לך האלהים הרי שגם שם אלהים יטיב לטובים בתורת מתנת חנם אלא שעושי רשעה יסובבו לעשות להם אלהים מוסר, ולעתיד לבא המקווה כן יהיה ה' אחד ושמו אחד:

יא) עוד יתפרש תיבת **בראשית** על דרך אומרם ז"ל (הקדמת זוהר ב') כי בשעת בריאת העולם נכנסו האותיות לפני הבורא נכנסה ת' ואמרה לפניו רבונו של עולם רצונך לברוא בי העולם וכו' וכולם השיבם ה' כי אינו חפץ לטעם האמור בדבריהם לכל אחת ואחת עד שנכנסה בי"ת וקבלה וברא בה העולם דכתיב בראשית, אל"ף שתקה אמר לה הקב"ה אל"ף למה את שותקת וכו' אמר לה את תהיי ראש לכל האותיות וכו' ע"כ, הנה מדברי ה' יראה כי אל"ף יש לה מעלה מאות בי"ת ומעתה אם היו האותיות עולות לפניו ביושר היתה האל"ף זוכה לבראות בה העולם, ולהיות כי יאמר האומר ולמה לא עלתה האל"ף ראשונה

והניחה עד לבסוף, דע כי אמרו ז"ל (הקדמת תיקוני זהר) כי האותיות כשהם בדרך ישר על זה הדרך אל"ף בי"ת גימ"ל וכו' הם רומזים למדת רחמים, וכשהם למפרע על זה הדרך תי"ו שי"ן רי"ש וכו' הם מורים על מדת הדין, וזה לך האות חדש תשרי שהאותיות למפרע תי"ו שי"ן רי"ש הוא זמן הדין הגדול אלא שהשם לצד רחמיו שיתף אות אחת משם הרחמים והיא יו"ד לרחם הדין, (הקדמת תי"ז ט"ז) ואחרי הודיע אותנו את זה נפרש הכתוב על זה הדרך בי"ת ראשית תדע טעם לקדימת בי"ת לאל"ף, להיות שהבריאה היתה במדת אלהים וכיון שכן עלו האותיות למפרע כמשפט ובזה קדמה בי"ת לאל"ף וקנתה מקומה:

יב) עוד ירצה באומרו **בראשית** על דרך אומרם ז"ל (הקדמת זהר) כי אלף עולמות נעלמים ברא ה' וקורין אותם ז"ל (ז"ח בראשית ב') עלמין דכיסופין, והם הרמוזים בפסוק (שה"ש ח') האלף לך שלמה, ומעתה התחיל הכתוב בבי"ת כי האל"ף כבר קנתה מקומה שבה ברא אלף עולמות כשמה של אל"ף, והתחיל בבי"ת לבראות העולם הזה להיות שישנו גם כן בחשבון הבריאה שהם ב' שמים וארץ, ולזה גם כן לא אמר בראשונה שתבין שזה הוא תחילה ולא כן הוא שכבר ברא עולמות החמדה אלא בפרט זה של שמים וארץ הוא שאומר ראשיתו:

יג) עוד ירמוז בתיבת **בראשית** על דרך אומרם ז"ל (מדרש שמואל אבות פ"ו) כי ה' ברא ד' עולמות ויחסו להם שמות אצילות בריאה יצירה עשיה, ורמזום בפסוק (ישעי' מ"ג) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, והוא שרמזו כאן באומרו **בראשית** הוא עולם הכבוד שהוא האצילות והוא יקרא ראשית לכל, ברא הוא עולם הבריאה, אלהים רמז לעולם היצירה כי יש שם דינים, את השמים ואת הארץ הוא עולם העשיה כי הוא זה שמים וארץ כאמור בדבריהם

יד) עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל (פסחים נ"ר) כי גן עדן וגהינם נבראו קודם שנברא העולם שהם שכר ועונש על התורה והמצוות, והוא שרמזו באומרו **ב' ראשית** כי ב' דברים ברא ה' מיוחדים בשביל היראה שהם שכר ועונש גיהנם וגן עדן (חגיגה ט"ו) זכה וירא מה' נוטל חלקו וחלק חברו בגן עדן לא זכה נוטל חלקו וחלק חברו בגהינם ואולי כי רמז כי שניהם נוצרו יחד ולשניהם יקרא ראשית כי אם קדמה אחת לחברתה לא יתיחס ראשית אלא לאחד הא למדת כי בדיבור אחד נבראו

טו) עוד ירמוז כי להיות שיש ב' עולמות עולם הזה ועולם הבא והאדם על ידי התעסקו בתורה ובמעשים טובים ישיג הטוב והחיים, כאן הודיענו הכתוב כי לא ישלם לצדיקים שכר התורה והמצוות בעולם הזה עד אשר יכין להם אוצר הטוב שהיא העיקר לחלק הנשמה ואחר כך אם יותיר מטיבין לו גם בעולם הזה, כי יבחר ה' תחילה להכין לאדם גמול עולם העליון שהוא הנצחי, והוא שרמז באומרו **בראשית ברא אלהים את השמים** שהם עולם הנשמות ואחר כך **ואת הארץ** שהוא עולם השפל אם העדיף בטובו, הא למדת שאין מטיבין לצדיקים בעולם הזה עד אחר שיזכו בנחלתם לאור באור החיים:

טז) עוד ירמוז על פי מה שנחלקו רז"ל (ר"ה י'): אחד אמר בתשרי נברא העולם ואחד אמר בניסן נברא העולם, ונראה לי כי אלו ואלו דברי אלהים חיים, כי יש לך לדעת שאמרו ז"ל (ב"ר פ"א) שבתחילה חשב ה' לבראות העולם ואחר כך הוציא ה' מחשבתו לפועל. וכפי זה נוכל לומר כי בניסן חשב ובתשרי יצא לפועל או להפך, ולשניהם יתיחס לשון בריאה בין מה שעלה במחשבתו יתברך בריאה

תקרא בין כשיצתה לפועל, ובזה יתקיימו דברי רבותינו יחד, והוא שרמזו בבי"ת של תיבת **בראשית** כי ב' ראשית היו אחת למחשבה ואחת למעשה אלא שאין אנו יודעים אם בניסן חשב ובתשרי פעל או להפך:

יז) עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (ברכות ו:): כל מי שיש בו יראת שמים דבריו נשמעין, והטעם כי הירא דבר ה' ידבר מתוך קימת נפשו וכיון שכן תכיר נפש השומעת ותקבל תוכחת מוסר, ואם הדברים יצאו מהגוף אין שייכות לנפש לשמוע, כמו שרמזו ז"ל במה שאמר הכתוב (דברים ו') והיו הדברים וגו' על לבבך אז ושנתם לבניך הם התלמידים, והוא אומרו **בראשית** שהיא היראה כאומרם ז"ל **ברא ה' את השמים** פירוש שיהיה ירא שמים אז ישמע קולו וילמד אדם דעת, והוא אומרו **ואת הארץ**:

יח) עוד ירצה להיות שציוה ה' הרבה יראות בעולם, יראה מאביו ואמו דכתיב (ויקרא יט) איש אמו ואביו תיראו, גם מהמלך ומהחכמים גם לירא מהבריות לבל יחשדוהו, ויאמר האומר שתהיה שוה מצות היראה בכל מקומות שישנה ויצא מזה שלפעמים יזלזל ח"ו במצות ה' לכבוד המלך או לכבוד אביו וכדומה, לזה רמז כאן בתחילת דברי ה' כי קודם כל דבר יקדים לירא את השמים ואחר כך ואת הארץ שהם פרטים המחוייב לחוש להם, והוא שאמר הכתוב (במדבר ל"ב) והייתם נקיים מה' תחלה ואחר כך ומישראל, ומעתה אין מקום לקיים שום מצות מורא של הזולת אלא אם לא יעבור על שום מצוה ממצות ה':

יט) עוד ירמוז כי באמצעות התורה ברא ה' ב' הדרגות באדם, או ישוה במדרגה לשמים, והוא על דרך אומרם (תהלים פ"ב) אני אמרתי אלהים אתם, או אם לא יקיימה תרד מדרגתו למטה לארץ, והוא אומר **בראשית** פירוש באמצעות ראשית ברא ה' ב' הכנות אלו את וכו':

כ) עוד תרמוז הפרשה כולה על בריאת האדם כי הוא עיקר תכלית הבריאה, על זה הדרך **בראשית** כשברא ה' את האדם בראו ממקור הרוחניות הרמוז בתיבת השמים וממקור הגשמיות הרמוז בתיבת הארץ, ותמצא שרמזו רז"ל (סנהדרין צ"א:): במה שאמר הכתוב יקרא אל השמים מעל שהוא הרוח ואל הארץ הוא הגוף הבנוי מהארץ, ורצונו יתברך בזה הוא שעל ידי מעשה האדם יתעצם להפוך החומר שהוא הגוף עד שיהיה נחשב צורה, והנה תמצא (שבת קנב:): שהצדיקים אינם חוזרים עפר, להיות כי זככו החומר שלהם עד שנעשה רוחני, כמו שכתב הר"י עראמה ז"ל וזה לשונו והתעצמות השלמים להפך החומר לצורה עכ"ל, ולזה אמרו ז"ל (ברכות יח.) שהצדיקים במיתתן נקראים חיים כי חלק הגשם נעשה רוחני המתייחס אל החיים, והרשעים בחייהם קרויים מתים לצד שגם הרוחניות שבהם נתגשם ונעשה ארץ המתיחס אל הדומם שהוא מת:

וב' מדות אלו רמזם באומרם **את השמים ואת הארץ** על זה הדרך אם זכו הרי הם מסמיכים חלק הגשם שבהם הרמוז אל הארץ מחברים אותו ונעשה חומוניא אחת עם השמים, ואם לא זכו הרי הם מהפכים חלק הרוחניות שבהם לבחינת הארץ ונעשה הצורה חומר, והוא אומרם **ואת הארץ**. ואומרם **והארץ היתה תהו ובהו** כאן רמז מה שהיה בעונות שנתגבר צד החומר שהיא הארץ ונתרוקן מהרוחניות כמו שתרגם צדיא ורקניא, וחשך שהוא יצר הרע הנקרא בדברי קדשם (זהר ח"א ס"ג.) דמחשיך אנפי דברייתא, **על פני תהום** וקרא להגוף תהום להיותו כתהום בולע תמיד, ומצד היצר שהוא החשך **ורוח אלהים** הנתנת בו **מרחפת על פני המים** כי לא מצאה הרוח מנוח לכף רגלה כי היצר גירשה והורמה

ממקום הנחתה וישכון שם החשך שהוא יצר הרע ונשאת הנפש מרחפת על פני המים הם מים הזדונים שהם כוחות של הטומאה:

ובראותו הקב"ה כן ויאמר אלהים יהי אור שולח אל האדם עזר נגד יצרו וזה יהיה בהגיעו לי"ד שנה יופיע עליו ממעון קדשו רוח אלהין קדישין נשמה קדושה וטהורה, או ירמוז אל התורה כי היא האור הנערב ולה יקרא אור דכתיב (משלי ו') ותורה אור, והמכוון אחד, כי בחינת הנשמות הקדושות הם בחינת אור התורה ובעל נפש הוא בעל תורה, והוא אומרו **ויאמר אלהים יהי אור** שהיא הנשמה שאורה רב להיותה חצובה מתחת כסא כבודו יתברך חלק אלוה ממעל שולחה ה' להאיר אל האדם לבל יטבע בטיט היצה"ר, או גם כן למה שאמרנו שהיא התורה המאירה לנפש אדם ואז **ויהי אור, וירא ה' את האור** אשר נתן באדם **כי טוב** שבאמצעותו ילך האדם בדרך הטוב והישר:

ולא תחשוב כי בהיות הנשמה באדם או על ידי עסק התורה בזה הוא שקט מתחבולות היצר המחטיאו ופנה והלך לו, שאם כן אין כאן לא שכר ולא עונש לזה אמר כי עדיין החשך בעולם, אלא שעל ידי זה מסתייע האדם להעריך מלחמה עמו ולהבדילו מעליו לבל הפילו במועצותיו ויכיר בחינת עשות רע כי רע הוא, וזה הוא אומרו **ויבדל אלהים בין האור** שהיא הנשמה ובין החשך שהוא היצר הרע, וזה שאמר הכתוב (קהלת י') לב חכם לימינו שהוא מקום האור מקום הנשמה, ולב כסיל לשמאלו שהוא מקום היצר הרע, וקרא לאור יום ולחשך קרא לילה, ולזה התפלל דוד (בתהלים צ"א) שיצילהו מפחד בלילות:

ואומרו ויהי וגו' יום אחד כי אי אפשר שיוכר אורה של הנשמה אלא מחשכו של היצר הרע שאם לא כן לא ישתנו ממלאכי השרת ואין כאן לא שכר ולא עונש, ולזה אמר **יום אחד** אמר **יום אחד**:

ויכוין עוד לומר **יום אחד** על דרך אומרם ז"ל (ע"ז ל"ה): בפסוק (שה"ש א') על כן עלמות אהבוך על מות פירוש אפילו מלאך רע עונה בעל כרחו אמר. ולזה אמר **ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד** פירוש מדת ערב ומדת בקר כלם בהסכמה אחת לטובת:

או ירמוז שעל ידי סיוע הנשמה יהיה הערב עת שיעריב שמשו ללכת לעולם העליון כעת בקר עת בואו לעולם שתחזור הנשמה מאירה כיום בואה, והוא על דרך אומרם ז"ל (שבת קנ"ב): והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה, וזה לשונם תנה לו כמו שנתנה לך, ובזה ישוה יום בואו כיום לכתו כאחד:

כא) עוד יכוין הכתוב להודיע כי בתחילת הבריאה הכין ה' ועשה פעולתו שוה שמים וארץ שהגם שהשמים הם העליונים אף על פי כן גם הארץ היתה בגדר הטהרה, וצא ולמד מעלתה וזכותה כי ממנה נברא אדם עפר מן האדמה ותוארו כמלאך ה', ותמצא כי ה' בחר לשכון בארץ עם הנבראים והכין בית למנוחתו כביכול, ודבר פשוט הוא כי מושב אלהים שלם הוא וקדוש יאמר לו, ותמצא כי קודם שחטא אדם היה ה' מצוי בתחתונים כבעליונים, והוא אומרו **בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ** בגדר אחד בנקיות וטהרה, והוא מאמר הנביא (ישעי' סו) כה אמר ה' השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ואמרו ז"ל (חגיגה יד.) שהוא שרפרף, הא למדת שהיא בגדר ראוית מושב אלהים, אלא שעל ידי מעשה התחתונים **והארץ היתה תוהו ובוהו** ונתגשמה והוחשך אורה לצד מעשה הרשעים, **ויאמר אלהים יהי אור** שהיא התורה אז חזרה הארץ לקדמותה להאיר

אורה ושכן ה' בארץ עם עמו ונחלתו, והוא אומרו **ויהי אור** :

כב) עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך כי דבר ידוע כי מצינו להקב"ה שבחר לשכון בערפל, ורחב לשכון בתוכנו. ועוד לו שמצינו (תענית ה.) כביכול שנשבע שלא יכנס לירושלים של מעלה עד שיכנס לירושלים של מטה הרי זה מגיד שחביבה לו של מטה יותר משל מעלה, גם כשנשכיל בטעם בריאת כל העולם נדע כי העיקר הם התחתונים שהם עמו ונחלתו :

ולפי זה יכוין הכתוב לומר סדר הבריאה לא זו אף זו. בדרך חיבה, **בראשית ברא אלהים את השמים**, ועוד ברא בריאה יותר חביבה אצלו ומעולה יותר והיא **את הארץ** שהשמים אדרבה תלויים בה וכל זה באמצעות בני ישראל עם קדושו כי בהם תלוי קיום העולמות גם העליונים כידוע לבקיאים בחדרי החכמה האמיתית :

ולדרך זה יתבאר אומרו **והארץ היתה תהו** כאן רמז בעונות לגליות ישראל שהיא סיבת מניעת דירתו יתברך בארץ. גלות האחד הוא גלות מצרים אשר נשאר בו ת' ושלשים כמנין תה"ו ת' ואחד עשר ובהו חשבוננו י"ט הרי ת"ל, ומשמעות **ובהו** גם כן ירמוז לגלות שלאחריו שהוא גלות בבל נקרא גלות בבל בהו כי תרגום בהו ריקניא וכתוב בירמיה סימן נ"א על גלות בבל אכלני הממני נבוכדנאצר מלך בבל הציגני כלי ריק, ואומרו **וחשך על פני תהום** ירמוז על הגלות המר אשר אנו בו שקועים בתהום אשר אין לו סוף זה לנו אלף ותרע"א שנה, ולא די אורך הגלות אלא חשך שירמוז לבי דברים, הא' לשיעבוד העמים וכובד עול המסים עד כי חשך משחור תארם זה רודה וזה מרדה אשרי מי שלא ראה ובפרט במערב שלנו, והבי' הוא על היצר הרע אשר החשיך העולם, ובעונותינו רבו פריצי עמו ישראל והותר להם נבלות הפה ושבועת שוא ולשון הרע וגזל ומונעם מלעשות תשובה לשוב שבותם, ולא יאמר אדם בראותו כל כך ירידת ישראל כל אורך הזמן כי חס ושלוש אבדה תקוה מבנים, לא כן הוא אלא **ויאמר אלקים יהי אור** הוא אור הגאולה העתידה המופלא, ואומרו **ויהי אור** על דרך אומרם בתיקוני הזוהר (תיקון כ"א) ויהי רז שאור בגימטריא רז, הכוונה שגזר ה' יתעלה שמו שאור זה של מלך המשיח לא יתגלה בעולם ויהיה סוד טמון אצלו כאומרם (שם) ללבי גליתי מלבא לפומא לא גלי, ואומרו **וירא אלהים את האור כי טוב** חוזר על האור מצד עצמו כי טוב הוא אשרי עין ראתה, וחוזר גם על מה שרמז שיעשהו בסוד נסתר כי טוב שכן צריך להיות כאומרם ז"ל (יומא ט) מכמה טעמים, ואומרו **רוח אלהים** וגוי אמרו במדרש (ב"ר פ"ב) זה רוחו של משיח, מרחפת על פני המים אין מים אלא תורה על דרך אומרם בזוהר (בהשמטות לחלק א' י"ג) שלא יגאלו ישראל אלא בזכות התורה שנמשלה למים :

והנה ידוע הוא כי בעונותינו הרבים הרבה נצוצות של קדושה הוטבעו בתוך הקליפות וגם הרבה ערב רב נשתקעו בתוך הקדושה כאומרם בספר תיקוני הזוהר הקדוש (תיקון ס"ו) ומעורבים רע בטוב וטוב ברע לזה צריך כביכול להבדיל הטוב מהרע והאור מהחשך אשר נתערבו, והנה ידוע כי הקליפה חיותה היא יניקתה מהקדושה דוקא וזולת זה אין לה חיות, ולכן אז בהבדילו ה' את האור שהיא הקדושה ונשאר הרע מובדל ואין לו מקום חיות לינק ממנו ממילא יבטל, וזה הוא אומרו (זכרי' י"ג) ואת רוח הטומאה אעביר מן הארץ כי ידמה לקציצת האילן ממקום יניקתו ושורשו אשר יונק ממנו שיבש ולא יצלח עוד ולא ישאר כי אם האור הטוב, וזה הוא שאמר **ויקרא אלהים לאור יום** פירוש ויקרא לשון יקר וגדולה, כי אין מעלת הקדושה נכרת אלא בהפיל הקליפה הנקראת

חשך, והודיע הכתוב כי ביום ההוא הידוע לפניו במרום יקרא ה' לאור ביקר וגדולה, וזה יהיה ביום יודע לה' שיהיה בו ה' אחד, ואומרו **לחשך קרא לילה** לשון מקרה הוא בלתי טהור, ולזה לא סמך הכתוב על תיבת ויקרא שאמר בתחילה כי אין יקר וכבוד עוד לחשך אלא מקרהו יהיה דוקא בלילה והוא סוד אומרו (תצא כ"ג) מקרה לילה, אבל כשיעבור הלילה שהוא זמן הגלות כמו שאמר הכתוב (ישעי' כ"א) משא דומה וגוי שומר מה מלילה כי הגלות דומה ללילה, ואז בעלות השחר אין עוד חושך ולא לילה אלא ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד כי בחינת הרע נסתלקה ואינה ולילה כיום יאיר והיה אור הלבנה כאור החמה, והוא אומרו **יום אחד**, והוא שרמז הכתוב באומרו (זכרי' י"ד) ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד: אור החיים

ספורנו בראשית. בתחלת הזמן והוא רגע ראשון בלתי מתחלק שלא היה זמן קודם לו: **ברא.** עשה אינו ישנו ובזה לא יפול זמן כלל: **אלהים.** הנה מלת אלוה תורה על נצחי ולזה על השדים שהם מתים כבני אדם כמו שהעידו רז"ל אמר לשדים לא אלוה ואמר על האל ית' אלוה כי הוא הנצחי בהחלט כאמרו ויטוש אלוה עשהו. ויאמר עליו אלהים לשון רבים להורות שהוא צורת כל הצורות הנצחיות וזולתם כאמרו מלא כל הארץ כבודו כי אין לזולתו מציאות זולת הנאצל ממציאותו. ולא ימצא שום נמצא זולת מציאותו כאמרו ואתה מחיה את כלם. ועל צד התדמות יקרא כל נבדל מחומר אלהים ויקראו השופטים המומחים אלהים כאשר ישפטו בצלם אלהים. ולהורות על מעלת נצחיותו אשר ממנו נאצל נצחיות שאר הנבדלים נאמר שהוא אלהי האלהים: **את השמים.** הנה מלת שם תורה על מקום רחוק וכל סימן הרבים עם קדימת פתח מלעיל יורה על שנים שוים. ובכן מלת שמים תורה על עצם רחוק ביחס אלינו בשני מרחקים שוים מכל צד. וזה לא יקרה זולתי בגלגל סובב בתכלית העגול אמר אם כן שברא אותו העצם אשר הוא עתה רחוק ממנו מכל צד בשני מרחקים שוים והוא הגלגל. ולכן לא אמר ברא שמים כי לא יאמר כן מצד עצמו אלא ביחסו אל מקומנו. ואמר ואת הארץ המרכז הראוי לגלגל: (ספורנו)

כלי יקר בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ. מה שהתחיל התורה בבי"ת לפי שבכל ספר קהלת מדמה שלמה המלך התורה לשמש שאין מהלכה כי אם בשלש רוחות כצורת הבי"ת הפתוחה לצפון, ונתינתם ע"י משה שפניו כחמה. ואולי הטעם שלפי שהיצה"ר המתנגד אל התורה בא מצפון והוא פורץ גדר התורה כמ"ש (יואל ב.ט) ואת הצפוני ארחיק מעליכם, וכן הזהב אשר מצפון יאתה מתנגד אל התורה. ועל הרוב הם בורחים זה מזה כמ"ש (תהלים קיט.עא) טוב לי כי עניתי למען אלמד חקך. ואין כאן מקומו לדבר מזה יותר. ויתכן לפרש עוד על דרך שנאמר (משלי ט.א) חכמות בנתה ביתה על כן התחיל חכמת התורה בבי"ת כי היא גברת הבית הכללי.

בראשית ברא אלהים. מן הראוי היה להתחיל התורה בשם אלהים עד שהוצרכו רז"ל (מגילה ט.) לשנות לתלמי המלך ולכתוב אלהים ברא בראשית, וע"ז נתנו המפרשים טעם לשבח לפי שמציאת השי"ת אי אפשר להשיג כי אם מצד דרכיו ופעולותיו ומעשה ידיו אשר ברא המה יעידון יגידון יתנו עדות נאמנה על מציאותו ית', לכך נקט תחילה בראשית ברא ואח"כ נודע אלהים. וקשה על זה דהו"ל למכתב ברא אלהים בראשית כי כל מה שיכול להקדים השם הדין נותן להקדימו שהרי אין מציאות השם תלוי בידיעת הדברים המוקדמים ביצירה אשר על זה מורה מלת בראשית לדעת רוב המפרשים.

ועוד שבעל העקיזה סמך פירוש זה על המדרש (בר"ר א"ב) האומר וענותך תרבני. (תהלים יח.לו) מלך ב"ו מזכיר שמו תחילה ואח"כ מעשיו אבל הקב"ה משהזכיר מעשיו הוא מזכיר שמו, ויש להתבונן מהו ענותנותו בזה ומהו זה שאמר תרבני במה הרבה והגדיל אותנו. והקרוב אלי לומר כי רש"י רצה לתקן כל זה במה שאמר אין המקרא אומר אלא דורשני בשביל התורה וישראל שנקראו ראשית כו' ר"ל לפי שאי אפשר להכיר מציאת הש"י כי אם ע"י התורה וישראל. ע"כ נקראו ראשית כי שניהם הקדמה לבא על ידם לידי הכרת מציאת הש"י כי התורה מפרסמת אמונת החידוש ואלהותו ית'. וישראל גם הוא ידע לפרסם מציאות הש"י מצד הקבלה שקבלו איש מפי איש עד אדם הראשון שראה את העולם חרב ובנוי והוא עד נאמן בחידוש העולם אשר הוא מופת על מחדשו ונתפשטה קבלה זו בזרע אברהם יצחק וישראל.

ויש עוד דרך שלישי, אבל אין כל אדם יכול לעמוד עליו והוא להכיר מציאת השם ית' מתוך החקירה וידיעת כל הנמצאים שבכל שלשה עולמות וזה סדרם. מתחילה צריך החוקר להתבונן במהות הנמצאים שבעולם התחתון כי היא החקירה הקלה שבעולם. ואחר ידיעת מהותם יתבונן גם במהות הנבראים שבעולם האמצעי. ומשם יעלה דרך סולם השתלשלות המדרגות לידיעת מהות העולם העליון. ומשם יעלה לידיע ולהשיג כי יש אלוה נמצא רוכב על כולם אשר סדרם על זה האופן כמראה אשר ראם יעקב בארבע שליבות הסולם שהיה מוצב ארצה היינו השגת העולם התחתון. וראשו מגיע השמימה זהו העולם התיכון. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זהו העולם העליון. והנה ה' נצב עליו כי אז השיג על השלימות מציאת הש"י.

אמנם דרך חקירה זו, לא רבים יחכמו לבא בסוד אלוה מתוך היות האדם עובר בעמק עכור העולם החומרי הלזה על כן די לאדם כשישיג מציאותו ית' מצד הקבלה כאמור ומצד התורה כאמור. ועל זה אמרו רז"ל (חולין צא.) שהתחתונים מזכירין שמו ית' אחר שתי תיבות שנאמר (דברים ו. ד) שמע ישראל ה'. אבל העליונים אינן מזכירין השם כי אם לאחר שלשה תיבות שנאמר (ישעיה ג. ג) קדוש קדוש קדוש ה'. לפי שהעליונים כח שכלם זך ונקי ונקל להם לעמוד על מהות חקירת שלשה עולמות אלו על כן אינן רשאי להזכיר השם כי אם אחר ג' קדושות דהיינו שישכילו תחלה במהות כל נמצאי מטה ויבינו מקום מוצאם וע"י זה יקדישוהו ית' למטה. ומשם יעלו להבין במהות הנמצאים שבעולם התיכון ויקדישוהו ית' להמליכו גם עליהם. ומשם יעלו להבין גם במהות עצמותם ומשם יעלו להשגת שמו ית' על כן אין מזכירין השם עד אשר יקדישוהו תחילה בכל שלשה עולמות. אבל התחתונים שאין שכלם זך כל כך ואין כל אדם יכול לעמוד על חקירה זו כי רבה היא על כן די להם לבוא לידי הכרת מציאת הש"י אחר שתי תיבות שמע ישראל. כי שמע היינו לשמוע דברי התורה הזאת המפרסמת אלהותו ית'. ישראל היינו הקבלה שנתפשטה בישראל מן אדה"ר עד אברהם שהיה מכריז ומפרסם אלהותו ית' כמו שפ"י רש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי (בראשית כד. ז) וממנו נתפרסם אלהותו ית' בכל זרע ישראל ויהודה כמ"ש (תהלים עו. ב) נודע ביהודה אלהים בישראל גדול שמו. לכך נאמר בראשית ברא ואח"כ אלהים רמז שלשתן כי בראשית היינו ישראל והתורה שנקראו ראשית וע"י הבריאה נודע אלהים וזהו דרך ענוה שהקדים ברמז שם של ישראל לשמו ית' והוא באמת תפארת יקר וגדולה לישראל ע"כ נאמר וענותך תרבני. וי"א שענוה זו היא מה שנתעסק בתחילה בצרכי עולמו ואח"כ פרסם שמו יתברך.

אמר ר"י לא היה צריך להתחיל את התורה וכו'. אלא כדי שלא יאמרו האומות לסטים אתם כו'. וקשה ומה בכך אם יאמרו לסטים אתם וכי בעבור זה ישנה סדר התורה. תשובה לזה לפי שדבר זה גורם כפירה בעיקר כי יאמרו לית דין ולית דיין וכל דאלים גבר כי אילו היה לעולם מנהיג המסדר ענינו מוצאו ומובאו למה לא מיחה בכם כשלקחתם בזרוע דרך לסטיות ארצות ז' אומות. כי מטעם זה לא נחתם גזר דינן של דור המבול כי אם בעבור הגזל כמו שאמר (משלי כח.כד) גוזל אביו ואמו ואומר אין פשע חבר הוא לאיש משחית, כי מה שחטא זה גדול מזולתו אינו בעבור עצם החטא כי אם בעבור הרעה הנמשכת ממנו שהחוטא בגזל לא ישים אשם בנפשו ויאמר אין פשע כי אין אלהים שופטים בארץ ועל כן הוא חבר לאיש משחית, ר"ל לדור המבול שנאמר בהם (בראשית ו.יב) כי השחית כל בשר את דרכו, כי גם המה כפרו בעיקר ואמרו (איוב כא.טו) מה שדי כי נעבדנו וגו'. וזה החלם לעשות חמס וגזל בארץ. ולפי שמניעת הגזל יסוד לכל האמונה על כן הקדימו הקב"ה והזהיר עליו במצוה ראשונה החדש הזה לכם. (שמות יב.ב) כי שם נאמר משכו וקחו לכם צאן. (שם יב.כא) משלכם להוציא הגזול כן פירש בעל הטורים. וכן יצחק כשצוה להביא לו שני גדיי עזים אחד לעשות ממנו קרבן פסח אמר וצודה לי ציד (בראשית כז.ג) פירש רש"י מן ההפקר ולא מן הגזל. ולפי שעשו לבבו לא כן ידמה כי אם לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל ע"כ סבב הקב"ה שלא הביא כי אם יעקב שהיה נזהר בגזל. וכן שור שהקריב אדם הראשון ארז"ל (ע"י ה) שהיה לו קרן אחד במצחו. להורות שלפי שהיה אדם הראשון קרן אחד רצה לומר שהיה יחידי בעולם ולא היה גוזל משום בריה ע"כ נתקבל קרבנו. וכל זה כדי להרחיק הגזל והלסטיות המביא לידי כפירה ואפיקורסות.

ומה שאמר רבי יצחק לא היה צריך להתחיל כו'. אין הפי' שלא יכתוב בתורה כלל כל הסיפור שמבראשית עד החדש הזה לכם שהרי יש בו צורך גדול בסיפור חידוש העולם כי הוא מפרסם מציאות השם ית' וסיפור דור המבול מפרסם השגחתו ית' לשכר העונש. מלבד מה שנכתבו בו כמה מצות אבר מן החי לנח ומילה לאברהם וגיד הנשה על ידי יעקב. אלא שרצה לומר מאחר שעיקר התורה למצותיה נתנה אם כן היה לו להתחיל התורה במצוה ראשונה וסיפור זה מבראשית עד החדש הזה לכם די בזה כשיקבענו בסוף התורה. על זה בא כמתרץ ואמר אילו היה כותב כן היה מעיקרא דדינא פרכא והיה בזה נתינת יד לפושעים לפקור על התורה ובקראו החדש הזה לכם כ"ש דפקר טפי ויאמרו ודאי משה בדא מלבו מצוה זו כי איך יצוה ה' בו על הגזל באמרו משכו וקחו לכם משלכם דווקא והרי אתם לסטים כי לקחתם ארצות ז' אומות ולא מיחה בכם ה' כי אולי לא יקרא התורה מראש ועד סוף. על כן הוצרך להקדים סיפור חידוש העולם להורות שלא על ידי לסטיות לקחו כי אם בצדק ובמשפט זש"ה (תהלים קיא.ו-ז) כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים מעשה ידיו אמת ומשפט נאמנים כל פקודיו, כי עיקר הגדה זו שהגיד כח מעשיו לעמו הכל היה כדי להורות שמעשה ידיו אמת ומשפט שהתורה והלוחות מעשה אלהים והצדיקים שנבראו בשתי ידים (שוח"ט תהלים קלט.ה ע"י"ש) הכל באמת ומשפט שהוא מונע הלסטיות ונאמנים כל פקודיו הפקודים אשר פקד ה' על ארצות ז' אומות כי ברצונו ית' נתנה להם וברצונו ית' נטלה מהם ויפקד המלך ה' פקידים אחרים עליה.

ולפי פשוטו, הוצרך להתחיל התורה מבראשית לפרסם אמונת החידוש כי זה יסוד לכל התורה כי לו הונח שהעולם קדמון אין מקום לקבלת התורה הבנויה על יסוד הבחירה על כן הוצרך להניח היסוד תחילה. (כלי יקר)

דעת זקנים בראשית. לפיכך התחילה התורה בבי"ת, לפי שהעולם דומה לבי',

שהוא מסובב משלש רוחותיו ורוח צפונית אינה מסובבת, ובאותה שעה בא אות האל"ף וקראה תגר, ושלם לה הקב"ה במתן תורה, שפתח באל"ף דאנכי. ובתיבת בראשית יש שש אותיות כנגד ימי המעשה. ובאותו פסוק יש בו שבע תיבות, כנגד ימי השבוע. ובו כ"ח אותיות, כנגד כ"ח ימי החדש. ובפסוק זה יש ששה אלפין, כנגד ששה אלפי שני הוי עלמא, דכל אל"ף ואל"ף משמע אלף. ובפסוק שלאחריו והארץ, כתב ב' אלפיי"ן, כנגד ב' אלפים ימות המשיח. ובפ' בא, בקרא דלמען תהיה תורת ה' בפיך, כתב ב' אלפיי"ן, כנגד ב' אלפים תורה: **בראשית**. פירש"י בזכות התורה שנקראת ראשית, וכן את מוצא בזכות שבת ברית ומילה, ונפקא להו, כי בתיבת בראשית, תמצא שבת ברית אש, והתורה נמשלה לאש, דכתיב אש דת למו. ועוד פירש"י א"ר יצחק לא היה צריך להתחיל התורה וכו', וקשה שהרי כבר נצטוו, על מילה וגיד הנשה, ומיהו י"ל, דנקט מצוה ראשונה, שנצטוו כל ישראל ביחד, ולא ליחיד: (דעת זקנים)

[ב] והארץ היתה תהו ובהו וחסך על-פני תהום ורוח אלהים מרחפת על-פני המים:

אונקלוס וארעא הות צדא וריקנא וחשוכא פֿרש על אפי תהומא ורוחא מן קדם יי מנשבא על אפי מֿיא: (אונקלוס)

יונתן וארעא הות תהייא ובהייא צדא מבני נש וריקנא מן פל בעיר וחשוכא על אפי תהומא ורוח רחמין מן קדם יי מנתבא על אנפי מֿיא: (תרגום יונתן)

רש"י תהו ובהו. תהו לשון תמה ושממון, שאדם תוהה ומשתומם על זהו שזה ונקראת הארץ כן, כמו שנקראים רפאים ע"ש שכל הרואה אותם מתרפה, ויהיה ו' ובהו במקום ב' כמו וה' שלחני וריחו: תהו. אשטורדי"סין זלע"ז: זהו. לשון (ס) ריקות ולדו (סא"א): על פני תהום. על פני המים (ע) שעל הארץ: ורוח אלהים מרחפת. כסא כבוד (פ) עומד באויר, ומרחף (ג) על פני המים צרוח פיו של הקב"ה (ה) ובמאמרו, כיונה המרחפת על הקו, אקובטי"ר זלע"ז: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) נראה דרש"י סובר שהם מן שמות הנרדפין, ר"ל ששניהם לשון שממה, אי נמי ר"ל ריקות הוא לשון מקרא, ולדיא הוא לשון ארמי, ושניהם הם לשון ריקון, לאפוקי מן התרגום שתירגם על תוהו ובהו לשון לדיא ורקניא, לכן פירש זהו לשון לדו ורקנין, ופירש תהו לשון תימה שתמה על זוהו כלומר על השממון שבו, והוי וי"ו ובהו מתחלף בז', כמו וה' שלחני ורוחו, (ישעי' מ"ט ט"ז) דהוה כמו צרוחו: (ע) ר"ל דהיה לו לומר על תהום, מאי על פני, אלא שקאי על המים שהם על הארץ והם פני הארץ, והיינו דכתיב נמי ורוח אלהים וגו', דהיינו החשך דכתיב לעיל וחושך על פני תהום, ועוד י"ל דהוכחתו הואיל וכל הגי עשרה מאמרות האמורות כאן משום דקודם לכן לא היה כד, לכך הוצרך לומר יהיה דבר זה, כגון בתחילה כתב בראשית וכו', משמע שלא היה אלא הארץ לבד ולא היה

על הארץ כלום, לכך אומר אח"כ ויאמר אלהים תדשא הארץ, ואם כן מה דכתיב ויאמר אלהים יהי אור ויהי אור, כריך לומר לקודם מאמר זה היה חשך, והיכא כתיב שהיה חושך, על כרחך כריך לומר מה שכתב וחשך על פני תהום, שהם המים, שפירוש תהום בכל מקום תורה על המים, שמע מינה דהמים היה על הארץ, וכן משמע מתוך פירש"י דויהי אור קאי על וחושך על פני תהום, דלעיל פירש בראשית בריאת שמים וארץ והארץ היתה תוהו ובהו וחשך על פני תהום וגו' ויאמר אלהים יהי אור, מדלל הביא הפסוק כולו, או לא היה לו להביאו כלל, משמע דקאי עליו, כי איילו לא היה חושך על פניו לא גזר על האור: (פ) דקשה היה לו לומר סתם ורוח מרחפת: (ט) דקשה דאי קאי על כסא הכבוד למה אמר מרחפת, לא לכתוב אלל ורוח אלהים על המים, או קשה מפני מה נקרא כסא הכבוד ורוח אלהים: (ק) ופירש ורוח אלהים שהוא כסא הכבוד מרחפת במאמרו ורוח פיו של הקב"ה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והארץ. המלה הזאת זרה בעבור קמצות האלף עם הה"א בכל מקום ואיננו כמו האלף לך שלמה והאבן הזאת: **תהו.** אמר הגאון תהו שהוא מתהום וזה לא יתכן כי מ"ם תהום שרש כמ"ם המים ובספר יצירה תהו זה קו ירוק ובהו אלו אבנים מפולמות והנכון כאשר אמר המתרגם ארמית. וכן ובתהו יליל ישימון וכן אחרי התהו. שאין בו ממש: **ובהו** אחי תהו והווי"ן תחת ה"א כווי"ו וישתחו. ותרענה באחו. והטעם כי בראשית בריאת הרקיע והיבשה לא היה בארץ יישוב כי היתה מכוסה במים. וכן שם אלהים כח תולדתה להיות למטה מהמים. ואל תתמה על וי"ו והארץ כי פירושו כפ"א רפה בלשון ישמעאל וכמוהו ואיד יעלה מן הארץ. כי לא דבר משה על העולם הבא שהוא עולם המלאכים כי אם על עולם ההויה והשחתה והמפרשים שהשמים בפסוק ראשון הם שמי השמים. מה יעשו בארץ והנה ראיות גמורות לאנשי שיקול הדעת. שאין שם רק ארץ אחת. ודרש שבע ארצות. הוא שהיישוב נחלק על שבעה. ובית המקדש היה באמצע היישוב כי רחוק הוא מאמצע הארץ: **ורוח אלהים.** סמך הרוח אל השם בעבור היותו שליח בחפץ השם לייבש המים והמים לשון רבים גם לא יתפרדו והם על בנין שנים. כי הם זכרים ונקיבות ונמצא על לשון יחיד לא זורק עליו: וטעם **מרחפת.** נושבת למעלה במים וכן על גוזליו ירחף: (אבן עזרא)

בעל הטורים ורוח אלהים מרחפת. בגימטריא זו רוחו של משיח: (בעל הטורים)

ספורנו והארץ היתה תהו ובהו. ואותה הארץ הנבראת אז היתה דבר מורכב מחמר ראשון הנקרא תהו ומצורה ראשונה הנקראת בהו. כי אמנם לא היה נאות לחמר הראשון זולתי צורה אחת היא היתה ראשונה לכל צורות המורכבי בהכרח. ובזה התבאר שהחמר הראשון דבר מחודש. ונקרא החמר של אותו המורכב הראשון תהו להיותו מצד עצמו דבר כחיי בלבד בלתי נמצא בפעל כאמרו כי תהו המה כלומר בלתי נמצאים בפעל אבל בדמיון בלבד והצורה הנשואה באותו המורכב הראשון נקראת בהו. כי בו בתהו שאמר נמצאת בפעל וקרא אבני בהו הנושא הבלתי עומד עם צורתו זמן נחשב כמו שקרה לנושא הצורה הראשונה שתכף לבש צורות יסודות מתחלפות: **וחשך.** הוא האויר החשך הנמצא אז מהמורכב הראשון היה על פני תהום. על פני שני היסודות

השפלים שנאצלו אז ג"כ מהמורכב הראשון והיו מקיפי זה את זה: **ורוח אלהים**. מניעי הגלגל שנקראו רוח כאמרו עושה מלאכיו רוחות: **מרחפת על פני המים**. הניעו אז את האויר החשוך על פני המים הסובבים אז את יסוד הארץ. ובכן היה שהחלק ממנו הסמוך לגלגל התלהב בתנועתו והוא האש היסודי והחלק ממנו הקרוב אל המים קנה אז איזה קור מן המים זולתי חלק מועט ממנו המתחמם במקרה בהתהפכות נצוצות מאורי האור: (ספורנו)

כלי יקר והארץ היתה תהו ובהו. מאי דהוה הוה ומה צורך בידיעה זו. ונראה לומר לפי שמששת ימי בראשית והלאה אין הקב"ה משנה שום דבר מכמות שהיה וצפה הקב"ה שעל ידי מעשי הרשעים יחזור העולם לתוהו ובוהו כמו בדור המבול. וכן בחורבן הבית כתיב (ירמיה ד.כג) ראיתי את הארץ והנה תהו, והודיע לנו הכתוב שאם יקרה בזמן מן הזמנים שע"י מעשה הרשעים יחזור העולם לתהו לא יהיה נחשב שינוי בבריאה אלא יחזור העולם לכמות שהיה כי מטבעו להיות תהו ובהו וחשך, וע"י מעשה הצדיקים עשה הקב"ה הפך טבעו וברא האור לצדיקים וע"י קלקול המעשים יחזור העולם לכמות שהיה ולא יהיה נקרא שינוי בבריאה כי תנאי התנה הקב"ה עם כל מעשה בראשית ומטעם זה מיעט האור וגנזו לצדיקים כי לא אדם הוא ית' ויתנחם אלא לפי שאם רשעים בחשך ידמו בעבור קלקול מעשיהם לא יהיה נחשב לשינוי בבריאה, וזהו דעת המדרש (בר"ר ב.ה) והארץ היתה תהו אלו מעשיהם של רשעים ויאמר אלהים יהי אור אלו מעשיהם של צדיקים כו', מה ראה בעל המדרש הזה להוציא הפסוקים מפשוטם. ולפי מה שפירשנו דברי מדרש זה מבוארים, כי פשוטו נשאר במקומו והדרשה תדרש גם מפשוטו. ומה שמסיק שם ועדיין איני יודע באיזו מהם חפץ אם במעשיהם של רשעים כו' תמצא מבואר בחיבורי הקטן הנקרא אורח לחיים בדרש של ר"ה ויו"כ ע"ש. (כלי יקר)

ג וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אֹר

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ יְהִי נְהוֹרָא וְהָיָה נְהוֹרָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ יְהִי נְהוֹרָא לְאֲנְהָרָא עֲלֵהָ וּמִן יַד הַנְּהָ נְהוֹרָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויאמר. אמר הגאון כי פי' ויאמר כמו וירצה ואילו היה כן היה ראוי להיות אור. רק הוא כמשמעו וכן בדבר ה' שמים נעשו. כי הוא צוה ונבראו. והטעם כנוי על המעשה שלא היה ביגיעה. ועל דרך משל מלך ומשרתיו וזה האור היה למעלה מן הרוח: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר אלהים יהי אור. מילת אמירה בכאן להורות על החפץ, כדרך "מה תאמר נפשך ואעשה לך" (שמואל א כד), מה תרצה ותחפוץ, וכן "ותהי אשה לבן אדניך פאשר דבר ה'" (להלן כד נא), כאשר רצה; כי כן הוא הרצון לפניו. או הוא כגון מחשבה, כמו "האמרה בלבבה" (ישעיהו מז ח); "ואמרו אלפי יהודה בלבם" (זכריה יב ה). והעניין, לומר שלא היה בעמל. וכך קראו רבותינו לזה "מחשבה"; אמרו: מחשבה – ביום; המעשה – עם דמדומי חמה. והוא להורות על דבר מחושב שיש בו טעם, לא חפץ פשוט בלבד. ומילת הויה – מורה על מעשה הזמן העומד, כמו "ואתה הוה להם למלך" (נחמיה ו ו). ולכן אמר הכתוב, כי כשברא חומר השמים – אמר שיהיה מן החומר ההוא דבר מזהיר, קראו אור.

”וַיְהִי אֹר” – לא אמר ”וַיְהִי-כֵן”, כאמור בשאר הימים, לפי שלא עמד האור בתכונה הזאת כל הימים כשאר מעשה בראשית. ויש לרבותינו בזה מדרש בסוד נעלם.

ודע, כי הימים הנזכרים במעשה בראשית היו בבריאת השמים והארץ ימים ממש, מחוברים משעות ורגעים, והיו שישה כששת ימי המעשה, כפשוטו של מקרא. ובפנימיות הענין יקראו ”ימים” הספירות האצולות מעליון, כי כל מאמר פועל הויה תיקרא ”יום”. והיו שישה, כי לה’ הגדולה והגבורה. והמאמרים עשרה, כי הראשונות אין שם ”יום” נתפס בהם. והפירוש בסידור הכתובים בזה נשגב ונעלם, ודעתנו בו פחות מטיפה מן הים הגדול. (הרמב”ן)

ספורנו יהי אור. הוא אור שבעת הימים שהיה לצורך המתהוים בלתי זרע והוא יהיה לעתיד כדרז”ל (פ’ בתרא דכתובות) שיהיה אז לצורך מה שעתידה להוציא גלוסקאות וכלי מילת שלא מכח הזרע: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר אלהים יהי אור. כתיב בפרשה זו ה’ פעמים לשון אור וביום הרביעי כתיב ה’ פעמים לשון מאור בתוספת מ”ם ויש בזה כוונה נפלאה וזה כי מצינו לרז”ל שאמרו (חגיגה יב.) אור שנברא ביום ראשון נגנו ואיתא למ”ד הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי ונראין שני מדרשים אלו כסותרים זה את זה. והאמת אינו כן כי הכל מודים שאור של יום ראשון היה אור גדול ונגנו ואלו המאורות שנתלו ביום ד’ אינן עצם האור אלא קבלו אורם מן ניצוץ אור העליון שנברא ביום ראשון לכך הזכיר בו לשון אור כי הוא היה עצם האור, אבל במאורות של יום רביעי הזכיר בכל א’ מאור בתוספת מ”ם להורות שקבלו אורם מן אור אחר גדול מהם כהוראת המ”ם, ולפי זה אין המדרשים סותרים זה את זה כי אור הראשון נגנו לד”ה לצדיקים, והמאורות של יום ד’ קבלו ניצוץ האור הראשון וא”כ ודאי הן הן המאורות כי החלק כלול בהכל, ובזה מיושב גם כן מה שנברא ונגנו, וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

דעת זקנים יהי אור ויהי אור. מה שלא כתב ויהי כן, כמו באחרים, לפי, שמה שכתב כן באחרים, לקצר דבריו נכתב, שאלו היה מפרש כל סדרי הבריאה, יצטרך להאריך, אבל הכא אין כאן אריכות, בתיבת ויהי אור, מבתיבת ויהי כן: (דעת זקנים)

[ד] וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאֹר כִּי-טוֹב וַיַּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ:

אונקלוס וַחֲזָא יְיָ ית נהוֹרָא אַרִי טב וְאַפְרֵשׁ יְיָ בֵין נהוֹרָא וּבֵין חֹשׁוֹךָ : (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא יְיָ ית נהוֹרָא אַרִים טב וְאַפְרִישׁ יְיָ בֵין נהוֹרָא וּבֵין חֹשׁוֹךָ : (תרגום יונתן)

רש”י וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. אף בזה חנו כריכין לדברי אגדה (חגיגה יב.) ר”ה ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים, והבדילו ללדיקים (פ) (בכ”י ליתנהו) לעתיד לבא. (כי לא יכול הבדל רק בדברים המתערכים, ואור וחושך הם העלך וקנין וא”א חיבורם בעת מן העתים) ולפי פשוטו כך פרשהו, ראהו כי טוב, ואין נאה לו ולחשך שיהיו משתמשין בערבוביא, (ח) וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו כלילה: (רש”י)

שפתי חכמים (ה) **ללפי פשוטו של מקרא משמע דבתחילה היו מעורבין יחד, ללשון**
הבדלה שייך בדבר המעורב יחד, וזה אי אפשר כיון שיש אור אין חושך, לאור
וחושך אינם אלא קנין והעד, ואי אפשר חיבורם יחד בעת מן העתים, (נח"י),
דקשה לאיך אפשר לפרש שקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה וגו', והלא
לא נעשה ההבדלה עד יום ד' לכתוב ציה להבדיל בין היום ובין הלילה, לכך
צריכין אנו לדברי אגדה: (ז) ללדיק שהוא טוב לכך ויבדל, ר"ל כדי שיהיה הפרש
בין הלדיק שהוא אור ובין הרקע שהוא חשך: (ח) ר"ל במדינה זו יש אור, ובמדינה
זו יש חשך, או ר"ל לפי שעות כגון שעה אחת יום, וב' שעות לילה, ואח"כ להיפך
היינו ערבוביא, אבל אין לפרש בפעם אחת ממש, זה אי אפשר כדפריקת לעיל,
וא"כ יהיה פירושן ויבדל הבדיל זמנם לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא **וירא**. כמו וראיתי אני והוא במחשבה : וטעם **ויבדל**. בקריאת השמות :
אבן

הרמב"ן **ויִרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹר כִּי טוֹב**. כתב רבינו שלמה : אף בזה אנו צריכין
לדברי אגדה : ראה שאינו ראוי להשתמש בו רשעים, והבדילו לצדיקים לעתיד
לבוא. ולפי פשוטו כך פרשהו : ראהו כִּי טוֹב, ואין נאה לו ולחשך להשתמש
בערבוביא, וקבע לזה תחומו ביום ולזה תחומו בלילה.

ורבי אברהם אמר : **ויִרָא** – כמו **״וַיִּרְאֵיתִי אֲנִי״** (קהלת ב יג), והיא במחשבת הלב.
וטעם ויבדל – בקריאת השמות.

ואין דברי שניהם נכונים : שאם כן, יראה כענין המְלָכָה ועצה חדשה, שיאמר,
כי אחרי שאמר אלהים : **״יְהִי אֹר״**, והיה אור, ראה אותנו כי טוב הוא, ולכן
הבדיל בינו ובין החשך, כעניין באדם שלא ידע טיבו של דבר עד היותו.

אבל הסדר במעשה בראשית, כי הוצאת הדברים אל הפועל יקרא **״אמירה״** :
״וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אֹר״ (כאן) ; **״וַיֹּאמֶר ... יְהִי רְקִיעַ״** (פסוק ו) ; **״וַיֹּאמֶר ... תִּדְוֹשָׁא**
הָאֲרֶץ״ (פסוק יא).. וקיומם יקרא **״ראיה״**, כעניין **״וַיִּרְאֵיתִי אֲנִי״** דקהלת (ב יג) ; וכן
״וַיִּתְּרָא הָאֱשֶׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל״ (להלן ג ו). והוא כעניין שאמרו (כתובות קט א) :
״רואה אני את דברי אדמון״, וכמוהו (שמואל ב טו כז) : **״וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֶל צְדוֹק הַכֹּהֵן**
הַרְוֵאָה אֶתְּהָ שֶׁבַה הָעִיר בְּשָׁלוֹם״. והעניין, להורות כי עמידתם בחפצו, ואם
החפץ יתפרד רגע מהם – יהיו לאין. וכאשר אמר בכל מעשה יום ויום : **״וַיִּרָא**
אֱלֹהִים כִּי טוֹב״, ובשישי כאשר נשלם הכל : **״וַיִּרָא אֱלֹהִים אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה**
וַיִּהְיֶה טוֹב מְאֹד״ (פסוק לא), כן אמר ביום הראשון בהיות האור : **״וַיִּרָא אֱלֹהִים כִּי**
טוֹב, שרצה בקיומו לעד.

והוסיף בכאן אֶת הָאֹר. שאילו אמר סתם : **״וַיִּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב, היה חוזר על**
בריאת השמים והארץ ; ולא גזר בהן עדיין הקיום, כי לא עמדו ככה, אבל מן
החומר הנברא בראשון – נעשה בשני רקיע, ובשלישי נפרדו המים והעפר ונעשית
היבִּשָׁה שקראה ״אֲרֶץ״, ואז גזר בהם הקיום ואמר בהם : ״וַיִּרָא אֱלֹהִים כִּי טוֹב״.

וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ – איננו החשך הנזכר בפסוק הראשון, שהוא האש, אבל הוא אפיסת האור; כי נתן אלהים מידה לאור, ושיהיה נעדר אחר כן עד.

ואמרו קצת המפרשים, כי האור הזה נברא לפניו של הקב"ה, כלומר במערב, ושיקעו מיד כדי מידת לילה, ואחרי כן האיר כמידת יום. וזה טעם "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר" (פסוק ה), שקודם היה לילה, ואחר כך יום, ושניהם אחרי הויית האור. ואיננו נכון כלל, כי יוסיפו על ששת ימי בראשית יום קצר.

אבל ייתכן שנאמר, כי האור נברא לפניו יתברך, ולא נתפשט ביסודות הנזכרים. והבדיל בינו ובין החשך, שנתן לשניהם מידה. ועמד לפניו כמידת לילה, ואחר כך הזריח אותו על היסודות. והנה קדם הערב לבוקר.

ועוד ייתכן שנאמר, כי משיצאו השמים והארץ מן האפס אל היש הנזכר בפסוק הראשון, נהיה זמן. כי אף על פי שזמנינו ברגעים ושעות, שהם באור ובחשך, משיהיה יש – ייתפש בו זמן. ואם כן, נבראו שמים וארץ, ועמדו כן כמידת לילה מבלי אור, ואמר "יהי אור", ויהי אור, וגזר עליו שיעמוד כמידת הראשון, ואחר כך ייעדר מן היסודות; "וַיְהִי עֶרֶב וַיְהִי בֹקֶר". (הרמב"ן)

בעל הטורים את האור. בגימטריא בתורה ועולה מנין תרי"ג: **את האור כי טוב.** ס"ת ברית. וירא אלהים את האור כי טוב ויבדל. מכאן שאין מברכין על הנר עד שיאותו לאורו. כמנין ויבדל מבדילין בשנה במוצאי שבתות: (בעל הטורים)

ספורנו וירא אלהים את האור כי טוב. והי' כן כי ראה אלהי' ובחר במציאותו מפני התכלית אשר הוא הטוב שכגללו המציאו בידיעתו הפועלת: **ויבדל אלהים בין האור ובין החשך.** אותם הימים ששמש בהם האור הראשון היו זמני אור וזמני חשך שלא בכח סבוב גלגל אלא ברצון אלהי שהבדיל בין זמן האור לזמן החשך: (ספורנו)

[ה] וַיִּקְרָא אֱלֹהִים | לְאֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר, יוֹם אֶחָד: **(פ)**

אונקלוס וַיִּקְרָא יְיָ לְנְהוֹרָא יְמָמָא וְלַחֹשׁוֹכָא קָרָא לַיְלָא וְהָוָה רְמֵשׁ וְהָוָה צָפֵר יוֹמָא **ח**: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרָא יְיָ לְנְהוֹרָא יְמָמָא וְעַבְדָּה לְמַפְלַח בֵּיה דַּיְיָרִי עֲלָמָא וְלַחֹשׁוֹכָא קָרָא לַיְלָא וְעַבְדָּה לְמִינַח בֵּיה בְּרִיתָא וְהָוָה רְמֵשׁ וְהָוָה צָפֵר יוֹמָא חָד: (תרגום יונתן)

רש"י יום אחד. לפי סדר לשון הפרשה היה לו לכתוב יום ראשון, (א) כמו שכתוב בשאר הימים, שני, ושלישי, רביעי, למה כתב אחד, לפי שהיה הקצ"ה יחיד בעולמו, שלא נבראו המלאכים עד יום שני, כך מפורש בצרלשית רבה (ג, ח-ט.ו): **(כ"ז)**

שפתי חכמים (א) והא דכתיב לקמן (ב' י"א) גבי ד' נהרות קס הא' פישון, אע"פ דכתיב בתר הכי שני וסליסי, י"ל דאי כתב ראשון היה עולה על דעת דמה שנאמר מקס יפרד והיה לארבעה ראשים, לא שנאפרדו במקום אחד לד' ראשים, אלא הפירוד הוא בזה אחר זה בד' מקומות מחולקות, דרך משל מתחילה נפרד נהר אחד ואח"כ בכמה פרסאות נהר שני, וכן כולם על דרך זה, ולכך נאמר אחד ולא ראשון, להוליא מן הטעות ולומר שכולם במקום אחד מתפרדים ולא זה אחר זה, ויהיה שני סליסי במעלה ולא במקום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקרא ה"א לילה נוסף כי הוא מלעיל ולעולם ל' זכר הוא: **ערב**. קרוב מטעם חשך ונקרא כך שנתערבו בו הצורות ובקר הפך ערב שיוכל אדם לבקר בינות הצורות: וטעם **יום אחד** הוא על תנועת הגלגל ויש סוד לדרש שיתא אלפי. ואחר שאמר שהאור יקרא יום לא יתכן שיקרא הערב יום רק פ"י היה ערב גם היה בקר של אחד. ואילו היה הערב והבקר יום אחד מה טעם שני: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא אלהים לאור יום. יאמר כי נברא הזמן ועשה מדת יום ומדת לילה וענין "ויקרא" מפני שהאדם קרא השמות אמר באלו שנעשו קודם היותו כי האלהים קרא להם שמות וזה דעת רבי אברהם והנכון שענין "קריאה" באלו בכאן היא ההבדלה המוגבלת בהם כשלבשו צורתם וכך אמרו (ב"ר ג' ה) יום יהא תחומך ולילה יהא תחומך

"וייהי ערב ויהי בקר יום אחד" - היה ערב והיה בקר של יום אחד ויקרא תחילת הלילה "ערב" בעבור שיתערבו בו הצורות ותחלת היום "בקר" שיבקר אדם בינותם כך פירש רבי אברהם ועל דרך הפשט לא יתכן לומר "יום ראשון" בעבור שעדיין לא נעשה השני כי הראשון קודם לשני במנין או במעלה אבל שניהם נמצאים וה"אחד" לא יורה על שני ויש מפרשים (מורה נבוכים ב' ה) כי זה רמז לתנועת הגלגל על פני כל הארץ בעשרים וארבע שעות שכל רגע מהם בקר במקומות משתנים וערב במקומות שכנגדם ואם כן ירמוז לאשר יהיה ברקיע אחרי הנתן המאורות ברקיע השמים (הרמב"ן)

ספורנו ויקרא אלהים לאור יום. אע"פ שלא היה אז זמן האור והחשך מתנהג על אותו האופן שמתנהג אצלנו הזמן שאנו קוראים עתה בשם יום ובשם לילה: **ויהי ערב ויהי בקר**. אע"פ שהבדיל האור והחשך שיהיו משמשים בזמנים מתחלפים נבדלים בלתי סבוב גלגל הבדילי בהדרגה באופן שהיה ביניהם זמן ערב בבא הלילה וזמן בקר בבא היום: (ספורנו)

כלי יקר ויהי ערב ויהי בקר יום אחד. מה שלא נאמר יום ראשון לפי שארז"ל (ברכות יא: ועיין מהרש"א) מזכירין מדת יום בלילה ומדת לילה ביום. להוציא מלב המינים האומרים שמהתחלה אחת לא יצאו שני הפכים, ועל כן גזרו אומר מי שברא אור לא ברא חשך, על כן אמר ויהי ערב ויהי בקר דהיינו ליל ויום אע"פ שנראין הפכין מ"מ שניהם יום אחד, יומו של אחד, כי אל אחד ברא לשניהם. ופ"י זה מחוור יותר מן פירש"י שפי' שבא להורות שהיה הקב"ה אחד שלא נבראו המלאכים עד יום שני כי מלאכים לא נזכרו כאן ומה ענין זה למאמר ויהי ערב ויהי בקר. (כלי יקר)

101 וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַמַּיִם וַיְהִי מִבְּדִיל בֵּין מַיִם לַמַּיִם:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ יְהִי רָקִיעָא בְּמַצְיַעוֹת מַיָּא וַיְהִי מִפְּרִישׁ בֵּין מַיָּא לְמַיָּא : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ יְהִי רָקִיעָא בְּמַצְיַעוֹת מַיָּא וַיְהִי מִפְּרִישׁ בֵּינֵי מוֹי עֲלָיִי לְבִינֵי מוֹי
תַּבְּרִיאִי : (תרגום יונתן)

רש"י **יהי רקיע.** (ב) יתחזק הרקיע, שאף על פי שנבראו שמים ביום הראשון, עדיין לחים היו, וקראו בשני מגערת הקב"ה באומרו יהי רקיע, וזהו שנאמר עמודי שמים (ג) ירופפו (אויב טו, יא.), כל יום ראשון, ובשני (ד) יתמהו מגערתו, כאדם שמתומם ועומד מגערת המאיים עליו: **בתוך המים.** באמצע המים, (ה) שיש הפרש בין מים העליונים לרקיע כמו בין הרקיע למים שעל הארץ, הא למדת, **שהם תלויים במאמרו של מלך:** (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דקשה הא כבר ברא שמים, ואע"ג דרש"י פירש לעיל לפי פשוטו בראשית ברא, למשמע דעדיין לא ברא שמים, לאו למימרא דלא ברא ביום ראשון, אלא הכי קאמר בתחילת בריאת וכו', ובאמת בריאת שמים וארץ היה ביום ראשון: (ג) פירוש שהיו רפויין: (ד) פירוש שהיו מתמיהין ונתחזקו: (ה) לאו למימרא דהוכחתו הוא מדכתיב בתוך המים שהיא לשון אמצע, דהא כתיב (שמות י"ד כ"ט) ובני ישראל הלכו ביבשה בתוך הים ואינו באמצע, אלא הוכחתו הוא מדכתיב ויהי מזדיל בין מים למים וגו', מילתא דפשיטא הוא לכיון שהוא בתוך המים שהיא מזדיל בין מים למים, אלא להכי כתיב בין מים למים וגו', שיהא הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמו שיש הפרש מן הרקיע למים התחתונים **שעל הארץ והיינו באמצע:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֹּאמֶר. אמר הגאון על הרקיע דברים שלא היו. רק פירושו דבר נטוי כמו וירקעו. ארקעם. וכן וימתחם כאהל לשבת. ומה נכבד דבר האומר שקצות השמש עם קצות מימי אוקינוס. וזה הרקיע הוא האויר. כי כאשר התחזק האור על הארץ והרוח יבש מהארץ. נהפך הלהט ונעשה הרקיע. וכן אמר במזמור עם נוטה שמים כיריעה המקרה במים והזכיר העבים והרוח ויסוד ארץ והוא גבוה על המים וכן כתוב כי הוא על ימים יסדה. לרוקע הארץ על המים וכן כל הולך אל הים יורד יקרא וטעם הקורא למי הים. שיעלו והם עננים. ואחר כן וישפכם : (אבן עזרא)

הרמב"ן **יהי רקיע.** החומר ההווה בתחלה שבראו מאין אמר שיהיה רקיע מתוח כאהל בתוך המים ויהיה מבדיל בין מים למים ושמה לזה כווננו באמרם (אב"ר ד א) רב אמר לחים היו שמים ביום הראשון וביום השני קרשו רב אמר יהי רקיע יחזק הרקיע רבי יהודה ברבי סימון אמר יעשה מטלית הרקיע כמה דאת אמר (שמות לט ג) וַיִּרְקְעוּ אֶת פְּחֵי הַזָּהָב וּגוֹי

”בְּתוֹךְ הַמַּיִם” - באמצע המים בין מים העליונים למים התחתונים כמו שיש הפרש בין הרקיע למים שעל הארץ כך יש הפרש בין מים העליונים לרקיע הא למדת שהן תלויים במאמר בראשית רבה (ד א) וכתבה רש"י וזה מענין מעשה בראשית הוא ואל תקוה ממני שאכתוב בו דבר שהענין הוא מסתרי התורה ואין הפסוקים צריכים לביאור הזה כי לא יאריך הכתוב בענינו והפירוש אסור ליודעיו וכל שכן אלינו (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמר אלהים יהי רקיע וגו'.** פירוש הרקיע שברא ה' ביום אחד כמו שפירשתי בפסוק בראשית שהכל נברא יחד בדיבור אחד אלא שלא נתקנה מלאכת כל דבר ודבר על אופנה, עתה אמר אלהים שיקנה מקומו בתוך המים, ויהיה משמש דבר זה להבדיל בין מים למים ועיין בפסוק שאחר זה : (אור החיים)

ספורנו **יהי רקיע בתוך המים.** יהי טבע בתוך המים היסודיים כמו גלגל בתוכם סביב מבדיל בצורה קצתם מקצתם באופן שאיזה חלק עליון מן המים לצד האויר ישוב לטבע אידיי והנה בזה עלו בהכרח אל איזה גבול באויר היסודיי וקבל האויר איזה עסוי בהכרח להיות מקום לחלק שנהפך לאיד והתפשט אל מקום רב הכמות ממקומו הראשון : (ספורנו)

כלי יקר **יהי רקיע.** בחגיגה (יב.) אר"י אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כשני פקעיות של שתי עד שגער בו הקב"ה והעמידו שנאמר (איוב כו.יא) עמודי שמים ירופפו ויתמהו מגערתו. והיינו דארשב"ל מאי דכתיב (בראשית לה.יא) אני אל שדי אני שאמרתי לעולמי די. וא"ד בשעה שברא הקב"ה את הים היה מרחיב והולך עד שגער בו הקב"ה כו'. ויש להתבונן מה הודיע לנו בעל המאמר בזה כי מה דהוה הוה. וכפי הנראה שבא להמליץ בעד האדם מה שאנו רואין כי בטבעו תמיד הוא נכסף שיתפשטו מעשיו לבלי תכלית בלי גדר ושיהיה הכל היתר בעיניו כל אשר חפץ יעשה ואם יונח האדם על טבעו אז אין גבול וקצה למרכבות חמדת תאוותו ובהפקרא ניחא ליה שלא יהיה גדור וקשור בשום פעולה, עד אשר גער ה' בנו ע"י זאת התורה הנותנת גבול ומדה לכל המעשים עד היכן יתפשטו ע"פ הרצון האלהי ועד היכן מותר לו לשלח רסן תאוותו.

ויש להפליא על האדם, איך לא מצא בשכלו להגביל לעצמו גבול ומדה בכל מעשיו כמו מצות המושכלות ודומיהן בלי הערה האלהית אחר שהשכל מחייבן. על זה אמר אל תתמה על החפץ כי האדם קבל טבע מולידיו. יען כי כל אדם נוצר משמים ארץ וים, כי הנשמה מן השמים והגוף מן הארץ שנעשה כטיט ע"י המים כמו שפ"י רש"י על פסוק (שם ב.ו) ואד יעלה מן הארץ. ומשלשתן נעשה איש שלם כי איש ר"ת ארץ ים שמים, ועל הרוב נמצא טבע המוליד בנולד וגם האדם קבל טבע מולידיו שמים ארץ וים כי כולם היו מרחיבים והולכים לאין תכלית עד אשר גער בהם ה' כי מה שאמר היה הולך ומרחיב יאמר גם על הארץ כי מטעם זה הזכיר שני פקעיות ומאז והלאה נעשה טבע קיים לכל נוצר מהם, שכמותם יהיו עושיהם, שיש להם רצון להתפשט בכל מעשיו לאין תכלית.

ולעומת זה בא בעל המאמר, להוכיח את האדם לומר שאם קבל טבעם להיות לו חשק להתפשט כאמור הנה לפחות יקבל מהם גם את הטוב לעמוד בגערת הש"י כמו שהמה עומדים בגערת ה' במדה לא יצאו ממנו כמלא נימא, כך יעמוד האדם בגערת ה' ובמדה ושיעור אשר הגביל ה' לנו בכל המעשים ע"י זאת התורה. וזהו כוונת המאמר בילקוט פ"ר האזינו (לב.תתקמב) הסתכלו בשמים ובארץ וים כו' שמא שנו מדתם כו'. וזה טעם ארז"ל (סוטה יז.) במצות ציצית תכלת דומה לים וים דומה

לרקיע כו'. כי ע"י התכלת יזכור הים והרקיע וילמוד מהם לעמוד בגערת ה' שלא לשנות המדה כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת שלח לד. (טו.לח) ומה שלא נאמר יהי רקיע ויהי רקיע כדרך שנאמר ויהי אור לפי שאין פתגם הרעה נעשה מהרה, לפיכך הרקיע המורה על המחלוקת לא נעשה תכף, אבל האור שהוא טוב לכל נעשה מהרה לכך נאמר תכף ויהי אור. (כלי יקר)

יז וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הַרְקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַמַּיִם אֲשֶׁר מִתַּחַת לָרָקִיעַ וּבֵין הַמַּיִם:
אֲשֶׁר מַעַל לָרָקִיעַ וְהַיְיָ-כֵן:

אונקלוס וַעֲבַד יְיָ יַת רְקִיעָא וְאַפְרִישׁ בֵּין מַיָא דִּי מַלְרַע לָרְקִיעָא וּבֵין מַיָא דִּי מַעַל לָרְקִיעָא
(אונקלוס) וְהָיָה כֵן:

יונתן וַעֲבַד יְיָ יַת רְקִיעָא סוּמְכִיָּה תִלְת אַצְבָּעָתָא בִּינֵי סְטְרֵי שְׁמַיָא לְמוֹי דְּאוּקְיָיְנוּס וְאַפְרִישׁ בִּינֵי מַיָא דְּמַלְרַע לָרְקִיעָא וּבִינֵי מַיָא דְּלַעִיל בְּקוּבְתָא דְרְקִיעָא
(תרגום) וְהָיָה כֵן: (יונתן)

רש"י ויעש אלהים את הרקיע. (ו) תקנו על עמדו, והוא עשייתו, כמו (ז) ועשתה את כפרניה: מעל לרקיע. על הרקיע לא נאמר, אלא מעל לרקיע, לפי שהן תלויים באויר. ומפני מה לא נאמר כי טוב זיוס שני, (ח) לפי שלא היה נגמר מלאכת המים עד יום השלישי, והרי התחיל זה בשני, ודבר שלא נגמר אינו במלואו וטובו, ובשלישי סגמרה מלאכת המים והתחיל וגמר מלאכה אחרת, כפל זו כי טוב שני פעמים, אחת לגמר מלאכת השני, (ט) ואחת לגמר מלאכת הזיוס: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דקשה והלא כבר נבראו השמים זיוס א': (ז) משמע שר"ל שהוא ג"כ לשון תיקון, וא"ת והא צפרשת תלא (דברים כ"א י"ב) פרש"י תגדלם כדי שתתנוול, שמע מינה שהוא לשון ניוול ולא לשון תיקון, וי"ל התם ר"ל שהוא ניוול לאשה, אבל מכל מקום הגדילה תיקון לכפון, וא"כ שפיר מביא ראיה על שהוא ג"כ לשון תיקון, ועוד שהוא תיקון האשה דהא בלאו הכי אסורה לינשא, אלא ע"י ניוול זה מותרת להנשא, (נח"י), ולי נראה דלא קשה ולא מידי, דכולי עלמא מודו דלשון עשייה הוא לשון תיקון, כדמיייתי בגמרא (יבמות מ"ה). ראיה מפיוסות לא עשה רגלו ולא עשה את שפמו, (שמואל-ב' י"ט כ"ה) והא דפליגי ר"א ור"ע (סס) אי תקוץ אי תגדל, היינו כדמפרש טעמייהו בגמ' וע"ש יותר: (ח) וא"ת האיך תליה זה בכאן, וי"ל דבלא זה הייתי אומר דרקיע לא קיים לווי של הקב"ה, כי הקב"ה אומר יהי רקיע וגו' דמשמע שיהיה הפרש בין מים העליונים לרקיע, כמו שיש מרקיע עד מים התחתונים, והרקיע לא עשה כן אלא מים העליונים היו ממש על הרקיע, כמו שמנינו שהארץ ג"כ לא עשתה לווי של הקב"ה, כמו שפרש"י גבי עץ פרי בסמוך, ולכך לא נאמר זו כי טוב, אבל עכשיו שפירש רש"י על הרקיע לא נאמר

אלא מעל וכו', משמע דעשה הרקיע ציווי של הקב"ה, א"כ למה לא נאמר בו כי טוב. אי נמי מקום שיש הנאה בין מים התחתונים לעליונים, כי העליונים נוגעים ברקיע ומים התחתונים אינן נוגעין, מקום הכי לא נאמר כי טוב, אבל עכשיו שפירש דאף המים עליונים אינן נוגעים הנה לא נאמר כי טוב, (נח"י), בשלמא עד הנה הוה אמינא לכהכי לא נאמר כי טוב לפי שלא נגמרה עדיין מלאכת המים, דהא עדיין לא נברא אותו דבר שהמים ינוחו עליו, אבל השתא דשמעינן שהם תלוים בצויר, ונמלא שכבר כלה ונגמר מלאכת המים הנה לא נאמר בהן כי טוב: (ט) וא"ת היה לו לומר כי טוב בשני מפני גמר מלאכת הרקיע שעמד בשני כמו שכתבנו לעיל ללחיים היו וקראו בשני, וי"ל שהקוות המים לע"פ שהוא גמר מלאכה, מכל מקום היא ג"כ מלאכה בפני עצמה, אבל קריסת הרקיע אינה אלא גמר מלאכה ואין שייך לומר כי טוב בעבור גמר מלאכה לצדה, ועוד י"ל דההוא לאו עשייה היא כיון שלא נשתנה מכמות שהיה בתחילה אלא בתחילה לחין היו ובשני קראו, אבל לא נשתנו מראיהן לא שייך לומר כי טוב, וא"ת הוה ליה למימר ג"פ כי טוב ביום השלישי, אחד לגמר מלאכת היום, ואחד לגמר יום שני, ואחד לגמר מלאכת הארץ כדכתיב ותראה היבשה, וכמו שפרש"י בסמוך דהשתא נשתנה מכמות שהיה בתחילה, וי"ל לזה לא נקרא השתנות, דהארץ כמו שהיתה מתחילה היתה ג"כ עכשיו, אך ורק שלא היתה נראית: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויעש. יש הבדלה בבין עם למ"ד כמו בין מים למים בין קדש לחול. ויש עם בין ובין כמו פה ויבדל בין המים אשר מתחת לרקיע ובין המים וגוי ויש עם שניהם כמו ביניכם לבין אלהיכם: וטעם ויהי כן דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קראו שמים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויעש אלהים את הרקיע. לשון עשייה בכל מקום תקון הדבר על מתכונתו

"וַיְהִי-כֵן" - הכתיב בראשון "וַיְהִי אֹר" אחר "וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי אֹר" אחר האמירה פירש שיצא אל הפועל והיה כאשר נגזר אבל בכאן אחר אמירת "וַיְהִי רָקִיעַ" כתוב וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל וְלִמָּחָה הוֹסִיף "וַיְהִי-כֵן" אבל הוא לומר שהיה כן תמיד כל ימי עולם ורבי אברהם פירש כי הוא דבק עם הבא אחריו כאשר היה כן קרא לְרָקִיעַ שְׁמַיִם ואינו נכון ובבראשית רבה (ד ה) אמרו וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-הָרָקִיעַ זו אחד מן המקראות שהרעיש בן זומא את העולם וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וכו' והלא במאמר בְּדָבָר ה' שְׁמַיִם נַעֲשׂוּ (תהלים לג ה) ואין ההרעשה הזו מלשון "וַיַּעַשׂ" לבדו שהרי ברביעי ובששי כתוב "וַיַּעַשׂ" אבל היה מזה שאמרתי בעבור כי בשאר הימים כתוב אחר האמירה "וַיְהִי-כֵן" לומר שנהיה כן מיד תיכף אחר האמירה אבל כאן אחר "וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים" כתוב "וַיַּעַשׂ" זו היא קושיתו ואולי היה לו פירוש נסתר לא רצה לגלות סודו וזה ענין הרעש (הרמב"ן)

בעל הטורים מעל לרקיע. ב' במסורה הכא ואידך ויהי קול מעל לרקיע במרכבה דיחזקאל. וכמו שאין דורשין במעשה בראשית ברבים כך אין דורשין כמעשה מרכבה: (בעל הטורים)

אור החיים ויעש אלהים את הרקיע. מקרא זה לא היה צריך לאומרו אחר שכבר אמר פסוק שלפני זה ויאמר אלהים וגו' בו היה לו לגמור אומר ויהי כן. ועוד רואני כי לא יוצדק לומר ויהי כן אחר אומרו ויעש אלהים אלא אחר אמירת ויאמר אלהים ישמיענו כי הוא אמר ותהי:

ונראה לומר כי שלשה מלאכות נעשו ברקיע. הא' היא בריאת הוית גולמו במציאות, וזה הוא שנברא ביום ראשון במאמר הראשון:

והב' שאמר אליו ה' שיעשה רקיע פירוש שימתח ויעשה וילון, ושיער ה' לו שיעור המיתוח הוא כדי שיספיק להבדיל בין מים למים, והוא האמור בפסוק שלפני זה:

והג' להיות שהשמים כדוריים הם ומשופעים, כי אין לנו לומר שמשונית רקיע זו מכל השמים, ובדיבור שאמר יהי רקיע לא אמר אלא שימתח אבל סדר תיקונו אם יהיה נמתח כוילון בהשוואה או משופע לקצותיו או מוטה לאחד מצדדי ד' רוחות העולם אין זה נשמע במאמר ה' שאמר יהי רקיע, לזה חזר ואמר **ויעש** פירוש תקן סדר הערכתו כסדר תיקוני שמים שהם כקערה הפוכה לצד מטה ואחוריה למעלה לטעמים ידועים לבורא עולם, וחזר לומר **ויבדל** וגו', להיות כי סדר המעשה אשר הכינו הבורא הוא הפכיות למאמר הסמוך שיבדיל בין וכו' שאין כלי בסדר זה מונע בין ב' מימות אלו, לזה אמר שהגם שעשאו כסדר זה אף על פי כן ויבדל בין וגו':

ועל ב' פרטים אלו אמר הכתוב **ויעש** שקבעו בסדר שישר בעיניו, ושעשה בו המצאה שיוכל שאת גם בסדר זה:

ודקדק לומר **אשר מעל** וגו', לומר שהגם שהוא עשוי כסדר זה הבדיל בין מים שעליו מה שאין מציאות זה יכולה להיות בעולם, ואחר כל זה אמר **ויהי כן**, חוזר למה שכתוב בפסוק א' וב', כי כשאמר לו להיות נרקע כן היה, וכשאמר לו להיות מבדיל הגם שאין הערכתו כפי הטבע להבדיל בסדר זה כנזכר ויהי כן. או אפשר שטעם שעכב לומר **ויהי כן** אחר פסוק ויעש, שלא רצה לומר ויהי כן עד שהשלים המעשה בכל תנאי הבריאה:

ואחר שכתבתי זה מצאתי כי מקרא מלא דבר הכתוב מעיד על פירושינו, דכתיב (ישעי' מב) כה אמר וגו' בורא השמים ונוטיהם, הרי שזכר ב' דברים הבריאה לבד והנטיה לבד, והוא שפירשתי במעשה א' וב', כי ביום ראשון היתה הבריאה, וביום שני היתה הנטייה, ובכלל הנטייה ואופנה הם ב' דברים שרמזנו:

וראיתי מאמר רבותינו ז"ל בב"ר (פ"ד) וזה לשונם ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מהמקראות שהרעיש בן זומא את העולם והלא במאמר אחד בדבר ה' שמים נעשו ע"כ, ולפי דרכינו והארץ שקטה מרעשה, ואולי כי מה שהרעיש העולם בן זומא היה קודם שיישב המקראות אבל אחר יישוב המקראות נחה שקטה הארץ:

או יאמר על זה הדרך לפי מה שפירשתי בפסוק ויאמר אלהים יקוו וגו' כי ב' מימות הם א' זכר וא' נקבה, לפי זה לצד שהיו המימות כולם מעורבים כדרך שהיה האור והחושך מעורבים זעיר שם זעיר שם כאומרם ז"ל (ב"ר פ"ג) והבדיל

ה' בין האור וגו', כמו כן מים העליונים פירוש המעולים והם הזכרים היו מעורבים עם מים התחתונים במדרגה, והן עתה אמר ה' שהרקיע יבדיל ב' הבדלות, הא' שיברר זה מזה כפי מה שהטביע הקב"ה בו שיברר זה מזה, והב' שיהיו מובדלים תמיד באמצעותו שהוא יפסיק בין שניהם, וכפי זה אומרו יהי **רקיע בתוך המים** כאן נתכוין אל הבירור המברר בין ב' המימות, והוא שאמר **בתוך המים** לפי שהיו כל המימות מעורבים, ואחר כך עשה ה' הכנה לרקיע שיהיה מוכן להפסיק בין שניהם תמיד וזו היא הבדלה ב', ועל שניהם אמר הכתוב ויהי **ויח** **כך** **אור** **החיים**

ספורנו ויעש אלהים את הרקיע. ובהיות שכאשר סרו קצת המים היסודיים מתחת אותו החלק מהם שנהפך לטבע אידיי כמו שהי' באומרו יקוו המים מתחת השמים היה ראוי שירד אז החלק האידיי אל אותו המקום שסרו אותם המים משם ונעשה שאותו הרקיע המבדיל יהיה בו כח עוצר ומונע את החלק האידיי שלא ירד והוא המים אשר מעל לרקיע באופן שירד החלק האוירי המעוסה ונשאר האידיי במקומו הראשון. ולזה בהגיע שם האיד הלח יתעבה ויוליד הגשם והשלג והברד ובהתעבותם יכבדו וירדו כאומרו לקול תתו המון מים בשמים. רצונו באמרו השמים הרקיע המעבה את החלק האוירי כאמרו ויקרא אלהים לרקיע שמים ובהגיע שם האיד הקיטורי הנלהב יוליד רעם וברק כאמרו מעלה נשיאים מקצה הארץ ברקים למטר עשה. ובהיות קצת היסוד המימי הכבד למעלי מהאויר הקל אשר אצלנו נגד טבעם יורה על פעולת פועל רצונוי מכוין תכלית בלי ספק כאמרו ומעשי ידיו מגיד הרקיע: (ספורנו)

[ח] ויקרא אלהים לרקיע שמים ויהי-ערב ויהי-בקר, יום שני: (פ)

אונקלוס ויקרא יי לרקיעא שמיא ונהו רמש ונהו צפר יום תנן: [פ] (אונקלוס)

יונתן ויקרא יי לרקיעא שמיא ונהו רמש ונהו צפר יום תננין: (תרגום יונתן)

רש"י ויקרא אלהים לרקיע שמים. שא מים, (י) שם מים, (כ) אש ומים, שערבן זה בזה ועשה מהם שמים (ס"א שמים. שם מים ד"א אש ומים): (רש"י)

שפתי חכמים (י) ר"ל דאין חילוק בין ימין לשמאל, כיון שיס אס למסורת (מכות ז'): הו כאילו נכתב שמים בשמאל בהדיא, וכל קמ"ז מביא אל"ף היינו שא מים: (כ) משום הכי נקט שם מים, ללא הקשה איך מפרש שא מים דמשמע שהוא נושא את המים, ולעיל פרש"י שיס הבדל בין מים למים, ועל זה פירש שם מים, כלומר לאו דווקא שהוא נושא את המים עליו, אלא כיון ששם מים על גביו ובהבדלתו הו כאילו הו נושא את המים, אבל באמת ששם מים, וקשה לרש"י ולמה לא קרא אותו שם מים כדי שלא יבא לידי טעות לומר שהוא נושא מים, ומתוך אש ומים, כלומר משום הכי קראו שמים לפירש שא מים, ושא אותיות אש, דהיינו אש ומים שערבן יחד, וא"ת דילמא משום הכי נקראו שמים ומנא ליה לפרש שם מים, דאם כן היה לו לקרותו אש ומים, ואין להקשות למה לא פירש"י זה בריש הפרשה,

ו"ל דהוה אמינא דהוא קס העלם, אנל הכא כתיב ויקרא אלהים לרקיע שמים, שמע מינה דשמים הוא קס התואר ולא קס העלם: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויקרא. חמש דברים קראן השם כי אין אדם והם אור וחשך ושמים וארץ וימים ואדם כן: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא אלהים לרקיע שמים. ביום השני קראם בשם הזה כאשר הלביש אותם צורת רקיע כי בראשון היו שמים בבריאה אבל אין השם נתפש בהם עד שלבשו הצורה הזו ופירוש השם הזה כאלו הוא נקוד בסגול תחת השי"ן כמלת (שיר השירים א ז) "שְׁלֹמֶה" אֶהְיֶה כְּעֶטְיָה כאלו אמר שמים הם שנרקעו ונמתחו כאהל בתוך המים העליונים והתחתונים הודיע בשם הזה סוד יצירתם ובגמרא במסכת חגיגה (יב) אמרו מאי שמים שם מים ואם כן הוא יחסר מ"ם אחד להתחברות שתי אותיות שוות כמלת "יְרַבְעֵל" (שופטים ו לב ועוד) ויאמר שם מים כלומר שם שקרא למים בלבשם צורה אחרת וזה פשט הכתובים על הדרך הזה שכתב רש"י והוא דעת רב שהזכרנו (בפסוק ה) ויהי שם "הַשָּׁמַיִם" ו"הָאֲרֶץ" בפסוק הראשון על העתיד לקרא להם כי לא יתכן להודיעם רק בלשון הזה אבל יותר נכון לפי פשט הכתובים שנאמר כי הַשָּׁמַיִם הנזכרים בפסוק הראשון הם הַשָּׁמַיִם העליונים אינם מכלל הגלגלים אבל הם למעלה מן המרכבה כענין ודמות על ראשי החיה רְקִיעַ כְּעֵין הַקָּרַח הַנּוֹרָא נְטוּי על ראשיהם מְלַמְעֵלָה (יחזקאל א כב) ומהם נקרא הקב"ה "רוֹכֵב שָׁמַיִם" (דברים לג כו) ולא סיפר הכתוב בבריאתם דבר כאשר לא הזכיר המלאכים וחיות המרכבה וכל דבר נפרד שאינו בעל גוף רק הזכיר בשמים שהם נבראים כלומר שקדמותם אפס ואמר בשני שיהיה רקיע בתוך המים כלומר שיתהווה מן המים הנזכרים שהזכיר בריאתם דבר מרוקע מבדיל ביניהם וקרא גם לאלו הכדורים שמים כשם השמים העליונים הראשונים ולכן יקראם בפרשה (בפסוק יז) "רְקִיעַ שָׁמַיִם" ויתן אותם אלהים ברקיע הַשָּׁמַיִם לבאר שאינם הנזכרים בשם הַשָּׁמַיִם רק הרקיעים שקראם שָׁמַיִם וגם זה דעת רבותינו הזכירוהו בבראשית רבה (ד ט) אמרו כל רבנין אמרין לה בשם רבי חנניה ברבי פנחס ורבי יעקב ברבי אבין בשם רבי שמואל ברבי נחמן בשעה שאמר הקב"ה "יְהִי רְקִיעַ בְּתוֹךְ הַמָּיִם" גלדה טיפה האמצעית ונעשו שמים התחתונים ושמי הַשָּׁמַיִם העליונים ומאמר זה יתפשט לכדורי הגלגלים שבהם תחתונים ועליונים נקראים "שָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם" כדכתיב (תהלים קמח ג-ד) הַלְלוּהוּ שְׁמֵשׁ וְיָרֵחַ הַלְלוּהוּ כָּל כּוֹכָבֵי אֹר הַלְלוּהוּ שְׁמֵי הַשָּׁמַיִם וְהַמַּיִם אֲשֶׁר מַעַל הַשָּׁמַיִם אבל השמים הנזכרים בראשון ששם כסאו של הקב"ה דכתיב (ישעיהו סו א) הַשָּׁמַיִם כְּסֵאֵי הַמַּלְאָכִים בתחלת זה המזמור (תהלים קמח א-ב) הַלְלוּ אֶת ה' מִן הַשָּׁמַיִם הַלְלוּהוּ בַּמְרוֹמִים הַלְלוּהוּ כָּל מַלְאָכָיו וְזֶה הַלְשׁוֹן נִכּוֹן בַּפֶּשֶׁט הַכְּתוּב עִם מַה שִׁישׁ עוֹד בְּשֵׁם הַשָּׁמַיִם וּבְשֵׁם הַכֶּסֶא סוּד נִשְׁגָב וְנִעְלַם כִּי יֵשׁ שָׁמַיִם לַשָּׁמַיִם וְכֶסֶא לְכֶסֶא וְזֶה אוֹמְרִים הַחֲכָמִים (ברכות יג) כְּדִי לְקַבֵּל עֲלֵיו עוֹל מַלְכוּת שָׁמַיִם וְאָמְרוּ (שם ז) יִרְאֵת שָׁמַיִם וְהַכְּתוּב אָמַר דִּי שְׁלֵטוֹן שָׁמַיָא (דניאל ד כג) ויש להם מדרש נפלא (ספר הבהיר אות ק) במה שכתוב דאתה תִּשְׁמַע הַשָּׁמַיִם (מלכים א ח לב) וכל זה יראנו נרמז בפסוק הראשון הזוכה לו והנה בארו הכתובים כי הנבראים הראשונים הם מאין והשאר מוצאם מן החומר הראשון הנברא ואל יקשה עליך מאמר רבי אליעזר הגדול (פרקי דר"א א) שאמר שמים מהיכן נבראו מאור לבושו של הקב"ה וכן הוא בבראשית רבה עוד כי בעבור שירצו החכמים עוד להעלות החומר הראשון עד תכלית ולעשותו דק מן הדקים לא יראו שהשמים שהם גוף מתנועע בעל חומר וצורה הם הנבראים מן האין אבל אור הלבוש הוא הנברא הראשון וממנו יצא חומר הממש בשמים ונתן לארץ חומר אחר ואיננו כדקות הראשון והוא שלג שתחת כסא הכבוד כי

כסא הכבוד נברא וממנו היה השלג שתחתיו וממנו נעשה חומר הארץ והנה הוא שלישי בבריאה (הרמב"ן)

אור החיים ויקרא וגו'. כאן הודיע כי אלו הם האמורים בפסוק בראשית וגו', ומה שקראם בפסוק ראשון בשם שמים פירוש בריאה אחת שעתיד לקרותה שמים, ולעולם לא קרא ה' לו שם זה עד יום ב':

ולדברי רבותינו שאמרו (שם פ"ד) פירוש שמים הוא שא מים, יכוין הכתוב על זה הדרך **ויקרא ה' לרקיע** ואמר לו שא מים כדי שיהיה אויר למקום הנבראים כדי שיהיו הנבראים בין שמים לארץ, וזולת זה אין מקום ליושבי תבל עד שקרא לרקיע שישא המים שהיו מונחים עליו, ואמר למים התחתונים שיקוו למקום אחד ביום ג' ונתראית היבשה בזה הנה מקום ליושבי תבל. ואין סתירה לזה מדברי רבותינו שאמרו מים העליונים בנס עומדים, שהגם שהשמים הם נושאים אותם, עם כל זה לסדר תכונת השמים וסדורם הרגישו כי בנס עומדים כמו שכתבנו בפסוק ויעש: (אור החיים)

ספורנו ויקרא אלהים לרקיע שמי'. מפני שפעולות השמימיים יגיעו לנו באמצעותו כאמרו ויתן אותם אלהי ברקיע השמים להאיר על הארץ ולמשול ביום ובלילה ולהבדיל וכו': **ויהי כן.** נשאר קיים כן נגד טבעו: (ספורנו)

כלי יקר ויקרא אלהים לרקיע שמים. לא רצה ה' שיקרא בשם רקיע כי שם זה מורה על הפירוד והמחלוקת מלשון וירקעו פחי הזהב. לרוקע הארץ. כי כל רקיע הוא מסך מבדיל בין שני דברים, ומטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת, כי אין טובה כי אם במקום מציאת האחדות, ולכך נאמר בשלישי שתי פעמים כי טוב אחת למלאכת יום שלישי ואחת לגמר מלאכת המים שיש בו צד אחדות שנאמר יקוו המים אל מקום אחד ובעבור אחדות זה הזכיר כי טוב, אבל ביום ב' אשר ממנו יוצא כל שינוי והוא התחלה לכל שינוי ומחלוקת לא נאמר בו כי טוב ולא רצה ה' שיקרא בשם רקיע המורה על מסך מבדיל ובין אחים יפריד, ונקרא בשם שמים המורה על השלום כי שמים נגזר מלשון אש מים שעשו שלום ביניהם ונתחברו ונעשה מהם שמים והיינו שאמרו רז"ל (אבות ה.) כל מחלוקת שהיא לשם שמים כו' ר"ל מחלוקת שתכליתו השלום כהוראת שם שמים וק"ל. ולפי פשוטו לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא היה בו בריאה חדשה כי הרקיע כבר נברא ביום ראשון וטעם לדבר לפי שיום שני התחלה לכל שינוי ופירוד על כן לא רצה הקב"ה להטביע טבע השינוי בשום נברא. (כלי יקר)

[ט] ויאמר אלהים יקוו המים מתחת השמים אל-מקום אחד ותראה היבשה ויהי-כן.

אונקלוס ואמר יי תפנשון מיא מתחות שמיא לאתר חד ותתחזי בפשתא והוה כן: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי תפנשון מין תפתאין דאשתארו מן לרע לשמיא לדוקתא חד ותתנגב ארעא דתתחמי בפשתא והוה כן: (תרגום יונתן)

כ"י יקוו המים. סטוחין היו על פני כל הארץ, והקווס צאוקינוס הוא היס

אבן עזרא ויאמר. כפי דעתי שזו הפרשה דבקה עם אשר עליה כי הרקיע לא נעשה עד אשר יבשה הארץ והעד ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים והנה ביום א' נעשו. והראות דבר נסתר והקוות מפוזר. איננה בריאה. וכן טעמו וכבר אמר אלהים יקוו המים. ויש כמוהו בתורה למאות והנה בפרשת בראשית אתן לך עדים שנים. האחד וישם שם את האדם אשר יצר ואחרי כן ויצמח ה' אלהים וקודם האדם הצמיחה. והעד השני שצוה אדם שלא יאכל מעץ הדעת ואחריו כתיב וייצר ה' אלהים מן האדמה. רק פי' וכבר יצר. ועל זה הפי' יהי וירא אלהים כי טוב דבק עם בריאת יום שני. ותדשא הארץ תחלת יום שלישי. ופי' יקוו יתחברו וכן ונקוו אליה: (אבן עזרא)

הרמב"ן יקוו המים מתחת השמים. היה הַתְּהוֹם שהוא מים ועפר כעין הַמַּיִם העכורים וגזר על הַמַּיִם שיקוו במקום אֶחָד מסובב כל הפאות וגזר על העפר שיעלה עד שיראה על הַמַּיִם וייבש ותהיה יבשה שטוחה ראויה לישוב וכן כתוב לְרַקַּע הָאָרֶץ עַל הַמַּיִם (תהלים קלו ו) או שמא שתהיה כדורית מקצתה מגולה ורובה משוקעת אשר ידמו היונים במופתיהם הנראים או המפתים והנה הן שתי גזרות כלומר שני ענינים נעשים בחפץ אלהים הפך מן הנאות בטבעם כי הראוי לכבדות העפר ולקלות הַמַּיִם כנגדה להיות עמוד הארץ אמצעי והמים מכסים עליה מקיפים אותה מכל צד ועל כן אמר יקוו הַמַּיִם מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כלומר אֶל מְקוֹם שפלות ואמר וַתִּרְאֶה הַיִּבְשָׁה וקרא להם שמות בהיותם לובשים הצורות האלו כי מתחילה היה שמים הַתְּהוֹם" (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים יקוו. צריך לדעת מים אלו אם הם מים התהומיים, ובאומרו יקוו המים אל מקום אחד הנה לא נשארו מימות אחרים עוד, וזה הפך מה שאמר הכתוב (יתרו כ') ואשר במים מתחת לארץ, ואם הם מים אחרים לבד התהום, צריך לדעת במה היו מובדלים ממימי התהום לייחד הדיבור להם לבדם. גם לא ראינו שייחד הדיבור לומר מים פלוני יקוו אלא סתם יקוו המים כל מימות הנמצאים בעולם במשמע. עוד למה תלה ראיית היבשה בקויאת המים. עוד צריך לדקדק תיבת ותראה שהיה לו לומר ותהיה היבשה:

ובמה שפרשתי בפסוק בראשית שבמאמר ראשון נברא הכל אלא היה מעורבב עד שהכין ה' סדר כל אחד דבר יום ביומו, וכפי זה מדברי ה' במאמר זה אנו יודעים כי היבשה היתה שטוחה תוך המים לרוחב העולם ומים למעלה ומים למטה לה ואותם המים שלמעלה ליבשה חלקם הרקיע ונשא חציים בכנפיו, כאומרו **יהי רקיע בתוך** וסתם תוך אמצע במשמע, וחצי הנשאר היה מכסה ליבשה ולאותם מים אמר ה' **יקוו אל מקום אחד** שהוא מי אוקיינוס **ותראה היבשה** במקום שהיתה בו בעת בריאתה כי שם קנתה מקומה אלא שהיתה מכוסה וגזר עליה שתראה. ואולי שיכנס במשמעות תראה לפי שלא היתה גלויה במראה היבשות והיה גוונה כגוון המים ואין היכר בין גבולה לגבול המים, וגם יכנס במשמעות תראה לפי שהיתה ראויה למה שראוי להיות מהיבשות לצורכי העולם. עוד ירצה באומרו **ותראה** להיות שכל עוד שהמים מטה ומעלה לארץ אין הארץ מתקיימת בטבעה כי המים יהפכו טבעה, וצא ולמד מה שכתב רמב"ם בריש הלכות דעות (הל' יסודי התורה פ"ד ה"ה) כי המים יהפכו יסוד העפר למים, לזה אמר יקוו המים וגוי' ובזה תראה היבשה, ופירוש תעמוד ביסודה להפעיל סיבת בריאתה, ולעולם כבר קדמה בריאתה במאמר א' ביום א' כמו

שנתבאר למעלה, גם נמצינו אומרים כי לא כל מימות העולם נקוו לים אוקיינוס ויש תהומות למטה לארץ, ואפשר שהמים שנקוו אין הפרש ביניהם לתהום שמתחת לארץ ועל אותו חלק שאין בו ארץ אמרו ז"ל (חגיגה יב.) שאמר ה' לארץ די שלא תתפשט מסוף לסוף ונשארו המים מחוברים למים התחתונים:

אחר שכתבתי כל הכתוב בא לידי מדרש מפרקי רבי אליעזר (פ"ה) וזה לשונו בשלישי היתה הארץ מישור כבקעה והמים מכסים על פני כל הארץ וכשיצא הדבר מפי הקב"ה יקוו המים וגוי הרים וגבעות נתפרדו על פני כל הארץ עלה תוכה של ארץ ונתגלגלו ונקוו המים וכו' ע"כ. הרי דכשאמר הקב"ה יקוו המים כבר היתה הארץ במציאות והם דברינו. הגם שלפי דברי המאמר נראה שמפרש **ותראה היבשה** פירוש שתהיה היבשה חול גבול לים, כשיראה המים ליבשה יקנו מקומם, על דרך אומרו (ירמי' ה') אשר שמתי חול גבול לים, ועשה מוראו של היבשה על הים, ופירוש **ותראה** מלשון יראה, והוא אומרו האותי לא תיראו וגוי אשר שמתי חול גבול לים, וזה משונה מפירושינו, זה דרך דרש, ודרכינו דרך פשט והכתוב יכוון לכל:

ורמב"ן ז"ל פירש אומרו **ותראה היבשה** שהיה העפר מעורב עם המים וגזר ה' שיבדלו זה מזה ותסמך בחינת העפר ותהיה היבשה ע"כ. ופירושו ז"ל צריך ערב, גם אין פשט הכתוב מגיד זה, גם לפי דבריו ז"ל לא היה צריך להקוות המים אל מקום אחד אלא שיאמר ליבשה שתראה בסדר האמור בדברי הרב שיתברר העפר מן המים ויצוף למעלה וישארו המים במקומם, ועוד מהכתוב משמע שכל המים הנמצאים מתחת לרקיע שהיו סמוכים לארץ נקוו למקום אחד ולא כן משמע לפי פירוש הרב, ועוד אין לשון ותראה מדוקדק לדרכו ז"ל. והנכון בעיני הוא כמו שפירשתי שהארץ היתה תוך המים שטוחה ומים למעלה ומים למטה ממנה ועל מים שלמעלה לארץ גזר הגוזר שהרקיע יתמצע בתוכם וישא בכנפיו מים העליונים והחלק הנשאר מתחת לרקיע לא ישאר תחת כל הרקיע בהשוואה אלא יקוו במקום אחד, והוא אומרו **יקוו המים מתחת השמים אל מקום אחד** ובזה **תראה היבשה** כפשטה:

ונראה לומר כי כל בחינות המים שעל הארץ בין העליונים ממעל לרקיע בין שנקוו למקום אחד הם בבחינת מים זכרים, ולזה תמצא שהולדת הזרעים תהיה ממימי אוקיינוס שהם מים הנקוים, כאומרם ז"ל (תענית ט:) שממימי אוקיינוס הם הגשמים ואחר שימטיר ה' מהם עולים מהתהום כנגדם, והוא אומרם ז"ל (שם כ"ה:) אין טיפה יורדת מלמעלה שאין טיפים עולים כנגדה מלמטה, ואין הזרעים צומחים לא מן הנמטרים ולא מהתהומיים כי זכר לבד או נקבה לבד לא ילדו. והא לך דבריהם ז"ל שאמרו (פדר"א פכ"ג) שבי מימות הם אחד זכר ואחד נקבה, וזה לשונם והמים גברו מאוד כשנתחברו המים זכרים עם מים נקבות גברו ביותר: (אור החיים)

ספורנו יקוו המים. לא שיבשו כאשר חשבו רבים ואמרו שיובש חלק הארץ המגולה קרה בכח מערכות השמים. אבל צוה שיקוו אל מקום אחד ולא יעברוניהו ובכן גבהו מן הארץ ואינם נופלי עליה כאשר יעיד החוש כאמרו וגבול שמת בל יעבורון בל ישובון לכסות הארץ: (ספורנו)

[11](#) ויקרא אלהים | ליבשה ארץ ולמקנה המים קרא ימים וירא אלהים פי-

טוב:

אונקלוס ויקרא יי לַיְבֹשֶׁתָּא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישׁוֹת מִיָּא קָרָא יִמְמִי וְחִזָּא יי אַרִי טָב:
(אונקלוס)

יונתן ויקרא יי לַנְּגִיבְתָא אַרְעָא וּלְבֵית כְּנִישֵׁת מִיָּין קָרָא יִמְמִי וְחִמָּא יי אַרוּם טָב:
(תרגום יונתן)

רש"י קרא ימים. והלא ים אחד הוא, (ב) אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים צעכו לדג העולה מן הים (מ) דאספמיא: (רש"י)

ספתי חכמים (ב) ר"ל דהא כל שאר ימים יניקה שלהם מים הגדול כמ"ס (קהלת ח' ז') כל הנחלים וגו': (מ) דאספמיא הדגים טובים יותר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ואמר ימים בעבור שאין שום ים שיקיף כל הארץ: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא אלהים ליבשה ארץ. יאמר כי שמה הראוי לה "יבשה" כי בהפרד המים מן העפר היא יבשה אבל יקרא אותה "ארץ" כשם כלל היסודות הנברא בראשון והטעם כי בעבורה נבראו שתהיה ישוב לאדם שאין בתחתונים מכיר בוראו זולתו וקרא למקוה המים "ימים" כאילו הוא "ים מים" לפי שקרקע המקוה נקרא "ים" כדכתיב (ישעיהו יא ט) כַּמַּיִם לַיָּם מְכַסִּים וכן וְאֵת הַיָּם הוֹרֵד מֵעַל הַבְּקָר (מלכים ב טז יז) כי מפני שהוא מקוה מים גדול יקרא כן

"ויקרא אלהים כי טוב" - הוא קיומם בחפצו והענין כי כאשר הלבישם הצורה הזו חפץ בהם והיה הקיום כמו שפירשתי (בפסוק ד) וזה מה שאמרו רבותינו (ב"ר ד' ח) מפני מה לא נאמר כי טוב בשני לפי שלא נגמרה מלאכת המים לפיכך כתוב בשלישי שני פעמים אחד למלאכת המים ואחד למלאכת היום (הרמב"ן)

אור החיים ויקרא אלהים ליבשה ארץ. והיא המוזכרת בפסוק ראשון בראשית וגו', ואומרו תיבת ויקרא תתפרש בב' אופנים או לשון קריאת שם או לשון צעקה צעק עליה לבל תתפשט עוד כאומרם ז"ל (חגיגה י"ב). שאמר לעולמו די, וכיון ששמעה ולא נתפשטה עוד קראה ארץ כאמרם ז"ל (ב"ר פ"ה) שעל שם שנתרצית נקראת ארץ. ואומרו קרא ימים לא זה הוא התהום האמור בפסוק ב' כי התהום יאמר על כללות מימות ואשר מתחת לארץ גם מימות הניקוים היה אז בבחינת תהום קודם שניראת הארץ כי היו שוים בתערובת עם מימות אשר הם הן היום תחת לארץ, ואומרו וירא אלהים כי טוב חוזר גם על מקוה המים כי בזה יש חיות וקיום העולם כי ממנו גשמים בעולם כאומרם ז"ל (תענית ט): (אור החיים)

ספורנו ויקרא אלהים ליבשה ארץ. קרא החלק בשם הכל כי אמנם זה החלק היה עקר המכוון מכלם כאמרו לשבת יצרה: וירא אלהים כי טוב. רצה כן בשביל התכלית שהוא טוב המכוון: (ספורנו)

[יא] ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא עשב מזריע זרע עץ פרי עשה פרי למינו אשר זרעו-ב על-הארץ ויהי-כן:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ תְּדַאֲתֵי אֶרְעָא דִּיתְאָה עֶסְבָּא דְּבַר זְרַעָה מְזַדְרַע אֵילָן פִּירִין עֶבֶד פִּירִין לְזִנְיָה דִּי בַר זְרַעָה בֵּיה עַל אֶרְעָא וְהָוָה כֹּן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ תִּרְבֵּי אֶרְעָא דִּיתְאֵי עֵישָׁבָא דְּבִיזְרִיָה מְזַדְרַע וְאֵילָן פִּירֵי עֶבֶיד פִּירֵי לְזִנְיָה דְּבִזְרִיָה בֵּיה עַל אֶרְעָא וְהָוָה כֹּן : (תרגום יונתן)

רש"י **תדשא הארץ דשא עשב.** (ו) לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא, ולא היה לשון המקרא לומר תעשיב הארץ, שמיני דשאים מחולקין, כל אחד לעצמו נקרא עשב פלוני, ואין לשון למדבר לומר דשא פלוני, שלשון דשא הוא לבישת הארץ כשהיא מתמלאת בדשאים: תדשא הארץ. תתמלא ותתכסה לבוש עשבים, בלשון לע"ז נקרא דשא ארברי"ץ (גראזיכט), כולן בערבוביא, וכל שורש לעצמו נקרא עשב: מזריע זרע. (ז) שיגדל בו זרע לזרוע ממנו (ח) במקום אחר: עץ פרי. שיהא טעם העץ כטעם הפרי. והיא לא עשתה כן, אלא ותואח הארץ וגו' ועץ עושה פרי, ולא העץ פרי, (ט) לפיכך כשנתקלל אדם על עונו (י) נפקדה גם היא על עונה (ונתקללה ס"א אינו ודו"ק): אשר זרעו בו. הן גרעיני כל פרי, שמהן האילן נומח (יא) כשנוטעין אותן: (רש"י)

שפתי חכמים (י) קשה לרש"י למה לא נאמר תדשא הארץ דשא מזריע זרע, או תעשיב הארץ עשבים: (יא) ר"ל דמזריע הוא לשון מפעיל שהוא הפעיל את האחרים: (יב) כלומר שהאדם יכול לזרוע במקום אחר, ולשון מפעיל קאי על האדם: (יג) הקשה מהרש"ל מאי טעם של האדמה ששינתה, וי"ל דכך היה כוונתה משום שהקב"ה צוה לאדמה שתואח עץ פרי, דומה לעשב שקלחיו ועליו שוים, אף זה יהיה עליו ופריו שוה, ואז האדמה לקחה סברא זו, ומה עשב שטבעו הוא שקלחיו ועליו יהיו שוים, אפילו הכי אי אפשר לאכלס, אלא שצריך מעט תקון, אילנות שאין טבען כן, ואינו סברא להיות שוה ק"ו אם יהיה כן שצריכים שנוי ותיקון, ומשום הכי לא עשתה כן, ובזה מתורץ ג"כ דלמה כתוב צווי חד למינהו על תרווייהו, ובעשייה כתב למינהו על כל חד וחד בפני עצמו, אלא י"ל שבשעה שהקב"ה צוה שיהא העשב ועץ פרי שוה, משום הכי כתיב חד למינהו אתרווייהו, כלומר שיהא בחד מין אצל הארץ לא עשתה כן, לכן כתיב תרי למינהו: (יד) והוארך לקלל גם האדמה כמו שכתב רש"י לקמן (ג' י"ז) בפסוק ארורה האדמה וגו', נפקדה גם היא דהא והא גרמו, ומה שהוכרחו רז"ל לומר (הובא ברש"י סס) משל ליולא וכו', משום דס"ל דמלת בעבורך משמע ולא בעבורה: (טו) למה כתיב באילנות אשר זרעו בו, וגבי עשב כתיב מזריע זרע, לכן פירש וכו', ר"ל כי עיקר של אילנות ממיחתן מענף של אילן אחר שמרכיבין או שנוטעין אותו, לכן נקט כאן אשר זרעו בו שעיקרו של זרעו דהיינו הגרעינין אינן זריעתו, לאפוקי גבי עשבים נומחין רק מן הזרע: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. אמר הכתוב תדשא הארץ ישרצו. תוצא. והנה שם כח בארץ ובמים לעשות במצות השם וזו היא התולדות וטעם **תדשא** כמו תצמיח: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר אלהים תדשא הארץ דשא. גזר שיהיה בתולדות הארץ כח הצומח ומוליד זרע כדי שיהיה המין קיים לעד ויתכן שירמוז בארץ הנזכרת בפסוק הראשון שימשך ממנה כח מצמיח והנה נאצלו מכחה היסודות למיניהם ומהם צמחו בגן עדן דשאים ואילנות ומהם בעולם וזהו שאמרו (בי"ר י"א ט) בשלישי ברא שלש בריות אילנות ודשאים וגן עדן ועוד אמרו (שם י"ו) אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע ומכה אותו ואומר לו גדל הדא הוא דכתיב (איוב לח לט) הַיְדַעְתָּ חֲקוֹת שָׁמַיִם אִם תִּשָּׂא מְשֻׁטָרוּ בְּאֶרֶץ שׁוֹטֵר וְאָמַר שִׁיחָה כֹּל זֶה לְמִינֵהוּ וְהוּא אֲסוּר הַפְּלִאִים כִּי הַזּוֹרֵעַ אוֹתָם מִכְחִישׁ בְּכַח מַעֲשֵׂה בְרָאשִׁית וְעוֹד אֲבֵאֵר בּוֹ בְּעִזְרַת הַשֵּׁם (בויקרא י"ט י"ט) וכתב רבינו שלמה דשא עשב לא דשא לשון עשב ולא עשב לשון דשא שלשון דשא לבישת הארץ בעשבים ואין לומר דשא פלוני וכל שרש לעצמו נקרא עשב ואין דברו זה נכון שאם כן לשון "דשא" לא יתרבה וחכמים אומרים הרכיב שני מיני דשאים מהו (חולין ס) והרב עצמו מזכיר דשאים אבל דשא הוא הקטן הצומח ועשב הגדול המזריע ולכן יאמר "תדשא הארץ" ולא יתכן לומר "תעשיב" וכל קטן הצומח מן הארץ יקרא "דשא" אף באילנות ולכן ימשך תדשא הארץ עץ פרי כי לא אמר "תדשא הארץ דשא עשב ותוציא עץ פרי" והנה הוא כטעם צמיחה וכן פ' דשאו נאות מדבר פ' עץ נשא פ'ו (יואל ב' כב) ואני תמה איך לא הזכיר הכתוב אילני הסרק ואיך צוה בעץ פרי לבדו ואולי בזה נתעוררו רבותינו שאמרו (בי"ר ה' ט) אף אילני סרק עשו פירות ואם כן נאמר כי מקללת "ארונה האדמה" (להלן ג' יז) היו סרק ויתכן שיהיה פירוש הכתוב תצמיח הארץ צמח ועשב מזריע זרע ועץ עושה פרי והנה בתחילה גזר בעשבי הסרק ובאילני הסרק וממה שאמר "עשה פרי אפר זרעו בו" (פסוק יב) נלמוד כי כל האילנות יצמחו מזרעם אף על פי שהמנהג במקצתם ליטע מהם הענף (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים תדשא וגו'. רז"ל (חולין ס). אמרו שהגם שלא אמר הבורא למינו אלא לעץ נשאו הדשאים קל וחומר וכו'. וקשה כי לסדר הכתוב הקדים ה' דבריו על הדשאים ואם כן למה נתעכבו מלצאת תכף סמוך ממש למאמר ה' עד שגמר ה' אומר להוציא עץ שממנו נשאו קל וחומר. ולפי מה שפירשתי בפסוק בראשית כי כל מקום שיאמר דבר גבורות בשם אלהים ידבר בדבור אחד כל המאמר אם כן לא היתה הקדמה לדשאים קודם לעץ: (אור החיים)

ספורנו דשא. מיני עשבים למאכל בהמה כאמרו כי דשאו נאות מדבר: **עשב מזריע זרע**. למאכל אדם: **עץ פרי עושה פרי למינו**. כי המורכב משני מינין לא יוליד: **ויהי כן**. נתקיים כן בלתי שיקבל הפחות והיתר באופן שאם יקרה צמח מורכב משני מינים לא יוליד: (ספורנו)

כלי יקר עץ פרי עושה פרי למינו. כי כל עץ נקרא עץ של פרי וכולם עושים פרי מקצתם למאכל ומקצתם לרפואה, ומ"ש עושה פרי למינו נראה לפרש כי האדם עץ השדה הוא ודומה לו הן מצד תמונת קומתו הן מצד שיש לו השארות נצחי כמו האדם כמ"ש (איוב י"ד ז) כי יש לעץ תקוה. וכל הדשאים מתיחסים לשאר הבעלי חיים הן מצד היותם נמוכים בקומה הן מצד שאין להם שורש וענף כי אם כציץ יצא וימל (שם י"ד ה). והקב"ה ברא כל מין מאכל שיהיה נאות למזגו של האוכל

וצירף כל מין למינו כמ"ש ומשביע לכל חי רצון, ר"ל דבר שהוא רצונו מצד היותו קרוב לטבעו ומזגו לכך נאמר ולכל חית הארץ וגוי את כל ירק עשב לאכלה כי אין העשב יאות אלא דווקא למין החי הבלתי מדבר החומרי. אבל אל האדם אמר הנה נתתי לכם את כל עשב וגוי ואת כל העץ וגוי, כי מצד חלק החומרי שבאדם יאות לו גם העשב ומצד עירוב הרוחניות שבו יאות לו פרי העץ ואז ילך כל מין למינו לכך נאמר עושה פרי למינו למי שהוא מינו דהיינו האדם. ועשב מזריע זרע לא הזכיר בו למינו לפי שהוא גם כן לאדם אע"פ שאינו מינו מכל וכל. אבל בעשייה הזכיר למינהו מצד שהוא מצד אי למינהו דהיינו לחלק החומר שבאדם.

ורז"ל (בר"ר ה.ט) אמרו, שחטאה הארץ בזה כי הקב"ה אמר עץ פרי שיהיה טעם העץ כטעם הפרי והיא לא עשתה כן, על כן כשחטא האדם נפקדה גם היא על עונה ונתקללה. וכאן מקשים למה לא נתקללה מיד, ונראה שלא קשה מידי יען כי עיקר הקללה היתה שתוציא הארץ יתושין ופרעושין כמו שפי' רש"י על פסוק (ג.יז) ארורה האדמה בעבורך וכל אלו דברים המזיקין לאדם וכ"ז שלא חטא האדם לא נתקללה האדמה להעלות דברים ארורים כי אף אם האדמה חטאה מ"מ האדם מה פשעו כי ידלקו אחריו פרעושים ויתושין אבל כאשר חטא גם האדם נעשו שניהם ראויים לקללה זו. ולקמן פי' אחרי מות (יח.כה) בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה יתבאר בע"ה שרצון האל ית' היה שתתן לנבראים חומר זך ודק והיא נתנה חומר גס ועב ואילו היתה נותנת חומר זך ודק היה כל עץ עצמו כטעם הפרי גם האדם לא היה נוטה אל המוחשות ביותר ולא היה בא לכלל חטא. אמנם מצד שעברה ונתנה חומר גס גרמה לעשות עץ עושה פרי ולא עץ פרי ודבר זה גרם ג"כ לחטא האדם אשר בסיבה זו נטה האדם אל החומריות ונפל על החטא, על כן בכל חטאת האדם תלקה הארץ ונפקד עליה עונה כמו שיתבאר לקמן בע"ה.

ונראה ליתן טעם אחר נכון בדבר, כי לפי שראה הנחש שהארץ שינתה רצון בוראה ואף על פי כן לא נענשה על כן מצא הנחש מקום לומר אל האשה לא מות תמותון אף אם תעבור על רצון בוראה כדרך שלא נענשה הארץ על מה שלא הוציאה עץ שטעמו כטעם הפרי, ועל כן אמר הנחש אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן כלומר וכי ראוי העץ לאכילה עד שצוה לכם שלא תאכלו אפילו מן העץ, ותאמר האשה מפרי עץ הגן נאכל מודה אני לדברך שרק פרי עץ הגן ראוי לאכילה ולא העץ על כן לא הוצרך לצוות לנו כי אם על פרי העץ שבתוך הגן ולא על העץ. ויאמר הנחש לא מות תמותון שהרי אי את מודה שבזה שינתה הארץ ואף על פי כן לא נענשה, כך לא תמותון גם אתם. (כלי יקר)

יב ותוצא הארץ דשא עשב מזריע זרע למינהו ועץ עשה-פרי אשר זרעו-בו למינהו וירא אלהים כי-טוב:

אונקלוס ואפקת ארעא דיתאָה עסבא דבר זרעה מזדרע לזנוהי ואילן עבד פירין דבר זרעה בה לזנוהי ונזא וְ ארי טב: (אונקלוס)

יונתן והנפקת ארעא דיתאין עיסבא דבזריה מזדרע ואילן עביד פירי לזניה וחמא וְ ארום טב: (תרגום יונתן)

רש"י ותולא הארץ וגו'. אף על פי שלא נאמר למינהו בדשאין בליווייהו, שמעו
שנכטוו האילנות על כך, ונשאו קל וחומר בעלמא, (ו) כדמפורש באגדה בשחיטת
חולין (חולין) (רש"י):

שפתי חכמים (ה) ומה אילנות שהם גדולים וענפיהם מרובים וגדולים ואינן יכולין
לעמוד רכופין, ואפילו אם יתערבו יחד יש היכר ביניהם דזה מין פלוני, ואפילו
הכי ילאו למינם, אנו שקטנים אנחנו ואם נהיה מעורבים יחד אין היכר בינינו,
על אחת כמה וכמה שצריכין אנו לכאח למינינו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר זרעו בו. שהזרע בפרי וכל אי שומר מינו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויָרָא אֱלֹהִים פִּי טוֹב. קיום המינין לעד והנה לא נתיחד יום למאמר הזה
לבדו מפני שאיננו מעשה מיוחד כי הארץ כאשר תצמיח או שתהיה ארץ מליחה
אחת היא (הרמב"ן)

בעל הטורים מזריע זרע למינהו. ר"ת מזל שאין לך עשב שאין לו מזל למעלה:
(בעל הטורים)

אור החיים ותוצא הארץ וגו'. אחר שאמר הכתוב ויהי כן לא היה צריך לומר כל
פסוק זה, אלא הטעם הוא להשמיענו ב' דברים מחודשים אחד בדשאים ואחד
בעץ, אחד בדשאים שעשו קל וחומר ויצאו למיניהם. וצריך לדעת לאיזה ענין
הודיענו הכתוב שלא יצאו בערבוביא ואולי כי להודיענו בא שאין להרכיב
דשאים זה בזה וכדבעי רבינא במסכת חולין דף ס' וזה לשונם הרכיב דשאים זה
על גב זה לר' חנינא בר פפא מהו כיון דלא כתיב בהו למינהו וכו' או דלמא כיון
דהסכים הקב"ה אידיהו כמאן דכתיב בהן למינהו דמיא תיקו ע"כ. ופירש"י
בד"ה לרבי חנינא וזה לשונו דאמר מדעתן יצאו למיניהם ולא נצטוו על כך, ע"כ.
משמע מדבריו דהש"ס סובר כי מן הסתם נצטוו על כך והגם שלא הוזכר בפירוש
סמוך לדשאים מה שאמר הכתוב למינו לבסוף חוזר על העץ ועל הדשא, והנה
לפי דברי ר' חנינא בר פפא דלא אמר ה' למינהו אלא לעץ והדשאים נשאו קל
וחומר השמיענו הכתוב במה שחזר לומר ותוצא הארץ שהדשאים נשאו הקל
וחומר. ולמאי דסובר הש"ס אם לא היה דברי ר' חנינא בר פפא שאומרו למינו
חוזר גם על הדשאים, נראה כי ישמיענו שהדשאים הבינו הדברים על בורין
שמה שאמר למינו גם על הדשאים הוא אומר, וזה לא היה מובן לנו מפסוק
ראשון, והגם שאמר בפסוק ראשון ויהי כן אף על פי כן אין מובן אומרו למינו
אם חוזר לכל האמור בפסוק, ובא הכתוב הב' והכריע שחוזר אומרו למינהו לכל
האמור בכתוב, ומכאן אתה למד שבכל מקום שיאמר ה' כסדר הדברים
הנאמרים בענין זה שפירוש דבריו הם כמו שפעלו הדשאים:

והודיענו הכי במפעל הוצאת העץ כי הארץ לא קיימה מאמר הבורא שהוא אמר
לה עץ פרי שעץ עצמו יהיה טעמו כטעם פרי והיא הוציאה עץ עושה פרי ולא כן
העץ עצמו:

ואל זה אביט איך תמרוד הארץ ברוקע הארץ, ומה גם כי אין לה יצר הרע, שלא
הוכיחו חכמים (ברכות ס"א) שיש לה יצר הרע כי אם לבהמה מדבעטה וכו'

ופירשנוהו במקומו (בסי' חפץ ה') כי לצד שהיא צריכה לחוש היצר להזקק עשה
הקב"ה לה יצר המחמם אבל הארץ לא מצינו לה שיש לה יצר הרע שיסיתה
למרוד מרד לעבור פי ה':

עוד יש לחקור זאת כי לא מצינו מוזכר בבריאה שאמר ה' שתוצא הארץ אילני
סרק לתשמיש עצים ואנו רואים שגדלה בחינת העצים שהם בעולם אין קץ רבו
מאילני פירות. ולזה אפשר לומר כי קודם קללת הארץ אשר אררה ה' היו כל
האילנות עושים פירות אלא אחר שקלל האדמה נתמעט כחה ולא היו כל
האילנות עושים פירות אלא קוצים ודרדרים:

אכן פירושן של דברים הוא כי הארץ דקדקה בחכמת ה' אשר יסד בה דכתיב
(משלי ג') בחכמה יסד ארץ דקדקה מאמר ה' לה שתוצא עץ פרי עושה פרי שסובל
ב' דרכים, האחד שיהיה העץ טעמו כטעם פריו שאז תהיה הכוונה שיהיה העץ
פרי וגם עושה פרי. ומאומרו עושה פרי פירשה דרך אחר שהכוונה הוא על זה
הדרך עץ פרי לבד ועושה פרי לבד פירוש עץ שיעשה פרי לבד מהראשון והם ב'
מינים. וטעם שלא אמר ועושה פרי בוא"ו שלא להבין שיהיה העץ עצמו פרי ועוד
לו שיעשה פרי. גם במשמעות עץ פרי יש בה ב' דרכים, הא' עץ שהוא עצמו פרי,
והב' שהוא ראוי לעשות פרי והוא אינו עושה פדי, ונתחכמה האדמה והוציאה ג'
מינים הנשמעים בדברי ה' לרוב זריזותה, הא' הם אילנות שעושים פירות ואין
טעם עצם כטעם פרים, והב' שעושים פירות וטעם עצו כטעם פריו והוא עץ הדעת
טוב ורע שאמרו ז"ל (ב"ר פט"ו) שהיה טעם עצו כטעם פריו, והג' הוא עץ שהוא
דומה לעץ פרי והם אילני סרק והרי היא נזרזה לעשות כל הנשמע, והוא שאמר
הכתוב **ותוצא הארץ דשא וגו' ועץ עושה פרי**, דקדק לומר **ועץ** בתוספת וא"ו
ללא צורך, כמו שכן דבר הכתוב בסמוך בדברי ה' שלא הוצרך לומר ועץ בתוספת
ו' נתכוון הכתוב לומר מלבד שאר עצים שהוציאה הוציאה עוד עץ עושה פרי,
וכאן ריבה עץ פרי שאמרו ז"ל שעץ הדעת היה טעם עצו כטעם פריו. ואפשר דכלל
גם כן עצים שאינם עושים פרי שישנם בעולם לכשנאמר שהיו קודם קללת
האדמה, וטעם שקלל ה' האדמה למאן דאמר על אשר שינתה אפרש במקומו
בסיעתא דשמיא: (אור החיים)

דעת זקנים ותוצא הארץ דשא למינהו. במס' חולין (דף ס' ע"א) דריש, שנשאו
דשאים ק"ו בעצמן וכו', פתח שר העולם ואמר, יהי כבוד ה' לעולם. וקשה למאן
דאמר, חנוך זה מטטרו"ן, ומטטרו"ן זה שר העולם, שהרי באותה שעה, עדיין
לא נברא חנוך. וי"מ דתרי שר העולם הוי. ועוד י"ל, דההיא לא הויא כמאן
דאמר, חנוך זה מטטרו"ן, ומיהו אף לדידיה י"ל, דנהי דאיהו לא נברא, נשמתו
או מזלו, מיהא נברא, שאמר לההוא קרא, כדאשכחן גבי ספר תולדות אדם,
דדרשינן, מלמד שהראה הקב"ה דור דור וחכמיו, אעפ"י שלא נבראו אותן
הדורות, מ"מ נשמתם ומזלם הראה לו: (דעת זקנים)

[ג] וְיִהְיֶה-עֶרְבַּ וְיִהְיֶה-בֹקֶר, יוֹם, שְׁלִישִׁי: (פ)
אונקלוס וְהָיָה רָמֶשׂ וְהָיָה צֶפַר יוֹם תְּלִיתָאִי: [פ] (אונקלוס)
יונתן וְהָיָה רָמֶשׂ וְהָיָה צֶפַר יוֹם תְּלִיתָאִי: (תרגום יונתן)

ידי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי מֵאֲרֵת בְּרִקְיעַ שָׁמַיִם לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים וְלַיָּמִים וּלְשָׁנִים:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא לְאַפְרָשָׁא בֵּין יַמְמָא וּבֵין לַיְלָא וְיְהוֹן לְאַתִּין וּלְזַמְנִין וּלְמִימְנִי בְּהוֹן יוֹמִין וּשְׁנִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ יְהוֹן נְהוֹרִין בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא לְמַפְרָשָׁא בֵּינֵי יַמְמָא וּבֵינֵי לַיְלָא וְיְהוֹן לְסִימְנִין וּלְזַמְנִי מוֹעֲדִין וּלְמִימְנִי בְּהוֹן חוּשְׁבֵּן יוֹמִין וּלְמַקְדָּשָׁא רִישֵׁי גְרַחִין וְרִישֵׁי שְׁנֵין עֲבוּרֵי גְרַחִין וְעֲבוּרֵי שְׁנֵין וּתְקוּפַת שְׁמָשָׁא וּמוֹלַד סִיחְרָא וּמְחֻזְרִין: (תרגום יונתן)

רש"י **יהי מארת וגו'.** מיום ראשון נבראו, (ז) וברביעי כוה עליהם להתלות ברקיע, וכן כל תולדות שמים וארץ נבראו ביום ראשון, וכל אחד ואחד נקבע ביום שנגזר עליו, הוא שכתוב את השמים, לרבות תולדותיהם, ואת הארץ, לרבות תולדותיה: יהי מארת. חסר וי"ו כתיב, על שהוא יום מארה ליפול אסכרה בתינוקות, הוא ששנינו, ברביעי היו מתענים על אסכרה שלא תפול בתינוקות: להבדיל בין היום ובין הלילה. משנגזר האור הראשון, (ח) אבל בשבעת (י"א בג') ימי בראשית, שמשו האור והחשך הראשונים יחד, בין ביום בין בלילה: והיו לאחת. כשהמאורות לוקין סימן רע הוא לעולם, שנאמר מאורות השמים אל (א) תחתו וגו' (ירמיה י, ב.), בעשותכם רצון הקב"ה, אין אתם כריכין לדאוג מן הפורענות: ולמועדים. על שם העתיד, שעתידים ישראל להצטוות על המועדות, והם נמנים למוולד (ב) הלבנה: ולימים. שמוש החמה חלי יום ושמוש הלבנה חליו הרי (ג) יום שלם: ושנים. לסוף שס"ה ימים (ס"א ורביעי יום), יגמרו מהלכתם ב"ב (ד) מזלות המשרתים אותם, והיא שנה, (ס"א והוא שס"ה יום ורביעי יום) וחוזרים ומתחילים פעם שניה לסבב בגלגל כמהלכין הראשון: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) קשה לרש"י דהוה ליה למימר יהי מאורות ואח"כ והיו למאורות ברקיע, ר"ל דהוה ליה למימר בריאתן מקודם ואח"כ תלייתן ברקיע: (ח) קשה לרש"י והא כבר כתיב ויצדל אלהים וגו': (א) שמע מינה שיש חתה באם שילכו בדרכי העכו"ם: (ב) שהוא מחיבור שני המאורות כידוע לחכמי העיבור, ולכן תלה המועדים בשניהם: (ג) ר"ל יום שלם דהיינו י"ב שעות: (ד) שס"ה ימים קאי על החמה ושנת הלבנה שהם שני"ד ימים מוצלעים בשנת החמה, ולפי ששנת החמה היא מאל מהלכתה לסבב כל הי"ב מזלות, ושנת הלבנה היא מחוברת עם השמש בכל אחד מהי"ב מזלות, לכן תלה השנה בשניהם יחד, ואע"פ שהלבנה גומרת מהלכתה בכ"ט ימים ושעות ידועות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. מלת יהי יהי בעבור שידברו בה הרבה הוא ליחיד. ולרבים גם לנקבה כי יהי נערה בתולה: לאותות. רגעי: ולמועדי. שעות ויתכן להיו לאותו

על קדרות הלבני והשמש. ודלוג דמות הככבים כי הכוכבים סבת דמות הנרא'. כטעם מאותות השמים. והאומר כי למ"ד לאותות נוסף לא אמר כלום: והיו לאותות. אמר חכם גדול ספרדי כי הרקיע נחלק על שמנה חלקים לזי"ן הכוכבים וגלגל המזלות וזה לא יתכן כי אין גוף למעלה מגלגל המזלות. והנה הכתוב אומר ברקיע השמים שירה שיש שמים למעלי ממנו. וכן שמי השמים. לרוכב בשמי שמי קדם. וקדם במקום הזה איננו מזרח. והגאון רב סעדיה זצ"ל ברח מזה המקום והנכון בעיני שהשמש והלבנה וכל הכוכבים הם מאירות ברקיע כי שם יראו: (אבן עזרא)

הרמב"ן יְהִי מְאוֹרוֹת. הנה האור נברא ביום ראשון ומאיר ביסודות וכאשר נעשה הרקיע בשני הפסיק באור ומנע אותו מהאיר ביסודות התחתונים והנה כאשר נבראת הארץ בשלישי היה בה חשך ולא אור ועתה ברביעי רצה הקב"ה שיהיו ברקיע מאורות מגיעים אור לארץ וזה טעם "בְּרַקִיעַ הַשָּׁמַיִם לְהַאִיר עַל הָאָרֶץ" כי האור היה למעלה מן הרקיע ולא האיר על הארץ וענין "יְהִי מְאוֹרוֹת" כי מחומר השמים גזר בראשון שיהיה אור במדת היום ועתה גזר שיתגשם ויתהווה ממנו גוף מאיר ביום גדול האורה וגוף אחר קטן האורה מאיר בלילה ויתלו שניהם ברקיע השמים שיאירו גם למטה ויתכן כי כמו ששם בארץ כח הצמיחה במקומות ממנה כן שם ברקיע מקומות מוכנים ומזומנים לקבל האורה והגופים האלה מקבלי אור מזהירים כגון האספקלריאות ואבני השם ולכן יקראם מְאוֹרוֹת לא אוֹרִים אף על פי שקראם המזמור כן (תהלים קלו ז)

"לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה" - כתב רש"י משנגזר האור הראשון אבל בששת ימי בראשית שמשו האור והחשך זה ביום וזה בלילה ואיני רואה שיהיה זה דעת רבותינו המזכירים "גניזה" על האור הראשון אבל לדעתם האור הראשון שמש שלשה ימים וברביעי נאצל ממנו ונעשו בו אז ממנו שני המאורות האלה כמו שאמרו (ב"ר יז ה) נובלת אורה של מעלה גלגל חמה כי לפי שלא היה העולם הזה ראוי להשתמש באור ההוא בלי אמצעות גנוז לצדיקים לעולם הבא ושמשו בנובלת הזו מיום רביעי ואילך כך אמרו בבראשית רבה (ג י) תני אורה שנבראת בששת ימי בראשית להאיר ביום אינה יכולה מפני שהיא מכהה גלגל חמה בלילה אינה יכולה שלא נבראת להאיר אלא ביום והיכן היא נגנזה והיכן היא מתוקנת לצדיקים לעתיד לבא שנאמר (ישעיהו ל כו) וְהָיָה אֹרֶךְ הַלְּבָנָה כְּאֹרֶךְ הַחֲמָה וְאֹרֶךְ הַחֲמָה כְּשִׁבְעַתַּיִם כְּאֹרֶךְ שְׁבַעַת הַיָּמִים שְׁבַעַת אֶתְמַהָה לֹא שְׁלֹשָׁה הֵן כְּאִינֶשׁ דְּאָמַר "כֵּן אֲנִי מִפְקִיד לְשִׁבְעָה יוֹמֵי דְּמִשְׁתוֹתַי" כלומר לשון בני אדם הוא שיאמר "אני מפקיד ושומר זה הבשר לשבעת ימי המשתה שלי" לא שיספיק לו לשבעה כולם אלא שיוציא אותו בתוכם וכך אמרו "שְׁבַעַת הַיָּמִים" כְּאֹרֶךְ שֶׁהִיא בִּימֵים הֵם בְּמִקְצָתָם וְשֵׁם אֲמָרוּ עוֹד (ב"ר ג י) וַיְבַדֵּל רַבִּי יְהוּדָה בְּרַבִּי סִימּוֹן אֲמַר הַבְּדִילוּ לוֹ וְרַבֵּן אֲמַרִּין הַבְּדִילוּ לְצַדִּיקִים לְעֵתִיד לְבָא וְאִם תּוֹכֵל לְדַעַת כּוֹוֹנָתָם בְּאֲמָרָם בְּבִרְכַת הַלְּבָנָה "עֵטְרַת תְּפֹאֶרֶת לְעַמּוּסֵי בִטָּן" תִּדְעַ סוּד הָאוֹר הָרִאשׁוֹן וְהַגְּנִיזָה וְהַהֲבִדְלָה שֶׁאֲמַר הַבְּדִילוּ לוֹ וְסוּד שְׁנֵי הַמַּלְכִים הַמִּשְׁתַּמְשִׁים בְּכֶתֶר אֶחָד כְּאִשְׁרֵי בְּסוּף שִׁיחֵיהָ אֹרֶךְ הַלְּבָנָה כְּאֹרֶךְ הַחֲמָה אַחֵר שִׁיחֵיהָ אֹרֶךְ הַחֲמָה שְׁבַעַתַּיִם

"וְהָיוּ לְאוֹתוֹת" - השנוי שיולידו ויעשו ממנו אותות ומוֹפְתִים בְּשָׁמַיִם וּבָאָרֶץ דָּם וְאֵשׁ וְתִימְרוֹת עֶשֶׂן (ויאל ג א) כלשון וּמֵאוֹתוֹת הַשָּׁמַיִם אֶל תְּחֻתּוֹ (ירמיהו י ב) ולמועדים זָרַע וְקִצִּיר וְקוֹר וְחוּם וְקִיץ וְחוֹרֶף (להלן ח כב) וּלְיָמִים מֵדַת יוֹם וּמֵדַת לַיְלָה וְשָׁנִים יִשְׁלִימוּ מֵהַלְכָם וְיוֹסִיפוּ שְׁנִית לְשׁוֹב בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכוּ בָּהּ וְשָׁנַת הַחֲמָה בְּשִׁסִּיחָה יוֹם וְשָׁנַת הַלְּבָנָה בְּשִׁלְשִׁים יוֹם (הרמב"ן)

בעל הטורים מארת. חסר שלא נברא להאיר אלא השמש. וירח לא נברא אלא כדי שלא יעבדו לחמה אם תהיה יחידה: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר אלהים יהי מאורות. טעם אומרו יהי לשון יחיד על ב', בזה רמז כי אי מהם הוא המאיר ביום ולזה אמר לשון רבים, ובאמצעות שדבר ה' בדרך זה הוא שהיה מה שהיה בתכלית הדבר שנתמעטה הירח כאומרם ז"ל (חולין ס:) כי אם היה ה' אומר פתח דבריו יהיו מאורות בהכרח היה הדבר עומד כן כי דבר אלהינו יקום לעולם:

עוד נראה בהעיר עוד, אומרו **להבדיל בין היום ובין הלילה** אם המאורות שוים הם ואחד ישמש ביום ואחד ישמש בלילה במה יוכר לילה מיום כיון שלילה כיום יאיר:

אכן ירצה הכתוב, להיות שקדם ביום ראשון וברא האור ותמצא שאמר בפרשה ראשונה ה' פעמים אור ורמזו ז"ל (תיקונים ה) כי ה' אורות נבראו והבדילם ה' לנחלתו לעתיד לבא לצדיקים, והן עתה ביום רביעי האציל מהאורות חלק המספיק לעולם ותלאו ברקיע השמים, והוא אומרו **יהי מאורות** פירוש יהי חלק אחד מאורות הנבראים ביום ראשון והתנה שלא יהיו קבועים אלא שיסובבו כדי שבאמצעות הסיבוב יוכר יום ולילה, וזה עשה לסימן הכרת הימים המקודשים כאומרו **לאותות ולמועדים** וגו', וכשנאצל המאור נאצלו ב' חלקים ושניהם לשמש מדת יום נבראו. ולזה תמצא (חולין ס:) שטענה הירח אי אפשר לבי מלכים להשתמש בכתר אחד פירוש בזמן אחד וכך הובא בדברי רבותינו, שאם גבולו של ירח היה בלילה ושל שמש ביום אין כתר אחד לשניהם אלא כל אחד גבולו בפני עצמו. וכן תמצא שאמר והיו למאורות ברקיע השמים להאיר על הארץ בלא קביעות זמן: (אור החיים)

ספורנו יהי מאורות ברקיע השמים. באותו הרקיע הנוצר ביום שני יהי ניצוץ המאורות ושם יתרבה ויתמזג לפעול בתחתונים כל האמור בפרשה כמו שנראה בחוש שיתרבה אור הניצוץ בעברו במים זכים. (ספורנו)

כלי יקר יהי מארת ברקיע השמים. מארת חסר כתיב פירש"י שהוא לשון מארה כו' אומר אני שלכך הזכיר לשון המורה על הארירה אצל המאורות דווקא, לפי שהמאורות הם סבת הזמן וכל הדברים הנופלים תחת הזמן יש בהם צער כארז"ל (מגילה י:) כ"מ שנאמר ויהי אינו אלא לשון צער ומסיק דווקא במקום שנאמר ויהי בימי הוא לשון צער וטעמו של דבר לפי שכל דבר התלוי בימים דהיינו הזמן יש לו צער אבל כל הנמצאים העליונים שהם למעלה מן הזמן ואין הזמן שולט בהם אין בהם שום צער לכך נאמר יהי מארת חסר שכל הדברים שתחת השמש יש להם מארת וצער כי הזמן מבלה הכל. ומ"ש בפרשה ה' פעמים לשון מאור וכן בפרשה ראשונה ה"פ לשון אור מסכים לדברי המדרש (בר"ר ב.ה) האומר ויאמר אלהים יהי אור. אלו מעשיהם של צדיקים וכו' ורצה לפרש טעם לה' פעמים אור שהם כנגד חמשה חומשי תורה דהיינו מעשיהם של צדיקים. (כלי יקר)

טו] וק"ו למארת ברקיע השמים להאיר על-הארץ ויהי-כן:

אונקלוס ויהוון לנהורין ברקיעא דשמאי לאנהרא על ארעא ונהו כן: (אונקלוס)

יונתן ויהוון לְהוֹרִין בְּרִקיעָא דְשָׁמַיָא לְמִנְהָרָא עֲלוּי אַרְעָא וְהָוָה כֵּן : (תרגום יונתן)

רש"י והיו למאורות. (ה) עוד זאת יסמסו שיאירו (ו) לעולם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כלומר ועוד נוסף על שמוס להבדיל וגו' שיאירו וכו': (ו) והכי פירושו והיו ר"ל החמה והלזנה למאורות להאיר לצריות, ולכך נקט רש"י מלת לעולם ולא נקט לארץ כמו שכתב בקרא, להורות שפירוש על הארץ על אנשי הארץ, כי הארץ אינה כריכה לאור: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וְהָיוּ לְמֵאוֹרוֹת בְּרִקיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל הָאָרֶץ. הוסיף שיהיה אורם מגיע לארץ, כי אפשר שיראה להם אור בשמים ויעשו כל המעשים הנזכרים מבלי שיאירו בארץ. ולכך אמר שיהיו למאורות ברקיע השמים ומביט בארץ ויאירו עליה. (הרמב"ן)

אור החיים והיו למאורות וגו'. משמעות הכתוב יגיד כי צוה ה' שיהיה אור המאורות בוקע בשמים ועוד לו שיאיר בארץ, פירוש שיאירו המאורות בכל הקף השמים וגם יגיע אורם עד למטה לארץ. עוד ירצה כי הכינם ה' שיאירו תוקף אורן ברקיע ומהאור המתפשט ברקיע תאיר ארץ כי אין כח בארץ לסבול תוקף אור המאורות והוא שדקדק לומר למאורות ברקיע השמים פירוש כי שם יאירו, ואומרו להאיר על הארץ פירוש כי מאור הבהיר בשחקים תאיר ארץ. ולדבריהם ז"ל (חגיגה יב:): כי המאורות ברקיע ב' אין מאור המאורות בוקע אלא בשמים והשמים ב' הם מאירים לארץ. ומה שאמרו ז"ל (יומא כח:): יומא דעיבא כוליה שמשא, אינו מכחיש דברינו כי על כל פנים מקום השמש הגם שמתפשט תוקף השמש לצדדין יש הבדל בין מקום קביעות השמש שיש בו תוקף יותר מצדדיו ויומא דעיבא חוזר פעם ב' ומתפשט תוקף השמש הנשאר מכוון כנגד הארץ שיעור שתוכל לסבול חוזר ומתפשט בגובה השמים באמצעות העננים והיינו כוליה שמשא: (אור החיים)

ספורנו להאיר על הארץ. שיבא עליה מאת המאורות אור ממוזג נאות ליושביה: ויהי כן. נתקיים כן אותו ההתמזגות המוכרח במצותו: (ספורנו)

[טז] וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-שְׁנֵי הַמְּאֹרֹת הַגְּדֹלִים אֶת-הַמְּאֹר הַגָּדֹל לְמַמְשֶׁלֶת הַיּוֹם וְאֶת-הַמְּאֹר הַקָּטָן לְמַמְשֶׁלֶת הַלַּיְלָה וְאֶת הַכּוֹכָבִים:

אונקלוס וַעֲבַד יְיָ יְתַרְיִן נְהוֹרָא רַבְרַבָּא יְתַ נְהוֹרָא רַבָּא לְמַשְׁלַט בִּימְמָא וְיְתַ נְהוֹרָא זְעֵרָא לְמַשְׁלַט בְּלֵילָא וְיְתַ כּוֹכְבָּא: (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד יְיָ יְתַרְיִן נְהוֹרָא רַבְרַבָּא וְהוּוּן שְׁוִין בְּאִיקְרָהוּן עֶשְׂרִין וְחַד שְׁעִין בְּצִיר מְנְהוּן שִׁית מְאָה וְתַרְיִן שׁוּבְעִין חוֹלְקֵי שְׁעֵתָא וּמִן בְּתַר כֵּן אִישְׁתַּעִית סִיְהָרָא עִילוּי שְׁמֶשָׁא לִישׁוֹן תְּלִיתָאִי וְאַזְדַּעַרְתָּ וּמִנִּי יְתַ שְׁמֶשָׁא דְהָוָה נְהוֹרָא רַבָּא לְמִישְׁלַט בִּימְמָא וְיְתַ סִיְהָרָא דְהָוָה נְהוֹרָא זְעֵרָא לְמִישְׁלַט בְּלֵילָא וְיְתַ כּוֹכְבָּא: (תרגום יונתן)

כָּשִׁי המארת הגדולים. שׁוֹם נִבְרָאוּ, (ז) ונתמעטה הלבנה, על שקטרגה ואמרה
אי אפֿקר לִשְׁנֵי מַלְכִים שִׁשְׁתַּמְשׁוּ בְּכֶתֶר אֶחָד: וְאֵת הַכּוֹכָבִים. עַל יְדֵי שְׁמִיעוּת אֵת
הַלְּבָנָה, (ח) הַרְבֵּה לְבָאִיהָ לְהַפִּים לַעֲתָה: (כָּשִׁי)

שְׁפִתֵי חַכְמִים (ז) דַּקְסָה לְכָשִׁי לְבַתְּחִילָה כְּתִיב שְׁנֵי הַמְּאֹרוֹת הַגְּדוֹלִים, וְאֶחָד־כֹּ אָמַר
אֵת הַמְּאֹר הַגְּדוֹל וְגו': (ח) (נח"י), וְהִשְׁתַּחֲ אֶתִּי שְׁפִיר לְלֹא כְּתִיב יֵהָא כּוֹכָבִים, אִו
וַיַּעַשׂ אֶת הַמְּאֹר הַגְּדוֹל וְגו': (ח) הַכּוֹכָבִים: (שְׁפִתֵי חַכְמִים)

וַיַּעַשׂ אֲבָן עֲזָרָא וַיַּעַשׂ. נִקְרְאוּ הַשְּׁנַיִם הַגְּדוֹלִים כְּנֶגֶד הַכּוֹכָבִים וְכֵן נִקְרְאוּ שְׁלֹשָׁה בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
הַגְּדוֹלִים כְּנֶגֶד הָאֲחֵרִים. וְאֵלִיָּאב הִיָּה הַבְּכוֹר גְּדוֹל מְכֹלֵם וְלֹא זֶה גְדוֹל מִזֶּה יֵשׁ
לוֹ סוּד מִמְשַׁלַּת הַשֶּׁמֶשׁ בַּיּוֹם. וְלֹא בְּלִילָה כִּי אֵין לֵה אֹר. גַּם לְלִבְנָה וְכּוֹכָבִים לֹא
יִרְאֶה אֹרֶם בַּיּוֹם וְאִם יִשְׁאֵל שׁוֹאֵל הֲלֵא אָמְרוּ חַכְמֵי הַסְּפִירוֹת שְׁכּוֹב צַדֵּק וְכֹל
הַכּוֹכָבִים חוּץ מְכּוֹב וְנוֹגַהּ גְּדוֹלִים מֵהַלְּבָנָה וְאִיךְ כְּתוּב הַגְּדוֹלִים. הַתְּשׁוּבָה אֵין
פִּי הַגְּדוֹלִים עַל מִדְתָּם בְּגוֹפֵם רַק עַל אֹרֶם וְאֹר הַלְּבָנָה כְּפִלֵי כְּפִלִים בַּעֲבוּר
הַיּוֹתָה קְרוּבָה מֵהָאָרֶץ וְכֵן כְּתוּב מֵאֹרוֹ': (אֲבָן עֲזָרָא)

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וַיִּתֵּן אֶתְּם אֱלֹהִים. מִלְּמַד שֶׁלֹּא נִהְיוּ אֵלוֹ הַמְּאֹרוֹת מִגּוֹף
הַרְקִיעַ אֲבָל גּוֹפִים (נִטְבְּעִים) נִקְבְּעִים בּוֹ (הַרְמַבִּי'')

וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים וְגו'. טַעַם שֶׁלֹּא הִסְפִּיק בְּמָה שֶׁאָמַר כִּבְר וַיְהִי כֵן עַל כֹּל
הָאָמֹר. כִּי מַעֲשֵׂה זֶה הוּא מַעֲשֵׂה חָדָשׁ שֶׁאַחַר שֶׁנִּתְמַעֲטָה הִירַח כְּאָמֹר בְּדַבְרֵיהֶם
תִּיקֵן ה' וְקִבַּע מַעֲשֵׂה חָדָשׁ שְׁקִבַּע מִמְשַׁלָּה לִירַח בְּלִילָה כִּי בַיּוֹם אֵין לֵה מִמְשַׁלָּה
לְפָנֵי אֹרֶם הַשֶּׁמֶשׁ וְלִיוֵה לֵה הַכּוֹכָבִים וְאֵין בְּזֶה הַפְּכִיּוֹת לְמָה שֶׁאָמַר ה' בְּתַחֲלַת
דְּבָרָיו, כִּי כִבְר רְמוֹז אַחֲרִית דְּבַר מֵרֵאשִׁיתוֹ כְּמוֹ שְׁדִיִּיקְתִּי בְּאֹמְרוֹ יֵהִי. וְהַגֵּם
שְׁפִירְשֵׁנוֹ אֹתָהּ בְּאֹפֶן אַחַר סוּבַלַת הִיא ב' הַפִּירוּשִׁים: (אֹר הַחַיִּים)

דַּעַת זְקֵנִים אֵת שְׁנֵי הַמְּאֹרוֹת הַגְּדוֹלִים. פִּי שְׁנֵיהֶם גְּדוֹלִים, וּמִיָּהוּ הָאֶחָד גְּדוֹל
מִחֲבִירוֹ, כְּדַכְּתִיב אֵת הַמְּאֹר הַגְּדוֹל. וְרַבּוֹתֵינוּ דְרָשׁוּ, בְּתַחֲלִילָה נִבְרָאוּ שׁוּין
בְּגְדוּלָה, וְקִטְרָגָה הַלְּבָנָה וְנִתְמַעֲטָה, וְהַשֶּׁמֶשׁ עִמַּד בְּגְדוּלָתוֹ, לְפִי שֶׁשִּׁמְעַ חֲרַפְתּוֹ וְלֹא
הִשִּׁיב, וְהֵינּוּ דְאָמְרִינָן, הַנְּעֻלְבִין וְאִינֵם עוֹלְבִין, שׁוֹמְעִים חֲרַפְתָּם וְאֵין מְשִׁיבִין,
עֲלֵיהֶם הַכְּתוּב אֹמֵר, וְאוֹהֲבֵיו כִּצְאָת הַשֶּׁמֶשׁ בְּגִבּוֹרָתוֹ, כְּשֶׁמֶשׁ, שֶׁשִּׁמְעַ חֲרַפְתּוֹ וְלֹא
הִשִּׁיב, וְנִתְגַּדַּל עִי כֵן. וְגַם בְּיוֹצֵר שֶׁל שַׁבַּת, יֵשׁ גּוֹרְסִין, רֵאָה וְהַקְּטִין צוֹרֵת הַלְּבָנָה,
וְהַכִּי פִירוּשׁוֹ, רֵאָה הַשִּׁי"ת שְׁקִטְרָגָה וְהַקְּטִינָה. וְלֹאֹתָן שְׁגוֹרְסִין רֵאָה וְהַתְּקִין,
הַפִּירוּשׁ כֵּךְ, רֵאָה הַשִּׁי"ת, שְׁעַתִּידִין הָאוֹמוֹת הָעוֹלָם, לְטַעוֹת אַחַר הַשֶּׁמֶשׁ,
וְלַעֲשׂוֹתוֹ עִי, עִמַּד וְתִקֵּן צוֹרֵת הַלְּבָנָה, לְהִרְאוֹתָן, שֶׁאֵין הַשֶּׁמֶשׁ אֵלוֹהַ, שֶׁהִרִי יֵשׁ
שֶׁמֶשׁ אַחַר, הַגּוֹן וְנֵאָה כְּמוֹהוֹ: (דַּעַת זְקֵנִים)

וַיִּתֵּן אֶתְּם אֱלֹהִים בְּרִקְיעַ הַשָּׁמַיִם לְהָאִיר עַל-הָאָרֶץ:

אוֹנְקִלוֹס וַיְהִיב יְתֵהוֹן יְיַ בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא לְאִנְהָרָא עַל אָרְעָא: (אוֹנְקִלוֹס)

יוֹנָתָן וְסִדְר יְתֵהוֹן יְיַ עַל שְׁטָרִיהוֹן בְּרִקְיעָא דְשָׁמַיָא לְמִנְהָרָא עַל אָרְעָא: (תְּרַגּוֹם יוֹנָתָן)

אבן עזרא ויתן. אל תתמה על מלת ויתן כי כן כתוב את קשתי נתתי: (אבן עזרא)

אור החיים ויתן אותם. לא הספיק לומר ויהי כן. כי רצה להודיענו כי ה' נתן בתורת מתנת חנם דבר זה להאיר לעולם כאומרם ז"ל במדרש (ב"ר פ"ו) יעוין שם. והכוונה בזה שהודיעם כי אינם מאירים לעולם לצד שראוים לאור דאם כן כל זמן שיראו המאורות כי יושבי תבל משחיתים דרכם יאספו נגהם. גם באמצעות איזו סיבה יחפצו לאסוף נגהם כמו שאמרו במדרש (פתיחתא לאיכה רבתי) שאמר משה רבינו עליו השלום לשמש בחורבן הבית למה לא חשכת אורך כשנכנס אויב לבית המקדש וכו', לזה אמר ה' כי הם נתונים להאיר על הארץ ומעתה אינם ברשות עצמן ומוכרחים הם במעשיהם להאיר ואין סיבה מונעת. ובזה האירו עינינו למה חזר פעם ב' הכתוב לומר **ולמשול ביום** הלא כבר אמר המאור הגדול לממשלת היום וגוי. ורז"ל (ב"ר פ"ו) דרשו שהכתוב רומז אל הצדיקים יעש"ד. אבל לפי הפשט אין צורך לחזור ולומר, ולדרכינו הוצרך לחזור ולומר מטעם אומרו ויתן כי נתונים נתונים המה מעתה הנה אינם ברשות עצמן וחיוב אחרים עליהם, לזה חזר ואמר כי ממשלתם במקומה עומדת אלא דוקא לבחינה זו להאיר דוקא אין בידם לשנות אבל בשאר הממשלות שישנם ביום ובלילה המיוחדים להם הן הנה המושלים:

וטעם שחזר לומר עוד **ולהבדיל** כאן צוה להם שלא יכנסו זה לגדר של זה וכל אחד מצווה על גבולו לבל יעבור שבזה יהיה ניכר יום מלילה: (אור החיים)

[יח] וְלִמְשַׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה וְלִהְבְּדִיל בֵּין הָאֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ וַיֵּרָא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב:

אונקלוס וְלִמְשַׁלְט בַּיּוֹמָא וּבַלַּיְלָא וְלִמְפַרְשָׁא בֵּין נְהוֹרָא וּבֵין חֹשׁוֹךָ וְחָזָא יְיָ אֲרִי טב: (אונקלוס)

יונתן וְלִמְשַׁמְשָׁא בַּיּוֹמָא וּבַלַּיְלָא וְלִמְפַרְשָׁא בֵּין נְהוֹרָא דִּימְמָא וּבֵין חֹשׁוֹךְ לַיְלָא וְחָמָא יְיָ אֲרִים טב: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ולמשול**. יום התורה משעת צאת השמש עד בואה והלילה מעת ראות הכוכבים וצדקו האומרים ע"פ שלשה עדי' ודע כי עת שתחשך השמש יהיה ערב עד שעה ושליש שעה שיראה כמו אור בעבים וכן הבקר אור קודם זריחת השמש ובצאת אור השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החשך: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וְלִמְשַׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה**. ענין הממשלה דבר אחר מבלי האורה שהזכיר כי יכלול מה שאמר תחלה "וְהָיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים" כי יש להם ממשלה בארץ בשנוייה אשר יולידו בה וממשלה בהוייה ובהפסד בכל השפלים כי השמש בממשלתו ביום יצמיח ויוליד ויגדל בכל החמים והיבשים והירח בממשלתו יפרה במעינות ובימים וכל הלחים והקרים ועל כן אמר סתם

"וְלִמְשַׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" - כי ממשלת השפלים להם ויתכן שהממשלה עוד כח אצילות שהם מנהיגי התחתונים ובכחם ימשול כל מושל והמזל הצומח ביום ימשול בו והמזל הצומח בלילה ימשול בה כענין שכתוב (דברים ט' ט) אֲשֶׁר חָלַק ה' אֱלֹהֶיךָ אֶתְּם לְכָל הָעַמִּים וְהוּא מֵה שֶׁאִמַר הַכְּתוּב (תהלים קמ"ז ד) מוֹנֶה מְסַפֵּר לְכֹכְבִים לְכָל שְׁמוֹת יְקָרָא וְכֵן לְכָל שְׁמֵי יְקָרָא (ישעיהו מ' כו) כי קריאת השמות

היא ההבדלה בכחותם לזה כח הצדק והיושר ולזה כח הדם והחרב וכן בכל הכחות כידוע באצטגנינות והכל בכח עליון ולרצונו ולכך אמר גדול אדונינו ורב פח (תהלים קמז ה) כי הוא גדול על כולם ורב פח עליהם וכן אמר מרב אונים ואמיץ פח (ישעיהו מ כו) ועל דרך הסוד שרמזתי לך תהיה ממשלה גמורה באמת

"וּלְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ" - אמר רבי אברהם כי בצאת השמש ביום ואור הלבנה בלילה יבדילו בין האור ובין החושך ולפי דעתי כי ה"אור" הנזכר בכאן הוא היום וה"חושך" הוא הלילה כי כן שמש כמו שאמר (לעיל פסוק ה) וַיִּקְרָא אֱלֹהִים לְאוֹר יוֹם וְלַחֹשֶׁךְ קָרָא לַיְלָה והנה בכל מעשה בראשית יזכיר הכתוב הצוואה ויספר המעשה ובכאן צוה "וַהֲיוּ לְמֵאוֹרֹת" (לעיל טו) וספר "וַיִּתֵּן אֶתֶם אֱלֹהִים" (לעיל יג) ואמר "וְלִמְשַׁל בַּיּוֹם וּבַלַּיְלָה" שיהיה זה מושל ביום וזה מושל בלילה והממשלה הוא מה שצוה "וַהֲיוּ לְאֹתוֹת וּלְמוֹעֲדִים" (לעיל יד) וספר שאין ממשלת שניהם שוה אבל "לְהַבְדִּיל בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ" כי הגדול ימשול ביום ויהיה כולו אור גם במקום שאין השמש מגיע והקטן ימשול בלילה ויהיה חשך זולתי הירח שיגיה חשכו והיא הצוואה שאמר "לְהַבְדִּיל בֵּין הַיּוֹם וּבֵין הַלַּיְלָה" (שם) כמו "וַיִּבְדֵּל אֱלֹהִים בֵּין הָאוֹר וּבֵין הַחֹשֶׁךְ" (לעיל ד) (הרמב"ן)

ספורנו ולמשול ביום ובלילה. לחדש הויות בתחתוני והוצרכו אז עם האור הא' להויות בעלי חיים אשר הם יותר נכבדים מהצמחים: להבדיל בין האור ובין החשך. להבדיל בתחתונים בזריחתם ובשקיעתם בין זמן האור שקראו יום ובין זמן החשך אשר קראו לילה כאמרו למעלה להבדיל בין היום ובין הלילה: (ספורנו)

[יט] וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם רְבִיעִי: (פ)

אונקלוס וַהֲוָה רְמֵשׁ וַהֲוָה צֶפֶר יוֹם רְבִיעָאִי: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה רְמֵשׁ וַהֲוָה צֶפֶר יוֹם רְבִיעָאִי: (תרגום יונתן)

[כ] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יִשְׂרָאֵל הַמַּיִם שֶׁרָצוּ נִפְשׁ חַיָּה וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל-הָאָרֶץ עַל-פְּנֵי רְקִיעַ

אונקלוס וַאֲמַר יי רְחִשׁוֹן מַיָּא רְחֵשׁ נִפְשָׁא חַיָּתָא וְעוֹפָא יִפְרַח עַל אֲרֻעָא עַל אֲפִי רְקִיעָא דְשַׁמַּיָּא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יי רְחִשׁוֹן רְקִיעִי מוֹי רְחִישׁ נִפְשָׁא חַיָּתָא וְעוֹפָא דְטִיִּישׁ וְשֶׁרְפָתִיָּה עַל אֲרֻעָא וְשָׁבִיל טִיִּישִׁיָּה עַל אֲוִיר רְקִיעַ שַׁמַּיָּא: (תרגום יונתן)

רש"י נִפְשׁ חַיָּה. שִׁיחַ צֶה (ט) חַיּוֹת: שֶׁרָצוּ. כָּל דָּבָר חַי שְׁאִינוּ גְבוּהַ (ו) מִן הָאָרֶץ קְרוֹי שֶׁרָצוּ. צֶעוֹף כְּגוֹן זְבוּבִים, צֶשֶׁקִים כְּגוֹן נְמָלִים (כ) וְחִיפּוּשִׁים וְתוֹלְעִים, וְצִבְרִיּוֹת (ב) כְּגוֹן חוֹלֵד וְעַכְצַר וְחוּמָט וְכוּלָּא צֶהס וְכֵן הַדְּגָיִם: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) קשה לרש"י נפש חיה משמע דמים הוליאו נפש החיה, ולקמן

כתב ויצר אללהים וגו', לכך פירש נפש שיהא זה חיות, כלומר שהמים יכינו את הגוף שיקבל את נפש החיוני שיתן בו הקב"ה, וזה שפירש"י לקמן (פ' כ"א) ואת כל נפש החיה, נפש שיש בה חיות וק"ל, עוד י"ל דקשה לרש"י והלא חיות אח"כ נבראו מן האדמה, לכך פירש נפש שיהא זה חיות, ומה שהולך לפרש כן עוד (בפסוק כ"א), י"ל לפי שנכתב זה"ל הידיעה משמע שהוא חיה מממש, לכך פירש פעם שנית שאין פירושו כן מדכתב אשר שרצו המים, ומה שפירש ג"כ ביום החמישי, לפי שבפירוש נכתב אח"כ וחיותו ארץ, א"כ נפש חיה קאי אשכנזים: (י) מה שמהפך רש"י ומפרש בתחילה נפש חיה אח"כ ארץ, ר"ל גם בקרא לריד להיות כן ישרצו המים נפש חיה, ומה הן נפש חיה ומפרש ארץ ועוף, וכן כתיב אח"כ ותולא הארץ נפש חיה למינה זהמה ורמש: (כ) הם התולעים הנמלאים באשפה, וגם זימות החמה כשירד גשם על הארץ: (ב) ר"ל גבי זימות וחיות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר ישרצו. פועל יוצא וכמוהו ושרץ היאור צפרדעים וטעם ישרצו תולדות עם הגבהה והכתוב כי העוף יעופף על פני הרקיע לעד על פי רקיע. ואמר הגאון כי על פני הוא עם פני. אם כן פני השמימי למט' הם ופי"א יעופף כפל כנו"ן עד יכונן: (אבן עזרא)

הרמב"ן ישרצו המים שרץ. כתב רש"י כל דבר חי שאינו גבוה מן הארץ קרוי שרץ בעוף כגון זבובים בשקצים כגון נמלים ותולעים בבריות כגון חולד ועכבר וכיוצא בהם וכל הדגים ומה יאמר הרב בפסוק וְאֵתֶם פָּרוּ וּרְבוּ שָׂרְצוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ בָּהּ שנאמר בנח ובניו (להלן ט ז) וכן "אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם" ראוי לפי הדעת הזו שיאמר "אשר שרצו במים" ועופות רבים שאינם גבוהים מן הארץ כגובה החולד העכבר והעטלף קטן הרגלים מאד ולמה לא יקרא "שָׂרְצוּ הָעוֹף" ודעת אונקלוס שענין שריצה כטעם תנועה אמר בשרץ וברמש ריחשא דרחיש ויפה פירש ויקראו השרצים כן בעבור שתנועתם תמידית ויתכן שהוא לשון מורכב יקרא שרץ "שהוא רץ" ורמש שהוא רומש הארץ לא ישקוט ולא ינוח ודע כי כל העוף אשר לו ארבע רגלים יקרא "שָׂרְצוּ הָעוֹף" (ויקרא יא כ-כג) מפני שברגליו יסמוך וינוע כשרצים ואשר איננו כן יקרא "עוֹף כָּנָף" שעיקר תנועתו לעופף ויהיה טעם "וְשָׂרְצוּ בְּאֶרֶץ וּפָרוּ וּרְבוּ עַל הָאֲרֶץ" (להלן ח יז) שיהיו מתהלכים בכולה ויפרו וירבו עליה "שָׂרְצוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ בָּהּ" (להלן ט ז) התנועעו בכולה ותרבו בה והוא טעם הכפל "וּרְבוּ" שני פעמים בפסוק ואם כן נפרש "אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם" (להלן פסוק כא) אֲשֶׁר הֵניעו והוליקו המים וכן וְשָׂרְצוּ הָאֲרָצִים (שמות ז כח) וכן פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ (שם א ז) שפרו ורבו וינועו לרובם עד שתמלא הארץ מהם אבל אונקלוס פתר ב"שָׂרְצוּ בְּאֶרֶץ" (להלן ט ז) ענין תולדה "איתילידו בארעא" כי הוא עשה הלשון מושאל מן השרצים ואתם פרו ורבו כשרצים בארץ ורבו בה וכן "פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ" (שמות א ז) שהיו בתולדותם כשרצים לרוב

"וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאֲרֶץ" - ביום הזה היה מאמר הבריאה במים והיה ביום הששי בארץ אם כן פירוש "וְעוֹף יְעוֹפֵף עַל הָאֲרֶץ" נמשך יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרְצוּ נֶפֶשׁ חַיָּה וְעוֹף שִׁיעוֹפֵף וְהַכְתוּב שֶׁאֵמַר וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כֹּל עוֹף הַשָּׁמַיִם (להלן ב יט) כאלו אמר "וַיִּצַר ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כֹּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כֹּל עוֹף הַשָּׁמַיִם" ורבים כמוהו וכן דעת רבי אליעזר הגדול בפרקיו (ריש פרק ט) שאמר בחמישי השרץ מן המים כל עוף כנף אבל בגמרא (חולין כז) נחלקו בו יש אומרים כן שמן המים נבראו ויש אומרים שהעוף משניהם נברא אמרו מהרקק נבראו ואם כן בעבור שתולדותם היתה במים והרקק בקרקע הים הוא מפני זה היה המאמר בהם ביום החמישי וכן אמר "יִשְׂרְצוּ הַמַּיִם שָׂרְצוּ נֶפֶשׁ חַיָּה" כי

הדגים גופם ונפשם מן המים בדבר האלהים שהביא להם רוח מן היסודות לא כאדם שהפריד גופו מנפשו כמו שאמר וַיִּצְרָה ה' אֱלֹהִים אֶת הָאָדָם עֶפְרָר מִן הָאֲדָמָה וַיִּפְחַ בְּאָפָיו נְשָׁמַת חַיִּים (להלן ב' ז) ולא הזכיר בשלישי בצומח נפש כלל כי אין כח הגדול נפש רק בבעלי התנועה בלבד היא ועל דעת היוונים שאומרים כשם שאין הגדול במתנועע רק בנפש כך בצומח בנפש יגדל יהיה הפרש כי זאת נפש חיה כלומר נפש שיש בו חיות כי יש נפש אין בה חיות והיא נפש הצומחת והזכירו רבותינו (בי"ר מא א) באילני התמרים תאוה ואולי הוא כח בצמיחה לא יקרא נפש (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים ישרצו וגו'. פירוש שיתהוו מהמים בריות ודבר זה אינו בתמידות אלא בשעת מאמר הבריאה ואותם הבריות ששרצו המים עמדו לעולם כמין הבהמי אשר הוציאה הארץ שלא הוציאה אלא בשעת המאמר ועמדו לעולם כמצות ה' להם שישרצו ויפרו וירבו. ואומרו שרץ נפש חיה הם הדגים. ואמר לשון שרץ להפריש בינו ובין המעופף כי זה אין לו כח אלא בסמוך ממש לארץ והמעופף יעופף על הארץ ואינו צריך להסמך ועוד לו שיגביה עד לשמים כאומרו על פני רקיע וזולת מאמר זה לא היו העופות מגביהים עד לשמים:

ואומרו רקיע השמים פירוש רקיע הנקרא שמים. ואין להקשות לדבריהם ז"ל שאמרו (בי"ר פ"ו) וזה לשונם היכן חמה ולבנה ברקיע ב' שנאמר ויתן אותם אלהים ברקיע השמים מקרא מלא הוא ואנשי כנסת הגדולה פירשוהו (נחמיה ט) אתה עשית את השמים ושמי השמים וכל צבאם היכן הם צבאם ברקיע ב' ע"כ. לדבריהם ז"ל מה יענו בפסוק זה ועוף יעופף על פני רקיע השמים:

ונראה כי על פי הנקודות ישתנה כתוב זה מקרא דויתן אותם וגו' כי כאן כתב קמ"ץ תחת רי"ש של רקיע ושם כתב שב"א תחת הרי"ש של רקיע והנה כשאמר רקיע בשב"א יגיד שהוא סמוך פירוש רקיע של שמים וכשיאמר רקיע בקמ"ץ אינו סמוך לשמים ופירוש הוא רקיע והוא הנקרא שמים ובזה לא קשה והבן: (אור החיים)

ספורנו יעופף על הארץ על פני רקיע השמים. לנקות אויר הארץ ליושביה מאיזה לחות מותריי משולח מן הרקיע הנוצר ביום השני באמצעות הנצוץ הפועל בו: (ספורנו)

כלי יקר ישרצו המים שרץ נפש חיה ועוף יעופף. ולהלן נאמר שנבראו העופות מן האדמה ארז"ל (חולין כז:) דרך פשרה שנבראו מן הרקק נמצא שהעופות ממוצעים מן הבהמות שנבראו מן האדמה ובין הדגים שנבראו מן המים הורו בזה שג' מינים אלו לא נבראו כ"א בעבור האדם להיות לו לעבדים רמז לדבר עבד ר"ת עוף בהמה דגים כי את הכל נתן לו ה' לעבדים ויש לאדם יד בים וביבשה ובשניהם יחד כדי שלא ימצא האדם אחריו מאומה שלא ניתן ברשותו.

ובדרך רמז, מצינו כיתות בני אדם מתיחסים לג' מינים אלו כי מצינו שהרשעים הנוטים אחר חלק העפרורי ביותר נמשל כבהמות נדמו כי גם המה מן עפר מוצאם. והצדיקים נמשלו למים שחומרם דק מן חומר הארץ ונמשלו לדגים שעיקר חיותם במים. והבינונים נמשלו לעוף אשר בין שמים לארץ דהיינו המיצוע בין הרוחניות לגשמיות וחומרם מן המים והעפר כאמור. ונראה שמטעם זה נאמרו בדגים ברכה כפולה פרו ורבו כדרך שהזכיר במין האדם. ובעופות לא נאמרה כי אם ברכה אחת והעוף ירב בארץ אבל בבהמות לא נאמרה ברכה כלל

וכל זה מבואר מעצמו להנחתינו ומסכים לזה דברי רז"ל (מדרש אגדה בראשית א') שלא נאמרה ברכה בבהמות וחיות מפני הנחש כו' כי באמת היצר הרע אשר כחו מן הנחש הקדמוני שם ירבץ אצל כת הרשעים אשר נמשלו לבהמות וחיותו ארץ והלוואי יתמעטו ולא ירבו. ויתבאר זה עוד בפר' בהעלותך (יא.א) שהאספסוף אשר בקרבו דהיינו הבינונים שאלו בשר ודגים מה שאינם ממינס וניתן להם בשר עופות מצא מין את מינו. (כלי יקר)

[כא] וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת-הַתַּיִם הַגְּדֹלִים וְאֶת כָּל-נֶפֶשׁ הַחַיָּה | הַרְמֵשֶׁת אֲשֶׁר שָׂרְצוּ הַמַּיִם לְמִינֵהֶם וְאֶת כָּל-עוֹף כְּנָף לְמִינֵהוּ וַיִּרְא אֱלֹהִים כִּי-טוֹב:

אונקלוס וַיִּבְרָא יְיָ ית תַּנְיִנְיָא רַבְרַבְיָא וְיַת כָּל נַפְשָׁא חַיְתָא דְרַחֲשָׂא דִּי אַרְחִישׁוּ מִיָּא לְזַנְיָהוּן וְיַת כָּל עוֹפָא דְפָרַח לְזַנְיָהוּ וְחָזָא יְיָ אֲרִי טָב: (אונקלוס)

יונתן וַיִּבְרָא יְיָ ית תַּנְיִנְיָא רַבְרַבְיָא יַת לְוַיְתָן וַיִּבְרָא זִוּגִיָּה דְמַתְעַתְּדִין לְיוֹם נַחְמָתָא וְיַת כָּל נַפְשָׁתָא דְרַיְחֲשָׂא דְאַרְחִישׁוּ מִיָּא צְלִילְתָא לְזַנְיָהוּן זַנְי דְכָיִין וְזַנְי דְלָא דְכָיִין וְיַת כָּל עוֹף דְטַיִיס בְּגַדְפִין לְזַנְיָהוּ זַנְי דְכָיִין וְזַנְי דְלָא דְכָיִין וְחָמָא יְיָ אֲרוֹם טָב: (תרגום יונתן)

רש"י **הַתַּיִם**. דגים גדולים שבים. **וּבְדַבְרֵי אֲגָדָה** (פרק הספינה בבבא בתרא ע"ד): **הוּא** (מ) לויתן וזן זוגו, שבראם זכר ונקבה, והרג את הנקבה ומלחה ללדיקים לעתיד לבא, (נ) שאם יפרו וירצו, לא יתקיים העולם בפניהם. **הַתַּיִם כְּחַיִּים**: נפש החיה. **נֶפֶשׁ שֵׁשׁ** (רש"י) **חַיִּים** **חַיִּים** **חַיִּים**

שפתו חכמים (מ) דקשה לרש"י למה פרטם יותר משאר הבריות ולמה הוליאם מכלל כל נפש החיה (בה"א הידועה), לכן פירש וכו': (נ) דקשה לרש"י דכתיב התנינים חסר י' אחרונה למשמע לשון יחיד, וקרינו תנינים לשון רבים, לכן פירש בראם זכר ונקבה, לכן קרינו התנינים, ואח"כ הרג לנקיבה לכך כתיב חסר יו"ד: (שפתו חכמים)

אבן עזרא **ויברא**. הרומשת. כטעם הולכת ויש אומרים שהשי"ן תחת הסמ"ך: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הַתַּיִם הַגְּדֹלִים**. בעבור גודל הנבראים האלה שיש מהם אורכם פרסאות רבות הגידו היונים בספריהם שידעו מהם ארוכים חמש מאות פרסה ורבותינו גם כן הפליגו בהם (עיין ב"ב ע"ג) בעבור זה ייחס בהם הבריאה לאלהים כי הוא שהמציאם מאין מבראשית כאשר פירשתי לשון בריאה (לעיל פסוק א) וכן יעשה באדם למעלתו להודיע כי הוא מוצא מאין עם דעתו ושכלו ואני תמה למה לא אמר ביום הזה "וַיְהִי-כֵן" ואולי לא יתכן להזכיר "וַיִּבְרָא" אחרי "וַיְהִי-כֵן" כי מבראשונה ידבר ורבותינו אמרו (בבא בתרא ע"ד) כי התנינים הגדולים הוא לויתן ובת זוגו שבראם זכר ונקבה והרג הנקבה ומלחה לצדיקים לעתיד לבא ואפשר כי מפני זה לא היה ראוי שיאמר בהם "וַיְהִי-כֵן" כי לא עמדו עוד (הרמב"ן)

אור החיים ויברא אלהים וגו'. פירוש הוסיף ה' כח בבי' פרטי הבריאה שנבראו מן המים, ומה שחזר לומר ואת כל נפש החיה וגו' ולא הספיקו המים להוציאם מה שלא מצינו שעשתה האדמה בהוצאת הדשאים והעשבים שהספיקה אמרת ה' לה. דע כי אין המצמיח ולא הבורא בורא יותר ממה שיש בכח תולדתו כי איך יתן אדם מה שאין בו, והגה המים והעפר הם מחוסרי רוח החיונית ומנין להם רוח לתת בברואיהם. והגם כי הארץ והמים יש בהם חיוניות דק עד מאד, הגם שיתנו ממנו לא יתנו יותר ממה שבהם וזה לא יספיק לדגים ולעופות, אשר על כן לא הספיק כחם והוצרך ה' לברוא להם רוח החיונית והוא אומרו **ויברא וגו' את כל נפש וגו'.** והגם שבצוותו למים אמר ישרצו שרץ נפש חיה, פירוש שרץ שתהיה בו הכנה לקבל נפש חיה, כי יש לך לדעת כי החיוני ירצה הכנה והוא אמצעי בינו לבין החומר וזה ישנו בכח המים לעשותו כמו שאמרנו שיש בכחם כח רוחני דק, ובתנינים הגדולים עשה ה' שינוי בבריאתם כמו שאמרנו, ולא אמר בדרך כלל ויברא נפש התנינים ואת כל נפש וגו' בזה גילה הכתוב כי משונים הם מכל מה שבים שמלבד שהוליד בהם נפש גם בכח בריאתם עצמה ברא ה' בהם כח נוסף אשר אין כח בים לעשותו כמו שאמרנו, וזה הוא הדג המופלא לויתן זה, וכבר דבריו מפורשים בדבריהם ז"ל (בי"ב עד:). וטעם שלא אמר בבריאה זו ויהי כן, אין לו מקום כי לא יצטרך לומר ויהי כן אלא כשלא יוזכר אלא אמרות ה' לבד תגיד התורה ויהי כן כי אמר ותהי מה שאין כן כשאומר ויברא יש בכללו אמירה יש בכללו הויה: (אור החיים)

ספורנו ויברא אלהים את התנינים. שלא הספיק הכח המוליד המסודר במים להמציא התנינים הראשונים בלי זרע עד שברא אז כח מספיק לזה: (ספורנו)

[כב] ויברך אתם אלהים לאמר פרו ורבו ומלאו את-המים בימים והעוף ירב בארץ:

אונקלוס וברוך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מלא בייממא ועופא יסגי בארעא: (אונקלוס)

יונתן וברוך יתהון יי למימר פושו וסגו ומלו ית מלא בייממא ועופא יפשי בארעא: (תרגום יונתן)

רש"י ויצרך אותם. לפי שמחסרים אותם ולדין מהם (ב) ואוכלין אותם, הולרכו לצרכה, ואף החיות הולרכו לצרכה, אלא מפני הנחש שעתיד לקללה לכך לא זכנו, (ע) שלא יהא הוא בכלל: פרו. לשון פרי, כלומר עשו פירות: ורבו. אם לא אמר אלא פרו, היה אחד מוליד אחד ולא יותר, וזא ורבו שאחד מוליד (פ) הרבה: (רש"י)

שפת חכמים (ב) ולא כדי שירצו כי מאחר שהם יליר כפיו מתזכרים הם מאליהם: (ע) ואין להקשות אם כן אמאי החיות עומדים צריבוים כיון שמחסרים מהם ולא זיכך אותם הקב"ה, וי"ל מזכרתו של האדם נתזכרו גם החיות, כיון שהם מולידים כמו האדם, ודלא כתיב מהרא"ם שהם בעלי נפש חיה ונתזכרו כל בעלי נפש חיה זכרך כלל, והא דנתזכך האדם אע"פ שאין מחסרים מהם ולא הספיק להם

לזון יורכס, אפסר מסוס דגלוי לפני הקצ"ה שיאכל מעץ הדעת ויטיל הנחש בהם
זוהמל וילציק אותם זילה"ר ויתרבו מלחמות בעולם: (פ) (נח"י), ר"ל צפעס אחד
דהיינו תאומים, ואין להקשות יאמר רבו זלכד ולא יאמר פרו, י"ל לפי שאז לא
היינו יודעים זמה ירבו אם זרזוי התולדה או זרזוי הקומה, ונמלל כזה צפרשת
זחוקותי (ויקרא כ"ו ט) על והרזתי אתכם ופירש בקומה זקופה, אבל השתל דכתיב
פרו ורבו וממילל דהרזוי קאי על הפריה דהיינו זולדות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויברך**. טעם פרו ורבו. תפרו ותרבו. וכן ומות בהר כי אין זה בכחו
ובידו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויברך אתם אלהים לאמור**. גזר בהם הברכה ואמר בהם שיפרו וירבו
כלומר שיעשו פירות רבים שיוציא האחד רבים כמותו וענין הברכה בלידה
כענין שאמר וברכתיה והיתה לגוים (להלן יז טז) וגם בצמחים תבא לשון ברכה (ויקרא
כה כא) וְצִוִּיתִי אֶת בְּרִכְתִּי לְכֶם בְּשָׁנָה הַשְּׁשִׁית אֲבֵל לֹא נֹאמַר כֵּן בְּשִׁלְשִׁי לְפִי
שהנבראים בכל בעלי הנפש היו שנים בלבד זכר ונקבה למיניהם כענין באדם
והוצרכו לברכה שירבו מאד אבל בצמחים צמחו על פני כל האדמה רבים מאד
כאשר הם היום ולא אמר בבהמות ובחיות ברכה שמזאת הגזירה שגזר בבעלי
הנפש התנועה שבמים הרבוי נתרבו בעלי נפש התנועה שבארץ כי בעלי נפש חיה
שאינה מדברת כולם ענין אחד בבריאתם ורבותינו אמרו (ב"ר יא ג) כי בעבור היות
בני אדם צדים מהם ואוכלים הוצרכו לברכה

"ומלאו את המים בימים" - בירך אותם שימלאו לרובם הימים אף הנחלים
והאגמים או שמלואם בימים הוא כי בנחלים מעטים הם וקעוף ירב בארץ אף
על פי שבריותנו מן המים ברכתו תהיה בארץ שיפרו וירבו עליה כי אין בעוף
שיטיל ביציו במים ויגדלו שם רק השוכנים תמיד במים וניזונים מהם עושין
ביציהם בארץ ונולדים בה (הרמב"ן)

בעל הטורים **והעוף**. ג' במסורה והעוף ירב, והעוף אוכל אותם. זאת תורת הבהמה
והעוף, רמז למה שאמרו שעופות טהורות מרובין על הטמאין זהו והעוף ירב
פירוש שהן מרובין איזה והעוף אוכל אותם פירוש אותם טהורין וכן זאת תורת
וגוי איירי בטהורים: (בעל הטורים)

אור החיים **ויברך** טעם שהוצרך ה' לברך שרץ המים מה שלא עשה כן בנבראים
היוצאים מן הארץ. ועוד לו שגם בתולדות המים עצמם הטיל קנאה שלא בירך
שרץ העוף. נראה כי הדבר צריך להיות כן מטעם הכרחי לפי מה שפירשנו כי מה
שצוה ה' למים שישרצו אינו אלא לפי שעה ולא לאחרי כן ולקיום המין צוה ה'
שיפרו וירבו שאם לא כן הרי מינם כלה, ולהיות שכפי טבע הנבראים אשר ברא
ה' כח המוליד היא יסוד האש כי טבע הקור אדרבה יפסיד כח ההולדה. וצא
ולמד מחכמת הטבע גם מדבריהם ז"ל (שבת קנו:): שאמר ה' לאברהם מאי
דעתיד דקאי צדק וכו' דכתיב (ישעי' מא) צדק יקראהו לרגלו יעשי"ד, וכפי זה
הדגים אין להם מציאות כפי טבע הקבוע בנבראים להוליד, אשר על כן חזר ה'
במאמרו הנכבד וברכס לאמר פירוש כוונת הברכה שברכס הוא לומר שיוכלו
להוליד ולא ימנעם קרירות המים ולא יצטרכו לצאת חוץ למים להתחמם בארץ
כדרך התרנגולים (ביצה ז) דספני מארעא אלא תוך המים יעשו פרי והוא אומר

ומלאו את המים בימים וקשה למה הוצרך לומר בימים ולא הספיק באומרם ומלאו את המים אלא הכוונה היא שבתוך הימים שם ישרצו וזו היא ברכת המברך ברוך הוא. וגמר אומר והעוף ירב בארץ כי הוא ירב כדרך כל הארץ ונכון: (אור החיים)

ספורנו ויברך אותם אלהים. כי לא יושג התכלית בהם זולתו בהיותם רבים: (ספורנו)

דעת זקנים ויברך אותם אלהים. וכן, ויברך אלהים את יום השביעי. הא למדת, שהקונה דבר חדש, מברך שהחיינו: פרו ורבו. ופרדות, לא היו בכלל ברכה, כדאמרינן, הוא ענה, אשר מצא את הימים במדבר, ולפיכך, אינם פרות ורבות בעולם, ואפי' לרבי יוסי, דמסיק בפרק מקום שנהגו, דלמוצאי שבת בראשית, הביא אדם שתי בהמות, והרכיבן זה על זה, ויצא מהן פרד, ל"ק מידי דפרו ורבו נאמר קודם: (דעת זקנים)

[כג] וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר יוֹם חַמִּישִׁי: (פ)

אונקלוס וַהֲוָה רַמְשׁ וַהֲוָה צֶפֶר יוֹם חַמִּישָׁאִי: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה רַמְשׁ וַהֲוָה צֶפֶר יוֹם חַמִּישָׁאִי: (תרגום יונתן)

[כד] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים תּוֹצֵא הָאָרֶץ נֶפֶשׁ חַיָּה לְמִינָהּ בְּהֵמָה וְרַמְשׁ וְחַיֵּיתוֹ-אָרֶץ לְמִינָהּ וַיְהִי-כֵן:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ תַּפְּק אַרְעָא נַפְשָׁא חַיְתָּא לְזַנְהָ בְּעִיר וּרְחֵשׁ וְחַת אַרְעָא לְזַנְהָ וַהֲוָה כֵּן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ תַּהַנְפֵּק גְּרִגִּישָׁתָּא דְאַרְעָא נַפְשַׁת בְּרִייתָא לְזַנְיָה זַנִּי דְכִיּוֹן וּזְנִי דְלָא דְכִיּוֹן בְּעִירֵי וְרַחֲשֵׁי וּבְרִיית אַרְעָא לְזַנְיָה וַהֲוָה כֵּן: (תרגום יונתן)

רש"י תולא הארץ. הוא שפירשתי שהכל נברא מיום ראשון (א) ולא הולכנו אלא להוליאם: נפש חיה. שיש בה (ה) חיות (עיין לעיל פסוק כ'): ורמש. הם שרצים, שהם נמוכים ורומסים על הארץ ונראים כאילו נגררים, שאין הלוכו ניכר. כל לשון רמש ושרץ כלשוננו קונמובי"ש (רענעו): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) לקשה לרש"י הוה ליה לכתוב ויצרע אלהים, ולשון תולא מורה שכבר נברא אלא שהוא מכוסה בו, ואין להוכיח מותולא הארץ דלעיל (פ"י"ב) שהכל נברא ביום א', ו"ל ותולא הארץ מורה שהוליאה אל הפועל מה שזוהה בו במאמר תדשא וגו', שהלואי בו הוא הויות הכח בה, ומלת תולא הארץ אינו כך כי הוא בעלמו הלווי ויחויב שיהיה הכח קדום בה קודם הלווי הזה: (ה) ומה שסינה רש"י לשונו דלעיל [פירש] נפש שיהא בה חיות, נ"ל משום דכאן גבי חיות הארץ כבר היה

הכל נברא ביום הא' עם נפש החיונית, כיון דכתיב תולא וגו', אלכל גבי דגים ועופות לא נבראו ביום ראשון, אלכל הכה שייכול להשריץ הגוף בלא נפש החיונית מדכתיב **ויברא וגו':** (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. נפש חיה כלל לאשר הוליד האש והמים והארץ גם האדם: בהמה. שהם עם בני אדם לצרכם לרכוב ולאכול: **ורמש.** הם הקטנים ההולכים על הארץ: **וחיתו ארץ.** שהם בשדה שאין שם ישוב והוי"ו האחרון נוסף במלת וחיתו כמו למעינו מים בנו בעור: (אבן עזרא)

הרמב"ן בהמה. הם המינים האוכלים עשב בין ישובי בין מדברי וחיתו ארץ אוכלי הבשר יקרא חיות וכלם יטרופו

"וְרָמְשׁוּ" - כתב רש"י הם שרצים נמוכים ורומשים על הארץ נראין כאילו נגררין והנה בפרשה הזאת (להלן פסוק כח) וּבְכָל חַיָּה הָרֹמְשֵׁת עַל הָאָרֶץ וּכְתִיב (להלן ז כא) וַיִּגְוַע כָּל בְּשַׁר הָרֹמֵשׁ עַל הָאָרֶץ בְּעוֹף וּבְבְהֵמָה וּבְכָל הַשָּׂרֵץ הַשָּׂרֵץ עַל הָאָרֶץ וּכְתִיב (תהלים קד ט) בּוֹ תִרְמֹשׁ כָּל חַיָּתוֹ יָעַר אַבֵּל פִּירוּשׁ "רמישה" כענין בסמ"ך מן תִּרְמֹסָנָה רָגַל (ישעיהו כו ו) וחביריו ואמר בחיה ובבהמה "רמש על הארץ" ובשרצים הנגררים "רמש האדמה" (פסוק כח) בעבור שדריכתם באדמה בכל גופם (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים וגו'. גם זה לא היה אלא לפי שעה כדרך שפירשנו בבריאת שרץ המים. וטעם שלא הוצרך לומר להם שיפרו הלא הטביע בהם ההולדה והם מעצמם ילדו אלא שצוה להם שלא יתערבו מין בשאינו מינו והוא אומר **למינה וגו':** (אור החיים)

ספורנו תוצא הארץ נפש חיה. החיוני נוספת על הצומחת: ויהי כן. ובלי תוספת וגרעון שאם יתחדש מורכב משני מינין לא יוליד: (ספורנו)

[כה] וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת-חַיַּת הָאָרֶץ לְמִינָהּ וְאֶת-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְאֶת כָּל-רֶמֶשׂ הָאֲדָמָה לְמִינָהּ: וַיִּבְרָא אֱלֹהִים כִּי-טֹב:

אונקלוס וַעֲבַד יְיָ יְת חיות ארעא לזנה וית בעירא לזנה וית כל רחשא דארעא לזנהי וַחֲזָא יְיָ אַרְי טַב: (אונקלוס)

יונתן וַעֲבַד יְיָ יְת חיות ארעא לזנה זני דקנין וזני דלא דקנין וית בעירא לזנה וית כל רחיש ארעא לזנה זני דקנין וזני דלא דקנין וַחֲמָא יְיָ אַרום טַב: (תרגום יונתן)

רש"י ויעש. תקנס בלבונוס (ה) בתקונן (ז) ובקומתן: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לרנונו שאם היו שואלים אותו מתחילה אם רוצה להיות נולד כן, היה מתרצה להיות כן: (ז) י"ל שעמדה כל קומתן מתחילה, דקשה לרש"י כיון שכתוב ויהי כן למה ליה למיכתב אח"כ ויעש, ודקשאים נאמר ותולא אחר ויהי כן, להורות שלא עשתה כן כנ"ל, ובמאורות שאמר ויעש אמר ויהי כן, לומר

אור החיים ויעש אלהים. פירוש בריאת נפש החיונית על דרך שפירשנו בשרץ המים. ורש"י פירש באופן אחר ואלו ואלו דברי אלהים חיים: (אור החיים)

ספורנו ויעש אלהים את חית הארץ למינה. נתן לכל מין הסגולות והרגשות כפי הצריך למין: (ספורנו)

[כנ] ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה ובכל-הארץ ובכל-הרמש הרמש על-הארץ:

אונקלוס ואמר יי נעביד אינשא בצלמנא כדמותנא וישלטון בנוני ימא ובעופא דשמיא ובעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחש על ארעא: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי למלאכא דמשמשין קומוי דאיתברי ביום תנן לבריית עלמא נעביד אדם בצלמא בדיוקנא וישלטון בכורי ימא ובעופא דאור שמיא ובעירא ובכל ארעא ובכל רחשא דרחיש עלוי ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י נעשה אדם. ענותנותו של הקב"ה למדנו מכאן, לפי שהאדם הוא בדמות המלאכים ויתקנאו בו, לפיכך נמלך בהו, וכשהוא דן את המלאכים הוא נמלך בפמליא שלו, שכן מינו באחאב, שאמר לו מיכה ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל כבא השמים עומדים עליו מימינו ומשמאלו, וכי יש ימין ושמאל לפניו, אלא אלו מיימינים לזכות ואלו משמאילים לחובה, וכן בגזירת עירין פתגמא (ה) ובמאמר קדישין שאלתא, אף כאן בפמליא שלו נטל רשות, אמר להם יש בעליונים כדמותי, אם אין כדמותי בתחתונים הרי יש קנאה במעשה בראשית: נעשה אדם. אף על פי שלא סייעוהו ביצירתו, ויש מקום למינים לרדות, לא נמנע הכתוב מללמד דרך ארץ ומדת ענוה, שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מן הקטן, (א) ואם כתב אעשה אדם, לא למדנו שהיה מדבר עם בית דינו, אלא עם עצמו, ותשובתו (ב) כתובה בלדו, ויצרא את האדם, ולא כתיב ויצראו: בללמנו. בדפוס (ג) שלנו: כדמותנו. להבין (ד) ולהשכיל: וירדו בדגת הים. יש בלשון הזה לשון רידוי (ה) ולשון רידה, זכה רודה בחיות ובהמות, לא זכה, נעשה ירוד לפנייהם והחיה מוסלת בו: (כ"י)

שפתי חכמים (ת) ר"ל כמו שגוזרין המלאכים ומדברים לפני הקב"ה כד עומדת הפתגמא וכו', א"כ שמע מינה שהקב"ה נמלך במלאכים: (א) (נח"ט), אע"ג דלעיל פירש שלא יתקנאו וכו', י"ל דהכי קאמר שאע"פ שיס כח ביד הקב"ה שלא יסגיח בקנאת המלאכים, אפילו הכי הראה ענותנותו לימלך בהו, כדי שלא יהיה להם פתחון פה להתקנאות: (ב) ר"ל שלא יטעו המינים: (ג) ר"ל בדפוס שהכינו לאדם,

אבל אין לפרש בצלמו של הקב"ה, דהא אין להקב"ה שום כלם ותמונה, כדכתיב
בפרשת ואתחנן (דברים ד' י"ב) ותמונה אינכם רואים, לכך מפרש בדפוס שלנו, ור"ל
העשוי לנו כמו שפירש בסמוך על מלת בצלמו בדפוס העשוי לו, והא דפרש"י
בסמוך כלם דיוקן יולרו, הכי פירושו באותו דיוקן שנראה להם לנביאים כשנגלה
להם, כך ברא את האדם, ועוד י"ל מקום כפל לשון פרש"י כלם דיוקן יולרו, משום
דכתיב בצלמו בכלם אלהים, אלא ודאי בצלמו קאי על הדפוס העשוי לו, ובכלם
אלהים קאי על דמות דיוקן ודו"ק, ועי' ברא"ש: (ד) דקשה לרש"י הא לאדם יק
גוף ולמלאכים אין להם גוף: (ה) ר"ל אי קרינן בחיר"ק ובציר"י הוא לשון ירידה.
(נח"ט), ונ"ל לכאן כתיב וירדו שהוא לשון ירידה, ובסמוך כתיב ורדו שהוא לשון
רדיה, אלא כשדיבר עם המלאכים הקטין אותו לומר שהוא ירוד אפילו מדגת
הים, ולא הולך להזכיר חית הארץ לכל שכן הוא, אבל כשדיבר עם האדם הגים
לעתו שאם יזכה ויהיה לדיק יהיה רודה בחיות וצבהמות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נעשה אדם. יש אומרי כי מלת נעשה שם תואר מבנין נפעל כמו ואשר
היה נעשה ליום אחד. ואמרו כי בצלמו כדמותנו דברי משה. ופירושו ויברא
אלהים את האדם בצלמו שהויו"ו שב אל האדם ויפרשו בצלם אלהים שהאלהים
דבק עם עשה כאילו אמר כי האלהים עשה את האדם בצלם. וזה הפירוש חסר
לב כי היה הראשון ראוי להיות כן ויאמר אלהים יהי נעשה אדם. וכן עשהו
בצלמו. גם וי"ו בצלמו איך ישוב אל האדם והנה יש לו צלם קודם שיהיה. ומה
טעם יש כי שופך דם האדם באדם דמו ישפך בעבור שנברא האדם בצלם גם לכל
נפש חיה צלם. ויאמר הגאון כי פירוש בצלמו כדמותנו בממשלה וטעמו בצלם
שראה בחכמה כי טובה היא ובעבור כבוד האדם סמכו אל האלהים. וכן ומארצו
יצאו כי לה' הארץ ומלואה. ואמר במלת נעשה ואם היא לשון רבים שכן מנהג
המלכ"י לדבר וכמוהו ונתנה לך גם את זאת. נאמר קדם מלכא. אולי אוכל נכה
בו. ואלה העדים עדי שקר הם כי ונתנה לך בנין נפעל. וכמוהו והעיר נתנה והויו"ו
השיבו לעתיד כמשפט כל פעל עבר והטעם ונתנתן לך. ונכה בו הוא ומחנהו או
יהיה שם הפעל כמו ונקה לא אנקך. ואף כי שמצאנו לא נכו. כי לא יבא בנין שלא
נזכר שם פועלו כי אם מהכבד ורבי משה הכהן הספרדי טעה בספרו. ומלת נאמר
קדם מלכא ארמית היא. ואיך ידבר דניאל בלשון גדולה עם נבוכדנצר שהי' מלך
מלכים. ועתה אפרש דע כי כל מעשה בראשית לכבוד האדם נברא במצות השם.
והצמחים הוציאה אותם הארץ והמים וכל נפשות החיות. ואחר כן אמר השם
למלאכים נעשה אדם אנחנו נתעסק בו ולא המים והארץ ואחר שידענו שהתורה
דברה כלשון בני אדם כי המדבר אדם גם כן השומע ולא יוכל לדבר איש דברים
בגבוה עליו. או בשפל ממנו. רק על דרך דמות האדם. וכן אמר פי הארץ. יד
הירדן. וראש עפרות תבל. וחלילה חלילה להיות דמות לשם. וכן אמר ואל מי
תדמיוני. ובעבור שנשמת האדם העליונה שאיננה מתה נמשלת בחיות' לשם.
ושאיננה גוף והיא מלאה כולו וגוף האדם כעולם קטן. יהי השם מבורך אשר
בגדול החל ובקטן כלה. וגם אמר הנביא שראה כבוד אלהים כמראה אדם. והשם
הוא האחד והוא יוצר הכל והוא הכל ולא אוכל לפרש. ואדם נברא בתחלה בשני
פרצופין והנו אחד וגם הוא שנים. והנה בצלם אלהים מלאך, והוא נברא זכר
ונקבה ומלת פריה ורביה באדם ברכה היא כמו בבריאת המים. רק הוא מצוה
העתיקה קדמונינו ז"ל ושמך זה הפסוק זכר לדבר: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר אלהים נעשה אדם. נתייחד בעשיית האדם מאמר בעבור גודל מעלתו כי אין טבעו כטבע החיה והבהמה אשר ברא במאמר הקודם לו והפשט הנכון במלת "נעשה" הוא מפני שכבר הראית לדעת (לעיל פסוק א) כי האלהים ברא יש מאין ביום הראשון לבדו ואחר כך מן היסודות ההם הנבראים יצר ועשה וכאשר נתן במים כח השרוץ לשרוץ נפש חיה והיה המאמר בהם "ישרוצו המים" (פסוק ב) והיה המאמר בבהמה "תוצא הארץ" (פסוק כד) אמר באדם "נעשה" כלומר אני והארץ הנזכרת נעשה אדם שתוציא הארץ הגוף מיסודיה כאשר עשתה בבהמה ובחיה כדכתיב (להלן ב ז) ויצר ה' אלהים את האדם עפר מן האדמה ויתן הוא יתברך הרוח מפי עליון כדכתיב (שם) ויפח באפיו נשמת חיים ואמר "בצלמנו כדמותנו" כי ידמה לשניהם במתכונת גופו לארץ אשר לוקח ממנה וידמה ברוח לעליונים שאינה גוף ולא תמות ואמר בכתוב השני בצלם אלהים ברא אתו (פסוק כז) לספר הפלא אשר נפלא בו משאר הנבראים וזה פשט המקרא הזה מצאתיו לרבי יוסף הקמחי והוא הנראה מכל מה שחשבו בו ופירוש "צלם" כמו תאר וצלם אפואי אשתיני (דניאל ג יט) וכן אף בצלם ותהלך איש (תהלים לט ז) בעיר צלמם תבזה (נתהלים עג כשם עג ב) תאר מראיתו ו"דמות" הוא דמיון בצורה ובמעשה כי הקרובים בענין יקראו דומים זה לזה והנה האדם דומה לתחתונים ולעליונים בתאר והדר כדכתיב (תהלים ח ו) וכבוד וקדר תעטרהו והוא מגמת פניו בחכמה ובדעת וכשרון המעשה ובדמות ממש שידמה גופו לעפר ונפשו לעליונים

"וייחדו בדת הים" - בעבור היותו זכר ונקבה אמר "וייחדו" בדת הים לשון רבים ובבראשית רבה (ז ה) אמרו תוצא הארץ נפש חיה למינה אמר רבי אלעזר נפש חיה זו רוחו של אדם הראשון ולא יתכן שיאמר רבי אלעזר כי "תוצא הארץ" יתפרש בנפשו של אדם הראשון כלל אלא שיתכוין למה שהזכרתי לומר כי יצירת האדם ברוחו הוא הנפש אשר בדם נעשה מן הארץ כמאמר החיה והבהמה כי כל נפשות התנועה נעשו יחד ואחר כן ברא להם גופות עשה תחילה גופי הבהמה והחיה ואחר כך גוף האדם ונתן בו הנפש הזו ואחר כן נפח בו נשמה עליונית כי הנפש הנפרדת אשר בו היא שנתיחד בה מאמר אחר אל האלהים אשר נתנה כדכתיב (להלן ב ז) ויפח באפיו נשמת חיים ודרך האמת בפסוק הזה יודע למשכיל בפסוק השני ואפשר שנתכוין לו רבי אלעזר ודרש ב"תוצא הארץ" ארץ החיים שתוצא נפש חיה למינה לעולם עומדת וכן מה שאמר זכר ונקבה ברא אתם (להלן א כז, להלן ה ב) כי היתה הבריאה מתחלה מזכר ונקבה ונשמתו כלולה בהם אבל היצירה היתה יצירה לאדם ובנין צלע לאשה כאשר יספר בסוף ולכן הזכיר כאן "בריאה" ובפרשה של מטה הזכיר "יצירה" והמשכיל יבין וטעם וייחדו שימשלו בחזקה בדגים ובעוף ובבהמה ובכל הרמש וה"במה" תכלול החיה ואמר ובכל הארץ שימשלו בארץ עצמה לעקור ולנתוף ולחפור ולחצוב נחשת וברזל ולשון "רדייה" ממשלת האדון בעבדו (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים נעשה אדם וגו'. הכוונה בזה כי לא ברא ה' את האדם כבריאת שרץ המים ושרץ הארץ אשר אמר למים והשריצו ואמר לארץ והוציאה אלא הוא הבורא אמר שהוא יעשה האדם. ואמר נעשה כי הוא מקור העונה לזה דבר בלשון רבים כי כן ידבר יחיד העניו, ולא חש לתת מקום לטעות, כי הקדים לומר ויאמר אלהים שם יחיד ה' הוא האלהים הוא בכבודו ובעצמו כביכול גבל עפרו והפיח בו רוח חיים. עוד ירצה באומרו נעשה בלשון רבים כי מדותיו של הקב"ה רבים הם י"ג מדות רחמים ושם אלהים שהוא מדת הדין הסכימו יחד לברוא אדם, ואומרו בצלמנו כדמותנו אפשר שיכוין לומר שיהיה בו צד הרחמים וצד הדין להפעיל בהם דרכי הדין ודרכי הרחמים לאשר יכוננו והבן. והוא סוד

אומרו (ב' ז') וייצר ה' אלהים וגו'. ואומרו וירדו יסכים לפירושינו להיות שהבריאה היא בהדמות לבורא בבחינות הרחמים והדין בדין הוא שיהיה מושל בנבראים כי יש בו בחינת הרחמים לראוי ולצריך אליו ולהמית למתחייב בדין. והשליטו בכל, והגם שלא הזכיר שליטה במים רמוז באומר בדגת הים הרי הזכיר הים בנשלטים. ובדרך רמז רמוז באומרו לשון ירידה על דרך מה שהודיענו ז"ל (ספר הגלגולים) כי באמצעות מעשי האדם ירד במדרגתו מבחינת אדם לבחינת דגים ולבחינת עופות ולבחינת בהמה ולבחינת שרצים כפי ערך החטא ישפל אדם מבחינת מעלתו עד אשר ירד מטה מטה רחמנא ליצלן והוא שרמז כאן בשעת הבריאה חלקי ירידות ההדרגות שבהם יקבל עונשו וגם שבאמצעותם יחזור לשורשו. והקדים לומר ירידת נפש אדם למדרגת הדגים כי ירידה המיועדת לנפשות הרמות כי יחטאו היא שתרד נפשם להתגלגל בדגים ולזה יחס הכתוב להם במקומם אסיפה כי אין להם להצטער בצער שחיטת חרב אלא אסיפתם מתרת אותם (חולין כז:). ואחר כך אמר ירידה הפחותה ממנה והוא גלגול הנפש בעוף וזה יצטרך צער יתר על הדגים, וצוה ה' ב"ה בו חצי שחיטה כאותה ששנינו רוב א' בעוף. ואחר כך אמר ירידה בבהמה שהיא בחינה גרועה יותר וצער מרובה כאותה ששנינו (שם) רוב שנים בבהמה. ואחר כך אמר ירידה שהיא בדומם וצומח והוא אומרו **ובכל הארץ תיבת הארץ תגיד על הדומם ותיבת בכל רמז בה הצומח וכל אלו הם ירידות הנפשות אשר ישנם בתקות התיקון לשוב לקדמותם כי מהדומם יעלה לצומח ומהצומח יכנס לבעל חי בלתי מדבר ומבעל חי בלתי מדבר יעלה לבעל חי מדבר, וישנו עוד בירידה פחותה והוא כליון שאין אחריו תקוה והיא ירידה לבחינת שקצים ורמשים זה אבדה תקותו והם בחינות הרשעים הממירין דתם פושעי ישראל אשר הפליאו עשות: (אור החיים)**

ספורנו ויאמר אלהים נעשה. נתן אז כח בפמליא שלו להשפיע את הצלם בנושא המוכן לו: **אדם**. מין ממיני נפש חיה שיצרתי ששמו אדם כאמרו ויהי האדם לנפש חיה נעשהו בצלמנו. שהוא עצם שכלי ונצחי ובזה פתח האל ית' פתח בתורתו לקנות ידיעה בעצמים הנבדלים בידיעת נפשנו: **כדמותנו**. בענין המעשיות שידמה בס קצת לפמליא של מעלה בצד מה שהם פועלים בידיעה ובהכרה. אמנם פעולתם היא בלתי בחיריית ובזה לא ידמה להם האדם. ובקצת ידמה האדם לאל ית' הפועל בבחירה. אמנם בחירת האל ית' היא לעולם לטוב ולא כן הבחירה האנושית. ועם זה הנה האלהית על אופן נכבד מאד יותר מן הבחירה האנושית. ולכן אמר כדמותנו כמו דמותנו לא כדמותנו האמיתי: (ספורנו)

כלי יקר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו. הרמב"ן כתב בשם רבי דוד קמחי שהקדוש ברוך הוא אמר לארץ נעשה אני ואתה, כי הארץ נתנה יבול חומרה כמו שנתנה לשאר בעלי חיים, והקדוש ברוך הוא נתן בו החלק הרוחני. ובצלמנו כדמותנו היינו שידמה לשניהם בגופו לארץ ובנשמתו לעליונים.

ומ"ש כי בצלם אלהים עשה את האדם. לספר הפלא שבו נבדל האדם משאר בעלי חיים, ועל פירוש זה הסכימו רבים ובאו עוד פירושים רבים בענין אמירת נעשה ובענין הצלם והדמות. ונכון לומר שלכך אמר לשון נעשה להראות שררתו ית' דווקא כשברא את האדם להורות שעיקר מלכותו ית' נראה בבריאות, מן האדם אשר יצר לכבודו ועניין הצלם והדמות אע"פ שנאמר (ישעיה מ"ח) ומה דמות תערכו לו. וכתוב (שם שם כה) ואל מי תדמיוני ואשוע. מ"מ מצינו שהקב"ה מתראה לנביאיו בדמיון דמות אדם כי בהר סיני נראה כזקן יושב בישיבה ועל הים נראה

כגבור וכתניב (יחזקאל א.כו) ועל הכסא דמות כמראה אדם. כי בכל אלה הדמיונות הגיל הוא ית' להתראות ועליו יכול להיות שאמר בצלמנו כדמותנו אע"פ שבאמת אין לו ית' דמות וכבוד אלהים הסתר דבר.

וירדו בדגת הים ובעוף השמים ובהמה. לקמן (פרשת נח ט.ב) הפך הסדר שנאמר ומוראכם וחתכם יהיה על כל חית הארץ ועל כל עוף השמים ובכל דגי הים. וכן דוד הפך הסדר ואמר (תהלים ח.ג-ה) תמשילהו במעשה ידך כל שתה תחת רגליו צנה ואלפים כלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים עובר ארחות ימים. ועוד שכאן נאמר וירדו ובפי' נח לא הזכיר רדיה וכן דוד אמר תמשילהו ושנוי זה הלא דבר.

והקרוב אלי לומר בזה, כי בגי' מינים אלו יש כח ביד האדם למשול באחד יותר מחבירו, והנה בבהמות וחיות וכל הרומש על הארץ יכול למשול ביותר כי המה מצויים אתו ויכול האדם לילך אחריהם בכל המקומות אשר המה הולכים ושבים ורצים, מה שאין כן בעופות ודגים, כי אין האדם יכול לפרוח באויר ולירד אל תוך הים בקרקעיתו ומ"מ יש בו כח יותר בעופות מבדגים כי לפחות האדם יכול לראותם לאיזו מקום המה פורחים ולרדוף אחריהם או ישלח חיצו ויהמם, מה שאין כן בדגים שהם מכוסים בים ויש בהם תרתי לריעותא. לפיכך כאן שאמר וירדו שיש במשמעותו לשון ירידה שאם אינו זוכה נעשה ירוד לפניהם ואינו יכול להם כלל הזכירם בדרך לא זו אף זו והקדים דגת הים כי לא זו שלא יהיה מושל בהם כי זה אינו חידוש כל כך מאחר שאינו יכול לילך למקום שהדגים הולכים גם עינו לא שלטה בהם, אלא אפילו בעופות שיכול לראותם כשבורחים מלפניו מ"מ לא ישלוט בהם, ולא זו בעופות אלא אפילו בבהמות לא ישלוט, אבל בפרשת נח וכן דוד המלך לא הזכירו לשון רדייה כ"א לשון מורא ותחת וממשלה שאין במשמעותם לשון ירידה א"כ ודאי מדברים בזמן שהאדם זוכה ואז הוא מושל בהם ע"כ מזכירם בדרך לא זו אף זו והפך הסדר שלא זו שימשול בהולכים על הארץ אלא אפילו בעופות ולא זו בעופות שיכול לראותם לפחות אלא אפילו בדגים וק"ל. (כלי יקר)

וַיִּבְרָא אֱלֹהִים | אֶת-הָאָדָם בְּצַלְמוֹ בְּצֶלֶם אֱלֹהִים בָּרָא אֹתוֹ זָכָר וּנְקֵבָה בָּרָא

וַיִּבְרָא יי ית אדם בצלמה בצלמה דיי ברא יתה דכר וניקבא ברא יתהון: (אונקלוס)

יונתן וברא יי ית אדם בדיוקניה בצלמה יי ברא יתיה במאתן וארבעין ותמני איברין בתלת מאה ושיתין וחמשה גידין וקדם עלוי מושכא ומלי יתיה בסרא ואידמא דכר וניקבא בגוהון ברא יתהון: (תרגום יונתן)

רש"י ויצר אלהים את האדם בצלמו. בדפוס העשוי לו, (ו) שהכל נברא במאמר והוא נברא בידים, שנאמר ותשת עלי כפכה (תהלים קלט, ה), נעשה בחותם, כמטבע העשויה על ידי רושם שקורין קוני"ץ (ובכ"י קוי"ץ והוא בלשון אשכנז שטעמפעל), וכן הוא אומר תהפך כחומר חותם (איוב לח, יד): **צלם אלהים ברא אותו.** פירש לך, שאותו כלם המתוקן לו, כלם דיוקן יולדו הוא: זכר ונקבה ברא אותם. ולהלן הוא אומר ויקח

אחת מכללעותיו וגו' (בראשית ב, כא), מדרש אגדה שנבראו שני פרלופים זריאה ראשונה ואחר כך חלקו, ופשוטו של מקרא, כאן הודיע שנבראו שניהם בשני, ולא פירש לך כיצד זרייתו, ופירש לך במקום אחר: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) (דב"ט), **הקה לרש"י הלח כבר נאמר נעשה אדם בצלמנו, ואם כן בצלמו** **למה** **לוי:** **שפתי** **חכמים**

בעל הטורים **האדם**. אותיות אדמה שנברא מן האדמה. אדם נוטריקון אפר דם **מרה:** **בעל**

אור החיים **ויברא אלהים את האדם בצלמו**. פירוש בצלמו הניכר באדם, והכונה שברא גולמו וגם צלמו ואחר כך אמר **בצלם אלהים** בזה הודיענו הצלם שבראו בו כי הוא צלם אלהים. עוד ירצה לומר כי ברא האדם בבי' צלמים הראשון צלם הניכר בכל אדם ואפילו בבני אדם הרקים מהקדושה אשר לא מבני ישראל המה ועליהם אמר **בצלמו** פירוש של הנברא, והבי' הם בחינת המאושרים עם ישראל נחלת שדי כנגד אלו אמר **בצלם אלהים** בראו הרי זה בא ללמדנו כי יש בנבראים בי' צלמים צלם הניכר וצלם אלהים רוחני נעלם והבן: (אור החיים)

ספורנו **בצלם אלהים**. הנה מלת אלהים על צד ההדמות תאמר על כל עצם שכלי בפעל שלם נבדל מחומר ובוה הוא נצחי בהכרח. ולכן תאמר על האל יתי' ועל מלאכיו וכמו כן תאמר על השופטים ע"ש החלק השכלי הראוי בהם. אמנם בהיות כי השכל האנושי אע"פ שפעולת השכלתו הוא בלתי שום כלי חמרי ותתפשט על בלתי מוחש ועל קצת עתידות ולא יחלש בהרבותו פעולת השכלתו ולא בעת זקנת הגוף אבל יוסיף אומץ ומכל אלה התבאר שהוא נבדל מחמר בלי ספק כי אמנם הפך כל אלה יקרה לכחות הגוף החמריות מ"מ קודם שיתבונן כהיותו אז משולל מכל שלמות אשר הוכן לו לא יקרא אלהים אבל יקרא צלם אלהים בלבד עד שיקנה שלמות בפרט בחכמה אשר בה יקנה אהבת האל ויראתו כי אז יהיה עצם שכלי בפועל שלם נבדל מחומר ומזה יתחייב שיהיה נצחי וקיים גם אחרי מיתת הגוף. ובהיות בבחירת האדם לקנות זה השלמות בהשתדלו להתבונן בחכמה הנז' הנה התבאר שכאשר ימנע עצמו מזה ישאר כחו השכלי על חיותו משולל מכל שלמות בפעל שמו שהיה בתחלה ויעלה בתהו ויאבד כאמרו אדם ביקר ולא יבין נמשל כבהמות נדמו ואת כל אלה הורה האל יתי' בשתי מדות כאמרו **בצלם אלהים:** **אלהים:** **ספורנו**

{כח} **ויברך אתם אלהים ויאמר להם אלהים פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשה ורדו בדגת הים ובעוף השמים ובכל חיה הרמשת על הארץ:**

אונקלוס **ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא ויתקופו עלה ושלוטו בנוני ימא ובעופא דשמיא ובכל חיתא דרחשא על ארעא:** (אונקלוס)

יונתן **ובריך יתהון יי ואמר להון יי פושו וסגו ומלו ית ארעא בנין ובנן ויתקופו עלה בנכסין ושלוטו בכורי ימא ובעופא דשמיא ובכל ריחשא חיתא דרחשא עלוי** **ארעא:** **תרגום** **יונתן**

רס"י וכבשה. חסר וי"ו, (ז) ללמדך שהזכר כובש את הנקבה, שלא תהא ילאנית, ועוד ללמדך, שהאיך שדרכו (ח) לכבש, מצווה על פריה ורביה, ולא האשה: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) אם כן קרינון בקמ"ץ תחת הסי"ן וכבשה: (ח) ר"ל שדרכו לכבש במלחמה הוא מצווה על פריה ורביה, ועוד י"ל שהאיך דרכו לכבש את הנקיבה לתשמיש אף אם היא אינה רולת, אבל האשה אינה יכולה לכבש את האיך לתשמיש דאין קיטוי אלא לדעת, והכי משמע מן הפסוק פרו ורבו וכבשה מי שדרכו לכבש, (מהרש"ל), והולך רס"י לב' טעמים, דאי לטעם הראשון לבד היה קשה מה ענין זה אלא ברכה, לכן פירש ועוד וכו', ולד"א לבד קשה דאם כן הוה ליה למימר וכבשה פרו ורבו ורלו: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויברך אתם אלהים. זו ברכה ממש לפיכך כתוב בה ויאמר להם אלהים אבל למעלה (כב) כתוב ויברך אתם אלהים לאמר יפרש שהברכה היא המאמר שנתן בהם כח התולדה לא דבור אחד שיהיו בו מבורכים ומלאו את הארץ ברכה שימלא העולם לרובם ולפי דעתי יברך אותם שימלאו כל הארץ ויפרדו הגוים למשפחותם בקצוי תבל לרובם ולא יהיו במקום אחד כמחשבת אנשי דור הפלגה וכבשוה נתן להם כח וממשלה בארץ לעשות כרצונם בבהמות ובשרצים וכל זוחלי עפר ולבנות ולעקור נטוע ומהרריה לחצוב נחשת וכיוצא בזה וזה יכלול מה שאמר "ויברך" הארץ" (לעיל פסוק כו)

"וירדו בדת הים" - אמר שיהיו רודים גם בדגי הים הנכסים מהם ובעוף השמים שאינם עמהם באדמה גם בכל חיה רעה וסדר אותם כבריאתם הדגים והעוף תחלה והחיה אחר כן וכך אמר הכתוב (תהלים ח ז-ט) ותמשילהו במעשי ידיך כל שפתה תחת רגליו צנה ואלפים פלם וגם בהמות שדי צפור שמים ודגי הים וגו' ורבותינו שמו הפרש בין כבישה ורדייה (הרמב"ן)

בעל הטורים ורדו בדגת הים. ב' במסורה הכא ואידך ורדו גת פלשתים. אלו זכיתם תרדו אף בדגת הים ואם לאו ירדו גת כלומר תשתעבדו לפלשתים: (בעל הטורים)

אור החיים ויברך אותם. פירוש שלא יכרת מין האנושי, ויאמר וגו' צוה אליו לפרות ולרבות, שהגם שבירך אותם שיהיה מין האנושי קיים לא מפני זה יתרשלו מלפרות ולרבות. וראיתי דעות נפסדות בנבראים מבני עמינו דכשיש ג' או ד' אחים א' או ב' מהן משתדלים בפריה ורביה ואומ' כי הוא זה קיום המין. גם באדם א' כשיקיים מינו תבא לו הסברא שלא ישתדל עוד לפרות ולרבות. לזה אמר ה' תחלת דבר ה' מצות ה' ברה אמר פרו ורבו ולא עשה גבול למצוה והגם שבירך אותם שלא יכרת מין האדם מן העולם. וגמר אומר ומלאו את הארץ. ואומרו וכבשוה סמוך לומלאו לומר כי באמצעות שימלאו הארץ בזה תהיה נכבשה לפנייהם כי מקום החרב אין אדם שולט בו כי לצד שוממותו הוא מתמלא נגדיים לאדם. עוד ירצה באומר ויברך אותם שיהיה בהם כח המוליד ואחר כך צוה אותם על הדבר: (אור החיים)

ספורנו וכבשוה. שתגינו בשכלכם ותמנעו את החיות שלא יכנסו בגבולכם ואתם תמשלו בם: **ורדו.** במצודים וחרמים להכניסם לעבודתכם: (ספורנו)

דעת זקנים וכבשה. חסר וי"ו, ללמדך, שדרך האיש לכבוש את הנקבה, שלא תהי יצאנית, לגרום תקלה לערוה, כמו שעשתה לאה שהרגילה, וגרמה תקלה לבתה. וכל מי שמצנעת עצמה, בתוך הבית, ראויה להנשא לכהן גדול, שנא', כל כבודה בת מלך פנימה וגו', כלומר, שתנשא למי שכתוב בו ושבצת. וראויה להעמיד ממנה, כהנים גדולים, שנאמר, בניך כשתילי זיתים, שנמשחים בשמן זית: (דעת זקנים)

{כט} וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים הִנֵּה נֹתַתִּי לָכֶם אֶת-כָּל-עֵשֶׂב | זֶרַע זָרַע אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וְאֶת-כָּל-הָעֵץ אֲשֶׁר-בּוֹ פְּרִי-עֵץ זֶרַע זָרַע לָכֶם יְהִי לְאֹכְלָה:

אונקלוס וַיֹּאמֶר ייִ הָא יְהִיבִית לְכוֹן ית כָּל עֵסְבָא דְבַר זָרְעָה מְזַדְרַע דִּי עַל אֲפִי כָל אֲרַעָא וְיִת כָּל אֵילָנָא דִּי בֵּה פִירִי אֵילָנָא דְבַר זָרְעָה מְזַדְרַע לְכוֹן יְהִי לְמִיכָל: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר ייִ הָא יְהִיבִית לְכוֹן ית כָּל עֵיסְבָא דְבִיזְרִיה מְזַדְרַע דְעִילוֹי אֲנִפִי כָל אֲרַעָא וְיִת כָּל אֵילָנִי סָרְקָא לְצָרוּךְ בְּנִינָא וּלְאִסְקוּתָא וּדְבִיה פִירִיה אֵלָנָא דְבִזְרִיה מְזַדְרַע לְכוֹן יְהִי לְמִיכָל: (תרגום יונתן)

רש"י **לכם יהיה לאכלה.** ולכל חית הארץ. השווה להם בהמות וחיות למאכל, (ט) ולא הרשה לאדם ולאשתו להמית צריה (י) ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחד כלם, (כ) וכשבאו בני נח התיר להם בשר, שנאמר כל רמש אשר הוא חי וגו', כירק עשב שהתירתי לאדם הראשון, נתתי לכם את כל: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) מזרחי פירש מאחר שהשווה אותם הכתוב למאכל, הנה כמו שלא הותר לחיה לאכול רק העשבים והאילנות ולא את האדם, מדכתיב ורדו בדגת הים אתם רודים בהם ולא הם בכם, כך לא הותר לאדם לאכול רק העשבים והאילנות ולא להמית צריה, וקרא דורדו בדגת הים ובעוף וגו', לא להתיר אכילה קמיירי אלא למלאכה, (ועיין בפרק ד' מיתות, סנהדרין כ"ט:): (י) משמע דוקא להמית צריה לא התיר להם, אבל מתה מאליה מותר להם לאכלה, וא"ת מנא ליה לרש"י, דהא כתיב הנה נתתי לכם את כל עשב וגו', וי"ל דהוכחתו הואיל וצריך לאסור לו אבר מן החי, כדאמרין בפרק ד' מיתות, (ספ.) ואי גם בהמה שמתה מאליה אסורה להם למה צריך להזהירו על אבר החי, פשיטא שאסור לו, אבל אם נאמר דנבלה שמתה מאליה מותר לו הואיל ולא המיתה, הוה אמינא כמו כן אבר מן החי נמי מותר, הואיל ולא הפריש ממנה וגם אינה מתה בכך: (כ) כלומר והא ראייה על שהבשר נאסר לאדם הראשון, שהרי כשבאו בני נח הותרך להתיר הבשר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר אלהים הנה נתתי לכם. התיר לכני אדם ולכל שיש בו נפש חיה לאכול כל עשב. וכל פרי עץ מותר לאדם. והעשב הירק לחיות ולכל רומש. ועד כה לא התיר הבשר עד אחר המבול: (אבן עזרא)

הרמב"ן הנה נתתי לכם את כל עשב זרע זרע. לא הרשה לאדם ולאשתו להמית בריה ולאכול בשר, אך כל ירק עשב יאכלו יחדיו כלם. וכשבאו בני נח התיר להם בשר שנאמר (להלן ט ג) "כָּל רֶמֶשׂ אֲשֶׁר הוּא חַי לָכֶם יִהְיֶה לְאֹכְלָהּ, כִּי־יִרְקַע עֵשֶׂב נָתַתִּי לָכֶם אֶת כָּל־כִּירָק עֵשֶׂב שֶׁהַתְּרַתִּי לְאָדָם הָרִאשׁוֹן הַתְּרַתִּי לָכֶם אֶת כָּל־לֶשׁוֹן רֶשֶׁ"י. וכן פירש הרב במסכת סנהדרין (נט ד"ה לא הותר) "ולכל חית הארץ" לכם ולחיות נתתי העשבים ואת האילנות "את כל ירק עשב לאֹכְלָהּ".

ואם כך יהיה פירוש "את כל ירק עשב לאֹכְלָהּ" ו"את כל ירק עשב לאֹכְלָהּ" ואינו כן, אבל נתן לאדם ולאשתו "כל עשב זרע זרע" וכל פרי עץ, ולחית הארץ ולעוף השמים נתן "כל ירק עשב" לא פרי העץ ולא הזרעים, ואין מאכלם יחד כלם בשוה, אך הבשר לא הורשו בו עד בני נח כדעת רבותינו, והוא פשוטו של מקרא.

והיה זה מפני שבעלי נפש התנועה יש להם קצת מעלה בנפשם, נדמו בה לבעלי הנפש המשכלת, ויש להם בחירה בטובתם ומזוניהם ויברחו מן הצער והמיתה, והכתוב אומר "מי יודע רוח בני האדם העלה היא למעלה ורוח הבהמה הירדת היא למטה לארץ" (קהלת ג כא). וכאשר חטאו והשחית כל בשר את דרכו על הארץ, ונגזר שימותו במבול ובעבור נח הציל מהם לקיום המין נתן להם רשות לשחוט ולאכול כי קיומם בעבורו. ועם כל זה לא נתן להם הרשות בנפש ואסר להם אבר מן החי. והוסיף לנו במצות לאסור כל דם מפני שהוא מעמד לנפש כדכתיב (ויקרא יז יד) "כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא, ויאמר לבני ישראל: דם כל בשר לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו הוא", כי התיר הגוף בחי שאינו מדבר אחר המיתה, לא הנפש עצמה. וזה טעם השחיטה. ומה שאמרו (בי"מ לב) "צער בעלי חיים דאורייתא", וזו ברכתנו שמברך "אשר קדשנו במצותיו וצונו על השחיטה", ועוד אדבר בענין המצוה בדם בהגיעי שם (ויקרא יז יא-יד) אם גומר השם עלי.

וטעם "את כל עשב זרע זרע" ואת כל העץ אשר בו פרי עץ זרע זרע לכם יהיה לאכלה, שיאכלו זרועי העשב כגרגרי החטה והשעורה והקטניות וזולתם, ויאכלו כל פרי העץ, אבל העץ עצמו אינו להם לאכלה, וגם לא העשב, עד שנתקלל אדם ונאמר לו: "וְאָכַלְתָּ אֶת עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה" (להלן ג יח). (הרמב"ן)

בעל הטורים פרי עץ. ב' במסורה אשר בו פרי עץ. פרי עץ הדר. רמז למ"ד אילן שאכל ממנו אדה"ר אתרוג היה: זכר. בגימטריא ברכה. נקיבה, כגימטריא בקללה: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר אלהים הנה נתתי לכם וגו'. שיעור הכתוב הוא על זה הדרך להיות שכבר אמר ומלאו את הארץ וכבשוה ורדו וגו' בזה עשה את האדם אדון ושליט בכל הבריאה ועתה בא לומר תועלת הנתינה שהוא לאכלה ובזה הרשה אותם לאכול מהצמחים, וממוצא דבר אתה יודע כי מה שנתן להם דגת הים ועוף השמים והבהמה אינו אלא למשול בהם לא לאכול מהם כי פרט על אחד מהנמשלים שהוא לאכילה ולא כולם:

ואת כל העץ אשר בו פרי עץ. כאן שלל עץ הדעת כי אינו בגדר זה עושה פרי לבד אלא שהוא עצמו פרי ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך ואת כל העץ ולא כל העץ

בכלל אלא אותו אשר בו פרי עץ ולא אותו שהוא עצמו פרי שהוא עץ הדעת שנצטווה עליו אחר כך בפירוש. או יאמר דאפילו עץ הדעת בכלל והגם שמצינו שנצטווה עליו, כבר אמרו ז"ל (בי"ר פכ"א) שאם היה ממתין עד ערב שבת היה מקדש על היין ע"כ, ומתוך דבריהם אתה למד כי לא נאסר איסור עולם: (אור החיים)

ספורנו הנה נתתי לכם. למאכל אדם: (ספורנו)

[ל] ולכל-חַיִּת הָאָרֶץ וְלִכְל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכְל | רוֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-בּוֹ נִפְשׁ חַיָּה אֶת-כָּל-יֵרֶק עֵשֶׂב לְאֹכְלָהּ וְיִהְיֶה-כֵן:

אונקלוס ולכל חיות ארץ ולכל עופא דשמיא ולכל דרחש על ארעא די בה נפשא חיתא ית כל ירוק עסבא למיכל והנה כן: (אונקלוס)

יונתן ולכל חיות ארץ ולכל עופא דשמיא ולכל דרחיש על ארעא דביה נפשא חיתא ית כל ירוקי עסבין והנה כן: (תרגום יונתן)

אור החיים ולכל חית הארץ וגו'. סמך הכתוב חית הארץ עם האמורים בסמוך לכם יהיה לאכלה וגו' שנראה שנותן מאכל אדם לבהמה בהשואה וגמר אומר לאכלה פעם שנית סמוך לירק עשב שנראה שאכילת בהמה ועוף אינו אלא מעשב השדה. הכוונה היא כי לא ברא ה' לבהמה חיה ועוף אלא דוקא ירק עשב, ושמה תאמר אם אין ירק עשב נמצאת החיה מתה תלמוד לומר לכם לאכלה ולכל חית הארץ וגו'. נמצינו אומרים כי האדם יחיה מפירות הארץ ומפרי העץ והחיה והעוף מהעשבים והירקות, ואם אין מחיה מאלו הרי מחייתה ממאכל אדם. ויש לרמוז זה באומרו (עקב יא) ונתתי עשב בשדך לבהמתך ובזה ואכלת ושבעת אבל זולת זה תחסר השביעה כי תאכלנו החיה והעוף כי מזונותם מזונותיך: (אור החיים)

ספורנו ולכל. חית הארץ. אבל לכל חית הארץ ולבהמה ולעוף נתתי את כל ירק עשב לאכלה. מיני העשב שאינם זורעים זרע: (ספורנו)

[לא] וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-כָּל-אֲשֶׁר עָשָׂה וְהִנֵּה-טוֹב מְאֹד וַיְהִי-עֶרֶב וַיְהִי-בֹקֶר, יוֹם הַשְּׁשִׁי:

אונקלוס ונתא יי ית כל די עבד וקא תקין לתדא והנה רמש והנה צפר יום שתייתי: [פ] (אונקלוס)

יונתן ונתא יי ית כל דעבד והנה טב לתדא והנה רמש והנה צפר יום שתייתי: (תרגום יונתן)

כ"י יום הששי. הוסיף ה' בששי, בגמר מעשה בראשית, לומר שהתנה עמהם על מנת (ב) שיקבלו עליהם ישראל חמשה חומשי תורה. דבר אחר, יום הששי, שכלם (מ) תלוים ועומדים עד יום הששי, הוא ששי בסיון, ה"א שזיוס ו' בסיון שקבלו ישראל

התורה נתחזקה כל יצירת בראשית, ונתקצב כאלו נברא העולם עתה, וזהו יום הששי בה"ל, שאותו יום ו' בסיון) **המוכן**
למתן **תורה:** (רש"י)

שפתי חכמים (ב) **פירש לך ברא שמים וארץ: (מ) ע"ז (דף ג"ג), שבת (דף פ"ח):** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וירא. יום הששי.** י"א שיום סמוך. וטעם לגלגל הששי. וכן יום השביעי. ואין זה אמת. ובעל יום הששי על דעת אנשי המזלות יוכיח. רק פירושו יום שהוא ששי ליום הראשון וכן יום השביעי. ונמצא כן איש הישראלי ורבים כמוהם גם כן רקיע השמים הרקיע שהוא שמים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וְהָיָה טוֹב מְאֹד.** הוא הקיום כאשר פירשתי (לעיל פסוקים ד יב) וטעם "מְאֹד" כטעם רבוי והוסיף ביום הזה לאמר כן בעבור שידבר בכלל וימצא רע בקצתו ואמר כי טוב מְאֹד מאדו טוב וזהו מאמרם בבראשית רבה (ט ה) **וְהָיָה טוֹב מְאֹד** והנה טוב זה מות וכן הזכירו (שם יא) זה יצר הרע וזו מדת פורענות ולזה גם נתכוין אונקלוס שאמר בכאן "והא תקין לחדא" יאמר שהוא מתוקן הסדר מאד כי הרע צריך בקיום הטוב כענין שנאמר (קהלת ג א) **לְכָל זְמַן וְעַת לְכָל חֶפֶץ תַּחַת הַשָּׁמַיִם וַיֵּשׁ מִפְרָשִׁים** כי מפני מעלת האדם הוסיף בשבח היצירה בו כי הוא טוב מְאֹד (הרמב"ן)

בעל הטורים **יום הששי ויכלו השמים.** ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם בו מעשה בראשית, וכן ישמחו השמים ותגל הארץ ר"ת שם בן ד' אותיות שחתם העולם בשם בן ד' אותיות: (בעל הטורים)

אור החיים **וירא אלהים וגו'.** פירוש באמצעות בריאת האדם נראה מעשהו בכללותו כי טוב הוא, כי אם אין אדם מה תועלת בכל התיקון ובכל הבריאה וצמחי האדמה, כי אין הבחנת טובה ניכרת אלא באמצעות האדם, כי אליו יוכר ויובחן הטוב ויודה למטיב. ואומרו תיבת **והנה** מה שלא דקדק לומר בימים שאמר בהם כי טוב להיות כי האדם מצינו לו שקלקל מעשיו ועשה מעשה הרע, לזה דקדק לומר **והנה** כי מה שהיה אז לצד מעשה ה' טוב היה מאוד ואחר כך הוא האדם בקש חשבונות רבות לצד היות הבחירה בידו להרע או להטיב ושלל הטוב והיוה במעשיו בחינת הרע אבל לצד מעשה ה' לא ברא אלא לצד הטוב. עוד ירצה באומרו **וירא אלהים וגו'** כאן רמז כי בשעת בריאת האדם הביט ה' בצדיקים (ב"ר ג') והוא אומרו **וירא וגו' והנה טוב** שהם הצדיקים. והגם שהביט ברשעים גם להם הכין ועשה תיקון לבריאתם והוא אומרו **מאד** ואמרו ז"ל (ב"ר פ"ט) מאוד זה מלאך המות שבאמצעותו נתקנים הנבראים הנוטים מדרך השכל ולזה כנגד בחינת הצדיקים אמר **והנה טוב** פירוש הנה הנם בחינת טוב מבלי צורך מות. וכנגד בחינת המטים עקלקלותם ישנם גם הם בבחינת טוב באמצעות מאוד:

עוד ירמוז כאן טעם הבריאה, למה שידענו כי עיקר הכל הוא האדם ובשבילו ואליו ברא ה' כל ברואיו, ומעתה תבא השאלה לאדם למה, לזה אמר **והנה טוב מאוד** פירוש שהגם שבחינת נשמת האדם הוא מבחינת הטוב עכ"ז בראו ה' לעלות במעלות הטוב יותר ממה שהוא והוא אומרו **מאד** על ידי מעשה האדם מתעלית נשמתו ממדרגה למדרגה אשרי אנוש יעשה זאת: (אור החיים)

ספורנו את כל אשר עשה והנה מוב מאד. תכלית המציאות בכללו טוב מאד יותר מן התכליתיות הפרטיות המכוונות אליו: **יום הששי**. הראשון אשר בו היה ראשית לכל ששי אשר בו יכלו כל המעשים כדי לשבות בשבת כאמרו ועשית כל מלאכתך **יום השביעי שבת:** (ספורנו)

כלי יקר וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד. אע"פ שכבר הזכיר כי טוב ביצירת כל יום ויום מ"מ חזר כאן ואמר והנה טוב אחר יצירת האדם, להורות שכל הנבראים הקודמים לא נבראו כי אם בעבור האדם ואע"פ שנאמר בהם כי טוב נאמר על שם העתיד אבל לא היו עדיין במלואם וטובם עד שנברא האדם אשר בעבורו נתהוו כולם אז ראה ויספר והנה טוב מאד. ותדע כי יש הפרש בין כי טוב ובין והנה טוב מאד לפי שלשון כי, הוא מסופק כאילו אינו ודאי שהרי בכל מקום לשון כי על הספק לפי שמלת כי, תורה על הזמן כמו כי תצא כי תבוא, ור"ל וירא אלהים כי טוב היינו שהיה מצפה אימתי יבוא הזמן שיהיה נגלה מה טובם, אבל והנה טוב מורה על הוודאי. ורז"ל אמרו במדרש (בר"ר ח.ה) שהיה הקב"ה מתוכח עם המלאכים אם לברוא את האדם או לא ואילו היה הדין נותן שלא לברוא את האדם היה מציאת כל הקודמים לבטלה לכך נאמר בהם כי טוב המורה על הספק אבל כשנברא האדם אז נעשו ודאי טוב לכך נאמר את כל אשר עשה והנה טוב, לשון והנה מורה על הזמן של עתה שבו נראה האדם ואז נראה למפרע מה טובם ומה יפיים של כל הנמצאים הקודמים והוסיף כאן מאד מה שלא הזכיר קודם זה להורות שעל ידי האדם נעשו טוב מאד רמז לדבר **מא"ד** **אותיות** **אד"ס**.

ויש לפרש עוד, כמשל המאכל בשר ודגים שכל אחד בפני עצמו טוב אבל אם יתערבו יתקלקלו אבל אלו הנבראים לא זו שהיו טובים כל אחד בפני עצמו אלא אפילו בצרופם יחד כולם היו ג"כ טובים וזהו שאמר כל אשר עשה והנה טוב מאד.

יום הששי. הוסיף ה"א בששי לומר שתנאי התנה הקב"ה עמהם על מנת שיקבלו ישראל ה' חומשי תורה, או כולכם תלוין עד יום ו' בסיון כי ה"א במלואו עולה ו', וטעמו של דבר כי העליונים והתחתונים הם שני הפכים ולא יתקיימו כי אם ע"י איזה אמצעי המצרף ומחבר שני חלקים הפכיים אלו וזהו האדם שיש בו חלק גשמי וחלק רוחני חלק אלוה ממעל, והשארות החלק הרוחני תלוי בקבלת התורה א"כ אילו לא קבלו ישראל התורה לא היה כאן שום אמצעי לחבר שני הקצוות ההפכים והיה ההכרח נותן להחזיר העולם לתהו ובהו. ואל תשיבני מן הזמן שקודם מתן תורה כי לעולם היו בעולם צדיקים עוסקים בתורה כנח שם ועבר והאבות ודוגמתם והיה עמהם השם הגדול העולה למספר כ"ו, ע"כ עמד העולם כ"ו דורות בלא תורה בכלל ההמון, אבל לאחר כ"ו דורות שנשלם מספר השם לא היה כח ביחידי הדור להעמיד העולמות כי אם ע"י קבלת התורה לפיכך העוסק בתורה משים שלום בפמליא של מעלה ושל מטה (סנהדרין צט:) ויתבאר דבר זה עוד **לקמן** **פר' האזינו** **(לב.א)** **בע"ה**.

ומה שנברא העולם בששת ימים דווקא, אמרו המפרשים שהוא רמז על זמן עמידת העולם הזה שתא אלפי. שני אלפים תהו בלא תורה, כנגד זה יש שני אלפין בפסוק והארץ היתה תהו. שני אלפים תורה, כנגד זה יש שני אלפין בפסוק (שמות י.ט) למען תהיה תורת ה' בפיך. שני אלפים ימות המשיח כנגד זה יש שני אלפין בפסוק (בראשית מט.י) עד כי יבא שילה ונכון הוא. ומפרשים אחרים דקדקו בריאת כל יום ויום כנגד אלף אחד בזה אחר זה ואין להאריך בהם. וי"א לכך

הוסיף ה"א בששי לפי שהעולם נברא בה"א ואחר גמר המלאכה הניח הקב"ה כלי מלאכתו אצל יום הו"ו ולא רצה שתהיה אצלו בשבת כדי שילמדו מכאן שכל אומן אומן יניח אומנותו בששי.

יום הששי ויכלו השמים. הזכיר השם של ארבע בראשי תיבות אלו, מסכים למה שפירשתי למעלה בטעם כ"ו דורות. וכפי הפשט חתם כל מעשה בראשית בשם של יה המשותף בין איש לאשה מסכים לדברי רז"ל (בי"ב ע"ד): שכל מה שברא הקב"ה בעולמו זכר ונקבה בראם. ונאמר (ישעיה כו.ד) כי ביה ה' צור עולמים רצוני לומר בזה שכל מה שברא בעה"ז יש בכולם דמיון הזכר והנקבה כאחד כי כל זכר דמיון אל המשפיע, וכל נקבה דמיון אל המושפע, כנקבה המושפעת מן האיש, וכל הנבראים יש בכולם צד א' משפיע וצד א' מושפע הכל כאחד. כיצד הרי הקב"ה המשפיע הראשון הנותן אמרי שפע אל העולם העליון אבל הוא ית' אינו מושפע מזולתו. והעולם העליון חוזר ומשפיע אל העולם האמצעי נמצא שהעולם העליון יש בו דמיון הזכר והנקבה כאחד שהרי הוא מושפע כנקבה מן סבה ראשונה ית' ומשפיע כזכר אל העולם האמצעי וכן העולם התיכון מקבל השפע מן העולם העליון וחוזר ומשפיע אל העולם התחתון, א"כ גם העולם האמצעי נקרא זכר ונקבה כאחד משפיע ומושפע, והתחתונים אע"פ שהם מושפעים ואינם משפיעים מ"מ יש בהם גם דמיון הזכר יען כי כל נמצאי מטה צריכין זה לזה קצתם נותנים וקצתם מקבלים ויש בהם ג"כ זכר ונקבה ממש ככל הבעלי חיים עד אשר בכולם שייך לומר שהוא מושפע ומשפיע כא' בלתי לה' לבדו יש לייחס תואר האיש לבד משפיע ואינו מושפע ז"ש רז"ל בכמה מדרשים (סוטה מב:) אין איש אלא הקב"ה שנאמר ה' איש מלחמה ר"ל אין לייחס תואר האיש המורה על המשפיע ובלתי מקבל בלתי לה' לבדו כי כולם צריכין אליו ית' והוא ית' אינו צריך לשום אחד מהם.

ומה שמצינו לשון איש אצל הבריות, אינו בעצם כי אם בהשאלה בצרוף האשה אבל שם העצם של איש אין לייחס כי אם אליו יתברך לפיכך חתם ביום הו"ו כל מעשה בראשית בשם של יה המשותף בין איש לאשה להורות שכלם זכר ונקבה בראם ה', ע"כ בעה"ז אין הבריות משתמשים בשם שלם כי אם בשם של יה. אבל לעה"ב יום שכולו שבת אז ישתמשו בשם שלם כי לא המתים יהללו יה, ע"כ נרמז ו"ה בראשי תיבות אלו ויכלו השמים המדבר ביום השבת בנגלה ומרמז בנסתרות ליום שכלו שבת לעה"ב להורות כי אז יהיה השם שלם. וכן דוד חתם מזמור ברכי נפשי המדבר כלו מיצירת מעשה בראשית בשם של יה ועיין עוד לקמן פ"ר ראה בפסוק כי בגלל הדבר הזה (טו.ו). (כלי יקר)

בראשית פרק-ב

א	וְכָל-צְבָאִם:	וְהָאָרֶץ	הַשָּׁמַיִם	וְכָל-וְ	אֲנִי	
אונקלוס	וְאֲשֶׁת-כָּלְוֹ	שָׁמַיָא	וְאָרְעָא	וְכָל	חַיְלֵיהוֹן :	(אונקלוס)

יונתן וּשְׁלִימוֹ בְּרִייתֵי שְׁמֵא וְאַרְעָא וְכָל חֲלוֹתָהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויכלו. מהבנין שלא נקרא שם פועלו ומשקלו ויכסו כל ההרים. וטעמו נשלמו. והים בכלל הארץ כי הם כאגודה אחת: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְכָל צְבָאָם. "צבא הארץ" הם הנזכרים חיה ורמש ודגים וכל הצומח גם האדם ו"צבא השמים" שני המאורות והכוכבים הנזכרים כענין ופן תִּשָּׂא עֵינֶיךָ הַשָּׁמַיְמָה וְרָאִיתָ אֶת הַשָּׁמַשׁ וְאֶת הַיָּרֵחַ וְאֶת הַכּוֹכָבִים כֹּל צְבָא הַשָּׁמַיִם (דברים ד יט) גם יכלול השכלים הנבדלים כענין רָאִיתִי אֶת ה' לֵשֵׁב עַל כְּסֵאוֹ וְכָל צְבָא הַשָּׁמַיִם עֹמֵד עָלָיו וְגו' (מלכים א כב יט) וכן יִפְקֹד ה' עַל צְבָא הַמָּרוֹם בְּמָרוֹם (ישעיהו כד כא) והנה בכאן רמז על יצירת המלאכים במעשה בראשית וכן נפשות האדם צבא השמים הנה (הרמב"ן)

אור החיים ויכלו השמים וגו'. מקרא זה לא ידענו מה בא ללמדנו, ונראה כי יכוין לומר על דרך אומרים ז"ל (ב"ר פס"ח) הקב"ה מקומו של עולם. גם מצינו כי הוא מלא עולם כאמור (ישעי' ו) מלא כל הארץ כבודו ומעתה אורו יתברך נמצא בהקף העולם ובפנימיותו. וצריך לתת לב לדעת טעם הדבר למה עשה ה' ככה. ומקובלני מפי זקני תורה כי טעם שעשה ה' העולם כדורי הוא כדי שיעמוד ויתקיים בהשוואת כחי חלקיו. ופירושן של דברים הוא יש לך לדעת שאין תשוקה בעולם עריבה וחביבה ונחמדת ונאהבת ונתאבת ומקוות לנבראים ובפרט לחלקי הרוחני המכיר ויודע בחינת אור האלהות כהדבקות באורו יתברך ואליו יכספו כל נפש חיונית המגעת להכיר קצת מנועם אורו יתברך תצא נפשם לחזות בנועם ה'. ולך לדעת כי כל אשר ברא ה' בעולמו יצר בו ה' בחינת ההשכלה וההבחנה כפי בחינתו בעלי חיים מדברים ובלתי מדברים וצומח ודומם יש לכל אחד כח מההשכלה להכיר יוצרו כפי השגתו. ובזה תשכיל לדעת העמדת העולם באיזה דבר הוא תלוי ועומד מבלי התנועות כי ה' גילה סודו אל יראיו ובאמצעות ההערות הנאמרים הושג המורגש. והוא כי באמצעות אורו הנערב והמקווה אשר יסובב כדוריות העולם בהשוואה וכל חלק וחלק מהסובב של העולם יתעצם בכח אש התשוקה הבווערת בו להתקרב לבחינת כללות נצר המקווה ולהיות כי כל בחינת סיבוב העולם תשוה בו שיעור התשוקה בין מצד מה שממנו כי אין תאות חלק אחד רבה על חברו שבאמצעות זה יתרבה התעצמות החלק ההוא ויחלש שכנגדו בין מצד מה שאליו הוא האור הנעים כי אינו קרוב לחלק מהסובב יותר מחברו שבזה יגדל חלק מהעולם בכח התעצמותו יותר מחלק אחר אלא הכל בהשוואה וכל חוט השערה מכל חלקי הסובב של העולם יתעצם להתקרב ומושך לצד הפונה אליו ובאמצעות התעצמות הנמשך מכל סביבות כדוריות העולם נמצא העולם עומד וקיים וכל חלק מעמיד את חברו באמצעות האמור ונמצא כל העולם תקוע ביתדות ומסמרי חשק הבורא לצד כלות ונטות רוחניות שבו להתקרב להנערב יתעלה שמו. ובזה אתה משיג טעם שברא ה' העולם כדורי והבן. ובזה גם כן מצינו טעם למה העולם נרקע ונתקע בלי התנועות כי ההתנועות תתהוה לצד הגברת והחלשת חלק מחלקי המעמיד מה שאין כן במציאות זה אי אפשר להתנועע בשום אופן:

ואפשר כי לזה רמזו ז"ל בנועם אמריהם (חגיגה יב:) וזה לשונם דקיימי ולא ידעו על מה קיימי ע"כ, הכוונה כי אם היו הנבראים מבחינים הבחנה זו וידעו רום מעלת חיבת הקודש ותשוקת הנבראים לנעלם הנערב ויראו כמה הוא עוצם התקוה והתעצמות דומם זה שהוא העולם אשר מתעצם להתקרב ליהנות מאור המקווה ולא נהג רפיון בשום חלק מסובב העולם ישאו קל וחומר מזה כמה צריך

האדם לעשות כי בו נתרבית ההבחנה וההשכלה. גם יש לך לדעת כי להיות שכל הנבראים במלא עולם כל אשר רוח החיוני בו אמרו ז"ל (ילקוט תהלים קנ) כי אין כל נפש מתישבת במקומה כי אם לצד שישנו לנכסף ומקווה מלא עולם הזה לא תגעל הנפש את הבשר ולטעם זה האיר ה' עולמו מכבודו וכבודו מלא עולם ונמצא העולם בתוך תוך בוראו ואור הבורא בתוך כל העולם וסובב עולמו ובזה עמד ונתקיים העולם באמצעות התשוקה למצוי, והוא אומרו **ויכלו השמים והארץ וכל צבאם** פירוש ויכלו על דרך אומרו (תהלים פד) נכספה וגם כלתה ובאמצעות זה נשלמה ונתקיימה הבריאה. וטעם שהוציא הכתוב הענין בלשון זה ויכלו לרמוז כי הוא תשוקה גדולה עד כלות החלק אל הכל והוא בחינה גדולה מבחינה החשק והתשוקה, והוא שרמוז דוד באומרו נכספה וגם כלתה הרי זה מגיד כי בחינה זה גדולה מבחינה שלפניה ובאמצעות בחינה זו והתעצמותה העולם קיים. וזה הוא סוד קריאתו חי העולמים והבן והוא סוד באור פני מלך חיים: (אור החיים)

ספורנו ויכלו. בהשגת התכלית למציאות בכללו: (ספורנו)

דעת זקנים ויכלו. מנין שאנו אומרין אותו בעמידה, לפי שהוא עדות להקב"ה, שברא עולמו בששה ימים, ועדות מעומד, דכתיב ועמדו ב' האנשים. ואיתא בפרק כל כתבי, בשעה שאדם אומר ויכלו, שני מלאכים המלויים לו לאדם, מניחים ידיהם על ראשו, ואומרים לו, וסר עונך וחסאתך תכופר. וא"ת ומאי שנא פסוק זה, וי"ל, משום דכתיב גבי עדות, אם לא יגיד ונשא עונו, וזה שאומר ויכלו, לא עכב עדותו והגידו: (דעת זקנים)

[ב] ויכל אלהים ביום השביעי מלאכתו אשר עשה וישבת ביום השביעי מכל-מלאכתו אשר עשה:

אונקלוס ושיצי יי ביומא שביעאה עבדתה די עבד ונח ביומא שביעאה מכל עבדתה די: (אונקלוס)

יונתן ושלם יי ביומא שביעאה עבדתיה דעבד ועישרתי עיסקין דברא ביני שמשתא ונח ביומא שביעאה מכל עבדתיה דעבד: (תרגום יונתן)

רש"י ויכל אלהים ביום השביעי. ר' שמעון אומר, (ו) צר ודס שאינו יודע עתיו ורגעיו, כריך להוסיף מחול על הקודש, אבל הקב"ה שיודע עתיו ורגעיו, נכנס בו (ט) כחוט השערה ונראה (ע) כאלו כלה בו ביום. דבר אחר, מה היה העולם חסר, מנוחה, (פ) צאת שבת מנוחה, כלתה (ו) ונגמרה המלאכה: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לקשה לרש"י דויכל אלהים ביום השביעי משמע שעדיין עשה מלאכה ביום השביעי אלא שכלה בו, ואח"כ כתיב וישבות ביום השביעי, משמע שלא היה עושה בו מלאכה כלל: (ט) ר"ל המלאכה נכנסה בשבת: (ע) ר"ל לבני אדם נראה כאילו כלה, אבל האמת אינו כן, ויהיה ויכל אלהים ביום השביעי לפי הנראה ולא כפי האמת: (פ) וא"ת וכי בלא מנוחה לא יתקיימו שמים וארץ, וי"ל

לחזן הכי נמי כדפירק לעיל צראשית צצביל התורה סנקראת ראשית לרכו צרא
אלהים וגו', ואי לא היתה מנוחה צעולם לחן פנאי להם לישראל לעסוק צתורה,
לכך צרא השבת סאסור לעשות צו מלאכה, הלכך עוסקים צתורה צצבת, אס כן
נמלא צצביל מנוחה קיימים סמים וארץ: (פ) ואס כן אחי ספיר הא דכתיב ויכל
אלהים ציום השביעי, סהמנוחה נצראת ציום השביעי, ואז היו כלין כל המלאכות,
וצאת המנוחה אינה מלאכה גמורה אלא דרך העצרה, ולפי הד"א קשה למה אמר
לסון מלאכה משמע סעשה מלאכה ממס, לכן צריך לטעם הראשון, ולטעם
הראשון קשה מכל מקום לכחוצ ויכל אלהים ציום השקאי, לכך צריך לסני טעמים
האלה, (מהרש"ל). (נח"י), ורע"פ סאין סייך לומר צריאה ומלאכה על המנוחה סהוא
העדר הפעולה סהיא דבר סאינו גוף וממס, מכל מקום נ"ל דהכי פירושן דאילו
לא צירף את יום השביעי לימי הצריאה היה טצע האדם והנצראים לעמול ולעבוד
יום ולילה לא יצבותו, ולא היה צטצע לפוש ולנוח, ואס כן הגוף כלה מאליו
והעולם חרב מאין יוסב, אבל הסתא סלירף את יום השביעי וצו סבת וינפש, אז
ירד הטצע לעולם לסבות ולנוח ולמלא מרגוע לנפשו עד אשר סקוצ נפשו עליו:
(ספתי חכמים)

אבן עזרא **ויכל אלהים ביום השביעי**. י"א כי הימים נבראים ובבריאת יום שביעי
שלמה המלאכה וזה הפי' תפל. ויש אומרים כי יש בי"ת שטעמו קודם כמו לא
תחסם שור בדישו. אך ביום הראשון תשביתו שאר. ולמה זאת הצרה וכלוי
מעשה איננו נעשה כאילו אמר לא עשה מעשה. וכן פי' ויכל גם וישבת: וטעם
מלאכתו אשר עשה. ביום הששי טרם יום השבת: וטעם **וישבת ביום השביעי**
מכל מלאכתו. מכל הבריות שברא: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויכל אלהים**. תרגום ירושלמי וחמד זהו שאמרו חמדת ימים אותו
קראת. בפרשת ויכלו גי'פ מלאכתו כנגד גי' מלאכות ששבת מהם שהם שמים
וארץ וים. ואין כתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום השביעי לפי שמוסיפין מחול על
הקודש: **וישבות**. ב' במסורה הכא ואידך וישבות המן. והיינו דכתיב בפרשת המן
הוא אשר דיבר ה' שבתון שבת קודש ולא מצינו שאמר להם משה זה מקודם
אלא נרמז בו ימי בראשית וישבות ביום השביעי וישבות המן. ד"א מלמד שהמן
פסק מלירד בשבת כדמוכח בקידושין. ד"א רמז למה שדרשו ברכו במן וקדשו
במן: (בעל הטורים)

אור החיים **ויכל אלהים וגו'**. פשט הכתוב הוא שבא ללמדנו שלא תחשוב שעשה
מלאכה אחרת אחר כך ולא הוזכרה בתורה לזה אמר **ויכל אלהים** פירוש כלה
מה שעלה בדעתו יתברך לעשות. וכאן שלל גם כן שלא עשה מלאכה אחר השבת
בששה ימים אחרים והבן. אלא שיש לתת לב לאומרו **אשר עשה** שלא היה צריך
לומר אלא ויכל אלהים וגו' מלאכתו. עוד יש להעיר אומרו **ביום השביעי** משמע
כי ביום השביעי עשה מלאכה וכלה אותה ואינו כן כי ביום הששי הוא שכלה.
והגם שרז"ל הרגישו לתקן זה ואמרו וזה לשונם (ב"ר פ"י) רבי שמעון אומר בשר
ודם אינו יודע וכו' ע"כ, עם כל זה תיבת ביום אינה מדוייקת ולפי דבריהם פי'
הוא כאילו ביום. ובאמת כי דבריהם דברי אמת אלא עוד יש לאלוה מילין
וכפטיש

ונראה שיכוין הכתוב לומר על דרך אומרם ז"ל (חגיגה יב) כי העולם היה רופף ורועד עד שבאה שבת ונתקיים העולם ונתייחד. והכוונה הוא כי ביום שבת ברא ה' נפש העולם והוא סוד אומרו וביום השביעי שבת וינפש. הגם שחז"ל (ביצה טז) דרשו כיון שיצא שבת וינפש, אין זה אלא דרך דרש שדרשו מאומרו וינפש ולא אמר ונפש דרשו כי נתכוון הכתוב לרמוז כיון שיצא שבת וי שאבדה הנפש אבל משמעות פשט הכתוב אינו יוצא ממנה שנתכוון לומר כיון ששבת פירוש בא שבת וינפש פירוש נשפע שפע החיוני בכל הנבראים כי קודם השבת לא היה נפש לכל הנבראים. וכן מצאנו לרז"ל בספר הקדוש זוהר התורה (תזריע מד.) שנתנו טעם למצות ה' למול ביום השמיני ושלא לקרב קרבן לה' עד יום הח' כי הטעם הוא עד עבור עליו יום השבת ויהיה בעל נפש. והוא שאמר הכתוב **ויכל אלהים** וגו', פירוש שכלה ה' באמצעות יום השביעי מלאכתו וחזר ופירש מה הוא מלאכתו שכלה לא שהיה חסר דבר מעשותו ועליו הוא אומר ויכל אלא הכוונה היא אשר עשה פי' המלאכה שכבר עשה עדיין היתה חסרה דבר המעמיד ובאמצעות יום השביעי בו נגמר הענין. ובזה נתיישב מה שדקדקנו. גם בזה הרווחנו למצוא בתורה בריאת יום השביעי עצמו כדרך שהודיעה אותנו התורה בריאת יום ביומו דכתיב ויהי ערב וגו' הרי זה מגיד הוית הערב והוית הבקר וכאן לא מצינו שהודיע בריאת יום זה, ולדרכנו הרי הוא אמור. ולמה שפירשתי בפסוק ויכלו שהוא לשון תשוקה וחשק יכול להתפרש גם כן אומרו **ויכל אלהים** וגו' על דרך אומרם (איוב יד) למעשה ידיך תכסוף וכתוב (דברים י) רק באבותיך חשק כי האדון חשק וחפץ בעולמו וזה היה באמצעות יום השביעי שנתקיים העולם כדרך שפירשנו חשק ה' ונתרצה בבריותיו ודבר זה הובא בדבריהם (שה"ש ב') ז"ל ועיין בסמוך:

וישבות ביום השביעי וגומר. מקרא זה מה בא ללמדנו כי הם הדברים עצמן הנאמרים בסמוך ויכל אלהים:

ונראה לומר על דרך מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ"ז) כי בריות נבראו ערב שבת עם חשיכה ולא הספיקו לגמור בריאת גופם עד שקדש היום והן הם המזיקים ע"כ. ויש לנו להשכיל זאת איך יוצדק לאמר בערך הבורא יתעלה שמו שלא הספיק לגמור וכוי הלא דבר ידוע לכל כי כהרף עין יכול לברוא עולמות כולם. וצא ולמד מה שכתבנו בתחילת הפרשה ונראה קצת גבורותיו יתעלה שמו:

אכן הכונה היא כי רצה ה' להודיע עוצם מעלת יום המכובד כי הלא תדע שישתנה הדבר בין מלאכה שהתחיל בה ואין בה הפסד למלאכה שכבר התחיל בה ותפסד אם לא יגמור אותה. וכאן הודיענו הכתוב כי מלבד שלא התחיל במלאכה אחרת אלא אפילו במלאכה שהתחיל בה כשקדש היום גם כן שבת מלגמור אותה הגם שנפסדה המלאכה שהתחיל בה הפסד שאין אחריו תיקון אף על פי כן לא רצה לעשות עוד. והוא שרמז באומרו **וישבות** אחר שאמר ויכל כי מלבד שכלה ולא הוסיף עוד עשות בריאה אחרת אלא אפילו מה שהיה בידו להשלימו שבת פירוש בטל גמר הדבר שהיה בידו, ולזה אמר **מכל מלאכתו** לומר אפילו מלאכה שכבר התחיל בה והוא אומר **אשר עשה** והתחיל בה כיון שבא יום השביעי שבת מלהשלימה. וה' עשה כן להראות דבר זה לא לצד מניעת היכולת ח"ו כי פשיטא שבהרף עין בורא כהנה וכהנה רבי רבבות, גם אומר אני כי לטעם זה סדר ה' המלאכות שעשה בסדר הימים דבר יום ביומו כדי שיוכר מעלת השבת כי זולת זה יכול היה ה' לעשות כל המעשה ביום אחד ובזמן מועט: (אור החיים)

ספורנו ויכל אלהים ביום השביעי. בתחלת היום השביעי שהוא הרגע בלתי מתחלק אשר הוא ראשית לזמן העתיד ואינו חלק ממנו כאמרם ז"ל נכנס בו כחוט השערה: וישבות ביום השביעי. כל אותו היום נבדל מששת הימים הראשונים בענין השביתה: (ספורנו)

ג] ויברך אלהים את-יום השביעי ויקדש אתו כי בו שבת מכל-מלאכתו אשר-ברא אלהים לעשות: (פ)

אונקלוס וברוך יי ית יומא שביעאה וקדיש יתה ארי בה נח מכל עבדתה די ברא יי למעבד: [פ] (אונקלוס)

יונתן וברוך יי ית יומא שביעאה מן כולהון יומי שביעאה וקדיש יתיה ארום ביה נח מכל עבדתיה דברא יי ועתיד למעבד: (תרגום יונתן)

רש"י ויצרך ויקדש. ברכו זמן, (ה) שכל ימות השבוע ירד להם עומר לגלגולת, ובשאי לחם משנה. וקדשו זמן, שלא ירד כלל בשבת, והמקרא כתוב (ו) על שם העתיד: אשר ברא אלהים לעשות. המלאכה (ז) שהיתה ראויה לעשות בשבת, כפל ועשאה בשאי, כמו שמפורש בצראשית רבה (יא, ט:): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) וא"ת מה זו ברכה הא לא מקרי ברכה אלא אם היה בשבת יותר מבשאר ימים, אבל הכא לא היה בשבת יותר מבשאר ימים רק עומר לגלגולת, וי"ל דמה שירד המן בכל יום הוא ברכה, וכתוב ויקדש שקדשו זמן שלא ירד בו כלל, ואפילו הכי ברכו בצרכת המן, כי מכל מקום בשאי נכפלה בו ברכתו, ופירוש ברכו לא פסקה ברכתו, (רא"ס), ועוד י"ל ברכו זמן פירוש שלא הסרית, דהא בשאר ימים אם היה נותר היה מסרית ליום המחרת, כדכתיב (שמות ט"ז כ') ויותירו וגו' וירם תולעים ויבאש, ואף אם לא היו אוכלין אלא חצי עומר והניחו עומר וחצי לגלגולת ליום השבת, לא היה מסרית וזהו תוספת ברכה: (ו) (נח"ס), ודבר תמוה הוא בעיני ששצביל ירידת המן שהיא לזמן מועט דהיינו מ' שנה, יכתוב הכתוב במעשה צראשית ויצרך ויקדש, לפיכך נ"ל כוונת זה הדרוש שהש"י קידש את יום השבת שלא לעשות בו דבר מרכזי העוה"ז כגון מלאכה ומשא ומתן, ואפילו הלוך ודיבור לא יהא כבחול, ולפי שדברה תורה נגד יצר הרע שיעלה על לב האדם לומר הן לא נזרע ולא נאסוף כו', אם כן יחסר לחמו ולא יכול לעמוד עלמו על ממונו, לזה הקדים לומר ויצרך וגו', ר"ל שכפל ברכתו ביום השאי כדי לקדש יום השבת ושלל לעשות בו מלאכה, ולאו דוקא זמן היה ברכה וקדושה ולא בזמנים אחרים, אלא בכל שבת ושבת הקב"ה אומר לוו עלי ואני פורע וסייד ברכה וקדושה, ונקט מן לפי שראינו בעינינו הנס הגדול שהממעט לא החסיר, (ס"ט) ולפי שבזמן הצריאה לא היו שומרי שבת בעולם שהרי עדיין לא נכטוו, לפיכך

מסיים רש"י ואומר שהמקרא נאמר על פס העתיד שיסמרו בני ישראל את השבת, ולא דוקא על זמן ירידת המן וע"פ: (פ) דלעשות להבא משמע דהיה לו לומר אפר ברא אלהים ועשה: (פפתי חכמים)

אבן עזרא **ויברך אלהים**. פי' ברכה תוספות טובה וביום הזה תתחדש בגופות דמות כח בתולדות ובנשמות כח ההכרח והשכל: **ויקדש אותו**. שלא נעשתה בו מלאכה כמו חבריו: **ופי' אשר ברא אלהים לעשו**. השרשי' בכל המיני' שנתן בהם כח לעשות דמותם. והמפרש לעשות תחת עשה גם עשה תחת ברא איננו כן לפי דעתו. ואמר הגאון שברכת היום וקדושו ישוב על השומרי' שיהיו מבורכים קדושים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויברך ויקדש**. ברכו במן וקדשו במן והמקרא כתוב על העתיד לשון רבינו שלמה מבראשית רבה (יא ב) ובשם הגאון רב סעדיה אמרו שהברכה והקידוש על השומרים שיהיו מבורכים ומקודשים ואין משמע הכתוב שידבר על העתיד ורבי אברהם אמר כי הברכה תוספת טוב שיתחדש הגופות יתרון כח בתולדות ובנשמה יתרון השכל ויקדש אותו שלא עשה בו מלאכה כשאר הימים ודברו בזה נכון למאמינים בו כי אין זה מושג בהרגש לאנשים והאמת כי הברכה ביום השבת היא מעין הברכות והוא יסוד עולם ויקדש אתו כי ימשוך מן הקדש ואם תבין דברי זה תדע מה שאמרו בבראשית רבה (יא ח) לפי שאין לו בן זוג ומה שאמרו עוד כנסת ישראל תהא בן זוגך ותשכיל כי בשבת נפש יתירה באמת

"אֲשֶׁר בָּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת" - מלאכה שהיתה ראויה לעשות בשבת כפל ועשה בששי כמו שמפורש בבראשית רבה (יא ט) לשון רש"י אבל רבי אברהם אמר כפשוטו כי מלאכתו "השרשים בכל המינים שנתן בהם כח לעשות כמותן" ולי נראה פירושו ששבת מכל מלאכתו אֲשֶׁר בָּרָא יש מאין לעשות ממנו כל המעשים הנזכרים בששת הימים והנה אמר פי' שבת מבריא וממעשה מן הבריא שברא ביום הראשון ומן המעשה שעשה בשאר הימים ויתכן שיהיה "לַעֲשׂוֹת" נמשך למעלה פי' בו שבת מכל מלאכתו אֲשֶׁר בָּרָא מלעשות וכמהו פי' חדל לספר (להלן מא מט) ויחדלו לבנות העיר (שם יא ח) השמרו לכם עלות בקר (שמות יט יב) ולא סרו מצות המקלף (דהיי"ב ח טו) וכן רבים ודע כי נכלל עוד במלת "לַעֲשׂוֹת" כי ששת ימי בראשית הם כל ימות עולם כי קיומו יהיה ששת אלפים שנה (ר"ה לא) שלכך אמרו (ב"ר יט ח) יומו של הקב"ה אלף שנים והנה בשני הימים הראשונים היה העולם כולו מים ולא נשלם בהם דבר והם רמז לשני אלפים הראשונים שלא היה בהם קורא בשם ה' וכך אמרו (ע"ז ט) שני אלפים תהו אבל היתה הבריא ביום הראשון האור כנגד האלף של ימות אדם שהיה אורו של עולם מכיר את בוראו ואולי לא עבד אנוש עבודה זרה עד שמת אדם הראשון ביום השני והי' רקיע והי' מבדיל שבו היו מובדלין נח ובניו הצדיקים מן הרשעים שנדונו במים ביום השלישי נראית היבשה והצמיחה ועשתה פירות הוא האלף השלישי המתחיל בהיות אברהם בן מ"ח שנה (ב"ר סד ד) ואז הוחל לקרא בשם ה' (להלן ד כו) וצמח צמח צדיק כי משך רבים לדעת את ה' כמו שדרשו ואת הנפש אשר עשו בחרן (שם יב ה) וצוה את ביתו ואת בניו אחריו ושמרו דרש' ה' לעשות צדקה ומשפט (יח יט) ועלה הענין עד שקבלו זרעו את התורה בסיני ונבנה הבית ביום ההוא ואז נתקיימו כל המצות שהם פירות העולם ודע כי מעת היות בין השמשות יחשב כיום מחר ועל כן יתחיל ענין כל יום קודם לו מעט כאשר נולד אברהם באלף השני וכן תראה בכל יום ויום והיום הרביעי נבראו בו המאורות הגדול והקטן והכוכבים יומו ירמוז באלף הדי

הוא החל כאשר נבנה בית ראשון ע"ב שנה אחרי בניינו עד אחרי הבית השני קע"ב שנה והנה ביום הזה לכל בני ישראל היה אור כי מלא כבוד ה' את בית ה' והיה אור ישראל לאש על גבי המזבח רבוץ שם כארי אוכל הקרבנות ואחרי כן הקטין אורם וגלו כאשר יעדר במולד הלבנה וזרחה להם כל ימי בית שני והאש על גבי המזבח רבוץ ככלב ושקעו שני המאורים בערב היום וחרב הבית ביום החמישי שרצו המים נפש חיה ועוף יעופף על הארץ רמז לאלף החמישי המתחיל קע"ב שנה אחר חרבן הבית כי בו ימשלו האומות ויעשה אדם כדגי הים כרמש לא מושל בו כלו בחכה העלה יגורהו בחרמו ויאספהו במכמרתו ואין דורש את ה' ביום הששי בבקר "תוצא הארץ נפש חיה למינה בהמה ורמש וחיתו ארץ למינה" והיתה בריאתה קודם זרוח השמש כענין שכתוב (תהלים קד כב) תִזְרַח הַשֶּׁמֶשׁ וְיִאֲסְפוּ וְאֵל מְעוֹנֹתָם יִרְבְּצוּן וְאִז נִבְרָא הָאָדָם בְּצֶלֶם אֱלֹהִים וְהוּא זָמַן מִמְשַׁלְתּוֹ שְׁנָאֵמֶר (שם כג) יֵצֵא אָדָם לְפַעֲלוֹ וְלַעֲבֹדָתוֹ עֲדֵי עָרְב וְהוּא הָאֵלֶף הַשֵּׁשִׁי כִּי בַתְּחִלְתּוֹ יִמְשְׁלוּ בוֹ הַחַיּוֹת הֵם הַמַּלְכּוֹת אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּ אֶת ה' וְאַחֲרָי עֲשִׂירִיתוֹ כְּשֶׁעוֹר הַנֶּץ הַחֲמָה לְיוֹם (ענין פסחים צד) יבא הגואל שנאמר בו (תהלים פט לו) וְכִסְאוֹ כְּשֶׁמֶשׁ נִגְדִי זֶהוּ בֶן דוֹד הַנֶּעֱשֶׂה בְּצֶלֶם אֱלֹהִים כְּדַכְתִּיב (דניאל ז יגיד) וְאָרְוֶה עִם עֲנָנֵי שָׁמַיָא כְּבָר אֲנִישׁ אֶתְהָ הֵנָּה וְעַד עֲתִיק יוֹמֵיָא מְטָה וְקִדְמוֹהִי הַקְּרִבּוּהִי וְלָהּ יְהִיב שְׁלִטוֹן וְיִקְרַ וּמְלָכוֹ וְיִהְיֶה זֶה קִי"ח אַחַר חֲמֵשֶׁת אֲלָפִים לְכֻלּוֹת דְּבַר ה' מִפִּי דְנִיָּאֵל (שם יב יא) וְיִמְעַת הוֹסֵר הַתְּמִיד וְלִתְתּוֹ שְׁקוּץ שְׁמִים יָמִים אֶלְפֵי מְאַתִּים וְתִשְׁעִים וְנִרְאָה מִשְׁנוֹי הַיָּמִים מִשְׁרָץ הַיָּמִים וְהַעוֹף לַחִית הָאֵרֶץ כִּי בַתְּחִלַּת הָאֵלֶף הַשֵּׁשִׁי תִתְחַדֵּשׁ מַלְכוּת אֹמֶה שְׁלֹטַת וְאִימַתְנִי וְתִקִּיפָא יִתִּירָא וּמִתְקַרְבַּת אֵל הָאֲמַת יוֹתֵר מִן הָרֵאשׁוֹנוֹת הַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁבַת רִמְזוֹ לְעוֹלָם הַבֵּא שְׁכוֹלוֹ שֶׁבַת וּמְנוּחָה לַחַיִּי הָעוֹלָמִים וְהָאֵל יִשְׁמְרֵנוּ בְּכֹל הַיָּמִים וְיִשִּׁים חֲלָקֵינוּ עִם עַבְדּוֹ הַתְּמִימִים (הַרְמַב"ן)

בעל הטורים **ויברך אלהים**. ג' דסמיכי הכא ואידך ויברך אלהים את נח. ואידך ויברך אלהים את יצחק. בשעה שברא העולם בירך השבת והעולם ובימי נח שנאבדו כל הראשונים והיה העולם מחודש הוצרך לברך פעם שנית ובירך את יצחק כמו שיש במדרש עד עתה הייתי זקוק לברך את בריותי מכאן ואילך הברכות יהיו מסורים בידך: (בעל הטורים)

אור החיים **ויברך אלהים וגו'**. צריך לדעת מה היא הברכה, ורז"ל (ב"ר פ"א) אמרו ברכו במן וכו', ודבריהם ז"ל אינם אלא רמז בכתוב אבל הפשט לא ידבר על זמן מהזמנים העתידין. והנכון במשמעות הכתוב הוא כי להיות שהעולם הזה צריך הוא לשפע המקיים והוא בחינת האכילה והשתיה וצורכי האדם וכולן מושגים על ידי טורח ויגיעה הגשמית וחולין היא וה' כשרצה לקדש יום השביעי קדם וברכו שלא יחסר בו דבר הגם שאין טובת העולם השפל מושגת מהפרישות והקדושה אלא מעסק חול אף על פי כן ברכו שלא יחסר טוב ועוד לו שהוא יתר על שאר הימים לחם משנה שלש סעודות ותענוגים יתירים וזו היא ברכתו והוא דבר הפך הסדר. ולמה שפירש בזוהר (יתרו פ"ח) כי ביום השבת משתלשל השפע של כל ששת ימי המעשה יכוין על זה אומרו **ויברך** כי בו צוה ה' את הברכה לחיות העולמות:

כי בו שבת וגו'. צריך לדעת כוונת הכתוב במאמר זה:

ונראה לפרש לפי מה שכתבנו למעלה כי העולם היה חסר הקיום עד שבאתה שבת ועמד העולם. ויש להעיר בזה שאותם ימים קודם שבאה שבת במה היה העולם עומד וכשם שהספיק לחיות באותן ימים בלא נפש השבת היה מתמיד והולך:

אכן מצינו כי הקדוש ברוך הוא גילה הדבר במה שאמר (שמות כ) בעשרת הדברות כי ששת ימים עשה ה' את השמים וגו' הרי גילה כי בשעת הבריאה לא ברא ה' כח בעולם זולת לעמוד ששת ימים לטעם הנודע לו גם ידוע ליודעי אמת. ונתחכם ה' וברא יום אחד הוא ידוע לה' ובו ביום חוזר ה' ומשפיע נפש לעולם שיעור המקיים עוד ששת ימים וכן על זה הדרך וזולת זה היום היה העולם חרב בגמר ששת ימים וחוזר לתוהו ובוהו וצריך ה' להכינו פעם ב' ובאמצעות שבת העולם עומד, והוא אומרו **כי בו** פירוש באמצעות יום זה שבת מכל מלאכתו ופירש מה הוא המלאכה היא הבריאה עצמה כי לא מהתיקון שהוא המעשה לבד שבת אלא גם מהבריאה, וכבר כתבתי למעלה שהבריאה היא יש מאין והוא מה שנברא ביום ראשון בדיבור אחד והמעשה הוא התיקון אשר תיקן דבר יום ביומו ובאמצעות יום שבת משפיע בכללות העולמות רוח המקיימת עוד ששת ימים. ולפי פירושינו זה מצאנו נחת רוח במאמר אחד שאמרו ז"ל (שבת קיט:) כל המקדש וכו' ואומר ויכלו וגו' כאילו נעשה שותף להקב"ה במעשה בראשית ע"כ. ודבריהם רחוקים ודחוקים לפי הנראה מי שמע כזאת שיבא אדם וישתתף בדבר שכבר נגמרה מלאכתו אין אחר מעשה כלום ובמה יעשה שותף. עוד מה היא הפעולה הגדולה הזאת שבאמצעותה ישיג השגה זו:

ועוד לו יהיה שיהיה מעשה זה גדול עד מאוד מנין להם לומר דבר זה שהוא נעשה שותף ואם לצד הגדלת השכר היה להם להגדיל שכרו לחלק לו ברבים (ישעי' נג) ואורך ימים וגבורה ועושר וכו' ומנין מצאו להאריך לשון לצד עילאה להשתתף עמו במעשה בראשית. ולמה שפירשתי אמת יהגה חכם ודבר ה' בפייה אמת בטעם צודק כי להיות שהשבת הוא המקיים העולם כל ששת ימים ואחר עבור ששת ימים יבא שבת אחרת ויחייהו ויקיימהו עוד ששת ימים אחרים, ולך לדעת כי מציאות השבת בעולם הוא קיומו שמקיימים אותו כי אם אין מקיימים שבת אין שבת, ותמצא שאמרו ז"ל (שבת קנא:) חלל עליו שבת אחד כדי שישמור שבתות הרבה ואם אין שומר שבת מה זאת עושה. ולזה כל המקדש את השבת וכו' פירוש מקיים ושומר קדושתו באמצעות זה ישנו לשבת ומאמצעותו מתקיים העולם. הראת לדעת כי הוא המקיים העולם ואין לך שותף גדול מזה כדין וכהלכה. ולך לדעת כי מיום ברא אלהים אדם לא חסר העולם דבר המעמיד צדיק יסוד עולם שהוא שומר שבת כי אדם שומר שבת היה ע"ה (בי"ר כב) ואחריו קם שת בנו כי הוא היה צדיק גמור ואחריו כמה צדיקים וכשזה נופל כבר בא השמש שומר שבת מתושלח וכו' נח שם אברהם וכו' ומשם לא פסקה שמירת שבת מישראל ואפילו במצרים היו שומרי שבתות כמאמרם ז"ל (שמו"ר פי"א) ונכון. והגם שכתבנו למעלה בפירוש פסוק ויכלו כי העמדת העולם הוא בחשק הקבלת אור המקיף והישר בנעלמות אין זה מכחיש לדברינו כאן כי זולת השבת אין השגה בעולם להכיר לכסוף ולכלות אל הבורא והבן: (אור החיים)

ספורנו **ויברך אלהים את יום השביעי**. כל יום שביעי העתיד ברכו שיהיה יותר מוכן משאר הימים בנפש יתרה לאור באור החיים כאמרם כיון ששבת וי אבדה נפש יתרה: (ספורנו)

כלי יקר **אשר ברא אלהים לעשות**. לפי שהשבת מורה על בריאת יש מאין ודווקא מאותה בריאה שבת, אבל מבריאת יש מיש לא שבת כי כמה נטיעות קולטות וצומחות בשבת וכל הנבראים שבששת ימי המעשה נבראו כדי לעשות מהם יש מיש כי כולם הם כחומר אשר ממנו נעשה איזו דבר כך כל הנבראים עושים יש מיש מששת ימי המעשה והלאה ע"כ נאמר אשר ברא אלהים לעשות שבראם

הראשון קאי בהבראם אסיפא דקרא בהבראם ציום עשות וגו', אבל לפי דבר אחר קאי אריפא דקרא השמים והארץ בהבראם, למה לומר בה"א בראם: (ג) אבל בלא זה לא היינו יודעין איזה בה"א ואיזה ציו"ה, לכן אריך לב' טעמים, ולפי הד"א קשה למה נאמר ציום עשות, לכן פירש למדך שכולם וכו', ולטעם הראשון קשה למה נאמר בהבראם בה"א, לכך פירש ד"א: (ד) עיין טעם אחר במנחות (דף כ"ט:): (ספתי חכמים)

אבן עזרא אלה תולדות. פיי אלה שהולידו: **בהבראם**. בהיות הרקיע ונראתה הארץ. ומלת **ציום עשות**. הוא תקון והעד וימהר לעשות אותו וכן בראתיו ואחר כך יצרתיו ואחר כך עשיתיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. יספר תולדות השמים והארץ במטר ובצמיחה כאשר נבראו ונעשו כתקונם כי השמים יתנו טלם ומטרם והארץ תתן יבולה והם קיום כל חי ורמז ב"הבראם" מה שאמרו בה"א בראם ומפני זה לא הזכיר עד הנה רק מלת אלהים ומפורש בכתוב (ישעיהו סו ב) וְאֵת כָּל אֱלֹהֵי יָדֵי עֲשֻׁתָּהּ וְכֵן אָמַר אֱיֹב מִי לֹא יָדַע בְּכָל אֱלֹהֵי כִּי יָד ה' עֲשֻׁתָּהּ זֹאת (אייוב יב ט) אם כן תרמוז "ביום עשות ה' אלהים" למלת בראשית כמו שאמרנו (הרמב"ן)

בעל הטורים בהבראם. אותיות באברהם בזכות אברהם נבראו שמים וארץ: **ארץ ושמים**. ב' במסורה הכא ואידך הודו על ארץ ושמים. למה הודו על ארץ ושמים בשביל שעשה ארץ ושמים: (בעל הטורים)

אור החיים אלה תולדות וגו'. כבר רז"ל דרשו (ב"ד פ"א) הכתוב אבל פשוטו של מקרא לא נודע:

ונראה כי להיות שקדם והודיע הכתוב כי אמר ה' לנבראים שיעשו גם הם תולדות לשמים לחלוק המים והרבה פרטים כאמור בדבריהם ולא רץ אמר גם כן להוציא חיות ולהוציא עצי פירות ועשבים ולמים אמר ישרצו המים וגו' כדי שלא יטעה אדם ויחשוב כי הארץ והשמים מעצמן עשו הפעולה ותוליד המחשבה הלזו תולדות משובשות, לזה בא הכתוב ואמר **אלה תולדות השמים** פירוש תולדות שהוציאו השמים והארץ דבר יום ביומו ככתוב בסדר הימים לא תחשוב כי הם עשו הדברים יש מאין כדרך הבורא יתעלה שמו שברא הכל יש מאין לא כן הוא אלא בהבראם ביום עשות שהוא יום אחד שברא ה' אותם בכח הבריאה שברא ה' בהם ברא שיוציאו מה שגזר עליהם אחר כך כמו שברא באדם כח המוליד בכח אופן הבריאה שהטביע בו הוא היוצר ב"ה הוא הבורא ואין אדם עושה דבר כמו כן השמים והארץ. וטעם שלא הזכיר אלא שמים וארץ ולא הזכיר המים כי הוא כלול בשמים. ושיעור תיבת **בהבראם** כאילו אמר בהם בראם פירוש לתולדות הנזכרים. או תתפרש כשיעור תיבת היליכי (שמות ב) ואמרו ז"ל (שמו"ר פ"א) זה שליכי, וכמו כן יכוין הכתוב אומרו **בהבראם** פירוש באותן האמורים בסמוך כראם ולעולם הוא היוצר הוא הבורא: (אור החיים)

ספורנו אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. אלה הצמחים ובעלי חיים שאמרנו היו תולדות השמים והארץ בכח שנמצא בהם משעה שנבראו כי מאז נמצאו בהם כחות פועלות ומתפעלות להויות ההוות ונפסדות כאמרם את השמים לרבות תולדותיהם ואת הארץ לרבות תולדותיה אמנם יצאו לפועל:

ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ביום שסדר הנהגת הארץ ותולדותיה מן השמים על סדר מתמיד וזה אחר ששת ימי בראשית ואז נקרא ה' אלהים שבסדרו התמיד ההויים: (ספורנו)

כלי יקר אלה תולדות השמים והארץ בהבראם. ארז"ל במדרש (מנחות כט:): בה"א בראם שעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד, ונראה שדעת בעל מדרש זה הוא לפי שכל שירות העה"ז נאמרו בלשון נקבה, שירה חדשה בתוספת ה"א, כי כל ה"א מורה על נקבה כהוראת הה"א שבשם אשה, ולפי שכל שמחת העוה"ז מעורבים בצער ויגון כנקבה שיש לה צער לידה כך כל עניני העה"ז הם בדרך תולדה, אבל העוה"ב נברא ביו"ד המשותפת לזכר שאין לו צער לידה, כך יהיו לעוה"ב כזכרים לא יולדים ושם השמחה שלמה ע"כ נשתתף שם יה בין איש לאשה ובכל מקום שמוש היו"ד לזכר ושמוש הה"א לנקבה.

ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים. ולמעלה הקדים שמים לארץ לפי שארז"ל (רש"י כאן א.א. בר"ר יב.טו) רצה הקב"ה לברא את העולם במדת הדין וראה שאינו מתקיים חזר ושתפה למדת הרחמים. והנה לא איש אל ויתנחם ומעיקרא מאי סבר אלא שבאמת השמים וכל צבאם הרוחנים יכולין להתקיים במדת הדין יותר מן התחתונים אשר בעפר יסודם ע"כ האי לדסמוך ליה והאי לדסמוך ליה, כי למעלה הזכיר שם אלהים וסמכו לאת השמים המרבה כל צבאם כי המה נבראו במדת הדין לבד. וכאן הזכיר שיתוף של רחמים וסמכו אל הארץ כי בעבור יושבי הארץ היה צריך לשיתוף זה. ועל שיתוף זה אמר המשורר (תהלים סב.יב) אחת דבר אלהים שתיים זו שמעתי וגו' כי מתחלה אחת דבר אלהים ר"ל מדה אחת נזכרה בשם אלהים באמרו בראשית ברא אלהים. ואח"כ שתיים זו שמעתי וגו' שתי מדות, באמרו ביום עשות ה' אלהים. רמז לדבר, שתיים זו עולה למספר כ"ו, כמספר שם של רחמים וחלקו לשני פעמים י"ג כמספר אחד ואהבה הכלולים בשם של רחמים, הסמוכים זה לזה בפסוק שמע ישראל וגו' ה' אחד, ואהבת וגו'. (דברים ו.ד-ה) ונתן טעם לדבר למה לא בראו בשם אלהים לבד כי עוז לאלהים לפי שכל העוז והתוקף מתיחס לשם אלהים ואין כח ביד נבראי מטה לקבל את כל מעשה תקפו וגבורתו ית' כלל וכלל. אבל לך ה' חסד כי לשם של רחמים הנקרא בשם של אדנות אליו החסד והרחמים, כי יבא הזמן שתראה לשלם לאיש כמעשהו כפי כח המקבל והעושה לא כפי כחך ית'. ונקט לשון נוכח באמרו ולך ה' חסד, ולשון נסתר בשם אלהים כי עוז לאלהים, כי בשעת הכעס שמדת הדין שולטת בעולם נראה כאילו הסתיר ה' פניו מן הבריות ובשעת החסד והרחמים יאר ה' פניו אלינו וק"ל. (כלי יקר)

וְכָל יְהוָה | שֵׁיחַ הַשְּׁדָה טָרָם יְהִיָּה בְּאֶרֶץ וְכָל-עֵשֶׂב הַשְּׁדָה טָרָם יִצְמַח כִּי לֹא הַמְטִיר יְהוָה אֱלֹהִים עַל-הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֹבֵד אֶת-הָאֱדָמָה:

אונקלוס וְכָל אֵילָנֵי חֻקְלָא עַד לָא הוּוּ בְּאֶרְעָא וְכָל עֵסְבָא דְחֻקְלָא עַד לָא צִמַח אֶרֶץ לֹא אַחִית מְטָרָא יְיָ אֱלֹהִים עַל אֶרְעָא וְאָנְשׁ לִית לְמַפְלַח יְת אֲדָמְתָא: (אונקלוס)

יונתן וְכָל אֵילָנֵי חֻקְלָא עַד כָּדוּ לֹא הוּוּ בְּאֶרְעָא וְכָל עֵסְבֵי חֻקְלָא עַד כָּדוּ לֹא צִמַח אֶרֶם לֹא אֲמָטָר יְיָ אֱלֹהִים עַל אֶרְעָא וְאִינְשׁ לִיִּית לְמַפְלַח יְת אֲדָמְתָא: (תרגום יונתן)

כ"ז טרם יהיה בארץ. כל טרם שבמקרא לשון עד לא (ה) הוא, ואינו לשון קודם,

ואינו נפעל לומר הטריס כאשר יאמר הקדים, וזה (ו) מוכיח, ועוד אחר (ז) כי טרם תיראון (שמות ט, ל.), עדיין לא תיראון. (ח) ואף זה תפרש עדיין לא היה בארץ, כשנגמרה בריאת העולם בקשי קודם שנברא אדם, וכל עשב הקדה עדיין לא נמח, ובג' שכתוב ותוא, לא ילאו, אלא על פתח הקרקע עמדו עד יום קשי, ולמה, כי לא המטייר, ומה טעם לא המטייר, לפי שאדם אין לעבוד את האדמה, ואין מכיר בטובתן של גשמים, וכשבא אדם וידע שהם נורד לעולם, (ט) התפלל עליהם וירדו, ולמחו האילנות והדשאים: ה' אלהים. ה' הוא שמו, (י) אלהים, שהוא שליט וקופט (כ) על כל העולם, וכן פירוש זה בכל מקום לפי פשוטו, ה' שהוא אלהים: (כ"ז)

שפתי חכמים (ה) פירש במקום שתי תיבות עדיין לא, ר"ל הוא קם דבר ואינו נגזר ממנו פעל: (ו) פירש אם יהיה פירוש קודם, ויהיה דבוק עם מלת יהיה וילמח הכתובים אחריו, אין כאן מאמר פוסק, ואיך יתן טעם בו לומר כי לא המטייר שהוא נתינת הסיבה למאמר הפוסק, ואם אינו דבוק רק עם מלת זה שחסר כאילו אמר וכל קיח הקדה קודם זה, קוב לא יפול עליו כי לא המטייר: (ז) פירש עוד יס מוכיח אחר על זה: (ח) הרא"ם האריך בזה, ומהרש"ל פירש מפני שאי אפשר לפרש בענין אחר כי אם נאמר טרם פירוש קודם, אם כן איך נופל עליו מלת תיראון שהוא לשון עתיד: (ט) ר"ל דולאי הקב"ה מתאוה לתפלתן של לדיקים, ויודע שאדם מכיר בטובתן של גשמים ויתפלל עליהן, (ועיין חולין דף ס:): (י) קם העלם שלו יהיה, ר"ל יס בו אותיות היה הוה ויהיה דהיינו שמו, אי נמי קם העלם כלומר אות וסימן על עצמותו יתברך, ושמות האחרים הם שמות לתוארים מורה על תואר מתוארו יתברך, והא ללא מפרש פירש זה למעלה דכתיב ביום עשות ה' אלהים, משום דלמעלה לריך לכתוב ה' אלהים כדפירש"י לעיל ע"ס: (כ) ר"ל תקיף ואמיץ כח, כמו ואת אילי הארץ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וכל שיח. עץ וכן בין שיחים ינהקו ועל דעתי שהוא עץ פרי בעבור שנמשל האדם אל עץ והנה שיח וניב וסעיף ובד ואמיר וסרעף: (אבן עזרא)

הרמב"ן וכל שיח השדה. על דעת רבותינו (בבראשית רבה) עיין חולין ס בשלישי עמדו על פתח קרקע הארץ ובששי צמחו לאחר שהמטייר עליהם ועל דעתי כפי הפשט כי בשלישי הוציאה הארץ העשב ועץ הפרי בקומותם וצביונם כאשר צותה בהם ועכשיו יספר הכתוב כי אין נוטע וזורע מהם והיא לא תצמח עד אשר עלה אד ממנה והשקה אותה ונוצר האדם העובד אותה לזרוע ולנטוע ולשמור וזהו טעם "שיח השדה טרם יצמח" שלא אמר "שיח האדמה" כי המקום הנעבד יקרא "שדה" אשר תזרע בשדה (שמות כג טז) לא נעבר בשדה ובקרב (במדבר כ יז) וזהו תשמישו של עולם שנהיה מאחרי ששת ימי בראשית והלאה כל ימי עולם כי בסיבת האד ימטירו השמים ובסבתם הארץ זירועיה תצמיח (הרמב"ן)

אור החיים וכל שיח השדה וגו'. בא להודיע מה שרמז בפסוק ראשון כי הוא

הבורא הכל על דרך שפירשתי. ואמר כי הארץ לא הוציאה צמחה עד אשר השקה ה' והוא אומרו **כי לא המטיר וגו'**. גם הודיע כי חית השדה הוא יצירה, כאומרו וייצר ה' וגו' כל חית השדה, אלא שהכין גולם מהאדמה כמו שהכין צורת אדם, והשרצת המים רמזה גם כן באומרו ועוף השמים, וכבר אמרו ז"ל (חולין כז:):
כי מהרקק נבראו:

עוד יכוין הכתוב לומר בדקדק בכתוב עוד אומר, **ואדם אין**, מה הוא הכונה בהודעה זו. עוד למה חזר לומר **וייצר וגו' עפר וגו'** וכבר השמיענו ביום ברא אלהים אדם, ואם בא להשמיענו כי מן העפר בראו למה הוצרך לכפול הודעת הבריאה והיה לו להוסיף שם בהודעת הבריאה ולומר עפר מן האדמה:

אכן יתבאר על פי מה שאמרו ז"ל (ב"ר פי"ד) כי אדם הראשון חלתו של עולם ע"כ, מובן מדבריהם כי העולם דין חלה יש בו, ושנו רבותינו בפרק ב' ממסכת חלה וזה לשונם המפריש חלתו קמח וכו' אינה חלה ותנן בפרק ג' גלגל בחיטים וכו' האוכל ממנה חייב מיתה ע"כ. והנה אין מציאות לארץ להוציא ממנה צמחים זולת על ידי השקאת הארץ וזה הוא גלגול בעיסה ומעתה כל צמחי האדמה אסורים קודם שהורמה ממנה חלה שהוא יצירת האדם כי האדמה נתחייבה בחלה וכל זמן שלא הורמה חלתה טבל היא, והוא שאמר הכתוב כאן **וכל שיח השדה טרם יהיה וגו' וכל עשב וגו' טרם יצמח** כי לא המטיר ביום השלישי לארץ להוציאם אלא הארץ נתעברה מהם במאמרו יתברך אבל לא יצאו והטעם הוא להיות שאדם אין שהוא החלה של הארץ, ואמר התיקון שעשה ה' להוציא הצמחים ואיד יעלה מן הארץ וגלגל את כל עפר העולם כאומרו **והשקה את כל וגו' וייצר ה' וגו' את האדם עפר וגו'** זו היא הרמת החלה, אחר שנתחייבה כל הארץ בחלה והרים ה' חלה זו הותרה כל הארץ וצמחיה, ואם היה מגלגל במים חלק אחד מהארץ לא היה יוצא מכלל טבל אלא החלק שנתגלגל:

ויש לך לדעת כי עפר שממנו נוצר האדם לא עפר של גן עדן אלא של העולם וכמו שדייק הכתוב (ג' כ"ג) לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, אבל גן עדן לא הוצרך להרים ממנה חלה ואחר כך יוציא ממנה נטעים כי כולה קודש, ולזה אמר **ויטע ה' וגו' גן בעדן מקדם**, פירוש קודם בריאת האדם כאומרם ז"ל (פסחים נד.) והכינה לאדם שהיה עצמו חלה קודש ליהנות מקודש וככהן האוכל בתרומה:
(אור החיים)

ספורנו **טרם יהיה בארץ**. אמנם הטעם שבהבראם נמצאו בכח ולא בפועל באופן שכל שיח השדה עדיין לא היה בארץ וכן כל עשב השדה עדיין לא צמח: **כי לא המטיר**. באופן שלא היה החומר מוכן לזה בשלמות מחסרות מטר ועבודת הארץ: (ספורנו)

וַיֵּצֵר אֱלֹהִים מִן־הָאָרֶץ וְהַשָּׁמַיִם אֶת־כָּל־פְּגַי־הָאֲדָמָה:

אונקלוס וַעֲנֵנָא הָוָה סָלִיק מִן אֲרֻעָא וְאַשְׁקִי יָת כָּל אֲפִי אֲדָמְתָא: (אונקלוס)

יונתן וַעֲנֵן יִקְרָא הָוָה נְחִית מִתְחֹת כּוֹרְסֵי יִקְרָא וּמְלֵי מֵיָא מִן אוֹקֵינּוֹס וְהָדָר סָלִיק מִן אֲרֻעָא וּמְחִית מְטָרָא וּמְשָׁקֵי יָת כָּל אֲפִי אֲדָמְתָא: (תרגום יונתן)

ומן העליונים, גוף מן התחתונים ונשמה מן העליונים, לפי שביום ראשון נבראו שמים וארץ, בשני ברא רקיע לעליונים, בשלישי תראה היבשה לתחתונים, ברביעי ברא מאורות לעליונים, בחמישי ישראו המים לתחתונים, הוזהק בששי לבראות בו מעליונים ומתחתונים, ואם לאו יש הנאה במעשה בראשית, שיהיו אלו רבים על אלו בצריאת יום אחד: **לנפש חיה**. אף בהמה וחיה נקראו נפש חיה, אך זו של אדם חיה שבכולן, שנתוסף בו דעה ודבור: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (נח"ט), ונ"ל להכי פירושן שהקדוש ברוך הוא נותן מעכשיו כח חיוני בלדם, שגם לאחר שימות יוכל לחיות ולחזור בראון הש"י: (ס) דאם לא כן מן האדמה למה לי בחד מנייהו סגי, אבל קשה דהיה לו לומר מכל הארץ, לכן אמר ד"א כו', ולד"א קשה היה לו לומר מהאדמה, מלת מן למה לי, לכך פירש מד' רוחות: (ע) ר"ל קולטת ושמורה בתוכה עד תחיית המתים, דאם לא כן הא גם הבהמה נקברה, אע"פ שלא נברר עפרה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וייצר. בכח המאורות וייצר מהפעלים שהפ"א שלהם יו"ד מהבנין הקל. כמו וייקץ נח: וטעם באפיו שבהם יחיה האדם כי הם יוציאו האויר החם מחום הלב ויביאו אויר אחר: וטעם **לנפש חיה**. שהלך מיד כמו החיות ולא כתינוקים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויפח באפיו נשמת חיים. ירמוז לנו הכתוב הזה מעלת הנפש יסודה וסודה כי הזכיר בה שם מלא ואמר כי הוא נפח באפיו נשמת חיים להודיע כי לא באה בו מן היסודות כאשר רמז בנפש התנועה (לעיל א כ) גם לא בהשתלשלות מן השכלים הנבדלים אבל היא רוח השם הגדול מפיו דעת ותבונה כי הנופח באפי אחר מנשמתו יתן בו וזהו שנאמר (איוב לב ח) ונשמת שדי תבינם כי היא מיסוד הבינה בדרך אמת ואמונה והוא מאמרם בספרי (ריש פרשת מטות) נדרים כנשבע בחיי המלך שבועות כנשבע במלך עצמו אף על פי שאין ראייה לדבר זכר לדבר חי ה' וחי נפשך וגומר (מלכים ב ד ט) ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר אות נה) מאי וינפש מלמד שיום השבת מקיים כל הנפשות שנאמר וינפש ומכאן תבין דברת שבועת אלהים והמשכיל יבין ודע כי המתחכמים במחקר חלקו באדם מהם יאמרו (ראב"ח הנשיא ראב"ע שמות כג כה) כי באדם שלש נפשות נפש הגדול כצומח או תאמר בזו כח הגדול ובו עוד נפש התנועה שהזכירה הכתוב (לעיל א כ-כד) בדגים ובחיה ובכל רומש על הארץ והשלישית הנפש המשכלת ומהם יאמרו (שמונה פרקים להרמב"ם ח"א) כי זאת הנפש אשר באדם מפי עליון בה ימצאו שלש הכחות האלה ורק היא יחידה והכתוב הזה כפי משמעו ירמוז כן כי יאמר שיצר השם את האדם עפר מן האדמה והיה מוטל גולם כאבן דומם והקב"ה נפח באפיו נשמת חיים ואז חזר האדם להיות "נפש חיה" שיתנועע בה כמו החיות והדגים שאמר בהם (לעיל א כד) "וישרצו המים שרץ נפש חיה" ו"יתוצא הארץ נפש חיה" וזה טעם "לנפש חיה" כלומר ששב האדם להיות נפש בה חיים אחרי שהיה חרש את חרשי אדמה כי הלמ"ד תבא בהפוכים כמו ויהי לדם בייבשת (שמות ד ט) ויהי לנחש (שם ד א) וינשם את הים לתרבה (שם יד כא) אבל אונקלוס אמר והות באדם לרוח ממללא נראה שדעתו כדברי האומרים שהם נפשות שונות וזאת הנפש המשכלת אשר נפחה השם באפיו היתה בו לנפש מדברת וכן נראה לי מדעת רבותינו ממה

שאמרו (סנהדרין סה) רבא ברא גברא שדריה לקמיה דרבי זירא הוה מישתעיה ליה ולא אישתעי אמר דמן דחבריא את תוב לעפרך ובויקרא רבה (לב ב) אמר רבי אבין בשעה שאדם ישן הגוף אומר לנשמה והנשמה אומרת לנפש והנפש אומרת למלאך וכן רוחו וְנִשְׁמָתוֹ אֵלָיו יֵאָסֵף (איוב לד יד) יורה כפי משמעו שהן שתיים ואם כן יאמר הכתוב וייצר ה' אלהים את האדם יצירת תנועה שהיה האדם נוצר כלומר בעל תנועה כי היצירה היא החיות וההרגש שבהם הוא אדם לא גבול העפר וכמו שאמר וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים מִן הָאֲדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם (להלן ב ט) ואחרי שיצרו בהרגשה נפח בְּאָפִיו נִשְׁמַת חַיִּים מפיו עליון להוסיף הנפש הזאת על היצירה הנזכרת ויהי הָאָדָם כולו לְנֶפֶשׁ חַיָּה כי בנשמה הזאת ישכיל וידבר ובה יעשה כל מעשה וכל הנפשות וכחותן לה תהיינה והלמ"ד הזו למ"ד הקנין כמו אֲדָנִי הַמְּלֶךְ לֵךְ אֲנִי וְכָל אֲשֶׁר לִי (מלכים א כ ד) לְקַנָּה אֹתוֹ לְדִרְתָּיו (ויקרא כה ט) לֵךְ אֲנִי הוֹשִׁיעֵנִי (תהלים קיט צד) או יאמר שחזר כולו נֶפֶשׁ חַיָּה ונהפך לאיש אחר כי כל יצירותיו היו עתה לְנֶפֶשׁ הַזֹּאת (הרמב"ן)

בעל הטורים וייצר. ב' חד מלא וחד חסר וייצר ה' אלהים את האדם. מלא שיש לו שני יצרים יצר טוב ויצר הרע ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. חסר שאין להם אלא יצר אחד: **ויפח באפיו נשמת חיים.** ס"ת חותם: **נשמת.** ד' ויפח באפיו נשמת, כל אשר נשמת רוח חיים, נר ה' נשמת אדם, ואם לאו נשמת ה' כנחל גפרית: **האדם לנפש חיה.** ר"ת חלה שהיה חלתו של עולם: (בעל הטורים)

ספורנו וייצר ה' אלהים. אמנם להיות בעלי חיים לא הספיק זה אבל היתה יצירת היוצר ית' על אופנים מתחלפים וזה כי ליצירת האדם בירר עפר מן האדמה חלק נכבד ממנה: **ויפח באפיו נשמת חיים.** נפש חיונית מוכנת לקבל צלם אלהים כאמרו ונשמת שדי תבינם. מ"מ ויהי האדם לנפש חיה. היה עכ"ז חיה בלבד בלתי מדברת עד שנברא בצלם ודמות: (ספורנו)

כלי יקר ויפח באפיו נשמת חיים ויהי האדם לנפש חיה. פירש"י אף לבהמה יש נפש חיה אך זו חיה שכולם שנתוסף בו דעה ודבור. ופירושו דחוק כי לא פירש במקרא חיה מכולם. ובעקדה פירש שנשמת חיים זו הרוח החיוני הנמצא באדם בעצם וראשונה, ומצדו יהיה האדם לנפש חיה כשיתוסף בו השלימות השני והשלישי, על דרך נפש רוח ונשמה. וחשב הרב שהסכים רש"י על ידו אמנם גם פירוש זה אין נאות לקבלו שיאמר נפש חיה על השלימות האחרון, אחר שלשון זה נאמר גם בבהמות וחיתו ארץ, לפיכך לבבי לא כן ידמה כי אם לפרש הפך דבריהם ממש, כי נשמת חיים היא הנפש המשכלת הנצחי צא ולמד מי הנופח ותמצא שזה מדבר בחלק אלוה ממעל ויאמר אע"פ שנפח ה' באדם נשמת חיים המשכלת מ"מ ויהי האדם בתחלת הויתו לסתם נפש חיה כשאר בעלי חיים כי אדם עיר פרא יולד (איוב יא יב) ועיקר שלימותו תלוי בחריצות השתדלותו וטוב בחירתו כשיפקח עיני שכלו בבואו בימים, אבל בתחילת הויתו אע"פ שכבר נופח בו נשמת רוח חיים מכל מקום אין הנשמה בו בפועל כי אם בכח לבד ואם לא ישנס מתני זריזותו לצאת בראש החלוץ ללחום מלחמת ה' הרי הוא בבהמיותו ונמשל כבהמה. אבל שור או כשב או עז כי יולד. באותו יום נברא עם כל שלימותו ואין בו תוספת שלימות. וגלה לנו הכתוב דבר זה שלא יטעה האדם בעצמו לאמר שבלא יגיעה ועמל יבא לידי שלימותו אשר כבר נוצר עמו ויסמוך על יתרון זה שנמצא ביצירתו כי אין הדבר כן אלא הכל תלוי בפועל כפיו כי יש בידיו תמיד להחליף ולהמיר הטבע בשכל והשכל בטבע. ומטעם זה לא נאמר ביצירת האדם וירא אלהים כי טוב לפי שביצירתו עדיין לא ניכר מה טובו ומה יופיו. (כלי יקר)

[ח] וַיִּטַע יְהוָה אֱלֹהִים גֶּן-בְּעֵדֶן מִקְדָּם וַיִּשֶׂם שֵׁם אֶת-הָאֲדָם אֲשֶׁר יָצָר:

אונקלוס וַנְּצַיֵּב יְיָ אֱלֹהִים גִּינְתָא בְּעֵדֶן מִלְּקַדְמִין וַאֲשׁוּי תַמְּוֹן יַת אָדָם דִּי בְרָא:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲתַנְצִיב בְּמִימְרָא דַּיְיָ אֱלֹהִים גִּינּוּנִיתָא מְעֵדֶן לְצַדִּיקָא קָדָם בְּרִיית עוֹלָם
וַאֲשָׁרִי תַמְּוֹן יַת אָדָם פֶּד בְּרִייה: (תרגום יונתן)

רש"י מקדם. במזרחו (פ) של עדן נטע את הגן, ואם תאמר הרי כבר נאמר (ט) ויצרל וגו' את האדם וגו', ראיתי בצרייתא של ר' אליעזר בנו של ר' יוסי הגלילי מל"ב מדות שהתורה נדרשת וזו אחת מהן, כלל שלאחריו מעשה הוא פרטו של ראשון, ויצרל את האדם וגו', זהו כלל, סתם צריאתו מהיכן וסתם מעשיו, חזר ופירש ויכר ה' אלהים וגו', וינמח לו גן עדן, ויניחהו בגן עדן, ויפל עליו תרדמה, השומע סבור שהוא מעשה אחר, ואינו אלא פרטו של ראשון. וכן אכל הבהמה חזר וכתב ויכר ה' וגו' מן האדמה כל חית האדמה, כדי לפרש ויכר אל האדם לקרות שם, וללמד על העופות שנבראו מן הרקק: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לאפוקי מתרגום אונקלוס שפירש מקודם, דהא מפשט המקרא משמע שלא נמחו עשבים ואילנות לא של גן ולא של שאר מקומות, והא דהאריך רש"י לומר נטע את הגן, שלא תטעה לומר דמקדם האי על ויטע שם את האדם: (ט) אעפ"י שהקושיא הוא על ויכר ה' אלהים את האדם, מכל מקום המתין עם הקושיא עד אחר שפירש ויטע וגו' במזרחו של עדן, ואז יהיה גם זה מפרטי האדם, ויכר מה שהשיב עליהם סתם צריאתו מהיכן וכו', וחזר ופירש ויכר ה' עפר מן האדמה וגם וינמח לו גן עדן, אבל אם מפרש מקדם לשון קדמון כלומר מקודם, ואם כן לא היתה הצמיחה בעבורו, ואם כן איך זה מפרטיו, והיה קשה על הקרא למה הפסיק במה שאמר ויטע ה' אלהים כיון שכבר נטעו, אלא על כרחך מקדם פירושו מזרח, וי"ל נמי איפכא בשלמא אי הוה מקדם פירש מלקדמין כתרגומו ניחא, מה שכתוב כאן ויטע וגו' גבי ויכר וגו' כמדרכ (ב"ר פ' י"ד ה') ויכר יצירה לעוה"ב ויצירה לעוה"ז, להודיע שהאדם נברא לתענוגי עוה"ב ולתענוגי עוה"ז, דאם לא כן תקשה למה נטע גן בעדן מלקדמין אם לא בשביל תענוגי האדם, אבל עכשיו שפירש מקדם במזרחו של גן, ולא בא להורות אלא באיזה מקום היה חנייתו של אדם, ולא להודיע על תענוגי עוה"ז, ואדרבה נימא איפכא חלילה שיברא את האדם בשביל שיתענג בתענוגי עוה"ז וא"כ קשה למה סמך ויטע וגו' לקרא דויכר ולא אל ויצרל, ועל זה פירש ראיתי כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויטע. וכבר נטע גן במקו' שנקרא עדן מפאת מזרח ועתה שם בו האדם ופי' גן בעדן. גן אלהים הבי"ת משרת עצמו ואחר עמו בעדן בגן אלהים. וכמוהו

מאל אביך ויעזרך ורבים אחרים. וה"א האדם. יש לו סוד. גם נמצא שבט המנשה הארונה. וגם יתכן להיותו כן בעבור שהוא שם נחשב מהאדמה והוא יהי' שם עצם ושם תאר: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויטע ה' אלהים גן בעדן מקדם. פירש רש"י במזרחו של עדן נטע הגן ואונקלוס תרגם מלקדמין וכך אמרו בבראשית רבה (טו א) והוא הנכון ואין טעם "ויטע" שהביא האילנות ממקום אחר ונטען שם כי מן המקום ההוא הצמיחם כמו שנאמר ויצמח ה' אלהים וגו' אבל ענין "ויטע ה' אלהים" להגיד שהיו מטע ה' כי טרם שגזר על הארץ "תדשא הארץ דשא" גזר במקום ההוא שיהיה שם גן ואמר "בכאן יהיה אילן פלוני ובכאן אילן פלוני" כערוגת המטעים ולא היה כדרך שאר מקומות הארץ שאמר "תדשא הארץ דשא ועץ פרי" והצמיחה בלא סדר והנה אילני גן עדן גזר בהם לעשות ענף ולשאת פרי לעד לעולם לא יזקין בארץ שרשם ובעפר לא ימות גזעם אין צריכין לעובד וזומר שאילו היו צריכין עבודה אחרי שגורש האדם משם מי עבד אותם גם זה טעם "ויטע ה' אלהים" שהיו מטעיו מעשה ידיו וקיימים לעולמים כענין שנאמר (יחזקאל מז יב) לא יבול עליהו ולא יתם פריהו וכו' כי מימיו מן המקדש הקמה יוצאים אם כן מה טעם "ויניחהו בגן עדן לעבדה ולשמרה" (להלן פסוק טו) שהניחו שם להיות זורע לו חטים ומיני תבואות וכל עשב זרע וערוגות הבשמים וקוצר ותולש ואוכל כרצונו וזה טעם "לעבדה ולשמרה" לעבוד אדמת הגן הערוגות שיעשה שם כי הגן שהם האילנות לא יעבדו ויתכן שכנה הגן בלשון נקבה כמו וכגנה זרועיה תצמיח (ישעיהו סא יא) ונטעו גנות (ירמיהו כט ה) ורבותינו נתעוררו בזה אמרו בבראשית רבה (טו ה) לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג יב) תעבדון את האלהים הדא הוא דכתיב (במדבר כח ב) תשמרו להקריב לי במועדו והכונה להם בזה לומר כי הצמחים וכל בעלי חיים צריכים לכוחות הראשונות ס"א העליונות ומהם יבא להם הגידול ובקרבנות יהיה משך הברכה לעליונים ומהם לצמחי גן עדן ומהם יהיו ויחיו לעולם בגשמי רצון וברכה שיגדלו בה כמו שאמרו (ב"ר טו א) ישבעו עצי ה' ארזי לבנון אפר נטע (תהלים קד טו) אמר רבי חנינא ישבעו חייהן ישבעו מימיהן ישבעו מטעתן כי "חייהן" יסודותם העליונים ו"מימיהם" אוצרו הטוב המוריד הגשם ו"מטעתן" כחם בשמים כמו שאמרו (ב"ר יו) אין לך כל עשב ועשב מלמטה שאין לו מזל ברקיע והוא מכה אותו ואומר לו גדל שנאמר (איוב לח לג) הגדעת חקות שמים אם תשים משטרו בארץ שוטר (הרמב"ן)

אור החיים ויטע ה' וגו' וישם וגו' ויצמח וגו'. טעם שהפסיק בשימת האדם בתוך הודעת נטעי הגן לומר כי בשבילו ברא ה' הגן ולכבודו. וזה הוא שיעור הכתוב ויטע וגו' וישם פירוש לסיבה זו לשום שם האדם ואחר כך חזר לפרט ענייני הגן ונהרותיו ותועליותיהם וחזר לומר (פסוק טו) ויקח ה' וגו' ויניחהו וגו' לגלות על מה שפירשנו באומרו וישם שלא נתכוין לומר בה אלא שהאדם היה סיבה לנטע הגן שאם על הודעת הנחת אדם בגן הרי הוא אומר ויקח וגו' ויניחהו. ופסוק ויניחהו לבד לא יספיק להודעה זו שבשביל האדם לו לשמו ברא ה' הגן שאפשר כי ה' בראו לשום בו לאשר ישר בעיניו למשרתיו למלאכיו לרוחות העליונים ובאותו זמן נתרצה שיהיה שם גם האדם ובן יומו נקרא פרוש וגרוש ושלוח ונשאר הגן לשאר ברואיו. לזה הודיע ה' חסדו כי הגן לאדם בראו ועודנו עומד לאדם הידיד לקונו ואין לשום נברא חלק בגן זולת אדם אשר לא פגם דיוקנו וצלמו:

ספורנו אשר יצר. אחר שיצרו באותו האופן הנכבד שהזכיר הניחו שם להיותו מקום מוכן לקבלת צלם אלהי ולפעולותיו השכליות באויר ובמזונות: (ספורנו)

טו וַיִּצְמַח יְהוָה אֱלֹהִים מִן-הָאֲדָמָה כָּל-עֵץ נֹחֵמַד לְמַרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע:

אונקלוס וַאֲצִמַח יְיָ אֱלֹהִים מִן אֲרֻעָא כָּל אֵילָן דְּמַרְגָּג לְמַחְזֵי וְטַב לְמֵיכָל וְאֵילָן חַיָּא בְּמַצִּיעוֹת גִּינְתָא וְאֵילָן דְּאֲכָלִין פִּירוּהֵי חַכְיָמִין בֵּין טַב לְבִישׁ: (אונקלוס)

יונתן וְרַבִּי יְיָ אֱלֹהִים מִן אֲדַמְתָּא כָּל אֵילָן דְּמַרְגָּג לְמִיחְמֵי וְטַב לְמֵיכָל וְאֵילָן חַיָּא בְּמַצִּיעוֹת גִּינְוִינְיָתָא רוּמִיָּה מְהִלָּד חֲמֵשׁ מָאָה שָׁנִין וְאֵילָן דְּאֲכָלִי פִירוּהֵי יַדְעִין בֵּין טַב לְבִישׁ: (תרגום יונתן)

כ"ז וַיִּלְמַח. לַעֲנִין (ה) הַגֵּן הַכְּתוּב מַדְבַּר: כְּתוּב הַגֵּן. (ו) כֹּחַמְלַע הַגֵּן: (כ"ז)

שפתי חכמים (ה) אי אכלל הארץ קאי למה לא ליה הארץ נשעת האוי להוליא עץ נחמד וגו': (ו) לאס לא כן למה ליה למיכתב כחוד הגן, דהא כתיב וילמח וגו' ללענין **הגן** **הארמ:** **שפתי** **חכמים**

אבן עזרא וַיִּצְמַח. ובעת שהצמיח כל עץ מהאדמה כן צמח בגן ועוד בתוכו שנים עצים: **ועץ הדעת.** לפי דעתי צריך להוסיף דעת. להיות כן. ועץ הדעת דעת טוב ורע. כי איך יהי סמוך והוא נודע בתחלה. וכן הארון הברית והנבואה עודד הנביא **ורבי** **כאלה:** **אבן** **עזרא**

הרמב"ן וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הַגֵּן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע. בעבור שאמר הכתוב וְעֵץ הַחַיִּים "בְּתוֹךְ" הַגֵּן ולא אמר "בגן" ועוד שאמר (להלן ג א) וּמִפְּרֵי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ הַגֵּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ שְׁלֵא הַזְכִּירוּ וְלֹא הוֹדִיעוּ בְּשֵׁם אַחַר נֹאמַר לְפִי פֶשׁוּטוֹ שֶׁהוּא מִקוּם יָדוּעַ בְּגֵן שֶׁהוּא בְּתוֹךְ וְלִכְךָ תִּרְגַּם אֹנֶקְלוֹס "בְּמַצִּיעוֹת גִּנְתָּא" וְהִנֵּה לְדַבְּרֵי עֵץ הַחַיִּים וְעֵץ הַדַּעַת שְׁנֵיהֶם הֵיוּ בְּאִמְצַע וְאִם כֵּן נֹאמַר שֶׁהוּא כֹּאֲלוֹ תַעֲשֶׂה בְּאִמְצַע הַגֵּן עֵרוּגָה אַחַת סוּגָה וְבָהּ שְׁנֵי הָאֵילָנוֹת הָאֵלֶּה וְיִהְיֶה הָאִמְצַע הַזֶּה אִמְצַע רַחֵב כִּי אִמְצַע הַדֶּק כִּבְרָא אִמְרוּ שְׁאִין יוֹדַע בּוֹ אִמְתַּת הַנִּקּוּדָה בְּלִתי הַשֵּׁם לְבַדּוֹ וְעֵץ הַחַיִּים אֵילָן פְּרִי נוֹתֵן בְּאוֹכְלֵי חַיִּים אֲרוֹכִים

"וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרַע" - אמרו המפרשים כי היה פרי מוליד תאות המשגל ולכן כסו מערומיהם אחרי אכלם ממנו והביאו לו דומה בלשון זה מאמר ברזילי הגלעדי הַאֲדַע בֵּין טוֹב לְרַע (שמואל ב יט לו) כי בטלה ממנו התאוה ההיא ואיננו נכון אצלי בעבור שאמר וְהִיִּיתָם פְּאֵלֵהֶם יִדְעֵי טוֹב וְרַע (להלן ג ה) ואם תאמר כחש לה הנה וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים הֵן הָאֲדָם הָיָה פְּאֵחַד מְמַנּוֹ לְדַעַת טוֹב וְרַע (להלן ג כב) וכבר אמרו (פירקא דרבינו הקדוש בבא דשלשה טז) שלשה אמרו אמת ואבדו מן העולם ואלו הן נחש ומרגלים ודואג האדומי הבארותי והיפה בעיני כי האדם היה עושה בטבעו מה שראוי לעשות כפי התולדת כאשר יעשו השמים וכל צבאם פועלי אמת שפעולתם אמת ולא ישנו את תפקידם ואין להם במעשיהם אהבה או שנאה ופרי האילן הזה היה מוליד הרצון והחפץ שיבחרו אוכליו בדבר או בהפכו לטוב או לרע ולכן נקרא "עץ הדעת טוב ורע" כי ה"דעת" יאמר בלשונו על הרצון כלשונום (פסחים ו) לא שנו אלא שדעתו לחזור ושדעתו לפנותו ובלשון הכתוב (תהלים קמד א) מָה

אָדָם וַיִּתְּעֶהוּ תַחֲפוֹץ וּתְרֵצָה בּוֹ יִדְעֶתִיךָ בְּשֵׁם (שמות לג יב) בחרתיך מכל האדם וכן מאמר ברזילי האדע בין טוב לרע שאבד ממנו כח הרעיון לא היה בוחר בדבר ולא קץ בו והיה אוכל מבלי שיטעם ושומע מבלי שיתענג בשיר והנה בעת הזאת לא היה בין אדם ואשתו המשגל לתאוה אבל בעת ההולדה יתחברו ויולידו ולכן היו האיברים כלם בעיניהם כפנים והידים ולא יתבוששו בהם והנה אחרי אכלו מן העץ היתה בידו הבחירה וברצונו להרע או להטיב בין לו בין לאחרים וזו מדה אלהית מצד אחד ורעה לאדם בהיות לו בה יצר ותאוה ואפשר שנתכוון הכתוב לענין הזה כשאמר אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יֶשֶׁר וְהִמָּה בְקִשּׁוֹ חֲשִׁבְנוֹת רַבִּים (קהלת ז כט) ה"יושר" שיאחוז דרך אחת ישרה וה"בקשו חשבנות רבים" שיבקש לו מעשים משתנים בבחירה ממנו וכאשר צוהו הקב"ה על העץ שלא יאכל ממנו לא הודיעו כי בו המדה הזאת רק אמר לו סתם "ומפרי העץ אשר בתוך הגן" כלומר הידוע באמצעותו לא תאכל ממנו והוא מאמר האשה אל הנחש והכתוב שאמר וַיִּמְעַץ הַדְּעַת טוֹב וְרָע לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ (להלן פסוק יז) הזכירו הכתוב אלינו בשמו (הרמב"ן)

ספורנו ויצמח. מזונותיו שלא בצער: **נחמד למראה.** משמח ומרחיב הלב להכינו לקבלת השפע השכלי כאמרו והיה כנגן המנגן ותהי עליו רוח ה': **עץ הדעת.** משיא לתת לב אל הטוב והרע ומזה והאדם ידע נתן לב עליה ומזה נקרא הקרוב מודע כאמרו מודע לאישה שדרכו לתת לב לצרכי קרובו כאמרו ואח לצרה יולד: **טוב ורע.** לבחור הערב אעפ"י שיזיק ולמאוס הבלתי ערב אעפ"י שיועיל: (ספורנו)

כלי יקר ועץ החיים בתוך הגן. תרגומו, ואילן חייא במציעות גינתא ואילן דאכלין פירוהי חכמין בין טב לביש. רצה לתרץ בזה למה לא הזהירו הקב"ה לאדם על שניהם יחד שלא יאכל מעץ הדעת ומעץ החיים אלא לפי שעץ החיים מטבעו שהאוכל מן העץ עצמו חי לעולם, כי לא היה לו פרי כלל וטעם העץ היה כטעם פרי אבל עץ הדעת היה לו פרי נחמד למראה כל אכליו יאשמו לידע בין טוב לרע יותר מהצורך. לפיכך קודם שאכל מן עץ הדעת לא היה צריך להזהירו על עץ החיים כי לא היה נחמד למראה ולא היה בו עדיין דעת להבחין תועלת אכילת העץ ההוא כי עץ בעלמא הוא וסתם בהמה אינה אוכלת עץ כי אם איזו דבר נחמד למראה שיש פרי אבל אחר שאכל עץ הדעת היה חושש פן יבחין בשכלו בתועלת עץ חיים ויאכל ממנו כדי שיחיה לעולם על כן גורש משם. (כלי יקר)

יז וְנִהְרָא יֵצֵא מֵעֵדֶן לְהַשְׁקֹתָ אֶת-הַגֵּן וּמִשָּׁם יִפְרֹד וְהָיָה לְאַרְבָּעָה רְאשִׁים:

אונקלוס וישי וְנִהְרָא הָיָה נְפִיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יְת גִּינְתָא וּמִתַּמָּן יִתְפָּרֵשׁ וְהָיָה לְאַרְבָּעָה נְהָרִין: (אונקלוס)

יונתן וישיה וְנִהְרָא נְפִיק מֵעֵדֶן לְאַשְׁקָאָה יְת גִּינְוִינְתָא וּמִתַּמָּן מִתְפָּרֵשׁ וְהָיָה לְאַרְבַּעַת נְהָרִין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ונהר. וטרם שנברא האדם היה הנהר משקה הגן לכל צד. ואל"ף מלת ראשי' שרש ונראה במלת מראשותיכם וטעמו מכובד הראש: (אבן עזרא)

בעל הטורים יפרד. ב' במסורה הכא ואידך ודל מרעהו יפרד. כשנעשה אדם הראשון דל מן המצות נפרד מהגן: (בעל הטורים)

ספורנו ונהר יוצא מעדן. בלתי צער גשמים ועבודת אדם: (ספורנו)

[יא] שם האֶד פִּישׁוֹן הוּא הַסִּבָּב אֶת כָּל-אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר-שָׁם הַזָּהָב:

אונקלוס שום חד פִּישׁוֹן הוּא מְקִיף יָת כָּל אֶרֶע דְחֲוִילָה דִי תַמָּן דְהָבָא: (אונקלוס)

יונתן שום חד פִּישׁוֹן הוּא דְמְקִיף יָת כָּל אֶרֶע הַיַּנְדְקִי דְתַמָּן דְהָבָא: (תרגום יונתן)

רש"י פִּישׁוֹן. הוּא נִילוּס נהר מֵרָרִים, וְעַל שֵׁם שְׁמִימֵי מִתְצַרְכִּין (פ) וְעוֹלִין וּמִשְׁקִין אֶת הָאָרֶץ נִקְרָא פִּישׁוֹן, כִּמוּ וּפְסוּ פִּישׁוֹן. דָּבָר אַחֵר פִּישׁוֹן, שֶׁהוּא מִגְדֵל פִּישׁוֹן, שְׁנֵאמַר אֲלֵל מֵרָרִים וּבִזְוֹן עוֹבְדֵי פִּישׁוֹן (יִשְׁעִיָּה יט, י: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דקשה לרש"י דכיון שהוּא נִילוּס הִיָּה לוֹ לְהַזְכִּיר בָּשֵׁם יוֹתֵר מִפּוֹרְסָם שֶׁהוּא נהר מֵרָרִים, שֶׁלֹּא נִטְעָה לֹמַר שֶׁהִיָּה נהר אַחֵר מֵאֶרֶץ אַחֲרֵת וְלֹא אֶרֶץ מֵרָרִים, וְתִירֵץ ע"ש וכו', כְּלוּמַר מִשּׁוּם הַכִּי קִרְאוּ בָּשֵׁם פִּישׁוֹן מִשּׁוּם דְּבָשֵׁם זֶה מִזְכִּיר שֶׁבָחוּ שֶׁל נהר, וְתוֹ קָשָׁה לָמָּה צִנְהָר זֶה בָּא לְהוֹדִיעַ אֶת גְּדוּלְתוֹ יוֹתֵר מִבְּשָׂאֵר נְהָרוֹת בְּשִׁמּוֹת שְׁלֵהֶם, וּמִפְרָשׁ אִין הַכִּי נִמִּי דְבְּשָׂאֵר נְהָרוֹת נִמִּי מִפְרָשׁ בְּשִׁמּוֹתֵיהֶן הַשְּׁבַח שְׁלֵהֶן, גִּיחוּן שֶׁהִיָּה הוֹלֵךְ וכו', וְזֵה יִתּוֹרֵץ לָמָּה מֵהַפֶּךְ רִשְׁ"י הַכְּתוּב לְמַתְחִילָה מִפְרָשׁ שְׁמֹת הַנְּהָרוֹת וְאֵחָ"כ קִדְמַת אֶשׁוֹר וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא שם האחד. אמר הגאון כי פִּישׁוֹן יֵאֹר מִצְרַיִם וַיִּדּוּעַ כִּי גִיחוּן קָרוֹב מֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּי כֵן כְּתוּב וְהוֹרְדַתֶּם אוֹתוֹ אֶל גִּיחוּן וְהוּא בֵּא מִפְּאֵת מִזְרַחֵת דְּרוּמֵית גַּם פֶּרֶת כֵּן וְהוּא אַחֲרֵית גְּבוּל הָאָרֶץ מִפְּאֵת מִזְרַח וּמִפְּרִשִׁים אִמְרוּ כִּי חֲדָקֵל הוּא הַנְּהָר הַשְּׁנַי הָעוֹבֵר עַל בְּגַדָא"ד עִם נהר פֶּרֶת א"כ הִנֵּה שְׁלֹשֶׁת מִזְרַחִים. וַיֵּאֹר מִצְרַיִם יוֹצֵא מֵהָר הַלְּבוֹנָה רְחוֹק מִקּוֹ הַשּׁוּה בְּצַד נֶגֶב וְהִרְאִיָּה גְדוּלוֹ בְּקִיף. וַיִּדְעֵנוּ כִּי גֵן עֵדֶן תַּחַת הַקּוֹ הַשּׁוּה שְׁלֵא יוֹסִיף הַיּוֹם וְלֹא יַחֲסֹר כָּל יָמוֹת הַשָּׁנָה. וְרִיקֵי מוֹחַ תִּמְהוּ אִיךָ יִתְכַּן זֶה. וְהִרְאִיָּה גְמוּרוֹת בְּלִי סִפְקֵי שֶׁעֲלִיהֶם א"כ יֵרֵד פִּישׁוֹן לְפִאֵת דְּרוּמֵית מִעֲרַבִּית וְאַחֵר כֵּן יֵשׁוּב דֶּרֶךְ צְפוֹנִית. וְאִין רִאִיָּה עַל פִּישׁוֹן שֶׁהוּא הַיֵּאֹר רַק שֶׁתִּרְגַּם הַחֲוִילָה כִּפִּי צִרְכּוּ כִּי אִין לוֹ קִבְלָה וְכֵן עֲשָׂה בְּמִשְׁפָּחוֹת וּבְמִדִּינוֹת. וּבַחֲיוֹת וּבְעוֹפּוֹת וּבַאֲבָנִים. אוֹלֵי בַחֲלוּם רִאִיָּה וְכִבֵּר טַעַם בְּמִקְצֵתָם כֹּאשֶׁר אִפְרָשׁ בְּמִקּוּמוֹ א"כ לֹא נִשְׁעַן עַל חֲלוּמוֹתָיו אוֹלֵי עֲשָׂה כֵּן לְכַבּוֹד הַשֵּׁם בְּעִבּוֹר שֶׁתִּרְגַּם הַתּוֹרָה בְּלִשׁוֹן יִשְׁמַעֲאֵל וּבְכַתִּיבַתֶּם שְׁלֵא יֵאִמְרוּ כִּי יֵשׁ בְּתוֹרָה מִלוֹת לֹא יִדְעוּנָם. וְהַזְכִּיר הַזֶּהָב בְּעִבּוֹר כְּבוֹד הַנְּהָר הַיּוֹצֵא מֵהֶגֶן: (אבן עזרא)

הרמב"ן אֶרֶץ הַחֲוִילָה אֲשֶׁר שֵׁם הַזֶּהָב. לְבֵאֵר שֶׁאִינָה חוֹילָה שֶׁל מִצְרַיִם שֶׁאִמַּר בָּהּ וַיִּשְׁכְּנוּ מִחוֹילָה עַד שׁוֹר (לְהֵלֶךְ כֹּה יֵח) כִּי זֶה מִזְרַח הַמִּזְרַח וְהַזְכִּיר עוֹד שֵׁם הַבְּדוּלַח לְשִׁבַח הַנְּהָר כִּי בַחֲלוֹל אֲשֶׁר בּוֹ וְעַל שִׁפְתוֹ יִמְצָא הַזֶּהָב הַהוּא הַטוֹב וְהַבְּדוּלַח וְהַשּׁוּהָם כִּי כֵן יִמְצָא בְּנְהָרוֹת מֵהֶם שִׁמְצָא שֵׁם הַזֶּהָב וּמֵהֶם אֲשֶׁר יִמְצָא בְּהֶם הַכֶּסֶף וְכֵן הַבְּדוּלַח וְהַאֲבָנִים הַטּוֹבוֹת בְּנְהָרוֹת יִמְצָאוּ רוֹבֵם וְעַל דַּעַת הַרְאִשׁוֹנִים (רִשְׁ"י וְרִס"ג וְכֵן הוּא בְּזוֹה"ק חִי שֶׁרָה קַחָה) "פִּישׁוֹן" הוּא נִילוּס מִצְרַיִם יִסוּבֵב כָּל אֶרֶץ הַחֲוִילָה הַזֹּאת וַיֵּבֵא מִשָּׁם עַל פְּנֵי כָּל אֶרֶץ מִצְרַיִם עַד נִפְלוּ בֵּים הַגְּדוּל בְּאַלְכֶסְנְדְרִיא שֶׁל מִצְרַיִם (הַרְמַבְ"ן)

ספורנו שם האחד פישון. הודיע שבח הנהר המשקה את הגן הבלתי נודע לנו בהודיעו הנהרות המסתעפים ממנו הנודעים אצלנו לשבח בגדלם וטוב מימיהם וטוב פרים : (ספורנו)

יב וְזָהָב הָאָרֶץ הַהִוא טוֹב שָׁם הַבְּדֹלַח וְאֶבֶן הַשָּׁהִם:

אונקלוס וְזָהָב דְאָרְעָא הַהִיא טַב תַּמָּן בְּדִלְחָא וְאַבְנֵי בִּינְרָא : (אונקלוס)

יונתן וְזָהָב דְאָרְעָא הַהִיא פְּחִיר תַּמָּן בִּידִלְחָא וְאַבְנֵי טַבִּין דְּבִינְרָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וְזָהָב. אמר הגאון כי הבדולח הם האבנים הקטנים עגולים היוצאים מהמים שהם דקים ודמה המן אליהם והכתו' אמר על עין המן לבדו ואמר כי השם אבן יקר' לבנה והיא צחה ואנחנו לא נדע: (אבן עזרא)

בעל הטורים הַבְּדֹלַח. ב' במסורה הכא ואידך ועינו כעין הבדולח. מלמד שאבנים טובות ומרגליות ירדו עם המן: (בעל הטורים)

יג וְשֵׁם-הַנְּהַר הַשֵּׁנִי גִיחוֹן הוּא הַסּוּבָב אֶת כָּל-אֶרֶץ כּוּשׁ:

אונקלוס וְשֵׁם נְהָרָא תַנְיָנָא גִיחוֹן הוּא מְקִיף יַת כָּל אֶרְעָא דְכוּשׁ : (אונקלוס)

יונתן וְשֵׁם נְהָרָא תַנְיָנָא גִיחוֹן הוּא דְמְקִיף יַת כָּל אֶרְעָא דְכוּשׁ : (תרגום יונתן)

רש"י גיחון. שהיה הולך והומה והמייתו גדולה מאד, כמו וכי יגח (שמות כא, כה), שמנגח והולך והומה: (רש"י)

יד וְשֵׁם הַנְּהַר הַשְּׁלִישִׁי חֲדָקָל הוּא הַהֲלֵךְ קִדְמַת אֲשׁוּר וְהַנְּהַר הַרְבִּיעִי הוּא פָּרָת:

אונקלוס וְשֵׁם נְהָרָא תְּלִיתָא דִּיגְלַת הוּא מְהֵלֵךְ לְמִדִּינְחָא דְאַתּוּר וְנְהָרָא רְבִיעָא הוּא פָּרַת : (אונקלוס)

יונתן וְשֵׁם נְהָרָא תְּלִיתָא דִּיגְלַת הוּא דְמְהֵלֵךְ לְמִיְדִנַּח אַתּוּר וְנְהָרָא רְבִיעָא הוּא פָּרַת : (תרגום יונתן)

רש"י חדקל. שמימיו חדין וקלין: פרת. שמימיו פרין ורזין, ומזרין את האדם: כוש ואשור. עדיין לא היו, (ה) וכתב המקרא על שם העתיד: קדמת אשור. למזרח (א) של אשור: הוא פרת. החשוב על כולם, (ב) הנזכר על שם ארץ ישראל: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) והא ללא פירש כן גבי ארץ החוילה, ומאלנו שם איש חוילה
צפרסת נח, (לקמן י' ז) וי"ל לחוילה להכא י"ל שם המחוז ולא על שם איש, דהא
הוא הולך בארץ מצרים, אם כן איך קראו אותו בשם האיש חוילה, ועוד כיון
שכתב הארץ בה"א הידיעה החוילה על כרחק שם המחוז הוא, ובזה יתורץ נמי
דמקשה מנא ליה לרש"י דכוש ואשור ע"ש העתיד לילמא שם המחוז הוא, כמו
ארץ החוילה שהוא שם המחוז, י"ל דאם כן היה לו גם כן להזכיר בה"א הידיעה
כמו החוילה: (א) ר"ל קדמת כמו קדמה בה"א, דבכמה מקומות מלינו שנכתב תי"ו
במקום ה"א בסמיכות והה"א הוא במקום ל' בהתחלטה, וא"כ הוה כאילו כתיב
למזרח של אשור: (ב) ר"ל לדריש מדכתיב הוא פרת, אע"פ שכתב בכלהו הוא
הסובב, מכל מקום גבי שם הנהר לא כתיב הוא אלא גבי פרת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופי' קדמת אשור התי"ו קדמת תחת ה"א וההפרש בינו ובין קדם כי
ה"א קדמה תחת אל הפתוח בפת"ח קטן. וכן וירד אברם מצרימה כמו אל
מצרים. והנה קדמת אשור אל מזרח אשור. ודע כי מהפסוק הראשון עד לעשות
הזכיר הכתוב אלהים ואחר כן השם הנכבד והנורא עמו ומה יקרו דברי קדמונינו
ז"ל שאמרו נקרא שם מלא על עולם מלא כי לא הי' שם כח מקבל זה השם.
ובפרשת ואלה שמות אפרש סוד השם ואם הוא סמוך אם יעזרני השם ודע כי
מקום האדמה שנברא ממנה אדם קרוב אל גן עדן כי יש אומרים כי האדמה היא
ארץ ישראל. והנה שכחו ויהי בנסעם מקדם: (אבן עזרא)

[טו] ויקח יהוה אלהים את-האדם וינחהו בגן-עדן לעבדה ולשמרה:

אונקלוס וידבר יי אלהים ית אדם ואשריה בגינתא דעדן למפלחה ולמטרה:
(אונקלוס)

יונתן וידבר יי אלהים ית אדם מן טור פולחנא אתר דאתבריא מתמן ואשריה
בגינתא דעדן למחוי פלח באורייתא ולמנטר פקודתא: (תרגום יונתן)

רש"י ויקח. (ג) לקחו בדברים נאים, ופתחו (ד) ליכנס (ב"ר טז, ה.): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דקשה לרש"י לכל היכא דכתיב לקיחה משמע שקודם שלקחו לא
היה ברשותו, והא הכל ברשות הקב"ה הוא: (ד) (נח"י), והא ללא פירש הרב זה לעיל
(פ' ח) על פסוק וישם, נ"ל משום שהוא קרוב יותר לפשוטו, לפי שלשון לקיחה שייך
דוקא בדבר החומרי או בצעלי חיים שאין בהם דעה ובינה, אבל האדם עיקרו
המדע והשכל ולא הגוף, ואין לשון לקיחה שייך על המדע והשכל שהוא דבר שאין
בו ממש, אלא אם כן הפיתוי שמפתה את דעתו למחשב אחרת כעין הלקיחה
הגשמי שמעתיקו ממקום למקום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בגן. לשון זכר ונקבה. וכן חבורו גנים גנות והאומרים כי לעבדה

ולשמרה שב אל האדמה. איך יתכן לעבוד ולשמור מקום גדול ממקום קטן. ואחר שחטא והוציאו לעבוד את האדמה וכבר הי' עובד האדמה. רק פירוש לעבדה על הגן שמפריז יאכל ואחר שחטא שב לאכול את עשב השדה והוא הלחם: וטעם לעבדה להשקות הגן ולשמרה מכל החיות שלא יכנסו שם ויטנפוהו. ויש אומרים כי כן פירושו לעבוד מצותו והמצוה לא תעבד: (אבן עזרא)

אור החיים ויקח וגו'. לעבדה ולשמרה. משמעות הכתוב יגיד כי הגן צריך לה עובד ושומר והאמת יכחיש זה כי למה יהיה צריך לשומרה אם מהגנבים זה הבאי היא ומה היא העבודה שהיתה צריכה הגן, ואם צריכה עובד אם כן זה לה חמשת אלפים וחמש מאות שנה מי עבדה:

אכן יש לך לדעת כי כל הווה אינו אלא דוגמא לרוחניות, וכמו שהאדמה צריכה עבודה והזרעה והגשמה להוציא מזון האדם, גם שמירה מדברים המפסידים והמריעים לצומח, כמו כן גן עדן אשר היא היום אדמת הנפשות לבד כי הגופות נגשמו גם היא צריכה עבודה ושמירה כפי רוחניותה. הגשמה המיוחדת לה היא עסק התורה כמו שאמר הכתוב (דברים לב) יערוף כמטר לקחי תזל כטל אמרתי, והזרעים הם מצות עשה אשר יעשה אותם האדם כרמוז בדברי הנביא (הושע י) זרעו לכם וגומר, והגם שלא נזכר בדברי הנביא אלא הצדקה, לא על פרט הצדקה לבד הוא אומר אלא על כל פרטי הצדקות הוא אומר, וכן הובא בדבריהם ז"ל (מדרש תהלים קיד) שכל מצות שיעשה האדם הקב"ה זורעה וכו', והעבודה היא התעסקות גדול והסתכלות נמרץ בתורה שהוא עיקר מצוותה, והשמירה גם כן לבל יפרוץ גדריה ולבל יפסיד צמחיה, והיא שמירת מצות לא תעשה אשר צריך האדם לשמור לבל עבור עליהם כי הם המפסידים כל דבר טוב. והוא אומרם ז"ל (סוטה כא.) עבירה מכבה מצוה, והגם שאמרו ואין עבירה מכבה תורה, אין כוונתם לומר שמעשה הרע לא יפסיד התורה כל עיקר, אלא לומד שאין כח בעבירה אחת לכבות התורה ולעולם כי ירבה להשחית תשחת תורתו וידעך נרה ותהפך שלייתו על פניו רחמנא ליצלן:

ומעתה יוצדק לומר על גן עדן לעבדה ולשמרה. והנה בימים ההם כשהניח ה' האדם בגן עדן היה מביט וצופה בפעולות צדיק לחיים במעשיו מה שהיה פועל בגן עדן, אך אחר אשר נגרש האדם הושלל ממנו ראות הדבר אבל המעשה נפש עמל עמלה לו כי הרוחניות לא ימנענה ההרחקה והפעולה נעשית, אשרי המחכה ויגיע בעולם הזה לאכול מפרי דרכו שהוא מזון הנשמה בגן עדן. שוב בא לידי מאמר חז"ל ז"ל לעבדה אלו מצות עשה ולשמרה אלו מצות לא תעשה, וכוונתם ז"ל על דרך שביארנו: (אור החיים)

ספורנו לעבדה. לעבוד את נשמת חיים כאמרו ויפח באפיו נשמת חיים: **ולשמרה.** שלא תפסד בהתכת הליחות השרשי הנתך בחום הטבעי וזה כי אותם הפירות הנכבדים היו מולידים תמיד תמורת מה שנתך בלתי עפוש: (ספורנו)

[טז] ויצו יהוה אלהים על-האדם לאמר מכל עץ-הגן אכל תאכל:

אונקלוס ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינתא מיכל תיכול: (אונקלוס)

יונתן ופקיד יי אלהים על אדם למימר מכל אילן גינוניתא מיכל תיכול: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויצו. מלת צווי עם על מצות לא תעשה וכן על העבים אצוה. אע"פ שהתרתי לך פרי עץ הגן לא תאכל מפרי עץ הדעת: (אבן עזרא)

אור החיים ויצו ה' וגו'. טעם אומרו לאמר וכפל אכול תאכל וכפל מות וגו', יכוין על חוה שצוהו לאמר המצוה לחוה אכול אתה תאכל בת זוגך מות אתה תמות גם היא אם תעבור, ישנה באזהרה וישנה בעונש:

ומצאתי שאמרו ז"ל (ש"ר פכ"ח) וז"ל א"ר תחליפא אמר הקב"ה אם נקדים לאנשים כמו שהקדמתי לאדם הראשון ואחר כך נצטוית חוה ועמדה וקלקלה וכו' ע"כ, דקדק לומר נצטוית ולא אמר צוית לחוה לרמוז דברינו כי לאדם צוה לאמר לה:

עוד ירמוז בכפל **אכול תאכל מות תמות**, לומר כי המתנה נתונה לו ולכל הבאים ממנו שהם כל זרעו עד סוף כל הדורות לאכול מהגן ואם וגו' מות וגו' פ"י מות הוא וימותו כל הבאים ממנו עמו, כמו שכן היה שנקנסה מיתה על כל הנבראים עד אשר תאבד זוהמא שנדבקה אז ובלע המות לנצח:

וטעם אומרו **ויצו ה' אלהים** ולא הספיק באומרו ויצו ה' או ויצו אלהים, כאן רמז רחמים ודין אם יטיב יקיפהו ברחמים ואם לא משפט למולו: (אור החיים)

ספורנו מכל עץ הגן. כפי חלוף הזמנים במבטי הככבים כאמרו לחדשיו יבכר: (ספורנו)

[יז] ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו כי ביום אכלך ממנו מות תמות:

אונקלוס ומאילן דאכלין פירוהי חפמין בין טב לביש לא תיכול מניה ארי ביומא דתיכול מניה מימת תמות: (אונקלוס)

יונתן ומאילן דאכלין פירוהי חפמין למידע בין טב לביש לא תיכול מניה ארי ביומא דתיכול מניה תהי חייב קטול: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ואחר שאמר **מעץ הדעת לא תאכל** מה צורך למלת **ממנו**. רק הוסיף לבאר. וכן ותפתח ותראהו את הילד. או טעמו אפילו מעט ממנו. ודקדוק ממנו בספר היסוד תמצאנו ודע כי אדם מלא דעת הי' כי השם לא יצוה לאשר אין לו דעת רק דעת טוב ורע בדבר אחד לבדו לא ידע. הלא תראי שקרא שמות לכל הבהמה והעוף כפי תולדת כל אחד ואחד והנה חכם גדול הי'. ולולי שהי' כן לא הביא השם את בריאותיו אליו לראות מה יקראס והוא יודע ממנו שהוא בער. גם השם הראה לו עץ הדעת כי הנה אשתו ידעי שהוא בתוך הגן: (אבן עזרא)

הרמב"ן לא תאכל ממנו. מן הפרי יזהירונו כי העץ אינו נאכל וכן אמר למטה (להלן ג) מפרי העץ אשר בתוך הגן וכמהו ואכלו איש גפנו ואיש תאנתו (מלכים ב יח לא) וכן בעצבו תאכלנה (להלן ג יז) תאכל פריה

"ביום אכלך ממנו מות תמות" - בעת שתאכל ממנו תהיה בן מות וכמוהו ביום צאתך והלכת אנה ואנה ידוע תדע כי מות תמות (מלכים א ב מב) שאין הכוונה שימות

מיד בו ביום ואין הכוונה לידיעה בלבד שידע שימות כי החיים יודעים שימותו כולם אבל הכוונה כי בעת שיצא יהיה חייב מיתה למלך והוא ימית אותו כאשר ירצה ולא יבאו לראות כבלע את הקדש ומתו (במדבר ד ט) ולא ישאו עליו חטא ומתו בו כי יחללוהו (ויקרא כב ט) אין ענינם אלא שיהיו חייבים מיתה וימותו בחטאם זה ועל דעת אנשי הטבע היה האדם מעותד למיתה מתחלת היצירה מפני היותו מורכב אבל גזר עתה שאם יחטא ימות בחטאו כדרך חייבי מיתה בידי שמים בעבירות כגון זר האוכל תרומה (ויקרא כט ט) ושתוי יין (שם י ט) ומחוסר בגדים ששמשו (שמות כח מג) וזולתם שהכונה בהם שימותו בחטאם טרם בא יומם ולכך אמר בעונש עד שובך אל האדמה כי ממנה לוקחת כי עפר אתה ואל עפר תשוב בטבעך (להלן ג יט) וגם מתחילה היה אוכל מפרי העץ ומזרע הארץ אם כן היתה בו התכה וסבת הויה והפסד ועל דעת רבותינו (עיין שבת נה) אלמלא שחטא לא מת לעולם כי הנשמה העליונית נותנת לו חיים לעד והחפץ האלהי אשר בו בעת היצירה יהיה דבק בו תמיד והוא יקיים אותו לעד כמו שפירשתי במלת וירא אלהים כי טוב (לעיל אחד) ודע כי אין ההרכבה מורה על ההפסד אלא לדעת קטני אמנה כי הבריאה היא בחיוב אבל לדעת אנשי האמונה האומרים כי העולם מחודש בחפץ אלוהי פשוט גם הקיום יהיה בו לעד כל ימי החפץ וזה אמת ברור אם כן ביום אכלך ממנו מות תמות שאז תהיה בן מות לא תתקיים לעד בחפצי והאכילה היתה לו מתחילה לענג ויתכן שפירות גן עדן נבלעים באיברים כמין ומקיימים את אוכליהם וכאשר גזר עליו ואכלת את עשב השדה ובזעת אפיו יאכל לחם האדמה היה זה סבה להפסד כי עפר הוא ועפר יאכל ואל עפר ישוב (הרמב"ן)

ספורנו ומעץ כו'. אשר בתוך הגן קרוב לעץ החיים שהזכיר למעלה באמת ועץ החיים בתוך הגן על דרך החיים והמות נתתי לפניך: (ספורנו)

[יח] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֱלֹהִים לֹא-טוֹב הָיִיתָ הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה-לּוֹ עֵצַר כְּנֹגְדוֹ:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהִים לֹא תִקְיִן לְמַהְוֵי אָדָם בְּלְחֹדוֹהִי אֶעֱבֹד לֵיה סִמְךָ לְקַבְּלָהּ: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יְיָ אֱלֹהִים לֹא תִקְיִן דִּיהִי אָדָם דְּמִיךָ בְּלְחֹדוֹהִי אֶעֱבִיד לֵיה אִתָּא דְתִהִי סִמְךָ קַבְּלִיהּ: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא טוֹב הָיִיתָ וּגו'. שֶׁלֹּא יִאֲמְרוּ שְׂתֵי רְשׁוּתֵי הַגֶּן, הַקֶּבֶץ בְּעֵלְיוֹנִים יַחִיד וְאִין לוֹ זוּג, וְזֶה בְּתַחְתּוֹנִים וְאִין לוֹ זוּג: עֵצַר כְּנֹגְדוֹ. זְכָה עֵצַר, לֹא זְכָה (ה) כְּנֹגְדוֹ (ב"ר יז, להלחם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י דצתחילה כתיב עזר ואח"כ כתיב כנגדו, משמע להיות נגדו להלחם עמו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. טעם לא טוב לאדם ועזר כטעם טובים השנים מן האחד: (אבן עזרא)

הרמב"ן לא טוב היות האדם לבדו. איננו נראה שנברא האדם להיות יחיד בעולם

ולא יוליד שכל הנבראים זכר ונקבה מכל בשר נבראו להקים זרע וגם העשב והעץ זרעם בהם אבל יתכן לומר כי היה כדברי האומר (ברכות סא) דו פרצופים נבראו ונעשו שיהיו בהם טבע מביא באיברי ההולדה מן הזכר לנקבה כח מוליד או תאמר זרע כפי המחלוקת הידוע בעיבור והיה הפרצוף השני עזר לראשון בתולדתו וראה הקב"ה כי טוב שיהיה העזר עומד לנגדו והוא יראנו ויפרד ממנו ויתחבר אליו כפי רצונו וזהו שאמר אעשה לו עזר כנגדו וטעם "לא טוב" שלא יאמר בו כי טוב בהיותו לבדו שלא יתקיים כן במעשה בראשית ה"טוב" הוא הקיום כאשר פירשתי במאמר "וירא אלהים כי טוב" (לעיל א ד) (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר ה' וגו' לא טוב וגו'. קשה הלא כבר ביום ברא אלהים אדם זכר ונקבה ברא אותם, עוד קשה אומרו סמוך לו **אעשה לו עזר כנגדו** וגומר ויצר וגומר **כל חית השדה**, שנראה שרצה לזווג לו חית השדה וזה פלא לזווג אדם ובהמה, ועוד שיסיר נקבת בהמה או חיה מבן זוגה ולזווגה עם האדם, עליונים למטה ותחתונים למעלה, עוד קשה אומרו **ויפל ה' תרדמה** וגו', וכי לא היה ה' יכול לברוא לו בת זוגו עפר מן האדמה. מלבד מה שהקשינו שמצינו לו שברא לו בת זוגו ביום הבראו וכמו שהעיד הכתוב אחר כן זכר ונקבה בראם וגו' ביום הבראם ורז"ל אמרו דרשות רבות וצריכין פותר אבל פשט הכתוב לא מצאנוהו:

ונראה לפי מה שקדם מדברי רז"ל (עירובין יח) כי אדם וחוה דו פרצופין נבראו למאן דאמר פרצוף, ולמאן דאמר זנב, כדאיתא במס' שבת, וכפי זה זאת האשה וזה בניינה כי מתחלה בראה דבוקה עמו ממש למי"ד כסברתו ולמי"ד כסברתו. ובסדר זה ישנם גם כן בהכנת המוליד דהלא תמצא שאמר ה' להם (א' כח) פרו ורבו וגו' קודם הנסירה הא למדת שהכינם ה' להוליד גם בהיותם בסדר זה וזאת האשה אשר נסר ה' ולקחה ממקום דביקתה אשר בראה ביום הבראם. גם דבר ידוע הוא כי כל משכיל וחכם המתחיל להביט אמרי נועם ה' תורת ה' מעת יאורו עיניו ידע גודל הפלגת מדת טובו יתברך אשר הגדיל להתחכם להכין הפלגת הטוב והכנתו, ומעתה יש לנו לחקור זאת סיבת חטא האדם ומה שנתגלגל לו ולכללות הנבראים, ומצאנוה כי היא האשה היתה סיבה לכל הפסד וכליון העולם ששלט בה הנחש ונצח דעתה ולא היה עמה האדם, כנשמע מהכתוב, ואמרו ז"ל (בי"ר פי"ט) כי היה האדם ישן או למי"ד שהיה עובר בעולם וכו' ומצא נחש לחוה בפני עצמה והסיתה. ומעתה יהיה פה ולשון לנבראים לומר יד ה' עשתה זאת במה שנסרה ולא הניח תכלית הבריאה כסדר הראשון ולא היה מקום לנחש להסית האשה בפני עצמה, אשר על כן נתחכם ה' וכתב קודם לקיחת הצלע מהאדם טעם הדבר שכוונת ה' בדבר היתה להטיב להאדם, אלהים חשבה לטובה כמדת אלהינו. וזה הוא שיעור ומשמעות הכתובים, אחר אשר הודיע אותנו בבריאת יום ו' כי ברא האדם זכר ונקבה דו פרצופין או זנב ראה ה' כי לא נכון שיהיה האדם בד אחד, והגם שהיתה לו בת זוג אף על פי כן אחד היה ואינו אלא לבדו. והמשל בזה אם ירצה הוא ללכת לעשות חפציו תלך עמו גם אם תלך האשה לשמש בעלה ילך עמה גם כן ונמצא שהוא בד אחד. ונמלך ה' כי העזר תהיה עזר כנגדו, פירוש בנין נפרד למולו לשמשו ולהכנתו כי לבחינת ההולדה והזיווג כבר הוטבע בסדר הראשון כי מצינו לו שצוה להם פרו ורבו קודם הנסירה. ומעתה אם לזה היתה סיבת קיחת הנקבה מצד האדם ישנו מציאות אחר שיגזור ה' על אחד מהנבראים ויהיה לו לעזר להועיל ותשאר האשה במקום יצירתה. לזה אמר הכתוב (יט) **וייצר וגו' כל חית השדה וגו' ויבא אל האדם לראות מה יקרא לו**, כי בבחינת קריאת השם תוכר בחינת המזג ובאמצעות ההכרה יוכל לברר מציאות העזר הישנה. והודיע הכתוב כי לא מצא עזר והוכרח לקלוע הנקבה מצדו ולעשותה כנגדו, והכוונה היא לטובת האדם ואם אחר כך יצא מה שיצא והיה

זה סיבה להמצאת האשה ביחוד מבלעדי אישה והכישה נחש אין מקום לומר למה עשה ה' ככה כי אלקים חשבה לטובה וישרים דרכי ה' וצדיקים ילכו בס וגו'. וזה הוא שיעור הכתובים להיות שרצה הכתוב להודיע חטא האדם כי הוא זה סיבה לגזרת המות והוא הסובב, והוא מה שאמר הכתוב (כה) ויהיו שניהם וגו' קדם להודיע הכנת הסיבה שהיא לצד היות האשה מופרדת מגוף אדם והוא אומרו ויקח אחת מצלעותיו פירוש נסירת האשה מהאדם. ולהיות שתקשה לומר ולמה היתה הכנה זו ' לחטא, ולא היה לו לה' לנסור אותה וקנתה לה מקומה ואז לא היה חטא בעולם, לזה קדם לומר כי היה לצד ההכרח, והוא אומרו ויאמר וגו' לא טוב היות האדם לבדו וגו', והגם שבקש העזר מהנבראים דכתיב ויבא אל האדם וגו' לא מצא עזר לאדם מהם והוכרח לנסור הנקבה ונחה דעת אדם בה כנגדו ולא טמונה מאחוריו כי בזה תשא עול סובלו לנוח הוא במקומו ואותה ישלח להכין ולעשות צרכיו:

ולפי דרכינו יש טעם נכון בחקירה אחת למה ה' נמלך ממחשבתו ראשונה שברא האדם ובת זוגו עמו וחזר ונסרה. כי הכוונה היא להודיע כי מעשה ה' טוב הוא לכל ואלהים חשבה לטובה וברא יחד זכר ונקבה אלא דלצד הנאת האדם לסדר הכנתו הפרידם מכל הנבראים אין נשתוין אליו ואין מציאות לברוא לו אדם אחר להכנתו כי יש טעמים רבים ונכבדים לבלתי עשות ה' ב' אדם כמאמרם ז"ל והבן. נמצאת אומר כי כל סדר האמור בפרשה זו בבקשת העזר ושלילתו והמצאתו אינו אלא לצד עשות הנקבה נפרדת מהזכר כי טוב הב' מהא', אבל לענין הזיווג הכנת פריה ורביה כבר בראו ה' ביום ו' ובראם לפרות ולרבות, ואין מניעה לזה לצד שאין פנים בפנים כי הכינים ה' להרכבה גם בסדר שהיו בה אחור ואחור שיריק הזכר הזרע דרך מקום אשר בו הנוצר. ויש לנו לחקור זאת לאיזה טעם ברא ה' האשה בגוף האדם ממש ולא בראה בריה בפני עצמה מן העפר כמו שברא הזכר. ונראה כי בזה גילה דעתו יתברך כי יש הפרש בין הכנת זיווג האנושי מזיווג הבהמי כי זיווג הבהמי פועל פעולת ההזרעה בכל נקבה אשר תזדמן לפניו, והגם שאמר הכתוב בסוג זה גם כן זכר ונקבה לא שיתחייב כל זכר להכיר נקבתו כל שממינו היא כל אשר יזדמן לפניו ממינו הרי הוא רשאי ואין רישום וייחוד לנקבת זכר בבהמי לומר זה פרטו של שור זה וזה פרטו וגו' מה שאין כן האדם שלא מלבד שמובדל בבחינת המין אלא גם מובדל בפרטי המין כי כל אחד יש לו בת זוגו בפני עצמו, ולזה נתחכם ה' לבנות בת זוגו של האדם מעצמיו לומר כי זו בשר מבשרו. ולזה כשהזהיר על העריות רשם כינוי העריות אל הזכרים כאומרו (ויקרא י"ח) ערות אביך ערות אחי אביך וגו' הרי שהגם שאינו מצווה אלא על הנקבות מייחד הדבר אל הזכרים והבן: (אור החיים)

ספורנו לא טוב היות האדם לבדו. לא יושג טוב התכלית המכוון בדמותו ובצלמו אם יצטרך להתעסק הוא עצמו בצרכי חייו: **עזר כנגדו.** עזר שיהיה כמו שוה לו בצלם ודמות כי זה הכרחי לו בידיעת צרכיו והמציאם במועד' ואמר כנגדו כי הנכנס לכף נגד דבד אחר כשיהי' שוה לו בשקל יהי' נגדו בקו ישר אבל כשלא יהיו שוים שני הנשקלי יהי' זה עולה וזה יורד ולא יהיו זה נגד זה בקו ישר ובזה האופן אמרו רז"ל שקול משה כנגד כל ישראל אמנם לא היה ראוי שיהי' העזר שוה לו לגמרי כי אז לא היה ראוי שיעבוד וישרת אחד מהם לחבירו: (ספורנו)

כלי יקר לא טוב היות האדם לבדו. לפי שבכל מקום שיש שינוי ומחלוקת אין הטובה מצוי שם שהרי מטעם זה לא נאמר כי טוב בשני לפי שבו נברא המחלוקת כי כל מספר שנים יש בו חלוקה ופירוד. ואם כן אם היה האדם נוצר כל אחד מהם מחומר בפני עצמו אם כן יהיו שנים גופים מוחלקים ולא יהיה הטוב דבק

בהם יען כי יהיו נעדרים מן האהבה והאחדות ויהיו קרובים לבא לידי פירוד ומריבה וליתן ריוח בין הדבקים והאדם מדיני בטבע צריך יותר אל האהבה והאחדות מכל שאר בעלי חיים לפיכך אמר שלא טוב היה אם יהיה האדם נוצר מן חומר אחד והאשה מן חומר אחר לפיכך אעשה לו עזר כשיהיו מן חומר אחד אז יהיה כל אחד לעזר ולהועיל אל השני ויהיו זה כנגד זו פונים פניהם זה לזה כי זה מורה על האהבה כמ"ש (תהלים טו.ח) שויתי ה' לנגדי תמיד. שאין פירושו של התנגדות של מריבה אלא התנגדות של אהבה כמים הפנים, לאפוקי בזמן שהמריבה מצוייה כל אחד פונה לחבירו עורף ולא פנים, לכך נאמר אעשה לו עזר כנגדו.

וי"א לא טוב, שאין האדם נקרא עושה טוב במצות השם יתברך כשהוא לבדו ואין לו מתנגד המטהו לדרך רע לפיכך אעשה לו עזר כנגדו, כי במה שתהיה אשתו כנגדו להסיתו לדרך רע והוא לא ישמע לה וינצחה אז הוא נקרא עושה טוב כי אדם אין צדיק בארץ כשיעשה טוב מצד ההכרח ולא יוכל לחטוא, כי אם מצד היות לו אפשרות על החטא וינצל. (כלי יקר)

[יט] וַיִּצַר יְהוָה אֱלֹהִים מִן-הָאָדָמָה כָּל-חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל-עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיֵּבֵא אֶל-הָאָדָם לִרְאוֹת מֶה-יִקְרָא-לּוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא-לּוֹ הָאָדָם נִפְשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ:

אונקלוס וַיִּבְרָא יי אֱלֹהִים מן אַרְעָא כָּל חַיֹּת בְּרָא וַיֵּת כָּל עוֹפֵא דְשָׁמַיָא וְאֵיִתָּה לְוַת אָדָם לְמַחְזֵי מֶה יִקְרִי לָהּ וְכָל דֵּי הָוָה קָרִי לָהּ אָדָם נִפְשָׁא חַיָּתָא הוּא שְׁמָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּבְרָא יי אֱלֹהִים מן אָדָמָתָא כָּל חַיֹּת בְּרָא וַיֵּת כָּל עוֹפֵא דְשָׁמַיָא וְאֵיִתִּי לְוַת אָדָם לְמַחְמֵי מֶה יִהְיֶה קָרִי לָהּ שׁוֹם וְכָל דְקָרִי לָהּ אָדָם נִפְשָׁא מִן חַיָּתָא הוּא שְׁמִיהָ: (יונתן)

רש"י ויכר וגו' מן האדמה. היא ילירה היא עשייה האמורה למעלה ויעש אלהים את חית הארץ וגו', אלכא צא ופירש שהעופות נבראו מן הרקק, לפי שאמר למעלה מן המים נבראו, וכאן אמר מן האדמה נבראו. ועוד למדך כאן, שבשעת (ו) ילירתו, מיד בו ביום, הביאם אל האדם לקרות להם שם (חולין כז:). וצדכרי אגדה (ב"ר יז, ג). ילירה זו לשון ריודי וכבוש, כמו כי תלור אל עיר (דברים כ, יט), שכבשן תחת ידו של אדם: וכל אשר יקרא לו האדם נפש חיה וגו'. סרסוה ופרסוה, כל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם, (ז) הוא שמו לעולם: (רש"י)

שפת חכמים (ו) נראה דזה לא קאי אלכא על צריאת בהמות וחיות שהיו ביום הששי, לאפוקי עופות צריאתו היו ביום החמישי, והוארך לטעם ראשון להורות שמרקק נבראו העופות, ולטעם שני להורות שביום ילירתו וכו': (ז) הפך הקרא להוסיף מלת שם אחר האדם, ומלת לעולם אחר שמו, כי בזולת תוספת שם יהיה פירש ויקרא לו כמו (שמות ב' כ) קראו לו ויאכל לחם, לא קריאת שמות, ואז אין טעם למאמר הוא שמו, דליכא למימר הוא שמו קודם קריאתו של אדם, שהרי

על ידו נקרא להם שמות, ובזולת ההפוך יהיה פירש כל מה שיקרא לו האדם בשם נפש חיה הוא שמו, וזה אינו אמת שבזולת קריאת האדם נפש חיה הוא, כי נפש חיה כולל בהמות חיות ועופות, ועוד איך נאמר ויקרא האדם שמות לכל הבהמה וגו', והלא אין כאן כי אם שם נפש חיה לבדו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ולמ"ד אשר יקרא לו האדם מושך עצמו ואתר עמו. וכן הוא אשר יקרא לו האדם לנפש חיה כי יש בו תוספת באור. כמו ותפתח ותראהו ורבים כמוהו: **תרדמה**. יותר משיני ושיני יותר מתנומי והתיו נוסף: **אחת מצלעותיו**. שתי צלעות היו כענין ולצלע המשכן השנית. ומלת צלע לשון נקבה והטעם צד: **תחתני**. מקומי. והוא לשון יחיד והנו"ן נוסף ותחתני לשון רבים. וכן תחתני. גם תחתי: (אבן עזרא)

הרמב"ן אשר יקרא לו האדם נפש חיה. לשון רש"י סרסוהו ופרשהו וכל נפש חיה אשר יקרא לו האדם שם הוא שמו לעולם ורבי אברהם אמר כי למ"ד "אשר יקרא לו" נמשך וכל אשר יקרא לו האדם לנפש חיה הוא שמו לעולם ויתכן שיהיה פירושו בענין העזר והכוונה לומר כי האדם נפש חיה כמו שאמר ויהי האדם לנפש חיה (לעיל ב' ז) וכמו שפירשתי והביא לפניו המינין כולן וכל מין מהם שיקראנו האדם בשמו ויאמר בו שהוא נפש חיה כמותו הוא יהיה שמו ויהיה לו לעזר כנגדו והוא קרא לכולן ולא מצא לעצמו עזר שיקרא לו "נפש חיה" כשמו (הרמב"ן)

ספורנו ויצר ה' אלהים מן האדמה כל חית השדה. נתן להם שלמות צורה מרגשת אשר לזה לא היה מספיק אז הכח השמיימי בלתי כח זרעי שיעזרהו: **ויבא אל האד'.** למען יכיר שהי' צריך לנמצא חדש מבלי אין בין בעלי חיים דבר נאות לעבדו: **לראות מה יקרא לו.** כדי שיראה ויתבונן איזה שם ראוי לכל אי מהם כפי הפעולה המיוחדת לצורתו: **נפש חיה הוא שמו.** הנה שמו הורה על צורת הבעלי חיים הנקרא בשם ההוא שהיא נפשו אשר בה הוא נמצא בפעל: (ספורנו)

כ ויקרא האדם שמות לכל-הבהמה ולעוף השמים ולכל חית השדה **שלישי** ולאדם ולא-מצא עזר כנגדו:

אונקלוס וקרא אדם שמהו לכל בעיירא ולעופא דשמא ולכל חיות ברא ולאדם לא אשכח **שמי** לקבליה: (אונקלוס)

יונתן וקרא אדם שמהו לכל בעיירא ולכל עופא דשמא ולכל חיות ברא ולאדם לא אשכח עד השתא **שמי** לקבליה: (תרגום יונתן)

רש"י ולאדם לא **מלא** עזר: (רש"י)

הרמב"ן ולאדם לא מצא עזר כנגדו. לשון רש"י כשהביאן הביאן לפניו זכר ונקבה אמר לכל יש בן זוג ולי אין בן זוג מיד ויפל ה' אלהים עליו תרדמה ויפה פירש כי כאשר הכניס פסוקי קריאת השמות בתוך דבר העזר יכריח זה וקריאת השמות על דעת המפרשים (רש"י ורד"ק) כפשוטו שיהא לכל אחד שם לעצמו כדי שיהיו

ידועים וניכרים לתולדותיו בשמות אשר יקרא להם כי יהיה שמו לעולם והנה הקב"ה כשרצה לעשות לו העזר אז הביאם לפניו כי היה צריך להביאם לו זוגות לקרוא שם גם לנקבותיהם כי מהם שקראם בשם אחד ומהם חלוקים כשור ופרה ותיש ועז וכבש ורחל וזולתם וכשראה אותם מזווגים זה עם זה נתאווה להם וכאשר לא מצא בתוכם עזר לעצמו נעצב ויישן והאלהים הפיל עליו תרדמה שלא ירגיש בהסרת צלע מגופו (פרד"א יב) ולפי דעתי שקריאת השם הוא העזר והענין כי הקב"ה הביא כל חית השדה וכל עוף השמים לפני אדם והוא הכיר טבעם וקרא להם שמות כלומר השם הראוי להם כפי טבעיהם ובשמות נתבאר הראוי להיות עזר לחבירו כלומר הראויים להוליד זה מזה ואפילו אם נאמין בשמות שהם בהסכמה לא טבעיות (מיו"ב ט) נאמר שקריאת השמות היא הבדלת המינים כי עברו לפניו זכר ונקבה והתבונן בטבעם איזה מהם עזר לחבירו כלומר המוליד ממנו והודיע זה בשמות כי הבהמה הדקה קרא בשם אחר שכולן עזר זה לזה בתולדה שיולידו זה מזה והגסה בשם אחר והחיה בשם אחר שלא יולידו מין זה מזה וכן כולן ולא מצא בכולן שתהיה בטבעה עזר לו ותקרא בשמו כי קריאת השמות היא הבדלת המינים והפרד כחותם זה מזה כאשר פירשתי למעלה ואין הענין שיהיה ביד האדם למצא בהם עזר לו כי בטבעם נבראו אבל שאם יראה טבעו נאות באחד המינים ויבחר בו היה הקב"ה מתקן טבעו אליו כאשר עשה בצלע ולא יצטרך לבנותו בנין חדש וזה טעם "כל אשר יקרא לו האדם נפש חיה הוא שמו" כלומר הוא יהיה שמו שהקב"ה יקיים בו השם ההוא על ענין שפירשתי והנכון בעיני כי לא היה החפץ לפניו יתברך לקחת צלעו ממנו עד שידע אדם שאין בנבראים עזר לו ושיתאווה שיהיה לו עזר כמותם ומפני זה היה צריך לקחת ממנו אחת מצלעותיו וזה טעם "ולאדם לא מצא עזר כנגדו" כלומר ולשם האדם לא מצא עזר שיהיה ראוי כנגדו ותקרא בשמו שיוליד ממנו ואין צורך בכאן לדברי המפרשים (ראבי"ע בפסוק יח והרד"ק) שאמרו כי יבא בכאן שם במקום הכנוי ולו לא מצא עזר כנגדו כדרך נשי למך (להלן ד כג) ואת יפתח ואת שמואל (שמואל א יב יא) וזהו שאמר "זאת הפעם" כלומר הפעם הזאת מצאתי עזר לי שלא מצאתי עד הנה בשאר המינים כי היא עצם מעצמי ובשר מבשרי וראוי שתקרא בשמי ממש כי נוליד זה מזה ובמלת "זאת" סוד יודע מדברינו בפרשת וזאת הברכה אם יברכני צורי להגיע שם ולכך החזיר "כי מאיש לקחה זאת" (הרמב"ן)

בעל הטורים **ולאדם לא מצא עזר**. ג' הכא ואידך ולאדם אמר כי שמעת לקול אשתך. ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו, ולאדם לא היה לו עזר וה' עשה עמו טובה וברא האשה לעזר וחטא על ידה וזהו ולאדם אמר כי שמעת חטאת על ידי העזר על כן ולאדם שלא עמל בו יתננו חלקו שנקנסה עליו מיתה: (בעל הטורים)

כא | ויפל' יהנה אלהים | תרדמה על-האדם ויישן ויקח אחת מצלעותיו ויסגר בשר תחתנה:

אונקלוס ורמא יי אלהים שינתא על אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי ומלי בשרא תחונה: (אונקלוס)

יונתן ורמא יי אלהים שינתא עמיקתא עלוי אדם ודמך ונסיב חדא מעלעוהי הוא עלעה תליסרית דמן סטר ימינא ואחד בבשרא: (תרגום יונתן)

רש"י ויפל ה' אלהים תרדמה. כשהביאון, הביאון לפניו כל מין ומין, זכר ונקבה, אמה, לכלם יש בן זוג ולי אין בן זוג (ב"ר ס.א.), מיד ויפל: מללעותיו. מסטריו, (ח) כמו ולללע המשכן, זהו שאמרו שני פרלופין (ט) נבראו (עירובין יח.): ויסגור. (י) מקום החתך (סג): וישן ויקח. שלא יראה חתיכת הבשר (כ) שממנו נבראת, ותתזזה עליו: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) פירוש מלדיו: (ט) ר"ל לפני פירוש זה ר"ל מללעותיו מסטריו, אבל לפי פשוטו של מקרא ללעיל הוא כלע ממש: (י) כתב הרא"ס זה אליבא דמ"ד (ברכות ס"א.) ויבן ה' את הכלע זנב, שלא נחסר מגופו כלום וכו', אבל למ"ד פרלופ, יהיה כמשמעו למלאות החסרון וכו', ואני אומר אפילו למ"ד פרלופ לא היה חסר מגופו, כלומר כי היו כמין ב' פרלופין עם גופין מדובקים זה בלד זה ולא נחסר אלא מקום החתך וק"ל נ"ל, ואע"פ דאמרו בגמרא (סג) בשלמא למ"ד ב' פרלופין היינו דכתיב ויסגור, אלא למ"ד זנב מאי ויסגור, ומשני מקום החתך, י"ל דאי נמי הוה ב' פרלופין היו מחוברין קלת ביחד, (נח"ס), ולפי שפשוט יותר אליבא דמ"ד פרלופ, לפי שהיה כל חלל הגוף פתוח שלא היה לו גב, הולכך לומר ויסגור כמו שסוגרין בית פתוח או תיבה פתוחה, אבל למ"ד זנב לא אתי שפיר כל כך לפיכך המשיך ופירש המקרא גם לדעתו, ור"ל מקום חתך: (כ) (נח"ס), ב"ר, (פ' י"ז י"א, וסנהדרין 97 ב"ט.) ופירש רש"י שלא יראה בחתיכה קודם גמר תיקונה, וקם מוכח שזה התירוף אליבא דמ"ד זנב, ולפיכך הקדים הרב לפרש ויסגור מקום החתך שהוא גם כן אליבא דמ"ד זנב, כדי ללמוד שזה התירוף גם כן אליבא, וכ"כ הרא"ס: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויפל ה' אלהים. ג' הכא ואידך ויפל עליו וימות. ויפל בקרב מחנהו. זה שדדז"ל באחד שהרג שוגג ואחד מזיד שהקדוש ברוך הוא מזמנ בפונדק אחד ועולה בסולם וכו' וזהו ויפל בקרב מחנהו שהקדוש ברוך הוא מזמנ במחנהו: ויסגור. ב' במסורה הכא ואידך ויסגור ה' בעדו, רמז לסגירת בשר שהיו אסורים בתשמיש המטה בתיבה כשסגר ה' בעדו אז ויסגור בשר: (בעל הטורים)

ספורנו ויפל ה' אלהים תרדמה על האדם. שלא יפחד ולא יצטער: ויקח אחת מצלעותיו. מפני שכבר צבר עפרו ובחר מבחר כל הראוי להיות חומר לצורתו החיונית לפיכך כאשר רצה לצור צורת הנקבה שהיא כמעט דומה אליו היה ראוי לקחת קצת חומר והוא אחת מצלעותיו: (ספורנו)

כלי יקר ויסגור בשר תחתנה. אמרו במדרש (בר"ר יז.ו.) שלא נמצא סמ"ך בתורה עד שנבראה האשה לפי שנברא השטן עמה. ויש ליתן טעם למה דווקא סמ"ך יותר מן ט' או נ' לפי שסמ"ך לשון סמיכה להורות כי מצד האשה צריך האדם לסמיכה כי ה' סומך ידו שלא יפול במצודתה כמ"ש (משלי יט.יד) ומה' אשה משכלת, וסומך ידו גם שלא יפול בידי יצרו הרע כארז"ל (קידושין ל:) אלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו. וסמיכה זו רמוזה בפסוק ויסגור בשר תחתנה, שהקב"ה סוגר בעדו שלא יכשל בה, מלשון ויסגור ה' בעדו דהיינו סגירה של הצלה. ומ"ש ויבן ה' את

הצלע. הזכיר לשון בנין להורות שאין צריך בזיווג זה כי אם לכדי שיהיה העולם בנוי ולא חרב כמ"ש (שם ל.ג.) ואבנה גם אנכי ממנה. שע"י הבנים נקרא האדם בנוי וכן בן נגזר מלשון בנין כמו שפירש"י לקמן ע"פ ויולד בן (שם ה.כח). (כלי יקר)

[כב] וַיְבַן יְהוָה אֱלֹהִים | אֶת-הַצֶּלַע אֲשֶׁר-לָקַח מִן-הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיְבַאֶה אֶל-הָאָדָם:

אונקלוס (אונקלוס) **ויבנא** יי אלהים ית עלעא דנסיב מן אדם לאיתתא ואיתה לות אדם:

יונתן (יונתן) **ויבנא** יי אלהים ית עלאה דנסב מן אדם לאיתתא ואיתה לות אדם: (תרגום)

רש"י **ויבן**. רחצה מלמטה וקצרה מלמעלה, לקבל הולד, כאורז של חטים שהוא רחב מלמטה וקצר מלמעלה, שלא יכביד משאו על קירותיו: **ויבן את הכלע לאשה**. להיות (ב) אשה, כמו ויעש אותו גדעון לאפוד (סופטים ה, כז), להיות אפוד: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דקשה לרש"י **ויבן את הכלע וגו'** לאשה, משמע שזנה את הכלע להאשה להיות לה לשום דבר, לכך מפרש להיות אשה, כלומר שזנה האשה מן הכלע, וכן ויעש אותו גדעון לאפוד, (סופטים ה' כ"ז) אין פירושו שתיקן אותו לכורך אפוד, אלא תקנו שהוא עלמו יהיה אפוד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויבן**. מהבנין הכבד גם מהבנין הקל כמו ויפן ויקץ: **ויבאה**. חשב בהקיצו בראותו אותה כי הובאה אליו כאשר הובאו הבהמות והכתוב דבר על מחשבתו. וכן והאנשים רדפו אחריהם. או נבנת' חוץ לגן ואחרי כן הובא' אליו וכאשר הסתכל ידע שנגזר' ממנו כי צלעו האחת עם בשר' איננ' והרגיש שבשר אחר הובא בו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויבאה**. כתיב חסר והיא עולה כ"ד שקשטה בכ"ד קשוטין והביאה לו. ויביאה ד' במסורה ויביאה אל האדם. ויביאה יצחק האהלה. ויביאה אל עיר דוד. וישקוד ה' על הרעה ויביאה. דקודם שנשא בת פרעה משל בעליונים וזהו דוגמת אדם הראשון שנטרד מן העליונים ע"י חוה וביצחק היה בהיפך כי היא היתה במקום שרה כן איתא במדרש: (בעל הטורים)

ספורנו **ויבן ה' אלהים את הצלע לאשה**. להיות לה צורת האיש וסגלותיו ושתהיה נבדלת ממנו בכלים גשמיים בלבד אשר בס יהיה הבדל ביניהם באפשרות השלמות ברב ובמעט: (ספורנו)

[כג] וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֶאת הַפֶּעַם עָצַם מְעַצְמִי וּבִשָּׂר מִבִּשְׂרִי לָזָאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי

אונקלוס וְאָמַר הָאָדָם הָדָא זְמַנָּא גְרַמָּא מְגַרְמֵי וּבְסָרָא מְבָסְרֵי לְדָא יִתְקַרֵי אֶתְתָּא אַרְי מְבַעְלָא נְסִיבָא דָא : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר אָדָם הָדָא זְמַנָּא וְלֹא תוּב תִּתְבָּרֵי אֶתְתָּא מִן גְּבַר הֵיכְמָא דְאֶתְבָּרֵי אֶתְּ דָּא מְנֵי גְרַמָּא מְגַרְמֵי וּבְשָׂרָא מְבָשְׂרֵי לְדָא חֲמֵי לְמִיקְרָא אֶתְּ אָרוּם מְגַבַּר אֶתְנִסְיַבַּת דָּא : (תרגום יונתן)

רש"י זֹאת הַפַּעַם. מַלְמַד (מ) שֶׁבָּח אִדָּם עַל כָּל זֵהֵמָה וַחֲיָה, וְלֹא נִתְקַרְרָה לַעֲתוּ עַד שֶׁבָּח עַל חוּה (יְצִמּוֹת סג.) : לְזֹאת יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ וּגו'. לְשׁוֹן נּוֹפֵל עַל לְשׁוֹן, מִכֵּאֵן שֶׁנִּזְכַּר הָעוֹלָם בְּלְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ (ב"ר יח, 7.) : (רש"י)

שפתי חכמים (מ) י"ג כן מלמד שבח אדם על כל זהמה וכו' ולא נתקרה כו', ואלע"ג ללאו בתשמיש מיירי, אין זה אללא רמוז, והעיקר מן האדם ידע את חוה אשתו נפיק, ועוד י"ל שהיה משיג בשכלו טבע כל זהמה וחיה, דאי לא היה יודע טבעם לא היה יודע לקרות להם שמות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֹּאמֶר. אִזּוֹ אָמַר. זֹאת הַפַּעַם. מִצָּאֵתִי עוֹזַר כִּנְגְדִי כְמוֹנִי כִּי מִמֶּנִּי הִיָּה. וְדַבַּר לִילִית דְּרַשׁ : לְזֹאת. בַּעֲבוּר זֹאת. וְכֵן אָמַרְתִּי לִי אַחִי הוּא : וְדַגְשׁוֹת שֵׁי"ן אִשָּׁה. תַּמּוּרַת הַיּוֹ"ד הֵנַח הַנַּעֲלָם שֶׁהוּא בְּאִישׁ וַיִּתְּכֵן שֶׁסִּבַּת דְּבוּר אִשָּׁה דְּגוּשׁ וְלֹא רַפָּה שֶׁלֹּא יִתְעַרֵב עִם אִשָּׁה שֶׁהוּא בַּעֲלִי כִּי פַעַם יַחֲסְרוּ הָרְאוֹת הַה"א. וְנִשִּׁים מִן אֲנוּשׁ וְאֲנִשִּׁים : וְטַעַם יִקְרָא. עַל שֵׁם : וְלֹא נִדְגַשׁ קוּ"ף לִקְחָה זֹאת לַהֲקַל עַל הַלְשׁוֹן. וְהוּא מִהַבְנִין הַכְּבֵד וְאִם לֹא נִמְצָא : וְטַעַם וְהָיוּ לְבָשָׂר אַחַד. כִּאִילוֹ הֵם. אוֹ שִׁידְמוּ כִּאֲשֶׁר הָיוּ וַיֵּשׁ אוֹמְרִים שִׁיּוֹלִידוּ אַחַר וְהוּא רַחוּק : (אבן עזרא)

בעל הטורים לְזֹאת. ב' במסורה הכא ואידך אף לזאת יחדר לבי. לומר שחווה היתה לחרדת אדם: (בעל הטורים)

ספורנו זֹאת. הַנִּקְכָּה הַזֹּאת : הַפַּעַם בַּפַּעַם הַזֹּאת הִיא עֵצָם מִעֲצָמֵי וּבָשָׂר מִבָּשָׂרֵי. שֶׁלֹּא תִהְיֶי כֵּן כָּל נִקְבַּת הָאָדָם לַעֲתִיד : לְזֹאת. לְכָל נִקְבַּת הָאָדָם לַעֲתִיד : יִקְרָא אִשָּׁה. אַע"פ שֶׁלֹּא תִהְיֶה חֵלֶק אִישׁ : כִּי מֵאִישׁ לּוֹקַחָה זֹאת. הָרֵאשׁוֹנָה לְכָל־ן : (ספורנו)

[כד] עַל-כֵּן יַעֲזֹב-אִישׁ אֶת-אָבִיו וְאֶת-אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשְׁתּוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד :

אונקלוס עַל כֵּן יִשְׁבּוּק גְּבַר בֵּית מִשְׁפָּכֵי אַבּוּהֵי וְאִמָּה וַיִּדְבֵּק בְּאֶתְתָּה וַיְהוֹן לְבָסְרָא חָד : (אונקלוס)

יונתן בְּגִין כֵּן יִשְׁבּוּק גְּבַר וּמִתְפָּרֵשׁ מִן בֵּית מִדְּמִכָּיָה דְאַבּוּהֵי וַדְאִימִיָּה וַיִּתְחַבֵּר בְּאִינְתִּיתָיָה וַיְהוֹן תְּרוּוִיָּהוֹן לְבִישָׂרָא חָד : (תרגום יונתן)

רש"י עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ. רוּחַ הַקֹּדֶשׁ (ס) אוֹמַרְתָּ כֵּן, לְאַסּוּר עַל זֵנִי נַח (ע) הָעֵרִוּת

(סנהדרין ז:): **לבשר אחד**. הולד נוצר על ידי שניהם, ושם נעשה (פ) **בשרם אחד** (ס) (רש"י):

שפתו חכמים (ס) ר"ל דאדם אינו יכול לומר כן, דהא לא היו לו אב ואם, וגם לא הוּו לו צנים בעת הזאת ולמה הולך לכך: (ע) ולאו אדלעיל מיניה קאי ויאמר האדם, דהא מהאי קרא נפקי עריות ודבק באשתו ולא באשת חבירו כו' (סנהדרין נ"ח.), כאילו אמר על כן יעזוב איש את אשת אביו ואת אמו, שלא יקמץ עמהם, (הרא"ש). ור"ת מאי נפקא מיניה בזה שרוח הקודש מלווה וכו', לאפוקי שלא תאמר בטבע הוא כן, דאם כן היה לו לומר עוזב ולא יעזוב, (מהרש"ל). (נח"י), ונ"ל תיבת על כן דהכי קאמר הואיל ועשיתי לו טובה כזאת וצניתי לו אשה על מנת כן עשיתי שיקיים איסור העריות, כמו שנאמר לישראל (שמות כ"ב) אשר הולאתיך מארץ מצרים, ופירושו על מנת כן הולאתיך שתיקיים המצות: (פ) **ב"ר** (פ' י"ח ד'), למעוטי בהמה וחיה שאינם נולדים מן האדם, (נח"י), ונ"ל דס"ל להרצ לזה הוא כמו נתינת טעם על איסור העריות, כדי שלא להרבות ממזרים, אע"פ שהביאה אסורה אפילו זילדה וזקנה שאינם ראויים להוליד, וגם עם הבהמה וחיה שאינם מתעברות מן האדם, מכל מקום יותר נראה וניכר האיסור כשמוליד ממזר, והוא מעוות שאינו יכול לתקן: (שפתו חכמים)

הרמב"ן על כן יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו וגו'. רוח הקדש אומרת כן לאסור העריות לבני נח והיו לבשר אחד הולד נוצר על ידי שניהם ושם נעשה בשרם אחד לשון רש"י ואין בזה טעם כי גם הבהמה והחיה יהיו לבשר אחד בולדותיהם והנכון בעיני כי הבהמה והחיה אין להם דבקות בנקבותיהן אבל יבא הזכר על איזה נקבה שימצא וילכו להם ומפני זה אמר הכתוב בעבור שנקבת האדם היתה עצם מעצמיו ובשר מבשרו ודבק בה והיתה בחיקו כבשרו ויחפוץ בה להיותה תמיד עמו וכאשר היה זה באדם הושם טבעו בתולדותיו להיות הזכרים מהם דבקים בנשותיהם עוזבים את אביהם ואת אמם ורואים את נשותיהן כאלו הן עמם לבשר אחד וכן כי אחינו בשרנו הוא (להלן לו כז) אל כל שאר בשרו (ויקרא יח ו) הקרובים במשפחה יקראו "שאר בשר" והנה יעזוב שאר אביו ואמו וקורבתם ויראה שאשתו קרובה לו מהם (הרמב"ן)

בעל הטורים והיו לבשר אחד. וסמיך ליה ויהיו שניהם ערומים רמז למה שאמרו הוא בבגדו והיא בבגדה יוציא ויתן כתובה: (בעל הטורים)

ספורנו על כן. מאחר שבזאת הראשונה כיון האל ית' שתהיה דומה לאיש כפי האפשר עד שיצר אותה מגויתו: יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו. ראוי שישתדל האדם לישא אשה הוגנת לו וראוי לידבק בו גם שיצטרך לעזוב את אביו ואת אמו כי לא יהיה דבוק אמתי בבלתי דומים אבל יהיה בדומים בלבד כי אז יכוננו לדעת אחד: והיו לבשר אחד. מכיון בכל הפעולות להשיג השלמות המכוון ביצירת האדם כאלו שניהם נמצא אחד בלבד: (ספורנו)

[כה] וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים הָאָדָם וְאִשְׁתּוֹ וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ:

אונקלוס וְהוּוּ תַרְוִיחוֹן עֲרִטִילְאִין אָדָם וְאִתְתָּהּ וְלֹא מִתְפַּלְמִין: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ תַרְוִיחוֹן חֲפִימִין אָדָם וְאִינְתָּתִיהָ וְלֹא אֲמַתִּינוּ בִּיקְרִיהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא יִתְבַּשְׁשׁוּ. שְׁלֹא הָיוּ יוֹדְעִים דֶּרֶךְ (פ) כְּנִיעוֹת לְהַבְחִין בֵּין טוֹב לְרַע, וְאִף עַל פִּי שְׁנֵיהֶם בּוֹ דַעַה לְקָרוֹת לוֹ שְׁמוֹת, לֹא נָתַן בּוֹ יָכַר הָרַע, עַד אֲכָלוּ מִן הָעֵץ וְנִכְנַס בּוֹ יָכַר הָרַע, וַיֵּדַע מַה בֵּין טוֹב לְרַע: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) וַיֵּלֶךְ, י"ל שְׁלֹא מִחֲמַת חֲסָרוֹן חֲכָמָה אֲלֵלָא מִחֲמַת שְׁלֹא הָיוּ כְרִיכִין לֵידַע דֶּרֶךְ כְּנִיעוֹת כֻּלָּל, כִּיּוֹן שְׁלֹא הָיָה לְהֵם יָכַר הָרַע: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עֲרוּמִי'. שֵׁם הַתָּאֵר וְכֵן בְּגַדֵי עֲרוּמִים תַּפְשִׁיט. וַיֵּשׁ אֹמְרִים כִּי גַם עֲרוֹם רָאָה רַעָה וְנִסְתַּר כְּמוֹהוּ. וְטַעְמוֹ שֶׁהָרוּחַ עֲרוֹם בְּלִי מַכְסֵי כַדְמוּי הָעֵין: **יתבששו**. מְבוּשֶׁת וְהִיא מֵהַשָּׁנִים שֵׁשׁ נַח נֶעֱלַם בִּינֵיהֶם וְהָאוֹת אַחֲרוֹן כְּפֹל. כְּמוֹ יִתְבוֹנוֹן וְנִקְמָץ הַשִּׁי"ן בַּעֲבוּר שֶׁהוּא סוּף פְּסוּק: (אבן עזרא)

אור החיים וַיְהִי שְׁנֵיהֶם עֲרוּמִים וְגו'. טַעַם הַדְּבַר לְהִיּוֹתָם מִקּוֹדֵם מוֹשַׁלְלִים מִבְּחִינַת הָרַע וְכַלְלוֹתָם קוֹדֵשׁ הָיוּ דוֹמוֹת בֵּהֶם פְּנִים שְׁלֵמָה כְּפְנִים שֶׁל מַעֲלָה, כִּי בְּחִינַת הָרַע שֶׁנִּדְבָקָה בְּאָדָם הִיא אֲשֶׁר תְּבַדִּיל בְּחֵלֶק שְׁלֵמָה בְּאָדָם כִּי שֵׁם קָנָה הָרַע מִקּוֹמוֹ וְזֶה לֶךְ הָאוֹת אוֹת בְּרִית קוֹדֵשׁ אֲשֶׁר תְּסוּבְּבֵהוּ הַקְּלִיפָה בַּעֲרֵלָה וְצוּה ה' לְכָרוֹת אוֹתָהּ הַנֶּךְ רוֹאֵה כִּי שֵׁם הַרְגִיעָה שִׂידָה. וְתִמְצָא כִּי כָל תְּאוּוֹת הַרְשָׁעִים הַנוֹאֲפִים תְּבַעַר בְּמִקּוֹם הַהוּא, וְגִזַּר ה' לְכַסּוֹת הַתִּיעוּב. וְתִמְצָא שֶׁאֲסָרוּ חַז"ל (נְדָה יג.) לְהַנִּיחַ יָדוֹ וְכוּ' וְאָמְרוּ (שֶׁבֶת ק"ח): יָד לְאִמָּה תִקְצָץ כִּי יִבְעִיר אֵשׁ זָרָה וְתִאֲכַלְהוּ אֵשׁ לֹא נוֹפֵחַ, וְזֶה לֹא הָיָה קוֹדֵם לָכֵן. וַיֵּשׁ לָנוּ לְבַחֹן הַדְּבַר מִמָּה שֶׁרָאִינוּ בְּאַבְרָהָם אֲבִינוֹ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם שֶׁאָמַר (בְּרֵאשִׁית כ"ד) לַעֲבַד שֵׁים נָא יָדְךָ וְגו'. הַטַּעַם אָמְרוּ רַז"ל (זוֹהַר) כִּי אֲבְרָהָם אֲבִינוֹ עָלֵינוּ הַשְּׁלוֹם לֹא הָיָה כָל כֵּךְ בְּהַשְׁוִיָּה עִם כָּל הַנְּבִרָאִים בְּבְחִינָה זֹאת כִּי הִרְחִיק הַתִּיעוּב וְהַגֵּם שֶׁלֹא הוֹרַחַק בְּהַחֲלֵט וְהַמִּיתָה מוֹכַחַת אֲבָל עַל כָּל פְּנִים לֹא הָיָה הַתִּיעוּב כָּל כֵּךְ וְבְרִית קוֹדֵשׁ שֶׁבְּבִשְׂרוֹ תִמָּה הִיתָה נִקְיָה הִיתָה. וְלִדְרֹךְ זֶה יִדְוִיֵּק הַכְּתוּב עַל נִכּוֹן אֹמְרוֹ וְלֹא יִתְבוּשְׁשׁוּ שֶׁהִיא לוֹ לֹמַר וְלֹא נִתְבִּישׁוּ, שֶׁנִּתְכוּוֹן לֹמַר שֶׁהֵם שֶׁהָיוּ עֲרוּמִים לֹא יִתְבוּשְׁשׁוּ פִירוּשׁ הַתּוֹרָה מִגְדַּת עֲלֵיהֶם שֶׁאֵין לָהֶם דְּבַר שִׁתְּבִישׁוּ מִמֶּנּוּ וְהַבֵּן. וְהַגִּיד הַכְּתוּב מִי גֵרַם בְּחִינַת הָעֲרוּהָ לְהַבְדִּיל בְּאָדָם חֲצִיו שֶׁל מַטָּה וְאָמַר וְהַנְּחַשׁ וְגו' וּמִזָּה נִתְגַּלְגְּלוּ הַדְּבָרִים וְכוּ': (אור החיים)

ספורנו עֲרוּמִים וְלֹא יִתְבוּשְׁשׁוּ. כִּי אִזּוֹ הָיוּ כָל פְּעוּלוֹתֵיהֶם וְכָל אִיבְרִיהֶם לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנֵם בְּלִבָּד לֹא לְהַשִּׁיג תַּעֲנוּגוֹת נַפְסוֹת כֻּלָּל בְּאוֹפֵן שֶׁהִיָּתִי פְּעוּלַת הַזִּיווּג אֲצֵלָם כְּפְעוּלַת הָאֲכִילָה וְהַשְׁתִּיָּה הַמְּסַפְקַת וּבִכֵּן הָיָה עֵינֵן אִיבְרִים הֵם אֲצֵלָם כְּמוֹ עֵינֵן הַפָּה וְהַפְּנִים וְהַיָּדִים אֲצֵלָנוּ: (ספורנו)

בראשית פרק-ג

[א] והנחש היה ערום מכל תינת השדה אשר עשה יהוה אלהים ויאמר אל-האשה אף כי-אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן:

אונקלוס וחנניא הוה חפיים מכל חנות ברא די עבד יי אלהים ואמר לאתתא בקושטא ארי אמר יי לא תיכלון מכל אילן גינתא: (אונקלוס)

יונתן וחנניא הוה חפיים לביש מכל חיות ברא דעבד יי אלהים ואמר לאתתא הקשטא דאמר יי אלהים לא תיכלון מכל אילן גיננתיא: (תרגום יונתן)

ה"י והנחש היה ערום. מה ענין זה לכאן, היה לו לסמוך ויעש לאדם ולאשתו (ק) כתנות עור וילביקם, אלא ללמדך מאיזו סבה קפץ הנחש עליהם, ראה אותם ערומים ועסוקים בתשמיש (ה) לעין כל, ונתאוה לה (ב"ר ית, ו): ערום מכל. לפי ערמתו וגדולתו (ז) היתה מפלתו, ערום מכל ארור מכל (ס"ט יט, א): אף כי אמר וגו'. שמא אמר לכם (ח) לא תאכלו מכל וגו', ואף על פי שראה אותם אוכלים (א) משאר פירות, הרבה עליה דברים, כדי שתשיבנו ויבא לדבר באותו העז: (ה"י)

שפתי חכמים (ה) כתב הרא"ם מנח ליה לומר שהכתנות הללו בתחלת בריאתן מיד נעשו מפני הננה והחוס עד שיקשה עליו ומה ענין זה לכאן וכו', דילמא לא נעשו הכתנות הללו אלא לאחר שחטאו ואכלו מן העץ, והכתנות הללו היה מפני הבושה שהיו ערומים ויהיו המקראות כסדרן וכו', וכריך לומר דהוכחתו מדכתיב (לקמן פ') ויקרא האדם שם אשתו חוה וגו', וסמוך ליה ויעש ה' אלהים וגו', ופרש"י (ס"ט) ויקרא האדם חזר לענין ראשון וכו', אם כן קריאת שם חוה קודם החטא היה, וסמוך ליה ויעש, שמע מינה דבתחלת בריאתן עשה להם הכתנות ולא אחר שחטאו מפני הבושה, ועוד י"ל מדכתיב בקרא (ס"ט כ"א) ויעש להם כתנות עור וילביקם דמשמע הקב"ה הלביקם, וכי מפני שחטאו הוכרח הקב"ה להלביקם, ולמה לא הלביקו את עצמם כמו שעשו להם חגורות מעצמם, והיה לו לכתוב ויעש להם כתנות עור ללבוק, אלא על כרחך בתחילת בריאתן עשאו מפני הקור והחוס, ועל מה שהקשה הרא"ם דאם מתחילת בריאתן אם כן איך היו ערומים בשעת תשמיש, י"ל דלמ"ד (ב"ר כ"ט) שפירש כתנות עור חלקים כלפורן מדובקין לעורן, אם כן היו ערומים, רק על העור היה מדובק כעין כפורן, אבל הכל בגלוי היה וגם אבר התשמיש וק"ל, ואפילו למ"ד שעשאו מאמר ארנבת והיו נעקים לו מפני הננה והחוס, כיון שבריאתן היה בתשמיש לדעת ר"א או בניסן לדעת ר"י, (כ"ה י"א), ובשני חדשים אלו אין בהם לא קור ולא חוס, ולא היו מלובקים בהם אלא ערומים היו בלי לבוק כי לא יתבוקשו ממה שהיו ערומים, כי לא אכלו עדיין מן העץ לידע בין טוב ובין רע, וכיוון שהיו ערומים והיו משמשין לעין כל נתאוה הנחש

וכו', ואין להקשות למה לקחו עלי תאנה ועשו להם חגורות, היה להם ללבוש הכתנות, אין הכי נמי אך ורק שבאחתו פעם לא היו מצויין אלכלם ולא ראו להיות עומדים ערומים אפילו רגע אחד, (נח"י), ומכל מקום נ"ל שבמחלוקת שנויה (פסחים 97 נ"ד). והכי איתא התם עשרה דברים נבראו בערב שבת בין השמשות וכו', ויש אומרים אף בגדיו של אדם הראשון, ואם כן ליש אומרים נבראו אחר החטא דאינהו סרחו בעסירית דהיינו קודם בין השמשות, ולת"ק דסבירא ליה דקודם בין השמשות נבראו, אפשר נמי דס"ל דנבראו קודם החטא: (ר) (אב"ח), וא"ת ותשמיש היכן רמיזא, י"ל שלא היה צריך לומר רק ויהיו שניהם ערומים, למה לו לומר האדם ואשתו, אלא הכונה מלכד שהיו ערומים היו מתיחדים כדרך איש ואשתו: (ז) דקשה לרש"י למה נאמר מכל וגו', אלא לפי ערמתו וכו', ר"ל מתוך שהיה ערום מכל, לכן היה ארוך מכל: (ח) שאי אפשר לפרש כל שכן מפני שהוא תחילת דיבור: (ט) כתב הרא"ש אע"ג שלא נודע מן הכתוב מוכרח הוא, דאם לא כן מה היו אוכלים, ואין זה ראייה דילמא היו אוכלין ממני עשבים וזרעוני גנה, ונראה דהוכחת רש"י דלא הוה ליה למימר אלא לא תאכלו מעץ הגן, כיון שראה אותם שאכלו עשבים וזרעונין, אם כן כל למה לי, אלא ודאי ראה אותם אוכלים פירות, אך שראה אותם אוכלין בסירוגין, ר"ל מהתאנים אכלו ומגפן לא אכלו ומאילן אחר שהיה עומד אכלו אכלו, ואז שאל אותם כיון שראה אותם מקאתם אכלו ומקאתם לא אכלו היה לו מקום שאלה אם זה הוא מקום בחירה בעלמא שאין טובים כשאר פירות, או מפני ציווי הש"י שצוה לכם לא תאכלו מכל עץ הגן רק ממקאתן, וק"ל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא והנחש. יש אומרים כי האש' הית' מבינה ויודעת ל' החיות. ויפרשו ויאמר הנחש ברמיז'. ואחרים אמרו שהוא שטן ואיך לא יראו סוף הפרש' כי איך ילך השטן על גחון ואיך יאכל עפר. ומה טעם לקללת הוא ישופך ראש. ורבים השתבשו לחקור למה היה קילל הנחש ואם הית' לו דעת שלמי. או ציוי שלא ישיא האש'. ויאמר רב סעדיה גאון אחר שהתברר לו שאין דבור ודעת כי אם באדם לבדו נצטרך לומר כי הנחש גם האתון לא דברו. רק מלאך דבר בשבילם. והשיב עליו רב שמואל בן חפני. והני קם רבי שלמי הספרדי בעל השירי השקולים וחכם גדול הי' והשיב על רב שמואל. והישר בעיני שהם הדברים כמשמעם והנחש הי' מדבר והיה הולך בקומי זקופי והשם דעת באדם שם בו. והני הפסוק העיד כי הי' ערום מכל חית השדי רק לא כאדם. ופירוש ערום חכם שיעשה דבריו בערמה ואל תתמה בעבור היות ערום אחרי ערומים והם שני טעמים. כי באלה הצחות בלשון כמו בלחי החמור חמור חמורתים וכן על שלשים עיירים ושלשים עיירים להם. ועוד אם המלאך דבר על פיו אין חטא לנחש. וזה המלאך לא יתכן להיות שלוחו של השם. ואין המלאך ממר' פי השם והשוואלים איך מצא הנחש את האשה אינני שאל': וטעם אף כי יורה כי דבר דברים אחרים ואמר בסוף ק"ו שאמר לכם לא תאכלו כל פרי עץ כלל לא הזכיר הנחש השם הנכבד והנורא כי לא ידעו. גם האשה הוסיפה על מצות השם ולא תגעו בו וכן הוסיף' אשת מנוח עד יום מותו: (אבן עזרא)

עוד נתתי לבי לתור הערמה אשר הערים בענין ולא ראיתי אלא דבר רשעות

: ממנו

נפלאות

וחכמה

אכן יתבאר הענין בהבין כוונת דבריו באומרו **אף כי אמר וגו'** שנראים דבריו כדברי הוללות אשר על כן קדם הכתוב להודיע כי הנחש היה ערום כדי להתבונן באמריו **שבהם** השיג להסית ולהדיח אשה יראת ה' :

והנה בסדר דבריו נתכוון לומר ג' עניינים ובהם השיג כוונתו. א', בא להודיע אותה ידיעה אחת כי כיון שלא השיגה לאכול מעץ הדעת יהיה הדבר בעיניה כאלו אינה אוכלת מכל עץ הגן, הכוונה בזה כי כולן כאין נגדו והיו כלא היו לגודל מעלתו וחשיבותו וכו', והוא אומר **אף כי אמר וגו'**, פירוש יהיה בעיניך כאלו נצטוית על הכל, נתכוון בזה להגדיל חשקה בו ולהבזות כל תאוותיה בכל עצי הגן. וזו היא המדה אשר מתנהג בה היצר הרע עם הנשמעים לו שיסיר מהם תאוות ההיתר וימאסנו בעיניהם ויגדיל בעיניהם תאוות האיסור עד אין כמוהו. ב', נתכוון סדר פיתוי אחר והוא כי מורה הוראה הוא לה, והוא על דרך אומרם ז"ל (בראשית יח) כי עץ הדעת הוא שנטע ה' תחלה בגן וממנו שתל כל האילנות שבגן, ולזה בא המסית ואמר שהגם שלא אסר ה' אלא עץ הדעת תתחייב לומר שאף כל שאר העצים שבגן אסר כי דן בהם דין הברכה, ותנן בפרק א' ממסכת ערלה הבריכה שנה אחר שנה מונה לה משנה שנפסק ע"כ. והכוונה בזה כי קודם שנפסק הגם שהם מושרשות בארץ אף על פי כן עיקר יניקתם מהאילן והיו כענפי האילן הזקן, וכן פירשו רמב"ם ור"ש. והוא שטען המסית באומרו **אף כי אמר וגו'** פירוש כי אם תקבל עליה לקיים דבר זה צריכה היא להיבדל מהכל לצד שכל עצי הגן עודנם יונקות מעץ הדעת, בטוענו, כי מוברכים הם ועדיין לא נפסקו כי זמן מועט היה מזמן שנטע ה' הגן לעת צוותו עליו. ג', נתכוון באומרו **אף וגו'**, להיות, כי חוה לא נצטוית מפי הבורא אלא מפי אדם וכמו שפירשנו במקומו לזה בא המסית ואמר לה הודעה אחת כי מצות ה' עליה היא שלא תאכל מכל עץ הגן כי הוא עד בדבר שכן צוה ה' עליה. וכוונת המסית במחשבות לענין זה לרעה, הא' תאמין דבריו ותאסור הכל ואז יכנס בטענת מניעת האפשריות ויש לו מבוא להכנס בו להסית. והב' נתכוון כדי שתהיה עדות אדם שצוה לה על עץ הדעת לבד עדות מוכחשת, והיא סברת בית שמאי בפרק ד' ממסכת עדיות, מי שהיו ב' כיתי עדים מעידות אותו אלו מעידות שנדר ב' ואלו מעידות שנדר ה' בית שמאי אומרים נחלקה העדות ואין כאן נזירות ובית הלל אומרים יש בכלל ה' ב', ע"כ. ובסנהדרין (לא). העמידו מחלוקת בית שמאי ובית הלל בכת אחת, פירוש, א' מהב' אמר ה' ואחד אמר ב' וכו'. ומעתה חשב המסית כיון שלא היו אלא ב', אדם אמר לא אסר אלא עץ הדעת, והמסית אמר הכל אסר, נחלקה העדות. ואחר שכתבתי זה מצאתי מאמר א' בתקוני הזוהר תיקון נ"ט שמסכים לפירושינו, שכתב וזה לשונו, וחויא בישא אעבר הכא על לא תענה ברעך עד שקר דסהיד שקרא שאמר אף כי אמר אלהים וגו' ע"כ. וזו היא מדתו לשקר ולהוליד בלבב אנוש אמונות ודעות כוזבות רחמנא ליצלן, ולפעמים יתכוון להפליג ולהגדיל עבירות בלב אדם וישוב לומר לו כי הוא מהנמנע במושג ואין לך ערום בעולם

וטעם שעשה ה' ככה, להיות שכל מחשבת ה' הוא לצד השגת טוב המופלא והוא תלוי בבחינת עבודה זו לזה הגדיל בחינת ערמתו ויכלתו ולפי הצער שיסבול אדם

ויאמר אל האשה וגו'. פירוש בציפצוף אשר ידברו בו הבעלי חיים בלתי מדברים, ואז היו מכירים כל ציפצופי וכו' ואפילו שיחת הדומם. כי כל מה שברא ה' יש לו כפי בחינתו דיבור לטעם אשר ישבח את קונו כאומרו (משלי טז) כל פעל ה' למענהו, וצא ולמד מפרקי שירה. ומצאנו לגדולי ישראל שהיו מכירים בכל צפצוף ושיחה כאומרם ז"ל (סוכה כח.) אמרו עליו על רבן יוחנן בן זכאי עליו השלום וכו' ומכל שכן אדם הראשון יציר כפיו יתברך: (אור החיים)

ספורנו והנחש. הוא שטן הוא יצר הרע רב החזק עם מעוט היותו נראה. כי אמנם יקרא הדבר בשם איזה דומה לו כמו שנקרא המלך אריה כאמרו עלה אריה מסכבו ויקרא האויבים המזיקים נחשים צפעונים אשר אין להם לחש כאמרו הנני משלח בכם נחשים צפעונים וכו'. ועל זה הדרך קרא בזה המקום את היצר הרע המחטיא נחש בהיותו דומה לנחש אשר תועלתו במציאות מעט מאד ונזקו רב עם מעוט הראותו. וכבר אמרו ז"ל שהיה סמאל רוכב עליו והוא שהכח המתאווה המחטיא יעשה זה באמצעו' הכח המדמי' המוכיל אליו דמיוני התענוגים החומרניים המטים מדרך השלמות המכוון מאת האל ית' כי אמנם הכח המתאו' עם דמיוני התענוגים המובילים אליו הם מצוים לכחות הגשמיו' הפועלו' ומחטיאים כונת ורצון האל ית' כשלא יתקומם עליהם הכח השכלי וימחה בהם כאמרם ז"ל עינא ולבא סרסורי דחטאה אשר על זה הזהיר באמרו ולא תתורו אחרי לבבכם ואחרי עיניכם: **היה ערום מכל חית השדה.** כי הכח הדמיוני המוביל תמונות התענוגים אל הכח המתאווה היה חזק בהם יותר ממה שהיה בשאר ב"ח כאמרם כל הגדול מתבירו יצרו גדול ממנו. ראמר אל האשה. כי שכלה החלוש התעצל מהתבונן ולא התקומם על הדמיון הכוזב וצייר אז כחה המדמה כי אמנם אף כי אמר אלהים. שאף עפ"י שאמר אלהים לא תאכלו מעץ הדעת פן תמותון מכל מקום לא יתאמת זה. ובכן אמר שכשהנחש והוא הדמיון התחיל לשום ספק כזה הנה האשה בשכלה החלוש אמר' מכל עץ הגן נאכל ואין לנו צורך להכנס בסכנת אכיל' עץ שהאל ית' אמר לנו שבאכלנו ממנו נמות. אמנם הדמיון התחזק ליחס קנאה ושקר ח"ו לאל ית' וצייר שאמר אותו הפרקי כדי שלא ישיגו בו התועלת להיות כאלהים ושלא יסבב מות כלל. ובכן אמר אל האשה:

כלי יקר אף כי אמר אלהים לא תאכלו מכל עץ הגן. יש בענין זה ספק גדול שאם האשה הוסיפה מדעתה ציווי לא תגעו הרי ידעה האמת שלא צוה ה' על הנגיעה ואם כן איך נתפתתה האשה לדברי הבל אלו לומר כשם שאין מיתה בנגיעה כך אין מיתה באכילה, לפום ריהטא נראה לפרש שהאשה לא שמעה הציווי מפי הגבורה כי אם מפי בעלה וז"ש (פסוק טז) ויצו ה' אלהים על האדם לאמר, אלא שיאמר גם לאשתו שאכילה זו מסוכנת כי מטעם זה נאמר על האדם ולא נאמר אל האדם אלא על, היינו על אודות שלא להביא את עצמו בסכנה. והאדם ראה בשכלו לעשות סייג ולהוסיף על הציווי לאסור לאשתו אף הנגיעה כדי שלא תבא לידי אכילה, וחווה סברה שאמר לה הכל מפי הגבורה על כן בא לה טעות זה כי מצא לו הנחש להטעותה. ובזה אין אנו צריכין לפרש"י שפירש שלכך לא בא הנחש אל אדם הראשון לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות כי בלאו הכי אין זה קושיא שהרי הנחש רצה להוכיח מן הנגיעה שאין מיתה באכילה. ועם אדם הראשון לא היה יכול להוכיח כלום כי אדם ידע האמת שלא צוה ה' על הנגיעה והוא הוסיף מדעתו.

ונראה לפרש עוד, שחווה היתה מסופקת אם כוונת הנחש לטובתם כדי שיהיו כאלהים יודעי טוב ורע. או שמא כוונתו כדי שימות אדם וישא הוא את חווה, ואמר לחווה לפי שנשים דעתן קלות להתפתות וידע שוודאי תתן לבעלה תחילה. על כן אמרה חווה בזאת יבחן דעת הנחש והוסיפה ציווי לא תגעו כדי שיהיה כל המשא ומתן ביניהם בנגיעה, כי בנגיעה אין סברא שתקדים את בעלה כמו באכילה וכאשר דחף הנחש את חווה באילן אז אמרה חווה עתה ידעתי כי הדין עם הנחש כי אם היתה כוונתו כדי שימות האדם אם כן למה דחף אותי ומה ירויח במיתתי אלא ודאי שכדבריו כן הוא להיות כאלהים ועל כן נתנה מקום לדבריו. ועיין למעלה פירוש יקר על סיפור הנחש עם חווה בפסוק עץ עושה פרי למינו. (כלי יקר)

וַתֹּאמֶר הָאִשָּׁה אֶל-הַנָּחָשׁ מִפְּרִי עֵץ-הַגֶּן נָאכַל:

אונקלוס וַאֲמַרְתָּ לְחַוְיָא מְפִירִי אֵילָן גִּינְתָא גֵיכּוּל: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַרְתָּ לְחַוְיָא מְשַׁאֲרִי פִירִי אֵילָן גִּינוּנִיתָא אֵית לָן רְשׁוֹ לְמִיכַל: (יונתן)

אור החיים **ותאמר האשה וגו'.** נתחכמה להשיב לכל הנשמע מדבריו כפי מה שפירשנו כי גי' טענות נתכוון לומר, והשיבתו, כנגד מה שנשמע בדבריו אי שהכל אסור, או לטענת שכל עצי הגן הם ענפי האילן ההוא מוברכים ועודנם יונקות מעץ הדעת, או לטענת שהוא העד ששמע כי הכל אסר הבורא, אמרה לא כן הוא מכל עץ הגן נאכל כי ה' שאסר עץ הדעת הוא התיר שאר אילנות ומה בכך אם הם מוברכות ממנו, בשלמא אם לא היה ה' מתיר בפירוש כל עצי הגן אז יש מקום לצדד כדברידך מה שאין כן אחר שה' התיר בפירוש כל עצי הגן מה מקום לנו לאסור דבר שהותר מפי הבורא. גם אין לשמוע לעדותו כי עדותו מוכחשת היא אצלה מדברי בעלה, ותועיל הכחשת העדויות לבל תאסור עצי הגן כי עדות מוחלקת היא אבל לא תועיל להכחיש כל העדות להתיר הכל כי בכלל כל שאומר הנחש ישנו לעץ הדעת וכדעת בית הלל:

וכנגד מה שנשמע מדבריו בהפלגת שבח האילן, אמרה אדרבה, לצד פחיתותו אסרו הבורא, והוא אומרו **פן תמותון** כי יש בו בחינת מות, והאלהים אמר לנו לא תאכלו וגו' פן תמותון. ולהשכילך במכוון יש לך לדעת כי כל אשר יצוה ה' עמו לא צוה ה' דבר לצד ההורמנא והנקמה אלא הכל לסיבת הרחקת הנזק והקרבת התועלת. והנך רואה כמה נטיעות נטע ה' וכמה עניינים מופלאים ברא בעולם והכל נתנו ליציר כפיו, והם דברי חווה שדנה כי לא מנעה ה' מעץ הדעת אם לא שהוא חלק המזיק, ויפה דנה והוא אומרה מכל עץ הגן נאכל, פירוש, הרי זה מגיד כי חפץ ה' להטיב לצד הרצון, ומזה אתה למד כי מה שמנענו מזה הוא לצד הרחקת הנזק. והוסיפה לומר **ולא תגעו בו** הגם שלא נאמר בדברי ה', חשבה כיון שהמניעה היא לצד שלא תסתכן מעתה כל מה שתוסיף להרחיק מבחינת המזיק כן ראוי לעשות. ואפשר כי האדם כשצוה לה על העץ בסדר זה אמר לה להגדלת ההרחקה כשתדע כי עץ זה הוא סם הממית תפליג בהרחקה:

עוד נתכוונה לומר לו יהיה שכדבריו כן הוא כי הוא המשובח מכל עצי הגן כי מה בכך אם האילן משובח הוא מכולן הרי האלהים אמר כי אם נאכל ממנו נתחייב מות ויש לנו לחוש לעצמנו. ואומרה ולא תגעו בו אפשר שחששה לשומן הפירות

ובנגיעה יהנה הגוף כאומרם (שבת פ"ו) מנין לסיכה שהיא וכו' והרי היא נהנית ממנו והיא בכלל אכילה כאומרם בש"ס (פסחים כא:) כל מקום שנאמר לא תאכלו וגו' אחד איסור אכילה וכו'. ומכוון הדברים כי הגם שיש בו מעלה רמה כדבריו ואין רומה לו הלא רגליו יורדות מות בזה הוא נשפל מכל עצי הגן:

ומעתה לא נשאר מקום לטעון עוד קום אכול, וממה נפשך מניעה זו שמנע ה' אותנו מעץ זה לא תמנע מחלוקה או לצד הרחקה מהנזק או לצד לקבל עלינו גזירת מלך ולשמוע בקולו כי זה מנימוסי המלוכה, ולשני הטעמים יש יראת מות בדבר, ועלינו להתרחק: (אור החיים)

[ג] וּמִפְּרִי הָעֵץ אֲשֶׁר בְּתוֹךְ-הַגֵּן אָמַר אֱלֹהִים לֹא תֹאכְלוּ מִמֶּנּוּ וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ בְּ-תַמְתוֹן:

אונקלוס וּמִפְּרִי אֵילָנָא דִּי בְּמַצִּיעוֹת גִּינְתָא אָמַר יְיָ לֹא תִיכְלוּן מִנְהּ וְלֹא תִקְרְבוּן בָּהּ דִּילְמָא תַּמּוּתוּן: (אונקלוס)

יונתן וּמִפְּרִי אֵילָנָא דְּבְּמַצִּיעוֹת גִּינּוּנִיתָא אָמַר יְיָ לֹא תִיכְלוּן מִנְיָה וְלֹא תִקְרְבוּן בִּיהּ דְּלְמָא תַּמּוּתוּן: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא תִגְעוּ בּוֹ. הוֹסִיפָה עַל הָאוֹר, לְפִיכֵךְ בָּאָה לְיַד גִּרְעוֹן, הוּא שְׁנֵאמַר אַל תּוֹסֵף עַל דְּבָרָיו (משלי ג, ה): (רש"י)

[ד] וַיֹּאמֶר הַנָּחֹשׁ אֶל-הָאִשָּׁה לֹא-מוֹת תַּמְתוֹן:

אונקלוס וַיֹּאמֶר חוֹנָא לְאִיתְתָּא לָא מוֹת תַּמּוּתוּן: (אונקלוס)

יונתן בִּיהּ הוּא שְׁעֵתָא אָמַר חוֹנָא דְּלְטוֹר עַל בְּרִיָּה וַאֲמַר לְאִתְתָּא לָא מְמַת תַּמּוּתוּן בְּרַם כָּל אוֹמְנָא סְנִי בְּרַם אוֹמְנוּתִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא מוֹת תַּמּוּתוּן. דַּחְפָּה עַד (ב) שְׁנַגְעָה בּוֹ, אָמַר לָהּ כִּסֵּם שְׂאִין מִיתָה בְּנִגְיעָה (ג) כִּד אִין מִיתָה בְּאִכִּילָהּ (ב"ר יט, ג): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דאם לא כן היאך האמינה לו צמה שאמר לא מות תמותון ולא עמדה להכחישו: (ג) ותימא והלא עדיין היתה יכולה למות שהרי היום גדול והקב"ה אמר (לעיל ב' י"ז) ציום אכלך ממנו מות תמות, עוד יש להקשות אם על הנגיעה ימותו כל שכן על האכילה דאי אפשר לאכילה בלא נגיעה, ואם כן למה ליה למימר לא תאכלו ממנו ולא תגעו בו, ונראה דהכי פירושן על האכילה ימותו, ועל הנגיעה יפלו בחולי מיד ואח"כ יהיה הולך ופוחת וימות ג"כ באותו יום, ואם כן כשראתה שלא חלתה על הנגיעה ודאי לא תמות עוד, ויש מקשים מאי ראייה הוא זה לנחש שדחף את האשה עד שנגעה בעץ ולא מתה הא באמת לא הוזהרו

אלא על אכילה ולא על הנגיעה והאשה עצמה למה לא יראה לנפשה כיון שהיא ידעה בעצמה שלא ליהוה הקסם כי אם על האכילה לבד, ועוד קשה מאי דעתה דאשה שהוסיפה על הציווי, וי"ל הציווי היה אל אדם ולא אל חוה, אך אדם ליהוה לחוה ובשעת ציווי לחוה הזהירה גם על הנגיעה, כי ידע נשים דעתן קלות, והיא היתה סבורה באמת שהקסם ליהוה גם על הנגיעה, ומה שפרש"י הוסיפה על הציווי, והא לפי מה שצויה לה אדם בקסם הקב"ה לא הוסיפה כלום, אעפ"כ לא היה לה להשיב לנחש יותר ממה ששאל ממנה, שהיא לא שאל אותה אלא על אכילה ולא על הנגיעה, ואם כן כשראתה האשה שלא מתה בנגיעה לפי סברתה וציווי מן בעלה אז לקחה גם מן הפרי ואכלה, ודוק. ויש מקשים עוד מה ראה הוא מן הנגיעה על האכילה, בשלמא הנגיעה היה באונס שהיא דחפה עד שנגעה, אבל האכילה יהיה ברצון, וי"ל דהאשה סברה שהעץ הוא כמו סם המות שכל מי שיאכל ממנו ימות כמו מי שיאכל מעץ החיים שהפרי עצמו הוא הנותן בו חיים, כך הפרי הזה הוא סם המות, ולכך אמרה לא תגעו בו כי הוא מושג בחוש שיס סם המות חריפים שאף בנגיעה ממית, וסברה האשה זה הפרי כן הוא, ומקום הכי דחף אותה הנחש ואמר כקסם שאין מיתה וכו', (מנצחתי): (שפתי חכמים)

אור החיים ויאמר הנחש וגו'. כפל לומר לא מות תמותון נתכוון לשלול ב' מיתות שרמזה היא בדבריה בין לצד שהעץ עצמו הוא הממית ויראה לאכול סם המות בין לצד היראה פן יפגענה ה' בדבר אמר לא מות תמותון לא מיתה טבעית לא מיתה שפטיית. ומעתה חלה הקושיא אם כן למה יצו ה' שלא לאכול וכמו שפירשתי בדברי חוה. לזה בא ונתן טעם חדש ושת בשמים פיו כי טעם שמנעם הוא לבל ישוו אליו כי ביום אכלכם וגו' יהיו כאלהים. והנה הרשע מצא מקום לומר כדברים האלה להיות שהוא קדם לבריאת אדם וחוה מצא מקום לומר שיודע דבר שלא ידעו הבאים אחריו. גם להיותו מושלל מכניסת גן עדן מצא מקום לומר שלא ניתן רשות ליכנס לגן אלא להם שאינם יודעים סוד הדבר ואסר להם העץ לא כן הוא לצד היותו יודע סוד הענין לא נתנו ה' ליכנס שם. ומעתה לפי הדברים ההם אחר שיאכלו אין פחד אלהים כי יהיו כמותו ולא ישלוט בהם להמיתם, ובזה נעץ ציפורן עבודה זרה. והלא לך לדעת כי עבודה זרה דנים בה גם על המחשבה (קידושין מ):

עוד ירצה באומרו לא מות תמותון, לפי דבריהם ז"ל (ב"ר פ"ט) שדחפה והוכיח שלא מתה בנגיעה, לזה כפל הרשע לומר כשם שלא מתה בנגיעה שאמרה, גם לא תמות באכילה. והנה הוכחה זו ישנה לאי מהב' טעמים שאמרה האשה כמו שפירשתי למעלה שהמיחוש הוא שהעץ מצד עצמו ממית ישנה להבחנה זו שאם העץ ממית בנגיעה הרי נגעה ולא מתה, אבל למה שנתכונה לומר גם כן כי יראה היא מאלהים המצווה אותה פן יפגענה אין הוכחה ממה שלא מתה בנגיעה כי עדיין ישנה בעונש אשר גזר עליה, וחוזרים אנו לטעם שפירשנו למעלה:

ואם תאמר למה יברא ה' בריה רעה כזו לתקלה, דע כי בריה זו כל מה שהפליא ה' בגודל בחינתה כן גודל בחינת השגת הנפש בעולם העליון כי לפי התעצמות הצריך לאדם לנצחון כן יטול שכרו כמאמרם ז"ל (אבות פ"ה) לפום צערא אגרא

ואם היה מגביל שיעור כח המסית בשיעור מועט אין מקום לרוצה להשיג השגה גדולה להשיגה כי אין השגה זולת אמצעות נצחון המסית. וצא ולמד מהאמור בספר זוה"ק (תרומה קסג.) במשל בן מלך אשר ציוהו אביו לבל קרוב להזונה ואת הזונה צוה להסיתו לבחון בן יכבד אב יעוין שם. ומעתה הפליא ה' להתחסד עם אוהביו להכין להם דבר שבאמצעותו ישיגו עלות במעלות חיים הנצחיים, אשרי העם שככה לו: (אור החיים)

ספורנו לא מות תמותון כי יודע אלהים כי ביום אכלכם ממנו ונפקחו עיניכם. לא אסר אותו הפרי מפני חשש מיתה כלל אלא מפני שהוא יודע שתשיגו באכילתו תוספת ידיע' וכה תהיו כאלהים שלמים במדע: (ספורנו)

ה' כִּי יִדְעַ אֱלֹהִים לִי בְיוֹם אֲכַלְכֶם מִמֶּנּוּ וְנִפְקְחוּ עֵינֵיכֶם וְהִיִּיתֶם כְּאֱלֹהִים יִדְעִי טוֹב

אונקלוס אַרִי גְלִי קָדָם יִי אַרִי בְיוֹמָא דְתִיכְלוֹן מִנְהּ וְיִתְפַתְחוּ עֵינֵיכוֹן וְתִהוּן כְּרַבְרָבִין חֲכִימִין בֵּין טַב לְבִישׁ: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם גְּלִי קָדָם יִי אַרוֹם בְּיוֹמָא דְתִיכְלוֹן מִנְיָה וְתִהוּן כְּמִלְאָכִין רַבְרָבִין דְחֲכָמִין לְמַנְדַע בֵּין טַב לְבִישׁ: (תרגום יונתן)

רש"י כי יודע. כל אומן שונא את בני אומנותו, מן העץ אכל (ד) וזרע את העולם (ס, .7): והייתם כאלהים. יורכי עולמות: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) לקסה לרש"י אדרבא היה לו להקב"ה להאכילה כדי שיהיו חכמים ויודעים טוב ורע, ומתוך כל אומן שונא בני אומנותו (ב"ר ל"ב ב'): (שפתי חכמים)

אבן עזרא והייתם כאלהים. כמלאכים: (אבן עזרא)

ו' וְתָרָא הָאִשָּׁה כִּי טוֹב הָעֵץ לְמַאֲכָל וְכִי תֵאָוֶה-הוּא לְעֵינַיִם וְנִחְמַד הָעֵץ לְהַשְׁטִיל וְתִקַּח מִפְרִיו וְתֹאכַל וְתִתֵּן גַּם-לְאִשָּׁה עִמָּה וַיֹּאכַל:

אונקלוס וְחִזַּת אֶתְתָא אַרִי טַב אֵילָן לְמִיכָל וְאַרִי אַסִּי הוּא לְעֵינִין וּמְרַגַּג אֵילָנָא לְאַסְתַּפְלָא בַּהּ וְנִסִּיבַת מֵאַבְּהָ וְאַכְלַת וְיִהְיֶבֶת אַף לְבַעֲלָהָ עִמָּהּ וְאַכְלַת: (אונקלוס)

יונתן וְחִמַּת אֶתְתָא נִת סְמָאֵל מְלָאָד מוֹתָא וְדַחִילַת וְיִדְעַת אַרוֹם טַב אֵילָנָא לְמִיכָל וְאַרוֹם אַסוּ הוּא לְנִהוּרָא דְעֵינִין וּמְרַגַּג אֵילָנָא לְאַיִסְתַּפְלָא בַּיָּה וְנִסִּיבַת מֵאַיִבִּיָּה וְאַכְלַת וְיִהְיֶבֶת אַף לְבַעֲלָהָ עִמָּהּ וְאַכְלַת: (תרגום יונתן)

רש"י ותרע האשה. ראתה דבריו של נחש (ס) (ה) והנאו לה והאמינתו: כי טוב העץ. להיות (ו) כאלהים: וכי תאוה הוא לעינים. כמו שאמר לה ונפקחו עיניכם: ונחמד להשכיל. כמו שאמר לה יודעי טוב ורע: ותתן גם לאישה. שלא תמות היא

ויחיה הוא (ז) וישא אחרת: גס. לרבות בהמה (ח) ויחיה: (קפ"ו)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י מה ראתה עכשיו שלא ראתה מקודם לכן, דהא לא אכלה עדיין מן העץ, לכן פירש ותרא פירוש ותתזונן: (ו) וא"ת למה לא מפרש רש"י כסדר שאמר לה הנחש ונפקחו עיניכם בתחילה ואח"כ להיות כאלהים. וי"ל לפי שכתב אח"כ בהדיא וכי תאווה היא לעינים, דהיינו ונפקחו עיניכם, ונחמד להשכיח, דהיינו מה שאמר לה יודעי טוב ורע, לכך צריך לומר דמה שכתב כי טוב העץ למאכל היינו מה שאמר לה הנחש להיות כאלהים: (ז) הוכחתו מדכתיב עמה: (ח) דאם לא כן למה נקנסה עליהם מיתה, אצל לא היתה כוונתה שימותו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ותרא האש'. בלבה: **ונחמד העץ**. בעבור שתשכיל ותפקחי עיני: וטעם עמה. שיחד אכלוהו וגלתי לו סוד הנחש. והנה לא היה אדם שוגג על כן נענש. ורבים אמרו כי עץ הדעת עץ תאני בעבור שמצאו ויתפרו עלה תאני. ואלו היי כן היי הכתוב אומר ויתפרו עלה עץ הדעת. גם רבים אמרו שחטה היה. והנכון בעיני ששני עצים הם בתוך גן עדן ואינם במקום אחר על כל פני האדמי. והאחד עץ הדעת והוא יוליד תאות המשגל ועל כן כסו האדם ואשתו ערותם. ופיי ויתפרו ידוע וכן שק תפרתי עלי גלדי. והמבקשים מחט מהבילים. כי בעץ דק יעשו צרכם. וכאשר אכל אדם מעץ הדעי ידע את אשתו. וזאת הידיעה כנוי למשגל. ובעבור עץ הדעת נקרא כן. גם הנער כאשר ידע הטוב והרע אז יחל לתאות המשגל: ועץ החיים. שיוסיף חיים ויחי האדם שנים רבות. ואין מלת לעולם עד עולם ועד. והנה כן ועבדו לעולם. וישב שם עד עולם. ורבים אחרים. ומפרשים אמרו בפסוק כי ביום אכלך ממנו מות תמות כי לא נברא על מתכונת שימות רק כאשר חטא נגזר עליו המות. ורבי ישאלו מה חטאו זרעו ואלה דברי רוח כי רוח אי לאדם ולבהמי שבה יחי וירגיש בעולם הזה וכמות זה כן מות זה מלבד החלק העליון שיש לאדם מותר מן הבהמי. וכבר הביא אחד מרופאי יון ראיות גמורות שלא יתכן שלא יהי לחיי האדם קצב: (אבן עזרא)

הרמב"ן **כי טוב העץ למאכל**. היתה סבורה כי הוא מר וסם המות ולכן יזהירנו ממנו ועתה ראתה כי הוא מאכל טוב ומתוק וכי תאווה הוא לעינים שבו יתאוה ויתור אחרי עיניו ונחמד העץ להשכיל כי בו ישכיל לחמוד ונתנה התאוה לעינים והחמדה בשכל והכלל כי בו ירצה ויחפוץ בדבר או בהפכו (הרמב"ן)

בעל הטורים **לעינים**. ד' במסורה הכא ואידך כי האדם יראה לעינים. ומתוק האור טוב לעינים. וכעשן לעינים. האדם יראה לעינים ע"כ לפי ראותו מתוק וטוב לעינים אבל אחריתו כעשן לעינים שגרמו מיתה לכל: (בעל הטורים)

אור החיים **ותרא האשה כי טוב וגו'**. קשה איך יוצדק להכיר הרגשת המאכל על ידי ראייה. עוד קשה למה הקדים הרגשת הפה להרגשת העין הלא העין תרגיש בראות קודם שתבחין חוש הטועם, ואם כן קודם שאכלה קדם ידיעת תאוה לעינים ומהראוי להקדים לומר כי תאוה לעינים. עוד מנין ידעה שישנו בהשכל. ואם על הצדקת דברי נחש הוא אומר לא היה לו לומר ותרא האשה על דבר שלא ראתה. עוד למה האריך לומר ב' תיבות נותרות תיבת הוא ותיבת העץ שניה

בכתוב. עוד למה אמר תיבת העץ בחלוקה ג' ולא בחלוקה ב':

אכן הכתוב יגיד אופן מצודתה של האשה ואיך נתרצית לשמוע למסית. והנה תמצא בסדר דבריה הראשונים אל הנחש דקדקה לומר ומפרי העץ אשר בתוך הגן, הרי זה מגדת דעתה וידיעתה כי לא נאסר לה אלא הפרי עצמו אבל העץ של האילן וענפיו ועליו לא נאסרו. וסברא זו נוכל לומר בה שנולדה לה מא' משני דרכים. או שהאדם בצוותו צוה לה בנוסח זה, או שהגם שאמר סתם עץ הדעת וגוי' חשבה בדעתה כי לא יצו האל אלא על הפרי כי העץ אין בו ממש ולא תבא עליו המצוה. וכבר הקדמנו מאמרי קדמונינו (בי"ר פט"ו) כי כל עצי הגן לא היה טעם בעץ זולת עץ הדעת שהיה טעם עצו וטעם פריו שוה. וכאן מודיענו הכתוב כי בדבר המסית לחוה בחנה חוה ושלחה ידה ואכלה מהעץ לא מהפרי, כי חושבת שאין איסור בדבר לאחד משני הטעמים שכתבנו, ולא חששה לנגיעה כי לא נאסרה הנגיעה אלא בפרי עצמו ולא באילן. או אפשר ששללה בדעתה איסור הנגיעה לפי דבריהם ז"ל (שם פי"ט) שאמרו שדחפה ונגעה ולא מתה החליטה איסור הנגיעה כיון שלא בא בפירוש בדברי ה'. **ותרא האשה כי טוב העץ פירוש** גוף האילן וענפיו ראתה בהם מדה משונה מכל אילני השדה זו הבחנה ראשונה. ולהיות שטעמה שינוי בעץ נתנה דעתה להסתכל במראית הפרי מה שלא הסתכלה מקודם כשהחליטה בדעתה אכילתו כשראתה השינוי נתנה דעתה וראתה הפרי כי תאוה הוא לעינים, והוא שדקדק הכתוב באומרו **וכי תאוה הוא לעינים**, דקדק לומר תיבת הוא חוזר אל הפרי שאם חוזר אל העץ לא היה צריך לומר הוא אלא וכי תאוה לעינים ומובן שחוזר אל העץ כמו שדקדקנו למעלה. וכשהודיע הבחנת ההשכלה אמר ונחמד העץ להשכיל דקדק לומר העץ להיות כי לא היה בו מאמר הסמוך כי מאמר הסמוך מדבר בפרי ולא נאמר בו אלא הבחנה הניכרת בלא טעימה וחלוקה זו של ההשכלה אינה נבחנת בחוש הראיה אלא באמצעות האכילה לזה דקדק הכתוב לומר **ונחמד העץ פירוש שאכלה להשכיל** שהרגישה בו ההשכלה. ובזה נתאמתו בעיניה דברי השטן שאמר לה טעם שהבדילם ה' מאכילתו הוא לבל יהיו שוים אליו **ותקח מפריו ותאכל** דקדק לומר מפריו כי מעצו כבר אכלה קודם. ובזה נתיישבו כל הכתובים וכל הדקדוקים שדקדקנו על נכון. גם טעם לפעמים מזכיר עץ ולפעמים פרי. וטעם שנתנה לבעלה הוא לצד חיבתו כדי שגם הוא יהיה לאלהים וגוי':

וראיתי לתת טוב טעם כי אין כל כך אשמה על חוה כי לא חשבה שיש בריה בעולם שבראה ה' להבחין בה אהבת ברואיו שהוא הנחש שנתלבש בו השטן ואם היתה יודעת זה היתה חוששת לו ולא היתה נותנת אוזן לשמוע דבריו כאשר עושים הן היום אנשים צדיקים שאינם מטים אוזן לפיתוייו הגם כי ירבה חלק לשונו והפלגת חשק מעדני מטעמי איסורו וזה הוא לצד שהכירו כי הוא און ומרמה יורד ומסטיין עולה ומקטרג, והיא האשה העניה לא עלה בדעתה כי ישנה לבריה זו בעולם לנסותה, ונוסף כי הרגישה בטעימת העץ לצד היותו מותר לפי סברתה וראתה כי משונה הוא לשבח ובהצטרפות דעתה שקלה מאדם, אבל אם היתה יודעת כידיעתינו כי ברא ה' שטן לנסות ידידיו או אם היה לה טעימת העץ באיסור ולא היתה טועמת לא היתה שולחת ידה לאכול:

עוד נראה לתת טעם לחוה שמיהרה לעבור פי ה' שהוא לצד שחשבה שקבלת מצות זו היה בטעות שלא חשבה שכל כך היה העץ ההוא חשוב כשקבלה עליה המצוה. ותמצא כי בנתינת התורה כמה בריתות כרת ה' על התורה עם ישראל הרי זה מגיד כי הוא דבר צורך ולא תספיק המצוה שיכול לחזור בו. ותמצא עוד שאמרו ז"ל (שבת פח.) שקיימו בימי מרדכי מה שכבר קבלו לצד שהיתה

השבועה הראשונה באונס שכפה עליהם ההר כגיגית הרי זה מגיד כי צורך בשבועה. ומעתה חוה שלא נשבעה אין עליה חובה. והגם שקבלה ואמירתה לגבוה במקום נדר הוא עם כל זה היא קבלה בטעות. והנה לפניך מה שאמרו ז"ל במסכת נדרים פ"ט (סו.) וזה לשונם קונם יין שאיני טועם שהיין רע למעיים אמרו לו והלא המיושן יפה למעיים הותר וכו' בכל היין וכו' ע"כ. והוא עצמו מציאות שלפנינו שהגם שקבלה עליה הדבר כיון שראתה מה שלא היה בדעתה בעת הקבלה כאומרו ותרא האשה כי טוב העץ וגו':

ומעתה נגלה לנו כי ב' סיבות סבבו מכשול האשה הא' הוא בחושבה שלא נאסר להם אלא הפרי ולא העץ אשר לצד זה שלחה ידה וטעמה העץ ונתקיימו לה דברי הנחש, והב' שלא ידעה בשעת הציווי כי העץ הוא מחכים אוכליו שאם היתה יודעת בתחילת המצוה שעל מנת כן הבורא מצוה לה לא היה נשאר מקום למסית אחר שקבלה עליה שלא לאכול אחר שידעה מעלתו:

והנה האדון ה' צבאות ידע מה בחשוכא הוא הנחש שעתיד לבוא בטענות אלו ובכסף נבחר לשון צדיק שלל ב' דברים אלו באומרו (ב' י"ז) ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל ממנו, הרי שדקדק לומר ומעץ לאסור אפילו העץ, והודיע גם כן כי הוא מחכים ויש בו דעת הבחנת טוב וכו', ועל מנת כן גזר אומר לבל יאכלו אפילו מהעץ. ובזה אין מקום למסית להסית, אלא שהאדם לא אמר הדברים ככתבן להאשה כמובן מתוך דבריה, כמו שדקדקנו ממה שאמרה לנחש שהאיסור הוא בפרי ולא דקדקה לומר עץ הדעת, גם מאומרו ותרא האשה וגו' ונחמד העץ להשכיל הרי זה מגיד כי לא היתה לה ידיעה מתחילה. וטעם האדם שלא אמר לה לחוה, לא רצה להודיעה כי יש בו מעלה זו שמחכים אוכליו כדי שלא להגדיל בלבה תאותו ולא ידע כי האויב בחדר. גם לא חש לומר לה איסור העץ בחושבו כי אין טעם בעץ לצוותה עליו. והגם שאמר לו ה' ומעץ הדעת, חשב שאין דבר זה בדיוק והכוונה היא על מה שבעץ שהוא הפרי, כי העץ כבר השיג משאר אילנות כי אין בו טעם ולא תבא עליו הצואה. ושגגה זו נולדה משגגת האדמה אשר שינתה עץ הדעת משאר עצי הגן ועיין מה שפירשנו במקומו (א' י"ב) ולזה לקו חוה והאדם והאדמה כי כלם שגו ושל חוה גדול מכלן: (אור החיים)

ספורנו **ותרא האשה כי טוב העץ למאכל.** הכירה שהיה ערב למאכל בשביל טבע המקום ואוירו וריח הפרי: **ונחמד העץ להשכיל.** שכבר אמר האל ית' שהוא עץ הדעת: **גם לאישה עמה.** נפתה לבו לדבריה מפני שהיה אישה ובשביל היותו עמה: (ספורנו)

כלי יקר **וכי תאווה הוא לעינים.** כי בכל חטא יש ליצר טוב ויכוח עם היצר הרע כי היצר טוב מבטיחו שכר הרוחני לעה"ב והיצר הרע משיב עליו וטוען כי טוב לילך אחר התאוות המחושבות לעין הרואה, כי תאוות העה"ז נראין לעין כל, מלילך אחר חמדות העה"ב אשר עין לא ראתה, לכך נאמר ותרא האשה ראתה דברי הנחש וישרו בעיניה טענותיו כי טוב העץ למאכל וכי תאווה הוא לעינים שתאוות העה"ז נראין עין בעין לאפוקי חמדות העה"ב עין לא ראתה והרוצה לשקר ירחיק עיניו (הרא"ש) שבועות (י"ג).

ותתן גם לאישה עמה. מלת עמה. פירשו המפרשים כדי שיהיה עמה תמיד ולא ישא אחרת כשתמות היא. ויכול להיות שנתנה לו בהיותו עמה ממש כי אז לחצה אותו כדרך שנאמר בשמשון (שופטים טו. טז) ותאלצהו. כי בזמן אחר אולי לא היה שומע לה לעבור את פי ה', וע"ז אמר בהתנצלותו האשה אשר נתת עמדי. בשעה

שהיתה עמדי ממש נצחה אותי, כי לפי פשוטו אין טעם להתנצלות זה. ומה שטען היא נתנה לי מן העץ אולי כיון לומר דרך התנצלות מאחר שלא נאמר בציווי מפרי עץ הדעת לא תאכל. ונאמר מעץ הדעת לא תאכל הייתי סבור שהכונה שאין אני רשאי לתלוש הפרי מן העץ אבל אם הוא כבר תלוש ועומד, חשבתי שמותר לי לאכלו, ועתה היא נתנה לי מן העץ ולא אני לקחתיו מן העץ.

ויש אומרים, שאמר מאחר שנתת האשה עמדי לבשל ולהכין כל צרכי הבית חשבתי שחזקתה שאינה מאכלת אותי דבר איסור על כן חשבתי שפרי זה מעץ אחר. (כלי יקר)

11 ותִּפְקְחָנָה עֵינֵי שְׁנֵיהֶם וַיִּדְעוּ כִּי עִירַמְם הֵם וַיִּתְּפְרוּ עָלֶיהָ וַיַּעֲשׂוּ לָהֶם חֲגֻלָּת:

אונקלוס וַאֲתַנְתְּחָא עֵינֵי תַרְוִיחֹן וַיִּדְעוּ אַרִי עֲרִטִילָאִין אִינוּן וַחֲטִיטוּ לְהוֹן טַרְפֵי תַאֲנִין וַעֲבָדוּ לְהוֹן זָרְזִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַנְתְּרֹן עֵינֵי תַרְוִיחֹן וַיִּדְעוּ אַרוּם עֲרִטִילָאִין אִינוּן דְאִיתְעַרְטְלוּ מִן לְבוּשׁ טוּפְרָא דְאִיתְבְּרִיאוּ בֵיהּ וַהוּוּ חֲמִינִין בְּהַתְתַּהוֹן וַחֲטִיטוּ לְהוֹן מְטַרְפֵי תַנִּין וַעֲבָדוּ לְהוֹן קְמוּרִין: (תרגום יונתן)

רש"י ותפקחנה וגו'. לענין החכמה (ט) דבר הכתוב, ולא לענין ראייה ממש, וסוף המקרא מוכיח: וידעו כי עירומים הם. אף הסומא יודע כשהוא ערום, אלא מהו וידעו כי עירומים הם, מלוא אחת היתה זידם ונתערטלו הימנה (ב"ר יט, ו): עלה תאנה. הוא העץ שאכלו (י) ממנו, בדבר שנתקלקלו בו נתקנו (סנהדרין ע:), אבל שאר העצים מנעום מליטול עליהם. ומפני מה לא נתפרסם העץ, (פ) שאין הקב"ה חפץ להונות צריה, שלא יכלימוהו ויאמרו זה שלקה העולם על ידו. (מד"ק רבי תנחומא וירא פי"ד): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) כלומר לענין החכמה של ידיעה נאמר שנודע להם עכשיו מה שאבדו, ר"ל היא מצות ומעץ הדעת וגו', (נח"י), ונ"ל דלענין החכמה של דעת טוב ורע הכתוב מדבר, וכמו שכתב הרב לעיל, ואע"פ שנתנה בו דעה לקרוא שמות, לא ניתן בו יאה"ר עד אכלו מן העץ, ומה שכתב וסוף המקרא מוכיח, היינו שלא אמר הכתוב ויראו כי ערומים הם אלא וידעו שמע מינה שנתחדש בהם ידיעה וגו': (י) הוכחתו דהיה לו לומר ויתפרו עלים ויעשו להם חגורות, ותו קשה לרש"י ולמה לקח אדם העליון מן אותו העץ שחטא בו ולא מן האחרים כדי שלא יבינו בחטאו, וכדלחמרינן (ברכות ל"ד): חציף עלי מאן דמפרסם חטאו, ומשני אבל שאר עצים וכו': (פ) בפירוש ולמה לי הרמזים וק"ל: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ותפקחנה עיני שניהם. לענין החכמה דבר הכתוב ולא לענין ראייה ממש

וסופו מוכיח וידעו כי ערומים הם כלשון רש"י וכן גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך (תהלים) קיט (יח) (הרמב"ן)

אור החיים ותפקחנה עיני וגו'. לפי מה שפירשנו בפסוק (ב' כ"ה) ויהיו שניהם ערומים שהעון יוליד הרגשת הערוה אשר מצדה יוליד בושת הערום, הוא הדבר שאמר הכתוב ותפקחנה וגו' וכל אחד נתבייש מחברו. עוד ירמוז באומרו ותפקחנה על דרך אומרם ז"ל (סוטה ג.) אין אדם עובר עבירה אלא אם כן נסתתמו עיני שכלו, והוא שמיחס הכתוב הסמאון לרשעים כאומרו (ישעי' מב) והעורים הביטו לראות, והוא שהודיע הכתוב כאן באומרו ותפקחנה, פירוש שאחר שעברו העבירה ועבר המסית המכונה במדת חשך שמחשיך עיני האדם תכף ומיד נפקחו עיניהם והרגישו כי ערומים הם פירוש שנפשטו מזהרא דקדושה. וכן יקרה לכל רשע שבגמר מעשה הרע ירגיש כי התעיב ויכלם במעשיו ויאירו עיני שכלו. ולדברי רז"ל (פדר"א פי"ד) שאמרו וזה לשונם לבושו של אדם הראשון עור ציפורן וענן כבוד מכסה עליו יתיישב הכתוב על נכון אומרו כי ערומים הם ממלבוש שהיה עליהם: (אור החיים)

ספורנו ותפקחנה עיני שניהם. נתנו לב אל כל ערב ותענוג אע"פ שיזיק כי שימת לב וההשגחה כדבר תקרא פקיחת עין כאמרו אף על זה פקחת עיניך: וידעו כי ערומים הם. ידעו שראוי לכסות מקום הערוה בהיות מעתה רוב פעולתו מכוונת לתענוג מאוס ומזיק: (ספורנו)

[ח] וישמעו את-קול יהוה אלהים מתהלך בגן לרוח היום ויתחבא האדם ואשתו מפני יהוה אלהים בתוך עץ הגן:

אונקלוס ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים מהלך בגינתא למנח יומא ואיטמר אדם ואתתה מן קדם יי אלהים בגו אילן גינתא: (אונקלוס)

יונתן ושמעו ית קל מימרא דיי אלהים מטייל בגינוניתא למנח יומא מטייל בגינתא לתוקפא דיומא ואיטמר אדם ואתתיה מן קדם יי אלהים במציעו אילוני גינוניתא: (תרגום יונתן)

רש"י וישמעו. יש מדרשי אגדה רבים, וכבר סדרום רבותינו על מכונם צבראשית רבה ובשאר מדרשות, ואני לא באתי אלא לפשוטו של מקרא, ולאגדה המישבת דברי המקרא דבר דבור על אופניו: וישמעו. מה שמעו, את קול הקב"ה שהיה (ב) מתהלך בגן: לרוח היום. לאותו רוח שהשמע ברא משם (ס"א לשם ודוק כי כן עיקר), וזו היא מערבית, שלפנות ערב חמה במערב והמה סרחו בעשירית (סנהדרין (רש"י):

שפתי חכמים (ב) הוסיף מלת היה, כי בזולת זה תורה על הזמן ההוא, והוסיף ש"ן ואמר שהיה שמלת מתהלך חסרה ש"ן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישמעו. מתהלך בגן. קול השם. וזה הי' סמוך לערב בעת התנופף רוח

היום. ומצאנו לקול הליכה כמו קולה כנחש ילך. קול השופר הולך וחזק מאוד. ויאמר ר' יונה המדקדק הספרדי כי הטעם והאדם מתהלך בגן. גם הוא אמר שפיי ביום אכלך ממנו אלף שנים כדרך הדרש. ואחרים אמרו כי ביום ששי נברא וביום ששי מת ואחרים אמרו אז תהי' חייב מית'. ואחרים אמרו כי יש מות עונש. כמו כי בן מות האיש העושי זאת. ואחרים אמרו כי מאז תחל שתמות. והביאו ראיה מהתינוק. והישר בעיני מה שאמרו הקדמוניי שעשי' תשוב'. כטעם רגע אדבר : (אבן עזרא)

הרמב"ן וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן לרוח היום. אמרו בבראשית רבה (יט יב) אמר רבי חילפי שמענו שיש הלוח לקול שנאמר וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן וכן כתב הרב במורה הנבוכים (א כד) וכן דעת רבי אברהם כי "מתהלך" כנוי לקול כענין קולה כנחש ילך (ירמיהו מו כב) והוא אמר כי טעם "לרוח היום" ששמעו הקול לפנות ערב והזכיר בשם רבי יונה כי הטעם והאדם מתהלך בגן לרוח היום ולפי דעתי כי טעם מתהלך בגן עדן כטעם והתהלכתי בתוככם (ויקרא כו יב) וילך ה' כאשר כלה לדבר אל אברהם (להלן יח לג) אלך אשובה אל מקומי (הושע ה טו) והוא ענין גלוי שכינה במקום ההוא או הסתלקותו מן המקום שנגלה בו וטעם לרוח היום כי בהגלות השכינה תבא רוח גדולה וחזק כענין שנאמר (מלכים א יט יא) והנה ה' עובר ורוח גדולה וחזק מפרק הרים ומשבר סלעים לפני ה' וכן וידא על כנפי רוח (תהלים יח יא) וכתוב באיוב (איוב לח א) ויען ה' את איוב מן הסערה ולפיכך אמר בכאן כי שמעו קול ה' שנתגלה השכינה בגן כמתקרב אליהם לרוח היום כי רוח ה' נשבה בו בגן כרוח הימים לא רוח גדולה וחזק במחזה בשאר הנבואות שלא יפחדו ויבהלו ואמר כי אף על פי כן נתחבאו מפני מערומיהם ובראשית רבה (יט ז) נמי אמרו אמר רבי אבא בר כהנא מהלך אין כתוב כאן אלא מתהלך מקפץ ועולה הנה רבי אבא עשאו כלשון "וילך ה'" (להלן יח לג) כמו שפירשנו בלשון ההליכה אלא שהוא פתר הכתוב להסתלקות השכינה שהיתה שורה בגן עדן ונסתלקה ממנו בחטאו של אדם כענין אלך אשובה אל מקומי (הושע ה טו) ואנו מפרשים אותו לגלוי השכינה במקום ההוא והוא הנכון והנאות בכתוב (הרמב"ן)

אור החיים וישמעו וגו' לרוח היום. טעם שהודיע הכתוב סדר מהלכו הוא לומר שבה ידעו לבחון מקום שיהיו נחבאים מפניו, והוא אומרו **מתהלך לרוח היום**, פירוש לצד מערב הגן והם עמדו באמצע הגן : (אור החיים)

ספורנו מתהלך בגן. אנה ואנה כפי התכלית המכוון כמו התהלך בארץ ויתהלכו מגוי אל גוי : **לרוח היום.** לרצון היום לעשות הדברים הנרצים באותו יום כמו שעשה בשאר ימי בראשית וכמו שעשה באותו יום קודם חטאם : **ויתחבא.** כאמרו ולא יראה בך ערות דבר : (ספורנו)

[ט] ויקרא יהוה אלהים אל-הָאָדָם וַיֹּאמֶר לוֹ אֵיכָּה:

אונקלוס ויקרא יי אלהים לאדם ואמר לה אן אָת : (אונקלוס)

יונתן ויקרא יי אלהים לאדם ואמר ליה הלא כל עלמא דבריתי גלי קדמי חשוכא פנהורא ואיד אנת סבר בליבך לאיטמרא מן קדמי הלא אתר דאנת מטמר ביה אָנָא חמי ואן אָנון פקודיא דפקידתך : (תרגום יונתן)

רש"י איכה. יודע היה היכן הוא, אלא ליכנס עמו בדברים, שלא יהא נבהל להשיב אם יעניסו פתאום. וכן בקין אמר לו אי הכל אחיד (בראשית 7, ט.) וכן צלעם מי האנשים האלה עמך (במדבר 32, ט.) ליכנס עמהם בדברים, (מ) וכן בחזקיהו בשלוחי מרודך בלאדן (ישעיה לט, ח): (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ר"ל להקב"ה חפץ ממנו שיאמר חטאתי ויהרהר תשובה בלבנו, להקב"ה רולה בתשובתו ואינו חפץ במיתתו, וא"ת דכאן וכן צלעם (במדבר כ"ב ט) מי האנשים וגו', פירש כדי להכנס עמו בדברים, ובפרשת בלק פירש (ס) כדי להטעותו, י"ל שהתם נמי הוא כדי להכנס עמו בדברים, אלא ששם נתן טעם על ההכנסה שהוא להטעותו, ששם אי אפשר לפרש שלא יהיה נבהל, דהא עדיין לא התחיל בעצירה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקרא. טעם איכה. פתחון הדבריי וכן אי הבל אחיד והנה כחש קין והשיב לו השם קול דמי אחיד צועקים: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר לו איכה. פירוש למה אתה מתחבא ואינך מתראה לפני, והשיב כי ירא לעמוד לפניו לצד ראות עצמו ערום ואסור לעמוד לפני ספר תורה ערום ומכל שכן לפני האדון יתברך. ולפירושינו בפסוק ותפקחנה וגו' שהרגישו בירידתם ובפשעיהם ענה כי נכלם בראות עצמו ערום מזההא דקדושה, גם לפי מאמרם ז"ל (שם) שנפשט ממלבוש שלבשו המלך, כי אם על היותו ערום ממש הוא אומר, הלא תפר עלה תאנה: (אור החיים)

ספורנו איכה. שאינך נראה בגן כמאז שנחבאת עתה ולא עשית כן מקודם: (ספורנו)

י וַיֹּאמֶר אֶת-קִלְקֶלֶךָ שָׁמַעְתִּי בְּגוֹן וְאִירָא כִּי-עֵינַי אֲנֹכִי וְאַחֲבָא:

אונקלוס וַאֲמַר יְת קַל מִימְרָךְ שָׁמַעְתִּי בְּגִינְתָא וְדַחֲלִית אַרִי עַרְטִילָאִי אָנָּא וְאִיטְמָרִית: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְת קַל מִימְרָךְ שָׁמַעְתִּי בְּגִינְוִינְתָא וְדַחֲלִית אַרוֹם עַרְטִילָאִי אָנָּא וּמְצָנְתָא דְּפִקְדֻתַי אַעֲבָרִית מִינִי וְאַטְמָרִית מִן פִּיסוּפָּא: (תרגום יונתן)

ספורנו ואירא. כמו שקרה לישראל אחר חטאם כאמרו וייראו מגשת אליו: (ספורנו)

יא וַיֹּאמֶר מִי הִגִּיד לְךָ כִּי עֵינַי אֶתָּה הֵמֶן-הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לְבַלְתִּי אֶכֶל-מִמֶּנּוּ אֶכְלֶת:

אונקלוס וַאֲמַר מִן חַוִּי לְךָ אַרִי עַרְטִילָאִי אֶתָּה הֵמֶן אִילְנָא דְּפִקְדֻתָךְ בְּדִיל דְּלֹא לְמִיכַל מִנָּה: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר מִן חוּי לְךָ אָרוֹם עֲרֻטִּילָאֵי אֶת דְּלָמָא מִן פִּירֵי אֵילָנָא דְּפִקִּידָתָךְ דְּלָא
לְמִיכַל מִינְיָה אֲכַלְתָּ : (תרגום יונתן)

רש"י מי הגיד לך. מאין לך לדעת (נ) מה צפת יש בעומד ערום: המן העץ. (ס)
בתמיהה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) וא"ת למה לא מפרש רש"י גם כן מי הגיד לך שעירוס אתה מן
המלות כדפירש לעיל, (פ"ז) וי"ל דמה שאמר הקב"ה מי הגיד לך כי עירוס אתה
קאי אדברים של אדם שאמר ואירא כי עירוס אנכי, משמע דבשביל שהיה עירוס
לכך ירא, ולכך לא מצי לפרש מאין לך לדעת שעירוס אתה מן המלות, דבשביל
שאין לאדם מזה אין לו לירא, לפי שאינו חייב לקיים רק מה שנאטווה לו, אבל
מה שלא נאטווה לו אין לו לירא שמה יענש עליו אם עובר עליו, ואם בשביל
שנאטווה לו ועבר עליו ירא א"כ היה לו לומר כן בפירוש ואירא כי עברתי על
המלות, אבל מה שעירוס היה מן המלות לא היה לו לירא, לכך מפרש מאין לך
לדעת וכו', ועוד י"ל דכאן אי אפשר לפרש מי הגיד לך שעירוס אתה מן המלות
דודאי היה יודע שעבר על המלות, (גדה לדוד), ואני שמעתי פירוש אחר, כלומר מי
הגיד לך אם אתה עירוס אם לאו, למה אתה משיב לי יותר ממה ששאלתי אותך,
כי כשאמרתי לך איכה לא שאלתי אותך למה אתה עירוס, איני אומר לך אלא אם
חטאת ואכלת מן העץ וגו': (ס) דאילו היתה שאלה היה לו להשיב כן, אבל כשהוא
לשון בתמיהה הסיב על תמיהתו של הקב"ה האשה וגו' וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לבלתי. עם למ"ד כטעם שלא ובלא למ"ד כטעם רק אך : **אכל ממנו**. שם
הפועל וכן לבלתי שמור מצותיו : (אבן עזרא)

בעל הטורים המן. ג' במסורה הכא ואידך המן הסלע הזה. המן הגורן או מן היקב.
כמאן דאמר אילן שאכל ממנו אדם הראשון חטה היה וזה המן הגורן וכמו
שנקנסה עליו מיתה בשביל המן העץ גם התם נקנסה מיתה על ידי המן הסלע:
אשר צויתך לבלתי אכל. ס"ת רכיל שהלכת בעצת רכיל: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר מי הגיד לך וגו'. פירוש מה נשתנה שעה זו משלפניה שהיית
עומד לפני ולא הרגשת בערום עד עתה, דבר זה מעצמך לא נתחדש לך הידיעה
זולת על ידי מגיד, והוא אומרו מי הגיד לך במה נתחדש בידיעתך דבר זה. ולפי
מה שפירשנו כי היתה הכלמתו מהעון או מגריעת המושג לו מהקדושה ומכסות
ענן כבוד לא יוצדק לומר מי הגיד לך, אלא טעמו של הבורא הוא לא רצה
להבזותו כל כך ודבר אליו בסדר זה מי הגיד לך, כשואל דבר, וישנה לשאלה זו
למה שפירש' כי באמצעות אכילה זו הרגישו כי ערומים הם, כי יש לך לדעת כי
כל הפירושים שאנו מפרשים כמשמעות הכתובים כלם צודקים:

המן העץ וגו'. כאן רמזו כי גם על בחינת העץ צוהו ה': (אור החיים)

ספורנו מי הגיד לך. ידיעת הטוב והרע. כי עירום אתה. שבשביל זה תהיה ראוי להתכסות: (ספורנו)

דעת זקנים **המן העץ**. איתא במדרש, אני אומר לתלותך על עץ, ועתה יגנו וישמר להמן, שיתלה עליו. קרי ביה, **המן העץ**: (דעת זקנים)

יב וַיֹּאמֶר הָאָדָם הָאִשָּׁה אֲשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי הִוא נְתָנָה-לִי מִן-הָעֵץ וְאָכַל:

אונקלוס וַאֲמַר הָאָדָם אֵתְתָא דִּיהֶבֶת עָמִי הִיא יְהִבַת לִי מִן אֵילָנָא וְאָכְלִית: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אָדָם אֵתְתָא דִּיהֶבֶת גִּבְיִי הִיא יְהִבַת לִי מִן פִּירֵי אֵילָנָא וְאָכְלִית: (תרגום יונתן)

רש"י **אָשֶׁר נָתַתָּה עִמָּדִי**. כֹּאֵן כִּפְר צְטוּבָה (עבודה זרה ה:): (רש"י)

אבן עזרא **אשר נתת עמדי**. אתה נתת הנותנת לי. וטעם עמדי בגן והוא כמו עמי. אכן לא מצאנוהו כי אם בלשון יחיד המדבר: **ואכל**. האלף סימן המדבר והנח הנעלם שיש אחריו תמורת אלף השרש ובא עם קמץ קטן בעבור שהוא סוף פסוק ולא יתכן שיבא וי"ו קמוץ עם הפועל כי לעולם הוא בשו"א: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם האשה אשר נתת עמדי**. כלומר האשה אשר אתה בכבודך נתת אותה לי לעזר היא נתנה לי מן העץ והייתי חושב שכל אשר תאמר אלי יהיה לי לעזר ולהועיל וזהו מה שאמר בענשו "כי שמעת לקול אשתך" שלא היית ראוי לעבור על מצותי בעבור עצתה ורבותיני (במסכת ע"ז ה) קורין אותו בזה כפוי טובה ירצו לפרש שענה אותו אתה גרמת לי המכשול הזה שנתת לי אשה לעזר והיא יעצתני להרשיע (הרמב"ן)

בעל הטורים **ויאמר האדם האשה אשר נתתה וגו'**. זה שאמר הכתוב משיב רעה תחת טובה' לא' תמושי רעה' ס"ת, האשה. שהיה כפוי טובה באשה שנתן לו לעזר: **היא נתנה לי מן העץ ואוכל**. לפי הפשט שהכיתני בעץ עד ששמעתי לדבריה: (בעל הטורים)

אור החיים **ויאמר האדם האשה וגו'**. צריך לדעת מה מענה בלשונו בתשובת האשה וגו' אפילו קל שבקלים לא ישוב תשובה כזה ומכל שכן למלך גדול. ועוד אומרו **מן העץ** שלא היה צריך לומר אלא היא נתנה לי ואוכל ומובן הדבר שעל העץ המוזכר הוא אומר, וכן מצינו שאמרה חוה בתשובתה הנחש השיאני ואוכל ולא הוצרכה לומר מן העץ:

ונראה שכוונת האדם היא שלא ידע דבר כי אם האשה הביאה לפניו המזומן ואכל ואינו חייב לשאול על המוגש לפניו דבר זה מנין כי הלא כל הארץ לפניו היא מלאה מעדנים אשר נטע ה'. ודקדק לומר **אשר נתת עמדי** שלא לחייבו לחפש ולדקדק אחריה לדעת המובא לפניו כיון שהאשה הלז נתנה ה' עמו לעזר ולהועיל ואין רע יורד מהשמים ואין לו לבדוק אחריה כי מן הסתם מעשיה נאים. ותמצא שאמרו ז"ל (קידושין עו.) אין בודקין מן המזבח ולמעלה וכו' ע"כ. הרי

דכל שהוחזק במקום קדוש חזקת כשרות שלימה עליו ומכל שכן אשה גדולה כזו אשר ברא לו ה' לעזר אינו צריך לחפש אחריה מה נותנת לפניו. ואומרו **מן העץ** פירוש מן העץ הנטוע בגן כי כולה מלאה נטעי ה', וידוייק אומרו **מן העץ** כי לא על העץ המוזכר בדברי ה' הוא אומר אלא על עץ מעצי הגן, ולכשנאמר דעל עץ הדעת הוא אומר אין הכונה שהוא ידע שממנו הביאה לו ואכל אלא אחר שאכל ידע כי ממנו אכל מאמצעות הכרתו בהרגשתו ההשתנות ולעולם בשעת מעשה לא ידע דבר ולא שאל לצד בטחונו באשה שנתן ה' עמו, והוא שטען באומרו אשר נתת עמדי וגו'. עוד אפשר לומר שגם האדם טעה כי לא אסר ה' אלא הפרי ולא העץ והוא אומרו **מן העץ**, ואין זה פירוש נכון מכמה טעמים וראשון עיקר:

ומעתה אין ביד אדם עון אלא שוגג, ואפשר שדין אונס יש לו כי לא היה לו מקום לומר לו היה לך לתת לב לבל תחטא, ולא חשד באשה שתאכילהו דבר איסור כיון שניתנה לו מאל עליון. ולזה תמצא שלא קלל ה' לאדם אלא להאדמה. האמת כי שגיונו הוא שלא נשמר בדברו לחוה ולא הזכיר לה אלא הפרי כנשמע מדבריה לנחש שמזה נמשך החטא לחוה, וכמו שפירשנו למעלה: (אור החיים)

ספורנו היא. שנתת אותה לעזר ולהועיל: **נתנה לי מן העץ**. והיתה למכשול ובוזה יחס אשמתו לקונו תמורת התשובה שהיתה ראויה לו כמו שעשה דוד באמרו אל נתן **חטאתי**: (ספורנו)

יג' ויאמר יהוה אלהים לאשה מה-זאת עשית ותאמר האשה הנחש השיאני ואכל:

אונקלוס ואמר יי אלהים לאתתא מה דא עבדת ואמרת אתתא חוּא אטעיני ואכלית: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי אלהים לאיתתא מה דא עבדת ואמרת איתתא חוּא אשייני בְּחוּבְּמַתִּיָּה וְאַטְעִינִי בְּרִישְׁעוֹתֶיהָ וְאַכְלִית: (תרגום יונתן)

רש"י השיאני. הטעני, כמו אל ישיא אתכם חזקיהו (דברי הימים-3 לב, טו.): (רש"י)

אבן עזרא השיאני. פתני: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם מה זאת עשית. לעבור על מצותי כי האשה בכלל אזהרת אדם כי היתה עצם מעצמיו בעת ההיא וכן היא בכלל העונש שלו ולא אמר באשה "ותאכלי מן העץ" כי היא נענשה על אכילתה ועל עצתה כאשר נענש הנחש ועל כן אמרה הנחש השיאני ואוכל כי העונש הגדול על האכילה והנה מכאן נוכל ללמוד עונש למחטיאי אדם בדבר כאשר למדונו רבותינו (פסחים כב ע"ז ו) בפסוק ולפני עור לא תתן מכשול (ויקרא יט יד) (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר ה' אלהים לאשה וגו'. טעם שאלה זו היא להתודות על עונה לפני ה' כי בזה היתה ארוכה למחלתה כי אמרה הנחש השיאני וזה הוא וידויה. גם טענה כי שוגגת בדבר לצד פיתוי הנחש. וכבר כתבתי למעלה כי לא ידעה שישנו למסית זה שאם היתה יודעת בו לא היתה נשמעת לו. ואומר **השיאני** שרמזה לשון נשיאות ראש כי אמר לה שבאמצעות אכילה זו תהיה כאלהים

ותתנשא, והודית בשגגתה לפני קונה: (אור החיים)

ספורנו מה זאת עשית. אמר זה לעורר גם אותה אל התשובה כי לא יחפוץ במות המת **כי** אם **בשובו**: (ספורנו)

[יד] ויאמר יהוה אלהים | אל-הנחש כי עשית זאת ארור אתה מכל-הבהמה ומכל חית השדה על-גחנך תלך ועפר תאכל כל-ימי חייך:

אונקלוס ואמר יי אלהים לחוּא ארי עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חות ברא על מעד תיזיל ועפרא תיכול כל יומי חייך: (אונקלוס)

יונתן ואיתי יי אלהים תלתיהון לדינא ואמר לחוּא ארום עבדת דא ליט את מכל בעירא ומכל חיות ברא על מעד תהא מטייל ורגלך יתקצצון ומשכך תהי משלח חדא לשב שניו ואריסא דמותא בפמד ועפרא תיכול כל יומי חייך: (תרגום יונתן)

רש"י כי עשית זאת. מכאן שאין מהפכים בזכותו של מסית, שאילו שאלו למה עשית זאת, היה לו להשיב דברי הרב ודברי התלמיד (ע) דברי מי שומעין (סנהדרין כ"ט): מכל הבהמה ומכל חית השדה. אם מבהמה נתקלל, מחיה (פ) לא כל שכן, העמידו רבותינו מדרש זה במסכת בכורות (ח), ללמד שימי עיבורו של נחש (ו) שבע שנים: על גחונך תלך. רגלים היו לו (ה) ונקללו: (רש"י)

שפת חכמים (ע) וא"ת כל מסית שבעולם יפטור עצמו בטענה זו, י"ל לדוקא נחש שלא נלטווה שלא להסית ולא נענש אלא לפי שבאה תקלה על ידו, לפיכך שייד לומר דברי הרב וכו', אבל מסית שנלטווה בתורה שלא להסית, נמלא כשהסית עובר על מצות השם שאיוה שלא להסית, ובזה יש קצת יסוב לתמיהת הרא"ם (מכת"י אבא מורי ז"ל), וכן מלאתי בשם מהרש"ל. (חזקוני), וא"ת הא קיימא לן (סנהדרין ס"ז). דאין מסית אלא לעכו"ם, אלא מדאמר לה והייתם כאלהים, שמע מינה היינו לעכו"ם: (פ) פירוש שנתקללה בימי עבדו שלה יותר מבהמה, שימי עבודה של בהמה יותר מעבודה של חיה: (ו) פירוש דימי עבודה של חתול נ"ב ימים, (בכורות ח.). וימי עבודה של חמור שנה, א"כ בהמה גרוע מחיה ז"פ כך יהא הנחש ארור מבהמה ז' פעמים, נמלא שימי עבודה שבע שנים, ואין לומר מכל החיה ר"ל ארי או אפעה שעבורם לג' שנים ולע' שנה, דאם כן לכתוב מכל החיה ולישתוק מכל הבהמה: (ה) דאם לא כן מאי על גחונך תלך, הלא מעיקרא נמי הכי הוה, (הרא"ם): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ארור, לנחש שיהיו חיו קצרים והנכון שיהי חסר בהליכתו: על גחונך. החזה ולא נדע אם הנו"ן שרש כאדון או נוסף כזדון. והאומר שנקרא כן בעבור הרוח שיגיח ממנו זה דרך דרש. וכן אמרו על גיחון. גם פישון מגזר' כי תפושו גם פרת מגזרת פרו ורבו. והני הנהר הגדול הוא חדקל עמד בפניהם ולא יכלו לעבור.

ויאמרו שתי מלות הן שהמים חדים וקלים: (אבן עזרא)

הרמב"ן מכל הבהמה ומכל חית השדה. התבונן רבי יהושע מן המקרא הזה כי הנחש מוליד לשבע שנים (בכורות ח) ובדקו ומצאו כי כן הדבר (בי"ר שם) כי מדרשי הכתוב ורמזיהם מקובלים ובהם להם סודות עמוקים בתולדות ובכל דבר כאשר הזכרתי בפתיחתי (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר ה' אלהים אל הנחש וגו'. שלושה דברים גרם בדיבורו. א', שגרם סילוק אור כבודו יתברך שהיה חופף על אדם ואשתו כמו שכתבנו למעלה והוא סוד כתנות אור. ב', גרם שנכרתו אדם וחוה מעולם הזה שלא יחיו לעולם, כעונש הרשום בכתוב (בי"ז) כי ביום אכלך ממנו מות תמות. ג' גרם שאפילו בימים אשר הם חיים בעולם לא יתעדנו בעדן אלהים כאמור (פסוק כד) ויגרש את האדם. כנגד שלשתן לקה שלשה, כנגד הפשטת ענן כבוד שהוא בחינת ברוך אמר ה' אליו ארוור וגו'. כנגד הכרתת אדם מהעולם הזה נכרתו רגליו (בי"ר פ"כ) שהם בערך אדם בחינת העדר העולם הזה שהוא רגלים של עולם העשיה. כי יש לך לדעת כי אם לא היה אדם אוכל מעץ הדעת היה מצוי בעולם הזה ובעולם העליון כאחת כאדם הדר בבית ובעליה וכשחטא נגשם ואינו יכול לדור בשניהם יחד אלא בעולם הזה בפני עצמו וכשירצה לעלות לעליה צריך השתנות הגשם וזו היא מיתת אדם, לזה נכרתו רגלי נחש. וכנגד מה שגרם לשלול מאדם וחוה התעדנות גן עדן אמר אליו ועפר תאכל וגו' ואמרו ז"ל (יומא עה.) כי כל מה שיאכל לא יטעום אלא טעם עפר. ולפי זה ידוייק על נכון אומרו הקב"ה לנחש בתחילת דבריו כי עשית זאת פירוש כי הקללות שמקללו ה' הם מעשיו שעשה, והם דברינו עצמן והבן: (אור החיים)

ספורנו ארוור אתה מכל. שישג תאוותיו וצרכיו בצער ובחסרון תענוג יותר מכל שאר בעלי חיים כאמרם ראית חיה ועוף שהם בני אומנות והם מתפרנסים שלא בצער. ופירש זה באמרו על גחונך תלך. שתשיג מזונותיך בצער כאמרם (קידושין פ' כתרא) שהרעותי מעשי וקפחתי את פרנסתי ואמרו כמה טרחות טרח אדם הראשון עד שלא אכל פת: **ועפר תאכל**. שלא תשיג את התענוג שהיה לך קודם החטא במאכל ובמשתה ובמשגל כמו שקרה לישראל בחטאם כאמרם (פרק בתרא דסוטה) הטהרה נטלה את הטעם ואת הריח והמעשרות נטלו את שומן הדגן: (ספורנו)

כלי יקר ארוור אתה מכל הבהמה ומכל חית השדה. ע"ד שארז"ל (תענית ח.) לעתיד מתקבצות כל החיות אצל הנחש ואומרות ארי טורף ואוכל כו' אתה מה הנאה יש לך כו', לכך נאמר שיהיה ארוור יותר מן כל בהמה וחוה שכולם יש להם צד הנאה ממה שהם טורפים ודורסים והנחש אין לו שום הנאה כי אין יתרון לבעל הלשון על כן לא יהיה לו הנאה בדריסתו כאמור. ואם נפשך לומר מ"ם של מכל אינה מ"ם היתרון, אלא כך תפרשהו, שתהיה ארוור מפי כולם, כי כל החיות יתקבצו אליך ויקלודך ויבזודך ועל פניך יענו רשעתך לאמר מה הנאה יש לך. (כלי יקר)

[טו] ואיבה | אשית ביינה וביין האשה וביין זרעה וביין זרעה הוא ישופך ראש
ואתה תשופנו עקב: (ס)

אונקלוס ודבבו אשגי פינה וביין אתתא וביין פינה וביין פנהה הוא יחי דכיר לך מה

דַּעֲבַדְתָּ לָהּ מִלְקַדְמִין וְאַתָּה תִּהְיֶה נָטִיר לָהּ לְסוּפָא: [ס] (אונקלוס)

יונתן וּדְבָבוּ אִישׁוּי בִּינְךָ וּבִין אֶתְתָּא בִּין זְרַעֲיַת בְּנֶךָ וּבִין זְרַעֲיַת בְּנֵהָא וַיְהִי כִּד יְהוֹן בְּנֵהָא דְאֶתָּא נְטָרִין מְצוֹתָא דְאֶוּרִייתָא יְהוֹן מְכוּוֹנִין וּמְחִינִין יְתֵדָּע עַל רִישָׁךְ וְכִד שְׂבָקִין מְצוֹתָא דְאֶוּרִייתָא תְּהוּי מְתַכּוּן וּנְכִית יְתְּהוֹן בְּעַקְבָּהוֹן בְּרַם לְהוֹן יְהֵא אָסוּ וְלָךְ לֹא יְהִי אָסוּ וְעֲתִידִין אִינוּן לְמַעַבְד שְׂפִייתָא בְּעִיקְבָּא בְּיוֹמֵי מְלָכָא מְשִׁיחָא: (תרגום יונתן)

רש"י ואיבה אשית. אתה לא נתכוונת אלא שימות אדם כשיאכל הוא (ה) תחלה ותשא את חוה, (ז) ולא באת לדבר אל חוה תחלה אלא לפי שהנשים דעתן קלות להתפתות, ויודעות לפתות את בעליהן, לפיכך ואיבה אשית (סוטה ט:): יסופך. יכתתך, כמו ואכות אותו (דברים ט, כא), ותרגומו ושפית יתיה: ואתה תשופנו עקב. לא יהא לך קומה, (ח) ותשכנו בעקבו, ואף משם תמיתנו. (ט) ולשון תשופנו, כמו נשף בהם (ישעיה מ, ז), כשהנחש בא לנשך הוא נשף כמין שריקה, ולפי שהלשון נופל על הלשון, (י) כתב לשון נשיפה בשניהם: (רש"י)

שפתו חכמים (ה) וא"ת למה לא ירא הנחש שמא תאכל חוה תחילה דהא לה נתן בתחילה, וי"ל דנחש סבר דדרך הנשים שמכבדות את בעליהן ונותנין להם תחילה, וחווה גם היא תתן לאדם תחילה וימות, וכיון שתראה חוה שימות הוא לא תאכל היא, או הנחש היה סבור שלא יניחה הוא לאכול. ועוד י"ל דסבר הנחש אדם מצוה שלא לאכול מעץ לכך ימות הוא, אבל האשה אינה מצוה כי דוקא לאדם אמר הקב"ה ומעץ הדעת טוב ורע לא תאכל, לכן אף אם תאכל היא לא תמות: (ז) דאם לא כן מאי ואיבה אשית דמשמע דקפיד אלהביתה: (ח) דקשה לרש"י הא הקב"ה קלל לאדם בפני עצמו וא"כ למה מערב כאן קללתו של אדם בקללתו של נחש, ומתיר דהכל קללתו של נחש הוא וגנאי שלו, כלומר לא יהיה לך קומה וכו', והרא"ם פירש דאם לא כן מה ענין ואתה תשופנו עקב בקללתו של נחש הא לאו קללה היא זו, ומעל גחונך תלך לא נפקא דהתם לקציאת רגלים הוא דאתי, אבל אם רוצה לקום בקומה יקום כתב רחמנא תשופנו: (ט) דקשה לרש"י דמשמע שאין חילוק בין אדם לנחש, אלא הוא יכתת ראשו והנחש יסופנו עקב, והרי עוד יש הפרש ביניהן שאדם ממית הנחש והנחש אינו ממית את האדם, אלא על כרחך צריך לומר אף משם תמיתנו (הרא"ם). א"נ י"ל דקשה לרש"י דכיון דלעיל כתיב יסופך ראש וכו' דאין מיתה, וכאן כתיב תשופנו שהוא ג"כ מלשון יסופך, וא"כ אם יכתת הראש ודאי מת הנחש, ואם יסופנו עקב אינו מת, והא הכל לשון אחד הוא ולמה משמש כאן לשון מיתה וכאן אינו לשון מיתה, וע"ז פירש ואף משם וכו': (י) פירוש דקשה לרש"י למה לא נאמר בפירוש תשכנו. והרא"ם פירש אע"פ שיסופך הוא לשון כתיבה ואינו נופל אלא בראש, ותשופנו לשון שריקה שאינו נופל רק בנחש, מכל מקום מנהג הכתוב מדרך הלכות להשוות הלשונות, אף שהם

אבן עזרא ואיבה. הוא ישופך ראש. זרעי יככי בראש וכן אשר וכן אשר בשער' ישופני הלא תראי מהכתוב אחריו. ויחסר הבי"ת כמו בי"ת הנמצא בית ה': **עקב.** הוא הרגל ואם הראש ראשון זה אחרון וכן את עקבי המים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם תשופנו עקב. שיהיה לאדם יתרון עליך באיבה כי הוא ישופך ראש ואתה לא תשופנו רק בעקבו וירצץ מוחך שם (הרמב"ן)

בעל הטורים עקב. ג'. דין ואידך הגדיל עלי עקב. והוא יגוד עקב. זהו שדרז"ל על נחש חבל על שמש גדול שאבד מן העולם זהו גם איש שלומי וגוי הגדיל עלי עקב ועוד אמרו גבי ברכת השבטים אע"פ שדימה יהודה לאריה ונפתלי לאילה חזר וברכס כולם בברכה אחת דכתיב איש אשר כברכתו ברך אותם לומר שהשוים לגבורת ארי ולקלות אילה וזהו והוא יגד עקב אע"פ שדימה דן לנחש כלל גם גד באותה ברכה: (בעל הטורים)

אור החיים ואיבה וגו'. דן הדיין דין גואל הדם, כי להיות שלכל זרע האשה גרם לו מיתה ירדוף גואל הדם והכה את הרוצח, והוא אומרו **הוא ישופך ראש**, פירוש מה שעשית לו בתחילה כי הוא פתח ברעה. או יאמר ראש על שם ראש ששם תלויים החיים ושם הוא שחיטת מלאך המות. **ואתה תשופנו עקב** על אשר נמשך לך לבסוף מהם שבאו עליו כל הקללות, או יאמר **עקב** שנפסקו עקביו והולך על גחונו:

ואם תאמר בשלמא אומרו הוא ישופך ראש יש טעם כי יחס לבב אנוש על אשר עשה הנחש והרוג י הרגנו, אבל הנחש מה שנטל מהקללות הוא עונש על אשר כבר עשהו ומה מקום לשוף עקב. הטעם הוא, להיות כי יש מענה בפי הנחש שלא היה לה לשמוע לדבריו כי דברי הרב ודברי התלמיד דברי מי שומעים (סנהדרין כט). ולא היה נמשך רע לא לו ולא לה הא למדת שהיא הסובבת, ולצד בחינת טענה זו תהיה לו איבה עמה. ורמז זמן השגת נצחון של כל אחד מהם, ואמר **הוא ישופך** בזמן שיהיה ראש, פירוש שיגדיל מעלתו ויתנשא בבחינת התורה והמצות, **ואתה תשופנו** כשיהיה עקב בירידה. וכן הוא כל זמן שישראל עושים רצונו של מקום נחש כופף ראשו ולהפך בר מינן. עוד ירמוז מעשה של רבי חנינא בן דוסא (ברכות לג). שנשכו נחש ברגלו ומת הנחש וכפי זה שף אותו ברגלו מראשו של נחש: (אור החיים)

ספורנו ואיבה אשית. שתהיה נמאסת בעיני הכח הדמיוני אפי' שלה כאמרם אשה חמת כו' וזה ידומה אצל הזכר והנקבה: **ובין זרעך ובין זרעה.** לא יהיה זה בין אדם וחווה בלבד: **הוא ישופך ראש.** הכח הדמיוני ימעיט את התענוג בתחל' השגתו במה שידמי ויציריר יראת היזק באיכות התענוג וכמותו וסדרו: **ואתה תשופנו עקב.** כי המתאוה בהתגברו יוליד ההיזק בסוף התענוג: (ספורנו)

[טז] אַל-הָאִשָּׁה אָמַר הַרְבֵּה אַרְבֵּה עֲצָבוֹנָהּ וְהַרְבֵּה בְּעֵצָב תִּלְדִּי בָנִים וְאֶל-אִישִׁי תִשְׁוֹקֶתָּ וְהוּא יִמְשַׁל-בָּךְ: (ס)

אונקלוס לְאֶתְתָּא אָמַר אֶסְגָּא אֶסְגִּי צַעְרִיכִי וְעֲדוּיִיכִי בְּצַעַר תִּלְדִּי בָנִין וְלֹת בְּעֵלְךָ

תָּהָא תְּאֻבְתִּיךָ וְהוּא יִשְׁלַט בְּךָ : [ס] (אונקלוס)

יונתן לְאִינְתָתָא אָמַר אֶסְגֵּי סְגוּפִיךָ בְּאָדָם בְּתוּלִין וְעִידוּיךָ בְּצַעַר תְּלָדִין בְּנִין וְלֹת בְּעָלֶיךָ תְּהִי מִתְּנָךְ וְהוּא יְהִי שְׁלִיט בְּיָד לְמִזְכֵּי וּלְמַחְסֵי : (תרגום יונתן)

רש"י עֲצָבוֹךְ. זֶה לְעַר גִּידוּל בְּנִים (עירוֹבִין ק): וְהִרְנָךְ. זֶה לְעַר הַעֲבוּרִי: **בְּעֲבָב תְּלָדִי בְּנִים.** זֶה לְעַר הַלִּידָה: וְאֵל אִישׁךָ תְּשׁוּקֶתְךָ. לְתַשְׁמִישׁ, וְאֵף עַל פִּי כֹן אֵין לְךָ (ג) מִלָּח לְתוֹבְעוֹ צִפָּה, אֲלֵלָּא הוּא יִמְשׁוּל בְּךָ, הַכֹּל מִמֶּנּוּ (ד) וְלֵא מִמֶּנּוּ: תְּשׁוּקֶתְךָ. תְּאוּתְךָ, כְּמוֹ וּנְפִשׁוֹ שׁוּקָה (יִשְׁעִיָּה כט, ת): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) וְאֵע"פ שֶׁזוֹ מִדָּה יִפָּה בְּנַסִּים, י"ל דֵּהָא דִקְאָמַר בְּגַמְרָא (עירוֹבִין ק): זֶה מִדָּה יִפָּה כְּלוֹמַר מִדָּה יִפָּה לֵה שְׁלָא סִינְתָה מִלְיוּוֵי הַמְקוּם וְאִינָה תוֹבְעָתוֹ לְתַשְׁמִישׁ מֵאַחַר שְׁקִלְלָה הַס"י, (מֵהַרְש"ב): (ד) הֵא דִמְאַרְיָךְ רִש"י אֵע"פ שְׁלָא לְאֹרֶךְ הוּא שְׁהָרִי כְּבַר פִּירָשׁ אֵין לְךָ מִלָּח וְכו', אֲלֵלָּא לְכַךְ נִקְטוּ לֹמַר דֵּהַכֹּל תְּלוּי בֹו, וְאֵע"פ שְׁהִיא אִינָה רוּחָה אֲלֵלָּא הוּא רוּחָה יִכּוּל לְכוּפָה אִו אִם הוּא אִינוּ רוּחָה, אֵע"פ שְׁהִיא רוּחָה אִינָה יִכּוּלָה לְכוּפּוֹ, וְזֵהוּ שְׁנִקְטוּ רִש"י מִמֶּנּוּ וְלֵא מִמֶּנּוּ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הִרְבָּה אֲרֵבָה. שֵׁם הַפּוֹעֵל: **עֲצָבוֹךְ.** בַּעַת הַעֲנוּי בְּצִאת דָם בְּתוּלִים: וְהִרְנָךְ. הַנּוּי"ן נוֹסֵף כִּי הַהֲרִיזוֹן כְּבֵד עַל הָאִשָּׁה וְכֵן הַלִּידָה: **תְּשׁוּקֶתְךָ.** מִשְׁמַעְתְּךָ. וְהִטְעַם שֶׁתִּשְׁמַעֵי כֹל אֲשֶׁר יִצְוָה עֲלֶיךָ כִּי אֵת בְּרִשׁוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת חֲפָצוֹ: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְאֵל אִישׁךָ תְּשׁוּקֶתְךָ. לְתַשְׁמִישׁ וְאֵף עַל פִּי כֹן אֵין לְךָ מִצַּח לְתוֹבְעוֹ בִּפְהָ אֲלֵא הוּא יִמְשׁוּל בְּךָ הַכֹּל מִמֶּנּוּ וְלֵא מִמֶּנּוּ לְשׁוֹן רִש"י וְאִינְנוּ נִכּוֹן כִּי זֶה שִׁבַּח בְּאִשָּׁה כְּמוֹ שְׁאָמְרוּ (עירוֹבִין ק) וְזוֹ מִדָּה יִפָּה בְּנַשִּׁים וְרַבִּי אֲבֵרָהָם אָמַר וְאֵל אִישׁךָ תְּשׁוּקֶתְךָ מִשְׁמַעְתְּךָ וְהִטְעַם שֶׁתִּשְׁמַעֵי אֵל כֹּל אֲשֶׁר יִצְוָה עֲלֶיךָ כִּי אֵת בְּרִשׁוֹתוֹ לַעֲשׂוֹת חֲפָצוֹ וְלֵא מִצִּאתִי לְשׁוֹן תְּשׁוּקָה רַק בְּחֶשֶׁק וְתִאוּהָ וְהַנִּכּוֹן בַּעֲיִנֵי שֶׁהַעֲנִישׁ אֹתָהּ שֶׁתִּהְיֶה נִכְסֶפֶת מֵאֵד אֵל בַּעֲלָהּ וְלֵא תַחוּשׁ לְצַעַר הַהֲרִיזוֹן וְהַלִּידָה וְהוּא יַחֲזִיק בָּהּ כְּשִׁפְחָה וְאֵין הַמְנַהֵג לְהִיּוֹת הָעֵבֶד מִשְׁתוֹקֵק לְקִנּוּת אֲדוֹן לְעַצְמוֹ אֲבֵל יִבְרַח מִמֶּנּוּ בְּרִצּוֹנוֹ וְהִנֵּה זֶה מִדָּה כְּנֹגֵד מִדָּה כִּי הִיא נִתְּנָה גַם לְאִישָׁה וְיֵאכֵל בְּמִצּוֹתָהּ וְעִנְשָׁה שְׁלֵא תִהְיֶה הִיא מִצְוָה עֲלֵיו עוֹד וְהוּא יִצְוָה עֲלֶיהָ כֹּל רִצּוֹנוֹ (הַרְמַב"ן)

בעל הטורים הִרְבָּה אֲרֵבָה. ב' בְּמִסּוּרָה הַכֹּא וְאִידֶךָ הִרְבָּה אֲרֵבָה אֵת זֶרְעֶךָ. פִּירוּשׁ עֲצָבוֹךְ הוּא דָם נְדוּת רִמּוֹז לְמִי"ש כֹּל אִשָּׁה שְׁדַמְיָה מְרֻבִּים בְּנִיָּה מְרֻבִּים: (בעל הטורים)

אור החיים אֵל הָאִשָּׁה אָמַר וְגו'. נִתְכוּוֹן ה' לֹמַר ג' קִלְלוֹת כְּנֹגֵד ג' דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בַּעֲנִין כִּי טוֹב הָעֵץ וְגו' וְכִי תִאוּהָ וְגו' וְנִחְמַד וְגו'. כְּנֹגֵד כִּי טוֹב הָעֵץ שֶׁרִצְתָה לְהִשְׁתַּעֲשַׁע וְלְהִתְעַנֵּג הַפֶּךָ רִצּוֹנוֹ יִתְבָּרֵךְ הִרְבָּה עֲצָבוֹנָה וְאִפִּילוֹ בְּזִמְנֵי שְׂמִיחָה בַּעֲבַב תְּלָדִי בְּנִים. וְכְנֹגֵד וְכִי תִאוּהָ וְגו' אָמַר וְאֵל אִישׁךָ תְּשׁוּקֶתְךָ שֶׁתִּתְּאוּהָ לוֹ תַמִּיד, וְיֵשׁ בְּזֶה ב' פְּרָטִי קִלְלָה הֵא' הִיא שֶׁתִּתְּאוּהָ וְאֵין בִּידָה לְהַשְׁלִים מֵאוּיָהּ אֲלֵא בִיד הַבַּעַל, וּפְרָט זֶה נִכְלָל בְּכֹלל אֲוִמְרוֹ וְהוּא יִמְשַׁל בְּךָ. וְהִב' הוּא שְׁלֵא יִהְיֶה לָּהּ מִצִּיאוֹת לְהַשְׁלִים תְּשׁוּקָתָהּ וְתִמְצָא שֶׁתִּשְׁתַּנֵּהּ הָאִשָּׁה מֵאִישׁ בְּפִרְט זֶה כִּי הָאִישׁ יִשְׁבַע בְּתִשׁוּקָתוֹ מֵה שֶׁאֵין כֹּן הָאִשָּׁה וְהִבּוֹ, וְזוֹ קִלְלָה גְדוּלָה שֶׁתַּמִּיד חִסְרָה

תשוקתה, וזה כנגד מדת תאוה לעינים. וכנגד נחמד וגוי' אמר והוא ימשול וגוי', היא חשבה להסיר מעליה כח המושל הגדול שתהיה כאלהים וגוי' הוסיף לה מושל להכניעה: (אור החיים)

ספורנו הרבה ארבה עצבונך. דם הנדות הנקרא נדת דותה כי אמנם היא אז כל היום דוה: והרונך. הפך מה שהיה קודם החטא כאמרם בו ביום נבראו בו ביום שמשו בו ביום הוציאו תולדות וכזאת אמרו שתהיי לעתיד כאמר' עתיד' אשי שתלד בכל יום וזה כי אמנם ישרא' יהיו לרצון לפני האל ית' כמו שהיה אדם הראשון קודם חטאו: **בעצב תלדי בנים.** תגדלי אותם בצער יותר משאר ב"ח. כי אמנם תאמר מלת לידה על הגידול כאמרו חמשת בני מיכל בת שאול אשר ילדי לעדרי אל בן ברזלי המחולתי: (ספורנו)

כלי יקר הוא ישופך ראש ואתה תשופנו עקב. רוב המפרשים אמרו שהיצר הרע מושך כחו מן הנחש הקדמוני, והיצר הרע דומה בתחילה לחוט של עכביש ואחר כך לעבותות העגלה לכך נאמר הוא ישופך ראש כי אם יהיה זריז ויצא וילחם ביצרו הרע בראש ר"ל בהתחלה תכף בבואו אליו, אז הוא ישופך, כי בנקל ינצחו האדם וינתקו מעליו כאשר ינתק פתיל חוט של עכביש. אמנם אם בראש דבריו יתן מקום ליצרו וילך אחרי עצתו יום אחר יום עד שנעשה חזק כעבותות העגלה אז קשה לנצחו ואדרבא הוא ינצחך לכך נאמר אל הנחש ואתה תשופנו עקב כי העקב היינו הסוף, ורצה בזה שאם בסוף רצה להלחם בך אז אתה תשופנו ותנצחו כי יהיה קשה על האדם לנתק עבותות העגלה מעליו כי כבר קשור בו היצה"ר בעבותות אהבה בתענוגים וקשה לפרוש הנבעל לערל וטמא זה. וזה גם כן משל על התשובה שאדם עושה בבחירתו דהיינו בראש ימי חלדו בנקל לו לעזוב דרכו. אמנם בעקב בסוף שכבר הורגל במעשיו גם כי יזקין לא יסור ממנו ואז אתה תשופנו. ויאמר זה גם על העבירות החמורות ע"ג גילוי עריות ושפיכות דמים ודוגמתם לא יוכל יצרך להעבירך עליהם כל כך בנקל מי פתי יסור הנה ומי ישמע לו לדבר הזה לעבור עבירות ראשיות אלו, אבל בעקב דהיינו המצות קלות שאדם דש בעקביו אתה תשופנו כי יהיה נקל לך להעבירו עליהם כי היצה"ר זה דרכו שמתחיל בעקב ועולה ומבצבץ עד הראש כמו הארס של הנחש המתחיל בעקב והולך ומבצבץ עד הראש, כך היצה"ר מתחיל להעביר את האדם על המצות קלות שבני אדם דשים בעקביהם ואחר זה עבירה גוררת עבירה ויעלה מן הקלות אל החמורות עד כי עוונותיו יעברו למעלה ראש כמו שאמר (תהלים לח.ה) כי עונותי עברו ראשי. והוא משל על העבירות שהם ראש לכל העבירות לכך נאמר (איכה ט.א) טומאתה בשוליה לא זכרה אחריתה. כי המשכיל יתן אל לבו כשיבוא היצה"ר לטמא אותו בשוליו דהיינו במקום תחתית כמו העקב כן יעלה משם ויבצבץ ויהיה אחריתו מרה כי יעלה מן הקלות אל החמורות ולא יבינו בו רשעים והמשכילים יבינו. (כלי יקר)

דעת זקנים אל האשה אמר וגוי. פירש ר' שלמה ברבי משה, שתהיה בעצבון, ובעמל כל ימך. וא"ת מאי איכפת לי, הרבה שפחות לשמשני, ת"ל והרונך, על כרחך תהי הרה. וא"ת תלד בשופי, ת"ל בעצב תלדי בנים. וא"ת אשמור עצמי, מליזקק לבעלי, ת"ל ואל אישך תשוקתך. וא"ת אכוף יצרי, ולא אזקק לו. ת"ל והוא ימשל בך, בעל כרחך תזקק לו: **והוא ימשל בך.** אמרינן בב"ר, יכול ממשלה מכל צד, ת"ל לא יחבול ריחים ורכב. ופי' ר' יצחק יכול ממשלה מכל צד, שיהא לו רשות למשכן אשתו, ת"ל לא יחבול ריחים ורכב. ואשה נקראת ריחים, כדכתיב, ויהי טוחן בבית האסורים, כדדריש בסוטה, וכתוב, תטחן לאחר אשתני. ובירושלמי, תרגם פסוק זה, לא תמשכנון ריחיא ורכבא, ארי צרכי נפשאתא

אינון, ולא תאסור כליין וחתנין, ארום כל דעבד אליו, כמה דכפר בעלמא דאתי.
ופיי, לא תאסור כליין וחתנין, שאם אירס אשה, לא יניחנה לישוב עגונה
באירוסין, זמן מרובה: (דעת זקנים)

[יז] וְלֹאֲדָם אָמַר כִּי-שָׁמַעְתָּ לְקוֹל אִשְׁתְּךָ וְתֹאכַל מִן-הָעֵץ אֲשֶׁר צִוִּיתִיךָ לֵאמֹר
לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ: אַרְוֶהָ הָאֲדָמָה בְּעֵבְוֹרְךָ בְּעֵצְבוֹן תֹּאכְלֶנָּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ:

אונקלוס וְלֹאֲדָם אָמַר אֲרִי קִבֵּילְתָּ לְמִימַר אֲנִתְתָּךְ וְאֶכְלָתָּ מִן אֵילָנָא דִּי פְקִידְתָּךְ
לְמִימַר לֹא תִיכּוֹל מִנְהָ לִיטָא אַרְעָא בְּדִילְךָ בְּעַמְל תִּיכְלִינָה כָּל יוֹמֵי חַיֶּיךָ: (אונקלוס)

יונתן וְלֹאֲדָם אָמַר אַרום קִבַּלְתָּ לְמִימַר אֲנִתְתָּךְ וְאֶכְלָתָּ מִן פִּירֵי אֵילָנָא דְפְקִידְתָּךְ
לְמִימַר לֹא תִיכּוֹל מִנְהָ לִיטָא אַרְעָא בְּגִין דְלֹא חִוִּיאַת לָךְ חוּבָךְ בְּעַמְל תִּכְלִינָה כָּל
יוֹמֵי חַיֶּיךָ: (תרגום יונתן)

רש"י ארורה האדמה בעבורך. תעלה לך דברים ארורים, כגון זבובים ופרעושים
ונמלים, (ה) משל ליואל לתרבות רעה, והזריות מקללות שדים שנק מהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ה"ג ד"א משל וכו' לפירוש הרחשון הקללה היה לאדם ע"י
האדמה, אבל לפי המשל היתה הקללה לאדמה, דאף כאן האדם נזרע מן הארץ,
לכך קלל האדמה, אבל קשה להכח משמע ללכך קלל האדמה, ולעיל (א' י"א) פירש
רש"י משום דלא עשתה ליווי של מקום, וי"ל דהא והא גרמא דאי הוה נתקללה
בעון ענמה היה לה להתקללה שתעשה פירות על חד תלת, אבל בקוים ודרדריים
זה היה בשביל עון שניהם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְלֹאֲדָם. ארור' האדמ'. שלא תוציא תבוא' רבה: בעצבון תאכלנה.
תאכל תבואתי והיא דרך קצרה. וכן והיו באוכלי שולחנד: (אבן עזרא)

אור החיים וְלֹאֲדָם אָמַר וְגו'. צריך לדעת לאיזה ענין מקפיד ה' על שמיעתו לקול
אשתו שלא היה לו לומר אלא כי אכלת מן העץ וכו'. עוד למה דקדק לומר **לקול**
אשתך. עוד צריך לדעת אומרו תיבת **לאמר**. אכן לפי מה שפירשנו כי אדם לא
ידע בעת אוכלו כי עץ הדעת הוא לא יוצדק לומר לו כי אכלת מן העץ וכו', כי הוא
לא אכל מן העץ בידיעה אלא בשוגג, לזה אמר אליו ה' **כי שמעת** וכו', פירוש
שקבל דברי אשתו ולא בדק אחריה ונמשך לו מזה שאכל מן העץ. ודקדק לומר
לקול לרמוז שלא בחן בדבריה, אלא להברת דבריה שאמרה לו קח ואכול אכל,
והיה לו לשאול מאיזה עץ לקחה. ואומרו **ותאכל מן העץ אשר צויתך לאמר** כאן
רמז החטא שגג בו, כי הוא צוה לו לאמר לאשה שלא תאכל מן העץ, והוא
אומרו העץ אשר צויתך לאמר, פירוש לומר לאשה, והוא לא אמר לאשה
אלא מהפרי כמו שדייקנו דבריה. ואומרו **ארורה האדמה** ולא קלל לאדם כמו
שקלל לחוה מטעם האמור בדבריו, כמו שכתבנו, וקלל לאדמה כי היא סיבה,
כי הגם שהאדם צוה להאשה על הפרי לבד ולא על העץ עם כל זה לא היה בזה
מכשול, אם לא היה השינוי ששנתה האדמה בעץ הדעת והיה עזו כשאר עצי הגן,
לא היה סיבה להחטא, כמו שכתבנו למעלה. גם אם היתה עושה כל עצי הגן טעם

העץ כטעם הפרי היה האדם נזהר לומר לחוה כי נצטוית גם על העץ והיא גם היא לא היתה שולחת יד בעץ מקודם. גם לא היתה מתפלאת בו בשנותו את טעמו של עץ משאר עצי הגן. לזה קלל ה' להאדמה כי היא היתה סיבה לכל שתוציא מין קללה. ולאדם לא קלל אלא שבאמצעות קללה זו שלם לו ה' מדה כנגד מדה, הוא שמע לאשתו ועשה חפצו בתאוות אכילת דבר איסור גם הוא תמיד בעצבון וגוי ותצמיח לו קוצים וגוי. וכנגד עריבות האכילה אמר לו **ואכלת את עשב השדה**. וכנגד שלא טרח לדעת מנין הובא אליו האוכל אמר **בזעת אפיך** וגוי שלא ישיג אכול במנוחה בלא טורח: (אור החיים)

ספורנו כי שמעת לקול אשתך. ביחסה לאל ית' שקר וקנאה: **ותאכל מן העץ**. שמרית התחייבת מית' כמו שהית' ההתראה. הנה בשביל ששמעת וקבלת את סברתה לחשוב אל ה' תועה. ארורי האדמה שלא תוסיף תת כחה לך בלתי עבודה. ובשביל שמרית ועברת על מצותי: (ספורנו)

דעת זקנים ארורה האדמה בעבורך. פי' בתאוותך, מלשון בעבור הארץ, כמו שאמר אחר כך, וקוץ ודרדר: (דעת זקנים)

[יח] וקוץ ודרדר תצמיח לך ואכלת את-עשב השדה:

אונקלוס וכובין ואטדין תצמיח לך ותיכול ית עסבא דחקלא: (אונקלוס)

יונתן וכובין ואטדין תצמיח ותרבי בדיקך ותיכול ית עשבא דעל אפי ברא עני אדם ואמר בבעו רחמין מן קדמך יי דלא נתחשב בפעירא דניכול עיסבא דאפי ברא ניקום פון ונלעי בליעות ידיי וניכול מזון מן מזונא דארעא ובין ותאפרש פון קדמך בין בני אינשא ובין בני בעירא: (תרגום יונתן)

רש"י וקוץ ודרדר תצמיח לך. הארץ, כשתזרענה מיני זרעים, תצמיח קוץ ודרדר קונדם ועכציות, (ו) והן נאכלים (ז) על ידי תיקון (בינה לז). ואכלת את עשב השדה. ומה קללה היא זו, והלא בצרכה נאמר לו הנה נתתי לך את כל עשב זרע זרע וגוי, אלא מה אמור כאן בראש הענין, ארורה האדמה בעבורך בעלצון תאכלנה, ואחר העלצון וקוץ ודרדר (ח) תצמיח לך, כשתזרענה קטניות או ירקות גנה, היא תצמיח לך קוצים ודרדרים ושאר עשבי שדה, ועל כרחך תאכלם: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) פירש בעל הערוך ירקות מרים ומתוקנים ע"י האור ברותחין וקונדם בלשון לע"ז קרד"י: (ז) ר"ל לפי שנאמר אח"כ את עשב השדה, כלומר על כרחך מהם תיזון מאחר שלא תצמיח מכל מיני זרעונים שזרעים אלא אלו, לכך כריך לפרש דנאכלין ע"י תקון: (ח) וקוץ ודרדר לאו דווקא, דאם כן מאי ואכלת עשב השדה, והלא אין אסם אלא קוץ ודרדר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וקוץ. גדול וקטן ממנו דרדר. והוא לבדו דר כי אחיו נעדר וטעם בעצבון לפתח ולשדד ולזרוע. עוד רעה חולה שיצמח קוץ בתוך התבואה: וטעם את עשב

השדה הוא הלחם כי בגן עדן חיותו מפרי העץ: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וקוץ ודרדר תצמיח לך.** על אדמת ישראל מדבר בעכו"ם שהן כקוץ ודרדר לישראל רמז בכאן קוץ ודרדר שהן העכו"ם תצמיח לך: (בעל הטורים)

[יט] **בזעת אפֿיך תאכל לֶחֶם עַד שׁוֹבֵךְ אֶל-הָאֲדָמָה כִּי מִמֶּנָּה לָקַחְתָּ כִּי-עֹפֵר אֶתָּה**
וְאֶל-עֹפֵר תִּשׁוּב:

אונקלוס **בְּזַעְתָּ דְּאִפְךָ תִּיכּוּל לְחֵמָא עַד דְּתִיתּוּב לְאַרְעָא דְּמִנָּה אִתְּבְּרִיתָא אֲרִי עֹפְרָא**
אֶתָּה וְלְעֹפְרָא אֶתָּה וְלְעֹפְרָא אֶתָּה וְלְעֹפְרָא אֶתָּה: (אונקלוס)

יונתן **בְּלִיעוֹת כֶּף יָדְךָ תִּיכּוּל מְזוֹנָא עַד דְּתִיְהִדּוּר לְעֹפְרָא דְּמִנָּה אִתְּבְּרִיתָא אֲרוּם עֹפְרָא אֶתָּה וְלְעֹפְרָא תִּתּוּב דְּמִן עֹפְרָא אֶתָּה עֵתִיד לְמִיקוּם לְמִתָּן דִּינָא וְחוּשְׁבָנָא עַל כָּל מָה דְּעַבְדְּתָּ בְּיוֹם דִּינָא רַבָּא:** (תרגום יונתן)

רש"י **בזעת אפֿיך. לאחר שתטרח (ט) זו הרצה: (רש"י)**

שפתי חכמים (ט) לא שתאכל לחם מעורב בזיעה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וטעם בזעת אפֿך שהו' צריך לטרוח לזרות ולטחון וללוש ולבשל ולא כמאכל הבהמות. ופי' בזעת ידוע מדבריהם ז"ל והוא על משקל שינה ושרשו יזע וכמוהו לא יחגרו ביזע עד שיבואו לידי זיעה. ואחר שידענו שהאדם נברא מהד'. שרשים מה טעם **כי ממנה לקחת.** והתשוב' כי העצמו' תולדות' מהעפר ועל כן הם כבדות ואין להם הרגש' והם מוסדי הגוף הלא תראה ותקרב עצמות עצם אל עצמו. כי הם דמות בית בנוי ואחר כן והני עליה' גידים ובשר עלה ויקרם עליהם בעור. וכן והעלית' את עצמותי:** (אבן עזרא)

אור החיים **עד שובך וגו'.** טעם שנתן ב' טעמים **כי ממנה וגו' כי עפר וגו'.** להיות שטעם ממנה לוקחת אינו טעם מספיק לשוב אל האדמה כי הלא קודם שחטא גם כן היה בבחינה זו ולא נגזר עליו לשוב למקום שממנו לוקח לזה נתן טעם ב' באומרו כי עפר אתה וגו'. הכוונה בזה כי אם היה ניצול מהחטא בשכר קיום מצות ה' היה ה' מגביר בו צד הרוחניות ויהיה גופו מזדכך ויתהפך החומר ויעשה צורה בהתגברות חלק הרוחני, מה שאין כן אחר שחטא גרם ב' דברים הפליג חלק החומר שבו והגשימו והוחלט ממנו היתהפכותו לצורה, גם הוחשך מאור הרוחני שבו ואין בו כח להאיר לבחינת החומר לעשותו צורה, והוא אומר, כי פירוש טעם שאני אומר לך עתה שתשוב אל האדמה שלוקחת ממנה ולא מקודם לזה **כי עפר אתה,** פירוש העמדת עצמך במדת עפר שהוגשמת מצד מעשיך שלא שמרת המצוה שבאמצעותה היה הזיכוך, וכיון שכן, כי כל מקור יקו למקורו ושוב ישוכ אליו והוא מקור גולמו הוא מן האדמה לוקח. וטעם אומר **ואל עפר תשוב** נתכוין עוד לומר כי לא מלבד שישוב אל האדמה אלא שיהיה נרקב גופו ויעשה הוא עצמו עפר. וכן העמידו פירוש הפסוק במסכת שבת (קנב). במעשה דהנהו קפולאי דר"נ:

ספורנו **ואל עפר תשוב.** כמו שהעידותי בך כשצויתני ואמרתני ביום אכלך ממנו

מות תמות שתהיה מוכן אל המות בסוף: (ספורנו)

כלי יקר **בזעת אפך תאכל לחם.** יש סמך מכאן לדברי הרופאים האומרים שקודם כל אכילה צריך האדם לעסוק באיזו מלאכה המחממת את בעליה כי זה עוזר אל העיכול, וכמ"ש (תהלים קכח.ב) יגיע כפיך כי תאכל אשריך וטוב לך. זש"ה בעצבון תאכלנה כל ימי חיידך. כי עצבון הוא לשון מלאכה כמו שאמר באיוב (יח.) ידיך עצבוני ויעשוני. ובאמרו כל ימי חיידך הורה שיאכל כדי חייו לבד ולא ידרוש אחר המותרות כי מה יתרון לו שיעמול לרוח. (כלי יקר)

דעת זקנים **בזעת אפך.** נמצא בספר ר' יהודה החסיד, שזו הקללה אינה מתקיימת, אלא בעובדי אדמה, ולא במלכים ושרים. אבל בעצב תלדי בנים, מתקיימת בכל הנשים. ולפי שהאשה, חטאה והחטיאה, לפיכך קללתה מרובה: (דעת זקנים)

[כ] **וַיִּקְרָא אָדָם שֵׁם אֶתְתּוֹ חַוָּה כִּי הוּא הִיְתָה אִם כָּל-חַי:**

אונקלוס ויקרא אדם שום אתתה חנה ארי היא הות אמה דכל בני אנשא: (אונקלוס)

יונתן ויקרא אדם שום איתתיה חנה ארום היא הות אימה דכל בני נשא: (תרגום יונתן)

רש"י **ויקרא האדם.** חזר הכתוב לענינו הראשון ויקרא האדם שמות, ולא הפסיק, אלא ללמדך שעל ידי קריאת שמות נזדווגה לו חוה, כמו שכתוב ולאדם לא מלא עזר כנגדו, לפיכך ויפל תרדמה, ועל ידי שכתב ויהיו שניהם ערומים, סמך לו פרשת הנחש, להודיעך, שמתוך שראה אותם ערומים וראה אותם עסוקים בתשמיש, נתאוה לה וזא עליהם במחשבה ובמרמה: חוה. נופל על לשון חיה, (וי) שמחיה את ולדותיה, כאשר תאמר מה הוה לאדם (קהלת ב, כב.) בלשון חיה: (רש"י)

שפתו חכמים (ז) **ר"ל דקשה ליה לרש"י היה לו לקרותה חיה, ועל זה פירש נופל וכו':** (שפתו חכמים)

אבן עזרא **ויקרא. חוה.** הוי"ו והיו"ד מתחלפין וכן הנה יד ה' הויה. ואתה הוה להם למלך. ולא קרא' ביו"ד כי מה הפרש יש בין שמה ובין שם החיות: **אם כל חי.** מבני אדם: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויקרא וגו' אשתו חוה.** על שם שמחיה וזהו שאמרו עשרה קבין שיחה ירדו לעולם ט' נטלו נשים: (בעל הטורים)

אור החיים **ויקרא האדם שם וגו'.** יש לתת לב למה לא קרא לה שם בשעה ראשונה קודם כל מעשה אשר נעשה. דע כי זאת האשה כבר נתעלית לשבח וקרא לה ה' שם יחד עם בעלה כאמרו ויקרא את שם אדם שם לתהלה ולתפארת כי שם זה אדם הוא שם מעולה, וכמאמר הנביא (יחזקאל לד) אדם אתם ואמרו ז"ל (בי"מ קיד:) אתם קרויים אדם וכו':

ומעתה אין מקום לאדם לקרות שם לחוה, מה שאין כן אחר מעשה ששמעה לדברי מסית והזידה בעץ הדעת ירדה מבחינתה וחסרה שם המעולה. וכן מדה זו בעולם שכל שיזיד אדם יחסר שמו כאומרו (משלי י) ושם רשעים ירקב רחמנא ליצלן, לזה בא האדם וקרא לה שם על מעשיה שהיתה אם כל חי. והגם שגם שאדם חטא כבר כתבתי למעלה ששוגג היה בדבר:

ועוד גם לו הוכרה ירידה לפי שעה. שקרא לו הכתוב כאן האדם ג' או ד' פעמים. ויש לך לדעת כי בחינת האדם היא פחותה מבחינת שם אדם כאמור במסכת עבודה זרה (ג.). וזה לשונם אמר ר"י (הג"י בגמ' ר"מ אולם התוס' בסנהד' נט. כת' וי"ם דג' ר' ירמיה, הגה) אשר יעשה אותם האדם וגו' כהנים ולוים לא נאמר וכו' אפי' גוי העוסק בתורה וכו' והקשו רש"י ותוספות מאמר זה עם מאמר רבי שמעון בר יוחאי שאמר אתם קרויים אדם וכו' ותרצו התוספות שיש הפרש ומעלה בין אדם להאדם כי אדם הוא הגדול והמשובח וכו'. והגם שרש"י ז"ל כתב (סנהד' נט.) שחולקים התנאים עם כל זה דברי התוספות עיקר כי מצינו בפירוש בדברי רשב"י שמחלק כדברי התוספות. וטעם הדבר הוא כי אדם הוא בחשבונו מ"ה ושמו של הקב"ה הוי"ה במילוי אלפי"ן יעלה כן ובתוספת הה"א תאבד הכוונה הרמוזה, ולזה קרא לו האדם אחר שחטא אבל לא נשאר בירידה זו שמצינו לו שחזר ה' וקראו אדם דכתיב וידע אדם עוד את אשתו וחזר למעלתו כי חטאו שוגג הוא:

עוד יש לומר טעם קריאת שם אחר כל המעשה. וקודם יש להעיר למה יתיחסו אליה החיים ולא יתיחסו אל האדם כי גם הוא אב כל חי. עוד יש להעיר כי לטעם האמור היה צריך לקרותה חיה ולא חוה. אכן הכוונה היא להיות שנתחדשו בה ב' דברים, הא', ששמעה דברי המסית קרא אותה על שמו והוא אומרו **חוה** מלשון חויא שהוא הנחש, וכמו כן הובא בספר הזוהר (ז"ח בראשית י"ט), והב' שנגזר עליה לילד בעצב לזה קרא לה חוה ולא קראה חויא לרמוז כי היא היתה אם כל חי כיון שהיא סובלת העצבון של הריון ושל לידה לה יאתה להתיחס אם כל חי ולא לאדם. ולא אמר הכתוב אלא טעם שהוא בלתי מוחש במשמעות השם כי רמז החויא ניכר הוא בשם. גם סמך הדבר למעשה הנחש יגיד הדבר: (אור החיים)

ספורנו חוה. שצריכה לחיות ולגדל הבנים בחטאה: **כי היא היתה אם כל חי.** אע"פ שזה יקרה גם לשאר הנשים מכל מקום היא לבדה בזה השם כי היא היתה ראשונה לכלן: (ספורנו)

כלי יקר כי היא היתה אם כל חי. למה קרא לה שם עכשיו אחר החטא ועוד חיה היה לו לקרותה. ונראה כי קודם החטא נקראת חיה על שם אם כל חי ואחר החטא שגרמה מיתה לדורות הוחלף שמה מן חיה לחוה כי חוה נגזר מן לשון חויא דהיינו נחש, ובא הכתוב לתרץ למה לא קראה נחש בפירוש אלא לפי שקודם זה היתה אם כל חי. ונקראה חיה, על כן בהחליפו שמה לא הוצרך להחליף כי אם יו"ד בו"ו כדי שישאר רושם שם ראשון במקומו. (כלי יקר)

[כא] וַיֵּשֶׁב יְהוָה אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִשְׁתּוֹ כְּתַנּוֹת עוֹר וַיִּלְבְּשֵׁם: (פ)

אונקלוס וַעֲבַד יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִתְּתָהּ לְבוֹשֵׁין דִּיקָר עַל מִשְׁךְ בְּשָׂרֵיהוֹן

יונתן וְעַבְדֵי יְיָ אֱלֹהִים לְאָדָם וּלְאִינְתֵיתִיהָ לְבוֹשִׁין דִּיקָר מִן מְשַׁדְּ חִינוּיָא דְאֶשְׁלַח מִנִּיהָ עַל מְשַׁדְּ בְּשָׂרֵיהוֹן חֲלָף שׁוֹפְרֵיהוֹן דְּאֶשְׁתַּלְּחוּ וְאֶלְבִּישִׁינוּן : (תרגום יונתן)

רש"י **כתנות עור**. יש דברי אגדה אומרים (ב) חלקים כלפזון היו מדובקים על עורן. ויש אומרים דבר הבא מן העור, כגון למר הארנבת שהוא רך וחס, ועשה להם **כתנות ממונו:** (רש"י)

שפתי חכמים (ב) חלקים לשון חלוק, ר"ל כתנות כעין כפזון מדובקים לעורן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כתנו' עור**. יש אומר כי בתחלה היו עצם ובשר ועתה קרם עליה עור. וי"א כתנות לעורם. ואחרים אומרי' כי יש בהמ' בדמות אדם והשם צוה ונפשט עורה ואין לנו לבקש בזאת רק נאמין שהשם עשה לאדם גם לאשתו כתנות עור ומי ימלל גבורותיו ומי יספר מעשיו ונפלאותיו ואין חקר לגדולתו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וילבשם**. ב' במסורה הכא ואידך גבי אהרן וילבשם כתנות. ללמד שעשה הקדוש ברוך הוא לאדם הראשון בגדי כהונה ואיתא בבראשית רבה שבהם היו עובדין הבכורות וחי' תיבות בזה הפסוק כנגד החי' בגדי כהונה: (בעל הטורים)

ספורנו **ויעש כתנות עור**. בלתי השתדלות אדם כענין לעתיד כאמרם (פרק בתרא דכתוכות) עתידה ארץ ישראל שתוציא גלסקאות וכלי מילת: **וילבישם**. שלא יגרשם ערומים פן בלבשם אחר כך בהשתדלותם יחשבו שהוסיפו מעלה: (ספורנו)

[כב] וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֱלֹהִים הֵן הָאָדָם הִיא כְּאֶחָד מִמֶּנּוּ לְדַעַת טוֹב וְרַע וְעַתָּה | פֶּן-יִשְׁלַח יְדוֹ וְלָקַח גַּם מֵעֵץ הַחַיִּים וְאָכַל וְחַי לְעֹלָם:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים הָא אָדָם הָוָה יְחִידִי בְּעֹלְמָא מִנְּהָ לְמִידַע טַב וּבִישׁ וּכְעֹן דִּילְמָא יוֹשִׁיט יְדָהּ וְיִסַּב אַף מְאִילָן חַיִּיא וְיִכּוּל וְיַחֲי לְעֹלָם: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ אֱלֹהִים לְמַלְאָכָא דִּי מְשַׁמְשִׁין קְדָמוּי הָא אָדָם הָוָה יְחִידִי בְּאַרְעָא הִיכְמָא דְאַנָּא יְחִידִי בְּשָׁמַי מְרוּמָא וְעַתִּידִין לְמִיקוּם מִינְהָ דִּינְדַעוּן לְמִפְרָשָׁא בֵּין טַב לְבִישׁ אֵלוּ נָטַר מְצוּוֹתָא דְפְקִידְתִּיהָ אִית הוּא חַי וְקַיִים בְּאִילָן חַיִּיא עַד לְעֹלְמִין וְכַדּוֹן עַד דְּלֹא נָטַר מַה דְּפְקִידְתִּיהָ נְגִזֹר עֲלוּהִי וְנִטְרָדִיהָ מִן גְּנִיתָא דְעֵדוֹן קְדָם עַד לָא יִפְשׁוּט יְדִיהָ וְיִסַּב מִן פִּירֵי אִילָן חַיִּיא דְהָא אִין אָכִיל הוּא מְנִיהָ הָוִי חַי וְקַיִם עַד לְעֹלְמִין: (תרגום יונתן)

רש"י **היה כאלה ממונו**. הרי הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד (ב) בעליונים, ומה היא יחידתו, לדעת טוב ורע, מה שאין כן בצבאמה וחייה: **ועתה פן ישלח ידו וגו'**. ומשיחיה לעולם, הרי הוא קרוב להטעות הצריות אחריו, ולומר אף הוא

אלוהי. ויש מדרשי אגדה, אבל אין מיושזין על פשוטו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) נ"ל דהכי קאמר כקס שאני יחיד בעליונים זידיעה, זידיעה הקב"ה יתזכך ויתעלה מקיף הכל, הן מה שהוא שכל ומדע שהיא הידיעה של אמת וסקר, וגם ידיעה טוב ורע שהוא ידיעה נאה ומגונה, כמו כן האדם אשר בארץ מכח השכל איש לו מן העליונים יודע להבחין בין האמת והסקר שהוא השכל והמדע, ומכח אכילתו מעץ הדעת יודע להבחין בין הנאה והמגונה, משא"כ צבהמה וחיה אף שאכלה מעץ הדעת אין לה הבחנה בין הנאה והמגונה, אך בין המועיל והמזיק יש לה הבחנה, לצרוח מן המזיק לה ולקרצ אל המועיל, אם כן הוא יחיד בתחתונים כמו שאני יחיד בעליונים שהמלאכים אינן יודעין להבחין בין הנאה והמגונה, רק בין האמת והסקר שהוא שכל ומדע, ועתה פן ישלח וכו' הוא קרוב להטעות לצרות וכו' ודוק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. כאשר יהיה אחד בפת"ח קטן. יהיה בטעם וענינו מוכרת. ואם יהי' בפתח גדול יהי' סמוך וכן כאחד שבטי ישראל. על כן לא יתכן מדקדוק הלי' להיות פירושו כמו אחד ומה טעם יהיה לו והיה בעל הטעמים ראוי לדבק ממנו עם לדעת: ופי' ממנו. לי רבים כמו איש ממנו. וכבר ביארתי בספר היסוד למה נדגש נו"ן הרבים. ואנשי מזרח הקוראים אותו בלא דגשות יטעו. וטעם הפסוק כמו והיית' כאלהי' יודעי טוב ורע. או פי' על מחשבתו. ואל תתמה על מלת ממנו כי כמוהו נעשה אדם בצלמנו הבה נרדה וזה דבור השם עם המלאכים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ועתה פן ישלח ידו. רצה הקב"ה שתתקיים גזירתו במיתת האדם ואם יאכל מעץ החיים שנברא לתת לאוכליו חיי עולם תבטל הגזרה או שלא ימות כלל או שלא יבא יומו בעת הנגזר עליו ועל תולדותיו והנה עתה שהיתה לו בחירה שמר העץ הזה ממנו כי מתחילה לא היה עושה אלא מה שיצווה ולא אכל ממנו כי לא היה צריך ודע והאמן כי גן עדן בארץ ובו עץ החיים ועץ הדעת ומשם יצא הנהר ויפרד לארבעה ראשים הנראים לנו כי פרת בארצנו ובגבולנו ופישון הוא נילוס מצרים כדברי הראשונים אבל כאשר הם בארץ כן יש בשמים דברים יקראו כן והם לאלה יסוד כמו שאמרו (מדרש שה"ש זוטא א ד) הביאני המלך חדריו מלמד שעתיד הקב"ה להראות את ישראל גנזי מרום החדרים שבשמים דבר אחר הביאני המלך חדריו אלו חדרי גן עדן מכאן אמרו כמעשה הרקיע מעשה גן עדן והנהרות כנגד ארבע מחנות שבמרום ומשם ימשך כח המלכיות שבארץ כמו שכתוב (ישעיהו כד כא) ועל צבא המרום במרום ועל מלכי האדמה באדמה כך אמרו בבראשית רבה (טז ד) ארבעה ראשים אלו די' מלכיות שם האחד פישון זה בבל וכו' והדברים הנקראים עץ החיים ועץ הדעת למעלה סודם נעלה ונשגב והאדם חטא בפרי עץ הדעת תחתון ועליון במעשה ובמחשבה ואם היה העץ טוב לאדם למאכל ונחמד אליו להשכיל למה מנעו ממנו והאלהים הוא הטוב והמטיב לא ימנע טוב להולכים בתמים והנחש אין בו היום נפש מדברת ואם היתה בו מתחילה היה מזכיר בקללתו שיאלם פיו כי היא היתה לו קללה נמרצת מכולן אבל כל אלה דברים כפולים הגלוי והחתום בהם אמת ובבראשית רבה (טז ה) דבר אחר לעבדה ולשמרה אלו הקרבנות שנאמר (שמות ג יב) תעבדון את האלהים על ההר הזה הדא הוא דכתיב (במדבר כח ב) תשמרו להקריב לי במועדו רמזו כי הקרבנות יצמיחו

ויגדלו בעץ החיים ועץ הדעת וכל עצי גן עדן והם העבודה והשמירה בהם ורבי אברהם מכחיש מה שאמרו כי פישון הוא נילוס בעבור שימצאהו יוצא מהר הלבונה ולכן יגדל בימי הקיץ וכבר נודעו נהרות רבים יצאו מן המקור וימשכו הרבה ואחר כן יכנסו בתחתיות ארץ מהלך ימים ויבקעו ויהיו נובעים תחת אחד ההרים במקום רחוק (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר ה' וגו' הן האדם וגו'. יש להעיר למה לא חש האל לצוות להאדם על עץ החיים לבל יקדים ויאכל ממנו וחי לעולם קודם שיאכל מעץ הדעת:

עוד אומרו תיבת היה שהיה צריך לומר הוא. עוד לא היה צריך לומר אלא הן האדם כאחד ממנו. עוד איך יוצדק לדמותו לאלהים לצד שיודע טוב ורע. עוד איך יוצדק לומר תיבת ממנו ח"ו שמראה שיש למעלה כדמות, והיה צריך לומר כאחד מכס או כאלהים:

אכן להיות שקדם ה' וציוה לאדם על עץ הדעת לא חש ה' להאדם שיאכל מעץ החיים בין מצדו בין מצד המסית, בין מצדו כי הוא מושלל מההכרה והידיעה לבקש תחבולות לעלות ברומי הצלחות גופיות. בין לצד המסית כי המסית מטבעו שלא יסית להאדם על הדבר שיש לו בו הנאה וזכות ופשיטא שלא יסיתו לאכול מעץ החיים, ואם היה ה' מצוהו על עץ החיים עם עץ הדעת היה המסית מתגרה בו לאכול מעץ החיים לצד ביטול המצוה ואפשר שהיה מוצא מקום להסית גם לאדם עצמו, לזה נתחכם ה' לבל צוותו על זה שבזה לא יתגרה בו מסית, וכאשר אכל מעץ הדעת וישנו בהכרת דבר שיאות לו נכנס בגדר ספק שמא ישלח ידו לאכול לחיות לעולם. ולחששא זו דיבר ה' דבר חכמה וזו היא שיעור דבריו הן האדם היה כאחד פירוש שה' בראו כאחד פירוש כאחדות אחד המוכרת בעולם שהוא אחדותו יתברך כאומרו נעשה אדם בצלמינו כדמותינו והשליטו בתחתונים כאומרו וירדו וגו', ויצתה פעולה זו ממנו פירוש מהאדם לדעת טוב ורע כי אני צויתיו לבל יאכל מעץ הדעת טוב ורע אלא שהוא חטא והשיג הידיעה וכיון שהשיג הידיעה יש לחוש שבאמצעות הידיעה יבחר לאכול מעץ החיים וחי לעולם. ומצאתי ראיה לפירוש ממנו מדברי אונקלוס שתרגם ממנו מיניה:

עוד יתבאר הענין על זה הדרך כי ה' ביום צוותו על עץ הדעת צוה ב' דברים, הא' הוא בלתי אכול מעץ הדעת, והב' אם יאכל ישנו בתקנת המות, והוא אומרו כי ביום וגו' תמות, כי זה הוא תיקון הדבר והוה ליה כלאו הניתק לעשה שהוא התיקון. וכבר כתבנו למעלה כי זולת החטא היה האדם משיג לעלות להתעדן בעולם הנצחי בדמות שהוא והיה דר בעליה ובחצר, וצא ולמד מאליהו הנביא זכור לטוב ועל ידי החטא נפסלה גוייתו מהשגת עלות למקום קדוש וכשיהיה מושלל אפשריות הפרדה מהגויה הרי הוא חסר השגת התעדנות הנצחי והערב המקווה, וכפי זה הגם שלא יצו האל להאדם בלתי אכול מעץ החיים האדם מעצמו יפרוש מחשש יום אוכלו מעץ הדעת שאם לא כן אין מציאות לתקן הלאו ונמצא האדם אבוד, אבל אחר שאכל הן אמת אם היה בדעתו שאכילתו היא אכילה שצריך עליה מיתה פשיטא שלא היה ה' חש שיאכל מעץ החיים אלא שאכילתו היתה בשוגג וכמו שכתבנו למעלה ומעתה אין לו לחוש עוד על העון לשמור עצמו בלתי קרוב לעץ כי יש לך לדעת כי עיקר טעם מצות המלך על עץ הדעת היא לבלתי יושג בדעת אדם הכרת בחינת הרע ותהיה דעתו מוחלטת בבחינת הטוב מבלי הרגשת בחינת הרע והוייתו בעולם, והוא אומרו (קהלת ז) (ברא) [עשה וגו'] את האדם ישר פירוש בידיעה אחת טובה ואין דמיון הרע

מצוייר בדעתו וכאשר הוכר הרע בידיעתו ודעתו, וזה לך האות וידעו כי ערומים ויתבוששו, אין מקום למצוה זו בעולם, ויחשוב האדם שפקעה מצוה זו מעצמה ומעתה לא יחוש לשלוח ידו וחי, ואמר ה' כי טועה בדעתו וצריך הוא למות אפילו על שגגתו אשר שגג מטעם שכתבנו למעלה כי נפסל גופו מעלות אל האלהים יחד עם הנשמה:

ולפי דרך זה נשכיל מאמר אחד תמוה (בי"ר פכ"א) וזה לשונם ועתה פן ישלח ידו אמר ר' אבא בר כהנא מלמד שפתח לו הקב"ה פתח של תשובה דכתיב ועתה אין ועתה אלא תשובה שנאמר (דברים י) ועתה ישראל מה וגוי, והוא אמר פן אין פן אלא לאו, אמר הקב"ה ישלח ידו ואכל ואם אכל וחי לעולם עכ"ל. דבריהם ז"ל תמוהים ביותר איך יוצדק לומר ה' לאדם שיחזור בתשובה וימרוד מרד גדול כזה לומר לא. עוד למה לא חש ה' שיאכל אלא כשאמר לא. והיה נראה לומר כי אם היה עושה תשובה לא היה ה' מקפיד על חיותו לעולם וזה אינו כי כבר נתחייב מיתה ביום אוכלו מעץ הדעת:

ולפי דרכנו יבואו על נכון דברי רבותינו ז"ל כי ה' רצה להודיע להאדם כי חטא באכילתו ובאמצעות הכרתו כן הוא מעצמו יבדל מלאכול מעץ החיים כמו שכתבנו למעלה כי הוא זה תיקונו, ולזה אמר לו שיעשה תשובה ומשמעות תשובה יגיד כי פשע, והאדם השיב לאו פירוש כי לא חטא שיצטרך לשוב, וטוען טענה הנשמעת כי לא ידע בה ואינו אלא שוגג ואינו צריך לעשות תשובה, וכיון שטען כן אמר ה' מעתה ישלח ידו ואכל שאין לו מונע כפי סברתו, לזה שלחו ה' כי משפטו נחתם למות על אכילתו מטעם שכתבנו. ואחר כך שב ונכנס במי גיחון ק"ל שנה לכפרת עון:

והנה הגם שה' אמר אליו ביום אכלך ממנו וגוי דברי קדוש אמרם בבי פנים יש במשמעות יום יומו של אדם, ויש במשמעות יומו של הקב"ה שהוא אלף שנה (מדרש רבה פי"ט) והכונה הוא כפי בחינת החטא וכפי הרגשתו בדבר, אם ירשיע לעבור פי ה' בעזות יקיים בו יומו של אדם, ואם ישגוג שגגה כזו ויגלה דעתו כי לא היה חפץ בדבר תהיה הכוונה יומו של הקב"ה אלף שנה כמו שכן היה: (אור החיים)

ספורנו כאחד ממנו לדעת טוב ורע. הוא יודע טוב ורע עם היותו בצלמנו ואם יהיה נצחי בזה הענין הנה ירדוף כל הימים אחר הערב וישליך אחרי גיוו כל השגה שכלית וכל מעשה טוב ולא ישיג האושר הרוחני המכוון מאת האל יתי בצלמו ודמותו: (ספורנו)

[כג] וְיִשְׁלַחְהוּ יְהוָה אֱלֹהִים מִגֵּן-עֵדֶן לְעַבְדְּ אֶת-הָאָדָמָה אֲשֶׁר לָקַח מִשָּׂם:

אונקלוס וְיִשְׁלַחְהוּ יְיָ אֱלֹהִים מִגֵּיְנֵתָא דְעֵדֶן לְמַפְלַח יַת אַדְמָתָא דְאַתְבָּרַי מִתְמָן: (אונקלוס)

יונתן וְיִתְרַכֶּיהָ יְיָ אֱלֹהִים מִגֵּיְנֵתָא דְעֵדֶן וְאֵזֶל וְיִתִּיב בְּטוֹר מוֹרְיָה לְמַפְלַח יַת אַדְמָתָא דְאַתְבָּרַי מִתְמָן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וישלחהו. כל שלוח ואחריו מ"ם כמו גרוש והוא לגנאי כמו שלח מעל פני ולא כאשר אמר חכם גדול ספרדי שהוא לשון כבוד כמו הולך עמם לשלחם

וכמו וישלח וילך בשלום. שא"כ יהיה כבוד האדמה גדול מכבוד גן עדן ואם אמר למה נכתב ויגרש את האדם. אם פירושו וישלחו ויגרשו. כן פירושו כאשר גרשו השכין את הכרובים ומלת כרובים י"א כנערי תרגום ארמית כרביא ולפי דעתי שהיא מלת כלל צורות כולם ויחזקאל שאמר בתחלה לפני שור לא התחלפי הצורי שהעגל לא נעש' בימיו ואחר כך באמרו פני הכרוב בה"א הידיע' הצורי צורת שור כאלו אמר הצורי שהזכרתי בתחלי על כן כל צורת שור כרוב ואין כל כרוב צורת שור והראיי הגמורי שאמר באחרוני כי כרובים המה ופה אמר הכרובים והם המלאכים הידועים ובידם חרב יש לה להט ולה שתי פיות וזה פירוש המתהפכת והמפרשים שאומרי כי על השמש דבר איננו אמת: (אבן עזרא)

ספורנו וישלחו. צוה שילך משם כמו למהר לשלחם מן הארץ: **האדמה אשר לוקח משם.** שיהיה המקום ההוא ואוירו נאות למזגו ומזונו וצרכיו יותר משאר חלקי האדמה: (ספורנו)

כלי יקר לעבוד את האדמה אשר לוקח משם. לא לחנם הזכיר אשר לוקח משם, גם מצאתי (במדרש שוח"ט תהלים צב.) שכתב שאדם הראשון נתיישב בהר המוריה, ומהיכן למדו לומר כן, גם נמצא לרז"ל (חולין ס.) שאדם הראשון הקריב פר מקרין מפריס מאין יצא להם סמך מן התורה על זה. ונראה שמקום לכל אלו הדברים מן פסוק אשר לוקח משם. דהיינו ממקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי. (שמות כ.כא) כאמרו רז"ל בר"ר (יד.ח) הקב"ה בראו ממקום כפרתו והלואי תהא לו לכפרה, והוא הר המוריה אשר שלחו שם ה' לעבוד את האדמה ולבנות ממנה מזבח אדמה ויקריב עליו קרבן לכפר עליו, ויען כי לוקח מאותה אדמה והוא שער שעבר בו כי האדמה נתנה בו חומר עב וגס אשר בסבתו נפל אל החטא כמבואר למעלה בפסוק עץ עושה פרי (א.א) ע"ש. על כן במקום שגרם החטא שם תהיה כפרתו כי המקום ההוא דהיינו אותה אדמה גרמה לו לחטוא על כן האדמה היא חייבת לעזור לו אל הכפרה ע"י שיעבוד אותה לעשות ממנה מזבח להקריב עליו פר מקרין מפריס. וזה טעם נכון על מצות מזבח אדמה תעשה לי כי בדבר שגרם החטא בו יתקן אשר קלקל בו. וגם לדברי האומר צבר עפרו מכל האדמה כך פירושו. לפי שמקום שנאמר בו מזבח אדמה תעשה לי שם אבן שתיה ומשם הושתת כל העולם והעפר אשר לוקח ממרכז העולם דומה כאילו צבר עפרו מכל העולם. ובוה מיושב גם מה שנאמר (בראשית כח.יג) הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה. פירש רש"י קפל כל הארץ תחתיו לאו דווקא קפל אלא לפי ששכב על מקום טבור הארץ ומרכזו על כן דומה כאילו שכב על כל הארץ. (כלי יקר)

וַיִּגְרַשׁ אֶת-הָאָדָם וַיִּשְׁכַּן מִקְדָּם לְגַן-עֵדֶן אֶת-הַכְּרֻבִים וְאֵת לְהַט הַחֶרֶב הַמִּתְהַפֶּקֶת לְשֹׁמֵר אֶת-דֶּרֶךְ עֵץ הַחַיִּים: (ס)

אונקלוס ותרד ית אדם ואשרי מלקדמין לגינתא דעדן ית פרוביא וית שגן חרפא דמתהפקא למיטר ית אורח אילן חייא: [ס] (אונקלוס)

יונתן וטרד ית אדם מן דאשרי יקר שכנינתיה מן לקדמין בין תרין פרוביא קדם עד לא פרא עלמא פרא אורייתא ואתקין גינתא דעדן לצדיקיא דייכלון ויתפנקון מן פירי אילנא על די פלחו בחייהון באולפן אורייתא בעלמא הדין וקיימו פקודיא אתקין גיהנם לרשיעיא דמתילא לחרפא שנינא אכלה מתרין סטרין אתקין בגוה זיקוקון דינור וגומרין דאשתא למידן בהון לרשיעיא דמרדו

בְּחַיֵּיהוֹן בְּאוֹלְפֹן אוֹרֵייתָא טַבְתָּא הוּא אוֹרֵייתָא לְפִלְחָה מִן פִּירֵי אֵילָן חֲזִיא
דְּאִתְקַנְהָא מִימֵר דִּי לְנִטְוֶרְהָא דִּיהִי קָיִים וּמְטַיִל בְּשִׁבְלֵי אֶרְחָא דְחַיֵּי לְעֵלְמָא
דְּאִתֵּי : (תרגום)
(יונתן)

רש"י מקדם לגן עדן. במזרחו (מ) של גן עדן, חוץ לגן: את הכרובים. מלכא
חבלה: החרב המתהפכת. ולה (נ) להט לאיים עליו מלכנוס עוד לגן. תרגום להט
שנו, כמו שלף שננא ובלשון לע"ז למ"א (קלינגע). ומדרש אגדה יס, ואני איני בא
אלא לפשוטו: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ויהיה מ' מקדם פירושו מפאת קדם, והיינו מזרחו של גן חוץ
לגן, ר"ל הכרובים היו חוץ לגן, דאילו היו במזרחו של גן ולפנים ממנו היה האדם
נכנס לגן עד שיבא סמוך להם, אבל כשהוא חוץ לגן לא יכול ליכנס כלל וק"ל:
(נ) דלהט היינו כמו מראה מלוטש ומראה בלא חרב לא משכחה, לכך פירש חרב
המתהפכת ולה להט, כאילו אמר ואת החרב המתהפכת שיש לה להט בהפיכתה:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא מקדם. פי' ממזרח ודע כי כל מה שמצאנו כתוב הוא אמת וכן היה ואין
בו ספק ויש לו סוד כי מאור השכל יצא החפץ ומהשני העולה למעל'. כי תנועות
החפץ לפנים היא. גם עלה תאנה לאות ונקרא השלישי בשם הבחיני. כי בתחלי
יש כח בלי מפעל. והמבין זה הסוד יבין איך יפרד הנהר. ומה סוד גן עדן. וכתנות
העור. גם יורה זה הסוד שיש יכולת באדם שיחיי לעולם והמשכיל יבין כי זה כל
האדם : (אבן עזרא)

בעל הטורים לשמר. נוטריקון לילין שדין מזיקין רוחין: (בעל הטורים)

ספורנו ויגרש את האדם. שלא ישוב הוא וזרעו שם עוד: וישכן. אז קודם שיצאו:
לשמור את דרך עץ החיים שלא יפנו בצאתם אל דרך העץ ההוא ויאכלו ממנו:
(ספורנו)

דעת זקנים להט החרב. זו גיהנם, המתהפכת מחמין לצונן, ומצונן לחמין, על
הרשעים: (דעת זקנים)

בראשית פרק-ד

א וְהָאָדָם יָדַע אֶת-חַוְּהָ אִשְׁתּוֹ וַתְּהַר וַתֵּלֶד אֶת-לֶקֶן וַתֹּאמֶר קָנִיתִי אִישׁ אֶת-
יְהוָה:

אונקלוס וְאָדָם יָדַע יְתַחַה אֶת־תְּהִיָּה וְעֵדִיָּאת וְיִלְדֵית יְתַחַה וְאֶמְרַת קִנְיַתִּי גִבְרָא (מך) קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וְאָדָם יָדַע יְתַחַה אֶת־תְּהִיָּה דְהִנְהוּ חֲמִידַת לְמִלְאָכָא וְאֶעֱדִיָּאת וְיִלְדֵית יְתַחַה וְאֶמְרַת קִנְיַתִּי לְגִבְרָא יְתַחַה מְלָאָכָא יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י והאדם ידע. כבר קודם העניין של מעלה, (ס) קודם שחטא ונטרד מגן עדן, וכן ההריון והלידה, שאם כתב וידע אדם, נשמע שלאחר שנטרד (ע) היו לו בנים: קין. על שם קניתי: את ה'. כמו עם ה', כשברא אותי ואת אישי, לבדו בראנו, אבל בזה (פ) שותפים לנו עמו (נדה ל"א): את קין את אחיו את הבל. ג' אחים ריבויים הם, מלמד שתאומה נולדה עם קין, ועם הבל נולדו שנים, לכך נאמר (פ) ותוסף (ב"ר כב, א): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) דקשה לרש"י דהיה לו לומר וידע אדם בליר"י תחת ה': (ע) הא דנקט רש"י היו לו בנים ולא נקט אחר שנטרד ידעה, משום דהיה משמע שאחר שנטרד ידעה הא קודם לכן לא ידעה, והרי לעיל (ב' כ"ג) כתב זאת הפעם וגו' ופרש"י מלמד שברא וכו', משמע דאף קודם לכן ברא עליה, ובזה נמי ניחא מנא ליה לרש"י דוהאדם ידע כבר קודם שנטרד קאי אף על ההריון והלידה, דיחמא על התשמיש לחודה קאי, אלא י"ל דאם כן למה לי קרא דוהאדם וגו' והא כבר שמעינן ליה מקרא דזאת הפעם וגו': (פ) כי ג' שותפין יש באדם הקב"ה אביו ואמו (נדה ל"א): (ג) רוצה לומר הוסיפה עוד את, כלומר דשני אחים משמע שנים, לכך מיושב נמי היטב מה שכתוב ותוסף: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והאדם. כאשר ראה שלא יחיה בגופו בעצמו לעולם הוצרך להחיות המין על כן אמרה קניתי איש את ה', ואין שם זכר למלת אלהים. כי הנה נמצא בארץ במין כאשר הוא במעלי בעצמים. ומלת טוב כלל וכן כתוב וירא אלהי את כל אשר עשה והנה טוב מאד ורע חלק: (אבן עזרא)

הרמב"ן ותהר ותלד את קין. ענינו ותלד בן ותקרא את שמו קין כי אמרה קניתי איש את ה' וכן ותלד את חנוך (להלן ד יז) ורבים בפרשה ובמקומות אחרים את ה' עם ה' כשברא אותי ואת אישי הוא לבדו בראנו אבל בזה אנו שותפין עמו לשון רש"י והנכון לי שאמרה הבן הזה יהיה לי קנין לה' כי כאשר נמות יהיה במקומנו לעבוד את בוראו וכן דעת אונקלוס שאמר קדם ה' וכמהו (ונראה) והראה את הכהן (ויקרא יג מט) לכהן ויגש דוד את העם (שמואל א ל כא) אל העם או יהיה "את ה'" כמו ויתהלך חנוך את האלהים (להלן ה כב) את האלהים התהלך נח (להלן ו ט) וקראה האחד בשם קנין והשני הבל כי קנין האדם להבל דמה ולא רצתה לפרש זה על כן לא נכתב טעם בשם השני והסוד המקובל בענין הבל גדול מאד (הרמב"ן)

אור החיים ותלד את קין ותאמר וגו'. פירוש על דרך אומרם ז"ל (זהר ח"א נד) כי קין הוא בחינת הרע והבל הוא בחינת הטוב והוא נפשו של משה רבינו עליו השלום (תיקונים סט), והנה באמצעות הפלגת הפצעים שפצע קין בהבל עד

שהרגו כאומרם ז"ל (סנהדרין לז): שלא היה יודע מקום הנפש ובזה הסיר חלק הרע ממנו והוכר הטוב מוחלט, והוא אומרו **קניתי** וגוי פירוש באמצעות זה קניתי איש שהוא משה את ה', שלא השיג מציאות זה להיות עם ה' כמשה עליו השלום אלא באמצעות יסורין שעשה לו קין: (אור החיים)

[ב] וְתִסַּף לְלֶדֶת אֶת-אָחִיו אֶת-הֶבֶל וְיִהי-הֶבֶל רֹעֵה צֹאן וְקַיִן הָיָה עֹבֵד אֲדָמָה:

אונקלוס וְאוֹסִיפֵת לְמִילֵד יֵת אַחוּהִי יֵת הֶבֶל וְהָוָה הֶבֶל רָעִי עֲנָא וְקַיִן הָוָה פֶּלַח בְּאַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְאוֹסִיפֵת לְמִילֵד מִן בְּעֵלָה אָדָם יֵת תְּיֻמָּתִיָּה וְיֵת הֶבֶל וְהָוָה הֶבֶל רָעִי עֲנָא וְקַיִן הָוָה גֵּבֶר פֶּלַח בְּאַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י רועה צאן. לפי שנתקללה האדמה, (ה) פירש לו מעבודתה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י למה היה רועה צאן, הא לא הרקה להם להמית צריה, ואין לומר דקשה לו למה היה רועה צאן מאחר שאין לו הנאה מהם, דיס לומר משום החמאה והחלב והגבינה והלמך והוא מותר, משום הכי היה עוסק במלאכה זו: (שפתי חכמים)

אור החיים וְתוֹסַף וְגו' אֶת אָחִיו אֶת הֶבֶל. טעם שהוצרך לומר את אחיו ללא צורך, גם האריך לומר פעמים תיבת **את**, יתבאר על דרך אומרם ז"ל (בי"ר פכ"ב) כי אחר שנצח הבל לקין והפילו ריחם עליו הבל וקם מעליו ואחר כך קם קין וגוי והרגו, והוא שרמז באומרו **את אחיו** פירוש כי נהג הוא עם קין במדת האחוה כנזכר, אבל קין נהג עמו בלא אחוה אלא כאדם אחר, והוא אומרו **את הבל** בלא אחוה, ולזה הפסיק באת ב'. עוד רמז ב' אתין על דרך אומרם ז"ל (שם) כי ב' תאומות נולדו עם הבל לזה אמר ב' פעמים את, ובקין פעם אחת את כי לא נולדה אלא אחת: (אור החיים)

ספורנו ויהי הבל רועה צאן. שהיתה מלאכת חכמה יותר ממלאכת עבודת אדמה: וקין היה עובד אדמה. ובכן כל אחד מהם הביא מן הבא בידו: **אל הבל** ואל מנחתו. שהיה הבל המקריב רצוי ומנחתו גם כן רצויה שהיתה מן המין הראוי לרצון: (ספורנו)

[ג] וְיִהי מִקֶּץ יָמִים וַיָּבֵא קַיִן מִפְּרֵי הָאֲדָמָה מִנְחָה לַיהוָה:

אונקלוס וְהָוָה מְסוּף יוֹמִין וְאַיְתִי קַיִן מְאַבָּא דְאַרְעָא תְּקַרְוֵבְתָּא קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה מְסוּף יוֹמִיָא וּבְאַרְבָּסֵר בְּנִיֶסוֹן וְאַיְתִי קַיִן מְאַיְבָא דְאַרְעָא מְזַדְרַע פּוֹתְנָא קַרְבָּן בְּפוֹרְיָא קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י מפרי האדמה. מן (ה) הגרוע. ויש אגדה שאומרת (ט) זרע פשתן היה. (דבר

שפתי חכמים (ה) דקשה לרפ"י דהיה לו לכתוב מראשית פרי האדמה, כמ"ס אלל הכל מזכורות לאנו ומחלביהן: (ז) דקשה למה כתב מפרי האדמה היה לו לכתוב מן האדמה או מפרי העץ, אלל שחזיא פרי מדבר שהוא כמו אדמה שאין גזעו מחליף, לאמרינן בגמרא (ברכות מ.) שאין גזעו מחליף נקרא אדמה, ופשתן נמי אין גזעו מחליף ונקרא ג"כ עץ, שנאמר (יהושע ב' ו') ותטמנס בפשתי העץ, לכן אמר מפרי האדמה שהוא פרי כמו מן העץ והוא אדמה שאינו עץ הא כיצד אלל זה זרע פשתן שהוא אדמה ועץ, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהי מקץ ימים. שעבד קין את האדמי הביא המנח' אל המקום שקבע לתפלתו ולא ישרו בעיני דברי האומרים כי המנחה הביאה אל אביו ובעבור שכתוב מבכורו צאנו יש סמך כי לא הביא קין מן הבכורים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה' והבל הביא גם הוא. הבינו האנשים האלה סוד גדול מהקרבנות והמנחות וכן נח ורבותינו אמרו (ע"ז ח) שגם אדם הראשון הקריב שור פר וזה יחסום פי המבהילים בטעם הקרבנות ועוד ארמוז בו עיקר גדול ברצון הקב"ה (ע"י ויקרא א ט) (הרמב"ן)

כלי יקר ויהי מקץ ימים ויבא קין מפרי האדמה מנחה לה'. לא פורש במקרא מהו מקץ ימים ואימתי התחילו אותן הימים אשר עליהם בא הקץ. ונראה לומר על צד הרמז כי קין והבל היו חלוקים בשלימות האדם מה הוא. אם העולם הזה והצלחותיו סוף שלימות האדם ואין שלימות אחריו, או אם יש עוד עולם אחר נצחי וכפי הנראה שקין היה אוהב אדמה סבר שאין חשבון בשאול והעולם הזה אינו משאיר אחריו מאומה על כן בחר לו לחלקו כל חמדות העולם הזה והצלחותיו בחשבו כי יתרון ארץ בכל היא. והבל סבר כי יש עוד עולם אחר נצחי אשר בו ישיג האדם התכלית האחרון על כן בחר לו להיות רועה צאן הגורם ההתבודדות כדרך שעשו הרבה נביאים כמשה ודוד וזולתם וכדי להקריב מהם קרבן לה'. ואולי עשו חלוקות ביניהם כדאיתא במדרש (שמ"ר לא. יח) בעשו ויעקב שעשו חלוקה ביניהם כי עשו לקח לחלקו כל חמדות העולם הזה כמו שאמר יעבר נא אדוני לפני עבדו ר"ל יקח חלקו קודם ויעקב בחר לחלקו העולם הנצחי וידו אוחזת בעקב עשו היינו בסוף ממשלתו של עשו כך קין והבל עשו חלוקה זו ביניהם. וזה כוונת המדרש (בר"ר כב. טז) האומר שקין לקח לחלקו קרקעות והבל לקח מטלטלין כו', הורו בזה מה שהיה בלבם בחלוקת שכר העה"ז והעולם הבא כי כל חמדות העוה"ז אין האדם יכול לטלטלן וליקח מהם מאומה להוליכם לעבר עולם הירידה אללא הם כקרקע העומדת במקומה דומה למי שהולך ליריד וקונה שם במעותיו קרקעות ובתים שאינו יכול להוליכם עמו לביתו. ואין לו מהם כי אם מה שהוא אוכל מפריה בעודו בארץ נכריה ובלכתו לביתו ישוב ריקם ומאומה לא ישא בעמלו אשר בנה ואשר נטע ויעזוב לאחרים חיל וחומה אשר יסד. כך העושה העה"ז עיקר אין לו ממנו כי אם מלא כף נחת המושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח ואינו משתמש בהם כי אם משך זמן גרותו בעה"ז זה שבתו בבית מעט כגר וכאורח נטה ללון ומאומה לא יוליך עמו אל העולם הנצחי כי שם ביתו וזהו דעת קין וחביריו אוהבי קניני הזמן. והבל הוא המהביל כל

קניני הזמן כי מוסר הבלים המה, בחר לו במטלטלין וזהו קיום מצות השיי שהאדם יכול לטלטל עמו מן המקום אשר הוא עומד בו כאורח וכגר אל המקום אשר הוא שם תושב ואזרח כי בית יעשה לו שם.

וכבר נודע שכל אוהבי קנין הממון, לעולם אין עושים שום מצוה וצדקה מן ממונם כל ימי חייהם במזימות זו אשר חשבו הן עוד היום גדול כאן לאכול לשבעה להשתמש בממונם וכל זמן שהם רואים את עצמם חזקים אף בריאים וככוחם אז כן עתה אין נותנים כלום מהונם ורכושם לצורך עבודת ה' בחשבם מי יאכל ומי יחוש חוץ ממני, אך מקץ ימי חלדם בראותם את עצמם קרובים לשערי מות וכי לא במותו יקח הכל אז יעבר עליו רוח קנאה לקנא בחבריו עושי דבר ה' ויעשה גם הוא מעט מזער ויסכים להביא מנחה לה', הן דרך קרבן, הן ליתן לעניים, או בדרך אחר וזהו המלוה לעני בשעת דוחקו, ר"ל דוחקו של המלוה שהשעה דוחקתו לעשות כמו שיתבאר לקמן פר' וילך (לא. יז) בע"ה ואף גם זאת בהיותו קרוב לשערי מות אינו נותן לשם מצוה כי אם החלק הפחות שבממונו זעיר שם ובורר לו הפסולת ושולחו מנחה לה' וכל מלאכה נמבזה ונמס זה חלק גבוה, וכל כתף נתח טוב הוא חלקו כי מאנו ידיו לעשות לנגוע בחלק המובחר ורעה עינו בשלו ליתן מנה הגונה מנחה לה'. לכן נאמר בקין שהיה מן כתות אלו ויהי מקץ ימים דהיינו קץ ימי חלדו או בסופם ממש או זכירת סופם הוא שגרם לו התעוררות זה המעט, שהרגיש בעצמו שיהיה קץ לכל עמלו בעה"ז ואילו לא הרגיש בעצמו שיבא קץ כל בשר ולא הרבה יזכור ימי חייו אז לעולם לא היה מביא שום מנחה לה' ואף גם זאת שזכירת קץ הימים לא הועילה כי אם להפריש מן הפחות והגרוע דהיינו זרע פשתן. וזהו כוונת מדרש הנעלם האומר שקין היה מסטרא בישא לכך נאמר מקץ ימים ולא מקץ ימין. ואני שמעתי ולא אבין כוונת מדרש זה מה בין ימים לימין, ודאי כוונתו לומר שקין לא הקריב בעבור התכלית האמתית הגנוז לצדיקים לקץ הימין לעה"ב כמו שנאמר (דניאל יב. יג) ותעמוד לגורלך לקץ הימין שהרי קין היה כופר בתחיית המתים. אלא מקץ ימים הביא בחשבו כי על כל פנים יהיה קץ לכל עמלו ומאומה לא יוליד עמו זה החלו לעשות כאמור. וזה כוונת המדרש (בר"ר כב, ה) האומר משל של קין לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות, ר"ל שבבחרותו דהיינו הימים הראשונים אשר להם משפט הבכורה והראשי אז הוא אוכל ממונו ככל אשר ימצא בכחו לאכול ושגר למלך מלכו של עולם ב"ה הסייפות היינו סוף ימי חלדו כי אותן הימים אשר יאמר אין לי בהם חפץ וחשק ותאוה גופניות אותם שגר למלך לעשות בהם עבודת ה' נכריה בעינינו וסייפות היינו מקץ ימים שהזכיר.

וראיתי בספר צרור המור, וכן פי' הרא"ם כי קרבן סוף תיבות פשתן כשתכתוב קו"ף רי"ש בי"ת נו"ן. וע"פ דבריהם אלו יפורש מדרש זה האומר משל לעבד שאכל את הבכורות ושגר למלך הסייפות, כי הבכורות היינו הראשי תיבות ממלת קרבן דהיינו הדבר הראוי לקרבן והוא החלק המובחר והסייפות היינו הסוף תיבות דהיינו פשתן. והבל הביא מבכורות צאנו ומחלביהן, לא מצד זכירת הקץ וסוף ימי חלדו אלא לשם התכלית האמתית להביא טרף לביתו הנצחי לקץ הימין כדרך ההולך למרחקים שאינו מקפיד על אכילתו כל זמן היותו אורח ושולח החלק המובחר לביתו הנצחי, לכך וישע ה' אל הבל ואל מנחתו ר"ל אל הבל כי כוונתו היתה רצויה אליו ית' ואל מנחתו כי גם המעשה רצוי. ודבר זה מפורש בתחלת הקרבנות שנאמר (ויקרא א. ב) אדם כי יקריב מכם קרבן לה'. כשירצה להקריב קרבן שיהיה מקובל לה' אז יעשה כמו שעשה הבל שהביא מבכורות צאנו ומחלביהן כן יביא גם הוא מן הבהמה מן הבקר ומן הצאן וגו' דהיינו בכורות צאנו. ומה שאמר תקריבו את קרבנכם היינו מחלביהן ר"ל החלק

המובחר שאתה בוחר לך לצורך מאכלך כי בלי ספק שתבחר לעצמך כל ירק טוב כתף ונתח, זהו נקרא קרבנכם שאתה מקריב אליך וחפץ בו ואותו חלק המובחר תקריב לגבוה.

ומ"ש והבל הביא גם הוא. מהו גם, וראיתי בספר צרור המור שמאשים קצת את הבל שלא נתעורר מעצמו על הקרבן כי לא הביאו עד אחר שראה את קין הולך ומקריב וע"כ נאמר והבל הביא גם הוא במלת גם רמז שאיחר קרבנו והביא מצד הקנאה באחיו. ויכול להיות שעל העושה מצד הקנאה אמר שלמה (קהלת ד.ד.) וראיתי אני את כל עמל ואת כל כשרון המעשה כי הוא קנאת איש מרעהו גם זה הבל ר"ל זהו הגם שהבל נכשל בו כמו שנאמר והבל הביא גם הוא. ונ"ל להביא כדמות ראייה לדבריו שנאמר ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו. הזכיר שדה לפי שהיה ויכוח ביניהם בענין הקרבנות וכל אחד מטיל דופי בקרבנו של חבירו כמנהג שני אנשים אשר להם הריב כי הבל מאשים את קין על אשר הביא מן הגרוע זרע פשתן. וקין מאשים את הבל על אשר לא נתעורר אל המעשה מעצמו כ"א עד אחר שראה את קרבנו של קין עבר עליו רוח קנאה ורצה להשוות אליו גם הוא, ואמר לו יען כי אין אתה מתעורר אל מעשה הטוב מעצמך כ"א עד שאתה רואה אחרים עושים א"כ תינח בזמן שאתה יושב בתוך עמך אבל בהיותך בשדה במקום שאין איש מצוי שמה א"כ שם ודאי לעולם לא תעשה שום דבר טוב וא"כ אין אתה ראוי להיות בעולם כי אין חפץ ה' בכסילים והבלים רבים העושים מצד הקנאה ולא לשם שמים, ובזה נצחו קין להבל לכך נאמר ויהי בהיותם בשדה. כשהשיב לו תשובה נצחת מצד השדה אז ויקם קין אל הבל אחיו ויהרגהו, כי השדה מקום החטא ושם תהא קבורתו.

וז"ש שקרבנו של אדה"ר היה לו קרן אחת במצחו, (חולין ס.) רצו בזה לפי שהיה אדה"ר יחיד בעולם דהיינו קרן אי א"כ ודאי לא ראה המעשה משום אדם אלא מעצמו נתעורר אל המעשה על כן נתקבל קרבנו. לכך נאמר אדם כי יקריב קרבן לה'. כשיהיה כאדה"ר שנתעורר אל הקרבן מעצמו וזהו שאמר כי יקריב מכס ר"ל מכס ובכס יבוא לו ההתעוררות זהו קרבן לה' ולא קנאת איש מרעהו. ויתבאר זה עוד לקמן פרשת ויקרא (א.ב.) בע"ה. (כלי יקר)

[ד] וְהָבֵל הֵבִיא גַם-הוּא מִבְּכֹרֹת צֹאנוֹ וּמִחֻלְבֵּהוּ וַיֵּשַׁע יְהוָה אֶל-הֶבֶל וְאֶל-מִנְחָתוֹ:

אונקלוס וְהָבֵל אֵינִי אֵף הוּא מִבְּפִירֵי עֵגֶה וּמִשְׁמִנְהוֹן וְהוֹת רַעְנָא מִן קָדָם יְיָ בְּהָבֵל וּבְקֹרְבָנָהּ : (אונקלוס)

יונתן וְהָבֵל אֵינִי אֵף הוּא מִבְּפִירֵי עֵנָא וּמִפְּטִימְהוֹן וְהוֹה רַעְנָא קָדָם יְיָ וְסִבֵּר אֲפִין בְּהָבֵל וּבְקֹרְבָנֵיהּ : (תרגום יונתן)

רש"י וישע. ויפן. וכן ואל מנחתו לא עשה, לא פנה. וכן ואל ישעו, אל יפנו. וכן עשה מעליו (אויב יד, ו.) פנה מעליו: וישע. ירדה אש (ת) ולחכה מנחתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) כלומר צמה ידע שפנה אליו ומפרש ירדה אש וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וישע**. על משקל ויחר לקין. וטעמו כמו קבל והקרוב אליו שעו מני כדרך סוד הקרבן. ויתכן שירדה האש ודשני מנחת הבל ולא מנחת קין. ועל דעתי כי נקראת השני תמימי ימים. וכן כתוב ימים תהי גאולתו. בעבור שישבו הימים באורך או בקוצר כאשר היו בתחל'. וכן מימים ימימי ופי' שנתים ימים ימים שלמים שנתים ואם נכתב שנתים יתכן שאינן שלימות מיום אל יום. וכן עד חדש ימים שישבו החדש כאשר היה על כן אמרתי בפי' דניאל כי ימים אלף ומאתים וצ' שהם ימים ולא שנים בעבור שהם במספר: (אבן עזרא)

אור החיים **וישע ה' וגו' ואל קין וגו'**. טעם שלא התחיל בהודעת המוקדם על זה הדרך ולא שעה אל קין וישע אל הבל, בא ללמדנו הפלגת ריחוק קין שאפילו אחר שהיה נחת רוח לפני ה' באמצעות מנחת הבל לא שעה לקין ואל מנחתו הגם היותו ראשון בתשורה וגדול בסדר הלידה ירד מטה מטה. וטעם שכפל לומר **אל הבל ואל מנחתו ואל קין ואל וגו'** ולא הספיק לומר אל מנחת הבל ואל מנחת קין. כאן רמז כי האדון היה מראה פנים של רצון למקרבי תשורה, והוא אומר **וישע אל הבל** וגם קבל תשורתו, **ואל קין** לא הראה פנים לא לו ולא לתשורתו: (אור החיים)

דעת זקנים **וישע ה' אל הבל ואל מנחתו**. מכאן תשובה, למינים שכופרים בעולם הבא. דבמה שעה אליו, והרי נהרג מיד, אלא על כרחך צריך לומר, שקבל קרבנו, לזכהו לעוה"ב: (דעת זקנים)

ה' **ואל-קין! ואל-מנחתו לא שעה ויחר לקין מאד ויפלו פגיו:**

אונקלוס **ויקין ויקורבניה לא הות רעוא ויתקף לקין לחדא ואתפבישו אפיה:** (אונקלוס)

יונתן **וילקין וילקרבניה לא סבר אפין ויתקיף לקין לחדא ואתפבישו אקונין דאפיה:** (תרגום יונתן)

אור החיים **ויחר לקין וגו'**. הנה החרון אף יגיד הגבהות, ונפילת אפים יגיד ההשפלה, החרון אף הוא נגד אחיו שעלה במעלות והוא ירד למטה בחושבו כי הוא סיבה, שהביא קרבן משובח ומעולה יותר ממנו ובאמצעותו הוכר חסרון מנחתו. והשפלות בהכרתו פחיתותו בעיני ה'. עוד ירצה על זה הדרך **ויחר לקין** כשראה שלא קבל ה' מנחתו כי זה יגיד שמאס הבורא בברואיו ואינו משגיח בהם לזה חרה אף, ומדה זו בעובדי עבודה זרה היא כאומרו (ישעי' ח) והיה כי ירעב והתקצף נגד אלהיו אשר אינו משגיח בו. וכאשר ראה כי שעה ה' להבל ולא לו אז נפלו פניו וידע כי לא מצד המשגיח אלא מצד הנשגח הוא סיבה למנוע ממנו הרצון, ואחיו יוכיח ב' דברים יוכיח כי ה' משגיח, ויוכיח כי קין מושלל מהרצון כי הם ב' מנחות ופגול אחת. עוד ירמוז הכתוב אומרם ז"ל (זהר ח"ב קפב). כי כל הכועס נשמתו מסתלקת ממנו, ובחינה זו מתייחסת אל צלם אלהים שעל פני אדם, והוא אומר **ויחר לקין** ובזה נפלו פניו שנסתלקה ממנו הנשמה והוסר ממנו צלם הפנים. וטעם השפלתו בעיני ה' הגם שלא נודע חטאו מעשיו מעידות שרשע היה: (אור החיים)

ספורנו **ואל קין ואל מנחתו לא שעה**. לא שעה אל קין המקריב שהיה בלתי רצוי וגם כן אל מנחתו שהיתה בלתי ראויה לרצון: **ויחר**. בקנאתו לאחיו שהיה

לרצון: **ויפלו פניו**. בבשת פנים כי האל הובישו מסברו ולא קכלו: (ספורנו)

וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-גִּזְיֹן לְמָה תָּרָה לָךְ וְלָמָּה נָפְלוּ פְנֵיךָ:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לְקִינֹן לְמָה תְּקִיף לָךְ וְלָמָּה אֲתַכְּבִּישׁוּ אֶפְיֶיךָ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְקִינֹן לְמָה תְּקִיף לָךְ וְלָמָּה אֲתַכְּבִּישׁוּ אִיקוּיְנִין דְאַנְפֶּיךָ: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר ה' אל קין וגו'. קשה אומרו **למה חרה וגו'** ההיטב יחרה לו על הפלגת השפלתו בערך אחיו הקטן ויפלו פניו, ובמה מסיר בושתו באומרו הלא אם תטיב, זה הוא תיקון להבא ולא לשעבר. עוד צריך לדעת אומרו **לפתח חטאת רובץ** אין לו משמעות וכל האמור בענין צריך פירוש:

אכן כוונת דבר ה' הוא תחלת דבריו הודיעו כי השגיח ה' בב' הרגשות אשר עברוהו ועל כל אחת הוא אומר למה לכל הפירושים שפירשנו בחרון אפו ונפילת פניו. ונתן לו טעם הדבר ויסודו לדעת דעת עליון וסודו, והוא אומרו **הלא אם תטיב פירוש אם תהיה מבחינת הטוב כל מעשיך שורה עליהם בחינת הטוב ומעצמן הם מתנשאים כי הקדושה אינה צריכה לאחרים. וצא ולמד (בי"מ פה:)** ממעשה כסאו של ר' חייא שהיה עולה מעצמו למעלה והוא אומ' **שאת** פירוש מעצמו, ותתפרש שאת על המנחה גם על קין עצמו שלא יפלו פניו שהוא צלם הנאות אלא תהיה מעלתו נשאה והיא בחינת הטוב שהיא בחינת הרוממות והגדולה והם כנגד ב' בחינות האמורים בענין וישע ה' אל הבל ואל מנחתו שהם ב' דברים, **ואם לא תטיב פירוש כשתשלול בדעתך בחינת הטוב לפתח פירוש להתחלתך חשוב רע הנה בחינת הרע שנקראת חטאת רובצת עליך גם על כל מעשיך ושוללת ממך הנשיאות ומושלת במעשיך. ומעתה מה מקום לחרון אפך כיון שאתה סיבה לדבר. ואומרו **ואליך תשוקתו** כאן רמז כי יצר הרע יש בטבעו בחינת התשוקה להחטיא האדם כטבע שבאדם להתאוות תאוה ולחשוק זהב. ואומרו **ואתה תמשל בו** כאן הודיע כי הגם כי הוא בסדר זה ישנו בידו למשול בו, ומעתה למה יפלו פניך אחר שבידך הדבר למשול בו ולהרים המכשול שהוא החטאת:**

עוד יכוין לומר על זה הדרך **ואם לא תטיב לפתח** שהוא שער קבלת המנחות והתשורות שם רובץ החטאת לבל יהיה מקום לעלות התשורה ואין צריך לומר שאין בה כח להנשאות. ואם תאמר אתה האדון שליט תקבל המנחה ולא יהיה מונע החטאת, לזה אמר הן אמת אם תעשה תשובה יש מקום לטענה זו אבל כיון שאינך חושב בתשובה כרמוז בתיתב לא תטיב שעודך מתאוה וחושק לבחינת הרע והוא אומרו **ואליך תשוקתו** ואתה חפץ למשול בו ולגרש אותו לבל ירבוץ לפתחך, והגם כי ה' ירצה להפרידו מעליך אבל צריך שאתה תרחיקהו מתשוקתך כי כל עוד שאדם חושק בבחינת הרע הוא ממשילו עליו כאומרו (תהלים פא) לא יהיה בך אל זר, וכשהאדם מואס בדבריו ובעצתו זו היא השפלתו, והוא אומרו (משלי טז) ומושל ברוחו מלוכד עיר. וכפי זה ידבר ה' אליו בדרך תמיהא כדרך שהתחיל לדבר אליו למה וגו' ולמה וגו' כי תלונתו על עצמו ולא על מלכו כי איך יחפוץ שימשול הוא בו והוא ממשילו על עצמו והבן: (אור החיים)

ספורנו ל. מה חרה לך. למה קנאת באחיד כדואג על שקבלתי קרבנו ברצון הנה לא היה זה רצון פשוט או שלא כדין: **ולמה נפלו פניך**. כי כשיש לקלקול איזו

תקנה אין ראוי להצטער על מה שעבר אבל ראוי להשתדל להשיג תקון לעתיד :
(ספורנו)

11 הלא אם-תיטיב שאת ואם לא תיטיב לפתח חטאת רבץ ואליך תשוקתו
ואתה
תמשל-בו:

אונקלוס הלא אם תוטיב עובדך ישתבק לך ואם לא תוטיב עובדך ליום דינא
חטאך נטיר דיעתיד לאתפרעא מנך אם לא תתוב ואם תתוב ישתבק לך : (אונקלוס)

יונתן הלא אם תיטיב עובדך ישתביק לך חובך ואין לא תיטיב עובדך בעלמא
הדין ליום דינא רבא חטאך נטיר ועל תרעי לבך חטאה רביע ובידך מסרית
רשותיה דיצרא בישא ולוותך יהי מתונה ואנת תהי שליט ביה בין למזכי בין
למחטי : (תרגום יונתן)

רש"י הלא אם תיטיב. כתרגומו פירושו: לפתח חטאת רובץ. לפתח קצרך (ה)
חטאתך שמור: ואלו תשוקתו. של חטאת, הוא יכר הרע, תמיד שוקק ומתאוה
להכשילך: ואתה תמשל בו. אם תרצה תחגבר עליו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לקשה לרש"י מאי לפתח דהא לגבי דינא דגיהנס אין שייך פתח,
ועל זה פירש לפתח לקצרך, דהיינו לער חבוט הקצר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הלא. ופיי שאת. על דעת מפרשים רבים שאת עונך והנכון בעיני שאת
פנים כי כתוב בתחלי ויפלו פניו וזה דרך בושה כטעם ואיך אשא פניו. וטעמו אם
עשית טוב תשא פניך וכן כי אז תשא פניך ממום: **חטאת רובץ**. יש אומר שחטא
תחת עון גם יש מפרשים לפתח הקבר ירבץ עונך ביום הדין ויפרשו וייו תשוקתו
על הבל וטעם למה חרה לך שקבלתי מנחת הבל והוא סר אל משמעתך ואתה
כמו מושל בו. ואחרים אמרו על היצר ואיננו כתוב. ואלה אמרו כי לפתח ביתך
חטאתך רובצת והיא הולכת עמך. ויש אומר לפתח הפה כטעם שמור פתחי פיך.
והנכון בעיני שחטאת סמוך ויצר לב האדם הוא רובץ עמו: **ואליך תשוקתו**. כי
היצר ישוב אל משמעתך ברצונך. גם יש בדך כח למשול בו: (אבן עזרא)

הרמב"ן הלא אם תיטיב שאת. על דעת המפרשים (אונקלוס רש"י ורד"ק) שאת עונך ועל
דעת רבי אברהם שאת פניך כנגד למה נפלו פניך כי המתבייש כובש פנים למטה
וכן ואור פני לא יפילון (איוב כט כד) והמכבדו כאלו נושא פניו למעלה וזה טעם אולי
ישא פני (להלן לב כא) לא תשא פני דל (ויקרא יט טו) ועל דעתי אם תיטיב יהיה לך יתר
שאת על אחיך כי אתה הבכור וזה טעם למה חרה לך כי בבשתו מאחיו נפלו פניו
ובקנאתו ממנו הרגו והנה אמר לו למה חרה לך על אחיך ולמה נפלו פניך ממנו
הלא אם תיטיב יהיה לך יתר שאת על אחיך ואם לא תיטיב לא עמו בלבד תבואך
רעה כי לפתח ביתך חטאתך רובץ להכשילך בכל דרכיך ואליך תשוקתו שהוא
ישתוקק להיות דבק בדך כל הימים אבל אתה תמשול בו אם תחפוץ כי תיטיב
דרכיך ותסירנו מעליך הורהו על התשובה שהיא נתונה בידו לשוב בכל עת
שירצה ויסלח לו (הרמב"ן)

בעל הטורים **תשוקתו**. ב' במסורה הכא ואידך אני לדודי ועלי תשוקתו. והוא שאמרו חז"ל ב' תשוקות הן תשוקתן של רשעים לעבירה שנאמר ואלו תשוקתו ותשוקתו של הקדוש ברוך הוא על ישראל שנאמר אני לדודי ודודי לי ועלי תשוקתו: (בעל הטורים)

ספורנו **הלא אם תיטיב**. עצמך ותשתדל להיות גם אתה לרצון: **שאת**. רום המעלה וההתנשא רובץ לפניך ומוכן שיהיה לך. ואם לא תיטיב לפתח חטאת רובץ. גם כן החטאת מוכן לפניך כי תוסיף על חטאתך פשע שכך דרכו של יצר הרע: **ואלו תשוקתו**. כי תפנה אליו למלאות תאוותיו כאמרם ז"ל (סוכה פרק החליל) יצרו של אדם מתגבר עליו בכל יום: **ואתה תמשל בו**. בידך להתקומם עליו בצלם אלהים כאמרם שם ואלמלא הקב"ה עוזרו אינו יכול לו שני' ה' לא יעזבנו בידו: (ספורנו)

כלי יקר **לפתח חטאת רובץ ואלו תשוקתו**. מכאן יש סמך לדברי רז"ל (ערובין יט.) שאמרו שהרשעים אפילו אפתחו של גיהנם אינן חוזרים בתשובה. כי פתחו של גיהנם נקרא פתח חטאת כי הוא פתח ומקור נפתח לחטאת ולנדה ואפילו בזמן שירבץ האדם לפתח חטאת דהיינו פתחא של גיהנם מ"מ אלו תשוקתו של היצה"ר ולא תפסק תשוקתו.

דבר אחר לפי שאמרו רז"ל (ברכות ה.) לעולם ירגיז אדם יצ"ט על יצה"ר כו', אי אזיל מוטב אי לא יזכור לו יום המיתה ואז ודאי אזיל. ז"ש אם תטיב לגרש את היצה"ר שאז ישא ה' את פניך ויקבלך בתשובה. ואם לא תטיב שלא אזיל היצה"ר עוד טומאתו בו אז לפתח חטאת רובץ ר"ל תזכיר לו יום המיתה כאילו פתח קברך פתוח לפניו ואז ירבץ תחת משאו החטאת דהיינו היצה"ר המחטיאך ואע"פ שאלו תשוקתו מ"מ אתה תמשול בו.

דבר אחר, לפי שמצינו לרז"ל (ברכות סא.) שהמשילו את היצה"ר לזבוב ואסמכוה אקרא (קהלת יא.) זבובי מות יבאיש וגו'. וטעמו של דבר כי כל זבוב כח פיו שלו חלוש ואין בו כח לעשות נקב בבשר שלם, אך במקום שהזבוב מוצא פתח פתוח בבשר החי שם ירבץ ויש כחו בפיו להרחיב הפרצה. כך היצה"ר כחו חלוש לעשות פרצה בבשר חי רב פעלים כי הצדיק בכל דרכיו אשר לא פתח ליצרו פתח כלל א"א לו לפרוץ גדרו ולכנוס בו להחטיאו. אמנם בזמן שהוא מוצא אנשים בני גילו הפורצים אפילו פרצה קטנה ופותחין לו פתח לחטאת ולנדה אז יש בידו להרחיב הפרצה ולהוסיף פשע על חטאתו כאמרו רז"ל (שבת קד.) הבא לטמא פותחין לו ויש גורסין פתחים לו ר"ל פותח פתח אל היצה"ר שימצא מקום ליכנס דרך אותה פרצה ולהרחיבה עד עלות מכתו לאין מרפא. המשל בזה המוצא פתח סגור מכל וכל קשה לו לפותחה והמוצא הפתח קצת פתוחה נקל לו להרחיב הפתיחה עד אשר יעשה כמו שער בנפשו שהכל נכנסין בו בנקל וזה משל צודק על היצה"ר.

ובדרך זה מצינו בילקוט, סוף פרשת בשלח (י:ו.) שמדמה את עמלק לזבוב מה זבוב להוט אחר המכה כך עמלק היה להוט אחר דמן של ישראל כו' ולמה המשילוהו לזבוב דוקא. אלא לפי שגם הוא לא היה יכול להזדווג לישראל כל זמן שהיו שלמים עם ה' זולת ברפידים שרפו ידיהם מן התורה אז פתחו לו פתח ויבא עמלק וטמאם במשכב זכר לדעת רבותינו ז"ל. (תנחומא תצא ט.) זהו שמסיק שם במדרש משל לאדם שהקיף את הכרם ואמר כל מי שיפרץ הגדר ינשכנו הכלב כו' נקט דווקא פורץ גדר לפי שזהו ענין פתיחת הפתח שהזכרנו כי ע"י הפתיחה רבים

בוקעין בו כך על ידי שפתח פתח ליצרו יכנסו בו מקטריגים רבים המונעים ממנו דרך הישר כמו שיתבאר עוד לקמן פרשת בשלח. (וי.ח) ובמסכת יומא (לט.) אמרו רז"ל אדם מטמא עצמו מעט מטמאין אותו הרבה כו'. וזה מבואר עפ"י דרכינו. וזה שאמר לפתח חטאת רובץ. כי היצר הרע שנקרא חטאת במקום שהוא מוצא פתח פתוח לחטאת שם ירבוץ ויכנס דרך אותו פתח. ואל תאמר שאין חשקו כי אם אל פתח לבדו אלא אליך תשוקתו שכל תשוקתו לילך מכאן ולהלן אליך ממש להדיחך מעל ה', אמנם כל זמן היותו בפתח עינים דהיינו בתחילת בואו אליך אתה תמשל בו על דרך שפירשתי למעלה בפסוק הוא ישופך ראש. אבל אם כבר עבר מן הפתח רצה לומר הפרצה הקטנה ועבר כבר אליך ממש להדיח כל עצמותך מעל ה' ואז יהיה קשה עליך למשול בו לפיכך החכם עיניו בראשו שלא ליתן לו מקום ליכנס כלל וכלל וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

[ח] ויאמר קין אל-הבל אחיו ויהי בהיותם בשדה ויקם קין אל-הבל אחיו ויהרגהו:

אונקלוס ואמר קין להבל אחוהי והנה בְּמַהוּיָהוּן בְּחַקְלָא וְקָם קִין עַל הַבֵּל אַחוּהִי וְקָטְלָהּ: (אונקלוס)

יונתן ואמר קין לות הבל אחוהי איתא ונפוק תרוינן לברא והנה כד נפקו תרוייהון לברא עני קין ואמר להבל מסתכל אנא דברחמין אתברי עלמא אבל לא בפירי עובדין טבין הוא מדבר ומתוב אפין אית בדינא מן בגלל מה אתקבל קרפנד וקרפני מני לא אתקבל ברענא עני הבל ואמר לקין ברחמין איתברי עלמא ובפירי עובדין טבין הוא מדבר ומיסב אפין לית בדינא ועל דהווי פיריה עובדי טבין מדידך וקדמין לדידך אתקבל ברענא קרפני עני קין ואמר להבל לית דין ולית דיין ולית עלם אחרו ולית למיתו אגר טב לצדיקא ולית למפרעא מן רשיעיא עני הבל ואמר לקין אית דין ואית דיין ואית עלם אחרו ואית למיתו אגר טב לצדיקא ואית למתפרע מן רשיעיא ועל עיסק פתגמא האליו הווי מתנציין על אנפי ברא וקם קין על הבל אחוהי וטבע אבנא במצחיה וקטליה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר קין. נכנס עמו בדברי ריב ומלה, (א) להתעולל עליו להרגו. ויש בזה מדרשי אגדה, אך זה יסובו של מקרא: (רש"י)

שפתי חכמים (א) וקשה לרש"י שלא מפרש בקרא מה היא האמירה, אלא שמע מינה נכנס וכו', **בב"ר** (כ"ב ט"ז) מפרש לפי שקין עובד אדמה היה והבל היה רועה לאון, והיה קין אומר שהאדמה שלו, וא"כ לא היה להבל מקום בכל העולם ולא הניחו לרעות לאנו, ועל ידי כן באו לידו ריב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר קין. הקרוב אלי שאמר לו כל התוכחות שהוכיחו השם. ושואלים נולדו ביום סגריר ישאלו איך הכהו ואין חרב. וזאת שאלת תהו כי יהרגנו בידו בחנק ואלף עץ ואבן נמצאים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם ויאמר קין אל הבל אחיו. שנכנס עמו בדברי ריב ומצה להתגולל עליו ולהרגו לשון רש"י ורבי אברהם אמר כי הקרוב אליו שאמר לו כל התוכחות

שהוכיחו השם ועל דעתי שהוא דבק עם ויהי בהיותם בשדה כי אמר לו נצא
השדה והרג אותו שם בסתר ויתכן שנתכוון בהריגהו שיבנה העולם ממנו כי חשב
שלא יהיה לאביו זרע אחר עוד גם פחד שלא יהיה עיקר בנינו של עולם מאחיו
שנתקבלה מנחתו (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר קין אל הבל אחיו. פירוש אמר לו דבר אחוה לצד שקדם אליו
סיבת השנאה מחמת קנאה ירגיש הבל מאמצעות הדבר שישנאהו וישכיל
להשמר ממנו אשר על כן אמר אליו האחוה כי לא נולד בלבו שנאה מחמת הדבר
לצד קנאתו, והטעהו כדי להאמין בו לתכלית כוונתו להפילו במכמורת הכתוב
אחר זה. ולכן נתחכם מפסיק פסוקים שעשה פיסקא ואינה פיסקא בפסוק זה
עם פסוק שלאחריו:

ויהי בהיותם בשדה. צריך לדעת לאיזה ענין הודיע הכתוב היותם בשדה. גם
אמרו ויקם קימה זו למה ולא היה צריך הכתוב לומר אלא ויהרוג קין להבל. עוד
לא היה צריך לומר אחיו. עוד צריך לדעת אומרו **אי הבל** מה כונת הבורא בשאלה
זו. עוד מי פתי שקין שישב ליודע ועד לא ידעתי ומי מכיר השגחתו כנבראים
ראשונים:

עוד מה יאריך לשון לומר **השומר**. עוד אומרו קול דמי אחיך צועקים אלי מן
האדמה למה יוצרך לומר **מן האדמה** ומה היא הצעקה. עוד למה קלל האדמה
אם הוא הרוצח עליו תבא קללה ומה מעלה ומה מורדת האדמה ברציחתו אם
לא תקבל היא דמו יהיה ללקיקת הלוקק ומעשיה נאים בכסות דמו וכמעט אין
משמעות לדברי ה':

אכן הכוונה היא להיות כי קין נתקנא בהבל בחושבו כי הוא סיבה להשפלתו כי
באמצעותו הוכר אופלו, וחשב כי כשלא יהיה הבל במציאות יתרצה ה' בקין כי
אין עוד אחר לבחור בו, וחשב להורגו, וחש שתעל צחנתו ובאשו בפגעו בו כי
נצטווה על הרציחה, ונתיעץ עצות להורגו מבלי שלוח יד בו והנה זה האיש איש
אדמה היה יודע מוצאיה ומובאיה ובקי בחדריה ואמרו ז"ל (קהלת רבה פ"א)
כי הארץ יש לה איברים כאיברי אדם עינים ידיים ורגלים, פה וכו', ולמכיר בה
ידע המקומות, ומעתה מצא היועץ רעה להרגו בערמה מבלי שלוח ידו בו. והוא
אומרו **ויהי בהיותם בשדה** מתהלכים באדמה מצא מקום למועצותיו,
ובאמצעות מה שקדם שהטעהו בבחינת האחוה האמין בו הבל ובזה קם עליו
ובקימה זו שקם פירוש עמד עליו בזה הרגו, והנה העמידה אינה הורגת אלא
שנתחכם לעמוד עליו במקום שיהיה נבלע באדמה וזו היא מיתתו והאדמה היא
ההורגת. והגם שלא פירש הכתוב כאן אופן ההריגה הנה הוא גילה בפסוק שאחר
זה שאמר אשר פצתה. וה' בוחן לבות שאלו אי הבל אחיך לראות היודה על פשעו
והשיב לא ידעתי, ואם תאמר היה לך לתת לב עליו לזה אמר **השומר אחי** וגו',
וכי שומר עשיתני עליו, ולא הודה על מעשהו הרע, שחשב כי ה' לא יעניש על
הסיבה או לא ישגיח בה. והשיבו ה' מה עשית הודיעו כי מעשיו הרעים הם סיבה
לאדמה לבלוע הבל והוא אומרו **קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה**, פירוש
כי הבל חושב בדעתו כי אדמה הרגתו וקבל לפני ה' ממנה, ולזה קלל ה' אותו כי
הוא הסיבה ובהצטרפות קללתו קלל גם להאדמה אשר פצתה פיה לקחת הבל
מידו שלא תפצה עוד פיה, והוא אומרם ז"ל (סנהדרין לז) שלא פצתה עוד פיה
ומזמרת היא זמר ושיר לאל עליון חיוב הצריכה לעשות בכנפיה דכתיב (ישעי
כד) מכנף הארץ זמירות שמענו, ופחדה בעת שאמר לה ה' שתבלע המצריים
מפחד פתיחת פיה לבלוע הבל עד שנשבע לה ה' (מכילתא) דכתיב (שמות טו) נטית

ימינך ונשבע לה ואז בלעה אותם בפיה. ואפשר שלזה נתכוון מאמרם ז"ל (בי"ר פכ"ב) וזה לשונם רבנן אמרו באבן הרגו ע"כ, והנה במציאות הריגה זו יעשה כל גופו פצעים פצעים והוא אומר דמי לשון רבים ולא היתה מיתתו ממקום א' כדרך הנשחטים ובזה הופשט הבל מכל דבק רע כמו שפירשתי בפסוק קניתי איש את ה', ויש מדרשים רבים בכת וב: (אור החיים)

ספורנו ויאמר קין אל הבל אחיו. כי חרה לו ונפלו פניו בגלל אחיו: ויהי בהיותם בשדה. שלא בפני אביהם ואמם: ויקם קין. בלי מריבה קודמת אז כמו וארב לו וקם עליו: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר קין אל הבל אחיו. לא נתפרש במקרא מה אמר לו. ונ"ל אמירה זה מלשון יתאמרו כל פועלי און (תהלים צד. ד.) שהוא לשון התפארות וכן את ה' האמרת (דברים כז. יז) ור"ל כי קין התפאר עליו לאמר לי תבל ומלואה וארעא די את קאים עלה דידי הוא מיד ויקם עליו על עסקי שדה ויהרגהו. ולמעלה פירשתי על עסקי שדה היינו שאמר לו בהיותך בשדה מקום שאין אנשים מצויין שמה אז לעולם לא תתעורר מעצמך אל איזו מעשה כי קרבן זה שהקרבת ממני ראית וכן עשית, ולפי זה יהיה ביאור פסוק זה ויאמר קין. שהתפאר קין לאמר אני טוב ממך כי אני הקרבתי ראשונה וממנה נמשכה ההקרבה אליך וז"ש אל הבל אחיו כי אמר אני הייתי סבה אליך כי אם לא ראית שהקרבתי לא היית מקריב כלום. (כלי יקר)

דעת זקנים ויאמר קין אל הבל אחיו. פי' שסיפר לו דברי הקב"ה, ומה שאמר לו, והראה לו שחרה לו היטב, על אשר לא שעה אליו, כמו אל הבל, ושמח הבל, ויקם קין על הבל אחיו ויהרגהו בקנאתו. ובשם ה"ר יוסף קרא שמעתי, ויאמר קין וגו', כי מתחלה ה"י ירא, מפני קין מכעסו, והיה נשמר ממנו, וכשאמר לו יתברך, הלא אם תיטיב שאת, מיד, ויאמר קין אל הבל אחיו, שאמר לו, כי הקב"ה נתרצה לו, ושב מעליו אפו, ומשם ואילך חשב הבל, שכבר נתקררה דעתו, ולא נשמר ממנו מליכך עמו: (דעת זקנים)

[ט] וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל-לֵקִין אֵן הֶבֶל אָחִיךָ וַיֹּאמֶר לֹא יָדַעְתִּי אָחִי אֲנִי:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לְלֵקִין אֵן הֶבֶל אָחִיךָ וַאֲמַר לֹא יָדַעְנָא הַנָּטֵר אָחִי אֲנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְלֵקִין אֵן הֶבֶל אָחִיךָ וַאֲמַר לֹא יָדַעְנָא דְלָמָא נָטִיר אָחִי אֲנָא: (תרגום יונתן)

רש"י אי הבל אחיך. להכנס עמו בדברי נחת, אולי יסוב (ב) ויאמר אני הרגתיו וחתאתי לך: לא ידעתי. נעשה כגונב (ג) דעת העליונה: השומר אחי. לשון תימה הוא, וכן כל ה"א הנקודה בחטף פת"ח: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) והא ללא פרש"י כן לעיל (ג' ט') גבי אדם י"ל דגבי אדם לא שייך לומר אולי יאמר חטאתי, דהא כבר התודה בזה שהיה נחבא, עוד י"ל דאדם לדיק גמור היה שהוא היה יציר כפיו של הקב"ה, ובזדאי יודה על חטאו, משא"כ קין,

ומשום הכי היה לריך ליכנס עמו בדברים כלי שיסוב וכו', (מהרש"ב): (ג) שחוסב
שאין הכל כפוי לפניו, לאס לא כן לא היה מכחיסו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וטעם אי כמו איה ומלת איה מורכבת ממלות שתיים: (אבן עזרא)

ספורנו אי הבל אחיך. באיזה מקום קברת אותו וזה אמר למען ישוב כי לא יחפוך
במות המת: לא ידעתי. חשב שהיתי השאלה מה היה לו מפני שלא דרש ה' להשיג
נבואה או רצון כמו קודם לכן שחשב קין שלא ידע האל ית' בפרטי זולתי
בדבקים בו: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר ה' אל קין אי הבל אחיך. פליאה גדולה על קין איך אמר לא
ידעתי. אם טעה בזה לומר לא יראה יה ולא יבין במעשה התחתונים אם כן למה
הקריב מנחה לה'. ונראה לומר כי ודאי הבין קין ששאלו הקב"ה על הריגת אחיו
והשיב לא ידעתי השומר אחי אנכי. ר"ל לא ידעתי שיש עון בדבר ההריגה
והשומר אחי אינו לשון תמיהה אלא מוסב על לא ידעתי, כי אמר לא ידעתי אם
אני מחויב לשמור את ראש אחי שלא יהרג על ידי, ושמירה זו מלשון אך את
נפשו שמור (איוב ב.ו) כך טען קין כי לא ידע אם הוא מחויב לשמור את ראש אחיו
או לא. ואמר לו הקב"ה איך לא ידעת והרי מצוה זו מן המושכלות וזה שאמר
קול דמי אחיך צועקים אלי מן האדמה שהשכל מחייב לקיים מצוה זו אף אם
לא נצטוית עליה, כי בבטלה איש את רעהו חיים בלעו. והאדמה תשאה שממה
מאין יושב, (ישעיה ו.יא) וא"כ האדמה תובעת עלבון הנהרג כי קיום האדמה תלוי
בזה כ"א יהיה היתר רצועה להרוג איש את אחיו א"כ א"א לאדמה שתתקיים,
כי יהיה מציאותה לבטלה ותהיה חריבה מאין יושב על כן לא תוסיף האדמה
תת כחה לך. וטעם לדבר כי כשם שהאדמה נוגעת בדבר ומבקשת דין על ההריגה
כך מחוייבת האדמה עצמה לעשות דין ברוצחים ע"ד שנאמר (במדבר לה.ג) כי הדם
הוא יחניף את הארץ ולארץ לא יכופר לדם אשר שפך בה כי אם בדם שופכו. ויש
להתבונן באיזו ענין הדם מחניף לארץ.

והקרוב אלי לומר בזה, כי הארץ דומה תמיד כאילו פערה פיה לבלוע את הכל
כמו שאמר (משלי טו.ו) שלש הנה לא תשבענה שאול ועוצר רחם וגו'. וכמו שאמר
(ישעיה ה.ד) לכן הרחיבה שאול נפשה ופערה פיה לבלי חוק וגו' ומכל זה ראה שפי
הארץ פתוח תמיד לבלוע והנותן דבר לתוך פיה דומה כאילו מחניף לה, וזה יאמר
על הרוצחים שופכי דם נקי כי בדם זה יחניפו לארץ ליתן לה דבר בפיה לבלוע.
ולעומת זה גם הארץ מחנפת להם ליתן להבלתי ראויים כל צרכם אשר מן
האדמה מוצאם, דהיינו שני דברים, א' כל מאכל אשר יאכל ושאר צרכי האדם
אשר מן הארץ מוצאם. ב' הדירה והמנוחה שיש לדריים עליה. לפיכך לדורות לא
יכופר לארץ כי אם בדם שופכו שלא יאמרו שניהם מחניפים זה לזה כי הרשעים
נותנים דבר בפיה לבלוע, והארץ מחנפת להם ליתן להם די צרכם, וצריכה
האדמה כפרה על זה המעט תועלת אשר קבל הרוצח מן הארץ קודם שיהרג כי
לא בדין נתנה לו כחה. אבל כאן מפני יישוב העולם לא נהרג קין וא"כ במה תצא
האדמה מן החשד שלא יאמרו שניהם מחניפין זה לזה ולמה אינה צריכה
לכפרה, אלא לפי שקיימה רצון בוראה שאמר לא תוסיף תת כחה לך נע ונד תהיה
בארץ. כי מאז שעשית המעשה הזה האדמה באה בהרשאה ותובעת ממך דמי
אחיך וקול דמיו צועקים אלי מן האדמה והיא גם היא תעשה דין בך שלא תקבל
עוד ממנה שני התועלות אשר יש לכל הדריים עליה, הן כל הצרכים, שע"ז אמר
לא תוסיף תת כחה לך. הן הדירה והמנוחה, שעל זה אמר נע ונד תהיה בארץ.

ושום מקום לא ירצה לקבלך. ובוזה תצא האדמה מן חשד החנופה כי לא תחניף לך ועל כן אינה צריכה ג"כ לכפרה, אבל לחזור ולהורגך עכשיו א"א מפני יישוב העולם כי לא היה לאדם בן אחר בפעם ההוא. (כלי יקר)

[יז] וַיֹּאמֶר מֶה עֲשִׂיתָ קוֹל דְּמֵי אֶחָיִךְ צְעָקִים אֵלַי מִן-הָאָדָמָה:

אונקלוס וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּא קַל דְּסַ וְרַעִינָא דְעֲתִידִין לְמַפְקָא מִן אֶחָיִךְ קַבְלִין קְדָמִי מִן אַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר מָה עֲבַדְתָּ קַל דְּמֵי קְטִילַת אֶחָיִךְ דְּאֶתְבְּלְעוּ בְּגַרְגִישָׁתָא צְוֹחִין קְדָמִי מִן אַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י דמי אחיך. דמו ודם זרעיותיו. לזכר אחר שעשה בו פלעים הרבה, (ד) שלא היה יודע מהיכן נפשו יוראה (סנהדרין לז:): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) (סנהדרין דף ל"ז.), ומסיים גם עד שהגיע לזכרו: (ה) פירוש בעון שהולאה על עושה פרי, וכשנתקלל אדם נפקדה גם היא על עונה אזל לא על עון זה שפלתה את פיה שעדיין לא נתקללה על עון זה, ואיך יאמר ארור אתה יותר מקללת האדמה: (ו) (נח"י), נראה דס"ל להרצ לזשון פלתה היינו פתיחה יתירה וזה החטא, וכמ"ס התוס' (סנהדרין ל"ז: ד"ה מיום) שאין רישומן ניכר כלל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא צועקים אלי. איננו דבק עם קול וכן קול דודי הנה זה בא. אל דודי הוא שב בא כאשר פירשתי בשיר השירים והטעם כי שמע צעקת דמיו שנשפכו על האדמה ומתרגם אמר על בניו שהי' בכחו להולידם: (אבן עזרא)

בעל הטורים צועקים. ב' במסורה הכא ואידך על כן הם צועקים וגו'. ופירש רש"י התם מלמד שנצטרע והיה שוחט תינוקות של ישראל ורוחץ בדמם וזה קול דמי אחיך צועקים: (בעל הטורים)

[יח] וְעַתָּה אֲרֹר אֶתְּהָ מִן-הָאָדָמָה אֲשֶׁר פָּצְתָה אֶת-פִּיהָ לְקַחַת אֶת-דְּמֵי אֶחָיִךְ מִיָּדְךָ:

אונקלוס וְכַעַן לִיט אֶתְּ מִן אַרְעָא דְפָתַחְתָּ יַת פּוּמָה וְקַבִּילַת יַת דְּמֵה דְאֶחָיִךְ מִן יָדְךָ: (אונקלוס)

יונתן וְכַעַן חֲלַף דְקַטְלִיתִיהָ לִיט אֶתְּ מִן אַרְעָא דְפָתַחְתָּ יַת פּוּמָה וְקַבִּילַת יַת דְּמֵי דְאֶחָיִךְ מִן יָדְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י ארור אתה מן האדמה. יותר מממה שנתקללה היא כבר (ה) בעונה, וגם בזו הוסיפה (ו) לחטוא: אשר פלתה את פיה לקחת את דמי אחיך וגו'. והגני מוסיף

לה קללה אצלך, לא תוסף תת כחה (ס"א הכל דבור אחד ממון האדמה עד כאן): (רש"י)

אבן עזרא **ועתה ארור אתה מן האדמה**. שיבא לו חסרון מפאת האדמה שיזרע ויטע כי הוא הי' עובד אדמה ולא תתן האדמה עוד קציר ופרי ויצטרך ללכת אל ארץ רחוקה ממקום אדם אביו שהוא קרוב אל הגן ולא ישקוט במקום א' רק ינוע: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ארור אתה מן האדמה**. יותר ממה שנתקללה היא כבר בעונה וגם בזו הוסיפה לחטוא אשר פצתה את פיה והנני מוסיף לה קללה לא תוסף תת כחה לשון רש"י ואיננו נכון כי בכאן לא ארר האדמה בעבורו כאשר באביו אבל אמר שיהיה הוא ארור ממנה ופירש הקללה שלא תוסיף תת כחה אליו ושיהיה נע ונד בה ואמר כי תעבוד את האדמה כי בכל אשר תטרח בה לעבוד אותה כראוי בחרישה ועידור ובכל עבודה בשדה ותזרע אותה כהוגן לא תוסיף תת כחה לך אבל תזרע הרבה ותביא מעט וזו היא הארירה כטעם וארותי את ברכותיכם (מלאכי ב ב) ואמר כן כנגד אומנותו כי הוא היה עובד אדמה והנה ארר מעשיו וזה טעם לא תוסף תת כחה לך שלא תתן עוד כחה לך כאשר היתה עושה עד הנה בהיותך עובד אותה וכך פירש רבי אברהם ויתכן שאררו מן האדמה שלא תתן היא מעצמה כחה אליו תאנה וגפן לא יתנו חילם באחוזתו ועץ השדה לא יתן אליו פריו וחזר ואמר גם כן כי תעבוד אותה לחרוש ולזרוע לא תוסף תת כחה לך כאשר בתחלה והנה הן שתי קללות באומנתו והשלישית שיהיה נע ונד בה והטעם שלא ינוח לבו ולא ישקוט לעמוד במקום אחד ממנה אבל יהיה גולה לעולם כי עונש הרוצחים גלות וטעם אשר פצתה את פיה לאמר אתה הרגת את אחיך וכסית את דמו באדמה ואני אגזור עליה שתגלה את דמיה ולא תכסה עוד על הרוגיה כי תענש בה ובכל אשר תכסה בה כגון הזריעה והנטיעה וזה עונש כל שפיכות דם בארץ כענין שכתוב (במדבר לה לג) כי הדם הוא יחניף את הארץ וחנופת הארץ מארה בפירותיה כענין מהיותם בא אל ערימת עשרים והיתה עשרה בא אל היקב לחשוף חמשים פורה והיתה עשרים (חגי ב טז) (הרמב"ן)

ספורנו **ארור אתה מן האדמה**. מקולל ומחוסר בטובת האדמה: **אשר פצתה את פיה**. שנשתמשת בה לכסות הריגת אחיך וכנגד זה לא תשתמש בה עוד כמו שנשתמשת קודם לכן לצרכי חייד ולא הוצרך לפרש ענש הרוצח כי הדין מבואר בטבע על כל מזיק שכאשר עשה כן יעשה לו: (ספורנו)

ויב **כי תעבד את-הָאָדָמָה לֹא-תִסָּף תֵּת-כֹּחָהּ לָךְ גַּע וְגַד תִּהְיֶה בְּאָרְץ:**

אונקלוס **אָרִי תִפְלַח בְּאָרְעָא לֹא תוֹסִיף לְמִתְּנָה חִילָהּ לָךְ מְטִלְטִל וְגַלִּי תִהָא בְּאָרְעָא:** (אונקלוס)

יונתן **אָרוֹם תִּפְלַח יֵת אָרְעָא לֹא תוֹסִיף לְמִתְּנָה חִיל פִּירְהָא לָךְ מְטִלְטִל וְגַלִּי תִהִי בְּאָרְעָא:** (יונתן)

רש"י **נע ונד. אין לך נשות לדור במקום אחד:** (רש"י)

אבן עזרא **ונד**. וי"א כי ונד מקונן כמו לנוד לו. ועל דעתי שנד אחי נע וכמוהו הנה

יג וַיֹּאמֶר קִיָּו קָדָם יְיָ סִגִּי חוֹבִי גְדוֹל עוֹנֵי מִנְשׂוֹא:

אונקלוס וַאֲמַר קִיָּו קָדָם יְיָ סִגִּי חוֹבִי מִלְּמִשְׁבָּק: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר קִיָּו קָדָם יְיָ סִגִּי תִקִּיף מְרוֹדֵי מְלִסּוֹבְלָא בְּרַם יוֹכְלָא קוּמָד לְמִסְבְּלִיהָ
יְתִיָּה: (תרגום)

רש"י גדול עוני מנשוא. בתמיה, (ז) אתה טוען עליונים ותחתונים, (ח) ועוני אי
אפשר לטעון (ב"ר כב, יא.): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) וחכר ה"א התימה כי לא יתכן בניחותא ופירוש מנשוא על עצמו, פירש שחטא חטא גדול שאין ראוי לסליחה, דאם כן היה מגדיל החטא על עצמו ואיך יאמר הן גרסת אותי, הרי הודה על חטאו וראוי לזה: (ח) (נל"ד בשם מהרש"ל), ע"ד כי עמד הסליחה למען תורא, (תהלים ק"ל ד') ר"ל מאחר שעמד הסליחה ואין אלא שום העדר ומונע למען זה תורא, אבל מלך ב"ו אין צידו למחול רק כפי דת נמוסו הוכרח לעשות, ואז מיד כשחטא יחשוב כאשר אצדתי ויוסף לחטוא, וכך אמר קין אתה טוען וכו' והכל ברשותך ואין מי מוחה צידך ועוני אי אתה יכול לטעון ותגרום לומר ח"ו שהעדר הסליחה מחמת שהוא נגד הנימוס ואין הסליחה צידך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא גדול עוני מנשוא. ופירוש על דעת כל המפרשים שהוד' חטאו. ופי' נשוא כטעם סלוח כמו נושא עון. ולפי דעתי שהעברים יקראו העקב שכו. והעונש הרע הבא בעבור העון חטאת. וכן כי לא שלם עון האמורי. אם יקרה עון. ויגדל עון בת עמי. והטעם כי זה העונש גדול לא אוכל לסבלו ויורה על אמתת זה הפי' הפסוק הבא אחריו: (יא) ופי' פצתה. פתחה וכן הבל יפצה פיהו: (אבן עזרא)

הרמב"ן גדול עוני מנשוא. בתמיה אתה טוען עליונים ותחתונים ועוני אי אפשר לטעון לשון רש"י מבראשית רבה (כב יא) והנכון בפשט שהוא וידוי אמר אמת כי עוני גדול מלסלוח וצדיק אתה ה' וישר משפטיך אף על פי שענשת אותי הרבה מאד והנה גרשת אותי היום מעל פני האדמה כי בהיותי נע ונד ולא אוכל לעמוד במקום אחד הנה אנכי מגורש מן האדמה ואין מקום למנוחתי ומפניך אסתר כי לא אוכל לעמוד לפניך להתפלל או להקריב קרבן ומנחה כי בושתי וגם נכלמתי כי נשאתי חרפת נעורי אבל מה אעשה כי כל מוצאי יהרגני ואתה בחסדך הרבים לא חייבת אותי מיתה והענין שאמר לפניו הנה חטאי גדול והרבית עלי עונש אבל שמרני שלא אענש יותר ממה שחייבת אותי כי בעבור שאהיה נע ונד ולא אבנה לי בית וגדרות בשום מקום יהרגוני החיות כי סר צלך מעלי הודה כי האדם איננו נשגב ונמלט בכחו רק בשמירת עליון עליו (הרמב"ן)

ספורנו גדול עוני מנשוא. אחר שראה שהאל יתי משגיח בפרטים בהחלט חשב

שידע בלי ספק שאינו שב מחטאו בהיותו מתחרט אלא מפני העונש וזה אחר ההפצר שהעיד בו האל ית' לשוב בתשובה והוא מרה ובזה אמר שלא היתה לחטאו תקות תשובה מכפרת ומגינה על העונש שנענש עתה כענין שאול בדבר עמלק באמרו לשמואל חטאתי אחי ההפצר וההתערי' שהעירוהו שמואל לשוב מחטאתו ושנענש כאמור וימאסך ממלך: (ספורנו)

[יד] הן גרשת אתי היזום מעל פני האדמה ומפניך אסתר והייתי גע ונד בארץ והיה כל-מצאי' יהרגני:

אונקלוס הא תריכתא יתי יומא דין מעל אפי ארעא ומן קדמך לית אפטר לאטמרא ואהי מטלטל וגלי בארעא ויהי כל דישפחנני יקטלינני: (אונקלוס)

יונתן הא טרדתא יתי יומא דין מעל אנפי ארעא מן קדמך האפטר דאיטמר ואין אהי מטלטל וגלי בארעא כל זכני דישפחנני יקטלינני: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם מפניך אסתר. שיש מקום יקבל כח ותראה בו גבורת השם ואם הכל מלא כבודו: (אבן עזרא)

בעל הטורים מוצאי. ב' במסורה הכא ואידך כי מוצאי מצא חיים. וזה שאמרו חז"ל למיימינים בה סמא דחיי למשמאילים בה סמא דמותא וזהו והיה כל מוצאי יהרגני: (בעל הטורים)

ספורנו והיה כל מוצאי יהרגני. ויהיה העונש גדול מאד ממה שגזרת: (ספורנו)

[טו] ויאמר לו יהוה לכן כל-הרג לקין שבעתים יקם וישם יהוה לקין אות לבלתי הכות-אתו כל-מצאו:

אונקלוס ואמר לה יי בכו כל קטיל קין לשבעא דרין ותפרע מנה ושווי יי לקין אתא בדיל דלא למקטל יתה כל דישפחנה: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה יי הא בכו כל דקטיל קין לשבעא דרין ותפרע מניה ורשם יי על אפי דקין אתא מן שמה רבא ויקירא בגין דלא למקטול יתיה כל דישפחונייה באסתפלוייתה ביה: (תרגום יונתן)

רש"י לכן כל הורג קין. זה אחד מן המקראות שקלרו דבריהם ורמזו (ט) ולא פירשו, לכן כל הורג קין, לשון גערה, כה יעשה לו, כך וכך עונשו, ולא פירש עונשו: שבעתים יוקם. איני רואה להנקה מקין עכשיו, לסוף שבעה דורות אני נוקם נקמתי ממנו, שיעמוד למך מצני בניו ויהרגהו. וסוף המקרא שאמר שבעתים יוקם, והיא נקמת הכל מקין, למדנו שתחלת מקרא לשון (י) גערה היא, שלא תהא צריה מזיקתו. וכיוצא בו ויאמר דוד כל מכה יבוסו ויגע בלנור (שמואל ב' ה. ת.), ולא פירש מה יעשה לו, אבל דבר הכתוב ברמז, (כ) כל מכה יבוסו ויגע בלנור ויקרב

אל השער ויכבשנו, (ל) ואת העורים וגו', וגם אותם יכה על אשר אמרו העור והפסח לא יבא אל תוך הבית, המכה את אלו אני אעשנו ראש ושר, כאן קרא דבריו, ודברי הימים א' (יא, ו). פירש יהיה לראש ולשר: וישם ה' לקין אות. חקק לו אות משמו (מ) במלכו. (ס"ח) כל מולאי יהרגני, הבהמות והחיות, אבל בני אדם עדיין לא היו שיירא מהם, רק אביו ואמו, ומהם לא היה ירא שיהרגוהו, אלא אמר, עד עכשיו היה פחדתי על כל החיות, כמו שנאמר ומוראכם כו', ועכשיו בשביל עון זה לא ייראו ממני החיות ויהרגוני, מיד וישם ה' לקין אות, החזיר מוראו על מוראו (רפ"ו)

שפתי חכמים (ט) דהיה לו לומר אעשה לו כך וכך: (י) אין פירושו כל הורג קין שבעתים יוקם דהא למך הרג את קין ולא נעשה בו נקמה שיהרג לאחר שבעתים, אלא תחילת המקרא לכן כל הורג קין לשון גערה הוא, ושבעתים יוקם קאי לקין, ר"ל כי לא יקבל אבל נקמתו מקין אלא עד ז' דורות, וכמו שמוכיח סוף המקרא ושבעתים יוקם קאי לקין ולא אהורג את קין, ועוד י"ל דאם כן איך פירש כל הורג קין יוקם שבעתים, א"כ היה קשה למה יוקם שבעתים יותר משאר רולחים, אלא על כרחך מלת שבעתים יוקם הוא ענין בפני עצמו, שהקב"ה יוקם מקין עד ז' דורות, וע"כ זה אחד מן המקראות שקראו וכו': (פ) ר"ל דכאן דיבר הכתוב ברמז ובמקום אחר מפרש בהדיא כל מכה וכו' (שמואל-ב' ה' ח'): (ג) ועורים ופסחים כלמי עכו"ם היו ופסח נגד יעקב ועור נגד ילחק, והיה כתוב עליהם את השבועה שנסבע אברהם לאבימלך שלא יעשו עמו מלחמה וכן אבימלך לו, אבל בימי דוד כבר בטלה השבועה: (מ) פירש אות משמו של קין והוא אות י' דרמז בו יחיה, כלומר שלא יהרגנו, אי נמי אות א' משמו של הקב"ה והוא אות ה' רמז על כל הורג קין, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא **שבעתים**. עד שבעת דורות. כי אין זאת המלה ארבעה עשר ולא שלש מאות ומ"ג והעד ואור החמה יהיה שבעתים ואחר כן ביאר הנביא דבריו ואמר כאור שבעת הימים: וטעם יקם. שתלקח נקמתו וכן לא יקם. והטעם כי השם האריך אפו על קין עד שבעה דורות ואל תתמה לחשוב איך חיה כל אלה השנים. והנה שת אחיו חיה עם נח שנים רבות גם יתכן שיקרא זרע קין בשם אביהם כמו ישראל. ויש אומר כי האות קרן ואחרים אמרו שנתן חוזק בלבו והסיר פחדו ממנו והנכון בעיני שהשם עשה לו אות עד שהאמין והכתוב לא גלה האות: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וישם ה' לקין אות**. ולא אמר "ויתן" לו השם אות או "ויעש" יורה ששם לו האות קבוע שיהיה עמו תמיד אולי כשהיה נוסע ממקום למקום היה לו אות מאת השם מורה לו הדרך אשר ילך בה ובזה ידע שלא יקראנו אסון בדרך ההוא ובבראשית רבה (כב יב) אמרו כענין זה רבי אבא אמר כלב מסר לו כי מפני שהיה פחדו מן החיות מסר לו אחת מהן שתלך לפניו ולמקום שיפנה הכלב ללכת ידע כי שם צוה לו השם ולא יהרג בה הזכירו בו החכמים אות נבזה כראוי לו אבל

הכוונה שהיה עמו האות תמיד להורות לפניו הדרך שילך בה כי כן לשון "וישם" (הרמב"ן)

אור החיים **לכן כל הורג**. טעם לכן, להיות שהכיר וידע שאם ה' לא ישמרנו כל מוצאו יהרגהו, בשביל מצוה זו ריחם ה' עליו ואמר כל הורג וגוי'. ורשם ה' אות בפניו כמשפטו הנהוג בעושה מצוה שנרשמת במצחו לטובה אות, והוא אומר **וישם ה' לקין אות**, והוא על דרך מה שדרשו ז"ל (שמו"ר פי"ז) בפסוק והיה הדם (הזה) לכם לאות פירוש לאות מצוה להם לשמירה: (אור החיים)

ספורנו **כל הורג קין שבעתים יוקם**. אני אומר לכל מי שהוא מוכן להרוג קין שאני גוזר שתהיה הנקמה על חטאו שבעה פעמים פעמים כי המוכן להרוג יקרא הורג כאמרו ואפרים להוציא אל הורג בניו. ומלת שבעתים תורה שבע פעמים שתי פעמים כמו ונמצא ישלם שבעתים. גזר אם כן שעל זאת הרציחה שהיתה דם אחיו ומחצית המין האנושי או שלישיתו תהי, הנקמה כרוצח שבע פעמים כפולים בזה האופן שיהי משך זמן ו' דורות: **נע ונד**. שהם חיים רעים כמו המות או יותר ממנו כאמרו אל תהרגם פן ישכחו עמי הניעמו בחילך ובסוף יהדג בדור השביעי כמו שקרה לו על ידי למך כפי מה שבא בקבלה: (ספורנו)

כלי יקר **וישם ה' לקין אות לבלתי הכות אותו כל מוצאו**. נחלקו רז"ל במהות אות זה מה היה. במדרש (בר"ר כב. כז) אמרו הזריח עליו גלגל החמה כו'. וקשה איך יתחייב מזריחת החמה לבלתי הכות אותו כל מוצאו וכפי שורת הדין רשעים בחושך ידמו ואיך יזריח החמה עליו. ונראה פירוש הדברים לפי שנאמר (שמות כב. א) אם במחתרת ימצא הגנב והכה ומת אין לו דמים אם זרחה השמש עליו דמים לו. כך קין היה גנב כי היה גונב דעת עליונה כמו שפירש רש"י בפרשה זו. (ד. ט) והיה הולך כבמחתרת כי הסתיר ה' פניו ממנו וגורש מן הארץ הקדושה ארץ אשר עיני ה' דורש אותה תמיד וגרשו לחוצה לארץ שהדר בה דומה כאילו אין לו אלוה מצד הסתרת פניו ית' כמ"ש ומפניך אסתר. ואז היה דומה לנמצא במחתרת כי היה בורח ממקום למקום וכל בורח מחביא את עצמו בסתר וא"כ פשיטא שכל מוצאו יהרגהו כי אין לו דמים מאחר שבמחתרת מצאו. על כן הזריח ה' עליו החמה בכל המקומות אשר הלך להורות שאין לו דין הנמצא במחתרת כי אם דין מי שזרחה השמש עליו שדמים לו וכל ההורג נהרג עליו וזה מופת חותך לבלתי הכות אותו כל מוצאו. ותדע ותשכיל בלשון כל מוצאי למה תלה הדבר במוצאו פשיטא שלא יהרגו מי שלא ימצאהו והל"ל כל בריה יהרגוני אלא שהורה לומר שהיה ירא פן יהיה בדין הנמצא במחתרת כי בו שייך לשון מציאה כמו שנאמר אם במחתרת ימצא הגנב. ועל ידי זריחת השמש לא יכהו כל מוצאו במחתרת זו אשר נסתר בו מצד הבריחה ממקום למקום וזה פירוש יקר. (כלי

דעת זקנים **לכן כל הורג קין**. פשטיה דקרא הכי, לפי שהיה קין דואג שיהרג, א"ל הקב"ה כל הורג קין, לאחר שבעה אנקום מהורגו. ולפי"ז ה"פ קרא דלקמיה, ויאמר למך לנשיו, היה מקונן למך על עצמו, כי איש הרגתי לפצעי, זה קין, שהיה גדול בקומה וילד בשנים. 'לפצעי' לחבורתי" כלומר, לצערי, ולמיתתי, כי אמר הקב"ה, שבעתים יוקם כל הורג קין, ולמך שבעים ושבעה. וא"כ, אפי' יוליד למך, שבעים ושבעה בנים, כולם ימותו באותו עון: (דעת זקנים)

אונקלוס וינפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא גלי ומטלטל דהוה עבידא עלוהי
מלקדמין דגינתא דעדן : (אונקלוס)

יונתן וינפק קין מן קדם יי ויתיב בארעא טלטול גלויתיה דהות עבידא עלוהי
מלקדמין בגינוניתא דעדן : (תרגום יונתן)

רש"י ויאלא קין. יאלא בהכנעה (ו) כגונב לעת העליונה: בארץ נוד. בארץ שכל
הגולים נדים שם: קדמת עדן. שם גלה אביו כשגורש מגן עדן, שנאמר וישכן
מקדם לגן עדן וגו', לשמור את שמירת דרך מצוא הגן, שיש ללמוד שהיה אדם
שם, (ב) ומלינו שרוח מזרחית קולטת בכל מקום את הרוחחים, שנאמר אז יבדיל
משה וגו' מזרחה שמש (דברים 7, מא.). דבר אחר בארץ נוד, כל מקום שהלך, היתה
הארץ מזדעזעת תחתיו, (ג) והבריות אומרים סורו מעליו, זהו שהרג את אחיו:
(רש"י)

שפתי חכמים (ו) הוכחתו מלשון ויאלא, דהוה ליה למימר וילך, דלשון יאיאה לא שייך
אלא ממי שיאלא מדבר המוקף, אבל הכא כתיב מלפני ה' ללא שייך דבר המוקף
בזה, כי מלא כל הארץ כבודו: (ב) דאל"כ למה היו המלאכים במזרח ולא צרוח
אחרת: (ג) ולד"א לחוד קשה דאם כן למה אמר קדמת, לכן כריכין אנו גם כן
לפשוט הראשון כי שם גלה אביו, ולפירש הראשון קשה למה נאמר בארץ נוד הוה
ליה למימר במדינה, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא בארץ נוד. קראו כן בעבור שהיה נע ונד: קדמת עדן. מזרח עדן והוא
צפון מהגן : (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם ויצא קין מלפני ה'. כי עוד לא עמד לפניו לעולם כטעם שאמר
ומפניך אסתר וטעם וישב בארץ נוד שלא הלך בכל העולם אבל באותה הארץ
ישב נודד תמיד לא ינוח במקום ממנה כלל ונקראת "ארץ נוד" על שמו לעולם
(הרמב"ן)

כלי יקר וישב בארץ נוד קדמת עדן. מצינו שכל ההורג נפש גולה למזרח שכן
אדה"ר שגרם מיתה לכל תולדותיו כתיב בו (ג.כד) וישכן מקדם לגן עדן. וכן בכל
ערי מקלט כתיב (דברים ד.מא) בעבר הירדן מזרחה שמש. לפי שכל הורג נפש מקרב
הערב שמשו של הנהרג כמו שנאמר (קהלת יב.ב) עד אשר לא תחשך השמש וגו'
לפיכך יגלה לקצה אחרון שכנגדו כדרך שאמרו בהורדוס (ב"ב ד.) הוא כיבה נרו של
עולם ילך ויעסוק באורו של עולם. והוא דרך כל בעלי תשובה להטות לקצה
אחרון בדבר שחטא בו ולעשות איזה מצוה הפכית אל העבירה שעשה. וזה דרך
נכון לכל בעל תשובה והמשכילים יבינו מגלות זה לתקן כל עבירה באיזו מצוה
הפכית לעבירה כי בזה יתוקן עוותו. (כלי יקר)

וי וידע קין את-אשתו ותהר ותלד את-חגלה ויהי בנה עיר ויקרא שם העיר

חֲנוּךְ:

בְּנוֹ

כְּשֵׁם

אונקלוס וידע קין ית אנתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והנה פני קרפא וקרא שמא דקרפא **כְּשֵׁם** בְּרֵה חֲנוּךְ: (אונקלוס)

יונתן וידע קין ית אנתתיה ועדיאת וילידת ית חנוך והנה פני קרפא וקרא שום קרפא **כְּשֵׁם** בְּרֵיה חֲנוּךְ: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי. קין בונה עיר, (פ) ויקרא שם העיר לזכר בנו חנוך: (רש"י)

ספתי חכמים (פ) כלומר דויהי בונה עיר קאי על קין ולא על חנוך הסמוך לו, דלם ללל **כֵן** מאי **כָּס** בנו **חנוך:** (ספתי חכמים)

אבן עזרא ונקרא שם העיר חנוך כשומרון על שם שמר. וכן מצרים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם ויהי בונה עיר ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך. כי מתחילה היה חושב להיות עירי בעונו ואחרי שנולד לו זרע החל לבנות עיר להיות בנו יושב בה ובעבור כי הוא ארור ומעשיו לא יצליחו קראו "חנוך" להגיד כי לא בנאה לעצמו כי הוא אין לו עיר ומושב בארץ כי נע ונד הוא אבל יהיה הבנין לחנוך וכאלו חנוך בנאה לנפשו ומפני שלא אמר "ויבן עיר" כאשר יאמר ויבן את נינה (להלן י יא) ויבנו בני גד את דיבון (במדבר לב לד) יורה כי היה כל ימיו בונה העיר כי מעשיו ארורים יבנה מעט בטורח ועמל וינוע וינוד מן המקום ההוא ויחזור שם ויבנה מעט ולא יצליח את דרכיו ונכתבו תולדות קין ומעשיו להודיע כי השם ארץ אפים והאריך לו כי הוליד בנים ובני בנים והזכיר כי פקד עון אבות על בנים ונכרת זרעו ורבותינו אמרו (שמות רבה לא יז) שחיה שנים רבות ומת במבול ולא הוריד שיבתו בשלום שאול רק ראה בהכרת הוא וכל זרעו אתו והקרוב כי לא היו תולדותיו רק ששה דורות עד המבול והיו בתולדות שתי שני דורות יותר או שלא היה צריך לספר בהם וספר באלה להודיע מי היו המתחילים בבנין הערים ובמרעה הצאן וחכמת הנגון ומלאכת המתכות וכתב תוכחת למך עם נשיו להגיד כי הוליד הוא אך בניו נכרתו טרם הולידם (הרמב"ן)

כלי יקר ויהי בונה עיר. ויבן לא נאמר אלא ויהי בונה לשון הווה, להורות שהיה בונה והולך כל ימיו ולא נגמר בנינו לעולם, כי זה דרכם כסל למו שכל האוהב קנייני האדמה כקין וחבריו לעולם הוא בונה והולך ולא יוכל לגמור בנינו כל ימיו לעולם כי לעולם אין בידו מחסורו אשר יחסר לו. יש בידו מנה מתאוה עד מאתים כידוע מטבע כל אוהבי הממון וא"כ לעולם הוא בונה והולך וכל ימיו אין לו מנוחה רק נע ונד בארץ כמו קין שהיה נע ונד בארץ כך כל אוהב ממון, נע ונד, זה שבתו הבית מעט רוב ימיו הוא רודף אחר העושר כאשר ירדוף הקורא בהרים וכן ירוץ ורגליו כאילות במדבר בהר ובשפילה עובר ארחות ימים כל ימי חייו אלו הלילות גם בלילה לא שכב לבו, כי ילך בכל מקומות הסכנה להשיג את שאהבה נפשו יבקשו ולא ימצאו ולעולם לא יבא עד תכליתו רק כל ימיו הוא בונה והולך, ערי מסכנות המסכנים נפשו וגופו ועוזב לאחריים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע. וסימן לדבר, שבאלפ"א בית"א אותיות עני סמוכות ושניות לאותיות כסף, להורות שכל אוהב כסף הוא עני בדעתו לעולם. ומה שנאמר (תהלים קמז.ב) בונה ירושלים ה' לשון הוה נראה לפרש ע"ד שמסיק בגמ' (בי"ב עה.) חזא

מלאכי השרת דקא מנסרי אבנים טובות ומרגליות כו' אמר להו הני למאן אמרי ליה עתיד הקב"ה להעמידן בשערי ירושלים כו' אם כן בכל זמן בונה ירושלים ה' וק"ל. כך לשון בונה הנאמר בקין רמז שהיה בונה והולך לעולם כמ"ש (קהלת 1.5) איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וגו' ולא ישליטנו אלהים לאכול ממנו. והנה יתן להבא משמע והיה צ"ל איש אשר נתן לו האלהים עושר. אלא כך פירושו כל מי שאינו מסתפק במה שחנן אותו אלהים ותמיד הוא מבקש אשר יתן לו ה' עוד עושר ונכסים נוסף על מה שבידו כבר זהו ודאי נבל, כילי וקמצן, ואינו שליט בשלו לאכול ממנו ק"ו לזולתו. (כלי יקר)

{יח} וַיִּזְלַד לְחֲנוּךְ אֶת-עֵיֶרֶד וְעֵיֶרֶד יָלַד אֶת-מְחֻיָּאֵל וּמְחֻיָּאֵל יָלַד אֶת-מְתוֹשָׁאֵל וּמְתוֹשָׁאֵל יָלַד אֶת-לְמָהּ:

אונקלוס וַאֲתֵיִלִיד לְחֲנוּךְ יֵת עֵיֶרֶד וְעֵיֶרֶד אֻלִיד יֵת מְחֻיָּאֵל וּמְחֻיָּאֵל אֻלִיד יֵת מְתוֹשָׁאֵל וּמְתוֹשָׁאֵל אֻלִיד יֵת לְמָהּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתֵיִלִיד לְחֲנוּךְ יֵת עֵיֶרֶד וְעֵיֶרֶד אֻלִיד יֵת מְחֻיָּאֵל וּמְחֻיָּאֵל אֻלִיד יֵת מְתוֹשָׁאֵל וּמְתוֹשָׁאֵל אֻלִיד יֵת לְמָהּ: (תרגום יונתן)

רש"י ועירד ילד. יש מקום שהוא אומר בזכר הוליד, ויש מקום שהוא אומר ילד, שהלידה משמשת שתי לשונות, לידת האשה נישטר"א בלע"ז, וזריעת תולדות האיש אינזינד"ר בלע"ז, כשהוא אומר הוליד בלשון הפעיל, מדבר בלידת האשה, פלוני הוליד את אשתו בן או בת, וכשהוא אומר ילד, מדבר בזריעת האיש, והוא בלע"ז אנוידרי"ר:

אבן עזרא ולמד ששי לקין ושביעי לאדם: (אבן עזרא)

בעל הטורים הנה בשמים עד"י. בגימטריא חנוך ושהד"י בגימטריא מטטרון שלקח הקב"ה אחד מאותן של קודם דור המבול ואחד של אחר דור המבול דהיינו חנוך ופנחס והעלם לשמים שיעידו עליו ובחר בחנוך שהיה דור שביעי שהקב"ה חפץ בשביעיות וכן משה שהיה שביעי לאבות כתיב ביה ומשה עלה אל האלהים: (בעל הטורים)

{יט} וַיִּקַּח-לוֹ לְמָהּ שְׁתֵּי נָשִׁים שֵׁם הָאֶחָת עֵדָה וְשֵׁם הַשְּׁנִית צְלָה:

אונקלוס וַנְּסִיב לָהּ לְמָהּ תַּרְתֵּין נָשִׁין שׁוּם תְּדָא עֵדָה וְשׁוּם תַּנְיָתָא צְלָה: (אונקלוס)

יונתן וַנְּסִיב לָיָהּ לְמָהּ תַּרְתֵּין נָשִׁין שׁוּם תְּדָא עֵדָה וְשׁוּם תַּנְיָתָא צְלָה: (תרגום יונתן)

רש"י ויקח לו למך. לא היה (6) לו לפרש כל זה, אלא ללמדנו מסוף הענין שקיים הקב"ה הצטחתו, שאמר שבעתים יוקם קין, ועמד למך לאחר שהוליד בניו ועשה דור שביעי, והרג את קין, זהו שאמר כי איש הרגתי לפלעי וגו': שתי נשים. כך

היה דרכן של דור המבול, אחת לפריה ורביה ואחת לתשמיש, זו שהיא לתשמיש (ה) משקה כוס של עקרון (ס"א אינו) כדי שתעקר, ומקושטת ככלה ומאכילה מעדנים, וחזרתה נזופה ואבלה כאלמנה, וזהו שפירש איוב (כד, כא). רועה עקרה לא תלד ואלמנה לא ייטיב, (ב"ר כ"ג, ב). כמו שפורש באגדת חלק: עדה. היא של פריה ורביה, ועל שם שמגונה עליו ומוסרת מאלכו (ס"א ממאלכו), עדה תרגום של סורה: כלה. היא של תשמיש, על שם שיושבת תמיד באלו, דברי אגדה הם בצראשית רבה (רס"י)

שפתי חכמים (ז) אללא כך היה לו לומר ומתושאל ילד את למך ולמך ילד את יובל, למה ליה למיכתב ויקח לו למך שתי נשים: (ח) פירש שהשקה אותה כוס של עקרון כדי שתהיה עקרה ולא יכחיש את יפיה, וא"ת והלא כתיב ואלה גם היא ילדה, וי"ל לילדה קודם ששתתה הכוס של עקרון, ועוד י"ל דמה שאמר ואלה גם היא ילדה רבותא נקט אע"פ ששתתה כוס של עקרון אפילו הכי ילדה ולא הזיק לה כלום, (רל"ט):

אבן עזרא וטעם עדה וצלה. אל תשים לבך לשמוע אל דברי הגאון בשמות כי אלו היינו יודעים כל לשון הקדש מאין נוכל לדעת כל הקורוי כטעם משה ויששכר: (אבן עזרא)

כלי יקר ויקח לו למך שתי נשים וגו'. כל הסיפור הלזה מענין שתי נשיו עדה וצלה יש בו צורך גדול בתורה לידע ולהודיע שכאשר יהיה הזיווג כהוגן לקיום המין לבד אז יולדו להם בנים הגונים שומרי משמרת ה'. וכאשר לא יהיה לקיום המין כי אם לשם יופי למלאות רסן תאותו אז בנים זרים יולדו להם זרע מרעים בנים משחיתים. כמו שמצינו בשתי נשים אלו עדה וצלה כי אותה של פריה ורביה נקראת עדה כפירוש רש"י גם יתכן לפרשו לשון הריון שתרגומו ועדיאת. (בראשית ד.א.) ואותה שלקח לשם תשמיש לבד נקראת צלה כפירוש רש"י ואולי לפחות היו צנועים בתשמיש ועושים צל תמיד. אם כן הדין נותן שמן עדה יולדו בנים הגונים זהו שאמר ותלד עדה את יבל הוא היה אבי כל יושב אהל ומקנה כי זה היה אומנותו של הבל הצדיק ואחריו כל ישרי לב כמשה ודוד וכמה נביאים וצדיקים עד אשר מתוך אומנות זה זכו לדיבוק השכינה. ושם אחיו יובל הוא היה אבי כל תופש כנור ועוגב. שנבראו להלל בהם לבורא עולם ית' כמ"ש (תהלים קכג.) הללוהו בנבל וכנור וגו'. וגם על ידיהם שורה רה"ק כמ"ש (מלכים ב' ג.טו) והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה'. וצלה שלקח לשם תשמיש והשקה לה כוס של עקרים ולא הועילה כלום מ"מ לסוף בנים זרים יולדו לו שנאמר וצלה ילדה גם היא את תובל קין שהחזיר מעשה קין למקומו וברא כלי משחית לחבל ולרצוח כמ"ש לוטש כל חרש נחשת וברזל המקצר ימיו של אדם, ואולי הוא מדה כנגד מדה כי רוב בעילות מקצרים ימי האדם ע"כ נעשו תולדותיהן כיוצא בהם לעסוק בדברים המקצרים הימים ויצא אומנותו אל הפועל שנאמר כי איש הרגתי לפצעי וגו'. וזה רמז נכון בתורה ללמוד ממנו ענין הזיווג ע"פ התורה. (כלי יקר)

דעת זקנים ושם השנית צלה. פירש"י שדרכן ליקח ב' נשים, אחת לתשמיש, ואחת לפריה ורביה, ואותה של תשמיש, משקין אותה כוס עיקרון. ופ"י דצלה

רש"י תובל קין. תובל אומנתו של קין. ותובל לשון תבלין, תיבול והתקין אומנתו של קין לעשות כלי זיין לרולחים: לוטש כל חרש נחשת וברזל. (ז) מחדד אומנות נחשת וברזל, כמו ילטוש עיניו לי (אויב טז, טז, טז), חורש אינו לשון פועל (בסגור"ל) אלא לשון פועל (בליר"י), שהרי נקוד קמץ קטון, וטעמו למטה, כלומר מחדד ומלחלח כל כלי אומנות נחשת וברזל: נעמה. היא (ת) אשתו של נח, צבראשית רבה (כג, ג): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ראונו בזה לפרש שהמקרא מסורס הוא והכי קאמר לוטש וחורש כל כלי נחשת וברזל, והוסיף מלת כל כלי אומנות, כלומר כלי אומנות הם כלי המחרקים והחיתוך ודומיהם שנופל צם הלטיקה ולשונות אלו: (ת) וא"ת מנא ליה לרש"י, י"ל דהוכחתו דהא לכך נקראת נעמה על שם שמעקיה נעימים והיתה לנועה, והואיל וכן היא אם כן למה מתה במבול ולא ניאלה כנה, אלא כל כרחך היא אשת נח וניאלה מן המבול, ועוד י"ל דהוכחתו הוא דלמה נזכרה נקבה זו יותר משאר נקיבות, אלא ודאי מקום זה לפי שמלינו שלנעמה היו ג' אחין ותובל קין היה רשע, כמו שפרש"י שהיה עושה כלי זיין לרולחים, ויבל היה לדיק יושב אוהלים לפי פירש א' שפרש"י ויובל ג"כ לדיק היה, ונמלא דקנים היו לדיקים ואחד היה רשע, וגם לנח היו שלשה בנים, ושם ויפת היו לדיקים כמו שפרש"י צפרקת נח ואחד היה רשע כדמשמע ג"כ שם, ואם כן אל יקשה לך למה היו שניהם לדיקים ואחד רשע, לכן פירש נעמה היא אשתו של נח ורוב בנים אחר אחי האם (ב"ב ק"י) וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לוטש. כמו מחדד וכמוהו ללטוש איש את מחרשתו: (אבן עזרא)

הרמב"ן לוטש כל חורש נחשת וברזל. שיעורו הוא היה לוטש וחורש כל נחשת וברזל יאמר כי הוא היה מחדד וחורש כל מלאכת נחשת וברזל וכמהו כל תשא עון וקח טוב (הושע יד א) ועל דעת אונקלוס דבק בכתובים הראשונים הוא היה אבי לוטש כל חורש נחשת וברזל

"ואחות תובל קין נעמה" - כאומר ונולדה לו אחות ושמה נעמה וכן ואחות לוטן תמנע (להלן לו כב) ואת מרים אחותם (במדבר כו נט) ושם אחותו מעכה (דהיי"א ז טו) ובבראשית רבה (כג א) יש אומרים אשתו של נח היתה ולמה היו קורין אותה נעמה שהיו מעשיה נאים ונעימים נתכוונו לומר שהיה לה שם בדורות ההם כי היתה צדקת והולידה צדיקים ולכן יזכירנה הכתוב ואם כן נשאר לקין זכר מעט בעולם ואם נאמר שאינה האשה שהוליד נח ממנה שלשת בניו אם כן אין בזה טעם להזכירה ומדרש אחר לרבותינו שהיא האשה היפה היא מאד שממנה תעו בני האלהים והיא הנרמזת בפסוק ויראו בני האלהים את בנות האדם (להלן ו ב) כמו שמוזכר בפרקי רבי אליעזר (כב) ואחרים אמרו (זהר חדש א יט ב) כי היא היתה אשת שמדון אם אשמדאי וממנה נולדו השדים כי כן ימצא שמה בכתבי שמושי השדים והכתוב ירמוז ויקצר בתעלומות כאלה (הרמב"ן)

[כג] וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹ עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נָשִׁי לְמֶדֶד הָאֲזָנָה
אִמְרָתִי כִּי אִישׁ הִרְגָתִי לְפָצְעִי וְיִלְד לְחַבְרָתִי:

אונקלוס וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹהִי עֵדָה וְצִלָּה שְׁמַעַן קוֹלִי נָשִׁי לְמֶדֶד אֲצִיטָא לְמִמְרִי לָא
גְבָרָא קְטָלִית דְּבַדִּילָהּ אֲנָא סְבִיל חוּבִין וְאַף לָא עוֹלִימָא חַבְלִית דְּבַדִּילָהּ יִשְׁתִּיצִי
זְרַעִי: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹ עֵדָה וְצִלָּה קְבִילִין קוֹלִי נָשִׁי לְמֶדֶד אֲצִיטָנוּ לְמִימְרִי אַרוּם לָא
גְבָרָא קְטָלִית דְּנִתְקַטְלָא תַּחֲוֹתוֹהִי אוּף לָא עוֹלִימָא חַבְלִית דְּבַגְיִינִיהּ יְהוּבְדוֹן
זְרַעִי: (תרגום יונתן)

רש"י שְׁמַעַן קוֹלִי. שֶׁהָיוּ נָשִׁיו פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ מִתְשַׁמֵּיט, לְפִי שֶׁהֵרָג אֶת קִין וְאֶת תּוֹבֵל
קִין בְּנוֹ, שֶׁהָיָה לְמֶדֶד סוֹמֵא וְתוֹבֵל קִין מוֹשְׁכוֹ, וְרָאָה אֶת קִין וְנִדְמָה לוֹ כַּחֲיָה, וְאָמַר
לְחַבְרָתוֹ לְמַשְׁךְ בְּקֶשֶׁת וְהִרְגוּ, וְכִיוֹן שִׂדְעָה שֶׁהוּא קִין זָקֵנוּ, הִכָּה כָּף אֶל כָּף וְסָפַק אֶת
בְּנוֹ בִּינֵיהֶם וְהִרְגוּ, וְהָיוּ נָשִׁיו פּוֹרְשׁוֹת מִמֶּנּוּ, וְהוּא מְפִיִּסָן: שְׁמַעַן קוֹלִי. לְהַשְׁמִיעַ לִּי
לְתַשְׁמִיט, וְכִי אִישׁ אֲשֶׁר הִרְגָתִי לְפָצְעִי הוּא נִהְרָג, וְכִי אֲנִי פָצַעְתִּיו מִזִּיד שִׁיחָא הַפְּלַע
קְרוֹי עַל שְׁמִי, וְיִלְד אֲשֶׁר הִרְגָתִי לְחַבְרָתִי נִהְרָג, כְּלוֹמַר עַל יְדֵי חַבְרָתִי בְּתַמִּיחָא,
וְהִלָּא שׁוֹגֵג אֲנִי וְלֹא מִזִּיד, לֹא זֶה פָצַעִי וְלֹא זֶה חַבְרָתִי: פָּצַעִי. מִכַּת חֶרֶב אֹחַז, מְקַאֲדוֹרָה
(רש"י) בְּלַע"ז: (רש"י)

אבן עזרא וְדַע כִּי וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד מֵאוּחַר בְּפִרְשָׁה וְכִבֵּר הַזְכֵּרְתִי כְּמוֹהֶם שְׁנַיִם. וְכְמוֹהוּ
וַיִּקַּח הָאִישׁ נֹזֵם זֶהָב וְכֵן אָמַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אַתֶּם עִם קֶשֶׁת עוֹרֶף וְכֵן וְאֶתְחַנֵּן
וְהִטַּעַם כְּאִשֶּׁר אָמְרוּ חֲכָמֵינוּ כִּי עֵדָה וְצִלָּה נִמְנָעוּ כִּי פָחְדוּ לְהוֹלִיד בָּנִים בַּעֲבוּר
שִׁיחָיו שְׁבִיעִיִּים לְקִין וְיִהְרָגוּ אוֹ יָמוּתוּ וְעַל כֵּן אָמַר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹ אֲנִי הוּא בְּאֵמֶת
הַשְּׁבִיעִי וְאִם יִפְצַעֲנִי אָדָם שֶׁהוּא גָדוֹל אוֹ יִלְד יַעֲשֶׂה לִּי חַבְרָה אִזְ הִרְגָתִיו. וּמִלֵּת
הִרְגָתִי. תְּמוֹרֶת אֶהְרוֹג וְכְמוֹהוּ נִתְּנִי כֶּסֶף הַשְּׂדֵה. אֲשֶׁר לְקַחְתִּי מִיַּד הָאִמּוּרִי
וְרַבִּים כְּמוֹהֶם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹ. סִמְכוֹ הַמְּפָרְשִׁים (רש"י וְהִרְאֵב"ע) בַּעֲנִין הַכְּתוּב הַזֶּה עַל
דַּעַת אוֹנְקֵלוֹס שֶׁפִּירֵשׁ לִכְן כֹּל הוֹרֵג קִין שְׁבַעֲתַיִם יוֹקֵם (לְעִיל ד' טו) כִּי לְשִׁבְעָה דוֹרוֹת
יוֹקֵם מִמֶּנּוּ וְלֹא עֵתָה כִּי הַשֵּׁם הָאֵרִיךְ אִפּוֹ מִמֶּנּוּ וְהֵנָּה נָשִׁי לְמֶדֶד פָּחְדוּ לְהוֹלִיד בָּנִים
בַּעֲבוּר שִׁיחָיו שְׁבִיעִיִּים לְקִין וְהוּא נָחַם אֶת נִשְׁיוֹ שֶׁהֵשֵׁם יָאֵרִיךְ לוֹ עוֹד שְׁבַעֲתַיִם
וְשִׁבְעָה כִּי יִתְפַּלֵּל לְפָנָיו כִּי הוּא אֵרֶךְ אַפִּים וִירַחֵם עֲלָיו אוֹ שֶׁהָיָה קָל וְחוֹמֵר שֶׁל
שְׁטוֹת כְּפִי הַמְּדַרְשׁ שֶׁהַזְכִּיר רִשְׁ"י וְאִם כֵּן יֹאמֶר לִכְן כֹּל הוֹרֵג קִין לְשִׁבְעָתַיִם יוֹקֵם
מִמֶּנּוּ וְלֹא בִּימֵיו זֶהוּ תַּרְגוּמוֹ שֶׁל אוֹנְקֵלוֹס כֹּל דִּיקְטָל קִין לְשִׁבְעָה דְרִין יִתְפָּרַע
מִיָּנִיָּה וְאִם כֵּן הִיא רְאוּיָה שִׁיחָה "וַיֹּאמֶר לְמֶדֶד לְנִשְׁיוֹ" מוֹקֵדָם וְלִפִּי דַּעַתִּי אֵין טַעַם
"שְׁבַעֲתַיִם" לְשִׁבְעָה דוֹרוֹת כִּי לֹא תֹאמַר הַמֶּלֶךְ הַזֶּה עַל הַשְּׁבַעֲתַיִם הַנִּפְרָדִים רַק עַל
הַכֹּפֵל דְּבַר אֶחָד שְׁבַעֲתַיִם כְּמוֹ מִזְוֵקָה שְׁבַעֲתַיִם (תְּהִלִּים יב ז) יִשְׁלַם שְׁבַעֲתַיִם (מְשָׁלִי
ו לא) וְאוֹר הַחֲמָה יִהְיֶה שְׁבַעֲתַיִם (יִשְׁעִיחוּ ל כו) כְּפּוֹל וּמְכּוּפֵל שְׁבַעֲתַיִם חֲלֻקִים אֲבָל פִּירוּשׁ
"כֹּל הוֹרֵג קִין" כְּפִשׁוּטוֹ שֶׁאֵמַר הַשֵּׁם לִכְן כֹּל אֲשֶׁר יִהְרָג אֶת קִין שְׁבַעֲתַיִם יוֹקֵם
מִמֶּנּוּ כִּי אֲעַנִּישׁ הַהוֹרֵג אוֹתוֹ שְׁבַע עַל חֲטָאתוֹ כִּי אֲנִי הַבֹּטְחִי אֶת קִין שֶׁלֹּא יִהְרָג

בעבור יראתו אותי והתודותו לפני אבל ענין למך עם נשיו לא הזכירו הכתוב בביאור ונוכל לומר גם כן שהיו יראות מעונש שלא יהרג למך בעון אביו כי השם לא אמר לקין סלחתי לך רק שלא יהרג אבל יגבה חובו מזרעו ולא ידעו מתי וכן היה הדבר ולמך נחם אותן לאמר כי השם ירחם עליו כאשר רחם על קין כי הוא נקי כפים ממנו ויתפלל לפניו גם הוא וישמע תפלתו אבל הנראה בעיני כי היה למך איש חכם מאד בכל מלאכת מחשבת ולמד לבנו הבכור ענין המרעה כפי טבעי הבהמות ולמד את השני חכמת הנגון ולמד את השלישי ללטוש ולעשות חרבות ורמחים וחניתות וכל כלי המלחמה והיו נשיו מתפחדות שלא יענש כי הביא החרב והרציחה בעולם והנה הוא תופש מעשה אבותיו בידו כי הוא בן המרצח הראשון וברא משחית לחבל והוא אמר להן אני לא הרגתי איש לפצעים ולא ילד לחבורות כאשר עשה קין ולא יענישני השם אבל ישמרני מן ההריגה יותר ממנו והזכיר כן לומר כי לא בחרב וחנית יכול אדם להרוג בפצעים וחבורות שימית במיתה רעה יותר מן החרב ואין החרב גורם הרציחה ואין על העושו חטא (הרמב"ן)

ספורנו שמען קולי נשי למך. צועק עלי יגון: אמרתי. שאספר צעדי: הרגתי לפצעי. חבלתי בעצמי ממש שהיה ההרוג אבי, וילד לחבורתי. שהיתה החבורה בעצמי ממש במה שהיה ההורג בני: (ספורנו)

[כד] כִּי שְׁבַעַתִּים יִקָּם-לְקַיִן וְלִמָּךְ שְׁבַעִים וְשִׁבְעָה:

אונקלוס אַרְי שְׁבַעָא דָרִין אֵיתְלֵאֵי לְקַיִן הָלֵא לְלִמָּךְ בְּרֵיה שְׁבַעִין וְשִׁבְעָא: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם קַיִן דָּחַב וְתַב בְּתִיבְתָא עַד שׁוּבְעָא דָרִין אֵתְלֵי לֵיה וְלִמָּךְ בְּרֵיה בְּרֵיה דְלֵא תַב דִּינָא הוּא דִּי תְלֵי לֵיה עַד שׁוּבְעִין וְשִׁבְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י כי שבעתים יקם קין. קין שהרג מזיד נתלה לו עד שבעה דורות, אני שהרגתי שוגג לא כל שכן שיתלה לי שביעיות הרבה: שבעים ושבעה. לשון רבוי שביעיות אחז לו, כך דרש ר' תנחומא (בראשית י"א). ומדרש בראשית רבה (כ"ג, ד'), לא הרג למך כלום, ונשיו פורקות ממנו משקיימו פריה ורביה, (א) לפי שנגזרה גזרה לכלות זרעו של קין לאחר שבעה דורות, אמרו, מה אנו יולדות לבהלה, למחר המבול בא וסוּטף את הכל, (ב) והוא אומר להן וכי איש הרגתי לפצעי, וכי אני הרגתי את הבל, שהיה איש בקומה וילד בשנים, שיהא זרעי כלה באותו עון, ומה קין שהרג נתלה לו שבעה דורות, אני שלא הרגתי לא כל שכן שיתלו לי שביעיות הרבה, וזה קל וחומר של שטות, (ג) אם כן אין הקדוש צרוך הוא גובה את חובו ומקיים את דברו: (רש"י)

שפתי חכמים (א) (נח"י), אין זה צ"ר שלפנינו, ולי נראה שהרב הוסיף זה מדעתו לתרץ ולמה עסקו בפריה ורביה והולידו עד הנה, ועל זה תירץ כדי לקיים המצוה, ועיין בהרא"ם: (ב) וא"ת בתחילה פרש"י לכך פירשו הימנו לפי שנגזרה גזירה על זרעו של קין, וכאן משמע דבשציל המבול היו פורקות, וי"ל שנסיו היו יודעות

שיבא המבול בימי זרעו של למך וסוזרות היו שהוא למך בן מתושאל מזרע של קין היה, אבל טעות היה שלא בא אלף בימי זרע של למך בן מתושאל וק"ל: (ג) אבל לפי התנחומא אינו של שטות משום שאותו קל וחומר אינו מבטל שבעתים יוקם קין שהקל וחומר אינו אלף בעבור החטא שלו, ומהרש"ל כתב וא"ת מה דעתו של למך, וי"ל שאמר בלבו מה קין שהרג במזיד והיה ראוי למות מיד שנאמר (לקמן ט' ו') שופך דם האדם וגו', ואפילו הכי עכב הגזירה בתפילתו לז' דורות אני שהרגתי שוגג על אחת כמה וכמה שאעכב הגזירה בתפילה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ואם עד שבעתים יקם קין למך עד שבעים ושבעה. בעבור שהוא הרג בזדון ואני לא הרגתי. והטעם שאמר לנשיו כי כבר בטלה הגזרה על קין ובאמת כי בני למך וכל זרעו מתו במבול ולא נשאר לקין שם מחמס אחיו: (אבן עזרא)

ספורנו ולמך שבעים ושבעה. שיהיה הצער שאצטער על זה כל ימי הרבה יותר מן הצער שהצטער קין על היותו נע ונד וזה כי הצטער למך כל ימיו שהרג את קין זקנו ותובל קין בנו כפי מה שבא בקבלה: (ספורנו)

[כה] וַיַּדַע אָדָם עוֹלָם אֶת-אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד בֶּן וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ שֵׁת כִּי שֵׁת-לִי אֱלֹהִים זָרַע אַחֵר תַּחַת הַבָּל כִּי הִרְגֹוּ קַיִן:

אונקלוס וידע אדם עוד ית אנתתיה וילידת בר וקרת ית שמה שית ארי אמרת יחב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: (אונקלוס)

יונתן וידע אדם תוב ית אנתתיה לסוף מאה ותלתין שנין דאתקטיל הבל וילידת בר וקרת ית שמה שית ארום אמרת יחב לי יי בר אוחרן חלף הבל דקטליה קין: (תרגום)

רש"י וידע אדם וגו'. בא לו למך אלף אדם הראשון וקבל על נשיו, אמר להם, וכי עליכם לדקדק על גזירתו של מקום, (ד) אחס עשו מלכותכם והוא יעשה את שלו, אמרו לו קשוט עמך תחלה, והלא פרשת מאשתך זה מאה ושלשים שנה משנקנסה מיתה על ידך, מיד וידע אדם וגו', ומהו עוד, ללמוד שנתוספה לו תאוה (ה) על תאוותו. צבראשית רבה (כג, ה): (רש"י)

ספתי חכמים (ד) וקשה לפי פירש ראשון שפירשו ממנו משום ראיחה מה השיב להם אדם, וי"ל דהשיב להם וכי מפני שעשה עבירה אחת שהרג יעשה עוד עבירה ויבטל פרייה ורביה, אלף מעתה מי שאכל שום וכו' (ברכות נ"א). (מהרש"ל): (ה) פירש בתחילה לא היתה לו תאוה, אלף כשראה את חוה, אבל עתה נוסף לו תאוה על תאוותו דגם כשלא היתה לפניו נתאוה והיתה עליו התאוה, ול"נ דהוכחתו הוא למה לא אמר בקרא ותהר עוד אשתו ולהורות על הקללה שנתקללה חוה בלעזר העיבור, ולמה כתב עוד גבי וידע דמלתא דפשיטא הוא דאין הריון בלא תשמיש,

אלא לדרכה שנתוספה לו תאוה וכו', עוד י"ל ללא שייך ליסנא דעוד אלא כשהפעולה השניה סמוכה לפעולה הראשונה להורות על תכיפת הפעולה, כמו גבי לאה דכתיב (לקמן כ"ט ז"ג) ותהר עוד תיכף אחר לידה ראשונה, אבל הכא שפירש מאשתו ק"ל שנה לא היה לו לומר שם עוד, אלא וידע אדם את אשתו וגו' או לקוחים שניים כמו גבי עמרם שפירש מאשתו וכתב ביה ליקוחין שניים, (שמות ב' א') ודוק נ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם תחת הבל. במקומו: (אבן עזרא)

[כז] ולשת גם-הוא ילד-בן ויקרא את-שמו אנוש אז הוהל לקרא בשם יהוה: **(ס)**

אונקלוס ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמה אנוש בכך ביזמוהי חלו בני אנוש מלצלצה בשמא דיני: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן ולשת אף הוא אתיליד בר וקרא ית שמה אנוש הוא דרא דמיזמוהי שריאו למטעי ועבדו להון טעוון ומכנין לטעוונהון בשום מימרא דיני: (תרגום יונתן)

רש"י אז הוחל. לשון חולין, לקרא את שמות האדם ואת שמות העלזים בשמו של הקב"ה, לעשותן אלילים ולקרותן אלהות: (רש"י)

אבן עזרא ודקדוק הוחל. מפעלי הכפל ולולי היות החי"ת מהגרון היה נדגש והוא מגזרת תחלה והטעם שהחלו להתפלל. ואלו היה מחילול היה השם סמוך אל המלה: (אבן עזרא)

ספורנו אז הוחל לקרא בשם ה'. אז התחילו צדיקי הדור לדרוש לרבים את שם ה' כענין ויקרא שם ה' אל עולם כי הוצרכו לסתור דעות עובדי כוכבים וגלולים שהתחילו אז כדברי רז"ל: (ספורנו)

דעת זקנים אז הוחל לקרוא בשם ה'. פי' ליטבע לשקר, מלשון לא יחל דברו: (דעת זקנים)

בראשית פרק-ה

[א] זה ספר תולדת אדם ביזם ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו:

אונקלוס דין ספר תולדות אדם ביומא דברא יי אדם בדמות אלהים עבד יתה: (אונקלוס)

יונתן דין ספר ייחוס תולדות אדם ביומא דברא יי אדם בדיוקנא דיי עבדיתיה: (תרגום)

רש"י זה ספר תולדות אדם. זו היא ספירת תולדת אדם, ומדרשי אגדה יס רבים: ביום ברא וגו'. מגיד שזיוס שנברא (ו) הוליד: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) שהרי כתיב זה ספר תולדות אדם ביום ברא וגו', משמע לזיוס שנברא היו לו תולדות ויהיה ביום ברא לזיוס עם תולדות אדם, ולא עם זדמות אלהים הבא אחריו, לאס לא כן ביום ברא למה לי, לא היה לו לומר אלל תולדות אדם זדמות אלהים עשה אותו סגו, ויחויב מזה שזה ספר תולדות אדם שז לא והאדם ידע את חוה אשתו ותלד את קין והבל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא זה ספר תולדות אדם. הבנים ובני בנים שהוליד. רק הוא לא הולידוהו אב ואם רק. **בדמות** אלהים נעשה: (אבן עזרא)

הרמב"ן זה ספר תולדות אדם. הבנים אשר יזכיר בפרשה ולפי דעתי ירמוז לכל התורה כי כל התורה כולה ספר תולדות אדם על כן אמר בכאן "ספר" ולא אמר "ואלה תולדות אדם" כאשר יאמר בשאר מקומות (להלן כה יב) ואלה תולדות ישמעאל ואלה תולדות יצחק (שם יט) וכן כולן וטעם ביום ברא אלהים אדם נמשך לפניו כי יתחיל באדם עצמו יזכיר בו שנברא מאין ולכך אמר ביום ברא אלהים מאין האדם הזה הנזכר בדמות אלהים עשאו יפרש שהוא מעשה אלהים ובדמות אלהים והזכיר כי כאשר ברא אותו מאין כן ברא את אשתו ואמר ויברך אותם שנתן בהם כח תולדה להתברך לעד בבנים ובנות רבים מאד והכוונה לומר כי התולדות מברכת אלהים כי הם לא נולדו אבל נבראו מאין ונתברכו לעשות כן וטעם ויקרא את שם אדם מפני ששם אדם כלל לכל המין האנושי הזכיר כי האלהים קרא הזוג הראשון בשם זה מפני שכולם בהם בכח ועליהם הוא אומר "זה ספר תולדות אדם" וכתב רבינו שרירא הגאון שמסרו חכמים אחד לחברו הכרת פנים וסדרי שרטוטין מקצתן אמורים בסדר פסוק "זה ספר תולדות אדם" ומקצתן בסדר פסוק של אחריו "זכר ונקבה בראם" ואין מוסרים סתרי תורה ורזין אלא למי שרואין בו סימנין שראוי לכך אלו דברי הגאון ולא זכינו בהם

אור החיים זה ספר וגו'. צריך לדעת כוונת אומרו זה ספר מה הסיפור הלז. עוד אומרו **ביום ברא** וגו' בדמות, שנראה כי ביום ברא היה בדמות ולא אחדי כן. עוד אחר שכבר הודיע דבר זה ביום הבריאה למה חזר פעם ב' על הדבר. עוד למה הוצרך לומר פעם ב' עוד זכר ונקבה וגו' ועוד למה חזר לומר פעם ב' ביום הבראם. אכן כוונת הכתובים לשמור דרך ה' כי כל אורחותיו חיים עד העולם, והנה בבוא אלהים לסדר שני עולם אשר נסדרו בדורות לכמה סיבות נגלות ונסתרות והוצרך להזכיר מיתת אדם ויוצאי חלציו הקדים להסיר טענת טוען כנגדו יתברך איך ימאס יגיע כפיו כביכול יש יוצר אשר ישבר כליו יש בונה סותר בניינו יש טורח ומפסיד טרחתו ויותר תגדל התמיהא בהגדיל ערך ההווה ונפסד

ולמה יעשה ככה הוא היוצר הוא הבורא הוא הבונה עולמו לצורך האדם וישברנו בפתע ונמצא חמדת הכל מופסדת ואין הפסד נוגע אלא לבעליה. אשר על כן קודם שיאמר הכתוב מיתת אדם קדם ואמר כי לא מה' היה הדבר להמית דור חמדת הבריאה אלא הוא הסובב לעצמו למות, והוא אומרו זה **ספר תולדות**, פירוש אשר הוליד אדם באמצעות מעשיו, כי תולדות יאמר על הבנים ועל המעשים כדרך אומרים ז"ל (תנחומא נח) בפרשת אלה תולדות נח ודרשו ז"ל עיקר תולדות של צדיקים מצות ומעשים טובים, הנה שיאמר על אשר יעשה האדם בהנהגותיו לשון תולדות גם כאן יגיד תולדותיו של אדם כי ממנו יצאו הדברים הפך חפץ ה', כי ה' חפץ ביום שבראם להיות בדמות אלהים, והוא אומרו **ביום ברא אדם בדמות אלהים עשה אותו**, פירוש תקנו לחיות תמיד. על דרך אומרו (תהלים פב) אני אמרתי אלהים אתם וגו' אכן כאדם תמותון, הרי זה מגיד כי באומרו אלהים חיים עד העולם. ואומרו **זכר ונקבה בראם** יגיד כי מה שאמר בדמות אלהים וגו' היתה גם הנקבה בגדר זה. גם נתכוון לומר שהגם שבראם בדמות אלהים לחיות לעולם אף על פי כן בראם זכר ונקבה לפרות ולרבות, ואמר עוד **ויברך וגו' ויקרא שמם אדם** שהוא שם המעולה כי הגדיל ה' חסדו עמהם ככל בחינת המעלות. וגמר אומר **ביום הבראם** שכל המעלות היו ביום הבריאה אבל לא עמד הדבר כן בין בבחינת האדם בין בבחינת האשה כמובן מהמאורע. ואחר שהודיע מה שממנו יתברך כתב ויחי אדם וגו' וימת והדבר מובן כי לא מאת ה' היתה זאת ולא חבל מעשה ידיו אלא הוא הסובב: (אור החיים)

ספורנו ה' **ספר תולדות אדם**. זה ספור תולדות וקורות המין האנושי: **בדמות אלהים עשה אותו**. בעל בחירה לפיכך כשהכעיסו דורותיו לפני האל ית' נענשו: (ספורנו)

כלי יקר זה **ספר תולדות אדם**. הרמב"ן פ"י שחוזר לכל התורה, כי כולה ספר תולדות אדם. ורבינו בחיי פ"י שהספר, דהיינו החכמה, עיקר תולדות האדם. ולי נראה שספר זה קאי על מה שנאמר ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו. כי ביום שנברא אדה"ר היה שלם ביצירה בכל המעלות האנושיות והיה משולל מכל מום וחסרון. כאומן הכותב על ספר כל הדברים שהוא צריך למלאכתו כך כתב הקב"ה על ספר כל המעלות שהיו באדם עד אשר מצדס היה בדמות אלהים, כדי ללמוד לדורות איך בחטאם גמלו רעה לנפשם שהיו כל הדורות הלוך וחסור מן אותן השלמיות כמ"ש (תהלים קלט. טז) גלמי ראו עיניך ועל ספרך כולם יכתבו ימים יוצרו ולא אחד בהם ופסוק זה דרשו רז"ל (סנהדרין לז:) על יצירתו של אדה"ר, ולפי דרכם אומר אני שכך פירושו גלמי ראו עיניך שהיה נראה טוב בעיני הקב"ה ועל ספרך כולם יכתבו זה ספר תולדות אדם אשר עליו כתובים כל המעלות האנושיות אשר כללם הכתוב באמרו בדמות אלהים ברא אותו. אמנם ימים יוצרו ולא אחד בהם שיבואו הימים אשר לא יהיה בנולדים אפילו אחד מכל המעלות ההם כי ילכו הלוך וחסור מן אותו שלימות לפיכך מה יקרו רעיד אל אותן שהם ריעים למקום ב"ה והמה בדמות אלהים, יקרים המה בעיני **כי אין בנמצא**.

דבר אחר, שיאמר כל זה על הבחירה האנושית כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים וכלם מעשה האדם שנקראו תולדות וקורות, דומה כאילו הקב"ה מולידן כי הכל מאתו ית', החכמה והעושר והגבורה ואורך ימים, אמנם זה ספר, דהיינו המעשים טובים אשר מקורם מתוך הספר הם תולדות אדם. מתייחסים אחר האדם ואין להקדוש ברוך הוא חלק בהם כי מסר הקב"ה כל מעשה האדם בידו,

ולא ה' פעל כל זאת ונעשה האדם בעל בחירה ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אותו. מה הקב"ה שליט על כל מעשיו כך האדם שליט בכל מעשיו ומזה הצד הוא בדמות אלהים. וזה שאמר גלמי ראו עיניך ועל ספרך כלם יכתבו כארז"ל במסכת (נדה טו.): שמביאין הטפה לפני הקב"ה ואומרים אם זה הנולד חכם יהיה או טפש חלש או גבור עשיר או עני ואילו צדיק ורשע לא קאמר לפי שהכל בידי שמים חוץ מיראת שמים זה שאמר גלמי ראו עיניך, שקודם יצירתו ראה הקב"ה מה תהא בגלמי כשמעמידים הטפה לפניו ועל ספרך כלם יכתבו, שכותבין על ספר כל עניניו אם יהיה גבור או חלש וכו' ואפילו ימים יוצרו. קוצבים לו כמה יחיה אמנם לא אחד בהם, כי חסר בספר זה אחד מן השלמות דאילו צדיק ורשע לא קאמר על כן לא נכתב על ספר שכותבין עליו מה יהיה משפט הילד ומעשהו לפיכך מה יקרו רעיד אל, שנעשו בדמות אלהים שליטים על כל מעשיהם וכאמור. (כלי יקר)

דעת זקנים זה ספר תולדות אדם. שאפי' סרגול הספר, מסר לו הקב"ה, לאדם הראשון. ובת"כ מסיק, ואהבת לרעך כמוך, אמר רבי עקיבה, זה כלל גדול בתורה. בן עזאי אומר, זה ספר תולדות אדם, גדול יותר. פי', אסיפיה דקרא קאי, בדמות אלהים עשה אותו, דמקרא דר"ע לא שמעינן, אלא דעלך סני לחברך לא תעביד, ובא בן עזאי ואמר, שאף אם הוא אינו חושש לכבוד עצמו, יש לו לחוש לכבוד חבירו, לפי שרואה דמות חבירו, ואינו רואה דמות עצמו, ולזה אמר, שמקרא זה כולל יותר, ממקרא דואהבת לרעך כמוך: (דעת זקנים)

[ב] זָכַר וְנִקְבְּא בְּרֵאשִׁים וַיִּבְרָךְ אֹתָם וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמֵם אָדָם בְּיוֹם הַבְּרָאָה:

אונקלוס דָּכַר וְנִקְבְּא בְּרֵאשִׁים וַיִּבְרָךְ וַתְּהוֹן וַיִּקְרָא יְת שְׁמֵהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְאֵיתְבְּרֵאוּ: (אונקלוס)

יונתן דָּכַר וְנִקְבְּא בְּרֵאשִׁים וַיִּבְרָךְ וַתְּהוֹן בְּשׁוֹם מִימְרֵיהּ וַיִּקְרָא יְת שׁוּמְהוֹן אָדָם בְּיוֹמָא דְאֵיתְבְּרֵאוּ: (תרגום יונתן)

[ג] וַיְחִי אָדָם שְׁלֹשִׁים וּמֵאֵת שָׁנָה וַיִּוָּלַד בְּדַמּוּתוֹ כְּצִלְמוֹ וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ שֵׁת:

אונקלוס וַחֲזָא אָדָם מְאָה וַתְּלַתִּין שְׁנִין וַאֲוֹלִיד בְּדַמּוּתָהּ דְדָמֵי לָהּ וַיִּקְרָא יְת שְׁמָה שֵׁת: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא אָדָם מְאָה וַתְּלַתִּין שְׁנִין וַאֲוֹלִיד יְת שֵׁת דְדָמֵי לְאֶקּוּנִיָּה וְלְדַמּוּתֵיהּ אַרוּם מִן קְדָמַת דְנָא אֲוֹלִידַת חֲנוּה יְת קִין דְלָא דָמֵי לָיָה וְהֶבֶל אֶתְקַטִּיל עַל יְדוּי וְקִין אֶטְרַד וְלָא אֶתְיִיחֶסּוּ זְרַעִיתֵיהּ בְּסַפֵּר יִיחּוּס אָדָם וּבִתֵּר כִּן אֲוֹלִיד יְת דְדָמֵי לָיָה וַיִּקְרָא יְת שְׁמִיָּה שֵׁת: (תרגום יונתן)

רש"י שלשים ומאת שנה. (ז) עד כאן פירש מן האשה (ב"ר כה, ה): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דקשה לרש"י והלא ביום שנברא הוליד, אם כן למה לא היו לו בנים **על עכשיו: שפתי חכמים**

אבן עזרא ומה טעם להזכיר **ויולד בדמותו כצלמו**. שנתן בו השם כח תולדות להוציא דמותו עד שידמה מעשהו לעליון ולא הזכיר כן על קין והבל גם לא הזכיר כמה שנים חיה קין ובן כמה שנים היה כשהוליד בנו חנוך בעבור שנמחה שם הבל גם קין במבול. והזכיר הריגת קין להראות צדקת השם ואם האריך אפו הענישו בסוד כטעם ונקה לא ינקה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויולד בדמותו כצלמו**. ידוע כי כל הנולדים מן החיים יהיו בדמות המולידים ובצלמם אבל בעבור שנתעלה האדם בדמותו וצלמו שאמר בו (לעיל ה א) בדמות אלהים עשה אותו פירש כאן שאף תולדותיו היו כן באותו הדמות המעולה ולא אמר זה בקין והבל כי לא רצה להאריך בהם אבל פירש כן בשת שהעולם הושתת ממנו או מפני שהאדם נברא בתכלית שלימות היצירה הגיד בשת כי היה כמוהו בכח וביופי (הרמב"ן)

אור החיים **ויולד בדמותו כצלמו**. פירוש להיות שקין והבל נולדו בתגבורת בחינת הרע קרוב למעשה הרע ובן זה היה מרוחק מבחינת הרע כי כבר נתרוקן הזיהום לזה אמר **בדמותו** וגו'. עוד להיות כי ב' הראשונים מתו גם שניהם, הבל תכף ומיד, קין באבוד דור המבול, ומשת הושתת העולם לזה אמר **בדמותו כצלמו** אדם שממנו בנית העולם, גם הוא ג' לבטן הוא הקדוש וצא ולמד מלוי (תנחומא יתרו): (אור החיים)

ספורנו **ויולד בדמותו כצלמו**. שהיה צדיק מן הראשונים כי גם הבל לא הקריב עד שקדמו קין: (ספורנו)

[ד] וְיָהוּא יוֹמֵי אָדָם אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-שֵׁת שְׁמֹנֶה מֵאֹת שָׁנָה וַיּוֹלֶד בָּנָיִם וּבָנוֹת:

אונקלוס וְהוּוּ יוֹמֵי אָדָם בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת שֵׁת תְּמַנִּי מְאָה שְׁנַיִן וְאוֹלִיד בָּנָיִן וּבָנָן: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ יוֹמֵי אָדָם בְּתֵר דְּאוֹלִיד יֵת שֵׁת תְּמַנִּי מְאָה שְׁנַיִן וְאוֹלִיד בָּנָיִן וּבָנָן: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **ויהיו ימי אדם אחר הולידו את שת**. בעבור ארך חיי אלה הראשונים יפרוט ימיהם קודם הולידם וגם אחר כך ויכלול כלם בסוף עד הדורות שאחר המבול והסבה באריכות ימיהם כי אדם הראשון מעשה ידיו של הקב"ה נעשה בתכלית השלימות בנוי בכח בקומה וגם אחרי שנקנס עליו שיהיה בן מות היה בטבעו לחיות זמן רב וכאשר בא המבול על הארץ נתקלקל עליהם האויר והלכו ימותם הלך וחסור כי עד המבול היו ימיהם בארך ההוא ויש מהם שחיו יותר מאדם ושם שנולד קודם המבול חיה שש מאות הועיל לו החוזק שנולד בו והזיק לו האויר שנתקלקל ובניו הנולדים אחר המבול נתקצרו ימותם ושבנו לארבע מאות ותראה שהיה זה בהם עד הפלגה וכאשר משל עליהם שנוי האוירות בהפלגה נתקצרו עוד ימיהם כי פלג אשר בימיו נפלגה הארץ שב לחצי ימיהם למאתים שנה ונראה כי בדורות אברהם יצחק ויעקב היו הימים בעם שבעים ושמנים שנה כאשר הזכיר משה רבינו בתפלתו (תהלים צ ז) אבל הצדיקים בדורותם יראת ה' תוסיף בהם ימים כי פרעה תמה על יעקב והוא הפליג לו בימי אבותיו כמו שאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם (להלן מז ט) ולא יכשר

בעיני מאמר הרב שכתב במורה הנבוכים (ב מז) כי לא היה אורך השנים רק ביחידים האלה הנזכרים ושאר בני אדם בדורות ההם היו שנות חייהם השנים הטבעיים המורגלים ואמר כי היה החדוש הזה באיש ההוא בהנהגתו ומזונו או על דרך נס והנה אלה דברי רוח ולמה יהיה הנס הזה בהם והם אינם נביאים ולא צדיקים וטובים לעשות להם נס אף כי דור אחר דור ותיקון ההנהגה והמזון איך תאריך ימיהם כפלי כפלים מכל הדור ההוא ויתכן שיהיו אחרים גם כן מתנהגים בטוב ההנהגה ההיא ותאריך לכלם או לרובם ואיך לא תגיע החכמה בהנהגה הטובה ההיא לאחד מכל בני נח אחר המבול אבל היה בהם קצת מחכמת אבותם והיא מתמעטת והולכת דור אחר דור (הרמב"ן)

בעל הטורים הנפלים. ג' במסורה אחד מלא ושנים חסרים הנפלים היו בארץ. חסר ושם ראינו את הנפילים. מלא בני ענק מן הנפלים. חסר וזהו סיחון ועוג כו' כדאיתא בנדה סיחון ועוג בני שמחזאי ועזאל ונפלו מן השמים בימי דור המבול לכן כתיב כאן הנפלים היו בארץ חסר: (בעל הטורים)

[ה] וַיְהִי כֹל-יְמֵי אָדָם אֲשֶׁר-חַי תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וְהָיוּ כָּל יְמֵי אָדָם דְּחִיָּא תְּשַׁע מְאָה וּתְלָתִין שָׁנִין וַיָּמָת: [ס] (אונקלוס)

אור החיים ויהיו כל ימי אדם וגו'. טעם שהוצרך הכתוב להודיע פרט וכלל של השנים ללא צורך ולא הספיק בפרט לבד כסדר שלקח הכתוב בפרשת נח. הוא להיות שחיי כל הנבראים הם קצובים וחרוצים מיום הלידה דכתיב (איוב יד) אם חרוצים ימיו, ואדם הראשון להיות שנוצר לחיות תמיד אם לא היה חוטא, וכמו שכתבנו למעלה, לא היתה לו קצבה, והוא שאמר **ויהיו כל ימי אדם אשר חי**, הכוונה לא הקצובים לו מיום היותו כי לא היתה לו קצבה, וקצבתו היתה בעולם הזה נעשה לו הקצבה אשר חי ולא אשר נקצבו לו. ומה שכתב פרט וכלל מאדם ועד נח להודיע כי כלם שלמו ימיהם אשר קצבו להם ואין כוונת הכתוב באומרו **ויהיו כל ימי וגו' לצרף הסך אלא לומר ויהיו כל ימי וגו' הם ימים הקצובים לו מיום היותו שלא קצבו לו יותר מעולם העליון, ולא אמר אשר חי**, שתבין שחשבון מה שחי הוא מונה כדרך שכתב באדם כמו שפירשתי והבן: (אור החיים)

[ו] וַיְחִי-שֵׁת חֲמִשׁ שָׁנִים וּמֵאָת שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-אֶנוֹשׁ:

אונקלוס וְחִיָּא שֵׁת חֲמִשָּׁה וּחֲמִשׁ שָׁנִין וְאִזְלִיד יֵת אֶנוֹשׁ: (אונקלוס)

[ז] וַיְחִי-שֵׁת אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-אֶנוֹשׁ שֶׁבַע שָׁנִים וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנָיִם וּבָנוֹת:

אונקלוס וְחִיָּא שֵׁת בְּתַר דְּאִזְלִיד יֵת אֶנוֹשׁ תְּמַנִּי מְאָה וּשְׁבַע שָׁנִין וְאִזְלִיד בָּנִין וּבָנִין: (אונקלוס)

[ח] וַיְהִי כָּל-יְמֵי-שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַתִּשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי שְׁתַּיִם תִּשְׁעַ מְאָה וְתַרְתֵּי עֶשְׂרֵי שָׁנִין וַיָּמָת: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי שְׁתַּיִם תִּשְׁעַ מְאָה וְתַרְתֵּי סָרִי שָׁנִין וַיָּמָת: (תרגום יונתן)

[ט] וַיְחִי אָנוּשׁ תִּשְׁעִים שָׁנָה וַיֻּלְּד אֶת-קִינָן:

אונקלוס וַחֲנָא אָנוּשׁ תִּשְׁעִין שָׁנִין וְאוּלִיד יָת קִינָן: (אונקלוס)

יונתן וַחֲנָא אָנוּשׁ תִּשְׁעִין שָׁנִין וְאוּלִיד יָת קִינָן: (תרגום יונתן)

בעל הטורים **אלה תולדות נח**. ד' דסמיכי אלה תולדות השמים. אלה תולדות נח אלה תולדות שם. אלה תולדות יעקב. בכולן פסל שלפניו אלה תולדות השמים פסל תהו ובהו. אלה תולדות נח פסל דורות שלפניו. אלה תולדות שם פסל בני חם ובני יפת. אלה תולדות יעקב פסל עשו ואלופיו: **נח נח וגו'**. ג' פעמים כתיב נח בפסוק שראה ג' עולמות ד"א שהיה משלשה שכל אחד הציל ג' בזכותו נח הציל ג' בניו שהם שם וחס ויפת דניאל הציל חנניה מישאל ועזריה בחלום איוב הציל שלשה רעיו אליפז התימני ובלדד השוחי וצופר הנעמתי. ד"א נח לשמים נח לבריות נח לעליונים נח לתחתונים נח בעולם הזה נח בעולם הבא: **תמים היה**. הי"ה עולה למנין כ' לומר שהיה תמים בכל כ' דורות שמאדם עד אברהם אבל משבא אברהם לא נחשב תמים: **את האלהים התהלך נח**. ס"ת חכם וזה שנאמר ולוקח נפשות חכם: (בעל הטורים)

[י] וַיְחִי אָנוּשׁ אַחֲרֵי הוּלִידוֹ אֶת-קִינָן חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה וַשְּׁמֹנֶה מְאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּד וּבָנָיו:

אונקלוס וַחֲנָא אָנוּשׁ בְּתַר דְּאוּלִיד יָת קִינָן תַּמְנִי מְאָה וַחֲמֵשׁ עֶשְׂרֵי שָׁנִין וְאוּלִיד בְּנִין: (אונקלוס)

יונתן וַחֲנָא אָנוּשׁ בְּתַר דְּאוּלִיד יָת קִינָן תַּמְנִי מְאָה וַחֲמִיסַר שָׁנִין וְאוּלִיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[יא] וַיְהִי כָּל-יְמֵי אָנוּשׁ חֲמֵשׁ שָׁנִים וַתִּשַׁע מְאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי אָנוּשׁ תִּשְׁעַ מְאָה וַחֲמֵשׁ שָׁנִין וַיָּמָת: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי אָנוּשׁ תִּשְׁעַ מְאָה וַחֲמֵשׁ שָׁנִין וַיָּמָת: (תרגום יונתן)

בעל הטורים **ותמלא הארץ**. ב' דסמיכי הכא ואידך ותמלא הארץ אותם. שהארץ עצמה היתה מלאה מהם שהיו יולדות ששה בכרס אחד והיו נבלעים תחת הקרקע ואח"כ מבצבצים ועולים והכי נמי הארץ עצמה היתה מלאה חמס שהיה מפקיד כיסו אצל חברו ואפרסמון עמו והיה הנפקד מניח הכיס עם האפרסמון

תחת הקרקע עם אוצרותיו והמפקיד בא בלילה ומריח האפרסמון ולוקח הכל: **חמס**. בגימטריא מי נח מלמד שפרע להם מדה במדה. חמס בגימטריא גיהנם מלמד שברותחין נדונו: (בעל הטורים)

[יב] וַיְחִי קִינֹן שִׁבְעִים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-מְהֻלְלָאֵל:

אונקלוס וַחֲזָא קִינֹן שִׁבְעִין שָׁנִין וְאוֹלִיד יְת מְהֻלְלָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא קִינֹן שׁוֹבְעִין שָׁנִין וְאוֹלִיד יְת מְהֻלְלָאֵל: (תרגום יונתן)

[יג] וַיְחִי קִינֹן אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-מְהֻלְלָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיֹּלֶד בָּנִים וּבָנוֹת:

אונקלוס וַחֲזָא קִינֹן בְּתַר דְּאוֹלִיד יְת מְהֻלְלָאֵל תְּמַנִּי מָאָה וְאַרְבָּעִין שָׁנִין וְאוֹלִיד בָּנִין וּבָנִין: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא קִינֹן בְּתַר דְּאוֹלִיד יְת מְהֻלְלָאֵל תְּמַנִּי מָאָה וְאַרְבָּעִין שָׁנִין וְאוֹלִיד בָּנִין וּבָנִין: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ויאמר אלהים 'לנח קץ כל בשר. רמז לו לימי המבול שהם כמנין קץ מ"ם יום של מטר וק"ן של תגבורת: כי מלאה הארץ חמס מפניהם. בגימטריא גלוי עריות: והנני. ג' במסורה והנני משחיתם. והנני אומר לבנות בית בשילה. והנני מקוששת שנים עצים. אמר הקב"ה אני אמרתי לבנות שיהיה עולם בנוי וקלקלו מעשיהם. והנני משחיתם והנני מקוששת לומר לך שלא נשאר שום אילן עומד אלא כולם נתלשו: משחיתם. בגימטריא היא שלשה טפחים: משחיתם את הארץ. ר"ת מאה לומד לך שהשחית קומתן שהיתה גבוהה מאה אמה: (בעל הטורים)

[יד] וַיְהִיו כָּל-יְמֵי קִינֹן עֶשְׂרִים וְשָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וַהוּוּ כָּל יוֹמֵי קִינֹן תְּשַׁע מָאָה וְעֶשְׂרִים וְשָׁנִין וַיָּמָת: [ס] (אונקלוס)

יונתן וַהוּוּ כָּל יוֹמֵי קִינֹן תְּשַׁע מָאָה וְעֶשְׂרִים וְשָׁנִין וַיָּמָת: (תרגום יונתן)

[טו] וַיְחִי מְהֻלְלָאֵל חֲמִשׁ שָׁנִים וְשָׁשִׁים שָׁנָה וַיֹּלֶד אֶת-יָרָד:

אונקלוס וַחֲזָא מְהֻלְלָאֵל שְׁתֵּין וַחֲמִשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יְת יָרָד: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא מְהֻלְלָאֵל שְׁתֵּין וַחֲמִשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יְת יָרָד: (תרגום יונתן)

בעל הטורים וזה אשר תעשה. ב' רסמיכי הכא ואידך וזה אשר תעשה על המזבח לומר כשם שהמזבח מכפר כך אתה צריך לבנות מזבח לכפר עליו כשתצא: (בעל הטורים)

[טז] וַיְחִי מְהַלְלָאֵל אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-יָרֵד שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בְּנָיִם וּבָנוֹת:

אונקלוס וַחֲזָא מְהַלְלָאֵל בְּתֵר דְּאוֹלִיד זֵת יָרֵד תְּמַנִּי מְאָה וַתְּלַתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וַבְּנָן: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא מְהַלְלָאֵל בְּתֵר דְּאוֹלִיד זֵת יָרֵד תְּמַנִּי מְאָה וַתְּלַתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וַבְּנָן: (תרגום יונתן)

בעל הטורים צהר. בגימטריא לאור האבן: **ושלשים**. ב' במסורה הכא ואידך ושלשים יסעו. רמז למ"ד שהדגלים נסעו כתיבה מרובעת ד"א שבזכות הדגלים נצולו. תעשה ואני סמך ואני לתעשה לומר שאני אסייעך בעשייתה שאלמלא כן לא היה יכול לעשות אותה: (בעל הטורים)

[יז] וַיְהִי כָל-יְמֵי מְהַלְלָאֵל חֲמֵשׁ וַתְּשַׁעִים שָׁנָה וּשְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וַהוּוּ כָּל יוֹמֵי מְהַלְלָאֵל תְּמַנִּי מְאָה וַתְּשַׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וַיָּמָת: [ס] (אונקלוס)

יונתן וַהוּוּ כָּל יוֹמֵי מְהַלְלָאֵל תְּמַנִּי מְאָה וַתְּשַׁעִין וַחֲמֵשׁ שְׁנִין וַיָּמָת: (תרגום יונתן)

[יח] וַיְחִי-יָרֵד שְׁתַּיִם וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-חֲנוּךְ:

אונקלוס וַחֲזָא יָרֵד מְאָה וְשִׁתִּין וַתְּרַתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד זֵת חֲנוּךְ: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא יָרֵד מְאָה וְשִׁתִּין וַתְּרַתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד זֵת חֲנוּךְ: (תרגום יונתן)

[יט] וַיְחִי-יָרֵד אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-חֲנוּךְ שְׁמֹנֶה מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בְּנָיִם וּבָנוֹת:

אונקלוס וַחֲזָא יָרֵד בְּתֵר דְּאוֹלִיד זֵת חֲנוּךְ תְּמַנִּי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וַבְּנָן: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא יָרֵד בְּתֵר דְּאוֹלִיד זֵת חֲנוּךְ תְּמַנִּי מְאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וַבְּנָן: (תרגום יונתן)

בעל הטורים להחיות אתך זכר ונקבה מהעוף למינהו. רמז לו שהעוף ישכון אצלו וזש"ה וישלח את היונה מאתו מלמד שהיתה שכונה אצלו: **להחיות אתך**. בגימטריא לא טריפה ולא מחוסר אבר: (בעל הטורים)

[כ] וַיְהִי כָל-יְמֵי-יָרֵד שְׁתַּיִם וְשָׁשִׁים שָׁנָה וַתְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי יָרֵד תְּשַׁע מָאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתִּין שְׁנִין וּמֵית: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ כָּל יוֹמֵי יָרֵד תְּשַׁע מָאָה וְשִׁתִּין וְתַרְתִּין שְׁנִין וּמֵית: (תרגום יונתן)

[כא] וַיְהִי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשָׁשִׁים שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-מִתּוֹשָׁלַח:

אונקלוס וַחֲנָא חֲנוּךְ שִׁתִּין וְחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מִתּוֹשָׁלַח: (אונקלוס)

יונתן וַחֲנָא חֲנוּךְ שִׁתִּין וְחֲמֵשׁ שְׁנִין וְאוֹלִיד יָת מִתּוֹשָׁלַח: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ולהם. ג' במסורה הכא וגבי יוסף ולהם לכדס. ולהם ולגמליהם אין מספר. כמו גבי יוסף שאכל הוא לבדו והמצרים לבדם כך נח ובניו והחיות והבהמות כל אי לבדו לכל אי מאכלו וזה הוא ולהם ולגמליהם שהכניס זמורות לפילים ומאכל לגמלים וכן לכל מין ומין: (בעל הטורים)

[כב] וַיְתַהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים אַחֲרֵי הַזְּלִידוֹ אֶת-מִתּוֹשָׁלַח שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנִים וּבָנוֹת:

אונקלוס וַחֲלִיף חֲנוּךְ בְּדַחֲלִיפָא דַּיְיָ בְּתַר דְּאוֹלִיד יָת מִתּוֹשָׁלַח תְּלַת מָאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּנִין וּבָנוֹת: (אונקלוס)

יונתן וּפְלַח חֲנוּךְ בְּקִשׁוּט קָדָם יְיָ בְּתַר דְּאוֹלִיד יָת מִתּוֹשָׁלַח תְּלַת מָאָה שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּנִין וּבָנוֹת: (תרגום יונתן)

רש"י ויתהלך חנוך. (ח) לדיק היה, וקל (ס"א וקבל) בדעתו לשבז להרשיע, לפיכך מיהר הקב"ה וסילקו והמיתו קודם זמנו (סס כה, ח.), וזהו ששינה הכתוב זמיתו לכתוב ואיננו בעולם למלאות שנותיו: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) ר"ל כיון דכתיב ויתהלך חנוך את האלהים, א"כ היה לדיק ולמה מת קודם זמנו, אללא שקל בדעתו היה וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא חנוך בן ירד. נכתב עליו ויתהלך חנוך את האלהים כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו וכן כתוב על נח את האלהים התהלך נח. ויש מפרשים התהלך נח כמו הרגיל: (אבן עזרא)

ספורנו ויתהלך חנוך את האלהים. התהלך בדרכיו להיטיב לזולתו בצדקה ותוכחת: (ספורנו)

[כג] וַיְהִי כָּל-יְמֵי חֲנוּךְ חֲמֵשׁ וְשָׁשִׁים שָׁנָה וַיִּשְׁלַח מֵאוֹת שָׁנָה:

אונקלוס וְהָוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוּךְ תִּלְתַּת מָאָה וְשִׁיתֵין וְחֲמִשׁ שָׁנִין: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כָּל יוֹמֵי חֲנוּךְ עִם דְּיִירֵי אֲרָעָא תִּלְתַּת מָאָה וְשִׁיתֵין וְחֲמִשׁ שָׁנִין: (תרגום יונתן)

[כד] וַיִּתְהַלֵּךְ חֲנוּךְ אֶת-הָאֱלֹהִים וְאֵינָנוּ כִּי-לָקַח אֹתוֹ אֱלֹהִים: (ס)

אונקלוס וְהִלִּיךְ חֲנוּךְ בְּדַחְלִתָא דְּיִי וְלִיתוּהִי אַרְי (לָא) אַמִּית יְתָה יִי: [ס] (אונקלוס)

יונתן וּפְלַח חֲנוּךְ בְּקוּשְׁטָא קָדָם יִי וְהָא לִיתוּהִי עִם דְּיִירֵי אֲרָעָא אַרוּם אֲתַנְגִּיד וְסָלִיק לְרָקִיעָא בְּמִימַר קָדָם יִי וְקָרָא שְׁמִיָּה מִיטְטָרוֹן סַפְרָא רַבָּא: (תרגום יונתן)

רס"י כִּי לָקַח אוֹתוֹ. לִפְנֵי זְמַנּוֹ, כְּמוֹ הַנְּנִי לוֹקַח מִמֶּנּוּ אֵת מַחְמַד עֵינִיךְ (יחזקאל כה, כז): (רס"י)

אבן עזרא כִּי לָקַח אוֹתוֹ אֱלֹהִים. מֵת וְכֵן קַח נָא אֶת נַפְשִׁי. הַנְּנִי לוֹקַח מִמֶּנּוּ אֵת מַחְמַד עֵינִיךְ וְאַחַר כֵּךְ פִּירַשׁ מָה הָיָה וְתַמַּת אֲשֶׁתּוֹ וְזֹאת הַלְקִיחָה עַל חֲנוּךְ אֵין שֵׁם זָכַר מִגַּפְהָ. וְלֹא וַיִּמַּת. וְהַטַּעַם אֲשֶׁר כָּתוּב בְּדַבְרֵי אֶסְף וְאַחַר כְּבוֹד תִּקְחֵנִי. וְכֵן בְּמִזְמוֹר בְּנֵי קָרַח אֵךְ אֱלֹהִים יִפְדֶּה נַפְשִׁי מִיַּד שְׂאוּל כִּי יִקְחֵנִי סִלְהָ. וְהַמְשַׁכִּיל יִבִּין: (אבן עזרא)

[כה] וַיְחִי מִתּוֹשֵׁלַח שִׁבְעַת וְשָׁמֹנִים שָׁנָה וּמָאתַת שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-לִמָּדָה: (אבן עזרא)

אונקלוס וְחָזָא מִתּוֹשֵׁלַח מָאָה וְתַמְנִין וְשִׁבְעַת שָׁנִין וְאוֹלִיד יְתָ לָמָדָ: (אונקלוס)

יונתן וְחָזָא מִתּוֹשֵׁלַח מָאָה וְתַמְנִין וְשִׁבְעַת שָׁנִין וְאוֹלִיד יְתָ לָמָדָ: (תרגום יונתן)

[כו] וַיְחִי מִתּוֹשֵׁלַח אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-לָמָדָ שְׁתַּיִם וְשָׁמוֹנִים שָׁנָה וְשִׁבְעַת מָאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנִים וּבָנוֹת:

אונקלוס וְחָזָא מִתּוֹשֵׁלַח בְּתֵר דְּאוֹלִיד יְתָ לָמָדָ שִׁבְעַת מָאָה וְתַמְנִין וְתַרְתֵּין שָׁנִין וְאוֹלִיד בָּנִין וְיָבָנָ: (אונקלוס)

יונתן וְחָזָא מִתּוֹשֵׁלַח בְּתֵר דְּאוֹלִיד יְתָ לָמָדָ שִׁבְעַת מָאָה וְתַמְנִין וְתַרְתֵּין שָׁנִין וְאוֹלִיד בָּנִין וְיָבָנָ: (תרגום יונתן)

[כז] וַיְהִי כָל-יְמֵי מִתּוֹשֵׁלַח תְּשַׁע וְשָׁשִׁים שָׁנָה וּתְשַׁע מָאוֹת שָׁנָה וַיִּמַּת:

אונקלוס וְהָוָה כָּל יוֹמֵי מִתּוֹשֵׁלַח תְּשַׁע מָאָה וְשִׁיתֵין וְתְשַׁע שָׁנִין וּמִיתָ: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כָּל יוֹמֵי מִתּוֹשֵׁלַח תְּשַׁע מָאָה וְשִׁיתֵין וְתְשַׁע שָׁנִין וּמִיתָ: (תרגום יונתן)

[כת] וַיְחִי-לְמֶרֶךְ שְׁתַּיִם וּשְׁמֹנִים שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיּוֹלֵד בֶּן:

אונקלוס וַחֲנָא לְמָדָּ מְאָה וַתְּמַנִּין וַתְּרַתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּר: (אונקלוס)

יונתן וַחֲנָא לְמָדָּ מְאָה וַתְּמַנִּין וַתְּרַתִּין שְׁנִין וְאוֹלִיד בָּר: (תרגום יונתן)

רש"י ויולד בן. (ט) שממנו נבנה העולם: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) דקשה לרש"י למה נאמר כאן טפי בן מבשאר תולדות ולא כתיב ויולד את נח, אלא בן לשון בנין: (שפתי חכמים)

דעת זקנים ויולד בן. ולא כתיב ויולד את נח, כמו באחרים, רמז שממנו יבנה העולם, שכל העולם נחרב בימי המבול, והוא ובניו נשארו. ד"א מתושלח הצדיק, נתן לו עצה, שלא ימהר לקרוא לו שם, לפי שאנשי הדור מכשפים היו, ויהיו מכשפים אותו, אם ידעו שמו: (דעת זקנים)

[כט] וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ נֹחַ לֵאמֹר זֶה יִנְחַמְנוּ מִמַּעֲשֵׂנוּ וּמִעֲצָבוֹן יְדִינוּ מִן-הָאָדָמָה אֲשֶׁר אָרְרָה

אונקלוס ויקרא את שמה נח למימר דין ינחמנא מעובדנא ומלאות ידנא מן ארעא די לטטה: (אונקלוס)

יונתן ויקרא את שמה נח למימר דין ינחמנא מפולחנא דלא מצלחא ומליעות ידנא מן ארעא דלטא יי בגין חובי בני אָנשא: (תרגום יונתן)

רש"י זה ינחמנו. יניח ממנו את עצבון ידיו, עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחריקה, והוא הכין להם, והיתה הארץ מוכיאה קולים ודרדרים כשזרעים חטים, מקללתו של אדם הראשון, ובימי נח נחה, וזהו ינחמנו. ואם לא תפרשהו כך, (י) אין טעם הלשון נופל על השם, ואתה כריך לקרות שמו מנחם: (רש"י)

שפתי חכמים (י) אלא תראה לפרש לשון נחמה, אין טעם השם נופל על שם נח, דקרא משמע דלכך נקרא נח משום זה ינחמנו, ונח אינו לשון נחמה ואין טעם השם נופל על השם, אלא היה לו לקרותו מנחם דאז הוא שפיר טעם השם נופל על השם, והא דלא קאמר יניח ממנו את מעשינו דהא עדיין לא ינוחו ממעשה ידיהם, דהא עדיין יאטרכו לחרוש ולזרוע ולדוש, לכן קאמר זה ינחמנו זה יניח ממנו את עצבון ידיו שלא היה להם כלי מחריקה והוא הכין להם, והא דהקדים עצבון ידיו למעשה ידיו שלא כמו שכתוב בקרא, י"ל דעצבון קאי על מה

שהוליאה הארץ קוליס ודרדרים ומיד כשנולד נח פסקה מיד אותה קללה, אצל תיקון המחריקה לא היה אלא עד שגדל נח, מקום הכי הקדים רש"י והורה בזה שכן ראוי להיות נמי בקרא וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם זה **ינחמנו ממעשינו**. שידע על ידי אדם כי נביא היה כי על יד זה הנוול תחיה האדמה. או ראו זה בדרך חכמה וכן הי' על ידו נתקיים העולם גם הוא היה איש האדמה כי כן כתוב. גם יתכן שנקרא שמו נח כמו ירובעל אחר שעבד האדמה והצליחה ונח הפך העצבון. והטעם זה ינחמנו וננוח מעצבון ידינו. גם נחמה מנוחי מעצבון הלב. כי העברים ישמרו הטעמים ולא המלות והעד ירבשת וירבעל. והשואלים מי היתה אשת קין ושת מה טעם לשאלה הזאת כי כתוב באדם ויולד בנים ובנות וכן כלם: (אבן עזרא)

ספורנו זה **ינחמנו**. התפלל שזה ינחמנו בהמציאו מנוחה ממעשיהם כי מלת נח תורה מנוחה כמו ונוח מאויביהם: (ספורנו)

[לז] וַיְחִי-לְמֶ֣דֶד אַחֲרֵי הַזֵּלִידֹן אֶת-נֹחַ חֲמִשָּׁה וְתִשְׁעִים שָׁנָה וְחֲמִשׁ מֵאֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנָיִם וּבָנוֹת:

אונקלוס וַחֲמֵא לְמֶדֶד בְּתַר דְּאֹלִיד יַת נַח חֲמִשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וְחֲמִשׁ שָׁנִין וְאֹלִיד בָּנִין וּבָנִין: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמֵא לְמֶדֶד בְּתַר דְּאֹלִיד יַת נַח חֲמִשׁ מְאָה וְתִשְׁעִין וְחֲמִשׁ שָׁנִין וְאֹלִיד בָּנִין וּבָנִין: (תרגום יונתן)

[לא] וַיְהִי כָל-יְמֵי-לְמֶדֶד שֶׁבַע וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְשִׁבְעֵי מֵאוֹת שָׁנָה וַיָּמָת: (ס)

אונקלוס וַהוּוּ כָּל יוֹמֵי לְמֶדֶד שֶׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְשִׁבְעֵי שָׁנִין וַיָּמָת: [ס] (אונקלוס)

יונתן וַהוּוּ כָּל יוֹמֵי לְמֶדֶד שֶׁבַע מְאָה וְשִׁבְעִין וְשִׁבְעֵי שָׁנִין וַיָּמָת: (תרגום יונתן)

[לב] וַיְחִי-נֹחַ בֶּן-חֲמִשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד נֹחַ אֶת-שֵׁם אֶת-חָם וְאֶת-יָפֶת:

אונקלוס וַהֲוָה נַח בֶּר חֲמִשׁ מְאָה שָׁנִין וְאֹלִיד נַח יַת שֵׁם יַת חָם וְיַת יָפֶת: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה נַח בֶּר חֲמִשׁ מְאָה שָׁנִין וְאֹלִיד נַח יַת שֵׁם וְיַת חָם וְיַת יָפֶת: (תרגום יונתן)

רש"י בן חמש מאות שנה. אמר רבי יודן, מה טעם כל הדורות הולידו למאה שנה וזה לחמש מאות, אמר הקב"ה, אם (פ) רשעים הם, יאבדו במים ורע (ס"א) לזרע של לדיק זה, ולדיק זה, ואם לדיקים הם, אטריח עליו לעשות תיבות הרבה, כבש את מעינו ולא הוליד עד חמש מאות שנה, כדי שלא יהא יפת הגדול שבבניו ראוי

לעונשין (ב) לפני המבול (ב"ר כו, ב.), דכתיב כי הנער בן מאה שנה ימות (ישעיה סה, ב.), ראוי לעונש לעתיד, וכן לפני (מ) מתן תורה: את שם את חם ואת יפת. והלא יפת הגדול הוא, אלא בתחלה אתה דורש (נ) את שהוא לדיק, ונולד כשהוא מהול, ושצברהם יאל ממנו וכו'. (בבבאשית רבה כו, ג.) : (רפ"י)

שפתי חכמים (פ) הקשה מהר"ם יפה ז"ל אדרבא אם יהיו לדיקים יהיה הם ונשיהם יותר מעשרה והיו מגינים על כל העולם ולא היו צריכין לתיבות, שהרי בן פרש"י בפרשת וירא (לקמן י"ח ל"ב ד"ה אולי) גבי תפלת אברהם ועל פחות מי' לא ביקש שהרי דור המבול שמונה היו נח ובניו ונשיהם ולא הצילו, משמע שאם היו עשרה היו מצילין, (ד"ב), י"ל דעשרה לדיקים לא שיצילו שלא יבא מבול כלל, רק יצילו על עירם, וזה שאמר אטריח לעשות תיבות הרבה לכל יושב עירם, אבל המבול עכ"פ יבא לשטוף שאר העולם: (ב) והא ללא הספיק לו צמה שאמר אם היה מוליד קודם ת"ק אם היו רשעים כו', אלא מפני שבזולת זה עדיין יש להקשות מה הרויח נח בהמתנתו דהא עדיין אם יהיו רשעים יאבדו, משום הכי צריך לטעם אחר כי מבן ת"ק ומעלה כל הנולדים לא יהיו בני עונשים ויועיל להם זכותו של נח שאף אם יהיו רשעים ינצלו בזכותו, משא"כ בשאר התולדות שלא הגיעו לעונשים ונאבדו במבול משום שלא היה להם זכות, ומשום הכי לא צריך לאלא לתיבה אחת, אע"פ שלא היו בני עונשים לאו לדיקים הם נחשבים ורק בזכותו ניצלו, משום הכי לא בנה לכל אחד מהם תיבה בפני עצמו וק"ל: (מ) (נח"י), והקשה דבפרשת חיי שרה (לקמן כ"ג א') פירש בת ק' שנה כבת כ' לחטא משמע דלאחר כ' שנה הוי בת עונשין, ועוד דוחק לומר דיעקב אבינו ע"ה ובניו דכל אחד מהם לא הגיע לימי ק"נ שנה, ואיך יעלה על הדעת לומר ששני חלקי חייהם לא יהיו בני עונשין וע"ש: (נ) והקשה, לחשוב יפת אחר שם, וי"ל שלא רצה להפסיק, (מהרש"ב: (שפתי חכמים)

בראשית פרק-ו

[א] וַיְהִי כִּי-הִחַל הָאָדָם לָרֵב עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה וּבָנֹת יִלְדוּ לָהֶם:

אונקלוס וְהָוָה פִּד שְׁרִיאוּ בְּנֵי אֲנָשָׁא לְמַסְגִּי עַל אֲפִי אֲרַעָא וּבְנָתָא אֲתִילִידוּ לְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה אָרִי שְׁרִיאוּ בְּנֵי נָשָׂא לְמַסְגִּי עַל אֲנָפִי אֲרַעָא וּבְנָתָא שְׁפִירְתָּא אֲתִילִידוּ לְהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ומלת החל. מתחלה והוא מבנין הפעיל: **לרב**. שם הפועל: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי כי החל האדם לרוב על פני האדמה. כאשר הזכיר הכתוב נח ובניו ורצה להתחיל בענין המבול אמר כי מיד כאשר החלו בני האדם לרוב החלו לחטוא ועמדו בחטאם ימים רבים עד שהיה נח בן ד' מאות ושמנים שנה ואז גזר עליהם הקב"ה שלא ידון רוחו בהם לעולם אבל יאריך עוד להם שנים עד שתמלא סאתם כי כן משפט האלהים (הרמב"ן)

[ב] ויִרְאוּ בְּנֵי-הָאֱלֹהִים אֶת-בְּנוֹת הָאָדָם כִּי טֹבֹת הֵנָּה וַיִּקְחוּ לָהֶם נָשִׁים מִכָּל אֲשֶׁר

אונקלוס וְחָזוּ בְּנֵי רַבְרַבְיָא יְת בְּנַת אֶנְשָׁא אַרִי שְׁפִירָן אֲנוּן וַיְנַסִּיבוּ לָהוֹן נָשִׁין מִכָּל דִּי אֶתְרָעִיאוּ: (אונקלוס)

יונתן וְחָמוֹן בְּנֵי רַבְרַבְיָא יְת בְּנַת אֶנְשָׁא אַרוּם שְׁפִירָן הֵינוּן וְכַחְלוֹן וּפְקָסוֹן וּמְהַלְכִין בְּגִילוּי בְּשָׂרָא וְהָרְהִירוּ לְזָנוּ וַיְנַסִּיבוּ לָהוֹן נָשִׁין מִכָּל דְּאֶתְרָעִיו: (תרגום יונתן)

רש"י בני האלהים. בני השרים והשופטים. דבר אחר בני האלהים, הם השרים ההולכים בשליחותו של מקום, אף הם היו מתערבין בהם. כל אלהים שבמקרא לשון מרות, וזה יוכיח ואתה תהיה לו לאלהים (שמות 7, טז.), ראה נתתיך אלהים (שם ז, א.). כי טבת הנה. אמר רבי יודן טבת כתיב, כשהיו מטיבין (ס) אותה מקושטת ליכנס לחופה, היה גדול נכנס וצועלה תחלה (ב"ר טו, ה.): מכל אשר בחרו. אף (ע) בעולת בעל, אף הזכר והבהמה (ב"ר סם): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) מלשון מטיבין את הנרות (יומא ל"ג): פירוש לטבת משמע לעתה היו טבת ר"ל מקושטות, כמו ועפרון יסב (לקמן כ"ג י') שיסב עתה, ועוד טבת חסר הוא מלשון יחיד, כלומר ללא היו טבת ללא נשים יחידות דהיינו הכלות שהן מקושטות ולא כולן, אבל אי כתיב טובות מלא וי"ו היה משמע שתמיד היו טובות, ר"ל מקושטות כיון דכתיב מלא לשון רבים וק"ל: (ע) (רש"י) לאל"כ נשים מכל אשר בחרו למה לי, ללא נשים לצועלה, אשר בחרו לזכר ולבהמה. (נח"י) הקשה הר"ם דבקדושין (דף י"ג.) משמע שלא נכסלו באשת איש, נ"ל דבני אלהים שהם השרים חטאו באשת איש ולא שאר העם דהא קאי אומריו בני אלהים, לפיכך נקט הרב היה גדול נכנס, והר"ם אמר שמה אגדות חלוקות הם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בני האלהים. בני השופטים שהיו עושים בארץ משפט אלהים. ויש אומרים כי האלהים במקום הזה קודש. והבנים הם הקדושים אשר בארץ כטעם בנים אתם. ויש אומרים כי בני האלהים בני שת ובנות האדם בנות משפחת קין. והישר בעיני להיות בני האלהי היודעיי דעת עליון בחרו להם נשים שהיתה מערכת שמים כל אחת נמשלת לכל אחד והתולדות כתולדות על כן יצאו מהם

גבורים ויתכן שלקחו הנשים גם בחזקה: (אבן עזרא)

הרמב"ן בני האלהים. בני השרים והשופטים לשון רש"י וכך הוא בבראשית רבה (כו ה) אם כן יספר הכתוב כי הדיינין אשר להם לעשות המשפט בניהם עושים החמס בגלוי ואין מונע אותם

"כי טובות הנה" - כמו כי תראה חמור שונאך (שמות כג ה) כי יקרא קן צפור לפניך (דברים כב ו) כאשר הנה טובות יקחו אותן להם לנשים באונס וספר הכתוב החמס ואמר עוד "מכל אשר בחרו" להכניס הנשואות לאחרים אבל לא הזכיר הכתוב האיסור בהם בפירוש ולא נגזר עליהם העונש רק על החמס לפי שהוא ענין מושכל איננו צריך לתורה (הרמב"ן)

ג ויאמר יהוה לא-ידון רוחי באדם לעלם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה:

אונקלוס ואמר יי לא יתקיים דרא בישא הדין קדמי לעלם בדיל דאנון בשרא ועובדיהון בישא ארכא יהיבת להון מאה ועשרין שנין אם יתובון: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי במימריה לא יתדנון פל דריא בשא דעתידין למיקם בסדר דינא דדרא דמבולא למובדא ולמשתיצי מגו עלמא הלא יהבית רוח קדשי בהום מן בגלל די יעבדון עובדין טבין והא אבאישו עובדיהון הא יהבית להון ארכא מאה ועשרין שנין מן בגלל דיעבדון תתובא ולא עבדו: (תרגום יונתן)

רש"י לא ידון רוחי באדם. (פ) לא יתרעם ויריב רוחי עלי בצביל האדם: לעולם. לאורך ימים, (ו) הנה רוחי נידון בקרבי אם להשחית ואם לרחם, (ה) לא יהיה מדון זה ברוחי לעולם, כלומר לאורך ימים: בשגם הוא בשר. כמו בשגם בסג"ל, (ו) כלומר בצביל שגם זאת בו שהוא בשר, ואף על פי כן אינו נכנע לפני, ומה אם יהיה אש או דבר קשה. כיוצא בו עד שקמתי לדורה, (שופטים ה, ז), כמו שקמתי, וכן שאתה מדבר עמי, כמו שאתה, אף בשגם כמו בשגם: והיו ימיו וגו'. עד ק"ך שנה אחריו להם אפי, ואם לא ישובו, אביא עליהם מצול. ואם תאמר משנולד יפת עד המצול אינו אלא מאה שנה, אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו), כבר היתה הגזרה גזרה עשרים שנה קודם שהוליד נח תולדות, וכן מצינו בסדר עולם (פרק כ"ח). יש מדרשי אגדה רבים בלא ידון, אבל זה הוא נחלוח פשוטו: (רש"י)

שפתיה חכמים (פ) ויהיה פירוש ב' באדם כמו ויעבוד יעקב ברחל (לקמן כ"ט כ') שפירושו בצביל רחל: (ו) וא"ת לעולם ממך, וי"ל דזה אי אפשר דמשמע לא ידון וגו' לעולם, דמשמע לא לעולם אבל מכל מקום לזמן ארוך ידון, ואח"כ כתיב והיו ימיו ק"ך שנה, שמע מינה שנגזרה הגזרה לאלתה, לכך פירש"י לאורך ימים, ר"ל לא ידון לאורך ימים אלא לאלתה: (ה) משמע דעדיין לא עלתה במחשבה להשחית ולדאי, ולמה לא פירש לא אמתין לו עוד וכו', ועוד מנ"ל לרש"י זה, י"ל משום דאי

פירש כן היה משמע שכבר עלה במחשבה להשחית ודאי, וזה אינו שהרי אח"כ כתיב (לקמן פ' ז) ויאמר ה' למחה את האדם, דהיינו אמירה ראשונה לצל קודם לכן לא עלה במחשבה להשחית וק"ל: (ו) ר"ל השי"ן בסגול שהיא לשון גס, וגם שקמתי צפת"ח כמו שקמתי בסגול תחת השי"ן שאתה כמו שאתה, והוסיף מלת זאת בו משום דבזולת זה היה משמע שפירושו נשזיל שגם הוא נשך כמו אחר ואין שם אחר, לכך הוסיף זאת בו וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לא ידון רוחי. יש אומר שהוא כמו וישב חרבו אל נדנה כי הגוף לרוח כנדן. והעד איתכרית רוחי. רק יהיה ידון שורש אחר כמו אם יעלה לשמים שיאו שהוא מנחי העין. וכמוהו נשא ורבים אחרים ויש אומרים שמשקלו כמו וישב העפר והיא מגזרת דין כי הרוח דיין בגוף: **בשגם**. השי"ן כמו שככה ויהיה טעמו לא יעמד רוחי שמאתו היתה וכן קהלת אמר והרוח תשוב אל האלהים אשר נתנה רק רוח האדם לבדו בעבור זה החמש ועוד בעבור שהאדם בשר והוא יגיע עד עת. ויחסר כאשר ינצח העשוי לעושה: **והיו ימיו**. יש אומרים שזה קצב כל האדם ואם מצאנו יותר כן מצאנו מעט. רק על הרוב ידבר. ואין זה אמת כי הנה שם חיה שש מאות וכל הדורות אחריו חיו שנים רבות ובימי פלג חסרו השנים ומימות דוד עד היום שבעים או שמונים שנה והאמת מה שאמר המתרגם ארמית שנתן קץ לאדם. כטעם ועוד ארבעים יום ואם ישובו ימלטו ואם לא ישובו וימותו. ואל תשים לבך אל מספר ויהי נח בן חמש מאות שנה כי אין מוקדם ומאוחר בתורה. והנה כתוב וימת תרח בחרן ואחריו ויאמר ה' אל אברם לך לך מארצך ואנחנו נדע כי לא מת תרח עד שהי' יצחק בן חמש ושלושים שנה ורבים **כמוהו**: **אבן** **עזרא**

הרמב"ן **בשגם הוא בשר**. כמו בשגם בסגול ופירש רש"י בשביל שגם זאת בו שהוא בשר ואף על פי כן איננו נכנע מלפני ומה אם יהיה אש או דבר קשה ואין בפירוש הזה טעם או ריח ורבי אברהם פירש כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור החמש הזה ועוד בעבור שהאדם בשר ויגיע עד עת ויחסר והנה הוא כמו גם בשהוא בשר ומה צורך לטענה הזאת וידוע כי בשר המה ונגזר עליהם המיתה כי עפר אתה ואל עפר תשוב (לעיל ג' ט) והנכון בעיני כי יאמר לא יעמוד רוחי באדם לעולם בעבור שגם האדם הוא בשר ככל בשר הרומש על הארץ בעוף ובבהמה ובחיה ואיננו ראוי להיות רוח אלהים בקרבו והענין לומר כי האלהים עשה את האדם ישר להיותו כמלאכי השרת בנפש שנתן בו והנה נמשך אחרי הבשר ובתאוות הגופניות נמשל כבהמות נדמו ולכן לא ידון עוד רוח אלהים בקרבו כי הוא גופני לא אלהי אבל יאריך להם אם ישובו והנה זה כטעם ויזכור כי בשר המה רוח הולך ולא ישוב (תהלים עח לט) (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמר ה' לא ידון רוחי וגו'**. מקרא זה צריך מגיד ורז"ל דרשו בו (ב"ר פכ"ו) הרבה דרשות אבל פשט הכתוב לא נודע. ונראה שיכוין לומר להיות שהיה ה' מתנהג עם ברואיו להוכיח ולהתדיין עמהם בנגלה ויאמר ה' אל הנחש (גי' י"ד), אל האשה אמר וגו' (שם ט"ז), ולאדם אמר וגו', ויאמר ה' אל קין למה וגו' (ד' י'), ויאמר ה' אי הבל וגו' (שם ט'), וכאשר הגדילו להתעבב אמר ה' לא ידון עוד לעולם רוחי באדם פנים בפנים להשפט עמו יחד, ופירוש רוחי הוא שכירתו יתברך שלא יהיה עוד נחשב האדם להדרגה זו. ותמצא כי כפי מעשיו מרחיק הדרגתו מטה מטה, שבתחילה הי' מוכיח לאדם על פניו ונמצאים הנבראים

כולם במדרגת נביאים, **ויהי כי החל האדם** פירוש נתחלל או נעשה חולין הובדל מהדרגת נביא, ובהמשך הזמן הנצנים נראו בארץ הם הצדיקים שהחזירו העטרה ליושנה, ומשחרב המעון נסתם חזון ונשארה בחינת רוח הקודש, וכשנסתתמו עיני ישראל אין אתנו משיג ריח הקודש ואין צריך לומר רוח הקודש, וזו היא צרת בית ישראל שאין למעלה ממנה הצמאים להריח ריח אבינו שבשמים ותחי רוחינו. ותחילת קללה זו התחילה מדור המבול. ונתן ה' טעם לדבר זה **בשגם הוא בשר** פירוש בשביל שהוסיף להתעיב בתיעוב מוסרח בעון הניאוף הוא בשר כאמור בענין וה' שונא זימה ומאס מדבר אליו:

עוד ירצה על דרך אומרם (הר"י עד אמה ז"ל) כי הצדיקים מהפכים החומר לעשותו צורה והרשעים מהפכים הצורה לחומר וזה הוא איבודן לעולם. והוא אומרו **לאידון רוחי** פירוש לא יהיה לי רצון מהם לעולם פירוש מעתה ועד עולם ואפילו עולם הנצחי, והטעם הוא **בשגם** פירוש בשביל שגם הוא רוחניות שבו הפכו ועשאו **בשר** וזה הוא איבוד הנפש, והוא אומרם ז"ל (סנהדרין קז) דור המבול **אין להם חלק לעולם הבא:**

עוד ירצה על זה הדרך **ויאמר ה' לא ידון עוד** מדת רחמים הרמוזה בתיבת **רוחי לעולם** הכונה היא שלא יחזור בו מגזרתו עליהם לרעה כמנהגו הטוב אשר ינחם ה' על הרעה בטענת כי הם מחומר קורצו, והוא אומרו (תהלים עח) ויזכור כי בשר המה, והוא אומרו **בשגם הוא בשר** פירוש עם היות הוא בשר טענה זו וסניגוריא זו לא תועיל להם לחזור לדון אותם לרחמים:

עוד ירצה, להיות, שה' קבע השכר והעונש הכל לעולם העליון ישובו רשעים לשאולה, עתה אמר ד' כי לא ידון דין הרשעים לעולם הבא, **בשגם הוא בשר** פירוש בשביל שגם הוא בשר שהוא חומר והחומר יתיישר בעולם העכור והגם הוא עולם הזה השפל, ותלה להם ק"ך שנה אולי יחזרו, גם שבמשך זה ישלימו שנותיהם הצדיקים שהיו בדור ההוא כמתושלח וכדומה. ותמצא שדרשו ז"ל (זהר ח"א כו.) בפסוק (נח ז') כל אשר נשמת רוח וגוי' מכל אשר בחרבה מתו שהם הצדיקים שיש להם בחינת הנשמה כולם מתו קודם ביאת המבול ע"כ:

עוד ירמוז שנתכוון ה' לומר כי לא ינהיג רחמים גמורים לעולם והוא אומרו **ויאמר ה'** שהוא שם הרחמים **לא ידון רוחי** פירוש רצון שם המיוחד הזה שהוא מרוצה לרחם וכו' לא ידון לעולם פירוש לנבראים שבעולם כי באמצעות ריבוי הרחמים הנבראים מפליאות להתגאות ולבקש תאוות נכריות על דרך אומרו (הושע ב) וזהב הרביתי להם וגוי' וסלק ה' הרחמים לעולם העליון. ותמצא שגם הצדיקים אפי' כיעקב אבינו לא השיג הרצון להתישב בשלוח בעולם הזה וקפץ עליו רוגזו של יוסף, וכן כל צדיק וצדיק כשרואה עצמו עברו עליו ל' יום (ערכין טז:) בשלוח מפתח על עצמו שאינו מרוצה לעולם העליון, והטעם הוא כי כן גזר ה' שלא יתנהג במדת רחמים גמורה בעולם הזה ואפילו עם הצדיקים. והוא אומרו **בשגם הוא בשר** פירוש מאותן שיש להם לב בשר על כל פנים תרדפם מדת הדין לשלם דקדוקי העבירות ובה יתרבה המורא בלב הנבראים כשיעשה דין בצדיקים ויראוהו, וגם הצדיקים להנחילם ש"י עולמות: (אור החיים)

ספורנו לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר. אינו ראוי שלעולם יהיה מדון לפני ופתחון פה לחלוק ולומר שאעפ"י שהאדם ראוי לעונש רב במריו בשביל היותו בצלם ובדמות מ"מ ראוי גם כן לרחם עליו בשביל שגם כן הוא בשר מביא לחטוא לא צלם ודמות בלבד: והיו ימיו. יהיה לו זמן לתשובה: **מאה ועשרים**

שנה. שבין כך היה נח עושה התיבה ומוכיח אותם ומתרה במ כדברי רבותינו ז"ל: (ספורנו)

כלי יקר ויחי אדם וגו'. עשה בימי חייהם שלשה חלוקות כי הזכיר בכולם מספר ימי חייהם קודם שהולידו ואח"כ כללם יחד, והזכיר בכולם וימת. ובפרשת נח לא הזכיר כי אם שתי חלוקות ולא הזכיר שם וימת. לפי שמי שהוא בלא בנים קרוי מת בחייו וכן הרשעים שאינן מולידין תולדות מעשים טובים נקראו בחייהם מתים, על כן הזכיר לשון ויחי על מספר הימים שחיו קודם שהולידו כי אעפ"י שהיו עדין בלא בנים מ"מ היו חייהם חיים מצד שכל השלשלת שהזכיר בפרשה זו ובפר' נח כולם היו צדיקים אדם שת וכו' וכן כולם, ואחר שהולידו נתוסף להם חיות מצד הבנים ע"כ הזכיר ויחי על הימים שחיו אחר שהולידו, וחזר וכללם יחד לומר כלם שוים לטובה, כי קודם המבול לא נמצא בהם חסרון רק המות הזה כמ"ש (איוב כא.יא) ישלחו כצאן עויליהם וגו' וכתיב (שם) יבלו בטוב ימיהם וגו'. ועוד הזכיר בכולם וימת להורות שכולם מתו על מטתם ולא נמחו במבול. אבל אחר המבול נשתנה העולם ולא היו כל ימיהם שוים לטובה ע"כ לא חזר וכללם יחד גם לא הזכיר וימת כי היו חסרונות בכולם זולת המות ועוד שאחר המבול א"צ להזכיר וימת כי פשיטא שמתו ומי גבר יחיה ולא יראה מות. וקרוב בעיני לומר שכל השלשלת שהזכיר היו נביאים כי מי הגיד ללמד שבן זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו וכן שם בן נח וכך חנוך ומתושלח ועבר והם בנין אב על כולם. (כלי יקר)

דעת זקנים לא ידון רוחי באדם. כשיעלה נשמתן למעלה, איני אחזירה להם. ד"א איני בורא עוד נפש לאדם: **בשגם הוא בשר.** נוטריקון הוא משה, חושבניה דדין כחושבניה דדין: **והיו ימיו וכו'.** ימי משה. ונ"ל דה"פ דקרא, לא ידון רוחי באדם, עד שיבא משה, שיהי לו יצר טוב, דהיינו לב בשר, כדכתיב ונתתי לכם לב בשר, וזהו בשגם הוא בשר: (דעת זקנים)

[ד] הנפלים היו בארץ בימים ההם וגם אחרי-כן אשר יבאו בני האלהים אל-בנות האדם וילדו להם המה הגברים אשר מעולם אנשי השם: (פ)

אונקלוס גבריא הוּוּ בארעא ביומא האנון ואף בתר כן די יעלון בני רבבבא לות בנת אנשא וילידן להון אנון גבריא דמעלמא אנשין דשמא: [פ] (אונקלוס)

יונתן שמחזאי ועוזיאל הינון נפילין מן שמא וְהוּוּ בארעא ביומא האינון ואוף בתר כן יעלון בני רבבבא לות בנת אנשא וילידן להון והינון מתקרין גברין דמעלמא אינשי שמקן: (תרגום יונתן)

רש"י הנפילים. על סם שנפלו (ז) והפילו (ח) את העולם, ובלשון עזרית לשון ענקים הוא: **בימים ההם.** בימי דור אנוש ובני קין: **וגם אחרי כן.** (א) אף על פי שראו באבדן של דור אנוש, שעלה אוקיינוס והציף עליהם העולם, לא נכנע דור המבול ללמוד מהם (ב"ר כו, ז): **אשר יבאו.** היו יולדות (ב) ענקים כמותם: **הגבורים.** למרוד במקום: **אנשי השם.** אותם שנקבו בשמות, עירד, מחויאל, מתושאל, (ג) שנקבו על סם אבדן, שנמוחו והותקו. דבר אחר, אנשי שממון, ששממו את העולם:

שפתי חכמים (ז) ז"ר (כ"ז ט"ז), לכה לומר נהרגו, ר"ל זרעם למדו ממעשיהם הרעים ונהרגו גם כן, כלומר שהנפילים אשר היו בימי דור אנוש וזני קין נפלו מן העולם כשהציף עליהם את מי האוקיינוס: **(ח) פירוש דלשון הנפילים תואר הקס הוא ופירושן שהפילו זני אדם בגבורתן, (מהרש"ב). (נח"י), ונ"ל העיקר כמ"ס צפרקת שלח צפסוק (צמדבר י"ג ל"ג) וקס ראינו את הנפילים וז"ל ענקים מצני שמחזאי ועזאל שנפלו מן השמים בימי דור אנוש עכ"ל, ולפ"ז שנפלו מן העולם ר"ל מהעולם העליון שהם השמים: (א) ר"ל גם אחרי כן היו רעים וחטאים (נח"י), יש מקשין דצפרקת עקב (דברים י"א י"ז) על פסוק ואצדתם מהרה פירש הרב, דור המבול לא היו להם ממי ללמוד וע"ס: (ב) דגם אחר כן בימי דור המבול היו גם כן, וממי היו הרי כלם שטפם המבול של מי אוקיינוס, ומפרש אשר יצאו זני האלהים ומהם נולדו הענקים ההם וק"ל: (ג) היינו מחויאל, והותשו היינו מתושאל, דאל"כ למה קרא אותן אנשי הקס והם אנשי צליעל: (שפתי חכמים)**

אבן עזרא ופ"י נפלים. שיפול לב הרואה אותם שיתמה מגובה קומתם: וטעם **אחרי כן.** אחר המבול והנה בני ענק בתחלה היו ממשפחת בני האלהים: (אבן עזרא)

הרמב"ן הנפלים. לשון רש"י על שם שנפלו והפילו את העולם והוא בבראשית רבה (כ"ז ז) ובעלי הלשון אמרו (הראב"ע והרד"ק) שנקראו כן בעבור שיפול לב אדם עליו מפתחם **וכן** **האימים** **י** **ה**

"בימים ההם" - לשון רש"י בימי דור אנוש וגם אחרי כן שראו באבדן דור אנוש שעלה אוקיינוס והציף שלישו של עולם ולא נכנעו ללמוד מהם ורבי אברהם פירש גם אחרי המבול כי בני ענק היו ממשפחת בני האלהים ואם כן או תהיינה נשי בני נח מזרעם וידמו להם או שיודה במאמר (נדה ס"א) הדורש בעוג שפלט מן המבול ויוסיף הוא שנמלטו גם אחרים עמו והנכון בעיני כי אדם ואשתו יקראו בני האלהים בעבור שהיו מעשה ידיו והוא אביהם אין להם אב זולתו והוא הוליד בנים רבים ככתוב (לעיל ה' ד) ויולד בנים ובנות והיו האנשים האלה הנוולדים ראשונים מאב ואם בשלמות גדולה מן הגובה והחוזק כי נולדו בדמות אביהם ככתוב בשת (לעיל ה' ג) ויולד בדמותו כצלמו ויתכן שהיו כל בני הקדמונים אדם שת אנוש נקראים בני האלהים כי היו ג' האנשים האלה בדמות אלהים ואז הוחל לעבוד עבודה זרה והוחל לבא באנשים חולשה ורפיון וכך אמרו בבראשית רבה (כ"ד ז) זה ספר תולדות אדם ואין הראשונים תולדות ומה הן אלוהות בעון קומי אבא כהן ברדלא אדם שת אנוש ושתק אמר לון עד כאן בצלם ובדמות מכאן ואילך קינן קנטרנין וכאשר החל האדם לרוב ונולדו להם הבנות היו אלה בני הראשונים בחזקם ולרוב תאותם היו בוחרים הנשים הטובות בעלות הקומה והבריאות וספר בתחלה (בפסוק ב) כי יקחו אותם לנשים דרך חמס ואחר כך ספר כי יבאו דרך זנות אל בנות האדם שאינן באותה המעלה ולא יודע הדבר עד שיולידו להם בנים ויכירו כי אינם מבני שאר האנשים רק לבני האלהים האלה נולדו שהם גדולים מאד אבל הם נופלים מאבותם בגובה וכח כלשון לא נופל

אנכי מכס (איוב יב ג) והמה גבורים כנגד שאר בני האדם ואמר שהיה זה בדורות הראשונים אשר היו נקראים "בני האלהים" בהיותם בתכלית השלימות שיולידו מבנות האדם נפילים וגם אחרי כן כי הנפילים עצמם יולידו נפילים מהם ופירוש "אשר מעולם" כי האנשים אחרי המבול כאשר יראו גבורים יזכירו אלה ויאמרו כבר היו גבורים מאלה לעולמים אשר היו לפנינו והיו "אנשי השם" בכל הדורות אחרי כן וזה פשט הגון בפרשה הזאת אבל המדרש אשר לרבי אליעזר הגדול בפרקיו על המלאכים שנפלו ממקום קדושתן מן השמים והוזכר בגמרא במסכת יומא (סז) הוא הנאות בלשון הכתוב יותר מן הכל אלא שיש צורך להאריך בסוד הענין ההוא (הרמב"ן)

ספורנו הנפילים היו בארץ בימים ההם. שקבע להם האל ית' הזמן לתשובה. וגם אחרי כן. שלא שבו כלל: (ספורנו)

ה וַיֵּרָא יְהוָה כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם בְּאָרֶץ וְכָל-יִצְרָל מְחֹשֶׁבֶת לְבָבוֹ רָק כָּל-הַיּוֹם:

אונקלוס וַחֲזָא יְיָ אַרְי סְגִיאת בִּישַׁת אֲנָשָׁא בְּאֶרְעָא וְכָל יִצְרָא מְחֹשֶׁבֶת לְבֵיהּ לְחֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא יְיָ אָרוּס סְגִיאת בִּישַׁת אֲנָשָׁא בְּאֶרְעָא וְכָל יִצְרָא דְמְחֹשֶׁבֶת לְבֵיהּ לְחֹד בִּישׁ כָּל יוֹמָא: (תרגום יונתן)

אור החיים וירא ה' כי רבה רעת האדם וגו' וינחם ה' כיעשה וגו'. צריך לדעת אומרו רעת האדם בארץ, למה ייחס הרעה בארץ, שנראה שרעתם היתה בגוף הארץ, ואחר האמת רשעת הרשעים ההם היתה בזנות ומפורש בכתוב ובחמס וגזל, ואף שיוצדק לומר בארץ על בחינת גזל הארץ עם כל זה יהיה זה פרט מהפרט. עוד למה דקדק לומר וינחם [ה' כי עשה את האדם] בארץ למה אמר תיבת בארץ שנראה שאם עשאו במקום אחר לא ינחם לעולם ואין משמעות לזה. עוד איך יוצדק לומר וינחם ה' כי לא איש אל וגו'. עוד אומרו ויתעצב עצבון זה למה שאחר שהוא נוקם נקמתו מהם ומוחה כל מורד. ולזה אפשר לומר על הפסד הבדיאה:

אכן כוונת הכתובים הוא להיות כי האדם הוא מורכב מד' יסודות אש, רוח, מים, עפר והם בהדרגות, הדרגה הפחותה שבד' הוא העפר כי הוא עכור וגס מכולם, למעלה ממנו יסוד המים, למעלה ממנו יסוד האש, למעלה מהאש יסוד הרוח, שהוא הרוחני שבכולן, ותמצא כי כל הנבראים שבעולם הגם שכולן מד' יסודות בראם עם כל זה כל בריה עיקר בניינה מיסוד א' והוא יסוד היסוד והג' סניפים לו. יש בריה שעיקר יסודה הוא המים כדגים הגדילים במים, ויש שעיקר יסודם מן הרוח כעופות והגם שמן הרקק נבראו עם כל זה ה' הגביר בהם יסוד הרוח ולזה לא ינחו הציפורים עפות הן כבחינת הרוח. ויש בריה שעיקרה מן האש כסלמנדרא. והן האדם יסוד שעליו נבנו בו היסודות הוא יסוד העפר דכתיב (ב' ז') וייצר ה' וגו' את האדם עפר מן האדמה שהוא יסוד הגס והעב שבד' יסודות, ולזה ישיבתו ומנוחתו באדמה ולא יסבול דירה במים ולא באויר ולא באש, ועשה ה' כן לסיבות הרבה, ואחת מהנה כי הוא הסולם אשר בו עולות המדרגות ממטה למעלה והמדרגה התחתונה היא יסוד העפר וצריך להיות בארץ, ואם היה נבנה

יסודו מן הגי' האחרים הרוחניות בערך העפר לא היתה הכונה שלימה בבריאתו, והמשכיל יבין כי הוא סוד הבירור, והבן. ולזה כאשר ראה ה' כי רבה רעת האדם הכיר כי רוב התיעוב הוא לצד יסודו שהוא בנוי מן הארץ וגם מקום הנחתו וחיותו בארץ, והוא אומרו **וירא ה' כי רבה רעת האדם בארץ** כי הוא יסוד הגם ונגדי לרוחני בתכלית, ולזה ניחם ה' כי עשה את האדם בארץ ולא עשאו בנוי משאר היסודות הדקים שבזה לא היה רק רע כל היום. ולהיות שמעשהו משאר יסודות לא תצא כוונת היצירה שחשב ה' בלבו לפועל, והוא אומרו **ויתעצב אל לבו** ולא אמר בלבו פירוש אל רצונו ומחשבתו אשר חשב בבריאת האדם, ומצד זה לא הפך ה' הבריאה שאם לא כן היה ה' סותר ובונה בנין חדש בהרכבה מגי' יסודות, ולזה הגם שהביא מבול ואבד הכל הניח הבריאה כמות שהיתה לטעם כמוס בלבו יתברך, והגם שבאדון יתברך לא יוצדק לומר וינחם כי הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות, אמר כן, להיות, כי האדון יתברך מדותיו מדות הרחמים, גם בו יתברך צד הדין, ובזמן שהנבראים הולכים בדרך ישר ה' הוא האלהים מסכמת מדת הדין למדת רחמים, וכשהרשעים מכעיסים מדת הרחמים תרחיק הרחמים ותחפוץ בשלילת ההויה מעשות דין בהם, והוא אומרו **וינחם ה'**, פירוש בחינת הרחמים תחפוץ שלא תהיה הבריאה כדי שלא להפך המדה ולא מפני זה תושלל הבריאה:

עוד נראה לומר לפי מה שכתב הרמב"ם פרק ה' מהלכות תשובה וזה לשונו כי יתעלה שמו הוא ודעתו אחד ואין דעתו של אדם יכולה להשיג דבר זה על בוריו וכו', ואין בנו כח לידע היאך ידע הקב"ה הברואים ומעשיהם, אבל נדע ודאי שמעשה האדם ביד האדם ואין הקב"ה מושכו וכו', ע"כ. והראב"ד ה' יכפר בעדו נהג מיעוט כבוד בהרמב"ם על דברו בזה והעלה כי טוב לומר שראותו יתברך כראות אצטגנינין וכו' יעוין שם דבריו. ודברי הרמב"ם עיקר כי אין אופן ידיעת ה' מושגת אצלינו ומי ידמה לה' לקחת ידיעה מהנדמה אליו. ואשכילך, כי ה' יכול לשלול הידיעה המושגת בידיעתו לבל ידענה, כשירצה האדון מה שאין כח באנוש לעשות זאת שתגיע אליו הידיעה ולא ידענה, והוא שרמז רמב"ם באומרו ואין דעתו של אדם יכולה להשיג וכו', כי איך אפשר שתגיע עדיו הידיעה מעצמה ותהיה מושללת מעצמה, והוא שאמר הכתוב (במדבר כג) לא הביט און ביעקב ולא ראה עמל, הנך רואה כשירצה ה' שלא לדעת יושלל הידיעה הגם שהידיעה ישנה מעצמה, כי אינו בבחינת האדם שהידיעה הוא חוץ ממנו, לומר ימנע ולא ידענה, כי ה' הוא ודעתו אחד ואינו צריך לתת לב לדעת, שבזה נאמר דכשלא יתן לב לא ידע, לא כן, ואף על פי כן כביכול ישנו בבחינה זו דכתיב לא הביט וגו'. ומעתה נוכל לומר כי ה' בעת ברוא האדם שלל מהידיעה פשעי אדם לבי סיבות, א', לטעם הפשטי כי טוב ה' ולא יביט אל התיעוב וטעם זה לבד לא יספיק כיון שהוא צורך בידיעה לדעת מה יעשה והנמשך. אלא שיש עוד טעם ב' והוא שנתחכם לעשות ה' כן לבל תחול טענת הרשעים שיאמרו ידיעתו מכרחת, כיון שה' ידע כי פלוני זה יעבור על מה שעבר הדבר מעצמו יתחייב להיות הגם שה' לא גזר להיות כן, ומעתה אין עונש לרשעים כי לא מרשעים יצא רשע ובמה יפחד רשע ויחדל מעושהו, לזה מנע ה' ידיעה זו של מעשה הרשעים. אבל מעשה הצדיקים לא שללו מהידיעה ובו שמח ולסיבה זו היתה הבריאה, והוא שאמר הכתוב (לעיל א לא) וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאוד. ואם תאמר אם לא הביט און של רשעים היאך קבע עונש לעושי רשעה, וכי צריך לקבוע עונש לפלוני המרשיע אין צריך לקבוע עונש אלא לעושה עון ופשע. ובערך הצדיקים אין מקום לטענת ידיעתו מכרחת כי טענה זו היא התשלום והנה ה' חפץ לשלם ואין טוען נגד עצמו, מה שאין כן בעונש הרשעים שיבואו בטענה לבל יקבלו עונש לזה שמר ה' את הדבר. ואין לטעון ולומר אלו הביט ה' בהם שיהיו צדיקים היו

עושי צדק, שטענה זו אינה טענה לפוטרם מפרט הבחירה שנתן בידם ובחרו ברע ומאסו בטוב ברצונם. ואחרי הודיע אלהים אותנו את זה אין תמיהה באומרו וינחם ה' וגו', כי נחמתי, כי הוא עצמו שלל ידיעה זו ממנו: (אור החיים)

ספורנו **כי רבה רעת האדם**. לשעבר: **וכל יצר מחשבות לבו**. לעתיד שלא היו שומעים **למוכיח ואין לקוות שישובו**: (ספורנו)

כלי יקר **וירא ה' כי רבה רעת האדם**. לפי שחטאו בזנות ואותה תאוה רבה והולכת תמיד ולא ישבע לעולם כארז"ל (סוכה נב): אבר קטן באדם משביעו רעב וכן חטאו בגזל ואוהב חמס וכסף לא ישבע כסף אלא תאותו רבה והולכת תמיד וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום ר"ל כל היום לא ישבע מתאותו אין שעה ביום שיהיה שבע בה אלא כל שעה הוא מוסיף על תאותו. (כלי יקר)

וַיִּנְחַם **יְהוָה** **כִּי-עָשָׂה** **אֶת-הָאָדָם** **בְּאָרֶץ** **וַיִּתְעַצֵּב** **אֶל-לְבָבוֹ**:

אונקלוס **וַיִּתְעַצֵּב** **וַיִּנְחַם** **יְהוָה** **כִּי-עָשָׂה** **אֶת-הָאָדָם** **בְּאָרֶץ** **וַיִּתְעַצֵּב** **אֶל-לְבָבוֹ**: (אונקלוס)

יונתן **וַיִּתְעַצֵּב** **וַיִּנְחַם** **יְהוָה** **כִּי-עָשָׂה** **אֶת-הָאָדָם** **בְּאָרֶץ** **וַיִּתְעַצֵּב** **אֶל-לְבָבוֹ**: (תרגום)

רש"י **וינחם ה' כי עשה**. נחמה היתה לפניו שזכרנו בתחוננים, שאלו היה מן העליונים היה (ד) ממרידן. **זכר אשית רבה (כז, ג): ויתעצב**. האדם אל לבו של מקום, (ה) עלה במחשבתו של מקום להעניבו, וזהו תרגום אונקלוס. **דבר אחר** וינחם, נהפכה מחשבתו של מקום ממדת רחמים למדת הדיון, עלה במחשבה לפניו מה לעשות באדם (ו) שעשה בארץ. **וכן כל לשון ניחום שבמקרא לשון נמלך מה לעשות, וכן אדם ויתנחם (במדבר כג, יט), ועל עבדיו יתנחם (דברים לב, לו), וינחם ה' על הרעה (שמות לב, יד), נחמתי כי המלכתי (שמואל א טו, יא), כולם לשון מחשבה אחרת הם: ויתעצב אל לבו. נתאבל על אבדן מעשה ידיו, כמו נעצב המלך על בנו (שמואל ב יט, ג), וזו כתבתי לתשובת אפיקורוס אחד ששאל את רבי יהושע בן קרחה, אמר לו, אין אתם מודים שהקב"ה רואה את הנולד, אמר לו הן, אמר לו והא כתיב ויתעצב אל לבו, אמר לו נולד לך בן זכר מימך, אמר לו הן, אמר לו ומה עשית, אמר לו שמחתי ושימחתי (ז) את הכל, אמר לו ולא היית יודע שסופו למות, אמר לו בשעת חדותא חדותא בשעת אבולא. אמר לו כך מעשה הקב"ה, (ח) אף על פי שגלוי לפניו שסופן לחטוא ולאבדן, לא נמנע מלבראן (ועיין ברא"ם), **בשביל הצדיקים (ט) העתידים לעמוד מהם: (רש"י)****

שפת חכמים (ד) **שהרי המריד כל בהמה וחיה שכולן קלקלו, ואילו היה בעליונים היה ממריד גם את העליונים: (ה) דאם לא כן קשה הרי כתיב וינחם מלשון נחמה,**

לכן פירש להעליב את האדם, ופירש ויתעצב מלשון נתעב ונאלח, כלומר נתעב האדם אל לבו של מקום להכריתו, ומהרש"ל פירש מאחר שפירש שהיה נחמה לפניו מוכרח אתה לומר שקאי ויתעצב על האדם, אבל לד"א שנהפך מדה"ר למדה"ד קאי ויתעצב על הקב"ה: (ו) כלומר מתחילה לא עלה במחשבתו לעשות בלדס מאומה ועכשיו עלה במחשבתו לחקור עליו מה לעשות בו, לא שנהפכה מחשבתו לרעה ופסק עליו המצול, שהרי אחר זה כתיב ויאמר ה' אמחה את האדם שהוא תחילת הדבור, ואינו פירש ההפוך לומר שהפך ממחשבתו ממה"ר למדה"ד הוא מה שאמר אמחה את האדם, דאם כן ויאמר אמחה את האדם מיבעי ליה ולמה נאמר ויאמר ה' אמחה וגו', אלא ודאי תחילת דבור הוא וכיון שהוא תחילת הדיבור משמע שעדיין לא פסק עליהם את הדין, אלא שנכנס לחקור מה לעשות בהם: (ז) ר"ל שמחתי בעלמי ושימחתי גם את האחרים: (ח) וקשה היאך מדמה מעשה הקב"ה למעשה בשר ודם, וי"ל קזה היה לדחות המין, אבל באמת הוא בצביל הכלדיקים וכו', (מהרש"ל): (ט) ר"ל ועוד בצביל הכלדיקים, דאם לא כן לא היה המשל דומה לנמשל כי הבן אינו לשום תועלת אלא בצעת חדוה חדוה, והרשעים לתועלת שיעמדו לדיקים מהם, אלא על כרחך ל"ל שהוא כמו ועוד, וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וינחם ה'. ידוע כי לא אדם הוא להנחם רק דברה תורה כלי בני אדם כי המשחית מה שעשה יראה שניחם: וטעם ויתעצב אל לבו. הפך ישמח ה' במעשיו כי טוב בעיניו שיקבלו נבראיו חסדיו. וי"א כי וינחם כמו מתנחם לך להרגך ויפרשוהו ויעד ואמרו כי לבו הוא הנביא. ואלו הי' כן לא הי' אחר ויתעצב מלת אל. ואנה מצאנו שנקרא הנביא לב: (אבן עזרא)

הרמב"ן וינחם ה' ויתעצב אל לבו. דבר תורה כלשון בני אדם והענין כי מרו ועצבו את רוח קדשו בפשעיהם וענין "אל לבו" כי לא הגיד זה לנביא שלוח אליהם וכן הלשון במחושב כדרך לדבר אל לבי (להלן כד מה) וזולתו ובבראשית רבה (כז ד) אמרו בזה ענין נכבד במשל שהביאו מן הסרסור והאדריכל והוא סוד גדול לא ניתן ליכתב והיודעו יתבונן למה אמר בכאן שם המיוחד ובכל הפרשה וענין המבול שם אלהים (הרמב"ן)

ספורנו ויתעצב אל לבו. כי לא יחפוץ במות המת וההפך ישמח ה' במעשיו: (ספורנו)

כלי יקר וינחם ה' כי עשה את האדם בארץ. בצירוף הארץ כמו שפירשתי בשם הרמב"ן בפסוק נעשה אדם אני והארץ כי הארץ נתנה בו חומר גס ועב. וענין נחמה זו וענין ויתעצב אל לבו הוא דרוש עמוק עמוק מי ימצאו האריכו בו למעניתם כל החוקרים זה אומר בכה וזה בכה וכולם כמתנבאים וכן הרבה ענינים בתורה וחתומים וחתומים אשר בכולם לבי אומר וגו' שלא להאריך בדרושים אלו כי ילאה השכל האנושי מלהשיגם כי כל הספיקות ההם באים לנו מצד שאנו משערים ידיעתו יתברך לידיעתנו והכתוב אומר בהפך זה כי לא מחשבותי מחשבותיכם וגו' (ישעיה נה.ח) ואיך נוכל לעמוד על מחשבתו ית' הבלתי נודעת אצלינו ואין בידינו כח לשער אותם. (כלי יקר)

דעת זקנים ויתעצב אל לבו. אמר ר' אחא ברי חנינא, כיון שראה יתברך עולמו חרב, כביכול ישב לו, והיה מתאבל. ד"א מוסב על האדם, שלא נתאבל, אלא על לבו של אדם, שנתן שאור בעיסה, ואמר אני הוא שנתתי, אני הוא שעשיתי, וידעתי כי יצר לב האדם רע: (דעת זקנים)

11 ויאמר יהוה אמתה את-האדם אשר-בראתי מעל פני האדמה מאדם עד-בהמה עד-רמש ועד-עוף השמים כי נחמתי כי עשיתם:

אונקלוס ואמר יי אמתה ית אנשא די בראתי מעל אפי ארעא מאנשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמא ארי תבית במימרי ארי עבדתנון: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי אבטיל אנשא במימרי דבריתי מעל אנפי ארעא מאנשא עד בעירא עד ריחשא ועד עופא דשמא ארום תבית במימרי ארום עבדתנון: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר ה' אמחה את האדם. הוא עפר, ואזניא עליו מים ואמחה אותו, לכך נאמר לשון מחוי: מאדם עד בהמה. אף הם (ו) השחיתו לרכס (ב"ר כח, ת.). לזכר אחר, הכל נברא בסביל האדם, וכיון שהוא כלה מה לורך באלו (סו.א): כי נחמתי כי עשיתם. חשבתי מה לעשות על אשר עשיתם:

חסלת פרשת בראשית: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ולפ"ז קשה היה לו לכתוב אדם ובהמה, לכן פירש ד"א וכו', ולפי הדבר אחר קשה היה לו לומר אדם וגם בהמה, לכן פירש אף הם וכו', (מהרש"ב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. אל לבו. או אמירה למלאכים. וי"א לנח. והנכון בעיני שהוא דבוק עם לבו הכתוב למעלה: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר ה' אמחה וגו'. הוצרך לומר כי נחמתי וגו' ולא הספיק במה שאמר בסמוך, בא לומר שטעם שאמר אמחה הוא לצד שניחם על עשייתם לא לצד מעשיהם הרעים, כי יש הפרש אם הכליון יהיה לצד מעשיהם הרעים ימצאון שלא יתחייבו כליה והם אותם שלא הגיעו לעונשין, ואם יהיה הכליון לצד כי ניחם ה' קטן וגדול שם הוא בכלל הגזרה, ולזה אמר אמחה וגו' כי נחמתי כי עשיתם ולטעם זה אין נמלט, ולזה אמר תכף ומיד ונח מצא חן בעיני ה' פירוש לא לצד מעשיו כי בבחינת החזרה שחזר ה' מבריאת האדם לא יצילנו היותו צדיק ולזה הוצרך לומר מצא חן ולא מתאו. ואין מזה הוכחה לומר כי לא היה צדיק כי הגם שהיה צדיק לא תצילנו צדקתו אלא בחינת החן שהשיג מאמצעות בחינת המצות, כי יש לך לדעת כי יש מצוה שתועלתה היא להמשיך חן על האדם, או בבחינת ג' או ד' מצות ידועות, וה' לא הודיע תועליות המצות לטעם שאמרו ז"ל (תנחומא עקב) שירוצו כל העולם לתועליות, וזה נח זכה ומצא חן גם שמו יגיד כן נח חן:

חַסְלַת פְּרִשְׁת בְּרֵאשִׁית אֹר (חַיִּים)

דעת זקנים אַמְחָה אֶת הָאָדָם. פְּרִשִׁי, אָדָם הוּא עֵפֶר, אֲבִיא עֲלֵיו מִיַּם וְאֲמַחֲנוּ, מִדְּכַתִּיב לִשׁוֹן מִיַּחֲוִי, וְלֹא כְּתִיב אֲשֶׁמִּיד אוֹ אֲכַלֶּה: (דעת זקנים)

[ח] וְנָח מִצָּא חֵן בְּעֵינַי יְהוָה: (פפפ)

אונקלוס וְנָח אֲשָׁפַח רַחֲמִין קָדָם יְיָ: [פפפ] (אונקלוס)

יונתן וְנָח דִּקְוָה צָדִיק אֲשָׁפַח חֵינָא קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא חֵן. מְגֹזֶרֶת רַחֲמִים וּמִמֶּנִּי תַחֲנֶה וּמִשְׁקֵלוֹ קָץ וּשְׁנִיָּהִם מִפְּעֵלֵי הַכֹּפֵל וְטַעַם מִצִּיאַת חֵן כְּמוֹ לֹא חֶסֶה עֲלֶיךָ עֵין: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְטַעַם וְנָח מִצָּא חֵן בְּעֵינֵי ה'. שֶׁהָיוּ כָל מַעֲשָׂיו לִפְנֵי נָאִים וְנִעִימִים וְכֵן כִּי מִצִּיאַת חֵן בְּעֵינֵי וְאֲדַעַךְ בְּשֵׁם (שְׁמוֹת לֵג יז) כְּדָרְךְ וַיִּתֵּן חֲנוּ בְּעֵינֵי שֶׁר בֵּית הַסּוּהָר (לְהַלֵּן לֵט כֹּא) וְתֵהִי אֲסִתֵּר נוֹשֵׂאת חֵן בְּעֵינֵי כָל רוֹאֶיהָ (אֲסִתֵּר ב טו) וְהַזְכִּיר זֶה כִּנְגֵד מַה שֶׁאָמַר בְּדוֹרוֹ שֶׁהָיוּ כָל מַעֲשֵׂיהֶם לְעִצְבוֹן לִפְנֵי וַיִּתְבָּרַךְ וְאָמַר בּוֹ שֶׁהִיא לְחֵן בְּעֵינָיו וְאַחַר כֵּן סִיפֵר מְדוּעַ הָיָה טוֹב לִפְנֵי הָאֱלֹהִים כִּי הָיָה צָדִיק תָּמִים חַסְלַת פְּרִשְׁת בְּרֵאשִׁית (הרמב"ן)

ספורנו וְנָח מִצָּא חֵן. לְהַצִּיל גַּם בְּנָיו וּבְנוֹתָיו לֹא מִפְּנֵי שֶׁהִיא רְאוּי לְכַךְ אֲבֵל עַל צַד חֲנִינָה זָכָהוּ הָאֵל יְת' לְזֶה כְּאָמְרוֹ וּשְׁלֶשֶׁת הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה בְּתוֹכָם נָח דְּנִיָּאֵל וְאִיּוֹב חִי ה' אִם בְּנִים וְאִם בְּנוֹת יִצְיָלוּ הֵמָּה לְבָדָם יִנְצְלוּ וְזֶה כִּי לֹא לָמְדוּ אֶת דּוֹרָם לְדַעַת אֶת ה' כְּאֲבֵרָהִם מִשֶּׁה וּשְׁמוּאֵל וְזוֹלָתָם כְּאֲמָרָם ז"ל עֵילָם וְהֵם דְּנִיָּאֵל וְחִבְרִירוֹ זָכָתָה לְלִמּוּד וְלֹא זָכָתָה לְלִמְדָה. וְכֵן נָח אָף עַל פִּי שֶׁהוֹכִיחַ עַל הַמַּעֲשִׂים הַמְקַלְקְלִים עֲנִין הַמְדִּינּוֹת לֹא הוֹרָה אוֹתָם לְדַעַת הָאֵל יְת' וּלְלַכֵּת בְּדַרְכֵי אָף עַל פִּי שֶׁהוּא הָיָה צָדִיק תָּמִים בְּעִיּוֹן וּבְמַעֲשֵׂה. כִּי אֲמָנָם צָדִיק הַמְשַׁלִּים עֲצְמוֹ בְּלִבָּד הוּא רְאוּי שִׁמְלֵט עֲצְמוֹ בְּלִבָּד אֲבֵל הַמְשַׁלִּים גַּם אֶת זוֹלָתוֹ הוּא רְאוּי שִׁמְלֵט גַּם אֶת זוֹלָתוֹ כִּי בְּזֶה יֵשׁ תְּקוּהָ שִׁיחֲזִירָם בְּתִשׁוּבָה כְּאֲמָרָם ז"ל (בְּרִכּוֹת פֶּרֶק מִי שְׁמַתּוֹ) אִם רְאוּתָה תְּלַמִּיד חֲכָם שֶׁסָּרַח בְּיוֹם אֶל תִּהְרַהֵר אַחֲרָיו בְּלִילָה שׁוֹדָאֵי עֲשֵׂה תִשׁוּבָה:

חַסְלַת פְּרִשְׁת בְּרֵאשִׁית (סְפוּרָנוּ)

פְּרִשְׁת נָח

טו אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ נֹחַ אִישׁ צַדִּיק תְּמִים הָיָה בְּדַרְתּוֹ אֶת-הָאֱלֹהִים הִתְהַלָּךְ-
נֹחַ:

אונקלוס אֵלֶּךָ תּוֹלְדוֹת נֹחַ נֹחַ גִּבֹּר זַפְאֵי שְׁלִים הָוָה בְּדַרְוֹהֵי בְּדַחְלָתָא דִּינָּה הִלִּיף נֹחַ:
(אונקלוס)

יונתן אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת נֹחַ אֵלֶּיךָ יְחוּסִין דְּגִנִּיסַת נֹחַ נֹחַ הָוָה גִּבֹּר זַפְאֵי שְׁלִים בְּעוֹבְדִין
סְבִין הָוָה בְּדַרְוֹהֵי בְּדַחְלָתָא דִּינָּה הִלִּיף נֹחַ: (תרגום יונתן)

רש"י אלה תולדות נח נח איש צדיק. הואיל והזכירו, סיפר בשבחו, (א) שנאמר
זכר צדיק לצרכה (משלי י, ז). דבר אחר, ללמדך שעיקר תולדותיהם (ב) של צדיקים
מעשים טובים בדורותיו. יש מרבתינו דורשים אותו לשבח, כל שכן שאילו היה
דור צדיקים היה צדיק יותר, ויש שדורשים אותו לגנאי, (ג) לפי דורו היה צדיק,
ואילו היה דורו של אברהם לא היה נחשב לכולם (סנהדרין קח.). את האלהים התהלך
נח. ובאברהם (ד) הוא אומר אשר התהלכתי לפניו (בראשית כד, מ.), נח היה כריך סעד
לתומכו, אבל אברהם היה מתחזק ומהלך בצדקו מאליו: התהלך. לשון עבר, (ה)
וזהו שמושו של ל' בלשון (ו) כבד משמשת להבא ולשעבר בלשון אחד, קום התהלך
(שם יג, יז.), להבא. התהלך נח, לשעבר. התפלל בעד עבדיך (שמואל-א יב, יט.), להבא.
ובא והתפלל אל הבית הזה (מלכים-א ח, מב.), לשון עבר, אלא שהוי"ו שבראשו (ז)
הופכו להבא: (רש"י)

שפתי חכמים (א) (נח"י), כתב הרא"ם ואף על פי שכבר הזכיר תולדותיו בפרשה
העוברת חזר והזכירם כאן להודיע שלא הוליד רק אלה ולא שהוליד אחריהם
בנים וזנות, ולא היו ראויים לבא אל התיבה עכ"ל, ולא נהירא דהא לעיל (ה' ל"ב)
פירש הרב דלכך כבש את מעיינו שאע"פ שיהיו רשעים לא יאבדו במים לפי שאינו
ראויין לעונשין לפני המבול, אלא לכך חזר והזכירם להורות שהיו צדיקים, שנאמר
כאן אלה ופוסל את הראשונים דור המבול, ולכך קראן תולדות, אבל דור המבול
לא נקראו תולדות: (ב) ונראה לי דר"ל מדכתיב אלה תולדות נח ומפרש נח איש
צדיק, שמע מינה דמעשים טובים איקרי נמי תולדות, ומדנקט בתחילה איש צדיק
ואחר כך ויולד נח וגו', שמע מינה דמעשים טובים עיקר תולדותיהם: (ג) כתב
מהרש"ל וקשה האיד דורשין לגנאי כיון שהיה צדיק, וי"ל שהוא סומך על את
האלהים כמו שפרש"י ז"ל ואידך שדורש לשבח מפרש לקרא אדרכא גבי אברהם
כתיב (לקמן כ"ד מ') התהלכתי ולא בתמידות לפי שהיה לו עסק להכניס הצריות תחת
כנפי השכינה, אבל נח לא היה לו עסק עם בני דורו, לפי שהיו רשעים גמורים

כתב את האלהים, כלומר שלא היה לו שום עסק כי אם עם אלהים, (מהרש"ל). (נח"י), ואפשר נמי להקשה לו דהיה לו לומר בדורו ומלאמר בדורותיו משמע בכל העשרה דורות שמאדם עד נח היה לדיק תמים, לכך אמר מ"ד לשבת, ומ"ד לגנאי לפי מעשים אלו עשרה דורות היה לדיק אצל וכו', ואפשר נמי דבהא פליגי דמר סבר בדורותיו קאי על עשרה דורות שמאדם עד נח, ומר סבר על עשרה דורות מנח עד אברהם הא בדורו של אברהם וכו' (הרא"ם), ואע"פ ששניהם מודים שלא היה לדיק גמור אלא לפי דורו, דאם לא כן מאי כל שכן דקאמר, מכל מקום בפירוש בדורותיו קמיפלגי מר סבר בדורותיו לשבותי הוא דאתי, לומר אף בדורותיו שהיו רשעים והיה לו ללמוד ממעשיהם, אפילו הכי היה לדיק כל שכן אם היה וכו', ומר סבר לגנותו הוא דאתי וכו' כדפירש לעיל, אצל כולי עלמא מודו שאילו היה בדור לדיקים והיתה לדקתו כמו שהיתה עכשיו לא היה נחשב לכלום, וכולי עלמא מודו שאילו היה בדור לדיקים היה לדור לדיקים היה לדיק יותר, לפי שאינו דומה מי שגדל בתוך לדיקים למי שגדל בתוך רשעים, והא דלרש בדורותיו חד מינייהו לגנאי וחד מינייהו לשבת, אע"פ שאין להם הכרע אם לגנאי אם לשבת, משום דחד מינייהו סובר בדורותיו קאי אהיה דסמיך ליה לומר שזה היה בזמן דורותיו שהיו רשעים וכ"ש כו', ומר סבר בדורותיו קאי אלדיק דלעיל מיניה כאילו אמר לדיק בדורותיו, שפירוש לדיק לפי דורו, וזהו לגנאי בלי ספק: (ד) דאת האלהים התהלך נח משמע דלא היה הליכתו אלא במקום שאין אדם שם כי אם אלהים לבד, והיה פורש מבני אדם לפי שהיו כולם רשעים, וירא שמא ילמד ממעשיהם הרעים, דנח לא היה לדיק כל כך אלא כריך סעד, אצל אברהם מתחזק בדקו מאליו לפי שהיה לדיק גמור והלך בין הרשעים ומוכיחן ומגייירן, ולא היה ירא שמא ילמד ממעשיהם, לפיכך לא כריך סעד: (ה) מבנין התפעל: (ו) ר"ל שהלמ"ד ממלת התהלך דגושה זה לשון כבד: (ז) ר"ל אם לא היה הוי"ו של והתפלל, היה פירוש ג"כ לשעבר (קמ"ד מזרחי), ואני קבלתי שפירוש הוי"ו שבראשו הוא וי"ו של ובה, שאם כתב בל והתפלל על כרחך לפרש אותו דבר, כמו פעל ועשה יצר וברא, אצל עכשיו דכתיב ובה מהפכו לעתיד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אלה תולדות. כמו הקורות כטעם מה ילד יום. וכמוהו אלה תולדות יעקב. איש צדיק. במעשיו: תמים בלבו. ותמים תאר השם פעלי הכפל והוא תמים: וטעם בדורותיו. בדורו בעת המבול ובדורות שהיו אחריו כי הוא חיה עד שהיה אברהם בן נ"ח שנה והסי' הוא ואברהם אבינו בן נ"ח כאשר מת נח: (אבן עזרא)

הרמב"ן אלה תולדות נח. טעמו פירשו בו (הראב"ע והרד"ק) קורותיו כטעם מה ילד יום (משלי כו א) וירמוז אל כל הפרשה ואינו נכון בעיני כי אין קורות האדם תולדותיו והנכון שהוא כמשמעו כמו אלה תולדות בני נח (להלן י א) ואלה תולדות ישמעאל (להלן כה יב) יאמר אלה תולדות נח שם חס ויפת אבל החזיר "ויוולד נח" בעבור שהפסיק ואמר נח איש צדיק תמים היה להודיע למה צוהו בתיבה ואף

על פי שכבר אמר למעלה (ה לב) ויהי נח בן חמש מאות שנה ויולד נח את שם את חם ואת יפת חזר להזכירם פעם אחרת להגיד כי לא היה ככל אבותיו שיולידו בנות ובנים וזה טעם "שלושה בנים" כי יזכיר מספרם לאמר כי אלה שלושה לבדם היו תולדותיו ונצלו בזכותו ומאלה נפצה כל הארץ

"איש צדיק תמים היה" - יזכיר הכתוב שהיה זכאי ושלם בצדקו להודיע שראוי להנצל מן המבול שאין לו עונש כלל כי הוא תמים בצדק כי הצדיק הוא הזכאי בדין הפך הרשע כמו שאמר והצדיק את הצדיק והרשיעו את הרשע (דברים כה א) וכן ואתה צדיק על כל הבא עלינו כי אמת עשית (נחמיה ט לג) וכן בצדק תשפוט עמיתך (ויקרא יט טו) אבל באברהם שאמר (להלן יח יט) לעשות צדקה ומשפט שבח אותו בצדק שהוא המשפט וברחמים שהיא הצדקה ורבי אברהם אמר צדיק במעשיו תמים בלבו וכתוב (יחזקאל כח טו) תמים אתה בדרכיך ואחר שאמר שהוא איש צדיק כי איננו איש חמס ומשחית דרכו כבני דורו החייבים אמר שהיה מתהלך את השם הנכבד ליראה אותו לבדו איננו נפתה אחרי הוברי שמים ומנחש ועונן וכל שכן אחרי עבודה זרה ואיננו שומע להם כלל רק בשם לבדו הוא דבק תמיד והולך בדרך אשר בחר השם או אשר יורה אותו כי נביא היה וזה כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו ואותו תיראו (דברים יג ה) הנאמר בהרחקת המתנבא לעבוד עבודה זרה ונותן אות ומופת כאשר אפרש ועוד אזכיר זה בפסוק התהלך לפני והיה תמים (להלן יז א) אם יהיה תמים דעות עמי והנה אחר שהיה נח צדיק ואיננו ראוי ליענש גם בניו וביתו ראויים להנצל בזכותו כי היה עונש עליו אם יכרת זרעו או יאמר כי הוא צדיק שלם וגם בניו וביתו צדיקים כי הוא למדם כענין שכתוב (להלן יח יט) כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו

"בדורותיו" - יש מרבותינו שדרשוהו לטובה כל שכן אם היה בדור של צדיקים ויש שדורשין לגנאי לשון רש"י והנכון בעיני לפי הפשט כי טעמו לומר שהוא לבדו הצדיק בדורות ההם אין בדורותיו צדיק ולא תמים זולתו וכן כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה (להלן יז א) שאין אחר בדור ראוי להנצל ואמר "בדורותיו" כי דורות רבים עברו מעת שהשחיתו ואין צדיק בארץ בלתו ואל יקשה עליך דבר רבותינו במתושלח כי הכתוב לא יספר רק שאין צדיק ראוי להנצל מן המבול מכל הדורות ההם (הרמב"ן)

אור החיים אלה תולדות נח. אומרו אלה שיורה על פיסול זולתם. יש מקום לומר שנתכוון לפסול דורו אלא שלא היה צריך להודיע זה שכבר נפסלו ונחתמו לימחות. אכן יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פ"ל) עיקר תולדותיהם של צדיקים מצות ומעשים טובים ע"כ. דקדקו לומר עיקר ולא הספיק להם לומר שגם מעשים טובים יתייחס להם שם תולדות. לדייק תיבת אלה פירוש אלה הם העיקר לצדיקים ופסל בערכם הבנים המוזכרים בפרשה הקודמת דכתיב ויולד נח וגו'. עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (דב"ר פ"א) וזה לשונם נח אומר למשה אני גדול ממך ומשה אומר לו אתה הצלת עצמך ולא היה בך כח להציל את דורך ע"כ. והוא אומר **אלה תולדות נח**, נח לבד, ושלל זולתו כי לא היה בו תועלת לבני דורו ולא הועילו זכיותיו אלא לו לעצמו, ובזה מתיישב כפל נח. גם אומרו **בדורותיו**, לומר שלא הועיל כלום להטיב לדורותיו להחזירם למוטב כי אם הוא לבדו ובניו שהם ענף ממנו ובשמו נכללים. עוד ירצה להגדיל שבח נח כי יחיד הוא בשבח זה ממה שלפניו כי הגם שקדמוהו צדיקים היו לומדים מוסר השכל מבני הדור הצדיקים מה שאין כן נח שכל דורותיו הגם שהיו רשעים היה צדיק, וכנגד פרט זה אמר אלה לשלול מה שלפניו שאינם בערכו:

עוד יתבאר כל הכתוב על זה הדרך, **אלה תולדות נח וגו'**, פירוש אלה סדר תולדותיו מה שהוליד מהטובות באמצעותו. א', נח, והוא על דרך אומרם ז"ל בב"ר (פכ"ה) וז"ל בשעה שברא הקב"ה האדם השליטו על הכל, פרה היתה נשמעת לחורש תלם וכו', מרדו בו וכו', כיון שבא נח וכו', ריש לקיש אמר קודם נח היו המים עולים ומציפין אותם מקבריהן כיון שבא נח נחו וכו', ע"כ. זה הוא שמונה בסדר תולדותיו באומרו פעם ב' נח. תולדות שנית, איש, פירוש היותו איש אדמה והוא על דרך אומרם ז"ל (תנחומא בראשית) ומעצבון ידינו עד שלא בא נח לא היה להם כלי מחרישה והוא הכין להם וכו', ע"כ. והוא שרמזו בתבת **איש ג', צדיק**, רמז כי הוא יסוד העולם על דרך אומרם (משלי י) וצדיק יסוד עולם שאילו לא היה הוא לא היה העולם במציאות והיה הכל כלא היה במבול ובו יסד ה' עולמו. ד', **תמים**, על דרך אומרם ז"ל בחולין דף ו' (זבחים קטז). ע"ז (י). וזה לשונם צדיק במעשיו תמים בדרכיו, ופירש"י וז"ל, בדרכיו, עניו ושפל רוח, ע"כ. זה יגיד עוצם אישורו שאפי' בדורותיו הרעים את כולם היה עניו וכו', והוא לפני משורת הדין כי שורת הדין נותנת עם חסיד וגו' ועם עקש וגו', והוא לא כן עשה. ועוד שאפילו בעיני דורותיו הוכר היותו עניו והוא אומרם **תמים בדורותיו**. ואמר לשון רבים להגיד מעלתו, והנה כל אדם ישיג הכרת ג' דורות הא' דור אביו וב' דורו וגו' דור בניו והגיד הכתוב כי בכלם היה הוא מסוים. והגם שהיה מתושלח זה הוא לבדו נשאר מיתר הראשונים שלפני פניו. ה', **את האלהים וגו'**, פירוש שגם עם ה' הנהיג נייחא ומנוחה, והוא על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פכ"ה) וזה לשונם ר"א אומר על שם קרבנו נקרא שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח ע"כ. ולזה חזר לומר פעם ב' נח ולא הספיק **במה** שהזכירו בתחלת הפסוק, ואמר לשון הליכה כי כן יאמר גם על הנהגה הטובה כדרך אומרם (מ"א ב') והלכת בדרכיו. ודקדק לומר **התהלך** לומר בתמידות היה מרצה קונו יתברך וקרבונו יוכיח על הכלל. ובזה נתישבו כל הדקדוקים. גם אומרם אלה כי אין בקודמים **כיוצא בתולדותיו**: (אור החיים)

ספורנו **אלה תולדות נח**. ענינו וילדי ימיו: **צדיק**. כמעשה: **תמים**. במושכלות: **בדורותיו**. כפי דורותיו והם היו קצת דורו של מתושלח ושל למך ושל ויהדות שהולידו בני דורו בת"ר שנה: **את האלהים התהלך נח**. הלך בדרכיו להטיב לזולתו והוכיח בני דורו כדברי רבותינו ז"ל. וכן כתב עליו ברוס הכלדיי: (ספורנו)

כלי יקר **אלה תולדות נח נח איש צדיק וגו'**. פירש"י הואיל והזכירו ספר בשבחו, ולפ"ז היה לו לספר בשבחו סוף בראשית כי גם שם הזכירו אלא לפי שנאמר כאן אלה תולדות וכ"מ שנאמר אלה פסל את הראשונים לומר לך שכל הראשונים תולדותיהן אינם נקראים תולדות כי ימחה זכרם במבול והיו כלא היו אבל אלה נקראו תולדות קיימים, על כן הוצרך כאן לומר טוב טעם למה נשאר אלו יותר מזולתם לפי שנח איש צדיק תמים וגו' על כן הלכו כל תולדותיו לחיי עולם וכל התולדות הקדומים לחרפות ולדראון עולם. ולד"א שפירש"י ללמדך שעיקר תולדותיהן של צדיקים מע"ט הזכיר אלה למעט סתם תולדות לומר לך אלה הם עיקר תולדותיו, ונזכר זה כאן לפי שכבש ה' מעיינו ולא הוליד הרבה בנים ובנות ואולי יצטער נח על על כן אמר שזולת זה היו לו הרבה תולדות מע"ט טוב מבנים

איש צדיק תמים היה בדורותיו. לפי שדור המבול השחיתו התעיבו בשלשה מיני השחתות שנזכרו בפרשה והם ע"ג וג"ע וגזל ע"כ הקדים לומר שנח היה גדור בשלשתם כי איש צדיק, היינו שלא היה גוזל משל אחרים. תמים היה בדורותיו, היינו שהיה גדור מעריות כי נולד מהול והיה תמים. את האלהים התהלך נח, לא

פנה אל אלהים אחרים אבל דור המבול פרצו גדר שלשתן. (כלי יקר)

דעת זקנים **אלה תולדות נח נח.** נח לעליונים נח לתחתונים וכל שנכפל שמו בידוע שהוא צדיק כמו אברהם אברהם. ומקשי' בירושלמי והכתיב תרח תרח ומשני הדא אמרה שעשה תרח תשובה: **איש.** פתח ר' תנחומא פרי צדיק עץ חיים בשעה שנסתלק אדם מן העולם בלא בניס הוא מיצר ובושה מפני שלא העמיד דורות אומר לו הקב"ה יש לך פרי התורה אשר יגעת בה שכתוב בה פרי צדיק עץ חיים בניו אין כתיב כאן אלא עץ חיים וזהו הוא התורה שנקרא עץ חיים. גם פסוק זה מוכיח אלה תולדות נח איש צדיק אלה תולדות נח שם וחם ויפת אין כתיב כאן אלא איש צדיק ואמרו רז"ל לא מת נח עד שראה את כל העולם כולו בישובו וראה שבעים אומות יוצאים מחלציו ומכולם לא נזכר אלא צדקו שנא' איש צדיק תמים. אי' בב"ר פ' ל' ס"ז ז' שכל מי שנא' בו תמים בידוע שנשלמו שנותיו למדת השבוע ופי' ה"ר יצחק בר אברהם ששנותיו הולכין בשביעיות כמו שמצינו באברהם ע"ה שחי קע"ה שנים ונח שחי תשע מאות וחמשים שנה והם ה' שנים יתרים על השביעיות י"ל שיש לחשוב משעה שנא' בו תמים דהיינו כשאמר ה' ית' לעשות התבה והוא נתעסק בה מאה ועשרים שנה. וש"נ שנח חי אחר המבול הרי לך ת"ע סלק שנת המבול שאינה נחשבת לפי שנשתנו בה סדרי בראשית והנשארים הולכים לשביעיות: **היה.** כל מקום שנאמר בו היה ראה עולם חדש ופרנס אחרים נח יוסף משה איוב בכלן נאמר היה ובכלן תמצא שני דרכים הללו: (דעת זקנים)

י **יזלד** **נח** **שלשה** **בנים** **את-שם** **את-חם** **ואת-יפת:**

אונקלוס **ואוליד** **נח** **תלתא** **בנין** **ית** **שם** **ית** **חם** **ות** **יפת:** (אונקלוס)

יונתן **ואוליד** **נח** **תלתא** **בנין** **ית** **שם** **ית** **חם** **ות** **יפת:** (תרגום יונתן)

הרמב"ן **את שם את חם ואת יפת.** הנראה אלי כי יפת הוא הגדול שנאמר (להלן י כא) אחי יפת הגדול וכן ימנם כתולדותם בני יפת תחילה (שם שם ב) וחם הוא הקטן בכולם כאשר אמר (שם ט כד) וידע את אשר עשה לו בנו הקטן אבל הקדים שם בעבור מעלתו והזכיר חם אחריו כי כן נולדו והנה נתאחר יפת ולא רצה הכתוב לומר "שם ויפת וחם" כי היו כולם נזכרים שלא כסדר תולדותם ואין ליפת מעלה שיבטל הסדר בעבורו אבל שם הקדים אותו בעבור מעלתו אף על פי שהוא מאוחר בספור התולדות (להלן י כא) וכן בני אברהם יצחק וישמעאל (דהיי"א א כח) וכן ואתן ליצחק את יעקב ואת עשו (יהושע כד ד) (הרמב"ן)

אור החיים **ויולד נח וגו'.** קשה א', למה הוצרך לחזור פעם ב' לומר ויולד והלא כתבו בפרשה הקודמת. ב', למה הוצרך להזכיר שם נח ולא סמך על הזכרתו בסמוך. ג', למה הוצרך לומר צירוף חשבונם שלשה. ד', לא היה צריך לומר בניס הלא מאומרו ויולד הדבר מובן כי הבנים בניו. ה', למה כתב ג' אתין. אכן הכונה היא להיות שאמר הכתוב אלה תולדות נח וגו' להודיע מה שפירשנו בו שהכתוב מסדר כל פרטי מעשיו הטובים אשר מצדם מצא נח חן בעיני ה' אם לא היה חוזר הכתוב לומר ויולד נח וגו' תבא הסברא לומר כי בא לפסול ג' הבנים לצד שאין לו בהם שבח ולא זכות מהם ודבר זה יהיה בא' מב' סיבות או לצד שהיו ב"מ רשעים או לצד שלא עשאו נח לשם מצוה אשר על כן חזר הכתוב וכתבם בסדר תולדותיו הטובים כי גם את זה עשה לצד צדקותו לקיים מצות בוראו. ומצאתי

במדרש שאמר (ילקוט בראשית מ"ג) וזה לשונם הסתכל נח שהם מכעיסים להקב"ה אמר מה לי להשתדל בפריה ורביה עד ת"ק שנה אמר ימות האיש בלא בנים וה' אמר פרו ורבו מיד נזקק לפריה ורביה, הרי כי הולידם לצד קיום המין לבד. וראיתי לדקדק הכתוב לדברי המדרש על זה הדרך **את האלהים התהלך נח** פירוש שראה שהיה קרוב ללכת בדרך כל הארץ לזה תכף נשא ויולד ג' בנים. או על זה הדרך **את האלהים** פירוש לשון דיינות הלך בבחינת הדין וראה שיענש אם לא יקיים מצות פריה ורביה ולזה ויולד וגו'. עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (ב"ר פכ"ו) שנתכוון שיהיה הבכור עדיין לא הגיע לעונש בן מאה. שנה, כפי זה, ירצה אומרו **את האלהים**, שפט בדין שיהיו פטורים בניו כפי הדין ואז ילדם שלא יענשו בהגיע המבול כי עדיין אינם בני עונשים. וטעם שהוצרך להזכיר שמו פעם אחר פעם לדברינו יבא על נכון כי יכוין לומר שהוליד מנוחה של ג' בנים במה שנתחכם להולידם בסדר זה שלא יהיו בני עונשים בבא מבול, ועוד אחר האמת, לא מלבד שלא היו בני עונש אף על פי כן צריכין היו לזכות האב ובאמצעותו נמלטו, וצא ולמד מכל קטני דור המבול שלא היו בני עונש ואף על פי כן נאבדו יחד. ועיין מה שכתבתי בפסוק (לקמן ז' א') כי אותך ראיתי צדיק לפני. והם ילד להם אביהם טובה נח מאויבי נפשם משחיתי עולם, ולא להם לבד הוליד תולדה זו אלא גם לג' נשיהם הרמוזים בג' אתין, וכן הוא אומר וג' נשי בניו שגם הם ניצולו. וטעם שהוצרך לומר ג' בנים יתבאר על דרך מה שאמרו בסנהדרין דף ס"ט וזה לשונם תדע דקרא קא חשיב להו דרך חכמתן דכתיב (ה' ל"ב) ויהי נח בן ת"ק שנה ויולד את שם וגו' וכתוב (י"א י') אלה תולדות שם שם בן מאת שנה ויולד וגו' שנתים אחר המבול בר ק"ב שנה הוא אלא דרך חכמתן קא חשיב להו, ע"כ. וכפי זה נתחכם הבתוב לומר שלשה בנים להפסיק בין זכרון הלידה לסידורם שאם היה אומר ויולד את שם וגו' היה שנשמע כי דדך לידתם חשיב, לא כן מאומרו ויולד ג' בנים הרי גמר הודעת הלידה ואחר כך בא הכתוב לסדרם כסדר אשר ראויים להיות נסדרים כסדר חכמתן: (אור החיים)

ספורנו ויולד נח. מאז שהתחיל להוכיח בני דורו זכה לבנים: (ספורנו)

[יא] ותשתת הארץ לפני האלהים ותמלא הארץ חמס:

אונקלוס ואתחבלת ארעא קדם יי ואתמליאת ארעא חטופין: (אונקלוס)

יונתן ואתחבלת ארעא בגין דיירקא דסטו מן ארחו דתקנו קדם יי ואתמליאת ארעא **חטופין:** (תרגום יונתן)

רש"י ותשחת. לשון ערוה (ח) ועבודת אלילים (סנהדרין נז.), (ס"א, ערוה, כי השחית כל בשר את דרכו, ועבודת אלילים) כמו פן תשחיתון (דברים ז, טו): **ותמלא הארץ חמס.** (ט) גזל (ס"א, שנאמר) ומן החמס אשר בכפיהם (יונה ג, ח): (רש"י)

שפתו חכמים (ח) ר"ל כיון דשניהם במשמעות ותשחת, ר"כ הי מנייהו מפקת: (ט) לאפוקי חמסן דרצנן שיט חילוק בין חמסן לגזלן, לחמסן יהיב דמי וגזלן לא יהיב דמי, אצל חמסן דתורה אין חילוק לחמסן הוה נמי גזלן, ועיין בב"ק (ק"ד ס"ג): (שפתו חכמים)

אבן עזרא **ותשחת הארץ**. הטעם אנשי הארץ וכן ארץ כי תחטא לי. וכל הארץ באו. ויש אומרים כי טעם לפני האלהים. בפרהסיא ואחרים אמרו כי הטעם שנשחתו בסתר ובדברים מכוסים שלא ידעם כי אם השם. והקרוב אלי שהתורה דברה כלשון בני אדם על דרך שיבינו השומעים כעבד שיעשה עבירה לפני רבו ולא יראנו. והאומרים כי האלהים במקום הזה אינו קדש לא אמרו מאומה: **חמס**. בגזל ועסק וקחת גם הנשים בחזקה: (אבן עזרא)

אור החיים **ותשחת הארץ וגו'**. כל הכתוב לא היה צריך לאומרו כי כבר כתב בפרשה הקודמת (פסוק ה') וירא ה' כי רבה וגו'. ואם לפרט החטא נתכוין יותר מפורשת בפרשה הקודמת דכתיב רבה רעת האדם וכל יצר וגו'. ואם לצד שלא הזכיר שם החמס היה לו להזכירו. ועוד למה בפרשה הקודמת אמר שם הרחמים וכאן אמר שם אלהים, עוד למה הוצרך לומר תיבת לפני האלהים. עוד למה חזר עוד לומר **וירא אלהים** וגו' אם להודיע בא כי ה' יודע כל הווה דבר זה ידוע הוא. אכן יתבאר הענין על דרך אומרים באבות (פ"ד) וזה לשונם העושה עבירה אחת קונה לו קטיגור פירוש מלאך משחית. אך צריך אתה לדעת כי אין המשחית יכול עשות דבר קודם שישפוט שופט כל הארץ, שהי' מונעם מעשות רע, והוא סוד פירוש (שמות לז) נושא עון ואחר שישפוט האלהים אז ישלחם ביד פשעם שהם קטגורים שנבראים במעשיהם הרעים, כאומרו (ירמ' ב') תיסרך רעתך. ויש לך לדעת, כי הגם שימנע ה' המקטרג מהזיק לעושהו, עם כל זה כשירבה יקבול שלא יסבול עוד וידחוק למהר מעשיהו לאבד בעליו קודם שיגמר דינו כי משפטו מפורש, והוא אומרו **ותשחת הארץ לפני האלהים**, פירוש קודם שיגמור דינם נשחתה הארץ פירוש משלו בה משחיתים לצד מעשיהם. ודקדק לומר **הארץ** הכוונה שגם גוף הארץ לצד הפלגת החטאים תקולל חלקתם בארץ כי ישכינו בה התיעוב הנוצר ממעשיהם. ואומרו **ותמלא הארץ** מן הראוי היה להקדים הסיבה ואחר כך המסובב שהוא יצירת המשחית, אלא נתכוין להודיע שאחר שהגיעו לגדר זה עוד הוסיפו להתעיב יותר מהקודם:

חמס, פירוש חמס הוא כללות הרשע בו גזל בו גילוי עריות בו שפיכות דמים בו עבודה זרה, וכמו שהוכיחו רז"ל (ב"ר פל"א) מהכתובים יעש"ד. והגם שמדתו יתברך להיות נושא עון עד עת בא דבר משפט, הדור ההוא גדול עונם מנשוא במדת נושא עון, על דרך אומרו (לעי' ד' י"ג) קין גדול עוני מנשוא. או יאמר **ותשחת הארץ** הם מעשיהם הרעים ומצד זה נתמלאה הארץ מקטרגים המתייחסים בשם חמס, והוא שהודיע הכתוב לנח באומרו קץ כל בשר בא לפני פירוש אותם המקטרגים שנבראו מיושבי הארץ שנקרא קץ, כמו שמפורש בדברי הזוהר (ח"א ס"ג), בא לפני וקובל למהר לאבדם. וטעם הודעת כל הכתובים הוא לומר כי זולת זה היה ה' מאריך אפו זמן מה, והגם שאמר בפרשה הקודמת (פסוק ז') ויאמר ה' אמחה את האדם וגו' עם כל זה ינחם ה' על הרעה והיה מאריך אפו, אלא לצד הפלגת המשחית, והוא אומרו **וירא אלהים** וגו' והנה נשחתה בהפלגה, לטעם זה מיהר ה' לומר לנח עשה לך וגו', וטעם שהזכיר בפרשה זו שם אלהים הראה כי גם מדת רחמים נתהפכה למדת הדין לצד מעשה הרשעים:

הארץ חמס. במדרש (ב"ר פל"א) וזה לשונם היה מביא קופה תורמוסים וכל אחד לוקח תורמוס אחד ואינו יכול להוציאו בדיינים ע"כ. כבר קדמו ראשונים והקשו דבני נח נהרגו על פחות משהו פרוטה. ולי נראה כי המדרש מגלה כי מלבד

שבטלו עיקר תורת ז' מצות עוד להם שהיו חומסים מתורת האדם השכליית, כי הגוזל פרוטה הוא דבר שהיו תובעים אותו ולא פחות משהו פרוטה והיו מתחכמים לגזול באופן שלא יתבעו אותם. גם כפי הדין נראה לי כי לא חייבה תורה לבני נח אלא על ממון הבא לידם בדרך גזילה אבל בהקפה לא יתחייבו. והגם שהרמב"ם בפרק ט' מהלכות מלכים כתב גם עושקי שכר שכיר יהרגו עליו בני נח, אינו דומה לזה שבא לידו בהלואה שיאמר חייב אני לתת לך לכשיבא זמן, ואנשים ההמה היו נוטלים ברצונו בהקפה לפרוע אחר כך וכשהיה מתרצה להקיפם היו נוטלין פחות משהו פרוטה ובהלכות הלואות לא היו דנים על פחות משהו פרוטה אם חייב לו כשיטעון פרעתי או יש לך כנגדו ודבר זה אינו בגדר מצות גזילה שיתחייב מיתה, שיאמר סבור הייתי שאין לך בידי כלום. עוד אפשר לומר שיכולין לטעון בתורת מתנה בא לידם לטעום לקנות ממנו: (אור החיים)

כלי יקר ותשחת הארץ לפני אלהים וגו'. אלהים היינו הדיינים כי היו גוזלים פחות משהו פרוטה שאין מוציאים בדיינין ועיני הדין רואות ואין לאל ידו להציל דמעות העשוקים לכך נאמר לפני האלהים, לפניהם ממש ובסבה זו ותמלא הארץ חמס. וסמך לזה ממה שמצינו בילקוט בתהלים אשרי האיש זה נח כו' ע"כ לא יקומו רשעים במשפט זה דור המבול מאי משמע דהאי קרא בדור המבול משתעי. ונראה שסמך על תחלת הענין לא כן הרשעים כי אם כמוץ אשר תדפנו רוח, ר"ל לא כן. היינו לא היו כנים ואמתיים במעשיהם לפי שהערימו לגזול מעט מעט כמוץ זה שאין בו שוה פרוטה אשר תדפנו רוח הדיינין אשר רוח ה' בהם. על כן לא יקומו רשעים במשפט כי לא היו בידם להעמידם בדין כי אין הדין נזקק לפחות מש"פ ובסיבה זו אפילו החוטא עמד בעדת צדיקים ואמר אני צדיק כמוך, זה שאמר וחטאים בעדת צדיקים שהעיוז שניהם לומר כמוני כמוך. ואם העלימו רשעתם מפני הבריות מ"מ לפני הש"י היה גלוי מי הצדיק ומי הרשע זה שאמר כי יודע ה' דרך צדיקים ודרך רשעים תאבד. (כלי יקר)

[יב] וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה כִּי-הִשְׁחִית כָּל-בָּשָׂר אֶת-דַּרְכֹּהָ עַל-הָאָרֶץ: (ס)

אונקלוס וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה אֶרֶץ חַבִּילוּ כָּל בָּשָׂרָא אֲנַשׁ יַת אֶרְחָה עַל אֶרְעָא: (ס) (אונקלוס)

יונתן וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶת-הָאָרֶץ וְהִנֵּה נִשְׁחָתָה אֶרֶץ חַבִּילוּ כָּל בָּשָׂרָא כָּל חַד וְחַד יַת אֶרְחָה: (תרגום) (יונתן)

רש"י כי השחית כל בשר. אפילו בהמה חיה ועוף נזקקין (ו) לשאינן מינן: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל מדכתיב את דרכו, ולשון דרך גילוי עריות הוא כדכתיב (משלי ל' י"ט) דרך גבר בעלמה, והא ללא נקט נמי דגים, משום דכתיב על הארץ ולא דגים **שפתי חכמים**: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ומה שאמרו קדמונינו ז"ל כי טעם השחית כל בשר את דרכו. שכל חי לא שמר דרך תולדתו ועות הנתיב הנטוע הידוע נכון הוא. ומה נכבד דרש דרשו

שהשחיתו במים ודנס השם וכאשר מימיהם ממעל ומתח' כן היו המים
שהשחיתם **בם :** (אבן עזרא)

הרמב"ן כי השחית כל בשר את דרכו. אם נפרש כל בשר כמשמעו ונאמר שאפילו בהמה וחיה ועוף השחיתו דרכם להזקק לשאינן מינן כמו שפירש רש"י נאמר כי מלאה הארץ חמס מפניהם לא מפני כולם אלא מפני מקצתם וסיפר עונש האדם לבדו או שנאמר שלא שמרו גם בזה תולדתם והיתה כל הבהמה טורפת וכל העוף דורס והנה גם הם עושים חמס ועל דרך הפשט "כל בשר" זה כל האדם ולמטה יפרש כל בשר אשר בו רוח חיים (להלן ז טו) ומכל החי ומכל בשר (להלן פסוק יט) כל חי בגוף אבל בכאן "כל בשר" כל האדם וכן יבא כל בשר להשתחוות לפני (ישעיהו סו כג) וכן בשר כי יהיה בעורו (ויקרא יג כד) (הרמב"ן)

ספורנו והנה נשחתה. מעצמה כי בזולת ענש היתה בדרך השחתה בהשחתת דרכם המקלקלת התולדה ובגזל המקלקל המדינות כענין וטחני קמח : (ספורנו)

כלי יקר וירא אלהים את הארץ והנה נשחתה. זה ע"ג שאין רואה בלתי ה' לבדו כי הכפירה עיקרה בלב ומטעם זה נאמר בע"ג (יחזקאל יד.ה) למען תפוש את בית ישראל בלבם. כי עיקר האמונה בלב. כי השחית כל בשר את דרכו, זה ג"ע שנקרא דרכו כדרך גבר בעלמה ולדעת רז"ל (בר"ר כו.ד) חטאו בהוצאת זרע לבטלה לכך נאמר על הארץ כמו שאמר (בראשית לח.ט) ושחת ארצה. ויתבאר עוד בסמוך תואר הצדיק והתמים בפסוק כי אותך ראיתי צדיק לפני. ומה שנאמר והנני משחיתם את הארץ שאף הארץ נתקלקלה יתבאר בע"ה פרשת אחרי מות (יח.כה) בפסוק ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה שהארץ נוגעת בדבר. (כלי יקר)

יג ויאמר אלהים לנח קח-בשר כל-בשר בא לפני כי-מלאה הארץ חמס מפניהם והנני **מִשְׁחִיתָם** אֶת-הָאָרֶץ:

אונקלוס וְאָמַר יְיָ לְנֹחַ קַח אֶת כָּל בְּשָׂרָא עֲלֵת לְקַדְמֵי אָרִי אֶתְמַלִּיאֵת אֶרְעָא חֲטוּפִין מִן קִדְם עוֹבְדֵיהוֹן בִּישְׂיָא וְהָא אָנָּא מְחַבְּלָהוֹן עִם אֶרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר יְיָ לְנֹחַ סוּפָא דְכָל בְּשָׂרָא מְטָא מִן קִדְמֵי אָרוּם אֶתְמַלִּיאֵת אֶרְעָא חֲטוּפִין מִן עוֹבְדֵיהוֹן בִּישְׂיָא וְהָא אָנָּא מְחַבְּלָהוֹן עִם אֶרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י קח כל בשר. כל מקום שאתה מולא זנות ועבודת אלילים, אנדרלמוסיא בזה (כ) לעולם, והורגת (ב) טובים ורעים: כי מלאה הארץ חמס. לא נחתם גזר דינם (מ) אלא על הגזל (סנהדרין קח.): את הארץ. כמו מן הארץ, ודומה לו כלאתי את העיר (שמות ט, כט.), מן העיר. חלה את רגליו (מלכים-א טו, כג.), מן רגליו. דבר אחר את הארץ, עם הארץ, שאף שלשה טפחים של (נ) עומק המחריקה נמוחו ונטשטשו: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) אינו ר"ל שעל כל פנים תבא, אלא כשתבא עליהם גזירות מות אינו אלא מזה המין: (ב) פירוש דרכה להרוג רעים וטובים, שהרי עד עכשיו לא

הרגה רעים וטובים, (מהרש"ט): (מ) וא"ת והרי לעיל פירש כל מקום שאתה מואל זנות וכו', משמע למשום זנות מתו, וי"ל להא והא גרם, דאי לא היה אלא גזל לחוד לא היה נחתם אלא על רעים ולא על טובים, ואי לא היה אלא זנות לחוד לא היה נחתם כלל אפילו על הרעים, אבל השתא דהיו שניהם נחתם על הרעים ועל הטובים ומוכרח אתה לחלק כן, דאם לא כן הפסוקים סתרי אהדדי דבתחילה אמר כי השחית כל בשר את דרכו וגו', ויאמר אלהים לנח קח כל בשר בא לפני, משמע בשביל זנות הביא המבול, ואחריו כתיב כי מלאה הארץ חמס, משמע דבשביל גזל הביא המבול, אע"כ כריך אתה לחלק כן, והשתא אתי שפיר הא דמפרש רש"י לעיל ותשחת הארץ לשון עכו"ם וג"ע, אע"ג דקרא לא מפרש אח"כ אלילים אלא גילוי עריות בלבד, כדכתיב כי השחית כל בשר את דרכו, דהיינו גילוי עריות כדפירש, אלא משום דאין עונש מיתה על עכו"ם ואינה הורגת טובים ורעים, ועוד י"ל משום שגזלו כל אחד את נשותיהם של חזריהם דהיינו שניהם גזל ועריות, לכך נחתם על שניהם, כתב מהרש"ל קשה למה לא אמר ג"כ גזל כמו שאמר עריות ועכו"ם, וי"ל דלעיל כתיב וירא אלהים, דמשמע העבירות שבין אדם למקום, אבל גזל הוא בין אדם לחבירו עכ"ל: (נ) פירוש דג' טפחים בעומק נקרא ארץ ומכאן ואילך נקרא אדמה, וכאן כתיב את הארץ ומשום דלפירוש א' קשה למה לא כתיב מארץ, לכן פירש ד"א כו', רק דקשה למה לא נאמר עס, לכן כריך גס לפירוש ראשון, (מהרש"ט): (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר קץ כל בשר. הוא הגוף: וטעם בא. הגיע קץ אידם: את הארץ. מן הארץ וכן כצאתי את העיר. או עם כמו את יעקב איש וביתו. והנכון בעיני שמלי משחיתם מושכת עצמה ואחרת עמה וכן אלהים צבאות כסאך אלהים. והנה כן והנני משחיתם ומשחית את הארץ: (אבן עזרא)

הרמב"ן חמס. הוא הגזל והעושק ונתן לנח הטעם בחמס ולא הזכיר השחתת הדרך כי החמס הוא החטא הידוע והמפורסם ורבותינו אמרו (סנהדרין קח) שעליו נתחתם גזר דינם והטעם מפני שהוא מצוה מושכלת אין להם בה צורך לנביא מזהיר ועוד שהוא רע לשמים ולבריות והנה הודיע לנח החטא שעליו בא הקץ הגיע הצפירה

"והנני משחיתם את הארץ" - כמו מן הארץ וכן כצאתי את העיר (שמות ט כט) חלה את רגליו (מלכים א טו כג) דבר אחר את הארץ עם הארץ שאף שלשה טפחים של מחרישה נימוחו לשון רש"י מבראשית רבה (לא ז) ורבי אברהם אמר שמלת "משחיתם" מושכת עצמה ואחרת עמה והנני משחיתם ומשחית את הארץ ועל דרך האמת הוא כמו את השמים ואת הארץ כי הארץ תהיה בהשחתה שבהשחתת הארץ ישחתו והנם נשחתים בעולם הבא כדרך ויתעצב אל לבו (לעיל פסוק ו) ולזה רמזו בבראשית רבה (לא ז) לבן אדון שהיתה לו מניקה כל זמן שהיה סורח היתה מניקתו נרדית וכו' (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים וגו' כי מלאה הארץ חמס וגו'. ואם תאמר בשלמא אם

נפרש אומרו חמם כמו שאמרו מרבתינו (ב"ר פל"א) שהוא עבודה זרה וגלוי עריות וכו' יש טעם בדבר אבל להאומר שהוא חמם ממש שהוא הגזל למה נענשו הגזזלים כגוזלים. הגם שיש לומר שכולן היו גוזלים כל אחד כפי שיש יכולתו ממושלל יכולת. עם כל זה יתבאר הדבר על פי דבריהם (שם פכ"ו) שאמרו וז"ל במקום שאתה מוצא זנות וכו' והורגת טובים ורעים ע"כ. ולפי הדברים יכוין הכתוב לתרץ קושייתנו שהגם שנחתם גזר דין על הגזל עם כל זה כיון שבאותן עבירות שנדונו עליהם היה זנות נהרגו גם אותן שלא היו גוזלים. ואם תאמר ולמה לא מחלו זה לזה ולא יחתם דינם. ואולי כי ה' לא רצה לגלות סוד זה אלא לנח ולא לבני דורו, ונח אינו יכול לומר הדבר כי כל מה שאינו באמור הוא בבל תאמר (יומא ד:) וטעם כי הקב"ה היה יודע שלא יחושו על הדבר, או אפשר שידעו ולא חשו לו, וזה דוחק קצת כי למה לא יתקנו תקנה שאין בה חסרון דבר. והעיקר הוא שהגם שימחלו לא יועילו כיון שהיה בהם דין גזל וחייבים מיתה הם עליו ואינו בדין מחילה בשום אופן. ולא יקשה לך מאמרם ז"ל שכתבנו למעלה למה שפירשנו שלא היה חיוב מיתה, אין כוונתם ז"ל שלא היו עושים מהגזל זולת זה אלא שהיו עושים כל אופני חמם וכשהיה מזדמן לידם מציאות שלא יכלו לגזול היה מרמאים כסדר האמור והיו מתקבצים אלפים מהם לגזול קופה של תורמוסים:

וטעם הודעת כל דבר זה לנח הוא לצוותו לעשות תיבה לשמירת קיום המין. ויש לתת לב מדוע העלים עין מעשות צדקה בבני דורו לבקש רחמים עליהם מלפני ה':

ועוד תגדל הקושיא שראינו כי אבינו הגדול הוא אברהם למד ממנו כאומרם ז"ל (ב"ר פמ"ט) שלא בקש רחמים על פחות מעשרה ממה שראה שנח לא בקש וכו', וקשה כי מי אמר לו שאם היה מבקש לא היה מתקבל:

אכן מדברי ה' אשר דיבר לנח גילה דעתו לנח כי הדבר מוחלט בעיני ה' להשחית ולא נתן מקום לנח להתפלל, כאומרו קץ כל בשר וגו' והנני משחיתם בהחלט, מה מקום לו להתפלל, מה שאין כן כשדבר דבריו לאברהם לא מצאנוהו שדבר כדברים האלה אלא נתן לו מקום להתפלל דכתיב (וירא יח) ארדה נא ואראה הכצעקתה וגו'. והגם שאחר האמת גם שם עלתה להם הגזירה. אף על פי כן עשה ה' אשר זמם להראות לאברהם הנהגתו, וכמו שפירשנוהו במקומו, ואמר דברים שישמע מהם אברהם שיש לו רשות לבקש רחמים. וכן תמצא בדברו למשה בתוכחות על עון ישראל לא החליט הגזרה ובזה מצא מקום להתפלל וכמו שפירשנוהו במקומו (שלח יד יא), מה שאין כן נח סתם ה' תפלתו:

ועוד לו כי לא מצא פתח כאברהם ומשה שטעמם ונימוקם עמם, להיות, שלא היה צד הכרח בדבר להודיעם ה', והרי זה מורה באצבע כי שואל מהם שיתפללו, מה שאין כן נח שאין מקום לומר למה הודיע ה', כי יש טעם בדבר שהוא להכין תיבה וצורכה, ונוסף שהחליט הגזרה, לזה לא התפלל. ומהמעשה למד אברהם כיון שה' לא נתן לו מקום להתפלל אמור מעתה כי פחות מעשרה לא יספיקו: (אור החיים)

ספורנו קץ כל בשר. שקצבתי להם זמן ק"כ שנה: **בא לפני**. שקבעתי להם לתשובה: **כי מלאה הארץ חמם מפניהם**. שכלם גוזלים זה את זה הבעלים גוזלים את האריס בכח והאריס גוזל את הבעלים במרמה באופן שהארץ נותנת כל פירותיה לגזלנים: **והנני משחיתם את הארץ**. אשחיתם יחדיו עם הארץ

שאשחית מזג הארץ והאוויר בנטית גלגל חמה שהטה ממשוה היום מן המבול ואילך כמו שפיר' הוא ית' במענהו לאיוב ולכן נמעטו שני חיי המין האנושי תכף אחר המבול כי לא היו עוד המזגים והפירות על שלמותם הראשון. ולזה הותר למין האנושי אכילת בעלי חיים אחר המבול: (ספורנו)

כלי יקר קץ כל בשר בא לפני. יום המיתה נקרא קץ כל בשר. בא לפני וקובל שאין לו זכרון בין כל הבעלי חיים, ואיש לא זכר אותו, כי מטעם זה המתין הקב"ה ז' ימי אבלו של מתושלח כי יראו חכמים ימותו אולי החי יתן אל לבו כי זה התכלית הנרצה מן האבל וההספד, כי הגוזל ועושה עושר ולא במשפט אילו היה זוכר יום המות כי בחצי ימיו יעזבנו לא היה גוזל משל אחרים אלא ודאי שחושב כי לעולם חוסן כמו שאמר (תהילים מט.יב) קרבם בתימו לעולם וגו'. והנה אתי ביאור נפלא על כל המזמור המדבר מענין מאספי הממון וטעותם ויען כי לא באתי בחבור זה להאריך בדברים שאינן מענין הפרשה ע"כ לא אזכרנו פה אך פסוק זה לבד האומר קרבם בתימו לעולם משכנותם לדור ודור, תחלה אמר בתימו ואח"כ משכנותם, תחלה אמר לעולם ואח"כ לדור ודור. והנכון לומר בזה שהרשע הבונה לו בעה"ז בנין חזק ועליות מרווחים מאבני שיש ודאי קרבם, דהיינו מחשבתם שבתיו לעולם שהבית של אבנים יעמוד לעולם. וא"ת מה לו הנאה בזה שהבית יעמוד לעולם אחר שהוא לא ישכון וידור בו לעולם וכי לא ידע שסופו למות. ע"ז אמר משכנותם לדור ודור. שנותן ברכת שלום לעצמו אף אם הוא לא ידור בו מ"מ בניו ובניו בניו לדור ודור ישכנו בו. וא"ת מה כשרון לבעליו אם בניו ישכנו והוא ישכון בקבר ע"ז אמר קראו בשמותם עלי אדמות. שהוא הולך בטעות גדול לומר כשבניו יקראו שמות בניהם ובנותיהם בשמם אז יקרא שם המת על נחלתו ולא יכרת ודומה לו כאילו הוא חי וענין היבום יוכיח. מצד טעות זה אפילו יום המיתה לא יחזירם למוטב לכך קץ כל בשר בא וקובל לפני כאמור.

ויש אומרים, קץ כל בשר זה מלאך המות המשחית ומנפש עד בשר יכלה ומקרב קצו והוא בא לפני ומבקש ליתן בידו אשר למות למות. ואמר הקב"ה אם אתן רשות למשחית לא יבחין בין צדיק לרשע לפיכך והנני משחיתם אני בעצמי, וכדי שלא יהיה גם נח בכלל ההשחית לפיכך עשה לך תיבת וגו' רמז לדבר קץ כל בשר סוף תיבות מן כל בשר עולה למספר ר"ל כמספר, מלאך סמאל, עם ח' אותיות שבשני תיבות אלו. (כלי יקר)

[יד] עֲשֵׂה לָךְ תֵּבַת עֲצֵי-גֹפֶר קִנִּים תַּעֲשֶׂה אֶת-הַתֵּבָה וְכִפַּרְתָּ אֹתָהּ מִבַּיִת וּמִחוּץ

אונקלוס עֲבַד לָךְ תֵּבֹתָא דְאָעִין דְּקִדְרוֹס מְדוּרִין תַּעֲבַד יַת תֵּבֹתָא וְתַחֲפִי יְתָה מְגוֹ וּמְבָרָא **בְּכּוּפְרָא**: (אונקלוס)

יונתן עֲבִיד לָךְ תֵּיבֹתָא דְקִיסִין קְדְרוֹנִין מְאָה וְחֲמִשִּׁין קוּלִין תַּעֲבִיד לְתֵיבֹתָא בְּשִׁמְאָלָה וְתַלְתִּין וְשִׁית בְּפִוְתֶיהָ וְעֶשְׂרָה בְּתֵין בְּמִצִּיעָא לְאַצְנָעָא בְּהוֹן מְזוּנָא וְחֲמִשׁ אֲפוּטְנִייתָא בְּיַמִּינָא וְחֲמִשׁ בְּשִׁמְאָלָה וְתִשׁוּעַ יְתָה מִן גִּיּוּ וּמְבָרָא בְּחִימְרָא: (תרגום יונתן)

רש"י עֲשֵׂה לָךְ תֵּבַת. הרצה ריוח והלכלה לפניו, ולמה הטריחו צננין זה, כדי שיראוהו אנשי דור המבול עוסק בה ק"כ שנה, ושואלין אותו מה זאת לך, והוא

אומר להם עתיד הקצ"ה להביא מצול לעולם, אולי ישובו: עלי גופר. כך שמו, ולמה ממין זה, על סם גפרית, (ב) סגנזר עליהם להמחות בו: קנים. מדורים מדורים לכל בהמה וחיה: ככפר. זפת בלשון ארמי, ומלינו בגמרא כופרא. בתיבתו של משה, על ידי שהיו המים תשים, (ע) ליה בחומר מצפנים וזפת מבחוץ, (פ) ועוד כדי שלא יריח אותו לדיק ריח רע של זפת, אבל כאן, מפני חוזק המים זפתה מבית ומבחוץ: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ר"ל מים רותחין אינו אלא מגפרית שבארץ ובאותן מים חמין מחה את העולם, ומנא ליה דמים חמין היו, וי"ל מדכתיב הכא וישוכו המים, ובאחשורוש כתיב (אסתר ז' י') וחמת המלך שככה, מה להלן שנה מחוס דהא כתיב לפניו (סם א' י"ב) וחמתו בערה בו, אף וישוכו דכתיב כאן שנהו מחמימתן ונעשו קרים, גמרא פרק חלק (סנהדרין ק"ח:), ופ"ק דר"ה (י"ב:). (ע) וא"ת והיאך תליא זה בכאן, וי"ל דבלא פירוש דלעיל לא היה קשה למה לא היה כאן כמו בתיבתו של משה, לפי שבלאו הכי נמי מחולקים היו, שהרי הכא היה כופר והתם היה זפת, אבל עתה שפירש"י דכופר היינו זפת, אם כן למה לא היה גם כן התם מצפנים ומבחוץ כמו הכא, ועוד י"ל דבלא זה הייתי אומר דכופר טוב יותר מחומר וגרוע הוא מזפת, הלכך חומר מצפנים וזפת מבחוץ טוב כמו כופר מצפנים ומבחוץ, אבל כיון שפרש"י דכופר זפת הוא א"כ קשה למה לא היו שוין: (פ) דקשה לרש"י וכי צמים רעים יגרע בזה שיעשה גם כן זפת מצפנים, ומפרש כדי כו', וקשה והלא נח גם כן לדיק היה לכן פירש אבל כאן וכו', (מהרש"ב: שפתי חכמים)

אבן עזרא גופר. שם עץ קל הוא על פני מים ואין ריע לו במקרא: קנים. להיות כל חיה ועוף ובהמה איש ואשתו שהם זכר ונקבה לבדו: ושם תיבה ולא ספינה כי איננה על צורת אניה ואין לה משוטים: וכפרת אותה. יש אומרים שהיא מגזרת כפרת. והטעם מכסה משיחה ויש אומרים שהכופר כדמות זפת. ויש אומרים שיש טיט בארץ מהעפר והוא מדביק ועומד כזפת. ויש אומרים שהוא הנקרא בלשון ישמעאל. בתמורת הכ"ף בקו"ף והנכון שמלת וכפרת מגזרת בכופר: מבית כמו לפני: אבן עזרא

אור החיים עשה לך וגו'. יתבאר על דרך מאמר הנביא יחזקאל (יחזקאל יד) והיו שלשת האנשים האלה בתוכה נח דניאל איוב המה בצדקתם ינצלו את נפשם פירוש דוקא ג' יש כח בזכותם למלט עצמם שלא יגיע אליהם הרעה אבל ב' ואין צריך לומר אחד מהג' לא ימנע המשחית ממנו. ויש מקדמונינו שהקשו והלא מצינו שבחורבן נהרגו (תהלים עט) צדיקים וחסידיים דכתיב נתנו את נבלת עבדיך. ותירצו וזה לשונם אפשר שהיה חסיד יחיד בין רבים בעת ההרג, ונאמר (שם צד) עד צדק ישוב משפט, אבל כשהם ג' או יותר יצרפו זכותם ויצילו עצמן אפילו תוך הרעה, ע"כ. זה הוא מה שדייק ה' בנועם דבריו כשצוהו לעשות תיבה להנצל בתוכה אמר אליו כי הטעם שהוא צריך לימלט בתיבה ולא יגן בעדו זכותו בל קרוב אליו הרעה, לצד שאין עמו צדיקים והוא לבדו נמצא, והוא אומר עשה לך לשון יחיד, ולזה יש לו לחוש לעד צדק ישוב משפט. ומכאן אתה למד כי בניו

לא היו צדיקים כמותו שאם היו צדיקים הם בצדקתם ימלטו עצמן מבלי מפלט כי הם למעלה מג'. וצריך ליישב דברי רז"ל שהבאתי בפסוק שלפני זה כי אברהם לא בקש על פחות מעשרה לפי שלמד מנח שהיו פחות מעשרה וכו' ע"כ וקשה נח לא היה אלא יחיד בדורו. ויש לומר שצריך שיהיו צדיקים גמורים כנח ואז ימלטו עצמן אחר יציאת הקצף בעולם ולא יתן המשחית לבא אל בתיהם לנגוף, אבל להגן שלא יצא המשחית הגם שיהיו צדיקים למטה מנח יועילו ואפילו להגן על אחרים. ולזה פרט בכתוב ביחזקאל נח דניאל איוב ולא אמר ג' צדיקים סתם. ויש לך לדעת כי אחר שנתן רשות למחבל מי הוא זה ואיזה הוא שיכול להמלט ממנו: (אור החיים)

ספורנו עשה לך תיבת. בזמן הקצוב להם למען יראו וישובו: (ספורנו)

{טו} וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה אֵתָהּ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִמָּה אֶרֶךְ הַתְּבֵה חֲמִשִּׁים אִמָּה רַחְבָּהּ וּשְׁלֹשִׁים אִמָּה קוֹמָתָהּ:

אונקלוס וְדִין דְּתַעֲבֹד יְתֵה תְּלַת מְאָה אֲמִין אֶרְכָּא דְּתַבּוּתָא חֲמִשִּׁין אֲמִין פְּתִיָּה וְתַלְתִּין אֲמִין: (אונקלוס)

אבן עזרא וְזֶה אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה. טעמו וזה השיעור אשר תעשה. והנה קומתה עשירית ארכה שתהיה צפה על פני המים ולא יהפכנה רוח: (אבן עזרא)

כלי יקר שלש מאות אמה אורך התיבה. פרט לנו הכתוב מדת ארכה ורחבה וקומתה מחמת שני דברים. האחת להודיע לנו גודל הנס שהחזיק המועט את המרובה כי היו שם בריות גדולות פילים וראמים. השניה היא להודיע לנו שעיקר התחלת מי המבול היה בעבור הזנות כמ"ש ויראו בני האלהים את בנות האדם. וגוי וכאמרו רז"ל (סנהדרין קח.) ברבה קלקלו וברבה נדונו, וטעמו של דבר לפי שע"י הזנות חללו קדושת שם של י"ה המתווך בין איש לאשה ובהתחלק מהם יו"ד ה"א נשאר אש ואש כמ"ש (איוב לא.יב) כי אש היא עד אבדון תאכל. וזה שאמרו רז"ל (סנהדרין קח.) ברותחין קלקלו וברותחין נדונו כי הם הציתו את האש בעצמם וכן מצינו בפרשה זו מספר ט"ו בכמה מקומות שנאמר חמש עשרה אמה מלמעלה גברו המים. וכן תגבורת המים חמשים ומאת יום דהיינו ט"ו עשיריות. וכן מספר אורך ורוחב וקומה של התיבה מורה ג"כ על מספר ט"ו כי שלש מאות אמה באורך על רוחב חמשים נמצא בכל שטח של אמה אחת ט"ו אלפים אמה על אמה. ושלשים אמה קומתה והיו בה שלשה מדורים הרי עשרה אמות לכל מדור ומדור כי היו בה תחתים שנים ושלישים כולם שוים נמצא ק"ן אלפים אמה לכל מדור ומדור. נמצא ט"ו אלפים אמה שבכל שטח אמה כנגד ט"ו אמה שגברו המים על ההרים. וק"ן אלפים אלו שבכל מדור כנגד תגבורת המים ק"ן יום והוא ט"ו עשיריות. וכל מספר ט"ו אלו מורה שאע"פ שנחתם דינם על הגזל, מ"מ עיקר ההתחלה היתה בעבור הזנות וחילול השם של י"ה העולה ט"ו.

וכן מצינו בחזקיה, שנענש מתחלה על שלא עסק בפריה ורביה (ברכות י.) ואמר לו הנביא צו לביתך כי מת אתה ולא תחיה (ישעיה לח.א) ודרשו רז"ל שם כי מת אתה בעה"ז ולא תחיה לעה"ב ומה חרי האף הגדול הזה שבעון ביטול פריה ורביה יהיה נענש בזה ובבא, אלא לפי שנא' (שם כו.ד) כי ביה ה' צור עולמים ומזה למד שהעה"ז נברא בה"א והעה"ב ביו"ד וע"י שלא עסק בפריה ורביה גרם לשם של

י"ה שישתלק מן איש ואשה והוי כאילו החריב כל שני עולמות אשר מציאתם תלוי בשם של יה כי יסתלק השם מכל הנבראים ויעלה לו השמימה על כן דינו להיות נטרד מן שני עולמות. וכן דור המבול לפי שחללו שם של יה היה ג"כ דינם חרוץ ליטרד מן העה"ז והעה"ב כדאיתא בפרק חלק (סנהדרין קז): שדור המבול אין להם חלק לעה"ב כו'. לכך נאמר בהפכו (תהלים קיח.טז) לא אמות כי אחיה, לא אמות בעה"ז כי אחיה גם לעה"ב, ואספר מעשה יה כי ביה ה' צור עולמים כי שני העולמות הם מעשה יה. לפיכך כשחזר חזקיה בתשובה וקבל עליו לעסוק בפריה ורביה והחזיר שם של יה למקומו ע"כ נאמר לו (ישעיה לח.ה) הנני יוסיף על ימך ט"ו שנה כנגד שם של יה, ונאמר הנני יוסיף מלה זרה בדקדוק כי הל"ל הנני מוסיף אלא לפי שהנני יוסיף ר"ת יה להורות שבזכות שם של יה זכה להוספה זו.

וזהו שמסיק במסכת סוכה פרק החליל (נב). כשכרה דוד השיתין בקש התהום להציף עלמא כו' עד אמר דוד ט"ו שיר המעלות ואסקיה. לפי שידע דוד שדור המבול נענשו בתהום רבה בעון הזנות כי מי התהום מים נסתרים, והזנות קראו שלמה (משלי ה.טו) מים גנובים. דהיינו נסתרים הפך ממה שנאמר (שם ט.יז) שתה מים מבורך וגו'. לפיכך כשהיה דוד צריך להעלות התהום היה מתירא שמא ע"י שיעלהו יציף העולם כדרך שנעשה לדור המבול ע"כ אמר ט"ו שיר המעלות לרמוז שבזכות שישאל גדורין מעריות ושם יה מתווד ביניהם ינצלו מתהום רבה. וזהו שמסיק באותן ט"ו שיר המעלות (תהלים קכח.ג) אשתך כגפן פוריה וגו' אמר אשתך האל"ף נקודה בסגול להורות שמדבר בזמן שג' שותפין באדם אב ואם והקב"ה וכשהקב"ה שותף בדבר א"כ שם יה מתווד ביניהם לכך נאמר פוריה בתוספת י"ה. וכן ארז"ל (סוכה נא:) בין עזרת אנשים לעזרת נשים היו ט"ו מעלות, וכל זה מורה שמספר ט"ו תמיד מתווד בין איש לאשה כי כל זה נמשך מקדושת שם של יה על כן היו כל מדות הללו של התיבה תמיד קרובים למספר ט"ו כאמור. (כלי יקר)

[טז] צַהַר | תַּעֲשֶׂה לַתְּבִיחַ וְאֶל-אִמָּה תִּכְלְנָה מִלְמַעְלָה וּפְתַח הַתְּבִיחַ בְּצִדָּה: תְּשִׂים תַּחְתָּיִם וְשָׁלְשִׁים וְתַעֲשֶׂה:

אונקלוס נהור תעפיד לתבויחא ולאמתא תשכללינה מלעלא ותרא דתבויחא בסטרה תשוי מדורין ארעין תנגנין ותליתאין תעבדינה: (אונקלוס)

יונתן איזל לפישון וסב מתמן יוהרא ותשונגיה בתיבויחא לאנהרא לכוון ולגרמידיא תשציניה מלעיל ותרא דתיבויחא בצטרא תשוי מדורין תתאין תנגנין ותליתאין תעבדינה: (תרגום יונתן)

רש"י כהר. (ג) ים אומרים חלון, ויש אומרים אבן טובה המאירה להם (ב"ר לא, יא.): ואל אמה תכלנה מלמעלה. כסויה משופע ועולה, עד שהוא קצר מלמעלה ועומד על אמה, כדי (ה) שיזובו המים למטה (ס"א אינו: מכאן ומכאן): **בלדה תשים.** שלא יפלו הגשמים (ד) זה: תחתים שנים ושלשים. ג' עליות זו על גב זו, עליונים לאדם, אמלעים למדור, תחתים לזבל (סג): (רש"י)

שפתיה חכמים (ה) כהר לשון כהרים דהיינו דבר המאיר, וי"א חלון מדכתיב (לקמן ד')

ו) ויפתח נח את חלון התיבה: (ה) ר"ל ולא יפלו לתוכה, וא"ת למה לא היה עושה אותה פוה, ויעשה אותה חזק ועצה כל כך עד שלא יכנסו בה המים, וי"ל למה שפירש"י ועומד על אמה היינו אויר אמה לפי שבית בלא אויר אי אפשר לדור בתוכו, ואם יעשה אותה כולה אויר יפלו בה הגשמים, אבל עתה שאינו אויר בלא אמה באורך ורחבו אינו בלא ששית שבאמה והוא טפח לפי ערך אורך התיבה למטה ש' אמות ורחבה לא היתה כי אם נ' אמות: (ו) ראונו לתרץ והא פתחי הספינות למעלה הם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא צהר. מקום שיכנס ממנו האור והוא מגזרת צהרים. והוא נעשה למעלה כמשפט ואחר שהיה למעלה אמה אחת בארך היה ברחב ששית אמה והנה התיבה כדמות משלש וראשו חד וכן מקצעותיו על כן לא תתהפך והפתח בצד האחד והיה עולה אליו בסלם וידענו כי התיבה גדולה מאד גם יתכן להיות קומת נח גדולה מקומתינו כי האמה היא כמדתו ויתכן היותה כאשר היא נחלקת על שלש גובה התחתיים עשר אמות. ויש אומרים כי רבים היו והכתוב אחז בדרך קצרה: **תחתים**. תואר השם וכן שניים וכן שלשים והשואלים למה לא אמר ושלישיים עינים להם ולא יראו הלא יראו סלח קשת גנב תואר השם. ונגיד ופקיד וחסיד וחכם ונבון תאר השם וכל מלה כפי משקלה ומערכתה. ומשקל שלשים כמשקל נגידיים חסידים כי האחד הוא שליש כמו חסיד. או יתכן שיו"ד שניים משמשת עצמה ומלת שלשים עמה. אולי תנוח דעת השואלים: (אבן עזרא)

ספורנו בצדה תשים. בצד רחבה כי הוא יקרא צד ופאת האורך יקרא צלע: **תחתיים**. המורגלי באניות. שנים ושלישים. דומים לתחתיים המורגלים: (ספורנו)

כלי יקר תחתים שנים ושלישים. יש להתבונן אם היה צריך לחלק כל מדור ומדור לפי ענינו עליונים לאדם אמצעים למדור תחתונים לזבל א"כ למה לא צוה לעשותם בשטח אחד ולמה נעשו בזו על גב זו דוקא. ורמז כאן שהיו ג' שטחים אלו בדמיון כל ג' עולמות, כי בזמן המבול נתקלקלו כל העולמות והמזלות לא שמשו כלל, ע"כ נעשית התיבה בציור זה להורות על קיומם. ומ"ש ואל אמה תכלנה מלמעלה לפ"ז היה הגג למעלה רק רוחב אמה אחת ולמטה ממנו ב' אמות והולך ומרחיב כדרך כל דבר המשופע והולך רמז שרק הוא ית' אחד בתכלית האחדות וכל הקרב הקרב ביותר אל הסבה ראשונה ית' נמצא בו חלק יותר גדול בענין האחדות, כי המלאכים הקרובים אליו ית' אע"פ שיש בהם רבוי המינים כי זה נברא מאש, וזה ממים, וזה מרוחות, מ"מ אין בהם הרכבת ד' יסודות אלא כל אחד מהם הוא מיסוד א' פשוט בלא הרכבה. והעולם האמצעי נוסף על רבוי המינים יש בכל אחד מהם הרכבת שתי יסודות כי השמים נבראו מאש וממים. נוסף עליהם התחתונים שיש בהם הרכבת ד' יסודות. וא"כ כל הבנין משופע ועולה עד שעומד למעלה על אמה אחת המורה כי הוא יתברך רוכב על שלשה עולמות אלו תחתים שנים ושלישים. וציור זה ניתן לנח להורות שכל העולמות יחזרו לקדמותן בזכות צדיק יסוד עולם. (כלי יקר)

דעת זקנים ואל אמה וגו'. פי' שלא יתעכבו הגשמים וירקיבו התיבה. וא"ת כיון שרחבה אמה יתעכבו לכך פי' הרב יוסף קרא דקאי אצהר תעשה לתיבה כלוי שאותו צהר יהי סמוך לאמה מן הכסוי: (דעת זקנים)

[יז] וְאָנִי הִנְנִי מְבִיא אֶת-הַמְּבּוּל מִיַּם עַל-הָאָרֶץ לְשַׁחַת כָּל-בֶּשֶׂר אֲשֶׁר-בּוֹ רוּחַ חַיִּים מִתַּחַת הַשָּׁמַיִם כֹּל אֲשֶׁר-בָּאָרֶץ יִגָּע:

אונקלוס וְאֲנָא הָא אָנָא מִיְתִי יְת טוּפְנָא מִיָּא עַל אַרְעָא לְחַבְלָא כָּל בְּסָרָא דִּי בַּה רוּחָא דְחַיִּי מִתַּחַת שְׁמַיָּא כָּל דִּי בָּאָרְעָא יָמוּת: (אונקלוס)

יונתן וְאֲנָא הָאָנָא מִיְתִי יְת טוּבְעָנָא מִיָּא עַל אַרְעָא לְמַכְלָא כָּל בְּשָׂרָא דְבַיָּה רוּחָא דְחַיִּי מִן תַּחַת שְׁמַיָּא כָּל דְּבָאָרְעָא יִתְנַגַּד: (תרגום יונתן)

רש"י ואני הנני מביא. הנני מוכן (פ) להסכים עם אותם (ת) שזרזוני ואמרו לפני כזר מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח, ה): מצול. שבלה את הכל, שבלבל את הכל, שהוביל את הכל מן הגבוה לנמוך, (א) וזהו לשון אונקלוס שתרגם טופנא, שהלויף את הכל והביאם לבלב שהיא עמוקה, לכך נקראת שנערה, שנענעו שם כל מתי מצול. (ס"א מימי וכן הגיה מהרש"ל בחכמת שלמה במס' שבת): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דקשה לרש"י ללשון ואני משמע הוא רואה וגם אני, וכלפי מעלה לא שייך זה ח"ו שאחר יסייעו, ומתרגז דואני קאי על הסכמות המלאכים שהסכימו כזר, כן אני מסכים עמהם, אי נמי דקשה לרש"י למה כתב ואני הנני כפל לשון, וק"ל: (ת) ר"ל שנמלך הייתי במלאכים אם אעשה את האדם והיו אומרים מה אנוש כי תזכרנו וגו' (תהלים ח' ה'), ועכשיו מסכים אני עמהם: (א) דבי"ת ממילת מצול דגושה וכל דגש מביא י' או נ' פ' הפועל או אות כפל, וא"כ לפירוש א' שבלה את הכל הוא כאילו כתיב מצול מצול (שמות י"ח י"ח), ולפירוש ב' שבלבל את הכל הוא כאילו כתיב מלת מצול כפל דהיינו בלבל, ולפירוש ג' שהוביל ר"ל שמביא את הכל מגבוה לנמוך הוא כאילו כתוב יובל דהוא לשון מביא, כמו יובילו שי למורא (תהלים ע"ז י"ב), והי מנייהו מפקת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואני. מלת מבול יש אומרים שהדגש תחת הנו"ן מובלע כמו מבוע. והוא מגזרת אבלה נבלה הארץ. ויש אומרים שהוא מגזרת בלולה בשמן והיה ראוי להיות על משקל מסלול. וכמוהו המשור והחולם והשורק מתחלפים: וטעם **המבול מים**. דרך קצרה וכן הוא המבול מבול מים וכן למן היום הוסדה שטעמו ולמן היום היום יום הוסדה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואני הנני מביא את המבול. הנני מסכים עם אותן שאמרו לפני מה אנוש כי תזכרנו (תהלים ח ה) לשון רש"י מבראשית רבה (לא יב) ואני תמה והאיך מסכים עמהם והוא משאיר להם שארית לפליטה גדולה בנח ובניו וכל חי להרבות זרעם כחול אולי היא הסכמה לדעתם כשלא יחמול עליהם ועל האמת ואני כמו ויסרתי אתכם אף אני (ויקרא כו כח) וכן אני הנה בריתי אתך (להלן יז ד) ואני זאת בריתי (ישעיהו נט כא) יאמר אף אני תהיה ידי בהם על שהשחיתו את הארץ ולכך אמר (להלן ט יב) זאת אות הברית אשר אני נותן ימחץ וידיו תרפינה (איוב ה יח) והמשכיל יבין

אור החיים ואני הנני מביא וגו'. תיבת ואני רחוקה משמוע. ורש"י פירש הנני מוכן להסכים עם אותם וכי מה אנוש וגו' ע"כ. ולפי מה שפירשתי למעלה (פסוק יא) כי המשחיתים מלאו הארץ והוכנו להשחית, הודיע ה' כי הוא מסכים להרשותם לגמור הדבר. והגם שאין כאן אלא המטרת הגשם, צא ולמד מה שאמרו בזוהר הקדוש על הפלגת המשחיתים אשר שם היו ונמצאו: (אור החיים)

ספורנו ואני הנני מביא את המבול. אתה תשלים התיבה ואני תיכף אביא את המבול והוא לשון מפלה והפסד כענין כל נבלה. אמר אני אביא את המפלה וההפסד שאמרתי באמרי והנני משחיתם את הארץ: (ספורנו)

כלי יקר ואני הנני מביא את המבול מים. טעם לדינם של דור המבול, לפי שחטאו בע"ג וזנות וגזל, כי בע"ג כתיב (ירמיה ב.יג) אותי עזבו מקור מים חיים לחצוב להם בארות בארות נשברים אשר לא יכילו המים. בעון ג"ע, כי הבא על אשת איש מיתתו בחנק, ואמרו רז"ל (כתובות ל.) אע"פ שבטלו ארבע מיתות ב"ד דין ד"מ לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר כו', נמצא שדור המבול שנכשלו באשת איש שמיתתם בחנק דין הוא שיטבעו במים וכמ"ש (תהלים לב.ו) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ודרשו רז"ל זו אשה וסמוך ליה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו מכלל שבהעדר האשה מאחר שאינו ניצול מעבירה יגיעו אליו שטף מים רבים. בעון הגזל, לפי שכל גוזל נכנס לתוך תחום חבירו על כן דין הוא להביא עליהם שטף מים רבים כי אז כל טפה נוגעת בחבירתה ונכנסת אל תוך גבולה, לפי שבגשמי ברכה נאמר (איוב לח.כה) מי פלג לשטף תעלה. מכאן למידין (בי"ב טז.) שלכל טיפה יש דפוס בפני עצמה. וכמלא נימא יש בין כל טיפה וטיפה כדי שלא תכנס אחת בגבול חברתה. וזה הגוזל ונכנס בתחום חבירו דין הוא שיהפכו עליו גשמי ברכה למבול כי אז כל הטיפות מתערבין.

ועל זה מסיק במס' (תענית ז.), א"ר אמי אין הגשמים נעצרים אלא בעון גזל שנאמר (איוב לו.לב) על כפים כסה אור. לפי שבלשון גשמים סתם, מדבר בגשמי ברכה כמו שפ"י רש"י מתחלה נאמר ויהי הגשם על הארץ ואח"כ נאמר ויהי המבול אלא כשהורידן הורידן ברחמים אולי יחזרו בתשובה ואז יהיו גשמי ברכה. ובזה מיושב שלא נצטרך לומר נח היה מקטני אמנה, כי פשוטו אינו משמע כן ועל כל פנים היה מסופק בביאת המבול כי אולי יחזרו בתשובה כדרך שהיה הנביא יונה מסופק ביעוד הפורענות לאנשי נינוה כי מטעם זה נאמר מפני מי המבול אבל בעוד היותם גשמים לא נכנס לתיבה כי אולי יחזרו בתשובה ויהיו גשמי ברכה. לכך אמר אין הגשמים, דהיינו גשמי ברכה נעצרים כי אם בעון הגזל, כי זה הגוזל ונכנס בגבול של חבירו אינו דין שירדו לו גשמי ברכה שאין טיפה נכנס בגבול חברתה. וקרוב בעיני לומר שרבי אמי בדור המבול ידבר וראייתו תוכיח כי יש לדקדק בפסוק על כפים כסה אור, למה קרא הגזל כפים ולמה קרא הגשמים אור, אלא ודאי שדרש מקרא זה לדסמיק ליה שנאמר כי בס ידן עמים. ש"מ שבדור המבול הוא מדבר שנדונו במים ואמר על הגזל שבכפים כי ברא הקב"ה כל אצבע ואצבע לתשמישו כדאיתא בגמרא (כתובות ז.) ורצה הקב"ה שלא יכנס שום אצבע בגבול חבירו, וזה הגוזל מחלל קדושת ידיו על כן נדונו במבול כי אז כסו העננים אור השמש שכל כך היו העננים גסים ועבים עד שלא יכלו ניצוצי אור השמש לעבור דרך העננים כי המאורות לא שמשו כל ימות המבול ולסבת גסות העננים הורידו מי המבול בקצף שצף והיו הגשמים גשמי ברכה נעצרים וירד עליהם המבול, זה שאמר הכתוב על כפים כסה אור, וענין זה יקר מאד. (כלי

יח וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּךָ וּבָאתְ אֶל-הַתְּבָה אִתָּהּ וּבְנִיךָ וְאִשְׁתְּךָ וְנָשִׁי-בְנִיךָ אִתְּךָ:

אונקלוס וְאֶקֶם יְת קִימִי עִמָּךְ וְתַעוֹל לְתִבּוֹתָא אִתְּךָ וּבְנָךְ וְאִתְתָּךְ וְנָשִׁי בְנִיךָ עִמָּךְ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶקֶם יְת קִימִי עִמָּךְ וְתַיְעוֹל לְתִיבּוֹתָא אִנְתָּ וּבְנָךְ וְאִנְתְּךָ וְנָשִׁי בְנָךְ עִמָּךְ: (תרגום)

רש"י והקמתי את בריתי. (ב"ר) ברית היה לך, על הפירות שלא (ב) ירקבו ויעפשו, ושלא יהרגוהו (ג) רשעים שזדור (ב"ר לא, יב): אתה ובניך ואשתך. האנשים לזד והנשים לזד, מכאן שנאסרו (ד) בתשמיש המטה (ס): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כאילו אמר והקימותי בריתי אתך אז ובאת אל התיבה, ולולי זה לא תוכל: (ג) וא"ת לילמא להאי טעמא לחוד, וי"ל דהוי ליה למימר ואקים את בריתי וגו', והואיל וכתב והקימותי, פירוש כבר כשבראתי אותם הקימותי את בריתי אתך שיקיימו דברי, (מהרש"ב): (ד) והוכחתו מדשינה בראת התיבה ליציאה דביציאה נאמר (לקמן ח' ט"ז) לא אתה ואשתך, והא דכתיב (ס"ט י"ח) ויאל נח ובניו ואשתו, עיין מה שכתב לקמן (ז' ז'): (שפתי חכמים)

אבן עזרא והקימותי את בריתי. לאות שהשם נשבע לו שלא ימות ובניו במבול ואם לא נמצא בתחילה מפורש כאשר מצאנו במשנה התורה נשלחה אנשים לפנינו. ומלת והקימותי שאקיים את שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת. וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים והוא מגזרת ברו לכם איש והמלה בסמוך ובמוכרת שוה וכן שבית יעקב ובנותיו בשבית. ויש אומרים שברית גבול כרות: (אבן עזרא)

הרמב"ן והקמתי את בריתי. אמר רבי אברהם לאות כי השם נשבע לו שלא ימות במבול הוא ובניו ואם לא נכתב תחילה מפורש כאשר מצאנו במשנה תורה (דברים א כב) נשלחה אנשים לפנינו ומלת והקימותי שאקיים שבועתי והקרוב אלי שזאת הברית רמז לקשת וטעם ברית הסכמה ודבר שבחרו שנים מגזרת ברו לכם (שמואל א יז ח) והמלה בסמוך ובמוכרת וכן שבית יעקב (תהלים פה ב) ובנותיו בשבית (במדבר כא כט) ויש אומרים כי ברית גבול כרות כל אלו דבריו ויותר נכון בדרך הפשט כי ענין "והקימותי את בריתי" לאמר בעת שיבא המבול תהיה ברית קיימת אתך שתבא אל התיבה אתה וביתך ושנים מכל הבשר להחיות כלומר שתחיו שם ותתקיימו לצאת משם לחיים והברית הוא דבר השם כשיגזור אומר בלא תנאי ושיור ויקיים והזכיר הברית והזכיר שיהיה קיים והוא כלשון קיימו וקבלו היהודים עליהם ועל זרעם (אסתר ט כז) שקבלו עליהם דבר להיותו קיים ועל דרך האמת הברית מעולם היא והמלה נגזרת מן בראשית ברא אלהים והנה בריתי כמו ברייתי והמלה כמו סמוכה כי היא סמוכה לעולמים שהיו לפנינו יצוה שתקום

ותהיה עם הצדיק וכן ואני הנני מקים את בריתי אתכם (להלן ט ט) בריתי היתה
אתו (מלאכי ב ה) והמשכיל יבין (הרמב"ן)

אור החיים והקמותי את בריתי וגו'. היה צריך להקדים לומר ובאת אל התיבה
עד סוף ואח"כ יאמר והקמותי את בריתי ורז"ל אמרו (בי"ר פלי"א) ברית שלא
יהרגוהו רשעים שבדור ע"כ. ולדרך זה צריך להקדים והקימותי וגו' קודם
ובאת :

עוד נראה שכוונת ה' היא להיות שהחליט לו הגזירה על בני דורו ואמר לו כל
אשר בארץ יגוע חש כי יחשוב נח כי כשם שהראהו בראשונים כן יקר מקרהו
ומקרה זרעו לימחות בדור אחר וזו הצלה שאין תכליתה הצלה קיימת, לזה
תיכף ומיד רמז לו מה שעשה לבסוף שכרת עמו ברית לבל יביא עוד מבול ולא
יכרת עוד כל בשר, וזה הוא שיעור הכתוב **כל אשר בארץ יגוע והקמותי את
בריתי אתך** שלא יארע לך כדבר הזה ולהמלט מהרעה המצויה ובאת אל התיבה
וגו' :

עוד יכוון לומר שקיים עמו ברית שלא ישכחהו בתיבה והרי הוא אבוד מעצמו.
והיא שעמדה לו שנאמר (לקמן ח' א') ויזכור אלהים את נח וגו' ויעבר וגו' רוח
על הארץ וגו' ואחרי כן צוה לו ליכנס לתיבה בקיום ברית זה והגם שלא הוזכר
שם ברית, סמך על מה שהוזכר כאן. ואפשר שרמז באומרו ויזכור אלהים כי שם
זה יקרא על המשפט ובדין זכר את הברית. ורז"ל דרשו (בי"ר פלי"ג) כי הפך הדין
לרחמים לצד צדקתו וזה דרך דרש : (אור החיים)

ספורנו והקמותי את בריתי. אחר המבול : (ספורנו)

כלי יקר והקימותי את בריתי אתך. היה צריך הקמת ברית על הפירות שלא
ירקבו ושלא יהרגוהו רשעים שבדור לשון רש"י. ויש לו סמך מן המקרא
מדקאמר והקמותי את בריתי אתך ובאת אל התיבה. ש"מ שברית זה הוא שיוכל
לבא אל התיבה מבלי מונע. ורקיבת התבואה למד ממה שנאמר אתך וכי אתו
לבד הקים הברית והלא גם עם אשתו ובניו הקים הברית, אלא רמז לברית
המילה שכבר אתך וזה מדה כנגד מדה קצת כי הסרת הערלה היינו הסרת
מותרות הדמים הגורמים עיפוש, וכן ריקוב התבואה בא מחמת הפסולת המביא
עיפוש וריקוב. ועוד שהערלה נקראת חרפה שנאמר (בראשית לד. יד) כי חרפה וגו' לתת
את אחותינו לאיש אשר לו ערלה. והרעב נקרא גם כן חרפה שנאמר (יחזקאל לו. ט)
ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים. ובהסרת חרפת הערלה יוסר חרפת הרעב, ודבר
זה למידן מיוסף כשאמרו לו המצריים אספנו תבואה והרקיבה צוה להם יוסף
שימולו והסכים פרעה על ידו. (כלי יקר)

י"ט ומפל-ה'י מפל-ב'ש'ר ש'ג'ים מפל תבוא אל-התבואה להק'ית אתך זכר
ונקבא

אונקלוס ומפל דחי מפל בסרא תרין מפלא תעיל לתבואתא לקימא עמך דכר
ונקבא : (אונקלוס)

יונתן ומן פל דחי מפל בסרא תרין מפלא תיעול לתבואתא לקימא עמך דכר

רַס"י ומכל החי. אפילו (ה) קדים: שנים מכל. מן הפחות שבהם (ו) לא פחתו משנים, אחד זכר ואחד נקבה: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) דהא כל הענין משתעי בלשון כל בשר, מכל החי למה לי, אלא להציא אפילו קדים ללא הוּוּ בכלל מכל בשר: (ו) דקשה לרס"י דהא כתיב בסמוך תקח שבעה שפתי חכמים:

אבן עזרא ואחר שאמר שנים ביאר שיהיו זכר ונקבה ואחר שאמר כלל מכל החי מכל בשר פרט אחר כן מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה ומכל רמש שהוא על האדמה. זה כלל לחיות השדה וכן קטן וגדול שהוא נולד מזכר ונקבה ויצאו כל הנולדים בלי התחברות שנים. וכן חיות המים שגם הדג יקרא בשר. והעד שאמר משה ואתה אמרת בשר אתן להם הצאן ובקר וגוי' אם את כל דגי הים וגוי': ומלת תביא אל התיבה מצוה על נח שלא יעזבם רק יביאם עמו להחיות זרע כל מין: ומלת יבאו אליך שהם יבאו מעצמם ולא ייגע לבקש אותם באיים ולצוד כל מיני העוף. וצוה שיתקן מיני מאכל לכל. ותועי רוח ישאלו מה אכל כל עוף דורס וכל חיה כמו האריה שלא יחיה כי אם מבשר וזאת איננה שאלה כי מי שלא ימצא בשר יאכל העשב ופרי העץ כאשר ירעב. וכן דרש שיש בבהמות גדול והוא רועה אלף הרים טוב הוא להשמעת אזנים וכן עוף שיכסה אור השמש בכנפיו יש לו סוד ואיננו כמשמעו והשם צוה אל נח לעשות התיבה ימים רבים קודם בא המבול וכאשר קרבו הימים צוהו השם הנכבד שילך נח הוא וביתו אל התיבה ובעבור צריכת הקרבן צוה השם הנכבד שיקח מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה זכרים ושבעה נקבות: (אבן עזרא)

הרמב"ן מכל בשר וגוי'. ידוע כי החיות רבות מאד ומהן גדולות מאד כפילים וכראמים וזולתם והרמש הרומש על הארץ רב מאד גם מעוף השמים מינים רבים אין להם מספר וכמו שאמרו רבותינו (חולין סג) מאה ועשרים מיני עופות טמאים יש במזרח וכלם מין איה הם ולעופות טהורים אין מספר והנה יצטרך להביא מכלם שיולידו כמותם וכאשר תאסוף לכלם מאכל אשר יאכל לשנה תמימה לא תכיל אותם התיבה הזאת ולא עשר כיוצא בה אבל הוא נס החזיק מועט את המרובה ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמך על הנס הזה ראה השם יתברך לעשותה גדולה כדי שיראו אותה בני דורו ויתמהו בה ויספרו עליה וידברו בענין המבול וכנוס הבהמה והחיה והעוף לתוכה אולי יעשו תשובה ועוד עשו אותה גדולה למעט בנס כי כן הדרך בכל הניסים שבתורה או בנביאים לעשות מה שביד אדם לעשות והשאר יהיה בידי שמים ואל תתפתה לאמר (ראה ראבי"ע להלן פסוק טז) כי היו שלש מאות אמות באמות איש נח והיה גדול שאם כן היו גם האנשים גדולים גם החיה והעופות בדורות ההם גדולים עד שלקה העולם במבול ועוד כי האמות אמות התורה הנה

"תביא אל התיבה להחיות אתך" - צוהו שיתעסק ויעזור אותם הוא בכניסתם בתיבה וישתדל בהם שיחיו כאשר ישתדל בנפשו (הרמב"ן)

דעת זקנים ומכל החי. פרש"י לרבות שדים ונמצא בב"ר שרצה שיקרא להכנס

לתבה אמר לו נח לך ובקש בן זוגך לפי שכל הנכנסין הן איש ואשתו הלך ומצא פחתא שהוא הממונה על בני אדם להפחיתם ולחסר ממונם אמר לו מנסבת לי אמר לו מה תתן לי אי מנסיבנא לך אמר לו כל מה דמרוחנא אינסיבא ליה מיד נכנסו לתבה. והיינו דאמרי אינשי מה דמסגל שיקרא פחתא נסבא מסגל לשון סגולה : (דעת זקנים)

[ב] מהעוף למינהו ומן-הבהמה למינהו מפל רמש האדמה למינהו שנים מפל יבאו אליך לקחיות:

אונקלוס מעופא לזנוהי ומן בעירא לזנה ומפל רחשא דארעא לזנוהי תרין מפלא יעלו לותך לקימא : (אונקלוס)

יונתן מעופא לזניה ומבעירא לזניה ומפל רחשא דארעא לזניה תרין מפלא יעלו לותך על יד מלאכא דאחד ומיעל יתהון לך לקימא : (תרגום יונתן)

רש"י מהעוף למינהו. אותן שדברו צמיניהם ולא השחיתו דרכם, ומאליהם צאו, וכל שהתיצה קולטתו הכנים צה (סנהדרין קח:): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל כולם צאו אף אותם שהשחיתו דרכם, אלא שכל שהתיצה וכו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן שנים מכל יבאו אליך להחיות. הודיעו כי מעצמם יבאו לפניו שנים שנים ולא יצטרך הוא לצוד אותם בהרים ובאיים והוא יביאם בתיבה אחרי כן ובמעשה פירש שבאו זכר ונקבה (להלן ז ט) וזה היה בכללם אחרי כן צוהו שיקח מכל הבהמה הטהורה שבעה ובעה ובאלה לא אמר שיבאו אליו אלא שהוא יקח אותם כי הבאים להנצל ולחיות להם זרע באים מאליהם אבל הבאים להקריב עולות לא גזר שיבאו מעצמם להשחט אבל לקחם נח כי הצואה של שבעה שבעה היתה כדי שיוכל נח להקריב מהן קרבן וטעם "הטהורה" הקב"ה פירש לו סימני הטהרה אבל הכתוב יקצר לומר הטהורה על פי התורה ורש"י כתב את שעתידה להיות טהורה לישראל מלמד שלמד נח תורה והנה מכאן שלא הוכשרו בקרבנות בני נח אלא בהמה טהורה ועוף טהור וכן אמר בהבל (לעיל ד ט) מבכורות צאנו ומחלביהן אבל כל המינין הטהורים כשרין בהם כדכתיב (להלן ח ט) ויקח מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור ויעל עולות במזבח והוסיף לישראל במצוה שיהיו כל קרבנותם מן הבקר ומן הצאן מן התורים ומן בני היונה וטעם "גם מעוף השמים" הטהור כי הכתוב נמשך למעלה (הרמב"ן)

אור החיים מהעוף למינהו וגו'. היה לו להקדים הבהמה אם מלמעלה למטה מסדרם, ואם ממטה למעלה למה סדר רמש אחר בהמה. ואולי כי העוף יש בו צד מעלה כי הוא מרובה אין קץ, וצא ולמד שהמועטים שבעופות הם הטמאים והם כ"ד ואמרו ז"ל (חולין סג): שק"ך מיני עופות בהר הבית וכלן מן איה, וצא ולמד לטהורים שהם הרבים כמה וכמה והבהמה המועטים הם הטהורים עשרה ואין במינם כל כך מרובה בכל מין כעופות אשר על כן צוהו על העופות שהם רבים תחילה וצריך להביא מכל מין ומין שבכל פרט ופרט ואחר כך הזכיר

הבהמה שהיא במינה מועטת ואחר כך מינים השורצים בארץ. וכפי זה סידרם
הכתוב דרך טרחתם ממעלה למטה: (אור החיים)

[כא] ואתה קח-לך מכל-מאכל אשר יאכל ואספת אליה והיה לך ולהם לאכלה:

אונקלוס ואת סב לך מכל מיכל דמתאכל ותכנוש לותך ויהי לך ולהון למיכל:
(אונקלוס)

יונתן ואת סב לך מכל מיכל דמיתאכיל ויהי לך ולהון למיכל: (תרגום יונתן)

ספורנו ואתה. עתה קח מכל מאכל. מאכלים שונים למינים שונים: **כי אותך
ראיתי צדיק**. לא ביתך לפיכך אתה וכל ביתך כי כשבילך בלבד אמלטם: (ספורנו)

כלי יקר קח לך מכל מאכל וגוי'. לך משמע משלך לא משל אחרים, כדרך משלכם
הנאמר בדי' מינים. כדי שלא יחשוב נח הרי היום או מחר ימותו כולם וממונם
כלה סד"א שמותר ליקח משלהם ת"ל קח לך משלך דווקא, להגדיל הנס אע"פ
שכפי הטבע לא יספיק כי אם לך לבד שהרי ודאי לא היה לנח מותרות, מ"מ על
צד הנס ישלח ה' את הברכה באסמך והיה לך ולהם לאכלה, וכן עשה לך תיבה
וגוי'. שבדרך הטבע תכיל אותך לבד ועל צד הנס תחזיק כל הבעלי חיים כמו
פילים וראמים. (כלי יקר)

[כב] ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים בן עשה:

אונקלוס ויעבד נח ככל די פקיד יתה יי בן עבד: (אונקלוס)

יונתן ויעבד נח ככל דפקדיה יי: (תרגום יונתן)

רש"י ויעש נח. זה בנין (ח) התיבה (ב"ר לא, יד.): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דקשה לרש"י דויעש נח משמע שבא אל התיבה כמו שאמר
הקב"ה, וזה אינו דהא אח"כ נאמר ויאמר ה' אל נח בא אתה וכל ביתך וגוי', שמע
מינה לעדיין לא בא אל התיבה, אלא זה בנין התיבה: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויעש נח ככל אשר צוה אתו אלהים. שעשה את התיבה ואסף המאכל
ודרך הכתוב לאמר "ויעש" "וכן עשה" לבאר כי לא הפיל דבר מכל אשר צוה
(הרמב"ן)

כלי יקר ככל אשר צוה אתו אלהים בן עשה. לפי שפרשה זו מתחלת בשם
אלהים, שנאמר ויאמר אלהים אל נח קח כל בשר וגוי'. ומדת הדין אמרה כן, ע"כ
מסיימת בשם אלהים. אבל פרשה שניה מתחלת ויאמר ה' לנח בא אתה וגוי'.
ומדת הרחמים אמרה כן בהצלתו של נח ע"כ מסיימת ג"כ בשם של רחמים
שנאמר ויעש נח ככל אשר צוהו ה'. וגם מה שנאמר בזו הפרשה כי לימים עוד
שבעה אנכי ממטיר. מדבר ג"כ בהצלה להמתין להם אולי ישובו. (כלי יקר)

בראשית פרק-ז

[א] וַיֹּאמֶר יְהוָה לְנֹחַ בָּא-אִתָּהּ וְכָל-בְּיֹתֶךָ אֶל-הַתֵּבָה כִּי-אֶתְּךָ רְאִיתִי צְדִיק לְפָנַי בְּדוֹר הַזֶּה:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתָּה וְכָל אֲנֹשׁ בֵּיתְךָ לְתִבּוֹתָא אַרִי תְּתִיב חַזִּיתִי זְכָאִי קְדָמִי בְּדָרָא **הדין**: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יְיָ לְנֹחַ עוֹל אַתָּה וְכָל אֲנֹשׁ בֵּיתְךָ לְתִבּוֹתָא אַרוּם תְּתִיב חַמִּיתִי זְכָאִי קְדָמִי **הדין**: (תרגום יונתן)

רש"י רֵאִיתִי לְדִיקָה. וְלֹא נֹחַמַר לְדִיקָה תַּמִּים, מִכֹּחַן שְׂאוּמְרִים מִקֶּלֶת שְׂבָחוּ שֶׁל אֱדָם צַפְנִיו וְכוּלּוּ שְׂלֹא צַפְנִיו (ב"ר ל"ג, ג. - עירובין י"ח:): (רש"י)

הרמב"ן וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ. הוֹדִיעוּ הַשֵּׁם כִּי בַמִּדַּת רַחֲמִים יִמְלֹט אוֹתוֹ וְאֵת בֵּיתוֹ וַיַּחֲיֶה מֵהֶם זֶרַע לְדוֹרוֹת וְזֶה טַעַם לַחֲיוֹת זֶרַע עַל פְּנֵי כָל הָאָרֶץ (לְהֵלֶן פְּסוּק ג.) כִּי מִתְחַלֵּה אִמֵּר לְהַחֲיוֹת אֶתְךָ (לְעֵיל וַיֵּט) וְרִמֵּז לוֹ עֵתָה בַּמִּדַּת רַחֲמִים עַל הַקֶּרֶבֶן לְהוֹדִיעַ אוֹתוֹ שִׁישְׁעָה אֶל קֶרְבֵּנוּ וּבִזְכוּת קֶרְבֵּנוּ יִקְיִים הָעוֹלָם וְלֹא יִכְרַת עוֹד מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹל וְעַל כֵּן מִזְכִּיר בּוֹ הַשֵּׁם הַמְּיוֹחָד כִּי בְּכָל עֲנִין הַקֶּרְבָּנוֹת לֹא יִזְכִּיר "אֱלֹהִים" כַּאֲשֶׁר אִזְכִּיר (וַיִּקְרָא א א ט) בַּהֲגִיעֵי לֶשֶׁם בַּעֲזַרַת הַשֵּׁם

"בא אתה וכל ביתך אל התיבה" - עשה נח את התיבה ימים רבים קודם המבול וכאשר קרב עת המבול בחדש השני בעשור לחדש חזר וצוהו שיבא הוא וכל ביתו בתיבה הוא שאמר לו בראשונה (לעיל ו יח) אתה ובניך ואשתך ונשי בניך והודיעו כי בזכותו לבדו ינצלו שלא אמר "אתכם ראיתי צדיקים לפני" וצוה שיקח הוא ויביא מן הבהמה הטהורה ומן העוף הטהור שבעה שבעה והודיעו יום המבול שבו יבא אל התיבה וכן עשה שבעצם היום זה בא נח (לְהֵלֶן פְּסוּק ג.) וְזֶהוּ טַעַם מִפְּנֵי מִי הַמְּבֹל (לְהֵלֶן פְּסוּק ז) וְרִשְׁיִי כְּתָב אֶף נֹחַ מִקְטָנִי אִמְנָה הִיָּה וְלֹא נִכְנַס לְתִיבָה עַד שֶׁדַּחְפוּהוּ הַמַּיִם וְלִשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (לְב ב) מִחוּסָר אִמּוּנָה הִיָּה אֱלוּלִי שֶׁהֲגִיעוּ מַיִם עַד קֶרְסוּלוֹ לֹא הִיָּה נִכְנַס לְתִיבָה אִם כֵּן יֹאמֶר שֶׁלֹּא נִכְנַס שֵׁם עַד שֶׁגִּבְרוּ הַמַּיִם וְכִסּוּ פְּנֵי כָל הָאָרֶץ וְרָאָה כִּי יִטְבַּע (הַרְמַבַּ"ן)

אור החיים וַיֹּאמֶר ה' לְנֹחַ בָּא וְגו' כִּי אוֹתְךָ רֵאִיתִי. צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה הוּצַרְךָ לְטַעַם זֶה מִחֲדָשׁ:

וְנֹרָאָה כִּי חֵשׁ ה' עַל נֹחַ לְבַל יִטְעָה בְּמִשְׁמַעוֹת דְּבָרֵי ה' בְּאוֹמְרוֹ בָּא אִתָּה וְכָל בֵּיתְךָ אֶל הַתֵּבָה בְּאֶחָד מִבְּיָדֵי דְרָכִים אוֹ יַחֲשׁוּב כִּי כוֹלֵן צְדִיקִים הֵם וְלִזְהָ נִמְלָטוּ בְּזִכּוֹתֶךָ, וְלִסְבִּיבָה זֶה קִשָּׁה מָה שֶׁהִקְשִׁינוּ בַּפְּסוּק (ו' י"ד) עֲשֵׂה לְךָ. אוֹ יַחֲשׁוּב כִּי בָּנִיו וְנִשְׁיָ

בניו הצלתם היא לצד שעדיין לא הגיעו לכלל העונש, ויצא מזה שיחשוב נח להכניס להציל מקטני הדור קרוביו ומיודעיו, וידין בדעתו כי אינם ראויים לעונש. ולו יהיה שלא יעשה כן על כל פנים תהיה לו בדעתו לדבר זר למה לא ינצלו מי שאינו בן עונש. לזה אמר ה' אליו **כי אותך וגו'**, נתינת טעם לאומרו וכל ביתך, לא לטעם היותם ראויים ולא לטעם היותם קודם הגעת שני העונש אלא מטעם זכותך כי אותך ראיתי וגו', ומעתה כל שאין אביו צדיק ילכד במוקש. וכאן הודיעו כי כל שלא הגיעו לכלל עונש נענשים בעון אביהם, ערירים ימותו כל האבות, לא כן נח:

עוד יתבאר על דרך אומרם בש"ס (סנהדרין קי:) קטני ישראל יש להם חלק לעולם הבא אבל קטני אומות העולם אין להם חלק לעולם הבא ובדור המבול כולם דין אומות העולם יש להם שהגם שלא הגיעו לעונש יש לדון בהם משפט כמשפט רשע כי מעשה אבות יעשו בנים זרע מרעים בנים משחיתים ונח דן בו משפט קטני ישראל וינצלו בזכות אביהם גם בבוא חרון אף לעולם יגן ה' בעדם: (אור החיים)

כלי יקר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה. מה שלא אמר לו כן מיד כשצוה לו על עשיית התיבה, לפי שהיה עדיין הדבר בספק שמא יחזרו בתשובה. ועוד שהרי מתושלח קיים ואיך יאמר כי אותך ראיתי צדיק. ואחר שהמתין ה' ז' ימי אבלו של מתושלח כמו שנאמר כי לימים עוד שבעה. מהו לשון עוד אלא תורה שזמן זה שוה לזמן ק"ך שנה כי כמו שכל ק"ך שנה המתין להם שמא יחזרו בתשובה כך המתין ז' ימי אבל אלו שמא יחזרו בתשובה, כי ע"י האבל וההספד החי יתן אל לבו, ואחר שעמדו במרדס אמר כי אותך ראיתי צדיק לפני. ומה שלא נאמר צדיק תמים לפי שנאמר תמים היה בדורותיו. ר"ל כמה דורות עברו על נח והיה תמים בכלם ר"ל היה עומד במצב אחד בצדקתו על כן אמר כי אותך ראיתי צדיק לפני בדור הזה, כי מה לו להזכיר מה שהיה תמים גם בדורות ראשונים כי הצלתו תלויה באשר הוא שם בדור שעומד בו ומה שעבר עבר, ולפי מה שכתוב למעלה שתואר תמים הוא כנגד הזנות, וצדיק, שלא היה גוזל אלא היה מצדיק משלו ונותן ולא נתחתם גזר דינם כי אם על הגזל על כן אמר כי אותך ראיתי צדיק. על כן אין אתה בכלל חתימה זו. והזכיר צדיק לפני כי דור המבול גזלו פחות משהו פרוטה וצדקו בדיינים אבל מ"מ לא יצאו נקי בדיני שמים אבל אתה צדיק גם לפני כי לא לקח משל אחרים אפילו פחות משהו פרוטה. (כלי יקר)

בב | מכלל | הַבְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח-לָךְ שִׁבְעָה שִׁבְעָה אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ וּמִן-הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר לֹא טְהוֹרָה הוּא שְׁנַיִם אִישׁ וְאִשְׁתּוֹ:

אונקלוס מכלל בעירא דכָּא תִּסַּב לָךְ שִׁבְעָה שִׁבְעָה דְּכָר וְנוֹקְבָא וּמִן בְּעִירָא דְּלֹא אִיתְהָא דְּכָא הִיא תַּרְיִן דְּכָר וְנוֹקְבָא: (אונקלוס)

יונתן מכלל בעירא דכָּא תִּסַּב לָךְ שׁוֹבְעָא שׁוֹבְעָא דְּכָר וְנוֹקְבָא וּמִן בְּעִירָא דְּלִיתְהָא דְּכָא תַּרְיִן דְּכָר וְנוֹקְבָא: (תרגום יונתן)

רש"י הטהורה. העתידה להיות טהורה לישראל, למדנו (ט) שלמד נח תורה: שבעה שבעה. כדי שיקריב (ו) מהם קרבן זלאתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) **לחם לא כן מנח ידע, טהורים וטמאים זהאי שעתא מי היה,** (קל"ט), ומכל מקום הולרכו לומר בגמרא שהתיבה קולטתו ומאליהן צאו, לחם לא כן היאך היה יכול לצדוק אותם, שהרי אחד מן סימני טהרה הוא קורקבן נקלף, ואין לידע אללא לאחר שחיטה, הקשה הג"א וא"ת מנח ליה שלמד נח תורה די למא מה שלקח זה משום שהתיבה לא קלטה אללא ז' זוגות, ומתוך דמפשוטו של מאמר משמע דכל שללא דבכו במינן אין התיבה קולטתן, ואי אפשר שממין הטמאין לא היו אללא שנים, וממין הטהורים לא היה אללא ז', אללא ודאי זוגות הרבה היו משני המינין ולקח נח מן הטהורים שבעה ומן הטמאים שנים ומהיכן ידע, אללא שלמד תורה, ודייקא נמי קרא דכתיב תקח לך, משמע הקיחה היתה ציד נח, ודוק נ"ל: (י) דמה שנאמר בקרא ז' ז' היינו ר"ל דבין כולם היו ז', דהיינו ג' זוגות ואחד נשאר בלא זוג, והא דכתיב בקרא ז' ז', לאו למימרא שיהיו ז' זוגות אללא ז' עופות ואותן ז' יהיו איש ואשתו, כמו גבי שנים שנים איש ואשתו דהיינו שני עופות ואותן שנים יהיו איש ואשתו, הכי נמי גבי ז' ז', וא"כ נשאר אחד בלא זוג, ועל זה קשה למה נשאר אחד בלא זוג, אללא כדי שיקריב וכו', ואותו היה זכר, (מלאח"ט), (אבל הוא נגד המד"ר ע"ש וכמ"ס בסמוך). (קל"ט), קבלתי הטעם שנח ביציאתו מן התיבה הולרך להקריב ד' עולות לד' זוגות שנלוו מן התיבה, הוא ואשתו וג' בניו עם נשותיהם, אולי חטאו במחשבה וד' נקבות בשביל ד' זוגות הנ"ל לקרבן תודה, כי ד' כריכין להודות וכו' (ברכות נ"ד), וחם ואשתו שחטאו בשימוש בתיבה הקריב עליהם חטאת לכל אחד ואחד, וילאו בזה ו' זוגות וזוג אחד לקיום המין כמו בטמאים, ומהר"ן וג"א כתבו בזה דברים אחרים והרואה יבחר: (שפתי חכמים)

אור החיים **מכל הבהמה הטהורה תקח לך וגו'.** אומרו תקח לך, נתכוון לומר ב' דברים הא' שהוא יטרח לקחת תשלום הז', ואמר הטעם כי הם לצורכי עצמו והוא אומרו לך לצורכך. ובזה לא יקשה מי התיר לנח להקריב קרבן מהבהמות בלא רשות האדון כי אלה צוה ה' לקיום המין. ואולי כי טעמו להיות שהעולם צריך להם ביותר יצו ה' להשאיר מהם ז' ולא לקרבן. אלא במה שרשם ה' ואמר תקח לך הראהו כי הם צורכי עצמו ולזה עשה בהם כחפצו והקריבם לה' והצליח בקרבנו ונרצה לו. ואם ירצה גם לאכול מהם ישחוט ויאכל כי הותר לו הבשר מטעם אשר אבאר בעזרת השם (לקמן ט' ג'): (אור החיים)

ספורנו **הטהורה.** שהיו אז כלם כשרים להקרבה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל וכמו כן בסגלת מזונה על הפך ונטמתם במ: (ספורנו)

כלי יקר **תקח לך שבעה שבעה.** פירש"י לכך צוה להביא מן הטהורים ז' כדי להקריב מהם קרבן, אין טעם זה לבד מספיק שהרי לא כל הטהורים ראויין להקרבה כצבי ואיל, ולא כל עוף טהור ראוי להקרבה, ואיך דקדק מזה שלמד נח תורה. אלא עיקר הטעם הוא לפי שהם טהורים על כן אוכלים מהם הרבה לפיכך הם צריכים להרבות ולהפרות ביותר בעבור שומרי התורה. ומה שנאמר

(ב.ח) ויקח מכל הבהמה הטהורה וגו'. משמע שהקריב מכל מין טהור אפילו מאותן שאינן ראויין להקרבה על פי התורה, תשובה לדבר לפי שנח לא ידע עדיין שיתיר לו הקב"ה אכילת הבעלי חיים ואמר בלבו ודאי לכך צוה לי להכניס ז' ז' מכל מינים אלו כדי להקריב מכולם קרבנות. אבל הקב"ה ידע שסופו להתיר לו כל הבעלי חיים הטהורים על כן צוה ליקח ז' ז' לפי שצדין מהם הרבה, כי אין לומר שרצה בהקרבת כל המינין דא"כ למה לא התיר לדורות להקריב מכל מין טהור כשיהיו בנמצא אצל האדם ולמה צוה לנח דווקא. ומה שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח בעבור אותן מינין הראויין להקרבה ואידך כמחתך בשר בעלמא הוא. (כלי יקר)

דעת זקנים **מכל הבהמה הטהורה.** פרש"י העתידה להיות טהורה לישראל למדנו שלמד נח תורה ותימה מהא דאמרינן בזבחים פי' פרת חטאת מנא ידע כל שהתיבה קולטתו טהור. וכל שאין התיבה קולטתו טמא אלמא לא ידע אלא מתוך קליטת התבה. ויש מפרשים שאין להוכיח שלמד תורה אלא מדלא הקריב קרבן ביציאתו מן התיבה אלא מן הטהורה. והאי נמי לא נהירא שהרי הבין זה ממה שאמר לו ית' להכניס מהם שבעה. כי כן פירש"י גבי ויקח מכל הבהמה הטהורה אמר נח לא צוה לי הקב"ה להכניס מאלו שבעה אלא כדי להקריב מהן קרבן. לכך נ"ל דמה שלמד נח תורה כדפרש"י. והא דקאמר בזבחים מנא ידע לא קאי אטהורים וטמאים דמזה לא היה מתרץ כלום כל שהתבה קולטתו טהור שהרי התבה קלטה טמאים לכל הפחות שנים מכל אם לא נפרש כל שהתבה קולטתו יותר משנים טהור אלא קאי אקרא דמהעוף למינהו דפרש"י מאותן שדבקו במינן ועל זה פי' מנא ידע נח ומשני כל שהתבה קולטתו טהור פי' שדבקו במינם וכל שאין התבה קולטתו טמא פי' דבקו בשאינן מינן וטהורה וטמאה שייכא גבי ערוה דכתיב אל תטמאו בהם: (דעת זקנים)

ג **גם מעוף השמים שבעה שבעה זכר ונקבה לחיות זרע על-פני כל-הארץ:**

אונקלוס **אף מעופא דשמיא שבעא שבעא דכר ונקבא לקימא זרעא על אפי כל ארעא:** (אונקלוס)

יונתן **ברם מן צפרי שמיא שובעא שובעא דכר ונקבא לקימא מנהון זרעא על ארעא:** (תרגום יונתן)

רש"י **גם מעוף השמים וגו'. בטהורים הכתוב מדבר, ולמד (כ) סתום מן המפורש:** (רש"י)

שפתי חכמים **(כ) אין להקשות למה לא כתיב גבי עופות טהורים וגבי בהמה סתם, וילמוד בהמות מעופות, שהרי גם לעיל הקדים עופות לבהמות דכתיב מהעוף למינהו ומן הבהמה למינה, י"ל דלכך הקדים בהמות טהורין וכתב בהן ז' ז', לרמוז לו דמשום הכי ליוה שיקח טהורים ז' כדי שיקריב קרבן, אבל אי הוה כתיב עופות ברישא לא הוה אמרינן דמשום קרבן ליוה ליקח שבעה שבעה, דהוה אמינא בהמות דומיא דעופות ובעופות כתיב לחיות זרע על פני כל הארץ, א"כ הוה אמינא דבהמות נמי משום להחיות זרע ליוה ליקח שבעה, משום הכי נקט בהמות**

כרישא, וק"ל, ומהר"א תירץ בענין אחר ע"פ: (שפתי חכמים)

[ד] כִּי לַיָּמִים עוֹד שְׁבַעַה אֲנֹכִי מִמָּטִיר עַל-הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה וּמַחֲיִיתִי אֶת-כָּל-הַיְקוּם אֲשֶׁר עָשִׂיתִי מֵעַל פְּנֵי הָאָדָמָה:

אונקלוס אַרְי לְזַמַּן יוֹמִין עוֹד שְׁבַעַה אֲנָא מַחַת מְטָרָא עַל אַרְעָא אַרְבַּעִין יְמִין וְאַרְבַּעִין לַיְלֹן וְאַמְחִי יַת כָּל יְקוּמָא דִּי עֲבַדַּת מֵעַל אַפִּי אַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם הָא אֲנָא יְהִיב לְכוֹן אַרְכָּא שׁוּבַעַה יוֹמִין אִין יְתוּבוֹן יְשַׁתְּבַק לְהוֹן וְאִין לֹא יְתוּבוֹן לְזַמַּן יוֹמִין תּוּב שׁוּבַעַה אֲנָא מַחֲיִית מְטָרָא עַל אַרְעָא אַרְבַּעִין יְמִין וְאַרְבַּעִין לַיְלֹן וְאַיִשִּׁיִּצִי יַת כָּל גְּוִיַת אִינְשׁ וּבְעִיר מִן אַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י **כי לימים עוד שבעה.** אלו ז' ימי אצלו של מתושלח (סנהדרין קח:): **הלדיק,** (ב) שחס הקדוש צרוך הוא על כבודו ועכב את הפורענות, לא וחשוב שנותיו של מתושלח, ותמלא שהם כלים בשנת ת"ר שנה לחיי נח: **כי לימים עוד.** מהו עוד, זמן אחר זמן, זה נוסף על ק"כ שנה: **ארבעים יום.** כנגד יצירת הולד, שקלקלו להטריח **ליוצרים** **לכור** **כורת** **ממזרים:** (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (קל"ז), **לאס לא כן מה ענין של השבעה ימים שזכר הכתוב בפירוש:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כי לימים עוד שבעה.** כי ביום השביעי ימטיר עד סוף ארבעים יום והנה זה היה בעשור לחדש השני. ובסוף המ"ם יום מהתחלה ישוב האמצעי אל הנכח והוא סוד. ומלת היקום לא מצאנוה כי אם בפרשה הזאת. ושרשו מהפעלים שהפ"א שלהם איננו שלם על משקל כרוב וי"א שהוא מהפעלים נחי העי"ן והוא הפוך. כמו ריבה ה' את יריבי. ומלת יקום כלל לכל חי שהוא על האדמה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **היקום אשר עשיתי.** בגימטריא לא חיים לתחיית המתים: **היקום.** ג' במסורה ומחיתי את כל היקום. וימח את כל היקום. ואת כל היקום אשר ברגליהם. לומר כשם שחטאו דור המבול מפני רוב טובה ועושר שהיה להם כך קרח מרוב עושר שהיה לו השתרר וחטא. (בעל הטורים)

[ה]	ויעש	נח	כָּל	אֲשֶׁר-צָוָהוּ	יְהוָה:
אונקלוס וְעַבַּד	נח	כָּל	דִּי	פְּקֻדָּה	??: (אונקלוס)
יונתן וְעַבַּד	נח	כָּל	דְּפְקֻדָּיה	??:	(תרגום יונתן)
רש"י ויעש	נח.	זה	ביאתו	לתיבה:	(רש"י)

אבן עזרא ויעש נח. כאשר צוהו ובא עם ביתו קרוב אל התיבה: (אבן עזרא)

אור החיים ויעש נח ככל וגו'. רש"י פירש זו ביאתו לתיבה ע"כ. ואם לזה נתכוון לא היה צריך לומר כי מקרא מלא דבר הכתוב ויבא נח וגו' אל התיבה וגו' וכתוב בעצם היום הזה בא נח: נח:

אבן כוונת הכתוב הוא שלקח מכל הבהמה הטהורה ז' ז' ומהעוף הטהור ז' ז' והוא אשר צוהו ה' בסמוך. גם דייק לומר **ככל** לרמוז על תיבת כל האמור במצות ה'. וערב אמוד לפירוש זה שתמצא שבכל הנכנסים לתיבה לא הזכיר ז' ז' מבהמה הטהורה ולא מעוף השמים אלא ב' ב' ולפי הנראה כי לא קיים מצות ה' שאמר לו ז' ז' לזה בא הכתוב להודיענו כי עשה ככל אשר צוהו ולקח ז' ז' וכו': (אור החיים)

וְנָח בֶן-יָשָׁשׁ מְאֹת שָׁנָה וְהַמְבֹּל הָיָה מֵיִם עַל-הָאָרֶץ:

אונקלוס וְנָח בֶּר שֶׁת מְאָה שָׁנִין וְטוֹפָנָא הָיָה מֵיָא עַל אֲרָעָא: (אונקלוס)

יונתן וְנַח בֶּר שֵׁית מְאָה שָׁנִין וְטוֹבְעָנָא הָיָה מֵיָא עַל אֲרָעָא: (תרגום יונתן)

דעת זקנים והמבול היה. יש לשאול מאי שנא שהביא הקב"ה מבול יותר משאר מכות, רז"ל אמרו ברותחין קלקלו וברותחין נדונו. אמנם יש להמשיל הדבר למלך שבנה דירה נאה לחבורה של עורים וצוה לכלכלם בריוח וכל זמן שהי המלך עובר דרך שם היו עומדים ומשתחויים כנגד המלך ומשבחים לו בקול גדול פעם אחת שמע המלך קולם. אמר מה הקול הזה באזני אמרו לו הם הסומין שצוית לכלכלם שם וכן עושין בכל עת ששומעין קול סוסים שלך אמר אלו היו רואין אותי על אחת כמה וכמה היו משבחים לי מיד צוה להחזירם לאחור ולתת במקומן בני אדם שרואין ולכלכלם כמו הסומים ואותן בני אדם כשראו עצמן בהנאה גבה לבם וכשרואים המלך עובר היו מקללין אותו ואמרו אוי לו לזה שכבש אותנו בזה. פעם אחרת שמע קולם ושאל מה הן אומרים אמרו לו מקללין אותך ואינן עושין כמו העורים שהחזרת לאחור צוה המלך עליהם שיהרגום כך העולם מתחלה היה כלו מים שאינן רואין ולא שומעין ואפ"ה היו מקלסין להקב"ה שנאמר נשאו נהרות ה' וגו' אמר הקב"ה אלו הייתי בורא אדם ששומע ורואה כמה קילוסין וכמה שבחות היו נותנין לי מיד צוה יתברך יקוו המים ותראה היבשה ובה ברא אדם במקום המים והשפיע להם טובה שהיו זורעין הארץ ומעלה להם לארבעים שנה ומרוב טובה מרדו בהקב"ה שמע הקב"ה במרדן וצוה למים שיבואו עליהם וישטפו אותן מ"ר ששמע מפי הרב נתן אפניאל: (דעת זקנים)

וַיָּבֹא נֹחַ וּבָנָיו וְאִשְׁתּוֹ וּנְשֵׁי-בָנָיו אִתּוֹ אֶל-הַתֵּבָה מִפְּנֵי מִי הַמְבֹּל:

אונקלוס וְעָאֵל נַח וּבָנָוְהִי וְאִתְתָּהּ וּנְשֵׁי בָנָוְהִי עִמָּה לְתִבּוֹתָא מִן קָדָם מִי טוֹפָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְעַל נַח וּבָנָוְהִי וְאִינְתָּתִיהָ וּנְשֵׁי בָנָוְהִי עִמָּיהָ לְתִבּוֹתָא מִן קָדָם מוֹי דְטוֹבְעָנָא:

רש"י נח ובניו. האנשים לבד והנשים לבד, לפי שנאסרו בתשמיש המטה, (מ) מפני שהעולם שרוי בצער: מפני מי המבול. אף נח מקטני אמנה היה, מאמין ואינו מאמין שיצא המבול, ולא נכנס לתיבה עד שדחקהו המים: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) נ"ל דקשה לרש"י למה סמוך ויצוא נח וגו' לקרא דלעיל מיניה ונח בן שש מאות שנה והמבול היה מים על הארץ ויצוא נח וגו', אלא להודיע הטעם למה נאסרו בתשמיש המטה מפני שהמבול היה והעולם היה שרוי בצער, משום הכי כתב אחריו ויצא נח ובניו וגו', כלומר משום הכי צאו האנשים לבד ולא שמשו, (ג"ח), ומה שכתוב ביציאתו ג"כ וילא נח ובניו, אע"פ שמותר בתשמיש היה, היינו לפי שנח היה דואג לעסוק בפרייה ורבייה אחר המבול, כדפירש"י לקמן עד שנתן הקב"ה אות שלא יציא עוד מבול, אצל הרא"ם לא גרס כל דבור זה ע"פ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מפני מי המבול. מפני פחד מי המבול והנה באותם השבעה ימים באו מעצמם מן הבהמה הטהורה רבות וכן מהעוף הטהור ומהאחרים וכל רומש זכר ונקבה באו: (אבן עזרא)

דעת זקנים ויבא נח ובניו. פרש"י האנשים לבד והנשים לבד לפי שכל ימי המבול נאסרו בתשמיש המטה כמדרש שאמר הקב"ה אני קובר אני הורס ואתה בונה המתן עד שיעבור זעם: (דעת זקנים)

[ח] מן-הבהמה הטהורה ומן-הבהמה אשר איננה טהרה ומן-העוף וכל אשר-רמש על-האדמה:

אונקלוס מן בעירא דכנא ומן בעירא די ליתקא דכנא ומן עופא וכל די רחש על ארעא: (אונקלוס)

יונתן מן בעירא דכנא ומן בעירא דליתא דכנא ומן עופא וכל דרחיש על ארעא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן מן הבהמה הטהורה ומן הבהמה אשר איננה טהורה שנים שנים באו אל נח. פירש רש"י כולן הושוו במנין זה מן הפחות היו שנים ואחרים אמרו (רד"ק) כי פירוש שנים זוגות לומר שהיו באים זכר ונקבה יחד ועל דעתי שכן היה שבאו מכלם שנים זכר ונקבה מעצמם ונח הוסיף להביא מן הטהורים ששה זוגות כי הבאים להנצל באו מעצמם ואשר לצורך קרבן טרח במצוה כי כן נאמר לו וטעם ויעש נח ככל אשר צוהו ה' (לעיל פסוק ה) אמרו בבראשית רבה (לכ ה) זה שיכין לכנוס בהמה וחיה ועוף כלומר הטהורים שטרח הוא אחריהם ולקחם אל ביתו והכתוב שאמר פעם שלישית כאשר צוה אלהים את נח (פסוק ט) לומר שעשה כאשר צוהו בכניסת התיבה כי הוא נמשך למעלה עם ויבא נח לומר שבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אל התיבה ומן הבהמה והעוף והרמש שנים שנים שבאו אליו אל

התיבה וכלם באו אתו שנכנסו בתיבה מפני מי המבול כאשר צוה אותו אלהים וחזר ופירש החדש והיום שבא המבול וכיצד בא ואמר כי בעצם אותו היום הוא שבא נח אל התיבה ועמו כל הבהמה החי לא קודם לכן (הרמב"ן)

[ט] שְׁנַיִם שָׁנִים בָּאוּ אֶל-נֹחַ אֶל-הַתֵּבָה זָכַר וּנְקָבָה כְּאֲשֶׁר אָנֹּה אֱלֹהִים אֶת-נֹחַ:

אונקלוס (אונקלוס) תַּרְגוּן תַּרְגוּן עֲלוּ לְנֹחַ לְתִבּוֹתָא דְכָר וְנוֹקְבָא כְּמָא דִּי פְקִיד יְיָ יַת נֹחַ:

יונתן (יונתן) תַּרְגוּן תַּרְגוּן עָאלוּ לְנֹחַ לְתִבּוֹתָא דְכָר וְנוֹקְבָא הֵיכְמָא דְפְקִיד יְיָ יַת נֹחַ: (תרגום)

רש"י (רש"י) כָּאוּ אֶל נֹחַ. (ו) מֵאֲלִיָּהוּ: שְׁנַיִם שָׁנִים. כָּלֵם הוֹסֹוּ זְמַנֵּי זֶה, (ס) מִן הַפְּחוֹת הָיוּ שְׁנַיִם:

שפתי חכמים (נ) לֹאס לֹא כֵן הוֹצֵאוּ מִיַּדֵּי לֵיָּהּ: (ס) לֹאס לֹא כֵן תִּקְשָׁה לְךָ הֵא כְּתִיב מִן הַזְּהֵמָה הַטְּהוֹרָה תִּקַּח לְךָ שְׂצֵבָה שְׂצֵבָה: (שפתי חכמים)

אור החיים **שנים שנים באו**. דקדק לומר באו כי לא הצריכו לחזור אחריהם אלא מעצמן באו. ואמר שנים שנים על כל פרטי הבאים וכלל בזה בהמה טהורה ועוף הגם שצוה עליהם ז', לפי מה שפירשתי למעלה ידוייק הכתוב על נכון כי מה שהוא לקיום המין אינם אלא ב' ואותם הביא ה' עד התיבה והוא קבלן אבל תשלום הז' הוא נח טרח בעצמו לקחת אותם כמו שצוה ה' אליו תקח לך שאינו לקיום המין הוא יטרח בשלו ולא יטריחו מהשמים עליו. וכן תמצא עוד בפסוק אחר זה ויבואו אל נח אל התיבה שנים שנים פירוש מה שבאו מעצמן היו שנים שנים: (אור החיים)

[י] וַיְהִי לְשִׁבְעַת הַיָּמִים וַיְמִי הַמַּבּוּל הָיָה עַל-הָאָרֶץ:

אונקלוס וַהֲוָה לְזִמְן שִׁבְעַת יוֹמִין וַיְמִי טוֹפְנָא הָוּוּ עַל אֶרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה לְזִמְן שׁוֹבְעָא יוֹמִין מִן פְּתַר דְּשְׁלִים אוּבְלִיָּה דְּמִתּוּשְׁלַח חֲמָא יְיָ וַהֲוָה לָא תִבְּן בְּנֵי נֶשָׂא וּמּוּי דְּטוּבְעָנָא הָוּוּ נַחְתִּין רְתִיחִין מִן שְׁמַיָּא עִילוּי אֶרְעָא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים **לשבעת הימים**. בגימטריא לימי אבל מתושלח: (בעל הטורים)

[יא] בְּשֵׁנַת שֶׁשׁ-מֵאוֹת שָׁנָה לַחַיִּי-נֹחַ בַּחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשַׁבְּעָה-עָשָׂר יוֹם לַחֹדֶשׁ בַּיּוֹם הַזֶּה נִבְקְעוּ כָּל-מַעֲיִנוֹת תְּהוֹם רָבָה וְאַרְבַּת הַשָּׁמַיִם נִפְתְּחוּ:

אונקלוס בְּשֵׁנַת שֵׁת מָאָה שָׁנִין לַחַיִּי נֹחַ בְּנִרְחָא תַּנְיָנָא בְּשַׁבְּעַת עֶשְׂרָא יוֹמָא לְנִרְחָא

בְּיוֹמָא הַדִּין אֲתַבְּעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְכוּי שְׂמִיָּא אֲתַפְּתְּחוּ: (אונקלוס)

יונתן בְּשֵׁנַת שִׁית מָאָה שְׁנִין לְחַיֵּי נַח בְּיַרְחָא תְּנִינָא הוּא יָרַח מְרַחְשֹׁן דְּעַד קְדוֹן לָא הוּוּ מִתְּמַן יָרַחְיָא אֶלְהוּן מִתְּשָׁרֵי דְהוּהוּ רִישׁ שְׁתָּא לְשְׁכָלוּל עֲלָמָא בְּשַׁבְּסָרֵי יוֹמִין לְיַרְחָא בְּיוֹמָא הַדִּין אֲתַבְּעוּ כָּל מַבּוּעֵי תְּהוֹמָא רַבָּא וְהוּוּן בְּנֵי גוּבְרָיָא מְשׁוּוֹן תַּמָּן בְּנִיהוּן וְסִתְּמִין יְתַהוּן וּבִתְרַ הָכִי חֲרָפֵי שְׂמִיָּא אֲתַפְּתְּחוּ: (תרגום יונתן)

רש"י **בחודש השני** רבי אליעזר אומר זה מרחשון, ר' יהושע אומר זה אייר: **נבקעו**. (ע) להוליא מימיהן: **תהום רבה**. מדה כנגד מדה, הם חטאו ברבה רעת האדם ולקו **בתהום רבה** (סנהדרין קת.): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) (רש"י), **לא כסתם זקיעה שמורה על קלקול הנקע וסבירתו, אבל הבקיעה הזאת היתה לתגבורת המעיינות:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **נבקעו כל מעינות תהום רבה**. מעינות סמוך באין מעינות מוכרת: **תהום**. לשון זכר ונקבה וכן תהום רוממתהו. ולא הזכיר הנחלים כי מהמעינות יצאו וכאשר נבקעו עליו המים ונפתחו חלונות האוצרות בשמים וירדו המים ונתבלבלה הארץ ואין מבדיל בין יום ובין לילה והעד שאמר יום ולילה לא ישבתו וכאשר נפסקו מימי השמים אז ידע נח כי עברו ארבעים יום וארבעים לילה כי השם גלה לו זה הסוד: **וארבות**. כמו הנה ה' עושה ארבות והאוצר והחלון כלשון בני אדם ומשפטם. ויש אומר שהאל"ף שורש כמו כבודות וי"א שהאל"ף נוסף כמו אלף אגורות והם מפעלי הכפל. וביום י"ז שהחל המבול נכנס נח וביתו בתיבה והכניס בתוכה החיה והבהמה והרמש והעוף. ומלת צפור. שם כלל לאשר יש לו כנף. והפלא שבאו כלם מעצמם שנים שנים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **בשבעה עשר יום לחודש**. וזה יבלו בטוב ימיהם כמנין טוב לחודש ירד המבול. וארובות השמים. בגימטריא שלקח שני כוכבים מכימה: (בעל הטורים)

יב וַיְהִי הַגָּשֶׁם עַל-הָאָרֶץ אַרְבָּעִים יוֹם וְאַרְבָּעִים לַיְלָה:

אונקלוס וְהוּהוּ מְטָרָא נְחִית עַל אֲרָעָא אַרְבָּעִין יָמִין וְאַרְבָּעִין לַיְלָוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְהוּהוּ מְטָרָא נְחִית עַל אֲרָעָא אַרְבָּעִין יָמִין וְאַרְבָּעִין לַיְלָוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי הגשם על הארץ. ולהלן הוא אומר ויהי המבול, אלא כשהורידן הורידן ברחמים, שאם יחזרו יהיו גשמי צרכה, וכסלל חזרו היו למבול: **ארבעים יום וגו'**. אין יום ראשון מן המנין, לפי שאין לילו עמו, שהרי כתיב ציוס הזה נבקעו כל מעינות, נמלאו ארבעים יום כלים זכ"ח זכסלו לר' אליעזר, שהחדשים נמנין כסדרן אחד מלא ואחד חסר, הרי י"ב ממרחשון וכ"ח מכסליו: (רש"י)

דעת זקנים **ארבעים יום**. פירש"י יום ראשון אינו מן המנין לפי שאין לילו עמו

שהרי כתיב ביום הזה נבקעו כל מעינות ונמצאו ארבעים יום כלים בכ"ח בכסליו. ולא נהירא לי שהרי הוא עצמו כתב גבי חמשים ומאת יום והוא אחד בסיון כיצד בכ"ז בכסליו פסקו הגשמים. לכך נ"ל דיום ראשון הוי מן המנין והתחילו גשמים מאור ליל יום ראשון כי מביום הזה אין ראייה שהרי בהרבה מקומות ביום וביום הזה ר"ל מליל שלפניו כמו ביום השביעי. וכן כל מלאכה לא תעשו בעצם היום הזה ולפי זה כלים הארבעים יום בכ"ז בכסליו וכן מצאתי בסדר עולם וזה לשונו ביום הזה נבקעו כל מעינות תהום רבה ויהי הגשם על הארץ. עד מתי עד כ"ז בכסליו. ויגברו המים מקצה חמשים ומאת יום. עד מתי עד אי בסיון וכו'. וא"כ ע"כ הוא סובר שיום ראשון הוא מן המנין: (דעת זקנים)

יג בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה בָּא נֹחַ וְשֵׁם-וְחָם וַיִּפֹּת בְּנֵי-נֹחַ וְאַשְׁת נֹחַ וּשְׁלֹשֶׁת נָשִׁי-בְנֵי אָתָם אֶל-הַתְּבֹהַּ:

אונקלוס בְּכָרְן יוֹמָא הָדִין עָאל נֹחַ וְשֵׁם וְחָם וַיִּפֹּת בְּנֵי נֹחַ וְאַתְת נֹחַ וַתִּלְתָּא נָשִׁי בְנוֹהֵי עִמָּהוֹן לְתִבּוֹתָא: (אונקלוס)

יונתן בְּכָרְן יוֹמָא הָדִין עַל נֹחַ שֵׁם וְחָם וַיִּפֹּת בְּנֵי נֹחַ וְאַתְת נֹחַ וַתִּלְתָּא נָשִׁי בְנוֹהֵי עִמָּהִי לְתִיבּוֹתָא: (תרגום יונתן)

רש"י בעצם היום הזה. למדך הכתוב שהיו בני דורו אומרים, אילו לנו רואים אותנו נכנס לתיבה, (פ) לנו שזכרין אותה והורגין אותה, אמר הקב"ה אני מכניסו לעיני כלם ונראה דבר מי יקום: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לאם לא כן ביום הזה מיזעיעא ליה, דומיא דביום הזה דלעיל (פ) י"א): (שפתי חכמים)

יד הָמָּה וְכָל-הַתְּיָה לְמִינָהּ וְכָל-הַבְּהֵמָה לְמִינָהּ וְכָל-הַרְמֵשׁ הָרֹמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ לְמִינָהּ: וְכָל-הָעוֹף לְמִינָהּ: כָּל צֹפֹר כָּל-כַּנָּף:

אונקלוס אֲנוּן וְכָל חִיַּתָּא לְזָנְהָ וְכָל בְּעִירָא לְזָנְהָ וְכָל רְחִשָּׂא דְרַחֲשׁ עַל אַרְעָא לְזָנְהֵי וְכָל עוֹפָא לְזָנְהֵי כָּל צֹפֹר כָּל דְּפָרְח: (אונקלוס)

יונתן הַיָּנוּן וְכָל חִיַּתָּא לְזָנְהָ וְכָל בְּעִירָא לְזָנְהָ וְכָל רִיחִישָׁא דְרַחֲשׁ עַל אַרְעָא לְזָנְהֵי כָּל עוֹפָא לְזָנְהֵי כָּל צֹפֹר כָּל דְּפָרְח: (תרגום יונתן)

רש"י כפור כל כנף. דבוק הוא, (פ) כפור של כל מין כנף, לרבות חגבים. (כנף זה לשון נוטה, כמו ושסע אותו בכנפיו ויקרא א, יז), שאפילו נוטתה עולה, אף כאן כפור כל מין מראית נוטה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) כלומר אל תאמר כפור בפני עצמו וכנף בפני עצמו, דהא גם לכפור יש כנף, אי נמי דאי כל כנף הוא בפני עצמו אם כן איך קאמר שכל כנף

באו עמו לתיבה, כי לא יתכן להיות כנף בלתי עוף, אלא דבוק הוא וכו', ומפרש והולך למה צריך למיכתב כנף, דפשיטא הוא שיש לעוף כנף, ועוד צריך שייך לומר כל כנף, וכי יש לכפור כל הכנפים שבעולם, ומתרגל כל מין כנף לרבות חגבים דגם להם יש כנף, אבל במשמעות כפור לא משמע חגבים, דהא לאו כפור הוא, ומהרש"ל פירש אילו לא היה דבוק הוי דרשינן כמו כל כפור כנף, והוא ממעטינן דבר שאין לו כנף וחגבים ג"כ הוי ממועט מפני שלא נקרא כפור: (שפתי חכמים)

[טו] וַיָּבֹאוּ אֶל-גִּחַם אֶל-הַתֵּבָה שְׁנַיִם שְׁנַיִם מִכָּל-הַבְּשָׂר אֲשֶׁר-בָּא רֹחַם חַיִּים:

אונקלוס וְעָלוּ עִם נֶחַ לְתִיבֹתָא תְּרִין תְּרִין מִכָּל בְּשָׂרָא דִּי בַּה רֹחָא דְחַיִּי: (אונקלוס)

יונתן וְעָלוּ לְנֹת נֶחַ לְתִיבֹתָא תְּרִין תְּרִין מִכָּל בְּיִשְׂרָא דְבַיָּה רֹחָא דְחַיִּי: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **וטעם ויבאו אל נח אל התיבה.** להודיע שלא נאספו אליו כלל ולא באו עד עצם היום ההוא שהיה הגשם ובא הוא בתיבה כי האל הוא צוה ורוחו הוא קבצן **ברגע** **אחד** **(הרמב"ן)**

[טז] וְהַבָּאִים זָכָר וּנְקֵבָה מִכָּל-בְּשָׂר בָּאוּ כָּאִשָּׁר צִוָּה אֱתוֹ אֱלֹהִים וַיִּסְגֹּר יְהוָה בְּעָדָי:

אונקלוס וְעָלְיָא דְכָר וְנוֹקְבָא מִכָּל בְּשָׂרָא עָלוּ כְּמָא דִּי פְקִיד יְתִיה יְיָ וַאֲגֹן יְיָ (בְּמִמְרָה) עֲלוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְעָלְיָא דְכָר וְנוֹקְבָא מִן כָּל בְּשָׂרָא אָעָלוּ הִיכְמָא דְפְקִיד יְתִיה יְיָ וַאֲגִין מִימְרָא דִּי יְיָ יְת תְּרַעָא דְתִיבֹתָא בְּאַנְפִּיהּ: (תרגום יונתן)

רש"י **ויסגור ה' בעדו.** הגין עליו (ה) שלא שצרוה, הקיף התיבה דובים ואריות והיו הורגים בהם. ופשוטו של מקרא, סגר כנגדו (ה) מן המים, וכן כל בעד שצמקרא לשון כנגד הוא, בעד כל רחם (בראשית כ, יח), בעדך ובעד בניך, עור בעד עור (איוב ב, ז), מוגן בעדי (תהלים ג, ז), התפלל בעד עבדיך (שמואל א יב, יט), כנגד עבדיך: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (קל"ז) דאם לא כן מאי ויסגור ד' בעדו, הרי כבר עשה התיבה ונכנס בתוכה כמו שצוהו כדי להנצל על ידה, אלא על כרחך שזהו מ"ש מתחילה והקמותי וגו', ולולי זה לא תוכל: (ה) נח"י פירש ע"י שצוהו לעשות התיבה ולכנסו, זו הוא סגירתו מן המים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **והבאים זכר ונקבה.** טעמו הבאים בתיבה: וטעם ויסגור ה' בעדו. הוא לשבח שהסגיר בעת הזאת טובה יותר מהפתיחה ובעת אחרת לגנאי יסגור על

איש. ויסך אלוה בעדו. והעד ראש הפסוק. והנה סגר הפתח והשם עזרו שלא נפתח בתיבה מקום כי מיד היו כלם מתים וכבר נכתב ויהי הגשם על הארץ ארבעים יום וארבעים לילה אם כן מה טעם ויהי המבול על הארץ ארבעים יום וכן פירושו כאשר היה המבול ארבעים יום על הארץ רבו המים ונשאו התיבה וגבהה מעל הארץ וזה אות כי עד ארבעים יום לא זזה ממקומה: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם והבאים זכר ונקבה מכל בשר באו. כי הבאים אל תוך התיבה היו זכר ונקבה שהכניסם נח בתוכה כן ולכך אמר כאשר צוה אותו אלהים כי הוא מצוה עליו שיכניסם לתוכה ודעת רבי אברהם כי ויבא נח ובניו ואשתו ונשי בניו אתו אל התיבה (לעיל פסוק ז) לא נכנסו בתוכה אלא שבאו אליו כלם בעשור לחדש השני כי ביתו קרוב אל התיבה היה וטעם מפני מי המבול מפחד מי המבול ולשבעת הימים היה מי המבול ונאספו כלם בתיבה וסגר הפתח והצהר ואין דבריו נכונים ויתכן כי ויעש נח ככל אשר צוהו ה' ונח בן שש מאות שנה והפסוקים עד בשנת שש מאות שנה (פסוקים הו) אינם מספרים מעשה אבל ויעש נח ככל אשר צוהו יכלול הענין כולו יאמר שעשה ככל אשר נצטווה לא הפיל מכל הענין דבר עשה התיבה ואסף המאכל ולקח מן הבהמה והעוף הטהורים שבעה שבעה ביום אשר צוה אותו וכאשר היה בן שש מאות שנה והמבול ירד על הארץ בא עם ביתו ועם הבהמות הטהורות וכל החי אל התיבה כאשר צוהו אלהים ואחר כן (מפסוק י והלאה) ספר במעשה ויהי לשבעת הימים בשנת שש מאות וגמר הענין (יח-יט) וטעם ויגברו המים והמים גברו שנתרבו מאד כי לרבוי הגדול יקרא הלשון גבורה וכן ופשעיהם כי יתגברו (איוב לו ט) רבו מאד גבר חסדו על יראיו (תהלים קג יא) גדל וכן ואם בגבורות שמונים שנה (שם צ ז) ברבוי גדול ויתכן כי טעם "ויגברו" שהיו באים בשטף ועוקרים האילנות ומפילים הבנינים כי לכת יקראו גבורה בעבור כי הגבורה בכח וכן גם גברו חיל (איוב כא ז) והגביר ברית לרבים שבוע אחד (דניאל ט כז) יעמידנו בחוזק ולשון חכמים (תענית ב) גבורת גשמים מפני שיורדין בגבורה ואפשר שיהיה מזה ואם בגבורות שמונים שנה שאם היו עצמותיו וגופו חזקים והוא בעל כח יחיה שמונים ואם כן יהיה פירוש גברו על הארץ שהיו בגבורתם כלם אף על ההרים הגבוהים ושוטפים אותם (הרמב"ן)

בעל הטורים והבאים. ב' במסודה הכא ואידך והבאים וגוי' עם זרובבל. לומר כמו בכאן באו מאליהם כך התם נמי עלו מאליהם וזהו כמאן דאמר עלו מאליהם ודלא כמאן דאמר שעזרא העלים: (בעל הטורים)

הַתְּבִיחַ וְהָיָה הַמַּבּוּל אַרְבָּעִים יוֹם עַל-הָאָרֶץ וַיִּרְבּוּ הַמַּיִם וַיִּשְׂאוּ אֶת-הָאָרֶץ: מַעַל וְתָרַם

אוּנְקְלוֹס וְהָיָה טוֹפְנָא אַרְבָּעִין יָמִין עַל אַרְעָא וְסָגִיאוּ מֵיָא וַיִּנְטְלוּ יַת תְּבוּתָא וְאִתְרַמַּת מַעַל (אוּנְקְלוֹס) אַרְעָא:

יוֹנָתָן וְהָיָה טוֹבְעָנָא אַרְבָּעִין יָמִין עַל אַרְעָא וְסָגִיאוּ מֵיָא וַיִּנְטְלוּ יַת תְּיִבוּתָא וְאִיתְרַמַּת מַעַל (תַּרְגוּם יוֹנָתָן) אַרְעָא:

רַש"י וְתָרַם מַעַל הָאָרֶץ. מַסּוּקַת הַיָּתָה (פ) בַּמַּיִם י"א אַמָּה, כַּסְפִּינָה טַעוּנָה הַמַּסּוּקַת מַקְלָתָה בַּמַּיִם, וּמַקְרָאוֹת סְלַפְנִינוּ יוֹכִיחוּ: (רַש"י)

שפתי חכמים (ז) דקשה לרש"י הא לאחר מ' יום כבר גדלו המים ולמה לא נתנשאה
התיבה כבר, אלא משוקעת וכו': (שפתי חכמים)

כלי יקר ארבעים יום. כנגד שעבדו ע"ג, והמודה בע"ג ככופר בכל התורה שנתנה
למי יום. וכנגד הזנות, שהטריחו ליוצרם לצור צורת ממזרים במ' יום, וכנגד
הגזל, כי גזל מספרו ארבעים. (כלי יקר)

יח ויגברו המים וירבו מאד על-הארץ ותלך התיבה על-פני המים:

אונקלוס ותקיפו מנא וסגיאוי לחדא על ארעא ומהלכא תבותא על אפי מנא:
(אונקלוס)

יונתן ותקיפו מנא וסגיאוי לחדא על ארעא והות תיבותא מהלכא סחנא על אפי
מנא: (תרגום יונתן)

רש"י ויגברו. (ח) מאליהן: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דאם לא כן אלא היה מתגברות המים מפני המבול שהיה בתוך
מ' יום, אם כן היה לו להפוך ולכתוב בקרא ויהי המבול מ' יום על הארץ ויגברו
המים וירבו מאוד על הארץ וישאו את התיבה ותרם מעל הארץ ותלך וגו', אלא
ודאי להכי כתיב ויגברו המים לבסוף לומר שהתגברות לא היה מפני המבול
שבתוך המ' יום אלא מאיליו, כלומר שהיה התהום עולה מאליו ומפני זה התגברו
המים ודוק, והרא"ם תירץ בענין אחר שהרי כבר פסקו הגשמים מסוף מ' יום,
ואי אפשר לומר בתוך מ' יום היה תגברות זה, שהרי כתיב ויגברו המים על הארץ
ק"ן יום, ואין סברא לומר שתגברות הראשון היה ממי המבול והשני מן התהום:
(שפתי חכמים)

יט והמים גברו מאד מאד על-הארץ ויכסו כל-ההרים הגבהים אשר-תחת
כל-השמים:

אונקלוס ומנא תקיפו לחדא לחדא על ארעא ואתחפאוי כל טוריאי רמנא די תחות
כל שמיא: (אונקלוס)

יונתן ומנא תקיפו לחדא על ארעא ואתחפאוי כל טוריאי רמנא דתחות כל שמיא:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא מאד מאד. פעמים שאין לרוב ממנו. וכן אחר שאמר ויכסו כל ההרים
הגבוהים למה אמרו ויכסו ההרים. וכן פי' כל הר גבוה כסה במים וחמש עשרה
אמה כסו ההרים הנזכרים ואנחנו נאמין בדברי אלהינו ונעזוב הבלי בני האדם

שיאמרו על הר אחד גבוה שהוא במלכות יון: (אבן עזרא)

[כ] חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵה אִמָּה מְלַמְעֵלָה גָּבְרוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ הַהַרְיָם:

אונקלוס חֲמֵשׁ עֶשְׂרֵי אִמִּין מְלַעְלָא תְּקִיפּוּ מִנָּא וְאַתְחַפִּיאוּ טוּרְיָא: (אונקלוס)

יונתן חֲמִיִּסְרֵי גְרָמִידִין מְלַעִיל תְּקִפּוּ מִנָּא וְאַתְחַפִּיאוּ טוּרְיָא: (תרגום יונתן)

רש"י חמש עשרה אמה מלמעלה. למעלה של גובה כל ההרים (א), לאחר שהסו המים לראשי ההרים: (רש"י)

שפתי חכמים (א) לא למעלה על שטח הארץ, כי קודם זה כתיב ויכסו כל ההרים הגבוהים, שהם כמה אלפים משטח הארץ, (כ"א"ס): (שפתי חכמים)

[כא] וַיִּגָּע כָּל-בֶּשֶׂר | הַרְמֵשׁ עַל-הָאָרֶץ בְּעוֹף וּבַבְּהֵמָה וּבַחַיָּה וּבְכָל-הַשָּׂרָץ הַשָּׂרָץ עַל-הָאָרֶץ וְכָל הָאָדָם:

אונקלוס וּמִית כָּל בְּשָׂרָא דְרַחֲשׁ עַל אָרְעָא בְּעוֹפָא וּבַבְּעִירָא וּבַחַיָּתָא וּבְכָל רַחֲשָׂא דְרַחֲשׁ עַל אָרְעָא וְכָל אֲנָשָׂא: (אונקלוס)

יונתן וְאַתְחַמְסִי כָּל בְּשָׂרָא דְרַחֲשֵׁי עַל אָרְעָא בְּעוֹפָא וּבַבְּעִירָא וּבַחַיָּתָא וּבְכָל רַיְחֲשָׂא דְרַחֲשֵׁי עַל אָרְעָא וְכָל בְּנֵי נָשָׂא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ופי' ויגוע. וכבר גוע ורבים בתורה כמו ואתחנן וכן וימטר עליהם מן על פי האמת. ומלת ויגוע מיתה ובפי' ויגוע וימת אבאר לך זה. והנה ברור לך שמלת רמש כלל לעוף ולבהמה ולחיה ולשרץ שהוא דק ולאדם. ויתכן להיות כל אשר נשמת רוח חיים באפיו שב אל האדם כי לא מצאנו נשמה חוץ מנשמת האדם. ורבים אמרו שנקראי כן בעבור שהוא מן השמים ואם הם שני שרשים ימצא כמוהו: (אבן עזרא)

[כב] כָּל אֲשֶׁר נְשַׁמַּת-רוּחַ חַיִּים בְּאֶפְיוֹ מִכָּל אֲשֶׁר בְּחַרְבָּה מִתּוֹ:

אונקלוס כָּל דֵּי נְשַׁמְתָּא רוּחָא דְחַיִּין בְּאֶפּוּהֵי מִכָּל דֵּי בִּנְבִשְׁתָּא מִיתּוֹ: (אונקלוס)

יונתן כָּל דְנִשְׁמַת רוּחַ חַיִּין בְּאֶנְפּוּי מִכָּל דִּנְבִשְׁתָּא מִיתּוֹ: (תרגום יונתן)

רש"י נשמת רוח חיים. נשימה (ב) של רוח חיים: אשר בחרבה. ולא (ג) לגים סביב (סנהדרין): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (הראב"ע), כל אשר נשמת רוח חיים, שב אל האדם לצדו, אצל

הרא"ם כתב שהגירסא היא נקימה של רוח חיים, כלומר כל שיך בו נקימה של רוח חיים, אבל אין לומר נשמה, דהא אין לזהמות נשמות ודוקא גבי אדם כתיב ויפח בראפיו נשמת חיים, אבל לא גבי זהמות וחיות ועופות: (ג) (קל"מ), ושמא לזה כיון רש"י באמרו (לעיל ו' י"א) כי השחית כל בשר אפילו זהמה וחיה, ואילו דגים לא קאמר, וקרא הכי נמי דייק דכתיב על הארץ אבל לא דגים שבים: (שפתי חכמים)

ספורנו ותלך התיבה. בדחיית התגבורת הבאה מלמטה: (ספורנו)

[כג] וַיִּמַח אֶת-כָּל-הַיְקוּם | אֲשֶׁר | עַל-פְּנֵי הָאֲדָמָה מֵאֲדָם עַד-בְּהֵמָה עַד-רֶמֶשׂ עַד-עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיִּמְחוּ מִן-הָאָרֶץ וַיִּשְׁאֲר אֶת-נֶחֱם וְאֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתְּבוּאָה:

אונקלוס וּמְחָא יְת כָּל יְקוּמָא דִּי עַל אַפֵּי אַרְעָא מֵאֲנִשָּׂא עַד בְּעִירָא עַד רַחֲשָׂא וְעַד עוֹפָא דְשָׁמַיָא וְאֲתִמְחִיאוּ מִן אַרְעָא וְאֲשִׁתְּאָר בְּרִם נַח וְדִי עִמָּה בְּתִבּוּתָא: (אונקלוס)

יונתן וְשִׁיִּצִי יֵת כָּל גְּוֹוִיִּית אֵינֶשׁ וּבְעִיר דְעַל אַנְפֵּי אַרְעָא מֵאֲנִשָּׂא עַד בְּעִירָא עַד רִיחֲשָׂא וְעַד עוֹפָא דְפָרַח בְּאֵוִיר שְׁמַיָא וְאֲשִׁתְּיִצִי מִן אַרְעָא וְאֲשִׁתְּאָר בְּרִם נַח וְדִעְמִיהָ בְּתִיבּוּתָא: (תרגום יונתן)

רש"י וימח. לשון ויפעל (ד) הוא, ואינו לשון ויפעל, והוא מגזרת (ה) ויפן ויבן. כל תיבה (ו) שסופה ה"א, כגון בנה, מחה, קנה, כשהוא נותן וי"ו יו"ד בראשה, נקוד בחירק תחת היו"ד: אך נח. לבד נח, זהו פשוטו. ומדרש אגדה, גונח וכוהה דם (ז) (ב"ר לב, יא.) מטורח הבהמות והחיות. ויש אומרים שאיחר מזונות לארי והכניסו, ועליו נאמר הן לדיק בארץ יסולם (משלי יא, לא): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) מבנין קל על משקל וירא ויתן, רק שהם עומדים וזה יואל, לא לשון ויפעל מבנין נפעל כמו וימח מן הארץ: (ה) דקשה לרש"י כיון שהוא לשון ויפעל למה נקוד וימח בחיר"ק שהוא מבנין הכבד, ולא נקוד וימח בקמ"ץ שהיא מבנין הקל, ומתרגם שהוא מגזרת ויפן ויבן דנקוד ג"כ י' בחיר"ק, וללא כפירוש הרא"ם שהוא ממשקל ויפן, והא דמ"ס צפת"ח מפני הח' שהיא גרונית: (ו) דקשה לרש"י מה טעם זכולהו למה נקוד חיר"ק תחת היו"ד: (ז) וא"ת מנא ליה לרש"י כל זאת, וי"ל דכתיב אך נח ואך מיעוט היא, ואין כאן שום דבר למעט, אלא נח עלמנו היה מתמעט מחיותו שהיה גונח כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וימחו מן הארץ. נמחה שמם מן הארץ כי אין להם זרע ונשאר רק נח לבדו ואשר אתו והנה זאת תשובה גמורה על חסירי הדעת מאחינו שאומרים שלא היה המבול בכל הארץ: (אבן עזרא)

הרמב"ן וימח את כל היקום אשר על פני האדמה. אחר שאמר ויגוע כל בשר

ואמר מכל אשר בחרבה מתו הוסיף לאמר וימח שנמחו הגופות ויהיו למים כענין ומחה אל מי המרים (במדבר ה כג) כי היו המים רותחין כדברי רבותינו (סנהדרין קח) אבל אם כן יהיו הדגים מתים ואולי היה כמו שאמרו בבראשית רבה (לב יא) מכל אשר בחרבה ולא דגים שבים ויש אומרים אף הן בכלל נאספין אלא שברחו לאוקינוס ומכל מקום ניצולו הדגים ושני הדעות האלו אפשריים כי יתכן שמימי המבול הרותחים יתערבו בימים ויחממו עליוני הים בלבד והדגים יבאו בעמקי המצולות ויחיו שם או כדברי יש אומרים שהיו דגי הימים שבתוך הארץ הקרובים מהם לאוקינוס בורחים שם בהרגישם רתיחת המים וניצולין מהם שם ואפילו אם ימותו כלם הנה מרבית הדגה באוקינוס היא ושם לא ירד מבול כמו שנאמר (לעיל פסוק יב) ויהי הגשם על הארץ ומשם יחזרו הדגים אחרי המבול כי מן הים היו יוצאים כל הימים ושם הם שבים ללכת ועל הכלל ניצולו הדגים שהרי לא נכנסו מהם בתיבה לחיות זרע ונאמר בברית (להלן ט ט י) הנני מקים את בריתי אתכם ואת כל נפש החיה אשר אתכם בעוף ובבהמה ובכל חית הארץ אתכם מכל יוצאי התיבה ולא הזכיר דגי הים

"וימחו מן הארץ" - פירשו הכפל לומר כי נשכח זכרם שאין להם זרע ומה צורך לאמר כן אחר שמתו הכל אולי מפני העופות ומקצת השרץ לאמר שלא נשאר בהם ביצים בכל עץ או תחת הארץ כי הכל נמוחו ויתכן שיהא שיעור הכתוב וימח את כל היקום אשר על פני האדמה כי מאדם עד בהמה עד רמש ועד עוף השמים נמוחו מן הארץ לא נשאר רק נח ורבותינו דרשו (סנהדרין קח) וימח בעולם הזה וימחו מן הארץ מן העולם הבא עשו הארץ הנזכרת כאן ארץ החיים וכבר רמזתי (לעיל) סודה (הרמב"ן)

בעל הטורים וישאר אך נח. אין מיעוט אחר מיעוט אלא לרבות לומר שאף עוג נשאר: אך נח. בגימטריא עוג: (בעל הטורים)

אור החיים וימח את כל היקום. פירוש מלבד הגויעה הרמוזה בפסוק שלפני זה גם נמחה כל מה שהיה עומד מהם (סנהדרין קח): באמצעות רבוי המים חס וקר ונמחה כל הויתן ונעשו כמים והיו כלא היו בעולם, ובזה נשכיל דברי רבותינו ז"ל (ברכות סא): וזה לשונם א"ר אמי (תהלים קיט) אחור וקדם צרתני אחור למעשה בראשית וקדם לפורענות דכתיב מאדם עד בהמה וגוי ע"כ. וקשה והלא מקרא מלא דבר הכתוב הקודם לזה ויגוע כל בשר הרומש וגוי וכל האדם הרי שאחר שסדר כל הנבראים זכר גויעת האדם. ולדברינו יכוין לומר על פרט צורת הגוי כי הגוף נברא אחר (כן) [כל] וכשמחה ה' לכל היקום גולם צורתו היה ראשון וכמו שכתבנו. ודייק גם כן תיבת צרתני שחוזר על הגוף דכתיב וייצר ה' גוי עפר מן האדמה. אבל בענין הגויעה שהיא יציאת הנפש מהגוף לא היה כן כי לא יצתה נפשו של אדם אלא (קודם) [מאחר] לכל כמובן מהכתוב: (אור החיים)

ספורנו וימח את כל היקום. של בעלי חיים לא עשבים וצמחים כמו שבאר באמרו מאדם ועד בהמה עד רמש ועד עוף השמים: וימחו מן הארץ. שם ושאר ונין ונכד: (ספורנו)

דעת זקנים וישאר אך נח. נמצא בשם ר' יהודה חסיד מכאן רמז לעוג שפלט מן המבול. א"ך נ"ח עולה בגימטריא עוג: (דעת זקנים)

[כד] וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם עַל-הָאָרֶץ חַמְשִׁים וּמֵאָת, יוֹם:

אונקלוס וּתְקִיפוּ מִיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחֻמְשִׁין יוֹמִין : (אונקלוס)

יונתן וּתְקִיפוּ מִיָּא עַל אַרְעָא מְאָה וְחֻמְשִׁין יוֹמִין : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיִּגְבְּרוּ הַמַּיִם חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם. בַּעֲבוּר שְׁנֵבְקֵעוּ הַמַּעֲיִנוֹת גַּם הֵי גֶשֶׁם יוֹרֵד יוֹם אֶחָד וּפּוֹסֵק יוֹם אֶחָד כִּי פִירוֹשׁ אֲנֹכִי מִמַּטִּיר תְּמִיד בְּלִי הַפְּסָקָה וְהַעֲד שֶׁאֵמֵר וַיִּכְלָא הַגֶּשֶׁם : (אבן עזרא)

ספורנו וַיִּגְבְּרוּ כּו' חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם. מִיּוֹם הַתְּחִלַּת הַגֶּשֶׁם גִּבְרוּ עַד תּוֹם חֲמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם. מִתְּחִלַּת הַגֶּשֶׁם שֶׁהָיָה בִּי"ז לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי וְשִׁלְמוּ בִּי"ז לַחֹדֶשׁ הַשְּׁבִיעִי שֶׁהָיוּ הַק"נ יוֹם ה' חֲדָשִׁים שְׁלֵמִים וְאִזְ נַחַה הַתִּיבָה שְׁלֵא הָיָה שׁוֹם תְּגִבּוֹרַת דּוּחָה כִּי אֲמַנֵּם מִיּוֹם הַתְּחִלַּת הַגֶּשֶׁם הַתְּחִיל הַתְּגִבּוֹרַת מִלְמַטָּה כִּאֲמָרוֹ נִבְקָעוּ כָּל מַעֲיִנוֹת תְּהוֹם רַבָּה אֲמַנֵּם לֹא הַתְּחִילָה הַתִּיבָה לִלְכַת עַל פְּנֵי הַמַּיִם עַד שֶׁהָיוּ הַמַּיִם כ"כ גְּבוּהִים שֶׁהַתִּיבָה רַמָּה מֵעַל הָאָרֶץ וְכֹאשֶׁר שִׁלְמוּ יָמֵי הַגֶּשֶׁם הָיָה תְּגִבּוֹרַת מִלְמַטָּה בְּלִבָּד נִמְשָׁךְ עַד מֵלֵאֵת ק"נ יוֹם וְאִזְ בְּנוּחַ הַתְּגִבּוֹרַת הַדּוּחָה אֶת הַתִּיבָה נַחַה הַתִּיבָה : (ספורנו)

בראשית פרק-ח

[א] וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-נֹחַ וְאֶת כָּל-הַחַיָּה וְאֶת-כָּל-הַבְּהֵמָה אֲשֶׁר אִתּוֹ בַּתֵּבָה וַיַּעֲבֹר אֱלֹהִים רוּחַ עַל-הָאָרֶץ וַיִּשְׁכּוּ הַמַּיִם:

אונקלוס וַדְּכִיר יְיָ יְת נַח וְיְת כָּל חַיָּתָא וְיְת כָּל בְּעִירָא דִּי עִמָּה בְּתִבּוֹתָא וַאֲעֵבֵר יְיָ רוּחָא עַל אַרְעָא וְנָחוּ הַמַּיִם : (אונקלוס)

יונתן וַדְּכִיר יְיָ בְּמִימְרֵיהֶם יְת נַח וְיְת כָּל חַיָּתָא וְיְת כָּל בְּעִירָא דְעִמָּיה בְּתִיבּוֹתָא וַאֲעֵבֵר יְיָ רוּחַ רַחֲמִין עַל אַרְעָא וַאֲשֶׁתְּדָכוּ מִיָּא : (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים. זֶה הַסָּם מֵדַת הַדִּין הוּא, וְנִהְפְּכָה לְמֵדַת רַחֲמִים עַל יְדֵי תְּפִלַּת הַלְּדִיקִים, וְרַשְׁעֵתוֹן שֶׁל רַשְׁעִים הוֹפְכַת מֵדַת רַחֲמִים לְמֵדַת הַדִּין, שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְא ה' כִּי רַבָּה רַעַת הָאָדָם וְגו' (בְּרֵאשִׁית ו, ה.) וַיִּחַמֵּר ה' לְאַחֲחָהּ (שָׁם ז.), וְהוּא שָׁם מֵדַת רַחֲמִים: וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת נַח וְגו'. מֵה זָכַר לָהֶם לְבִהְמוֹת, זְכוּת שֶׁלֹּא הִשְׁחִיתוּ דְרָכָם קוֹדֵם לָכֵן, (ח) וְשֶׁלֹּא שָׁמְשׁוּ בְּתִיבָה: וַיַּעֲבֵר אֱלֹהִים רוּחַ. רוּחַ תְּנַחֲוּמִין (ט) וְהַנְּחָה עֲבָרָה לְפָנָיו: עַל הָאָרֶץ. עַל עַסְקֵי הָאָרֶץ: וַיִּשְׁכּוּ. כְּמוֹ כַּשּׁוֹךְ חֲמַת הַמֶּלֶךְ (אֶסְתֵּר ב, א.) לָשׁוֹן הַנְּחָה חֲמָה: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) (קצ"ט), מהבא משמע ששאר הבהמות השחיתו מעלמן לא על ידי המזיקין, לאס לא כן מאי זכות של אלו, וכן משמע ממה שאמר אחריו שלא שמשו בתיבה, שזהו פירש על עלמן, (נח"ט), והא דאליטריד לשני מיני זכות, י"ל דזזה שלא השחיתו דרכם קודם לכן לא סגי, משום דאין זה פעולת מלוא אלא מניעת עבירה, ואף על גב דאמרינן במס' מכות (דף כ"ג:) כל היושב ולא עבר עבירה נותנין לו שכר כעושה מלוא, הא אמרינן בקדושין (דף ל"ט:) דמיירי כשבא לידו עבירה וניאל ממנה, לכך אליטריד ג"כ לזכות שלא שמשו בתיבה, שזהו פרישות הגוף במותר להם, ובהאי טעמא לחוד נמי לא סגי משום דהו קלת כמי שאינו מלווה ועושה, ללא מלינו שנאסרו בתשמיש בתיבה דלנח וזניו לחוד אזהר רחמנא, והא דכתב הרב (לקמן ח' י"ז) וקרלו בארץ מגיד שאף הבהמה וחיה נאסרו בתשמיש, י"ל דמעלמם קבלו האיסור ולא בגזירת הש"י: (ט) דקשה לרש"י דאי היה רוח ממש הא כתיב אח"כ וישוכו המים, וזה אינו דהא כתיב (תהלים קמ"ח י"ח) יסב רוחו יזלו מים, אי נמי הוכחתו דאי רוח ממש הא כתיב על הארץ, והרי היו המים על הארץ והאיך עבר הרוח על פני הארץ, אבל אם תפרש רוח תנחומין אתי שפיר דעל הארץ פירש על עסקי הארץ, ר"ל דלכך העביר רוח תנחומין בשביל בני האדם

האלדס שעל הארץ: שפתי חכמים)

אבן עזרא ויזכור אלהים את נח. גם בניו והנשים בכלל נח שהוא העקר: **ואת כל החיה**. כלל לחית השדה ולעוף השמים ולכל שורץ על הארץ וטעם ויזכור השבועה שנשבע לנח: **ויעבר אלהים רוח**. העבירו תמיד: **וישכו המים**. וינוחו ולא גברו. וכן וחמת המלך שככה ודגשות הכ"ף לחסרון העי"ן ושניהם מהבנין הקל:

אבן

הרמב"ן ויזכור אלהים את נח ואת כל החיה ואת כל הבהמה. הזכירה בנח מפני שהיה צדיק תמים וכרת לו ברית להצילו ונח יכלול זרעו אשר אתו שם ולא הזכיר כי בזכותו ניצולו אבל הזכירה שאמר בחיה ובבהמה אינה בזכות שאין בבעלי נפש זכות או חובה זולתי באדם לבדו אבל הזכירה בהם כי זכר את דבר קדשו שאמר והיה העולם והרצון אשר לו בבריאת העולם עלה לפניו ורצה בקיום העולם במינין אשר ברא בו והנה ראה עתה להוציאם שלא יכלו בתיבה ולא הזכיר העוף והשרץ כי זכירת החיה שוה עמהם ויגיד עליו רעו (הרמב"ן)

אור החיים ויזכור אלהים את נח וגו'. טעם שלא הספיק זכרונו של נח והוסיף לומר **ואת כל החיה**. אולי כי להודיע בא גם כי לצד החיה והבהמה אשר אתו לבד יספיק לזכור ופירוש הדברים בדרך לא זו אף זו:

עוד ירצה על זה הדרך **ויזכור אלהים את נח** גם זכר כל הטורח והעול אשר עליו מהבהמה והחיה וגו' אשר אתו בתיבה וחמל עליו. גם בזה כלל רמז לצרה שמצאתו לנח (תנחומא) מארי אשר הכישו ונסתכן בתיבה לרוב תוספת טרדתו וכו'. גם מניעת רפואה למחלתו, נמצאת אומר כי עיקר הזכרון הוא לנח:

ויעבר אלהים רוח וגו'. הכוונה היא להודיע כי ה' צוה על המים להתגבר כאשר

צוה עליהם בששת ימי בראשית (א' כ') ישרצו המים כמו כן צוה להם כאן לנהוג בתגבורת, ולזה תמצא שאחר שנמחה כל היקום אמר הכתוב **ויגברו המים** וגו' והוא ללא צורך כי כבר נמחה אפילו גולמי הנבראים, והטעם הוא כי המים היו עסוקים במצותם אשר גזר עליהם ה' ואין להם לדרוש דרשות למנוע התגבורת אחר שנמחה כל היקום עד שזכר ה' לנח ואז צוה למים להיות נחים מתגבורתם והוא אומרו **ויעבר אלהים רוח** חסד ורחמים ונמתקו גבורות המים, והוא שתרגם אונקלוס וישוכו המים ונחו מיא שלא התגברו עוד: (אור החיים)

דעת זקנים **ויעבר אלהים רוח**. אותו רוח שנאמר בו מרחפת הולך על המים בשעת המבול והחזיר המים לכשהיו בתחלה ואותו רוח העביר עכשיו ונחו המים: (דעת זקנים)

ב וַיִּסְכְּרוּ מַעֲיָנֹת תְּהוֹם וְאַרְבֵּת הַשָּׁמַיִם וַיִּכְלֵא הַגָּשֶׁם מִן-הַשָּׁמַיִם:

אונקלוס וַאֲסִתְּגְרוּ מִבּוּעֵי תְּהוֹמָא וְכַנֵּי שְׁמַיָא וְאִתְּפְּלִי מְטָרָא מִן שְׁמַיָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲסִתְּגְרוּ מִבּוּעֵי תְּהוֹמָא וְחַרְפֵּי שְׁמַיָא וְאִתְּמַנְעַ מְטָרָא מִלְּמִיחַת מִן שְׁמַיָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויסכרו מעינות. כסנפתחו כתיב כל מעינות, וכאן אין כתיב כל, לפי שנסתיירו מהם אותן שיש בהם לורך לעולם, (וי) כגון חמי טבריא וכיוצא בהם: ויכלא. וימנע, כמו לא תכלא רחמיך (תהלים מ, יב), לא יכלה ממך (בראשית כג, ו): (רש"י)

שפתי חכמים (וי) וא"ת כיון ללורך עולם הם למה לא נבראו מששת ימי בראשית, וי"ל דקודם המבול לא היה לריך לעולם, לפי שאין הבריות היו לריכים להם לפי שהיו בריות וחזקים, אבל אחר המבול נעשו חלשים וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויסכרו. כמו ויסגרו ואין הכ"ף מתחלפת בגימ"ל רק הם שתי מלות והטעם אחד כי לא יתחלפו חוץ מאותיות יהו"א וסמ"ך בשי"ן: **ויכלא הגשם**. נכלא בתוך האוצר: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויכלא הגשם**. ב' במסורה הכא ואידך ויכלא העם מהביא. לומר לך שבזכות ישראל כלה הגשם: (בעל הטורים)

אור החיים ויסכרו מעינות וגו'. רמז הכתוב דרך הגשמים ותגבורתם כי כשהמים יורדים למטה בהכרח המים התחתונים עולים כנגדם ולא ימצא זה בלא זה והוא שאמר הכתוב **ויסכרו וגו' ויכלא הגשם** כי ב' מימות אלו משמשים כאחד, וכן הוא בדבריהם ז"ל (תענית כה:): אין טיפה יורדת מלמעלה אלא אם כן טפיים עולים כנגדה מלמטה וכו': (אור החיים)

ג וַיֵּשְׁבוּ הַמַּיִם מֵעַל הָאָרֶץ הַלֹּךְ וְשׁוֹב וַיִּחְסְרוּ הַמַּיִם מִקְצֵה חֳמִשִּׁים וּמֵאֵת יוֹם:

אונקלוס וְתָבוּ מִיָּא מְעַל אַרְעָא אֲזֵלִין וְתִיָּבִין וְחִסְרוּ מִיָּא מְסוּף מְאָה וְחִמְשִׁין יוֹמִין : (אונקלוס)

יונתן וְתִיָּבִין מִיָּא מְעַלֹּי אַרְעָא אֲזֵלִין וְתִיָּבִין וְחִסְרוּ מִיָּא מְסוּף מְאָה וְחִמְשִׁין יוֹמִין : (תרגום יונתן)

רש"י מקלה חמשים ומאת יום. התחילו לחסור (כ) והוא אחד בסיון. כילד, בכ"ז בכסליו פסקו (ב) הגשמים, הרי ג' מכסליו, וכ"ט מטבת הרי ל"ב, וקצט ואלר וניסן ואייר קי"ח, הרי ק"נ: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) ללא תימא שאז כבר היו חסרים וזה אי אפשר לנימא שבסוף ק"ן יום כלו לחסור, שהרי המים היו הלוך וחסור עד כ"ז לחודש השני שבו יבשה הארץ, אלא התחילו לחסור: (ג) וא"ת והא לעיל (ז' י"ב) פירש"י בכ"ח בכסליו פסקו הגשמים, ו"ל דמה שכתב לעיל בכ"ח בכסליו, לפי שאין יום ראשון מן המנין, היינו לא נחשב כיום שלם לפי שאין לילו עמו, לכתוב (ס"א י"א) ביום הזה נבקעו וגו' ביום ולא בלילה, אבל מכל מקום יום א' הוא נחשב, א"כ נשאר ממרחשון י"ב יום ויום חסר לילה ומכסליו כ"ז ימים ולילה, כי לא פסק הגשם עד לבוקרו של כ"ח יום, ותלטרף אותו לילה ליום ראשון הרי מ' יום, לכך קרוי כ"ח לפי שהיו עדיין גשמים יורדין בליל כ"ח, וקרוי כ"ז לפי שפסקו ביום כ"ח, הרי ג' מכסליו, ראה לומר עם לילה שלאחריו, וכן כ"ט בטבת עם לילה שלאחריו והוא כ"ז לכסליו שבו פסקו גשמים, דאי אפשר לומר לירידה, שהרי לא כלו מ' יום של גשמים וק"ן יום של תגבורת עד א' בסיון, ואין סברא שהק"ן יום היו מ' של ירידה וק"י של תגבורת, אלא או כולם של גשם או כולם של תגבורת, ואי אפשר שיהיו של גשם, אם כן יחוייב שיהיו כולן של תגבורת, אם כן מ' יום לחוד וק"ן יום לחוד ולא כלו עד אחד בסיון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישבו המים. למטה מהארץ כמשפטי' בסוף חמשים ומאת יום גם זה החשבון בדרך נבואה ידעו. והאומרים כי הנה מצאנו מאה וחמשים יום חמשה חדשים וזה לנו לאות שהם חדשי חמה והנה לא דברו נכונה על דבריהם כי שנים ימים יחסרו. גם האומר כי בחשבון העבור היה עושה וישים בחדש השני מרחשון ותהיה השנה שלימה ולמה כל זה ואפילו היה כתוב כי נח היה חשבונו על החמה או תחלת השנה מתשרי לא נתנו המועדים על יד נח. גם יתכן על מנוח התיבה לדבר דבריי ארוכיי לכן לא יועילו ולא יצילו כי תהו המה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ושוב. ג' הכא ואידך ויצא יצוא ושוב עד יבושת המים. והחיות רצוא ושוב. זה הוא שאמרו שמזיעת החיות יוצא נהר דינור כמו ושוב דהכא איירי בנהר אף התם נמי: (בעל הטורים)

אור החיים וישבו המים וגו'. פירוש נמשכים ושבים המים שהיו בנמצא לים

אוקיינוס, ואומרו **ויחסרו המים** פירוש שהיו נחסרים מעצמן כדרך מים בולעים מים (ב"ר י"ג) ואומרו **מקצה חמשים** וגו' פירוש ענין זה ששבו המים וחסרו היה בסוף ק"נ יום לירידת המבו ל: (אור החיים)

דעת זקנים | ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום. היינו באחד בסיון: **ותנח התיבה בחדש השביעי.** הוא סיון שהוא שביעי ז' לכסליו שפסק בו הגשמים שאין לפרש שביעי לירידת גשמים דהיינו מרחשון ויהיה שביעי אייר שהרי עם כל זה חשוב ארבעים ימים ומירידה ק"נ יום מתגבורת לא תמצא שהיו כלן עד אחד בסיון וא"כ לא נחה התיבה מאייר עד יום שבעה בסיון ונחה ב"ו ימים לאחר שפסק תגבורת: **בעשירי וגו'.** זהו אב שהוא עשירי למרחשון שבו התחילו הגשמים לירד שאין לפרש עשירי להפסקה והוא אלול שהרי פירש"י ויהי מקץ ארבעים יום ויפתח נח וגו' מקץ ארבעים יום משנראו ראשי ההרים. וא"כ לפירושו ולפי המקראות יש ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה ואם הייתי אומר שלא נראו עד אלול כשתחשוב ח' יום אחרי כן תמצאם כלים באחד במרחשון. וכן בראשון באחד לחדש נראו וגו' חרבו פני המים מכאן מאן דס"ל שהוא מרחשון קרוי ראשון אלא ודאי עשירי הוא אב ובאחד בו נראו ראשי ההרים וכשתחשוב ששים יום תמצאם כלים בא' בתשרי שהוא ראשון לר' אליעזר מכאן דשביעי הוא סיון ועשירי הוא אב א"כ מהפסקת התגבורת דהיינו א' בסיון עד שנראו ראשי ההרים דהיינו אחד באב יש ששים יום וט"ו למעלה מן ההרים היו המים מכלל דבששים יום חסרו המים ט"ו אמות דהיינו אמה בד' ימים. וא"כ בט"ז ימים חסרו ארבע אמות בט"ז ימים משהתחילו לחסר נחה על ההרים וא"כ תמצא שהיתה משוקעת במים אחד עשר אמות כל זה פירש"י. וק' הא דפרי' מקץ ארבעים יום ויפתח נח דהיינו משנראו ראשי ההרים דא"כ היונה אשר שלח ז' יום לאחר אותם ארבעים יום מדוע לא מצאה מנוח והלא היתה יכולה להיות נחה על ההרים לכך פירש"י ויהי מקץ ארבעים יום שהתחילו המים לחסור ולפי עניות דעתי צ"ל שהיו אילנות על ההרים שנראו כבר וכן היה מעשה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום והוא אחד בסיון ותנח התיבה בחדש השביעי בשבעה עשר בסיון וארבעים יום אחר שהתחילו המים לחסר ויפתח נח חלון התיבה הוא ב' בתמוז וישלח את העורב מיד ולא עשה שליחותו והוא המתין ז' ימים וישלח את היונה והיה שבעה עשר בתמוז ולא מצאה היונה מנוח. ואומר אני שגם רמז לתחלת החרבן שהיה בשבעה עשר בתמוז שהובקעה העיר ולא מצאו ישראל מנוח בו שנקראו יונה והמתין עוד שבעה ימים ומצאה זית כדכתיב והנה עלה זית טרף בפיה ואותו היום צ"ל שנראו ראשי האילנות והמתין עוד שבעה ימים וישלח עוד והוא חדש אב שהוא י' לירידה באחד לחדש ולא יספה שוב אליו עוד כי מצאה מנוח על ראשי ההרים שנראו באותו היום והא לך ששים יום מפסיקת תגבורת עד שנראו ראשי ההרים כמו לפי רש"י מאחד באב שנראו עד אחד בתשרי שיש ששים יום ביניהם חרבו המים כדכתי' בראשון באחד לחדש חרבו המים וכו' חשוב ותמצא משנראו ראשי ההרים עד שחרבו המים ששים יום כמו לפירש"י וכן מצאתי בסדר עולם כמו שפירשתי. אמנם אין זה לשונו. אבל קשה לי דמאחר שצ"ל שהיו אילנות על ההרים ונתראו קודם שנראו ההרים כדפי' רש"י מדוע לא כתב יום ראיית האילנות כמו שכתב יום ראיית ההרים וכי תימא שלא נשאר שום אילן כי אם זית כדכתיב וימח וגו' כי כן משתמע לפרש דגבי ויטע כרם שכשנכנס נח בתיבה הכניס עמו חבילי זמורות מכלל דלא נשארו אילנות ומשום ראית אילן אחד לא כתב יום ראיתו. מ"מ ק"ל מפני מה נשאר זית משאר אילנות. וא"ת שנשאר בזכות שעתידין לעשות מפירותיו שמן למאור גם כרם עתידין לעשות מפירותיו נסכים. ומיהו י"ל שכרם היה לו תקנה בהכנסת זמורות לתבה אבל לזית לא היה יכול נח לעשות תקנה זו

כי תתיבש בשנת המבול יותר מכרם ולכך נשאר זית ולא כרם: (דעת זקנים)

[ד] ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה-עשר יום לחדש על הרי אררט:

אונקלוס ונחת תבֹּתָא בִּיְרֵחָא שְׁבִיעָאָה בְּשַׁבְּעַת עֶשֶׂר יוֹמָא לְיֵרֵחָא עַל טוּרֵי קְרָדוֹ: (אונקלוס)

יונתן ונחת תיבֹּתָא בִּיְרֵחָא שְׁבִיעָאָה הוּא יְרֵחָא דְנִיסָן בְּשַׁבְּסָרֵי יוֹמִין לְיֵרֵחָא עַל טוּרֵי דְקְרָדוֹן שׁוּם טוּרָא חַד קְרָדְנִיָּא וְשׁוּם טוּרָא חַד אַרְמִינִיָּא וְתַמָּן מִתְּבַנְיָא קְרָתָא דְאַרְמִינִיָּא בְּאַרְעָא מְדִינָחָא: (תרגום יונתן)

רש"י **זחדש השביעי**. סיון, והוא שביעי לכסליו שבו פסקו הגשמים: **בשבעה עשר יום**. מכאן אתה למד שהיתה התיבה משוקעת במים י"א אמה. שהרי כתיב בעשירי ז' אחד לחדש נראו ראשי ההרים, זה אב שהוא עשירי למרחשון לירידת גשמים, והם היו גבוהים על ההרים חמש עשרה אמה, וחסרו מיום אחד בסיון עד אחד ז' אב, חמש עשרה אמה לששים יום, הרי אמה לד' ימים, נמצא שבי"ז בסיון לא חסרו אלא ד' אמות, ונחה התיבה ליום המחרת, למדת שהיתה משוקעת י"א אמה במים שעל ראשי ההרים: (רש"י)

הרמב"ן **ותנח התבה בחדש השביעי בשבעה עשר יום לחדש**. כתב רש"י מכאן אתה למד שהיתה משוקעת במים י"א אמה כפי החשבון הכתוב בפירושו והוא כן בבראשית רבה (לג ט) אבל כיון שרש"י מדקדק במקומות אחרי מדרשי ההגדות וטורח לבאר פשטי המקרא הרשה אותנו לעשות כן כי שבעים פנים לתורה ומדרשים רבים חלוקים בדברי החכמים ואומר אני שאין החשבון הזה שאמרו נאות בלשון הכתוב כי אם נסבול לפרש ותנח התיבה בחדש השביעי ליום הזה הנזכר שכלא בו הגשם ושבּו המים מעל הארץ הלוך וחסור שלא כמנין החדש השני הנזכר בהתחלת הפרשה (ו יא) וכמנין האמור בסוף הפרשה (ח טז) איך יתכן שיחזור מיד בפסוק השני ויאמר עד החדש העשירי למנין אחר שיהיה העשירי לירידת הגשמים והראיה מן התיבה שהיתה משוקעת במים מפני שנותן חסרון שוה לכל הימים אמה לד' ימים אינה ראייה כי מן הידוע בחסרון המים כי הנחל הגדול כאשר יחסר בתחלתו אמה לד' ימים יחסר בסופו ד' אמות ליום אחד והרי לפי החשבון הזה באחד לחדש אב נראו ראשי ההרים ובאחד בתשרי חרבו המים והנה בששים יום חסרו כל גובה ההרים הגבוהים שהם כמה אלפים אמה ועוד כי שלח היונה בשבעה עשר יום לחדש אלול והמים על פני כל הארץ והאילנות מכוסים והנה חרבו כולם בשנים עשר ימים ועל דרך הסברא אם היתה משוקעת במים י"א אמה והוא יותר משליש קומתה תטבע בעבור היותה רחבה מלמטה וכלה אל אמה כי היא הפך הספינות ויש בה כבדות גדולה והנראה בדרך הפשט כי חמשים ומאת יום האמורים בתגבורות המים (לעיל ז כד) יכללו ארבעים יום של ירידת הגשם כי בהם עיקר הרבוי והתגבורות והנה החלו לחסור בשבעה עשר בניסן ותנח התיבה אחר שלשים יום על הרי אררט בשבעה עשר יום לחדש אייר הוא החדש השביעי לירידת הגשם ואחרי ע"ג ימים באחד לחדש אב הוא החדש העשירי לירידה נראו ראשי ההרים והנה תקנו תקון מועט בלשון הכתוב והנכון בעיני כי חמשים ומאת יום היו משבעה עשר יום לחדש השני הוא חדש מרחשון

עד שבעה עשר יום לחדש השביעי הוא חדש ניסן והוא יום מנוח התיבה כי אז העביר השם רוח קדים עזה כל הלילה וישם את המים לחרבה שחסרו מאד ותנח התיבה והראיה כי לא אמר הכתוב בכאן "ויחסרו המים בחדש פלוני ביום פלוני והיו המים הלוך וחסור עד החדש השביעי ותנח התיבה וגו'" כאשר אמר בחסרון האחר שנראו בו ראשי ההרים כי ביום החסרון נחה התיבה והסדר בענין הזה כי ביום רדת הגשם נבקעו מעינות תהום ונפתחו ארובות השמים וירד הגשם ארבעים יום ובהם גברו המים חמש עשרה אמה מלמעלה ונפסק הגשם בסוף הארבעים ונשארו מעיינות תהום וארובות השמים פתוחות והיה האויר לח מאד וכל הארץ מלאה מים ואינם נגררים במורד ולא יבשו לעולם ועמדו כן בגבורתם עד מלאת ק"י יום לירידת הגשם ואז העביר השם רוח חזק מאד בשמים ובארץ ויסכרו מעיינות תהום כי חזרו המים הנובעים מהם אל מקומם עד אשר נתמלא התהום כמו שהיה בתחלה ונסגרו פתחי מעיינותיו וארובות השמים נסגרו וייבש האויר מאד ברוח המייבש והמים אשר בארץ לחכה והנה חסרו המים הרבה ביום ההוא ותנח התיבה שהיתה משוקעת במים כשתים ושלש אמות ואחר שבעים ושלש יום באחד לחדש העשירי הוא חדש תמוז נראו ראשי ההרים ומקץ ארבעים יום בעשתי עשר חדש בעשרה לחדש פתח נח חלון התיבה ואחרי שלש שבועות הלכה היונה מאתו ואחר שלשים יום הסיר מכסה התיבה וטעם ויעבר אלהים רוח על הארץ שהיה רוח גדולה וחזק יוצאה מבטן הארץ על פני התהום ומרחפת במים ויסכרו בו מעיינות תהום כי לא אמר הכתוב "ויעבר אלהים רוח על המים" וישכו המים שהיו נובעין מן התהום וינוחו מלשון וחמת המלך שככה (אסתר ז ט) שנחה או לשון הסתר הדבר והבלעו ללמד שנבלעו מי התהום במקומם וכך אמר זה בסדר עולם (ד) המים העולים למעלה נגבה אותם הרוח והיורדים למטה נבלעו במקומם וטעם ויכלא הגשם מן השמים שלא ירד עוד גשם עד צאתם מן התיבה כי היו השמים ברוח הזה כברזל ולא הורידו טל ומטר כלל וייבש האויר וחרבו המים כי גשם המבול כבר כלה מיום הארבעים וישובו המים מעל הארץ הלוך ושוב יאמר שהיו חסרים מעט מעט עד שחרבו פני האדמה ויחסרו המים מקצה חמשים ומאת יום דבק עם "ותנח התיבה" לומר שחסרו ביום ההוא חסרון גדול שנחה בו התיבה כאשר פירשתי (הרמב"ן)

בעל הטורים ותנח. ב' במסורה ותנח התיבה. ותנח עליהם הרוח. לומר שרוח הקודש נחה על אותם אשר נשארו בתיבה וזה הוא ותנח עליהם הרוח: **אררט.** ג' במסורה הכא ושנים גבי שנחריב ויהי וגו' בית נסרוך אלהיו וגו' והמה נמלטו ארץ אררט. ואחז"ל לקח נסר אחד מן התיבה אמר דין אלהא דשיזביה לנח מטופנא. נסרוך לשון נסר: (בעל הטורים)

ה' והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי בעשירי באחד לחדש נראו ראשי

אונקלוס ומנא הו אַזְלִין וְחִסְרִין עַד יְרָחָא עֲשִׂירָאָה בְּעֲשִׂירָאָה בְּחַד לְיָרְחָא אִתְחַזְיָאוּ רִישֵׁי טוּרְיָא: (אונקלוס)

יונתן ומנא הו אַזְלִין וְחִסְרִין עַד יְרָח עֲשִׂירֵי יָרַח תַּמּוּז בְּתַמּוּז בְּחַד לְיָרְחָא אִתְחַמְיָאוּ רִישֵׁי טוּרְיָא: (תרגום יונתן)

כ"י בעשירי וגו'. נראו ראשי ההרים. זה אב, שהוא עשירי למרחשון שהתחיל

הגָּס. ואם תאמר הוא אלול, (מ) ועשירי לכסליו שפסק הגָּס, כָּסם שאתה אומר
בחדש השְׁבִיעִי סיון והוא שְׁבִיעִי להפסקה, אי אפשר לומר כן, על כרחך שְׁבִיעִי
אי אתה מונה אלול להפסקה, שהרי לא כלו ארבעים יום של ירידת גשמים ומאה
וחמשים של תגבורת המים עד אחד בסיון, ואם אתה אומר שְׁבִיעִי לירידה אין זה
סיון, (נ) והעשירי אי אפשר למנות אלול לירידה, שאם אתה אומר להפסקה והוא
אלול, אי אתה מולא בראשון באחד לחדש חרבו המים מעל הארץ, שהרי מקץ
ארבעים משנראו ראשי ההרים שלח את העורב, וכ"א יום הוחיל בשליחות היונה,
הרי ששים יום משנראו ראשי ההרים עד שחרבו פני האדמה. ואם תאמר באלול
נראו, נמלא שחרבו במרחשון, והוא קורא אותו ראשון, ואין זה אלול תשרי, שהוא
ראשון לבריאת עולם ולרבי יהושע הוא ניסן: (רש"י)

שְׁפתי חכמים (מ) ואם כן לא תוכל גם כן ללמוד שהתיבה היתה משוקעת י"א אמה,
דמא' בסיון עד אחד באלול ל' יום, הרי אמה לו' ימים, אם כן לפי זה היתה
משוקעת י"ב אמות ושלש: (נ) והתיבה לא נחה אלול לאחר שכלה מ' יום של
גשמים וק"ן יום של תגבורת המים, וזה היה בסיון ולא באייר, הרי ששים יום
משנראו ראשי ההרים וכו', שהרי פירוש מקץ ארבעים יום תחילת מ' יום, שהם
ל"ט שלמים ובכרופם עם כ"א שהוחיל בשליחות יונה יעלו ס', ומפני שאז ואלול
אינם כי אם נ"ט יום הוכרח קראש חודש תשרי ממנין הכ"א יום: (שְׁפתי חכמים)

אבן עזרא בעשירי באחד לחדש נראו ראשי ההרים. והנה נח קבע אחד לחדש ולא
ראה הלבנה כי עוד לא פתח חלון התיבה ובעשור לחדש שבט שלח את העורב
ותמיד היה הולך ושב עד שיצא נח כי כן אמר עד יבושת המים וביום שיבשה
הארץ יצא נח וכל אשר אתו ואחר שבעת ימים ששלח את העורב שלח את היונה
וזה היה ביום שבעה עשר לשבט שהוא החדש העשירי מיום המבול והנה הוא על
המבט המרובע והעד שאמר וייחל עוד שבעת ימים אחרים: (אבן עזרא)

הרמב"ן והמים היו הלוך וחסור עד החדש העשירי. טעמו מסורס שהיו הלוך
וחסור עד שנראו ראשי ההרים בחדש העשירי הוא חדש תמוז והודיענו הכתוב
שחסרו בע"ג יום חמש עשרה אמה אבל החסרון אשר מתחלה למנוח התיבה לא
ידענו כמה היה כי לא הוצרך הכתוב להודיע השקוע ולא החסרון והנראה לדעתי
בשוט התיבה כי היתה מפני היות המים נובעים מן התהומות והיותם עוד
רותחים כדברי רבותינו כי בעבור כן תלך על פני המים ואם לא מפני זה היתה
נטבעת בכבדותה כי רבים אשר בתוכה והמאכל והמשקה היה הרבה מאד
וכאשר שככו המים מנביעתם או מרתיחתם גם כן וחסרו ברוח מיד נכנסה
התיבה אל תוך המים בכובד משאה ותנח על ההר ועל דעת המפרשים (הראב"ע
והרד"ק) המספר בתגבורת המים חמשים ומאת יום ומנוח התיבה וראיית ראשי
ההרים וארבעים יום אחרי כן הכל ידענו בדרך הנבואה כי הכתוב מודיע אותנו
כן אבל נח לא ידע רק שהרגיש כי נחה התיבה והמתין לפי דעתו זמן שחשב כי
קלו המים והנה גם לדברינו גם לדברי רבותינו וכל המפרשים יהיו הרי אררט
מן "ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים" (לעיל ז יט) שהיו המים עליהם ט"ו

אמה ולכן יקשה זה כי הידוע בהר היוני שגבוה מהם הרבה מאד וארץ אררט בשפל הכדור הקרוב לבבל ואולי נאמר כי היה החסרון בי"ז לחדש השביעי גדול מאד מט"ו אמה וקודם לכן נראו ראשי ההרים הגבוהים לא הרי אררט ויקר מקרה התיבה שהיתה בארץ אררט בחדש השביעי ותנח על ראשי ההרים ההם והנה נח מעת שכלה הגשם היה פותח החלון וסוגר אותו כרצונו ואחר ע"ג יום ממנוח התיבה השגיח מן החלון ונראו לו ראשי הרי אררט וחזר וסגר אותו והגיד הכתוב כי אחר ארבעים יום שלח העורב ולא אמר הכתוב "ויהי בחדש פלוני וביום פלוני ויפתח נח" ואמר "ויהי מקץ ארבעים יום" להגיד כי מעת שנראו לנח ראשי ההרים המתין ארבעים יום כי חשב בלבו שבזמן הזה נראו המגדלים ונגלו האילנות וימצאו העופות להם מנוח באשר תקנינה ופתח החלון לשלוח העורב ובחדש הראשון הוא חדש תשרי חרבו המים ובחדש השני הוא חדש מרחשון בשבעה ועשרים בו יבשה הארץ ובו ביום יצאו מן התיבה והנה כל מנין הפרשה כפשוטו ומשמעו ודע כי אחרי שהסכימו שבתשרי נברא העולם כאשר תקנו "זה היום תחלת מעשיך זכרון ליום ראשון" וכן הוא סדר הזמנים זרע וקציר וקור וחום יהיה ראש השנים מתשרי וכן החדשים ממנו הם נמנים עד שהגענו ליציאת מצרים ואז צוה הקב"ה למנות בחדשים מנין אחר שנאמר (שמות יב ב) החדש הזה לכם ראש חדשים ראשון הוא לכם לחדשי השנה ומשם ואילך בכל הכתוב ימנה תשרי החדש השביעי ועדיין נשאר בשנים החשבון ממנו דכתיב (שמות לד כב) וחג האסיף תקופת השנה וכך תרגם יונתן בן עוזיאל "בירח האיתנים בחג הוא החדש השביעי" (מלכים א ח ב) אמר בירחא דעתיקיא דקרן ליה ירחא קדמאה וכען הוא ירחא שביעאה ובמכילתא (בא א ח) החדש הזה לכם ולא מנה בו אדם הראשון (הרמב"ן)

אור החיים והמים היו הלוך וחסור. פירוש חלק מהם הלוך וחלק מהם חסור עד וגו', ועיין מה שכתבתי בפסוק שלפני זה: (אור החיים)

יז וַיְהִי מִקֵּץ אַרְבָּעִים יוֹם וַיִּפְתַּח נֹחַ אֶת-חַלּוֹן הַתֵּבָה אֲשֶׁר עָשָׂה:

אונקלוס וַתְּהִי מִסוּף אַרְבָּעִין יוֹמִין וַיִּפְתַּח נֹחַ יַת פְּנוֹת תִּבְוֹתָא דִּי עֶבֶד: (אונקלוס)

יונתן וַתְּהִי מִסוּף אַרְבָּעִין יוֹמִין וַיִּפְתַּח נֹחַ יַת פְּנוֹת תִּיבֹוֹתָא דְעֶבֶד: (תרגום יונתן)

רש"י מקץ ארבעים יום. משנראו יום. ראשי ההרים: את חלון התבה אשר עשה. (ע) לכהר (ב"ר לג, ה), ולא זה פתח (פ) התיבה העשוי לביאה ויליאה: (רש"י)

שפת חכמים (פ) שאם לומר משנחה התיבה ועשירי עשירי להפסקה דומיא דשביעי שהוא שביעי להפסקה ויהיה שקוע י"ב אמות וקליש, דאם כן היה לו לעיל לכתוב מקרא זה ולא לסמוך על נראו ראשי ההרים, כתב הרא"ם אך קשה מאחר שקלוח יונה היה אחר מ"ז יום משנראו ראשי ההרים, מדוע לא מצאה היונה מנוח לכף רגלה, הרי לא נשאר עד שחרצו המים רק י"ד יום, ומסתמא נראו כל ראשי ההרים הגבוהים והשפלים, וגם קצת מהאילנות הגבוהים וכו', ונראה אף שנראו ראשי ההרים כיון שלא חרצו קצת משום הכי לא יכלה לעמוד

על הארץ, וגם האילנות הגבוהים נעקרו ונמחו בימי המבול כדמשמע במדרש, דוק נראה לי: (ע) רואה לומר לחלון זו עשויה כדי להאיר: (פ) ר"ל לעיל כתיב פתח וכאן חלון, ומתרגם ולא זהו וכו', (קכ"ט), ואף על פי שסם פירש אותו במסופק יש אומרים חלון ויש אומרים אבן טובה, מהכא משמע שהוא חלון, ויש מפרשים לזוהר לאורה מגזרת להרים, כאילו אמר אשר עשה לאורה, כלומר לא לביאה וכו', ואם תאמר אם כן למה הוטרך לאורו של אבן טובה, ויש לומר בעבור הלילות ובעבור הימים שהחלון היה סגור, כדמשמע מויפתח וגו': (שפתי חכמים)

אור החיים ויהי מקץ וגו'. צריך לדעת מנין ידע זמן שיכול לפתוח חלון התיבה ולא חש לטביעה במים פן יקראנו אסון. ואולי שהובטח שאין יותר משנים עשר חדש. עוד ממה שהכין צורכי אכילה ומן הסתם הכין לזמן מוגבל ומזה ידע שיעור אשר יהיה שמור בתיבה: (אור החיים)

11 וישלח את-הערב ויצא יצוא ושוב עד-יבשת המים מעל הארץ:

אונקלוס וישלח ית עורבא ונפק ונפיק עד דביישו מנא מעל ארעא: (אונקלוס)

יונתן וישדר ית עורבא ונפק מיפק ותיאיב עד דיביאישו מנא מעילוי ארעא: (תרגום יונתן)

כ"י יצוא ושוב. הולך ומקיף סביבות התיבה, ולא הלך בשליחותו, שהיה חושדו על בת זוגו, וכמו ששנינו באגדת חלק (סנהדרין קח:): עד יבשת המים. פשוטו כמשמעו. אבל מדרש אגדה (ב"ר שס), מוכן היה העורב לשליחות אחרת, בעלירת גשמים (ו) בימי אליהו, שנאמר והעורבים מביאים לו לחם ובשר (מלכים-א יז, ו): (כ"י)

שפתי חכמים (ו) ורמז לזה שמלת יבשת כתיב חסר שהוא אותיות תשבי שהוא אליהו, ועוד מדלל כתיב יבשת הארץ אלל יבשת המים רואה לומר שבימי אליהו, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אור החיים וישלח את העורב וגו'. צריך לדעת למה שלחו. ואם לראות הקלו המים היה לו לומר הכתוב הקלו המים כמו שאמר בשליחות היונה. ואם לא הוצרך לומר למה הוצרך לומר בשליחות היונה:

עוד מה היא כוונת אומרו יצוא ושוב עד יבושת וגו' אם הכוונה היא שלא מצא לנוח חוצה והיה חוזר חלילה אם כן למה הוצרך נח לשלוח היונה ולא היה לו העורב לאות ולמופת שעדיין לא קלו המים. עוד מה היא כוונתו בהודעת עד יבושת. עוד למה הוצרך לצאת עד יבושת כיון שיצתה היונה בה היה מספיק לדעת. עוד למה לא אמר הכתוב וישלח ידו ויקחה כאמור ביונה:

אכן כוונת הכתוב הוא על פי מאמר רז"ל (סנהדרין קח:) כי העורב שמש בתיבה, וידע בו נח ולזה כשפתח חלון התיבה גרש העורב מהתיבה תיכף ומיד והוא אומרו **וישלח את העורב** ולא הזכיר לראות הקלו המים כמו שאמר אחר כך בשליחות היונה, והוא העורב היה יוצא ושוב פירוש נח מגרשו והוא חוזר ונשאר בדרך זה עד יבושת המים. ולענין שליחות לראות הקלו היונה והוא אומרו **וישלח את היונה מאתו** פירוש בשליחות לו לראות הקלו המים, ודבר זה לא יכול לידענו מהעורב להיות שהיה מגורש ולא בשליחות, מה שאין כן היונה שהלכה בשליחות והשיבה אותו כי לא מצאה מנוח לכף רגלה, ותכף שלח ידו ולקחה והביאה אל התיבה כאומרו **וישלח ידו ויקחה ויביאה אליו אל התיבה** פירוש אל מקום המיוחד לה לשמירתה מה שאין כן העורב שמשולחת נשאת וכשהיה חוזר היה נח משלחו פעם אחרת:

ועוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (שם) וזה לשונם אמר ר"ל תשובה ניצחת השיבתו עורב לנח אמר לו רבך שנאני ואתה שנאתני רבך שנאני מכל הבהמה הטהורה וגו' ז' ז' ואתה שנאתני הנחת מין ז' ושלחת ממין ב' אלמלא פוגע בי שר חמה או שר צינה לא נמצא העולם חסר בריה אחת או שמא לאשתי אתה צריך אמר לו רשע במותר נאסר לי בנאסר לי על אחת כמה וכמה עכ"ל. הנה לפי מדרש זה לא רצה הרשע ללכת בשליחות שמא יפגענו שר של צינה וכו' או לצד שחשדו לנח בזוגתו ולזה הוצרך נח לשלח היונה. וזה שיעור הכתוב **וישלח את העורב** ולא רצה ללכת אלא היה יוצא ושוב ומזה ידע נח כי עדיין המים על פני כל הארץ אבל לא ידע אם קלו או לא שאין ראיה מעורב כי אינו זז ממקומו לזה שלח את היונה לדעת פרט זה הקלו המים, ולזה הוצרך לומר **הקלו המים** בשליחות היונה לומר כי לפרט זה הוצרך לשולחה והבן. ופירוש דברי המאמר הוא על זה הדרך כי העורב בא בטענה על דרך מאמר הנביא (תהלים סט) את אשר הכית רדפו פירוש כי מן הראוי לרחם על המוכה ומעונה והם הוסיפו לרדוף, וזה הוא טענת העורב באומרו רבך שנאני שהמעיט לקיחת מיני ואתה הוספת לשנאה שאם היה פוגע וכו' נמצא העולם וכו' והרי אתה מתנהג באכזריות, או לכשאמר כי לא באכזריות עשית יש לדון בך בהכרח טעם אחר והוא שמא לאשתי וכו' פירוש הגם שהיא פחותה במדרגה שמא לצד שנאסרה עליך אשתך חשבת כי לא נאסרה אלא אשתך ולא זולתה והוצרכת לנקבתי ואין קושיא מה נשתנית אשתו מכלן כי בכל אחת ישנה לשאלה זו:

או על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין קח:) עורב שמש בתיבה וכפי זה טען כי לא נתאוה אלא לעורב כי ראה תשמישו ואמרו ז"ל (ע"ז כ:) ההסתכלות בדבר מוליד התאוה ואסרו הדבר. והשיבו נח על מה שאמר רבך ולא רבו קראו רשע, ועל מה שדיין כי לאשתו הוא צריך כי קל וחומר הוא במותר לי נאסר באסור מכל שכן אם כן אם יצטרך לנקבתי וירצה ב"מ לעבור על האיסור הנה אשתו לפניו שאין בה אלא איסור אחד מלכת אחר העורב שיש לו בה ב' איסורין. עוד נתכוין לומר לו רשע על דרך אומרם ז"ל (קידושין ע:) שכל הפוסל במומו הוא פוסל ולהיותו רשע חשדו לנח, אבל לטענת אלו פגע בי שר וכו' לא השיבו דבר ולזה אמרו ז"ל טענה ניצחת השיבו וכו':

עוד אפשר לומר שרמז לו באומרו רשע, תשובה לאם יפגע בי שר של צינה, כי כבר ידע ברשעותו והגם שיפגע בו שר של וכו' אין העולם חסר מינו כי הנקבה טענה ממנו מה שאין כן שאר עופות שלא שמשו בתיבה: (אור החיים)

ספורנו **וישלח את העורב**. לראות אם יבש האויר אחר שנראו ראשי ההרים

באופן שיוכל העורב לסבלו: **ויצא יצוא ושוב**. שלא יכול לסבלו: (ספורנו)

[ח] וישלח את-היונה מאתו לראות הקלו המים מעל פני האדמה:

אונקלוס וישלח ית יונה מלונה למחזי הקליאו מנא מעל אפי ארעא: (אונקלוס)

יונתן וישדר ית יונתא דבייתא מלונותיה למחמי אין אתקוללו מנא מעילוי אנפא
ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י וישלח את היונה. לסוף ז' ימים, שהרי כתיב ויחל עוד ז' ימים אחרים, מכלל זה אתה למד שאף בראשונה הוחיל ז' ימים: וישלח. אין זה לשון שליחות (ה) אלא לשון שלוח, שלחה ללכת לדרכה, ובזו יראה אם קלו המים, שאם תמצא מנוח לא תשוב אליו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ללא שייך לשון שליחות אלא בצר דעת, ולעיל לא רצה רש"י לפרש שהרי כתוב בהדיא דלאו שליחות היה, שהרי כתיב יורא ושוב, ופירש רש"י הולך ומקיף וכו', (קצ"מ), דשם לא באה לראות הקלו המים, לכך אפשר לומר ללא שלחו לראות הקלו המים אלא שלחו לילך באשר ימצא בשביל ששימש בתיבה, ומה שלא שלחו מיד אחר המעשה, לפי שהיו המים על פני כל הארץ, ואם היה שלחו אז היה מינו נעדר, ובזה מתורץ נמי למה הוחיל ז' ימים עד ששלח היונה, היה לו לשלוח מיד כיון שלא הלך העורב בשליחות כלל, אלא שלא היה שליחות העורב לראיה, ולפי זה יהיה פירוש וישלח כמו וישלח משה את חותנו ודומיהם, שאין הכוונה להשיב שולחו דבר לכך לא פירש בו כלום, אבל בשליחות היונה ששלחו לראות שהוא כעין שליחות הולך לפרש: (שפתי חכמים)

ספורנו לראות הקלו. שאם הקלו תקנו בהרים ובמגדלים כמנהגה: (ספורנו)

[ט] ולא-מצאה היונה מנוח לכף-רגלה ותשב אליו אל-התבה פי-מים על-פני כל-הארץ וישלח ידו ויקחה ויבא אתה אליו אל-התבה:

אונקלוס ולא אשפחת יונה מנח לפרסת רגלה ותבת לונה לתבותא ארי מנא על אפי כל ארעא ואושיט ידה ונסבה ואעיל יתה לונה לתבותא: (אונקלוס)

יונתן ולא אשפחת יונתא נייחא לפרסת ריגלה ותבת לונתיה לתיבותא ואודעת ארום מוי על אנפי כל ארעא ואושיט ידיה ונסבתה ואעיל יתה לונתיה לתיבותא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ולא מצאה היונה מנוח. אין מנהג העופות לנוח בראשי ההרים הגבוהים על הארץ ואין אילן שם אף כי בהיות המים על פני כל הארץ ולכן לא מצאה

היונה מנוח אשר ייטב לה ובעת הראות האילנות הלכה לנפשה כי בדליותיהם תקננה (הרמב"ן)

אור החיים וישלח ידו וגו'. פירוש להיותה עייפה ויגיעה כי לא מצאה מנוח וגוי ולזה חש עליה שמא אין לה כח לעוף יותר ותפול במים ושלח ידו חוץ לתיבה והביאה אל התיבה: (אור החיים)

ספורנו כי מים על פני כל הארץ. גם בראשי ההרים הנראים היה לחות רב באופן שגם לא מצאה מנוח לכך רגלה: (ספורנו)

[י] ויחל עוד שבועת ימים אחרים ויסף שלח את-היונה מן-התבה:

אונקלוס ואוריך עוד שבועא יומין אחרנין ואוסף שלח ית יונה מן תבותא: (אונקלוס)

יונתן ואוריך תוב שובעא יומין ואוסף לשדרא ית יונתא מן תיבתא: (תרגום יונתן)

רש"י ויחל. לשון המתנה, וכן לי שמענו ויחלו (לויב כט, כה), והרבה יש במקרא: (רש"י)

אבן עזרא ומלת ויחל עוד. על דעתי מתחלה כי אילו היה מגזרת תוחלת היה ויחל כמו וייקץ או ויחל כמו וישב יעקב ויתכן להיותה מלה זרה בדקדוק: **ויסוף שלח את היונה מן התיבה.** בארבעה ועשרים בשבט: (אבן עזרא)

[יא] ותבא אליו היונה לעת ערב והנה עלה-זית טרף בפיה וידע נח פי-קלו המים מעל הארץ:

אונקלוס ואתת לונה יונה לעדן רמשא והא טרף זיתא תביר נחית בפומה וידע נח ארי קליאו מנא מעל ארעא: (אונקלוס)

יונתן ואתת לונה יונתא לעדונא רמשא והא טרפא דזיתא לקיט תביר ומחית בפומה דנסבתיה מן טוור מישחא וידע נח ארום איתקוללו מנא מעילוי ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י טרף צפיה. אומר אני שזכר היה, לכן קוראו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה, לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה, (ה) כמו כיונים על אפיקי מים רוחלות (שיר השירים ה, יב), כיוני הגאיות כלם הומות (יחזקאל ז, טז), כיונה פותה (הושע ז, יא): **טרף.** חטף. (ז) ומדרש אגדה (עירובין יח): לשון מזון, ודרשו צפיה לשון מאמר, (ח) אמרה יהיו מזונותי מכוזבין כזית בידו של הקב"ה, ולא מתוקין כדבש בידי בשר ודם: (רש"י)

רש"י (ה) כלומר וגם אם היה כתיב טרפה צפיה, מכל מקום היה הלשון

משמש גם על זכר, והואיל וזה זכר היה ניחא לו לכתוב טרף לשון זכר: (ז) לא מלשון הריגה כזאב יטרף (לקמן מ"ט כ"ז), אך מפני שכל טורף חוטף נקרא החוטף טורף, והא דקלח את הזכר, והלא יש לחוש שלא יחשדוהו כמו שחשדו העורב, ויש לומר כל הפוסל במומו פוסל (קידושין ע"ג). והעורב שימש בתיבה משום הכי חשדו, אבל נח כוונתו היה לגלות זה לכל שהרי היונה גם כן זכר היה והלך בשליחותו, מפני שהיונה גם כן לא שימש בתיבה, משום הכי לא יחשדו גם את נח שימש עם בת זוגו, (מהרש"ל: (ת) והכי פירש דקרא עלה זית רואה לומר מרורים כזית, וטרף רואה לומר מזונות, צפיה רואה לומר במאמר פיה: (שפתו חכמים)

אבן עזרא **טרף בפיה.** י"א שהיא מלה מוכפלת בטעם כמו אדמת עפר ויפרשו טרף כמו עלה זית וכן כל טרפי צמחה. והראיה שיש תחת הרי"ש קמ"ץ גדול כמו זהב ועשן. והנכון בעיני שיהיה הבי"ת נוסף כבי"ת כרוחו שמים שפרה. והוא בא' ובא בקמץ. כמו כי הוא טרף אריה שאג וחבריהם. או יהיה טרף קמץ בעבור שהוא תואר השם כמו חכם והטעם כמו טורף כי יש תואר דומה לפועל ויש תואר דומה לפועל: (עזרא אבן)

הרמב"ן **והנה עלה זית טרף בפיה.** מפשוטו של פסוק זה יראה שלא נעקרו האילנות ולא נמחו במבול כי לא היה שם נחל שוטף בעבור כי נתמלא כל העולם מים אבל בבראשית רבה (לג ה) אמרו מהיכן הביאה אותו רבי לוי אמר מהר המשחה הביאה אותו דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא הוא שהקדוש ברוך הוא אמר ליחזקאל בן אדם אמור לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גושמה ביום זעם (יחזקאל כב כד) רבי ביריי אמר נפתחו לה שערי גן עדן והביאה אותו והנה כוונתם שנעקרו האילנות ונמחו במקומות המבול ואף כי יהיה העלה נבל וכן אמרו (ב"ר לח) אפילו איצטרובולין של ריחים נמוחו במבול ודרשו בו אבנים שחקו מים (איוב יד יט) ומאמרם "דלא טפת ארעא דישראל במיא דמבולא" שלא היה עליה גשם המבול כדכתיב לא גושמה ולא נפתחו בה מעינות תהום רבה אבל המים נתפשטו בכל העולם וכסו כל ההרים הגבוהים אשר תחת כל השמים כמו שכתוב מפורש (לעיל ז יט) ואין סביב ארץ ישראל גדר לעכב המים שלא יבאו בה וכך אמרו בפרקי רבי אליעזר (פרק כג) ארץ ישראל לא ירד עליה מי המבול מן השמים אלא נתגלגלו המים מן הארצות ונכנסו לתוכה שנאמר בן אדם אמור לה והנה לדעת רבי לוי מפני שלא ירד בארץ ההיא הגשם השוטף ולא נפתחו עליה ארובות השמים נשאר בה האילנות ובכל העולם נשברו ונעקרו במבול ומטרות עזו ואני תמה על מאמרם "מגן עדן" אם כן לא ידע נח שקלו המים מעל הארץ כי שם לא נכנסו מי המבול ואולי היו שערי סגורים שלא יכנסו שם המים וכאשר קלו המים נפתחו ומדעתם זו אמרו שם (ב"ר לו ג) ויטע כרם (להלן ט ב) ומהיכן היה לו אמר רבי אבא בר כהנא בכניסתו לתיבה הכניס עמו זמורות לנטיעות יחורים לתאנים גרופיות

"טרף בפיה" - כתב רש"י: "אומר אני שזכר היה ולכך קורא אותו פעמים לשון זכר ופעמים לשון נקבה לפי שכל יונה שבמקרא לשון נקבה הוא טרף חטף. ומדרש אגדה לשון "מזון" ודרשו "בפיה" לשון מאמר אמרה יהיו מזונותי מרורין כזית ובידו של הקב"ה ואל יהיו מתוקים כדבש ביד אדם". ואין כל זה נכון בעיני, כי חזרת זכר היונים מנקבה לזכר במקום אחד מן הפרשה אין בו טעם, ואם הלשון לקרוא כלם בשם הנקבות למה שינה בכאן? וכן מדרשם

בהגדה לא שיעשו "בפיה" לשון מאמר כלל, אבל מדרשם מפני שהביאה העלה הזו, כי אם נאמר שאירע כן לא על חנם פירש אותו הכתוב, כי היה לו לומר והנה עלה טרף בפיה, והזית איננו בא מן האילנות הגבוהים מאד שישכנו בו העופות לארך דליותיו, ולכך אמרו כי היה בזה רמז, שהעופות נוח להם להיות מזונותם מרים כלענה ביד הקב"ה ולא שיהיו טובים בידי אדם, וכל שכן בני האדם שאין רצונם להתפרנס זה זה מזה.

ולשון בראשית רבה (בראשית רבה לג ו): "אמר רבי אבהו אילו מגן עדן הביאה אותו לא היה לה להביא דבר מעולה או קנמון או פפולסמון אלא רמז רמזה לו נח מר מזה מתחת ידו של הקדוש ברוך הוא ולא מתוק מתחת ידך". אבל בגמרא הוסיפו (סנהדרין קח א): "מאי משמע דהאי טרף לישנא דמזוני הוא דכתיב (משלי ל ח) הטריפני לחם חקי". כי מפני הטעם שאמרנו, עשו לזה סמך מלשון "הטריפני", ירמוז כאילו אמר והנה עלה זית טרף בפיה.

ופשוטו של מקרא, פרשו בו (אונקלוס הראב"ע והרד"ק) שהוא תאר לעלה: והנה עלה זית טרוף בפיה. וסמך לדבר, שהוא קמוץ, כי כן משפטו. אבל נמצא מהם בזרות, (הושע ו א): "כי הוא טרף וירפאנו", (ויקרא ה כג): "והשיב את הגזלה אשר גזל", (ויקרא ה יח): "על שגגתו אשר שגג", וזולתם רבים. (הרמב"ן)

בעל הטורים **טרף**. ב' במסורה הכא ואידך כי הוא טרף וירפאנו. מה התם לשון שבירה אף הכא נמי שהיא שברתו מן האילן ולא מצאה אותו צף על המים ובזה הכיר כי קלו המים: (בעל הטורים)

כלי יקר **ותבא אליו היונה לעת ערב וגו'.** מה איכפת לנו בזה אם בערב היא באה ובבקר היא שבה או להפך, וכפי הנראה שהביאה אליו עלה זית להוציא מהם אורה אשר לעת ערב דווקא צריכין אליו, כי למ"ד צהר היינו חלון, קשה בלילה מה יאיר לו, ע"כ פירש בחזקוני צהר לשון יצהר שהיה מדליק שמן בתיבה בלילה וביום נכנס האור דרך חלון התיבה כמ"ש ויפתח נח את חלון התיבה אשר עשה. וראיה לדברי אלה מה שמסיק במדרש תנחומא (ח) ובילקוט פרשת תצוה על פסוק עיניך יונים (שיר ד א) מה היונה הביאה אורה לעולם כך אתם הביאו שמן זית והדליקו נרות לפניו כו' וקשה מנא ליה לבעל מדרש זה שהיונה הביאה אורה לעולם ואיך למד זה מפסוק והנה עלה זית טרף בפיה. אלא ודאי שלמד זה ממה שנאמר לעת ערב כאמור.

ומה שפי' רש"י, אמרה היונה יהיו מזונותי מרורים כזית כו' אין הפירוש שאמרה כך בפיה כי היונה לא בעלת דברים היא מתמול שלשום אלא שאנו מבינים ממה שהביאה למאכלה עלה זית מאכל מר מאד וכי לא ידעה היונה שיש לה ארוחת תמיד על שלחנו של נח דבר יום ביומו אלא ודאי שלכך בחרה במאכל מר זה לפי שהיה בידי שמים ולא בידי בשר ודם. (כלי יקר)

דעת זקנים **והנה עלה זית טרף בפיה.** מלשון כל טרפי צמחה יבש שהוא מתפרש סמדר ולכך ידע נח כי קלו המים. שאם לא כן אלא על הגדול מנא ידע והלא שמא על המים מצאו אלא לפי שראהו סמדר ידע כי מאילן נטלו: (דעת זקנים)

[יב] וַיִּחַל עוֹד שְׁבַעַת יָמִים אַחֲרָיִם וַיִּשְׁלַח אֶת-הַיּוֹנָה וְלֹא-יָסְפָה שׁוֹב-אֵלָיו

עוד:

אונקלוס וְאוֹרִיזְ עוֹד שְׁבַעַא יוֹמִין אֶחְרָנִין וְשַׁלַּח יְת יוֹנָה וְלֹא אוֹסִיפַת לְמִתּוֹב לְוִתָּה
עוד: (אונקלוס)

יונתן וְאוֹרִיזְ תוֹב שׁוֹבַעַא יוֹמִין וְאוֹסִיף לְשַׁדְרָא יְת יוֹנָתָא וְלֹא אוֹסִיפַת לְמִיתָב
לְוִתָּיהָ תוֹב: (תרגום יונתן)

רש"י ויִיחַל. הוּא לָשׁוֹן ויִחַל, אֲלֹא סָזָה לָשׁוֹן ויִפְעַל וְזֶה לָשׁוֹן ויִתְפַּעַל, ויִחַל (א)
וימתן, ויִיחַל וימתן: (רש"י)

שפתי חכמים (א) כוונה לומר כי היה דבר שמציייר השכל ואינו כריך עיון על זה
מאחר שיבטו בז' ימים שימתין עוד ז' ימים ויבטו יותר, (מהרש"ט): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויִיחַל. מבנין נפעל ובא מלעיל כמו וילחם ויצמד ויש מזה הבנין שהוא
מלרע כמו ויפקד מקום דוד. ובא יו"ד ויחל בשרשו השלם כיו"ד או ירה ירה.
ובאחד באדר שלח את היונה ולא יספה כמשפטה, לשוב אליו עוד לעולם וכן עוד
טומאתו בו. עוד כל ימי הארץ: (אבן עזרא)

[יג] וְיָהִי בְּאַחַת וְשֵׁשׁ-מֵאוֹת שָׁנָה בְּרֵאשׁוֹן בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ חָרְבוּ הַמַּיִם מֵעַל
הָאָרֶץ וַיִּסַּר נֹחַ אֶת-מִכְסֵה הַתְּבֵה וַיֵּרָא וַהֲגִה חָרְבוּ פְּנֵי הָאֲדָמָה:

אונקלוס וְהָוָה בְּשֵׁת מְאָה וְחַד שָׁנִין בְּקִדְמָאָה בְּחַד לִיְרֵחָא נְגוּבוּ מֵיָא מֵעַל אֲרֵעָא
וְאַעְדֵי נַח יְת חוֹפְאָה דְתִיבּוֹתָא וְחָזָא וְהָא נְגוּבוּ אֲפִי אֲרֵעָא: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּשֵׁית מְאָה וְחַדָּא שָׁנִין בְּתִשְׁרֵי בְּחַד לִיְרֵחָא בְּרִישׁ שְׁתָּא נְגוּבוּ מֵיָא מֵעַל
אֲרֵעָא וְאַעְדֵי נַח יְת חוֹפְאָה דְתִיבּוֹתָא וְחָמָא וְהָא נְגוּבוּ אֲפִי אֲרֵעָא: (תרגום יונתן)

רש"י כרצונו. לרצי אליעזר הוא תשקי ולרצי יהוסע הוא ניסן (ר"ה יא:): **חרבו**.
נעשה כמין טיט, שקרמו פניה של מעלה: (רש"י)

אבן עזרא **חרבו המים**. לכן לא תוכל הרגל לדרוך על הארץ שהיא רכה כי פניה
חרבו לבדם ואחר כך יבשה הארץ והאומרים על שנת הלבנה נשען בעבור עשרה
ימים שהם נוספים בעבור שנת החמה צריכים להיות שנתם שלמה. ועוד מי מלל
להם ששנה עמד נח בתיבה. רק עמד שנת החמה ועוד י' ימים: (אבן עזרא)

ספורנו ויִסַּר נַח אֶת מִכְסֵה הַתְּבֵה. חשב שכבר יבש לחות האויר המותריי: **והנה**
חרבו פני האדמה. אבל לא יבשו באופן שיוכל לצאת: (ספורנו)

[יד] וּבַחֹדֶשׁ הַשְּׁנִי בְּשַׁבְעָה וְעֶשְׂרִים יוֹם לַחֹדֶשׁ יִבְשָׁה הָאָרֶץ: (ס)

בפריה ורביה. וכפי הפשט נוכל לומר שבביאת נח אל התיבה נאסר לו אפילו היחוד עם אשתו כי לכך נאמר ובאת אל התיבה אתה ובניך וגו'. וביציאה לא התיר לו עדיין המשגל כ"א היחוד לבד הותר לו כי זה המובן ממאמר צא מן התיבה אתה ואשתך ואחר שלא הותר לו המשגל כ"א היחוד לבד ע"כ הוסיף נח משלו ואסר על עצמו גם היחוד ויצא מן התיבה נח ובניו עד שנאמר לו בפירוש פרו ורבו אז הותרה לו הכל. (כלי יקר)

יז כל-החיה אשר-אתך מכל-בשר בעוף ובבהמה ובכל-הרמש הרמש על-הארץ (הוצא) היצא אתך ושרצו בארץ ופרו ורבו על-הארץ:

אונקלוס כל חיתא דעמד מכל בשרא בעופא ובבעירא ובכל רחשא דרחש על ארעא אפיק עמד ויתילדון בארעא ויפשוו ויסגון על ארעא: (אונקלוס)

יונתן כל חיתא דעמד מכל בשרא בעופא ובבעירא ובכל רחשא דרחיש על ארעא הנפק עמד ויתילדון בארעא ויפשוו ויסגון על ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י הולא. הולא כתיב הילא קרי, (ב) הילא, אמור להם שינאו, הולא, אם אינם רואים ללאת הוליאם אתה: ושרצו בארץ. ולא בתיבה, מגיד שאף הבהמה והעוף נאסרו בתשמיש: (רש"י)

ספתי חכמים (ב) מהרש"ל פירש כי גם בלא ו' הוא הולא, והוי הוי"ו פועל נח, לכך אמר שיקרא אותו ביו"ד כי ו' וי' מתחלפים והוא היולא, (הז"מ), כי פירש הילא שינאו מעלמן, אבל הולא פירש הוליאם בעלמו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא היצא. כמו השלם וכן הישר לפני דרכך: ושרצו. יולידו: (אבן עזרא)

יח ויצא-גח ובניו ואשתו ונשי-בניו אתו:

אונקלוס ונפק גח ובנוהי ואשתה ונשי בנוהי עמה: (אונקלוס)

יונתן ונפק נח ובנוי ואנתתיה ונשי בנוי עמיה: (תרגום יונתן)

יט כל-החיה כל-הרמש וכל-העוף כל רמש על-הארץ למשפחתיהם יצאו מן-התיבה:

אונקלוס כל חיתא כל רחשא וכל עופא כל דרחש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תבותא: (אונקלוס)

יונתן כל חיתא כל רחשא וכל עופא דרחיש על ארעא לזרעיתהון נפקו מן תיבותא: (תרגום יונתן)

רש"י למשפחתיהם. קבלו עליהם על מנת לידבק צמינן: (רש"י)

אבן עזרא למשפחותיהם. כמו למינם ויש אומרים שהולידו בתבה וכל משפחה יצאה ולא התערבה באחרת וזה איננו רח וק: (אבן עזרא)

דעת זקנים למשפחותיהם יצאו מן התיבה. וכי יש משפחה לבהמה אלא אותן שדבקו במינן זכו ליכנס וליצא מן התיבה: (דעת זקנים)

לב ויבן נח מזבח ליהוה ויקח מכל | הבהמה הטהרה ומכל העוף הטהור
יעל עלת במזבח:

אונקלוס ובנא נח מדבחה קדם יי ונסביב מפל בעירא דכנא ומפל עופא דכי ואסיק
עלון במדבחה: (אונקלוס)

יונתן ובנא נח מדבחה קדם יי הוא מדבחה דבנא אדם בעידן דאיטרד מן גנתא
דעדן ואקריב עלוי קרבנא ועלוי אקריבו קין וקהל ית קרבניהון וכד נחתו מוי
דטובענא איתצד ובנייה נח ונסב מפל בעירא דכנא ומן כל עוף דכי ואסיק ארבע
על ההוא מדבחה: (תרגום יונתן)

רש"י מכל הבהמה הטהורה. אמר, לא איה לי הקדוש ברוך הוא להכניס מאלו
ז' ז', אלא (ג) כדי להקריב קרבן מהם (ב"ר טו, א. - לה, ט): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) (הרא"ם), דכלל זה מנא ידע שצריך להקריב קרבן, והלא לא מצינו
שלוה הקדוש ברוך הוא לנח על זה, ועל זה פירש שהסברא מוכחת על זה שלא
איה הקדוש ברוך הוא להכניס וכו', אלא דקשה לפי זה שראוי היה לפרש זה על
ויבן מזבח או על ויעל עולות, ונראה לי לפרש דודאי ידע נח שיקריב קרבן לה',
כמו הבל שהקריב קרבן על הטובה שהיה לו מאת השם יתברך, מכל שכן נח
שניטול ממזבח שיביא קרבן במקום תודה לארבעה צרכין להודות (ברכות כ"ד:), אך
קשה לרש"י מה שכתוב שהביא עולה מכל הבהמה הטהורה ומכל עוף הטהור,
די לו שיביא קרבן בשבילו ובשביל אשתו ובניו וכלותיו, למה הביא מכל המינים,
ועל זה תירץ אמר לא איה וכו' וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הבהמה הטהורה. עשר ולא נדע מספר העוף הטהור כי הוא יותר
מהטמא. והנה המזבח בנהו באחד הרי אררט: (אבן עזרא)

כא וירח יהוה את-גרים הניחם ויאמר יהוה אל-לבוא לא-אסף לקלל עוד את-
האדמה בעבור האדם כי יצר לב האדם רע מנעריו ולא-אסף עוד להכות את-
כל-חי כאשר עשיתי:

אונקלוס וְקָבֵיל יְיָ בְּרַעְוָא יְת קוֹרְבָנָהּ וְאָמַר יְיָ בְּמִימְרָהּ לָא אוֹסִיף לְמִילַט עוֹד יְת אַרְעָא בְּדִיל חוּבֵי אֲנָשָׁא אַרִי יִצְרָא לְבָא דְאֲנָשָׁא בֵיש מְזַעֲרָה וְלָא אוֹסִיף עוֹד לְמַמְחֵי יְת כָּל דְחֵי קָמָא דְעַבְדִּית : (אונקלוס)

יונתן וְקָבֵל יְיָ בְּרַעְוָא קוֹרְבָנֶיהָ וְאָמַר יְיָ בְּמִימְרֶיהָ לָא אוֹסִיף לְמִילִיט תוֹב יְת אַרְעָא בְּגִין חוּבֵי בְנֵי אֲנָשָׁא אַרוּם יִצְרָא דְלְבָא דְאֲנָשָׁא בֵיש מְטְלִינְתִיהָ וְלָא אוֹסִיף תוֹב לְמַמְחֵי יְת כָּל דְחֵי הֵיכְמָא דְעוֹבְדִית : (תרגום יונתן)

רש"י מנעריו. מנעריו כתיב, משננער ללכת ממעי אמו נתן בו יצר הרע: לא אסף. ולא אסף. כפל הדבר לשבועה, (ד) הוא שכתוב אשר נשבעתי מעבור מי נח, (ה) ולא מצינו זה שבועה אלא זו שכלל דבריו, והיא שבועה, וכן דרשו חכמים במסכת **שבועות** (ל.ו.): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) דאין לומר ללא אוסיף חד לקללת האדמה להשחית ג' טפחים של מחרישה וחד להכות כל חי, דהיה לו לכלול בחד לא אוסיף והוא ליה למימר לא אוסיף עוד לקלל את האדמה ולהכות את כל חי, אלא כפל לא אוסיף לשבועה כן נראה לי, ודלא כהרא"ם שפירש לא אוסיף לקלל משמע להשחית ג' טפחים של מחרישה, וגם משמע להכות כל חי, אלא כופלו לשבועה: (ה) כתב הרא"ם ואם תאמר ולמה לא הביא לראיה על כפל לשבועה מקרא (לקמן ט' י"א) דוהקמותי את צריתי, דהכא משמע דכבר כרת צרית ורובה לקיימו, אבל הוכרחו להביא מדברי קבלה דאשר נשבעתי וכו' ולריך עיון, ושמא יש לומר דמלשון הצרית לא משתמע שהוא לשון שבועה אלא הצטחה בעלמא, משום הכי הוכרחו להביא ראיה מקרא דאשר נשבעתי, וק"ל נ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירח. על משקל וינח בכל גבול מצרים. ונפתח הרי"ש בעבור החי"ת שהיא מהגרון כמשפט לשון הקדש. וחלילה חלילה להיות השם מריח ולא אוכל. כי כן כתוב אשר חלב זבחימו יאכלו. רק הטעם שקבל העולה וישרה לפניו כאדם שמריח ריח טוב והוא ערב: הניחח. מלשון מנוחה והחי"ת כפול כהכפל פ"א ונאפופיה. והטעם שהניח הריח מהזעף או שיניח כח עליון: אל לבו. כמו עם לבו ואחרי כן גלה סודו לנח כי נביא היה: וטעם לא אוסיף לקלל עוד. כאשר קללה ע"י אדם כי כן כתוב ארורה האדמה: יצר. היא התולדה אשר נוצרה לו: ולא אוסיף עוד. על המבול. ומלת עוד לעולם. או פעם שנית. וכן ויבך על צואריו עוד: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר ה' אל לבו. לא גלה הדבר לנביא בזמן שהוא רק ביום צוותו את משה בכתבת התורה גלה אליו כי כאשר הקריב נח קרבנו עלה לפניו לרצון וגזר שלא יוסיף להכות את כל חי וכבר כתבתי בזה (לעיל ד) סוד נרמז לרבותינו ז"ל וטעם בעבור האדם כי בעבורו נענשו ואם אדם לא חטא היו הם ניצולין אף על פי שהשחיתו גם הם דרכם

"כי יצר לב האדם רע מנעוריו" - מלמד עליהם זכות שיצירתם בתולדת רעה

בימי הנעורים ולא בימי הזקנה ואם כן אין להכות את כל חי מפני שני הטעמים האלה וטעם המ"ם כי מתחלת הנעורים הוא בהם כמו שאמרו (בי"ר לד יב) משננער לצאת ממעי אמו נתן בו יצר הרע או יאמר כי מן הנעורים כלומר מחמתם תהיה רעת היצר באדם שהם יחטיאו אותו ויש אומרים שהוא כמו בנעוריו וכמוהו מטרים שום אבן אל אבן בהיכל ה' (חגי ב טו) וכן זאת הארץ אשר תפילו מנחלה לשבטי ישראל (יחזקאל מח כט) (הרמב"ן)

בעל הטורים וירח. ב' במסורה הכא ואידך וירח את ריח בגדיו. וזה שדרשו רז"ל אפי' פושעי ישראל עתידין שיתנו ריח וזה הוא וירח את ריח בגדיו א"ת בגדיו אלא בוגדיו וירח ה' את ריח הניחוח שעתידין ליתן ריח ניחוח. ד"א רמז שנכנס עמו ריח ג"ע כשהריח ריח בגדיו אז וירח ה': **מנעוריו**. ג' במסורה הכא ואידך איש מלחמה מנעוריו. שאן מואב מנעוריו. שמנעוריו צריך אדם להלחם עם יצה"ר ואם יגבר עליו ונצחו שאן מואב מנעוריו ושוקט הוא על שמריו: (בעל הטורים)

אור החיים וירח ה' וגו'. כוונת ההודעה לומר שהגם שהקרבן שהקריב נח מנכסיו הם נכסי שמים אשר ברא ה' בעולמו אף על פי כן נתרצה בהם ובאמצעות הקרבנות נדב להטיב ונשבע שלא יכרית עוד כל בשר מבלי שאלת דבר ממנו אלא כביכול מעצמו נתרצה כאילו מה שקבל הוא של המקריב ואינו שלו. ועל פי דרך זה היה מפרש מורי ורבי אדוני זקני זצ"ל מאמר אחד (עירובין סה.) וזה לשונם כל המתפתה מיינו יש בו מדעת קונו שנאמר וירח ה' את ריח הניחוח ע"כ פירש הוא ז"ל כל המתפתה מיינו שלו כי יגיש אליו אורח כוס של יין מיינו של בעל הבית ובאמצעותו יעשה לו מבוקשו ממנו מעצמו יש בו מדעת קונו כי כן עשה ה' כמו שפיר' בסמוך. ודקדק לומר מתפתה לומר שנתפתה באמצעות המוגש אליו מבלי שיצטרך אליו דבר וכפי זה באה הודעת הכתוב דבר זה למי שירצה ללכת בדרכי קונו. גם להכרתו אצלנו שיש בו מדעת קונו. והגם שמצינו בכמה מקומות שאמר הכתוב ריח ניחוח, לא מצינו שנתנדב לעשות טובה מעצמו כזה אלא שיתרצה בו או ימחול לו חטאו:

ויאמר ה' וגו' לא אוסיף וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר **לא אוסיף ולא אוסיף**. ורש"י ז"ל פירש כפל הדבר לשבועה וכו' וכן דרשו במסכת שבועות (לו:) ע"כ. וקשה כי דברי רז"ל לא כך הם וזה לשונם אר"א לאו לאו שבועה וכו' אמר רבא והוא דאמר לאו לאו תרי זמני דכתיב ולא יכרת עוד כל בשר עוד ממי המבול ולא יהיה וגו' וכתיב (ט' ט"ו) ולא יהיה עוד המים למבול ע"כ. והם ב' כתובים הבאים בדברי ה' לנח בסמוך ולא הוכיח מפסוק זה כדברי רש"י. וטעם הש"ס שלא הוכיחו השבועה מכפל לא אוסיף ולא אוסיף האמורים בפסוק ראשון שאמר ה' אל לבו, יש טעם נכון בדבר כי לא נאמרו שניהם בפרט אחד שיהיה נחשב כפול כי לא אוסיף ראשונה היה על פרטי האדמה ולהיות שלקתה ב' או ג' פעמים לסיבת בני אדם, חטא אדם לקתה אדמה, חטא קין לקתה אדמה מבלי תת כחה, חטאו דור המבול לקתה האדמה, לזה בתחילת רצונו יתברך אמר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם ואפילו לחלק אחד מהאדמה ולא פרט מפרטיה. ועוד רצה ה' בנחת רוח שהיתה אז לפניו ואמר ולא אוסיף עוד להכות את כל חי כאשר עשה גם מבלי השחתת הארץ כלל, וכפי זה איה מקום הכפל לומר שהיא השבועה. לזה דרש רבא מב' פסוקים והם לא יכרת כל בשר ולא יהיה עוד מבול ולא יהיה עוד המים למבול. ועיין כונת הכתוב ודרשתם ז"ל במקומו בע"ה. ומעתה עלו דברי רש"י בצריך עיון. ואולי שהיתה לו גירסא אחרת בש"ס וכמו שכתב הרא"ש שם בשבועות. ועיין מה שפירשתי בפסוק ולא

יכרת וגוי'. ונשאר לנו לתת טעם למה שינה הכתוב במאמריו פעם הקדים לקלל קודם אומרו תיבת עוד ופעם הקדים תיבת עוד לתיבת לקלל ולא הושה שיעור דבריו. הטעם הוא להיות כי הקללות שנתקלה האדמה ישנם לשעבר ולהבא שלא יצתה מהם מה שאין כן קללת כל חי המתים כבר מתו והיו כלא היו והחיים אין הכר בהם למה שעבר, לזה דייק ה' בדבריו ואמר **לא אוסיף לקלל עוד האדמה** יותר קללה על קללתה שהיא בה. וסמך תיבת עוד אחר שאמר לקלל לומר לא אוסיף קללה ביותר ממה שהיא. וזה יגיד כי עודנה בקללה ראשונה, אבל בהכאת כל בשר הקדים עוד להכאה כי אין בתוספת הכאה זו חלק מהראשונה ודו"ק:

כי יצר לב וגוי'. פירוש על דרך אומרם ז"ל במסכת בבא קמא (ל.ט.) שור האצטדין שנגח פטור דכתיב כי יגח ולא שיגיחוהו ע"כ. והן האדם מנעוריו קודם שיבחין למאוס ברע ולבחור בטוב יקדמנו הרע משננער ממעי אמו והרע מדריכו בבחינתו והיה כי יגדל כבר הטביע בו הרע כמו שהטביעו הנגיחה בשור האצטדין. וטעם זה יועיל לבל דנו בהכרת אבל על כל פנים ענוש יענש על אשר איננו שומע בקול האלהים, וישתנה משור המתלמד כי הוא מותר האדם מן הבהמה למאוס ברע בהכירו ולבחור בטוב, והועיל טענת רע מנעוריו שלא יתכעס ה' עליו כל כך שנראה שהפליא לעשות כי יש לו סיבה להרשיע לצד לימודו מנעוריו: (אור החיים)

ספורנו את ריח הניחח. שהי' אז ראוי להקרבה: **ויאמר ה' אל לבו**. שלא גלה לנח ולבניו עד שקבלו מצותיו והקים ברית: **כי יצר לב האדם רע**. כי בהיות המזגים מכאן ואילך פחותים מאשר היו קודם המבול לא יאיר בהם הכח השכלי מנעוריה' כבראשונה באופן שיתקומם למתאוה המתגבר עליו מנעוריו: (ספורנו)

כלי יקר לא אוסיף לקלל עוד את האדמה בעבור האדם. וכן נאמר לאדם (בראשית ג.יז) ארורה האדמה בעבורך. ומכאן ראייה שהאדמה היתה סבה אל חטא האדם כי נתנה בו חומר גס ועב הנוטה ביותר אל החומריות כמ"ש (ויקרא כח.כה) ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה, וזה נאמר דווקא על ז' אומות אשר ישבו בארץ הקדושה לפנים, יען כי אע"פ שצבר הקב"ה עפרו מכל ד' רוחות העולם ונמצא שכל הארצות יש להם חלק בחטא האדם כי כולם נתנו בו חומר עב וגס, מ"מ כל שאר הארצות קבלו דינם ונטהרו במי המבול שגי' טפחים של מחרישה נתקלקלו ובזה נתרכך חומר הארץ וניטל קשיותו ומאז אין חומר הארץ רע כבתחלה, הן מצד העונש שנטהרה במי המבול כדרך כל טבילה שהיא טהרה וסילוק הזוהמא והטומאה, הן מצד הטבע שנתרככה כל הארץ במי המבול ומאז אין חומר הארץ קשה כל כך כאשר היתה לפנים. אבל בא"י נאמר ביחזקאל (כב.כד) ארץ לא מטוהרה היא ולא גושמה ביום זעם. מאחר שלא נטהרה במי המבול א"כ עוד טומאתה בה וכשיושבי הארץ ההיא חוטאים יש לתלות החטא בארץ, לכך נאמר דווקא בארצות ז' אומות ותטמא הארץ ואפקוד עונה עליה וגוי' כי בזה מיושב מה שיש להקשות הרי הכתוב אומר כמעשה ארץ מצרים וגוי' וכמעשה ארץ כנען וגוי' הושוו זה לזה וא"כ למה לא תקיא הארץ את יושביה ארץ מצרים כאשר קאה ארץ כנען את הגוי, אלא לפי שארץ מצרים גושמה ביום זעם ואין לתלות עוד פשעם בארץ א"כ למה תקיא כי די בזה אם הגוי החוטא יקבלו עונשם על ארצם, אבל א"י לא גושמה עדיין יש לתלות בארץ, לכך נאמר (דברים כט.כא) וראו את מכות הארץ וגוי'. כמו שיתבאר במקומו בע"ה לכך נאמר אחר מבול זה, לא אוסיף עוד לקלל את האדמה בעבור האדם. כי מכאן ולהלן אין לתלות פשע האדם בארץ כ"א ביצרו הרע המושך כחו מן הנחש ומן סמאל רוכבו, זה שנתן טעם לדבר כי יצר לב האדם רע מנעוריו שעיקר חטאו יהיה תלוי ביצרו ולא

והמופת על זה, כי בדור המבול כתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום. ר"ל הולך וגרע מיום ליום וחטא זה תלוי ודאי בחומר הארץ לא מצד כח השכלי שבאדם כי בישישים חכמה ואורך ימים תבונה (איוב יב.ג) ואיך לא ינחם האדם על רעתו בבואו בשנים אמנם אם החומר לבד סבתו אתי שפיר, כי החומר מצד בהמיותו גם כי יזקין לא תסור ממנו אולתו. אבל אחר המבול שנטהר חומר הארץ מאז אין לתלות החטא כי אם ביצר הרע המתגבר ביותר בימי נעורתו אבל כי יזקין יפקח עין שכלו ולא ישוב לכסלה לכך לא נאמר כל היום כי אם מנעוריו לבד אמנם כי יבא לייג שנה ובא גם רעהו וחקרו והוא היצ"ט והוא סיבת קיומם. (כלי יקר)

[כב] עַד כָּל-יְמֵי הָאָרֶץ זָרַע וְקָצִיר וְקָר וְחָם וְקָיִץ וְחֹרֶף וַיּוֹם וְלַיְלָה לֹא יִשְׁבְּתוּ:

אונקלוס עוד כָּל יְמֵי אֶרֶץ זְרוּעָא וְחֹרֶף וְקוֹרָא וְחֹמָא וְקִיטָא וְסִתְנָא וַיָּמָס וְלַיְלָא לֹא יִבְטְלוֹן : (אונקלוס)

יונתן עוד כָּל יְמֵי אֶרֶץ דְּרוּעָא בְּתַקוּפַת תְּשֻׁרֵי וְחֻצְדָּא בְּתַקוּפַת נִיסָן וְקוֹרָא בְּתַקוּפַת טִבַּת וְחֹמָא בְּתַקוּפַת תַּמּוּז וְקִיטָא וְסִתְנָא וַיָּמָי וְלַיְלָא יִתְבַּטְלוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י עוד כל ימי הארץ וגו' לא ישבתו. ו' עתים הללו שני חדשים לכל אחד ואחד, כמו ששנינו, חצי תשרי ומרחשון וחצי כסליו, זרע, חצי כסליו וטבת וחצי שבט, (ו) וקור, וכו' צבא מליעאל (קו:). (ס"א עוד כל ימי כלומר תמיד, כמו עוד טומאתו צו): קור. קשה מחורף: חורף. עת זרע שעורים וקטנית החריפין להתצטל מהר. (ז) קור הוא חצי שבט ואדר וחצי ניסן (מהרש"ל, קציר חצי ניסן ואייר וחצי סיון): קיץ. הוא זמן לקיטת תאנים, וזמן שמייבשים אותן בשדות, ושמו קיץ, כמו והלחם והקיץ לאכול הנערים (שמואל-ב 3 טו, 3): חום. הוא סוף ימות החמה, חצי אב ואלול וחצי תשרי, שהעולם חם ביותר, כמו ששנינו במסכת יומא (כט.), שלהי קייטא (ח) קשיא מקייטא: ויום ולילה לא ישבתו. מכלל ששבתו כל ימות המזבול, שלא שמשו (ט) המזלות, (י) ולא ניכר בין יום ובין לילה (ב"ר כה, 3 - לז, יא): לא ישבתו. לא יפסקו כל אלה (כ) מלהתנהג כסדרן: (רש"י)

שפתיה חכמים (ו) כריך לומר חורף, (הרא"ם): (ז) הכי גרסינן חצי סיון תמוז וחצי אב, והוא כו', כך כריך להיות: (ח) ולפי שכל הקיץ הצריות עדיין קרים הם מחמת קור החורף אלא שבסוף הקיץ נתחממו, ונמלא שסוף הקיץ קשה מעיקרו של קיץ וכן הקור קשה מחורף גם כן על זה הדרך, דהא צפרק המקבל (ב"מ ק"ו: בצש"י ד"ה קציר) משמע שהחורף הוא חזקו וחרפו של סתיו וימי לינה, ואיך כתב הכא שקור קשה מחורף, אלא שמפרש גם כן על זה הדרך, וכן משמע מדברי הרא"ם: (ט) ואף דקאי על כל הו' עתים, משום דמלתא דפשיטא הוא דכל אותן שש עתים תלוין

בארץ דגם הקור והחום סיבת מליאותם מתהפכות מהנלוץ ההוא בזמן הקיץ יותר מבחורף, ובהיות הארץ מכוסה במים אין שם הפוך הנלוץ, והרי המים היו על כל פני הארץ, אלא נקט אפילו יום ולילה שאינן תלויין בארץ, (וראיה מיום א' וב' מו' ימי בראשית שמשו המאורות הראשונים אף שהיה הארץ מכוסה במים), ללא היו לפי שלא שמשו וכו': (ו) כתב הרא"ם ואם כן איך יוכל לראות באחד בתשרי אם חרבו המים שהוא תוך י"ב חודש, ועוד מהיכן ידע מספר ימים שאמר ויהי מקץ מ' יום וגו', ועוד וישלח את היונה וגו' איך פרהה בלתי אור ואיך ראתה אם יש מקום לנוח, ומה תועלת התיבה בחלון אם לא היה אור וכו', והניח הדבר בקושיא, ולי נראה דמה שכתוב שלא שמשו המזלות היינו שלא היתה תנועת הגלגלים, אלא במקום שהיה השמש עומד שם היה אור כל י"ב חודש, ולא היו יום ולילה כשאר ימים שהוא י"ב שעות יום וי"ב שעות לילה, אלא חצי הכדור היה אור וחצי כדור היה חושך כל י"ב חודש, כמו שהיה בתחילת הבריאה קודם שנתלו המאורות בגלגלים, ונח כשנכנס בתיבה מפני מי המבול היה השמש על הארץ כדכתיב (לעיל ז' י"ג) בעלם היום הזה וגו', וכן דייק ליסנא שאמרו שלא שמשו המזלות ולא אמרו שלא האירו המאורות, אלא ודאי המאורות האירו, אך יום ולילה לא היו כשאר ימים, וזה שנקט רש"י ולא ניכר בין יום ובין לילה כלומר במקום אחד היה כולו יום ובמקום אחד היה כולו חשך, ומפני שהשמש היה על הארץ חרבו פני האדמה מחום השמש, אף שהיה בתוך י"ב חודש, ובזה יתורלו כל קושיות הרא"ם, אך מה שהקשה מאין ידע מספר הימים וכו', אפשר שהיה משער הימים על ידי שיעור הזמן, כמו שכתב בעל העקידה בפרשת בראשית, או על ידי כלי שיעור שקורין בלשון אשכנז (זינן זיגור), שהיה לו כיון שהחמה היתה זורחת בחלון התיבה, כי לא לחנם עשאו כי לא היה נח יושב בחושך למ"ד לילה היינו חלון, או על ידי בעלי החיים כמו דאמרינן (ברכות ג') משמורה ראשונה חמור נוער וכו', או על ידי עורבים ותרנגולים כמו דאמרינן (ברכות ס') הנותן לשכוי בינה להבחין בין יום ובין לילה, או על ידי סגולת אבן טוב, (כן משמע בבראשית רבה ע"ש ג"א), או דבר אחר וכמו שאמר גבי משה רבינו עליו השלום מנין היה יודע אימת יום ואימת לילה וכו', ודוק, וה' יראני נפלאות מתורתו: (כ) שלא תפרש יצבותו לשון שביחה ומנוחה, משום שלא שייך לשון מנוחה אלא על הפועל שעושה דבר, בו שייך לשון מנוחה שקבת ממלאכה זו, אבל הפעולה עצמה כגון הכא על עתים אין שייך לומר שבתו, אלא פירושו לשון הפסקה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עוד כל ימי הארץ וגו'. לאות כי יש לה קץ קצוב ומה נכבד דרש סביב שמנה עשרה אלף. רק לא ידענו אחד מני אלף: **זרע וקציר**. חלק השנה לשנים ואחר כן לארבע קור. כנגד החום. וקץ. כנגד החורף והם כנגד ארבע תקופות בשנה וכלם יום ולילה יחלקו כי מה שחסר מזה נוסף בזה ואחר כן ישוב העודף ויחסר ויוסיף על החסר עד היותם בשוה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וקציר**. ב' במסורה הכא ואידך בפרשת ויגש ועיין שם: (בעל הטורים)

ספורנו עוד כל ימי הארץ זרע וקציר וקור וחום וקיץ וחורף ויום ולילה לא ישבותו. לא ישבותו מלהתמיד על אותו האופן בלתי טבעי שהגבלתי להם אחר המבול. וזה שילך השמש על גלגל נוטה מקו משוה היום ובנטייתו תהיה סבת השתנות כל אלה הזמנים כי קודם המבול היה מהלך השמש תמיד בקו משוה היום ובזה היה אז תמיד עת האביב ובו היה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך ימיהם. ואמר שיהיה זה כל ימי הארץ עד אשר יתקן האל יתברך את הקלקול שנעשה בה במבול כאמרו הארץ החדשה אשר אני עושה כי אז ישיב מהלך השמש אל קו משוה היום כמאז ויהיה תקון כללי ליסודות ולצמחים ולבעלי חיים ולאורך חייהם כמו שהיה קודם המבול כאמרו כי הנער בן מאה שנה ימות והחוטא בן מאה שנה יקולל וזה רצה באמרו מוצאי בקר וערב תרנין:

דעת זקנים **עוד כל ימי הארץ**. אקרא דלעיל קאי דלא אוסיף להכות את כל חי וגוי' עד הנה דרכי להאריך עד שבעתים או עד שבעים ושבעה כדאשכח גבי קין כי עוד כל ימי הארץ וגו': (דעת זקנים)

בראשית פרק-ט

א וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-נֹחַ וְאֶת-בְּנָיו וַיֹּאמֶר לָהֶם פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת-הָאָרֶץ:

אונקלוס וברך יי' את נח ואת בניו ויאמר להון פושו וסגו ומלו ית ארעא: (אונקלוס)

יונתן וברך יי' את נח ואת בניו ויאמר להום פושו וסגו ומלו ית ארעא: (תרגום יונתן)

ב וּמוֹרָאֲכֶם וְחַתְכֶם יִהְיֶה עַל כָּל-חַיַּת הָאָרֶץ וְעַל כָּל-עוֹף הַשָּׁמַיִם בְּכֹל אֲשֶׁר תִּרְמָשׁ הָאֲדָמָה וּבְכָל-דְּגַי הַיָּם בְּיַדְכֶם נִתְּנוּ:

אונקלוס ודחלתכון ואימתכון תהי על כל חיות ארעא ועל כל עופא דשמיא בכל די תרחיש ארעא ובכל נוני ימא בידכון יהון מסירין: (אונקלוס)

יונתן ודחלתכון ואימתכון יהי על כל חיות ארעא ועל כל עופא דשמיא מפל דתרחש ארעא ובכל נוני ימא בידכם ותמסרין: (תרגום יונתן)

רש"י **וחתכם**, ואימתכם, כמו תרלאו חתת (איוב ו, כא.). **ואגדה**, לשון חיות (שבת קנא:), שכל זמן שתנוק בן יומו חי, אין אתה כריך לשומרו מן העכזרים, עוג מלך הבשן

מת, לריד לְסוּמְרוּ מִן הַעֲכָזְרִים, שְׁנֹאֲמַר וּמוֹרָאֲכֶם וַחֲתֻכֶם יִהְיֶה, אִימְתִי יִהְיֶה מוֹרָאֲכֶם עַל הַחַיּוֹת כֹּל זְמַן שְׂאֲתֶם חַיִּים: (רש"י)

אבן עזרא **וחתכם**. מפעלי הכפל מגזרת תראו חתת. כמו חתתכם: **בכל אשר תרמש האדמה**. הטעם על האדמה. או תהיה האדמה פועלת: **בידכם נתנו**. כי בידכם. וי"א כי ביי"ת בכל ובכל מקום ווי"ן והקרוב שהוא דבק עם מוראכם: (אבן עזרא)

כלי יקר **ומוראכם וחתכם וגו'**. אע"פ שכבר נאמר וירדו בדגת הים וגו'. מ"מ הוסיף כאן המורא והחתת לפי שהתיר להרגם ולאכול מהם ולמה ילך השור לטבח ולא ימחה בבעליו אם לא כי יד ה' עשתה זאת כי הטיל מוראו של האדם על כל הבעלי חיים אל כל אשר יחפוץ יטה אותם, ולפי שהתיר הריגת הבעלי חיים סד"א שגם הריגת אדם הותרה ת"ל ואך את דמכם לנפשותיכם וגו'. ומה שלא התיר אכילת בשר לאדם, לפי שכל עם הארץ אסור לאכול בשר, אבל נח שעסק בתורה הותרה לו. והמפרשים נתנו טעם לדבר לפי שכל נברא ניזון ממה שתחתיו כי הדומם הוא הפחות בכל הנמצאים ניזון מעצמותו. והצומח ניזון מן הדומם כי יניקתו מן הארץ, וכל בעל חי ניזון מן הצומח והאדם מן המדבר ניזון מן הבעלי חיים, והני מילי כשהוא עוסק בתורה ובשלימותו אשר עליו הוא נקרא אדם, כי זולת זה הוא נמשל כבהמות נדמה ולמה יאכל את בן גילו ומה שלימות נתוסף לבן גילו כשיאכלנו, כי כל מזון מתהפך לטבע הניזון, ואדם כשיאכל מן הבעלי חיים נתוסף שלימות אל החי לבא במדריגות מין המדבר, אבל אדם הנמשל לבהמה מה יתן ומה יוסיף לנאכל. ובדרך זה נאמר (דברים יט:ז) ואכלת את כל העמים וכתוב (במדבר יד:ט) כי לחמנו הם כי אתם קרוין אדם ולא האומות. (כלי יקר)

ג] כָּל-רִמְשָׁא אֲשֶׁר הוּא-חַי לְכֶם יִהְיֶה לְאֲכֹלָה כִּי־רַק עֲשָׂב נִתַּתִּי לְכֶם אֶת-כָּל:

אונקלוס **אונקלוס** כָּל רִמְשָׁא דְהוּא חַי לְכֹן יְהִי לְמִיכָל פִּירוֹק עֲשָׂבָא יְהִיבִית לְכֹן יֵת פְּלָא: (אונקלוס)

יונתן **יונתן** כָּל רִמְשָׁא דְהוּא חַי דְלְכֹן יְהִי לְמִיכָל פִּירוֹק עֲשָׂבָא יְהִיבִית לְכֹן יֵת פּוֹלָא: (תרגום יונתן)

רש"י **לכם יהיה לאכלה**. שלא הרשיתי לאדם הראשון צפר אלא ירק עשב, (ב) ולכם, כירק עשב שהפקרתי לאדם הראשון, נתתי לכם את כל (סנהדרין נט:): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (קכ"מ), ומה שהתיר לנח הצפר יותר מלאדם, נלענ"ד לפי שמקודם היו האדם והבהמה שוין כולם מעשה ה' יצאם מן האדמה, ואין לזה יתרון על זה ולמה ימית האחד את חברו, אבל בזמן המבול שחטאו כולם והיה ראוי שיאבדו כולם אלא שנתקיימו בזכות נח, ובזה היה לו יתרון על הבעלי חיים וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כל רמש**. שם כלל לחית השדה ולבהמות הישוב ולכל עוף ולכל דג והנה

הכל מותר לאכילה: **כירק**. על שני משקלים. וכן תנור עשן. כעשן הכבשן: (אבן עזרא)

הרמב"ן כל רמש אשר הוא חי. ירמוז לבהמה ולחיה ולעוף וגם לדגי הים כי כלם נקראים רמש כדכתיב (לעיל א כא) כל נפש החיה הרומשת אשר שרצו המים (הרמב"ן)

אור החיים כל רמש אשר הוא חי וגו'. יש לדעת למה לא הותר הבשר לאדם אלא לנח. ונראה כי נח משלו נתנו לו לגי סיבות, האי שבאמצעותו מצא ה' לקיים המין וזולתו לא היה מקיים מין הרמש בלא אדם ובזה זכה הוא בהם. ב' שהוא טרם בהם ויגע בתיבה, וצא ולמד כמה יגיעות יגע בהם ועליו נאמר (תהלים קכ"ח) יגיע כפיך וגו'. ג' שגרם באמצעות קרבנו שנתרצה ה' ונשבע שלא יכרת כל בשר וגו' לזה התיר לו ה' לאכול מפרי דרכו: (אור החיים)

[ד]	אֶרֶב-בָּשָׂר	בְּנִפְשׁוֹ	דָּמוֹ	לֹא	תֹאכְלוּ:
אונקלוס	בְּרִם	בְּשָׂרָא	בְּנִפְשָׁה	דְּמָה	לָא תִכְלוּן:

(אונקלוס)

יונתן בְּרִם בְּשָׂרָא דְתַלִּישׁ מִן חַיּוֹתָא חֲזָא בְּזִמְן דְּבִנְפְשָׁיה בְּיָה אוֹ דְתַלִּישׁ מִן חַיּוֹתָא נְכִיסְתָּא וְעַד דְּלָא נִפְקָא כּוּלָּא נִשְׁמַתָּא לָא תִיכְלוּן: (תרגום יונתן)

רש"י צַר בְּנִפְשׁוֹ. אִסֵּר לָהֶם אֲבֵר מִן הַחַי, (מ) כְּלוּמָר, כֹּל זִמְנֵי שְׁנִפְשׁוֹ בּוֹ לֹא תֹאכְלוּ הַבְּשָׂר: בְּנִפְשׁוֹ דְמוֹ. בְּעוֹד נִפְשׁוֹ בּוֹ: צַר בְּנִפְשׁוֹ לֹא תֹאכְלוּ. הֵרִי אֲבֵר מִן הַחַי, וְאִף בְּנִפְשׁוֹ דְמוֹ לֹא תֹאכְלוּ, הֵרִי דֵם מִן הַחַי: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) כתב הר"ם הנוסחא הנכונה שמתחתי בנפשו, בעוד נפשו בו לא תאכלו, הרי אבר מן החי, בעוד נפשו בדמו לא תאכלו הרי דם מן החי, וב' מן בנפשו במקום עם כחילו אומר הבשר בעודו עם הנפש לא תאכלו, ומיתורא לדמו לרשו (סנהדרין נ"ט.), שמתל בנפשו נדרש לפניו ולחחריו, צר בנפשו בנפשו דמו, ופירש הבשר בעודו עם נפשו, וכן כשעם נפשו דמו, כלומר כשדמו עודנו עם נפשו לא תאכלו, ומה שהולך לומר בעוד נפשו בו ולא אמר כלשון הכתוב צר עם נפשו כמוזן ממלת בנפשו הוא, מפני שבשר עם נפשו לא תאכלו מורה שלא תאכל הנפש עם הבשר יחד, לפיכך פירש בנפשו בעוד נפשו בו וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא אֵךְ בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דְמוֹ. כֵּן טַעְמוֹ אֵךְ בֶּשֶׂר עִם נִפְשׁוֹ שֶׁהוּא דְמוֹ לֹא תֹאכְלוּ. כְּטַעַם לֹא תֹאכַל הַנֶּפֶשׁ עִם הַבֶּשֶׂר. כִּי נֶפֶשׁ כָּל בֶּשֶׂר דְמוֹ בְּנִפְשׁוֹ הוּא. וְזֹאת הַנֶּפֶשׁ הַמִּתְנוּעֶעֶת וְהַמְרַגֶּשֶׁת הִיא הַגּוֹף: (אבן עזרא)

הרמב"ן אֵךְ בֶּשֶׂר בְּנִפְשׁוֹ דְמוֹ. כתב רש"י בעוד נפשו בו בשר בנפשו לא תאכלו הרי אבר מן החי ואף דם לא תאכלו הרי דם מן החי אם כן יאמר בשר בנפשו ודמו לא תאכלו וזה כפי הפשט איננו נכון ולפי המדרש איננו אמת שלא נצטוו בני נח אלא על אבר מן החי כדברי חכמים (סנהדרין נט) לא על דם מן החי כדברי רבי חנינא

בן גמליאל (ש) אבל פירושו אך בשר בנפשו שהיא דמו לא תאכלו כי נפש כל בשר דמו (הרמב"ן)

ספורנו אך בשר בנפשו. אך בשר של חי בעודו עם נפשו שהוא חי: דמו. וגם כן דמו שפירש בעודו חי: לא תאכלו. אבל פירש מן המת היה מותר לבני נח: (ספורנו)

ה וְאֵךְ אֶת-דַּמְכֶם לְנַפְשֵׁיכֶם אֲדַרְשׁ מִיַּד כָּל-חַיָּה אֲדַרְשְׁנוּ וּמִיַּד הָאָדָם מִיַּד אִישׁ אָחִיו אֲדַרְשׁ אֶת-נַפְשׁ הָאָדָם:

אונקלוס וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבע מיד כל חיתה אתבענה ומיד אנשא מיד גבר דישוד ית דמא דאחיה אתבע ית נפשא דאנשא: (אונקלוס)

יונתן וברם ית דמכון לנפשתיכון אתבוע מן ידא דכל חיתה דקטלא לבר נשא איתבועיניה לאיתקטלא עליה ומידא דאנשא מיד גבר דיישוד ית דמא דאחוי אתבע ית נפשא דאנשא: (תרגום יונתן)

רש"י ואך את דמכם. אף על פי שהתרתו לכם נטילת נשמה צדקה, את דמכם אדרוש (נ) מהשופך דם עלמו: לנפשותיכם. אף החונק עלמו, (ס) אף על פי שלא ילא ממנו דם: מיד כל חיה. לפי שחטאו דור המבול, והפקרו למאכל חיות רעות לשלוט בהן, שנאמר נמשל כבהמות נדמו (תהלים מט, יג), לפיכך הורכז להזהיר עליהן את החיות: ומיד האדם. מיד ההורג במזיד ואין עדים, אני אדרוש: מיד איש אחיו. מיד שהוא אוהב לו כאלו והרגו שוגג, אני אדרוש אם לא יגלה ויבקש על עונו לימחל, שאף השוגג כריך כפרה, ואם אין עדים לחייבו גלות והוא אינו נכנע, הקב"ה דורש ממנו. כמו שדרשו רבותינו והאלהים אנה לידו, במס' מכות (י:), הקדוש ברוך הוא מזמנן לפונדק אחד וכו': (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (קל"ט), לאי משופך דם אחר הא כבר נאמר ומיד האדם: (ס) לאם לא כן לנפשותיכם למה לי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואך את דמכם. פירושו התרתו לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם של נפשותיכם שאתם אדם לא התרתו רק אדרשנו כטעם דורש דמים וזה כלל ואחר כן ביאר מיד האדם. אם יהרגו רבים את יחיד או יחיד את יחיד אני אדרש הדם. גם אדרשנו מיד כל חיה שאצוה לאחרת שיהרגנה. והנה החיות מותרות לכם ולא אתם להן. והמפרש דמכם לנפשותיכם זה ההורג נפשו הוא רחוק בעיני והוסיף לבאר או היא מצוה לבני נח והוא הישר להרוג ההורג: (אבן עזרא)

הרמב"ן דמכם לנפשותיכם. דמכם נפשותיכם כלומר דמכם שהוא נפשותיכם כדרך לכל כלי המשכן (שמות כז יט) וכן השלישי לאבשלום (דהיי"א ג ב) ויש לפרש את דמכם לנפשותיכם בנפשותיכם כי נפש כל בשר דמו בנפשו הוא (ויקרא יז יד) וכמוהו וכל דם לא תאכלו בכל מושבותיכם לעוף ולבהמה (שם ז כו) פתרונו בעוף או בבהמה והנכון שיאמר הדם שהוא לנפש בכך אדרוש הגיד כי הדם הוא הנפש ורמז כי

על שופך הנפש הוא מחייב מיתה לא על דם האיברים שאין הנשמה תלויה בהם ורבותינו (ב"ק צא) דרשו בו הורג את עצמו את דמכם מנפשותיכם אדרוש

"מיד כל חיה אדרשנו" - תמה אני אם הדרישה כמשמעה מיד החיה כמו מיד האדם להיות עונש בדבר ואין בחיה דעת שתענש או שתקבל שכר ואולי יהיה כן בענין דם האדם לבדו שכל החיה שתטרוף אותו תטרף כי גזרת מלך היא וזה טעם סקול יסקל השור ולא יאכל את בשרו (שמות כא כח) ואיננו להעניש את בעליו בממון כי אפילו שור המדבר חייב מיתה (ב"ק מד) וצוה כן בבני נח כבישראל ויהיה טעם " שופך דם האדם" כל שופך בין חיה בין אדם והנה דמו נדרש בבית דין ובידי שמים ויתכן שיהיה טעם "מיד כל חיה" שתהיה הנקמה בשופך הדם מיד כל חיה כמו כי לקחה מיד ה' כפלים בכל חטאתיה (ישעיהו מ ב) ואמר אך דמכם אדרוש ואנקום אותו ביד כל חיה כי אשלח ברוצח כל חית הארץ ואשלח בו גם האדם ולא ינצל מידם וכמוהו מכל צוררי הייתי חרפה (תהלים לא יב) מידם זה חלק אדם רשע מאלהים ונחלת אמרו מאל (איוב כ כט) ואולי הדרישה מיד החיה היא שלא תטרוף האדם כי כן שם בטבעם וסוד הענין כי בעת היצירה נתן לאדם את כל עשב זורע זרע ואת כל העץ אשר בו פרי עץ לאכלה ונתן לחיה את כל ירק עשב לאכלה ואמר הכתוב (לעיל א ט) ויהי כן כי הוא טבעם ומנהגם ועתה כאשר אמר באדם שישחוט הבעלי החיים והושם בטבע או במנהג שיהיו בעלי החיים זה לזה לאכלה הוצרך לצוות שיהיו שאר בעלי החיים לבני אדם טרף לשיניהם והם ייראו מהם ולא יטרופו בהם ואמר ואך את דמכם לנפשותיכם לרמוז כי לא ידרוש דם חיה מיד חברתה אם כן נשאר בהם לטרוף זו את זו וזה טעם הזכירו איסור שפיכת דמים בכאן מפני היתר השחיטה שהיה המנהג לשפוך דם כי על דעת רבותינו (סנהדרין נו) כבר הזהיר אדם הראשון בזה אבל מפני השחיטה הוצרך לומר התרתי לכם לשפוך דם כל חי זולתי דמכם שיהיה אסור לכם ולכל החיים שלא יהיה להם טבע לשפוך אותו (הרמב"ן)

בעל הטורים ואך. ג' במסורה הכא ואידך ואך אם טמאה ארץ אחוזתכם. ואך את הדבר. לומר כמו שאסור להרוג עצמו כך אסור לקלל עצמו והוא ואך את דמכם לנפשותיכם ואך את הדבר שאפילו הדבור אדרוש. ואך אם טמאה לומר שמכל חיה אדרשנו סין טמאה בין טהורה: (בעל הטורים)

ספורנו ואך את דמכם לנפשותיכם אדרוש. אע"פ שלא אדרוש דם שאר ב"ח מידכם מ"מ אדרוש את דמכם בשביל נפשותיכם שהן חשובות אצלי יותר מנפשות כל שאר בעלי חיים. וזאת הדרישה תהיה על אופנים מתחלפים. שאם יזכה האדם הנה אז מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם להצילו: **מיד איש אחיו אדרוש את נפש האדם.** אם לא יזכה לזה שאצילהו ויהרגהו איש אחיו אדרוש את נפש ההרוג מיד אחיו ההורגו להפרע ממנו אבל לא מיד החיה: (ספורנו)

דעת זקנים ואך את דמכם וגו'. אזהרה לחונק עצמו ואמרו בב"ר יכול אפי' כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך פירוש יכול אפילו כמו אלו שמסרו עצמן לקדוש השם שלא יוכל לחבול בעצמו אם הוא ירא שלא יוכל בעצמו לעמוד בנסיון ת"ל אך כי בשעת השמד יכול למסור עצמו למיתה ולהרוג עצמו. וכן בשאול בן קיש שאמר לנערו שלוף חרבך ודקרני בה וכו' ת"ל אך שאם ירא אדם שמא יעשו לו יסורין קשים שלא יוכל לסבול ולעמוד בנסיון שיכול להרוג את עצמו. ומכאן מביאין ראיה אותן ששוחטין התינוק בשעת הגזירה. ויש שאוסרין ומפרשים כן יכול כחנניה וחבריו שכבר נמסרו למיתה ת"ל אך אבל אינו יכול להרוג את עצמו יכול כשאול שמסר עצמו למיתה ת"ל אך פי' שאינו יכול לחבול בעצמו כלל

ושאלו שלא ברשות חכמים עשה, מהר"ש בר אברהם המכונה אוכמן. ומעשה ברב אחד ששחט הרבה תינוקות בשעת השמד כי היה ירא שיעבירום על דת והיה רב אחד עמו והיה כועס עליו ביותר וקראו רוצח והוא לא היה חושש. ואמר אותו רב אם כדברי יהרג אותו רב במיתה משונה וכן היה שתפסוהו עכו"ם והיו פושטין עורו ונותנין חול בין העור והבשר ואחר כך נתבטלה הגזרה ואם לא שחט אותן התינוקות היו ניצולין: (דעת זקנים)

11 שִׁפְךָ דָּם הָאָדָם בְּאָדָם דָּמוֹ יִשְׁפָּךְ כִּי בְצַלֵּם אֱלֹהִים עָשָׂה אֶת-הָאָדָם:

אונקלוס דִּישׁוּד דְּמָא דְּאִנְשָׁא בְּסַעְדִּין עַל מֵימַר דְּיִנְיָא דְּמָה יִתְשַׁד אַרִי בְּצַלְמָא דִּי עֶבֶד אִנְשָׁא: (אונקלוס)

יונתן דִּישׁוּד דְּמָא דְּאִנְשָׁא בְּסַעְדִּין דְּיִנְיָא מְחִיבִין לִיה קְטוּל וּדְיִישׁוּד בְּלֹא סַעְדִּין מְרִי עֲלָמָא עֲתִיד לְאִתְפָּרְעָא מִנִּיה לְיוֹם דִּינָא רַבָּא אַרוּם בְּדִיוֹקְנָא דִּי עֶבֶד אִנְשָׁא: (תרגום יונתן)

רס"י **זלדס דמו ישפך.** אם יש עדים המיתוהו אתם, למה, כי זללס וגו': עשה את האדם. זה מקרא חסר, ולריך להיות עשה העושה את האדם, וכן הרבה במקרא: (רס"י)

אבן עזרא וטעם באדם. בעדים. או לעיני הכל. או בעבור האדם שנשפך דמו וכמוהו רבים: (אבן עזרא)

ספורנו באדם דמו ישפך. בב"ד של מטה: כי בצלם אלהים. וטעם היות דם האדם נדרש ולא אדרוש דם שאר בעלי חיים. כי בצלם אלהים עשה בצלם העצמים הנבדלים הנקראים אלהים עשה איזה מהם את האדם כי אמנם מאז שאמר האל יתי נעשה אדם נתן כח בעצמים הנבדלים או באחד מהם להשפיע כח שכלי על כל נושא מוכן והוא כל אחד מהמין האנושי ובהיות האדם בצלם אלהים אשר הוא נפשו האנושית אשר בה הוא חי משכיל ראוי שיהיה דמו ונפשו החיונית המשרתים לזה הצלם נחשבים ונדרשים מיד מאבדיהם יותר מחיי כל שאר בעלי חיים: (ספורנו)

12 וְאַתֶּם פְּרוּ וּרְבוּ שְׂרָצוּ בְּאֶרֶץ וּרְבוּ-בָהּ: (ס)

אונקלוס וְאַתּוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיָלִידוּ בְּאֶרְעָא וּסְגוּ בָהּ: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְאַתּוֹן פּוּשׁוּ וּסְגוּ אִתְיָלִידוּ בְּאֶרְעָא וּסְגוּ בָהּ: (תרגום יונתן)

רס"י **ואתם פרו ורבו.** לפי פשוטו, (ע) הראשונה לצרכה וכאן לכווי (כתובות ה.), ולפי מדרשו, להקיש מי שאינו עוסק בצריה ורביה לסופך למים (יבמות סג:): (רס"י)

שפתי חכמים (ע) **סובר לפסוק לפרשת בראשית (א' כ"ח) ויאמר להם פרו ורבו הוא**

פירוש של ויצרך אותם אלהים, וכן נמי קרא ללעיל פסוק א' ויאמר להם פרו ורבו הוא פירוש של ויצרך אותם אלהים, אבל מלות פריה ורביה לא למדנו אלא מכאן ללא כתיב ביה ברכה: (ספתי חכמים)

הרמב"ן ואתם פרו ורבו. פשוטו כמדרשו שהיא מצוה כי האמור באדם (לעיל א כח) גם בבני נח (שם ט א) עם "ויברך אותם אלהים" ברכה כענין שנאמר בדגים (שם א כב) ובעבור שדבר בשאר הנפש החיה ואמר "ושרצו בארץ ופרו ורבו על הארץ" (שם ח יז) אמר כאן ואתם האדם פרו ורבו ואמר שרצו בארץ ורבו בה כי יכפול המצוה לחזוק לומר שיתעסקו בה בכל יכולתם או שיצום ביישוב כל הארץ כאשר פירשתי בסדר בראשית (א ט) ורש"י כתב לפי פשוטו הראשונה לברכה וכאן לצווי ולפי מדרשו להקיש מי שאינו עוסק בפריה ורביה לשופך דמים והמדרש הזה לא הוציאו אותו אלא מן הסמוכים אבל המקרא למצוה נכתב והראשונה לברכה וכך אמרו והרי פריה ורביה שנאמרה לבני נח דכתיב ואתם פרו ורבו וכו' כדאיתא בסנהדרין (נט) (הרמב"ן)

אור החיים פרו ורבו. הוצרך לומר להם כן הגם שאמר להם ביציאתם צא וגוי אתה ואשתך וגוי אין זה אלא רשות ולא מצוה ובאה המצוה כאן מאת הבורא לפרות ולרבות. וצריך לתת לב למה חזר פעם ב' לצוות ולומר בסמוך ואתם פרו ורבו ולא הספיק בפעם אחת, ונראה כי פסוק אחד בא למצוה ופסוק ב' בא לחובה. ודקדק לומר ואתם בתוספת וא"ו לומר לצד שנשבעתי לכם שלא יכרת עוד כל בשר גם אתם תקבלו לפרות ולרבות. ומעתה תנאי הוא הדבר ולפי זה ידויק על נכון מאמרם ז"ל (נדה יג.) שאמרו כל האוחז באמה ומשתין כאלו מביא מבול לעולם ע"כ. פירוש כיון ששבעתי ה' שלא יכרת וגוי היתה בתנאי שיקבלו לפרות וכו' כפי זה המשחית זרעו בטל התנאי וכאלו מביא מבול וכו' והבן: (אור החיים)

ספורנו ואתם פרו ורבו. ואל תשפכו דם האדם: (ספורנו)

ח ויאמר אלהים אל-נח ואל-בניו אתו לאמר:

אונקלוס ויאמר יי לנח ולבנותי עמה למימר: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יי לנח ולבנותי עמה למימר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויאמר אלהים אל נח ואל בניו. על ידי אביהם. ויש אומרים שארבעתי נביאים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם ויאמר אלהים אל נח ואל בניו אתו. על ידי אביהם כי בניו לא היו נביאים ולא הגיע חס למעלת הנבואה וכן ויאמר ה' אל אחז (ישעיהו ז י) וכן ויאמר ה' אל משה ואל אהרן (שמות ז ח) כדברי רבותינו (ת"כ ויקרא א) אל משה אמר שיאמר לאהרן וכן פירש בסוף ויאמר אלהים אל נח (להלן פסוק יז) (הרמב"ן)

ט ואלי הנני מקים את-בריתי אתכם ואת-זרעכם אחרים:

אונקלוס וְאֵנָּה הָא אֵנָּה מְקִיִּים יְת קִימִי עֲמֻכוֹן וְעַם בְּנֵיכוֹן בְּתַרְיִכוֹן : (אונקלוס)

יונתן אֵנָּה הָא אֵנָּה מְקִיִּים קִימִי עֲמֻכוֹן וְעַם בְּנֵיכוֹן בְּתַרְיִכוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵנָּה הַנְּנִי. מַסְכִּים אֲנִי עִמָּךְ, שֶׁהִיא נַח דּוֹאג לְעַסוֹק צַפְרִיָּה וְרַבִּיָּה, עַד שֶׁהַצְּטִיחוּ הַקְּב"ה שֶׁלֹּא לְשַׁחַת הָעוֹלָם עוֹד, וְכֵן עָשָׂה, וּבְאַחֲרוֹנָה (פ) אָמַר לוֹ הַנְּנִי מַסְכִּים לְעִשׂוֹת קִיּוֹם וְחֻזְקָה צְרִית לְהַצְּטִיחוּ וְאֵתָּן לָךְ אֹתָּה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) רֹאכָה לֹמַר וְכֵן עָשָׂה צַפְעַם שְׁנִית, כְּלוֹמַר אֲף עַל פִּי שֶׁהַצְּטִיחוּ כְּבַר לְעֵיל (ח' כ"ח), מִכָּל מְקוֹם הִיא דּוֹאג לְפִי שֶׁהַצְּטִיחוּ שֶׁל הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא עַל תְּנַאֲחֵי הוּא, אִם עוֹשִׂין לְכוֹנוֹ מְקִיִּים הַצְּטִיחוּ וְאִם לֹאוֹ אִין מְקִיִּים הַצְּטִיחוּ, וְלִכְךָ הִיא דּוֹאג עַד שֶׁהַצְּטִיחַ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא שֶׁלֹּא לְהַצִּיחַ מִצּוֹל עוֹד, (ובזה יתורץ גם כן לדעת המד"ר למה ליוה לנח מנחת פריה ורביה הא כבר ליוה לאלם, אלא משום שהיה נח דואג משום הכי היה צריך למנות לו), ואין להקשות למה היה דואג הא כבר נשבע הקדוש ברוך הוא כדפירש רש"י לעיל (ח' כ"ח) לא אוסיף כפל הדבר לשבועה, דיך לומר לפי שכתב ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו', ראה לומר כך עלה לבו של הקדוש ברוך הוא, אבל נח לא ידע כלום בלבו, (הרא"ש): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאֵת זֵרַעְכֶם. עִם וְאֵתְכֶם הַשְּׁלִישִׁי שִׁיחִיה אֵתְכֶם. אוֹ נִכְפַּל לְתוֹסַפַּת בִּיאוֹר וְהַבְּרִית שֶׁאֵקִי הִיא שֶׁלֹּא יִכְרַת כָּל בֶּשֶׂר: (אבן עזרא)

בעל הטורים מְקִיִּים אֵת בְּרִיתִי אֵתְכֶם. ס"ת מְתִים רִמּוֹ לְתַחִיית הַמְּתִים שֶׁהֵם מְקִיִּים לְהֵם בְּרִיתוֹ לְהַחִיוֹתָם: (בעל הטורים)

ספורנו וְאֵנִי הַנְּנִי מְקִיִּים אֵת בְּרִיתִי. עַל זֶה הַתְּנַאֲחֵי שֶׁלֹּא תִשְׁפְּכוּ דָם נְקִי אֲנִי מְקִיִּים אֵת בְּרִיתִי שֶׁלֹּא לְשַׁחַת עוֹד הָאָרֶץ. אֲבָל בְּשִׁפְיַת דָּם נְקִי תִשְׁחַת הָאָרֶץ כְּאָמְרוּ כִּי הַדָּם הוּא יַחֲנִיף אֵת הָאָרֶץ. וְלֹאֲרָץ לֹא יִכּוֹפֵר וְגוֹ'. אֲבָל עַל כָּל שֶׁאֵר הַעֲבִירוֹת יִלְקַח הַחוֹטֵא וְלֹא תִשְׁחַת הָאָרֶץ: (ספורנו)

ג וְאֵת כָּל-נַפְשֵׁי הַחַיָּה אֲשֶׁר אֵתְכֶם בְּעוֹף בְּבִהֵמָה וּבְכָל-חַיַּת הָאָרֶץ אֵתְכֶם מִכָּל יִצְאֵי הַתְּבֵה לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ:

אונקלוס וְעַם כָּל נַפְשָׁא חַיָּתָא דְעֲמֻכוֹן בְּעוֹפָא בְּבִיעִירָא וּבְכָל חַיַּת אֲרֻעָא דְעֲמֻכוֹן מִכָּל נַפְקִי תִבּוֹתָא לְכָל חַיַּת אֲרֻעָא: (אונקלוס)

יונתן וְעַם כָּל נַפְשָׁא חַיָּתָא דְעֲמֻכוֹן בְּעוֹפָא וּבְבִיעִירָא וּבְכָל חַיַּת אֲרֻעָא דְעֲמֻכוֹן מִכָּל נַפְקִי תִבּוֹתָא לְכָל חַיַּת אֲרֻעָא: (תרגום יונתן)

רש"י חַיַּת הָאָרֶץ אֵתְכֶם. הֵם הַמְּתַהַלְכִים עִם הַבְּרִיוֹת: מִכָּל יִצְאֵי הַחַיָּה. לְהַצִּיחַ

שְׁקִלִים (פ) וּרְמָשִׁים: לְכָל חַיַּת הָאָרֶץ. לְהַזִּיחַ הַמְזִיקִין, שְׂאִינָן בְּכֻלָּל הַחַיָּה אֲשֶׁר אֲחַכֵּם. שְׂאִין הִלְכֹון עַם הַצְּרִיּוֹת: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (פ) שְׁקִלִים הֵם עוֹפוֹת טוֹמְאִים שְׂנֵאֲמֹר זֶה־ס (ויקרא י"א י"ג) שְׁקֵץ הֵם, וּרְמָשִׁים כַּמְשַׁמְעוֹן, (מדרש"ל): (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

[יא] וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתְּכֶם וְלֹא-יִכָּרֵת כָּל-בֶּשֶׂר עוֹד מִמִּי הַמְּבֹול וְלֹא-יְהִי עוֹד מְבֹול לְשַׁחַת אֶת-הָאָרֶץ:

אֲוֹנְקֹלוֹס וְאֶקֶם יְת קִימִי עִמְכוֹן וְלֹא יִשְׁתַּיְצִי כָּל בֶּשֶׂר עוֹד מִמִּי טוֹפְנָא וְלֹא יְהִי עוֹד טוֹפְנָא לְחַפְלָא לְחַפְלָא: (אֲוֹנְקֹלוֹס)

יוֹנָתָן וְאֶקִּימִי יְת קִימִי עִמְכוֹן וְלֹא יִשְׁתַּיְצִי כָּל בֶּשֶׂר עוֹד מִמִּי טוֹבְעָנָא וְלֹא יְהִי עוֹד טוֹבְעָנָא לְחַפְלָא לְחַפְלָא: (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

רש"י וְהִקְמַתִּי. אֲעֲשֶׂה קִוּוֹם לְצִרְיָתִי, (ה) וּמֵהוּ קִוּוֹמוֹ, אֵת הַקְּשָׁת, כְּמוֹ שְׂמִסִּים וְהוֹלֵךְ: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ה) דַּקְשָׁה לְרִש"י וְהִלְלָא כְּזֵר כְּתִיב (לְעִיל פ' ט') וְאֵנִי הִנְנִי מִקִּים אֵת צְרִיּוֹתִי: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אֲבָן עֲזָרָא וּמִלַּת בֶּשֶׂר. גּוֹף כִּי הוּא מִרְגִּישׁ כִּי הַעֶצֶם לֹא יִרְגִישׁ. וְהִנֵּה הַבְּרִית שֶׁלֹּא יִכְרַת גּוֹף בְּמִימֵי מְבֹול וְיִתְכַן שִׁמְלַטִּים אִם יֵבֵא מְבֹול הַכְּנִיס בְּבְרִית שֶׁלֹּא יְהִי עוֹד מְבֹול. וְעַל זֹאת הַבְּרִית נֹאמֵר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי מֵעַבּוֹר מִי נַח: (אֲבָן עֲזָרָא)

אֹר הַחַיִּים וְהִקְיִמוֹתֵי וְגוֹ' וְלֹא יִכְרַת כָּל בֶּשֶׂר וְגוֹ'. צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה הוּצָרְךָ לְכַפּוֹל לֹמֵר לֹא יִכְרַת וְגוֹ' וְלֹא יְהִי וְגוֹ'. וְאִם לְקִיּוּם הַדְּבַר בְּשַׁבּוּעָה, הֲלֹא מִצִּינֵנוּ כִּי רַבּוֹתֵינוּ ז"ל לֹא הוּצִיאוּ הַדְּבַר אֲלֵא מִפְּסוּק זֶה וּפְסוּק שֶׁלֹּא אַחֲרָיו (טו) שֹׁאמֵר וְלֹא יְהִי [עוֹד] הַמִּים וְגוֹ' וְכִמוֹ שֶׁהִבְאֵתִי דְבַרְיָהֶם בְּפְסוּק (ח' כ"א) לֹא אוֹסִיף, הַרְאֵת לְדַעַת כִּי כָּפַל וְלֹא יִכְרַת וְלֹא יְהִי הָאֲמוֹר בְּפְסוּק זֶה הוּצָרְךָ לְגוֹפּוֹ:

וְנִרְאֶה לֹמֵר ע"פ דְּבַרְיָהֶם בְּסוּטָה דף י"א וְזֶה לְשׁוֹנֵם הִבֵּה נִתְחַכְמָה וְגוֹ' אֲמַר ר' חֲמַא בְּרַ חֲנִינָא בּוֹאוּ וְנִתְחַכְמָה לְמוֹשִׁיעֵן וְכוּ' בּוֹאוּ וְנִדּוֹנֵם בְּמִים שְׁכַבְרֵן שִׁבְעָה הַקְּב"ה שֶׁאֵינֶנּוּ מְבִיא מְבֹול לְעוֹלָם שֶׁנֹּאמֵר (יִשְׁעֵי נֹד) כִּי מִי נַח זֹאת לִי וְגוֹ' וְהֵן אֵינֶם יוֹדְעִים שֶׁעַל כָּל הָעוֹלָם כּוֹלוּ אֵינֶנּוּ מְבִיא אֲבֵל עַל אוֹמֵה אַחַת מְבִיא. אֵי נִמִּי הוּא אֵינֶנּוּ מְבִיא אֲבֵל הֵן בְּאֵין וְנוֹפְלִין בְּתוֹכָן וְכֵן הוּא אוֹמֵר וּמִצְרִים נִסִּים וְגוֹ' עכ"ל. הִנֵּה לְפִי חִילוֹק רֵאשׁוֹן שִׁיעוֹר הַכְּתוּב הוּא עַל זֶה הַדְּרָךְ וְלֹא יִכְרַת כָּל בֶּשֶׂר עוֹד מִמִּי הַמְּבֹול פִּירוּשׁ לֹא יֵבֵא ה' מְבֹול לְהַכְרִית הַכָּל אֲבֵל מִקְצַת אִם יִתְחַיֵּב יֵבֵא ה' עֲלֵיו רַעַת מְבֹול. וְחֹזֵר לֹמֵר וְלֹא יְהִי פִירוּשׁ וְאִם יְהִי מְבֹול עַל הַמִּקְצַת אֲמַר ה' שֶׁלֹּא יְהִי לְשַׁחַת הָאָרֶץ כְּדָרְךָ שֶׁעֲשֵׂה בְּמְבֹול שֶׁהַשְּׁחִית גּוֹף הָאָרֶץ. וְלֹא הִיא מִסְפִּיק לֹמֵר וְלֹא יְהִי וְגוֹ' כִּי אֵין זֶה אֲלֵא הַבְּטַחָה לְאָרֶץ לֹא לְאָדָם לְזֶה

אמר ולא יכרת. וכפי זה ב' לאוין שאנו לומדים מהם השבועה א' היא לא יכרת והב' לא יהיה שבפסוק שאחר זה ואין קפידא בשינוי הלשון אם המכוון אחד ואמר עליו בפסוק לא יהיה הדבר. ולדרך אי נמי שחלק בין אם יביא המבול או יביאם לתוך המים כאשר עשה למצרים, הנה יש להסתפק בדעת התלמוד אם לא חזר בו מחילוק שחלק בין כל למקצת וכפי זה גם לסברת אי נמי יהיה ישוב הכתוב שישבנו יתד בל ימוט. או אפשר שהשי"ס חזר בו מחילוק ראשון ומחלק בחילוק אחר ואין הפרש בין כל בשר למקצתן. ולפי דרך זה יתבאר הכתוב על דרך אומרם בסנהדרין (פא.) וזה לשונם אמר רבי עקיבא אלא מעתה אל תטמאו בכל אלה הכי נמי בכולהו לא בחדא אין אלא באחת מכל אלה וכו' ע"כ. כפי זה יתבאר אומרו **ולא יכרת כל בשר** פירוש אחד מכל בשר ממי המבול. ואומרו **ולא יהיה** וגו' לומר אפילו בלא השחתת בעלי חיים אמר ה' שלא ישחית הארץ אפילו חלק ממנה ממי המבול. והנה בין לדרך ראשון בין לדרך שני ב' לאוין אלו צריכין לעצמן ואין כאן יתור לאו ב' פעמים ולזה הוצרך רבא להמציא ב' לאוין משני פסוקים:

וראיתי להרי"ף ז"ל שכתב בהלכותיו וזה לשונו והוא דאמר לאו לאו תרי זמני דכתיב ולא יהיה עוד מבול וגו' ולא יהיה עוד המים למבול ע"כ, משמע דסובר הרי"ף כי מאמר ה' ולא יהיה מבול לשחת הארץ כלל הארץ ויושביה ובה מנה ב' לאוין שהם לא יהיה וגו' לשחת הארץ ולא יהיה [עוד] המים וגו' לשחת כל בשר שהם ענין אחד. ולדבריו ז"ל נחזור להשכיל למה כפל לומר ולא יכרת ולא יהיה בפסוק אחד. גם למה לא נאמר כי ב' הלאוין הם לא יכרת ולא יהיה שבפסוק א'. ונראה לומר שסובר פירוש הכתוב על זה הדרך שנשבע ה' שלא יכרת כל בשר בשום מין רעה בעולם לא באש ולא במים ולא כיוצא בזה, ואומרו **ממי המבול** פירוש מזמן מי המבול. וחזר לומר **ולא יהיה עוד מבול** אפילו פרט אחד והלך לדרך ב' שאמר התלמוד אי נמי שלא נשבע אלא שלא להביאו ולא להביאם אליו ולעולם ברית המבול הוא אפילו לפרט א' וקשה על זה אם כן מנין מוכיח שהיו בפרט זה ב' פעמים לאו, ולא כן הוא, כי לאו לא יהיה [עוד] המים למבול אמר בפירוש לשחת כל בשר. ואולי נוכל לומר שאחר שגילה ה' דעתו שלא יביא מבול אפילו לחלק מהעולם כמו שמובן מפסוק ולא יכרת וגו' ולא יהיה, נחזור לפרש אומרו ולא יהיה מבול לשחת כל בשר על דרך אומרו אל תטמאו בכל אלה שהכוונה היא באחת מאלה. אלא שדרך זה דוחק, יתור אמרו ממי המבול ללא צורך, כי הדבר מובן שממי המבול הוא אומר:

וראיתי להרא"ש שכתב שם וזה לשונו ואין נראה לי לא כגירסת הרי"ף וכו' אלא הני תרי קראי שאמר ה' לנח וגו' ויאמר ה' אל לבו לא אוסיף וגו' ולא אוסיף וגו' תדע דתלתא לאוי כתיבי לא יכרת ולא יהיה ולא יהיה ואם כן ליבעי ג' ואי מצרפת להו ליבעי ה' אלא ודאי דלא חשיב אלא ויאמר ה' אל לבו וגו' ודומיא דהני דאמר זה אחר זה וכו' ע"כ. ודבריו ז"ל רחוקים אצלי משמוע כי ה' דבר אל לבו כביכול אז בהריחו ריח הניחוח ואחר כך דבר ה' את אשר חשב לטובה והודיע לנח מחשבתו ומה מוכיח מפסוק לא אוסיף. ועוד לא נאמרו ב' הלאוין בפרט אחד וכמו שכתבתי במקומו. ומה שתמה שהם ג' ובצירוף יהיו ה', מחילה מכבודו כי ב' ראשונים כבר פירש משמעותם במקומו טעם שכפל השם הדברים ואותם לא למדין מהם אפילו לאו אחד מפני שהם דברים שאמר בדעתו אל לבו כביכול. ואם נשגיח ביסודי הדין הגם שהיו ב' לאוין בפרט א' אין למדין מהם כי אמירה בלב אינה אמירה כי אין נדר ושבועה אלא בביטוי שפתיים ואין להוכיח אלא ממאמר ה' אשר אמר לנח שהוא פסוק ולא יכרת וגו' ולזה לא הוכיח השי"ס אלא מפסוק שאמר ה'. וכי מצרפינן את הלאוין הנאמרים אינם אלא ב' כמו

שישבנו למעלה כי מפסוק לא יכרת אין הוכחת ב' פעמים לאו. על כרחך דברי הרי"ף עיקר או כגירסתינו וכמו שפירשנו למעלה:

והנה מסוגיית סוטה גילה התלמוד דעתו כי מסופק במי מבול אם כרת ה' עליהם ברית לבל יבא על חלק מהנבראים והחליט התלמוד שהמבול לא נחלט אלא מהבאתו על הנבראים אבל לא הבאת בעלי חיים אלא כי בא סוס וגו' בים:

ונשאר לעמוד על הוכחת בירור הדבר אם הברית הוא גם על שאר פורעניות שלא יבואו להכרית כל בשר או דוקא במי המבול הוא שנשבע:

ובמדרש רבות (פמ"ט) אמרו וזה לשונם חלילה לך וגומר נשבעת ואמרת שאין אתה מביא מבול לעולם מה אתה מערים על השבועה מבול [של מים] אין אתה מביא ושל אש אתה מביא א"כ לא יצאת ידי השבועה השופט וגו' לא יעשה וגו' אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין כו' אין עולם, ואמר לו הקב"ה אהבת צדק וגומר ע"כ. ממאמר זה מוכח שעל כל פורעניות נשבע בין על של מים בין על של אש. וכן מוכח מזבחים (קטז). שאמר להם בלעם שלא יביא ה' לא של מים ולא של אש. וצריך לדעת מה כחו של אברהם בטענה אם כן לא יצאת ידי חובת השבועה אם ה' לא נשבע אלא על המים ולא על האש כשיביא של אש שבועתו קיימת:

אכן הכוונה היא, כלום שבועה שעשה למה כדי שיהיה העולם בטוח גם הנבראים יפרו וירבו כי לא יגעו לריק וזולת זה ילדו לבהלה. ועוד מה נחת רוח נעשה לעולם בשבועת מבול אם יהיה הכליון בדבר אחר. ואם כן חובת השבועה פירוש דבר שהצריכו לישבע בשבילו לא קיימו ה'. והוכיח אברהם את אבימלך על אודות הברית שישנה בין למבול בין וכו' הגם שלא הזכיר אלא מי המבול. וטעם שלא הוכיח אברהם מפסוק לא אוסיף וגו' כי שם לא נאמרה שבועה וכמו שהוכחנו בפירושינו הפך דברי הרא"ש. וגם לדברי הרא"ש יש לתת טעם כי גם שם נאמר כאשר עשיתי ונכנס בכ"ף הדימוי עם המים:

אלא קשה בדברי אברהם הלא השבועה היתה על הכל ולא על חלק מהעולם. ואפילו למה שפירשנו שגם על חלק היתה השבועה זה דוקא במי המבול אבל בשאר פורעניות לא מצינו רמז לה. ולפי מה שפירשנו טעם אברהם שאינו מחלק בין מים לאש אינו צודק אלא בכליון הכל אבל בפרט אחד יש אלהים שופטים בארץ:

עוד רואני כי הודה הקדוש ברוך הוא לטענת אברהם ולא עמד בה שהרי המטיר אש וגו' ויהפוך ה' וגו' ואם השבועה נתקיימה גם על המקצת ואפילו באש למה עשה ה' בסדום מה שעשה:

אכן אמיתות דברי רבותינו ז"ל הוא על זה הדרך, כי אברהם טען טענת חכמה והיא כי מה טעם נשבע ה' מהביא מבול לעולם ממה נפשך אם הנבראים אינם חייבים פשיטא שלא יעוות האל משפט, אלא שהגם שיתחייבו לכלותם כמו שנתחייבו דור המבול אף על פי כן יכבוש ה' את הדין ולא יעשה משפט מות, זו היא כוונת השבועה, הא למדת שכוונתך שלא תעמיד המשפט על תלו, ואם כן גם במה שלפנינו לא יעמיד ה' המשפט כפי המחייב, ואבקש רחמים, כמו שבקש. ואם כונתך בשבועת המבול דוקא בפרט זה של מים אבל של אש וכו', והעמדת קו הדין ישנה בלא מגרעת ואם כן כאן גם כן תעמיד המשפט ואין מקום

לתפילתי, חלילה לך וגוי להערים וכו', כמו שפירשנו למעלה כי הנבראים ששמעו השבועה סברתם היא שלא תעמיד משפטי הדין עד סוף וזה ערמה ח"ו, וחולין הוא לו להערים על בריותיו שהם יבינו דבר והוא יכוין באופן אחר. ותמצא שסיים המאמר בדברי אברהם וז"ל אם עולם אתה מבקש אין דין ואם דין וכו' אין עולם וכו' אי את לא תוותר צבחר לית עלמא יכיל קיים ע"כ הרי שכוונת אברהם היא להוכיח כי אין הכרח שיעשה המשפט בשלימות. והודה לו הקב"ה על הדבר ונכנס אברהם ובקש שיעשה למען הצדיקים ולא יאבד הרשעים שעמם, וזה הוא צבחר מהדין, ונתרצה ה' על הדבר וכשלא מצא צד להטות משפט נחתם עליהם לאבדם. ואין פרט זה נכלל בשבועת ה' והמטיר על רשעים אש וגפרית. ואת זה ראו המצרים וחשבו כי באש ה' וגוי (ישעי' סו) להתחכם שלא יבואו במשפט האש להיותם פרט בעולם: (אור החיים)

ספורנו ולא יהיה עוד מבול לשחת הארץ. לא יהיה שום אופן מפלה והפסד שישחית את עצם הארץ: (ספורנו)

יבן ויאמר אלהים זאת אות-הברית אשר-אני נתן ביני וביניכם ובין כל-גפוש חיה אשר אתכם לדת עולם:

אונקלוס ויאמר יי דא את קים די אנא זבב בין מימרי ובינכון ובין כל גפשא חיתא די עמכון לדרי עלמא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יי דא את קימא דאנא מקיים בין מימרי ובינכון ובין כל גפשת חיתא דעמכון לדרי עלמא: (תרגום יונתן)

רש"י לדרת עולם. נכתב חסר, שיש דורות שלא הולכנו לאות, (ה) לפי שצדיקים גמורים היו, כמו דורו של חזקיהו מלך יהודה, ודורו של רבי שמעון בן יוחאי (ב"ר לה, (רש"י):

שפתי חכמים (ה) ונראה לי דכך פירושו לדרת עולם את קשתי נתתי בענו, רואה לומר בזמן שהדורות חסרים שהם רשעים לריכין לאות הקשת, ובזמן שהדורות מלאים שהן צדיקים אין לריכין לאות הקשת וק"ל, והרא"ם כתב דהכי פירושו הואיל וכתוב לדרת חסר, קרינן לדרת בקמ"ץ תחת הדל"ת ופת"ח תחת הרי"ש לשון דירה, ורואה לומר לכל משפחה ומשפחה הדרים בעולם את קשתי נתתי בענו, ואפקיה בלשון יחיד לומר שיש דורות וכו', ומהרש"ל פירש אילו נכתב לדורות מלא הוה אמיןא כל הדורות לעולמי עד הולכנו לאות, אבל עכשיו שכתוב לדרת חסר לדרת שהם לעולם הזה הם לריכין לאות אבל לדורות שהם לעולם הבא הדרים בעולם, אין לריכין לאות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אות. זכר ונקבה: אבן עזרא

הרמב"ן זאת אות הברית אשר אני נתן. המשמע מן האות הזה שלא היה קשת

בענן ממעשה בראשית ועתה ברא ה' חדשה לעשות קשת בשמים ביום ענן ואמרו בטעם האות הזה כי הקשת לא עשאו שיהיו רגליו למעלה שיראה כאלו מן השמים מורים בו וישלח חציו ויפיצם בארץ (תהלים יח טו) אבל עשאו בהפך מזה להראות שלא יורו בו מן השמים וכן דרך הנלחמים להפוך אותו בידם ככה כאשר יקראו לשלום למי שכנגדם ועוד שאין לקשת יתר לכוון חצים עליו ואנחנו על כרחנו נאמין לדברי היונים שמלהט השמש באויר הלח יהיה הקשת בתולדה כי בכלי מים לפני השמש יראה כמראה הקשת וכאשר נסתכל עוד בלשון הכתוב נבין כן כי אמר את קשתי "נתתי" בענן ולא אמר "אני נותן" בענן כאשר אמר זאת אות הברית אשר "אני נותן" ומלת קשתי מורה שהיתה לו הקשת תחלה ולכן נפרש הכתוב הקשת אשר נתתי בענן מיום הבריא תהיה מן היום הזה והלאה לאות ברית ביני וביניכם שכל זמן שאראנה אזכיר כי ברית שלום ביני וביניכם ואם תבקש מה טעם בקשת להיות אות הנה הוא כטעם עד הגל הזה ועדה המצבה (להלן לא נב) וכן כי את שבע כבשות תקח מידי בעבור תהיה לי לעדה (להלן כא ט) כי כל הדבר הנראה שיושם לפני שנים להזכירם ענין נדור ביניהם יקרא אות וכל הסכמה ברית וכן במילה אמר והיה לאות ברית ביני וביניכם (להלן יז יא) בעבור ההסכמה שימולו כל זרע אברהם לעבדו שכס אחד ועוד כי כאשר תראה בהפוך הנזכר יהיה זכר לשלום כאשר כתבנו ובין שתהיה הקשת עתה בין שהיתה מעולם בטבע הטעם באות שבה אחד הוא אבל יש לרבותינו בפרשה הזאת סוד נעלם אמרו בבראשית רבה (לה א) את קשתי נתתי בענן קשותי דבר שהוא מוקש לי אפשר כן אלא קשין דפריא והיה בענני ענן רבי יודן בשם ר' יהודה בר' סימון אומר משל לאחד שבידו סולת רותח ובקש ליתנו על בנו ונתנו על עבדו ושם עוד והיתה הקשת בענן וראייתה לזכור ברית עולם בין אלהים זו מדת הדין של מעלה ובין כל נפש חיה בכל בשר אשר על הארץ זו מדת הדין של מטה מדת הדין של מעלה קשה ומדת הדין של מטה רפה וכבר ידעת מאמרם (חגיגה טז) במסתכל בקשת כל שלא חס על כבוד קונו ראוי לו שלא בא לעולם ואם זכית להבין דבריהם תדע כי פירוש הכתוב כן את קשתי שהיא מדת הדין הנתונה בענן בעת הדין תהיה לאות ברית (הרמב"ן)

[\[יג\]](#) אֶת-קִשְׁתִּי נָתַתִּי בְּעָנָן וְהִיְתָה לְאוֹת בְּרִית בֵּינִי וּבֵין הָאָרֶץ:

אונקלוס ית קשתי יהבית בעננא ותהי לאת קים בין מימרי ובין ארעא : (אונקלוס)

יונתן ית קשתי יהבית בעננא ותהי לסימן קיים בין מימרי וביני ארעא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא את קשתי. הנה נתתי עתה קשת בענן. ואין פירושו כאשר אמר הגאון כי בתחלה היתה : (אבן עזרא)

ספורנו את קשתי נתתי בענן. סדרתי שיהיה בטבע: והיתה לאות ברית. בהיות הקשת כפולה כי אמנם נלאו חכמי המחקר לתת טעם לסדר צבעי הקשת השנית אשר הוא על הפך סדר צבעי הקשת הראשונה המורגלת והיא תהיה אות לצדיקי הדור שדורם חייב כאמרם כלום נראתה הקשת מימך ויתפללו ויוכיחו וילמדו דעת את העם : (ספורנו)

[\[יד\]](#) וְהִיְתָה בְּעָנָי עָנָן עַל-הָאָרֶץ וְנִרְאָתָה הַקֶּשֶׁת בְּעָנָן:

אונקלוס ויהי בענגותי ענגא על ארעא ותתחזי קשתא בענגא : (אונקלוס)

יונתן ויהי פד אפרוס ענגי יקרא עלוי ארעא ותתחמי קשתא ביממא עד לא יטמע
שמשא בענגא : (תרגום יונתן)

רש"י בענני ענן. כשתעלה במחשבה לפני להביא (ע) חשך ואזדון לעולם: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) פירוש דהאי בענני ענן לאו עננים ממס קאמר, אלא כלומר אם יהיו ראויים למבול ותעלה במחשבה לפני להביא חשך ואזדון בעולם, ונראתה וגו' ולא יהיה עוד וגו', אצל אי פירש עננים ממס למה אמר ולא יהיה עוד המים למבול, וכי צביל שיהיה עננים על הארץ ראויים הם למבול, (מהרמ"ע), נראה לי דיוקו דרש"י הוא מדכתיב ענן על הארץ שיחס הענן אל הארץ, וכי מה שייכות יש לענן אל הארץ, הוה ליה לומר בענני ענן צמנים, לכן פירש שאינו לשון ענן ממס אלא חושך וכו', ועל הארץ רוצה לומר על העולם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בענני ענן. קל הנו"ן הראשון והיו ראוי להדגש בעבור שהוא מהבנין הכבד כמו בדברי אתך: **ונראתה הקשת**. אילו היינו מאמינים בדברי חכמי יון שמלהט השמש תולד הקשת. יש לומר כי השם חזק אור השמש אחר המבול והיא דרך נכונה למבין: (אבן עזרא)

הרמב"ן והיה בענני ענן על הארץ. שלא יאר ה' פניו אליה מחטאות יושביה ונראתה מדת הדין שלי בענן ואזכור את הברית בזכר הרחמים ואחמול על הטף אשר בארץ והנה האות הזה והברית הוא אות המילה והברית שבה ולשון המקראות נאות מאד לענין והנה פירשו בין אלהים מדת הדין של מעלה שהיא הגבורה ואשר על הארץ מדת הדין של מטה שהיא מדה נוחה מנהגת הארץ עם הרחמים כי לא אמר אשר בארץ רק אשר על הארץ וכבר רמזתי (לעיל ו יג) סודם בשם הארץ ורש"י כתב בין מדת הדין של מעלה וביניכם אבל רבותינו לא לכך נתכוונו (הרמב"ן)

ספורנו בענני ענן. כי לא תראה הקשת בזולת ענן עכור עב אחרי הזך והלח. (ספורנו)

כלי יקר והיה בענני ענן על הארץ ונראתה הקשת בענן. בענין הקשת רבו הדיעות ונסתפקו בו מפרשים שלימים וכן רבים, כי לפום ריהטא משמע שהקשת נתחדש עתה ומורה על הברית החדשה אחר כרת ה' עם כל חי, ועינינו הרואות שהקשת דבר טבעי נולד מן השמש כשתכה באויר הלח. ומהר"א פירש שגם קודם זה היה הקשת יוצא מן נצוצי השמש אך שלא היה נראה לבריות כלל לא בעננים ולא באויר כי מתחלת הבריאה היו האדים עולים מן הארץ שמנים וגסים מאד לחוזק הארץ כמ"ש (בראשית ב.ו) ואד יעלה מן הארץ והשקה את פני האדמה. שאפילו אד אחד לבד העולה מן הארץ היה בו כדי להשקות את כל האדמה ולגודל ריבוי המים ההם שבאויר לא היו יכולין נצוצי השמש לעבור בה עד שלא היה מתרשם הקשת לא בעננים ולא באויר וזה היה סבת המבול, ר"ל רבוי המים שבתוך האדים. וברחמי השם יתברך אחר המבול המעיט את האדים וזיכך את

האוויר עד שהיו נצוצי השמש יכולין לעבור את האויר, ואז נראתה הקשת בענן לבריות וזה להם לאות על מיעוט המים באויר באופן שלא יבא על ידם עוד מבול לשחת כל בשר ומה שנאמר וראיתיה לזכור ברית עולם. פירוש כמו והראיתיה, כמו עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה, פירש הרמב"ם כמו עתה הודעתני. ולדעה זו נטה גם הרמב"ן זולת שכתב שמתחלה נראה הקשת באויר ולא בענן ואחר המבול נראה גם בענן. וקשה על פירושם ממה שארז"ל (ירושלמי ברכות סה. בבלי כתובות ע"ג) שבימי ר"ש בן יוחאי וריב"ל לא נראה הקשת וא"כ חזר האויר לקדמותו ואחר מותם חזר להיות זך ודק כבראשונה ואלו הם דברים זרים אצל השכל לקבלם שישתנה האויר בכמה זמנים.

והקרוב אלי לומר בהיתר ספק זה, לפי שאמרו שבימי החסידים האלו לא נראה הקשת ולא אמרו שלא היה קשת כלל אלא ודאי היה קשת ולא נראה לפי שהבריות לא היו חוקרים אחריו ולא השתדלו לראותו ע"כ לא נראה, כי כל דור ודור שהיו יראים מן הפורעניות מרעת יושבי בה כי סר צלם ולא היו בדור צדיקים שיגינו עליהם, באותן דורות תלו עיניהם באות הקשת והיו מסתכלין אחריו אם לא נשתנו האדים בחטאם לחזור לכמות שהיו קודם המבול ותמיד היו עיניהם נשיאות אל אות זה לבטוח על האות שלא יביא פורענות לעולם. אבל החסידים הללו רשבי" וריב"ל שהיו מגינים על בני דורם עד שכל הבריות היו סמוכים על כחם של זקנים אלו שזכותם יעמוד להם להגין בעדם ע"כ לא היו צריכין להסתכל אחר הקשת כי היו בטוחים שלא ישתנה עליהם הברית אשר כרת ה' לכל בשר אחר המבול.

וזש"ה והיה בענני ענן על הארץ. פירש"י כשאני חושב להביא חשך ואבדון לעולם כו', מה ראה רש"י על ככה לפרש בענני ענן על חשך ואבדון שמא הוא ענן של מטר כפשוטו. אלא ודאי שקשה לרש"י שאם פירושו ענן של מטר משמע בכל ענן של מטר יהיה הקשת נראה וזה אינו שהרי בדורן של צדיקים אין הקשת נראה. אלא כך פירושו בזמן שאני חושב להביא חשך ואבדון לעולם וזה דווקא בזמן שאין צדיקים מצוין בעולם, אז ונראתה הקשת בענן שהבריות יסתכלו בקשת ויתלו עיניהם אל אות זה כי בו המה בטוחים שלא יביא מבול לעולם. וזש"ה וראיתיה לזכור ברית עולם. אני נותן עיני באות ברית אשר נתתי לכל בשר שלא להביא מבול אף בדור שכולו חייב הראויים להביא עליהם חשך ואבדון אבל בזמן שאין אני חושב להביא חשך ואבדון דהיינו בזמן שצדיקים מצויים בדור אז לא נראתה הקשת בענן כי לא יסתכלו הבריות אחריו גם אנכי רואה מעשה הצדיקים ומונע את מדת הדין מלהביא חשך ואבדון ואין אני צריך ליתן עיני באות ברית הקשת. ואולי שהוא ע"ד ארז"ל (חגיגה טז.) כל המסתכל בקשת אינו חס על כבוד קונו כי בכל דור ודור רבים המה עמי הארץ שאינם חסים על כבוד קונם ומסתכלים בקשת, חוץ בימי הצדיקים האלו שהיו זוכין ומזכין את בני דורם ומנעום מלהסתכל בקשת על כן לא נראה הקשת בימיהם כי לא יסתכלו בו מפני כבוד קונם אע"פ שבאמת היה קשת בכל דור ודור כי הטבע לא ישתנה וגם פירוש זה נכון. וענין זכוד האדים שהזכרתי הוא קצת ראייה למה שכתבתי למעלה שע"י המבול נתרכך קישוי וחוזק הארץ. וזה סבה לרפיון האדים ומיעוטן. (כלי יקר)

[טו] וְזָכַרְתִּי אֶת-בְּרִיתִי אֲשֶׁר בֵּינִי וּבֵינֵיכֶם וּבֵין כָּל-נֶפֶשׁ תַּיָּה בְּכָל-בְּשָׂר וְלֹא-יְהִי עוֹד הַמַּיִם לְמַבּוּל לְשַׁחַת כָּל-בְּשָׂר:

אונקלוס וְדַכִּירָנָא יְת קִימִי דִי בִין מִימְרֵי וּבִינִיכוּן וּבִין כָּל נַפְשָׁא חִיתָא בְּכָל בְּשָׂרָא
וְלֹא יְהִי עוֹד מִיָּא לְטוֹבְעָנָא לְחַבְלָא כָּל בְּשָׂרָא: (אונקלוס)

יונתן וְדַכִּירָנָא יְת קִימִי דְבִין מִימְרֵי וּבִינִיכוּן וּבִין כָּל נַפְשֵׁת חִיתָא בְּכָל בִּיֶסְרָא
וְלֹא יְהִי תוֹב מִיָּא לְטוֹבְעָנָא לְחַבְלָא כָּל בִּישָׂרָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא מלת יהיה עם המים איננה ראייה כי המים לשון יחיד וכן ויהי אנשים:
(אבן עזרא)

[טז] וְהִיתָה הַקֶּשֶׁת בְּעֵגוֹן וּרְאִיתִיהָ לְזָכֹר בְּרִית עוֹלָם בֵּין אֱלֹהִים וּבֵין כָּל-נַפְשׁ
חַיָּה בְּכָל-בָּשָׂר אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ:

אונקלוס וְתִהִי קֶשֶׁתָּא בְּעֵגְנָא וְרְאִינָהָ לְמַדְפַּר קַיִם עָלַם בִּין מִימְרָא דִּי וּבִין כָּל
נַפְשָׁא חִיתָא בְּכָל בְּשָׂרָא דִּי עַל אַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְתִהִי קֶשֶׁתָּא בְּעֵגְנָא וְרְאִינָהָ לְמַדְפַּר קַיִים עָלַם בִּין מִימְרָא דִּי וּבִין כָּל
נַפְשֵׁת חִיתָא בְּכָל בְּשָׂרָא דְעַל אַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י בין אלהים ובין כל נפש חיה. בין מדת הדין של מעלה ובניכוס, שהיה לו
לכתוב ביני ובין כל נפש חיה, אלא זהו מדרשו, כשתבא מדת הדין לקטרג עליכם
(לחייב אחכם), אני רואה את האות ונזכר: (רש"י)

אבן עזרא וטעם והיתה הקשת בענן. שהיא לעולם שם בסתר והשם רואה אותה:
(אבן עזרא)

ספורנו וראיתיה לזכור ברית עולם. אשגיח במסובב ממנה והוא תפלת הצדיקים
ועמדם בפרץ למען אשיב חימה מהשחית כמו זוכר ברית עולם: (ספורנו)

[יז] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-גֹּחַן זֶאת אוֹת-הַבְּרִית אֲשֶׁר הִקְמַתִי בֵּינִי וּבֵין כָּל-בָּשָׂר
אֲשֶׁר עַל-הָאָרֶץ: (פ)

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לְגַחַן דָּא אֶת קַיִם דִּי אֶקְמִית בִּין מִימְרֵי וּבִין כָּל בְּשָׂרָא דִּי עַל
אַרְעָא: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְגַחַן דָּא אֶת קַיִים דְקִימִית בִּין מִימְרֵי וּבִין מִימְרָא כָּל בְּשָׂרָא דְעַל
אַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י זאת אות הצרית. הראהו הקשת ואמר לו, הרי האות שאמרתי: (רש"י)

אבן עזרא ויאמר אלהים אל נח. זאת הברית שאמרתי לך וזו השבועה
שהקימותי: (אבן עזרא)

ספורנו ויאמר אלהים אל נח זאת אות הברית. זאת הקשת השניה הוא אות הברית ועליך ועל כיוצא בך מוטל להתעורר בהראותה ולהעיר בני הדור לשוב להשכיל להיטיב: (ספורנו)

יח וַיְהִי בְּנֵי-נֹחַ הַיְצְאִים מִן-הַתְּבֹהַּ שָׁם וְחָם וְיָפֶת וְחָם הוּא אָבִי כְנַעַן:

אונקלוס וְחָוֹ בְּנֵי נֹחַ דִּי נִפְקוּ מִן תְּבוּתָא שָׁם וְחָם וְיָפֶת וְחָם הוּא אָבוּהִי דְכְנַעַן: (אונקלוס)

יונתן וְחָוֹ בְּנֵי נֹחַ דְנִפְקוּ מִן תְּבוּתָא שָׁם וְחָם וְיָפֶת וְחָם הוּא אָבוּי דְכְנַעַן: (תרגום יונתן)

רש"י וחס הוא אבי כנען. למה הולכך לומר כאן, לפי שהפרשה עסוקה וצאה בשכרותו של נח, שקלקל זה חס ועל ידו נתקלל כנען, ועדיין לא כתב תולדות חס ולא ידענו שכנען בנו, לפיכך הולכך לומר כאן וחס הוא אבי כנען: (רש"י)

אבן עזרא וחס הוא אבי כנען. ללמד ששניהם רעים כמעשה אבות יעשו בנים. והזכיר כנען ולא כוש בעבור שיקלל כנען ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי הכנענים מקוללים וכן בנותיהם מימות נח. וכן אמר אברהם לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני. וכן רבקה מבנות חת כאלה. ושאל ישאל שואל מה חטאו בני חת למה לא פקח עיניו כי החתי והאמורי והאחרים כלם בני כנען הם על כן יאמר הכתוב אל ארץ כנען: (אבן עזרא)

הרמב"ן וחס הוא אבי כנען. פירש רש"י לפי שהפרשה עסוקה ובאה בשכרותו של נח שקלקל בה חס ועל ידו נתקלל כנען ועדיין לא כתב תולדות חס הוצרך לומר שחס הוא אבי כנען ורבי אברהם אמר כי חס ראה והגיד לאחיו וכנען עשה לו רעה לא גלה אותה הכתוב וזה טעם את אשר עשה לו "בנו הקטן" כי כנען הוא הקטן לחס כאשר ימנה אותם ובני חס כוש ומצרים ופוט וכנען והנה עזב רבי אברהם דרכו בפשוטי המקרא והחל להנבא שקרים והנכון בעיני כי חס הוא הקטן לנח כאשר פירשתי בראש הסדר (לעיל ו' ט) וכנען הוא הבן הגדול לחס ואשר אמר ובני חס כוש ומצרים ופוט וכנען אחרי נמכר לעבד עבדים נתן לכל אחיו מעלה עליו וכאשר אירע המעשה הזה לנח לא היה לחס זרע זולתי כנען וזהו טעם וירא חס "אבי כנען" (להלן פסוק כב) כי אין לו בן אחר וכאשר חטא לאביו קלל זרעו ואם אמר "ארור חס עבד עבדים יהיה" לא יזיק רק לגופו כי הזרע שכבר נולד איננו בכללו ואולי לא יוליד ולא לקח ממנו נקמתו כי מי יודע מה יהיה אחריו על כן קלל הבן שהיה לו ואם יוליד מאה די שיקולל בנו הבכור וכל זרעו אתו והנה החטא שראה חס ערות אביו ולא נהג בו כבוד שהיה ראוי לו לכסות ערותו ולכסות קלונו שלא יגידנו גם לאחיו והוא הגיד הדבר לשני אחיו בפני רבים להלעיג עליו וזה טעם "בחוץ" וכן תרגם אונקלוס "בשוקא" וטעם וידע את אשר "עשה לו" שגלה חרפתו לרבים והיה בוש בדבר ורבותינו הוסיפו עליו חטא (עייין סנהדרין ע)

ספורנו וחס הוא אבי כנען. דומה בדרכיו לכנען המפורסם לרוע באופן שהיה אב

לכנען באמת גם בהדמותו כענין אביך האמורי : (ספורנו)

[יט] שְׁלֹשָׁה אֱלֹהִים בְּנֵי-נָח וּמַאֲלֵהוּ נִפְצָה כָּל-הָאָרֶץ:

אונקלוס תְּלַתָּא אֱלִין בְּנֵי נַח וּמַאֲלִין אֲתַבְּדְרוּ כָּל אַרְעָא : (אונקלוס)

יונתן תְּלַתָּא אֱלִין בְּנוֵי דְנַח וּמַאֲלִין אֲתַבְּדְרוּ לְמִיתַב בְּכָל אַרְעָא : (תרגום יונתן)

ספורנו שלושה אלה בני נח. ועם היות בתוכם הרשע הנה בעבור היותם בני נח ברכ האל ית' את כלם באמרו פרו ורבו ומלאו את הארץ ולכן ומאלה נפצה כל הארץ : (ספורנו)

[כ] וַיַּחַל וְשָׂרִי נַח גְּבֵר פֶּלַח בְּאֶרֶץ וַיִּנְצֵיב וַיִּטַּע כְּרָם:

אונקלוס וְשָׂרִי נַח גְּבֵר פֶּלַח בְּאֶרֶץ וַיִּנְצֵיב וַיִּטַּע כְּרָמָא : (אונקלוס)

יונתן וְשָׂרִי נַח לְמַהְוֵי גְבֵר פֶּלַח בְּאֶרֶץ וַאֲשַׁפַּח גּוֹפְנָא דְמוֹשְׁכִיָּה נִהְרָא מִן גִּינוּיָתָא דְעֵדֹן וַיִּנְצֵיבִיהָ לְכְרָמָא וּבִיָּה בְיוֹמָא אַנְיַצַּת וּבְשִׁילַת עֲנָבִין וְעֶצְרִינוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י ויחל. עשה עצמו חולין (ב"ר לו, ג.) (ת) שהיה לו לעסוק תחלה בנטיעה אחרת: איש האדמה. אדוני האדמה, כמו איש (א) נעמי (רות א, ג.): ויטע כרם. כשנכנס לתביעה הכניס עמו זמורות ויחורי (ב) תאנים (ב"ר עט: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) דאם לא כן ויחל למה לי לא הוה ליה למימר אלא ויטע כרם: (א) (קל"ט), דאין לפרש איש של נעמי, מפני שאין האיש קנוי לאשתו כמו שהאשה קנויה לבעלה עד שיאמר איש אשה, כמו שיאמר אשת איש, כי סמיכות אשת איש הוא על דרך הקניין: (ב) וקשה בשלמא זמורות של גפן מוכח מדכתיב ויטע כרם ואין נטיעה אלא זמורות, דזריעת הזרע של אילן שהוא הגרעינין שבתוך הפרי אינו נקרא נטיעה, אלא זמורות של תאנים מנא ליה, ורבי איסריל צביאורים שלו תירץ דהוכחתו מדכתיב ויחל ופירש עשה עצמו חולין, שהיה לו לעסוק תחילה בנטיעה אחרת כדפירש רש"י, משמע שהיה לו גם כן שאר נטיעות, והואיל ולא הזכיר בתורה עד כאן מין אחר אלא תאנים כדכתיב בפרשת בראשית (לעיל ג' ז') ויתפרו עלה תאנה, לכך אנו אומרים מין תאנים היה לו, ולי נראה כיון דחס בנו סרסו כדי שלא יוליד בן רביעי, ומהיכן ראה חס שמזקק להוליד עוד בן רביעי, אלא מדנטע נטיעות המביאין לידי תאוה ולא מנינו שום פרי המביאה לידי תאוה כמו התאנה, כמו שאמרו ז"ל (ברכות מ.) עץ שאכל ממנו אדם הראשון תאנה היה שנאמר ויתפרו עלה תאנה וגו', צמה שקלקלו בזה נתקנו, ומכח אותו עץ נלבש תאות הגופנית, כמו שכתוב (לעיל ד' כ"ה) וידע אדם עוד את אשתו, ופירש רש"י (ס)

סד"ה וילע) הוסיף תלויה על תלויה, משום הכי פירש רש"י שהכנים עמו זמורות ויחורי תלנים, והר"ם מביא ב"ס ר"י מאורליי"ן למה הכנים דוקא חלו, לפי שזמורות ויחורי תלנים מתקלקלין טפי ממים, לפיכך הכנים יותר משאר חילנות: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויחל. מתחלי מפעלי הכפל מהבנין הכבד הנוסף כמו ויסך בדלתים ים: **איש האדמה**. יודע עבודת האדמה והיא חכמה גדולה והדרש שביום שנטעו שתי מיינו יש לו סוד ואיננו כמשמעו וכן ותהר האשה ותלד בן לא היה ביום א': (אבן עזרא)

הרמב"ן **איש האדמה**. פירש רש"י אדוני האדמה כמו איש נעמי (רות א ג) ואינו כן כי איש נעמי לשון אישות כמו איש ואשתו (לעיל ז ב) ואחרים אמרו (הרד"ק בספר השרשים) גדול האדמה וראשה והביאו דומים לו גדעון בן יואש איש ישראל (שופטים ז יד) גם בני אדם גם בני איש (תהלים מט ג) הלא איש אתה ומי כמוך בישראל (שמואל א כו טו) ורבים לפי דעתם ועל דעתי גדעון בן יואש איש ישראל ייחוס איש ישראלי הלא איש אתה שאין כמוך בישראל וכן התחזקו והיו לאנשים (שמואל א ד ט) שלא יהיו כנשים גם בני אדם גם בני איש פלוני הידוע במעלתו אבל "איש האדמה" כמו אנשי העיר (להלן יט ד) בעבור היותו דר בכל האדמה לא בנה עיר ומדינה שיתייחס אליה וכן איש שדה (להלן כה כז) העומד שם כל היום תמיד ובמשנה (אבות א ד) יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים או שנתן לבו לעבוד את האדמה לזרוע ולנטוע בעבור מצאו הארץ שממה שכל נבדל לדבר יקרא כן אנשי העיר הם יושביה ואנשי דוד (שמואל א כג ג) עבדיו ואיש האלהים (דברים לג א) המיוחד בעבודתו וכך אמרו בבראשית רבה (ל"ג) איש האדמה בורגר לשם בורגרות ואמרו (שם) שהיה להוט אחר האדמה והנה הוא ייחוס וטעם ויחל כי הוא החל לנטוע כרמים כי הראשונים נטעו גפן והוא החל לנטוע גפנים רבים שורות שורות הנקרא "כרם" כי ברצותו ביין לא נטע הגפן כשאר האילנות ועשה כרם (הרמב"ן)

בעל הטורים ויטע. ג' במסורה ויטע כרם. ויטע ה' אלהים גן בעדן. ויטע אשל. דרשו רבותינו מהיכן לקח הנטיעה מגן עדן וכן אברהם לקח האשל מגן עדן: (בעל הטורים)

ספורנו ויחל נח. התחיל בפעל בלתי נאות ולכן נמשכו מזה מעשים אשר לא יעשו כי אמנם מעט מן הקלקול בהתחלה יסבב הרבה ממנו בסוף כמו שיקרה בחכמו מהטעות בהתחלה. וזה בעצמו הורה באמרו ויחל העם לזנות: (ספורנו)

כלי יקר ויחל נח איש האדמה ויטע כרם. ויחל הוא לשון חולין שהחולין הפך הקדושה וכל מקום שאתה מוצא גדר ערוה שם תמצא קדושה אבל היין מרגיל לערוה כמ"ש (הושע ד.א) זנות, ויין ותירוש יקח לב, וכל הרואה סוטה בקלקולה יזיר עצמו מן היין. ע"כ הזכיר בו לשון ויחל שעל ידי נטיעה זו נעשה חולין ויתגל בתוך אהלו, וכן יתבאר לקמן בע"ה בפסוק ויחל העם לזנות (במדבר כה.א) ועיין גם בפרי' נשא בענין הנזיר והסוטה. וקראו איש האדמה כי פעולה זו היתה מפאת החומר אשר מן האדמה מוצאה אבל השכל שבאדם חלק אלוה ממעל אינו מסכים בנטיעה זו לפי שהיין מבלבל שכלו של אדם.

ד"א קראו איש האדמה, שהלך בדרכי אדה"ר שחטא בגפן למ"ד עץ הדעת גפן היה. ד"א שהיין גורם לו שיצא רוחו ישוב לאדמתו קודם זמנו. כמ"ש (משלי יד.ב)

יש דרך ישר לפני איש ואחריתו דרכי מות. יש דרך ישר סוף תיבות שכר כי כל בעל שיכור יתהלך למשרים וכל העריות דומות לו למישור כך דרשו ביומא עה. ולא דווקא עריות אלא כל חטאת וכל עון הכל ישר בעיניו ולא ידע כי בנפשו הוא כי היין מנפש עד בשר יכלה לכך נאמר אחריתו היינו סוף תיבות מן יש דרך ישר הם דרכי מות כי השכר המשכר הוא דרך מות. ורמז לנח כשתכתוב יין יו"ד ויו"ד נו"ן סוף תיבות עולה למספר נח. רמז כי הוא היה הראשון שנתעסק בנטיעה זו.

ורז"ל אמרו (בר"ר לו.ד.) ויתגל בתוך אהלה שגרם לבניו גלות בעון השותים במזרקי יין ואולי שזהו כוונת המדרש שמסיק בילקוט (ט.ט.) שנזדווג לנח השטן כשנטע הכרם ושחט לפניו מתחלה טלה ואח"כ ארי ואח"כ חזיר כו'. יש בנסתרות רמז לשלשה גליות הידועים גלות מצרים שהיו עובדים לטלה. וגלות בבל על נבוכדנצר שנקרא אריה. שנאמר (ירמיה ד.ז.) עלה אריה מסבכו. וגלות שלישי ע"י האומה שנאמר בה יכרסמנה חזיר מיער. (תהלים פ.ד.) ומלת ענב"ם שותפו של סמא"ל באותיות שניות באלפ"א ביתא רמז נכון שנזדווג לו השטן ע"י נטיעת הענבים. (כלי יקר)

[כא] וַיִּשְׁתֵּי מִן-הַיַּיִן וַיִּשְׁכְּרוּ וַיִּתְגַּל בְּתוֹךְ אֹהֳלָה:

אונקלוס וַיִּשְׁתֵּי מִן חִמְרָא וַרְוֵי וְאַתְגְּלִי בְּגוּ מִשְׁכְּנָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁתֵּי מִן חִמְרָא וַרְוֵי וְאַתְעַרְטֵל בְּגוּ מִשְׁכְּנָה: (תרגום יונתן)

רש"י אהלה. אהלה כתיב, רמז ל' שבטים שנקראו על שם שומרון (ג) שנקראת אהלה, (ד) שגלו על עסקי היין, שנאמר השותים במזרקי יין (עמוס ג.ו.): ויתגל. לשון ויתפעל: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) (קל"ט), ביחזקאל (כ"ג ד') ותלדנה בנים וזנות ושמותן שומרון אהלה ויורשלים, ומדכתב כאן אהלה במקום אהלו רמז לגלות שומרון: (ד) ולפי זה ניחא לשון ויתגל, ויתגל, שהוא לשון גלות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויתגל. מלשון גילוי מבנין התפעל וכן ואל יתעל: וה"א אהל' מקום וי"ו וכן את קול העם ברעה. כי פרעה אהרן: (אבן עזרא)

בעל הטורים היין. בגימטריא יללה, ויתגל אותיות גליות שגלו בראש גולים ע"י היין: (בעל הטורים)

[כב] וַיָּרָא חָם אֲבִי כְנָעַן אֶת עֶרְוַת אֲבִיו וַיַּגֵּד לְשָׁנֵי-אָחִיו בְּחוּץ:

אונקלוס וַחֲזָא חָם אָבוּהֵי דְכְנַעַן יַת עֶרְוַתָּא דְאָבוּהֵי וַחֲוֵי לְתַרְוֵי אַחוּהֵי בְּשׁוּקָא: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא חָם אָבוֹי דְכְנַעַן יַת עֶרְוִיתָא דְאָבוֹי וַחֲוֵי לְתַרֵי אַחוּהֵי בְּשׁוּקָא: (תרגום)

רש"י וירא חס אבי כנען. יש מרבותינו אומרים כנען ראה והגיד לאביו (ב"ר לו, ז), לכך הזכר על הדבר ונתקלל: וירא את ערות אביו. יש אומרים (ה) סרסו ויש אומרים רבעו (סנהדרין (ע.): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) בסמוך אות ח' אפרסנו: שפתי חכמים

ספורנו וירא חס אבי כנען את ערות אביו. ראה בזיון שעשה לו כנען בנו והוא הסרוס כדברי קצתם ז"ל. וכתב ברוסי הכלדיי שסרסו על ידי כישוף. והוא ברשעו ראה ולא מיחה. כי אמנם הקלון יקרא ערוה כאמרו וערות מלכא לא אריך לנא למחזי וכן ערות דבר יאמר על דבר מגונה: ויגד לשני אחיו בחוץ. ששמח על פעולת בנו: (ספורנו)

[בג] ויקח שם ויפת את-השמלה וישימו על-שכם שניהם וילכו אחרנית ויכסו את ערות אביהם ופניהם אחרנית וערות אביהם לא ראו:

אונקלוס וינסיב שם ויפתת את פסותא ושויי על פתף תרויהון ואזלו מחזרין ויפייאו את עריתא דאבוהון ואפיהון מחזרין ועריתא דאבוהון לא חזו: (אונקלוס)

יונתן וינסיב שם ויפתת את אסטלא ושויי על פתף תרויהון ואזלו מאחזרין ויפייאו את עריתא דאבוהון ואפיהון מאחזרין ועריתא דאבוהון לא חמוון: (תרגום יונתן)

רש"י ויקח שם ויפת. אין כתיב ויקחו אלכא ויקח, לימד (ב"ר לו, ו) על שם שנתאמץ במראה יותר מיפת, לכך זכו בניו לטלית של ליצית, ויפת זכה לקבורה לבניו, שנאמר אתן לגוג מקום שם קבר (יחזקאל לט, יא). וחס שבזה את אביו, נאמר בזרעו כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים ערום ויחף (ו) וחסופי שת וגו' (ישעיה כ, ז): ופניהם אחרנית. למה נאמר פעם שניה, מלמד שכשקרבו אלכו והולכנו להפוך עמם לכסותו, הפכו פניהם אחרנית: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) וחסופי לשון גילוי, שת לשון ערוה, כלומר בגילוי ערוה שהיו ערומים ולא היה להם בגד לכסות ערותו, אבל יפת שכסה זכה גם כן לכיסוי דהיינו קבורה, ושם שנתאמץ במראה יותר וכסה בשמלה זכה לטלית של ליצית, והא דאמר במסכת סוטה (י"ז) בשכר שאמר אברהם אבינו (לקמן י"ד כ"ג) אם מחוט ועד שרוך נעל זכו בניו לשני מצות לחוטין של תכלת ולרצועות של תפלין, דמשמע למצות ליצית זכו בה מדבור מחוט, ויש לומר דטלית של ליצית לחוד ותכלת לחוד, דמשום כיסוי של שם זכו לטלית עם ליצית של לבן, ומשום דיבורו של אברהם זכו לתכלת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא על שכם שניהם. כל אחד שם קצת השמלה על שכמו. ומלת שכם לא תתחבר: **אחרנית**. הפך הלוך האדם כי כל תנועתו לפנים: (אבן עזרא)

ספורנו **ופניהם אחרנית**. גם בפעלת הכסוי שהיה קצת הכרח לפנות אליו לא פנו שלא לראות ויהיה נוסף עליהם עצבון: (ספורנו)

כלי יקר ויקח שם ויפת את השמלה. פירש"י משם זכה לטלית של ציצית, והקשה הרא"ם ממה שארז"ל (סוטה יז.) שבזכות אם מחוט ועד שרוך נעל זכו לחוט של תכלת ונראה שלא קשה מידי כי בזכות כסוי שמלה זה זכו לשמלה ובזכות חוט זכו לחוט. כי אין האדם יכול לקיים מצות ציצית עד שיתן לו הקב"ה תחלה שמלה כדאיתא במדרש תנחומא והילקוט הביאו סוף ספר איוב על פסוק מי הקדימני ואשלם (מ.א.ג.) מי עשה ציצית עד שלא נתתי לו טלית זהו פשוטו. ועל צד הרמז נ"ל לפי שידוע שמצות ציצית מצילין את האדם מן הזנות כדאיתא במנחות (מ.ד.) בההוא ששכר הזונה בעד ארבע מאות זוז ולסוף ניצול מן העבירה ע"י הציצית והניצול מן הזנות ניצול גם מן העניות כי רועה זונות יאבד הון וכאמרז"ל (סוטה ד.) כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא. ואם כן הציצית מצילין מן שני דברים מן חטא הזנות ומן העניות, וזכו ישראל לשני דברים אלו בזכות שני דברים, כי בזכות ויקח שם ויפת את השמלה לכסות ערות אביהם זכו לציצית המצילין מן העריות. ובזכות אם מחוט ועד שרוך נעל שלא חמד ממון אחרים זכה לשכר שני הנמשך מחוט של ציצית והוא ההצלה מן העניות, כי איזהו עשיר השמח בחלקו. ובפי' שלח לך (טו.לח) יתבאר בע"ה פעם לארז"ל (מנחות מג.) תכלת דומה לים וים דומה לרקיע כו' ע"ד המדרש שמסיק בילקוט פרשת האזינו הסתכלו בשמים שמא שינו מדתם כו' וכן הסתכלו בהים שאינו יוצא מגדר המדה כו' ועל ידי מראה התכלת יזכור הרקיע והים, ומהם יראה וכן יעשה שלא לצאת מן הגדר המדה אפילו כמלא חוט וזכו לזה בזכות אם מחוט וגו', שלא יצא אברהם מן גדר ההסתפקות אפילו כמלא חוט וזה רמז נכון. (כלי יקר)

[כד] וַיִּקַּץ נֹחַ מִיֵּגוֹ וַיַּדַּע אֶת אֲשֶׁר-עָשָׂה-לוֹ בְּנוֹ הַקָּטָן:

אונקלוס וַאֲתַעֲר נֹחַ מִחֲמִירָה וַיַּדַּע יֵת דִּי עֶבֶד לֵה בְרָה זְעִירָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַעֲר נֹחַ מִן חֲמִירָה וַיַּדַּע בְּאֲשַׁתְּעוֹת חֲלָמָא יֵת דְּעֶבֶד לֵיה חָם בְּרִיה דְּהוּא קָלִיל בְּזָכוּתָא דְגָרַם לֵיה דָּלָא יוֹלִיד בְּרַבִּיעֵי: (תרגום יונתן)

רש"י **בנו הקטן**. הפסול (ז) והבזוי, כמו הנה קטן נתתיך בגוים בזוי (ירמיה מט, טו.): (רש"י)

שפת חכמים (ז) לאס לא כן למה קרא אותו קטן והלא גדול מיפת הוא, שהרי הקרא מונה אותו קודם יפת, ואין לומר מקום חשיבותו כמו שכתב רש"י גבי ויולד נח את חם את חם ואת יפת (לעיל ה' ל"ב), דהא חם הוא הפחות שבכולם, ומהרש"ל פירש דקשה ליה והלא חם הוא הקטן לכתיב (ס) ויהי נח בן חמש מאות שנה וגו',

וכתיב (לעיל ז' ו') ונח בן ת"ר שנה והמבול היה וגו', וכתיב (לקמן י"א י') קם בן ק' שנה
שנתיים אחר המבול, שמע מינה שנוכל קם בשנת תק"ב שנה לחציו, שמע מינה
שהוא הקטן עכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וייקץ נח. הכתוב לא גלה מה נעשה והעושה היה כנען. וכן היה כי חם
ראה ולא כסהו כאשר עשו אחיו רק גלה הדבר ושמע כנען ולא נדע מה עשה:
וטעם **בנו הקטן**. לעד. כי כן הוא אומר ובני חם כוש ומצרים ופוט וכנען גם וי"ו
בנו שב אל חם הנזכר על כן קלל כנען והאומר שקלל נח את בן בנו בעבור שבירך
אלהים את בניו זה דרך דרש: (אבן עזרא)

ספורנו **בנו הקטן**. בני בנים הרי הם כבנים וכנען היה הקטן שבבני חם ואולי
הקטן שבבני בנים של נח אז ועם זה היה כדרכיו קטן בגוים בזוי מאד: (ספורנו)

כלי יקר וידע את אשר עשה לו בנו הקטן. לא נכתב בפרשה מי הגיד לנח מה
שעשה לו בנו וכי ראה נח זה בנבואה. ונ"ל ע"ד שארז"ל (סנהדרין קח:) שלשה שמשו
בתיבה עורב כלב וחם וכו' ולפי זה כשעמד נח משנתו היה מתבונן בעצמו מי עשה
לו הדבר הזה ודאי אחד מבניו החשוד על העריות עשה לו זה שרבעו. ומתוך
ההתבוננות נזכר במעשה שהיה וידע את אשר עשה לו בנו הקטן בתיבה כי טמאה
ע"י תשמיש בזמן האסור אמר נח מי שעשה זה, עשה גם זה ולפיכך קללו. ומה
שקלל לכנען בנו ולא קלל את חם עצמו רבו בזה הדעות כי יש אומר שכנען ראה
והגיד לחם אביו. וי"א לפי שהקב"ה בירך את נח ובניו ע"כ אין נכון לקלל אחד
מבניו אחר שכבר ברכם ה'. וי"א שכנען היה מגלה עריות ואביו למד מבנו כן
לעשות כמעשה

ומה שקללו בעבדות, לפי שרועה זונות יאבד הון ובעל כרחו עבד יהיה על פת
לחם וכארז"ל (סוטה ד:) כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא
כו'. ומ"ש עבד עבדים יהיה לאחיו ואח"כ חזר שנית ואמר ויהי כנען עבד למו
ולא הזכיר עבד עבדים נ"ל שעבד עבדים יהיה לאחיו היינו שכנען יהיה עבד
עבדים של אחיו ממש בני חם כי בלאו הכי אח הקטן עבד לאחיו הגדולים ממנו
וע"י הקללה נתוסף לו להיות להם עבד לעבדים. אבל לשם וליפת יהיה סתם עבד
למו כי די בזה שהרי בלאו הכי לא היה צריך להיות עבד לדודו. (כלי יקר)

[כה] וַיֹּאמֶר אַרְוֵר כְּנָעַן עֶבֶד יְהוָה לְאָחִיו:

אונקלוס וַאֲמַר לִיט כְּנָעַן עֶבֶד פֹּלַח עֶבְדִּין יְהִי לְאָחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לִיט כְּנָעַן דְּהוּא בְּרִיָּה רְבִיעִי עֶבֶד מְשַׁעֲבַד יְהִי לְאָחוּי: (תרגום יונתן)

רש"י ארור כנען. אתה גרמת לי (ח) שלא אוליד בן רביעי אחר לשמשני, ארור
בן רביעי להיות משמש את זרעם של אלו הגדולים, שהוטל עליהם טורח עבודתי
מעתה. ומה ראה חם שסרסו, (ט) אמר להם לאחיו, אדם הראשון שני בנים היו
לו, והרג זה את זה בשביל ירוסת העולם, ואזינו יש לו ג' בנים ועודנו מבקש בן
רביעי:

שפתי חכמים (ח) מאן דאמר סרסו הוכחתו מכאן מדכתיב ארור כנען, ולמה קלל לכנען אלא משום שחם סרס את אביו, לכך אמר אתה גרמת לי וכו', ומאן דאמר רצעו הוכחתו מדכתיב (לעיל פ' כ"ב) וירא חם, וכתיב התם (לקמן ז"ד ב') וירא אותה שחם מה להלן שרצעה אף כאן שרצעו, והא דקלל את כנען הא והא הוא רצעו וגם סרסו, ופירשו התוספות (סנהדרין ע. ד"ה קללו) מה שלא קלל לחם זעממו, לפי שכתוב ויצרך אלהים את נח ואת בניו, ואין קללה במקום ברכה, (מהרש"ל: ט) ואם תאמר מהיכן ראה חם שמצקש נח בן רביעי, ויש לומר משום דכתיב (לעיל פ' כ"א) ויתגל בתוך אהלה, אהלו קרי ואהלה כתיב, ופירש רש"י (ספ) ויתגל לשון ויתפעל, כלומר שנה התפעל את עצמו, כלומר שמע עם אשתו כלומר בקשוי אבר כאילו שמע, וזוהי הכיר בו שמצקש בן רביעי וק"ל, עיין לעיל (אות ב') שכתבתי ישוב אחר על זה ושניהם כאחד טובים, (ועיין במדרש רבה): (שפתי חכמים)

אבן עזרא **עבד עבדי'**. טעמו עבד כאחד העבדים ואילו היה עבד העבדים היה עבד לעבדים והעד קדש קדשים בקדש הקדשים: וטעם **לאחיו**: לכוש ומצרים ופוט שהם בני אביו. ויש אומר כי הכושים הם עבדים בעבור שקלל נח את חם והנה שכחו כי המלך הראשון אחר המבול היה מכוש וכן כתוב ותהי ראשית ממלכתו בבל: (עזרא אבן)

בעל הטורים **עבד עבדים יהיה**. יהיה עולה ל' רמז לדמי שקלים של עבד: (בעל הטורים)

ספורנו **עבד עבדים יהיה לאחיו**. כי היותו עבד לאחיו היה ראוי לו בטבע כיון שהיה קטן במעלה ובזוי מכלם כאמרו ועבד אויל לחכם לב. לכן בחטאו הוסיף שיהי עבד עבדים: (ספורנו)

דעת זקנים **ויאמר**. אמרו חז"ל עד שהיה נח בתיבה נתן בלבו ואמר מי יתן יהיו לבני עבדים שיהיו הם יושבים ועבדים משמשין לפניהם. ואמר כשאצא מכאן מה שאני מוליד עושה אותם עבדים לפני הלך כנען וסרסו אמר נח אתה מנעתני מלהוליד בן רביעי לעשותו עבד לאחיד הרי בנך הרביעי יהיה עבד לאחיו. וא"ת למה קלל כנען יותר מכל שאר בני חם בשלמא למאן דאמר סרסו ניחא כדפי' אלא למ"ד חם רבעו מה תאמר. והחכם ר' אהרן מצא במדרש שחם ראה וספר לאחיו כמלעיג ולא עשה דרך כבוד. אך בשוק גלה הדבר ושמע כנען הנבזה ורבעו הה"ד את אשר עשה לו בנו הקטן של חם דבני בניו הם כבנים שהרי חם עצמו לא היה הקטן שהרי הכתוב מונה אותו אמצעי אלא ר"ל קטנו של חם והוא כנען ולכך כתיב וירא חם אבי כנען אבי של עבירה. ולמאן דאמר סרסו קורא חם בנו הקטן כלומר הבזוי כמו הנה קטן נתתיך בגוים. ועוד אמרינן בפרקי ר' אליעזר מה ראה לקלל בנו בעבד דכתיב בן יכבד אב ועבד אדוניו וה"פ אם בן יכבד אב הרי זה טוב ואם לאו יהיה עבד לאדוניו. ד"א לכן קללו בעבד לפי שהיה ראשון שראה הדבר והיה מוטל עליו אותו עבדות ולא עשה ושעבד אחיו לעשותה לכך נתקלל בעבד מדה כנגד מדה. ולכך כתיב נמי עבד עבדים ב' עבדות ששעבד חם לאחיו וכנען לאחיו. עבד עבדים. שאינו יוצא לחירות לעולם ומי גרם לו כל הקללה הזאת שביזה לאביו. וכן עתיד הקב"ה ליפרע מבניו ולבזותם דכתיב את

שבי מצרים ואת גלות כוש נערים וזקנים יחדיו ערום ויחף וחשופי שת ערות מצרים שהוא יוליד אותן בבזוי ערומים. אבל יפת שכבד אביו פרע לו האל כשיבא גוג ומגוג ישפילו הקב"ה ומכסה עליו שנאי והיה ביום ההוא אתן לגוג שם מקור קבר. (וחם) [וגם] פרע לבני שם בשעה שנכנסו בני אהרן להקריב נשרפה נשמתן ולא גופן ולא לבושיהן לפי שהיו מבני בניו של שם וגם כשנשרף שנחריב מלך אשור נשרף בלא בגדיו לפי שהיה מזרעו: (דעת זקנים)

לְמוֹ: וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ יְהוָה אֱלֹהֵי שֵׁם יְהִי כְנָעַן עֶבֶד לְמוֹ:

אונקלוס וַיֹּאמֶר בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהֵהּ דְשֵׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבְדָּא לְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר בְּרִיךְ יְיָ אֱלֹהֵהּ דְשֵׁם דְעֶבְדֵי תַיָּה צְדִיקָא וּבְגִין יְהוִי כְנָעַן עֶבֶד לַיהוָה: (תרגום יונתן)

רש"י ברוך ה' אלהי שם. שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו (י) לתת להם את ארץ כנען: ויהי. להם כנען למס עובד: (רש"י)

שפתי חכמים (י) הא דמפרקים הקרא על זרעו של שם ולא על שם עצמו, נראה לי משום דכתיב ויהי כנען עבד למו, ואי קאי על שם היה לו לומר ויהי כנען עבד לו, אי נמי משום דכתיב אלהי שם, ולא מלינו שנאמר אלהי גבי יחיד, אלא דוקא גבי אומה מיוחד שמו, כגון אלהי ישראל אלהי העברים, לכך מפרש על זרעו של שם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ברוך ה' אלהי שם. חייבין אנו להוסיף תודות לשם שהוא אלהי שם והוא ישים כנען עבד לו ולשם. והטעם שיכריחנו לעבוד את שם. כי מלת למו. כמו להם והוי"ו נוסף כוי"ו תביאמו לכן בחסרון ה"א ובלא וי"ו לא ימצא. והזכיר עם שם השם הנכבד והנורא בעבור כבוד שם ואין יפת כמוהו. ואמר הגאון כי תחסר מלת אבי והיה ראוי להיות ארור אבי כנען. אמר כי כמוהו לעיני חנמאל דודי שהוא בן דודו. ויתכן שהיה גדול מירמיה בשנים והיה קורא אותו בשם אביו בעבור כבוד האב. וכן אשת אחי האב קראה הכתוב דודתך. וזה אבי כנען איננו כן: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי כנען עבד למו. פירש רבי אברהם כי "למו" שיהיה כנען עבד לאלהים ולשם כי הוא יכריחנו לעבוד האל ובשני פירש שיהיה עבד ליפת ולשם ואם כן נח לקוב אויביו בא והנה ברכם ברוך שיהיה כנען עבד לאלהים ורש"י כתב ברוך ה' אלהי שם שעתיד לשמור הבטחתו לזרעו של שם לתת להם ארץ כנען ויהי להם כנען למס עובד והחזיר כן פעם אחרת לומר אף משיגלו בני שם ימכרו להם עבדים מבני כנען והנכון בעיני כי מתחלה קלל אותו שיהיה עבד עבדים לכל העולם והיה כל מוצאו יעבוד בו כי טעם "לאחיו" לכל בני אדם כענין ואשלח את כל האדם איש ברעהו (זכריה ח ט) כטעם איש באיש (ישעיהו ג ה) או "לאחיו" שם ויפת כי אחי אביו יקראו אחיו כטעם כי נשבה אחיו (להלן יד יד) ויש אומרים (הראב"ע והרד"ק) "לאחיו" בני אביו כי אחרי היותו עבד לבני אביו ולשם ויפת הנה הוא עבד לכל העולם וברך תחלה אלהי שם הודיעו כי יהיה שם עובד האלהים

וכנען יהיה עובד לו ו"למו" ירמוז לזרעו של שם שהם רבים ויתכן שיהיה "למו" חוזר גם לאחיו הנזכרים וחוזר וברך יפת בהרחבת הגבול ושם בשכון האלהים באהליו ושיהיה כנען עבד למו לשניהם והנה העביד כנען לשם שני פעמים רמז כי הוא ינחל ארצו וכל אשר לו כי מה שקנה עבד קנה רבו (פסחים פח) ונכתבה זאת הפרשה להודיע כי בחטאו היה כנען עבד עולם וזכה אברהם בארצו ונכתב ענין היין בנח כי יש בו אזהרה ממנו יותר מפרשת נזירות כי הצדיק תמים אשר צדקו הציל כל העולם גם אותו החטיא היין והביא אותו לידי בזיון וקללת זרעו (הרמב"ן)

ספורנו ויהי כנען. זרעו. עבד למו. לאלהי שם ולזרע שם כאמרו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה': (ספורנו)

[כז] יַפֶּת אֱלֹהִים לִיפֶת וַיִּשְׁכֵּן בְּאֶהֱלֵי-שָׁם וַיְהִי כְנָעַן עֶבֶד לְמוֹ:

אונקלוס יפתי יי ליפת וישרי שכניתה במשכנה דשם ויהי כנען עבדא להון: (אונקלוס)

יונתן ישפר יי תחומיה דיפת ויתגיירון בנוי וישרון במדרשא דשם ויהי כנען עבד להון: (תרגום יונתן)

רש"י יפת אלהים ליפת. מתורגם: יפתי, ירחיב: וישכון באהלי שם. ישרה שכניתו בישראל. ומדרש חכמים (ב"ר לו, ת), אף על פי שיפת אלהים ליפת, שזנה כורש שהיה מזני יפת בית שני, לא שרתה בו שכניה, והיכן שרתה, במקדש ראשון שזנה שלמה שהיה מזני שם: ויהי כנען עבד. אף משיגלו (כ) בני שם, ימכרו להם עבדים מזני כנען: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דאי בזמן המלכות הרי כבר כתיב ברוך ה' אלהי שם וגו', מה תלמוד לומר פעם שנית ויהי כנען עבד למו, אללא אף משיגלו וכו', ואם תאמר שזכיל יפת, אם כן הוה ליה למימר יפת אלהים ליפת ויהי כנען עבד למו ואחר כך וישכון באהלי שם, אללא לומר לך אף משיגלו וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופ"י יפת. מן יפה ולא פירש יפה. רק הוא כמו ירחיב ובלשון ארמית כמוהו והוא מהבנין הכבד הנוסף כמו ומלכים ירד ובפסוק הזה ברך יפת גם שם כי פ"י וישכון באהלי שם. שישכון אלהים באהלי שם כי בפסוק הראשון ברך השם: ויהי כנען עבד למו. לשם וליפת גם לאחיו והנה הוא עבד עולם. כי מאלה נפצה כל הארץ וזה הדבר היה אחר שנים רבות אחר המבול: (אבן עזרא)

ספורנו באהלי שם. בתי מדרשות בלעדי בית הבחירה: עבד למו. שנית לשם וליפת גם קודם ימי המקדש: (ספורנו)

[כח] וַיְחִי-גַם אַחַר הַמַּבּוּל שְׁלֹשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַחֲמִשִּׁים שָׁנָה:

אונקלוס וְחָיָא נַח בְּתַר טוֹפְנָא תְּלַת מָאָה וְחֲמִשִּׁין שָׁנִין: (אונקלוס)

יונתן וְחָיָא נַח בְּתַר טוֹבְעָנָא תְּלַת מָאָה וְחֲמִשִּׁין שָׁנִין: (תרגום יונתן)

[כט] וַיְהִי כָּל-יְמֵי-נֹחַ תְּשַׁע מֵאוֹת שָׁנָה וְחֲמִשִּׁים שָׁנָה וַיְמֹת: (פ)

אונקלוס וְחָיָא כָּל יוֹמֵי נַח תְּשַׁע מָאָה וְחֲמִשִּׁין שָׁנִין וַיְמֹת: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְחָיָא כָּל יוֹמֵי נַח תְּשַׁע מָאָה וְחֲמִשִּׁין שָׁנִין וַיְמֹת: (תרגום יונתן)

ספורנו וַיְמֹת. קודם ענין הספור המכוון והוא התעוררות אברהם לקרוא בשם ה': (ספורנו)

בראשית פרק-י

[א] וְאֵלֶּה תּוֹלְדֹת בְּנֵי-נֹחַ שֵׁם חָם וַיִּפֹּת וַיִּוְלְדוּ לָהֶם בָּנִים אַחֵר הַמִּבּוֹל:

אונקלוס וְאֵלִין תּוֹלְדַת בְּנֵי נַח שֵׁם חָם וַיִּפֹּת וַאֲתִילִידוֹ לְהוֹן בְּנִין בְּתַר טוֹפְנָא: (אונקלוס)

יונתן אֵלִין תּוֹלְדַת בְּנֵי דְנַח וַאֲתִילִידוֹ לְהוֹן בְּנִין בְּתַר טוֹבְעָנָא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וטעם ויולדו להם בנים אחר המבול. לרמוז כי אף על פי שהיו ראויים לבנים קודם המבול כי דרך הדורות ההם להוליד כבני ששים אלו לא נולדו להם גם למאה רק אחר המבול כי כבש השם את מעיינם שלא יולידו ויאבדו במבול או שיצטרך להציל רבים בתיבה וכן עשה לכל המשפחה הזאת כי למך נתאחר בתולדות נח יותר מכפלים באבותיו ונח הרבה מאד וכבר הוזכר זה בפירוש רש"י (לעיל ה לב) מבראשית רבה (כו ב) (הרמב"ן)

[ב] בְּנֵי יֶפֶת גֹּמֶר וּמִגּוֹג וּמְדִי וְגֵן וְתֹבֵל וּמִשְׁךָ וְתִירָס:

אונקלוס בְּנֵי יֶפֶת גּוֹמֶר וּמִגּוֹג וּמְדִי וְגֵן וְתוֹבֵל וּמִשְׁךָ וְתִירָס: (אונקלוס)

יונתן בְּנֵי דְיֶפֶת גּוֹמֶר וּמִגּוֹג וּמְדִי וְגֵן וְתוֹבֵל וּמִשְׁךָ וְתִירָס וְשׁוּם אֶפְרָכִיּוֹתְהוֹן אֶפְרִיקַי וְגֵרְמִנְיָא וְתַמְדִּי וּמִקְדוֹנְיָא וְיִתִּינְיָא וְאוֹסְיָא וְתִרְקַי: (תרגום יונתן)

רש"י וְתִירָס. (ב) זו פרס (ב"ר לז, א: (רש"י)

ספתי חכמים (ב) למה מפרש תירס יותר מהאחרים, יש לומר לפי ספירש לעיל (י) אף על פי שיפת אלהים ליפת שזנה כורש שהיה מזני יפת וכו', אם כן תקשה ליה מנא ליה דכורש מזני יפת היה, לכן מפרש תירס זה פרס שמע מיניה דפרס היה מזני יפת, וכורש הוא מלך פרסיים מסתמא גם הוא היה פרסי וק"ל. והרא"ם כתב מקום דכתיב כאן מדי ולא כתיב פרס, אם כן תקשי הרי בכל המקרא מזניו מדי ופרס יחד, לכן פירש תירס זה פרס. (כ"ד"ב), והוא גמרא דפרק קמא דיומא (י"ג). ופרסאי מנא ליה דמיפת קאתי דכתיב זני יפת גומר וגו', תני רב יוסף תירס זו פרס: (ספתי חכמים)

הרמב"ן בני יפת גומר. החל ממנו כי הוא הבכור ונתן אחריו חס כי רצה לאחר תולדת שם לקרב שני הפרשיות בתולדותיו כי יש להאריך בתולדות אברהם (הרמב"ן)

[ג] וּבְנֵי גֹמֶר אֲשֶׁכְנֹז וְרִיפַת וְתוֹגְרֵמָה:

אונקלוס וּבְנֵי גוֹמֶר אֲשֶׁכְנֹז וְרִיפַת וְתוֹגְרֵמָה: (אונקלוס)

יונתן וּבְנוֹי דְגוֹמֶר אֲשֶׁכְנֹז וְרִיפַת וְתוֹגְרֵמָה: (תרגום יונתן)

[ד] וּבְנֵי יֵן אֶלְיָשָׁה וְתַרְשִׁישׁ כְּתִים וְדֹדָנִים:

אונקלוס וּבְנֵי יֵן אֶלְיָשָׁה וְתַרְשִׁישׁ כְּתִים וְדֹדָנִים: (אונקלוס)

יונתן וּבְנוֹי דְיֵן אֶלְיָשָׁה אֶלְס וְטַרְסֵס אַכְזָא וְדוֹרְדָנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כְּתִים. שם והוא בן יון על כן אמרתי בפירוש ספר דניאל כי מלכות יון ורומי אחת היא: (אבן עזרא)

[ה] מְאֵלָה נִפְרְדּוּ אֵי גֹיִם בְּאַרְצֹתָם אִישׁ לְלִשְׁנֹו לְמִשְׁפַּחְתָּם בְּגוֹיֵהֶם:

אונקלוס מְאֵלִין אֶתְפְּרְשׁוּ נְגוֹת עַמְמָא בְּאַרְעָהוֹן גְּבַר לְלִישְׁנָה לְזַרְעֵיהוֹן בְּעַמְמֵיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן מְאֵלִין אֶתְפְּרְשׁוּ גְנִיסֵי נְגוֹת עַמְמָא כָּל חַד לְלִישְׁנָה לְיַחוּסֵיהוֹם בְּעַמְמֵיהוֹם: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וטעם מאלה נפרדו איי הגויים בארצותם. כי בני יפת יושבי איי הים והם נפרדים כל אחד מבניו באי אחר יושב לבדו וארצותם רחוקות זו מזו והיא ברכת אביהם שאמר יפת אלהים ליפת שיהיו רבים במרחבי ארץ אבל בני חס

[ח] וְכֹשֶׁת יִלְד אֶת-נִמְרֹד הוּא הַחַל לְהִיזֹת גִּבּוֹר בְּאַרְצָּ:

אונקלוס וְכֹשֶׁת אֹלִיד יֵת נִמְרֹד הוּא שְׁרִי לְמַהוּי גִּבּוֹר תְּקִיף בְּאַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְכֹשֶׁת אֹלִיד יֵת נִמְרֹד הוּא שְׁרִי לְמַהוּי גִּבּוֹר בְּחֻטְאָה וּלְמִרְדָּא קָדָם יֵי בְּאַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י לְהִיזֹת גִּבּוֹר. לְהַמְרִיד (מ) כָּל הָעוֹלָם עַל הַקְּדוּשָׁה בְּרוּךְ הוּא בְּעֵלְת דוֹר הַפְּלָגָה: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) (קל"מ), לֹאֵס לֹא כֵן הַחַל לְמָה לִי, שְׁהָרִי הוּא לֹא הִיָּה מִתְחִיל לְמִרְדוֹ בְּהַקְב"ה שְׁעָדִיין בִּימֵי אֲנוּשׁ הוּחַל וְכוּ', אֲלֹא שְׁהוּא מַעֲנִין חִילוּל שְׁחִלְלָהּ הַשֵּׁם בְּפִרְסוּמָא, (נח"י), וְנִרְאָה לִי דְמוּכַרְחָה הוּא לְפִרְסוּ מַעֲנִין הַתְּחִלָּה, לְחַי הוּא מִלְּשׁוֹן מִרְדוֹ תִּרְתִּי לְמָה לִי, הִכִּי הוּא לִיָּה לְמִימְרָה הוּא הַחַל לְהִיזֹת גִּבּוֹר אִיד לְפָנֵי ה', אֲבָל אִם הוּא מִלְּשׁוֹן הַתְּחִלָּה אֲתִי שְׁפִירָה, וְהִכִּי פִירְסוּ הוּא הַחַל רוּחָה לְוֹמֵר שְׁהוּא הִיָּה הַמִּתְחִיל לְהִיזֹת גִּבּוֹר לְהַמְרִיד כו', וְהוּא הִיָּה גִּבּוֹר אִיד לְפָנֵי ה' מִתְכוּיִן לְהַקְנִיטוֹ, וְעִיִּין קָס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נִמְרֹד. אֵל תְּבַקֵּשׁ טַעַם לְכָל הַשְּׁמוֹת אִם לֹא נִכְתָּב: וְהוּא הַחַל. לְהִרְאוֹת גִּבּוֹרוֹת בְּנֵי אָדָם עַל הַחַיּוֹת כִּי הִיָּה גִּבּוֹר צִיד: (אבן עזרא)

הרמב"ן הוּא הַחַל לְהִיזֹת גִּבּוֹר בְּאַרְצָּ. כָּתַב רִש"י לְהַמְרִיד כָּל הָעוֹלָם עַל הַקְּב"ה בְּעֵצַת דוֹר הַפְּלָגָה וְאִם כֵּן "הוּא הַחַל" אַחַר הַמְּבֹרָךְ כִּי בִימֵי דוֹר אֲנוּשׁ הוּחַל וְאִפְשָׁר שֶׁנֶּאֱמַר כִּי הוּחַל בְּדוֹר הַפְּלָגָה מִרְדוֹ וּבִימֵי אֲנוּשׁ לֹא הָיוּ בְּמִרְדֵי אֹר אֲבָל עֲבָדוֹ גַּם לְאֱלֹהִים אַחֲרָיִם (הרמב"ן)

ספורנו וְכֹשֶׁת יִלְד אֶת נִמְרֹד. בְּתוֹךְ אֹתָם שֶׁנִּקְרְאוּ עַל שְׁמוֹ יִלְד אִישׁ פְּרִטִי מִפּוֹרְסָם לְגִבּוֹר: (ספורנו)

[ט] הוּא-הִיָּה גִּבּוֹר-צִיד לְפָנֵי יְהוָה עַל-כֵּן יִתְאַמֵּר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר צִיד לְפָנֵי יְהוָה:

אונקלוס הוּא הָהָה גִּבּוֹר תְּקִיף קָדָם יֵי עַל כֵּן יִתְאַמֵּר כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר תְּקִיף קָדָם יֵי: (אונקלוס)

יונתן הוּא הָהָה גִּבּוֹר מִרְדָּא קָדָם יֵי בְּגִין כֵּן יִתְאַמֵּר מִן יוֹמָא דְאִתְבְּרִי עֲלֵמָא לֹא הָהָה כְּנִמְרֹד גִּבּוֹר בְּצִידָא וּמִרְדָּא קָדָם יֵי: (תרגום יונתן)

רש"י גִּבּוֹר אִיד. כִּד דַּעֲתָן שָׁל בְּרִיּוֹת בְּפִיו, וּמִטַּעֲנָן לְמִרְדוֹ בְּמִקוּם: לְפָנֵי ה'. מִתְכוּיִן (ו) לְהַקְנִיטוֹ עַל פָּנָיו: עַל כֵּן יִתְאַמֵּר. עַל כָּל אֲדָם מִרְשִׁיעַ בְּעֵזוֹת פָּנָיו, יוֹדַע רְבוּנוֹ

ומתכוין למרוד בו, יאמר, זה, כנמרוד גבור ליד (שם, ט.ו): (רש"י)

ספתי חכמים (ו) לקשה לרש"י הא כל מקום שהוא, הוא לפני ה': (ספתי חכמים)

אבן עזרא וטעם לפני ה'. שהי' בונה מזבחות ומעלה אותם החיות עולה לשם וזו דרך הפשט. והדרש דרך אחרת: על כן יאמר. משל היה גם בימי משה: (אבן עזרא)

הרמב"ן הוא היה גבור ציד לפני ה'. צד דעתן של בריות בפיו ומטען למרוד במקום על כן יאמר על כל אדם מרשיע בעזות פנים ויודע רבונו ומתכוין למרוד בו יאמר זה כנמרוד לשון רש"י וכן דעת רבותינו (עירובין ג) ורבי אברהם פירש הפך הענין על דרך פשוטו כי הוא החל להיות גבור על החיות לצוד אותן ופירש "לפני ה'" שהיה בונה מזבחות ומעלה את החיות לעולה לפני השם ואין דבריו נראין והנה הוא מצדיק רשע כי רבותינו ידעו רשעו בקבלה והנכון בעיני כי הוא החל להיות מושל בגבורתו על האנשים והוא המולך תחלה כי עד ימיו לא היו מלחמות ולא מלך מלך וגבר תחלה על אנשי בבל עד שמלך עליהם ואחר כן יצא אל אשור ועשה כרצונו והגדיל ובנה שם ערים בצורות בתקפו ובגבורתו וזהו שאמר ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה (הרמב"ן)

בעל הטורים יאמר. ג' במסורה. על כן יאמר כנמרוד, על כן יאמר בספר מלחמות ה', ולציון יאמר איש ואיש יולד בה, מלמד שהיה נמרוד איש מלחמה ולוכד ערים כדכתיב ותהי ראשית ממלכתו בבל וזה הוא על כן יאמר בספר מלחמות ולציון יאמר שיהא כל הילוד בה גבור וגבה קומה כנמרוד ויהא ניכר ויאמרו הכל זה יולד (בה: בעל הטורים)

ספורנו לפני ה'. גבור מאד כענין עיר גדולה לאלהים: ע' ל כן יאמר כנמרוד גבור ציד. ולשמע גבורתו מלך כאמרו ותהי ראשית ממלכתו בבל. וזה להודיע שבימי מלכותו קרה כשבאו האומות בארץ שנער שנעשתה המצאת העיר והמגדל כדי שתתפשט מלכותו על כל המין האנושי באמצעות אל נכר כללי לכל המין אליו גוים ידרושו כענין עצת ירבעם כאשר ירא דרישת המקדש: (ספורנו)

[י] ותהי ראשית ממלכתו בבל וארך ואכד וכלנה בארץ שנער:

אונקלוס והנה ריש מלכותה בבל וארך ואכד וכלנה בארץ דבבל: (אונקלוס)

יונתן והנה שרזי מלכותיה בבל רבתי והדס ונציבין וקטספון בארץ דפוניטוס: (תרגום יונתן)

[יא] מן-הארץ ההוא יצא אשור ויבן את-גיננה ואת-רחבת עיר ואת-כלח:

אונקלוס מן ארץ (ס"א עיצה) ההיא נפק אתוראה ובנא ית גיננה וית רחבת (נ"א רחוב) קרתא וית כלח: (אונקלוס)

יונתן מן ארץ ההוא נפק נמרוד ומלך באתור דלא בעא למיהוי בעטת דרא

דְּפִלֹּגְתָא וְשִׁבַּק אֲרֻבַּע קוּרְזָן אֵילָן וַיְהִי לִיהָ יָיָ בָּגִין כֹּן אֲתָרָא וּבְנָא אֲרֻבַּע קוּרְזָן
אֲחֲרָנִין זַת נִינְוָה זַת פְּלִטָּאָת קִרְתָּא זַת פְּרִיזֹת: (תרגום יונתן)

כִּס"י מן הארץ. כיון שראה אשור את בניו סומעין לנמרוד, ומורדין במקום לבנות
המגדל, ילא מתוכם (סס), (7): (כס"י)

אבן עזרא וטעם מן הארץ הוא יצא אשור. הוא בן יפת וזה היה אחר הפלגה
והמלך אשר מלך על בבל בתחלי היה נמרוד ובעל סדר עולם פירש כי בימיו נפלגה
הארץ שהוא הי' מלך על השבעים: (אבן עזרא)

הרמב"ן מן הארץ היא. במלכו עליה יצא אשור פתרונו יצא אל אשור כי אשור
מבני שם היה וזהו כלשון ויצא חצר אדר ועבר עצמונה (במדבר לד ד) ויצא עוג מלך
הבשן לקראתנו אדרעי (דברים ג א) וישוב ארצו ברכוש גדול (דניאל יא כח) ורבים כן ולכך
תקרא ארץ אשור "ארץ נמרוד" כמו שנאמר (מיכה ה ה) ורעו את אשור בחרב ואת
ארץ נמרוד בפתחיה ו"ארץ נמרוד" ירמוז אל נינוה ואל רחובות עיר ואל כלח
וסיפר עוד בגבורתו כי הוא גבור ציד להתגבר גם על החיות ולצוד אותן ואמר
לפני ה' להפליג כי אין תחת כל השמים כמוהו בגבורה וכן ותשחת הארץ לפני
האלהים (לעיל ו יא) כי כל אשר לפניו בארץ נשחתו כענין ונכרתה הנפש ההיא מלפני
(ויקרא כב ג) כי בכל מקום הוא לפניו (הרמב"ן)

ספורנו מן הארץ היא יצא אשור. בלתי מסכים למלכות נמרוד או לעצתו
הנבערה כדברי רז"ל: ויבן את נינוה. ולכן זכה לבנות את כל אלה שאמרו אל
פניו ישלם לו: (ספורנו)

יב וְאֶת-רֶסֶן בֵּין נִינְוָה וּבֵין כָּלח הוּא הָעִיר הַגְּדֹלָה:

אונקלוס זַת רֶסֶן בֵּין נִינְוָה וּבֵין כָּלח הִיא קִרְתָּא רַבְתָּא: (אונקלוס)

יונתן זַת פִּלְסָר דְּמִתְבְּנָא בֵּינֵי נִינְוָה וּבֵינֵי חַרְיִית אִיהִי קִרְתָּא רַבְתָּא: (תרגום יונתן)

כִּס"י העיר הגדולה. היא (ס) נינוה, שנאמר ונינוה היתה עיר גדולה לאלהים (יונה
ג), (כס"י)

שפתי חכמים (ס) משום דלא ידעינן אי העיר הגדולה קאי, על נינוה או על כלח.
(נחלת יעקב כסס תוספות ליומא דף י.), לאי סלקא דעתך דכלח הגדולה הוה ליה למימר וזין
כלח העיר הגדולה, היא למה לי ועיין סס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא היא העיר הגדולה. הקרוב אלי שהוא דבק עם ויבן את נינוה ולהיותו
דבק עם רסן או עם כלח איננו רחוק: (אבן עזרא)

יג וּמִצְרַיִם יֵלֵד אֶת-לוּדִים וְאֶת-עַנְמִים וְאֶת-לְהָבִים וְאֶת-נַפְתָּחִים:

אונקלוס ומצראי (בכל הס': ומצרים) אוליד ית לודאי וית ענמאי וית להבאי וית
(אונקלוס) נפתחאי :

יונתן ומצרים אוליד ית גיוטאי וית מרטיוטאי וית לינוקאי וית פנטספינאי :
(תרגום) יונתן

רש"י להזים. ספניהם דומים (ע) ללהב: (רש"י)

ספתי חכמים (ע) היכא שהס הוא מלה עצרית מפרש למה נקרא כן אלל מורה
על דבר זה, אבל היכא שאין הס מלת עצרית לא פירש כלום: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ומצרים ילד את לודים. על דעתי שאלה שמות מדינות בכל מדינה
משפחה על כן הם כלם לשון רבים גם פתרוסים לעד והראיה הגמורה אשר יצאו
משם ושם רמז למקום גם כפתורים ילדס מצרים ובעבור שהבן מאון האב ומכחו
בצלמו בדמותו יאמר לו ילד: (אבן עזרא)

הרמב"ן ומצרים ילד. יזכיר למצרים תולדותיו ולא הזכיר מושבם כמו שהזכיר
באחרים כי בבני יפת הזכיר איים ובבני כוש ארץ שנער ואשור ובבני כנען הזכיר
תחומי ארצם וכן בבני שם והיה זה כי מצרים ארץ מושבו ידוע כי היא נקראת
על שמו והיו כל בניו יושבים סביבות מצרים ושם ארצם גם כן כשם כי כן מצינו
לפתרוסים ארץ פתרוס והיא מכלל ארץ מצרים כמו שכתוב (יחזקאל ל יג יד) ונתתי
יראה בארץ מצרים והשמותי את פתרוס על ארץ מכורתם וכן לוד וכל הערב
סביבות מצרים ושם ארצם שוה וכן פלשתים ארצם פלשת וכן כתוב (שמות
טו יד) יושבי פלשת ואמר רבי אברהם כי אלה שמות מדינות ובכל מדינה ומדינה
משפחה אחת ועל כן הם כלם לשון רבים והראיה הגמורה אשר יצאו משם כי
זה רמז למקום וטעם אשר יצאו על דעת המפרשים שהולידם כלשון מחלצין
יצאו (להלן לה יא) וכתב רש"י משניהם יצאו שהיו הפתרוסים וכסלוחים מחליפים
נשותיהם זה לזה ויצאו פלשתים מביניהם בראשית רבה (לו ה) ועל דעתי בדרך
הפשט היו כסלוחים יושבי עיר ששמה כן והיתה מכלל ארץ כפתור אשר שם
כפתורים אחיהם ויצאו משם מן הכפתורים אשר הם מזרע כסלוחים והלכו
לתור להם מנוחה והניחו הארץ לאחיהם וכבשו להם ארץ ששמה פלשת ונקראו
אחר כך פלשתים על שם הארץ והוא מה שכתוב (דברים ב כב) כפתורים היוצאים
מכפתור השמידום וישבו תחתם והם מבני כסלוחים יושבי ארץ כפתור (הרמב"ן)

[יד] ואת-פתרס'ים ואת-כסלחים אשר יצאו משם פלשתים ואת-כפתרים: (ס)

אונקלוס וית פתרוסאי וית כסלוחאי די נפקו מתמן פלשתאי וית קפוטקאי : (ס)
(אונקלוס)

יונתן וית נסיוטאי וית פנטפולוטאי דנפקו מתמן פלישתאי וית קפודקאי : (תרגום)
יונתן

רש"י פתרוסים ואת כסלוחים אשר ילאו משם פלשתים. משניהם ילאו, שהיו

פתרוסים וכסלוחים מחליפין משכב נשותיהם (פ) אלו לאלו, ויאלו מהם פלשתים: (כ"ז)

שפתי חכמים (פ) (נח"י), לאי סלקא דעתך מכסלוחים לבד, הוה ליה למימר וכסלוחים ילד את פלשתים, ולא אקר יאלו מסם, גם אין לפרש כונת הקרא שנותן סימן והבדל שהוא הכסלוחים אקר יאלו, דהא לא מנינו כסלוחים אחר מוזכר במקרא: (שפתי חכמים)

[טו] וְכַנְעַן וְאֵלִיד וְצִידוֹן וְבִכְרָה וְנֵת חַת: (אונקלוס)

יונתן וְכַנְעַן וְאֵלִיד וְצִידוֹן בּוֹכְרִיה וְנֵת חַת: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וְכַנְעַן יֵלֵד אֶת צִידוֹן בְּכוֹרוֹ. אלה עשרה עממים בני כנען שנתנו לאברהם אבינו (להלן טו יט-כא) כי כל זרע כנען נמכר לעבד עולם והם שנתנו לו אבל נתחלף השם ברובם בימי אברהם כי בכאן נכתבו בשם שקראם אביהם ביום הולדם ואחרי שנפרדו בארצותם לגוייהם נקראו בשמות אחרים אולי העלו להם שם על שם הארץ כמו שפירשנו (בפסוק יג) וכן שעיר החורי (להלן לו כ) שם העיר שעיר וכן רבים או שהולידו הערקי והסיני משפחות ונכרתו מהם ובניהם היו קיני וקניזי על דרך משל והיו לראשי בתי אבות תקרא האומה בשם כנהוג בשבטי ישראל והנה קראם בשם שהיה להם בימי אברהם במתנתו וראיה לדבר כי החוי הנזכר בכאן איננו נזכר במתנתו של אברהם והוא היה מהם שנאמר (דברים ז א) ונשל גוים רבים מפניך החתי והגרגשי והאמורי והכנעני והפריזי והחוי והיבوسی שבעה גוים וכן בכל מקום וימנה הכנעני עם בניו ולא ימנה בהן רק עשרה כי אחד מבניו לא גבר כאחיו ונקרא עם אחיו בשם אביו ויתכן שהיה צידון בכורו הנקרא "כנעני" עם אחד מאחיו שלא היה לגוי ואל יקשה עליך ארץ פלשתים שהיתה לאברהם כדכתיב (להלן כו א) גור בארץ הזאת כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והם מבני מצרים כי הכתוב אמר לכנעני תחשב חמשת סרני פלשתים (יהושע יג) כי כבשו מקצת הארץ וישבו בה ובכאן תראה כי גבול הכנעני מצדון בואכה גררה עד עזה ואלה ערי פלשתים כי אבימלך מלך גרר ועזה לעזתי היא וכן לעזה אחד (שמואל א ו וצידון לפלשתים דכתיב (יהושע יג ב ו) כל צידונים אנכי אורישם מפני בני ישראל רק הפילה בנחלה וכתוב (יואל ד ד) וגם מה אתם לי צור וצידון וכל גלילות פלשת ואולי שאר ארץ פלשתים לא היתה לישראל לבד אלו חמשת סרניהם ודע כי ארץ כנען לגבולותיה מאז היתה לגוי היא ראויה לישראל והיא חבל נחלתם כמו שנאמר (דברים לב ח) בהנחל עליון גוים בהפרידו בני אדם יצב גבולות עמים למספר בני ישראל אבל נתנה הקב"ה בעת הפלגה לכנען מפני היותו עבד לשמור אותה לישראל כאדם שמפקיד נכסי בן האדון לעבדו עד שיגדל ויזכה בנכסים וגם בעבד ועוד אבאר בעזרת האל יתעלה (דברים ב כג) (הרמב"ן)

[טז] וְאֶת-הַיְבוּסִי וְאֶת-הָאֲמֹרִי וְאֶת-הַגְּרָשִׁי:

אונקלוס וְיַת יְבוּסָאֵי וְיַת אַמּוֹרָאֵי וְיַת גְּרַגְשָׁאֵי : (אונקלוס)

יונתן וְיַת יְבוּסָאֵי וְיַת אַמּוֹרָאֵי וְיַת גְּרַגְשָׁאֵי : (תרגום יונתן)

[יז] וְאֶת-הַחֲנִי וְאֶת-הָעֵרְקִי וְאֶת-הַסִּינִי:

אונקלוס וְיַת חֲנָאֵי וְיַת עֵרְקָאֵי וְיַת אֲנַתּוֹסָאֵי : (אונקלוס)

יונתן וְיַת חֲנָאֵי וְיַת עֵרְקָאֵי וְיַת אֲנַטוֹסָאֵי : (תרגום יונתן)

[יח] וְאֶת-הָאֲרוֹדַי וְאֶת-הַצְּמָרִי וְאֶת-הַחֲמָתִי וְאַחַר נָפְצוּ מִשְׁפָּחוֹת הַכְּנַעֲנִי:

אונקלוס וְיַת אֲרוֹדָאֵי וְיַת צְמָרָאֵי וְיַת חֲמָתָאֵי וְיַת כְּנַעֲנָאֵי : (אונקלוס)

יונתן וְיַת לוֹטְסָאֵי וְיַת חוֹמְצָאֵי וְיַת אֲנַטְכוֹאֵי וְיַת כְּדִין אֲתַבְדְּרוּ זְרַעֲיָתָהוֹן דְּכְנַעֲנָאֵי : (תרגום יונתן)

רש"י ואחר נפלו. מאלה נפלו (פ) משפחות הרבה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דאין לומר ואחר נפלו קאי על אותן הנזכרים לעיל שהם בני כנען, דאם כן לא הוה ליה למימר אלא ואחר נפלו, דודאי קאי על אותן דלעיל דלמה ליה משפחות הכנעני, אלא מאלה נפלו משפחות הרבה, רואה לומר שאר משפחות וקאי על ג' בני נח, (הרא"ם): (שפתי חכמים)

[יט] וַיְהִי גְבוּל הַכְּנַעֲנִי מִצִּידֹן בְּאַכָּה גְרָרָה עַד-עֲזָה בְּאַלְפָּה סֹדְמָה וְעַמְרָה וְאֲדָמָה וְצַבּוֹיִם עַד-לְשַׁע:

אונקלוס וְהָוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי מִצִּידוֹן מְטִי לְגָרָר עַד עֲזָה מְטִי לְסָדוּם וְעַמּוֹרָה וְאֲדָמָה וְצַבּוּיִם עַד לְשַׁע : (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה תְּחוּם כְּנַעֲנָאֵי מִן כּוֹתְנַיִים מְעַלָּךְ לְגָרָר עַד עֲזָה מְעַלָּךְ לְסָדוּם וְעַמּוֹרָה וְאֲדָמָה וְצַבּוּיִים עַד קַלְדָּהִי : (תרגום יונתן)

רש"י גבול. סוף ארצו. כל גבול לשון סוף וקאה: באכה. שם דבר. ולי נראה כאלם האומר לחזירו, גבול זה מגיע עד אשר תבא לגבול פלוני: (רש"י)

אבן עזרא באכה. גררה. אל. גרר: (אבן עזרא)

[כ] אֵלֶּה בְּנֵי-חָם לְמִשְׁפְּחֹתָם לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם בְּגִזְיָהֶם: (ט)

אונקלוס אֵלֶּין בְּנֵי חָם לְזַרְעֵיתָהוֹן לְלִישְׁנָהוֹן בְּאַרְעֵתָהוֹן בְּעַמְמִיָּהוֹן: [ס] (אונקלוס)

יונתן אֵילִין בְּנוֹי דְחָם לְזַרְעֵית יְחוּסִיָּהֶם לְלִישְׁנָהוֹם בְּמוֹתַב אַרְעֵתִיהוֹן בְּגִיָּסַת עַמְמִיָּהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י לְלִשְׁנָתָם בְּאַרְצֹתָם. אֵף עַל פִּי שְׁנַחֲלָקוֹ לְלִשְׁנָתוֹת וְאַרְצוֹתָם, כֹּלֵם בְּנֵי חָם הֵם: (רש"י)

אבן עזרא אֵלֶּה בְּנֵי חָם לְלִשְׁנָתָם. וְכֵן אָמַר עַל בְּנֵי יַפֶּת וְעַל בְּנֵי שָׁם: (אבן עזרא)

[כא] וְלִשְׁם יֶלֶד גַּם-הוּא אָבִי כָל-בְּנֵי-עֶבֶר אָחִי יַפֶּת הַגְּדוֹל:

אונקלוס וְלִשְׁם אֵיתִילִיד אָף הוּא אָבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֶבֶר אָחוּהִי דִּיפֶת רַבָּא: (אונקלוס)

יונתן וְלִשְׁם אֵיתִילִיד אָף הוּא בֵּר הוּא אָבוּהוֹן דְּכָל בְּנֵי עֵיבְרָאִי אָחוּי דִּיפֶת רַבָּא בְּדַחֲלָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י אָבִי כֹל בְּנֵי עֶבֶר. הִנֵּהר (ה) הִיָּה שָׁם: אָחִי יַפֶּת הַגְּדוֹל. אִינִי יוֹדַע אִם יַפֶּת הַגְּדוֹל, אִם שָׁם, כַּשְׁהוּא אֹמֵר שָׁם בֶּן מֵאֵת שָׁנָה וְגו' שְׁנַתִּים אַחַר הַמִּצְוָה, הוּי אֹמֵר יַפֶּת הַגְּדוֹל, שְׁהִי בֶן ת"ק שָׁנָה הִיָּה נַח כַּשְׁהַתְּחִיל לְהוֹלִיד, וְהַמִּצְוָה הִיָּה בְּשַׁנַּת שָׁשׁ מֵאוֹת שָׁנָה, נִמְאָר שְׁהַגְּדוֹל בְּבִנּוֹ הִיָּה בֶּן מֵאָה שָׁנָה, (ו) וְשָׁם לֹא הִגִּיעַ לְמֵאָה עַד שְׁנַתִּים אַחַר הַמִּצְוָה: אָחִי יַפֶּת. וְלֹא אָחִי חָם, שְׁאַלּוּ שְׁנֵיהֶם כִּדְדוּ אֵת אָבִיהֶם, וְזֶה בְּזֵהוּ: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דְּלִפִּי פִּשְׁטוֹ שֶׁל קָרָא מִשְׁמַע דְּעֶבֶר שָׁם אָדָם הוּא, אִם כֵּן לְמָה אָמַר אָבִי כֹל בְּנֵי עֶבֶר, וְכִי לֹא הִיָּה שָׁם אָלֹא אָבִי בְּנֵי עֶבֶר לְבַד וְהִלָּא גַם שְׂאָר בְּנִים הִיוּ לוֹ לְשָׁם, לְכֵן פִּירֵשׁ דְּעֶבֶר לָאוּ שָׁם אָדָם הוּא אָלֹא עֶבֶר הִנֵּהר, וְלֹא כַּפִּירוֹשׁ הַרָא"ם שְׁפִירֵשׁ לְאָבִי בְּנֵי עֶבֶר בֶּן בְּנוֹ, דְּמֵאִי רְבוּתָא דְּעֶבֶר וְהָא כֹל אַחַד וְאַחַד אָבִי כֹל מִשְׁפָּחָה וּמִשְׁפָּחָה הַיּוֹלְאָת מִמֶּנּוּ, אָלֹא עַל כְּרַחֵךְ עֶבֶר רוּבָה לֹאמַר עֶבֶר הִנֵּהר: (ו) וְאִם תֵּאמַר מַה הוֹכַחָה זֹ, לִילְמַא חָם הִיָּה בֶּן מֵאָה שָׁנָה כַּשְׁבָּא הַמִּצְוָה וְשָׁם הִיָּה בֶן ק', שְׁנַתִּים אַחַר הַמִּצְוָה, וַיַּפֶּת הִיָּה בֶן ק', שְׁלוֹשׁ אוֹ אַרְבַּע שָׁנָה אַחַר הַמִּצְוָה, וַיֵּשׁ לֹאמַר מִשּׁוֹם דְּבִדּוּרָת הַרְאִשׁוֹנִים כֹּל בְּנִים שְׁהוֹלִידוּ הִיוּ מוֹלִידִין שָׁנָה אַחַר שָׁנָה כְּדִאֲמַרִּין בְּפֶרֶק בֶּן סוּרָר וּמוֹרָה (סְנַהֲדְרִין ס"ט:), וְאַחַר שְׁהוֹדִיעֵנוּ שְׁנוֹלָד שָׁם בְּשַׁנַּת תַּק"ב לִנְחַ שְׁנַתִּים אַחַר הַמִּצְוָה לְמַדְנֵוּ שְׁשָׁם הִיָּה הַאֲחֵרוֹן, כִּי יַפֶּת וְחָם נוֹלְדוּ בְּשַׁנַּת ת"ק וְתַק"א לְחַיִּי נַח וְק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם **אבי כל בני עבר**. להודיע אבי העברים כי אין למעלה ממנו והשם אלהיו וכן כתוב כה אמר ה' אלהי העברים וכנען אבי חם שאין למטה ממנו ואין ראוי להתערב קדש בחול: וטעם **אחי יפת הגדול**. שהיה יפת טוב והכתוב הקדים להזכיר שם שהוא קטן קודם יפת שהוא הגדול בעבור כבודו. והעד שאמר הכתוב כי נח הי' בן חמש מאות שנה כשהחל להוליד ואין בזה מקום לטעון כי אין פחות מת"ק שנה ובשנת ת"ר שנה בא המבול ובצאת נח מהמבול הי' שם בן מאה שנה ושנה אחת והכתוב אמר שנתים אחר המבול. ויש מפרשים כי אחי יפת הגדול ממנו הוא שם. על כן הזכירו הכתוב בתחלה. ואמר כי כאשר נולד שם לא נכנסו משנת ת"ק לנח כי אם ימים מועטים כי יום אחד בשנה חשוב שנה ונח נולד באייר ושם בסיון וכשבא המבול היו לנח תקצ"ט שנה וימים והנה אין לשם צ"ט שנה שלימות לשנת המבול ויהי' שם כשנולד ארפכשד בן מאה שנה וחדשים. ופי' שנתים שנכנסה השנה השנית מחשבון ראשית המבול גם יש אומרים כי אחר חמשה חדשים מיום המבול שחסרו המים הרתה אשת שם. והנה היה שם בן מאת שנה ושחשבון הזה ימצא בספר מלכים בעשרה מקומות: (אבן עזרא)

הרמב"ן ולשם **ילד גם הוא**. בעבור שאיחר תולדות שם וספר תולדות אחיו הקטן ממנו כאלו לא היה לו בנים אמר בכאן גם הוא וטעם אבי כל בני עבר שהוא אבי כל יושבי עבר הנהר שהוא מקום יחוס אברהם ולא יתכן שיהיה עבר במקום הזה שם האיש אבי פלג (כ"פ הרד"ק והראב"ע שמות כא ב) כי למה ייחס אותן אליו

"אחי יפת הגדול" - דרך הכתוב ליחס הקטן אל הגדול באחיו ולא אל הנולד אחריו וכן מרים הנביאה אחות אהרן (שמות טו כ) וטעם להזכיר זה כלל לומר כי הוא אחי הנכבד שוה אליו בכבודו להגיד שלא איחר אותו מפני מעלת חם עליו והנראה אלי שיהיה "הגדול" תאר לשם לומר שהוא האח הגדול של יפת כי חם קטן מכלם ואם הקדים אותו וכן בכל מקום תאר למדובר בו כגון ישעיהו בן אמוץ הנביא (מלכים ב כ א) חנניה בן עזור הנביא (ירמיהו כח א) לחובב בן רעואל המדיני חותן משה (במדבר י כט) ורש"י כתב אחי יפת ולא אחי חם שאלו שניהם כבדו אביהם וזה בזהו גם זה לומר שהוא אחי הצדיק ולא אחי הרשע אף על פי שנמנה אחריו (הרמב"ן)

ספורנו ולשם **ילד**. נולד אדם דומה לו במעלה והוא עבר: **גם הוא אבי כל בני עבר**. אע"פ שהמחזיקים בדעות מציאות האל ויכלתו והשגחתו נקראו עברי' על שם עבר שהשתדל להבין ולהורות זה כאמרו ויגד לאברם העברי מ"מ גם הוא שם גם כן היה אבי ומלמד כל בני עבר כי אמנם המלמד ומורה יקרא אב כמו אבי כל תופש כנור ועוגב ומי אביהם. והתלמידים נקראו כנים כאמרו בני הנביאים:

[כב] בְּנֵי שֵׁם וְעֵלָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאַרְם:

אונקלוס בְּנֵי שֵׁם וְעֵלָם וְאַשּׁוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאַרְם: (אונקלוס)

יונתן בְּנוֹי דְשֵׁם וְעֵלָם וְאַתּוּר וְאַרְפַּכְשָׁד וְלוֹד וְאַרְם: (תרגום יונתן)

[כג] וּבְנֵי אָרָם עוֹיץ וְחוּל וְגִתָּר וּמִשׁ:

אונקלוס ובני ארם עוץ וחול וגתר ומש: (אונקלוס)

[כד] וארפכשד ילד את-שלח ושלח ילד את-עבר:

אונקלוס וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: (אונקלוס)

יונתן וארפכשד אוליד ית שלח ושלח אוליד ית עבר: (תרגום יונתן)

[כה] ולעבר ילד שני בנים שם האחד פלג כי בימיו נפלה הארץ ושם אחיו יקטן:

אונקלוס ולעבר אתילידו תרין בנים שום חד פלג ארי ביומוהי אתפליגת ארעא ושוים אחוהי יקטן: (אונקלוס)

יונתן ולעבר איתילידו תרין בנים שום חד פלג ארום ביומוי אתפליגת ארעא ושום אחויו יקטן: (תרגום יונתן)

רש"י נפלגה. נתבלבלו הלשונות, ונפואו מן הזקעה, ונתפלגו בכל העולם, למדנו שהיה עזר נביא, שקרא שם בנו על שם העתיד. ושנינו בסדר עולם (פ"א) שבסוף ימיו נתפלגו, (פ) שאם תאמר בתחלת ימיו, (ת) הרי יקטן אחיו כעיר ממנו, והוליד כמה משפחות קודם לכן, שנאמר ויקטן ילד וגו', ואחר כך ויהי כל הארץ וגו', ואם תאמר באמצע ימיו, לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, הא למדת, שבשנת מות פלג נתפלגו: יקטן. שהיה עניו ומקטין (א) עצמו, לכך זכה להעמיד כל המשפחות הללו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) והיאך ידע, אלא נביא היה: (ת) רוצה לומר ולא נביא היה אלא כן היה המעשה בתחילת ימיו, וקראו כן על שם המעשה הרי יקטן וכו', ואם תאמר באמצע ימיו רוצה לומר וקודם לכן היה לו שם אחר, אלא כשאירע המעשה קרא שמו כן לא בא הכתוב וכו', אלא בסוף ימיו נתפלגו, והשתא אין לומר דילמא קודם לכן היה לו שם אחר אלא כשאירע המעשה נקרא פלג, לכיון שהיה בסוף ימיו אין דרך לקרא למת שם אחר בעבור המקרה שקרה בשעת מותו או סמוך למיתה, אלא ודאי בתחילת ימיו וקרא אותו על שם העתיד: (א) דקשה לרש"י כיון דמשני הקרא בלידת בניו של עזר דכתיב ולעזר יולד שני בנים, ולא נקט הקרא כמו בשאר הנולדים, כמו וארפכשד ילד וגו' ויקטן ילד וגו', אלא להכי סינה וכתב ולעזר יולד שני בנים וקרא את שמותם על שם המאורע, ואם כן קשה בשלמא פלג נתן הכתוב טעם למה נקרא פלג, אלא יקטן מאי טעמא, אלא על שם שהיה מקטין את עצמו, וכל זה ראה עזר ברוח הקודש אשר עליו, והרא"ם כתב טעם

מפני שזה השם נגזר מהקטנות, פירש שם זה יתר משאר שמות: (שפתי חכמים)

ספורנו פלג כי בימיו נפלגה הארץ. הודיע מעלת עבר שכוון ברוח הקודש מה שהיה עתיד אז להיות בימי בנו וקרא שם בנו פלג להודיע סבת קיצור שני חיי האדם מפלג והלאה כי אמנם סבת זה היה חטא בני הפלגה וענשם שקלקל מזגם מהשתנות הפתאומי מאויר לאויר: (ספורנו)

דעת זקנים פלג. פי הרב יוסף קרא ז"ל שקרא שמו פלג לפי שבימיו נפלגו ימי חיי בני אדם שהתחילו ימי בני אדם לקצר. כי מיום שנולד פלג לא בא אדם לכלל שלש מאות שנה: (דעת זקנים)

[כז] וַיִּקְטַן יָלֵד אֶת-אֱלִמֹּדֵד וְאֶת-שֶׁלֶף וְאֶת-חֲצַרְמוֹת וְאֶת-יָרַח:

אונקלוס וַיִּקְטַן אֱלִיד יֵת אֱלִמֹּדֵד וְיֵת שֶׁלֶף וְיֵת חֲצַרְמוֹת וְיֵת יָרַח: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְטַן אֱלִיד יֵת אֱלִמֹּדֵד דְּמִשַׁח יֵת אֲרַעָא בְּאֲשֶׁלּוֹן וְיֵת שֶׁלֶף דְּשֶׁלֶף מוּי דְנַהְרֵי יוֹתָא וְיֵת חֲצַרְמוֹת וְיֵת יָרַח: (תרגום יונתן)

רש"י חלרמות. על שם (ב) מקומו, דברי אגדה (ב"ר לז, ת.): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דכל אנשי המקום שהיו שם מנפים בכל יום על המיתה שאוכלים כרישין: (שפתי חכמים)

[כח] וְאֶת-הַדּוֹרָם וְאֶת-אוּזָל וְאֶת-דִּקְלָה:

אונקלוס וְיֵת הַדּוֹרָם וְיֵת אוּזָל וְיֵת דִּקְלָה: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת הַדּוֹרָם וְיֵת אוּזָל וְיֵת דִּיקְלָה: (תרגום יונתן)

[כט] וְאֶת-עוֹבֵל וְאֶת-אַבִּימָאֵל וְאֶת-שָׁבָא:

אונקלוס וְיֵת עוֹבֵל וְיֵת אַבִּימָאֵל וְיֵת שָׁבָא: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת עוֹבֵל וְיֵת אַבִּימָאֵל וְיֵת שָׁבָא: (תרגום יונתן)

[כס] וְאֶת-אוֹפֵר וְאֶת-חַוִּילָה וְאֶת-יוֹבֵב כָּל-אֵלֶּה בְּנֵי יִקְטָן:

אונקלוס וְיֵת אוֹפֵר וְיֵת חַוִּילָה וְיֵת יוֹבֵב כָּל אֵלִין בְּנֵי יִקְטָן: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת אוֹפִיר וְיֵת חַוִּילָא וְיֵת יוֹבֵב כָּל אֵילִין בְּנוֹי דְיִקְטָן: (תרגום יונתן)

[ל] וַיְהִי מוֹשְׁבָם מִמַּשָּׂא בָאָהָה סְפָרָה הָרַק הַקָּדָם:

אונקלוס וַהֲוָה מוֹתְבִינְהוֹן מִמַּשָּׂא מְטִי לְסַפְרָה טוֹר מְדִינְחָא: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה בֵּית מוֹתְבִינְהוֹן מִן מִישָׂא מַעְלָד לְסַפְרֻוֹאֵי טוֹר מְדִינְחָא: (תרגום יונתן)

[לא] אֵלֶּה בְּנֵי-שֵׁם לְמִשְׁפַּחְתָּם לְלִשְׁנֹתָם בְּאַרְצֹתָם לְגוֹיֵהֶם:

אונקלוס אֵלֶּין בְּנֵי שֵׁם לְזַרְעִיתְהוֹן לְלִישְׁנֵהוֹן לְאַרְעֵתְהוֹן בְּעַמְמִיָּהוֹן: (אונקלוס)

יונתן אֵלֶּין בְּנוֵי דְשֵׁם לְיַחֲוִסִיָּהוֹן בְּמוֹתְבִינְהוֹן לְגִינִיסַת עַמְמִיָּהוֹן: (תרגום יונתן)

[לב] אֵלֶּה מִשְׁפַּחַת בְּנֵי-נַח לְתוֹלְדֹתָם בְּגוֹיֵהֶם וּמְאֵלֶּה נִפְרְדוּ הַגּוֹיִם בְּאַרְץ אֲחֵר
(פ) הַמְּבֹל:

אונקלוס אֵלֶּין זַרְעִית בְּנֵי נַח לְתוֹלְדֹתְהוֹן בְּעַמְמִיָּהוֹן וּמְאֵלֶּין אֲתַפְרְשׁוּ עַמְמִיָּא
בְּאַרְעָא בְּתַר טוֹפְנָא: [פ] (אונקלוס)

יונתן אֵלֶּין יַחֲוִסִי בְּנוֵי דְנַח לְיַחֲוִסִיָּהוֹן בְּעַמְמִיָּהוֹן וּמְאֵלֶּין אֲתַפְרְשׁוּ עַמְמִיָּא בְּאַרְעָא
בְּתַר טוֹבְעָנָא: (תרגום יונתן)

בראשית פרק-יא

[א] אֵלֶּה שְׁמֵי בְּנֵי שֵׁם כָּל-הָאָרֶץ וַיְהִי אַחַת וְדַבָּרִים אֶחָדִים:

אונקלוס אֵלֶּה שְׁמֵי בְּנֵי שֵׁם כָּל אַרְעָא לִישׁוֹן חָד וּמְמַלְל חָד: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה כָּל אַרְעָא לִישׁוֹן חָד וּמְמַלְל חָד וְעֵיטָא חָדָא בְּלִישׁוֹן קוּדְשָׁא הוּוּ מְמַלְלִין
דְּאַתְבְּרָא בֵּיה עֲלָמָא מִן שְׂרוּיָא: (תרגום יונתן)

כ"י שְׁפָה אַחַת. לָשׁוֹן (ג) הַקּוּדֶשׁ: וּדְבָרִים אַחָדִים. בָּאוּ בַעֲנַה אַחַת וְאִמְרוּ, לָא
כָּל הַיָּמִינוּ שִׁיבּוֹר לֹא אֶת הַעֲלִיוֹנִים, נַעֲלָה לְרַקִּיעַ וְנַעֲשָׂה עִמּוֹ מִלְחָמָה. דְּבַר אַחַר,
עַל יַחֲוִדוֹ (ד) שֶׁל עוֹלָם. דְּבַר אַחַר וּדְבָרִים אַחָדִים, (ס"א דְּבָרִים חָדִים) אִמְרוּ אַחַת לְאֶלְפִי
וְתַרְנִיזוּ שְׁנַיִם הַרְקִיעַ מִתְמוּטָט, כַּסֵּם שַׁעֲשָׂה צִימֵי הַמְּבֹל, בָּאוּ וְנַעֲשָׂה לֹא סְמוּכּוֹת.

שפתי חכמים (ג) **לוי לשון אחר היה לא היה שפה אחד, דהא הכל מודים דבלשון הקודש נברא העולם כדפירש רש"י בפרשת זרעית צפסוק ויאמר האדם זאת הפעם וגו' (לעיל ב' כ"ג), אם כן על כרחך היה לשון הקודש אותו לשון וק"ל: (ד) דלפירש א' קשה אם כן הוה ליה למימר בדברים אחדים, משום הכי קאמר דבר אחר וכו', ותו קשה הוה ליה למימר דבר אחד מה אחדים, משום הכי פירוש דבר אחר וכו', רולא לומר דברים חדים וכו', (מהרש"ב): (שפתי חכמים)**

אבן עזרא שפה אחת. בפתח קטן תחת האל"ף כשהוא מוכרת ואם היא נסמך יבוא בפתח גדול ובספר הדקדוק בארתי למה חסר דל"ת אחת. והפלגה היתה נראת משקול הדעת כי אחר מאת שנה אחר המבול היתה. ונקרא פלג כי בעת הולדו נפלגה הארץ כתרגום ארמית חצי. וכמוהו פלגי מים הם חלקי המים שהנהר יחולק. וכן אי כבוד. גם עמנואל שהוא בן הנביא. גם דברי סדר עולם נכונים ועליו נסמוך וא"כ הוא היה אברה' מבוני המגדל ואל תתמה כי נח ושם היו שם כי לא מת שם עד שהיה יעקב אבינו בן חמשים ויותר. וטעם שפה אחת לשון אחת. והקרוב אלי שהי' לשון הקדש ושם אדם וחיה וקין גם שם ופלג לעדים: וטעם **דברים אחדים**. בעבור שימצא היום בכל לשון דברים שלא יבינום כל אנשי הלשון ובימים ההם דברי חכם וכסיל היו אחדים והם רבים מגזרת אחד: (אבן עזרא)

בעל הטורים ודברים. ב' הכא ואידך והבלים ודברים הרבה. שהרבו לדבר הבלים הרבה: **שפה אחת.** בגימטריא לשון הקדש: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי כל הארץ שפה אחת וגו' יש לתת לב לתור בענין דור הפלגה מה היא דעתם בבנות העיר והמגדל, שאם טעמם הוא בפרט מפרטי הכפירה לא נודע אופן הכפירה, גם לא היה ה' מספיק להענישם בהפיץ אותם לבד, ועוד צריך לדעת אומרו לא יבצר מהם כי ח"ו כמעט יבא הטועה לטעות בה, ועוד מה הוא כוונת הכתוב שכתב לנו ענין בנין העיר בפרטים המגונים, והלא ארז"ל כי מרצון ה' היה שיתעסקו בבנין העולם, ואפשר כי להיות שכאשר ברא הקב"ה עולמו בראו שיהיה שלישי ישוב ושליש מדבר, ותמצא הן היום כמה מקומות של ישוב שאם תסמוך אותם אל אחת אל אחת לא יהיה אפילו חלק ממאה בשליש ישוב הנזכר ויהיה הכל מדבר. אלא להיות שהעירות והכרכים בין עיר לעיר חלק קרוב ובני העולם עוברים ושבים מזו לזו בזה יחשב הכל בין העירות בין מה שביניהם ישוב ובצירוף הכל תמצא שלישי ישוב, ולזה נאמר **היתה כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים רצו שיהיו כולם מקובצים במקום אחד ולא יתפזרו אנה ואנה ושיהיה מקום אחד ישוב דוקא ולזה בנו העיר להם פירוש עיר אחת לכולם, ולחששת שמא יתפזרו באורך העולם וילך אחד מהם אנה ואנה עשו המגדל להיות להם לסימן שזהו מקומם אשר נקרא שמים עליו וגם להכיר המקום מרחוק אשר יהיה שם ובא יבא לאות המגדל וזהו אומרו **פן נפוץ על פני כל הארץ** שלא רצו להיותם נפזרים וכלים זעיר שם זעיר שם, ולזה אמר ה' כי הדבר הזה איננו נכון בעיניו והוא דבר שיכולים להשיגו להיותם בעלי בחירה ורצון במעשה הגשמי, ולזה גזר אומר להפר עצתם ולבלול שפתם שאז בהכרח יהיו נפרדים וכל אחד יבקש לו מקום וזשה"כ **ומשם הפיצם ה' על פני כל הארץ,****

וזה הוא עד נאמן לפירושו שכונת ה' שיהיו ממלאים כל העולם ובזה נעשה שלישי העולם ישוב לסיבה נודעת לו יתברך שמו, ויש בזה סוד כידוע ליודעי חן, וכמעט יהיה דומה למקצץ בנטיעות ומפנים השפעה ממקום למקום. ורבותינו זכרונם לברכה דרשו דרשות הרבה ואין המקרא יוצא מידי פשוטו: (אור החיים)

כלי יקר ויהי כל הארץ שפה אחת ודברים אחדים. נראין הדברים שכל מעשה הפלגה הוא ע"ד שארז"ל (סנהדרין עא:). כנוס לרשעים רע להם ורע לעולם פזור לרשעים טוב להם וטוב לעולם ובצדיקים הכל בהפך זה, לפי שהרשעים על ידי כנוסם יחשבו ביניהם עצות רעות על אחרים, נוסף על זה ימשכו ביניהם דברי ריבות ומחלוקות ושנאות, וזאת תורת הקנאות המצויות בין הכתות אשר כל מעשיהם לא לש"ש כי אם כדי לעשות להם שם בארץ, ועיקר הסיבה לזה שיש לכל אחד מהם תכלית חיצונית חלק לבם זה מזה, כי זה יתאוה לעושר וכבוד, וזה לרוב מאכל, וזה לרוב משגל, וזה יאמר נעשה לנו שם ורוצה להיות גבוה מעל גבוה, ומתוך כך המריבה ממשמשת ובאה הן מן הצד שאין להם תכלית אחד, כי הדרכים רעים הם רבים, והדרך הטוב אינו כי אם אחד, הן מצד שכל אחד יש לו חפץ ורצון להיות במעלה ויתר שאת על זולתו, ומדה זו הלא היא ברבת בני עמינו, על כן פיזור כיתות אלו טוב מהקבוץ כמ"ש (תהלים צב.ג.) יתפרדו כל פועלי און אין טוב כי אם ליתן ריוח בין הדבקים וכמ"ש (שם נה.ג.) בלע ה' פלג לשונם כי ראיתי חמס וריב בעיר.

אבל הצדיקים כנוסם טוב כי התכלית מאחדם, כי אין להם כי אם תכלית אחד והיו לאחדים על ידו כמ"ש (שם קיט.קסה) שלום רב לאוהבי תורתך. אבל לא לאוהבים התכלית החיצונית בעצם וראשונה. וזה טעם הפלגה, כי מתחלה היו כולם שפה אחת ודברים אחדים והיה שלום ביניהם, וחששו המה פן ע"י שיתרבו בארץ יתפזרו, כי לא תשא אותם הארץ לשבת יחדיו במקום אחד, ויבאו לידי מלחמות כי תמיד מלחמה מצויה בין יושבי מדינה זו ליושבי מדינה אחרת. על כן אמרו הנה עכשיו אנחנו עם אחד שפה אחת ויש לחוש פן נפוץ בהכרח איש מעל רעהו ותפסק האחוה מבינינו, לפיכך נבנה מגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם, כי בנוהג שבעולם שכל אדם יש לו חשק ורצון לבא לדור בעיר גדולה מקום קבוץ אנשים רבים ואז נהיה לעם אחד ולא נפוץ איש מעל אחיו. ובאמת אילו לא היו אומרים ונעשה לנו שם, הטיבו את אשר דברו והיו באים עד תכלית השלום מצד מגדל זה, אמנם באמרם ונעשה לנו שם, גלו כל מזימות לבבם כי כוונתם שיצא שםם בעולם ויקראו בשמותם עלי אדמות אנשי המעלה, והיה גלוי לפני השם יתברך שעל ידי שהם מבקשים לקנות שם בעולם יבואו אל ההפך אשר חשבו.

לפיכך ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת וגו', יאמר ה' כי במזימות זו אשר חשבו המה טועים בעצמם ויפלו ברשת הדבר אשר המה בורחים ממנו, כי המה חושבים שעל ידי שיתפזרו יתחלקו לאומות רבות ויפסק חוט השלום כי יבאו לידי מלחמות רבות, וע"י שידורו במקום אחד יהיו לעם אחד ויהיה השלום מתווך ביניהם. הניחא אם לא היו אומרים ונעשה לנו שם. אמנם באמרם דבר זה ירד ה' לסוף דעתם כי יהיה הכל בהפך ממה שחשבו ואדרבה ישנו עם אחד ואימתי כשהוא מפוזר ומפורד, שאין לשום אחד עסק עם חברו אז יהיה לעם אחד. אבל אם יתקבצו כולם למקום אחד לברוח מן המלחמה של אומה באומה אז יפלו במלחמה גדולה מזו, והוא מלחמה פנימית חרב איש ברעהו כי כנוס לרשעים רע להם, ומאחר שאמרו ונעשה לנו שם אם כן כל אחד ירצה להשתרר על חברו ולהיות גבוה ממנו כי זה מצוי בין הכיתות העושים כל מעשיהם למען

ספר שמים על כן טוב לפזרם ולמונעם מבנין זה. זהו שנאמר ויאמר ה' הן עם אחד ושפה אחת לכולם כי עכשיו אחר שהמה מפוזרים קצת אז הם עם אחד ושפה אחת, כי כל אחד אמר הן על מה שיאמר חבירו הן, ולא על מה שיאמר חבירו לאו, שאין כל כך קנאה ותחרות ביניהם אחר שלא רדפו עדיין אחר קניית השם, וזה החלם לעשות זה המגדל יהיה התחלה אל הדבר אשר מה חושבים להמלט ממנו ויהיה הפך כוונתם, ויהיה התחלה שיעשו מה שלא עשו לפני זה כי קודם זה היה שלום ביניהם, ועכשיו יהיה יד איש ברעהו מצד המנוים והשררות אשר כל יושבי עיר גדולה צריכין להם, כי זולתם איש את רעהו חיים בלעו ומאחר שרצונם לעשות להם שם אם כן כל אחד ירצה להיות מושל ושר בעיר גדולה זו כדי שיצא שמו בכל העולם ועי"ז יתרבו ביניהם דברי ריבות כאמור.

ועתה לא יבצר מהם כל אשר יזמו לעשות. אין פירושו בלשון תמיהה אלא באמת אמר כן יען כי המה חשבו לעשות מעמד קיום אל השלום גם אני חושב כן אמנם בסבה הפכית ממה שחשבו, המה חשבו להעמיד השלום עי"י כנוסם בחושבם כי כנוסם טוב להם, ואני רואה להעמיד השלום על ידי הפיזור, כי הפיזור טוב להם מן הקיבוץ, לפיכך הבה נרדה ונבלה שם שפתם כי עי"ז יתפזרו בהכרח ואז טוב להם ולכל העולם כי לעולם אין שלום בין אנשים אשר כל מגמת פניהם לעשות להם שם בארץ ובני עמינו יוכיח.

ורז"ל אמרו, (תנחומא נח יח) שאמרו לא כל הימנו שיבור לו העליונים כו' הורו בזה עד היכן יגיע דעת אנשי השם עד אשר אפילו שכינה אינה חשובה כנגדו כי מתחלה לשונם תהלך בארץ לבקש לו גדולות ואחי"כ שתו גם בשמים פיהם לחלוק על מלכותו ית' כביכול ועתה בא וראה כמה פחותה מדה זו הלא היא המחרבת שני בתי מקדשים ומסבבת איחור בנין הבית השלישי עד אשר יסיר מתוכנו עליזי הגאווה וישאר עם עני ודל וחסו בשם ה' (צפניה ג.יב). (כלי יקר)

ב] וְיְהִי בְּנִסְעֵם מִקְדָּם וַיִּמְצְאוּ בְּקִעָה בְּאֶרֶץ שְׁנָעַר וַיָּשְׁבוּ שָׁם:

אונקלוס וְהָוָה בְּמִטְלְהוֹן בְּקִדְמִיתָא וְאַשְׁפָּחוּ בְּקִעְתָּא בְּאֶרְעָא דְּבָבֶל וַיִּתִּיבוּ תַמָּן: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּמִיטְלְהוֹן מִמְדִּינְחָא וְאַשְׁפָּחוּ בְּקִעְתָּא בְּאֶרְעָא דְּבָבֶל וַיִּתִּיבוּ תַמָּן: (תרגום יונתן)

כ"י **זנסעם מקדם.** שהיו יושבים שם, כדכתיב למעלה ויהי מושבם וגו' הר הקדם, ונסעו משם לתור להם מקום (ה) להחזיק את כלם, ולא מלאו אלא שנערה: (כ"י)

שפתי חכמים (ה) **לזכזכיל זה נסעו שהרי כתב אחר כך וימלאו בקעה, משמע** **דמתחילה** **בקשו** **זה:** **שפתי** **חכמים**

אבן עזרא וזה שאמר הכתוב **זנסעם מקדם.** לאות כי הרי אררט במזרח: וטעם **וימצאו בקעה.** שבקשו מקום טוב לבנות מדינה עד שמצאו זאת הבקעה. ופי' בקעה ערבה ישרה הפך הרכסים. וכן כבהמה בבקעה תרד ויתכן שהיא בין הרים

הרמב"ן בנסעם מקדם. פירש רש"י שהיו יושבים שם ככתוב למעלה (י ט) ויהי מושבם ממשא באכה ספרה הר הקדם ונסעו משם לתור להם מקום המחזיק אותם ולא מצאו אלא שנער ואין זה נכון כי תולדות שם לבדן הם שנאמר עליהם כן ולמה ייחס הפלגה עליהם כי בני יפת ובני חם רבים מהם ועוד כי מושבם בארצותם היה ממשא עד הר הקדם והפלגה היתה טרם שהיה מושבם כי לא באו בני יפת מאיי הים אל הבקעה אשר בארץ שנער אבל בהפלגה הפיצם השם על פני כל הארץ ואז הושבו בארצותם לגוייהם ורבי אברהם פירש כי הרי אררט במזרח ויפה אמר כי הם במזרח קרובים לאשור שנאמר (מלכים ב יט לז) והמה נמלטו ארץ אררט ונח ברדתו מן ההר נתישב בארצות ההם הוא ותולדותיו וכאשר רבו נסעו משם אל הבקעה הזו ואנשי הפלגה על דברי רבותינו (סנהדרין קט) מורדים בבוראם ורודפי הפשט (הראב"ע והרד"ק) אומרים שלא היה דעתם אלא שיהיו יחד מחוברים כי הגיד הכתוב דעתם "פן נפוץ" ולא ספר עליהם ענין אחר ואם כדבריהם יהיו טפשים כי איך תהיה עיר אחת ומגדל אחד מספיק לכל בני העולם או שמא היו חושבים שלא יפרו ושלא ירבו וזרע רשעים יכרת אבל היודע פירוש שם יבין כוונתם ממה שאמרו ונעשה לנו שם וידע כמה השיעור שיזמו במגדל לעשותו ויבין כל הענין כי חשבו מחשבה רעה והעונש שבא עליהם להפרידם בלשונות ובארצות מדה כנגד מדה כי היו קוצצים בנטיעות והנה חטאם דומה לחטא אביהם ושמא בשביל זה דרשו (ב"ר לח ט) אשר בנו בני האדם אמר רבי ברכיה מה בני חמריא בני גמליא אלא בנוי דאדם קדמאה וכו' והסתכל כי בכל ענין המבול הזכיר "אלהים" ובכל ענין הפלגה הזכיר השם המיוחד כי המבול בעבור השחתת הארץ והפלגה בעבור שקצצו בנטיעות והנם ענושים בשמו הגדול וזה טעם הירידה וכן במדת סדום והמשכיל יבין "ו" "סגירה" (הרמב"ן)

בעל הטורים בנסעם. ב' במסורה הכא ואידך בנסעם מן המתנה. זה הוא שדרשו רז"ל אותו היום סרו מאחרי ה' משל לתינוק שבורח מן הספר פ"י בנסעם מקדם שנסעו מקדמונו של עולם: (בעל הטורים)

ספורנו בנסעם מקדם. במנהג הרועים הנוסעים ממקום למקום למצא מרעה נאות: (ספורנו)

ג] וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-רֵעֵהוּ הֲבֵה וְלַבְּנָה לְבָנִים וְנִשְׂרָפָה לְשָׂרָפָה וְתָהִי לָהֶם הַלְבָּנָה לְאָבִן וְהַחֲמֹר הֲיֵה לָהֶם לְחֹמֶר:

אונקלוס וַאֲמָרוּ גְבַר לְחֻבְרָה הָבִי נְרָמִי לְבָנִין וְנִקְדִּינִין בְּנוֹרָא יוֹקְדָתָא (נ"י בְּנוֹרָא) וְהוֹת לְהוֹן לְבִנְתָּא לְאֲבָנָא וְחִמְרָא הָהּ לְהוֹן לְשִׁיעַ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ גְבַר לְחֻבְרִיהָ הָבִי נְרָמִי לִיבְנִין וְנִשְׂוִי יְתָהוֹן בְּאֲתוּנָא וְהָהּ לְהוֹן לְבִינְתָּא לְאֲבָנָא וְטִינָא הָוֹת לְהוֹם לְשִׁיעַ: (תרגום יונתן)

רש"י איש אל רעהו. אומה לאומה, (ו) מלכים לכוש, וכוש לפוט, ופוט לכנען: הבה. הזמינו עצמכם. כל הבה לשון הזמנה הוא, שמכינים עצמן ומתחברים למלחמה או לעצה או למשא. הבה הזמינו אפרקליי"ר בלעז (בערייטען אוריכטען):

לבנים. שאין לבנים בצבל שהיא זקעה: ונשרפה לשרפה. כך עושין הלבנים שקורים טוול"ץ (מיגעל דאכשטיינע) שורפים אותם בכבשן: לחמר. לטוח הקיר: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) יא לומר דהוכחתו מדכתיב אחריו (פ"ז) ונצלה שם שפתם אשר לא ישמעו איש שפת רעהו, והתם על כרחך כריך לומר שפירוש אומה באומה, דאי שפת רעהו ממך נמלא יותר מע' לשונות, אלא על כרחך לומר אומה באומה, וזה קאי אויחמרו איש אל רעהו דלעיל, שמע מינה דלעיל גם כן פירושו כן, ודלא כפירוש הרא"ם שפרש כי העלה היתה בין האומות לא בין איש אל רעהו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **נלבנה**. מגזרת לבנים ואע"פ שהחבור עם מ"ם לשון נקבות הן כמו נשים ופלגשים. והנה שרפו הלבנים עד שעמדו וזהו הבנין התקיף שלא ימם במים ולא באש: **ותהי להם הלבנה לאבן**. תחת אבן: **והחמר**. תחת טיט ופירשו כמשמעו בלשון ישמעאל. ואלה בוני המגדל לא היו טפשים שיחשבו לעלות אל השמים גם לא פחדו מהמבול כי נח ובניו שנשבע להם השם שם היו וכלם היו סרים אל משמעתם כי בניהם היו. והנה הכתוב גלה חפצם וסוף דעתם לבנות עיר גדולה למושבם ולבנות מגדל גבוה להיות להם לאות ולשם ולתהלה לדעת מקום העיר להולכים חוצה כרועי המקנה גם יעמד שמים אחריהם כל ימי המגדל וזהו שאמר הכתוב ונעשה לנו שם: (אבן עזרא)

בעל הטורים **איש אל רעהו הבה**. ס"ת שלוח מפני שלוח יתירה שהיה להם חטאו: **לאבן**. ב' במסורה הכא ואידך וימת לבו בקרבו והוא היה לאבן. גבי נבל מה להלן מיתה אף כאן מיתה שיותר היה קשה להם מן המות כשנפלה לבנה מן המגדל: (בעל הטורים)

ספורנו **הבה נלבנה לבנים**. לבנות בתים וגדרות צאן וזאת היתה עצות פרטי ההמון בזה כאמרו ויאמרו איש אל רעהו: (ספורנו)

[ד] וַיֹּאמְרוּ הִבֵּה | נִבְנֶה-לָנוּ עִיר וּמִגְדָּל וְרֹאשׁוֹ בַשָּׁמַיִם וְנַעֲשֶׂה-לָנוּ שֵׁם פֶּן-נִפְּוֹץ **על-פני** **כל-הארץ**

אונקלוס וַאֲמָרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קִרְתָּא וּמִגְדָּלָא וְרִישָׁהּ מְטִי עַד צִית שְׁמַיָּא וְנַעֲבִיד לָנָא שׁוֹם דִּילְמָא נִתְבְּדַר עַל אַפֵּי כָּל אַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ הָבוּ נִבְנֵי לָנָא קִרְתָּא וּמִגְדָּלָא וְרִישָׁהּ מְטִי עַד צִית שְׁמַיָּא וְנַעֲבִיד לָנָא סְגָדוּ בְּרִישָׁהּ וְנִשְׁוִי חִרְבָּא בִידָהּ וַתְּהִי עֲבָדָא לְקִיבֻלָּהּ סְדָרֵי קִרְבָּא קָדָם עַד לָא נִתְבְּדַר מַעֲלוֹי אַנְפֵּי אַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י **פן נפוצ**. שלא יביא עלינו שום מכה להפיצנו (ז) **מכאן**: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) זה קאי דוקא אמלת עיר שכתוב לפניו, אבל לא קאי אמלת מגדל,

לחם כן סותר זה מה שפירש לעיל (פ' ח') דברים אחדים בלו בעלה אחת וכו', משמע כדי למרוד בהקדוש ברוך הוא בנו המגדל כאן פירש שלא יבוא עלינו וכו', אלא ודאי זה קאי אמלת עיר. (ג"ח), פירש שהיא טעם על המגדל, ואם יביא עליהם שום מכה להפיצם יעלו במגדל לרקיע ללחוס נגד השם יתברך, וכן ללשון השני שרלו לעשות סמוכים לרקיע וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא ומלת הבה. כמו תנה ושרשו יהב והעד השלך על ה' יהבך ובעבור שידברו בה הרבה תמצא כן לשון רבים הבה נתחכמה גם לנקבה הבה נא אבא אליך: ואל תתמה על מלת **וראשו בשמים**. כי הנה כן דבר משה ערים גדולות ובצורות בשמים ואלה הבונים ראו בעצתם שלא יפרדו והשם לא יעץ כן והם לא ידעו: (אבן עזרא)

ספורנו ויאמרו הבה נבנה לנו עיר. זאת הית' עצת שרי הדור להמליך את נמרוד על כל המין האנושי: **ומגדל וראשו בשמים ונעשה לנו שם**. נעשה שם שתהיה כמגדל ויצא בכל המין האנושי שם גובה מקומה וגודל עירה באופן שתחשב אלהי האלהים אצל כל בני האדם ואליה ידרשו כלם. והכונה בזה היתה שהמלך על אותה העיר ימלוך על כל המין האנושי בהיות שם דרישת כלם: (ספורנו)

הב' וירד יהוה לראת את-העיר ואת-המגדל אשר בנו בני האדם:

אונקלוס ואתגלי יי לאתפרעא על עובדי קרנא ומגדלא די בנו בני אנשא: (אונקלוס)

יונתן ואתגלי יי לאתפרעא מנהון על עובד קרנא ומגדלא דבנו בני נשא: (תרגום יונתן)

רש"י וירד ה' לראות. לא הורד לכך, אלא בא ללמד לדיינים, שלא ירשיעו הנידון עד שיראו ויבינו. במדרש רבי תנחומא (פ' נח ית'): בני האדם. אלא בני מי, שמה בני חמורים וגמלים, אלא בני אדם הראשון, שכפה את הטובה ואמר האשה אשר נתתה עמדי, אף אלו כפו בטובה למרוד צמי שהספיעם טובה ומלטם מן המבול: (רש"י)

אבן עזרא ומלת וירד ה'. בעבור שכל מעשה התחתיי תלויים הם בכח הגבוהים ומהשמים יתכנו כל העלילות על כן נקרא השם רוכב שמים היושבי בשמים. וכדרך לשון בני אדם אמר הכתוב וירד: (אבן עזרא)

ספורנו וירד ה' לראות. הנה לי הירידה לראות יאמר על האל ית' כשאין הענין אז ראוי לעונש אלא מפני הקלקול הנמשך אליו בסוף הענין כבן סורר ומורה שאמרו ירדה תורה לסוף דעתו. וכן היה ענין סדום שכתב בו ארדה נא ואראה. כי אמנם לא היה רשעם אז יותר משאר העו"ג כדי לענשם בעולם הזה זולתי בענין האכזריות נגד עניי עם שהיה נמשך ממנו קלקול גמור בסוף כאמרו הנה זה ה' עון סדום אחותך ויד עני ואביון לא החזיקה וכן היה עונש ישראל בהגלותם כאמרו אראה מה אחריתם: (ספורנו)

10 וַיֹּאמֶר יְהוָה הֵן עִם אֶחָד וְשָׁפָה אַחַת לְכֻלָּם וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת וְעַתָּה לֹא-
יִבְצֵר מֵהֶם כָּל אֲשֶׁר יִזְמֹוּ לַעֲשׂוֹת:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ הָא עֲמָא חַד וְלִישׁוֹן חַד לְכַלְהוֹן וְדִין דְּשָׂרִיו לְמַעְבָּד וּכְעֵן לֹא
יִתְמַנַּע מִנְהוֹן כָּל דְּחַשְׁבִּיבוֹ לְמַעְבָּד: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ הָא עֲמָא חַד וְלִישׁוֹן חַד לְכַלְהוֹם וְדָא אֲתַחְשְׁבוּ לְמַעְבָּד וּכְדוֹן לֹא
יִתְמַנַּע מִנְהוֹן כָּל דְּחַשְׁבִּיבוֹ לְמַעְבָּד: (תרגום יונתן)

רש"י הֵן עִם אֶחָד. כָּל טוֹבָה זוּ יֵשׁ עִמָּהֶן שְׁעֵם אֶחָד הֵם וְשָׁפָה אַחַת לְכֻלָּן, וְדַבֵּר
זֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת: הַחֵלֶם. כְּמוֹ אֲמַרְסָ עֲשׂוֹתָם, (ח) לְהַתְחִיל הֵם לַעֲשׂוֹת: לֹא יִבְצֵר
מֵהֶם וְגו' לַעֲשׂוֹת. (ט) בְּתַמִּיָּה. יִבְצֵר לְשׁוֹן מְנִיעָה כְּתַרְגוּמוֹ, וְדוּמָה לוֹ יִבְצֵר רוּחַ
נְגִידִים (תהלים עו, יג): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) פִּירוּשׁ שֶׁהוּא מִקּוֹר וְהַכְּנוּי בָּא אֶל הַפּוֹעֵל, כִּי אֲמַרְסָ הוּא כְּמוֹ
אֲמַרְסָ הֵם, עֲשׂוֹתָם כְּמוֹ עֲשׂוֹתָ הֵם, אֲף כֹּאֵן הַחֵלֶם הֵם: (ט) פִּירוּשׁ וְכִי לֹא תִמְנַע מֵהֶם
זֹאת הַמַּחֲשָׁבָה, וְהֵלֵךְ אֲנַחְנוּ נִרְדּוּ וְנִבְלָבֵל שְׁפַתָם וְגו', וְבַהֲכִרָה שְׁתִּמְנַע הַמַּחֲשָׁבָה,
אֲבָל אִי אֶפְסָר לְפָרֵךְ בְּנִיחוּתָא שְׁהָרִי בְּאִמַת נִמְנַע מֵהֶם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֹּאמֶר ה' הֵן עִם אֶחָד. זֶה הַדְּבַר אֲמַר לְמַלְאָכִים. וְזֶה טֵרֵם וִירַד. וְטַעֲמוֹ
יֵרַד בְּעֵבֹר שֶׁאֶחָד כֵּן: עִם אֶחָד. שֵׁשׁ לֵהֶם דַּת אַחַת. כִּי בַהֲשַׁתְּנוֹת הַדְּתוֹת תִּתְחַדֵּשׁ
הַקְּנָאָה וְהַשְּׁנָאָה גַּם כֵּן בַּהֲשַׁתְּנוֹת הַלְּשׁוֹן. עַל כֵּן צוּה מֶלֶךְ מְדִי וּפְרַס מְדַבֵּר כְּלִשׁוֹן
עַמּוֹ: וְנִפְתַּח ה"א הַחֵלֶם בַּפֶּתַח גְּדוֹל בְּעֵבֹר הַחַי"ת שֶׁהוּא אַחֲרָיו וְכֵן הַחֲלוּתִי:
וּמַלְתִּי יִבְצֵר. כְּמוֹ יִמְנַע וְכְמוֹהוּ עָרִים בְּצוּרוֹת. וְזֶה הַטַּעַם אִם אֲעִזְבֶם יַחֲשָׁבוּ
שִׂיּוּכְלוּ לַעֲשׂוֹת כָּל חֲפָצִים: וּמַלְתִּי יִזְמֹוּ. כְּמוֹ זִמְמוּ וְהֵם שְׁנֵי שְׂרָשִׁים: (אבן עזרא)

ספורנו הֵן עִם אֶחָד. כִּי אֲמַנֵם הַבְּטוּל הַמִּפְרָע עֲצוֹת וּמִנִּיא מַחֲשָׁבוֹת הוּא הַמַּחְלוּקֵת
הַקּוֹרָה אִם לְסַבַּת הַדְּתוֹת וְאִם לְסַבַּת הַלְּשׁוֹנוֹת. וְהִנֵּה אֱלֹהִים הֵיוּ עִם אֶחָד בְּעֵינֵי
הַדָּת כִּי הֵיוּ כָלִם מִסְכִּימִים בְּדַעַת אֲנָשֵׁי הַצֹּא"בָה וְעַם זֶה הָיָה כָלִם מִסְכִּימִים
בְּלִשׁוֹן: וְזֶה הַחֵלֶם לַעֲשׂוֹת. וְגַם כֵּן נִמְצָאָה לְכֻלָּם עֵתָה זֹאת הַהֲתַחֲלָה שֶׁעָשׂוּ
בַּהֲסַכְּמַת כָּלִם: וְעַתָּה לֹא יִבְצֵר מֵהֶם. אִם כֵּן אֵין מוֹנַע לֵהֶם מֵהַשְּׁלִים כּוֹנְתָם
וְתִהְיֶה אוֹתָהּ עוֹי"ג אֲשֶׁר יִבְחָרוּ כְּלִית לְכָל מִין הָאָדָם וְלֹא יִפְנֶה אֶחָד מֵהֶם לְדַעַת
אֶת הַבּוֹרָא יְתִי וְלִהְבִּין כִּי יוֹצֵר הַכֹּל הוּא. וְהַפּוֹךְ זֶה יִקְרָה כְּשֶׁתִּהְיֶה מַחְלוּקֵת בְּעֵינֵי
הָאֱלֹהוֹת כִּי כָל אֶחָד יַחֲשׁוּב שֵׁשׁ אֱלֹהֵי הָאֱלֹהִים שְׁכָל הָאֱלֹהוֹת מִסְכִּימִי לְדַעַתוֹ
וְבוֹ יִשְׁלַם סוֹדָם וְסוֹדֵר הַמְּצִיאוֹי כְּאֲמָרוֹ כִּי מִמְזַרְחַ שְׁמֵשׁ וְעַד מְבֹאוֹ גְּדוֹל שְׁמוֹ
בְּגוֹיִם:

11 הִבֵּה נְרִדָּה וְנִבְלָה שֵׁם שְׁפַתָם אֲשֶׁר לֹא יִשְׁמְעוּ: אִישׁ שְׁפַת רַעְהוֹ:

אונקלוס הָבוּ נְתַגְלִי וְנִבְלָבֵל תַּמָּן לִישְׁנָהוֹן דְּלֹא יִשְׁמְעוּן (גְּבַר) אֲנִישׁ לִישׁוֹן תְּבָרָה:

(אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְשִׁבְעֵין מְלֹאכֵיָא דְקִיָּימִין קוּמוּי אִיתוּן פְּדִין וְנַחֲתִית וְנַעֲרַבְבָּא תַמָּן לִישְׁנָהוּן דְּלֹא יִשְׁמְעוּן אֲיִנֶשׁ לִישָׁן חֲבָרִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י הבה נרדה. צבית דינו נמלך מענותותו יתירה: הבה. מדה כנגד מדה, אמרו הבה נבנה, והוא כנגדם מדד ואמר (י) הבה נרדה: ונבלה. ונבלבל נו"ן משמש בלשון רבים, וה"א אחרונה יתירה, (פ) כה"א של נרדה לא ישמעו. זה שואל לבנה וזה מביא טיט, וזה עומד עליו (ב) ופולע את מוחו: (רש"י)

שפתי חכמים (י) (ג"א), לאם לא כן הבה שפירושו לשון הזמנה למה לי, הרי כבר הכל מוכן לפניו יתברך: (פ) כלומר אל תאמר מדכתיב ונבלה בה"א ולא כתיב ונבל ודאי לאו לשון רבים הוא, אלא הרי הוא כמו נפלה, שאף על פי שכתוב בנו"ן מכל מקום אינו רבים אלא הנו"ן היא פ"א הפעל והה"א היא ה' הנקבה, ולא שהנו"ן היא נפעל לרבים, אם כן הכי נמי נימא הכי, לכך פירש וה"א אחרונה וכו', כלומר דלא דמי מלת ונבלה למלת ונפלה אלא הרי כאילו כתיב ונבל בלא ה' שהוא לשון רבים דה"א אחרונה וכו', והראיה שהנו"ן של ונבלה היא נו"ן הרבים, מדכתיב בתר הכי (לקמן פ' ט) כי שם בלל ה' שפת כל הארץ, שמע מינה דנבלה לאו נו"ן הנפעל היא אלא היא נו"ן הרבים, ודוק נראה לי, ודלא כפירוש הרא"ם שפירש כי אין טעם לומר נרדה ונבלבל לשונם, שלא נבלל לשונם בעבור הירידה: (ב) (ג"א), לאם לא כן אלא מפני שלא היו מבינים אחד לשון חבירו חדלו לבנות אם כן למה נפואו, ולא היו דרים יחד, אף על גב שאין אחד מבין לשון האחר, אלא מפני שנפל בהם ריב וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא הבה נרדה. דבור השם עם המלאכים: ומלת ונבלה שם שפתם. כל המדקדקים אומרים שהוא מבנין נפעל. וכמוהו ונבקה רוח מצרים וכן אבלה נבלה וזה רחוק. כי מה טעם נרד ותתבלבל לשונם ולשונם לא נבלה בעבור הירידה. רק ונבלה כמו ונעשה. והראיה שאמר בסוף כי שם בלל ה' וזה דקדוקו הוא מבנין הפעיל. והי' ראוי להיותו שלם ונבלילה. ובבילוע הכפל ונבלה על משקל ונסבה את ארון ה' ובחסרון הכפל ונבלה שם ויפה תרגמו הזקנים ואבלה תחת ונבלה. ואילו הי' כדברי המדקדקים למה חסרו הנו"ן. ויש אומרים שנהפך לבם לשנוא זה את זה וכל אחד חידש לשון. ויש אומרים כי המלמד לאדם דעת שחם דעת לשונם. והנכון בעיני שנפוצו: (אבן עזרא)

[ח] וַיִּפֹּץ יְהוָה אֶתֶם מִשָּׁם עַל-פְּנֵי כָל-הָאָרֶץ וַיִּחְדְּלוּ לְבַנּוֹת הָעִיר:

אונקלוס ויבדר יי יתהון מתמון על אפי כל ארעא ומנעו למבני (נ"י) ואתמנע מלמבני (אונקלוס) קרתא:

יונתן וְאֶגְלִיָּאת מִימְרָא דִּי עָלוּי קִרְתָּא וְעַמִּיָּה שׁוּבְעִין מְלֹאכְנָא כֹּל קִבֵּל שׁוּבְעִין עֲמֻמָּא וְכֹל חַד וְחַד לִישׁוֹן עֲמֻמִּיָּה (נִיָּא וְרוּשָׁם כְּתַבְיָה) (וּמִשָּׁם כְּפִתְיָה) בִּידְיָהּ וּבִדְרִינוּן מִתְמָן עַל אֲנָפִי כֹּל אֲרָעָא לְשׁוּבְעִין לִישׁוֹנִין וְלֹא הָוָה יָדַע חַד מַה דִּיִּמְרָא תְּבַרְיָהּ וְהוּוּ קִטְלִין דִּין לְדִין וּפְסָקוּ מִלְּמַבְנֵי קִרְתָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויפץ ה' אותם משם. בעולם הזה, מה שאמרו פן נפוצ נתקיים עליהם, הוא שאמר שלמה מגורת רשע היא תבואנו (משלי י, כד): (רש"י)

בעל הטורים ויפץ. גי' במסורה הכא ואידך ויפץ העם בכל ארץ מצרים. ויפץ העם מעליו גבי שאול וז"ש חז"ל ראויין אנשי מגדל ואנשי מצרים לפורענות אי' ואלו נפוצו מן המגדל ואלו ממצרים וזהו ויפץ העם מעליו: ויחדלו. ב' במסורה הכא ואידך ויחדלו הקולות והברד. מלמד שאף אלו נדונו בקולות וברד: (בעל הטורים)

[ט] על-כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל כִּי-שָׁם בָּלָל יְהוָה שְׁפֹת כָּל-הָאָרֶץ וּמִשָּׁם הִפִּיצָם יְהוָה
על-פְּנֵי
כָּל-הָאָרֶץ: (פ)

אונקלוס על כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל אֲרִי תִמְן בְּבָל יִישׁוֹן כָּל אֲרָעָא וּמִתְמָן בְּדִרְנוּן יִישׁוֹן
על אֲפִי
כָּל אֲרָעָא: [פ] (אונקלוס)

יונתן בָּגִין כֵּן קָרָא שְׁמָהּ בְּבָל אֲרוּם תִּמְן עֲרַבִּיב יִישׁוֹן כָּל דִּיִּרִי אֲרָעָא וּמִתְמָן בְּדִרְנוּן יִישׁוֹן
על אֲפִי
כָּל אֲרָעָא: (תרגום יונתן)

רש"י ומשם הפיצם. למד שאין להם חלק לעולם הבא, וכי אי זו קשה של דור המבול או של דור הפלגה, אלו לא פשטו יד בעיקר, ואלו פשטו יד בעיקר להלחם בו, ואלו נשטפו ואלו לא נאבדו מן העולם, אלא שדור המבול היו גזלנים והיתה מריבה ביניהם, לכך נאבדו, ואלו היו נוהגים אהבה וריעות ביניהם, שנאמר שפה אחת ודברים אחדים, למדת ששנאווי המחלוקת וגדול השלום: (רש"י)

[י] אֵלֶּה תּוֹלְדֹת שֵׁם שָׁם בֶּן-מֵאָת שָׁנָה וַיֻּלְּד אֶת-אַרְפַּכְשָׁד שְׁנַתִּים אַחַר הַמְּבֹל:

אונקלוס אֵלֶּין תּוֹלְדַת שֵׁם שָׁם בֶּר מְאָה שְׁנִין וַאֲוֹלִיד יְת אֲרַפְכָּשָׁד תְּרַתִּין שְׁנִין בְּתַר טוֹפְנָא:
(אונקלוס)

יונתן אֵילִין גְּנִיסַת שֵׁם שָׁם בֶּר מְאָה שְׁנִין כַּד דְּאוֹלִיד יְת אֲרַפְכָּשָׁד תְּרַתִּין שְׁנִין בְּתַר טוֹבְעָנָא:
(תרגום יונתן)

רש"י שם בן מאת שנה. כשהוליד את ארפכשד שנתים אחר (מ) המבול: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ראונו לפרש דמה שכתוב שנתים אחר המבול קאי אויולד את

אֶרְפַּכְשָׁד, וְגַם קָהִי אֶחָס בֶּן מֵאֵת שָׁנָה: (ספתי חכמים)

בעל הטורים שנתים אחר. ב' דסמיכי הכא ואידך שנתים לפני הרעש. שגם במבול היה רעש גדול: (בעל הטורים)

[יא] וַיְחִי-שָׁם אַחֲרֵי הַזֵּיכָר אֶת-אַרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: **(ס)**

אונקלוס וַחֲזָא שָׁם בְּתַר דְּאוֹלִיד יַת אֶרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא שָׁם בְּתַר דְּאוֹלִיד יַת אֶרְפַּכְשָׁד חֲמֵשׁ מֵאָה שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

ספורנו ויולד בנים ובנות. לא הזכיר בשום אחד מאלה העשרה דורות וימת כמו שהזכיר באותם עשרה דורות שמאדם ועד נח כי הם כלם מתו קודם שהיה ענין הספור המכוון אז והוא המבול. אבל אלו היו כלם חיים בזמן שהתחיל ענין הספור המכוון בזה והוא השתדלות אברהם אבינו יותר מכל צדיקי הדורו שלפניו לקר' בשם ה' להודיע לבני האדם גבורותיו וכבוד הדר מלכותו. ולמשכם בעבותות אהבת חסד לעבדו שכס אחד: (ספורנו)

[יב] וְאַרְפַּכְשָׁד חָיָה חֲמֵשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת-שָׁלַח:

אונקלוס וְאַרְפַּכְשָׁד חָזָא תְּלַתִּין וַחֲמֵשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יַת שָׁלַח: (אונקלוס)

יונתן וְאַרְפַּכְשָׁד חָזָא תְּלַתִּין וַחֲמֵשׁ שָׁנִין וְאוֹלִיד יַת שָׁלַח: (תרגום יונתן)

[יג] וַיְחִי אַרְפַּכְשָׁד אַחֲרֵי הַזֵּיכָר אֶת-שָׁלַח שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ בָנָיו וּבָנוֹת: **(ס)**

אונקלוס וַחֲזָא אֶרְפַּכְשָׁד בְּתַר דְּאוֹלִיד יַת שָׁלַח אַרְבַּע מֵאָה וּתְלַת שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא אֶרְפַּכְשָׁד בְּתַר דְּאוֹלִיד יַת שָׁלַח אַרְבַּע מֵאָה וּתְלַת שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[יד] וְשָׁלַח חָיָה שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיֻּלְּדוּ אֶת-עֶבֶר:

אונקלוס וְשָׁלַח חָזָא תְּלַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד יַת עֶבֶר: (אונקלוס)

יונתן וְשָׁלַח חָזָא תְּלַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד יַת עֶבֶר: (תרגום יונתן)

[טו] וַיְחִי-שְׁלַח אַחֲרָי הוֹלִידוֹ אֶת-עֶבֶר שְׁלֹשׁ שָׁנִים וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנִים וּבָנוֹת: (ס)

אונקלוס וַחֲמָא שְׁלַח בְּתַר דְּאוֹלִיד יְתַ עֶבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: (אונקלוס) **[ס]**

יונתן וַחֲמָא שְׁלַח בְּתַר דְּאוֹלִיד יְתַ עֶבֶר אַרְבַּע מְאָה וּתְלַת שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[טז] וַיְחִי-עֶבֶר אַרְבַּע וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-פֶּלֶג:

אונקלוס וַחֲמָא עֶבֶר תְּלַתִּין וְאַרְבַּע שָׁנִין וְאוֹלִיד יְתַ פֶּלֶג: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא עֶבֶר תְּלַתִּין וְאַרְבַּע שָׁנִין וְאוֹלִיד יְתַ פֶּלֶג: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויתכן שנקרא פלג בשם הזה ביום שנאסף. כי שם חי ת"ק שנה אחר המבול וארפכשד תלי"ח שנה ושלח בנו תל"ג ועבר בנו תס"ד והנה כל ימי פלג רל"ט שנה והנה הם חצי ימי אבותיו גם רעו בנו חי אחריו כמספר שני פלג וגם שרוג קרוב מהם וזה הכלל אין אחר פלג מי שחיה רל"ט שנה כמו פלג כי אם בנו לבדו ויש אומרים כי שבעים היו בוני המגדל ועל כן נפוצו לשבעים לשונות וכשאתה סופר בני שם גם בני יפת גם בני חם תמצאם שבעים. וזה איננו נכון כי פ"י כפתורים ופתרוסים איננו שני אנשים. ועוד שלא הביא במספר נח ובניו. ועל דעת סדר עולם יהיו לאלפים ורבבות בוני המגדל: (אבן עזרא)

[יז] וַיְחִי-עֶבֶר אַחֲרָי הוֹלִידוֹ אֶת-פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנִים וּבָנוֹת: (ס)

אונקלוס וַחֲמָא עֶבֶר בְּתַר דְּאוֹלִיד יְתַ פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: (אונקלוס) **[ס]**

יונתן וַחֲמָא עֶבֶר בְּתַר דְּאוֹלִיד יְתַ פֶּלֶג אַרְבַּע מְאָה וּתְלַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[יח] וַיְחִי-פֶּלֶג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-רְעוּ:

אונקלוס וַחֲמָא פֶּלֶג תְּלַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד יְתַ רְעוּ: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא פֶּלֶג תְּלַתִּין שָׁנִין וְאוֹלִיד יְתַ רְעוּ: (תרגום יונתן)

[יט] וַיְחִי-פֶּלֶג אַחֲרָי הוֹלִידוֹ אֶת-רְעוּ תִשַׁע שָׁנִים וּמֵאֵתַיִם שָׁנָה וַיִּזְלַד בָּנִים

וּבְנֹת:

(ס)

אונקלוס וּחְמָא פְּלַג בְּתַר דְּאוּלִּיד יַת רְעוּ מְאֵתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוּלִּיד בְּנִין וּבָנָן: [ס] (אונקלוס)

יונתן וּחְמָא פְּלַג בְּתַר דְּאוּלִּיד יַת רְעוּ מְאֵתָן וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוּלִּיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[כ] וַיְחִי רְעוּ שְׁתַּיִם וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-שָׂרוּג:

אונקלוס וּחְמָא רְעוּ תְּלַתִּין וְתַרְתִּין שְׁנִין וְאוּלִּיד יַת שָׂרוּג: (אונקלוס)

יונתן וּחְמָא רְעוּ תְּלַתִּין וְתַרְתִּין שְׁנִין וְאוּלִּיד יַת שָׂרוּג: (תרגום יונתן)

[כא] וַיְחִי רְעוּ אַחֲרֵי הוּלִידוֹ אֶת-שָׂרוּג שִׁבְעַ שָׁנִים וּמֵאֵתַיִם שָׁנָה וַיִּזְלַד בְּנִים וּבְנֹת:

אונקלוס וּחְמָא רְעוּ בְּתַר דְּאוּלִּיד יַת שָׂרוּג מְאֵתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוּלִּיד בְּנִין וּבָנָן: [ס] (אונקלוס)

יונתן וּחְמָא רְעוּ בְּתַר דְּאוּלִּיד יַת שָׂרוּג מְאֵתָן וּשְׁבַע שְׁנִין וְאוּלִּיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[כב] וַיְחִי שָׂרוּג שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-נְחוּר:

אונקלוס וּחְמָא שָׂרוּג תְּלַתִּין שְׁנִין וְאוּלִּיד יַת נְחוּר: (אונקלוס)

יונתן וּחְמָא שָׂרוּג תְּלַתִּין שְׁנִין וְאוּלִּיד יַת נְחוּר: (תרגום יונתן)

[כג] וַיְחִי שָׂרוּג אַחֲרֵי הוּלִידוֹ אֶת-נְחוּר מֵאֵתַיִם שָׁנָה וַיִּזְלַד בְּנִים וּבְנֹת: (ס)

אונקלוס וּחְמָא שָׂרוּג בְּתַר דְּאוּלִּיד יַת נְחוּר מְאֵתָן שְׁנִין וְאוּלִּיד בְּנִין וּבָנָן: [ס] (אונקלוס)

יונתן וּחְמָא שָׂרוּג בְּתַר דְּאוּלִּיד יַת נְחוּר מְאֵתָן שְׁנִין וְאוּלִּיד בְּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[כד] וַיְחִי נְחוּר תְּשַׁע וְעֶשְׂרִים שָׁנָה וַיִּזְלַד אֶת-תָּרַח:

אונקלוס וּחְמָא נְחוּר עֶשְׂרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוּלִּיד יַת תָּרַח: (אונקלוס)

יונתן וּחְמָא נְחוּר עֶשְׂרִין וּתְשַׁע שְׁנִין וְאוּלִּיד יַת תָּרַח: (תרגום יונתן)

[כה] וַיְחִי נְחֹר אַחֲרֵי הוֹלִידוֹ אֶת-תָּרַח תְּשֶׁע-עֶשְׂרֵה שָׁנָה וּמֵאֵת שָׁנָה וַיֹּלֵד
בָּנִים וּבָנוֹת:

אונקלוס וַחֲזָא נְחֹר בְּתֵר דְּאוֹלִיד יְת תָּרַח מְאָה וַתְּשֶׁע עֶשֶׂר שָׁנִין וַאוֹלִיד בָּנִין וּבָנָן:
[ס] (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא נְחֹר בְּתֵר דְּאוֹלִיד יְת תָּרַח מְאָה וַתְּשֶׁסְּרִי שָׁנִין וַאוֹלִיד בָּנִין וּבָנָן: (תרגום יונתן)

[כז] וַיְחִי-תָרַח שִׁבְעִים שָׁנָה וַיֹּלֵד אֶת-אַבְרָם אֶת-נְחֹר וְאֶת-הָרָן:

אונקלוס וַחֲזָא תָרַח שִׁבְעִין שָׁנִין וַאוֹלִיד יְת אַבְרָם יְת נְחֹר וְיְת הָרָן: (אונקלוס)

יונתן וַחֲזָא תָרַח שִׁבְעִין שָׁנִין וַאוֹלִיד יְת אַבְרָם יְת נְחֹר וְיְת הָרָן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַאֲבָרָם נולד במקום נקרא אור כשדים וכמוהו על כן באורים כבדו ה' והקרוב שהי' לו שם אחר כי כשדים מבני נחור אחי אברם. רק משה כתב השם הנודע בימיו. והעד כי שם נולד אברם ששם מת הרן אחיו וכתוב בארץ מולדתו ויתכן שאור עשו הכשדים במקום הנזכר ונקרא כן כמו אשר אור לו בציון: (אבן עזרא)

[כח] וְאַלְהָה תּוֹלְדֵת תָּרַח תָּרַח הוֹלִיד אֶת-אַבְרָם אֶת-נְחֹר וְאֶת-הָרָן וְהָרָן הוֹלִיד
אֶת-לוֹט:

אונקלוס וְאַלְיִן תּוֹלְדֵת תָּרַח תָּרַח אוֹלִיד יְת אַבְרָם יְת נְחֹר וְיְת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד
יְת לוֹט: (אונקלוס)

יונתן וְאַיְלוֹ גְנִיסַת תָּרַח תָּרַח אוֹלִיד יְת אַבְרָם יְת נְחֹר וְיְת הָרָן וְהָרָן אוֹלִיד יְת
לוֹט: (תרגום יונתן)

[כט] וַיָּמָת הָרָן עַל-פְּנֵי תָרַח אָבִיו בְּאַרְץ מוֹלְדֹתוֹ בְּאֹר כַּשְׁדִּים:

אונקלוס וַיָּמִית הָרָן עַל אִפֵּי תָרַח אָבוּהִי בְּאַרְעָא דִּיגְלְדִיתָהּ בְּאוּרָא דְכַסְדָּאִי:
(אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כִּד רָמָא נְמָרוֹד יְת אַבְרָם לְאַתּוּנָא דְנוּרָא דְלָא פְלַח לְטַעוּוּתִיהּ וְלָא הָוָה רְשׁוּתָא לְנוּרָא לְמוֹקְדִיהּ וּבְכֵן אֶתְפְּלַג לְבָא דְהָרָן לְמִימְרֵי אֵילוֹי נְצַח נְמָרוֹד אֶהָא מִן סִיעֵתָהּ וְאֵלוֹי נְצַח אַבְרָם אֶהָא מִן סִיעֵתָהּ וַיְכַדֵּי חֲמוּן כָּל עַמְמֵיָא דְהָוּוּ תַמְן דְלָא שְׁלֹטַת נוּרָא בְּאַבְרָם אֶמְרוּ בְּלַבְהוֹן הָלָא הָרָן אַחוּי דְאַבְרָם מְלָא קוּסְמִין וְחֲרָשִׁין וְאַיְהוּ לַחֵשׁ עֲלוּי אִישְׁתָּא דְלָא לְמִיקַד יְת אַחוּי מִן יַד נְפֹלֵת אִישְׁתָּא מִן שְׁמֵי מְרוּמָא וְגַמְרִתִּיהּ וּמִית הָרָן לְמִיחְמֵי תָרַח אָבוּי הֵיךְ אֶתּוּקַד בְּאַרְעָא יְלְדוּתִיהּ בְּאַתּוֹן נוּרָא

רש"י על פני תרח אביו. בחיי אביו, ומדרש אגדה (ב"ר לח, יג.), יש אומרים שעל ידי אביו מת, שקבל תרח על אברם בנו לפני נמרוד, על שכתת את כלמיו והשליכם לכבשן האש, והרן יוסב ואומר בלבו, אם אברם נולח, אני משלו, ואם נמרוד נולח, אני משלו, וכשניצל אברם אמרו לו להרן משל מי אתה, אמר להם הרן משל אברם אני, השליכוהו לכבשן האש ונשרף, וזהו אור כשדים. ומנחם פירש, אור, בקעה, וכן באורים כדו ה' (ישעיה כד, יד.), וכן מאורת כפעוני (שם יא, ח.), כל חור ובקע עמוק קרוי אור: (רש"י)

אבן עזרא וטעם על פני. לפני אביו. שמת ואביו רואה וכמוהו על פני אהרן אביהם: (אבן עזרא)

הרמב"ן על פני תרח אביו בארץ מולדתו. כתב רש"י כדרך דברי רבותינו (בב"ר לח יג) תרח קבל על אברם בנו לפני נמרוד על שבירת צלמיו והשליכהו לכבשן והרן ישב ואמר אם אברם נוצח אני שלו ואם נמרוד נוצח אני שלו וכשניצל אברם אמרו לו משל מי אתה אמר להם משל אברם אני השליכוהו לכבשן ונשרף וזהו אור כשדים ומנחם פירש אור בקעה וכן על כן באורים כדו ה' (ישעיהו כד טו) וכן מאורת צפעוני (שם יא ח) כל חור ובקע עמוק יקרא אור והענין שקבלו רבותינו בזה הוא האמת ואני מבאר אותו אברהם אבינו לא נולד בארץ כשדים כי אבותיו בני שם היו וכשדים וכל ארץ שנער ארצות בני חם והכתוב אמר ויגד לאברם העברי (להלן יד יג) לא הכשדי וכתוב (יהושע כד ב) בעבר הנהר ישבו אבותיכם מעולם תרח אבי אברהם ואבי נחור ומלת מעולם תורה כי משם תולדותיו מאז וכתוב (שם ג) ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר וראיה לדבר כי נחור בחרן היה ואם היה מקום תרח אור כשדים בארץ שנער והכתוב ספר כי בצאתו מאור כשדים לא לקח אתו רק אברם בנו ולוט בן הרן בן בנו ושרי כלתו אם כן היה נחור נשאר בארץ כשדים אבל באמת ארץ מולדתם ארץ ארם היא בעבר הנהר והיא מנחלת אבותיו מעולם והכתוב אומר בבני שם (לעיל י ט) ויהי מושבם ממשא בואכה ספרה הר הקדם והוא שם כולל כדכתוב (שם לא) בארצותם לגוייהם וכתוב (במדבר כג ז) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם והנה הוא ואבותיו מן הארץ ההיא מעולם ומצינו בתלמוד (ב"ב צא) כי אברהם נחשב בכותא וזאת העיר איננה בארץ כשדים דכתוב (מלכים ב יז כד) ויבא מלך אשור מבבל ומכותא ומעוה ומחמת וכתוב (שם ט) ואנשי בבל עשו את סכות בנות ואנשי כות עשו את נרגל אבל יראה כי היא עיר בעבר הנהר בארץ ארם נהרים כי חרן שם עיר בארץ ארם נהרים דכתוב (להלן כד ט) וילך אל ארם נהרים אל עיר נחור שהיא חרן ועוד חקרנו וידענו על פי תלמידים רבים שהיו יושבי הארץ ההיא כי כותא עיר גדולה בין חרן ובין אשור רחוקה ממדינת בבל ובינה ובין חרן כמו ששה ימים אבל היא נכללת בעבר הנהר בעבור היותה בין ארם נהרים ובין נהר פרת גבול ארץ ישראל ובין חדקל ההולך קדמת אשור והנה תרח הוליד בניו הגדולים אברהם ונחור בעבר הנהר ארץ אבותיו והלך לו עם אברהם בנו אל ארץ כשדים ושם נולד לו בנו הקטן הרן ונשאר נחור בנו בעבר הנהר בעיר חרן או שנולד בעיר ההיא או שנתישב בה מכותא וזה טעם בארץ מולדתו באור כשדים כי שם מולדתו של הרן לבדו והענין המקובל הזה נמצא גם כן בספר קדמוני הגוים כמו שכתב הרב במורה הנבוכים (ג כט) כי הזכירו בספר "עבודת האכרים המצרים" כי אברם אשר נולד בכותא

חלק על דעת ההמון שהיו עובדים השמש ונתן המלך אותו בבית הסוהר והיה עמהם בתוכחות ימים רבים שם אחר כך פחד המלך שישחית עליו ארצו ויסיר בני האדם מאמונתם וגרש אותם אל קצה ארץ כנען אחר שלקח כל הונו והנה על כל פנים במקום ההוא בארץ כשדים נעשה נס לאברהם אבינו או נס נסתר שנתן בלב אותו המלך להצילו ושלא ימיתנו והוציא אותנו מבית הסוהר שילך לנפשו או נס מפורסם שהשליכו לכבשן האש וניצל כדברי רבותינו ואל יפתה אותך רבי אברהם בקושיותיו שאומר שלא ספר הכתוב זה הפלא כי עוד אתן לך טעם וראיה בזה ובכיוצא בו (להלן מו טו) אבל הגוים ההם לא הזכירו זה בספרם לפי שהם חולקים על דעתו והיו חושבים בנסו שהוא מעשה כשפים כענין משה רבינו עם המצרים בתחילת מעשיו ומפני זה לא הזכיר עוד הכתוב הנס הזה כי היה צריך להזכיר דברי החולקים עליו כאשר הזכיר דברי חרטומי מצרים ולא נתבארו דברי אברהם עמהם כאשר נתבארו דברי משה רבינו בסוף וזהו שאמר הכתוב (להלן טו ז) אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מלת "הוצאתיך" תלמד על נס כי לא אמר "אשר לקחתך מאור כשדים" אבל אמר "הוצאתיך" שהוציא ממסגר אסיר כמו אשר הוצאתיך מארץ מצרים (שמות כ ב) ואמר לתת לך את הארץ הזאת לרשתה כי מעת הוציאו אותנו מאור כשדים היה הרצון לפניו יתעלה שיגדלנו ויתן לו את הארץ ההיא ותרח אביו ואברהם היה בלבם מן היום ההוא שנצל שילכו אל ארץ כנען להתרחק מארץ כשדים מפחד המלך כי חרן קרוב להם ועם אחד ושפה אחת לכלם כי לשון ארמית לשניהם ורצו ללכת אל עם אשר לא ישמע לשונו המלך ההוא ועמו וזהו טעם ויצאו אתם מאור כשדים ללכת ארצה כנען ויבאו עד חרן אשר שם משפחותיהם ואבותיהם מעולם וישבו ביניהם ונתעכבו שם ימים רבים ושם נצטוה אברהם לעשות מה שעלה בדעתו ללכת ארצה כנען ועזב את אביו ומת שם בחרן ארצו והוא הלך עם אשתו ולוט בן אחיו ארצה כנען וזהו שאמר הכתוב (יהושע כד א) ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען כי בעבר הנהר נצטוה בזה ומשם לקחו והוליכו בכל ארץ כנען והנה על דעת רבותינו יהיה אור כשדים כפשוטו מלשון חמותי ראיתי אור (ישעיהו מד טז) ואמרו

"ויצאו אתם מאור כשדים" - ותרח לא יצא מן הכבשן אבל אברם הוא עיקר או המקום נקרא כן בעבור הנס כמו ובתבערה ובמסה ובקברות התאוה (דברים ט כב) וזולתם וירמוז הכתוב כי בצאת אברם מן הכבשן ברחו להם כלם משם ופירוש באורים כבדו ה' (ישעיהו כד טו) על דעתי כדבריהם כי הם ההרים הגבוהים ששם עושים אורות ומשיאין משואות להודיע החדשות מהר במרחקים כאשר אמר (שם) באיי הים שם ה' אלהי ישראל והענין שיודיעו בכל העולם הנס והפלא הנעשה להם לכבוד השם וכן מאורת צפעוני (ישעיהו יא ח) החור שלו ששם אורו וחמימותו הגדול כמו שקורא אותו "שרף" וראיתי במדרש "קומי אורי" (פסקתא דר"כ פסקא כא) על כן באורים כבדו ה' במה מכבדין אותו ר' אבא בר כהנא אמר באילין פנסיא הן כגון העששיות שמדליקין בבתי כנסיות בכל מקום אפילו באיי הים לכבוד השם הרי שעושין "באורים" מלשון אש כפשוטו (הרמב"ן)

אֶשֶׁת-נְחוּר מְלָכָה בַּת-הָרֶן אֲבִי-מְלָכָה וְאֲבִי יִשְׂרָאֵל וְיִלְקַח אֲבָרָם וְנְחוּר לָהֶם נָשִׁים שֵׁם אֶשֶׁת-אֲבָרָם שְׂרָי וְשֵׁם אֶשֶׁת-נְחוּר מְלָכָה

אֲבִימֶלֶךְ וְנָסִיב אֲבָרָם וְנְחוּר לְהוֹן נָשִׁין שׁוֹם אֶתְּת אֲבָרָם שְׂרָי וְשׁוֹם אֶתְּת נְחוּר מְלָכָה בַּת הָרֶן אֲבִימֶלֶךְ וְאֲבִימֶלֶךְ דְּיִסְכָּה : (אֲוִנְקְלוֹס)

יונתן וַנְּסִיב אֲבָרָם וַנַּחֲזֹר לְהוֹן נְשִׁין שׁוּם אֶתֶת אֲבָרָם שְׂרִי וְשׁוּם אֶתֶת נַחֲזֹר מֶלֶכָּה
בְּרַת הָרֶן אָבוּי דְּמֶלֶכָּה וְאָבוּי דְּיִסְכָּה הִיא שְׂרִי: (תרגום יונתן)

רש"י יסכה. זו שרה, על שם שסוכה (נ) צרוח הקודש, ושהכל סוכין ציפיה, (ס"א)
כמו שנאמר ויראו אותה שרי פרעה). ועוד יסכה לשון נסיכות, (סנהדרין ל"ט), כמו שרה לשון
שררה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) ואם תאמר מנא ליה לרש"י, ועוד קשה מאי נפקותא בזה שפירש
יסכה זו שרה, ויש לומר להוכחתו ממה שכתוב לפניו רבי מלכה ואבי יסכה, אם
כן הקרא מונה בני הרן ואם כן למה לא מנה גם שרה שגם היא היתה בת הרן,
לכך פירש יסכה זו שרה, ועוד יש לומר דשרה בא"צ לא"ת ב"ש הוא בג"ץ שהוא
כמנין יסכה וק"ל, והא דפירש רש"י בשם יסכה ג' טעמים משום דהי מנייהו
מפקת, אי נמי דהתם בגמרא צפרק בן סורר ומורה (סנהדרין ס"ט): לורש שני טעמים
לכך הביאם רש"י, והא דמוסיף רש"י על לשון הגמרא וכתב עוד לשון נסיכות,
משום דקשה לו למה לא קרא אותה בשם העצם שלה שרי, אלא יסכה גם כן לשון
נסיכות שהוא לשון שרי, (מנחת): (שפתי חכמים)

אבן עזרא והזכיר שם אשת נחור. להודיע יחוס רבקה ורחל ולאה. וקדמונינו ז"ל
אמרו שישכה היא שרה ואם קבלה נקבל. והאומרים כי אברהם הי' עקר ולא
שרה אמרו הפך הכתוב והעד ישמעאל בנו. ובני קטורה. והאומרים כי שרה
היתה אחות אברהם איננו ישר בעיני זה הטעם. ואלו היה כן היה הכתוב אומר
ויקח תרח את אברהם בנו ושרי בתו אשת אברם בנו ג"כ אלו היתה אחות לוט
היה הכתוב אומר ואת שרי בת בנו כאשר כתב על לוט ויתכן שנחור בנו
הלך בתחלה אל חרן או בא אחר אביו והנכון בעיני שפרשת לך לך שאמר השם
לאברם קודם זה הפסוק שהוא ויקח תרח. וכמוהו בתורה בא' לחדש השני בשנה
השנית ואחר כך בחדש הראשון בשנה השנית והעד שאמר הכתוב ללכת ארצה
כנען וכאשר בא תרח אל חרן ישר המקום בעינינו וישב שם וימת ואין מוקדם
ומאוחר בתורה: (אבן עזרא)

בעל הטורים שרה. בא"ת ב"ש בגי'ץ. שהוא בגימטריא יסכה זו היא רמז למה
שאחז"ל יסכה זו שרה: (בעל הטורים)

ל וַתְּהִי שְׂרִי עֶקְרָה אֵין לָהּ וְלָד:

אונקלוס וַתְּהִי שְׂרִי עֶקְרָה לֵית לָהּ וְלָד: (אונקלוס)

יונתן וַתְּהִי שְׂרִי עֶקְרָה לֵית לָהּ וְלָד: (תרגום יונתן)

אור החיים ותהי שרי עקרה אין לה ולד. צריך לדעת למה הוצרך לומר אין לה
ולד. ורז"ל אמרו (יבמות סד): איילונית היתה שנאמר אין לה ולד:

ונראה לפרש על דרך מה שאמרו שם ביבמות דף ס"ד וזה לשונם אמר ר' אמי אברהם ושרה טומטומין היו שנאמר הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם, ופרש"י חוצבתם נעשה להם זכרות נוקרתם שנעשה להם נקבות וכו' ע"כ. ואמרו עוד שם נשא אדם אשה ושהה עמה עשר שנים ולא ילדה יוציא ויתן כתובה וכו' זכר לדבר (בראש' טז ג) מקץ עשר שנים לשבת אברם בארץ וגוי ולילף מיצחק וגוי יצחק עקר היה אי הכי אברהם נמי עקר היה ההוא מבעי ליה וכו' ע"כ, וכתבו התוספת דעקר שאמר כאן הוא טומטום שאמר ר' אמי, והגם שמן הסתם לא נשא עד שנקרע אליבא דר' יהודה פריך שאמר טומטום שנקרע אין מוליד ועוד אפילו לרבנן לא שכיח שיוליד ע"כ. הנה לדברי התוספת הוא הדין שגם שרה נקרעת קודם שנישאת. לפי זה יתיישב הכתוב על נכון, כי להיות שהיו שניהם טומטומין ונקרעו ולדעת ר"י אינם יולדים חש הכתוב שיבין השומע כי מה שאמר ותהי שרי עקרה הוא לצד שהיתה טומטומת אומר כן והכוונה היא שכיון שהיתה טומטומת מצד זה הוא שמוחזקת בעקרות, אשר על כן גילה ואמר **אין לה ולד** פירוש שנבדקה על ידי זיקה אחר שנקרעה ולא ילדה לאברהם זה הוא אומר ולד אין לה ולד ודוק:

עוד נראה כי לא אמר ר' יהודה טומטום שנקרע אינו מוליד אלא הזכר אבל הנקבה לא, ושכיח היא שתלד, ולפי זה שיעור הכתוב כך הוא **ותהי שרי עקרה** ולא תאמר שהעקרות שאומר הכתוב הוא לצד שהיתה טומטמת כאברהם לא כן הוא כי הטומטום אינו סיבה מניעת הלידה אלא באיש ולא באשה וכאן העקרות הוא שלא ילדה והוא אומר אין לה ולד:

ולדברי האומר איילונית היתה יתפרש הכתוב על זה הדרך **ותהי שרי עקרה** פירוש נמצאת שהיא עקרה והכונה היא פירוש שנמצא בה דבר שלא היה ניכר בה מקודם. הראת לדעת כי מלבד היותה טומטמת ונקרעה הוכר בה היותה עקרה, שאם על היותה טומטמת לא יוצדק לומר ותהי הויה חדשה (שזה קודם שנשא היה ידוע אלא שנבדקה ונמצאת שלא ילדה) ומעתה למה הוצרך לומר אין לה ולד אלא ודאי לומר שהיתה איילונית: (אור החיים)

דעת זקנים ותהי שרי עקרה. ק"ל אין לה ולד למה לי. וי"ל דאיצטריך לומר דאפילו מקום יציאת הולד לא היה לה כדאמרינן אברהם ושרה טומטומין היו ונקרעו שנא' הביטו אל צור חוצבתם ואל מקבת בור נוקרתם. ד"א אין לה עכשיו ויהיה לה לאחר זמן כדאמרינן ותהר ותלד שרה ודומה לזה וכל אשר אין לו סנפיר וקשקשת דרשינן במס' חולין אין לו עכשיו ועתידי לגדל לאחר זמן: (דעת זקנים)

[לא] וילקח תרח את-אברהם בְּנוֹ וְאֶת-לוֹט בֶּן-הָרֶן בֶּן-בְּנוֹ וְאֶת שָׂרִי כַלְתּוֹ אֵשֶׁת אֲבְרָם בְּנוֹ וַיֵּצְאוּ אֹתָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים לְלֶכֶת אֶרְצָה כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ עַד-חָרָן וַיֵּשְׁבוּ שָׁם:

אונקלוס וַדְּבַר תְּרַח יָת אֲבְרָם בְּרָהּ וְיָת לוֹט בֶּר הָרֶן בֶּר בְּרָהּ וְיָת שָׂרִי כַלְתָּהּ אֵת אֲבְרָם בְּרָהּ וַיִּנְפְּקוּ עִמָּהוֹן מֵאוּרָא דְכַסְדָּי לְמִיזַל לְאַרְעָא דְכְנָעַן וְאֵתוּ עַד חָרָן וַיִּתְּיבוּ (אונקלוס) תַּמָּן:

יונתן וּדְבַר תְּרַח ית אַבְרָם בְּרִיָּה וְיֵת לוֹט בֶּר הָרֶן בֶּר בְּרִיָּה וְיֵת שְׂרֵי פְלִתְיָה אֶתְת אַבְרָם בְּרִיָּה וְנִפְקוּ עִמָּהוֹן מֵאוּרָא דְכַשְׁדָּאִי לְמִיעַל לְאַרְעָא דְכַנְעַן וְאַתּוּ עַד תְּרֶן וְיָתִיבוּ **תַּמֶּן** : (תרגום יונתן)

רש"י וילאו אתם. וילא תרח ואזרם עם לוט ושרי: (רש"י)

הרמב"ן ויצאו אתם מאור כשדים. בעבור כי אברם נכבד מאביו וההולכים בעצתו ובעבורו ילכו אמר הכתוב ויצאו אתם ואף על פי שאמר "ויקח תרח" אבל לוט ושרי בעבור אברם הלכו אתם כי גם אחרי שנפרד אברם מאביו הלכו אתו (הרמב"ן)

אור החיים ויקח תרח וגו'. הכונה היא על דרך שאמרו ז"ל (ב"מ עה:): מאן דביש ליה בהאי מתא וכו' כי שינוי מקום גורם, לזה אמר הכתוב כי כאשר ראה תרח שאברם בנו לא נולדו לו בנים עשה שינוי מקום ולקח את אברם ושרי להולכים למקום אחר. והודיענו עוד הכתוב בזה שכל כך היה חשוב אברהם בעיניהם שבשבילו נסעו כל בית אביו לשנות המקום בשבילו והוא אומר ויצאו אתם: (אור החיים)

ספורנו ללכת ארצה כנען. שהיתה מוכנת אל גרם המעלות במושכלות והיתה רצויה מכל הארצות כאמרו ארץ אשר ה' אלהיך דורש אותה ולא הוזק אוירה בגשם המבול כאויר כל שאר הארצות כאמרו ולא גשמה ביום זעם. וכבר אמרו חז"ל אוירה של ארץ ישדאל מחכים: (ספורנו)

כלי יקר ואת שרי כלתו אשת אברם בנו. הוצרך לומר אשת אברם אע"פ שכבר הזכיר כלתו לפי שהוא נקרא אברם על שם שהיה אב לרם ר"ל ארם, או אברהם ע"ש אב המון גוים, והיא גם היא נקראת שרי על שם השררה, ובענין השררה ודאי אברהם העיקר ושרה טפלה לו על כן אמר שרי אשת אברם כדרך שכל אשה טפלה לבעלה כך בענין השררה היא טפלה לו. אבל בענין רה"ק ארז"ל (שמו"ר א.א.) שאברהם היה טפל לשרה בנבואה על כן כשקראה בשם יסכה המורה על שהיתה סוכה ברוח הקודש שעליה, לא הזכיר שם אשת אברם, אע"פ שרש"י פי' יסכה לשון שררה מלשון נסיכי אדם (מ"כ ה.ד.) מ"מ גם סוכה ברוח הקודש במשמע. (כלי יקר)

[לב] וַיְהִי יְמֵי-תְרַח חֲמִשׁ שָׁנִים וּמֵאֵתָיִם שָׁנָה וַיָּמָת תְּרַח בְּחָרָן: (פפפ)

אונקלוס וְהוּוּ יוֹמֵי תְרַח מְאָתָן וְחֲמִשׁ שָׁנִין וַיָּמָת תְּרַח בְּחָרָן: [פפפ] (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ יוֹמֵי תְרַח מְאָתָן וְחֲמִשׁ שָׁנִין וַיָּמָת תְּרַח בְּחָרָן: (תרגום יונתן)

רש"י וימת תרח בחרן. לאחר שיאל אברם מחרן וזל לארץ כנען והיה שם יותר משקים שנה, שהרי כתיב ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה זלאתו מחרן, ותרח בן שבעים שנה היה כשנולד אברם, הרי קמ"ה לתרח כשיאל אברם מחרן, עדיין נשארו משנותיו הרבה, ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם, שלל יהא הדבר מפורסם לכל (פ) ויאמרו לא קיים אברם את כבוד אביו, שהניחו

זקן והלך לו, לפיכך קראו הכתוב מת, (ס"א ועוד) שהרשעים אף בחייהם קרוים מתים, והלדיקים אף במיתתן קרוים חיים, שנאמר ובניהו בן יהוידע בן איש חי: בחרו. הגו"ן הפוכה, לומר כך עד אברם חרון אף של מקום:

חסלת פרשת נח: (רפ"ז)

שפתי חכמים (פ) כתב הרא"ם לא הבינותי בעד איזה זמן הוא חושק, אם חושק בזמן אברהם מהו לפיכך קראו הכתוב מת, והא בימיו לא נכתבה התורה, ואם בזמן שאחר כתיבת התורה מאי ויאמרו לא קיים אברהם כבוד אב ואם דקאמר, והלא בלדא כתיב ויאמר ה' אל אברם כך כך, ולא היה יכול לעמוד עם אביו ולבטל גזירת השם יתברך עד כאן לשונו, ולי נראה דקאי אחר זמן כתיבת התורה, והעיקר שיאמרו על אברהם שלא קיים כבוד וכו' הוא מפני שלא לקח את אביו עמו, כמו שלקח אותו מאור כשדים, משום הכי יאמרו עליו שלא קיים אברהם כבוד אביו וכו', והטעם שלא לקח עמו משום שהיה רשע ועובד כוכבים ומזלות, ואף על פי ששז בתשובה, היינו בסוף ימיו קודם מותו, אבל בהליכת אברהם ממנו מחרן אז היה רשע, וק"ל. (נל"ד), ולי נראה שלא הבין דברי הרא"ם וכו', כי כל עצמו לא אמר השם יתברך לאברהם כך כך וגו' ומבית אביד, אלא בעבור זה שאין אני רואה את אביד עמך שלא תעשה עצמך טפל לאביד, כמו בהליכה ראשונה דכתיב ויקח תרח את אברם בנו וגו', ומה שכתוב כמו שלקח מאור כשדים, זה אינו שהרי אדרבא תרח לקח את אברם כנזכר לעיל, (פ' ל"א) ולכך יפה הקשה הרא"ם, (ועיין בנח"י ושם תמצא תירוץ הגון לקושיא הנזכרת לעיל): (שפתי חכמים)

הרמב"ן וימת תרח בחרן. כשיצא אברם נשארו משנות תרח הרבה ולמה הקדים הכתוב מיתתו של תרח ליציאתו של אברם שלא יהא הדבר מפורסם לכל ויאמרו לא קיים אברם כבוד אב ואם שהניחו זקן והלך לו לפיכך קראו מת ועוד שאף הרשעים בחייהם קרואים מתים לשון רש"י ובבראשית רבה (ט"ז) הוא ואני תמה על דבריהם שזה מנהג כל הכתוב לספר חיי האב והולידו הבן ומיתתו ואחר כך מתחיל בענין הבן בכל הדורות כך נהגו הכתובים ונח עצמו הנה בימיו של אברם עודנו חי ושם בנו כל ימי אברהם היה חי ויתכן שבאו למדרש הזה מפני ששינה הכתוב בתרח סדר הפרשה כולה כי בשם ותולדותיו כולם לא הזכיר הכתוב מיתה ולא חזר וכלל השנים ובכאן חזר ותפש הסדר הראשון שבבעלי השנים הרבים מאדם ועד נח וכלל ויהיו כל ימי תרח וימת והוסיף להזכיר עוד מקום המיתה שהיה בחרן המקום שהזכיר לאברהם ולכך דרשו שכל זה כדי שיראה מבלי עיון שהיה אברהם שם עמו ועוד כי מפני שכבר התחיל בענין אברהם וספר שיצא עם אביו מאור כשדים ללכת ארצה כנען יקשה בעיניהם כשלא סדר חיו ומיתתו על הסדר ויכתוב אותה בזמנה ואשר אמרו עוד (בב"ר שם) בתחילה אתה דורש שהרשעים בחייהם קרויין מתים גם כן תמה הוא בעיני שכבר דרשו (בב"ר ד"ד) מפסוק ואתה תבוא אל אבותיך בשלום (להלן טו טו) בשרו שיש לאביו חלק לעולם הבא ואולי כוונתם שעשה תשובה בשעת מיתה אבל ימיו היו כלם ברשע

והיה קרוי מת ולשון רש"י למדך שעשה תרח תשובה בשעת מיתה או שמא יש לו חלק לעולם הבא שאמרו חז"ל בזכות בנו והיא הבשורה שהוא לא היה יודע עד שנתבשר בכך בעת שאמר לו ואתה תבא אל אבותיך בשלום וכן מצאתי במדרש (לקי"ט ויקרא ד ב) כל העצים כשרין חוץ -משל זית ושל גפן שהשמן והיין קרבין לגבי מזבח הצילו הפירות האילנות וכן מצינו באברהם שהציל את תרח שנאמר ואתה תבוא אל אבותיך בשלום חסלת פרשת נח (הרמב"ן)

אור החיים ויהיו ימי תרח וגו'. טעם שלא אמר כסדר האמור בכל הדורות ויהיו כל ימי. יש בזה ב' משמעות או לומר שחיה יותר מימיו החרוצים לו, או שלא השלים שנותיו. וכאן יסבול ב' הדרכים, שחיה יותר משנים הקצובים לו בשכר מה שעשה וטרח בשביל אברם כאמור בסמוך, חיה יותר, והראיה כי תמצא שנחור אבי תרח היו שנותיו קמ"ח ויתר עליו תרח נ"ז שנה, והנה ארז"ל (ב"ר סה) כשיגיע אדם לשני אבותיו ידאג ה' שנים קודם או חמש אחרי כן ותרח חיה שנים ארוכים יותר מאביו, לזה הסמיך חיות תרח ליציאתו עם אברם להודיעך מי גרם לו אריכות ימים הללו הוא מצד ויצאו אתם וגו', ולפי זה אם היה אומר כל ימי תרח היה נשמע כי הם חיייו הקצובים לו מעולם העליון ואינו כן אלא זכה והוסיפו לו:

ודרך שני הוא אפשר שיותר שנים קצבו לו ממה שחיה אם היה משלים כוונתו ללכת ארצה כנען, וטעם שלא חיה שניו שלימים לצד שיצא עם אברם ללכת ארצה כנען ולא השלים נדרו ובא עד חרן וישב שם לזה לא השלים שנותיו. ולזה הודיע הכתוב ענין זה שיצאו ללכת ארצה כנען ובאו עד חרן וישבו שם זו סיבה שהיו ימי תרח ה' שנים ומאתים שנה:

וראיתי לפקוח עין בפרט אחד באברהם איך עזב את אביו אשר יצא עמו בשבילו והלך לו, כי הלא תמצא כי תרח היה בן קמ"ג שנה בהפרד אברהם אבינו ממנו כי בן ס"ח שנה היה כשנולד אברהם ובלכת אברהם ארצה כנען היה אברהם בן ע"ה שנה שאז עולים שני תרח קמ"ג והוא מת בן ר"ה שנה ואין ראוי לאברהם להניח תרח אביו שיצא בשבילו וילך לו, והגם כי ה' אמר אליו לך לך, כבר אמרו שה' אמר אליו לך לך, כדעתך ללכת, שהסכים על ידו, הראת כי אברהם מעצמו רצה ללכת:

ונראה כי טעם אברהם הוא, שחשב בדעתו ששלמו ימי אביו כשהגיע לשנת קמ"ג הוסיף עליהן ה' שנים כאומרם ז"ל שידאג ה' שנים קודם זמן חיי אביו הרי קמ"ח שהם חיי נחור ובזמן זה הניחו והלך לו. והסכים ה' על ידו ואמר לו לך לך. והגם שחיה יותר אף על פי כן כיון שלא זכה לשנים הנותרים אלא בזכות אברהם לא יתחייב אברהם להתעכב בשבילם. ואולי שזה רמז ה' באומרו **לך לך** פירוש לך ואינך חושש לשנים הנותרים כי לך הם פירוש משלך ומדרשים הרבה יש בענין זה והפשט לא יופשט:

חסלת פרשת נח (אור החיים)

ספורנו וימת תרח בחרן. ולא השתדל להשיג מה שכוונו להשיג בנסעם מאור כשדים ולא בא כלל אצל אברהם בהיותו בארץ כנען ובקראו שם בשם ה' עם כל גדולת שמו אז. והפך זה עשה לוט זמן מה ולכן זכה הוא וזרעו בחלק מה ממתנות אברהם ולא זכו לזה שאר צאצאי תרח הקרובים לאברהם כמוהו או יותר: (ספורנו)

פרשת לך לך

בראשית פרק-יב

יא ויאמר יהוה אל-אברהם לך-לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אל-הארץ אשר

אונקלוס ויאמר יי לאברהם איזל לך מארעך ומינלדוּתך ומבית אבוך לארעא די ארעא:

יונתן ויאמר יי לאברהם איזיל לך מארעך אתפרש מן ילדוּתך פוק מבית אבוך זיל לארעא דארעא:

רש"י לך לך. להנאתך ולטובתך, ושם לעשך (א) לגוי גדול וכאן אי אתה זוכה לבנים, ועוד שאודיע טבעך צעולם: (רש"י)

שפתו חכמים (א) ראה לומר הקרא קאי אלעיל שפי להנאתך ולטובתך ועז"פ מה היא הטובה שאעשה לך ששם לעשך לגוי גדול ומה ההנאה שאודיע טבעך צעולם ר"ל הואיל ואח"כ מפרש הפסוק צעלמו ואלעשך לגוי גדול ואגדלה שמך א"כ בתחילה כשאמר לו לך לך ש"מ שעל מנת כן אמר לו. כתב הרא"ם אף שלך לך אינו קושיא דמלינו (שה"ש ב יא) הגשם חלף הלך לו וכמוה רבים א"כ הכא נמי נימא אורחא דקרא הוא, אפילו הכי היכא דאיכא למדרש דרשינן. אבל לי נראה שקושיא הוא בכל מקום, וגבי הגשם חלף הלך לו ר"ל לטבעו לרנונו, אבל כאן הקב"ה אמר לו לך לך והוא איז רנונו בכך לכן אמר לך לך להנאתך וכו'. (מהרש"ט): ראה לומר הקרא ומה שכתב שם לעשך וכו' ועוד שאודיע וכו', קאי אלעיל שפירש להנאתך ולטובתך, ועל זה פירש מה היא הטובה שאעשה לך, ששם לעשך לגוי גדול. ומהו ההנאה,

שאלויע טבעד צעולם, מהרש"ל לפי פירוש ראשון קשה לכריכין לנו להגיה וסם
ואעשך, לכן מפרש רש"י ועוד וכו', ולפי זה קשה מאי ואעשך לגוי גדול לכך כריד
לשני הפסטים: (ספתי חכמים)

אבן עזרא לך לך. השם צוה לאברהם ועודנו באור כשדים שיעזוב ארצו ומקום
מולדתו גם בית אביו. והטעם שידע השם שתרח אחר שיצא ללכת אל ארץ כנען
ישב בחרן. ותרח לא מת עד אחר ששים שנה שיצא אברהם מבית אביו מחרן רק
הכתוב לא פירש שניו בצאתו מאור כשדים. ואחר שאמר אשר אראך. גלה לו
הסוד כי כן כתוב ויצאו ללכת ארצה כנען. או יהיה טעם אראך הוא שאמר לו כי
את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר ה' אל אברם לך לך. להנאתך ולטובתך ושם אעשך לגוי גדול וכאן
אי אתה זוכה לבנים לשון רש"י ואין צורך כי משפט הלשון כן הגשם חלף הלך
לו (שיר השירים ב יא) אלכה לי אל הגדולים (ירמיהו ה ה) קומו ועברו לכם את נחל זרד
(דברים ב יג) ורובם ככה אבל רבותינו (יומא ג עב) עשו מדרש במה שאמר הכתוב (דברים י
א) ועשית לך ארון עץ ועשה לך שתי חצוצרות כסף (במדבר יב) בעבור שאין המלאכה
שלו והיה ראוי שיאמר כמו שאמר במשכן ואת המשכן תעשה (שמות כו א)

"מארצך וממולדתך" - כתב רש"י והלא כבר יצא משם עם אביו ובא עד חרן
אלא כך אמר לו הקב"ה התרחק עוד מבית אביך ורבי אברהם פירש וכבר אמר
השם אל אברם לך לך מארצך כי הדבור הזה היה בעודנו באור כשדים ושם צוהו
לעזוב ארצו ומולדתו ובית אביו אשר שם ואיננו נכון כי אם היה כן היה אברם
עיקר הנסיעה מבית אביו במצות האלהים ותרח אביו ברצון נפשו הלך עמו
והכתוב אמר (לעיל יא לא) ויקח תרח את אברם בנו יורה כי אברם אחרי אביו
ובעצתו יצא מאור כשדים ללכת ארצה כנען ועוד כי הכתוב שאמר (יהושע כד ג)
ואקח את אביכם את אברהם מעבר הנהר ואולך אותו בכל ארץ כנען היה ראוי
שיאמר "ואקח את אביכם את אברהם מאור כשדים ואולך אותו בכל ארץ כנען"
כי משם לוקח ושם נצטוה בזה ועוד יקשה עליהם כי אברהם בצוותו את אליעזר
לקחת אשה לבנו אמר לו כי אל ארצי ואל מולדתי תלך (להלן כד ד) והוא הלך אל
ארם נהרים אל עיר נחור (שם כד ה) אם כן היא ארצו ומולדתו ושם נאמר (בפסוק לח)
אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי כי שם בית אביו ומשפחתו שהיא מולדתו
לא כאשר השתבש רבי אברהם לומר אל ארצי חרן ומולדתי אור כשדים והנה
הוא האומר כאן כי באור כשדים נאמר לו לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך
והנה לו ארצות רבות אבל העיקר כבר ידעת אותו ממה שכתבנו בסדר שלפני זה
(יא כח) כי חרן היא ארצו ושם מולדתו והיא ארץ אבותיו מעולם ושם נצטוה לעזוב
אותם וכך אמרו בבראשית רבה (לט ח) לך לך אחת מארם נהרים ואחת מארם
נחור וטעם להזכיר "ארצך ומולדתך ובית אביך" כי יקשה על האדם לעזוב ארצו
אשר הוא יושב בה ושם אוהביו ורעיו וכל שכן כשהוא ארץ מולדתו ששם נולד
וכל שכן כשיש שם כל בית אביו ולכך הוצרך לומר לו שיעזוב הכל לאהבתו של
הקב"ה

"אל הארץ אשר אראך" - היה נודד והולך מגוי אל גוי ומממלכה אל עם אחר עד
שבא אל ארץ כנען ואמר לו לזרעך אתן את הארץ הזאת אז נתקיים "אל הארץ
אשר אראך" ואז נתעכב וישב בה ומה שאמר ויצאו ללכת ארצה כנען לא
להתישב בה כי עדיין לא ידע כי על הארץ ההיא נצטוה אלא שאחז צדיק דרכו

דרך ארץ כנען כי כן היה בדעתו ובדעת אביו גם מתחלה בצאתם מאור כשדים ומפני זה אמר ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי (להלן כ יג) כי היה תועה כשה אובד ויתכן לומר כי אברהם מבראשונה ידע כי ארץ כנען היא נחלת ה' ובה יתן ה' חלקו והאמין כי "אל הארץ אשר אראך" ירמוז לו על ארץ כנען או על כולה או על אחת מכל הארצות האל ושם פניו אל כלל ארץ כנען כי שם הארץ אשר יראנו באמת (הרמב"ן)

בעל הטורים לך לך. פתח באמירה בלשון שנברא בו העולם שבעשרה מאמרות נסרא העולם וכולו לא נכרא אלא כזכות אברהם לכך כתיב עליו מאמר. לך לך רמז לו כשתהיה בן מאה כמנין לך לך אז ואעשך לגוי גדול שנוולד לו יצחק. ד"א רמז לו שלאחר שתלך מארצך תחיה כמנין לך לך שהרי בן ע"ה שנה היה כשיצא וכל שנותיו קע"ה. ד"א רמז לו הגליות השנים שבי פעמים ילכו ישראל בגולה. ד"א רמז לו שאחר נ' דורות כמנין לך ילכו בגלות בימי צדקיהו ובזכותך שדברתי עמך בן ע"ה שנה (צ"ל ע"י) שנה בברית בין הבתרים ישובו לאחר ע'. ולכך סמך בחרן ללך לך לפי שבחרון אפו של הקב"ה בעו"ה גלו: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר ה' אל אברם וגו'. טעם שדבר אליו ה' קודם הראות לו, מה שלא עשה כן בכל הנבראים, ב' טעמים בדבר, או להיות שהוא עליו השלום נשתדל בהכרת בוראו מה שלא עשה אדם זולתו ובן חמש שנים הכיר את בוראו מעצמו בהתחכמותו (נדרים לב.), לזה לא הוצרך להגלות אליו אלא אמר אליו דברותיו וכבר הוכר אצלו המדבר. או אפשר, כי להיותו אדם ראשון בקדושה, אשר בעשרה דורות שקדמוהו לא היה אדם שהכיר אלהותו ודבר אתו אלהים, לזה נהג ה' עמו בסדר זה שלא הראה שכינתו אליו עד שבחן אותו אם מקיים גזרותיו, ולאחר שקיים דבריו והלך לו מארצו וכו' אז נגלה אליו דכתיב (פסוק ז) וירא ה' אל אברם, מה שאין כן שאר הנבראים שכבר קדמה ונשתקעה האמונה בלבם מאברהם והושרשו בקדושה היה נגלה להם תחלה. וצא ולמד מאבות ומשה בסנה. ודרך זה מסכים לדברי רז"ל (ב"ר פל"ט) שהעמידו פסוק (תהלים מה) שמעי בת וראי וגו' באברהם אבינו, בתחלה שמעי והוא אומר ויאמר ה' אל וגו', ואחר כך נגלה אליו וירא וגו', והוא אומר וראי. ולא היו שניהם שמיעה וראיה כאחת אלא בהפסק ביניהם. ולזה לא אמר הכתוב שמעי וראי בת או בת שמעי וראי והפסיק בין שמעי לוראי:

לך לך מארצך וגו'. אחר שאמר מארצך אין מקום לומר ממולדתך כי בצאתו מארצו הנה הוא יוצא גם ממולדתו:

אכן הטעם הוא להיות כי בערך צער הפרידה קטן הוא צער פרידתו מארצו מפרידת מולדתו ופרידתו ממולדתו מפרידתו מבית אביו לזה סדר ההדרגות ממטה למעלה. וליטול שכר על כל פרט ופרט, כדרך אומרם (לקמן כב כ) את בנך וגו' כי ה' ישתדל להטיב ב"ה לאוהביו:

עוד ירצה לומר שילך לו מארצו אך לא יהיה כסדר יציאתו מאור כשדים שיוליך עמו מולדתו ובית אביו אלא הוא לבדו יעזוב ארצו ויפרד גם ממולדתו ואפילו מבית אביו. אך אברהם לא הבין זה בדברי ה' ולקח עמו לוט. או אפשר שהבין כן אלא שלוט דבק בו כאומרם (לקי ד') וילך אתו לוט דבק בו. והגם שאמר אחר כך (לקי ה') ויקח אברם וגו' ואת לוט וגו' פירוש שלא דחפו, עד שימצא המצאה שלא יכלימהו. ולזה תמצא כי כשמצא סיבה קטנה שרבו הרועים תיכף אמר אליו (לקי יג, ט) הפרד וגו' אם הימין וגו', והדבר הוא כמעט זר שיאמר אליו

כדברים האלה בכל כך הרחקה, אלא לצד שהיה חושב מחשבות להפרידו כדבר ה' לזה תכף במוצאו סיבה דחפו בבי ידים. וראיתי לחזק פירוש זה גם כן ממה שאמר הכתוב (לקמן יג, יד) וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו שא נא עיניך מאמר זה יוכיח כי יושב ומצפה היה ה' מתי יפרד לוט, להראותו את הארץ שאמר לו בתחלת דבר אליו, אשר אראך, ולא הראהו עד עתה שנפרד לוט, והוא מאמר ראשון לך לך מארצך וממולדתך ומבית אביך אז אראך:

עוד יכוון לומר על זה הדרך **לך לך** לתועלתך והגם שאין הטובה מסובבת מהשתדלות כאומי (תהלים עה) לא ממוצא וממערב וגוי הרים וגוי ודרשו ז"ל (במד"ר פכ"ה) וזה לשונם כל הרים שבמקרא כמשמעה חוץ מזו שהיא לשון הרמה ע"כ. אף על פי כן יש טעם בדבר לצד שינוי מקום, והוא אומרו **מארצך**, ואמרו ז"ל (חולין צה:) ג' דברים אף על פי שאין נחש יש סימן והם בית תינוק וכו', ואמרו עוד (בי"מ עה:) מאן דביש ליה בהאי מתא ולא אזיל למתא אחריתא צועק לפני ה' ואינו נענה:

וממולדתך. על דרך אומרים ז"ל (רמב"ם דעות ו') לעולם ידור אדם בשכונת אריה ולא בעיר עם רשעים ע"כ:

אל הארץ אשר אראך. פירוש שלא הודיעו, לראות אם ימהר לעשות דבר מלך שלטון מבלי דעת המקום, וזה נסיון מהנסיונות. עוד רמזו שיראנה לו כולה דכתיב (לקמן י"ג י"ד) שא נא עיניך וראה צפונה ונגבה וגוי ונתן לו כח הראיה לראות

עוד יתבאר על דרך מה שאמרו בספרי בפסוק (במדבר לה) אשר אני שוכן בתוכה אשר אני שוכן בתוך בני ישראל אין שכניה שורה אלא בתוך בני ישראל ובעודך בארץ ע"כ, והוא שאמר ה' לאברהם **אל הארץ אשר אראך** פירוש ראויה לך ואתה ראוי לה. ושיעור התיבה הוא אראה אותך לה ואראה אותה לך כי זה בלא זה אינם ראויים להשראת שכניה ולרוב ההצלחות: (אור החיים)

ספורנו **אל הארץ אשר אראך**. אל המקום מהארץ אשר אראך אותה במראות אלהים לפיכך עבר בארץ ולא נטע אהלו עד המקום שנראה אליו שם האל יתברך שאמרו ויעבור אברם בארץ עד מקו' שכס וירא אליו ה' ויאמר לזרעך נתתי את הארץ הזאת:

כלי יקר **ויאמר ה' אל אברם לך לך וגוי**. מה היה המקרא חסר אם היה אומר לך לך אל הארץ אשר אראך, ולמה הזכיר פרטים אלו מארצך וממולדתך ומבית אביך. גם מלת לך צריך ביאור כי אין משמעותו לך להנאתך. גם מה שפירש הרמב"ן שהוא מלשון אלך לי אל הר המור. (שיר ד. ה.) לא נראה כי גם לי גם לך יהיה לו ביאור אחר היותר קרוב לפשוטו. ונ"ל שהעתיקו הקב"ה מענין לענין כדרך שמחנכין התינוק, כי אולי יהיה קשה עליו לקבל הכל בבת אחת, ע"כ עשה לו ג' חלוקות והעתיקו אל ענין רביעי, כי מתחלה בקש ממנו לעזוב ארצו וזה שאלה קטנה, יען כי אין לאדם תועלת מארצו יותר מארצות אחרות. כי אם השם והכבוד המדומה שעושין לו במקום שמכירין אותו וזולת זה אין לו שם עזר וסעד מכל אנשי ארצו הרחוקים ובנקל יתפתה לעזבם. ואח"כ כאשר הסיח מלבו כל ארצו אמר פן יהיה נפשו קשורה באנשי תולדתו שיש לו קצת עזר וסעד מהם, כדרך המשפחות שהאחד נכנס בעובי הקורה בעד שאר בשרו. ולא יתנו לזרים מקום למשול בהם, וזה תועלת קצת יותר מהראשון. ואחר שנתפתה גם לזה

חשש פן תדבק נפשו בבית אביו שיש לו שם תועלת נוסף על כל אלו והוא תועלת ממון, כי בית והון נחלת אבות.

נוסף על שלשה מיני קורבה אלו יש קורבה רביעית, כי אדם קרוב אצל עצמו יותר מכל שלשה מיני קרובים אלו, ע"כ נאמר לך לך לעצמותך כדרך שנאמר לאדם שילך לעבוד את האדמה אשר לוקח משם, ולמעלה פ' בראשית (ג.כג) פרשתי שקאי על הר המוריה כי אדם ממקום כפרתו נברא, ומקורו מן הר המוריה כי משם לוקח עפרו ודרך הסולם שבבית המקדש שלמטה מכוון כנגד בה"מ שלמעלה עולים ויורדים בו הנשמות הטהורות אם כן שם עצמות הגוף, ושם חביון עוזה של הנשמה, וא"כ אדם קרוב אצל עצמותו ביותר מן כל מיני קרובים שהזכיר ע"כ נאמר לך לך. וכן נאמר לשון זה בעקידה (שם כ.ב.ג) ולך לך אל ארץ המריה וגו'. ובשניהם לא גלה לו המקום מיד, כי כאן נאמר אשר אראך. ובעקידה נאמר אשר אומר אליך. לפי שלא רצה הקב"ה לגלות לאברם מקום מוצא הגוף והנפש עד אשר יערה עליו ממרום רוח קדשו תחלה, כי מהידוע (תנחומא בא ה) שאין הנבואה שורה בחוצה לארץ וא"כ כל זמן היותו בח"ל עד שלא היה בו רוח נבואה לא ידע ולא יבין מהות הנשמה אשר מקורה מן הר המוריה, ואפילו מהות יצירת החומר משם, לא יבין. עד בואו אל תוך הארץ הקדושה מקום מוכן אל הנבואה אז הראה לו השי"ת מעלות המקום הקדוש ההוא ואיך הוא מקום לעצמותו של אדם כי שם ביתו ומקום חוצבה של הנשמה, ומחצב החומר, אשר בעבורו ראוי לו לעזוב כל אלו ולילך לדבק במקום קדוש ההוא כי שם יגיע אל דביקות השכינה. וזה שפירש"י הלך ונסוע הנגבה לילך לדרומה של ירושלים והר

ומטעם זה לא נאמר בתחלת מראה זו וירא אליו ה'. כי אם עד אחר שנכנס בארץ כי אז היה מוכן לראות במראות השכינה, אבל קודם זה שהיה עדיין בח"ל לא היה שומע כ"א קול דברים כי לא נראה אליו ה' עדיין עד בואו לארץ וכמו שנתבאר בסמוך. וע"כ קרא למקום ההוא סולמא של צור כדאיתא בילקוט פ' זו (י.ב.א) כיון שהגיע אברהם לסולמא של צור אמר יהא חלקי בארץ הזאת. מי הגיד לבעל המדרש שהגיע אברהם לסולמא של צור. ודאי כוונתו על הר המוריה כי שם מקום הסולם אשר ראה יעקב עומד בבית אל ודרך אותו סולם עולים ויורדים הנשמות ושם צור חוצבו של הגוף כמ"ש (ישעיה נא.א) הביטו אל צור חצבתם כי מאותו צור שנקרא אבן שתיה הושתת העולם הכללי, גם האדם שנקרא עולם קטן נוצר ממקום אותו צור, אשר בו מקום הסולם גם לנשמה כאמור. ומטעם זה נאמר לך לך כאן, ובעקידה, וכן בפסוק אלך לי אל הר המור, וכן הגשם חלף הלך לו. הלך למקום מקורו, כי אד עולה מן הארץ. וכן (דברים ב.יג) קומו ועברו לכם את נחל זרד היינו ג"כ לא"י. וכן (ירמיה ה.ה) אלכה לי אל הגדולים. כי שם דירת השלימים. וכן כל לי ולו ולך ולהם שבמקרא פירש על דרך זה, והבין אברהם ממלת לך לך לילך לארץ כנען אע"פ שלא נאמר לאיזה ארץ ילך. (כלי יקר)

[ב] וְאֶעֱשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל וְאֶבְרַכְךָ וְאֶגְדָּלְהָ שְׁמִי וְהָיָה בְרָכָה:

אונקלוס וְאֶעֱבִדְנָךְ לְעַם סְגִי וְאֶבְרַכְנָךְ וְאֶרְבִּי שְׁמִי וְתִהְיֶה מְבָרָךְ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶעֱבִידְנָךְ לְעַם רַב וְאֶבְרַכְיִנְךָ וְאֶרְבִּי שְׁמִי וְתִהְיֶה מְבָרָךְ: (תרגום יונתן)

רש"י ואעשך לגוי גדול. לפי שהדרך גורמת (ב) לשלשה דברים, ממעטת פריה ורבייה, וממעטת את הממון, וממעטת את השם, לכך הוזקה לשלשה ברכות הללו, שהבטיחו על הבנים (ג) ועל הממון ועל השם. (ס"א וזהו ואגדלה שמך, הריני מוסיף אות על שמך, שעד עכשיו שמך אצרכם מכאן ואילך אצרהם, ואצרהם עולה רמ"ח, כנגד אצריו של אדם. ברש"י יס"ז): **ואצרכך**. בממון. ז"ר (לט, יא): **והיה ברכה**. הברכות נתונות צידך, עד עכשיו היו צידי, ברכתי לאדם ונה, ומעכשיו אתה תצרך את אשר תחפוך. ז"ר (סג). דבר אחר ואעשך לגוי גדול, זה שאומרים אלהי (ד) אצרהם, ואצרכך, זה שאומרים אלהי יצחק, ואגדלה שמך, זה שאומרים אלהי יעקב, יכול יהיו חותמין בכולן, תלמוד לומר והיה ברכה, כך (ה) חותמין ולא בהם: מארנך. והלא כבר יצא משם עם אביו וצא עד לאחר, אלא כך אמר לו, התרחק עוד משם ולא מבית אביך: אשר ארנך. לא גלה לו הארץ מיד, כדי לחצבה (ו) בעיניו, ולתת לו שכר על כל דבור ודבור. כיוצא בו את בנך את יחידך אשר אהבת את יצחק (בראשית כב, ג), כיוצא בועל אחד ההרים אשר אומר אליך (סג), כיוצא בו וקרא עליה את הקריאה אשר אנכי דובר אליך (וינה רש"י)

(ג):

ג.

שפתי חכמים (ב) דקשה לרש"י למה ברכהו בשלש ברכות הללו ולא בשאר ברכות: (ג) משמע שר"ל לפי שהדרך ממעט כו' לכך הבטיחו על הבנים ואמר לו הדרך אינו מזיק לך, אלא כמו שאם לא היית בדרך היה לך בנים כך הדרך אינו מזיק לך, וקשה הא לעיל פירש רש"י וכאן אי אתה זוכה לבנים. וכן מה שפירש כאן לפי שהדרך ממעט את השם לכך הבטיחו שהדרך אינו מזיק לו כלום אלא כמו שאם לא היה בדרך היה בעל שם כך יהיה עכשיו, וזה סותר מה שפירש לעיל (סג) ועוד שאודיע טבעך בעולם, משמע דבחוץ לארץ אין לו שם כלל, ועוד קשה למה מפרש מתחילה מלת והיה ברכה ואח"כ מפרש דבר אחר ואעשך לגוי גדול, שלא על סדר הקרא. עוד קשה למה מפרש בתחילה מלת ואעשך לגוי גדול ואח"כ מפרש מלת מארנך וממולדתך, שלא על סדר הקרא: והרא"ם פירש דרש"י כתב באחרונה ז"ר, כלומר שהוא מורה שחולק על מה פירש דרש"י כתב באחרונה ז"ר, כלומר שהוא מורה שחולק על מה שפירש להגאון ולטובתך. ויש לומר בדרך הפלפול דהכי פירשו דמה שאמר ואעשך לגוי גדול וגו' לפי שהדרך וכו', לא בא לפרש על ואעשך לגוי גדול, אלא רש"י מקשה קושיא על פירשו שפירש לעיל, כאן אי אתה זוכה לבנים, והא זכ"ר אמרו ואעשך לגוי גדול לפי שהדרך וכו' א"כ משמע שכלן היה נמי זוכה לבנים, ואין לומר דהמדרש רבה משובש הוא לפי שבנים ושם מפורשים בקרא אבל ממון אינו מפורש, לכן פירש ממון נמי מפורש ואצרכך בממון. וא"ת והא עדיין י"ל דהמדרש משובש דהא המדרש רוצה לדרוש כל היתורים שבקרא ומה הוא דורש במלת והיה ברכה, ועל זה פירש והיה ברכה נמי למדרש אתה הברכות נתונות צידך וכו', א"כ שמע מינה שאינו משובש, וא"כ

קשה על פירושו דלעיל. ומתרג' ד"א ואעשך לגוי גדול זה שאומרים וכו', ר"ל
צב"ר יש עוד פירוש אחר על ואעשך לגוי גדול וא"כ מאי דפירשתי לעיל וכאן אי
אתה זוכה לצנים, אליבא דר"א פירשתי וק"ל: קשה דהא גבי אברהם לא שייך
מעוטים הללו דהא לא היו לו צנים, וגם ממון לא היו לו דהא בהליכתו לקח הכל
בהקפה, וגם השיב למלך סדום אל תאמר אני העשרתי (להלן יד כג), וגם לא מצינו
שהיה לו שם טוב. ונראה דהכי קאמר לפי שהדרך ממעט שלשה דברים למי שיש
לו, ומכל שכן מי שלא היה לו עד הנה שלא יזכה בהם בדרך, לפיכך הוזקק לג'
ברכות הללו שיזכה בהם היפך מנהג של עולם שהדרך ממעט. (נחלת יעקב): דלפי
פירוש הראשון הברכות נתונות כו' היה לו לומר והיה מצורך, שקאי על אדם
המצורך, לכן פירש ד"א וכו' דעל הברכה ממס קאי ואגב זה פירש חיבור הפסוק.
(מהרש"ל): (ד) פירוש דהכי משמע מקרא לפי שאין אומרים אלהי אלא על רבים,
כמו אלהי ישראל (להלן לג כ), אלהי העברים (שמות ג' יח), אלהי העמים (דברים ו' יז), אצל
על יחיד אין אומרים אלהי, שלא מצינו בשום מקום שנכתב על יחיד אלהי, לכך
אמר לו הקב"ה ואעשך לגוי גדול, ר"ל שאתה תהיה כמו גוי גדול ואמרים עליך
אלהי אברהם כמו על גוי גדול, ומפני שמלת ואצרכך מורה על תוספת ברכה,
אמרו שאף בנו יזכה לאותו ברכה, שיאמרו עליו אלהי יצחק, ולפי שמלת ואגדלה
שמך מורה עוד על תוספת גדולה, אמרו שאף בן בנו יזכה לאותו מעלה, שיאמרו
אלהי יעקב. והא דתלה זה בהליכתו לארץ ישראל ולא בחוזה לארץ, י"ל משום
לאמרו (כתובות קי): כל הדור בחוזה לארץ כאילו אין לו אלוה, ולכך אין לומר אלהי
אברהם אלא כשילך לארץ ישראל וק"ל: (ה) והיה בגימטריא שם של ד', כלומר
בד' יהא החתימה שאומרים ברוך אתה ה' מגן אברהם. (מהרש"ל): (ו) מפני שמלת
לך, אצל מבית אביך שהיה עומד שם שייך לשון יציאה, ואצל מארצך שכבר יצא
משם שייך לשון התרחק עוד, הוכרח לפרש מלת לך, מלשון הרחקה ומלשון יציאה:
לכוננו לתרץ למה האריך כל כך לומר לו יציאתו מהיכן יהיה, וכי לא ידע שיצא
ממקום שהוא שם שהוא מבית אביו, וא"כ היה לו לומר לך אל הארץ וגו', ועל
זה פירש לא גילה לו מיד כדי לחצבה בעיניו וכולי, כלומר כדי לחצב את ארצו
בעיניו וכדי ליתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה, כי
בריבוי החיבה והתוארים שמחצב את ארצו שילך משם ירבה לערו בעזיבת המקום
ההוא, וככה יהיה שכרו דלפום לערא אגרא, משום הכי כתוב מארצך וממולדתך
ומבית אביך וגו', כדי לחצב עליו ארצו בריבוי תוארים. וכן גבי את בנך וגו'
שהאריך בריבוי תוארים כדי לחצב את בנו בעיניו כדי שיתן לו שכר טוב על כל
דבור ודבור ועל כל פסיעה ופסיעה, כי בריבוי החיבה והתוארים שמחצב את
ארצו שילך משם ירבה לערו בעזיבת המקום ההוא, וככה יהיה שכרו דלפום לערא
אגרא, משום הכי כתוב מארצך וממולדתך ומבית אביך וגו' כדי לחצב עליו ארצו
בריבוי תוארים. וכן גבי את בנך וגו' שהאריך בריבוי תוארים כדי לחצב את בנו

בעיניו כדי שיתן לו שכר טוב על כל דבור ודבור, כי כפי ריצוי תוארים כן יהיה לערו בזבחותו והפרדו ממנו. ולזה נמי לא גילה לו המקום אשר יביא אותו שמה כדי שלא ידע את המקום ההוא ושמה הוא גרוע ממקומו שלא מסס ויטער יותר, וזוה יהיה שכרו יותר. (הר"א מזרחי): ומהרש"ל פירש שמקשה תרי קושיות, חדא למה לו להאריך בכל הספורים הללו, היה לו לומר מיד מצית אביך. ועוד למה לא גילה לו מיד. ומתוך מה שהאריך כדי לחצבה וכו', ומה שלא גילה כדי לתת שכר וכו', וכיוצא בו וכו', האריך הספור כדי לחצב לו את יחוק בעיניו ולא גילה לו המקום מיד כדי לתת לו שכר וכו' עכ"ל: ונ"ל ג"כ כפירוש זה, רק הדין עם מורי מהר"ם יפה שהכינוי של לחצבה קאי על הארץ הנזכר מקודם, להיינו לא גילה לו הארץ, דאילו ארצו שלא מסס מאן דכר שמיה שיפול עליו לחצב גם גבי קח נא את בנך את יחידך וגו', מלת לחצב עליו את המלוה שהזכיר רש"י שם (להלן כב צ) להיינו מלות העקידה (ויהיה לו ג"כ שכר חצוב המלות). (אדה לדרך): (שפתי חכמים)

הרמב"ן והיה ברכה. אתה תהיה הברכה אשר יתברכו בך לאמר "ישימך אלהים כאברהם" והוסיף עוד כי כל משפחות האדמה יתברכו בו לא אנשי ארצו בלבד או ונברכו בך שיהיו מבורכים בעבורו והנה זאת הפרשה לא בארה כל הענין כי מה טעם שיאמר לו הקב"ה עזוב ארצך ואיטיבה עמך טובה שלא היתה כמוהו בעולם מבלי שיקדים שהיה אברהם עובד אלהים או צדיק תמים או שיאמר טעם לעזיבת הארץ שיהיה בהליכתו אל ארץ אחרת קרבת אלהים ומנהג הכתוב לאמר התהלך לפני ותשמע בקולי ואיטיבה עמך כאשר בדוד ובשלמה וכענין התורה כולה אם בחוקותי תלכו (ויקרא כו ג) אם שמע תשמע בקול ה' אלהיך (דברים כח א) וביצחק אמר בעבור אברהם עבדי (להלן כו כד) אבל להבטיחו בעבור יציאת הארץ אין בו טעם אבל הטעם מפני שעשו אנשי אור כשדים עמו רעות רבות על אמונתו בהקב"ה והוא ברח מהם ללכת ארצה כנען ונתעכב בחן אמר לו לעזוב גם אלו ולעשות כאשר חשב מתחלה שתהיה עבודתו לו וקריאת בני האדם לשם ה' בארץ הנבחרת ושם יגדל שמו ויתברכו בו הגוים ההם לא כאשר עשו עמו באור כשדים שהיו מבזין ומקללים אותו ושמו אותו בבור או בכבשן האש ואמר לו שיברך מברכיו ואם יחיד מקללו יואר וזה טעם הפרשה אבל התורה לא תרצה להאריך בדעות עובדי עבודה זרה ולפרש הענין שהיה בינו ובין הכשדים באמונה כאשר קצרה בענין דור אנוש וסברתם בעבודה זרה שחדשו (הרמב"ן)

בעל הטורים ואעשך לגוי גדול וגו'. ברכו כאן ז' ברכות והם אלו. ואעשך לגוי גדול והיא הגדולה שבכולם שיעשהו לגוי שעם זאת נכלל השיעבוד והשחרור. והשנית שבהיותו אברם טרם הכניסו בברית יברכהו ברכת הממון כמ"ש ואברם כבוד מאד. והשלישי שיגדל שמו מאברם לאברהם. והרביעי שיהיה הוא בעצמו ברכה. והחמישי שיברך השם מבורכיו. והששי שיאור כל מבקשי רעתו. והשביעי שיתברכו בו כל משפחות האדמה: **אשר ארץ.** ב' במסורה הכא ואידך בזכריה גבי גליות מלמד שהראה הקב"ה לאברהם הגליות: **ארץ.** כגימטריא בעננים מלמד שהיו עננים הולכים לפניו ומראים לו הדרך. ואעשך לגוי גדול ואברכך ואגדלה שמך. ג' ברכות כנגד ג' ברכות כהנים וכן מברכך ג' תגין על ד' לומר לך כי ג"פ כ' הם ס' כנגד ס' אותיות שבברכת כהנים והם יברכך יאר ישא, ואברכך, בגימטריא אברהם: **והיה.** ו' במסורה והיה ברכה. והיה תמים. והיה נכון לבקר.

עלה אלי ההרה והיה שם. והיה לי לאב. והיה לנו לאב. אם תהיה תמים ונכון אז תהיה ברכה ועלה אלי ההרה והיה לי לאב: (בעל הטורים)

אור החיים **ואעשך לגוי גדול וגו'.** להיות שצוה לו ג' קבע לו כנגדם ג', **ואעשך** וגו' כנגד לך לך מארצך, **ואברכך ואגדלה שמך** כנגד וממולדתך, **והיה ברכה** כנגד ומבית אביך. שתמצא כי בהיות האדם בארצו תוך משפחתו ובית אביו ישנו בגי דברים, הא' שיש לו הרבה מכירים וריעים ואוהבים. ב' שבני משפחתו תפארהו וכבוד והדר תעטרהו כדרך כל משפחה לבני משפחתם. ג' שיהיה ניזון ומתפרנס ומתרחם מבית אביו לצרכיו, וכשיוצא מארצו וכו' חסר לכולן, ולזה אמר אליו ה' כנגד מארצך אני אעשה לך הרבה אוהבים ממך מיוצאי חלצוך. וכנגד חסרון התועלת של בני המשפחה כנזכר ואברכך ואגדלה שמך, וכנגד חסרון המועיל מבית אביך והיה ברכה: (אור החיים)

ספורנו **והיה ברכה.** ברכת ה' היא שישמח ה' במעשיו כמו שאמרו רז"ל ישמעאל בני ברכני אמרתי לו יהי רצון מלפניך שיגלו רחמיך על בניך. אמר אם כן היה לי ברכה במה שתתבונן ותקנה שלמות ותלמוד דעת את העם: (ספורנו)

כלי יקר **ואעשך לגוי גדול וגו'.** הורה לו שאפילו אותן שלשה תועליות המדומות שיש לך מארצך ומולדתך ומבית אביך יהיו לך גם שמה. כי אם תלך ממולדתך מקום משפחתך ותחוש שבעת הצורך לא יהיו לך אחים ולא מרחמים על זה אמר ואעשך לגוי גדול כי גם שם יצאו מחלצוך משפחות רבות. ואם תחוש על ירושת הממון, הנה פה אברכך גם בממון. ואם תחוש אל השם טוב שיש לך בארצך מקום שמכירין אותך ואגדלה שמך גם פה. וכנגד מאמר לך לך היינו לעצמותיך אמר, והיה ברכה אתה תהיה מקור הברכות ע"י שתדבק במקום הקדוש ההוא אשר ממנו יוצא השפע לכל העולם והוא מקור הברכות, כי מימי הברכות מן המקדש יוצאים, וע"י דרישת הארץ הקדושה הקב"ה דורש את כל הארצות נמצא שע"י שתדבק במקום שהוא מקור הברכות תהיה גם אתה מקור לכל הברכות, וע"י שתדבק שם בשכינה יהיה פיך כפי הש"י ובידך לברך לכל מי שתראה.

ובמס' פסחים (ק"ז:) **ואעשך לגוי גדול,** זהו שאומרים אלהי אברהם כו'. כי אברהם היה לגוי גדול יותר מכל האבות כי כל מה שיצא מן יצחק ויעקב מתיחס גם כן לאברהם, נוסף לו על יצחק ויעקב כי יצא ממנו ישמעאל ובני קטורה. ואברכך, בממון זה שאומרים אלהי יצחק. כי הוא נתברך בממון יותר מכולם שנאמר (בראשית כו.יב) ויזרע יצחק בארץ ההוא וימצא בשנה ההוא מאה שערים ויברכהו ה'. ואגדלה שמך. זה שאומרים אלהי יעקב. כארז"ל (מגילה יח.) ויקרא לו אל, הקב"ה קראו ליעקב אל כו'. וכפשוטו נקרא בשם ישראל על שם כי שרית עם אלהים ואנשים אבל אברהם לא היה כי אם אב המון גוים. (כלי יקר)

דעת זקנים **ואברכך.** אני בעצמי ובכבודי: **ואגדלה שמך.** שאוסיף אות אחת על שמך למנין רמ"ח איבריך ונמצא גוף שלם ושם שלם: **והיה ברכה.** ברכתך קודמת לברכתי שאומרים בתחלה מג"א ואחר כן מחיה המתים. ד"א והיה ברכה עד עכשיו הברכות בידי מכאן ואילך מסורות בידך ותברך כל מי שתראה וכשרצה לברך את יצחק וראה עשו עתיד לצאת ממנו לא רצה לברך אמר אמתין עד שיבא מי שמסר לי הברכות ויברכנו אם ירצה הה"ד ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו משל למלך שיש לו פרדס נאה ומסרו לאוהבו לשמור ולהשקותו מים התחיל השומר מטייל בו וראה שם שני אילנות אחד טוען סם

המות ואחד טוען סם חיים וצריכין להשקות ולא היה יכול להשקות זה בלא זה אמר מה אשקה את הטוב ונמצא אני מחיה את הרע ואם לא אשקה ימות הטוב חזר ואמר אניח הכל עד שיבא בעל הפרדס ויעשה כרצונו. ד"א והיה ברכה לשון צווי שצוהו שכל מקום שילך שילמד בני אדם להכיר בוראם ולברכו וכן עשה כדכתיב לקמיה ויקרא בשם ה' שאמר לו הבורא ית' והם לא הכירוהו ולכך ויהי רעב בארץ: (דעת זקנים)

ג] וְאַבְרָהָם מְבָרְכִיךָ וּמְקַלְלֶךָ אַךְ וְנִבְרָכְךָ בְּךָ לְכָל מְשֻׁפָּחַת הָאֲדָמָה:

אונקלוס וְאַבְרָהָם מְבָרְכְךָ וּמְלַטְטְךָ אֵילוּט וְיִתְפָּרְכוּ בְּדִילְךָ לְכָל זְרַעֲיִת אֲרַעָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַבְרָהָם יִתְּנֵנִי דְפָרְסִין וְיִדְיָהוּן בְּצִלוֹ וּמְבָרְכִין יִתְּנֵנִי וּבְלַעֲם דְמְלַטְט יִתְּנֵהוּן אֵילוּט וְיִקְטְלוּנִי לְפָתְגָם דְחָרְב וְיִתְפָּרְכוּ בְּךָ לְכָל זְרַעֲיִת אֲרַעָא: (תרגום יונתן)

רש"י וְנִבְרָכְךָ בְּךָ. יֵשׁ אֲגוּלוֹת רְבוֹת. וְזֶה פְּשׁוּטוֹ, אִלֵּם אֹמֵר לְבָנָי תְּהֵא כְּאַזְרָהָם, וְכֵן כָּל וְנִבְרָכְךָ בְּךָ שְׂמִיקָה, וְזֶה מוֹכִיחַ, בְּךָ יִבְרַךְ יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר יִשְׁמַךְ אֱלֹהִים כְּאַפְרַיִם וְכַמְנַשָּׁה (בראשית מת, כ:): (רש"י)

אבן עזרא מְבָרְכִיךָ. רַבִּים: וּמְקַלְלֶךָ. יַחֲדָה: (אבן עזרא)

בעל הטורים וְאַבְרָהָם מְבָרְכִיךָ. בְּגִימָטְרִיא כַהֲנִים הַמְבָרְכִים בְּנִיךְ. עַל כֵּן מְבָרְכִיךָ לְשׁוֹן רַבִּים וּמְקַלְלֶךָ לְשׁוֹן יַחֲדָה: וּמְקַלְלֶךָ אֹמֵר. בְּגִימָטְרִיא זֶה בְּלַעֲם הַבֵּא לְקַלֵּל בְּנִיךְ: וְאַבְרָהָם. ב' בְּמִסּוּרָה הַכֹּא וְאִידֶךָ וְאַבְרָהָם שְׂמַךְ לְעוֹלָם. שְׂבַדְכוּ בְּרַכָּה שְׂאִין לֵה הַפֶּסֶק וְזֶהוּ וְאַבְרָהָם שְׂמַךְ לְעוֹלָם: (בעל הטורים)

אור החיים וְאַבְרָהָם מְבָרְכִיךָ וְגו'. בְּרַכָּה זֶה כִּנְגַד מֵהַשְׁעָלִים מִמְּנוֹ הָאֲרֶץ וְלֹא הוֹדִיעוּ קוֹדֵם לְצִאתוֹ, וְנִסְיוֹן זֶה גְדוֹל הוּא שִׁיבָא מֵאַרְצוֹ אֶל הַשְּׂדֵה מִבְּלֵי דַעַת אֵין יִפְנֵה וְהוּא לֹא הִרְהַר לְזֶה הַבְּטִיחוֹ כִּי לֹא יִפְחַד מְדַבֵּר כִּי הוּא יִבְרַךְ וְכוּ' וּבְמִקּוֹם אֲשֶׁר יַחֲנֵה שֵׁם יְצוֹ ה' אֶתְּךָ אֶת הַבְּרַכָּה וּבְזֶה כָּל מִקּוֹם אֲשֶׁר יִדְרוֹךְ כִּף רַגְלוֹ הַצְּלַחַתוֹ וּמַעֲלָתוֹ עִמּוֹ:

ויש לְשִׂאוֹל לְמָה שִׁינָה לְשׁוֹנוֹ בְּעִנְיַן הַבְּרַכָּה אִמֵּר וְאַבְרָהָם מְבָרְכִיךָ הַקְּדִים בְּרַכְתּוֹ לְבָרְכַתְּם וּבְקַלְלָה הַקְּדִים קַלְלַתְּם לְקַלְלָתוֹ. הַטַּעַם הוּא כִּי הַמְבָרְךָ יִקְדִים ה' לְבָרְכּוֹ קוֹדֵם שִׁיבְרַךְ לְאַבְרָהָם מֵהַשְּׂאִין כֵּן הַמְקַלְלֵה לֹא יִקְדִים ה' לְאוֹר אֹתוֹ. וְהַטַּעַם הוּא כִּי יַחְפוֹץ ה' לְהַפְחִיד לְבַל יִזְלַל אָדָם בְּכַבּוּדוֹ שֶׁל אַבְרָהָם. וְזוֹלַת זֶה אִם יִקְדִים ה' לְקַלֵּל מִי שֶׁהוּא עֵתִיד לְקַלֵּל לֹא יוֹרֵגֵהוּ הַדְּבָר כִּי הוּא זֶה סִיבָה וַיִּכְשְׁלוּ בְּדַבַּר בְּנֵי אָדָם גַּם בְּנֵי אִישׁ. אֲבָל בְּעֶרְךָ הַבְּרַכָּה אֵין מְכַשׁוֹל. וְאִם לְצַד הַהִטְבָּה, הִנֵּה מְבֹרְכִים בּוֹ כָּל הַמְשַׁפְּחוֹת. גַּם טַעַם הַקְּדָמַת בְּרַכַּת הַמְבָרְכִים כְּדִי שֶׁתִּקְיִים בְּרַכְתּוֹ לְאַבְרָהָם:

עוד יְכוּיִן לֹמֵר בְּמָה שֶׁנִּדְקַדַּק לְמָה הַמְבָרְכִים הַזְּכִירָם בְּלְשׁוֹן רַבִּים וְהַמְקַלְלִים הַזְּכִירָם בְּלְשׁוֹן יַחֲדָה:

אכן יתבאר על דרך אומרם במסכת מועד קטן (ט:): שאמרו רבנן לבנו של רשב"י תזרע ולא תחצד וכו' ונתכוונו בזה לברכה. והגם שהוציאו דבריהם בלשון קללה הכל הולך אחר הכוונה הרי שברכוהו בנוסח קללה. וכנגד זו אמר ה' **ואברכה מברכך** וגם מקללך יש מין מקלל שהוא מברך גם אותו אברך, ולזה אמר לשון יחיד כי לא כל מקלל יברך אלא פרט שהוא מכוין לברכה אבל מברכך את כולן יברך. ותיבת מקללך נמשכת גם כן למטה כשתהיה קללתו לקללה אאור. נמצאת אומר כי מכוין ה' לגמור כנגד המברכים לברך כולם, והמקללים הם ב' פרטים פרט א' יש שישנה בברכה ונמשכת התיבה למעלה, ופרט א' הם בארירה ונמשכה התיבה

עוד ירצה על זה הדרך, **ואברכה מברכך**, פירוש כשיהיו לך בברכה אחת ב', שהם המקלל ומתכוין לברכה כמעשה שאמרו תזרע, וחזר האב וברכו, קבע ה' ברכה לשניהם, שלא תאמר כי עיקר המברך הוא הראשון ואין הב' אלא מפרש תלמוד לומר מברכך כי שניהם יתברכו. ואמרו **ומקללך** יש גם כן להסמיכה למעלה, והוא על דרך אומרם במסכת תענית (כ.). וזה לשונם טובה קללה שקללן אחיה השלוני מברכה שברכם בלעם וכו', וכנגד מקלל כזה אמר שישנו בכלל הברכה ולזה רמז לשון יחיד כי לפרט זה דוקא יכוין לברך, ומקללך פרט אחר שאינו אלא מקלל לזה אאור:

ונברכו בך וגו'. וזה הוא ההפרש שבין מברכך לשאינו מברך ולא מקלל כי מברכו יברכהו ה' בכבודו מפיו אבל שאר משפחות האדמה יתברכו מאמצעות אברהם: (אור החיים)

כלי יקר **ואברכה מברכך ומקללך אאר.** מה שלא נאמר ואאר מקללך כדרך שאמר ואברכה מברכך, כי לאדם מערכי לב, קודם שמוציא איזו דיבור מן השפה ולחוץ כי הוא מעריכו תחלה בלב ובמחשבתו. וידוע שלטובה הקב"ה מצרף מחשבה למעשה אבל מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה שנאמר (תהלים סו. יח) **און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה' וכתוב (ישעיה סה. כד) טרם יקראו ואני אענה וגו' לפי שקודם שהאדם מוציא מפיו בשאלתו ובבקשתו כבר היה מחשב בלבו לבקש על ככה על כן הקב"ה יענהו משמי קדשו, קודם שיקרא לאפוקי בשר ודם השואל דבר מחבירו צריך לפרש בשפתיו כי אין אדם יודע מה בלבו של חבירו אבל הקב"ה בוחן לבבות ממלא כל משאלות לבו כמ"ש (תהלים כה.) יתן לך כלבבך וגו' וכמו שנאמר (משלי טו. א.) לאדם מערכי לב ומה' מענה לשון. רצה לתקן בזה קושיא זו והוא אם באמת הקב"ה ימלא שאלתו אחר שנערך הדבר בלבו של אדם א"כ למה זה צוה ה' על התפלה בפה. על זה אומר ומה' מענה לשון כי זה מתת ה' הוא שנתן מענה לשון לאדם, כמרז"ל (יבמות דס.) שהקב"ה מתאוה לתפלתן של צדיקים, לפי שנמשלים אצל השי"ת כילד שעשועים אצל אביו אם הוא מבקש דבר מאביו אע"פ שאביו יודע מה שהבן צריך מ"מ רוצה האב שיוציא הבן מפיו מבוקשו לפי שהאב משתעשע בדבור שפתיו של הבן. כך אומר הקב"ה לישראל השמיעני את קולך כי קולך ערב לגשת לי. ואין השי"ת רוצה להתנהג עמנו כדרך השרים שאין מניחין לדבר בפניהם הרבה ומיד כאשר יבינו כוונת השואל אומרים לו קצר דבריך או כלה מדברותיך וצא, אבל הקב"ה בחסדו אינו כן כמ"ש (תהלים כא. ג.) תאות לבו נתת לו ואעפ"כ וארשת שפתיו בל מנעת סלה. לפי שאנו בעיניו ית' כשעשוע ילד ובן יקיר. ז"ש אע"פ שטרם יקראו ואני אענה מ"מ כל עוד שהם מדברים ואני אשמע כי לא מנעתי מהם ארשת שפתותיהם.**

וזהו שנאמר, און אם ראיתי בלבי לא ישמע ה'. ושמא תאמר שגם לענין הטובה

הוא כן ת"ל אכן שמע אלהים הקשיב בקול תפלתו. כי אצל התפלה אין הדבר כן אלא שומע בקול תפלתו אע"פ שעדיין לא הוצאתי הדבור מפי וא"כ איפה למה בקש ה' מידי רמוס חצריו להתפלל לפניו, ע"ז אמר ברוך אלהים אשר לא הסיר תפלתו וחפץ בארשת שפתי כאמור. לכך נאמר ואברכה מברכך כי המברך אותך חושב בה בלבו קודם שמוציא הברכה מפיו ומחשבה טובה חשובה כמעשה ע"כ אני מברכו קודם שיצא הברכה מפיו. אבל במקללים אין הדבר כן אלא ומקללך לאחר שהוציא הקללה מפיו אז אאר אותו אבל לא קודם שהוציאה מפיו, כי מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה.

טעם אחר לדבר, לפי שאינו דומה מוריק מכלי מלא וגדוש למוריק מכלי חסר כדרך שמצינו בברכת כהנים (במדבר ו.כג) כה תברכו את בני ישראל אמור להם. שהשליח ציבור אומר תחלה אל הכהן יברכך ה' כי הש"ץ הוא סרסור בין הקב"ה ובין הכהנים והוא אומר תחלה אל הכהן יברך ה' ומוריד עליו השפע דרך הצנורות כדי שיהיה הכהן כלי מלא ברכת ה' ואח"כ יוריק הכהן מן כלי מלא על ישראל כי אז חלה הברכה ביותר כשהמשפיע נמצא בו הברכה בעצם וראשונה, כי איך יברך מי שאינו מבורך בעצמו. על כן נאמר ואברכה מברכך שקודם שיברכך אני אברכו תחלה כדי שיהיה כלי מלא ברכת ה' ויוריק עליך מן כלי מלא וגדוש. אבל בקללה אין שיך דבר זה כלל לכך נאמר ומקללך אאר אח"כ ולא קודם. ומה שנאמר מברכך לשון רבים ומקללך לשון יחיד, הורה כי רבים יברכוהו, אבל מקללים לא יהיו רבים אלא יחידים מוקצים ופחותים כנמרוד וחביריו, שבטלה דעתם אצל כל אדם.

ומקללך אאר. היה לו לומר ומקללך אקלל או ואוררך אאר ושינוי זה קשה גם בפסוק (ש"א ב.ט) כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו כי היה לו לומר ובוזי יתבזו. ונראה כי שלשה לשונות אלו כל אחת קשה משל חברתה וסדר מדריגתן. בזיון, קללה, ארור, כי בזיון לשון קל מכולם, והוא כשב ואל תעשה שהמבזה אינו נוהג כבוד במבזוה, כמו שכתוב (במדבר טו.לא) כי דבר ה' בזה. אמרו רז"ל (עיין ברכות ח.) זה המניח ספר תורה והולך לו. ולשון קללה משמש גם כן לשון בזיון. כמו שפירש"י על פסוק כי קללת אלהים תלוי (דברים כא.כג) ויש במשמעותו גם כן קללה נמרצת ממש קרוב ללשון ארור. אבל לשון ארור אמרו רז"ל (שבועות לו.) ארור. בו נדוי, בו חרם, בו קללה, כי לשון זה כולו איתנהו ביה. וידוע שהכל לפי המבייש והמתבייש כי הפחות ושפל אנשים אם יבזה או יקלל איש זקן ונשוא פנים אין די בזה כשהוא יקבל גם כן בזיון או קללה כי אין הצר שוה בנזק, כי השפל אינו מקפיד על בזיונו ויהי כמצחק בעיניו, לפיכך לא היה יכול לומר אצל השי"ת ובוזי יתבזו, כי אין זה שוה בנזק המלך ה' צבאות שהאדם האוחז בחבלי בוז ובוזי דבזוזי (כתובות ק"ב.) ובזה דברי מלך אל רם ונשא ה', לפיכך יוסיף ה' לו קללה וקלון על כבודו ויקללנו קללה נמרצת לפי ערך המבזה. וכן אברהם שהיה אב המון גוים וכל בני דורו כאין נגדו על כן אין די כשיקבלו מקלליו קללה, אלא מקללך אאר אוסיף להם מארה לפי ערכם. אבל במברכים ומכבדים המדה שוה לברך מברכיו ולכבד מכבדיו.

ומה שנאמר כאן ומקללך ואצל השי"ת אמר ובוזי, לפי שלשון קללה אינו שיך כלפי מעלה כי מה יתן ומה יוסיף. ויותר שיך בו לשון בזיון במי שאינו נוהג כבוד כראוי בדבר ה'. ובשר ודם ראוי להיות מן הנעלבים שלא להקפיד על בזיונו אבל על הקללה ראוי להקפיד. ומ"ש כאן ואברכה מברכך ולהלן נאמר כי מכבדי אכבד. אין שתי הברכות דומין זה לזה כי הברכה לאדם הוא תוספת שפע וריבוי,

וזה אין שייד כלפי מעלה כי מה יתן לו בברכתו, אלא ענינם ברכה של הודיה, ואם כן מה ענין הברכות זו לזו שיאמר כי מברכי אברך. ואצל האדם אין שייד לומר ואכבדה מכבדך כי אין דמיון לכבוד שהאדם עושה עם חבירו אל הכבוד שחכמים ינחלו מאת ה' אבל הברכות דומין זה לזה כי ודאי אין ביד האדם ליתן הברכות מידו ממש זולת שהוא מברכו ייטיב ה' עמך, ובאותה ברכה שהוא מברכו יברך ה' גם את המברך. (כלי יקר)

דעת זקנים ואברכה מברכיך. מדרש תנחומא אמר לו הקב"ה לאברהם ממך יצא שבת שמברך את בני זהו שבת לוי שיצאו ממנו כהנים שמברכים את ישראל אמר לו אברהם ואותו שבת מי מברכו אמר לו אני אברכנו כדכתיב ואני אברכם הה"ד ואברכה מברכיך ונ"ל דהיינו מה שאז"ל במס' חולין ברכה לכהנים מנא לן מאברכה מברכיך: **ונברכו בך וגו'.** כי יתערבו כל המשפחות שהכל יתאו להתחבר עמך ונברכו לשון המברך: (דעת זקנים)

[ד] וַיִּלֶךְ אַבְרָם כְּאִשֶּׁר דִּבֶּר אֱלֹהֵי יְהוָה וַיֵּלֶךְ אִתּוֹ לֹט וְאַבְרָם בֶּן-חַמֶּשׁ שָׁנַיִם וְשִׁבְעִים שָׁנָה **מְחָרָו: מְחָרָו:**

אונקלוס וַאֲזַל אַבְרָם כְּמָא דְמַלִּיל עִמָּה יְיָ וְאֲזַל עִמָּה לֹט וְאַבְרָם בֶּר שִׁבְעִין וְחַמֶּשׁ שָׁנִין **בְּמַפְקָה** **מְחָרָו:** (אונקלוס)

יונתן וַאֲזַל אַבְרָם הַכְּמָא דְמַלִּיל יְיָ לִיה וְאֲזַל עִמָּיה לֹט וְאַבְרָם בֶּר שׁוֹבְעִין וְחַמֶּשׁ שָׁנִין **בְּמַפְקָה** **מְחָרָו:** (תרגום יונתן)

אור החיים **וילך אברם וגו'.** כל הכתוב מיותר שהרי אומר בסמוך בסדר הודעת ההליכה (פסוק ה') ויקח אברם וגו' ויצאו ללכת וגו':

אכן כוונת הכתוב הוא להודיע חיבתו של אברהם שלא נתעכב אפילו שעה אחת אלא בגמר דברי ה' לך תכף וילך אברם ולא נתעכב לשום סיבה ועזב את אביו ומולדתו. ושעור תיבת כ"ף כאשר הודעת הזמן שהיה סמוך לדבר ה' אליו. והודיע הכתוב כי לוט לצד דביקותו באברהם הלך אתו פירוש לא לצד קיום מאמר ה' אלא ראהו הולך והלך עמו. וכוונתו בהודעה זו כי הגם שנתחכם אברהם לחפוז ללכת לבל יתחברו עמו ממולדתו ומבית אביו אף על פי כן לא הועיל בערך פרט זה והלך אתו לוט:

עוד ירצה להיות שאמר לו ה' הבטחות תועליות הרבה כשילך לו מארצו וכו' אם כן הגם שילך יסבור הרואה כי אין להחזיק לו טובה על זה שאפילו קל שבקלים כשיראה כל התועליות ימהר ליסע לזה הודיע הכתוב צדקותו של אברהם כי מה שהלך לא לצד הבטחות האמורות אלא לעשות דבר ה'. ודקדק לומר **כאשר דבר** ולא כאשר אמר כמו שהתחיל בתחילת הפרשה ויאמר ה' לאמת כדברינו. והוא, יש לך לדעת כי כל מקום שיאמר הכתוב דיבור יגיד על דבר קשה והאמירה היא רכה וכאן הזכיר בתחילת הפרשה ויאמר ה' לצד שכל הדבר הוא להנאת אברהם ובמעשה אברהם אמר כאשר דבר פירוש שעשה הדבר לצד גזירת מלך עליו ולא לתועלת הנמשך לו:

עוד ירצה להודיע כי אברהם הלך כאשר דבר אליו ה' בסמוך, ומה נאמר בדברי

ה', אל הארץ אשר אראך, שלא הודיעו מקום אשר יבא שמה ואף על פי כן הלך מארצו וסמך על מה שיודיעהו ה' כשירצה מבלי חשוב לומר איך אצא מהעיר קודם שנדע המקום וזה נסיון גדול, ואחר כך הודיע הכתוב הוצאת את אשר עמו שלא ניסה ה' אותם בדבר זה אלא הודיע המקום ואחר כך יצאו, והוא אומרו בפסוק שאחרי זה ויקח אברם וגו' ויצאו ללכת ארצה כנען, ולא הוצרך הכתוב להודיע כי ה' הודיעו המקום כי הוא מובן מעצמו: (אור החיים)

דעת זקנים ואברם בן חמש שנים וגו'. וקשה שהרי ברית בין הבתרים היה לאחר יציאתו מחרן ובפי' בא אל פרעה קרא דויהי מקץ שלשים שנה וגו' שיש שלשים שנה מברית בין הבתרים עד שנולד יצחק ואברהם היה בן מאת שנה כשנולד יצחק וא"כ לא היה אברהם בין הבתרים כי אם בן שבעים. וצ"ל ששתי יציאות היו בפעם ראשונה כשהיה בן שבעים וילך אתו לוט ובאותה שעה נשבה לוט ואברהם כבש המלכים ומיד היתה ברית בין הבתרים כי כן נמי פירש"י גבי אחר הדברים האלה כל מקום שנא' אחר סמוך והיינו מיד שכבש המלכים ונמצא שלא היה כי אם בן שבעים באותו שנה ואחר ברית בין הבתרים חזר לחרן ושהה שם חמש שנים ויצא ועל אותה יציאה קא מהדר קרא ואברהם בן חמש שנים וגו' וכן מצאתי בסדר עולם בפ"י וזה לשונו אבינו אברהם היה בהפלגה בן מ"ח שנה וכשדבר הקב"ה עמו בין הבתרים היה בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ וגו' חזר ובא לו לחרן ועשה שם חמש שנים שנאמר ואברם בן חמש שנים ושבעים שנה בצאתו מחרן נמצא מהפלגה ועד שיצא אברהם מחרן כ"ז שנה עכ"ל. ואיציאה שניה קאי: (דעת זקנים)

[ה] ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו ואת כל רכושם אשר רכשו ואת הנפש אשר עשו בחרן ויצאו ללכת ארצה כנען ויבאו ארצה כנען:

אונקלוס ודבר אברם ית שרי אשתה וית לוט בר אחוהי וית כל קניניהון די קנו וית נפשתיא דשעפידו לאורייתא בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען: (אונקלוס)

יונתן ודבר אברם ית שרי אשתתיה וית לוט בר אחוי וית כל קניניהון די קנו וית נפשתיא די גיירו בחרן ונפקו למיזל לארעא דכנען ואתו לארעא דכנען: (תרגום יונתן)

רש"י אשר עשו בחרן. שהכניסו תחת כנפי השכינה, אברהם מגייר את האנשים ושרי מגיירת הנשים, ומעלה עליהם הכתוב כאילו עשאם, (לכך כתיב אשר עשו). ופשוטו של מקרא, עבדים וספחות שקנו להם, כמו עשה את כל הכבוד הזה (שם לא, א.), (לשון קניין), (ז) וישראל עושה חיל (במדבר כז, יח.), לשון קונה וכונס: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) הוכחתו מדלתיב הנפש אשר עשו בחרן בלשון רבים היינו אברהם ושרה: נראה לי כי גר שנתגייר כקטן שנולד דמי (ויבמות כב.). לפיכך הוה כאילו עשאום. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא רכושם. מקנה וכן כי היה רכושם רב: ואת הנפש. עבדים ילידי בית.

או עשו. כמו קנו. וכן עשה לי את החיל הזה. ויש אומרים הנפשות שהורם האמת לעבוד את השם. וטעם ויצאו ללכת. אל המקום אשר אמר השם: (אבן עזרא)

ספורנו ויצאו ללכת ארצה כנען. שהיתה מפורסמת אצלם לארץ מוכנת להתבוננות ולעבודת האל ית': **ויבוא ארצה כנען**. לא כענין יציאת תרח ללכת ארצה כנען שלא בא אלא עד חרן: (ספורנו)

כלי יקר ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט בן הרן בן בנו ואת שרי כלתו. לפי שקודם שהובטח אברם שיהיו לו בנים היה מתרחק מן שרה מצד היותה עקרה, לפי שכל אותן הבעילות אינן לקיום המין ע"כ נאמר ותהי שרי עקרה אין לה ולד. וסמוך ליה ויקח תרח את אברם וגוי לפי שהיתה עקרה על כן הכניס את לוט ביניהם, אבל אחר שנאמר ואעשך לגוי גדול והובטח בבנים כתיב ויקח אברם את שרי אשתו ואת לוט, כי בלשון ויקח הורה שאומר כאילו עשה לקוחין שניים תחת אשר היה פרוש ממנה, כדרך שנאמר (שמות ב.א) וילך איש מבית לוי ויקח את בת לוי, ומה שנאמר וילך אברם כאשר דבר אליו ה' וילך אתו לוט, היינו לוט מעצמו הלך אחריו אבל אברם לא קרבו ואדרבא הרחיקו ויקח את שרי וגוי. ד"א תרח היה מקרב ביותר קרוביו ע"כ לקח תחלה את אברם בנו ואח"כ לקח את לוט בן בנו כי בני בנים כבנים ואחר כך לקח כלתו שרי. אבל אברם לקח תחלה את שרי אשתו כי אשתו כגופו ואח"כ לקח לוט שאינו כגופו. (כלי יקר)

[ו] ויעבר אברם בארץ עד מקום שקם עד אלון מורה והפגעני אז בארץ:

אונקלוס ויעבר אברם בארץ עד אתר שקם עד מישר מורה וכנענאה בכו בארץ:

יונתן ויעבר אברם בארץ עד אתר שקם עד מישר דהוה מירי וכנענאי בכו הוה בארץ דעד דדון לא מטא זמנא דבגי ישראל למירתה: (תרגום יונתן)

רש"י ויעבור אברם בארץ. נכנס (ח) לתוכה: עד מקום שקם. להתפלל על בני יעקב (ט) כשיצאו להלחם בשכם: אלון מורה. היא שקם, הראהו הר גריזים והר עיבל (י) שקם קבלו ישראל שבעת התורה: והכנעני אז בארץ. היה הולך וכובש (כ) את ארץ ישראל מזרעו של שם, שצחלקו של שם נפלה כשחלק נח את ארץ לבנו, שנאמר ומלכי רדק (ל) מלך שלם, (בראשית יד, יח.) לפיכך ויאמר אל אברם לזרעך אתן את הארץ הזאת, עתיד אני להחזירה לבניך שהם מזרעו של שם: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) משום דכל ויעבור שצמקרא משמע לעבר הארץ ולא דר שם, הוה לפרש דזה אין פירוש כך אלא נכנס לתוכה, ומנא ליה לרש"י לפרש כן, י"ל דדייק מדכתיב בארץ ולא כתיב הארץ או י"ל דדייק מדכתיב עד מקום שקם ושם הוא בארץ כנען: (ט) דקשה לרש"י למה לא השמיענו הכתוב שצא לסוכות שהיא ראשונה בגבול ארץ ישראל כדמשמע לקמן בפרשת וישלח (לג יח), ועל זה פירש

להתפלל, אי נמי דקשה לו למה נאמר עד מקום שכם, ולא כתיב עיר שכם, כדכתיב גבי יעקב (סג) ויבא עיר שכם, ועל זה פירש שבא להתפלל וכו', ומקום הכי נקט מקום דכל המתפלל לריך לקבוע מקום לתפלתו, ודלח כהרא"ם שפירש לחם לא כן עד מקום שכם למה לו: וא"ת כיון שאברהם ידע זה צנזואה, א"כ למה אמר אח"כ (להלן טו ב ג) ואנכי הולך עירי וגו' הן לי לא נתת זרע וגו' שהיה חושש שימות בלי זרע. וי"ל שמכל מקום היה דואג שימסך הדבר שלא יוליד עד הזקנה ויקח אליעזר את ממונו. (מהר"ר נתן) עיי"ש: (י) דקשה לרש"י הא כתיב עד מקום שכם עד אלון מורה וכיון דשכם הוא למה קראו אלון מורה, ומפרש הראוהו הר גריזים והר עיבל וסם כתב אלון מורה בפרשת ראה (דברים יא ט), שסם קבלו וכו', כי אלון לשון אלה (פירוש שבועה), ומורה, לשון הוראה וזהו תורה. (מהרש"ל: (פ) דקשה לרש"י לאז מיעוט הוא, משמע דבימי אברהם היו בארץ אצל אח"כ לא היו בארץ, והא בימי משה עדיין היה בארץ, משום הכי הוכרח לפרש לאז ולא קודם, אלא היה הולך וכובש: (ב) והיינו שם בן נח כדפירש רש"י לקמן (יד יח), ומלך שלם זה מלך ירושלים. ומה שכתב שבחלקו של שם נפלה, אע"פ שזה סותר מה שפירש רש"י (במדבר יג כב) גבי וחברון שבע שנים נבנתה, אין זה קושיא דאיכא למימר אגדות חלוקות הן. וליכא למימר שכל ארץ ישראל בחלקו של חם נפלה, חוץ מירושלים וגבוליה שנפלה בחלקה של שם, דמלשון היה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם משמע במשמעות הלשון שכל ארץ ישראל בחלקו של שם נפלה. (הר"א מזרחי): אצל יותר נ"ל שירושלים וגבוליה בחלקו של שם נפלה, והא דנקט רש"י היה הולך וכובש את א"י כו', אין במשמעות הלשון אלא מקצת ארץ ישראל שלא היה בידו של כנען בן חם, ממה שנפרש שהם מדרשות חלוקות וק"ל: בודאי בחלקו של שם נפל כל ארץ ישראל כמשמעות רש"י כאן, ומה שכתב בפרשת שלח (במדבר סג) הכי פירוש, כי ידוע אם אדם אחד הוא הבנאי יש להניח סימן שבנה העיר האחת לפני השנית, ואם היה חם הבנאי בודאי יש להניח סימן שבנה העיר הזו לפני האחרת ואז הוא הסימן שפיר הקדימה, אצל זה אי אפשר שיהיה חם הבנאי מכח זו הקושיא אפשר שבנה חברון אלא ששם בנה חברון, וחם בנה לווען, אם כן אי אפשר כלל ליתן סימן שזה העיר חברון נבנה משם, שבע שנים לפני לווען שבנה חם, מאחר ששני אנשים הבנאים ועל זאת אין לריך להביא סתירה, אלא ודאי פירושן וכמסוים רש"י שם | שהיתה מצונה וכו'. (מהר"א אשכנזי): (שפתי חכמים)

אבן עזרא גם זה המקום שכם. משה קראו כן כי שכם לא היה בימי אברהם: **אלון**. כמו אלה והם עצים ויש אומרים שדה כמו איל פארן: **מורה**. יש אומרים שהוא ממרא בעל ברית אברם. ויתכן שהוא אחר ויהיה אלון מורה שם מקום: **והכנעני אז בארץ**. יתכן שארץ כנען תפשה כנען מיד אחר ואם איננו כן יש לו **סוד** והמשכיל **ידום**: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויעבר אברם בארץ עד מקום שכם. אומר לך כלל תבין אותו בכל

הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב והוא ענין גדול הזכירוהו רבותינו בדרך קצרה ואמרו (תנחומא ט) כל מה שאירע לאבות סימן לבנים ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים ויחשוב החושב בהם כאלו הם דברים מיותרים אין בהם תועלת וכולם באים ללמד על העתיד כי כאשר יבוא המקרה לנביא משלשת האבות יתבונן ממנו הדבר הנגזר לבא לזרעו ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשור עליו אבן והשלכתו אל תוך פרת ואמרת ככה תשקע בבל וגו' (ירמיה נא סג סד) וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת (מלכים ב יג טז-יז) ויאמר אלישע ירה ויור ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם ונאמר שם (פסוק יט) ויקצוף עליו איש האלהים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו והבן זה ואני מתחיל לפרש הענינים בפרט בפסוקים בעזרת השם

"ויעבור אברם בארץ עד מקום שכס" - היא עיר שכס כן זה שם המקום ההוא ושכס בן חמור על שם עירו נקרא וכתב רש"י נכנס לתוכה עד מקום שכס להתפלל על בני יעקב כשיבואו מן השדה עצבים ונכון הוא ואני מוסיף כי החזיק אברהם במקום ההוא תחלה וקודם שנתן לו את הארץ נרמז לו מזה כי בניו יכבשו המקום ההוא תחלה קודם היותם זוכים בו וקודם היות עון יושב הארץ שלם להגלותם משם ולכן אמר והכנעני אז בארץ וכאשר נתן לו הקב"ה הארץ במאמר אז נסע משם ונטע אהל בין בית אל ובין העי כי הוא המקום אשר כבש יהושע בתחלה ויתכן שהזכיר הכתוב והכנעני אז בארץ להורות על ענין הפרשה לומר כי אברם בא בארץ כנען ולא הראהו השם הארץ אשר יעדו ועבר עד מקום שכס והכנעני הגוי המר והנמהר אז בארץ ואברם ירא ממנו ולכן לא בנה מזבח לה' ובבואו במקום שכס באלון מורה נראה אליו השם ונתן לו הארץ וסרה יראתו כי כבר הובטח בארץ אשר אראך ואז בנה מזבח לה' לעבדו בפרהסיא

"ואלון מורה" - זהו במקום שכס ונקרא גם כן "אלוני מורה" כמו שכתוב (דברים יא ט) מול הגלגל אצל אלוני מורה ושם הר גריזים והר עבל בשכס וקרוב לירדן שבאו שם בתחילת ביאתם בארץ אבל "אלוני ממרא" הוא מקום אשר הוא בארץ חברון רחוק מן הירדן ודע כי בכל מקום שיאמר הכתוב "אלוני ממרא" שם "ממרא" הוא על איש אמורי שהמקום ההוא שלו כמו שנאמר (להלן יד יג) והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר וכל "אלון מורה" ו"אלוני מורה" נקרא המקום ההוא על שם איש ששמו "מורה" אבל זה כנעני הוא מארץ הכנעני היושב בערבה וכשיזכיר הכתוב ממרא סתם הוא שם העיר כמו שנאמר (להלן לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון על פני ממרא היא חברון (להלן כג יט) כי האיש אשר לו אלוני נקרא על שם העיר וכן שכס בן חמור כשם העיר שכס ובבראשית רבה (מב ח) על דעתיה דרבי יהודה אתרא הוא דשמיה ממרא ועל דעתיה דרבי נחמיה גברא הוא דשמיה ממרא (הרמב"ן)

אור החיים ויעבר אברם וגו'. מודיע הכתוב כי היה אברהם עובר בארץ ממקום למקום ואין אומר אליו דבר מבני הארץ והגם שבעלי הארץ שהם כנען היו אז בארץ אשר עבר אברהם שמה לא פצה פיו וצפצף:

עוד ירמוז כי אברהם היה עובר ולא היה מחזיק עצמו בחשיבות אלא עברי, על דרך אומרו (לקמן י"ד י"ג) אברם העברי. וטעם אומרו **והכנעני** וגו' ולא הספיק

במה שאמר בפסוק שלפני זה ארצה כנען, כאן הודיע זמן שנכנסה לרשות הכנעני, ומה שקדם ואמר ארצה כנען, אין ראייה, כי קראה כן על שם העתיד:

או אפשר שרמז בשם כנען על דרך מה שדרשו ז"ל (ילקוט) בפרשת שלח לך וגוי ארץ כנען שרמז אל ישראל שבאו מאברהם בן מאה שנה ושרה בת תשעים שנה הרמוזים בחשבון תיבת כנען לזה הוצרך להודיע **והכנעני אז בארץ**:

עוד ירצה בהודעת **והכנעני** לומר פתח הזכיה בארץ כי הכנעני היה אז בארץ שהוא עבד דכתיב (לעיל ט' כ"ה) עבד עבדים יהיה לאחיו אין לו קנין וכל התופס בקנייניו מבני שם או יפת יזכה בהם ובאדמתם, ובא הקב"ה וזיכה הדבר לאברהם, וזולת זה אם לא היה הכנעני אז בארץ אלא מבני יפת לא היה מקום להוציאם מידם אחר שזכו בה. ורז"ל אמרו (תו"כ פ' קדושים) כי של בני שם היתה ואברהם מבני שם זכה קודם בה, ולדרכם הודיע ה' כי לא זכה להיותו כנעני יד עבד כיד רבו:

עוד ירצה, להיות שרצה לומר ה' אל אברם לזרעך אתן את הארץ, ועד עתה יודע הייתי כי הארץ של שם היתה ואברהם מבני בניו הוא ואין ידוע כי של כנען היתה אז, ויאמר האומר מה נותן לו ה' דבר אשר שלו הוא מאז ומקודם, והגם שציננה מקודם לכנען כבר פירשתי שאין ראייה מזה, אשר על כן הודיע ה' **והכנעני אז בארץ** ולזה הוצרך ה' להבטיחו שיתננה לזרעו: (אור החיים)

ספורנו ויעבר אברם בארץ. לא התעכב במקום ממנה עד שנראה אליו האל ית' כאשר יעדו באמרו אל הארץ אשר אראך: (ספורנו)

כלי יקר עד מקום שכם עד אלון מורה. הראהו קבלת התורה והשבועה שבהר גריזים והר עיבל. הראה לו קבלת התורה להורות שבזכות קבלת התורה זכה לייעוד לזרעך אתן את הארץ כמ"ש (תהלים קה.מד) ויתן להם ארצות גוים ועמל לאמים יירשו בעבור ישמרו חקיו ותורתיו ינצורו. וכלפי שאמר למעלה ומקללך אאר הורה שזה יהיה עד אלון מורה ולא עד בכלל כי כל המברכים והמקללים שבהר גריזים והר עיבל יהיו בהסכמת השי"ת ולא יאור את המקללים ההם כי קללתם היא לשם התכלית וברכה תחשב. (כלי יקר)

דעת זקנים **והכנעני אז בארץ**. פירש"י שהיה הולך וכובש מזרעו של שם שהארץ בחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו הארץ. ותימה דבפרשת שלח לך פירש"י על קרא דחברון שבע שנים נבנתה דמצרים נתן לבנו הגדול אלא שהיתה מבונה מכל טוב על אחת משבעה בצוען וכן מסיק בסוטה פרק ואלו נאמרין אלמא משמע דחברון שהיא מארץ ישראל נפלה בחלקו של חם. וי"ל דפלוגתא היא שהרי בת"כ מסיק מפני מה זכו הכנעניים לישב בארצם מ"ז שנה יותר מן המצריים כיצד ז' שנבנית חברון קודם צוען מצרים וארבעים שנה שישבו ישראל במדבר לאחר שחרבה מצרים לפי שבררו חלק לאברהם הצדיק ואמרו לו נשיא אלהים אתה בתוכנו: (דעת זקנים)

ויג' ויהוה אל-אברם ויאמר לזרעך אתן את-הארץ הזאת ויבן שם מזבח ליהוה

אונקלוס וְאֶתְגַּלִּי יְיָ לְאַבְרָם וְאָמַר לְבָנָךְ אֶתְּנֶה יְת אֶרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מִדְּבַחָא קָדָם יְיָ : לְהָ : (אונקלוס)

יונתן וְאֶתְגַּלִּי יְיָ לְאַבְרָם וְאָמַר לְבָנָךְ אֶתְּנֶה יְת אֶרְעָא הָדָא וּבְנָא תַמָּן מִדְּבַחָא קָדָם יְיָ : לְהָ : (תרגום יונתן)

רש"י ויבן שם מזבחה. על צפורת הזרע ועל צפורת (מ) ארץ ישראל: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) לקסה לרש"י למה צנה עכסיו מזבחה, דאי מקום גילוי שכינה כדמשמע בקרא א"כ היה לו לצנות ג"כ מזבחה צהרן, כי שם נראה לו השם יתברך ג"כ צאמרו לו לך ורע"פ שלא נכתב שם וירא ה', מכל מקום גילוי שכינה היה, לכן פירש רש"י על הזרע ר"ל על הבנים, ועל הארץ שאמר לזרעך אתן את הארץ, הרי שניהם צפורת הבנים וצפורת הארץ: ועוד י"ל להוכחתו היא מדכתיב לה' הנראה אליו, דקסה לרש"י הנראה אליו מיותר, אלא להכי כתב הנראה אליו כי צנין המזבחה היה על המראה שנראה אליו עכסיו דהיינו צפורת הבנים וצפורת הארץ וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירא ה'. בדרך נבואה. והמלה מבנין נפעל והנח הנעלם בין היו"ד והר"י"ש תחת הדגש הראוי להיות בר"י"ש להתבלע נו"ן נפעל: הנראה אליו. שם התאר מהבנין הנזכר וכמוהו ואשר היה נעשה: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם לה' הנראה אליו. כי הודה לשם הנכבד וזבח לו זבח תודה על שנראה אליו כי עד הנה לא נראה אליו השם ולא נתודע אליו במראה ולא במחזה אבל נאמר לו "לך לך מארצך" בחלום הלילה או ברוח הקדש ויתכן שירמוז "הנראה אליו" על סוד הקרבן (עיין רקאנטי כא ב) והמשכיל יבין (הרמב"ן)

בעל הטורים הנראה. ב' במסורה הכא ואידך ביעקב לומר כשם שנראה לאברהם כשגלה כך נראה ליעקב כשגלה: (בעל הטורים)

אור החיים וירא ה' אל וגו' ויבן שם וגו'. כונת הכתוב להודיע הפלגת חיבת אברהם בקונו, כי ה' נגלה אליו ובשרו בזרע ובנתינת הארץ והוא לא החשיב בשורת ב' מעלות טובות לכלום בערך שמחתו בגילוי שכינתו יתברך אליו, לקיים מה שנאמר (תהלים טז) שובע שמחות את פניך, והוא אומר ויבן מזבחה לה' הנראה אליו, כאן פירש סיבת שמחתו אשר עליה בנה מזבחה הוא לצד הראותו יתברך אליו והבן. וזה אות לבניו כמה מהם אשר הרחיקו חשק הזרע בערך חשק התורה והמצות, וצא ולמד מבן עזאי (יבמות סג:) בטענתו ומה אעשה ונפשי חשקה בתורה: (אור החיים)

כלי יקר וירא ה' אל אברם. מה שלא נראה אליו ה' מיד כשאמר לו לך מארצך, לפי שאז היה עדיין בחו"ל כדעת הראב"ע ובחז"ל אין שכינתו ית' נגלה וראיה מיונה, (מכילתא בא יב.ד) וא"כ לא נראה אליו שם ה' במראה כי אם קול דברים לבד היה שומע וע"כ לא בנה שם מזבחה, רק לה' הנראה אליו. אבל בעוד שלא היה נראה אליו לא רצה לבנות מזבחה במקום שאין השכינה שורה. וז"ש במשה (שמות

ד.א. כי יאמרו לא נראה אליך ה'. כי אין דרכו להתראות בחו"ל ובוזה יכחישו לומר שגם קול לא שמעת. (כלי יקר)

ת ויעתק משם הרהר מקדם לבית-אל ויט אהלה בית-אל מימיו והעי מקדם ויבן-שם מזבח ליהוה ויקרא בשם יהוה:

אונקלוס ואסתלק מתמן לטורא ממדינח לבית אל ופרס משפנה בית אל ממערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי: (אונקלוס)

יונתן ואסתלק מתמן לטורא דממדינח לבית אל ופרסיה משפנה בית אל מן מערבא ועי ממדינחא ובנא תמן מדבחא קדם יי וצלי בשמא דיי: (תרגום יונתן)

רש"י ויעתק משם. (ו) אהלו: מקדם לבית אל. במזרחה של בית אל, (ז) נמאלת בית אל במערבו הוא שנאמר בית אל מים: אהלה. אהלה כתיב, בתחלה נטע את אהל (ע) אשתו, ואחר כך את שלו. ז"ר (לט, טו): ויבן שם מזבח. נתנבא סעתידין (פ) בניו להכשל שם על עון עכו, והתפלל שם עליהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דקשה לרש"י דהעתקה לא שייך בגוף שיש בו רוח חיים אלכא לשון יליאה, כמו שכתב לעיל (פסוק ה) ויקח אברם וגו', או לשון נסיעה כמו שכתוב ויסע אברם וגו', ועל זה פירש אהלו היה מעתיק משם: (ז) ראונו לפרש שמלת מקדם דבוק הוא למלת ההרה, ומפרש באיזה מקום היה ההר, אבל אינו חוזר על ויעתק משם ולפרש מאיזה מקום היה נסיעתו והוכחתו מדכתיב אחריו בית אל מים והעי מקדם, ואי פירושו הוא על נסיעתו מהיכן היה, למה היה בית אל מים כיון שנסע מקדם לבית אל, אדרבה קודם שנסע היה בית אל מים כיון שהיה במזרחו של בית אל, אבל כיון שנסע משם לרוח אחרת לא היה כן, אלכא על כרחך מקדם דבוק למלת ההרה, וזהו שנקט רש"י נמאלת בית אל מים כלומר דעכשו אתי שפיר מאי דכתיב בית אל מים. ואין להקשות כיון דקדם פירושו במזרח היה לו לומר בקדם, דמדקם משמע דקאי על ההר שהיה עומד מקדם לבית אל, לכן פירש רש"י במזרחו של בית אל ויהיה מ"ם דמקדם כמ"ם בעדן מקדם (לעיל ז ח) שפירושו במזרחו: (ע) וא"ת מנא ליה, דילמא איפכא. וי"ל הואיל ואמרין בגמרא (יבמות סב): דחייב אדם לכבד את אשתו יותר מגופו א"כ ודאי שלה נטה בראשונה: (פ) ראונו לתרץ למה בנה עוד מזבח דהא כבר בנה מזבח על בשורת הזרע ועל בשורת הארץ: נלע"ד שהקב"ה הראה לו כרה זו יותר משאר כרות, דהוי כמו שיוך במתנתו שאמר לו לזרעך אתן את הארץ (פסוק ז) שהוא על תנאי שאם יחטאו בניו כמו עכו שיפלו בידם. (קצור מזרחי): שפתי חכמים

אבן עזרא ויעתק. מהבנין הכבד הנוסף והוא פועל יוצא כי ויעתק צור ממקומו

עומד והפעול אהלה וגם הוא פעול ויט: וטעם ויעתק. ויסע. והנח נעלם אחר יו"ד: ויט. תחת נוי"ן שהוא פ"א הפעל וכן ויז נצחם ושניהם פועלים יוצאים: וטעם מים. ממערב. כי למערב ארץ ישראל הוא היס הגדול הספרדי. ואיננו ים אוקינוס כי רחוקה היא הארץ הנזכרת ממנו. והנה נסע ממזרח בית אל מערבה עד שב העי מזרח למח נה ו: וטעם ויקרא בשם ה'. תפלה או קריאת בני אדם לעבוד השם: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא בשם ה'. פירש אונקלוס שהתפלל שם כמו קראתי שמך ה' מבור תחתיות (איכה ג נה) והנכון שהיה קורא בקול גדול שם לפני המזבח את שם ה' מודיע אותו ואלהותו לבני אדם כי באור כשדים היה מלמדם ולא אבו שמוע ועתה כשבא בארץ הזאת שהובטח בה "ואברכה מברכך" היה למוד ללמד ולפרסם האלהות וכן אמר הכתוב (להלן כו כד) ביצחק כאשר הלך אל נחל גרר והובטח אל תירא כי אתך אנכי שבנה מזבח "ויקרא בשם ה'" כי בא במקום חדש אשר לא שמעו את שמעו ולא ראו את כבודו והגיד כבודו בגוים ההם ולא נאמר ביעקב כן מפני שהוליד בנים רבים כלם עובדי ה' והיתה לו קהלה גדולה נקראת עדת ישראל ונתפרסמה האמונה בהם ונודעה לכל עם וגם כי מימי אבותיו נתפרסמה בכל ארץ כנען וכך אמרו בבראשית רבה (לט טו) מלמד שהקריא שמו של הקב"ה בפי כל בריה (הרמב"ן)

אור החיים ויעתק משם וגו'. לא זכר למי העתיק, ורש"י ז"ל פירש אהלה, והוא חסר. ואולי כי רמז שהעתיק צור ממקום שנראה אליו שם, והוא אומרם ז"ל בברכות (ה: ב) בפסוק (איוב יח) הלמענך תעזב ארץ ויעתק צור ממקומו, כי בצאת ישראל ממקום תפלתו גורם שיעתק צור שהוא הקב"ה ממקומו, ומכל שכן במה שלפנינו שנראה ה' אליו ובנה לו מזבח שם וכשיעבור משם אברהם יעתק צור ממקומו והוא אברהם המעתיק:

עוד ירצה שהעתיק מזבח שבנה שם כשרצה להטות אהלה במקום אחר סתר המזבח שבנה וחזר ובנאו במקום אשר עשה שם אהלה, ולא הוצרך לפרש כי סמך על הזכרתו בסמוך ויבן שם מזבח וגו' ויעתק משם. גם הראה באצבע באומרו משם שחוזר אל האמור בסמוך והבן: (אור החיים)

ספורנו בית אל מים והעי מקדם. בין שתי עיירות גדולות למען ירבו הבאים לשמוע בקראו בשם ה': (ספורנו)

דעת זקנים ויט אהלה. פירש רש"י אהלה כתיב מלמד שבתחלה נטה אהל אשתו. וא"ת ויתגל בתוך אהלה דנח מאי דרשית ביה. וי"ל דעשרת השבטים גלו ע"י יין דכתיב השותים במזרקי יין והם היו בשומרון שנקראת אהלה דכתיב ביחזקאל ויקרא לשומרון אהלה ולירושלים אהליבה: (דעת זקנים)

[ט]	וַיִּסַּע	אֲבָרָם	הַלּוֹךְ	וַיִּנְטֹעַ	הַנֶּגְבָה:	(פ)
אונקלוס	וִינְטֵל	אַבְרָם	אַזֵּל	וְנָטַל	לְדְרוּמָא:	[פ] (אונקלוס)
יונתן	וִינְטֵל	אַבְרָם	אַזֵּיל	וְנָטִיל	לְדְרוּמָא:	(תרגום יונתן)

רש"י הלוך ונסוע. לפרקים יושב כאן חדש או יותר ונסוע משם, ונוטה אהלו במקום אחר, וכל מסעיו הנגבה, (5) ללכת לדרומה של ארץ ישראל, והיא ללך ירושלים (פי' ירושלים היא באמצע העולם, וסוף ארץ ישראל. כ"פ ביציעיה) שהיא בחלקו של יהודה, שנטלו לדרומה של ארץ ישראל הר המוריה שהיא נחלתו ז"ר (לט, טז): (רש"י)

שפתי חכמים (5) דקשה לרש"י דהלוך ונסוע משמע שנסע תמיד, ולעיל כתיב ויעתק אהלו משמע שחנה בנתיים, ועוד קשה לרש"י דכתיב הלוך ונסוע הנגבה משמע שהיה נוסע לנגבה של עולם שהוא חוץ לארץ, וזה אינו דהא היה נוסע מחוץ לארץ ישראל, ולכך פירש רש"י לפרקים יושב כו' וכל מסעיו כל מה שהיה נוסע לנגבה של ארץ ישראל היה נוסע: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הנגבה. פאת דרום ונקרא כן בלשון ארמית נגיבו מיא כי צד דרום חם ומרוב החום ייבש וכן טעם כי ארץ הנגב נתתני: (אבן עזרא)

הרמב"ן הנגבה. כתב רבינו שלמה ללכת לדרומה של ארץ ישראל והוא בחלק של בני יהודה שנטלו בדרומה של ארץ ישראל וכן לעתיד לבא בבניו שנאמר (שופטים א ב) יהודה יעלה בתחלה (הרמב"ן)

ספורנו הלוך ונסוע הנגבה. כשנסע ממקום למקום כמנהג הרועים לא הלך למזרח ולא למערב שלא לנטות מאחת משתי העיירות שהתחילו קצתן להמשך אחריו:

כלי יקר הלוך ונסוע הנגבה. אולי רצה להתחכם באלהיות, כי הרוצה שיחכים ידריס. (ב"ב כה:). אבל על העושר לא בקש, שהרי אמר אם אקח מחוט ועד שרוך נעל. ואותן מתנות שקיבל ע"י שרה היה מוכרח לקבלם כדי שלא יהרגוהו, שהרי כולם נתנו לו דרך חנופה אולי יתפתה ליתן לו את אחותו לאשה, ואילו לא היה מקבל היו חושבים שאין רצונו ליתנה להם והיו הורגים אותו, ומ"מ לא רצה ליהנות מן אותן מתנות ונתנם לבני הפלגשים, שנאמר (בראשית כה.ו) ולבני הפלגשים נתן אברהם מתנות. היינו אותן מתנות שכבר קבל מן המצריים נתנם לבני הפלגשים דהיינו בני קטורה והיא הגר המצרית כפירש"י, כי מן המצריים לקח המתנות והחזירם למתנתם ונתנם לבני הגר המצרית. (כלי יקר)

וי' ויהי רעב בארץ וירד אברם מצרימה לגור שם פי-כבד הרעב בארץ:

אונקלוס והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאתותבא תמן ארי תקיף כפנא בארעא: (אונקלוס)

יונתן והוה כפנא בארעא ונחת אברם למצרים לאיתיתבא תמן ארום תקיף כפנא בארעא: (תרגום)

רש"י רעב בארץ. באותה הארץ לזדה, לנסותו אם ירהר אחר דבריו של הקב"ה,

שְׁאֵמַר לוֹ לֵלֶכֶת אֶל אֶרֶץ כְּנַעַן, וְעַכְשָׁיו מִשִּׂיאוֹ לָלֶכֶת מִמֶּנָּה: (רש"י)

אבן עזרא ויהי רעב בארץ. בארץ כנען: אבן עזרא

הרמב"ן ויהי רעב בארץ. הנה אברהם ירד למצרים מפני הרעב לגור שם להחיות נפשו בימי הבצורת והמצרים עשקו אותו חנם לקחת את אשתו והקב"ה נקם נקמתם בנגעים גדולים והוציאו משם במקנה בכסף ובוזהב וגם צוה עליו פרעה אנשים לשלחם ורמזו אליו כי בניו ירדו מצרים מפני הרעב לגור שם בארץ והמצרים ירעו להם ויקחו מהם הנשים כאשר אמר (שמות א כב) וכל הבת תחיון והקב"ה ינקום נקמתם בנגעים גדולים עד שיוציאם בכסף וזהב וצאן ובקר מקנה כבד מאד והחזיקו בהם לשלחם מן הארץ לא נפל דבר מכל מאורע האב שלא יהיה בבנים והענין הזה פרשוהו בבראשית רבה (ה ה) רבי פנחס בשם רבי אושעיא אמר אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש את הדרך לפני בניך ואתה מוצא כל מה שכתוב באברהם כתוב בבניו באברהם כתוב ויהי רעב בארץ בישראל כתיב (להלן מה ו) כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יהרגוהו והיה לו לבטוח בשם שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר לו כי יש באלהים כח לעזור ולהציל גם יציאתו מן הארץ שנצטווה עליה בתחילה מפני הרעב עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממות ועל המעשה הזה נגזר על זרעו הגלות בארץ מצרים ביד פרעה במקום המשפט שמה הרשע והחטא (הרמב"ן)

ספורנו לגור שם. לא להשתקע: (ספורנו)

[יא] וְיִהְיֶה כְּאִשֶּׁר הִקְרִיב לְבֹאֵא מִצְרַיִם וַיֹּאמֶר אֶל-שְׂרַי אִשְׁתּוֹ הִנֵּה-נָא יִדְעָתִי: אִשָּׁה יְפֵת-מְרָאָה אֶתִּי:

אונקלוס וְהָוָה כִּד קָרִיב לְמִיעַל לְמִצְרַיִם וַאֲמַר לְשְׂרַי אֶתְתָּה הָא כְּעֹן יְדְעִית אֶרִי אֶתְתָּא שְׂפִירַת חִיזוּ אֶתִּי: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כְּמָא דְקָרִיב לְמִיעַל לְתַחֲוּם מִצְרַיִם וּמְטוּ לְנִהְרָא וּגְלִיאוּ בְּשְׂרִיָּהוֹן לְמַעַבְר וַאֲמַר אֶבְרָם לְשְׂרַי אֶתְתָּתִיָּה הָא עַד כְּדוֹן לָא אֶסְתַּפְּלִית בְּבִשְׂרִיָּךְ וּכְדוֹן יְדְעִית אֶרֹם אֶתְתָּא שְׂפִירַת חִיזוּ אֶתִּי: (תרגום יונתן)

רש"י הנה נא ידעתי. מדרש אגדה, עד עכשיו לא הכיר זה, מתוך לניעות שבשניהם, ועכשיו הכיר זה על ידי מעשה. (ה) דבר אחר, מנהג העולם שעל ידי טורח הדרך אדם מתבזה, וזאת עמדה ציופיה. ופשוטו של מקרא, הנה (ה) נא הגיע השעה שיש לדאג על יפיד, ידעתי זה ימים רבים כי יפת מראה את, ועכשיו אנו צאים בין אנשים שחורים (ט) ומכוערים, אחיהם של כושים, ולא הורגלו באשה יפה. ודומה לו, הנה נא אדני סורו נא (בראשית יט, ז): (רש"י)

שפת חכמים (ה) ר"ל שהיו עוברים בנהר ולרכיבה היתה להגזיה בגדיה וראה שהיתה יפת מראה, ויש מפרשים ראה צבואה שלה במים, שעברו לך המים וראה

צבואה שהיתה יפה מאוד. ומקום לעדיין קשה להלשונות סותרים זה את זה, "הנה נא" משמע לשון הוה, ו"ידעתי" לשון עצה, לכך פירש ד"א כו'. (מהרש"ט: יט) מקשין והלא אמרו חז"ל (קידושין מא.) אסור לישא אשה עד שיראנה. ולי נראה שודאי קראה אותה קודם שנשאה והכיר זה שהיא יפת תואר, ומכל מקום צאותו הזמן היתה רכה צננים ודרך להיות יפה, אזל עכשיו שהיתה צת ס"ה שנים ורגיל להשתנות היופי ועל זה אמר סעד עכשיו כו'. (נחלת יעקב: ה) ר"ל, לפירוש זה לריך לחלק הכתוב, הנה נא הגיע השעה וכו', ומלת ידעתי הוא התחלת ענין, ידעתי זה מימים רבים, ולזה מייתי ראיה שמחלקין הכתוב ודומה לו הנה נא לדני סורו נא, הגיע השעה שצריכין אתם לתת לב על רשעים וכו': (ט) ואלע"פ שבאצימלך לא היו אנשים שחורים ואלע"פ כן אמר (אמרי נא אחותי את) [אחותי היא] (להלן כ ב). כבר תירץ אברהם בעלמו זה באמרו רק אין יראת אלהים במקום הזה (שם פסוק יא) ופירש רש"י אכסנאי שבא לעיר על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו או על עסקי אשתו כו'. ודלא כהר"ס שתירץ שכבר ילא הקול שהיא אחותו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כאשר הקריב**. מחנהו. או הוא מהפעלים העומדים. כי ימצאו פעלים שיצאו ויעמדו: ומלת נא. כמו עתה וכן הנה נא זקנתי אוי נא לנו. והיא הפוכה בלשון ישמעאל: וטעם הנה נא ידעתי. שהיה כיופי שרה בארצה רק במצרים וארץ הנגב לא היה כמוה כי הצורות משתנות בעבור האויר וטעם **ואותך יחיו** שיתנו לך כל צרכיך כי ימי רעבון היו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **הנה נא ידעתי וגו' אמרי נא אחותי את**. לא ידעתי למה פחד ממנה עתה יותר מקודם לכן ואם נאמר שהיו המצרים שחורים ומכוערים כדברי רש"י הנה גם לאבימלך מלך פלשתים אמר כן גם הוא גם יצחק שהיה דר בארץ ההיא במצות ה' אולי היו הכנענים בדור ההוא שטופים בעבודה זרה וגדורים מן העריות יותר מאנשי מצרים והפלשתים ואיננו נכון ויתכן כי לא היה להם פחד רק בבואם בעיר מושב המלכים כי היה דרכם להביא למלך האשה היפה מאד ולהרוג את בעלה בעלילה ששימו עליו והנכון בעיני כי זה דרכם למו מעת צאתם מחרן בכל מקום היה אומר "אחותי היא" כי כן אמר (להלן כ יג) ויהי כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי אבל הכתוב יזכיר זה במקומות אשר יתחדש להם ענין בדבר והנה זרז אותה עתה כאשר צוה לה מתחילה ויצחק לא פחד בארצו ובעירו רק בבואו אל ארץ פלשתים אחז דרך אביו ואמר למען יטב לי בעבורך וחיתה נפשי בגללך כל ימי היותנו גרים בארץ הזאת עד עבור הרעב כי אברהם מפני הרעב בא לגור בארץ וכעבור הרעב ישוב לארץ אשר נצטוה עליה ונתנה השם לו ולזרעו והיה חושב שיחיו נפשם ברעב ויבא להם ריוח והצלה מאת האלהים לשוב או שיתכן להם לברוח לארץ כנען בהתיאשם ממנה וכתב רש"י הנה נא ידעתי מדרש אגדה עד עכשיו לא הכיר בה מתוך צניעותה ועכשיו על ידי מעשה דבר אחר שעל ידי הדרך אדם מתבזה וזו עמדה ביופיה ולפי פשוטו הנה נא הגיע השעה שיש לדאוג על יופיך וידעתי זה כמה ימים כי יפת מראה את ועכשיו אנו באים בין בני אדם שחורים אחיהם של כושים ולא הורגלו באשה יפה ודומה לו הנה נא אדני סורו נא כל זה לשון הרב והמדרש קבלה בענוה שבהם ונסמך למקרא אבל אין צורך לכל הדברים האלה שאין מלת "נא" מורה על דבר שיתחדש בעת ההיא בלבד אבל על כל דבר הווה ועומד יאמרו כן כי הוא רומז

על הענין לומר שהוא עתה ככה הנה נא ידעתי כי אשה יפת מראה את מאז ועד עתה וכן הנה נא עצרני ה' מלדת (להלן טז ב) מנעורי ועד היום הזה וכן הנה נא לי שתי בנות (להלן יט ח) כי לא נולדו עתה וכולם ככה ויראה מפשט הכתובים כי שרה לא קבלה עליה לאמר כן אבל המצרים היו רעים וחטאים מאד וכאשר ראו אותה ויהללו אותה אל פרעה לוקחה אל ביתו ולא שאלו בהם כלל אם אשתו היא או אם אחותו היא והיא שתקה ולא הגידה כי אשתו ואברהם ספר מעצמו כי אחותו היא ולכך הטיבו לו בעבורה וזהו שאמר הכתוב מה זאת עשית לי למה לא הגדת לי כי אשתך היא (להלן פסוק יח) האשים אותו כי בראותו שיקחו אותה היה לו להגיד לפרעה כי אשתו היא וחזר והאשים אותו על אמרו אחרי כן לשרים ולבית פרעה כי אחותו היא ולא האשים את האשה כלל כי אין ראוי שתכחיש היא את בעלה והראוי לה שתשתוק (הרמב"ן)

אור החיים ויהי כאשר הקריב וגו' הנה נא ידעתי וגו'. רז"ל אמרו (ב"ב טז). להגיד צניעות שהיה ביניהם. וצריך לדעת לאיזה ענין אמר לה כן אברהם:

אכן להיות כי רצה לצוות עליה לומר אחי הוא חש שתאמר שרה למה הכניסה בגדר סכנה שעל כל פנים היא מסתכנת או תמסר בעל כרחי ביד הטמאים על ידי הריגת הבעל או ברצונה ולא היה לו להביאה למקום כזה, והגם שבטוחים הצדיקים בהקב"ה אף על פי כן כלל זה בידינו שאין סומכין על הנס ומה גם לגבי בחירת האדם, וצא ולמד (קידושין לט:): משמואל שאמר (ש"א טז) ושמע שאול והרגני, לזה אמר אליה הנה נא וגו' נתן התנצלות על הדבר כי עתה נודע לו ולא מקודם שאם היה יודע מה שידע עתה לא היה מביאה אל מצרים והיה הולך למקום אחר. וטעם נתינת לב לדעת לצד קרבתו לבא למצרים ראה פנים כעורות. או ידע בקריבת העיר כי המלך יקח היפה בנשים ונתן דעתו והכיר בה. ואומרו כי אשה יפת וגו' ולא הספיק לומר כי יפת מראה את, נתכוין לומר כי אחת היא בעולם אשה יפת מראה היא ואין דומה לה והבן:

ואל יקשה בעיניך שהלך עמה לארץ פלשתים אחר שידע כי אשה יפת מראה היא, כי ארץ פלשתים לא היו כעורות כל כך כמצרים. ולזה תמצא שלא הוצרך לצוות עליה שתאמר היא אלא הוא אמר עליה אחותי היא כי לא היה בית מיחוש כאנשי מצרים שהיו בתכלית הכיעור והיא בתכלית היופי: (אור החיים)

ספורנו כאשר הקריב. קרוב לעת הצורך פן תשכח: לבוא מצרימה. בית הועד היה לזימה כמו שני עליהם אשר בשר חמורים בשרם כו': (ספורנו)

דעת זקנים הנה נא ידעתי וגו'. פי' הרב יוסף קרא הנה נא ידעתי שיהרגוני ויקחו אותך כי אשה יפת מראה את וקאי אקרא דבתריה והיה כי יראו אותך וגו' והרגו אותי משמע שהיה מתירא שיהרגוהו אם יאמר שהיא אשתו מפני שירצו לשכב עמה והם מצווים על העריות. ותימה שהרי כמו כן מצווים על שפיכות דמים ואם יודע הוא שהיו נזהרין על מה שהן מצווין אי"כ לא היה לו לירא שיהרגוהו. וי"ל כי טוב יהיה להם שיהרגוהו ויעשו עבירה דשפיכות דמים פעם אחת משיבואו עליה בלא הריגה כי יהיו יראים המצרים פן יצעוק עליהם למלך: (דעת זקנים)

יב וה'ה כ'י-יראו אתך המצרים ואמרו אשתו זאת והרגו אתי ואתך יקיי:

אונקלוס ויהי פד (נ"י ארי) יחזון יתיך מצראי וימרון אתתה דא ויקטלון יתי ויתך (אונקלוס)

יונתן ויהי ארום יסתכלון בך מצראי ויחמון ית שופרך וימרון אתתיה דא ויקטלון יתי ויתך (תרגום יונתן)

הרמב"ן ראו רמב"ן על בראשית יב יא (הרמב"ן)

בעל הטורים יחיו. ב' במסורה הכא ואידך יחיו דגן ויפרחו כגפן. שכיון שיחיו אותך יתנו לך מתנות שדות וכרמים: (בעל הטורים)

אור החיים והיה כי יראו וגו'. הקדים לומר לה טעם למה שמצוה אותה בסמוך אמרי נא וגו', שתאמר מאז ותודיע מבלי שואלה דבר תשתדל להשמיע כי היא אחותו, והוא אומרו אמרי נא פירוש עתה מבלי שואל, ולצד שתאמר למה נצטרך להודיע דבר מבלי שואל, לזה אמר כי זולת זה לא תהיה שאלה וכשיראו אותם ידעו מן הסתם כי היא אשתו, והוא אומרו והיה כי יראו וגו' לא ישאלו דבר כי מעצמן יאמרו ודאי אשתו זו ולצד אומרם כן בדעתם יהרגו אברהם, לזה הקדים הוא להוציא קול אחוה לכל מכיר ורואה אותם: (אור החיים)

ספורנו והרגו אותי. שלא יקוו שאסכים לתתך להם: (ספורנו)

יג אמרי-נא אחתי את למען ייטב-לי בעבורך וחייתה נפשי בגללה:

אונקלוס אמרי כען אחתי את בדיל דייטב לי בדילך ותתקיים נפשי בפתגמיכי: (אונקלוס)

יונתן אמרי בפעו דאחתי אנת בגין דייטיב לי בגינך ותתקיים נפשי אמטולתיך: (תרגום יונתן)

רש"י למען ייטב לי בעבורך. יתנו לי (ת) מתנות: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) דקשה לרש"י הא אין שייך כאן הטבה רק שלא יהרגוהו וזו הכלה ולא הטבה, ולכך פירש יתנו לי מתנות וא"ת דמשמע שאברהם רצה במתנות, והא לקמן גבי מלך סדום אמר (יד כג) אם מחוט ועד שרוך נעל לא אקח, אף על פי שזמן הדיון היה שלו שהרי נטלו מן המלכים אפילו הכי לא רצה במתנות, כל שכן במתנות חנם שאינו רוצה דכתיב (משלי טו כז) שונא מתנות יחיה. ונ"ל דמתנה מועטת רצה, על דרך כל הרוצה ליהנות יהנה כאלישע (ברכות י): דהיינו אכילה ושתייה ופונדק, והא ראייה דלקמן (יד כא) כתיב והרכוש קח לך והשיב לו אברהם הרימותי ידי וגו' ולא תאמר אני העשרתי את אברהם: ועוד י"ל דהנשים חומדות ממון ולכך אמר לה אמרי נא וגו' כדי לפייסה, אבל לא היה צדעתו ליקח ממנו. ועוד י"ל דעכשיו לא היה לו עושר לכך היה נוטל מתנות כמו שפירש רש"י לקמן (יד ג) בפסוק וילך למסעיו, לפרוע הקפותיו, אבל גבי מלך סדום היה לו עושר משום

הכי אפילו מה שהיה מן הדין ליטול לא נטל משום שונא מתנות יחיה וק"ל: יס מקשים והאיך היה אצרהם רוצה להכשילם באיסור אשת איש צמה שיאמר להם שהיא אחותו. וי"ל שיאמר להם שהיא אחותו אבל מכל מקום היא אשת איש ובעלה במדינת הים. ובזה יתורץ נמי מה שאמר וחיתה נפשי בגלך, לא היה לו לומר אלא וחיתה נפשי, אלא הכי היה אומר אצרהם לשרה אני אדבר אשת אחותי ואשת איש את ובעלך הלך ממך, ואני מחזר ומבקש אותך אולי אמלא אותך ויתן לך גט, או שמא מת הוא ותנשא לאיש אחר, ומשום הכי יחיו אותי שלא יכסלו באיסור אשת איש, ומשום הכי נתרצית נמי לזה כיון שיאמר להם שהיא ספק אשת איש בודאי לא יסכרו אצלה נ"ל. עיין בחזקוני: רבים תמהים וכי אצרהם חשק למתנות, ואדרבה אפילו מה שבמלחמה לקח החזיר, כמו שכתוב (להלן י"ד כג) אם לקח מחוט כו', וכל שכן בדבר מאוס זנות יקח ממון. אלא דהענין שאצרהם רצה שתאמר שרה אחי הוא ודבר זה אינו שייך אלא אם ישאלוה אם בעליך הוא תשיב אמריה אחי הוא, אבל לא ישאלוה ואם תתחיל ותאמר אחי הוא ירגישו איש ערמה בדבר, דמי ביקש זאת ממנה, ועל כך היא ירא, לכן אמר לה אם יבואו אנשים תתחיל ותאמר יש לי אח עני מבקש שתתנו לי מתנות, בזה תוכלו שפיר להודיע שאני אחיך ותנצל נפשי בזה, אבל לא כוונתו לקבל מתנות, וזהו פירש הכתוב, אמרי נא למען ייטב, זה יהיה הדבור שלך, ובזה וחיתה נפשי בגללך. (דברי 17): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ובאה מלת **אחותי את**. מלעיל בעבור היות הטעם במלה שלאחריה באות הראשון וכן קרא לילה. וזה משפט הלשון: **ודגשות תי"ו את**. בהתבלע הנו"ן כי אתה מגזרת אני: **בגללך**. **ובעבורך**. לא יבאו כי אם בבי"ת והשר המסיר הבי"ת הוא סר טעם: **וטעם ייטב לי**. דורון ומנחה. וכן כתוב ולאברם היטיב בעבורה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ראו רמב"ן על בראשית יב יא (הרמב"ן)

בעל הטורים **אחותי את**. ב' כמסורה הכא ואידך אמור לחכמה אחותי את. לומר שאברהם וגם שרה היו גדולים בחכמה: (בעל הטורים)

אור החיים **למען ייטב וגו'**. פירוש טעם שאני מצווד לומר אחותי ולא אני מוסיף להרחיק יותר שתאמר עליו איש נכרי הוא אצלה, **למען ייטב** וגו' ואם יהיה נכרי אין לו ענין שיטיבוהו בשבילה. ואולי כי לזה הקפיד שתאמר היא ולא הספיק שיאמר הוא כי לא יצדיקו דבריו להטיבו. ולפי הפשט לא הספיק לומר הוא כי חש שתאמר דבר שיוכר ממנו כי אשתו היא. ואומרו **וחיתה** היא תכלית הטובה שמקוה להחיות נפשו ברעב. ודקדק לומר **וחיתה נפשי** ולא אמר ואחיה וכו' לרמוז אומרו (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו:

עוד ירצה בדקדוק עוד אומרו כפל ענין בעבורך ובגללך שהיה לו לומר ייטב לי וחיתה נפשי בגללך או בעבורך:

אכן נתכוון לב' דברים הא' למען יטיבו לו בעבור אחותו טובה גשמיית. ועוד **וחיתה נפשי** וגוי' על דרך מה שדרשו ז"ל (ברכות לא:) בפסוק (ש"א א) אם ראה תראה שאם לא יפקידה תעשה שעל כרחך יראה לתת לה זרע ע"י שתלך ותסתיר וכו' ותבדק כסוטה ונזרעה זרע. כמו כן חשב אברהם כי על ידי שתירת האשה עם האיש והיא נקיה ה' יפקדנה בבנים בדומין לו והוא אומר **וחיתה נפשי** בפקודת הזרע בגללך פירוש בדברים המתגלגלים ממך על דרך מה שדרשו ז"ל (שבת קנא:) בפסוק בגלל הדבר וגוי', ולזה הפסיק בתיבת בעבורך לומר כי הם ב' דברים. גם אומר **וחיתה** בתוספת וא"ו לומר שהוא פרט חדש ואינו ענף ייטב לי כי הם ב' בחינות ההטבה אחד לגוף ואחד לנפש. ודבר זה הושג אצלו בסתירה שנסתרה עם אבימלך ולא בפעם הזאת עם פרעה לטעם כי שם לא היה חשד כי גירשו מארצו גילה כי לא עשה דבר. או אפשר כי באמצעות ב' פעמים נתפרסם הקול על שרה כי נסתרה ועל ידי זה נפקדה. שוב בא לידי מאמר רז"ל (בי"ר פני"ג) וזה לשונם אמר רבי יצחק אמר הקב"ה כתיב (במדבר ה כח) ואם לא נטמאה האשה וטהורה היא ונקתה ונזרעה זרע וזו שנכנסה לבית פרעה ולבית אבימלך ויצתה טהורה אין דין שתפקד עכ"ל, והם דברינו עצמם והבן. הרי שחיתה נפשו של אברהם בבנים בגלל שרה: (אור החיים)

ספורנו למען ייטב לי. למען כשתאמרי שאת אחותי יקוה כל אחד מהם שאשיאך לו ולא יחשוב שום אחד מהם להרגנו אבל ייטיב לי במהר ובמתן כמו שהיה המנהג אז שהיו מפתים את אבי האשה במהר וקרוביה במגדנות כדי שיסכימו לתת אותה לתובע ולזה אמרה תורה מהור ימהרנה אם מאן ימאן אביה כסף ישקול ובין כך חשב לצאת משם: (ספורנו)

יד וְהָיָה כְּבוֹא אֲבָרָם לְמִצְרַיִם וְיִרְאוּ הַמִּצְרַיִם אֶת-הָאִשָּׁה כִּי-יִפֶּה הוּא מֵאֵד:

אונקלוס וְהָוָה פֶּד עַל אֲבָרָם לְמִצְרַיִם וְחִזּוּ מִצְרַאִי יְת אֲנִתָא אָרִי שְפִירָא הִיא לְחָדָא: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה פֶּד עַל אֲבָרָם לְמִצְרַיִם וְחִמוּן מִצְרַאִי יְת אֲנִתָא אָרוּם שְפִירָא הִיא לְחָדָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי כבוא אברם מצרימה. היה לו לומר כבואם (א) מצרימה, אלא למד שהטמין אותה בתיבה, ועל ידי שתבעו את המכס, פתחו וראו אותה: (רש"י)

שפת חכמים (א) וקשה למה לא פירש רש"י זה לעיל, על וירד אברם מצרימה (פסוק ז) ועל ויהי כאשר הקריב לבא (פסוק יא) היה לו להקשות למה לא כתיב וירדו, (ויקרא) והקריבו, אלא משום דפשיטא ליה כיון שמזכיר אברהם גם שרה וכל אנשי ביתו בכלל, כיון שהוא עיקר הבית א"כ הכא נמי נימא הכי. וי"ל דלעיל לא קשה מידי משום שאברהם היה עיקר ולכן תלה הכל באברהם, אבל הכא היתה שרה עיקרת, שהרי אברהם היה מבקש ממנה אמרי נא אחותי את א"כ היא היתה עכסיו עקרת הבית, והיה לו לומר כבואם, כלומר לכל הפחות להקשות שרה

רָשָׁי וְלֹאֲבָרָם **הִיטִיב.** **פְּרָעָה** **צַעֲזוּרָה:** (רָשָׁי)

ספורנו **ולאברם היטיב.** שלא נמלכו ראשונה בו לפתותו כמו שהיה המנהג וזה כי חשבו שלא היה צורך לזה כלל מאחר שלקחה המלך לאשה ומאחר שאמרה שהיתה אחות אברהם בלבד וראויה להנשא לא היו נשואין טובים מאלו שהיו להנשא למלך לאשה כמו שהעיד באמרו ואקח אותה לי לאשה אבל לקחה למלך ראשונה ואחר כך המלך הטיב בעבורה במהר ובמתן כמנהג: **צאן ובקר ועבדים.**
רב כיד המלך: (ספורנו)

[יז] וַיִּנְגַע יְהוָה | אֶת-פְּרָעָה נְגַעִים גְּדֹלִים וְאֶת-בֵּיתוֹ עַל-דְּבַר שְׂרֵי אִשְׁתּוֹ אֲבָרָם:

אונקלוס **וְאִתִּי יְיָ עַל פְּרָעָה מְקַתְּשִׁין רְבִרְבִין וְעַל אִנְשׁ בֵּיתָה עַל עֵיסַק שְׂרֵי אִתְתּוֹ**
(אונקלוס) **אָבָרָם:**

יונתן **וְגָרִי מִימָרָא דִּיּוּ בְּפְרָעָה מְקַתְּשִׁין רְבִרְבִין וְיַת אִינְשׁ בֵּיתָה עַל עֵיסַק שְׂרֵי אִתְתּוֹ**
(יונתן) **אָבָרָם:** (תרגום)

רָשָׁי וַיִּנְגַע ה' וְגו'. **צִמְכַת רֵאֲתָן לָקָה, (ב) שְׁהַתְּשִׁימִשׁ קָשָׁה לוֹ (ב"ר מ"א, ב.):** **וְאֵת בֵּיתוֹ. כְּתַרְגוּמוֹ וְעַל אִינְשׁ בֵּיתָה (וּמְדַרְשׁוֹ לְרִבּוֹת כּוֹתְלָיו עֲמוּדָיו וְכִלְיוֹ, בְּרָשָׁי יִסָּן):** **עַל דְּבַר שְׂרֵי. עַל פִּי דְּצוּרָה, (ג) אֲוֹמֶרֶת לְמַלְאָךְ הָרַ, וְהוּא מַכָּה:** (רָשָׁי)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ב) עֲשָׂרִים וְאַרְבַּעַה מִיּוֹנֵי שְׁחִין הֵן, וְחִין לָךְ רַע מְכוּלָם לְתַשְׁמִישׁ אֲלָח רֵאֲתָן, וְצוֹ לָקָה פְּרָעָה, דַּחַס לֹא כֵן מִנְחָ יַדַּע שְׁהִיא אֲשַׁתוֹ שְׁמִיד קֶרַח לְאַבְרָהָם: (ג) לְאֲל"כ אֲוֹדוֹת שְׂרָה מִיִּצְעֵי לִיָּה: הַקְּצ"ה עֲשָׂה זֶה הֵנֶס כְּדֵי שִׂדַּע פְּרָעָה בְּסָבִיל שְׂרָה הוּא נְלָקָה. (נחלת יעקב): (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אבן עזרא **וינגע ה' את פרעה. על דבר שרי. כמו בעבור. והטעם על זה הדבר: (אבן עזרא)**

הרמב"ן **וטעם על דבר שרי אשת אברם.** כי בעבור החמס שעשה לשרה גם לאברהם ובזכות שניהם באו עליו הנגעים הגדולים ההם (הרמב"ן)

אור החיים **וינגע ה' וגו' על דבר שרי אשת וגו'. פירוש כי בשעת הנגע הודיע כי שרי היא אשת אברם:** (אור החיים)

ספורנו **וינגע ה' את פרעה נגעים גדולים.** את פרעה לבדו בגדולים: **ואת ביתו.** נתן נגעים גם בביתו אבל לא גדולים כשל פרעה וזה למען יראו שהצדקת לבדה נמלטת ויכירו שהכל היה בעבורה למען ישובו מרשעים: (ספורנו)

כלי יקר **על דבר שרי אשת אברם.** וכי עדיין לא ידענו ששרי אשת אברם, ועוד מה פשעו של פרעה הרי סבור שהיא אחותו, ומה שפירש רש"י על דבר שרי שאומרת

למלאך הַדָּ וְהוּא מַכָּה לֹא נֹזֵכֵר בַּפְּסוּק הַדָּ. עַל כֵּן נִיִּל אַעִיִּפ שְׁבַפְנֵי הַהֲמוֹן עִם אִמְרָה שֶׁרָה אַחוּתוֹ אֲנִי, מִיִּמ לַפְּרַעָה הַגִּידָה הָאֲמֵת שֶׁהִיא אֶשֶׁת אַבְרָם בַּחֲשֵׁבָה שְׁמֶלֶךְ יוֹשֵׁב עַל כֶּסֶף דִּין לֹא יַעֲשֶׂה עוֹל, וּפְרַעָה לֹא הִשְׁגִּיחַ בָּהּ כִּי אָמַר לְדַבְרִידְךָ הָרֵאשׁוֹנִים אֲנִי מֵאֲמִין עַל כֵּן נִגְעוּ הִי עַל דְּבַר שְׂרִי בְּשִׁבִיל דְּבוּרָה שֶׁל שְׂרִי וּמָה הִיא דְּבוּרָה. אֶשֶׁת אַבְרָם. כִּי הִיא דְּבָרָה אֵלָיו אֶשֶׁת אַבְרָם אֲנִי. וְאָמַר פְּרַעָה לְאַבְרָם לְמָה אִמְרַת אַחוּתִי הִיא כִּי לָךְ הֵייתִי מֵאֲמִין וְלֹא לָהּ כִּי חֲשַׁבְתִּי אוֹלִי אוֹמְרַת כֵּן כְּדִי לְהִינְצֵל מִן הַתְּשֻׁמִּישׁ שֶׁהוּא בְּלֹא אִישׁוּת. דִּיֵּא עַל דְּבַר שְׂרִי אֶשֶׁת אַבְרָם לְפִי שֶׁהִיְתָה אֶשֶׁת אִישׁ עַל כֵּן בָּאוּ עָלָיו נִגְעִים אֵלָיו. (כְּלִי יִקְרָ)

[יח] וַיִּקְרָא פְּרַעָה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מֵה־זֹּאת עָשִׂיתְ לִי לְמָה לֹא-הִגַּדְתָּ לִּי כִּי אִשְׁתִּי הוּא:

אונקלוס וַיִּקְרָא פְּרַעָה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מֵה דָא עֲבַדְתָּ לִי לְמָא לָא חֲוִיתָא לִי אַרְי אֲתִתְנָדָּה (אונקלוס) הִיא:

יונתן וַיִּקְרָא פְּרַעָה לְאַבְרָם וַיֹּאמֶר מֵה דָא עֲבַדְתָּא לִי לְמָא לָא חֲוִיתָא לִי אַרוּם אֲתִתְנָדָּה (תרגום) הִיא: (יונתן)

אבן עזרא ומלת עזרא ומלת הגדת. מבעלי הנוניין: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיִּקְרָא פְּרַעָה לְאַבְרָם. יִתְכֵּן כִּי בְּבוֹא הַנִּגְעִים פְּתֹאֵם עָלָיו וְעַל בֵּיתוֹ בַּעַת אֲשֶׁר לֹקַחְתָּ שֶׁרָה אֶל בֵּיתוֹ הִרְהַר בְּדַעְתּוֹ לֵאמֹר מֵה זֹאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ וְשָׂאֵל אוֹתָהּ וְהִגִּידָהּ כִּי הִיא אֶשֶׁתוֹ וְלִכֵּן קָרָא לְאַבְרָהָם וְהֵאשִׁים אוֹתוֹאוּ כְּאֲשֶׁר אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ (בִּיִּר מֵא ב) שֶׁלִּקְחָהּ בְּרֵאֲתָן שֶׁהִמְשִׁיגָה לָהּ וְחָשַׁשׁ כִּי שִׁמָּא אֶשֶׁתוֹ הִיא וְאָמַר לָהּ בְּסַפֵּק מֵה זֹאת עָשִׂיתְ לִי לְהוֹצִיא מִפִּי הָאֲמֵת כִּי אִם הִיְתָה אַחוּתוֹ הִיא אוֹמֵר אֲמֵנָם אַחוּתִי הִיא וְאָמַר וְעַתָּה הִנֵּה אֶשְׁתְּךָ קַח וְלָךְ לְרֵאוֹת מֵה יִדְבַר וּמָה יִשִּׁיב עַל תּוֹכַחְתּוֹ וְאַבְרָהָם שֶׁתֵּק מִמֶּנּוּ וְלֹא הִשִּׁיב אוֹתוֹ דְּבַר מְרֹב פָּחַדוּ אִזּוֹ הַבֵּין פְּרַעָה כִּי הִיא אֶשֶׁתוֹ כְּאֲשֶׁר חָשַׁב וְצוּהָ עָלָיו פְּרַעָה אֲנָשִׁים לְשַׁלְּחָם (הִרְמַבִּי'ן)

אור החיים (יח יט) וַיִּקְרָא פְּרַעָה וְגוֹ' לְמָה וְגוֹ'. קֶשֶׁה לְמָה כִּפְל הַקּוֹשִׁיא בִּי פְּעָמִים בְּאוֹפֵן מְשׁוֹנָה. וְאוֹלֵי שִׁיכוּיִן לֹמְרֵי בִי הַדְּרָגוֹת בְּתַמִּיהֶתוֹ עַל זֶה הַדְּרָךְ, הֵא' מִן הָרֵאוּי הִיא לָךְ לְחוּשׁ לִי שִׁמָּא לֹא נִדַּע כִּי הִיא אֶשְׁתְּךָ וְאֶקְחָנָהּ, וְעוֹד שֶׁהוֹסַפְתָּ לַעֲשׂוֹת בְּמָה שֶׁאִמְרַת בְּפִירוּשׁ אַחוּתִי הִיא:

עוד יִתְבָּאֵר עַל דְּרָךְ אוֹמְרָם זִ"ל (רש"י) כִּי טַעַם פְּרַעָה שֶׁאָמַר לָהּ הִנֵּה אֶשְׁתְּךָ קַח וְלָךְ וְאַבִּימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו הִנֵּה אֶרְצִי לְפָנֶיךָ וְגוֹ' כִּי פְּרַעָה לְהִיּוֹת אֲנָשִׁיו כְּעוֹרִים וְשִׁטּוֹפֵי זְמָה חָשׂ עַל הַדְּבַר שֶׁיִּכְשְׁלוּ בּוֹ וְיַעֲנִשׁוּ מֵה שֶׁאֵין כֵּן אֲבִימֶלֶךְ שֶׁלֹּא הָיוּ כְּעוֹרִים וְכוּ', וְלִזֶּה תִּמְצָא שֶׁאֲבִימֶלֶךְ אָמַר אֵלָיו מֵה רֵאִיתְ כִּי עָשִׂיתְ וְגוֹ' מֵה שֶׁאֵין כֵּן פְּרַעָה כִּי יוֹדַע טַעַמוֹ שֶׁל אַבְרָהָם כִּי יֵרָא פֶּן יִמּוֹת עֲלֶיהָ, וּמַעַתָּה יִתְבָּאֵר הַכְּתוּב עַל נִכּוֹן לְהִיּוֹת שִׁידַע פְּרַעָה הַטַּעַם לֹא יוֹצֵדֵק לֹמְרֵי לָהּ לְמָה אִמְרַת אַחוּתִי הִיא כִּי אִם שֶׁאֵלָה רֵאשׁוֹנָה לְמָה לֹא הִגַּדְתָּ לִי בִּיחּוּד כִּי הִיא אֶשְׁתְּךָ, וּבִזְוָה, הִגַּם שֶׁתֹּאמֵר אַחוּתִי הִיא תְּהִיָּה לָךְ שְׁמִירָה מֵהַעַם וְלֹא הֵייתָ גוֹרֵם לִי רַעָה לְהַכְשִׁיל בָּהּ, כִּי פְּרַעָה הִיא מְחֻזְּקָה וְדָאֵי שֶׁלֹּא יַעֲשֶׂה דְּבַר מְגוֹנָה בְּיוֹדַעוֹ כִּי הִיא אֶשֶׁתוֹ וְלֹא יִחְשַׁדְנּוּ אַבְרָהָם. וְהִגַּדָהּ הִיְתָה מוֹעֵלֶת לְאַבְרָהָם לְאַחַד מִבֵּי דְרָכִים אוֹ יֵצוּ עָלָיו פְּרַעָה אֲנָשִׁים לְשׁוֹמְרוֹ כְּאֲשֶׁר עָשָׂה אַחַר כֵּךְ בְּזִמְן מוֹעֵט, אוֹ הִיא מִמָּהָר לְשׁוֹלְחוֹ. וְהוֹסִיף

לומר **למה אמרת** וגוי פירוש ואם תאמר וכי חובת גברא הוא שכל איש אשר יביא את אשתו ילך ויגיד לפרעה כי אשתו זאת, לזה אמר למה אמרת וגוי, ומהטעם עצמו שאמרת אחותי היא לצד מעלת יופיה לזה עליך בפרט מוטל להודיע:

או יאמר על זה הדרך **למה אמרת** וגוי וכיון שאמרת היה לך לחוש לי לקחתה לאשה, הן אמת אם לא היית אומר אני הייתי חושש לה מאשת איש אבל כיון שאמרת אחותי היה לך לחוש לי שאקחנה לאשה ותגיד לי בסוד. ולא השיב אברהם דבר כמו שהשיב לאבימלך כי אברהם טעמו היה שהיה חושד לפרעה עצמו ואין ראוי להשיב על זה. ואולי כי לזה חש פרעה ומיהר לשלחו מארצו וזולת זה יצו עליו בתמידות אנשים: (אור החיים)

ספורנו **למה לא הגדת לי.** שגם אם היית חושד את ההמון לא היה לך לחשוד את המלך אשר במשפט יעמיד ארץ: (ספורנו)

[יט] **למה אמרת אחתי הוא ואקח אתה לי לאשה ועתה הנה אשתך קח ולך:**

אונקלוס **למה אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאתו וכען הא אתתך דבר ואיזל:** (אונקלוס)

יונתן **למה אמרת אחתי היא ודברית יתה לי לאתו ומן יד אתגריאת בי מכתשא ולך קריבית לותה וכדון הא אנתתך דבר ואיזל:** (תרגום יונתן)

רש"י **קח ולך.** לא כאבימלך שאמר לו הנה ארצי לפניך, אלא אמר לו לך ואל תעמוד, שהמלכים שטופי זמה הם, שנאמר זרמת סוסים זרמתם (יהזקאל כג, כ): (רש"י)

אבן עזרא **וטעם ואקח אותה לי לאשה.** שלקחה להיותה אשתו ולשכב עמה והשם הביא עליו נגעים שלא יגע בה. והנגעים שלחם השם לשמור אשת אוהבו והיו הנגעים גדולים ולא יכול לגעת בה. וכמוהו וחשקת בה ולקחת לך לאשה. ואמר אחר כן והבאת אל תוך ביתך וגלחה ואחר כן תבא אליה ובעלתה: וקמצות וייו ולך. בעבור שהטעם הנקרא ענין מוכרת. וכן לחם ויין: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם ואקח אותה לי לאשה.** שהיה רצונו שתהיה זאת אשתו המולכת לא תהיה פלגש לו והזכיר זה בעבור שיודה לו אם היא אחותו כאשר פירשתי (הרמב"ן)

בעל הטורים **ולך.** ה' במסורה הכא ואידך הנה רבקה לפניך קח ולך. נהג ולך באבישג השונמית, מלמד שהיתה צדקת כמו האמהות, וקח משענתי כידך ולך. המגלה אשר קראת בה קחנה בידך ולך. מלמד שאע"פ שאינו מפרש בכאן שנתן לו מתנות כמו באבימלך ודאי נתן לו וזהו קחנה בידך ולך שנתן לו דבר הניתן מיד ליד: (בעל הטורים)

ספורנו **למה אמרת אחתי היא.** אפי' אחר שהובאת לביתי: **ואקח אותה לי לאשה.** לא לפלגש וזה בלתי רשותך כי חשבתי שבהיותה אחותך ייטיב בעיניך להתחתן במלך: (ספורנו)

[ב] וַיְצַו עָלָיו פְּרָעָה אֲנָשִׁים וַיִּשְׁלְחוּ אֹתוֹ וְאֶת-אִשְׁתּוֹ וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לוֹ:

אונקלוס ופקיד עלוהי פרעה גוברין ואלויאו יתה ונת אנתתה ונת כל דילה:
(אונקלוס)

יונתן ופקיד עליוי פרעה גוברין ואלויאו יתיה ונת אנתתיה ונת כל דיליה: (תרגום יונתן)

רש"י ויצו עליו. על אודותיו, (ד) לשלחו ולשמרו: וישלחו. כתרגומו וחלויאו: (רש"י)

ספתי חכמים (ד) דקשה לרש"י אי כוה אותו שום דבר א"כ היה לו לומר על מה כוה אותו, לכך פירש רש"י על אודותיו לשלחו ולשמרו. אבל אכתי קשה מנא ליה שזה כוה (אוחו), דלמא כוה סיניחוהו לילך לשלום ולא יעכזבוהו, ומנא ליה לשומר, ולכך פירש רש"י וישלחו כתרגומו וחלויאו, פירוש לשומר. ואכתי קשה מנא ליה לתרגום לפרש כן, ולכך פירש רש"י (להלן פסוק ב) כבה מאוד טעון משאות א"כ הואיל והכתוב מספר והולך בשבחו ודאי יליאתו היה ג"כ דרך כבוד, וזה שמפרש רש"י מלת כבד מאוד קודם מלת ויעל אצרכם, שלא על סדר הקרא: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וישלחו אותו. דרך ליווי בכבוד וכן ואברהם הולך עמם לשלחם: והנכון בעיני להיות פירוש ויצו עליו. בעבור היות על אחרי' המצוה שהזהיר וצוה להכריז שלא יגע איש בו ובאשת ו: (אבן עזרא)

בראשית פרק-יג

[א] וַיַּעַל אַבְרָם מִמְצָרַיִם הוּא וְאִשְׁתּוֹ וְכָל-אֲשֶׁר-לוֹ וְלוֹט עַמּוֹ הַנְּגֻבָה:

אונקלוס וסליק אברם ממצרים הוא ואנתתה וכל דילה ולוט עמה לדרומא:
(אונקלוס)

יונתן וסליק אברם ממצרים הוא ואנתתיה וכל דיליה ולוט עמיה למיעל לדרומא: (תרגום יונתן)

רש"י ויעל אצרכם וגו' הנגבה. לבא לדרומה של ארץ ישראל, (ה) כמו שאמר למעלה הלוך ונסוע הנגבה, להר המוריה, ומכל מקום כשהוא הולך ממזרחים לארץ כנען, מדרום לכפון הוא מהלך, שארץ מזרחים דרומה של ארץ ישראל, כמו

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י דהא אברהם בדרום היה, דארץ מצרים בדרומו של ארץ ישראל היא ובדרומה של עולם עולה, וא"כ היה לו לומר ויעל אברהם לפונה, דהא מדרום לכפון היה נוסע, ועל זה פירש לבא לדרום של ארץ ישראל וכו' מדרום לכפון היה נוסע, ועל זה פירש לבא לדרום של ארץ ישראל וכו' וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ודקדוק **ויעל**. פירשתיו **כספר היסוד**: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם הוא ואשתו וכל אשר לו**. להודיע שלא גזלו ממנו דבר מכל המתנות הגדולות שנתנו לו בעבור שרה שתהיה למלך ולא אמרו רמיתנו ומתנה בטעות היא **וזה מעשה נס** (הרמב"ן)

[ב] **ואברם** **קבד** **מאד** **במקנה** **בכסף** **ובדבא**:

אונקלוס **ואברם תקיף לתדא בבעירא בכסףא** **ובדבא**: (אונקלוס)

יונתן **ואברם תקיף לתדא בגייתי בכסףא** **ובדבא**: (תרגום יונתן)

רש"י **כבד** **מאל** **טעון** **משאות**: (רש"י)

אבן עזרא **ואברם כבד מאד**. שיש לו כבוד רכה ומי שיש לו כן תנועתו כבדה הלא תראה כי כבוד מגזרת כובד אבן וקלון מגזרת קל ברגליו והוא היה בעל מקנה רב גם כסף וזהב הרבה היה לו: (אבן עזרא)

ספורנו **ואברם כבד מאד במקנה**. והוצרך להתנהל לאטו אע"פ שהיה חפץ לשוב מהרה אל מקום המזבח להבין ולהורות כראשונה ולפיכך: (ספורנו)

[ג] **וילך למסעיו מנגב ועד-בית-אל עד-המקום אשר-היה שם אלה בתחלה** **בין** **בית-אל** **ובין** **העי**:

אונקלוס **ואזל למטלונהי מדרומא ועד בית אל עד אתרא די פרא תמן משכנה** **בקדמיתא** **בין** **בית אל** **ובין** **עי**: (אונקלוס)

יונתן **ואזל למטלונהי מדרומא ועד בית אל ותב עד אתרא דפרסיה תמן** **למשפניה** **מן אולא** **בין** **בית אל** **ובין** **עי**: (תרגום יונתן)

רש"י **וילך למסעיו**. כשחזר ממצרים לארץ כנען, היה הולך ולן באכסניות שלו, כהם בהליכתו למצרים, למדך דרך ארץ שלא ישנה אדם מאכסניא שלו. דבר אחר,

בחזרתו (ו) פרע הקפותיו (ב"ר מא, ג): מנגב. ארץ מצרים (ז) בדומה של ארץ כנען: (רפ"י)

שפתי חכמים (ו) ולפי פירוש זה קשה א"כ היה לו לומר במסעיו, לכן אמר ד"א בחזרתו כו', ולד"א קשה היה לו לומר ויחזור למסעיו, ומה וילך, לכן כריך ג"כ לפירוש הראשון. (מהרש"ב): למדך דרך ארץ שמיד שהשיגה ידו פרע ולא השמיט את עצמו מלפרוע. עוד י"ל שהכתוב צא להודיע שנתקיימה ההצטחה ואזכרך בממון: (נחלת יעקב): דקשה לפסוק מהפך הסדר, דמתחילה אמר ויעל אצרכם וגו', והפסיק מלסיים סדר מסעו, והזכיר כספו וזהבו, ואח"כ חזר להגיד דרכו ועוד ססיים (להלן פסוק ה) וגם ללוט וגו' שפירש [רפ"י] מכח אצרכם היה לו ג"כ עושר, והיה ראוי להזכיר רכושם יחד, אלא רמז, כאן הולך לו ג"כ והיה ראוי להזכיר רכושם יחד, אלא רמז, כאן הולך למעות שיוכל לילך למסעיו לפרוע הקפותיו. (נלי"ט): (ז) דקשה לרפ"י והא לעיל כתיב הנגבה, ועל זה פירש ארץ מצרים וכו', כלומר מנגב קאי על מצרים וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא למסעיו. שנסע מסעים רבים כאשר שב מפאת דרום אל בית אל שהיא בצפון ובא אל מקום המזבח להודות לשם שבא בשלום: (אבן עזרא)

ספורנו וילך למסעיו. שהם מסע הרועים הנוסעים ממקום למקום בכלות המרעה ממקום הראשון: (ספורנו)

[ד] אל-מקום המזבח אשר-עשה שם בראשונה ויקרא שם אבְרָם בְּשֵׁם יְהוָה:

אונקלוס לאַתֵּר מִדְּבַחַא דִּי עֶבֶד תַּמֶּן בְּקִדְמִיתָא וְצַלִּי תַמֶּן אֲבָרָם בְּשֵׁמָא דִּי: (אונקלוס)

יונתן לאַתֵּר מִדְּבַחַא דְעֵבֶר תַּמֶּן בְּשִׁירוּיָהּ וְצַלִּי תַמֶּן אֲבָרָם בְּשֵׁמָא דִּי: (תרגום יונתן)

רפ"י אשר עשה שם בראשונה ויקרא שם. ואשר קרא שם (ח) אצרכם צם ה'. וגם יש לומר ויקרא שם עכשיו צם ה': (רפ"י)

שפתי חכמים (ח) ראונו לתרץ שלא תקשה כיון דכבר עשה מזבח וקרא שם, א"כ למה נאמר גם כן ויקרא שם וגו', לכן פירש ואשר קרא שם וכו', ר"ל דקרא רואה להודיעך לאיזה מקום הולך, למקום דקרא שם כבר צם ה': (שפתי חכמים)

[ה] וגם-ללוט וגם-ללוט וגם-ללוט את-אבְרָם הִיָּה צֵאן-וּבְקֵר וְאֵהֲלִים:

אונקלוס וְאֵף לְלוֹט דְאָזִיל עִם אֲבָרָם הָיָה עָאן וְתוֹרִין וּמְשַׁפְּנִין: (אונקלוס)

יונתן וְאוֹף לְלוֹט דְהוּה מְדַבֵּר בְּזְכוּתִיהָ דְאַבְרָם הוּוּ עָאן וְתוֹרִין וּמִשְׁפָּנִין : (תרגום יונתן)

רש"י הַהֲלֹךְ אֶת אֲבֵרָם. מִי גֵרָם שֶׁהִיא לוֹ זֹאת, (ט) הַלִּיכְתוּ עִם אֲבֵרָם: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) דַּקְשָׁה לְרַשְׁ"י דִּהְיָ כִּזְבֵּר כְּתִיב (פסוק א) וַיַּעַל אֲבֵרָם וְגו' וְלוֹט עִמּוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאֵהֱלִים. לְפִי דַעְתִּי שֶׁלְשׁוֹן יַחִיד עַל מִשְׁקַל קִדְשׁ. וְהוּא הַנְּמַצָּא. וְהַרְבִּים כִּי בְּאֵהֱלִים. כְּמוֹ בְּקִדְשִׁים לֹא יֵאָכֵל וְאֵהֱלִים בְּחֹלֶם בֵּין הָאֱלֹהִים וְהוּוִי לְשׁוֹן יַחִיד כְּמוֹ גּוֹרֵל וְאִם לֹא נִמְצָא: (אבן עזרא)

10 וְלֹא-נִשָּׂא אֶתֶם הָאָרֶץ לְשֶׁבֶת יַחְדּוֹ כִּי-הָיָה רְכוּשָׁם רָב וְלֹא יִכְלוּ לְשֶׁבֶת יַחְדּוֹ:

אונקלוס וְלֹא סוֹבֵרֶת יְתֵהוּן אֶרְעָא לְמִיתַב פְּחָדָא אַרִי הָוּה קִנְיָנְהוֹן סְגִי וְלֹא יִכְלוּ לְמִיתַב פְּחָדָא: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא סוֹבֵרֶת יְתֵהוּם אֶרְעָא לְמִיתַב פְּחָדָא אַרוּם הָוּה קִנְיָנְהוֹן סְגִי וְלֹא יִכְלוּ לְמִיתַב פְּחָדָא: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא נִשָּׂא אֹתָם. לֹא הִיִּתָּה יֹכֹלָה לְהַסְפִּיק מִרְעֵה לְמַקְנֵיהֶם, וְלִשְׁוֹן קֹרֵר הוּא, וְלִרְיֵד לְהוֹסִיף עֲלֵיוֹ, כְּמוֹ וְלֹא נִשָּׂא אֹתָם מִרְעֵה הָאָרֶץ, (י) לְפִיכֵךְ כֹּתֵב וְלֹא נִשָּׂא בְּלִשְׁוֹן זְכַר: (רש"י)

שפתי חכמים (י) דַּקְשָׁה לְרַשְׁ"י דִּהְרִי הָאָרֶץ עַל הַרְבֵּוּ בְּלִשְׁוֹן נִקְבָּה וְאִ"כ לֹא הִיָּה לוֹ לֹמַר נִשָּׂא לִשְׁוֹן זְכַר, וְעוֹד קִשָּׁה וְכִי אִפְשָׁר זֶה שֶׁהָאָרֶץ אֵינָה יֹכֹלָה לְסַבּוֹל וְלִנְשָׂא בְּנֵי אָדָם, לְכַךְ פִּירֵשׁ לְהַסְפִּיק מִרְעֵה, ר"ל דְּנִשָּׂא קֹאִי אִמְרַעָה וּמִרְעֵה לִשְׁוֹן זְכַר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יַחְדּוֹ. לְשׁוֹן שְׁנַיִם וְרַבִּים וַיַּעֲנוּ כָל הָעָם יַחְדּוֹ וְהָיָא מִלֵּה זֶרָה וְאִין פִּירוּשׁוֹ כְּמוֹ יַחַד רַק כְּמוֹ יַחִיד: (אבן עזרא)

בעל הטורים וְלֹא נִשָּׂא. ב' בְּמִסּוּרָה הַכָּא וְאִידֵךְ וְלֹא נִשָּׂא דוּד מִסְפָּרָם. שֶׁהִיָּה לְהֵם רְכוּשׁ הַרְבֵּה אִין מִסְפָּר: (בעל הטורים)

ספורנו וְלֹא נִשָּׂא אֹתָם הָאָרֶץ. מִרְעֵה הָאָרֶץ לֹא הִיָּה מִסְפִּיק לְשְׁנֵיהֶם לְפִיכֵךְ: (ספורנו)

11 וַיְהִי-רִיב בֵּין רַעֲיֵי מִקְנֵה-אֲבָרָם וּבֵין רַעֲיֵי מִקְנֵה-לוֹט וְהַכְּנַעֲנִי וְהַפְּרָזִי אֲזַ

אונקלוס וְהוֹת מְצוֹתָא בֵּין רְעֵי בְּעִירָה דְּאַבְרָם וּבֵין רְעֵי בְּעִירָה דְּלוֹט וּכְנַעְנָאָה וּפְרִזָּאָה בְּכֹן יְתִיב בְּאֶרֶץ: (אונקלוס)

יונתן וְהוּהוּ דִּינִינִין בֵּין רְעֵאֵי גִיתִיָּה דְּאַבְרָם וּבֵין רְעֵאֵי גִיתִיָּה דְּלוֹט דְּרְעֵאֵי דְּאַבְרָם הוּוּ מִיִּפְקֵדִין מְנִיָּה לָא תְּהִכּוֹן בְּכְנַעְנָאֵי וּבְפְרִזָּאֵי דְּעַד פְּדוֹן אֵית לְהוֹם רְשׁוּתָא בְּאֶרֶץ וְהוּוּ זְמָמִין בְּעִירִיהוֹן דְּלָא יִיכְלוּן גְּזֻלָּה עַד דְּהוּוּ אֶתְּנִין לְאַתְר מְרַעִיָּהוֹן וְרְעֵי דְּלוֹט הוּוּ מְבַקְרִין וְאַזְלִין וְאַכְלִין בְּחִקְלֵי כְּנַעְנָאֵי וּפְרִזָּאֵי דְּעַד פְּדוֹן יְתִבִּין בְּאֶרֶץ: (תרגום)

רש"י ויהי ריב. לפי שהיו רועיו של לוט רשעים, ומרעים בהמתם בשדות אחרים, ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל, והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש, ולוט יורשו, ואין זה גזל, והכתוב אומר (פ) והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, ולא זכה זה (ב) אברם עדיין (ב"ר מא, ה): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) רוצה לפרש למה היה הריב, ולמה נאמר עתה והכנעני והפריזי אז יושב בארץ, לכן פירש שהיו וכו', והכתוב אומר והכנעני, פירוש הקב"ה היה משיב זה. ואין להקשות היה להם לומר עדיין אברם מוליד יורש, די"ל דעדיפא מינייהו קאמר דאפילו לדידהו שלא ידעו שסופו להוליד מכל מקום הרי הכנעני וכו': (ב) דאל"כ יתן להם אברם רשות לרעות בכל מקום שירצו. (גור אריה): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם והכנעני והפריזי. כרעיו ויתכן היות הפריזי מבני כנען והוא אי מהנזכרים ויש לו שני שמות כאשר מצאנו שני שמות לבן שמואל. וגם לאבי אביו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי ריב. כתב רש"י לפי שהיו רועיו של לוט מרעין בהמתם בשדות אחרים והיו רועיו של אברם מוכיחין אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל והכתוב אמר והכנעני והפריזי אז יושב בארץ ולא זכה בה עדיין אברם ומדרש רבותינו הוא (ב"ר מא ה) ואני תמה כי המתנה שנאמרה לאברם לזרעו היתה שנאמר למעלה (יב ז) לזרעך אתן את הארץ הזאת והיאך יירשנו לוט אולי שמעו הרועים המתנה וטעו והכתוב אומר כי גם ללוט גם לאברם איננה עתה ולפי זה מה שאמר תחילה כי היה רכושם רב לאמר כי מפני הרכוש הרב לא ישא אותם הארץ והוצרכו רועי לוט להכניס מקניהם בשדות שיש להם בעלים וזאת סבת המריבה ועל דרך הפשט היתה המריבה על המרעה כי לא נשא אותם הארץ וכאשר היה מקנה אברם רועה באחו היו רועי לוט באים בגבולם ורועים שם והנה אברם ולוט היו גרים ותושבים בארץ ופחד אברם פן ישמע הכנעני והפריזי יושב הארץ כובד מקניהם ויגרשום או יכו אותם לפי חרב ויקחו להם מקניהם ורכושם כי ישיבת הארץ עתה להם לא לאברם וזה טעם והכנעני והפריזי כי הזכיר שהיו עמים רבים יושבים בארץ ההיא ולהם ולמקניהם אין מספר ולא ישא אותם הארץ ואת אברם ולוט וממלת אז יראה לי כי העמים היו בארץ בימים ההם יושבי אהל ומקנה נאספים מקצתם אל עיר

אחת ורועים שם שנה או שנתים ונוסעים משם אל גבול אחר אשר לא רעו אותו
וכן יעשו תמיד כמנהג בני קדר והכנעני והפריזי היו אז בארץ הנגב ובשנה
האחרת יבואו שם היבوسی והאמורי (הרמב"ן)

בעל הטורים רועי. ב' במסורה הכא ואידך ולא דרשו רועי את צאני. מלמד
שהוכיחם על שלא היו רועים הצאן כראוי וע"ז היה הריב וזהו ולא דרשו רועי
את צאני: (בעל הטורים)

ספורנו ויהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט. היתה ביניהם מריבה
לראות מי נדחה מפני מי מן המרעה שימצאו: והכנעני והפריזי אז יושב בארץ.
ולכן היה הריב בין שני אחים גרים מבאיש את ריחם בעיני התושבים כי בהיות
מריבה בין האחים הגרים יחשבו אותם התושבים לאנשי ריב וישאו ק"ו
בעצמם: (ספורנו)

כלי יקר ויהי ריב בין רועי מקנה אברם וגו'. רש"י פי' סמיכת והכנעני והפריזי
אז יושב בארץ. לומר, שלא זכה בה אברם עדיין וקשה למה הזכיר כאן והפריזי
ולמעלה אמר והכנעני אז בארץ, וכאן הזכיר יושב ולא הזכיר זה למעלה, ויש
אומרים שר"ל אלו שני אומות גדולות הכנעני והפריזי נתישבו בארץ בלא מריבה
ושני רועים אלו לא נשא אותם הארץ לשבת יחדיו, וקשה עוד וכי בעבור זה הפרד
נא מעלי, הנה רועי אברם עשו את שלהם והוכיחום על הגזל ואם המה לא קבלו
תוכחתם הנה המה את נפשם הצילו.

ויותר קרוב לשמוע, שרועי אברם הוכיחום על הגזל, והמה טענו כל הארץ היא
של אברם כו', וחשב אברם שאם יושבי הארץ יראו שהוא מחזיק בארץ בחזקת
שהיא של אברם ואני מתי מספר, פשיטא שיתאספו עלי והכוני. על כן הזכיר גם
הפריזי שהיו אנשיו גבורים עד שישבו בערי הפרזות כהוראת שם פריזי וכסימן
שמסר משה למרגלים. וכן יעקב היה מתירא מן הפריזי ביותר שאמר (בראשית לד. ט.)
עכרתם אותי להבאישני ביושב הארץ בכנעני ובפריזי ואני מתי מספר וגו' ולכך
הזכיר כאן ישיבה לומר שעד עכשיו הם יושבים בשלוח עמדי וע"י שיראו כי רועי
מחזיקים בשדות בחזקת שהיא שלי וילחמוני חנם, לפיכך הפרד נא מעלי. על כן
הלך לוט ונתישב אצל אנשי סדום שאינן מקפידין על הגזל, לפיכך סמך לומר
ואנשי סדום רעים וחטאים. להורות שבעבור שהיו חטאים בממונם ולא הקפידו
על הגזל נתיישב לוט אצלם. (כלי יקר)

לח ויאמר אברם אל-לוט אל-נא תהי מריבה ביני ובינך ובין רעי ובין רעיך
כי-אנשים אחים

אונקלוס ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא פינא ובינך ובין רעותי ובין
רעותך ארי גוברין אחין אנתנא: (אונקלוס)

יונתן ואמר אברם ללוט לא כען תהי מצותא פינא ובינך ובין רעותי ובין רעותך
ארים גוברין אחין אנתנא: (תרגום יונתן)

רש"י אנשים אחים. (מ) קרוזים. ומדרש אגדה דומין בקלסתר פנים: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) דקשה לרש"י והא לאו אחים הוו אללא קרובים. ולפי המדרש לריך לפרש לאחים כמו כאחים: ולכן כשאתה תלך עם הבהמות שלך לרעות בשדות אחרות הרועה יסבור שאני הוא. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אור החיים אל נא תהי מריבה וגו'. טעם אומרו ביני ובינך, הודיעו כי סופה להיות המריבה גם בין שניהם. והגם שיאמר לוט כי ח"ו לא יריב את רבו וגאוונו ולא יהיה הדבר אף על פי כן יודה בדבר אשר כבר הוא בין רועיו ורועי אברם, והוא אומרו ובין רועי וגו'. ואומרו כי אנשים אחים יתבאר על פי דבריהם (בי"ר פמ"א) כי רועי לוט היו משלחים צאנם ורועים בשדות אחרים בטענת כי הארץ לאברהם ולוט בן אחיו יורשו, וזה הוא שיעור הכתוב אל נא תהי מריבה ביני וגו' במאמר זה שאנשים אחים:

עוד יתבאר על דרך אומרו (תהלים נ) תשב באחיך תדבר בבן אמך תתן דופי ופירשו קדמונינו על זה הדרך תשב באחיך בבן אמך שהוא אתה המדבר תתן דופי, והוא אומרו כי אנשים אחים פירוש וכשתהיה המריבה ויגשו לפני שופטי ארץ שהם הכנעני והפריזי שאמר הכתוב בסמוך, אשר ירשיעו שופטי ארץ מהשנים יסובב הפגם גם לאחיו, כי הנושך והנשוך ענושים להיותם אחים:

עוד ירצה כי להיותם אחים אין לוט ולא רועיו מתנהגים בכבוד הצריך לאברהם בחושבם כי אין הפרש מה שאין כן אם היו אברהם ולוט בלתי קרובים היו נוהגים כבוד באברהם לצד רוממות כבודו אשר גדלו אלהים: (אור החיים)

ספורנו ביני ובינך. לעתיד כשיבחר אחד ממנו איזה מרעה: אל נא תהי מריבה. שירצה אותו גם חבירו: ובין רועי ובין רועיך. עתה בשבתנו פה: (ספורנו)

[ט] הלא כל-הארץ לפניך הפרד נא מעלי אם-השמאל ואימנה ואם-הימין ואשמאילה:

אונקלוס הלא כל ארעא קדמך אתפרש כען מלותי אם אנת לצפונא ואנא לדרומא ואם אנת לדרומא ואנא לצפונא: (אונקלוס)

יונתן הלא כל ארעא קדמך אתפרש כדון מיני אם אנת לצפונא ואנא לדרומא אם אנת לדרומא ואנא לצפונא: (תרגום יונתן)

רש"י אם השמאל ואימנה. בכל אשר תשב (אש) לא אתרחק (נ) ממך, ואעמוד לך למגן ולעזר, וסוף דבר הורכך לו, שנאמר וישמע אברם כי נשבה אחיו וגו': אימנה. אימין את עצמי, כמו ואשמאילה אשמאיל את עצמי. ואם תאמר היה לו לינקד ואיימינה, כך מצינו במקום אחר אם יש להמין, ואין נקוד להימין: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) דקשה לרש"י לאברהם אמר אנשים אחים ועכשיו אמר אם השמאל ואיימינה דמשמע שרצה להתרחק כי יש איזה שנהא ביניהם, וקשה מי

מוֹלִיד הַשְּׁנָאָה וְהַלֵּא לֹא הִיָּה רִיב צִינִיָּה־ס, לְכֵן פִּירֵשׁ לֹא אֶתְרַחֵק וְכו': אָמַר זֶה לְפִי שְׁנֵרָחָה שְׁאֵלוֹ הַמְּלֹת [אִם הַשְּׁמַאל וְגו'] מִיּוֹתְרוֹת, שְׁדִי שִׂיחָמַר הַפֶּרֶד נֹא מַעֲלִי, לְכֵן פִּירֵשׁ לֹא אֶתְרַחֵק וְכו', וְשָׂמָא תֵּאֲמַר מָה הִיָּה לְרִיךְ לְהַצְטִיחוֹ עַל זֶה, לְזֶה אָמַר לְעַמּוּד לְמַגֵּן וְכו'.

(כ') יעקב (קניזל): (שפתי (חכמים) אבן עזרא ואימינה. מגזרת ימין. ונראה אל"ף שמאל ולא ידענו אם הוא שורש כי נעדר ממלת הימיני השמילי: (אבן עזרא) (עזרא)

ספורנו הלא כל הארץ לפניך. כי אמנם אתה תבחר המקום שתרצה לפיכך הפרד נא מעלי. הפרד אתה אל הצד אשר תבחר ואני אסע אל הפכו: **אם השמאל**. אם תבחר לבקש מרעה אחד בצד שמאל: **ואימינה**. אני אבקשנו בצד ימין: (ספורנו)

[יג] וַיִּשְׂא-לֹוט אֶת-עֵינָיו וַיִּרְא אֶת-כָּל-כַּפְּרֵי הַיַּרְדֵּן כִּי כָלָה מִשְׁקָה לִפְנֵי | שַׁחַת יְהוָה אֶת-סֹדֶם וְאֶת-עַמּוֹרָה כַּגֵּן-יְהוָה כְּאֶרֶץ מִצְרָיִם בְּאֶרֶץ צֹעַר:

אונקלוס וַיִּזְקַף לוֹט יָת עֵינֹוהִי וַחֲזָא יָת כָּל מִישַׁר יַרְדְּנָא אַרִי כְלָה בֵּית שְׁקִיָּא קָדָם חַבְלוֹת יְיָ יָת סְדוֹם וְיָת עַמּוֹרָא כְּגִנְתָּא דִּי כְּאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם מְטִי לְצוּעַר: (אונקלוס)

יונתן וַיִּזְקַף לוֹט יָת עֵינָיו לְזָנוּי וַחֲמָא יָת כָּל מִישַׁר יַרְדְּנָא אַרוֹם כּוֹלָה בֵּית שְׁקִיָּא קָדָם עַד לֹא חַבַּל יְיָ בְּרוּגְזִיָּה יָת סְדוֹם וְיָת עַמּוֹרָה הָיָה מְשַׁבְּחָא בְּאֵילָנָא כְּגִינוֹנִיתָא דִּי וַכְּעִילְתָּא כְּאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם מְעַלְדָּ לְצוּעַר: (תרגום יונתן)

רש"י כי כלה משקה. ארץ (ס) נחלי מים: לפני שחת ה' את סדום ואת עמורה. היה אותו (ע) מיסור: כגן ה'. לאילנות: כארץ מצרים. לזרעים (ב"ר מא, ז): באכה לער. עד לווער. ומדרש אגדה דורשו לגנאי, על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בצכונתם. במסכת הוריות (י:): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) דקשה לרש"י דמשקה לשון מפעיל הוא ומאי מפעיל שייך הכא, ועוד שאין הכוונה פה על ההשקה רק על הנחלים שבו, ועל זה פירש ארץ נחלי מים, וקראם בלשון משקה מפני שמהם תהיה ההשקה: (ע) ראונו לפרש דהאי לפני שחת ה' וגו' הוא לבוק עם כגן ה' כארץ מצרים, דאין לפרש דלפני שחת לבוק עם כלה משקה, דמה בא להודיענו דהא כבר כתיב וישא לוט את עינו וזה היה לפני שחת ה', אללא על כרחך לבוק הוא למטה: רש"י דייק מדכתיב צפרשת צראשית (ב ח) ויטע ה' אלהים גן בעדן וגו' וינמח ה' אלהים מן האדמה כל עץ וגו', א"כ שמע מינה היכי דכתיב גן מיירי גן לאילנות. [ומה שכתב רש"י] וכארץ מצרים לזרעים, דייק מדכתיב צפרשת עקב (דברים יא י) ללא כארץ מצרים הוא אשר ינחלתם משם אשר תזרע את זרעך, א"כ שמע מינה שארץ מצרים ארץ זרעים היה. (הר"א מזרחי): לפי שנראה שאלו הדמיונות הם לדבר אחד ואם כן די שיאמר הטוב שכולם,

ואם ירצה לומר שניהם הוה ליה למימר היפה באחרונה, כארץ מצרים כגן ה', שאם היא כגן ה' פשיטא שהיא כארץ מצרים, לזה אמר שהדמיון הוא בשני דברים וכו'. (ר' יעקב קניז'ל): דקשה ליה דהא אלו עיירות מארץ ישראל הם, והאיך תלה הגדול בקטן שאמר שכבר הידון הוא כארץ מצרים, והלא ארץ ישראל עדיפא. ועל זה תריץ לזרעים, דבזה ארץ מצרים מעולה. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ככר הירדן**. מקום צמחים. והכ"ף כפול או נעדר מכל נרחב. וכן בת עין. מן בבת עינו: **משקה**. זכר אחר נקבה וכן תאכלהו אש לא נפח: **לפני שחת ה'**. קודם שישחית והוא שם הפועל מהבנין הכבד הדגוש: (אבן עזרא)

הרמב"ן **כגן ה' כארץ מצרים**. יאמר כי ארץ הככר כולה משקים אותה ברגל מן הירדן כדרך הנעשה בגן ה' שנאמר בו (לעיל ב ט) ונהר יוצא מעדן להשקות את הגן וכדרך שהיא בארץ מצרים שנאמר בה (דברים יא ט) והשקית ברגלך כגן הירק והזכיר שני המקומות אמר "כגן ה'" שהמקום הטוב בתחתונים כן הוא כולו משקה והזכיר "כארץ מצרים" מקום ידוע לרעה ורבותינו אמרו (ספרי עקב לח) כגן ה' לאילנות כארץ מצרים לזרעים ירצו לפרש שיש בככר נהרות גדולים ישקו אילני הגנות כגן ה' ובו יאורים כארץ מצרים ישקו גן הירק ובחר לו לוט בזה כי הארץ שישקו אותה כן רחוקה מן הבצורת וטובה למרעה (הרמב"ן)

[יא] **וַיִּבְחַר-לוֹ לְלוֹט אֶת כָּל-פְּנֵי הַיַּרְדֵּן וַיֵּסַע לְלוֹט מִקְדָּם וַיִּפְרְדּוּ אִישׁ מֵעַל אָחִיו:**

אונקלוס **וַיִּבְחַר לִיה לְלוֹט יַת כָּל מִישַׁר יִרְדְּנָא וַיִּטַּל לְלוֹט מְלֻקְדָּמִין וַאֲתִפְרְשׁוּ גְבַר מְלוֹת** **אַחוּהִי:** (אונקלוס)

יונתן **וַיִּבְחַר לִיה לְלוֹט יַת כָּל מִישַׁר יִרְדְּנָא וַיִּטַּל לְלוֹט מִמְדִּינָחָא וַאֲתִפְרְשׁוּ אִינְשׁ מֵעַל אָחוּי:** (תרגום יונתן)

רש"י **ככר**. מישור כתרוממו: **מקדם**. נסע (פ) **מאלל אצרים** (למזרח), והלך לו למערבו של אצרים, נמלא נוסע ממזרח למערב. ומדרש אגדה הסיע עממו מקדמונו (ג) של עולם, אמר, אי אפסי לא באצרים ולא באלהיו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) **דקשה לרש"י כי בית אל בצפון הוה, כדכתיב לעיל (יב ט) ויסע אצרים הלך ונסוע הנגבה, שמע מינה לבית אל בצפון הוה, וא"כ הוה ליה למימר ויסע לוט מצפון לכן פירש וכו': כתב הרא"ם ותימא שמגבולי הארץ נראה שכבר הידון במזרחה של ארץ ישראל ובית אל תוך ארץ ישראל, נמלא שההולך מבית אל, שהיה אצרים דר שם, אל ככר הירדן, הולך מאללו למזרחו הוה, וא"ע: וי"ל כי ככר הירדן היה מישור גדול והולך ומתפשט לתוך ארץ ישראל עד שהיה סמוך לירושלים שהוה רחוק מבית אל והוה תוך ארץ ישראל, כי ככר הירדן היה סמוך לסדום שאינו רחוק כל כך מירושלים ודו"ק, נ"ל: ונ"ל לתרץ גם מה שאמר ויפרדו**

איך מעל אחיו שאין צריך שכזר נאמר ויסע לוט מקדם מן אברהם, אלא ללוט
בחר לו בשכונת סדום לפי שהיו שטופי זמה, והיה לו בוסת מאברהם לילך לשם
ומתירא מפני אברהם, על כן כיחש והלך ללד מערב, ובזה ויפרדו איך מעל אחיו,
ובהיותו בדרך הלך משם ללד מזרח דרך אחר שלא יהיה כל אברהם. (דברי 17:5) (5)
לאל"כ ויסע לוט מאברהם מיבני ליה, שהרי היו יושבין יחד ונסע לוט ממנו. (קארי
מזרחי): (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויסע לוט מקדם**. כי סדום מערב בית אל: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויפרדו איש מעל אחיו אברם**. ס"ת שלום לומר כדי לעשות שלום
נתפרדו וגם רמז לו שיהיה שלום לבניו וזהו שנאמר אל תצר את מואב: (בעל
הטורים)

ספורנו **ויבחר לו לוט את כל כנר הירדן**. בחר כל אותו המקום שיוכל הוא לבדו
ורועיו לבקש בו מרעה ולא יוכלו זה אברהם ורועיו שם: **ויסע לוט מקדם**. לא
נסע לימין ולא לשמאל שהם צפון ודרום אבל נסע מן המזרח למערב להתרחק
מאברהם שהיה מושבו במזרח של ארץ ישראל קרוב לעי ששם עלו שבטים באי
הארץ ראשונה בבואם מעבר הירדן מזרחה: **ויפרדו איש מעל אחיו**. לא במרעה
לבד אבל גם בדירתם: (ספורנו)

יב אברם ישב בארץ-כנען ולוט ישב בערי הכנען ויאהל עד-סדום:

אונקלוס **אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס עד סדום**:
(אונקלוס)

יונתן **אברם יתיב בארעא דכנען ולוט יתיב בקרוי מישרא ופרס למשפניה עד
סדום**: (תרגום יונתן)

כ"י ויאהל. נטע אהלים (ה) לרועיו ולמקנהו עד סדום: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כלומר דהרבה אהלים היו לו ונטה מן הכנען עד סדום: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא **ויאהל**. נטה אהליו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם אברם ישב בארץ כנען**. בשאר ארץ כנען כולה שלא יעמוד במקום
אחד אבל בכל ארץ כנען יגור ולוט נתישב במקום אחד ממנה בערי הכנען כי ערי
הכנען מכלל ארץ כנען וטעם בערי הכנען פעם בזו ופעם בזו מפני כובד המקנה
וזה טעם ויבחר לו לוט את כל כנר הירדן כי התנה עם אברם שלא יבא בכל הכנען
(הרמב"ן)

בעל הטורים **אברם**. ב' ריש פסוק הכא ואידך אברם הוא אברהם. וזהו שדרשו

רז"ל כל מקום שנאמר בו הוא הוא בצדקו מתחלה ועד סוף וזהו הוא אברם הוא אברהם בצדקו מתחלה ועד סוף וע"כ אברם ישב ליפרד מלוט הרשע: (בעל הטורים)

ספורנו אברם ישב בארץ כנען. אע"פ שסדום וחברותיה הם מגבול הכנעני מ"מ יושבי הארץ לא היו כנענים אז אמר אם כן שאברם בחר לשבת באותו החלק מן הארץ שהיו יושבים בו בני כנען שלא היו כל כך רעים כאנשי סדום ולא קרב לגבול סדום כלל: (ספורנו)

[יג] וְאֲנָשֵׁי דְסָדוֹם וְרָעִים וְחִטָּאִים לְיְהוָה מְאֹד:

אונקלוס וְאֲנָשֵׁי דְסָדוֹם בִּישִׁין בְּמִמּוֹנְהוֹן וְחִטָּיִין בְּגוֹיְתְּהוֹן קָדָם יְיָ לְחֻדָּא: (אונקלוס)

יונתן וְאֲנָשֵׁי דְסָדוֹם בִּישִׁין בְּמִמּוֹנְהוֹן דִּין לְדִין וְחִטָּיִין בְּגוֹפְהוֹן בְּגִילוּי עֲרִיִּיתָא וְשִׂדְיוֹת אָדָם זָפְאֵי וּפְלִחָן פּוֹלְחָנָא נוֹכְרָאָה וּמְרָדִין לְשִׁמָּא דִּי לְחֻדָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ואנשי סדום רעים. ואף על פי כן לא נמנע לוט מלשכון עמהם. ורבותינו למדו (ר) מכאן (וימא לה): שם רשעים ירקב (משלי י, ז): רעים. בגופם (פ): וחטאים. בממונם (סנהדרין קטו). לה' מאל. יודעים רבונם ומתכוונים למרוד בו: (רש"י)

שפתי חכמים (ר) ר"ל מדכתיב ואנשי סדום רעים וחטאים ולא צריך למיכתב כלל, אלא משום לצריך להזכיר אנשי סדום כדכתיב ויאהל עד סדום, כתב נמי ואנשי סדום רעים וחטאים, ומזה למד שלמה ע"ה דשם רשעים ירקב לצריך לזכור אותם לרעה: אע"פ שפסוק הוא במסלי בהדיא, מכל מקום מי איכא מידי דכתיבי בכתובים דלא רמיזא באורייתא, ובכאן הוא נרמז. ונ"ל לדייק הלשון שאמר שלמדו מכאן, דהכי פירושו איכותי האי קרא לא הוה ידעינן פירושו דשם רשעים ירקב דאיכא למימר היינו דלא מסקינן בשמייהו, אצל מכאן למדו דעיקר פירושו שצריך להזכיר גנותן כמו הכא שמזכיר ואנשי סדום רעים וגו'. (נחלת יעקב): (פ) וילפינן ליה בגמרא צפרק חלק (סנהדרין קטו). לגבי יוסף כתיב (להלן לט א) ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת, והתם מיירי בגוף. וכתיב צפרקת תלא (דברים כד טו) גבי שכיר ולא יקרא עליך אל ה' והיה בך חטא, והתם מיירי בממון. והתרגום אונקלוס תירגם להיפך על פי ברייתא (ס) דילפינן ליה מורעה עינך באחיד (שם טו טו), והיינו בממון. וגבי יוסף כתיב (להלן לט א) וחטאתי לאלהים, והיינו בגוף: (ו) הא דלא פירש כדפירש המתרגם, (ול"ט) [נראה לו] דהרב נמשך אחר מה שפירש לעיל (פסוק ז) מדרש אגדה [על] שהיו שטופים בזמה בחר לו לוט בשכונותם, לכן מסתברא להקדים חטא של שטופי זמה לחטא הממון. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא רעים. לבני אדם ויחזקאל פירש זה ויד עני ואביון לא החזיקו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם ואנשי סדום רעים וחטאים**. יאשיים הכתוב את לוט שלא נמנע מלשכון עמהם כדברי רש"י וידבר עוד בזכות הצדיק שלא נפל חבלו במקום אשר שמה הרשע כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וכל ערי הככר רעים וחטאים לה' מאד כי על כן נהפכו אף על פי שכל בני כנען אנשי תועבות גדולות
כי כן כתוב (ויקרא יח כז) (הרמב"ן)

בעל הטורים **ואנשי סדום**. גי' ריש פסוק הכא ואידך ואנשי קדש תהיון לי. ואידך ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ. פירוש ואנשי קדש ובשר בשדה טריפה זה אבר מן החי זהו ואנשי תמיד יבדילו שהיו מזהירים להיות קדושים שלא להטמא וגם הקוברים ליקטו אברי ההרוגים. ואנשי סדום רעים וחטאים מה היתה רעתם מעכבים העוברים בארץ שלא יכנסו להם אורחים וזהו ואנשי תמיד יבדילו עוברים בארץ הם הסדומים המבדילין והמעכבין העוברים בארץ: **וחטאים**. ד' במסורה הכא ואידך ושבר פושעים וחטאים יחדו ועוזבי ה' יכלו. וחטאים אליך ישובו. וחטאים בעדת צדיקים. פירוש רעים וחטאים על כן פושעים וחטאים יחדו יכלו אבל אם יעשו תשובה כדכתיב וחטאים אליך ישובו יהיו בעדת צדיקים כדכתיב וחטאים בעדת צדיקים: (בעל הטורים)

[יד] וַיְהִי אָמַר אֶל-אַבְרָם אַחֲרֵי הַפָּרֶד-לוֹט מֵעֵמֹם שָׂא נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה מִן-הַמָּקוֹם אֲשֶׁר-אַתָּה שָׂם צִפְנָה וַנִּגְבָּה וַקְדָּמָה וַיֵּמָה:

אונקלוס וַיֵּי אָמַר לְאַבְרָם בְּתַר דְּאַתְפָּרֵשׁ לוֹט מֵעֵמָה זְקוֹף כְּעוֹן עֵינְךָ וַחֲזִי מִן אֲתָרָא דְאַתָּה תַמָּן לְצִיפּוֹנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעְרָבָא: (אונקלוס)

יונתן וַיֵּי אָמַר לְאַבְרָם בְּתַר דְּאַתְפָּרֵשׁ לוֹט מִנְיָה זְקוֹף כְּדוֹן עֵינְךָ וַתְּחַמִּי מִן אֲתָרָא דְאַתָּה תַמָּן לְצִיפּוֹנָא וּלְדָרוֹמָא וּלְמַדִּינְחָא וּלְמַעְרָבָא: (תרגום יונתן)

רש"י **אחרי הפרד לוט**. כל זמן שהרשע עמו, היה הדבור פורש ממנו (ולעיל שהיה לוט חללו וכתוב וירא ה' אל אברם, באותה שעה (ח) כשר היה, וק"ל): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) כמו שמוכח מתוך פירוש רש"י שפירש לעיל (ס) על שהיו שטופי זמה בחר לו לוט בשכונתם, וזה בא לו מפני שהיה במלכיים שהיו שטופי זימה למד מהם, ועוד פירש רש"י (בפסוק יא) הסיע עלמנו מקדמונו של עולם, משמע לקודם לכן לדיק היה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים **צפונה ונגבה וקדמה וימה**. וליעקב אמר ימה וקדמה וצפונה ונגבה. לאברהם התחיל להראות זכות הקרבנות שנשחטים בצפון וליעקב הראה שבזסותו יעברו הים והיינו דכתיב וירא ישראל את היד הגדולה וגוי ישראל סבא: (בעל הטורים)

אור החיים **וה' אמר וגו'**. טעם שלא התחיל לומר ויאמר ה' אל אברם אחרי וגו', יכוין לומר להיות שאמר הכתוב ויאמר אברם אל לוט וגו' הפרד נא וגו' והפריד רשע מעליו מוסיף הכתוב לומר שגם ה' היה יושב ומצפה אל הדבר ותיכף ומיד

שנפרד הרשע דבר אליו והראהו את הארץ. והוא מה שאמר לו (י"ב א') אשר אראך וכמו שפירשנוהו במקומו:

וראה מן המקום. טעם שהוצרך לומר **מן המקום אשר אתה שם.** כאן עשה לו נס עצום שיוכל לראות מצפון לדרום וממערב למזרח ממקום אחד מבלי שיוצרך לסובב: (אור החיים)

ספורנו אחרי הפרד לוט. ולא אמר זה בהיות לוט עמו פן בכבודו יתימרו ויתגאו לוט ורועיו ויתאמצו לגזול: (ספורנו)

כלי יקר וה' אמר אל אברם אחרי הפרד לוט מעמו. פרש"י כ"ז שהיה הרשע עמו פירש ממנו הדבור. ומקשים כאן והלא כבר נאמר וירא ה' אל אברם והיה לוט עמו. ונ"ל שלא קשה מידי, כי בהבטחה ראשונה נאמר לזרעך אתן את הארץ. והבטחה זו היא שעמדה לרועי לוט, להטעותם ולומר כל הארץ של אברם היא ולוט יורשו וע"כ היו מרעין בהמתם בשדה אחר, ואם לדין יש תשובה על טענתם כי לא זכה בה אברם כל עיקר כי לא ניתן הארץ רק לזרעו ולא לו ואם כן מסתמא לא יסכים לוט עם רועיו והמה היו רועי בקר ולא מחכמה שאלו ע"ז. אבל בהבטחה זו אמר לו הקב"ה כי לך אתננה. נשמע מזה כי אברם עצמו זכה בארץ. ע"כ לא נאמרה הבטחה זו לאברם עד אחרי הפרד לוט מעמו, כדי שלא יתלה עצמו בהבטחה זהו יותר מבראשונה ויבא לגזול בפרהסיא, לא ישוב מפני כל. ומה שנאמר כי לך אתננה יתבאר בע"ה פרשת וארא באיזו ענין זכה אברם בארץ.

ד"א כי מה שנראה אליו ה', אע"פ שהיה לוט עמו, לפי שעדיין לא הרשיע לרעות בשדות אחרים, כי אולי לא היו לו ללוט עדיין צאן ובקר, אבל אחר שהלך עם אברם נתנו גם ללוט מתנות כמ"ש וגם ללוט ההולך את אברם היה לו צאן ובקר ואמרו רז"ל (ביק צג.) מי גרם לו זאת הליכתו עם אברם. שמע מינה שקודם שהלך עם אברם לא היה לו צאן ובקר עדיין, עד שבא עמו מצרימה ונתנו לאברהם מתנות וגם ללוט כדי שיסכים על נתינת שרה לו לאשה ואז התחיל לרעות בהמותיו בשדה אחר ואז נעשה רשע, ובעבורו פירש הדבור גם מן אברם כי הגזל גורם סילוק השכינה כמ"ש (תהלים יב.) משוד עניים מאנקת אביונים עתה אקום יאמר ה'. (כלי יקר)

[טו] כִּי אֶת-כָּל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-אַתָּה רֹאֶה לָךְ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ עַד-עוֹלָם:

אונקלוס אַרִי יַת כָּל אַרְעָא דִּי אַתְּ חֲזִי לָךְ אֶתְנַנָּה וְלִבְנֶיךָ עַד עָלְמָא: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם יַת כָּל אַרְעָא דְאַנְתָּ חֲמִי לָךְ אֶתְנַנָּה וְלִבְנֶיךָ עַד עָלְמָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לך אתננה. בדבור וכן ונתן אותם על ראש השעיר: (אבן עזרא)

אור החיים כי את כל הארץ וגו'. הנה ידוע כי שיעור חוש הראות הוא מוגבל באדם את אשר ישיג לאור השמש, וכאן עשה לו ה' נס שנתקרבו קצות הארץ וראה הכל ובאמצעות הדבר החזיק בכל הארץ כי אין לך חזקה גדולה מזו שיעתק צור ממקומו להתקרב לפני אדוני הארץ, ולא ירחיק דעתך דבר זה כי מצינו שקפצה הארץ לעבדו (ב"ר פנ"ט) וגם נקפלה תחת בניו (חולין צא): (אור החיים)

ספורנו לך אתננה. שגם בימיך תהיה בעיני התושבים נשיא אלהים ונשוא פנים :
(ספורנו)

[טז] וְשִׁמְתִי אֶת-זֶרְעִי כְעֶפְרַיִם הָאָרֶץ אֲשֶׁר | אִם-יִוְכַל אִישׁ לְמַנּוֹת אֶת-עֶפְרַיִם
הָאָרֶץ גַּם-זֶרְעִי
יִמְנָה:

אונקלוס וְאֲשׁוּי יֵת בְּנִידְ סְגִיָּאִין כְּעֶפְרָא דְאָרְעָא כְּמָא דִּי לָא אָפְשֵׁר לְגִבְר לְמִמְנִי יֵת
עֶפְרָא דְאָרְעָא אָף בְּנִידְ לָא יִתְמַנּוּן: (אונקלוס)

יונתן וְאֲשׁוּי יֵת בְּנִידְ סְגִיָּאִין כְּעֶפְרָא דְאָרְעָא דְהִיכְמָא דְאִית אָפְשֵׁר לְגִבְר לְמִמְנִי
יֵת עֶפְרָא דְאָרְעָא אָף כֹּן בְּנִידְ אָפְשֵׁר דִּיִתְמַנּוּן: (תרגום יונתן)

כ"ז אִשָּׁר אִם יִוְכַל אִישׁ. כַּסֵּס שְׂאִי אֲפַסֵּר לְעַפְרַיִם לְהַמְנוֹת, כִּךְ זֶרְעֶךָ לֹא יִמְנָה:
(כ"ז)

[יז] קוּם הַתְּהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאֶרְצָה וּלְרַחֲבָהּ כִּי לֶךְ אֶתְנַנְנָה:

אונקלוס קוּם הַלִּידְ בְּאֶרְעָא לְאֶרְצָה וּלְפַתְיָה אָרִי לְךְ אֶתְנַנְנָה: (אונקלוס)

יונתן קוּם טִייל בְּאֶרְעָא וְעַבַד בְּהַ חֲזַקְתָּא לְאֶרְצָה וּלְפַתְיָה אָרוּם לְךְ אֶתְנַנְנָה:
(תרגום יונתן)

הרמב"ן **קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה.** יתכן שזה רשות כרצונו אמר לו בכל אשר תרצה ללכת בארץ לך כי אהיה עמך ושמרתיך מרעת הגוים כי לך אתננה כלומר שלך תהיה ואם היא מצוה שילך בה כל ארכה ורחבה להחזיק במתנתו כאשר פירשתי (לעיל יב ה) לא נצטווה לעשות זה מיד והנה עשה כן כי עתה היה במזרח ואחר כן הלך אל ארץ פלשתים שהוא במערב והנה קיים המצוה בחייו וטעם לך ולזרעך שתחזיק במתנה מעכשיו להנחילה לזרעך כמו שאמרו רבותינו (בי"ב קיט) ירושה היא להם מאבותיהם ועל דרך הפשט יתכן שיהיה מושל עליה ונשיא אלהים בתוכה בכל מקום שילך בארץ ההיא (הרמב"ן)

אור החיים **קום התהלך בארץ וגו'.** בפרק המוכר את הפירות (בי"ב ק). וז"ל תניא הלך בה לארכה ולרחבה קנה בה מקום הלוכו דברי רבי אליעזר וחכמים אומרים לא קנה עד שיחזיק מאי טעמא דרבי אליעזר דכתיב קום התהלך וגו' לארכה וגו', ורבנן התם משום חביבותא דאברהם וכו' כדי שיהיה נוח ליכבש לפני בניו ע"כ. הנה לסברת ר"א הגם שהחזיק בתלישת הארץ וסמיכתה לפניו כמו שפירשנו בפסוק כי את כל הארץ וגו' אף על פי כן ממה שאמר הכתוב **קום התהלך** וגו' ללמד תורה בא שהליכה הוה חזקה. ולסברת חכמים דמשום חביבותא וכו' חזקת הארץ לזכות אברהם זכה מדין הכתוב למעלה ואין למידין מכתוב זה כי חביבותא דאברהם יכוין: (אור החיים)

כלי יקר **קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה.** הבט ימין וראה כי מתחלה אמר הקב"ה לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה עומד שם צפונה ונגבה וקדמה וימה כי כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם. ש"מ

שבראיה לחוד סגי וקני לה. ואח"כ חזר מזה ואמר, קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה. ש"מ שצריך לעשות חזקה ממש מכי דיש אמצרי, (ב"ק ט.) ובראיה לחוד לא קנה לה. ועוד כי מתחלה אמר לזרעך עד עולם, ואח"כ אמר כי לך אתננה, ולא הזכיר זרעך ולא עד עולם. ועוד שאמר שא נא, אין נא אלא בקשה. ובאמרו קום התהלך בארץ לא הזכיר לשון נא. ואצל משה רבינו ע"ה מוחלפת השיטה שאמר (דברים ג.כה) אעברה נא ואראה את הארץ. הרי שהזכיר לשון נא אצל העברה ממש שהיא דוגמת קום התהלך בארץ אבל אצל הראיה לא הזכיר נא כי לא אמר ואראה נא. ועוד מהו שאמר כאן וראה מן המקום אשר אתה עומד שם וכי ס"ד שיראה מן המקום אשר אינו עומד שם.

והקרוב אלי לומר בכל זה, שהקנה הקב"ה אל אברהם את הארץ לקנות שמה שני מיני תועלת, האחד, רוחני והוא נקנה בראיה לבד. ואחד, גופני והוא נקנה מכי דיש אמצרי. הרוחני הוא, כי שם מקום מקדש של מטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה, ושם פעל ה' מכוון לשבתו יתברך, ושם חביון עוזו יתברך, וכל המסתכל במקום הקדוש ההוא מיד נתלבש רוח טהרה וקדושה ומלך עליון ביופו ית' תחזינה עיניו ובראיה לחוד סגי לאדם לקנות השלימות ההוא במקום אשר קרא לו אברהם (בראשית כב.ד) ה' יראה, וקרי בה יראה היו"ד בחיריק ויראה היו"ד בציר"י, כי כדרך שבא לראות כך בא ליראות, כי מיד בבואו שמה כשם שהשכינה רואה אותו כך הוא רואה פני השכינה ומיד נעשה מושפע ומואצל ודבק בזיו שכינתו יתברך מעין עוה"ב, כי גם שם הצדיקים יושבים ונהנים מזיו שכינתו יתברך. ולא בכל מקום בארץ האדם זוכה לשלימות זה כי אם במקום הנקרא ה' יראה והוא הר המוריה ובית אל, כי למעלה כתיב (ג-ד) עד בית אל, אל מקום המזבח וגוי ולקמן פרי' ויצא (כח.י) פני רש"י שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל ופירשו המפרשים שמאותו זמן והלאה נתחברו שני המקומות מקום בית המקדש ובית אל והיו למקום אחד. על כן נאמר כאן לאברהם שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם. הורה באצבע ששלימות זה הרוחני הנקנה לו בראיה לחוד לא נקנה לו כ"א מן המקום אשר הוא עומד בו והיינו בית אל. כי כך משמע פשט המקראות וילך למסעיו מנגד עד בית אל וגוי וז"ש אל הארץ אשר אראך שאני מראה אותך שמה וסבה זו מלך ביפיו תחזינה עיניך.

ותועלת רוחני זה לא יסיר מזרעו עד עולם, כי אף בזמן שב"ה שלמטה אינו בבנינו מ"מ הבה"מ שלמעלה המכוון נגדו נצחי לא יסור לעולם ובכל זמן יורד ממנו השפע על זרע אברהם המקודש, ומטעם זה שלמים וכן רבים נכספה נפשם לעמוד במקום הקדוש ההוא כי רצו את אבניה וגוי. וכנגד תועלת רוחני זה אמר הקב"ה שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם ר"ל מן המקום הקדוש אשר אתה עומד בו כי בו תקנה השלימות הרוחנית ותזכה לראות פני השכינה, ועל אותו שלימות אמר לך אתננה ולזרעך עד עולם כי שלימות רוחני זה לא ימוש לעולם. ואח"כ אמר כנגד השלימות הגשמי הנקנה לו בארץ והיינו סתם נחלת שדה וכרם, וסתם קרקע אינה נקנית כי אם בחזקה גמורה מכי דיש אמצרי, אמר קום התהלך בארץ לארכה ולרחבה כי לך אתננה ולא הזכיר לזרעו עד עולם כי הארץ נתנה לישראל על תנאי אם ישמרו חקיו ותורותיו ינצורו.

ועל קניית שני מיני שלימות אלו אמר משה אעברה נא ואראה את הארץ הטובה. כי באמרו אעברה נא בקש על קניית סתם חלק בארץ אשר לזה צריך העברה ממש כדרך שנאמר קום התהלך בארץ. ובאמרו ואראה את הארץ בקש על קניית השלימות הרוחני הנקנה בראיה לבד וכנגד מה שנאמר כאן מן המקום אשר אתה שם דהיינו בית אל מקום המקדש אמר להלך ההר הטוב הזה והלבנון.

ומי"ש כאן שא נא עיניך הזכיר לשון נא דווקא באותו שלימות הנקנה בראיה אבל בשלימות הגופני לא הזכיר לשון נא, ואצל משה כתיב חילוף הדברים הכל חד טעמא הוא לפי ששלימות הגופני האדם יראה לעינים אליו ביותר ע"כ אין הקב"ה צריך לבקש מן האדם בלשון תחנונים שיקבלו מידו אלא אדרבה האדם מבקשו בלשון תחנונים מן הקב"ה כי תאוה הוא לעינים לראות בחמדת העה"ז. אבל החמדה הרוחנית אשר עין לא ראתה אין הטבע נכסף אליו כל כך ואין האדם מבקש עליו בלשון תחנונים כפי טבעו, אלא אדרבה ה' מבקש מן האדם בלשון תחנונים שידבק בשלימות רוחני זה, ע"כ אמר הקב"ה לאברם שא נא אין נא אלא בקשה ותחנה שבקש ה' ממנו שידבק בקנין רוחני זה, אבל קום התהלך בארץ כדי לקנות נחלת שדה וכרם לא הוצרך לבקש ממנו. אבל משה כשבקש על שתיים אלו מן הקב"ה הזכיר לשון נא באמרו אעברה דהיינו קניות חלק בארץ שהטבע נכסף אליו ומבקש על ככה אבל באמרו ואראה את הארץ לא הזכיר לשון נא כי הכל חד טעמא ואע"פ שאין זה נאות לאומרו על שני צדיקים כאברהם ומשה מ"מ דיברה תורה בלשון סתם בני אדם ואמר הקב"ה לאברם שא נא וקום התהלך כמדבר לסתם אדם ומשה ג"כ לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק

דבר אחר, אברהם לא היה לו עינים רמות והיה תולה עיניו תמיד למטה ע"כ נאמר לו שא נא עיניך נא לשון עתה כי עתה לפי שעה שא נא עיניך למעלה וראה. (כלי יקר)

[יח] וַיֹּאֱהֶל אַבְרָם וַיָּבֵא וַיֵּשֶׁב בְּאֵלֶיךָ מִמְרָא אֲשֶׁר בְּחֶבְרוֹן וַיְבִן-שָׁם מִזְבֵּחַ לַיהוָה:

אונקלוס ופרס אברם ואתא ויתב פמישרי ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחה קדם **??** [פ] (אונקלוס)

יונתן ופרס אברם למשפניה תירין אימור (ס"א משכונני לתירי ואמרי) ואתא ויתב פחיזו ממרא די בחברון ובנא תמן מדבחה קדם **??**: (תרגום יונתן)

רש"י ממרא. (א) **סם** **אדם**: (רש"י)

שפתי חכמים (א) כלומר ולא סם מקום כדכתיב (להלן פסוק כד) **ענר אשכול וממרא**: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופה פירש כי אלוני ממרא, בחברון היא: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ויבן שם מזבח**. וסמך ליה ויהי בימי אמרפל מלך שנער וגוי עשו מלחמה רמו שצריכין להביא קרבן קודם שיצאו למלחמה והיינו דכתיב יזכור כל מנחותיך ועולתך ידשנה סלה יתן לך כלבבך וכל עצתך ימלא נרננה בישועתך ובשם אלהינו נדגול: (בעל הטורים)

ספורנו **ויאהל אברם**. עשה וסדר אהלי מקנהו אנה ואנה: **ויבא וישב באלוני ממרא**. והוא אח"כ בא וקבע דירתו באלוני ממרא: (ספורנו)

בראשית פרק-יד

א וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ-שֹׁנַר אֲרִיזָה מֶלֶךְ אֶלְסָר כְּדָרְלְעוֹמֵר מֶלֶךְ עֵילָם וְתַדְעֵל מֶלֶךְ גִּזְיִם:

אונקלוס וְהָוָה בְּיוֹמֵי אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ דְּבָבֵל אֲרִיזָה מֶלֶךְ דְּאֶלְסָר כְּדָרְלְעוֹמֵר מֶלֶךְ דְּעֵילָם וְתַדְעֵל מֶלֶךְ דְּגִזְיִם: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּיוֹמֵי אֲמַרְפֵּל הוּא נְמֻרֹד דְּאָמַר לְמִירְמֵי אֲבָרָם לְנוֹרָא הוּא מֶלֶךְ דְּפוֹנְטוּס אֲרִיזָה דְּהָוָה אֲרִיזָה בְּגִיּוֹבְרִיָא מֶלֶךְ דְּתַלְסָר כְּדָרְלְעוֹמֵר דְּהָוָה קִישָׁר מְתֵהֲפִיף בְּעוֹמְרִין מֶלֶךְ דְּעֵילָם וְתַדְעֵל רְמָאָה כְּתַעְלָא מֶלֶךְ דְּעַמְמִיָא מְשֻׁתְמַעִין לֵיהּ: (תרגום)

רש"י אַמְרַפֵּל. הוּא נִמְרוֹד, שְׂאֵמֵר לְאַזְכְּרָהּ (ב) פּוֹל לְחוּד כְּכַזֵּן הָאֵשׁ (ב"ר מנ, ד. 7): מֶלֶךְ גּוֹיִם. מִקּוּם יֵשׁ שְׂמֹו גּוֹיִם. עַל שֶׁ שְׁנַתְקַצְלוּ שָׁמָּה מִכֶּמֶה אֲוֹמוֹת וּמְקוֹמוֹת, וְהַמְלִיכוֹ אֵישׁ עֲלֵיהֶם, וְשִׁמּוֹ תַדְעֵל. (ב"ר שס: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דַּקְשָׁה לְרַש"י וְהָא נִמְרוֹד מֶלֶךְ שְׁנַעַר הִיָּה כְּדַכְתִּיב (לעיל י ז) וְתָהִי רֵאשִׁית מַמְלַכְתּוֹ צְבָל, וְהוּא שְׁנַעַר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מֶלֶךְ גּוֹיִם. שֵׁם מַדִּינָה כְּמוֹ עֵילָם כִּי שׁוֹשֵׁן הַבִּירָה אֲרַמּוֹן הִיָּה בְּתוֹכָהּ אוֹ מֶלֶךְ גּוֹיִם. וְלֹא הַזְכִּירָם. וְהַטַּעַם כִּי הֵם אַחֲרִים מֵהַשְּׁנַעַרִים וְחַבְרִיהֶם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ שֹׁנַר. הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה אִירַע לְאַבְרָהָם לְהוֹרוֹת כִּי אַרְבַּע מַלְכוּתוֹת תַּעֲמוּדְנָה לְמִשׁוֹל בְּעוֹלָם וּבְסוּף יִתְגַּבְרוּ בְּנֵי עֲלֵיהֶם וַיִּפְּלוּ כָל־בָּיָדָם וַיִּשְׁיבוּ כָל שְׁבוֹתָם וּרְכוּשָׁם וְהָיָה הָרֵאשׁוֹן מֵהֶם מֶלֶךְ בָּבֶל כִּי כֵן הָעֵתִיד כְּדַכְתִּיב (דְּנִיָּאֵל ב לח) אַנְתָּה הוּא רִישָׁא דִּי דִּהְבָּא וְאוּלִי "אַלְסָר" שֵׁם עִיר בְּמִדְיָא אוֹ בְּפָרְס וְ"עֵילָם" בְּעִיר הָיָה הַמֶּלֶךְ מֶלֶךְ יוֹן הוּא הַמֶּלֶךְ הָרֵאשׁוֹן וּמִשָּׁם נִתְפַּשֵּׁט מַלְכוּתוֹ כְּשֶׁנִּצְחָה דְרִיּוֹשׁ וְכִבְרַת הַזְּכִירוֹ זֶה רְבוּתֵנוּ (ע"ז י ז) רַבִּי יוֹסִי אָמַר שֶׁ שְׁנַיִם מַלְכוּתוֹת בְּעֵילָם וְאַחַר כֵּן נִתְפַּשְׁטָה מַלְכוּתָם בְּכָל הָעוֹלָם כּוֹלוֹ וְ"מֶלֶךְ גּוֹיִם" הַמֶּלֶךְ עַל עַמִּים שׁוֹנִים אֲשֶׁר שְׁמוֹהֶם עֲלֵיהֶם לְרֵאשׁוֹן וְלִקְצִין רִמּוֹז לְמֶלֶךְ רוֹמִי אֲשֶׁר הַמֶּלֶךְ עַל עִיר מְקוּבָצָה מֵעַמִּים רַבִּים כִּי תִיִּם וְאֲדוּם וְיִתֵּר גּוֹיִם וְכַךְ אָמְרוּ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (מב ב) אָמַר רַבִּי אֲבִין כִּשְׁם שְׁפַתַּח בְּאַרְבַּע מַלְכוּתוֹת כִּךְ אֵינּוּ חוֹתֵם אֵלָּא בְּאַרְבַּע מַלְכוּתוֹת וְכוּ' וְשֵׁם עוֹד (מב ד בְּשִׁנּוּי לְשׁוֹן) וַיְהִי בַיּוֹם אֲמַרְפֵּל מֶלֶךְ שֹׁנַר זֶה בָּבֶל אֲרִיזָה מֶלֶךְ אֶלְסָר זֶה מִדְיָא כְּדָרְלְעוֹמֵר מֶלֶךְ עֵילָם זֶה יוֹן וְתַדְעֵל מֶלֶךְ גִּזְיִם זֶה מַלְכוּת אֲדוּם שֶׁהִיא מַכְתַּבַּת טִירוֹנִיָּא מְכַל אֲוֹמוֹת הָעוֹלָם (הַרְמַב"ן)

בעל הטורים ויהי בימי. ה' דסמיכי. הכא ואידך ויהי בימי שפוט השופטים. ויהי בימי אחשורוש. כו' כראיתא במדרש שכולם היתה בימיהם ווי: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי בימי וגו'. טעם סדר הודעת הענין, לומר כי ד' מלכים אלו תקיפים היו צא ולמד עזר אלהים שעם אברהם אשר מחה הד' מלכים בחצי הלילה ושאר התועליות: (אור החיים)

ספורנו ויהי בימי אמרפל מלך שנער. שהיה מפורסם למלך גדול בדורו וגם אחרי כן הנה בימיו קמו אריוך כדרלעומר ותדעל ונלחמו עם ברע וחבריו. ואחר כך: (ספורנו)

דעת זקנים אריוך מלך אלסר. מכאן רמז למה שאמרו חז"ל הלכה כשמואל בדיני וכרב באיסורי אריוך הוא שמואל ונקרא אריוך על שם שהלכה כמותו בדינין דאריוך לשון מלכות היא כמו לא ריכא ולא בר ריכא וה"פ אריוך מלך אלא סר כלומר אלא מאיסור דהלכתא כרב: (דעת זקנים)

[ב] עָשׂוּ מִלְחָמָה אֶת-בְּרַע מֶלֶךְ סֹדִם וְאֶת-בְּרִשָׁע מֶלֶךְ עַמְרָה שְׂנֵאָב | מֶלֶךְ אֲדָמָה וְשִׁמְאֵבֶר מֶלֶךְ (צבויים) צְבוּיִים וּמֶלֶךְ בְּלַע הִיא-צֹעֵר:

אונקלוס סָדְרוּ (נ"א עֲבָדוּ) קָרְבָא עִם בְּרַע מִלְכָא דְסֹדִים וְעִם בְּרִשָׁע מִלְכָא דְעַמְרָה שְׂנֵאָב מִלְכָא דְאֲדָמָה וְשִׁמְאֵבֶר מִלְכָא דְצְבוּיִים וּמִלְכָא דְבְּלַע הִיא צֹעֵר: (אונקלוס)

יונתן עֲבָדוּ קָרְבָא עִם בְּרַע דְעוֹבְדוֹי בְּבִישׁ מִלְכָא דְסֹדִים וְעִם בְּרִשָׁע דְעוֹבְדוֹי בְּרִשָׁעָא מִלְכָא דְעַמְרָה שְׂנֵאָב דְאֲפִילוּ לְאָבוֹי הָוָה שְׁנֵי מִלְכָא דְאֲדָמָה וְשִׁמְאֵבֶר דְמַחְבֵּל אִיבְרִיהַ לִיזְנִיָה מִלְכָא דְצְבוּיִים וּמִלְכָא דְקָרְתָא דְבְּלַעַת דִּיִּרְהָא הִיא זֹעֵר: (תרגום יונתן)

רש"י ברע. רע לשמים ורע לצריות: ברשע. שנתעלה ברשע: שנאב. שונא אביו שבשמים: שמאבב. שם (ג) אבב לעוף ולקפוז, ולמרוד בהקב"ה: בלע. שם (ד) העיר: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ר"ל דעשה לו כנפים לעופף: הא דנתן טעם על שנאב ושמאבב משום דזכולם כתיב ואת, ואללם לא כתיב כלום, אלל דקמ"ל שדומין זה לזה ברשעות. (דברי 707): (ד) דייק רש"י מדכתיב בלע היא לווער, דאם הוא שם אדם לא שייך למימר היא לווער. ואין להקשות מנא ליה לרש"י שהכתוב הזכיר שמותם של מלכים אלו להודיע רשעתם ודלרש שנאב שונא אביו וכו'. י"ל מדלל הזכיר בקרא ג"כ שמו של מלך לווער אלל ודאי מה שהזכיר הכתוב שמות של מלכים אלו להורות על רשעתם, ואפשר שמלך לווער לא היה רשע ושמו לא היה מוכיח על רשעתו כמו שנאמר בלוט (להלן יט ט) אמלטה נא וגו', כדפירש רש"י שם: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וטעם ומלך בלע. מפני שמלך על עיר קטנה ואנשים בה מעט ולא שם לו על פני חוץ (הרמב"ן)

[ג] כָּל-אֱלֹהִים חִבְּרוּ אֶל-עַמְּקֵי הַשָּׂדִים הוּא יָם הַמֶּלַח:

אונקלוס כָּל אֱלֹהִים אֲתִקְנָשׁוּ לְמִישַׁר חִקְלָא הוּא אֲתֵר יָמָא דְמִלְחָא: (אונקלוס)

יונתן כָּל אֱלֹהִים אֲתִתְחַבְּרוּ לְמִישַׁר פְּרָדְסִיא הוּא אֲתֵר דְמַסִּיק פְּרָקְטוּגִין דְמִיין וְשָׂדֵי לְהוֹן לְיָמָא דְמִלְחָא: (תרגום יונתן)

רש"י עמק השדים. כך שמו, על שם שהיו בו שדות הרבה. (ה) ומדרש אגדה יש הרבה: הוא ים המלח. לאחר זמן נמשך הים (ו) לתוכו ונעשה ים המלח. ומדרש אגדה אומר, שנתזקעו הצורים סביבותיו ונמשכו (ז) יאורים לתוכו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ר"ל לפי שנכתב השדים בה"א הידיעה, ולא פירש הכתוב באיזה מקום היה זה עמק השדים, לכן פירש וכו'. (ר' שמואל אלמושינינו): ונ"ל דהרב פירש שם העצם שלו על שם התואר שבו, והכי פירושו עמק השדים כך שמו ואין לו שם עלם אחר. (נחלת יעקב: ו) כי לא יתכן שיהיה עמק וים בזמן אחד: (ז) פירוש, כי מלת "הוא" מורה שהוא עצמו היה ים לא שנמשך ים לתוכו, לאם כן "בו ים" מיצעי ליה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא חִבְּרוּ, מהבנין הקל: השדים. כמו ושדת אותם בשיד. ותשם בסד רגלי. כמו פת פתים: ועמק. מושך עצמו ואחר עמו כמו אל באפך תוכיחני. וכן הוא עמק ים המלח: (אבן עזרא)

ספורנו כל אלה. אמרפל ושתי הכתות שנלחמו. חברו אל עמק השדים. ועשו פשרה ומאז הה' מלכים הנלחצים במלחמה. עבדו את כדרלעומר. מפשרה שנעשו שם י"ב שנה ואח"כ מרדו: (ספורנו)

[ד] שְׁתַּיִם עֶשְׂרֵה שָׁנָה עָבְדוּ אֶת-כְּדָרְלַעֲמֹר וְשִׁלֶּשׁ-עֶשְׂרֵה שָׁנָה מָרְדוּ:

אונקלוס תְּרַתֵּי עֶשְׂרִי שָׁנִין פְּלָחוּ יָת כְּדָרְלַעֲוֹמֶר וּתְלַת עֶשְׂרִי שָׁנִין מָרְדוּ: (אונקלוס)

יונתן תְּרַתֵּי סָרִי שָׁנִין פְּלָחוּ יָת כְּדָרְלַעֲוֹמֶר וּבְתַלְסָרִי שָׁנִין מָרְדוּ: (תרגום יונתן)

רש"י שתים עשרה שנה עבדו. חמשה מלכים הללו את כדרלעומר: (רש"י)

אבן עזרא וטעם ושלש עשרה. בשלש עשרה כמו כי ששת ימים עשה ה'. ובעל סדד עולם חברים ודעתו רחבה מדעתינו: (אבן עזרא)

[ה] וּבְאַרְבַּע עֶשְׂרֵה שָׁנָה בָּא כְּדָרְלַעֲמֹר וְהַמְּלָכִים אֲשֶׁר אָתּוֹ וַיָּכּוּ אֶת-רָפָאִים

בְּעִשְׂתֵּרֶת קַרְנִים וְאֶת-הַזֹּזִים בָּהֶם וְאֵת הָאִמִּים בְּשׁוּה קַרְיָתִים:

אונקלוס ובארבע עשרי שנין אתא פדרלעמר ומלכיא דעמה ומחו ית גבריא די בעשתרות קרנים וית תקיפא דבהמתא וית אמתני דבשוה קריתים: (אונקלוס)

יונתן ובירביסרי שנין אתא כדרלעומר ומלכיא דעימיה ומחו ית גבריא דבעשתרות קרנים וית תקיפא דבהמתא וית אימתני דבשוה קריתים: (תרגום יונתן)

רש"י ובארבע עשרה שנה. למרדן: (ח) צא כדלעומר. לפי שהוא היה בעל המעשה, נכנס בעובי הקורה: והמלכים וגו'. אלו שלשה מלכים: הזוזים. הם ממזומים: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לנונו לומר במלת למרדן, שלא תפרש המקרא כן, שתיים עשרה שנה עצדו, ובשלב עשרה שנה לעצדו מרדו, ובארבע עשרה שנה לעצדו צא כדלעומר וגו'. דא"כ הוה ליה למימר ובשלב עשרה כמו שכתוב אח"כ ובארבע עשרה שנה, לכך מפרש למרדן, ר"ל דמה שכתוב ושלב עשרה שנה מרדו לא קאי אאותן שתיים עשרה שנה דלעיל, אלא שלב עשרה שנה בפני עצמן מרדו, ועל אותן שלב עשרה שנה אמר אח"כ ובארבע עשרה שנה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **רפאים**. שכל הרואה אותם ימות לבו ויחשב מהרפאים שהם מתים: **האימים**. שיש מהם אימה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ובארבע עשרה**. בי ריש פסוק הכא ואידך (מ"ב י"ח) ובי"ד למלך חזקיהו עלה סנחרים. לומר לך כשם שבאו האומות על חזקיהו ונפלו בידו כך באו על אברהם ונפלו בידו: (בעל הטורים)

ספורנו **והמלכים אשר אתו**. אשר היו אתו בפשרת עמק השדים ובתוכם אמרפל: ויכו את רפאים ואת הזוזים ואת האימים. שהיו כלם עבדים לה' מלכים ונלחמו בעדם ובוזה הודיע שהיו הה' מלכים גדולים והודיע גבורת הד' מלכים שנצחום ומזה נודע גודל גבורת אברהם ותחבולות מלחמתו וחסדיו עם אחיו שמסר עצמו להתגבר עליהם ולהושיע מחרב מפיהם את בן אחיו ואת רכושו ומשיניהם השליך טרף יותר ממה שבקש בחמלת ה' עליו: (ספורנו)

ו וְאֶת-הַחֲרִי בְּהַרְרָם שְׁעִיר עֵד אֵיל פְּאֲרֹן אֲשֶׁר עַל-הַמִּדְבָּר:

אונקלוס וית חוראי די בטורהון דשעיר עד מישר פארן דסמיך על מדברא: (אונקלוס)

יונתן וית חוראי דבטורהון דגבלא עד מישר פארן דסמיך לצטר מדברא: (תרגום יונתן)

רפ"י **בהררס**. **זהר קלהס**: **איל פארן**. **כתרגומו מישר**. **ואומר (ט) אני**, **שאין איל**
לשון מיסור, **(ו) אלא מיסור קל פארן איל שמו**, **וקל ממרא אלוני שמו**, **וקל ירדן**
ככר שמו, **וקל שטים אצל שמו**, **אצל השטים**, **וכן בעל גד בעל שמו**, **וכולן**
מתורגמין מישר, **וכל אחד שמו עליו: על המדבר**. **אלל המדבר**, **כמו ועליו מטה**
מנשה (במדבר ג, כ: (רפ"י)

שפתי חכמים **(ט) לייק מדכתיב הכא רפאים ולימים וכתיב גזייהו הזוזים**, **ובפרשת**
דברים (ב יא) כתיב רפאים ולימים וזמזומים, **ודלי הזוזים היינו זמזומים: (ו) לקסה**
לרפ"י והלא על מלת אלוני ממרא נמי מתרגם מיסור (לעיל פסוק יג), וא"כ אם חד
מנייהו פירושו מיסור ודלי השני לאו פירושו מיסור, **לכן פירש ואומר אני וכו':**
(שפתי חכמים)

אבן עזרא **בהררס**. **מהבנין הדגוש כמו בדברם ופי' בעלותם אל הר שעיר**: **(אבן**
עזרא)

הרמב"ן **איל פארן**. **כתרגומו מישר פארן ואני אומר שאין איל לשון מיסור אלא**
מיסור של פארן איל שמו ושל ממרא אלוני שמו ושל ירדן ככר שמו ושל שטים
אבל שמו וכולם מתורגמין מישרא וכל אחד שמו עליו לשון רש"י ואלו היה כן
היה אונקלוס מתרגם בשם "אילא דפארן" "אלוני דממרא" כמנהגו בשמות
ומי הגיד לו במקומות הרבים ההם המיסור הם כולם או הרים הגבוהים
ו"ממרא" שם האיש האמורי אחי אשכול ואחי ענר בעלי ברית אברם והמקום
ההוא שלו כמו שאמר (להלן פסוק יג) אלוני ממרא האמורי כאשר פרשתי (לעיל יב ו) אבל
"איל פארן" מקום אילים כי יבשו מאילים אשר חמדתם (ישעיהו א כט) ו"אלוני"
מקום אלונים כאלון (שם ו יג) אלונים מבשן (יחזקאל כו ו) והנהוג בהם להיותם
נטועים במיסור לפני המדינות להיות לעיר כמו מגרש וכן תרגום "אלון בכות"
(להלן לה ח) "מיסור בכותא" ושם איננו שם העצם למקום רק הוא שם לאלון הנטוע
שם כמו שמפורש (שם) תחת האלון אלא שהוא רודף הענין לא המלות והתרגום
הירושלמי אמר ב"איל פארן" ו"אלוני ממרא" "מישרא" כדברי אונקלוס ואמר
ב"אלון בכות" "בלוט בכותא" כי "אלון בכות" אצלו שם לאילן לא למקום
ואונקלוס סבר שהוא שם למקום כי היו בו אלונים רבים כמו "אלוני ממרא"
ולכך אמר "האלון" והנה כולם שמות תאר אבל "ככר הירדן" לשון מיסור ממש
הוא כי כן יקרא בלשון הקודש המקום שהנהרות מתפשטין בהם במרוצת המים
הנגרים השוטפים שם ולכן אמר (להלן יט יז) ואל תעמוד בכל הככר ההרה המלט
וכן כר נרחב (ישעיהו ל כג) לבשו כרים הצאן ועמקים יעטפו בר (תהלים סה יד) פעמים
יכפלו המלה ופעמים יסירו הכפל כמו בת עין (שם יז ח) וזולתם רבים ויקראו גם כן
השלוחים המהירים בשם הזה לכרי ולרצים (מלכים ב יא ד) שרי המאות ואת הכרי
(שם יט) וכן בכרכרות (ישעיהו סו כ) שם לגמלים המריצין שהזכירום בתלמוד (מכות ה)
"גמלא פרחא" וממנו "מכרכר" כפולים ואבל השטים (במדבר לג מט) וכן "אבל
מחולה" (שופטים ז כב) תרגמו אותו "מישר" הוא המקום הנחרב אין בו נטע ולא בנין
כי הלשון אצלם לשון חרבה ושממה כמו ויאבל חיל וחומה (איכה ב ח) אבל תירוש
אומללה **גפן** **(ישעיהו** **כד** **ז)** **(הרמב"ן)**

יז וַיָּשְׁבוּ וַיָּבֹאוּ אֶל-עַיִן מִשְׁפָּט הוּא קָדֵשׁ וַיָּלֹּא אֶת-כָּל-שְׂדֵה הָעֵמֶלְקִי וְגַם אֶת-
הָאֶמְרִי הַיָּשֵׁב בְּחֻצְוֹן תָּמַר:

אונקלוס וְתָבוּ וְאָתוּ לְמִישָׁר פְּלוּג דִּינָא הִיא רָקִם וּמְחוּ יָת כָּל חֻקְל עֵמֶלְקָה וְאָף
יָת אֶמְוֶרָה דִּי תִיב בְּעִין גְּדִי: (אונקלוס)

יונתן וְתָבוּ וְאָתוּ לְאֶתְרָא דְאֶתְפְּלִיג דִּינָא דְמִשָּׁה נְבִיאָה עַל עֵינָא דְמִי מְצוֹתָא הוּא
רִיקָם וּמְחוּי יָת כָּל חֻקְלֵי עֵמֶלְקָאֵי וְאָוֶף יָת אֶמְוֶרָאֵי דִי תִיב בְּעִין גְּדִי: (תרגום יונתן)

רש"י עַיִן מִשְׁפָּט הוּא הַדָּשׁ. עַל שֵׁם הָעֵתִיד, שְׁעֵתִידִין מִשָּׁה וְאֶהְרֹן לְהַשְׁפֵּט שָׁם
עַל עַסְקֵי אוֹתוֹ הָעַיִן, וְהֵם מִי מְרִיבָהּ. וְאוֹנְקְלוֹס תְּרַגְמוּ כַפְשׁוּטוֹ, מִקּוֹם שֶׁהָיוּ בְּנֵי
הַמְדִינָה מִתְקַבְּלִים שָׁם לְכָל מִשְׁפָּט: שְׂדֵה הָעֵמֶלְקִי. עַדִּיין לֹא נוֹלַד עֹמֶלְקִי, וְנִקְרָא
עַל שֵׁם הָעֵתִיד: בְּחֻצְוֹן תָּמַר. הוּא עַיִן גְּדִי, מִקְרָא מִלְּאָה (בְּכַזְבֵּי הַיָּמִים—3 כ, 3.) בְּיַהֲוֶשֶׁפֶט:
(רש"י)

הרמב"ן אֶל עַיִן מִשְׁפָּט. עַל שֵׁם הָעֵתִיד שְׁעֵתִידִים מִשָּׁה וְאֶהְרֹן לְהַשְׁפֵּט שָׁם עַל
עַסְקֵי אוֹתוֹ הָעַיִן לְשׁוֹן רִשְׁיִי מְדַבְרֵי אֶגְדָּה (בְּמִדְבָּר יֵט יד) וְלֹא הִבִּינוּתִי זֶה כִּי "קִדְשִׁי"
זֶה הוּא "קִדְשׁ בְּרִנְעִי" כִּי הוּא בִּי אֵיל פֶּאֶרְן אֲשֶׁר עַל הַמְדַבְרִי" וּמִמֶּנּוּ נִשְׁתַּלְחוּ
מִרְגְּלִים בְּשָׁנָה שְׁנִיָּה שְׁנֵי אֲמָר (בְּמִדְבָר יג כו) אֶל מְדַבֵּר פֶּאֶרְן קִדְשָׁה וְכָתוּב (דְּבָרִים א יט כב)
וְנָבֵא עַד קִדְשׁ בְּרִנְעִי וְתֹאמְרוּ נִשְׁלַחְהוּ אֲנָשִׁים לְפָנֵינוּ וְשָׁם יֵשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל יָמִים רַבִּים
אֲבָל "קִדְשִׁי" שֵׁם מִשְׁפָּט הַצְּדִיקִים הוּא בְּמִדְבַר צִין שְׁבֹאוֹ שֵׁם בְּשַׁנַּת הָאַרְבַּעִים
שְׁנֵי אֲמָר (בְּמִדְבָר כ א) וַיָּבֹאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כָּל הָעֵדָה מְדַבְרֵי צִין בְּחֹדֶשׁ הָרִאשׁוֹן וַיֵּשֶׁב הָעָם
בְּקִדְשׁ וְגַמְרֵי הַפְּרָשָׁה אוֹלֵי הַמְדַרְשׁ עַל הָשֵׁם בְּלִבָּד הוּא רִמּוֹ הַכְּתוּב כִּי הָשֵׁם הַזֶּה
"קִדְשִׁי" הוּא יֵהִי עַיִן מִשְׁפָּט וְאוֹנְקְלוֹס אָמַר "מִישָׁר פִּילוּג דִּינָא" וְלֹא יִדְעֵתִי מֵהוּ
אוֹלֵי הוּא מִלְשׁוֹן פְּלָגִים יְבִלֵי מַיִם (יִשְׁעִיחוּ ל כה) מִי פִלַּג לְשֹׁטֶף תַּעֲלָה (אִיּוֹב לח כה) וְכֵן
בְּלִשׁוֹן חֲכָמִים (אֶסְתֵּר רַבָּה ה) "פִּלְגוּ שֶׁל יָם" יֹאמַר כִּי בְּמִישׁוֹר הוּא מֵעַיִן הַמִּשְׁפָּט
וְעוֹמֵק הַדִּין כִּי הִיָּה מִישׁוֹר נָאֵה מֵעוֹתֵד לְמַלְכִים שֵׁם יֵשְׁבוּ לְשֹׁפּוֹט אֶת כָּל הַגּוֹיִם
בְּאַרְצוֹת הָהֵם

"שְׂדֵה הָעֵמֶלְקִי" - לְשׁוֹן רִשְׁיִי עַדִּיין לֹא נוֹלַד עֹמֶלְקִי וְנִקְרָא עַל שֵׁם הָעֵתִיד וְלֹא
יִדְעֵתִי אִם רְצוֹנוֹ לֹמַר כִּי מִשָּׁה רַבִּינוֹ קִרָּא הַמְקוֹם בְּשֵׁם שֶׁהוּא נִקְרָא בִּימֵינוּ וְאִם
כֵּן אֵין בְּכַאֵן דְּבַר עֵתִיד אוֹ מֵהָ עֵתִיד הַזֹּאת שִׁיתְנַבְּאוּ הַגּוֹיִם לְקִרְוֵא הַמְקוֹם כֵּן
וְלִשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה (מב ז) עַדִּיין לֹא נוֹלַד עֹמֶלְקִי וְאֶת אֲמַרְתָּ אֶת כָּל שְׂדֵה הָעֵמֶלְקִי
אַלֵּא מִגִּיד מְרֵאשִׁית אַחֲרִית וְזֶה דֶּרֶךְ הַדְּרָשׁ לָהֶם בְּמִקְוֹמוֹת רַבִּים גַּם בְּנִהְרֹת גֵּן
עַדִּן אָמְרוּ (בִּי"ר טז ב) כְּלִשׁוֹן הַזֶּה וְכוּוֹנְתָם לֹמַר כִּי מֵעַתָּה צֵאת הַנְּהָרוֹת נֹאמַר כִּי הַנְּהָר
הוֹלֵךְ קִדְמַת אֶרֶץ הָעֵתִידָה לְהִיּוֹת לְאִשׁוֹר וְהַנְּכוּן בְּעֵינֵי בְּשֵׁדָה הָעֵמֶלְקִי כִּי הִיָּה
בִּימֵים הַקְּדָמוֹנִים אָדָם נִכְבַּד מִבְּנֵי הַחֹרֵי יוֹשֵׁב הָאֶרֶץ וּמִשָּׁל עַל הַמְקוֹם הוּא
וְשִׁמוֹ עֹמֶלְקִי וְאֵלִיפַז בְּכוֹר עֵשׂוֹ קִרָּא שֵׁם בְּנוֹ עַל שֵׁם הָאִישׁ הוּא וְאוֹלֵי מִמִּשְׁפַּחַת
תִּמְנַע אִמּוֹ הִיָּה וּמִשָּׁל גַּם בְּמִקּוֹם הוּא וְהִיָּה שֵׁם אֶלּוֹף עֲלֵיהֶם (הַרְמַבִּי"ן)

יח וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-סֻדִּים וּמֶלֶךְ עַמֹּרָה וּמֶלֶךְ אֲדָמָה וּמֶלֶךְ (צַבִּיִּים) צָבֹאִים וּמֶלֶךְ בְּלַע
הוּא-צָעַר וַיַּעֲרְכוּ אִתָּם מִלְחָמָה בְּעַמָּם הַשָּׂדִים:

אונקלוס וינפק מלְכָא דְסָדוּם וּמְלָכָא דְעַמּוּרָה וּמְלָכָא דְאַדְמָה וּמְלָכָא דְצְבוּיִם וּמְלָכָא דְבַלְעַת דְבָלַע הִיא צוּעַר וְסָדְרוּ עִמָּהוֹן קַרְבָּא בְּמִישַׁר חַקְלָיָא: (אונקלוס)

יונתן וינפק מלְכָא דְסָדוּם וּמְלָכָא דְעַמּוּרָה וּמְלָכָא דְאַדְמָה וּמְלָכָא דְצְבוּיִים וּמְלָכָא דְקַרְתָּא דְבַלְעַת דְיַרְהָא אִיהִי זוּעַר וְסָדְרוּ עִמָּהוֹן סְדְרֵי קַרְבָּא בְּמִישַׁר פְּרֻדְסָיָא: (תרגום יונתן)

[ט] אֵת כְּדָרְלַעְמָר מֶלֶךְ עֵילָם וְתִדְעַלִּי מֶלֶךְ גּוֹיִם וְאַמְרָפֶלִי מֶלֶךְ שְׁנַעַר וְאַרְיֹן מֶלֶךְ אֶלְסָר אַרְבַּעָה מְלָכִים אֶת-הַחֲמִשָּׁה:

אונקלוס עִם כְּדָרְלַעְמָר מֶלֶכָא דְעֵילָם וְתִדְעַל מֶלֶכָא דְעַמְמִין וְאַמְרָפֶל מֶלֶכָא דְבַבֶּל וְאַרְיֹן מֶלֶכָא דְאֶלְסָר אַרְבַּעָה מְלָכִין לְקַבִּיל חֲמִשָּׁא: (אונקלוס)

יונתן עִם כְּדָרְלַעְוֶמֶר מֶלֶכָא דְעֵילָם וְתִדְעַל מֶלֶכָא דְעַמְמִיָּא מְשַׁתְּמַעִין לִיהּ וְאַמְרָפֶל מֶלֶכָא דְפּוֹנְטוּס וְאַרְיֹן מֶלֶכָא דְתֶלְסָר אַרְבַּעַת מְלָכִין סְדְרֵי קַרְבָּא לְקַבִּיל חֲמִשָּׁא: (תרגום יונתן)

רש"י ארבעה מלכים וגו'. ואף על פי כן (כ) נלחו המועטים, להודיעך שגבורים היו, ואף על פי כן לא נמנעו אברהם מלרדוף אחריהם: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דקשה לרש"י למה כריך למימר ארבעה וכי לא ראינו דארבעה הם, לכן פירש אע"פ וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא את כדרלעומר. כמו עם: (אבן עזרא)

[י] ועמק השדים בארת בארת חמר ויגסו מלך-סדם ועמרה ויפלו-שמה והנשארים הרה

אונקלוס וּמִישַׁר חַקְלָיָא בִּירִין בִּירִין מְסַקוֹ חִימְרָא וְעָרְקוּ מֶלֶכָא דְסָדוּם וְעַמּוּרָה וּנְפְלוּ תַמָּן וְדַשְׁתָּאֲרוּ לְטוֹרָא עָרְקוּ: (אונקלוס)

יונתן וּמִישַׁר פְּרֻדְסָיָא בִּירִין בִּירִין מְלִין חִימְרֹן וְעָרְקוּ מֶלֶכָא דְסָדוּם וְעַמּוּרָה וּנְפְלוּ תַמָּן וְדַשְׁתָּאֲרוּ לְטוֹוִרְיָה עָרְקוּ: (תרגום יונתן)

רש"י בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם, שנוטלים משם אדמה (ב) לטיט של בנין. ומדרש אגדה, שהיה הטיט מוגבל בהם, ונעשה נס למלך סדום שיאל משם, (מ) לפי שהיו באומות מקלחין שלא היו מאמינין שניאלו אברהם מאור כשדים מכבשן האש, וכיון שיאל זה מן החמר האמינו באברהם למפרע (ב"ר מב, א): הרה נסו. להר נסו, הרה כמו להר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטייל לה ה"א בצופה. ויש חילוק בין הרה לההרה שה"א שצסוף התיבה עומדת במקום למ"ד

צבראקה, אצל (ס"א ז) אינה עומדת במקום למ"ד, ונקודה (ס"א לנקוד) פתח תחתיה, והרי הרה כמו להר, או כמו אל הר, ואינו מפרש לאיזה הר, אלא שכל אחד נס באשר מלא הר תחלה. וכשהוא נותן ה"א צבראקה לכתוב ההרה או המדברה, פתרונו כמו אל ההר או כמו לההר (להר), ומשמע לאותו הר הידוע ומפורש צבראקה: (כ"ז)

שפתי חכמים (ב) דקשה לרש"י כפל לשון בארות בארות, ועוד קשה כיון דבארות של חמר היה שם א"כ למה כתיב ויפלו שמה, היה לו לכתוב ויטבעו שמה, כמו שכתוב (ירמיהו לח ו) ויטבע ירמיהו בטיט, ועוד קשה כיון דחמר היה למה לא מתו שם כשטבעו בחמר דהיינו טיט, לכן פירש בארות הרבה שנוטלין משם אדמה לעשות חמר: (מ) דלפירוש ראשון קשה דבארות חמר משמע שתמיד היו מלאים טיט, לכן חמר ומדרש אגדה וכו' (מהרש"ב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא בארות. באר בכל המקרא נובעת והיא משונה בעבור הסמיכה: **ויפלו שמה**. ברצונם להמלט וכן ויפל על פניו: **הרה נסו**. אל ההר נסו והיא מלה זרה: (אבן עזרא)

הרמב"ן בארת בארת חמר. בארות הרבה היו שם שנוטלין משם אדמה לטיט הבנין ומדרש אגדה שהיה הטיט מוגבל בהן ונעשה נס למלך סדום שיצא משם לפי שהיו באומות מקצתן שלא היו מאמינים באברם שנצל מכבשן האש וכיון שיצא זה מן החמר האמינו באברם למפרע לשון רש"י ואין ספק כי פירוש בארות חמר בארות אשר בהם רפש וטיט כענין שכתוב (ירמיהו לח ו) ובבור אין מים כי אם טיט ויטבע ירמיהו בטיט וכתוב (תהלים מ ג) ויעלני מבור שאון מטיט היון ויתכן שיצא משם כראוי בלא נס ואני תמה במדרש ההגדה הזו כי האומות שלא היו מאמינים שעשה הקב"ה נס לאברהם בראותם נסו של מלך סדום לא יוסיפו אמונה בהקב"ה כי מלך סדום עובד עבודה זרה היה והנה נסו או יחזק ידי עובדי עבודה זרה או שיאמינו בכל הנסים שיהיו בכשפים או מקרה באפשרות רחוקה ונסו יתן ספק בלב המאמינים בנסו של אברהם ואולי יפרשו ויצא מלך סדום לקראתו שיצא מן הבור כשעבר אברהם עליו כי נעשה לו נס לכבוד אברהם שיצא לקראתו לכבודו ולברכו ואפשר כי אברהם בשובו הביט בבור ההוא כי חפץ להציל המלכים ולהשיב להם רכושם והנה נעשה הנס על ידו ואם נעשה למלך סדום נס לכבוד אברהם כל שכן שיש להאמין שיעשה נס לאברהם להציל ממות נפשו ונאמר כי מלך עמורה כבר מת כאשר עבר אברהם עליו או שנפל בבור אחר כי שמה רמז לעמק (הרמב"ן)

ספורנו וינסו מלך סדום. ובכן התבאר שלא בטח אברהם להעזר בס: **והנשאים הרה נסו**. שלשת המלכים הנשאים: (ספורנו)

יא וַיִּקְחוּ אֶת-כָּל-רְלָשׁ סָדָם וַעֲמָרָה וְאֶת-כָּל-אֶחָיו: (אונקלוס)

אונקלוס וַיִּשְׁבוּ יָת כָּל קַנְיָא דְסָדוּם וַעֲמֹרָה וְיָת כָּל מִיכְלָהוֹן וְאַזְלוּ: (אונקלוס)

יונתן וּנְסִיבוּ יֵת כָּל קִנְיָנָא דְסָדוּם וְעִמּוֹרָה וְיֵת כָּל מְזוֹנֵיהוֹן וְאַזְלוּ: (תרגום יונתן)

[יב] וַיִּקְחוּ אֶת-לוֹט וְאֶת-רַכְשׁוֹ בֶּן-אָחִי אַבְרָם וַיֵּלְכוּ וְהוּא יוֹשֵׁב בְּסָדוּם:

אונקלוס וּשְׁבוּ יֵת לוֹט וְיֵת קִנְיָנָה בְּרַ אַחוּהִי דְאַבְרָם וְאַזְלוּ וְהוּא יֵתִיב בְּסָדוּם: (אונקלוס)

יונתן וּשְׁבוּ יֵת לוֹט וְיֵת קִנְיָנָה בְּרַ אַחוּי דְאַבְרָם וְאַזְלוּ וְהוּא יֵתִיב בְּסָדוּם: (תרגום יונתן)

רש"י וְהוּא יוֹשֵׁב בְּסָדוּם. מִי גַרְס לֹא זָאת, יִסְיַתּוּ בְּסָדוּם: (רש"י)

אבן עזרא וְהוּא יוֹשֵׁב. וְהוּא הִיָּה בְּיוֹם הַהוּא יוֹשֵׁב בְּסָדוּם: (אבן עזרא)

אור החיים וַיִּקְחוּ וּגוֹ' בֶּן אַחִי אַבְרָם וּגוֹ'. טַעַם שֶׁהוּצַרְךְ לֹמַר בֶּן אַחִי אַבְרָם, גַּם טַעַם אֹמְרוֹ וְהוּא יוֹשֵׁב בְּסָדוּם לֹא צוּרְךְ שֶׁכִּבֵּר יַדְעוּנוּ כִּי שָׁם קָנָה מִקוּמוֹ, יְכוּיִן לֹמַר שֶׁהַמַּלְכִים יָדְעוּ כִּי לוֹט זֶה הוּא בֶּן אַחִי אַבְרָם וְאֵף עַל פִּי כֵן לִקְחוּ אוֹתוֹ וְהוֹלִיכוּהוּ בִשְׂבִיָּה, וְנָתַן הַכְּתוּב הַטַּעַם שֶׁלֹּא חָשְׁשׁוּ לִכְבוֹד אַבְרָהָם וְהוּא הִיָּה נִכְבָּד וּמַעוֹלָה בְּעֵינֵי כָל הָעוֹלָם כִּי לְהִיּוֹתוֹ יוֹשֵׁב בְּסָדוּם, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אֹמְרִים ז"ל מוֹאֵב טַהַר בְּסִיחּוֹן ע"כ, הִרִי שֶׁהִגֵּם שִׁפְטֵר ה' מוֹאֵב מִיַּד יִשְׂרָאֵל כִּיּוֹן שֶׁנִּמְצְאוּ בְּסִיחּוֹן הוֹתֵר לָהֶם. כִּמוֹ כֵּן לוֹט הִגֵּם הִיּוֹתוֹ בֶּן אַחִיו שֶׁל אִישׁ שְׁלוֹמִם אֵף עַל פִּי כֵּן כִּיּוֹן שֶׁנִּמְצָא בְּסָדוּם הוֹתֵר לָהֶם. וּבִזְזָה מִצְאָנוּ נַחַת רוּחַ לְטַעַם אַבְרָהָם אֲשֶׁר לֹא קִרָּא לְשִׁלּוּם לְדִ' מַלְכִים לְהַשִּׁיב לוֹט וְאִם לֹא יִשְׁלִימוּ אִזּוֹ יָכֵם כְּאֲשֶׁר הִכְּם, אֲלֵא הַטַּעַם הוּא לְהִיּוֹת שִׁדּוּעַ הִיָּה לָהֶם לוֹט הִיּוֹתוֹ בֶּן אַחִי אַבְרָהָם, וְלִזְזָה רִמּוֹז הַכְּתוּב בְּאֹמְרוֹ וַיִּשְׁמַע וּגוֹ' כִּי נִשְׁבַּה אַחִיו פִּירוּשׁ שֶׁנִּשְׁבַּה אַחֵר שִׁדּוּעַ שֶׁהִיָּה אַחִיו שֶׁל אַבְרָהָם וּבִזְזָה גִילוּ כִּי אוֹיְבֵי אַבְרָהָם הֵם וְלִזְזָה רִדְף אַחֲרֵיהֶם וַיִּכְּם:

וְאִם תֹּאמַר הֲלֹא הַדִּין הוּא עִם דִ' מַלְכִים שֶׁלִּקְחוּהוּ מִתּוֹךְ הָעִיר הַמּוֹרְדָת בְּהֵם. וַיִּשׁ לֹמַר שֶׁמָּה שֶׁאֵנוּ אֹמְרִים טַהַר בְּסִיחּוֹן הוּא לְאֹמְרָה שֶׁאֵין לָנוּ עִמָּה לֹא שְׁלוֹם וְלֹא מִלְחָמָה אֲבָל אֲנִשֵּׁי שְׁלוֹם לֹא נָדִין לְשַׁבּוֹתָם, וְצָא וְלִמַּד מָה שֶׁעָשׂוּ יִשְׂרָאֵל לִקְנִי שְׁצִיּוֹ עֲלֵיו (ש"א ט"ו) סָרוּ רָדוּ מִהַעֲמַלְקֵי וּגוֹ' וְכִמוֹ כֵּן הִיָּה לָהֶם לְצוּוֹת עֲלֵיו לְעַבּוֹר מִבִּינֵיהֶם אִם הֵם אֲנִשֵּׁי שְׁלוֹם עִם אַבְרָהָם: (אור החיים)

ספורנו וַיִּקְחוּ אֶת לוֹט בֶּן אַחִי אַבְרָם. הַתֹּאמְצוֹ לְשַׁבּוֹת אֶת לוֹט מִפְּנֵי שֶׁהִיָּה בֶּן אַחִי אַבְרָם שִׁדְעוּ עֲשָׂרוֹ וְהִיוּ מִצְפִּים שִׁפְדָּהוּ אַבְרָם בַּהוֹן רַב: (ספורנו)

[יג] וַיְבַל הַפְּלִיט וַיִּגְדַּל לְאַבְרָם הָעֵבֶרִי וְהוּא שָׁכַן בְּאַלְנֵי מִמְרָא הָאֶמְרִי אָחִי אֲשָׁכַל וְאָחִי עֶנְרַ וְהֵם בְּעַלֵי בְרִית-אַבְרָם:

אונקלוס וְאַתָּא מְשִׁיזְבָּא וְחֵוִי לְאַבְרָם עֵבֶרָא וְהוּא שְׂרִי בְּמִישְׁרֵי מִמְרָא אֶמְוֶרָא אַחוּהִי דְאַשְׁכּוֹל וְאַחוּהִי דְעֶנְרַ וְאַיִנוּן אֲנִשֵּׁי קִימָה דְאַבְרָם: (אונקלוס)

יונתן וְאַתָּא עוֹג דְאַיִשְׁתִּזִּיב מִן גּוֹבְרִיָּא דְמִיתוּ בְּטוּבְעֵנָא וַיִּרְכַּב עֵילוּי תִיבּוֹתָא וְהוּא גִנְנָא עַל רִישֵׁיהָ וְהוּא מִתְפָּרְס מִן מְזוֹנוֹי דְנַח וְלֹא בְּזָכוּתִיהָ אֲשֶׁתִּזִּיב אֶלְהִין דְיַחְמוּן

דִּיּוּרֵי עֲלָמָא גְבוּרָתָא דִּי וַיִּמְרוּן הָלָא גִיבְרָא דְהוּ מְלַקְדָּמִין מְרָדוּ בְּמַאֲרֵי עֲלָמָא וְשִׁיבְיָאוֹנוֹן מִן אֲרַעָא וְכַד אֲגָחוּ מְלַכְיָא הָאֵילָן הָוָה עוֹג עִמָּהוֹן אָמַר בְּלַבִּיָּה אֵיזִיל וְאַחֲרֵי לְאַבְרָם עַל עֵיסֶק לוֹט דְּאַשְׁתְּבֵי וַיְתִי לְשִׁיבּוּתִיָּה מִן יְדֵהוֹן דְּמְלַכְיָא וַיִּתְמַסֵּר בִּידֵיהוֹן עָאֵל אֲתָא בְּמִיעָלֵי יוֹמָא דְפִסְחָא אֲשַׁפְחִיָּה דְהוּ עֶבֶד גְּרִיצִין פְּטִירָן בְּכֹן חוּי לְאַבְרָם עֵיבְרָא וְהוּא הָוָה שְׂרִי בְּחֻזֵי מְמַרָא אֲמוֹרָאָה אַחֲרֵי דְאַשְׁפּוֹל וְאַחֲרֵי דְעָנַר וְהֵינּוּן הוּוּ מַאֲרֵי קַיִימִיָּה דְאַבְרָם: (תרגום יונתן)

רס"י ויצא הפליט. לפי פשוטו זה עוג (נ) שפלט מן המלחמה, והוא שכתוב כי רק עוג נשאר מיתר הרפאים, וזהו נשאר, שלא הרגוהו אמרפל וחזיריו כשהכו הרפאים בעשתרות קרנים. תנחומא (חקת כה). ומדרש בראשית רבה (מב, ח), זה עוג שפלט מדור המבול, וזהו מיתר הרפאים, שנאמר הנפילים (ס) היו בארץ וגו', ומתכוין שיהרגו אצרים (ע) וישא את שרה: העברי. שצא מעבר הנהר. (ב"ר סס): בעלי ברית אצרים. שכתבו עמו ברית (ס"א, דבר אחר שהשיאו לו ענה על המילה כמו שפורש במקום אחר): (רס"י)

ספתי חכמים (נ) לא שפלט מדור המבול, דהא כתיב (לעיל ז כג) וישאר אך נח ואשר אחרו בתבה, משמע לא זולתם: (ס) ר"ל דרפאים היינו ענקים ונפילים הם ג"כ ענקים שהיו בדור המבול והוא נשאר מאותן ענקים שדור המבול, ופירוש וישאר אך נח שהיה גונח (כדפירש רס"י סס), ואשר אחרו פירושו מאשר אחרו שם, מטורח הבהמות אשר אחרו בתבה: (ע) דקשה לרס"י לפי המדרש מה טעם היה לעוג שצא לאצרים ואמר לו שנשבה לוט, בשלמא לפירוש ראשון שפלט מהמלחמה, צא והגיד לאצרים שצביל שיעשה נקמה באמרפל וחזיריו שהרגו אבותיו, אבל לפי המדרש למה אמר לו, אלא לריכים לומר מתכוון וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא ופי' הפליט. שברח ונמלט מבני סדום וכן בא אלי הפליט מירושלם. ויש דרך דרש: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויבא הפליט. בפדר"א בשעה שהפיל הקדוש ברוך הוא לסמאל ממקומו אחז בכנפות מיכאל להפילו עמו ופלטו הקדוש ברוך הוא מידו, וכן ביחזקאל בא אלי הפליט מירושלים לאמר הוכתה העיר: (בעל הטורים)

ספורנו לאברם העבריי לא שידע הפליט שהיה אברהם קרוב ללוט רק ידע שהיה מחזיק בדיעות עבר כמוהו: והוא שוכן באלוני ממרא. לפיכך עלו עמו למלחמה ענר אשכול וממרא כאמרו ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (ספורנו)

דעת זקנים ויבא הפליט. זה מיכאל ולמה נקרא שמו פליט שכשהפיל הקב"ה סמאל וכת שלו אחז בכנפיו להפילו עמו ופלטו הקב"ה מידו ועליו אמר יחזקאל בא אלי הפליט מירושלים: (דעת זקנים)

[יד] וישמע אברם כי נשבה אחיו וירק את-חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר

אונקלוס וּשְׁמַע אַבְרָם אָרִי אֲשֶׁתְּבִי אַחוּי וְזָרִיז יָת עוֹלִימוּהִי יְלִידֵי בֵיתָה תְּלַת מָאָה וְתַמְנִי עֶסֶר וַיִּרְדָּף עַד דָּן: (אונקלוס)

יונתן וְכַד שְׁמַע אַבְרָם אָרוֹם אֲשֶׁתְּבִי אַחוּי וְזָיִין יָת עוֹלִימוּי דְחָנִיד לְקָרְבָּא מְרַבֵּינִי בֵיתִיהָ וְלֹא צָבוּ לְמַהֲלָכָה עֵימִיהָ וּבַחַר מְנַהוֹן יָת אֱלִיעֶזֶר בְּרַ נְמֵרוּד דְחָוָה מְתִיל בְּגַבְוֵרְתִּיהָ פְּכַלְהוֹן תְּלַת מָאָה וְתַמְנִסֶר וַיִּרְדָּף עַד דָּן: (תרגום יונתן)

רש"י וירק. כתרגומו (פ) זרזיז, וכן והריקותי אחריכם חרב (ויקרא כו, לג), אזדיין בחרבי עליכם, וכן אריק חרבי (שמות טו, ט), וכן והרק חנית וסגור (תהלים לה, ג): חניכיו. חנכו כתיב (ס"א קרי), זה אליעזר שחנכו למותו, והוא לשון התחלת כניסת האדם או כלי לאומנות שהוא עתיד לעמוד בה, וכן חנוך לנער (משלי כב, ו), חנוכת המזבח (במדבר ז, יא), חנוכת הבית (תהלים ל, א), ובלע"ז קורין לו אינלני"ר (אונטערריכטען) וברש"י כ"י אישטרייני"ר (אם ערשטען מאהל צרויכען): שמונה עשר וגו'. רבותינו אמרו (נדרים לב). אליעזר לבדו היה, (ג) והוא מנין גימטריא של שמו: עד דן. שם תשש כחו, שראה (ה) שעתידין בניו להעמיד שם עגל (סנהדרין לו): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דהא לפירש רש"י צפרקת בשלח (שמות טו ט) ואין לדחוק ולפרש אריק חרבי מלשון וירק את חניכיו אזדיין בחרבי. נראה כוונת רש"י [כיון] דהכא אי אפשר לפרש אלל לשון זיון מדכתיב את חניכיו, ראונו נמי לדחוק ולפרש כל אריק בלשון זיון, כדי שלא תקשה בתחלת המחשבה על פירושו מאותן המקראות, אבל באמת פשוטו בכל מקום הוא לשון הרקה, לבד מהכא, וזהו דנקט רש"י צפרקת בשלח ואין לדחוק ולפרש וכו' ודו"ק. (ועיין בהר"ם פירוש אחר): (ג) הקשה מהר"ן והא אין מקרא יולא מידי פשוטו שנאמר שמונה עשר ושלש מאות, ותיירץ בשם רבינו בחיי כי כל מספר הזה היו בני ביתו ולאחר שנזדרזו למלחמה מיעטן וריקנן וואה שיחזרו כל החוטאים, כדין תורה דכתיב (דברים כ ח) מי האיש היורא וגו', ונשאר הוא ואליעזר לבדו. (קאור מזרחי): ודאי כל השמונה עשר ושלש מאות הלכו עמו כדי להבהיל המלכים שלא יתחזקו כנגדו, ואף על גב דהוא לבדו היה ג"כ מנלח אותם כי אין מעטור לה', מכל מקום לקחום כדי להסתיר הנם, שיהא לו התחזקות מן הטבע, כענין שים לב אורב וגו' (יהושע ח ב), ולכך לקח כמנין אליעזר לרמוז שהכל היה בשביל אליעזר. (גור אריה): (ה) דל"כ וירדוף עד דן למה לי, הא כתיב וירדפם עד חובה, שהוא דן כדמפרש לקמן. (קאור מזרחי): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירק. שנתן להם כלי מלחמה כטעם והרק חנית ויש אומרים להוציא החרב מתערה כטעם על הארץ יריקו מריקים שקיהם. גם יש לחנית כן: חניכיו. שחנכם פעמים רבות במלחמה ואם לא נזכר. וחשבון אותיות אליעזר דרך דרש כי אין הכתוב מדבר בגימטריא כי יכול יוכל הרוצה להוציא כל שם לטוב ולרע

רק **השם** כמשמעו: **אבן** (עזרא)

ספורנו **וירדוף** **עד** **דן**. במרוצה לבא עליהם פתאום: (ספורנו)

כלי יקר **וירק את חניכיו וגו'.** רש"י פי' אליעזר לבדו היה שם כי שלש מאות ושמנה עשר הוא מנין שם אליעזר. וכי דרך המקרא לומר מספר המורה על איש אחד. ומהו שאמר וחלק האנשים אשר הלכו אתי. והלא לא הלך עמו כי אם אליעזר לבדו. והקרוב אלי לומר בזה שגם רש"י מודה שלקח עמו שיי"ח אנשים ממש כי חייב כל אדם לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלים הנס. אך שקשה למה לקח אברם דווקא מספר שיי"ח ומה הגיד לנו בזה הכתוב. אלא להורות שהיתה המלחמה כ"כ חזקה עליו עד שלא היה שום אפשרי בדרך הטבע לנצחם ומ"מ הלך אברהם למלחמה כי סמך שאלהיו יהיה בעזרו, וסימנא מילתא היא כי לקח עמו אנשים כמספר אליעזר להורות כי אליעזר לבדו היה שם כי לא נעשה הנצחון ההוא בשום פעולה אנושית כ"א בעזר אלהי לבד, לפיכך לא רדף כ"א עד דן ושם נסתלקה השכינה בעבור העגל שעתידין להעמיד בן, לפיכך תשש כחו שם בהסתלקות העזר האלהי וזהו שנאמר ויחלק עליהם לילה. שחציו השני נשאר לו לחצות לילה של מצרים כי אז יצא ה' בעצמו בתוך מצרים, כך במלחמה זו לא היה כי אם עזר של אל עליון אשר **מגן** **צרי** **בידו**.

ד"א שלקח שיי"ח אנשים כמספר אליעזר, להורות שאליעזר שקול כנגד כולם כי זכותו של אברם דבק בו, כי יפה שיחתן של עבדי אבות מתורתן של בנים כו'. ויי"א וירק שהוריק מהם כל כלי זיין והלכו בלא כלי זיין וסמכו על תשועת ה' מלשון אריק חרבי תורשימו ידי כי אמר פרעה אפילו אם אריק חרבי לסלקו מכל וכל מכל מקום תורישמו ידי לבד בלא חרב. (כלי יקר)

דעת זקנים **וירק את חניכיו וגו'.** שאמר להם אברהם למלחמה אנו יוצאין מי האיש הירא מעבירות שבידו ילך וישוב לביתו כיון ששמעו כך הלכו וחזרו להן ולא נשאר עם אברהם כי אם אליעזר עבדו אמר לו הקב"ה לאברהם הניחו אותך כולן חייך אני נותן כח לאליעזר כנגד כולן ומנין אותיות של אליעזר יעלו למנין י"ח ושלש מאות וכן מסיק בפ"ד דנדרים ועוד מסיק וירק את חניכיו רב אמר שהוריקן בתורה ושמאל אמר שהוריקן בזהב פי' כדי שלא יהא לבס נוטה אלא להצלות **נפשות:** **דעת** **זקנים**

טו | **ויחלק עליהם | לילה הוא ועבדיו וינסו וירדפו עד-חובה אשר משמאל לדמשק:**

אונקלוס **ואתפליג עליהון ליליא הוא ועבדוהי ומחוננו וירדפנו עד חובא די מצפונא** **לדמשק:** (אונקלוס)

יונתן **ואתפליג להום ליליא בארחה פלגותא אגחן עם מלכיא ופלגותא אצטינניא** **למימחי בוכרנא במצרים וקם איהו ועבדו ומחוננו וירדפנו מה דאשתאר מנהון** **עד דאיזכר חובא דעתיד למהוי בן דמצפונא לדמשק:** (תרגום יונתן)

כ"י **ויחלק עליהם.** לפי פשוטו סרס המקרא, ויחלק הוא ועבדיו עליהם לילה,

כדרך הרודפים שמתפלגים אחר הנרדפים (ד) כצורחים זה לכאן וזה לכאן: לילה.
כלומר אחר שחשכה לא נמנע מלרדפם. ומדרש אגדה, שנחלק הלילה, וזכרות
הראשון נעשה לו נס, וחליו השני נסמר וזכר לו לחיות (ז) לילה של מצרים: עד
חובה. אין מקום ששמו חובה, וזן קורא חובה, על שם עבודת אלילים שעתידה
להיות פס: (רפ"ו)

שפתי חכמים (ה) אבל זלתי סרום, יהיה החלוק ללילה, וקוב אין טעם להוא
ועבדיו הבא אחריו. (קור מזרחי): (ז) והוא ועבדיו קאי אשלמטה, הוא ועבדיו ויכס
וירלפם וגו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויחלק עליהם לילה. כתב רש"י לפי פשוטו כדרך הרודפים שמתפלגים
אחר בורחיהם כשבורחין זה לכאן וזה לכאן לילה כלומר לאחר שחשכה לא נמנע
מלרדפם והנכון כי רדף אותם ביום עד דן עם כל מחנהו וכאשר חשך עליהם
הלילה ולא היה רואה אי זה דרך אשר יברחו בה חלק עמו ועבדיו לשנים או
שלשה ראשים ולקח החלק האחד עמו ורדפו אחריהם בכל הדרכים והכוס עד
חובה אשר משמאל לדמשק וחזר מלרדוף אחריהם ושיעורו ויחלק עליהם הוא
ועבדיו

"וירדפם עד חובה אשר משמאל לדמשק" - ידוע כי מרחק רב מן אלוני ממרא
אשר בחברון בארץ יהודה לדמשק אשר הוא חוצה לארץ אם כן רדף אחריהם
ימים רבים עד הוציאו אותם מן הארץ כי הם אל בבל ארצם היו חוזרים או
שהיה נס גדול כאשר דרשו רבותינו (ב"ר מג ג) בארח ברגליו לא יבא (ישעיהו מא ג)
(הרמב"ן)

בעל הטורים לדמשק. שנים במסורה הכא ואידך והגליתי אתכם מהלאה
לדמשק. בשביל חטא שעשו בדמשק גלו וזה חובה אשר משמאל לדמשק: (בעל
הטורים)

ספורנו ויחלק עליהם. לתחבולה כדי שיחשבו שקמו כל הסביבות עליהם כמו
שחשבו ארם באמרם כי שכר מלך ישראל עלינו: לילה. גם זה מתחבולות שלא
יראו היותם מעטים כמו שיעץ אחיתופל באמרו וארדפה אחרי דוד הלילה:
ויכס. מכה משיאה אותם לנוס: וירדפם. שתחלת נפילה ניסה: (ספורנו)

דעת זקנים ויכס וירדפם. תנחומא וכי יש אדם רודף אחר הרוגי אלא אברהם
רודף והקב"ה הורג: (דעת זקנים)

[טז] וישב את כל-הרכש וגם את-לוט אחיו ורכשו השבי וגם את-הנשים ואת-
העם:

אונקלוס ואתיב ית כל קנינא ואף ית לוט בר אחוהי וקנינה אתיב ואף ית נשא
ות: (אונקלוס) עמא:

יונתן ואתיב ית כל קנינא ואוף ית לוט אחוי וקנינה אתיב ואוף ית נשא וית

עָמָא :

(תרגום)

יונתן)

אור החיים וגם את לוט וגוי'. הגם שעיקר רדיפתו היתה עליו ואותו היה לו להקדים. הודיע הכתוב סדר ההצלחות בדרך לא זו אף זו, א' השיב הרכוש של המלכים, הצלחה ב' שהשיב לוט ולא שרפוהו המלכים בראותם במלחמה עם אברהם לנקמה. והודיע הכתוב שנתן דעתו להשיב הנשים והטף לצד כבוד שעשו ללוט: (אור החיים)

ספורנו וגם את הנשים של לוט שהיה צריך לפדותן: **ואת העם**. השבויים מבני סדום ואת אלה בקש מלך סדום מאברהם באמרו תן לי הנפש: (ספורנו)

[יז] וַיֵּצֵא מֶלֶךְ-סְדוֹם לְקִרְאָתוֹ אַחֲרָי שׁוּבוּ מֵהַכּוֹת אֶת-כְּדָרְלֶעֶמֶר וְאֶת-הַמְּלָכִים אֲשֶׁר אִתּוֹ אֶל-עַמְקֵי שְׁוֵה הוּא עַמְקֵי הַמְּלָךְ:

אונקלוס ונפק מלכא דסדום לקדמוניה בתר דתב מלממחי ית כדרלעומר וית מלכיא די עימה למישר מפנא הוא אתר בית ריסא דמלכא: (אונקלוס)

יונתן ונפק מלכא דסדום לקדמוניה בתר דתב מלממחי ית כדרלעומר וית מלכיא דעימיה למישר מפנא הוא בית ריסא דמלכא: (תרגום יונתן)

רש"י עמה שוה. כך שמו, ותרגומו למישר מפנא, פנוי מאילנות ומכל מכסול: עמה המלך. בית ריסא דמלכא, בית ריס אחד, שהוא שלשים קנים, שהיה מיוחד למלך לנחק שם. ומדרש אגדה, עמה שהשווה שם כל האומות, והמליכו את אברהם עליהם לנשיא אלהים ולקצין: (רש"י)

[יח] וּמִלְכֵי-צָדֵק מֶלֶךְ שָׁלֵם הוֹצִיא לָחֶם וַיֵּין וְהוּא כֹהֵן לְאֵל עֲלִיּוֹן:

אונקלוס ומלכי צדק מלכא דירושלם אפיק לחם ויין והוא משמש קדם אל עלאה: (אונקלוס)

יונתן ומלכא צדיקא הוא שם בר נח מלכא דירושלם נפק לקדמות אברם ואפיק ליה לחם ויין בהוא זימנא הוה משמש קדם אלהא עלאה: (תרגום יונתן)

רש"י ומלכי נדה. מדרש אגדה הוא (ת) שם בן נח (מדרים לב): לחם ויין. כך עושים ליגיעי מלחמה, והראה לו שאין בלבו עליו על (א) שהרג את בניו. ומדרש אגדה, רמז לו על המנחות ועל הנסכים שיקריבו שם בניו: (רש"י)

שפת חכמים (ת) ר"ל דמלך שלם ראשי תיבות למפרע שם: דאין לומר משום כבוד בעלמא, וזהו לומר להכניסו לביתו ולסעדו, השתא דכתיב הוילא, משמע משום יגיעת מלחמה, כמו על דבר אשר לא קדמו אתכם בלחם ומים (דברים כג ה). (נחלת

יעקב): (א) דכתיב אחרי הכותו את כדלעומר וכדלעומר היה מלך עילם ועילם הוא מצני שם ומסתמא גם הוא ועמו מצני שם היו. והא לפירש רש"י כך עושין ליגיעי מלחמה, פירוש שאם תאמר כדי להאכילו כדרך האורחים, א"כ למה לא הוליא להם בקר ולאן לשחוט להם להאכילם: והרא"ם פירש דא"כ למה הזכיר שהוליא לכם ויין, דהא דרך הקרא בכל מקום שלא להזכיר אלא לחם לצד כמו ואקחה פת לחם (להלן יח ה), ויבא אהרן וכל זקני ישראל לאכל לחם (שמות יח יב), ולמה לו לומר ויין, אלא שהן צריכין ליגיעי מלחמה: דאי משום יגיעי מלחמה לחוד היה לו להוליא נמי לקראת מלך סדום ויושבי שנער שהיו מזרע שם. (נחלת יעקב): יפ מקשים למה לא הוליא לו [גס] צקר לרמוז על שם שיקרבו קרצנות, אלא נראה לי דאיתא צספרי שלא נתחייבו צנסכים אלא מציאתן לארץ, ממילא הוא הדין צמנחות שחד דינא אית להו עם נסכים, אבל קרצנות הקריבו ג"כ צמדצ, לזה דקדק הרב שיקריבו "שם" צניו, רוצה לומר צארץ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ומלכי צדק. נקרא כן בעבור שהוא מלך על מקום צדק וי"א כי הוא שם: **ושלם.** היא ירושלם והעד ויהי בשלם סכו: **והוא כהן.** כדברי המתרגם ארמית. וכן כל כהן. והעד וכהנו לו ופי' על דברתי מלכי צדק בספר תהלות. כי כהוגן דבר ויפה עשה שבירך אברם בתחלה בעבור שהתנדב להושיע אשר נשבו ואחר כן אמר וברוך השם שעזרו ונתן צריו בידו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ומלכי צדק מלך שלם. היא ירושלים כענין שנאמר (תהלים עו ג) ויהי בשלם סוכו ומלכה יקרא גם בימי יהושע "אדני צדק" (יהושע י א) כי מאז ידעו הגוים כי המקום ההוא מבחר המקומות באמצע הישוב או שידעו מעלתו בקבלה שהוא מכוון כנגד בית המקדש של מעלה ששם שכינתו של הקב"ה שנקרא "צדק" ובבראשית רבה (מג ה) המקום הזה מצדיק את יושביו ומלכי צדק אדוני צדק נקראת ירושלם צדק שנאמר (ישעיהו א כא) צדק ילין בה והזכיר והוא כהן לאל עליון להודיע כי אברהם לא היה נותן מעשר לכהן לאלהים אחרים אבל מפני שידע בו שהוא כהן לאל עליון נתן לו המעשר לכבוד השם והרמוז לאברהם מזה כי שם יהיה בית אלהים ושם יוציא זרעו המעשר והתרומה ושם יברכו את ה' ועל דעת רבותינו (נדרים לב) שאומרים כי מלכי צדק הוא שם בן נח הלך מארצו לירושלם לעבוד שם את ה' והיה להם לכהן לאל עליון כי הוא אחי אביהם הנכבד כי ירושלים מגבול הכנעני היא מעולם ורש"י כתב למעלה (יב ה) והכנעני אז בארץ היה הולך וכובש את ארץ ישראל מזרעו של שם זקנו של אברהם שבחלקו של שם נפלה כשחלק נח לבניו את הארץ (ספרא קכה) שנאמר ומלכי צדק מלך שלם ואין זה נכון כי "גבול הכנעני מצידון" (לעיל י ט) יכלול כל ארץ ישראל וגבול בני שם במזרח ממשא רחוק מארץ ישראל אבל אם חלק נח לבניו הארצות ונתן לשם ארץ ישראל היה זה כ"מחלק נכסיו על פיו" וישבו בה בני כנען עד אשר ינחיל אותה השם לזרע אוהבו כאשר הזכרתי כבר (לעיל י ט)

"והוא כהן לאל עליון" - בעבור היות בכל העמים כהנים משרתים למלאכים הנקראים "אלים" כענין שנאמר (שמות טו יא) מי כמוכה באלים יקרא הקב"ה "אל עליון" וענינו התקיף הגבוה על כל גבוהים כמו יש לאל ידי (להלן לא כט) ומלכי צדק לא הזכיר השם אבל אברהם אמר ה' אל עליון (להלן פסוק כב) (הרמב"ן)

בעל הטורים **מלך שלם**. ר"ת שם לומר לך שזה שם בן נח: (בעל הטורים)

אור החיים **ומלכי צדק וגו'**. רבותינו אמרו (נדרים לב:): כי הוא שם. וטעם שהפסיק בענין מלך שלם בין יציאת מלך סדום להודעת דבריו אל אברהם וכו', להגיד שבח הצדיקים מה בינם לבין הרשעים כי מלך סדום יצא לקראת אברהם לראות פניו ריקם הגם שאליו יחויב להקביל פני אברהם במנחה כיד המלך והוא הרשע יצא בידיים ריקניות, ושם הצדיק מבלי חיוב נדיבות יעץ והקביל פניו בלחם ויין:

עוד ירצה על דרך אומרם ז"ל (יומא כח:): קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין שהם תיקוני רבנן, ולזה הודיענו הכתוב, כי אברהם שר וגדול ומכובד בעיני הכל היה, וכשיצא לקראתו מלך סדום מן הסתם יקביל פניו בתשורת לחם לו ולעבדיו ואנשי מלחמתו, ולצד כי אברהם יפרוש ממאכלם, מהלחם משום פת של גוים, והיין משום סתם יינם, לזה נתחכם ונשתדל מלך סדום שיעשה תשורת האכילה על יד נאמן שהוא שם ומידו של שם לידו של אברהם. וחידוש השמיענו הכתוב שאפילו לחם ויין שאינן אלא מדרבנן הקפיד אברהם ומכל שכן שאר דברים שיש בהם חשש איסור תורה:

עוד ירצה הכתוב להודיע טעם אשר ממנו עלה על דעת מלך סדום לומר לאברהם והרכוש קח לך ולא שאל הכל, לזה אמר **ויצא מלך סדום לקראתו** ואחר צאתו יצא מלך שלם וכו' ונתן לו אברהם מעשר מכל, מזה הרגיש מלך סדום, כי הרי זה מגיד כי קנייניו הם שאין אדם מעשר ממה שאינו שלו, לזה שאל ממנו הנפש והרכוש אסכים לדעתך שתקחם לך, והוא אומר **קח לך** והרי זה מגיד כי עוד היה לו טענה להחזיק בכל, וכדי שלא יכנס עמו במחלוקת פשר ואמר (פסוק כא) תן לי הנפש והרכוש לא ארד עמך לדין אלא הריני מסכים שתקחנו, ועיין טעם הדבר בפירוש פסוק תן לי הנפש:

והוא כהן וגו'. פירוש הוא כהן אבל זרעו אינו כהן שנתנה כהונה לאברהם דכתיב (תהלים קי). אתה כהן לעולם, ואומרו על דברתי מלכי צדק כי הוא ברך את אברהם שיהיה כהן לאל עליון וברצונו נתן הדבר לאברהם כאשר אבאר. ואומרו **לאל עליון**, להיות שהיה להם אלוהות אמצעיים כידוע לכסילים אמר כי זה כהן לאל עליון על כל האלוהות שהיו להם אז. ורז"ל אמרו (נדרים לב:): כי בעון שהקדים ברכת אברהם לברכת קונו נטלה ממנו כהונה, ולדבריהם ז"ל אומרו **והוא כהן** תתפרש גם כן למעט משם והלאה שמעטו הכתוב על חטאתו האמור בענין, והגם שהקדים המיעוט לחטא מה בכך כי התורה נכתבה אחר כך: (אור החיים)

ספורנו **הוציא לחם ויין**. לשבי המלחמה העייפים: **והוא כהן**. ולו היה נאה לברך: (ספורנו)

דעת זקנים **ומלכי צדק**. שכן דרך להוציא לבאי מלחמה שהם עייפים ורעבים וצמאים. ד"א לחם ויין רמז למנחות ונסכים שבתחלה היה כהן כד"א והוא כהן לאל עליון ואבד כהונתו על שהקדים ברכת אברהם לברכתו של הקב"ה הה"ד נשבע ה' ולא ינחם על דברתי מלכי צדק כלומר על דבורו של מלכי צדק והיינו דכתיב והוא כהן הוא כהן ואין זרעו כהן כך מסיק בנדרים: (דעת זקנים)

[יט] וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיוֹן קִנְיָ שָׁמַיִם וְאָרֶץ:

אונקלוס וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם לְאֵל עֵלְיָה דְקִנְיָנָה שְׁמַיָא וְאָרְעָא : (אונקלוס)

יונתן וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר בְּרוּךְ אַבְרָם מִן יְיָ אֱלֹהֵי עֵלְיָה דְבְּגִין צְדִיקָא קְנָא שְׁמַיָא וְאָרְעָא : (תרגום יונתן)

רש"י קִנְיָ שָׁמַיִם וְאָרֶץ. כְּמוֹ עוֹשֶׂה שָׁמַיִם וְאָרֶץ (תהלים קמו, ו.) על ידי עשייתו קנאן להיות **רש"י** שלו: (רש"י)

הרמב"ן קִנְיָ שָׁמַיִם וְאָרֶץ. כתב רש"י קונה כמו עושה על ידי עשייתו קנאן להיות לו ואלה שני פנים הם ואולי כן הדבר שיבא לשון קנין בענין העשייה וכן כי אתה קנית כליותי (תהלים קלט יג) שיכפול תסוכני בבטן אמי וכן הלא הוא אביך קנד הוא עשך ויכוננד (דברים לב ו) כי הלשון יאמר "קנין" בעשייה וההפך אשר עשו בחרן (לעיל יב ה) קנו ומאשר לאבינו עשה (להלן לא א) והנכון מה שאמר עוד קנאן להיות לו כי כל אשר לאדם יקרא קנינו ויקראו הצאן "מקנה" בעבור היותו עיקר רכוש האדם ולשון חכמים (בי"מ י) המגביה מציאה לחבירו קנה חבירו הבטה בהפקר קניא (שם ק"ח) חצרו של אדם קונה לו שלא מדעתו (שם יא) וכן בכל מקום תבוא להם במקום זכיה כלומר שהוא שלו ולזה נתכוין אונקלוס שתרגם דקניניה ולא אמר "קנה"

בעל הטורים ברוך אברם לאל עליון. ז' פסוקים בתורה שכתוב בהם ברכה להקדוש ברוך הוא ברוך ה' אלהי שם. וברוך אל עליון. ויאמר ברוך ה' אלהי אדני אברהם. ואקוד ואשתחוה לה' ואברך. ויאמר יתרו ברוך ה'. ואכלת ושבעת וברכת את ה'. ולגד אמר ברוך. ובהם ק' תיבות כנגד ק' ברכות שבכל יום וז' פסוקים כנגד ז' ברכות שבשבת ויו"ט. ובחמשה מהם השם אצל ברוך כנגד ה' חומשי תורה שצריך לברך עליהם תחלה ואם תצרף עמהם וברוך אל עליון יהיו ששה כנגד ששה סדרים: (בעל הטורים)

אור החיים ויברכהו ויאמר. צריך לדעת אם הברכה שברכו היא המוזכרת בענין ברוך אברם אם כן לא היה צריך לומר ויברכהו ורואני מאומו ברוך אברם שברכו:

עוד היה לו לומר ויברכהו לאמר ברוך וגוי על דרך אומרו (ויחי מח) ויברכם ביום ההוא לאמר וגוי:

אכן הכוונה היא מתחלה ברוך אברהם פירוש ברכה הנוגעת לו שלא יפול ביד אויביו ויישר חיליה שהם ברכות הגופניות, ואחר כך אמר ענין אחר לצד עילאה ימלל ברוך אברם וברכתו תהיה לאל עליון שהוא יעבוד האל ושבאמצעותו יהיה האל קונה שמים וארץ, וכך היה שבאמצעות אברהם נתן השם חיי עולם לבניו ונתקיימו שמים וארץ, וכאומרם ז"ל (ע"ז ג.) שתנאי התנה ה' עם מעשה בראשית וכו', וכאומרם (שבת פח) בפסוק (תהלים עו) ארץ יראה וגוי הרי כי לולי אברהם אין לה' קנין שמים וארץ והבן:

עוד ירצה על זה הדרך ויברכהו וגוי, להגיד בא כי ב' ברכות האמורות בדבריו הם

ברכות הנוגעים לאברהם ואפי' ברכה שאמר ברוך אל עליון אשר מגן היא ברכת אברהם כשמתברך ה' באמצעותו אשר מגן וגוי', ולעולם לא ברך אלא ברכות האמורים בענין : (אור החיים)

ספורנו ויברכהו ויאמר ברוך אברם לאל עליון. ראשונה ברכו ואחר כך אמר הנה בלעדי ברכתי אברם הוא ברוך לאל עליון כמו שאמר ואברכך: **קונה שמים וארץ**. השמים והארץ הם קנין לו לעשות בהם כרצונו כי אינו להם סבה טבעית כמו שחשבכו קצת בעלי המחקר אבל הוא פועל רצוני להם ופועל בהם כרצונו: (ספורנו)

כלי יקר **ברוך אברם לאל עליון קונה שמים וארץ**. למעלה נאמר והוא כהן לאל עליון, ולא הזכיר קונה שמים וארץ לפי שקודם שבא אברם היה נקרא הקב"ה אל עליון כי לא היתה מלכותו יתברך ניכר בתחתונים כמו שפירש"י על פסוק ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. (חיי שרה כד.ו.) ואברם הקנה שמים וארץ לה' כי פרסם לכל מציאותו יתברך בתחתונים, ע"כ הזכיר אצל אברם תמיד קונה שמים וארץ. ד"א לפי שכל הברכות באות מטל השמים ומשמני הארץ ע"כ הזכיר אצל הברכה קונה שמים וארץ. וכן כשאמר למטה הרימותי ידי אל אל עליון קונה שמים וארץ אם מחוט ועד שרוך נעל וגוי'. אמר כן לפי שיכול הקב"ה ליתן לו משלו ממגד שמים מעל ומתהום רובצת תחת. ע"כ לא אקח משלך כלום.

וי"א מה שאמר ולא תאמר אני העשרתי את אברם. אין פירושו כדי שלא תאמר אלא באמת אמר יודע אני בך שלא תאמר אני העשרתי את אברם ואעפ"כ אין רצוני ליקח כלום. ד"א שמתחלה היה עליון כי אמרו שאין השגחתו ית' במה שלמטה מגלגל הירח וע"י מלחמה זו ראו עין בעין כי הוא גם אלהי הארץ והשגחתו גם בתחתונים, כי לא בכח יגבר איש כי אם בהשגחתו יתברך. (כלי יקר)

ב וברוך אל עליון אשר-מגן צריף בידך ויתן-לו מעשר מפל:

אונקלוס וברוך אל עלאה דמסר סנאיד בידך ויהב ליה חד מן עשרא מפלא: (אונקלוס)

יונתן וברוך אלהא עילאה דעבד סנאד פתריסא דמקבל מחתא ויהב ליה חד מן עשרא מפל מה דאתיב: (תרגום יונתן)

רש"י אשר מגן. אשר הסגיר, וכן אמגנד ישראל (הושע יא, ח): ויתן לו. אברם: (ב) מעשר מכל. אשר לו, לפי שהיה כהן: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דק"ל מי נתן למי, ומפרש אברהם נתן לו כו', ומה טעם נתן לו, ולכן פירש לפי שהיה כהן וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא מגן. כמו נתן. וכן עטרת תפארת תמגנד והמ"ם שורש ואברם הוציא המעשר לכבוד השם ולא מצא אדם ראוי לתת לו כמלכי צדק: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויתן לו מעשר מכל. אברהם לא רצה לקחת לעצמו מחוט ועד שרוך נעל

אבל חלק הגבוה הפריש לתתו לכהן ומלך סדום יצא לקראת אברהם אל עמק שוה לכבדו והלך עמו עד שלם שהוציא מלכי צדק לחם ויין לעם אשר ברגליו ולא בקש מלך סדום ממנו דבר אבל כאשר ראה נדיבת לבו וצדקתו שנתן המעשר אז בקש גם הוא הנפש בדרך צדקה ואברהם בטח באלהיו שיתן לו עושר ונכסים וכבוד ולא רצה לקחת ממנו דבר והשיב לו כל רכוש סדום שהוא שלו וכל רכוש עמורה להשיב אותו לבעליו כי בכל בקש ממנו הנפש ובכל היתה טענתו שלא יאמרו הם העשירו את אברם ושאר המקומות הנזכרים לפי חרב הכו אותם ולא לקחו מערי המלכים רק רכוש סדום ועמורה כי בעבור שאבדו מלכיהם נשארו עזובות עריהם ויתכן שיהיה זה מה שאמר "אם מחוט ועד שרוך" ישאר בידי מכל הרכוש הבא אלי מכולכם "ואם אקח מכל אשר לך" ברכושך שנתת אתה לי (הרמב"ן)

אור החיים וברוך אל עליון. רז"ל אמרו (נדרים לב:) שנענש על אשר איחר ברכת ה' והקדים ברכת אברהם וניטלה ממנו הכהונה.

ואפשר שטעם שם הוא שלקח סדר המעשה כי אברהם הוא מעצמו הכיר בוראו והשתדל באמונתו יתברך ואליו יאות הברכה ואחר כך ברך לה' שנתרצה בו, וכן ראוי לעשות, וללמד הוא בא שאין הקב"ה מתרצה אלא במי שמתרצה בו קודם, והוא אומרו ברוך אברם לאל עליון שהוא הכשיר עצמו להיות עבד לאל עליון ולזה ברוך הוא אל עליון אשר מגן וגו', ודרך זה לא יוצדק אלא במבורך קודם. וכפי זה לא נענש שם אלא הוא מעצמו נתנה לאברהם וכמו שפירשתי בפסוק והוא כהן. או אפשר שנענש על הנשמע משטחיות המאמר שנראה שלא חש להקדים עבד לרבו הגם שנתכוין לטובה, ומצינו שיעניש ה' על כיוצא בזה בכמה מקומות: (אור החיים)

ספורנו וברוך אל עליון. פועל זה שפעל להגביר אברהם על איוביו הוא ברכה לו ית' כי בו ישמח במעשיו באבוד רשעים ובעלוז צדיקים כענין שבחוחו כל האומים כי גבר עלינו חסדו: (ספורנו)

כא ויאמר מלך-סדום אל-אברם תן-לי הנפש והרכוש קח-לך:

אונקלוס ויאמר מלך סדום לאברם הב לי נפשתי וקנינא (סב) דבר לך: (אונקלוס)

יונתן ויאמר מלך סדום לאברם הב לי נפשתי אינשא דעמי דאתיבתא וקנינא דבר (תרגום) לך: (יונתן)

רש"י תן לי הנפש. (הגופים מן) השבי שלי שהללתי, החזר לי הגופים לזדס: (רש"י)

אור החיים תן לי הנפש והרכוש וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין הוא אומר לו והרכוש קח לך הלא לקוח הוא אצלו ולא היה לו לומר אלא דבר שהוא שואל ממנו שיתן לו בתורת מתנה, כי מאומרו קח לך מגיד כי צריך הוא להסכים שיקחנו וזה מנגד לאומרו לתן לי הנפש:

אכן יתבאר הענין על דרך מה שאמרו ז"ל בפרק הגוזל ומאכיל דף קי"ו וזה לשונם תנו רבנן שיירא שהיתה מהלכת ועמד עליה גיים וטרפה ועמד אחד והציל

הציל לאמצע ואם אמר אני מציל לעצמי הציל לעצמו, ומפרש רב אשי כשיכולין להציל בני השיירה על ידי הדחק, לזה אם הציל סתם לאמצע, פירוש כל אחד יכיר את שלו ויטלנו, וכמו שפירש"י. ואם אמר לעצמי אני מציל ושמעו בני השיירה ושתקו גילו דעתם דאייאוש ולא מסרו עצמן ולעצמו הציל ע"כ. וסבר מלך סדום שהוא לא נתיאש ועודנו עומד להציל וישכיר גייסות עליו, וכשהלך אברהם להציל הגם שיאמר שגילה דעתו שלעצמו מציל אינו מועיל וצריך שישמע מלך סדום דבריו ויסכים וזולת זה לאמצע הציל ולא יטול אלא מה שהוא שלו שהוא לוט ורכושו. ותמצא שמלך סדום היה מחזיק עצמו במדרגה גדולה שכן אמרו במדרש וז"ל (ב"ר פמ"ג) ויצא מלך סדום וגוי התחיל מכשכש בזנבו אתה ירדת לכבשן האש וניצלת ואני ירדתי לחמר וניצלתי ע"כ. הרי שהחזיק עצמו בבעל היכולת:

ובזה יתבאר הכתוב **תן לי הנפש** וגוי, פירוש אני כפי סברתי לאמצע הצלת כי לא נתיאשתי ולא הודעתני שאתה מציל לעצמך ושתקתי אלא לפי סברתך שאתה נותן מעשר נראה שאתה סובר שאין מציאות לי להציל אפילו על ידי הדחק, ובזה אינך צריך לגלות דעתך, לזה, כדי שלא נכנס במחלוקת נסכימה יחד לפשר, אתה תבטל זכותך ותחליט לי הנפש, ואני אבטל זכותי ואחליט לך הרכוש קחנו לך, והבן. והוא הפחות טועה היה כי מושלל הוא מהצלה, ולא חלק רב אשי אלא בגייס שטרף והלך לו אבל במציאות שלפנינו כבר העריכו מלחמה ואבדו ואין לך אינן יכולין להציל בזה שכבר בטלו במיעוטן ונתייאשו ודאי ובטענת שקר הוא בא בכשכוש זנבו. ותמצא שלא הצריך רב אשי שיאמר בפ"י לעצמי אני מציל אלא דוקא ביכול להציל על ידי הדחק אבל אם אינו יכול להציל אינו צריך לומר לעצמי וכו', וכן הוא מבואר שם. ואם כן הגם שיאמר אחר כך יכול הייתי להציל אין טענתו טענה וכן פסקו רמב"ם (הל' גזילה ואבידה פי"ב) והרא"ש:

ותמצא שרמזו ענין [זה] רז"ל במתק לשונם באומרם מכשכש בזנבו, פירוש שאחר שרואה עצמו שניטל ראשו עדיין הוא מכשכש בזנבו, כי בהיותו בכל תוקף מלכותו וד' מלכים אשר אתו לא עמדו בפני הד' מלכים, ומכל שכן אחר הורדת עדיו היכול יוכל להציל, הא למדת שאברהם הציל לעצמו וקנה הכל ולזה נתן מעשר מכל שהגם שיוותר למלך סדום אדם רשאי בשלו לא במעשר שהוא של גבוה: (אור החיים)

[כב] וַיֹּאמֶר אַבְרָם אֶל-מֶלֶךְ סָדָם הֲרַמְתִּי יְדֵי אֶל-יְהוָה אֵל עֲלִיּוֹן קִנְיַת שָׁמַיִם וְאַרְצָ:

אונקלוס וַאֲמַר אַבְרָם לְמֶלֶךְ סָדָם אֲרַמִּית יְדֵי בְּצֻלוֹ קָדָם יְיָ אֵל עֲלֵאָה דְקִנְיָנָה שְׁמַיָא וְאַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַבְרָם לְמֶלֶךְ סָדָם אֲרַמִּית יְדֵי בְּשִׁבוּעָה קָדָם יְיָ אֱלֹהֵי עֵילָאָה דְבְּגִין צְדִיקָא קָנָא בְּקִנְיָנָה שְׁמַיָא וְאַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י הרמתי ידי. לשון (ג) שבועה, מרים אני את ידי לחל עליון, וכן כי נשבעתי (בראשית כב, טז), נשבע אני, וכן נתתי כסף הקדה קח ממני (סס כג, יג), נותן אני לך כסף הקדה וקחהו ממני: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ואלע"פ שאין כאן זכר שבועה כמו גבי כי אשא אל שמים ידי לכתוב בתריה ואמרתני חי אנכי לעולם (דברים לב מ), קלר הכתוב פה וסמך על המזיון. (הר"א מזרחי). ועוד יש לומר דנשא נמי לשון הרמה הוא, וכמו שמלינו ז"ל אשא" שהוא לשון שבועה, הכי נמי האי הרימותי שהוא לשון אשא, נמי לשון שבועה, אף שאינו מפורש **בהדיא:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **הרימותי ידי**. שבועה כמו כי אשא אל שמים ידי : וטעם אל עליון. כי הנה נשבעתי בשם שברכני זה הכהן : (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם הרימותי ידי אל ה'**. לשון שבועה מרים אני ידי לאל עליון וכן בי נשבעתי (להלן כב טז) נשבע אני לשון רש"י וכן מצאתי בספרי (ואתחנן לג) מצינו בכל הצדיקים שמשביעין את יצרן שלא לעשות באברהם הוא אומר הרימותי ידי אל ה' והנה הוא כלשון וירם ימינו ושמאלו אל השמים וישבע בחי העולם (דניאל יב ז) ואונקלוס אמר ארימית ידי בצלו קדם ה' יאמר התפללתי אל ה' וכפי פרושות השמים אם אקח מכל אשר לך כלומר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם אקח והנכון בעיני כי אמר הרימותי ידי אל ה' להיות הקדש וחרם לפניו אם אקח מכל אשר לך כי ההקדשות יקראו כן "תרומת יד" כלשון כל מרים תרומת כסף ונחשת (שמות לה כד) וכל איש אשר הניף תנופת זהב לה' (שם כב) ואמר כן בעבור שנתן ממנו מעשר כי כל אשר יקח מכל אשר לו יהיה תרומה לה' לא יהנה ממנו דבר ובבראשית רבה (מג ט) עשאן תרומה כמה דאת אמר (במדבר יח כו) והרמותם ממנו תרומת ה' (הרמב"ן)

בעל הטורים **הרימתני**. ב' במסורה הכא ואידך כי הרמתני קולי ואקרא וזהו שאמרו חכמינו ז"ל שאשת פוטיפרע נתכוונה לטובה כמו שנתכוין אברהם לשם שמים : (בעל הטורים)

אור החיים **ויאמר אברם אל מלך וגו'**. טעם הרמת ידו היא כדי שיתאמת אצל מלך סדום שאין דעתו עוד לחזור בו בדבר הזה לא כולו ולא מקצתו, ואמרו **אם מחוט וגו'** ואם אקח, שלא היל"ל אלא אם אקח מחוט וגו', נתכוון לומר על זה הדרך **הרימותי וגו' אם מחוט וגו'** פי' הרי הוא עלי כתרומה אם לקחתי מחוט ועד וגו' מהרכוש האמור בענין, ועוד הוסיף שלא יקח לעתיד מכל וכו' והוא אומר **ואם אקח וגו' :**

עוד יכוין לומר על זה הדרך **הרימותי ידי** פירוש נתתי תרומה שאני חייב מהכל אם מחוט ועד וגו' מה שאני חייב כפי הדין, ושלא תאמר שאני להוט אחר הממון ותובע מה שאינו שלי ואם אקח מכל וגו', אבל לא מפני הותרנות אהיה גוזל לגבוה מה שאני חייב לתת לו שהוא תרומת מעשר : (אור החיים)

[כג] **אם-מחוט ועד שרוף-נעל ואם-אקח מכל-אשר-לך ולא תאמר אני העשרתי**

אונקלוס **אם מחוטא ועד ערקת מסנא ואם אסב מכל די לך ולא תימר אנא**

יונתן אִין מִן חוּטָא וְעַד סִנְדֻלַת רְצוּעָה אִין אָסַב מִפֶּל דִּי לָךְ וְלֹא תְהִי מִתְרַבְּרַב לְמִימָר אָנָּא אֶתְרִית מִן דִּידִי יָת אַבְרָם : (תרגום יונתן)

רש"י אַם מַחוּט וְעַד שְׂרוּךְ נֶעַל. אַעֲכַב לַעֲלָמֵי מִן הַשָּׁבִי: וְאַם אֶקַּח מִכָּל אֶשֶׁר לָךְ. וְאַם תֹּאמַר לַתָּת לִי שָׂכַר (ד) מִזְבִּית גִּנְזִיךְ, לֹא אֶקַּח: וְלֹא תֹאמַר וּגו'. שֶׁהַקֶּב"ה הַבְּטִיחָנִי לַעֲשֶׂרְנִי, שְׁנֵאמַר וְאַזְכְּרֶכָּה וּגו': (רש"י)

שפתי חכמים (ד) רש"י לִיִּק מִדְּכֵתִיב וְאַם אֶקַּח, מִשְׁמַע מַחוּט וְעַד שְׂרוּךְ נֶעַל מִילְתָּא בְּפִנֵּי עֲלָמוֹ הוּא וּפִירוּשׁוֹ אַם אַעֲכַב לַעֲלָמֵי מִן הַשָּׁבִי וְאַם אֶקַּח מִזְבִּית גִּנְזִיךְ. אִי נָמִי דִקְשָׁה לְרִש"י הֵא כִבֵּר הִיא צִידוֹ וְלֹא הִיא לֹו לֹוֹמֵר וְאַם אֶקַּח, אֲלֹא עַל כִּרְחֹךְ וְאַם אֶקַּח מִמָּה שְׁתַּתֵּן לִי מִזְבִּית גִּנְזִיךְ וּק"ל: לְלִיכָא לְמִימָר דֶּהֲכָל לִיבּוֹר אַחַד וְלֹא קָאִי עַל הַשָּׁבִי דֶּהִיא לֹו לֹוֹמֵר סֵתְמָא אַם אֶקַּח כו'. עוֹד דֶּהֲדַבְּרִים סוֹתְרִין זֶה אֵת זֶה דְּבַתְחִילָה פִּרְטוּ חוּט שְׂרוּךְ נֶעַל שְׁהוּא דְּבַר קִטּוֹן וְאַחַר כֵּךְ אֹמַר מִכָּל אֶשֶׁר לָךְ וְשֶׁהוּא דְּבַר גְּדוּלָּה, אֲלֹא חוּט וְשְׂרוּךְ נֶעַל הֵמָּה דְּבָרִים שֶׁל שְׁלָל וְשָׁבִי לֹא אֶקַּח, וּמִכָּל שָׂכַן אַם אֶקַּח לָךְ מִכָּל אֶשֶׁר לָךְ דְּבַר גְּדוּלָּה. (נחלת יעקב): יֵשׁ לְהַקְשׁוֹת לְמָה הַזְכִּיר עֲשִׂירוֹת בְּזֶה דֹאטוֹ אַם יִתֵּן לֹו פַחוֹת מִן שִׁיעוֹר הָעֲשִׂירוֹת יִקְבַּל מִמֶּנּוּ, אֲלֹא וּמִכִּיּוֹן שֶׁמִּכָּל מָה שֶׁלֶקַח מִן הַבִּיזָה לֹא נִתֵּן מֵעֵשֶׂר, כֵּן כִּתְבַּר הַגּוֹר אֲרִיָּה, דֶּהוּי כְּתוּרַם שְׁאִינוּ שְׁלוֹ, וְאִיתָא בְּגִמְרָא (תענית ט). עֵשֶׂר תַּעֲשֶׂר, עֵשֶׂר בְּשָׁבִיל שְׁתַּעֲשֶׂר, וְעַל כֵּן אֹמַר אַם אֶקַּח מִמֶּךָ חַיִּיב אֲנִי לַעֲשֶׂר וּמִמִּילָא אֲהִיָּה עֲשִׂיר וְאַח"כּ תֹּאמַר אֲנִי הָעֲשִׂירִי מִכָּח מִמּוֹן שְׁלָךְ שְׁתַּתֵּן מֵעֵשֶׂר, וּבִאֲמַת אֲהִיָּה עֲשִׂיר בְּלֹא מֵעֵשֶׂר כִּלְל כֶּהַבְּטַחֹת הַקֶּב"ה. (דברי

דברי)

: (ד)

(שפתי

(חכמים)

אבן עזרא אַם מַחוּט. שְׁמִמְנוּ תוֹפְרִין כָּל בַּגַּד : שְׂרוּךְ. הָעוֹר הַקּוֹשֵׁר הַנֶּעַל : (אבן עזרא)

אור החיים וְלֹא תֹאמַר אֲנִי וּגו'. וְקִשָּׁה אִיךְ יוֹצֵדֵק לֹוֹמֵר שֶׁהוּא הָעֲשִׂיר וְכו' וְהֵלֵא הָאֲדוֹן ה' צְבָאוֹת הוּא מִגֵּן צָרִיו :

אֲכַן לְפִי מָה שֶׁפִּירְשָׁנוּ בְּדַבְרֵי מִלֶּךְ סְדוּם כִּי חוּשֵׁב שֶׁהַנְּכֻסִים אֵלָיו נוֹגְעִים אֲלֵא שְׁמִתְרַצָּה לַתָּת לֹו הֶרְכוּשׁ כְּאוֹמְרוֹ וְהֶרְכוּשׁ קַח לָךְ, לְזֶה אֹמַר שְׁזֶה עוֹשֶׂה לְצַד דַּעְתּוֹ, שֶׁהוּא חוּשֵׁב שֶׁהַנְּכֻסִים שְׁלוֹ, שֶׁלֹא יִמְלֹא פִּיו לֹוֹמֵר אֲנִי הָעֲשִׂירִי אֵת אֲבָרַם הָרִימּוֹתֵי וּגו' אִם וּגו'. וּבִזְהָ, לֹא תֹאמַר אֶתְהָ וּגו' וְלַעוֹלָם כִּפִּי הַדִּין נִכְסֵי הֵם אֲשֶׁר נִתֵּן לִי אֱלֹהִים וְלִזֶּה נִתְּתִי מֵעֵשֶׂר מִכָּל, וְכִמּוֹ שֶׁהוּכַחְנוּ בְּפִי (פסוק כא) תֵּן לִי הַנֶּפֶשׁ וּגו'. וּבִזְהָ יְדוּיֵק אוֹמְרוֹ וְלֹא תֹאמַר שֶׁהִיא לֹו לֹוֹמֵר וְלֹא אֲתַעֲשֶׂר מִשְׁלָךְ וְהַבֵּן : (אור החיים)

ספרנו אַם מַחוּט וְעַד שְׂרוּךְ נֶעַל. כָּל אִם שְׁבַמְקָרָא כִּשְׁלֵא יִבָּא אַחֲרֵיו פּוֹעַל תִּנְאִי יִהְיֶה בְּמִקּוּם מִלַּת שְׁלֵא אֹמַר אִי"כ הָרִימּוֹתֵי יְדֵי שְׁלֵא מַחוּט וְעַד שְׂרוּךְ נֶעַל אוֹכַל לִיתֵן לָךְ שְׁאִין בִּידֵי כְּלוּם וְשְׁלֵא אֶקַּח מִכָּל אֲשֶׁר לָךְ. וְכֵן אִם יִרְאוּ אֵת הָאֲרֶץ שְׁלֵא יִרְאוּ. אִם אֲתִם תְּבֹאוּ שְׁלֵא תְּבֹאוּ. חִי ה' אִם יוֹמַת שְׁלֵא יוֹמַת. חִי ה' אֲשֶׁר עִמַּדְתִּי

לפניו אם אקח שלא אקח וזולתם רבים: (ספורנו)

[כד] בלעדי רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים אשר הלכו אתי ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם: (ס)

אונקלוס לחוד (בר) מדאכלו עולימא וחלק גברא די אלו עמי ענר אשכול וממרא אינון יקבלון חלקהון: [ס] (אונקלוס)

יונתן הלא לית לי רשו בפולא ארעא דבר מני אכלו עולימא וחלק גוברא דאלו עמי ענר אשכול וממרא אף הינון יסבון חולקיהון: (תרגום יונתן)

רש"י הנערים. עבדי (ה) אשר הלכו אתי, ועוד ענר אשכול וממרא וגו', ואף על פי שעבדי נכנסו למלחמה, שנאמר הוא ועבדיו ויכס, וענר וחביריו יסבו על הכלים (ו) לשמור, אפלו הכי הם יקחו חלקם, וממנו למד דוד, שאמר כחלק היורד למלחמה וכחלק היושב על הכלים יחדיו יחלקו (שמואל א' ל' כד.), ולכך נאמר ויהי מהיום ההוא ומעלה וישימה לחוק ומשפט (שם פסוק כה.), לא נאמר והלאה, לפי שכבר נתן החוק בימי אברהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ר"ל לרריך לחלק הקרא לשלשה חלקים, וכן פירושו בלעדי רק אשר אכלו הנערים היינו עבדים אשר הלכו אתי כדכתיב לעיל (פסוק טו) הוא ועבדיו, וזה "אשר הלכו אתי" לשון רש"י הוא. ומה דכתיב בקרא וחלק האנשים אשר הלכו אתי גם כן לפני עצמו, ר"ל חניכיו. דאמר לעיל (פסוק יד) הם האנשים אשר הלכו אתו. ענר אשכול וממרא נמי לפני עצמו, ר"ל הם יקחו חלקם. והוכחתו מדכתיב בקרא עוד פעם שנית הם יקחו חלקם, ודאי קאי על ענר אשכול וממרא, דאי קאי על האנשים אשר הלכו אתו לא היה לו לומר חלקם דהא כבר כתיב וחלק האנשים, אלא ודאי הם יקחו חלקם קאי על ענר אשכול וממרא לחוד: (ו) הוכחתו מדכתיב לעיל (פסוק יג) והוא שוכן באלוני ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר והם בעלי ברית אברם, וכתיב בתריה (פסוק יד) וישמע אברם וגו' וירדוף וגו', ואילו ענר וחביריו לא קאמר, שמע מינה שנשארו גם לשמור את הכלים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בלעדי. אשר לקחו והוא שאכלו עבדיו: (אבן עזרא)

אור החיים הם יקחו חלקם וגו'. פירוש לא שיהיה הרשות בידך ותכנס עמהם בשיעורין אלא הרשות בידם לקחת אשר ישפוטו הם כי הוא הנוגע להם. גם בזה הראה לו כפי האמת אליו נוגעים הנכסים, אלא שחש לאמירה, הגם שהיא כוזבת אף על פי כן ממעיט בכבודו של אברם באמירתו: (אור החיים)

ספורנו בלעדי. אתה אמרת תן לי הנפש בלעדו תוכל לקחתו שאין אני מחזיק בו כלל: רק אשר אכלו הנערים וחלק האנשים. זה בלבד אקח מכל אשר לך

ההוצאה שנעשתה באכילת הנערים ואקח גם כן חלק האנשים אשר הלכו אתי. אבל ענר אשכול וממרא הם יקחו חלקם ולא אתן אני להם חלק ולא אקח חלק בעדם אבל מעצמם יקחו כמו ראשים : (ספורנו)

בראשית פרק-טו

[א] אחר | הדברים האלה היה דבר-יהוה אל-אברם במחזה לאמר אל-תירא אברם אנכי מגן לך שכר הרבה מאד:

אונקלוס פתר פתגמא האליו הנה פתגמא דיי עם אברם בנבואה למימר לא תדחל אברם מימרי תקוף לך אגרף סגי לחדא: (אונקלוס)

יונתן פתר פתגמא האליו מן דאתפנשו מלכיא ונפלו קומי אברם וקטלו ארבעה מלכין ואהדר תשע משיריין חשב אברם בלביה ואמר ווי פען לי דלמא אתקבלת אגר מצוותי בעלמא הדין ולית לי חילק בעלמא דאתי או דלמא ייזלון אחיהון וקריבהון דאיליו קטיליא ויצטרפון בלגיונין ויתון עלי או דלמא בזמנא ההוא אשתפח עמי אגר זכון קלילין ונפלו קדמי ובזמנא תניינא לא משתפח עמי אגרא ויתחל בי שום שמיא ובכו הנה פתגמא דיי עם אברם בחיזוונא למימר לא תדחל דאף על גב גיבריהון מצטרפין בלגיונין ואתיין עלך מימרי תרים לך ואף על גב דאינון נפלין קומך בעלמא הדין אגר עובדך טביא נטיר ומתקן קדמי לעלמא דאתי סגי לחדא: (תרגום יונתן)

רש"י אחר הדברים האלה. כל מקום שנאמר אחר, סמוך. אחרי, מופלג (ב"ר מה). אחר הדברים האלה, אחר שנעשה לו נס זה שהרג את המלכים, והיה דואג ואומר שמא קבלתי שכר על כל דקותי, לכך אמר לו המקום אל תירא אברם: אנכי מגן לך. מן העונש, שלא תענש על כל אותן נפשות שהרגת, ומה שאתה דואג על קבול שכרך, שכרך הרבה מאד: (רש"י)

אבן עזרא במחזה. במראות הנבואה: וטעם אנכי מגן לך. אנכי הייתי מגן לך והצלתיך מיד המלכים גם אתן לך שכר שנדבה רוחך להושיע בן אחיך במתי מעט ונשענת עלי: (אבן עזרא)

הרמב"ן היה דבר ה' אל אברם במחזה. זכה עתה אברהם להיות לו דבר ה' במחזה ביום כי מתחילה היתה נבואתו במראות הלילה וטעם היה דבר ה' אל אברם במחזה כטעם וכל העם רואים את הקולות (שמות כ יח) וסודם ליודעי חן

"אל תירא אברם" - היה מתירא משני דברים מן המלכים פן ירבו צבאותם עליו הם או העומדים תחתם ובמלחמה ירד ונספה או יומו יבא למות בלא זרע

והבטיחו כי הוא יהיה מגן בעדו מהם ועוד יהיה שכר לכתו עם ה' הרבה מאד (הרמב"ן)

ספורנו אל תירא אברם. אל תירא שינקמו הד' מלכים ממך: שכרך. לא די שלא התמעטו זכויותיך בשביל מה שהצלתך אבל עם זה יש שכר לפעולתך זאת שגמלת חסד לאחיך וזולתו להציל גזולים מיד עושקים: הרבה. בעולם הזה: מאד. לחיי עולם כאמרם דכרים שאדם אוכל פירותיהם בעולם הזה והקרן קיימת לו לעולם הבא מהם גמילות חסדים: (ספורנו)

כלי יקר אל תירא אברם אנכי מגן לך. בילקוט מסיק לפי שהיה אברם מפחד שמא קבלתי שכרי בעה"ז ואין לי כלום לעה"ב, אמר לו הקב"ה אל תירא שכרך מתוקן לעתיד לבא ז"ש הרבה מאד כד"א (תהלים לא.ג) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך ע"כ. וקשה על זה המדרש א"כ מהו שאמר מה תתן לי ואנכי הולך עירי וגוי, מה ענין הבנים לשכר העה"ב. ויש ליישבו ע"ד שמסיק בפרק יש נוחלין (בי"ב קיז.) אר"י כל מי שאינו מניח בן ליורשו הקב"ה מלא עליו עברה כתיב הכא (במדבר כז.ח) והעברתם את נחלתו לבתו וכתיב התם (צפניה א.טו) יום עברה היום ההוא, וקשה למה הביא ראיה מדברי קבלה לד"ת היה לו להביא ראיה מן פסוק (דברים ג.כז) ויתעבר ה' בי למענכם. אלא שרצה להביא ראיה גם על הענין ולא על הלשון לבד כי ר"י סבר שכל מי שאינו מניח בן ליורשו אינו פטור בלא גיהנם שנקרא יום עברה היום ההוא ואזיל ר' יוחנן לטעמיה שדרש פסוק (תהלים נה.ג) אשר אין חליפות למו ולא יראו אלהים. על מי שאינו מניח בן כי זה ודאי מצד שלא היה ירא אלהים, כמו שאמר (שם קכח.א) אשרי כל ירא ה' וגוי' וסמך ליה בניך כשתילי זיתים וגוי'. הנה כי כן יבורך גבר ירא ה'. לכך אמר אברם מה שכר תתן לי לעולם הבא ואנכי הולך עירי שדינו בגיהנם כאמור. וא"ת ליתן שכרי בעולם הזה על זה כתיב ויאמר אברם הן לי לא נתת זרע והנה בן ביתי יורש אותי וע' כל הדרוש הזה בפר' פינחס בפסוק עלה הר העברים (כז.יב) כי הוא דרוש יקר. (כלי יקר)

דעת זקנים אל תירא אברם. נמצא כשהרג את המלכים נתירא שמא נתמעטו זכויותיו אמר לו ית' בערת קוצים מן הכרם אל תירא אנכי מגן לך ולכך אומרים מגן אברהם. ובשעה שנעקד יצחק פרח נשמתו ועלתה למרום וחזרה לגופו והחיהו לכך התקין מחיה המתים. ונמצא במדרש כשפרחה נשמתו של יצחק עלתה למרום נסתכלה בזיו שכינה דכתיב לא יראני האדם וחי ולכך ותכהן עיניו מראות ובשעה שראה יעקב המלאכים עולין ויורדין ומלווין לו בכל רגע היו מודין ומקלסין להקב"ה ולכך התקין האל הקדוש: (דעת זקנים)

[ב] ויאמר אברם אדוני יהוה מה-תתן-לי ואנכי הולך עירי ובן-משק ביתי הוא דמשק אליעזר:

אונקלוס ואמר אברם יי אלהים מה תתן לי ואנא אזיל בלא ולד ובר פרנסא הדין דבביתי הוא דמשקאה אליעזר: (אונקלוס)

יונתן ואמר אברם יי אלהים סגן ברכותא תהבת לי וסגין אית קדמך למתן לי ברם מה הנניא אית לי דאנא עביר מן עלמא בלא בגין ואליעזר בר פרנסת ביתי דעל דזוי אתעבידו לי ניסין בדרמשק מספי למירת תני: (תרגום יונתן)

רש"י הולך ערירי. מנחם בן סרוק פירשו לשון יורש, וחזר לו ער ועונה (מלאכי ב. יב.), ערירי בלא יורש, כאשר תאמר וכל תבואתי תשרש (איוב לא, יב.), תעקר שרשיה, כך לשון ערירי חסר בנים ובלע"ז דעזענפאט"ס (קניגדללאז). ולי נראה ער ועונה, מגזרת ולבי ער (שיר השירים ה, ב.), וערירי לשון חורבן, וכן ערו ערו (תהלים קלז, ז.), וכן ערות יסוד (חזקוני ג, יג.), וכן ערער תתערער (ירמיה נא, נח.), וכן כי ארזה ערה (לפניה ב. יד.): וכן משק ביתי. כתרגומו, שכל ביתי ניזון על פיו, כמו ועל פיך יסק (בראשית מא, מ.), אפוטרופא שלי, ואילו היה לי בן היה בני ממונה על שלי: דמשק. לפי התרגום מדמשק היה, ולפי מדרש אגדה שרדף המלכים עד דמשק, ובגמרא שלנו דרשו נוטריקון, דולה ומשקה מתורת רבו לאחרים: (רש"י)

אבן עזרא ויו"ד ערירי כיו"ד אכזרי. וסר ממלת ערירי יהיו והטעם כאשר אמר המתרגם: **משק ביתי**. על משקל מכס. והוא מפעלי הכפל מגזרת שוקק בו. כטעם דבק בסגול וכן מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא וכן משק ביתי הוא בן דמשק אליעזר: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר אברם ה' אלהים מה תתן לי. הנה הצלתני מן המלכים אבל מן הכרת לא הבטחת אותי רק אמרת שתרבה לי שכר הרבה ומה יהיה שכרי בלא בנים והנה לא עלה בדעתו שיהיה השכר הגדול הזה עולם הבא כי זה אין צורך להבטחה כי כל עובד אלהים ימצא חיים לפניו אך בעולם הזה יש צדיקים שמגיע עליהם כמעשה הרשעים על כן צריכים בטחון ועוד כי הרבה מאד לאמר שיזכה לשתי שולחנות בכל הטוב הראוי לצדיקים הגמורים מאין עונש כלל ועוד כי ההבטחה למה שהיה מתירא ממנו וחזר ופירש לו הבטחתו שלא יפחד גם מזה כי ישם זרעו ככוכבי השמים לרוב ויש עליך לשאול שכבר נאמר לו לאברהם (לעיל יג טו) כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך עד עולם ושמתי את זרעך כעפר הארץ ואיך יאמר עתה ואנכי הולך ערירי והנה בן ביתי יורש אותי ולמה לא האמין בנבואה הראשונה כאשר יאמין בזאת והתשובה כי הצדיקים לא יאמינו בעצמם בחטאם בשגגה וכתוב (ירמיהו יח ט) רגע אדבר על גוי ועל ממלכה לבנות ולנטוע ושב הגוי ההוא ועשה הרע לפני ונחמתי על הטובה והנה ראה עצמו בא בימים ולא נתקיימה נבואתו וחשב כי חטאיו מנעו הטוב ואולי חשש עתה פן יענש על הנפשות שהרג כדברי רבותינו (ב"ר מד ה) וכלשון הזה אמרו בבראשית רבה (עו ב) ויירא יעקב מאד ויצר לו (להלן לב ח) מכאן שאין הבטחה לצדיקים בעולם הזה וכו'

"מה תתן לי ואנכי הולך ערירי" - פירשו בו (יבי"ע) אני מת בלא בנים כטעם כי הולך האדם אל בית עולמו (קהלת יב ה) והנכון בעיני כי מתחלה יתאונן מה יהיה שכרי אחרי שאין לי בנים ואנכי הולך נע ונד בארץ נכריה יחידי כערער בערבה אין יוצא ואין בא בביתי זולתי אליעזר איש נכרי אשר לקחתי לי מדמשק לא מבית אבי ולא מארצי ואחר כך אמר הן לי לא נתתה זרע כאשר הבטחתני והנה בן ביתי הנזכר יורש אותי כי זקנתי ויבא עתי בלא זרע והנה אני ענוש ואבד שכרי אשר הבטחתני בו בראשונה (הרמב"ן)

בעל הטורים ערירי. ב' במסורה הכא ואידך כתבו את האיש הזה ערירי ביהויכין, שהראהו גלות יהויכין שאברהם יצא מאור כשדים והם גלו לכשדים שהוא בבל: (בעל הטורים)

ספורנו מה תתן לי. בעוה"ז: ערירי. שאין לי בן ממלא מקומי בהנהגת ממוני כאמרו כתבו את האיש הזה ערירי כי לא יצלח מזרעו איש יושב על כסא דוד: **ובן משק ביתי הוא דמשק אליעזר**. שהוא עבד בלתי נודע בשמו אבל בשם עירו בלבד ואין ספק כי פעולי העבד בהנהגת הבית והממון שהן מיראה נבדלות הרבה מפעולות הבן בהנהגתם שהן מאהבה: (ספורנו)

ג וַיֹּאמֶר אֲבָרָם הֵן לִי לֹא נִתְּנָה זֶרַע וְהִנֵּה בֶן-בֵּיתִי יוֹרֵשׁ אֹתִי:

אונקלוס וַאֲמַר אֲבָרָם הָא לִי לֹא יְהִבֵּת זֶרַע וְהָא בֶר בֵּיתִי יָרִית יְתִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אֲבָרָם הָא לִי לֹא יְהִבֵּת בֶּר וְהָא בֶּר פְּרִנְסַת בֵּיתִי יָרִית יְתִי: (תרגום יונתן)

רש"י הֵן לִי לֹא נִתְּנָה זֶרַע. וְהִנֵּה תוֹעֵלַת כָּל אֲשֶׁר תִּתֵּן לִי: (רש"י)

אור החיים וַיֹּאמֶר אֲבָרָם הֵן לִי וְגו'. קשה א' איך יוכל לומר לא נתת וגו' והלא כבר הבטיחו ואמר לו (לעיל יג טז) ושמתני זרעך כעפר הארץ ומה לו לפקפק ח"ו בדברי ה'. ב' אומרו הן לי היה לו לומר הן לא נתת לי. ג' צריך לדעת הכוונה באומרו והנה בן ביתי יורש אחר שאין לו זרע מה לי אם יורש אותו בן ביתו או אחר:

אכן כונת הכתוב היא על זה הדרך, שלהיות שבשורת הזרע שאמר לו ה' אמר כעפר הארץ, ודבר ידוע כי הנמשלים לעפר הארץ הם בני אדם הבזוים והפחותים שאין בהם נפש קדושה, על דרך אומרו (קהלת ג) רוח הבהמה היורדת היא למטה לארץ, והם הנקראים עמי הארץ, ובני אדם כאלו לא יתמלא רצון הצדיקים בהם, לזה אמר אברהם הן לי וגו', פירוש דבר השוה לי לא נתת זרע. ולזה השיבו ה' ואמר לו ספור הכוכבים כה יהיה זרעך והם הצדיקים המשולים לכוכבים דכתיב (דניאל יב) ומצדיקי הרבים ככוכבים ובוזה נחה דעתו. ואל יקשה לך לפירוש זה ממאמר רז"ל שדרשו בפסוק והיה זרעך בעפר הארץ שאמר ה' ליעקב, וז"ל (כ"י פס"ט) כעפר וגו' מה עפר אינו מתברך אלא במים כך בניך וכו' מה עפר מכלה כלי מתכות כו', ע"כ, הרי דהמשלת העפר לשבח. הנה לא דרשו ז"ל בדרך זה לשבח שבעפר, אלא אחר שמצינו שהמשילם ה' לכוכבים הא למדת שלא המשילם לעפר אחרי כן אלא לשבח שבעפר, לא לבחינת הפחיתות, ולזה תמצא שלא דרשו כן בפסוק ראשון הנאמר לאברהם אלא בפסוק הנאמר ליעקב אחר שהובטח אברהם ככוכבים, ולזה דאג אברהם על המשל ראשון כעפר הארץ. ובוזה נתיישבו ב' הדקדוקים למה לא הובטח אברהם בהבטחה ראשונה גם דקדוק אומרו הן לי:

ואומרו והנה בן ביתי יורש אותי, תתפרש בשני דרכים, הא' שאם לא יתן לו אלא כעפר יותר יבחר לבן ביתו לירש אותו, להיותו תלמידו החביב לו, ממה שירשנו בן שאינו הגון, ומצינו שעשו כיוצא בזה אנשי מעשה מבני ישראל המה:

והב' על זה הדרך כי מלבד שהיה מצטער על הזרע גם היה מצטער על דברת הבן בית שהיה אומר כי הוא היורש, וזה הוא שיעור הכתוב, והנה, פירוש לפי שעה הוא אומר יורש אותי, ואיך יטב ביום טובה לבבו בשמעו את הדברים מבן ביתו.

ומצאתי לרז"ל (שם פמ"ד) שאמרו מעין זה שפירשו שבקש אברהם ללכת ערירי ולא יהיו לו בנים שאינם מהוגנים: (אור החיים)

ספורנו בן ביתי יורש אותי. אע"פ שתתן לי זרע בסוף כאשר אמרת לזרעך אתן את הארץ הזאת מכל מקום ישאר הבן אחרי קטן ובלתי מוכן להנהיג ממון ויהיה בן ביתי המנהיג. הוא היורש כמו שיקרה ברוב: (ספורנו)

ד והנה דבר-יהוה אליו לאמר לא יירשך זה כי-אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך:

אונקלוס והא פתגמא דני עמה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: (אונקלוס)

יונתן והא פתגמא מן קדם יי ליה למימר לא ירתינך דין אלהין בר דתוליד הוא ירתינך: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ממעיד. כנוי לאבר בעבור היותו קרוב: (אבן עזרא)

הרמב"ן והנה דבר ה' אליו לאמר לא יירשך זה. בעבור היות לו הבן היורש אחרי זקנתו לא הבטיחו רק על הירושה שלא ידאג כי זרעו יירשנו וטעם והנה דבר ה' אליו כי עוד בפיו והנה בן ביתי יורש אותי ובא אליו פתאום דבר השם לאמר לא יירשך זה (הרמב"ן)

ספורנו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיד. כי הבן יצלח בהנהגת הממון בחייד. כאמרו ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי: (ספורנו)

ה ויצא אתו החוצה ויאמר הבט-נא השמימה וספר הפוכבים אם-תוכל לספר אתם ויאמר לו כה יהיה זרעך:

אונקלוס ואפיק יתיה לברא ואמר אסתכי כען לשמיא ומני פוכביא אם תכול לממני יתהון ואמר ליה פדין יהון בנדך: (אונקלוס)

יונתן ואפיק יתיה לברא ואמר אסתפל פדון לשמיא ומני פוכביא אין תיכול לממני יתהון ואמר ליה פדין יהון בנדך: (תרגום יונתן)

רש"י ויולא אתו החולה. לפי פשוטו הולאו מחלה לחוץ לראות הכוכבים. ולפי מדרשו, אמר לו לא מחלטגנינות שלך שראית צמזמות שאינך עתיד להעמיד בן, אברהם אין לו בן, (ו) אבל אברהם יש לו בן, וכן שרי לא תלד, אבל שרה תלד, אני קורא לכם שם אחר וישתנה המזל. דבר אחר, הולאו מחללו של עולם והגביהו למעלה מן הכוכבים, וזהו לשון הבטחה (ח) מלמעלה למטה: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) אע"ג שהיה לו ישמעאל בעוד שנקרא אברם, דנך הבא מן הכותית אינו קרוי בנך (קידושין סה:); ואין ראוי לירש אותו: (ח) וא"ת והא כתיב (במדבר כא ט) והביט אל נחש הנחוסת וחי. י"ל דהכי פירושו והביט אליו הנחש, והא דכתיב (תהלים לד ו) הביטו אליו ונהרו, דגם זה מלמטה למעלה, י"ל מלכא כל הארץ כבודו. מלאתי. והרא"ם פירש דהכי פירושו (אין) ולשון הבטה האמור פה, (אלא) מלמעלה למטה: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויוצא אותו החוצה. לפי פשוטו הוציאו מאהלו אל החוץ לראות הכוכבים ולפי מדרשו אמר לו צא מאצטגנינות שלך שראית במזלות שאינך עתיד להעמיד בן אברם אין לו בן אברהם יש לו בן שרי לא תלד שרה תלד לשון רש"י והנה אברם הוליד את ישמעאל אבל פירוש המדרש כי אברם מבקש בן יורש אותו כמו שאמר

"והנה בן ביתי יורש אותי" - והקדוש ברוך הוא אמר לו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך הוא יירשך וצא מן האצטגנינות שלך אברם אינו מוליד בן ליורשו אבל אברהם מוליד בן ליורשו ויתכן שהיה האצטגנינות על זיווגם שאברם ושרי לא יולידו זה מזה ואברהם ושרה יולידו אבל לפי דעתי שרה תוספת במדרש לומר שהיה כן גם בשרה אבל הקדוש ברוך הוא לא הבטיחו עתה בשרה וגם בעת נבואת המילה עדיין היה אברהם מסתפק בשרה שתלד (הרמב"ן)

בעל הטורים ויוצא אתו החוצה. בגימטריא איצטגנינותך: כה יהיה זרעך פירוש כשיהיה לו עוד כ"ה שנים כמנין כ"ה יהיה לו זרע שהרי בברית בין הבתרים היה אברהם בן ע"ה שנה: יהיה. בגימטריא שלשים לומר לך שאין דור שאין בו ל' צדיקים וכן אמר כמנין יהיה יהיו צדיקים בזרעך שנאמר ויאמר לו כה יהיה זרעך: (בעל הטורים)

דעת זקנים כה יהיה זרעך. א"ר תנחומא בשם ר' אחא אין העולם חסר שלשים צדיקים כמנין יהי"ה: (דעת זקנים)

ו וְהָאֵמֶן בְּיָהוּהָ וַיַּחְשְׁבָהּ לֹא צְדָקָה:

אונקלוס וְהִימִין בְּמִימָרָא דִּינִי וַחֲשָׁבָהּ לִיָּהּ לְזָכוּ: (אונקלוס)

יונתן וְהוֹת לִיָּהּ הִימְנוּתָא בְּמִימָרָא דִּינִי וַחֲשָׁבָהּ לִיָּהּ לְזָכוּ דְלֹא אֶטַח לְקַמִּיָּה בְּמִלִּין: (תרגום יונתן)

רש"י והאמן בה'. לא שאל לו אות על זאת, (ט) אבל על ירושת הארץ שאל לו אות, ואמר לו צמה אדע: ויחשבה לו לזקה. (י) הקב"ה חשבה לאברם לזכות ולזדקה, על האמונה שהאמין בו. דבר אחר צמה אדע, לא שאל לו אות, אלא אמר לפניו, הודיעני באיזה זכות יתקיימו בה, (כ) אמר לו הקב"ה בזכות הקרבנות: (רש"י)

(ט) ר"ל וכי תעלה על דעתך שאברהם לא האמין בהקב"ה ונבואת עזמו והלא אברהם נביא היה, וא"כ למה לי למיכתב והאמין בה, ומתוך לא שאל לו אות ואין להקשות למה לא ביקש אות על צורת הבנים כמו על ירושת הארץ כבר תירץ הרמב"ן. ורא"ס תירץ כי צירוף הארץ לא היה עתה הבטחה, אלא ספור דברים בעלמא אני ה' אשר הולאתיך מאור כשדים על דעת לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, משום הכי ביקש ממנו אות על הבטחתו קודם שנעשו לו כמה נסים כי שמא קיבל שכרו בהנסיים שנעשו לו, אבל על הבנים היה הבטחה אחר הנסיים משום הכי לא ביקש שום אות: ולי נראה דגבי בנים לא שאל אות לפי מדרש רז"ל (שבת קנז). שהוליא אותו החולה ואמר לו לא מאלטגנינות שלך וכו' אברהם אינו מוליד וכו', וזה ראה אברהם משום הכי לא ביקש אות כי אין לו אות גדול מזה, מה שאין כן גבי הבטחת הארץ, משום הכי ביקש ממנו אות על זה. ועוד יש לומר דמשום הכי נכנס ספק לאברהם על הבטחת ירושת הארץ כיון שלא כלל הבטחת ירושת הארץ עם הבטחת הבנים אלא חלקן לשנים, משום הכי נכנס ספק בלב אברהם על ירושת הארץ, אבל על ירושת הארץ שאל אות, אבל על בנים לא שאל אות באשר שכבר קיימו שתי הבטחות, ואגדלה שמך, וגם הבטחת ממון, ממילא חשב שגם הבטחת בנים יקוים. (נחלת יעקב): אמר זה לפי שנראה שמלת והאמין בה' הוא מיותרת, שאחר שאברהם לא דיבר כלום על מה שאמר לו השי"ת כה יהיה זרעך, פשיטא שהאמין. לזה אמר שמלת והאמין לאו לגופיה אלטריוך אלא למידק מינה, ר"ל על זה דוקא האמין ולא שאל אות, אבל וכו'. (רי' יעקב קניזל):

(י) פירוש דמלת ויחשבה וגו', שבה אל השם יתברך, ומלת לו שבה אל אברהם, לא שמלת ויחשבה שבה אל אברהם ומלת לו שבה אל השם יתברך. והוכחתו כי וכיו ויחשבה אינו שב רק אל האמונה הנכללת במלת והאמין, לא אל הבטחה הבלתי נזכרת. ומפני שזמלת לדקה אינו נופל אלא מהגדול להקטן, שהגדול מתחסד עם הקטן, ולא מהקטן אל הגדול ולכן העתיק רש"י פירוש לדקה מעניינה ואמר לדקה וזכות, כי הזכות נופל מהקטן אל הגדול ממנו. (ר"א מזרחי): אמר זה, לפי שאם היה חוזר לאברהם פשיטא שאפילו שלא היה רואה שמזלו אינו מוליד היה מחשב לדקה ולא שהיו ראוי לכך, כל שכן שמזלו מנגד לו, לזה אמר הקב"ה וכו'. (רי' יעקב קניזל): (כ) וכך פירוש הקרא אדע במה אירשנה כלומר בשביל איזה זכות. כתב הרא"ס אבל איני יודע איך יתישב לפי זה והאמין בה' וגו', וכי תפול הקושיא דלעיל איך לא יאמין בנבואתו הוא בעלמו, ותירץ שהאמין שיזכה בזרע ולא נשארה בו מצובה, מה שאין כן צירוף הארץ שנשאר נבון באיזה זכות יתקיימו בה, ולפי זה נוכל לפרש ויחשבה אברהם לו להשי"ת לדקה, ולכך מפרש ויחשבה קודם הד"א: ול"נ דגבי זרעו האמין שיתקיים זרעו אף שלא יהיה בהם שום זכות, וכמו שדקשו ואת הצפור לא בתר (להלן פסוק י) רמז לישראל שיתקיימו לעולם (רש"י שם), וכמו דכתיב (דברים לב כג) חצי אכלה צם, ודרשו רז"ל חצי כלין והם אינן כלין אבל צירוף הארץ אע"פ שהאמין שירשנה אף שלא יהיה להם זכות, כי

בעל הטורים במה אדע. במה בא"ת ב"ש שייץ ועולה לחשבון ת' לכך נגזר על בניו גזרת ת'. חשבון במה אדע, שנים שהם נ"ב שנים לא עבר איש ביהודה ושבעים היו בגלות: (בעל הטורים)

ספורנו במה אדע. כי אולי יחטאו הבנים ולא יזכו לירש: (ספורנו)

כלי יקר במה אדע כי אירשנה. רז"ל אמרו (נדריים לב.) בעבור שאמר אברם במה אדע נענש בידוע תדע והשכל ימאן לקבל דרוש זה שיסבלו בניו עונש גדול כזה בעבור האות ששאל אברם, ואברם עצמו לא קבל שום עונש ושיני בניו תקהינה. ע"כ לבי אומר וגומר שגלות מצרים היו לו סיבות אחרות ונחלקו בו רז"ל ותמצא כל הדעות במהרי"א כי ידו קבצם, הן קצרה אורך היריעה האחת מלהעלות עליה כל הדעות ההם, אך שבעל מדרש זה קשה לו, יהיה הטעם אל הגלות מה שיהיה, למה זה הגיד הקב"ה בשורה רעה זו לאברם לצערו בחנם. ע"ז אמר שבעון במה אדע שרצה לידע דבר שלא היה בו צורך לידע, כי מה לו לבקש אות על דבר ה', על כן נענש בידוע תדע שהודיעו הקב"ה דבר לצערו וזה ג"כ מדה כנגד מדה.

ובענין זה ששאל אברם, תמהו רבים למה שאל אות על ירושת הארץ ולא שאל אות על הבטחת הזרע. ואני שואל עוד שאלה אחת למה לא שאל אות על הארץ מיד כשאמר לו הקב"ה בפעם ראשון לזרעך אתן את הארץ וגו' גם בספיקות אלו רבו הדעות. ואני אומר שהאות אשר שאל לא שהיה אברם מסופק בייעוד האל יתברך זולת שרצה שיכרות לו הקב"ה ברית לסלק מעליו כל טוען ומערער. לפי שלמעלה אמר לו לזרעך אתן משמע מתנה בעלמא, ועל זה לא היה מבקש אברהם כריתות ברית כי מי יערער על המתנה אשר נתן לו ה' כי לו ית' תבל ומלואה ובידו ליתן הארץ לכל מי שירצה. אבל אחר שאמר לו הקב"ה לתת לך את הארץ הזאת לרשתה. משמע שנתינה זו שהזכיר היינו תורת ירושה. לפי שנח כשחלק הארץ לבניו נתן ארץ כנען לבני שם ועתה בא אליה בתורת ירושה. אז חשב אברם שמא שאר יורשיו של שם יערערו על חלקם כי בני שם עילם וארפכשד ואשור ולוד וארם. ואברם יצא מן ארפכשד ושמא שאר בני שם יערערו על הירושה על כן אמר במה אדע כי אירשנה. מה האות שאני לבד היורש בלי ערעור. ובאה לו התשובה קחה לי עגלה משולשת וגו'. כדרך שכרת ה' לאהרן ברית מלח עולם לסלק מעליו ערעור של קרח, כך כרת ה' ברית לאברם לסלק מעליו כל טוען ומערער, כי זאת לפנים לחק שכל כורתי ברית עוברים בין הגזרים כנודע. (כלי יקר)

[ט] ויאמר אליו קחה לי עגלה משלשת ועז משלשת ואיל משלש ותר וגזל:

אונקלוס ואמר לה קרב קדמי עגליו ותלתא ועזיו ותלתא ודכרין תלת ושפנינא ובר יונה: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה סב לי תקרובתי וקריב קדמי עגלא ברת תלת שניו וברחא בר תלת שניו ועיזא ברת תלת שניו ושפנינא ותסילא בר יון: (תרגום יונתן)

רש"י עגלה משלשת. שלשה עגלים רמוז לשלשה פרים, פר יום הכפורים ופר העלם דבר של כבוד ועגלה ערופה (ב"ר מז, יז): ועז משלשת. רמוז לשעיר הנעשה

בפנים, ופעירי מוספין של מועד ופעיר (ב) חטאת יחיד: ואיל משולש. אשם ודאי ואשם תלוי, וכבשה של חטאת יחיד: ותור וגוזל. תור וכן יונה: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כתב הר"ם אע"פ שאינה צאה לכפרת כל ישראל דומיא דפרים ופעירים ללעיל, מכל מקום מאחר שהיא צאה על כל חוטא וחוטא מישראל כפרת כל ישראל מקרי. ול"נ משום דאין לדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא (קהלת ז ט) משום הכי כפרת כל ישראל מקרי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עז משולשת. יש אומרים ג' עזים והישר בעיני בת שלש שנים: ואיל. הוא הכבש הגדול: וגוזל. בן יונה. כי מאלה לבדם הנזכרים בבהמה ובעוף העולות וכל קרבן: (אבן עזרא)

הרמב"ן עגלה משולשת ועז משולשת. פירש רבי אברהם בת שלש שנים אבל אונקלוס אמר שלש וכן הדבר כי בת שלש לא תקרא עגלה כמו ששנינו (פרה א א) וחכמים אומרים עגלה בת שתיים פרה בת שלש ורמז כי שלשה קרבנות מהן יקריבו לפניו זרעו העולה והחטאת והשלמים כי האשם כחטאת הוא אין ביניהם לבד השם ויתכן שיהיה טעם "משולשת" שיביא אותן רצופות ויהיה כל מין לבד וכן כי משולשות הנה (יחזקאל מב ו) שהיו הלשכות העליונות והתיכונות והתחתונות (הרמב"ן)

ספורנו קחה לי עגלה. להיות ברית ולמען יהי דברי גזר דין שיש עמו שבועה שאינו מתקרב כדבריה ז"ל וכן באר משה רבינו באמרו לא בצדקתך כי ברשעת הגוים ה' מורישם ולמען הקים את הדבר אשר נשבע כו' אתה בא לרשת: (ספורנו)

כלי יקר קחה לי עגלה משולשת. בענין מראה זו רבו הדעות, אענה גם אני חלקי ואומר לפי שמצינו בהבטחת הארץ שמזכיר לפעמים האבות ולפעמים זרעם והיכן מצינו שהיה לאבות חלק בארץ הלא היו כלם גרים בארץ והכתוב אומר כי לך אתננה וכתוב (שמות ו.ח) לתת אותה לאברהם ליצחק וליעקב וגו' ע"כ למדו רז"ל (סנהדרין ז:). מכאן לתחיית המתים מן התורה שנאמר (שמות ו.ד) לתת להם, לכם לא נאמר אלא להם. וגם זה מחוסר ביאור וכי לתחיית המתים ינחלו האבות חלק בארץ בעולם הזה.

אלא אין זה כי אם הקבורה, שיקבלו חלקם להיות להם מקום קבורה בארץ, לפי שכל מתי א"י חיינ תחלה לעתיד כמו שיתבאר בעז"ה בפר' וארא. (א.ו) אבל זרעם קבלו חלקם גם בחיים בעולם הזה והאבות דווקא לאחר מיתה שיחיו תחלה על כן הראה לו הקב"ה במראה זו עגלה כנגד אברם שנאמר בו (בראשית יח.ו) ואל הבקר רץ אברהם. ועז כנגד יעקב שהלביש על צואריו עורות גדיי עזים. ואיל כנגד יצחק שהקריב תמורתו איל. וכן פירש"י בפר' נשא בקרבנות הנשיאים. (במדבר ז.כא) ותור וגוזל אלו ישראל. ויבתר אותם בתוך רמז כי שלשה אבות אלו דוקא אחר ביתור דהיינו אחר מיתה יקבלו חלקם בארץ כי מתי א"י חיינ תחלה אבל לא בחייהם. ואת הצפור לא בתר כי ישראל שנמשלו לתור וגוזל יבואו חיים לארץ כי בזה הראה לו הקב"ה מי ומי ההולכים לארץ ובאיזה אופן יהיה לאבות חלק בארץ והוא אחר ביתור ומיתה דהיינו אחר הערב שמשם בעולם הזה בנפול תרדמת המיתה עליהם ז"ש ויהי השמש לבא ותרדמה נפלה על אברם כד"א (קהלת

י.ב.ג. עד אשר לא תחשך השמש. להורות כד ניים ושכיב אברם אז יקבל חלקו בארץ אבל לא עכשיו כי לא שלם עון האמורי עד הנה, ובני ישראל יהיו באי הארץ אחר הערב שמשו של אברם ותרדמת המות כאמור.

אך בתנאי זה, כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם תחלה ועבדום ומה שהתחיל בלשון יחיד זרעך, ואחר כך אמר ועבדום לשון רבים, לפי שהגרות התחיל משנולד יצחק והאבות היו יחידים, אבל העבדות התחיל אחר שנתרבו ומה שנאמר בארץ לא להם י"א שקאי על אנשי הארץ כי גם המה גרים בארצם כמו שלמדו מן הפסוק (בראשית מז. כא) ואת העם העביר אותו לערים. כדי שלא יקראו את ישראל גולים, ומה שהזכיר ד' דברים, גירות, ועבדות, ועינוי, וריחוק השכינה בארץ לא להם, יתבאר בע"ה לקמן פ' ורא. (ו.ו.) וטעם למספר ת' יתבאר בע"ה פ' חיי שרה (כג. טז.). (כלי יקר)

וַיִּקַּח-לוֹ אֶת-כָּל-אֵלֶּה וַיְבַתֵּר אֹתָם בְּתוֹךְ וַיִּתֵּן אִישׁ-בְּתוֹךְ לְקִרְאֵת רַעְהוּ וְאֶת-הַצֶּפֶר
לֹא בָתֵּר:

אונקלוס וְקָרַב קְדָמוּהֵי יָת כָּל אֵלֵינוּ וּפְלִיג יְתַהוֹן בְּשׁוּה וַיְהִיב פְּלַגְיָא פְּלוּג לְקַבִּיל חֲבָרְיָה וְיָת עוֹפָא לָא פְּלִיג: (אונקלוס)

יונתן וְקָרַיב קוֹמוֹי יָת כָּל אֵילָן וּפְסָג יְתַהוֹן בְּמִצְיַעָא וְסָדֵר פְּסָגָא דְחַד כָּל קַבִּיל חֲבָרְיָה וְיָת עוֹפָא לָא פְּסָג: (תרגום יונתן)

רש"י ויצתר אתם. חלק כל אחד לשני חלקים. ואין המקרא יולא מידי פשוטו, לפי שהיה כורת ברית עמו לשמור הצטחתו להוריש לבניו את הארץ, כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו', ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה, כמה שנאמר להלן העובדים בין בתרי העגל (ירמיה לז, יט.), אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים, הוא שלוחו של שכינה שהוא אש: ואת הצפור לא בתר. לפי שהאומות עובדי כוכבים ומזלות נמשלו לפרים ואילים ושעירים, שנאמר סבבוני פרים רבים וגו' (תהלים כב, יג.), ואומר האיל אשר ראית בעל הקרנים, מלכי מדי ופרס (דניאל ח, כ.), ואומר הצפיר והשעיר, מלך יון. וישראל נמשלו לבני יונה, שנאמר יונתי בחגוי הסלע (שיר השירים ב, יד.), לפיכך בתר הבהמות, רמז על האומות שיהיו כלין והולכין, ואת הצפור לא בתר, רמז שיהיו ישראל קיימין לעולם: (רש"י)

אבן עזרא ויבתר. חתכם והפרידם וכמוהו על הרי בתר. בין בתריו: **ויתן איש בתרו**. דע כי מלת איש כמו בעל. וכן איש מלחמה. והאיש גבריאל ופיי בעל כמו עצם הדבר וכן איש בליעל סמוך ג"כ בחיות וביריעות אשה אל אחותה נתן בתר כל איש לקראת רעהו כי הבהמה והאדם שנים המה: **הצפור לא בתר**. התור והגוזל כי צפור שם כלל: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויבתר אותם בתוך. לכרות עמו ברית לעבור בין הבתרים האלה ונרמז לו

גם כן כי מאלה יהיה כל קרבן בבהמה ובעוף כי הגוזל בן יונה ואמר בו גוזל שלא הוכשרו במין ההוא אלא הקטנים ואף על פי שכל קטני העופות יקראו גוזלים שנאמר (דברים לב יא) כנשר יעיר קנו על גוזליו ירחף הבין אברהם מעצמו המין הנבחר או הקריב בן יונה ברצונו והכתוב בחר לעולם במין אשר הקריב הזקן והנה ידע שאלה יהיו הקרבנות וכל הקרבנות יבתרו העולה לנתחים והשלמים לחזה ושוק וחלבים והחטאת והאשם לחלביהן

"ואת הצפור לא בתר" - נתן התור והגוזל איש לקראת רעהו כי גם הם היו בברית אבל לא בתר אותם בתוך כי בכל העוף הקרב נאמר לא יבדיל (ויקרא א יז) ובבראשית רבה (מד יד) הראה לו הקב"ה שמבדילין בעולת העוף ואין מבדילין בחטאת העוף (הרמב"ן)

[יא] וַיֵּרֶד הָעֵיט עַל-הַפְּגָרִים וַיֵּשֶׁב אֹתָם אֲבָרָם:

אונקלוס וַיֵּרֶד עוֹפֵא עַל פְּגֻלָּא וְאַפְרַח וְתַהוֹן אֲבָרָם: (אונקלוס)

יונתן וַיֵּרֶד עוֹפֵא עַל פְּגֻלָּא וְאַפְרַח וְתַהוֹן אֲבָרָם: (תרגום יונתן)

רש"י העיט. הוא עוף, ועל קס שהוא עט ושואף אל הנבלות לטוס עלי אוכל, כמו ותעט אל השלל (שמואל א טו, יט): **על הפגרים**. (מ) **על הצתרים**. (ס"א הפגרים מתרגמינן פגליא, אלא מתוך שהורגלו לתרגם איש צתרו ויהצ פלגיא, נחחלף להם חיבת פגליא לפלגיא, ותרגמו הפגרים פלגיא, וכל המתרגם כן טועה, לפי שאין להקיש צתרים לפגרים, צתרים תרגומו פלגיא, ופגרים תרגומו פגליא לשון פגול, כמו פגול הוא (ויקרא יט, ז), לשון פגר (כך שמעתי מפי רבינו יהודה ב"ר שמואל). וכן הגירסא ברש"י כ"י ובכ"י אחרת כתיב כך פי רבינו מאיר ב"ר שמואל): **וישב**. לשון נסיבה והפרחה, כמו ישב רוחו (תהלים קמו, יח), רמז שיבא דוד בן ישי לכלותם, ואין מניחים אותו מן השמים, עד שיבוא מלך המשיח: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) אמר זה לפי שפגר לא נקרא אלא בעל חי שהוא שלם וכאן לא היה שלמים לפי שצתר אותם צתוך, לזה אמר הפגרים הצתרים, וכוונת הרב שלא נאמר שירד העיט גם על הצפור, ונראה שיבא לכלות גם לישראל לפי שהצפור הוא רמז לישראל, לזה אמר הצתרים, רמז לגוים. (ר' יעקב קניזל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא העיט. העוף וכן העיט צבוע נחלתי: **על הפגרים**. על הגופות: **וישב**. בדגשות השי"ן תחת הנו"ן המובלע. כמו יגרש וישלח מהפגרים. וכן ישב רוחו. או השיב הפגרים להבריח העיט: (אבן עזרא)

הרמב"ן וירד העיט על הפגרים. לאכול אותם כמנהג העופות

"וישב אותם" - רמז לו כי יבאו העמים לבטל הקרבנות וזרע אברהם יבריחם (הרמב"ן)

יב וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבֹאֹא וַתִּרְדְּמָה נֶפֶלָה עַל-אַבְרָם וְהָיָה אִימָה חֲשֵׁכָה גְדֹלָה נֶפֶלָת עֲלָיו:

אונקלוס וְהָיָה שֶׁמֶשׁ אֲלֵי נֶפֶלָת עַל אַבְרָם וְהָיָה אִימָתָא קָבֵל סְגִי נֶפֶלָת עֲלוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה שֶׁמֶשׁ אֲלֵי קְרִיבָא לְמִיטְמוּעַ וְשִׁינְתָא עֲמִיקְתָא מִתְרַמְיִית עַל אַבְרָם וְהָיָה אַרְבַּע מִלְפָּנוֹן קִימִין לְמִשְׁעֶבְדָּא יֵת בְּנוֹי אִימָתָא דָּא הוּא בְּבֵל קֶבֶלָא דָּא הוּא מְדִי סְגִיָּאָה דָּא הוּא יוֹן נֶפֶלָה דָּא הוּא פָּרַס דְעֵתִידָא לְמִיפֵל וְלִית לִיה זְקִיפָא וּמִתְמָן עֲתִידִין לְמִיֶּסֶק עֲמָא בֵּית יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

כ"ז וְהָיָה אִימָה וְגו'. רְמוֹז לְכַוֵּן וְחֶסֶד שֶׁל גְּלוּיָת: (כ"ז)

אבן עזרא וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ לְבֹאֹא. זֶה לָנוּ לְאוֹת כִּי וַיִּקַּח לוֹ אֶת כָּל אֱלֹהֵי בְּיָוֶם אַחֵר שֶׁהִקִּיץ מִמַּחֲזָה הַנְּבוּאָה: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְהָיָה אִימָה חֲשֵׁכָה גְדוּלָה נּוֹפֶלֶת. דְּרָשׁוּ בּוֹ רְמוֹז לְשַׁעֲבוּד אַרְבַּע גְּלוּיָת כִּי מִצָּא הַנְּבִיא בְּנַפְשׁוֹ אִימָה וְאַחֵר כֵּךְ בָּא בְּחֲשֵׁכָה וְאַחֵר כֵּךְ גְּדֹלָה הַחֲשֵׁכָה וְאַחֵר כֵּךְ הַרְגִישׁ כְּאִלּוֹ הִיא נּוֹפֶלֶת עֲלָיו כְּמִשָּׂא כְּבֵד תְּכַבֵּד מִמֶּנּוּ אָמְרוּ (בִּי"ר מִד' י"ז) אִימָה זֶה בְּבֵל חֲשֵׁכָה זֶה מְדִי שֶׁהַחֲשִׁיכָה עֵינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל בְּצוּם וּבִתְעֵנִית גְּדוּלָה זֶה מַלְכוּת אֲנִטְיוֹכֶס נּוֹפֶלֶת עֲלָיו זֶה אָדוּם וְהִיָּה הַעֲנִין הַזֶּה לְאַבְרָהָם כִּי כִשְׁהַקְּבִ"ה כָּרַת עִמּוֹ בְּרִית לְתַת הָאָרֶץ לְזָרְעוֹ לְאַחֲזֹת עוֹלָם אָמַר לוֹ כְּמִשְׁיִיר בְּמִתְנַתּוֹ שֶׁאַרְבַּע גְּלוּיָת יִשְׁתַּעֲבְדוּ בְּבָנָיו וַיִּמְשְׁלוּ בָאָרֶץ וְזֶה בְּעַל מִנְתָּ אִם יַחְטְאוּ לְפָנָיו וְאַחֲרָי כֵּן הוֹדִיעוּ בְּבָאוֹר גְּלוּת אַחֲרַת שִׁיגְלוֹ תַחֲלָה שֶׁהוּא גְלוּת מִצְרַיִם שֶׁכִּבֵּר נִעֲנַשׁ בּוֹ כְּאִשֶּׁר פִּירְשֵׁתִי (לעיל י"ב י') (הרמב"ן)

בעל הטורים וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ. ב' בְּמִסוּרָה. הַכָּא וַאֲיִדָךְ וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה. כִּנְגַד שְׁנֵי מִקְדָּשִׁים כְּדַכְתִּיב וּשְׁמַתִּי כְּדָכוּד שְׁמִשׁוֹתִיךְ וּשְׁעָרֶיךְ לְאַבְנֵי אֶקְדַּח וְנִחְרַבּוּ: (בעל הטורים)

דעת זקנים וַתִּרְדְּמָה נֶפֶלָה עַל אַבְרָם. נֶפֶלָה וּבִתּוֹךְ אוֹתָהּ שִׁינָה הִרְאָה לוֹ הַקְּבִ"ה שַׁעֲבוּד מַלְכוּת וּמִמְשַׁלְתֶּם וְאַבּוּדָם שֶׁנֶּאֱמַר קַח לִי עֵגְלָה מִשׁוֹלֶשֶׁת זֶה מַלְכוּת רְבִיעִית שֶׁהִיא קֶשֶׁה שֶׁנֶּאֱמַר דְּאִילָא וְאִימָתָא עַז זֶה מַלְכוּת יוֹן שֶׁנֶּאֱמַר וְהַצֵּעִיר [וְצִפִּיר] הַגְּדוֹל מֵאֵד וְאִיל מִשׁוֹלֶשׁ זֶה מַלְכוּת מְדִי וּפְרַס שֶׁנֶּאֱמַר הָאִיל אֲשֶׁר רִאִית בְּעַל הַקְּרָנִים מִלְכֵי מְדִי וּפְרַס. ת"ר אָמַר ר' יִשְׁמַעֲלָל לֹא הַתּוֹר הַזֶּה אֵלָא בְּלִשׁוֹן אֲרַמִּי תָר זֶה הַשּׁוֹר כְּשִׁיִּצְמַד הַשּׁוֹר זָכַר עִם נִקְבָּה וּפְתַחוּ וַיִּשְׁדְּדוּ כָּל הַעַמֻּקִּים שֶׁנֶּאֱמַר אֲרוּם חִיּוּיָא רְבִיעֵאָה וְכו'. וְגוֹזֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל שֶׁנֶּאֱמַר יוֹנְתָי בְּחִגּוּי הַסֵּלַע וְכַתִּיב אַחַת הִיא יוֹנְתִי תִמְתִּי ר' אַחָא אָמַר לֹא נֶאֱמַר מִשְׁלַשׁ אֵלָא לִשׁוֹן גְּבוּרִי כַח כְּמוֹ וְהַחֹטֵם הַמְשׁוֹלֶשׁ לֹא בְּמַהֲרָה יִנְתַּק. רַבִּי מִשְׁרַשִּׁיא אָמַר מִשׁוֹלֶשִׁים הִיוּ שְׁלֹשָׁה פְעָמִים לְשִׁלּוֹט בָּאָרֶץ פְּעַם רִאשׁוֹנָה כָּל אֶחָד בְּפָנָיו עֲצָמוֹ שְׁנִיָּה בְּשָׁנִים שְׁנִיָּה שְׁלִישִׁית כָּלם כְּאַחַד נִלְחָמִים עִם מִשִּׁיחַ בֶּן דָּוִד שֶׁנֶּאֱמַר יִתְיַצְבוּ מִלְכֵי אֶרֶץ. א"ר יְהוֹשֻׁעַ לָקַח כָּל אֶחָד חֲרָבוֹ וּבִתֵּר כָּל אֶחָד לְשָׁנִים שְׁנָאִי וַיִּבְתֵּר אוֹתָם בְּתוֹךְ וּמִיָּד תִּשַׁשׁ כַּחַם וְאֵלּוֹ לֹא בִתְרָם לֹא הִיָּה הָעוֹלָם יָכוֹל לְעַמּוֹד בְּפָנֵיהֶם. וְאֵת הַצִּפּוֹר לֹא בִתֵּר וְהוּא בֶּן יוֹנָה שֶׁאֵין לָךְ צִפּוֹר כְּתוּב בְּתוֹרָה אֵלָא בֶּן יוֹנָה וַיִּרְדַּע הָעֵיט עַל הַפְּגָרִים לְהַאֲכִילָם וְלֹאבְדָם וְאֵין עֵיט אֵלָא בֶּן דָּוִד הַנִּמְשַׁל לְעֵיט צְבוּעַ שֶׁנֶּאֱמַר הָעֵיט צְבוּעַ נִחַלְתִּי לִי

שנראה קורא ממזרח עיט כצאת השמש ממזרח. וישב אותם אברם שהיה מניף בסודרו שלא ישלוט בהם העיט עד הערב. א"ר אלעזר מכאן אתה למד שממשלתן של ארבע אומות הללו אינן אלא יום אחד של הקב"ה אמרו לו ר' אלעזר ודאי כדבריק נתנני שוממה כל היום דוה חוץ משתי ידות שעה ותדע שכן הוא שהרי כשהשמש נוטה לבא במער' תשש כחו ואורו עד שיבא הערב שיצמח אורן של ישראל שנאמר לעת ערב יהיה אור. ועוד יש להוכיח מכאן שעבוד ארבע מלכיות אומה במלכות יון שהחשיכה עיניהם של ישראל מכל מצות שבתורה. גדולה זו מלכות מדי שגדלה עד מאוד למכור ישראל חנם. נופלת עליו זו במלכות בבל שנפלה עטרת ישראל בידה. עליו אלו בני ישמעאל שעליהם בן דוד יצמח שנא' אויביו אלביש בושת ועליו יציץ נזרו. ר' אלעזר בן עזריה אומר לא נבראו המלכיות האלו אלא לעצים לגיהנם שנאמר והנה תנור עשן ולפיד אש ואין תנור אלא לגיהנם שנאמר נאם ה' אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים כך הראה הקב"ה לאברהם שעבוד מלכיות וגיהנם והראה לו תורה וקרבנות אמר לו כל זמן שישראל עוסקין בתורה ובקרבנות יהיו נצולין מן השנים האלו ומצליחין. אבל עתיד בית המקדש ליחרב וקרבנות ליבטל במה אתה חפץ שישתעבדו בניך בשעבוד מלכיות או בדינה של גיהנם והיה תמה אברהם ולא היה יודע מה לענות ולבחור א"ל ית' ממה אתה תמה בחר לך בשעבוד מלכיות ואל ידונו בגיהנם הה"ד אם לא כי צורם מכרם וה' הסגירם צורם זה אברהם שנא' הביטו אל צור חצבתם : דעת זקנים)

יג | ויאמר לאברם ידע תדע פי-גר | יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו
אגתם ארבע מאות שנה:

אונקלוס ואמר לאברם מדע תדע ארי דירין יהון בניה בארעא דלא דילהון ויפלחון ביהון ויענון ויתהון ארבע מאה שנין : (אונקלוס)

יונתן ואמר לאברם מנדע תנדע ארום דירין יהון בנד בארעא דלא דלהון חלף דלא הימנת וישעבדון ביהון ויסגפון ויתהון ארבע מאה שנין : (תרגום יונתן)

רש"י כי גר יהיה זרעך. משנוולד ילחק עד שינאלו ישראל ממלכים ארבע מאות שנה, כולד, ילחק בן ששים שנה כשנוולד יעקב, ויעקב כשירד למלכים אמר ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה, הרי ק"ז, ובמלכים היו מאתים ועשר כמנין רד"ו, הרי ארבע מאות שנה. ואם תאמר במלכים היו ארבע מאות, הרי קהת מיורדי מלכים היה, לא וחשוב שנותיו של קהת ושל עמרם, ושמונים של משה שהיה כשינאלו ישראל ממלכים, אין אתה מולא אללא שלש מאות וחמשים, ואתה לריך להוליא מהן כל השנים שחי קהת אחר לידת עמרם, (נ) ושחי עמרם אחר לידת משה: בארץ לא להם. ולא נאמר בארץ מלכים, אללא לא להם, משנוולד ילחק (ס) ויגר אברהם וגו', ויגר ילחק בגרר, ויעקב גר בארץ חם (תהלים קה, כג.), לגור בארץ באנו (בראשית מז, ז): (רש"י)

שפתי חכמים (נ) לא חש להוליא נמי השנים שהיו לקהת קודם שירד למלכים, וא"כ

הואיל ולא היה השעבוד ארבע מאות שנה למה כתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, ועל כרחק כריך לומר לארבע מאות שנה קאי אגר יהיה זרעך בארץ לא להם, דהרי משנולד ירחק היו כגרים בפאר ארלות כדכתיב ויגר ירחק שהוא לשון גירות, ולא קאי על ועבדום וענו אותם, דעבדים לא יהיו אלא רד"ו שנה: (ס) ולכך כתיב בארץ לא להם שהרי לא באו מיד למכרים אלא בסוף ימי יעקב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי גר יהיה זרעך. נקרא בלשון הקדש האיש שיש לו משפחה כסעיף שהוא דבק בשרש על כן נקרא אזרח כי טעמו כאזרח רענן וטעם גר. כמו הגרגיר שנכרת מן הסעיף. ויש חסרי לב שזה הטעם רחוק בעיניהם ואלו היו יודעים טעם כל אות וצורתו אז יכירו האמת: **ארבע מאות שנה**. עד סוף זה הקץ מהיום: (אבן עזרא)

הרמב"ן כי גר יהיה זרעך. זה מקרא מסורס ושיעורו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ארבע מאות שנה ועבדום וענו אותם ולא פירש כמה ימי העבדות והעינוי והרבה מקראות מסורסות יש בכתוב וכן בא אלי העבד העברי אשר הבאת לנו לצחק בי (להלן לט יז) וכן וכל הארץ באו מצרימה לשבור אל יוסף (שם מא נז) וכן כי כל אוכל חמץ ונכרתה הנפש ההיא מישראל מיום הראשון עד יום השביעי (שמות יב טו) וכן ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו ואת אלילי זהבו אשר עשו לו להשתחות לחפור פירות ולעטלפים (ישעיהו ב כ) וכן לכו שמעו ואספרה כל יראי אלהים אשר עשה לנפשי (תהלים סו טז) וכן לי יזעקו אלהי ידענוך ישראל (הושע ח ב) וכן והיו לי אמר ה' צבאות ליום אשר אני עושה סגלה וחמלתי עליהם (מלאכי ג יז) ורבים כן וענין הכתוב אף על פי שאני אומר לך לזרעך נתתי את הארץ הזאת ידוע תדע כי טרם נתתי אותה להם יהיו גרים בארץ לא להם ארבע מאות שנה וגם יעבדום וענו אותם ורבי אברהם אמר ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בעבדות וענוי עד קץ ארבע מאות שנה מן היום הזה ואם כן הודיעו קץ הגאולה ולא הודיעו כמה ימי הגלות גם נכון הוא "0" "סגירה" (הרמב"ן)

בעל הטורים כי גר. סופי תיבות עולה למנין רד"ו: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר לאברם וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר ידוע תדע. עוד צריך לדעת למה אמר גר יהיה זרעך ולא אמר זרעך יהיה גר או יהיה זרעך גר כי אין דרך להזכיר המאורע קודם שיזכיר למי יארע. עוד למה לא פירש כוונתו באומרו גר וגו' ועבדום וענו וגו' אם ג' יחד יהיו בכל הדי' מאות שנה או חלק מהארבע מאות בגירות וחלק בעבדות וחלק בעינוי. האמת, כי ממה שראינו שכן היה נודעת הכונה, אלא למה לא פירש ה' דבריו:

אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך טעם שכפל לומר ידוע תדע לגי' סיבות. האי על דרך אומרם ז"ל (נדרים לב). וז"ל ירדו אבותינו למצרים בשביל דבר קל שאמר במה אדע, והוא אומרו ידוע, לצד שאתה חפץ לדעת, תדע כי גר וגו'. ב', להיות שאמר ה' בענין ב' דברים, אי פורעניות ואחת הטבה, כאומרו ואחרי כן וגו' לזה אמר ידיעה ב' פעמים. ג' על דרך אומרם ז"ל (ברכות יח): בפסוק (דברים לד) זאת הארץ אשר נשבעתי וגו' לאמר וגו' שאמר לו ה' לך אמור לאברהם וגו' שבועה שנשבעתי וכו' ע"כ. והוא אומרו ב' ידיעות אי היא מה שמודיעו באותו מצב ואחד שעתיד להודיעו על ידי משה ולזה אמר תדע לעתיד:

רפ"י וגם את הגוי. (ע) וגם, לרבות ארבע מלכויות, שאף הם כלים על שפעבדו את ישראל: דן אנכי. בעקר (פ) מכות: ברכוש גדול. בממון (ס) גדול כמו שנאמר וינלכו את מלכיהם. (רפ"י)

שפתי חכמים (ע) והם הרמוזים בפסוק שלמעלה והנה אימה השיכה גדולה נופלת עליו, אימה זו בצל, השיכה זו מדי שהשיכה עיניהם של ישראל ברום ובהעניית, גדולה זו יון, נופלת זו אדום: (פ) לאפוקי דין כמשמעו, כי לא מלינו שעמד עמהם בדין: (ס) לא כשאר רכוש שבמקרא המורה על קנין, כי זה הממון שהשאלום אינו מקניינם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר יעבדו. שיהיו להם עבדים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וגם את הגוי אשר יעבדו. וגם לרבות ד' גליות על ששעבדו את ישראל לשון רש"י ועל דרך הפשט יאמר כאשר דנתי את בניך בגלות וענוי על עון גם את הגוי אשר יעבדו אדין על החמס אשר יעשו להם והנכון בעיני כי טעם וגם אף על פי שאני גזרתי על זרעך להיות גרים בארץ לא להם ועבדום וענו אותם אף על פי כן אשפוט את הגוי אשר יעבדו על אשר יעשו להם ולא יפטרו בעבור שעשו גזרתי והטעם כמו שאמר הכתוב (זכריה א יד) וקנאתי לירושלם ולציון קנאה גדולה וקצף גדול אני קוצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה ואומר (ישעיהו מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי וגוי וכן היה במצרים שהוסיפו להרע כי השליכו בניהם ליאור וימררו את חייהם וחשבו למחות את שםם וזה טעם דן אנכי שאביא אותם במשפט אם עשו כנגזר עליהם או הוסיפו להרע להם וזהו מה שאמר יתרו כי בדבר אשר זדו עליהם (שמות יח יא) כי הזדון הוא שהביא עליהם העונש הגדול שאבדם מן העולם וכן כי ידעת כי הזידו עליהם (נחמיה ט י) והרב נתן טעם בספר המדע (הלכות תשובה ו ה) לפי שלא גזר על איש ידוע וכל אותם המריעים לישראל אלו לא רצה כל אחד מהם הרשות בידו לפי שלא נגזר על איש ידוע ולא נתכנו דבריו אצלי שאפילו גזר שאחד מכל האומות ירע להם בכך וכך וקדם זה ועשה גזרתו של הקב"ה זכה בדבר מצוה ומה טעם בדבריו כאשר יצוה המלך שיעשו בני מדינה פלונית מעשה מן המעשים המתרשל ומטיל הדבר על האחרים חומס וחוטא נפשו והעושה יפיק רצון ממנו וכל שכן שהכתוב אמר וגם את הגוי אשר יעבדו שיעבדו הגוי כולו והם הלכו מעצמם למצרים אבל הטעם כאשר כתבתי וכבר הזכירו רבותינו הענין הזה אמרו בואלה שמות רבה (ל טו) משל לאדון שאמר לבנו "יעשה עם פלוני ולא יצערנו" הלך ועשה אף על פי שעשה עמו חנם לא הניח שלא היה מצערו כשנתרצה האדון לבנו גזר על מצעריו הריגה כך גזר הקב"ה שיהיו ישראל משועבדין במצרים עמדו עליהם ושעבדום בחוזק אמר הקב"ה היה לכם לנהוג במ מצרים ויעשו צרכיכם אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה (זכריה א טו) עד כאן לשונם ודבר ברור הוא כי השלכת בניהם ליאור אינה בכלל "ועבדום וענו אותם" אבל היא עקירתם לגמרי וכן מה שאמרו תחלה הבה נתחכמה לו פן ירבה (שמות א י) אינו בכלל עבדות וענוי מלבד מה שהוסיפו בענוי עצמו וימררו את חייהם בעבודה קשה וגוי והוא מה שאמר הכתוב (דברים כו ז) וירא את עניינו ואת עמלינו ואת לחצנו ודע והבן כי האיש שנכתב ונחתם בראש השנה להריגה לא ינקה הליסטים ההורג אותו בעבור שעשה מה שנגזר עליו הוא רשע בעונו ימות ודמו מיד הרוצח יבוקש אבל כאשר תצא הגזירה על פי נביא יש

בעושה אותה דינים כי אם שמע אותה ורצה לעשות רצון בוראו כנגזר אין עליו חטא אבל יש לו זכות בו כאשר אמר ביהוא (מלכים ב י ט) יען אשר הטיבות לעשות הישר בעיני ככל אשר בלבבי עשית לבית אחאב בניס רבעים ישבו לך על כסא ישראל אבל אם שמע המצוה והרג אותו לשנאה או לשלול אותו יש עליו העונש כי הוא לחטא נתכוון ועבירה הוא לו וכן הכתוב אומר בסנחריב (ישעיהו י ה) הוי אשור שבט אפי וגוי בגוי חנף אשלחנו ועל עם עברתי אצונו ואמר הכתוב והוא לא כן ידמה ולבבו לא כן יחשוב כי להשמיד בלבבו ועל כן הענישו בסוף כמו שנאמר (שם י יב) והיה כי יבצע ה' את כל מעשהו אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור ועל תפארת רום עיניו וגוי ואמר בו שה פזורה ישראל אריות הדיחו הראשון אכלו מלך אשור וזה האחרון עצמו נבוכדראצר מלך בבל לכן כה אמר ה' וגוי הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור (ירמיהו נ יז) והנה זו ראייה שנענש מלך אשור על הרעה שעשה לישראל והנה נבוכדראצר שמע כי הנביאים פה אחד קוראים אותו להחריב ירושלים והוא וכל עמו נצטוו על כך מפי הנביא כמו שכתוב (ירמיהו כה ט) הנני שולח לך ולקחתי את כל משפחות צפון נאם ה' ואל נבוכדראצר מלך בבל עבדי והביאותים על הארץ הזאת ועל יושביה והחרמתים וכתוב (שם לב כח) הנני נותן את העיר הזאת ביד הכשדים וביד נבוכדראצר מלך בבל והציתו את העיר באש ואף על בית המקדש עצמו אמר (שם כו ו) ונתתי את הבית הזה כשילה והם יודעים כי מצות השם היא כמו שאמר נבוזראדן לירמיהו (שם מ ג) ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה ויבא ויעש ה' כאשר דבר כי חטאתם לה' ואף על פי כן נענשו הכשדים כולם בסוף והיה זה מפני שני טעמים האחד שגם הוא נתכוון להשמיד כל הארץ להגדיל ממשלתו כמו שכתוב בו (ישעיהו יג יא) והשבתי גאון זדים וגאות עריצים אשפיל וכתוב (שם יד יג) ואתה אמרת בלבבך השמים אעלה וגוי וכתוב אעלה על במתי עב אדמה לעליון וכתוב באומתו (שם מז ח) האומרת בלבבה אני ואפסי עוד ואמר בו חבקוק (חבקוק ב ט) הוי בוצע בצע רע לביתו לשום במרום קנו וגוי והנה זה כענשו של סנחריב ולכך אמר הכתוב (ירמיהו נ יח) לכן כה אמר ה' הנני פוקד אל מלך בבל ואל ארצו כאשר פקדתי על מלך אשור אבל היה במלך בבל עונש אחר שהוסיף על הגזרה והרע לישראל יותר מאד כמו שאמר בו (ישעיהו מז ו) קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידך לא שמת להם רחמים על זקן הכבדת עולך מאד ועל כן בא עליהם עונש כפול ומכופל שנשמד זרעו לגמרי ולא יהיה לבבל שם ושאר נין ונכד (ישעיהו יד כב) ונשמדה עירו לעולמים שנאמר (שם יג יט) והיתה בבל צבי ממלכות תפארת גאון כשדים כמהפכת אלהים את סדום ואת עמורה לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור ורבעו שם ציים ושעירים ירקדו שם ואמר בו הכתוב (ירמיהו נא יא) כי נקמת ה' היא נקמת היכלו וכתוב (שם נא לה לו) חמסי ושארי על בבל תאמר יושבת ציון ודמי אל יושבי כשדים תאמר ירושלים לכן כה אמר ה' הנני רב את ריבך ונקמתי את נקמתך ופסוקים רבים

כאלה

אור החיים וגם את הגוי וגוי. קשה איך יוצדק לומר וגם על מה שקדם שהוא השיעבוד והענוי וזה הטבה לנקום נקם מאויבנו. ב' תיבת **את** מיותרת. ג' אומר **דן אנכי** דבר ידוע הוא כי הוא הוא השופט. ד' למה הפסיק בין המאורע אשר גזר ה' על בניו במשפט המשעבדים והיה לו להשלים לומר ואחרי כן יצאו וגוי שהוא גמר ענין ישראל ואחר כך יאמר את הגוי אשר יעבודו וגוי. ולזה אפשר שנתכוון לומר בשינוי זה שאחר שישפוט ה' את הגוי יצאו ברכוש ולקח סדר העשוי, וכמו שמצינו שכן היה בתחלה דן אותם ואחר כך השאילום רכוש גדול:

אכן משמעות הכתובים יתבארו על דרך אומרם ז"ל (תנחומא בשלח) וחמושים עלו וגוי א' מחמשים ויש אומרים אחד מחמש מאות והשאר מתו במצרים בימי

חושך ואפילה כדי שלא ירגישו בהם המצרים. עוד אמרו ז"ל (שמו"ר פי"ד) בפסוק ולכל בני ישראל היה אור וגו' שהיו ישראל מחפשים חדרי חפצי מצרים והיו יודעים וכו' ובאמצעות זה השאילום וינצלו וגו' ועיין מה שפירשתי בפי פסוק זה במקומו, והוא שאמר ה' לאברהם **וגם את** וגו' פי' מלבד גזירת השעבוד והעינוי וגם תוספת גזירת פורעניות ידון את ישראל כשידון את המצרים להשמיד ולהרוג חלק גדול מהם למר חמשים חלקים ולמר חמש מאות חלקים, ובזה ידויק תיבת **וגם** ותיבת **את**, ואומר **אנכי** פי' מכה זו לא ידעו בה המצרים כי אם הוא לבדו כי היו בימי החשך. וסמך לזה אומר **ואחרי כן** וגו' פי' באמצעות אותו המשפט כשיביא המכה ההוא לדון את שניהם גוי עובד וגוי נעבד שהוא מכת החושך אחרי כן יצאו ברכוש וגו' כאמור למעלה כי באמצעות זה השאילום:

עוד יתבאר הכתוב במה שנדקדק עוד למה הביא ה' על המצריים עשר מכות ועל הים לקו וכו' אחר שמצינו כי כן גזר הגוזר:

והנה הרמב"ם ז"ל בספר המדע (הלכות תשובה פי"ו ה"ה) כתב כי טעם חיוב האומות המשעבדים הוא לצד שלא אמר ה' אומה פלונית וכו'. והשיגוהו רמב"ן וראב"ד כי מה בכך סוף סוף מצוה עושים בקיום דבר מלך. ופירש רמב"ן כי העונש הוא לצד שהוסיפו לענות יותר מידי העבודה אשר גזר ה', ולדבריו אין האומות נענשים אלא על תוספת עינוי. ולדרכו ז"ל יתבאר הכתוב על זה הדרך **וגם את הגוי דן אנכי** פירוש ידן ה' עמו וממוצא דבר אתה יודע כי ירבה יותר משיעור הגזירה, ודקדק לומר **את** פי' ידון אתו עמו הוא בכבודו ובעצמו והוא אומר **אנכי** כי הוא היודע שיעור הגזירה, ושיעור התוספת שעליו יעניש אותם, וכל זה לדרכו של רמב"ן:

והנכון בעיני הוא כי כל האומות חייבין ליענש על כל העינוי והצער אשר ירעו לנו והחקירה מעיקרא אינה צודקת, כי האומות טעם אשר יענונו הוא לצד הבדלתנו מהם וקיום המצות אשר אנו מקיימים, וצא ולמד אם היו ישראל עובדים לטלה והיו לעם אחד במצרים לא היו המצריים משתעבדים בהם והיו כאחיהם המצרים, וכן בכל אומה ואומה אשר תשעבד ישראל ותריע הטעם הוא לצד היותינו נחלת שדי. ומעתה מה מקום לטענת שהם שלוחי אל הגוזר והלא אל גזר על אשר עברו ענף אחד מדבריו והם מריעים על שאינם עוברים על כל התורה והיו ככל הגוים בית ישראל, והוא אומר (זכרי' א) אני קצפתי מעט פירוש על אשר עברו על חלק מהתורה קצפתי מעט והם האומות המיסרים את ישראל אדרבא עוזרים באמצעות העינוי לרעה לעבור על הכל, וכן הוא שהעובר על הדת פוטרים אותו מכל רע ומטיבין לו. והוא אומר **וגם את הגוי** אני אתדיין עמו כי אני יודע מחשבות אדם ותחבולותיו וטעם העינוי שאינו לצד קיום מצות ה' שגזר עליהם כן, וממוצא דבר אתה יודע כי הגדיל אויב עשות רשע כיון שמיסר לצד שנאתו אין שנאה כשנאת הדת ופשוט הוא כי יתאכזר עליהם בהפלגה. וכפי זה יוצדק לומר **וגם את** וגו' שהוא הודעת ריבוי הצער אשר יעבור על בניו, וסמוך לזה כתב **ואחרי כן יצאו** וגו' פירוש כיון שאין דעתם לקיים מצות ה' ישנם בהשבת הגזילה בכל מה ששעבדו אותם. וצא ולמד ממעשה גביהא (סנהדרין צא). שתבע מהמצרים שכר כמה שנים ששעבדו בישראל:

עוד ירמוז הכתוב על דרך אומרם ז"ל (מגילה כט) גלו למצרים שכינה עמהם וכו' וכתוב (תהלים צא) עמו אנכי בצרה. ועוד אמרו בפסוק (שמות כד) ותחת רגליו כמעשה לבנת הספיר שירמוז אל שעבוד שנשתעבדו ישראל בלבנים וכו', והוא

אומרו וגם את הגוי אשר יעבודו בהם שם אתם עמם דן אנכי שירמוז אל השכינה שתהיה עמם בגלות, ובזה ידוייק תיבת וגם שהוא תוספת צער, ותיבת את ותיבת אנכי : (אור החיים)

ספורנו וגם את הגוי אשר יעבודו דן אנכי. כמו שאדין את בניך על רשעם בענוי ועבדות כמו כן אדין אותנו הגוי של מצרים שישעבד בהם: (ספורנו)

דעת זקנים ואחרי כן יצאו. אמר ר' אחא כתיב כאן אחרי ולא כתב אחר כאן רמז לו עשר מכות שעתיד להביא על המצריים במצרים: (דעת זקנים)

[טו] ואתה תבוא אל-אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה:

אונקלוס ואת תעול לות אבהתך בשלם ותקבר בסיבו טבא: (אונקלוס)

יונתן ואת תתפגש לות אבהתך בשלם תניח נפשך ותקבר בסיבו טבא: (תרגום יונתן)

רש"י ואתה תבוא. ולא תראה (ק) כל אלה: אל אבותיך. אצו עובד עבודה זרה והוא מבשרו שיבא אליו, (ר) למדך שפעה תרח תשובה: תקבר בשיבה טובה. בשרו שיעשה ישמעאל תשובה בימיו, ולא יבא עשו לתרבות רעה בימיו, ולפיכך מת ה' שנים קודם זמנו, ובו ציוס (ז) מרד עשו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש העבדות וענוי, אצל הגרות גם הוא היה בכלל גרות, כי מיד כשנולד יצחק התחילו הארבע מאות שנה: (ו) בניחותא ולא בתמיהה, מדלל אמר בתר הכי "אלל" למדך וכו'. (מהרש"ט: ז) לכתוב (כה כט) ויבא עשו מן השדה והוא עיף ודרקן רז"ל (ב"ר סג יב) ברליחה, ואותו יום מת אברהם כמו שדרקן רז"ל (סס) מהלעיטני נח, עיי"ש ברש"י (להלן כה ל ד"ה מן האדם). (קצור מזרחי): ואין להקשות ולענין הקב"ה איפכא שיחיה אברהם עד זמנו ולא יבא עשו לתרבות רעה עד אח"כ, י"ל להכלל בידי שמים חוץ מיראת שמים (מגילה כה.). (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא תבא אל אבותיך. כנוי על המיתה כדרך כל הארץ: וטעם בשלום. שתהיה בכבוד ולא כמו זרעך: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואתה תבא אל אבותיך בשלום. ולא תראה כל אלה לשון רש"י ואינו נכון כפי פירושו שאמר (בפסוק יג) "כי גר יהיה זרעך" משיהיה לך זרע ומשנולד יצחק נאמר בו ויגר אברהם בארץ פלשתים (להלן כא לד) ויגר יצחק בגרר אם כן גם הוא בכלל הגזירה אבל טעמו ואתה תבא אל אבותיך בשלום שלא יגיעך שום עונש דבר מאתי אף על פי שאני גוזר על בניך עונשים בעבדות וענוי (הרמב"ן)

אור החיים ואתה תבא וגו'. קשה למה הפסיק בהבטחת אברהם תוך הבטחות הבנים, והגם שמבטיחו שלא יראה בחייו מהשעבוד של זרעו, עם כל זה לא היתה

נפסדת הכונה אם היה מאחר, שגם עתה אין המאמר סמוך לשעבוד אלא לגאולה. עוד צריך לדעת למה כפל לומר בשלום בשיבה טובה ולא הספיק באומרו בשיבה טובה ובה כלול גם כן בשורת תשובת ישמעאל שאמרו ז"ל, ולא יראה שעבוד הבנים:

אכן כוונת הכתוב לפי מה שקדם לנו כי הצדיקים ובפרט האבות יקפידו על ניכוי שכר לעולם הנצחי, וצא ולמד (בי"ר פמ"ר) שמצינו לו שהיה מיצר בהריגת המלכים שמא נתנבה לו משכר העליון עד שאמר לו ה' (פסוק א) אל תירא אברם וגוי שכרך הרבה, אשר על כן כשהבטיחו שיצאו מהשעבוד ברכוש גדול, יש מקום לאברהם לחוש ולומר כי צריך לנכות משכרו לעשות לו ניסים ונפלאות לבניו ולהוציאם ברכוש גדול לזה הבטיחו סמוך לאמירת יצאו וגוי **ואתה תבוא אל אבותיך בשלום** שלא יתנכה משלום אשר החזקת במעוז, וחסד הבטחון מתת אלהים הוא וזה כנגד הבטחות השארות הנפש, וכנגד פרטי עולם הזה אמר **תקבר בשיבה טובה** כאן כלל שלא יביט מהשעבוד לבניו גם שיעשה ישמעאל תשובה כדי שיקברוהו בשיבה טובה בבנים צדיקים כי הוא המקווה לצדיקים ושאר פרטי הטוב והשלום. ובזה סלקה קושית רמב"ן יעוין שם דבריו, כי לא באה ההבטחה על הגירות וכו' ודברי רמב"ן דחוקים: (אור החיים)

[טז] וְדוֹר רְבִיעִי יָשׁוּבוּ הִנֵּה כִּי לֹא-שָׁלֵם עוֹן הָאֲמָרִי עַד-הֵנָּה:

אונקלוס וְדָרָא רְבִיעָאָה יְתוּבוּן הָכָא אָרִי לָא שְׁלִים חוּבָא דְאֲמוֹרָאָה עַד כְּעָן: (אונקלוס)

יונתן וְדָרָא רְבִיעָאָה דְבִנְךָ יְתוּבוּן הָכָא לְמִיֶּרְתָּא אָרוּם לָא שְׁלִים חוּבָא דְאֲמוֹרָאָי (עז) כְּדוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ודור רביעי ישובו הנה. לאחר שגלו למצרים יהיו שם ג' דורות, והרביעי ישובו לארץ הזאת, לפי שבארץ כנען היה מדבר עמו וכתר ברית זה, כדכתיב לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, וכן היה, יעקב ירד למצרים, לא וחשוב דורותיו, יהודה פרץ וחזרון, וכלב בן חזרון (ת) מבאי הארץ היה: כי לא שלם עון האמורי. להיות משתלח מארצו עד אוחו זמן, שאין הקב"ה נפרע מאומה עד שתתמלא סאתה, שנאמר בסאתה בשלחה תריבנה (ישעיה כז, ז): (רש"י)

שפת חכמים (ת) וא"ת והרי דור חמישי היה, שהרי יעקב מיורדי מצרים היה, יעקב יהודה פרץ חזרון כלב. וי"ל דיעקב זקן היה ולא חשיב דור אלף נחשב כמת. ועוד י"ל דבימי יעקב לא היה שעבוד כלל, אבל בימי יהודה התחיל קצת השעבוד כמו שפירש רש"י צפרקת ויחי (להלן מז כח), ויהיה ועבדום וענו אותם דבק עם דור רביעי: (שפת חכמים)

אבן עזרא ודור רביעי. רבי המפרשים השתבשו בפי דור. והנה אמרו הקדמונים עשרה דורות ונמצא לאלף דור. ובאיוב ארבעה דורות. והנכון בעיני כי פי דור

כמו יושב. מדור באהלי רשע. ומדתו הקץ שידור אדם בחלדו ויש ארוך ויש קצר. ודור רביעי אחר היות זרעו גר והטעם על מצרים. וכן כתוב כי גר היית בארצו. וכן היה קהת גר ועמרם ומשה גם אהרן ובניהם שבו אל ארץ כנען: **עון האמורי**. מפורש בפסוק גדול עוני מנשוא. והזכיר האמורי בעבור תקפו. והנה משה הרג המלכים הגדולים והם מלכי האמורי. וחמשת מלכי האמורי נתחברו על יהושע. ויש ראיות אחרות וכן אמר הנביא אשר כגבה ארזים גבהו. והמפרש האמורי מגזרת אומר לא אמר כלום: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ודור רביעי ישובו הנה**. לאחר שיגלו למצרים יהיו שלשה דורות וכן היה יעקב גולה צא וחשוב דורותיו יהודה פרץ חצרון וכלב בן חצרון מבאי הארץ היה לשון רש"י ואיננו נכון כלל והנכון בעיני כי "דור רביעי" לאמורי המשלים עונו כי מיום הגזירה האריך לו כי הוא פוקד עון על שלשים ועל רבעים כי אם ישובו לא יחרימם אבל יהיו למס עובד או יפנו להם

"עון האמורי" - הזכיר התקיף שבהם אשר כגבה ארזים גבהו ולא יוכלו לו עד שתתמלא סאתו ועונותיו ילכדונו ועוד כי הוא הנלכד להם אשר הורישו בתחלה (הרמב"ן)

בעל הטורים **ודור**. ב' במסורה הכא ואידך דור הולך ודור בא. פירוש דור הולך בזמן שיצאו בניך מהארץ ודור אחר בא לרשת את הארץ. ודור רביעי ישובו הנה. רד"ו שנים יהיו שמה ואז ישובו הנה: (ז) ועלטה היה והנה תנור. ר"ת בהיפך תוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: (בעל הטורים)

אור החיים **ודור רביעי וגו' כי לא שלם**. צריך לתת לב בטעם זה. והנה רש"י ורמב"ן נחלקו בפ"י דור רביעי, רש"י ז"ל פ"י רביעי לגולים יהודה פרץ חצרון, וכלב בן חצרון היה מבאי הארץ. ורמב"ן ז"ל דחה דברי רש"י ופ"י דור רביעי לאמורי כי ה' פוקד עון אבות על שלשים ועל רבעים. וקשה לי גם לדברי רמב"ן כי לאיזה ענין מודיע ה' דבר זה לאברהם. וגם אינו רמוז התנאי בדברי ה' שאם ישובו האמורי לא יחרימם שהוא עיקר הודעת דור רביעי לדבריו. ועוד אם דור רביעי דאמורי הוא לא היה צריך לחזור להזכירו אחר כך באומרו עון האמורי כיון שבו הוא מדבר בסמוך. ופשוט שאין דברי רמב"ן מחוורים, והנכון הוא שיכוין ה' לומר שני קיצים האחד הוא קץ הגלות והשיעבוד והעינוי שיצטרף הכל למנין ת' וכשיגיע ת' שנה נשלמה הגזירה והוציא ה' אותם ממצרים בעצם היום שנשלמו הת', וקץ ב' הוא לביאת הארץ שלא תהיה כניסת הארץ בתשלום הת' אלא עד דור אחר שהוא דור רביעי. והוי יודע כי דורו של כלב דור ג' יחשב והוא שיצא ממצרים והגם כי כלב נכנס לארץ אין הדור נחשב אלא ברובו וכלב הוא לבדו נשאר מהדור דכתיב (במדבר יד ל) כי אם כלב בן יפונה. וכשאמר הקב"ה דור רביעי על כללות בני ישראל הוא אומר, ואין דברי רש"י מחוורין במה שאמר בזה אלא דור רביעי הם דור שיצאו ממצרים פחות מכי שנה שהם נכנסו לארץ שהם בני כלב והם רביעי לגזירה כשתחשוב פרץ חצרון כלב ישר ושובב בני כלב הם דור רביעי שבו לארץ כנען, כי אין למנות הדורות מהשבטים כמו שהתחיל למנות רש"י יהודה פרץ וכו' שאם באנו להתחיל מיום שהתחילה גזירת ת' נחשוב גם יצחק ואם באנו להתחיל מראשון אדם שירד למצרים נחשוב מיעקב ויהיה כלב ה' אלא ודאי שאין למנות הדורות אלא משהתחיל השיעבוד שהיו ישראל שלא ברשות עצמם וזה היה אחר מיתת השבטים שאז התחיל השעבוד כאומרם ז"ל (שמו"ר פ"א) שכל זמן שהיו השבטים בעולם לא טעמו שעבוד וכהם כאבותם, וה' רמז זמן שיתחיל חשבון הדורות באומרו **ישובו הנה**, דקדק

לומר תיבת **ישוּבו** לומר שבמעוכבים ביד מושל הוא אומר ישוּבו כשישלימו ד' דורות, ודור ראשון שתקף עליו יד מושל הם בני השבטים שהשבטים ברשות עצמן היו ואת בניהם שבו המצרים לבל עלות מן הארץ והבן ועיקר:

ומעתה נשקיף להבין אמרי קדוש ינובב חכמה באומרו **כי לא שלם עון האמורי** אם כן מוכח שעון האמורי מעכב הכניסה ובמעשה אשר סדר ה' בתורתו הנעימה יגיד כי עון המרגלים הוא אשר סבב עכבת דור היוצא ממצרים עד תומו ואת בניהם הביא שמה וזולת המרגלים שהרשיעו היו נכנסים הדור היוצא בשנה שניה ליציאת מצרים שהוא סוף הת' ולא הלכו המרגלים אלא להפקת רצון השואלים לרגל וזולת זה אמר ה' להם שיכנסו באותו דור עצמו שיצא ממצרים שהוא ג' והלא לא שלם עון האמורי עדיין כמאמרו יתברך:

אכן כוונת הכי היא על דרך אומרם ז"ל במסכת ברכות (ז:): פרק ראשון בפסוק (חבקוק א) כבלע רשע צדיק ממנו צדיק ממנו בולע צדיק גמור אינו בולע ע"כ. פירוש כי אם יהיה רשע עדיין יש בידו קצת זכות ויבא צדיק שרובו זכיות להתגרות בו אין כח בצדיק לאבדו כי עדיין יש לרשע להשתלם זכות הנשאר לו בעולם הזה והרשע יתנקם מהצדיק להיות שיש ביד הצדיק מהתיעוב שאינו צדיק גמור, אבל כשיהיה גמור הגם שישאר לרשע חלק מהטוב יופקע כלילתו, וכן אם יהיה הרשע מוחלט ונגמר דינו למות בכל עושה ה' שליחותו לאבדו וכל הקודם בו זכה ואפילו אינו צדיק גמור יכול לאבדו מן העולם:

והנה בצאת ישראל ממצרים וכששלחו המרגלים היו במדרגת צדיקים גמורים, והגם שעשו העגל, כבר נענשו עליו, והשמצה אין בו שיעור שימנע מהם שם צדיק גמור לענין זה שלא יקראו צדיקים **גמורים** בערך האמורי והן הנה דור חסיד (סנהדרין קי:): דכתיב (תהלים נ) אספו לי חסידי כורתני וגו' אשר לא כן היו אחר שליחות המרגלים שהקניטו את ה' והמרו וכו' ואז נכנסו בגדר צדיק ממנו בערך האמורי, ולכן כשהיו צדיקים גמורים קודם המרגלים היה בהם כח לדחות האמורי כי יאמרו אליו פנה מקום מארצנו אשר נתן לנו ה' וכשלא ירצה הרי זה מורד ובן מות הוא מה שאין כן אחר שחטאו והמרו אמרי אל לא נשאר בחזקת צדיק גמור, ולהיות שעדיין לא שלם עון האמורי אין בידם להשמידו, ולזה תמצא כשהעפילו לעלות ההרה יצא האמורי ורדפום ויכום כאשר תעשנה הדבורים וזה יגיד בלע רשע צדיק ממנו. ותמצא עוד שבכניסתם אמר משה (עקב ט ה) לא בצדקתך וגו' כי אם ברשעת הגוים האלה כי נשלם עונם. וכפי זה הגם שאינכם צדיקים גמורים אתה בא לרשת וגו'. כי אין לו שום זכות ליאמר עליו צדיק ממנו. כי משמעות צדיק ממנו יורה שיש לו קצת זכות שיוצדק ליאמר צדיק ממנו אבל מוחלט ברשע אין לו חלק הצדקות ליאמר צדיק ממנו והבן. ומעתה יתפרשו דברי ה' על נכון **ודור רביעי** וגו' פי' מבטיחו הבטחה שאין לה ביטול בשום אופן בעולם ונתן טעם לדבר יתברך שמו ובנתינת הטעם **כי לא שלם** וגו' ואתה תשכיל לדעת כי לא יספיק טעם זה אלא לזמן שהיו ישראל בהעדר שם צדיק גמור ואז לצד שעדיין לא שלם עונו של אמורי לא יוכלו בא לארצו אבל אם יהיו ישראל במדרגת צדיק גמור אין מניעות שלימות העון תמנעם מבוא לרשת ארצו, ולזה כשיצאו ממצרים וקבלו התורה נתרצה האל שיכנסו לארץ תכף ומיד ויקחו את ארצו כי יתגרו בהם ויתקנאו בעושי רשעה, מה שאין כן אחר עון מרגלים נכנסו בגדר צדיק ממנו לזה איחר ה' עד תום כל הדור וביני ביני יושלים עון האמורי, ואם לא היה טעם שלימות עון האמורי היו בניו נכנסים תיכף ומיד ועונם יפרעו בעונשים אחרים כאשר ישפוט השופט בצדק: (אור החיים)

[יז] וַיְהִי הַשֶּׁמֶשׁ בָּאָה וְעֵלְטָה הַיָּהּ וְהַיָּהּ תִּנּוֹר עֵשֶׂן וְלִפִּיד אֵשׁ אֲשֶׁר עָבַר בֵּין הַגְּזָרִים
הָאֵלֶּה:

אונקלוס פלגיא וְהָיָה שֶׁמֶשׂא עֵלְתָּ וְקִבְלָא הָיָה וְהָא תִּנּוֹר דְּתִנּוּ וּבְעוֹר דְּאֶשְׁתָּא דְּעָדָא בֵּין הָאֵלִין : (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה שֶׁמֶשׂא טְמָעָא וְחוּמְטָא הָיָה וְהָא חֲמָא אֲבָרָם גִּיהֲנָם מְסִיק וְתִנְנָא וְגוּמְרִין דְּאֶשָּׁא וּמְבַעִיר שְׂבִיבִין דְּנוֹר לְמִידָן בֵּיהּ רְשַׁעִיָּא וְהָא עָבַר בֵּין פְּסָגְיָא הָאֵלִין : (תרגום יונתן)

רס"י ויהי השמש באה. כמו ויהי הם (א) מריקים שקיהם (בראשית מב, לה.) ויהי הם קוצרים איש (מלכים-ב יג, כא.) כלומר ויהי דבר זה: השמש באה. שקעה: ועלטה היה. חשך היום: והנה תנור עשן וגו'. רמז לו שיפלו המלכויות עובדי אלילים בגיהנם: באה. טעמו למעלה, לכך הוא מבואר שצא כבר, ואם היה טעמו למטה באל"ף, היה מבואר כשהיא שוקעת, ואי אפשר לומר כן, שהרי כבר כתוב ויהי השמש לצא, והעזרת תנור עשן לאחר מכאן היתה, נמצא שכבר שקעה. וזה חילוק בכל תיבה לשון נקבה שיסודה שתי אותיות, כמו צא, קם, שב, כשהטעם למעלה לשון עבר הוא, כגון זה, וכגון ורחל באה, קמה אלומתי, הנה שבה יצמתך (רות א, טו.) וכשהטעם למטה הוא לשון הווה, דבר שנעשה עכשיו והולך, כמו באה עם הלאו, בערב היא באה ובצקר היא שבה (אסתר ב, יד.): (רס"י)

שפתי חכמים (א) ראונו לפרש למה כתיב ויהי, לשון זכר והשמש לשון נקבה מדכתיב באה, והוא ליה ליכתב ותהי השמש, ומתוך להכי פירושן ויהי דבר זה, השמש באה וגו' ומלת ויהי קאי לדבר זה, וכמו כן ויהי הם מריקים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהי השמש באה. בתחלה עודנה לא באה. וכן כתוב לבוא: ועלטה. חשך. וריעו ביחזקאל והטעם כי הלילה מעונן. או פירושו אחר בוא האור. הנראה בעבים: והנה תנור עשן. כדמות תנור העולה עשן ממנו ובתוכו לפיד אש: בין הגזרים. בין הבתרים וזאת היא השבועה. וכן העגל אשר כרתו לשנים על כן כתוב אחרי זאת ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית: (אבן עזרא)

הרמב"ן והנה תנור עשן ולפיד אש. ראה כאלו תנור עשן כולו ובתוכו לפיד אש בוערה כענין עשן גדול ואש מתלקחת (יחזקאל ד) והעשן הוא הענן והערפל הנזכר במתן תורה (דברים ד יא) ולפיד האש בתוכו הוא האש האמור שם (ד לה) ודבריו שמעת מתוך האש וכתוב (שמות כד יז) ומראה כבוד ה' כאש אוכלת וגו' והנה השכינה עברה בין הבתרים והוא הברית אשר היתה אתו מעולם וזה טעם כרת ה' את אברם ברית כי הקב"ה בעצמו העביר ברית בין הבתרים והמשכיל יבין (הרמב"ן)

ספורנו ועלטה היה והנה תנור. ר"ת בהיפך תוהו שהראה לו הגליות שדומין לתוהו: (ספורנו)

[ית] בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת יְהוָה אֶת-אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ נֹתַתִּי אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת מִנְּהַר מִצְרַיִם עַד-הַנְּהַר הַגָּדֹל נְהַר-פְּרָת:

אונקלוס בַּיּוֹמָא הַהוּא גְזַר יְיָ עִם אַבְרָם קָיָם לְמִימְרָ לְבָנָךְ יְהִיבִית יְת אֲרַעָא הָדָא מִן נְהָרָא דְמִצְרַיִם וְעַד נְהָרָא רַבָּא נְהָרָא פְרָת: (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא הַהוּא גְזַר יְיָ עִם אַבְרָם קָיָם דְלֹא לְמִידָן בִּיהַ פְּנוּי וּלְמִפְרוֹקִינוּן מִן מְלֻכּוּתָא לְמִימְרָ לְבָנָךְ אֲתָן יְת אֲרַעָא הָדָא מִנִּילּוֹס דְמִצְרַיִם עַד נְהָרָא רַבָּא נְהָרָא פְרָת: (תרגום יונתן)

רש"י לְזַרְעֲךָ נֹתַתִּי. אֲמִירְתּוֹ שֶׁל הַקִּבְ"ה כְּאִילוֹ הֵיחָא עֲשׂוּיָה (ב"ר מ"ד, כ"ב): הַנְּהַר הַגָּדוֹל נְהַר פְּרָת. לְפִי שְׁהוּא דְבוּק לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל קוֹרְאָהּ גְדוֹל, אֲחַף עַל פִּי שְׁהוּא מְאוּחָר צֹאנְעָה נְהָרוֹת הַיּוֹלְאִים מֵעֵדוֹן, שְׁנֵאמַר וְהַנְּהַר הַרְצִיעֵי הוּא פְרָת, מִשָּׁל הַדְּיוּטָה, עַבְד מֶלֶךְ מֶלֶךְ, הַדְּבַק לְשַׁחוּר וַיִּשְׁתַּחֲוּ לָךְ: (רש"י)

אבן עזרא מְנַהֵר מִצְרַיִם. הוּא שִׁיחוּר. וְלֹא הַיְאֹר: (אבן עזרא)

הרמב"ן בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת ה' אֶת אַבְרָם בְּרִית לֵאמֹר. הֵנָּה הַקְּב"ה הַבְּטִיחַ אֶת אַבְרָהָם בְּמִתְנַת הָאָרֶץ פְּעֻמִּים רַבִּים וְכוּלָם לְצוּרֶךְ עֵינִין בְּבוֹאוֹ בְּאֶרֶץ מִתְחַלָּה אָמַר לוֹ לְזַרְעֲךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת (לעיל י"ב ז) וְלֹא בָאֵר מִתְנַתוֹ כִּי אֵין בְּמִשְׁמַע רַק בְּמֵה שֶׁהֵלֶךְ בְּאֶרֶץ עַד מְקוֹם שְׁכֵם עַד אֵילוֹן מוֹרָה וְאַחֲרֵי כֵן כִּשְׂרָבוֹ זְכוּתוֹ בְּאֶרֶץ הוֹסִיף לוֹ שֶׁאֵינָה עֵינִיךְ וְרֹאֵה צְפוּנָה וְנִגְבָּה וְקִדְמָה וַיִּמָּה (לעיל י"ג י"ד) כִּי יִתֵּן לוֹ כָּל הָאֲרָצוֹת הַהֵן בְּכֻלָּן וְאֵין הַטַּעַם אֲשֶׁר אֲתָה רֹאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי רֹאוֹת הָאָדָם אֵינְנָה לְמִרְחָק רַק שִׁיתֵן לוֹ לְכָל מְרֹאֵה עֵינָיו הַרוּחוֹת אוֹ שֶׁהִרְאָהוּ כָּל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר הָיָה בְּמִשְׁה רַבִּינוֹ וְהוֹסִיף לוֹ בְּבִרְכָה הַשְּׁנִית הַזֹּאת עוֹד וְלְזַרְעֲךָ עוֹלָם וְשִׁרְבָה זָרְעוֹ כַּעֲפֹר הָאָרֶץ וּבְפַעַם הַשְּׁלִישִׁית בָּאֵר לוֹ תַּחֲמוּמֵי הָאָרֶץ וְהַזְכִּיר לוֹ כָּל הָעַמִּים עֲשֶׂרָה אוֹמוֹת וְהוֹסִיף לְכַרּוֹת לוֹ בְּרִית עֲלֵיהֶן שֶׁלֹּא יִגְרוּם הַחֲטָא וְכֹאשֶׁר צוּהוּ עַל הַמִּילָה אָמַר לוֹ לְאַחֲזַת עוֹלָם (לְהֵלֶךְ י"ח) לֵאמֹר שֶׁאֵם יִגְלוּ מִמֶּנָּה עוֹד יִשׁוּבוּ וַיִּנְחַלּוּהָ וְהוֹסִיף וְהִיטִי לְהֵם לְאַלְהִים שֶׁהוּא בְּכַבּוּדוֹ יִנְהִיג אוֹתָם וְלֹא יִהְיוּ בְּמִשְׁלַת כּוֹכָב וּמִזֵּל אוֹ שֶׁר מִשְׁרֵי מַעֲלָה כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר עוֹד בְּתוֹרָה (וַיִּקְרָא י"ח כ"ה) וְאָמַר הַכְּתוּב בְּפַעַם הָרִאשׁוֹנָה לְזַרְעֲךָ אֲתָן בְּלִשׁוֹן עֵתִיד וְכֵן בְּשֵׁנִית כִּי עַד הֵנָּה לֹא נִתְּנָה אֵלָיו כּוֹלָה וְלִפְיֶכֶךְ אָמַר לוֹ אֲתַנְּנָה אֲבָל בְּשִׁלִּישִׁית בְּשַׁעַת הַבְּרִית אָמַר לְזַרְעֲךָ נֹתַתִּי לֵאמֹר שִׁיכְרוֹת לוֹ בְּרִית עַל הַמִּתְנָה שֶׁכֶּבֶר נִתֵּן לוֹ וְכֵן בַּעַת הַמִּילָה כְּשֶׁאָמַר "לְאַחֲזַת עוֹלָם" אָמַר לוֹ "וְנֹתַתִּי לָךְ" בַּעֲתִיד וְרַש"י כָּתַב לְזַרְעֲךָ נֹתַתִּי אֲמִירַת הַגְּבוּהָ כְּמוֹ שֶׁהִיא עֲשׂוּיָה וְאֵין צוּרֶךְ בְּמִקּוֹם הַזֶּה (הַרְמַב"ן)

אור החיים בַּיּוֹם הַהוּא כָּרַת וְגו'. אֲוֹמְרוֹ נֹתַתִּי לְשׁוֹן עֵבֶר, לְפִי מֵה שֶׁקִּדְּם לָנוּ שֶׁהַחֲזִיק בָּהּ אַבְרָהָם כְּמוֹ שֶׁפִּירְשְׁנוּ בְּמִקּוֹמוֹ (לעיל י"ג ט"ו) יוֹצֵדֵק לֹוֹמֵר נֹתַתִּי כְּבוֹר כִּי הַבְּנִים יִזְכוּ מִדִּין יוֹרֵשׁ:

הֵנָּה יֵשׁ לְתַמּוּהָ אֵיךְ טַח מְרֹאוֹת עֵינֵיהֶם שֶׁל הַמַּמְאָנִים לְהַאֲמִין בְּגִדּוּלְתֵינוּ וּמַעֲלַתֵינוּ הַעֲתִידָה לְבֹא, כִּי מִקְרָא מְלֹא דְבַר הַכְּתוּב שְׁכַרְתָּ ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם אֲבִינוֹ עֲלֵיו הַשְּׁלוֹם לְתַת לְזַרְעוֹ עֲשֶׂרָה אוֹמוֹת וְעַד עַתָּה לֹא מִצִּינוּ שְׁנַתָּן ה' לְיִשְׂרָאֵל

אלא ז' אומות ונשארו ג' אומות ואיך יאמרו העצמות היבשות אבדה תקות נחלתינו ושבועת ה' מנגדתם, וגם הז' שנתן ה' לא כולם באו לפרק התקבל ובעונותינו עבדים משלו בנו, ועשה ה' ככה לרמוז מדה כנגד מדה כשם שאנו עבדי ה' ואין נכנעים לו ית' כעבד מורד ברבו גם כן יבואו עבדים שלנו וימרדו בנו. ועוד יש לאלוה מילין לקיים בריתו. עוד נתתי לבי לתור בסדר הכתובים ואראה כי הקדים הקיני והקניזי והקדמוני שהם עמון ומואב ואדום שלא באו לידינו בראשונה אלא ז' המאוחרים ואין נכון להקדים המאוחר, אכן ודאי כי מאת ה' היתה זאת להעריך ולהגיד לך כי עיקר הנתניה היא העתידה שיבואו יחד הגי ועמם הנותר מהז' אומות ותקפוץ פיה עולה בראות שבועת ה', וסימן לדבר נתינת הד' מלכים אשר נתן ה' לאברהם ג' כנגד קיני וקניזי וקדמוני והרביעי תדעל מלך גוים רמז אל התאספות הגוים הנשארים בהשבעה הראשונים והבן: (אור החיים)

[יט] אַת-הַקִּינִי וְאֶת-הַקְּנִיזִי וְאֶת הַקְּדֻמְנִי:

אונקלוס ית שְׁלֹמַי וְיֵת קְנִיזַי וְיֵת קְדֻמְנַי: (אונקלוס)

יונתן ית שְׁלֹמַי וְיֵת קְנִיזָאָה וְיֵת קְדֻמְנָאָה: (תרגום יונתן)

רש"י את הקיני. עשר אומות יש כאן, ולא נתן להם אלא שבעה גוים, והשלישה אדום ומואב ועמון (ב"ר מד, כג.), והם קיני קניזי קדמוני, עתידים להיות ירושה לעתיד, שנאמר אדום ומואב משלוה ידם וזני עמון משמעתם (ישעיה יא, יד): (רש"י)

אבן עזרא וקיני וקניזי וקדמוני. מבני כנען ויש להם שני שמות: (אבן עזרא)

[כ] וְאֶת-הַחֲתִי וְאֶת-הַפְּרִזִּי וְאֶת-הַרְפָּאִים:

אונקלוס ית חֲתַי וְיֵת פְּרִיזַי וְיֵת גִּבְרַאי: (אונקלוס)

יונתן ית חֲתַי וְיֵת פְּרִיזַי וְיֵת גִּבְרַאי: (תרגום יונתן)

רש"י ואת הרפאים. ארץ עוג, (ב) שנאמר זה ההוא יקרא ארץ רפאים (דברים ג, יג): (רש"י)

שפת חכמים (ב) כ"ל דעוג שהיה אמורי דכתיב (דברים ג ח) שני מלכי האמורי, מלך על החוי שהם רפאים, והוא היה מזני האמורי ונקרא יתר הרפאים מפני שמלך עליהם, דאי תימא ואת הרפאים זה עוג והם אמורים כלם, למה חשב עוד ואת האמורי (הר"א) מזרחי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והרפאים. זה שכתוב ארץ רפאים תחשב. ואל תתמה בעבור שכתוב הכנעני והיבوسی אחריו. דע כי השבעה גוים כנעניים הם כלם ועשתי עשר בנים

היו לכנען. ואחר שהזכיר הששה יאמר הכנעני על הנשארים וכן בפרשה הזאת הם עשרה בפרט ובמקום אחר בכלל. וכן יהודה וישראל רבים. אף על פי שיהודה מישראל הוא : (אבן עזרא)

[כא] וְאֶת-הָאֱמֹרָאִי וְאֶת-הַכְּנַעֲנִי וְאֶת-הַגְּרָשִׁי וְאֶת-הַיְבוּסִי: (ס)

אונקלוס וְאֶת אֱמֹרָאִי וְאֶת כְּנַעֲנָאִי וְאֶת גְּרָשָׁאִי וְאֶת יְבוּסָאִי: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְאֶת אֱמֹרָאִי וְאֶת כְּנַעֲנָאִי וְאֶת גְּרָשָׁאִי וְאֶת יְבוּסָאִי: (תרגום יונתן)

בראשית פרק-טז

[א] וְשָׂרֵי אֶשֶׁת אַבְרָם לֹא יָלְדָה לוֹ וְלֵה שְׂפָתָהּ מִצְרִית וְשֵׁמָה הֵגָר:

אונקלוס וְשָׂרֵי אֶתְת אַבְרָם לָא יְלִידַת לָהּ וְלֵה אֶמְתָּא מִצְרִיתָא וְשֵׁמָה הֵגָר: (אונקלוס)

יונתן וְשָׂרֵי אֶתְת אַבְרָם לֹא יְלִידַת לֵיהּ וְלֵה אֶמְתָּא מִצְרִיתָא וְשֵׁמָה הֵגָר בְּרַת פְּרָעָה דִּיהָבָה לֵיהּ לְאִמְהוּ בְּזִמְן דְּנִסְבָּה וְאֶתְפִּתֵּשׁ בְּמִימְרָא מִן קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י שְׂפָחָה מִצְרִית. בַּת פְּרָעָה הִיא, כַּשְׂרָאָה נָסִים שְׂנַעְשׂוּ לְשָׂרָה, (ג) אִמְרָה, מוֹטָב שְׂתַהֲלֵא בַּתֵּי שְׂפָחָה בַּתֵּי זֶה, וְלֹא גְבִירָה בַּתֵּי אַחֲרָי: (רש"י)

שְׂפָחֵי חֲכָמִים (ג) הוֹכַחְתּוּ מִדְּכַתִּיב וְלֵה שְׂפָחָה, וְהָא כֹל מַה שְׂקַנְתָּה אִשָּׁה קַנְהָ בַּעֲלָהּ אֲלֹא וְדָלִי בַת פְּרָעָה הִיא וְנָתַן לָהּ בַּת כַּשְׂרָאָה וְכו', מִשּׁוּם הֵכִי כַתִּיב וְלֵה לְרִמּוֹז עַל זֶה, כְּלוּמַר שְׂרָאָה מַעֲשִׂים שְׂנַעְשׂוּ לָהּ לְשָׂרָה וְק"ל: מִדְּכַתִּיב וְלֵה שְׂפָחָה מִצְרִית, מִשְׁמַע לָהּ הִיא שְׂפָחָה אֲבָל לֹא לְאַחֲרִים הִיא שְׂפָחָה, שְׂבַת פְּרָעָה הִיא (גור אריה): לֹא לְכ"כ הוּא מִיּוֹתֵר, וְהִיא לְהַזְכִּיר שְׂמָה יוֹכֵל לְהַזְכִּיר בְּסִמּוּךְ אֵל שְׂפָחֵי הַגֵּר וְק"ל. (נלי"ט): (שְׂפָחֵי חֲכָמִים)

בעל הטורים וְשָׂרֵי. ב' בַּמְסוּרָה וְשָׂרֵי אֶשֶׁת אַבְרָם. וְשָׂרֵי בִישְׁשַׁכְר עִם דְּבוּרָה. מִלְּמַד שֶׁהִיא חֲשׂוּבָה כְּאִמְהוּת: וְלֵה. ד' בַּמְסוּרָה. וְלֵה שְׂפָחָה מִצְרִית. וְלֵה שְׁנֵי פִיּוֹת. וְלֵה אִמְרָה עָלַי לְשָׁלוֹם. וְלֵה גִפְיָן אַרְבַּע בַּחֲיָה. שְׂרָאָה דְּנִיָּאֵל. וְזֶה שְׂדֵרְשׁוֹ וְתִלְךְ וְתִתַּע שְׂחִזְרָה לְגִלּוּלֵי אֲבִיהָ וְהִינֵנוּ וְלֵה שְׁתֵּי פִיּוֹת שְׂחִזְרָה לָהּ פֶּה אַחֲרֵי לְהוֹדוֹת לַעֲיִיָּא וְכִיּוֹן שְׂעִשְׂתָּה תְּשׁוּבָה חֹזֵר וְלִקְחָה כְּמוֹ שְׂאִמְרוּ קְטוּרָה זֹה הַגֵּר זֹה הוּא וְלֵה אִמְרָה עָלַי לְשָׁלוֹם. וְלֵה גִפְיָן אַרְבַּע אִיירֵי גִי"כ בַּמְלָכוֹת יִשְׁמַעְאֵל: (בעל הטורים)

[ב] וַתֹּאמֶר שְׂרִי אֶל-אַבְרָם הֲנֵה-נָא עֲצֹרְנִי! הֲלוֹה מְלֻדָּת בֶּא-נָא אֶל-שְׂפָחָתִי
אוּלִי אַבְנָה מִמֶּנָּה וַיִּשְׁמַע אַבְרָם לְקוֹל שְׂרִי:

אונקלוס וַאֲמַרְת שְׂרִי לְאַבְרָם הָא כְּעֹן מְנַעְנִי יִי מְלַמְלֵד עוֹל כְּעֹן לְוֹת אֲמַתִּי מְאִים
אַתְּבְּנִי מִנָּה וְקִבֵּל אַבְרָם לְמִימַר שְׂרִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַרְת שְׂרִי לְאַבְרָם הָא פְּדִין מְנַעְנִי יִי מְלַמְלֵד עוֹל לְוֹת אֲמַתִּי וְאַחֲרָרִינָה
מְאִים אֵיתְּבְּנִי מִינָה וְקִבֵּל אַבְרָם לְמִימַר שְׂרִי: (תרגום יונתן)

רש"י אולי אבנה ממנה. לימד על מי שאין לו זנים שאינו בנוי חלל הרום: אבנה
ממנה. בזכות (ד) שאכניס כרתי לתוך ביתי: לקול שרי. לרוח (ה) הקדש שבה (כ"ד
מה, (כ"ז):

שפתי חכמים (ד) קשה לרש"י וכי אם הגר תלד תהא היא בנויה, ומתחזק דממנה
פירוש כסיבתה: (ה) הוכחתו מדכתיב לקול שרי הוה ליה למימר לשרי, חלל הכי
פירוש לקול הבא לשרי דהיינו רוח הקודש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אולי אבנה. מגזרת בן. ועוד יתכן שהבן הוא כדמות בנין והאב כמו
היסוד ובן חסר ה"א וכן כל חי תאר. או פעל עבר: וישמע אברם. אמר לה כן:
(אבן עזרא)

הרמב"ן וישמע אברם לקול שרי. לא אמר הכתוב "ויעש כן" אבל אמר כי שמע
לקול שרי ירמוז כי אף על פי שאברם מתאוה מאד לבנים לא עשה כן בלא רשות
שרי וגם עתה לא נתכוון שיבנה הוא מהגר ויהיה זרעו ממנה אבל כל כוונתו
לעשות רצון שרה שתבנה ממנה שיהיה לה נחת רוח בבני שפחתה או זכות
שתזכה היא לבנים בעבור כן כדברי רבותינו (ב"ר מב ב עא ז) ואמר עוד ותקח שרי
להודיע שלא מהר אברם לדבר עד שלקחה שרי ונתנה בחיקו והזכיר הכתוב שרי
אשת אברם לאברהם אישה לרמוז כי שרה לא נתיאשה מאברם ולא הרחיקה
עצמה מאצלו כי היא אשתו והוא אישה אבל רצתה שתהיה גם הגר אשתו ולכך
אמר לו לאשה שלא תהיה כפלגש רק כאשה נשואה לו וכל זה מוסר שרה והכבוד
שהיא נוהגת בבעלה (הרמב"ן)

ספורנו הנה נא עצרני ה' מלדת. אף על פי שאמר לתת לך זרע כאמרו לזרעך אתן
את הארץ הזאת לא אמר שיהיה לך אותו הזרע ממני: אולי אבנה ממנה. אולי
הקנאה תעורר הכח לפעולותיו: לקול שרי. נטה לבבו שיהיה דעתה אמתי לפיכך
קבל דבריה לא להתענג במשגל האשה: (ספורנו)

[ג] וַתִּקַּח שְׂרִי אֶשֶׁת-אַבְרָם אֶת-הַגֵּר הַמְצֹרִית שְׂפָחָתָהּ מִקֶּץ עֶשְׂרֵי שָׁנִים
לְשֵׁבֶת אַבְרָם בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַתִּתֵּן אֹתָהּ לְאַבְרָם אִישָׁהּ לֹו לְאִשָּׁה:

אונקלוס וַדְּבַרְת שְׂרִי אֶתְּת אַבְרָם יַת הָגֵר מְצֹרִיתָא אֲמַתָּהּ מְסוּף עֶשְׂרֵי שָׁנִין לְמִיתְּב

אָבְרָם בְּאַרְעָא דְכַנְעַן וַיְהִיבֶת יִתְהָ לְאַבְרָם בְּעֵלְהָ לֵהָ לְאַנְתּוֹ: (אונקלוס)

יונתן וַדְּבַרְתָּ שְׂרֵי אֶתְתָּ אָבְרָם יִתְ הָגֵר מִצְרִיטָא אֲמַתָּה מִסּוּף עֶשֶׂר שָׁנִין לְמִיתָב אָבְרָם בְּאַרְעָא דְכַנְעַן וַחֲרָרְתָּא וַיְהִיבָא יִתְהָ לְאַבְרָם בְּעֵלְהָ לֵהָ לְאַנְתּוֹ: (תרגום יונתן)

רש"י ותקח שרה. לקחתה בדברים (ו) אשריך שזכית לידבק בגוף קדוש כזה (ס) (ג): מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לחסה ששהתה (ז) עשר שנים ולא ילדה לבעלה חייב לישא אחרת (יבמות סד): לשבת אברהם וגו'. מגיד, שאין ישיבת חוזה לארץ עולה לו מן המנין, לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שיבא לארץ ישראל: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) כיון דעיקר האדם הוא דעתו ולא יוכל לקחת דעתו כי אם בדברים טובים מושך דעתו לרוענו: (ז) דאל"כ מקץ עשר שנים למה לוי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מקץ עשר שנים. העתיקו קדמונינו זכרונם לברכה שלא ישא אדם עם אשתו יותר מעשר שנים אם לא תלד וזה הפסוק הוא כדמות אסמכתא וטוב הוא: (אבן עזרא)

הרמב"ן מקץ עשר שנים. מועד הקבוע לאשה ששהתה עם בעלה יי שנים ולא ילדה חייב לישא אחרת לשבת אברהם בארץ כנען מגיד שאין ישיבת חוצה לארץ עולה לו מן המנין לפי שלא נאמר לו ואעשך לגוי גדול עד שבא לארץ ישראל לשון רש"י והטעם הזה איננו יפה שישבת חוצה לארץ הלכה פסוקה היא שאינה עולה לשום אדם בעולם ומשנה ששנינו בה (יבמות סד) בכל אדם היא ואם היה מפני ההבטחה הזו לאברהם היתה עולה לשאר האנשים וכבר טעו בה גם כן מן המפרשים טעות אחרת שאמרו שאין דין היושב בחוצה לארץ להוציא האשה ששהתה עמו עשר שנים ולא ילדה ולא ישא אחרת ואין הענין כן אבל הכוונה לומר שאם היה אדם עם אשתו בחוצה לארץ חמש או עשר שנים ובאו לארץ ישראל שנותנין להם זמן עשר שנים מעת ביאתם לארץ אולי בזכות הארץ יבנו וכן עשו אברהם ושרה מנו מעת בואם שם (הרמב"ן)

בעל הטורים לשבת. ב' במסורה הכא. ואידך אשר נטה לשבת ער. מי שנשא אשה ושהה עמה יי שנים ולא ילדה דהיינו לשבת ער ישא אחרת ואין ישיבת ח"ל עולה מן המנין דכתיב לשבת אברהם בארץ כנען. פירוש כשישב ער בארץ כנען: (בעל הטורים)

[ד] וַיָּבֵא אֶל-הָגֵר וַתְּהַר וַתֵּרָא כִּי הָרְתָה וַתִּקַּל גְּבֻרְתָּהּ בְּעֵינֶיהָ:

אונקלוס ועל לות הגר ועדיאת וחסות ארי עדיאת וקלת רבנתה בעינה: (אונקלוס)

יונתן ועאל לות הגר ואעדיאת וחמת ארום אעדיאת וזלזלת איקר רבונתהא בעינהא: (תרגום יונתן)

רש"י ויבא אל הגר ותהר. מביאה (ח) ראשונה (ב"ר מה, ד): ותקל גבירתה בעיניה.

אמרה, שרה זו אינן סתרה כגלויה, מראה עצמה כאילו היא דקת, ואינה דקת, שלא זכתה להריון כל השנים הללו, ואני נתעברתי (ט) מציאה ראשונה (ב"ר טז): (כ"ז)

שפתי חכמים (ח) הוכחתו מדכתיב ויצא אל הגר ותהר, היה לו לומר ויצא אליה, ותהר הגר למה לי, אלא למדרש שהיתה עוד שמה הגר ותהר, הא כיצד, אלא שנתעברה מציאה ראשונה והוא כאילו היתה עוד בתולה ונתעברה. אי נמי מדמך הגר אל ותהר, איכא למדרש הגר ותהר, אבל לא שאר נשים שאין מתעברין מציאה ראשונה, כלומר שנעשה לה נס: (ט) וא"ת מנא ליה דמשום הכי ותקל כו', דילמא מסיבת הריון היא ותקל ולא מסיבת ציאה ראשונה. וי"ל דאם לא כן היה לו לומר ותהר ותקל וגו'. ועוד י"ל דאי מסיבת הריון למה ותקל דילמא שרה עקרה היא משום הכי לא זכתה להריון, בסלמא אי משום מציאה ראשונה נתעברה אחי שפיר דאמרה הגר ודאי אינה דקת, דאי דקת היתה למה לא הועיל לה זכות ליעשות לה נס כמו שנעשה לי נס שנתעברתי מציאה ראשונה, אלא ודאי אינן לה זכות. (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ותקל. הנח הנעלם אשר בין האות המשרת ואות השרש תחת הדגש הנתון להתבלע אות הכפל והוא מבנין נפעל: (אבן עזרא)

בעל הטורים הרתה. ב"פ בפרשה מכאן רמז לפירש"י שהכניסה בה עין הרע והפילה וחזרה ונתעברה: (בעל הטורים)

ה ותאמר שרי אל-אברם חמסי עליך אנכי נתתי שפתי בחיקך ותרא כי הרתה ואקל בעיניה ישפט יהיה ביני וביניך:

אונקלוס ואמרת שרי לאברם דין לי עלך אנא יהבית אמתי לך וחזת ארי עדיאת וקלית בעיניה דין ויני ויניך: (אונקלוס)

יונתן ואמרת שרי לאברם כל עולבני מינך דהוינא רחיצא דתעבד דיני דאנא שבקית ארע ובית אבא ועלית עמד לארע נוכריתא וכדון בגין דלא הוינא ילדא חרית אמתי ויהבתה למשפוב בעיטפך וחמת ארום עברית ויתבו איקרי באנפיה וכדון יתגלי קדם יי עולבני ויפרוס שלמיה ביני ובינך ותתמלי ארעא מינו ולא נצטרך לבנהא דהגר ברת פרעה בר נמרוד דטלקך לאתוונא דנורא: (תרגום יונתן)

כ"ז חמסי עליך. חמס העשוי לי, עליך אני מטיל העונש, (י) כשהתפללת להקב"ה מה תתן לי ואנכי הולך ערירי, לא התפללת אלא עליך, והיה לך להתפלל על שנינו, והייתי אני נפקדת עמד. ועוד, דכריך אתה חומס ממני, שאתה שומע (כ) בזיוני ושותק (ב"ר מה, ה): אנכי נתתי שפתי וגו' ביני וביניך. כל צינך שצמקרא

חסר, (ב) וזה מלא, קרי ציה וציניך (ר"ל נוכח לנקבה), שהכניסה עין הרע בעיצורה של הגר והפילה עוצרה, הוא שהמלאך אומר להגר הנך הרה, והלא כבר הרתה והוא מבקר לה שתהר, אלא מלמד שהפילה הריון הראשון: (רש"י)

שפתי חכמים (י) לא חמס שאני עושה כי יו"ד הכינוי של חמסי מורה פה על הפועל והוא שרה. ועוד דצריך אתה חומס, זהו פירוש אחר: (פ) ר"ל מהגר כמו שפרש הקרא אנכי נתתי וגו': (ב) ר"ל יו"ד שניה, והכ"ף נקוד בקמ"ץ והנו"ן בשו"א שהוא נוכח הזכר, וכאן שסס יו"ד צין הנו"ן וצין הכ"ף, קרי ציה ציניך הנו"ן בליר"י, כי יו"ד הנח מורה על הליר"י, והכ"ף נקוד בשוא שהוא נוכח לנקבה, ויהיה לנוכח הגר שאף להגר אמרה כן וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים **חמסי**. ב' במסורה חמסי עליך. חמסי ושארי על כבל תאמר יושבת ציון. מקיש שרה לציון נאמר בשרה כי שרה עקרה וציון עקרה ומה שרה הכניסה צרה אף ישראל העכו"ם הן צריהן: (בעל הטורים)

אור החיים **ותאמר שרי חמסי וגו'**. צריך לדעת למה מסרה דין שרה על אברהם והוסיפה לפרט ולומר חמסי עליך שנרא' שנתכוונה למעט הזולת, ואם על הגר נתכוונה אין בדבריה נכונה לפי הנראה כי הגר היא שהקילה בכבוד גבירתה ועליה תלונתה לא על אברהם. עוד צריך לדעת כוונת דברי אברהם אשר השיב הנה שפחתך וגו' שנראה שקבל קבלת שרי אלא שהוא מתקן מכאן והלאה ואם לא פעל און היה לומר מה תריב אלי:

אכן יתבאר הענין בהקדים דבריהם ז"ל (ב"ר פמ"ה) וז"ל ולה שפחה מצרית שפחה מלוג היתה והיה חייב במזונותיה ולא היה רשאי למוכרה. בעי ריש לקיש מהו דתניא מלוג אמר להון כמה דאת אמר מלוג מלוג ע"כ. הרי דהגר היתה גופה קנוייה לשרה ופירותיה לאברהם למולגם. ובענין בני שפחת מלוג אם ילדה נחלקו במס' כתובות דף ע"ט חנניה וחכמים חכמים או' ולד מלוג לאשה והטעם משום דחיישינן למיתה והקרן כלה. וחנניה סובר לבעל דלא חיישינן למיתה. עוד אמרינן בגיטין דף ל"ט אמר רבי אשי אמר רב עבד שנשא בת חורין בפני רבו עשאו בן חורין ומפרש לה הש"ס בשהשיאו רבו בת חורין ע"כ. ומפרשים שם משום שמן הסתם שחרריה דאם לא כן לא היה עושה על ידו עבירה להשיאו בת חורין ע"כ, והוא הדין שפחה שהשיאה רבה לבן חורין עשאה בת חורין, וכתב מה"ר יוסף קארו ביורה דעה הלכות עבדים סימן רס"ז וזה לשונו הבא על שפחתו עשאה בת חורין ודוקא לשם אישות אבל שלא לשם אישות לא עשאה בת חורין ע"כ. והנה בבא עליה סתם נחלקו הרי"ף והרמב"ם, להרי"ף (יבמות פ"ב) מן הסתם גם כן עשאה בת חורין ולהרמב"ם (הלי' עבדים פ"ט) לא עשאה בת חורין אלא אם כן פירש לשם אישות:

ובזה נבא לביאור הענין, כי בראות שרה כי הגר מזלזלת בכבודה רגזה ורעשה היתכן כי שפחה תקל גבירתה, ומן הסתם אברהם הרגיש בדבר ממה שמתרעמת שרה עליו קודם הודעת הדבר אליו, והגם שאמרה אחרי כן אין זה דרך הודעה אלא דברי התרעמות והידיעה כבר הכירה שידע, ודנה בזה ב' חילוקי דינים הא' שאברהם גילה בפירוש שבא עליה לשם אישות או הגם שבא עליה סתם חושבת

הגר שהיא בת חורין ודעתה כהרי"ף. והבי' הוא שחשבה בדעתה הגר שיצתה לחירות מדין שאמרו בגיטין שכתבנו בסמוך עבד שנשא בת חורין בפני רבו יצא לחירות וכן להפך שפחה שנשאת לבן חורין עשאתה גבירתה בת חורין ובזה פקע עבדות מהגר. ולזה צעקה בפני אברהם כי עליו תלונתה ולא על הגר כי הגר כפי הדין שחושבת בדעתה אין להאשימה אבל חמסי עליך שאתה מסכים על דעתה שלא כפי הדין. ואמרה טענות לסתור ולנתוש צדדי הדינים שמהם יצא הטעות לחירות הגר, והוא אומרה **אנכי נתתי שפחתי בחיקך** פי' שפחה זו שלי היא ואין לך בה אלא מליגת פירות, ולו יהיה שתבא עליה בפיי' לשם אישות אין לה בזה דין שיחרור כי אינה שפחתך לשחררה והגם שתאמר כן בפירוש. ואם לצד טענת המשיא שפחתו לבן חורין וכו' וזו נתתיה לך לאשה שאתה בן חורין דוקא אם נתתיה סתם וכמו שנתנו הטעם שמן הסתם לא יעבור על לאו דלא תהיה קדשה ולא יהיה קדש שהוא אזהרה לבן חורין וכו', אבל אנכי לא הנחתי הדבר סתם אלא פירשתי לך הדברים בפיי' שלא שחררתיה אלא עודנה שפחתי הגם שהיא בחיקך. וכמו כן תמצא בדבריה הראשונים אליו שאמרה לו בא נא אל שפחתי פי' אחר שיבא עליה עודנה שפחתה שהיה לה לומר בא נא אל הגר:

שוב מצאתי מדרש רבותינו ז"ל ברבות (בי"ר פמ"ה) וז"ל ותתן אותה לאברם אישה ולא לאחר ע"כ. הנה רז"ל דקדקו תיבת אישה שלא היה צריך לאומרה ויישבו שלמעט בא, וצריך לדעת מיעוט זה למה הוצרך. ולפי דברינו צריך הדבר ליאמר לומר שעדיין היא שפחתה ולא נתנתה אלא לאברהם. ואם ירצה אברהם לתתה לאחר או לשלחה לעצמה לעשות כטוב בעיניה אין לו רשות הא למדת שעודנה שפחתה. ואברהם הודה לדבריה שהדין עמה בטענתה ויש בזה שני דרכים. הא' **אפשר** שאברהם כמו כן היה דעתו מתחילה ועד סוף ואפילו הכי בא עליה לטעם אשר אבאר. או לא חשב כן מתחלה ודעתו היתה כי לשם אישות בעל ומשחררת היא כי לא חשב שנתכוונה **שרה** למה שגלתה דעתה עתה, ואילו חשב כן אפשר שלא היה בא עליה מדין (דברים כג) לא יהיה קדש, וכן תמצא שבמשך י"ד שנה משנולד ישמעאל עד שנולד יצחק לא יסף עוד לדעתה:

וטעם שרה שלא הקפירה לתת **שפחה** לבן חורין וגם אברהם למה שנאמר שהבין דברי שרה ולא חש על עצמו, דע כי לפי הפשט נוכל לומר שעדיין לא נצטוו על זה. והגם שהיו מדקדקים לקיים אפי' דקדוקי מצות של חכמים, לצד הנבואה היו עוברים על המצות לפי שעה. וכבר כתב רמב"ם בספר המדע בפרק ט' מהלכות יסודי התורה כי אם יבוא נביא במאמרו יתברך שיעברו ישראל ואפי' רבים על עבירה אחת לפי שעה כי מותר לעשות כן וכאלוהו בהר הכרמל (מ"א יח) וכמו כן עשה אברהם על פי שרה כי נביאה היתה יותר מאברהם כמאמרם ז"ל (שמו"ר פ"א) בפסוק כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ולזה כשאמרה לו בא נא אל שפחתי הסכים לדברי **הנביאה**. וצורך היה בדבר להיות כן כי באמצעות היותה שפחתה נתברר בה חלק המאוס שהיה דבוק באברהם מימי קדם ויצאה הזוהמא בישמעאל ונשאר אור שלם ונכון ביצחק, ואלו היתה הגר משוחררת לא היה יוצא כל הזיהום לבד מבלי שיצא עמו חלק הטוב ופרצה גדולה היתה מסובבת מהדבר והי' יתברך עשה נפלאותיו אלינו. ואולי כי לזה נתכוונה שרה באומרה **ישפוט השופט ביני ובינך** כי חששה שיאמר אברהם ואיך תסכים עליו להיות קדש, לזה אמרה, הוא השופט ישפוט בינו ובינה וכו'. ותיכף הודה לדבריה ע"ה, וכשידעה שרה כי אין **סתירה** לטענותיה ועודנה שפחתה **ותענה שרי, ותברח** וגו' פי' כי הגר לא קבלה הדין וחשבה שעברו עליה את הדרך ודין בת חורין יש לה לצד שגבירתה נתנה אותה לבן חורין האדם הגדול אברהם אבינו עליו השלום ודאי יצתה לחירות, והוא לא **שמעה** התנאי שהתנית שרה,

לזה ברחו לה ויפגעו בה בני האלהים והודיעוה כי היא שפחת שרי ותקבל עליה את הדין ואמרה **מפני שרי גבירתי** וגו':

ויש לדון בישמעאל אם יש לנו איזה קנין בו או לא, תניא בתורת כהנים פרשת בהר סיני וז"ל מנין אתה אומר ישראל שבא על שפחתו וילדה ממנו בן מותר אתה לשעבדו עבד, תלמוד לומר אשר יהיו לך מאת הגוים אשר סביבותיכם ולא מן הכנענים שבארץ עכ"ל. פ"י שלא היה צריך לומר אשר יהיו לך וגם משמעות תיבת יהיו לך. דחוקה שהיה לו לומר אשר תקנה ומזה דורש אשר יהיו לך פ"י תוליד אתה מאת הגוים דהיינו ישראל שבא על שפחתו, ואומרם ולא מן הכנעני וכו' פ"י כי זה יש בו דין (דברים כ) לא תחיה כל נשמה, ומעתה יצא הדין כי ישמעאל וזרעו קנויים לנו קנין גמור, לא מבעיא לסברת רבנן שבן שפחת מלוג לאשה ואנו יורשי שרה, אלא אפילו לסברת חנניה הרי נתן אברהם את כל אשר לו ליצחק וישמעאל בכלל ולנו הוא עם העמים אשר כרת ה' ברית לתת לנו, ומכללם הוא אדום הוא וחלקו בישמעאל. והעד הנאמן לדברינו הוא מה שאמר הבורא יתעלה (כ"א י"ג) וגם את בן האמה הרי שקראה אמה וקראו בנה ולא בנו, כי תמצא בבני השפחות בלהה וזלפה דקדק הכתוב לומר בהם ותלד ליעקב בן, (ויצא ל') וכן אמר בשני בן שני ליעקב, וכן בגי' אמר ותלד זלפה שפחת לאה ליעקב בן, וכן בדי' אמר בן שני ליעקב, הרי שבכולן דקדק לכנותם בשם בני יעקב כי נשתחררו וכאן אמר ה' להפך בן האמה ואמר לו עוד כי ביצחק יקרא לך זרע:

ואין זה בכלל עשרה עממין אשר אמר ה' אותם אתן לכם כי זה זכינו בו משלנו **ואין צורך נתינה בו:** (אור החיים)

ספורנו **חמסי עליך.** שהיה עליך לגעור בה אחרי שהיא אשתך מקילה אותי מפני שנתעברה **ממך:** (ספורנו)

וַיֹּאמֶר אֲבִרָם אֶל-שָׂרִי הִנֵּה שִׁפְחָתְךָ בְיָדְךָ עָשִׂי-לָהּ הַטּוֹב בְּעֵינֶיךָ וְתַעֲנֶנָּה שָׂרִי וְתַבְרַח **מִפְּנֵיהָ:**

אונקלוס **וַאֲמַר אֲבִרָם לְשָׂרִי הֵא אֲמַתִּיךָ בְיָדְךָ עֲבִידִי לָהּ כְּדַתְקִין בְּעֵינֶיכִי וְעָנִיתָה שָׂרִי וְעָרְקַת** **מְקַדְמָהּ:** (אונקלוס)

יונתן **וַאֲמַר אֲבִרָם לְשָׂרִי הֵא אֲמַתִּיךָ בְּרִשׁוֹתֶיךָ עֲבִידִי לָהּ דְתַקִּין בְּעֵינֶיכִי וְסִגְפְתָא שָׂרִי וְעָרְקַת מִן קְדָמָהּ:** (תרגום יונתן)

רש"י **ותענה שרי. היתה משעזלת זה בקושי** (ב"ר מה, ו: (רש"י)

הרמב"ן **ותענה שרי ותברח מפניה.** חטאה אמנו בענוי הזה וגם אברהם בהניחו לעשות כן ושמע ה' אל עניה ונתן לה בן שיהא פרא אדם לענות זרע אברהם ושרה בכל **מיני הענוי** (הרמב"ן)

ספורנו **שפחתך בידך.** שאינה משוחררת ממך: **ותענה שרי.** כדי שתכיר שהיא משועבדת ולא תבזה עוד את גברתה: (ספורנו)

[ז] וַיִּמְצְאֵהּ מִלֶּאָהּ יְהוָה עַל-עֵין הַמַּיִם בַּמִּדְבָּר עַל-הָעַיִן בְּדֶרֶךְ שׁוּר:

אונקלוס וַאֲשַׁפְּחָהּ מִלֶּאָכָא דַּיְיָ עַל עֵינָא דַּמְיָא בַּמִּדְבָּרָא עַל עֵינָא בְּאַרְחָא דְחַגְרָא:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲשַׁפְּחָהּ מִלֶּאָכָא דַּיְיָ עַל עֵינָא דַּמְיָא בַּמִּדְבָּרָא עַל עֵינָא דְבְּאוֹרַח חַגְרָא:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא וימצאה. מלה זרה כי המשפט כמו וישנאה: (אבן עזרא)

בעל הטורים על עין המים. ב' במסורה דין ואידך הנה אנכי נצב על עין המים. שטוב הוא להתפלל על המים כדכתיב מקול מחצצים בין משאבים שם יתנו צדקות ה', וכן התפלה נמשלה למים דכתיב שפכי כמים לבך: (בעל הטורים)

ספורנו ויכנצאה מלאך ה'. מצא אותה מוכנת למדאות אלהים ובכן נראה לה: על עין המים. מתפללת כמו שבאר באמרו כי שמע ה' אל עניך: על העין. על אם הדרך וכשיש שני דרכים יקראו עינים ומקום התחלת השני דרכים יקרא פתח עיניך) והוא הנקרא אצל רבותינו זכרונם לברכה פרשת דרכים: בדרך שור. הוא חגר כמו שתרגם אונקלוס והיא עיד בגבול ארץ ישראל או חוצה לה כמו שאמדו ז"ל בגיטין הודיע כי היתה בדעתה לצאת אז מארץ ישדאל: (ספורנו)

[ח] וַיֹּאמֶר הָגֵר שְׁפַחַת שְׂרֵי אֵי-מִזְהָ בָּאת וְאַנְה תִּלְכִּי וְתֵאמַר מִפְּנֵי שְׂרֵי גְבֻרָתִי אֲנִי:
בְּרַחַת:

אונקלוס וַאֲמַר הָגֵר אֲמַתָּא דְשְׂרֵי מִן אֶתְּ אֲתִיָּא וּלְאֵן אֶתְּ אֲזֵלָא וַאֲמַרַת מִן קָדָם שְׂרֵי רִבּוֹנִתִּי אֲנָא עֲרָקָא (עֲרָקָת): (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר הָגֵר אֲמַתָּא דְשְׂרֵי מִן הָאן אֲנִתְּ אֲתִיָּא וּלְאֵן תִּיזְלִין וַאֲמַרַת מִן קָדָם שְׂרֵי רִיבּוֹנִתִּי אֲנָא עֲרָקָת: (תרגום יונתן)

רש"י אי מזה באת. מהיכן באת. יודע היה, אלח ליתן לה פתח ליכנס עמה בדברים. ולשון אי מזה, איה המקום שתאמר עליו מזה (מ) אני באת: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) לאל"כ "מאי זה" מיזעני לכתוב, כי המ"ם היא לעולם בתחילת התיבה המורה על השאלה, כמו מאין תבא (סופטים יז ט): (שפתי חכמים)

אבן עזרא אי מזה. כמו איה וכן אי הבל. וטעם מזה מקום. כאלו אמר אי מזה מקום באת: בורחת. נפתח הרי"ש בעבור אות הגרון שהוא אחריו. וכן בורחת כל העיר. והיא כפורחת. ברכת ובמזרה. וכן יודעת איש בעבור אותיות הגרון שהם אחיה"ע וכן משפט הלשון אין זר אתנו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ברכת. ב' במסורה הכא ואידך מקול פרש ורומי קשת בורחת כל העיר. מפני ששרה הבריחה את ישמעאל לפיכך ברחו ישראל מפניו כי רומי קשת הוא ישמעאל כדכתיב ביה רובה קשת: (בעל הטורים)

ספורנו אי מ, ה באת ואנה תלכי. כלומר הביטי וראי מאיזה מקום נסעת כי היית במקום קדוש ובבית צדיקים והנך הולכת בח"ל אל מקום טמא ואנשי רשע: אנכי בורחת. איני הולכת אל מקום מכוון מאתי אלא יצאתי כדי לברוח: (ספורנו)

ט ויאמר לה מלאך יהוה שובי אל-גברתך והתעני תחת ידיה:

אונקלוס ויאמר לה מלאכא דיי תובי לנת רבונתיך ואשתעבדי תחות ידקא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר לה מלאכא דיי תובי לנת רבונתיך ואתפנעו תחות ידקא: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר לה מלאך ה' וגו'. על כל אמיירה היה שלוח לה מלאך אחר, לכך נאמר מלאך בכל אמיירה ואמיירה: (רש"י)

הרמב"ן שובי אל גברתך והתעני תחת ידיה. צוה אותה לשוב ולקבל עליה ממשלת גברתה רמז כי לא תצא לחפשי ממנה כי בני שרה ימשלו בזרעה לעולם (הרמב"ן)

ספורנו והתעני. להורות לעתיד על דרך ירה ויור כי כן יסד המלך: (ספורנו)

יג ויאמר לה מלאך יהוה הרבה ארבה את-זרעך ולא יספר מרב:

אונקלוס ויאמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בניכי ולא יתמנון מסגי: (אונקלוס)

יונתן ויאמר לה מלאכא דיי אסגאה אסגי ית בנייכי ולא יתמנון מסגי: (תרגום יונתן)

יא ויאמר לה מלאך יהוה הגר הגר וילדת בן וקראת שמו ישמעאל כי-שמע יהוה אל-ענייה:

אונקלוס ויאמר לה מלאכא דיי הא את מעדא ותלדין בר ותקרין שמה ישמעאל ארי קביל יי צלותיך: (אונקלוס)

יונתן ויאמר לה מלאכא דיי הא את מעברא ותלדין בר ותקרין ית שמה ישמעאל ארים גלי קדם יי סיגופיך: (תרגום יונתן)

רש"י הנך הרה. כשתשובי תהרי, (ו) כמו הנך הרה, לאשת מנוח (שופטים יג, ז): וילדת בן. כמו ויולדת, (ס) ודומה לו ישבת בלבנון מקוננת בארזים (ירמיה כב, כג): וקראת שמו. כווי הוא, (ע) כמו שאומר לזכר וקראת את שמו ילחך: (רש"י)

פתי חכמים (ו) לא שבשרה על ההריון שעצר שהרי כבר הפילה כדפירש רש"י

לעיל (פסוק ה): (ס) הלמ"ד והדל"ת בסגו"ל וכו' שהוא בינוני, ואל תתמה על הסו"א שתחת התי"ו, כי כמוהו יוספת בלזנון מקוננת בארזים, שהם ג"כ בינוני ונקוד סו"א תחת התי"ו: (ע) ר"ל אע"פ שלא נקוד בסו"א תחת התי"ו מ"מ לשון ליווי הוא כמו שאמר לזכר וקראת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הנד. לנקבה. כי הן מלת ענין. כמו עם ומשקלו עמד: **ישמעאל.** בהעלם האל"ף להקל על הלשון: (אבן עזרא)

הרמב"ן וקראת שמו ישמעאל. הודיע המלאך להגר שיהיה שמו ישמעאל כדרך הנה בן נולד לבית דוד יאשיהו שמו (מלכים א יג ב) ואמר לה שהיא תקראנו כן ותזכור כי שמע אלהים אל עניה ואברהם מעצמו קרא שמו כן שישמע אל ויעננו או ששרתה עליו רוח הקודש כדברי רש"י וקרא אותו ישמעאל כי שמע אלהים אל עני אמו כדבר המלאך והנכון בעיני כי המלאך צוה להגר שתקראנה כן והיא יראה בעבור היותה פלגש לקרוא שם לבן אדוניה וגלתה לו הענין ואברם קיים דבר ה' אבל לא הוצרך הכתוב להאריך בזה (הרמב"ן)

בעל הטורים וקראת. ד' במסורה הכא. ואידך וקראת אתכם הרעה. וקראת את שמו עמנו אל. וקראת ישועה חומותיך. שע"י קריאתו ישמעאל קראת הרעה אבל ע"י קריאת עמנו אל קראת ישועה: (בעל הטורים)

[יב] והוא יהיה פרא אדם ידו בכל ידו כל בו ועל-פני כל-אחיו ישפן:

אונקלוס והוא יהא מרוד באנשא הוא יהא צריך לכלא ואף כל בני אנשא יהון צריכין לה ועל אפי כל אחוהי ישרי: (אונקלוס)

יונתן ואיהו יהוי מדמי לערוד בבני נשא ידוי ותפרעון מן בעלי דבבוי וידי דבעלי דבבוי יתושטון לאבאשא ביה ועל אנפי כל אחוי יתערבב וישרי: (תרגום יונתן)

רש"י פרא אדם. אוהב מדברות (פ) לזר חיות, כמו שכתוב ויהי רובה קשת וישב במדבר פארן: ידו בכל. לסטים: ויד כל בו. הכל שונאין אותו ומתגרין בו (ב"ר מה. ט): ועל פני כל אחיו ישכון. שיהיה זרעו גדול: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ונקרא פרא כדכתיב (איוב כד ה) פראים במדבר: כר' יוחנן צבראשית רבה (מה ט), ולפי זה אתי שפיר [מה שמפרש בסמוך] ידו בכל לסטים, אבל לר"ל שפירש פרא אדם בזוז נפשות אם כן כריך לדחוק ולפרש פירוש אחר על ידו בכל, ודוחק שם. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא פרא אדם. חפשי בין האדם. כטעם מי שלח פרא חפשי. והטעם שלא ימשול בו זר ממשפחתו. ויש אומר פרא ואדם. כמו שמש ירח עמד זבולה ובעבור שהוא פרא ידו בכל. ובעבור שהוא אדם ויד כל בו. והנכון בעיני שיהיה בין האדם כפרא שינצח הכל בכחו ואחר כך ויד כל בו. וכן מפורש בדניאל כי היא החיה

הרביעית : ועל פני כל אחיו. שהם בני קטורה. וכן כתוב על פני כל אחיו נפל. וכן בני מדינים מבני קטורה ונקראו ישמעאלים בתורה ובספר שופטים : (אבן עזרא)

הרמב"ן פרא אדם. לשון רש"י אוהב מדברות לצוד חיות כמו שכתוב (להלן כא כ) וישב במדבר ויהי רובה קשת ידו בכל ליסטים ויד כל בו הכל שונאין אותו ומתגרין בו והנכון כי פרא אדם סמוך שיהיה איש פרא למוד מדבר יצא בפעלו משחר לטרף ויטרוף הכל והכל יטרפוהו והענין על זרעו שיגדל ויהיו להם מלחמות עם כל העמים ורבי אברהם אמר ידו בכל שינצח מתחלה כל הגוים ואחר כן יד כל בו שינוצח בסוף ועל פני כל אחיו שהם בני קטורה ישכון שיגדל זרעו מהם (הרמב"ן)

ספורנו פרא אדם. פרא הוא חמור הבר אמר שיהיה חמור במזגו מצד האם המצרית כאמרו על המצרים אשר בשר חמורים בשרם ושיהיה חמור הבר בהיותו שוכן במדבר כאמרו ויגדל וישב כמדבר ושיהיה אדם מצד אביו כאמרם ז"ל שעשה ישמעאל תשובה : (ספורנו)

יגו ותקרא שם- יהוה הדבר אליה אתה אל ראי כי אמרה הגם הלים ראיתי אחר

אונקלוס וצליאת בשמא דיי דמתמלל עמה אמרת אתה הוא אלקה דחזי כלא ארי אמרת הברם הקא (נ"א האף אגא) שריתי חזא פתר דאתגלי לי : (אונקלוס)

יונתן ואודיאת קדם יי דמימריה מתמלל לה וכן אמרת אנתה הוא חי וקיים דחמי ולא מתחמי ארום אמרת הא ברם הקא אתגליאת יקר שכנתא דיי פתר חזא : (תרגום יונתן)

רש"י אתה אל ראי. נקוד חט"ף קמ"ץ, מפני שהוא שם דבר, אלוה הראיה, שרואה (פ) בעלזון של עלוזין. (ס"א דבר אחר אתה אל ראי, ומשמע שהוא רואה הכל, ואין שום דבר רואה אותו): **הגם הלם.** לשון תימה, וכי סבורה הייתי שאף הלום צמדצרות, ראיתי שלוחו של מקום, אחרי רואי אותם צביתו של אברהם, ששם היתה רגילה לראות מלאכים, ותדע שהיתה רגילה לראותם, שהרי מנוח ראה את המלאך פעם אחת ואמר מות נמות, וזו ראתה ארבעה זה אחר זה ולא חרדה: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) בשלמא צבית אברהם ראיתי מלאכים בשביל לדקת אברהם ושרה, אבל במדבר לא נמלא, כי אם שהוא רואה בעלזון וכו'. (גור אריה): (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל ראי. על משקל ראה עני כטעם אל מראה : **הגם הלום.** כמו עתה והנכון שהוא כמו פה. וכן הבא עוד הלום איש. והטעם הגם פה ראיתי מלאך השם אחר שראה השם בעניי. כי הוא ראי תמיד : (אבן עזרא)

ספורנו ותקרא שם ה'. הנה קריאת שם ה' היא התפלה אשר בה שבחו של הקב"ה במחשבת המתפלל או בדבריו כאמרם ז"ל לעולם יסדר אדם שבחו של

מקום ואחר כך יתפלל כי בזה יכוין המתפלל לאל ית' כענין שויתי ה' לנגדי תמיד וכן קראתי שמך ה' וכן ושמואל בקוראי שמו וכן כי שם ה' אקרא. אמר א"כ שכאשר התפללה סדרה שבח האל ית' שדבר אליה באמרה אתה אל ראי. אתה אל של ראייה בכל מקום לא בביתו של אברהם בלבד כאמרם ז"ל כל השערים ננעלו חוץ משערי אונאה: (ספורנו)

[יד] על-פן קרא לבאר באר לחי ראי הנה בין-קדש ובין גרד:

אונקלוס על פן קרא לבאר בארא דמלאך קיימא אתחזי עלה הא היא בין רקם ובין חגרא: (אונקלוס)

יונתן בגין פן קרא לבירא בירא דאתגלי עלה חי וקים והא היא יהיבא בין רקם ובין חלוצה: (תרגום יונתן)

רש"י באר לחי רואי. כתרגומו בירא למלאך קימא איתחזי עלה: (רש"י)

אבן עזרא באר לחי. לאשר יהיה חי לשנה האחרת כטעם כה לחי. כי בכל שנה היו חוגגים הישמעאלים אל הבאר הזאת גם היום יקרא באר זמוס: (אבן עזרא)

[טו] ותלד הגר לאברהם בן ויקרא אברהם שם-בנו אשר-ילדה הגר ישמעאל:

אונקלוס וילידת הגר לאברהם בר וקרא אברהם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: (אונקלוס)

יונתן וילידת הגר לאברהם בר וקרא אברהם שום בריה דילידת הגר ישמעאל: (תרגום יונתן)

רש"י ויקרא אברהם שם וגו'. אף על פי שלא שמע אברהם דברי המלאך שאמר וקראת שמו ישמעאל, שרתה רוח (ה) הקודש עליו וקראו ישמעאל: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דאי ממנה שמע, אחר שהיא מכווה ולא הוא, היתה לה לקרותו ישמעאל, אלא שרתה עליו רוח הקודש, והשתא הוא כמו מכווה. (גור אריה): (שפתי חכמים)

ספורנו שם בנו אשר ילדה הגר ישמעאל. כי מצד שניהם היה ראוי לזה השם מצד אברהם שהתפלל עליו אחר כך ונאמר לו ולישמעאל שמעתיך ומצד הגר בדבר המלאך: (ספורנו)

[טז] ואברהם בן-שמנים שנה ושש שנים בלדת-הגר את-ישמעאל לאברהם: (ס)

אונקלוס ואברהם בר תמנן ושית שנין פד ילידת הגר ית ישמעאל לאברהם: (ס)

יונתן וְאַבְרָם בַּר תַּמָּנִן וְשֵׁית שָׁנָיו בְּד יְלִידַת הָגֵר יֵת יִשְׁמַעְאֵל לְאַבְרָם : (תרגום יונתן)

רש"י וְאַבְרָם בֶּן שְׁמוֹנִים וָגו'. לְשִׁבְחוֹ שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל נִכְתָּב, לְהוֹדִיעַ שֶׁהָיָה בֶּן י"ג שָׁנָה **(ה)** כַּסְנִימוֹל, וְלֹא עֵכָב: **(רש"י)**

שפתי חכמים **(ה)** שְׁהָרִי אַבְרָם הָיָה בֶּן תְּשַׁעִים וְתַשְׁעַ כְּשִׁמְלֵ אֹתוֹ, וְכַסְנֹלָד הָיָה **[בן]** שְׁמוֹנִים וְשָׁשׁ שָׁנָה. וְאִ"ת וְהָא לְקָמֵן **(יז כה)** בְּהִדְיָא כְּתִיב וְיִשְׁמַעְאֵל בְּנֵו בֶּן שְׁלֹשׁ עֶשְׂרֵה שָׁנָה, וְי"ל דְּמִשּׁוּם הָכִי נִכְפַּל לְלַמַּד שֶׁהַכְּתוּב עֲלָמוּ מַעִיד עַל זֶה שֶׁעָשָׂה זֶה מִשּׁוּם מַלְאוֹת הַשָּׁם וְלֹא מִשּׁוּם יִרְאַת אֲבִיו שֶׁהִכְרִיחוּ לָזֶה וְק"ל. נ"ל: וּמַהֲרָא"י תִּירֵץ דְּמַהֲוֹא לֹא הוּא שְׁמַעִינָן דְּהוּא בֶּן י"ג שָׁנָה מַעַת לַעַת דְּזֵהוּ שִׁיעוֹר יָמֵי גְדוּלְתוֹ, וּמִשּׁוּם הָכִי לֹא עֵיכָב, וּמַהֲוֹי קִרָא שְׁמַעִינָן שְׁפִיר: **(שפתי חכמים)**

בראשית פרק-יז

[א] וַיְהִי אַבְרָם בֶּן-תְּשַׁעִים שָׁנָה וַתִּשְׁעַ שָׁנָיִם וַיֵּרָא יְהוָה אֶל-אַבְרָם וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי-אַל שְׂדֵי הַתְּהֵלֶךְ לִפְנֵי יְהוָה תִּמְיָם:

אונקלוס וַהֲוֹה אַבְרָם בַּר תְּשַׁעִין וַתִּשְׁעִין וַאֲתַגְלִי יֵי לְאַבְרָם וַאֲמַר לִיה אֲנָא אֶל שְׂדֵי פְלַח קְדָמִי וַהֲוִי שְׁלִים: **(אונקלוס)**

יונתן וַהֲוֹה אַבְרָם בַּר תְּשַׁעִין וַאֲתַגְלִי יֵי לְאַבְרָם וַאֲמַר לִיה אֲנָא אֶל שְׂדֵי פְלַח קְדָמִי וַהֲוִי שְׁלִים בְּבִשְׂרָךְ: **(תרגום יונתן)**

רש"י אֲנִי אֶל שְׂדֵי. אֲנִי הוּא שֵׁיט דִּי בְּאַלְהוּתֵי לְכָל בְּרִיָּה, **(ט)** לְפִיכֵךְ הִתְהַלַּךְ לִפְנֵי, וְאֵהִיָּה לְךָ לְאַלוּהַ וּלְפִטְרוֹן. וְכֵן כָּל מִקּוּם שֶׁהוּא בְּמִקְרָא פִירוּשׁוֹ כֵן, דִּי שְׁלוֹ, וְהַכֵּל לְפִי הַעֲנִין: הִתְהַלַּךְ לִפְנֵי. כְּתַרְגוּמוֹ פְּלַח קְדָמִי, הַדְּבַק בְּעִבּוּדֵתֵי: וְהָיָה תַמִּים. אִף זֶה כּוּוִי אַחַר כּוּוִי, הָיָה שְׁלָם בְּכָל נְסִיווּתֵי. **(ת)** וּלְפִי מִדְרָשׁוֹ, הִתְהַלַּךְ לִפְנֵי בְּמַלְאוֹת מִיֵּלָה, וּבְדַבַר הַזֶּה תְּהִיָּה תַמִּים, שְׁכָל זְמַן שֶׁהִעֲרַלָה בְּךָ אַתָּה בְּעַל מוֹס לִפְנֵי. דְּבַר אַחַר וְהָיָה תַמִּים, עֵכָשִׁי אַתָּה חֶסֶר ה' אֵיבְרִים, **(א)** ב' עֵינַים, ב' אַזְנַים, וְרֵאשׁ הַגּוּיָה, **(ב)** אֹסִיף לְךָ אֹת עַל שְׁמֵךְ, וְהָיוּ מַנִּין אֹתִיוֹתִיד רַמ"ת, כַּמְנִין אַבְרָהָם: **(רש"י)**

שפתי חכמים (פ) פירוש אברהם אמר להקב"ה רבך"ע אם אמול אז אהיה נמאם
בעיני הצריות, לכן אמר לו הקב"ה אני הוא שאמרתי לעולמי די וכו'. (מהרש"ב: (ת)
ר"ל דהא כתיב התהלך לפני וא"כ והיה תמים למה לי, ומפרש דאף זה פירוש
תעשה, לזיווי אחר זיווי הוא, כלומר היה שלם בכל נסיונותי: (א) הם האיברים
המסרסים העצירה ואין מסורים ציד האדם ומרוב דלקתו מסרם צידו, דכתיב
(שמואל א' ב' ט) רגלי חסידיו יסמור, כשאדם מתגבר על יצרו סוף שהקדוש צ"ה מוסרו
צידו. (הרא"ש מסכת נדרים לז:): (ב) שאינם צרקותו וכאילו היה חסר מהם, ואמר לו
הקב"ה דהכל יהיה צרקותו, וקשה והלא היה חסר ג"כ הלכך דהא ערל לב היה.
וי"ל ללא חסיד רק איברים הגלויים. ועוד י"ל דכתיב (נחמיה ט' ח) ומלאת את לבבו
נאמן לפניך ואח"כ וכתוב עמו הצרית וגו', אלמא דאפילו לפני המילה לא היה
לו גם כן ערלת לב. (מהרש"ב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אל שדי. שם התואר וטעמו תקיף וכן כקול שדי. והיה שדי בצריך כי
טעמו כטעם ושית על עפר בצר. ושדי על משקל לבי דוי. ורבים פירשוהו מגזרת
שודד. שהוא מנצח והתגבר. וטעם להזכיר השם הזה בפרשה הזאת לירא
אברהם וימול. והנכון כי השם הנכבד והנורא נקרא כנגדו. וזה שם התאר כנגד
המעשה כי העולם עומד על אלה שני השמות. והמבין סוד השם יאמין: והיה
תמים. שלא תשאל למה המילה: (אבן עזרא)

הרמב"ן אל שדי. שני שמות כל אחד תאר לעצמו ופירוש "אל" תקיף מלשון אלי
מואב (שמות טו טו) ופירוש "שדי" אמר רש"י שיש די באלהותי לכל בריה ובספר
מורה הנבוכים (א סג) פירש הרב כלומר שאינו צריך במציאות מה שנמצא ולא
בקיום מציאותו לזולתו אבל מציאותו תספיק בעצמה ורבי אברהם פירשו בשם
הנגיד ז"ל מגזרת שודד כלומר מנצח ומשודד מערכות השמים וזהו הנכון כי היא
מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו בה החכמים (בי"ר לה ד) "מדת הדין של מטה"
וטעם להזכיר עתה זה השם כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים להציל ממות
נפשם ולחיותם ברעב ולפדותם במלחמה מיד חרב ככל הנסים הנעשים לאברהם
ולאבות וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו ג-מו) ובפרשת והיה כי
תבא (דברים כח א-סח) בברכות ובקללות שכולם נסים הם כי אין מן הטבע שיבואו
הגשמים בעתם בעבדנו האלהים ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה
השביעית וכן כל היעודים שבתורה אבל כולם נסים ובכולם תתנצח מערכת
המזלות אלא שאין בהם שנוי ממנהגו של עולם כנסים הנעשים על ידי משה
רבינו בעשר המכות ובקריעת הים והמן והבאר וזולתם שהם מופתים משנים
הטבע בפירסום והם שיעשו בשם המיוחד אשר הגיד לו ולכן אמר עתה לאברהם
אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד ויהיה ברית בינו ובין זרעו
לעולם שיהיה חלק ה' עמו וברצונו ינהיגם לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל ודע
וראה כי אברהם אבינו לא הזכיר בדבריו שם יו"ד ה' רק בצירוף השם הכתוב
באל"ף דל"ת או בצירוף אל עליון עמו ויזכיר בענינו "אלהים" וכן יאמר ה'
אלהי השמים (להלן כד ז) ואמר ה' יראה (להלן כב יד) על מקום המקדש העתיד ויעקב
הזכיר תמיד "אל שדי" (להלן מג יד מח ג) ומשה רבינו לא יזכיר כן לעולם ואם תזכה
תבין זה כולו ממה שאמרו במסכת יבמות (מט) כל הנביאים נסתכלו
באיספקלריא שאינה מאירה ולפיכך אמר ישעיה ואראה את ה' (ישעיהו ו א) ומשה
נסתכל באיספקלריא המאירה ולפיכך אמר כי לא יראני האדם וחי (שמות לג כ)

ואראה את ה' כתוב באל"ף דל"ת ועוד אזכיר זה בפרשת וארא (שמות ו ב) אם יראה
אלהים בעניי

"התהלך לפניי" - ללכת בדרך אשר אורה אותך כטעם אחרי ה' אלהיכם תלכו
ואותו תיראו (דברים יג ה) כי המצוה לאחוז דרכו קודם שיורנו יאמר "התהלך לפניי"
והבא אחרי הצוואה יאמר "אחרי ה' תלכו" והענין בשניהם ללכת אחרי השם
לירא ממנו לבדו ולעשות מה שיצוה

"והיה תמים" - מצוה אחרת עוד בענין הזה כטעם תמים תהיה עם ה' אלהיך
(דברים יח ג) אחרי אזהרת השם לא ימצא בך קוסם קסמים מעונן ומנחש ומכשף
וגו' (שם יח ז) והענין בשניהם שיאמין בלבו כי הקב"ה לבדו הוא בעל היכולת
בתחילה ובסוף הוא היכול לעשות ולבטל ולא ישמעו אל מעוונותם ואל קוסמים
או למנחש ומכשף ולא יאמין שיבאו דבריהם על כל פנים אבל יגזור בלבו שהכל
ביד עליון העליונים שהוא "אל" והוא "אל שדי" עושה טובה שלא היה במזל
ומביא רעה בהיות המזל טוב ויפה כפי שיתהלך האדם לפניו מפר אותות בדים
וקוסמים יהולל (ישעיהו מד כה) וזהו שאמרו (שבת קנז) צא מאצטגנינות שלך וכו' ורש"י
פירש והיה תמים היה שלם בכל הנסיונות ורבי אברהם אמר שלא ישאל על
המילה למה והוא כטעם יהי לבי תמים בחקיך למען לא אבוש (תהלים קיט פ) והנכון
מה שפרשת (הרמב"ן)

ספורנו וירא ה'. המראה בכל מקום היא מדרגה למטה מן הנבואה ועל זה אמר
ושמי ה' לא נודעתי להם: **אני אל שדי**. אני הוא שיש די במציאותי לפעולה
המיוחדת לי והוא הבריאה שלא יפול בה נושא מתפעל ולכן לא יצטרך הבורא
בפעלו שיהיה זולתו שום נמצא במציאות והפך זה יקרה לכל נמצא זולת הבורא
כי אמנם לא יפעל שום פועל זולתו אם לא נמצא איזה נושא מתפעל ממנו וכן לא
יתפעל שום מתפעל אם לא ימצא איזה פועל שיפעול בו. ומזה יתחייב במופת
ראיה מציאות הבורא ויחודו ושלמו' פעלו על כל פועל זולתו אצל כל מתבונן וכל
זה הורה האל ית' לאבות. אמנם מופת סבה על הבריאה היוצא מן השם המיוחד
לא הודיע עד משה רבינו כאמרו וארא וכו' ושמי ה' לא נודעתי להם: **התהלך**.
בכל אשר תפנה שם: **לפני**. כמסתכל בי לדעת דרכי כפי האפשר אצלך כענין
שויתי ה' לנגדי תמיד: **והיה תמים**. וקנה השלימות האפשר למין האנושי השכל
וידוע אותי בידיעת דרכי ובהדמותך אלי כפי האפשר אצלך כי אמנם פעולת כל
נמצא תורה על צורתו כאמרו הודיעני נא את דרכיך ואדעך וזה הוא השלמות
האחרון למין האנושי והמכוון מאת האל ית' בבריאה כאמרו נעשה אדם בצלמנו
כדמותנו:

דעת זקנים **התהלך לפניי**. לפי וגו' נתוספה ה"א על שמו ונעשה שלם ותמים
למספר רמ"ח איברים שבאדם. וכן מסיק בשלהי פרק רביעי דנדרים אמר רמי
ברי' אבא כתיב אברם וכתוב אברהם בתחלה המליכו הקב"ה על רמ"ג איברים
ולבסוף על רמ"ח ואלו הן שתי עינים ושתי אזנים וראש הגויה ובא וראה כמה
גדול כח של מילה כדאיתא בפרק רביעי דנדרים ואיתמר במכילתא מה שאין
קורא הכתוב אברהם ושרה בשמם אחר שנשתנה כמו שמצינו ביעקב שנקרא
יעקב אחר שקראו הקב"ה ישראל מפני שמם של אברהם ושרה הראשון לא
נתקן לגמרי אך נתוספה אות אחת של ה' על שמם ולתקן השם ומכוין שנתקן
נשתקע הראשון. אבל יעקב נקרא לו שם חדש והשם הראשון לא אז ממקומו.
ועוד אמרו שלכך לא נשתנה שמו של יצחק מפני שלא נקרא לו שם אלא מפי
הגבורה שנא' וקראת את שמו יצחק: (דעת זקנים)

[ב] וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ וְאַרְבָּה אֹתָךְ בְּמֵאֹד מְאֹד:

אונקלוס וְאַתָּן קְיָמִי בֵּין מִימְרֵי וּבֵינְךָ וְאַסְגִּי יְתָךְ לְחֻדָּא לְחֻדָּא: (אונקלוס)

יונתן וְאַתָּן קְיָמִי בֵּין מִימְרֵי וּבֵינְךָ וְאַסְגִּי יְתָךְ לְחֻדָּא לְחֻדָּא: (תרגום יונתן)

רש"י וְאַתָּנָה בְּרִיתִי. בְּרִית שֶׁל אֵהְיֶה, וּבְרִית הָאָרֶץ לְהוֹרִיטָהּ לְךָ עַל יְדֵי מַלְוָה זֹאת: (רש"י)

ספורנו וְאַתָּנָה בְּרִיתִי בֵּינִי וּבֵינְךָ. וּבְאוֹפֵן זֶה אֵקִים בְּרִיתִי אִתְּךָ לְהִיוֹת לְךָ לְאֱלֹהִים וּלְזָרְעֶךָ אַחֲרַיִךְ כִּי תִלְמַדְם: (ספורנו)

[ג] וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל-פָּנָיו וַיְדַבֵּר אֵתוֹ אֱלֹהִים לֵאמֹר:

אונקלוס וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל אַפּוּהֵי וַיִּמְלִיל עִמָּה יְיָ לְמִימְרֵי: (אונקלוס)

יונתן וְעַל דָּלָא הָוָה אַבְרָם גְּזִיר לָא הָוָה יְכִיל לְמִיקָם וְנִפְּל עַל אַנְפוּי וַיִּמְלִיל עִמָּה יְיָ לְמִימְרֵי: (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו. מִמּוֹרָא הַשְּׁכִינָה, שֶׁעַד שֶׁלֹּא מָלַח הָיָה בּוֹ כַח (ג) לְעַמּוּד וְרוּחַ הַקֹּדֶשׁ נִלְכַּח עָלָיו, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר בְּצַלְעָם נִפְּל וְגַלּוּי עֵינַיִם, בְּצַרְיִיתָא דְר"א מִלְּאֲחֵי כֵן (פְּרָקִי דְר"א פַּכ"ט): (רש"י)

שְׂפָתַי חֲכָמִים (ג) וְהָא דְכַתִּיב לְעִיל (יב ז) וַיִּרְא ה' אֶל אַבְרָם וְלֹא כְתִיב שֶׁנִּפְּל עַל פָּנָיו. י"ל לְעִיל נִמְי הָיָה נִפְּל וּמִכֹּחַן אַתָּה לְמַד, וְהָא דְלֹא נִכְתַּב הַנְּפִילָה עַד הַשְּׂתָא, לְלַמַּד עַל הַפֶּרֶשׁ מִקּוֹדֶם שְׁנִימוּל לְאַחַר שְׁנִימוּל, שְׁהָרִי אַחַר שְׁנִימוּל כְּתִיב (לְהַלֵּן יח כב) וְאַבְרָהָם עֹוֹדֵנו עֹוֹמַד לְפָנַי ה': (שְׂפָתַי חֲכָמִים)

הַרְמַבִּי"ן וְטַעַם וַיִּפֹּל אַבְרָם עַל פָּנָיו. לְכוּיִן דַּעְתּוֹ לְנִבּוּאָה וְכַאֲשֶׁר הַשְּׁלִים לוֹ נִבּוּאָת הַמְּצוּהָ בְּמִילָה קָם אַבְרָהָם וְעַמַּד וּבָא אֵלָיו הַדִּיבּוּר שְׁנִית מִן הַשָּׁמַיִם וְאָמַר לוֹ שְׂרִי אֲשַׁתְּךָ וְגו' וְחָזַר וְנִפְּל עַל פָּנָיו לְכוּיִן דַּעְתּוֹ וְהַתְּפַלֵּל עַל יִשְׁמַעְאֵל כְּדָרֶךְ וַיִּפְּלוּ עַל פָּנֵיהֶם וַיֹּאמְרוּ אֵל אֱלֹהֵי הַרוּחוֹת וְגו' (בְּמַדְבָּר טז כב) וְכֵן וְאִכְלָה אוֹתָם כְּרַגַּע וַיִּפְּלוּ עַל פָּנֵיהֶם (שם) (הַרְמַבִּי"ן)

ספורנו וַיִּפֹּל אַבְרָהָם עַל פָּנָיו. לְקַבֵּל עָלָיו וּלְהוֹדוֹת לְאֵל יְתִי עַל הַבְּרִית שֶׁאָמַר: (ספורנו)

[ד] אֲנִי הִנֵּה בְּרִיתִי אִתְּךָ וְהָיִיתָ לְאָב הַמּוֹן גּוֹיִם:

אונקלוס אָנָא קָא (גִּזְר) קְזִימִי עֲמָד וְתִהִי לְאָב סְגִי עֲמָמִין : (אונקלוס)

יונתן אָנָא קָא גִּזְר קְזִימִי עֲמָד וְתִהִי לְאָב סְגִי עֲמָמִין : (תרגום יונתן)

הרמב"ן הנה בריתי אתך והיית לאב המון גוים. הוא ברית המילה כאשר יפרש זאת אות הברית ואחרי הברית תהיה לאב המון גוים וברוך השם אשר לו לבדו נתכנו עלילות שהקדים וצוה את אברהם לבא בבריתו להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש (ראב"ע פסוק ה) (הרמב"ן)

בעל הטורים שני פעמים אב המון בפרשה והוא עולה בחשבון יצחק וכן ארבה בגימטריא יצחק : (בעל הטורים)

ספורנו אני הנה בריתי אתך. אני הנני עושה עתה מה שאמרתי להקים הברית : (ספורנו)

כלי יקר אני הנה בריתי אתך. לשון הנה מורה על דבר המצוי כבר, וי"ל כבר בריתי מצוי בך. והאמת כן הוא כי סתם מילה חיצונית זו, היא לתכלית נכבד והוא שממנה יוקח מופת על מילת ערלת הלב וטהרתו. ובלי ספק שקודם סתם מילה כבר היה לאברהם לב טהור ונמול, ע"כ א"ל הש"י יודע אני בך שכבר הנה בריתי אתך כי טהור לב אתה. אמנם לפי שעכשיו אני רוצה לעשותך אב המון לכל גוים, צריך אני ליתן פתחון פה לכל באי עולם למה אני ממנה אותך אב המון גוים, וזהו לפרסם מעלתך וטוהר לבבך נגד עיני כל העמים, ע"י מילה חיצונית זו המעידה על טהרת הלב, למען ידעו דורותיכם כי בדין עשיתך אב המון גוים, ז"ש והקימותי את בריתי ביני וביניך, ר"ל אותו ברית לבבי פנימי אשר היה כבר כמוס ביני וביניך ולא ידעו בו כל באי עולם, הנה עכשיו הקמותי דגל נס הברית ההוא למען ידעו בו כל באי עולם וזה שאמר לברית עולם. ר"ל אותו ברית שהיה ביני וביניך יהיה עתה לברית כל העולם כי כל באי עולם ידעוהו ויסתכלו בו. (כלי יקר)

[ה] וְלֹא-יִקְרָא עוֹד אֶת-שְׁמֶךָ אַבְרָם וְהָיָה שְׁמֶךָ אַבְרָהָם כִּי אֲב-הֶמוֹן גּוֹיִם נִתְקַיְוָה :

אונקלוס וְלֹא יִתְקַרֵי עוֹד יֵת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְיִהִי שְׁמֶךָ אַבְרָהָם אָרִי אָב סְגִי עֲמָמִין (אונקלוס) : הִבְתְּדָה :

יונתן וְלֹא יִתְקַרֵי תוֹב יֵת שְׁמֶךָ אַבְרָם וְיִהִי שְׁמֶךָ אַבְרָהָם אָרוֹם לְאָב סְגִי סוּגְעִי עֲמָמִין מְנִיתְדָה : (תרגום יונתן)

רש"י כי אז המון גוים. לשון נוטריקון של שמו, ורי"ש שהיתה בו בתחלה, שלא היה אז אלא לארם שהוא מקומו, ועכשיו אז לכל העולם, ואפילו רי"ש שהיתה בו מתחלה לא זזה ממקומה, שאף יו"ד של שרי נתרעמה על השכינה, עד (ד) שהוסיפה ליהושע, שנאמר ויקרא משה ליהושע בן נון יהושע (במדבר יג, טז): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ראונו לתרץ למה לא נקרא שמו אברהם והיה לו להחליף ה' תחת

ר' ולמה לא זזה הר' ממקומה, ומתרחץ כדי שלא תתרעם על הקצ"ה שהרי אף יו"ד של שרי נתרעמה. והא לזזה היו"ד משרה אפסר משום דעתיד לינתן בשמו של יהושע משום הכי זזה וק"ל. ועוד י"ל שהיו"ד על כל פנים נתקיימה אף זה, שהרי חלקה ונתן חליה לשרה וחליה לאברהם, אבל הר' אי אפסר להתקיים זו אלא אס כן שתשאר בשמו. (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא אברהם. תוספת הרי"ש אביר המון גוים ולא בא השם לחסר משמו אות כי אם להוסיף: ושרה. שם תאר כלל לא כשרי. וברוך השם אשר לו נתכנו עלילות שהקדים וצוה אברהם להמול קודם שתהר שרה להיות זרעו קדוש: (אבן עזרא)

אור החיים ולא יקרא וגו' והי' שמך וגו'. במדרש ב"ר אמרו (פמ"ד) וז"ל ויאמר אברם הן לי אמר ר' שמואל בר יצחק המזל דוחקני ואומר לי אברם אין אתה מוליד אמר לו הקדוש ברוך הוא כדברך אברם אינו מוליד אברהם מוליד שרי לא ילדה שרה תלד עכ"ל. קשה הרי מצינו שילד אברהם את ישמעאל קודם שנקרא שמו אברהם:

עוד צריך לדעת אומרו שרי לא ילדה וכו' נדרשתי ללא שאלו שהרי לא טען אלא אברם. לא היה לו להשיב אלא אברם וכו' כי שרי מי הזכירה:

ונראה להיות שעיקר בנים של אברהם הם אשר תוליד לו שרה דכתיב כי ביצחק וגו' ואברהם אבינו ע"ה ידע זה ברוח הקודש כי ישמעאל אינו אלא בירורי פסולתו של יצחק וראה במזל כי עיקר זרעו לא יצא לעולם כי מן הסתם לא יגיד המזל אלא על איש עם בת זוגו, ולזה אמר אברם אינו מוליד כי לידת ישמעאל אינו לידה כאומרו כי ביצחק יקרא לך זרע, ובזה יתיישב למה בתשובת ה' אליו הזכיר שרה כי היא עיקר לידת אברהם: (אור החיים)

ספורנו והיה שמך אברהם. מעכשיו: **כי אב המון גוים נתתיך.** כי ענין זה השם מתחיל היום שכבר נתתיך לאב המון גוים ולפיכך לא יקרא עוד שמך אברם כלל לעולם ולא כן היה בשם ישראל כי אמנם עקר ענין שם ישראל היה לעתיד לבא כמו שיתבאר במקומו: (ספורנו)

וְהִפְרֵתִי אֶתְךָ בְּמֵאֵד מְאֹד וְנִתְתִּיךָ לְגוֹיִם וּמְלָכִים מִמֶּנּוּ יֵצְאוּ:

אונקלוס וְאַפִּישׁ יְתֵדָ לְחֻדָּא לְחֻדָּא וְאַתְנַנְדָּ לְכַנְשִׁין וּמְלָכִין דְּשְׁלִיטִין בְּעַמְמִינָא מְנָדָּ (אונקלוס) פְּקוּן:

יונתן וְאַפִּישׁ יְתֵדָ לְחֻדָּא לְחֻדָּא וְאַתְנַנְדָּ לְכַנְשִׁין וּמְלָכִין שְׁלִיטִין בְּעַמְמִינָא מְנָדָּ (יונתן) פְּקוּן:

רש"י ונתתיך לגוים. ישראל ואדום, שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשרו עליו: (רש"י)

הרמב"ן ונתתיך לגוים. לשון רש"י ישראל ואדום שהרי ישמעאל כבר היה לו ולא היה מבשר עליו ואיננו נכון בעיני שיבשרנו בעת ברית המילה על עשו והוא אינו מקיים המילה וגם לא נצטוו עליה כמו שדרשו בסנהדרין (נט) כי ביצחק ולא כל יצחק אבל ישראל לבדם יקראו גוים ועמים וכן אף חובב עמים (דברים לג ג) עמים הר יקראו (שם יט) אחריך בנימין בעממך (שופטים ה יד) גם אחרי הולדת השבטים כולם אמר גוי וקהל גוים יהיה ממך (להלן לה יא) ונתתיך לקהל עמים (להלן מח ד) (הרמב"ן)

והקמתי את-בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחרך לדרתם לברית עולם **והקמתי את-בריתי ביני ובינך ובין זרעך אחרך לדרתם לברית עולם**

ואקים את קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למחוי **ואקים את קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למחוי**

יונתן ויאמר ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למחוי **יונתן ויאמר ית קימי בין מימרי ובינך ובין בנך בתרך לדריהון לקים עלם למחוי**

רש"י והקמותי את בריתי. ומה היא הברית, להיות לך לאלהים: (רש"י)

ונתתי לך ולזרעך אחרך את | ארץ מגר'ך את כל-ארץ כנען לאחזת עולם **ונתתי לך ולזרעך אחרך את | ארץ מגר'ך את כל-ארץ כנען לאחזת עולם**

אונקלוס ואתו לך ולבנך בתרך ית ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם **אונקלוס ואתו לך ולבנך בתרך ית ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם**

יונתן ואתו לך ולבנך בתרך ית ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם **יונתן ואתו לך ולבנך בתרך ית ארעא תותבותך ית כל ארעא דכנען לאחסנת עלם**

רש"י לאחזת עולם. ושם אהיה להם לאלהים, אבל (בר ישראל) הדר בחוזה לארץ **רש"י לאחזת עולם. ושם אהיה להם לאלהים, אבל (בר ישראל) הדר בחוזה לארץ**

שפתי חכמים (ה) לפי שארץ ישראל נחלת ה' ולקחה לחלקו כמבואר בכמה פסוקים וחוז לארץ חלק לשמים, ולכך כל הדר בחוזה לארץ דומה כאילו הוליא את עצמו מתחת רשותו של הקב"ה כזיכול. וכך הם דברי הגור אריה: (שפתי חכמים)

ויאמר אלהים אל-אברהם ואתה את-בריתי תשמר אתה וזרעך אחרך לדרתם:

אונקלוס ויאמר יי לאברהם ואת ית קימי תטר את ובנך בתרך לדריהון: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְאַבְרָהָם וְאֵתְּ יֵת קְיָיְמִי תִּיטּוֹר אֲנִי וּבְנֶךָ בְּתָרְךָ לְדָרְיָהוּן : (תרגום יונתן)

רש"י ואתה. וי"ו זו מוסיף על ענין ראשון, אני הנה בריתי אתך, ואתה הוא זהיר לשמרו, ומה היא שמירתה. זאת בריתי אשר תשמרו המול לכם וגו': (רש"י)

הרמב"ן ואתה את בריתי תשמור. כתב רש"י ו' מוסיף על ענין ראשון אני הנה בריתי אתך ואתה הוא זהיר לשמרו ומה שמירתו זאת בריתי אשר תשמרו אתם של עכשיו ובין זרעך אחרים העתידים להולד וצדק הרב בפשוטו ואמרו (הרד"ק) בטעם המילה ששם זכרון באבר התאווה רב המהומה והחטא לבל ישתמשו בו רק במצוה ובמותר ועל דרך האמת טעם "הנה בריתי אתך" כטעם "הנה אנכי עמך" (להלן כח טו) "ויאמר כי אהיה עמך" (שמות ג יב) "יהי ה' אלהינו עמנו" (מלכים א ח נ) יאמר כי הברית יהיה עמו ולכן יפרה וירבה ואחר כך צוה שישמור אברהם הברית הזאת ותהיה המילה לאות ברית והנה האות הזה אות כשבת ולכן ידחה אותו והבן זה (עיי' זהר לך לך פט) (הרמב"ן)

ספורנו אתה את בריתי תשמור. וכמו שאני הנה בריתי אתך. אתה שמור בריתי שאל"כ לא יקום הברית: להיות לך לאלהים ולזרעך אחרים. ליחד שמי עליכם כמו שהוא מתיחד על כל הנצחיים כאמרו כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לעולם כי אמנם הנפסדים באשר הם נפסדים אינם פעולתם בלתי אמצעי אמר א"כ שבהקמת הברית ושמירתו יהיו הוא וזרעו נצחיים באיש לפניו: לאחוזת עולם. והייתי לכם לאלהים שתוכלו לעשות רצוני בה ובזה אהיה לכם לאלהים שתהיו נצחיים באיש: (ספורנו)

כלי יקר ואתה את בריתי תשמור. מהו ואתה ומהו שחזר ואמר אתה וזרעך. כך פירושו, שעיקר הצווי היה בעבור זרעו כי הם צריכין למילה חיצונית זו כדי שעל ידה יגיעו אל המילה הפנימית וטהרת הלב, אבל אתה שיש לך לב טהור כבר, לא היה צריך למילתו מצד עצמו כי אם מצד כל העולם כאמור, אבל זרעו שלאחריו צריכין אל המילה מצד עצמם. לכן אמר ואתה בוי"ו העיטוף שגם אתה תשמור בריח חיצוני זה. ונתן טעם שני לדבר, שאם גם אתה תשמור בריתי אז זרעך ממך יראו וכן יעשו זה"ש אתה וזרעך אחרים לדורותם. ואמר זאת ברית, אשר תשמרו ביני וביניכם יאמר לדורות אין תכלית המילה כי אם להביאם לידי מילת ערלת הלב דבר המסור ביני וביניכם לבד. והיה לאות ברית ביני וביניכם שזו המילה החיצונית היא אות נגלה על הברית הפנימית המסור ללב אשר ביני וביניכם. והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם. ר"ל לברית שיכירו בו כל באי עולם. וכפל הקב"ה ענין זה כמה פעמים להורות שעיקר טעם מילה חיצונית זו היא להגיע על ידה אל טוהר הלב הפנימי. (כלי יקר)

זי זאת בריתי אשר תשמרו ביני וביניכם ובין זרעך אחרים המול לכם פל- זכר:

אונקלוס דא קיימי די תטרונו בין מימרי וביניכוון ובין בנך בנתך בתך מגזר לכוון פל דכורא: (אונקלוס)

יונתן דא קיימי דתטרונו בין מימרי וביניכוון ובין בנך בנתך בתך מגזר לכוון פל דכורא

אֵין לִית לִיה אָבָא לְמַגְזְרִיהּ : (תרגום יונתן)

רש"י ביני וביניכם וגו'. אותם של עכשיו: וצין זרעך אחריו. העתידין להוולד אחריו: המול. כמו להמול, (ו) כמו שאתה אומר עשות כמו לעשות: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) אע"פ שהוא לשון ציווי אי אפשר שהוא ציווי שהרי כתיב אחריו ונמלתם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ומלת המול לכם. כמו להמול והוא שם הפועל מהפעלים השניים הנראים כמו וימל את בשר ערלתם ומשקלו להכין: (אבן עזרא)

[יא] ונמלתם את בשר ערלתכם והיה לאות ברית ביני וביניכם:

אונקלוס ותגזרון ית בשרא דערלתכון ותהי (נ"י ותהא) לאת קים בין מימרי וביניכון: (אונקלוס)

יונתן ותגזרון ית בשרא דעורלתכון ויהי לאת קים בין מימרי וביניכון: (תרגום יונתן)

רש"י ונמלתם. כמו (ז) ומלתם, והנו"ן זו יתירה ליסוד הנופל זו לפרקים, כמו נ' של נושך ונ' של נושא. ונמלתם כמו ונשאחם, אבל ימול לשון יפעל, (ח) כמו יעשה, (ט) יאכל. (ברש"י ישן אינו): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כלומר שע"פ שמשמעותיו אינו לשון ציווי מכל מקום ציווי היא: (ח) הפ"א בקמ"ץ וכלומר שהוא הנימול עצמו, לא המל את אחרים כמו ונמלתם שא"כ יחסר בקרא הפועל: (ט) יעשה יאכל, בציר"י תחת היו"ד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונמלתם. כמו ושמרתם והנו"ן שורש וכן לא ידון רוחי. עם נדנה: (אבן עזרא)

ספורנו לאות ברית. זכרון תמידי ללכת בדרכיו בהיותו כחותם האדון בעבדו: (ספורנו)

[יב] וכן-שמןת ימים ימול לכם כל-זכר לדתיתכם יליד ב'ית ומקנת-כסף מכל בן-נכר אשר לא מזרעו הוא:

אונקלוס ובר תמנא יומין יתגזר (יגזר) לכון פל דכורא לדתיתכון ילידי ביתא וזביני פספא מפל בר עממין דלא מבנדו הוא: (אונקלוס)

יונתן ובר תמנא יומין יגזר לכון פל דכורא לדתיתכון מרביני בתיכון וזביני

פְּסִיכּוֹן מִן כָּל בַּר עֲמִמּוֹן דָּלָא מִבְּנֵי הוּא: (תרגום יונתן)

רש"י יליד בית. שילדתו השפחה צבית: מקנת כסף. שקנאו משנולד: (רש"י)

אבן עזרא ימול לכם. מבנין נפעל. וכן המול ימול. ומה טעם נאמר המול ימול יליד בית פעם שנית. וכן הפירוש וכן שמונת ימים ימול לכם כל זכר כל מי שהוא לכם מזרעכם גם כן יליד בית או מקנת כסף. ואתה אברהם המול ימול יליד ביתך ומקנת כסףך היום ואם הם גדולים: (אבן עזרא)

יגו | המול | ימול יליד ביתך ומקנת כסףך והיתה בריתי בבשרכם לברית עולם:

אונקלוס אַתְּגִזְרוּ אֶתְגִּזְרוּ (נ"י מְגִזְרֵי יְגִזְרוּ) יְלִיד בְּיַתְךָ וְזָבִין פְּסָפָּךְ וְתַהִי קְיָמִי בְּבִשְׂרִיכּוֹן לְקִימִי עֲלֵם: (אונקלוס)

יונתן מאן דהוא גזיר יגזר מרביגי פתיכון וזביגי פסיכון ותהי קימי בבשריכון לקים יונתן עולם: (תרגום)

רש"י המול ימול יליד ביתך. כאן כפל עליו, (י) ולא אמר לשמונה ימים, ללמד שיש יליד בית נמול לאחר (ס"א ב) לאחר (ב) שמונה ימים, (ב) כמו שפורש במסכת שבת (קלח:): (רש"י)

שפתי חכמים (י) דהא למעלה כתיב וכן שמונת ימים ימול לכם כל זכר לדורותיכם יליד בית וגו', וכאן כפל עוד המול ימול ליליד ביתך וכתיב סתם: (פ) ר"ל ליום אחד, כמו שפורש בספרא שם כשלקחו שנים שפחה מעוברת זה שפחה וזה עוברת: (ב) כגון שקנה שפחה משנתעברה וילדה בשבת אינו דוחה את השבת: (שפתי חכמים)

ספורנו בבשרכם. בשר הוא כנוי לאבר התולדה בלשון הקודש כמו גדלי בשר (יחזקאל ט"ז) זב מבשרו או החתים בשרו מזובו וזולתם. וזה כי בהיות אות הברית בזה האבר המסבב נצחיות במין יורה על הנצחיות המכוון בברית ובהיותו אבר התולדה יורה האות אשר בו על המשך הברית על הבנים: (ספורנו)

יד | וערל | זכר אשר לא-ימול את-בשר ערלתו ונקרתה הנפש ההוא מעמיה את-בריתי הפך:

אונקלוס וְעָרַל דְּכוּרָא דִּי לָא יְגִזְרֵי יַת בְּשַׂר עֲרֻלְתָּהּ וְיִשְׁתַּיְצִי אֲנָשָׂא הֵהוּא מִעַמִּיָּה יַת קְיָמִי אֲשַׁנִּי: [ס] (אונקלוס)

יונתן וערלאה דכוּרָא דלא יגזר ית בשרא דעורלתיה ואין ליה מאן דיגזר וישתצי בר נשא ההוא מעמיה ית קיימי אשני: (תרגום יונתן)

רפ"י וערל זכר. כאן למד שהמילה באותו מקום (מ) שהוא ניכר בין זכר לנקבה (ב"ר מו, יג): אשר לא ימול. משיגייע לכלל עונשין (ו) ונכרתה, אבל אביו אין ענוש עליו כרת, אבל עובר בעשה: ונכרתה הנפש. הולך ערירי ומת קודם זמנו (שבת כה: לפי פרש"י ד"ה כרת): (רפ"י)

שפתי חכמים (מ) דאל"כ זכר למה לי. (ר"א מזכ"י): ול"נ דהכי פירושן דהיה לו לומר וזכר ערל, אלא ודאי להכי לא כתב וזכר ערל משום דהוה משמע דהליווי הוא לזכר ולא לנקבה ואף על פי שהמלה שייך גם גבי נקבה, ולא להורות מקום הערלה, אבל השתא דכתיב וערל זכר משמע דבעי להורות מקום הערלה, והכי פירושן שהערלה היא במקום שמדיל בין זכר לנקבה. (נחלת יעקב). ועיי"פ: והלא כבר כתיב המול לכם כל זכר, וערל זכר למה לי, אלא למד כו'. (גור אריה): (נ) דאי עדיין קטן הוא אינו בר עונשין ולמה יתחייב כרת וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וערל זכר אשר לא ימול. פי' ימול יפעול. כמו כי ידור נדר. והוא מן ונמלתם את בשר ערלתכם וטעמו אם היה בר מצוה ולא ימול את בשר ערלתו יש עליו כרת. כי מצות הנער הקטן על האב. ואם אביו לא מלהו ימול את עצמו בהיותו ברשותו. וכרת בידי שמים. והטועים יחשבו כי אם מת הנער ולא נמול אין לו חלק לעולם הבא. ואין פירוש הנפש כרצונם כי נפש כמו איש וטעמו גוף שיש לו נפש. וכן נפש כי תחטא. וי"א כי כרת המת קודם נ"ב שנה. וי"א כי כרת שיכרת שמו במות זרעו. על כן אמר הכתוב מעמיה כי מי שיש לו בנים כאילו הוא חי ושמו לא נכרת: (אבן עזרא)

הרמב"ן וערל זכר. כאן לימדך שהמילה היא באותו מקום שהוא ניכר בין זכר לנקבה לשון רש"י וכן הזכירו רבותינו (ב"ר מו ד) גם טעמים אחרים ורבי אברהם אמר (ויקרא יב ג) ערלתו ידועה כי הוא בערוה ואין כן ערלת לב (ירמיהו ט כה) ושפה (שמות ו יב) ואזן (ירמיהו ו י) כי כולם סמוכים ולפי דעתי הדבר מפורש בכתוב כי לא אמר "ונמלתם את ערלתכם" שיהיה הדבר בספק וכן לא אמר "ערלת בשרכם" כמו שיאמר ערלת לבבכם (דברים י טז) וערלת שפתכם (עיי' שמות ו יב) אבל אמר "בשר ערלתכם" שתכרתו הבשר שהוא ערלה בכס כלומר הבשר האוטם בכס ואין בגוף בשר אוטם וכוסה אבר שיכרת הבשר ההוא וישאר בלא ערלה זולתי בשר החופה את העטרה שהזכירו חכמים (שבת קלז) ו"ערל בשר" (יחזקאל מד ט) כנוי כמו גדלי בשר (שם טז כו) זב מבשרו (ויקרא טו ב) (הרמב"ן)

בעל הטורים הפר. שנים במסורה הכא ואידך ואת מצותו הפר. שדורש אותו במדרש על המושך ערלתו כמו הפר דהכא בברית מילה אף מצותו הפר בברית מילה: (בעל הטורים)

[טו] ויאמר אלהים אל-אברהם שרי אשתך לא-תקרא את-שמה שרי כי שרה שמה:

אונקלוס וְאָמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שְׂרִי אֲנִתְּךָ לָא תִקְרִי יְת שְׁמָה שְׂרִי אַרְי שְׂרָה שְׁמָה :
(אונקלוס)

יונתן וְאָמַר יְיָ לְאַבְרָהָם שְׂרִי אֲנִתְּךָ לָא תְהִי קְרִי יְת שְׁמָה שְׂרִי אַרוּם שְׂרָה שְׁמָה :
(תרגום יונתן)

רש"י לֹא תִקְרָא אֶת שְׁמָה שְׂרִי. דְּמִשְׁמַע שְׂרִי לִי וְלֹא לְאַחֵרִים, כִּי שְׂרָה סַתֵּם שְׁמָה, שְׂתַהֲלָא עַל שְׂרָה כָּל בְּרַכּוֹת יְיָ: (רש"י)

כלי יקר לֹא תִקְרָא שְׁמָה שְׂרִי. לְפִי שְׂכַל יו"ד תּוֹאֵר לְזַכֵּר, וּמְצִינּוּ לְשׁוֹן זֶה בְּזַכֵּר שְׁנֵאמַר (שׁוֹפְטִים ה.טו) וְשְׂרִי בִישֶׁשְׂכָר. לְפִי שֶׁהִיְתָה עִקְרָה כְּזַכְרִים לֹא יוֹלָדִים, וְעַכְשִׁיו נִיתֵן לָהּ ה"א בְּמִקּוֹם יו"ד כִּי כָל ה"א תּוֹאֵר לְנִקְבָה לְהוֹרֹת שְׁמַעְתָּה תְהִיָּה נִקְיָבָה יוֹלָדָת, וְכַדִּי שְׁלֹא יִהְיֶה לְיו"ד תְּרַעוּמַת לּוֹמֵר שְׁנַעֲקֵר מִן הַתּוֹרָה חֲצִי מִסִּפְרָה. עַל כֵּן הוֹסִיף ה"א לְאַבְרָהָם לְהַשְׁלִיטוֹ עַל כָּל הַמּוֹן גּוֹיִם וְעַל ה' רֵאשִׁי אַבְרָהָם. וְלִדְעַת חֲכָמֵי הַקְּבֵלָה יֵשׁ בְּה"א כַח הַתּוֹלָדָה כַּמ"ש (בְּרֵאשִׁית מו.כג) הֵא לָכֵם זֶרַע, וְכַמוֹ שְׁאֵמַר (שִׁם ל.ב) הַתַּחַת אֱלֹהִים אֲנֹכִי וְגו'. וְזֶהוּ טַעַם לְשֵׁנֵי הַהִי"ן שֶׁל בְּלַהָה. עַל כֵּן נִתְּנוּ כַּאֲן שְׁנֵי הַהִי"ן אַחַת לְאַבְרָהָם וְאַחַת לְשָׂרָה. וְנִלְקַחָה הִי מִן שְׂרָה לְאַבְרָהָם, לְהוֹרֹת שְׁזִכּוֹת שֶׁל שְׂרָה גַרְם לָהֶם לְתוֹלָדָה זֶה, כַּמוֹ שְׁאֵמַר וְאַבְנָה גַם אֲנֹכִי מִמֶּנָּה (שִׁם ל.ג) בְּזִכּוֹת שֶׁהַכְּנִיסָה צִרְתָּה לְבֵיתָה. וְא"כ זְכוֹתָה שֶׁל שְׂרָה גַרְם לְאַבְרָהָם שִׁיּוֹלִיד. ד"א לְכַד נִיתֵן לָהֶם הַה"א כִּי בְּה"א בְּרָא ה' אֶת הָעוֹלָם וְלֹא לְתוֹהוֹ בְּרָאָה כִּי אִם לְשִׁבְתָּ יִצְרָה עַל כֵּן תְהִיָּה הַה"א סְבָה לְתוֹלָדוֹתֶם לְצוֹרֵךְ יִישׁוּב הָעוֹלָם. וַיְכּוֹל לְהִיּוֹת שְׁמָה שְׁנֵאמַר וְאַגְדְּלָה שְׁמֶךָ בְּתוֹסַפַּת ה"א רִמּוֹ שִׁיּוֹסִיף ה"א עַל שְׁמוֹ, וּבִסְיָבָה זֶה אַעֲשֶׂךָ לְגוֹי גָדוֹל. (כָּלִי יִקְר)

טז וּבְרַכֵּתִי אֱתָהּ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָךְ בֵּן וּבְרַכֵּתִיָּהּ וְהִיְתָה לְגוֹיִם מְלֹכֵי עַמִּים מִמֶּנָּה יְהִי:

אונקלוס וְאַבְרָהָם יְתָהּ וְאַף אֶתְּנֵן מִנָּה לָךְ בֵּר וְאַבְרָכְנָהּ וְתְהִי לְכַנְשִׁין מְלָכִין דְּשְׁלִיטִין בְּעַמְמִיָּא מִנָּה יְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְאַבְרָהָם יְתָהּ בְּגוֹיָהּ וְאַף אֶתְּנֵן מִנָּה לָךְ בֵּר וְאַבְרָכְנָהּ בֵּיהּ וְתְהִי לְכַנְשִׁין וּמְלָכִין שְׁלִיטִין בְּעַמְמִיָּא מִנָּה יְהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י וּבְרַכֵּתִי אֱתָהּ. וְמָה הִיא הַבְּרַכָּה, שְׁחִזְרָה (ט) לְנַעֲרֹתָה שְׁנֵאמַר הִיְתָה לִי עֵלְוָה (בְּרֵאשִׁית יח, יב): וּבְרַכֵּתִיָּהּ. בְּהַנְקַת שְׂדִים כְּשֶׁנִּלְרַכָּה לְכַד (ע) צִיּוֹם מִשְׁתָּה שֶׁל יִלְחָק, שֶׁהִיוּ מִרְנָנִים עֲלֵיהֶם שֶׁהִצִּיאוֹ אֲסוּפֵי מִן הַשּׁוֹק וְאוֹמְרִים צַנְנוּ הוּא, וְהִבִּיֵּאָה כָּל אַחַת צַנָּה עִמָּה וּמְנִיקָתָה לֹא הִבִּיֵּאָה, וְהִיא הִינִיקָה אֶת כּוֹלָם. הוּא שְׁנֵאמַר הִנִּיקָה צַנִּים שְׂרָה צ"ר רִמּוֹ בְּמִקְלָת (נג, ט): (רש"י)

שְׁפָתֵי חַכְמִים (ט) דֹּא ל"כ מֵאִי וּבְרַכֵּתִי אֱתָהּ וְאֲח"כ וְגַם נָתַתִּי מִמֶּנָּה לָךְ בֵּן, אֲלֹא וְדֹאֵי קֵאִי עַל הַבְּרַכָּה שְׁקוּדָם לְכֵן וְהוּא הַנַּעֲרֹת: (ע) דֹּא ל"כ מֵאִי וּבְרַכֵּתִיָּהּ אַחַר לִידַת הַבֵּן דֵּהֵא כָּל יוֹלָדָת מְנִיקָה אֶת צַנָּה וְהוּא הַדִּין שְׂרָה כְּשֶׁחִזְרָה לְנַעֲרֹתֶיהָ, לְכֵן

פירש כשנזכרה לכך וכו': קשה הא קיימא לן דישראלית לא תניק לבן כותית אפילו בשכר, י"ל דהאיסור הוא שמניקו על איזה זמן אבל באקראי פעם אחת כמו כאן אין קפידא. (דברי (77): (ספתי (חכמים)

אבן עזרא וגם נתתי. כמו נתתי כסף השדה. והנה שניהם על לשון עבר במקום עתיד: (אבן עזרא)

ספורנו וברכתיה. בהריון ובלידה ובגדול הכן שלא בצער ואמר ששרה תהר תוליד ותגדל את בנה שלא בצער. כאמרם אשר פדה את אברהם שפדאו מצער גדול בנים: (ספורנו)

[יז] ויפל אברהם על-פניו ויצחק ויאמר בלבבו הלבן מאה-שנה יולד ואם-שנה הבת-תשעים שנה תלד:

אונקלוס ויפל אברהם על אפוי וחדו ואמר בלביה הלבר מאה שניו יהי וילד ואם שנה תשעין הבת שניו תלד: (אונקלוס)

יונתן ויפל אברהם על אנפוי ותמה ואמר בלביה הלבר מאה שניו יהי וילד ואין שרי תשעין תוליד: (תרגום יונתן)

רש"י ויפל אברהם על פניו ויחקה. זה תרגם אונקלוס לשון שמחה וחדו, ושל שרה לשון מחוד, למדת שאברהם האמין ושמח, ושרה לא האמינה ולגלגה, וזהו שהקפיד הקב"ה על שרה ולא הקפיד על אברהם: הלבו. יש תמיהות שהן קיימות, (פ) כמו הנגלה נגליתי (שמואל א ב, כז), הרואה אתה (שם-ב טו, כז), אף זו היא קיימת, וכך אמר בלבו, הנעשה חסד זה לאחר מה שהקב"ה עושה לי: ואם שרה הבת תשעים שנה. היתה כדאי לילד, ואף על פי שדורות הראשונים היו מולידים בני ת"ק שנה, בימי אברהם נתמעטו השנים (ג) כבר, וזו תשוקת כח בעולם, ולא ולמד מעשרה דורות שמנח ועד אברהם, שמיהרו תולדותיהן (ה) בני ס' ובני ע': (רש"י)

ספתי חכמים (פ) כלומר שאין באין להכחיש הענין, כלומר יש בכח השם לעשות אף שהוא נגד הטבע אך אין כל אדם זוכה לזה שיתחסד עמו השם כמו שעושה עמי. ואע"פ שכתב רש"י אחר זה וכך אמר בלבו הנעשה חסד זה לאחד מה שהקב"ה עושה לי, א"כ גם זה מאותן שצד להכחיש, י"ל דאין זה הכחשת הענין שיהא אחת מן הנמנעות אבל היא נתינת שצד להשי"ת שמתחסד עמו יותר מעם אחר ודו"ק, נ"ל. ולא כהרא"ש: (ג) כתב הרא"ש לא הבינותי דבריו בזה כי אע"פ שנתמעטו השנים בימי אברהם עדיין הקושיא במקומה עומדת שלא היה לו לתמוה על זה, כי יחס המאה אל מאה ושבעים וחמש שהם שנותיו של אברהם כיחס החמש מאות אל תשע מאות וחמשים שהם שנותיו של נח בקרוז וכו',

והאריך בקושיא: ונראה כי עיקר תמיהת אברהם היה על שהיו שניהם זקנים, לחפזר שיווליד זקן עם אשתו ילדה אצל אס שניהם זקנים וילדו הוא דבר תמוה, ובזה יתיישב קושיא הרא"ס ודו"ק. ועוד הקשה מה פריך רש"י מנת, והרי גבי נח ע"פ הגזירה היתה שנסתמה מעיינו כדי שלא יוליד בן שיגיע לעונשין קודם המצול, וי"ל כי לא היה בגזירה אלא שסתם מעיינו, אצל מה שהוליד אחר חמש מאות שנה לא בגזירה היה אלא בטבע ודו"ק: (ה) בתחילה לא היו ראויין להוליד אלא לאחר מאה שנה כי באותן שנים היה בן מאה נער כבן י"ג עכשיו, ואחר כך נתמעטו השנים והתחילו להוליד לשלשים שנה, ומה שהוליד אברהם בן מאה שנה לא קשה מידי כי עיקר התימא הוא שזקן שנחלש טבעו שיווליד עם זקנה, ובזה יתורכו כל תמיהות הרא"ס ודו"ק. וכעין זה מלאתי בשם מהרש"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **הלבן מאה שנה יולד**. תסה בעבור היות זרע הזקן קר על כן לא יוליד. והתימה הגדול איך תלד אשה שנפסק דמה. והבן מהדס יבנה ויכונן. וכאשר תסתכל ותרא כי דבר שרה נפלא מדבר אברהם. כי הנה מצאנו אבות שכל אחד הוליד בן והוא גדול יותר מתשעים שנה וחיי הדורות בימי אברהם ארוכים מחיי דור ודור. וכאשר נסתלק המלאך מיד מל בנו וכל ילידי ביתו ומקנת כספו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויצחק**. תרגם אונקלוס "וחדיי" וכן הדבר כי הצחוק פעם יאמר ללעג ופעם לשמחה כמו משחקת בתבל ארצו (משלי ח לא) משחקים לפני ה' (וה) ולפי דעתי שהכונה בלשון הזה כי כל רואה ענין נפלא באדם לטוב לו ישמח עד ימלא שחוק פיו והוא מה שאמרה שרה (להלן כא ו) צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי כענין אז ימלא שחוק פינו ולשוננו רנה (תהלים קכו ב) וכן עשה אברהם כאשר נאמר לו זה שמח ומלא שחוק פיו ויאמר בלבו ראוי זה לשחוק כי הוא ענין נפלא מאד הלבן מאה שנה יולד ואם שרה בת תשעים תלד ולא יהיה זה לשחוק ולשמחה ויקצר הכתוב בתמיהה כי היא נקשרת במה שאמר ויצחק וכן הגם הלום ראיתי (לעיל טז יג) נקשר בראש הפסוק כי אמרה הגם הלום ראיתי השם שנגלה לי כי ראה בעיני ולא אקראנו אל ראי וכן הנגלה נגליתי אל בית אביך (שמואל א ב כז) קשור עם "למה תבעטו בזבחי ובמנחתיי" יאמר האם בחרתי בכס שתבעטו בזבחי ומנחתי ולמה תעשו כן או שתהיה הלבן מאה שנה בשאלה לדבר פלא לא כדבר נמנע כמו התשפוט את עיר הדמים (יחזקאל כב ב) ענינו התרצה לשפוט אותה ולהודיעה את כל תועבותיה וכן התעיף עיניך בו ואיננו (משלי כג ה) וכן המן העץ אשר צויתך לבלתי אכל ממנו אכלת (לעיל ג יא) כלומר האם עלה בדעתך על הלב לאכול מן העץ וכן זה האם יעלה על הלב שלבן מאה שנה יוליד שרה בת תשעים שנה תלד ואחר כך אמר לו שיהיה הנס הזה עם חיי ישמעאל

"הלבן מאה שנה יולד" - אין הפלא בבן מאה שנה שיווליד כי האנשים יולידו כל ימי היות בהם הליחה בני תשעים ובני מאה גם בדורות האלה אף כי בימי אברהם שלא עברו מימיו פי השנים והנה אחרי זה ארבעים שנה הוליד בנים רבים מקטורה אבל אמר הלבן מאה שנה שלא הוליד בבחרותו מן האשה הזאת יוליד ממנה עתה אחרי מאה ואחרי תשעים שפסק ממנה ארח נשים כי ידע כן ולכך לא אמר כן מתחלה כשנאמר לו (לעיל יז ה) "ונתתיך לגוים" עד אמרו אליו כי משרה יוליד וצוה אותו וקראת את שמו יצחק בעבור הצחוק שעשה אברהם וזה

לאות כי היה לאמונה ולשמחה ואחרי שקרא אותו אברהם כן כאשר צוה ה' אותו אמרה שרה הכי קרא שמו יצחק כי צחוק עשה לי אלהים (הרמב"ן)

ספורנו **הלבן מאה שנה יולד**. אע"פ שאפשר שתתעבד האשה אחרי ימי בחרות. זון יקרה לה במשכב אדם בחור אבל לא במשכב אדם זקן: **הבת תשעים [שנה] תלד**. במשכב שום אדם אפילו בחור: (ספורנו)

[ית] וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-הָאֱלֹהִים לֵאמֹר: יִשְׁמְעָאל יְחִיָּה לְפָנָי;

אונקלוס וַאֲמַר אַבְרָהָם קָדָם יְיָ לְוִי יִשְׁמְעָאל יְתַקֵּים קִדְמָךְ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַבְרָהָם קָדָם יְיָ הַלְוָאִי יִשְׁמְעָאל יְתַקֵּים וַיִּפְלַח קוֹמְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י לו ישמעאל יחיה. הלואי שיחיה ישמעאל, איני כדאי להקבל (ה) מתן שכר כזה: יחיה לפניך. יחיה ביראתך, (ז) כמו התהלך לפני, פלח קדמי: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לא שלא היה חפץ בצקורת יחקה: (ז) וא"ת והיאך יתפלל על יראת שמים הא' אמרינן (מגילה כה). הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים. וי"ל דהכי פירושו לו ישמעאל יחיה, ר"ל שהתפלל עליו שיחיה ומה שכתוב לפניך דהיינו ביראתך, לא שהיה מתפלל על זה אלא כך אמר וטוב שיחיה ביראתך, והיה שני בקשות האחת שיחיה והשנית ביראתך באם יהיה לדיק אצל אס יהיה רשע איננו מליץ על הרשעים ואין זהו בקשה. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

הרמב"ן **לו ישמעאל יחיה לפניך**. פירוש המלה הזאת בכל מקום כטעם "אם" והורכבה במלת "לולי" (להלן לא מב) וטעמה "אם לא" ונכתבה לפעמים באל"ף (להלן מג ז) וכן ירכיבוה עוד ויאמרו "אלו" ואלו לעבדים ולשפחות (אסתר ז ד) ואלו חיה אלף שנים פעמים (קהלת ו ו) וענין המלה "אם לוי" וטעמה כמו "אם אם" ובא הכפל לחזוק כמו הרק אך במשה (במדבר יב ב) המבלי אין קברים (שמות יד יא) ודומיהם ואמר אברהם אם ישמעאל יחיה לפניך ארצה בברכה הזאת אשר ברכתני בזרע שרה כי הבטיחו מתחלה אשר יצא ממעיך הוא יירשך (לעיל טו ד) והנה היורש אותו יחיד והיה חושב שהוא ישמעאל ועתה כאשר נאמר לו כי משרה יוליד והבין כי הוא היורש פחד פן ימות ישמעאל ולכן אמר זה

"יחיה לפניך" - פירש רש"י יחיה ביראתך כמו התהלך לפני (לעיל יז א) פלח קדמי ואיננו נכון בעבור שאמר ולישמעאל שמעתך אבל פירושו יחיה ויתקיים זרעו כל ימי עולם (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמר אברהם וגו' לו ישמעאל וגו'**. יכוין בתפלה זו שיהיה ישמעאל הולך בצדק לפני ה', וזה הוא יחיה לפניך שהצדיקים קרויים חיים. ואומרו לפניך על דרך אומרו ואתם הדבקים בה' וגו' והוצרך לתפלה לפי שראה בו סימנים לא טובים שעל כל פנים לא תהיה רשעת הרשע נעלמת מעיני הצדיק ומה גם בנו, לזה התפלל עליו שיהיה צדיק, וגילה דעתו כי הוא זה מבוקשו וכמו

שפירשתי בפסוק (ט"ו ג') הן לי. והבטיחו ה' שיהיה זרעו ככוכבים ושואל שתתקיים הבטחה זו בישמעאל: (אור החיים)

[יט] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֲבֹל שְׂרָה אֲשֶׁתְּךָ יִלְדֶת לְךָ בֵן וְקָרָאתָ אֶת-שְׁמוֹ יִצְחָק וְהִקְמַתִּי אֶת-בְּרִיתִי אִתּוֹ לְבְרִית עֹלָם לְזַרְעוֹ אַחֲרָיו:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יי בקושטא שרה אנתתך תליד לך בר ותקרי ית שמה יצחק ואקים ית קימי עמה לקים עלם לבנוהי בתרוהי: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יי בקושטא שרה אנתתך תליד לך בר ותקרי ית שמה יצחק ואקים ית קימי עמיה לקים עלם לבנוי בתרוי: (תרגום יונתן)

רש"י אצל. לשון אמתת דברים, וכן אצל אשמים אנחנו (בראשית מב, כא), אצל בן אין לה (מלכים-3 7, יד): וקראת את שמו יצחק. על שם הלחוק. ויש אומרים, על שם העשרה נסיונות, (ח) ו' שנה של שרה, וח' ימים שנימול, וק' שנה של אברהם. (ס"א, ואת בריתי למה נאמר, הרי כבר כתיב ואתה את בריתי תשמור אתה וזרעך וגו', אלל לפי שאומר והקמותי וגו', יכול בני ישמעאל ובני קטורה בכלל הקיום, תלמוד לומר והקמותי את בריתי אתו, ולא עם אחרים. ואת בריתי אקים את יצחק למה נאמר, אלל למד שהיה קדוש מצטון. דבר אחר, אמר רבי אבא, מכאן למד קל וחומר בן הגבירה מבן האמה, כתיב הנה ברכתי אותך והפריתי אותך, והרביתי אותך זה ישמעאל, וקל וחומר ואת בריתי אקים את יצחק): **את בריתי. ברית המילה תהא מסורה לזרעו של יצחק:** (רש"י)

שפתי חכמים (ח) צריך לשני הפירושים דאילו משום הלחוק היה לו למקרי יצחק בלא יו"ד ומה ענין היו"ד, אלל על שם הי' נסיונות, ואין לפרש הי' נסיונות רק עם ח' של מילה ו' וק' של אברהם ושרה, ובהאי טעמא לחוד לא סגי, דקאמר בקרא בפירוש לחוק עשה ונראה דמשום לחוק נקרא בן. (גור אריה): (שפתי חכמים)

הרמב"ן אבל שרה אשתך. כמו אבל בן אין לה (מלכים ב ד יד) כטעם רק אמר רק הבן אשר אני מבשרך עליו שרה אשתך תלד אותו ובו אני מקים בריתי לעולם ובזרעו אחריו וישמעאל אברך להרבות זרעו אך לא מבריתי (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אלהים אבל שרה וגו'. צריך לדעת טעם אומרו אבל כי אין לה משמעות:

ונראה שנתכוין לומר אליו אין הכי נמי אם הנתינה היא בשבילך לבד יש לך פה לומר שאתה מסתפק בישמעאל, אבל שרה אשתך יולדת פי' לצד שתלד שרה אינך רשאי לוותר בשל הזולת ודקדק לומר לך פי' שיהיה לה בן ממך כתפלתה שכל בנים שיהיו לה יהיו ממך. עוד אפשר לומר כי ה' הקפיד על שאמר לו ישמעאל שבחר בישמעאל. ואפשר כי זה היה סיבה שניתן לו יצחק מסטרא דנוקבא, והוא אומרו שרה יולדת, ונצטער הרבה מצד זה כשעקד אותו על גבי המזבח כי על ידי העקידה ניתנה לו הנפש היולדת ונולדה לו אז רבקה בת זוגו: (אור החיים)

כלי יקר אבל שרה אשתך יולדת לך בן. יש להתבונן והלא כבר אמר לו הקב"ה וגם נתתי לך ממנה בן (וי.טז) ומלת נתתי אע"פ שהבטחת הש"י דומה כאלו היא נתונה כבר מ"מ נראה שהזכיר לשון עבר כי כבר נתן לשרה הה"א אשר היא סיבה לתולדה כאמור. ועוד מה שאמר הלבן מאה שנה יולד. וכי היה אברהם מסופק ביכולת האל חלילה, כי פשוטו משמע שאין זה תמיהה קיימת, ויגיד עליו ריעו ואם שרה הבת תשעים שנה תלד. והקרוב אלי בזה לפי שמצינו לשון בן אף בלא לידה כמו שאמר במשה רבינו ע"ה (שמות ב.ג) ויהי לה לבן. כך חשב אברהם מאחר שנאמר גם נתתי לך ממנה בן ולא הוזכר הלידה ודאי כוונתו שתביא אסופי מן השוק ותגדלוהו על ברכה, ודומה כאילו היה בנו ובנה ממש, כי למה נאמר שישנה הקב"ה הטבע במקום שיש לפרש דברי השם מסכימים עם הטבע. לכך אמר בלשון תמוה הלבן מאה שנה יולד. על כן השיב לו הקב"ה אבל שרה אשתך יולדת בן לידה ממש.

ומה שאמר והיתה לגוים לשון רבים, יתכן לפרשו שרמז לו שבזכותה נפקדו כל העקרות שבכל העולם וע"י זה דומה כאילו יצאו גוים רבים ממנה שהרי מן שרה לא יצאו כי אם ישראל גוי אחד בארץ. שהרי עשו אינו בכלל כי כבר נאמר כי ביצחק יקרא ילדך זרע. (כלי יקר)

כ וְלִישְׁמֵעָאֵל שְׁמַעְתִּיךָ הִנֵּה | בְּרַכְתִּי אֹתוֹ וְהִפְרִיתִי אֹתוֹ וְהִרְבִּיתִי אֹתוֹ בְּמֵאֵד מֵאֵד שְׁנַיִם-עָשָׂר נְשִׂאִם יוֹלִיד וּנְתַתִּיו לְגוֹי גְדוֹל:

אונקלוס ועל ישמעאל קבלית צלותיך היא ברכית יתה ואפיש יתה ואסגי יתה לחדא לחדא תרין עשר רברביא יליד ואתנניה לעם סגי: (אונקלוס)

יונתן ועל ישמעאל קבלית צלותיך היא ברכית יתיה ואפיש יתיה לחדא ואסגי יתיה לחדא לחדא תריסר רברבין יוליד ואתנניה לעם סגי: (תרגום יונתן)

רש"י שנים עשר נשיאים. כעננים יכלו, (א) כמו נשיאים ורוח (משלי כה, יד): (רש"י)

שפתי חכמים (א) דאל"כ למה לא קרא אותם שבטים כבני יעקב שהוא לשון גבורה, או שרים וראשים וכו'. (קאור מזרחי): פירוש מדסמין ליה כאשר דבר אתו אלוקים ולא מלינו סלוהו הסם שימול ביום, אלא הכי פירושן כאשר דיבר אתו אז מיד קיים ועשה המלכה. (נחלת יעקב): (שפתי חכמים)

אור החיים ולישמעאל שמעתיד וגו'. הכונה להיות שאברהם לא התפלל על ישמעאל אלא לצד שהוא לבדו זרעו מה שאין כן אחר שנתן לו ה' זרע משרה אז לא יבקש עוד על ישמעאל לזה אמר לו הקב"ה ולישמעאל שמעתיד פיי קבלתי דברך והוא על דרך אומרם ז"ל (מכות יא.) קללת חכם אפילו על תנאי מתקיימת ומרובה מדה טובה ממדת וכו' ולפי מה שפירשתי שתפלת אברהם על ישמעאל היתה שיהיה צדיק רמז לו ה' שיחזור בתשובה כאומרו הנה ברכתי אותו שיחזור בתשובה שהברכה הוא שיהיה נכלל בברוך וברוך הוא מקור הקדושה. ואמר לשון עבר ברכתי וגו' הוא מה שרמז באומרו (טו) תקבר בשיבה טובה, וכן היה כאומרם ז"ל (בי"ר פל"ח) שעשה תשובה: (אור החיים)

[כא] וְאֶת-בְּרִיתִי אֶקִים אֶת-יִצְחָק אֲשֶׁר תֵּלֵד לָךְ שָׂרָה לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׂנָה
הָאַחֲרָת:

אונקלוס וְיַת קִימִי אֶקִים עִם יִצְחָק דִּי תֵלִיד לָךְ שָׂרָה לְזִמְנָא הַדִּין בְּשָׂנָא
(אונקלוס) אַחְרָנְתָא:

יונתן וְיַת קִימִי אֶקִיִּים עִם יִצְחָק דְּתוֹלִיד לָךְ שָׂרָה בְּזִמְנָא הַדִּין בְּשָׂנָא אוֹחְרָנְתָא:
(תרגום יונתן)

בעל הטורים ואת בריתי אקים את יצחק. אקים נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:
(בעל הטורים)

דעת זקנים ואת בריתי אקים את יצחק. אקי"ם נוטריקון אשר קידש ידיד מבטן:
(דעת זקנים)

[כב] וַיְכַל וַיְדַבֵּר אֵתוֹ וַיַּעַל אֱלֹהִים מֵעַל אַבְרָהָם:

אונקלוס וְיִשְׁיַצִי לְמַלְלָא עִמָּה וְאַסְתַּלַּק יְקָרָא דִּינִי מֵעֲלוֹהֵי דְאַבְרָהָם: (אונקלוס)

יונתן וּפְסִיק מְלַמְלָא עִמִּיהָ וְאַסְתַּלַּק יְקָרָא דִּינִי מֵעֲלוֹי אַבְרָהָם: (תרגום יונתן)

רש"י מעל אברהם. לשון נקיה הוא כלפי שכניה, ולמדנו שהלדיקים מרכבתו של
מקום (ב"ר) מו"ז, (ו): (רש"י)

הרמב"ן ויעל אלהים מעל אברהם. לשון כבוד כלפי המקום ולמדנו שהצדיקים
מרכבתו של הקב"ה לשון רש"י אבל לשונם בבראשית רבה (מזו) האבות הן הן
המרכבה ירמוז למה שכתוב (מלכה ז) תתן אמת ליעקב חסד לאברהם ופחד יצחק
היה לי (להלן) לא (מב) והמשכיל יבין (הרמב"ן)

ספורנו ויעל אלהים מעל אברהם. וההפך ויצא קין מלפני ה': (ספורנו)

כלי יקר ויעל אלהים מעל אברהם. פירש"י למדנו מכאן שהאבות הן הן מרכבתו
של מקום הורה בזה שאין שום אמצעי בין המקום ב"ה ובין האבות ויהיה
מחיצתם לפנים ממחיצת מלאכי השרת, כמו שפירש"י על פסוק כעת יאמר
ליעקב וגו' (במדבר כג) וכמ"ש (דברים לג) מעונה אלהי קדם ומתחת זרועות עולם.
כי הקב"ה מעונו למעלה ומתחתיו האבות שהם זרועות עולם, כי המה מחזיקים
הכסא כביכול, וכמ"ש (דברים לג) רוכב שמים בעזרך ר"ל אתה עוזר לי כביכול,
כדרך שאמרו (ילקו"ש תהלים ס. תשעט) שהצדיקים מוסיפין כח בגבורה שלמעלה כו'.
וטעם למה שנאמר ויעל אלהים היינו שיתעסק אברהם במילה ולא יתעכב כל
זמן שהשכינה אצלו. (כלי יקר)

[כג] וַיִּלְחַח אַבְרָהָם אֶת-יִשְׁמָעֵאל בְּנוֹ וְאֶת כָּל-יְלִידֵי בֵיתוֹ וְאֶת כָּל-מִקְנֵת כֶּסֶףוֹ

כל-זָכָר בְּאֲנָשֵׁי בַּיִת אַבְרָהָם וַיִּמַּל אֶת-בְּשָׂר עַרְלָתָם בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה כְּאֲשֶׁר
דָּבָר אֱלֹהִים: אֶתוֹ

אונקלוס וַדְּבַר אַבְרָהָם יֵת יִשְׁמַעְאֵל בְּרָה וַיֵּת כָּל יְלִידֵי בֵּיתָהּ וַיֵּת כָּל זְבִינֵי כְסָפָה
כָּל דְּכוּרָא בְּאֲנָשֵׁי בַּיִת אַבְרָהָם וַיְגִזֵר יֵת בְּשָׂרָא דְעַרְלָתְהוֹן בְּכָרְוּ יוֹמָא הַדִּין כְּמָא דִּי
מִלִּיל עִמָּה: ? (אונקלוס)

יונתן וַדְּבַר אַבְרָהָם יֵת יִשְׁמַעְאֵל בְּרִיָּהּ וַיֵּת כָּל מִרְבִּינֵי בֵּיתָהּ וַיֵּת כָּל זְבִינֵי כְסָפָה
כָּל דְּכוּרָא בְּאֲנָשֵׁי בַּיִתָּא דְאַבְרָהָם וַיְגִזֵר יֵת בְּשָׂרָא דְעַרְלָתְהוֹן בְּכָרְוּ יוֹמָא הַדִּין
כְּמָה דְמִלִּיל עִמָּה: ? (תרגום יונתן)

רש"י **בעצם היום.** זו ביום שנלכדה, ביום ולא כלילה, לא נתיירא לא מן הגוים
ולא מן הליכנים, ושלל יהיו אויביו וזני דורו אומרים, אילו ראינוהו לא הנחנוהו
למול ולקיים מצותו של מקום: וימל. לשון (5) ויפעל: (רש"י)

שפתי חכמים (5) **כלומר** אעפ"י שהיא זדגש, אינו מצנין כזד אלא מצנין הקל
כלומר שכל את אחרים: (שפתי חכמים)

אור החיים **ויקח אברהם וגו'.** להיות שישמעאל היה גדול בן י"ג שנה לזה הוצרך
לקחתו בדברים להתרצות לו. וגם לילידי ביתו ומקנת כספו כי היה בהם גדולים
ולקחם בפיוס כי רצה שכולם יקבלו עליהם ברצונם מצות המלך:

כאשר דבר וגו'. צריך לנו לדעת למה הוצרך לומר כאשר דבר וגו' רואה אני כי
כן עשה. ואולי שיכוין לומר שאותו מעשה שלקח אותם בריצוי הוא כאשר דבר
אתו:

עוד יכוין לומר שלא נתעכב מעשות מצות ה' אלא תכף ומיד **כאשר דבר** פירוש
סמוך, וזה להודיע זריזותו ע"ה בעבודת הקב"ה:

עוד יכוין לומר על דרך אומרם ז"ל (ע"ז כז.) המול ימול שצריך המל שיהיה הוא
עצמו נימול. וזה הוא שאמר **כאשר דבר אתו** פ"י שקדם הוא ומל עצמו תחלה
ואחר כך מל האחרים. וכפי זה לא קשה למה לא הזכיר הכתוב מילת אברהם כי
מב' טעמים יש לו להקדים עצמו, בין מצד הזריזות קשוט עצמך וכו', בין מצד
כדי שימול אותם כהלכה אשר צוהו ה' המול ימול, ומה שאמר הכתוב אחר כך
ואברהם בן צ"ט שנה וגו' זה להודיע הזמן שבו נימול כשם שאמר וישמעאל בן
י"ג אף על פי כן הזכירו קודם. ולמה שפירשתי לא קשה כי השמיענו הכתוב
שהוא מל עצמו תחלה כמ"ש כאשר דבר אתו וגו' על אופן שפירשתי:

חסלת	פרשת	לך	לך	אור	(החיים)
ספורנו	היום	הזה.	שלא	אחר:	(ספורנו)

כד וַאֲבָרָהָם בֶּן-תְּשֻׁעִים וַתִּשַׁע שָׁגָה בְּהַמְלֹו בְּשָׂר עַרְלָתוֹ:

אונקלוס וְאַבְרָהָם בַּר תְּשָׁעִין וְתִשְׁעֵי שָׁנִין כַּד גָּזַר בְּשָׂרָא דְעַרְלָתָהּ : (אונקלוס)

יונתן וְאַבְרָהָם בַּר תְּשָׁעִין וְתִשְׁעֵי שָׁנִין כַּד גָּזַר בְּשָׂרָא דְעוֹרְלָתֶיהָ : (תרגום יונתן)

רש"י **זהמולו. זהפעלו כמו (ג) זהבראם** (בראשית ב, 7): (זהמולו. נטל אברהם סכין, ואחז בערלתו ורצה לחתוך, והיה מתיירא שהיה זקן, מה עשה הקב"ה שלח ידו ואחז עמו, שנאמר וכרות עמו הברית, לו לא נאמר, אלא עמו, בראשית רבה. רש"י מנחם: יאן: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) מבנין נפעל שקבל המילה, כמו זהבראם (ב 7) שקבלו הבריאה והוה ג"כ לשון נפעל: (ד) דכל אתין וגמין רבין הן: ורע"ג לאמרינן בפרק הערל (יבמות עא:): ללא נתנה פריעה לאברהם, קיימה הוא מעלמו כמו שקיים כל התורה, אבל מילה משום דודע היה שעתיד להטוות עליה לא קיים עד שננטווה ואז יהיה מלוה ועושה. (קלור מנחם: שפתי חכמים)

[כה] וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנֹו בֶן-שֵׁלֶשׁ עָשָׂר שָׁנָה בְּהַמְלֹו אֶת בְּשַׂר עַרְלָתוֹ:

אונקלוס וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּרָה בַר תְּלַת עֶשְׂרִי שָׁנִין כַּד גָּזַר יַת בְּשָׂרָא דְעַרְלָתָהּ : (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּרִיה בַר תְּלַת עֶשְׂרִי שָׁנִין כַּד גָּזַר יַת בְּשָׂרָא דְעוֹרְלָתֶיהָ : (תרגום יונתן)

רש"י **זהמולו את בשר ערלתו. באברהם לא נאמר את, לפי שלא היה חסר אלא חתוך בשר, שכבר נתמעך על ידי תשמיש, אבל ישמעאל שהיה ילד, הוזקק לחתוך ערלה (ד) ולפרוע המילה, לכך נאמר בו את. (ב"ר מז, ט.)** (רש"י)

[כו] בְּעֶצֶם הַיּוֹם הַזֶּה נִמּוֹל אַבְרָהָם וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּנֹו:

אונקלוס בְּכַרְן יוֹמָא הַדִּין (גזר) אַתְּגָזַר אַבְרָהָם וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּרָה : (אונקלוס)

יונתן בְּכַרְן יוֹמָא הַדִּין בְּאַרְבַּעַת עָשָׂר שָׁנִין גָּזַר אַבְרָהָם וַיִּשְׁמַעְאֵל בְּרִיה : (תרגום יונתן)

רש"י **צעלם היום הזה. שמלאו לאברהם כ"ט שנה (ה) ולישמעאל שלש עשרה שנים,** נמול אברהם וישמעאל בנו:

חסלת פרשת לך לך: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) וא"ת והרי לעיל ג"כ כתיב צעלם היום הזה ופירש רש"י בו ביום

שְׁנֵי עָשָׂר וְכֵתִיב וְאַחֲרָיו וְאַחֲרָם בֵּן תִּשְׁעִים וְתִשְׁעֵי שָׁנָה וְגו'. וי"ל דהוה אמינא עדיין לא כלתה לו שנת תשעים ותשע שנה, והא דכתיב וְאַחֲרָם בֵּן תִּשְׁעִים וְתִשְׁעֵי שָׁנָה היינו דמקלת שנה ככולה, לכן כריך למיכתב עוד זעמס היום הזה ללמדך שבו זיוס מלאו וכו': והגור אריה פירש שזכאן אתא לאשמעינן כי קודם מתן תורה לא היו נענשים רק עד מאה כדכתיב (ישעיה סה ט) כי הגער בן מאה ימות, ולכן למדנו הרב הכאן שנימול תיכף בן תשעים ותשע שנה ולא המתין עד מאה שראוי לענוש, וגבי ישמעאל גם כן שהיה תחת רשותו בן שלש עשרה שנים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **בעצם היום הזה**. ולא אחר לעשות הדבר והנה היו שמנה עשר ושלוש מאות ילידי ביתו חוץ ממקנת כספו ואחר כן נמול אברהם גם ביום בעצמו וישמעאל בנו וילידי ביתו ומקנת כספו כלם נמלו אתו ברצונם. והטעם שלא הכריחם רק מהרו כלם לעשות ולמלאות רצון השם: (אבן עזרא)

הרמב"ן **בעצם היום הזה**. כתב רש"י בעצם היום הזה שמלאו לאברהם צ"ט שנה ולישמעאל י"ג נמולו ומה טעם להזכיר זה ועוד שכבר הסכימו (ר"ה ט) לדברי רבי אליעזר שבתשרי נברא העולם ובתשרי נולדו אבות ובפסח נולד יצחק והכתוב אמר למועד הזה בשנה האחרת והוא כתב בסדר וירא (יח ט) כי הבשורה היתה בפסח ולפסח הבא נולד יצחק אבל בעצם היום הזה שנצטוה במצוה הזאת נימול הוא וילידי ביתו שמנה עשר ושלוש מאות וכל מקנת כספו סיפר הכתוב מעלתו ביראת ה' ומעלת כל בני ביתו שכולם זריזים מקדימין למצות ואין טעם נימול אברהם שנימול הוא בתחלה אבל ישמעאל בנו נימול מתחלה וכל בני ביתו כי כן כתוב (לעיל פסוק כג) ויקח אברהם את ישמעאל בנו ואת כל ילידי ביתו ואחרי כן ואברהם בן תשעים ותשע שנה בהמולו והטעם כי אברהם נזדרז במצות המילה שלהם תחילה ומל אותם הוא בעצמו או שזימן להם מוהלים הרבה והוא עומד עליהם ואחר כך מל את עצמו שאילו הקדים מילתו היה חולה או מסוכן בה מפני זקנתו ולא היה יכול להשתדל במילתם חסלת פרשת לך לך (הרמב"ן)

כלי יקר **בעצם היום הזה נמול אברהם וגו'**. אע"פ שכבר נאמר וימל בשר ערלתם וכתיב בהמולו את בשר ערלתו. מ"מ חזר ופירש לומר שעשה גם מילתו בעצם היום הזה לעין כל ולא היה מתבייש מפני הרואים. כי על פי רש"י קשה, למה ימחו בו ליצני הדור, ולמדרש רז"ל (פרקי דר"א כט) נמול ביה"כ כמו שלמדו הג"ש **בעצם היום הזה**. (כלי יקר)

דעת זקנים **בעצם היום הזה**. ר"ג אומר שלח אברהם וקרא לשם בן נח ומל אותו ואת ישמעאל בנו ומהו בעצם בגבורתו של יום. ולא עוד אלא בעשור של חדש השביעי הוא יום הכפורים נאמר כאן בעצם ונאמר להלן תענו את נפשותיכם בעצם היום הזה מה להלן יוה"כ אף כאן יוה"כ ובכל שנה ושנה הקב"ה רואה דם בריתו של א"א ומכפר לנו על כל עונותינו. ואתמר בב"ר שנטל אברהם סכין ואחז בערלתו וכשבא לחתוך היה מתיירא מפני שהיה זקן וסייעו הקב"ה כביכול שלח ידו ואחז עמו שנא' וכוות עמו הברית מלמד שעזרו: (דעת זקנים)

[כז] וְכָל-אֲנָשֵׁי בֵּיתוֹ יְלִיד בְּיָתוֹ וּמְקַנְת-כֶּסֶף מֵאֵת בֶּן-נֶכֶד נִמְלֵוּ אִתּוֹ: (פפפ)

אונקלוס וְכָל אֲנָשֵׁי בֵּיתָהּ יְלִידֵי בֵּיתָא וְזַבְיַי כְּסָפָא מִן בְּרַעְמִין אֲתַגְזְרוּ (גְזָרוּ)
עֲמָה: [פפפ] (אונקלוס)

יונתן וְכָל אֲנָשֵׁי בֵּיתָהּ מְרַבְיַי בֵּיתָא וְזַבְיַי כְּסָפָא מִן בְּרַעְמִין אֲתַגְזְרוּ עֲמִיה:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא נמולו אתו. מבנין נפעל מן נמל וכן ונשלוח ספרים: (אבן עזרא)

פרשת וירא

בראשית פרק-יח

[א] וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּאֵלֶיךָ מִמְרָא וְהוּא יֹשֵׁב פְּתַח-הָאֵהָל כְּחֵם הַיּוֹם:

אונקלוס וְאֲתַגְלִי לֵהּ יְיָ בְּמִישְׁרֵי מִמְרָא וְהוּא יָתֵב בְּתַרְעַ מִשְׁפָּנָא כְּמִיחַס יוֹמָא:
(אונקלוס)

יונתן וירא וְאֲתַגְלִי עֲלוֹהֵי יְקָרָא דַּיְיָ בְּחִיזוּי מִמְרָא וְהוּא מְרַע מְפִיבָא דְמַהוּלְתָא
יָתֵב תַּרְעַ מִשְׁפָּנָא לְתוֹקָפָא דְיוֹמָא: (תרגום יונתן)

רש"י וירא אליו. לבקר (א) את החולה, אמר רבי חמא בר חנינא, יום שלישי
למילתו היה, (ב) ובא הקב"ה ושאל בשלמו (בבא מציעא פו:). באלוני מנחם. הוא שנתן
לו ענה על המילה, (ג) לפיכך נגלה אליו בחלקו (ב"ר מב, טז). ישב. ישב (ד) כתיב,
בקש לעמוד, אמר לו הקב"ה שב ואני אעמוד, ואתה סימן לבניך (ב"ר מה, ז). שעתיד
אני להתעב בעדת הדיונים (ה) והן יושבין, שנאמר אלהים נכב בעדת אל (תהלים פב,
א). פתח האהל. לראות אם יש עובר ושב (ו) וכניסם בביתו: כחם היום. הוליא
הקב"ה חמה מנרתיקה (ז) שלא להטריחו באורחים (בבא מציעא פו:), ולפי שראהו
מטער שלא היו אורחים באים, הביא מלאכים עליו (ח) דמות אנשים: (רש"י)

והרב פירש שם (לקמן י"ד) למועד שקבעתי לך אתמוול, איכא למימר נמי איפכא דכשאמר לו ביום המילה למועד הזה נתכוין ליום הדיקור, וכן פירש הרב לקמן (כ"א ב') למועד אשר דבר אתו אלהים, ועיין שם: (ג) נראה דרש"י אינו מתרץ למה נראה אליו שם, כי שמא מעשה שהיה כך היה דבאותו זמן היה אברהם שם, אלא רצה לתרץ מה צריך הקרא להודיע ששם נראה אליו, דהא כבר נאמר לעיל (י"ד י"ג) שהוא שוכן באלוני ממרא ומסתמא שם נגלה, כי שם מל את עצמו ובני ביתו, ובדאי שלא יאלץ משם שהיה עדיין חולה ממילתו כיון שהקדוש ברוך הוא בא לבקרו. כתב הרא"ם ואם תאמר מי הכריח לרש"י דממרא נתן לו ענה, דילמא לא נגלה לו שם, אלא משום דשם היה אהלו באותו יום כו', ותירץ דמיתורא דקרא קדריש ליה, דלא היה לו למיכתב אלא וירא אליו ה' והוא וגו', כמנהג בשאר נבואותיו עכ"ל, והוא כעין מה שפירשתי לעיל, אי נמי כך משמע ממלת [ממרא] רוצה לומר שאמר לאברהם עשה מה שצויה לך הקדוש ברוך הוא, אך קשה דהיאך יתכן לומר לאברהם אבינו יטול ענה אם לקיים מצות בוראו אם לאו, והא דליק גדול היה ועמד בעשרה נסיונות, והרא"ם מפרש דודאי גם בלאו הכי נמי היה מקיים מצות המילה שהיא מצות בוראו, אלא דבשביל זה נטל ענה לפי שאשכול ענר וממרא היו בעלי ברית אברהם, ובפה היו נראים לו כאילו הם אוהבים אותו, ואברהם היה רוצה לשקול דעתם אם אינם אחת בפה ואחת בלב עמו, ואם היו אומרים לו שימול ודאי בלב נמי אוהבים אותו, וסוף דבר אשכול וענר נתנו לו ענה שלא ימול, אלא ממרא לבד נתן ענה שימול, ובזה היה מכיר אברהם בהן, ועוד יש לומר דמשום זה נטל אברהם ענה לפי שהיה סבור ודאי יתנו לו ענה שלא ימול, ואף על פי כן ימול את עצמו, ואז יהיה שכרו יותר גדול, ע"כ לשון הרא"ם, ועוד יש לומר דנטל ענה אם ימול את עצמו בצנעה או בפרהסיא, לפי שאברהם אמר שמא לא יניחוהו למוול, והוא אמר מול בפרהסיא, שלא יהיה בהם כח לעכב את הדבר, כדכתיב לעיל בפרשת לך לך (י"ז כ"ג) בעצם היום וגו', (מהר"י מהרמ"ש). ול"נ ששאל אם ימול עצמו בפרהסיא, כי לא מצינו שנטווה למוול בפרהסיא דוקא, וא"כ ענר ואשכול היה מוחין בידו כדמשמע במדרש, אבל ממרא החזיק לבו למוול בפרהסיא ולא יחוש לשונאיו כלל, לכך נפרע לו מדה כנגד מדה שנגלה בחלקו דייקא, ומה שפרש"י לעיל (כ"ז כ"ג) שהקב"ה אמר לו אל תירא, זה היה אחר שנתן לו ממרא הענה והסכים הקב"ה עמו, ועוד יש מדרש אגדה שמל את אשכול ואת ענר ומתו, אמר לו ממרא לא יתקיימו אותם שתמול עד שתמול עצמך שנאמר (לעיל י"ז י"ג) המל ימול והוא חסר וי"ו לומר המל עצמו ימול אחרים, בא אברהם והתחיל למוול את עצמו, ולא היה יכול מתוך הצער, בא הקב"ה וסייעו שנאמר (נחמיה ט' ח') וכרות עמו הברית, ולפי שנתן לו ענה על המילה לפיכך נגלה בחלקו, אבל תימיה אם לא יגלה עליו בחלקו היכן יגלה כי בחלקו היה דר, ויש אומרים כי האלהים אנה לידו שידור שם כדי לגלגל זכות עליו. (דל"ב), וכי תימא

למה לקח ענה יותר על מצות מילה מצפאר מצות שבכל התורה, י"ל דבשלא שאר מצות לא היה צריך ליקח ענה, אם ימתין עד שיהיה מצווה מפי הקב"ה, מפני שידע שלא יהיה מצווה על קום מצוה אחרת, אי נמי אף אם יהיה מצווה אחר כך מפי הקב"ה על איזה מצוה אפילו הכי לא נמנע מלקיים אותה מקודם שנלכטוה, שהרי הוא יכול לחזור ולקיים אותה ג"כ אחר כך, ויהיה מצווה ועושה, משא"כ במצות מילה שאם ימול פעם אחת טוב אין יכול לחזור ולמול עצמו פעם שנית, טוב שמעתי שתירץ זה כתוב בספר משפטי שמואל עכ"ל: (ז) ראה לומר דיושב הוא בינוני משמע דישב כבר קודם לכן וגם עתה, אבל ישב משמע פועל עבר שכבר ישב ולא עתה, אם כן למה עמד, לכן פירש ביקש לעמוד מפני כבוד השכינה ואמר לו הקב"ה שב וכו', ודלא כהר"א"ס כו', (נח"י), נראה לי דהכי פירושן מדכתיב ישב חסר משמע שהיתה ישיבה חסירה, והיינו לפי שביקש לעמוד וכן הוא הפירש של ועפרון ישב (לקמן כ"ג י') שהיתה ישיבה חסרה, לפי שבאותו יום מינוהו וע"ש: (ה) (דל"ב), נ"ל דקשה לרש"י דהא אמרינן בסוף מו"ק (כ"ז:) לכל אומרים שב חוץ מלאבל ולחולה, דמשמע שב באבלותך שב בחולי שלך, וכאן בא הקב"ה לבקר את החולה איך אמר לו שב, לכן פירש ואתה סימן כו': (ו) קשה לרש"י וכי דרכם של חולים לישב על פתח האוהל, הלכא דרכם לישב או לשכב על המטה, ומפרש לראות כו': (ז) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דילמא בלאו הכי היה החוס גדול, י"ל דרש"י דייק מדכתיב כחם ולא כתיב בחם היום, אלא ודאי הכי פירושן כחם המפורש במקום אחר דכתיב (מלאכי ג' י"ט) הנה יום ה' בא צוער כתנור, לכך הור"ך לפרש שהו"א כו', (נח"י), ול"נ דאי סלקא דעתך דבא להורות על הזמן סעודה היה לו לאברהם להקדים עצמו לישב פתח האוהל אם יש עובר ושב ויכניסם בביתו, דהא אמרינן בצרכות (דף כ"ז:) ובז"ר (מ"ח ד') כחוס היום ו' שעות וחוס השמש ד' שעות, ואילו זמן סעודה בד' שעות, כדאמרינן בשבת (דף ק"ז) ובפסחים (דף ק"ב:) על כרחך ל"ל דבא להורות הטעם על ישיבת פתח האהל: (ח) דקשה לרש"י הא בלאו הכי נמי צריך להביאם כמדמפרש ואזיל, ומפרש ודאי בלאו הכי נמי צריך להביאם אבל לא בדמות אנשים, ובשביל אברהם הביאם בדמות אנשים:

אבן עזרא וירא הנה קצת אמרו כי השם ג' אנשים הוא אחד והוא ג' ולא יתפרדו. והנה שכחו ויבאו שני המלאכים סדומה ומפרשים אמרו שהשם נראה אליו במראות נבואה ואחר כן נשא עיניו וראה ג' מלאכים האחד בא לבשר שרה והשנים הלכו לסדום האחד להשחית והשני להציל את לוט. ופ"י ויאכלו כי נאכל הלחם כטעם אשר תאכל האש. ופ"י כי על כן עברתם כדברי קדמונינו ז"ל הואיל ועברתם. כמו כי על כן באו: (אבן עזרא)

הרמב"ן וירא אליו. לשון רש"י לבקר את החולה אמר רבי תמא בר חנינא יום שלישי למילתו היה ובא הקב"ה ושאל בו והנה שלשה אנשים המלאכים שבאו

אליו בדמות אנשים שלשה אחד לבשר את שרה ואחד לרפאות את אברהם ואחד להפוך את סדום ורפאל שריפא את אברהם הלך משם להציל את לוט שאין זה שתי שליחות כי היה במקום אחר ונצטווה בו אחר כן או ששתיהן להצלה ויאכלו נראו כמי שאכלו ובספר מורה הנבוכים (ב מב) נאמר כי הפרשה כלל ופרט אמר הכתוב תחלה כי נראה אליו השם במראות הנבואה ואיך היתה המראה הזאת כי נשא עיניו במראה והנה ג' אנשים נצבים עליו ויאמר אם נא מצאתי חן בעיניך זה ספור מה שאמר במראה הנבואה לאחד מהם הגדול שבהם ואם במראה לא נראו אליו רק אנשים אוכלים בשר איך אמר "וירא אליו ה'" כי הנה לא נראה לו השם לא במראה ולא במחשבה וככה לא נמצא בכל הנבואות והנה לדבריו לא לשה שרה עוגות ולא עשה אברהם בן בקר וגם לא צחקה שרה רק הכל מראה ואם כן בא החלום הזה ברוב ענין כחלומות השקר כי מה תועלת להראות לו כל זה וכן אמר (שם) בענין "ויאבק איש עמו" (להלן לב כה) שהכל מראה הנבואה ולא ידעתי למה היה צולע על ירכו בהקיץ ולמה אמר (להלן לב לא) כי ראיתי אלהים פנים אל פנים ותנצל נפשי כי הנביאים לא יפחדו שימותו מפני מראות הנבואה וכבר ראה מראה גדולה ונכבדת מזאת כי גם את השם הנכבד ראה פעמים רבות במראה הנבואה (עיין להלן כח יג לא ג) והנה לפי דעתו זאת יצטרך לומר כן בענין לוט כי לא באו המלאכים אל ביתו ולא אפה להם מצות ויאכלו אבל הכל היה מראה ואם יעלה את לוט למעלת מראה הנבואה איך יהיו אנשי סדום הרעים והחטאים נביאים כי מי הגיד להם שבאו אנשים אל ביתו ואם הכל מראות נבואתו של לוט יהיה "ויאיצו המלאכים וגו' קום קח את אשתך" "ויאמר המלט על נפשך" (להלן יט טו יז) ו"הנה נשאתי פניך" (שם כא) וכל הפרשה כלה מראה וישאר לוט בסדום אבל יחשוב שהיו המעשים נעשים מאליהם והמאמרים בכל דבר ודבר מראה ואלה דברים סותרים הכתוב אסור לשומעם אף כי להאמין בהם ובאמת כי כל מקום שהוזכר בכתוב ראיית מלאך או דבור מלאך הוא במראה או בחלום כי ההרגשים לא ישיגו המלאכים אבל לא מראות הנבואה כי המשיג לראות מלאך או דיבורו איננו נביא שאין הדבר כמו שהרב גוזר (במור"נ ב לד ובהלכות יסוה"ת ז ו) כי כל נביא זולת משה רבינו נבואתו על ידי מלאך וכבר אמרו (מגילה ג) בדניאל אינהו עדיפי מיניה דאינהו נביאי ואיהו לאו נביא וכן לא נכתב ספרו עם ספר הנביאים מפני שהיה עניינו עם גבריא אל אף על פי שהיה נראה אליו ומדבר עמו בהקיץ כמו שנאמר במראה של בית שני ועוד אני מדבר בתפלה והאיש גבריא אל (דניאל ט כא) וכן המראה של קץ הגאולה (שם י ד) בהקיץ היתה בלכתו עם חביריו על יד הנהר ואין הגר המצרית מכלל הנביאות וברור הוא גם כן שלא היה ענינה בת קול כמו שאמר הרב (במור"נ שם) והכתוב חלק נבואת משה רבינו מנבואת האבות כמה שנאמר (שמות ו ג) וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל שדי וזה שם משמות הקדש לבורא איננו כנוי למלאך ורבותינו עוד למדו על החילוק שביניהם ואמרו (ויק"ר א יד) מה בין משה לכל הנביאים רבן אמרי כל הנביאים ראו מתוך אספקלריא שאינה מצוחצחת הדא הוא דכתיב (הושע יב יא) ואנכי חזון הרביתי וביד הנביאים אדמה ומשה ראה מתוך אספקלריא מצוחצחת הדא הוא דכתיב (במדבר יב ח) ותמונת ה' יביט כמו שהוא מפורש בויקרא רבה (שם) ומקומות אחרים (יבמות מט) ולא נתנו בשום מקום נבואתם למלאך ואל תשומם בעבור שכתוב (מלכים א יג יח) גם אני נביא כמוך ומלאך דבר אלי בדבר ה' לאמר כי פירושו גם אני נביא כמוך ויודע אני שהמלאך שדבר אלי בדבר ה' הוא וזו מדרגה ממדרגות הנבואה כאשר אמר איש האלהים כי כן צוה אותי בדבר ה' (שם יג ט) ואמר כי דבר אלי בדבר ה' (שם יג יז) וכבר אמרו רבותינו (במד"ר כ ג) בענין בלעם שאמר ועתה אם רע בעיניך אשובה לי (במדבר כב לד) אני לא הלכתי עד שאמר לי הקב"ה קום לך אתם (שם שם כ) ואתה אומר שאחזור כך הוא אומנותו לא כך אמר לאברהם להקריב את בנו ואחר כך ויקרא מלאך ה' אל אברהם ויאמר אל תשלח ידך אל הנער (להלן כב יב) למוד הוא לומר

דבר ומלאך מחזירו וכי הנה החכמים מתעוררים לומר שאין הנבואה בדבור הראשון שהזכיר בו השם שוה לדיבור השני שאמר בו שהוא על ידי מלאך אלא שהוא דרך נביאים שיצוה בנבואה ויבטל הצואה במלאך כי הנביא יודע כי דבר ה' הוא ובתחלת ויקרא רבה (א ט) אמרו ויקרא אל משה לא כאברהם באברהם כתוב ויקרא מלאך ה' אל אברהם שנית מן השמים (להלן כב טו) המלאך קורא והדבור מדבר ברם הכא אמר הקב"ה אני הוא הקורא ואני הוא המדבר כלומר שלא היה אברהם משיג הנבואה עד הכינו נפשו בתחלה להשגת מלאך ויעלה מן המדרגה ההיא למעלת דבור הנבואה אבל משה מוכן לנבואה בכל עת הנה בכל מקום יתעוררו החכמים להודיענו כי ראיית המלאך איננה נבואה ואין הרואים מלאכים והמדברים עמם מכלל הנביאים כאשר הזכרתי בדניאל אבל היא מראה תקרא "גלוי עינים" כמו ויגל השם את עיני בלעם וירא את מלאך ה' (במדבר כב לא) וכן ויתפלל אלישע ויאמר ה' פקח נא את עיני ויראה (מלכים ב ו יז) אבל במקום אשר יזכיר המלאכים בשם "אנשים" כענין הפרשה הזאת ופרשת לוט וכן ויאבק איש עמו (להלן לב כה) וכן וימצאהו איש (שם לו טו) על דעת רבותינו (תנחומא וישב ב) הוא כבוד נברא במלאכים יקרא אצל היודעים "מלבוש" יושג לעיני בשר בזכי הנפשות כחסידיים ובני הנביאים ולא אוכל לפרש והמקום אשר תמצא בו ראיית ה' ודבור מלאך או ראיית מלאך ודבור ה' ככתוב בדברי משה בתחילת נבואתו (שמות ג ב-ד) ובדברי זכריה (ג א-ב) עוד אגלה בו דברי אלהים חיים ברמיזות (עין שמות ג ב) וענין ויאכלו אמרו חכמים (בי"ר מח יד) ראשון ראשון מסתלק וענין ההסתלקות תבין אותו מדבר מנוח אם תזכה אליו והנה פירוש הפרשה הזאת אחרי שאמר כי בעצם היום הזה נמול אברהם (לעיל יז כו) אמר שנראה אליו השם בהיותו חולה במילתו יושב ומתקרר בפתח אהלו מפני חום היום אשר יחלישנו והזכיר זה להודיע שלא היה מתכוין לנבואה לא נופל על פניו ולא מתפלל ואף על פי כן באה אליו

"באלוני ממרא" - להודיע המקום אשר בו נימול וזה גילוי השכינה אליו למעלה וכבוד לו כענין שבא במשכן ויצאו ויברכו את העם וירא כבוד ה' אל כל העם (ויקרא ט כג) כי מפני השתדלותם במצות המשכן זכו לראיית השכינה ואין גלוי השכינה כאן וכאן לצוות להם מצוה או לדבור כלל אלא גמול המצוה הנעשית כבר ולהודיע כי רצה האלהים את מעשיהם כענין שנאמר (תהלים יז טו) אני בצדק אחזה פניך אשבעה בהקיץ תמונתך וכן ביעקב אמר (להלן לב ב) ויפגעו בו מלאכי אלהים ואין שם דבור ולא שחדשו בו דבר רק שזכה לראיית מלאכי עליון וידע כי מעשיו רצויים וכן היה לאברהם בראיית השכינה זכות והבטחה וכן אמרו (מכילתא שירתא ג) ביורדי הים שאמרו "זה אלי ואנוהו" ראתה שפתה על הים מה שלא ראה יחזקאל הנביא זכות להם בעת הנס הגדול שהאמינו בה' ובמשה עבדו ופעמים יבא בשעת הקצף ויאמרו כל העדה לרגום אותם באבנים וכבוד ה' נראה באהל מועד אל כל בני ישראל (במדבר יד ז) ויהיה זה להגין על עבדיו הצדיקים ולכבודם ואל תחוש להפסק הפרשה כי הענין מחובר ולכן אמר "וירא אליו" ולא אמר "וירא ה' אל אברהם" אבל בפרשה רצה לסדר כבוד הנעשה לו בעת שעשה המילה ואמר כי נגלית עליו השכינה ושלת אליו מלאכיו לבשר את אשתו וגם להציל לוט אחיו בעבורו כי אברהם נתבשר בבן מפי השכינה כבר ושרה מפי המלאך שדבר עם אברהם כדי שתשמע שרה כמו שאמר ושרה שומעת וזו כוונתם שאמרו (סוטה יד) לבקר את החולה שלא היה לדבור אלא לכבוד לו ועוד אמרו (בי"ר מח ד) מזבח אדמה תעשה לי (שמות כ כד) ומה אם זה שבנה מזבח לשמי הריני נגלה עליו ומברכו אברהם שמל עצמו לשמי על אחת כמה וכמה ושמא כיוונו עוד בזה לומר שהיה לו במראה השכינה רפוי למחלת המילה כי כן ראוי להיות כדכתיב (משלי טז טו) באור פני מלך חיים וטעם נצבים עליו שהיו עומדים לנגדו מסתכלים

כלשון הנצב על הקוצרים (רות ב ה) משרי הנצבים (מלכים א ה ט) ולפי שהוא יושב והם היו עומדים ורואים בו אמר "עליו" וזה טעם וירא וירץ לקראתם כי כאשר ראה אותם עומדים נגדו ולא היו הולכים לדרכם רץ לקראתם להביאם אל ביתו וטעם מפתח האהל להגיד שהיה עדיין יושב שם אחרי הסתלק ממנו מראה השכינה ויתכן שיהיה "עליו" על האהל שהיו קרובים אליו מן הצד האחר שלא כנגד הפתח והיו שם נצבים ולא היו מתקרבין אל אברהם כטעם חונים על הים (שמות יד (הרמב"ן) ט)

בעל הטורים **וירא אליו**. סמוך נמלו אצל וירא מלמד שנראה לו בשביל המילה ד"א נמולו אתו וסמך ליה והוא יושב פתח האוהל כחום היום. זהו שאחז"ל שאברהם יושב על פתח גיהנם ואינו מניח למי שנימול ליכנס שם חוץ ממי שבא על הכותית שנמשכה ערלתו ואינו מכירו: **וירא אליו ה'**. ס"ת אוה מלמד שאוה לשכון באהלו של אברהם: **וירא אליו**. עם התיבות בגימטריא זה בכבוד מילה נגלה אליו: **וירא אליו ה' באלוני**. בגימטריא לבקר החולה: **יושב פתח האהל**. בגימטריא להכניס את האורחים: **כחם**. ד' במקרא כחם היום. כחם השמש. כחם צח עלי אור. ויבאו כחם היום אל בית איש בושת. שאברהם יושב פתח האהל ואינו מניח למי שנימול ליכנס כחם היום אלא כחם צח עלי אור דהיינו בגן עדן כדכתיב והיה לך ה' לאור עולם אבל איש בושת פירוש שבא על הכותית שאין לך בושת גדול ממי שבא על הכותית כחם השמש יכנס לגיהנם דכתיב הנה יום בא בוער כתנור. כחם היום בגימטריא זהו בגיהנם ובגימטריא דם מילה: (בעל הטורים)

אור החיים **וירא אליו ה'**. יש לדעת למה שינה הכתוב להקדים הרואה קודם הנראה שהתחיל לדבר בו שהיה לו לומר וירא ה' אליו וכמו כן מצינו שדבר בכל המקומות הקודמות (י"ב ז') וירא ה' אל אברם וגוי לזרעך וגוי, וירא ה' אל וגוי אני אל שדי (יז) א):

עוד צריך לדעת מה נאמר לאברהם בנבואה זו. ורז"ל אמרו (ב"מ פ"ו): כי בא לבקרו מכאב מילתו, אלא שלא הוזכר רמז לדבר זה בכתוב:

ונראה כי כוונת הכתוב הוא שבא להודיע שהשרה ה' שכינתו עליו ונעשה מרכבה לשכינה, ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פמ"ז) שהאבות מרכבה לשכינה. והוא אומרו **וירא אליו ה'** שגילה ה' שכינתו אליו, ולזה הקדים תיבת אליו להזכרת ה' לומר שנתגלית עליו השכינה מה שלא נשמע באומרו וירא ה' אליו כי ה' יפסיק בין הגילוי למתגלה בו והבן. ולזה תמצא שלא נאמר עוד וירא בכל הנבואות הנאמרות לאברהם אחרי זאת אלא ויאמר ה' כי מצוי הוא לפניו עטרה לראשו:

עוד ירצה לומר כי אחר שמל אברהם אז נגלה בבשרו יו"ד רשימו קדישא (תנחומא צו), והוא אומר **וירא אליו ה'**, והוא מאמר הזוהר (ח"א צה) וז"ל וכל מאן דשריא ביה רשימא קדישא שריא ביה שכינתא:

עוד ירצה כי באמצעות המילה נראה ה' אליו בשלמות כללות אור עליון, כי יש בבחינת הראיה ברוך הוא הדרגות זו למעלה מזו ומה שהשיג אחר המילה היא נבואה שלימה, וזה הודיענו הכתוב באומרו **וירא אליו ה'** ולא אמר וירא ה' אליו שנתכוון לומר כי מה שהגיע מהראיה אליו היא כל בחינת הוי"ה שם הנכבד ולזה הקדים אליו ואחר כך הזכיר המושג מה שלא היה נשמע אם היה מקדים להזכיר השם קודם שיזכיר תיבת אליו ודו"ק:

עוד ירצה לומר **וירא אליו** פ"י לצורכו של אברהם בא האלהים, וכאן רמז מה שאמרו ז"ל לבקרו. וז"ל רבותינו במסכת מצינא (פו:): אמר רבי חמא בר חנינא יום ג' למילתו היה ובא ה' ושאל בו עכ"ל. וצריך לדעת טעמו מי הגיד לו כי יום ג' היה, ואם ממה שאמר הכתוב (וישלח לד כה) ביום השלישי בהיותם וגו' והלא מדברי רבותינו במס' שבת דף קל"ד משמע בפירוש כי יום א' ובי' הוא מסוכן יותר מיום ג'. והגם שחילק שם בין גדול לקטן שהגדול לא סליק בשרא הייא, זה דוקא לענין יום הג' אבל יום א' ובי' לכל הוא מסוכן ביותר מיום הג':

ואל יקשה לך מבני יעקב שלא באו על החללים ביום א' ובי', כי שם לא נתנו לב לזמן המסוכן בו יותר אלא לזמן שהם חלושים יותר שלא יעמדו כנגדן ובערך זה יום ג' הם יותר חלושים בו מיום א' ובי' אבל בענין הביקור כיון שיום א' ובי' הם בחוזק הסכנה יותר מיום ג' ולפחות שוים אליו מי יאמר כי לא בא הקב"ה בימים הראשונים. וראיתי בגירסת הטור (יו"ד של. ה) שלא כתב יום ג' אלא מלמד שבא הקב"ה לבקר את החולה, אלא בתלמוד שלפנינו גרסי' יום ג' וכו':

והנה לפי מה שכתב הר"ן כי יום א' הוא המסוכן ויום ג' אבל יום ב' העלה שאין מחללין עליו השבת יש טעם בדבר כיון דיום ב' אין בו מיחוש סכנה דן בו ה' משפט ג' שעות ראשונות שביום שאין מבקרין בהם ויום א' גם כן לא בקרו מטעם מה שאמרו בנדריים דף מ' וז"ל רבא יומא קמא דחליש אמר להו לא תגלו לאינש כי היכי דלא ליתרע מזליה ופירש"י כי היכי דלא לישתעי מילי עילויה ע"כ. והוא הטעם שלא אמר רב חמא שבקרו ה' ביום א' כדי שלא ישתעו וכו', ומה גם בבוא מלך גדול אוושא מלתא בפרסום כל העולמות. והגם שאמרו בירושלמי דפאה (פ"ג) כי הקרובים נכנסים מיד לבקרו ופסקו מהרי"ק ס"י שלי"ה יעוין שם דבריו והטעם הוא כי הקרובים לא אוושא מלתא וכן כתבו האחרונים אין להקשות כי ה' אלהינו קרוב לנו מאוד, שעל כל פנים ישנו בפרסום ואוושא מלתא אלא לסברת האומר שאין הפרש בו בין יום א' ויום ב' וכולן מסוכנים מיום ג' צריך לדעת למה אמר יום ג', ואולי כי הסוברים כן גורסים כגירסת הטור: (אור החיים)

ספורנו **וירא אליו ה' באלוני ממרא**. כי שם נמול אברהם אז וכל ביתו נמולו אתו שם הופיע האל יתברך שכינתו לעמו בברית כמשפט לכל כורתי ברית כענין אתם נצבים וכו' לעברך בברית וכענין ויכרות לפני ה' ויעמוד כל העם בברית. ונראה לאברהם שהיה מוכן מכלם לאותה המראה וכן ענין ויפגשהו ה' שלא נראה שם לדבר עם משה אבל הופיע שכינתו לקבל ברית בנו כאמרו ביני וביניכם לדורותיכם ואולי בשביל זה נהגו להכין כסא בעת המילה ובמקומה: (ספורנו)

כלי יקר **וירא אליו ה' באלוני ממרא**. לא נאמר וירא ה' אל אברהם, לפי ששמו ועצמותו היו שני הפכים, כי שמו אברהם על שם אב המון גוים מורה על השררה וההתנשאות. ועצמותו היה עניו מכל כי כן מורה מה שאמר ואנכי עפר ואפר. וכדי שלא יאמרו שהקב"ה נגלה ביותר על הגדולים מצד גדולתם על כן לא אמר וירא ה' אל אברהם להורות שלא מצד היותו אב המון גוים נראה אליו ה', כי אם מצד מהות עצמותו כי היה עניו ושפל ברך וכמו שאמרו רז"ל (שבת צב.) אין הקב"ה משרה שכינתו כי אם על חכם גבור עשיר ועניו לכך נאמר וירא אליו בשביל עצמותו המורה על הענוה ולא בעבור שמו המורה על ההפך.

דבר אחר, בהפך זה כי מתחלה נגלה ה' אליו מצד היותו אברם אב לארם מצד

שהכניסם תחת כנפי השכינה ודומה כאילו ילדם ומצד שהיה אב לכולם נגלה אליו ה' אבל מצד עצמותו לא היה ראוי עדיין לראות פני השכינה לפי שהיה ערל ובעל מום, ועכשיו שנמול נראה אליו ה' אפילו מצד עצמותו ולהורות על זה שמראה זו היתה בעבור המילה נראה אליו באלוני ממרא, כי לדעת רש"י הוא שנתן לו עצה על המילה, ונראה שלמד זה ממה שנאמר באלוני לשון רבים, וכי היה בפעם ההוא בהרבה אלוני, היה לו לומר באלון ממרא, כי אע"פ שאלונים הרבה היו לממרא והיו אהלי אברהם מתפשטים בכולם, מ"מ היה די כשיתפשט זוהר זיו שכינתו ית' באותו אלון שהיה אברהם בעצמו שוכן בו, אלא ודאי לפי שהיה לממרא איזו זכות וחלק במצות המילה על כן נראה ה' בכל אלוניו, ומטעם זה נאמר גם כן וירא אליו כדי שלא תאמר שמא כל ילידי ביתו של אברהם היו באותן אלונים וכולם נמולו ע"כ יזרח אור ה' על כולם ולא בעבור ממרא, ת"ל וירא אליו ה' למעט כל ילידי ביתו ומקנת כספו ואם כן ודאי זכותו של ממרא גרמה

ויתכן לומר באלוני אינו לשון מישור, אלא מקום שהיה בו אילנות של ממרא ויוכיח על זה מה שנאמר והשענו תחת העץ כי היו שם אילנות הרבה, ודרז"ל (שבת קח.) מנין למילה שהיא באותה מקום נאמר ערלה באילנות ונאמר ערלה כאן מה להלן מקום שעושה פירות אף המילה במקום שעושה פירות. וכן מצינו במדרש (בר"ר מו.ה.) שהיה אברהם מסופק מהיכן ימול אם מן הפה או מן האוזן או מן הלב כו' על כן נגלה אור ה' אל כל האילנות כמראה מקום לומר הסתכל באילנות אלו ותלמוד מהם כי עיקר זריחת כבוד ה' על מקום שעושה פירות ומזה למוד היקש שתחזה אלוה מבשרך מצד מקום הדומה לאילנות. ומ"מ קשה למה הזכיר הכתוב שהיו אילנות של ממרא ועוד איך עשה אברהם קודם שזרחה עליו כבוד ה', אלא ודאי שממרא נתן לו עצה מסברא שהמילה במקום שעושה פירות והסכים ה' על ידו שנראה אליו כבוד ה' באלוני ממרא, ובזה מיושב הכל כי פירוש יקר הוא.

והוא יושב פתח האהל כחום היום. הורה שמב' צדדים היה ראוי לראות פני השכינה. האחד הוא, שישב פתח האהל לראות אם יבואו אורחים ובזכות הצדקה האדם זוכה ורואה פני השכינה, שנאמר (תהלים יז. טו.) אני בצדק אחזה פניך. ובזה מיושב כ"ף של כחום היום כי ה"ל"ל כחום היום אלא שעשה כמעשה חום השמש המצפה לעשות צדקה שנאמר (מלאכי ג. ב.) שמש צדקה ומרפא בכנפיה. כי בחסדי הש"י השמש זורחת כמ"ש (תהלים קלו. ז.) לעושה אורים גדולים כי לעולם חסדו. ב' מצד שישב כחום היום לבקש שמש מרפא בכנפיה על כן היה מן הראוי להגלות אליו כבוד ה' לבקר את החולה.

ומה שאמרו (בי"מ פו.) יום שלישי למילתו היה כו'. נראה שבעל מדרש זה סובר שאברהם נימול ביו"כ כמו שלמדו (בפרקי דר"א כט.) מן פסוק בעצם היום הזה. וא"כ על כרחך לא נראה אליו ה' ביום ראשון למילה כי אברהם עשה סעודה למלאכים והאכילם וגם בני ביתו בשלו ועשו מלאכה ביום ההוא, שהרי למ"ד פרוס הפסח היה והאכילם מצות, אם כן ודאי לא רצה להעבירם מעל מצות ה' ואת"ל שיום זה היה יום א' של פסח, מ"מ הרי אין מבשלים ביום טוב לצורך א"י. והוא היה מסופק שמא הם ערביים וביו"כ איך בשלו להם ואיך האכילם כי שמא הם צדיקים, אלא ודאי שביום א' למילה לא נגלה אליו ה'. ואם כן קשה למה לא נגלה אליו ביום א', אלא ודאי שלפי שעדיין אין הכאב גדול כל כך, וא"כ גם בשני לא נגלה אליו כי אם ביום הג' כי אז הכאב גדול, כמו שאמרו (בראשית לד. כה.) ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. אבל מסברא הייתי אומר שגם ביום ראשון בקרו

אע"פ שאין הכאב גדול כל כך, אלא ממה שיום א' היה יום כיפור, או פסח, אנו למידין שהקפיד דווקא על יום שהכאב גדול בו ביותר.

והוא ישב. פי' רש"י חסר כתיב בקש לעמוד אמר ליה הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו'. וכל משכיל ישתומם על המראה מה ענין ישיבה זו לישיבת הדיינים ולמה הראה לו ה' כזאת בישיבה זו דווקא. על כן אומר אני מדלא הזכיר במראה זו שום דבור או ציווי, ודאי תכלית מראה זו היתה לאברהם להודיעו רשעת אנשי סדום, והפסיק באמרו והנה שלשה אנשים נצבים עליו דהיינו הכנסת אורחים כי על ידי זה יסכים אברהם עם הקב"ה להפוך את סדום, שנאמר בהם (יחזקאל טז.ט) הנה זה היה עון סדום אחותך וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה. וידוע שאורח ברגליו לא יבא וראיה מן המלאכים שלא רצו ליתן להם אכסניא ורצה הקב"ה לגלות לאברהם ע"י המלאכים שנודמנו לו כי היה גלוי לפניו ית' שלא יתנו למלאכים אכסניא, ועל כן ידע אברהם בזה כי בדין הם חייבים כלייה. וקרוב לשמוע שהושיב הקב"ה בית דין של מעלה ובית דין שלמטה על אנשי סדום לעשות בהם משפט מוסכם משתי בתי דינין אלו כמ"ש והי' המטיר על סדום וגו' מאת ה'. וכל מקום שכתוב והי', הוא ובית דינו, ועל כן נאמר מאת ה', שבית דינו לקחו המטר ההוא מאת ה', ואת אברהם הושיב בבית דין שלמטה כי מצינו שהקב"ה מושיב את האבות בדין כמ"ש (מליכה ו.ב) שמעו הרים את ריב ה' והאתנים מוסדי ארץ. וכארז"ל (שבת פט:) לעתיד יאמר הקב"ה לאברהם בניך חטאו כו' וכמ"ש המכסה אני מאברהם וגו' כי ידעתיו וגו' לעשות צדקה ומשפט. כי בסיבה זו יסכים עליהם לאבדן יען כי לא עשו צדקה ומשפט כאשר סופר מדייני שקרי של סדום (סנהדרין קט:) או יאמר מאחר שאברהם אב המון גוים אולי יהפך בזכותם לעשות פשרה וזהו צדקה ומשפט כי איזו משפט שיש בו צדקה הוי אומר זה ביצוע. ואחר שהושיב את אברהם בדין על אנשי סדום, על כן אמר לו הקב"ה שב ואתה סימן לבניך כו'.

ומה שפירש"י, שהקב"ה עומד והם יושבים נראה שלמד זה ממה שנאמר והוא יושב, כי מלת והוא, נראית מיותרת כי ה"ל וישב אברהם בתחלת הענין ואח"כ היה לו לומר וירא אליו ה', אלא והוא יושב בא למעט השכינה מישיבה, כי ישב חסר יש במשמעותו לשון עבר כאלו אמר שישב לשעבר אבל עכשיו לא ישב. וקרי ביה גם יושב, ואם כן הכל במשמע. וטעם לדבר לפי שארז"ל (אבות ד.כב) שהקב"ה הוא העד הוא הבעל דין הוא הדיין, על כן עמד הקב"ה תחלה להודיע לנו כי הוא ית' הבעל דין והעד כי דרכם בעמידה דווקא, וכמ"ש (מליכה ו.ב) כי ריב לה' עם עמו ועם ישראל יתוכח. הרי שהוא ית' הבעל דין, ועל כן עמד הקב"ה כדי שילמדו ממנו שכל בעל דין ועד דינם בעמידה, כמו שלמדו מן פסוק (דברים יט.יז) ועמדו שני האנשים אשר להם הריב. ואח"כ נעשה הקב"ה גם לדיין וישב לו עם הדיינים כמ"ש (תהלים פב.א) אלהים נצב בעדת אל, וזהו בשעת הויכוח והטענות והעדות, ואח"כ בקרב אלהים ישפוט, יושב ביניהם ושופט וזהו פירוש יקר ונכבד.

כחם היום. כבר אמרנו למעלה כי בישיבה זו הושיב הקב"ה בדין את אברהם לאמר שמעו הרים את ריב ה'. כי אין דורש את אלהים בארץ ומצינו שרוב משפט הרשעים בבקר שנאמר (תהלים קא.ח) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ. וכן נאמר באנשי סדום השמש יצא על הארץ ולוט בא צערה והי' המטיר על סדום. וטעמו של דבר כי מצינו שאברהם בא לכלל ידיעת הש"י מתוך מהלך השמש ותנועתו.

וכן פירש בעקידה פרי' בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים (דברים ד.ט) כשתדע מהלך הגלגל היומי ותנועתיו תכיר ותדע כי ה'

הוא האלהים. ופירש הרב שזהו המרגליות הטובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם (בי"ב טז:) כי הוא היה קורא בגרון מציאת השי"ת ובמותו תלה ידיעה זו בגלגל חמה כאמור אם כן בוקר ויודע מציאתו לכל בריה, והרשעים אשר לא ידעו ולא יבינו אל פעולת ה' ומעשה ידיו לא ראו, דינם גרמו לבוקר, כי הבוקר מחייבם ומקטע רגליהון דרשיעי, על כן אמר שאברהם נראה אליו ה' שנאמר וירא אליו ה', והוא ישב פתח האהל כחם היום, כי היה מחשב במהלך השמש המחמם היום ומתוך חקירה נראה אליו ה', אבל אנשי סדום אשר לא ידעו את ה' נדונו כצאת השמש, לכן נאמר כחם היום כי זה הדבר אשר עליו נחתם גזר דין של סדום. ד"א לכך הזכיר כחם היום. כי כל דיין צריך שיראה כאילו הגיהנם פתוח תחתיו (זהר שמות קיז.), וכבר ידעת שלשון כחם היום נדרש על הגיהנם כמו שנאמר (מלאכי ג.יט) וליהט אותם היום הבא וגו'. ולמדו מכאן שאברהם אינו מניח לגיהנם כל הנמולים, כך לפי דרכינו יפרש זה על זה הדיינים. (כלי יקר)

דעת זקנים וירא באלוני ממרא. פירש"י הוא שנתן לו עצה על המילה. ותימה וכי אדם חשוב וצדיק כאברהם ונתנסה בעשר נסיונות ועמד בכולן ולא שאל עצה איך שאל עצה על המילה שצוהו הקב"ה. וי"ל שחס ושלום שישאל עצה אם ימול אם לאו אלא אם יעשה בצנעה או בפרהסיא וממרא נתן לו עצה לעשותה בפרהסיא כדי שיראו העולם וימולו אחריו והיינו דכתיב בעצם היום הזה נימול אברהם בעצמו של יום. ד"א ששאל לו עצה מאיזה מקום ימול והוא נתן לו עצה שימול במקום זכרות כדכתיב המול לכם כל זכר ממקום שניכר בין זכר לנקבה. ד"א כשצוה הקב"ה למול כל אנשי ביתו הלך אצל ענר ואשכול לשאול מה יעשה על אנשי ביתו שאינן רוצין להמול ולא ידעו מה להשיב לו הלך אצל ממרא ונתן לו עצה שימול עצמו וישמעאל בנו תחלה וכשיראו כן אז יקבלו להמול וכן עשה בעצם היום הזה נמול אברהם וישמעאל בנו והדר כתיב וכל אנשי ביתו נמולו אתו. ואי קשיא ממרא שנתן לו עצה מדוע לא מל עצמו לסוף נמול כדאיתא באגדה. **כחום היום.** שעת אכילה והיא שעה רביעית שהתחיל היום לחום ואז מאכל כל אדם. וכדפי' רב פפא בריש מסכת שבת. ועמד פתח האהל לראות אם יעבור אדם לעת מאכל ויכניסנו לביתו: (דעת זקנים)

[ב] וישא עיניו וירא והנה שלשה אנשים נצבים עליו וירא וירץ לקראתם
מפתח האהל וישתחו
אָרְצָה:

אונקלוס וזקף עינוהי ורחזא והא תלתא גברין (נ"י גברין) קימין עלוהי ורחזא ורהט לקדמותהון מתרע משפנא וסגיד על ארעא: (אונקלוס)

יונתן וזקף עינוי וקמא והא תלתא מלאכין בדמות גוברין קיימין קומוי דאשתלחו לצרוך תלת מיליא ארום לית אושר למלאכא דשירותא דמשתליחא ליתיר מן מילא חד חד אַתָּא למבשרא יתיה דהא שרה ילדה בר זכר וחד אַתָּא למישזבא ית לוט וחד אַתָּא למיהפך ית סדום וית עמורה וכד חמינון רהט לקדמותהון מתרע משפנא וסגיד על ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י והנה שלשה אנשים. אחד לבשר את שרה, (ט) ואחד להפוך את סדום, ואחד לרפאות את אברהם, שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות (ב"ר ג, ט), תדע לך (י) שכן, כל הפרשה הוא מזכירן בלשון רבים, ויאכלו, ויאמרו אליו, ובצורה נאמר

ויאמר שוב אשוב אליך, ובהפיכת סדום הוא אומר כי לא אוכל לעשות דבר לבדתי הפכי, ורפאל שרפא את אברהם (ב) הלך משם להגיל את לוט (ב"ר ס"ט), הוא שנאמר ויהי כהוליאם אותם החולה ויאמר המלט על נפשך, למדת שהאחד היה מזיל: נצבים עליו (ג) לפניו, כמו ועליו מטה מנשה (במדבר ב, כ.) אבל לשון נקיה הוא כלפי המלאכים: וירא. מהו וירא וירא שני פעמים, הראשון כמשמעו, והשני לשון הבנה, נסתכל שהיו נצבים במקום אחד, והבין שלא היו רוצים להטריחו, ואף על פי שידעים היו שיאל לקראתם, עמדו במקומם לכבודו, ולהראותו שלא ראו להטריחו, וקדם הוא ורץ לקראתם. (כד הגירסא ברש"י י"ז) בצבא מליעא (פ:) כתיב נצבים עליו, וכתיב וירץ לקראתם, (מ) כל חזיוהו דהוה שרי ואסר פירשו הימנו, מיד וירץ לקראתם: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) דקשה לרש"י למה הביא שלשה אנשים היה לו להביא מלאך אחד, ומתוך דהא בלאו הכי צריך להביא שלשה מלאכים אחד לבשר את שרה כו': (י) הקשה מהרש"ל והרי זה תדע מן הקושיא דדילמא מלאך אחד עושה שתי שליחות, ולזה כתב גבי כל מעשה ומעשה חד, וקבלתי מאמ"ז שהכי קאמר דילמא לעולם לאו משום שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות, אלא משום ששלשה היו נזקקים לשליחות אחד, ועל זה אמר תדע כו', עכ"ל: (ב) וקשה למה לו לרש"י להביא זה כאן, וי"ל דקשה לרש"י לפי פירושן שאין מלאך אחד עושה שתי שליחות, דהא גבי בשורה נאמר לשון יחיד, וכן גבי הפיכת סדום, אבל גבי רפואה של אברהם לא מצינו לשון יחיד, ועוד קשה לרש"י למה לא הביא ד' מלאכים אחד להגיל את לוט כו', לכך כתב ורפאל שריפא כו' הלך כו', דהוי כאילו כתב גבי רפואה נמי לשון יחיד (הרא"ס). ועוד י"ל דלכך צריך להביא, שאל תקשה לו הא לקמן גבי הפיכת סדום כתיב (י"ט א') ויצאו שני המלאכים סדומה וגו', שמע מינה שצריך להפיכת סדום שני מלאכים, ואע"פ שכבר עשה המלאך שליחותו, ועל זה פירש ורפאל שריפא את אברהם, ר"ל אותן שני המלאכים דכתיב בקרא אחד מהם היה רפאל והלך משם להגיל את לוט, ולא סייע לזה שהפך את סדום. (הרא"ס), פרש"י רפאל שריפא את אברהם הלך להגיל את לוט, ואם תאמר איך ייחס עצמו באמרו (לקמן י"ט י"ג) משחיתים אנחנו, יש לומר זה שבא להגיל את לוט בעצם והשחתת סדום היה במקרה, כמו שכתוב (ס"ג-כ"ד) ולוט בא לווערה וה' המטיר על סדום, א"כ הגלת לוט הוה סיבת ההפכה במקרה, וע"כ יצדק מאמר מלאך הממונה לטוב אין עושה וכן להיפך, ויש ספרים שגורסין ושלחות של רפואה והגלה אחת היא, דקשה לרש"י אם כן למה הביא ג' מלאכים הא בשנים סגי, דאותן שנים שרפאו את אברהם ובשרו את שרה הם ילכו אל סדום ואחד יהפוך את סדום ואחד יגיל את לוט, לכן פירש הגלה ורפואה אחת היא, אבל בשורה והגלה שני דברים הם, ובמקלת פירושם אינו, והטעם דאין מלאך אחד עושה

שתי שליחות להודיע שאין מספר לגדודיו של הקצ"ה ואין עניות במקום עשירות (שבת ק"ב:), (מנחת): נח"י האריך קם בפלפול וסיים ונראה לי דולאי הביא שלשה שלא ינטער אחר אורחים, ואפילו אם היה מלאך אחד יכול לעשות שתי שליחות, ומכל מקום למה פרט הכתוב שהיו שלשה מה לי אם היו פחות או יותר, ועל זה תירץ שהכתוב בא להודיענו שהיו שלשה לקיים שלשה מיני שליחות: (ב) ואין להקשות לפי זה אמאי כתב והוא עומד עליהם הוה ליה למימר לפנייהם, ויך לומר משום דשימך אותם בסעודה שיך למיכתב והוא עומד עליהם, כלומר בסמוך להם ממך, כדי שיהא מוכן מיד לשמך אותם, משא"כ גבי נצבים דלא שיך האי טעמא, והכי נמי מצינו בתלמוד בפרק ערבי פסחים (פסחים ק"ג:) והוי קאי עלייהו רב ייבא סבא לשמך ללרכי סעודה כו', (מהר"י): (מ) יך מקשים לפי מ"א שעמדו אלכו ואח"כ פירשו ממנו והלכו להם, לפי פירוש זה היה לו לכתוב בקרא וירץ אחריהם, ויך לומר דבציתו של אברהם היה ארבע פתחים, וכיון שהלכו לדרכם היה רץ אברהם מפתח זה שהיו עומדים אלכו אל פתח שהיתה צרוח לפונית או דרומית לעכב אותם, לכך כתיב לקראתם וק"ל. (תולדות יצחק), ויך לומר דאין גב למלאכים, כמ"ס (יחזקאל י"א) לא יסבו זלכתם, ואע"ג שבאו אליו בדמות אנשים, מכל מקום לא נשתנו ממדתן להראות אחר וקדם: (שפתי חכמים)

בעל הטורים והנה שלשה. בגימטריא אלו מיכאל גבריאל ורפאל: (בעל הטורים)

אור החיים וישא עיניו וגו'. צריך לנו לדעת למה הוצרך לומר **והנה** גם למה הוצרך לומר **נצבים** מן הסתם נצבים היו, ומה יצא לנו מהודעה זו, עוד אומרו **עליו** אין לה משמעות, ואם לומר שסמוכים אליו, יכחיש זה אומרו וירץ לקראתם. עוד קשה אומרו פעם ב' וירא ולא הספיק בראשונה. עוד לאיזה ענין השתחוה לאורחים אברהם קודם יודעו מהם כי מלאכים היו ולמה לא חש לערביים

אכן כוונת הכתוב הוא לפי מה שנתגלה בסוף הענין כי מלאכים היו ובאו בדמות אנשים להתאכסן אצל אברהם לסיבות ידועות לזה אמר **וירא והנה** וגו' פירוש מה שהוא נראה הוא אנשים ואינם כן, ואם היה אומר וירא שלשה אנשים יהיה דובר שקרים ח"ו, ואומרו **נצבים** לומר כי אברהם להכרתו במשרתי עליון הכיר בהם שהיו ממונים על דבר פי' הכיר בהם שהיו שלוחים אל אברהם לצורכו כמו שכן היה א' לרפאותו וא' לבשר כעת חיה וגו', וא' הגם שהיה הולך להפוך את סדום אף על פי כן לחיבת אברהם היה עומד מעוכב מלכת עד אשר דבר ה' אליו והיה מה שהיה ואז פנה והלך לו הרי כי כל העמדתו היתה עליו:

עוד ירמוז על זה הדרך **אנשים נצבים** פי' עומדים בדמות אנשים, **עליו** פי' על סיבתו לצורך הכנסת אורחים, והכיר בהם כי (הם) מלאכי אלהים הם כי צורת המלאך לא תתעלם. וצא ולמד מאשת מנוח (שופטים יג) ומכל שכן אברהם שמכירם היה לשעבר. ואומרו **וירא** היה נראה לומר שראיה זו שנית היא הכרתם היותם מלאכים אלא שאין צורך לזה וכבר רמז הכתוב שהכירם אלא שמודיע הכתוב שבראיה שראה אותם נטרפא ממכאובו ועמד ורץ לקראתם, כי המלאך

יראה מרחוק ואין הבדל לבחינת הרוחניות למנוע הרפואה ותכף ומיד עשה שליחותו רפאל וירפאהו, ולצד הרגשה זו וישתחו ארצה למשרתי עליון: (אור החיים)

ספורנו וישא עיניו. התכוון להסתכל: **נצבים עליו**. פונים אליו כממתינים לדבר עמו בהיותו פנוי מן המראה הנכבדת כי הממתינים אצל אדם לדבר עמו יקראו נצבים עליו כמו להתאפק לכל הנצבים עליו וכמו וכל העם נצב עליך: **וירץ לקראתם**. בטרם יקרכו לדבר עמו: **מפתח האהל**. שהתחיל מן הפתח לרוץ לכבודם כי הזריזות לדבר יורה על חשיבותו בעיני המזדרז אליו כענין וימהר משה ויקוד ארצה וישתחו: **וישתחו ארצה**. כי הי' תארם נורא כאמרו ומראהו כמראה מלאך אלהים נורא מאד וחשב אותם לשלוחי איזה מלך: (ספורנו)

ג ויאמר אדני אם-נא מצאתי חן בעיניך אל-נא תעבר מעל עבדך:

אונקלוס ואמר יי אם כען אשפחית רחמין קדמך (נ"י בעיניך) לא כען תעבר מעל עבדך: (אונקלוס)

יונתן ואמר בבעיני פרחמין מן קדמך יי אין פדון אשפחית חינא קומך לא כדון תסלק איקר שכינתך מעילוי עבדך עד דאיכנוס עיבורא: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר אדני אם נא וגו'. לגדול שבהם (נ) אמר, וקראם כולם אדונים, ולגדול אמר אל נא תעבור, וכיון שלא יעבור הוא, יעמדו חזיריו עמו, ובלשון זה הוא חול. דבר אחר, קדש (שבועות לה:), והיה אומר להקב"ה להמתין לו עד שירוז ויכניס את האורחים, ואף על פי שכתוב אחר וירץ לקראתם, האמירה קודם לכן היתה, ודרך המקראות לדבר כן, כמו שפירשתי אלל לא ידון רוחי באדם, שנכתב אחר ויולד נח, ואי אפשר לומר, אלל אם כן קודם גזרת ק"ך שנה. (ס) ושתי הלשונות צבראשית רבה (מח, י:): (רש"י)

שפתי חכמים (נ) דקשה לרש"י למה אמר מתחילה אדני לשון רבים, ואח"כ אם נא מלאתי חן בעיניך לשון יחיד, ועל זה פירש לגדול שבהם אמר, ואין חילוק בין קמ"ץ לפת"ח כי כולם לשון רבים הם, ואם תאמר היאך ידע אברהם איזה גדול, וי"ל לפי שסבור שהיו אנשים, רב ושני תלמידים, ודין הוא שהרב הולך באמצע, וגדול מן התלמידים לימינו, וקטן לשמאלו: (ס) (קכ"ט), ר"ל שתי הלשונות של קודש ושל חול הם צב"ר, ולל אשתי לשונות של לא ידיו כו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן אדני אם נא מצאתי חן בעיניך. מצינו אותו בספרים קמוץ והנה קראם בשם רבם באל"ף דל"ית כי הכיר בהם שהם מלאכי עליון כאשר יקראו אלהים ואלים ולכן השתחוה להם ארצה

"אל נא תעבור מעל עבדך" - עם כל אחד ידבר כדרך כל התורה ושמרתם את (כל) חקתי (ועשיתם אותם) ערות אביך וערות אמך לא תגלה (ויקרא יח ז) ובקצרכם את קציר

ארצכם לא תכלה (שם יט ט) ובקשתם משם את ה' אלהיך ומצאת כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך (דברים ד כט) ורוב משנה התורה כן והפך מזה ראה אנכי נותן לפניכם היום (שם יא כו) ורבותינו אמרו (ב"ר מח ו) לגדול שבהם אמר וגם זה יתכן שאמר לגדול אל נא תעבור ואתה ורעידך אשר ישארו עמך תרחצו רגליכם והנכון בעיני שקרא את כולם אדונים ופנה אל כל אחד ואחד לראשון אמר אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור וכן אמר לשני וכן אמר לשלישי לכל אחד בפני עצמו יתחנן אם נא מצאתי חן בעיניך אל נא תעבור מעל עבדך ויוקח נא מעט מים ורחצו רגליכם כלכם וזה דרך מוסר וכבוד מרוב חפצו להתנדב עמהם והנה הכיר בהם שהם עוברי דרך ואין חפצם ללון שם ולכן לא בקש מהם רק שיוקח מעט מים לרחוץ רגליהם מעט מפני החום לתת מים קרים על נפש עיפה וישענו תחת העץ לרוח היום לא יבואו באהל ובמשכן (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אדני אם נא וגו'. צריך לדעת למה לא ריצה לשלשתם יחד. ורז"ל אמרו (ב"ר פמ"ח) לגדול, והוא דרך דרש, כי במה יודע כי מזמין הוא את כולן:

אכן טעם אברהם הוא להיות שהרגיש שהב' היו מכוונים פניהם להכנס אצלו כי אליו באו אחד לרפאותו וא' לבשרו ושלוחים הם אליו אשר לא כן השלישי והוא גבריאל שבא להפוך סדום לא היה לו שייכות אצל אברהם, לזה חילה פניו שלא יעבור מעליו ושיכנס אצלו עם הב' ונתרצה לדבריו: (אור החיים)

ספורנו אל נא תעבור. אתה הראש בשליחות אל נא תמהר לעבור כמנהג כל שליח הממהר להשיב שולחו דבר: (ספורנו)

[ד] יִקַּח-גַּא מֵעַט-מֵיִם וְרָחַצוּ רַגְלֵיכֶם וְהִשְׁעֵנוּ תַּחַת הָעֵץ:

אונקלוס יִסְבּוּן כְּעֵן זְעִיר מִיָּא וְאַסְחוּ רַגְלֵיכוֹן וְאַסְתְּמִיכוּ תַּחֲוֹת אֵילָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְהָדָר אָמַר אֲבָרְהָם לְהֵלִין גּוֹבְרָא תְּסַב כְּדוֹן זְעִיר מִיָּא וְשִׁיגוּ רִיגְלֵיכוֹן וְאַיִסְתְּמִיכוּ תַּחֲוֹת אֵילָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י יקח נא. על ידי שליח, (ע) והקב"ה שלם (פ) לבניו על ידי שליח, (ג) שנאמר וירם משה את ידו ויך את הסלע (במדבר כ, י"א): ורחצו רגליכם. כסבור שהם ערביים, שמשתחווים לאזק רגליהם, והקפיד שלא להכניס עבודת אלילים לביתו (בבא מציעא פ"ג:), אצל לוט שלא הקפיד, (ה) הקדים לינה לרחיאה, שנאמר ולינו ורחצו רגליכם: תחת העץ. תחת (ה) האילן: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) (הרא"ם), אין ההודעה של רש"י על מלת יוקח שפירושו ע"י שליח, דזה הוא דבר פשוט, דאם לא כן היה לו לומר אקחה, אלא ההודעה הוא על ששילם לבניו וכו': (פ) אצל הלחם שלקח הוא בעצמו שנאמר (פ' ה') ואקחה פת לחם, הקב"ה נתן להם ג"כ בעצמו, והמטיר להם המן, (מהרש"ל): (ג) (נח"י), תמוה בעיני דזה הפסוק נאמר צפרקת חקת (במדבר כ' י"א) והוא לפורעניות, ואילו צב"מ

(דף פ"ו:). הביאו פסוק מפרשת בשלח (שמות י"ז ו') והכית בצור וגו', והוא של צרכה קזהו בצורה של מרים כדפירש"י שם (ד"ה לבארה), וכן בצ"ר (מ"ח י') הביא פסוק עלי צאר ענו לה (במדבר כ"א י"ז) שהוא ג"כ פסוק של צרכה, ועוד קשה למה הביא זה הדרוש כל עיקר והוא אינו אורך לפשוטו של מקרא: (ה) דקשה לרש"י למה שינה הכתוב כאן מצלוט, להכיל אמר רחילה קודם לינה, וגבי לוט נאמר (לקמן י"ט ב') לינה קודם רחילה, אלא ודאי משום עצודה זרה וזה הקפיד וזה לא הקפיד, ולכך נקט רש"י כאן ולוט לא הקפיד כו'. (נח"י), קשה לי דילמא לוט נמי היה מקפיד, והא דאמר לוט (ס) ולינו ורחלו, לפי שלא נדמו לו כערביים ע"ש: (ו) לא בקעת עץ כמו ונסל הצרזל מן העץ (דברים י"ט ה') והוא עץ תלוש, דא"כ איך ישענו תחת עץ תלוש, לכן פירש אילן, וכן התרגום מתרגם כאן תחת אילנא ולא תחת אעא: (שפתי חכמים)

בעל הטורים יוקח. ג' במסורה הכא ואידך ברזל מעפר יוקח. גם שבי גבור יוקח. פירוש גם השבי צדיק מגבור יוקח בזכות יוקח נא מעט מים. ברזל מעפר יוקח פירוש ברזל חרב של פורעניות יוקח מישראל שנמשלו לעפר בזכות אברהם שאמר ואנכי עפר ואפר. יוקח נא מעט מים. בגימטריא מכאן זכו לבאר: **ורחצו רגליכם.** ב' במסורה הכא ואידך בהאי פרשה גבי לוט מהכא ילפינן שחשש לע"א מדלוט הקדים לינה לרחיצה ואברהם הקדים רחיצה ללינה מלמד שהיה חושש שמא ערביים הם ויכניסו ע"א לתוך ביתו: (בעל הטורים)

אור החיים יקח נא מעט וגו'. אולי שלא רצה לשנות כמנהג הלקוח באורחים שהיו מקדימין לרחוץ רגליהם לחששת עבודה זרה כאומרם ז"ל (ב"ר פ"ו) ואומרו מעט זה מנהגו לומר לאורחים להראות כי אין טורח הרבה עליהם שלא לביישם:

עוד ירמוז ענין הנוגע למלאכים שיקחו מעט מים שהיא התורה, ולהיות כי התורה יש בה בחינת הפשט ובחינת הפנימיות והנה המלאכים שבאו בדמות אנשים הוא גוף שברא להם ה' רוחני מהגלדת האוירים (זהר ח"א נ"ח) ובערך עצמות המלאך יחשב גוף ויתיחס אליו בחינת רגל כידוע הטעם לידועי חן, ורמז להם שיקחו מעט מים מפשטי התורה ויטהרו בו רגליהם שהוא בחינת גוף הניכר עליהם. **וישענו תחת העץ,** שהיא התורה שנקראת עץ חיים, ולזה אמר העץ בה"א הידיעה. גם אמר להם שיקחו פת לחם היא בחינת פנימיות התורה ויסעדו בו פנימיותם והוא אומרו לבכם. ודקדק לומר **פת לחם** פת שיש בבחינתו לחם שהם ג' היות שהם בחינת חיות העולמות: (אור החיים)

ספורנו כן תעשה. ולא תאחר אותנו יותר מזה ולכך רץ ואמר מהרי: (ספורנו)

כלי יקר יוקח נא מעט מים. פירש"י שלא רצה להכניס ע"ג לביתו. וזה רחוק מן הדעת וכי מפני שוטים שקלקלו לא יכניס שום אבק לביתו, ולמה יכניס אור השמש לביתו והלא יש הרבה שעובדין לשמש, אלא שמ"מ אינה נאסרת, כך קרקע עולם אינה נאסרת. ויותר קרוב לשמוע שלא רצה ליתן מפתו לבלתי הגונים כי שמא ערביים המה, על כן רצה להחזירם בתשובה ע"י שיסירו אלהי הנכר מקרבם, כי הע"ג בביטול כל דהו סגי לכך נאמר מעט מים, ונאמר יוקח, על ידי אחר משמע, כי אף אם יסירו האבק מה בכך אם אמונה נפסדה זו נשארה

קבועה בלבם, וטהרת הלב הוא דבר שאין בידו של אברהם, על כן יוקח מעט מים טהורים לטהר הלבבות כי דבר זה מסור להם ולא לו.

ועל צד הרמז נראה לומר, כי על זה אמר והשענו תחת העץ כי הל"ל והשענו בעץ אלא שרצה לומר בואו חסו בצל שדי כמו שפירש"י על פסוק סר צלם (במדבר יד.ט) היינו צלו של הקב"ה. וכן יש מפרשים ע"ד הקבלה שמאמר היש בה עץ אם אין. (שם יג.ב) דומה למה שנאמר (שמות יז.ז) היש ה' בקרבינו אם אין. כך אמר להם השענו לכם תחת העץ העושה צל ורמז לצל האמיתי אשר בצילו יחיו כל הנמצאים והמשכיל יבין: וי"א לפי שהארץ מהוה את הכל כי הכל בא מן העפר ושמה ישוב הכל על כן טעו לומר שיש בה צד אלוהות. (כלי יקר)

ה' וְאֶקְהָה פֶּת-לָחֶם וְסַעֲדוּ לְבָכֶם אַחַר תַּעֲבְרוּ כִּי-עַל-כֵּן עֲבַרְתֶּם עַל-עֲבֹדְכֶם וַיֹּאמְרוּ: כֵּן תַּעֲשֶׂה כְּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

אונקלוס וְאֶסַב פֶּתָא דְלַחְמָא וְסַעֲדוּ לְבָכוֹן בְּתַר כֵּן תַּעֲבְרוֹן אַרְי עַל כֵּן עֲבַרְתוֹן עַל עֲבֹדְכוֹן וַאֲמָרוּ: כֵּן תַּעֲבִיד כְּמָא דִּי מַלְלִתָּא: (אונקלוס)

יונתן וְאִיסָב סַעֲיַד דְלַחֶם וְסַעֲיַדוּ לְבָכוֹן וְאֹדוּ לְשׁוּם מִימְרָא דִּי וּבְתַר כֵּן תַּעֲבִירוֹן אַרוּם בְּגִין כֵּן פְּדִין בְּאִישׁוֹן שִׁירוּתָא אֲזַדְמַנְתוֹן וְעֲבַרְתוֹן עַל עֲבֹדְכוֹן בְּדִיל לְמַסְעוֹד וַאֲמָרוּ: אִוִּית מַלְלִתָּא עֲבִיד כְּפִתְגָמָד: (תרגום יונתן)

רש"י וסעדו לבכם. בתורה צנזיאים וצנזובים מלינו דפתח סעדתא ללבא. בתורה, וסעדו לבכם. צנזיאים, סעד לבך פת לחם (שופטים יט, ה). צנזובים, ולחם לבב אנוש יסעד (תהלים קד, טו). אמר רבי חמא, לבצכם אין כתיב כאן, אלא לבצכם, (ז) מגיד שאין יצר הרע שולט במלאכים (ב"ר מח, יא): אחר תעבורו. אחר כך (ח) תלכו: כי על כן עברתם. כי הדבר הזה אני מבקש מכם, מאחר שעברתם (א) עלי לבצודי: כי על כן. כמו על אשר, וכן כל כי על כן שבמקרא, כי על כן באו צאל קורתיו (בראשית יט, ח), כי על כן ראיתי פניך (שם לג, י), כי על כן לא נתתיה (שם לח, כו), כי על כן ידעת חנותנו (במדבר י, לא): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) (נח"ס), ועל צ' בני אדם שייד לומר לבצכם לפי שאין דעותיהם שוות כדאיתא בסנהדרין (דף ל"ח), והטעם מפני הגזלנים והחמסנים, והיינו היצ"ר ששולט באדם, אבל המלאכים אין להם יצה"ר א"כ שוים הם בדעותיהם שייד לומר לבצכם: (ח) דקשה לרש"י דבפסוק משמע אחר שתלכו תאכלו, לכן מפרש אחר כן תלכו דהיינו אחר האכילה, ותעבורו פירושו ותלכו: (א) ר"ל דמשמע דכוונתם היה לאכול אכלו, והוא סותר מה דכתיב לעיל (פ"ג) אם נא וגו', משמע שלא באו אכלו לאכול אלא על פי בקשתו, לכן פירש כי הדבר הזה כו' וק"ל, ועל כן כמו על אשר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כן תעשה**. דרך מוסר שפת לחם די: (אבן עזרא)

הרמב"ן **כי על כן עברתם**. כי אחרי שדרככם עלי איננו נכון שלא תנוחו מעט אצלי כן תעשה כאשר דברת דרך מוסר שבפת לחם די לשון רבי אברהם או יאמר כן תעשה לנו להשען תחת העץ ולעבור מיד כי שלוחים אנחנו ואל תעכבנו לבא באהל או ללון עמד (הרמב"ן)

בעל הטורים **ואקחה פת לחם**. היה לו לומר קחו פת לחם מכאן רמז שבעל הבית בוצע: **לבכם**. ג' במסורה הכא ואידך שיתו לבכם לחילה. וראיתם ושש לבכם. וזהו שאמרו שהיה מצטער על שלא באו לו אורחים וזהו שיתו לבכם שהיה מצטער בלבו כיון שראה אלו ושש לבכם: (בעל הטורים)

אור החיים **כי על כן וגו'**. פ"י כדי שלא יאמרו איך מזמינם לאכול אחר שהכיר בהם היותם משרתי עליון. כי הגם שפירשנו שיכוין בדבריו אל הרוחניות עם כל זה הפשט אינו נעקר, וגם במאכל יש סודות מופלאים כאמור (משלי יג) צדיק אוכל לשובע נפשו לפנימיות הרוחניות. לזה אמר להם **כי וגו' פ"י** כי טעם לדברי **על כן עברתם פ"י** כן בסדר זה בדמות אנשים שישנם במזון הגשמי גם כן **ויאמרו כן פ"י** כן הוא כדבריו שעל כן עברו עליו בדמות אנשים והסכימו אליו לעשות כאשר דבר. עוד רמזו לו שיעשה כדרך האמור בדבריו להטעימם רוחניות הנאות להם כרמוז בדבריו כמו שפירשתי: (אור החיים)

ו **וימַהֲר אַבְרָהָם הָאֵהָלָה אֶל-שָׂרָה וַיֹּאמֶר מְהֵרָא שְׁלֹשׁ סָאִים קָמַח סֹלֶת לוֹשִׁי וְעִשִׂי**

אונקלוס **ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחא תלת סאין קמחא דסולתא** **לשׁי ועבדי** **גריצן:** (אונקלוס)

יונתן **ואוחי אברהם למשכנא לות שרה ואמר אוחא תלת סאין סמידא דסולתא** **פתוכי ועבדי** **גריצן:** (תרגום יונתן)

רש"י **קמח סלת. סלת לעוגות. קמח לעמילן של טבחים, (ב) לכסות את הקדירה** **לשאוב סלת**

שפתי חכמים **(ב) קשה לרש"י דמשמע שתלוש אותם ביחד ותעשה מהן עוגות, וכי** **היה אזרהם רע עין שלא ליוה לעשות עוגות מסולת לזד, לכן פירש סולת לזד לעוגות** **וקמח** **כו':** (שפתי חכמים)

הרמב"ן **קמח סלת**. סלת לעוגות קמח לעמילן של טבחים לכסות את הקדירה לשאוב את הזוהמא לשון רש"י וכך הוא בבראשית רבה (מח יב) ושם פירשו שהיו שלש סאים לכל אחד ולא ידענו למה הרבה בלחם כל כך לשלשה אנשים אולי ידע הסתלקות המאכל ראשון ראשון והוא כמרבה עולות למזבח או שסעדו גדולי ביתו עמהם לכבודם ועל דרך הפשט מהרי שלש סאים קמח לעשות מהן סלת והנה הוציאה מכל השלש סאין סלת נקיה מעט (הרמב"ן)

כלי יקר מהרי שלש סאים קמח סולת. (בב"מ פז.) מסיק כתיב קמח וכתוב סולת אמר רבי יצחק מכאן שהאשה עיניה צרה באורחים יותר מן האיש, פירש"י הוא אמר סלת והיא אמרה קמח, כי בהפך זה אין לימוד כלל כי אם הוא יאמר קמח איך תהיה היא רשאה ושלטאה ליקח יותר ממה שצויה לה בעלה שהרי הכל שלו, אבל למעט בהוצאת דבר אפשר שהיא כמחנפת לבעלה בזה, אע"פ שלשון הכתוב משמע שאברהם אמר קמח סולת, מ"מ הוא אמר קמח לעמילן של טבחים וסולת לעוגות. ושמעתי אומרים כי קמח שם כולל ליפות ולבלתי יפות, ואברהם הוציא באקראי מפיו לשון קמח והיה דעתו לאמור כלך אצלך יפות ואח"כ חשב בלבו שמא תקח היא מן הבלתי נאות, כי ידע בה אברהם כי עיניה צרות באורחים, על כן מיהר ופירש דבריו ואמר סולת אני חפץ, או מתחלה אמר קמח לעמילן והיה ירא פן תקח קמח גם לעוגות ע"כ פירש סולת. ולפי שהיתה עיניה צרה על כן לא נזכר בכל עשייה זו שרה כי לא עשתה כלום, על כן נאמר שוב אשוב אליך ולא אליה כי היא עיניה צרה באורחים. גם לענין הבן אמר שוב אשוב אליך כי זכותו לבד גרם לה לילד בן בזכות הכנסת אורחים, כמו שמצינו בשונמית בזכות נעשה נא עלית קיר קטנה וגוי והיתה מכנסת אורחים על כן נאמר לה כעת חיה את חובקת בן. (מלכים ב' ד. יט-יז) תלה הדבר בה ולא בבעלה כי היא היתה שלימה בהכנסת אורחים ולא הוא, הפך ממה שנאמר כאן שוב אשוב אליך, וכן בלוט נאמר ומצות אפה משמע הוא ולא אשתו, על כן נעשית נציב מלח כי לא היתה שלימה במדת הצדקה שנמשלה למלח ע"ד (כתובות סו.) מלח ממון חסר. (כלי יקר)

יז וְאֵל-הַבָּקָר רָץ אֲבָרְהָם וַיִּקַּח בֶּן-בְּקָר רֶגֶל וְטוֹב וַיִּתֵּן אֶל-הַנָּעַר וַיְמַהֲרַ לְעֲשׂוֹת אֹתוֹ:

אונקלוס וְלִגְתַּ תְּוֹרֵי רְהִט אֲבָרְהָם וּדְבַר בְּרַ תְּוֹרֵי רַפְיָד וְטַב וַיְהִיב לְעוֹלִימָא וְאוֹחֵי לְמַעְבְּדָא **יְתָה**: (אונקלוס)

יונתן וּלְבָקְרוֹתָא רְהִט אֲבָרְהָם וַיִּנְסַב בְּרַ תְּוֹרֵי רַפְיָד וַיִּשְׁמֹן וַיְהִיב לְעוֹלִימָא וְאוֹחֵי לְמַעְבְּדֵיהָ **תְּבַשְׂיָלִין**: (תרגום יונתן)

רש"י בן בקר רך וטוב. ג' פריס היו, (ג) כדי להאכילן ג' לשונות (ד) צחרלל (כצח מציעה פז): אל הנער. זה (ה) ישמעאל, לחנכו צמרות (ב"ר מח, יג.): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) ואם תאמר מנא ליה לרש"י ג' פריס, די למא לא היה אלל בקר אחד, וי"ל לרש"י דייק מדכתיב בן בקר ודאי הוא רך בשנים ולמה כתיב רך, ועוד קשה מאי וטוב ולא כתיב טוב, אלל שמע מינה דג' היו בן בקר א' רך ב' וטוב ג'. ומהר"ס פירש רך טוב מיבעי ליה, שמע מינה לדרשא, ומדטוב לדרשא רך נמי לדרשא, והוא גמרא פרק הפועלים (ב"מ פ"ו): (ד) ואם תאמר מנא ליה לרש"י לשונות היה, וי"ל דקשה לרש"י למה שחט ג' בשביל ג' חנאים והלא איבוד ממון הוא, וכי תימא לכבודם עשה, והלא גם צבקר אחד יש כבוד גדול, ועוד דצחייטת ג' צקרים נראה שהם זוללים ואין זה כבוד אלל קלון, לכך תירץ שרנונו היה

להאכילם ג' לשונות, ואין להקשות ולמה ג', י"ל כי טעם הלשון אינו שוה, כי חתיכה האמלעית הוא יותר טובה, והחתיכה התחתונה היא יותר שמינה, לכן ראה להאכיל אותם ג' לשונות כדי שיאכל כל אחד מה שיראה, או מה שיאכל חבירו וק"ל. (ג"ח), דאם לא כן היה צריך לחתכן ולא היו חתיכה הראויה להתכבד לפני אורחים חשובים, ומ"ש חרדל כמו שפירש"י בצ"מ (דף פ"ו: ד"ה לשונות) לפי שמעדן מלכים ושרים הוא ע"ש. (עקיפה), ג' פרים היו כדי להקות המנות שלא להטיל קנאה בסעודה שכבוד שלשתן שוה בעיניו: (ה) רש"י דייק מדכתיב הנער משמע הנער הנזכר לעיל דהיינו ישמעאל. (רי"ק), נ"ל שאחר שהוא בעלמו רץ אל הבקר למה הגיח סיוס המורה לאחר, לזה אמר שהוא בנו ולחנכו. (דב"ט), דקשה לרש"י למה לא מצינו שנענש על זה, כמו גבי יוקח נא מעט מים (לעיל פ' ד'), לכן פירש כו', וא"כ ראוי לקבל שכר: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וטעם ואל הבקר רץ אברהם. להגיד רוב חשקו בנדיבות כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלוש מאות איש שולף חרב והוא זקן מאד וחלוש במילתו הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם ואחרי כן רץ אל מקום הבקר לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו (הרמב"ן)

בעל הטורים ואל הבקר. ג' תגין על הקו"ף לומר ששלוש בהמות היו ובזכות זה ניתן לו בן לקו"ף שנה: **ואל הבקר רץ.** אותיות אל הקבר רץ שרץ אחריו למערה. ואל הבקר רץ. בגימטריא רץ למערה: (בעל הטורים)

[ח] וילח חמאה וחלב ובן-הבקר אשר עשה ויתן לפניהם והוא-עמד עליהם תחת העץ ויאכלו:

אונקלוס ונסיב שמן וחלב ובר תורי די עבד ויהב קדמיהון והוא משמש עלויהון תחות אילנא (אונקלוס) ויאכלו:

יונתן ונסיב לואי שמין וחלב ובר תורי דעבד עולימא תבשילין וסדר קדמיהון קאורח הילכת בריית עלמא והוא משמש קדמיהון ואינון תבין תחות אילנא ודמי ליה קאילו אקלין: (תרגום יונתן)

רש"י ויקח חמאה וגו'. ולחם לא הביא, (ו) לפי שפירסה שרה (ז) נדה, שחזר לה אורח כנשים אותו היום, ונטמאת העיסה (בבא מציעא פז:). חמאה. שומן החלב שקולטין מעל פניו: וכן הבקר אשר עשה. אשר תקן, קמא קמא שתקן, (ח) אמטי ואייתי קמייהו: ויאכלו. נראו כמו שאכלו, מכאן שלא ישנה (ט) אדם מן המנהג (רש"י) פ: - ב"ר מה, (יז): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דילמא מה שלא הביא מסוס שלא

נאפה עדיין, וי"ל לעיקר הסעודה הוא הלחם, כדכתיב (דניאל ה' א') עבד לחם רב, ואי לא נאפה הלחם לא היה מכין שאר כרכי סעודה וק"ל: (ז) לאו דוקא ספירסה נדה, דהא כתיב (לקמן פ' י"ב) אחרי בלותי היתה לי עדנה, שמע מינה שלא היה לה עדן וסת, אלא שחזר לה אורח כנשים, דהיינו שראשה ואיבריה היו כבדין עליה וחשקה בשיפולי מעיה, והיתה יראה שמה תהיה נדה ותטמא את העיסה, ואצרהם היה אוכל חולין בטהרה, לכך פירשה מן העיסה והלכה לה, ומתוך כך קודם שצא אחר אל העיסה נחמץ, ואותו זמן פסח היה ואסור בחמץ וק"ל, אי נמי יס לומר דבאמת פירסה נדה, והא דכתיב אחרי בלותי היתה לי עדנה והא היה לה ומה תמיהתה, י"ל דסבורה היתה מקרה בעלמא היא, והיא ידעה שאצרהם היה אוכל בטהרה כדפירש הר"ם. ואם תאמר והיאך נתן להם חמאה וחלב וכן הבקר והא בשר בחלב הוא, י"ל דמתחילה נתן להם חמאה וחלב ואחר כך נתן להם הבשר, אי נמי דס"ל כמ"ד (בחולין ק"ד: תוד"ה עוף) דבקנוח והדחה מותר: (ח) לכה לומר הא ג' לשונות היו, וקרא משמע שלא הביא אלא א', מדכתיב בן הבקר לשון יחיד. (מהרמ"ש), קשה לרש"י חמאה וחלב לא נזכר מקודם, אם כן היה לו לומר ויקח בן הבקר ואחר כך חמאה שהוא הנוסף, לכן פירש קמא קמא כו', ר"ל שחמאה וחלב היו מוכנים לפניו קודם עשיית בן הבקר ודו"ק, ועוד יס לומר מאשר עשה דייק שהוא מיותר, לכן פירש קמא כו', ר"ל אשר תקן בראשונה הביא מיד: (ט) ואם תאמר ומנא ליה לרש"י דילמא משום הכי כתיב ויאכלו דמשום שהיו מלאכים ואין שייך בהם אכילה, ומשום הכי כתוב ויאכלו להראות לאצרהם שהם אורחים ולא מלאכים, וי"ל דאם כן מה צא הכתוב להשמיענו, לא לכתוב כלל ויאכלו דפשיטא הוא דלא אכלו, או מאי נפקא מינה בזה אם אכלו או עשו עמנו כאילו אכלו, לכך פירש מכאן כו' וק"ל: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויאכלו. והדר ויאמרו אליו רמז למה שאמרו אין משיחין בסעודה שמא יקדים קנה לושט: (בעל הטורים)

דעת זקנים ויקח חמאה וחלב וגו'. מלמד שהאכילם בשר וחלב וכשרצה הקב"ה ליתן תורה לישראל אמרו המלאכים תנה הודך על השמים אמר להם כתוב בתורה לא תבשל גדי בחלב אמו ואתם כשירדתם למטה אכלתם בשר וחלב שנאמר ויקח חמאה וחלב. מיד הודו להקב"ה והיינו דכתיב בפ' כי תשא כי על פי הדברים האלה כרתי וגוי וכתוב לעיל מינה לא תבשל גדי בחלב אמו. ומדרש זה חולק על מדרש אחר קיים אברהם אבינו ע"ה אפילו עירובי תבשילין פירוש תבשילין מעורבין שלא היה אוכל בשר בחלב גם לא בשר ואח"כ חלב אלא חלב ואח"כ בשר דכתיב ויקח חמאה וחלב והדר בן הבקר אשר עשה וכן נמי פירש"י קמא קמא דתקין אמטי ואייתי לקמייהו: **ובן הבקר אשר עשה.** פי תקן וחברו ויעש אלהים את הרקיע שפירש"י לשון תקון: **ויאכלו.** פי היו שורפין את המאכל מלשון והסנה איננו אוכל איננו נשרף: (דעת זקנים)

טו וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו אֵיךְ שָׂרָה אֲשֶׁתְּךָ וַיֹּאמֶר הִנֵּה בְּאֵהָל:

אונקלוס וַאֲמָרוּ לֵיה אָן שָׂרָה אֲתִתְּךָ וַאֲמָר הָא בְּמִשְׁכְּנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ לֵיה הָאן שָׂרָה אֲנִתְּךָ וַאֲמָר הָא הִיא בְּמִשְׁכְּנָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמרו אליו. נקוד על אי"ו (וי) שבאליו, ותניא רבי שמעון בן אלעזר אומר, כל מקום שהכתב רצה על הנקודה, אתה דורש הכתב וכו', וכאן הנקודה רצה על הכתב אתה דורש הנקודה, שאף לשרה שאלו היו אברהם למדנו שישאל אדם באכסניא שלו לאיש על האשה ולאשה על האיש. בצבא מליעא (דף פ"א) איתא, יודעין היו מלכא השרת שרה אמנו היכן היתה, אלא להודיע שנועה היתה, כדי לחבזה על בעלה, אמר רבי יוסי בר חנינא, כדי לשגר לה כוס (ב) של צרכה: הנה צאהל. **אונקלוס** **יונתן** **רש"י**

שפת חכמים (וי) ואם תאמר לא היה לו לנקוד רק למ"ד לחוד ויהיה הכתב מרובה ותדרוש הכתב, ונ"ל דבכל מקום דורשין הכתב קודם הנקודה, ואילו היה נקוד על ל' אם כן לא היה הכרח בכתיב למי שאלו מתחילה, אי שאלו לשרה תחילה על אברהם או לאברהם תחילה על שרה, כיון דלא נקוד אלא על הל' הוה כאילו כתיב בקרא היו איה, א"כ לא היינו יודעין על מי שאלו תחילה, ואדרבה מן הכתב היה משמע דשאלו תחילה לשרה על אברהם, דהא להכי לא נקוד אלא הל' למדרש היו תחילה, אבל עכשיו שנקוד היו א"כ אנו דורשים הכתב קודם, דהיינו איה דכתיב בקרא כלומר ששאלו מתחילה לאברהם איה שרה אשתך ואחר כך שאלו לשרה היו אברהם, ואם תאמר מאי נפקא מינה בזה, יש לומר ללמדך דרך ארץ ששואלים מתחילה לאיש על האשה ואחר כך לאשה על האיש וק"ל. (רש"י), והתיורץ הנכון בזה הוא שמאחר שהתורה עצמה כל ענינה על פי הכתב הוא, הנה מן המחוייב שאם נניח הכתב רצה שיהיה אותו הכתב הנדרש לודק בקשורו עם השאר, שהכל כתב וזה לא ימלא בכאן, כי היו הוא רומז אל זכר נסתר, ואיך יומשך לו אומרו שרה אשתך, והביא ראיה לזה מפסוק (במדבר ט' י) או בדרך רחוקה שנקוד על הה' ע"ש, ואולם כשנקוד אי"ו ותדרשהו, לא נחוש אל הכתב האחר הבא בפסוק אך נקח מלת אי"ו מופשט לעצמו אחר שהכתב והנקודה הם שני דברים מתחלפים, ועוד י"ל לכך נקוד אי"ו כי כל הנקודות באו לעקור האותיות, והנה נשארה הלמ"ד לצדה כדי שתקח הל' ותשים על איה והוי כמו אליה, פירש שאף אליה שאלו על אברהם, דאם לא כן היכן מינו ששאלו לשרה על אברהם דינא לאחר שהיה צבית שאלו היו אברהם, משום הכי נקוד על היו למדרש זה, כך מלאתי בכתיבת יד אבא מורי ז"ל. ובזה מתורץ נמי מה ששמעתי להקשות מנא ליה לרש"י ששאלו לשרה על אברהם דינא לאדם אחר שאלו עליו וק"ל. כתב

הרא"ם והלא אין שואלין בשלום אשה, כבר תירצו בגמרא (ב"מ פ"ז.) דוקא כשואלין
 לאשה עצמה אבל ע"י בעלה מותר וע"פ. (ג"א), וא"ת אימתי שאלו לשרה איה
 אברהם, הא בתחילה ראו אותו והוא הכניסם לביתו, וי"ל בעת שהיה אברהם רץ
 אל הצוק ועוסק בסעודה: (כ) ר"ל דאחר שהיו אוכלין היו מצרכין צרכת המזון
 על הכוס, ושרה לא היתה אללם, ואברהם לא היה רוצה לשלוח לה לפי שפירסה
 שרה נדה ולא תטמא המשקין עם הכוס, והוא לא רצה לגלות שפירסה נדה, לכן
 לא רצה לשפוך לכוס אחר ולשלוח לה, אי נמי יס לומר דעיקר מורה שתשתה
 מאותו כוס שצרכו עליו, ולפי זה יס לפרש מה שהשיב אברהם הנה צאהל רמז
 להם שפירסה נדה, משום הכי יושבת בדל כדרך נשים נדות וק"ל: (ב) זה קאי
 אפירושן שפירס לעיל אללם להודיע שנועה היתה כו', ר"ל לכך שאלו כדי שיקיב
 הוא, הנה צאהל, ומתוך זה יראה שהיא לנועה, ופירושן להודיע לאברהם שהיא
 לנועה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויאמרו אליו. בגימטריא אמרו אליה איו: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמרו אליו איה וגו'. פי' להיות שבשורה שבא עליה המבשר היה
 לבשר שרה ורצו לגלות לאברהם שלבשר לשרה באו ולא לו, לזה אמרו לו **איה**
שרה פי' שאליה באנו לבשר, והשיב אברהם הנה היא באוהל לשמוע כל אשר
 תאמרו לה: (אור החיים)

ספורנו איה שרה. כי כונת השליחות הית' לבשר את שרה שתשמח ותודה כדי
 שיהי' העבור יותר שלם כי אברהם כבר נתבשר מאת האל יתעלה ושאלו על שרה
 ע"י אברהם כדבריהם ז"ל: (ספורנו)

כלי יקר איה שרה אשתך. פירש"י להודיע שצנועה היתה כדי לחבבה על בעלה.
 וקשה וכי עד עכשיו לא ידע אברהם שצנועה היא. ונ"ל לפי שר"ל טוב אשוב
 אליך, משמע אבל לא אליה ויש לחוש שמא בעבור זה יטיל שנאה עליה לומר
 שהיא היתה הסבה אשר מנע ה' מהם פרי בטן ע"כ ראה המלאך לתקן זה ואמר
 איה שרה אשתך אע"פ שידע המלאך היכן היא מ"מ אמר אי אתה מודה שהיא
 באהל תמיד מחמת שהיא צנועה, וא"כ ודאי לא יקפח לה הקב"ה שכר צניעותה
 שהרי ארז"ל (מגילה י.) כל כלה שהיא צנועה זוכה ויוצאין ממנה מלכים וראיה מן
 תמר כו'. והיא גם היא צנועה ע"כ זכותה גרם ליעוד ומלכים ממך יצאו (בראשית
 י. ו.) ומלכי עמים ממנה יהיו (שם יז. טז) ועי"ז יחבבה בעלה כי זכות צניעותה גרם לה
 ורז"ל אמרו (בי"ר מח. טו) שנקוד על אי"ו לפי ששאלו גם לשרה אי"ו ודורשי רשומות
 אמרו (בעה"ט) כי אליו איה הם אותות אליה איו. ועל זה קשה ודאי איך שאלו
 לשרה איו והלא אברהם היה עומד עליהם.

ע"כ לבי אומר, ששאלת איה ואיו אינה שאלה מקומית לומר איפה הוא או היא,
 אלא שאלת המדריגות, כי לשון מקום מורה על המדריגה ולא שאלו כלל באיזה
 מקום הוא או היא, אלא שאלו על מקום מדריגתם ומעלתם בענין מעשיהם
 הטובים אשר בעבורם יזכו שניהם לבן. כי היא זכתה לבן בעבור שהיא צנועה,
 והוא זכה לבן בזכות הצדקה והכנסת אורחים. וכשם שרמוז בשתי תיבות אלו,

אליו איה. כאילו אמר אליה איו, כך רמז בשתי תיבות אלו, אשתך ויאמר, אישך ותאמר, והרי כאילו נכתב ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באהל, כי גם היא השיבה על שאלת מעלת מדריגתו הנה באהל, כי זו הוא מדריגתו של אברהם לישיב פתח האהל ולצפות על אורחים ותמיד הוא מתעסק להיות נוטע אהלי אפדנו לאורחים, כמו שאמר ויטע אשל היינו פונדק (סוטה י). כד"א (דניאל יא.מה) ויטע אהלי אפדנו. ואם כן פשוטו של מקרא כולל שני ענינים. כי פשוטו ויאמרו אליו איה שרה אשתך איזו מקום מדריגת מעלתה אשר בעבורה תזכה לבן והשיב הנה באהל שבזכות שצנועה היא תזכה שיצאו ממנה מלכים, ומדרשו ויאמרו אליה איו אישך ותאמר הנה באוהל, כי שאלת איו באיזו מדריגה הוא שיזכה לבן. ותאמר הנה באהל שהוא נוטע תמיד אהלי אפדנו לאורחים, אשר מן הראוי שזכות הצדקה יעמוד לו להוליד בן, כמ"ש (תהלים יז.יד) ישבעו בנים והניחו יתרם לעולליהם אני בצדק אחזה פניך. (כלי יקר)

יג ויאמר שוב אשוב אליך כעת חיה והנה-בן לשרה אשתך ושרה שמעת פתח האהל והוא אחריו:

אונקלוס ואמר מתב אתוב לנתך פעדן דאתון קימין והא בר לשרה אנתך ושרה שמעת בתרע משכנא והוא אחרוהי: (אונקלוס)

יונתן ואמר חד מנהון מיתב אתוב לנתך לשתא דאתנא ואתון קימין והא בר לשרה אנתך ושרה הות שמעא בתרע משכנא וישמעאל קאי בתריה וציית מה דאמר מלאכא: (תרגום יונתן)

רש"י כעת חיה. כעת הזאת לשנה הבאה, ופסח היה, (מ) ולפסח הבא נולד ילחקה, מדלל קרינן כעת (נ) אלל כעת כעת חיה. כעת הזאת שיהא חיה לכס, שיהיו כלכם שלמים וקיימים: שוב אשוב. לא בשרו המלאך שישב אליו, אלל בשליחותו של מקום (ס) אמר לו, כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארצה, והוא אין בידו להרבות, אלל בשליחותו של מקום, אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו כן

(ב"ר). (אלישע אמר לשונמית למועד הזה כעת חיה את חובקת בן, ותאמר אל אדני איש האלהים אל תכזב בשפתך, אותן המלאכים שבשרו את שרה אמרו למועד אשוב, אמר לה אלישע, אותן המלאכים שהם חיים וקיימים לעולם, אמרו למועד אשוב, אבל אני בשר ודם, שהיום חי ומחר מת, בין חי ובין מת למועד הזה וגו'): והוא אחריו. הפתח היה (ע) אחר המלאך: (רש"י)

שפת חכמים (מ) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דפסח היה, ונראה לי דלשנה אחרת נולד ילחקה, וכתיב בפרשת בא (שמות י"ב מ"א) ויהי מקץ שלשים שנה וד' מאות שנה ויהי בעלם היום הזה ילאו וגו', וארבע מאות שנה היו מתחילין מיום שנולד ילחקה כשהיה זרע לאברהם, ובלאותו יום שהתחילו ארבע מאות שנה בו היו כלים, וביום שכלו בו ילאו כדפירש"י שם (ד"ה ויהי מקץ), והם היו יולאים בט"ו בניסן הוא יום א' של פסח, א"כ הבשורה והלידה של ילחקה היה נמי בפסח, ועוד י"ל דרש"י דייק מדכתיב גבי לוט (לקמן י"ט ג') ומאות שמע מינה דפסח היה וזה היה בלאותו היום

שדיבר המלאך כן: (ט) מדלל קרינן כעת צשו"א אלל כעת צקמ"ץ, דכעת צשו"א דבוק לחיה ואין זמן מפורק אחריו, לכן צריך לומר שהוא כמו צעת כלומר צעת הזאת, וחיה דבור צפני ערמו כדמפרק והולך שטהא חיה כו'. (מהרמ"ש) נ"ל כעת צקמ"ץ משמע עת הרמוז כמו הכא שרט לו שריטה, לפי שהוא כאילו נכתב כהעת, אבל כעת צשו"א לא נראה צו איזה עת וק"ל: (ס) ואם תאמר מנא ליה לרש"י, (מהרמ"ש) נראה לי דקושיא מעיקרא ליתא כי הכי פירוש לא צקרו המלאך שהוא ישוב אליו אלל בצליחותו של מקום, ר"ל שהקב"ה ישוב אליו וכמ"ש אח"כ (פי"ד) למועד אשוב אליך וכו', ואע"ג שאמר שוב אשוב כמדבר בעדו, דרך השליח לדבר כן צס משלת, כמו (שמות י"ח ו') אני חותנך יתרו, למ"ד (הובא ברש"י ס) שליח שלח לו, ודייק רש"י זה דילמא יתלה המלאך הגדולה בערמו שוב אשוב, והרי מצינו (לקמן י"ט כ"ב רש"י ד"ה כי לא) שנענשו על זה כמ"ש (לקמן י"ט י"ג) כי משחיתים אנחנו כו', אלל בצליחותו של מקום אמר, ועוד יס לומר דאם לא כן שמה רש"י ישלח אותו בצליחות אחרת ולא יהיה לו פנאי לצא עם הקב"ה, ונמלא שקרן בדבריו, אלל ודאי בצליחותו של מקום אמר לו, ובזה מתורץ למה פירק כעת קודם שוב אשוב שלל כדרך המקרא: (ע) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דילמא איפכא, (מהרמ"ש) ויס לומר דאם כן היה לו לומר והוא לפניו, למה לומר המלאך היה לפני הפתח דאז שפיר משמע שהמלאך לא היה תוך האהל אלל לפני פתח האהל, כאשר הוא האמת שאברהם יסב על פתח האהל ודיבר המלאך עמו, אבל אי קאי אחריו על הפתח דהיינו הוא המלאך היה אחר הפתח, אם כן יהיה הפירוש שהמלאך היה אחר הפתח והוא תוך האהל וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כעת חיה**. כעת הזאת בשנה האחרת ושרה חיה כמו כה לחי: **והוא אחריו**. זה המלאך המדבר עם אברהם היה אחרי האהל ואברהם יושב בפתח האהל ולא ראה שרה ויש אומרים פתח האהל שלה היה אחרי אהל אברהם. (אבן עזרא)

הרמב"ן **שוב אשוב אליך כעת חיה**. לשון רש"י לא בשרו המלאך שישוב אליו אלא בשליחותו של מקום אמר לו כמו ויאמר לה מלאך ה' הרבה ארבה את זרעך (לעיל טז ז) והוא אין בידו להרבות אלא בשליחותו של מקום אמר לו אף כאן בשליחותו של מקום אמר לו והוצרך הרב לאמר כן מפני שהקב"ה אמר לו בכאן למועד אשוב אליך ובין במלאך או בהקב"ה לא מצינו ששב אליו למועדו אולי נכלל בלשון וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר (להלן כא א) ורבי אברהם אמר (להלן כא ב) כי "ויאמר ה' אל אברהם" הוא דבר המלאך בשם שולחו ושב אליו למועד אשר דבר אתו ואם לא נכתב והנכון בעיני שהוא מן "לתשובת השנה" (יא א) יאמר כי שוב אשוב אליך עת כעת הזאת שתהיו בו חיים ויהיה בן לשרה אשתך וזהו כאשר נאמר לאברהם (לעיל יז כא) למועד הזה בשנה האחרת ויהיה "אשוב" כמו ושב ה' אלהיך ושב וקבצך (דברים ל א) (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמר שוב וגו'**. דבר בלשון יחיד, כי אחד הוא המבשר כי השנים כל אחד בא למלאכתו. וצריך לתת לב למה בשאלה על שרה שאלו שנים, ואולי כי

להיות שגם נתכוונו לשאול בשלומה על ידי בעלה לזה שאלו שלשתם משום
הלכות דרך ארץ:

שוב אשוב וגו'. טעם כפל **שוב אשוב**, גם אומרו תיבת **והנה**. יכוין לומר על דרך אומרים ז"ל כשנולד יצחק לא היה ראוי להוליד כי בא מסטרא דנוקבא ובמעשה העקידה זכה לנפש הראוי להוליד, והוא שרמז במאמר המלאך **שוב אשוב אליך כעת חיה והנה בן לשרה** פי מסטרא דנוקבא ודייק לומר והנה פי המזדמן קודם הוא גדר זה, ואמר **אשוב** פירוש פעם ב' ישוב אליו פי לבחינת אברהם שהוא עלמא דדכורא, וזה היה בעקידה דכתיב (כ"ב י"א) ויקרא אליו מלאך ה' מן השמים וגו'. והם ב' פקידות פקידה אי שיהי בעולם יצחק, ב' שתהי לו נפש היולדת, וטעם שעשה ה' ככה לסיבת אומרו (י"ז י"ט) לו ישמעאל וכמו שכתבתי שם ויש סודות. עוד ירצה באומרו **ולשרה בן** לפי פשוטו על דרך אומרים ז"ל (ויק"ר פי"ד) לעולם זכרים תלויים בנקבות ונקבות בזכרים דכתיב (דה"א ד) ואשתו היהודיה ילדה את ירד, (לקמן כב כד), ופלגשו ושמה וגו' ותלד וגו' (ויקרא יב) אשה כי תזריע וילדה זכר ע"כ גם אנו מוסיפין למנות בן לשרה וגו':

ושרה שומעת מודיע הכתוב כי הבשורה לשרה בשרו כמאמר ה' בשליחות, והוא אומרו **ושרה שומעת** וגו' והוא המבשר אחריו. וראיתי במדרש כי אף על פי כן נתיסר המלאך על אשר לא דבר הבשורה מפיו אליה ודבר לאברהם, והמלאכים יענשו על השוגג ועל שנוי כל שהוא: (אור החיים)

ספורנו **שוב אשוב אליך**. למועד המילה כפעם בפעם: **והוא אחריו**. הפתח שהיתה שם שרה השומעת היה אחרי המלאך המדבר לפיכך לא דבר עמה לנוכח כמו שעשה אלישע: (ספורנו)

יא **ואברהם ושרה זקנים באים בימים חדלי להיות לשרה ארבע בנות:**

אונקלוס **ואברהם ושרה סיבו עלו ביומין פסק מלמיהו לשרה אורח בנות:** (אונקלוס)

יונתן **ואברהם ושרה סבין עלו ביומי פסק מלמיהו לשרה אורח סובתא בנות:** (יונתן)

רש"י **חלל להיות. פסק (פ) ממנה: אורח בנות. אורח נדות: (רש"י)**

שפת חכמים (פ) **ואם תאמר והלא פירש"י לעיל (פ' ח') שאותו יום פירסה נדה ונטמאת העיסה, שמע מינה דהיה לה אורח בנות, ונ"ל שהיתה סבורה שמקרה הוא ולא חזרת וסת, וזהו שאמרה היתה לי עדנה אמרה כן כמסופקת, כלומר הדם שראיתי כבר, מסופקת אני בזה אם הוא וסת שלי, או לא כי אם מקרה בעלמא מכח מהירת הליקה שאמר אברהם (לעיל פ' ו') מהרי שלם סאים קמח וכו', וללא כפירש הרא"ם שפירש גבי שינה הכתוב מפני השלום אמרה שרה אני אחרי בלתי כבר היתה לי עדנה אבל אדוני זקן וכו', כתב מהרש"ל ומקום הכי נתן לה הקב"ה שנה ללידה כדי שיהיה לה ג' חדשים שתקבע לה וסת, כיון שפסקה**

מלכרות ועכשיו חזרה לנערותה ותשעה חדשים ללידה, אצל לפי מה שאמרו (כ"ה)
(" בראש השנה נפקדה שרה, משמע ללא ילדה אלא לז' חדשים ולריך עיון וק"ל:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא באים בימים. הגיעו לימים רבים: (אבן עזרא)

הרמב"ן באים בימים. האדם בימי בחורותיו יקרא "עומד בימים" ויקראו
"ימיו" כי הם שלו כלשון את מספר ימיו אמלא (שמות כג כו) אבל כאשר יזקין ויחיה
ימים רבים מרוב בני האדם בדורו יקרא "בא בימים" מפני שהוא כבא בארץ
אחרת נוסע מעיר ובא אל עיר מיום אל יום חדל להיות לשרה אורח כנשים הוא
הזמן להריון כי אחרי הפסק האורח מחמת זקנה לא תהרנה (הרמב"ן)

בעל הטורים ארח כנשים. ר"ת וס"ת בגימטריא נדה: (בעל הטורים)

דעת זקנים חדל להיות לשרה ארח כנשים. פי' שראתה דם בזקנותה מה שאין כן
בשאר הנשים אבל אין לפרש שאינה רואה שהרי למעלה פירש"י שפירסה נדה:
(דעת זקנים)

[יב] ותצחק שרה בקרבה לאמר אחרי בלתי היתה-לי עדנה ואדני זקן:

אונקלוס וחיכת שרה במערה למימר בטר דסיבית הות לי עולימו ורבוני סיב:
(אונקלוס)

יונתן ותמהת שרה בלבה למימר בטר די סיבית הוי לי עדונין ורבוני אברהם
סיב: (תרגום יונתן)

רש"י בקרבה. מסתכלת במעיה ואמרה, אפס הקרבים הללו טעונין ולד, השדים
הללו שאמרו מושכין חלב. תנחומא (שופטים ית): עדנה. לחלוח צער, ולשון משנה
משיר את השער ומעדן את הבשר. דבר אחר, לשון עידן זמן וסת נדות: (רש"י)

אבן עזרא היתה לי. כמו תהיה לי: עדנה. כמו עדן ועונג וכן ויתעדנו. והטעם אחרי
שבלותי וזקנתי איך תתחדש לי עדן ועונג הנער. ועוד כי אדוני זקן: וטעם
בקרבה. בנפשה והשם גלה סודה למלאך: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואדני זקן. בגימטריא טוחן ולא פולט: (בעל הטורים)

ספורנו ותצחק שרה. שחשבה שהיה דבר המלאך ברכת נביא בלבד כענין אלישע
לא נבואה ושליחות האל ית'. וחשבה שלא יושג זה בזקנים בברכת שום נביא כי
אמנם להשיב הבחור' אחר הזקנה הרי הוא כתחיית המתים שלא תהיה זולתי
במצות האל פרטית או בתפלה משגת חן מאתו: (ספורנו)

כלי יקר אחרי בלותי היתה לי עדנה וגו'. יש לדקדק למה צחקה שרה שהרי
ראתה שנעשה לה נס כנגד הטבע וחזרה לימי עלומיה והיה לה להבחין כי לא
לחנם נעשה לה נס זה, וכ"ש אברהם כי אין הדבר נמנע כי זקן הרבה יכול

להוליד, ואם ראתה בו חולשה גדולה עד שחשבה שהתולדה נמנעת מצדו, אם כן למה שינה הקב"ה מפני השלום כי למה ירע בעיני אברהם על שאמרה האמת. ולשון האף אמנם אלד אינו מחורר לפרש"י.

והנה קרוב לשמוע בענין זה, ששרה לא נסתפקה ביכולת האל יתברך וצחקה על היעוד, שכרך הרבה מאוד. וחשבה מאחר שהם קרובים לשערי מות ולא הרבה יזכרו ימי חייהם, ודאי בדרך הטבע לא יזכו לגדל הבן ולהשיאו אשה, ואין זה יעוד שלם כי לא הרבה ישמחו בו, על כן צחקה ואמרה בשלמא אני אחר שנעשה לי נס שאחרי בלותי היתה לי עדנה ודאי זכותי גרם לי וזה הזכות יעמוד לי גם לחיות ימים רבים, אבל אדוני זקן ולא חזר לימי עלומיו כי אין אני מרגשת בו תוספת כח, וא"כ ודאי אין לו זכות גדול כי כבר אכלו בנצחון המלכים, ולא ירבה ימים כנגד הטבע וא"כ למה זה לו בן. ויאמר ה' למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד אם אמת הוא שודאי אלד, מ"מ מה בכך הרי אני זקנתי כי אין לי זכות אשר יוסיף על ימי, ובזה שינה הקב"ה מפני השלום שהרי היא היתה תולה מיעוט הזכות בו ולא בה, היפלא מה' דבר כי יודע אני מספר חייהם כי יזכו לגדלו. ד"א לפי שנאמר ותצחק שרה בקרבה משמע במחשבה צחקה כי מיראה לא הוציאה מן השפה לחוץ כל הצחוק שבלבה ע"כ אמר היפלא מה' דבר וכי אין אני יודע מה שבסתר לבה. (כלי יקר)

[יג] ויאמר יהוה אל-אברהם למה זה צחקה שרה לאמר האף אמנם אלד ואני זקנתי:

אונקלוס ויאמר יי לאברהם למה דן חכמת שרה למימר הברם בקושטא אוליד ואנא (אונקלוס) סיבית:

יונתן ויאמר יי לאברהם למה דן גחכת שרה למימר הברם בקשוט אוליד ואנא (תרגום) סבית:

רש"י האף אמנם. הגם אמת אלד: ואני זקנתי. שנה הכתוב מפני השלום, שהרי היא (רש"י) אמרה ואדני זקן:

אבן עזרא ואני זקנתי. פירושו אחרי בלותי והמלאך אמר אמת: ומ"ם אמנם. נוסף כמ"ם שלשם ומפרשים אחרים אמרו כי אלו ג' אנשים נביאים היו. ואם טען טוען והלא אברהם נביא היה ואיך בא נביא אל נביא רק אם היה גדול ממנו בנבואה כמשה ואהרן. ותשובתם שלא באו לאברהם רק לשרה. וכן אמרו איה שרה אשתך והשנים הלכו אל סדום ואל תתמה על מלת כי משחיתים אנחנו. כי כן כתוב ומשה ואהרן עשו את כל המופתים. והשם עשאם. וסמכם אליהם בעבור שנעשו על ידם. והנה יהיה פי' ויאכלו כמשמעו. ופי' ויאמר אדני אם נא מצאתי חן איננו קדש רק הוא כמו רבותי. על כן פתוח הנו"ן. ולא נקמץ כמשפטו ובספרים שהוא קמוץ יהיה פירושו נביא השם. וטעם בעיניך. שדבר מתחלה עם הגדול שבהם ואחר כך עם כולם ומצאנו שנקרא הנביא מלאך בחגי. ויש אומרים כי אברהם בקש רשות מהשכינה. ויש אומרים שהוא מוקדם ומאוחר וכן הוא וישא. וכבר נשא עיניו ועשה כך וכך ואחר כך נראה אליו השם ואמר המכסה אני מאברהם. גם זעקת סדום: ואלו ההולכים הגיעו אל סדום ואברהם עודנו עומד

לפני ה' ועל כל פנים וה' אמר עם אברהם ידבר או עם המלאכים שיאמרו לו. רק ויאמר ה' זעקת סדום עם אברהם דבר ואברהם נגש ואמר האף תספה. ונכנס פסוק ויפנו משם האנשים להודיע כי בעת שבאו אל סדום אז אמר ה' לאברהם זעקת סדום. וכן אמור לנער ויעבור לפנינו ויעבור ואתה עמוד כיום. ואין לנו צורך לתיקון סופרים והעד שאמר באחרונה אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. והנכון בעיני תמצאנו רמוז בפרשי' ואלה שמות: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואני זקנתי. הוא פירוש אחרי בלותי ודבריו אמת אך מפני השלום לא רצה לגלות מה שאמרה "ואדוני זקן" כי היה ראוי שיאמר "ואני ואדוני זקנים" כי שרה בשניהם תצחק (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר ה' אל אברהם וגו'. צריך לדעת אומרו תיבת זה, עוד למה אמר תיבת לאמר. גם כל הכתוב מיותר שלא היה לו לומר אלא למה צחקה:

אכן הכוונה היא להיות שמצינו בפרשה הקודמת כי אברהם גם כן צחק כשאמר לו ה' בשורת הזרע דכתיב (פי' י"ז) ויפול אברהם וגו' ויצחק ולא ראינו שהקפיד ה' על שצחק אברהם, ויאמר האומר מה נשתנית צחיקת שרה מצחיקת אברהם. ומצינו לאונקלוס שנתכוון לתרץ זה במה שתרגם צחיקת אברהם וחדי וצחיקת שרה וחייכת אבל על מי סמך הקב"ה להבין ב' פירושים משונים בתיבה אחת:

אכן הנכון הוא כי הקב"ה דקדק בדבריו טעם הקפדתו על שרה ולא על אברהם, ותמצא כי אברהם בעת הבשורה צחק מה שאין כן שרה לא צחקה בעת שנתבשרה אלא בעת שראתה עדנה כאומרו ותצחק שרה וגו' אחרי בלותי היתה לי עדנה הרי זה מגיד כי לא נתאמת אצלה הבטחת הלידה עד שראתה השינוי ועל זה הקפיד ה', והוא אומר **למה זה צחקה פי'** על צחוק זה אני מקפיד ולא על צחוק שלך, והטעם כי צחוק זה כוונתה לומר האף אמנם שנתאמת אצלה אחר מעשה שתלד וזה יגיד כי לא האמינה ולא סמכה דעתה על הבטחתי אותה כי הוא דבר פלא היפלא מה' דבר וגו':

ואני זקנתי וגו'. קשה איך יוציא ה' דבר מפיו יתברך מה שלא היה. והגם שאמרו ז"ל (ב"מ פז.) כי מכאן שמשנים מפני השלום, אף על פי כן לערך רוממות אמיתות יתברך כי ממנו תוצאות אמת לא ידבר ח"ו מה שלא היה, ולפי מה שפירשנו שהקפדה היתה על שלא האמינה שתלד לצד זקנתה כאומרו אחרי בלותי עד שראתה ששבה לימי עלומה ה' אמת ודבריו אמת, ודייק לומר טעם שהקפיד עליה שלא האמינה קודם שנתעדנה, והגם ששרה הוסיפה עוד לומר ואדוני זקן זה היה אחר שהצדיקה בהבטחה כי היתה לה עדנה צחקה פי' שמחה ואמרה שיר ושבח לאל עליון שאחר בלותה היתה לה עדנה שזה יגיד כי שבה לימי עלומה ללדת, והוסיפה להגדיל חסד אל באומרה ואדוני זקן ואף על פי כן ניסי אל נוססו עליה, כי פשיטא שאחר שראתה עדנה לא תפקפק בדבר ולא אמרה ואדוני זקן אלא להודות על נפלאותיו: (אור החיים)

דעת זקנים ואני זקנתי. מכאן אחז"ל (מציעי פי' השוכר) שמותר לשנות מפני השלום שהיא אמרה ואדוני זקן והקב"ה שינה ואמר ואני זקנתי ואע"ג דלפום ריהטא משמע שגם היא אמרה ואני זקנתי דכתיב אחרי בלותי. י"ל לי יכול להיות תקנה ללדת בנים שהרי אחרי בלותי היתה לי עדנה שהרי פרסתי נדה אבל לבעלי אין תקנה שהרי ואדוני זקן וכן נ"ל דמשמע הלשון היתה לי ולא תהיה. ויש מי שאומר חלילה שישנה המקום שהרי דובר שקרים לא יכון לנגד

עיניו וגם היא אמרה ואני זקנתי והוא פירוש אחרי בלותי וגוי בתמי' ושינה מפני השלום שלא ספר כל דבריה אלא קצתם וכל שאר בני אדם מותר לשנות לגמרי. וא"ת מה הקפדה יש לאברהם אם אמרה שהוא זקן י"ל ר"ל שטוחן ואינו פולט: (דעת זקנים)

[יד] הַיִּפְלֵא מִיְהוָה דְּבַר לְמוֹעֵד אָשׁוּב אֵלֶיךָ כָּעֵת תִּיהַ וּלְשָׁרָה בֵּן:

אונקלוס הַיִּתְפַּסִּי מִן קָדָם יְיָ פְּתִיחָא לְזִמְן אִתּוּב לְתַתֵּי פְּעִדוּ דְאִתּוּן קְזִמִּין וּלְשָׁרָה בֵּן: (אונקלוס)

יונתן הַאֲפָשֶׁר דִּיתְפַּסִּי מִן קָדָם יְיָ מְדַעֵם לְזִמְן חָגָא אִיתּוּב בְּעִידָנָא קְדִין וְאִתּוּן קְזִמִּין וּלְשָׁרָה בֵּן: (תרגום יונתן)

רש"י הַיִּפְלֵא. כְּתַרְגוּמוֹ הִיתְכַּסִּי, וְכִי שָׁם דִּבֶּר מוֹפְלָא וּמוֹפְרָד וּמְכוּסָה מִמֶּנִּי (ו) מְלַעֲשׂוֹת כְּרַצוֹנִי: לְמוֹעֵד. לְאוֹתוֹ מוֹעֵד הַמְּיוּעָד שֶׁקִּבַּעְתִּי לְךָ אֲתָמוּל, לְמוֹעֵד הַזֶּה בְּשָׁנָה הַאֲחֵרֶת: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) (מהרמ"ש), מִרְשָׁי נִשְׁמַע שֶׁלֹּא לְפָרֵךְ הַיִּפְלֵא לְשׁוֹן פִּלְא וְתִימָה, וְר"ל וְכִי יֵשׁ לְתִמּוּהָ וְלִהְתַּפְּלֵא מִן הַרְשָׁי שֶׁיַּעֲשֶׂה דִּבְרַי חִידוּשׁ, שֶׁלֹּא כְּתַרְגוּמוֹ וְכוּ', לְתַרְגוּם הַשָּׂה אִיךְ יוֹלְדֵק מִ"שׁ הַקְּבָ"ה הַיִּפְלֵא, וְר"ל הִיתְכַּסִּי עַל רְחִיקַת שָׂרָה, לְפִי שֶׁהִיא אֲמָרָה וְאֲדִנִּי זָקֵן מִשְׁמַע שֶׁהוּא דִּבֶּר נִמְנַע שְׂתַלְדָּה, וְא"כּ הִיָּה לוֹ לֹמַר הַיִּבְצֵר מֵה' דִּבֶּר אוֹ הַיָּד ה' תִּקְרָה, מִשָּׂא"כּ לְפִי לְשׁוֹן פִּלְא וְתִימָה אֲתִי שְׁפִיר, לְכֵן פִּירֵךְ לְעוֹלָם הַיִּפְלֵא כְּתַרְגוּמוֹ הִיתְכַּסִּי, וְאֲפִילוּ הַכִּי אֲתִי שְׁפִיר לְתַסּוּבָה עַל דִּבְרֵי שָׂרָה שֶׁהוּא נִמְנַע, ר"ל וְכִי יֵשׁ דִּבֶּר וְכוּ' מְלַעֲשׂוֹת כְּרַצוֹנִי, כִּי כָל דִּבְרֵי הַמְּכוּסָה מֵאֲדָם הוּא מוֹפְרָד מִמֶּנּוּ מְלַעֲשׂוֹתוֹ כְּשִׁירְלָה, שָׂאֵם יוֹכֵל לְעַשׂוֹת כְּשִׁירְלָה יִכּוֹל לֹמַר אֲנִי יוֹדַע שִׁיְהִיָּה זֶה, וְמָה שֶׁלֹּא בָחַר רִשָׁי בְּפִירֵךְ לְשׁוֹן פִּלְא וְתִימָה, מִשּׁוּם דִּא"כּ הִיָּה לוֹ לֹמַר הַיִּפְלֵא עַל ה' וְגו', דְּגַבִּי תִימָה שִׁיִּךְ לֹמַר יוֹתֵר לְשׁוֹן עַל, וְתוֹ הֵא שָׂרָה לֹא אֲמָרָה בְּלִשׁוֹן תִּימָה רַק הַחֲלִיטָה דִּבְרִיָּה שֶׁהוּא נִמְנַע, וְאִיךְ יִתְכַן עַל זֶה תַּסּוּבַת הַיִּפְלֵא וְדו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וּמִלַּת הַיִּפְלֵא. הִיעֲלַם וְכֵן עָשָׂה פִּלְא וַיִּיָּא אֵינְנוּ דִּבֶּר פִּלְא בְּעֵינֵי הַשֵּׁם לְעַשׂוֹת כֵּן. וְאֵלוֹ הִיָּה כֵן לֹא הִיָּה מִי"ם דְּבַק עִם הַשֵּׁם: (אבן עזרא)

הרמב"ן הַיִּפְלֵא מֵה' דִּבֶּר. אִם דִּבֶּר נִפְלֵא וְרַחוּק הוּא שִׁיְהִיָּה מֵאֵת ה' כִּכָּה כִּלְשׁוֹן כִּי מִמֶּךָ הִכָּל וּמִיִּדְךָ נִתְּנוּ לְךָ (דְּהַיִּיָּא כֵּט יִד) וְדוּמָה לְזֶה מֵאֲשֶׁר שְׂמֵנָה לְחִמּוֹ (לְהֵלֶן מִט כ) מֵאֵת אֲשֶׁר תְּבֵא לְחֵם שְׂמֵנָה וְאוֹנְקְלוֹס תַּרְגָּם הִיתְכַּסִּי עֲשָׂאוֹ כִּלְשׁוֹן כִּי יִפְלֵא מִמֶּךָ דִּבֶּר לְמִשְׁפַּט (דְּבָרִים יז ח) וְאִם כֵּן יֵשׁ בּוֹ סוּד נִעֲלָם וְלִשׁוֹן רִשָׁי הַיִּפְלֵא הִיתְכַּסִּי וְכִי שׁוּם דִּבֶּר מוֹפְלָא וּמְכוּסָה מִמֶּנִּי מְלַעֲשׂוֹת כְּרַצוֹנִי הִרְכִּיב בּוֹ שְׁנֵי עֵינָיִם (הַרְמַבִּי"ן)

אור החיים לְמוֹעֵד אָשׁוּב וְגו'. טַעַם שְׁחֹזַר לֹמַר הַהִבְטַחָה, לְבַל יִחְשׁוּב אֲבָרָהָם כִּי

לצד הקפדת ה' על שרה ישוב ה' מדברו הטוב אשר דבר אליו, לזה אמר אליו כי הבטחתו ישמור כעת חיה וגו': (אור החיים)

ספורנו היפלא מה' דבר. שהמלאך לא אמר זה על צד ברכה אבל דבר כמבשר בשמו: (ספורנו)

דעת זקנים למועד אשוב אליך. מכאן רמז למה שאחז"ל כי בפסח נולד יצחק למוע"ד בגימ' בפסח: כעת חיה. פירש"י כעת הזאת שתהיו חיים לשנה הבאה מדלא קרי בעת חיה ה"א לעת שהאשה יולדת דהיינו לתשעה חדשים וחיה קרי ביה לאשה יולדת כד"א שלש מפתחות לא נמסרו לשליח. של תחיית המתים. של גשמים. ושל חיה. השתא דקרי כעת לאמר שאתם חיים וקיימים. ונ"ל דשטת רש"י כשטת סדר העולם ומכילתא דהכי אתמר התם בט"ו בניסן דבר הקב"ה עם אברהם. בט"ו בניסן באו מלאכי השרת לבשר שרה. בט"ו בניסן נולד יצחק ואמרינן נמי בב"ר לושי ועשי עוגות הדא אמרה שפסח היה וכן משמע בפרשת מילה לעיל דכתיב אשר תלד לך שרה למועד הזה בשנה האחרת אמנם כל זה פליג אדפרק קמא דר"ה דמסיק למועד אשוב אליך דקאי בחג הסוכות וקאמר למועד ראשון שיהיה דהיינו פסח. וגם לפרקי ר' אליעזר דביום הכפורים נמול אברהם אבינו ובפרק השוכר את הפועלים אמרי' דביום השלישי למילתו באו המלאכים אצלו ואז נתבשרה שרה והא דאמרינן בר"ה דקאי בחג ר"ל שני ימים לפני החג. ועוד דבר"ה מסיק נמי בר"ה נפקדה שרה רחל וחנה וזה כשטת רש"י ז"ל דהכא. ואי קשיא לשיטה דהתם מאי למועד הזה בשנה האחרת כיון דבסוכות קאי וקא"ל לפסח א"כ באותה שנה היתה י"ל דסבירא ליה כר' יהושע דאמר בניסן נברא העולם ולהכי קרי פסח שנה אחרת: (דעת זקנים)

[טו] ותכחש שרה | לאמר לא צחקתי כי | יראה ויאמר | לא כי צחקתי:

אונקלוס וכדיבת שרה למימר לא חייקית ארי דחלת ואמר לא פרס חיקת: (אונקלוס)

יונתן ופפרת שרה למימר לא תמהית ארום דחילת ואמר מלאכא לא תדחילון ארום בקושטא גחכת: (תרגום יונתן)

רש"י כי יראה וגו' כי חקת. הראשון משמש לשון הוא, שנותן טעם לדבר ותכחש שרה לפי שיראה. והשני משמש כלשון אלא, ויאמר לא כדצריך הוא אלא חקת, שאמרו רבותינו כי משמש בד' לשונות, אי, דלמא, אלא, דהא: (רש"י)

הרמב"ן ותכחש שרה לאמר. אני תמה בנביאה הצדקת איך תכחש באשר אמר השם לנביא וגם למה לא האמינה לדברי מלאכי אלהים והנראה בעיני כי המלאכים האלה הנראים כאנשים באו אל אברהם והוא בחכמתו הכיר בהם ובשר אותו שוב אשוב אליך ולשרה בן ושרה שומעת ולא ידעה כי מלאכי עליון הם כענין באשת מנוח (שופטים יג ה) ואולי לא ראתה אותם כלל

"ותצחק בקרבה" - ללעג כמו יושב בשמים ישחק ה' ילעג למו (תהלים ב ד) כי השחוק לשמחה הוא בפה אז ימלא שחוק פינו (שם קכו ב) אבל השחוק בלב לא יאמר

בשמחה והקב"ה האשים אותה לאברהם למה היה הדבר נמנע בעיניה וראוי לה שתאמין או שתאמר "אמן כן יעשה ה'" והנה אברהם אמר אליה למה צחקת היפלא מהי דבר ולא פירש אליה כי השם גילה אליו סודה והיא מפני יראתו של אברהם תכחש כי חשבה שאברהם בהכרת פניה יאמר כן או מפני ששתקה ולא נתנה שבח והודאה בדבר ולא שמחה והוא אמר לא כי צחקת אז הבינה כי בנבואה נאמר לו כן ושתקה ולא ענתה אותו דבר וראוי שנאמר עוד כי אברהם לא גילה לה הנאמר לו מתחילה (לעיל יז יט) אבל שרה אשתך יולדת לך בן אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר כי ידע כי לא יעשה ה' אלהים דבר כי אם גלה סודו אל עבדיו הנביאים (עמוס ג ז) או מרוב זריזותו במצות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו ואחר כן בחולשתו ישב לו פתח האהל והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר (הרמב"ן)

אור החיים ותכחש שרה וגו'. טעם אומרו לאמר. גם אמרו כי יראה להודיע צדקת שרה אמנו הצדקת שלא אמרה בפירוש לא צחקתי שלא תוציא מפיה דבר שקר אלא אמרה ענין שממנו מובן שכונתה לומר לא צחקה ולזה לא אמר ותאמר לא צחקתי, ולצד שיאמר האומר והאיך היה לה פנים שתכחש בדברי ה', לזה אמר **כי יראה** פ"י יש לך לדעת כי העבד הנאמן הירא את רבו ושגג ועשה דבר בלתי מתוקן ויוכיחנו רבו על אשר עשה כשיגדל בלבו הפלגת המורא על אשר עבר רצון אדונו לא יעצור כח להודות על אשר עשה להפלגת המורא ויכחיש ובהכחשתו עצמה יגיד כי אמת היה הדבר אלא לצד הפלגת המורא אינו עוצר כח להעיז פניו כי כן עשה, והוא מה שהודיע הכתוב כי יראה והבן. ואמר לה אברהם **לא כי צחקת** פ"י היותר נאות הוא שתודה כי צחקת כי בזה חפץ ה' שיתודה האדם בפיו בפירוש, וכן הוכיחו נביאנו ע"ה שדבר המרוצה הוא ומודה ועוזב ירוחם (משלי כח):

ספורנו כי יראה. לומר חטאתי אבל הרהרה תשובה בלבה: **ויאמר לא**. שידע כי לא איש אל וכזב ולא האמין לה כלל: (ספורנו)

[טז] ויקמו משם האנשים וישקפו על-פני סדם ואברהם הלך עם לשלחם:

אונקלוס וקמו מתמן גבריא ואסתכיאו על אפי סדום ואברהם אזל עמהון לאלואיהון: (אונקלוס)

יונתן וקמו מתמן מלאכיא דהו מדמין לגבריא דין דבשר נת שרה סליק לשמי מרומא ותגין מנהון אודיקו על אנפי סדום ואברהם אזיל עמהון לאלואיהון: (תרגום יונתן)

רש"י וישקפו. כל השקפה שבמקרא לרעה, חוץ מהשקיפה ממעון קדש (דברים כו, טו.), שגדול כח מתנות עניים, שהופך מדת הרוגז לרחמים: לשלחם. ללותם, (ה) כסבור אורחים (ד) הם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (מהרמ"ש), ר"ל שלא תטעה לומר שמלת לשלחם הוא כמו בשלח פרעה (שמות י"ג י"ז) ששלחם מרשותו, דאם כן יהיה המקרא מסורס, דהא כבר כתב

(וילכו) [ויקומו] משם, ואיך אמר אחר כך הולך עמם לשלחם, ועוד קשה שהרי הם לא היו זרקות אברהם, כי הוא זיקק מהם אל נא תעבור וגו', לכן פירש לוי' וכו': (פ) ואם תאמר והא בלאו קרא ללשלחם אנו ידענו שסבור שאורחים הם, כיון שהכין להם סעודה לאכול ונתן להם מים לרחוץ, ויש לומר כי על ידי הזכרה והרפואה הוה אמינא שהרגיש בדבר שהם מלאכים, לכן קאמר כסבור שהם אורחים וכו', (הרא"מ): (שפתי חכמים)

בעל הטורים על פני סדום. ס"ת מיל ששיעור מיל הלך עמהם לשלחם דשיעור לוי' מיל: הנו. לך עמם לשלחם וה'. מלמד שהשכינה מלווה לצדיקים: (בעל הטורים)

ספורנו ויפנו משם האנשים. פנו מבית החסד: וישקיפו. השקפה לרעה: על פני סדום. שהיה הפך ביתו של אברהם כמו שהעיד הנביא באמרו הלא זה עון סדום אחותך גאון ושבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה: **ואברהם** **הולך**. (ספורנו)

[יז] ויהיה אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עשה:

אונקלוס וי? אמר המכסי אָנָא מְאַבְרָהָם דִּי אָנָא עֶבֶד: (אונקלוס)

יונתן וי? אמר במימריה לית אָוֹשֶׁר לִי לְמַכְסִיָּא מִן אַבְרָהָם מַה דְּאָנָא עֶבֶד וּמִן דִּינָא הוּא דְלָא נְעֶבֶד עַד דְּנֻדַּע דְתִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י המכסה אני. בתמיהה: אשר אני עושה. בסדום, לא יפה לי לעשות דבר זה שלא מדעתו, אני נתתי לו את הארץ הזאת, וחמשה כרכין הללו שלו הן, שנאמר גבול הכנעני מזידון וגו' באכה סדומה ועמורה וגו', קראתי אותה אברהם, (פ) אב המון גוים, ואשמיד את הבנים ולא אודיע לאב שהוא אוהבי: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דאי לא פירש אלא טעם ראשון לבד הוה אמינא מה שימצא הוא שלו ומה שלא ימצא לא יהיה שלו, ולכך פירש קראתי אותה וכו', ואילו אמר זה הטעם לבד הוה אמינא מה שהוא בארצו הוא שלו אבל הארבעה כרכים הללו אינם שלו, לכך צריך לשני הטעמים, (מהרש"ט): (שפתי חכמים)

הרמב"ן וה' אמר. אל צבא השמים העומדים עליו או אל המלאכים השלוחים ויתכן שהוא המחשבה כי חשב שלא יתכסה ממנו מפני הטעמים הללו וכן ואני אמרתי בדמי ימי (ישעיהו לח ז) וכן ויאמר להכות את דוד (כא טז) וכן כל אמירה עם הלב **מחשבה** (הרמב"ן)

אור החיים וה' אמר המכסה וגו'. טעם אומרו לשון זה המכסה. להיות כי ראה אברהם מלאך הג' כי בא על דבר לעולם ולא נודע לו הדבר כמו שידע בפעולות ב'

המלאכים הא' בא לרפאות ואחד לבשר שרה. ועוד בלכתם מעמו ראה כי ב' מהם שמו פניהם דרך סדום ואברהם הולך עמם לשלחם הרי זה רואה שיש להם עשות דבר ומכוסה ממנו המעשה לזה אמר ה' **המכסה אני מאברהם אשר אני עושה** פ"י קודם עשותו. ורז"ל אמרו (תנחומא) שהי' בלב אברהם על מי המבול למה לא תלה ה' להם בזכות הצדיקים שהיו בהם, ולפי דבריהם יכוין לומר **אשר אני עושה** פ"י אשר אני רגיל לעשות כי אין אני מאבד אומה אלא אם אין בה צדיקים :

עוד ירצה אומרו **המכסה** וגו' להיות שאברהם הציל הסדומיים בחרבו ובקשתו עם לוט כאמור בפרשה הקודמת נוגע הדבר אליו לדעת מה שיעשה בהם ולא יהיה הדבר מכוסה ממנו לשון כיסוי כי הוא בדעתו העם אשר הציל עודנה לבטח וה' הוא מאבדם מבלי ידיעתו, לזה אמר המכסה וגו', ולא הוצרך לפרש טעם זה כי הוא **הוא דבר ידוע:** (אור החיים)

ספורנו וה' אמר. הוא היה מתעסק במצות גמילות חסדים ללות את האורחים וה' אמר שיגלה לו למען אשר יצוה את בניו כאמרם ז"ל שכר מצוה מצוה: **המכסה אני**. ראוי שלא לכסות מאברהם מדת טובו ולהודיעו שאם היה בין הרשעים איזה מנין צדיקים יש בו תקות תשובה לרשעים הייתי מטה כלפי חסד להאריך אפילו לרשעים אולי ישוּבו כי לא יחפוץ במות המת ושמבלי אין תקות תשובה יעשה **בם** משפט: (ספורנו)

דעת זקנים **המכסה אני וגו'**. ואברהם היו יהיה. אמר אילו לא היה עתיד להוליד בנים לא הייתי מגלה לו משפט סדום כי לאדם שימות בלא בנים שיצוה אותן לשמור דרך ה' ולקבל שכר מה לו לגלות משפטים. אבל אברהם היו יהיה וגו' כי ידעתיו וגו'. ולפי שיהיה לגוי גדול אגלה לו דין של סדום כי יודע אני בו כי למען דין שאעשה ברשעים הללו יצוה את בניו לשמור דרך ה' ולעשות צדקה ומשפט: **למען הביא ה' וגו'**. ויזכו לירש את הארץ שאם לא יהיו שומרים משפט וצדקה לא יזכו **לזה:** (דעת זקנים)

[ית] וְאֲבָרְכֶם הַיּוֹם יְהִי לְגוֹי גָדוֹל וְעַצְמוֹם וְנִבְרַכְוּ בְּכָל גּוֹי הָאָרֶץ:

אונקלוס וְאֲבָרְכֶם מִהַיּוֹם יְהוּי לְעַם סְגִי וְתִקְיָף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָה כָּל עַמְמֵי אֶרֶץ אֲרָעָא: (אונקלוס)

יונתן וְאֲבָרְכֶם עֲתִיד דִּיהִי לְעַם רַב וְתִקְיָף וְיִתְבָּרְכוּן בְּדִילָה בְּזִכְוִתִּיהָ כָּל עַמְמֵי אֶרֶץ אֲרָעָא: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֲבָרְכֶם הוּא יְהִי. מדרש אגדה זכר לדיק לזכרה, הואיל והזכירו זכרו. ופשוטו, וכי ממנו אני מעלים, והרי הוא חביב לפני להיות לגוי גדול, ולהתברך **בו** **כל** **גוי** **הארץ:** (רש"י)

אבן עזרא וְנִבְרַכְוּ בּוֹ. מבנין נפעל וטעמו שיהיו מבורכים בשבילו ומלת והתברכו איננה **כן** **רק** **הם** **מתברכים** **בו:** (אבן עזרא)

הרמב"ן ואברהם היו יהיה. מדרש אגדה זכר צדיק לברכה הואיל והזכירו ברכו ופשוטו של מקרא וכי ממנו אני מעלים והלא חביב לפני להיות לגוי עצום לשון רש"י והנכון כי השם יתברך דבר בכבוד אברהם אמר הנה הוא עתיד להיות לגוי גדול ועצום ויהיה זכרו בזרעו ובכל גויי הארץ לברכה לכן לא אכסה ממנו כי יאמרו הדורות הבאים איך כיסה ממנו או איך נתאכזר הצדיק על שכיניו החוננים עליו ולא ריחם ולא התפלל עליהם כלל והגלוי אליו טוב ויפה כי ידעתי בו שהוא מכיר ויודע שאני ה' אוהב צדקה ומשפט כלומר שאני עושה משפט רק בצדקה ולכך יצוה את בניו וביתו אחריו לאחוז דרכי והנה אם בדרך צדקה ומשפט יפטרו יתפלל לפני להניחם וטוב הדבר ואם חייבין הם לגמרי גם הוא יחפוץ במשפטם ולכן ראוי שיבא בסוד ה' (הרמב"ן)

בעל הטורים ואברהם. ה' ריש פסוק ואברהם ושרה זקנים. ואברהם היו יהיה. ואברהם זקן. ואברהם בן צ"ט שנה. ואברהם בן מאת שנה. פירוש אף על פי שאברהם ושרה זקנים ואברהם היו יהיה לגוי גדול: היו. יהיה לגוי בגימטריא ק' פירוש כשיהיה בן ק' אז יהיה לגוי גדול וזה שנאמר ס"י כ"ן יבורך גבר: (בעל הטורים)

אור החיים ואברהם היו יהי' וגו'. פי' וצריך אני להודיעו מעלת הצדיקים אשר הציל יצילו עצמן ובני עירן הפך ממה שחשב וכמו שכתבנו בסמוך, והוא אומרו יהיה לגוי גדול ונברכו בו כל גויי הארץ שיגיננו הם בעדם, ותיבת בו חוזרת אל גוי גדול. ואם תאמר מה יועיל הודעה זו לגוי הבא אחריו, לזה אמר **כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' פי' ידע ה' אברהם כי ישתדל עם בניו להטיב לזה מודיעו למען יצוה את בניו ויודיע אותם מעשיו יתברך ובזה ושמרו דרך ה'.** ואומרו **למען הביא ה' על אברהם,** כאן הודיע כי עיקר החיבוב לא לזרעו של אברהם אלא חיבת אברהם היא העיקר וכל מחשבותיו של הקב"ה הם להביא על אברהם אשר דבר להטיב אותו ואת זרעו עד עולם כי אם לא ישמרו דרך ה' לא ימצא המטיב להשלים הבטחותיו לידידו להטיב לבניו: (אור החיים)

ספורנו ואברהם היו יהיה. ובהיותו לנס עמים רבים תהיה תוכחתו רבת התועלת: (ספורנו)

[יט] כי ידעתיו למען אשר יצוה את-בניו ואת-ביתו אחריו ושמרו דרך יהוה לעשות צדקה ומשפט למען הביא יהוה על-אברהם את אשר-דבר עליו:

אונקלוס ארי גלי קדמי (גיי רמב"ן ידעתיה) בדיל די יפקד ית בנוהי ונת אנש ביתה בתרוהי ויטרוו ארחו דתקנו קדם יי למעבד צדקתא ודינא בדיל אייתי יי על אברהם ית דמליל עלוהי: (אונקלוס)

יונתן ארום גלי קדמי חסידותיה בגין דיפקד ית בנוי ונת אנש ביתיה בתריה ויטרוו ארחו דתקנו קדם יי למעבד צדקתא ודינא בגין דייתי יי עליו דאברהם ית דמליל עליו: (תרגום יונתן)

רש"י כי ידעתיו. לשון חבה, כמו מודע לאישה (רות ב, א), הלל בועז מודעתנו (שם ג, ב), ואלדעך בשם (שמות לג, ז), ואמנם עיקר לשון כולם אינו הלל לשון ידיעה, שהמחבב את האדם מקרבו אללו ויודעו ומכירו. ולמה ידעתיו, למען אשר ילוה,

לפי שהוא מצוה את בניו עלי, לשמור דרכי. ואם תפרסוהו כתרומה, יודע אני בו שיצוה את בניו וגו', אין למען נופל על הלשון: יצוה. לשון הוה, כמו ככה יעשה איוב, (איוב א, ה.) (על פי ה' יחנן): למען הביא. כך הוא מצוה לבניו, שמרו דרך ה' כדי שיביא ה' על אברהם וגו'. על בית אברהם לא נאמר, אלא על אברהם, למדנו כל המעמיד בן כדיק כאלו אינו מת: (רש"י)

הרמב"ן כי ידעתיו למען אשר יצוה. לשון רש"י ארי ידעתיני כתרומה לשון חבה כמו מודע לאישה (רות ב א) ואדעך (שמות לג יז) אמנם עיקר כולם לשון ידיעה שהמחבב את האדם ומקרבו אצלו יודעו ומכירו ואם תפרשהו יודע אני בו שיצוה את בניו אין "למען" נופל על הלשון ויתכן שיהיה "ידעתי" גדלתי ורוממתי בעבור אשר יצוה את בניו אחריו לעשות את הישר לפני ולכך אשימנו לגוי גדול ועצום שיעבדוני וכמוהו ידעתיך בשם (שמות לג יב) מה אדם ותדעהו (תהלים קמד ג) או יאמר "ידעתי שיצוה" וכן למען ינוח שורך וחמורך (שמות כג יב) שינוח והנכון בעיני שהיא ידיעה בו ממש ירמוז כי ידיעת השם שהיא השגחתו בעולם השפל היא לשמור הכללים וגם בני האדם מונחים בו למקרים עד בא עת פקודתם אבל בחסידיו ישום אליו לבו לדעת אותו בפרט להיות שמירתו דבקה בו תמיד לא תפרד הידיעה והזכירה ממנו כלל כטעם לא יגרע מצדיק עיניו (איוב לו ז) ובאו מזה פסוקים רבים כדכתיב (תהלים לג יח) הנה עין ה' אל יראיו וזולת זה (הרמב"ן)

בעל הטורים אשר יצוה את בניו. ס"ת תורה, אשר יצוה בגימטריא תורה ובגימטריא ברית: (בעל הטורים)

ספורנו כי ידעתי. מוכיח במישור: למען אשר יצוה את בניו. וכל זה אמר האל ית' לעשות ולמען אשר יצוה אברהם לבניו בראותו גודל חסדיו גם לרשעים ומשפטיו נגד הבלתי שבים ישמרו לעשות צדקה ומשפט: למען הביא ה' על אברהם את אשר דבר עליו. והתכלית האחרון המכוון בזה מאת האל ית' היה להביא על אברהם את אשר דבר כאמרו להיות לך לאלהים ולזרעך אחריד: (ספורנו)

[כ] וַיֹּאמֶר יְהוָה זַעֲקֵת סְדוֹם וְעַמּוֹרָה כִּי-גֵרָה וְחָטְאוּתָם כִּי כָבְדָה מְאֹד:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ קִבַּלְתָּ סְדוֹם וְעַמּוֹרָה אֲרִי סְגִיאת וְחוֹבְתָהוֹן אֲרִי תְקִיפַת לְחֻדָּא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לְמַלְאָכֵי שִׁירוֹתָא קִבַּלְתָּ סְדוֹם וְעַמּוֹרָה דְאֲנִיסִין מְסַפְנִין וְגִזְרִין דְּכָל דִּיִּהִיב פְּתָא לְעִנְיָא יִיקַד בְּנוּרָא אֲרוּם סְגִיאת וְחוֹבְתָהוֹן אֲרוּם תְּקִיפַת לְחֻדָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר ה'. אל אברהם, שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו: כי רצה. כל רצה שבמקרא הטעם למטה צדי"ת, לפי שהן מתורגמין גדולה, או גדלה והולכת, אבל זה טעמו למעלה צדי"ת, לפי שמתורגם גדלה כזה, כמו שפירשתי ויהי השמש צאה, הנה שבה יצמתך: (רש"י)

אבן עזרא ופירוש **זעקת סדום**. שדברו דברים כנגד השם או זעקת החמס: **וחטאתם כי כבדה. ולא תכילנה הארץ:** (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר ה' זעקת סדום ועמורה. לשון רש"י ויאמר ה' אל אברהם שעשה כאשר אמר שלא יכסה ממנו ואמר רבי אברהם כי נכנס פסוק "ויפנו משם האנשים" בנתים להודיע כי בעת שבאו לסדום אז אמר השם לאברהם "זעקת סדום ועמורה כי רבה" וכן דעת כל המפרשים כי עם אברהם ידבר ולפי זה הנכון בפסוק "ויפנו משם האנשים" לומר כי כאשר אמר השם לאברהם בנסוע האנשים ממנו "זעקת סדום ועמורה כי רבה" עמד אברהם בתפלה ותחנה לפניו למחול להם ולתת לו רשות לדבר והאריך בתפלתו עד שבאו האנשים סדומה ואז נגש אברהם ואמר "האף תספה" או יהיה פירושו ששב לבאר "עודנו עומד לפני ה'" כי נגש אברהם ואמר "האף תספה" והנה האריך בתחינה לפניו בכל פעם לאמר "אל יחר אף ה'" והיה עוד מכיון דעתו בכל פעם לנבואה עד ששמע תשובה לדבריו מפיו של הקדוש ברוך הוא והאריכו כל היום בזה וילך ה' בערב כאשר כלה לדבר אל אברהם ובאו שני המלאכים סדומה

"זעקת סדום ועמורה" - היא זעקת עשוקים יזעקו וישועו מזרוע רשעתם והיה ראוי שיאמר הכתוב זעקת סדום ועמורה שמעתי כי רבה או שיאמר זעקת סדום ועמורה רבה וחסאתם כבדה מאד אבל ענין הכתוב זעקת סדום ועמורה וחסאתם שגדלו מאד ארד ואראה אם כלם חטאו בהם ואם לא אדעה מי החוטאים וענין הירידה והראיה אמר רש"י בדרך הדרש לימד שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה ועל דרך הפשט מפני שרצה הקב"ה לגלות לאברהם ענין סדום ולהודיעו כי אין בהם עושה טוב אמר אליו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד לראות כלומר באתי לשפוט אם חטאו אעשה בהם כלה ואם לא אדעה מה אעשה בהם ופקדתי בשבת פשעם ובנגעים עונם הודיעו כי אין עוד נגמר דינם וכי עתה יפקוד עונם וישפוט אותם וזה כלשון ה' משמים השקיף על בני אדם לראות היש משכיל דורש את אלהים הכל סר יחדיו נאלחו (תהלים יד ב ג) ורבי אברהם אמר בו סוד מילדי נכרים יספיקו בו ואני ארמוז לך דעת מקבלי האמת דרשו רבותינו (ירושלמי תענית פ"ב) בפסוק כי הנה ה' יוצא ממקומו וירד ודרך על במתי ארץ (מיכה א ג) יוצא ובא לו ממדה למדה יוצא ממדת רחמים ובא לו למדת הדין וכן הענין הזה ויאמר ה' אל לבו זעקת סדום ועמורה כי רבה ארד ממדת רחמים אל מדת הדין (זהר קה) ואראה ברחמים אם כזעקתה הבאה אלי במדת הדין עשו כלה (שם קו) ואם לא אדעה וארחם כדרך וידע אלהים (שמות ב כה) ואחר שסיפר הכתוב דעת העליון חזר אל הענין הראשון וסיפר במעשה כי האנשים אשר השקיפו על פני סדום ללכת שמה ושלחם אברהם הגיעו שמה ואברהם מעת הפרדס ממנו ועד הגיעם שם עודנו עומד לפניו כי קראו והגיד לו כי המלאכים הם השלוחים האלה להשחית המקום כאשר אמר ולא הוצרך לפרש מתי עמד לפניו כי מעת שאמר "המכסה אני מאברהם" נודע שהגיד לו (הרמב"ן)

בעל הטורים כי רבה בגימטריא בחטא ריבה: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר ה' זעקת וגו'. טעם אומרו כי, ולא הספיק לומר זעקת סדום רבה וגו' וחסאתם כבדה. גם כפל אומרו זעקת וחסאתם ואין זעקה אלא מהחטא. גם אומרו **כבדה מאד**. נתכוין לומר שבזמן שהוא כל האומות גם כן מבעינים היו במעשיהם אלא שאלו הפליאו לעשות, ולזה אמר **כי רבה** פ"י טעם הקפדתי לא לצד כי הם לבד עלתה זעקתם לפני אלא כי רבה זעקתם מכל האומות. וכפל זעקתם וחסאתם כנגד ב' רשעיות הא' שהיו רעים לבריות

וכמאמרם ז"ל (סנהדרין קט): וכמעשה של ריבה, והבי' רעים לשמים וכמו שגילו מעשיהם שרצו אחר משכב זכור עם המלאכים שבדמות אנשים והוצרך ה' להודיעו הפלגת רשעים להיותם מעשה ידיו:

עוד נתכוון ה' להפיג צינת דאגתו כי יאמר שנשתדל להציל אומה רשעה כל כך לזה אמר אליו **כי רבה כי כבדה** וגו' פ"י מחדש היה הרשע שעליו מתחייבים ומקודם לא היו כל כך רשעים כשהצלת אותם: (אור החיים)

ספורנו ויאמר ה'. אז התחילה הנבואה שהיא מדרגה למעלה מן המראה שהיתה באמרו וירא אליו: (ספורנו)

כלי יקר זעקת סדום ועמורה כי רבה. לפי שחטאו בזנות שתאות האדם רבה והולכת כי אבר קטן באדם משיעו רעב. וכן חטאו בגזל וחמס כי על כן שמו ביניהם חוקים לא טובים משפטים בל יחיו בהם כנודע מדייני שקר דסדום וחמדת הממון גם כן רבה והולכת, כי אוהב כסף לא ישבע כסף, ע"כ הזכיר לשון כי רבה, כדרך שנאמר בדור המבול וירא ה' כי רבה רעת האדם, כמו שנתבאר במקומו (בראשית ו.ה) וכן כאן פירושו גדלה והולכת ולא כפרש"י. ורז"ל אמרו (בר"ר מט.ו) על עסקי ריבה אחת כו' גם למדרש זה שניהם במשמע כי ריבה זו צעקה על מה שעשו בה על שנתנה קמח לעני, והיינו ריבוי חמדת הממון אשר הביא לידי מדה זו. הן צעקת ריבה נערה מאורסה אשר צעקה בעיר ואין מושיע לה, וזהו שאמר זעקת סדום, הן זעקת הנערות האנוסות, הן זעקת רבים למשפט והנה משפח (ישעיה ה.ז).

וראיה לדברינו ממה שנאמר, האף תספה צדיק עם רשע מהיכן למד אברהם זה, אלא לפי שהבין ממאמר זעקת סדום כי רבה עסק הזנות, וכל מקום שאתה מוצא זנות אנדרלמוסיא בא לעולם והורגת טובים ורעים (ירושלמי סוטה פ"א ה"ה) לפי שהיה להם לצדיקים לצאת מן המקום הטמא ההוא כי אין לך עון המטמא גם הארץ כמו הזנות כמ"ש בפרשת עריות (ויקרא יח.כז) ותטמא הארץ. כי אפילו ע"ג אינו מטמא הארץ, כי קרקע עולם אינה נאסרת כי לא ההרים אלהיהם (ע"ז מה). ועל שלא יצאו הצדיקים מתוך מקום טמא זה, דין הוא שיענשו עמהם כי בכל מקום שיש גדר ערוה שם אתה מוצא קדושה, וכאן נאמר ונדעה אותם הרי שהיו טמאים גם ע"י משכב זכר. וטען אברהם על זה בשלמא אם אתה מעניש ע"י שליח דהיינו אנדרלמוסיא אינו מבחין בין טובים לרעים מאחר שיש גם בטובים צד חטא שדרו ביניהם, אבל אתה אמרת ארדה נא ואראה וגו' א"כ ודאי אין הזנות עיקר, כי אין שם מקום כלל לשכינה, ואם כן חלילה לך חולין הוא לך שלא להבחין בין צדיק לרשע. כי אף אם יש צד חטא גם בצדיקים מכל מקום אין הדין נותן שיהיו שוים בעונש אל הרשעים והיה כצדיק כרשע. (כלי יקר)

[כא] אַרְד־הָא וְאַרְאָה הַכְּצַעְקָתָהּ הַבָּאָה אֵלַי עֲשׂוּ | כָּלָה וְאִם-לֹא אֲדַעָה:

אונקלוס אַתְּגִילי כְּעַן וְאַדְיוֹן הֵכִי קִבְּלַתְהוֹן דְּעַלְת לְקִדְמִי עֲבָדוּ אֶעְבֵּד עִמְהוֹן גְּמִירָא אִם לֹא תִיבִין וְאִם תִּיבִין לֹא תִיבִין אֶתְפָּרַע: (אונקלוס)

יונתן אַתְּגִילי כְּדוֹן וְאַחֲמִי הָא פְּקִיבְּלַתְא דְּרִיבָה פְּלִיטִית דְּעַלְת קוֹמוֹי עֲבָדוּ גְּמִירָא הִינוּן חִיבִין וְאִם עֲבָדִין תִּתְּוּבָא הָלָא הִינוּן קִדְמִי זְכָאִין כְּמָא דְּלֹא יִדְעִיה וְלֹא אֶתְפָּרַע: (תרגום)

רש"י ארדה נא. למד לדויינים שלא יפסקו דיני נפשות אלא בראיה, (ת) הכל כמו שפרשתי בפרשת הפלגה. דבר אחר, ארדה נא לסוף מעשיהם: הכלעקתה. של (א) מדינה: הבאה אלי עשו. וכן עומדים במרדם, (ב) כלה אני עושה בהם, ואם לא יעמדו במרדן, אדעה מה אעשה, להפרע מהן ביסורין ולא אכלה אותן. וכיוצא בו מלינו במקום אחר, ועתה הורד עדיך מעליך ואדעה מה אעשה לך (שמות לג, ה), ולפיכך יש הפסק נקודת פסיק בין עשו לכלה, כדי להפריד תיבה מחזרתה. ורבותינו דרשו הכלעקתה, לעקת ריבה אחת, שהרגוה מיתה משונה, (ג) על שנתנה מזון לעני, כמפורש בחלק (סנהדרין קטז): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) לאו למימר דממילת וארחה מפיק לה, אלא מלשון ירידה כאדם שיורד מכסאו ללכת ולראות ולחקור בדבר, דאם לא כן מה ד"א ארדה לסוף מעשיהם קאי בראיה, ואומר ד"א ארדה נא, ועוד שלא היה לו לפרש, לומר על הדויינים על מלת ארדה נא, אלא על מלת ארחה, והא דהולך לשני הטעמים, משום דלטעם ראשון קשה והא עדיין לא דן אותם, אלא הירידה היתה לראות אם עשו העבירה, לכך מביא ד"א וכו', ולפי ד"א קשה היה לו לומר ארחה נא וארדה, לכך צריך גם לטעם ראשון, (מהרש"ב): (א) ראונו לתרץ דהיה לו לכתוב הכלעקתם, כמו שכתוב לעיל (פ' כז) וחטאתם, ולמה כתב לשון נקבה, אלא וכו': (ב) דאם לא כן מה עשו הא כבר כתוב וחטאתם כי כזדה מאלד, דמשמע שכבר עשו: (ג) שהפשיטוה ערומה והיו טחין אותה בדבש והדבורים נשכו אותה עד שמתה, ומנא ליה דריבה היתה, יש לומר מגזירה שזה על דבר אשר לא לעקה בעיר (דברים כ"ג כ"ד) גבי נערה המאורסה, משום דלטעם ראשון קשה ומי איכא ספיקא קמי קב"ה שאם עשו אעשה בהם כלה, לכן פירש לעקת ריבה וכו', אם הוא כדברים שאמרה ששלא כדין הרגוה, ואע"פ שהרגוה כדין אדעה מה אעשה וכו', אבל המעשה היה ידוע וגלוי לפניו, (מהרש"ב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וי"א. הכצעקתה הבאה אלי. אי"כ עשו. אעשה בהם כלה: ואם לא אדעה. ארחם אותם וכן יפרשו וידע אלהים. ועל דעתי פירושו אראה אם עשו כלם כרעה הזאת. כי האמת שהכל ידע כל חלק. על דרך כל. ולא על דרך חלק והעד כי זה הפירוש הוא האמת ואם הוא סוד גדול שאמר אברהם האף תספה. ונפתח ה"א האף ואם הוא לתימא בעבור האל"ף שהוא מהגרון שמשפט לשון הקדש להרחיב אשר לפניו: (אבן עזרא)

אור החיים ארדה נא וגו'. צריך לדעת אומרו לשון ירידה. ועוד למה יצטרך ה' לרדת והלא כל העולם כגרגיר של חרדל לפניו. ועוד אומרו הכצעקתה וגו' וכי האדון ברוך הוא יסתפק בידיעה, ורש"י ז"ל פירש כי ללמד בא שלא יפסקו בית דין למטה משפט אלא בראיה. וקשה לדבריו למה לא הספיק לזה מה שאמר הכתוב בפרשת דור הפלגה דכתיב וירד ה' וגו' ומצינו לרש"י עצמו שפירש כן

שם :

אכן הכונה היא כי הודיע ה' הסדר אשר יתנהג בו עם הנבראים לצד החסד והרחמים, הנה שורת הדין נותנת כי הכל כפי המבייש והמתבייש וכשיעבור האדם על אחת מכל מצות ה' וימרה פי עליון לצד מעלת האל הגדול יתחייב להאבד הוא וכל סביביו כי את המלך ה' צבאות הכעיס וכל שהוא מההמראה יתחייב עליה, ויחשוב האדם כי האדון ידין את עולמו במשפט זה והוא משפט צדק, ולעולם אם יבא ה' במשפט בדרך טוען ונטען להשפט עם הנבראים אפשר שלא יתחייבו, וגם דור המבול אפשר שלא היה נשפט משפט מות, לזה אמר ה' כאן בהודעת דרכיו אל אברהם **ארדה נא** פי לא ישפוט בערך מעלתו אלא בהשוואה לנבראים כדרך אומרו הנביא (ישעי' מג) נשפטה יחד בהשוואה לנבראים הפחותים ובערך זה ישפוט ויראה אם הוא בערך הצעקה שבאה אלי פי כי הצועק ותובע משפט מה' יתבע המשפט לפי ערך גדולת הבורא, לזה אמר ה' ואם אחר שאעריך המשפט בערך שלילת מעלתי עדיין שיעור שתהיה תביעת מדת הדין לחייבם, כלה, ואם לא אדעה אם ראויים לשפוט בדרך זו או לא. ומעתה אין פי **ארדה נא** אלא הדרגה בדין ולעולם ממקומו ישקיף לדעת ויבחין לבות בני אדם:

עוד ירצה שהגם שצעקתם באה עם כל זה רצה להבחין בהם אם בעת המשפט לא חזרו בהם ועודם מחזיקים ברשעם, ולזה שלח המלאכים בדמות אנשים בעלי צורה ותואר יפה לבחון בהם, והוא אומרו **ארדה נא** פי עתה ואראה הכצעקתה עשו עוד כלה ואם לא וגו', והם הרשעים כצעקתם עשו שרצו לעשות עוד מעשה בלתי הגון ולזה תכף ומיד החליטו המלאכים ואמרו ללוט (י"ט י"ג) משחיתים אנחנו וגו' אבל קודם לכן לא אמרו כלום הא למדת אם לא היו מבקשים לשלוח יד במלאכים אפשר שהיה ה' עושה להם אריכות זמן במדת ארך אפים. ואולי נגע ה' בדין זה מדין מורדת שאמרו בכתובות (סג.) שאפילו אחר שעברו ד' שבתות בהכרזה בשעת גמר דין מודיעין אותה אולי תשוב, ולזה שלח ה' המלאכים בדמות אנשים על דעת שלא ישחיתו עד שיראו בהם כי עודם ברשעם. ולזה סמך פסוק ויפנו משם וגו' לארדה נא והבן: (אור החיים)

ספורנו **ארדה נא**. ארד לסוף תכלית רשעם שהוא מוכן לצאת מרעה אל רעה כענין הבה נרדה ונבלה שם שפתם כמו שהתבאר למעלה: **ואראה הכצעקתה**. אראה זה בפעל בהתגלו' לבם שיתקוממו על לוט המתנדב וידעו כל באי העולם כי לא אל חנם היה עונש הגדול: **עשו כלה**. עשו כלם שאין ביניהם מוחה כמו כלה גרש יגרש שענינו כלכם וגם זה נודע בשליחות המלאכי שנאמר בו כל העם מקצה ואין מכלים: (ספורנו)

[כב] ויפנו משם האנשים וילכו סדמה ואברם עוֹדְנוּ עִמָּד לִפְנֵי יְהוָה:

אונקלוס ואתפניאו מתמן גבריא ואזלו לסדום ואברם עד פֶּעַן מְשֻׁמֶשׁ בְּצִלוֹ קָדָם: (אונקלוס)

יונתן ואתפני מתמן מלאכיא דדמן לגובריא ואזלו לסדום ואברם עד פֶּדוּן בְּעֵי רַחֲמֵינָא עַל לוֹט וּמְשֻׁמֶשׁ בְּצִלוֹ קָדָם: (תרגום יונתן)

רש"י ויפנו משם. ממקום שאזרהם ליווס שם: ואזרהם עודנו עומד לפני ה'. והלא לא הלך לעמוד לפניו, אלא הקב"ה בא אלכו ואמר לו זעקת סדום ועמורה כי רבה, והיה לו לכתוב וה' עודנו עומד לפני אזרהם, אלא תיקון סופרים (ה) הוא זה (ב"ר מט, ז). (אשר הפכוה ז"ל לכתוב כן): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) אין הכוונה חלילה שהוסיפו או שהותירו על מה שכתוב בתורה אפילו אות אחת חלילה, אלא הענין תיקון סופרים הוא שהם דקדקו ומלאו לפי ענין כל אחד ואחד מן הכתובים ההם, שעיקר הכוונה לא היתה כמו שנראה ממה שנכתב בספר, אלא כל כוונה אחרת, ולא היה לו לכתוב ואזרהם עודנו עומד, לא היה לו לומר אלא וה' עומד, אלא שכינה הכתוב ולא קראם תקון סופרים, אלא שהם דקדקו ופירושו שהם כינויים, (לשון הרשב"א): (שפתי חכמים)

ספורנו ואברהם עודנו עומד. אף על פי שהמלאכים אשר שלח להשחית כבר הגיעו לסדום מכל מקום אברהם עודנו עומד לבקש רחמים וללמד זכות כאמרם ז"ל אפי' חרב חדה מונחת על צוארו של אדם אל ימנע עצמו מן הרחמים. וכן בחייבי מיתות אמרו היו מחזירים אותו ארבע' וחמשה פעמים עד שיהיה ממש בדבריו:

[כג] ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם-רשע:

אונקלוס ויקרב אברהם ואמר הברגז תשיצי זפאה עם תיבא: (אונקלוס)

יונתן וצלי אברהם ואמר הרוגזך שציא זפאי עם תיב: (תרגום יונתן)

רש"י ויגש אזרהם. מלינו הגשה למלחמה ויגש יואב וגו' (שמואל ב' י, יג), הגשה לפיוס ויגש אליו יהודה, (ה) והגשה לתפלה ויגש אליהו הנביא (מלכים א' יח, לו), ולכל אלה נכנס אזרהם, לדבר קשות ולפיוס ולתפלה: האף תספה. הגם תספה. ולתרגום של אונקלוס שתרגומו לשון רוגז, כך פירושו, האף ישאך שתספה לדיק עם רשע:

שפתי חכמים (ה) (נח"י), רבים מקשים על ראייה זו, דהא הרב גופיה פירש לקמן שדיבר אליו קשות, ובאמת שטעות סופר הוא ול"ל ויגשו בני יהודה, והוא ביהושע (י"ד) (א): (שפתי חכמים)

אבן עזרא תספה. פועל יוצא וטעמו תכלה וכן אספה עלימו רעות. ואם הם שני בנינים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויגש אברהם ויאמר האף תספה צדיק עם רשע. אפו של הקדוש ברוך

הוא היא מדת דינו וחשב אברהם שהיא תספה צדיק עם רשע לא ידע מחשבות ה' אשר חשב עליהם ברחמיו כאשר פירשתי ולכן אמר כי הגון וטוב הוא שישא לכל המקום למען חמשים הצדיקים אבל לא יתכן גם במדת הדין להמית צדיק עם רשע שאם כן יהיה כצדיק כרשע ויאמרו שוא עבוד אלהים וכל שכן במדת רחמים שהוא שופט כל הארץ והוא העושה משפט כענין ויגבה ה' צבאות במשפט (ישעיהו ה טז) ואמרנו (ברכות יב) המלך המשפט וזהו ענין הכפל חלילה לך והקב"ה הודה שישא לכל המקום בעבורם כי במדת רחמים יתנהג עמהם ומה שיודיע אליך כל הענין היות ויאמר ה' כתוב יו"ד ה"א וכל אשר הזכיר אברהם אליך דל"ת והנה זה (הרמב"ן) מבואר

אור החיים ויגש אברהם וגו'. להיות שאמר ה' הכצעקתה וגו' עשו כלה משמע כשתהיה מכרעת מדת הדין כלה לכל והגם שישנם לקצת מהם צדיקים לזה אמר האף תספה וגו'. ולו יהיה שכונתך לומר שתעשה אופן למלט הטובים שבהם כמו שעשה ללוט שהוציאו החוצה עודני טוען על זה אולי יש שיעור חמישים צדיקים האף תספה הרשעים ולא תשא בעבור הנ', ולא תוציא הרשעים מקרבה, והוא שדקדק לומר **אשר בקרבה** ואמרו **חלילה לך** וגו' מהמית צדיק כנגד חלוקה ראשונה שאמר האף תספה, אבל חלוקה ב' שביקש להציל צדיק ורשע אינו אלא בקשת רחמים אולי יתעשת ה' לו ולא יעמיד קו הדין עד קצה האחרון. ואמרו **והיה כצדיק** וגו' פי' כשתמית צדיק יהיה בהשוואה אצל הנבראים יחד כצדיק כרשע בהדרגה אחת ולא ישתדלו להצטדק. ומה שאמר פעם ב' חלילה:

לך כנגד חלוקה ב' אם לא יתרצה לישא למקום בעבור חמישים ויאבד כל הרשעים חלילה וגו' פי' אחר שכבר נשבע מעבור מי נח גילה דעתו כי לא יעמיד קו הדין עד קצה האחרון. ועיין בפרשת נח (ט' י"א) מה שכתבתי בפ"י פסוק והקימותי ומשם תשכיל כוונת אברהם בטענתו: (אור החיים)

ספורנו האף תספה צדיק עם רשע. שהרי אמרת צעקת סדום ועמורה כי רבה כשופט את כל המקום על פי הרוב לא כשופט אנשי העיר החוטאים בלבד: (ספורנו)

כד' אולי יש חמשים צדיקים בתוך העיר האף תספה ולא תשא למקום למען חמשים הצדיקים אשר בקרבה:

אונקלוס מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא הברגו תשיצי ולא תשבוק לאתרא בדיל חמשין זכאין די בגנה: (אונקלוס)

יונתן מאים אית חמשין זכאין בגו קרתא דייצלו קדמך עשרה לכל קרווא כל קביל חמשא קורין סדום ועמורה אדמה וצבויים וזוער הרוגז שציא ולא תשבוק לאתרא בגין זכוות חמשין זכאין דבגוה: (תרגום יונתן)

רש"י אולי יש חמשים לדיקים. עשרה לדיקים לכל (ו) כרך וכרך, כי ה' מקומות ק: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לחינן נקראים רבים אללא עשרה דנקראין עדה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולא תשא למקום. כטעם תסלת. כמו נושא עון ולמקום הוא סדום. כי בעבור נגש אברהם להציל את לוט: (אבן עזרא)

הרמב"ן חמשים צדיקים. כתב רש"י עשרה לכל כרך וכרך התשחית בחמשה תשעה לכל כרך וכרך ואתה צדיקו של עולם תצטרף עמהם אולי ימצאון שם ארבעים וימלטו ארבעה כרכים וכן שלשים יצילו שלשה ועשרים יצילו שנים ועשרה יצילו אחד ולא בקש על פחות מעשרה שדור המבול היו שמנה צדיקים ולא הצילו על דורן ותשעה על ידי צירוף כבר ביקש ולא מצא כל אלו דברי הרב ז"ל ואני תמה אם כן מה התפלה והתחינה הזאת אשר היה מתחנן בכל פעם ופעם "אל נא יחר לאדני" ו "הנה נא הואלתי" והלא ראוי הוא שיהיו ארבעים מצילין ארבעה ושלשים והעשרים יצילו לפי חשבון כאשר החמשים יצילו חמש וכן מה שאמר כי תשעה על ידי צירוף כבר בקש ולא מצא והלא לארבעים וחמשה היה מבקש הצירוף ולא היו שם ארבעים וחמשה אבל תשעה אולי ימצאון שם והנה דעת הרב לומר שהרבים ראויין להצלה גדולה יותר מאשר יצילו המועטים אפילו הצלה מועטת כמו שאמרו (ת"כ בחקותי) אינו דומה מועטין העושין את התורה למרובים העושין את התורה והנה הודה הקב"ה שיצילו ארבעים וחמשה בצירוף צדיקו של עולם כל הכרכין כאילו היו חמשים שלמין ומעתה כשיהיו מי צדיקים מצילין ארבעה אף בצירוף הצדיק יתעלה ינצלו וכן השלשים והעשרים והעשרה שכבר הודה בצירוף הזה ואם תאמר שהודה בו עם ארבעים וחמשה שהם רבים ושמה לא יודה בצירוף עם המועטין כמו שאמרנו צדקת ה' ראויה היא להצטרף ולהציל כיון שהודה שלא יבדיל בין רב למעט זה דעת הרב ודרך פשט הכתובים סלולה שאמר תחילה חמשים לתת חשבון שלם של עשרה לכל אחד ואחד וחזר ופחת כמו שיכול ולהציל הכל היה אומר ולא ידעתי מי הכניסו לרב במה שאמר (הרמב"ן)

בעל הטורים צדיקים הצדיקים. ד' כנגד ד' דיינים שהיו בסדום וכולם חסרים דסבי דבהתא (הווי: בעל הטורים)

ספורנו האף תספה ולא תשא למקום. אף על פי שתספה ולא תשא לרשעים בשביל הצדיקים חלילה לך להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע: (ספורנו)

כנה חללה לך מעשית | כדבר הזה להמית צדיק עם רשע והיה כצדיק כרשע חללה לך השפט כל-הארץ לא יעשה משפט:

אונקלוס קושטא אנון דינך מלמעבד כפתגמא הדין לקטלא זפאה עם תיבא ויהי זפאה כתיבא קושטא אנון דינך דדין כל ארעא לא יעבד דינא: (אונקלוס)

יונתן חולין הוא לך למעבד כפתגמא הדין למקטל זפאי עם תיבא ויהא זפאי היך תיבא חולין הוא לך האפשר מאן דדאין כל ארעא לא יעבד דינא: (תרגום יונתן)

רש"י חלילה לך. ואם תאמר לא יצילו (ז) הצדיקים את הרשעים, למה תמית הצדיקים: חלילה לך. חולין הוא לך, יאמרו כך הוא אומנתו, שוטף הכל לדיקים ורשעים, כך עשית לדור (ח) המבול ולדור הפלגה: כדבר הזה. לא הוא ולא (ט)

כיוצא בו: חלילה לך. לעולם (ו) הבא: השופט כל הארץ. נקוד בחט"ף פת"ח ה"א של השופט, לשון תמיהה, כי מי שהוא שופט לא יעשה (כ) משפט אמת: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל שנראה שהקרא סותר אהדדי, דבתחילה אמר ולא תשא למקום, משמע שאף על הרשעים התפלל, ואח"כ אמר חלילה לך וגו' להמית לדיק עם רשע, משמע שלא התפלל אלא על הצדיקים, ומתוך דהכי קאמר ואם תאמר לא יאילו וכו': (ח) ואע"פ שבדור המבול נשאלו נח וזנו ואלו יאמרו שכך הוא אומנתו להמית לדיק עם רשע, וגם בדור הפלגה לא המית כולם אלא ויפץ אותם (לעיל י"א ח'), וי"ל כך יאמרו, בדור המבול היו גם יותר לדיקים וטופס, אך נח וזנו נשאלו לקיום המין, אבל בלאו הכי היה שוטף הכל אפילו נח, ובמקום שאין שוטף הכל וחרון אפו יאיל על איזה אקלים לבד, אזי הוא מכלה כל האקלים לדיקים ורשעים, וכן היה בודאי בדור הפלגה, עיין בהרש"ם מה שהקשה, ויש לתמוה שאם כן יאמר לו השם מאחר שאין אומנתו כן ואף על פי כן הם אומרים כן, אם כן אפילו אם לא אמית הצדיק עם הרשע אלא שינאלו הצדיקים עדיין יאמרו כך הוא אומנתו לשטוף הכל וכו', ופירש שם דהאי חלילה אדלעיל קאי חלילה לך מעשות שלא תשא למקום בזכות הצדיקים הגמלאים, כי יאמרו העולם כך הוא אומנתו ששוטף הכל הצדיקים ורשעים יחד, כי אינם יודעים שהיו רשעים לבד רק חושבים שגם הצדיקים נשטפו עמהם, ואחר כך כדי לתקן מאמר להמית לדיק עם רשע שאין לו קשר עם מה שלמעלה הימנו, שהרי לא אמר עד כאן אלא שינאלו הצדיקים את המקום ולא שינאלו הצדיקים עצמם, הוסיף ואם תאמר, והוא נמשך עד חלילה לך האחרון, ואם תאמר לא יאילו הצדיקים את הרשעים, אבל תראה לעשות כליה כללית, חלילה לך השופט כל הארץ לא יעשה משפט, ואחר שתיקן פירוש המקראות שב לפרש מלת חלילה עכ"ל. ויש קצת יסוב גם כן במה שכתבתי וק"ל: (ט) וקשה לרש"י דפשוטו של קרא משמע דאברהם לא היה מתפלל אלא שלא יעשה עוד כיוצא בזה, ולא היה מתפלל על אנשי סדום, ואם כן איך אמר בתפלתו אולי יש חמסים לדיקים, שמע מינה על אנשי סדום היה מתפלל, לכן פירש לא הוא ולא כיוצא בו, דלשון הזה כולל שניהם לעתיד ולהווה ר"ל היה מתפלל גם על ישראל כשהיו חוטאים שלא ימית לדיקים עם רשעים, וזה שפירש אחר כך חלילה לך לעולם הבא רצה לומר לדורות הבאים: (י) יש לומר כדאמרנו בחלק (סנהדרין ק"ז): לאנשי סדום אין להם חלק לעולם הבא, ומהרש"ל פירש אם כך הוא בעולם הזה הרי יש חיוב השם אפילו לעולם הבא, שאין שייך חיוב השם מכל מקום לא נמצא טעם לדבר למה תשא לדיק עם רשע עכ"ל: (כ) ומה שהוצרך לפרש ה"א התימה הזה, לומר וכי מי שהוא שופט וכו', ולא הספיק לו מה שפירש ה"א של השופט לשון תימה הוא, שרובה להודיע שה"א התימה הזה אף על פי שהוא במלת השופט בתמיהה, הוא קאי על מלות לא יעשה משפט: (שפתי

אבן עזרא **חלילה**. דבר שלא יתכן. וי"א שהמלה כטעם חלול שאין בו כלום : **והיה כצדיק כרשע**. באשר יתחברו שני כפי"ן היא דרך קצרה. והטעם והיה הצדיק כרשע והרשע כצדיק. וכן כי כמוך כפרעה. כעמי כעמד. כחשכה כאורה. ואיך יתכן שלא יעשה משפט מי שהוא שופט כל הארץ: (אבן עזרא)

ספורנו **והיה כצדיק כרשע**. מעותד למקרה אם יקרה שימצא איזה צדיק בתוך הרשעים: **השופט כל הארץ**. כי בהיותך שופט כל הארץ אם תדין את כלה אחרי הרוב תשחית אותה לעולם בלי ספק כי רוב בני אדם רשעים: (ספורנו)

[כז] **וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶם-אֶמְצָא בְּסֻדִּים חֲמֻשִּׁים צְדִיקִים בְּתוֹךְ הָעִיר וְנִשְׂאֵתִי לְכָל-הַמָּקוֹם**
בְּעִבּוֹרָם:

אונקלוס **וַאֲמַר יְיָ אִם אֶשְׁפַּח בְּסֻדּוֹם חֲמֻשִּׁין זָפְאִין בְּגוֹ קִרְתָּא וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אֶתְרָא**
בְּדִלְהוֹן: (אונקלוס)

יונתן **וַאֲמַר יְיָ אִין אֶשְׁפַּח בְּסֻדּוֹם חֲמֻשִּׁין זָפְאִין בְּגוֹ קִרְתָּא דִּי-צִלוֹן קִדְמִי וְאֶשְׁבּוֹק לְכָל אֶרְעָא**
בְּגִינְהוּם: (תרגום יונתן)

רש"י **אם אמנא בסדום וגו' לכל המקום. לכל הכרכים, לפי שסדום היתה מטרפולין וחשובה מכולם, תלה זה הכתוב: (רש"י)**

אבן עזרא **וטעם בתוך העיר**. שהם יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **בתוך העיר**. פירש רבי אברהם שיהיו יראים את השם בפרהסיא וכן שוטטו בחוצות ירושלים (ירמיהו ה א) והנכון בעיני כי אברהם אמר "בתוך העיר" לאמר שאפילו יהיו נכרים בתוכה ראוי שיצילוה ואמר זה בעבור לוט וחשב אולי יש אחרים שם (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמר ה' אם אמצא וגו'**. השיב על שאלה אחרונה ומכל שכן שלא ימית צדיק, וצא ולמד משליחות לוט הגם שלא היה צדיק אלא למען אברהם קרובו: (אור החיים)

ספורנו **אם אמצא בסדום**. עתה כשאנסה אותם במלאכי שלחתי אם אמצא בסדום נ' צדיקים שימחו ברשעים בסדום שהיא ראש לשאר הערים כאמרו סדום ובנותיה ובה יקבצו נדיבי העם מכל שאר הכרכים אשר בככר: **ונשאתי לכל המקום**. לא לצדיקים בלבד: (ספורנו)

[כח] **וַיַּעַן אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנֵה-נָא הוֹאֵלְתִי לְדַבֵּר אֶל-אֲדֹנָי וְאֲנֹכִי עֹפֵר וְאֹפֵר:**

אונקלוס **וַאֲתַב אַבְרָהָם וַאֲמַר הָא כְּעֹן שְׂרִיתִי לְמַלְלָא קָדָם יְיָ וְאֶנָּא עֹפֵר וְקָטָם:**

(אונקלוס)

יונתן וְאֶתִּיב אֲבָרְהָם וְאָמַר בְּבָעוּ בְּרַחֲמֵינוּ הָאֵל פְּדוּן שְׁרִיתֵי לְמַלְאָא קָדָם יְיָ וְאָנָּא
מִתִּיל לְעֵפֶר וְקָטָם : (תרגום יונתן)

רש"י וְאֶתִּיב עֵפֶר וְאֶפֶר. וְכִזְבַּר הֵייתִי רְאוּי לְהֵיוֹת עֵפֶר עַל יְדֵי הַמְּלָכִים, וְאֶפֶר עַל
יְדֵי נִמְרוֹד, לֹולִי רַחֲמֵיךָ אֶשְׁכַּח עֵמְדוֹ לִי: (רש"י)

אבן עזרא ואין מלת הוואלתי. כמו החלותי רק פירושו רציתי. וכן הוואיל משה.
וכי"ף מלת אנכי. נוסף או הם שתי מלות והטעם אחד: וטעם **ואנכי עפר ואפר**.
כי עפר הייתי ואפר אשוב. והעקר על יסוד הגוף. והם העצמות: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ואנכי עפר ואפר**. מכאן זכה לאפר פרה ועפר סוטה, עפר בגימטריא
לשוטה בשי"ן שמאל ואפר בגימטריא בפרה. עפר ואפר. ב' במסורה הכא ואידך
באיוב ונחמתי על עפר ואפר. וזשי"ה גדול מה שנאמר באיוב ממה שנאמר
באברהם: (בעל הטורים)

ספורנו הנה נא הוואלתי לדבר. לשאול הספק שהיה אצלי בענין המשפט האלהי:
ואנכי עפר ואפר. ולא ירדתי עדיין לסוף כוונת דברי תשובתך: (ספורנו)

כלי יקר הנה נא הוואלתי לדבר אל ה' **ואנכי עפר ואפר**. הוואלתי לשון התחלה
כמו שפירש"י על פסוק הוואיל משה באר את התורה (דברים א.ה.) והביא ראיה מן
הנה נא הוואלתי. וכבר אמרנו למעלה שהושיב הקב"ה את אברהם בדין על אנשי
סדום ובדיני נפשות מתחילין מן הצד, על כן אמר הנה נא הוואלתי ולמה אני
מתחיל להגיד דעתי לפי שאנכי עפר ואפר ובדיני נפשות מתחילין מן הצד. ולכך
פירש"י דווקא בהוואלתי הנאמר בפעם שני (פסוק לא.) שפירושו רציתי כמו ויואל
משה, ובפרשת דברים פי' רש"י הוואיל משה התחיל כמו הוואלתי לדבר קשיא
אהדדי, אלא ודאי שכאן פירש על הוואלתי שנאמר בפעם שני, ולהלן פי' על
הוואלתי שנאמר פעם ראשון, כי הלשון סובל שניהם. ומיושב גם כן מה שלא
נאמר **ואנכי עפר ואפר** בהוואלתי שני וק"ל. (כלי יקר)

דעת זקנים **ואנכי עפר ואפר**. ראוי אני להיות עפר במלחמת ארבעה מלכים. ואפר
באור כשדים לולי רחמיך אשר הצלתני: (דעת זקנים)

{כת} אֲוִלִי יְחַסְרוּן חֲמֻשִׁים הַצְּדִיקִים חֲמֻשָּׁה הַתְּשׁוּחִית בְּחֲמֻשָּׁה אֶת-כָּל-הָעִיר
וַיֹּאמֶר לֹא אֲשַׁחֵת אִם-אֶמְצָא שָׁם אֲרֻבְעִים וְחֲמֻשָּׁה:

אונקלוס מַאִים יְחַסְרוּן חֲמֻשִׁין זַפְּאִין חֲמֻשָּׁא הַתְּחַבֵּל בְּחֲמֻשָּׁא יְת כָּל קַרְתָּא וְאָמַר
לֹא אֶחַבֵּל אִם אֶשְׁפַּח תַּמָּן אֲרֻבְעִין וְחֲמֻשָּׁא: (אונקלוס)

יונתן מַאִים חֲסָרִין מִן חֲמֻשִׁין זַפְּאִין חֲמֻשָּׁא הַתְּחַבֵּל בְּגִין חֲמֻשָּׁא דְחֲסָרִין לְזוּעֵר
יְת כָּל קַרְתָּא וְאָמַר לֹא אֶיחַבֵּל אִין אֶשְׁפַּח תַּמָּן אֲרֻבְעִין וְחֲמֻשָּׁא: (תרגום יונתן)

רש"י התשחית חמשה. והלא הן ט' לכל כרך, ואתה לדיקו של עולם תלטרק

אבן עזרא **אולי יחסרון חמשה**. והטעם אולי תחסר עשירית מהמספר: וטעם **התשחית בחמשה**. בעבור החמשה שיחסרו את הכל ואחר כן אמר אולי יחסרון התשיעית מהמספר אשר אמרתי. אם ימצאון שם לא אשחיתם. וטעם לא אעשה בעבור הארבעים לא אעשה השחתה. ושלא יאריך חבר שני החסרונים אחר כן. אם יחסר הרביעית גם השלישית גם החצי. וי"א למה לא הפחית מעשרה בעבור היות שנים בכל עיר כי חמש ערים היו. וזה איננו נכון בעבור שאמר בסדום לבדה ואף על פי שחכמינו ז"ל העתיקו שאין תפלה בצבור פחות מעשרה גם זה הפסוק יחזיק ידי אמונתינו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **לא אשחית אם אמצא שם**. יבטיח אותו שלא ישחית אם ימצאון שם כן ולא היה אומר לו "דע שאין שם כמספר הזה שאמרת" לפי שעדיין לא נגמר דינם כאשר אמר ארדה נא ואראה והנה אברהם לא ידע מה יעשה בהם ולכן השכים בבקר והשקיף על פני סדום ובראותו כי נשחתו ידע שלא היו שם כן (הרמב"ן)

אור החיים **אולי יחסרון וגו'**. פי' כי הוא צדיקו של עולם מצטרף לעשרה הצריכים לכל כרך (אור חיים)

ספורנו **התשחית בחמשה את כל העיר**. הודיעני אם הוא מספר קצוב אצלך שפחות מעשרה לכל כרך לא תהיה עדה מצלת ולפי זה תשחית את העיר החמשית היותר חייבת מבלי אין עדה מצלת בשבילה: **ויאמר לא אשחית**. את החמשית: (ספורנו)

כלי יקר **אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה**. היה לו לומר מחמשים במ"ם, או היה צ"ל אולי יהיו שם מ"ה. ומה שפירש רש"י שבקש ע"י צירוף עיקר הסר מן הספר כי צירוף מאן דכר שמיה, והקרוב אלי לומר בזה לפי שבכל השאלות היתה הכוונה שיהיו י' לכל כרך, ובשאלה ראשונה רצה להציל כל חמש כרכים כי כן משמע הלשון ונשאתי לכל המקום בעבורם מה שלא נאמר כן אח"כ. והנה בשאלה שנייה היה ג"כ מתכוין להציל את כולם, אך שהשיב על דברי השי"ת שאמר אם אמצא בסדום משמע שיהיו לעת עתה כולן מצוים בביתם דווקא, ע"פ בקש אולי הלכו מן אותן חמשים חמשה ויהיו ט' לכל כרך הלא די הוא מאחר שיש חמשים שמה זולת שחסרו מהן מקצתן, כי כך הדין בכל דבר שבקדושה הצריך עשרה אם התחילו בעשרה ויצאו קצתם גומרין, ויש מכשירין אפילו להתחיל בתשעה ע"י צירוף קטן (כדאינא בטור או"ח סימן נה) ומדוקדק הלשון שאמר אולי יחסרון חמשים הצדיקים משמע שיש חמשים צדיקים בנמצא אך שחסרו מהם חמשה והלכו להם כאמור, ויאמר לא אשחית אם אמצא שם מ"ה. לא אמר שלא ישחית בעבור הארבעים וחמשה, לפי שר"ל שבעבור החמשים לא ישחית אע"פ שאינם כולם שם כי לא ימצא שם בביתם רק מ"ה, ובזה מדוקדק מה שנאמר בעבור המ' בעבור הד' בעבור הי', וכאן שנה ואמר אם אמצא שם מ"ה. אלא שר"ל שאלו יהיו שם אע"פ שהחמשה אינן שם ומכל מקום צריך שהיו שם והלכו.

ומה שנאמר אצל מספר שלשים, אם אמצא שם שלשים משמע שכולם יהיו שם, נוכל לתרץ שממספר ל' להציל בו ג' כרכים הוא גרוע מכולם, כי מטעם זה נאמר בו אל יחר לאדוני ואדברה, מה שלא נאמר כך בכולם ש"מ שאין מקום לבקשה

זו לפי שכל המספרים שהזכיר יש בהם צד מעלה וצד זכות שיגין, כי מצינו חמשים שערי בינה בעולם, ומצינו שנתנה התורה במ' יום, ומצינו כ' צדיקים מן אדה"ר עד אברהם, דהיינו כל השלשלת שהזכיר סוף בראשית וסוף פרשת נח, ומצינו עשרה מאמרות שבהם נברא העולם, ואם כן ודאי יש צד קדושה במספרים אלו ע"כ דין הוא שיגינו על מספר צדיקים בשוה להם, אבל במספר ל' לא מצא אברהם בשכלו צד קדושה יתירה, ע"כ אמר בו אל יחר לאדני והסכים ה' על ידו באמרו אם אמצא שם, צריך שכולם יהיו שם, כי אין להם על מה שיסמכו כמו שיש לכל המספרים האחרים שיש להם צד קדושה ממקום אחר, והמספר השלם הקדוש שיש להם ממקום אחר גורם להגין על המספרים הדומים להם אע"פ שאין כולם בביתם.

ובזה מיושב, מה שנאמר בכולם לא אשחית ובמספר שלשים אמר לא אעשה, כי לא אשחית תרגומו לא אחבל ור"ל אפילו חבלה כל דהו והשחתה כל דהו אפילו ביסורין לא אעשה לקדושת המספר ההוא, אבל לא אעשה תרגומו לא אעביד גמירא ר"ל לא אכלה אותם עד גמירא, אבל מ"מ אעשה בהם קצת חבלה והשחתה ע"י יסורין כמ"ש עשו כלה ואם לא אדעה. והיינו לפי שאין מספר ל' ספון וחשוב כל כך להגין אפילו בעד היסורין.

ומה שנאמר במספר מ', לא אעשה, אף על פי שהוא מספר חשוב מצד התורה הנתונה למ' יום מ"מ אחר שעדיין לא נתנה התורה והיא עתידה להנתן על כן אין מספר זה מגין גם בעד היסורין כמו שאר המספרים, ע"כ הוא כמו האמצעי בין שאר המספרים שכבר יצא טבעם בעולם לקדושה ולתפארת, ועוד שמצינו בהפך, ארבעים יכנו (דברים כה.ג.) והוא קטיגור ולא סניגור ע"כ מספר זה ממוצע וק"ל. ומצינו למפרשים הרבה דעות בישוב ספיקות אלו גם מצאנו להם שנתנו כמה רמזים בדרך דרש למספרים אלו, על כן מלאני לבי לילך בעקבותם לעשות בו רמזים קרובים אל השכל כדי לתרץ בהם כל השנויים שמצאנו בבקשות אלו כי לא דבר ריק הוא. ואף אם אמנם שגיתי ברואה, לא נופל אנכי ממה שכתב מהרי"א ז"ל שעשה ג"כ רמזים רחוקים וחתם דבריו וז"ל ואפשר שיהיה בזה טעמים אחרים וגם אלה אינם אלא דרך אסמכתא והדרש כי לא יסבול חומר הדרוש יותר מזה עכ"ל. (כלי יקר)

[כט] ויִסֹף עוֹד לְדַבֵּר אֵלָיו וַיֹּאמֶר אוּלַי יִמְצְאוּן שֵׁם אַרְבָּעִים וַיֹּאמֶר לֹא אֶעֱשֶׂה בְּעִבּוֹר הָאַרְבָּעִים:

אונקלוס וְאוֹסֹף עוֹד לְמַלְלָא קְדָמוּהִי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן אַרְבָּעִין וַאֲמַר לֹא אֶעֱבִד גְּמִירָא בְּדִיל אַרְבָּעִין: (אונקלוס)

יונתן וְאוֹסִיף תּוֹב לְמַלְלָא קְדָמוּי וַאֲמַר מָאִים יִשְׁתַּכְחוּן תַּמָּן אַרְבָּעִין עֲשָׂרָה עֲשָׂרָה לְכָל קִרְתָּא לְאַרְבַּעַת קוֹרְיָין וְזוּעַר דְּחוּבָהָא קְלִילִין שְׁבוּק לָהּ בְּגִין רַחֲמָךְ וַאֲמַר לֹא אֶעֱבִיד גְּמִירָא בְּגִין זְכוֹת אַרְבָּעִין: (תרגום יונתן)

רש"י אֲוֹלֵי יַמְלָחוּן שֵׁם אַרְבַּעִים. וַיִּמְלְטוּ ד' הַכֹּרֵכִים. (ב) וְכֵן סְלָקִים יָלִילוּ ג' מֵהֶם, אֲוֹ עֲשָׂרִים יָלִילוּ ב' מֵהֶם, אֲוֹ עֲשָׂרָה יָלִילוּ אַחַת מֵהֶם: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (נח"י), זה לשון מהר"י קולון בשורש קנ"ב פירוש שאברהם זיקס שאם ימלא בעיר אחת חמשים לדיקים אפילו הכי ינאל המקום, ראה לומר שם כולל לה' עיירות, וכל שכן אם ימלא בכל עיר ועיר, והקב"ה הודה לדבריו והוסיף לומר ונשאתי לכל המקום, ראה לומר אף לכפרים, ועל כן אמר פעם אחד עיר ופעם אחד מקום ופעם אחד לכל המקום, ועיין שם: (שפתי חכמים)

אור החיים ויוסף עוד לדבר אליו. טעם אומרם ויוסף. גם אומרם תיבת אליו. פי' הוסיף להתפלל בגדר הראשון עצמו שהאדון הוא המשלים אלא שיהיה הצירוף במנין הכרכים כי הוא ישלים כרך אחד מהם, ולזה דייק לומר אליו כי הגנה זו הוא בהגנתו יתברך: (אור החיים)

ל ויאמר אל-נא יחר לאדני ואדברה אולי: ומצאון שם שלשים ויאמר לא אעשה אמ-אמצא שם שלשים:

אונקלוס ואמר לא כעו יתקף קדם יי (נ"י רוגזא דיג) ואמלל מאים שפתחון תמן תלתין ואמר לא אעביד גמרא אם אשפח תמן תלתין: (אונקלוס)

יונתן ואמר לא כדון יתקוף רוגזא דריבון כל עלמא יי ואמלל מאים שפתחון תמן תלתין דיצלו עשרה עשרה לכל קרתא לתלת קורין וצבובים וזוער שבוק להם בגין רחמך ואמר לא אעביד גמרא אין אשפח תמן תלתין: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר אל נא יחר וגו'. טעם שחש לחרון אף, כי רצה שיגין הוא וחש להקפדת הבורא ואמר אל יחר וגו'. ודקדק לומר נא פי' למה שאומר בפעם הזאת שמבקש שזכותו יגן אולי ימצאון שלשים שהאדון יגן בעד כרך אחד ואברהם בעד כרך אחד: (אור החיים)

ספורנו לא אעשה. לא אעשה רעה כלל לגי הערים הפחות חייבות: (ספורנו)

לא ויאמר הנה-נא הזאלתי לדבר אל-אדני אולי: ומצאון שם עשרים ויאמר לא אשחית בעבור העשרים:

אונקלוס ואמר הא כעו שריתי למלא קדם יי מאים שפתחון תמן עשרין ואמר לא אחבל בדיל עשרין: (אונקלוס)

יונתן ואמר בבעו ברחמין הא כדון שריתי למלא קדם רבון כל עלמא יי מאים שפתחון עשרין דיצלו עשרה עשרה לתרתין קורין ולתלת שבוק להום בגין רחמך ואמר לא אחבל בגין זכות עשרין: (תרגום יונתן)

רש"י הואלתי. רחמתי, (מ) כמו ויואל משה: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) אין להקשות למה לא פירש מיד כן אהוואלתי ראשונה (לעיל פ' כ"ז),

ו"ל דאס כן היו דבריו של רש"י סותרין זה את זה, דהא לקמן בפרשת אלה הדברים (דברים א' ה') כתיב הואיל משה, ופירש"י שם התחיל, כמו הנה נא הואילתי, אם כן שמע מינה הואילתי פירש התחיל כמו שפרש"י, והואילתי הב' פירושו רליתי וק"ל: (ספתי) (חכמים)

אור החיים ויאמר הנה וגו' אל אדני אולי וגו'. בקש שיגן ה' בעד עשרים וזכותו של אברהם בעד עשרה כשאלתו הקודמת, ולא אמר אל יחר כאומרו בשאלו אם ימצאון שלשים שהם יותר מעשרים, מטעם שלא הוסיף דבר בתפלתו להגין בזכותו יותר ממה ששאל קודם, ולזה דקדק לומר **אל אדוני** פי' כי תפלתו היא לצד הגנת האדון ברוך הוא שיגן בעד עשרים: (אור החיים)

ספורנו (לא לב) **לא אשחית בעבור כ' בעבור י'**. כי בהשחית ג' מהם לא תמלטנה מכל וכל השתים הנשארות שלא תהיינה נזוקות בצד מה בחרבן השכנות כאמר' נתקללה בבל נתקללו שכניה: (ספורנו)

[לב] ויאמר אל-נא יחר לאדני ואדברה אה-הפעם אולי! ומצאון שם עשרה ויאמר לא אשחית בעבור העשרה:

אונקלוס ואמר לא כען יתקף קדם יי (נ"י רוגזא דיג) ואמלל ברם זמנא הדא מאים ישתפחון תמן עשרא ואמר לא אחבל בדיל עשרא: (אונקלוס)

יונתן ואמר בבעו ברחמין מן קדמך לא פדון יתקוף רוגזא דרבון פל עלמנא יי ואמליל ברם זמנא הדא מאים ישתפחון תמן עשרה ונהי אגא ואינון ונבעי רחמין על פל אתרא ותשבוק להום ואמר לא אחבל בגין זכות עשרה: (תרגום יונתן)

רש"י אולי ימצאון שם עשרה. על פחות לא ביקש, אמר, דור המבול היו ח', נח וזניו ונשיהם, ולא הצילו על דורם, ועל ט' על ידי לירוף כבר בקש (ו) ולא מצא: (רש"י)

ספתי חכמים (ו) לכיון שמצינו גבי חמשים שביקש על ידי לירוף, כמו שנאמר לעיל (פ' כ"ח) אולי יחסרון חמשים הצדיקים חמשה, אם כן ביקש על ט' ועל ידי לירוף, אם כן לא צריך עוד לבקש בודאי אם ימצא הש"י ט' צדיקים לא ישחית עיר אחת, אך שהקב"ה לא מצא, והוא מדברי רש"י, כלומר כיון שלא הציל אפילו עיר אחת ודאי לא מצא וכו', יש מקשים על פרש"י למה לו לרש"י לפרש חמשים צדיקים לחמשה, וארבעים לארבעה, שלושים לשלשה, ועשרים לשנים, ועשרה לאחד, מי הכניסו לדחוק זה, ודילמא על כל הה' ערים היה מתפלל, ומתחילה היה מתפלל על החמשים לתת חשבון שלם של י' לכל אחד ואחד מן הכרכים, וחזר ופיחת, וכדי שיוכל להציל הכל היה כוונתו, וכמו שכתב הרמב"ן ז"ל ולא ידעתי מי הכניסו להרב במ"ש כו', ונראה דרש"י דייק מדשני הכתוב בלשוננו, דלפעמים כתיב לא

אעשה, ולפעמים כתיב לא אשחית, אלא ודאי הכי קאמר דמתחילה שזיקא על מ"ה על ידי צירוף על ה' כרכים כתיב לא אשחית, רנה לומר אותם לגמרי, אבל מכל מקום יסורים אביא עליהם כיון דעל ידי צירוף הוא, וכשזיקא אחר כך על ארבעים בלא צירוף על ד' כרכים כתיב לא אעשה, משמע לא אעשה לגמרי אפילו יסורין לא אביא עליהם, וכן גבי ל' נמי כתיב לא אעשה כיון דבלא צירוף היה, ואחר כך כשזיקא על כ' ועל י' כתיב לא אשחית בשניהם, משמע אבל יסורין אביא, אע"פ שזיקא בלא צירוף, מכל מקום כיון דהכרכים לא היו אלא ה' והג' מהם היו רשעים, וכיון דהרוב היו רשעים, אף על גב דמהני שנים היו בכל אחד ואחד י' בלא צירוף כתיב לא אשחית, אבל יסורין אביא, אם כן שמע מינה דמתחילה זיקא על כל הערים, ואחר כך על ארבע ואחר כך על שלשה ואחר כך על שנים ואחר כך על אחד וק"ל: (שפתי חכמים)

אור החיים אל נא יחר וגו' אך הפעם. כאן הגדיל גם כן שיגין זכותו בעד עשרים לזה אמר אל יתר כי מתפלל שיגן זכותו ועוד שהשוה יד עבד כיד רבו, ולזה תמצא שאמר ואדברה ולא אמר אל אדני לומר כי תפלה זו היא בעד זכותי. ואמרו תיבת אך מיעט שלא יחזור להתפלל אולי יחסר אחד מהעשרה כמו ששאל אולי יחסרון החמשים ה'. או לצד שאחד לא יעכב כמו שמצינו שאמר ה' (דברים כה) ארבעים יכנו ואתו רבנן ובצרי חדא (מכות כב.): (אור החיים)

דעת זקנים אולי ימצאון שם עשרה. פירש"י ותשעה ע"י צירוף כבר בקש ולא מצא ולא ידענא מאי שנא דגבי מ"ה כתיב לא אשחית וגבי מ' ול' כתיב לא אעשה והדר כתיב לא אשחית גבי עשרים ועשרה. לכך נראה לפרש קראי הכי. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם חמשים צדיקים דהיינו מנין שלם לחמשה כרכים והשיב הקב"ה אם אמצא וכו' ונשאתי לכל המקום בעבורם כלו' דכיון שהוא מנין שלם אסלח לעונם ולא אשחיתם וגם לא אדונם ביסורין. ויאמר אולי יחסרון חמשה דהיינו תשעה לכל כרך וכרך ואתה תצטרף עם כל תשעה ותשעה ותשלם המנין. והשיב הקב"ה לא אשחית אם אמצא שם ארבעים וחמשה כלו' לא אשחיתם אך אדונם ביסורין מכיון שלא ימצא בהם מנין שלם בלא צרוף. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם ארבעים דהיינו מנין שלם לארבעה כרכים וכן לשלשה כרכים ויאמר הקב"ה לא אעשה בעבור הארבעים ולא בעבור השלשים כלו' אסלח ולא אעשה להם שום דבר לא השחתה ולא יסורין כיון שהמנין שלם וגם הם יהיו רוב הכרכים. ויאמר אברהם אולי ימצאון שם עשרים דהיינו מנין שלם לשני כרכים וכן עשרה לכרך א'. ויאמר הקב"ה לא אשחית בעבור העשרים וכן בעבור העשרה פי' לא אשחיתם לגמרי אמנם אדונם ביסורין מאחר שלא יהיה זה כי אם המיעוט של חמשה כרכים אע"פ שהמנין שלם לשנים או לאי והיינו דפירש"י על תשעה וצרוף לא שאל אברהם כשלא מצא עשרה שהרי כבר בקש ולא מצא וחקר מה יהיה הצירוף מועיל ולא מצא בדברי הקב"ה שיהא הצירוף מכפר כמו מנין שלם והצירוף אינו מציל כי אם מהשחתה ולא מהיסורין. וי"א שעל פחות מעשרה לא בקש שהיה סבור שיהיו לוט ואשתו וארבעה בנותיו וארבע חתניו שהן עשרה כדאי להציל העיר בזכותם: (דעת זקנים)

לג וַיִּלֶךְ יְהוָה כְּאֲשֶׁר כָּלָה לְדַבֵּר אֶל-אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם שָׁב לְמִקְמוֹ:

אונקלוס (אונקלוס) וְאֶסְתֵּלַק יִקְרָא דִּיּוּי פֶּד שְׂצִי לְמַלְלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרָהּ:

יונתן (תרגום) וְאֶסְתֵּלַק יִקְרָא דִּיּוּי פֶּד פֶּסֶק לְמַלְלָא עִם אַבְרָהָם וְאַבְרָהָם תָּב לְאַתְרָהּ:
(יונתן)

רש"י וילך ה' וגו'. כיון שנשתתק הסניגור הלך לו הדיין: ואברהם שב למקומו. נסתלק הדיין, נסתלק הסניגור, (ב) והקטיוגור מקטרג, לפיכך ויבואו שני המלאכים סדומה להשחית. אחד להשחית את סדום, ואחד להליל את לוט, והוא אותו שבא לרפאות את אברהם, והשלישי שבא לבקר את שרה, כיון שעשה שליחותו נסתלק לו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) פירוש בא ללמדנו שהש"י מבקש דברי הסניגור, מפני שאין חפץ בזמות הרשע, וכשנשתתק אז הלך לו, דאם לא כן מאי שנא הכא מכל הנבואות שאין כתוב בה וילך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואברהם שב למקומו. אל חברון וזאת המראה היתה במקום שהלך אברהם לשלוח המלאכים ומשם ישקיף על פני סדום ואע"פ שהוא כתוב וישכם אברהם בבקר וישקף על פני סדום. אחר צאת השמש היה. כי לא נהפכה סדום בלילה. כי כן העיד הכתוב: (אבן עזרא)

אור החיים וילך ה' כאשר כלה וגו'. פיי סמוך לגמר דברי תשובתו לאברהם לא אשחית בעבור העשרה הלך ה' ולא נתן לו מקום להתפלל על פחות משיעור זה לצד שכבר אמר אברהם ואדברה אך הפעם ולא יוסיף דבר עוד בדבר הזה או לצד שיודע ה' כי לא תהיה הגנה בפחות מעשרה והגם שמצינו להרשב"י (זהר ח"א פ"ב). שאמר וצדיק יסוד עולם, אפשר שזה יהיה כשיהיה צדיק מופלא, ואפשר שאם היה אברהם בקרבה של סדום היה ממלט כל העיר: (אור החיים)

ספורנו וילך ה'. המתין שם אברהם ולא הספיק כונתו לנבואה עד שנסתלקה שכינה על הפך ויצא קין מלפני ה': ואברהם שב. שב מן המקום שלוח שם המלאכים ששם נתיחד עמו הדבור: למקומו. אל ביתו: (ספורנו)

בראשית פרק-יט

א וַיְבֹאוּ שְׁנֵי הַמַּלְאָכִים סְדֹמָה בְּעֶרְבַּ וְלוֹט יָשֵׁב בְּשַׁעַר-סְדֹם וַיְרָא-לוֹט וַיִּקָּם וַיִּשְׁתַּחוּ לְקִרְיָתָם אֲפִים אֲרָצָה:

עליון בהיותו בשכונת אברהם, והוא אומרו וירא, ולזה מסר נפשו עליהם עם בני העיר (וירץ) [ויקם] לקראתם. ואומרו להם ורחצו רגליכם כי כן היה מנהג אברהם עם אורחיו והלך לרגליו, ונכתב בתורה להודיענו הפרש שבין אברהם ללוט כאומרם ז"ל (שם) זה הקדים רחיצה וזה הקדים לינה קודם רחיצה כי לא היה מקפיד על כניסתם בביתו עבודה זרה מה שאין כן אברהם וגו': (אור החיים)

ספורנו ויבאו שני המלאכים סדומה בערב. אעפ"י שהגיעו שם בלי איחור כאמרם גבראל בשמים מיכאל באחת וכן הורה למעלה באמרו וילכו סדומה מכל מקו' לא נכנסו בסדום עד הערב שכבר נסתתמו טענות אברהם המליץ ונגמר הדין: ויקם לקראתם. פן ילינו ברחוב כמו שהיה אז המנהג בשאר הערים כשאין מכניס אורחים ויזיקו להם רשעי העיר: וישתחו אפים ארצה. כי היה תארם נורא בלי ספק: (ספורנו)

דעת זקנים ויבואו שני המלאכים סדומה וגו'. אמר להם למה באתי אמרו לו כי משחיתים אנחנו כי אמרו בלבם אם נאמר ללוט צא מן המקום ולא נגלה לו הטעם לא ישמע אלינו ולפי שגלו מסתורין של הקב"ה דנס ית' ונדחו ממחיצתו קל"ח שנים ואע"פ שכוונתם לטובה כי המלאכים נדונין בדבר קל מפני החכמה יתירה שבהם כמו שמצינו במטטרון אפקיה ומחיוהו שתין פולסי דנורא מפני שהיה יודע מה בלבו של אדם כו'. והרב ר' יהודה חסיד אמר טעם למה מלקין למעלה ששים וב"ד של מטה מלקין ארבעים חסר אחד לפי שלמטה עונשין מבן י"ג מלקין ארבעים חסר אחד שלש פעמים י"ג. ולמעלה אין עונשין כי אם מבן עשרים ולכן מלקים ששים שהם שלש פעמים עשרים: (דעת זקנים)

[ב] ויאמר הנה גא-אדני סורו: נא אל-בית עבדכם ולינו ורחצו רגליכם והשכמתם והלקתם לדרככם ויאמרו לא כי ברחוב נליו:

אונקלוס ואמר בבעו קען רבונני זורו קען לבית עבדכון וביתו ואסחו רגליכון ותקדמון ותהכון לארחכון ואמרו לא אלהן ברחובא נבית: (אונקלוס)

יונתן ואמר בבעו קדון רבונני זורו קדון מיפא ועולו לבית עבדיכון וביתו ושזוגו ריגליכון ותקדמון ותהכון לארחתכון ואמרו לא ארי בשוקא נבית: (תרגום יונתן)

רש"י הנה נא אדני. הנה נא אתם אדונים (פ) לי, אחר שעצרתם עליו. דבר אחר הנה נא, כריכים אתם לתת לב על הרשעים הללו שלא יכירו זכם, וזו היא ענה נכונה: סורו נא. עקמו את הדרך (ה) לביתי דרך עקלתון, שלא יכירו שאתם נכנסים שם, לכך נאמר סורו (ב"ר ג, ז): ולינו ורחצו רגליכם. וכי דרכן של בני אדם ללון תחלה ואחר כך לרחוץ, ועוד שהרי אברהם אמר להם תחלה ורחצו רגליכם, אלא כך אמר לוט, אם כשיצאו אנשי סדום ויראו שכבר רחצו רגליהם, יעלילו עלי ויאמרו, כבר עברו שני ימים או שלשה שצאו לביתך ולא הודעתנו, לפיכך אמר, מוטב שיתעכבו כאן באצק רגליהם, שיהיו נראין כמו שצאו עכשיו, לפיכך אמר לינו תחלה, ואחר כך רחצו: ויאמרו לא. ולאברהם אמרו כן תעשה, מכאן שמסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול (ב"ר סז): כי צרחוב נליו. הרי כי משמש צלשון אלא,

שָׁאֲמָרוּ לֹא נִסּוּר אֶל זִיתָךְ אֲלֵא זֵרְחוּבָה שָׁל עִיר נְלוּן: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ז) ופירושו עתה שעברתם עלי, אתם אדונים לי: (ת) ופירושו בזקקה מכס סורו וגו', לאס לא כן למה אמר סורו נא, היה לו לומר בואו אל בית עזדכם: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אֲבָן עִזְרָא הנה נא אדוני. לשון חול וכאשר תמצא מלת סור ואחריה מ"ם היא כמשמעה. ואם אחריה אל"ף הפתוח בפתח קטן טעמה שיסוד ממקומו וילך אל הקורא או אל המקום הנקרא כמו סורה אלי: **וַיֹּאמְרוּ לֹא**. אם לא תפצר וזאת המלה רבוי דברים כטעם פיוסים. וכן ואון ותרפים הפצר: (אֲבָן עִזְרָא)

הַרְמַבְיָן הנה נא אדוני. לשון רש"י הנה נא אתם אדונים לי אחר שעברתם עלי והנכון שהוא לשון תחינה אדני הנה נא בית עבדכם סורו נא אלי ומלת "סורו" כמו סורה שבה פה (רות ד א) סורה אדני סורה אלי אל תירא (שופטים ד יח) וטעם והשכמתם והלכתם לדרככם להגיד להם שלא יתעכבו בעיר אחר הבקר כי ידע בענין אנשי העיר ורשעים אבל היה חושב כי באור הבקר יעשוה או שראה אותם כהולכי ארחות לא יתעכבו בעיר ואמר והשכמתם והלכתם לדרככם אם תרצו (הַרְמַבְיָן)

אוֹר הַחַיִּים והשכמתם וגו'. רמז להם שצריכין להתעלם מאנשי העיר ולהשכים בבקר ללכת כי חש על כבודם שלא ידעו מהם ויהיה מה שהיה: (אוֹר הַחַיִּים)

[ג] וַיִּפְצַר-בָּם מֵאֵד וַיִּסְרוּ אֵלָיו וַיִּבְאוּ אֶל-בֵּיתוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם מִשְׁתֵּה וּמִצֹּת אָפָה וַיֹּאכְלוּ:

אוֹנְקְלוֹס ואתקף פהון לתדא וזרו לותה ועלו לביתה ועבד להון משתתא ופטיר אָפָה להון וְאָכְלוּ: (אוֹנְקְלוֹס)

יוֹנָתָן ופייס פהום לתדא וזרו לותיה ועלו לביתה ועבד להום משתתא ופטירי אָפָה להום וְדָמִי לִיה פְּאִילוֹ אָכְלוּן: (תרגום יונתן)

רש"י ויסרו אליו. עקמו את הדרך לכל ביתו: ומלות אפה. פסח (א) היה: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (א) והא דאמר גבי אברהם (לעיל י"ח ו') לוסי ועסי עוגות, ולא אמר מלות שהרי פסח היה והיה לו לומר עוגות מלות, יס לומר דאברהם ליה שתעשה מלה עשירה לפי כבוד האורחים וק"ל: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

הַרְמַבְיָן ויפצר בם מאד. היה ללוט זכות בהפצירו בהם והיה לו חפץ טוב בהכנסת אורחים והיו ממאנים כדי לזכותו ולכן שמעו לו בסוף כי מתחלה לא היו רוצים לבא לביתו כי אינו צדיק תמים ורבותינו אמרו (ב"מ פו) מסרבין לקטן ואין מסרבין לגדול ואם כן יהיה כדרך מוסר בני אדם (הַרְמַבְיָן)

בעל הטורים **ומצת**. ב' במסורה דין ואידך צלי אש ומצות, מלמד שפסח היה דילפינן מצות דהכא ממצות דהתם: (בעל הטורים)

אור החיים **ויעש להם משתה ומצות וגו'**. פ"י כי הוא עשה משתה לכבודם אבל הם לא אכלו אלא מהמצות כי לוט לא קיים התורה כאברהם לזה לא רצו לאכול מזבחי משתהו כמו שאכלו מבן הבקר אשר עשה אברהם זולת מהמצות, ויודעים היו המלאכים שהוציא תרומותיו ומעשרותיו. או להיות שעדיין לא היו כהנים בעולם נעשו הם כהנים ואכלו תרומה אבל לא טבל, ולפי דברי תי"ל (שם) יום ט"ז בניסן היה והאכילם מצות ולהיות שצריכין שמירה הוצרך לאפותם בידו לשומרם והוא אומר **ומצות אפה**: (אור החיים)

ספורנו **משתה**. קביעות סעודה על היין בהיות היין אהוב אצלו כמו שהוכיח סופו על תחלתו אבל אברהם לא עשה משתה זולתי ביום הגמל את יצחק לגדולי הדור שהיו מורגלים בכך בעת שמחתם כאמרם ז"ל קמי דשתי חמדא חמרא: (ספורנו)

ד' ט"רם ישלבו ואנשי העיר אנשי סדום נסבו על-הבית מנער ועד-זקן כל-העם **מקצה**:

אונקלוס עד לא שכיבו ואנשי קרבתא אנשי סדום אקיפו על ביתא מעולימא ועד סבא **כל עמא מסופה**: (אונקלוס)

יונתן עד דלא שכיבו ואנשין רשיעין דבקרבתא אינשי סדום אחרו על ביתא מטליא ועד סבא **כל עמא מסיפא**: (תרגום יונתן)

רש"י **טרם ישכבו ואנשי העיר אנשי סדום**. כך נדרש צבראשית רבה (ג, ה.), **טרם ישכבו, ואנשי העיר היו צפיהם של מלאכים, שהיו שואלים ללוט מה טיבם ומעשיהם, והוא אומר להם רוצם רשעים, עודם מדברים בהם, ואנשי סדום וגו'.** **ופשוטו של מקרא, ואנשי העיר אנשי רשע, (ב) נסבו על הבית, ועל שהיו רשעים נקראים אנשי סדום, כמו שאמר הכתוב, ואנשי סדום רעים וחטאים: כל העם מקלה. מקלה העיר עד הקלה, שאין אחד מהם מוחה בידם, (ג) שאפילו לדיק אחד אין בהם:** (רש"י)

שפתי חכמים **(ב) אנשי רשע, כלומר כשרוכה לומר רשעים אומר אנשי סדום שאנשים רשעים היו: (ג) ראה לומר וכי אפשר דבר זה שמקום קטן כזה דהיינו מה שסובב הבית יחזיק כל אנשי העיר, ומתרגן שאין אחד מהם מוחה בידם, וכיון שלא מיחו הרי כאילו הם עצמו עשו:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **נסבו**. מבנין נפעל: **כל העם מקצה**. שלא היו סמוכים אל הבית: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ישכבו**. ג' במסורה טרם ישכבו. ערלים ישכבו [יחזקאל ל' כב]. יחד

על עפר ישכבו [איוב י א]. פירוש ערלים ישכבו העכו"ם שהם כאנשי סדום כי על סדומים וכיוצא בהם נאמר אותו פסוק: **מקצה**. ב' במסורה כל העם מקצה. כי נלכדה העיר מקצה. גבי נבוכדנצר לומר לך שראויין אלו למפולת כאלו ועוד כי כשנסעו מכאן נלכדה גם עירם מקצה: (בעל הטורים)

אור החיים טרם ישכבו. ולא אמר אחר אוכלם ואנשי וגו', מגיד שהיה דברים ביניהם באמצע, והוא אומרם ז"ל (שם) שהי' לוט מליץ טוב בעד סדום, וטעם שלא הפכו סדום אז תכף ומיד כבר פירשתי לעיל כי הם עדיין עודם בספק הצלה כאומרו ארדה נא ואראה וכן גם כן אמרו במדרש (שם) וז"ל היה לוט מבקש רחמים על סדום והיו מקבלים ממנו וכיון שאמרו הוציאם וגו' ונדעה וגו' אמרו לו עוד וגו'. עוד טעם שלא השחיתו סדום באותה שעה שהמתינו עד השכמת הבוקר כדי שיהיה זמן המיוחד לרחמים להציל את לוט מה שאין כן בלילה שתגבורת הדינים לא ימלט לוט. ורז"ל אמרו (שם) לפי שהיו עובדים לחמה וללבנה הלכו אותם לעיני השמש והירח ביום י"ו בניסן: (אור החיים)

[ה] ויקראו אל-לוט ויאמרו לו איה האנשים אשר-באו אליך הלילה הוציאם אלינו ונדעה אתם:

אונקלוס וקרו ללוט ויאמרו ליה אן גברא די אתו לותך ליליא אפקנון לותנא ונדע יתהון: (אונקלוס)

יונתן וקרו ללוט ויאמרו ליה מאן גוברא דעלו לותך ליליא דין אפיקינון לותן ונשמע עמהון: (תרגום יונתן)

רש"י ונדעה אותם. במשכב זכר, (ד) כמו אשר לא ידעו איש (ב"ר סס): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ואם תאמר מנא ליה לרש"י, ויש לומר מדכתיב אחר כך (פ' ח') הנה נא לי שתי בנות וגו', משמע דגם הם היו מבקשים מתחילה בענין הזה, להינין משכב זכר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ונדעה אותם. כנוי לשכיבה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ונדעה אותם. כוונתם לכלות את הרגל מביניהם כדברי רבותינו (סנהדרין קט) כי חשבו שבעבור טובת ארצם שהיא כגן ה' יבאו שם רבים והם היו מואסי הצדקה אבל לוט בעשרו וממונו בא אליהם או שבקש מהם רשות או שקבלוהו לכבוד אברהם והכתוב מעיד שזאת כוונתם שנאמר (יחזקאל טז מט) הנה זה היה עון סדום אחותך גאון שבעת לחם ושלות השקט היה לה ולבנותיה ויד עני ואביון לא החזיקה ומה שאמר (לעיל יג ג) רעים וחטאים לה' מאד שהיו מכעיסים ומורדים בשלותם ובענוי האביונים והוא שאמר (יחזקאל טז ט) ותגבהינה ותעשינה תועבה לפני ואסיר אתהן כאשר ראיתי ועל דעת רבותינו (עיין סנהדרין קט) היו בהם כל מדות רעות אבל נגמר דינם על אותו העון מפני שלא החזיקו יד עני ואביון כי היו תדירים באותו עון יותר מכולם וגם כי כל העמים עושים צדקות עם ריעיהם ועם ענייהם לא היה בכל הגוים כסדום לאכזריות ודע כי משפט סדום היה למעלת

ארץ ישראל כי היא מכלל נחלת ה' ואינה סובלת אנשי תועבות וכאשר תקיא את הגוי כלו מפני תועבותם הקדימה וקאתה את העם הזה שהיו רעים מכולם לשמים ולבריות ושממו עליהם השמים והארץ והושחתה הארץ בלא רפואה לעולם מפני שבעבור טובה נתגאו וראה הקב"ה שיהיה לאות לבני מרי לישראל העתידים לירשה כאשר התרה בהן גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמהפכת סדום ועמורה אדמה וצבויים אשר הפך ה' באפו ובחמתו (דברים כט כב) כי יש באומות רעים וחטאים מאד ולא עשה בהם ככה אבל למעלת הארץ הזאת היה הכל כי שם היכל ה' ועוד אני עתיד לבאר זה בסדר אחרי מות (ויקרא יח כד) אם יחייני הממית והמחיה (הרמב"ן)

י וַיֵּצֵא אֱלֹהִים לֹט הַפֶּתַח וְהַדֶּלֶת סָגַר אַחֲרָיו:

אונקלוס וַיִּנְפֹק לְוַתְּהוֹן לֹט לְתַרְעָא וְדָשָׂא אֶחָד בְּתַרוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְפֹק לְוַתְּהוֹם לֹט לְתַרְעָא וְדָשָׂא אֶחָד בְּתַרוּי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הַפֶּתַח. אל הפתח. תי"ו דלת סימן נקבה ונמצא חסר: (אבן עזרא)

י וַיֹּאמֶר אֶל-גַּא אַחִי תַרְעוּ:

אונקלוס וַיֹּאמֶר בְּבָעוּ כְעַן אַחִי לָא תַבְאִישׁוּן: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר בְּבָעוּ לָא כְדוֹן אַחוּי תַבְאִישׁוּן: (תרגום יונתן)

ח הִנֵּה-גַא לִי שְׁתֵּי בָנוֹת אֲשֶׁר לֹא-יִדְעוּ אִישׁ אוֹצִי'א-גַא אֶתְהוֹן אֵלֵיכֶם וְעָשׂוּ לָהֶן כְּטוֹב בְּעֵינֵיכֶם רַק לְאַנְשֵׁים הָאֵל-תַּעֲשׂוּ דְבַר כִּי-עַל-כֵּן גַּא בְּצַל קִרְתִּי:

אונקלוס הָא כְעַן לִי תַרְתִּין בְּנֵן דִּי לָא יִדְעִנּוּן גְּבַר אַפֵּק כְעַן יַתְהוֹן לְוַתְּכוֹן וְעֵיבִידוּ לְהוֹן כְּדַתְקוֹן בְּעֵינֵיכוֹן לְחוּד לְגִבְרָא הָאֵלִין לָא תַעֲבָדוּן מִדְעַם אַרִי עַל כֵּן עֲלוּ בְטַל שְׂרוּתִי: (אונקלוס)

יונתן הָא כְדוֹן אֵית לִי תַרְתִּין בְּנֵן דְלָא שְׁמִישׁוּ עִם גְּבַר אַנְפִּיק כְדוֹן יַתְהוֹן לְוַתְּכוֹן וְעֵיבִידוּ לְהוֹן כְּדַתְקוֹן קוּמִיכוֹן לְחוּד לְגִבְרָא הָאֵלִין לָא תַעֲבָדוּן מִדְעַם בִּישׁ אַרוּם בְּגִין כֵּן עֲלוּ לְמִיבַת תַּחוּת טַלַל כְּשׁוּרָא הָדָא דִּי לִי: (תרגום יונתן)

רס"י האל. כמו האלה: כי על כן באו. כי הטובה הזאת תעשו לכבודי, (ה) על אשר באו צלל קורתני. תרגום בטלל שריתני, תרגום של קורה שרותא: (רס"י)

פ שְׂפַתֵי חַכְמִים (ה) (ג"א), דאם לא כן וכי בשביל זה באו אלל לוט שלל יעשו להם דבר, הרי לא היו נרדפים קודם לכן מאנשי סדום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ידעו איש**. לשון רבים ורבות בפעל שעבר בלא תוספת וי"ו פתוח שוה: **האל**. כמו האלה. ויאמר הגאון כי בעבור השלישי שלא בא אמר כן. וזה הטעם רחוק כי גם שתי הלשונות תמצאם בלשון ארמית: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אוציאה נא אתהן אליכם**. מתוך שבחו של האיש הזה באנו לידי גנותו שהיה טורח מאד על אכסניא שלו להציל אותם מפני שבאו בצל קורתו אבל שיפייס אנשי העיר בהפקר בנותיו אין זה כי אם רוע לב שלא היה ענין הזמה בנשים מרוחק בעיניו ולא היה עושה לבנותיו חמס גדול כפי דעתו לכך אמרו רבותינו (תנחומא וירא יב) בנוהג שבעולם אדם מוסר עצמו על בנותיו ועל אשתו והורג או נהרג וזה מוסר בנותיו להתעולל בהן אמר לו הקב"ה לעצמך אתה משמרן והנה לוט היה מתירא עליהם כי היה חושב שהם אנשים אבל כאשר הכו בסנורים את אנשי העיר ואמרו לו כי משחיתים אנחנו את המקום הזה וישלחנו ה' לשחתה אז הכיר בהם והאמין לעשות כל אשר צוו ודע והבן כי ענין פילגש בגבעה (שופטים יט) אף על פי שהוא נדמה לענין הזה איננו כמוהו לרוע כי הרשעים ההם לא היה דעתם לכלות הרגל ממקומם אבל היו שטופי זמה ורצו גם במשכב האיש האורח וכאשר הוציאו אליהם פילגשו נתפייסו בה והאיש הזקן שאמר להם הנה בתי הבתולה ופילגשהו אוציאה נא אותם ועשו להם הטוב בעיניכם (שם יט כד) יודע היה שלא יחפצו בבתו ולא יעשו עמה רעה ועל כן לא אבו לשמוע לו וכאשר הוציא את פילגשו לבדה שתקו ממנו והאיש בעל הבית גם האורח כולם היו חפצים להציל את האיש בפילגשו כי פילגש היתה לא אשת איש וכבר זנתה עליו ובפרץ ההוא עוד לא היו בו כל אנשי העיר כאשר בסדום שנאמר בו "מנער ועד זקן כל העם מקצה" אבל בגבעה נאמר והנה אנשי העיר "אנשי בני בליעל" (שם יט כב) מקצתם שהיו שרים ותקיפים בעיר כמו שאמר האיש (שם כ ה) ויקומו עלי בעלי הגבעה ועל כן לא מיחו האחרים בידם והנה פנות כל העם מכל שבטי ישראל רצו לעשות גדר גדול בדבר להמית אותם שנאמר (שם כ יג) ועתה תנו את האנשים בני בליעל אשר בגבעה ונמיתם ודבר ברור הוא שלא היו חייבין מיתה בדין תורה שלא עשו מעשה זולתי ענוי הפילגש הזונה ולא נתכוונו למיתה שלה וגם לא מתה בידם וישלחוה מאתם כעלות השחר והלכה מאתם לבית אדוניה ואחר כך מתה אולי נחלשה מרוב הביאות ונתקררה בפתח עד האור ומתה שם אבל מפני שהיו חפצים ואומרים לעשות נבלה כאנשי סדום ראו השבטים לעשות סייג לתורה שלא יעשה ולא יאמר כן בישראל כמו שאמרו ונבערה רעה מישראל (שם) וזה הדין הוא ממה שאמרו רבותינו (סנהדרין מו) בית דין מכין ועונשין שלא מן התורה ולא לעבור על דברי תורה אלא לעשות סייג לתורה ושבת בנימין לא הסכימו בדבר זה שלא היה בהם חיוב מיתה בענוי הפלגש ואולי הקפידו עוד בני בנימין על אשר לא שלחו להם מתחילה ועשו ההסכמה שלא מדעתם ולפי דעתי שזה ענשם של ישראל להנגף בתחילה מפני שלא היתה המלחמה נעשית מן הדין והגדר עצמו על שבת בנימין היה מוטל לעשותו ולא עליהם שמצוה על השבת לדון את שבטו (ספרי קמד) והנה שתי הכתות ראויות להענש כי בנימין מרשיע שאינו חושש ליסר הרעים ולא לגעור בהם כלל וישראל עושין מלחמה שלא מן הדין וגם את פי ה' לא שאלו בזה אבל אמרו מי יעלה לנו בתחלה למלחמה על בני בנימין (שופטים כ יח) כי מעצמם הסכימו למלחמה על כל פנים וכן לא שאלו בענין הנצוח "אם תתנם בידי" כי בטחו בזרוע בשר שהיו רבים מאד כי עתה כמוהם עשרה פעמים ויותר ולא שאלו אלא "מי יעלה לנו בתחלה" והוא כמו גורל ביניהם אולי היה כל שבט אומר "לא אעלה אני תחלה" או אומר "אני ראשון" והקב"ה השיב כפי שאלתם יהודה בתחלה לאמור כי יהודה הוא בראש לעולם כי ביהודה בחר ה' לנגיד (דהי"א כח ד) ולכך לא אמר "יהודה יעלה" כשאר המקומות (עיין שופטים א ב) כי לא הרשה אותם אבל לא מנעם ולא אמר להם "לא תעלו ולא

תלחמו" מפני ענשו של בנימין והנה הלך השם עם שניהם בקרי והניחם למקרים ובני בנימין היו גבורים ועריהם בצורות והשחיתו בישראל הבוטחים בזרוע בשר והוסיפו עונש על עונשם כי די היה להם להברית ישראל מן הגבעה והם הכו בהם למשחית איבת עולם והפילו מהם עם רב ועצום כ"ב אלפים והנה ישראל כאשר הכו מכה רבה נודעה להם שגגתם כי עשו מלחמה עם אחיהם שלא ברשות גבוה ושלא כדין תורה ועל כן שאלו ביום השני האוסיף לגשת למלחמה עם בני בנימין אחי (שם כ כג) והזכירו עתה האחוה לשאול אם הוא אוסר עליהם המלחמה והשם הרשה אותם עתה ביום השני ואמר עלו אליו כי עתה מותר להם לדרוש דם אחיהם השפוך והם לא שאלו הנצוח כי עדיין היו בוטחים ברובם לנצח על כל פנים והשם לא באר להם רק כי המלחמה מותרת להם ומפני שעדיין לא נתכפר עונשם הראשון נפלו מהם גם ביום השני י"ח אלפים וביום השלישי גזרו תענית ויצומו ויבכו לפני ה' והקריבו עולות לכפר על הרהורי הלב אשר בטחו בזרועם והקריבו שלמים והם שלמי תודה כי ראו עצמם כאלו כלם פלטים מחרב בנימין וזה משפט כל הנמלטים להקריב תודה כענין שנאמר (תהלים קז כב) ויזבחו זבחי תודה ויספרו מעשיו ברנה וכתוב (שם כז ה) ועתה ירום ראשי על אויבי סביבותי ואזבחה באהלו זבחי תרועה אשירה ואזמרה לה' והנה היו בשני הימים המתים מישראל ארבעים אלף ומבנימין נפלו בסוף כ"ה אלפים אנשי חיל (שופטים כ לה) ומעיר מתום עד כל הנמצא (שם כ מח) רבים ויתכן שיהיו ט"ו אלפים בין אנשים ונשים והטף והיה עונש שתי הכתות בשוה ומה נכבדו דברי רבותינו (סנהדרין קג) שהיה הקצף בפסלו של מיכה אמר הקב"ה בכבודי לא מחיתם בכבוד בשר ודם מחיתם לומר בכבודי לא מחיתם במחוייבי מיתה ופושטים ידיהם בעיקר בכבוד בשר ודם מחיתם יותר משורת הדין ועל כן סכל עצת שתי הכתות ואמץ את לבבם ולא זכרו ברית אחים ואחר המעשה נתחרטו כמו שנאמר (שופטים כא ב) ויבא העם בית אל וישבו שם עד הערב לפני האלהים ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל להפקד היום מישראל שבט אחד כי הכירו טעותם ועונשם והנה בדרך גררא פירשנו ענין מהותם ואינו מבואר והזכרנו סיבותיו

ספורנו **אוציאה נא אתהן אליכם**. חשב שיקומו לוקחי בנותיו וקאם שאון ביניהם: (ספורנו)

טו וַיֹּאמְרוּ | גַּש-הֲלָאָה וַיֹּאמְרוּ הָאָחַד בְּא-לְגוֹר וַיִּשְׁפֹּט שְׁפוֹט עֲתָה נָרַע לָךְ מֵהֶם וַיִּפְצְרוּ בְּאִישׁ בְּלוֹט מֵאֵד וַיִּגְשׁוּ לְשֹׁבֵר הַדָּלַת:

אונקלוס וַאֲמָרוּ קָרַב לְהֵלֵא וַאֲמָרוּ חַד אֶתָּא לְאַתּוֹתָבָא וְהָא דִּין דִּינָא קָעַן נְבִאֵשׁ לָךְ מִדִּלְהוֹן וַיִּתְקִיפוּ בְּגִבְרָא בְלוֹט לְחַדָּא וַקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דְּשָׂא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ קָרִיב לְהֵלֵא וַאֲמָרוּ הֵלֵא בְּלַחֲדוּהִי אֶתָּא דִּין לְאַתּוֹתָבָא בֵּינָן וְהָא אִיתְעֵבִיד דִּינָא וְדָאִין לְכוּלָּנָא וְכָדוֹן נְבִאִישׁ לָךְ יִתִּיר מִדְּלְהוֹן וַאֲתְקִיפוּ בְּגִבְרָא בְלוֹט לְחַדָּא וַקְרִיבוּ לְמִתְבַּר דְּשָׂא: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמרו גש הלאה. קרב להלאה, (ו) כלומר התקרב ללדדין ותתרחק ממנו, וכן כל הלאה שבמקרא לשון רחוק, כמו זרה הלאה (במדבר יז, ב), הנה החלי ממך והלאה (שמואל א, כ, כג). גש הלאה, המשך להלן, כלשון לע"ז טריטי לנו"ש (וויכע פאן

אונז), ודבר נזיפה הוא, לומר, אין אנו חוששין לך, ודומה לו קרב אליך אל תגש בי (ישעיה סה, ה.), וכן גשה לי ואשבה (שם מט, כ.), המשך ללדין בעבורי ואשכ אלכך. אתה מליץ על האורחין, איך מלאך לבך. על שאמר להם על הזנות אמרו לו גש הלאה, לשון נחת, ועל שהיה מליץ על האורחים אמרו, האחד זא לגור, אדם נכרי (ז) יחידי אתה זינינו שזאת לגור, וישפוט שפוט, ונעשית מוכיח (ח) אותנו: הדלת. דלת הסובבת לנעול ולפתוח: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לכה לומר דלשון גש משמע שיקרב אליהם, והלאה משמע שיתרחק מהם, לכך מפרש קרב להלאה, כלומר כך מאתנו ונמלא שהוא מתקרב לאותו מקום שהולך לשם: (ז) יחידי מדכתיב האחד, נכרי מדכתיב האחד זא לגור, שהוא לשון גירות: (ח) מדכתיב וישפוט שפוט, שאין לפרש משפט, שאין כאן טוען ונטען: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויפצרו באיש בלוט. לא מצאתי המלה הזאת רק בדברי הפיוסים אם כן נפרש זה שפייסו ממנו הרבה שיפתח להם הדלת וכאשר לא רצה לעשות כן נגשו לשבור אותו או שהיה עומד בפני הדלת ולא היה מניחם לקרבה אליו והם פייסו ממנו לסור מפניהם כי לא היו רוצים לפגוע בו וזה טעם גש הלאה שיגש למקום אחר (הרמב"ן)

ספורנו גש הלאה. מעל הפתח ונשבור הדלת: **האחד בא לגור**. היש גם אחד שיעשה כך: (ספורנו)

כלי יקר **האחד בא לגור וישפוט שפוט**. הרי באותו יום מנוהו שופט עליהם כמו שפירש"י ולמה התרעמו עליו, והנכון הוא כפירוש המפרשים בכפל לשון וישפוט שפוט שאתה רוצה לשפוט דבר שפוט כבר כי כבר שם שם לו חק ומשפט שאורח ברגליו לא יבא אל היכלו של שום אחד, ואיך אתה רוצה לשנות החק השפוט כבר כי אדעתא דהכי לא קבלנוך לעשות חקים חדשים, ומה שתלו הדבר באחד בא לגור, כי אמרו שאין לך דין תושב אשר בידו לשנות החקים כפי צורך השעה, אלא גר אתה ואדעתא דהכי קבלנוך להתיישב עמנו, כדי שתסכים על כל החקים שלנו. (כלי יקר)

וישלחו האנשים את-ידם ויביאו את-לוט אליהם הביתה ואת-הדלת סגרו:

אונקלוס ואושיטו גבריא ית ידיהון ואיתאיו ית לוט לנותהון לביתא וית דשא אקדו: (אונקלוס)

יונתן ואושיטו גובריא ית ידיהון והנעילו ית לוט לנותהון לביתא וית דשא אקדו: (תרגום יונתן)

ספורנו ואת הדלת לגרו. כדי שילאו למצא הפתח ויפרסמו גודל רשעם: (ספורנו)

[יא] וְאֶת-הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר-פָּתַח הַבַּיִת הַכּוֹן בַּסְּנוּרִים מִקֶּטֶן וְעַד-גָּדוֹל וַיֵּלְאוּ
לְמִצָּא הַפֶּתַח:

אונקלוס וְנִת גְּבֻרָא דִּי בְתַרְע בֵּיתָא מְחוּ בְּשַׁבְרִירָא מְזַעֲרָא וְעַד רַבָּא וַיֵּלְאוּ
לְאֲשָׁפְחָא תַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְנִת גּוֹבְרָא דְבְתַרְע בֵּיתָא מְחוּ בְּחוּדְרוֹרָא מְטַלְיָא וְעַד סָבָא וַאֲשִׁפְתְּלֵהוּ
לְהִשְׁפָּחָא תַרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י פתח. הוא החלל שבו נכנסין ויוצאין: בסנורים. מכת עורון: מהטון ועד
גדול. הקטנים התחילו בעבירה תחלה, שנאמר מנער ועד זקן, לפיכך התחילה
הפורענות מהם (ב"ר נ, ת.): (רש"י)

אבן עזרא בסנורים. מלה רביעית וחברתה במעשה אלישע. ופירושו מחשך העין
והלב: (אבן עזרא)

ספורנו וילאו למצא הפתח. אעפ"י שהיו מוכי' בסנורי' טרחו למצוא הפתח כדי
לשבור הדלת כאמרי' ז"ל רשעים אפילו עומדים בפתחו של גיהנם אינם חוזרים
בתשובה: (ספורנו)

[יב] וַיֹּאמְרוּ הָאֲנָשִׁים אֶל-לוּט עַד מִי-לֶךְ פֹּה חֲתָן וּבְנֵיךָ וּבְנֹתֶיךָ וְכָל אֲשֶׁר-לְךָ
בְּעִיר הוֹצֵא מִן-הַמָּקוֹם:

אונקלוס וַאֲמָרוּ גְבֻרָא לְלוּט עוֹד מִן לֶךְ הָכָא חֲתָנָא וּבְנָךְ וּבְנֹתָךְ וְכָל דִּי לְךָ בְּקָרְתָא
אֲפִיק מִן אֲתָרָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ גּוֹבְרָא לְלוּט אֵית טוֹב מֵאֵן לֶךְ בְּקָרְתָא קָרִיב אוֹ אַחָא הָכָא חֲתָנָךְ
בְּנָךְ בְּנֹתָךְ הַנִּפְק מִן אֲתָרָא: (תרגום יונתן)

רש"י עוד מי לך פה. פשוטו של מקרא, מי לך עוד בעיר הזאת, (ט) חוץ מאשתך
ובנותיך שבבית: חתן ובניך ובנותיך. אם יש לך חתן או בנים ובנות, הולך מן
המקום: ובניך. בני בנותיך (י) הנשואות. ומדרש אגדה, עוד, מאחר שעושין נבלה
כזאת, מי לך פתחון פה ללמד סנגוריא עליהם, שכל הלילה היה מליץ (כ) עליהם
טובות. קרי ביה מי לך פה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) כי עוד מי לך פה משמע שלא ידעו, חתן ובניך וגו' עם הכנוי
משמע שידעו, לכן פירש אם יש לך כו': (י) וא"ת מנא ליה לרש"י דילמא בניו היו
ולא בני בניו, וי"ל מדכתיב חתן תחילה ואח"כ בניך ובנותיך, משמע דקאי בניך
ובנותיך על חתן, דהיינו בנות הנשואות: (כ) והא דפירש לעיל (פ' ד' ד"ה ט"ס) שאמר

לוט שרובם קטנים, י"ל מתחילה אמר כן, אבל אח"כ כשראה שהמלאכים רוצים להשחית היה מליץ עליהם, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא עוד מי לך פה. אם יש לך חתן ובניך. או חתנים שהם כבניך וכבנותיך. והנה פה טענה על האומר כי הא' הלך להציל את לוט. כי הנה שניהם דברו אליו. ועוד כי משחיתים אנחנו. גם האחד שדבר לוט אחר כן עמו שאמר לו ותגדל חסדך הוא אמר כי לא אוכל לעשות דבר: (אבן עזרא)

הרמב"ן חתן ובניך ובנותיך. לשון רש"י מי משלך עוד בעיר חוץ מאשתך ובנותיך שבבית אם יש לך חתן או בנים ובנות הוצא מן המקום ואם כן יהיה דבורם כדרך בני אדם שהוא לא היה לו בנים כי אם בנות ורבי אברהם אמר חתן ובניך חתנים שהם כבניך ויתכן שהיו לו בנים גדולים נשואי נשים ודיבר עם חתניו תחילה כי היה סבור שבניו ישמעו לו וכאשר צחקו עליו חתניו וארכו הדברים ביניהם השחר עלה והמלאכים לא הניחוהו לקחת רק הנמצאים אתו בבית והנה זכותו של לוט היה מציל בנים ובנות וחתנים לא כאשר חשב אברהם שימית צדיק עם רשע וברור הוא שהיו המלאכים יודעים דעת עליון בזה כי גם צוער בתפלתו נמלטה ויתכן שהיה זה לכבוד האכסניא כי דרך מוסר לשלוחים להציל בעל ביתם וכל אשר לו כאשר עשו שלוחי יהושע (יהושע ו כג) שהצילו גם כל משפחת בעלת ביתם ובבראשית רבה (נ כא) לוט על ידי שכבד את המלאך נשא לו פנים (הרמב"ן)

בעל הטורים מי לך פה. בגימטריא בועז רמוז לבועז שיצא ממנו: (בעל הטורים)

יג כִּי-מִשְׁחִיתִים אֲנִיחֵנוּ אֶת-הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי-גָדְלָה צַעֲקַתְּם אֶת-פְּנֵי יְהוָה וְיִשְׁלַחֵנוּ יְהוָה

אונקלוס אַרִי מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יְת אַתְרָא הַדִּין אַרִי סְגִיאת קַבְלִתְהוֹן קָדָם יְיָ וְשִׁלְחָנָא

יונתן אַרוֹם מְחַבְּלִין אֲנַחְנָא יְת אַתְרָא הַדִּין אַרוֹם סְגִיאת קַבְלִתְהוֹן קָדָם יְיָ וְשִׁדְרָנָא

אור החיים כי משחיתים וגו'. הגם שאין משחית אלא אחד, לצד שהיו שניהם יחד היו אומרים לשון רבים שלא יהיה נראה כי מה שלפניו אינו אלא שמש בעלמא:

או אפשר שעל גבריאל הוא אומר הוא וצבאו, או לצד שאין גבריאל יכול עשות דבר עד שיוציא רפאל את לוט הרי שגם רפאל גורם רעה לסדום ואין בדבר זה ב' שליחיות: (אור החיים)

יד וַיֵּצֵא לוֹט וַיְדַבֵּר | אֶל-חֲתָנָיו | לִקְחֵי בְנֹתָיו וַיֹּאמְרוּ קוֹמוּ צְאוּ מִן-הַמָּקוֹם הַזֶּה כִּי-מִשְׁחִית יְהוָה אֶת-הָעִיר וַיְהִי כַמְצַחֵק בְּעֵינֵי חֲתָנָיו:

אונקלוס ונפק לוט ומליל עם חתנוהי נסבי בנתה ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארי מחבל יי ית קרפא והנה כמחיד בעיני חתנוהי: (אונקלוס)

יונתן ונפק לוט ומליל עם חתנוי דנסיבו ברתוי ואמר קומו פוקו מן אתרא הדין ארום מחבל יי ית קרפא והנה פתגמא פתימהא כגבר מגחיד בעיני חתנוי: (תרגום יונתן)

רש"י חתניו. שתי בנות נשואות היו לו בעיר: לקחי בנותיו. שאתן שבית (ב) ארוכות להם: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) אבל אין לומר חתניו לוקחי בנותיו הכל אחד היו, לזה פשיטא אם חתניו היו ודאי לקחו בנותיו ולמה היה לריך לכתוב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לוקחי בנותיו. ב' בנות אחרות היו לו ומתו בסדום והעד הנמצאות: (אבן עזרא)

בעל הטורים קומו צאו מן המקום ב' במסורה הכא ואידך קומו צאו מתוך עמי. מלמד שנתחלקו ישראל לכתות מהם שלא היו רוצים לצאת ומתו בג' ימי אפלה: (בעל הטורים)

ספורנו ויצא לוט. אחר שנלאו והלכו להם: (ספורנו)

כלי יקר ויהי כמצחק בעיני חתניו. לפי שאמר להם כי משחית ה' את העיר הזכיר שם של רחמים על כן היה כמצחק בעיניהם כי אמרו וכי שם של רחמים ישחית ויתבל אבל האמת כן הוא כי רשעים מהפכים מדת רחמים למדת הדין. (כלי יקר)

[טו] וכמו השחר עלה ויאיצו המלאכים בלוט לאמר קום קח את-אשתך ואת-שתי בנותיך הנמצאת פן-תספה בעון העיר:

אונקלוס וכמסק צפרא הנה ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דאשתכחו מהימנא עמד דילמא תלקי בחובי קרפא: (אונקלוס)

יונתן וכאישון מיסק קרצתא הנה למיסוק ודחיקו מלאכיא בלוט למימר קום דבר ית אתתך וית תרתין בנתך דהשתפחו גבך דלמא תשתצי בחובי יתבי קרפא: (תרגום יונתן)

רש"י ויאיצו. כתרגומו ודחיקו, מהרוהו: הנמצאות. המזומנות לך צבית להצילם. ומדרש אגדה יש, וזה יסובו של מקרא: תספה. תהיה כלה, עד תום כל הדור, מתורגם, עד דספך כל דרא: (רש"י)

אבן עזרא וכמו. ואמר ר' יונה הספרדי המדקדק כי לא יתכן לאמר. וכמו עלה השחר. ושכח ורבו כמו רבו: ויאיצו. כמו ויציקו כמו אצים לאמר: (אבן עזרא)

ספורנו ויאיצו. כדי שתהא פורענותם בזריחת השמש אלהיהם הגדול כאמרם ז"ל בשעה שמלכי מזרח ומערב היו מניחין כתריהן על ראשיהם והיו' משתחווים לחמה מיד כועס: (ספורנו)

[טז] ויתמהמה | ויחזיקו האנשים בידו וביד-אשתו וביד שתי בנותיו בחמלת יהוה עליה ויצאה וינחה מחוץ לעיר:

אונקלוס ואתעפב ואתקיפו גבריא בידה ובידא דאתתיה ובידא דתרתין בנתיה פרחם (נ"י פד חס) יי עלוהי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: (אונקלוס)

יונתן ואישתיהי ואתקיפו גובריא בידיה ובידא דאנתתיה ובידא דתרתין ברתויי פד חייסא מן קדם יי הות עלוי ואפקוהי ואשרוהי מברא לקרתא: (תרגום יונתן)

רש"י ויתמהמה. כדי להליל את (מ) ממונו: ויחזיקו. אחד מהם היה שלוח להלילו, וחזירו להפוך סדום, לכך נאמר ויאמר המלט, ולא נאמר ויאמרו (ב"ר נ, יא.): (רש"י)

שפתי חכמים (מ) כמו שפירש"י בעלמו צסמוך (פ' י"ז) גבי המלט על נפסך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואתמה מהפ"י שחבר בן אפרים שאמר כי ויתמהמה. מגזרת מה. והנה שכת כי שני ההי"ן מפיקין. רק הוא לשון עכוב. ושרשו משולש והפ"א כפול: ויחזיקו. יבאר שפחד ואין בו כח לברוח: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויחזיקו האנשים. אמר רבי אברהם כי ויחזיקו יבאר שפחד ואין בו כח לברוח והנכון שהוא כמו ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ (שמות יב ט) אף כאן היו מושכים בהם בחזקה למהר לשלחם

"בחמלת ה' עליו" - לא בזכותו רק בחמלת האל וברחמיו הרבים או יאמר שהחזיקו בו למהר להוציאם בעוד החמלה עליו פן יצא הקצף מלפני ה' ויספה (הרמב"ן)

אור החיים ויחזיקו האנשים. הגם שאחד מהם הוא המציל את לוט אבל האחר שבא להפוך אין לו לעשות ב' שליחיות, אפשר לומר כי להיות שהמציל שהוא רפאל הוא המציל וגבריאל אינו אלא מסייע לא מקרי זה עושה ב' שליחיות. וטעם גבריאל שסייע אין זה אלא מכשירי השחתת סדום שלא יתעכב כל עוד שהיה לוט בתוכה והיה רפאל מונעו מעשות דבר עד שיצא לוט: (אור החיים)

ספורנו בחמלת ה' עליו. אף על פי שבזכות אברהם היה נמלט כאמרו ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט מתוך ההפכה הנה כיון שהיה מאחר ומתעכב אחר אזהרת המלאכים היה ראוי להיות נספה אבל היתה החמלה עליו כי לא במרד ולא במעל היה עכובו אלא מצד עצלה ונפש נבהלה: (ספורנו)

[יז] ויהי כהוציאם אתם החוצה ויאמר המלט על-נפשך אל-תבטי אחריו ואל-

אונקלוס וְהָוּה פֶּד אֲפִיקוּ יִתְהוֹן לְבָרָא וְאָמַר חוּס עַל נִפְשָׁךְ לֹא תִסְתַּכִּי לְאַחֹרְךָ וְלֹא תִקוּם בְּכֹל מִישָׁרָא לְטוּרָא אֲשֶׁתְּזַב דְּלִמָּא תִלְקִי: (אונקלוס)

יונתן וְהָוּה בְּאַפְקֵתְהוֹן יִתְהוֹן לְבָרָא וְהָדַר חַד מְנַהוֹן לְסָדוּם לְחַבְלוּתָהּ וְחַד אֲשֶׁתְּאִיר עִם לוּט וְאָמַר לִיָּה חוּס עַל נִפְשָׁךְ לֹא תִסְתַּכִּל לְאַחֹרְךָ וְלֹא תִקוּם בְּכֹל מִישָׁרָא לְטוּרָא אֲשֶׁתְּזַיב דִּילְמָא תִשְׁתַּצִּי: (תרגום יונתן)

רש"י המלט על נפשך. דייד להליל נפשות אל תחוס על הממון: אל תביט אחריך. אתה הרשעת עמהם, (ו) ובזכות אברהם אתה (ב) ניאול, אינך כדאי לראות בפורענותם ואתה ניאול: בכל הככר. ככר הירדן: ההרה המלט. אלל אברהם ברת, שהוא יושב בהר, שנאמר ויעתק משם ההרה, ואף עכשיו היה יושב שם, שנאמר אל המקום אשר היה שם אהלו בתחלה, ואף על פי שכתוב ויאהל אברהם וגו', אהלים הרבה היו לו, ונמשכו עד חברון. המלט לשון השמטה, וכן כל אמלטה שבמקרא, אשמואי"ר (ענטשליפפערן) בלע"ז, וכן והמליטה זכר (ישעיה סו, ז), שנשמת העובר מן הרחם. ככפור נמלטה (תהלים קכד, ז), לא יכלו מלט משא (ישעיה מו, ב), להשמיט משא הרעי שבנקביהם: (רש"י)

שפת חכמים (ו) וא"ת והא לעיל מיניה (פ' ט"ו) כתיב פן תספה בעון העיר, משמע שלא הרשיע עמהם, (מהרמ"ש), ולא קשה מידי דהכי קאמר פן תספה בעון העיר אם תשאר בעיר עמהם ולזה לא יועיל זכות אברהם, דהא אפילו זכות של לדיק עצמו אינו מועיל לזה, כדמצינו (לעיל י"ח ל"ב ברש"י ד"ה אולי) שעל פחות מעשרה לדיקים לא ביקש כו' להליל כל העיר בשבילם ונספו בעון העיר כיון שנשארו עמהם, ומה שכתב רש"י ובזכות אברהם אתה ניאול, ר"ל שתהיה נחשב כאילו לא הרשעת עמהם וכאילו אין אתה ראוי לעונש שבביל עצמך, ולכך תלא משם ואתה ניאול, אבל אם תשאר בעיר אללם אפשר שתספה עמהם בעון העיר ולא יועיל לזה זכות אברהם, ועוד י"ל דלפי מה שכתב רש"י הכא אינך כדאי לראות כו' ממילא לא קשה מידי, דלפי זה לעיל נמי הכי קאמר פן תספה בעון העיר, לפי שאינך כדאי לראות בפורענותם, וא"כ תהיה נענש אם תשאר בעיר כמו שאירע לאשתו וק"ל: (ב) מקשים העולם הא פירש"י גבי ויזכור אלהים את אברהם (לקמן פ' כ"ט), שזכר ללוט שהיה יודע ששרה אשתו כו', וא"כ היה מצי לפרש משום האי טעמא ניאול שהוא זכות עצמו, וקשה נמי למה הזהירו שלא יביט אחוריו, (מהרמ"ש), וי"ל דאי לאו זכות אברהם שהיה לדיק גדול כ"כ שהוא כדאי להליל את לוט ממיתה, מדה כנגד מדה שהלילו לוט מן המיתה במה שלא גילה כו' לא היה לוט כדאי להנצל מתוך ההפיכה שבביל טובה זו, אילו עשה טובה זו לאדם אחר שאינו לדיק גדול כל כך כאברהם, וא"כ תלוי זכותו בטובה זו בזכות אברהם דוקא, וזה שאמר

ויזכור אלהים את אנציהם, דהיה לו לומר את לוט לפי פירש"י הנ"ל, אלא
כלפריקית וק"ל: (קפתי חכמים)

אבן עזרא ומלת כהוציאם. שם הפועל. ואינו כמו להוציאם מארץ מצרים והמ"ם
סי' הפועליי והם המלאכים ואתם פועלים: **אל תביט אחריך**. אתה וכל אשר לך
וכן לא תאכל ממנו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אל תביט אחריך ואל תעמוד בכל הככר**. שיעור הכתוב אל תעמוד בכל
הככר ואל תביט אחריך אחר שתנצל כי עד היות לוט בהר לא תרד עליהם רעה
ובעבור כן אמר

"ואנכי לא אוכל להמלט ההרה פן תדבקני הרעה" - בהיותי בככר כי אתה לא
תאריך לי רק מעט כאשר אמרת מהר המלט ואמר רבי אברהם אל תביט אחריך
אתה וכל אשר לך וכן לא תאכל ממנו ומה צורך לזה ואין העונש בכאן מפני
שיעברו על אזהרת המלאך אבל הוא הזהירם מדעתו שיגיע להם עונש בהבטה
ההיא והוא הזהיר את לוט לזכותו וכל השומע ונוהר הוא את נפשו הציל וענין
איסור ההבטה אמר רש"י אתה הרשעת עמהם ובזכות אברהם אתה ניצל אינך
רשאי לראות בפורענותן ועוד בו ענין כי הראות באויר הדבר ובכל החליים
הנדבקים יזיק מאד וידביקם וכן המחשבה בהם ולכן יסגר האיש המצורע וישב
בדד (ויקרא יג מו) וכן נשוכי חיות השוטות ככלב השוטה וזולתו כאשר יראו המים
וכל מראה יחזו בהם דמות המזיק וישתטו וימותו כמו שאמרו במסכת יומא (פד)
והזכירוהו אנשי הטבע ולכן היתה אשתו של לוט נציב מלח כי באתה המכה
במחשבתה כאשר ראתה גפרית ומלח היורד עליהן מן השמים ודבקה בה וקרוב
אני לומר כי בהשחית ה' את הערים האלה היה המלאך המשחית עומד בין הארץ
ובין השמים נראה בלהב האש כענין במלאך המשחית אשר ראה דוד (דהיי"א כא טו)
ולכן אסר להן ההבטה ובפרקי דרבי אליעזר (כה) כענין הזה אמרו להם אל תביטו
לאחוריהם שהרי ירדה שכינתו של הקב"ה להמטיר על סדום ועל עמורה גפרית
ואש עירית אשתו של לוט נכמרו רחמיה על בנותיה הנשואות בסדום והביטה
לאחריה לראות אם הולכות הן אחריה וראתה אחורי השכינה ונעשית נציב מלח
(הרמב"ן)

אור החיים **אל תביט אחריך וגו'**. הטעם לצד כי הכרת פני האדם תענה בו מה פעל
לזה לא יחזיר פניו למול העיר כי שם המשחיתים ויכירו בו סימן התיעוב ואין
לו זכות להנצל מהם וצא ולמד מה עלתה לאשתו: (אור החיים)

ספורנו **אל תביט אחריך**. כי הרעה תתפשט עדיך כמהלכת אחריך ולא תזיקך
אבל אם תתעכב להביט תדבק בך כמו שקרה לאשתו כאמרו ותהי נציב מלח:
(ספורנו)

כלי יקר **אל תביט אחריך**. לפי שלוט ואשתו היו מצטערים על שלא הצילו גם את
כל ממונם לכך נאמר ותבט אשתו מאחוריו ותהי נציב מלח. מאחריה מבעי לה
להביט ואם כדברי רז"ל (בר"ר נד) שנעשית נציב מלח לפי שחטאה במלח שלא נתנה
לעני, קשה. למה נענשה דווקא בפעם הזאת. אלא לפי שעכשיו נצטערה על איבוד
ממונה והביטה במה שיהיה אחרי מות בעלה זה"ש מאחוריו, כי אמרה שבעלה
לא ישאיר אחריה מאומה ולא יהיה לה מקום לגבות כתובתה ממנו, ע"כ היתה
הבטה זו לה למזכרת עון, כי מדת הדין קטרגה לאמר לא די שלא עשתה מן

ממונה צדקה שנמשלה למלח על דרך (כתובות סו:) מלח ממון חסר. והיתה עיניה צרה גם באורחים, כי מצות אפה משמע הוא ולא היא. ואם כן חטא חטאה אשתו כי בתוך ההפכה הגדולה ההיא נצטערה על ממונה לא כדי לעשות בו צדקה, כי לאו בת הכי היתה על כן נענשה ותהי נציב מלח כי במלת ממון חסר חטאה ובמלח נדונה. אבל ללוט אמר דרך מוסר דייך שהצלת נפשך ואל תחוש על אבידת הממון שתעזוב אחריו ליורשים כי למה תביט אחריו במה שיהיה אחריו ותדאג על עולם שאינו שלך כי סוף שתעזוב לאחרים חילך. ובדרך זה נפרש בע"ה גם פסוק לא תפאר אחריו. (דברים כד.ב.) ואם עדיין תצטער סוף סוף הרי בחיך מאין תאכל המן הגורן או מן היקב, ע"ז נאמר המלט אצל אברהם היושב בהר, כי סופך כתחילתך כמו שבתחלה מי גרם ללוט להיות לו צאן ובקר ואהלים ישיבתו עם אברהם גרמה לו, כך גם עתה המלט אליו וקרב לגבי דהינא ואידהן. (כלי יקר)

יִתְּנֶה **וַיֹּאמֶר** **לֹט** **אֱלֹהִים** **אֵל-נָא** **אֲדָנָי:**

אונקלוס וַיֹּאמֶר לֹט לְהוֹן בְּבָעוּ בְּעוֹן רַבּוֹנֵי (נ"י ?): (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר לֹט לְוַתִּיהָ בְּבָעוּ מִיַּנְדָּ אֲמַתִּין לִי שְׁעָה זְעִירָא עַד דְּנִתְבּוֹעַ רַחְמִין מִן קִדָּם ??: (תרגום יונתן)

רש"י **אל נא לדני.** רבותינו אמרו (שבועות לה:) **סם זה קדש,** (ע) **שנאמר בו להחיות את נפשי, מי שיש בידו להמית ולהחיות, ותרגומו בצעו כען ה': אל נא. אל נא תאמר אלי להמלט ההרה: נא. לשון בקשה:** (רש"י)

שפתי חכמים (ע) (מהרמ"ש), ולפי זה כריך לומר כדפירש"י אח"כ אל נא, אל תאמר אלי כו' נא, לשון בקשה, ור"ל דסכינא חריפא פסקי להאי קרא, והכי פירושן ויאמר לוט אליהם אל, ור"ל אל תאמר אלי וכו', ואח"כ מתחיל תפילתו להקב"ה, והכי פירושן נא ה' הגה מלא עבדך וגו' להחיות נפשי, וזהו שכתב רש"י נא לשון בקשה, ר"ל במלת נא מתחיל בקשתו, וכמו שכתב קודם זה ותרגומו בצעו כו', ר"ל בצעו הוא תרגום של נא לשון בקשה, ולכך מהפך רש"י הסדר לפרש תחילה מלת לדני שהוא קודם שהוא מאוחר בפסוק, ואח"כ אל נא שהם מוקדמים בפסוק, אלא כדפירש רש"י שצא לומר מאחר שרבותינו אמרו סם זה קדש כו', לכן כריך לומר שמלת אל נא מחולקים, ואל פירושן אל תאמר אלי כו' ונא לשון בקשה ודו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **אל נא לדני.** חול ונקמץ בעבור שהוא סוף פסוק. ויאמר רבי שמואל הספרדי הנגיד ז"ל כי אל נא מגזרת הואיל ועל דעתי שהוא כמו לא כי כשאמרו לו ההרה המלט השיב לא כן רבותי: (אבן עזרא)

יט הַנְּה-נָא מְצָא עֲבָדְךָ חַן בְּעֵינֶיךָ וַתַּגְדֵּל חֶסֶדְךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ עִמָּדִי לְהַחֲיוֹת

את-נפְשִׁי וְאֶנְכִי לֹא אוֹכְלִי לְהַמְלִיט הַהֲרָה פֶּן-תִּדְבְּקֵנִי הַרְעָה וּמַתִּי:

אונקלוס הָא כְּעַן אֲשַׁפַּח עֲבָדָךְ רַחֲמִין קִדְמָךְ וְאַסְגִּיתָא טִיבוּתָךְ דִּי עֲבַדְתָּ עִמִּי לְקַיְמָא יְת נַפְשִׁי וְאַנָּא לִית אַנָּא יְכִיל לְאַשְׁתַּזְבָּא לְטוּרָא דִּילְמָא תִּיעַרְעֵנִי בִישְׁתָּא וְאַיְמוֹת: (אונקלוס)

יונתן הָא פְּדוֹן אֲשַׁפַּח עֲבָדָךְ רַחֲמִין קִדְמָךְ וְאַסְגִּיתָא טִיבוּתָךְ דְּעֲבַדְתָּא עִמִּי לְקַיְמָא יְת נַפְשִׁי וְאַנָּא לֹא יְכִילָנָא לְאַשְׁתַּזְבָּא לְטוּוֹרָא דְלְמָא תִּירְעִינִי בִישְׁתָּא וְאַיְמוֹת: (תרגום)

רש"י פֶּן תִּדְבְּקֵנִי הַרְעָה. כְּשֶׁהֵייתִי אֲכַל אֲנָשִׁי סְדוּם, הִיָּה הַקִּבְ"ה רוֹאֵה מַעֲשֵׂי וּמַעֲשֵׂי בְנֵי הָעִיר, וְהֵייתִי נֹרָאָה לְדִיק וְכֹדָאִי (פ) לְהַנְלֵל, וּכְשֶׁאֲבֹא אֲכַל לְדִיק, אֲנִי כֹרְשָׁע, וְכֵן אֲמַרְהֵם הַכֹּרְפִית לְאֲלֵהוּ כִּי בָאת אֲלֵי לְהַזְכִּיר אֶת עוֹנֵי (מלכים-א יז, יח.), עַד שֶׁלֹּא בָאת אֲלֵי, הִיָּה הַקִּבְ"ה רוֹאֵה מַעֲשֵׂי וּמַעֲשֵׂי עִמִּי וְאֲנִי לְדַקָּת בִּינֵיהֶם, וּמִשְׁבַּחַת אֲלֵי, לְפִי מַעֲשִׂךְ אֲנִי רִשָּׁעִי: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) (נח"י), וְאֲעִ"ג לְעֵיל (פ' י"ז ד"ה א"ל תביט) פִּירֵשׁ אֶתְהָה הַרְשַׁעַת עַמְהֶם וּבְזֻכוֹת אֲבֵרְהֶם אֶתְהָה נִיּוֹל, י"ל שֶׁהֲאֵמַת הוּא כֵן, אֲבֹל לוֹט טַעַה בְּזֵה וְהִיָּה סְבוּר שְׁבֻזְכוֹת עַלְמוֹ הוּא נִיּוֹל, וְהָא דְפִירֵשׁ הַרְבַּ בְּסַמוּךְ (פ' כ"א ד"ה גס) אֲף כֹּל הָעִיר אֲכִיל בְּגַלְלָךְ, לְאוֹ לְמִימַר בְּזֻכוֹתְךָ אֲלֵךְ כְּדִי שְׁתַּנְלֵל אֶתְהָה, וּמִכֹּל מְקוֹם הַכֹּל בְּזֻכוֹת אֲבֵרְהֶם, (מהרמ"ט), אֲבֹל קִשָּׁה אִיד טַעַה לוֹט וְהָא כְּבַר שְׁמַע מִמֶּלֶךְ אֲלֵךְ תְּבִיט לְפִי שֶׁהַרְשַׁעַת כו' וְאֶתְהָה נִיּוֹל בְּזֻכוֹת אֲבֵרְהֶם כו', אֲלֵךְ י"ל לְלֹא עַל הַלְלַתוֹ מִמֶּהִפְכַת סְדוּם קְאָמַר, אֲלֵךְ עַל שְׁאֵר הַזְּמַן שְׁדַר בְּסְדוּם קְאָמַר שֶׁהִיָּה כְּדָאִי לְהַנְלֵל מַעוֹנֵשׁ עַל מַעֲשֵׂי בְהִיּוֹתוֹ נַחֲשָׁב לְדִיק כְּנִגְדָם וְק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאֲמַר לְאֶחָד מֵהֶם עֲבָדָךְ. שֶׁחֲשַׁב בְּעֵינָיו שֶׁהוּא גְדוֹל גַּם יֵשׁ בְּמַלְאָכִים שְׂרִים. וְתִיּוֹ מוֹת מוֹבֵלַע בְּתִיּוֹ וּמַתִּי. כִּי תִיּוֹ וְהִיּוֹ"ד סִי הִיחִיד בְּפַעֲלִים וְהִיָּה כֵן בְּעֵבוֹר הַתְּחַבְּרוֹת שְׁנֵי תוּי"ן. וְכֵן אוֹתוֹ תִּשְׁחִית וְכֹרַת: (אבן עזרא)

[כ] הִנֵּה-נָא הָעִיר הַזֹּאת קָרְבָּה לְנוֹס שְׁמָה וְהוּא מִצְעָר אֲמַלְטָה נָא שְׁמָה הֲלֹא מִצְעָר הוּא וְתִחִי נַפְשִׁי:

אונקלוס הָא כְּעַן קִרְתָּא הָדָא קְרִיבָא לְמַעִירוֹךְ לְתַמְּן וְהִיא זְעִירָא אֲשֶׁתְּזַב פְּעוֹ תַמְּן הָלֹא זְעִירָא הִיא וְתַתְּקִים וְנַפְשִׁי: (אונקלוס)

יונתן הָא פְּדוֹן בְּבַעוֹ קִרְתָּא הָדָא קְרִיבָא מוֹתְבָהָא וְחִמִּי לְמַעִירוֹךְ לְתַמְּן וְהִיא צִיבָחַר וְקִלְלִין חוֹבָהָא אִישְׁתַּזִּיב פְּדוֹן תַמְּן הֲלֹא צָבָחַר הִיא וְתַתְּקִים נַפְשִׁי: (תרגום)

רש"י הָעִיר הַזֹּאת קְרוּבָה. קְרוּבָה יִשְׁבַּחְתָּה (שבת יז), נְתִישְׁבָה מִקְרוּב, לְפִיכָךְ לֹא

נתמלחה סאתה עדיין, ומה היא קריבתה, מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו, והיא היתה בשנת מות פלג, ומשם עד כאן נ"ב שנה, שפלג מת בשנת מ"ח לאברהם, כיצד פלג חי אחרי הולידו את רעו ר"ט שנה, לא מהם ל"ב כשנולד שרוג ומשרוג עד שנולד נחור ל', הרי ס"ב, ומנחור עד שנולד תרח כ"ט, הרי ל"א, ומשם עד שנולד אברהם ע', הרי קס"א, תן להם מ"ח, הרי ר"ט, ואותה שנה היתה שנת הפלגה, וכשנחרבה סדום היה אברהם בן ל"ט שנה, הרי מדור הפלגה עד כאן נ"ב (ג) שנה, וזוהי איחורה ישיבתה אחרי ישיבת סדום וחברותיה שנה אחת, הוא שנאמר אמלטה נא, נא בגימטריא נ"א: הלל מצער היא. והלל עוונותיה מועטין ויכול אתה להניחה: ותחי נפשי. זה, זהו מדרשו. ופשוטו של מקרא, הלל עיר (ה) קטנה היא ואנשים בה מעט, אין לך להקפיד אם תניחנה, ותחי נפשי בה: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) וא"ת מנא ליה לרש"י דבשאר מקומות היה ישיבתו נ"ב שנה, דילמא הרבה שנים המתינו מלצנות אחר הפלגה, (מהרמ"ט), ולא קשה מידי דהא פירש"י תחילת דבור זה וז"ל ומה היא קריבתה מדור הפלגה שנתפלגו האנשים והתחילו להתישב איש איש במקומו כו', ומשם ועד כאן נ"ב שנה כו', הרי שרש"י עצמו פירש הוכחתו דכשנתפלגו האנשים תיכף התחילו לצנות ולהתישב איש איש במקומו, וכן הדעת נותנת באמת שמתחילה ראו לצנות העיר והמגדל להתישב שם ואחר כך כשנפוצו משם על פני כל הארץ ויחדלו לצנות המגדל (לעיל י"א ח) באו כל אחד במקומו ונתייטבו שם, אבל מאמלטה נא בגימטריא נ"א, אין הוכחה כלל שאינו פשוטו של מקרא רק רמז בעלמא לסיוע, וכן מוכח מלשון רש"י הרי מדור הפלגה כו', ואח"כ אמר הוא שנאמר אמלטה נא וגו' נא בגימטריא נ"א, וכן מבואר בפירש"י (ד"ה שישיבתה) ותוספות (ד"ה ושל) צפ"ק דשבת (י"ג), וגם בעין יעקב כתב שם וכן פירש"י בתורה, ודלל כמנחת יהודה: (ה) הר"א"מ הקשה לא ידעתי איך יתוקן קושיית רבותינו שהקשו (סג) הא קחזי לה, והלל כל עצמן של רבותינו ז"ל שהולילו מפשוטו אינו אלל מפני קושיא זו כדמפרש צפ"ק דשבת (י"ג), (ממ"ט), לא קשה מידי דפשוטו של מקרא שמפרש רש"י הוא אסיפא דקרא הלל מצער היא, ולא אתחילת הפסוק הנה וגו' קרובה וגו' והוא מצער, והכי פירושן הנה העיר הזאת קרובה וגו' ודאי צריך לומר כמדרכו ישיבתה קרובה, והיא מצער ראונו לומר עוונותיה מועטים וכו', אבל הלל מצער דסיפא דקרא שפירש"י תחילה גם כן על פי מדרשו, וז"ש אח"כ ופשוטו של מקרא ר"ל מצער השני יכול להיות כפשוטו עיר קטנה אין לך להקפיד כו', ומה שהוכרח רש"י להביא הפשוטו של מקרא על סיפיה דקרא, דהא על כרחך צריך לומר דרישא דקרא הוא לפי מדרשו כנ"ל, י"ל שנראה שלפי מדרשו קשה הלל מצער השני כפול הוא, דלמה לו לומר שתי פעמים שעוונותיה מועטים, לכך הביא הפשוטו שהלל מצער פירוש עיר

אבן עזרא מצער. קטנה מגזרת צעיר. והוא תאר השם ובא בלא סי' נקבה כמו שגל: (אבן עזרא)

אור החיים הנה נא העיר הזאת. קשה ממה נפשך אם נתחייבה העיר מה יועיל בקשתו מהם. ועוד רואני כי שמעו לקולו ואמרו **נשאתי פניך** וגו', ואם לא נתחייבה מבלי בקשתו של לוט אין להם רשות **להשחיתה**:

אכן יתבאר הענין על דרך אומרם במסכת שבת (י:.) ישובתה של צוער נ"א שנה ושל סדום נ"ב וכו' ע"כ. וכפי זה דן לוט לפניהם כי עדיין לא נשלמה סאתה, והן אמת כי ישתנה הדין (ב"ק ס.). בין קודם שניתן רשות למחבל לאחר שניתן וכו' שהגם שעדיין לא **נשלמה** סאתה אף על פי כן ביון שניתן רשות למשחית אין לה זכות להמלט מהדין, וכפי זה **הדבר** תלוי ביד המשחית, לזה נתחכם לוט ושאל הדבר ממנו וקבל דבריו ואמר **נשאתי פניך** וגו', ותמצא שתכף הלך לו לוט מצוער כי ידא שהגיע זמן תשלום פורענותה: (אור החיים)

{כא} וַיֹּאמֶר אֵלָיו הִנֵּה נִשְׂאתִי פְּנֶיךָ גַם לְדַבֵּר הַזֶּה לְבִלְתִּי הַפְּכִי אֶת-הָעִיר אֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ:

אונקלוס וַאֲמַר לֵהּ הָא נְסִיבִית אַפְּךָ אַף לְפִתְגָמָא הָדִין בְּדִיל דְּלֵא לְמַהֲפֹךְ יַת קִרְתָּא דְּבַעֲיָתָא עֲלֵה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֵיהּ הָא נְסִיבִית אַפְּךָ אוֹף לְפִתְגָמָא הָדִין בְּדִיל דְּלֵא אֶהְפֹּךְ יַת קִרְתָּא דְּמַלִּילְתָּא לְאַשְׁתִּזְבָּא לָא שְׁתִּזְבָּא בָּהּ: (תרגום יונתן)

רש"י גם לדבר הזה. לא דייך שאתה ניאול, אללא אף כל העיר אליל בגללך: הפכי הופך אנו, (ה) כמו עד זואי, אחרי רואי, מדי דברי זו (ירמיה לא, יט.): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (ממ"ט), סלא תטעה לפרש הופך אותי סזה גם כן פירש אחד על מדבר בעדו, אבל לא יתכן כאן: (שפתי חכמים)

{כב} מהר המלט שמה כי לא אוכל לעשות דבר עד-באך שמה על-כן קרא שם-העיר

אונקלוס קרא אוחי לַאשְׁתִּזְב תַּמֶּן אַרִי לֵא אַפּוּל לְמַעַבְד פִּתְגָמָא עַד מִיתָךְ לְתַמֶּן עַל כֵּן שְׁמָא דְּקִרְתָּא צוּעַר: (אונקלוס)

יונתן אוחי אשְׁתִּזְב לְתַמֶּן אַרוּם לֵא יְכִילָנָא לְמַעַבְד מְדַעַם עַד מִיעֲלָךְ לְתַמֶּן בְּגִין כֵּן קִרָא שְׁמָא דְּקִרְתָּא זוּעַר: (תרגום יונתן)

רס"י כי לא אוכל לעשות. זה עונשן של מלאכים, על שאמרו כי משחיתים אנחנו, ותלו הדבר בעלמון, לפיכך לא זזו משם עד שהזקקו לומר שאין הדבר ברשותן: כי לא אוכל. לשון יחיד, מכאן אתה למד שהאחד הופך והאחד מזיל, (ז) שאין שני מלאכים נשלחים לדבר אחד: על כן קרא שם העיר לווער. על שם (ח) והיא מצער: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) אבל מדלעיל (פ' י"ז) דכתיב ויאמר המלט על נפשו, ולא כתיב ויאמרו אין ראייה, דילמא בהכלה לא היה אלא אחד, אבל בהפיכה היו שניהם יחדו: (ח) כלומר דעל כרחק אוהיא מצער קאי ולא אדסמיך ליה: (שפתי חכמים)

[כג] השמש יצא על-הארץ ולוט בא צערה:

אונקלוס שמשא נפק על ארעא ולוט על לצוער: (אונקלוס)

יונתן שמשא עברית נמא ונפק על ארעא בסוף תלת שעין ולוט על לזוער: (תרגום יונתן)

בעל הטורים השמש יצא וגו'. הפסוק מתחיל בה"א ומסיים בה"א מלמד שהלך ה' מילין קודם שיצא השמש: (בעל הטורים)

[כד] ויהיה המטיר על-סדום ועל-עמרה גפרית ואש מאת יהוה מן-השמים:

אונקלוס וי אמתר על סדום ועל עמורה גפריתא ואשתא מן קדם יי מן שמיא: (אונקלוס)

יונתן ומימרא דיי אחית מיטרין דרענא על סדום ועל עמורה על מנת דינעבדון תתובא ולא עבדו ארום אמרו לא גלי קדם יי עובדין בישיא הא בכו נחתי עליהון גפריתא ואשא מן קדם מימרא דיי מן שמיא: (תרגום יונתן)

רס"י וה' המטיר. כל מקום שנאמר וה', הוא ובית (א) דינו: המטיר על סדום. בעלות השחר (ב) כמו שנאמר וכמו השחר עלה, שעה שהלצנה עומדת בראיית עם החמה, לפי שהיו מהם עובדין לחמה ומהם ללצנה, אמר הקב"ה אם אפרע מהם ביום, (ג) יהיו עובדי לצנה אומרים, אילו היה כלילתה מושלת, לא היינו חרבין, ואם אפרע מהם כלילתה, יהיו עובדי החמה אומרים אילו היה ביום כשהחמה מושלת, לא היינו חרבין, לכן כתיב וכמו השחר עלה, ונפרע מהם בשעה שהחמה והלצנה מושלים: המטיר וגו' גפרית ואש. בתחלה מטר, (ד) ונעשה גפרית ואש (מכילתא בשלח שירה פ"ה): מאת ה'. דרך המקראות לדבר כן, כמו נסי למך, ולא אמר נסי. וכן אמר דוד קחו עמכם את עבדי אדוניכם (מלכים-א א, לג), ולא אמר

מעבדי. וכן אחשורוש צָס המלך, ולא אמר צָמני. אף כאן אמר מאת ד', ולא אמר מאתו: מן השמים. והוא שאמר הכתוב כי צס ידין עמים וגו' (איוב לו, לא), כצבא ליסר הבריות, מציא עליהם אץ מן השמים, כמו שעשה לסדום, וכצבא להוריד המן, מן השמים, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טו, ז: (רש"י)

שפתי חכמים (א) כלומר בית דינו וה' הסכימו לדבר זה, וא"ת למה הקדים הב"ד קודם ה', (מהרמ"ש), ולא קשה מידי דהב"ד לא נכתב בהדיא בקרא, רק נרמז באות וי"ו דוה', וא"כ איך אפשר להקדים ה' קודם הב"ד במלה אחת, ואין להקשות למה לא מפרש גם כן לעיל (י"ח י"ז) גבי וה' אמר המכסה אני מאצרהם, וכן לקמן (כ"א א') גבי וה' פקד את שרה, והרא"ם נתן טעם לכולם ע"פ באורך, (מהרמ"ש), ולא קשה מידי לכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, ר"ל כשאינו נמשך משלפניו דוקא, דאם לא כן היה לו לכתוב הפעולה קודם ה' כשהוא תחילת דיבור וענין, כגון הכי וימטר ה' ולא וה' המטיר, דמשמעותו אמלע ענין והרי הוא באמת תחילת ענין, לכך ל"ל לרמז בו הוא ובית דינו, אבל וה' אמר המכסה היא וי"ו החבור נמשך משלפניו ויקומו משם וגו' שהלכו להשחית, ועל ידי כן וה' אמר המכסה וגו' כפירש"י סם (ד"ה אשה) אני נתתי וכו' עד ולא אודיע לאצ וכו', וכן וה' פקד וגו', פירש"י (סס) סמך פרשה זו לכאן ללמד כל המצקש וכו', שמע מינה דרש"י פירש וי"ו של וה' פקד להורות שנמשך למעלה, אבל הכא לא נמשך משלפניו כלל, ואדרבה כתיב השמש ילא וכו' ואח"כ המטיר וגו', ובאמת המטיר קודם שיאל השמש, כמו שכתוב (לעיל פ' ט"ו) וכמו השחר עלה וגו', ופירש"י (כאן בשה"ד) בזמן שהחמה ולבנה שולטים וכו' ודו"ק: (ב) כלומר דוה' המטיר לא קאי אקרא שלפניו השמש ילא על הארץ ולוט בא לערה, ואח"כ כצבא לצוער המטיר, אלא הכי קאמר וה' המטיר כלומר כבר קודם צבא לוט לצוער, אלא מעלות השחר קודם שיאל השמש על הארץ: (ג) וקשה והלא כולם יהיו נשחתיים ומה יכולים לדבר, וי"ל דהקב"ה היה רוצה להראות שאע"פ שלא יהיה להם פתחון פה, אפילו הכי לא יחזרו בתשובה, (מהרש"ל). (מהרמ"ש), לא קשה מידי דרצה לומר עובדי חמה ולבנה שבשאר מקומות יאמרו כן, ולא עובדי חמה ולבנה שבסדום שנשחתיים, והא דפירש"י לא היינו חריבין דמשמע שאותן שבסדום יאמרו כן על עצמן, י"ל דגם על אותן שבשאר מקומות שייך לשון זה כאילו מדברים על עצמן, על דרך ויחד יתרו (שמות י"ח ט') נעשה צָסרו חלודין (רש"י סם צָס מ"א): (ד) דקשה לרש"י למה כתיב המטיר ולא כתיב השליך. (מהרמ"ש), קשה לרש"י המטיר וגו' דברים סותרים זה את זה גפרית אינו מטר, לכן פירש בתחילה וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא מאת ה'. לשון צחות והטעם מאתו וכן תמצא בפסוק אחד ה' פעמים בני ישראל: (אבן עזרא)

הרמב"ן וה' **המטיר על סדום**. כתב רש"י בכל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו מאת ה' ולא כתב מאתו דרך מקראות לדבר כן נשי למך (לעיל ד ג) ולא אמר נשי ודוד אמר קחו עמכם מעבדי אדניכם (מלכים א א ל ג) ולא אמר מעבדי ואחשוורוש כתבו בשם המלך (אסתר ח ח) ולא אמר בשמי ואני תמה על הרב ז"ל שכתב מן ההגדות דעות חלוקות ומשוה אותם שזה מחלוקת הוא בבראשית רבה (נא ב) ושם עוד דעת שלישיית אבא חלפי ברבי סמקי בשם רבי יהודה ב"ר סימון וה' המטיר על סדום זה גבריאל מאת ה' מן השמים זה הקב"ה אמר רבי אלעזר כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו אמר רבי יצחק בתורה בנביאים ובכתובים מצינו שההדיוט מזכיר שמו שני פעמים בתורה ויאמר למך לנשיו וגוי הנה אלו שלש מחלוקות בדבר שרבי יהודה ב"ר סימון ייחס השם הראשון לגבריאל שהוא השליח לשחת ונקרא השליח בשם השולח ורבי אלעזר אמר כי הוא ובית דינו הסכימו במשפט ומאתו בא ורבי יצחק אמר שהוא דרך הלשון ואם הבינות מה שכתבתי למעלה תדע כוונתם ב"הוא ובית דינו" ויהיה פשוטו של מקרא ברור לפניך וכן וה' אמר (לעיל יח יז) ושמרו דרך ה' למען הביא ה' שלא אמר שמרו דרכי למען אביא וכן אמר כי גדלה צעקתם את פני ה' וישלחנו ה' וכן ויהי בשחת אלהים וגו' (להלן) פסוק (כט) (הרמב"ן)

ספורנו **מאת ה' מן השמים**. לא שהעלה נשיאים מקצה הארץ באופן שיתהלכו באויר כמו שיקרה בברקים ואבני אש בטבע: (ספורנו)

[כה] וַיִּהְיֶה אֶת-הָעָרִים הָאֵל וְאֶת כָּל-הַכְּפָר וְאֶת כָּל-יִשְׁבֵי הָעָרִים וְצִמַח הָאֲדָמָה:

אונקלוס וְהִפָּךְ יַת קְרוּנָא הָאֵלִין וְיַת כָּל מִישְׁרָא וְיַת כָּל יַתְבֵי קְרוּנָא וְצִמְחָא דְאָרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְהִפָּךְ יַת קְרוּנָא הָאֵלִין וְיַת כָּל מִישְׁרָא וְיַת כָּל יַתְבֵי קִירוּנָא וְצִמְחָא דְאָרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויהפך את הערים וגו'. ארבעתן יושבות בסלע אחד, והפכן מלמעלה למטה, שנאמר בחלמיש שלח ידו וגו' (איוב כה, ט): (רש"י)

אבן עזרא וצמח האדמה. נשרפו האילנות: (אבן עזרא)

ספורנו ויהפוך. שנהפך הארץ והיא ויושביה לטבע גפרית ואש כמו הפך את מימיהם לדם ובהם נהפך לטבע מלח אותו הטל שעלה קודם הזריחה כאמרו גפרית ומלח שרפה כל ארצה כמשפט כל לחות תפל מעורב עם חלקים שרופים: (ספורנו)

[כו] וַתָּבֹט אֶשְׁתּוֹ מֵאֶחָיו וַתְּהִי נְצִיב מְלַח:

אונקלוס וְאַסְתְּכִיָּאת מִבְּתְרוּהִי וְהוֹת קָמָא דְמְלָחָא: (אונקלוס)

יונתן וְאִיסְתַּפְּלַת אִינְתִּיתִיָּה מִבֶּתֶר מִלְּאָכָא לְמַנְדוּעַ מַה הָוִי בְּסוּף בֵּיתִיָּה דְאִיבָּה דְהִיא הָווֹת מִבְּנֵתְהוֹן דְּסְדוּמָאִי וּמְטוּל דְחָטָת בְּמִלְחָא בְּפִירְסוּמִי עֲנָא הָא הִיא עֲבִידָא עֲמוּד דְמִלַּח : (תרגום יונתן)

רש"י ותצט אשתו מאחריו. מאחריו (ה) של לוט: ותהי נציב מלח. צמלח חטאה וצמלח לקתה, אמר לה תני מעט מלח לאורחים הללו, אמרה לו אף המנהג הרע הזה אתה צא להנהיג במקום הזה (ב"ר ג, ד): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י למה לא כתיב מאחוריה, אללא הכי פירושו כשהיתה מאחריו היתה מצטת, ומהרש"ל פירש מאחריו של לוט שהיתה סוברת מאחר שהיא נללת בעצורו רשאית היא לראות מאחוריו, אך מאחוריה לא תביט עכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מאחריו. מאחרי לוט: נציב. כטעם מצבה כי נשרפו עצמי בגפדית והיתה עם מלח כי כן כתוב גפרית ומלח וגוי כמהפכת סדום. גס זה הפסוק יורה שנמלטה צוער גם כן אמד המלאך: (אבן עזרא)

הרמב"ן מאחריו. מאחרי לוט שהיה הולך אחריהם מאסף לכל ביתו ממהרם להמלט (הרמב"ן)

בעל הטורים (ותבט) אשתו. בגימטריא היא עירית: (בעל הטורים)

[כז] וַיִּשְׁכַּם אַבְרָהָם בְּבֶקֶר אֶל-הַמְּקוֹם אֲשֶׁר-עָמַד שָׁם אֶת-פָּנָי יְהוָה:

אונקלוס וְאֶקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְשִׁמְשׁ תַּמָּן בְּצִלוֹ קְדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶקְדִּים אַבְרָהָם בְּצַפְרָא לְאַתְרָא דְשִׁמְשׁ תַּמָּן בְּצִלוֹ קְדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

ספורנו אל המקום אשר עמד שם את פני ה'. אל המקום שלוח שם המלאכים כי שם היתה עליו יד ה' וזה כי חשב לבקש עליהם רחמים אחרי שלא מצא להם זכות בדיון: (ספורנו)

[כח] וַיִּשְׁקֹף עַל-פָּנָי סָדוּם וְעַמּוּרָה וְעַל-כָּל-פָּנָי אֶרֶץ הַכְּפָר וַיֵּרָא וְהִנֵּה עָלָה קִיטָר הָאָרֶץ כְּקִיטָר הַכַּבָּשָׁן:

אונקלוס וְאֶסְתְּכִי עַל אַפֵּי סָדוּם וְעַמּוּרָה וְעַל כָּל אַפֵּי אֶרְעָא דְמִישְׁרָא וְחִזָּא וְהָא סְלִיק תַּנְנָא דְאֶרְעָא כְּתַנְנָא דְאַתּוּנָא: (אונקלוס)

יונתן ואודיק על אנפי סדום ועמורה ועל כל אנפי ארע מישרא וחמא וְהָא סְלִיק קוּטְרָא דְאֶרְעָא הוּא כְּקוּטְרָא דְאַתּוּנָא: (תרגום יונתן)

רש"י קיטור. תימור של עשן שור"א (בראנדפאהקקעל), זלע"ז: כזשן. חפירה ששורפין זה את האזנים לסידי, וכן כל כזשן שזתורה: (רש"י)

אבן עזרא **קקיטור**. בעשן מגזרת קטורת. **הכבשן**. מקום אש דולקת תמיד: (אבן עזרא)

ספורנו **וישקף**. השקפת איבה על רב רשעים: **וירא והנה עלה קיטור הארץ**. ובכח ראה שאין עוד להתפלל עליהם: (ספורנו)

[כט] וְיָהִי בְשַׁחַת אֱלֹהִים אֶת-עָרֵי הַכֹּפֵר וַיִּזְכֹּר אֱלֹהִים אֶת-אֲבָרְהָם וַיִּשְׁלַח אֶת-לוֹט מִתּוֹךְ הַהַפְּלָה בְּהַפְּךָ אֶת-הָעָרִים אֲשֶׁר-יָשַׁב בָּהֶן לוֹט:

אונקלוס וְהָוָה בְּחַבְלוֹת (נ"י כַד חַבַּל) יְיָ יֵת קִירוֹי מִיִּשְׂרָאֵל וְדָכִיר יְיָ יֵת אֲבָרְהָם וְשִׁלַּח יֵת לוֹט מִגּוֹ הַפְּכָתָא כַּד הִפִּיךָ יֵת קִירוֹיָא דִּי הָוָה יֵתֵב בָּהֶן לוֹט: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּחַבְלוֹת יְיָ יֵת קִירוֹי מִיִּשְׂרָאֵל וְדָכִיר יְיָ יֵת זְכוּתֵיהָ דְאֲבָרְהָם וְשִׁלַּח יֵת לוֹט מִגּוֹ הַפְּיִכְתָּא כַּד הִפִּיךָ יֵת קִירוֹיָא דִּי הָוָה יֵתֵיב בָּהוֹן לוֹט: (תרגום יונתן)

רש"י **ויזכור אלהים את אברהם**. מהו זכירתו של אברהם על לוט, נזכר (ו) שהיה לוט יודע ששרה אשתו של אברהם, ושמע שאמר אברהם צמארים על שרה אחותי היא, ולא גלה הדבר, (ז) שהיה חס עליו, לפיכך חס הקב"ה עליו (ב"ר נא, ו): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) (ממ"ט), דכל מקום שנאמר ויזכור כריך לומר שהזכירה נאמרה על אותו שהולך לישועה והאלה, כמו ויזכור אלהים את רחל וגו' (לקמן ל' כ"ב), וגם זכנה ויזכרה ה' (שמואל-א' א' י"ט), אבל כאן יהיה הזכירה לאברהם וישועה ללוט, לכן פירש ויזכור אלהים את לוט שריך לישועה, ומה שכתוב את אברהם, ר"ל זכר ללוט הטובה שעשה עם אברהם, ואת אברהם כמו עם אברהם וק"ל: (ז) והקשה מהרא"ם אבל עם כל זה יש לשאול מדוע לא נזכר הטובה שעשה לוט לאברהם שעזב את ארצו ומקום מולדתו והלך אחריו בכל מקום שהלך, ולי נראה שאין זה טענה לרבותינו ז"ל, דיש לומר דמה שהלך לוט עם אברהם לא היה לטובת אברהם אלא לטובתו, שאם ימות אברהם יירש הוא אותו, כמו שפירש"י גבי ויהי ריב בין רועי מקנה אברהם וגו' (לעיל י"ג ז), אבל מה שלא גילה אותו ששרה אשתו היא, חשבה לטובה לו כיון שהליכתו לא היה אלא לירשן, היה לו לגלות ששרה אשתו היא ויהרגו את אברהם כיון שנתן עיניו בממונן, לכן חשבה לטובה

170"ק: שפתי חכמים

אבן עזרא **אשר ישב בהן**. באחת מהן וכן ויקבר בערי גלעד. בן אתונות. באש ישרפו אותו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויזכור אלהים את אברהם וישלח את לוט. ענין הכתוב הזה כי לוט נתחסד עם הצדיק ללכת עמו לשוט בארץ באשר ילך והוא שנאמר (לעיל יב ד) וילך אתו לוט כי לצוות שלו הלך ולכן היה לו זכות להצילו בזכות אברהם כי בעבורו הוא גר בסדום ולולי אברהם עודנו היה בחרן עם מולדתו ולא יתכן שתבא אליו רעה בעבור אברהם שיצא במצות קונו וגם זה היה הענין ששם אברהם נפשו בכפו לרדוף המלכים בעבורו (הרמב"ן)

ספורנו מתוך ההפכה בהפוך את הערים. בהיות שנמלט בזכות אברהם מתוך ההפכה בעוד שהיה האל יתי הופך את הערים קודם שיצא לוט מכל הכר ולזה לא היה זוכה בשום פנים אחרי שלא נמלט קודם התחלת הפורענות בעצלותו כאמרו ויתמהמה לפיכך ירא לשבת בצוער כי חשב שההפכה תמתין גם לצוער עד שימלט הוא ממנה בזכות אברהם ושאחרי צאתו משם תתפשט ההפכה גם בצוער: (ספורנו)

[ל] ויעל לוט מצוער וישב בהר ושתתי בנתיו עמו כי ירא לשבת בצוער וישב במערה הוא ושתתי בנתיו:

אונקלוס וסלק לוט מצוער ויתב בטורא ותרתיין בנתיה עמה ארי דחיל למתב בצוער ויתב במערתא הוא ותרתיין בנתיה: (אונקלוס)

יונתן וסליק לוט מן זוער ויתב בטורא ותרתיין בנתיה עמה ארום הנה דחיל למיתב בצוער ויתב במערתא הוא ותרתיין בנתיה: (תרגום יונתן)

רש"י כי ירא לשבת בצוער. לפי שהיתה קרובה לסדום: (רש"י)

הרמב"ן כי ירא לשבת בצוער. כתב רש"י לפי שהיא קרובה לסדום ואינו כן אבל מפני שהיא מן המקומות שנגזרה עליהם ההשחיתה ובתחנתו של לוט הניחה המלאך בעבור שלא יוכל להמלט ההרה בו ביום חשב בלבו כי לא יאריך לו עוד אחרי שיש לו זמן רב להמלט ההרה ולכך אמרה בתו ואיש אין בארץ שחשבה כי בצאת אביה משם נשחתה צוער (הרמב"ן)

ספורנו וישב בהר. כי חשב שההפכה תתפשט בכל הכר עד ההר כמו שהורה המלאך באמרו ההרה המלט: (ספורנו)

[לא] ותאמר הבכירה אל-הצעירה אבינו זקן ואיש אין בארץ לבוא עלינו כדרך כל-הארץ:

אונקלוס ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא פאורח כל ארעא: (אונקלוס)

יונתן ואמרת רבתא לזעירתא אבונא סיב וגבר לית בארעא למיעל עלנא פאורח כל ארעא: (תרגום יונתן)

כ"י רכ"י **אבינו זקן**. ואם לא עכשיו אימתו, שמה ימות או יפסוק מלהוליד: ואיש אין צארץ. סבורות היו שכל העולם נחרב, כמו צדור המבול. (ב"ר נח, ת.): (רכ"י)

אבן עזרא **ותאמר הבכירה**. יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחלה והבנות חשבו כי אש וגפרית הי' בכל הארץ כמבול המים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ותאמר הבכירה**. אמר רבי אברהם יתכן שהיתה לו אשה אחרת ומתה בתחילה ואין צורך כי "הבכירה" הפך "צעירה" כל גדול באחיה יקרא "בכור" וכל קטן ממנו צעיר לו והפרי הראשון בשנה יקרא "בכורים" וכן בכורי דלים (ישעיהו יד ט) המוקדמים בדלות שהם דלי הדלים וכן בבכורו ייסדנה ובצעירו יציב דלתיה (יהושע ו כו) וכן תרגם אונקלוס רבתא (הרמב"ן)

בעל הטורים **כדרך**. ב' במסורה כדרך כל הארץ. כדרך יום כה. גבי שליו מה כאן תשמיש המטה אף להלן וזהו מה שאמרו ז"ל שנתאוו לעריות בשאלת השליו: (בעל הטורים)

ספורנו **אבינו זקן**. ולא יתאמץ. להרחיק נדוד אל ארץ אחרת: **ואיש אין בארץ לבא עלינו**. אין איש בזה הגליל ראוי לבא עלינו כדרך כל הארץ שהמנהג הוא שלא תנשא האשה אלא להגון לה: (ספורנו)

דעת זקנים **ואיש אין בארץ לבא**. פי' ר' אברהם אבן עזרא ז"ל איש אין בארץ ראוי לבא עלינו כי היו מחזיקות עצמן במיוחדות: (דעת זקנים)

לב **לָכֵה נִשְׁקֶה אֶת-אֲבִינוּ יִין וְנִשְׁכְּבָה עִמּוֹ וְנַחֲיָה מֵאֲבִינוּ זָרַע:**

אונקלוס **אִיתָא נִשְׁקִי יְת אָבוּנָא חֲמָרָא וְנִשְׁכּוּב עִמָּה וְנִקְיִים מֵאָבוּנָא בְּנִין:** (אונקלוס)

יונתן **אִיתָא נִשְׁקִי יְת אָבוּנָא חֲמַר וְכַד יְהִי רְוִי נִשְׁמֵשׁ עִימָה וְנִקְיִים מֵאָבוּנָא בְּנִין:** (יונתן)

הרמב"ן **וטעם ונחיה מאבינו זרע**. באולי כי אמרו נעשה אנחנו המעשה הראוי לנו כי ירחם האלהים ונוליד זכר ונקבה ויתקיים העולם מהם כי עולם חסד יבנה (תהלים פט ג) ולא לחנם הצילנו ה' והנה היו צנועות ולא רצו לאמר לאביהם שישא אותן כי בן נח מותר בבתו (סנהדרין נח) או שהיה הדבר מכוער מאד בעיני הדורות ההם ולא נעשה כן מעולם וכן רבותינו בהגדות מגנים את לוט מאד (נזיר כג) (הרמב"ן)

בעל הטורים **ונחיה**. ג' במסורה ב' כאן ואידך ונחיה סוס ופרד ולא נכרית מהבהמה. מלמד שעשו בנות לוט מעשה בהמה: (בעל הטורים)

לג **וּתְשַׁקֵּינָהּ אֶת-אֲבִיהָ יִין בְּלִילָהּ הִיא וּתְבֹא הַבְּכִירָה וּתְשַׁכַּב אֶת-אֲבִיהָ וְלֹא-יָדַע**

אונקלוס **וְאִשְׁקִיָּאָהּ יְת אָבוּהָן חֲמָרָא בְּלִילָא הִיא וְעֵלְת רַבְּתָא וְשַׁכְּיָבָא עִם אָבוּהָא וְלֹא יָדַע בְּמִשְׁכְּבָהּ וּבְקִימָה:** (אונקלוס)

יונתן וְאַשְׁקִיאוֹן יֵת אֲבוּהוֹן חֲמַר בְּלִילָא הֵהוּא וְרוּא וְקַמֵּת רַבְתָּא וְשְׁמִישֵׁת עִם אֲבוּהָא וְלֹא יָדַע בְּמִשְׁכָּבָהּ וְלֹא יָדַע בְּמִיקְמָהּ: (תרגום יונתן)

רש"י ותשקין וגו'. יין נזדמן להם במערה, (ח) להוליא מהן שני אומות: ותשכב את אביה. ובלעירה כתיב ותשכב עמו, לעירה לפי שלא פתחה בזנות, אלא אחותה למדתה, חיסך עליה הכתוב ולא פירש גנותה, אבל בכירה שפתחה בזנות, פרסמה הכתוב במפורש. ובקומה של בכירה נקוד על וי"ו של ובקומה לומר, שבקומה ידע, (ט) ואף על פי כן לא נשמר ליל שני מלשנות. (א"ר לוי כל מי שהוא להוט אחר בולמוס של עריות, לסוף מאכלים אחרו מבשרו): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) כתב הרא"ם אבל יש לתמוה איך הניח דעת מי שאמר בצראשית רבה (נ"א י) ומניין היה להם יין במערה אלא מתוך שהיה להם הרבה היו כונסים אותן למערות, ותפס דעת רבי יודן בר סימון שאמר נעשה להם מעין כו', שנראה מזה דלשם שמים נתכונה, ורש"י (ד"ה ותשכב) פירש בכירה שפתחה בזנות, שמע מינה לשם זנות נתכוונו ולא לשם שמים, ותירץ דעת רש"י אפילו לדברי האומר לדבר זנות נתכוונו זימן להם הקב"ה יין כדי להוליא מהם ב' האומות, והנ"ל כתבתי: (ט) וא"ת והא כתיב ולא ידע בשכבה ובקומה, וי"ל מתחילה לא ידע בשכבה ובקומה, ואח"כ כליל שני כשהתחיל לשנות יין היה נזכר מה שעשה ואפילו הכי שטה, (מהרש"ל, ג"א), וא"ת למה כתיב ובקומה מאחר שידע, וי"ל שודאי בקומה ממתתו ידע, אבל לא ידע שבעלה, (מהרמ"ש), אבל קשה על זה דלפי זה ידע בקומה ממתתו, והדרא קושיא לדוכתא הא כתוב לא ידע בשכבה ובקומה, אלא הכי פירושו בשעת קומה ממתתו לא ידע, והנקוד בא לומר שאח"כ נודע לו משכיבה וקימה, כמו שצריך לומר גם כן לפשוטו שבשעת קימה נודע לו דממילא נודע לו גם משכיבה שאין קימה בלא שכיבה, ומ"ש רש"י לומר שבקומה ידע, ר"ל לאפוקי בין שכיבה לקימה לא ידע ודו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בשכבה. שם הפועל ואם הוא בחירק וכן בשברי לכם: (אבן עזרא)

בעל הטורים ובקומה. נקוד על הוא"ו לומר ששכבה עמו קודם ו' שעות וקודם חצות בעוד ששנתו חזק ועל כן לא ידע בקומה אבל רות לא שכבה עם בועז אלא לאחר ו' שעות היינו דכתיב ותקם בטרם יכיר איש את רעהו בו"ו שלא קמה עד לאחר ו' שעות ע"כ ידע בקומה: (בעל הטורים)

לדד וְיֵהִי מִמְחֻרָת וְתֹאמַר הַבְּכִירָה אֶל-הַצְּעִירָה הֵן-שָׁכַבְתִּי אִמָּשׁ אֶת-אָבִי נִשְׁקָנוּ לֵין גַּם-הַלְיָלָה וּבְאִי שָׁכַבְתִּי עִמּוֹ וַיְנַחֵיהּ מֵאָבִינוּ זָרַע:

אוניקלוס ונתה ביומא דבתרוהי ואמרת רבתא לזערתא הא שכיבית רמשא עם

אָבא נְשָׁקְנָה חֲמָרָא אָף בְּלִילָא וְעוּלֵי שְׂכִיבֵי עֲמִיה וּנְקִיִּים מְאַבּוּנָא בְּנִין : (אונקלוס)

יונתן וְהָנָה מִיּוֹמְחָרָא וְאִמְרַת רַבְתָּא לְזַעֲרִתָּא הָא כָּבֵר שְׂמֻשִׁית רַמְשֵׁי עִם אָבא נְשָׁקְיָנִיה חֲמָרָא אוֹף בְּלִילָא דִּין וִירוּי וְעוּלֵי שְׂמֻשֵׁי עֲמִיה וּנְקִיִּים מְאַבּוּנָא בְּנִין : (תרגום יונתן)

בעל הטורים הַצְעִירָה הֵן שִׁכְבְּתֵי אִמִּשׁ. סִ״ת לַמִּפְרַע שִׁינָה לּוֹמֵר לַךְ שִׁישׁוֹן הִיָּה וְלֹא הֲרָגִישׁ בַּה : (בעל הטורים)

[לה] וַתִּשְׁלֹן גַּם בְּלִילָה הִהוּא אֶת-אֲבִיהֶן יִין וַתִּקֶּם הַצְעִירָה וַתִּשְׁכַּב עִמּוֹ וְלֹא-יָדַע בְּשִׁכְבָּהּ וּבְקִמָּהּ :

אונקלוס וְאִשְׁקִיָּא אָף בְּלִילָא הִהוּא יַת אָבוּהֶן חֲמָרָא וְקִמַּת זַעֲרִתָּא וַיִּשְׁכִּיבַת עִמָּה וְלֹא יָדַע בְּמִשְׁכָּבָהּ וּבְקִימָהּ : (אונקלוס)

יונתן וְאִשְׁקִיָּאֵן אוֹף בְּלִילָא הִהוּא יַת אָבוּהוֹן חֲמֵר וְרוּי וְקִמַּת זַעֲרִתָּא וַשְׂמִישַׁת עֲמִיה וְלֹא יָדַע בְּמִשְׁכָּבָהּ וְלֹא בְּמִקְמָהּ : (תרגום יונתן)

[לו] וַתְּהַרְיֵן וַתִּהְיֶה בְּנֹת-לוֹט שְׂתֵי מְאַבִּיָּהוּן :

אונקלוס וְעַדִּיאֵן תְּרִיתִין בְּנֵת לוֹט מְאַבּוּהֶן : (אונקלוס)

יונתן וְאִתְעַבְּרֵן תְּרִיתִין בְּנֵת לוֹט מְאַבּוּהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י וַתְּהַרְיֵן וְגו'. אָף עַל פִּי שְׂאִין הָאֵשָׁה מִתְעַבְּרַת מְזִיחָה רַאשׁוֹנָה, אֲלוֹ שְׁלֹטוֹ (וי) זַעֲמָנָן וְהוֹלִיאוּ עֲרוֹתָן (ס"א עדותן) לַחוּץ, וְנִתְעַבְּרוּ מְזִיחָה רַאשׁוֹנָה: (רש"י)

שפתי חכמים (וי) פִּירוּשׁ רַבְעוֹ, דַּמְתַּרְגְּמִינָן לְרַבְעָה לַמִּשְׁלֵט, וַיֵּשׁ גּוֹרְסִין עֲדוֹתָן זַדְל"ת, וְהִיא הִיא, אֲלֵה זַתוּלֵי זַתִּי (דברים כ"ב י"ז), תַּרְגוּם יוֹנָתָן אֲלֵה עֲדוֹת זַתִּי: (שפתי חכמים)

דעת זקנים וַתְּהַרְיֵן. פִּירֵשׁ יִי אַע"פ שֶׁאֵין מִתְעַבְּרַת אִשָּׁה מִבִּיאָה רַאשׁוֹנָה אֲלוֹ שְׁלֹטוֹ בַּעֲצֻמָּן וְהוֹצִיאוּ עֲרוֹתָן. עֲדוֹתָן גְּרִסִּי בִּיר פִּי בַּתוּלִיָּהוּן וְרִאִיָּה מִבִּיר וְאֵלֵה בַּתוּלֵי זַתִּי עֲדוֹת זַתִּי. וְלֹא גְרִסִּינָן בְּרִישׁ כִּמוֹ שֶׁאֵין הָעוֹלָם: (דעת זקנים)

[לז] וַתֵּלֶד הַבְּכִירָה בֵּן וַתִּקְרָא שְׁמוֹ מוֹאֵב הוּא אָבִי-מוֹאֵב עַד-הַיּוֹם :

אונקלוס וַיִּלְיֵדַת רַבְתָּא בֵּר וַיִּקְרַת שְׁמָהּ מוֹאֵב הוּא אָבוּהוֹן דְּמוֹאֲבָא עַד יוֹמָא דִּין : (אונקלוס)

יונתן וַיִּלְיֵדַת רַבְתָּא בֵּר וַיִּקְרַת שְׁמִיה מוֹאֵב אָרוּם מְאַבּוּהָא אִתְעַבְּרַת הוּא אָבוּהוּם

דְמוּאָבָאֵי עַד יוֹמָא דִין : (תרגום יונתן)

רש"י מואב. זו שלא היתה לנועה פירשה שמאזיה הוא, אבל לעירה קראתו כלשון נקיה, וקבלה שכן זימי משה, שנאמר צבני עמון אל תתגר צם (דברים 3, יט.), כלל, וצמואב לא הזהיר אלא שלא ילחמו צם, אבל לכערן התיר לו: (רש"י)

אבן עזרא מואב. כמו מאב: וטעם עד היום. שלא התערב עמם גוי זר או זה הדבר ידוע עד היום: (אבן עזרא)

ספורנו (לז - לח) ותקרא שמו מואב. ותקרא שמו בן עמי. להורות של נתעברו מאדם בלתי הגון: הוא אבי מואב הוא אבי בני עמון. שירשו ארץ כי מפני שהיתה כוונת הנשים רצויה היה זרעם לשני גוים יורשי אברהם בקצת כאמרם בכל דרכיך דעהו אפילו לדבר עבירה: (ספורנו)

[לח] והצעירה גם-הוא ילדה בן ותקרא שמו בן-עמי הוא אבי בני-עמון עד-קיום: (ס)

אונקלוס וזעירתא אף היא ילידת בר וקרת שמה בר עמי הוא אבוהון דבני עמון עד יומא דין: (אונקלוס)

יונתן וזעירתא אוף היא ילידת בר וקרת נת שמה בר עמי ארום בר אבוהא הוא אבוהון דעמא דעמונאי עד זמן יומא דין: (תרגום יונתן)

בראשית פרק-כ

[א] ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין-קדש ובין שור ויגר בגרר:

אונקלוס ונטל מתמן אברהם לארעה דרומא ויתב בין רקס ובין חגרא ואתנתב בגרר: (אונקלוס)

יונתן ונטל מתמן אברהם לארעה דרומא ויתב ביני רקס וביני חגרא ואתנתיב בגרר: (תרגום יונתן)

רש"י ויסע משם אברהם. כשראה שחרצו הכרכים, ופסקו העוזרים והשצים, (כ) נסע לו משם. דבר אחר להתרחק מלוט, שיאל עליו קס רע שזא על צנותיו (כ"ד נב, (רש"י): (7):

שפתי חכמים (כ) ועל הפירוש הזה קשה למה הלך לגרר שהוא רחוק הרבה, ומסוּם הכא הביא ד"א כו', ומאחר שהיה רוצה להתרחק ממנו נסע לגרר למקום ישוב, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

ספורנו וישב בין קדש ובין שור. בין ב' עירות גדולות כדי לקרא בשם כשם ה' אל עולם כמו שעשה אחר כך להגביר ברית לרבים: (ספורנו)

[ב] וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַחֲתִי הִוא וַיִּשְׁלַח אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶךְ גְּרָר וַיִּקַּח אֶת-שָׂרָה:

אונקלוס וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אֶתְתֵּיהָ אַחֲתִי הִיא וַיִּשְׁלַח אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶכָּא דְגְרָר וַדְבַר יֵת שָׂרָה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַבְרָהָם עַל שָׂרָה אֶנְתֵּיתִיהָ אַחֲוִיתִי הִיא וַיִּשְׁדַּר אַבְיִמֶלֶךְ מֶלֶכָּא דְגְרָר וַדְבַר יֵת שָׂרָה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר אברהם. כאן לא נטל רשות, אלא על כרחי שלא צטוּצתה, לפי שכבר לוקחה לצית פרעה על ידי כן: אל שרה אשתו. על שרה אשתו, וכיוצא בו אל הלקח ארון וגו' (שמואל- א ה, כא.), ואל מות חמיה, שניהם בלשון על: (רש"י)

אבן עזרא אל שרה אשתו. כמו על. וכן אל הנער הזה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר אברהם אל שרה אשתו אחותי היא. לא היה זה כמו במצרים כי שם בבואם מצרימה ויראו המצרים את האשה כי יפה היא ויהללו אותה אל השרים ואל המלך כי אנשי זמה הם אבל המלך הזה תם וישר גם אנשיו טובים רק אברהם חשד אותם והיה אומר לכל אחותי היא

"וישלח אבימלך ויקח וגו'" - הנה זה פלא שהיתה שרה אחרי בלותה יפה עד מאד יקחיה המלכים כי בהלקחה אל פרעה אם היתה בת ששים וחמש אפשר שהיה עליה תארה אבל אחרי בלותה וחדל ממנה האורח פלא הוא ואולי חזרה לנערותיה כאשר בישרה המלאך כדברי רבותינו (בי"מ פז) (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אברהם אל שרה. כאן לא צוה לה שתקדים לומר היא, כמעשהו ברדתו למצרים, כי שם מקום הכיעור והיא פלא בינותם ביופיה, מה שאין כן בגרר, ולזה תמצא שאמר לו אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה מה שלא שאלו בסדר זה פרעה, כי מקומו של אבימלך לא היו כעורים ויש ביניהם יופי ולא תתפלא שרה ביופיה כל כך, ולזה תמצא שהסכים עליו שיגור במגורתו מה שאין כן פרעה: (אור החיים)

[ג] וַיָּבֵא אֱלֹהִים אֶל-אַבְיִמֶלֶךְ בְּחִלּוֹם הַלַּיְלָה וַיֹּאמֶר לוֹ הֲנִנֶּה מֵת עַל-הָאִשָּׁה אֲשֶׁר-לָקַחְתָּ וְהוּא בְּעֵלְתָּ בְּעַל:

אונקלוס וְאַתָּא מֵימַר מִן קָדָם יִּ לֹת אַבִּימֶלֶךְ בְּחִלְמָא דְלִילָיא וְאָמַר לֵיהּ הָא אֶתְּ מִית עַל עֵיסַק אֶתְתָּא דְדַבְרָתָא וְהִיא אֶתְתּ לְגַבְרָ: (אונקלוס)

יונתן וְאַתָּא מֵימַר מִן קָדָם יִּ לֹת אַבִּימֶלֶךְ בְּחִלְמָא דְלִילָיא וְאָמַר לֵיהּ הָא אֶתְּ מִיִּית עַל עֵיסַק אֶתְתָּא דְאֶנְסֶתְ וְהִיא מְבַעֲלָא לְגַבְרָ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ובא המלאך בחלום אל אבימלך בעבור כבוד אברהם ופה כתוב לקיחה וכן עם פרעה. רק על פרעה הביא נגעים גדולים ועל ביתו ונגעי אבימלך וביתו לא היו כן כי צדיק היה מפרעה: (אבן עזרא)

אור החיים **הנך מת על וגו'.** פירוש חייב אתה מיתה אשר לקחת והיא וכו', פי' אחר שאני מודיעך שהיא בעולת בעל. אבל אם לא הודיעו הגם שהיה עושה מעשה לא יתחייב מיתה כי בן נח שבא על אשת איש בשוגג בחושו כי היא פנויה פטור, וכמו שכתב רמב"ם בפ"י מהל' מלכים. עוד יסבול הכתוב על זה הדרך **הנך מת וגו' אשר לקחת והיא בעולת בעל** פירוש הגם שידעת שהיא בעולת בעל, וכפי זה יתחייב כפי הדין. אלא שאחר האמת מהאמור בענין נראה כי לא ידע שהיא בעולת בעל: (אור החיים)

ספורנו **ויבא אלהים אל אבימלך.** כענין שנאמר בלבן ובבלעם ולא נזכר בהם אז וירא אליו ולא מראות אלהים ולא דבור כמו שנזכר באבות ובשאר הנביאים כאמרו כמראה אליו אתודע בחלום אדבר בו כי אמנם לא נראה האל ית' כלל אז אבל בא אליהם קול אומר בלבד: **הנך מת.** הנך הולך וכלה בחולי שהתחיל בך כי עצור עצר ה': (ספורנו)

[ד] וְאַבִּימֶלֶךְ לֹא קָרַב אֵלֶיהָ וַיֹּאמֶר אֲדֹנָי הַגֹּי גַם-צָדִיק תִּהְיֶה:

אונקלוס וְאַבִּימֶלֶךְ לֹא קָרַב לְוִתָּהּ וְאָמַר יִּ הָעָם אָף זַפְאֵי תַקְטוּל: (אונקלוס)

יונתן וְאַבִּימֶלֶךְ לֹא קָרַיב לְגַבְהָ לְמַסְאַבָּה וְאָמַר יִּ הַבֵּר עֲמִמִּין דְלֹא חַב אוֹף חֲמֵי לֵיהּ לְמִזְפֵּי בְּדִינָא אֶתְקַטִּיל: (תרגום יונתן)

רש"י **לא קרב אליה.** המלאך מנעו, (ב) כמו שנאמר לא נתחיד לנגוע אליה: **הגוי גם לדיק תהרוג.** אף אם הוא לדיק תהרגנו, שמהא כד דרכך לאצד האומות חנם, כך עשית לדור המצול ולדור הפלגה, אף אני אומר שהרגתם על לא דבר, כמו שאתה אומר להרגני: (רש"י)

שפתו חכמים (ב) (נח"י), הולכך לפרש כדי שלא תקשה קראי אהדדי, דכתיב צסמוך (פ' ו') ולאחשוד, למשמע המניעה היה מהש"י, ואילו הכי משמע דמעלמו לא קרב: (שפתו חכמים)

אבן עזרא וטעם הגוי גם צדיק תהרוג. בעד נפשו וביתו וממלכתו. וכן כתוב. ואל תשמע אל דברי חולם החלום המחליף מלה במלה שפירש הגוי איש. ובמלת לעם

נכרי. אאריך : מעט : (אבן עזרא)

בעל הטורים הגוי גם צדיק תהרג. פירוש אם תהרג אותי גם אברהם הצדיק תהרוג כי הוא פשע וגרם לי זאת: (בעל הטורים)

אור החיים ואבימלך לא קרב אליה וגו'. יתבאר על דרך מה שכתב רמב"ם בפ"ט מהלכות מלכים בן נח שבא על אשת חבירו שלא כדרכה פטור ועל אשת ישראל אפילו שלא כדרכה חייב, לזה נתחכם מחשש שיהיה דין שרה דין אשת ישראל ולא קרב כל עיקר:

הגוי גם צדיק וגו'. צריך לדעת כוונת אומרו הגוי, עוד אומרו גם צדיק, עוד אומרו תהרוג, ולא כן משמע מדברי ה' שאם ישיב האשה ולא יקרב עליה אינו מות:

אכן יתבאר על דרך אומרים ז"ל (ברכות סד.) בפסוק (מ"א כ"ב) ישובו איש לביתו בשלום, שאמר בשלום כאומרו על המת, והגם שלא מת אדם זולת אחאב מלך ישראל ואמר לשון מיתה על כל העם, הראת לדעת כי צרת המלך היא צרת כל העם ומן הראוי לצדד שלא תבא רעה על המלך הגם שיתחייב על מעשהו לצד הגעת הרע לכללות העם, והוא מה שמתמיה באומרו הגוי פירוש יחס עצמו לגוי לטעם הנזכר, גם צדיק שבערך היותו צדיק אפילו פרט אחד לא יעות האל משפט להרוג צדיק אחד, וטעם אומרו כן להיות שהבין בדברי ה' כי נחלטה הגזירה עליו למות כאומרו הנך מת בהחלט על האשה אשר לקחת פירוש שכבר לקחת על הלקיחה לבד, וטען הלא הוא צדיק כי אינו חייב מיתה על הלקיחה כיון שלא קרב אליה ואפילו שלא כדרכה כמשפט עריות ישראל הרי הוא צדיק וצדיק בדינו. והוסיף עוד לומר שהגם שהיה בא עליה הוא פטור שהרי בן נח שבא על אשת איש שוגג פטור והוא שוגג הוא כאומר הלא הוא אמר לי אחותי היא:

או אפשר שהבין במאמר ה' כי הוא ידע שהיא בעולת בעל ואמר כי לא כן הוא הלא הוא אמר לי וגו': (אור החיים)

ספורנו הגוי גם צדיק תהרוג. האמנם ראוי שתשחית הגוי בהריגת מלכו ושתהרוג המלך שהוא צדיק בזה שלא חטא: (ספורנו)

ה הלא הוא אמר לי אחתי הוא והיא גם-הוא אמרה אחי הוא בתם-לבבי וּבְנֵיךָ כְּפִי עֲשִׂיתִי זֹאת:

אונקלוס הלא הוא אמר לי אחתי היא והיא אף היא אמרת אחי הוא בקְשִׁיטוֹת לְבִי וּבְנֵיכָאֵת יְדִי עֲבָדִית דָּא: (אונקלוס)

יונתן הלא הוא אמר לי דאחת היא והיא אוף היא אמרת אחי הוא בקְשִׁטוֹת לְבִי וּבְנֵיכָאֵת יְדִי עֲבָדִית דָּא: (תרגום יונתן)

רש"י גם היא. לרבות עבדים וגמלים וחמרים (מ) שלה את כולם שאלתי ואמרו לי אחיה הוא: בתם לבני. שלא דמיתי לחטוא: וּבְנֵיכָאֵת כְּפִי. נקי אני מן החטא,

שפתי חכמים (מ) כך היא הגירסא, וקאי על אנשים מנהיגי הגמלים והחמורים וק"ל: (שפתי חכמים)

אור החיים ואומרו בתם לבבי וגו' נתכוון להשיב לחששת שהיא אשת איש ובעלה הוא אדם אחר ומה הרויח באומרו אברהם עליה אחותי היא לזה אמר בתם לבבי וגו' חשבתי שפנויה היא ואין לי משפט מות. ואומרו ובנקיון כפי נתכוון לשלול משפט מות מדין גזל דאמרינן בסנהדרין ופסקה רמב"ם בפ"ט וז"ל בן נח חייב על הגזל וכו' וא' הגוזל וכו' או גונב נפש ע"כ ולא דווקא גונב והוא הדין גוזל דביפת תואר נאמר דין גונב נפש בברייתא (שם) ויפת תואר גזולה היא לא גנובה ולרבותא כתב רמב"ם גונב, וכן כתב הכסף משנה, ואם כן מעת שלקחה אבימלך נתחייב מיתה, לזה אמר ובנקיון כפי כי ברצונם חשבתי שיהיה הדבר ולמעלה תחשב לאחיה שנשאה מלך: (אור החיים)

ויאמר אליו האלהים בחלים גם אנכי ידעתי כי בתם-לכבדך עשית זאת ואחשך גם-אנכי אותך מחטו-לי על-כן לא-נתתיך לנגע אליה:

אונקלוס ואמר לה מימר מן קדם יי בחלמא אף קדמי גלי ארי בקשיטות לבד עבדת דא ומנעית אף אנא יתד מלמחטי קדמי על כן לא שבקתך למקרב לותה: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה מימרא די בחילמא אוף קדמי גלי ארום בקשיטות לבד עבדת דא ומנעית אוף אנא מלמחטי קדמי בגין כן לא שבקתך למקרב לגבה: (תרגום יונתן)

רש"י ידעתי כי בתם לבבך וגו'. אמת שלא דמית מתחלה (ו) לחטוא, אבל נקיון כפים (פ) אין כאן. (הדא אמרה משמוש ידים יש כאן): לא נתתיך. לא ממך היה שלא נגעתי בה, אלא חשכתי אני אותך מחטוא, שלא נתתי לך כח, וכן ולא נתנו אלהים (בראשית לא, ג), וכן ולא נתנה אציה לבוא (סופטים טו, א): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ר"ל דהיה לו לומר גם אנכי ידעתי כי בתם לבבך ובנקיון כפיך עשית זאת כמו שאמר אבימלך בעלמו: (פ) וא"ת סוף סוף הא נקי מן החטא שהרי לא עשה העבירה, וי"ל כך אמר הקב"ה נקיות החטא לאו ממך הוא כאשר אמרת, אלא ממני הוא, כי אתה היית שוכב עמה אף אם הגידה לך שהיא אשתו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לננוע. לגעת. במו לנטוע ולטעת וכלם הם שמות פועל: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר אליו האלהים וגו'. הסכים לו על דבריו כי לא נתחייב מיתה על אשר עשה כי בתם לבבו, אך על נקיון כפים לא הסכים ואולי שהגם שהוא לא

גזל עם כל זה אלמות המלכות היה באמצעות, והגם שאינה גזילה שיתחייב עליה עם כל זה נקיון כפים אינו. או לצד שבדברי ה' לא היה מקום לטעות בו אלא אבימלך היה מצדד כל צדדי הספיקות לזה לא הוצרך לומר לו ובנקיון וגו':

ואמרו ואחשוד וגו'. נתכוון לפרש לו כוונתו כי מה שאמר לו הנך מת וגו' לא על מה שעבר אלא אם לא יחזור [בו] ויקרב אליה ימות ולזה התרה בו קודם וחשך אותן במה שהודיעו כי היא בעולת בעל:

מחטוא לי. ופיי לי שהגם שאם לא היה מודיעו והיה נכשל לא היה החטא מחייבו מיתה לאבימלך אף על פי כן לגבי האלהים יש לו דבר הקפדה בין לסיבת המעשה שישכב אשת איש והיא זימה ועוד לצד שרה ואברהם שגנאי הוא להם והם ידידי עליון לזה דקדק לומר תיבת **לי**:

ואמרו על כן וגו' פיי לצד היות הדברים בסדר זה הוא שבאתי להודיעך למנוע עצמך ממנה אבל זולת זה פיי שאם היית יודעה בעולת בעל ולקחת אותה הייתי הורגך שהקדוש ברוך הוא דן על מחשבות גוים הרעה ומצרפה למעשה. ולדבריהם ז"ל (רבה נב) שאמרו מלאך דחפו מעליה ידויק הכתוב על נכון אמרו **לא נתתיך לנגוע אליה**: (אור החיים)

[ז] ועתה השב אשת-האיש כי-נביא הוא ויתפלל בעדך וחייה ואם-אינך משיב דע כי-מות תמות **אנת ותמות וכל-אשר-לך**:

אונקלוס וּכְעַן אֶתִּיב אֶתְּת גְּבָרָא אַרִי נְבִיאָא הוּא וַיְצַלִי עֲלֶיךָ וַתְּחִי וְאִם לִיתֶיךָ מִתִּיב דַּע אַרִי מִימַת תְּמוּת אֶתְּת וְכָל דִּי לְךָ: (אונקלוס)

יונתן וּכְעַן אֶתִּיב אֶתִּתְּ גְּבַר אַרוּם נְבִיאָא הוּא וַיְצַלִי עֲלֶיךָ וַתְּחִי וְאִין לִיתֶיךָ מִתִּיב דַּע אַרִי מִימַמַת תְּמוּת אֶנְתְּ וְכָל דִּילְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י **השב אשת האיש.** ואל תהא סבור שמא (ע) תחגנה בעיניו ולא יקבלנה, או יסנאך, ולא יתפלל עליך. (אמר לו אבימלך ומי מפרסמו שלא נגעתו בזה, אמר לו): **כי נביא הוא.** ויודע שלא נגעת בזה, לפיכך ויתפלל בעדך (בבא קמא כג.): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) לכונו לפרש שזקרא משמע ועתה השב אשת האיש כי נביא הוא, למשמע דוקא דמשום הכי כריך לחזור מפני שהוא נביא והיא אשת איש, אבל אי לא היה נביא לא היה מחזירה לו ואף שהיא אשת איש, והרי גם בני נח הוזהרו על עריות (סנהדרין נ"ו.), ומתרחז דמה דכתיב כי נביא הוא הכי פירושו אל תהיה סבור כו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים **ויתפלל.** ג' במסורה הכא ואירך ויסגוד לו וישתחו ויתפלל. ויתפלל בעדו תמיר. מלמד שהיה אבימלך צריך לבקש לאברהם שיתפלל בעדו וזהו ויסגוד לו וישתחו ויתפלל ולא באותה שעה לבד אלא תמיד היה צריך לתפלתו כדכתיב ויתפלל בעדו תמיד: (בעל הטורים)

אור החיים **ועתה השב אשת וגו'.** אומרו **כי נביא הוא** פ"י כי נביא הוא האיש שזו אשתו, כי עדיין לא ידע בפ"י שאשת אברהם היתה, כי בדבריהם לא הוזכר הבעל וכמו שכתבנו למעלה, ובאומרו נביא הוא ידוע שהוא אברהם כי אין נביא זולתו בימים ההם:

עוד ירצה כי נביא הוא וידע שהגם שנסתרה היא לא נטמאה:

עוד ירצה על זה הדרך כי נביא הוא ובזה יתפלל בעדך ותועיל תפלתו והוא אומר וחייה: (אור החיים)

ספורנו **ועתה השב את אשת האיש.** בטרם שתכלה בחולי: **והיה.** תרפא כמו עד חיותם: **אתה וכל אשר לך.** הולדות במעי אשתך ואמהותך: **מעשים אשר לא יעשו.** לגרום היזק לאיש לא ידעתו קודם לכן ואין לך איבה עמו וכל זה בלתי תועלתך ואין דרך לעשות כן: (ספורנו)

[ח] **וישכם אבימלך בבקר ויקרא לכל-עבדיו וידבר את-כל-הדברים האלה באזניהם ויראו האנשים מאד:**

אונקלוס **ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוהי ומליל ית כל פתגמא האלין קדמיהון ודחילו גובריא לחדא:** (אונקלוס)

יונתן **ואקדים אבימלך בצפרא וקרא לכל עבדוי ומליל ית כל פתגמא האילין קדמיהון ודחילו גובריא לחדא:** (תרגום יונתן)

[ט] **ויקרא אבימלך לאברהם ויאמר לו מה-עשית לנו ומה-חטאתי לך כי-הבאת עלי ועל-ממלכתי חטאה גדלה מעשים אשר לא-יעשו עשית עמדי:**

אונקלוס **וקרא אבימלך לאברהם ואמר ליה מה עבדת לנא ומה חבית (ניי חטית) לך ארי איתיתא עלי ועל ממלכותי חובא רבא עובדין די לא כשרין לאתעבדא עבדת עמי:** (אונקלוס)

יונתן **וקרא אבימלך לאברהם ואמר מה עבדת לנא ומה חבית לך ארום איתיתא עלי ועל ממלכותי חובא רבא עובדין דלא כשרין לאתעבדא עבדת עמי:** (תרגום יונתן)

רש"י **מעשים אשר לא יעשו.** מכה אשר לא הורגלה לזא על צריה (פ) **זאה לנו על ידך, עלירת כל נקבים של זרע, ושל קטנים, ורעי, ואזנים וחוטם:** (רש"י)

שפתי חכמים (פ) **אבל אין לפרש דמעשים אשר לא יעשו קאי על אברהם, דהא לא עשה שום מעשה אלא דיבור בעלמא:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מה עשית לנו.** בפתח קטן תחת מה בעבור אות הגרון הבא אחריו וכן

אור החיים ויאמר לו מה עשית וגו'. צריך לדעת כוונת אומרו מה עשית, ואם רוצה לומר מה המעשה הרע שעשית לנו היה לו להקדים מה חטאתי לך. אולי שרמז באומרו מה עשית לנו קודם מה חטאתי לך לרמוז לו מה טובה עשית לנו וגמלתיך רעה שבעד זה הבאת וגו', והכוונה להיות שאין אדם מתחייב רע בעולם כמשלם רעה תחת טובה, לזה רמז לו שלא יספיק עשותם לו לאברהם רעה לעשות להם מה שעשה שרצה לאבדם מן העולם ואין מציאות רע בעולם שיהיה זה תשלומו כאומרו מעשים אשר לא יעשו וגו' זולת אם קדם לעשות להם טובה והם גמלוהו רעה, וכל הכתוב הוא דברי תוכחה על מה שעשה: (אור החיים)

י ויאמר אבימלך אל-אברהם מה ראית כי עשית את-הדבר הזה:

אונקלוס וַאֲמַר אַבְיִמֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חִזִּיתָ אֲרִי עֲבַדְתָּ יְת פְּתִגְמָא הִדִּין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַבְיִמֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה חִמִּיתָא אַרוּם עֲבַדְתָּ יְת פְּתִגְמָא הִדִּין: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר אבימלך. להיות שפסוק ראשון הוא תוכחה וקבלנות ודיבור זה הוא שאלה לדעת טעמו כי ודאי לא נתכוון להרע אלא טעמו כמוס עמו לזה ייחד אמירה בפני עצמו ששאלו מה ראית וגו': (אור החיים)

יא ויאמר אברהם כי אמרתי רק אין-יראת אלהים במקום הזה והרגוני על-דבר אשתי:

אונקלוס וַאֲמַר אַבְרָהָם אֲרִי אֲמַרִית לְחוּד לִית דְּחַלְתָּא דִּי בְּאַתְרָא הִדִּין וְיִקְטְלֵנִי עַל עֵיסַק אֲתֵתִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַבְרָהָם אַרוּם אֲמַרִית בְּלִבִּי לְחוּד לִית דְּחַלְתָּא דִּי בְּאַתְרָא הִדִּין וְיִקְטְלֵנִי עַל עֵיסַק אֲנִתֵתִי: (תרגום יונתן)

כ"י רק אין יראת אלהים. אכסנאי שצא לעיר, על עסקי אכילה ושתיה שואלין אותו, או על עסקי אשתו שואלין אותו, אשתך היא או אחותך היא (בבא קמא טז): (כ"י)

בעל הטורים והרגוני. ב' במסורה והרגוני על דבר אשתי. והרגוני ושבנו אל רחבעם. גבי ירבעם שהשוה ישראל שבאותן הימים לעו"א ומיהו הכא כתיב מלא והתם חסר שאינם רשעים כל כך כמו עו"א: (בעל הטורים)

אור החיים כי אמרתי וגו'. זו תשובה לאומי מה ראית, ואומי רק וגו' לצד שאמר אליו אבימלך ואם חששת להם שאין להם יראת אלהים אם כן (למה) לא תחוש שיהרגו אותך ויקחו את אשתך ממך ולא יחושו לאיסור אשת איש, לזה אמר רק מיעוט לומר שחוששים הם ליראת אלהים להקל חומר הדבר על ידי שיהרגוני,

פירוש כי אם לא יהרגוהו על כל ביאה וביאה יתחייבו מיתה ויש עונש מרובה וגם ימותו כל הבא עליה לזה יתחכמו להרוג את אברהם ואין כאן אלא עונש עון אחד ואדם אחד, ומה גם אם יהרגוהו הרבה בני אדם כאחד יש בזה צד פטור ולזה חש ואמר אחותי. ובזה השיב על שלא הודיעו שהיא אשתו: (אור החיים)

ספורנו רק אין יראת אלהים במקום הזה. אין מורא מלכות כי אמנם סרני פלשתים לא היו מלכים גמורים נוראים בעם כמו שהורה גלית באמרו הלא אנכי הפלשתי ואתם עבדים לשאול: (ספורנו)

[יב] וגם-אמנה אחתי בת-אבי הוא אף לא בת-אמי ותהי-לי לאשה:

אונקלוס וברם בקושטא אחתי בת אבא היא ברם לא בת אמי והות לי לאנתו: (אונקלוס)

יונתן וברם בקושטא אחתי ברת אבא דאבא היא ברם לא מגניסת אימא והות לי לאנתו: (תרגום יונתן)

רש"י אחותי בת אבי היא. ונת אב מותרת לבן נת, שאין אבות לעובדי עבודת אלילים, וכדי לאמת דבריו (ג) השיבו כן. ואם תאמר והלא בת אחיו היתה, בני בנים הרי הן כבנים, והרי היא בתו של תרח, וכן הוא אומר ללוט, כי אנשים אחים אנחנו: אך לא בת אמי. הרי ממש אחרת היה: (רש"י)

שפת חכמים (ג) כלומר היה לו לומר בת אבי היא ולא היה צריך לומר בת אמי, אלא כדי לאמת את דבריו הראשונים שאמר (לעיל פ' ב') אחותי היא, אמר כך, וא"ת לעיל (י"ג י"ט) גבי פרעה למה לא השיב אברהם כלום, וי"ל דפרעה לא שאל אותו אלא פעם אחד משום הכי לא השיבו, אבל אבימלך שאלו שתי פעמים משום הכי הולך להשיב לו, (מהרש"ל): (שפת חכמים)

אבן עזרא אחותי בת אבי. י"א שהוא כמו אלהי אבי אברהם והנכון בעיני שדחה אבימלך בדברים כפי צורך השעה ובפסוק אנכי עשו בכורך אביא חברים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וגם אמנה אחותי בת אבי. לא ידעתי טעם להתנצלות הזו כי גם אם אמת הדבר שהיתה אחותו ואשתו וברצותם באשה אמר להם אחותי היא להטעותם בדבר כבר חטא בהם להביא עליהם חטאה גדולה ואין חילוק והפרש כלל בין שהדבר אמת או שקר ואולי מפני שאמר אבימלך מה ראית כי עשית את הדבר הזה לומר מה ראית בי חטא או רשע שפחדת ועשית כן כי אני לא נסיתי לקחת נשים מבעליהן אז ענה אברהם אני לא ידעתי אתכם אך חשבתי אולי אין יראת אלהים במקום הזה כי רוב מקומות העולם אין בהם יראת אלהים ולכן מעת צאתי מארצי ולכתי בעמים כאיש תועה ולא ידעתי אל איזה מקום נבוא התניתי עמה לאמר כן בכל מקום כי הדבר אמת וחשבתי לי בו הצלת נפש ולא החלתי בדבר בבואי בארצכם כי לא ראיתי בכם עון אשר חטא

"וגם" - אמנה אחותי בת אבי טענה אחרת אמר אני לפי דרכי אמרתי כן שהוא אמת וחשבתני אם אולי יחפצו בה ישאלוני אם היא גם אשתי כיון שלקחתי עבדיך ולא שאלוני דבר אמרתי גם במקום הזה אין יראת אלהים והחרשתי ויתכן שהיה התנאי הזה דברו עמה בבואם במצרים אף על פי שאמר "כאשר התעו אותי אלהים מבית אבי" או שחזר וזרז אותה שם במצרים בשעת מעשה כאשר פירשתי (לעיל יב יא) ודעת רבי אברהם כי כל אלה דברים לדחות את אבימלך (הרמב"ן)

אור החיים וגם אמנה אחותי וגו'. כאן חייב אברהם לאבימלך ומלט עצמו גם מהתרעומת שנתרעם וקבל עליו מה עשית לנו וגו', ואמר וגם אמנה אחותי וגו' וכי אמרתי שאינה אשתי להתרעם עלי שהתעיתי יראי אלהים. אני אמרתי אחותי ויכולה להיות אחותי ואשתי ועליכם לשאול אם היא אשתי הגם שאמרתי אחותי, שיכול אני לקרא לה אחותי ואין בזה החלט שאינה אשתי למי שיהיה ירא וחרד מחטוא לאלהים, ואולי לצד טענה זו הרגיש אבימלך כי האמת עם אברהם ויתן לו מתנות טובות. גם נתכוין לבל יחשדוהו במוציא שקר מפיו והצדיקים חוששין לכיעור ולדומה לו: (אור החיים)

ספורנו וגם אמנה. וגם אתה המלך הצדיק בהם חטאת בזה שלקחת האשה בשביל שאמרתי שהיא אחותי שהיה לך לשאול אם היא גם כן אשתי כמו שהיא באמת אחותי ואשתי: (ספורנו)

[יג] וַיְהִי כַאֲשֶׁר הִתְעוּ אֹתִי אֱלֹהִים מִבֵּית אָבִי וְאָמַר לֵאמֹר לֵךְ חֲסֵדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂי עִמָּדִי אֵל כָּל-הַמְּקוֹם אֲשֶׁר נִבְּאָה שְׁמָה אֶמְרִי-לִי אָחִי הוּא:

אונקלוס וְהָוָה פִּד טַעו עִמְמִיָּא בְּתַר עוֹבְדֵי יְדִיהוֹן יְתִי קָרִיב יִי לְדַחֲלִתָּה מִבֵּית אָבִיא וְאֶמְרִית לָהּ דִּין (נ"י דא) טִיבוֹתִיךָ דִּי תַעֲבָדִי עִמִּי לְכָל אֶתְרָא דִּי נְהַךְ לְתַמָּן אֶמְרִי עָלִי אָחִי הוּא: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה פִּד בְּעוֹ לְאַטְעָאָה יְתִי פְלַחִי טַעוֹתָא וּנְפָקִית מִבֵּית אָבִיא וְאֶמְרִית לָהּ דִּין טִיבוֹתִיךָ דְּתַעֲבָדִין עִמִּי לְכָל אֶתְרָא דְּנְהַךְ לְתַמָּן אֶמְרִי עָלִי דְּאָחִי הוּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי כאשר התעו אותי וגו'. אונקלוס תרגם מה שתרגם, ויש ליסב עוד דבר דבור על אופניו, כשהולכי אני הקב"ה מבית אבי להיות משוטט ונד ממקום למקום, וידעתי שאעבור במקום רשעים, ואומר לה זה חסדך וגו': כאשר התעו. לשון רבים, ואל תתמה כי בהרבה מקומות לשון אלהות ולשון מרות קרוי לשון רבים, אשר הלכו אלהים, אלהים חיים, אלהים קדושים, וכל לשון אלהים לשון רבים, וכן ויקח אדוני יוסף, אדוני האדונים, אדוני הארץ, וכן בעליו יומת, והועד צבעליו. ואם תאמר מהו לשון התעו, כל הגולה ממקומו ואינו מיושב קרוי תועה, כמו ותלך ותתע (בראשית כא, יד), תעיתי כשה אובד (תהלים קיט, קעו), יתעו לבלי אוכל (איוב לח, מא), ילאו ויתעו לבקש הכלם: אמרי לי. עלי, וכן וישאלו אנשי המקום לאשתו (בראשית כו, ז), על אשתו. וכן ואמר פרעה לבני ישראל (שמות יד, ג), כמו על

בני ישראל. פן יאמרו לי אשה הרגתהו (סופטים ט, נל): (רש"י)

אבן עזרא התעו אותי אלהים. לשון קדש והטעם שהוא נוסע ממקום למקום ולא ידע אנה ילך. וכן והנה תועה בשדה. ואין זו התעייה בלב. גם כן כתוב למה תתענו ה': אמרי לי. בשבילי וכן ואמר פרעה לבני ישראל: (אבן עזרא)

אור החיים ויהי כאשר וגו'. כאן בא לתת טעם לדברו הראשון שאמר אין יראת אלהים כי יאמר אליו אבימלך מה ראית במקום שחשדת אותם שאין להם יראת אלהים, לזה אמר כי תקנה זו שתקן לומר אחותי לא לסיבת המקום ההוא לבד אלא בדרך כלל תקן זה לחשש מקום שאין בו יראת אלהים וספק זה לא יצתה ממנו גרר שהגם שאין לה חזקת אין יראת אלהים יודה שאין לאברהם בה חזקה שיש בה יראת אלהים ומעתה נסתתמו טענות אבימלך: (אור החיים)

ספורנו התעו אותי אלהים. בסבת עבודת גלולים שמאסתי הוצרכתי לצאת מבית אבי אל אשר לא אדע לא למקום מכוון מאתי ובזה יקרא תועה: (ספורנו)

[נד] וילקח אבימלך צאן ויבקר ועבדים ושפחות ויתן לאברהם וישב לו את שרה אשתו:

אונקלוס ודבר אבימלך עאן ותורין ועבדין ואמהן ויהב לאברהם ואתיב לה ית שרה אנתיה: (אונקלוס)

יונתן ונסיב אבימלך עאן ותורין ועבדין ואמהין ויהב לאברהם ואתיב ליה ית שרה אנתיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויתן לאברהם. כדי (ה) שיתפיים ויתפלל עליו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דאי על לקיחת אשתו הרי לא נגע בה וכאילו לא לקחה. (נח"י) הא דאבימלך הוורד לפיים את אברהם ולא כן פרעה, י"ל דפרעה אונס גמור היה כי אברהם מעלמו התחכם ואמר לשרה אמרי נא אחותי את כו' (לעיל י"ב י"ג), אבל הכא שאלו אשתך היא או אחותך היא, וירא שמא יהרגוהו והיה מוכרח לומר אחותי היא, ולפיכך לא נלקה פרעה רק במכת ראתן שהתשמיש קשה לו (ב"ר מ"א ב'), ואחר שהשיבה לא הורד עוד לרפואה, אבל אבימלך גם אחר שהשיבה ופייסה ונתן מתנות, אפילו הכי כי עורר עזר (לקמן פ' י"ח) לפי שהיה קרוב למזיד צמה שאלוהו אשתך, וכמ"ס (ב"ק כ"ב) אכנסנאי שצא לעיר וכו': (שפתי חכמים)

[טו] ויאמר אבימלך הנה ארצי לפניך בטוב בעיניך שוב:

אונקלוס ואמר אבימלך הא ארעי קדמך בדתקין בעיניך תיב: (אונקלוס)

רש"י הנה ארצי לפניך. אבל פרעה אמר לו הנה אשתך חח וכו', לפי שנתירא, שהמאריס שטופי זמה: (רש"י)

[טז] ולשָׁרָה אָמַר הֲנֵה נִתְּתִי אֵלַי לְסֹף לְאַחֶיךָ הֲנֵה הוּא-לְךָ כְּסוּת עֵינַיִם לְכֹל אֲשֶׁר אֲתֵּךְ וְאֵת כָּל וְנִכְחַת:

אונקלוס ולשָׁרָה אָמַר הָא יְהִבִית אֵלַי סְלַעִין דְּכֶסֶף לְאַחֶיךָ הָא הוּא לִיךְ כְּסוּת דִּיקָר עֵינִין חֲלָף דְּשִׁלְחִית וּדְבִרְתִיךָ וְחֲזִית יְתִיךָ וְנִת כָּל דְּעַמְדָּא וְעַל כָּל מָה דְּאֲמַרְת אֲתוֹכַחַת:

יונתן ולוֹת שָׂרָה אָמַר הָא יְהִבִית אֵלַי סְלַעִין דְּכֶסֶף לְאַחֶיךָ הָא אֵינֹן לְךָ תַּחְמִידָא דְּעֵינִין חֲלָף דְּאֲתַכְּסִית מִן בְּעַלְיךָ לִילְיָא חֲדָא וְחִמִּית יְתִיךָ דְּאֵילוּ יְהִבִית יֵת כָּל דְּהוּה לִי לָא הוּינָא כְּמִיסַת וְאֲתוֹכַחֹן מִילְיָא וִידַע אֲבָרְהָם אָרוּם לָא קָרִיב אֲבִימֶלֶךְ לוֹת שָׂרָה אֲנִתְתִיחָא: (תרגום יונתן)

רש"י ולשָׂרָה אָמַר. אֲבִימֶלֶךְ לְכַבּוּדָהּ, כְּדִי לְפִיּוּסָהּ, (ר) הִנֵּה עֹשִׂיתִי לְךָ כְּבוֹד זֶה, נִתְּתִי מִמּוֹן לְאַחֶיךָ, שְׂאֵמַרְתָּ עֲלָיו אַחִי הוּא, הִנֵּה הַמִּמּוֹן וְהַכְּבוֹד הַזֶּה לְךָ כְּסוּת עֵינַיִם: לְכֹל אֲשֶׁר אֲתֵּךְ. יִכְסוּ עֵינֵיהֶם שְׂלָא יִקְלוּד, שְׂאֵילוּ הַשִּׁיבוֹתֶיךָ רִיקְנִית, יֵשׁ לָהֶם לוֹמַר, לְאַחַר שְׂנַתְעַלְלָה זֶה הַחֲזִירָה, עַכְשָׁיו שְׂהוֹרְכִיתִי לְבַזְזֵי מִמּוֹן וּלְפִיּוּסָךְ, יוֹדְעִים יֵהִיו שְׂעַל כְּרַחֲמֵי הַשִּׁיבוֹתֶיךָ, וְעַל יְדֵי נֶם: וְאַתְּ כֹּל. וְעַם כֹּל בָּאֵי עוֹלָם: וְנִכְחַת. יֵהֵא לְךָ פִּתְחוֹן פֵּה לְהַתּוֹכָה, וְלִהְרָאוֹת דְּבָרִים נִכְרִים הַלְלוּ, וְלִשְׁוֹן תּוֹכַחָה בְּכֹל מִקּוּם, בְּרֹר דְּבָרִים, וּבְלַע"ז אֲשַׁפּוּרְפִי"ר, וְאוֹנְקְלוֹס תְּרַגֵּם בְּפִנֵּים אַחֲרֵים, וְלִשְׁוֹן הַמִּקְרָא כִּד הוּא נּוֹפֵל עַל הַתְּרַגּוּם, הִנֵּה הוּא לְךָ כְּסוּת שְׂל כְּבוֹד עַל הַעֵינַיִם שְׂלִי שְׂשִׁלְטוֹ בְּךָ, וּבְכֹל אֲשֶׁר אֲתֵּךְ, וְעַל כֵּן תְּרַגּוּמוֹ וְחֲזִית יְתִיךָ וִית כֹּל דְּעַמְדָּא. וִישׁ מִדְּרַשׁ אֲגוּדָה, אֲבִל יֵשׁוּב לְשׁוֹן הַמִּקְרָא פִּירְשָׁתִּי: (רש"י)

שפתי חכמים (ר) כְּלוֹמַר וְאֵע"פ שְׂאֲבִימֶלֶךְ לָא נִתָּן לְאַבְרָהָם אֲלֵא כְּדִי שִׁתְּפַלֵּל עֲלָיו, כְּמוֹ שְׂפִירְשׁ לְעִיל (פ' י"א ד"ה ויתן), וְאִיךְ אָמַר לְשָׂרָה שְׂלְכַבּוּדָהּ נִתְּנָה לוֹ, לָא הִיפְךָ הַדְּבָרִים אֲלֵא כְּדִי לְפִיּוּסָהּ, וְהַקְּשָׁה מִהֲרָא"ם וְא"ת מִנָּח לִיה לְרַש"י שְׂנִתְּנָם לְאַבְרָהָם כְּדִי לְפִיּוּסוֹ, דִּילְמָא כְּשִׁנְתָּנָם לְאַבְרָהָם עַל מִנַּת כֵּן שִׁיְהִיו לְכַבּוּדָהּ, י"ל שְׂמִדְּבָרֵי הַשֵּׁם שְׂאֲמַר לוֹ (לְעִיל פ' ז') הַשֵּׁב אֲשֶׁתְּ הָאִישׁ כִּי נִבִּיא הוּא וִיתְּפַלֵּל בְּעַדְךָ, יִדְעֵנוּ שְׂכֹל עֲמָמוֹ שְׂל אֲבִימֶלֶךְ לָא הִיָּה אֲלֵא לְפִיּוּסוֹ כְּדִי שִׁתְּפַלֵּל עֲלָיו, וּמִסְתַּמָּא הַמִּתְּנוּת נְמִי נִתָּן לוֹ בְּשִׁבְלָה זֶה, וְנ"ל דְּאִי מִשּׁוּם כְּבוֹדָהּ לְמָה נִתְּנָה לְאַבְרָהָם, לְשָׂרָה הִיָּה לוֹ לִיתְּנָם וְלָא לְאַבְרָהָם, כִּי זֶה הִיָּה לָהּ לְכַבּוּד יוֹתֵר לְפִי דְּבָרֵי אֲבִימֶלֶךְ, אֲלֵא וְדָאֵי עִיקָר נִתְּיִנָּה לְאַבְרָהָם הִיָּה כְּדִי לְהַתְּפַלֵּל עֲלָיו, וְדְּבָרָיו עִם שָׂרָה לָא הִיָּה אֲלֵא לְכַבּוּדָהּ וּלְפִיּוּסָהּ אָמַר כִּד וְק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **הנה הוא לך כסות עינים**. י"א כי הוא רמז על כהות עיני בנה וזה דרך דרש. והישר בעיני שיהיה כסות עינים מושך עצמו ואחר עמו כמו אל בקצפך תוכיחני ורבים אחרים. והנה הוא לך כמו מכסה עינים בעבור אברהם שהוא בעלך והטעם שלא ישא את את עיניו עליך גם הוא כסות עינים לכל אשר אתך מהשפחו' שהם נשי עבדיו. ויהיה וי"ו ונוכחת כפ"א רפה בלשון ישמעאל ובמקרא אלפים כמוהו כמו ביום השלישי וישא אברהם את עיניו. וטעם ונוכחת דברי משה שלא אמרה עוד שרה על אברהם אחי הוא. והנה פי' **ואת כל**. ועם כל זה נתוכחת שרה. וי"א כי הנה הוא לך על הכסף לקנו מלבוש ומלת נתתי מושכת עצמה ואחרת עמה וכן הוא הנה נתתי אלף כסף לאחיך לקנות לך בו מכסה כמו כסות שיהיה תאוה לעינים ונתתי לכל אשר אתך ואת כל אשר נתתי לאברהם צאן ובקר ועבדים ושפחות. ויותר נכון להיות פי' כאשר אמרתי כי אברהם הוא כסות עינים לך ולעבדים אשר אתך שהיו לך גם אשר נתתים גם אני: **ואת כל**. ועם כל בני אדם הוא לך כסות עינים: **ונוכחת**. דברי משה ויעמוד טעם הוי"ו במקומו. והגאון אמר שהוא מן נוכח ואין דבר נכוחים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **הנה נתתי אלף כסף לאחיך**. היו הצאן והבקר והעבדים שנתן לו שוים אלף כסף ואמר לשרה הנה נתתי ממון רב לאחיך הנה הכסף לך כסות עיני כל המביטים ביפיך כי את עיניהם ואת ראשיהם החוזים יכסו מהביט בך ומהביט בכל אשר אתך אפילו בנערותיך ושפחותיך והנה לטובתך נתפשת בביתי כי יראו ממך ויכסו עיניהם מראות בך באמרם המלך פדה נפשו על שלחו יד באשת הנביא והגיד הכתוב שפייס את אברהם בממון ואת שרה בדברים שלא יענש באחד מהם ואמר כי שרה לא נתפייסה לו אבל עם כל זה היתה מתוכחת עמו בטענות לאמר שלא תמחול לו ובשבחה דבר הכתוב ואברהם נתפייס ויתפלל עליו והוא כלשון ועם ישראל יתוכח (מליכה ו ב) אך דרכי אל פניו אוכיח (איוב יג טו) שם ישר נוכח עמו (שם כג ז) ויתכן שיהיה "אלף כסף" אלפי כסף ממון רב כיד המלך וכן הקטן יהיה לאלף (ישעיהו ס כב) לעם רב וכן השיבו נא להם כהיום שדותיהם כרמיהם זיתיהם ובתיהם ומאת הכסף והדגן והתירוש והיצהר אשר אתם נושים בהם (נחמיה ה יא) מאות רבות ממון גדול (הרמב"ן)

בעל הטורים **ולשרה**. ב' במסורה ולשרה אמר. ולשרה בן. שכתוב כאן גבי שרה הנה הוא לך כסות עינים רמז שיהיה בן לשרה שיהיה לו כסות עינים דכתיב ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות: (בעל הטורים)

ספורנו **הנה נתתי אלף כסף לאחיך**. למוהר כמנהג לוקח בת איש או אחותו לאשה: **הנה הוא לך כסות עינים**. מלבוש של כמה גונים שהיו לובשות הנשים לכבוד כי אמנם המוהר שנתתי מורה על כבודך שלא לקחתך לזונה ולא לפלגש אבל לקחתך לאשה ולא עזבתך כל כך מהרה לולי ה' שהיה לך והוצרכתי להחזירך: **לכל אשר אתך**. לעיני כל אשר אתך ובני ביתך: **ואת כל ונוכחת**. ובעיני כל שומע ובעיני כל נוכחת שתבקש אולי לגנותך כמנהג הנשים המוכיחות ומגנות זו את זו (ספורנו)

דעת זקנים **הנה נתתי אלף כסף לאחיך**. אלף לשון למוד כמו ואאלפך חכמה כסף לשון חימוד כי נכסוף נכספת. והפי' הנה נתתי ולמדתיך עצה טובה וחמודה על אודות אחיך. לאחיך על אחיך על אודות אותו שאמרת עליו אחי הוא הנה. וי"מ אלף כמו שגר אלפיך כסף לשון חימוד כדפירש"י הנה הוא לך כסות עינים אותו שם דאח שאת קוראה לו לשון כיבוד וצנוע הוא שלא לומר בעלי הוא ולמה תאמר כן לכל אשר אתך כל' לאנשים הרגילים אצלך שיודעים שבעליך הוא:

ואת כל ונוכחת. אבל לכל העולם שאין מכירין בדבר תוסרי ותוכיח שלא תאמרי אחי הוא שלא תבא לידי תקלה: (דעת זקנים)

וי ויתפלל אברהם אל-האלהים וירפא אלהים את-אבימלך ואת-אשתו וילדו: (אונקלוס)

אונקלוס וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אניתה ואמיתה ואתרנחו: (אונקלוס)

יונתן וצלי אברהם קדם יי ואסי יי ית אבימלך וית אניתה וילחיתו ואתרנחו: (יונתן)

רש"י וילדו. כתרגומו ואתרנחו, נפתחו נקביהם והולילו, והיא לידה שלהם: (רש"י)

אבן עזרא וילדו. שב אל אשת אבימלך ואמהותיו. לא אל אבימלך. וכן וישם דמי מלחמה בשלום. בעמוד ענן ידבר אליהם. אלה בני עדה. אשר עבדתי אותך בהן. אבי אברהם ואבי נחור ויעבדו. הלא תראה שהוא מפורש בפסוק השני כי עזר עזר ה' בעד כל רחם לבית אבימלך ולא הזכיר אבימלך. והארכתי כל כך בעבור מפרשים שהיו אומרים שהיה עצור לצאת לחוץ: (אבן עזרא)

הרמב"ן וילדו. אם הלשון כפשוטו ושב לאשתו ואמהותיו כי עזר ה' בעד רחמם תימה הוא כי נראה כי גם בלילה הראשון אשר לוקחה שרה לבית אבימלך ולא קרב אליה עדיין בא אליו האלהים בחלום ובבקר השכים וקרא לעבדיו גם לאברהם ומתי היה להם עזר רחם אולי היו על פרקן ואחזום חבלי יולדה ולא יכלו להמליט ואולי אברהם איחר תפלתו ימים רבים והנה רפואות אבימלך גם חליו לא נתפרשו ולשון רש"י וילדו ואתרנחו נתפתחו נקביהם והוציאו והוא לידה שלהן בעד כל רחם כנגד כל פתח ואין זה נכון כי אם נאמר ב"וילדו" שהוא יציאת החוץ שמצינו לידה בענינים רבים כגון הרה עמל וילד שקר (תהלים ז טו) לדת חק (צפניה ב ב) מה ילד יום (משלי כז א) מה יולידו ויחדשו הימים אבל מלת "רחם" לא תבא על פתח אחר ואין טענה מן בגיחו מרחם יצא (איוב לח ח) שהוא כנוי כמו בטן האדמה (שם א כא) ודעת אונקלוס איננה כדברי הרב כי הוא שתרגם "ואתרנחו" עשה "רחם" כפשוטו "פתח ולדא" אלא שרצה לכלול גם אבימלך במלת וילדו ולשון בראשית רבה (נב יג) כי עצור עזר ה' עצירה בפה עצירה בגרון עצירה בעין עצירה באוזן עצירה מלמעלה עצירה מלמטה והמדרש הזה להם מיתור לשון הכפל עצור עזר לא שיפרשו כל רחם כל נקב והנכון בעיני כי מיום אשר נלקחה שרה לקה אבימלך באברי התשמיש ולא יוכל לשמש וזהו לא נתתיך לנגוע אליה כי הנגיעה והקריבה בנשים הוא על התשמיש כענין אל תגשו אל אשה (שמות יט טו) ואקרב אל הנביאה (ישעיהו ח ג) ואשתו ואמהותיו שהן מעוברות עצר בעד רחמן ולא יכלו להמליט כי "עצירת רחם" הוא שלא תהר כדרך וה' סגר רחמה (שמואל א א ה) אבל "עצירה בעד הרחם" הוא שלא תלד כלשון גדר בעדי ולא אצא (איכה ג ז) ועמדה שרה בביתו ימים ולא שב אבימלך מדרכו הרעה כי לא הבין עד שבא אליו האלהים בחלום והודיעו ולא פירש הכתוב חולי אבימלך והזכירו ברמז דרך מוסר וכבוד לשרה ואחרי תפלת אברהם נרפא אבימלך ואשתו ואמהותיו וילדו הנשים (הרמב"ן)

[יח] כִּי-עָצַר עָצַר יְהוָה בְּעַד כָּל-רַחֵם לְבֵית אַבְיִמֶלֶךְ עַל-דְּבַר שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אַבְרָהָם:

אונקלוס אַרִי מִיחַד אַחַד יֵי בְּאַפִּי כָּל פְּתַח וְלָדָא לְבֵית אַבְיִמֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתְתּוֹ אַבְרָהָם: **[ס]** (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם מִיחַד אַחִיד מִימְרָא דִּי בְּאַנְפִי כָּל צִרְיָה בֵּית וְלָדָא לְנִשְׂיָא דְבָבִית אַבְיִמֶלֶךְ עַל עֵיסַק שָׂרָה אִתְתּוֹ אַבְרָהָם: (תרגום יונתן)

רש"י **זעד כל רחם. כנגד כל פתח: על דבר שרה. על פי דבורה (ז) של שרה:** (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ואין לומר שפירושן על אודות שרה כמו על דבר אשר לא קדמו וגו' (דברים כ"ג ה'), שהרי כתיב לעיל (פ' ו') גם אנכי ידעתי וגו' ואחשוד אותך מחטוא לי, למשמע שלא עלה הקב"ה כח לשמש אלא לאצימלך בלבד, והכא כתיב כי עלה ה' זעד כל רחם וגו', אלא על כרחך לומר על פי דיבורה של שרה עשה זה, ומעתה מה שפירש רש"י לעיל (י"ב י"ז ד"ה על דבר) גבי וינגע ה' את פרעה וגו' על פי דבורה של שרה, מהכא נפקא מגזירה שרה נ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ומלת כל רחם. טענה עליהם. ומלת וילדו. לנשים כמו ויחמו הצאן: (אבן עזרא)

אור החיים כי עצר וגו' על דבר וגו'. פירוש שלא יאמרו מאבימלך נתעברה שרה, הרי שעקר היה בימים ההם, וגם לגלות כי תועיל תפלת אברהם לפקוד עקרות והועילה גם על עצמו ונפקד. גם להודיע כל המתפלל על חבירו והוא צריך וכו' הוא נענה וכו', ולזה סמך לפסוק זה פסוק וה' פקד את שרה. והגם שכבר קדמה ההבטחה, אם אינו ענין הסמיכות לגופו תנהו לענין לזולת, ועיין בפ"י פסוק שאחר זה: (אור החיים)

ספורנו כי עצר עצר ה' בעד כל רחם. להמית התולדות אם לא היה אבימלך שב בתשוב' כמו שהתרה בו באמרו דע כי מות תמות אתה וכל אשר לך: (ספורנו)

בראשית פרק-כא

[א] וַיְהִיָּה פָקֵד אֶת-שָׂרָה כַּאֲשֶׁר אָמַר וַיַּעַשׂ יְהוָה לְשָׂרָה כַּאֲשֶׁר דִּבֶּר:

אונקלוס וַיִּזְכֹּר יְת שְׂרָה כְּמָא דִּי אָמַר וְעָבַד יִי לְשָׂרָה כְּמָא דִּי מְלִיל : (אונקלוס)

יונתן וַיִּזְכֹּר יְת שְׂרָה הִיכְמָא דְאָמַר לִיהַּ וְעָבַד יִי לְשָׂרָה נִיסָא הִיכְמָא דְמְלִיל לְאַבְרָהָם בְּצִלוֹתֶיהָ עַל אַבְימֶלֶךְ : (תרגום יונתן)

רש"י וה' פקד את שרה וגו'. סמך פרשה זו, ללמדך שכל המבקש רחמים על חבירו והוא כריך לאותו דבר, הוא נענה (ת) תחלה, שנאמר ויתפלל וגו' וסמך ליה וה' פקד את שרה, שפקדה כבר קודם שריפא את אבימלך (בבא קמא כג.): פקד את שרה כאשר אמר. בהריון: כאשר דבר. בלידה, והיכן היא אמירה והיכן הוא דבור, אמירה, ויאמר אלהים אבל שרה אשתך וגו', דבור, היה דבר ה' אל אברהם, בצרית בין הבתרים, (א) וסם נאמר לא יירשך זה וגו', והביא היורש משרה: ויעש ה' לשרה כאשר דבר. (ב) לאברהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) ואם תאמר מה הוכחה יש מכאן, דילמא מה שפקדה עתה לפי שעתה היה המועד שקבע לו הקב"ה, דאם לא עכשיו אימתי, דהא בפסח כריכה לילד ובראש השנה היתה הפקידה, וי"ל דרש"י בעלמו תירץ זה צמה שכתב פקד כבר קודם שריפא את אבימלך, וקשה מה בא להשמיענו שקודם שריפא את אבימלך ריפא את שרה, אלא ודאי שבא להשמיענו כל המבקש כו' (רש"י), כתב הר"ם תימא דמהכא משמע שאין כאן מקומו דאל"כ מאי סמך פרשה זו דקאמר, ואין הדבר כן שהרי בט"ו בניסן ציטר המלאך את שרה, ובט"ו צו נהפכה סדום ונילו לוט עם בנותיו, וכשנעשה מעשה לוט עם בנותיו מיד נסע אברהם וישב לו בגרר, וסם נלקחה שרה ועלר השם בעד כל רחם לבית אבימלך והתפלל אברהם עליהם ונתרפאו, ובראש השנה נפקדה שרה, הרי כל הסיפורים האלו נמשכים זה אחר זה על הסדר, ומה זה שאמר סמך פרשה זו וכו', תירץ כיון דכתיב וה' פקד את שרה, דמשמע שפקד אותה קודם שריפא את אבימלך, אם כן לא היה לו להקדים, אלא ללמדך וכו': (א) הקשה מהר"ם אבל יש לתמוה למה לא פירש גבי כאשר אמר לאברהם ולא לשרה, ותירץ ואפשר מפני שאמר אמירה ויאמר אבל שרה וגו' שזו האמירה לאברהם נאמרה לא רצה לפרש, וגבי כאשר דבר נמי לא היה כריך לפרש מכיון שאמר גבי דיבור היה דבר ה' אל אברהם, אלא כדי להודיע ההפרש שבין ויעש ה' לשרה כאשר דבר ובין למועד אשר דבר, שהראשון שב לאברהם, והשני למועד כמו שכתב אחר זה: (ב) ואם תאמר למה ליה לרש"י לפרש זה, ויש לומר דרצה לומר אף על פי שלא אמר הקב"ה לא יירשך זה וגו' אלא לאברהם, אבל לא הבטיחו שיהיה היורש משרה מכל מקום ויעש ה' לשרה אף על פי שלא דבר אלא לאברהם, (מהרש"ב): (שפתי חכמים)

הרמב"ן וה' פקד את שרה כאשר אמר. בהריון כאשר דבר בלידה לשון רש"י ואין "פקידה" אלא לשון זכירה והשגחה על הנפקד כגון פקוד פקוד אלהים

אתכם (להלן נכה) פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם (שמות ג טז) ויפקוד שמשון את אשתו בגדי עזים (שופטים טו א) אף כאן וה' פקד את שרה זכר את שרה ועשה לה כאשר דבר וכן הלשון בכל העקרות היולדות ברחל ויזכור אלהים את רחל (להלן ל כב) ובחנה ויזכרה (אלהים) ה' (שמואל א א יט) וכך אמרו פקדונות הרי הן כזכרונות (ר"ה הרמב"ן)

בעל הטורים וה' פקד. כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו שלמדו עליה סגוריא ואמרו אם לא נתן לה עתה בן אי"כ תאחר את הקץ שגזרת וענו אותם ת' שנה משיהיה לו זרע והוא בן מאה עתה וצריך שיתחיל מעתה. ד"א שאמרו בנות לוט נתעברו מביאת איסור מאביהן ושרה לא תתעבר מאברהם. ד"א שאמרו נסתרה עם אבימלך וכתוב ואם טהורה היא ונקתה ונזרעה זרע. ומה שלא נפקדה אחר סתירת פרעה לפי שכאן היה משמוש ידים ולא היה חסר כי אם ביאה: **פקד את שרה**. בגימטריא אף כל העקרות פקד: (בעל הטורים)

אור החיים וה' פקד וגו' כאשר אמר. פי' לא לצד שהתפלל על אבימלך ומטעם כל המתפלל על חברו וכו' וזולת זה לא היה נפקד וזה ימעיט ח"ו ההבטחה שאמורה בתחילת הפרשה אלא כאשר אמר:

עוד לעולם כי תפלתו על אבימלך הוא דבר המעמיד לפקידת שרה והבטחתו יתברך היתה שיתן לו בן והזמין לו ה' מצוה שסגולתה שיפקד ובוה נתקיימה הבטחתו והוא אומר **כאשר אמר** פירוש ולצד האמירה שאמר ה' הוא שנזדמן לו הדבר ונפקדה, כי כשירצה ה' להיטיב יזמין המצוה שסגולתה היא הטובה המבוקשת. ותמצא שקודם הבטחת הפקידה כבר נזדמן לאברהם מעשה פרעה שהוא בדומה למעשה אבימלך ולא עצרו ה' לפרעה כדי שיתפלל עליו אברהם וזה לך האות למה שפירשנו:

ויעש ה' וגו' כאשר דבר. טעם שכפל לומר ויעש וגו', יכוין לפי דבריהם ז"ל (תנחומא) בפסוק כעת חיה ששרט לה המלאך שריטה בכותל כשיגיע השמש למקום זה ולשרה בן, והוא שהודיע הכתוב שנתקיים מאמר המלאך הדובר אליה בדקדוק הזמן:

עוד יכוין הכתוב ע"פ מה שפירשתי בפסוק (לעיל י"ח י"י) בן לשרה אשתך שבא מצד הנוקבא ולסיב' זו הוצרך לעקידה, וידוע הוא כי זו היא סיבת מיתת שרה, ולפי מה שכתבתי כי הקפיד ה' על צחיקת שרה וקיים הגזירה שלא תלד שרה אלא בן מסטרא דנוקבא כאמרו (לד י"ז י"ט) אבל שרה אשתך יולדת, לזה אמר **ויעש ה' לשרה כאשר דבר** וידוע הוא כי הדיבור קשה והוא שלא ילדתו שלם בשלימות הצריך ונתגלגלו הדברים ונפטרה שרה מסיבה זו. ולדרך זה קיום ההבטחה על השריטה ששרט לה המלאך נרמזה בפסוק שאחרי זה דכתיב למועד אשר דבר אתו וגו': (אור החיים)

ספורנו וה' פקד. אברהם התפלל בעד אבימלך וה' פקד את שרה כאמרו וה' השיב את שבות איוב בהתפללו בעד רעהו: **כאשר אמר**. באמרו וברכתי אותה וזה היה שהסיר ממנה קללת חוה בעיבור ובלידה ובגידול כאמרו הרבה ארבה עצבונך והרוגך: **ויעש ה' לשרה כאשר דבר**. כאמרו וגם נתתי ממנה לך בן שלא כמנהג המולידים בעת זקנה שיולידו על הרוב נקבה: (ספורנו)

כלי יקר וה' פקד את שרה כאשר אמר ויעש ה' לשרה כאשר דבר יש הפרש בין

לשון פקידה ללשון עשייה כי הפקידה אינה כי אם זכירה בעלמא, והעשייה היא פעולה ממשיה כמ"ש ואעשך לגוי גדול ומסיק (בי"ר לט.יא) שלשון דבור מורה יותר חבה מן לשון אמירה, לפי שהדבור מורה על בירור הדברים בפירוש בחיתוך הלשון וזה מתייחס אל לשון עשייה.

וביאור הענין הוא, שכאשר נפקדה שרה נפקדו כל העקרות עמה, כמו שפרשתי פ"י לך על פסוק והיתה לגוים (י"ט.יז) ואע"פ שנפקדו עמה מ"מ לא היו שוים לשרה כי פקידת שרה בלשון עשייה ממש בפועל ידי הש"י כמ"ש (מדרש תהלים קלט.ה) גדולים צדיקים ממעשה שמים וארץ כי הצדיקים נבראו בשתי ידיים כו' דהיינו עשייה ממש ובלשון דבור המורה על חבה כמ"ש (בראשית טו.יז) והנה דבר ה' אליו לא יירשך זה כי אם אשר יצא ממעיך וגו'. אבל שאר העקרות בלשון פקידה לבד ובלשון אמירה שאין בו חבה כל כך, כי פ"י לך מתחיל בלשון אמירה, ושם נאמר (י"ט.יז) וברכתיה והיתה לגוים, רצה לומר שתהיה לעזר לכל הגוים כי יפקדו עקרות של גויי הארצות עמה. זה"ש וה' פקד את שרה, כאלו אמר עם שרה, פ"י את משמש לשון עם, כמו הבאים מצרימה את יעקב (שמות א.א) שאותן העקרות שנפקדו עם שרה לא נפקדו כ"א בלשון פקידה ובלשון אמירה, אמנם ויעש ה' לשרה פ"י לשרה עצמה בלשון דבור כאשר דבר ועשיה ממש. דרך משל מי שאינו אוהב גדול לחבירו אף על פי שלפעמים הוא זוכרו מ"מ אינו עושה כל כך בעבורו, אבל בשביל אוהבו הוא נכנס בעובי הקורה ועושה בעבורו. ומה שנאמר וה' בוי"ו רז"ל אמרו (בר"ר נא.ב) כל מקום שנאמר וה' הוא ובית דינו, סמך מכאן לדברי רז"ל (ר"ה יא.) שפקידה זו היתה בראש השנה אשר בו הקב"ה יושב בדין עם כל בית דינו שלמעלה לכך קורין פרשה זו בראש השנה. (כלי יקר)

[ב] ותהר ותלד שרה לאברהם בן לזקניו למועד אשר-דבר אתו אלהים:

אונקלוס ועדיאת וילידת שרה לאברהם בר לסיבתוהי לזמן די מליל יתה יי: (אונקלוס)

יונתן וְאִתְּעַפְּרַת וְיִלִּידַת שָׂרָה לְאַבְרָהָם בַּר דְּדָמִי לִיָּה לְסִיבְתוֹ לְזִמְנָא דְּמִלִּיל יוֹנָתָן יוֹנָתָן (תרגום יוֹנָתָן)

רש"י למועד אשר דבר אהו. ר' יודן ורבי חמא, רבי יודן אומר מלמד שנוכל לט' חדשים, שלא יאמרו מביתו של אבימלך הוא, ור' חמא אומר לשבעה חדשים: (לזקניו. שהיה זיו איקונין שלו דומה לו:) למועד אשר דבר אהו. דמליל יתיה, את המועד (ג) אשר דבר וקבע כשארמר לו למועד אשוב אליך, שרט לו שריטה בכותל, ואמר לו, כשתגיע חמה לשריטה זו בשנה האחרת תלד: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דקשה לרש"י למה כתיב אהו בחול"ם, היה לו לינקד בחיר"ק תחת האל"ף, דהא עם אברהם היה הדבור, ועל זה פירש דאותו קאי למועד, ולפי שאין נופל לשון דבור על המועד, משום הכי הו'אריך להוסיף דבר וקבע וכו' כדי שיפול הדיבור על קביעת המקום וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא למועד אשר דבר אתנו. המלאך ששאל איה שרה אשתך גם שב אליו כי כן אמר לו. ולא הוסיף השם על שם יצחק ולא החליפו כי הוא צוה לקראו כן: (אבן עזרא)

אור החיים ותהר ותלד שרה לאברהם בן. אמר ותהר יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פנ"ג) בית מטרוך לא היה לה, לזה מודיע כי היה נס גם בהריון. ואמרו לאברהם רמז בן זה לאברהם ולא ישמעאל לאברהם כי לא יקרא שמו בן אברהם דכתיב (כ"א י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע. והגם שמצינו שאמר הכתוב (ט"ז ט"ו) ותלד הגר לאברהם בן, שם נקרא שמו אברם אבל אחר שנעקר שם אברם שלא יזכר עוד שם זה עליו אלא אברהם ישמעאל אין לו ליקרא בן אברהם. ואולי כי לזה הקורא לאברהם אברם עובר בעשה (ברכות יג) טעם הקפדתו יתברך כי כשיקרא לו אברם מיחס אליו ישמעאל לבן וה' אמר כי ביצחק יקרא לך זרע ואין זה אלא כשיעקר שם אברם, וטעם זה אינו ביעקב לזה הגם שנקרא ישראל אין קפידא שיקרא יעקב. ועיין מה שכתבתי בפסוק (לקמ' לה) לא יקרא וגו' ותמצא טעם אחר:

לזקניו טעם ההודעה גם אומרו לזקניו ולא אמר לזקנתו, למה שכתבנו כי היה חסר בעת הלידה נפש מעולם העליון להוליד ולא היתה לו אלא מעלמא דנוקבא יכוין הכתוב כי ילדה אז וגם ילדה בו הכנת לידה אחרת לזקנה שנית של אברהם כי יש לך לדעת כי מן ההחלט הוא להשיג אדם בעולם הזה דבר חדש אם לא יקדים הכנת המקבל כידוע לחכמי אמת ואם לא היתה ליצחק אלא הנפש שמעלמא דנוקבא והיה חסר הכנת הקבלת נפש מעלמא דדכורא לא תועיל לו העקידה וזה הוא שדקדק לומר ותלד וגו' הודיע שילדה לב' זמני זקנתו הא' הוא עת לידתו והב' היא הכנה לעת זקנה אחרת של אברהם שהוא זמן העקידה. או ירמוז לזקניו זקנתו וזקנת אשתו על דרך אומרו אחרי בלותי וגו' ואדוני זקן: (אור החיים)

דעת זקנים ותהר. מה עיבורה בלא צער אף לידתה בלא צער: (דעת זקנים)

[ג] ויקרא אברהם את-שם-בנו הנולד-לו אשר-ילדה-לו שרה יצחק:

אונקלוס ויקרא אברהם ית שום ברה דאתיליד לה דילידת לה שרה יצחק: (אונקלוס)

יונתן ויקרא אברהם ית שום בריה דתליד ליה דילידת ליה שרה יצחק: (תרגום יונתן)

אור החיים בנו הנולד לו אשר וגו'. פירוש להיות שיש לו בן אחר שהוא ישמעאל לזה אמר הנולד לו לדבר הנאות לו להקראות עליו לתכלית תאותו מה שלא אמר הכתוב כן בלידת ישמעאל. ואומר אשר ילדה לו שרה רמז למה שהיו מתפללין תמיד אברהם היה אומר כל הזרע שלי יהיה מצדקת זו ושרה גם היא וכו', כנגד תפלתה אמר ילדה לו, וכנגד תפלתו אמר שרה:

עוד ירצה לתת טעם לקריאת שמו יצחק לצד שילדה הזקנה לזקן, וכן הוא אומר (פסוק ו) צחוק עשה לי וגו': (אור החיים)

[ד] וַיִּמַּל אַבְרָהָם אֶת-יִצְחָק בְּנוֹ בֶן-שְׁמֹנֶת יָמִים כַּאֲשֶׁר צִוָּה אֱלֹהִים:

אונקלוס וַיְזַר אַבְרָהָם יֵת יִצְחָק בְּרָה בַר תְּמַנְנָא יוֹמִין כְּמָא דִּי פְקִיד יְתֵיהּ יֵי: (אונקלוס)

יונתן וַיְזַר אַבְרָהָם יֵת יִצְחָק בְּרִיָּה בַר תְּמַנְנָא יוֹמִין כְּמָה דְּפְקִיד יְתֵיהּ יֵי: (תרגום יונתן)

דעת זקנים **בן שמנת ימים.** ועכשיו נוהגין העולם כשמביאין קטן לבית הכנסת אומרים ברוך הבא לפי שהבא עולה שמונה בגימטריא והיינו ברוך הנמול לשמונה: (דעת זקנים)

[ה] וַאֲבָרָהָם בֶּן-מֵאֵת שָׁנָה בְּהוֹלֵד לוֹ אֶת יִצְחָק בְּנוֹ:

אונקלוס וַאֲבָרָהָם בַר מְאָה שָׁנִין פֶּד אֲתִילִיד לֵיהּ יֵת יִצְחָק בְּרָה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲבָרָהָם בַר מְאָה שָׁנִין פֶּד אֲתִילִיד לֵיהּ יֵת יִצְחָק בְּרִיָּה: (תרגום יונתן)

ספורנו **ואברהם בן מאת שנה.** ועם כל זה מל את בנו ולא חס על אותו בן זקונים: (ספורנו)

[ו] וַתֹּאמֶר שָׂרָה צָחֵק עָשָׂה לִי אֱלֹהִים כָּל-הַשְּׁמֵעַ יִצְחָק-לִי:

אונקלוס וַאֲמַרְת שָׂרָה חֲדָא עֲבַד לִי יֵי כָּל דְּשָׁמַע יַחֲדִי לִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַרְת שָׂרָה תִּימָהָא עֲבַד לִי יֵי כָּל דְּשָׁמַע יְתִמָּה עָלִי: (תרגום יונתן)

רש"י יִצְחָק לִי. יִשְׂמַח עֲלַי. וּמְדַרְשׁ אֲגֵדָה, הַרְבֵּה עֲקָרוֹת נִפְקְדוּ עִמָּה, הַרְבֵּה חוֹלִים נִתְרַפְּאוּ צוֹ צִוּם, הַרְבֵּה תִּפְלוֹת נִעֲנוּ עִמָּה, וְרַב שְׁחוֹק הִיָּה זְעוּלָם: (רש"י)

ספורנו **צחוק עשה לי אלהים.** אע"פ שיש צער מילה לתינוק האל ית' נתן שמחה בלבי לפיכך כל השומע יצחק לי וישמח בעדי ולא ידאג בשכיל צער המילה: (ספורנו)

[ז] וַתֹּאמֶר מִי מִלֵּל לְאַבְרָהָם הִינִיָּקָה בָּנִים שָׂרָה כִּי-יִלְדֹתִי בֶן לְזַקְנָיו:

אונקלוס וַאֲמַרְת מָאן מְהִימָן דְּאָמַר לְאַבְרָהָם קָיָם דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אַרִי יִלְדִית בַּר לְסִיבְתוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַרְת מַה מְהִימָן מִבְּשָׂרָא דְּבָשָׂר לְאַבְרָהָם וַאֲמַר עֲתִידָה דְּתוֹנִיק בְּנִין שָׂרָה אַרוּם יִלְדִית לֵיהּ בַּר לְאִישׁוֹן סִיבּוּתִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י מי מלל לאברהם. לשון שבח (ד) וחשיבות, כמו מי פעל ועשה (יטעיה מא, ד), מי ברא אלה (סס מ, כו), ראו מה הוא, ומי הוא (וכמה הוא גדול) שומר הבטחתו, הקב"ה מבטיח ועושה: מלל. פינה הכתוב ולא אמר דבר, גימטריא שלו ק', כלומר לסוף מלה לאברהם: היניקה בנים שרה. ומהו בנים לשון רבים, ביום המסחה הביאו השרות בניהן עמהן, והיניקה אותם, שהיו אומרות לא ילדה שרה, אלא אסופי הביאה מן השוק: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) שמלת מי כמלת מה, והיא משמשת למעלה וכבוד, כמו מה רב טובך (תהלים ל"א כ'), מה גדלו מעשיך (סס ל"ב ו') (רא"ס), ולי נראה דאי כפסגן מה אמרה מי מלל, הלא הקב"ה מלל אלא לשון שבח וכו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן מי מלל לאברהם. לשון שבח וחשיבות הוא ראו מי הוא וכמה הוא גדול ושומר הבטחתו ומבטיח ועושה לשון רש"י ולא מצינו מלת "מיי" בערך כזה למעלה וכבוד רק לבזיון מי אבימלך ומי שכס (שופטים ט כח) מי דוד ומי בן ישי (שמואל א כה פ) והנכון בעיני כי אמרה צחוק עשה לי אלהים כל השומע יצחק לי למלאת פיו ברנה ושחוק בפלא הנעשה לי כי מי בכל השומעים שאמר לאברהם מתחלה תניק בנים שרה אין בעולם שיאמר אליו כן אפילו לנחמו כי לא עלה זה על לב איש מעולם ולשון אונקלוס קרוב לזה מאן מהימן דאמר לאברהם וקיים דתוניק בנין שרה כלומר כל השומע יצחק לי כי אין אדם שיהיה נאמן גם בעיני אברהם אם הגיד לו זה הפלא (הרמב"ן)

בעל הטורים מלל. ב' בתרי לישנא הכא ואידך שומר מה מליל. מדבר במפלת ארם לומר שבזכות אברהם יהיה מפלת ארם: מלל'. בגימטריא ק' לומר כשהיה אברהם בן ק' היניקה בנים שרה: (בעל הטורים)

דעת זקנים ותאמר מי מלל. ותאמר לשון שבח ודומה לו אמרו צדיק כי טוב פי שבחו לצדיק ה"נ שבחה שרה לאותו שמלל לאברהם הניקה בנים שרה דהיינו הקדוש ברוך הוא. ד"א מי מלל. מי יאמר לאברהם שיש בו לחלוחית והוא כמו מלילות: (דעת זקנים)

[ח] וַיְגַדַּל הַיְלֵד וַיְגַמַּל וַיַּעַשׂ אֲבָרָהֶם מִשְׁתָּה גְדוֹל בְּיוֹם הַגְּמִל אֶת-יִצְחָק:

אונקלוס וַרְבָּא רַבָּא וְאַתְחַסִּיל וְעַבַּד אֲבָרָהֶם מִשְׁתָּא רַבָּא בְּיוֹמָא דְאַתְחַסִּיל תְּ יִצְחָק: (אונקלוס)

יונתן וַרְבָּא טְלָא וְאַתְחַסִּין וְעַבַּד אֲבָרָהֶם מִשְׁתָּא רַבָּא בְּיוֹמָא דְאַחְסִין יִתְ יִצְחָק: (תרגום יונתן)

רש"י ויגמל. לסוף (ה) כ"ד חודש (גיטין עה:): מסתה גדול. שהיו סס גדולי הדור, (ו) (כ"ד נג, י) סס ועבר ואבימלך: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (מהרש"ט), למה לא כתיב ותגמל, אלא ויגמל היכל מעלמנו לפי שהיה לסוף כ"ד חדשים שתינוק מעלמנו פוסק מלינה שמואס בחלב אמו עכ"ל: (ו) פירש הרא"ם דבנביא מאי נפקא מיניה אם היתה הסעודה גדולה בימים או באנשים רבי המספר, אלא להודיע שגדולי עולם היו שם: (שפתי חכמים)

דעת זקנים **ביום הגמל את יצחק.** ביום הג' מל את יצחק והיינו לשמונה ימים: (דעת זקנים)

ט **וּתְרָא שָׂרָה אֶת-בֶּן-הָגֵר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר-יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק:**

אונקלוס וַחֲזַת שָׂרָה יַת בֶּר הָגֵר מִצְרִיתָא דִּילִידַת לְאַבְרָהָם מִחֲיִידָ: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמַת שָׂרָה יַת בְּרָא דְהָגֵר מִצְרִיתָא דִּילִידַת לְאַבְרָהָם מִגַּחֲדָ לְפּוֹלְחָנָא נּוֹכְרָאָה וְגַחֲיוֹן לִיָּ: (תרגום יונתן)

רש"י **מנחה.** לשון עבודת אלילים, כמו שנאמר ויקומו לנחק (שמות לב, ו). **דבר אחר** לשון גילוי עריות, כמה דתימא לנחק בי. **דבר אחר** לשון רציחה, כמה דתימא יקומו נא הנערים (ז) וישחקו לפנינו וגו' (שמואל-ב, ג, יג): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) (ממ"ש), דאי רק א' היה לו לומר בהדיא מהו מנחה, אלא אמר לשון כולל מנחה דמשמע כולהו בהדדי הו' ביה וק"ל, והקשה הרא"ם ואמר אם כדברי הרב הא דאמר הקב"ה עכשיו מה הוא לדיק או רשע ואמרו לדיק, והא אין רשע כמוהו, ויש לומר שעל אותו עון שקיטרגו עליו אמרו לדיק, ומה שאין זה דומה לבן סורר ומורה, משום דבן סורר ומורה התחיל לעשות דברים המביאים אותו לידי חיוז מיתה לבסוף, אבל ישמעאל לא עשה ענין המביא אותו למות בלמא עכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מצחק.** כי כן מנהג כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **מצחק.** לשון עבודה זרה לשון רציחה לשון גלוי עריות מריב עם יצחק על הירושה ואומר אני בכור ויורש פי שנים ויוצאין לשדה ונוטל קשתו ויורה בו חצים כמה דתימר כמתלהלה היורה זיקים חצים ומות כן איש רמה את רעהו ואמר הלא משחק אני (משלי כו יח) ומתשובת שרה אתה למד כי לא יירש בן האמה הזאת וגו' כל זה לשון רש"י ואף כאן הרב כותב המחלוקות כולם דתניא (תוספתא סוטה פ"ו ה"ג) אמר רבי שמעון בן אלעזר אצלנו הגירסא בן יוחאי ד' דברים היה רבי עקיבא דורש ואיני דורש כמותו ונראין דברי מדבריו דרש רבי עקיבא ותרא שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק אין צחוק אלא לשון עבודה זרה וכו' ואני אומר חס ושלום שיהא בביתו של צדיק כך איפשר מי שכתוב בו כי ידעתינו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו וגו' (לעיל יח יט) יהא בביתו עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכת דמים אלא אין צחוק האמור כאן אלא לשון ירושה שמשעה

שנולד יצחק היו הכל שמחין אמר להם ישמעאל שוטים אני בכור ואני נוטל פי שנים שמתשובה שאמרה שרה אמנו לאברהם אתה למד וכו' ונראין דברי מדבריו וכן הלשון שאמר הרב "מריב עם יצחק על הירושה" אינו נראה נכון שאם כן יהיה זה לאחר ימים רבים ויהיה ישמעאל גדול מאד משאת אותו אמו על שכמה וכן אמרו ז"ל (ילק"ש רמז צה) שהיה בן שבע עשרה שנה אם כן היה בשנה שנגמל יצחק ורבי אברהם אמר על דרך הפשט כי מצחק משתעשע כדרך כל נער ותקנא בו בעבור היותו גדול מבנה והנכון בעיני שהיה זה ביום הגמל את יצחק וראתה אותו מלעיג על יצחק או על המשתה הגדול ולכך אמר הכתוב "את בן הגר המצרית" ולא אמר "את ישמעאל" מצחק וכן אמרה

"גרש את האמה הזאת ואת בנה" - כי אמרה העבד המלעיג על אדונו חייב הוא למות או להלקותו ואיני רוצה רק שתגרש אותו מאתי ולא יירש בנכסיד כלל עם בני שהוא בן גבירה ואמרה שיגרש גם אמו כי לא יוכל הנער לעזוב את אמו ועזב את אמו ומת (הרמב"ן)

בעל הטורים מצחק. בגימטריא להרג זה שאחז"ל שהיה יורה בו חץ כדי להרגו: (בעל הטורים)

ספורנו את בן הגר המצרית. חשבה שהתעורר לזה הלעג מפני ששמע כך מאמו כאמרם ז"ל שותא דינוקא בשוקא או דאבוהי או דאימיה: מצחק. מלעיג על המשתה שנעשה בבית אברהם כאמרו שנתעברה מאבימלך והטעם שלא קרה זה בעת לידת יצחק כי ישמעאל שמע כזאת אחר כך מליצני הדור ואם באולי בעת הלידה היה מצחק לא הרגישה בו שרה שהיתה אז טרודה: (ספורנו)

בן ותאמר לאברהם גרש האמה הזאת ואת-בנה כי לא יירש בן-האמה הזאת עם-בני עם-יצחק:

אונקלוס ואמרת לאברהם תרד אמתא קדא וית ברה ארי לא ירת בר אמתא קדא עם ברי עם יצחק: (אונקלוס)

יונתן ואמרת לאברהם טרוד ית אמתא קדא וית ברה ארום לית אנושר למירות בר אמתא קדא עם ברי ויגח קרבא עם יצחק יא ובאיש פתגמא לחדא בעיני אברהם על עיסק ישמעאל בריה דיפלח לפולחנא נוכרא: (תרגום יונתן)

רש"י עם בני וגו'. מתקוצת סרה כי לא יירש בן האמה עם בני, אהה למד שהיה מריב עם יצחק על הירושה, ואמר, אני בכור ונוטל פי שנים, ויואלים צקדה ונוטל קשתו ויורה זו חלים, כמה דאת אמר כמתלהלה היורה זקים וגו', ואמר הלל משחק אני (משלי כו, יח-יט): עם בני עם יצחק. מכיון שהוא בני, אפילו אם אינו הגון כיצחק, (ח) או הגון כיצחק, אפילו אם אינו בני, אין זה כדאי לירש עמו, קל וחומר עם בני עם יצחק ששתיהן בו (ב"ר נג, יא): (רש"י)

שפת חכמים (ח) (ממ"ט), לאס לא כן צ' פעמים עם למה ליה, היה לו לומר עם בני יצחק, אלא בא לומר מעלת בני לצד כדאי שלא ירש ישמעאל עמו, וכן מעלת

יִחָקַךְ בְּלִבְדָּב כְּדֹאֵי וּק"ל, וּדְלֵא כַח"י: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

בעל הטורים גרש. גי במסורה גרש האמה. גרש לץ. כלה גרש יגרש. גרש האמה הזאת ואת בנה ואז תגרש הלץ ובשביל שגרשה שרה להגר מביתה נענשה ונשתעבדו בניה והוצרכו להתגרש משם: (בעל הטורים)

ספורנו גרש את האמה הזאת ואת בנה. כי בעצתה עשה הבן שהוציא דבה למען יירש בנה את הכל לפיכך גרש מפני שאינו דין שיירש אפי' בקצת: **כי לא יירש בן האמה.** שאינו מיוחס אחר־ך שהולד הולך אחר הפגום: (ספורנו)

כלי יקר **כי לא יירש בן האמה הזאת.** וכי בעבור שגרשו א"א לו לחזור לירושתו אחרי מות אביו. ונראה שעל ירושת המעשים הוא מדבר, כי ראתה שרה את בן הגר המצרית אשר ילדה לאברהם מצחק בגלוי עריות מצד שהיה בן הגר המצרית הולידה בדומה לה כי כל המצריים שטופי זימה שנאמר (יחזקאל כג.) וזרמת סוסים זרמתם, ותולדותיהן כיוצא בהם, על כן אמרה שרה לגרשו כדי שלא ילמוד יצחק ממעשיו ואם תאמר אדרבא שמא יצחק יהפכו ויחזירו למוטב, על זה אמרה ידעתי בנבואה כי לא יירש עם בני ממעשה אביו אברהם הטובים ועל כן נשאר החשש שמא ילמוד יצחק ממנו. ויותר ענין פר' זו עיין לקמן פר' חיי שרה בפסוק ושמה קטורה. (כה.א.). (כלי יקר)

[יא] וַיִּרַע הַדָּבָר מְאֹד בְּעֵינָי אַבְרָהָם עַל אֹדֶת בְּנוֹ:

אונקלוס וּבְאִישׁ פְּתָגְמָא לְחָדָא בְּעֵינַי אַבְרָהָם עַל עֵיסַק בְּרָה: (אונקלוס)

רש"י **על אודות בנו.** על ששמע שיאל (ט) לתרבות רעה. ופשוטו, על שאומרת לו לשלחו (דברים 7, רעה 7, ה:): (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ט) (ממ"ט), הביא מדרש ופשוטו ולפשוטו לבד קשה שהקב"ה אמר לו אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך, שמע מינה שהרע בעיניו גם כן על אמתו ולמה אמר וירע וגו' על אודות בנו לבד, לכן פירש וכו' ראה לומר שיאל לתרבות רעה, בזה לא שייך גבי אמתו, ואי לאו פשוטו קשה מאי קאמר הקב"ה אל ירע וגו', על הנער וגו', כל אשר תאמר אליך שרה וגו', מאי שייך אמירת שרה לשמוע בקולה לענין יאל לתרבות רעה גם נותן טעם כי ביחחק וכו' אינו שייך לשלח ירע בעיניו שיאל לתרבות רעה, לכך הולך גם לפשוטו וכו', ונראה מזה שניהם במה שאמר על אודות בנו שהוא כפול כי תיבת אודות גם כן פירושו כמו על וב' פעמים על למה לי, והיה לו לומר על בנו, כמו שכתב אח"כ אל ירע וגו' על הנער, ולא כתיב על אודות הנער אלא להורות שהרע בעיניו ב' דברים, ועל הגירושין לבד אמר הקב"ה אל ירע וגו': (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אבן עזרא **אודת.** כמו דבר: (אבן עזרא)

הרמב"ן על אודות בנו. שיצא לתרבות רעה ופשוטו על שאומרת לו לשלחו זה לשון רש"י והנכון בעיני כי הכתוב סיפר בכבוד אברהם ואמר שלא היה הדבר רע מאד בעיניו מפני חשק פילגשו וחפצו בה ואלו אמרה לו שתגרש האמה בלבד היה עושה כרצון שרה אבל מפני בנו חרה לו מאד ולא רצה לשמוע אליה והקב"ה אמר לו שלא ירע בעיניו על הנער ולא על האמה כלל וישמע לקול שרה כי ביצחק לבדו יקרא לו שמו וישמעאל לא יקרא לו זרע ומפני שהיה אברהם מפחד עליו שלא יקראנו אסון בשלחו אותו ממנו אמר כי ישימנו לו לגוי ויברכנו מפני שהוא זרעו באמת (הרמב"ן)

אור החיים על אודות בנו. פי' לבל יצא לתרבות רעה וישתקע באמונות רעות בצאתו מבית אביו וסוף כל סוף בנו הוא:

עוד ירצה על אודות בנו אשר ייחסה אותו שרה להגר כאומ' האמה ואת בנה וגוי בן האמה, ובא הקב"ה והצדיק דברי שרה ואמר לו כל אשר וגוי שמע בקולה ואל תחשוב אותו בנך והוא אומרו **על הנער** וגוי עקר לו שם בנו ואמר לו כי ביצחק יקרא לך וגוי ובן זה על שם אמו יקרא, והוא אומרו **וגם את בן האמה** וגומר. ותמצא שחזר אברהם והודה לדבריה דכתיב וישכס אברהם וגוי' ואת הילד וגוי' ולא אמר ואת בנו כי העיד הכתוב על אברהם: (אור החיים)

[יב] ויאמר אלהים אל-אברהם אל-ירע בעיניך על-הנער ועל-אמתך כל אשר תאמר אליך שרה ששמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע:

אונקלוס ואמר יי לאברהם לא יבאש בעיניך על עולימא ועל אמתך כל די תימר לך שרה קבל מנה ארי ביצחק יתקרון לך בנך: (אונקלוס)

יונתן ואמר יי לאברהם לא יבאיש בעיניך על טליא די נפק מתרבותך ועל אמתך דאנת מתרך כל דתימר לך שרה קביל מנה דנביאתא היא ארום ביצחק יתקרון לך בנך ודין בר אמתא לא מתניחס בתרך: (תרגום יונתן)

רש"י שמע בקלה. (בקול רוח הקדש שבה), למדנו **(י)** שהיה אברהם טפל לשרה צנזראות: (רש"י)

שפתי חכמים **(י)** (ממ"ט), דייק היה לו לומר שמע לדבריה, כמו שאמר כל אשר תאמר, או שמע אליה כדרך המקרא (דברים י"א י"ג) והיה אם שמוע תשמעו אל מלותי, ועוד קשה דקול בלא דיבור הוא רק הצרת קול בעלמא, ומה שייך לציית להצרת קול לבד, לכן פירש בקול רוח הקודש, להורות שהיא לא דברה מעצמה כלום, אלא מקול רוח הקודש, ודומה לו קצת שימוש לשון ילא בת קול, משום הכי נמי דרשו (ב"ר פ' כ' י"ט) גבי אדם הראשון על פסוק לקול אשתך (לעיל ג' י"ז) שהיתה מיללת עליו בקולה וכו': (שפתי חכמים)

ספורנו אל ירע בעיניך כו' כל אשר תאמר אליך שרה. אל ירע בעיניך מה שתאמר

בדבר הנער והאמה לגרשם עם סימני עבדות כאמרו שם על שכמה וכו': **שמע בקולה**. כי בדין אמרה לעשות כך: **כי ביצחק יקרא לך זרע**. וישמעאל ובניו יהיו עבדים לו כי ביצחק יקרא לך זרע ולא בו: (ספורנו)

יג | וגם את-בן-האמה לגוי אשימנו כי זרעך הוא:

אונקלוס | ואף ית בר אמתא לעם אשונה ארי בנד הוא: (אונקלוס)

יונתן | ואוף ית בר אמתא לעם ליסטים אשויניה ארום ברך הוא: (תרגום יונתן)

ספורנו | וגם את בן האמה. וגם אין ראוי שתדאג על שתגרש את הבן כי תגרש את בן האמה ולא בנד מכל מקום לגוי אשימנו כי זרעך הוא. לא שיהיה הוא ראוי לכך: (ספורנו)

יד | וישכם אברהם | בבקר ויקח-לחם וחמת מים ויתן אל-הגר שם על-שכמה ואת-הילד וישלחה ותרץ ותתע במדבר באר שבע:

אונקלוס | ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא ורקבא דמיא ויהב להגר שוי על פתפה ונת רבא ושלחה ואזלת ותעת במדברא (ני"א במדבר) באר שבע: (אונקלוס)

יונתן | ואקדים אברהם בצפרא ונסיב לחמא וקרוא דמיא ויהב להגר שוי על פתפה וקשר לה במותנהא לאודועי דאמתא היא ונת ריבא ופטרך בגיטא ואזלת וטעת מן ארחה למדברא דסמיך לבירא דשבע: (תרגום יונתן)

כ"י | לחם וחמת מים. ולא כסף וזהב, לפי שהיה שונאו (כ) על שיאל לתרבות רעה: ואת הילד. אף הילד שם על שכמה, (ב) שהכניסה בו פרה עין רעה, ואחזתו חמה (כ"ר נג, יג), ולא יכול לילך ברגליו: ותלך ותתע. חזרה לגלולי בית (מ) אביה: (כ"י)

שפתי חכמים (כ) ולפשוטו שלא יאל לתרבות רעה למה לא נתן לו כסף וזהב, וי"ל לאזברהם היה סבור במיעוט זמן אחר שיאל הרגז משרה אשיבנו אללי, (מהרש"ל), ולפי פירוש מהרמ"ש לעיל כסי' א' לא קשה מידי לפי שאין הפשוטו חולק על המדרש והוארך לשניהם ע"ש, אבל תירוץ מהרש"ל אינו נכון דאם כן הוה ליה לרש"י לכתוב טעם מהרש"ל שרצה להשיבו וכו', דמספיק לפשוטו ולמדרשו, ולא הוה ליה לרש"י לכתוב רק הטעם שמספיק למדרשו לבד ודו"ק: (ב) דקרא ואת הילד קאי אדסמיד ליה ולא על ויתן אל הגר, דאם לא כן שסם על שכמה אף הילד הוה ליה למכתב בהדיא ותשאהו והדר ותשלך את הילד וגו': (מ) (ממ"ש), דייק ותלך משמע לדעתה ולרצונה כהוראת לשון הליכה בכל מקום, ואחר כך אמר ותתע משמע שלא ידעה להיכן תלך שהיתה תועה, ואם כן הוה תרי מיילי דסתרי

אהדדי, ואין לומר מתחילה ותלך קודם שהיתה תועה ואח"כ ותתע וגו', אם כן ותלך למה לי פשיטא שהלכה מתחלה בלא תעות הדרך עדיין, ותו לכוונת הכתוב לומר שתתע במדבר ועל ידי כן לא היה לה מים ושאר הספור, אבל אין לריך לומר שהלכה בדרך, לכן פירש שותתע היה בכוונה, וזה שאמר ותלך ותתע שהלכה לתעות בכוונה דהיינו שחזרה כו', ומה שכתב ותתע הוא עצודת אלילים והוא על דרך ויהי כאשר התעו וגו' (לעיל כ' י"ג), וכמו שתרגם אונקלוס כד טעו עממיא בחר ע"א ויהי כאשר התעו וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וחמת מים. כלי ויתכן להיותו מעור או מעץ וכמוהו מספח חמתך. ורבים יתמהו מאבדהם איך גרש בנו גם שלח בן עם אמו ריקם ואיה נדבת לבו והתימה מאלה שיתמהו כי אברהם עשה ככל אשר צוהו ה'. ואלו היה נותן ממון להגר שלא ברצון שרה לא שמר מצות השם. והנה באחרונה אחרי מות שרה נתן מתנות לבני ישמעאל: **לחם וחמת מים**. נתן אל הגר ושם על שכמה ואמר לה קחי אתך בנדך וישלחה ויתכן שנתן לה כסף וזהב ולא פי' הכי. ונתן לחם ומים מה שיספיק לה עד באר שבע כי בגרר היה אברהם. והנה היא הלכה ולא ידעה הדרך ותתע והנה בנה חלה מחסרון המים ואחר שלקחתו בחיקה וראתה שנפשו יוצא בצמא השליכתו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואת הילד וישלחה. נמשך למעלה ויתן אל הגר ואת הילד כי גם הילד נתן לה שילך עמה באשר תלך (הרמב"ן)

אור החיים על שכמה ואת הילד. פירוש גם אותו שם על שכמה להיות שלא היה רוצה לצאת מבית אביו לזה עקדו כילד ושמו על שכמה וגירשה: (אור החיים)

ספורנו שם על שכמה. את החמת לאות שפחות על דרך והתעני תחת ידיה אבל לא חדל הצדיק מתת להם די מחסורם כמו שאמרו ז"ל ויהי אלהים את הנער לרבות חמריו גמליו ופועליו ולכן לא חסרו דבר זולתי המים בתעות' במדב' ובהמצא המים ישב שם במדבר כטבעו כי הי' פרא אדם: **ואת הילד**. נתן לה גם את הילד: **וישלחהו**. לוח אותה ברוב חסדו כמו ואברהם הולך עמם לשלחם: (ספורנו)

[טו] ויכלו המים מן-החמת ותשלך את-הילד תחת אחד השיקים:

אונקלוס וישלימו מנא מן רקבא וירמת ית רבנא תחות חד מן אילנא: (אונקלוס)

יונתן ויהו פיון דמטו לפיתחא דמדברא אדכרו למטעי בתר פולחנא נוכרנא ולקה ישמעאל באישא צמירתא ושתי כל מנא עד די שלימו כל מנא מן קרנא ואתחריף ואתקליש בשריה וסוברתיה ואשתלהיא את וקרנא לדחלתא דאיבא ולא ענא יתה ומן יד טלקת ית ריבא תחות חד מן אלנא: (תרגום יונתן)

רש"י ויכלו המים. לפי שדרך חולים (ו) לשחות הרבה (ב"ר ע"ט): (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (ממ"ט), לייק דהיה לו לומר ויכלו הלחם והמים, כמו שאמר תחלה (פ' י"ד) ויקח לחם וחמת מים ויתן וגו', למסתמא נתן אברהם האכילה והשתיה לפי ערך הראוי זה לזה, אם כן היה ראוי להיות שניהם כלים בפעם אחד בשוה, לכן פירש שבא להורות ששתה יותר מדאי ולא לפי ערך האכילה, והיינו לפי שדרך חולים וכו' ולכן אמר ויכלו המים ולא הלחם, (נח"ט), נראה לי דלכא לומר מדלל כתוב ולא היה עוד מים לשותה, דלשון ויכלו משמע פתאום שלא בעונתו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא תחת אחד השיחים. האילנים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ותשלך את הילד. גברה עליו הצמאה ולא יכול ללכת והשכיבתו אמו תחת האילן מושלך ונעזב או כענין וישליכם אל ארץ אחרת (דברים כט כז) אל תשליכני מלפניך (תהלים נא יג) ענין שלוח ורבי אברהם אמר ותשלך כי לקחתו בחיקה בעת שנחלש בצמא ורבותינו אמרו (ב"ר נג יג) שהיה חולה בעת ששלחו ושם על שכמה את הילד וזה הטעם "ותשלך" והיה כל הענין הזה לאברהם מפני שצווה לעשות ככל אשר תאמר שרה והיא צותה להוציאו מיד ובמצותה לא נתן להם כסף וזהב ועבדים וגמלים נושאים אותם (הרמב"ן)

בעל הטורים ויכלו. ג' במסורה הכא ואידך ויכלו באפס תקוה. ויכלו בבושת ימי. כיו שכלו המים ימי כלו ויכלו בבושה שמיתת צמא מגונה מאוד: (בעל הטורים)

דעת זקנים ויכלו המים. פירש"י לפי שדרך חולים לשתות הרבה. ותימי' דאמרי' במציעא דעד יעקב אבינו לא הוה חולשא. י"ל דעד יעקב לא חלה אדם מעצמו. אך זה לא חלה אלא מחמת שרה שהכניסה בו עין הרע: (דעת זקנים)

{טז} וְתִלְךָ וְתִשָּׁב לָהּ מִנְּגַד הַרְחֵק כְּמִטְחוּי קִשְׁתְּ כִּי אִמְרָה אֶל-אֶרְצָה בְּמֹת הַיָּלֵד וְתִשָּׁב מִנְּגַד וְתִשָּׂא אֶת-קִלְעָה וְתִבְרָךְ:

אונקלוס וְאֶזְלַת וְיִתִּיבַת לָהּ מִקְּבֵל אֶרְחִיקַת (נ"י אֶרְחִיקַת) כְּמִיגַד קִשְׁתָּא אַרְי אֶמְרַת לָא אֶחְזִי בְּמֹתָא דְרַבִּיָּא וְיִתִּיבַת מִקְּבֵל וְאַרְיִמַת יַת קִלְעָה וּבְכַת: (אונקלוס)

יונתן וְאֶזְלַת וְיִתִּיבַת לָהּ לְסִטְרַ חַד וְטִלְקַת יַת פּוּלְחָנָא נּוּכְרָאָה אֶרְחִיקַת מִן בְּרָהּ כְּשִׁיעוֹר מִיגַד בְּקִשְׁתָּא אַרוּם אֶמְרַת לִית אֶנָּא יְכָלָא לְמִיחְמִי בְּמֹתָא דְטִלְיָא וְיִתִּבַת מִקְּבֵל בְּרָהּ וְאַרְיִמַת יַת קִלְעָה וּבְכַת: (תרגום יונתן)

רש"י מנגד. (ס) מרחוק: כמטחוי קשת. כשתי טיחות (ב"ר ע"ט), והוא לשון יריית חץ, כלשון משנה שהטיח צאשתו, על שם שהזרע יורה כחץ. ואם תאמר היה לו לכתוב כמטחוי קשת, משפט הוי"ו ליכנס לכאן כמו בחגוי הסלע (שיר השירים ב, יד), מגזרת והיתה אדמת יהודה למכרים לחגא (ישעיה יט, יז), ומגזרת יחוגו וינועו כשכור (תהלים קז, כז), וכן קלוי ארץ (שם סה, ו), מגזרת קלה: ותשב מנגד. כיון שקרב למות, הוסיפה להתרחק: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) לא לשון נגד כפשוטו דמאי נפקא מינה בזה, דבשלמא לפירוש מרחוק אתי שפיר שנתן הפסוק אחר כך הטעם כי אמרה וגו', אל אראה וגו', ותו מזינו שויתי ה' לנגדי תמיד (תהלים ט"ז ח') שהוא לשון נוכח, ועל כרחך הוא לשון קירוב, וכאן אמר אחר כך הרחק וגו' והם דברים סותרים, לכן פירש דמנגד במ"ס הוא בהיפך, כמו מן נגד שהמ"ס בחיר"ק פירש כמו מן, ור"ל לומר דלא ישבה נוכח הילך בקרוב אלא מרחוק הרחק כמטחוי וגו' ודו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כמטחוי קשת. בדד ישב וטעמו ידוע כהשלחת החץ: (אבן עזרא)

[יז] וישמע אלהים את-קול הנער ויקרא מלאך אלהים | אל-הגר מן-השמים ויאמר לה מה-לך הגר אל-תיראי כי-שמע אלהים אל-קול הנער באשר הוא-שם:

אונקלוס ושמיע קדם יי ית קליה דרבאי וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה לך הגר לא תדחלי ארי שמיע קדם יי ית קליה דרבאי באתר דהוא תמן: (אונקלוס)

יונתן ושמיע קדם יי ית קליה דטליא בגין זכותיה דאברהם וקרא מלאכא דיי להגר מן שמיא ואמר לה מה לך הגר לא תסתפיין ארום שמיע קדם יי ית קליה דטליא ולא דן יתיה לפום עובדוי בשא דהוא עתיד למעבד אלהין בגין זכותיה דאברהם חס עילוי באתר דהוא תמן: (תרגום יונתן)

רש"י את קול הנער. מכאן שיפה תפלת החולה (ע) מתפלת אחרים עליו, והיא קודמת להתקבל (ב"ר נג, יד): באשר הוא שם. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון, (פ) ולא לפי מה שהוא עתיד לעשות, לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגים ואומרים, רבונו של עולם, מי שעתיד זרעו (פ) להמית בניך בצמא אתה מעלה לו באר, והוא משיבם, עכשיו מה הוא, לדיק או רשע, אמרו לו לדיק, (ר"ל בענין זה שאינו ראוי לעונש מיתה בצמא ודו"ק). אמר להם, לפי מעשיו של עכשיו אני דנו, וזהו באשר הוא שם, והיכן המית את ישראל בצמא, כשהגלם נבוכדנצר, שנאמר משא בערב וגו' לקראת צמא התיו מים וגו' (ישעיה כ"א, יג-יד), כשהיו מוליכין אותם אל כל ערביים, היו ישראל אומרים לשבאים, צדקה מכם, הוליכנו אל בני דודנו ישמעאל וירחמו עלינו, שנאמר אורחות דודנים (שם), אל תקרי דודנים, אלא דודים, ואלו יולאים לקראתם ומציאין להם בשר ודג מלוח, ונודות נפוחים, כסבורים ישראל שמלאים מים, וכשמכניסו לתוך פיו ופותחו, הרוח נכנס בגופו ומת: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) כריכים להבין הא גם היא צכתה כדכתיב ותשא קולה ותבך, ולמה לא שמע לקולה, והא דאמרינן בפרק קמא דברכות (ה"ב) ולוקים ר' יוחנן

לנפשיה, ומשני אין חבוש מתיר עצמו מבית האסורין, כריך לומר משום ללא מאכ
מכוין, אבל אי מלי מכוון טפי עדיף (רא"ס): (פ) מה שהקשה מכאן על בן סורר
ומורה שהוא נידון על סם סופו, בפרשת כי תלא אפרסנו בס"ד, כתב הרא"ם אבל
יש לתמוה למה לא קטרגו עליו מאותן עבירות שבידו, וקטרגו עליו מאותן
עבירות שעתיד לעשותם ולא הוא אלא בניו, ותיירץ ושמא יש לומר שהאגדה הזאת
אתיא אליבא דר"ש (ב"ר פ' נ"ג ט"ו) דפליג עלייהו דר"ע ושאר הדורשין שדרשו קרא
דמלחק לגנאי, אבל בעיני נראה שדוחק הוא שנאמר מדרשות חלוקות הן אם לא
שהוא מפורש בהדיא שהוא כן, לכן נראה שלא היו יכולין לקטרג עליו ממעשים
שבידו כי אין בית דין מענישין אלא מבין כ' שנה ומעלה, ולישמעאל לא היה כי
אם י"ז שנה, והא ללא קטרגו ממעשים שבידו על סם העתיד, יש לומר דאמעשים
שבידו עכשיו עשה תשובה בסוף ימיו, כמו שפירש"י לקמן בפרשת חיי שרה (כ"ה
ט' ד"ה יחקה) גבי ויקברו אותו ילחק וישמעאל ודו"ק נ"ל: (ו) ואם תאמר והא כתיב
(דברים כ"ד ט"ז) לא יומתו אבות על בנים, יש לומר שהקב"ה שאל למלאכי השרת אם
עשה עבירה במים, כלומר אם הוא לדיק במים או רשע, השיבו לו לדיק הוא
במים אבל רשע הוא ממקום אחר, ועוד שבניו ימיתו בניך בלמא ואתה מעלה לו
את הבאר, והקב"ה השיב להם כיון שעתה הוא לדיק בענין זה מעלה אני לו
הבאר, (מהרש"ל): (ספתי חכמים)

הרמב"ן **באשר הוא שם**. לפי מעשים שהוא עושה עכשיו הוא נדון ולא לפי
מעשים שהוא עתיד לעשות לפי שהיו מלאכי השרת מקטרגין וכו' לשון רבינו
שלמה מדברי רבותינו והנכון בעיני בדרך הפשט שיאמר כי שמע אלהים אל קול
הנער במקום אשר הוא שם הודיע אותה שלא תצטרך ללכת משם אל מעין ובור
כי במקום ההוא ירוה צמאו מיד ואמר לה קומי שאי את הנער אחרי שתותו כי
לגוי גדול אשימנו וכמוהו באשר כרע שם נפל שדוד (שופטים ה כז) ובאשר חללים שם
הוא (איוב לט ט) ירמוז למקום (הרמב"ן)

יח **קומי שאי את-הנער והחזיקי את-ידך בו פי-לגוי גדול אשימנו:**

אונקלוס קומי טולי ית רבא נא תקיפי ית ידך בה ארי לעם סגי אשונה : (אונקלוס)

יונתן אד תקיפי טולי ית טלא נא תקיפי ית ידך ביה ארום לעם רב אשויניה :
(תרגום יונתן)

יט **ויפקח אלהים את-עיניה ותרא באר מים ותלק ותמלא את-החמת מים ותשק**
את-הנער:

אונקלוס וגלא ית עינה וחת ברא דמא נאלת ומלת ית רקבא מא
ואשקיא את ית (אונקלוס) רבא :

חינשי, זרוק, חוטרל, לאוירל, אעיקריה, קחי: (רש"י)

[כב] וְיְהִי בְּעֵת הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל שֵׁר-צָבָאוּ אֶל-אַבְרָהָם לֵאמֹר אֱלֹהִים עִמָּךְ בְּכֹל אֲשֶׁר-אַתָּה עֹשֶׂה:

אונקלוס וְהָוָה בְּעֵדְנָא הָהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חִילָה לְאַבְרָהָם לְמִימָר מִימָרָא דִּינִי בְּסַעֲדָךְ בְּכֹל דִּי אַתָּה עֹבֵד: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּעֵדְנָא הָהִיא וַאֲמַר אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹל רַב חִילִיָּה לְאַבְרָהָם לְמִימָר מִימָרָא דִּינִי בְּסַעֲדָךְ בְּכֹל מָה דְאַתָּה עֹבֵד: (תרגום יונתן)

רש"י אלהים עמד. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום, ועם המלכים נלחם ונפלו **רש"י** אלהים עמד. לפי שראו שיצא משכונת סדום לשלום, ועם המלכים נלחם ונפלו

ספורנו אלהים עמד. לפיכך אני ירא ממך לא מגבורתך ועשרך לכן אני מבקש שתשבע **לי:** (ספורנו)

דעת זקנים אלהים עמד. שהיו אומרים אילו היה צדיק לא היה דוחה בנו הבכור כיון שראו מעשיו אמרו אלהים עמד בכל אשר אתה עושה: (דעת זקנים)

[כג] וְעַתָּה הִשְׁבַּעָה לִּי בְּאֱלֹהִים הַנְּהָ אִם-תִּשְׁקָר לִּי וּלְנִינִי וּלְנַכְדֵי פְחֹסָד אֲשֶׁר-עָשִׂיתִי עִמָּךְ תַּעֲשֶׂה עִמָּדִי וְעַם-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-גָּרְתָה בָּהּ:

אונקלוס וְכַעַן קִיַּים לִי בְּמִימָרָא דִּינִי הָכָא דְלֹא תִשְׁקַר בִּי וּבְבָרִי וּבְבַר בְּרִי פְּטִיבוּתָא דִּי עֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבִיד עִמִּי וְעַם אֲרַעָא דְאַתְוֹתְבְּתָא בָּהּ: (אונקלוס)

יונתן וְכַעַן קִיַּים לִי בְּמִימָרָא דִּינִי הָכָא אִין תִּשְׁקַר בִּי וּבְבָרִי וּבְבַר בְּרִי פְּטִיבוּתָא דְעֲבָדִית עִמָּךְ תַּעֲבִיד עִמִּי וְעַם אֲרַעָא דְדַרְתָּא בָּהּ: (תרגום יונתן)

רש"י ולניני ולנכדי. עד כאן רחמי האב על הבן: כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. שאמרת לי כך הנה ארלי לפניך **רש"י** (רש"י)

אבן עזרא אם תשקר לי. מהבנין הקל ואין לו אח: נכדי. בן בני: (אבן עזרא)

הרמב"ן השבעה לי באלהים הנה אם תשקור לי. מלת "אם" בכל מקום מספקת אל תחשוב בה בלתי זה והיא באה ברוב מקומות השבועה אם תשקור לי לכן נשבעתי לבית עלי אם יתכפר עון בית עלי (שמואל א ג יד) אחת נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב (תהלים פט לו) אם יבואון אל מנוחתי (שם צה יא) ויקצוף וישבע לאמר אם יראה איש באנשים האלה (דברים א לד לה) והענין כי בעבור היות השבועות באלה יאמר השבעה לי לאמר כה יעשה לי אלהים וכה יוסיף אם תשקור לי וכן אמר (להלן כו כח) תהי נא אלה בינותינו ובענין הגבוה נשבעתי בקדשי אם לדוד אכזב

(תהלים פט לו) ואם יתכפר עון בית עלי (שמואל א ג יד) כלומר אם יהיה כן אין דברי אמת וכיוצא בזה שלא ירצה לפרש התנאי והכתוב יכנה ויקצר בהן וכמותם בחסרון התנאי (דהיי"א ט ד) ויקרא יעבץ לאלהי ישראל לאמר אם ברך תברכני והרבית את גבולי וגוי ועשית מרעה לבלתי עצבי ויבא אלהים את אשר שאל יחסר התנאי כולו וכן אם יראו את הארץ (במדבר יד כג) יחזור לפסוק ראשון חי אני וימלא כבוד ה' את כל הארץ ויקצר השבועה ולשון תשקור לי בעבור היותו מלך והוא גר בארצו או שיהיה משקר באהבתו כי אוהב נאמן היה לו לכבדו ולעשות כרצונו הלא תראה שלא מצא בו דבר זולתי באר המים אשר גזלו עבדיו והוא אומר לו

כחסד אשר עשיתי עמך (הרמב"ן) עשיתי אשר עמך בני : (בעל הטורים) לנכדי בגימטריא בן בני :

ספורנו (ספורנו) כחסד אשר עשיתי עמך תעשה עמדי. עשה עמדי חסד להשבע בעד בניך :

[כד] ויאמר אברהם אנכי וגוי

אונקלוס ואמר אברהם אנא אקיים : (אונקלוס)

יונתן ואמר אברהם אנא אקיים : (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר אברהם אנכי וגוי. פירוש יש להשיבך על טענתך שאמרת כחסד וגוי' אלא שאני חפץ בדבר אשבע :

עוד ירצה להיות שרצה להוכיחו על אודות באר המים כאמור בסמוך חש שיחשוב שמשיבו לסתור חסדו ולבלתי ישבע, לזה הקדים לומר אנכי אשבע ואחר כך הוכיחו על וגוי :

עוד יכוין לומר אנכי אשבע פי' על עצמו, לא ארע לך וגוי, ונתכוין לשלול חיוב בנו :

או ירצה כי הוא ישבע וישביע בניו על ג' דורות אלו, והניקוד יוכיח : (אור החיים)

ספורנו (ספורנו) אנכי אשבע. אנכי אעשה החסד להשבע אבל אתה לא עשית עמדי חסד כדבריך שעבדיך גזלוני :

[כה] והיכה אברהם את-אבימלך על-אדות באר המים אשר גזלו עבדי אבימלך :

אונקלוס ואיכה אברהם ית אבימלך על עיסק פירא דמיא די אניסו עבדי אבימלך : (אונקלוס)

יונתן ואתנוכח אברהם עם אבימלך על עיסק פירא דמיא דאנסו ליה עבדי אבימלך : (תרגום יונתן)

רש"י והוכח. נתוכח עמו על כד: (רש"י)

ספורנו אשר גזלו עבדי אבימלך. הוכיחו באשד הוא מושל על הגזל הנעשה בארצו ואין מכלים והוכיחו גם כן על הרשעים שהיו בביתו שלא כדרך הצדיקים כאמרם לא ישב בקרב ביתי עושה רמיה: (ספורנו)

[כז] ויאמר אבימלך לא ידעתי מי עשה את-הדבר הזה וגם-אתה לא-הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי בלתי היום:

אונקלוס ואמר אבימלך לא ידעית מאן עבד ית פתגמא הדין ואף את לא חוית לי ואף אנא לא שמעית אלהין יומא דין: (אונקלוס)

יונתן ואמר אבימלך לא ידענא מן הוא דעבד ית פתגמא הדין ואוף אנת לא חוות לי ואוף אנא לא שמענא מן חורנין אלהין יומא דין מנא: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר אבימלך וגוי וגם אנכי וגוי. צריך לדעת למה חזר לומר וגם אנכי:

ויראה בדקדוק עוד אומרו **לא ידעתי מי עשה** וגוי למה לא הספיק לומר לא ידעתי והדבר מובן שחוזר לדברי אברהם:

אכן הכונה היא שהוא ידע שגזלו מאברהם באר המים אבל לא ידע מי ומי הגוזלים, ומעתה יאמר אברהם שעליו היה לבקש מי ומי עושי רשעה, לזה השיב שגם אברהם עשה שלא כהוגן שלא הודיע הדבר למלך, והיה יושב ומצפה קבלת אברהם ואז היה עושה לו דין, ולצד שאברהם לא החשיבו גם הוא לא ידע, והוא אומרו **וגם אנכי לא שמעתי** וגוי פ"י לא בקשתי לדעת ונשאר מושלל הידיעה עד היום שהודעתני אתה: (אור החיים)

ספורנו **לא ידעתי מי עשה**. גם עכשיו שהודעתני כי נעשה הגזל על ידי עבדי לא ידעתי לשער מי מהם עשה זה כי אין שום אחד מהם חשוד אצלי שאם היה חשוד לא היה יושב בביתי: וגם אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי. על מה שהוכחתי שבהיותו מלך עלי היה לאשר חמוץ הנה המלך לא יעשה זה כי אם על אחד משני פנים אם לקול צעקת הנגזל ואם לקול המון מפרסם איזה גזל שנעשה והנה אתה לא הגדת לי וגם אנכי לא שמעתי קול המון בזה: (ספורנו)

[כח] ויקח אברהם צאן ובקר ויתן לאבימלך ויכרתו שניהם ברית:

אונקלוס ודבר אברהם צאן ותורין ויהב לאבימלך ויגזרו תרניהון קים: (אונקלוס)

יונתן ודבר אברהם צאן ותורין ויהב לאבימלך ויגזרו תרניהון קים: (תרגום יונתן)

[כח] וַיָּצַב אַבְרָהָם אֶת-שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת הַצֹּאן לְבִדְהוֹן:

אונקלוס וַאֲקִים אַבְרָהָם יְת שִׁבְעַת חוּרְפֹן דְּעָאן בְּלַחוּדִיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲקִים אַבְרָהָם יְת שִׁבְעַת חוּרְפֹן בְּלַחוּדִיהוֹן וְאַפְרָשִׁינוּן מִן תּוֹרִי: (תרגום יונתן)

[כט] וַיֹּאמֶר אַבְיִמֶלֶךְ אֶל-אַבְרָהָם מָה הִנֵּה שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת הָאֵלֶּה אֲשֶׁר הִצַּבְתָּ לְבִדְנָה:

אונקלוס וַאֲמַר אַבְיִמֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה אֲנִינוּ שִׁבְעַת חוּרְפֹן אֱלִין דְּאֶקְמֶתָא בְּלַחוּדִיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַבְיִמֶלֶךְ לְאַבְרָהָם מָה הִינוּן שִׁבְעַת חוּרְפֹן הָאֱלִין דְּאֶקְמֶתָא בְּלַחוּדִיהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא מָה הִנֵּה. לשון נקבות: **לבדנה**. עם ה"א והיא לבדה: (אבן עזרא)

בעל הטורים הַצַּבְתָּ. שנים במסורה הצבת לבדנה. אתה הצבת כל גבולות ארץ. בזכות אברהם נבראו כל גבולות ארץ: (בעל הטורים)

[ל] וַיֹּאמֶר כִּי אֶת-שִׁבְעַת כְּבָשֶׁת תִּקַּח מִיָּדִי בְּעִבּוֹר תְּהִיָּה-לִּי לְעֵדָה כִּי חִפְרֵתִי אֶת-הַבְּאֵר הַזֹּאת:

אונקלוס וַאֲמַר אַרְי יְת שִׁבְעַת חוּרְפֹן תִּקְבֵּל מִן יָדִי בְּדִיל דְּתִהִי לִי לְסִהְדוֹ אַרְי חִפְרֵת יְת בְּיָרָא הִדָּא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַרְוִים יְת שִׁבְעַת חוּרְפֹן תִּקְבֵּל מִן יָדִי מִן בְּגִלַל דְּתִהְיוּ לִי לְסִהְדוֹ אַרְוִים חִפְרֵת יְת בְּיָרָא הִדָּא: (תרגום יונתן)

רש"י **זעבור תהיה לי**. זאת: לעדה. לשון עדות של נקבה, (ה) כמו ועדה המלכה: כי חפרתי את הבאר. מריצים היו עליה רועי אבימלך, ואומרים אנחנו חפרנוה, אמרו ביניהם, כל מי שיתראה על הבאר (ו) ויעלו המים לקראתו, שלו הוא, ועלו לקראת אברהם:

שפתי חכמים (ה) והא דלא כתיב לעד וכתב לעדה מפני שהוא לשון נקיבה, כי עדה לנקבה כמו עד לזכר: (ו) דאם לא כן איך הוכיח זה, דאין לומר על ידי עדים, אם כן מאי טעם דעבדי אברהם שלא תבעו לפני אבימלך שהרי היה להם עדים **וק"ל**: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לעדה. כמו לעדות. ודע כי מלת שבועה עקרה שבעה ובמלת או השבע שבועה **אפרשנה**: (אבן עזרא)

ספורנו כי את שבע כבשות תקח מידי. על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו וזאת התעודה כי היה זה עדות הסכמת הבעלים והודאתם בדבר: **בעבור תהיה לי**. הכרית. לעדה. על הודאתך כי חפרתי את הבאר הזאת: (ספורנו)

[לא] על-כֵּן קָרָא לַמְקוֹם הַהוּא בְּאֵר שֶׁבַע כִּי שָׁם נִשְׁבְּעוּ שְׁנֵיהֶם:

אונקלוס על כֵּן קָרָא לַאֲתָרָא הַהוּא בְּאֵר שֶׁבַע אֲרִי תַמָּן קִימּוּ תַרְוִיחֹן: (אונקלוס)

יונתן בְּגִין כֵּן קָרָא לְבִירָא הַהוּא בִּירָא דְשֶׁבַע חוּרְפֹן אַרוּם תַמָּן קִימּוּ תַרְוִיחֹן: (תרגום יונתן)

[לב] וַיִּכְרְתוּ בְרִית בְּבֶאֱר שֶׁבַע וַיִּקְּמוּ אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכַל שֵׁר-צָבָאוּ וַיָּשְׁבוּ אֶל-אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים:

אונקלוס וַיִּגְזְרוּ קִיָּם בְּבֶאֱר שֶׁבַע וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכַל רַב חֵילָה וְתָבו לְאֶרֶע פְּלִשְׁתָּאִי: (אונקלוס)

יונתן וַיִּגְזְרוּ קִיָּים בְּבֶרָא דְשֶׁבַע חוּרְפֹן וְקָם אֲבִימֶלֶךְ וּפִיכֹול רַב חֵילִיָה וְתָבו לְאֶרֶע פְּלִישְׁתָּאִי: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וישבו אל ארץ פלשתים. ענינו וישבו אל עירם אשר בארץ פלשתים כי בארץ פלשתים היו אבל הם יושבים בגרר שהיא מדינת המלך והוא יושב בבאר שבע שהיא בארץ פלשתים בנחל גרר (הרמב"ן)

ספורנו וישבו אל ארץ פלשתים. שכו מבאר שבע שלא היה בארץ פלשתים שהלכו שם לדבר עם אברהם שהלך שם לראות מקנהו ושם נתן צאן ובקר וכבשות לכרות הברית: (ספורנו)

[לג] וַיִּטַּע אֲשֵׁל בְּבֶאֱר שֶׁבַע וַיִּקְרָא-שָׁם בְּשֵׁם יְהוָה אֵל עוֹלָם:

אונקלוס וַיִּנְצִיב נִצְפָא (נ"י אֵילָנָא) בְּבֶאֱר שֶׁבַע וַצְּלִי תַמָּן בְּשֵׁמָא דִּי אֱלֹהָא דְעֻלְמָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְצִיב פְּרֻדְסָא בְּבֶרָא דְשֶׁבַע חוּרְפֹן וַאֲתַקִּין בְּגוּיָה מִיכְלָא וּמִשְׁקָא לְעִבְוִירָא וְלְתַאוּבִיָא וְהוּהוּ מְכָרִיז עֲלֵיהוֹן תַמָּן אוֹדוּ וְהִמִּינוּ בְּשֵׁם מִימְרָא דִּי אֱלֹהָא עֻלְמָא: (תרגום יונתן)

רש"י אשל. רב ושמואל, חד אמר פרדס להביא ממנו פירות לאורחים בסעודה, וחד אמר פונדק לאכסניא ובו כל מיני פירות. ומנינו לשון נטיעה באהלים, שנאמר ויטע אהלי אפדנו (דניאל יא, מה). ויקרא שם וגו'. על ידי אותו אשל, נקרא שמו של הקב"ה אלוה לכל העולם, לאחר שאוכלים ושותים, אמר להם זרכו למי שאכלתם

משלו, סבורים אתם שמשלי אכלתם, משל מי שאמר והיה העולם אכלתם (סוטה
:ט) (רש"י)

אבן עזרא אשל. אילן גם ויטע לאות: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא שם בשם ה' אל עולם. פ"י הכתוב שקרא בשם ה' המנהיג בכחו הזמן או שיקראו השמים והארץ "עולם" כלשון הבא תמיד בדברי רבותינו והודיע בזה שקרא אברהם והודיע לבריות סוד הנהגת העולם בכללו שהוא בשם ה' החסין בכח שיש לו אילות בכולם הרב אמר במורה הנבוכים (ב יג) שהוא רומז לקדמות האל כי הודיע היותו קודם לזמן אבל אונקלוס אמר ב "ויקרא" שהוא תפלה (הרמב"ן)

ספורנו ויקרא שם בשם ה' אל עולם. וקרא והודיע לרבים שהאל יתעלה הוא אלהי הזמן וממציאו נגד דעת אפיקורסים חדשים גם ישנים: (ספורנו)

[לד] וַיִּגַּר אַבְרָהָם בְּאַרְץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים: (פ)

אונקלוס ואתותב אברהם בארע פלשתאי יומין סגיאין: [פ] (אונקלוס)

רש"י ימים רבים. מרובים על של חצרון, בחצרון עשה כ"ה שנה, וכאן כ"ו (ב"ר נה, ו), שהרי בן ע"ה שנה היה בלאתו מחרן, אותה שנה ויבא וישב באלוני ממרא, שלא מצינו קודם לכן שנתיישב אלא שם, שבכל מקומותיו היה כאורח, חונה ונוסע והולך, שנאמר ויעבור אברם, ויעתק משם, ויהי רעב וירד אברם מצרימה, ובמצרים לא עשה אלא שלשה חדשים, שהרי שלחו פרעה, מיד וילך למסעיו עד ויבא וישב באלוני ממרא אשר בחצרון, ושם ישב עד שנהפכה סדום, מיד ויסע משם אברהם מפני צושה של לוט, ויבא לארץ פלשתים, ובן ל"ט שנה היה, שהרי בשלישי למילתו באו אללו המלכים, הרי כ"ה שנה, וכאן כתיב ימים רבים מרובים על הראשונים, ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ואם היו מרובים עליהם שתי שנים או יותר היה מפרשם, ועל כרחק אינם יתירים יותר משנה, הרי כ"ו שנה, מיד ילא משם וחזר לחצרון, ואותה שנה קדמה לפני עקידתו (ז) של יצחק י"ב שנים. כך שנויה בסדר עולם (פ"א): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) מה שאריך לפרש זאת, משום פסוק של אחריו שכתוב ויהי אחר הדברים האלה וגו' שהוא סמוך לכל מקום שכתב אחר הוא סמוך כדפירש רש"י בפרשת לך לך (לעיל ט"ו ח' ד"ה אחר), וזה היה י"ב שנה אחרי כן, ואם כן למה נאמר אחר, לכך מפרש אחר דבריו של שטן וכו', ולא אחר הדברים שהיה בין אברהם לאבימלך דסמיך ליה: (שפתי חכמים)

בראשית פרק-כב

א וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וְהֶאֱלֹהִים נִסָּה אֶת-אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר
אֱלֹהֵינוּ אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הֲנִנִּי:

אונקלוס וְהָוָה בָּתֵּר פְּתַגְמִיָּא הָאֵלִין וַיִּי נְסִי יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לֵה אַבְרָהָם וַאֲמַר
הָא אַנָּא: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בָּתֵּר פְּתַגְמִיָּא הָאֵלִין מִן דִּי נָצוּ יַצְחָק וַיִּשְׁמַעְעָל וַיִּשְׁמַעְעָל הָוָה אָמַר לִי
חֲמָא לְמִירוֹת יַת אַבְרָהָם דְּאַנָּא בְּרִיָּה בּוֹכְרָא וַיִּצְחָק הָוָה אָמַר לִי חֲמִי לְמִירוֹת יַת
אַבְרָהָם דְּאַנָּא בְּרִיָּה שְׂרָה אֲנִתִּיתִיָּה וְאַנְתָּ בְּרִיָּה הֲגַר אֲמַתָּא דְאַמִּי עֲנִי יִשְׁמַעְעָל וַאֲמַר אַנָּא
זָכָאִי יַתִּיר מִנְךָ דְאַנָּא אֲתַגְזְרִית לְתַלְיִסְרֵי שְׁנִין וְאַיִן הָוֹת צְבוֹתִי לְמַעַכְבָּא לֹא הָוִינָא
מְסַר נַפְשִׁי לְאַתְגְזָרָא וְאַנְתָּ אֲתַגְזְרִית בְּרִיָּה יוֹמִין אֵילוּ הָוָה בְּךָ מִנְדַּעָא דְלִמָּא
לֹא הָוִית מְסַר נַפְשִׁי לְאַתְגְזָרָא מְתִיב יַצְחָק וַאֲמַר הָא נָא יוֹמִיָּא בְּרִיָּה תְלַתִּין וְשִׁית
שְׁנִין וְאַיִלוּ בְּעֵי קוֹדֶשָׁא בְּרִיָּה הוּא לְכוּלֵי אַבְרָהָם לֹא הָוִיתִי מְעַכְבָּא מִן יַד אֲשַׁתְּמַעוּ
פְּתַגְמִין הָאֵלִין קָדָם מְרִי עֲלִמָּא וּמִן יַד מִימְרָא דִּי נְסִי יַת אַבְרָהָם וַאֲמַר לִיָּה
אַבְרָהָם וַאֲמַר לִיָּה הָא נָא: (תרגום יונתן)

רש"י אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. יֵשׁ מִרְצוֹתֵינוּ אֲוֹמְרִים (סנהדרין פט:): אַחֲרֵי דִּבְרֵינוּ שֶׁל שְׁטוֹן,
שֶׁהִיא מִקְטָרָג וְאוֹמֵר, מִכֹּל סְעוּדָה שֶׁעָשָׂה אֲבֵרָהָם לֹא הִקְרִיב לְפָנֶיךָ פֶּר אֶחָד אוֹ
אֵיל אֶחָד, אֲמַר לוֹ, כְּלוּם עָשָׂה אֶלְכָּא בְּצִבְיָל בְּנוֹ, אֵילוּ הֵייתִי אוֹמֵר לוֹ זִבַּח אוֹתוֹ
לְפָנַי, לֹא הָיָה מֵעַכְבָּ. וַיֵּשׁ אֲוֹמְרִים אַחֲרֵי דִּבְרֵינוּ שֶׁל יִשְׁמַעְעָל, שֶׁהִיא מִתְפָּאֵר עַל
יַצְחָק שֶׁמֶל בֶּן י"ג שָׁנָה וְלֹא מִיחָה, אֲמַר לוֹ יַצְחָק בְּזִבְחֵי אֶחָד אֶתְהָ מִירְאָנִי, אֵילוּ
אֲמַר לִי הַקְּבִ"ה זִבַּח עֲלֵמֶךָ לְפָנַי, לֹא הֵייתִי מֵעַכְבָּ: הֲנִנִּי. כֵּךְ הִיא עֲנִייתָם שֶׁל
חֲסִידִים, לָשׁוֹן עֲנוּהוּ, הוּא, וְלָשׁוֹן זִימוּן: (רש"י)

אבן עזרא וְהֶאֱלֹהִים נִסָּה אֶת אַבְרָהָם. יֵשׁ אוֹמֵר כִּי הַסְּמִיךְ תַּחַת שֵׁי"ן וְהֵה"א
תַּחַת הָאֵלֶּיף. וְטַעַם כֹּל הַפְּרָשָׁה יַכְחִישׁ רַק נִסָּה כְּמַשְׁמַעוֹ. וְאַנְשֵׁי שְׁקוּל הַדַּעַת
אָמְרוּ כִּי הַדַּעוֹת הֵם שְׁתֵּים הָאֶחָת דַּעַת הַעֲתִיד בְּטֵרַם הַיּוֹתוֹ וְהַשְּׁנִית דַּעַת הַיֵּשׁ
הַנִּמְצָא וְזֶה פִּי נִסָּה. גַּם כִּי עֵתָה יִדְעֵתִי. וְהַגְּאוֹן אָמַר שְׁמֵלֵת נִסָּה לְהִרְאוֹת צְדָקְתוֹ
לְבִנֵי אָדָם. גַּם מֵלֵת יִדְעֵתִי כְּטַעַם הוֹדַעְתִּי. וְהֵלֵא יִדַּע זֶה הַגְּאוֹן כִּי בִשְׁעָה שֶׁעָקַד
בְּנוֹ לֹא הָיוּ שֵׁם אֲפִילוֹ נַעֲרָיו. וְאַחֲרֵים אָמְרוּ כִּי פִּי וְהֵעֵלְהוּ שֵׁם לְעוֹלָה שִׁיעֵלְהוּ אֵל
הָהָר וְזֹאת תַּחֲשַׁב לוֹ לְעוֹלָה. וְאַבְרָהָם לֹא יִדַּע סוּד הַנְּבוּאָה וַיִּמְהַר לְשַׁחוּט אוֹתוֹ
וְהֵשֵׁם אָמַר לוֹ לֹא בִקְשֵׁתִי זֹאת וְאַחֲרֵים אָמְרוּ הִרְאָה שְׁתַּעֲלֵהוּ לְעוֹלָה כְּמוֹ
וְהַשְׁקִית אוֹתָם יֵין. וְהוֹצֵרְכוּ אֵלֶּה הַגְּאוֹנִים לְפִי הָאֵלֶּה. כִּי יֹאמְרוּ לֹא יִתְכֵּן אַחֲרֵי
שִׁיזוּהָ הַשֵּׁם מִצוּהָ שִׁיאֲמַר אַחֲרֵי כֵּן לֹא תַעֲשֶׂנָּה. וְהִנֵּה לֹא שְׁמוֹ עַל לֵב הַבְּכוֹרִים
שֶׁהַחֲלִיפִם בְּלוּיִם אַחֲרֵי שָׁנָה. וְאַחֲרֵי שֶׁהַכְּתוּב אוֹמֵר בְּתַחֲלָה וְהֶאֱלֹהִים נִסָּה אֶת
אַבְרָהָם סָרוּ כֹל הַטַּעֲנוֹת וְהֵשֵׁם נִסָּהוּ כְּדִי שִׁקְבַל שֶׁכֶּר: וְטַעַם כִּי עֵתָה יִדְעֵתִי. כְּמוֹ

ואם לא אדעה. ועוד אפרש סודו בפסוק ידעתיך בשם. אם יעזרני השם יודע
הנסתרות: (אבן עזרא)

הרמב"ן והאלהים נסה את אברהם. ענין הנסיון הוא לדעתי בעבור היות מעשה האדם רשות מוחלטת בידו אם ירצה יעשה ואם לא ירצה לא יעשה יקרא "נסיון" מצד המנוסה אבל המנסה יתברך יצוה בו להוציא הדבר מן הכח אל הפועל להיות לו שכר מעשה טוב לא שכר לב טוב בלבד דע כי השם צדיק יבחן (תהלים יא ה) כשהוא יודע בצדיק שיעשה רצונו וחפץ להצדיקו יצוה אותו בנסיון ולא יבחן את הרשעים אשר לא ישמעו והנה כל הנסיונות שבתורה לטובת המנוסה (הרמב"ן)

אור החיים ויהי אחר הדברים וגו'. פי' הדברים האמורים למעלה מהענין שכמה הרפתקי שעברו עליו עד שנפקד בבן לעת זקנתו, וגם הבטיחו ה' כי ביצחק יקרא לך זרע, ואחר שהיה יצחק גדול כאומרו ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים ובשנה ראשונה שירד לפלשתים נולד יצחק הא למדת כי גדול היה. ובאמצעות הקודם יהיה גודל הנסיון מופלא בין בבחינת אברהם שאחר כמה הרפתקי קדמו לו עד שנפקד ואחר כמה הבטחות מה' כי ביצחק יקרא זרעו הוא אומר לו שיקרבהו ולא הרהר בלבו, בין בבחינת יצחק שהגם שהיה גדול כנשמע מפסוק הסמוך ויגר וגו' הא למדת שגדול היה ולא עכב. גם נתכוין לומר **אחר הדברים** שבוה יוצדק לומר לו את בנך את יחידך ולא קודם הדברים הנאמרים בסמוך שהרי היה לו ישמעאל ואינו יחידו:

והאלהים נסה וגו'. אמר והאלהים בתוספת וא"ו ותוספת ה' לומר מלבד נסיונות שקדמוהו הוסיף לנסותו בגבורת הדין נסיון עצום:

ויאמר אליו אברהם. טעם הקריאה, להודיעו קודם כי בא האלהים לשאול ממנו דבר גדול, והבין אברהם ואמר אליו הנני פי' הריני מוכן לכל אשר תאמר אלי: (אור החיים)

ספורנו נסה את אברהם כיון שיהיה בפעל אוהב וירא כמו שהיה בכח ובזה ידמה יותר לבוראו שהוא טוב לעולם בפועל כי אמנם הכונה במציא' האדם היתה שידמה לבוראו כפי האפשר כאשר העיד באמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו: (ספורנו)

[ב] ויאמר קח-נא את-בנך את-יחידך אשר-אהבת את-יצחק וְלָךְ-לְךְ אֶל-אֶרֶץ הַמִּרְיָה וְהַעֲלֵהוּ שָׁם לְעֹלָה עַל אֶחָד הַהָרִים אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֶיךָ:

אונקלוס וְאָמַר דְּבַר פְּעוּן יְת בְּרַךְ יְת יְחִידֵךְ דִּי רַחֲמֵתָ יְת יִצְחָק וְאִיזֵל לְךָ לְאֶרְעָא פּוֹלְחָנָא וְאֶסְקֵהָ קְדָמִי תַּמָּן לְעֹלְתָא עַל חַד מִן טוּרְיָא דִּי אִימַר לְךָ: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר דְּבַר פְּדוֹן יְת בְּרַךְ יְת יְחִידֵךְ דְּאֵת רַחֲם יְת יִצְחָק וְאִיזֵל לְךָ לְאֶרְעָא פּוֹלְחָנָא וְאֶסְקֵהוּ תַּמָּן לְעֹלְתָא עַל חַד מִן טוּרְיָא דְאִימַר לְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י קח נא. אינ נא אלא לשון בקשה, (ח) אמר לו צדקה ממך עמוד לי בזה הנסיון, שלא יאמרו הראשונות לא היה זהן ממך (סג): **את בנך.** אמר לו שני בנים

יָאָ לִי, אָמַר לוֹ אֶת יַחֲדָךְ, אָמַר לוֹ זֶה יַחֲדָ לְאָמוֹ וְזֶה יַחֲדָ לְאָמוֹ, אָמַר לוֹ אֲשֶׁר אֶהְיֶה, אָמַר לוֹ שְׁנִיָּהּ אֲנִי אֲוֹהֵב, אָמַר לוֹ יֶחֱכֶה, וְלָמָּה לֹא גִילָה לּוֹ מִתַּחֲלָה, שְׁלַח לְעַרְבָבוֹ פִּתְאוּם, (א) וְתִזְוַח דַּעְתּוֹ עֲלָיו וְתִטְרַף, וְכִדִּי לְחֻצֵּב עֲלָיו אֶת הַמַּלְאָה, וְלִיתֵן לוֹ שָׂכָר עַל כָּל דְּבוּר וְדְבוּר: אֶרֶץ הַמּוֹרִיָּה. יְרוּשָׁלַּיִם, וְכֵן בְּדַבְרֵי הַיָּמִים (ב-ג, א). לְבָנוֹת אֶת בֵּית ה' צִירוּשָׁלַיִם צֹהַר הַמּוֹרִיָּה. וְרַבּוֹתֵינוּ פִּירְשׁוּ, עַל שֵׁם שְׁמֵשׁ הַיּוֹרֵד לְיִשְׂרָאֵל. וְאֲוֹנֵקְלוֹס תְּרַגְמוֹ עַל שֵׁם עֲבוֹדַת הַקְּטָרֶת, שֵׁשׁ צוּ מוֹר נִרְדַּ וְשָׂאֵר בְּשָׂמִים: וְהַעֲלֵהוּ. לֹא אָמַר לוֹ שְׁחַטְהוּ, לְפִי שְׁלַח הָיָה חֶפֶץ הַקְּדוֹשׁ בְּ"ה לְשַׁחֲטוֹ, אֲלֹא לְהַעֲלֵהוּ לְהַר לְעִשׂוֹתוֹ עוֹלָה, וּמִשְׁהַעֲלֵהוּ, אָמַר לוֹ הַיּוֹרֵד הוּא: אֶחָד הַהָרִים. הַקִּבְ"ה מִתְהַלֵּךְ הַלְדִּיקִים (ס"א מִשְׁהַל לְדִיקִים) וְאַחֲרַי כֵּךְ מִגְלָה לְהַס, וְכָל זֶה כְּדִי לְהַרְצוֹת שְׂכָרָו, וְכֵן הָאֶרֶץ אֲשֶׁר אֶרְאֶךְ (בְּרַאשִׁית יב, א), וְכֵן צִוְּנָה וְקִרְאָ עֲלֵיהָ אֶת הַקְּרִיאָה (יוֹנָה ג, רפ"ז)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ת) פִּירְשׁ אֵין נֹא הָאָמוֹר כְּאֵן אֲלֹא לְשׁוֹן בְּקָשָׁה, דֵּהָא מִלִּינוּ בְּכַמָּה מְקוּמוֹת נֹא שְׁאִינוּ לְשׁוֹן בְּקָשָׁה, (והר"ם): (א) כְּדִי שְׁלַח יִאָמְרוּ הַקִּבְ"ה הַטְרִיף דַּעְתּוֹ וְלִכְךָ עָשָׂה, אֲבָל אֵי לֹא הוּא מְטוֹרֵף צִדְעָתוֹ לֹא הָיָה עוֹשֶׂה, (נח"י), נ"ל דְּצִטְעַמָּא קָמָא לֹא סָגִי דְאֵס כֵּן הָיָה לוֹ לֹמַר אֶת צִנְךָ יַחֲדָךְ אֲשֶׁר אֶהְיֶה, וּמִדְּאָמַר אֶת שְׁמַע מִיָּנָה לְחַלֵּק אֶתְּא, וְהִיָּינוּ שְׂבַכְל פַּעַם הַסִּיב הַקִּבְ"ה עַל שְׁחֵלֶת אֲצִרְהֵם, וְטַעַמָּא בְּתַרְא לְחוֹד לֹא סָגִי, דְאֵס כֵּן הוּא לִיָּה לְמִימַר אִיפְכָא קַח אֶת יֶחֱכֶה אֶת צִנְךָ אֶת יַחֲדָךְ אֲשֶׁר אֶהְיֶה, דֵּהוּ נְמִי חִיבּוּב מַלְוָה: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אֲבָן עֲזָרָא אֶחָד הַהָרִים. שֵׁם נִבְנָה הַבַּיִת. וְכֵן מְפּוֹרֵשׁ וַיִּבֶן שְׁלֹמֹה אֶת הַבַּיִת בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וַאֲיָנְנוּ הַר גְּבוּהָ. וְבוֹ הָיָה גּוֹרֵן אֲרוֹנָה: (אֲבָן עֲזָרָא)

הַרְמַבְיָן קַח נֹא אֶת בְּנֵךְ אֶת יַחֲדָךְ. בַּעֲבוּר הַיּוֹתוֹ בֶּן הַגְּבִירָה וְהוּא לְבָדוֹ אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ זֶרַע קִרְאוּ יַחֲדָו וְבֹא הַלְשׁוֹן לְהַגְדִּיל הַמְצוּהָ אֲמַר קַח נֹא אֶת בְּנֵךְ הַיַּחֲדָד הָאֲהוּב יַחֲכָה וְהַעֲלֵהוּ עוֹלָה לְפָנַי

"הַמּוֹרִיָּה" - לְשׁוֹן רִשְׁיָי הָיָה יְרוּשָׁלַיִם וְכֵן בְּדַבְרֵי הַיָּמִים (ב ג א) לְבָנוֹת אֶת בֵּית ה' בִּירוּשָׁלַיִם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה וְרַבּוֹתֵינוּ פִּירְשׁוּ (תַּעֲנִית טז) שְׁמֵשׁ יִצְאָה הַיּוֹרֵד לְעוֹלָם וְאֲוֹנֵקְלוֹס תְּרַגְמוֹ עַל שֵׁם הַקְּטוֹרֶת שֵׁשׁ בּוֹ מוֹר וְסָמִים וְאֵם כֵּן יֵהִי פִירוּשׁוֹ אֶל הָאֶרֶץ אֲשֶׁר תִּהְיֶה מוֹרִיָּה אוֹ שְׁנִקְרָאת כֵּן מְעוֹלָם עַל שֵׁם הַעֲתִיד וּבְרַאשִׁית רַבָּה (נח"י) כֵּךְ אָמְרוּ רַבִּינֵין אֲמַרִּין לְמַקּוֹם שֶׁהַקְּטוֹרֶת קָרְבָה כְּמָה דְתִימַר אֶלְךָ לִי אֵל הַר הַמּוֹר (שִׁיר הַשִּׁירִים ד ו) אֲבָל דַּעַת אֲוֹנֵקְלוֹס שְׂאֵמַר "אֲרַעָא פּוֹלְחָנָא" אֵינוּ נֹרָאָה כֵּן עַל הַמּוֹר שֶׁבְּקְטוֹרֶת שְׂאִין לְשׁוֹן "פּוֹלְחָנָא" עַל סַם אֶחָד מִסָּמִי אַחַת הַעֲבוֹדוֹת וְלָמָּה לֹא אָמַר "לְאַרְעָא דְקְטוֹרֶת בּוֹסְמִין" אֲבָל דַּעַתוֹ לֹמַר בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ שֵׁם הָאֱלֹהִים וַיִּתְכּוֹיֵן בְּזֶה לָמָּה שְׁדַרְשׁוּ בְּפִירְקֵי רַבִּי אֲלִיעֶזֶר (ל"א) אָמְרוּ בְּאֲצַבַּע הַרְאָה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ אֶת הַמְזַבַּח אָמַר לוֹ זֶהוּ הַמְזַבַּח הוּא הַמְזַבַּח שֶׁהָיָה אָדָם הַרְאָשׁוֹן מִקְרִיב בּוֹ הוּא הַמְזַבַּח שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ קִין וְהַבֵּל הוּא הַמְזַבַּח שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ נֹחַ וּבְנָיו שְׂנֵאֲמַר וַיִּבֶן שֵׁם אֲבָרָהָם אֶת הַמְזַבַּח מְזַבַּח אֵין כְּתוּב כְּאֵן אֲלֹא "הַמְזַבַּח" הוּא הַמְזַבַּח שֶׁהִקְרִיבוּ בּוֹ הַרְאָשׁוֹנִים עַד כְּאֵן וְשֵׁם "מּוֹרִיָּה" עֲשָׂאוּ

מן מורא ששם יראו האלהים ועבדו לפניו והנכון על דרך הפשט שהוא כמו אל הר המור ואל גבעת הלבונה כי ימצאון שם בהר ההוא מור ואהלים וקנמון כענין שאמרו (ירושלמי פאה ז א) קנמון היה גדל בארץ ישראל והיו עזים וצבאים אוכלים ממנו או שנקרא כן לשבח ישראל והנה בכאן קורא שם הארץ "ארץ מוריה" ושם (דהיי"ב ג א) נראה כי הר הבית לבדו יקרא "הר המוריה" ואולי נקראת העיר על שם ההר ההוא אשר בתוכה הארץ אשר בה המוריה וההר לבדו הוא נקרא מוריה ואברהם ידע את הארץ ולא ידע את ההר ולכן אמר לו שילך אל ארץ המוריה והוא יראנו אחד ההרים ששם שנקרא ככה וצוהו להעלותו במקום ההוא כי הוא ההר חמד אלהים לשבתו ורצה שתהיה זכות העקידה בקרבנות לעולם כאשר אמר אברהם "ה' יראה" ועוד כי למען צדקו הגדיל טרחו ורצה שיעשה זה אחרי מהלך שלשה ימים כי אלו יעשה כן בפתע פתאום במקומו היתה פעולתו במהירות ובהלה אבל כשיהיה אחר מהלך ימים כבר נעשה בישוב דעת ועצה וכך אמרו בבראשית רבה (נה ו) רבי עקיבא אומר נסה אותו בוודאי שלא יהיו אומרין הממו וערבבו ולא היה יודע מה לעשות (הרמב"ן)

בעל הטורים אל ארץ המריה. בגימטריא בירושלים: (בעל הטורים)

אור החיים קח נא. פ"י תיכף ומיד בלא שאלת זמן ואף זה מהנסיון שלא ישאול ממנו זמן כמעשה בת יפתח (שופטים יא) שרצה אביה להעלותה עולה ושאלה ממנו

ממנו	ב'	חדשים	וגו':
------	----	-------	-------

עוד רמז לו שיקח את שרה בדברים להתרצות אליו להוליכו עמו, וכן אמרו ז"ל (תנחומא) כי כל אותו הלילה היה אברהם מפייס לשרה להסכים עמו שיוליכנו ללמדו

תורה	עד	אור	הבוקר:
------	----	-----	--------

עוד ירמוז על יצחק שיקחהו בדברי רצוי שהרי לא נתנסה כל ימיו וצוה ה' שיקחהו בדברי טעם ולהכניס בלבו מעלת הדבר אם יקרב עולה לה':

את בנך וגו'. כאן רמז לג' אהבות שחייבה תורה לכל איש ישראל לאהוב הבורא ברוך הוא בכל לב ובכל נפש ובכל מאוד (דברים ו, ה) בכל לב אין לך דבר שחביב בלב אדם כאהבת הבנים והוא אומרו **את בנך**. וכנגד בכל נפשך אמר **את יחידיך** וכיון שאין לו אלא הוא הוא הנפש כי מי שאין לו בנים חשוב כמת. וכנגד ובכל מאודך אמר **אשר אהבת** פ"י אותו אהבת יותר מכל קנייניך וכל קנייניו כנגדו אין ואף על פי כן העלהו לי וגו'. ונתכוון ה' לפרט כל זה להודיעו שהגם שישנו אצלו בכל ההדרגות אף על פי כן חפץ ה' שיקריבהו לו לעולה: (אור החיים)

כלי יקר ולך לך אל ארץ המוריה. הזכיר לך לך היינו אל עצמותיך כי משם תוצאות החומר, אשר לוקח ממקום שנאמר בו (שמות כ.כא) מזבח אדמה תעשה לי, כמבואר פ"י לך לך (יב.א). ובמלת המוריה נראה יה מיותר שהרי נאמר אלך לי אל הר המור (שיר ד.ו). אלא לפי ששם מקום אבן שתיה, אשר ממנו הושתתו שני עולמות שנבראו בשם של יה, כי שער השמים שם הוא, ושם נשלם הזיווג בין הקב"ה לישראל, כדיבוק בעל באשתו אשר שם יה מתווך ביניהם, ויגיד עליו ריעו ט"ו מעלות שהיו מן עזרת נשים כמספר שם יה. והיה סימן לב"ה שיבנה בו אחר

ט"ו	דורות	שמאברהם	עד	שלמה.
-----	-------	---------	----	-------

ומה שאמר, על אחד ההרים אשר אומר אליך. לפי שהמקום ההוא לא גלה הקב"ה לשום בריה שבו יבנה המקדש, כמו שיתבאר טעמו לקמן פ"י ראה (יב.ד)

בע"ה זולת אברהם ידע סוד זה, כי על כן קראו ה' יראה כמו שיתבאר בסמוך בע"ה בפסוק ה' יראה. ד"א אשר אומר אליך כי לעתיד יהיה דבר ה' אל נביאיו משם כמ"ש (שמות כה. כב) ודברתי אתך מעל הכפורת. וי"א אשר אומר אליך קאי על והעלהו לעולה, לא אמר והעלהו עולה אלא לעולה היינו להעלות עולה אחרת אשר אומר אליך, מי יהיה העולה, או בנד או איזו דבר אחר. (כלי יקר)

ג] וַיִּשְׁלַח אֲבִרְהָם בְּבִקְרָא וַיַּחְבֵּשׁ אֶת-חַמְלֵוֹ וַיִּקַּח אֶת-שְׁנֵי נַעֲרָיו אִתּוֹ וְאֶת יֶצְחָק בְּנוֹ וַיְבַקְעוּ עֲצֵי עֵלֶּה וַיִּקְמוּ וַיִּלְךְ אֶל-הַמְּקוֹם אֲשֶׁר-אָמַר-לוֹ הָאֱלֹהִים:

אונקלוס וְאֶקְדִּים אֲבִרְהָם בְּצַפְרָא וְזָרָז ית חמרה ודבר ית תרין עולימוהי עמה וית יצחק ברה וצלח אעי לעלתא וקם ואזל לאתרא די אמר לה יי: (אונקלוס)

יונתן וְאֶקְדִּים אֲבִרְהָם בְּצַפְרָא וְזָרָז ית חמריה ודבר ית תרין טליו עמיה ית אַלְיַעֲזָר וְיִת יִשְׁמַעֵאל וְיִת יֶצְחָק בְּרִיה וְקִטְעָה קִיסִין דְּקִיתָא וְיִתְאַנְתָּא וְדִיקְלָא דְחִזְיִין לְעֵלְתָא וְקָם וְאֶזְל לְאֶתְרָא דְאָמַר לִיה יי: (תרגום יונתן)

רש"י וישכם. נזדרז למנוה (פסחים 7). ויחבש. הוא בעלמו, ולא נוה לאחד מעבדיו, שהאבהה מקלקלת השורה (ב"ר נה, ה). את שני נעריו. ישמעאל וחליעזר, שאין אדם חשוב רשאי ללכת לדרך (ב) בלא צ' אנשים (ב"ר ע"ט), שאם ילך אחד לנקביו ויתרחק, יהיה השני עמו: ויבקע. תרגומו וללח, כמו וללחו הירדן (שמואל ב' יט, יח), (ג) לשון ביקוע סינדר"א בלע"ז (שפאלטען): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) וכי לא היו לו אלא שני נערים, אלא נערי המיוחדים לו שהם ישמעאל וחליעזר, עיין לקמן בפרשת בלק (במדבר כ"ב כ"ב ושם אות ע') מה שפירשתי גבי שני נערים דבלעם למה שינה רש"י פירוש דהתם מהכא, ומהרש"ל פירש דבלעם שהיה רוחו גבוהה והיה כריך לשימוש פירש שהיו משמשים זה את זה, אבל אברהם שהיה רוחו נמוכה לא היה כריך לשימוש שהיה משמש את עצמו, רק שלא יהיה יחידי שאם ילך אחד מנעריו לנקביו משום הכי לקח שני נערים עמו, לכך פירש טעם זה עכ"ל: (ג) ונראה לי דאינו מציא ראייה מן התרגום אלא בא לפרש ללח נמי לשון ביקוע, כדאשכחן וללחו את הירדן (שמואל ב' י"ט ח'): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויבקע עצי עולה. ושם על החמור: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויבקע עצי עולה. זריזותו במצוה אולי לא ימצא שם במקום שהוא עצים והולכים שלשה ימים או שהיה אברהם פוסל לקרבן עץ שנמצא בו תולעת כדין התורה (מדות ב ה) ולקח מביתו עצים טובים לעולה וכן אמר ויבקע עצי עולה (הרמב"ן)

אור החיים וישכם אברהם בבוקר. טעמו של אברהם משום שאמר הכתוב (ויקרא ז לח) ביום צוותו וגוי להקריב וגוי ואמרו ז"ל (זבחים צח). שאין מקריבין בלילה ולזה הלך בזמן שהוא כשר להקריב שאם יזדמן לו המקום לא יהיה חסר זמן.

והגם שהנבואה גם כן היתה ביום ולא היה לו להתעכב עד יום מחר, אולי שלא היה זמן באותו יום להכין וללכת אל המקום אשר אמר לו ה', גם לדבר לשרה בדרך שלא תרגיש בדבר, ולא מפני התרשלות ח"ו, והעד וישכם אברהם בבקר: (אור החיים)

ספורנו וילך אל המקום. אל ארץ המוריה: (ספורנו)

[ד] בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשֶׂא אַבְרָהָם אֶת-עֵינָיו וַיַּרְא אֶת-הַמָּקוֹם מְרֻחָק:

אונקלוס בַּיּוֹמָא תְּלִיתָאָה וַיִּזְקֹף אַבְרָהָם יָת עֵינֹהֵי וַחֲזָא יָת אַתְרָא מְרַחֵיק: (אונקלוס)

יונתן בַּיּוֹמָא תְּלִיתָאָה וַיִּזְקֹף אַבְרָהָם יָת עֵינָיו וַחֲמָא עֲנָן אַיְקָרָא קָטַר עַל טוֹרָא וַאֲשַׁתְּמוּדְעִיהָ מִן רְחִיק: (תרגום יונתן)

רש"י בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי. למה איחר מלהראותו מיד, כדי שלא יאמרו הממו וערבבו פתאום וטרד דעתו, ואילו היה לו שהות להמלך אל לבו, לא היה עושה: וירא את המקום. ראה ענן קשור על ההר: (רש"י)

אבן עזרא ביום השלישי. שיצא מבאר שבע: (אבן עזרא)

הרמב"ן וירא את המקום מרחוק. ראה ענן קשור על ההר (ב"ר נו א) ונתקיים בזה אשר אומר אליך ויתכן על דרך הפשט וירא את המקום מרחוק שראה ארץ המוריה כי כל הארץ ההיא היה יודע ויבאו אל המקום אשר אמר לו האלהים עתה הוא הר המוריה שאמר לו "הנה זה ההר אשר אמרתי לך" (הרמב"ן)

בעל הטורים את המקום. בגימטריא זה ירושלים: מרחק. חסר כתיב קרי ביה מרחיק שהשטן היה מרחיק המקום מלפניהם: (בעל הטורים)

ספורנו וירא את המקום. מקום הזבח בהר המוריה: מרחוק. ושלטה בו עינו לראות מקום מרחוק ברצון האל ית' כענין ויראהו ה' את כל הארץ והבין שבאותו המקום היה מקום הזבח: (ספורנו)

כלי יקר וירא את המקום מרחוק. אבל לא מקרוב כי ראה זיו שכינת הקב"ה שנקרא מקומו של עולם, מרחוק דווקא ראייה חושית כהסתכלות בשמש שמרחוק יכול האדם להסתכל בה אבל לא מקרוב כי אין כח בחוש הראות להסתכל בשמש בהיותה קרובה לאדם ק"ו בן בנו של ק"ו, זוהר זיו שכינתו ית', וכן אמר משה (שמות ג.ג) אסורה נא ואראה וגוי אסורה נא היינו להתרחק מן המקום הקדוש ולא להיות קרוב לו, והכל כדי שיוכל לראות, וכן אמר ירמיה (לא.ב) מרחוק ה' נראה, משמע אבל לא מקרוב. (כלי יקר)

[ה] וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם אֶל-נְעָרָיו שְׁבוּ-לִיכֶם פֹּה עִם-הַחֲמוֹר וְאֲנִי וְהַנֶּעֱר גִּלְגָּה עַד-לָהּ וְנִשְׁתַּחֲוּהָ וְנִשְׁוֹבָה אֲלֵיכֶם:

אונקלוס וְאָמַר אַבְרָהָם לְעוֹלִימוֹהִי אֲרִיכּוֹ לְכוּן הֶכָּא עִם חֲמָרָא וְאַנְאָ וְעוֹלִימָא
נְתַמְטִי עַד כָּא וְנִסְגִּיד וְנִתְּוֹב וְנִתְּכוּן : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר אַבְרָהָם לְעוֹלִימוֹי אֲרִיכּוֹ לְכוּן הֶכָּא עִם חֲמָרָא וְאַנְאָ וְעוֹלִימָא נְתַמְטִי
עַד כָּא לְפָחוּנִי אֵין יְתַקְיִים מַה דְאַתְּבַשְׁרִית כְּדִין יְהוּן בְּנֵד וְנִסְגִּיד לְמָרִי עֲלָמָא
וְנִתְּוֹב לְנִתְּכוּן : (תרגום יונתן)

רש"י עד כה. כלומר דרך מועט למקום אשר לפנינו. ומדרש אגדה, אראה היכן
הוא מה שאמר לי המקום כה יהיה זרעך: ונשובה. נתנבא שישבו שניהם: (רש"י)

אבן עזרא יש אומרים איך אמר אברהם ונשובה. ואחרים ענו כי היה בדעתו
להביא עצמותיו ואברהם דחם כדי שלא יסורו עד שובו. ושלא ירגיש יצחק
ויברח. ורבותינו ז"ל אמרו שהיה יצחק כאשר נעקד בן שלשים ושבע שנים. ואם
דברי קבלה נקבל. ומדרך סברא אין זה נכון. שהיה ראוי שתהיה צדקת יצחק
גלוי ויהיה שכרו כפול משכר אביו שמסר עצמו ברצונו לשחיטה ואין בכתוב
מאומה על יצחק. ואחרים אמרו שהיה בן חמש שנים גם זה לא יתכן בעבור
שישא עצי העולה. והקרוב אל הדעת שה"י קרוב לייג שנים. והכריחו אביו ועקדו
שלא ברצונו והעד שאביו הסתיר הסוד ממנו ואמר אלהים יראה לו השה כי אילו
אמר לו אתה העולה יתכן שיברח: (אבן עזרא)

בעל הטורים ונשובה. ו' במסורה ונשתחוה ונשובה. נתנה ראש ונשובה. לכו
ונשובה. נחפשה דרכינו ונחקורה ונשובה. השיבנו ה' אליך ונשובה. לכו ונשובה
אל עיר ה'. בזכות אברהם שאמר נשתחוה ונשובה זכו ישראל לעשות תשובה
והיינו לכו ונשובה נחפשה דרכינו ונשובה השיבנו ה' אליך ונשובה ובזכותם
הגליות מתקבצות לכו ונשובה אל עיר ה' ואם לא זכו אומר נתנה ראש ונשובה
הכל בזכות אברהם: (בעל הטורים)

ספורנו שבו לכם פה. כדי שלא ימחו בו ושלא יטרידוהו בעשותו הזבח: (ספורנו)

כלי יקר שבו לכם פה עם החמור. עם הדומה לחמור דאלי"כ הל"ל ישב החמור
עמכם ולמה עשה אותם טפילה אל החמור, כי החמור פועל בטבע והמה חוטאים
ברצון, על כן עשה אותם טפלה אל החמור. (כלי יקר)

דעת זקנים שבו לכם פה. מדרש כשראה אברהם את המקום מרחוק וענן קשור
עליו אמר ליצחק בנו מה אתה רואה אמר לו הר נאה וענן קשור עליו חזר אצל
נערי ונאמר להם מה אתם רואים אמרו לו אין אנו רואים שום דבר אמר להם
אתם והחמור שוים שאינכם רואים כמוהו א"כ שבו לכם פה עם החמור. ונ"ל
דהיינו הך דאמרו רז"ל עם הדומה לחמור ולפיכך עבד אין לו חיים כמו חמור:
(דעת זקנים)

11 וַיִּקַּח אַבְרָהָם אֶת-עֵצֵי הָעֵלֶה וַיִּשֶׂם עַל-יְצַחָק בְּנוֹ וַיִּקַּח בְּיָדוֹ אֶת-הָאֵשׁ וְאֶת-
הַמֶּאֱכָלֹת וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו:

אונקלוס וַיְנַסִּיב אַבְרָהָם יְת אָעִי דְעֲלֵתָא וְשׁוּי עַל יְצַחָק בְּרָה וַיְנַסִּיב בְּיָדָהּ יְת אֲשֵׁתָא

וְיָתַתְּ סִפְיָנָא וְאַזְלוּ תַרְוִיחֵיהוֹן כְּפָתְדָא : (אונקלוס)

יונתן וַיְנַסִּיב אֲבָרְהָם יָת קִיסִי דְעֻלְתָּא וְשׁוּי עֵילוּ יַצְחָק בְּרִיָּה וַיְנַסִּיב בְּיָדֶיהָ יָת אֵישׁתָּא וְיָת סִפְיָנָא וְאַזְלוּ תַרְוִיחֵיהוֹם כְּפָתְדָא : (תרגום יונתן)

רש"י המאכלת. סכין, על שם שאוכלת את הבשר, כמה דתימא וחרזי תאכל בשר (דברים לב, מז), ושמכרת בשר לאכילה. דבר אחר, זאת נקראת מאכלת, (ז) על שם שישראל אוכלים מתן שכרה: וילכו שניהם יחדו. אברהם שהיה יודע שהולך לשחוט את בנו היה הולך ברצון ושמחה כיצחק שלא היה מרגיש בדבר: (רש"י)

ספתי חכמים (ד) והא דלריך לשני טעמים, דלפי טעם א' קשה לקרוא אותו אוכלת, לכן פירש שמכרת, ולטעם זה לחוד קשה, לקרוא אותו סכין כמשמעו, לכן פירש עוד על שם שישראל כו' (ממ"ט), והא דלא סגי בפירוש בתרא לחוד, דלפי זה אתי שפיר שנקרא מאכלת ולא אוכלת ולא סכין, דא"כ קשה דה"א הידיעה של המאכלת מורה על דבר ידוע כבר, והא עד הנה לא היה לסכין שם של מאכלת כלל מעולם רק עכשיו על ידי מעשה זה קורא אותו הפסוק כך, לכך הולך לפרשה גם כן לטעם א' שאוכלת ושמכרת וכו', ואם כן הוא שם לכל סכין: (ספתי חכמים)

[ז] וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-אֲבָרְהָם אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנִי בְנִי וַיֹּאמֶר הֲנִי הָאִשׁ וְהַעֲצִים וְאִיָּהּ הַשָּׂה לְעֵלָה :

אונקלוס וַאֲמַר יַצְחָק לְאַבְרָהָם אָבוּהִי וַאֲמַר אָבִי וַאֲמַר הָא אָנָּא בְּרִי וַאֲמַר הָא אֵשְׁתָּא וְאֵעִיָּא וְאֵן אִימְרָא לְעֻלְתָּא : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יַצְחָק לְאַבְרָהָם אָבוּי וַאֲמַר אָבִי וַאֲמַר הָא נָא וַאֲמַר אֵשְׁתָּא וְקִיסִין וְהָא וְהָא אִמְרָא לְעֻלְתָּא : (תרגום יונתן)

כלי יקר ויאמר אבי וגו'. ולא אמר לו יצחק עדיין כלום, אלא קראו אבי ושתק, לפי שהרגיש יצחק שרצון אביו להעלותו לעולה וחשב אם כן אינו מרחם עלי כרחם אב על בנים ונהפך לי לאכזר, כי לא ידע עדיין שזה רצון בוראו, על כן קראו אבי לנסותו אם יעננו, שעדיין קבוע בלבו שהוא אביו, או אם כבר הסיחו מלבו כאילו אינו בנו, כי בזה רצה לידע מי יהיה הנשחט, וכאשר ענה לו הנני בני והורה לו שעדיין כל געגועיו עליו אי"ל אי"כ איה השעה לעולה, וא"ל אלהים יראה לו השעה לעולה בני, לא אני בחרתי בדך כי אם אלהים, ואני ואתה שנינו חייבים בכבודו אז וילכו שניהם יחדיו בכונה אחת, לאפוקי עד הנה היו חלוקים בדעתם. (כלי יקר)

[ח] וַיֹּאמֶר אֲבָרְהָם אֱלֹהִים יְרָא-לָו הַשָּׂה לְעֵלָה בְּנִי וַיִּלְכוּ שְׁנֵיהֶם יַחְדָּו :

אונקלוס וַאֲמַר אֲבָרְהָם קָדָם יְיָ גִלִּי לָהּ אִימְרָא לְעֻלְתָּא בְּרִי וְאַזְלוּ תַרְוִיחֵיהוֹן כְּפָתְדָא :

(אונקלוס)

יונתן וְאָמַר אַבְרָהָם יִי יִבְחַר לִי אֶמְרָא לְעֵלְתָא וְאַזְלו תַּרְוִיחוּן בְּלַב שְׁלִים פְּחָדָא :
(תרגום יונתן)

רש"י יראה לו השה. כלומר יראה ויבחר לו השה, ואם אין שיה, לעולה זני, ואף על פי שהזין יצחק שהוא הולך להשחט, וילכו שניהם יחדו בלב שיה: (רש"י)

ט וַיְבֹאוּ אֶל-הַמְקוֹם אֲשֶׁר אָמַר-לוֹ הָאֱלֹהִים וַיָּבִן שָׁם אַבְרָהָם אֶת-הַמִּזְבֵּחַ וַיַּעֲרֶה אֶת-הַעֲצִים וַיַּעֲקֹד אֶת-יִצְחָק בְּנֹו וַיִּשֶׂם אֹתוֹ עַל-הַמִּזְבֵּחַ מִמַּעַל לְעֲצִים:

אונקלוס וְאִתּוּ לְאַתְרָא דִּי אָמַר לֵה יִי וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יַת מִדְּבַחָא וְסִדֵּר יַת אַעֲנָא וַעֲקֵד יַת יִצְחָק בְּרֵה וְשׂוּי יַתֵּה עַל מִדְּבַחָא עֵיל מִן אַעֲנָא: (אונקלוס)

יונתן וְאִתּוּ לְאַתְרָא דְאָמַר לֵיה יִי וּבְנָא תַמָּן אַבְרָהָם יַת מִדְּבַחָא דְבְנָא אָדָם וְאִתְפָּכַר בְּמוֹי דְטוּבְעָנָא וְתַב נַח וּבְנִיָּיה וְאִתְפָּכַר בְּדָרָא דְפִלְגוּתָא וְסִדֵּר עֵילוּי יַת קִיסִיא וְכַפַּת יַת יִצְחָק בְּרֵיה וְשׂוּי יַתֵּיהָ עַל מִדְּבַחָא לְעֵיל מִן קִיסִין: (תרגום יונתן)

רש"י ויעקד. ידיו ורגליו מאחוריו, הידים והרגלים ביחד היא עקידה (שבת נד.). והוא לשון עקודים, שהיו קרסוליהם לזנים, מקום שעוקדים אותן זו היה ניכר: (רש"י)

י וַיִּשְׁלַח אַבְרָהָם אֶת-יְדֹו וַיִּקַּח אֶת-הַמֶּאֱכָלֶת לְשֶׁחַט אֶת-בְּנֹו:

אונקלוס וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יַת יְדֵה וּנְסִיב יַת סַפִּינָא לְמִיכַס יַת בְּרֵה: (אונקלוס)

יונתן וְאוֹשִׁיט אַבְרָהָם יַת יְדֵיה וּנְסִיב יַת סַפִּינָא לְמִיכַס יַת בְּרֵיה עֲנִי וְאָמַר יִצְחָק לְאָבוּי כְּפֹות יַתֵּי יְאוֹת דְלָא אַפְרָכִיס מִן צַעֲרָא דְנַפְשִׁי וְנִדְחִי לְגוּבָא דְחַבְלָא וְיִשְׁתַּכַּח פְּסוּלָא בְּקִרְבְּנֵךְ עֵינוּי דְאַבְרָהָם מְסַתְפָּלָן בְּעֵינוּי דִּיִּצְחָק וְעֵינוּי דִּיִּצְחָק מְסַתְפָּלָן לְמִלְאָכִי מְרוּמָא יִצְחָק הָוָה חֲמִי יַתְהוּם וְאַבְרָהָם לָא חֲמִי יַתְהוּם עֲנִין מְלָאכִי מְרוּמָא אִיתוּן חֲמוּן כְּדִין יַחֲדָאִין דְאִית בְּעֵלְמָא חַד נְכַס וְחַד מְתַנְכַס דְנְכַס לָא מְעַפִּיב וְדַמְתַּנְכִּיס פְּשִׁיט צוּרְהָ: (תרגום יונתן)

בעל הטורים לשחוט. ב' במסורה לשחוט את בנו. לשחוט עליהם העולה. בספר. יחזקאל גבי קרבנות שאנו לומדים ענין הקרבנות מאברהם כדאמרו כופתין היו התמיד יד ודגל כעקידת יצחק בן אברהם: (בעל הטורים)

דעת זקנים ויקח את המאכלת. שמכשרת הבשר לאכילה. ד"א שכל ישראל אוכלין זכותה בעה"ז: (דעת זקנים)

יא וַיִּקְרָא אֱלִיֹו מִלֶּאךָ יְהוָה מִן-הַשָּׁמַיִם וַיֹּאמֶר אַבְרָהָם | אַבְרָהָם וַיֹּאמֶר הַגָּנִי:

אונקלוס ויקרא ליה מלאקא דיי מן שמיא ואמר אברהם אברהם ואמר הא אנה :
(אונקלוס)

יונתן ויקרא ליה מלאקא דיי מן שמיא ואמר ליה אברהם אברהם ואמר הא נא :
(תרגום יונתן)

רש"י אברהם אברהם. לשון חבה הוא, שכופל את שמו: (רש"י)

אבן עזרא אברהם אברהם. פעמים כמו בחפזון: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויקרא א. ליו מלאך ה' מן השמים. ס"ת בגימטריא מיכאל היה: (בעל הטורים)

כלי יקר אברהם אברהם. לשון חבה, ומה שלא קראו בפעם ראשון ב"פ לשון חבה לפי שעדיין לא נודע חבתו לכל באי עולם כי שמא לא יעמוד בנסיון, ואחר שעמד בנסיון אז נראה לעין כל ביתר שאת ויתר עוז על זולתו, על כן קראו אברהם אברהם שני פעמים לשון חבה, כי נסיון זה היה לתועלת המנוסה להודיע חבתו.

דבר אחר, לפי שבשעה שעסק במצוה בעקידת בנו היה כל כך טרוד במצוה לגומרה כהלכתה עד שלא היה נותן לב לקול הקריאה, לפיכך הוצרך לקרותו שנית וזהו טעם לכפל אברהם אברהם, מה שאין כן בראשונה שלא היה עדיין טרוד במצוה. וי"א שאברהם הבין בקריאה זו שמן השמים יעכבוהו לפיכך עשה את עצמו כאיש נדהם וכאיש אשר לא שומע כדי לגמור המצוה, עד שקראו שנית.
(כלי יקר)

[יב] ויאמר אל-תשלח ידך אל-הנער ואל-תעש לו מאומה כי | עתה ידעתי כי-ירא אלהים אתה ולא חשכת את-בנה את-יחידך ממני:

אונקלוס ואמר לא תושטי ידך לעולימא ולא תעביד ליה מדעם ארי פגון ידענא (נ"י ידעית) ארי דחלא דיי את ולא מנעת ית ברה ית יחידך מני: (אונקלוס)

יונתן ואמר אל תושטי ידך לטלגא ולא תעביד ליה מדעם ביש ארום פדון גלי קדמי ארום דחלא דיי אנה ולא עפבתא ית ברה ית יחידך מני: (תרגום יונתן)

רש"י אל תשלח. לשחוט. אמר לו אם כן לחנם באתי לכאן, אעשה בו חבלה ואוליך ממנו מעט דם, (ה) אמר לו אל תעש לו מאומה, אל תעש בו מום: כי עתה ידעתי. אמר רבי אבהו, אמר לו אברהם, אפרש לפניך את שיחתי, אתמול אמרת לי כי בינחך יקרא לך זרע, וחזרת ואמרת קח נא את בנך, עכשיו אתה אומר לי אל תשלח ידך אל הנער, אמר לו הקב"ה, לא אחלל בריתי ומואל שפתי לא אשנה, כשאמרתי לך קח מואל שפתי לא אשנה, לא אמרתי לך שחטיו אל לא העלהו, אסקתיה אחתיה: כי עתה ידעתי. מעתה יש לי מה להשיב לשטן ולאומות התמהים מה היא חבתי אלך, יש לי פתחון פה, עכשיו, שרואין כי ירא אלהים

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ה) וְקָסָה וְכִי הוֹלֵאתָ דָם הוּא מִקּוֹם מוֹס, אֲלֵלָּא יֵשׁ לוֹמֵר אֲזַכְרֶהּס אֲמַר אֲוֹלֵיֵא מִמֶּנּוּ דָם וְאֲקָרִיב אֹתוֹ, אֲמַר לוֹ הַקִּבְ"ה אֵל תּוֹלֵיֵא מִמֶּנּוּ דָם, וְאֲזַכְרֶהּס סִבְרָא שְׁלֵלָא דִּי זֵהוּלֵאת דָם, אֲמַר לוֹ אִם כֵּן אֲקָרִיב מִמֶּנּוּ אֲזַכְרֶה אֲחַד, אֲמַר לוֹ אֵל תַּעֲסָה

זו מוס, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

הַרְמַב"ן **כִּי עֵתָה יִדְעָתִי**. מִתְחִילָה הִיתָה יִרְאָתוֹ בְּכַח לֹא יֵצֵא לִפְעֹל בְּמַעֲשֵׂה הַגְּדוֹל הַזֶּה וְעֵתָה נֹודַעַה בְּמַעֲשֵׂה וְהִיא זְכוּתוֹ שֶׁלֶם וְתֵהִי מִשְׁכּוֹרְתוֹ שְׁלִימָה מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְדַעַת הַפְּרָשָׁה ש"האֱלֹהִים" הוּא הַמְּנַסָּה וּמִצּוּהָ בַעֲקִידָה ו"מִלֵּאךְ ה'" הוּא הַמוֹנַע וְהַמְּבַטִּיחַ יִתְבַּרֵּר בַּפְּסוּקַת הַמִּלֵּאךְ הַגּוֹאֵל אוֹתִי (לְהַלֵּךְ מִח טו) (הַרְמַב"ן)

סְפוּרָנוּ **עֵתָה יִדְעָתִי**. יִדְעָתִי אֲנִי הַמִּלֵּאךְ שְׁבַדִּין יִגְדִּילְךָ הָאֵל עַל מִלֵּאכְנוּ כְּאֲמַרִי ז"ל גְּדוֹלִים צְדִיקִים יוֹתֵר מִמִּלֵּאכֵי הַשֶּׁרֶת: **מִמְנִי**. שֵׁאתָה יִרְאֵה אֱלֹהִים יוֹתֵר מִמֶּנִּי שֵׁאֲנִי מִלֵּאךְ וְרֵאוּי לְמַעֲלָה יוֹתֵר מִמֶּנִּי כְּאֲמַרְס ז"ל גְּדוֹלִים צְדִיקִים וְכו'. שֵׁאתָה בַּפְּעַל יִרְאֵה אֱלֹהִים כְּמוֹ שֶׁהִיא הָאֵל יוֹדַע קוֹדֵם לְכֵן שֶׁהִיִּית יִרְאֵה אֱלֹהִים בְּכַח וְתַפּוּל יִדְעָתוֹ הַפּוֹעֵלֵת עַל הַנְּמַצָּה בַּפְּעַל: (סְפוּרָנוּ)

כְּלֵי יִקָּר **עֵתָה יִדְעָתִי כִּי יִרְאֵה אֱלֹהִים אֲתָה**. אֵין כָּל לְשׁוֹן עֵתָה מִמַּעַט הַזְּמַן הַקּוֹדֵם לוֹ, שֶׁהֵרִי מִצִּינוּ (עֲקֵב י"ב) וְעֵתָה יִשְׂרָאֵל מַה ה' שׁוֹאֵל מֵעַמְךָ כִּי אִם לִירְאָה, וְכִי קוֹדֵם זֶה לֹא שָׁאֵל מִמֶּנּוּ הִירְאָה אֵלֵא שֶׁהוּא כְּאֵלוֹ אֲמַר וְהִנֵּה יִשְׂרָאֵל. כֵּךְ עֵתָה יִדְעָתִי כְּאֵלוֹ אֲמַר הִנֵּה יִדְעָתִי.

וַיֵּשׁ אֲוֹמְרִים, יִדְעָתִי כְּמוֹ הוֹדַעְתִּי כִּי תַכְלִית נִסְיוֹן זֶה הִיא כְּדִי לְהַרִים דָּגַל נֵס לְהַרְאוֹת הַעַמִּים יוֹפִי מַעֲשָׂיו. וַיְהִיָּה מֵאֲמַר וְהֵאֱלֹהִים נִסָּה לְשׁוֹן הַרְמַת נֵס הַנְּרָאָה לְכָל אָדָם כִּי טוֹבָה תּוֹכַחַת מִגּוֹלָה הַבָּאָה מֵאֲהַבָּה מִסּוֹתֵרֵת (מִשְׁלֵי כו.ה) כְּשֵׁאֲהַבָּה גְּדוּלָה וְהִיא נִסְתַּרָה הַקְּבִ"ה שׁוֹלַח עֲלָיו תּוֹכַחַת מִגּוֹלָה, וְעִ"י שִׁיקְבֵּלָה מֵאֲהַבָּה תְּגַלָּה וְתִרְאָה אֲהַבְתּוֹ לַעֲיִן כָּל. וְהִנֵּה בַעֲנִין יִדְעָתִי ה' כָּל דְּבַר טֵרֵס הִיוֹתוֹ, וְשִׁישְׂאָר הָאָדָם עַל בַּחִירְתּוֹ, נְבוֹכוֹ רְבִים בַּחֲקִירָה זֹו, וְרֹוב הַחּוֹקְרִים יֵצְאוּ לְלִקּוֹט וְלֹא מִצְאוּ, דֶּרֶךְ מִסְפִּיק לְהִיתֵר סִפְקָ זֶה, כִּי נִרְאוּ מִכְחִישִׁין זֶה אֵת זֶה, וְהוּא דְרוֹשׁ עֲמוֹק מִי יִמְצְאוּ, וְעֲלָיו פִּירֵשׁ הַרְמַב"ם אַרְז"ל (אֲבוֹת ג.טו) הַכָּל צְפוּי וְהַרְשׁוֹת נִתּוֹנָה כִּי אַע"פ שֶׁהַכָּל צְפוּי לְפָנָיו יֵתִי מ"מ הַרְשׁוֹת נִתּוֹנָה לְאָדָם וְנִשְׂאָר עַל בַּחִירְתּוֹ. (כְּלֵי יִקָּר)

וַיִּשָּׂא אֲבָרְהָם אֶת-עֵינָיו וַיִּרְאֵה וְהִנֵּה-אֵיל אַחֵר נֶאֱחָז בְּסִבְבָּהּ בְּקִרְנָיו וַיִּלְךְ אֲבָרְהָם וַיִּקַּח אֶת-הָאֵיל וַיַּעֲלֵהוּ לְעֵלָה תַּחַת בְּנֹו:

אוֹנְקֵלוֹס וַיִּקַּף אֲבָרְהָם יָת עֵינֹוהִי בְּתֵר אֵלִין וְחָזָא וְהָא דְכָרָא בְּתֵר אַחִיד בְּאֵילָנָא בְּקִרְנֹוהִי וְאִזְל אֲבָרְהָם וַיְנַסִּיב יָת דְכָרָא וְאַסְקָה לְעֵלְתָא חֲלָף בְּרָה: (אוֹנְקֵלוֹס)

יוֹנָתָן וַיִּקַּף אֲבָרְהָם יָת עֵינֹו וְחָזָא וְהָא דְכָרָא חַד דְאַתְבְּרִי בְּנִי שְׁמִשְׁתָּא דְשְׁכָלוֹל עֲלָמָא אַחִיד בְּחַרִישׁוֹתָא דְאֵילָנָא בְּקִרְנֹו וְאִזְל אֲבָרְהָם וַיְנַסִּיב יָתִיהָ וְאַסְיָקָהּ לְעֵלְתָא חֲלָף בְּרִיה: (תֵּרְגוּם יוֹנָתָן)

רש"י והנה איל. מוכן היה לכך (ו) מששת ימי בראשית: אחר. אחרי שאמר לו המלאך (ז) אל תשלת ידך, ראהו כשהוא נאחז, והוא שמתרגמינן וזקף אברהם עינוהי בתר אליו. (ס"א ולפי האגדה אחר כל דברי המלאך והשכינה ואחר טענותיו של אברהם): **בסבך**. אילן: בקרניו. שהיה רץ אלל אברהם, (ח) והשטן סובכו ומערבזו באילנות: תחת בנו. מאחר שכתוב ויעלהו לעולה לא חסר המקרא כלום, מהו תחת בנו, על כל עבודה שעשה ממנו, היה מתפלל ואומר, יהי ראון שתהא זו כאלו היא עשויה בזני, כאלו בני שחוט, כאלו דמו זרוק, כאלו בני מופשט, כאלו הוא נקטר ונעשה לזן: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דהיה לו לכתוב וירא איל אחר נאחז, והנה למה לי, אלא מלמד שהיה מוכן לכך וכו': (ז) כלומר דאחר קאי אדלעיל ואין כאן מקומו, והכי קאמר קרא וישא אברהם את עינו וירא אחר והנה איל נאחז, ועל זה מביא ראייה מן התרגום שהרי תרגם וזקף אברהם עינוהי בתר אליו, רצה לומר אחר אלה: (ח) (ממ"ט), כיון שאמר נאחז לשון יחיד, ועל כרחך לומר דקאי על האיל, אם כן בקרניו למה לי, לכן פירש להורות שהיה פני האיל דהיינו קרניו לקראת פני אברהם שהיה רץ כדי להקריבו והשטן סובכו כדי לעכזו, ואפשר שגם מהרא"ם כיון לזה ע"פ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אחר נאחז. אחר שנאחז בסבך בקרניו ואם הוא חי"ת נאחז קמוץ אז תחסר מלת היה וכן טעמו אחר היותו נאחז. ורבים כמוהו. ויש מפרש כי אחר דבק עם וישא אברהם את עינו. ואילו היה כן היה אחרי אחר כן או אחרי זאת. כמשפט הלשון בכל התורה: (אבן עזרא)

ספורנו והנה איל אחר נאחז בסבך. ובזה הבין שנזדמן לו האיל ברצון האל ושלא היה בו שום חשש של גזל כיון שראה שלא היה שם איל קודם לכן ואחר זה תכף ראה זה האיל נאחז בסבך: **תחת בנו**. תמורת מה שהיה בלבו לזבוח את בנו על דרך ודובר אמת בלבבו: **אשר יאמר היום**. המקום שהיו ישראל אומרים ביום נתינת התורה שבהר ה' יראה כאשר יגלה אותו האל יתעלה באמרו והיה המקום אשר יבחר וזה היה בימי דוד אותו המקום קרא אותו אברהם ה' יראה: **נאם ה' כי יען אשר עשית**. אומר אני ה' כי יען אשר עשית זה: **כי ברך אברכך**. בי נשבעתי שאברך אותך: (ספורנו)

כלי יקר והנה איל אחר נאחז בסבך בקרניו. מלת אחר משמעותו הוא כאילו היה כאן שני אלים ורצה להבדיל ביניהם ואמר שזה איל אחר מן הראשון. כי אע"פ שלפי זה היה לינקד צירי תחת החי"ת, מ"מ יש לפרשו כאלו הוא נקוד צירי, כי נקודות החי"ת בפתח אינו מתישב כל כך, מדכתיב מלת אחר בין איל ובין נאחז. וי"א שאין איל זה מן אותן אילים שנבראו בששת ימי בראשית אלא איל אחר הוא, כי אילו של יצחק נברא בע"ש בין השמשות (שם ה.ח).

והקרוב אלי לומר בזה, שכל מי שהוא חוטא ורב מרי נמשל לאיש בעל קרנים

מנגח כלפי מעלה, בעבירות שבין אדם למקום ב"ה, כמו שפיי רש"י פרשת לך לך (ד.ד.) שמאבר שם אבר לקפוץ ולעוף כלפי מעלה וכן באומות נאמר (דניאל ח.כ) האיל אשר ראית בעל הקרנים וגו'. כך נשא המשל כאן באיל בעל קרנים זה, כי יש מנגח כלפי מעלה זהו החוטא לשמים, ורוב קרני הבהמות פונין לימין ושמאל, כי כך האדם החוטא לחבירו מזיקו הן באורך ימים שבימינו, הן בעושר וכבוד שבשמאלו. לפיכך אדה"ר שהיה יחידי בעולם וחטא לשמים לבד על כן נזדמן לו לכפרה שור שהיה לו קרן אחת במצחו, ר"ל שמצד היותו במצחו היה פונה כלפי מעלה כי במה שחטא יתקן, ומכאן למדו רז"ל (חולין ס.) לומר כן שהיה לו קרן אחת ודווקא במצחו, אבל לדורות כל חוטא מביא שור או כשב או עז בעל קרנים לימין ולשמאל, לכפר על אשר חטא לחבירו כי אפילו החוטא בדברים שבין אדם למקום ב"ה מ"מ הוא מזיק גם לבריות, הן מצד שכל ישראל ערבים זה בעד זה, ורבים נשאו עונש חטאו כנודע, הן מצד שגורם שאחרים לומדים לעשות כמעשיו, על כן דינו להביא בהמות בעלת קרנים לימין ולשמאל, לכפר על מה שחטא לבריות והקב"ה מוחל חלקו, כי אם רבו פשעיו מה יעשה לו ית', אבל לאדם הדומה לו היה יכול להכות בו מכה רבה כפי גודל כחו, על כן דינם חלוקים בקרבנות, כי הכהן משיח וסנהדרין כחם גדול ובידם היה להכות מכה רבה בזולתם. על כן דינם להביא פר שנגיחתו גדולה ומסוכנת ביותר. וכל סתם יחיד אין נגיחתו גדולה כל כך לחבירו ודומה לכבש או עז שאין נגיחתם גדולה כל כך על כן דינם להביא כבש או עז. אבל העני שכחו חלוש מלהזיק ודומה לעוף המכה בכנפיו ע"ד שמאבר, על כן דינו להביא תורים ובני יונה לומר, כי הוא נרדף כמותם ואף על פי כן הוא מכה עם כנפיו בזולתם, ובדלי דלות החשוב כמת. על כן קרבנו סולת שאין בו נפש החיוני. ויתבאר זה עוד בע"ה לקמן פר' ויקרא, לפי שכל מכפר צריך שיתדמה בתואריו אל המתכפר. זה"ש (תהלים עה.ה) אמרתי להוללים אל תהולו ולרשעים אל תרימו קרן אל תרימו למרום קרנכם. אל תרימו קרן אחת במשמע שלא יחטאו לשמים לבד, אל תרימו למרום קרנכם, שנים במשמע כנגד החוטא גם לאדם לכך אמר אל תרימו למרום שני הרמות אחת לימין ואחת לשמאל כאמור.

ודבר זה נרמז לאברהם, יען כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא וכ"ש לדעת האומרים (נדרים לב.) שגלות מצרים היה בחטאו של אברהם שאמר במה אדע, וגרם לבניו עינוי ועבדות ומיתת הבנים במצרים כאילו היה מנגח בהם ימין ושמאל ע"כ דינו להקריב איל אחר, והוא אחר מן הראשון, כי האיל הראשון הוא האדם החוטא המנגח צפונה ונגבה ובחמלת ה' לקח תמורתו איל אשר היה נאחז בסבך בקרניו. ענין היותו נאחז בסבך היינו אילן, רמז שככה החוטא נסתבך בחטא הנמשך מאכילת עץ הדעת, אשר היה סבה לכל חטאת. וענין בקרניו כי קרני החוטא גרמו לו להסתבך בחטא, כאילו אמר שהאדם נתפש ונאחז במצודה, בעבור היות לו קרני ראם קרניו, מרים קרן למרום או לימין ושמאל, ובב"ר (נו.ט) אמרו והנה איל אחר. מהו אחר, כל הימים ישראל נאחזים בעבירות ומסתבכים בצרות וסופן להגאל בקרניו של איל. הנה פשוטו של המדרש זה מסכים לדברינו שפסוק זה מדבר בחוטא ורב מרי אשר קרנים מידו לו. ומ"ש וסופן להגאל בקרניו של איל. נ"ל לפרש על שופר של ראש השנה שהוא בקרן של איל, ועל ידו יגאלו ישראל מיד יצרם הרע אשר מצודתו פרוסה על כל החיים, וע"י השופר הבא לערבב השטן יגאלו מידו, כי השופר מעורר את האדם על התשובה, כמ"ש (עמוס ג.ו) אם יתקע שופר בעיר והעם לא יחרדו.

ומ"ש רז"ל (ר"ה ט"ז): ששופר מערבב השטן, מצד היותו סבור שמא הוא שופר של משיח, אין השטן נבער מדעת כל כך, וכי לא ידע שחק הוא לישראל מימים

ימימה ועדיין משיח לא בא, וקרוב לומר כיון דדש דש, אלא שהוא יודע כי מצות ה' עלינו וגם הוא יודע טעם המצוה כדי לעורר על התשובה והתשובה מקרבת הגאולה, על כן הוא בהיל דלמא אתי משיחא, כי אע"פ שבשנים הקודמים לא נתעוררו על התשובה כהלכתם סוף סוף יהיה הזמן שיתחרטו על רעתם ויעשו תשובה שלימה, לכך הוא מתירא בכל שנה ושנה שמא עכשיו יחרדו וישובו. ולפי שהקרון הוא מקום החטא על כן יהיה גם מקום התיקון, דוגמת עלי תאנה של אדה"ר כי במה שקלקל נתקן כך בקרו נתקלקל ועל ידו יתקן והקטגור יהפך לסניגור, כי כל בעל תשובה הזדונות נהפכים לו לזכיות, כך קרון זה מקום הזדונות, ועל ידו יבוא אל הזכיות. (כלי יקר)

דעת זקנים אחר נאחז. פסיקתא אמר לו לאברהם ראה בניך העומדים אחריו כשיהו מסובכין ונאחזין בעבירות מה יהיו עושין בקרנות יהיו תוקעין אותן לפני ואני אזכור להם עקידת יצחק ואזכה אותן בדין, ומה עסקו של שופר מכניס בזו ומוציא בזו כך בניך אפילו יש להם כמה קטיגורין אני אכניס אותם בזו ולא אשמע להם. ולכך אמר משה לישראל השופר סניגוריא הוא לכם תקעו שופר בראש השנה כדי שיזכור לכם הקב"ה עקידת יצחק ותזכו בדין: (דעת זקנים)

[יד] ויקרא אברהם שם-המקום ההוא יהוה | יראה אשר יאמר היום בהר יהוה:

אונקלוס ופלח וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר קדם יי הקא יהון פלחן דררא בכו יתאמר ביומא הדין בטורא הדין אברהם קדם יי פלח: (אונקלוס)

יונתן ואודי וצלי אברהם תמן באתרא ההוא ואמר בבעי ברחמין מן קדמך יי גלי קדמך דלא הוה בלבבי עומקא ופניתי למעבד גזרתך בחדוא פדין פד יהון בנוי דיצחק פרי עליין לשעת אניקי תהוי מידכר להום ועני יתהום ופריק יתהום ועתידין אינון פל דררא קיימין למחוי אמרין בטורא הדין פפת אברהם ית יצחק פריה ותמן אתגלית עילוי שכנתא דיני: (תרגום יונתן)

רס"ו ה' יראה. פשוטו כתרגומו, ה' יבחר ויראה לו את המקום הזה, להשרות בו שכינתו ולהקריב כאן קרבנות: אשר יאמר היום. שיאמרו לימי הדורות עליו זה ה' יראה הקצ"ה לעמו: היום. הימים העתידין, כמו עד היום הזה שכל המקרא, שכל הדורות הבאים הקוראים את המקרא הזה אומרים עד היום הזה, על היום שעומדים בו. ומדרש אגדה, ה' יראה עקידה זו לסלוח לישראל בכל שנה ולהצילם מן הפורענות, כדי שיאמר היום הזה שכל דורות הבאים, זה ה' יראה אפרו של ילחק זכור ועומד לכפרה: (רס"ו)

אבן עזרא וטעם בהר ה' יראה. באלה הדברים: (אבן עזרא)

בעל הטורים ה' יראה. בפסיק לומר לך שקרא שם המקום ה' וזה שאז"ל אפילו שם חדש שעתיד הקב"ה לחדש לירושלים ידע. וזהו שנאמר ושם העיר מיום ה' שמה: בהר ה'. ג' במסורה בתניך בתורה בהר ה', בנביאים לבא בהר ה', בכתובים מי יעלה בהר ה', כנגד שלש רגלים שעולין להר ה' לרגל: (בעל הטורים)

כלי יקר ויקרא שם המקום ה' יראה אשר יאמר היום בהר ה' יראה. לפי שנאמר (שמות לד.כג) יראה כל זכורך. קרי ביה יראה ויראה היו"ד בצירי לומר שכדרך שבא ליראות כך בא לראות, כך נאמר כאן מזה הטעם יראה ויראה כי הכל ענין אחד. אך כדי ליישב לשון אשר יאמר היום, אומר אני שלכך קרא שם המקום ה' יראה משמע להבא, לפי שמקום קדוש זה לא גלה הקב"ה לשום בריה כי אפילו לאברהם נאמר על אחד ההרים אשר אומר אליך, ולא מצינו שאמר לו כלום זולת מה שהרגיש אברהם במה שראה ענן קשור על ההר, אבל מ"מ אין אומר ואין דברים כי זה ההר אשר חמד אלהים לשבתו. כי העלימו ה' מן הטעם שיתבאר לקמן פרשת ראה (ד.ב.) בע"ה לכך קראו ה' יראה, מלשון אלהים יראה לו השה, כך אמר שיבא הזמן אשר ה' יראה ויבחר במקום הזה, ובאותו זמן יאמר לדורות היום בהר ה' יראה היום ולא קודם כי עד היום שנבחר לא גלה אותם הקב"ה. (כלי יקר)

דעת זקנים ויקרא שם המקום וגו'. והוא הר המוריה ונקרא כן לפי שמיראה נעשה הר שהיה בתחלה עמק מיד נעשה הר גבוה ותלול ומנושא ולפי שמתחלה נקרא שלם שנא' ומלכי צדק מלך שלם. ואברהם קראו יראה נקרא עתה ירושלים שיש במשמעות יראה ושלם: ה' יראה. ה"פ דקרא ה' יראה שרצוני וחפצי לשחוט את בני כאשר צוני: אשר יאמר היום בהר ה' יראה. כלו' ידעתי שיאמר היום מכמה בני אדם בהר ה' יראה אפי' אברהם ירא אלהים אם שוחט את בנו במצות הצור וכשיראו אותנו חוזרין יאמרו שלא רציתי לקיים מצות ה' ואז יראה שאין העכוב מצדי. ואתמר במדרש כשאמר לו הקב"ה לאברהם אל תשלח ידך אל הנער והעל האיל תחת בנך לא רצה אברהם להניחו עד שנשבע לו הקב"ה שיחשב לפניו אפרו של איל כאילו היה אפרו של יצחק ונשבע לו ומיד הורידו מעל המזבח ואחר שהורידו אמר לו תן לי חותמך על הדבר הזה. א"ל מן הדין אין לי למסור חותמי מכיון שלא שאלת אותו בשעת מעשה ועוד שכבר נשבעתי לך. אמנם אעשה חסד עמך וליעקב בן בנך אמסרנו הה"ד תתן אמת ליעקב חסד לאברהם כלו' תתן אמת שהוא חותמו של הקב"ה בשביל חסד שאמרת לעשות לאברהם: (דעת זקנים)

[טו] ויקרא מלאך יהוה אל-אברהם שנית מן-השמים:

אונקלוס ויקרא מלאכא דיי לאברהם תניינות מן שמיא: (אונקלוס)

יונתן ויקרא מלאכא דיי לאברהם תניינות מן שמיא: (תרגום יונתן)

[טז] ואמר בי נשבעתי נאם-יהוה כי יען אשר עשית את-הדבר הזה ולא חשכת את-בנך את-יחידך:

אונקלוס ואמר במימרי קיימית אמר יי ארי חלף די עבדתא ית פתגמא הדין ולא מנעתא ית בך: (אונקלוס)

יונתן ואמר במימרי קיימית אמר יי חולף דעבדת ית פתגמא הדין ולא מנעת ית בך: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **בי נשבעתי**. זו היא השבועה הגדולה העומדת לעד: **יען**. מטעם ענה. זה המעשה **יענה** ויעיד: **אבן** (עזרא)

הרמב"ן **יען אשר עשית את הדבר הזה**. גם מתחילה (לעיל יג טז טו ה) הבטיחו כי ירבה את זרעו ככוכבי השמים וכעפר הארץ אבל עתה הוסיף לו יען אשר עשית המעשה הגדול הזה שנשבע בשמו הגדול ושיירש זרעו את שער אויביו והנה הובטח שלא יגרום שום חטא שיכלה זרעו או שיפול ביד אויביו ולא יקום והנה זו הבטחה שלימה **בגאולה** **העתידה** **לנו** (הרמב"ן)

כלי יקר **יען כי עשית את הדבר הזה וגו'**. מדקאמר ולא חשכת את בנך ש"מ שמאמר כי עשית הוא ענין אחר. ועוד כי למעלה אמר ולא חשכת את בנך את יחידך ממני, וכאן לא הזכיר ממני. ועוד כפל הלשון כי ברך אברכך צריך יישוב, כי לפרש"י אחת לאב ואחת לבן, קשה כפל הרבה ארבה. על כן נ"ל לפי שבכל עבודה אמר יהי רצון כאילו בני שחוט כו' הרי כאילו עשה שני מעשים כי הקרבת האיל עשה בפועל ממש והקרבת בנו במחשבה, לכך נאמר יען כי עשית הדבר הזה היינו עשיית ההקרבה, כי בזכות הקרבנות נאמרו לו כל הבטחות, ולא חשכת את בנך היינו מלהזכירו בכל עבודה ועבודה, לכך לא נאמר ממני המורה על ההקרבה ממש שהרי עכשיו לא חישב להקריבו ממש, על כן ברך אברכך ברכה כפולה אחת כנגד המעשה ואחת כנגד המחשבה וזהו טעם והרבה ארבה. (כלי יקר)

[יז] **כִּי-בָרַךְ אֲבָרְכֶךָ וְהִרְבָּה אַרְבֶּה אֶת-זַרְעֶךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְכֹחֹל אֲשֶׁר עַל-שָׁפַת הַיָּם וַיִּרְשׁ זַרְעֶךָ אֶת שְׁעַר אֲיִבָיו:**

אונקלוס **אַרְי בָּרְכָא אֲבָרְכֶנָּךְ וְאַסְגָּא אֲסַגִּי יַת בְּנִיךָ כְּכֹכְבֵי שְׁמַיָא וְכֹחֶלָא דִּי עַל פִּיף יָמָא וַיִּרְתֹּן בְּנִיךָ יַת קַרְוִי סְנַאִיהוֹן:** (אונקלוס)

יונתן **אַרום בָּרְכָא אֲיִבְרְכֶנָּךְ וְאַסְגָּא אֲסַגִּי יַת בְּנִיךָ כְּכֹכְבֵי שְׁמַיָא וַיְהִי פְחֹלָא דְעַל פִּיף יָמָא וַיִּירְתֹּן בְּנִיךָ יַת קַרְוִי קוּמִי סְנַאִיהוֹן:** (תרגום יונתן)

רש"י **ברך אברכך. אחת לאב (ט) ואחת לבן: והרבה ארבה. אחת לאב ואחת לבן:** (רש"י)

שפתי חכמים **(ט) (נח"י), ולריך לומר דהכי פירושו ששני הזכרות ליחזק אחד בזכות עצמו, ואחד בזכות אברהם, וזה אחת לאב ואחת לבן: (שפתי חכמים)**

אבן עזרא **שער אויביו. מדינות בעלות שערים:** (אבן עזרא)

בעל הטורים **והרבה ארבה את זרעך**. ג"פ כתיב זרעך בפרשה זו כנגד ג"פ זרע שנקראו ישראל. זרע ברך ה' בני זרע אברהם דכתיב וה' ברך את אברהם בכל. זרע קדש מצבתה כנגד יצחק שקדש שמו של הקב"ה. כלה זרע אמת כנגד יעקב שהיה מטתו שלימה והיינו דכתיב תתן אמת ליעקב: **וכחול**. ב' במסורה דין ואידך וכחול ארבה ימים. וזהו שנאמר כי כימי העץ ימי עמי שהבטיחו ג"כ באריכות **ימים:** (בעל הטורים)

כלי יקר **ככוכבי השמים וכחול וגו'.** מציינו לפעמים שמדמה את ישראל לכוכבים, ולפעמים לחול אשר על שפת הים, ולפעמים לעפר, שנאמר (בראשית כח.יד) והיה זרעך כעפר הארץ. כי הכל מורה על זמן אחר, כי בזמן השלוח וההצלחה הוא ממשיך לכוכבים לשון גדולה כמו שפירש"י על פסוק ה' אלהיכם הרבה אתכם והנכם היום ככוכבי השמים לרוב, (דברים א.י) הרבה והגדיל אתכם, כך הרבה ארבה האמור כאן הוא לשון גדולה.

ודמיון החול הוא מורה, על הזמן שהאומות קמים על ישראל לכלותם ולא יוכלו להם, כמו הגלים המתנשאים כאילו רצו לשטוף את כל העולם ומיד כאשר יגיעו אל החול הם נשברים, כך באומות, כמו שנאמר (תהלים מב.ח) כל משבריד וגליך עלי עברו. אמנם לא יוכלו להם כי שם נפלו ונשברו לכך קראם משבריד, לכך נמשלו ישראל לחול זה השובר הגלים שלא יוכלו לעבור את החול, כי החול הוא חק וגבול הים כך לא יוכלו האומות לישראל לכלותם. לפיכך כשבא עשו לקראת יעקב, אמר יעקב בתפילתו (בראשית לב.יג) ואתה אמרת היטב אטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים, למה זכר דווקא הבטחת החול ולא הזכיר הכוכבים שיש בהם תרתי לטיבותא הריבוי והגדולה, גם לא הזכיר לשון ריבוי אלא ושמתי זרעך כחול הים, אלא שלפי שזה הבטחה שלא יוכלו להם שונאיהם, כך לא יוכל עשו להזיקו, ומטעם זה הזכיר דווקא החול שעל שפת הים, וכי אין חול אחר בעולם זולתו אלא לפי שהוא שובר הגלים כאמור, לכך נאמר כאן וכחול אשר על שפת הים. וירש זרעך את שער אויביו מה ענין זה לזה, אלא שהוא דרך לא זו אף זו, כי לא זו שיהיו כחול שלא יוכלו להם הגלים דהיינו השונאים, אלא אף זו שהמה ירשו שער אויביהם ויוכלו להם.

ודמיון העפר מורה, על זמן השפלות כי בזמן שיהיו כעפר לדוש בדיוטה תחתונה, משם יעלו משפל מצבם ויפרצו לכל רוח כמ"ש (שם כח.יד) והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וכמ"ש (תהלים מד.כו) כי שחה לעפר נפשינו ומה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו, וטעמו של דבר לפי שאין ישראל דורשים את ה' בכל לבבם כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות כידוע מדרכי כל הדורות ודורינו. ואולי רמז בדמיון העפר אל גלות מצרים שהיו המצרים חורשים על גבם כמו העפר שחורשים עליה, ויתבאר זה עוד לקמן פי' ויצא (כח.יד) בע"ה. (כלי יקר)

[יח] וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעֶךָ כָּל גּוֹיֵי הָאָרֶץ יְעֻבְדוּ אֲשֶׁר שָׁמַעְתָּ בְּקוֹלִי:

אונקלוס וְיִתְבָּרְכוּ בְּדִיל בְּנֵיךָ כָּל עַמֵּי אֶרֶץ חֶלֶף דִּי קִבְּלָתָא לְמִימְרֵי: (אונקלוס)

יונתן וְיִתְבָּרְכוּ בְּגִין זְכוּת בְּנֵיךָ כָּל עַמֵּי אֶרֶץ חוֹלֵף דְּקִבְּלָתָא בְּמִימְרֵי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא עקב. שכר באחרית: (אבן עזרא)

בעל הטורים עקב אשר שמעת בקולי. ס"ת ברית: (בעל הטורים)

ספורנו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ. כשיקראו כולם בשם ה' לעבדו שכס אחד כלם יתברכו בזרעך וישתדלו להדמות להם: **עקב אשר שמעת בקולי.** ששכר

מצוה מצוה שתזכה בזה שיהיה נביאי בניך לנס עמים מורים לגוים עבודת האל
ית' ולך תהיה צדקה: (ספורנו)

[יט] וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם אֶל-נַעֲרֵיו וַיִּקְמוּ וַיֵּלְכוּ יַחְדָּו אֶל-בְּאֵר שָׁבַע וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם
בְּבְאֵר שָׁבַע:

אונקלוס וַתֵּב אַבְרָהָם לְוֹת עוֹלִימוֹהִי וְקָמוּ וְאָזְלוּ כַחֲדָא לְבְאֵר שָׁבַע וַיֵּתִיב אַבְרָהָם
בְּבְאֵר שָׁבַע: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן וַדְּבָרוּ מִלְּאֲכֵי מְרוֹמָא יַת יִצְחָק וְאוֹבְלוֹהִי לְבִי מְדַרְשָׁא דְשֵׁם רַבָּא וְהָוָה תַּמָּן
תֵּלַת שָׁנִין וּבְהָהוּא יוֹמָא תֵּב אַבְרָהָם לְוֹת עוֹלִמוֹי וְקָמוּ וְאָזְלוּ כַחֲדָא לְבִירָא דְשָׁבַע
וַיֵּתִיב אַבְרָהָם בְּבִירָא דְשָׁבַע: (תרגום יונתן)

רש"י וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם בְּבְאֵר שָׁבַע. לֹא יִסְיֵבָה מִמֶּנּוּ שְׁהָרִי בְּחִזְרוֹן הִיָּה יוֹשֵׁב, י"ב
שָׁנִים לְפָנָי עֵקִידָתוֹ שֶׁל יִצְחָק יֹאֵל מִבְּאֵר שָׁבַע וְהֵלֶךְ לוֹ לְחִזְרוֹן, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּגַּר
אַבְרָהָם בְּאֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים יָמִים רַבִּים, מִרֹבֵזִים מִשָּׁל חִזְרוֹן הַרְאִשׁוֹנִים, וְהֵם כ"ו שָׁנָה,
כִּמוֹ שְׁפִירְשָׁנוּ לְמַעֲלָה: (רש"י)

אבן עזרא וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם. וְלֹא הִזְכִּיר יִצְחָק כִּי הוּא בְּרִשׁוֹתוֹ וְהָאוֹמִי שֶׁשָּׁחַטוּ וְעִזְבוּ
וְאַחֲ"כּ חִיָּה אָמַר הַפֶּךָ הַכְּתוּב: (אבן עזרא)

דעת זקנים וַיֵּשֶׁב אַבְרָהָם. וַיִּצְחָק הֵיכָן הֵלֶךְ שֶׁלְּחֹ בְּלִילָה מִפְּנֵי עֵין הַרְעָ שֶׁכֵּן חֲנִינְיָה
מִישָׁאֵל וְעִזְרִיָּה מִשַּׁעָה שִׁיִּצְאוּ מִתּוֹךְ כִּבְשָׁן הָאֵשׁ לֹא נִתְפַּרֵּשׁ לְהֵיכָן הֵלְכוּ. וַי"א
בְּחֶלֶק שִׁמְתוֹ בְּעֵין הַרְעָ. וּמִשׁוֹם רַבִּי שִׁמְעוֹן בֶּן יְהוֹצְדָק אָמְרוּ שֶׁשִּׁינּוּ מִקוֹמָן וְהֵלְכוּ
לְלַמֵּד תּוֹרָה לְפָנָי יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל הַה"ד שִׁמְעָ נָא יְהוֹשֻׁעַ הַכֹּהֵן הַגָּדוֹל אֶתְּהָ
וְרַעֲיָד הַיּוֹשְׁבִים לְפָנֶיךָ כִּי אֲנָשִׁי מוֹפֵת הֵמָּה מֵאִי כִי אֲנָשִׁי מוֹפֵת וְכו': (דעת זקנים)

[כ] וַיְהִי אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּגַּד לְאַבְרָהָם לֵאמֹר הִנֵּה יֵלְדָה
מִלְּכָה גַם-הוּא בְּנִים לְנַחֲוֹר אַחִירָה:

אונקלוס וְהָוָה בְּתֵר פְּתִגְמִיָּא הָאֵלִין וְאַתְחִנָּא לְאַבְרָהָם לְמִימְרָהּ הָא יֵלִידַת מִלְּכָה
אַף הִיא בְּנִין לְנַחֲוֹר אַחִירָה: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּתֵר פְּתִגְמִיָּא הָאֵלִין מִן בְּתֵר דְּכַפְתָּ אַבְרָהָם יַת יִצְחָק וְאָזְלָה סְטִנָּא
וְתַנִּי לְוֹת שְׁרָה דְאַבְרָהָם נְכִס יַת יִצְחָק וְקָמַת שְׁרָה וּפְגַנְתָּ וְאַשְׁתַּנְקַת וּמִיתַת מִן
אַנִּיקָא וְאַתָּא אַבְרָהָם וּבֵת בְּאַרְחָא וְתַנָּא לְאַבְרָהָם לְמִימְרָהּ הָא יֵלִידַת מִלְּכָה אוּף
הִיא אֶתְרוּחַת בְּזָכוֹת דְאַחְתָּהּ לְמִילְדָּ בְּנִין לְנַחֲוֹר אַחִירָה: (תרגום יונתן)

רש"י אַחֲרֵי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיִּגַּד וּגו'. בְּשׂוֹבוֹ מֵהָרִי הִיָּה אַבְרָהָם מֵהָרִי
וְאוֹמֵר, אֲלוֹ הִיָּה בְּנֵי שְׁחוּט כְּבֵר, הִיָּה הוֹלֵךְ בְּלֹא בְּנִים, הִיָּה לִי לְהַשְׁיִיאוֹ אִשָּׁה מִצְנוֹת
עַנֵּי אֲשָׁכוֹל וּמִמְרָא, בְּשָׂרוֹ הַקְּב"ה שְׁנוֹלְדָה רַבָּה צַת זֹגוֹ, וְזֵהוּ אַחֲרֵי הַדְּבָרִים

האלה, (וי) הרהורי דברים שהיו על ידי עקידה: גם היא. אף היא השוותה
משפחותיה למשפחות אברהם גם כן, מה אברהם י"צ שבטים שילאו מיעקב ח'
בני הגבירות וד' בני שפחות, אף אלו ח' בני גבירות וד' בני פלגש: (רש"י)

שפתי חכמים (וי) כתב הרא"ם ולא ידעתי מי הכריחו לרש"י ז"ל להניח פשוטו של
מקרא שהוא מורה על הדברים האמורים למעלה, כנראה ממלת האלה שהם
דברי המלאך שהבטיחו בהרבה ארצה, ונתבאר אחר הדברים ההם צבת זוגו של
יחזק, וללכת אחרי המדרש של הרהורי דברים שלא נזכרו בכתוב כלל וכו' עד
ובשרו הקב"ה שנולדה רבקה למשמע מיד, אף על פי שכתוב בו אחרי, ורש"י ז"ל
פירש בכמה מקומות כל מקום שנאמר אחרי מופלג הוא, י"ל דקרוי מופלג כל
זמן שלא יהיה תכף ממך צלי קום איחור עכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן	עזרא	ילדה	מלכה.	להזכיר	יחס	רבקה:
חסלת	פרשת	וירא	(אבן	עזרא)		

הרמב"ן **מלכה גם היא**. בעבור היותה בת הרן אחיו היתה בשורה לאברהם
שנפקד אחיו הגדול בבנים רבים מבת אחיו המת ומלשון הכתוב נראה שלא ידע
באחד מהם בלתי היום ואם היתה פקודתם בימי בחורותם אי אפשר שלא שמעו
עד היום כי אין המרחק רב בין ארם נהרים ובין ארץ כנען והנה אברהם בצאתו
מחרן בן ע"ה שנה וגם נחור זקן ואשתו איננה בחורה אבל עשה ה' להם נס
שנפקדו בימי הזקנה וזה טעם "מלכה גם היא" ובדברי רבותינו (ילק"ש רמז תשסו)
יאמר שנפקדה כאחותה (הרמב"ן)

אור החיים **ויהי אחרי הדברים האלה ויוגד וגו'**. טעם סיפור זה, גם טעם אומר
אחרי הדברים כי אין לו קשר לידת האמורים מצד מה שקדם, זה הוא להודיע
שנולדה רבקה בת זוגו של יצחק. וטעם עד עתה ולא קודם כבר הקדמנו כי היה
מסטרא דנוקבא ולא היה לו נוקבא עד אחר העקידה שנתעברה בו נפש הזכר
אחר הדברים האלה ויוגד לאברהם וגו' **ובתואל ילד את רבקה וגו'**, זה הוא עיקר
הסיפור. וטעם שהוצרך הכתוב לכתוב כל סדר הנולדים מנחור גם מפלגשו
ראומה ללא דבר. דע כי כשתנוצץ נפש צדיק מופלאת בעולם הזה או צדקת
כרבקה אם כל זרע הקדושה, לצד מה שקדם מהתערובת מבחינות הרע מסיבת
חטא אדם הראשון אשר דבק בו רע וטוב בעונות, ימצאון בשכונתה נפשות
גדולות מחלק הקליפה ובעמדה יעמודו עמה ובצאתה לעולם יצאו כולם
בשכונתה וכל אחד הכיר בחינתו, רבקה האיר אורה בקדושה וזולתה כמוץ
יסוער, ולזה הודיע הכתוב כל האומות שיצאו מנחור שבתוכם היתה מרגליות
טובה רבקה אמנו ע"ה:

חסלת	פרשת	וירא	(אור	החיים)		
------	------	------	------	--------	--	--

ספורנו **הנה ילדה מלכה**. הנה כבר ידעת שמלכה ילדה בנים: **גם היא**. מלבד
הפילגש: (ספורנו)

[כא] אֶת-עוֹץ בֹּכְרוֹ וְאֶת-בּוֹז אֶחָיו וְאֶת-קִמּוֹאֵל אָבִי אָרָם:

אונקלוס ית עוץ בוכרה ונת בוז אחוהי ונת קמואל אבוהי דאָרָם: (אונקלוס)

יונתן ית עוץ בוכריה ונת בוז אחוי ונת קמואל רב קסומיא דאָרמאי: (תרגום יונתן)

דעת זקנים את עוץ בכורו. אומרים במדרש זה איוב שנא' איש היה בארץ עוץ איוב שמו. קמואל. זה בלעם ולמה נקרא שמו קמואל שקם על אומתו של אל: (דעת זקנים)

[כב] וְאֶת-כָּשָׁד וְאֶת-חִזּוֹ וְאֶת-פְּלִדָּשׁ וְאֶת-דִּדְלָף וְאֶת בְּתוּאֵל:

אונקלוס ונת כשד ונת חזו ונת פלדש ונת דדלף ונת בתואל: (אונקלוס)

יונתן ונת כשד ונת חזו ונת פלדש ונת דדלף ונת בתואל: (תרגום יונתן)

[כג] וּבְתוּאֵל יָלַד אֶת-רַבֵּקָה שְׁמִנָּה אֱלֹהִים יְלִדָה מִלֶּכָּה לְנַחֲוֹר אֶחָיו אֲבָרְהָם:

אונקלוס ובתואל:אוליד ית רבקה תמננא אליו ילידת מלכה לנחור אחוהי דאָבְרָהם: (אונקלוס)

יונתן ובתואל אוליד ית רבקה תמננא אליו ילידת מלכה לנחור אחוי דאָבְרָהם: (תרגום יונתן)

רש"י ונתואל ילד את רבקה. כל היחוסין הללו לא נכתבו אלא כשזיל פסוק זה:

הסלת פרשת וירא: (רש"י)

הרמב"ן ובתואל ילד את רבקה. לא הזכיר הכתוב לבן ואם הוא גדול מרבקה כי לא בא להזכיר רק השמונה שילדה מלכה לנחור אבל הזכיר רבקה כי להודיע יחוסה באה הפרשה וטעם אבי ארם לא הזכיר ארם רק להודיע ולהכיר קמואל כי ארם היה נכבד מאביו ואולי קמואל אחר היה בדורם וזה אבי ארם (הרמב"ן)

ספורנו ובתואל ילד את רבקה. והגיד המגיד שבתואל שהיה מבני הגבירה ילד את רבקה והיתה הבשורה שימצא בבית אביו אשה לבנו ולא יצטרך לידבק בכנען: (ספורנו)

[כד] וּפִילְגֶשׁוּ וּשְׁמָה רְאוּמָה וַתֵּלֶד גַּם-הוּא אֶת-טֹבַח וְאֶת-גַּחַם וְאֶת-תַּחַשׁ וְאֶת-מַעֲכָה:

אונקלוס ולחנתה ושמה ראומה וילידת אף היא ית טבח ונת גחם ונת תחש ונת

מַעֲכָה :

[פפפ]

(אונקלוס)

יונתן ופלקתיה ושמה ראומה וילידת אוף היא נת טבח ונת גחם ונת פחש ונת
מַעֲכָה : (תרגום) יונתן)

הרמב"ן ופילגשו ושמה ראומה. יספר הכתוב כל הבשורה שבשרו את אברהם
בבני אחיו ויתכן שנכתב זה להודיע כל יחוס נחור כי כלם ראויים להדבק בזרעו
של אברהם ועל כולם אמר אם לא אל בית אבי תלך ואל משפחתי (להלן כד לח)
חסלת פרשת וירא (הרמב"ן)

ספורנו ופילגשו ותלד גם היא. והגיד המגיד שגם פילגשו ילדה את מעכה שהיתה
כמו כן ראויה לבנו אם לא יבחר ברבקה ולא יצטרך לזרע כנען: (ספורנו)

פרשת חיי שרה

בראשית פרק-כג

[א] ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים שני חיי שרה:

אונקלוס וקווי חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנים שני חיי שרה: (אונקלוס)

יונתן ויהיו חיי שרה וקווי חיי שרה מאה ועשרין ושבע שנים שני חיי שרה:
(תרגום) יונתן)

רש"י ויהיו חיי שרה מאה שנה ועשרים שנה ושבע שנים. לכך נכתב שנה בכל
כלל וכלל, לומר לך שכל אחד נדרש לעלמו, (א) בת ק' כבת כ' לחטא, (ב) מה בת
כ' לא חטאה שהרי אינה בת עונשין, (ג) אף בת ק' בלא חטא, ובת כ' כבת ז'
ליופי: שני חיי שרה. כלן שוין לטובה: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) פירוש ולא כלל האחדים עם העשיריות לחוד והמאות לחוד כללעיל בפרשת בראשית ופרשת נח, ואין לומר דקשה לרש"י למה נאמר גבי מאה, שנה, וגבי שבע, שנים, דהא בפרשת בראשית ובפרשת תולדות נח כתיב בכולן גבי מאה שנה, וכן גבי השנים הפחותים ממאה נמי כתיב בהו שנים, אלא שנה אמרעיי קשה לרש"י שכתוב גבי עשרים, ללא מלינו לכולן שנכתב ג' פעמים שנה, ועל כרחך לריך לומר דאתי למדרש, וכיון דחד אתי למדרש כולן נמי אתי לדרא, שכל אחד נדרש בפני עצמו, פירש כל כלל מתפרש לעצמו ואינו מתחבר עם הכללים האחרים, עד שיהיו שלשתן יחד סך אחד כמנהג המספרים מאחדים ומעשיריות וממאה, משום דשנה ושנה לחלק, ומחלק האחדים לחוד והמאות לחוד, ולפי זה העשרים ושבע אינם הנוספים על המאה אלא הראשונים שבתוך המאה: (ב) משמע שר"ל דמזה ההיקף אנו למדין שכל ימיה היו טובים, ובסמוך פירש רש"י שני חיי שרה כולן שוין לטובה, משמע דמשני חיי שרה למדין אנו שכל ימיה היו טובים, ואם כן דבריו סותרין זה את זה, ולא קשה מידי לדארכזה לפי ההיקף דבת ק' כבת כ' לחטא לא ידענו שהיתה בת ק' ליופי כבת כ', שכל כלל נדרש לעצמו למעלה לצד, לכך לריך שני חיי שרה כולן שוין וכו'. (ממ"ט), ועוד י"ל דלפי שנכתב שנה להקיש זה לזה בת ק' כבת כ', ראה לומר כ' שנים מלידתה, ואם כן הכ"ז שנים שבפסוק הם אותן הנכללים בתוך המאה, ולא אותן הנוספים על המאה כפשוטו של המקרא, וא"כ אפשר לומר שהכ"ז שנים שאחר הק' היה בה חטא ולא היתה יפה, לכך הולך שני חיי שרה כולם שוים, ומשני חיי שרה לצד לא היינו יודעים רק במעלה אחד כולם שוים, לכן פירש גם כן שנה בכלל להורות ההיקף בצ' מעלות חטא ויופי, ועל שניהם קאי שני חיי שרה ודו"ק: (ג) הכא משמע דמיד אחר כ' היתה בת עונשין, ובפרשת בראשית (לעיל ה' ל"ב) גבי ויולד נח את שם וגו', פירש"י בעצמו (שם ד"ה בן) לקודם מתן תורה עד ק' לא היה צר עונשין, ויש לומר דגבי אברהם ושרה שאני משום דהם קבלו עליהם את התורה, ולאחר מתן תורה העונש הוא מבין כ' ולמעלה, ובא הכתוב להודיענו שאפילו לפי הזמן שאחר מתן תורה שצני עונשין הם מבין כ' ולמעלה לא חטאה, (הרא"ם): (שפתי חכמים)

אבן עזרא חיי. לשון רבים ולא יתפרדו. ומנהג הלשון להקדים המספר הרב על המעט. והפך הדבר כמו שני יעקב: (אבן עזרא)

הרמב"ן מאה שנה ועשרים שנה. לשון רש"י לכך נכתב שנה בכל כלל וכלל לומר לך שכל אחד נדרש לעצמו בת מאה כבת עשרים לחטא ובת עשרים כבת שבע ליופי וכן כתב בשני חיי אברהם (להלן כה ז) ואין מדרשו זה נכון שהרי בשני חיי ישמעאל (שם פסוק יז) נאמר כשני חיי אברהם בשוה ולא היו שוים בטובה אבל היה מתחלה רשע ועשה תשובה בסוף ועוד כי שנה שנה לחלק משמע ואיננו נדרש להשוותן אבל "שנה שנה ושנים" דרך הלשון הוא ומה שאמרו בבראשית רבה (נח א) בת מאה כבת עשרים לחטא לא דרשו כן אלא מיתור הלשון שחזר ואמר "שני חיי שרה" שכללן והשוה אותן ולא ידרשו כן באברהם (הרמב"ן)

בעל הטורים **חיי שרה**. כתיב לעיל מיניה ובתואל ילד את רבקה עד שלא שקעה שמשו של שרה זרחה שמשו של רבקה: **שרה מאה שנה**. ר"ת שמש וזרח השמש ובא השמש: **שני חיי שרה**. לא אמר ימי לפי שחזרה לימי נערות וכשהזקינה עוד פסקו ממנה ימי הנערות לפיכך אמר שני. ד"א מנין ויהיו היה עיקר שנותיה משנולד יצחק דבת צי' היתה כשנולד וכל ימיה קכ"ז: (בעל הטורים)

אור החיים **ויהיו חיי שרה**. צריך לדעת למה אמר **ויהיו** ולא אמר כסדר האמור בכל הצדיקים ויחי אדם (ה' ג') ויחי שם (י"א י"א) או יאמר אלה שני כסדר האמור: באברהם:

אכן יתבאר על דרך אומרם ז"ל (תנחומא) שסיבת מיתתה הי' כשהודיעה עקידת יצחק וכמעט שלא נשחט פרחו נשמתה, וכפי זה מיתת שרה היתה מצד שמועת יצחק הוא שרמז באומרו **ויהיו** לשון צער שרמז אל האמור:

או ירצה לפי מאמרם ז"ל הנזכר שמתה על ידי בשורה רעה זה יגיד שאם לא היה המאורע עוד לה חיים, והוא אומרו **ויהיו** פי' הויה חדשה משונית מהקצבה שקצבת ימיה יותר הם ועל ידי מעשה הנזכר היו חייה סך האמור בענין. ואומרו **חיי שרה**, כי הצדיקים מחיים ימיהם, והרשעים ימיהם מחיים אותם:

ואומרו עוד **שני חיי שרה** לפי מה שפירשתי שאמר ויהיו להגיד שמתה מחמת צער יגיד הכתוב באומרו שני חיי וגו' פי' ששלמה שני חייה שקצבו לה אלא שהיה זה סיבה שמתה על ידה, ולמה שפירשתי שעל ידי סיבת הבשורה עלו לה חייה פחות ממה שהיו יכולין להודיע משפט החסד אשר ישפוט הקב"ה לידידיו, כי כל צדיק שלא השלים ימיו לסיבה ידועה לא יגרע ה' מצדיק מה שהיה מרויח אלו חי שניו שלמים וישלים לו שכרו על השנים שלא פעל בהם דבר (תנחומא תשא ג), כי יאמר אליו אלו הייתי חי תאותי היתה לסגל דבר טוב, והוא אומרו **שני חיי שרה**, כיוון אל השאר שכל שנותיה היו חיים ממנה והאירו מכבודה:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך **ויהיו חיי שרה** פי' בצער היו חיי שרה מאה שנה, כי בכולן היתה בצער, עד תשעים שנה והיא בחבלי לידה שלא ילדה לאברהם, וצא ולמד מה שאמרה רחל (ל' א') הבה לי בנים ואם אין מתה וגו', ומצ' עד מאה בקרוב שהיה ישמעאל רודף את יצחק להורגו כמאמרם ז"ל (ב"ר פנ"ג) והיתה מצטערת על הדבר הרי מאה שנה, ועשרים שנה ושבע שנים לאלה יחשבו שני חיי שרה כי אז בטחה בבנה כי כבר גרש אברהם את ישמעאל: (אור החיים)

ספורנו **ויהיו** **חיי** **שרה**. (ספורנו)

כלי יקר **ויהיו חיי שרה מאה שנה וגו'**. באברהם נאמר אלה שני חיי אברהם אשר חי, הוסיף לומר אשר חי כי היה איש חי רב פעלים בידיעת ה' כל ימי חייו, כי בן ג' שנים הכיר בוראו, מה שאין כן בישמעאל שעשה תשובה בבואו בימים, ובשרה לא נאמר אשר חיתה כי האשה יש לה צער לידה והריון ורשות בעלה עליה ואין כל ימיה נקראו חיים. וי"א שאברהם לא חי כל ימיו הקצובים לו שהרי נחסרו מן ימיו חמש שנים כדי שלא יראה את עשו יוצא לתרבות רעה לכך נאמר אשר חי כי אלו השנים היה חי מכלל שיש עוד ימים אחרים שהיו ראויין אליו כפי טבעו ולא היה חי בהם לפי שנתקצרו ימיו כאמור.

ומה שנאמר במספר גדול, שנה שנה לשון יחיד, מאה שנה ועשרים שנה, ובמספר קטן שנים, ושבע שנים, לפי שהחסידים אע"פ שכל ימיהם שלמים מ"מ יותר הם קונין שלימות בשנים האחרונים הקרובים לשערי מות מבימים הקודמים, הן מצד שזקני ת"ח מוסיפין חכמה, הן מצד שאז הם הולכים ומתקרבים ביותר אל האור הנצחי, על כן כל השנים הקודמים הם נחשבים לשנה אחת בערך השנים האחרונים לפי שמצד ריבוי השלימות שנקנה בהם, גם השנים דומות למרובות לכך נאמר לשון זה גם באברהם ויצחק ואצל ישמעאל אתי שפיר יותר מכולם **כי עשה תשובה סוף ימיו.**

דבר אחר, לפי שימים האחרונים הם ימי צער כמ"ש (קהלת יב.א) והגיעו שנים אשר תאמר אין לי בהם חפץ. על כן נקראו שנים האחרונים לשון רבים לפי שהם ימי צער, אבל השנים הראשונים נמשלו לימים אחדים באהבתו אותם. (כלי יקר)

דעת זקנים ויהיו חיי. כי תשעים שנה היתה בלא בנים ומי שאין לו בנים חשוב כמת. וחשוב מתשעים שנה עד סוף ימיה שהיו קכ"ז יעלו ל"ז כמנין ויהי"ו: **חיי שרה.** פירש"י כולן שוין לטובה. ואע"ג דגבי ישמעאל כתיב ואלה שני חיי ישמעאל איכא למימר שעשה תשובה כדפירש"י גבי ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. וגר שנתגייר כקטן שנולד דמי וכל השנים שהיו קודם לכן כל הרע שעשה לא נחשב לכלום והיה כמי שעשה תשובה כל ימיו. אי נמי שני דגבי ישמעאל לא נתנו לידרש שהרי עדיין לא פי' מנין שנותיו אבל הכא כבר פירש בכתוב מנין שנותיה שני חיי שרה למה לי ש"מ לדרשא: (דעת זקנים)

ב] ותמת שרה בקרית ארבע הוא חֲבֵרוֹן בְּאַרְץ כְּנָעַן וַיְבֵא אֲבָרְהָם לְסֹפֶד לְשָׂרָה

אונקלוס ומיתת שרה בקרית ארבע היא חֲבֵרוֹן בְּאַרְעָא דְכְנָעַן וַאֲתָא אֲבָרְהָם לְמִסְפְּדָה לְשָׂרָה וּלְמִבְכָּה: (אונקלוס)

יונתן ומיתת שרה בקריית ארבע הוא חֲבֵרוֹן בְּאַרְעָא דְכְנָעַן וַאֲתָא אֲבָרְהָם מִן טוֹר פּוּלְחָנָא וַאֲשַׁפְחָה דְמִיתַת וַיְתִיב לְמִסְפַּד לְשָׂרָה וּלְמִבְכָּיָהּ: (תרגום יונתן)

רש"י בקרית ארבע. על שם (ד) ארבע ענקים שהיו שם, אחימן ששי ותלמי ואזיהן. דבר אחר, על שם ארבע זוגות שנקברו (ה) שם איש ואשתו, אדם וחווה, אברהם ושרה, יצחק ורבקה, יעקב ולאה (ב"ר נח, ל.ז): **ויבא אברהם.** (ו) מבאר שבע: **לספוד לשרה ולבכתה.** נסמכה מיתת שרה (ז) לעקידת יצחק, לפי שעל ידי צעורת העקידה, (ח) שנזדמן צנה לשחיטה וכמעט שלא נשחט, פרחו (ט) נשמתה ממנה ומתה: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) כתב הרא"ם אבל לא ידעתי מי הכריחם למדרש קרית ארבע על שם ארבע ענקים וכו', כי אחר שמאלנו שנקרא מושל העיר ארבע כדכתיב (שופטים כ"י) וְשָׁם חֲצֵרוֹן לְפָנִים קְרִית אֲרֻבָּה הָאֵדָם הַגָּדוֹל בְּעֵנְקִים, היה ראוי לומר שפירושן קרית האדם שנקרא ארבע ויפרשו למה נקרא שמו ארבע ולא למה נקרא שם

העיר ארבע, ושמה י"ל משום שמאלו הטעם לקריאת העיר למה נקרא שמה ארבע ולא לקריאת אדון העיר בצם ארבע, משום הכי פירשו שהעיר נקרא על שם ד' זוגות וכו', ומוסל העיר גם כן נקרא ארבע על שם עירו עכ"ל: (ה) (ממ"פ), הולך לשני טעמים כי לכל אחד מהטעמים לצדו קשה, דהיה לו לקרות העיר ע"פ הענין עצמו שהוא סיבה לשם העיר, לפירוש ד' ענקים הוה ליה לקרות קרית ענקים, ולפירוש ב' היה לו לקרות קרית זוגות ולא ארבע, דאין שייך לקרות שם העיר אחר המספר שאינו סיבה לשם העיר, דאין בו נפקותא אם היו ד' או פחות או יותר מכן בזוגות, לכן פירש שניהם, ראה לומר דקרית ארבע נקרא על שם שיש בה איזה דברים של מספר ד' ד', והיינו ד' ענקים וד' זוגות, ולא על שם ענין אחר לצדו, ותו אפילו אם תראה לומר שסיבת שם העיר הוא הענין עצמו, מכל מקום קראו על שם המספר כדי לקצר ולכלול ולרמז במלת ארבע ב' ענינים שהיו שם, כל א' של מספר ד', דהי מינייהו מפקת ודו"ק: (ו) ואם תאמר מנא ליה לרש"י, ויש לומר דהואיל וכתוב סתם ולא מפרש מהיכן בא, ודאי קאי אמוקם שישב שם, ולא נזכר בפסוק שישב בשם מקום אחר העקידה אלא בצאר שבע, כדכתיב צפרקת וירא (לעיל כ"ב י"ט): (ז) (מהרא"ם), לאו בסמיכות פרשיות קאמר, דאם כן היה לו לכתוב זה בתחילת הפרשה, ועוד מנא ליה שאין זה מקומו אלא בסמיכות זמניות, דקבלה היתה בידם שמתה סמוך לעקידה ומסמיך ליה אקרא ויבא אברהם: (ח) דאם לא כן למאי נפקא מינה כתב רחמנא ויבא, אלא בא לומר שבא מהר המוריה ע"י וכו': (ט) ואם תאמר כמעט שנשחט הוה ליה למנקט, ויש לומר דהכי פירשו שליח בא מהר המוריה והגיד לה ענין העקידה, והתחיל להגיד לה שנזדמן בנה לשחיטה, ואיחר המגיד לסיים דבריו ולומר לה שניצל ולא נשחט, וכמעט שאמר לה שלא נשחט ר"ל שעה מועטת קודם, לכן נבהלה כל כך מדבריו ופרחה רוחה ונסמתה, (מהרא"ם): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ארבע. שם אדם גדול בענקים. ולהיותו אברהם הוא על דרך דרש כי לא היה מהענקים וכאשר מתה שרה היה אברהם במקום אחר על כן אמר ויבא אברהם: **ולבכתה**. לבכות עליה. וכן ובכתה את אביה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויבא אברהם. לשון רש"י מבאר שבע ואין זה לומר שהיה עומד שם ממה שכתוב (לעיל כב יט) וישב אברהם בבאר שבע כי איך תהיה שרה בחברון אבל הכוונה לומר שהלך שם ביום לצרכו ושמע במיתת שרה ובא משם לספוד לה ולבכותה ולשון רבותינו (ב"ר נח ה) מהר המוריה בא וכן הוא לפי המדרש שכתבו הרב (רש"י כאן) כי שמעה בעקידה ופרחה נשמתה והנראה בעקידה שהיתה הצואה בה בבאר שבע כי שם היה דר ושם חזר כי כן כתוב בתחילה (לעיל כא לג) ויטע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמר (שם) ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים והוא גרותו בבאר שבע שהוא בארץ פלשתים ושם נצטווה בעקידה ועל כן שהה בדרך שלשה ימים שארץ פלשתים רחוקה מירושלים שאילו חברון בהר יהודה הוא כי כן כתוב (יהושע כ ז) וקרוב לירושלים ובשובו מן העקידה לבאר שבע חזר כמו שנאמר (לעיל כב יט) וישב אברהם אל נערו ויקומו וילכו אל באר שבע

וישב אברהם בבאר שבע להורות שנתעכב שם וישב בו שנים ואם כן לא מתה שרה באותו זמן כי לא היה אברהם דר בבאר שבע ושרה דרה בחברון וכן נראה כי יצחק נולד בבאר שבע כי כתוב תחילה (לעיל כ א) ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב בין קדש ובין שור ויגר בגרר ואבימלך אמר אליו הנה ארצי לפניך כטוב בעיניך שב (שם טו) ונתישב שם בארץ ההיא בבאר שבע שכן כתוב (לעיל כא כב) ויהי בעת ההיא ויאמר אבימלך ופיכול שר צבאו אל אברהם לאמר ואין כתוב שהלכו אליו מגרר ויכרתו שם הברית בבאר שבע וכן תראה כי הגר כאשר הוציאו אותה מבית אברהם ביום הגמל את יצחק הלכה במדבר באר שבע (לעיל כא יד) ששם היו דרים אבל אחר ימים רבים נסע מארץ פלשתים ובא לחברון ונפטרה שם הצדקת אבל לפי המדרש צריכין אנו לומר כי אברהם ושרה בזמן העקידה היו דרים בחברון ושם נצטוו ומה שאמר ביום השלישי וישא אברהם את עיניו (לעיל כב ד) כי לא נגלה לו ההר חמד אלהים עד היום השלישי והיה בשני הימים הולך בסביבי ירושלים ולא היה הרצון להראות לו ואברהם אחר העקידה לא שב למקומו לחברון אבל הלך תחלה אל באר שבע מקום האשל שלו לתת הודאה על נסו ושם שמע במיתת שרה ובא ומי שאמר מהר המוריה בא ומי שאמר מבאר שבע בא הכל טעם אחד ולפי זה מה שאמר הכתוב וישב אברהם בבאר שבע (לעיל כב יט) יהיה ענינו כי בשובו מן העקידה שב אל באר שבע ומשם הלך לקבור את שרה ואחר הקבורה מיד חזר לבאר שבע ונתישב שם שנים והשלים הכתוב ענין באר שבע כאחד ואחרי כן ספר בקבורה ושם בבאר שבע נשא יצחק את רבקה כמו שאמר והוא יושב בארץ הנגב (להלן כד סב) וזה דעת כל המפרשים (רש"י והראב"ע והרד"ק) כי אברהם היה במקום אחר ובא משם ולפי דעתי כי היה לשרה אהל שם עומדת ואמהותיה לפניו וכן כתוב (להלן לא לג) באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות והנה שרה מתה באהל אשר לה ונכנס אברהם באהל עם אחזת מרעיו לספוד אותה או שיהיה לשון "ויבא" לאמר שנתעורר אברהם להספד הזה והתחיל לעשותו כי כל מתעורר ומתחיל במלאכה יקרא בא אליה וזה לשון מורגל בדברי חכמים כמו ששנינו בתמיד (פ"ד מ"ג) בא לו לגרה והניח בה שתי צלעות מכאן בא לו לדופן השמאלית בא לו לעוקץ ואמרם (בכורות כ) אני לא באתי לידי המדה הזו וכן בכתוב (שמות כב יד) בא בשכרו שבא למלאכה ההיא ועשה אותה בעבור שכרו ולא יתכן בעיני שבא מעיר אחרת אל חברון שאלו היה כן היה מזכיר אותו המקום והיה הכתוב מפרש "וישמע אברהם ויבא ממקום פלוני" (הרמב"ן)

בעל הטורים **ולבנתה**. כ"ף קטנה שלא סכה אלא מעט לפי שזקנה היתה א"נ שהיתה כמו גורמת מיתתה שמסרה דין ועל כן נענשה היא תחלה והמאבד עצמו לדעת אין מספידין אותו: (בעל הטורים)

אור החיים **ותמת שרה**. רמז הכתוב באומרו **בקריית ארבע** לומר כי ח"ו לא יתייחס המיתה לצדיקים אלא שקריית ארבע פי עיר שהיתה בנויה מד' יסודות נפרדה היא ונסעה מהם. ואומרו **היא חברון** פי שהגם שמתה היא משפעת בהם בחינת החיבור כי הצדיקים הגם שימותו הגוף אינו מושלל מהחיים כי צדיקים במיתתם קרויים חיים, וצא ולמד (שבת קנב:) ממעשה דרב אחאי בר יאשיה. והטעם הוא כי בהיותם בעולם הזה מהפכים בחינת החומר שביסודות לבחינת הרוחניות הקדוש שבנפש באמצעות מעשים טובים והפלגת התורה שמשתדלים בעולם הזה, ולהשכילך בדבר צא ולמד מה שכתב רמב"ם פ"ד מהלכות יסודי התורה דין ה' שישתנה היסוד ליסוד חבירו הקרוב אליו ויהפך העפר למים, וכמו כן ימצא שבאמצעות דביקות האדם בקונו יתהפכו היסודות כולם ליסוד האש ויסוד האש ליסוד אש הנשמה והבן. ואומרו **בארץ כנען** כי העולם הזה יקרא ארץ כנען (זהר ח"א פ.) הוא יצר הרע ובאמצעות התעצמות כנגדו ישיג האדם

לספוד לשרה ולבכותה. פירוש לשרה שמתה מן העולם ולבכותה לצד מה שנחסר בהעדרה. או יאמר בהפך לשרה לצדקותה ומה שנחסר בהעדרה, **ולבכותה** לצד מה שנוגע לה שטעמה כוס המות ויערב שמשה: (אור החיים)

ספורנו ותמת שרה. אחר שנולדה רבקה הראויה למלאת מקום שרה ושנדע זה לאברהם מתה שרה כאמרם ז"ל שאין צדיק נפטר מן העולם אלא אם כן נולד צדיק כמותו שנאמר וזרח השמש ובא השמש: **לספוד לשרה.** בשביל שרה ולכבודה. כאמרם ז"ל (סנהדרין פ' כ"ג) הספידא יקרא דשכבי: **מעל פני מתו וידבר אל בני חת.** שלא חל עליו אבלות עדיין והיה יכול לצאת ולדבר אל בני חת: (ספורנו)

כלי יקר ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון. בילקוט מסיק שהיה למקום זה ארבע שמות ואלו הן. אשכול, ממרא, קרית ארבע, חברון, ואמרתי ליתן טוב טעם ודעת על ד' שמות אלו, לפי שמקום זה הוקצה לקברות על כן נקרא בד' שמות המורים על ארבע דרכים שהמיתה מצויה בהם. כי יש מיתה שהאדם מת בחטאו, כמ"ש (במדבר כ"ג) כי בחטאו מת. ויש מיתה בעון אחרים, כמו הבנים הנתפסים בעון אביהם, וצדיק הנתפס בעון הדור. ויש אשר בלי עון ירוצון מן העולם, מצד המיתה הטבעית ופירוד ד' יסודות, כי זה דבר טבעי שכל מורכב סופו להפרד. ויש מיתה נשיקה והוא מיתה הצדיקים שמתים בנשיקה, והוא לשון חיבור, וענינה כאשר תעלה מחשבתם ונשמתם ותדבק למעלה בשכל הפועל, כיון שעלה שוב לא ירד, כי תשאר נשמתו מחוברת שמה.

וכנגדם באו ד' שמות אלו, ההולכים על מיני מיתה אלו. ממרא, כנגד המת בחטאו מלשון ממרים הייתם עם ה' ומלשון זקן ממרא. אשכול, כנגד המת בעון אחרים הנעשין שכולים ממנו, כי הקובר בניו קרוי שכול, כמו שנאמר (בראשית כ"ז) למה אשכל גם שניכם יום אחד. כי זה החוטא ורב מרי נשאר שכול ויחידי מן זה אשר הומת בעונו, על כן קראו למקום ההוא אשכול, על אודות השכול אשר כרתו מן העולם בעונו של זה. קרית ארבע, על שם המיתה הטבעית, פירוד ד' יסודות, כי האדם עיר קטנה וקרית ארבע. חברון, על שם החיבור ומיתה נשיקה. ומיתה הצדקת שרה לא היתה מצד שני מינים הראשונים שיש בהם צד עון, אלא מצד שני המינים אשר בלי עון ירוצון, לכך נאמר ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון לא הזכיר כי אם שני שמות אלו, לפי שמיתה היתה ממינם דהיינו על ידי פירוד ארבע יסודות ובנשיקה וחיבור כאמור.

ויבא אברהם לספוד לשרה ולבכותה. מלת לשרה הכניס בין הדבקים, כי היה לו לומר לספוד ולבכותה לשרה, גם כולו מיותר כי היה לו לומר לסופדה ולבכותה, גם בכל מקום הבכי קודם להספד וכאן מוחלפת השיטה, כי בכל מקום גי לבכי ז' להספד. (מ"יק כ"ז) ונראה לפי שבכל מת, האבל הולך ומתמעט כי ברבות הימים הכל נשכח, אמנם צדקת זו בכל יום ויום הרגישו ביותר בהעדר שלה, מצד העדר תורתה ומעשיה הטובים שנאבדו לדורה, על כן הקדים ההספד לבכי. ועוד אמרו רז"ל (סנהדרין כ"ב) כל מי שמתה אשתו ראשונה כאילו חרב בית המקדש בימיו כו'. על כן מתחילה בא לספוד לשרה בעבורה, אבל לא בכה עליה כי ידע שעלתה לה למרום למקום יקר ונכבד מאשר היתה בו בארץ מאפליה זו (ע"פ ירמיה ב"לא) ואח"כ בכה על בהמ"ק שנחרב בימיו כי גם מלאכי שלום מר יבכיון על חורבנו, וכן דרשו עליו פסוק ודמוע תדמע עיני וגו'. (שם י"ג) וע"כ הפסיק במלת לשרה לפי שהבכי

היה על שנדמה לו כאילו נחרב המקדש בימיו אשר היה גבהו מאה מה, על כן בא הרמז בכ"ף קטנה כי כ"ף עולה מאה, ור"ל כאילו נתמעטו אותן מאה אמה ונעשו קטנים. וזה רמז יקר.

ובגמרא דסנהדרין (מ"ו): איבעי להו הספדא יקרא דחיי או דמותא ומסקנא שהספדא יקרא דמותא, לכך נאמר לספוד לשרה, להורות שההספד יקרא דידה הוא. ד"א הזכיר לשרה לומר לך שעל עצמותה לא הספיד כי ידע שרק הערב שמשה היה בעוה"ז אבל אוכלת היא בתרומת פרי מעשיה לעולם הבא, רק על שמה הספיד כי היתה שרה על כל העולם בחכמתה, ואוי לדורה שאבדו שררה זו מצד חכמתה ומעשיה אבל לבכותה בכה בכי קטן, מצד שצדקת היתה והיתה מסתפקת במלא כף נחת קטנה, על כן הם אוכלים בעוה"ז ונוחלין העולם הבא, ולפיכך אינן בכלל עונש כף הקלע כמ"ש (ש"א כה.כט) והיתה נפש אדני צרורה בצרור החיים וגו'. ואת נפש אויבך יקלענה בתוך כף הקלע דהיינו בגיהנם.

ד"א שרמז בכ"ף קטנה שמתה בעטיו של נחש אשר גרם מיתה לאדם שנברא מקצה השמים עד קצהו, ובחטא הנחש נתמעט והעמידו על מאה אמה, שנאמר (תהלים קלטה) ותשת עלי כפכה, כ"ף היינו מאה, ולפי שנתמעט והועמד על מספר כ"ף, מאז נחלש כחו ונעשה מוכן למיתה. (כלי יקר)

דעת זקנים בקרית ארבע. שם אדם כדכתיב האדם הגדול בענקים הוא ארבע: (דעת זקנים)

ג] וַיִּקְרָא אַבְרָהָם מְעַל פְּנֵי מֵתוֹ וַיְדַבֵּר אֶל-בְּנֵי-חַתּוֹ לֵאמֹר:

אונקלוס וְקָם אַבְרָהָם מְעַל אִפֵּי מֵיִתָּהּ וּמְלַל עִם בְּנֵי חַתָּאָה לְמִימְרָ: (אונקלוס)

יונתן וְקָם אַבְרָהָם מִן מַחְמֵי אִפֵּין עַל מֵיִתִּיָּהּ וּמְלִיל עִם בְּנֵי חַתָּאָה לְמִימְרָ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא פני מתו. רמז לגוף. ועוד תמצא פני לאמר: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויקם אברהם מעל פני מתו וידבר אל בני חת לאמר. מלמד שאסור לספר לפני המת: י"פ בני חת בפרשה לפי שהמברר מקחו של תלמיד חכם כאלו קיים עשרת הדברות שיש בהם י"פ אות ח"ת: (בעל הטורים)

אור החיים מעל פני מתו על דרך אומרם ז"ל (שבת קנב:) שקודם שיסתם הגולל נפש אדם רואה ויודעת כל מה שלפניה עוד מכאן שמשכיבין המת על גבו (ב"ב עד.):

וידבר אל בני חת לאמר. ירצה כי לצד שהוא שאל תנו לי אחוזת וגו' שנראה מדבריו שמתרצה הוא בכל מקום שיתנו לו, לזה אמר הכתוב **לאמר** פ"י לא זה הוא תכלית הדיבור אלא הכנה לאמר מבוקשו כי הוא זה שדה עפרון:

עוד ירצה לתת טעם למה הוצרך אברהם לדבר אל בני חת, גם להאריך כל האמור בענין, וכי מי שהיה צריך לקנות אחוזת קבר או שדה אחד לחורשו או לנוטעו יהיה צריך להרעים תבל ויושביה, לזה גמר אומר **לאמר** פ"י לא לצורך ד' אמות

קרקע לקבור שרה הוצרך לדבר ליושבי ארץ אלא לאמר האמור בענין שקנה מערת המכפלה אשר אין ערוך אליה, ולזה הוצרך לדבר לכולן ולכל ההמצאות כדי שיועיל קנייתה כפי הדין:

עוד ירצה להסיר תרעומת גדולה מעל אברהם והוא איך ישאל מתנת חנם ויאמר תנו לי אחוזה, לזה הקדים ואמר **לאמר** פירוש לבבו לא כן יחשוב אלא מפיו אמר הדברים ודעתו לבא בטענה כאשר אבאר בסמוך: (אור החיים)

[ד] גר-ותושב אנכי עמכם תנו לי אחזת-קבר עמכם ואקברה מתי מלפני:

אונקלוס דָּיָר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם הָבֹה לִי אַחְסָנָה קְבוּרָא עִמָּכֶם וְאֶקְבֵּר מִיְתֵי מֶן קְדָמִי: (אונקלוס)

יונתן דָּיָר וְתוֹשֵׁב אֲנִי עִמָּכֶם בְּבָעוּ זְבוּנֵי לִי אַחְסָנָה קְבוּרָא עִמָּכֶם וְאֶקְבֵּר יְת מִיְתֵי תָמָן: (תרגום יונתן)

רש"י גר ותושב אנכי עמכם. גר מארץ אחרת, ונתישצתי עמכם. ומדרכ אגדה, אם תלכו הריני גר, ואם לאו אהיה תושב ואלטלנה מן הדיו, שאמר לי הקב"ה לזרעך אתן את (י) הארץ הזאת: אחוזת קבר. אחוזת קרקע לבית (פ) הקברות: (רש"י)

שפת חכמים (י) ואם תאמר והלא צפרשת לך לך כתיב (לעיל י"ג ז') והכנעני והפריזי אז יושב צארץ, וסם (ד"ה ויהי) פרש"י ולא זכה בה אצרים עדיין, שמע מינה דעדיין לא היה לאצרהם חלק בה, ויש לומר דלעיל לא היה עדיין זרע לאצרהם, אבל עתה היה לו זרע, ולכך נקט הכא שאמר לו הקב"ה לזרעך אתן וגו', ועתה יש לי זרע ולכך לכל הפחות תנו לי אחוזת קבר, אף שעדיין אין זרעי ראוי לרשת את הארץ כיון שעדיין מועטים הם: (פ) דקשה לרש"י דאין לשון אחוזה נופל אלא בדבר שיש בו ממש, לא על קבר שהוא צור חלול, לכן פירש"י אחוזת קרקע לקבר ואחוזת קאי אקרקע, והרא"ם פירש דאחוזת שייך על קרקע שהוא תחת רשות האדם, לא כן קבר שהוקלה למת, לכן פירש שיתנו לו קרקע לאחוזת לעשות קברות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא גר. לבדו הוא הלן: **ותושב**. הוא הגר היושב בארץ. אמר הנה אני תושב עמכם והמות גזור עלינו ואין לי מקום שיהיה לי. אחוזה כמו נחלה. או מקוי שאוחז אותו בכסף להיות קבר למתי: (אבן עזרא)

הרמב"ן גר ותושב אנכי עמכם. היה המנהג להיות להם בתי קברות איש לבית אבותיו ושדה קבורה אחד יקברו בו כל הגרים והנה אברהם אמר אל בני חת אני גר מארץ אחרת ולא הנחלתי מאבותי בית הקברות בארץ הזאת והנה עתה אני תושב עמכם כי חפצתי לשבת בארץ הזאת ולכן תנו קבר להיות לי לאחוזת עולם כאחד מכם ומפני שאמר "תנו" חשבו שבקש אותה מהם במתנה וענו אותו אינך

נחשב בעינינו כגר ותושב אבל אתה מלך המליכך האלהים עלינו ואנחנו ואדמתנו עבדים לך תקח כל בית הקברות שתחפוץ בו וקבור מתך שם ויהיה לך לאחזת קבר לעולם כי איש ממנו לא ימנעהו ממך (הרמב"ן)

אור החיים גר ותושב וגו'. טעם טענתו גר ותושב, על פי מה שכתב רמב"ם בפ"ג מהלכות זכיה ומתנה וז"ל יכול ליתן מתנת חנם לגר תושב שאתה מצווה להחיותו דכתיב (ויקרא כ"ג ד') גר ותושב וחי עמך ע"כ. ויש לך לדעת כי כל תורתנו הקדושה היא שכליית ובפרט בענייני ההנהגה הארצית וכמו שאנו מתנהגים בגר היושב עמנו כמו כן יתחייב שכליות יושבי הארץ להנהיג ביניהם להחיות אדם שהוא גר ותושב עמהם ולתת לו מתנת חנם והיא טענת אברהם **גר ותושב אנכי תנו לי**, ודקדק לומר **גר** ולא הספיק לומר תושב, המכוון לומר שהגם שאני גר ואיני מכס אף על פי כן הריני תושב. עוד טעם אומרו **גר** כי חש לומר על עצמו תושב בעולם הזה והוא הפך מדת הצדיקים לזה הקדים לומר גר:

ואקברה וגו'. פירוש שלא יעכבוהו. עוד נתכוין לומר להיות שעתיד הוא לגלות דעתו כי חפץ בשדה עפרון ונותן בה ממון, עתה יאמרו מה ראה אברהם לתת כולי האי בסדנא דארעא הלא דבר הוא ודאי שראה בו דבר גדול שיטוה בכפלי כפלים, לזה הקדים לומר ואקברה מתי לקוברו **מלפני** פי' זה הוא שמכריחו שלא לחוש על ממונו, ואם לא היה מתו לפניו לא היה קונה דבר, ומעתה הגם שיקנה שדה עפרון בכל ממון שבעולם יתלו שהוא מקום מובחר לקבורה ולהם אין בכך כלום: (אור החיים)

ספורנו גר ותושב. ובשביל היותי גר אין לי פה קבר כאמרו ומי לך פה כי חצבת לך פה קבר והטעם שאני מבקש לקנותו הוא מפני שאני תושב עמכם שבאתי להשתקע לא לגור בלבד: **תנו לי אחזת קבר.** הסכימו שתהיה לי אחזת קבר כאמרו לאברהם לאחזת קבר מאת בני חת: (ספורנו)

[ה] וַיַּעֲנוּ בְנֵי-חֵת אֶת-אַבְרָהָם לֵאמֹר לְוָ:

אונקלוס וַאֲתִיבוּ בְנֵי חֲתָאָה יָת אַבְרָהָם לְמִימָר לֵיהּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתִיבוּ בְנֵי חֲתָאָה יָת אַבְרָהָם לְמִימָר לֵיהּ: (תרגום יונתן)

אור החיים ויענו וגו' לאמר לו. פי' לצד כי לא רבים ידברו לזה אמר לאמר לו כי אחד יאמר אליו בעד כולם:

עוד נתכוון לומר שלא הסכימו ביניהם על הדבר האמור בתשובתם אלא לאמר לו וכמו שגילה סופם על תחילתם בכסף מלא: (אור החיים)

דעת זקנים ויענו בני חת. א"ר אלעזר כמה קולמסין נשברין וכמה דיו משתפכין לכתוב עשרה פעמים בני חת בתורה ללמדך שכל מי שמברר חלקו של צדיק מעלה עליו הכתוב כאילו קיים חמשה חומשי תורה. וכי האי גוונא דריש בהגדה גבי ואיש בא מבעל שלישה ויבא לאיש האלהים לחם בכורים. ופריך וכי אלישע הכהן אוכל בכורים היה אלא כל המביא דורון לתלמיד חכם מעלה עליו הכתוב כאלו בנה בית המקדש ומביא בכורים וכן גבי חרם עכן כתיב חמשה פעמים גם לומר שכל המועל בחרם כאלו עבר על חמשה חומשי תורה. ד"א קח אות

ראשונה ואות אחרונה מכל תיבות של סופי חמשה חומשי תורה ויעלו חרם. בי"מ של במצרים דסוף בראשית מ"מ של מסעיהם דסוף אלה שמות ס"י של סיני דסוף ספר ויקרא י"ו דיריחו דסוף ספר במדבר סיני י"ל של ישראל דסוף אלה הדברים הרי חרם: (דעת זקנים)

ו | שְׁמַעְנוּ | אֲדֹנָי נְשִׂיא אֱלֹהִים אַתָּה בְּתוֹכָנוּ. בְּמִבְחָר קִבְרֵינוּ קִבֵּר אֶת-מִתְּךָ אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶת-קִבְרוֹ לֹא-יִכְלֶה מִמֶּךָ מִקְבֵּר מִתְּךָ:

אונקלוס קִבֵּל מִנְּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קָדָם יְיָ אֶתְּ בִּינְנָא בְּשִׁפְרָא קִיבְרָנָא קִיבֵר יְת מִיְתְּךָ אֲנִישׁ מִנְּנָא יְת קִבְרָה לָא יִמְנַע מִנְּךָ מִלְּמִקְבֵּר מִיְתְּךָ: (אונקלוס)

יונתן קִיבֵל מִנְּנָא רִבּוֹנָנָא רַב קָדָם יְיָ אֶתְּ בִּינְנָא בְּשִׁפְרָא קִיבְרָנָא קִיבֵר יְת מִיְתְּךָ אֲנִישׁ מִינְּנָא יְת קִיבּוֹרְתִיָּה לָא יִמְנַע מִינְּךָ בְּגִין דְּלֹא לְמִיִּקְבֵּר מִיְתְּךָ: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא יִכְלֶה. לֹא יִמְנַע, (ב) כִּמוּ לֹא תִכְלֹא רַחֲמִיךָ (תהלים מ, יב), וְכִמוּ וִיכְלֹא הַגֶּשֶׁם (בבלי אש"י): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (ממ"ט), אַע"פ סִזָּה צִסּוֹף צִה"א וְזֵה צִחֲל"ף, מִכֹּל מִקּוּם שׁוֹיִן צִפִּירוֹסוֹ, אֲחַבֵּל אִיִן פִּירוֹסוֹ לְשׁוֹן כִּלְיוֹן, כִּמוּ (לעיל י"ח כ"א) עֲשׂוּ כֹלָה, כֹּלָה וְנִחְרַלָּה (ישעיה י"ב ג), שֶׁהֵם צִה"א לְצִסּוֹף כִּמוּ הִכָּא לֹא יִכְלֶה, דִּכְחֹן אִיִן לֹא שׁוֹם מִשְׁמַעוֹת אִם הוּא לְשׁוֹן כִּלְיוֹן וְק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אֲדֹנָי. וְלֹא אֲדוֹנֵינוּ. לְשׁוֹן הַמְדַבֵּר. וְאִיִן מִדְרָךְ מוֹסֵר לְשׁוֹם אַחֲרִים שׁוֹתֵפִים עִמוּ: נְשִׂיא אֱלֹהִים. דְרָךְ גְּדוּלָה בַעֲבוּר כִּי אַתָּה נְבִיא: יִכְלֶה. יִמְנַע. כִּי יִמְצֵא בַה"א גַם בְּאֲל"ף בְּאַחֲרוֹנָה: (אבן עזרא)

בעל הטורים מִתְּךָ. ד' בְּמִסּוּרָה הִכָּא ג' וְחַד יַחֲיוּ מִתְּךָ. וְג' דִּהִכָּא חֲסָרִים דְּבַחַד מֵת אִיִּרִי וְהֵהִיא דִּהֵתִם מִלֹּא דִּאִיִּרִי בְרַבִּים וְיִשׁ כִּאֵן רִמְזוּ לְמָה שֶׁאִמְרוּ שְׁמֵתִי אֲרָץ יִשְׂרָאֵל דֵּהֵם כְּתִיב יַחֲיוּ מֵתִי מִתְּךָ דֵּהֵם כְּתִיב יַחֲיוּ מִתְּךָ דִּהִכָּא יַחֲיוּ מִתְּךָ דִּהֵתִם: לֹא יִכְלֶה. ב' הִכָּא וְאִידֶךָ בְּשֶׁבֶט עֲבַרְתוּ יִכְלֶה. עַל כֵּן לֹא יִכְלֶה מִמְּךָ מִקְבּוֹר מִתְּךָ כִּי צָרִיךְ כֹּל הָאָדָם לִירָא מִן הַמּוֹת וְאִם לֹא יִתֵּן לוֹ מִקּוּם קִבּוּרָה גַם לוֹ לֹא יִהְיֶה מִקּוּם קִבּוּרָה: (בעל הטורים)

אור החיים שְׁמַעְנוּ וְגו'. פִּירוֹשׁ קִבֵּל דְּבַרֵינוּ שֶׁאִנּוּ אֹמְרִים לְךָ לַעֲשׂוֹת, וְהוּא שֶׁאַתָּה תִּבְחַר הַקִּבֵּר הַמּוֹבַחֵר שֶׁבְּקִבְרִים וְקִבּוֹר מִתְּךָ, וְאִיִּנְךָ צָרִיךְ לְשֶׁאוֹל רִשׁוֹת לֹא מִקּוּם פְּלוּנִי אֲנִי חִפְץ וְלֹא לְתַת שׁוֹיִן, וְהֵטַעַם הוּא אִישׁ מִמֶּנּוּ אֶתְּ קִבְרוֹ לֹא יִכְלֶה וְגו' וְהִרִי נְתִינַת רִשׁוֹת מֵעַתָּה נְתוּנָה לְךָ, וְטַעַמָּם כִּדִּי שֶׁלֹּא יִתְעַכֵּב מֵתוֹ לְפָנָיו כִּמוּ שְׁבֵא בְּטַעַנְתּוֹ. וְאֹמְרוּ נְשִׂיא וְגו' יִתְבָּאֵר בְּסִמּוּךְ:

אֲדֹנָי. פ"י אֲדוֹן וְאִיִּנוּ כִּינּוּי לִיחִיד וְכִמוּ אֲדֹנָי צִדִּק שְׁבִיחוֹשֶׁע (י): (אור החיים)

ספורנו בְּמִבְחָר קִיבְרֵינוּ קִיבּוֹר. וְאֵל תִּשְׁהֵא מִתְּךָ עַד שֶׁתִּקְנֶה כֹּאמֵרִם ז"ל כֹּל הַמֵּתִים כֹּלִם כֹּל הַמְדַחָה מִטַּתִּם הִרִי זֶה מְשׁוּבַח: (ספורנו)

יז וַיִּקְרָא אַבְרָהָם וַיִּשְׁתַּחֲוֶה לְעַם-הָאָרֶץ לְבְנֵי-חֵת:

אונקלוס וַיִּקְרָא אַבְרָהָם וַיִּסְגִּיד לְעַמָּא דְאַרְעָא לְבְנֵי חֵתָאָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרָא אַבְרָהָם וַיִּגְחַן לְעַמָּא דְאַרְעָא לְבְנֵי חֵתָאָה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ודקדוק וישתחו. בספר היסוד. והאומרים כי השתחויתו היתה לשם לא אמרו כלום כי הכתוב אמר שהשתחוה לבני חת. והשתחויה שישות ראשו וזה משפט הנותן שבח לאחר וגם משה השתחוה לחותנו: (אבן עזרא)

אור החיים ויקם וגו' וישתחו וגו'. גילה להם היפך דבריהם אליו כי אינו מחזיק עצמו נשיא להם אלא בגדר שהם בכבוד למעלה ממנו: (אור החיים)

ספורנו וישתחו לעם הארץ לבני חת. השתחוה לאותם ראשי העם הנועדים מפני שהם היו במקום כל הצבור: (ספורנו)

יח וַיְדַבֵּר אֲתָם לֵאמֹר אִם-יֵשׁ אֶת-נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת-מֵתֵי מִלְפְּנָי שְׂמֵעוּנִי וּפְגַעוּ-לִי בְּעַפְרוֹן בֶּן-צֹחַר:

אונקלוס וּמְלִיל עֲמָהוֹן לְמִימַר אִם אֵית רַעְוָא בְּנַפְשְׁכוֹן לְמִקְבֵּר יְת מֵיתֵי מִן קְדָמֵי קַבְּלוּ מִנִּי וּבְעוּ לִי מִן עַפְרוֹן בֶּר צֹחַר: (אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל עֲמָהוֹן לְמִימַר אֵין אֵית רַעוּ עִם נַפְשִׁיכוֹן לְמִקְבֵּר יְת מֵיתֵי מִן מְחִמֵי אַפְיֵי קַבְּלוּ מִינִי וּבְעוּ עָלַי קְדָם עַפְרוֹן בֶּר צֹחַר: (תרגום יונתן)

רש"י נפשכם. רצונכם: ופגעו לי. לשון בקשה, כמו אל תפגעו בי (רות א, טז): (רש"י)

הרמב"ן אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם לְקַבֵּר אֶת מֵתֵי מִלְפְּנֵי. טעמו אני לא אקבור מתי בקבר אחר אבל אם רצונכם שאקבור מתי פגעו לי בעפרון שיש לו מערה בקצה שדהו ואיננה לו בית קברות אבותיו כי לשדה היא להם וטעם מלפני כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון או יהיה טעמו מתי אשר הוא לפני ואני צריך למהר לקברו וטעם ופגעו לי כי היה עפרון עשיר ונכבד כאשר אמר ביני וביניך מה היא ולא יהיה לו לכבוד למכור נחלת אבותיו כענין נבות היזרעאלי (עייין מלכים א כא) על כן לא הלך אברהם אליו להרבות לו מחיר השדה ובקש מאנשי העיר שיפגעו בעבורו דרך כבוד (הרמב"ן)

אור החיים וידבר וגו' אִם יֵשׁ אֶת נַפְשְׁכֶם וּגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (בי"ב לו.) וז"ל הני בי ריש גלותא לא מחזקי בן וכו', ואמרו הטעם כי לצד שהם תקיפים הגם שהחזיקו בארץ לא תועיל להם החזקה בקרקע ומוציאין אותה מידם:

והנה בתשובת בני חת אמרו נשיא אלהים וגו' איש ממנו את קברו לא יכלה וגו', יש בדבריהם ב' דרכים, הא' הוא כי הוא גדול עד מאוד ותקיף יעשה חפצו ורצונו

כי אין מוחה בידו לצד היכולת, וכפי זה אין לו דין חזקה בקבר ולכשתשיג ידם יפנו המת מקברו, וזה יגיד כי אינם חפצים שיקבור מתו מלפניו זולת אם יעשה בזרוע והרי הוא מותרת ועומד. ודרך הב' הוא על זה הדרך **נשיא אלהים** וגוי' פי' אין לך לחוש לחששת דין דבי ריש גלותא שאין חזקתם חזקה כי הנידון אינו דומה כי טעם דבי ריש גלותא הוא לצד שנחשדים הם על הגזל והחמס אבל אתה נשיא אלהים פי' גדולתך היא לצד מעלת צדקתך ונקיות כפיך ואין לחוש לזה וחזקתך חזקה שאין כנגדה טענה. ואולי כי לזה נתכוונו באומרם **שמענו** פירוש הבן דברינו להיכן נוטים, לזה אמר **אם יש את נפשכם** וגומר פי' אם כוונתכם היא במשמעות דבריכם שאתם חפצים לקבור וגוי' שמעוני והיו אתם סרסורים ביני ובין עפרון וגוי' אבל זולת זה יכרע הדבר שפירוש דבריהם הוא כפירוש הראשון ואין רצונם לקבור וכו': (אור החיים)

ספורנו **אם יש את נפשכם לקבור**. אם רצונכם לקבור את המת מהרה כמו שהראית' באמר' במבחר קברינו קבור כדי שלא אשהא: **שמעוני**. להסכים שתהיה לי אחזת קבר: **ופגעו לי בעפרון**. שימכור אף על פי שאינו נאות לאיש נכבד למכור מאחזתו כמו שהעיד נבות כאמרו חלילה לי מתתי את נחלת אבותי לך: (ספורנו)

טו ויתן-לי את-מערת המכפלה אשר-לו אשר בקצה שדהו בלסף מלא יתננה לי בתוככם לאחזת-קבר:

אונקלוס ויתן לי ית מערת כפלתא די לה די בסטר חקלה בכספא שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורא: (אונקלוס)

יונתן ויזבון לי ית מערת כפלתא דיליה דמתבניא בסטר חקליה בכסף שלים יתנינה לי ביניכון לאחסנת קבורתא: (תרגום יונתן)

רש"י המכפלה. בית ועליה על גביו. דבר אחר, שכפולה (מ) בזוגות (עירובין נג.). **כסף מלא**. אשלים כל שוויה, וכן דוד אמר לארונה כסף מלא (דברי הימים-א כא, כד.): (רש"י)

שפתי חכמים (מ) (ממ"ט), **ב' פירושים** אלו הם **ב' מ"ד** בעירובין (נ"ג). פרק כ"ד מעבדין, וכוונתם שלא נטעה לפרש מערה ענמה כפולה מערה לפנים ממערה או על גבי מערה, דאם כן מערה הכפולה מיבעי ליה, דאז פירוש מערה שהיא כפולה מאחר שלא היה תי"ו המורה על הסמיכות והדבקות, וה' הנקבה של תיבת כפולה היה מוסב על המערה, אבל השתא דכתיב מערת בתי"ו הסמיכות והדבקות גם המכפלה הוא שם דבר של כפלות, פירש מערה של כפלות אחר שהיה בה, למר ע"ש כפלות הבנין בית ועליה על גביו, ולמר ע"ש כפלות הזוגות, ורש"י לא הכריע ביניהם איזה מהם קרוב לפשוטו של מקרא, ולכן הביא גם שניהם, כי שניהם כאחד טובים, ועוד יש לומר דרש"י סבירא ליה דעל כל אחד לבדו קשה למה ליה לקרות המערה שם מכפלה על שם זה שאינו עיקר הסיבה,

היה לו לקרותו טפי צַסם סיצה העקרית למר מערה צית ועליה או מערה צנין כפול, ולמר מערה זוגות או מערה זוגות כפולים, לכן פירץ שניהם, ולזה לומר שנקראת כן על צסם פיק צה איזה ענינים של כפלות צנין זוגות, ולא על צסם הענין עצמו, או כדי לקצר ולכלול צמילת מכפלה צ' ענינים, דהי מינייהו מפקת, ועל דרך זה הכי נמי גבי קרית ארבע וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מערת המכפלה**. מערה בתוך מערה: **בכסף מלא**. וההפך חסר: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם ויתן לי ויתננה לי**. שאחשוב אותה כמתנה אם בכסף מלא אקחנה ממנו ועל כן לא הזכיר לשון מכירה וכן אוכל בכסף תשברני ומים בכסף תתן לי (דברים ב כח) שהמים הנתנים במתנה אתן בהם כסף או שהוא דרך הלשון להזכיר במכירות כן

"מערת המכפלה" - לשון רש"י בית ועליה על גביו דבר אחר שכפולה בזוגות (עירובין ג) ואיננו נכון כי הכתוב אמר שדה עפרון אשר במכפלה (להלן פסוק יז) והנה הוא שם המקום אשר בו השדה ואין צורך לבקש טעם לשם המקומות ובבראשית רבה (נח ח) אמרו שכפל הקב"ה קומתו של אדם הראשון וקברו בתוכה ועל דעתם היה כל המקום ההוא נקרא כן מעולם והם לא ידעו טעמו כי עפרון בדמי השדה מכר לו הכל על דעתו שאין שם קבר והנה אברהם לא היה מבקש רק למכור לו המערה כי היא בקצה השדה וישאר השדה לעפרון והוא אמר לו דרך מוסר או מרמה שיתן לו השדה והמערה אשר בו כי לא יתכן לאדם נכבד כמוהו שתהיה לו המערה לאחזת קבר והשדה יהיה לאחר ואברהם שמח בכך וקנה הכל בדמים שהזכיר לו (הרמב"ן)

אור החיים **ויתן לי וגו'**. דקדק לומר לשון מתנה הגם שנטל ממנו דמים כאומר בכסף מלא, גם דקדק לומר **בתוככם**. הנה נתחכם אברהם לקנות המערה בסדר שאין אחריו ערעור ולהיות שרז"ל אמרו (זהר ח"א קכח) שעפרון מימיו לא ראה במערה זולת החשך והבהלה ואם כן יכול הוא לבא בטענה כשידע שהמערה יקרת הערך ואפילו לעולם חוזר הוא ואין זכות המערה מתקיים ביד אברהם לעולם. והגם שאין אונאה לקרקעות, חש אברהם לסברת הירושלמי שכתבו התוספות (קידושין מ"ב:): שיש להם אונאה בחצי דמיהם ודוקא אונאת שתות אין להם:

עוד יש לחוש שמא יערערו אחר המכר מדין המצר או שיצא אחר כך שטר שעבוד על הקרקע ההוא ויטרפוהו מיד אברהם לזה נתחכם לתקן כל זה ואמר לשון מתנה ומכר, הכוונה בזה שיעשה אופן שיש בו שניהם והוא החליפין שיש בו מכר ויש בו מתנה שיכול להחליף מחט בגמל ואין בהם אונאה בשום אופן. ודין חליפין ישנו בקרקע ובמטלטלין אבל לא במטבעות, לזה אמרו ז"ל בבכורות וז"ל (ג). אמר רבי חנינא כל שקל שכתוב בתורה סלעים וכו' חוץ משקלים האמורים בעפרון שהם קנטרין עובר לסוחר פרקמטיא נפקת וכו' עכ"ל. ומעתה לא נשאר מקום לעפרון לבא בטענה. ולחששת מצר גם לחששת שעבוד עשה כל בני העיר סרסורים בדבר וממילא בטלו טענת בר מצרא, גם נתגלה כי לא היה עליה שעבוד שהיה הדבר באזני כל באי שער עירו. ואומרו **לאחזת קבר**, להיות שלא בקש ממנו אלא המערה אבל השדה עודנו עומד לזכות עפרון יש מקום לומר אליו

אחרי כן שלא יחפוץ בדריסת הרגל שיעברו עליו לקבור מתים והוא לא מכרו אלא לקבור שרה ואין דריסת רגל בשדהו עוד, לזה אמר **לאחזת קבר**: (אור החיים)

ספורנו מערת המכפלה. מקום ששמו מכפלה כאמרו ויקם שדה עפרון אשר במכפלה: אשר בקצה שדהו. ולא בשביל זה ישחית נחלתו: **בכסף מלא**. שאין חפצו שיגרע מערכו לכבודכם: **בתוככם**. במעמד כלכם שאיני מבקש שום זמן לפרוע אליו המעות וכן עשה כאמרו וישקול אברהם לעפרון את הכסף כו' לעיני בני חת: **לאחזת קבר**. שאף על פי שימכור אולי יערער שלא אקבור אצל גבולו לכן אני שואל שימכרנה לאחזת קבר: **לא אדוני**. אין צריך שיפגעו בי ראשי העם הנועדים: **שמעני**. אתה בלתי שום אמצעי: **השדה נתתי לך**. במחשבתי מאז שדברת: **והמערה אשר בו**. שאין ראוי שתעבור בשדה אחרים כשתרצה לקבור: **לעיני בני עמי נתתיה לך קבור מתך**. לעיניהם אני אומר שאני נותן לך ע"מ שתוכל לקבור שם מתך כמו ששאלת באמרך לאחזת קבר: (ספורנו)

ג וְעָפְרוֹן יָשָׁב בְּתוֹךְ בְּנֵי-חֵת וַיַּעַן עָפְרוֹן הַחִתִּי אֶת-אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְנֵי-חֵת לְכָל בָּאֵי שְׂעַר-עִירָא לְאִמְרָ:

אונקלוס וְעָפְרוֹן יָתֵב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּא וְאַתִּיב עָפְרוֹן חִתָּא יְת אַבְרָהָם קְדָם בְּנֵי חִתָּא לְכָל עָלִי תְרַע קְרִתִּיה לְמִימְרָ: (אונקלוס)

יונתן וְעָפְרוֹן יָתִיב בְּגוֹ בְּנֵי חִתָּא וְאַתִּיב עָפְרוֹן חִתָּא יְת אַבְרָהָם בְּאָזְנֵי בְּנֵי חִתָּא לְכָל עָלִי תְרַע קְרִתִּיה לְמִימְרָ: (תרגום יונתן)

רש"י ועפרון ישב. כתיב חסר, אותו היום מנוהו שוטר עליהם, (נ) מפני חשיבותו של אברהם שהיה כריד לו, עלה לגדולה: לכל באי שער עירו. שכולן בטלו ממלכתו, (ס) ובאו לגמול חסד לשרה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) לאם היה כתיב בוי"ו יושב היה בינוני והיה משמעותו שיסב כזה, וגם יושב עכשיו בתוך בני חת בשוה, אבל אם כתיב חסר יסב הוא עזר משמע שכבר יסב בתוך בני חת עמהם בשוה, ולא היום לפי שאותו היום וכו': (ס) (נח"י), ונראה שדקדק זה משינוי לשון, דכאן כתיב באי שער עירו, ובפרשת וישלח (לקמן ל"ד כ"ד) צמעה דשכס כתיב יולאי שער עירו, אלל דהכא והתם רבותא קמ"ל, דהכא קמ"ל שאפילו מי שהיה לו מלאכה ציטל מלאכתו וצא לגמול חסד, והתם קמ"ל שאפילו מי שהיה לו נחוץ לצאת אפילו הכי לא יצא עד שמל את עצמו תחילה, כדי לדבק בזרע יעקב: (שפתי חכמים)

יא לֹא-אֲדֹנָי שְׁמַעֲנִי הַשְּׂדֵה נָתַתִּי לָךְ וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר-בָּהּ לָךְ נָתַתִּיהָ לְעֵינֵי בְנֵי-עָמִי נָתַתִּיהָ לָךְ קִבְרָה מִתְּךָ:

אונקלוס לֹא רַבּוּנִי קַבִּיל מִנִּי חֻקְלָא יְהִיבִית לָךְ וּמְעָרָתָא דִּי בַּהּ לָךְ יְהִיבִיתָ לְעֵינֵי

בְּנֵי עַמִּי יְהִיבִיתָהּ לָךְ קִבְר מִיִּתְךָ: (אונקלוס)

יונתן בָּבְעוּ רְבוּנֵי קִבִּיל מִינִי חֻקְלָא יְהִיבִית לָךְ וּמְעַרְתָּא דְבִיָּה לָךְ יְהִיבִיתָהּ לְמִתְנָא בְּאַנְפֵי בְּנֵי עַמִּי יְהִיבִיתָהּ לָךְ אִיזֵל קִבְר מִיִּתְךָ: (תרגום יונתן)

כ"ז לֹא אֲדֹנָי. לֹא תִקְנֶה אֹתָהּ בְּדַמַּיִם: נִתְתִּי לְךָ. הֲרִי הוּא כְמוֹ שְׁנַתִּיהָ לְךָ: (כ"ז)

אבן עזרא לא כן אדוני אך שתשמעני: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם לעיני בני עמי. לאמר הנה כל העם הנה והם היודעים ועדים ואל תחוש לכפירה או לחזרה וקבור מתך שם מעתה כי שלך היא ולא אוכל לשוב ואברהם לא עשה כן כי גם אחרי שפרע הכסף מלא החזיק תחלה בשדה ובמערה והקימם ברשותו לעיני בני העיר וכל באי שער העיר הסוחרים והגרים הנמצאים שם ואחר כן קבר אותה (הרמב"ן)

אור החיים לא אדוני. פירוש לא תקח המערה לבד אלא גם השדה כבר נתתי פי כבר גמרת בדעתי ליתן, וטעמו לא יהיה השדה ראוי לדבר מה אחר שהמערה היא לבית הקברות, ועל זה דקדק לומר שמעני פי שיבין דבריו וטעמ ו:

המערה וגו'. פי כבר בשליחות הראשונה כשענוהו בני חת ואמרו (פסוק ו) איש ממנו את קברו לא יכלה וגו' לך נתתיה וטעם שחזר פעם ב' לומר לעיני וגו' לומר שלא נשאר שום מיחוש מטענת דין בר מצרא שחש אליו אברהם בתחלת דבריו שאמר (ח) ופגעו לי וגו': (אור החיים)

יב וַיִּשְׁתַּחֲוּ אֲבָרְהָם לִפְנֵי עַם הָאָרֶץ:

אונקלוס וסגיד אברקם קדם עמא דארעא: (אונקלוס)

יונתן וגמון ליה אברקם באנפי בני חיתתא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לפני עם הארץ. וזאת ההשתחויי היתה לפני עם הארץ לעפרון לתת שבת לו: (אבן עזרא)

ספורנו וישתחו אברהם לפני עם הארץ. השתחוה לתת להם הודאה כמודה שבשביל כבודם הסכים עפרון לתת את שאלתו כאמרם ז"ל (קדושין פ"ק) הנשמע בדבר אביו למקום לא יאמר מהרוני בשביל עצמי אלא מהרוני בשביל אבא פטרוני בשביל אבא: (ספורנו)

יג וַיְדַבֵּר אֶל-עֶפְרָאֵן בְּאָזְנֵי עַם-הָאָרֶץ לֵאמֹר אֶךְ אִם-אַתָּה לֹא שָׁמַעְנִי נִתְתִּי כֶסֶף הַשְּׂדֵה קַח מִמֶּנִּי וְאֶקְבְּרָה אֶת-מִתִּי שְׁמָה:

אונקלוס ומליל עם עפרון קדם עמא דארעא למימר ברם אם את עבד לי טיבו קבל מני אתון כספא דמי חקלא סב מני ואקבר ית מיתי תמן: (אונקלוס)

יונתן ומליל עם עפרון באנפי עמא דארעא למימר ברם אם אנת צבי למעבד לי טיבו קבל מיני אנתן כספא דמי חקלא סב מיני ואקבור נת מיתי תמן : (תרגום יונתן)

רש"י אך אם אתה לו שמעני. אתה אומר לי לשמוע לך וליקח בחנם, אני אי אפסי בכך (ע) אך אם אתה לו שמעני, הלואי ותשמעני: נתתי. דוני"ש בלע"ז (געבען), מוכן הוא אללי, והלואי נתתי (פ) לך כזר: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) הולך לזה בעבור מלת אך, שלעולם הוא בא למעט מהדברים האמורים למעלה, אף כאן למעט בא אני אי אפסי וכו': (פ) דהכא קאי על הכסף שצריך נתינה מיד ליד, לאפוקי קרקע שהיא ברשותו, כי הרי היא כמו שנתתי לך כי אינו מחוסר גוביינא, (מהרש"ל), (ממ"ש), הא דשינה לפרש מלת נתתי כסף וגו' שהוא עזר, והיה לו לומר לשון עתיד אתן כסף וגו', פירש דרעה לומר הלואי שנתתי כזר, ולעיל (פ' י"א) השדה נתתי וגו', שהוא ג"כ לשון עזר, והיה לו לומר לשון עתיד, ופירש"י הרי היא כמו שנתתה וכו', משום דכאן אמר אח"כ קח ממני וגו', ואם פירושו הרי הוא כמו שנתתי כזר לא יפול עליו שוב לומר קח ממני שאם הוא כאילו כזר נתן לעפרון, אם כן הוא כאילו כזר קבל עפרון שאין נתינה שייך אלל ליד המקבל, לכן פירש הלואי שנתתי וכו', ולפי זה אתי שפיר שאמר אחר כך ולכן עתה קח ממני וגו', ולעיל לא מלי לפרש כדהכא דכאן כתיב לו שמעני נתתי וגו', לזו פירושו הלואי, ואפשר לומר דקאי על שמעני הלואי ותשמענו, ועל נתתי הלואי נתתי וכו', משא"כ לעיל, ומכל מקום אילו לא כתיב הכא קח ממני וגו' היינו לריכים לדחוק דלא קאי נמי על נתתי רק על מלת שמעני לחוד, והיינו מפרשים טפי הרי היא כמו שנתתי וכו' כדלעיל ודו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אך אם אתה לו שמעני. אם אתה תעשה כן לו תשמעני. או טעמו אם אתה תעשה כן לו נתתי כסף השדה : (אבן עזרא)

הרמב"ן אם אתה לו שמעני. שעורו אם אתה אם תשמעני וענינו כמו אם אתה תשמעני ובא הכפל לנחץ הענין כמו סורה אדני סורה אלי (שופטים ד יח) הטוב טוב אתה (שם יא כה) וכן ולאמר עליו לאמר (דהייב לב יז) וכן ואני אנה אני בא (להלן לו ל) ופניתי אני וראיתי אני (קהלת ב יב ג) כי כל העדה כלם קדושים (במדבר טז ג) כלם רידוף הענין וכן על דעתי אם מחוט ועד שרוך נעל ואם אקח (לעיל יד כג) שעורו אם מחוט ועד שרוך נעל אקח מכל אשר לך או יאמר אם אתה כאשר אמרת כלומר שפיד ולבד שוים בענין ואם תשמעני וכן ויאמרו להם אחיהם מה אתם (שופטים יח ח) ודומה ללשון הזה על דעתי למה זה אנכי (להלן כה כב) אולי זה דעת אונקלוס שאמר אם את עבד לי טיבו שתעשה רצוני כאשר אמרת (הרמב"ן)

אור החיים וידבר וגו'. לאמר אך וגו'. פיי שימעט בריבוי דברים:

נתתי כסף וגו'. פיי אם הוא גמר ליתן לו השדה בתורת מתנה גם הוא גמר לתת

לו הכסף בתורת מתנה קח ממני ואז אקבל מתנתך ואקברה את וגו' : (אור החיים)

ספורנו אך אם כו' נתתי כסף השדה. אנכי אעשה כדברך לקבור שם המת אך אם נתתי כסף השדה ולא אקבור בו באופן אחר : אתה לו שמעני. אתה בבקשה שמעני קח ממני ואקברה אחר כך : (ספורנו)

יד וַיֵּן עֶפְרוֹן אֶת-אַבְרָהָם לְאִמֹּר לֹ:

אונקלוס וְאַתִּיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמִימַר לֵיהּ : (אונקלוס)

יונתן וְאַתִּיב עֶפְרוֹן יָת אַבְרָהָם לְמִימַר לֵיהּ : (תרגום יונתן)

טו אֲדַנִּי שְׁמַעֲנִי אֶרְץ אַרְבַּע מֵאֹת שְׁקָל-כֶּסֶף בִּינִי וּבֵינָךְ מֵה-הָא וְאַת-מִתְּךָ קָבֵר:

אונקלוס רבונִי קַבֵּל מִנִּי אֶרְעָא שְׁוִיָא אַרְבַּע מְאָה סְלַעִין דְכֶסֶף בִּינָא וּבֵינָךְ מַה הִיא יָת מִיְתָךְ : (אונקלוס)

יונתן רבונִי קַבֵּל מִנִּי אֶרַע דְטִימִין דִּילֵה אַרְבַּע מְאָה סְלַעִין דְכֶסֶף בִּינָא וּבֵינָךְ מֵה הִיא יָת מִיְתָךְ : (תרגום יונתן)

רש"י זִינִי וּזְיִנְךָ. זִין שְׁנֵי אֹהֲבִים כְּמוֹנוֹ, מֵה הִיא חֲסוּבָה לְכֹלָם, אֲלֹא הִנֵּחַ אֵת הַמַּכָּר, (ו) וְאֵת מִתְּךָ מִתְּךָ קָבֹר: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) רולה לומר למה אמר זיני וזינך, מאי שנא הוא משאר זני אדם, ומתוך זין שני אוהבים, ותו קשה לרש"י למה אמר ואת מתך קבור וי"ו של ואת למה לי, ומתוך דכך אמר לו הנח את המכר ואת מתך קבור, וא"כ ואת קאי אהנח את המכר: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וטעם ארץ ארבע מאות שקל כסף. על דעת אונקלוס שהיא שוה כן אולי רצה לומר שהיו דמיה קצובים כן במקום ההוא כי כן המנהג ברוב הארצות להיות מחיר שדה קצוב לפי מדתו וכדברי רבותינו (ב"מ פז) עפרון קצב דמים כרצונו ביוקר גדול ואברהם בנדבת לבו שמע ועשה כרצונו והגדיל ועל דרך הפשט "ארץ ארבע מאות שקל כסף" שקנה אותה בכך עפרון או אבותיו הקדמונים (הרמב"ן)

ספורנו מה היא. הלא מצער הוא ומספיק הדבור להקנות לך מעכשיו באופן שתהיה קובר בתוך שלך אף על פי שלא נתת המעות עדיין: (ספורנו)

טז וַיִּשְׁמַע אַבְרָהָם אֶל-עֶפְרוֹן וַיִּשְׁקַל אַבְרָהָם לְעֶפְרוֹן אֶת-הַכֶּסֶף אֲשֶׁר דָּבַר

בְּאֲזֵנֶי בְּנֵי-חֵת אַרְבַּע מֵאוֹת שֶׁקֶל כֶּסֶף עֶבֶר לְסֹחֵר:

אונקלוס וְקִבַּל אֲבָרְהָם מִן עֶפְרוֹן וַתִּקַּל אֲבָרְהָם לְעֶפְרוֹן יֵת פְּסָפָא דְמַלְיִל קָדָם בְּנֵי חֵתָאָה אַרְבַּע מֵאָה סְלֵעִין דְכֶסֶף מִתְקַבֵּל סְחוּרָא (נִיִּי דְמִתְקַבֵּל סְחוּרָתָא) בְּכָל מְדִינָתָא: (אונקלוס)

יונתן וְקִבַּל אֲבָרְהָם מִן עֶפְרוֹן וַתִּקַּל אֲבָרְהָם לְעֶפְרוֹן יֵת פְּסָפָא דְמַלְיִל בְּאֲנִפֵּיהּ בְּנֵי חֵתָאָה אַרְבַּע מֵאָה סְלֵעִין דְכֶסֶף טַב עֶבְרִין בְּכָל פְּתוּר וּמִתְקַבְּלִין בְּכָל פְּרָקְמִטָא: (תרגום יונתן)

רש"י וישקל אברהם לעפרון. חסר וי"ו, לפי (ה) שאמר הרבה ואפילו מעט לא עשה, שנטל ממנו שקלים גדולים שהן קנטרין שנאמר עובר לסוחר, שמתקבלים בשקל בכל מקום, ויש מקום ששקליהן גדולים שהן קנטרין, (בבא מציעא פז. בכורות נ.)
נטיאר"ש (לענטנער) זלע"ז: (רש"י)

שפתיה חכמים (ה) ואף על גב דיעקב וראהו ג"כ חסרים וי"ו, מכל מקום הואיל ועפרון מלא הוא בכל הפרקה אלא זה חסר בלעד אתי למדרש, אבל יעקב וראהו בכל מקום חסרים הם ובמקום שהם מלאים למדרש אלא: (שפתיה חכמים)

אבן עזרא עובר לסוחר. שלא יקח כ"א כסף נבחר: (אבן עזרא)

בעל הטורים לעפרון. חסר בגימטריא עין רע. עפרן עולה תי כנגד ארבע מאות שקלים שלקח במערה: (בעל הטורים)

ספורנו וישמע אברהם לעפרון. הסכים לדעתו בערך השדה: וישקול. פרע כמו או ככר כסף השקול: (ספורנו)

כלי יקר וישקל אברהם לעפרון. חסר וי"ו כתב בעל הטורים לפי שהיה רע עין ועפרן חסר וי"ו עולה למספר ר"ע עי"ן. וטעמו של דבר לפי שאמרו רז"ל (בי"ב ט): כל הנותן פרוטה לעני מתברך בשש ברכות כו', וכל מי שרעה עינו באחיו האביון ואינו נותן לו כלום אינו מתברך בשש ברכות אלו, על כן חסרה וי"ו דעפרן כי מצד שהיה רע עין חסרו ממנו ששה ברכות אלו. ורז"ל אמרו (סוטה לח): אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין שנאמר (משלי כב.ט.) טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך. ומכל מקום מראה שניהם אמת ר"ל הקרי והכתיב כי מי שהוא טוב עין מברך לאחרים בעין יפה, על כן יבורך גם הוא בשש ברכות כהוראת וי"ו של יבורך כי הוא כתיב מלא.

ותדע עוד. כי רע עין עולה למספר ד' מאות ע"כ מצינו בארבע מקומות מספר ד' מאות אצל בעל עין רע. א' בעפרן שהיה רע עין על כן לקח ד' מאות שקל כסף. ב' אצל אחי יוסף שהיה עינם רעה באחיהם יוסף הצדיק ונתקנאו בו עבור כתונת הפסים שעליו עי"כ נתגלגל הדבר וירדו למצרים והיו ד' מאות שנה בגירות ועינוי ועבדות. ג' אצל עשו שרעה עינו באחיו יעקב ונתקנא בו על הברכות אשר ברכו אביו כי על כן אמר יעקב וריוח תשימו בין עדר לעדר כדי למלאות עיניו של אותו רשע על כן בא עשו וארבע מאות איש עמו. ד' נבל הכרמלי היה איש כילי ורע עין

כנודע, על כן בא עליו דוד עם ארבע מאות איש לשלם לו כמדתו. (כלי יקר)

יז | וְיָקָם | שְׂדֵה עֶפְרוֹן אֲשֶׁר בְּמִכְפֵּלָה אֲשֶׁר לְפָנָי מִמְרָא הַשְּׂדֵה
וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר-בּוֹ וְכָל-הָעֵץ אֲשֶׁר בַּשְּׂדֵה אֲשֶׁר בְּכָל-גְּבֻלוֹ סָבִיב:

אונקלוס | וְקָם חָקֵל עֶפְרוֹן דִּי בְּכַפְלָתָא דִּי קְדָם מִמְרָא חִקְלָא וּמְעָרְתָא דִּי בֵּה וְכָל
אֵילָנֵי דִּי בְּחִקְלָא דִּי בְּכָל תְּחוּמֵיהָ סְחֹר סְחֹר: (אונקלוס)

יונתן | וְקָם זַבִּין חָקֵל עֶפְרוֹן דִּי בְּכַפְלָתָא דְקְדָם מִמְרָא חִקְלָא וּמְעָרְתָא דְבֵיהּ וְכָל
אֵילָנָא דְבְּחִקְלָא דְבְּכָל תְּחוּמֵיהָ חֲזֹר חֲזֹר: (תרגום יונתן)

רש"י | ויקם שדה עפרון. תקומה היתה לו, (ו) שילא מיד הדיוט ליד מלך. ופשוטו
של מקרא, ויקם השדה והמערה אשר בו וכל העץ (ז) לאברהם למקנה וגו': (רש"י)

שפתי חכמים | (ו) לא מלשון קנין, כמו (ויקרא כ"ה ז') וקם הבית אשר בעיר אשר לו
חומה לזמיתות לקונה אותו, שפירש רש"י (שם ד"ה וקם) ילא מכחו של מוכר ועומד
בכחו של קונה, דהתם הקונה כתיב אחר הקימה, והכא לא כתוב כן כי לאברהם

למקנה (פ' י"ח אינו דבוק עם פסוק הקודם, מפני פיסוק הטעמים: (ז) (ממ"ש), לכאורה קשה ממה נפשך אי פשוטו
אחי שפיר ולא קשה מידי, אין דרך רש"י להביא דרש בחנם, ואי פשוטו לא אחי שפיר אם כן למה הביא לפשוטו, וכי האי
גוונא כריך ללקח בכל מקום שמביא רש"י שניהם, ויש לומר דלפשוטו לבד קשה ויקם שדה עפרון וגו' עד השדה אשר בו
וגו' מיותר, היה לו לומר ויקם השדה והמערה וגו' לאברהם למקנה וגו', למה לי שדה עפרון, אטו עד השתא לא ידענו
שהיתה שדה עפרון, לכך כריך לומר תקומה היתה לשדה של עפרון דייקא, שמתחילה היתה ביד הדיוט דהיינו עפרון,
ולמדך תקומה לבד וכו' קשה כיון דכבר אמר ויקם שדה עפרון, למה הזכיר פעם ב' השדה והמערה וגו', היה לו לומר
ויקם שדה עפרון וגו' והמערה וכל העץ וגו', גם לפירוש תקומה וכו' אין לו חיבור עם סיפיה דקרא לאברהם למקנה,
ולכן כריך לומר גם פשוטו שבה להורות שקם השדה והמערה וכל העץ לאברהם למקנה, ולהורות ב' פירושים אלו, לכך
אמר שדה עפרון ואחר כך פעם ב' השדה והמערה, דויקם קאי אחרויהו על שדה עפרון ר"ל תקומה כו' ועל השדה
והמערה וגו', ראה לומר שקם לאברהם למקנה, ולפשוטו פירש ויקם ראה לומר שילא מכחו של מוכר ועומד בכחו של
קונה כדפירש"י גבי וקם הבית וכו' (שם), ולא קשה מה שהקשה הר"ם ומנחת יהודה אחריו, ואין כריך לתירושים לחוקים
שלהם, אלא הכא והתם פירוש אחד להם, דלפשוטו בכאן פירוש הוא ויקם שעומד בכחו של קונה, והוא כדפירש"י התם
וקם הבית וגו' לקונה, שעומד בכחו של קונה, כי רש"י מפרש וקם הבית ר"ל עמידה שעמד הבית, ומה שכתב בכחו של
קונה מדכתיב אחריו לקונה, והכי נמי הכא ויקם לשון עמידה שעמד השדה לאברהם. והרא"ם ומ"י הבינו דוקם הבית
לשון קנין לפירש"י דהתם, ואינו כן ותימה מנין להם זה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא | ויקם. נתקיים ועמד השדה למקנה. והנה זה הפסוק דבק עם הפסוק
שהוא למעלה וכן גר ותושב אנכי. והעשרה שהזכיר הגאון אינם דבוקים: (אבן
עזרא)

בעל הטורים | ויקם שדה עפרון. ר"ת בהפך עשו רמז לעשו שיקום לערער על המע
רה: (בעל הטורים)

ספורנו | ויקם השדה לאברהם למקנה. נתקיים בחותמיו של ספר המקנה: מאת
בני חת. שהסכים כל הצבור שתהיה לו לאחזת קבר: (ספורנו)

[יח] **לְאַבְרָהָם לְמִקְנָה לְעֵינֵי בְנֵי-חַת בְּכָל בְּאֵי שָׁעַר-עִירוֹ:**

אונקלוס **לְאַבְרָהָם לְזַבְינֹהֵי לְעֵינֵי בְנֵי חַתָּאָה בְּכָל עָלִי תְרַע קְרַתְיָה:** (אונקלוס)

יונתן **לְאַבְרָהָם לְזַבְינֹוּי בְּאֵנְפֵי בְנֵי חַתָּאָה לְכָל עָלִי תְרַע קְרַתְיָה:** (תרגום יונתן)

רש"י **כָּל צֹאֵי שַׁעַר עִירוֹ. בְּקֶרֶב כּוֹלֵם וּבְמַעֲמַד כּוֹלֵם (ת) הִקְנֵהוּ לוֹ: (רש"י)**

שפתי חכמים (ת) **מפני שזבי"ת בכל מקום מורה על תוך, ומפני שאין תוך ובקרב שייך במקום הזה, אמר במעמד כולם, וכאן לא ראה לפרש רש"י כמו שפירש לעיל (פ' י' ד"ה לבל) שכולן בטליון ממלאכתן וכו', לאס כן הוה ליה למיכתב לכל כמו שכתוב לעיל (ס), ולמה כתב בכל, משמע שצד בתוכו, אלא ודאי אתי למדרש במעמד כולן:**
(שפתי חכמים)

אבן עזרא **וטעם לעיני בני חת. את אנשי המקום: וטעם לכל באי שער עירו. כל עובר**
(אבן עזרא) **ושב:**

[יט] **וְאַחֲרֵי-כֵן קָבַר אַבְרָהָם אֶת-שָׂרָה אִשְׁתּוֹ אֶל-מַעְרַת שְׂדֵה הַמַּכְפֵּלָה עַל-פְּנֵי מַמְרָא הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:**

אונקלוס **וּבְתַר כֵּן קָבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ בְּמַעְרַת חֻקַל כְּפֻלְתָּא עַל אֲפֵי מַמְרָא הִיא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ דְּכְנַעַן:** (אונקלוס)

יונתן **וּמִן בְּתַר כְּדִין קָבַר אַבְרָהָם יַת שָׂרָה אִתְּתֵיהּ לְמַעְרַת חֻקִּיל כְּפֻלְתָּא דְעַל אֲנְפֵי מַמְרָא הוּא חֲבֵרוֹן בְּאֶרֶץ דְּכְנַעַן:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ואחרי כן קבר אברהם את שרה. ומאז נתקיים השדה לאחוזת הקבר לו ולזרעו ונזכרה זאת הפרשה להודיע מעלת ארץ ישראל על כל הארצות לחיים ולמתים ועוד לקיים דבר ה' לאברהם להיות לו נחלה:** (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם ואחרי כן קבר אברהם את שרה אשתו אל מערת שדה המכפלה וגו' היא חברון בארץ כנען. כי שב לבאר השדה והמקום והארץ בעבור כי כל הפרשה הזכירה בני חת ועפרון החתי לפיכך הזכיר בסוף כי הוא בארץ כנען אשר היא ארץ ישראל וכן אמר בתחילת הפרשה בקרית ארבע היא חברון בארץ כנען וכל זה לבאר כי הצדקת מתה בארץ ישראל ושם נקברה כי החתים ממשפחות כנען ולפי דעתי כי טעם הכתובים אינו אלא להזכיר כי היא ארץ כנען לא ארץ פלשתים כי מפני שאמר ויגר אברהם בארץ פלשתים ימים רבים (לעיל כא לד) וכל מגוריו בארץ ההיא בגרר ונחל גרר ובאר שבע ומשם לחברון ומחברון לשם על כן הזכיר כי חברון הוא בארץ הכנעני היושב בהר ההוא לא בארץ פלשתים הנזכרת לאברהם והוסיף בסוף להודיע המערה שהיא בשדה המכפלה על פני ממרא שזה השם הנודע אליה ונכתבה זאת הפרשה להודיע חסדי השם עם אברהם שהיה נשיא אלהים בארץ אשר בא לגור שם והיחיד וכל העם היו קוראין לו "אדוני" והוא לא אמר להם כן שהיה שר וגדול וגם בחייו קיים לו ואגדלה**

שמך והיה ברכה ואשתו מתה ונקברה בנחלת ה' ועוד כי רצה להודיענו מקום קבורת האבות באשר אנחנו חייבים לכבד מקום קבורת אבותינו הקדושים ורבותינו אמרו (ב"ב טז) שגם זה מן הנסיונות של אברהם שבקש מקום לקבור את שרה ולא מצא עד שקנה אותו ולא ידעתי טעם לדברי רבי אברהם שאומר להודיע מעלת ארץ ישראל לחיים ולמתים ועוד לקיים לו דבר השם להיות לו נחלה כי מה מעלה לארץ בזה כי לא יוליכנה אל ארץ אחרת לקברה ודבר השם לאברהם על כל הארץ היה ונתקיים רק בזרעו (הרמב"ן)

אור החיים (יט~כ) **ואחרי כן וגו' ויקם וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר ואחרי כן כי מובן הוא מסדרם של דברים שאחרי כן הוא שקבר. עוד למה הוצרך לומר פעם ב' ויקם השדה. אכן הכתוב יכוון להודיע כי היתה הקניה ככל משפטי הקנין והוא אומרו **ואחרי כן** פירוש אחר ששקל אברהם לעפרון דמי המערה בזה סלק עפרון זכותו מעל הקרקע כמו שכתב רמב"ם פ"א מהלכות זכיה ומתנה וז"ל שהגוי מעת שלקח הדמים סלק זכותו וישראל לא קנה עד שיגיע שטר לידו ונמצאו נכסים אלו כנכסי מדבר שכל המחזיק בהם זכה ע"כ. הרי שיועיל נתינת הממון שלא נשאר לגוי זכות בה, ולזה תועיל לגמור הקניה ביד אברהם באמצעות החזקה שהחזיק בה במה שקבר בה את שרה אבל אם היה קובר את שרה קודם הגם שהיה נותן אחר כך כסף השדה לא היה זוכה בנתינת הכסף לבדה כנזכר בלא חזקה:

ונשאר לדעת אם חזקה זו שמה חזקה בקרקע הגוי, והנה כתב רמב"ם בפ"ב מהלכות זכיה ומתנה ז"ל אבל בנכסי הפקר או הגר אפילו אכל פירות כמה שנים לא קנה לא אילן ולא קרקע עד שיעשה מעשה בגוף הארץ וכו' כיצד המוצא פלטרין בנכסי הגר או הפקר וסייד בהם או כייר גבוה אמה או יותר קנה וכו' המציע מצעות קנה וכו' היה לוקח עפר ממקום גבוה למקום נמוך הרי זה מתקן הארץ ראינוהו שהיה משליך העפר בלא הקפדה הרי זה בחזקת שאינו מכוין אלא להשוות מקום לדייש ולא קנה ע"כ. וכתב המגיד משנה המציע מצעות פירוש לישוב עליהם והרי נהנה מגוף הקרקע. פי' אחר המציע מצעות שייפה הקרקע בהצעתם כסיווד וכיור וכו' וזה עיקר. ולזה הסכים הרב אבן מיגאש ז"ל ע"כ. והנה בשלמא לפי ראשון של המגיד שכל שנהנה מגוף הארץ נקראת חזקה במציאות הפקר נאמר שגם במציאות שלפנינו כיון שקבר בגוף הארץ את שרה אשתו חשוב נהנה מגוף הארץ וקנאה, אלא לסברת הרב אבן מיגאש שאינה חזקה זולת אם יעשה תיקון בגוף הארץ כסיווד וכיור אם כן קבורת שרה לא תועיל לענין חזקה ובמה קנה אברהם. ואפשר כי כשבנין הקבר ובפרט בנין הקברות הקדומים שהיו בונין כוכין ומן הסתם הם מסיידים ומכיירים ובזה תהיה החזקה. ומעתה יתיישב טעם שחזר הכתוב לומר פעם ב' **ויקם השדה** לומר כי אחר שקבר אברהם וגו' בזה הושלמה הקימה של השדה לאברהם וזולת זה הגם שבערך עפרון נחתמה גזירתו שסלק זכותו אבל עדיין אינו נקרא של אברהם כפי הדין כנזכר ואחר שקבר וכו' ויקם וגו': (אור החיים)

[כ] וַיִּקָּם הַשָּׂדֶה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר-בּוֹ לְאַבְרָהָם לְאַחֲזַת-קֶבֶר מֵאֵת בְּנֵי-חֵת: (ס)

אונקלוס וקם חקלא ומערתא די ביה לאברהם לאחסנת קבורא מן בני חתאה: (אונקלוס) **[ס]**

יונתן וקם חקלא ומערתא דביה לאברהם לאחסנת קבורתא מן בני חתאה:

בראשית פרק-כד

א וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַיָּמִים וַיְהִי בְרַךְ אֶת-אַבְרָהָם בְּפֶלֶ:

אונקלוס וְאַבְרָהָם סִיב עַל בְּיוֹמָיו וַיְבָרֵךְ יֵת אַבְרָהָם בְּכֹלָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַבְרָהָם סִיב עַל בְּיוֹמָיו וַיְבָרֵךְ יֵת אַבְרָהָם בְּכֹל מִינֵי בְרָכָתָא: (תרגום יונתן)

כ"י כִּי אֵת אַבְרָהָם כָּל. כָּל עוֹלָה בְּגִימְטְרִיא בָּן, וּמֵאַחַר שֶׁהִיא לוֹ בָּן, הִיא
(א) כָּרִיךְ לְהַשִּׁיאוֹ אֶלֶּהָ: (כ"י)

שפתי חכמים (א) (ג"ל), לֹאס לֹא כֵן מֵה עֲנִינוּ לְכַאֵן, וְהֵא לֹלֹא כְּתַב כֵּן צְפִירוֹשׁ הוּא
לְהוֹדִיעֵנו שֶׁהֵבֵן נַחֲשָׁב כֹּל, שְׁעַד שֶׁלֹּא הִיָּה לוֹ בָּן אֲמַר מֵה תַתֵּן לִי וְגו', אֲזַב עַכְשָׁיו
כֹּל הַזְּרָכוֹת שָׁלוֹ זְרָכוֹת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בְּרַךְ אֶת אַבְרָהָם בְּכֹל. בְּאוֹרֵךְ יָמָיו וְעוֹשֵׁר וְכַבּוֹד וּבְנִיָּים מְכַל חֲמֻדַּת
הָאָדָם. וְדַרְשׁ שֶׁבְּתוֹ הִיָּתָה שְׁמָה בְּכֹל צְרִיךְ לְהוֹסִיף בִּיָּת מִשְׁרַת: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְאַבְרָהָם זָקֵן בָּא בַיָּמִים. חֲזַר הַכְּתוּב לֵאמֹר כֵּן לְהוֹדִיעַ הַסְּבָה שֶׁבַעבּוֹרָה
הַשְּׁבִיעַ אֶת עַבְדּוֹ וְאֵמַר כִּי רָאָה עֲצֻמוֹ זָקֵן מְאֹד וְחָשַׁב בְּלִבּוֹ שֶׁאִם יִשְׁלַח לְאַרְץ
מוֹלַדְתּוֹ אוֹלֵי טֵרֵם יַחְזוֹר הַשְּׁלִיחַ יֵלֵךְ לוֹ אֶל בֵּית עוֹלְמוֹ וְלִכֵּן הַשְּׁבִיעַ אֶת עַבְדּוֹ
אֲשֶׁר יֵלֵךְ יִצְחָק אַחֲרַי עֲצַתּוֹ כִּי הוּא הַמוֹשֵׁל בְּכֹל אֲשֶׁר לוֹ שֶׁלֹּא יִקַּח לוֹ אִשָּׁה מִבְּנוֹת
כְּנַעַן וּבְבִרְאשִׁית רַבָּה (כ"ט ה) אֲמָרוּ כֵּן זָקֵנָה שִׁישׁ בָּהּ לְכַלּוֹכִית וְלֵהֲלֵךְ זָקֵנָה שֶׁאֵין
בָּהּ לְכַלּוֹכִית יִרְצוּ לְפָרֵשׁ כִּי "בָּאִים בַּיָּמִים" מִתְחִילִים בַּיָּמִים הַזֵּקֵנָה כִּי "בָּאִים"
מִיָּוָה עַל זְמַן עוֹמֵד כְּמוֹ הַבָּאִים בְּשַׁעֲרֵים הָאֵלֶּה (יִרְמִיָּהוּ ז ב) וְכֵּן אֲמַר שֶׁהִיָּה זָקֵן
מְאֹד שֶׁכֵּבֵר בָּא בַּיָּמִים כְּמוֹ בָּא אַחֲרַי בְּמִרְמָה (לְהֵלֵךְ כִּי לֵה)

"ברך את אברהם בכל" - בעושר ונכסים וכבוד אורך ימים ובנים וזאת כל חמדת
האדם (אבן עזרא) והזכיר הכתוב זה לאמר כי היה שלם בכל לא חסר דבר זולתי
שיראה בנים לבנו שינחלו מעלתו וכבודו ולכן התאוה לזה ולרבותינו בזה ענין
נפלא אמרו (ב"ב טז) וה' ברך את אברהם בכל רבי מאיר אומר שלא היתה לו בת
רבי יהודה אומר בת היתה לו אחרים אומרים בת היתה לו ובכל שמה דרש רבי
מאיר שלא היתה לו בת לאברהם וזו לו לברכה כי לא היה יכול להשיאה רק לבני
כנען הארורים ואם ישלחנה לארצו גם כן תעבוד שם עבודה זרה כמותם כי
האשה ברשות בעלה ואברהם לא יחפוץ שיצא זרעו הכשר משרה אשתו חוצה
לארץ ואף כי יעבוד עבודה זרה ורבי יהודה דרש כי בת היתה לו דאפילו ברתא

לא חסריה רחמנא (שם קמא) והיא הברכה בכל כי היה לו כל אשר יחמדו האנשים לא חסר דבר ובאו אחרים והזכירו שם הבת ובאמת שאין הכוונה לאחרים והמחלוקת להם עם רבי יהודה להודיע אותנו שם הבת הזאת בלבד וחלילה להם שיוציאו ברכתו של אברהם שהיא גדולה וכללית לענין זה שיאמר הכתוב כי ברך אתו השם בבת אחת ששמה כך אבל אחרים חדשו בפירוש הכתוב הזה ענין עמוק מאד ודרשו בזה סוד מסודות התורה ואמרו כי "בכל" תרמוז על ענין גדול והוא שיש להקב"ה מדה תקרא "כל" מפני שהיא יסוד הכל ובה נאמר (ישעיהו מד כד) אנכי ה' עושה כל והוא שנאמר (קהלת ה ח) ויתרון ארץ בכל הוא יאמר כי יתרון הארץ וטובה הגדולה השופע על כל באי עולם בעבור כי בכל היא והיא המדה השמינית מ"ג מדות ומדה אחרת תקרא בת נאצלת ממנה ובה הוא מנהיג את הכל והיא בית דינו של הקב"ה הנרמז במלת וה' בכל מקום (בי"ר נא ב) והיא שנקראת כלה בספר שיר השירים בעבור שהיא כלולה מן הכל והיא שחכמים מכנים שמה כנסת ישראל במקומות רבים בעבור שהיא כנוסת הכל והמדה הזאת היתה לאברהם כבת כי הוא איש החסד ויתנהג בזו ולכך אמרו אחרים כי אין הברכה הזאת שנתברך בכל רומזת על שהוליד בת משרה אשתו או שלא הוליד אבל היא רומזת ענין גדול שברך אותו במדה שהיא בתוך מדת הכל ולכן תקרא גם היא כל כלשון כי שמי בקרבו (שמות כג כא) והנה הוא מבורך בשמים ובארץ ולכך אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ והענין הזה נמצא לרבותינו רמוז בהגדות במקומות רבים כענין שאמרו במדרש חזית (שיר השירים ג כא) שאל רבי שמעון בן יוחאי את רבי אליעזר ברבי יוסי אפשר ששמעת מאביך מהו בעטרה שעטרה לו אמו (שיר השירים ג יא) אמר לו הן אמר לו היאך אמר לו משל למלך שהיתה לו בת יחידה והיה מחבבה יותר מדאי והיה קורא אותה בתי לא זו מחבבה עד שקרא אותה אחותי ולא זו מחבבה עד שקרא אותה אמי כך בתחילה חבב הקב"ה את ישראל וקראן בתי הדא הוא דכתיב (תהלים מה יא) שמעי בת וראי ולא זו מחבבן עד שקראן אחותי שנאמר (שיר השירים ה ב) פתחי לי אחותי רעיתי ולא זו מחבבן עד שקראן אמי שנאמר (ישעיהו נא ד) הקשיבו אלי עמי ולאומי לאמי כתיב עמד רבי שמעון בן יוחאי ונשקו על ראשו אמר לו אילו לא באתי אלא לשמוע זה הדבר מפיך די ומבואר זה במדרשו של ר' נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר כב) אמרו בפסוק אנכי ה' עושה כל נוטה שמים לבדי רוקע הארץ מאתי (ישעיהו מד כד) אני כשנטעתי אילן זה להשתעשע בו כל העולם ורקעתי בו הכל וקראתי שמו כל שהכל תלוי בו והכל ממנו יוצא והכל צריכין לו ובו צופין ולו מחכים ומשם פורחים נשמות לבדי הייתי כשעשיתי אותו ולא יגדל עליו מלאך לאמר אני קדמתי לך גם בעת שרקעתי ארצי שבה נטעתי ושרשתי אילן זה ושמחתים ביחד ושמחתי בהם מי אתי שגליתי לו סודי זה עד כאן ועוד שם מבואר מאי ברוגז רחם תזכור (חבקוק ג ב) אמר בעת שחטאו לך בניך ותכעס עליהם רחם תזכור ומאי רחם תזכור זכור אותו שאמר ארחמך ה' חזקי (תהלים יח ב) ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתן של ישראל וזכור בנו שירשה ונתת לו המדה הזאת שהיא שכינתו של ישראל דכתיב (מלכים א ה כו) וה' נתן חכמה לשלמה וזכור אביהם אברהם דכתיב זרע אברהם אוהבי (ישעיהו מא ח) ובקרב שנים תודיע (חבקוק ג ב) ומהיכן היתה בת לאברהם הן דכתיב וה' ברך את אברהם בכל וכתוב (ישעיהו מג ז) כל הנקרא בשמי ולכבודי בראתיו ההיא ברכה היתה בתו או לא היתה אלא אמו הן בתו היתה משל לאדון שהיה לו עבד שלם תמים לפניו ונסהו בכמה נסיונות ועמד בכולן אמר האדון מה אתן לעבד זה או מה אעשה לו אלא אצונו לאחי הגדול ליעצו ולשמרו ולכבדו חזר העבד עם אחיו הגדול ולמד מדותיו אהבו האח וקראו אוהבי דכתיב זרע אברהם אוהבי אמר מה אתן לו או מה אעשה לו הנה כלי נאה עשיתי ובו מרגליות נאות ואין כמותן והם סגולת מלכים אתננה לו ויזכה במקומי הדא הוא דכתיב וה' ברך את אברהם בכל עד כאן ואם תבין מה שכתבתי תדע מאמר

הנשים הארורות שאמרו ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים חסרנו כל (ירמיהו מד יח) ולמה נכתבה המלה חסרת האל"ף ותשכיל דברים רבים סתומים בתורה ומקרא ואילו ידע זה המתהדר בסודותיו תאלמנה שפתיו מהלעיג על דברי רבותינו ולכן כתבתי זה לסכור פי הדוברים על הצדיקים עתק (הרמב"ן)

בעל הטורים ואברהם זקן. וסמיד ליה וה' ברך כשהזקין ולא יכול עוד לצאת ולבא לישא וליתן אז הוצרך לברכה וה' ברכו: **בא בימים.** כשבא במנין ימים שנים ברכו בבן שנולד שנוולד יצחק: (בעל הטורים)

אור החיים ואברהם זקן וגו'. פירוש לצד שראה עצמו זקן וגם ראה כי הגדיל ה' להטיב עמו בכל טוב חש על העבד המושל בכל ורואה נכסים מרובים והאיש אדוני הכל זקן יחשוב מחשבות להשיא בתו ליצחק כי יתן בטוב עינו, לזה אמר לו **שנים נא ידך וגו'** נתחכם להשביעו בדרך כלל על הכנעני ואזניו תשמענה דבר כי הקול לו קול אליו שיבטל דעתו כי הוא ארור כנען כפי דבריהם ז"ל (ב"ר פנ"ט) ויצחק ברוך: (אור החיים)

ספורנו ואברהם זקן. ויי ברך. באר הסכות שהכריחו את אברהם לשלוח את עבדו אל ארץ אחרת בעד אשה לבנו ושהוצרך להשביעו עליו שהרי לסבת הזקנה דאג שימו' ולא יראה בחופת בנו והסכים שלא לאחר עוד ומבלי אין בארצו אשה הגונה לבנו הוצרך לשלוח אל ארץ אחרת. ומפני עשרו דאג שמא איזה אדם בלתי הגון ירבה שוחד לעבדו כדי שיבחר בבתו ולא ישתדל להשיג אשה הגונה לבנו. ולכן הוצרך להשביע את עבדו על כל אלה: (ספורנו)

כלי יקר ואברהם זקן בא בימים. הרבה מפרשים תמהו הלא כבר נאמר ואברהם ושרה זקנים באים בימים והיה כמו ל"ז שנה בין שני זמנים אלו, ובב"ר (מח. טז) מסיק שהחזיר הקב"ה את שניהם לימי נערוותן, ותירוץ זה מספיק אך שאין לו סמך מן המקרא. וי"א באים מורה על הזמן ההוא כי הול"ל באו. אלא באים משמעותו שאז היו באים והולכים בימים אבל כאן נאמר בא משמע שכבר בא בימים וזה דקדוק נכון.

וכפי הפשט נוכל לומר, שטובים השנים מן האחד והחוט המשולש לא במהרה ינתק וזה כי האשה הטובה מוספת לבעלה חיים כמו שאמר (קהלת ט. ט) ראה חיים עם האשה, והבן הטוב מוסיף ג"כ חיים לאביו, כי כל המעמיד בן צדיק כאלו לא מת ק"ו בחייו, לפיכך מן לידת יצחק עד מיתת שרה היה החוט משולש, כי נתוספה לאברהם חיות מצד האשה ומצד בנו יצחק. ובכל הימים הללו היה עומד במעמד אחד לא נתוספה בו חולשה כמנהג הזקנים, כי היו לו ימי שמחה וברכה, אבל קודם לידת יצחק לא היה לו שמחה כי אם מאשתו, ואחר מיתת שרה לא היה לו שמחה כי אם בבנו, על כן היו שני גבולים אלו שוים, כמו שהיה סמוך ללידת יצחק כך נעשה אחר מיתת שרה, לפיכך נאמר לשון אחד על ב' זמנים אלו אע"פ שהיה מרחק רב ביניהם. לפיכך היה מהדר תיכף להשיאו אשה, כי חשב אולי אשתו תמלא מקומה של שרה ויהיה שמח בה כמו באשתו ממש, וכך היה שעד שלא שקעה שמשה של שרה זרחה שמשה של רבקה ונעשית דוגמת שרה ממש כמו שפירש"י בסמוך ויביאה האהלה שרה אמו והרי היא אמו כו' וזהו קישור נכון בסמיכות פסוק זה אל הזיווג של יצחק.

ומ"ש בא בימים, כי לפי הנראה יצא מן הימים מבעי ליה, אלא לפי שהמדה ברשעים שימי הילדות הם להם ימי אור ויום בהיר, כי טובים המה להם אל

השמושים הגופניים כי זה כל עיקר תכליתם, וימי הזקנה הם אצלם לילה ולא יום כי העולם חשך בעדם יען כי לא יטעמו עוד מן הדבש אשר בקצה המטה, ועל כן הימים הראשונים טובים להם מאלה וכאילו יצאו מימים אל הלילות, אבל בצדיקים מוחלפת השיטה, שבאים מן הלילות אל הימים, כי ימי הזקנה טובים להם אל קניית החכמה, ועל דרך שנאמר (שם פ.ז.) אל תאמר מה היה שהימים הראשונים היו טובים מאלה כי לא מחכמה שאלת על זה. כי האומר כן אינו מקפיד על החכמה, לכך נאמר בצדיקים בא בימים לזקנתם.

ויש אומרים, לכך הזכיר בא בימים להורות שלא מחמת צער קפצה עליו זקנה כי אם מחמת שבא בימים, שהרי ברכו ה' בכל ולא היה לו שום צער, ונוכל לומר שלכך קרא את אליעזר זקן ביתו שהיה זקן מצד שצרכי הבית היו מוטלים עליו, והודיע לנו הכתוב שמצד שהיה אברהם זקן לא היה בכחו לילך לבדו, גם את יצחק לא רצה לשלוח כי אמר פן ימות פתאום ומי ישים ידו על עיניו. (כלי יקר)

דעת זקנים **ברך את אברהם בכל.** בזכות הפרשת מעשר כד"א ויתן לו מעשר מכל: (דעת זקנים)

ב ויאמר אברהם אל-עבדו זקן ביתו המשל בכל-אשר-לו שים-נא ידך תחת ירכי:

אונקלוס ויאמר אברהם לעבדה סבא דביתיה דשליט בכל די לה שוי כען ידך תחות ירכי: (אונקלוס)

יונתן ויאמר אברהם לאליעזר עבדיה סבא דביתיה דשליט בכל אפותיקי דליה שוי קדון ידך בגזירת מהולתי: (תרגום יונתן)

רש"י זקן ביתו. לפי שהוא לבוק נקוד זקן: תחת ירכי. לפי שהנשבע לריך שיטול בידו חפץ של מלוא, כגון ספר תורה, או תפילין (שבועות לה:), והמילה היתה מלוא ראשונה לו, וזאה לו על ידי כער, והיתה חציבה עליו, ונטלה. (ור"ל מה שלא אמר תחת ירכי, והיה לו להשביע העבד במילתו, לפי ששל אברהם היתה ראשונה לו קודם מילת העבד וק"ל): (רש"י)

אבן עזרא **שים נא ידך תחת ירכי.** יש אומר רמז למילה. ואילו היה כן היה נשבע בברית המילה ולא בשם. והקרוב אלי שהיה משפט בימים ההם לשום אדם ידו תחת ירך מי שהוא ברשותו והטעם אם אתה ברשותי שים נא ידך תחת ירכי. והאדון יושב והירך על היד כטעם הנה ידי תחת רשותך לעשות רצונך. וזה המשפט עדיין בארץ הודו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **המושל.** ב' במסורה הכא ואידך אם רוח המושל יעלה עליך. שאמר לו אברהם אפילו אם רוח המושל או שום אונס יעלה עליך מקומך אל תנח אלא לך לארצי: **נא ידך.** בגימטריא מילה שהשביעו במילה: (בעל הטורים)

כלי יקר **המושל בכל אשר לו.** כי ראה אותו נאמן בכל ביתו הוא, על כן האמינו שלא יקח שוחד וישא לבנו אשה שאינה הגונה לו, כי למה יקח מה שאינו ראוי לו והלא הוא מושל בכל אשר לו. ונוכל לומר שמלת לו שב אל אליעזר לפי שכל

מי שהוא להוט אחר חמדת הממון הרי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו, אבל הוא אינו שליט על ממונו כלל, כמ"ש (שם ו.ב.) איש אשר יתן לו האלהים עושר וכבוד ונכסים וגוי' ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגוי'. והול"ל איש אשר נתן לו האלהים כי יתן להבא משמע וזה לפי שהפסוק מדבר במי שאינו שמח בחלקו והוא מצפה תמיד שיתן לו ה' עוד נוסף על מה שבידו כי תמיד אין לו די וזהו האיש אשר לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו, כי עינו רעה בשלו, אמנם למעלה מן פסוק זה אמר, (שם ה.יח) גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממון וגוי' זו מתת אלהים הוא. הזכיר נתן לשון עבר, זה המסתפק ושמח בחלקו, הוא האיש השליט ומושל בכל אשר לו, וזה לא יקח בודאי מה שאינו ראוי לו ומזה הצד האמינו לאליעזר, כי ידע בו שהוא מושל על כל אשר לו, ואין ממונו מושל בו, על כן לא יכריחו הממון לעשות בעבורו מה שאינו ראוי ונכון, וזה פירוש יקר.

שים נא ידך תחת יריכי. השביעו במילה, כי מצד המילה נעשה האדם גדור מעריות, על כן אמר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני כי הזימה ירושה אצלם מן חם אבי כנען, כי יש אומרים שרבעו לנח (סנהדרין ע.) לפיכך אין ראוי שיזדווג הנימול לבעלי הזימה, כי מצד המילה ברך ה' את אברהם, ומצד שרבע חם לנח קם לו בארור כנען, ואין ברוך מדבק בארור.

ומה שנאמר, ואשביעך בה' אלהי השמים ואלהי הארץ לפי שאמרו רז"ל (נדריים לא:) גדולה מילה שאלמלא מילה לא נתקיימו שמים וארץ, שנאמר (ירמיה לג.כה) אם לא בריתי יומם ולילה חקות שמים וארץ לא שמת. לכך הזכיר בשבועת המילה אלהי השמים והארץ, וטעמו של דבר הוא, לפי שהמילה משלמת שם של שדי ובאותו שם אמר הקב"ה לעולמו די כשהיו השמים והארץ מתפשטין ומרחיבים והולכים, כדאיתא פרק אין דורשין (חגיגה יב.) ובזה מיושב מה שאמרו לא נתקיימו שמים וארץ, משמע אחר שנבראו לא היו יכולין להתקיים. והפסוק אומר לא שמת, משמע לכתחילה, אלא לפי שקאי על חקות שמים וארץ, על החק הניתן להם שלא יתפשטו לאין תכלית וגער בהם הקב"ה בשם שדי, כי בו אמר לעולמו די, ואלמלא זה לא היו יכולין להתקיים אם היו מתפשטין לאין תכלית וכל זה בא מצד המילה המשלמת שם זה. אבל כשלקחני מבית אבי זהו קודם המילה היה אלהי השמים לבד, כי לא היה שם של שדי מתפשט בתחתונים. וי"א שהקב"ה נקרא אלהי הארץ בא"י דווקא, כי הדר בחו"ל כו' (כתובות קי:) וכמו שנאמר (מ"ב יז.כו) לא ידעו את משפט אלהי הארץ. לכך אמר על חו"ל ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי, אבל כאן שעמד בארץ ישראל אמר בה' אלהי השמים ואלהי הארץ. (כלי יקר)

ג] ואשביעך ביהוה אלהי השמים ואלהי הארץ אשר לא-תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרב:

אונקלוס ואקיס עלך במימרא דיי אלקהא דשמיא ואלקהא דארעא דלא תסב אתתא לברי מבנת כנענאי די אנא יתב ביניהון: (אונקלוס)

יונתן ואומינד בשום מימרא דיי אלקהא דמותביה בשמי מרומא הוא אלקהא דשולטניה על ארעא די לא תיסב איתא לברי מבנתהון דכנענאי די אנא יתיב ביניהון: (תרגום)

אבן עזרא וטעם **אלהי השמים ואלהי הארץ**. במקום הזה כי בת פלוני לפלוני בארץ מן השמים. והוא סוד: **הכנעני**. כלל לעשתי עשר גוים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואשביעך בה'. היה ראוי לאברהם שיצוה את יצחק בנו שלא יקח אשה מבנות כנען אבל היה רצונו לשלוח בחייו אל ארצו ומשפחתו והשביע העבד לעשות כן בחייו או במותו ולכן הוצרך על כל פנים להשביע לעבד ללכת שם והוצרך לאמר אני מצוך שלא תקח אשה לבני מבנות כנען ושתלך אל ארצי ותקח לו אשה מבית אבי וכיון שהשביע את העבד על זה לא הוצרך לצוות את יצחק דבר כי יודע בו שלא יעבור על רצון אביו ועל השבועה שהשביע את עבדו כי היה הענין נודע ליצחק באמת גם יתכן שהיה העבד אפוטרופוס על נכסיו וצוה אותו שישא יצחק לרצונו וינחיל אותו נכסיו על מנת כן וזה טעם המושל בכל אשר לו אלהי השמים ואלהי הארץ הקב"ה יקרא אלהי ארץ ישראל כדכתיב (מלכים ב' יז כו) לא ידעו את משפט אלהי הארץ וכתוב (דה"י לב יט) וידברו אל אלהי ירושלים כעל אלהי עמי הארץ ויש בזה סוד עוד אכתבנו בעזרת השם (עיין ויקרא יח כח) אבל בפסוק (י) לקחני מבית אבי לא נאמר בו אלהי הארץ כי היה בחרן או באור כשדים וכן אמרו (כתובות קי) הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה שנאמר (שמואל א' כו יט) כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים (הרמב"ן)

אור החיים אשר אנכי יושב בקרבו. גילה דעתו אברהם טעם שהוצרך להשביעו ולא הועיל טעם שזה ברוך והוא ארור, כי העבד חשב מחשבות שהגם שכנען ארור כבר יצא מארור מטעם שאמר הכתוב והיה ברכה פירוש שכל משפחה שהיה אברהם בתוכה תהיה מבורכת, גם אומרו ונברכו בך וגו', לזה אמר **אשר אנכי וגו'** פי' הגם שאני יושב בקרבו ונברכו בי עם כל זה אין דבר זה מוציא לך ארור מקללתו. גם נתכוין לבל יאמר לצד שהיה מתגורר עמהם שלא יריעו בשכונתו יתחתן בהם, לזה אמר אשר אנכי יושב בקרבו אף על פי כן לא תועיל טענה זו להתחתן עמהם: (אור החיים)

ספורנו אלהי השמים ואלהי הארץ. שאם תבגוד יפרע ממך בעולם הזה ובעולם הבא: (ספורנו)

כלי יקר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני אשר אנכי יושב בקרבו. וכי עדיין לא ידענו שהוא יושב בקרבו, אלא שבא לתרץ בזה קושיא וזה, כי מסתמא צוה שלא יתחתן בבנות הכנעני פן ילמד ממעשיהם, כדרך שנאמר בתורה (דברים א. ז) ולא תתחתן בס וגו' כי יסיר את בנך מאחרי וגו' וא"כ מה ירויח אם ישא אשה מבנות לבן ובתואל כי גם המה עובדי ע"ג כמו הכנעני, על כן אמר אשר אנכי יושב בקרבו, ואמר פן תשיב את בני שמה, כי אמר פשיטא אם ישא בני אשה מבנות הכנעני מאחר שאנכי יושב בקרבו מסתמא גם בני יגור אצלם ואז יש לחוש שמא ילמוד ממעשיהם, ואם ישא מבנות לבן ובתואל וידור אצלם אז יש ג"כ לחוש שמא ילמוד ממעשיהם, אבל כשישא אשה משם וידור כאן אז ממ"נ אין כאן בית מיחוש, כי מן לבן ובתואל לא ילמוד שהרי לא ידור אצלם, ומן הכנעני לא ילמוד כי לא יהיה לו התערבות עמהם, ואדרבה ישטמו אותו על אשר לא רצה להתחתן בס, אמנם יש חששא אחרת והוא שטבע האבות נמשך גם לבנים וזה דווקא באותן עבירות הבאים מפאת החומר כאכילה וזימה וכילות וקנאה וכל המדות הרעות הנתלין בחומר, נגעים אלו מתפשטים מהאבות לבנים, ותולדותיהן כיוצא בהם, אבל הע"ג דבר התלוי בשכלו של אדם אינו מתפשט מאבות לבנים, כי ג' שותפין באדם, החומר בא מן אב ואם לפיכך כל מעשה אבות

התלוין בחומר ירשו בנים, אבל האמונה היא תלויה בשכלו של אדם והרי הקב"ה נותן בו נשמה ושכל למה יתפשט זה מאבות לבנים, ע"כ היה מרחיק הכנענים שהיו שטופי זמה וכמה מיני עבירות הנתלים בחומר האדם זולת ע"ג, ולא הרחיק לבן ובתואל שלא היה בהם כי אם פחיתת הע"ג לבד.

דבר אחר, לכך אמר אשר אנכי יושב בקרבו ר"ל בתבנא דלבא אני יתיב, ואנכי כל מעשיהם ומחשבותיהם לפני באה, כי אולי למראה עינים תשפוט, כי יש ביניהם צבועים העושים מעשה זמרי ומבקשים שכר כפנחס, ותחשוב כי כשרים המה וראויים להתחתן בם, על כן אמר כי מבשרי אחזה ברוח הקודש שעלי, שאין בהם עושה טוב גם אחד, כי אנכי דומה כאילו אני יושב בקרב לבם ויודע תוכם כברם. ועל כן שינה אליעזר ואמר אשר אנכי יושב בארצו, כדי שלא יאמרו לבן ובתואל א"כ הוא שנביא הוא ובוחן לבות, ואנחנו רמאים אבל לא יועיל לנו רמאות שלנו, כי הוא יודע כל מה שבלבנו, ואולי מחמת זה ימנעו מלהתחתן בו, על כן שינה ואמר שאברהם אמר אשר אנכי יושב בארצו.

ויש אומרים, שאמר אשר אנכי יושב בקרבו למעט גם בנות ענר אשכול וממרא אשר בקרבם הוא יושב, כי סוף סוף הם מזרע ארור. ואליעזר חשב שאם אומר כן תזוח דעתם כי יאמרו מוכרח הוא להתחתן בנו, כי אין לו דרך לנטות ימין ושמאל ויכריחוהו לבא אצלם, ע"כ אמר אשר אנכי יושב בארצו דהיינו סתם כנענים אבל אותן אשר בקרבם הוא יושב מותר לו להתחתן בם, ע"כ לא תזוח דעתם עליהם, וז"ש ואפנה על ימין או על שמאל, להורות שיש ימין ושמאל לפניו, אבל האמת שלא התיר לו מבנות ענר אשכול וממרא, וכן פירש הרמב"ן. (כלי יקר)

[ד] כִּי אֶל-אֶרְצִי וְאֶל-מִוְלַדְתִּי תֵּלֵךְ וְלִקְחַתְּ אִשָּׁה לְבְנִי לְיִצְחָק:

אונקלוס אֶלְהִין לְאֶרְעֵי וְלִמְלֻדוֹתַי תִּיזִיל וְתִסָּב אֶתְתָּא לְבְרִי לְיִצְחָק: (אונקלוס)

יונתן אֶלְהִין לְאֶרְעֵי וְלְבֵית גְּנִיסְתִּי תִיזִיל וְתִסָּב אֶתְתָּא לְבְרִי יִצְחָק: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **כי אל ארצי**. זאת חרן שדר שם: **מוולדתי**. אור כשדים: (אבן עזרא)

אור החיים **כי אל ארצי וגו'**. גם זו בכלל השבועה שיקח לו אשה ממוולדתו, ולזה תמצא כי תכף ומיד לקח הגמלים וילך ארם נהרים: (אור החיים)

[ה] וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי הָעֶבֶד אֲוִלִי לֹא-תֵאבְּהָ הָאִשָּׁה לְלַקֵּת אַחֲרַי אֶל-הָאֶרֶץ הַזֹּאת הַהֶשֶׁב אָשִׁיב אֶת-בְּנִךְ אֶל-הָאֶרֶץ אֲשֶׁר-יָצֵאתָ מִשָּׁם:

אונקלוס וַאֲמַר לֵיהּ עֲבָדָא מְאִים לֹא תֵיבִי אֶתְתָּא לְמִיתִי בְּתַרִי לְאֶרְעָא הָדָא הָאֶתְבָּא אֶתִּיב יָת בְּרִךְ לְאֶרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֵיהּ עֲבָדָא מְאִים לִית צְבוֹת אֶתְתָּא לְמִיתִי בְּתַרִי לְאֶרְעָא הָדָא הָאֶתְבָּא אֶתִּיב יָת בְּרִךְ לְאֶרְעָא דִּי נְפַקְתָּא מִתַּמָּן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **אולי**. ימצא על טעמים רבים וכן אולי יעשה זרים: **נפתח ה"א ההשב**.

בפת"ח קטן בעבור שיש ה"א הבנין קמוץ ואילו נפתח בפת"ח גדול היה כבד על
הלשון: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם **אולי לא תאבה האשה**. האשה אשר אדבר בה מכל הנשים אשר
שם או הראויה ליצחק (הרמב"ן)

ספורנו אשר יצאת משם. שמאסת את המקום והנה אם אשבע לקחת אשה משם
לא תחפוץ היא לבא הנה אשעבד את בנך לשאד כסות ועונה ויתחייב ללכת שם
ואם לא ילך יבגוד באשת נעוריו: (ספורנו)

10 וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי אַבְרָהָם הַשְּׁמֵר לְךָ פָּן-תֵּשִׁיב אֶת-בְּנֵי שְׁמָה:

אונקלוס וַאֲמַר יְהוָה אַבְרָהָם אֶסְתַּמֵּר לְךָ דִּילְמָא תִּתֵּיב יְת בְּרֵי לְתַמָּן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְהוָה אַבְרָהָם אֶסְתַּמֵּר לְךָ דִּילְמָא תִּתֵּיב יְת בְּרֵי לְתַמָּן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כל השמר מלעיל מלשון שמירה. ואשר מלרע לשון שמרים. כמו השמר
והשקט. כטעם שקט הוא על שמריו: (אבן עזרא)

11 יְהוָה | אֱלֹהֵי הַשָּׁמַיִם אֲשֶׁר לְקַחְנִי מִבֵּית אָבִי וּמֵאֶרֶץ מוֹלַדְתִּי וְאֲשֶׁר דִּבֶּר-
לִי וְאֲשֶׁר נִשְׁבַּע-לִי לֵאמֹר לְזַרְעֲךָ אֶתֵּן אֶת-הָאָרֶץ הַזֹּאת הוּא יִשְׁלַח מִלְאָכָיו
לִפְנֶיךָ וְלִקְחֹתָ אִשָּׁה לְבָנִי מִשָּׁם:

אונקלוס יְיָ אֱלֹהֵי דְשָׁמַיָא דִּי דִּבְרַנִּי מִבֵּית אַבָּא וּמֵאֶרֶע יְלֻדוֹתֵי וְדִי מִלַּל לִי וְדִי קִיִּים
לִי לְמִימַר לְבָרְךָ אֶתֵּן יְת אֶרְעָא הָדָא הוּא יִשְׁלַח מִלְאָכָה קְדָמָךָ וְתִסַּב אֶתְתָּא לְבָרִי
מִתַּמָּן: (אונקלוס)

יונתן יְיָ אֱלֹהֵי דְמוֹתְבִיָּה בְּשָׁמַי מְרוֹמָא דְדִּבְרַנִּי מִן בֵּית אַבָּא וּמִן אֶרֶע יְלֻדוֹתֵי
וְדִמְלִיל לִי וְדִקְיִים עָלַי לְמִימַר לְבָנְךָ אֶתֵּן יְת אֶרְעָא הָדָא הוּא יִזְמִין מִלְאָכֵי לְקָמָךָ
וְתִיִּסַּב אִיתָּא לְבָרִי מִתַּמָּן: (תרגום יונתן)

רש"י ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי. ולא אמר ואלהי הארץ, ולמעלה
אמר (ב) ואשביעך וגו', אמר לו עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ, שהרגלתיו
כפי הבריות, אבל כשלקחני מבית אבי, היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ, שלא
היו באי עולם מכירים בו, וסמו לא היה רגיל בארץ: מבית אבי. מחרון: ומחרץ
מוולדתו. מאור (ג) כשדים: ואשר דבר לי. לאורכו, כמו אשר דבר עלי. וכן כל לי
ולו ולהם הסמוכים אלל דבור, מפורשים בלשון על, ותרגום שלהם (כאנוו שרדך התרגום
להשתמש למ"ד במקום בעבור וק"ל), עלי, עלוהי, עליהו, שאין נופל אלל דיבור לשון לי, ולו,
ולהם, אלל אליו, אליו, אליהם. ותרגום שלהם עמי, עמיה, עמהו, אלל אלל
אמירה נופל לשון לי, ולו, ולהם: ואשר נשבע לי. בין הבתרים: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כלומר שלמעלה (פ' ג) נאמר ואלהי הארץ: (ג) (נח"י), הרל"ס והרמב"ן האריכו, ודבר פשוט הוא שהרצ סובר דארץ מולדתו היינו אור כשדים, ומולדתו היינו בני משפחתו עיר חרן ע"ש, (וזהו מבית אבי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הוא ישלח מלאכו. תפלה. ואלו היתה נבואה למה אמר ואם לא תאבה האשה: (אבן עזרא)

הרמב"ן מבית אבי ומארץ מולדתי. לשון רש"י מבית אבי מחרן ומארץ מולדתי מאור כשדים אם כן "אל ארצי ואל מולדתי תלך" יהיה אור כשדים וחלילה חלילה שיתערב זרע הקדש בבני חם הפושע אולי יאמר שהיה לו משפחה שם מזרעו של שם אבל העבד לחרן הלך כאשר דבר אדניו ואולי יחשוב הרב כי ארץ מולדתו אור כשדים אבל "מולדתי" היא משפחתי ו"ארצי" ארץ אשר גר בה וכל אלה דברים בטלים כי בכאן אמר ולקחת אשה לבני משם ועוד כי ימים רבים עמד בארץ כנען יותר מחרן ולמה תקרא חרן ארצו בעבור שגר בה ימים אבל "אל ארצי ואל מולדתי" ארצי ששם מולדתי כי שם עמד ומשם היו אבותיו מעולם וכבר נתבאר (לעיל יא כח יב א) ובבראשית רבה (נט ז) מבית אבי זו ביתו של אביו ומארץ מולדתי זו שכונתי ויתכן שיהיה טעם "אל ארצי ואל מולדתי" ארצי ומשפחתי כי גם באנשי ארצו לא יחפוץ רק במשפחתו וכן ולקחת אשה לבני משם רמז אל "מבית אבי" וכן יאמר העבד (להלן פסוק מ) ולקחת אשה לבני ממשפחתי ומבית אבי ואמר (שם מא) כי תבא אל משפחתי או שהיה העבד אומר כן לכבדם שישמעו לו

"ואשר דבר לי" - לשון רש"י לצרכי כמו עלי וכן כל לי ולו ולהם הסמוכים אצל דבור מפורשים בלשון על שאין נופל בלשון דבור אלא אלי אליו אליהם ותרגומם עמי עמיה עמהון אבל אצל אמירה נופל לי ולו ולהם ובפרשת ויצא יעקב הביא ראיה ממה שכתוב שם (להלן כח טו) את אשר דברתי לך שהרי עם יעקב לא דבר קודם לכן ואין החילוק הזה אמת כי הנה מצאנו (שמות לב לד) ועתה לך נחה את העם אל אשר דברתי לך וידברו הכשדים למלך ארמית (דניאל ב ד) והורשתם והאבדתם מהר כאשר דבר ה' אלהיך לך (דברים ט ג) וכן האמירה בשניהם (שמות ג יג) ואמרו לי מה שמו מה אומר אליהם ו"את אשר דברתי לך" פירושו שאמרתי לך עתה שאתן לך את הארץ ולזרעך ואברך אותך (הרמב"ן)

בעל הטורים ישלח מלאכו. המיוחד לו כדכתיב כי ילך מלאכי לפניך אבל לא אותו שכתוב בו מלאך ושלחתי לפניך מלאך. ב"פ כתיב מלאכו ופירוש שביקש על ב' אחד בהליכה ואחד בחזרה: (בעל הטורים)

ספורנו אלהי השמים ישלח מלאכו. יהי רצון שישלח מלאכו ממעון קדשו השמים בהיות שהוא לקחני משם ולו נתכנו עלילות לעשות באופן שלא יצטרך בני ללכת שם: **ואשר דבר לי.** ועוד כי דבר לי באמרו כי ביצחק יקרא לך זרע: **ואשד נשבע לי.** וכיון שנשבע ולא ינחם יסבב בלי ספק שישא בני אשה הוגנת לו להקים זרע מוכן לקיים בו שבועתו: (ספורנו)

דעת זקנים אלהי השמים וגו'. ולא אלהי הארץ כי באותה שעה לא נודע אלהותו לבריות. ומטעם זה ליכא מלכות בברכה ראשונה של שמונה עשרה דלא שיך לומר אלהי אברהם כי בפרק שהתחיל להיות אלהי אברהם עדיין לא היה על כל העולם: (דעת זקנים)

ח ואם-לא תאבה האשה ללכת אחריך ונקית משבעתי זאת רק את-בני לא תשב

אונקלוס ואם לא תיבי אתתא למיתי בתרד ותהי זכאה ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתב לתמן : (אונקלוס)

יונתן ואם לית צבות אתתא למיתי בתרד ותדכי ממומתי דא לחוד ית ברי לא תתיב לתמן : (תרגום יונתן)

רש"י ונקית משבועתי וגו'. וקח לו אשה מבנות (ד) ענר אשכול וממרא: רק את בני וגו'. רק מיעוט הוא, בני אינו חוזר, אבל יעקב בן בני סופו לחזור: (רש"י)

ספתי חכמים (ד) מדכתיב (לעיל פ' ג') אשר אנכי יושב בקרב, א"כ משמע דמהכנעני היושב בקרב ליה שאל ליקח דהיינו מבנות ענר אשכול וממרא דהיו בעלי בריתו, וא"כ ממילא נמי הא דכתיב הכא ונקית משבועתי אם לא תאבה ללכת וגו', קאי נמי על ענר אשכול וממרא: (ספתי חכמים)

אבן עזרא לא תשב שמה. שיעמוד בארץ ישראל. וטעם לא תשב בעבור אברהם שהוא העיקר: (אבן עזרא)

הרמב"ן ונקית משבועתי זאת. לא הרשה אותו לקחת לו אשה מבנות כנען אבל שיהיה הוא פטור והי הטוב בעינינו יעשה ורש"י כתב וקח לו אשה מבנות ענר אשכול וממרא ואם כנענים הם חלילה לו ובאמת שהם מזרע כנען שהכתוב אומר (לעיל יד יג) ממרא האמורי אחי אשכול ואחי ענר ובראשית רבה (נט ה) אמרו אשר לא תקח אשה וגו' הזהירו בבנות כנען ענר אשכול וממרא כי עליהם אמר "אשר אנכי יושב בקרבו" כי הוא לא היה יושב בכל הכנעני כי עמים רבים היו אבל הזהיר על אלה בעלי בריתו וכל שכן על האחרים אבל ונקית משבועתי שיהיה הוא פטור ואברהם הוא היודע ביצחק הצדיק שישמע לאביו ושיזהר בהם וילך לו אל ישמעאל או ללוט ויתר העמים ויתכן כי "משבועתי זאת" רמז למה שאמר ולקחת אשה לבני משם כי אולי היתה השבועה על הכל ולא ירמוז לאשר אמר לו לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וזה טעם "זאת" ולכך אמר העבד ואפנה על ימין או על שמאל (להלן פסוק מט) ולא אמר "אשובה לי" (הרמב"ן)

אור החיים ונקית משבועתי זאת. פירוש מקיחת אשה לבנו מאת מולדתו אבל משבועת קיחת בת כנען במקומה עומדת שהוא דבר התלוי בידו:

רק את בני וגו'. לא השביעו על דבר זה ואין זה אלא תשובה לאומרו ההשב אשיב וגו': (אור החיים)

דעת זקנים ונקית משבועתי זאת. זאת משמע מיעוט לומר דמשבועה דכי אל ארצי ואל מולדתי תלך תהי נקי אבל משבועה דלא תקח אשה לבני לא תנקי ולפי זה צ"ל דענר אשכול וממרא לאו כנעניים היו: **רק את בני לא תשב שמה.**

ואע"פ שמעולם לא בא לשם נופל נמי על יצחק לשון שיבה מפני אליעזר שהיה הולך עמו ולו יהיה שיבה גמורה שכבר היה לשם. וכן ברות המואביה השבה עם נעמי משדי מואב ואע"פ שרות לא היתה מעולם לשם קורא לה לשון שיבה מפני נעמי ההולכת עמה : (דעת זקנים)

טו וַיִּשֶׁם הָעֶבֶד אֶת-יָדוֹ תַּחַת יַרְךָ אַבְרָהָם אֲדֹנָיו וַיִּשָּׁבַע לוֹ עַל-הַדָּבָר הַזֶּה:

אונקלוס וְשׁוּי עֶבְדָּא יְת יְדָה תַּחְוֹת יֶרְכָא דְאַבְרָהָם רְבוּנָה וְקַיִם לָהּ עַל פְּתִגְמָא הַדִּין : (אונקלוס)

יונתן וְשׁוּי עֶבְדָּא יְת יְדִיה בְּגִזְרַת מְהוּלְתָּא דְאַבְרָהָם רְבוּנִיה וְקַיִים לִיה (על) עֵיסַק פְּתִגְמָא הַדִּין : (תרגום יונתן)

אור החיים וישבע לו על הדבר. פי' על בת כנען בהחלט ועל ארץ מולדתו אם תרצה לבא עמו : (אור החיים)

ספורנו וישבע לו על הדבר הזה. נשבע עם כל התנאים שאמר לו אברהם : (ספורנו)

יג וַיִּקַּח הָעֶבֶד עֲשָׂרָה גַמְלִים מִגְּמְלֵי אֲדֹנָיו וַיִּלְךָ וְכָל-טוֹב אֲדֹנָיו בְּיָדוֹ וַיִּקֶּם וַיִּלְךָ אֶל-אֲרָם וַיְהִי בְּהָרִים אֶל-עִיר נְחֹר:

אונקלוס וְדָבַר עֶבְדָּא עֲשָׂרָא גַמְלִין מִגְּמְלֵי רְבוּנִיה וְאַזֵּל וְכָל שְׁפָר רְבוּנִיה בְּיָדָהּ וְקָם וְאַזֵּל לְאֲרָם דִּי עַל פְּרַת לְקַרְתָּא דְנְחֹר : (אונקלוס)

יונתן וְדָבַר עֶבְדָּא עֲשָׂרָה גַמְלִין מִן גַּמְלֵי רְבוּנִיה וְאַזֵּל וְכָל שְׁפָר אֲפֹתִיקֵי דְרִיבּוּנִיה בְּיָדִיה וְקָם וְאַזֵּל לְאֲרָם דְעַל פְּרַת לְקַרְתָּא דְנְחֹר : (תרגום יונתן)

רש"י מגמלי אדוניו. ניכרין היו משאר גמלים, שהיו יולאין זמומין (ב"ר נט, יג.) (ה) מפני הגזל, שלא ירעו בשדות אחרים: וכל טוב אדוניו בידו. שטר מתנה כתב ליצחק (ו) על כל אשר לו, כדי שיקפצו לשלוח לו בתם (ספס יא.): ארם נהרים. בין שתי נהרות יושבת: (רש"י)

שפת חכמים (ה) מדכתיב (לקמן כ"ד ל"ב) ויפתח הגמלים, משמע דעד עכשיו היו זמומין וק"ל. ואע"ג דאין הקב"ה מביא תקלה על ידי בהמתן של לדיקים, כדאיתא בחולין (דף י"ג.) יש לומר דאף על פי כן זמם אותם שלא יאכלו מפילו מלידי רשות הרבים, והוא הפקר כי מסתמא הבעלים מתייאשין מהם, אך אליעזר עבד אברהם מרוב חסידותו שהיה בו לא רעה ליהנות משל אחרים מפילו מן המותר. והרא"ם תירץ שאין סומכין על הנם (פסחים כ"ד.) אי נמי היכא דברי הזיקא שהלכו בין שדות אחרים שאני: (ו) דהפסוק דקאמר וילך וכל טוב אדוניו בידו, משמע דרבותא קאמר אף על פי שהולך, עדיין הוא כל טוב אדוניו בידו, ואי הוה הפירוץ ברשותו

מה בא ללמדנו שכל טוב אדוניו עוד בידו כי מאי רבותא איכא. ועוד י"ל למה לא הודיענו הקרא צפרקה שלפני זה שכל טוב אדוניו צרקותו, אלא ודאי שטר מתנה נתן ליצחק. והרא"ם כתב דאם לא כן איך היה בידו דודאי לא נתן כל ממונו צרקות אליעזר, ואין להקשות והא כתוב (לקמן כ"ה ה') ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק, דמשמע דעד השתא לא נתן לו שטר מתנה ליצחק, דכבר פירש"י (ס"ג ד"ה ויתן) צ"ס רבי נחמיה ברכת דייתיקי, שא"ל הקב"ה לאברהם והיה ברכה, הברכות מסורים בידך ואברהם מסרם ליצחק, ועוד י"ל לומר שהנכסים אשר קנה לאחר שנתן המתנה ליצחק באותן עשר שנים לאחר מיתת אברהם, אותן נכסים נתן לו קודם מותו וק"ל: (ספתי) (חכמים)

הרמב"ן וכל טוב אדוניו בידו. לשון רש"י שטר מתנה שכתב לו כל אשר לו כדי שיקפצו לשלוח לו בתם וכן בבראשית רבה (נט יא) דייתיקי ולדעת זו מה שכתוב (להלן כה ה) ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק לומר שהחזיק אותו בנכסים בשעת פטירתו שלא יערערו בו כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי ואם כן תהיה מלת הלקיחה מושכת "וכל טוב אדוניו בידו" לקח בידו או ויקח העבד עשרה גמלים וכל טוב אדוניו בידו וילך ואחרים מפרשים כי העבד כאשר נשבע מיד הלך מעצמו ולקח עשרה גמלים מגמלי אדוניו כי כל טוב אדוניו היה בידו והוא פקיד ונגיד על הכל לקחת ממנו כאשר ירצה כמו שאמר (לעיל פסוק ב) המושל בכל אשר לו והנכון בעיני כי טעם הפסוק הזה כטעם הכתוב בחזאל (מלכים ב ח ט) וילך חזאל לקראתו ויקח מנחה בידו וכל טוב דמשק משא ארבעים גמל אף כאן אמר כי לקח כל טוב אדוניו בידו משא עשרה גמלים והענין כי כל הטוב והמעולה במינים ההם פירות ומגדנות מכל הנמצא בדמשק או בבית אדוניו לקחו משא הגמלים והוליקו מנחה בידם וכן (להלן מה כג) עשרה חמורים נושאים מטוב מצרים והמקראות יקצרו לשונם במובן (הרמב"ן)

בעל הטורים וכל טוב. ב' במסורה הכא ואידך וכל טוב דמשק. אליעזר לקח גם מטוב דמשק: (בעל) (הטורים)

אור החיים עשרה גמלים מגמלי. פי' טעם קחתו עשרה, כי בערך גמלי אדוניו כלוקח אחד היו, וזולת זה היה מספיק באחד:

עוד ירצה שלקח י' גמלים פי' הרבה על דרך אומרו (ש"א, א) טוב לך מעשרה בנים. ואומר מגמלי אדוניו פי' מהמיוחדים לצורכו המובחרים אצלו כדי שיטענו הרבה ובא לשלול שאר הגמלים שהיו לאברהם מכלל הנכסים.

ואומרו וכל טוב פירוש כל מובחר שבקנייני אדונו זהב ואבנים טובות ומרגליות. והטעם אם לא תרצה לבא אחריו יראה בית נכותו. גם לאם יתחייב במוהר יראה כי יש ממה להרבות מוהר ומתן. ואומרו בידו פירוש שבידו: (אור החיים)

ספורנו ויקח העבד כו' וילך. נטל רשות מאדוניו ללכת אחר שהכין את הגמלים וילך מלפני אדוניו: וכל טוב אדוניו בידו. ונטל עמו כלי כסף וכלי זהב ובגדים ולא הוצרך בזה ליטול רשות כי הכל היה בידו לעשות בו כרצונו: ויקם וילך. לדרכו: והיה הנערה אשר אומר אליה. התפלל שיהיה כך לא שסמך על נחש וכן

היה ביהונתן בן שאול ומה שאמרו ז"ל כל נחש שאינו כאליעזר עבד אברהם ויהונתן בן שאול אינו נחש. הכונה היא שיאמר המנחש כדבריהם אבל יאמר זה שלא בדרך תפלה אלא דרך נחש שאם יקרה כן יעשה כך וכך: (ספורנו)

כלי יקר וכל טוב אדוניו בידו. מדלא פירש במקרא מה היה בידו על כן קרוב לשמוע שקאי על מה שמצינו שלקח בידו, והיינו נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים עשרה זהב משקלם. וקראם כל טוב אדניו לפי שאברהם עשה מהם סימן על השקלים, ועל עשרת הדברות שבשני הלוחות, ואין טוב אלא תורה על כן קראם כל טוב אדוניו, כי זהו הטובה האמיתית לכך לא נאמר כל רכוש אדוניו, ויתבאר כל הרמזים בהם בע"ה בסמוך. (כלי יקר)

[יא] וַיְבָרֶךְ הַגְּמָלִים מִחוּץ לְעִיר אֶל-בְּאֵר הַמַּיִם לְעֵת עָרֵב לְעֵת צֹאת הַשָּׁבֶת:

אונקלוס וְאַשְׁרֵי גְמָלָא מְבָרָא לְקִרְתָּא לְבְּאֵרָא דְמַנְיָא לְעִדָּן רַמְשָׂא לְעִדָּן דְנַפְקָן מְלִיאָתָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַרְבַּע גְּמָלָא מְבָרָא לְקִרְתָּא לְבִירָא דְמַנְיָא לְעִדָּן רַמְשָׂא לְעִדָּן דְנַפְקָן מְלִיאָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויברך **הגמלים.** הרבילים: (רש"י)

אבן עזרא ויברך **הגמלי'.** הבריקם על ברכיהם: (אבן עזרא)

[יב] וַיֹּאמֶר | יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבָרְהָם הַקָּרָה-גַּא לְפָנָי הַיּוֹם וְעָשָׂה-הֶסֶד עִמָּךְ אֲבָרְהָם:

אונקלוס וְאָמַר יְיָ אֱלֹהֵהּ דְרַבּוּנֵי אֲבָרְהָם זְמִין כְּעֹן קְדָמֵי יוֹמָא דִּין וְעִבַד טִיבו עִם רַבּוּנֵי אֲבָרְהָם: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר יְיָ אֱלֹהֵהּ דְרַיְבוּנֵי אֲבָרְהָם זְמִין כְּעֹן אִיתָא מְהַנְיָא קוּמֵי יוֹמָנָא וְעִיבַד טִיבוֹי עִם רַבּוּנֵי אֲבָרְהָם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הקרה נא לפני. כטעם הכן חפצי לפני. וכן כי הקרה ה' אלהיך: (אבן עזרא)

בעל הטורים עם אדוני אברהם. ס"ת מיס לומר בשכר יוקח נא מעט מיס ענהו על המיס וכשתוסיף דל"ת של חס"ד ס"ת דמיס שאמר בזכות דמו שנשפך בפחד העקידה ענני: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר ה' וגו' הקרה וגו'. בטוח היה אליעזר באדונו שתפלתו מקובלת אשר התפלל הוא ישלח מלאכו וגו' והוסיף הוא להתפלל שיהיה הוא ראוי ליעשות הדבר על ידו, כי ימצא לפעמים שתהיה מניעה לקיים דברי התפלה מצד האמצעי, לזה התפלל לאלהי אדונו שיקרה לפניו:

וטעם שהוצרך לעשות סדר זה, כי חש לבל יטעוהו משפחת אברהם כשידעו כי הוא מצווה ועומד לקחת בת מהם יתנו לו שפחה משפחותם אשר אתם בבית ויאמרו כי היא מזרעם לזה נתחכם ועשה כסדר זה בהבחנה מובהקת שהיא הותרנות המופלאת שנותנת יותר ממה ששאל ממנה. גם בזה ידע אותה ידיעה צודקת כי היא מבית אברהם שהשיחה לפי תומה מבלי דעת דבר ממנו כי אותה יבקש ופתח דבריה האירו באומרה (פסוק כ"ד) בת בתואל וגו': (אור החיים)

כלי יקר **הקרה נא לפני היום.** יש אומרים שאמר שיזמין לו ה' נערה חשובה שאין דרכה לצאת כלל ולפי שעה במקרה תצא עכשיו לפני דווקא כדי שלא תהיה מן היצאניות, לכך נאמר בתורה ואיש לא ידעה, שלא היה שום אדם מכירה כי לא יצאת מעולם כי אם בפעם זה, ועל כן הוצרך לשאול את פיה בת מי את, ולמה לא שאל לשאר נערות שהיו שמה, כי בלי ספק לא הלכה לבדה, אלא לפי שאיש לא ידעה ר"ל לא הכירה. (כלי יקר)

[יג] הנה אנכי נצב על-עין המים ובנות אנשי העיר, יצאת לשאב מים:

אונקלוס **הא אָנָא קָאָם עַל עֵינָא דְמָאָ וּבְנֵת אַנְשֵׁי קַרְתָּא נִפְקוּ לְמַמְלֵי מָאָ:** (אונקלוס)

יונתן **הא אָנָא קָאָי עַל עֵינָא דְמָאָ וּבְנֵתָהוֹן דְאַנְשֵׁי קַרְתָּא נִפְקוּ לְמַמְלֵי מוּי:** (תרגום יונתן)

[יד] והיה הנער אשר אמר אליה הטי-נא כדרך ואשתה ואמרה שתה וגם-גמליך אשקה אתה הלכת לעבדך ליצחק ובה אידע כי-עשית חסד עם-אדני:

אונקלוס **וּתְהִי עוֹלָמְתָא דְאֵימַר לָהּ אַרְכִינִי כְעַן קוֹלְתִיךָ וְאַשְׁתִּי וְתִימַר אֲשֶׁת וְאָף גְּמֻלְךָ אֲשֶׁקִּי יְתָה זְמִינְתָא לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אִידַע אַרִי עַבְדְּךָ טִיבוּ עִם רְבוּנִי:** (אונקלוס)

יונתן **וּתְהִי רִיבָא דְאֵמַר לָהּ אַרְכִינִי כְדוֹן לְגִינִיךָ וְאַשְׁתִּי וְתִימַר שְׁתִּי וְאוּף גְּמֻלְךָ אֲשֶׁקִּי יְתָה זְמִינְתָא בְּמִזְלָא לְעַבְדְּךָ לְיִצְחָק וּבָהּ אִינְדַע אַרוּם עַבְדְּךָ טִיבוּ עִם רִיבּוּנִי:** (תרגום יונתן)

רש"י **אותה הוכחת. ראויה היא לו, שתהא גומלת חסדים, וכדאי ליכנס בציתו של אברהם, ולשון הוכחת, ביררת, אפרוביז"ט בלע"ז (דוא האזט בעשיעלען): ובה אלע. לשון (ז) תחנה, הודע לי בה: כי עשית חסד. אם תהיה ממשפחתו והוגנת לו, אלע כי עשית (רש"י) חסד: עשית**

שפתי חכמים (ז) **לא שעל ידי הסימן ידע זה, אללא הוא התחלת ליצור שהתחנן לה' שיודיע לו בה כי עשה חסד. ומהרש"ל פירש דאם לא כן הוה ליה ניוחש ממש: (שפתי חכמים)**

אבן עזרא **אותה הוכחת**. נסמך העבד על תפלת הנביא שהשם ענהו והוכיח בחלום על יד המלאך. שהוא שליח השם לעזרו. והעבד חשב בלבו כי אין עם נדיב כמו משפחת אדוניו. ורבים יתמהו באמרם שלא שאל כהוגן. ולא ידעתי למה כי אילו היתה נערה אחרת שתשקו ותשקה לגמליו ומצאה שהיא ממשפחה אחרת היה עוזב אותה ולא הפסיד כלום. כי ויאמר בת מי את פירושו וכבר אמר לה קודם שיתן לה כלום. וכן אמר ואשאל אותה ואשים הנזם וכלל הדבר שהתפלל לשם שיוכיח אחת ממשפחת אדוניו. וההוכחה שתעשה דרך מוסר כמו בת נדיב והשם שמע תפלתו. ודרך יהונתן אחרת: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אותה הוכחת לעבדך ליצחק**. לשון רש"י ראויה היא לו שהיא גומלת חסדים וראויה ליכנס בביתו של אברהם ובה אדע לשון תחינה הודיעני בה שעשית חסד עם אדוני ואם כן יאמר ידעתי כי באמת אותה הוכחת לעבדך ליצחק ואינו נקשר יפה אבל פירושו הקרה נא לפני היום הזה המקרה שתהיה הנערה אשר אומר אליה אותה שהוכחת לעבדך ליצחק ועשה בזה חסד עם אדוני אברהם כי בה אדע כי עשית חסד עמו אם תהיה ממשפחתו וטובת שכל ויפת מראה וכן אמר (להלן פסוק מג) והיה העלמה היא האשה אשר הוכיח ה' (הרמב"ן)

בעל הטורים **ובה**. ג' במסורה הכא ואידך ובה יחסו עניי עמי. ובה אבן יקרה. פירוש ובה אדע כי עשית חסד אם תהיה צדקת גומלת חסדים ובה אבן יקרה שנתן לה כלי כסף וזהב ואבן יקרה כן איתא בב"ר רב הונא בשם רבי יוסי אבן יקרה היתה משקלה בקע: (בעל הטורים)

ספורנו **וגם גמליך אשקה**. כי ראוי לשואל שישאל פחות מצרכו שלא להטריח וראוי לנדיב שיוסיף ויעשה לשואל די מחסורו או יותר: **אותה הכחת**. יסרת והורית אותה מוסר השכל באופן שתהיה ראויה לעבדך ליצחק: (ספורנו)

כלי יקר **אותה הוכחת לעבדך ליצחק**. פירש"י ראויה היא לו שתהא גומלת חסדים. סמך פרשה זו לפרשת עפרון החתי כי גם הוא היה מזרע כנען שנאמר וכנען ילד את צידון בכורו ואת חת, ועפרון היה רע עין על כן צוה להרחיק הכנענים שהם בעלי עין הרע, כי הכסף יענה ויעיד על הכל, וכל אדם ניכר בכיסו אם זך וישר פעלו ואין לך מצרף וכור הבחינה על האדם כי אם הכסף והזהב, וכן אמר שלמה (משלי יז. א.) מצרף לכסף וכור לזהב, כי הרוצה לצרף האדם ולבחנו ילך אל הכסף ויראה מה טיבו, וכן כור להבחין בו האדם, ילך לזהב ויראה איך האדם מתנהג בו, כי אם יעמוד בצדקתו בעסק ממון, בכל תושיה יתגלה כי שלם הוא וכן להפך. ומכאן למד אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו אם יש לה עין טובה וגומלת חסדים, לכך אמר אני לא אתבע ממנה כ"א שתתן לי לשתות, והיה אם תשיב לי שתה וגם גמליך אשקה אז בודאי היא בעלת גמילות חסדים שתתן לי יותר ממה שאני שואל, ואם כן אותה הוכחת לעבדך ליצחק, כי כל ביתו לבוש בגדי ישע לבריות.

ועל צד הרמז הזכיר גמליך, לשון גמילות חסד קרוב ללשון גמליך וכן דרשו רז"ל (תנחומא שמיני ח.) את הגמל זו בבל שנאמר (תהלים קלז. ח.) את גמולך שגמלת לנו, ורצה בזה אם היא תוסיף לומר וגם גמליך אשקה סימנא מילתא היא, שכל כך היא אוהבת מדת הגמילות חסד עד אשר היא אוהבת כל הנקרא בשם מדה זו, כי זה דבר טבעי. ורז"ל דרשו (חולין סג.) את החסידה שעושה חסידות עם חברותיה, ע"כ אין רחוק לפרש גם כן מלת גמל, כי אולי טבעו לגמול חסד זה לזה, על כן תוסיף בהם אהבה באמרה וגם גמליך אשקה, כי כל זה סימן שהיא אוהבת מדת

הגמילות חסד. ורז"ל אמרו (תענית כד.) כל כלה שענייה יפות כל גופה אין צריך בדיקה. וזה דבר שהחוש מכחיש כי כמה מכוערות בעולם שענייהן יפות. ועוד קשה מה ראו חז"ל על ככה ליתן עצה לבדוק אחר יופי חימוני זה והלא שקר החן והבל היופי, אלא ודאי שנתנו עצה לבדוק אחר מעשיה וזאת העצה היעוצה שיבדוק אם היא בעלת עין יפה וגומלת חסדים, כי אם ענייה יפות בבריות, אז היא בלי ספק שלימה בכל המדות, ולמדו רז"ל מן אליעזר שלא בדק את רבקה כי אם במדה זו כי מדה זו בנין אב על כל המדות.

ובדרך פשוטו נראה, שלקח לו אליעזר סימן זה לומר, אני אשאל ממנה כי אם הטי נא כדך ואשתה, ולא אזכור לה הגמלים ולא אבקש עליהם, ואם היא תשיב אמריה ותאמר שתה וגם גמליך אשקה ותהיה חסה על הגמלים יותר ממני, ודאי רוח אלהים דבר בה שהגמלים יהיו שלה כשישא אותה יצחק, ועל כן היא חסה על הגמלים יותר ממני כי אינם שלי ולסוף יהיו שלה וחסה עליהם כי יהיו ממונה, ומה שאמר החריש לדעת ההצליח ה' דרכו אם לא כי יש לך אדם מבטיח ואינו עושה ומתהלל במתת שקר, על כן לא היה בטוח בסימן זה עד אם כלו לשתות אז סמך על הסימן ונתן לה הנזם והצמידים. (כלי יקר)

דעת זקנים ובה אדע. פירש"י שהוא לשון תחנה וגו'. ותימ' לה"ר משה דאמרינן בעלמא שלשה שאלו שלא כהוגן וחשיב אליעזר עבד אברהם ולפירש"י לא שאל שלא כהוגן: (דעת זקנים)

[טו] וְיְהִי-הוּא טָרֶם כְּלָה לְדַבֵּר וְהִנֵּה רַבְקָה יוֹצֵאת אֲשֶׁר יָלְדָה לְבְתוּאֵל בֶּן-מֶלֶכָה אֶשֶׁת נַחֹר אַחִי אַבְרָהָם וְכֵדָה עַל-שִׁכְמָהּ:

אונקלוס וְהִנֵּה הוּא עַד לָא שִׁיַּצִּי לְמַלְלָא וְהָא רַבְקָה נִפְקַת דְּאֶתְיָלִידַת לְבְתוּאֵל בֶּר מֶלֶכָה אֶתְת נַחֹר אַחֻוּהִי דְאַבְרָהָם וְקוּלְתָהּ עַל פְּתָפָה: (אונקלוס)

יונתן וְהִנֵּה בְּשַׁעַא קְלִילָא הוּא עַד פְּדוֹן לָא פָּסַק לְמַלְלָא וְהָא רַבְקָה נִפְקַת דְּאֶתְיָלִידַת לְבְתוּאֵל בֶּר מֶלֶכָה אֶנְתְּתִיָּה דְנַחֹר אַחֻוּי דְאַבְרָהָם וְלִגְיִנְתָּא עַל פְּתָפָהּ: (תרגום יונתן)

הרמב"ן אשר ילדה לבתואל בן מלכה. בעבור שהיה לנחור בנים מפלגשו ראומה ייחסו לעולם בתואל בן מלכה ובעבור שהנערה הזכירה אם אביה תחלה בת בתואל אנכי בן מלכה כי כן דרך הנערות כדרך ותגד לבית אמה (להלן פסוק כח) לכן יזכירנו הכתוב כי הוא בן מלכה אשת נחור אבל העבד אמר ותאמר בת בתואל בן נחור (שם מז) כי תיקן הדבר בדרך מוסר אבל אמר אשר ילדה לו מלכה לומר שהוא בן הגבירה (הרמב"ן)

אור החיים טרם כלה לדבר. פירוש בעודו אומר עם אדוני והנה רבקה, והוא פרק בא סימן כי היא זאת שראויה להיות עם אדונו:

רבקה יוצאת. פי' מסובבת יציאה מהזולת לצד תפלת אליעזר עשה ה' שתצא באותו רגע לא קודם ולא אחר כדי שלא ישל באשה אחרת כי היא זאת אשר יולדה לבתואל וגו' היא בת זוגו של יצחק, וכמו שפירשתי בפרשת וירא בפסוק (כ"ב כ') ויהי אחרי וגו' ויגד לאברהם וגו': (אור החיים)

ספורנו טרם כלה. עדיין לא כלה על דרך והיה טרם יקרא ואני אענה: **אשר ילדה לבתואל בן מלכה**. בן הגברת לא בן ראומה הפלגש: (ספורנו)

[טז] והנער טבת מראה מאד בתולה ואיש לא ידעה ותד העינה ותמלא קדה ותעל:

אונקלוס ועולמתא שפירת חיזו (נ"י שפירא למחזי) לחדא בתלתא וגבר לא ידעה ונתת לעינא ומלת קולתה וסלקת: (אונקלוס)

יונתן וריבא שפירא למיחמי לחדא בתולתא וגבר לא ידעה במשפכה ונתת לעינא ומלת לגנתה וסלקת: (תרגום יונתן)

רש"י בתולה. ממקום בתולים (ב"ר ס, ה): ואיש לא ידעה. שלא כדרכה, לפי שזנות הכנענים היו משמרות מקום בתוליהן, ומפקירות עצמן ממקום אחר, העיד על זו שנקייה מכל: (רש"י)

אבן עזרא ואיש לא ידעה. רחוק שידבר הכתוב על חוץ הדרך רק פ"י שיתכן שתהיה הנערה בתולה וישכב עמה איש גם תהר ואין ראוי לגלות דבר ערוה: (אבן עזרא)

בעל הטורים לא ידעה. ב' במסורה הכא ואידך והמלך לא ידעה. מה להלן לא ידעה בין כדרכה בין שלא כדרכה אף הכא נמי: (בעל הטורים)

ספורנו טובת מראה. יפת הצבע: (ספורנו)

[יז] וירץ העבד לקראתה ויאמר הגמאיני גא מעט-מים מפךך:

אונקלוס ורהט עבדא לקדמותה ואמר אשקיני (נ"י אטעמני) כען זעיר מנא מקולתיד: (אונקלוס)

יונתן ורהט עבדא לקדמותה ואמר אטעמני פדון קליל מוי מן לגיניתיד: (תרגום יונתן)

רש"י וירץ העבד לקראתה. לפי שראה שעלו (ח) המים לקראתה (ב"ר שס): הגמאיני נא. לשון גמיעה, הומי"ר בלע"ז (שלוהקען שלירפען): (רש"י)

שפת חכמים (ח) דקשה לרש"י למה נאמר לקראתה כיון שכבר מלחה הכד ועלתה מן הבאר, היה לו לומר וירץ אחריה, שהרי גם העבד היה עומד על הבאר אללה, כלכתיב (לעיל פ' י"ג) הנה אנכי נכב על עין המים, אלח לקראתה הכי פירושן שרץ העבד אחריה בצביל שהמים עלו לקראתה, כן מנאחי צס מהר"ר אברהם

מפראג. ומהרש"ל פירש וזה לשונו ונראה שכך הוא הפשט לא היה עומד אלל המעיין ממך אלל רחוק ממנו, ורש"י דייק מדכתיב וירץ העבד וגו', עבד לכתב קרא למה ליה דהא כל הענין משתעי ממנו, וכמו שכתוב לקמן (פ' כ"א) והאיך משתאה וגו', ויאמר בת מי את (פ' כ"ג), אלל בעבור שהיה עבד לצרהם וידע שאצרהם הורגל באלו נסים כללעיל (כ"א כ"ט-ל' וברש"י שם ד"ה כו) גבי שבע כצות האלה, היה רץ לקראתה ואמר ראוייה היא לצית אצרהם, שהרי המים עולים לקראתה כמו לאצרהם עכ"ל: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וירץ העבד לקראתה. לשון רש"י לפי שראה שעלו המים לקראתה ובבראשית רבה (ס ה) ותמלא כדה ותעל כל הנשים יורדות וממלאות מן העין וזו כיון שראו אותה המים מיד עלו אמר לה הקב"ה את סימן ברכה לבניך נראה שדקדקו כן מלשון ותמלא כדה ותעל שלא אמר "ותשאב ותמלא" ונעשה לה הנס בפעם הראשונה כי אחרי כן כתוב "ותשאב" והעבד כשספר להם אמר (להלן פסוק מה) ותרד העינה ותשאב אולי לא יאמינו (הרמב"ן)

אור החיים הגמיאיני נא וגו'. הנה המעיט ממה שהתנה לשאול, כי הוא אמר ואומר אליה הטי נא כדך ואשתה ועתה אמר **הגמיאיני** פי לשון גמיעה, גם אמר מעט, גם לא אמר שתטה היא כדה להשקותו כאשר התנה. טעמו הוא על פי דבריהם ז"ל (ב"ר פ"ס) שראה שעלו המים לקראתה וסימן זה הוא מובהק שאינו מצוי בבנות הכנעני כי אם בזרע ברוך וקדוש כאברהם, גם מזלו הראהו כי היא זאת, לזה היה ירא על התנאים שהתנה שמא לא תקיים אותם ונמצא הוא מפסיד מבוקשו על ידי תנאו, לזה היה ממעיט בכל האפשריות בתנאיו כדי שיהיה נקל בעיניה לעשותם: (אור החיים)

יח ותאמר שתה אדני ותמהר ותָרַד פְּדָה על-יָדָה ותשקהו:

אונקלוס וְאֶמְרַת אֶשְׁתְּ רַבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וְאַחִיַּתת קוֹלְתָהּ עַל יָדָה וְאַשְׁקִינָהּ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶמְרַת שְׁתִּי רַבּוֹנִי וְאוֹחִיאַת וְאַחִיַּתת לְגִינְתָּא עַל יָדָה וְאַשְׁקִינָהּ: (תרגום יונתן)

רש"י ותרד **כדה.** מעל **שכמה:** (רש"י)

אור החיים ותאמר שתה וגו'. פירוש כנגד שאמרת גמיעה מעט שתה כחפצך. ולא שישתה הוא בידו אלא היא תטרח במצוה להשקות צמא למים, ותמהר ותורד כדה על ידה כדי שלא יטרח הוא בשאת הכד לשתות, ואומרו **ותשקהו** פירוש מלבד שלא טרח לשאת הכד עוד לה שהיתה טורחת לקרב לפיו המים שלא יצטרך הוא אפי' להטות הכלי:

וטעם שלא אמרה תכף ומיד גם לגמליך וגו' לתוספת וותרנות נתכוונה הצדקת, שאם היתה מקדמת לומר גם לגמליך וגו' קודם שישתה הוא יש מקום לו למהר להקל טורחה כיון שעוד לה טרחת הגמלים מה שאין כן קודם שתודיעהו יחשוב

כי הוא זה כל הטורח וישתה כחפצו לאט לאט ואחר ששתה תיכף אמרה גם לגמליך (אונקלוס) וגו': (אור) (חיים)

יט וְתָכַל לְהִשְׁקֹתוֹ וְתֹאמֶר גַּם לְגַמְלֶיךָ אֲשָׁב עַד אִם-כָּלוּ לְשִׁתּוֹ:

אונקלוס וְשִׁיבִיאת לְאֲשִׁקְיֹתֶיהָ וְאֶמְרַת אַף לְגַמְלֶךָ אֲמִלִּי עַד דִּי סַפְקוֹן לְמִשְׁתֵּי:
(אונקלוס)

יונתן וּפְסַקַת לְאֲשִׁקְיֹתֶיהָ וְאֶמְרַת אוֹף לְגַמְלֶךָ אִמְלִי עַד דִּי סַפְקוֹן לְמִשְׁתֵּי: (תרגום יונתן)

רש"י עַד אִם כָּלוּ. הָרִי אִם מִשְׁמַשׁ בְּלִשׁוֹן אֶשֶׁר: אִם כָּלוּ. תַּרְגּוּם אוֹנְקֵלוֹס דִּי סַפְקוֹן, שָׁזוּ הָיָא גַּמְרַ שְׁתִּיתָן (ט) כִּשְׁתּוּ דִּי סַפְקוֹן: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) וְלֹא מִלִּשׁוֹן כְּלִיָּהּ, כִּי תַרְגּוּם כָּלָה גַּמְלִיָּה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים וְתָכַל. ב'י במסורה הכא ואידך ותכל דוד וגו' לצאת אל אבשלום כי נחם על אמנון כי מת. ותכל דוד לצאת למה ותכל להשקותו כי שתה כוס תנחומין על אמנון: (בעל הטורים)

אור החיים וְתָכַל לְהִשְׁקוֹתוֹ. הִיָּה צָרִיךְ לוֹמַר וַיְכַל לְשִׁתּוֹ, נִתְכוּוֹן לוֹמַר שֶׁהִיתָה הִיא מִקְרַבַּת לוֹ הַמִּים לְשִׁתּוֹ עַד סוֹף הַשְּׁתִיָּה וְלֹא הִיָּה צָרִיךְ הוּא לְטְרוּחַ בַּהֲטִיית מִים אֵלָיו:

עוד אפשר שחששה עליו לצד שהיה עייף בדרך והפלגת השתיה תזיק והיא הצדקת שעה בדעתה שיעור שיספיק לשתייתו ולא רצתה להוסיף לו לבל יסתכן כי העייף לא ישער בשתייתו בעת צמאונו, וכדי שלא יחשוב כי לצד המעט הטורח נתכוונה לזה אמרה אליו גם לגמליך וגו' עד אם כלו ולא אתנהג עמהם בהשערת ההסתפקות הא למדת כי לצד רחמנות ואהבה נתכוונה אליו כטעם הנזכר:

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ברכות מ.) בפסוק (דברים יא טו) ונתתי עשב בשדך לבהמתך וגו' שצריך אדם להקדים לתת מזון לבהמתו ואח"כ את עצמו. ויש לך לדעת כי דוקא דאין כאן סכנה או צער אבל בסכנה או בשיש צער קודם יש לחוש לצערך ואחר כך בהמתו, ולזה כששאל האיש הגמליני מעט הרגישה הצדקת כי צמא למים היה ומצטער היה לזה אמרה לו שתה וכשנתנה לו שיעור ששיערה כי ודאי אין כאן חשש לצער הצמא ותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך אשאב כי בגדר זה שאינך מצטער אותם צריך להקדים, והוא שסמך הכתוב לותכל להשקותו ותאמר גם לגמליך וגו'. ואומר עד אם כלו פ"י לא אשער להם כפי האומדנא אלא אשקה ולא אשא ידי עד שאראה שמים לפנייהם ואינם שותים וזה לך האות כי כלו לשתות: (אור החיים)

ספורנו וְתָכַל לְהִשְׁקוֹתוֹ וְתֹאמֶר. הַמִּתִּינָה לְדַכֵּר עַד שִׁיכְלָה לְשִׁתּוֹת כְּאֹמְרָם ז"ל אִין מְשִׁיחִין בְּסֵעוּדָה שְׁמַא יְקָדִים קִנְה לּוֹשֵׁט: (ספורנו)

[כ] ותמהר ותער כדה אל-השקת ותרוץ עוד אל-הבאר לשאב ותשאב לכל-גמליו:

אונקלוס ואוחיאת ונפצת קולתה לבית שקיא ורהטת עוד לבירא לממלי ומלת לכל (אונקלוס) גמלוהי:

יונתן ואוחיאת ורוקינת לגינתא למורביות בית שקתי ורהטת תוב לבירא למימלי ומלת לכל גמלוי: (תרגום יונתן)

רש"י ותער. לשון נפילה, והרצה יש בלשון משנה, המערה מכלי אל כלי, וצמקרא יש לו דומה אל תער נפשי (תהלים קמ"א, ח.), אשר הערה למות נפשו (ישעיה נ"ג, י"ג): השקת. אבן חלולה ששותים בה הגמלים: (רש"י)

ספורנו ותמהר. כי המהירות בעבודת המשרת יורה על היות הנעבד נחשב אצלו: ותרוץ עוד אל הבאר. אשר לפני המעיין שממנו ישתו הבהמות: (ספורנו)

[כא] והאיש משתאה לה מחריש לדעת ההצליח יהנה דרכו אם-לא:

אונקלוס וגברא שהי בה מסתפל שתיק למידע האצלח יי ארחיה אם לא: (אונקלוס)

יונתן וגברא הנה ממתין לה ושתיק למנדע האצלח יי ארחיה אין לא: (תרגום יונתן)

רש"י משתאה. לשון שאיה, כמו שאו ערים, תשאה שממה (ישעיה ו', י"א): משתאה. משתומם ומתבהל, על שראה דברו קרוב להצלחה, אבל אינו יודע אם ממשפחת אברהם היא אם לאו. ואל תתמה בתי"ו של משתאה, שאין לך תיבה שתחלת יסודה שי"ן ומדברת בלשון מתפעל, שאין תי"ו מפרידה בין שתי אותיות של עיקר היסוד, כגון משתאה מגזרת שאה, משתולל (שם נ"ט, ט"ו). מגזרת שולל, וישתומם (שם ל"ט). מגזרת שממה, וישתמר חוקות עמרי (מייכה ו', ט"ז). מגזרת וישמר, אף כאן משתאה מגזרת תשאה, וכסם שאתה מוצא לשון משומם באדם נבהל ונאלם ובעל מחשבות, כמו על יומו נשמו אחרונים (איוב י"ח, כ'), שומו שמים (ירמיה ב', י"ג), אשתומם כשעה חדא (דניאל ז', ט"ז), כך תפרש לשון שאייה באדם נבהל ובעל מחשבות. ואונקלוס תרגם לשון שאייה, וגברא שהי, שוהא ועומד במקום אחד, לראות ההצלחה דרכו, ואין לתרגם שתי שהרי אינו לשון שתיה, (י) שאין אל"ף נופלת בלשון שתיה: משתאה לה. משתומם עליה, כמו אמרי לי אחי הוא (בראשית כ', י"ג), וכמו וישאלו אנשי המקום לאשתו (שם)

שפתי חכמים (י) ראה לומר למה לי הא', בשלמא לפי התרגום שפירש לשון שהייה,

השורש היא פה או שהא, ותבא הא' תחת היו"ד לשון הפעל או תחת ה"א למ"ד הפעל, אבל אם היא לשון פתייה שהשורש שלו הוא פתה, הא כל ג' אותיות פקטיות הן מפורקות במלת משתאה ודו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והאיש משתאה. כמו משתומם. מגזרת שאו ערים. תשאה שממה: וטעם לה. כמו בשבילה. וכן אשתומם כשעה חדא והתי"ו מבנין התפעל כמו נתראה פנים ולא יתכן היותו מן שתה: (אבן עזרא)

אור החיים והאיש משתאה לה מחריש. פי' להיות שראה הצלחת דרכו ויותר ממה שאמר בתנאו אמרה הצדקת היתה נפשו מקשקשת לומר אליה מה שאמר בסמוך כי כבר נשלם תנאי שאמר ואמרה וגם לגמליך אשאב (כ"ד מ"ד) הנה היא אמרה וגם וגוי וקיימה דבריה דכתיב (שם כ') ותשאב לכל גמליו ולא היה צריך להמתין עד שיכלו הגמלים לשתות שלא היה זה מהתנאי והיה משתיק עצמו מדבר עד שידע מה שאמרה להשקות גמליו עד שיכלו לשתות, והגם שאין דבר זה מהתנאי לצד דבריה נולד לו בה ספק שמא היא מהאומרים הרבה ועושים מעט עד שראה שכילו הגמלים וגוי תכף נתן הצמידים וגוי: (אור החיים)

ספורנו משתאה. משתומם על רוב הזריזות לעשות חסד: מחריש. ולא אמר לה אל תטרחי כל כך כמו שהיה ראוי בחק המוסר. לדעת להכיר מתוך אופן חסידותה וזריזותה: ההצליח ה' דרכו. אם יהיה ע"צ הטוב והחסד הגמור: אם לא. ושיהיה כל זה לתקות איזה שכר: (ספורנו)

[כב] ויהי כאשר פלו הגמלים לשתות ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים על-ידיה עשרה זקב משקלים:

אונקלוס ונהו פד ספיקו גמליא למשתי ונסיב גברא קדשא דדהבא תקלא מתקלה ותירין שירין על דהא מתקל עשר סלעין דדהבא מתקלהון: (אונקלוס)

יונתן ונהו פד ספיקו גמליא לממלי ונסיב גברא קדשא דדהבא דרפמונא מתקליה קבל דרפמונא לגלגלתא דאיטמוסין בנהא למיתב לעיבדת משכנא ותירין שירין יתב על דהא מתקל עשר סלעין דדהבא סכום מתקלהון קבל תירין לוחיא דכתביבין בהון עשרתי דבריא: (תרגום יונתן)

רש"י בקע. רמז לשקלי ישראל, (פ) בקע לגלגלת: ושני צמידים. רמז לשני לוחות מלומדות: עשרה זהב משקלם. רמז לעשרת הדברות שבהן: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דאם לא כן בקע משקלו למה לי, הרי לא היה משקלו מופלג, וכן עשרה זהב משקלם, ובשני צמידים דרשו מה שדרשו משום דקשה להם שני למה לי הא מיעוט צמידים שנים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נזם. יש נזם שהוא באף גם באזן ושעל האף ירד מעל פתיל קשור במצח: בקע. חצי שקל מגזרת נבקע: וצמידים. מגזרת צמיד פתיל. כי על היד האחת

הצמיד האחד הוא שנים. וצורתו ידועה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים על ידיו. הכתוב הזה יחסר המעשה שהיה צריך שיאמר "ויקח האיש נזם זהב ויתן על אפה ושני צמידים על ידיו" ולכך אני אומר כי פירושו ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים שיהיו על ידיו ויאמר לה בת מי את ואחרי שאמרה אליו "בת בתואל אנכי" שם הנזם על אפה והצמידים על ידיו כאשר אמר להם אבל חסר כאן הנתינה וכן במקומות רבים (הרמב"ן)

בעל הטורים בקע. ב' במסורה הכא ואידך בקע לגלגלת. שרמו לה זכות השקלים: (בעל הטורים)

אור החיים על ידיו. פי' שהלמוה כאילו נעשו כשיעור זה. ועשה הדבר לצד הצדיקו בהשגחת ה' עליו וסימנים המצדיקים שראו עיניו: (אור החיים)

ספורנו כאשר כלו הגמלים לשתות. זה היה זמן מה בהכרח אחר שהשלימה לשאוב וראה שלא היתה מבקשת דבר אבל היו כל מעשיה על צד החסד הגמור: ושני צמידים על ידיו. ראויים למדת ידיו כמו ועשית על החשן שרשות גבלות. ועשית עליו זר זהב ראויים למדותם: (ספורנו)

כלי יקר ויקח האיש נזם זהב בקע משקלו ושני צמידים וגו'. פירש"י בקע רמז לשקלי ישראל בקע לגולגולת, ושני צמידים רמז לשני לוחות, עשרה זהב משקלם כנגד עשרת הדברות שבהם, וכל אלו הדברים צריכין ביאור מספיק מה ענין השקלים והלוחות זה לזה, ואולי צפה ברוח הקודש שעתידין הלוחות להשתבר ע"י ששלטה בלוחות ראשונות עין הרע לפי שנתנו בפומבי ובקולי קולות ואולי, נותני עין הרע בלוחות יענשו מדה כנגד מדה והיינו בעין הרע, ע"כ נרמז לה השקלים המגינים בעד עין הרע, ולפי שאליעזר בדק את רבקה אם היא בעלת עין טובה ומצאה כן, על כן נתן לה הבקע המכפר על עיה"ר ומגין עליו, כי כל בעל עין יפה ניצול מעין הרע ראיה מיוסף שהיה בעל עין יפה, ומשם רועה אבן ישראל על כן נתברך בברכת בן פרת עלי עין, קרי ביה עולי עין, שהם עולים למעלה מן העין, דלא שלטה עינא בישא בכל מי שבא מזרעו של יוסף, וכן רבקה בזכות שהיתה בעלת עין טובה תזכה למצות השקלים שטעמם להציל מן עין הרע בשעת המספר.

ועוד היא ראוייה לקבל י' הדברות, כדרך שיסד הפייט של שבועות וז"ל אלה הדברות בלא תחמוד כלולים, כי כל בעל עין טובה הנותן משלו פשיטא שאינו חומד ליקח משל אחרים. וצריך שתדע איך כלולים כל הדברות בלא תחמוד, כי תינח דברות אחרונות מן לא תרצח והלאה שהרי אחאב ע"י נבות היזרעאלי חמד, וגם רצח, ושכר עידי שקר, וגנב דעת ב"ד, ולא תנאף היינו לא תחמוד אשת רעך, אבל דברות ראשונות מה ענינם אל לא תחמוד. ונ"ל לפי שמצות כבוד את אביך חותם כל חמש דברות ראשונות וכוללם יחד, כי כולם מדברים בכבוד שמים ומסוף דברו ניכר שראש דברו אמת, כי כבוד שמים בא בק"ו מכבוד אב ואם, והלוחות היו חמשה מול חמשה, ואם כן כשם שחמשה דברות אחרונות כלולות בלא תחמוד כך כולם כלולות בו שהרי הדברות כולם זה לעומת זה היו. ואם כן להנחה זו אין דבור לא תחמוד כוללם יחד כי אם ע"י חיבור שני הלוחות, לכך נאמר ושני צמידים על ידיו ר"ל מצומדים דווקא, כי ע"י חיבור הלוחות חמשה מול חמשה כלולים כל הדברות בלא תחמוד.

ואם תדקדק בלשון צמידים ובלשון בקע, תמצא שהם שני הפכים, כי בקע הוא דבר אחד שנבקע לשנים, ושני צמידים היינו שני דברים נפרדים יהיו צמודים ומחוברים רמז בזה שטוב סחרה מסחר כסף ונחמדים, כי קנין הכסף תמיד בקוע לחצאין כי אין אדם נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו, יש בידו מנה מתאוה למאתים, כי על כן נקרא ממון, כי הנגלה החצי מן הנסתר כשתכתוב מ"ם מ"ם ו"ו נו"ן, רמז אם יש בידו מ' זוז, הוא מתאוה עוד מ' וכן כולם. אבל קנין התורה כולו צמוד ומחובר ומרבה השלום לחבר שנים הנפרדים כמ"ש (תהלים קיט.קסה) שלום רב לאוהבי תורתך. ובשעת פטירתו אין מלוין לו לאדם כ"א תורה ומעשים טובים, ומלווין היינו לשון חיבור וצמיד, וא"כ הממון נרמז בבקע כי לעולם אין ביד האדם כ"א החצי, והמצוה שני צמידים כי אדרבה מצוה גוררת עוד מצוה שלימה, והממון על פיו יהיה כל ריב וכל נגע ובין אחים יפריד, והתורה כל נתיבותיה שלום, והממון נפרד ובקוע מן האדם ואינו מלוה אותו, וקנין התורה הוא ילונו בכל עמלו. (כלי יקר)

דעת זקנים ויקח האיש נזם זהב. החכם ר' משה דורש מקרא זה לפי פשוטו ויקח האיש נזם זהב ושני צמידים בידו לתת עליה אם תהיה הגונה ויאמר לה בת מי את וכשהגידה לו משפחתה אז נתנם לה והכתוב קצר דבריו כמו שמצינו בכמה מקומות. וכן מוכיח בספור דבריו דכתיב ואשאל ואחר ואשים. וגם כאן לא כתוב ויקח האיש נזם זהב ויתן על ידה: (דעת זקנים)

[בג] ויאמר בת-מי את הגידי נא לי היש בית-אביך מקום לנו ללון:

אונקלוס ויאמר בת מן את חוי קען לי האית בית אבוך אתר פשר לנא למבת: (אונקלוס)

יונתן ויאמר פרת מאן את תני כדון לי האית בית אבוך אתר פשר לנא למבת: (יונתן)

רש"י ויאמר בת מי את. לאחר שנתן לה שאלה, (ב) לפי שהיה בטוח בזכותו של אברהם שהגליח הקב"ה דרכו: ללון. לינה (מ) אחת, לין סם דבר, (ג) והיא אמרה ללון כמה לינות: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) (ר"ס), ואלע"פ שצסיפור העבד ללון (לקמן פ' מ"ז) כתב ששאל תחילה ואחר כך נתן, כבר פירש רש"י שם שלא יתפסו אותו בדבריו וכו', וליכא למימר שסיפורו ללון היה עיקר והכא אין מוקדם ומאוחר בתורה (פסחים ו'), דבחד ענין מאי דמוקדם מוקדם וכו' (ס), אבל קשה לדבריו דהא לעיל ריש פרשת וירא (י"ח ג') פרש"י (ד"ה ויאמר) גבי ויאמר אלני וגו', לאין מוקדם ומאוחר אפילו בחד ענין, וכמו שפרש"י (לעיל ו' ג' ד"ה והיו) גבי לא ידון רוחי באדם ע"ש: (מ) דאם לא כן למה לא אמר צשניהם ללון, או צשניהם ללון: (נ) שם דבר על משקל שיר ניר, וללון מקור הכולל לינות רבות ולינה אחת וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ללין. מן בנין הכבד הנוסף. כי ללון מן הקל: (אבן עזרא)

אור החיים **בת מי את הגידי וגו'.** סמך ב' השאלות, להגיד כי לא נסתפק אם היא מבני משפחת אברהם, שאם היה מסופק לא היה לו לשאול היש מקום עד שידע אם דרך נכון לפניו, אלא ודאי שהאמין בה' כי הצליח דרכו, ומה ששאל בת מי את הוא מה שם אביה וגו' וקודם שתשיב אמר היש בית אביך וגו' כי לא ישתנה דבר זה בהגדת בת מי וגו' והבן: (אור החיים)

ספורנו **היש בית אביך מקום.** מוכן לכניסת אורחים כמנהגם אז: **ללין.** שנלין שם את גמלינו: (ספורנו)

[כד] ותאמר אליו בת-בתואל אנכי בן-מלכה אשר ילדה לנחור:

אונקלוס וְאֶמְרַת לֵיה בַּת בְּתוּאֵל אֲנֵא בֶר מְלָכָה דִּילִידַת לְנַחֲוֹר: (אונקלוס)

יונתן וְאֶמְרַת לֵיה בְּרַת בְּתוּאֵל אֲנֵא בֶר מְלָכָה דִּילִידַת לְנַחֲוֹר: (תרגום יונתן)

רש"י **זה בתואל.** השיבתו על ראשון ראשון ועל אחרון אחרון: (רש"י)

אור החיים **בת בתואל אשר ילדה וגו'.** פ"י שאביה מבני הגבירה ולא מפלגש: (אור החיים)

[כה] ותאמר אליו גם-תבן גם-מספוא רב עמנו גם-מקום ללון:

אונקלוס וְאֶמְרַת לֵיה אֵף תִּבְנָא אֵף כְּסָתָא סְגִי עִמָּנָא אֵף אֶתֶר כְּשֵׁר לְמִבְּת: (אונקלוס)

יונתן וְתַנַּת לְמִימֵר לֵיה אוֹף תִּיבְנָא אוֹף אֶסְפִּסְתָּא סְגִי עִמָּנָא אוֹף אֶתֶר כְּשֵׁר לְמִבְּת: (תרגום יונתן)

רש"י **מספוא.** כל מאכל הגמלים קרוי מספוא, כגון תזן ושעורים: (רש"י)

ספורנו **גם תבן גם מספוא.** לא מקום לגמלים בלבד אבל יש גם תבן ומספוא לפרנסם: **גם מקום ללון.** בעדך ובעד אנשיך: (ספורנו)

[כו] ויקד האיש וישתחו ליהוה:

אונקלוס וַיִּכְרַע וַיִּסְגֵּד וַיִּשְׁתַּחוּ: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְחַן גִּבְרָא וַיִּסְגֵּד קָדָם יְיָ דְזָמִין קָדָמוּי אֶתְתָּא מְהִינָא: (תרגום יונתן)

[כז] ויאמר ברוך יהוה אלהי אדני אברהם לא-עזב חסדי

וְאֶמְתוֹ מֵעַם אֲדוֹנֵי אֲנֹכִי בְדַרְךְ נִתְּנִי יְהוָה בֵּית אֲתֵי אֲדוֹנֵי:

אונקלוס וְאָמַר בְּרִידָּךְ יְיָ אֱלֹהֵי דְרַבּוּנֵי אַבְרָהָם דִּי לֹא מְנַע טִיבוּתָהּ וְקוּשְׁטָהּ מִן רַבּוּנֵי אֲנָא בְּאוּרַח תַּקְנָא דְבְּרַנִּי יְיָ בֵּית אַחוּהֵי דְרַבּוּנֵי: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר בְּרִידָּךְ שְׂמָא דִּינִי אֱלֹהֵיהּ דְרַיְבוּנֵי אַבְרָהָם דִּי לֹא מְנַע טִיבוּתֶיהּ וְקוּשְׁטֶיהּ מִן רַבּוּנֵי אֲנָא בְּזִכּוּתֶיהּ בְּאוּרַח תַּקְנָא דְבְּרַנִּי יְיָ בֵּית אַחוּי דְרַבּוּנֵי: (תרגום יונתן)

רש"י בדרכך. דרך המזומן, דרך הישק, באותו דרך שהייתי לריך. וכן כל צי"ת ולמ"ד וה"ל המשמשים בראש התיבה ונקודים בפת"ח, מדברים בדבר הפשוט שנזכר כבר במקום אחר, או שהוא מזכיר וניכר באיזו הוא מדבר: (רש"י)

[כח] וּתְרַץ וּתְנַעֲרֵהְךָ וּתְגַדְּ לְבַיִת אִמָּה פְּדָבְרִים הָאֵלֶּה:

אונקלוס וִירְהִיטַת עוֹלָמְתָא וְחַוִּיאַת לְבַיִת אִמָּה כְּפִתְגָמָא הָאֵלִין: (אונקלוס)

יונתן וִירְהִיטַת הַרִיבָא וְחַוִּי לְבַיִת אִימָה כְּפִתְגָמָא הָאֵלִין: (תרגום יונתן)

רש"י לבית אמה. דרך הנשים היתה, להיות להן בית ליסב בו למלאכתן, ואין הבת **(ס)** מגדת אלף לאמה: (רש"י)

שפתי חכמים **(ס)** והא דכתיב גבי רחל ותגד לאביה, משום שמתה אמה, (בב"ר פ' ע' ע"ב): (שפתי חכמים)

[כט] וְלִרְבֵּקָה אַח וְשָׁמוּ לָבֶן וְיָרַץ לָבֶן אֶל-הָאִישׁ הַחוּצָה אֶל-הָעַיִן:

אונקלוס וְלִרְבֵּקָה אַחָא וְשָׁמִיהּ לָבֶן וִירְהִיט לָבֶן לְוַת גְּבַרָא לְבָרָא לְוַת עֵינָא: (אונקלוס)

יונתן וְלִרְבֵּקָה אַחָא וְשָׁמִיָּהּ לָבֶן וִירְהִיט לָבֶן לְוַת גְּבַרָא לְבָרָא לְעֵינָא: (תרגום יונתן)

רש"י וירץ. למה רץ ועל מה רץ, (ע) ויהי כראות את הנזם, אמה, עשיר הוא זה, **עניו** בממון: (רש"י)

שפתי חכמים **(ע)** (ממ"ט), אין כוונת רש"י להקשות למה רץ וכו' ולתרץ הקושיא במה שכתב אמה עשיר וכו', רק רוצה לישב ולתקן לשון הפסוק שהוא מסורס ומהופך, דהיה לו לומר תחילה ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' ואח"כ וירץ, כסדר ראה ושמע מאחותו ואחר כך רץ, גם לא יתכן לומר רץ מתחילה ואחר כך ראה הנזם ושמע מרבקה ואחר כך ויבא אל האיש וגו', וגדולה מזו שאמר ויהי כראות באמצע

הענין, דהיה לו להסמיך וירץ ויצא ולא להפסיק צמה שכתוב ויהי כראות וגו', לכן פירש וירץ למה רץ, ורצה לומר לכך נכתב הפסוק כסדר זה ליתן בעלמנו טעם למה וירץ כלל, ותו יס כאן צ' סבות על הריאה דהיינו כראות וגו' וכשמעו וגו', וז"ש על מה רץ כלומר על איזה סיבה רץ, וצא הכתוב צמה שסמך ויהי כראות לומר רץ וגו', לפרש ויהי הריאה כראות הגזם וגו' אמר עשיר וכו', ולא היתה מחמת שמיעת דברי רבקה לדונו לזכות שעשה לכבוד אליעזר או מחמת סיבה אחרת ולא מחמת ממון, משא"כ אם היה נכתב ויהי כראות וגו' וכשמעו וגו' קודם לומר רץ וגו', לא היינו יודעים על איזה סיבה רץ או אם על שניהם ודו"ק, וצדקה מדוקדקת פרש"י שהזכיר בדבריו לשון הפסוק למה וירץ וכו' ויהי כראות את הגזם, אמר עשיר וכו', שניכרין בזה דברי אמת שכוונתו לתקן לשון הפסוק שיהיה לו סדר וחיבור נכון, ומתקנו בהוספתו צאמלע איזה תיבות כדרכו ברוב המקומות לבקו בדברי רש"י, דאילו היה כוונתו להקשות ולתרוץ כהצנת המפרשים היה לו לומר למה רץ וכו' אמר עשיר וכו', ומה שכתב ויהי כראות את הגזם קודם מה שכתב אמר עשיר וגו', אין לו שחר והצנה כלל: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ולרבקה. בי במסורה חד ריש פסוק ולרבקה אח. וחד סוף פסוק ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה. שכהו עיניו מעשן ע"א של עשו אבל לרבקה לא הזיק לפי שהיא ראתה כן בבית אביה שהיה כומר לע"א וע"כ הקדים הכתוב שם יצחק לומר שלא היו מורת רוח לרבקה כמו ליצחק. א"י רמז למה שאמרו הנושא אשה יבדוק באחיה שרוב בנים דומין לאחי האם ובשביל שהיה אחיה רשע ילדה עשו הרשע וזהו ולרבקה אח ושמו לבן ותהיין מורת רוח ליצחק ולרבקה: (בעל הטורים)

אור החיים ולרבקה אח ושמו לבן וגו'. לדבריהם ז"ל (במד"ר י') שאמרו כי הצדיקים שמם קודם להם דכתיב (רות ב א) ושמו בועז, ושם האיש אלימלך (שם א' ב'), אבל הרשעים הם קודמים לשמם דכתיב (שמואל א כ"ה) נבל שמו וגו' אם כן למה לקח הכתוב סדר הצדיקים בלבן הרשע. ולתת טעם לדבר יש להעיר בכתוב אומרו וירץ למה רץ, ורז"ל (ילקוט קט) אמרו לפי שראה הנזם וכו' נתן עיניו בממון. ועדיין קשה אם כן היה לו להקדים לומר ויהי כראות וגו' וירץ וגו'. גם בזה לא היה צריך לכתוב בי פעמים אל האיש החוצה אל העין:

אכן הכוונה היא כי זה האיש לבן חרד לקראת האיש ביודעו מה שעבר בינו ובין רבקה מהדברים ומקרוב הדעת והוא איש נכרי הרי זה מגיד כי דברים בגו ולזה לבש קנאה ורץ לקראתו לפגוע בו בקנאתו את קנאת אחותו ולצד בחינת מעשה זה ייחס ה' אותו ייחוסין של צדיקים ואמר **ושמו לבן** כי מעשה צדיקים עשה בזה ואין הקב"ה מקפח שכר בריה. ואמרו **ויהי כראות** וגו' יגיד כי מה שקדם היה קודם כראות הצמידים וקודם שמעו דברי אחותו סדרן של מעשים חשדו לאליעזר בדבר מכוער אבל כראות הנזם וגו' וכשמעו וגו' ככה דבר אלי האיש שב אפו. ואף על פי כן מודיע הכתוב שיצא לקראת האיש לא להרע אלא אדרבה להאכסינו ולהחזיק לו טובה ובזה נתיישבו: (אור החיים)

ספורנו וירץ לבן אל האיש. לראות אורח עשיר שבא לעיר לא להכניסו לביתו:

[לז] וַיְהִי | כִּרְאֵת אֶת-הַנְּזֶם וְאֶת-הַצְּמִידִים עַל-יָדַי אַחֲתוֹ וּכְשָׁמְעוּ אֶת-דְּבָרִי רַבֵּקָה אַחֲתוֹ לֵאמֹר כֹּה-דַבֵּר אֵלַי הָאִישׁ וַיֵּבֵא אֶל-הָאִישׁ וְהִנֵּה עֹמֵד עַל-הַגְּמָלִים עַל-הָעַיִן:

אונקלוס וְהוּהוּ כַּד חָזָא יְתָ קְדָשָׁא וְיָת שִׁירְיָא עַל יְדַי אַחְתְּהָ וְכַד שְׁמַע יְתָ פְתָגְמִי רַבֵּקָה אַחְתְּהָ לְמִימַר כְּדִין מְלִיל עָמִי גְבָרָא וְאַתָּא לֹת גְבָרָא וְהָא קָאִם עֲלוּי גְמָלָא עַל עֵינָא: (אונקלוס)

יונתן וְהוּהוּ כְּדֵי חָמָא יְתָ קְדָשָׁא וְיָת שִׁירְיָא עַל יְדַי אַחְתְּיָה וְכַד שְׁמַע יְתָ פְתָגְמִי רַבֵּקָה אַחְתְּיָה לְמִימַר כְּדִין מְלִיל עָמִי גְבָרָא וְאַתָּא לֹת גְבָרָא וְהָא קָאִי עֲלוּי גְמָלָא עַל עֵינָא: (תרגום יונתן)

רש"י **על הגמלים. לשמרן, (פ) כמו והוא עומד עליהם** (בכאשית ית, ת.), **לשמסם:** (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דאם לא כן מאי עומד, רוכב מיזעני ליה: (שפתי חכמים)

אור החיים ויבא אל וגוי והנה עומד על וגוי. צריך לדעת מה בא ללמדנו באומרו והנה עומד וגוי ועל פי דברי רז"ל (ילקוט שם) שאמרו כי הכיר אליעזר במרוצתו של לבן לרעה והזכיר שם המפורש והעמיד הגמלים באויר על העין, והוא אומרו הגמלים על העין והוא עמד על הגמלים דכתיב והנה עומד וגוי וממקום גבוה קרא לו לבן והוא אומרו בא ברוך ה' ואחר שבא ממקום גבוה דבר אליו למה תעמוד בחוץ. ובזה לא קשה למה הקדים לומר בא וגוי ואחר כך אמר למה תעמוד וגוי כי מהראוי שיאמר למה תעמוד ואחר כך יאמר בא וגוי:

עוד ירצה על זה הדרך והנה עומד וגוי שהגם ששאל שאל האיש את רבקה היש בית אביך מקום וגוי ואמרה גם תבן וגוי גם מקום וגוי אף על פי כן לא מפני זה נטה אחריה ללכת בית אביה אלא עמד במקומו על העין:

ואומרו בא ברוך וגוי ואחר כך אמר למה וגוי נתכוון לומר לו כי מה שמזמנו לבא אצלו לא להאכסינו בביתו אלא שלא יעמוד בחוץ אבל לעולם צורכו על עצמו כי עיני רשעים תכלינה: (אור החיים)

ספורנו ויהי כראות את הנזם והצמידים על ידי אחותו. וחשב שאין ראוי להיות כפוי טובה: וכשמעו את דברי רבקה. ששאל לה היש בית אביך מקום לנו ללון: ויבא אל האיש. להכניסו בביתו: והנה עומד על הגמלים. לתור לצרכיהם בלתי מצפה ללון בבית אביה של רבקה עד בא דבר מעמו: (ספורנו)

[לא] וַיֹּאמֶר בּוֹא בְּרוּךְ יְהוָה לְמָה תַעֲמֹד בַּחוּץ וְאַנְכִי פְנִיתִי הַבַּיִת וּמְקוֹם לְגָמְלִים:

אונקלוס וְאָמַר עוֹל בְּרִיכָא דִּי לְמָא אֶת קֵאָם בְּבָרָא וְאָנָא פִּינִיתִי בֵּיתָא וְאֶתֶר כְּשֶׁר לְגַמְלָא : (אונקלוס)

יונתן וְחָשִׁיב לָבֶן דְּהוּא אֲבָרְהָם וְאָמַר עוֹל בְּרִיכָא דִּי לְמָא אֶתֶר קֵאִי בְּבָרָא וְאָנָא פִּינִיתִי בֵּיתָא מְפּוֹלְחָנָא נּוֹכְרָאָה וְאֶתֶר אֶתְקִינִת לְגַמְלָא : (תרגום יונתן)

רש"י פניתי **הבית**. מעבודת (5) אלילים: (רש"י)

שפתי חכמים (5) לאם לא כן פניתי הבית מיותר, למה לי בזה שמעיקרם לא היה פנוי, כי מקום ללון ולגמלים די: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ומקום. ב' הכא ואידך ומקום לזהב יזוקו. בשביל מקום לזהב שראה מה שנתן לאחותו פינה מקום לגמלים: (בעל הטורים)

ספורנו למה תעמוד בחוץ. ששאלת מקום ללון את הגמלים בלבד למה תחפוץ לעמוד בחוץ אתה ואנשיך: ואנכי פניתי הבית. בעדך ובעד אנשיך: ומקום לגמלים. ופניתי גם כן מקום בעד הגמלים: (ספורנו)

לב וַיָּבֵא הָאִישׁ הַבֵּיתָה וַיִּפְתַּח הַגְּמָלִים וַיִּתֵּן תְּבֵן וּמִסְפּוֹא לְגַמְלִים וּמַיִם לְרִחֹץ רְגְלָיו וְרַגְלֵי וְרַגְלֵי הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר אִתּוֹ:

אונקלוס וְעַל גְּבַרְא לְבֵיתָא וְשָׂרָא גְּמָלָא וַיְהִיב תְּבָנָא וְכִסְתָּא לְגַמְלָא וּמַיָּא לְאַסְחָה רְגְלוֹהִי וְרַגְלֵי גְּבַרְא דְעָמָה : (אונקלוס)

יונתן ועל גברא לביתא ושרי זממי גמלא ויהב (לבן) תבנא ואספתא לגמלא ומאי למשזוג רגלוי ורגלי גוברא די עמיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויפתח. התיר זמם שלהם (ב"ר ס, ת), שהיה סותם את פיהם שלא ירעו בדרך בשרות אחרים: (רש"י)

אבן עזרא ומספוא. שם מאכל בהמות והוא שם כלל ותחתיו שע ורה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויבא האיש הביתה. אליעזר הוא האיש הבא ויפתח הגמלים יחזור על לבן שעשה עם אורחיו דרך מוסר ויפתח גמליהם ויתן להם תבן ומספוא ונתן מים לרחוץ רגלי אליעזר ורגלי האנשים אשר אתו כי רחוק הוא שיהיה אליעזר הוא הנותן מים לרחוץ רגליו ורגלי אנשיו וכן ויעברו אנשים מדינים סוחרים וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור (להלן לו כח) כי "וימשכו" חוזר אל אחיו הנזכרים בפסוק הראשון וכן ויאמר אל המלך ככל אשר יצוה אדוני המלך את עבדו כן יעשה עבדך ומפיבושת אוכל על שולחני כאחד מבני המלך (ט יא) והם דברי דוד ורבים כן וענין ויפתח הגמלים שפתח מוסרי צוארם כי המנהג להוליכם קשורים או שהיו הולכים חגורים במושב המרכבה אשר עליהם כלשון אל יתהלל חוגר כמפתח (מלכים א כ יא) התפתחי מוסרי צוארך (ישעיהו נב ב) ורש"י כתב התיר זמם שלהם שהיה סותם פיהם שלא ירעו בשדות אחרים ולשון בראשית רבה (ס ה)

התיר זממיהם רבי הונא ורבי ירמיה שאל לרבי חייא ברבי אבא לא היו גמליו של אברהם אבינו דומים לחמורו של רבי פנחס בן יאיר וכו' וזו שאלה לסתור פתוח הזמם כי אי אפשר שיהיה החסידות בביתו של רבי פנחס בן יאיר גדול יותר מביתו של אברהם אבינו וכאשר חמורו של רבי פנחס בן יאיר איננו צריך להשתמר מן הדברים האסורים לבעליו להאכילו כל שכן גמליו של אברהם אבינו ואין צריך לזממם כי לא יאונה לצדיק כל און (הרמב"ן)

בעל הטורים ויפתח. ב' הכא ואידך ויפתח על הלוחות ידותיה. בבנין הבית מה התם לשון ציור אף הכא היו הגמלים של אברהם מצוירין ומסומנים ונכרים לכל שהיו שלו שהגמלים לא היו רועים בשדות אחרים: (בעל הטורים)

[לג] (ויישם) וישם לפניו לאכל ויאמר לא אכל עד אם-דברתי דברי ויאמר דבר:

אונקלוס ושיאו קדמוהי למיכל ואמר לא איכול עד דאמלל פתגמי ואמר מליל: (אונקלוס)

יונתן וסדרו קומיה למכול תבשילה דביה סמא דקטול וארגיש ביה ואמר לא איכול עד דאמליל פתגמי ואמר מליל: (תרגום יונתן)

רש"י עד אם דברתי. הרי אם משמש בלשון אשר ובלשון כי, (ה) כמו עד כי יבא שילה (בראשית מט, י), זה שאמרו חז"ל כי משמש בד' לשונות, והאחד אי, והוא אם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) להקשה לרש"י דאם משמע דספק לו אם ליצר והא ליצר, ומתרגם אם משמע בלשון אשר ובלשון כי, כמו עד כי יבא שילה (לקמן מ"ט י), דהיינו אם, ופירושו משמש בלשון אשר, דכיון דאם כמו כי, הא כי אינו משמש אלא בד' לשונות, והם: אלא, דינמא, אי, דהא, אכל לא אם, ואם כן מנא ליה דאם משמע בלשון אשר, ומתרגם וכו', אם כן שמע מינה דכי משמש בלשון אם, אף כאן אם כמו כי, דהיינו אשר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישם. מבנין שלא נזכר פועלו כמו ויושב את משה: (אבן עזרא)

בעל הטורים וישם. כתיב מלמד שנתנו לו סם המות בקערה ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש: **ויישם.** ב' דסמיכי הכא ואידך וישם בארון. רמז שרצו להמיתו וליתנו בארון והוא הרגיש ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי כי עבד אברהם אנכי ונהגתי בביתו שלא לאכול עד שאדבר דברי ברכת נטילת ידים ברכת המוציא ובזה חשב כי ינצל שכוס של ברכה לטובה מצטרף ולא לרעה וכן היה לו שבא המלאך והחזיר סם המות לצד בתואל ואכל ומת. וי"מ שנתנו לו דבר איסור ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי עבד אברהם אנכי ואיני אוכל דבר איסור: (בעל הטורים)

[לד] וַיֹּאמֶר עֶבֶד אַבְרָהָם אֲנִי:

אונקלוס וַיֹּאמֶר עֶבְדָּא דַּאֲבְרָהָם אֲנָא: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר עֶבְדָּא דַּאֲבְרָהָם אֲנָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויש אומרים כי טעם עבד אברהם אנכי. נדבק עם דבר המאכל והטעם כי יש מאכלים אסורים לנו. והנכון שדבריו כמשמעם: (אבן עזרא)

[לה] וַיְהִי בְרַךְ אֶת-אֲדֹנָי מְאֹד וַיִּגְדַּל וַיִּתֵּן-לּוֹ צֶאֱן וּבְקָרָה וְכֶסֶף וְזָהָב וְעַבְדָּם וְשִׁפְחֹת וְגַמְלִים וְחֲמָרִים:

אונקלוס וַיִּי בְרִיךְ יְת רבּוּנֵי לְחַדָּא וּרְבָא וַיְהִי לֵיה עָאן וְתוּרִין וְכֶסֶף וְדִהָב וְעַבְדִּין וְאֲמָרִין וְגַמְלִין וְחֲמָרִין: (אונקלוס)

יונתן וַיִּי בְרִיךְ יְת רבּוּנֵי לְחַדָּא וּרְבָא וַיְהִי לֵיה עָאן וְתוּרִין וְכֶסֶף וְדִהָבָא וְעַבְדִּין וְאֲמָרִין וְגַמְלִין וְחֲמָרִין: (תרגום יונתן)

ספורנו ברך את אדוני מאד. ואין ספק כי רבים בארצנו היו חפצים להשיא את בתם לבנו: (ספורנו)

[לו] וַתֵּלֶד שָׂרָה אִשְׁת־אֲדֹנָי בֶּן לְאֲדֹנָי אַחֲרַי זְקֵנְתָהּ וַיִּתֵּן-לָהּ אֶת-כָּל-אֲשֶׁר-לָהּ:

אונקלוס וַיִּלְיֵדַת שָׂרָה אִתְת רבּוּנֵי בַר לְרַבּוּנֵי בְתַר דְּסִיבַת וַיְהִי לֵיה יְת כָּל דִּילֵיהּ: (אונקלוס)

יונתן וַיִּלְיֵדַת שָׂרָה אִתְת רבּוּנֵי בַר לְרַבּוּנֵי בְתַר דְּסִיבַת וַיְהִי לֵיה יְת כָּל דִּילֵיהּ: (תרגום יונתן)

רש"י ויתן לו את כל אשר לו. שטר מתנה הראה להם: (רש"י)

ספורנו אחרי זקנתה. לפיכך היה חביב משעה שנולד. (ספורנו)

[לז] וַיִּשְׁבַּעֵנִי אֲדֹנָי לֵאמֹר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה לְבְנִי מִבְּנוֹת הַכְּנַעֲנִי אֲשֶׁר אֲנִי יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ:

אונקלוס וְקִיַּם עָלֵי רבּוּנֵי לְמִימָר לֹא תִסַּב אִתְתָּא לְבְרִי מִבְּנֵי כְּנַעֲנָאֵי דִי אֲנָא יְתִב בְּאַרְעָה: (אונקלוס)

יונתן וְאוּמִי יְתִי רבּוּנֵי לְמִימָר לֹא תִסַּב אִתְתָּא לְבְרִי מִבְּנֵי כְּנַעֲנָאֵי דַּאֲנָא יְתִיב בְּאַרְעָהוּן: (תרגום יונתן)

רש"י לא תקח אשה לבני מצנות הכנעני. אם לא תלך תחלה אל בית אבי ולא תאבה (ה) ללכת אחריו: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) תיקן בזה ג' ענינים, האחד שהדביק מלת תלך אל מלת לא, כאילו כתיב אם לא תלך אל בית אבי, מפני שמלת לא אין לה קשר עם מלת אל, והב', ולא תאבה האשה וכו', שבזולת זה היה משמע שאם תלך אל בית אבי מיד תפטר משבועתי בין תאבה בין לא תאבה, והוסיף מלת תחילה מפני שבזולת זה משמע שאם תקח מצנות הכנעני ואח"כ תלך ולא תאבה אתה פטור גם כן, ואינו כן, שאין לו היתר כלל אם לא שילך תחילה ולא תאבה, ומאמר ולקחת אשה לבני הוא תחילת דיבור כאילו אמר אבל תקח אשה לבני ממשפחתי הנזכרים למעלה: (שפתי חכמים)

ספורנו וישביעני אדוני. ובהיות שאדוני מאס באנשי ארצו ובוחר בכם באתי אליכם לא להעדר נשים בא רצנו: (ספורנו)

[לח] אם-לא אל-בית-אבי תלך ואל-משפחתי ולקחת אשה לבני:

אונקלוס אלהן לבית אבא תזיל ולזרעיתי ותסב אתתא לברי: (אונקלוס)

יונתן אלהן לבית איבא תזיל ולזיחוסי ותסב איתא לברי: (תרגום יונתן)

[לט] ואמר אל-אדני אלי לא-תלך האשה אחרי:

אונקלוס ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: (אונקלוס)

יונתן ואמרית לרבוני מאים לא תיתי אתתא בתרי: (תרגום יונתן)

רש"י אלי לא תלך האשה. אלי כתיב, בת היתה לו לאליעזר, (ז) והיה מחזר למנוח עילה שיאמר לו אברהם לפנות אליו להשיאו בתו, אמר לו אברהם, בני ברוך ואתה ארוה, (ח) ואין ארוה מדבק בצרוך: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ואם תאמר ולמה לא כתיב אולי דלעיל (פ' ה') חסר מתחילה כשאמר העבד לאברהם אולי לא תאבה כדי למדרש, וי"ל משום דלעיל (ז) כתיב אחר כך ההשגב אשיב וגו', לא משמע שהיה מחזר עילה אלל שאל אותו אם לא תאבה לילך עמו אם יכול להשיב ליחזק שמה, אבל כאן לא כתיב אחר כך הכי, מידרש שפיר הכי, (מהר"א"י). ועוד יש לומר כשאמר לו לבן בוא ברוך ה' (לעיל פ' ל"א), אמר אליעזר מעכשיו אני ברוך ושמא יקח יחזק את בתי, לכן חסר באחרונה

למידרש הכי, ולא צראשונה כי עדיין לא היה צרוך, ומהרש"ל תירץ כי מעולם לא עלתה על לבו שיתחתן בצרעה, כיון שהוא צרוך והוא ארוך, אלא אליעזר היה מתירא כיון שהגיד להם שהציעו אברהם שלא ישא אשה אלא מבני משפחתו, שיענשוהו שיתן להם ממון הרבה, משום הכי אמר להם אלי רמז להם שבת יש לו עכ"ל: (ת) ר"ל דאליעזר בא מכנען דכתיב ביה ארוך כנען, וא"ת והלא ענר אשכול וממרא נמי ארוכים היו דהיו אמוריים, וי"ל מכל מקום זו היתה הקללה מתקיימת כיון דהיה עבד, וא"כ היה ארוך טפי מהם, ובזה יתורץ תמיהת מהרש"ם ע"פ: (ספתי חכמים)

כלי יקר ואומר אל אדני אולי לא תלך האשה אחרי. פירש"י אלי חסר כתיב לפי שבת היתה לו לאליעזר כו', ומקשים על זה למה לא נכתב אולי חסר הנאמר אצל סיפור אליעזר עם אברהם. ואומר אני אילו כתב שם הייתי אומר שלכך נכתב חסר כי אמר אליעזר אלי לא תאבה ואלי היינו בשבילי, כי לא תרצה לילך עם עבד כמוני אלא עם שרים ונכבדים, אבל עכשיו שנכתב חסר בסיפור אליעזר עם לבן ובתואל, אין לפרש כך, כי איך יזכיר גנותו לפנייהם ויתן להם פתחון פה בזה שבאמת לא תתרצה לילך עם שפל אנשים כמותו, ועוד למה יזכיר בפניהם שאמר כך לאברהם, אלא ודאי שאמר כי בת יש לו, והזכיר זה כדי לאיים עליהם שאם לא תרצה לילך עמו יתרצה אברהם לבתו אחר שלא ימצא משם כרצונו, ומה שהשיב לאליעזר על זה השמר לך על כל פנים משמע שאף אם לא תלך אחריו מ"מ אינו מסכים להשיאו בתו של אליעזר, יכול להיות שאמר כן כדי שלא יתשל אליעזר בדבר ויסמוך על זה וק"ל. (כלי יקר)

דעת זקנים אלי לא תלך האשה. פירש"י ז"ל שלכך כתיב אלי חסר וא"ו למדרש שהיתה בת לאליעזר וכו'. ותימה שגם ר' שלמה פי' על קרא דונקית משבועתי זאת ותקח אשה לבני מבנות ענר אשכול וממרא וגם הם כנעניים היו. וי"ל שבו נתקיימה כבר הקללה שהרי הוא עבד אבל הם לא היו עבדים. ועוד י"ל דזילא ביה מילתא טפי למשיא לבנו בת עבדו. ועוד אמרינן בב"ר אליעזר בנו של חם היה. ובפרקי ר' אליעזר אומר אליעזר עבד אברהם הוא עוג מלך הבשן והכי איתמר התם זקן ביתו של אברהם אבינו היה אליעזר וכתב עליו עבד עולם וכשגמל חסד עם יצחק הוציאו לחירות עולם ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה והעמידו מלך והוא עוג מלך הבשן. וקשה שהרי עוג רשע היה ומשה הרגו ואליעזר היה צדיק. וגם במס' סופרים חשיב ליה מתשעה שנכנסו בגן עדן מחיים ועל דבר זה נכנס כי כשהביא רבקה ולא מצא לה יצחק בתולים כמו שאפרש בעי"ה היה חושדו שבא עליה ואמר לו כן תחיה ותכנס בגן עדן כמו שאתה נקי ממנה ונתקיים לו אותה ברכה ונכנס חי בגן עדן. וצ"ל ששני עוג מלך הבשן היו אחד רשע שהרגו משה ואחד שהיה עבד ומלך וכשמלך נקרא שמו עוג כי כל מלכי הבשן נקראים עוג כמו שמצינו בכל מלכי מצרים שנקראין פרעה: (דעת זקנים)

[מ] וַיֹּאמֶר אֱלִי יְהוָה אֲשֶׁר-הִתְהַלַּכְתִּי לְפָנָיו יִשְׁלַח מַלְאָכּוֹ אֲתָךְ וְהִצִּילִים דַּרְכְּךָ וְלִקְחֶתָ אִשָּׁה לְבָנִי מִמִּשְׁפַּחְתִּי וּמִבֵּית אָבִי:

אונקלוס וַאֲמַר לִי יְיָ דִּי פְלַחִית קְדָמוֹהִי יִשְׁלַח מַלְאָכָה עִמָּךְ וְיִצְלַח אֶרְחֶךָ וְתִסָּב אֲתָתָא לְבָרִי מִזְרְעֵיתִי וּמִבֵּית אָבָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לִי יְיָ דַּפְלַחִית קוּמוּי יְזַמִּין מְלֶאכֶיָה עִמָּךְ וַיִּצְלַח אֶרְחֹךְ וַתִּסַּב אֵיתָתָא לְבָרִי מִן יְחוּסִי וּמַגְנִיסַת בֵּית אֵיבָא : (תרגום יונתן)

[מא] אַז תִּנְקָה מְאֵלְתִי כִּי תָבֹא אֶל-מִשְׁפַּחְתִּי וְאִם-לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְהָיִיתְ נִקְוִי מְאֵלְתִי:

אונקלוס בְּכֹן תְּהִי זָפִי (נ״י זָפִא) מְמוּמָתִי אֶרִי תְהִי לְזַרְעִיתִי וְאִם לֹא יִתְּנוּ לָךְ וְתְהִי מְמוּמָתִי : זָפִי מְמוּמָתִי : (אונקלוס)

יונתן בְּכִין תִּזְדַּכִּי מְמוּמָתִי אִין תִּיעוֹל לְבֵית יְחוּסִי וְאִין לֹא יִנְתְּנוּ לָךְ וְתְהִי זָפִאִי מְמוּמָתִי : (תרגום יונתן)

אבן עזרא אַז תִּנְקָה מְאֵלְתִי . וְלֹא אָמַר מִשְׁבֹּעַתִּי וְהִטַּעַם כִּי אֶפְחַד מֵאֲדָנִי וּמֵאֵלְתוֹ : אָבִן

בעל הטורים אַז תִּנְקָה מְאֵלְתִי . וְאִבְרַהָם אָמַר מִשְׁבֹּעַתִּי שֶׁהוּא הַחֲמִיר עֲלֵיהֶם לֹמַר שֶׁהֵבִיאוּ בְּאֵלֶּה שֶׁהִיא חֲמוּרָה יוֹתֵר כְּדֵי שִׁיתַּרְצוּ : כִּי תִבָּא אֶל מִשְׁפַּחְתִּי . וְלֹא אֶל בֵּית אָבִי לֹמַר שֶׁאִם לֹא יִמְצָא מִבֵּית אָבִי יִקַּח מִבֵּית אִם : (בעל הטורים)

[מב] וְאָבִא הַיּוֹם אֶל-הָעֵין וְאָמַר יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אֲבָרְכֶם אִם-יִשְׁרָ-נָא מְצָלִים דְרָפִי אֲשֶׁר אָנְכִי הִלֵּךְ עָלֵיהֶ:

אונקלוס וְאֶתִית (נ״י וְאֶתִיתִי) יוֹמָא דִּין לְעִינָא וְאֶמְרִית יְיָ אֱלֹהָא דְרַבּוּנֵי אֲבָרְכֶם אִם אֵית כְּפֶן רַעְנָא קְדַמָּךְ לְאֶצְלַחָא אֶרְחִי דִּי אֲנָא אָזִיל עָלֵה : (אונקלוס)

יונתן וְאֶתִית יוֹמְנָא לְעִינָא וְאֶמְרִית יְיָ אֱלֹהֵיהֶ דְרַבּוּנֵי אֲבָרְכֶם אִין אֵיתָךְ כְּדוֹן מְצַלַח אֶרְחִי דְאָנָא אָזִיל עָלֵה : (תרגום יונתן)

רשׁׁי וְאִבְרָחָם הַיּוֹם . הַיּוֹם יִלְחָתִי וְהַיּוֹם בָּחַתִּי , מִכַּאֲן שֶׁקִּפְלָה לוֹ הָאֲרֶז . אָמַר רַבִּי אַחָא , יִפֵּה שִׁיחַתָּן שֶׁל עֲבָדֵי אֲבוֹת לִפְנֵי הַמָּקוֹם מִתּוֹרַתָּן שֶׁל בְּנִים , שֶׁהֵרִי פִרְשָׁה שֶׁל אֲלִיעֶזֶר כְּפֹלֶה בְּתוֹרָה , וְהִרְבָּה גּוֹפֵי תוֹרָה לֹא נִתְּנוּ אֲלֵלָא בְּרַמְיָזָה : (רשׁׁי)

[מג] הִנֵּה אָנְכִי נֹצֵב עַל-עֵין הַמַּיִם וְהָיָה הָעֵלְמָהּ הַיְצִאת לְשָׂאֵב וְאֶמְרִתִּי אֵלֵיהֶ הַשְּׂקִינֵי-נָא מְעַט-מַיִם מִכְּדָךְ:

אונקלוס הָא אֲנָא קָאָם עַל עִינָא דְמַיָּא וְיָהִי עוֹלְמָתָא דְתַפּוּק לְמַמְלִי וְאֵימַר לֵה אֲשְׁקִינִי כְּפֶן זְעִיר מַיָּא מְקוּלְתִיךְ : (אונקלוס)

יונתן הָא אֲנָא קָאָם עַל עִינָא דְמַיָּא וְתְהִי רִיבָא דְתִיפּוּק לְמַמְלִי וְאֵימַר לֵה אֲשְׁקִינִי כְּדוֹן קָלִיל מוּי מִן לְגִינִיתִיךְ : (תרגום יונתן)

[מד] וְאָמַרְהָ אֵלַי גַּם-אֶתְּהָ שְׁתֵּהּ וְגַם לְגַמְלִיךָ אֲשַׁאֲב הוּא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר-הֵכִיחַ יְהוָה לְבֶן-אָדָנִי:

אונקלוס וְתִימַר לִי אַף אֶתְּ אִשְׁתְּ וְאַף לְגַמְלִיךָ אֲמַלִּי הִיא אֶתְּתָא דְזַמִּין יְיָ לְבַר רְבוּנִי: (אונקלוס)

יונתן וְתִימַר לִי אוֹף אֶתְּ שְׁתֵּי וְאוֹף לְגַמְלִיךָ אֲמַלִּי הִיא אֶתְּתָא דְזַמִּין יְיָ בְּמַזְלָא לְבַר רְבוּנִי: (תרגום יונתן)

רש"י גַּם אֶתְּהָ. גַּם לְרִבּוֹת אֲנָשִׁים שְׁעָמוּ: הוֹכִיחַ. צִירַר וְהוֹדִיעַ, וְכֵן כָּל הוֹכַחָה שְׁבַמְקַרְא, צָרוּר דָּבַר: (רש"י)

ספורנו הִיא הָאִשָּׁה אֲשֶׁר הוֹכִיחַ. כְּאִמְרַם ז"ל בַּת קוֹל מְכַרְזֵת וְאוֹמֵר בַּת פְּלוֹנִי לְפְלוֹנִי: (ספורנו)

[מה] אֲנִי טָרַם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר אֶל-לְבִי וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכֹדֶה עַל-שִׁכְמָהּ וְתוֹרֵד הָעֵינָה וְתִשָּׂאב וְאִמַּר אֵלֶיהָ הַשְּׂקִינִי נָא:

אונקלוס אֲנָא עַד לָא שִׁיְצִיתִי לְמַלְלָא בְּלַבִּי וְהָא רִבְקָה נִפְקַת וְקוֹלְתָהּ עַל פְּתִיפָהּ וְנִחְתַּת לְעֵינָא וּמְלַת וְאַמְרִית לָהּ אֲשַׁקִּינִי כְעֵן: (אונקלוס)

יונתן אֲנָא עַד לָא פְּסֻקִית לְמַלְלָא עִם הֶרְהוּרִי לְבִי וְהָא רִבְקָה נִפְקַת וּלְגִינְתָהּ עַל פְּתִיפָהּ וְנִחְתַּת לְעֵינָא וּמְלַת וְאַמְרִית לָהּ אֲשַׁקִּינִי כְדוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י טַרַם אֲכַלֶּה. טַרַם שְׁאֵנִי מְכַלֶּה, וְכֵן כָּל לִשׁוֹן הוּוֵה, פְּעָמִים שְׁהוּא מְדַבֵּר צְלִשׁוֹן עֵבֶר, כְּמוֹ טַרַם כְּלִיתִי, וּפְעָמִים שְׁמְדַבֵּר צְלִשׁוֹן עֵתִיד, כְּמוֹ כִּי אֲמַר אִיוֹב, הִרִי לִשׁוֹן עֵבֶר, כִּכֵּה יַעֲשֶׂה אִיוֹב (אִיוֹב א', ה.) הִרִי לִשׁוֹן עֵתִיד, וּפִירוֹשׁ שְׁנִיחָהּ לִשׁוֹן הוּוֵה, כִּי אֲוֹמֵר הִיֵּה אִיוֹב אֲוֹלִי חֲטָאוּ צְנִי וְגו' וְהִיֵּה עוֹשֶׂה כֵּד: (רש"י)

הרמב"ן וְטַעַם וְהִנֵּה רִבְקָה יֹצֵאת וְכֹדֶה עַל שִׁכְמָהּ. כִּי בְהִיוֹתוֹ בְּבֵיתָהּ שָׁמַע אֶת שְׁמָהּ אוֹ מִתְחִילָה הִגִּידָה לוֹ שְׁמָהּ אַע"פ שֶׁלֹּא נִזְכַּר (הִרְמַב"ן)

אור החיים אֲנִי טַרַם וְגו' לְדַבֵּר אֶל לְבִי. שֶׁלֵּל כִּי לֹא שָׁמַעְתּוֹ אוֹזֵן, לְחוֹשׁ לְנַעֲרָה שֶׁתַּעֲשֶׂה לְצַד מָה שֶׁשָּׁמַעָה: (אור החיים)

ספורנו אֲנִי טַרַם אֲכַלֶּה לְדַבֵּר. וְזֹאת הוֹרָאָה כִּי נִכּוֹן הַדְּבַר מֵעַם הָאֱלֹהִים: (ספורנו)

[מו] וְתִמְהָר וְתוֹרֵד כְּדֶה מְעַלְיָה וְתִאמַר שְׁתֵּהּ וְגַם-גַּמְלִיךָ אֲשַׁקֶּה וְאַשְׁתְּ וְגַם הַגַּמְלִים הַשְּׂקִתָּהּ:

אונקלוס ואוּחִיאַת וְאַחִיתַת קוּלְתַה מִנַּה וְאַמְרַת אֶשֶׁת וְאָף גְּמַלְךָ אֶשְׁקִי וְשִׁתִּיתִי
וְאָף גְּמַלְיָא אֶשְׁקִיאַת : (אונקלוס)

יונתן ואוּחִיאַת וְאַחִיתַת לְגִינְתַּה מִינַּה וְאַמְרִית שְׁתִּי וְאוּף גְּמַלְךָ אֶשְׁקִי וְשִׁתִּיתִי
וְאוּף גְּמַלְיָא אֶשְׁקִיַּית : (תרגום יונתן)

[מז] וְאַשְׁאֵל אֹתָהּ וְאָמַרְ בַּת-מִי אַתְּ וְתֹאמַר בַּת-בְּתוּאֵל בֶּן-נְחֹר אֲשֶׁר יִלְדָה-
לָּו מַלְכָּה וְאִשָּׁם הַנְּזָם עַל-אִפָּהּ וְהַצְּמִידִים עַל-יְדֵיהָ:

אונקלוס וְשִׁאִילִית יְתָה וְאַמְרִית בַּת מִן אֶת וְאַמְרַת בַּת בְּתוּאֵל בֶּר נְחֹר דִּילִידַת
לָהּ מַלְכָּה וְשׁוּיַתִּי קַדְשָׁא עַל אִפָּה וְשִׁרְיָא עַל יְדָהָ : (אונקלוס)

יונתן וְשִׁאִילַת יְתָה וְאַמְרִית בְּרַת מָאן אֲנִתְּ וְאַמְרַת בְּרַת בְּתוּאֵל בֶּר נְחֹר דִּלִידַת
לִיהָ מַלְכָּה וְשׁוּיַת קַדְשָׁא עַל אִפָּה וְשִׁרְיָא עַל יְדָהָ : (תרגום יונתן)

רש"י וְאִשְׁאֵל וְאִשָּׁם. שְׁנֵה הַסְּדֵר, שֶׁהֵרִי הוּא תַחֲלָה נָתַן וְאַחַר כֵּן שָׁאֵל, חֲלָל שָׁלַח
יִתְפָּסְוּהוּ בְּדַבְּרֵי וְיִחַמְרוּ, הַיֵּאֵךְ נִתְּתָ לָהּ וְעַדִּינן אִינְךָ יוֹדַע מִי הֵיאָ : (רש"י)

בעל הטורים וְאִשָּׁם הַנְּזָם. חֶסֶר יוּ"ד לומר שלא נגע בבשרה (ואפילו לא ביו"ד
מחמת צניעות : (בעל הטורים)

אור החיים וְאִשְׁאֵל אֹתָהּ וְאִשָּׁם וְגו'. שִׁינָה לַחֲשֵׁשׁת רַמְאוֹתָם כִּי יֹאמְרוּ שֶׁנָּתַן
הַחֲפָצִים קוּדֵם לַצַּד מַה שֶּׁשִּׁמְשֵׁתוּ, וְהֵם נוֹגְעִים לֵאבִיהָ, לְזֶה הַקָּדִים כִּי לֹא נָתַן
אַלּא אַחַר שִׁדְעָ הַיּוֹתָה בַּת בְּתוּאֵל שֶׁרְאוּיָה לִיצַחֵק נָתַן לָהּ בַחֲזַקַת תַּכְשִׁיטִי כֹלָה
לַחֲתָן וְאִין לֵאבִיהָ זְכוּת בְּהֵם : (אור החיים)

[מת] וְאַקְדָּ וְאַשְׁתַּחֲוָה לַיהוָה וְאַבְרָךְ אֶת-יְהוָה אֱלֹהֵי אֲדֹנָי אַבְרָהָם אֲשֶׁר הִנְחֵנִי
בְּדַרְךָ אֲמַת לַקַּחַת אֶת-בַּת-אֲחִי אֲדֹנָי לְבָנוּ:

אונקלוס וְכַרְעִית וְסִגְדִית קָדָם יְיָ וְכַרְכִּית יְתָ יְיָ אֶלְהֵה דְרַבּוּנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִּי
בְּאוּרַח קְשׁוּט לְמִיסַב יְתָ בַּת אַחוּהִי דְרַבּוּנִי לְבָרַה : (אונקלוס)

יונתן וְגִחְנִית וְסִגִּידִית קָדָם יְיָ וְכַרְכִּית יְתָ יְיָ אֶלְהֵיהָ דְרַיְבוּנִי אַבְרָהָם דְּדַבְּרַנִּי
בְּאוּרַח קְשׁוּט לְמִיסַב יְתָ בְּרַת אַחוּי דְרַבּוּנִי לְבָרִיָּה : (תרגום יונתן)

[מט] וְעֵתָה אִם-יִשְׁלָם עֲשִׂים חֶסֶד וְאַמַּת אֶת-אֲדֹנָי הִגִּידוּ לִי וְאִם-לֹא הִגִּידוּ לִי
עַל-יָמִין עַל-שְׂמָאל:

אונקלוס וְכַעַן אִם אֵיתִיכוֹן עֲבָדִין טִיבוּ וְקְשׁוּט עִם רַבּוּנִי חוּוּ לִי וְאִם לֹא חוּוּ לִי
עַל יָמִינָא עַל שְׂמָאלָא : (אונקלוס)

יונתן וְכַדּוֹן אִין אֵיתִיכוֹן עֲבָדִין טִיבוּ וְקְשׁוּט עִם רַבּוּנִי תְּנּוּ לִי וְאִין לֹא תְּנּוּ לִי

וְאֵיפֶינִי עַל דְּרוּמָא אוֹ עַל צְפוּנָא : (תרגום יונתן)

רש"י עַל ימִין. מִזְנוֹת יִשְׁמַעְאֵל: עַל שְׂמַאל. מִזְנוֹת לוֹט, שְׁהִיָּה יוֹשֵׁב לְשִׂמְאֵלוֹ שֶׁל אֲבֵרָהם (רש"י) (ב"ר ס, ט):

אבן עזרא חֲסֵד. דָּבַר שֶׁאִינּוֹ חַיִּיב : וְאִמְתָּ. לְקִיִּים דָּבַר הַחֲסֵד. וְהַמְלָה מִגְזַרְתָּ אִמּוֹנָה וְהַתִּיּוֹן לְשׁוֹן נִקְבָּה : (אבן עזרא)

בעל הטורים עַל ימִין אוֹ עַל שְׂמַאל. [עַם הַתִּיבוֹת וְהַכוֹלָל בְּגִימַטְרִיא יִשְׁמַעְאֵל וְעִמּוֹן וּמוֹאֵב. עַם הָאוֹתוֹת]: (בעל הטורים)

ספורנו אִם יִשְׁכַּם עוֹשֵׂים חֲסֵד. שְׂכָדִי לְהַפִּיק רִצּוֹן אֲדוּנִי תִבְטְלוּ רִצּוֹנְכֶם וְתִסְכִּימוּ לְשִׁלוֹחַ אֶת בְּתַכֶּם בְּאַרְץ מִרְחָק וְלֹא תַחֲוֹשׁוּ לְקִנּוּת בַּהּ קְרוּבִים בְּאַרְצְכֶם : . וְאִמְתָּ. שֶׁתִּרְצוּ תוֹעֵלֶת וְכִבוּד בְּתַכֶּם כִּרְאוּי לְכֶם וְזֶה בַּהֲכַנִּיס אוֹתָהּ בְּבֵית אֲבֵרָהם : (ספורנו)

[נ] וַיַּעַן לָבֵן וּבְתוֹאֵל וַיֹּאמְרוּ מִיִּהְיֶה יֵצֵא הַדְּבָר לֹא נוֹכַל דְּבַר אֱלֹהֵי רַע אוֹ-טוֹב:

אונקלוס וְאַתִּיב לָבֵן וּבְתוֹאֵל וְאָמְרוּ מִן קָדָם יֵי נִפְק פְּתִגְמָא לִית אֲנַחְנָא יְכָלִין לְמַלְלָא עֲמָדָּ בִישׁ אוֹ טָב : (אונקלוס)

יונתן וְאַתִּיב לָבֵן וּבְתוֹאֵל וְאָמְרוּ מִן קָדָם יֵי נִפְק פְּתִגְמָא דְּרִבְקָה אֲתִיְהִיבֵת לְיִצְחָק אֲנִן לָא נִיכוֹל לְמַלְלָא לָדָּ בִישׁ אוֹ טָב : (תרגום יונתן)

רש"י וַיַּעַן לָבֵן וּבְתוֹאֵל. רַע הִיָּה, וְקִפֵּץ לְהַסִּיב לִפְנֵי אֲבִיו: לֹא נוֹכַל דְּבַר אֱלֹהֵי. לְמַאֲן בְּדַבַּר הַזֶּה, לֹא עַל יְדֵי תְשׁוּבַת דְּבַר רַע וְלֹא עַל יְדֵי תְשׁוּבַת דְּבַר הַגּוֹן, לְפִי שְׂנִיכֵר שְׂמָה' יֵלֵךְ הַדְּבַר לְפִי דְּבַרִּיךְ שְׂזִימְנָה לָךְ: (רש"י)

ספורנו לֹא נוֹכַל לְדַבֵּר אֱלֹהֵי רַע. לְבַטֵּל גִּזְרֹתוֹ : אוֹ טוֹב. לְקִיִּים אוֹתָהּ כֹּאֲלוֹ הִיתָה צְרִיכָה לְקִיּוֹם שְׁלֵנוּ : (ספורנו)

[נא] הִנֵּה-רִבְקָה לְפָנָיִךְ קָח וְלָךְ וּתְהִי אִשָּׁה לָבֵן-אֲדָנְיָיִךְ כַּאֲשֶׁר דְּבַר יְהוָה:

אונקלוס הֵיא רִבְקָה קְדָמָךְ דְּבַר וְאַיִזִיל וְתִהִי אֲתִתָּא לְבַר רַבּוֹנָךְ כְּמָא דִּי מַלְל יֵי: (אונקלוס)

יונתן הֵיא רִבְקָה קוּמָךְ דְּבַר וְאַיִזִיל וְתִהִי אִתָּא לְבַר רַבּוֹנָךְ כְּמָא דְּמַלִּיל יֵי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא דְּבַר ה'. גִּזַּר וְכֵן בְּדַבַּר ה' שְׁמִים נַעֲשׂוּ אוֹ הוֹכִיחַ בְּחִלוּם : (אבן עזרא)

ספורנו קָח וְלָךְ. גַּם בְּלַתִּי רְשׁוֹתֵנוּ : כַּאֲשֶׁר דְּבַר ה'. שְׂגֹזֵר בֵּת פְּלוּנִי לְפְלוּנִי שֶׁהָרִי נִתַּן אוֹתָהּ עַל רִצּוֹנוֹ בְּזֶה : (ספורנו)

רש"י וילינו. כל לינה שבמקרא לינת לילה אחד: (רש"י)

[נה] ויאמר אחיה ואמה תשב הנער אתנו ימים או עשור אחר תלך:

אונקלוס ואמר אחיה ואמה תתיב עולמתא עמנא עדן בעדן או עשרא גרחין בתר גן (אונקלוס) תיזיל:

יונתן ועל דהו ממלין ברמשא בתואל הוה אכיל מהוהא תבשילא ואשכחונוהי בקריצתא דהא מית ואמר אחיהא ואימא תיתב ריבא עמנא יומי שתא חדא או עשר גרחין ובתר פדין תיזיל: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר אחיה ואמה. ובתואל היכן היה. הוא היה רוכה לעכב (ב) ובא מלאך והמיתו: ימים. שנה (כתובות נז:) כמו ימים תהיה גאולתו (ויקרא כה, כע.) כך נותנין לבתולה זמן י"ב חדש, לפרנס את עלמה בתכשיטים: או עשור. י' חדשים. ואם תאמר ימים ממש, אין דרך המזקקים לזקק דבר מועט, ואם לא תראה, תן לנו מרובה מזה: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ראה לומר היה נותן סם המות בקערה באכילה, ומיהרו עליו לאכול כדי שלא ירגיש בדבר, לכאן כתיב (לעיל פ' ל"ג) וייסם לפניו לאכול, וגבי יוסף נמי כתוב וייסם בארון (לקמן נ' כ"ו), אף כאן כן שרצו להמיתו וליתנו בארון, והוא הרגיש בדבר ואמר לא אוכל עד אם דברתי דברי, ובתוך כך סבב המלאך הקערה ובא סם המות לפני בתואל ואכל ומת, (מלכה): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר אחיה ואמה. הם שקבלו המתנות והאב מחריש. ויתכן שלבן היה גדול מאביו בחכמה וכבוד כי כן מצאנו ויען לבן ובתואל: (אבן עזרא)

ספורנו ימים או עשור. שתתישב דעתה בהדרגה ללכת אל ארץ אחרת ולא יהיה זה לה פתאום כי השתנות הפתאומי לא יסבלהו הטבע: (ספורנו)

דעת זקנים ויאמר אחיה ואמה. פירש"י ובתואל רצה לעכב ובא מלאך והמיתו. ואע"ג דכתיב לעיל ויען לבן ובתואל צ"ל שרצה לחזור ולעכב הדבר. ד"א שבקשו להאכיל לאליעזר סם המות כדי שישאר להם הממון ובא גבריאל והחליף הקערה אשר בה סם המות ליתנה לאליעזר ונתנה לבתואל ומת: (דעת זקנים)

[נו] ויאמר אלהם אל-תאחרו אתי ויהוה הצלים דרכי שלחוני ואלכה לאדני:

אונקלוס ואמר להון לא תאחרון יתי ויג אצלח ארחי שלחוני ואיהד לות רבוני: (אונקלוס)

יונתן ואמר להום לא תעפבון יתי ויג אצלח ארחי אלויוני ואיזיל לרבוני: (תרגום)

יונתן

בעל הטורים אל תאחרו אותי וה'. ס"ת לויח שלויחו: (בעל הטורים)

[נז] וַיֹּאמְרוּ נִקְרָא לְנֶעֱר וְנִשְׁאַלָה אֶת-פִּיָּהּ:

אונקלוס וַאֲמָרוּ נִקְרִי לְעוֹלָמְתָא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אֶמְרָה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ נִקְרִי לְרִיבָא וְנִשְׁמַע מַה דְּהִיא אֶמְרָה: (תרגום יונתן)

רש"י וְנִשְׁאַלָה אֶת פִּיהָ. מִכַּחַן שְׂחִין מִשִּׁיחִין (ג) אֶת הָאִשָּׁה אֲלֹא מִדַּעְתָּה (ב"ר ס, יב.):
(רש"י)

שפתי חכמים (ג) דקשה והא לעיל (פ' נ) אמר לא נוכל וגו', וניכר שמה' ילא הדבר:
שפתי חכמים

ספורנו וְנִשְׁאַלָה אֶת פִּיהָ. אִם יִסְבּוֹל דַּעְתָּה לִלְכַת עִתָּה עִמָּךְ: (ספורנו)

[נח] וַיִּקְרְאוּ לְרַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ אֵלֶיהָ הֲתִלְכִי עִם-הָאִישׁ הַזֶּה וְתֹאמַר אֵלָיו:

אונקלוס וַיִּקְרוּ לְרַבֵּקָה וַאֲמָרוּ לָהּ הֲתִיזְלִי עִם גְּבָרָא הַדִּין וַאֲמָרְת אֵיזִיל: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרוּ לְרַבֵּקָה וַאֲמָרוּ לָהּ הֲתִיזְלִי עִם גְּבָרָא הַדִּין וַאֲמָרְת אֵיזִיל: (תרגום יונתן)

רש"י וְתֹאמַר אֵלָיו. מִעֲלָמִי (ד) וְאִף אִם אֵינְכֶם רוֹאִים: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) דקשה לרש"י למה כתיב אלך ולא כתיב הן או כן, דהא הם שאלו
אותה התלכי עם האיש, (הרא"ם): (שפתי חכמים)

בעל הטורים עם האיש הזה. ס"ת משה לרמוז שהלך כדת משה וישראל: (בעל הטורים)

[נט] וַיִּשְׁלְחוּ אֶת-רַבֵּקָה אֶחָתָם וְאֶת-מִנְקֵתָהּ וְאֶת-עַבְדֵי אַבְרָהָם וְאֶת-אֲנָשָׁיו:

אונקלוס וַיִּשְׁלְחוּ יַת רַבֵּקָה אֶחְתָּהוֹן וַיַּת מִנְקֵתָהּ וַיַּת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וַיַּת גְּבוֹרָהּ:
(אונקלוס)

יונתן וְאֵלֹיוּ יַת רַבֵּקָה אֶחְתָּהוֹם וַיַּת פְּדִגְוֹתָהּ וַיַּת עַבְדָּא דְאַבְרָהָם וַיַּת גּוֹבְרוֹי:
(תרגום יונתן)

אבן עזרא מִנְקֵתָהּ. בִּימִים הִקְדְּמוּנִים: (אבן עזרא)

טו וַיְבָרְכוּ אֶת-רַבֵּקָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ אַחֲתָנוּ אֵת הַיְי לְאַלְפֵי רַבֵּבָה וַיִּירֶשׁ זֶרַעָךְ אֶת שְׁעָר

אונקלוס וַבְּרִיכוּ יַת רַבֵּקָה וַאֲמָרוּ לָהּ אַחְתָּנָא אֵת הַיְי לְאַלְפִין וַלְרַבּוֹן וַיִּרְתוּן בְּנֵיכִי קַרְוִי סְנַאִיהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַבְּרִיכוּ יַת רַבֵּקָה וַאֲמָרוּ לָהּ עַד פְּדוֹן הַיּוֹת אַחְתָּן וַיְכַדּוּן אֶת אֶזְלָא וּמְתַנְסַבָּא לְצַדִּיקָא יְהִי רַעְנָא דְמִינֵיךְ יַפְקוּן אֶלְפִין דְרִיבּוֹן וַיִּירְתוּן בְּנֵיכִי יַת קַרְוִי סְנַאִיהוֹם : (תרגום)

רש"י אֵת הַיְי לְאַלְפֵי רַבֵּבָה. אֵת וְזַרְעֶךָ תִּקְצְלוּ אוֹתָהּ בְּרַכָּה שְׁנֵאמַר לְאַבְרָהָם בְּהַר הַמּוֹרִיָּה, הַרְבֵּה אֲרַבָּה אֵת זַרְעֶךָ וְגו', יְהִי רַאֲוֹן שִׁיחָא אוֹתוֹ הַזֶּרַע מִמֶּךָ (ה) וְלֹא מֵאַשָּׁה אַחֲרָת: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לַכֹּךְ נִקְטָ זַרְעֶךָ דֵּהֵא הַבְּרַכָּה לִיִּחְחָק נִתְנָה וְלֹא לָהּ, וְהֵא דְכַתִּיבָ אֵת וְהֵא לֹא הִיִּתָה בְּכֹלֵל הַבְּרַכָּה, אֲלֹא מִכּוּוֹן שְׁזַרְעָה זֹכָה בָּהּ הוּי כְּאִילוּ הֵיא עֲלֵמָה זַכְתָּה בָּה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים אֵת הַיְי. הֵיִי בְּגִימַטְרִיא כֵּה כְּלוּמַר תִּזְכִּי לְמָה שְׁנֵאמַר כֵּה יֵהִי זַרְעֶךָ: רַבֵּבָה. ד' בְּמִסּוּרָה הֵיִי לְאַלְפֵי רַבֵּבָה. וּשְׁנַיִם יִנִּסּוּ רַבֵּבָה. וּמֵאַה מַכּס רַבֵּבָה יִרְדּוּפוּ. רַבֵּבָה כְּצִמְחַ הַשְּׂדֵה נִתְתִּיךְ. שְׁאֵמְרוּ לָהּ שִׁתְּהִיָּה מֵאוֹתָם שְׁכַתוּב וּשְׁנַיִם יִנִּסּוּ רַבֵּבָה וּרַבֵּבָה כְּצִמְחַ הַשְּׂדֵה וְכו': (בעל הטורים)

אור החיים אֵת הַיְי לְאַלְפֵי רַבֵּבָה וְגו'. טַעַם אוֹמְרוּ אֵת פִּי אַחַר שְׁנֵתְבַשֵּׁר אַבְרָהָם שְׁאֵלְפֵי רַבֵּבָה יִצְאוּ מִיִּחְחָק יֵהִי רַצוֹן שִׁיִּצְאוּ מִמֶּךָ וַיּוֹתֵר הִיָּה טוֹב לָהֶם שְׁלֹא יֵהִיָּה הַדְּבַר וְלֹא יִקּוּם וְהֵבֵן כִּי כָל חֶלֶק הָרַע יִשְׁנֵא חֶלֶק הַטוֹב וְלוֹ יֵהִיָּה בְּנוּ וּבְתוֹ: (אור החיים)

ספורנו אֵת הַיְי. הֵיִי נוֹחַה לְבַעֲלֶךָ בְּדַרְכֵי טוֹבֶךָ בְּאוֹפֵן שְׁאֵת בְּלַבַּד וְלֹא אִשָּׁה אַחֲרָת תֵּהִי לְאַלְפֵי רַבֵּבָה וַיִּירֶשׁ זַרְעֶךָ כְּמוֹ שְׁנִשְׁבַּע הָאֵל יְתִי לְזַרְעוֹ שֶׁל אַבְרָהָם: (ספורנו)

כלי יקר וַיִּירֶשׁ זֶרַעֲךָ אֵת שְׁעָר שְׁנַאִיו. גַּם לְאַבְרָהָם נֵאמַר לְשׁוֹן זֶה וַיִּירֶשׁ זֶרַעֲךָ אֵת שְׁעָר אוֹיְבָיו כִּי כַךְ הַמְדָה בְּכֹל גּוּמְלֵי חֶסֶד שִׁישׁ לָהֶם אוֹהֲבִים רַבִּים כְּמִ"שׁ (מְשַׁלִּי יט.) רַבִּים יַחֲלוּ פְּנֵי נְדִיב וְכֹל הָרַע לֹאִישׁ מִתֵּן. וְאַבְרָהָם הִיָּה גּוּמֵל חֶסֶד לְכֹל לְקַרְוִבִים וְלִרְחוּקִים וְכֵן רַבֵּקָה עַל כֵּן בְּדַרְךְ טַבַּע יִירֶשׁוּ שְׁעָר אוֹיְבֵיהֶם, כִּי יֵשׁ לָהֶם רִיעִים רַבִּים הַעוֹמְדִים לָהֶם בַּעַת צַרְתָּם, וְכֹאמְרוּ רַז"ל (בִּי"ק יז.) כָּל הָעוֹסֵק בְּתוֹרָה וּבְגִמְלוֹת חֶסֶדִים זֹכֵה לְנַחֲלַת בִּי שְׁבַטִים כּו'. וּמִסִּיק שֶׁם אֵיכָא דְאַמְרֵי אוֹיְבָיו נוֹפְלִים לְפָנָיו חֲלָלִים כִּיוֹסֶף, שְׁנֵאמַר (דְּבָרִים לג.יז) בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הַדֵּר לוֹ וְקִרְנֵי רֵאִם קִרְנָיו וְגו'. כִּי גַם יוֹסֶף הִיָּה גּוּמֵל חֶסֶד עִם כָּל בֵּית אָבִיו וְעִם הָרְחוּקִים בְּשְׁנֵי רַעְבוֹן, וְכֵן אִמַר דּוֹד (תְּהִלִּים קיב.ה) טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמְלוּהַ וְגו' סְמוּךְ לְבוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר יִרְאֶה בְּצַרְיוֹ פֶּזֶר נִתֵּן לְאַבְיוֹנִים קִרְנוֹ תְרוּם בְּכַבוֹד. כִּי בְקִרְנוֹ יִגַּח עַמִּים כִּיוֹסֶף. לְפִיכֵךְ אִמְרוּ לָהּ הֵיִי לְאַלְפֵי רַבֵּבָה וְכִי נִתְּנוּ קַצְבָּה לְבְרַכְתָּהּ וּמֵאִי רַבּוּתָא כָּל אָדָם

שיש לו בנים ברבות הימים יצא ממנו מספר זה ויותר מהמה. אלא ודאי שלא דברו ביוצאי חלציה כי היו בטוחים על כחו של זקן זה אברהם שנתברך כבר שיהיה זרעו כחול הים ומהו שאמרו לאלפי רבבה למ"ד של לאלפי מה טיבה, אלא שאמרו יהי רצון שתזכה להטיב ולגמול חסד לאלפי רבבה כי יהיה רב חילך, ועי"ז יהיו לך אוהבים רבים ובסיבה זו יירש זרעך את שער אויביו, כי רבים יעמדו בעזרתך כי תצא למלחמה. ויכול להיות שדרך עצה אמרו לה כן, ובזה מדוקדק הלשון היי לאלפי רבבה. ומדנקט לשון ויירש ש"מ שאמרו לה אל תדאגי על ההוצאה, אלא שלח לחמך על פני המים לאלפי רבבה אנשים, וסוף תקבל ירושה בשער שונאיך פי שנים כפלים, כי יש מפזר ולסוף ונוסף עוד. (כלי יקר)

[סא] וּתְקַם רַבְקָה וְנִעְרָתֶיהָ וּתְרַפְּנֶנָּה עַל-הַגְּמָלִים וּתְלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת-רַבְקָה וַיִּלְךְ:

אונקלוס וְקַמַת רַבְקָה וְעוֹלְמַתָּהָ וּרְכִיבָא עַל גְּמְלֵיָא וְאַזְלָא בְּתֵר גְּבָרָא וּדְבַר עֶבְדָּא יֵת רַבְקָה וַאֲזַל: (אונקלוס)

יונתן וְקַמַת רַבְקָה וְרַבְתָּהָ וּרְכָבָן עַל גְּמְלֵיָא וְאַזְלוּ בְּתֵר גְּבָרָא וּדְבַר עֶבְדָּא יֵת רַבְקָה בְּהַדְיָה וְטִיִּיל וְהִיכְמָא דְאַתְקַטְעָא לִיהָ אַרְחָא בְּמִיזְלִיהָ לְפָנָיו אַרְס הִיכְדִין אַתְקַטְעָא לִיהָ בְּמִיִּתְבִּיהָ דְבִיּוֹמָא חַד אַזִּיל וּבִיּוֹמָא חַד תַּב: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וּתְרַכְבְּנָה עַל הַגְּמָלִים. שֶׁהֵבִיא הָעֶבֶד: וַיִּלְךְ. פֶּתוּחַ וְאִם הוּא סוּף פֶּסוּק וְלֹא קִמֵץ כִּי בִתְחִלָּה הָיָה פֶתַח קֶטֶן וְלֹא יוֹכֵל לַעֲלוֹת שְׁתֵי מִדְרָגוֹת וְכֵן כֹּל וַיֹּאמֶר: וְטַעַם וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רַבְקָה וַיִּלְךְ. הוּא הִיא הוֹלֵךְ עִם רַבְקָה וְלֹא הִרְגִישׁ עַד בֵּא יִצְחָק: (אבן עזרא)

הרמב"ן וּתְקַם רַבְקָה וְנִעְרָתֶיהָ. סִיפֵר הַכְּתוּב כִּי אַחַר שֶׁנִּתְּנוּ רְשׁוֹת שֶׁתֵּלַךְ רַבְקָה וּמִיַּיִנִּיקְתָּה וְעַבְד אֲבֵרָהּם וְאֲנָשָׁיו קָמָה רַבְקָה וְקִרְאָה נִעְרָוֹתֶיהָ וּתְרַכְבְּנָה עַל הַגְּמָלִים וּתְלַכְנָה אַחֲרֵי הָאִישׁ כִּי הוּא מוֹרָה הַדֶּרֶךְ לִפְנֵיהֶם וְטַעַם וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רַבְקָה וַיִּלְךְ לְסַפֵּר בְּזִרְיָוֹתָיו כִּי אַחֲרַי צִאתוֹ מִן הָעִיר וּתְלַכְנָה כֹּל הַנָּשִׁים אַחֲרָיו לְקַח הָעֶבֶד אֶת רַבְקָה עִמּוֹ לֹא יִפְרֵד מִמֶּנָּה לְשׁוֹמְרָהּ בְּדֶרֶךְ מְכֻשׁוֹל וְרַבִּי אֲבֵרָהּם אָמַר כִּי טַעַמוֹ שֶׁהָיָה הוֹלֵךְ עִם רַבְקָה וְלֹא הִרְגִישׁ עַד שֶׁבֵּא יִצְחָק וּפָגַע בּוֹ (הרמב"ן)

ספורנו וַיִּקַּח הָעֶבֶד אֶת רַבְקָה. מִיַּד שְׁלוּחֵי הָאֵב שֶׁמִּסְרוּ לְשְׁלוּחֵי הַבַּעַל וּבִהְיוֹתָהּ אִזּוֹ נִשׂוּאָה לְגַמְרֵי הַיֵּתָה גְּבֵרַת וְהָיָה הָאִישׁ אִזּוֹ עֶבֶד לָהּ: (ספורנו)

[סב] וַיִּצְחָק בָּא מִבֹּאֵר בְּאֵר לְחֵי רֵאִי וְהוּא יוֹשֵׁב בְּאֵרָץ הַנְּגָב:

אונקלוס וַיִּצְחָק אֶתְא מִמִּתּוּהִי (נִיִּי עַל בְּמִיתוּהִי) מִבִּירָא דְמַלְאָךְ קִימָא אֶתְחִזִּי עֲלָה וְהוּא יֵתֵב בְּאֵרָע דְרֹמָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּצְחָק הָוָה אֶתִּי מִבִּי מְדַרְשָׁא דְשֵׁם רַבָּא מְעַלְנָא דְבִירָא דְאַתְגְּלִי עֲלוֹי חֵי וְקִיָּם דְחִמִּי וְלֹא מִתְחַמִּי וְהוּא הָוָה יֵתֵיב בְּאֵרָע דְרֹמָא: (תרגום יונתן)

רש"י מבוא באר לחי רואי. שהלך להביא הגר לאברהם אביו שיאחזה (ב"ר ס, יד):
יושב בארץ הנגב. קרוב לאותו באר, שנאמר ויסע משם אברהם ארצה הנגב וישב
בין קדש ובין סור, וסם היה הבאר, שנאמר הנה בין קדש (ו) ובין ברד: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ברד וסור חלח הוא, להתרגום מתרגום על שניהם חגרא, ומאחר
שבאחד מהם כתוב ארצה הנגב ובאחד כתוב שסם היה הבאר, למדו שארץ הנגב
קרוב לאותו באר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בא מבוא. שם מקום יקרא בב' שמות. וי"א בא מבא מבפנים וכן יפרשו
סוגר כל בית מבוא והישר בעיני שהוא שם הפועל וכן טעמו בא מבוא באר לחי:
והוא יושב. כי בימים ההם היה דר והוא בפאת נגב מארץ ישראל: (אבן עזרא)

הרמב"ן בא מבוא באר לחי ראי. יאמר כי יצחק בא עתה מבוא באר לחי ראי
ששב מבאר לחי שבא שמה שאלו אמר "בא מבאר לחי ראי" היה נראה שהיה
דר שם ולכך הוצרך לפרש כי הוא שב לעירו מביאתו שבא אל באר לחי רואי לפי
שעה כי הוא יושב בארץ הנגב וחוזר לעירו ויתכן בעבור היות "מבוא" מקור
שהיה יצחק הולך תמיד אל המקום ההוא כי הוא לו מקום תפלה בעבור הראות
שם המלאך והוא יושב בארץ הנגב קרוב משם וכן תרגם אונקלוס אתא ממיתוהי
ועל דעתו הוא באר שבע שתרגם "בין קדש ובין שור" (לעיל כ א) ו"בין קדש ובין
ברד" (לעיל טז יד) "רקם וחגרא" ואם כן המקום ההוא מקום אשל אברהם ראי
לתפלה והנה יצחק בא מן הבאר ההיא אל עיר אחרת אשר היתה בדרך עירו
ויצא לפנות ערב לשוח בשדה עם רעיו ואוהביו אשר שם ומצא את העבד ורבקה
והלכו כלם יחדו אל עירו ויביאה האהלה שרה אמו (הרמב"ן)

בעל הטורים והוא יושב בארץ הנגב. וסמך ליה ויצא יצחק לשוח בשדה רמו למה
שאמרו הרוצה שיחכים ידרים: (בעל הטורים)

ספורנו בא מבוא באר לחי ראי. להתפלל במקום שבו נשמעה תפלת שפחתו וקודם
שהתפלל כבר נשלם ענינו בחרן וקרבה אשתו לבא על דרך טרם יקראו ואני
אענה: והוא יושב בארץ הנגב. אמנם ויצחק היה יושב בדרומו של באר לחי ראי
ולא הלך שם אז לקבוע דירתו: (ספורנו)

[סג] ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב וישא עיניו וירא והנה גמלים באים:

אונקלוס וינפק יצחק לצלעה בחקלא למפגי רמשא ויזקף עינוהי ויחזא והא גמליא
אתן: (אונקלוס)

יונתן וינפק יצחק לצלעה באנפי ברא לעדוני רמשא ויזקף עינוהי ויחזא והא
גמליא אתין: (תרגום יונתן)

רש"י לשוח. לשון תפלה (ב"ר עס, ז) כמו ישפך שיחו (תהלים קב, א): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) וקסה לעל יספוד שיחו (תהלים ק"ב א') פירשו (ברכות כ"ו): כמו לשוח
בשדה, והתוס' (ס"ד ד"ה ואין) תירלו כי כן סוגיית הגמרא, שהרי מלינו גבי אסתר (מגילה
י"ג) שמציא רחיה שהיא לרקת מדכתיב (אסתר ב' ז') ויהי אומן את הדסה, וכתיב (זכריה
א' ח') והוא (כג) [עומד] בין ההדסים, מה התם לדיקים אף כאן וכו', ובלג (סנהדרין ל"ג)
מציא רחיה מאסתר וכו', אבל אין נ"ל, וי"ל לתרוויהו כריכי, דאי מהתם הוה
אמינא דיבור ולא תפילה דהא לעיל באותו פסוק כתיב תפילה לעני, אבל לשוח
בשדה עם מי דיבר, אלא על כרחך תפילה קבע, ואי מהכא הוה אמינא לשוח
הוה מלשון צנות שוח (דמאי פירק א' משנה א'), כלומר שהלך לטייל בין האילנות שבשדה,
מסום הכי מציא רחיה מיספוד שיחו עכ"ל מהרש"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לשוח. ללכת בין השיחים: לפנות ערב. קרוב מביאת השמש וההפך
לפנות בקר ובפרשת כי תצא אבארנו באר היטב: (אבן עזרא)

בעל הטורים לשוח בשדה. היינו שיצחק תקן תפלת המנחה ואז נזדמנה לו רבקה
והיינו דכתיב על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא דהיינו אשה דכתיב מצא
אשה מצא טוב: לפנות ערב. ב' במסורה הכא ואידך והיה לפנות ערב ירחף במים
רמז למה שאחז"ל טובלים מן המנחה ולמעלה דמה הכא מנחה שיצחק תקן
תפלת המנחה אף התם נמי מנחה: (בעל הטורים)

ספורנו ויצא יצחק לשוח. נטה מן הדרך על דעת לשפוד שיחו לפני ה' בשדה שלא
יפסיקוהו עוברי דרכים אף על פי שכבר התפלל בבאר לחי ראי וקודם שהתפלל
נענה על דרך מן היום אשר נתת אל לבך להתענות נשמעו דבריך: והנה גמלים
באים. ובצאתו לשוח היה דרכו לקראתם כאמרו ההולך בשדה לקראתנו וזה כי
בשובו מבאר לחי ראי לכיתו היה דרכו מן הצפון לדרום והכאים מחרן לבית
אברהם היה דרכם מן המזרח למערב לפיכך בנטותו מדרכו שהוא מן הצפון אל
הדרום והלך לצד מזרח אל דרך הגמלים הבאים מארץ בני קדם חשבה רבקה
שהיה הולך לקראתה: (ספורנו)

כלי יקר ויצא יצחק לשוח בשדה לפנות ערב. רז"ל (ברכות כו): למדו מכאן שיצחק
תיקן תפלת מנחה שהוא לפנות ערב סמוך להערב שמש. ומכאן סמך למה שאמרו
רז"ל (ברכות ו): לעולם יזהר אדם בתפלת המנחה שכן אליהו לא נענה כי אם בתפלת
המנחה, ואע"פ שאברהם ויעקב תקנו גם תפלת שחרית וערבית, מ"מ לא מצינו
שנענו מיד ותכף, אבל בתפלת מנחה מצינו שיצחק נענה מיד, כי מסתמא התפלל
יצחק על הזיווג בעוד היות אליעזר בדרך, כי על זאת יתפלל כל חסיד לעת מצוא
זו אשה (שם ח) ולכך הלך להתפלל תפלה זו בשדה. שאם נתן לו ה' השדה המוכן
לזריעה ביתר שאת על שאר כל השדות, כמ"ש (בראשית כו"ב) ויזרע יצחק בארץ
ההיא וימצא מאה שערים. קל וחומר שיתן לו אשה קרקע עולם אשר תוציא זרע
טוב וישר בעיני אלהים, ומיד כאשר התפלל עליה כתיב, וישא עיניו וירא והנה
גמלים באים, כי בשעת התפלה היה נותן עיניו למטה, ומיד אחר סיום התפלה
נשא עיניו למעלה וירא כי היה נענה מיד, והנה גמלים באים נושאים את בת זוגו,
ומזה למדו שיותר האדם נענה בתפלת המנחה, וטעמו של דבר לפי שמדת הדין
מקטרג דווקא בלילה וע"כ תפלת ערבית הסמוכה ללילה, וכן תפלת שחרית גם
כן סמוכה ללילה שעברה, אבל מנחה רחוק משני לילות על כן אין בתפלה זו שום

קטיגור.

טעם אחר. לכך היתה תפלה זו סמוך להערב שמש, לפי שעד שלא שקעה שמש של שרה זרחה שמש של רבקה, ע"כ הודיע לנו הכתוב שבאה רבקה סמוך להערב שמש, להודיע שקודם הערב שמש של שרה כבר זרחה שמש של רבקה, כדי שלא יחסר העולם מן נשים צדקניות אלו שהם לעולם כגלגל חמה, וכדי שלא יחסר נר דלוק באהל וענן קשור עליו וברכת העיסה וק"ל. (כלי יקר)

[דט] ותשא רבקה את-עֵינֶיהָ ותרא את-יצחק ותפל מעל הגמל:

אונקלוס וְזָקַפְתְּ רַבְקָה יָת עֵינֶהָ וְחָזַת יָת יִצְחָק וְאַתְרַכִּינַת מַעַל גַּמְלָא : (אונקלוס)

יונתן וְזָקַפְתְּ רַבְקָה יָת עֵינֶהָ וְחָמַת יָת יִצְחָק וְאַתְרַכִּינַת מַעַל גַּמְלָא : (תרגום יונתן)

רש"י ותרא את יצחק. ראתה אותו הדור (ח) ותואה (ס"א ותמהה) מפניו (ב"ר ס, טו.ו):
ותפל. השמיטה עצמה לארץ, (ט) כתרגומו ואתרכינת, הטתה עצמה לארץ ולא הגיעה עד הקרקע, כמו הטי נא כדך, ארכיני. ויט שמים (שמואל-ב כב, י), וארכיני, לשון מוטה לארץ, ודומה לו כי יפול לא יוטל (תהלים לו, כד.), (י) כלומר אם יטה לארץ לא יגיע עד הקרקע: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לאם לא כן היאך ידעה שהיא יצחק שנפלה מעל הגמל: (ט)
מדכתיב ותפול מעל הגמל ולא כתיב מהגמל, או ותפול לארץ, אלא משמע מעל גב הגמל נפלה אבל לא על הארץ: (י) אע"פ שיפול לא יושלך לארץ, כמו שמפרש והולך, לא יגיע וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם ותפל מעל הגמל. ברצונה כמו ויפל על פניו. והפסוק הבא מאוחר הוא מוקד' כי ותאמר אל העבד וכבר אמרה אל העבד: (אבן עזרא)

הרמב"ן ותרא את יצחק. לשון רש"י ראתה אותו הדור ונתביישה ממנו ורבי אברהם פירש כי הפסוק האחרון מוקדם כי "ותאמר אל העבד" וכבר אמרה אל העבד ורבים בתורה כן על דעתו ובאמת שימצאו מהם אבל בכאן איננו נכון שיצטרך לערב שתי המקראות ותשא רבקה את עיניה ותרא את יצחק ותאמר אל העבד מי האיש הלזה ההולך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדוני ותפול מעל הגמל ותקח הצעיף ותתכס ולדעתי בראות רבקה איש הולך לקראתה בשדה שירט הדרך והלך בשדה לעומתם ידעה כי הוא בא לראותם ולקרוא לשלום או להכניסם אל ביתו ללון עשתה כדרך מוסר הנשים לעמוד בהצנע

"ותפול מעל הגמל" - לשון רש"י השמיטה עצמה לארץ כתרגומו ואתרכינת כמו הטי נא כדך (לעיל פסוק יד) ארכיני ויט שמים וירד (תהלים יח ז) וארכיני ודומה לו כי יפול לא יוטל (שם לו כד) אם יטה לארץ לא יגיע לקרקע ואין דעת אונקלוס שהשמיטה עצמה מן הגמל לארץ שאם כן הנה היא נופלת מעל הגמל ממש לא מוטה מעליו וכן כל לשון "הרכנה" הטיה לצד אחד בלבד אבל כוונתו כי מעל הגמל אשר היא

רוכבת עליו הטת עצמה לצד אחד להסב פניה ממנו וכמוהו לדעתי ויראה נעמן רץ אחריו ויפול מעל המרכבה לקראתו ויאמר השלום (מלכים ב ה כא) שאין ענינו רק שהשפיל עצמו במרכבה לקראת הרץ אשר היה בארץ לשאול לו בשלום וכן אמר (שם כו) כאשר הפך איש מעל מרכבתו לקראתך או יהיה אצל אונקלוס "מעל הגמל" כמו "על הגמל" וכן מעל שמים חסדך (תהלים קח ה) וכזו המ"ם לא יהיה משם עוד עול ימים וזקן (ישעיהו סה כ) וכן המים אשר מעל השמים (תהלים קמח ד) ועל דרך הפשט הוא כמו והנה עם רב הולכים מדרך אחריו (יג לד) וכן רבים (הרמב"ן)

ספורנו ותפול מעל הגמל. הכניעה ראשה בהיותה על הגמל לכבוד יצחק כמו ויפול מעל המרכבה לקראתו דנעמן: (ספורנו)

[סה] ותאמר אל-העבד מי-האיש הלזה ההלך בשדה לקראתנו ויאמר העבד הוא אדני ותקח הצעיף ותתקס:

אונקלוס ואמרת לעבדא מן גברא דיכי דמהלך בְּחִקְלָא לְקַדְמוּתְנָא וְאָמַר עֲבָדָא הוּא רְבוּנִי וְנִסִּיבַת וְנִסִּיבַת עֵיפָא וְאֶתְפְּסִיאת: (אונקלוס)

יונתן ואמרת לעבדא מן גברא הדור ונאי דמטייל בְּחִקְלָא לְקַדְמוּתְנָא וְאָמַר עֲבָדָא הוּא רְבוּנִי וְנִסִּיבַת רְדִידָא וְאֶתְעֵטִיפַת בֵּיה: (תרגום יונתן)

רש"י ותתכס. לשון ותתפעל, כמו ותקבר, (כ) ותשכר: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) שהן מקבלין הפעולה מאחר, שהן מצנין נפעל, כך מלת ותתכס היא מתפעלת ומקבלת פעולה מאחר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ותתכס. מבנין התפעל התי"ו הראשון לנקבה שאיננה נמצאה והשני להתפעל: (אבן עזרא)

ספורנו ותתכס. כי יראה מהביט על דרך ויסתר משה פניו: (ספורנו)

[סו] ויספר העבד ליצחק את כל-הדברים אשר עשה:

אונקלוס וְאֶשְׁתַּעֵי עֲבָדָא לְיִצְחָק יְת כָּל פְּתִגְמֵיָא דִּי עֲבָד: (אונקלוס)

יונתן ותני עבדא ליצחק ית כל פתגמיא דעבד: (תרגום יונתן)

רש"י ויספר העבד. גלה לו נסים שנעשו לו, שקפלה לו הארץ (ב"ר ס, טו.), ושנזדמנה לו רבקה בתפלתו: (רש"י)

[סז] ויבאה יצחק האלה שרה אמו ויקח את-רבקה ותהי-לו לאשה ויאהבה

וַיִּנְחָם יִצְחָק אַחֲרָי אִמָּא: (פ)

אונקלוס וְאַעְלָה יִצְחָק לְמִשְׁפָּנָא וְחִזָּא וְהָא תַקְנִין עוֹבְדֵהָא פְּעוֹבְדֵי שְׂרָה אִמָּה וַיִּנְסִיב יָת רַבְּקָה וְהוֹת לָהּ לְאַנְתּוֹ וַיְרַחֲמֶיהָ וְאַתְנַחֵם יִצְחָק בְּתֵר דְּמִיתַת אִמָּה: [פ] (אונקלוס)

יונתן וְאַעְלָה יִצְחָק לְמִשְׁפָּנָא דְּשְׂרָה אִמָּיה וּמִן יַד נְהִרַת בּוֹצִינָא דְּטַפַּת בְּזִמְן דְּמִיתַת שְׂרָה וַיִּנְסִיב יָת רַבְּקָה וְהוֹת לִיהּ לְאַנְתּוֹ וַרְחֲמֶיהָ בְּגִין דְּחֲמָא עוֹבְדֵהָא דְּתַקְנִין פְּעוֹבְדֵי אִמָּיה וְאַתְנַחֵם יִצְחָק בְּתֵר דְּמִיתַת אִמָּיה: (תרגום יונתן)

רש"י **האהלה שרה אמו.** ויביאה האהלה, והרי היא שרה אמו, כלומר ונעשית דוגמת (ב) שרה אמו, שכל זמן ששרה קיימת, היה נר לזוק מערב שבת לערב שבת, וזרכה מצויה בעיסה, וענן קשור על האהל, (מ) ומשמתה פסקו, וכשזאת רבקה חזרו (ב"ר ס, ט.ו.): **אחרי אמו.** דרך ארץ, כל זמן שאמו של אדם קיימת כרוך הוא אלה, (נ) ומשמתה, הוא מתנחם באשתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) **דהוה ליה לכתוב ויביאה לאהל שרה אמו,** לאהל לזוק הוא לשרה, אבל האהלה ליצור באנפי נפשיה היא: (מ) (ג"ל), כנגד ג' מלות שהנסיים מלוות בהן, כנגד חלה זרכה מצויה, נגד הדלקה נר לזוק, וענן קשור הוא ענן השכינה, וזהו לכבוד קדושת טהרה שהיתה זהירה בזנתה לטהר עצמה, כי הטהרה מביאה לידי רוח הקודש (ע"ז כ"ז): (נ) **לאס לא כן אחרי אמו למה לי:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **האהלה שרה אמו.** דרך קצרה האוהלה אהל שרה אמו וכן הנבואה עודד הנביא כסאך אלהים: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויביאה יצחק האהלה שרה אמו.** חסר הנסמך וכמוהו רבים וטעם הכתוב כי יספר בכבוד שנהג יצחק באמו כי מעת שמתה שרה לא נטו אהלה כי אמרו לא תבא אשה אחרת אל אהל הגבירה הנכבדת וכאשר ראה רבקה הביאה אל האהל ההוא לכבודה ושם לקחה וזה טעם ויאהבה וינחם ירמוז שהיה מצטער מאד על אמו ורחק ממנו מנחם עד שנחם באשתו באהבתו אותה כי מה טעם שיזכיר הכתוב אהבת האיש באשתו ואונקלוס פירש ויביאה יצחק האהלה והנה היא שרה אמו ולכן הזכיר האהבה כי מפני צדקתה וכשרון מעשיה אהבה ונחם בה וכך הזכירו בבראשית רבה (ס ט) עד שלא מתה שרה היתה ברכה מצויה בעיסה (הרמב"ן)

בעל הטורים **ויבאה.** ב' במסורה בספר בראשית וכתוב חסר ועולה כ"ד מלמד שקשטה בכ"ד קשטים: **האהלה.** ח' במסורה רמז שבשמונה מקומות שרתה שכינה, משכן, גלגל, שילה, נוב, גבעון, בית ראשון, בית שני, לעתיד לבא: **ותהי לו.** לאשה ויוסף אברהם. דרך ארץ שמי שמתה אשתו והניחה לו בנים ישיאם קודם שישא אחרת. ד"א זהו שאמרו שתין תכלי מטי"י לככא דקל חבריה שמע דאכיל ואיהו לא אכיל: **ויאהבה.** ב' במסורה הכא ואידך ויאהבה אמנון. התם היתה אהבה התלויה בדבר על כן בטלה אבל הכא אינה תלויה בדבר על כן לא בטלה: **וינחם.** ב' במסורה וינחם יצחק. וינחם כרוב חסדיו. וינחם יצחק למה

כרוב חסדיו פירוש שהיתה צדקת וחסידה: (בעל הטורים)

ספורנו וינחם יצחק אחרי אמו. כי עד הנה לא קבל עליה תנחומין לחשיבותה: (ספורנו)

בראשית פרק-כה

[א] וַיִּסְּף אַבְרָהָם וַיִּקַּח אִשָּׁה וַשְׁמָה קְטוּרָה:

אונקלוס וַאֲוִסִּיף אַבְרָהָם וַנְּסִיב אֶתְתָּא וַשְׁמָה קְטוּרָה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲוִסִּיף אַבְרָהָם וַנְּסִיב אֶתְתָּא וַשְׁמָה קְטוּרָה הִיא הָגֵר דְּקִטְיָרָא לִיהּ מִן שְׂרַוּיָא: (תרגום יונתן)

רש"י קטורה. זו הגר, ונקראת קטורה על שם שנאים מעשיה (ס) כקטרת, ושקשרה פתחה, שלא נזדווגה (ע) לאלה מיום שפרשה מאברהם (ב"ר סא, ד:). (רש"י)

שפתי חכמים (ס) אבל קשה למה לא קרא אותה קטרת, משום הכי פירש ושקשרה פתחה, ולפירוש האחרון קשה היה לו לקרותה קטורה, לכן פירש פירוש הראשון, (מהרש"ל): (ע) (ג"ח), והא דפירש"י (לעיל כ"א י"ד ד"ה ותתע) שחזרה לגלולי בית אביה, כריך לומר שהיתה זדעתה לחזור לגלולי וכו', דסברה כיון שנטרדה מבית אברהם גם אלהיו הסתיר פניו ממנה, וכשראתה הגם שנעשה לבנה זבאר ושנגלה לה המלאך, לא הוליאה עלמה מתחת כנפי רשותו, והג"ח כתב שאחר שנעשה לה הגם חזרה בתשובה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא קטורה. איננה הגר כי כתוב ולבני הפלגשים נתן אברהם. ופירוש פילגש שפחה וזה השם איננו נופל על זכר ונוכל לפרש על פלגשים נשים: (אבן עזרא)

כלי יקר ויוסף אברהם ויקח אשה ושמה קטורה. חזר ונשא את הגר וקראה קטורה על שם שמעשיה נאים כקטורת, וכן משמע לשון ויוסף שנשאה שנית, ויש לנו ליתן טעם למה קראה עכשיו קטורה על שם מעשיה, ועוד שזה סותר למה שפירש"י פרשת וירא (כא.ד) ותלך ותתע שחזרה לגילולי בית אביה. והקרוב אלי לומר בזה שמתחילה גרשה על פי בקשת שרה, כי אברהם היה טפל לשרה בנבואה וידעה שרה בנבואה שסופה לחזור לגילולי בית אביה, וגם ראתה בישמעאל בנה שהיה מצחק שיש במשמעותו גם ע"ג, שנאמר (תשא לב.ו) ויקומו לצחק. על כן אמרה גרש את האמה הזאת ואת בנה, כי מעשה שניהם שוים כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני עם יצחק, כי לא יירש ממעשה אברהם. וירע

הדבר בעיני אברהם כי לא ידע ברוח הקודש אמונת הע"ג אשר בלבם, לפיכך נאמר לו כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה, ומכאן למדו שאברהם טפל לשרה בנבואה. מיד וישלחה בגירושין, ותלך ותתע כאשר אמרה שרה, וא"כ מאחר שגרשה מחמת ערות דבר של ע"ג קשה איך חזר ולקחה, על כן בא לתרץ ולומר שעשתה תשובה, כמו ישמעאל בנה שעשה ג"כ תשובה, וכדי לפרסם זה קרא אברהם שמה קטורה, על שם הקטורת כי פרסם לכל שעשתה תשובה, וכל בעל תשובה נעשים לו הזדונות כזכיות והזדונות עולים לריח ניחוח כמו הזכיות, על כן המשילה לקטורת שהחלבנה שריחו רע עולה לריח ניחוח ככל שאר הבשמים, וזה דמיון נאות על חטאי הבעלי תשובה שעולין לריח ניחוח, וכמ"ש (ישעיה מ.ב.) כי נרצה עונה. שאחר התשובה גם העון נרצה ומקובל על כן נקראת קטורה.

דעת זקנים ויקח אשה ושמה קטורה. ואע"ג דישראל אסור במצרית דכתיב בנים אשר יולדו להם דור שלישי הא דור שני לא יבא. והגר בת פרעה היתה כדפירש"י לעיל. איכא למימר גר הוא וגר מותר במצרית ובמדרש איתא על פי הדבור עשה: (דעת זקנים)

ב וַתֵּלֶד לּוֹ אֶת-זִמְרֹן וְאֶת-יֶקֶשׁוּן וְאֶת-מִדְּן וְאֶת-מִדְּוִן וְאֶת-יִשְׁבָּק וְאֶת-שׁוּם:

אונקלוס וילידת ליה ית זמרן וית יקשו וית מדן וית מדון וית ישבק וית שום: (אונקלוס)

יונתן וילידת ליה ית זמרן וית יקשו וית מדן וית מדון וית ישבק וית שום: (תרגום יונתן)

ספורנו ותלד לו את זמרן. גדלה אותם בביתו. על דרך חמשת בני מיכל אשר ילדה לעדריאל שגדלה אותם שלא היו בניה כלל כי אמנם אברהם לא הוליד כי אם יצחק וישמעאל כמבואר בדברי הימים: (ספורנו)

ג וַיִּקְשֶׁן יֶלֶד אֶת-שָׁבָא וְאֶת-דָּדָן וּבְנֵי דָדָן הָיוּ אֲשׁוּרִים וְלִטּוּשִׁים וְלְאַמִּים:

אונקלוס ויקשו אוליד ית שבא וית דדן ויבני דדן הוו למשירין ולשכונין ולנגון: (אונקלוס)

יונתן ויקשו אוליד ית שבא וית דדן ויבני דדן הוו פגרין ואמפורין ורישי אומין: (תרגום יונתן)

רש"י אשורים ולטושים. שם ראשי (פ) אומות. (שם ה.) ותרגום של אונקלוס אין לי ליטושים על לשון המקרא, שפירש למשירין, לשון מחנה, ואל תאמר שאינו כן מפני האל"ף שאינה יסודית, הרי לנו תיבות שאין בראשם אל"ף, ונתוספה אל"ף בראשם, כמו חומת אנך, שהוא מן נכה רגלים, וכמו אסוד שמן, שהוא מן ורחלת וסכת: ולטושים. הם בעלי אהלים, המתפזרים אנה ואנה, ונוסעים איש צאהלי אפדנו, וכן הוא אומר והנה נטושים על פני כל הארץ, (שמואל א. ל. טו.) שכן למ"ד ונו"ן

שפתי חכמים (ו) קשה לרש"י והלא כבר נתן כל אשר לו ליצחק, ודייתיקי פירוש מלשון עתיק יומין, כלומר זה הקב"ה. אי נמי ג' מלות הן דלא תהא קאי, כלומר שתהא המתנה קיימת שהחזיק אותו זנכסים שנתן לו כבר וק"ל: (שפתי חכמים)

כלי יקר ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. העביר נחלה מכל בניו כי כך רצתה שרה באמרה כי לא יירש בן האמה וגו', והסכים הקב"ה על ידה ואמר כל אשר תאמר אליך שרה שמע בקולה כי ביצחק יקרא לך זרע. ומה שנקט כל אשר לו היינו כל מה שהשתדל אברהם מכח טרחו ועמלו ובא לו בזיעת אפו וביגיעת כפו, זה הדבר המיוחד לו לעצמו, כי מי יאכל ומי יחוש חוץ ממנו, את הכל נתן ליצחק, אבל לבני הפלגשים דהיינו בני הגר כי פלגשם חסר כתיב, ע"כ נתן להם אותן מתנות שקבל מן המצריים ע"י שרה באמרו אחותי היא, ואז נתנו לו מתנות ואותן מתנות נתן לבני הגר המצרית כי דין הוא שממקום שבאו שם הם שבים ללכת וחזרו למטעתן.

דבר אחר, שנתן ליצחק חלקו לעולם הבא, והוא נקרא את כל אשר לו, כי מה שבחר אברהם לחלקו היינו שכר העה"ב שכן הובטח בפסוק שכרך הרבה מאד (בראשית טו.א) וזה נקרא את כל אשר לו בהחלט ואין לזרים אתו, לאפוקי מה שיש ביד האדם מן הדבר הניתן מיד ליד אינו שלו בהחלט כי יכול להיות שיבוזו זרים יגיעו. וכן אמר מונבו (ב"ב יא.) אבותי גנזו במקום שהיד שולטת אני גנזתי במקום שאין היד שולטת ר"ל אוצרי מונח לעולם הבא מקום שאין יד האדם שולטת שם. ועוד שיכול להיות שבחצי ימיו יעזוב לאחרים חיל וחומה אשר בנה ואשר נטע, על כן אין שכר העה"ז לו בהחלט, זולת שכר העה"ב הוא לו לבדו, וחלק זה נתן ליצחק שיקבל גם הוא חלקו לעולם הבא, כי שכר מצוה לצדיקים בהאי עלמא ליכא. אבל לבני הפלגשים נתן מתנות דבר הניתן מיד ליד והוא שיקבלו חלקם בעולם הזה, כדרך שנאמר (דברים ז.ז) ומשלם לשונאיו אל פניו להאבידו, שאם רשע עושה איזו מצוה הקב"ה נותן לו שכרו משלם בעולם הזה. ויכול להיות שעל זה אמרה שרה בנבואה כי לא יירש בן האמה הזאת עם בני יצחק (בראשית כא.ז) כי לפום ריהטא נראה שהיה לה לומר סתם כי לא יירש בן האמה זו ממך, אלא שרצתה לומר בזה שראוי הוא שיירש גם בן האמה, אמנם לא יירש עם בני שוה בשוה כי אין הירושות שוים כי בן האמה יירש חלקו בעולם הזה, כמ"ש (שם כא.יג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו, דהיינו חלקו בעולם הזה, אבל יצחק יקבל חלקו בעולם הנצחי, אחר שכבר קבל ישמעאל חלקו וזהו שאמר וישלח מעל יצחק בנו קדמה שהיו מוקדמים בקיבול שכרם, כדרך שנאמר ביעקב (שם כה.כו) וידו אוחזת בעקב עשו, שיד ממשלתו יאחז בסוף גבולו של עשו הנרמז בעקב שהוא סוף הרגל, לומר שאחר שתכלה רגל גאותו מן השוק בעה"ז, אז התחלת ממשלת יעקב, ונמצא שעשו מוקדם בקיבול שכרו, כך בני הפלגשים שלח קדמה להקדימם בקיבול שכרם בעולם הזה דבר הניתן מיד ליד, לאפוקי שכר העוה"ב ליהנות מזיו השכינה אין לשון נתינה שייך בו. (כלי יקר)

דעת זקנים ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק. תימה היכי עביד הכי הא אמרי אסור לאעבורי אחסנתא אפי' מברא בישא לברא טבא דלא ידעי מאי זרעא נפיק מנייהו וכתוב יכין צדיק ורשע ילבש וקי"ל בעלמא דקיים אברהם אבינו אפילו ערובי תבשילין. וי"ל דאברהם וישמעאל גרים היו ואמרינן דגר אינו יורש את

חבירו אביו לא מדברי תורה ולא מדברי סופרים מה"ר שמואל. וקודם שנולדו האחרים כבר נתן לו כדכתיב לעיל ויתן לו את כל אשר לו: (דעת זקנים)

וַיְבַנֵּי הַפִּילֹגְשִׁים אֲשֶׁר לְאַבְרָהָם נְתַן אַבְרָהָם מִתְּנַת וַיִּשְׁלַחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּנֹו בְּעוֹדָו. ח' קִדְמוֹא לְאַרְע מְדִינָחָא: קְדָם:

אונקלוס וַלְבַנֵּי לְחִינְתָא דִּי לְאַבְרָהָם יְהִיב אַבְרָהָם מִתְּנֹו וַיִּשְׁלַחֵם מֵעַל יִצְחָק בְּרָה בְּעוֹד דְּהוּא קִים קִידוּמָא לְאַרְע מְדִינָחָא: (אונקלוס)

יונתן וַלְבַנֵּיהוּם דְּפִלְקִיתוּן דְּלְאַבְרָהָם יְהִיב אַבְרָהָם נְכָסִין וּמְטַלְטְלִין לְמִתְּנֹו וַתְּרַכִּינוּן מְעִילוּי יִצְחָק בְּרִיה עַד דְּהוּא בְּחַי וְאַזְלוּ לְמִיתַב קִידוּמָא לְאַרְע מְדִינָחָא: (תרגום יונתן)

רש"י הפילוגשים. חסר כתיב, (ה) שלא היתה אלא פלגש אחת (ב"ר ס"א, ד.), היא הגר, היא קטורה. נסים בכתובה, פלגשים (ו) בלא כתובה, כדאמרינן בסנהדרין (פ"א.) בנשים ופלגשים לדוד: נתן אברהם מתנות. פירשו רבותינו (שם פ"א.) שם (ז) טומאה מסר (ח) להם. דבר אחר, מה שניתן לו על אודות שרה, ושאר מתנות שנתנו לו, הכל נתן להם, שלא ראה ליהנות מהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כלומר שלא נכתבו האחרות אלא הגר, (מנחתים): (ו) דקשה לרש"י לפי זה שהפלגש דכתיב הכא היינו הגר, הא לעיל (פ' א') קרי לה אשה, וי"ל דהא דקרי לה אשה לפי שהיה לה כתובה כמו אשה, והא דקרי לה פלגש י"ל שלא לקחה אלא לשכיבה בעלמא ולא לפריה ורביה, ולשון פילגש פלג אשה, כלומר לשכיבה ולא לפריה ורביה ודו"ק: (ז) פירוש מעשה שדים, אי נמי שם שרשאים להזכירו בטומאה, דיודע היה דברים הללו לא יהיו נזהרין בטהרה, ולכך לא מסר להם שם טהרה וק"ל: (ח) והא כבר נתן ליצחק כל ממונו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מתנות. ממון נתן להם: קדמה. פי' אל ארץ קדם. וכן אשר לא יעבדו אותו את נבוכדנצר וקדם מזרח ארץ ישראל וי"א אל מקום בן ישמעאל והראשון נכון: (אבן עזרא)

הרמב"ן ולבני הפילגשים אשר לאברהם. על דרך הפשט בעבור שנאמר לו (לעיל כ"א) כי ביצחק יקרא לך זרע לא בזרע אחר היו כל נשיו אצלו פילגשים לא היו נחשבות לנשים שאין זרען ביורשיו כי הגר שפחת שרה פילגשו היתה אבל קטורה לאשה לקח לו ואם היתה שפחה בביתו ולקחה לפילגש לא היה אומר "ויקח אשה ושמה קטורה" רק תקרא פילגש בכתוב מפני הטעם שפירשתי ובדברי הימים (א' א' לב) כתוב ובני קטורה פילגש אברהם והנה אברהם לקח לו אשה מבנות כנען ואם תאמר שהיתה מצרית או מארץ פלשתים הנה לא שלח אל ארצו ואל מולדתו כאשר עשה בבנו כי איננו שומר רק זרע יצחק כי עליו נכרת הברית ועוד שלא אמר הכתוב "ויקח אשה קטורה בת פלוני החוי או הפלשתי והמצרי מארץ פלונית" כאשר אמר בנשי עשו (להלן כ"ו לד) וזולתן אבל הזכיר שמה בלבד כי היא

כנענית וקצר ביחוסה וכן יעשה במקומות רבים כשלא יקפיד בייחוס שלהן ואולי תקרא פילגש בעבור היותה שפחה ממשפחת העבדים ואם היתה שפחה בביתו ובא אליה לא יזכיר ייחוסה כי אין דרך הכתוב להזכיר באמהות רק שמן כענין בזלפה ובלהה ורש"י כתב נשים בכתובה פילגשים שלא בכתובה כדאמר בנשים ופילגשים דדוד בסנהדרין (כא) ואין הדבר כן כי לא תקרא פילגש אלא כשהיא בלא קדושין כי הכתובה מדברי סופרים והגירסא בסנהדרין פילגש בלא כתובה וקדושין אבל אפשר שגם בני נח כאשר ישאו להם נשים כמשפטן בבעילה היו נוהגים לכתוב להן מהר ומתן ואשר רצונה שתהיה להם פילגש וישלח אותה כאשר ירצה ולא יהיו בניה בנוחלים את שלו לא היה כותב לה כלום ועל דעת רבותינו (ב"ר סא ז) שהיא הגר הנה היא פילגש ודאי (הרמב"ן)

אור החיים **ולבני הפילגשים וגו'.** ולישמעאל לא אמר הכתוב שנתן לו מתנות ושלחו כי לפי מה שכתבנו (לעיל ט"ז ה') כי ישמעאל משפט קנייה יש בו ליצחק משולח ועומד הוא. ויש יום לאל איום משפט יעשה ויכיר נקנה לקונו: (אור החיים)

ספורנו **נתן אברהם מתנות.** לא בלשון ירושה כלל כדי שיהיו דבריו קיימים: **בעודנו חי.** ולא רצה לסמוך על דייתיקי ומיני הצואות: (ספורנו)

דעת זקנים **נתן אברהם מתנות.** אמרו בפי חלק שמות בטומאה מסר להם פי שיהו יכולין להזכיר שם המפורש בטומאת הגוף ולא יזיק להם וגם היום יש ישמעאלים שבקיאין בשם ומזכירין אותו בטומאה. וקשה לה"ר משה היאך אדם וצדיק חשוב כאברהם ילמד השם לרשעים לכן פי"ר יעקב בה"ר נחמן שם טומאה שם השדים שמשביעין אותן באדוניהם הממונים עליהם לעשות כל מה שרוצים כמו ספר בילא"ד ושם טומאה נקרא על שם רוח הטומאה כדאמרין במס' חגיגה הלן בבית קברות כדי שתשרה עליו רוח טומאה. רמז לזה שהרי מתנות כתיב חסר וא"ו והוא עולה בגימטריא למדס להשביע השדים. מה"ר משה: (דעת זקנים)

11 **וְאֵלֶּה יְמֵי שְׁנֵי-חַיֵּי אַבְרָהָם אֲשֶׁר-חַי מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים:**

אונקלוס **וְאֵלֶּין יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דְּחַיָּא מְאָה וְשִׁבְעִין וְחָמֵשׁ שָׁנִין:** (אונקלוס)

יונתן **וְאֵלֶּין סְכּוּם יוֹמֵי חַיֵּי אַבְרָהָם דְּחַיֵּי מְאָה וְשִׁבְעִין וְחָמֵשׁ שָׁנִין:** (תרגום יונתן)

רש"י **מֵאֵת שָׁנָה וְשִׁבְעִים שָׁנָה וְחָמֵשׁ שָׁנִים.** בן ק' כזו ע', וזו ע' כזו ה' בלא חטא: (רש"י)

אור החיים **ואלה ימי שני חיי אברהם אשר חי.** דקדק לומר [אשר] חי על פי דבריהם ז"ל (ב"ר פס"ג) שאמרו כי חסרו לו ה' שנים קודם יום שבו עשה עשו ה' עבירות, ולזה אמר **אשר חי** פי' לא שנים שקצבו לו כי יותר היו אלא אלה הם מה שחי:

חסלת פרשת חיי שרה אור החיים

[ח] וַיְגַלַּע וַיִּמַּת אַבְרָהָם בְּשִׁיבָה טוֹבָה זָקֵן וְשִׁבְעַ וַיֵּאָסֵף אֶל-עַמּוּיוֹ:

אונקלוס וַאֲתַנְגִּיד וּמִית אַבְרָהָם בְּסִיבּוֹ טָבָא סִיב וְשִׁבְעַ יוֹמִין וַאֲתַכְנִישׁ לְעַמֵּיהּ:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲתַנְגִּיד וּמִית אַבְרָהָם בְּשִׁיבּוֹ טָבָא סִיב וְשִׁבְעַ כָּל טוֹבָא בְּרַם יִשְׁמַעְאֵל עֶבֶד
תַּתּוּבָא בְּיוֹמֵיהּ וּבִתְרַ כֵּן אַתְכַּנֵּשׁ לְעַמֵּיהּ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא מלת ויגוע. צאת הרוח מהגוף רגע אחד בלי ענוי ועכוב. הלא תראה ויאסוף רגליו אל המטה ומיד גוע. והנה כל גויעה מיתה ואין כל מיתה גויעה על כן כתוב במבול ויגוע: ופי' וימת אברהם. שמת בשיבה טובה: ויאסף אל עמיו. יש אומרים כי על כבוד הנפש אמר כי בהיותו מתעסק עם הגוף הוא כחלק נפרד. ובהפרד מהגוף יאסף הכבוד אל עמיו ויש אומרים כי זה משפט הלשון והטעם על לכתו בדרך אבותיו כאלו יתחבר אליהם וכן אתה תבא אל אבותיך בשלום: (אבן עזרא)

הרמב"ן זקן ושבע. שראה כל משאלות לבו ושבע כל טובה וכן ושבע ימים (להלן לה כט) ששבעה נפשו בימים ולא יתאוה שיחדשו בו הימים דבר וכענין שנאמר בדוד וימת בשיבה טובה שבע ימים ועושר וכבוד (דהיי"א כט כח) והוא ספור חסדי השם בצדיקים ומדה טובה בהם שלא יתאוו במותרות כענין שנאמר בהם תאות לבו נתת לו (תהלים כא ג) ולא כמו שנאמר בשאר האנשים אוהב כסף לא ישבע כסף (קהלת ה ט) ואמרו בו (קהלת רבה א יג) אין אדם יוצא מן העולם וחצי תאוותיו בידו יש בידו מנה מתאוה מאתים השיגה ידו למאתים מתאוה לעשות ארבע מאות שנאמר אוהב כסף לא ישבע כסף ובבראשית רבה (סב ב) אמרו הקב"ה מראה להם לצדיקים מתן שכרן שהוא עתיד ליתן להם לעולם הבא ונפשם שבעה והם ישנים נתעוררו החכמים בזה ופירשו הכתוב שאומר "ושבע" במראה הזו (הרמב"ן)

ספורנו ושבע. מכל מה שהתאוה לראות ולעשות בימיו: ויאסף אל עמיו. נאסף אל צרור החיים לחיי העולם עם צדיקי הדורות שהם עמיו ודומים אליו ואמרו עמיו בלשון רכים כי אמנם רב ההבדל בין הצדיקים במעלה עם היותם כולם זוכים לחיי עולם כאמרם ז"ל (שבת פרק שואל) וכל אחד נכוה מחופתו של חברו:

חסלת פרשת חיי שרה (ספורנו)

כלי יקר ויגוע וימת אברהם בשיבה טובה זקן ושבע. פירש הרמב"ן וכן רבינו בחיי, שהיה שבע מכל תאות העוה"ז, לא כן הרשעים שאין נפטרין מן העולם וחצי תאותם בידם, אבל הוא היה שבע מכל. אבל אצל יצחק שנאמר זקן ושבע ימים אין הלשון משמע כן כי מלת שבע מוסב על הימים שהיה שבע ימים ולא תאות העוה"ז, גם כאן למה תלה הדבר בזקנתו, כי גם בימים הקודמים לא חסר דבר, ועוד למה הזכיר תחילה השיבה ואח"כ הזקנה הלא ימי הזקנה קודמין לימי השיבה.

ע"כ נראה יותר נכון לומר, שגם באברהם קאי ושבע על הימים, ואע"פ שלא נזכרו כאן ימים מ"מ מדהזכיר השיבה, גם הזקנה נרמז שקאי על הימים, כמו שיתבאר בסמוך, אבל גבי יצחק שלא הזכיר השיבה הוצרך לפרש ימים, שלפי

שעיקר שכרם של צדיקים לעוה"ב, ע"כ הם קצים ומואסים בחיי העה"ז וכל ישעם וחפצם לאור באור החיים הנצחיים וליהנות מזיו השכינה, כי בעוה"ז לא יראנו האדם וחי, לפיכך הרשעים אשר בחשך ידמו לעה"ב ועיקר שלותם בעה"ז לעולם אינן שבעים ימים, כי יודעים המה שחלק אין להם עוד שמה וכל חפצם ימי העה"ז, אבל הצדיקים שבעים בימים ואין להם חפץ בהם כמ"ש דוד (תהלים לט.ה) הודיעני ה' קיצי ומדת ימי מה היא אדעה מה חדל אני. ר"ל שאדע עד כמה אהיה חדול מן הטובה האמתית של עה"ב, ע"כ אמר בצדיקים שהם שבעים ימים כי כל שביעה הוא הדבר שאין האדם חפץ בו עוד. ע"כ הקדים ימי השיבה לומר לך לא זו שבימי השיבה היה שבע ימים, אלא אפילו בימי הזקנה היה שבע מהם, כי כל כך היה לו חפץ גדול ליהנות מזיו השכינה, והיה מואס בחיי העה"ז כל ימיו כי נכסוף נכסף לבית אביו שבשמים.

ויאסף אל עמיו. רז"ל אמרו (ב"ב טז:) שלא נאמרה גויעה ואסיפה כי אם בצדיקים, וענין אסיפה זו נ"ל לפי שאמרו רבותינו ז"ל (ר"ה יז.) שהרשעים נדונים בגיהנם י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת ורוח מפזרתן ונעשין אפר כו', והאסיפה ענינה הפך הפיזור שאין הרוח מפזרתן. ומצינו לשון אסיפה אל תוך הבית כמו ואספתו אל תוך ביתך (דברים כב.ב) ואין איש מאסף אותם הביתה (שופטים יט.טו) וזה שכבוד ה' יאספם אליו יתברך, לאפוקי הרשעים נדחים ממחיצת השכינה, ומה שנאמרה אסיפה בישמעאל לפי שעשה תשובה, מדכתיב ויקברו אותו יצחק וישמעאל, שהוליד את יצחק לפניו, ואם קבלת רז"ל קבלה נקבל, ואם לדין יש תשובה, כי יש לפרש הפסוק לאידך גיסא שהיה כל כך רשע עד שלא היה חס על כבוד אביו ולא נתעסק בקבורתו עד שהתחיל יצחק תחלה להתעסק בקבורה תחלה, ע"כ מחמת הבושה נתעסק גם הוא בקבורה, אמנם אין לזוז מן קבלת רז"ל, וראיה לדבריהם שהרי כל בני הפלגשים שלח מעל יצחק בעודנו חי ובודאי לא שלח את ישמעאל דאל"כ איך היה שם בשעת קבורתו, אלא ודאי שעשה תשובה ונתחבר עם יצחק והוליכו לפניו. (כלי יקר)

וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ יִצְחָק וְיִשְׁמַעְאֵל בְּנָיו אֶל-מַעְרַת הַמְּכֹפְלָה אֶל-שְׂדֵה עֶפְרָן בֶּן-צֹחַר הַחִתִּי אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי מַמְרָא:

אונקלוס ויקברו אתה יצחק וישמעאל בנוהי במערת כפלתא בחקל עפרון בר צחר חתאה די על אפי ממרא: (אונקלוס)

יונתן ויקברו אתיה יצחק וישמעאל בנוי למערת כפילתא לחקל עפרון בר צחר חיתאה דעל אנפי ממרא: (תרגום יונתן)

רש"י יצחק וישמעאל. מכאן נראה שישמעאל תשובה, והוליד את יצחק לפניו, (א) והוא שיבה טובה שנאמר באברהם (ב"ר לז, יב): (רש"י)

שפתי חכמים (א) למה לומר למה הזכיר יצחק קודם ישמעאל כיון שהוא הגדול: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויקברו אותו יצחק וישמעאל בניו. לשון בראשית רבה (סב ג) כאן בן האמה חולק כבוד לבן הגבירה (הרמב"ן)

[ג] הַשֵּׁדָה אֲשֶׁר-קָנָה אַבְרָהָם מֵאֵת בְּנֵי-חֵת שְׂמָה קָבַר אַבְרָהָם וְשָׂרָה אִשְׁתּוֹ:

אונקלוס חקלא די זבו אברהם מן בני חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אתתה:
(אונקלוס)

יונתן חקלא דזבו אברהם מן בני חתאה תמן אתקבר אברהם ושרה אנתתיה:
(תרגום)

[יא] וַיְהִי אַחֲרֵי מוֹת אַבְרָהָם וַיְבָרֶךְ אֱלֹהִים אֶת-יִצְחָק בְּנוֹ וַיָּשָׁב יִצְחָק עִם-בְּאֵר לַחִי רֵאִי:

אונקלוס והנה פתר דמית אברהם וברך: יי ית יצחק ברה ויתב יצחק עם בירא
דמלאך קזמא אתחזי עלה: **[פ]**
(אונקלוס)

יונתן ומן בגלל דלא הנה אברהם צבי לברכא ית ישמעאל בגין פן לא בריך ית יצחק דאין הנה מברך ליצחק ולא מברך לישמעאל הנה נטיר ליה בבוי ובתר דמית אברהם בריך יי ית יצחק ויתב יצחק סמיד לבירא דאתגלי עלוי יקר חי וקיים דחמי ולא אתחמי:
(תרגום) (יונתן)

רש"י ויהי אחרי מות אברהם ויברך וגו'. נחמו (ב) תנחומי אזלים (סוטה יד.). דבר אחר, אף על פי שמסר הקדוש ברוך הוא את הזכות לאברהם, נתיירא לצדך את יצחק, (ג) מפני שפפה את עשו יורא ממנו, אמר, יבא בעל הזכות ויברך את אשר ייטב בעיניו, וזא הקב"ה וזרכו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (נח"י), דאי סלקא דעתך זרכו כפשוטו למה אמר הכתוב אחרי מות, מה לי אם זרכו בחייו או לאחר מותו: (ג) וא"ת והא לעיל (פ"ה) פירש"י (ד"ה ויתן) לאברהם נתן ליצחק הזכות, וי"ל דנתן לו הזכות שיברך את אחרים אזל יצחק גופיה לא נתברך, וכן הוא דעת נח"י: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וישב יצחק עם באר לחי ראי. קרוב אל המקום ההוא או בעבור שאיננו עיר אמר כי נטה אהלו אצל הבאר (הרמב"ן)

כלי יקר ויברך אלהים את יצחק בנו. לא רצה לברכו בחיי אברהם לפי שכבר אמר הקב"ה לאברהם והיה ברכה, הברכות מסורות בידך ואיך יקח הקב"ה מידו מה שכבר נתן לו. ואברהם לא רצה לברך את יצחק כי היה ירא פן יהיה גם עשו בכלל הברכה. ויען כי לא פורש במקרא במה ברכו, ועוד מלת בנו מיותרת, וכי עדיין לא ידענו שיצחק היה בנו, נוכל לומר שברכו שיהיה בנו לכל דבר הוא לבד ולא בני הפילגשים, כי המה דומים כאילו אינן בניו, רק יצחק לבד יקרא בנו ולו משפט הירושה.
(כלי יקר)

[יב] וְאֵלֶּה תִּלְדוּת יִשְׁמְעָאל בֶּן-אַבְרָהָם אֲשֶׁר יִלְדָה הַגֵּר הַמִּצְרַיִת שְׂפָחַת וְאֵלֶּיךָ יִשְׁמְעָאל בֶּן-אַבְרָהָם לְאֵבְרָהָם:

אונקלוס וְאֵלֶּיךָ תִּלְדוּת יִשְׁמְעָאל בֶּן אַבְרָהָם דִּי יִלְדִית הַגֵּר מִצְרַתָּא אֲמַתָּא דְשָׂרָה לְאֵבְרָהָם: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּיךָ תִּלְדוּת יִשְׁמְעָאל בֶּן אַבְרָהָם דִּילִידַת הַגֵּר מִצְרִיתָא אֲמַתָּא דְשָׂרָה לְאֵבְרָהָם: (תרגום יונתן)

[יג] וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׁמְעָאל בְּשִׁמְתָם לְתוֹלְדוֹתָם בְּכָר יִשְׁמְעָאל נְבִיִּת וְקֶדֶר וּמִבְשָׁם:

אונקלוס וְאֵלֶּיךָ שְׁמַת בְּנֵי יִשְׁמְעָאל בְּשִׁמְהֵתְהוֹן לְתוֹלְדֵתְהוֹן בּוּכְרָא דִּישְׁמְעָאל נְבִיִּוֹת וְקֶדֶר וּמִבְשָׁם: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּיךָ שְׁמַת בְּנֵי יִשְׁמְעָאל בְּשׁוּמְהוֹן לְתוֹלְדֵתְהוֹן בּוּכְרָא דִּישְׁמְעָאל נְבוִי וְעֶרֶב וּמִבְשָׁם: (תרגום יונתן)

רש"י בְּשִׁמְתָם לְתוֹלְדוֹתָם. סֵדֶר (ד) לִידַתָּן זֶה אַחַר זֶה: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ופירוש בְּשִׁמְתָם לְתוֹלְדוֹתָם, שְׁמוֹנֵה שְׁמוֹתָם כְּאִן לְסֵדֶר תּוֹלְדוֹתָם, לֹאם לֹא כֵן בְּשִׁמְתָם לְתוֹלְדוֹתָם לְמָה לִי, וְזֶה שְׂאֵמֶר אַחַר כֵּךְ בְּכֹר יִשְׁמְעָאל נְבִיִּוֹת: (שפתי חכמים)

[יד] וּמִשְׁמַע וְדוּמָה וּמִשָּׂא:

אונקלוס וּמִשְׁמַע וְדוּמָה וּמִשָּׂא: (אונקלוס)

יונתן וּצְמִיתָא וּשְׁתוּקָא וְסוּבְרָא: (תרגום יונתן)

[טו] חֲדָד וְתִימָא וְיִטוּר וְנָפִישׁ וְקֶדְמָה:

אונקלוס חֲדָד וְתִימָא וְיִטוּר וְנָפִישׁ וְקֶדְמָה: (אונקלוס)

יונתן חֲרִיפָא וְתִימָא וְיִטוּר וְנָפִישׁ וְקֶדְמָה: (תרגום יונתן)

[טז] אֵלֶּה הֵם בְּנֵי יִשְׁמְעָאל וְאֵלֶּה שְׁמֹתָם בְּחִצְרֵיהֶם וּבְטִירְתָּם שְׁנַיִם-עָשָׂר נְשִׂאִים:

אונקלוס אֵלִין אָנוּן בְּנֵי יִשְׁמַעְאֵל וְאֵלִין שְׁמַתְהוֹן בְּפִצְחִיהוֹן וּבְכַרְפִּיהוֹן תְּרִין עֶסֶר רַבְרַבִּין לְאֲמִיהוֹן : (אונקלוס)

יונתן אֵלִין הִינוּן בְּנֵי דִישְׁמַעְאֵל וְאֵלִין שׁוּמְהוֹן בְּפִצְרָנִיהוֹן וּבְקִסְטְרוֹתְהוֹן תְּרִיסֵר רַבְרַבִּין לְאִוְמַתְהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י זַחֲרִיָּהָם. כַּרְכִּים שְׁאִין לְהֵם חוּמָה. וְתַרְגוּמוֹ זַפְלַחֲיָהוֹן, שְׁהֵם מְפּוֹלְחִים, לְשׁוֹן פְּתִיחָהּ, כְּמוֹ פִלְחוֹ וּרְנָנוּ (תהלים ל"ח, 7): (רש"י)

אבן עזרא וּבְטִירוּתָם. אַרְמוֹנִים כְּמוֹ טִירַת כֶּסֶף: לְאֲמוּתָם. בְּשׁוּרֵק מִצְאָנוּ אֲמוּת וְאוּמִים וְלִמ"ד לְאֲמוּתָם נוֹסֵף כְּלִמ"ד לְגוּיָהֶם. וְאִינְנוּ כְּלִמ"ד בְּלִאֲמִים כִּי הוּא שֵׁרֵשׁ כְּמוֹ וְלֹאֵם מִלֵּאֵם יֵאֲמָץ. וְהִטְעַם שֶׁהוּא בְּלִמ"ד וּבְחִסְדוֹנוֹ שׁוּה וְהֵם שְׁנֵי שֵׁרֵשִׁים: (אבן עזרא)

י"ז וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל מֵאֵת שְׁנָה וְשְׁלֹשִׁים שְׁנָה וְשִׁבְעַת שָׁנִים וַיְגַעַע וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף

אונקלוס וְאֵלִין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל מְאָה וּתְלָתִין וְשִׁבְעַת שָׁנִין וְאֵתְנַגִּיד וּמִית וְאֵתְפָּנִישׁ לְעַמָּה: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלִין שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל מְאָה וּתְלָתִין וְשִׁבְעַת שָׁנִין וְהִדָּר בְּתִיבְתָא וְאֵתְנַגִּיד וְאֵתְפָּנִישׁ לְעַמִּיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל וְגו'. אָמַר רַבִּי חֵיִיאַ בְּרַ אַבָּא, לְמָה נִמְנוּ שְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל, (ה) כְּדֵי לַיִּחָס זֶהֱם שְׁנוֹתָיו שֶׁל יַעֲקֹב, מִשְׁנוֹתָיו שֶׁל יִשְׁמַעְאֵל לְמַדְנָה, שְׁשֵׁמֶשׁ יַעֲקֹב זְבִית עֶזְרָא י"ד שָׁנָה כְּשִׁפִּירֶשׁ מֵאֲבִיו, קוּדֵם שֶׁזָּא אֲרָל לְבָן, שְׁהָרִי כְּשִׁפִּירֶשׁ יַעֲקֹב מֵאֲבִיו מֵת יִשְׁמַעְאֵל, שְׁנֵאֲמַר וַיִּלְךְ עִשָׂו אֶל יִשְׁמַעְאֵל וְגו', כְּמוֹ שְׁמִפּוֹרֶשׁ בְּסוּף מַגְלָה נִקְרָאֵת (מַגִּילָה י"ז), (וּרְש"י הִבְיָאוּ סוּף פ' תּוֹלְדוֹת): וַיְגַעַע. לֹא נֵאֲמָרָה (ו) גּוֹיָעָה אֲלָא בְּצִדִיקִים: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פִּירוּשׁ לֹא נִכְתַּב שָׁנָה זְכַל כְּלָל אֲלָא לְדַרְשָׁא שֶׁלֹּא נִכְתְּבוּ אֲלָא כְּדֵי לַיִּחָס וְכו', וְלֹא שְׁכּוֹלֵם שׁוּיִם לְטוֹבָהּ, (מֵהַרְש"ב): (ו) אַע"ג דְּזִדּוֹר הַמְּצוּל גַּם כֵּן נֵאֲמַר גּוֹיָעָה (לְעֵיל ז' כ"א) פִּירוּשׁוֹ בְּגַמְרָא (ב"ב ט"ז): דְּדוּקָא הֵיכָא דְּכַתִּיב גּוֹיָעָה גְּזִי וַיֵּאָסֶף, בְּצִדִיקִים מִשְׁתַּעִי, וְזִדּוֹר הַמְּצוּל לֹא נֵאֲמַר וַיֵּאָסֶף: (שְׁפִתֵי חֲכָמִים)

הרמב"ן וְאֵלֶּה שְׁנֵי חַיֵּי יִשְׁמַעְאֵל. הַקְּרוּב בְּדֶרֶךְ הַפֶּשֶׁט כִּי הִכְתוּב יִסְפֵּר בְּבִנֵי הַצְּדִיקִים תּוֹלְדוֹתָם וּמִסְפַּר חַיֵּיהֶם לְהוֹדִיעַ כִּי זֶרַע צְדִיקִים יִבוֹרֵךְ וְלֹא סִפֵּר יָמֵי עֲשׂוֹ כִּי חַיָּה יוֹתֵר מֵיַעֲקֹב וְכִבְרַת נִשְׁלַם הַסְּפוּר בְּמוֹת יַעֲקֹב וְלֹא רָצָה לְחַזֹּר אֵלֶּה חַיֵּי עֲשׂוֹ שֶׁכִּבְרַת הַזְּכִיר תּוֹלְדוֹתָיו בְּמִקּוֹם הָרְאוּי לָהֶם וּבְמַדְרֵשׁ רַבּוֹתֵינוּ בְּסִיפּוֹר יָמֵי יִשְׁמַעְאֵל טַעֲמִים רַבִּים (עֵינֵן מַגִּילָה י"ז) וְהִנְכוּן שְׁבָהֶם שֶׁהִיָּה צְדִיק בַּעַל תְּשׁוּבָה וְסִיפֵר

"ויגוע" - לשון רש"י לא נאמרה גויעה אלא בצדיקים ובגמרא (ב"ב טז) הקשו והא דור המבול נאמר בהם גויעה ויגוע כל בשר הרומש על הארץ וגו' וכל האדם (לעיל ז כא) כל אשר בארץ יגוע (לעיל ו יז) ומתרץ גויעה ואסיפה קאמרינן כוונתם כי הגויעה מיתה בלא חולי מכאיב ובלא יסורין ואין זוכין לה אלא הצדיקים ואנשי דור המבול ההפוכים כמו רגע ולא חלו בהם ידים וכן מתי מדבר ועל כן אמר בהם גויעה בגוע אחינו (במדבר כ ג) וכן והוא איש אחד לא גוע בעונו (יהושע כב ב) שלא המית אותו עונו פתאום אבל כשיזכיר הכתוב כן עם זכרון המיתה כמלת ויאסף או וימת תרמוז למיתת הצדיקים ולשון בראשית רבה (סב ב) ויגוע וימת אברהם (לעיל פסוק ח) אמר רבי יהודה בר אילעי החסידים הראשונים היו מתיסרין בחולי מעים בעשרה ובעשרים יום לומר שהחולי ממרק רבי יהודה אומר כל מי שנאמרה בו גויעה מת בחולי מעים ושם (לעיל ו יז) אמרו וכל אשר בארץ יגוע יצמוק ויראה שמלת גויעה אצלם המק בשרו והוא עומד על רגליו (זכריה יד יב) וכן דעת אונקלוס שתרגם בכאן ואתנגיד והוא העלוף כלשון אתנגיד ואתפח (סנהדרין לט) יכול ישלם חמשה נגידים (בי"ק סז) ונאמר כן במבול כמו שאמר (לעיל ז כג) וימח את כל היקום ונאמר ויגוע וימת כגבר יחלש וימות והיא מיתה בצדיקים חסלת פרשת חיי שרה (הרמב"ן)

[יח] וישכנו מחוילה עד-שור אשור על-פני מצרים באכה אשורה על-פני כל-אחי נפל:

אונקלוס ושרו מחוילה עד חגרא די על אפי מצרים מטי לאתור על אפי כל אחוהי שרא: (אונקלוס)

יונתן ושרו מן הנדקי עד חלוצה דעל אנפי מצרים מעלד לאתור על אנפי כל אחוי שרא: (תרגום יונתן)

רש"י נפל. שכן, כמו ומדין ועמלק וכל בני קדם נופלים בעמק (שופטים ז, יב). כאן הוא אומר לשון נפילה, ולהלן אומר על פני כל אחיו ישכון (בראשית טז, יב). עד שלא מת אברהם ישכון, אברהם משמת אחיהם נפל:

חסלת פרשת חיי שרה: (רש"י)

אבן עזרא על פני כל אחיו. הם זמרן ויקשן: נפל. חלקו או גורלו. או שרוב בני ישמעאל נוסעים ממקום אל מקום כטעם אל הכשדים אתה נופל. וזה מעט רחוק בעבור שאחיו במזרח ומצרים ואשור למערב לא"י. ויתכן שהכתוב דבר על ישמעאל שמת בחיי אחיו אחר שנפל כי לא ידענו סבת מותו:

חסלת פרשת חיי שרה (אבן עזרא)

בעל הטורים על פני כל אחיו נפל. וסמיך ליה ואלה תולדות יצחק לומר כשיפול ישמעאל באחרית הימים אזי יצמח בן דוד שהוא מתולדות יצחק: (בעל הטורים)

כלי יקר על פני כל אחיו נפל. ולהלן אמר ישכון (בראשית טז. יב) פי רש"י עד שלא מת אברהם ישכון משמת אברהם נפל, ואם נקבל שישמעאל עשה תשובה אחרי מות אברהם שהרי לא מצינו שעשה תשובה כ"א בזה שהוליד את יצחק לפניו, וא"כ איפכא מיבעי ליה בחיי אברהם היה ראוי לו ליפול ולא במותו שהרי עשה אח"כ תשובה ולמה יפול, והבט ימין וראה כל נפל משמע לשעבר וישכון משמע להבא, א"כ ודאי פירושו נפל לשעבר היינו קודם שעשה תשובה, וישכון להבא לומר שעתיד ישכון אחר שיעשה תשובה. ונוכל לפרש נפל לשון הכנעה, כי כן דרך כל מכניע שנופל לפני כל אדם, כאשר החל ליפול לפני יצחק אע"פ שהיה קטן ממנו מ"מ הולוכו לפניו ונכנע לו כך גם לפני כל אחיו נכנע והיינו נפילה, ובזה יתורץ ג"כ קושית רש"י כי קודם שעשה תשובה ישכון כי לא נכנע, ואחר שעשה תשובה נפל ר"ל נכנע מפני כל אחיו ונפילה זו היא תקנתו. (כלי יקר)

פרשת תולדות

יט ואלה תולדות יצחק בן-אברהם אברהם הוליד את-יצחק:

אונקלוס ואלין תולדות יצחק בר אברהם אברהם אוליד ית יצחק: (אונקלוס)

יונתן ואלה ואלין תולדות יצחק בר אברהם ומן בגלל דהוה איקונין ד'יצחק מ'דמין לאיקונין ד'אברהם הוון בני נשא אמרין בקושטא אברהם אוליד ית יצחק: (תרגום יונתן)

רש"י ואלה תולדות יצחק. יעקב ועשו (א) האמורים צפרקה: אברהם הוליד את יצחק. (לאחר שקרא הקב"ה שמו אברהם אחר כך הוליד את יצחק. דבר אחר), על ידי שכתב הכתוב יצחק בן אברהם, הוצק לומר אברהם הוליד את יצחק, (ב) לפי שהיו ליצחק הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה, שהרי כמה שנים שהתה עם אברהם ולא נתעברה הימנו, מה עשה הקב"ה, כר קלסתר פניו של יצחק דומה לאברהם, והעידו הכל אברהם הוליד את יצחק, וזהו שכתב כאן יצחק בן אברהם (היה), שהרי עדות יש שאברהם הוליד את יצחק (א) פירש לכל מקום דכתיב ואלה מוסיקי על ענין ראשון, וכמו

שפתי חכמים (א) פירש לכל מקום דכתיב ואלה מוסיקי על ענין ראשון, וכמו

שְׁאֲצַרְהֶם הוֹלִיד לְדִיק וּרְשָׁע כִּךְ יִחַק הוֹלִיד לְדִיק וּרְשָׁע: (ב) (נח"ט), כְּתַב הַרְא"ס וּמֵה שֶׁהוֹזַק לְאֵמֶת שִׁיחַק הוּא בֶן אֲצַרְהֶם, הוּא לְפִי שְׁלִיכְנֵי הַדּוֹר וְכו'. וְלֹא נִהִירָא לְאֵם כֵּן לֹא לְכַתּוֹב לֹא וִי"ו וְלֹא ה"א, רַק לְכַתּוֹב אֵלֶּה תוֹלְדוֹת יִחַק, כְּמוֹ (לְעִיל ו' ט') אֵלֶּה תוֹלְדוֹת נַח אִוּ (לְקַמֵּן ז"י ב') אֵלֶּה תוֹלְדוֹת יַעֲקֹב, לְכֵן נִרְאֵה לִי דִּהְפָסוֹק עַל כְּרַחֵךְ בָּא לְפָרֵךְ עַל עֲשׂוֹ וַיַּעֲקֹב הָאֲמוּרִים בְּפָרֵסָה שֶׁהִיָּה אֶחָד לְדִיק וְאֶחָד רְשָׁע, וְהִסְתָּא אֲתִי שְׁפִיר שְׁע"י שְׁכַתְּבֵי הַכְּתוֹב יִחַק בֶּן אֲצַרְהֶם, הוֹזַק לְחִזּוֹר וְלוֹמַר וְכו', וְאֵל תַּקְשָׁה לֹא לְכַתּוֹב לֹא זֶה וְלֹא זֶה, לְפִי שֶׁהִיוּ לִיכְנֵי הַדּוֹר אֲמוּרִים שְׁזִמְנֵן לִידֵת יִחַק וְאֲצִימְלֵךְ וְכו' שֶׁהִיָּה שֶׁהִתָּה וְכו', וְעַכְשֵׁיו מֵאֲלוֹ מְקוֹם לְחִזּוֹק אֵת דְּצִרְיָהֶם שֶׁהִיָּה אֶחָד הִיָּה לְדִיק כְּמוֹ שֶׁרָה וְאֶחָד רְשָׁע כְּמוֹ אֲצִימְלֵךְ, וְאֵילֵוֹ הִיוּ מֵאֲצַרְהֶם הִיוּ שְׁנִיָּהֶם לְדִיקִים, לְכֵךְ הוֹרֵךְ לּוֹמַר בֶּן אֲצַרְהֶם וְלְחִזּוֹק כְּתַב אֲצַרְהֶם וְכו', וְזֶהוּ שְׁסִיָּים הַרְבֵּ וְזֶהוּ שְׁכַתְּבֵי כֹאן וְכו', שְׁאֵילוּלֵי אֶחָד לְדִיק וְאֶחָד רְשָׁע לֹא הִיָּה כּוֹתֵב זֶה בְּכֹאן אֵלֶּה בְּמִקּוֹם אַחַר וְדו"ק: (שְׁפִתֵי חַכְמִים)

אבן עזרא ואלה. אחר שהזכיר תולדות ישמעאל שב להזכיר תולדות יצחק שהם עשו ויעקב. וי"א כי טעם הוליד את יצחק. שהיה דומה לאביו. וכל רואיו יעידו כי אברהם הולידו. וי"א כי טעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף. והעד שאמר וישלחם מעל יצחק בנו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואלה תולדות יצחק בן אברהם. על עשו ויעקב בניו האמורים למטה והזכיר הכתוב איך היתה ילידתם אברהם הוליד את יצחק לשון רש"י על ידי שכתוב יצחק בן אברהם הוזקק לומר אברהם הוליד את יצחק לפי שהיו ליצני הדור אומרים מאבימלך נתעברה שרה לכך צר הקב"ה קלסתר פניו דומה לאברהם שיאמרו הכל אברהם הוליד את יצחק ורבי אברהם אמר עוד שטעם הוליד גדל ורבה כמו יולדו על ברכי יוסף כמו שאמר וישלחם מעל יצחק בנו והנכון בעיני כי חזר עתה והחל באב היחס כמנהג הכתוב לחזור באנשי המעלה אל ראש היחס וכן בדברי הימים (א א יז יח) כתוב בני שם עילם ואשור וארפכשד ולוד וארם וארפכשד ילד את שלח וכאשר השלים חזר ואמר (שם כד) שם ארפכשד שלח עד אברם הוא אברהם וכן ביחוס בנימין חזר למפרע והחל ונר הוליד את קיש וקיש הוליד את שאול (שם ח לג ט לט) אף כאן אברהם הוליד את יצחק ויצחק הוליד את יעקב כאשר יזכיר וחזר לספר זה בעבור שאמר (לעיל כה יב) ואלה תולדות ישמעאל בן אברהם שאם אמר גם כן ואלה תולדות יצחק בן אברהם בלבד הנה השווה שניהם ביחוס ובמעלה ואף כי הקדים הבכור ועוד שהיה ראוי שיתחיל באברהם ויאמר "אלה תולדות אברהם" אבל לא רצה לעשות כן שלא ימנה ישמעאל ובני קטורה ולכך חזר והשלים אברהם הוליד את יצחק לומר כי הוא לבדו תולדותיו וכאלו לא הוליד אחר יחשב כמו שנאמר לו (לעיל כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע ולכך אמר למעלה (כה יב) גם כן אשר ילדה הגר המצרית שפחת שרה לאברהם לכבוד יצחק לומר שאין אלו תולדות היחס לאברהם רק הם בני האמה וכמו שאמר (לעיל כא יג) וגם את בן האמה לגוי אשימנו וכן עשה הכתוב אף בדברי הימים (א א כח) כי אמר מתחילה בני אברהם יצחק וישמעאל ואלה תולדותם בכור ישמעאל נביות והזכיר ובני קטורה פילגש אברהם ילדה את זמרון והיה ראוי שיאמר "בני יצחק" וחזר והחל ויולד אברהם את יצחק בני יצחק עשו וישראל (הרמב"ן)

בעל הטורים **הוליד**. בגימטריא דומה שהיה זיו איקונין של יצחק דומה לאברהם: (בעל הטורים)

אור החיים **ואלה תולדות וגו'**. צריך לדעת א' במקום שיזכיר תולדות יצחק הזכיר לידת יצחק, ב' לא היה צריך להודיע כי אברהם הוליד את יצחק:

אכן כוונת הכתוב היא על זה הדרך **ואלה תולדות יצחק** פירוש האמורים בסוף הפרשה וכיון שזכר בניו של יצחק וכבר קדם לנו כי יצחק כשנולד לא היה במדרגה שיוליד כי בא מסטרא דנוקבא וכמו שכתבנו למעלה (לעיל כ"ב ב') אם כן מנין לו תולדות לזה גמר אומר **אברהם הוליד את יצחק** פ"י הפעיל כח הלידה ביצחק שהמשיך אליו נפש שהיא במדרגת המוליד וזה היה באמצעות העקידה כמו שכתבנו:

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (יבמות סד.) ויעתר לו ה' לפי שאין דומה וכו' לתפלת צדיק בן צדיק ע"כ. הא למדת כי לצד היות לו אב צדיק נתרצה ה' לו ונתן לו בנים, והוא אומר **אברהם הוליד וגו'**, פ"י באמצעות זכות אברהם הוליד וגו':

עוד ירצה על פי דבריהם ז"ל (בראשית פס"ג) בפסוק (ישעי' כט כב) אל בית יעקב אשר פדה את אברהם כי בזכות יעקב ניצול אברהם מכבשן האש וזולתו כבר היה ח"ו אברהם נשרף באור כשדים, והוא אומר **אלה תולדות יצחק בן אברהם** שבאמצעות אברהם הוליד את יצחק כי זולת יעקב שהוא תולדות יצחק כבר היה אברהם נשרף קודם שיוליד יצחק:

עוד ירמוז על עיקר תולדות הצדיקים שהם מצות ומעשים טובים, כי להיות שיצחק לא נודעו נסיונותיו וגדר צדקותו, והגם שפשט צוארו על גבי המזבח אין דבר זה מבואר בתורה ועד היום יש מפרשים (ראבי"ע כב ד) כי בעל כרחו נעקד, לזה מודיע הכתוב באומרו ואלה תולדות יצחק בן אברהם הבט וראה המוליד והמורס כיוצא בו. ורמז גם כן בתיבת **בן אברהם** על דרך אומי' (משלי י"ב) בן חכם פ"י כי הוא אברהם בבחינת הצדקות והפלגת חיבתו יתברך. וכפי זה ידויק גם כן אומרו **ואלה** בתוספת וא"ו לומר מוסיף על תולדותיו של אברהם המפורסם לטובה בכמה נסיונות גם תולדותיו של יצחק בדומין:

עוד ירמוז על זה הדרך ואלה תולדות יצחק בן אחד היה אברהם פירוש כדומה לו שלא דמו לאברהם ב' תולדותיו של יצחק:

עוד ירמוז באומרו **אברהם הוליד וגו'** על זה הדרך שהגם שדימה תולדות הטוב של יצחק לשל אברהם כרמוז באומרו ואלה בתוספת וא"ו עם כל זה לא תשוה מעלתו לשל אברהם כי הוא האב זיכה לו, והוא אומר **אברהם הוליד את יצחק** בחינת הטוב שבו באה מכח המוליד מה שאין כן אברהם כי אביו עובד עבודה זרה היה והוא נתעצם להשיג בוראו ומעלת אברהם נשגבה, ולזה נקרא (ישעי' מא ח) אברהם אוהבו יתברך פ"י הוא קדם להיות אוהב לקונו קודם שיאיר ה' אליו אהבתו בו הוא רדף אחריו בהתעצמות נפלא מה שאין כן יצחק כי בנה בו אברהם בנין אהבת הטוב וכשפקח עינו בעולם כבר נחה עליו רוח ה':

עוד ירמוז על זה הדרך כי תולדות יצחק היה בבחינת יותר מעולה מתולדות אברהם כי אינו דומה צדיק בן צדיק לצדיק בן רשע (יבמות סד) שהוא אברהם

בן תרח, והגם שאמרו ז"ל (בי"ר פל"ח) שעשה תשובה עם כל זה בעת לידת אברהם עד סמוך למיתתו לא היה אלא במדרגת רשע ופעולת האב רשע תחשיך מאור נפש הבן, ובבחינה זו נתרבית הכשרת מעשה יצחק, והוא אומרו **ואלה** בתוספת על הראשון ונתן טעם באומרו אברהם הוליד וגו':

עוד נתכוון לומר על זה הדרך **אלה תולדות** פירוש מאורעות אשר עברוהו ליצחק כמפורשים בסדר הפרשה וכאומרם ז"ל שכולם שלמים בלא שום מאורע של צער וברוב טוב עושר וכבוד וכמבואר בפ"י רמב"ן ז"ל (כ"ה ל"ד) מה שלא היה כן לאברהם שכמה עברוהו מהצרות, ונתן הכתוב טעם לצד כי אברהם הוליד את יצחק ולצד שאביו צדיק היה וזיכה לו העושר והכבוד וכו' מה שאין כן אברהם שלא היה לו אב שיזכה לו: (אור החיים)

ספורנו **ואלה תולדות יצחק**. ילדי ימיו וקורותיו: **אברהם הוליד את יצחק**. בו לבדו נקרא לאברהם זרע: (ספורנו)

כלי יקר **ואלה תולדות יצחק בן אברהם**. אע"פ שאמר שהיה בן אברהם מ"מ הוצרך לומר אברהם הוליד את יצחק, לפי שנאמר בישמעאל בן אברהם אשר ילדה הגר המצרית (שם כה"ב) הרי שהזכיר לשון בן אצל אברהם, אבל התולדה תלה בהגר הוצרך לומר כאן שתואר הבן והתולדה הכל מתיחס אחר אברהם. כי בלשון עברי יש חילוק בין לשון בן ללשון תולדה, כי לשון בן יאמר לפעמים אף בלא תולדה כי התלמידים קרוין בנים אע"פ שלא ילדו ממש, וכמו ויהי לה לבן דמשה, ותהי לו לבת דאסתר, ואברהם נקרא אב המון גוים אע"פ שלא ילדו. וכן יש הבדל בין המלמדו ובין המולידו ממש כי מה שהאדם מקבל טבע מלמדו זהו במקרה ולא בעצם והמקרה משתנה מצד המקבל. אבל מה שהאדם מקבל טבע מולידו זהו בעצם ולא ישתנה אם יונח כד על טבעו, אם לא מצד רוב חריצות והשתדלות והרגל יכול לבא לידי טבע שני, אבל טבע מלמדו ישתנה בנקל. לכך אמר משה (במדבר יא"ב) האנכי הרייתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו, ואמר אע"פ שהם תלמידי והתלמידים קרויין בנים מ"מ הרי לא ילדתים ממש, ומה אעשה אם מעשיהם משתנים מטובה לרעה, כי הערימו עצה ולא מני ולא ממני יצא הדבר, וא"כ למה זה תטיל כל הטורח הזה עלי כאלו אשמתם תלויה בי, ומה שנאמר (שם ג"א) אלה תולדות אהרן ומשה וקחשיב נדב ואביהו הוצרך להזכיר לשון תולדה משום אהרן שהזכיר.

לפיכך ישמעאל, לא נקרא כי אם בן אברהם כי לא קבל טבעו זולת מה שלמדו אברהם ממעשיו הטובים וזה היה אצלו במקרה ונשתנה, שהרי לסוף יצא לתרבות רעה לפיכך תלה התולדה בהגר כי קבל טבע הגר המצרית, והמצרים שטופי זימה ע"כ היה גם הוא מצחק בג"ע ולא נשתנה כי קבל טבעה בעצם, ע"כ תלה המקרה באברהם והעצם בהגר. אבל יצחק קבל טבע אברהם ולמד גם ממעשיו על כן תלה הכל באברהם הן לשון בן הן לשון תולדה, ועל כן לא היה כישמעאל שהיה מצחק בגלוי עריות גם בהיותו נער כי כך קראו הכתוב באותו זמן (בראשית כא"ב) והגיד לנו הכתוב ביצחק שקבל טבע אביו מכל וכל והיה גדור מעריות כל כך עד שכבש מעיינו ולא נשא אשה עד היותו בן מ' שנה, כי המתין עד שימצא את רבקה בת זוגו, ולא רצה להתחתן עם הכנענים שירשו הזימה מן חם אביהם שרבעו לנח אביו, על כן הוצרך להמתין מ' שנה כי בלי ספק בן יחיד כמותו היו לו קופצים רבים, ואיך ישב בלא אשה זמן רב כזה, אלא ודאי מן הטעם שהזכרנו.

וכדי שלא ימצא המערער מקום לחלוק, ולומר אם יצחק נולד כ"כ בקדושה וטהרה א"כ למה יצא ממנו עשו שהיה צד נשים תחת בעליהן, ודאי מאבימלך נתעברה שרה ע"כ נמשך בן אחד אחר טבעה של שרה, והשני אחר טבע אבימלך, כי מטעם זה אמרו רז"ל (בי"מ פ"ג.) שהיה צר קלסתר פניו דומה לאברהם. הנה לפי דרכנו כדי להסיר הרהור זה, אמר הכתוב בקחתו את רבקה בת בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי. ורוב בנים אחר אחי האם, על כן קבל אחד מן הבנים טבע של לבן צייד הרמאי. ולפום ריהטא נראה שלכך הזכיר שלשתן לתרץ על מה שמצינו שלשה מדות פחותות שהיו בעשו מעין מקורם, כי מה שהיה צד נשים תחת בעליהן, ירש מן בתואל אבי אמו שהיה בועל כל הבתולות תחלה כדאיתא (בילקו"ש חיי שרה קט.) וכן בחזקוני מביא מדרש זה, ומה שאמר הלעיטני נא וגוי' והיה מן האוכלים ושותים ופוחזים, מדה זו ירושה לו מצד היות משפחת אמו מן פדן ארם, כדמסיק בב"ר פרשת לך לך (ל"ט.ח.) בשעה שהיה אברהם מהלך בארם נהרים ובארם נחור ראה אותם אוכלים ושותים ופוחזים אמר אל יהי חלקי בארץ הזאת, ומה שהיה עשו רמאי מרמה את אביו, ירש מן לבן הארמי שהיה נבל ורמאי כנודע.

אברהם הוליד את יצחק. הוליד לשון הפעיל אע"פ שהלשון מדוקדק כי הזכר מוליד את הנקיבה, מ"מ כבר מצינו לשון ילד גם בזכרים כמו וכנען ילד וכן רבים בפרשת נח, ולמה כתב כאן הוליד. אלא שר"ל שאברהם גרם ליצחק שיהיו לו בנים וזרע, לפי שנאמר ויעתר יצחק לה' וגוי' וכתוב ויעתר לו ה' משמע לו ולא לה, לפי שאינו דומה תפלת צדיק בן צדיק כוי' ולפי"ז מצד היות יצחק בן לצדיק זה אברהם ע"כ עמד לו זכותו של אברהם ששמע ה' תפלתו. ולפי"ז שפיר קאמר אברהם הוליד את יצחק אברהם גרם שיצחק הוליד זרע ועדיין לא פירש איך היה אברהם הגורם, לפיכך פירש הדבר באמרו ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו וגוי' כי ממנו לקח ראייה על מאמר אברהם הוליד את יצחק. (כלי יקר)

דעת זקנים יצחק אברהם הוליד את יצחק. הוליד בגימ' דומה שהיה קלסתר פניו דומה לאברהם: (דעת זקנים)

כ ויהי יצחק בן-ארבעים שנה בקחתו את-רבקה בת-בתואל הארמי מפדן ארם אחות לבן הארמי לו לאשה:

אונקלוס והנה יצחק בר ארבעין שנין פד נסיב ית רבקה בת בתואל ארמאה מפדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: (אונקלוס)

יונתן והנה יצחק בר ארבעין שנין במסביה ית רבקה ברת בתואל ארמאה דמן פדן ארם אחתיה דלבן ארמאה ליה לאנתו: (תרגום יונתן)

רש"י בן ארבעים שנה. שהרי (ג) כשצא אברהם מהר המוריה נתצטר שנוולדה רבקה, ויחחק היה בן ל"ז שנה, שהרי זו צפרק מתה שרה, ומשנוולד יחחק עד העקידה שמתה שרה ל"ז שנה, דבת ל' היתה כשנוולד יחחק, ובת קכ"ז כשמתה, שנאמר ויהיו חיי שרה וגו', הרי ליחחק ל"ז שנים, וזו צפרק נולדה רבקה, (ד) המתין לה עד שתהא ראויה לביאה ג' שנים, (ה) ונשאה: בת בתואל מפדן ארם

אחות לבן. וכי עדיין לא נכתב שהיא בת בתואל ואחות לבן ומפדן ארם, אלא להגיד שצחה, שהיתה בת רשע (ו) ואחות רשע ומקומה אנסי רשע, ולא למדה ממעשיהם: מפדן ארם. על שם ששני ארם היו, ארם נהרים וארם לובה, קורא אותו פדן, לשון אמד בקר, תרגום, פדן תורין, ויש פותרין פדן ארם כמו קדה ארם, שבלשון ישמעאל קורין לשדה פדן: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) אין המקרא לריך סעד לדבריו שהיה בן ארבעים שנה, אלא הכי קאמר מפני מה לא נשא לי"ח או כ' שנה, שהרי קיים כל התורה, ויחיד וחביב לאביו ולחמו, היה להם להשיאו משהיה ראוי לזרע, ועי"ז פירש שהרי וכו': (ד) דאם לא בן כמה שזה כל כך ולא נשאה תיכף לבקורה, ראה לומר דמן הדין היה לו לישא כבר אשה, אבל לא היה יכול מפני שלא ראה אברהם להשיאו אשה מזנות כנען, כמו שפירש"י לעיל בפסוק (כ"ב כ' ד"ה אחר) ויהי אחר הדברים האלה, אחרי הרהורי דברים וכו': (ה) ואע"פ שאינה ראויה להריון, אפילו הכי נשאה כדי שלא יהיה בהרהורי עזירה: (ו) ואם תאמר כבר שמענין כיון שכתב לעיל (כ"ד כ"ד, כ"ט) בת בתואל, אחות לבן, וי"ל דרעה לומר דמהכפל שמענין שהכתוב מעיד בעלמו לדקת היתה ולא למדה ממעשיהם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מפדן. שדה וכן בלשון ישמעאל: **אחות לבן.** הוא ידוע ונכבד מאביה וכן אחות נחשון: (אבן עזרא)

בעל הטורים בקחתו. ב' במסורה בקחתו את רבקה. בקחתו והוא אסור באזיקים. גבי ירמיה מה קחתו דהתם אסור אף הכא אסור ללמד שאף יצחק עקר היה וילפינן ממנוח ליצחק כתיב הכא ויעתר יצחק וכתוב התם ויעתר מנוח: **לבן הארמי.** אותיות הרמאי: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי יצחק בן ארבעים וגו'. טעם שהוצרך להודיע זמן נישואיו מה שלא נהג כן באברהם, בא לתת טעם לעיכוב הזמן ששהה יצחק בלא נישואין עד עבור מ' שנה ואמר הטעם **בקחתו את רבקה** בשביל קיחת רבקה שהה עד מ' שנה וכמו שגמר אומר **לו לאשה פי' לו מיוחדת היא בת זוגו** הא למדת שקודם לה לא היתה לו בת זוג וכמו שכתבנו בפרשה הקודמת והיא קטנה היתה שנולדה בעקידה כשהוכשר לילד ומעתה אין תרעומת על יצחק ששהה עד מ' שנה גם על אברהם שעכב עד מ' שנה כי אז היתה בת ג' שנים כפי החשבון:

בת בתואל הארמי וגו' אחות וגו'. טעם שחזר הכתוב להודיע זה לא להשמיענו בת מי היא אלא ללמד סניגוריא על רבקה, לפי שאומר בסמוך ויעתר לו ה' לו ולא לה, ותבא הסברא לומר כי טעם הדבר לצד פחיתות רבקה ח"ו כי לא ראויה היא לשמוע אליה אלהים, לזה הקדים לומר **בת בתואל** לומר כי זו היא סיבה למה שהעתיר ה' ליצחק כי הוא בן אברהם והיא בת בתואל, וכפל לומר **הארמי מפדן ארם** להעיר כי נתכוון באומי הארמי לומר הרמאי כי אם נתכוון לכנותו לשם עירו הרי הוא אמור, והכוונה בזה לצד שלא נתפרסם רשעותו בעולם בא להודיעו כי רשע היה ובאמצעותו לא הוכשרה תפלת רבקה כתפלת יצחק:

ואומרו אחות לבן ללא צורך ונוסף שכבר ידענו אלא הטעם הוא שבא ללמד זכות על רבקה בראותינו שילדה בן רשע מובהק, ותאמר איך מבטן ברוך יצא ארור, לזה אמר כי זה הוא סיבה לדבר היותה אחות לבן הארמי פירוש הרמאי בתוספת רשע על אביו, וכבר קדמו חז"ל (ב"ב קי). רוב הבנים, לטעם הידוע, ולזה יצא עשו, וזולת זה צאצאיה צדיקים היו יוצאים ממנה, כי צדקת גמורה היתה, והעד לנוכח אשתו, ואמרו ז"ל (ב"ר פס"ג) וכו'. ושלא תאמר ואם כן ולמה לא נתן לב יצחק לבדוק באחיה, לזה גמר אומר **לו לאשה** וכמו שפירשתי למעלה, וזולת זה לא היה נושא אחות רשע:

עוד רמז בהודעת **אחות לבן** על דרך אומרם ז"ל (שם פ"ס) שטעם רבקה שהיתה עקרה הוא לצד ברכת לבן כדי שלא יראה כי ברכתו תעשה מעשה טוב, לזה קודם שאמר הכתוב כי עקרה היא קדם לומר טעם הדבר ואמר אחות לבן וזו היתה סיבה שנעקרה רבקה עד שהוצרכו לתפלה: (אור החיים)

ספורנו **אחות לבן הארמי**. וממנה נולד עשו הדומה לאחי האם: (ספורנו)

דעת זקנים **ויהי יצחק בן ארבעים שנה**. פירש"י שנשא יצחק את רבקה כשהיתה בת שלש שנים וקשיא דבשלהי ספרי מסיק ג' שנותיהן שוין קהת ורבקה ובן עזאי. וא"כ חיתה רבקה קל"ג שנים כמו קהת ואם לא היתה כי אם בת שלש שנים כשנשאה יצחק תמצא שחסר משנותיהם י"א שנים כיצד בת ג' נשאה ובת כ"ג היתה כשילדה. וא"כ כשילדה את יעקב היתה בת כ"ג ויעקב בן ס"ג כשנתברך כדפירש"י בסוף הסדר הזה וי"ד שנה נטמן בבית עבר וכי שנה שמש בבית לבן ושתי שנים נשתהה בדרך ובאותו פרק נתבשר על מיתת אמו כדפירש"י בפ' וישלח גבי אלון בכות. וא"כ לא היתה כי אם בת קכ"ב שנים. ל"נ שהיתה רבקה בת י"ד שנים כשנשאה יצחק והכי איתא בסדר עולם וכן א"ר יהודה ואז תמצא שהיתה קל"ג שנים מכוונים. ולפי זה צ"ל מה ששינו בסדר עולם כשחזר אברהם מן העקדה נתבשר שנולדה רבקה שנולדה כבר עבר י"א שנים. ועל זה הקשה הרב משה שלמה בר אברהם המכונה אנסימ"אן מאי האי דאמרינן נותנין זמן לבתולה שנים עשר חודש וילפ"י לה מקרא דכתיב תשב הנערה וכו' והיאך מצינו למילף מרבקה והלא בוגרת היתה באותו זמן ואמרי' התם דלבוגרת אין נותנין כי אם ל' יום כמו לאלמנה וצ"ע: (דעת זקנים)

[כא] **ויעתר יצחק ליהוה לנכח אשתו כי עקרה הוא ויעתר לו יהוה ותהר רבקה**
אשתו:

אונקלוס **וצלי יצחק קדם יי לקבל אתה ארי עקרה היא וקבל צלותה יי ועדיאת רבקה**
אתה: (אונקלוס)

יונתן **ואזל יצחק לטוור פולחנא אתר דכפתיה אבוי והפך יצחק בצלותיה דעתיה דקב"ה ממה דגזר על אנתתיה ארום עקרא הנת גביה עשרין ותרתין שנין ואתהפיד בגיניה דעתיה דקב"ה ממה דגזר עליה דאף הוא הנה עקר ואתרוח ואתעפרת רבקה אנתתיה: (תרגום יונתן)**

כ"י **ויעתר. הרצה והפליך בתפלה: ויעתר לו. נתפלר ונתפייס ונתפתה לו. (ז)**

ואומר אני, כל לשון עתה, לשון הפלגה ורצוי (ח) הוא, וכן ועתה ענן הקטורת (יחזקאל ח, יא.), מרבית עלית העשן. וכן העתרתם עלי דבריכם (שם לה, יג.), וכן ונעתרות נסיקות שונא (משלי כז, ו.), דומות למרובות (ט) והגם למשא, אנקרישר"א (געהייפט) בלע"ז: לנכח אשתו. זה עומד בזוית זו (י) ומתפלל, וזו עומדת בזוית זו ומתפללת: ויעתר לו. לו ולא לה, (כ) שאין דומה תפלת לדיק בן רשע לתפלת לדיק בן לדיק (יבמות סד.), לפיכך לו ולא לה: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) כי כאן במקבל הפעולה אי אפשר לפרשו מענין ריבוי, כי אם הפלגה הקרוב לריבוי, ולכך כתב גם כן ברישא והפלגי, ולכן פירשו קודם לנוכח אשתו, וגם כי לא יאמר על הקב"ה לשון נתפלה, ולכן העתיקו מלת נתפתה כלומר שהקב"ה היה מתרלה לו: (ח) ר"ל דמלת ויעתר אין משמעו לשון תפילה, אלא לשון הפלגה וריבוי הוא ולא לשון תפילה: (ט) ר"ל איך אפשר לומר דונעתרות נמי לשון ריבוי הוא, אם כן קשה היאך שייך לומר שהשונא ינשק הרבה, ועל זה פירש דומות למרובות והגם למשא, רצה לומר אף על פי שאינו נושק אלא פעם אחד, מכל מקום דומה בעיניו כאילו נשק הרבה פעמים, והנשיקה האחת היא כמשא עליו, והא ללא הביא האי, וכן נעתרות וגו' לעיל גבי ויעתר שהוא נמי לשון ריבוי, י"ל דלעיל הוא מצי למימר דמלת ויעתר משמש ב' לשונות לשון הפלגה ולשון ריבוי, כמו שפירש"י גבי לשבור אוכל (לקמן מ"א כ"ו ד"ה וישבור), שמשמש ב' לשונות לשון מכר ולשון הנין, וגבי ויעתר לו פירש שלשון ויעתר לשון הפלגה הוא ללא שייך גבי הקב"ה לשון ריבוי לומר שנתרבה ח"ו, ואם כן פירוש של נעתרות נסיקות שונא נמי לשון הפלגה היא, כלומר שצריכים להפלגי בשונא שישק לשונאו, אבל עכשיו שפירש גם ויעתר לו פירוש לשון ריבוי, ואם כן כל לשון ויעתר הוא לשון ריבוי, ואם כן צריכין לנו לפרש קרא דונעתרות נסיקות שונא לשון דומות למרובות וק"ל: (י) לפי שאין דרך המתפללים להתפלל זה לעומת זה: (כ) דקשה לרש"י ויעתר להם מיבעי ליה, דהא שניהם התפללו, ומתרחץ לו ולא לה וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויעתר. מבנין הקל כי העתירו אל ה' מהכבד וטעמו שרצה השם בדבריהם: **ויעתר.** יתרצה מבנין נפעל: (אבן עזרא)

בעל הטורים כי עקרה היא. הוא כתיב לומר לך שאף הוא היה עקר ואית דדריש המקרא לומר היא ולא הוא דהא כתיב כי ביצחק יקרא לך זרע אלמא לאו עקר היה: **ותהר רבקה אשתו.** אשתו בגימטריא קש ואש והיה בית יעקב אש ובית עשו לקש: (בעל הטורים)

אור החיים ויעתר לו וגו'. טעם שלא אמר וידע יצחק את וגו' כאומרו (בראשית ד' א') והאדם ידע (ש"א א) וידע אלקנה וגו' אולי שהיתה התפלה אחר שידע (ברכות ס.) תוך ג' ימים הראשונים כאומרם ז"ל (ברכות ס.) שלשה ימים הראשונים יתפלל שלא יסרית, וזו היתה תפלתו של יצחק: (אור החיים)

ספורנו לנכח אשתו. אף על פי שהובטח על הזרע שיירש התפלל לאל ית' שיתן לו אותו הזרע ומזאת ההגונה הנצבת נכחו: (ספורנו)

דעת זקנים לנכח אשתו. בגימטריא אש וקש רמז שתלד יעקב שנא' בו והיה בית יעקב אש ועשו שנא' בו ובית עשו לקש: (דעת זקנים)

[כב] ויתרצצו הבנים בקרבה ותאמר אם-לן למה זה אנכי ותלך לדרך את-יהוה:

אונקלוס ודחיקו בנאי במעהא ואמרת אם כן למה דנו אנא ואזלת למתבע אוילפן מן קדם: (אונקלוס)

יונתן ואדחיקו בנאי במיעהא הי כגויברין עבדו קרבא ואמרת אם כדין הוא צערא דילדתא למא דין לי בנין ואזלת לבי מדרשא דשם רבא למבעיה רחמין מן קדם: (יונתן)

רש"י ויתרוללו. על כרחך המקרא הזה אומר דורשני, שסתם מה היא רליאה זו, (ב) וכתב אם כן למה זה אנכי. רבותינו דרשוהו לשון ריאה, כשהיתה עוברת על פתחי תורה של שם ועבר, יעקב רץ ומפרכס ללאת, עוברת על פתחי עכו"ם, עשו מפרכס ללאת. דבר אחר, מתרוללים זה עם זה, ומריבים בנחלת שני עולמות: ותאמר אם כן. גדול לער העבור: למה זה אנכי. מתאוה ומתפללת על הריון: ותלך לדרוש. לבית מדרשו (מ) של שם: לדרוש את ה'. שיגיד לה מה תהא בסופה: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כיון שסתם מה היא רליאה זו, אם כן מסתמא היא רליאה כדרך שאר נשים מעוברות, ואם כן למה כתוב אח"כ למה זה אנכי, וכי אינה יודעת שיהיה לה לער העיבור, אלא ודאי כמו שדרשו רז"ל (ב"ר ס"ג ו') שהיא לשון ריאה דאין דרך להיות כן בשאר נשים, ועל זה פירש אחר כך ותאמר אם כן שלער העיבור שלי יותר משאר נשים למה זה אנכי: (מ) דאם לא כן ותדרוש את ה' מיבעי ליה מאי ותלך, והלא מלא כל הארץ כבודו, ואין סברא שהלכה לבית מדרשו של עבר בזמן שהיה שם קיים דהוא היה בן זנו של שם, ואין להקשות למה לא הלכה אלל אצרהם שהרי גם הוא היה נביא, ויש לומר דהקב"ה סובב כן להעלים מאצרהם ענין ההריון שלא ילטער, שהרי מת אצרהם קודם שיאלא עשו לתרבות רעה כדי שתהא מיתתו בשיבה טובה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויתרוצצו. מלשון מרוצה והצד"י כפול ואחיו כברקים ירוצצו. ונקראו בנים על שם סופם. וכן ובגדי ערומים תפשיט. והיא שאל' לנשים שילדו אם אירע להם ככה ותאמרנה לא: וטעם ותאמר אם כן. הדבר והמנהג למה זה אנכי

הרמב"ן ותאמר אם כן למה זה אנכי. אם כן גדול צער העבור למה זה אנכי מתפללת ומתאוה על ההריון לשון רש"י ואיננו נכון ורבי אברהם אמר כי שאלה את הנשים אם אירע להם ככה ותאמרנה לא ותאמר אם כן הדבר והמנהג למה זה אנכי בהריון משונה והנה הכתוב חסר ואיננו שלם בפירוש הזה והנכון בעיני כי אמרה אם כן יהיה לי למה זה אנכי בעולם הלואי אינני שאמות או שלא הייתי כטעם כאשר לא הייתי אהיה (איוב י יט)

"ותלך לדרוש את ה' - לשון רש"י להגיד מה יהא בסופה ולא מצאתי דרישה אצל ה' רק להתפלל כטעם דרשתי את ה' וענני (תהלים לד ה) דרשוני וחיו (עמוס ה ד) חי אני אם אדרש לכם (יחזקאל כ ג) (הרמב"ן)

בעל הטורים ויתרוצצו. זה הולך אחר צו את בני ישראל וזה הולך אחר עכו"ם דכתיב הואיל הלך אחרי צו. זה מתיר ציוויו של זה וזה מתיר ציוויו של זה: **לדרוש.** בגימטריא מן שם בן נח: (בעל הטורים)

אור החיים ויתרוצצו הבנים וגו'. צריך לדעת אומרו ויתרוצצו. גם אומרה למה זה אנכי. ורש"י פ"י אם כן גדול צער העיבור למה זה אנכי מתאוה ומתפללת על ההריון ע"כ. ופירושו ז"ל אין הדעת מסכמת עליו שתמאס הצדקת בהריונה לצד הצער, גם במה נחה דעתה באמור לה האלהים ב' גוים וגו' ובזה לא יוסר צערה. ורז"ל דרשו דרשות הרבה אבל פשט הכתוב לא נודע. אכן פשט הכתוב הוא ויתרוצצו לשון ריצוץ פירוש היו נדחקים ביותר כשיעור שיהיו מתרוצצים ולא יתקיימו במעיה וזה יורה כי הריונה אינו מתקיים, ותאמר אם כן למה זה אנכי פ"י זה מורה באצבע חוזר אל ההריון למה אנכי הרה לריק יגעת, ותלך לדרוש את ה' פ"י לבקש רחמים על קיום הריונה ולדעת דבר הסובב הפסד כי מן השמים לא יעשו נס לשקר שתפקד בדבר שאינו מתקיים, ולעולם לא הקפידה על צער ההריון כי הצדיקים יסבלו צער גדול בעולם הזה לתכלית טוב הנצחי: (אור החיים)

ספורנו ותאמר אם כן. אחרי שהדבר כן שמתרוצצין ויש לחוש שימות אחד מהם ואסתכן אני בלידה כמנהג בלידת עובר מת. למה זה אנכי. למה זה התאוה קרובי שתהיה אני אם הזרע באמרם את היי לאלפי רבבה וכן בעלי שהתפלל עלי בזה: (ספורנו)

כלי יקר ויתרוצצו הבנים בקרבה וגו'. רציצה זו היה שבעברה על פתח ביהמ"ד של שם ועבר יעקב מפרכס לצאת ועשו מעכב ע"י, ובעברה על פתח ע"ג עשו מפרכס לצאת ויעקב מעכב על ידו, והיא סברה שאין הדבר כן אלא ולד אחד בבטנה ורוצה לצאת בין לפתחי בתי מדרשות בין לפתח ע"ג וא"כ ח"ו שמא שתי רשויות יש, לפיכך אמרה למה זה אנכי כי כמוני כשאר נשים עובדי ע"ג ומה יתרון יש לי עליהם אם ח"ו שתי רשויות יש, לפיכך ותלך לדרוש את ה' ר"ל לדרוש אחר מציאת ה' ממש מהו. (כלי יקר)

[בג] ויאמר יהוה ליה שג' (גיים) גוים בבטנה ושג' לאמים ממעריך פרוו וילאם מלאם יאמץ ורב יעבד צעיר:

אונקלוס וַאֲמַר יְיָ לֵה תִּרְיָן עֲמִמִּין בְּמַעֲיָכִי וְתִרְיָן מִלְּךְוֹן מִמַּעֲיָכִי יִתְפָּרְשׁוּן וּמִלְּכוּ
מִמִּלְכוֹ וְתִקְרָף וְרָבָא וְשִׁתְּעֵבִיד לְזַעֲרָא : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְיָ לֵה תִּרְיָן עֲמִמִּין בְּמַעֲיָכִי וְתִרְיָן מִלְּךְוֹן מִמַּעֲיָכִי יִתְפָּרְשׁוּן וּמִלְּכוֹ
מִמִּלְכוֹ יִיְהִי אֱלִים וְרָבָא יְהוּי מִשְׁתַּעֲבִיד לְזַעֲרָא אִם בְּנוֹי דְזַעֲרָא נְטָרִין פְּקוּדִיָּא
דְּאוּרִיָּתָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר ה' לה. על ידי שלית, (ט) לשם נאמר צרוח הקדש, והוא אמר לה:
שני גוים בצטנך. גיים כתיב (ס) כמו (המנו) גאים, אלו אנטונינוס ורבי, שלא פסקו
מעל שולחנם לא ננון ולא חזרת, (ע) לא בימות החמה ולא בימות הגשמים: ושני
לאמים. אין לאום (פ) אלא מלכות: ממעיד יפרדו. מן המעים הם נפרדים, זה
לרשעו (ג) וזה לתומו: מלאם יאמץ. לא ישו בגדולה, כשזה קם זה נופל, (ה) וכן
הוא אומר אמלחה החרבה (יחזקאל כו, ב.), לא נתמלחה אור אלא מחרבנה של
ירושלים: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) דאין שייך לומר שהוא עצמו קאמר לה, כיון שהיא עצמה לא
היתה מדברת אל השכינה, ועוד יש לומר דרש"י דייק מדכתיב ויאמר ה' לה ולא
כתיב ויאמר לה ה', כמו שכתוב גבי הגר (לעיל ט"ז ט') ויאמר לה מלאך, או ויאמר
לה בועז (רות ב' י"ד), אלא ודאי הכי פירוש ויאמר ה' לשליח שיאמר לה: (ס) והוא
לשון גאים, כי היו"ד בא במקום אל"ף: (ע) פירוש דאנטונינוס בא מעשי, ורבי בא
מיעקב, וקשה הא אמרינן בכתובות (ק"ד.). בשעת פטירתו של רבי זקף י' ארבעותיו
כלפי מעלה וכו' ואמר לא נהנתי מעולם הזה לפי הטורח שיגעתי אפילו בארבע
קטנה, וי"ל דבני ביתו היו אוכלין ולא פסקו משולחנו וזה הוא גאות, אבל רבי
בעצמו לא היה אוכל, (רא"ס), ועיין בנח"י: (פ) דאם לא כן ושני לאמים למה לו.
(מהר"ו), דיוקו ממלת יאמץ דלא שייך אלא במלכים, וכן הוא בהדיא ברש"י ע"ז (דף
ב: ד"ה ולאום): (ג) פירוש שאין הכוונה בזה להודיע לה מה שיסב במעיה, שהרי כבר
אמר שני גוים בצטנך, רק הכוונה הוא להודיע לה איכות הגוים שבצטנה מה
היא, ואומר שבועדם במעיה בטרם אלתם לאויר העולם הם נפרדים זה מזה שלא
כמנהג, זה לרשעו וזה לתומו בעודם במעיה, ולכן כתב במקום יפרדו שהוא לשון
עתיד, נפרדים שהוא לשון בינוני, לומר שכבר הם נפרדים במעיה, (הרא"ס), ואם
תאמר הרי מנינו בספרי שאין יצר הרע שולט באדם במעי אמו, כדכתיב מנעוריו
(לעיל ח' כ"א) פירוש משננער ממעי אמו. הג"א פירוש שאין האדם מתאוה ביצר הרע
לחטוא קודם שנולד, אבל מה שעשו רץ ומפרכס בעצירה לפני עבודת אלילים,
זה היה בטבעו ראה להתדבק במינו ע"ס: (ה) כלומר לא יהיו שניהם בגדולה בזמן
אחד אלא וכו', ומ"ם מלאום כמו (תהלים קי"ט כ"ט) מכל מלמדי, שהוא כמו מן ולא
יותר ממנו, כלומר שהאחד יקח האומץ מחזירו, ואור הוא מלכות עשו: (שפתי
חכמים)

אבן עזרא **ויאמר ה' לה**. על ידי נביא או אברהם בעצמו כי לא מת עד שהיו בניה בני ט"ו שנה: **ורב**. הוא הפועל וכן בן יכבד אב ועוד אפרש זה הפסוק: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם שני גוים בבטנך**. הודיע לה שלא תפחד כי בעבור שהיתה מעוברת תאומים הוא הריצוץ הזה בבטנה כי דרך נשים לה ויתכן שיאמר עוד כי בעבור היותם שני גוים שונאים ונלחמים זה בזה עשו בתחלת יצירתם מריבה רמז למה שיהיה ביניהם בסוף ועתה ינחו ותמצא מנוח והשקט לנפשה (הרמב"ן)

בעל הטורים **גוים**. גיים כתיב רמז לעשרה אומות שבאו להחריב את בית המקדש אהלי אדום וישמעאלים וגוי' והם יו"ד. ד"א גיים עולה ס"ג זה נתברך בן ס"ג וזה בא בס"ג אומות בחורבן בית שני דז' אומות נעקרו והיינו דכתיב הכל ס"ג יחדו נאלחו: **שני גוים בבטנך**. בגימטריא זה רבי יהודה ואנטונינוס: **ולאום מלאום יאמץ**. יגבר על חבירו ויחריבו והיינו דכתיב אמלאה החרבה: **תומס**. חסר יו"ד וא' שחסרה י"א כנגד י"א שבטים שהיתה ראויה להוליד כדאיתא במדרש: (בעל הטורים)

אור החיים **ויאמר ה' לה וגו'**. מקרא זה רבו בו הפירושים ועודנו בר נתינת טעם ותבלין בדרך אור ישר, והוא כי בא להשיבה על חששתה שאין הריונה מתקיים לרוב דחקם והודיעה סיבת הדוחק אשר ידחקו זה את זה ויתעצמו זה על זה כי משונה הריון זה מכל הריון שבעולם כי כל הריון שיהיה מבי' יהיו הבי' נוחים וטבעם שוה כאומרו (שיר השירים ז ד) תאומי צביה וידורו יחד בבטן מה שאין כן הריונך, והטעם הוא **כי בי' גוים בבטנך** כל אחד מהם הוא בחינת גוי אחד, ועוד להם שהם עצמם הם מלכים ומלכותם נמשכת לעולם והוא אומרו **וב' לאומים**. וכל זה לא יסובב להתרוצץ בבטן אם היו במזג אחד כטבע התאומים אלא שהם משונים מטבע התאומים כי מהבטן עצמו אינם נוחים זה לזה ומשונה מזגם וטבעם, והוא אומרו **ממעידך יפרדו**, ואמר **ממעידך** ולא אמר במעידך לומר כי תמיד הם מפורדים והתחלת הפירוד ממעים, ובאמצעות ענין זה הוא השינוי המופלא לא לצד כי אין בטנה ראוי להריון מתרוצצים הבנים:

ואומרו ולאום מלאום וגו', פ"י עוד יש להם דבר שיגרום הרחקת הכנת ההתגוררות יחד כי כל אחד מהבי' מלכים חזקו ואמצו הוא מלאום שכנגדו על דרך אומרים ז"ל (מגילה ו). לא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים, וכיון שכל אחד מהם רוצה במפלת חבירו כדי שיגדל ממנו זה ירחיק האחוה והתיאום יחד:

ואומרו ורב וגו' רבו בזה הפירושים ואין דבר מספיק באמיתות הכתוב. ולדרכנו יבא על נכון, הכונה בא לומר כי מלבד שיתגדל אחד במפלת חבירו גם צריך הנופל להשתעבד לפני המתגדל ממנו ולא די לו נפילתו וראות טובו ביד אויבו אלא שיכוף כאגמון ראשו לעובדו ובה תפליג הרחקת האחוה ותעצומת השנאה, ועל זה נאמר (כתובות עב). אין אדם ונחש דרים בכפיפה אחת. וזאת סיבת שינוי ההריון. וכפי דרך זה אומרו **ורב יעבוד צעיר** אין הכונה באומרו רב וצעיר בייחוד על יעקב או על עשו אלא על אשר יהיה רב בזמנו ועל אשר צעיר בזמנו, כפתור ופרח: (אור החיים)

ספורנו **שני גוים בבטנך**. זו היא סבת הרציצה שיהיו שני גוים נבדלים בדעות:

ושני לאמים. שיהיו גם כן נבדלים במלכות: **ממעיד יפרדו.** ולא ימות אחד מהם בהתרוצצם:

כלי יקר ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך. הפך ממה שחשבת. אלא רשות אחד יש, אמנם ב' ילדים בבטנך אחד יהיה עובד ה' ואחד עובד ע"ג ולעולם ה' אחד ואין זולתו. וי"א שנאמר ויעתר יצחק לה' לנוכח אשתו, לפי שהוא היה צדיק בן צדיק על כן היה מובטח שמצדו יהיה לו זרע הגון, אך היה ירא מצד אשתו כי היא בת בתואל ואחות לבן שלא יצא ממנה איזו זרע פסול שהרי עקרה היא, ממנה נמשך העקרות על כן היה ירא פן יצא ממנה זרע בלתי הגון כמו שיצא ישמעאל מהגר ואולי זה סיבת עקרותה. וכאשר נתרוצצו הבנים בקרבה אחד מפרכס לצאת על פתח ביהמ"ד ואחד מפרכס לצאת על פתח ע"ג בזה הרגישה שודאי אחד יהיה צדיק ואחד רשע על כן אמרה למה זה אנכי, כי כמוני כהגר ומה אנכי טוב ממנה ולמה זה התפללתי ותלך לדרוש את ה' מה הועילה תפילתי ויאמר ה' לה שני גוים בבטנך זה רבי ואנטונינוס, והועילה תפלתה שגם עשו יצא ממנו זרע כשר כאנטונינוס ושאר גרי צדק, מה שאין כן בישמעאל ובזה את טובה מהגר. (כלי יקר)

דעת זקנים **ורב יעבוד צעיר.** פי' והרבה יעבוד צעיר כלומר זמן גדול כמו יש לי רב:

[כד] וַיִּמְלְאוּ יָמֶיהָ לְלֵדָת וְהָנָה תּוֹמָם בְּבִטְנָהּ:

אונקלוס וּשְׁלִימוּ וַיִּמְלְאוּ יוֹמֶהָ לְמֵילָד וְהָא תְּיוֹמִין בְּמַעְהָא: (אונקלוס)

יונתן וּשְׁלִימוּ מְאֵתָן וְשׁוֹבְעִין יוֹמֵי עֲבוֹרָהָ לְמֵילָד וְהָא תְּיוֹמִין בְּמַעְהָא: (תרגום יונתן)

רש"י וימלאו ימיה. אכל בתמר כתיב ויהי צעת לדתה, שלא מלאו ימיה, כי לז' חדשים ילדתם: והנה תומם. חסר, ובתמר תאומים מלא, לפי ששניהם לדיקים, אכל כאן אחד אחד לדיק ואחד רשע: (רש"י)

אבן עזרא **תומים.** בחסרון אלף השורש כמו אם לא שריתך לטוב שפירושו נתתי שאריתך לטוב:

ספורנו והנה תומים בבטנה. קודם שנולדו הכירו הנצבות שהם תאומי לפיכך כשנולד הראשון שהי' כאדרת שער והיה ראוי שתהי' לידתו יותר קשה מלידת החלק ומאוחר' ממנה קראו שמו עשו באמרם שאחיו הנשאר עשה זה שדחה אותו כעשוי לח וץ: (ספורנו)

[כה] וַיֵּצֵא הָרִאשׁוֹן אֲדָמוֹנִי כְּלוּ כְּאֲדָרֶת שַׁעַר וַיִּקְרְאוּ שְׁמוֹ עֶשׂוֹ:

אונקלוס וַיִּנְפֵק קְדָמָה סְמוּק כְּלָה כְּגָלִים (נ"י כְּכָלָן) דְּשַׁעַר וַקְרוּ שְׁמָה עֶשׂוֹ: (אונקלוס)

יונתן ונפק קדמא סומוקריי פוליה פכילן דשיער וקרוי שמייה עשו מן בגלל דאתיליד פוליה גמיר בשער רישא ודיקנא ושיגין ופכין: (תרגום יונתן)

רש"י אדמוני. סימן הוא (ר) שיהא סופך דמים (ב"ר סג, ת.): **כלו כאדרת שער. מלא שער כטלית (ז) של אמר המלכה שער, פלוקיר"א בלע"ז** (הארריג פיל מיט האר): **ויקראו שמו עשו.** הכל קראו לו כן, לפי שהיה נעשה ונגמר בשער כבן שנים הרבה: (רש"י)

שפתי חכמים (ר) פירוש לא נכתב זה פה אלא לסימן, לאם לא כן מה בא להודיענו שהוא אדמוני, בשלמא כאדרת שער בא לתת טעם למה שמו עשו, והא דכתיב (שמואל-א' ט"ז י"ב) גבי דוד והוא אדמוני, כבר פירשו רז"ל (ב"ר ס"ג י"א) בדוד כתיב עם יפה עינים, שפיכות דמים שלו היה על פי סנהדרין הנקראים עינים: (ז) לכה לומר דשער דכתיב בקרא לא קאי על אדרת, דבצעלי חיים חוץ מאדם אין נקרא שער אלא נוטה או אמר, אלא הכי קאמר כולו שער כאדרת שהוא כולו אמר. (נח"י), הר"ם שכתב פסוק מלא בזכריה (י"ג ד') ולא ילבשו אדרת שער, הרי דשער קאי אדרת, והכי פירשו דקרא כולו היה מלא שער כאדרת המלכה שער, והוא ליה למימר כולו שער כאדרת שער, אלא שכ"ף הדמיון מורה על זה, וכן פירש הרד"ק בשורש שער האדרת בעלת שער ע"פ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יו"ד אדמוני. נוסף כיו"ד אכזרי: ואין מלת **כאדרת** סמוכה רק טעמו כלו שער כאדרת ועל דעת אחרים שהיא סמוכה: **ויקראו שמו.** רואיו ויתכן שפירושו מעשה בפני עצמו. ופליאה גדולה היתה זאת הלידה בעבור שכל בן אדם יוצא בשליא שהיא מכסה עליו והנה שתי השליות נפתחו רגע אחד: (אבן עזרא)

בעל הטורים אדמוני. ב' במסורה הכא ואידך והוא אדמוני עם יפה עינים. גבי דוד כשראה שמואל את דוד אדמוני אמר זה שופך דמים כעשו ועל כן נאמר עם יפה עינים עם דעת סנהדרין הוא עושה שנקראו עינים שנאמר ואם מעיני העדה: **אדמוני.** מלמד שהשחית רחם אמו ונתגולל בדם: ד"א אדמוני מלשון אדם שיצא בעל שער כאדם גדול והיינו כאדרת שער שהיה מלא שערות כאדרת שאם הוא מלשון אדם אדרת שער אינה אדומה: **עשו.** שהיה עשוי ונגמר. עשו בגימטריא שלום שאלמלא שמו שהוא שלום היה מחריב העולם ד"א עשו ע' ש"ו שבא והשלים לע' אומות שבראתי בעולם: (בעל הטורים)

כלי יקר **ויצא הראשון אדמוני כולו וגו'.** זה היה סימן שיהיה צייד הרמאי לרמות את אביו כדרך הצבועים המראים את עצמם כצבועים וע"ד שנאמר לעתיד (זכריה י"ג) ולא ילבשו אדרת שער למען כחש, כי כך היה המנהג בזמן ההוא שהצבועים לובשים אדרת שער, ואולי גם בימי יצחק היה המנהג כן ע"כ נולד כאדרת שער לומר שיהיה נזיר אלהים מבטן ויהיה מן כת הצבועים, גם סימן זה לו שיהיה רועה זונות, שהסימן לזה ששערותיו גדולים כמ"ש הרמב"ם בהלכות דעות (פ"ד הל"ט).

ויקראו שמו עשו. שנעשה ונגמר בשער זה הוא סימן שיהיה העוה"ז חלקו וגורלו, ולא יהיה לו עוד חלק בעולם הנצחי, כי ההבדל בין קניית שני מיני

שלימות אלו הוא זה, כי מיד כשנולד האדם הוא משתמש בכל הכלים הגשמיים וכל ה' חושים פועלים פעולתם ויש לו מיד חשק ורצון אל כל התאות שהחומר חומד ומתאוה אכול ושתה ויתר שמושי הגוף ההכרחיים, אבל בכלים השכליים כמו המוח והלב והשכל עצמו אין האדם משתמש בו ביום הולדו כלל, כי האדם עיר פרא יולד (איו"ב י"א.יב) אך בבואו בימים יפקח עין שכלו ויקנה זה השלימות המעולה מעט מעט כמו שבארנו פר' בראשית בפסוק ויהי האדם לנפש חיה (ב.ו.י.). ולפי זה מה שנולד עשו נגמר בשערו זה מופת על שכל עיקר תשמישיו יהיו בכלי החומר הנעשים ונגמרים בעת הולדו ואינן מוסיפים בעצמותם שום תוספת. (כלי יקר)

דעת זקנים ויצא הראשון אדמוני. מדרש כשראהו אביו אמר עדיין לא נבלע בו דמיו ולא רצה למולו לשמונה ימים כדאמרינן גבי מעשה דשתי נשים שבאו לפני נתן הבבלי וכו'. כשעבר שנה או שנתיים וראה יצחק שלא החליף מראיתו ידע שזו תולדתו ואפ"ה לא מל אותו אמר הואיל ולא מלתי אותו לשמונה כמוני אמתין עד שיהיה בן י"ג כמו ישמעאל אחי ואמול אותו וכשהיה בן י"ג שנה הוא עכב בעצמו ולא רצה למול והיינו דכתיב אם לא דם שנאת ודם ירדפך : (דעת זקנים)

כנו ואחרי-כֵן יצא אחיו וידו אֶחְזַת בְּעֵקֵב עֵשָׂו ויקרא שְׁמוּ יַעֲקֹב ויצחק בן-שָׁשִׁים שָׁנָה בְּלִדְתוֹ אֶתָם:

אונקלוס ובתר בן נפק אחיה וידה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמה יעקב ויצחק בר שתיין שנין פד לידת יתהון : (אונקלוס)

יונתן ובתר בדין נפק אחוי וידיה אחידא בעקבא דעשו וקרא שמה יעקב ויצחק בר שתיין שנין פד לידת יתהום : (תרגום יונתן)

רש"י ואחרי כן יצא אחיו וגו'. שמעתי מדרש אגדה (ת) הדורשו לפי פשוטו, בדין היה אוחז בו לעכבו, יעקב נולד מטיפה ראשונה ועשו מן השנייה, לא ולמד משפופרת שפיה קלרה, תן זה שתי לבנים זו תחת זו, הנכנסת ראשונה תלך אחרונה, והנכנסת אחרונה תלך ראשונה, נמלך עשו הנולד באחרונה ילך ראשון, ויעקב שנולד ראשונה ילך אחרון, ויעקב צל לעכבו שיהא ראשון ללידה כראשון ליצירה, ויפטור את רחמה, ויטול את הזכורה מן הדין: בעקב עשו. סימן שאין זה מספיק (א) לגמור מלכותו עד שזה עומד ונוטלה הימנו: ויקרא שמו יעקב. (ב) הקב"ה, (אמר, אתם קריתון לבכורכם שם, אף אני אקרא לבני בכורי שם, הדל הוא דכתיב ויקרא שמו יעקב). דבר אחר אביו קרא לו יעקב על שם (ג) אחיזת העקב: בן ששים שנה. י' שנים משנשאה עד שנעשית בת י"ג שנה וראויה להריון, וי' שנים הללו, כפה והמתין לה, (ד) כמו שעשה אביו לשרה, כיון שלא נתעברה, ידע שהיא עקרה והתפלל עליה (יבמות סד.), ושפחה לא ראה ליסא, לפי שנתקדש בהר המוריה להיות עולה תמימה: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) כיון דכתיב וילך הראשון היה לו לומר נמי וילך השני, ומתרג

שמעתי מדרכ אגדה וכו', פירוש מקום הכי לא כתיב שני, דמן הדין היה לו ללכת
 ראשון כמו שהיה ביצירה ראשון וכו': (א) לאס לא כן וידו אוחזת בו סגוי: (ב) דקשה
 לרש"י למה לא כתיב מי קרא אותו, ועוד כיון דכתיב וילחק בן ס' שנה, שמע
 מינה דעד השתא לאו זילחק משתעי קרא, לכן פירש הקב"ה קראו, ד"א אביו
 קראו, ולמה לא כתיב ילחק שלא יאמרו האומות אביו קראו יעקב כי ידע
 שיעקבהו פעמים, (מהרש"ב: ג) דלפירוש ראשון קשה למה לריד לכתוב בעקב עשו
 מאי נפקא מיניה בזה, ובשביל סימן אין זה מספיק וכו', אבל לפי ד"א שאביו
 קרא לו אס כן בעקב עשו אין מיותר לגמרי כי לריד למיכתב כדי ליתן טעם מפני
 מה קרא לו אביו שם יעקב: (ד) דקשה לרש"י למה המתין כל כך מלהתפלל עד
 שנעשה בן ס' שנה, יותר מאברהם שלא המתין אלא י' שנים, כמו שפירש"י לעיל
 (ט"ז ג' ד"ה מקדן) (בפרכת וירא) ולך לך והוא המתין כ' שנה, לכן פירש וכו', וכי תימא נילף
 מהבא לאס המתין י' שנים אז לריד להתפלל ולא ליקח אשה, לכן אמר ושפחה
 וכו' ולאו דוקא שפחה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקרא שמו. הקורא או יצחק אביו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ואחרי כן יצא אחיו. כ"ן עולה ע' שע' אומות הן חוץ מיעקב: וידו. ג'
 במסורה. הכא. ואידך וידו הנטויה. ואידך וידו חלקתה להם. בישעיה במפלת
 העכו"ם שבשעת לידתו רמז שיפלו בידו העכו"ם: (בעל הטורים)

אור החיים ויקרא שמו יעקב. פ"י הקב"ה לא אביו והעד הנאמן אומי ויצחק בן
 ששים וגוי ואם הוא הקורא היה לו לומר והוא בן ששים וגוי שבו משתעי קרא
 והבן: (אור החיים)

ספורנו ויקרא שמו יעקב. ישאר בעקב ובסוף כי זה הורה היות ידו אוחזת בעקב
 אחיו שכבר אמרו ז"ל האל ית' קרא לו כן: **איש שדה.** יודע בעבודת האדמה:
יושב אוהלים. שני מיני אהלים האחד אהל רועה והשני אהל בל יצען שבו
 התבונן להכיר בוראו ונקדש בכבודו: **ויאהב יצחק את עשו.** גם את עשו אע"פ
 שידע בלי ספק שלא היה שלם כיעקב: **ורבקה אוהבת את יעקב.** לבדו מפני
 שהכירה ברשעו של עשו: (ספורנו)

כלי יקר ואחרי כן יצא אחיו וידו אוחזת בעקב עשו. כי יד ממשלתו לא יהיה לו
 מיד ביום הולדו כי אס בסוף בבואו בימים, כהוראת שם עקב המורה על הסוף
 כך השלימות הנפשי נקנה ביותר בסוף ימי חלדו של האדם, כי סוף כל דבר הכל
 נשמע וזקני ת"ח מוסיפין חכמה אבל ביום הולדו אין בו רושם כלל מן אותו
 שלימות הנפשי, וא"כ מוכרח הדבר לומר שאין שכר לצדיקים בעה"ז, שהרי
 עיקר זמן קניית השלימות הוא בימי הזקנה בהיותו קרוב לשערי מות כי אז
 שכלו הולך ומתגבר ואימתי יקבל שכרו כי ימי הזקנה אינן מוכנים לקבלת השכר
 כי כבר בטלו אצלו כל החמדות ותופר האביונה (קהלת יב.ה), א"כ על כרחך אתה
 צריך לומר שיד השלימים אוחזת בעקב עשו דהיינו סוף ממשלתו של עשו.

וידו אוחזת בעקב עשו. זה היה סימן שלעתידי יבזה עשו את הבכורה כדבר שאדם

זה פירש כל זמן כלומר אף על פי שהיה עשו עושה רעה היו תולין בנערותו והזריות לא הכירו בו עד שנעשה בן י"ג שנה, ואם תאמר והא עשו לא ילא לתרבות רעה עד שהיה בן ט"ו שנה, ולמה נתקלרו ימי אברהם חמס שנים כמו שפירש"י לקמן (פ' ל' ד"ה הלעיטני), ויש לומר דלוחן שתי שנים עשה בלנעה ואחר כך עשה בפרהסיא: (ו) מדכתיב יודע משמע דבר שרריך חכמה, דאם לא כן היינו איש שדה. ועוד יש לומר דאיש ליד הוא היפך של איש תם, כמו שאיש שדה היפך של יושב אהלים, ואי היה פירושו דל חיות לא הוה היפך של איש תם, דאפשר הוא דאיש תם נמי יכול ללוד חיות: (ז) דלחין חייבים במעשר אפילו מדרבנן והוא מדקדק במלות וק"ל. (קל"ט), ומאי שנא שהטעה אותו במלות המעשר, נ"ל משום דהמלוה הזאת מלינו בפירוש שהחזיק אברהם שנאמר (לעיל י"ד כ') ויתן לו מעשר מכל, ודאי החזיקו בניו אח"כ ג"כ במלוה זאת, כדלקמן (כ"ו י"ב) בילחק בפסוק מלה שערס, וכן ביעקב עקר אעקרנו לך (כ"ח כ"ב) ודו"ק: (ח) לא עובד בקדה דאם כן איש אדמה מיבעי ליה כמו בנח (לעיל ט' כ'), או עובד אדמה כמו בקין (לעיל ד' ב'): (שפתי חכמים)

אבן עזרא יודע ציד. לעולם מלא מרמות כי רוב החיות בדרך מרמה יתפשו ויעקב הפך עשו כי הוא איש תם. גם עשו איש שדה. ויעקב יושב אהלים. ויתכן להיות פירושו כמו יושב אהל ומקנה: (אבן עזרא)

בעל הטורים איש תם. ס"ת שם שישב באהלי שם ללמוד. ת"ם שנים [יושב] משכננסו לארץ עד שנבנה הבית רמז לאחר ת"ם שנים יושב אהלים של שכינה: **יושב אוהלים.** עולה ת"י שכך שרתה שכינה באהל: יעקב בגימטריא מלאך האלהים ובגימטריא הגן עדן ובגימטריא [וירחך] לא יאסף: (בעל הטורים)

כלי יקר ויהי עשו איש יודע ציד איש שדה. שהיה צד נשים תחת בעליהם כל מי שנה, ולדעת רז"ל (ב"ב טו:) בא על נערה המאורסה על כן קראו יודע ציד היינו לצוד נשים תחת בעליהן ר"ל היושבות תחת בעליהן, אבל לעולם הלך לצודם בשדות כמו שנאמר אצל נערה המאורסה כי בשדה מצאה (דברים כב. כז) ע"כ קרא לעשו איש שדה כי הלך לבקשם שם כדי שקולה לא ישמע כשתצעק ויהיה ציד לשון צידה ממש, או לשון ציד בפיו ע"י פיתוי כדרך כל מפתה.

ויעקב איש תם. שנולד מהול לדעת רז"ל (אבדר"י ב. ה) ע"כ היה גדור מעריות והיה יושב אוהלים ודבק באשתו ולא באחרת, כמ"ש (דברים ה. כז) שובו לכם לאהליכם שדרשו רז"ל (שבת פ.) על היתר תשמיש. (כלי יקר)

דעת זקנים ויגדלו הנערים. פירש"י כל זמן שהיו קטנים לא היו מעשיהן נכרין כיון שנעשו בני י"ג שנה זה פירש לבית המדרש וזה פירש לע"ז משל לנעצוצית והדס שהן גדלין זה עם זה כל זמן שהם קטנים אין אדם מבחין בין זה לזה הגדילו זה ריחו וזה חוחו ב"ר. ואי קשיא דפרש"י שעשו לא היה כי אם בן י"ג שנה כשפירש לע"ז שהרי הוא עצמו פי' ויזד יעקב נזיד שאותו יום מת אברהם שלא יראה עשו בן בנו יוצא לתרבות רעה וזהו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה. ולפי זה שאמרנו שהוא בן י"ג שנה א"כ מרד בחיי אברהם ב' שנים שהרי אברהם

חי קע"ה שנה ובן מאה שנה היה כשנולד יצחק ויצחק בן ששים שנה כשנולד עשו ומשם עד קע"ה יש ט"ו שנים מכלל שהיה עשו בן ט"ו שנים כשמת אברהם א"כ מרד שתי שנים בחייו. בירושלמי פריך לה הכי ומשני שנתים מרד במטמוניות פי' בצנעה אבל לאחר מותו מרד בפרהסיא: (דעת זקנים)

[כח] וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת-עֵשָׂו כִּי-צִיד בְּפִיו וְרַבָּקָה אֵהָבֵת אֶת-יַעֲקֹב:

אונקלוס וַרְחִים יִצְחָק יְתַעֲשֹׂו אַרְי מְצִידָה הָוָה אָכִיל וְרַבָּקָה רְחִימַת יְתַעֲקֹב:
(אונקלוס)

יונתן וַרְחִים יִצְחָק יְתַעֲשֹׂו אַרְוִים מְלִי רְמִינְתָא בְּפִוּמִיהָ וְרַבָּקָה רְחִימַת יְתַעֲקֹב:
(תרגום)

רש"י כְּתַרְגֹּמוֹ בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק. וּמְדַרְשָׁו, בְּפִיו שֶׁל עֵשָׂו, שֶׁהִיא לֹד אֹתוֹ וּמְרַמְזָו:
(רש"י)

אבן עזרא כִּי צִיד בְּפִיו. הִיא מְבִיא צִיד בְּפִיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן כִּי צִיד בְּפִיו. אָמְרוּ הַמְּפָרְשִׁים (הַרְאֲבִיעִי וְהַרְדֵּ"ק) כִּי יִתֵּן צִיד בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק אֹו יְבִיא וַיַּחֲסֵר הַמַּעֲשֶׂה וְכֵן לְמוֹעֵד אֲשֶׁר שְׂמוֹאֵל (שְׂמוֹאֵל א יג ח) וְה' אֹוֹתִי כַּגְּבוּר עֲרִיץ (יִרְמִיָּהוּ כ יא) נָתַן אֹו שֵׁם אֹוֹתִי וַיִּתְּכֵן לְפָרֵשׁ וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו בַּעֲבוּר כִּי בְּפִיו שֶׁל יִצְחָק צִיד תְּמִיד כֹּל הַיּוֹם יִתְּאוּהָ לְאָכֹוֹל אֶת הַצִּיד וְתִמִּיד הוּא בְּפִיו לֹא יֵאָכֵל דָּבָר אַחֵר וְהוּא הַמְּבִיא לוֹ כֹּאֲשֶׁר אָמַר אִישׁ יוֹדֵעַ צִיד וְהֵנַחְוּ בַּעֲיִנֵּי כִּי הִיא מְלִיצָה כִּי עֵשָׂו צִיד בְּפִי אָבִיו יִכְנֶה הָאִישׁ בַּמַּעֲשֶׂה לְתַדִּירוֹתוֹ וְכִמוֹהוּ שְׁבַתְךָ בְּתוֹךְ מְרַמָּה (יִרְמִיָּהוּ ט ה) וְכֵן וְאֲנִי תְּפִלָּה (תְּהִלִּים קט ד) וְכֵן אָמְרוּ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (סג ה) קוֹפְרָא טְבָא לְפִוּמִיהָ כִּסָּא טְבָא לְפִוּמִיהָ (הַרְמַבִּי"ן)

אור החיים וַיֵּאָהֵב יִצְחָק וְגו'. הֵנָּה לְדַבְרֵיהֶם ז"ל (תְּנַחוּמָא) שֶׁאָמְרוּ שֶׁהִיא צַד אָבִיו בְּדַבְרִים הַיֵּאָךְ מַעֲשִׂרִין אֶת הַמֶּלֶח לֹא חָשׁ לַעֲשׂוֹת כֵּן אֲלֹא לִיצְחָק וְלֹא לְרַבָּקָה כִּי לֹא לְצַד הַמַּצוּהָ הִיא חוֹשֵׁשׁ אֲלֹא לְצַד שֶׁהִיא יֵרָא מְקַלְלָתוֹ גַּם לְתַקוֹת הַבְּרֻכּוֹת, מֵהָ שְׁאִין כֵּן רַבָּקָה. וְלֹזָה תְּמַצָּא שֶׁלֹּא אָמַר יִקְרְבוּ יָמֵי אָבִל אָבִי וְאָמִי אֲלֹא אָבִי, וְטַעַם רַבָּקָה שֶׁלֹּא הִגִּידָה לִיצְחָק רָשְׁעוֹ אֲפֻשֶׁר שֶׁהִיא מְרַמָּהוּ שֶׁלֹּא בְּפִנְיָה לְבַל דַּעַת סִיבַת אֵהָבָתוֹ אֹוֹתוֹ לְהַסִּירָה. וְלִפִּי אֹוֹנְקֵלוֹס שֶׁתְּרַגְּסֵם אָרִי מְצִידִי הוּא אָכִיל צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה לֹא יוֹעִיל טַעַם זֶה גַּם לְרַבָּקָה כִּי מִן הַסַּתֵּם לֹא יִפְלִיג עַצְמוֹ יִצְחָק מְרַבָּקָה. וְאֹוֹלִי כִּי רַבָּקָה חִיּוּבָה עַל יִצְחָק לְהֵאָכִילָה בָּשָׂר וְכִמוֹ שְׁכַתְּבָה מֵהַרִּי"ק בְּאַבְן הָעִזָּר (סִי ע' סַעִיף א') שְׁחִיִּיב בְּמִזְוֹנוֹתֶיהָ וְאִם בְּנֵי מִשְׁפַּחְתָּה רְגִילִים בְּגִדּוֹלוֹת צְרִיךְ לְהִנְהִיגָה כֵּן ע"כ, וַיִּדּוּעַ כִּי בְּתוֹאֵל שֶׁר וְגִדּוֹל לְאַרְסֵם לֹזָה לֹא תַחֲזִיק טוֹבָה לְטָרֵף בְּפִיָּה: (אור החיים)

כלי יקר וַיֵּאָהֵב יִצְחָק אֶת עֵשָׂו כִּי צִיד בְּפִיו. לְפִי כִּשְׁהִיא שׂוֹאֵלוֹ אָבִיו מֵהָ אֵתָה עוֹשֶׂה בְּשַׂדָּה כֹּל הַיּוֹם הִיא מִתְנַצֵּל וְאֹוֹמֵר כְּדִי לְצוּד צִיד לְהַבִּיא טָרֵף לְפִיו שֶׁל אָבִיו, וְלִפִּי שֶׁלֹּא הִיא מְצוּי אֲצֵל אָמוֹ עַל כֵּן לֹא אֵהָבָה אֹוֹתוֹ רַבָּקָה וְהִיתָה אֹוֵהַבַת אֵת יַעֲקֹב שֶׁהִיא מְצוּי אֲצֵל אָמוֹ וְכֹּל גַּעְגּוּעֶיהָ עָלָיו. וַיִּתְּכֵן לְפָרֵשׁ כִּי מוֹרָה עַל הַזְּמָן לֹוֹמֵר לֵךְ כִּי בְּאֹוֹתוֹ זְמָן שֶׁהִיא נוֹתֵן צִיד בְּפִיו בְּאֹוֹתוֹ זְמָן לְבַד אֵהָבוֹ, אָבִל אַחֵר שְׁכַבֵּר אָכֵל מְצִידוֹ בְּטַל דָּבָר בְּטַל אֵהָבָה, אָבִל רַבָּקָה אֹוֵהַבַת אֵת יַעֲקֹב עַל לֹא דָּבָר,

ואהבה כזו איננה בטלה. (כלי יקר)

[כט] וַיִּזַד יַעֲקֹב נֶזֶד וַיֵּבֵא עֵשָׂו מִן-הַשָּׂדֶה וְהוּא עֵיִף:

אונקלוס (אונקלוס) ובשיל יעקב תבשילא ואתא (ניי ועל) עשו מן חקלא והוא משלהי:

יונתן ובההוא יומא דמית אברהם בשיל יעקב תבשילי דטלופחי ואזל לנחמא לאבוי ואתא עשו מן ברא והוא משלהי ארום חמש עברין עבר בההוא יומא פלח פולחנא נוכראה שפד אדמה זכיא ועל על עולימתא מארשא ופפר בחיי עלמא דאתי ובזא ות בכירותא: (תרגום יונתן)

רש"י ויזד. לשון זיקול כתרגומו: והוא עיף. זרליחה (ז"ר סג, יב.), (ט) כמה דתימא כי עיפה נפשי להורגים (ירמיה ד, לא.): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) דאם לא כן והוא רעב מיבעי ליה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והוא עיף. כטעם בארץ עיפה רעב וצמא: (אבן עזרא)

בעל הטורים נזיד. בגימטריא אל אבלו: (בעל הטורים)

אור החיים ויזד יעקב. אולי כי לצד שראה שהועילה לגימתו של עשו ליצחק לקח גם הוא דרך לבשל תבשילין לקרב לב אביו אליו כעשו: (אור החיים)

[ל] וַיֹּאמֶר עֵשָׂו אֶל-יַעֲקֹב הֲלֵעִיטְנִי נָא מִן-הָאֲדָם הָאֲדָם הִזֶּה כִּי עֵיִף אֲנִי עַל-
קָרָא-שְׁמוֹ אָדָם:

אונקלוס ואמר עשו ליעקב אטעמני כען מן סמוקא סמוקא הדין ארי משלהי אנא על בן קרא שמה אדום: (אונקלוס)

יונתן ואמר עשו ליעקב אטעים זתי כדון מן תבשילא סמוקא סמוקא הדין ארום משלהי אנא בגין בן קרא שמה אדום: (תרגום יונתן)

רש"י הלעיטני. אפתח פי וספוד הרצה לתוכה, כמו ששנינו, אין אובסין את הגמל אבל מלעיטין אותו: מן האדום האדום. עדשים אדומות, (י) ואותו היום מת אברהם, שלא יראה את עשו בן בנו יולא לתרבות רעה, ואין זו שיבה טובה שהבטיחו הקב"ה, לפיכך קצר הקב"ה ה' שנים משנותיו, (כ) שיצחק חי ק"פ שנה, וזה קע"ה שנה, וזיכל יעקב עדשים להצרות את האבל, ולמה עדשים שדומות לגלגל, שהאבלות גלגל החוזר בעולם. (ועוד מה עדשים אין להם פה, כך האבל אין לו פה, שאסור לדבר, ולפיכך המנהג להצרות את האבל בתחלת מאכלו בימים, שהם עגולים ואין להם פה, כך אבל אין לו פה, כדאמרין במועד קטן (כא:). אבל, כל שלשה ימים הראשונים אינו משיב שלום לכל אדם, וכל שכן שאינו שואל בתחלה, מג' ועד ז')

שפתי חכמים (י) לכתוב בסמוך (פ' ל"ד) נזיל עדקים, וכאן כתוב הלעיטני נא מן האדום: (כ) וא"ת לילמא הגיעו עת שנותיו למות, ויש לומר מדכתיב גבי אברהם (לעיל כ"ה ח') זקן ושצבע ולא כתיב ימים, כמו גבי ילחק (לקמן ל"ה כ"ט) זקן ושצבע ימים, וכן בשאר כליקים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הלעיטני. אין לו חבר והטעם האכילני: וטעם נזיד. תבשיל. רק ויזד. מהשניים הנחים והם שני שרשים והפירוש אחד. וכן לא ידון רוחי עם נדנה: (אבן עזרא)

הרמב"ן מן האדום האדום הזה. היה התבשיל מאודם מן העדשים שהיו אדומות או שרקחו בדברים אדומים ועשו לא ידע מה הוא וקרא שמו אדום על כן קרא שמו אדום כי לעגו עליו שמכר בכורה נכבדת בעבור תבשיל מעט כי סובא וזולל יורש (משלי) כג (הרמב"ן)

בעל הטורים הלעיטני נא מן. ר"ת המן לומר כשם שיעקב קנה מעשו בכורתו בלחם ועדשים כך קנה מרדכי את המן לעבד בפת לחם: (בעל הטורים)

אור החיים על כן קרא שמו וגו'. פ"י הוא עשו קרא שמו אדום, והטעם לא לצד שקרא שם האדום האדום שני פעמים אלא לצד שהיה הולך למות ובו החיה נפשו קרא שמו אדום בשמו, ועשו בדיק בשמא היה כאומרו (כ"ז ל"ו) הכי קרא שמו וגו': (אור החיים)

ספורנו על כן קרא שמו אדום. כשראו שכ"כ התמכר למלאכתו הנפסדת אשר לא כתורת האדם עד שלא הכיר בנזיד כי אם צבעו. קרא שמו אדום. לשון צווי כלומר התאדם והיה צבוע אדום בהלעטת האדום: (ספורנו)

כלי יקר על כן קרא שמו אדום. מה שלא קראו אדום מיד כשנולד על שם ויצא הראשון אדמוני, לפי שאין זה חדש תחת השמש כי כמה ילדים נולדים אדומים לפי שעדיין לא נבלע דמם, כההוא דר' נתן (שבת קלד.) ולסוף ישתנה ויחזור למראיהו על כן חשבו מולידיו שמא מראה אדומה זה במקרה ולא בטבע. אך כשאמר הלעיטני נא מן האדם האדם הזה קשה למה לא קראם עדשים בשם, אלא ודאי שגלה דעתו שלא היה מתאוה אליהם מצד עצמו כ"א מצד מראיהם האדומה, והורה בזה כי מזג טבעו נוטה אל האדמומית ביותר מצד תגבורת מרה האדומה שבו, ע"כ היה אוהב כל דבר המתיחס למזגו, והוא כל דבר אדום, על כן קרא שמו אדום כי אז נודע באמת שטבעו אדומה והוא יושב תחת מזל מאדים, ועל שם היותו גברא אשד דמא. וזה"ש כי עיף אנכי פירש"י עיף ברציחה כמו כי עיפה נפשי להורגים (ירמיה ד.לא) ומה הגיד להם עשו בזה שהוא עיף ברציחה, אלא ודאי שנתן לדבריו טעם למה קרא העדשים אדום לפי שהיה מתעסק באותו זמן בכלי אומנותו ברציחה כפי טבעו ע"כ בקש שילעיטו מן המאכל הנאות למזגו. ובעקידה נתן שני טעמים על אמרו על כן קרא שמו אדום, אבל מה שכתבתי מתיישב יותר על פשט המקרא. (כלי יקר)

דעת זקנים הלעיטני נא וגו'. על כן קרא שמו אדום. פשיטא דעל כן משמע שקראו

אדום משום הלעטה של מעט עדשים ויותר היה לו לקרותו אדום מפני שיצא אדמוני. לכן נראה לפרש קרא הכי הלעיטני נא מן תבשיל זה אדום לי שאני אדום לשון נופל על הלשון על כן שהוא קרא עצמו אדום על שיצא אדמוני קרא שמו אדום: **כי עיף אנכי**. שאותו היום הרג נמרוד שנלחם עמו כי כאשר התחיל עשו לצוד בשדה מצאו נמרוד שהיה גבור ציד ואמר לו שאין שום אדם רשאי לצוד בשדות אלא הוא ולקחו יום מלחמה ובא עשו ונטל עצה מיעקב ואמר לו כל זמן שיהיה נמרוד לבוש בגדיו החמודות לא תוכל לו אך תאמר לו שיפשיטם אז תוכל לו וכן עשה והרג נמרוד. ולכך אמר כי עיף אנכי כדכתיב כי עיפה נפשי להורגיי: (דעת זקנים)

[לא] וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב מַכָּה כְּיוֹם אֶת-בְּכֹרְתָךְ לִי:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב זָבִין כְּיוֹם דְּלָהֵן יָת בְּכֹרְתָךְ לִי: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב זָבִין יוֹמְנָא כְּיוֹם דְּאַנְתָּ עֲתִיד לְמִיחֶסֶן יָת בְּכִירוּתָךְ לִי: (תרגום יונתן)

רש"י **מכרה כיום**. כתרגומו כיום דילהן, כיום שהוא צרור, כך מכור לי מכירה צרורה: **זכרתך**. לפי שהעבודה בצכורות, אמר יעקב אין רשע זה כדאי שיקרב להקצ"ה: (רש"י)

אבן עזרא **מכרה**. בחירק כמו שלחה הנער. שכבה עמי. והבכורה שיקח פי שנים בממון אביו. ויש אומרים שיש לבכור לעולם מעלה על הצעיר לקום מפניו ולשרתו **כבן** **לאב**: **אבן** **עזרא**

הרמב"ן **מכרה כיום את בכורתך לי**. כיום דילהן כיום שהוא ברור כן מכור לי מכירה גמורה לשון רש"י ופשוטו כעת הזאת וכן ואתה עמוד כיום ואשמיעך את דבר אלהים (שמואל א ט כז) אותו כהיום תמצאון אותו (שם יג) קטר יקטירון כיום את החלב (שם ב טז) ולנו בשת הפנים כהיום הזה (דניאל ט ז) והנראה מדעת אונקלוס כי בעבור היות מכירת הבכורה לאחר מיתת אביהם אמר מכרה לי הבכורה לאיזה יום שתפול בו וזה שמוש "להן" בלשון ארמית להן את אזיל לאיזה מקום מן הן את מודע לי וכן בפרשת וישלח (בי"ר עח א) ולהן אינון אזלין מן הן דאתברון והוא לשון מורגל להם במקומות הרבה ובדניאל (ב יא) בפתחות הלמד כטעם אלהן להן אלהין די מדרהון עם בשרא לא איתוהי וכן להן מלכא מלכי ישפר עלך (שם ד כד) ואונקלוס תרגם זולתי "אלהין" אלא הן ובנוסחאות בדוקות ומדוקדקות מן התרגום כיום דלהי והוא כמו שפירשתי כי הי בלשונם איזה כמו שאומר בתלמוד (בי"ק צט) הי רבי מאיר הי רבי יהודה (בי"ב קמא) וזולתן ואפשר שעשה אונקלוס "כיום" כאלו הוא "ביום" מכרה ביום שתבא בו הבכורה כי כן מצאנו השמוש הזה לכ"ף כאשר ילכו אפרוש עליהם רשתי (הושע ז יב) משפטו באשר וכדמי בניך אשר נתתה להם (יחזקאל טז לו) כי כארבע רוחות השמים פרשתי אתכם (זכריה ב י) ויש אומרים (הרד"ק בשם אביו) כי אין מחיר הבכורה הנזיד רק הכתוב יספר כי בבקשו לאכול והוא עיף אמר לו יעקב מכור לי בכורתך בכסף ואחר כך אכול וענה לו בפחזותו על האכילה למה זה לי בכורה הרי היא מכורה לך ונשבע עליה וישבו לאכול ולשתות והכתוב לא פירש המחיר ואין זו דעתי (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמר יעקב מכרה כיום וגו'.** צריך לדעת אומרו **כיום** שאין לה משמעות. ונראה כי להיות כי בכורה זו שקונה ממנו יש בה פרטים שאינם במציאות אלא במות אביו והם דברים שלא באו לעולם, וכפי תורתנו הקדושה אין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם, לזה נתחכם לומר כיום כדי שתתקיים המכירה. והוא על פי מה שאמרו במסכת מציעא דף ט"ז ופסקוהו הפוסקים (חו"מ סי' רי"א סעי' ב') הצייד עני שאין לו מה יאכל שאמר מה שיעלה במצודתי היום מכור לך ממכרו קיים, והטעם משום כדי חייו, וכתבו הגאונים שאין הטעם תלוי באומר היום אלא הוא הדין יום אחר ממכרו קיים מטעם כדי חייו ולא אמרו היום אלא לשלול מה שיעלה במצודתו ל' יום או שנה שהוא יותר מכדי מחיית יום אחד, אבל מחיית יום אחד בכל מציאות שיהיה קיים. והוא אומרו **מכרה כיום** פירוש כדין יום שהרי עיף היה ומשום כדי חייו ממכרו ממכר הגם שהוא דבר שלא בא לעולם, וזולת מציאות זה אין דין שיכול לזכות במכר הבכורה, והצדיק עשו דברי יעקב כאומרו הנה הוא הולך למות ואין לך תקנת משום כדי חייו גדולה מזו: (אור החיים)

ספורנו **מכרה כיום.** כי בהיות היום כל מגמת פניך אל מלאכתך באופן שאתה כ"כ עיף שאינך מכיר הנזיד אין ספק שלא תוכל להתעסק בעניני הבכורה לשרת לאל ית' ולעשו' את הראוי לבכור: (ספורנו)

כלי יקר **מכרה כיום את בכורתך לי.** במסכת (סנהדרין קי): ר"ע אומר עשרת השבטים אינן עתידין לחזור שנאמר (דברים כט.כז) וישליכם אל ארץ אחרת כיום הזה מה היום הולך ואינו חוזר כך עשרת השבטים. כך אמר יעקב מכרה כיום שלא תחזור בדך כיום הזה שהולך ואינו חוזר, כך אתה לא תחזור בדך וכן השבע לי כיום. וי"א שאמר מכרה כיום כפי מעלת הבכורה באותו יום כי בזמן ההוא עיקר מעלת הבכורה מה שהעבודה בבכורות, והעבודה היתה קלה בעיני עשיו להוציאה מתחת ידו, ע"כ אמר כיום כקונה דבר השייך גם ביום ההוא וזהו העבודה לאפוקי הירושה עדיין לא באה לעולם כי מה שיהיה מי יגיד לו.

ובתולדת יצחק וכן בספר עולת שבת מצאתי, שאמר מכרה כיום כמו שהבכורה שוה היום, כי אין זמן לקיחת פי שנים בנכסי אביו. כי אם אחר מות אביו, ואולי לא יהיה ליצחק שום נכסים בזמן ההוא, וא"כ אין הבכורה שוה כלום ע"כ דין למכור הבכורה בדבר מועט, כקונה דבר שהוא בספק כי שמא יהיו ליצחק נכסים או לא יהיה, לכן לא תהיה המכירה כקונה למחר, כ"א כקונה היום, ולכל פירושים אלו קשה מהו כיום הל"ל כהיום ומה שכתבתי הוא העיקר. ד"א לפי שאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם ע"כ אמר מכרה כיום, ר"ל מהיום ולאחר מיתה, והשבע לי כיום שלא תחזור בדך מצד שלא היה הדבר בעולם כי אם כמוכר מהיום וכאילו ישנו בעין ביום זה. ולדברי המפרשים שהזכרנו לא יתישב כלל אומרו השבעה לי כיום. (כלי יקר)

דעת זקנים **מכרה כיום.** כמה שהיא שוה היום דהיינו בטובת הנאה דבר מועט שהרי אם תמות בחיי אבא לא תירשנו ולא תועיל לך הבכורה כלום: (דעת זקנים)

[לב] **ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה-נה לי בכרה:**

אונקלוס **ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות ולמה דגן לי בכרותא:** (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר עֲשׂוּ הָא אָנָּא אֲזִיל לְמַמַּת וְלִית אָנָּא חַיִּי תוּב בְּעַלְמִס אַחֲרֹן וְלָמָּה דָּנֹן לִי בְּכַרְוִיתָא וְחוּלְקָא בְּעַלְמָא דְאַתָּה אָמַר: (תרגום יונתן)

רש"י הנה אנכי הולך למות. (מתגודלת והולכת היא הבכורה, שלא תהא כל עת העבודה צבוכות, כי שבט לוי יטול אותה. ועוד) אמר עשו מה טיבה (ב) של עבודה זו, אמר לו כמה אזהרות ועונשין ומיתות תלוין בה, כאותה ששנינו (סנהדרין כב:), אלו הן שבמיתה, שתויי יין ופרועי ראש, אמר, אני הולך למות על ידה, אם כן מה חפץ לי בה: (רש"י)

שפתיה חכמים (ב) לאם מפני הרעב אמר כן הנה אנכי מת מיצעי ליה: (שפתיה חכמים)

אבן עזרא וטעם הנה אנכי הולך למות. שבכל יום ויום הוא מסתכן בעצמו כאשר יצא לצוד שמא יהרגוהו החיות. ויתכן שימות קודם אביו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ולמה זה. ב' במסורה במקף דין ואידך ולמה זה הבל תהבלו. מלמד שכפר בעיקר והלך אחרי ההבל: (בעל הטורים)

ספורנו הולך למות. ברב התלאה והעייפות: (ספורנו)

כלי יקר הנה אנכי הולך למות. הסכים לדברי יעקב, כי נראין הדברים שבכוונה ולא במקרה יזד יעקב נזיד, כי ידע שיבוא עשו מן השדה והיה רצונו לקנות ממנו הבכורה, ולטעון עליו הרי אתה הולך בכל יום במקום גדודי חיות וחיך תלוין לך מנגד ולמה זה לך בכורה, כי בעיני אתה חשוב כמת בכל יום, ועל כן עשה תבשיל של עדשים שעושין להברות את האבל, ע"ד שפירש"י בפסוק (כז.מב) מתנחם לך להרגך כבר שתה עליך כוס של תנחומין. כך עשה יעקב סעודת הבראה על עשו, לומר לו הרי אתה דומה בעיני כאלו אתה כבר מת ולמה זה לך בכורה, והודה עשו לדבריו ואמר הנה אנכי הולך למות, ואני קרוב יותר אל המיתה מן החיים א"כ למה זה לי בכורה. במלת זה לי, הוא כמראה באצבע על דבר ששייכה בו הבכורה גם ביום ההוא, וזהו העבודה שהיתה בבכורות. (כלי יקר)

דעת זקנים ויאמר עשו הנה אנכי הולך למות. פי' בכל יום ויום אני מסתכן ביערים וכפשע ביני ובין המות וספק גדול אם אירש את אבא ולמה זה לי בכורה מוטב שאמכרנה לך כאשר אמרת בטובת הנאה: (דעת זקנים)

[לג] וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב הַשְּׂבָעָה לִי כִּי־אֵם וַיִּשְׁבַּע לוֹ וַיִּמָּכֶר אֶת-בְּכֹרְתּוֹ לְיַעֲקֹב:

אונקלוס וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיִּים לִי כִּי־אֵם דְּלִהּ וְקַיִּים לִיה וְזַבִּין יַת בְּכֹרִיתָהּ לְיַעֲקֹב: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יַעֲקֹב קַיִּים לִי כִּי־אֵם דִּיהִי וְקַיִּים לִיה וְזַבִּין יַת בְּכֹרִיתָהּ לְיַעֲקֹב: (תרגום יונתן)

הרמב"ן השבעה לי כיום. כאשר אמר עשו למה זה לי בכורה אינני חפץ בה אמר לו יעקב השבעה לי כי לא תחפוץ בה ולא תירשנה לעולם ונשבע לו ואחר כן מכרה לו ונתן לו המחיר או הנזיד שבקש ויתכן שאמר עשו למה זה לי בכורה הנה היא

מכורה לך ויאמר השבעה לי שלא תערער על המכירה לעולם ואמר הכתוב
שנשבע לו ומכרה כאלו אמר מכרה ונשבע לו (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר השבעה לי טעם שהוצרך לשבועה. להיות כי יש בבכורה פרטים שהם דברים שאין בהם ממש, כמו הכבוד והמעלה, שעליהם הקפיד יעקב לעבודת בית אלהינו שהיא בבכורות, וכפי תורתנו הקדושה אין אדם מקנה לא במכר ולא במתנה דבר שאין בו ממש כידוע, (רמב"ם הלכות מכירה פי' כ"ב) לזה נתחכם לזכות בדבר על ידי שבועה וכן הוא הסכמת פוסקי התורה (יו"ד סי' רל"ט) כי השבועה חלה בין על דבר שיש בו ממש בין על דבר שאין בו ממש, והוא אומרו **השבעה לי**. והנה שבועה זו לא תספיק לקנין דבר שלא בא לעולם, כי טעם דאין אדם מקנה דבר שלא בא לעולם היא לצד דלא סמכא דעתיה דלוקח וכו', וכן מוכח במציעא דף י"ו, אבל אם היה דעתו סומכת היה נקנה ושבועה לא תועיל בזה ולכן הוצרך לטעם כיום כמו שפירשתי. שוב בא לידי ספר הריב"ש סי' שכ"ח וז"ל כתבת שראית ר"י בן הרא"ש שכתב בשם אביו דמקנה דבר שלא בא לעולם אם נשבע קנה וכו' וראייתו ממכירת בכורה שמכר עשו ליעקב וכתב השבעה לי עד כאן. תשובה, לא הרא"ש ולא ר"י בנו חתימי עלה ואין לתלות בגברי רברבי סברא כזו שאין לה על מה שתסמוך, גם הראיה שהביאו אין לה עיקר לפי שהיה קודם הדיבור ומאן לימא לן שלא היה אדם מקנה דבר שלא בא לעולם אז, והשבועה היתה לרווחא דמלתא שלא יערער לפי שהיה איש זרוע ע"כ. והם דברינו עצמן אלא שהריב"ש לא התבונן לתת טעם שהוצרך שבועת עשו כמו שכתבתי:

וטעם אומרו **השבעה לי** ולא הספיק לומר השבעה והדבר מובן כי לו היא המכירה, נתכוון לומר כי שבועה זו צריכה להיות על דעתו של יעקב שזולת זה יכול לבטלה בלבו ועיקר השבועה צריכה להיות בלב כדאמר רבי עקיבא (תו"כ פי' י"ב) האדם בשבועה שיהיה פיו ולבו שוים בשעת השבועה לזה אמר השבעה לי פי' לדעתי:

גם דקדק לומר לי כי דוקא הוא שיכול להתקיים מכר הבכורה בכל חלקיו אבל לא לזולת כי הזולת אינו בן קנייה אלא דברים שהם ממון אבל דברים שהם ירושה מעלות מאביהם כגון העבודה שבבית אלהים והכבוד אינם באיש נכרי ולא כל כמיניה למכרם לזר:

וימכור את בכורתו. הצדיקה התורה המכירה שקיימת היא בידו מטעמים שכתבנו והגם שלא מכר אלא לאונסו, והגם שמכר דבר שוה מאה מנה במנה. וזה לך לשון מהרי"ק (חו"מ רכז) אם מכר מפני דוחקו וזלזל במכירתו יותר מכדי שהדעת טועה שניכר שמפני דוחקו הוצרך לזלזל אינו יכול לחזור בו דידע ומחל עכ"ל. ומעתה הגם שמכר דבר מופלג הערך בלגימה אחת של נזיד ממכרו מכר כמו שגילה הוא דעתו באומרו הנה הוא הולך למות ואין לך דוחק גדול מזה, (איוב ב') עור בעד עור וכל אשר לאיש יתן בעד נפשו, והנה זולת המצאה זו לא היה מציאות ליעקב לזכות בבכורה מיד עשו, ועל עשו אמר הנביא (משלי ה') עונותיו ילכדנו את הרשע שבסיבת עונותיו שעשה בו ביום כאומרם ז"ל (בי"ר פס"ג) בפ' אומרו והוא עיף (ויגע) זה היה סיבה להוציא ממנו הבכורה ותעמודנה ביד הראוי לה: (אור החיים)

ספורנו **השבעה לי**. מפני היות הקנין על דבר שאין בו ממש השבועה תמלא חסרונו: **וימכור את בכורתו**. במחיר שפסקו ביניהם ולא חשש הכתוב לבארו:

**[לד] וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וַיַּזְיֵד עֲדָשִׁים וַיֵּאָכֵל וַיִּשְׂתֶּה וַיִּקֶּם וַיִּלְגֵּךְ וַיִּבְזֶה עֵשָׂו אֶת-
הַבְּכֹרָה: (פ)**

אונקלוס וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וַתְּבַשִּׁיל דְּטְלוֹפְחִין וַאֲכַל וַשְׂתִּי וְקָם וַאֲזַל וַשְׂט עֵשָׂו
נָתַן בְּכֹרֹתָא: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲקֹב נָתַן לְעֵשָׂו לֶחֶם וַתְּבַשִּׁיל דְּטְלוֹפְחִי וַאֲכַל וַשְׂתִּי וְקָם וַאֲזַל וַשְׂט עֵשָׂו וַתִּבְּרָה
בְּכֹרֹתָא וַחֲוַלְקָא עֲלָמָא דְאָתִי: (תרגום יונתן)

רש"י ויבז עשו. העיד הכתוב (מ) על רשעו שביזה עבודתו של מקום: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ראה לומר כיון שכתב שמכר זכורתו ליעקב שמע מינה שלא ראה
זה, ואם כן למה ליה למיכתב ויבז, אלא העיד כו', ר"ל דכלא זה נמי ידעינן
שרשע היה אלא שזה הוא כאילו העיד הכתוב כו', כדפירשתי לעיל (כ"ה כ' ד"ה בת
אות ו') גבי בת בתואל מפדן ארס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויבז עשו. גם זאת הבכורה בעבור שראה שאין לאביו עושר. ורבים
יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאילו לא ראו כימיהם עשיר גדול בנעוריו
ובא לידי עוני בזקונו. והעד שהיה יצחק אביו אוהב את עשו בעבור צרכו. ואילו
היה הלחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר בכורתו בעבור נזיד. ואם
היה אביו אוכל בכל יום מטעמים מה טעם אמר הביאה לי ציד. ולמה לא היה
ליעקב בגדים חמודות. ולמה לא נתנה לו אמו כסף וזהב בדרך שהוא אומר ונתן
לי לחם לאכול ובגד ללבוש. ולמה לא שלחה אליו הון והיא אוהבת אותו כי
הוצרך לשמור הצאן. והפסוק שאמר ויגדל האיש קודם זקנותו. ועורי לב יחשבו
כי העושר מעלה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון
ליצחק. אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו. ואל ידחונו בקנה של דרש. כי יש לו
סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח בדעת האדם להבינם וכן
אחרי' אמרו הנה צאן יש לו. כי רבקה אמרה לו לך נא אל הצאן ויתכן שנשאר
לו מקנה מעט גם נכון הוא להיות פי' לך נא אל הצאן אל מקום הצאן שהן
נמכרות: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויבז עשו את הבכורה. בז לדבר יחבל לו (משלי יג יג) אבל כבר אמר הטעם
שבעבורו נאות למכירה מפני שהיה הולך למות בצודו החיות וקרוב הוא שימות
בחיי אביו ואין לבכורה שום מעלה רק אחרי האב ומה תועיל לו הבכורה ואמר
ויאכל וישת ויקם וילך ויבז כי אחר שאכל ושתה חזר השדה אל צידו וזו סיבת
בזוי הבכורה כי אין חפץ בכסילים רק שיאכלו וישתו ויעשו חפצם בעתם ולא
יחוו ליום מחר ורבי אברהם משתבש בכאן מאד שאמר כי בזה הבכורה בעבור
שראה שאין ממון לאביו ורבים יתמהו כי עזב לו אברהם ממון רב וכאלו לא ראו
בימיהם עשיר גדול בנעוריו בא לידי עוני בזקונו והעד שהיה יצחק אוהב את
עשו בעבור צידו ואלו היה לחם רב בבית אביו והוא נכבד בעיניו לא מכר את
בכורתו בעבור נזיד ואם היה אביו בכל יום אוכל מטעמים מה טעם יאמר אליו

הביאה לי ציד ולמה לא היו ליעקב בגדים חמודות ולא נתנה לו אמו כסף וזהב לדרך שאמר (להלן כח ט) ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש למה לא שלחה לו הון והיא אוהבת אותו כי הוצרך לשמור הצאן והפסוק שאמר (להלן כו יג) ויגדל האיש קודם זקנתו ועורי לב יחשבו כי העושר מעלה גדולה לצדיקים והנה אליהו יוכיח ועוד ישאלו למה חסר השם ממון ליצחק אולי יודיעונו למה חסר מאור עיניו ואל ידחונו בקנה של דרש כי יש לו סוד ואין לנו לחפש כי עמקו מחשבות השם ואין כח באדם להבינם כל אלו דבריו ואני תמה מי עור עיני שכלו בזה כי הנה אברהם הניח לו הון רב ואבד העושר ההוא מיד קודם הענין הזה ומפני זה בזה את הבכורה כי הדבר הזה היה בנעוריהם קודם היות לעשו נשים כאשר יספר הכתוב ואחרי כן חזר והעשיר בארץ פלשתים עד כי גדל מאד ויקנאו בו שרי פלשתים ואחרי כן חזר לעניו והתאוה לציד בנו והמטעמים ואין אלו רק דברי שחוק ועוד כי הכתוב אמר (לעיל כה יא) ויהי אחרי מות אברהם ויברך אלהים את יצחק בנו והברכה תוספת בעושר ובנכסים וכבוד ואיה ברכתו שאבד הון אביו והעני ואחרי כן (להלן כו ג) ואהיה עמך ואברכך העשיר והעני אחרי כן ואם יש צדיקים שמגיע אליהם כמעשה הרשעים בענין העושר אין זה באותם שנתברכו מפי הקב"ה כי ברכת ה' היא תעשיר ולא יוסיף עצב עמה (משלי י כב) אבל היו האבות כלם כמלכים ומלכי גוים באים לפניהם וכורתים עמהם ברית וכתוב (להלן כו לא) וישבעו איש לאחיו ואם היה יצחק רע המזל מאבד נכסי אביו איכה אמרו ראו ראינו כי היה ה' עמך (שם כח) וכבר היה בעוכריו אבל בזוי הבכורה לעשו לאכזריות לבו ויתכן כי פי השנים בבכורה ממשפטי התורה לא היה כן לפניו רק לנחול מעלת האב ושררתו שיהיה לו כבוד ומעלה על צעירו ולכן היה אומר ליצחק אני בנך בכורך (להלן כו לב) לומר כי הוא הבכור הראוי להתברך וכן כי זה הבכור שים ימינך על ראשו (להלן מח יח) להקדימו בברכה ואולי היה נוטל גם בנחלה יותר מעט כי דין פי שנים מחדוש משפט התורה והציד אשר היה בפיו כן יעשו השרים והמלכים בוחרים בציד מכל מאכל וכל העמים יובילו מהם שי למורא והיה עשו מחניף את אביו להביא כל צידו אל פיו לאכול ממנו כרצונו תמיד ואהבת האב לבנו הבכור קלה להביא ומה שאמר לברך אותו אחר עשות לו המטעמים איננו שכר האכילה ושחד בהם אבל רצה ליהנות ממנו שתהיה נפשו קשורה בנפשו בעת ההנאה ויברך אותו בחפץ מלא ורצון שלם או שהיה יודע בנפשו כי אחר האכילה היתה מתענגת ושמחה ויחול עליה רוח הקודש כענין ועתה קחו לי מנגן והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה' (מלכים ב ג טו) ולא נתנו ביד יעקב הון כי בורח היה ובלא ידיעת אחיו יצא מן הארץ לבדו ואלו נתנו לו הון ועבדים וגמלים היו מוסיפים בו קנאה לארוב לו ולהרגו ורבותינו אמרו (ב"ר סח ב) שגזלוהו ממנו ומי אמר לו שלא היו ליעקב בגדים חמודות שש ומשי ורקמה אבל הכתוב אמר כי עשו בלכתו השדה לצוד היה מחליפם בבגדי הציד ומפני שיצחק ממשש תמיד בבנו ובבגדיו הלבישה אותם את יעקב פן יכירונו בהם והלא אתה רואה שעשה כן וירח את ריח בגדיו (להלן כו כז) כי היה משים אותם בתוך נרד וכרכום כענין שכתוב (תהלים מה ט) מור ואהליות קציעות כל בגדותיך והיו הבשמים צומחים בארץ ישראל ועל כן אמר "כריח שדה" כי בעבור היותו איש שדה הריחו בגדיו מהם או ריח ציצי האילנות כמו שאמרו רבותינו (תענית כט) כריח השדה של תפוחים והשאלה על מאור עיניו שאלת עורי לב כי אם היתה סבה מאת השם הנה היא כדי שיברך את יעקב והוא ספור הכתוב (להלן כו א) ותכהין עיניו מראות ויקרא את עשו ועל דרך הפשט איננו רק ענין הזקנה וטעמו ויהי כי זקן יצחק ותכהינה עיניו בזקנתו קרא את עשו והנה ביעקב (להלן מח י) ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות וכתוב באחיה השילוני (מלכים א יד ד) כי קמו עיניו משיבו ויספר במשה רבינו פלא (דברים לד ז) לא כהתה עינו (הרמב"ן)

בעל הטורים **ויבז**. ב' ויבז עשו. ויבז בעיניו גבי המן דהיינו בוזו בן בוזו זה המן שיצא מעשו: (בעל הטורים)

אור החיים **ויקם וילך ויבז עשו וגו'**. פי' התורה מעידה עליו שביזה הבכורה בדעתו. ולזה לא הספיק לומר ויבז וחוזר אל עשו האמור בסמוך, והבן. וכונת הודעה זו לומר גם בלא טעם דלאונסו גמר כי בעיניו בזויה היא ומכור ימכרנה בדבר מה הגם שלא היה צריך להשיב נפשו וגמר ומקנה: (אור החיים)

ספורנו **ויעקב נתן לעשו**. לקנות בקנין חליפין בנזיד או בכלי אשר בו הנזיד על דרך שלף איש נעלו ונתן לרעהו: **ויבז עשו את הבכורה**. גם אחר מעשה היתה הבכורה בעיניו בלתי ראויה לאותו המחיר שפסקו ובכן התבאר שלא נתאנה המוכר כי לא היה הממכר שוה אצלו כל כך: (ספורנו)

כלי יקר **ויאכל וישת ויקם וילך ויבז**. בחמשה תיבות אלו יש רמז לדברי רז"ל (ב"ב טז): שאמרו חמשה עבירות עבר אותו רשע באותו יום כו'. ויאכל היינו גלוי עריות כמ"ש (שמות ב.כ) קראן לו ויאכל לחם. כ"א הלחם אשר הוא אוכל (בראשית לט.ו). וישת זהו שהיה שופך דמים כמ"ש (במדבר כג.כד). ודם חללים ישתה. ויקם שכפר בעיקר כמ"ש (דברים לא.טז) וקם העם וזנה אחרי אלהי נכר הארץ, ושייך בזה לשון ויקם כי ההולך בקומה זקופה כאלו דוחק רגלי השכינה (ברכות מג.). וילך שכפר בתחיה כמ"ש הנה אנכי הולך למות וגו', וכן אמר איוב (י.ט) כלה ענן וילך כן איש יורד שאול לא יעלה. ויבז היינו שהיה שט את הבכורה וביזה עבודתו של מקום. וי"א ויקם וילך שהלך לכאן ולכאן, להורות שהוא בריא שלא יהיה מכירתו כמכירת שכיב מרע. (כלי יקר)

דעת זקנים **ויבז עשו וגו'**. פי' מכבר היה מבזה אותה ועל כן לקחה יעקב ממנו. ונמצא בס' ר' יהודה החסיד מכאן אתה למד שאם יש ביד רשע ס"ת או מצוה אחרת דמותר לצדיק לרמותו וליטלו ממנו: (דעת זקנים)

בראשית פרק-כו

[א] ויהי רעב בארץ מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם ויִלָּךְ יִצְחָק אל-אבימֶלֶךְ מֶלֶךְ-פְּלִשְׁתִּים לָגֵר:

אונקלוס והנה כפנא בארעא בר מפנא קדמא די הנה בימי אברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלישתאי לגר: (אונקלוס)

יונתן והנה כפנא תקיף בארעא דכנען בר מפנא קדמא דהנה בימיו דאברהם ואזל יצחק לות אבימלך מלכא דפלישתאי לגר: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **מלבד הרעב הראשון אשר היה בימי אברהם**. אולי לא היה רעב בעולם

עד ימי אברהם (פרקי דר"א כו) ועל כן ימנה הכתוב ממנו כי מה צורך להזכיר זה והנכון בעיני כי זה להגיד כי היו זוכרים אותו הרעב הראשון ומספרים עליו שבעבורו ירד אברהם למצרים ושם עשה לו השם כבוד גדול ולכן היה יצחק חפץ ללכת בדרך אבותיו לירד שם עד שנאמר לו אל תרד מצרימה וטעם המניעה אמרו רבותינו (ב"ר סד א) אתה עולה תמימה ואין חוצה לארץ כדי לך ולדעתך נכלל עוד בענין רמיזה בעתיד כי גלות אברהם אל מצרים מפני הרעב רמז שיגלו בניו שם ולכתו אל אבימלך לא היה גלות כי שם היה יושב ברצונו אבל ירידתו של יצחק שם מפני הרעב ירמוז לגלות כי גלה ממקומו בעל כרחו והלך אל ארץ אחרת והנה היה גלותו ממקומו אל ארץ פלשתים שהיא ארץ מגורי אביו וירמוז לגלות בבל שהוא מקום מגורי אבותם שהיו באור כשדים ודע כי הגלות הנזכר ירמוז למעשה יצחק כאשר לא לקחו אשתו ולא היה לו שם רק הגלות והפחד ומתחילה אמר הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת ולימים חזר בו ואמר לך מעמנו ואחרי כן חזרו אליו בברית וכן גלות בבל גלו שם מפני זלעפות רעב ומעת היותם שם לא עבדום ולא ענו אותם אבל היו גדוליהם שרים במלכות ואחרי כן אמרו מי בכס מכל עמו יהי אלהיו עמו ויעל (עזרא א א) והזהירו עליהם שרי עבר הנהר והפחות ואחרי כן בטלו הבנין והות בטלא עד זמן ועידן אחרי כן חזרו ונתנו רשות בבנין והזהירו ואמרו די להון מהקרבין ניחוחין לאלה שמיא ומצלין לחיי מלכא ובנוהי (שם) ו

"אל אבימלך מלך פלשתים" - לא נודע אם הוא אבימלך אשר היה בימי אברהם או שכל מלך פלשתים בעת ההיא יקרא כן כי גם בימי דוד יקרא אבימלך ודעת אונקלוס שהיה בנו וטעם וילך יצחק אל אבימלך כי היה בדעתו לרדת מצרימה והלך אל אבימלך בעל ברית אביו אולי ייטיב עמו בימי הבצורת ולא יצטרך לירד למצרים והנה אבימלך מפני בריתו של אברהם לא נגע בו ולא בביתו כלל אבל אנשי המקום המה בקשו ממנו דרך שאלה על אשתו והוא אמר אחותי היא ואף על פי כן לא נגע בה המלך ולא איש מאנשיו כי היו נזכרים בענין אברהם ולכך אמר כמעט שכב "אחד העם" יאמר אני לא נגעתי בה ונשמרתי ממנה אבל קרוב היה שיכשל בה אחד מאנשי הארץ והיית מביא עלינו אשם כאשר היה עלינו חטא בענין אביך (הרמב"ן)

בעל הטורים ויהי רעב. סמוך לויכז עשו זש"ה בבא רשע בא גם בוז : (בעל הטורים)

ספורנו אשר היה בימי אברהם. כי מאז עד עתה לא היה שם רעב כבד כמוהו שישא יושבי הארץ לצאת ממנה כאשר עשה אברהם : וילך יצחק אל אבימלך. ליטול רשות ממנו דרך מוסר בהיותו חפץ אז לצאת מארצו מפני הרעב : (ספורנו)

[ב] וַיֵּרָא אֱלֹהֵי יְהוָה וַיֹּאמֶר אֶל-תְּרַד מִצְרַיִם שָׁכֵן בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהֵי:

אונקלוס ואתגלי לה יי ואמר לא תחזות למצרים שרי בארעא די אימר לך : (אונקלוס)

יונתן ונהו בלבביה דיצחק למיחות למצרים ואתגלי ליה יי ואמר לא תיחות למצרים שרי בארעא דאימר לך : (תרגום יונתן)

רש"י אל תרד מצרימה. שהיה דעתו לרדת למצרים כמו שירד אביו בימי הרעב,

אמר לו אל תרד מצרימה, שאתה עולה תמימה, (נ) ואין חולה לארץ כלאי לך:
(כ"ז)

שפתי חכמים (נ) י"ל לעולה הוא קדשי קדשים שאין רשאים להוליאן לחוץ לעזרה,
אף ארץ ישראל עזרה שלך היא ואין אתה רשאי לנאת לחוץ לארץ: (שפתי חכמים)

הרמב"ן **שכון בארץ אשר אומר אליך**. אין טעם שיאמר בבת אחת "שכון בארץ
אשר אומר אליך גור בארץ הזאת" אבל פירושו אל תרד מצרימה ושכון כל ימך
בארץ שאומר אליך בכל פעם ופעם על פי ה' תסע ועל פי ה' תחנה וגור עתה בארץ
הזאת בארץ פלשתים כי לך ולזרעך אתן אותה כדכתיב (יהושע יג א) לכנעני תחשב
חמשת סרני פלשתים ויתכן שיהיה "וירא אליו" מוקדם כי קודם צאתו ממקומו
נאמר לו אל תרד מצרימה שכון בארץ אשר אומר אליך בהיותך שם וגור עתה
בארץ הזאת בארץ כנען אשר תכלול עמים רבים וארצות רבות כי אני מצוך עתה
שלא תצא ממנה לעולם כי כל הארצות האל אתן לזרעך והנה נסע ממקומו מפני
הרעב ללכת בכל ארצות כנען לשכון בארץ אשר יאמר אליו ובבאו לגרר אמר לו
כאן תשב ולא הוצרך לפרש כי ידוע הוא שלא עבר על מצות השם וכן על אחד
ההרים אשר אומר אליך (לעיל כב ב) כאשר הזכרתי (שם פסוק ט) (הרמב"ן)

אור החיים **שכון בארץ אשר וגו'**. נתכוין לומר סתם לקבל עליו אמרי קדוש אל
המקום אשר יאמר אליו הגם שיהיה הפך רצונו, וליטול שכר על הדבר, כי רצה
הקב"ה לזכות ידידיו וכן הוא אומר (לעיל יב א) אל הארץ אשר אראך וסמוך
הזכירה לו דכתיב (שם ה) ללכת ארצה כנען: (אור החיים)

ספורנו **אל תרד מצרימה**. אל ישיאך ללכת שם חסרון המרעה פה כענין כי אין
מרעה לצאן אשר לעבדיך וכו': **שכון בארץ אשר אומר אליך**. עשה משכנות
רועים למקנך באותו המקום בעצמו שאומר אליך לגור בו כי בו יצליח גם מקנך.
וזה כי אמנם הסבה שהיה בדעתו לצאת היתה בשביל חסרון המרעה: (ספורנו)

כלי יקר **שכון בארץ אשר אומר אליך**. ואח"כ אמר מיד גור בארץ הזאת, וא"כ
מהו זה שאמר אשר אומר אליך, משמע לאחר זמן אומר אליך באיזו ארץ תשכון,
ומיד ותיכף אמר לו איזה ארץ הוא, והוא דבר תמוה בפסוק. והקרוב בעיני לומר
בזה שמנע ממנו הליכת חו"ל לפי ששם אין מקום לגילוי השכינה, וא"כ לא יוכל
לאמר אליו שם בנבואה איזו דבר לפי צורך השעה, לפיכך שכון בארץ אשר שם
גלוי שכינתי, ושם אומר אליך בעת אשר ארצה לאמר לך איזו דבר נבואה. ובזה
מיושב מ"ש מתחלה שכון בארץ, ואח"כ אמר גור בארץ, כי שכון משמע יותר
דירת קבע מן גור שהוא לשון גרות, לפי שמצד קניית השלימות הרוחנית בארץ
הזאת תשכון בה כתושב, אבל מצד קניית הברכות הגופנית תהיה בו כגר, זה"ש
גור בארץ הזאת וגו' כי כל מה שנאמר אחריו מדבר בייעודי הגופנית, וזה"ש גר
ותושב אנכי עמכם גר מצד ותושב מצד. (כלי יקר)

ג גֹּר בְּאֶרֶץ הַזֹּאת וְאֶהְיֶה עִמָּךְ וְאֶבְרַכְךָ כִּי-לֹךְ וְלִזְרַעְךָ אֶתְּן אֶת-כָּל-הָאֲרָצוֹת
הָאֵל וְהִקְמַתִּי אֶת-הַשְּׂבִעָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְרָהָם אָבִיךָ:

אונקלוס דִּזְר בְּאַרְעָא הָדָא וִיהִי מִימְרֵי בְּסַעְדָּךְ וְאַבְרָכְנָךְ אֲרִי לָךְ וְלִבְנֶיךָ אֶתְּן זֵת

כָּל אֲרָעָתָא הָאֵלִין וְאֶקֶס יְת קִימָא דִּי קִימִית לְאַבְרָהָם אָבוּדָּ: (אונקלוס)

יונתן דור בְּאֲרָעָא הָדָא וְיְהִי מִימְרֵי בְּסַעְדָּד וְאַבְרִיכְנָד אָרוּם לְךָ וְלִבְנָד אֶתְנָן יְת כָּל אֲרָעָתָא הָאֵלִין וְאֶקֶיִּים יְת קִימָא דְקִימִית לְאַבְרָהָם אָבוּדָּ: (תרגום יונתן)

כָּס"י האל. כמו **האלה:** (כָּס"י)

הרמב"ן והקמותי את השבועה. אין צריך שיבטיח הקב"ה את יצחק שלא יעבור השבועה שנשבע לאביו כי לא אדם הוא להנחם (שמואל א טו כט) ואברהם אין לו זרע אחר בעל ברית לאלהים והשבועה איננה על תנאי כי ביעקב הוצרך מפני עשו אחיו לומר שבו יתקיים הברית ובזרעו (להלן לה יב) לא בעשו ונראה שזה המאמר "והקמותי את השבועה" יחשב שבועה ולכך תמיד יאמר בתורה (שמות לג א) הארץ אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב אשר נשבעת להם בך (שם לב יג) כי לא מצאנו שבועה ליצחק בלתי זאת ורצה הקב"ה להשבע לכל אחד מן האבות להודיע שראוי כל אחד לכרות עמו ברית ושתהיה זכות כל אחד עומדת לפניו עם זרעם כי אף על פי שהראשונה תספיק תוספת זכות וכבוד הוא להם ולכן אמר (ויקרא כו מב) וזכרתי את בריתי יעקב ואף את בריתי יצחק ואף את בריתי אברהם אזכור והארץ אזכור כי כלם בעלי ברית לאלהים ויתכן שהוסיף לו ליצחק בשבועה הזאת שיקיים בו בעצמו השבועה אשר נשבע לאברהם אביו שיהיה הוא ברכה בעמים כאשר אמר לאברהם אביו והתברכו בזרעך כל גויי הארץ ויהיה פירוש הכתוב והקמותי בך את השבועה אשר נשבעתי לאברהם אביך כי אתה ברכה בעמים וכן אמר עוד ביעקב (להלן כח יד) ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך (הרמב"ן)

בעל הטורים הארצות האל. רמז ל"א מלכים: **הארצות.** חסר וי"ו שיתננה לו אחר ו' דורות והם יצחק יעקב לוי קהת עמרם משה: (בעל הטורים)

אור החיים כי לך ולזרעך וגו'. ארץ פלשתים בכלל נתינת הארץ היא, ולזה גם כן הסכים רמב"ן, ואומרו לך הבטחה זו אולי שהיא על מה שהצליח הוא שם דכתיב (פסוק יב) ויזרע יצחק בארץ ההיא וגו'. עוד נתכוון לומר לו שיזכה הוא בה לזרע, ואולי כי לא החזיק אברהם בארץ פלשתים בחזקה הראשונה לזה רצה ה' שיחזיק יצחק בה והוא החזיק בה בחזקה מעולה שחרש וזרע, ולזה דקדק ה' בדבריו לומר את כל הארצות האל:

עוד נתכוין להבטיחו כי אין לישמעאל חלק ונחלה בהבטחות אברהם זולת ליצחק לבד והוא אומרו לך. ודקדק לומר **ולזרעך** לשלול חלק מבניו כי דוקא אותו שנקרא זרעו דכתיב (כ"א י"ב) כי ביצחק יקרא לך זרע (נדרים לא) ולא כל יצחק: (אור החיים)

ספורנו גור בארץ הזאת. ואתה גור בארץ כנען: **ואהיה עמך ואברכך.** שאף על פי שיש בארץ כנען עתה חסרון מרעה אני אהיה עמך ולא תחסרו מרעה: **ואברכך.** בממון ובמקנה ולא בחוצה לארץ: כי לך ולזרעך אתן והקימותי את השבועה. והטעם שאמרתי שתגור בארץ הזאת ובזה איטיב לך הוא כי כבר נשבעתי לאברהם לתת לו ולזרעו את הארץ הזאת ולפיכך בהיותך גר בה תהיה נשיא אלהים בתוכה ותקנה בה חזקה להורישה לזרעך: (ספורנו)

[ד] וְהִרְבִּיתִי אֶת-זֶרְעִי כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם וְנָתַתִּי לְזֶרְעִי אֶת כָּל-הָאָרֶץ הַאֵל
וְהִתְבָּרְכוּ בְּזֶרְעִי כָּל גּוֹי הָאָרֶץ:

אונקלוס וְאַסְגִּי יֵת בְּנִידָ סְגִי־אִין כְּכֹכְבֵי שְׁמַיָא וְאַתְּו לְבְנִידָ יֵת כָּל אֶרְעָתָא הָאֵלִין
(אונקלוס) וְיִתְבָּרְכוּ בְּדִיל בְּנִידָ כָּל עַמְמֵי אֶרְעָא: (תרגום יונתן)

יונתן וְאַסְגִּי יֵת בְּנִידָ הִי כְּכֹכְבֵי שְׁמַיָא וְאַתְּו לְבְנִידָ יֵת כָּל אֶרְעָתָא הָאֵלִין וְיִתְבָּרְכוּ
בְּגִין בְּנִידָ כָּל עַמְמֵי אֶרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י והתברכו בזרעך. אדם אומר לבנו (ס) יהא זרעך כזרעו של יצחק, וכן בכל
המקרא, וזה אב לכולן, כך יברך ישראל לאמר ישימך וגו', ואף לענין הקללה
מאינו כן, והיתה האשה לאלה, שהמקלל שונאו אומר תהא כפלוגנית, וכן והנחתם
שמכם לשבועה לבחירי (ישעיה סה, טו.), שהנשבע אומר, אהא כפלוגני אם עשיתי כך
וכך: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) ראונו לפרש והתברכו בפה, לא שיתברכו בסיבת זרעך, לאם כן
היה לו לומר והתברכו מזרעך: (שפתי חכמים)

[ה] יֵלֶקֶב אֲשֶׁר-שָׁמַע אֲבָרָהָם בְּקִלְיָ וַיִּשְׁמַר מִשְׁמֵרָתִי מִצּוֹתַי חֲקוֹתַי וְתוֹרָתַי:

אונקלוס חֲלַף דִּי קַבִּיל אֲבָרָהָם בְּמִימְרֵי וְנִטְר מִטְּרַת מִימְרֵי פְּקוּדֵי קִימֵי וְאוֹרִימֵי:
(אונקלוס)

יונתן חוֹלַף דִּי קַבִּיל אֲבָרָהָם בְּמִימְרֵי וְנִטְר מִטְּרַת מִימְרֵי פִּיקוּדֵי קִימֵי וְאוֹרִימֵי:
(תרגום יונתן)

רש"י שמע אברהם בקולי. כשנסיתי אותו: וישמור משמרתו. גזרות להרחקה על
אזהרות שבתורה, כגון שניות לעריות (ויצמות כא.), ושבות לשבת: מאותו. דברים שאילו
לא נכתבו ראויין הם להטוות, כגון גזל ושפיכות דמים: חקותי. דברים שיצר הרע
ואומות העולם משיבין עליהם, כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז, שאין טעם בדבר
אלא גזירת המלך וחקותיו על עבדיו: ותורתו. להביא תורה שבעל (ע) פה, הלכה
למשה מסיני: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) וא"ת כיון שקיימו כל התורה למה נשא יעקב שתי אחיות ושמעון
דינה אחותו ועמרם יוכבד אחות אביו, וי"ל ללא קיבלו עליהם לקיימם אלא בארץ
ישראל והם היו בחוץ לארץ, (הרמב"ן): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישמור משמרתו. שם כלל כל מה שהוא חייב לשמור ממצות וחוקים

ותורות ויתכן המצות לך גם קח נא את בנד: **והחוקים**. הם חוקות השם שילך האדם אחרי מעשיו כאשר אפרש בפי' שעטנז. ואלה החוקות נטועות בלב. והתורה שמל עצמו ובניו ועבדיו. ובפסוק התורה והמצוה אבארם היטב: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישמור משמרתיו. לשון רש"י בקולי כשנסיתי אותו משמרתיו גזירות להרחקה כגון שניות לעריות שבות לשבת מצותי מצות שאלו לא נכתבו דין הוא שיכתבו כגון גזל ושפיכות דמים חקותי דברים שיצר הרע ועו"ג משיבין עליהם כגון אכילת חזיר ולבישת שעטנז שאין טעם בדבר אלא המלך גזר חקו על עבדיו ותורתו להביא תורה שבעל פה הלכה למשה מסיני ואם כן יהיה כל זה בנוי על דעת שהיה אברהם מקיים ומשמר את התורה עד שלא נתנה וכך אמרו (בי"ר צד ג) בפסוק ויתן להם יוסף עגלות (להלן מה כא) שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה שהיה עוסק בתורה כשם שהיו אבותיו ועד עכשו לא נתנה תורה והרי כתוב וישמור משמרתיו מצותי חקותי ותורותי ושם אמרו שהיה משמר אפילו דקדוקי תורה והיה מלמד לבניו וכו' ויש לשאול אם כן איך הקים יעקב מצבה (להלן כח יח) ונשא שתי אחיות וכדעת רבותינו (בי"ר עד יא) ארבע ועמרם נשא דודתו (שמות ו כ) ומשה רבינו הקים שתיים עשרה מצבה (שם כד ד) והאיך אפשר שיהיו נוהגים היתר בתורה במה שאסר אברהם אביהם על עצמו וקבע לו השם שכר על הדבר והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרכיו וביעקב דרשו (בי"ר עט ו) ששמר את השבת וקבע תחומין ואפשר שיהיה זה בשבת מפני שהיא שקולה ככל התורה כולה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ה) שהיא מעידה על מעשה בראשית ואולי נאמר משמרתיו שניות לעריות של בני נח ומצותי גזל ושפיכות דמים חקותי אבר מן החי וכלאים של הרבעת בהמה והרכבת אילן ותורותי דינין ואסורי עבודה זרה שאלו כולן נצטוו בהן בני נח והוא השומר והעושה רצון בוראו ומשמר אפילו דקדוקין וחומרות במצות שלהן וכמו שהזכירו ע"ז של אברהם אבינו ארבע מאה פרקי הוות (ע"ז יד) ודרשו ב"מאה שערים" שמדדוה למעשרות (בי"ר סד ה) כי היו האבות נדיבי עמים לתת מעשרות לעניים או לכהני ה' כגון שם ועבר ותלמידיהם כענין והוא כהן לאל עליון (לעיל יד יח) והנראה אלי מדעת רבותינו שלמד אברהם אבינו התורה כלה ברוח הקדש ועסק בה ובטעמי מצותיה וסודותיה ושמר אותה כולה כמי שאינו מצווה ועושה ושמירתו אותה היה בארץ בלבד ויעקב בחוצה לארץ נשא האחיות וכן עמרם כי המצות משפט אלהי הארץ הן אף על פי שהוזהרנו בחובת הגוף בכל מקום (קדושין לו) וכבר רמזו רבותינו הסוד הזה (בספרי דברים פסקא מג) ואני אעירך בו בעזרת השם (ויקרא יח כה דברים יא יח) והמצבה מצוה שנתחדשה בזמן ידוע היא כמו שדרשו (בספרי) באשר שנא ה' אלהיך (דברים טז כב) ששנאה אחר היותה אהובה בימי האבות וביוסף דרשו (בי"ר צב ד) שהיה משמר את השבת אפילו במצרים מפני שהיא שקולה כנגד כל המצות לפי שהיא עדות על חדוש העולם והיה עושה כן ללמד את בניו אמונת בריאת העולם להוציא מלבם כונת עבודה זרה ודעות המצרים וזאת כונתם ועל דרך הפשט נאמר שיהא משמרתיו אמונת האלהות שהאמין בשם המיוחד ושמר משמרת זו בלבו וחלק בה על עובדי העבודה זרה וקרא בשם ה' להשיב רבים לעבודתו מצותי ככל אשר צוהו בלך לך מארצך ועולת בנו וגרישת האמה ואת בנה חקותי ללכת בדרכי השם להיות חנון ורחום ועושה צדקה ומשפט ולצות את בניו ואת ביתו בהם ותורותי המילה בעצמו ובניו ועבדיו ומצות בני נח כלן שהן תורה להם (הרמב"ן)

בעל הטורים עקב אשר שמע וגו'. יש בפסוק יו"ד תיבות כנגד יו"ד הדברות שבהם עק"ב תיבות וכנגדם נתנסה יו"ד נסיונות וקיים עולם שנברא ב"י מאמרות: עק"ב שנים שמע בקולי רבן ג' שנים הכיר בוראו ושנותיו קע"ה: **עקב אשר שמע**

אברהם. בגימטריא קיים אף עירובי תבשילין ונתוסף לו ה"א יתירה על שמו כנגד בקולי משמרת מצותי חקותי ותורותי: (בעל הטורים)

אור החיים **שמע אברהם בקולי**. לכל אשר נסיתיהו, **וישמור משמרת** שמר עצמו לבל יבא לידו דבר שצויתיהו לשמור, וכמו כן שמר המצות לבל יעברוהו בהסח הדעת. וחקותי הם מצות שאין בהם טעם, וכמו כן תורת שמר לבל תשכח ממנו על דרך אומרו (דברים ד) ושמור נפשך וגו' פן תשכח את הדברים וגו': (אור החיים)

ספורנו **עקב אשר שמע אברהם בקולי**. בכל אשר צויתיו: **וישמור משמרת**. עשה תמיד המשמרת המיוחדת לי שהיא לגמול חסד כאמרו כל אורחות ה' חסד ואמת ולהורות חטאים בדרך וזה עשה כאשר קרא בשם ה' ושמר גם כן מצותי חקותי ותורת. שנצטוו בני נח ובכך היה נאה דורש ונאה מקיים כמופת לרבים. הנה ליצחק תלה בזכות אחרים עתה וכן למטה באמרו והרביתי את זרעך בעבור אברהם עבדי ולא כן אמר ליעקב כל שכן לאברהם וזה היה קודם שהתעורר יצחק לקרא בשם ה' אבל אחר שקרא בשם ה' נאמר ואבימלך הלך אליו מגרר ואמרו ראה ראינו כי היה ה' עמך אתה עתה ברוך ה'. ולא מצאוהו עוד תלאות מקנאים ודברי ריבות כאשר בראשוני אמנם ליעקב לא תלה בזכות אחרים כלל כי הוא אמנם מנעוריו יושב אהלים ללמוד וללמד דעת את העם בפרט באהלי שם ועבר ששם עלה כל מבקש ה' בלי ספק: (ספורנו)

אונקלוס **וישב** **יצחק** **בגרר**. **אבן עזרא** **וישב** **יצחק בגרר**. עשה כאשר צוהו השם: (אבן עזרא)

אונקלוס **וינתן** **וינתן** **יצחק** **בגרר**: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **וישב** **יצחק בגרר**. עשה כאשר צוהו השם: (אבן עזרא)

אור החיים **וישב יצחק בגרר**. לומר שקיים מאמר הבורא ברוך הוא ובטל מחשבתו שקדמה לו: (אור החיים)

אונקלוס **וישאילו אנשי אתרא** **על עיסק אתתה** **ואמר אחתי היא ארי** **דחיל למימר אתתי דלמא יקטלנני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא:** (אונקלוס)

אונקלוס **וישאילו אנשי אתרא** **על עיסק אתתה** **ואמר אחתי היא ארי** **דחיל למימר אתתי דלמא יקטלנני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא:** (אונקלוס)

אונקלוס **וישאילו אנשי אתרא** **על עיסק אתתה** **ואמר אחתי היא ארי** **דחיל למימר אתתי דלמא יקטלנני אנשי אתרא על רבקה ארי שפירת חיזו היא:** (אונקלוס)

רש"י **על אשתו**, (פ) **כמו אמרי לי אחי הוא** (בראשית כ, יג): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) למשמע צפסוק ששאלו את רבקה וילחק השיב והיאך שייך זה, אלא על כרחך פירושן על וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא לאשתו. בעבור אשתו כמו פן יאמרו לי: כי ירא. פועל עבר. וכן ויהי כי זקן יצחק. ותחסר מלת כי אמר פן יהרגני וכן כי הפרני אלהים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר אחותי היא. ועל הבנים לא שאלוהו כי יאמר בני אשה אחרת הם לו (הרמב"ן)

[ח] ויהי כי ארכו-לו שם הימים וישקף אבימלך מלך פלשתים בעד החלון וירא והנה יצחק מצחק את רבקה אשתו:

אונקלוס והנה פד סגיאנו ליה תמן יומיא ואסתכי אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרפא וחרזא והא יצחק מחייף עם רבקה אשתה: (אונקלוס)

יונתן והנה פד סגו ליה תמן יומיא למשרי ואודיק אבימלך מלכא דפלשתאי מן חרפא וחמא והנה יצחק חאיף עם רבקה אנתתיה: (תרגום יונתן)

רש"י כי ארכו. אמר, מעתה אין לי לדאוג, מאחר שלא אנסוה עד (ו) עכשיו, ולא נזהר להיות נשמר: וישקף אבימלך וגו'. (ה) שראוהו משמש מטתו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירש וישקף הניח מקום ההשקפה פתוח ולא חשש, לכן וישקף אבימלך: (ה) דאם לא כן מנא ידע דאשתו היתה, ור"ע דילמא גפוף ונשוק ראה, (נח"ס), נראה דדייק תיבת אשתו מיותר הוא, מלמד שהיה מנחק מעשה אשתו דהיינו שמוס, ומה שפירש"י על וישקף ולא על וירא, דלא תימא שראוהו ממש משמש, דחלילה ללדיק כמוהו להניח חלון פתוח, אלא שסגר החלון ומכח זה הבין אבימלך, וזהו וישקף ר"ל השגחה והבנה, בעד החלון ר"ל כנגד החלון, כמו כל בעד שבמקרא (וע"ש שסותר דברי הר"א"ס): (שפתי חכמים)

בעל הטורים מצחק. ב' הנה יצחק מצחק. אשר ילדה לאברהם מצחק. מלמד שהיה ישמעאל צד נשים תחת בעליהן ומזנה עמהן מה מצחק דהכא אשת איש אף התם אשת איש: (בעל הטורים)

אור החיים מצחק את רבקה. פי' מעשה חיבה הנעשית בין איש לאשתו ולדברי האומר (ב"ר פס"ד) מצחק משמש מטתו אולי שהיה באחד מהדרכים שמותר אפי' ביום כמו שתאמר לרפואה וכמו שכתב רמב"ם (הלכות דעות פ' ד') או כמעשה שהובא בש"ס (כתובות סה) דביתהו דאביי דגלית וכו' ואזל רבא וכו' כי הצדיקים יחשו לדומה דדומה דכיעור לבל יכשלו בו: (אור החיים)

כלי יקר ויהי כי ארכו לו שם הימים וגו'. לפיכך הרהר אבימלך בלבו לאמר אם באמת שאחותו היא א"כ למה אינו נושא אשה כל הזמן הארוך הזה הנה ודאי

יש דברים בגו על כן וישקף אבימלך בעד החלון לראות מה טיבו ועניניו. (כלי יקר)

[ט] וַיִּקְרָא אֲבִימֶלֶךְ לְיִצְחָק וַיֹּאמֶר אָךְ הִנֵּה אֲשַׁתְּךָ הוּא וְאִיךָ אֲמַרְתָּ אֶחְתִּי הוּא וַיֹּאמֶר אֵלָיו יִצְחָק כִּי אֲמַרְתִּי פֶן-אֲמוֹת עָלֶיךָ:

אונקלוס וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם היא אשתך היא ואכדין אמרת אחתי היא ואמר לה יצחק ארי אמרית דלמא אימות עליה: (אונקלוס)

יונתן וקרא אבימלך ליצחק ואמר ברם היא אנתתך היא והיכדין אמרת אחתי היא ואמר ליה יצחק ארום אמרית בלבבי דלמא אתקטיל בגינה: (תרגום יונתן)

[י] וַיֹּאמֶר אֲבִימֶלֶךְ מַה-זֹּאת עָשִׂיתָ לָנוּ כִּמְעַט שָׁכַב אֶחָד הָעָם אֶת-אֲשַׁתְּךָ וְהִבַּאתָ עֲלֵינוּ אֲשָׁם:

אונקלוס ואמר אבימלך מה דא עבדת לנא פזעיר פון שכיב דמיחד בעמא עם אנתתך ואיתיתא עלנא חובא: (אונקלוס)

יונתן ואמר אבימלך מא דא עבדת לנא פזעיר פון שכיב מלפא דמיחד בעמא עם אנתתך ואיתיתא עלנא חובא: (תרגום יונתן)

רש"י אחד העם. המיוחד (ה) בעם, זה המלך: והבאת עלינו אשם. אם שכב, כבר (ז) הבאת אשם עלינו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רש"י דייק מדכתיב והבאת עלינו אשם, ואי קאי למלך אחי שפיר, דהא גבי מלך נמי מלינו לשון רבים, וכן גבי אדם חשוב וק"ל. (נח"י), נראה לי דדייק מדהיה לו לכתוב אחד בסגול תחת האל"ף ולא צפת"ה, וכן פירש בפסוק (לקמן מ"ט ט"ז ד"ה כאחד) לן ידין עמו כאחד: (ז) (נח"י), אי אפשר לפרשו לשון עתיד דהא אמר שכב שהוא עבר, ועוד דהא ליוה (פ' י"א) להכריז שהוא אשתו וממילא לא ישכבו אללה: שפתי חכמים (חכמים)

בעל הטורים אחד העם. ב' דין ואידך כי בא אחד העם. והתם איירי בדוד המלך כשלקח החנית מראשותיו של שאול מה התם איירי במלך אף הכא אמר בשביל עצמו שהוא המלך: (בעל הטורים)

ספורנו כמעט שכב אחד העם. הוא המלך היחיד בעמו שהיה חושב שלא יצטרך לשאול את פיד ולדעת רצונך בזה שלרב מעלת המלך ייטב בעיניך כלי ספק להשיא לו את אחותך: והבאת עלינו אשם. ובזה כמעט הבאת עלינו אשם ועונש ואמר עלינו כי כשילקה גדול הדור ירבה היזק לחוסים בצלו: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר מה זאת עשית לנו וגו'. כתיב באבימלך עשית לנו לשון רבים, וכן אמר אבימלך לאברהם (כ.ט) מה עשית לנו וגו', ופרעה אמר לאברהם מה זאת

עשית לי. לשון יחיד, ובספר תולדות יצחק כתב בהיתר ספק זה, לפי שהמצריים שטופי זימה ע"כ אין חילוק שם אם אמר אחותי היא או אשתי היא עכ"פ היו מזנים בה, אבל לי לבד חטאת כי אני מלך השופט כל הארץ לא יעשה משפט, על כן היה לך להגיד לי האמת, אבל אבימלך אמר לנו לכלנו חטאת כי אני ועמי כולם צדיקים, ולא היו נוגעים בה כלל אלו הגדת האמת.

ותירוץ זה אינו מספיק, שהרי אנו רואין שהמצרים אע"פ שהם שטופי זימה הרי לא נגעו בה אלא אמרו הגונה זו למלך שנאמר ויהללו אותה אל פרעה. ונ"ל לפי שהמצרים אחיהם של כושים והם שחורים, לא הורגלו באשה יפה כמו שפירש"י פ' לך לך (יב"א) מסתמא שאינן שולחים יד באשה יפה, וראינו שכן הוא שהרי כאשר ראו את שרה אמרו ביניהם הגונה זו למלך, א"כ לא רצו ליקח מה שאינו ראוי להם, ואם כן יפה אמר פרעה מה זאת עשית לי, אבל לא לעמי, כי בין כך ובין כך לא היו נוגעים בה, כי מיראת המלכות ודאי לא יגעו בדבר הראוי למלך לבד ולא להם. אבל עמו של אבימלך לא היו שחורים והורגלו בנשים יפות ואין מורא מלכות עליהם בדבר הזה והכל שולחים יד באשה יפה פנויה א"כ לנו לכלנו חטאת. וראיה לזה שהרי אצל אבימלך לא נאמר ויהללו אותה אל אבימלך לאמר הגונה זו אליו, ודאי בענין כזה העם כמלך, לכך אמר מה זאת עשית לנו. ומ"ש פרעה הנה אשתך קח ולך. לפי שחשש שאחר שפטרה המלך מביתו יאמרו שלא חפץ בה המלך וישלחו בה יד, משא"כ באבימלך, כי דוקא המצרים היו שטופי זימה. (כלי יקר)

[יא] וַיֵּצֵא אֲבִימֶלֶךְ אֶת-כָּל-הָעָם לְאֹמֶר הַנִּלְעָב בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ מוֹת יוֹמָת:

אונקלוס וּפְקִיד אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל עַמָּא לְמִימַר דִּינִינְזַק לְגַבְרָא הַדִּין וּבְאִתְתָּהּ אֲתַקְטָלָא **יתקטל:** (אונקלוס)

יונתן וּפְקִיד אֲבִימֶלֶךְ יָת כָּל עַמָּא לְמִימַר דִּי קָרַב לְבִישׁ בְּגַבְרָא הַדִּין וּבְאִתְתָּהּ אֲתַקְטָלָא **יתקטל:** (תרגום יונתן)

אור החיים **מות יומת.** פ"י מות בידי שמים יומת בידי אדם, ודקדק לומר **הנוגע** לומר אפילו בדרך שאינו נהרג על אשת איש דבני נח יהרג על זאת וכמו שכתבנו במעשה שרה בפרשת וירא (כ ד): (אור החיים)

[יב] וַיִּזְרַע יַצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֲוֵלָה וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַחֲוֵלָה הַזֹּאת יְהוָה:

אונקלוס וַיִּזְרַע יַצְחָק בְּאֶרֶץ הַחֲוֵלָה וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַחֲוֵלָה הַזֹּאת יְהוָה **??:** (אונקלוס)

יונתן וַיִּזְרַע יַצְחָק לְצִדְקָתָא בְּאֶרֶץ הַחֲוֵלָה וַיִּמְצָא בְּשָׁנָה הַחֲוֵלָה הַזֹּאת יְהוָה **??:** (תרגום יונתן)

רש"י **כארץ החייל.** אף על פי שאינה חסובה כארץ ישראל עכ"ל, (ת) כארץ שבעת הגוים (ב"ר ס"ז, ו): **בשנה החייל.** אף על פי שאינה חסובה, שהיתה שנת רעבון (ס"ז):

בארץ ההיא בשנה ההיא. שניהם למה, לומר שהארץ קשה והשנה קשה: מאה
שערים. שאמרו כמה ראויה (א) לעשות, ועשתה על אחת שאמרו, מאה.
ורבותינו אמרו, אומדן (ב) זה למעשרות היה: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) דקשה לרש"י דהא גרר נמי ארץ ישראל היא כדפירש לעיל (פ' ב'
ד"ה אל): (א) ומאה שערים פירושו לשון שיעור ששערה נפסם: (ב) דקשה לרש"י למה
אמרו והא קיי"ל (תענית ה): לאין ברכה מלויה בדבר המנוי והמדוד אלא בדבר
הסמוי מן העין, לכן פירש שהיה רוצה ליתן מעשר, וקיי"ל (אבות פרק א' משנה ט"ז) לאין
מעשרין אומדות: שפתי חכמים

אבן עזרא מאה שערים. בדברי קדמונינו ז"ל שיעור כי מצא מאה משיעור הזרע.
והוא מגזירת כי כמו שער בנפשו: (אבן עזרא)

אור החיים מאה שערים ויברכהו. פ"י להיות דדבר הנמדד אין הברכה מצויה בו
(ב"מ מב.) וכאן אמר שהגם שנמדד ונודע שיעור מאה שערים אף על פי כן
ויברכהו ה'. עוד ירצה שלא נכנס בו עין הרע מהפלגת הריוח כי יצו ה' אתו את
הברכה: אור החיים

ספורנו ויזרע יצחק בארץ ההיא. כמו שאמר לו האל ית' גור בארץ הזאת: מאה
שערים. כמו שיעד באמרו ואהיה עמך ואברכך: ויברכהו ה'. בממון שמכר
תבואתו בדמים יקרים ולפי מה שאמרו ז"ל אומדן זה למעשרות היה הנה קבע
לו ברכה בשבילם כאמרו הביאו את המעשר אל בית האוצר והריקותי לכם
ברכה עד בלי די: (ספורנו)

יגדל האיש וילך הלוח וגדל עד פי-גדל מאד: שלישי

אונקלוס ורְבָא גְבָרָא וְאָזַל אָזַיל (נ"י סג"י) וְרַבִּי עַד דִּי רְבָא לְחָדָא: (אונקלוס)

יונתן וְרַבָּא גְבָרָא וְאָזַל אָזַיל וְרַבִּי עַד דִּי רְבָא לְחָדָא: (תרגום יונתן)

רש"י כי גדל מאד. שהיו אומרים זבל (ג) פרדותיו של יצחק, ולא כספו וזהבו של
אבימלך (ב"ר סה, ז): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דאם לא כן עד כי גדל מאד למה ליה, ולהכי נקט פרדותיו
לרבותא קאמר דגבי פרדות אין הברכה מלויה כלל כדפירש"י בפרשת ראה (דברים
ט"ז י"ד ד"ה מלאך) וק"ל: שפתי חכמים

אבן עזרא וגדל. פועל עבר: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויגדל האיש וילך הלוח וגדל עד כי גדל. שלשה גדולות כנגד ג' ברכות

שנתברך בעקידה כי ברך אברכך והתברכו בזרעך: (בעל הטורים)

[יד] וַיְהִי-לּוֹ מְקַנָּה-צֶאֱן וּמְקַנָּה בָּקָר וְעִבְדָּה רַבָּה וַיִּקְנְאוּ אֹתוֹ פְּלִשְׁתִּים:

אונקלוס וְהָוָה לָהּ גִיתֵי עֲנָא וְגִיתֵי תוֹרִין וּפְלִחְנָא (נ"י וְעִבְדָּה) סְגִיא וְקִנְיָאוּ בָּהּ פְּלִשְׁתָּאִי:
(אונקלוס)

יונתן וְהָוָה לִיָּה גִיתֵי עֲאָן תוֹרִין וּפּוֹלְחָנָא סְגִיָּאָה וְקִנְיָאוּ יָתִיָּה פְּלִשְׁתָּאִי: (תרגום יונתן)

רש"י ועבדה רבה. פעולה רבה, כלשון לע"ז אוצרוינ"א (ארכיט גשעפט גווערד), עבודה משמע עבודה אחת, עבדה משמע פעולה רבה: (רש"י)

אבן עזרא ועבדה. עכדים ושפחות שיעבדוהו והוא תואר השם או שם כמו סגולה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי לו מקנה צאן ומקנה בקר ועבודה רבה. אתונות וגמלים וחמורים ועבדים ושפחות ויזכיר הכתוב זה ולא יזכיר כסף וזהב כאשר נאמר באברהם (לעיל יג ב) בעבור כי גדולתו אשר נתגדל בה בארץ פלשתים במקנה ובעבודה היתה ויקנאו אותו פלשתים בענין ההוא וזה טעם כי עצמת ממנו מאד אמר לו גם לי שאני המלך אין בביתי מקנה ועבודה כמוך וחרפה היא לנו להיות ביתך גדול מבית המלך (הרמב"ן)

בעל הטורים ועבדה רבה. ב' במסורה הכא ואידך באיוב מה התם גדול מכל בני אדם אף הכא היה גדול מכל ואף מאבימלך שהיה מלך: (בעל הטורים)

ספורנו ועבדה רבה. קרקע מוכן להיות נעבד: ויקנאו אתו פלשתים. שבשדותיהם קרה אז הפך זה שזרעו הרבה והביאו מעט: (ספורנו)

[טו] וְכָל-הַבְּאֵרֹת אֲשֶׁר חָפְרוּ עֲבָדֵי אַבְיָו בְּיַמֵּי אַבְרָהָם אַבְיָו סִתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים וַיִּמְלְאוּם עֶפְרָא:

אונקלוס וְכָל בִּירִין דִּי חָפְרוּ עֲבָדֵי אַבּוּהֵי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אַבּוּהֵי טְמוֹנוֹן פְּלִשְׁתָּאִי וּמְלוֹנוֹן עֶפְרָא:
(אונקלוס)

יונתן וְכָל בִּירִין דְּחָפְרוּ עֲבָדֵי אַבּוּי בְּיוֹמֵי אַבְרָהָם אַבּוּי טְמוּנִינוֹן פְּלִשְׁתָּאִי וּמְלוֹנוֹן עֶפְרָא:
(תרגום יונתן)

רש"י סתמום פלשתים. מפני שאמרו תקלה (ד) הם לנו מפני הגייסות הזכות עלינו. טמונין פלשתאי, לשון סתימה, (ה) וכלשון התלמוד מטמטם את הלב: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ואין לומר משום קנאה, דאם לא כן ויקנאו אותו פלשתים ויסתמו

את כל הבארות אשר חפרו מיצעי ליה. (נח"ט), ול"נ דמפני הקנאה סתמו, וכדי שלא להראות הקנאה אמרו תקלה וכו', לאס לא כן היה לו להסמיך ויקנאו וגו' ויאמרו אבימלך לך מעמנו וגו' ואח"כ וישב ויחפור וגו', ולמה סמך וכל הבארות וגו' לפסוק ויקנאו, שמע מינה מפני הקנאה סתמו, וחשבו שירגיש בקנאתם וילך מהם, וכאשר ראה אבימלך שלא נתקיימה מחשבתו אמר לו בפירוש לך מעמנו: (ה) רש"י נשמר שלא תפרש התרגום כמו (דברים ל"ג י"ט) טמוני חול שהוא לשון מטמון, לכן פירש שהוא גם כן לשון סתימה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בא סמיכות בארות על שני דרכים: (אבן עזרא)

בעל הטורים וימלאום. בי הכא. ואידך וימלאום למלך שאול גבי מאה ערלות של פלשתים רמז למה שנותנין הערלה בעפר. ד"א לפי שעבר אבימלך על שבעותו ומלא הבארות בעפר מלא דוד לשאול ק' ערלות פלשתים בכפלים ונתן לו ר' במקום ק': (בעל הטורים)

אור החיים וכל הבארות וגו'. סמך הודעה זו לויקנאו וגו', לומר כי לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים, והודיע שקנאו ממנו, והוסיף להודיע שגם עם אברהם היה להם קנאה ושנאה וכל הבארות אשר וגו'. ואומרו **סתמום וימלאום עפר** ולא הספיק לומר מלאום עפר, אולי כי אחר מות אברהם סתמום דוקא עשו אבנים לפיהם ולא בטלום בהחלט, ואחר הקנאה שקנאו ביצחק ויוסיפו להרשיע בקנאתם וימלאום עפר והיו כלא היו, ולזה הוצרך יצחק לחפור אותם מחדש כאומרו בסמוך ויחפור את בארות וגו': (אור החיים)

ספורנו סתמום פלשתים. כאשר יראו מצות אבימלך לבלתי הזיק ליצחק סתמו הבארות בשנאת קנאתם: (ספורנו)

[טז] ויאמר אבימלך אל-יצחק לך מעמנו כפי-עצמת-ממנו מאד:

אונקלוס ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי תקפתא מננא לחדא: (אונקלוס)

יונתן ואמר אבימלך ליצחק איזל מעמנא ארי תקיפתא מיננא בניכסין לחדא: (תרגום יונתן)

אור החיים כי עצמת ממנו וגו'. פי' ואין גדולת המלכות ניכרת לפני גדולתו ואין לך בזיון המלך כזה: (אור החיים)

ספורנו כי עצמת ממנו. ותוכל בעשרך להתקומם עלינו: (ספורנו)

[יז] וילך משם יצחק ויחן בנחל-גרר וישב שם:

אונקלוס ואזל מתמן יצחק ושרא בנחלא דגרר ויתב תמן: (אונקלוס)

יונתן וְאֵזֶל מִתַּמָּן יִצְחָק וְיִשְׂרָאֵל בְּנַחֲלָא דְגָרָר וַיָּתֵב תַּמָּן: (תרגום יונתן)

רש"י בנחל גרר. רחוק מן העיר: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דקשה לרש"י דהא חזימלך אמר לו לך מעמנו דהיינו מגרר, ולמה חנה בנחל גרר כיון שהוא קרוב לעיר: (שפתי חכמים)

הרמב"ן בנחל גרר. רחוק מן העיר וישב ויחפור את בארות המים אשר חפרו בימי אברהם אביו ופלשתים סתמום קודם שנסע יצחק מגרר חזר וחפרן לשון רש"י ונראה מדבריו שהם הבארות הנזכרים כאן כמו שאמר (בפסוק טו) סתמום פלשתים וימלאום עפר וזה איננו כן כי היאך יתנו לו הם רשות והם אמרו "תקלה הם לנו מפני הגייסות" אבל הם אחרים במקום אחר כי נחל גרר שם מקום או שהנחל נמשך מגרר אל ארץ אחרת וכאשר קנאו בו פלשתים הם השרים אשר בגרר מדינת המלך סתמו הבארות אשר לו מירושת אביו בגבול עיר גרר והמלך שלחו מעיר מושב כסאו והלך לו לעיר אחרת ואולי איננה ממלכותו אף על פי שהיא בארץ פלשתים ושם בארות אחרים שחפר אברהם שגר במקום ההוא ימים רבים ופלשתים יושבי הארץ כאשר מת אברהם ויצחק לא ישב שם סתמום ולא לשנאתו רק בימי אברהם לא רצו לסתמם מפני כבודו כי אמרו אולי ישוב לשבת בארץ ולכן שב יצחק ויחפור אותם בנחל ורועי נחל גרר רבו עמו לאמר לנו המים והטעם "לאמר" הנה הבאר בנחל ומימי הנחל הם אשר ימצו שם ומתמציתם ימלא הבור והנחל יתמעט בהם והנה הם שלנו ועל כן הזכיר הכתוב וימצאו שם באר "מים חיים" לאמר כי היה מקור נובע מים חיים אין מימיו מן הנחל כאשר אמרו מריביו (הרמב"ן)

אור החיים ויחן בנחל גרר. כי לא רצה לעקור את דירתו מארץ פלשתים בהחלט לצד מצות המלך מלכו של עולם היא לאמר (פסוק ג) גור בארץ הזאת, והגם שנאמר שהמקום ההוא לא היה בכלל מה שאמר לו ה' שכון בארץ אף על פי כן אנוס היה מהמלך אדון הארץ. ואולי כי עשה ה' ככה לנסיון שהגם שאמר לו ה' לך ולזרעך אתן את כל הארצות אף על פי כן לא נתנוהו אפי' לשבת שם כאחד העם אם לא יהרהר אחר השכינה, וכמו כן עשה לאברהם: (אור החיים)

יחן וַיָּשֶׁב יִצְחָק וַיִּחְפֹּר | אֶת-בְּאֵרֵת הַמַּיִם אֲשֶׁר חָפְרוּ אֲבֹתָם אֲבֹי וַיִּסְתְּמוּם פְּלִשְׁתִּים אַחֲרָי מוֹת אֲבֹתָם וַיִּקְרָא לָהֶן שְׁמוֹת כְּשֵׁמֹת אֲשֶׁר-קָרָא לָהֶן

אונקלוס וַתֵּב יִצְחָק וַחֲפָר יֵת בִּירֵי דְמֵיָא דֵי חֲפְרוּ בִּירֵי אֲבָרָהָם אֲבוּהֵי וַטְמוֹנוּן פְּלִשְׁתָּי בְּתַר דְּמֵיָת אֲבָרָהָם וַקְרָא לָהֶן שְׁמָהֶן כְּשְׁמָהֶן דֵי הֵוָה קָרִי לָהֶן אֲבוּהֵי: (אונקלוס)

יונתן וַתֵּב יִצְחָק וַחֲפָר יֵת בִּירֵי דְמוֹי דֵי חֲפְרוּ עֲבָדֵי אֲבוּי בִּירֵי אֲבָרָהָם אֲבוּי וַטְמוֹנוּן פְּלִשְׁתָּי בְּתַר דְּמֵיָת אֲבָרָהָם וַקְרָא לָהֶן שְׁמָהֶן הֵי כְּשְׁמָהֶן דֵי הֵוָה קָרִי לָהֶן אֲבוּי: (תרגום יונתן)

רש"י וישב ויחפר. את בצורות אשר חפרו צימי אצרהם אציו, ופלשתים סתמום קודם (ז) **שנסע ילחך מגרר, חזר וחפרן:** (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לאונו לתרץ להא כזר הלך ילחך משם והילך חפרן, ועוד קשה וכיון שחפרן אצרהם למה חזר ילחך וחפרן, עוד קשה ולמה כתיב ויסתמום פלשתים, למשמע שחזר ילחך וחפרן וחזרו פלשתים וסתמום, ואין הענין כן כי לא מלינו סתמום אחר הפירת ילחך, ומתרץ פלשתים כו'. נח"י האריך בזה וגרס ופלשתים סתמום וקודם שנסע ילחך מגרר חזר וחפרן, להראות שאחר שנסע מגרר ויחן בנחל גרר לחוק מן העיר חזר וחפר בצורות וכו' ע"ש: (שפתי חכמים)

[יט] וַיִּחְפְּרוּ עֲבָדֵי-יִצְחָק בְּנַחַל וַיִּמְצְאוּ-שָׁם בְּאֵר מַיִם חַיִּים:

אונקלוס וַחֲפְרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּנַחְלָא וְאַשְׁפְּחוּ תַמְן בְּיָרָא דְמַיִן נְבָעִין: (אונקלוס)

יונתן וַחֲפְרוּ עַבְדֵי יִצְחָק בְּסֶפֶר נַחְלָא וְאַשְׁפְּחוּ תַמְן בְּיָר מוֹי נְבָעִין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **מיים חיים.** שהם נובעים תמיד: (אבן עזרא)

כלי יקר ויחפרו עבדי יצחק בנחל וימצאו שם באר מיים חיים. כתב הרמב"ן וכן בספר תולדות יצחק וכן בספר מנורת המאור, לפי שכל מה שאירע לאבות היה סימן לבנים על כן מצאו מקום לדרוש כל עניני בארות אלו על ג' בתי מקדשים שנקראו באר מיים חיים, כי כשם שעשו מריבה על שני בארות, והשלישי קרא רחובות, כך במקדש ראשון ושני עשו האומות מריבה עם ישראל עד שהחריבוהו אבל השלישי שיבנה ב"ב קרא רחובות.

ואוסיף אני משלי, להרחיב פרטי הענינים שיסכימו עם דרוש זה, ובו יתורץ מה שנאמר, כי עתה הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ. כי כפי הנראה שמאמר ופרינו בארץ אינו טעם ללשון רחובות, על כן ארחיב בו הדבור בפרטי הענינים שכולם מתאימים עם מה שקרה לנו ומה שיהיה באחרית הימים. כי ידוע מ"ש רז"ל (וימא ט:). שבבית ראשון היה מצה ומריבה ושנאת חנם בין נשיאי ישראל שנקראו רועים, כמ"ש (ירמיה כג.ד.) והקימותי עליהם רועים. ונחרב הבית בסיבת המריבה שהיתה בין מלכי ישראל ומלכי יהודה. ובבית שני היתה מידת השנאת חנם בין כל ישראל כי פשה הנגע בכולם עד לאין מרפא. ועל כן כתיב בבאר ראשון ויריבו רועי גרר עם רועי יצחק, לרמוז גם לעתיד שתהיה מריבה בין רועי ישראל, ואגב גררה רבו גם רועי האומות עם ישראל. על כן קרא שם הבאר עשק כי התעסקו עמו, כי יש הבדל בין שנים המתקוטטים על דבר איזו עסק שביניהם, לבין שנים המתקוטטים בחנם על לא דבר כמנהג דורינו, וזה ההבדל בין בית ראשון לשני כי השנאה שהיתה בין רועי ישראל בבית ראשון היתה על עסק המלכות, כי נחלקה מלכות ישראל, וטבע הענין נותן שאין מלכות נוגעת בחברתה, על כן חשב כל אחד מהם שחבירו נכנס בגבולו, וע"י עסק זו רבתה המשטמה ביניהם.

אבל השנאת חנם של בית שני, היה בחנם על לא דבר, כי אפילו הפחותים היו

שונאים זה לזה על לא דבר, כי על כן נקראת שנאתם שנאת חנם אע"פ שלא היה לאחד שום עסק עם חבירו, ואין זה כי אם רוע לב והשטן היה מרקד ביניהם להכשילם זה בזה, כי מצא אלהים עונם ממקום אחר על כן הסיתם זה בזה למצוא עונו לשנוא. לכך ויחפרו באר אחרת ויריבו גם עליה ויקרא שמה שטנה לא הזכיר במריבה זו הרועים, רמז למריבת בית שני שהיתה בכל ישראל ע"כ קראוה שטנה כי לא מצאו סבה אל דברי ריבותם, כ"א מה שהיה ודאי השטן מרקד בין קרניהם אשר בהם ינגחו זה לזה, כמ"ש (ויקרא כו. לו) וכשלו איש באחיו.

ובבאר השלישי לא רבו עליה, כי בית המקדש השלישי יבנה ע"י מלך המשיח, שנאמר בו (ישעיה טו.) למרבה המשרה ולשלוש אין קץ, כי אך שלום ואמת יהיה בימיו. על כן נקרא רחובות כי אז ירחיב ה' את גבולם, כי בזמן שהמריבה מצוייה או שני עברים נצים, אף בהיותם בעיר גדולה כאנטוכיא לא נשא אותם לשבת יחדיו, ואף במקום רחבת ידים מאוד צר להם המקום ולא יסבלם, כאשר בעונינו עוד היום מנהג זה מצוי בינינו. ובהפך זה בזמן ששלום על ישראל אע"פ שפרינו בארץ, ויהיו הדרים עליה רבים עד מאוד, מ"מ רחבת ידים להם ואין צר להם כדמסיק במס' (סנהדרין ז.) כד הוה רחימתין עזיזא אפותיא דספסירא הוה שכיבן, השתא דלא סגי רחימתין פוריא בת שיתין גרמידי לא סגי לן, ע"כ נאמר כי הרחיב ה' לנו, אף על פי שפרינו בארץ ויהיו הדרים עליה רבים מכל מקום הארץ לפנייהם רחבת ידים ועוד שמצינו בבית שני שמחמת המחלוקת יצאו שלימים וכן רבים מן הארץ מרעת יושבי בה, על כן אמר שבזמן מציאת השלום ופרינו בארץ כי לא יצטרכו לצאת מתוכה. (כלי יקר)

[כז] וי'יבו ריעי גרר עם-רעי' יצחק לאמר לנו המים ויקרא שם-הבאר עשק כ'י התעשקו עמו:

אונקלוס ונצו רענותא דגרר עם רענותא דיצחק למימר די לנא מנא וקרא שמה דבירא עסקא ארי אתעסיקו עמה: (אונקלוס)

יונתן ונצו רענותא דגרר עם רענותא דיצחק למימר די לנא מנא והנה צבו מן שמיא ובישת ובכו אהדרו יתה ליצחק ונבעת וקרא שמה דבירא עסק ארום אתעסקו עליה עמה: (תרגום יונתן)

רש"י עשק. (ח) ערעור: כי התעשקו עמו. נתעשקו עמו עליה במריבה וערעור: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לנונו לתרץ בזה שלח תפרש עשק לשון ערעור, אלח הוא עסק ממש, כלומר העסק הזה הוא של ערעור, וכמ"ס בסמוך נתעשקו וכו' במריבה וערעור: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עשק. ידוע בדברי קדמונינו רק במקרא אין לו ריע: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא שם הבאר עשק. יספר הכתוב ויאריך בענין הבארות ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק והוא ואביו עשו אותם בשוה אבל

יש בדבר ענין נסתר בתוכו כי בא להודיע דבר עתיד כי "באר מים חיים" ירמוז לבית אלהים אשר יעשו בניו של יצחק ולכן הזכיר באר מים חיים כמו שאמר (ירמיהו יז יג) מקור מים חיים את ה' וקרא הראשון עשק ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אותנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והשני קרא שמה שטנה שם קשה מן הראשון והוא הבית השני שקרא אותו כשמו שכתוב בו (עזרא ד ו) ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו שטנה על יושבי יהודה וירושלם וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלו ממנו גלות רעה והשלישי קרא רחובות הוא הבית העתיד שיבנה במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו כמו שנאמר (דברים יט ח) ואם ירחיב ה' אלהיך את גבולך כאשר דבר וגו' שהוא לעתיד וכתוב בבית השלישי (יחזקאל מא ז) ורחבה ונסבה למעלה למעלה ופרינו בארץ שכל העמים יעבדוהו שכם אחד (הרמב"ן)

בעל הטורים עשק. כנגד בבל שעשקו את בית יהורה ומיד עושקיהם כח: (בעל הטורים)

ספורנו התעשקו עמו. השתדלו עם יצחק שיעזוב הבאר: (ספורנו)

{כא} וַיִּחְפְּרוּ בְּאֵר אֲחֵרֶת וַיְרִיבוּ גַם-עֲלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטָנָה:

אונקלוס וַחֲפְרוּ בִּירָא אַחְרֵי וּנְצוּ אַף עָלָה וּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטָנָא: (אונקלוס)

יונתן וַחֲפְרוּ בִּיר אוֹחְרֵי וּנְצוּ אוֹף עָלָה וַיִּבְשַׁת וְתוּ לָא נִבְעַת וּקְרָא שְׁמָהּ שְׁטָנָה: (תרגום יונתן)

רש"י שטנה. נוסמן"ט. (מלה נוספת. הינדערונג שטערונג): (רש"י)

בעל הטורים שטנה. כנגד המן שכתב שטנה על ירושלים ולכן שטנה ב' הכא וההיא דהתם: (בעל הטורים)

דעת זקנים ויקרא שמה שטנה. כלו' מן הראשון אקראי הוא אבל מזה ודאי שטנה הוא: (דעת זקנים)

{כב} וַיַּעֲתֵק מִשָּׁם וַיִּחְפֹּר בְּאֵר אֲחֵרֶת וְלֹא רָבוּ עָלֶיהָ וַיִּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַיֹּאמֶר כִּי-עֲתָה הִרְחִיב לְבִי וְהָיָה לְבִי וּפְרִינִי בְּאֶרֶץ:

אונקלוס וַאֲסִתְּלַק מִתַּמָּן וַחֲפַר בִּירָא אַחְרֵי וְלֹא נְצוּ עָלָה וּקְרָא שְׁמָהּ רְחֹבוֹת וַאֲמַר אַרְי כְּעַן אֲפִתִּי יְיָ לָנָא וְנִפְוִשׁ בְּאֶרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲסִתְּלַק מִתַּמָּן וַחֲפַר בִּיר אוֹחְרֵי וְלֹא נְצוּ עָלָה הִי כְּקִדְמָאִי וּקְרָא שְׁמָהּ רְוֹחָתָא וַאֲמַר אַרוֹם כְּדוֹן אַרוֹחַ יְיָ לָנָא וְנִפְשָׁנָא בְּאֶרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י ופרינו בארץ כתרגומו וניפוש (ט) בארעא: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) ללח יתכן לומר שהוא לשון עזר, כיון שאמר כי עתה הרחיב ה' לנו ואיך יאמר ופרינו כבר בארץ, ללח לשון עתיד, ורש"י פליג על תרגום שלנו שמתרגם ויפשיננא והוא לשון עזר, לכן פירש"י כתרגומו ל"ל וניפוש וק"ל: (שפתי חכמים)

בעל הטורים **רחובות**. כנגד יון שגזרו שלא יטבלו כדי למונעם מפריה ורביה. ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל אחד ואחד וזהו ופרינו בארץ: (בעל הטורים)

[כג]	וְיַעֲלֶה	מִשָּׁם	בְּאֵר	שָׁבַע:
אונקלוס	וְאֶסְתַּלַּק	מִתַּמָּן	לְבֵּאֵר	שָׁבַע:
יונתן	וְסָלִיק	מִתַּמָּן	לְבֵּיָרָא	דְּשָׁבַע:
			(תרגום	יונתן)

[כד] וַיֵּרָא אֵלָיו יְהוָה בְּלִילָה הַהוּא וַיֹּאמֶר אֲנִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם אֲבִיךָ אֵל-תִּירָא כִּי-אַתָּה אֲנִי וּבְרַכְתִּיךָ וְהִרְבִּיתִי אֶת-זַרְעֲךָ בְּעִבּוֹר אַבְרָהָם עֲבָדִי:

אונקלוס וְאֶתְגַּלִּי לֵיהּ יְיָ בְּלִילָה הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלֹהֵי דְאַבְרָהָם אֲבִיךָ לָא תִדְחַל אַרִי בְּסַעְדָךָ מִימְרֵי וְאַבְרָכְנָךָ וְאֶסְגִּי יָת בְּנִיךָ בְּדִיל אַבְרָהָם עֲבָדִי: (אונקלוס)

יונתן וְאֶתְגַּלִּי לֵיהּ יְיָ בְּלִילָה הַהוּא וַאֲמַר אֲנָא אֱלֹהֵי דְאַבְרָהָם אֲבִיךָ לָא תִדְחַל אַרוּם בְּסַעְדָךָ מִימְרֵי וְאַבְרָכְנָךָ וְאֶסְגִּי יָת בְּנִיךָ בְּגִין זְכוּתָא דְאַבְרָהָם עֲבָדִי: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **אל תירא כי אתך אנכי**. בעבור שהבריחו אבימלך מעליו מקנאתם בו וגם רועי גרר רבו עמו היה מתירא פן יאספו עליו ויכוהו הוא וביתו והבטיחו הקב"ה שלא יירא מהם ויברך אותו ואז נתן בלבם שהלך לפניו המלך בכבוד גדול יותר מאשר עשה לאביו כי בא עם פיכול שר צבאו ועוד הוסיף להביא עמו רבים רעיו (הרמב"ן)

בעל הטורים **אנכי אלהי אברהם אניך**. ולא כתב ה' אלהים כמו באברהם ויעקב לפי שנתיישר ביסורים בלי מדת רחמים: (בעל הטורים)

אור החיים **אל תירא כי אתך וגו'**, פ"י להיות שראה השפלה ממלך פלשתים שגרשו מארצו ולא ידע אן יפנה חש כי ה' עזבו לזה אמר אל תירא לא עזבתך אתך אני: (אור החיים)

ספורנו **אל תירא**. שימעטו נכסיך במריבותם: **וברכתיך**. תוספות ממון: (ספורנו)

[כה] וַיְבִן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא בְּשֵׁם יְהוָה וַיֵּט-שָׁם אָהֳלוֹ וַיְכַרו-שָׁם עֲבָדֵי-יִצְחָק בְּאֵר:

אונקלוס וּבְנָא תַמְוֹן מִדְּבַחָא וְצַלִי בְשֵׁמָא דִּי וּפְרַס תַּמְוֹן מִשְׁכְּנָה וּכְרוּ תַמְוֹן עֲבָדִי
יִצְחָק בִּירָא : (אונקלוס)

יונתן וּבְנָא תַמְוֹן מִדְּבַחָא וְצַלִי בְשֵׁמָא דִּי וּפְרַס תַּמְוֹן מִשְׁכְּנָה וּחֲפָסוּ תַמְוֹן עֲבָדִי
יִצְחָק בִּירָא : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וּיְכַרוּ. חֲפְרוּ וְכֵן אֲשֶׁר כְּרִיתִי לִי. וְכֵן כִּי יִכְרֶה. כּוֹרֶה שַׁחַת : (אבן עזרא)

ספורנו וּיְקָרָא בְּשֵׁם ה'. וּיְכַרוּ שֵׁם : (ספורנו)

[כז] וְאַבְיִמֶלֶךְ הֵלַךְ אֵלָיו מִגְרָר וְאַחֲזִית מְרַעְהוּ וּפִיכַל שַׁר-צָבָאוּ :

אונקלוס וְאַבְיִמֶלֶךְ אֶזַל לְוֹתֵיהּ מִגְרָר וְסִיעַת מְרַחְמוֹהִי וּפִיכַל רַב חֵילָה : (אונקלוס)

יונתן וְכַד נָפַק יִצְחָק מִגְרָר אֲתִיבֶשׁוּ בִירֵיהוֹן וְאַיִלְנִיהוֹן לֹא עֲבָדוּ פִירִין וְאַרְגִּישׁוּ
דְּבָגִין דְּתֵרִיכוּ יִתִּיָה הָוָה לְהוֹן כָּל דָּא וְאַזַּל אַבְיִמֶלֶךְ לְוֹתֵיהּ מִגְרָר וְאַתְקִיף בְּרַחְמוֹי
לְמִיזַל עֲמִיָה וּפִכַל רַב חֵילָה : (תרגום יונתן)

רש"י וְאַחֲזִית מְרַעְהוּ. כְּתַרְגוּמוֹ וְסִיעַת מְרַחְמוֹהִי, סִיעַת מְאוּהַבִּי. וַיֵּשׁ פּוֹתְרִין
מְרַעְהוּ מ' מִיסוּד הַתִּיבָה (ב"ר סד, ט.) כְּמוֹ שְׁלָשִׁים מְרַעִים (שׁוֹפְטִים יד, יא.) לְשִׁמְשׁוֹן,
כְּדִי שְׁתֵּהִי תִיבַת וְאַחֲזִית דְּבוּקָה, אֲבָל אֵין דְּרַךְ אַרְצָא לְדַבֵּר עַל הַמַּלְכוּת כּוֹן, סִיעַת
אוּהַבִּי, שְׁאֵם כּוֹן כָּל סִיעַת אוּהַבִּי הוֹלִיךְ עִמּוֹ, וְלֹא הִיָּה לוֹ אֲלֵלָא סִיעַת אַחַת שֶׁל
אוּהַבִּים, לְכֵן יֵשׁ לְפוֹתְרוֹ כְּלָשׁוֹן הַרְשָׁאוֹן. וְאַל תַּתְמָה עַל תִּי"ו שֶׁל אַחֲזִית, וְאַף עַל
פִּי שְׁאִינָה תִיבָה סְמוּכָה, יֵשׁ דּוּגְמַתָּה בְּמַקְרָא עֲזַרְתָּ מֶלֶךְ (תהלים ס, יג.) וְשַׁכּוֹרֶת וְלֹא
מִיָּין (ישעיה נא, כא.) אַחֲזִית. לְשׁוֹן קְבִילָה וְאַגוּדָה, שְׁנֵאֲחֲזִיין יַחַד : (רש"י)

אור החיים וְאַבְיִמֶלֶךְ הֵלַךְ אֵלָיו מִגְרָר וְכוּ'. צִרִיךְ לְדַעַת לְמָה הוּצַרְךְ לּוֹמֵר מִגְרָר
וְהוּא דְבַר יְדוּעַ. גַּם אֵין צוֹרֵךְ בְּהוֹדְעָה זֹו. וְרַז"ל הִרְגִּישׁוּ וּדְרָשׁוּ (ב"ר פס"ד) מִגְרָר
וְכוּ' זֹוה דְּרַךְ דְּרֵשׁ. עוֹד לְמָה הוּצַרְךְ לְקַחַת עִמּוֹ פִּיכַל וְאַחֲזִית מְרַעְהוּ, וְאַם
לְטַכְסִיסִי מְלוּכָה לֹא הִיָּה צוֹרֵךְ לְכַתּוּב לְהוֹדִיעַ דְּבָרִים שֶׁאֵין לָנוּ בְּזֵה צוֹרֵךְ :

אכן כּוֹונַת הַכְּתוּב הִיא לְתַרְץ מַה שִׁיקְשָׁה לָנוּ לְמָה הוּצַרְךְ אַבְיִמֶלֶךְ לְחֹזֵר אַחַר
יִצְחָק לְכַרוֹת לוֹ בְּרִית לְלֹא צוֹרֵךְ כִּי כִבֵּר נִשְׁבַּע לוֹ אַבְרָהָם (כָּא כג) אִם תִּשְׁקוֹר לִי
וּלְנִינִי וּלְנַכְדִּי, וְמָה מִיְחוּשׁ הִיָּה לוֹ לְאַבְיִמֶלֶךְ בְּשַׁבּוּעַת אַבְרָהָם שֶׁהוּצַרְךְ לְשַׁבּוּעַת
יִצְחָק, וְרַמְב"ן ז"ל הִרְגִּישׁ לִיִּשְׁבַּב וְאִמֵּר שִׁירָאֵת אַבְיִמֶלֶךְ שִׁיִּצְחָק יִפְרֵי הַבְּטַחַת
אַבְרָהָם לְצַד שֶׁהֵם הִפְרוּ בְּרִית וּגְרָשׁוּהוּ מֵאַתֶּם ע"כ. וְלֹא רֵאִיתִי שֶׁהַתְנָה אַבְיִמֶלֶךְ
לְאַבְרָהָם בְּשַׁבּוּעַתוֹ לְשַׁבַּת בְּאַרְצוֹ הוּא וּבְנָיו וְאֵין הַפְּרַת בְּרִית בְּמָה שֶׁשְׁלַחוּ יִצְחָק,
וְעַדִּיין קוֹשִׁיא בְּמַקּוּמָה עוֹמַדַת שֶׁלֹּא הִיָּה צִרִיךְ לְבְרִית יִצְחָק. אֲשֶׁר עַל כֵּן בֵּא
הַכְּתוּב וְאִמֵּר מִגְרָר פִּי מִטַּעַם גִּרֵּר יֵשׁ מְקוֹם לְחוּשׁ לְבִיטוּל בְּרִית אַבְרָהָם וְהוּצַרְכוּ
לְחֹזֵק בְּרִית עִם יִצְחָק. וְהוּא עַל דְּרַךְ מָה שֶׁאִמְרוּ בְּנִדְרִים דָּף ס"ה וְרַז"ל תִּנְיָא
הַמוּדָר הַנָּאֵה מִחֲבִירוֹ אֵין מִתִּירִין לוֹ אֲלֵא בְּפִנּוּ. וְכַתְּבוּ הַגְּהוֹת מִיִּמּוֹנִיּוֹת בְּפִיִּין
מִהַלְכוּת שַׁבּוּעוֹת וְרַז"ל וְאִמֵּר רַז"ל וְדוּקָא לְכַתְּחַלָּה צִרִיךְ בְּעַנְיָן זֵה אֲבָל לֹא דִיעַבַּד
וְלְכַתְּחַלָּה לֹא אִמְרוּ אֲלֵא בְּאַדָּם הַעוֹשָׂה לוֹ טוֹבָה כְּגוֹן מִשָּׁה שֶׁנִּתֵּן לוֹ יִתְרוֹ בְּתוֹ

וצדקיהו שהוציאו נבוכדנצר ממאסר וכו' אבל אדם אחר אפילו לכתחלה כדמוכח מפרק אלו נאמרין וכו' (סוטה לו) ע"כ. הנה מוכח כפי זה שיכול הנשבע על דעת חברו לעשות התרה אפילו לכתחלה אפילו שלא בפניו ואין צריך לומר דיעבד כל שלא קבל הנאה ממנו. ויש לך לדעת כי אברהם לא קבל הנאה מאבימלך כי מה שנתן לו מתנות הוא לצד כלימת שרה ומה שנתן לו לשבת בגרר לא קבל אברהם, וכמו שנראה מהכתובים כי פנה תיכף והלך לו מגרר וישב לו בבאר שבע מקום שגר שם יצחק אחר שלוחו מגרר. ושוב בא לידי מאמר אחד (ב"ר פני"ד) וז"ל כחסד אשר עשיתי וגו' מה חסד עשה עמו שאמר לו הנה ארצי לפניך וגו' והוא לא קבל ע"כ. הרי שסוברים רז"ל שהחסד שעשה עמו שאמר לו הנה ארצי לפניך וגו' לא קבלו, והגם שאומר כחסד הם דברי עצמו ואינו כן, ולא כן היה ביצחק שהושיבו בארצו וישב שם ועשה והצליח בכל טוב, והוא אומר **ואבימלך הלך אליו** והטעם מגרר פי' מדין הנמשך מאמצעות גרר, כי לאברהם לא היתה טובת גרר טובה שהוא לא קבל ושבועתו ישנה בהתרה וליצחק היתה הטובה ולזה תתקיים השבועה כשתהיה בשביל הטובה ואינו יכול להתיר שלא ברצונו של אבימלך:

ועוד אפי' אם תמצא לומר כי אבימלך כשהשביע אברהם היה דעתו הפך דעת ר"י שכתבו הגהות מיימוניות והיה סובר כרמב"ם שכתב בפ"ו מהלכות שבועות דכל שהשביע חברו על דעתו הגם שלא קבל ממנו הנאה אין מתירין לו אלא בפניו אף על פי כן לא סמך בדעתו על השבועה כי מודה שאם דיעבד התיר שבועתו מותרת כיון שלא היתה טובת הנאה באמצע, ודין זה שוים בו כל המורים, לזה הלך ליצחק שהיתה לו טובת הנאה, ובזה כתבו הראב"ד והרשב"א והאחרונים שהגם שהתיר דיעבד אינו מותר. גם נתחכם לקחת אחוזת וגו' ופיכול לחזק השבועה כאשר אבאר:

ואחוזת מרעהו ופיכול וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לקחת עמו אחוזת מרעהו מה שלא עשה כן בימי אברהם:

אכן יתבאר הענין על פי מה שנסתפק ר"ת (ר"ן נדרים סה.) בהנשבע על דעת חברו בשביל הטובה אם דיעבד התירוהו אם מותר או לא ולא הוכרע. ולסברא זו חש אבימלך גם לשבועה זו הגם שהוא בשביל טובה, ונתחכם לעשות חיזוק שלא תועיל לו ההתרה, והוא על דרך מה שאמרו בגיטין דף מ"ו מחלוקת ר' יהודה ורבנן ר"י סבר נדר שהודר ברבים אין לו התרה כיון דנדר בפני רבים שוב אינו יכול להתיר ורבנן סברי יכול להתיר. ואמרו בגמ' דף ל"ו אמר אמימר אפילו למי"ד נדר שהודר ברבים יש לו התרה נדר שהודר על דעת **רבים** אין לו התרה ע"כ. וכתבו התוספות דאיכא פנים לומר שלא דחה אמימר דעת ר"י שאמר נדר שהודר בפני רבים אין לו התרה. וגם מדברי רב יוסף (פסחים קז) נמי מוכח דהלכה כר"י ובמסקנת דבריהם העלו דהלכה כרבנן והגאונים פסקו כר"י. וכפי זה נתחכם אבימלך להביא עמו רבים אחוזת וגו' ופיכול כדי שידור בפני רבים. והנה נחלקו אמוראים בגיטין (מו.) וז"ל ידעו בו רבים כמה רבים רב נחמן אמר ג' ר' יצחק אמר עשרה, והציתי בדברי רז"ל שנחלקו בב"ר רבי יהודה ור' נחמיה וז"ל ר"י אומר אחוזת מרעהו שמו ר' נחמיה אומר סיעת מרחמוהי ע"כ. ואולי כי מחלוקתם תלויה במה שנחלקו האמוראים חד אמר שלשה וחד אמר עשרה ר"י שאמר אחוזת שמו סובר כמה רבים שלשה ולזה אמר אחוזת שמו ורבי נחמיה סובר עשרה לזה אמר סיעת וגו' שבזה היו עשרה לתכלית הכוונה כדי שיהיה על דעת רבים שאין לו התרה וכדעת ר"י:

ואפשר שנתחכם גם לדעת רבנן שאמרו שישנו בהתרה ולזה הביא פיכול, וכדברי אממר שיוודו רבנן בנדר על דעת רבים שאין לו התרה לזה הביא פיכול ואמר ר' נחמיה פי שכל צבאות וכו' ע"כ והשביעו אבימלך ליצחק על דעת כל צבאותיו:

וראיתי כי רבי יהודה ור' נחמיה שנחלקו בפירוש אחוזת וגומר נחלקו גם כן (בי"ר פס"ד) בפ"י פיכול, ואפשר כי טעם אחד לבי המחלוקות ר"י שסובר אחוזת שמו וסובר כיון שטעם אבימלך הוא שיהיה הברית בפני רבים ורבים הם ג' לזה הניח הכתוב כפשוטו ג' המה רבים אבימלך ופיכול ואחוזת ור"י שלא הספיק לו לקראות רבים ג' ופי' אחוזת סיעת מרחמוהי אם כן פיכול זה למה הביאו וכי הביאו למה הוצרך הכתוב להזכירו כי העשרה הנה הנם בסיעה שאין סיעה פחות מעשרה לזה פי' פי שכל וכו' ולמדה אחרת נתכוין שתהיה על דעת רבים כמו שכתבתי ולא יקשה בעיניך מה שפירשנו שנחלקו התנאים במה שנחלקו האמוראים, כזה הם רבים כי לא היו האמוראים בקיאים בברייתות ובפרט באגדות: (אור החיים)

ספורנו ואבימלך הלך. אחר שהתעורר לקרא בשם ה' כרו שם עבדי יצחק באר מצלחת בלתי מריבה ואבימלך הלך אליו לכרות ברית ולא הזיקוהו עוד: (ספורנו)

דעת זקנים ואחוזת מרעהו. כתרגומו וסיע' מרחמוהי חבורה מאוהביו. וי"א אחוזת שם אדם וכן מוכיח המסרה שנמסר עליו לית שום בר נש מרעהו פי' חבירו והמ"ם בו יסוד כמו ויתנה למרעהו וכן מרעהו גבי שמשון: (דעת זקנים)

[כז] ויאמר אלהם יצחק מדוע באתם אלי ואתם שנאתם אותי ותשלחוני מאתכם:

אונקלוס ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לנותי ואתון סגיתון יתי ושלחתוני מלכותון: (אונקלוס)

יונתן ואמר להון יצחק מה דין אתיתון לנותי דאצלי עליכון ואתון סגיתון יתי ותרכותוני מלכותון: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר אליהם יצחק. צריך לדעת איך יענה יצחק למלך ושריו מדוע באתם אלי כי אין זה מהמוסר. ועוד סוף מעשיו הוכיחו הפך זה כי כרת להם ברית. עוד אחר שאמר ואתם שנאתם אותי מה מקום להאריך לומר ותשלחוני וגו'. ואם הוכחה לשנאה הוא אומר ותשלחוני היה לו לומר כי שלחתם אותי וגו'. אכן כוונת יצחק היא למה שהשכיל כי אין מציאות שיצטרך אבימלך ליצחק בשום אופן זולת בענין פחדו על נחלתו לבל ישלחו יד בה לצד מתנת האדון ודבר זה כבר נשבע אברהם וכמו שהקשינו במקומו למה הלך אליו, ויצחק היה לבו שלם לבל יריע את הברית אשר כרת את אברהם אביו כי פסק הלכה כהרמב"ם שכל שנדר על דעת חברו צריך להתירו בפניו פירוש בידיעתו ואברהם כיון שלא התיר בפני אבימלך השבועה כראי מוצק (איוב ל) שאין הבנים יכולין להתירה עוד, ומעתה אין צורך להם ממנו, ובבחינה זו אמר מדוע באתם, אלא ודאי שאין ביאה זו אלא לצורכי יצחק להטיב לבו ולהשיבו אל המקום, לזה אמר תיבת **אלי** פי' ואם הביאה היא לצורכי גם עליה אני דן כי זו רחוקה היא מהאמין כי אתם וגו', דקדק לומר **ואתם** לומר מלבד כל אנשי העיר גם המלך ושריו שנאתם אותי

ושנאה זו אינה תלויה בדבר אלא לצד שקנאתם בי ולא יכולתם להניח אותי עמכם בעיר והוא אומרו ותשלחוני וגו' וזו שנאה מחמת קנאה והנה ידוע הוא כי כל שנאה שהיא תלויה בדבר בטל דבר וכו' אבל שנאה מחמת קנאה אינה בטילה עולמית זולת בהבטל הדבר שבאמצעותו היתה הקנאה, ומעתה לא ישתנה הדעת בכס להסיר שנאתכם ממני: (אור החיים)

[כח] ויאמרו ראו ראינו כי-היה יהוה | עמך ונאמר תהי נא אלה בינותינו בינינו ובינך ונקרתה ברית עמך:

אונקלוס ואמרו מחזא חזינא ארי הנה מימרא דיין בסעדה ואמרנא תתקיים פון מומתא דהנה בין אבהתנא פיננא ובינך ונגזר קים עמך: (אונקלוס)

יונתן ואמרו מחמא חמינא ארום הנה מימרא דיין בסעדה דבזכותך הנות לן כל טבתא וכדו נפקתא מן ארען יבישו בירן ואילנא לא עבדו פירין ואמרנא נהדריינה לנותנא ותתקיים פדון מומתא דהנות בינן ומבכין תהי בינן ובינך ונגזור קים עמך: (תרגום יונתן)

רש"י ראו ראינו. ראו באביך ראינו בד: תהי נא אלה בינותינו וגו'. האלה אשר בינותינו מימי אביך, (וי) תהי גם עתה בינינו ובינך: (רש"י)

שפתו חכמים (וי) דקשה לרש"י כפל לשון דקאמר בינותינו בינינו ובינך, וע"ז קאמר תהי נא וכו', לנה לומר דהמקרא כאילו הוא מסורס, וכן כריך לומר תהי אלה בינותינו נא ביני ובינך, והכי פירושו תהיה האלה אשר בינותינו וכו', והוסיף ה"א על מלת אלה ומלת אשר, מפני שהוא סיפור דברים מה שהיה עם אברהם, וגם הוסיף מלת גם, מפני שאותו ברית שעשה כבר עם אברהם רולה הוא לעשות גם עם יצחק, לכן הוסיף מלת גם עתה, ומפירושו מוכח דמלת עתה הוא צא במקום נא: (שפתו חכמים)

אבן עזרא בינותינו. ריבוי אחר ריבוי: (אבן עזרא)

בעל הטורים ראו. ד' במסורה וב' כתיבי בוי"ו וב' בה"א. ראו ראינו. וראו ראו. ראה ראיתי. אם ראה תראה בעני אמתך. וחד שבתו וראה תחת השמש. הנך דאיירי ברבים כמו ראו ראינו וראו ראו כתיבי בוא"ו והנך דאיירי ביחיד כתיבי בה"א דיש אם למקרא קרי ביה ראה שהוא לשון יחיד: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמרו ראו ראינו וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר ראו וגו' גם שאר הדקדוקים:

אבן נתכוונו להשיב לכל מה שיסבול דברי יצחק באומרו מדוע וגו', ואמרו לצד שכוונתך כבר נשבע לנו אביך ראו ראינו וגו' ב' ראיות הא' כי שבועת אברהם אין לסמוך עליה מטעמים שכתבנו למעלה, עוד ראינו כי באמצעותך תתקיים השבועה כראי מוצק. עוד ראינו כי שבועת אביך לא דקדקנו לפסקי דינים

המפסידים הברית וכמו שכתבנו למעלה, גם אם כוונתך לומר על אשר לא הלכנו לישמעאל לכרות לנו ברית כי הוא מיורשי אביך והוא הגדול ראינו כי ה' עמך וזה לך האות כי הבטחות אברהם לך הם נתונים ואתה העיקר בהם, גם אם כוונתך לקבול על אשר הראנו לך שנאה במה ששלחנוך ראינו כי ה' עמך ובערך אדם כזה בכל מקום שהולך שמה שמור ומוצלח הוא ולא ישתנה לו המקום בערכו ואין כאן שנאה:

גם למה שתהיה ההקפדה על המתגלה מלבבנו כי לא נכון עמך ותאמר איך תבקשו ממני טובה, גם לזה באה תשובה באומרם **ראו ראינו** ראייה שכליית שזולת זה לא תתקיים השבועה בינינו בכל תוקף המשפט וכמו שדקדקו בדבריהם כאשר אבאר בסמוך:

ונאמר תהי נא וגו'. צריך לדעת אומרו ונאמר לשון עבר. התחילו לתת טעם לאשר שלחוהו, כי קודם והוא עמם בגרר לא תכון השבועה על דרך מה שאמרו ז"ל בנדרים דף כ"ז וז"ל נודרים להרגים וחרמים ובי"ה אומרים אף בשבועה. וכתב מהרי"ק בסימן רל"ב וז"ל הנודר או הנשבע לאנס לא הוי נדר ולא שבועה וכו' (וחוזר) [וחושב] בלבו וכו', ולפי זה כל השבועה שתהיה תחת יד אנס יכול הנשבע לבטל בלבו, ויוסף לפרעה וצדקיהו לנבוכדנצר לא בטלו בלבם. ודין זה אפילו קיבל הנאה ממנו ובכל תוקפי חיזוקי השבועה כל שיד חזקה באמצע מבטל בלבו ואין כאן שבועה, לזה חששו אבימלך וכו' לכרות ברית עם יצחק בגרר תחת ממשלתו כי יכול יצחק לבטלה מלבו מדין נשבעין לאנסין לזה נתחכמו לכרות ברית במקום שהם בו עתה שלא היתה שליטת אבימלך עליו, וכן מוכח מדברי רמב"ן, והוא אומר **תהי נא** פי' עתה תהיה האלה ולא במציאות הקודם, ובזה אין לחוש לביטול השבועה בלב. וטעם אומי' כי עצמת ממנו וגו'. הוא טעם מושאל ולא רצה לגלות לו הטעם, או לבל יפציר בהם בצדדי הטעם וכי יספיק בבריתו שם וכדומה, גם היו להם טעמים אחרים כאשר אבאר בדבריהם לזה אמרו לו טעם מוחלט:

בינותינו בינינו וביניך וגו'. טעם שהאריך לומר בינותינו וגו', נתכוון לחזק ברית אברהם ולהוסיף ברית מחדש עם יצחק, והכונה בזה לדעת ברית הראשונה של אברהם האם עומדת לנס, ויש בזה תוקף משבועה של יצחק כי כבר נפטר אברהם ואין מציאות להתרתה לבנים ולקיים כל דבר נשבע יצחק בתנאים אשר ירשום. ואולי כי חש אבימלך גם כן שיתן ה' מתנה מחדש ליצחק וינחילנה לעשו ועשו אינו זרעו של אברהם דכתיב (כא יב) כי ביצחק יקרא לך זרע ולא כל יצחק, ואם יתן יצחק לעשו ארץ פלשתים לא יזכה אבימלך בדינו עם עשו מצד ברית אברהם כי יאמר זו מתנה חדשה נתן ה' ליצחק אחרי מות אברהם ויצחק נתנה לעשו ואין מידו מציל. לזה נתחכם להשביע יצחק ושבועת יצחק תחול גם על עשו כי זרעו יקרא הגם שאינו נקרא זרעו של אברהם. וטעם שלא הזכיר הדורות, כבר רמזו אותם באומרם בינותינו וגו' ופי' רז"ל (רש"י) שבינותינו וגו' ושם נאמר לי ולניני

עוד ירמוז באומרם **בינותינו** וגו' פי' שיהיה הברית בפני רבים לא שיכרות ברית לאבימלך בינו ובינו אלא ביניהם יהיו כולם יחד, והכוונה בזה כדי שיהיה בפני רבים, ואמרו בינינו עוד לרמוז שתהיה הכונה על דעתם כדי שיהיה על דעת רבים: (אור החיים)

ספורנו כי היה ה' עמך. ולא מיראתנו ממך נכרות אתך ברית: (ספורנו)

[כט] אַם-תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נִגְעַנּוּךָ וְכַאֲשֶׁר עָשִׂינוּ עִמָּךְ רַק-טוֹב וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם אֶתְּהָ אֶתְּהָ עֵתָה בְּרוּךְ יְהוָה:

אונקלוס אַם תַּעֲבִיד עִמָּנָא בִישָׂא כְּמָא דִּי לָא אֲנִיִּיקְנָךְ וְכְמָא דִּי עֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוּד טַב וְנִשְׁלַחְנָךְ בְּשָׁלָם אֶתְּ אֶתְּ פְעוּן בְּרִיכָא דִּינִי: (אונקלוס)

יונתן אַם תַּעֲבִיד עִמָּנָא בִישָׂא הִיכְמָא דְלֹא קְרִיבְנָא בָּךְ לְבִישׁ וְהִיכְמָא דְעֲבַדְנָא עִמָּךְ לְחוּד טַב וְנִשְׁלַחְנָךְ פּוֹן בְּשָׁלָם אֲנִתְּ פְדוֹן בְּרִיכָה דִּינִי: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא נִגְעַנּוּךָ. כַּשְׂאֵמְרֵנוּ לְךָ לְךָ מֵעַמָּנוּ: אֶתְּהָ. (כ) גַּם אֶתְּהָ (כ"א עֵתָה) עֲשֶׂה לָנוּ כְּמוֹ (רש"י) כֵּן:

שפתי חכמים (כ) והוסיף מלת גם כאילו אמר שמלת אתה הכתוב בתורה פירושו גם אתה, ולפי גירסא זו שהיא צרוב ספרים ל"ל דעתה צרוך ה' מילתא צאפי נפשה היא, והכי פירושו שהוא נתינת טעם אשל מעלה, למה לנו מבקשים ממך כן, לפי שעתה ראינו שצרוך ה' אתה: (שפתי חכמים)

הרמב"ן אַם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כַּאֲשֶׁר לֹא נִגְעַנּוּךָ. יֹאמֵר אִם תַּעֲשֶׂה עִמָּנוּ רָעָה כְּמוֹ שֶׁאֲנַחְנוּ לֹא נִגְעַנּוּךָ אֶתְּהָ עֵתָה בְּרוּךְ ה' וְאִין לֹאֵל יִדְּוֵנוּ לַעֲשׂוֹת עִמָּךְ רַע אֲבָל יִשְׁתַּנָּה הַעֵת בַּעֲבוּר הַחֲמַס שֶׁאֲתָה עוֹשֶׂה וְתַצְטַרְךָ לְשׁוּב אֶל אֶרְצֵנוּ וְנִשְׁיֵב לְךָ גְמוּל וְטַעַם לֹא נִגְעַנּוּךָ שֶׁלֹּא נִפְתַּח לְבַנּוּ עַל אֲשַׁתְּךָ לִיגַע בְּאֶחָד מִכֶּם כְּלִשׁוֹן הַנוּגַע בְּאִישׁ הַזֶּה וּבְאִשְׁתּוֹ וְעִשִׂינוּ עִמָּךְ רַק טוֹב לְשִׁמּוֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר לְךָ בְּצוּוֹתֵינוּ אֶת הָעַם לְהִשְׁמַר מִכֶּם וְנִשְׁלַחְךָ בְּשָׁלוֹם כִּי גַם בְּקִנְיָנוּ בְּךָ לֹא לְקַחְנוּ מִכֶּם לְשׁוֹן הַנוּגַע בְּאִישׁ הַזֶּה וְנִשְׁלַחְךָ עִם כָּל אֲשֶׁר לְךָ בְּשָׁלוֹם וְעִנִּין הִירָאָה הַזֹּאת אֲשֶׁר פָּחַדוּ מִמֶּנּוּ אִינוּ נִרְאָה שִׁירָא מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים שֶׁלֹּא יָבֵא עֲלֵינוּ יִצְחָק לְמַלְחָמָה אֲבָל הַבְּטִיחַם אֲבָרָהָם לֹא וְלִנְיָנוּ וְלִנְכַדּוֹ (לְעִיל כֹּא כֵּן) וְעֵתָה אֲמָרוּ בְּלִבָּם בַּעֲבוּר שֶׁהִפְרֵנוּ אֲנַחְנוּ אֶת בְּרִיתֵנוּ עִם יִצְחָק וְשִׁלַּחְנוּהוּ מֵעֲלֵינוּ גַם הוּא יִפֵּר אֶת בְּרִיתוֹ עִמָּנוּ וְיִגְרַשׁ זָרְעוֹ אֶת זָרְעֵנוּ מִן הָאָרֶץ וְלִכֵּן עָשׂוּ עִמּוֹ בְּרִית חֲדָשָׁה וְהִתְנַצְלוּ לֵאמֹר לֹא שֶׁלֹּא הִפְרִית הַבְּרִית הַרְאִשׁוֹנָה שֶׁלֹּא עָשׂוּ עִמּוֹ רַק טוֹב וְזֶה טַעַם תְּהִי נֹא אֱלֹה בִּינּוֹתֵינוּ שֶׁנִּבְּאָ עֵתָה עִמָּךְ בְּאֵלֶּה לְהַחֲרִים עַל כָּל מִי שִׁיעֲבוּר עַל הַבְּרִית כְּטַעַם לְעִבְרֵךְ בְּבְרִית ה' אֱלֹהֶיךָ וּבְאֵלֶּתוֹ (דְּבָרִים כֵּט יֹא) וְיִתְכֵן שֶׁהִיָּה אֲבָרָהָם גְּדוֹל מְאֹד וְרַב כַּח שֶׁהָיוּ בְּבֵיתוֹ שְׁלֹשׁ מֵאוֹת אִישׁ שׁוֹלֵף חֲרֵב וְלוֹ בְּעֵלֵי בְּרִית רַבִּים וְהוּא גַם בֶּן חֵיל אֲשֶׁר לָבּוּ כְּלָב הָאֲרִיָּה וְרַדְף אַרְבַּעַה מְלָכִים גְּבוּרִים מְאֹד וְנִצַּחֵם וְכַאֲשֶׁר רָאוּ הַצְּלַחְתּוֹ כִּי הִיא מֵאֵת הָאֱלֹהִים פָּחַד מִמֶּנּוּ מֶלֶךְ פְּלִשְׁתִּים פֶּן יִכְבוֹשׁ מִמֶּנּוּ מְלָכוֹתוֹ וְנִקַּל זֹאת מִמְּלַחְמַת אַרְבַּעַת הַמְּלָכִים אוֹלֵי שְׁמַע עוֹד דְּבַר הַשֵּׁם שֶׁנִּתֵּן לּוֹ הָאָרֶץ וְלִכֵּן בֵּא עִמּוֹ בְּבְרִית וְהִשְׁבִּיעוּ אִם תִּשְׁקוֹר לִי וְלִנְכַדִּי כִּי הִיָּה שְׁקָר אִם יִמְרֹד עַל הַמֶּלֶךְ וְחָשַׁב כִּי אֲפֹשֶׁר שִׁיחִיָּה אֲבָרָהָם עַד מְלוּךְ נִכְדּוֹ וְכַמְעַשָּׂה אֲבוֹת עָשׂוּ בָנִים כִּי הִיָּה יִצְחָק גְּדוֹל כֹּאֲבִיו וּפְחַד הַמֶּלֶךְ פֶּן יִלְחַם בּוֹ בְּגִרְשׁוֹ אוֹתוֹ מֵאֶרְצוֹ (הַרְמַבַּ"ן)

בעל הטורים אֶתְּהָ עֵתָה. ג' בַּמְּסוּרָה הַכֹּא אֶתְּהָ עֵתָה בְּרוּךְ ה'. וְאִידֵךְ אֶתְּהָ עֵתָה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה. אֶתְּהָ עֵתָה הַקַּל מִן הָעוֹלָם. מִלְּמַד שֶׁהַמְּלִיכּוֹ לִיִּצְחָק עֲלֵיהֶם וְזֶהוּ אֶתְּהָ עֵתָה תַּעֲשֶׂה מְלוּכָה וְהַקִּילוֹ עוֹלָם מֵעֲלִיךָ: בְּרוּךְ ה'. ב' בַּמְּסוּרָה הַכֹּא אֶתְּהָ

עתה ברוך ה'. ואידך בוא ברוך ה'. לומר כמו שכוונתם של לבן ובתואל להרוג לאליעזר כדפרישית ויישם לפניו לאכול כך היה כוונת אבימלך להרוג את יצחק והכי מוכח קרא דכתיב כאשר לא נגענוך כלומר לא עשינו עמך רעה כמו שהיה בדעתנו ועשינו עמך רק טוב: (בעל הטורים)

אור החיים **אם תעשה עמנו**. דקדקו לומר נוסח וסדר הברית אשר יכרות להם שהוא בשביל הטובה, והוא אומרו **אם תעשה עמנו רעה כאשר** וגו' פ"י תהיה השבועה בעד הטובה שקבלת ממנו, ובזה יש טעם להפסקת הכתובים בסדר זה, שמן הראוי היה לו להפסיק בתיבת כאשר וגו' ותיבת אם תעשה עמנו רעה היו נסמכים בפסוק שלפניו שמסיים ברית עמך שם קנו מקומם להזכיר הברית. ולפי דברינו ידוייק על נכון כי יכוון לדקדק סדר השבועה שתהיה בשביל הטובה. ואומ' **לא נגענוך** וגו' להיות שאין הכרת החסד שעשו שהיה לטובת יצחק אלא אחר הכרת פרט זה, כי תמצא שמחוקי המלכים שיתנו יד ועזר לשוכני ארצם לקנות הון לב' סיבות, הא' לאם יצטרכו להם להלוות מהם יהיה להם בית והון לעזור להועיל לפי שעה, הב' כדי שתתרום מלכותם כי תתנשא ברבות בה אנשים עשירים ובעלי שם כי הוא מטכסיסי המלכות, ולאחד מב' סבות יאמר האומר כי טובת אבימלך ליצחק להנאת עצמו נתכוון, לזה דקדק לומר **כאשר לא נגענוך** מימינו אפי' בנגיעה שהוא דבר שאינו מחסר ממון אלא כדבר שחוזר בעיניו, ובזה באמת כי לא עשינו עמך רק טוב פ"י שלל טעמים הנוגעים להם והצדיק שהכוונה היא להטיב לו דוקא, ולצד שתאמר כי היתה הכוונה למעלת המלכות הנה שלחנוך אתה וממונך והוא אומרו **ונשלחך בשלום** פ"י ובממונך, הראת לדעת כי אין כונתנו בהטיב עמך לטכסיסי המלוכה ומעתה לא היה מציאות להצדיק הטוב ההוא כי נתכוונו לטובתו אלא אחר ששלחוהו הוכרו הדברים כנים. ובזה נתנו תוספת טעם גם כן למה ששלחוהו כי הוא זה דבר המעמיד לטובת הנאה המקיימת השבועה וכל זה נכלל בכלל אומרו ראו ראינו:

וראיתי לרז"ל שאמרו (ב"ר פס"ד) וז"ל מלמד שלא עשו עמו טובה שלמה ע"כ, ולכאורה דבריהם רחוקים ביותר כי הם באו לרצותו ולהראותו חיבה יתירה ויאמרו אליו הפחתת הטוב, ולמה שכתבתי כי כונתם היא כדי שתהיה השבועה בשביל טובה יהיו דבריהם ז"ל מאירים כשמש. כי אמרו שהטובה שהטיבו עמו לא היתה מוחלטת להטיב אליו אלא לתכלית המקווה ממנו להם שהוא הברית אשר שואלים ממנו ונכון וכפטיש יפוצץ:

ואומרו אתה עתה ברוך ה' פ"י שלא אירע לו רע מאמצעות ששלחוהו שהרי הוא מבורך כמו שהיה קודם, והכוונה בזה שלא נתבטל הטוב ההוא שבעדו אתה נשבע

ודע שהגם שכתב הריב"ש שאינו קרוי בשביל טובה אלא אם היתה הטובה בעת השבועה הוא הדין אם בשעת השבועה ברור שנשבע בעד טובה שכבר עשה לו, הרי זה דומה לזוקף עליו הטובה בחוב ובעד ויתור החוב נשבע:

עוד ירצה לתת טעם שאינם מחזירים אותו לארץ, כי הוא ברוך ה' אדרבה ביותר מעלה מקודם כי עד עתה היתה השפעתו מאמצעות העיר שהיא תחת ממשלת שרי מעלה מה שאין כן עתה שהוא מקום לעצמו השפעתו היה שלא על ידי אמצעי אלא ברוך ה':

עוד ירצה לשלול טענת סתירת ההטבה כי לא מהם היה המושג אליו הטוב אלא

אונקלוס וְהָוָה בְּיוֹמָא הָהוּא וְאַתּוּ עֲבָדֵי יִצְחָק וְחַוְיָאוּ לָהּ עַל עֵיסַק בְּיָרָא דֵי חֲפָרוּ וְאַמְרוּ לָהּ אֲשַׁכְחָנָא מִיָּא : (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּיוֹמָא הָהוּא וְאַתּוּ עֲבָדֵי יִצְחָק וְתָנוּ לִיהּ עַל עֵיסַק בְּיָרָא דְחֲפָסוּ וְאַמְרוּ לִיהּ אֲשַׁכְחָנָא מוּי : (תרגום יונתן)

הרמב"ן ויבואו עבדי יצחק ויגידו לו על אודות הבאר אשר חפרו. הוא האמור בו למעלה (בפסוק כה) ויכרו שם עבדי יצחק באר כי החלו לחפור אותו ובא אבימלך אליו בימים ההם וביום הברית בלכתם ממנו בשרוהו כי מצאו מים וקרוב לי שהוא הבאר שכרה אברהם ונתן לו שבע כבשות לעדה (לעיל כא ל) כי סתמוהו פלשתים עם האחרים וישב יצחק ויחפור אותו ויקרא לו גם הוא שם כשם אשר קרא לו אביו ועל כן שם העיר באר שבע על שם הבאר אשר קראוהו כן האב והבן כי שם נשבעו שניהם והבאר הזאת להם תרמז על משכן שילה ופלשתים סתמוהו בהלקח הארון (שמואל א ד יא) וחזר וחפרו בו כי כן השיבו הארון עם הדורון לאלהים (שם) (הרמב"ן)

[לג] ויקרא אתה שבועה על-כּן שם-העיר באר שבע עד היום הזה: (ס)

אונקלוס וקרא יתה שבועה על כּן שְׁמָא דְקִרְתָּא בְּאַרְא דְשָׁבַע (כִּי בְּאַר שָׁבַע) עַד יוֹמָא קִדְיִן : (אונקלוס)

יונתן וקרא יתיה שבועה בגין כּן שְׁמָא דְקִרְתָּא בְּיַר שָׁבַע עַד יוֹמָא קִדְיִן : (תרגום יונתן)

רש"י שבעה. על שם הזכרית: (רש"י)

אבן עזרא באר שבע. נקרא כן על ב' דברים. או היא עיר אחרת: (אבן עזרא)

בעל הטורים שבעה. כנגד אדום על כן ככולם כתיב שמה או שם וכאן כתיב ויקרא אותה שבעה ולא כתיב שם משום קטן נתתיך בגוים ולא שם לו על פני חוץ: (בעל הטורים)

ספורנו ויקרא אות' שבעה. קרא את הבאר שבעה מפני שהיה מקום שביעי שבו חפרו באר. ג' של אברהם שסתמו פלשתים כאמרו וכל הבארות סתמו פלשתים ולא יאמר כל בפחות מג' וג' של יצחק שהן עשק שטנה ורחובות וזה היה הז' שקראוהו שבעה: על כן שם העיר באר שבע. בסגול מורה על השבועה ועל מספר השבעה אבל בימי אברהם היה שם העיר באר שבע בקמץ על שם השבועה בלבד: (ספורנו)

[לד] ויהי עשו בן-ארבעים שנה ויקח אשה את-יהודית בת-בארי החתי ואת-בשמת בת-אילן החתי:

אונקלוס וְהָוָה עֲשׂוּ בֶן אַרְבָּעִין שָׁנִין וַיִּקְיַב אִתְּתָא יְתָּ יְהוּדִית בֵּת בְּאַרְי חֲתָאָה וְיְתָּ בְּשֵׁמֶת בֵּת אֵילִין חֲתָאָה : (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה עֵשׂוֹ בֶרֶךְ אֲרָבָעִין שָׁנָיו וְנָסִיב אֵיתָא יְת יְהוּדִית בְּרַת בְּאֵרִי חֵיתָאָה וְיַת בְּשֵׁמֶת בְּרַת אֵילֹון חֵיתָאָה : (תרגום יונתן)

רש"י בן ארבעים שנה. עשו היה נמשל לחזיר, שנאמר יכרסמנה חזיר מיער (תהלים פ, יד), החזיר הזה, כשהוא סוכב פושט טלפיו לומר ראו שאני טהור, כך אלו גוזלים וחומסים, ומראים עצמם כשרים. כל מ' שנה היה עשו כל נשים מתחת יד בעליהן, ומענה אותם, כשהיה בן מ', אמר, אבא בן מ' שנה נשא אשה, אף אני בן: (רש"י)

אבן עזרא יהודית. שם ולא הוליד ממנה: **ובשמת**. היא עדה ויש לה ב' שמות ובמקרא נמצאין למאות כן: (אבן עזרא)

בעל הטורים בארי. ב' במסורה הכא בת בארי החתי. ואידך הושע בן בארי. שאמר הושע לפני הקדוש ברוך הוא החליפם באומה אחרת בזרעו של עשו: (בעל הטורים)

ספורנו ויהי עשו בן ארבעים שנה. ולא חשש יצחק להשיא לו ולאחיו נשים הגונות: ויקח אשה את יהודית בת בארי החתי. ולא הקפיד יצחק על נשואי החתיות כמו שעשה אביו: (ספורנו)

[לה] וַתְּהִי־ן. מֵרַת גֵּוֹם לְיִצְחָק וְלִרְבֵּקה: (ס)

אונקלוס וְהָיָה מְסָרְבֵן וּמְרָגֵן עַל מֵימַר יִצְחָק וְרֵבֵקה: [ס] (אונקלוס)

יונתן וְהָיוּ מְגַחְנוּ בְּפִילְחָנָא נֹכְרָאָה וּמִתְפֹּיֵנוּ לְאַמְרָדָא בְּעוֹבְדֵיהוֹן בִּישְׂאָ לְיִצְחָק וְלִרְבֵּקה: (תרגום יונתן)

רש"י מורת רוח. לשון המראת רוח, כמו ממרים הייתם (דברים ט, כד), (ב) כל מעשיהן היו להכעיס ולעלבון: ליצחק ולרבקה. שהיו (מ) עובדות עבודת אלילים (כ"ר סה, 7): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דאם הוא לשון מרירות אין נופל בו תי"ו הדביקות כיון ששרשו מרה, אבל לשון ממרים שרשו מרה, וזאה תי"ו הדביקות תחת ה"א למ"ד הפעל, ופירושו כל אחת ואחת היתה ממרת הרלון, אבל לשון מרירות אין נופל על הרלון וק"ל: (מ) ונראה לי דרש"י דייק מדכתיב יצחק קודם רבקה, לומר דליצחק היה הצער יותר גדול, לפי שלא היה רגיל כל ימיו בעבודת אלילים, אבל רבקה היתה רגילה בצביה וצאחיה שהיו עובדי אלילים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מרת רוח. כל אחת מהן. וי"א מל' סורר ומורה ועל דעתי שהוא מגזרת מרה כלענה כטעם מרירות נפש וכן כתוב כי רעות בנות כנען ונכתבה זו הפרשה שישמר בני ישראל מבנות כנען: (אבן עזרא)

ספורנו ותהיינה מורת רוח. היו לתער וסכין מקצר רוח חיי יצחק ורבקה ולשון מורת כמו ומורה לא יעלה על ראשו והנה יצחק עם כל זה לא הכיר רב רשעו של עשו שמא היה מוחה כהן ובזה נכשל שהשתדל לברך את עשו ומשם יצאה תקלה שנתן לעשו איזו ברכה או עצה שעם זה רבה משטמה בין בניו ושהוצרך יעקב לברוח אל ארץ אחרת: (ספורנו)

בראשית פרק-כז

א וַיְהִי כִּי-זָקַן יַצְחָק וַתִּכְהֶינּוּ עֵינָיו וַיִּקְרָא אֶת-עֵשָׂו | בְּנֹהַגְדָּל וַיֹּאמֶר אֵלָיו וַיֹּאמֶר בְּנִי אֵלָיו הִנְנִי:

אונקלוס וְהָוָה פָּדָה סִיב יַצְחָק וְכִהְיִן עֵינָוְהִי מְלַמְחָזִי וַיִּקְרָא יֵת עֵשָׂו בְּרַה רַבָּה וַאֲמַר לֵה בְרִי וַאֲמַר לֵה הָא אָנָּה: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה פָּדָה סִיב יַצְחָק וְכִהְיִן עֵינָוְהִי מְלַמְחָזִי דְכַד כְּפַתִּיחַ אָבוּי אֶסְתַּכֵּל בְּפוּרְסִיחַ יַקְרָא וְשָׂרִינִן מֵהֵוָה זְמַנָּה עֵינָוְהִי לְמַכְהִי וַיִּקְרָא יֵת עֵשָׂו בְּרִיחַ רַבָּה בְּאַרְבִּיסֵר בְּנִיסֵן וַאֲמַר לֵיה בְרִי הָא לִילְיָא דִּין עֵילָאִי מְשַׁבְּחִין לְמֵאִרִי עֲלֵמָא וְאוּצְרִי טְלִין מִתְּפַתְחִין בִּיחַ וַאֲמַר לֵיה הָא נָא: (תרגום יונתן)

רש"י ותכהין. בעשן (ו) של אלו, (שהיו מעשנות ומקטיחות לעבודת אלילים). דבר אחר, כשנעקד על גבי המזבח, והיה אביו רוצה לשחטו, באותה שעה נפתחו השמים, וראו מלאכי השרת והיו זוכים, וירדו דמעותיהם ונפלו על עיניו, לפיכך כהו עיניו. דבר אחר, כדי שיטול יעקב את הזכרות: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) כמשמעו שעשן קשה לעינים, אבל רבקה היתה רגילה בו כלפרישית. (מהרש"ל), ונ"ל ללריך רש"י לג' טעמים אלו, דבתחילה מפרש משום עשן והוא מכח סמיכות, ואחר כך קשה ליה ואיך הביא הקב"ה תקלה לידו, אלא מפני הברכה לא מנעו הקב"ה מן הסיבה, וקשה סוף סוף מאחר שהיה העשן למה רבקה אינה נסמת, לזה פירש שכבר כהו עיניו במקלת ע"י העקידה וזא זה ואיבד את הכל: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ותכהין עיניו מראות. משום דכתיב כי השוחד יעור והוא לקח שוחד מעשו: מראות. בגימטריא בעשן הצלמים: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי כי זקן יצחק. טעם הודעה זו. כי זו סיבה שיטול יעקב את

הברכות כשלא יכירהו. ואמר לשון צער, שהוצרך ליטול יעקב הברכות על ידי סיבה זו ולא בידיעת יצחק כי מזה סובבו כמה סיבות לבני עמנו:

את עשו. ולא אמר אל עשו, כי לא היה רואהו לומר שקראהו אלא קרא את שמו:

בנו הגדול. נתינת טעם למה לא קרא ליעקב, כי זה הבכור, ואולי שלא ידע מהמכר. וטעם יצחק שהיה חפץ לברך עשו הרשע, כי חשב שבאמצעות הברכות יתהפך למדת הטוב ויטיב דרכיו כי הצדיקים יכאבו בעשות בניהם רשע והיה משתדל עמו להטיב, ואפשר שהיה מועיל, ותמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פ"פ) כי נענש יעקב שמנע דינה מעשו שאפשר שהיתה מחזירתו למוטב, הרי שאפשר לו לחזור למ (אור) (חיים) וטב:

ספורנו ותכהינה עיניו. כמו שקרה לעלי שלא מיחה בבניו כאמרו ולא כהה במ ונאמר בו ועיניו קמו ולא יוכל לראות ולא קרה זה לאברהם ויעקב שהיו יותר זקנים ממה שהיה יצחק אז וממה שהיה עלי. באברהם כתיב ויוסף אברהם ויקח אשה וביעקב עם כל צרותיו ודמעות עיניו כתיב וירא ישראל את בני יוסף אף על פי שהיה רואה בכובד כאמרו ועיני ישראל כבדו מזוקן באופן שלא הכיר התמונה הפרטית: (ספורנו)

כלי יקר ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות. לא הזכיר לשון בא בימים לפי שלשון בא בימים משמע, שאור שכלו היה הולך וגובר כדרך זקני ת"ח שאור שכלם מוסיף והולך ביותר לעת זקנתם, וכאילו הם באים מן הלילות אל תוך הימים, כמבואר למעלה פרשת חיי שרה בפסוק ואברהם זקן בא בימים, (כד.א) ע"כ אמר כאן אצל יצחק שאפילו לעת זקנתו תכהין עין שכלו מראות בתחבולות עשו, שהרי טעה בו והיה סבור שהוא צדיק, כי לא הרגיש ברמאותו, ע"כ לא נאמר בא בימים, כי אדרבה הלך חשיכים ואין נוגה לראות במראות האמת בעניני הנהגת עשו בנו.

ואולי שעל זה פירש"י, ותכהין בעשן של אלו, וכי ס"ד שיצחק ראה אותן מקטירים לע"ג ולא מיחה במ, כי אברהם היה מדקדק שלא להכניס ע"ג, ובודאי היה יצחק נזהר בע"ג כמותו, אלא ודאי שהיה יצחק סבור שהם מקטירים לשמים, ע"כ אמר מיד אחר ותהיין מרת רוח ליצחק ולרבקה, ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו, שלא היה רוחם נוחה ממעשיהם כי אע"פ שאמרו שהם מקטרות לשמים מ"מ לא היה רוחם נוחה ממעשיהם, כי חשדום שמא הם מפגלים הקרבן ע"י איזו מחשבה זרה, ומ"ש מרת רוח קאי על רוח של יצחק ורבקה, או קאי על המקטירות כי אולי, ברוחם בקרבם הם ממרים, ומי יודע מה שבלבם, ע"כ אמר ותכהין עיניו מראות כי עיני שכלו לא ראו בתחבולתם ובתחבולות עשו בנו, זה"ש בעשן של אלו ר"ל שהיה טועה בשכלו בעשן של אלו.

ולפי פשוטו יש לתרץ, מה שאמר מראות שנראה מיותר אלא ודאי שלכך גרם לו הקב"ה כהוי עינים כדי שלא יראה כלותיו מקטירות לע"ג ולא יצטער על זה, זה"ש בעשן של אלו בעבור עשן שלא יראה בזה ויצטער. ומה שפירש"י ד"א כדי שיטול יעקב הברכות לפי זה קאי מראות אשלמטה ור"ל שלכך כהו עיניו כדי שלא יראה מי עשו ומי יעקב ובסבה זו יטול יעקב הברכות, לכך נאמר מראות כדי שלא יראה ויכיר את בניו בטביעת עין. (כלי יקר)

דעת זקנים ותכהין עיניו מראות. משום שאהב עשו כי ציד בפיו וכתוב כי השחד

יעור. ד"א כדי שיבא יעקב ויטול את הברכות ולהא דפרש"י שכהו עיניו מעשן ע"ז קשה קצת למה לא כהו ג"כ עיני רבקה. ואומר המדרש משל למקיש כלי עצם בכלי חרש הכלי חרש משתבר אבל מקיש כלי עצם לכלי עצם אין משתבר זה מזה כך יצחק נברא מן האדמה לכך הזיקו לו מעשה כלותיו שנבראו מן הצלע אבל רבקה שנבראת מן העצם כמו כן לא הזיקו לה מעשה כלותיה: **ויקרא אל עשו בנו הגדול**. מכאן שמחניפין לרשעים בשעתן. דבר אחר לפי שהעולם בידו קראו גדול: (דעת זקנים)

[ב] וַיֹּאמֶר הִנֵּה-נָא זִקְנָתִי לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי:

אונקלוס וַאֲמַר הָא כְּעֵן סִיבִית לִית אָנָּא יָדַע יוֹמָא דְאִימוֹת: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר הָא פְּדוֹן סִיבִית לִית אָנָּא יָדַע יוֹם מוֹתִי: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי. אָמַר רַבִּי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן קֶרְחָה, אִם מִגִּיעַ אִדָּם לִפְרַק אֲבוֹתָיו, יִדְלָג חֲמֵשׁ שָׁנִים לִפְנֵיהֶן, וְחֲמֵשׁ לְאַחַר כֵּן, וַיִּחַק הָיָה בֶּן קַ"ג, וְכִי יַעֲקֹב בֶּן ס"ג כִּשְׁנַתְּכֶם, דוּק בְּרַש"י סוּף הַסֵּדֶר) אָמַר, שָׂמָא לִפְרַק אֲמִי אֲנִי מִגִּיעַ, וְהָיָה בֵּת קַ"ז מֵתָהּ, וְהָרִינִי בֶּן ה' שָׁנִים סָמוּךְ לִפְרָקָהּ, לִפִּיכֶךָ לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי, שָׂמָא לִפְרַק אֲמִי שָׂמָא לִפְרַק אֲבָא: (רש"י)

אבן עזרא הִנֵּה נָא. כְּמוֹ עֵתָה: (אבן עזרא)

ספורנו לֹא יָדַעְתִּי יוֹם מוֹתִי. כִּי אֲמַנְסָה הַבְּרָכָה תַּחֲוֹל יוֹתֵר בַּהֲיִוֹת הַמְּבֻרָךְ סָמוּךְ לְמִיתָהּ כְּעֵינִין בִּיעֲקֹב וּבְמִשָּׁה כִּי אִזּוֹ הַנֶּפֶשׁ יוֹתֵר נִבְדַּלְתָּ מִן הַחוֹמֶר: (ספורנו)

[ג] וְעַתָּה שָׂא-נָא כְלִיךָ תְּלִיךָ וְקִשְׁתְּךָ וְצַל הַשֶּׁדֶה וְצוּדָה לִי (צִידָה) צִיד:

אונקלוס וְכַעַן סַב פְּעוֹ זִינְךָ סִיפְךָ וְקִשְׁתְּךָ וּפִיק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צִידָא: (אונקלוס)

יונתן וְכַדּוֹן סַב פְּדוֹן מְאִנִּי זִינְךָ בֵּית גִּירְךָ וְקִשְׁתְּךָ וּפִיק לְחַקְלָא וְצוּד לִי צִידָא: (תרגום יונתן)

רש"י תְּלִיךָ. חֲרֻבְךָ, שְׂדֵרְךָ לְתַלְתְּהָ: שָׂא נָא. לְשׁוֹן הַשְּׂחִזָה, כְּאוֹתָהּ שְׂחִינִי (בִּצְלָה כַּח.) אִין מִשְׁחִיזִין אֶת הַסְּכִינִין אֲבָל מִשִּׂיאָהּ עַל גְּבִי חֲצֵרָתָהּ, חֲדָל סְכִינְךָ וְשִׁחֻט יִפֶּה (ס) שְׂלָא תִּחְסִיכֵנִי נִבְלָה (ב"ר סה. יג.). וְאוּדָה לִי. מִן הַהַפְקָה, (ע) וְלֹא מִן הַגְּזֹל: (רש"י)

שפתו חכמים (ס) פִּירַשׁ שְׂלָא יִהְיֶה בְּסִכּוּן פְּגוּמָהּ, כְּתִב הַרְא"ס וְא"ת נִהִי דַעְסוֹ הוּי מֵהֵימָן לֹא לִיחַק דְּבַחֲזַקָתָהּ כְּשֶׁר הִיָּה בְּעֵינָיו, סוּף סוּף כִּיוֹן דְּהוּי שְׁחִיטָה לִיָּה לְעוּף בְּהַדִּי לְפִרְתָּהּ, נִיחּוּשׁ דִּילְמָא עֲבִיד לִיָּה חֲלָדָהּ, וְתִירַץ כְּמוֹ שְׁתִּירְכוּ בְּגַמְרָא חוּלְוִין (דף ל"ז). (נח"י), וְאִין לוֹרֵךְ לְאַרְיִכַת הַרְא"ס דְּהָא יִחַק לֹא בִיקַשׁ שִׁבְיָא לֹא עוֹפּוֹת אֲלָא

חיות, וכדפרש"י בסמוך (פ' ז' ד"ה כאש) כי טעם הגדי כטעם הלזבי, ועוד וכו', ואע"ג דקרא הזכיר גם קשתך דמשמע קלת לירות עופות, מכל מקום איכא למימר דקשת קאי על החיה ר"ל שיוורה בחיה במקום שאינו עושה טריפה כדי שלא תוכל לברוח ואח"כ יקחנה בחרב: (ע) לאס לא כן לי למה לי, הא כתיב (פ' ד') והביאה לי, לכן פירש וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא כליך. יתכן היות שם כלל. והפרט תליך וקשתיך. ותליך האשפה התלויה ששם החצים או תליך כמו חרב ויחסר וא"ו מן תליך. כאדם שת אנוש: (אבן עזרא)

בעל הטורים שא נא כליך. כלומר חדד סכינך כמו משיאה על גבי חברתה: וצא. ב' במסורה. וצא השדה. וצא הלחם. כדאיתא בב"ר כליך זה בבל שבאו שם כלי בית המקדש תליך זה מדי על שם המן שבא ממדי. קשתך זה יון. השדה זה אדום ורמז לו כל ד' גליות שעתידין ליפול ביד ישראל שהקב"ה ילחם בהם והיינו דכתיב וצא הלחם בעמלק: ציד. צידה כתיב ה"א יתירה שלמדו ה' הלכות שחיטה וה' סימני טהרה בעוף, אינו דורס. אצבע יתירה. זפק. קרקבו נקלף. אינו חולק את רגליו. ובחיה, מפרסת פרסה. מעלה גרה. ואין לה שיניים למעלה. קרנים. ובשרה הולך שתי וערב תחת העוקץ: (בעל הטורים)

ספורנו שא נא כליך. שלא תשוב ריקם ולא תאחר: (ספורנו)

כלי יקר וצודה לי צידה. מה ראה יצחק על ככה לבקש דבר הניצוד וכי לא היה לו בעדרו גדי עזים שטעמו כטעם הצבי, עד שהוצרך לשלוח את בנו במקום גדודי חיות. והקרוב אלי לומר בזה שהוא ע"ד ארז"ל (חולין פד.) אשר יצוד ציד חיה או עוף. למדך תורה דרך ארץ שלא יאכל אדם בשר כי אם בהזמנה זאת, וטעמו של דבר שלא יהא האדם מורגל באכילת בשר כמ"ש (דברים יב. כב.) בכל אות נפשך תאכל בשר, אך כאשר יאכל את הצבי ואת האיל כן תאכלנו, ורצה בזה שתאכל סתם בשר באקראי לא אכילת קבע כמו הצבי והאיל שאין נמצאים בבית כי חיות הנה, ועיקר מדורם אינם עם האדם כי אם במדברות ויערות, על כן אין אוכלים מהם כ"א מעט כי לאו בכל יומא מתרחיש ניסא להנצל מגדודי חיות בשעת הצידה, על כן מסתמא אין האדם אוכל מהם כי אם לפרקים כך לא תרגיל את עצמך לאכול סתם בשר, לפי שהוא מוליד אכזריות ותכונות רעות בגוף האדם כי כל העופות הדורסים אוכלים בשר, וכן האריה דורס ואוכל, לכך נאמר לעתיד (ישעיה יא. ז.) ואריה כבקר יאכל תבן. כי יהיה שלום בעולם בין כל הבעלי חיים. ע"כ אמר יצחק וצודה לי צידה, כי לא רצה לאכול בשר כי אם בהזמנה זו.

ורש"י פירש מן ההפקר ולא מן הגזל. ונראה ליתן טעם למה הזהירו על הגזל בפעם זה יותר מבכל הזמנים, כי ציד בפיו של יצחק זה שנים רבות ואם הזהירו כבר על זה הרי הוא מוזהר ועומד ומה הוצרך להזהירו שנית. ונראה לפי שעל ידי מטעמים אלו חשב יצחק שיחול עליו רוח הקודש מתוך שמחה, וחשב שאם יביא מן הגזל לא תשרה השכינה במקום שהוא מצוי, כי מטעם זה הזהיר על הגזל ביותר, בתחילת הקרבנות שנאמר (ויקרא א. ב.) אדם כי יקריב מכס. מה אדם לא הקריב מן הגזל כו', יען כי הקרבן מקרב השכינה והגזל מרחיקה. וכן לדעת המדרש (בפרקי דר"א לב.) האומר שני גדיי עזים אלו אי עשאו פסח כו', ובקרבן פסח כתיב משכו וקחו לכם, משלכם להוציא הגזול, כן מסיק בילקוט פ' בא וכן

פירש בעל הטורים, ולפי שעשו הסכים בלבו לצוד ציד להביא אפילו מן הגזל, על כן סבב הקב"ה ששמעה רבקה ושלחה במקומו את יעקב כדי שלא יכשל יצחק בקרבן שיבא מדבר גזול. ויכול להיות שעשו הביא דבר גזול כי על כן נאמר ועשו אחיו בא מצידו ויעש גם הוא מטעמים, הזכיר שהוא בא מצידו אבל לא הזכיר שהביא דבר מצידו ודאי לפי שלא מצא על כן הביא מן הגזל ועשו אמר ויאכל מציד בנו אבל האמת לא היה כן. לפיכך ויחרד יצחק פי' לפי שנכנס עמו גיהנם, ולמה נכנס הגיהנם עמו דווקא בפעם זה אלא ודאי לפי שהביא מן הגזל, ומאן דעביד הא נפיל בהא, ועל כן לא מצינו שאכל יצחק ממה שהביא עשו, כי הרגיש שיש דברים בגו אחר שנכנס הגיהנם עמו.

ונוסח הברכות יוכיח, כי ברכו בעל חרבך תחיה כי היורש ארץ בחרבו אין לך לסטים מזויין יותר ממנו. ועוד שבברכת יעקב נאמר ויתן לך האלהים, ובברכת עשו לא הזכיר לשון נתינה שנאמר הנה משמני הארץ יהיה מושבך, לפי שהביא דבר גזול שאינו מתת אלהים, על כן ברכו בעניני לסטיות לומר שבחרבו יירש ארץ ולא על ידי מתת אלהים. אבל יעקב שהביא ממה שנתן לו ה' נאמר בברכתו ויתן לך האלהים, והרגיש יצחק זה ממה שנכנס עמו הגן עדן, ע"י בגדי עשו החמודות שחמדן מן נמרוד, אשר באו לידו מן אדה"ר שלבשן בגן עדן, והריח יצחק ריחו של אדם הראשון והרגיש בזה שקרבנו של זה דומה לקרבנו של אדה"ר שהיה יחידי בעולם ולא הקריב דבר גזול, כך קרבן זה אינו גזול. ועל כן ברכו בברכת ויתן לך האלהים. (כלי יקר)

דעת זקנים **וצודה לי צידה**. ציד זה כתובה בה"א יתירה בסוף לפי שהזהירו על חמשה דברים המפסידים את השחיטה: (דעת זקנים)

[ד] ועשה-לי מטעמים כאשר אהבתי והביאה לי ואכלה בעבור תברכך נפשי
בגורם

אונקלוס **ועביד לי תבשילין כמא דרחימית ואעל לי ואיכול בדיל די תברכך נפשי**
עד לא אימות: (אונקלוס)

יונתן **ועביד לי תבשילין היקמא דרחימית ותיעול לותי ואיכול בגין דתברכך נפשי**
עד לא אימות: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **בעבור תברכך נפשי**. היה בדעתו לברך אותו שיזכה הוא בברכת אברהם לנחול את הארץ ולהיות הוא בעל הברית לאלהים כי הוא הבכור ונראה שלא הגידה לו רבקה מעולם הנבואה אשר אמר ה' לה ורב יעבוד צעיר כי איך היה יצחק עובר את פי ה' והיא לא תצלת והנה מתחלה לא הגידה לו דרך מוסר וצניעות כי ותלך לדרוש את ה' שהלכה בלא רשות יצחק או שאמרה "אין אנכי צריכה להגיד נבואה לנביא כי הוא גדול מן המגיד לי" ועתה לא רצתה לאמר לו "כך הוגד לי מאת ה' טרם לדתי" כי אמרה באהבתו אותו לא יברך יעקב ויניח הכל בידי שמים והיא ידעה כי בסבת זה יתברך יעקב מפיו בלב שלם ונפש חפצה או הם סבות מאת ה' כדי שיתברך יעקב וגם עשו בברכת החרב ולו לבדו נתכנו עלילות (הרמב"ן)

ספורנו **ועשה לי מטעמים**. רצה במטעמים כדי שיתעסק בכבוד אב ובזה תחול

עליו הברכה כי גם שלא הכיר בגודל רשעו של עשו מכל מקום לא חשב אותו לראוי שתחול עליו אותה הברכה שהיה בלבו לברכו ולכן כשבדך יעקב אחר כך שידע בו שהוא ראוי לברכה לא שאל מטעמים ולא בקש דבר וברכו תכף באמרו ואל שדי יברך אותך : (ספורנו)

ה וְרִבְקָה שָׁמְעַת בְּדַבֵּר יַצְחָק אֶל-עֵשָׂו בְּנֹו וַיִּלֶּךָ עֵשָׂו הַשָּׂדֶה לְצֹד צִיד לְהֵבִיא:

אונקלוס וְרִבְקָה שָׁמְעַת פֶּד מְלִיל יַצְחָק לְוֹת עֵשָׂו בְּרָה וְאַזַּל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמִיצַד צִידָא : (אונקלוס)

יונתן וְרִבְקָה שָׁמְעַת בְּרוּחַ קוּדְשָׁא פֶּד מְלִיל יַצְחָק עִם עֵשָׂו בְּרִיה וְאַזַּל עֵשָׂו לְחַקְלָא לְמִיצַד צִידָא : (תרגום יונתן)

רש"י לָצֹד צִיד לְהֵבִיא. מֵהוּ לְהֵבִיא, אִם לֹא יִמְנָא צִיד, יֵבִיא מִן הַגְּזֹל: (רש"י)

אבן עזרא וְרִבְקָה שוֹמְעַת. הִיתָה שוֹמְעַת: (אבן עזרא)

בעל הטורים בְּדַבֵּר. ב' וְרִבְקָה שוֹמְעַת בְּדַבֵּר יַצְחָק אֶל עֵשָׂו בְּנֹו. וְאִידֶךָ וְתַעֲלוּזָנָה כְּלוּתֵי בְּדַבֵּר שִׁפְתֵיךָ מִיִּשְׂרָאֵל. שֶׁאִמְרָה לִיעֲקֹב תַּעֲלוּזָנָה כְּלוּתֵי אִם תְּדַבֵּר מִיִּשְׂרָאֵל לִיצְחָק כְּדִי שִׁיבְרַכְךָ: לְצֹד. בְּגִימָטְרִיא מִן גֹּזַל: לְהֵבִיא. בְּגִימָטְרִיא בְּגִלּוּי: (בעל הטורים)

אור החיים וְרִבְקָה שוֹמְעַת וְגו'. פִּי מוֹדִיעַ הַכְּתוּב כִּי רִבְקָה נִבְיָאָה הִיתָה וְשׁוֹמְעַת תְּמִיד בְּדַבְרֵי יַצְחָק וְגו' הַגַּם שֶׁלֹּא יִדְבֹר בְּפָנֶיהָ וְהִבֵּן. וְלֹזָה אִמְרָ וְרִבְקָה שוֹמְעַת בְּדַבֵּר וְגו' וְלֹא אִמְרָ וְתִשְׁמַע רִבְקָה וְגו' וְלֹא אִמְרָ הִיתָה שוֹמְעַת וְגו'. וְאוּלַי כִּי דַבֵּר אֵלָיו יַצְחָק בְּלֹט וְלֹזָה הָאִמִּין בְּבוֹא יַעֲקֹב כִּי הוּא עֵשָׂו כִּי בְּאוֹזֶן עֵשָׂו דַּבֵּר, וְהַגַּם כִּי עֵינֵי יַצְחָק כְּבִדּוּ, עִם כָּל זֶה הוֹדִיעוּ כִּי דַבְרֵי סֵתֵר אֵלָיו. וְאוּלַי כִּי לֹזָה רִמְזָה הַכְּתוּב בְּאוֹמְרוֹ וַיִּקְרָא אֶת עֵשָׂו וְגו' וַיֹּאמֶר אֵלָיו בְּנִי וַיֹּאמֶר הֲנִי פִי נִתְיַחֲדוּ לְדַבְרֵי נְכַמְסִים: (אור החיים)

נ וְרִבְקָה אָמְרָה אֶל-יַעֲקֹב בְּנֵה לְאִמְרָ הִנֵּה שָׁמְעַתִּי אֶת-אֲבִיךָ מְדַבֵּר אֶל-עֵשָׂו לְאִמְרָ:

אונקלוס וְרִבְקָה אָמְרַת לְוֹת יַעֲקֹב בְּרָה לְמִימְרָ הָא שָׁמְעִית יִת אָבוּךָ מְמַלְל עִם עֵשָׂו אָחוּךָ לְמִימְרָ: (אונקלוס)

יונתן וְרִבְקָה אָמְרַת לְיַעֲקֹב בְּרָה לְמִימְרָ הָא לִילְיָא הֲדִין עֲלָאִי מְשַׁבְּחִין לְמִרֵי עֲלָמָא וְאוֹצְרֵי טְלִין מִתְּפַתְּחִין בֵּיה וְשָׁמְעִית יִת אָבוּךָ מְמַלְל עִם עֵשָׂו אָחוּךָ לְמִימְרָ: (תרגום יונתן)

אור החיים וְרִבְקָה אִמְרָה. אִמְרָ תוֹסַפַּת וְאִיו כִּי הַסְכִּימָה הִיא לְרוּחַ הַקּוּדֶשׁ הַשְּׂרוּיָה: (אור החיים)

לאמר הנה וגו'. פיי שלא יחשוב כי כבר עבר זמן ארוך מעת דבר יצחק לעשו ויאמר כי לא יספיק הוא לעשות מצותה של רבקה עד שכבר עשו עשה מעשהו, לזה אמרה לאמר הנה פיי אמרה לו כי באותה שעה שמעה ויש זמן:

אחיך לאמר. פיי לא אחיך בדומה לך אלא באמירה יאמר אליו שם אחיך אבל לא ידמה חושך לאור עולם:

עוד נתכוונה באומרה לאמר שלא להוציא דבר שקר מפיה כי לא אמרה הדברים בדקדוק כיציאתם מפה יצחק, לזה אמרה לאמר הביאה וגו' פיי מה שנתכוין באמירתו הוא זה, וזולת לאמר יהיה נשמע כי אומרת דבריו בדקדוק: (אור החיים)

[\[ז\]](#) הַבִּיָּאָה לִי צִיד וְעָשָׂה-לִּי מִטְעָמִים וְאֶכְלָה וְאַבְרָכְכָּה לְפָנַי יְהוָה לְפָנַי מוֹתִי:

אונקלוס (אונקלוס) אִתִּי לִי צִידָא וְעִבִיד לִי תַבְשִׁילִין וְאִיכּוּל וְאַבְרַכְנָךְ קְדָם יְיָ קְדָם מוֹתִי:

יונתן (תרגום) אָעַל לִי צִידָא וְעִבִיד לִי תַבְשִׁילִין וְאִיכּוּל וְאַבְרַכְיִנְךָ קְדָם יְיָ קְדָם דְּאִמּוֹתַי: (יונתן)

רש"י לפני ה'. ברשותו, (פ) יסכים על ידי: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) וקשה ואיך אמרה רבקה לפני ה' מה שלא אמר יצחק. (נח"י), דהוקשה לרש"י מאחר שעשו היה לדיק בעיני יצחק, למה הולך להזהירו היום כ"כ שלא יאכילנו נבלה וסלח יביא מן הגזל, ועל זה תירץ כוונת יצחק היתה שהברכות יהיו ברשות ה' וסיכים על ידו, לפיכך זרזו היום יותר, ועל זה אמרה רבקה שהלך ללוד ליד להביא ואפילו מן הגזל, וממילא שעשו לא יסגיה בדברי אביו ויאכילנו נבילה, אם כן בוודאי הקב"ה לא יסכים על ידו, לכן אמרה קח לי משם ולא מן הגזל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לפני מותי. כמו בטרם אמות: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואברכה לפני ה' לפני מותי. לא נזכר בכל הפרשה לפני ה' רק במקום הזה כי אמרה לו אמו הברכה לפני ה' תהיה ברוח הקדש ואם יתברך בה עשו אחיך תתקיים בו בזרעו לעולם ואין לך עמידה לפניו (הרמב"ן)

בעל הטורים הביאה. ג' הביאה לי ציד. הביאה למוסר לבך. האומרות לאדונייהם הביאה ונשתה. שאמרה לו רבקה הביאה למוסר לבך וקח מוסרי ושמע בקולי והביאה לאביך שיאכל וישתה: (בעל הטורים)

[\[ח\]](#) וְעַתָּה בְּנֵי שְׁמֵעַ בְּקוֹלִי לְאֲשֶׁר אָנִי מְצַוָּה אֶתְךָ:

אונקלוס וְכַעַן בְּרִי קִבֵּל מִנִּי לְמָא דִּי אֲנָא מִפְקֵד יְתָךְ : (אונקלוס)

יונתן וְכַעַן בְּרִי קִבֵּל מִנִּי לְמָא דִּיאָנָא מִפְקִיד יְתָךְ : (תרגום יונתן)

אור החיים ועתה וגו'. פ"י באותה שעה ימהר להביא מן המוכן גדיי עזים :

שמע בקולי. פ"י הגם שיש בדברים אלו כגניבת הדעת, עם כל זה יש לך לשמוע בקולי פ"י מלבד חיוב מצות כיבוד אב ואם שהיא מצות עשה גם היא נביאה וכתוב בדברי נביא אמת (שופטים יח) אליו תשמעון לזה אמרה **שמע בקולי**, וכבר כתבנו (לעיל טז ה) שיצטדק נביא באומרו לעבור על מצוה ממצות התורה לפי שעה : (אור החיים)

טו לך-נא אל-הצאן וקח-לי משם שני גדיי עזים טבִים ואַעֲשֶׂה אֹתָם מִטְעָמִים לְאֲבִיךָ כַּאֲשֶׁר אָהַב :

אונקלוס אֲזִיל כְּעַן לְוֹת עֲנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תַּרְיִן גְּדִיִּי (בר) עֲזִין טָבֹן וְאַעֲבֵד יְתָהוֹן תַּבְּשִׁילִין לְאָבוּךְ כַּמָּא דִּי רַחֵם : (אונקלוס)

יונתן אֲזִיל כְּדוֹן לְבֵית עֲנָא וְסַב לִי מִתַּמָּן תַּרְיִן גְּדִיִּי עֲזִין שְׁמִנִין חַד לְשׁוּם פְּסָחָא וְחַד לְשׁוּם קֶרֶבֶן חָגָא וְאַעֲבִיד יְתָהוֹן תַּבְּשִׁילִין לְאָבוּךְ הִיכְמָא דִּי רַחֵם : (תרגום יונתן)

רס"י וקח לי. משלי הם ואינם גזל, שכך כתב לה יצחק בכתובתה לטובל שני גדיי עזים בכל יום: (ב"ר סה, יד.) שני גדיי עזים. וכי שני גדיי עזים היה מאכלו של יצחק, אלא פסח היה, האחד הקריב (פ) לפסחו, והאחד עשה מטעמים. צפרקי דרבי אליעזר: כאשר אהב. כי טעם הגדי כטעם הכזי: (רס"י)

פסחי חכמים (פ) ונראה לי לצפסח נולד יצחק כמו שפירש"י בצרפת וירא (לעיל י"ט ג) הקב"ה ממלא ימיהם של לדיקים (ר"ה י"א). צאותן הימים שנולדין צאותן הימים הם מתים, דכתיב גבי משה (דברים ל"א ב') בן מאה ועשרים שנה אנכי היום, שפירש"י (ס) היום מלאו ימי, ומדלמך יצחק לא ידעתי יום מותי שמה היום אמות, ודאי פסח היה: (פסחי חכמים)

בעל הטורים לך נא אל הצאן. ר"ת נאה לך. פירוש נאה לך ונאה לבניך כי פסח היה ולקח ב' אחד לפסח וא' לחגיגה: וקח לי משם שני. ר"ת משלו. משם. בגימטריא משלי שכן כתב לה בכתובתה: (בעל הטורים)

יז והבאת לְאֲבִיךָ וְאָכַל בְּעֵבֶר אֲשֶׁר יְבָרְכֶךָ לִפְנֵי מוֹתוֹ :

אונקלוס וְתִיתִי (נ"י וְתַעַל) לְאָבוּךְ וְיִכּוּל בְּדִיל דִּיבְרַכְנָךְ קְדָם מוֹתָהּ : (אונקלוס)

יונתן וְתַעֲלֵל לְאָבוּךְ וְיִיכּוֹל בְּגִין דִּי יְבָרְכִינָךְ קְדָם מוֹתִיָּהּ : (תרגום יונתן)

[יא] וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-רַבֵּקָה אִמּוֹ הֵן עָשׂוֹ אָחִי אִישׁ שָׂעִר וְאֹנְכִי אִישׁ חֶלֶק:

אונקלוס וַאֲמַר יַעֲקֹב לְרַבֵּקָה אִמָּהּ הָא עָשׂוֹ אָחִי גִבֵּר שְׂעָרָן וְאָנָא גִבֵּר שְׂעִיעַ:
(אונקלוס)

יונתן וְעַל דְּהוּהָ יַעֲקֹב דְּחִיל חֵיטָא דְּחִיל דְּלָמָא יְלַטְטִינְיָה אָבוּי וְאָמַר הָא עָשׂוֹ אָחִי
גִבֵּר שְׂעָרָן וְאָנָא גִבֵּר שְׂעִיעַ: (תרגום יונתן)

רש"י חֵיטָא שְׂעִיר. שְׂעִיר. זַעַל. שְׂעִיר: (רש"י)

אבן עזרא שְׂעִיר. בעל שער וההפך חלק. ויתכן שנקרא כן בעבור היות החלק
חלקיו שוים: (אבן עזרא)

[יב] אוֹלִי יְמִשְׁנִי אָבִי וְהִיִּיתִי בְּעִינָיו כְּמִתְעַתֵּעַ וְהִבֵּאתִי עָלַי קִלְלָה וְלֹא בִּרְכָה:

אונקלוס מָאִים יְמִשְׁנִי אָבָא וְאִהִי בְּעִינֵיהִי כְּמִתְלַעֵב וְאִהִי מִיִּיתִי (נִיִּי וְאִהִי מִיִּיתִי)
עָלַי לְוֹטִין וְלֹא: (אונקלוס)

יונתן מָאִים יְגִשְׁשִׁינְי אָבָא וְאִהִי דְּמִי בְּעִינֵיהִי הִי כְּמִנְחָדָּ בִּיהִי וְאִיִּיתִי עָלַי לְוֹטִין
וְלֹא: (תרגום יונתן)

רש"י יְמִשְׁנִי. כְּמוֹ. מִמְשָׁן. זַלְהָרִים. (דברים כה, כט): (רש"י)

אבן עזרא יְמוֹשְׁנִי. כְּמוֹ יְסוּבְנִי מִבְּעֵלֵי הַכֶּפֶל: כְּמִתְעַתֵּעַ. כְּפֹל מִגִּזְרַת תּוֹעָה כְּאִישׁ
שְׂמִתְעָה אַחֵר: (אבן עזרא)

הרמב"ן אוֹלִי יְמִשְׁנִי אָבִי. אין הטעם שימושהו להכיר אותו אבל אמר אולי יקרב
אותי אל עצמו לנשק לי או לשום ידו על פני כדרך חבת האב על בנו וימצא
במשוש שאני חלק ואני תמה איך לא פחד מהיכר הקול וכל בני אדם נכרים
בקולם כמו שאמרו רבותינו (גיטין כג) היאך סומא מותר באשתו והיאך בני אדם
מותרין בנשותיהן בלילה אלא בטביעות עינא דקלא ואם סתם בני אדם מכירין
כן מה יהיה ביצחק החכם והבקי להכיר בין בניו שתהיה לו באמת טביעות בקול
אולי היו האחים האלה דומים בקולם ולכך אמרו (בי"ר סה יט) כי הקול קול יעקב
דבריו שמדבר בלשון רכה ומזכיר שם שמים או שהיה משנה קולו לדבר כלשון
אחיו כי יש בבני אדם יודעים לעשות כן (הרמב"ן)

ספורנו וְלֹא בִּרְכָה. אם אולי יאצל לי ברכה לא יברכני אם אטעהו: (ספורנו)

[יג] וַתֹּאמֶר לוֹ אִמּוֹ עָלַי קִלְלָתְךָ בְּנִי אֲךָ שָׁמַע בְּקִלְי וְלֹא קַח-לִי:

אונקלוס וְאָמַרְתְּ לֵיה אִמָּה עָלַי אֲתֵאֲמַר בְּנִבּוּאָה דְּלֹא יִיתוֹן לְוֹטִיָא עֲלֵךְ בְּרִי בְּרִים

יונתן וְאָמַרְתָּ לִּיהִ אֲמִיָּה אֵין בְּרַכּוֹ יְבָרְכִינֶךָ יִיתוֹן עֲלֶךָ וְעַל בְּנֶךָ וְאֵין לְוֹטִין יְלַטְטִינֶךָ יִיתוֹן עָלַי וְעַל נַפְשִׁי בְּרַם קָבַל מְנִי וְאָזִיל סָב לִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **עלי קללתך**. אל תפחד שיקלל ואם יקלל תהי קללתו עלי ולא עליך וזה משפט דברי הנשים והגאון פי' עלי להסיר קללתך: (אבן עזרא)

אור החיים **עלי קללתך בני וגוי'**. טעם אומרה **בני** אחר שעמו היתה מדברת. פי' מה שהוצאת אתה מפיך עתה, ושיעור התיבה קללה שקללת בני, והוא על דרך אומרם ז"ל (מכות יא.) קללת חכם אפי' על תנאי וגוי', ולזה חששה ולבשה היא גרם קללה שהוציא מפיו, ואם לא (היה) [היתה] אומרת בני היה נשמע קללה שיקללו אביו:

וראיתי לתת טעם לאהבת רבקה ליעקב, לצד כי עיני כל אליה יצעירו כי ממנה יצא רשע הוא עשו, והנה לטבע הרגיל החלקים יאהבו חלק אל חלקיו, וזה מהבוחן, לזה גלתה דעתה כי לא כן הוא ומעשיה מוכיחות כי מקורה ברוך וחלק הטוב חלקיה וטבעה אל אהבת הטוב ירוץ, ולזה תמצא שירבה הכתוב לומר בכל פועל ופעול ממנה יעקב בנה ללא צורך וכוונתו היא להגיד כי ממנה אורחות צדיק ויסודו מיסודה גם כן נבנה, ומוצאו של עשו לא מבחינתה של רבקה ח"ו. גם יש סוד בדבר כידוע ליודעי חן כי הוא זוהמת הקדושה אחר צירופה באש הגבורה שבבחינת יצחק אבינו והבן. והגם שכתבנו למעלה (כ"ה כ') כי סיבתו הוא היותה אחות לבן, דבר זה לא יהיה סיבה לבחינת רבקה כי ממנה היא כמעשיה ח"ו, ופרט זה הוא מהמוסגל להפריד הזוהמא בפני עצמה ולעמוד קו הטוב על תילו הוא יעקב אבינו ששופריה מעין שופריה של אדם הראשון (ב"מ פד.) והוא סוד והבן: (אור החיים)

ספורנו **עלי קללתך**. עלי להכנס תחתיד אם תארע לך קללה כמו שאמרו ז"ל שעשה שלמה שקבל עליו קללות יואב והשיגוהו: (ספורנו)

דעת זקנים **עלי קללתך בני**. פי' לא יקלל אותך כי אם אותי שכן דרך העולם כשהילדים עושין שלא כדת שמקללין אביהן ואמן ואומרים ארור שזה גדל: (דעת זקנים)

[יד] וַיִּלְךָ וַיִּלְקַח וַיָּבֵא לְאִמּוֹ וַתַּעַשׂ אִמּוֹ מִטְעָמִים כַּאֲשֶׁר אָהַב אָבִיו:

אונקלוס וְאָזִל וְנָסִיב וְאִיתִי לְאִמָּה וְעֵבֶדְתָּ אִמָּה תְּבַשְׁלִין כְּמָא דְרַחֵם אָבוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְאָזִל וְנָסִיב וְאִיתִי לְאִמָּה וְעֵבֶדְתָּ אִמָּה תְּבַשְׁלִין הֵיכְמָא דְרַחֵם אָבוּי: (תרגום יונתן)

[טו] וַתִּקַּח רַבֶּקָּה אֶת-בְּגָדֶי עֵשָׂו בְּנֵהּ הַגְּדֹל הַחֲמֹדֹת אֲשֶׁר אֵתָהּ בְּבַיִת וַתִּלְבַּשׁ אֶת-יַעֲקֹב בְּנֵהּ: (אונקלוס)

אונקלוס וְנִסִּיבַת רְבִקָּה יָת לְבוּשֵׁי עֲשׂוּ בְּרָה רְבָא דְכִיָּתָא דִּי עֲמָה בְּבִיתָא וְאַלְבִּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרָה זְעִירָא : (אונקלוס)

יונתן וְנִסִּיבַת רְבִקָּה יָת לְבוּשֵׁי עֲשׂוּ בְּרָה רְבָא מְרַגְנָן דְהוּהּ מִן אָדָם קִדְמָאִי וְהוּהוּא יוֹמָא לָא אַלְבִּישִׁינוּן עֲשׂוּ וְאַשְׁתְּאָרוּ גַבְהָ בְּבִיתָא וְאַלְבִּישַׁת יָת יַעֲקֹב בְּרָה זְעִירָא : (תרגום יונתן)

רש"י החמדות. הנקיות כתרומתו לכייתא. דבר אחר שחמד אותן מן (ה) נמרוד: אשר אתה צבית. והלא כמה נסים היו לו, והוא מפקיד אלכל אמו, אלכל שהיה צקי צמעסיהן וחוסקן: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירש שהצגדים היו צהם ליורין של כל מיני חיות, וכסלצסן נמרוד וילא לשדה היו החיות סוצרין שהוא חיה וצאין אלכלו, ועשו הרג את נמרוד ולקחן: (שפתי חכמים)

הרמב"ן עשו בנה הגדול ויעקב בנה הקטן. להפליג בענין הצדקת כי המנהג במולידים להכיר את הבכור בברכה ובכבוד ובמתן והיא מדעתה צדקת הקטן ורשעת הגדול תשתדל בכל הטורח הזה להעביר הברכה והכבוד מן הגדול אל הקטן וכן יאמר למטה (פסוק מב) ויגד לרבקה את דברי עשו בנה הגדול ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן (הרמב"ן)

אור החיים ותלבש וגו'. פ"י הלמתם עליו בתיקון הלבשה הגם שהיו גדולים תקנתם לקטן: (אור החיים)

דעת זקנים החמודות. שחמדן מנמרוד וחמודין היו שהיו מצוירין עליהם כל החיות ועופות שבעולם ונראין כאלו הן חיינ וכשהיה בשדה היו החיות והעופות באין אצלו וניצודין מאליהן. ולמדרש זה קשה למה הלבישן ליעקב ונראה שרצתה להתנדדו לגמרי לדמיון עשו: (דעת זקנים)

[טז] וְאֵת עֶרְתָּ גְדִיִּי הַעֲזִים הַלְבִּישָׁה עַל-יָדָיו וְעַל חֵלְקַת צֹאנָיו:

אונקלוס וְיָת מִשְׁכֵּי גְדִיִּי בְּרַ עֲזֵי אַלְבִּישַׁת עַל יְדוּהֵי וְעַל שְׁעִיעוֹת צֹנְרָה : (אונקלוס)

יונתן וְיָת מִשְׁכֵּי דְגְדִיִּי בְּנִי עֲזֵי אַלְבִּישַׁת עַל יְדוּי וְעַל שְׁעִיעוֹת צֹוּרְיָה : (תרגום יונתן)

[יז] וּתְתֵן אֶת-הַמְטַעֲמִים וְאֶת-הַלְחָם אֲשֶׁר עֲשִׂתָּה בְּיַד יַעֲקֹב בְּנֵה:

אונקלוס וְיִקְהַב יָת תְּבַשְׁלִילָא וְיָת לַחְמָא דִּי עֶבְדַת בְּיַדָּא דְיַעֲקֹב בְּרָה : (אונקלוס)

יונתן וְסִדְרַת יָת תְּבַשְׁלִילָא וְיָת לַחְמָא דִּי עֶבְדַת בְּיַד יַעֲקֹב בְּרָה : (תרגום יונתן)

[יח] וַיָּבֹא אֶל-אָבִיו וַיֹּאמֶר אָבִי וַיֹּאמֶר הֲנִי מִי אַתָּה בְּנִי:

אונקלוס ועל לות אבוהי ואמר אבא ואמר הא אנא מן את ברי: (אונקלוס)

יונתן ואעיל לות אבוי ואמר אבא ואמר האנא מן אנת ברי: (תרגום יונתן)

[יט] וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-אָבִיו אֲנֹכִי עָשׂוּ בְּכֹרְךָ עֲשִׂיתִי כַּאֲשֶׁר דִּבַּרְתָּ אֵלַי קוּם-גַּא שָׁבָה וְאָכְלָה מִצִּידִי בְּעֵבֹר תִּבְרַכְנִי נַפְשָׁךְ:

אונקלוס ואמר יעקב לאבוהי אנא עשו בוכרך עבדית כמה די מלילתא עמי (נ"י: ל) קום פגן אסתחר ואכול מצידי בדיל די תברכנני נפשך: (אונקלוס)

יונתן ואמר יעקב לאבוי אנא עשו בוכרך עבדנא היכמא דמלילתא עמי קום פדין אסתחר ותכול מצידי בגין דתברכניני נפשך: (תרגום יונתן)

רס"ו **אנכי עשו בכרך. אנכי המציא לך, (ה) ועשו הוא בכורך: עשיתי. כמה דברים, כאשר דברת אלי: שזה. לשון מיסב על השלחן, לכך מתורגם אסתחר: (רס"ו)**

שפתי חכמים (ה) לאס לא כן היה יעקב מדבר שקר ח"ו, ואם תאמר והלא עדיין היה משקר כיון שעשו מכר לו הבכורה ואיך אמר עשו הוא בכורך, ויש לומר שהוא לא לקחה מעשו אלא לענין עבודה, אבל הבכורה נשארה עדיין לעשו לענין נחלת פי שנים, ועוד יש לומר דעשו היה בכור ללידה וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויש אומרים חלילה לכזב הנביא רק הוא כן. **אנכי.** מי שאנכי ועשו בכורך. ואחרים אמרו כי בנחת אמר אנכי ונשא קול במלת עשו בכורך. ואלה דברי רוח כי הנביאים יתחלקו לבי חלקים החלק הראשון שליח במצות והחלק השני נביאי העתיד ואם יצטרכו לאמר דבר שאיננו כהוגן לא יזיק רק השליח לא יתכן שיכזב כלל. גם הנה דוד נכתב עליו איש האלהים. ואמר רוח ה' דבר בי. בלבד דבריו עם אחימלך ואמר ויהיו כלי הנערים קדש לצורך שעה. גם אלישע שאמר לחזאל לך אמור לו חיה תחיה אף על פי שפירושו חיה תחיה מחולי זה הראני השם כי יהרג. וכן מיכיהו אמר תפלת שוא עלה והצלח דרך מוסר. וכן אמר דניאל מרי חלמא לשנאך ולהיות כנגד השם דרך דרש. וכן אמר אברהם וגם אמנה ונשתחוה ונשובה: **ואכלה מצידי.** כמו זכרה לי אלהי לטובה. והאליף שורש: (אבן עזרא)

בעל הטורים בכרך. ב' עשו בכרך. אנכי הורג את בנך בכרך. שאמר יעקב אני הוא שנאמר עלי בני בכורי ישראל אבל עשו בנך בכורך נאמר עליו הנני הורג את בנך בכורך: (בעל הטורים)

אור החיים אנכי עשו בכורך. פי' להיות שקנה הבכורה מעשו הנה הוא נעשה עשו לצד בחינת הבכורה כי (לא) [לה] יקרא עשו בכורו. ואומרו **עשיתי כאשר דברת אלי** פירוש כי טעם שצוה לעשו הוא כי הוא בנו הבכור וכיון שנטל הבכורה כאילו

[כ] וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-בְּנוֹ מֵה-זֶה מִקְרָתְךָ לְמַצָּא בְּנִי וַיֹּאמֶר כִּי הִקְרָה יְהוָה אֵלַי לְפָנַי:

אונקלוס וַאֲמַר יִצְחָק לְבָרָה מָה דִּין אוֹחִיתָא לְאַשְׁפָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אָרִי זְמִין יְיָ אֵלָהֶיךָ **קדמי:** (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יִצְחָק לְבָרִיָּה מֵה דִּין אוֹחִיתָא לְאַשְׁפָּחָא בְּרִי וַאֲמַר אָרוּם זְמִין יְיָ אֵלָהֶיךָ **קדמי:** (תרגום יונתן)

דעת זקנים **כי הקרה ה' אלהיך לפני.** כשם שהעבד שהלך לבקש לך אשה אמר הקרה נא לפני היום וגם האיל שנודמן בעקידתך לפי שעה כך הקרה לפני בשבילך: **דעת** (זקנים)

[כא] וַיֹּאמֶר יִצְחָק אֶל-יַעֲקֹב גְּשֶׁה-נָּא וְאִמְשָׁךְ בְּנִי הֲאֵתָה זֶה בְּנִי עָשׂוּ אִם-לֹא:

אונקלוס וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קָרִיב כְּעוֹ וְאִמְשָׁנֶךָ בְּרִי הֲאֵת דִּין בְּרִי עָשׂוּ אִם לֹא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יִצְחָק לְיַעֲקֹב קָרִיב כְּדוֹן וְאִמּוּשִׁינֶךָ בְּרִי הֲאֵתָה דִּין בְּרִי עָשׂוּ אִין לֹא: (תרגום יונתן)

רש"י **גשה נא ואמשך.** אמר יצחק בלבו, אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו, **(ז) וזה אמר כי הקרה ה' אלהיך: (רש"י)**

שפתי חכמים **(ז) ואם תאמר והא יצחק היה מחזיק את עשו לכדיק גמור, ויש לומר** דהיא הנותנת כיון שצדיק גמור הוא, לכך אינו מוסיף שם שמים לבטלה, ואף על פי דכ"ס הוא ציעקב דהא היה מחזיקו יותר לדיק מעשו כדפרישית לעיל, מכל מקום סבר כיון שעשו אינו יכול ליזהר שלא ילך במקום טנופת מיזהר זהיר שלא להזכיר שם שמים יותר מיעקב, מפני שיעקב יוסף אוהלים (לעיל כ"ה כ"ז) ולא בא למקום **מטונף:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואמושך. קל השייך להקל על הלשון: **(אבן עזרא)**

הרמב"ן **גשה נא ואמשך בני.** לשון רש"י אמר בלבו אין דרך עשו להיות שם שמים שגור בפיו וכן בבראשית רבה ואני תמה כי לא היה עשו רשע בעיני אביו ואולי היה חושב בלבו כי בעבור היותו איש שדה ולבו על הציד איננו מזכיר שם שמים מפחדו שלא יזכירנו במקום שאינו טהור ומבלי כוונה ונחשב לו זה בעיני אביו ליראת שמים ועל דרך הפשט יהיה זה בעבור טביעות הקול (הרמב"ן)

[כב] וַיִּגַּשׁ יַעֲקֹב אֶל-יִצְחָק אָבִיו וַיִּמְשְׁחוּ וַיֹּאמֶר הַקֵּל קוֹל יַעֲקֹב וְהַיְדִים יְדֵי עֵשָׂו:

אונקלוס וַקְרִיב יַעֲקֹב לְוֹת יִצְחָק אָבוּהִי וַמְשִׁיחַהּ וַאֲמַר קָלָא קָלָא דְיַעֲקֹב וַיְדַבֵּר דְּזוּהִי דְעֵשָׂו: (אונקלוס)

יונתן וַקְרִיב יַעֲקֹב לְוֹת יִצְחָק אָבוּי וַגְּשִׁיחַהּ וַאֲמַר קָלָא הַדִּין קָלִיָּה דְיַעֲקֹב פְּרַם מִמֶּשׁ יְדוּי כְּמִימֶשׁ יְדוּי: (תרגום יונתן)

רש"י **קול יעקב.** שמדבר בלשון תחנונים, (ת) קום נא, אבל עשו בלשון קנטוריא לזכר, (א) קום יאבי (א) אבי: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) לאי כמשמעות אטביעות עינא דקלא קאי, מיד הוא ליה למימר כשאמר לו אנכי עשו בכורך, ועוד לעיל (פ"י י"ב) כשאמר לאמו אולי ימסני אבי, למה לא פחד שיכירו אטביעת קולו, אלא קולם היו שוים, לכן פירש שקאי על דברי תחנונים: (א) ואף על פי שהיה מחזיקו כלדיק גמור, מכל מקום אין זה מורה על רעתו, כי יש הרבה בני אדם שדבריהם בלשון קנטוריא אף על פי שהם כשרים: (שפתי חכמים)

ספורנו **והידיים ידי עשו.** אין ספק שהיו העורות מתוקנים באופן שהיה שערם דומה לשער האדם כי אמנם רב ההבדל בין שער האדם לשער הגדי אם לא יתוקן הרבה במלאכה. והנה העיד כי היו ידיו עשו אחיו שעירות ועם זה אולי נחלש בו גם חוש המשוש כענין אם יטעם עבדך עוד את אשר יאכל: (ספורנו)

כלי יקר **הקול קול יעקב והידיים ידי עשו.** לא היה יכול לומר הקול של יעקב והידיים של עשו, דא"כ היה משמע שהוא שפט מצד הקול שזה ודאי יעקב, ומצד הידיים שזה ודאי עשו, וזה דבר נמנע שאם הוא יעקב אינו עשו, ואם הוא עשו אינו יעקב. אבל ביאור הענין כך הוא, שאמר הקול דומה לקול של יעקב ואולי זה מתנכר בקולו והאמת שזה עשו, ומתנכר לדבר בלשון תחנונים לומר שהוא הגון לקבל הברכות. או הידיים דומין לידי עשו וזהו יעקב, ומתנכר בעשותו ידיו שעירות כדי שאחשוב שזה עשו. ומה שנאמר והידיים בוי"ו הוא מלשון ומכה אביו ואמו שפירושו או אמו כך אמר או הידיים דומין לידי עשו.

ואם תרצה לומר, וי"ו של והידיים הוא וי"ו העיטוף נוכל לומר שחשב יצחק אולי איזה איש נכרי מתנכר בשניהם בקול ובידיים. ולסוף שפט יצחק בשכלו שהידיים מכריעים יותר מן הקול, כי מה שעשו מתנכר לדבר בלשון תחנונים הוא יותר קרוב לשמוע ממה שנאמר שיעקב עשה את ידיו שעירות או איש נכרי עשה כן, כי איך יוכל לשער יעקב וכ"ש איזו אדם אחר לעשות ידיו שעירות על זה השיעור עד שיהיו כידי עשו ממש דומה להם מכל צד, זה"ש ולא הכירו כי היו ידיו כידי עשו אחיו שעירות, דומה להם מכל צד ומי יוכל לשער זה שלא יסכל באיזו דמיון, וכי היו ידי עשו בידו ולקח מהם הציור זה דבר נמנע.

ורז"ל דרשו מפסוק זה (בר"ר סה. ב) שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו

שולטות בו. אע"פ שפשוטו משמע שיצחק אמר כן והיה סבור שזה עשו, ועוד מה ענין זה לברכה זו. מ"מ כד פירושו, כי דעת יצחק היה לברך את עשו בברכת הוי גביר לאחיד, היינו ליעקב שיהיו ידי עשו שולטת בו, והטיל תנאי בדבר לומר דווקא אם יעקב לא יצפצף בקולו בבתי כנסיות ומדרשות, אבל לא בזמן שיצפצף בקולו כי הקול דוחה הידים, ורמז זה במה שהקדים הקול אל הידים, כי יש להקשות הלא יצחק הלך יותר אחר הידים ממה שהלך אחר הקול א"כ היה להקדים הידים, כי מצינו בכ"מ שהמוקדם דוחה את המאוחר, כמו שיתבאר בע"ה לקמן פרשת ויקהל על מה שפירש"י הקדים שבת למשכן לומר לך שאין מלאכת המשכן דוחה את השבת ע"ש (שמות לה.ב) אלא ודאי שלכך הקדים הקול של יעקב לידי עשו לומר לך שהקול דוחה את הידים, ואיזהו הוי אומר זה קולו של יעקב בבתי מדרשות. ובוה מתורץ מה שרוב העולם מקשים על אגדה זו שמשמעות הכתוב הוא ששניהם שולטות כאחד וזה הפך מדברי המדרש, ובאו על קושיא זו שינויים דחוקים ומה שכתבתי הוא נכון ויקר.

ועל צד הרמז אמר הקול בה"א, רמז לקולו בבתי מדרשות שלומדין התורה שנתנו בה' קולות (ברכות ו.) והידיים ה' ידיים ידי עשו כי ה' פעמים יד עולה ע' רמז לידי כל ע' אומות ששולטות בישראל כשאינן מצפצפים בקולם. וכן אמרו במדרש (עיין בר"ר סג.ח) עשו אותיות ע' שוא לשוא בראתי שבעים אומות וכן פירש בעל הטורים. (כלי יקר)

דעת זקנים הקול קול יעקב והידיים ידי עשו. אמר במדרש הידים לעשו שאין בו כח אלא בידים להזיק מקרוב אבל הקול ליעקב בתפלה מכלה כל המרעין ואפי' מרחוק: (דעת זקנים)

[כג] וְלֹא הִפְּיֵרוּ כִּי-הָיוּ יָדָיו כִּיְדֵי עֲשׂוֹ אָחִיו שְׁעָרַת וַיְבָרְכֵהוּ:

אונקלוס וְלֹא אֲשַׁתְּמוּדְעָה אָרִי הַנְּאָה יְדוּהֵי כִּיְדֵי עֲשׂוֹ אָחִיו שְׁעָרַת (נ"י שְׁעָרַת) וַיְבָרְכֵהוּ: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא אֲשַׁתְּמוּדְעִיהָ אָרוּם הָנָה יְדוֹ כִּיְדֵי עֲשׂוֹ אָחִיו שְׁעָרַת וַיְבָרְכֵהוּ: (תרגום יונתן)

אור החיים ולא הכירו כי היו וגו'. ואף על פי כן דחה שמיעת קול מלפני חוש ההרגש כי הקול יכול להשתנות, או לצד משמיע, או לצד שומע, מה שאין כן הרגשת שערות הידים הוא סימן מובהק:

ויברכהו. פי' לצד כי מקודם שמששו וידע כי עשו הוא לא היה לו דבר מכחיש לקול הבא לאזניו שאינו עשו והרי זה מתעתע ונכנס בחששת יעקב שאמר והבאתי עלי וגו', והגם שלא מצינו לו שקללו אף על פי כן הכין לבו לשנאתו, ודבר זה בצדיקים יפעיל, וצא ולמד מרז"ל (ב"מ פד) אם היו מקפידים בלבם על הזולת היו מביאים עליו קללה, לזה כשראה ידיו שעירות ויברכהו להסיר ההפך שהומשך מקודם: (אור החיים)

ספורנו שעירות ויברכהו. על שחשד שהיה ראוי לקללה כאמרו והבאתי עלי קללה. וכן אז"ל שהחושד את חבירו כדבר שאין בו צריך לפייסו ולא עוד אלא שצריך לברכו כענין עלי כשחשד את חנה לשכורה: (ספורנו)

[כד] וַיֹּאמֶר אַתָּה זֶה בְּנִי עֲשׂוּ וַיֹּאמֶר אָנִי:

אונקלוס וַאֲמַר אֶת דִּין בְּרִי עֲשׂוּ וַאֲמַר הָא אָנָּא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אַנְתָּה הוּא דִּין בְּרִי עֲשׂוּ וַאֲמַר אָנָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ויחמר אני. לא חמר אני עשו, אלא אני: (רש"י)

אור החיים ויאמר אתה זה וגו'. פ"י מצדיק דבריו כי הוא עשו לא שואל. ותשובת יעקב היא בלשון פשיטות אני:

עוד ירצה באומרו **אתה זה** להיות שהיה קולו מגיד כי יעקב הוא לזה נתכוון לברך לגוף המחליט כי הוא עשו, ולזה אמר אתה זה מורה באצבע לאשר יגיד חוש המישוש והיה מלביש הברכות בדעתו במה שלפניו בלא שום מחשבה מי הוא, וזה הוא לטובה אות שקבל הברכות יעקב בכוונה אליו, והגם שגמר אומר יצחק והזכיר עשו, עם כל זה בשעת הברכה לא היה מברך אלא זה שלפניו: (אור החיים)

[כה] וַיֹּאמֶר הַגֵּשָׁה לִי וְאָכְלָה מִצֵּיד בְּנִי לְמַעַן תְּבָרְכֶנּוּ נַפְשִׁי וַיִּגַּשׁ-לוֹ וַיֹּאכַל וַיֵּבֵא לָאֵל:

אונקלוס וַאֲמַר קָרִיב קָדְמִי וְאִיכּוֹל מִצֵּידָא דְבְרִי בְּדִיל דִּי תְּבָרְכֶנּוּ נַפְשִׁי וְקָרִיב לָהּ וְאָכַל וְאֵיתִי (נ"י וְאָעַל) לָהּ חֲמָרָא וּשְׂתִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר קָרִיב לִי וְאִיכּוֹל מִצֵּידָא דְבְרִי בְּגִין תְּבָרְכֶנּוּ נַפְשִׁי וְקָרִיב לִיָּהּ וְאָכַל וְלָא הָוָה חֲמָרָא גְפִיָּה וְאִזְדַּמֵּן לִיָּהּ מִלְּאָכָא וְאֵיתִי מִן חֲמָרָא דְאֶצְטַנֵּעַ בְּעֵינְבוּיִי מִן יוֹמֵי שִׁירוּיַי עֲלָמָא וְיַהֲבִיָּה בְּיַד יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹב אֶמְטִי לִיָּהּ לְאָבוּי וּשְׂתִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ואכלה מציד בני. האל"ף סימן המדבר והנח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השורש וכן אומרה לאל סלעי: דגשות נו"ן **תברכני**. לחסרון נו"ן הנוסף כמו יסובבנהו וכן ישחרונני: (אבן עזרא)

דעת זקנים ויבא לו יין. מהיכן היה לו יין שלא מצינו שמסרה לו אמו יין. אלא שמיכאל הביא לו יין מגן עדן ואי אתה מוצא של טובה וברכה אלא זה ושל אברהם שנאמר ומלכי צדק מלך שלם הוציא לחם ויין גם זה כיון ששתה ברכו: (דעת זקנים)

[כו] וַיֹּאמֶר אֵלָיו יְצַחֵק אָבוּי גְּשָׁה-גַּא וּשְׁקָה-לִי בְּנִי:

אונקלוס וַאֲמַר לָהּ יְצַחֵק אָבוּיָהּ קָרִיב בְּעֵן וּנְשֵׁק לִי (נ"י וְשֵׁק לִי) בְּרִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לִיָּהּ יְצַחֵק אָבוּי קָרִיב בְּדוֹן וְשֵׁק לִי בְּרִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא נשיקה. עם למ"ד ביד או בכתף או בצואר ובלי למ"ד בפה : (אבן עזרא)

כז וַיִּגַּשׁ וַיִּשְׁק-לוֹ וַיִּרַח אֶת-רֵיחַ בְּגָדָיו וַיְבָרְכֵהוּ וַיֹּאמֶר רֵיחַ בְּנֵי כְּרִים
שָׂדֶה אֲשֶׁר בָּרְכוּ יְהוָה:

אונקלוס וקרב ונשק לה וארח את ריחא דלבושוהי וברכה ואמר חזי ריחא דברי
פריחא דחקלא די ברכה יי: (אונקלוס)

יונתן וקריב ונשיק ליה וארח את ריחא דלבושוהי וברכיה ואמר חמון ריחא דברי
פריחא דקטורת בוסמנא דעתידא מתקרבא בטוור פי מקדשא דאתקרי חקל
דבריך יתיה יי ואתרעי לאשראה שכנתיה תמן: (תרגום יונתן)

רש"י וירח וגו'. והלא אין ריח רע יותר מטטף העזים, אלא מלמד שנכנסה עמו
(ב) ריח גן עדן: כריח שדה אשר זרכו ה'. שנתן זו ריח טוב, וזה שדה תפוחים,
(ג) כן לרשן רז"ל: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) לפי שעשו חמד הצגדים האלו מנמרוד, ונמרוד ירסן מאדם
הראשון, ואדם היה לובסן בגן עדן: (ג) ואשר זרכו ה', שב אל השדה, כאילו אמר
כריח השדה אשר נתן זו ה' ריח טוב והוא שדה של תפוחים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וירח. בפת"ח הרי"ש בעבור אות הגרון וכן וינע לכבו. וינח בכל גבול
מצרים. וכלם מהשניים הנראים: ראה. דבור עם הלב. והיה ריח טוב בבגדים
כאשר חשב בלבו שהוא עשו והוא בא מהשד' הריחו בגדיו כריח ציצי האילנים
כי יתכן כי זה המעש' היה בחדש הראשון: (אבן עזרא)

בעל הטורים וירח. ב' במסורה דין ואידך וירח ה' את ריח הניחות. מלמד שנכנס
עמו ריח גן עדן: וירח. בגימטריא יום פסח היה: ריח. בגימטריא ליל פסח: כריח.
ב' כריח שדה. כריח שדה לבנון. בזכות ריח ניחוח העולה מן לבנון פירוש בהמ"ק
עמד לו: (בעל הטורים)

אור החיים ויברכהו ויאמר ראה וגו'. אומרו ראה לא לשון ראייה אלא חשיבות
והכוונה ראוי הוא ריח בני וחשוב לדמותו כריח שדה אשר וגו': (אור החיים)

ספורנו וירח את ריח בגדיו. להרחיב את נפשו בתענוגות הריח כאמרם ז"ל איזהו
דבר שהנשמה נהנית ממנו ואין הגוף נהנה ממנו הוי אומר זה הריח: ויברכהו.
כענין והיה כנגן המנגן ותהי עליו יד ה': ראה ריח בני. אתה בני ראה והתבונן
שזה הריח הוא: כריח שדה. שמלבד המציאות המספיק לו להיותו מזון ב"ח
הוסיף עליו טובת הריח המהנה ומועיל לרוח החיוני והנפשי וזה מדרכי טובו:
אשר זרכו ה' ויתן לך האלהים. ובהתבונך על מדת טובו יתן לך באשר הוא
האלהים שדה מבורך: (ספורנו)

כתב שמישי **ויתן-לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ ולב דגן ותירש:**

אונקלוס ויתן לך יי מטלא דשמניא ומטובא דארעא וסגיאות (ניי וסגיות) עיבור וחקמר: (אונקלוס)

יונתן ויתן לך מימרא דיי מטוב טליו דנתתיו מן שמניא ומטוב מבועין דסלקין ומרביין צמחי ארעא מלרע וסוגנוי עיבור וחקמר: (תרגום יונתן)

רש"י ויתן לך. יתן ויחזור ויתן (ד) (ב"ר סו, ג.). ולפי פשוטו מוסב לענין הראשון, ראה ריח בני שנתן לו הקב"ה, כריח שדה וגו', ועוד יתן לך מטל השמים וגו': **מטל השמים.** כמשמעו, ומדרש אגדה יש להרבה פנים. (דבר אחר, מהו האלהים, בדיון, אם ראוי לך, יתן לך, ואם לאו לא יתן לך, אבל לעשו אמר, משמני הארץ יהיה מוסבך, בין לדיק בין רשע יתן לך. וממנו למד שלמה. כשעשה הבית סידר תפלתו, ישראל שהוא בעל אמונה ומלדיק עליו הדיון, לא יקרא עליך תגר, לפיכך ונתת לאיש כדרכיו אשר תדע את לבבו (מלכים-א ח, לט.), אבל נכרי מחוסר אמונה, לפיכך אמר ואתה תשמע השמים וגו' ועשית ככל אשר יקרא אליך, הנכרי, בין ראוי בין שאינו ראוי תן לו, כדי שלא יקרא עליך תגר. ברש"י ישן מדויק): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) דקשה לרש"י למה כתיב ויתן צוי"ו, אללא פירוש ויתן לך, ואם יפסוק הברכה מפני החטא אפילו הכי יחזור ויתן, ופירוש זה היינו לפי מדרשם ז"ל, ולפי פשוטו מוסיף על ענין ראשון, ראה לומר נתן לך ברכה אחת, לכן קאמר ויתן לך עוד ברכה זו, והיכן מצינו לעיל שברכו, יש לומר מדכתיב (פ' כ"ז) אשר ברכו ה' שנתן לו הקב"ה ברכה, כי אשר ברכו ה' שב אל בני הכתוב למעלה (ספ) כאילו אמר ראה ריח בני אשר ברכו ה' כריח השדה שנתן לו הקב"ה ריח טוב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מ"ם מטל. מושך עצמו ואחר עמו וכן האתן בכורי פשעי: (אבן עזרא)

הרמב"ן מטל השמים. אין הברכה שיתן לו האלהים מטל השמים כי הטל ירד בכל מקום ואלו אמר שיתן רבוי טל או שירד בעתו כענין ונתתי גשמיכם בעתם (ויקרא כו ד) היתה ברכה אבל פירושו כי הזכיר בו ברכת ה' כריח שדה אשר ברכו ה' והטעם אשר ברכו ה' לבני כי השם ברכך אותנו בשדה לומר שיצליחנו שם בצידו ולא ימות ולא תבואהו בו רעה ואמר

"ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ" - והברכה תוספת ורבוי או שיהיה ורב דגן ותירש בתוספת הוא"ו ושיעורו ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ רב דגן ותירוש והנכון בעיני כי מתת האלהים תמיד הוא ואין לו הפסק לעולם ולכן אמר ויתן לך האלהים כל ימיד על אדמתך מטל השמים ויתן לך משמני הארץ כלומר השמנה בכל הארצות כענין שכתוב (יחזקאל כו ו) צבי היא לכל הארצות ורבי אברהם אמר כי מ"ם מטל מושך עצמו ואחר עמו וממשמני הארץ ולעשו לא נתנו במתת אלהים ולא ברבוי אבל אמר גם לך אצלתי אחריו ומשמני הארץ ומטל השמים יהיה מושביך בעוד אשר תשב שם ירמוז כי יכלה ויאבד אך בעודו יהיה חלקו טוב (הרמב"ן)

בעל הטורים ויתן לך. יי תיבות בפסוק וי"ב ברכות נתברך כנגד עשרת הדברות

אור החיים **ויתן לך האלהים**. טעם אומרו וא"ו בתחילת ענין, להיות שקדם ואמר ויברכהו הוסיף עוד לומר ויתן לך וגו', ומה שלא פי' הברכות הרמוזות בויברכהו, אולי שיכוין על דרך אומרים ז"ל (בי"ר פל"ט) שמפתח הברכות נתנו ה' לאברהם ואברהם ליצחק (שם פי"א) ועתה מסרם יצחק ליעקב, והוא אומרו **ויברכהו פי' מסר לו הברכות שיהיו ברש ו ת ו**:

עוד ירצה שברכו ברכות רוחניות וגשמיות כנגד הרוחניות אמר בהעלם ויברכהו, וכנגד הגשמיות אמר **ויתן לך** וגו' בתוספת וא"ו לומר מלבד עולם העליון אשר בחר אברהם לבניו שהוא עיקר תכלית זרע ישראל עוד יתן לו בעולם הזה וכו':

עוד ירצה על זה הדרך לא מלבד מדת הרחמים אלא גם מדת הדין תסכים על נתינה זו והוא אומרו **ויתן לך האלהים** פירוש גם מדת אלהים: (אור החיים)

ספורנו **מטל השמים**. שיספיק לך טל השמים שהכל שמחים בו ולא ימנע צאתך ובואך: **ורוב דגן ותירוש**. שתוכל לפרנס אחרים: (ספורנו)

כלי יקר **ויתן לך האלהים**. וי"ו של ויתן מיותרת ודרשו רז"ל (בר"ר סו.ג.) יתן ויחזור ויתן, וביאור הענין כך הוא לפי שידוע שבכל המצות שהאדם עושה אין בהם די השיב כעל גמולות כעל ישלם (ישעיה נט.יח) אותן הטובות שעשה הקב"ה כבר עמו מיום הולדו, וכל מה שהאדם עושה מן המצות הוא עושה אותן דרך תשלומין, ובכל הטובות שאנחנו מקבלין ממנו ית' גבר עלינו חסדו, והקב"ה מקדים את טובותיו בכל נתינה, כמ"ש (תהלים נט.יא) אלהי חסדי יקדמני וכתוב (שם כא.ד) כי תקדמנו ברכות טוב וכתוב (איוב מא.ג.) מי הקדימני ואשלם. ולפי הנחה זו אם יהיה עם האדם דבר בליעל לאמר הרי העבר אין ומה בצע כי נעבוד את ה' שלעולם לא יהיה לי חוב עליו. אף אתה תשוב אמריך וצא תאמר לו פוק חזי מאי עמא דבר, כי מנהג הסוחרים הנותנים בהקפה כשהלוקח משלם לו חוב הישן אז הסוחר המוכר חוזר ונותן לו שנית בהקפה, וכן לעולם אבל אם אינו משלם לו החוב הישן שוב אינו נותן לו סחורה. כך החנוני המקיף הגדול ברוך הוא וברוך שמו, כשאדם משלם במצותיו הקפה ראשונה, הקב"ה חוזר ונותן לו בהקפה וזה"ש יתן ויחזור

דבר אחר, לפי שנכנס עמו הגן עדן ומזה שפט יצחק שזה הנכנס שכרו הרבה מאוד בעולם הרוחני בגן עדן כי שם צוה ה' את הברכה חיים עד העולם ע"כ אמר ויתן בוי"ו העיטוף לומר שנוסף על ההצלחה הרוחנית הצפונה לך לעה"ב ויתן לך גם בעולם הזה מטל השמים וגו' כדי שתזכה לשתי שולחנות.

ויש אומרים, שוי"ו של ויתן הוראה שלא יסמוך האדם על הנס אלא יעשה את שלו ככל אשר ימצא בכחו לעשות ומה שיחסר הטבע ישלם הנס כמ"ש רז"ל (ספרי ראה טו.יח.) יכול אפילו יושב ובטל ת"ל בכל אשר תעשה. לכך נאמר ויתן ר"ל אחר שעשית כבר כל אשר היה בכחך לעשות אז גם ה' יתן לך מאוצרו הטוב כמ"ש (תהלים פה.יב) אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף גם ה' יתן הטוב וגו'. כי מתחילה צריך אתה לעשות פעולתך, אמנם באמת דווקא, כי לא ישלח ה' עזרו למי שפועל פעולות ותחבולות אנושיות לא בצדק ולא באמת ומשפט, אבל למי שיתעסק באמת ואמונה ישלם ה' עזרו מקודש, וכשהפעולות האנושיות נצמחים תחילה מארץ, אז על צד החסד השקיף ה' ממרומו ובמה השקיף. גם ה' יתן הטוב

וארצנו תתן יבולה, במלת גם חתם כל הענין והוא מבואר מעצמו. (כלי יקר)

דעת זקנים ויתן לך האלהים. זו מדת הדין כלוי אם אתה ראוי לכך ואולם גבי עשו כתיב הנה משמני הארץ יהיה מושבך בין ראוי בין אינו ראוי וכן מצינו בתפלת שלמה ע"ה גבי ישראל אמר ועשית לאיש כדרכיו לפי שלא יקרא תגר וגבי נכרי ועשית ככל אשר יקרא אליך הנכרי וגוי שאם לא כן יקרא תגר ויטיח דברים כלפי מעלה. וכן אתה מוצא עשרה ברכות כנגד עשרה מאמרות שבהן נברא העולם וכנגד עשרת הדברות ובשבעה מקומות נתברך כאן ולקמן ואל שדי יברך אותך. והנה ה' נצב עליו ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני. וירא אלהים אל יעקב ויאמר אנכי אלהי אברהם אביך וכן אברהם נתברך בשבע ברכות ואעשך לגוי גדול וגוי וכנגדן ז' מועדות בשנה שבת פסח שבועות ר"ה יום הכפורים סוכות שמיני עצרת וז' כוכבים רועים ומשמשים את השמש ואת הירח ושבעה אינם רועים ושם כסיל וז' כוכבים של כימה בעת שהיא שוקעת הגיע זמן הארץ לזרוע וכשהיא עולה הגיע עת הקציר: (דעת זקנים)

[כט] יַעֲבֹדוּךָ עַמִּים (וישתחו) וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ לְאֲמִים הַיְהוָה גְּבִיר לְאֱלֹהֶיךָ וַיִּשְׁתַּחֲוּ לְךָ בְּנֵי אֲמָרָה אֲבְרָהָם אַרְוֵר וּמְבַרְכֶיךָ בְּרוּךְ:

אונקלוס יַפְלַחְנָךְ עַמִּמִּין וַיִּשְׁתַּעֲבָדוּ לְךָ מִלְכָּנוּ הַגּוֹי רַב לְאֲחֶיךָ וַיִּסְגְּדוּ לְךָ בְּנֵי אֲמָרָה מִלְטָטִיךָ יְהוֹן לִיטִין וּמְבַרְכֶיךָ יְהוֹן בְּרִיכִין: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁתַּעֲבָדוּ לְךָ אוֹמִיָּא כָּל בְּנוֹי דְעֵשׂוּ וַיִּגְחֲנוּן קוּמְךָ מִלְכָּנוּתָא כָּל בְּנֵהָא דְקִטּוּרָה רַב וְשְׁלִיט תְּהִי עַל אַחָךְ וַיְהוֹן מְקַדְמִין לְמִשְׁאַל בְּשִׁלְמָךְ בְּנֵי אֲמָרָה לְיִטָּךְ בְּרִי יְהוֹן לִיטִין כְּבַלְעָם בְּרִי בְּעוֹר וּמְבַרְכֶיךָ יְהוֹן בְּרִיכִין כְּמִשָּׁה נְבִיא סְפָרִיָּהוּם דְיִשְׂרָאֵל: (תרגום)

רש"י בני אמר. ויעקב אמר ליהודה בני אביך, לפי שהיו לו בנים מכמה אמהות, וכאן שלא נשא אלא אחת, (ה) אמר בני אמר (ב"ר סו, ג): ארריך ארור ומברכך ברוך. וזבלעם הוא אומר מברכך ברוך וארריך ארור, האדוקים תחלתם יסורים וסופן שלום, (ו) ואורכיהם ומלעניהם קודמים למברכיהם, לפיכך יחך הקדים קללת אורכיהם לברכת מברכיהם, והרשעים תחלתן שלום וסופן יסורין, לפיכך זבלעם הקדים ברכה לקללה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (ג"א), שלא ראה לתלות הקללה בעצמו לומר שבניו יהיו עבדים: (ו) כלומר יסורין ונרות שלהם באין תחילה, לפיכך יחך הקדים קללות אורכיהם וכו'. והרמב"ן טען למה כתיב בפרשת לך (לעיל י"ב ג) ואברכה מברכך ומקללך אחר, ותיכף שהרי כתיב אחריו (ס) ונברכו וגו' הרי גם קללות אורכיהם קודם לברכת מברכיהם, ואף על פי שזבלעם אמר לישראל (במדבר כ"ד ט) מברכך ברוך וגו', לא אמר זה אלא למה שהורגל לדבר עם הרשעים, אי נמי שהיה מברך אותם שיגיע להם כמעשה הרשעים שיהיה להם ג"כ תחילה שלום כו' וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **לאחיד**. בני הפילגשים: **בני אמך**. עשו ובניו: **אורריך ארוך**. כל אחד מאורריך וכן וצדיקים ככפיר יבטח. ורבים ככה. וכן ומברריך: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אריך ארוך ומברריך ברוך**. ובבלעם הוא אומר (במדבר כד ט) **מברריך ברוך** ואורריך ארוך הצדיקים תחלתן יסורין וסופן שלוח ואורריהן קודמין למברכיהן והרשעים תחלתן שלוח וסופן יסורין לפיכך הקדים בלעם ברכה לקללה לשון רש"י מבראשית רבה (סו ד) ואם כן למה אמר הקב"ה לאברהם (לעיל יב ג) ואברכה מברריך ומקללך אאור וזה איננו קשה כי חזר שם ונברכו בך והנה הברכה בראש ובסוף או בעבור מה שפירשנו שם דבר בלשון יחיד ורבים כי הכל יברכוהו והיחיד אשר יקלל אותו יואר (הרמב"ן)

בעל הטורים **וישתחו לך**. חסר וי"ו כנגד ו' דורות שמדוד עד יורם שעבדו אדום את ישראל ומכאן ואילך פשע בו ויש בזו הברכה כ"ו תיבות לומר לך שברכו בשם הנכבד שעולה כ"ו: **הוה**. ב' במסורה הוה גביר לאחיד. כי לשלג יאמר הוה ארץ. בזכות יעקב יורד גשם ושלג: (בעל הטורים)

אור החיים **יעבדוך וגו'**. אולי כי המלך לא יעלה מס הנוגע לו בין העם, וכדומה לזה ימצא בזמן שישראל משועבדים לאומות העולם המלכים שבהם שהם בעלי תורה פטורים מהמס (עזרא ז), ומה שאמר אחר כך (מ) ואת אחיד תעבוד והוא היה מלך חוזר אל בני עשו:

הוה גביר לאחיד. פי' אחיו ממש לא יהיה לו לעבד אלא שיהיה הוא גביר לו, אבל הבאים אחריו ישתחו לו והוא אומר **וישתחו לך בני אמך**:

עוד ירצה שיהיה הוא מתגבר עליו באמצעות עבודת הקודש אז ישתחו לו בני וגו', כי זולת זה לא ישתעבד אח לאחיו, ולזה תמצא כי במעט התרשלות שהיו מתרשלים ישראל בעבודת ה' תכף ומיד (מ"ב ח) ויפשע אדום:

אורריך וגו' ומברריך וגו'. פי' אורריך לעתיד ארוך הוא מעכשיו ולא יקום לארר, ומברריך ברוך הוא מקודם כדי שתחול ברכתו עליך:

וטעם אומר מברריך לשון רבים ולא ברך אלא לאחד, גם הזכיר מאררים רבים וארוך לאחד, נתכוון לשלול חלק מהמאררים שאינו ארוך והוא אחיה השילוני וכיוצא בו, לזה אמר ארוך ולא ארורים כולם, ובמברכים ג"כ יש מהמברכים שאינו בכלל ברוך והוא בלעם הרשע שהגם שברך לא יבורך, ולזה אמר מברריך יש בהם חלק אחד שהוא ברוך ולא כולם לשלול הנזכר, ואמר **ומברריך** בתוספת וא"ו לרמוז על מין מקלל שישנו בכלל ברכה והוא המכוון לברך, על דרך אומרם רבנן לר' אלעזר בן רשב"י (מוע"ק ט): תזרע ולא תחצד וכי, וזה הוא שיעור הכתוב **אורריך ארוך ומברריך** פי' ואותם אורריך אם הם מכוונים למברריך ברוך: (אור החיים)

ספורנו **הוה גביר לאחיד**. כי חשב שיהיה טוב ליעקב שתספיק לו נחלת א"י ושיחיה בה עם איזה שעבוד כדי שלא יטרוד נפשו מאוד בענייני גשמי"י והבלי הנפסדים כמו שקרה לזרעו אחר כך כאמרו מתאב אני את גאון יעקב ושיהיה טוב לו שיהיה משועבד תחת אחיו כאמרם ז"ל אי בטולך אי בטולא דבר עשו

מפני שידע שא"י היתה ראויה ליעקב בלבד לכן בזאת הברכה שחשב לברך את עשו לא הזכיר ברכת אברהם ולא ארץ ישראל כמו שהזכיר ליעקב כשהכירו וברכו: **אורריך ארור**. כי אנשים רעים מקללים אדוניהם כשלא ישיגו חפצם ולכן הזהיר מזה באמרו אלהים לא תקלל וכו': (ספורנו)

כלי יקר **אורריך ארור ומברכך ברוך**, ובלעם אמר הפך זה וכן נאמר לאברהם ואברהם מברכך ומקללך אאר, נראה שיש שני מיני אוררים ושני מיני מברכים. מין א' הוא המקלל ממש או מברך ממש, ולעולם כך המדה בצדיקים שתחילתן יסורין וסופן שלווה, והנה כל מברך מסתמא הוא מברך בזמן שצריכין לברכה דהיינו בזמן שהיסורין מצויים, לאפוקי בזמן השלוה אינן צריכין לברכה, כי כן אמר הקב"ה לבלעם כשאמר אם כן אברכם אמר לו אינם צריכין לברכתך כי ברוך הוא. וכל מקלל מסתמא הוא מקלל בזמן השלוה, כי בזמן היסורים למה יוסיף קללה. ומזה המין נאמר לאברהם תחילה ואברהם מברך, כי בהתחלה יהיו היסורים ואז תצטרך למברכים וכל מברכך אברך אני, ואח"כ בזמן השלוה יתקנאו בך רבים ויחשבו לקללך ואני אאר אותם. ומזה המין אמר בלעם מברכך ברוך ואורריך ארור.

אבל אורריך שהזכיר כאן, אינו מדבר כלל במקללים בלשון קללה, אלא במצערים. וכן פירש"י וזה מצוי בזמן היסורין ביותר, ע"ד (שבת לב.) נפל תורא חדד לסכינא. כי נוסף על היסורין יבואו לצערך במקום שהיה להם לנחמד כי בזמן השלוה במה יצערו. וכן מברכך היינו משמחך וזה מצוי ביותר בזמן השלוה שרבים ישמחו עמך, ומכאן למד רש"י לפרש אורריהם היינו מצעריהם, ובזה הותרו כל הספיקות והקושיות שהקשו הרא"ם והרמב"ן ועיין בספריהם, אבל לפי פירושו של רש"י לא יתישב כל זה ואני לא באתי כ"א לתרץ הפסוקים. תדע שכך הוא שהרי בלעם אמר ותהי אחריתי כמוהו ואיך אמר אורריך ארור בסוף ויעד להם שסופן יסורין, אלא ודאי שאורריך מדבר בזמן השלוה שתהיה באחרית ימיהם ועליה אמר ותהי אחריתי כמוהו, אבל לרשעים יעד הפך ואמר ראשית גוים עמלק ואחריתו עדי אובד. והקב"ה יעד ג"כ לאברהם שיהיה ראשיתו מצער ויצטרך למברכים ואחריתו ישגא מאד ויבואו עליו מקללים ולא יוכלו לו. (כלי יקר)

וְהָיָה כְּאִשֶּׁר כָּלָה יְצַחֵק לְבָרְךָ אֶת-יַעֲקֹב וְהָיָה אָךְ יֵצֵא יַעֲקֹב מֵאֵת פְּנֵי יְצַחֵק אָבִיו וְעָשָׂו אָחִיו בָּא מִצִּידוֹ:

אונקלוס וְהָוָה כַּד שִׁיחֵי יְצַחֵק לְבָרְכָא יֵת יַעֲקֹב וְהָוָה בְּרַם מִפֶּק נִפֶק יַעֲקֹב מִלְּוֹת אָפִי יְצַחֵק אָבוּהִי וְעָשָׂו אָחוּהִי אָתָא (נ"י על) מִצִּידָה: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כַּד שִׁיחֵי יְצַחֵק לְבָרְכָא יֵת יַעֲקֹב וְהָוָה בְּרַם מִיפֶק נִפֶק יַעֲקֹב פְּתַרְתִּין טְפוּחִין מִלְּוֹת יְצַחֵק אָבוּי וְעָשָׂו אָחוּי עַל מִצִּידָה: (תרגום יונתן)

רש"י יֵצֵא יֵצֵא. יֵצֵא. זֶה יוֹצֵא (ז) וְזֶה בָּא: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דאם לא כן שתי יציאות למה לי, אללא קזה יצא מאהל אביו, וזה יצא מן הקדה וצא אל הבית. והרא"ם פירש דאך מיעט היציאה: (שפתי חכמים)

אור החיים ויהי כאשר כלה. טעם אומרו ויהי לשון צער, כי התורה מצטערת על אשר כלה ולא ברך כל הברכות שהרי מצינו שברך לעשו אחר כן, ואם היה מברך אותם הברכות הנשארות ליעקב כבר אבדה תקות אדום:

ויהי אך יצא וגו'. טעם אומרו ויהי לשון צער, גם אמר אך, גם כפל לומר יצא יצא. נתכוון לומר שעדיין היה מעוכב ביציאי יעקב והוא אומרו אך יצא מיעט ביציאה אלא לסיבה שאירעה יצא, והסיבה היא מה שהודיע הכתוב לבסוף באומרו ועשו אחיו בא מצידו ולסיבה זו מיהר לגמור היציאה והוא אומרו יצא, ורמז אל הצער שחש יעקב שימצא כגנב במחתרת בפני אביו כשהרגיש בביאת עשו, ורז"ל (ב"ר פס"ו) דרשו באופן אחר: (אור החיים)

דעת זקנים ויהי אך יצא יצא. זה נכנס וזה יוצא ויעקב שהיה בחדר ראה עשו נכנס שהיה במקום אורה וטמן עצמו אחורי הדלת עד שראה עשו נכנס ועשו לא ראהו לפי שהיה בחשך: שהיה דעת זקנים

[לא] ויעש גם-הוא מטעמים ויבא לאביו ויאמר לאביו יקם אבי ויאכל מציד בנא בעבר תברכני נפשך:

אונקלוס ועבד אף הוא תבשילין ואעיל לנת אבוהי ואמר לאבוהי יקום אבא ויכול מצידא דברה בדיל די תברכני נפשך: (אונקלוס)

יונתן ועקב מימרא דיי מניה צידא דכיא ואשפח כלבא חדא וקטליה ועבד אף הוא מניה תבשילין ואייתי לאבוי ואמר לאבוי יקום אבא ויכול מצידא דברה בדיל דיתברכני נפשך: (תרגום יונתן)

כלי יקר יקם אבי ויאכל מציד בנו. יעקב דבר בלשון תחנונים קום נא שבה, אין נא אלא בקשה, ועוד אמר לו לישב ולאכול דבר אתו בלשון נוכח, אבל עשו לא אמר לו לקום מן המקום אשר הוא עומד שם ולישב במקום המוכן לאכילה, ולא הזכיר לשון נא, ודבר בלשון נסתר מרוב רום לבבו. (כלי יקר)

[לב] ויאמר לו יצחק אביו מי-אתה ויאמר אני בנה בך עשו:

אונקלוס ואמר ליה יצחק אבוהי מן את ואמר אנא בך בוכך עשו: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה יצחק אבוי ואמר ליה מאן את ואמר אנא בך בוכך עשו: (תרגום יונתן)

הרמב"ן מי אתה. כאשר אמר לו "יקום אבי" היה חושב שהוא יעקב וידע שאכל מציד עשו וברך אותו ועשה גם הוא מטעמים שיברך גם אותו ולכן שאלו מי אתה לדעת האמת (הרמב"ן)

[לג] ויחַרד יצחק חרדה גדלה עד-מאד ויאמר מי-אפוא הוא החד-ציד ויבא

לִי וְאָכַל מִכֹּל בְּטָרִם תִּבּוֹא וְאַבְרָכְהוּ גַם-בְּרוּךְ יְהוָה:

אונקלוס ויתנהו יצחק ותנהא רבא עד לחתא ואמר מן הוא דכי דצד צידא ואעיל לי ואכלית מפלא עד לא תיעול וברכתה אף בריך יהי: (אונקלוס)

יונתן ואזדעזע יצחק זעזוע סגי פדי שמע נת קליה דעשו וריח תבשיליה עלת באנפוי הי כריחא דיקדת גיהנם ואמר מאן הוא דכי דצד צידא ואעיל לי ואכלית מפל דאיתי עד דלא עלת וברכתיה ואפילו הכי בריך יהי: (תרגום יונתן)

רש"י ויחרד. כתרוממו ותוה, לשון תמיה. ומדרשו, ראה (ח) גיהנם פתוחה (ט) מתחתיו: מי איפוא. לשון לעלמו, משמש עם כמה (י) דברים. דבר אחר איפוא, איה פה, מי הוא ואיפוא הוא הגל ליד: ואכל מכל. מכל טעמים (כ) שזקשתי לטעום טעמתי זו (ב"ר סו, ב): גם צרוך יהיה. שלא תאמר, איכילי שרימה יעקב לאביו לא נטל את (ב) הזכות, לכך הסכים (מ) וזכרו מדעתו (סו): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) ואם כן לפי מדרש רז"ל יהיה פירוש של ויחרד אינו כמשמעו לשון תמיהה אלא פחד על פתיחת גיהנם, ואף על פי דלפי פשוטו נמי ויחרדו אינו לשון תמיהה אלא לשון חרדה, אלא ראה לומר דהחרדה היה כמשמעו על דבר המתמיה של מי איפוא, ולאפוקי לפי המדרש החרדה הוא הגיהנם: (ט) (ג"א), פירש מתחתיו תחת עשו כי עם יעקב נכנס גן עדן ועם זה גיהנם: (י) פירש שאינה מלה מורכבת מאיה ואיפה, רק הוא לשון צפני עלמו והוא משמש לכמה ענינים וכו': (כ) דאם לא כן מכל למה לי: (ב) וקשה והלא קרא דויעקבני (פ' ל"ו) הוא אחר פסוק גם צרוך יהיה, ונראה לי דבדאי עשו לעק מיד זקול רם מה עשה לי האח הזה, ויעקבני זה פעמים, ושמע אביו ואמר גם צרוך יהיה, והנה כשמוע עשו דברי אביו שאמר גם צרוך יהיה אחר שאמר ויעקבני זה פעמים ולא השגיח זו, אז אמר לו הכי קרא שמו יעקב, כלומר אני משיג שאהוב בעיניך עקיבתו ורמאותו, ומשום הכי קראתו יעקב לשון עתיד ולא עקב, שיעקבני פעמים, (מהרש"ב): (מ) דאם לא כן גם צרוך יהיה למה לי, הלא כבר זכרו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מי איפה. מי זה ואנה הוא שתי מלות: וי"ו ואברכהו. קמוץ בעבור היותו פועל עבר ואלו היה בפתח גדול היה לעתיד: (אבן עזרא)

הרמב"ן בטרם תבא ואברכהו גם ברוך יהיה. אין דרך החרד חרדה גדולה עד מאד וצועק "מי הוא אשר רמני לברך אותי" שישלים צעקתו לאמר מיד "גם ברוך יהיה" אבל היה ראוי שיקללהו ועוד כי היה עשו צועק עליו לאמר "ולמה תברכהו עתה אבי" ואיך יאמין עשו כי במרמה היה מתחלה בראותו כי עתה יברך אותו ברצונו והנכון בעיני שהוא לשון הווה יאמר מי איפוא הוא הצד ציד אשר היה יכול לרמותי שאברכהו וגם שיהיה ברוך על כל פנים כי ידעתי כי ברוך הוא או טעמו וגם ברוך יהיה על כרחי שאי אפשר לי להעביר הברכה ממנו כי מאז שברך אותו ידע ברוח הקדש שחלה ברכתו עליו וזהו טעם החרדה הגדולה

אשר חרד כי ידע שאבד בנו האהוב לו ברכתו לעולם וזה טעם בא אחיך במרמה
כי אחר שאמר מי איפוא נתן דעתו שהבא אליו היה יעקב שאי אפשר שתחול
הברכה רק בזרעו (הרמב"ן)

בעל הטורים ויאמר מי איפוא. ר"ת אמו מי נעשה סרסור בדבר רבקה: איפוא.
בגימטריא גהנס שנכנס גיהנס עמו: ואברכהו. ב' דין ואידך כי אחד קראתיו
ואברכהו. גבי אברהם רמז ברכת אברהם בירך את יעקב. וכתוב נמי ויתן לך את
כרכת אברהם: (בעל הטורים)

אור החיים ויחרד יצחק וגו' גם ברוך וגו'. טעם ב' דברים הפכיים בנושא אחד, כי
מתחלה חרד על הרמאות ואחר כך חש למה שקדם ואמר בברכתו אורריך ארור
וברכהו, קודם לא ידע מי הוא וחרד וחש לאדם אחר, וכשהתבונן בדבר והשכיל
כי הוא יעקב ברך אותו כי הריח מריח בגדיו וידע הפרש שבינו לבין עשו וחתם
על הברכות, גם חש למה שקדם לומר אורריך ארור לזה ברכהו: (אור החיים)

ספורנו מי איפוא הוא. אם כן שאתה עשו מי היה זה שהביא לי ציד כי אמנם
מלת איפוא כשתבא עם אל"ף בסוף התיבה משמשת במקום אם כן. אבל מלת
איפה עם ה"א בסוף משמשת במקום איה כמו איפה הם רועים: גם ברוך יהיה.
א"כ מי הוא שהביא לי ציד במרמה ועם זה יזכה שיהי ברוך כי אמנם הרגיש
בברכתו שחלה הברכה על המבורך כמו שאמרו על ר' חנינא כשהיה מתפלל על
החולים: (ספורנו)

כלי יקר גם ברוך יהיה. מאי קמ"ל וכי היה עשו מסופק בברכתו. על כן י"ל שמה
שאמר אורריך ארור היינו אם אתה תקלל את אחרים אסכים עמך באופן שיהיה
ארור מי שתארר אתה, וכן מברכיך את מי אשר תברך אתה אסכים לברכתך
שיהיה ברוך. כי מסר בידו הברכות לברך את מי שירצה, וע"ז אמר יצחק גם
ברוך יהיה שלא זו שאברכהו כבר אפילו אמרתי לו והיה ברכה ונתתי בידו לברך
את מי שירצה, ואחר שמסרתי הברכות בידו איך אקח מידו מה שכבר נתתי לו
ומה מועיל שאברך אם הוא לא יסכים עמי. ולפי זה גם ברוך יהיה מלשון והיה
ברכה, ואל תשיבני מן וי"ו של ברוך שמשמעותה שהוא יהיה מבורך מצינו
דוגמא לזה שדרשו רז"ל (סוטה לח:). אין נותנין כוס של ברכה כי אם לטוב עין
שנאמר (משלי כב.ט.) טוב עין הוא יבורך אל תקרי יבורך אלא יברך.

דבר אחר, לכך אמר גם ברוך יהיה, שלא יאמר עשו הלא אין ברכת יעקב נצחית,
ותוכל לפרש דברך שברכת יעקב תחול על זמן קבוע וככלות זמנו יתחילו
ברכותיו של עשו, ע"ז אמר גם ברוך יהיה לא זו שאברכהו בהווה אלא גם ברוך
יהיה ר"ל יהיה כן לעולם וא"כ אין מקום לברכותיך לחול לא בהווה ולא בעתיד,
ועשו אמר הלא אצלת לי ברכה אחרת בכיוצא בה, וכי לא אפשר שיחולו שני
הברכות כאחד, והשיב לו הן גביר שמתיו לך, ומה שקנה עבד קנה רבו וא"כ מה
יתן לו, ובעבור הפצרתו נתן מקום לחול ברכתו באמרו והיה כאשר תריד וגו'.
(כלי יקר)

דעת זקנים ויחרד יצחק חרדה וגו'. שתי חרדות חרד יצחק אחת כשנעקד ואחת
כאן ולמדך הכתוב שזו היתה גדולה ועכשיו ממה חרד לפי שאמר בלבו מה עון
ומה מכשול היה בידי שברכתי הקטן לפני הגדול והתחיל עשו גונח ואמר וכו'
כדפי רש"י ז"ל: מי איפה. שאל יצחק מי יהיה אפה בגיהנם ורוח הקודש משיבו
הוא הצד ציד כלומר עשו והיינו דקאמר ליה יצחק לעשו ולכה איפה מה אעשה

בני כלומר אתה עתיד להיות אפיה בגיהנם אם כן מה אעשה לך : (דעת זקנים)

[לד] כְּשָׁמַע עֶשָׂו אֶת-דְּבָרֵי אָבִיו וַיִּצְעַק צְעָקָה גְדֹלָה וּמָרָה עַד-מָאֵד וַיֹּאמֶר
לְאָבִיו בְּרַכְנִי גַם-אֲנִי אָבִי:

אונקלוס כַּד שָׁמַע עֶשָׂו יְת פְּתִיגְמֵי אָבוּהִי וַצֹּח צֹחָא רַבָּא וּמְרִירָא עַד לְחֻדָּא וַאֲמַר
לְאָבוּהִי בְּרַכְנִי אַף אָנָּא (נִיִּי לִי) אָבָּא : (אונקלוס)

יונתן כַּדִּי שָׁמַע עֶשָׂו יְת פְּתִיגְמֵי אָבוּי וַצֹּח צֹחָתָא רַבְתָּא וּמְרִירְתָּא עַד לְחֻדָּא וַאֲמַר
לְאָבוּי בְּרִיכְנִי אוּף אֵלִי אָבָּא : (תרגום יונתן)

[לה] וַיֹּאמֶר בָּא אַחִיךָ בְּמִרְמָה וַיִּקַּח בְּרַכְתְּךָ:

אונקלוס וַאֲמַר עַל אַחוּזָא בְּחֻכְמָתָא וְקַבִּיל בְּרַכְתְּךָ : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר עַל אַחוּזָא בְּחֻכְמָתָא וְקַבִּיל מִינִי בְּרַכְתְּךָ : (תרגום יונתן)

רש"י במרמה. (נ) **זחכמה:** (רש"י)

שפתי חכמים (נ) **לאס לא כן מאי ברוך יהיה:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא במרמה. **שלא דבר אמת:** (אבן עזרא)

בעל הטורים במרמה. ב' במסורה דין ואידך ויענו בני יעקב וגוי במרמה. בשביל
שהוא בא לאביו במרמה באו בניו במרמה: **ברכתך**. ב' במסורה ויקח ברכתך. על
עמך ברכתך סלה. שמזו הברכה היה לבניו ברכה סלה: (בעל הטורים)

ספורנו ויקח ברכתך. אותה הברכה שהיתה ראויה לחול עליך שהיתה בענייני
העולם הזה: (ספורנו)

[לו] וַיֹּאמֶר הֲכִי קָרָא שְׁמוֹ יַעֲקֹב וַיַּעֲקֹבֵנִי זֶה פְּעַמַּיִם אֶת-בְּכֹרְתִי לָקַח וְהִגָּה
עִתָּה לָקַח בְּרַכְתִּי וַיֹּאמֶר הֲלֹא-אֶצְלָתָ לִי בְּרַכָּה:

אונקלוס וַאֲמַר קָרָא שְׁמֵהּ יַעֲקֹב וְכַמְנִי דְגֵן פְּתִיגְמֵי יְת בְּכִירוּתִי נְסִיב
וְהָא פְּעוֹ קַבִּיל בְּרַכְתִּי וַאֲמַר הֲלֹא שְׁבִקְתָּ לִי בְּרַכְתָּא : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר בְּקוּשְׁטָא קָרָא שְׁמִיהּ יַעֲקֹב וַשְׁקֵר בִּי דְגֵן פְּתִיגְמֵי יְת בְּכִירוּתִי
נְסִיב וְהָא פְּדוֹן קַבִּיל בְּרַכְתִּי וַאֲמַר הֲלֹא שְׁבִקְתָּא לִי בְּרַכְתָּא : (תרגום יונתן)

רש"י הכי קרא שמו. לשון תימה הוא, כמו הכי אחי (ס) אתה (בראשית כט, כו.), **שמה**
לכך נקרא שמו יעקב, על שם סופו שהוא עתיד לעקבני. **תנחומא** (תולדות כג.), **למה**

חדל יצחק, אמר, שמא עון יש בי שזכרתי קטן לפני גדול, וקניתי סדר היחס, התחיל עשו מלעק ויעקבני זה פעמים, אמר לו אביו מה עשה לך, אמר לו את זכורתי לקח, אמר, בכך הייתי מלך וחדל, שמא עזרתי על סורת הדין, עכשיו לזכור זכרתי, גם זרוך יהיה: ויעקבני. כהרגומו וכמני, ארצני. וארצ, וכמן. ויש מתרגמין וחכמני, נתחכם לי: אללת. לשון הפרשה, כמו ויאלל (ס"א וילל): (רס"ז)

שפתי חכמים (ס) **שהוא מצואר ממה שכתוב אחריו** (לקמן כ"ט ט"ו) **ועזרתני חנם הגידה**
לי **וגו':** **שפתי** **חכמים**

אבן עזרא הכי. כמו אמת. וכן הכי אחי אתה: **קרא.** הקורא שמו יעקב: **ויעקבני.** כמו מרמה וכן בעקבה ויתכן היותו מגזרת עקוב הלב. והעקוב הפך המישור: **אצל. ת לי.** עזבת לי אצלך. והוא מגזרת ואצלתי מן הרוח: (אבן עזרא)

בעל הטורים ברכתי. ג' במסורה לקח ברכתי. קח נא את ברכתי. וצויתי את ברכתי. הקב"ה צוה את ברכתו ולא חסר כלום מכל הדורות כדכתיב ויבא יעקב שלם: **שלים:** **בעל** **הטורים**

אור החיים ויאמר הכי קרא וגו'. פי' מתמיה הכי קרא שמו יעקב ומשמעות השם לא יגיד אלא עוקבה אחת והוא עקבני זה פעמים, שאילו היה שמו עקבות או עוקבות **היה** **עוקבו** **פעמים:**

או ירצה על זה הדרך הכי קרא שמו יעקב ולא אמר עקבה או עקב שאז לא יגיד אלא על עוקבה אחת אבל יעקב יגיד על התמידות ולזה עד עתה כבר (עברו) **פעמים:** **החיים** **עוקבו]**

ספורנו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני. האמנם בשביל שקרא הקורא את שמו יעקב קרא זה שיעקבני דשמה גרים: **הלא אצלת לי ברכה.** אף על פי שחשבת לברכני בברכה העליונה אין לחשוב שהיה בדעתך שיהי לי הכל וישאר אחי שולל וערום **מכל** **ברכה:** **ספורנו**

כלי יקר את ברכתי לקח וגו'. למה אמר שלקח הבכורה בעקבה ורמיה והלא מכרה לו מרצון טוב, ואם עשו בשאט נפש ביזה הבכורה מה פשעו של יעקב בזה. והקרוב אלי לומר בזה שאמר עשו הא בהא תליא כי כששאלו יצחק מי אתה והשיב לו אנכי עשו בכורך, ואיך הוציא דבר שקר מפיו הלא שארית ישראל לא ידברו כזב, אלא ודאי שאמר לו אנכי במקום עשו בכורך, שהרי קניתי ממנו הבכורה וא"כ אנכי במקומו, ואילו לא קנה הבכורה לא היה יכול להשיב אנכי עשו בכורך, ולא היה יכול לבא לכלל הברכות, ובודאי שבשעה שקנה הבכורה היה דעתו לרמות אותי בזה, כי תקראנה אותי כאלה. ומה שמאשים אותו על לקיחת הבכורה, לפי שאמר עתה נודע הדבר כי מקח טעות הוא, כי מתחלה חשבתני שאין מעלה לבכורה כי אם מה שנוטל פי שנים אחרי מות אביו, וחשבתני שמא לא ישאיר אבי אחריו מאומה על כן מכרתיה בדבר מועט, אבל עכשיו אני רואה שהבכורה שוה הרבה לפי שהברכות תלויות בה, כי למה אמר יעקב אנכי עשו בכורך, למה לו להזכיר הבכורה אלא ודאי לפי שמצד הבכורה הוא ראוי ליתר שאת ועוז, ובזה יעקבני כי לא ידעתי שקבלת הברכות תלוי בבכורה, רמז

לדבר בכר אותיות ברך לכך אמר ויעקבני זה פעמים, אבל ההיזק אינו כי אם אחד. (כלי יקר)

[לז] וַיַּעַן יִצְחָק וַיֹּאמֶר לַעֲשׂוֹ הֵן גִּבִּיר שְׁמַתִּיּוֹ לָךְ וְאֶת-כָּל-אָחִיו נָתַתִּי לְךָ לְעַבְדִּים וְדָגַן וְתִירֵשׁ סִמְכִתִּי וְלָכָה אִפֹּא מֶה אֶעֱשֶׂה בְּנִי:

אונקלוס וְאֶתִּיב יִצְחָק וַאֲמַר לַעֲשׂוֹ הָא רַב שְׁוִתָּה לָךְ (נ״י עֲלִנָּךְ) וְנִת כָּל אַחוּהִי יִהְיִית לָה לְעַבְדִּין וְעִיבּוֹר וְחִמְרָ סְעִדְתִּיה וְלָךְ הָכָא מֶה אֶעֱבִיד לָךְ בְּרִי: (אונקלוס)

יונתן וְאֶתִּיב יִצְחָק וַאֲמַר לַעֲשׂוֹ הָא שְׁלִיט מִינִיתִיה עֲלֶיךָ וְנִת כָּל אַחוּי שְׁוִיתִי קוּמוּי לְעַבְדִּין וְעִיבּוֹר וְחִמְרָ סְעִדְתִּיו וְאִזִּיל וְתִיטְרַד מְנִי דְמֶה אֶעֱבִיד לָךְ בְּרִי: (תרגום יונתן)

רש"י הן גביר. ברכה זו שביעית היא, והוא עושה אותה ראשונה, אלא אמר לו, מה תועלת לך בברכה, אם תקנה נכסים שלו הם, שהרי גביר שמתיו לך, ומה שקנה עבד קנה רבו: ולכה אפוא מה לעשה בני. איה איפא חזקא מה לעשות לך: (רש"י)

אבן עזרא הן גביר שמתיו לך. בברכתך. גם כן נתתי לו. בדבור. יש אומרים כי איפא עם אלי"ף בסוף מלה אחת כמו עתה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. איננו ברכת "הוה גביר לאחיד" שכבר אמר הן גביר שמתיו לך אבל יתכן שיהיה הוא הגביר ולא יהיו הם עבדים כענין כי יהודה גבר באחיו (דהיי"א ה ב) אבל אמר "נתתי לו לעבדים" ממאמרו וישתחוו לך בני אמך כי הוא השתחואת העבד לאדוניו כמו שאמר "יעבדוך עמים" וכפול וישתחוו לך לאומים וטעם ואת כל אחיו כטעם "אחידך" ו"בני אמך" יזכירם בלשון רבים לרמוז על כל זרעו של עשו ורבי אברהם אמר בני הפילגשים (הרמב"ן)

אור החיים ויען יצחק. הנה עדיין היה לו מציאות לברכו אלא לצד שהכיר בו וידע כי הוא ראוי לקללה ואויב ליעקב חש לברכו כי הוא הפך מה שקדם לומר ליעקב אורריך ארור, ולזה היה מתנצל מעשו מלברכו. ולזה כפל לומר הכתוב ויען ויאמר לעשו פיי שמענה זה אינו אלא לאמר ואין כן הוא האמת בדעת יצחק: (אור החיים)

ספורנו ואת כל אחיו נתתי לו לעבדים. בני ישמעאל ובני קטורה: ולך איפוא מה לעשה. אם כן מה לעשה לך מה היא הברכה שתועיל לך: (ספורנו)

דעת זקנים ולכה איפה. ולכה כתיב בה"א מלא אמר לו יצחק לעשו לאחר שיעברו חמשת אלפים אז ימלוד מה לעשה לך שאז יתן הקב"ה נקמתו באדום: (דעת זקנים)

[לח] וַיֹּאמֶר עֲשׂוֹ אֶל-אָבִיו הַבְּרָכָה אֲחַת הוּא-לָךְ אָבִי בְּרַכְנִי גַם-אֲנִי אָבִי וַיֵּשֶׂא עֲשׂוֹ קָלוֹ וַיְבָרֵךְ:

אונקלוס וְאָמַר עֲשׂוּ לְאָבוּהִי הַבְּרִכָּתָא חֲדָא הִיא לְךָ אָבָא בְּרַךְ לִי אִף אָנָּא אָבָא
וְאָרִים עֲשׂוּ קָלִיָּה וְבָכָא : (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר עֲשׂוּ לְאָבוּי הַבְּרִכָּתָא חֲדָא הוּא לְךָ אָבָא בְּרִיכְנִי אוּף לִי אָבָא וְאָרִים
עֲשׂוּ קָלִיָּה וְבָכָא : (תרגום יונתן)

רש"י הַזְכָּרָה אַחַת. ה"א זו מַשְׁמַת לְשׁוֹן תִּימָה, כְּמוֹ הַבְּמַחְנִים (במדבר יג, יט.)
הַשְּׂמֵנָה הִיא (סס כ.) הַכְּמוֹת נִבְל (שמואל ב ג, לג.) : (רש"י)

לט וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו וַיֹּאמֶר אֵלָיו הֲיֵה מִשְׁמֵנִי הָאָרֶץ יְהִי מוֹשְׁבֵךָ וּמִטְלָה
הַשָּׁמַיִם מֵעַל :

אונקלוס וְאַתִּיב יִצְחָק אָבוּהִי וְאָמַר לֵיהּ הָא מְטוּבָא דְאַרְעָא יְהִי מוֹתְבָדָּ וּמִטְלָא
דְּשָׁמַיָּא מְלַעְלָא : (אונקלוס)

יונתן וְאַתִּיב יִצְחָק וְאָמַר לְעֲשׂוּ הָא בְּטוּב פְּרִי אַרְעָא יְהִי מוֹתְבָדָּ וּמִטְלָא דְשָׁמַיָּא
מְלַעְלָא : (תרגום יונתן)

רש"י מִשְׁמֵנִי הָאֲרֶז וְגו'. זו אֵיטְלִיא"ה (ע) שֶׁל יוֹן (ב"ר סז, א.) : (רש"י)

שפתי חכמים (ע) לְאִפּוּקֵי מַמָּה שְׁנֹאמַר לְעִיל (פ' כ"ח) מִטְלָה הַשָּׁמַיִם וּמִשְׁמֵנִי הָאֲרֶז,
לְעִיל קָאִי אִפִּירוֹת הָאֲרֶז, שְׁהַתְּבוּלָה וְהַפִּירוֹת שְׁבֹאֲרֶז יְהִיוּ שְׁמֵנִים וְטוּבִים, אֲבָל
כֹּאן נֹאמַר עַל הַמְּקוֹם שִׁיחִיָּה הַמְּקוֹם הַשָּׁמֶן שְׁבֹאֲרֶז, וְזֶה שְׁנֹאמַר מוֹשְׁבָדָּ
וְלֹא בְּמוֹשְׁבָדָּ עַל כְּרַחֵךְ שְׁמוּרָה עַל הַמְּקוֹם שְׁיוֹשֵׁב שָׁם, לֹאס לֹא כֵן קָסָה הֵא זִירָךְ
אַת יַעֲקֹב צְבֻרָת מִשְׁמֵנִי הָאֲרֶז : (שפתי חכמים)

הרמב"ן הִנֵּה מִשְׁמֵנִי הָאֲרֶץ יְהִי מוֹשְׁבָדָּ. טַעַם "הִנֵּה" לֹאמַר הִנֵּה אוֹכֵל לִתְת לְךָ
מִשְׁמֵנִי הָאֲרֶץ וּמִטְלָה הַשָּׁמַיִם כִּי לְשֵׁנִיכֶם יִסְפִּיק שִׁיחִיָּה מִשְׁמֵנִי הָאֲרֶץ וְטַל הַשָּׁמַיִם
אֲבָל בְּעִנְיַן הַמְּמַשְׁלָה שְׁלוֹ תִּהְיֶה וְלוֹ תַעֲבֹד וְלֹא נָתַן לוֹ גַם כֵּן רַב דָּגָן וְתִירוֹשׁ כֹּאחִיו
כִּי רָצָה לְכַבֵּד הַמְּבוֹרָךְ רֵאשׁוֹנָה עֲלָיו וְאַחֲרָי כֵּן אָמַר לִיעֲקֹב וַיִּתֵּן לְךָ אֶת בְּרַכַּת
אַבְרָהָם לְרִשְׁתְּךָ אֶת אֲרֶץ מְגוּרֶיךָ (לְהֵלֵךְ כַּח ד) לְהִיּוֹת לוֹ רַב הַדָּגָן וְהַתִּירוֹשׁ בְּאֲרֶץ כְּנַעַן
מִתְּנַת אַבְרָהָם וְלַעֲשׂוֹ יְהִי הַטַּל וּמִשְׁמֵנִי הָאֲרֶץ בְּאֲרֶץ אַחֲרַת (הַרְמַבַּ"ן)

אור החיים וַיַּעַן יִצְחָק אָבִיו. פִּי נִתְיַנֵּת טַעַם לְמָה חֹזֵר לְבִרְכוּ. לְצַד רַחֲמֵי אָב
כְּשִׁבְכָה נִכְמְרו

הנה משמני. פִּי אֵין לוֹ אֵלָא מָה שְׁלַפְנֵיו לֹא כִיעֲקֹב שֹׁאמַר וַיִּתֵּן לְךָ בְּתוֹסְפוֹת וְאִ"ו
פִירוֹשׁ מִלְבַּד עוֹלָם הַנְּצַחִי וְכְמוֹ שְׁפִירְשָׁנוּ : (אור החיים)

ספורנו הִנֵּה מִשְׁמֵנִי הָאֲרֶץ יְהִי מוֹשְׁבָדָּ. בְּזֶה אוֹכֵל לְבִרְכָךְ שִׁיחִיָּה מוֹשְׁבָדָּ בְּאֲרֶץ
שְׂמֵנָה עִם אִיזָה שְׁעֵבֹד לְאַחִיךָ וּמִטְלָה הַשָּׁמַיִם מֵעַל : וְעַל חֻבְדָּ תַחִיָּה. וְשִׁתַּחִּיָּה
מִטְלָה הַשָּׁמַיִם בְּלִתֵּי שְׁתַּצְטַרֵךְ לְעִבּוּדַת הָאֲדָמָה הַצְּרִיכָה לְמִטְרָה וְתַחִיָּה גִ"כ עַל

חרבך במלחמה וזה שגם שתהיה נלחם לבקשת אחיך או זולתו הנה ימשך מזה שכאשר תריד שתצעק חמס על שישעבד אחיך בך יותר מן הראוי: (ספורנו)

כלי יקר הנה משמני הארץ יהיה מושבך. לפי שעניי יעקב נשואות לשמים, יותר ממה שיתלה עיניו בארץ שמנה בטבע, ע"כ הקדים ביעקב טל השמים למשמני הארץ, לפי שעיקר בטחונו של יעקב בהקב"ה אשר בידו מפתחות של מטר, אמנם משמני הארץ אשר ביד האדם לזבלה ולהשמינה, בטחון זה הוא אצלו תפל ומאוחר. ובעשו בהפך זה, שיותר הוא שם מבטחו בכחו ועוצם ידו אשר בו יוכל להשמין הארץ, ממה שתולה עיניו לשמים שיוריד לו טל לברכה, ולפי שהוא מקטני אמנה ע"כ יבחר למושב לו ארץ שמנה בטבעה, לכך אמר לשון הנה משמני הארץ יהיה מושבך, לא הזכיר בו נתינת אלהים. והזכיר מושבך לפי שמדבר כי הוא יבחר לו מקום שמן ודשן להתיישב שם, אבל יעקב שם ה' מבטחו ע"כ אינו מדקדק באיזו ארץ יתישב, כי אף תהיה כחושה בטבע סמוך לבו בטוח בה' שישמין אותה לכך נאמר אצלו ויתן לך האלהים.

ויש אומרים שהקדים ביעקב הטל כי על צד הנס תהיה ארצו שמנה מן הטל, אף אם ירד על ארץ כחושה ישמין אותה הטל בדרך נס, אבל עשו צריך לבקש תחלה קרקע שמינה ואז יועיל הטל, אבל בארץ כחושה לא יועיל לפיכך צריך לחזור לירש ארץ בחרבו, לכך סמך לזה ברכת ועל חרבך תחיה. (כלי יקר)

[מ] ועל-חרבך תחיה ואת-אחיה תעבד והיה כאשר תריד ופרקת עלו מעל צוארה:

אונקלוס ועל חרבך תיחיי ונת אחיה תפלח ויהי כד יעברון בנזיה על פתגמי אורייתא ונתעדי נירה מעל צוורה: (אונקלוס)

יונתן ועל סייףך תהי רחיץ עליל לכל אתר ומרכיך ותאי ולאחיהך תהי משתעבד ויהי אין רשיעי ותחית ית בנזי מלמיטר פקודי אורייתא בכו תהי פריק ניר שעבודיה מעל צוורה: (תרגום יונתן)

רש"י ועל חרבך. כמו בחרבך, יש על שהוא במקום אות ב', כמו עמדתם על חרבכם (יחזקאל לג, כו.), בחרבכם. על כזאתם (שמות ו, כו.) כזאתם: והיה כאשר תריד. לשון נער, כמו אריד בשיחי (תהלים נה, ג.), כלומר כשיעצרו ישראל על התורה, ויהיה לך פתחון פה (פ) להטער על הזרכות שנטל, ופרקת עלו וגו': (רש"י)

שפתי חכמים (פ) (מהר"ן), ואם תאמר שלא נמלא שנתן יחזק ליעקב הזרכות על תנאי, וי"ל דכתיב (לעיל פ' כ"ח) ויתן לך האלהים, מלת האלהים משמע דדין שאם אתה ראוי וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא והיה כאשר תריד. כמו תרדה והם ב' שרשים. וי"א שהוא כמו אריד בשיחי. והטעם כאשר תריד לשם ירחמך: ופרקת. מגזרת מפרק הרים. ומהם מפרקתו. ויש בברכתו אלו כמה שאלות קשות אם הברכה היתה נבואה איך לא

ידע את מי יברך והשיבו נבוני הדור כי השם אמר לו כשבא יעקב ברך את זה. ואילו היה כן היה אומר יצחק לעשו השם צוני. ועוד למה בירך לעשו בעבור שבכה. ואחרים אמרו כי לא היה יצחק נביא וברכתו לא נתקיימה. גם אלה טעו כי הכתוב אמר וירא ה' אליו. גם אמר דוד ובנביאי אל תרעו ואחרי' אמרו מה תועלת יש בדברים אחרי שהיתה מחשבתו על עשו והנה הדבר היה בספק אצלו כי כן אמר הקול קול יעקב ובירך מי שיהיה מהם כי בניו היו שניהם. ויש אומרים איך אמר השם ורב יעבוד צעיר ג"כ אמר יצחק ואת אחיך תעבד והגאון דחה זו השאלה בקנה רצוף בעבור שמצא וילך אל ארץ מפני יעקב אחיו. והנה שכח וישתחו ארצה שבע פעמים. והנכון בעיני שברכת הנביא כעין תפילה היא והשם שמע תפלתו. כי עיקר זאת הברכה על זרעם. וישנים שלא הקיצו משנת האולת יחשבו כי אנחנו בגלות אדום ולא כן הדבר רק אדום היה תחת יד יהודה וכן כתוב ויפשע אדום מתחת יד יהודה גם יואב הכרית כל זכר באדום. ובעבור שהיו תחת יד יהודה שמחו ביום אידינו. והיו אומרים לבבליים ערו עד היסוד בה. ויותר היה קשה על ישראל החרפה שהיה אדום מחרף אותם מרעתם. וכן טעם שישי ושמחי בת אדום. ג"כ אל תשמח לבני יהודה. גם בימי הורקנום הזקן שמם שומרי ירושלים והכניסם בברית מילה. גם בימי אגריפס כאשר נלכדה ירושלים באו גדודי אדום לעזור ליהודה. ורומי שהגלתנו היא מזרע כתיים. וכן אמר המתרגם וצים מיד כתיים והיא מלכות יון בעצמה כאשר פירשתי בספר דניאל. ג"כ יקראו היום אנשי מצרים ושבא וארץ עילם ישמעאלים. ואין בהם מי שהוא מזרע ישמעאל כי אם מתי מעט: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם ועל חרבך תחיה.** כמו בחרבך וכן כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם (דברים ח א) בלחם ואין הברכה שתהיה מחיתו משלל האויבים בחרבו כי הנה נתן לו משמני הארץ ומטל השמים ובה יחיה אבל הענין לומר שיחיה במלחמותיו כי ינצח ולא יפול בחרב אויב ועל כן אמר ואת אחיך תעבוד שלא תתגבר עליו והוא יגבר עליך והיה כאשר תריד בשיחך מתגרת ידו ופרקת עלו מעל צוארך ירמוז לישראל שלא יתגרו במ יותר מדאי לעשות עמם רעה והוא מה שצוה הכתוב (דברים ב ד-ה) ונשמרתם מאד אל תתגרו במ וגו' וכך הזכירו רבותינו (ירושלמי ר"ה א א) אמרו כי ששת חדשים ישב שם יואב וכל ישראל עד הכרית כל זכר באדום (מלכים א יא טז) אמר לו הקב"ה אני אמרתי אל תתגרו במ ואתה התגרת בהם חייך שאין ששה חדשים הללו נמנין לך ולמלכותך מדכתיב (שם ב יא) והימים אשר מלך דוד על ישראל ארבעים שנה והוא מלך ששה חדשים יותר דכתיב (ה ה) בחברון מלך על (ישראל) יהודה שבע שנים וששה חדשים ועוד אמרו (דב"ר א טז) אמר לו הקב"ה דוד ידיך חדודות וחרוצות ואני מבקש לרדות בהם את עולמי וכי (הרמב"ן)

אור החיים **ואת אחיך וגו' והיה כאשר וגו'.** רבו הפירושים בזה. ואפשר לומר שנתכוון לומר על זה הדרך שכל הברכות שברכו יהיה כאשר יעבוד את אחיו. וכאשר ירד ממדרגה זו, או ירצה לשון רדוי כאשר תהיה רדוי ואבוד, יקדים לפרוק עולו ואחר כך תרד ויהיה בית יעקב אש וגו' ובית עשו לקש (עובדי א) ויכלה. ולזה דקדק לומר **והיה** לשון שמחה כי אז ישמחו השמים ותגל הארץ:

או ירצה והיה כאשר תשלוט אתה בעולם לא תהיה מעלתך עליו אלא ופרקת עלו מעל וגו' לא הוא ישלוט בך ולא אתה תמשול בו, ומה שמשל אחר כך עונות הטו אלה:

ספורנו **ופרקת עלו מעל צוארך.** כי אמנם תהיה מלומד מלחמה ומוכן לגדולות:

כלי יקר והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו'. תריד מלה זרה במקרא ואינה מתישבת לפירש"י, כי לא פורש במקרא מהו הצער, ויש מפרשים לשון רדיה וממשלה ופירושו בו מה שפירושו. ואומר אני שכך פירושו. כי ידע יצחק ברוח הקודש שבו שברכת ורב יעבד צעיר לא תהיה כ"א בזמן שישראל זוכין, ואולי הבין זה ממה שנאמר לו ממעיד יפרדו זה לרשעו וזה לתומו ואז רב יעבוד צעיר, כי זה הצדיק מושל ביראת ה' ברשע, אמנם אם אינו זוכה למה ימשול בו, וסד"א שבזמן שאין ישראל זוכין לא זו שהרב לא יעבוד לצעיר אלא אפילו שהרב ימשול בצעיר, ע"כ אמר שאין הדבר כן אלא בזמן שהצעיר זוכה ופורש לתומו, אתה תהיה לו לעבד כמ"ש ואת אחיך תעבוד. והיה כאשר תריד ר"ל כי יהיה הזמן שאתה תהיה רודה ומושל בכל העולם, וזהו בזמן שאין ישראל זוכין כי כשזה נופל זה קם, אז די לך שתפרוק עלו מעל צוארך, אבל מ"מ גם אתה לא תוכל לרדות בו, לכך נאמר בעובדיה (עובדיה א.ו.) מחמס אחיך יעקב תכסך בושה. וכתוב (שם א.כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. מכל זה משמע שעשו עתיד ליתן את הדין על מה שהיה רודה בישראל כי לא ניתן לו רשות לרדות בו, כי אם לפרוק עלו מעל צוארו. (כלי יקר)

דעת זקנים והיה כאשר תריד. ל' וירד מיעקב והיה כאשר תמשילהו עליך שתעבדהו ברצון נפשך ופרקת עולו. פ"י כי בזה תעשה שתפרוק עולו מעל צוארך שלא ישתעבד בך כל כד: (דעת זקנים)

[מא] וישטם עשו את-יעקב על-הברכה אשר ברכו אביו ויאמר עשו בלבו יקרבו ימי אבלי אבי ואהרקה את-יעקב אחי:

אונקלוס ונטר עשו דבבו ליעקב על ברכתא די ברכה אבוהי ואמר עשו בלבה יקרבו יומי אבלי דאבא ואקטול ית יעקב אחי: (אונקלוס)

יונתן ונטר עשו שגא בלביה על יעקב אחוי על סדר ברכתא די ברכיה אבוי ואמר עשו בלביה לית אנא עביד היקמא דעבד קין דקטל ית הבל בחיי אבוי והדר אבוי ואוליד ית שת ברם מתעבב אנא עד זמן דימטון יומי אבלא דמיתת אבא ובין אנא קטיל ית יעקב אחי ואנא משתפח קטיל ונרית: (תרגום יונתן)

רש"י יקרבו ימי אבלי אביו. כמשמעו, שלא אלער את אבא. (ו) ומדרש אגדה לכמה פנים יס: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) אף על פי שהיה רשע, את זה לא עשה שיהא מלער את אביו, כי היה נוהג בו כבוד באביו, והא רחיה ממה שנאמר (לקמן כ"ח ד') וירא עשו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישטום. נטר איבה. וכן וישטמוהו: ויאמר עשו בלבו. יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו. ויש אומרים על דרך נבואה היה. והראשון קרוב: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויאמר עשו בלבו. אמר רבי אברהם יתכן שגלה סודו לאחד מאוהביו ואין צורך כי ההסכמה בדבר אשר ימלך אדם עם לבו תקרא אמירה עם הלב אף על פי שיהיה בה דבור בשפתים וכן בלב ולב ידברו (תהלים יב ג) כי הרצון יקרא "לב" וכל ישראל לב אחד להמליך את דוד (דהי"א יב לח) שהיו כלם על אותה ההסכמה והיו מדברים בה וכן ויאמר ירבעם בלבו (מלכים א יב כז) וכן אמר אליעזר (לעיל כד מה) אני טרם אכלה לדבר אל לבי והיתה שם תפלה בשפתיו ויאמר ה' אלהי אדני אברהם (שם יב) אבל טרם אכלה לדבר אל לבי טרם השלימי מה שעלה בדעתי

"ויאמר" - כאן כי כאשר באה משטמה גדולה בנפש עשו לשטום את יעקב על הברכה עלה בלבו שיהרוג את אחיו והיה מתנחם בזה מרוע לבו וזה טעם ויגד לרבקה את דברי עשו ולכך אמרה מתנחם לך ורש"י כתב ברוח הקודש הוגד לה מה עשו מהרהר בלבו וכן בבראשית רבה (סז ט) ואם כן יהיה "דברי עשו" מחשבתו עם הלב כמו דברתי אני עם לבי (קהלת א טז) והנה עשו היה אומר יקרבו ימי אבל אבי כי בחייו לא יצערנו או מפחדו שלא יקללנו ותהפך ברכתו לקללה ורבקה פחדה שמא ימות הזקן פתאום ויהרגנו או שמא יזדמן לו בחייו ויהרגנו (הרמב"ן)

אור החיים יקרבו ימי אבל וגו'. פי' אחר שימות ויקבר שאז הוא התחלת ז' ימי אבילות וחש שלא יהרגנו בעוד שלא נקבר אביו כי המת ידע קודם שיסתם הגולל (שכת קנב:): (אור החיים)

כלי יקר יקרבו ימי אבל אבי. תלה הדבר בימי אבל לפי שאבל אסור לעסוק בתורה בפקודי ה' ישרים משמחי לב, ויצחק אמר והיה כאשר תריד דהיינו בזמן שלא יעסקו בתורה ופרקת עלו, וא"כ באבלו ודאי לא יעסוק בתורה ולא יהיה לו דבר המגין עליו ואז אהרגה את אחי. ומטעם זה ארז"ל (ברכות מד:): שהאבל צריך שמירה לפי שאין בו התורה המגינה עליו שנאמר (משלי ו.כב) בהתהלךך תנחה אותך בשכבך תשמור עליך. (כלי יקר)

דעת זקנים יקרבו ימי אבל אבי. פי' אגרום שיקרבו ימי אבל אבי אם אהרגה את יעקב אחי ולפיכך אניח מלהרגו עד שימות האב: (דעת זקנים)

[מב] ויגד לרבקה את-דברי עשו בנה הגדל ותשלח ותקרא ליעקב בנה הקטן ותאמר אליו הנה עשו אחיך מתנחם לך להרגך:

אונקלוס ואתחנה לרבקה ית פתגמי עשו ברה רבא ושלחת וקרת ליעקב ברה זעירא ואתרת לה הא עשו אחוה פמן לך למקטלך: (אונקלוס)

יונתן ואתחנה לרבקה ברוח קודש ית פתגמי עשו ברה רבה דחשיב בלביה למקטול ליעקב ושררת וקראת ליעקב ברה זעירא ואתרת ליה הא עשו אחוה פמן לך פמן ומתיעט עלך למקטלך: (תרגום יונתן)

רש"י ויגד לרבקה. צרוח הקודש הוגד לה מה שעשו מהרהר בלבו: מתנחם לך. נחם על האחווה, לחשוב מחשבה אחרת להתנכר לך ולהרגך. ומדרש אגדה, כבר אתה מת צעיניו, ואתה עליך כוס של תנחומים. ולפי פשוטו, לשון תנחומים, (ה) מתנחם הוא על הצרכות בהריגתך: (רש"י)

שְׁפֹתֵי חַכְמַיִם (ה) וְאִם תֹּאמַר וְהִלַּח גַּם לְפִי הַמְדַרֵּשׁ הוּא לְשׁוֹן תְּנַחֲמוּיָן, י"ל דִּהְכִי פִירוּשׁוֹ אִם צִלְנוּ לְפָרֵשׁ מִלְשׁוֹן הַמְדַרֵּשׁ שֶׁהוּא לְשׁוֹן תְּנַחֲמוּיָן וְאִינוּ לְשׁוֹן מַחֲשָׁבָה, אִז תּוֹכֵל לְפָרֵשׁוֹ שְׂמֵתֵנָחֵם עַל הַבְּרִכוֹת בַּהֲרִיגָתָךְ, וְאִין אֲרִיךְ לְפָרֵשׁוֹ עַל כּוֹס תְּנַחֲמוּיָן: (שְׁפֹתֵי חַכְמַיִם)

אֲבָן עִזְרָא **מֵתִנַּחֵם**. מְגֹזֶרֶת נַחְמָה. וְהִטְעַם זֹאת הִיא נַחְמָתוֹ שִׁיּוּכֵל לְהַרְגֵךְ. וְהַגְּאוּן אֲמַר מְגֹזֶרֶת וּוְעִיד בְּלִשׁוֹן עֵרְבִי: (אֲבָן עִזְרָא)

הַרְמַבִּי"ן **וְטַעַם וְתִשְׁלַח וְתִקְרָא לִיעֶקֶב**. כִּי הִיא יַעֲקֹב בְּמִקְוֹם אַחֵר אִינוּנוּ בְּאַהֵל אֲבִיו וְאָמַר כִּי הִיא מֵתִנַּחֵבָא מִפְּנֵי עֲשׂוֹ אַחִיו שֶׁהִיא צוֹעֵק עֲלָיו וְהִיא מֵתִבְיִישׁ מִמֶּנּוּ אוֹ מֵתִפְחַד

"מֵתִנַּחֵם לָךְ לְהַרְגֵךְ" - מֵתִנַּחֵם הוּא עַל הַבְּרִכוֹת בַּהֲרִיגָתָךְ לְשׁוֹן רִשְׁיִי וּפְשׁוּטוֹ מֵתִנַּחֵם בְּךָ וְכֵן כִּי בּוֹחֵר אֶתְּךָ לְבֵן יִשְׂרָאֵל (שְׁמוּאֵל א כ ל) וְהַחֲזִיק לוֹ (שֶׁם ב טו ה) וְרַבִּים כֵּן אוֹ פִירוּשׁוֹ מֵתִנַּחֵם עֲלֶיךָ כְּמוֹ כִּי כֵן צוּה לּוֹ הַמֶּלֶךְ (אֶסְתֵּר ג ב) אֲבָל אוֹנְקְלוֹס אֲמַר כִּמְיִן לָךְ אוֹרֵב לָךְ וְנִרְאָה מִדַּעַתְּ כִּי טַעַם מֵתִנַּחֵם לָךְ שֶׁמֵּרָאָה עֲצַמּוֹ לָךְ מִנוּחֵם עַל עֵינֵי הַבְּרִכוֹת וְכֵאלוֹ אִינוּ מִקְפִּיד בְּהֵן וְהוּא מֵאַרְבַּ כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁתַּמֵּר מִמֶּנּוּ וְתִרְגַּם הָעֵינִין לֹא הַלְשׁוֹן (הַרְמַבִּי"ן)

אוֹר הַחַיִּים **עֲשׂוּ בְנֵי הַגְּדוֹל**. אוֹמְרוּ הַגְּדוֹל, לוֹמֵר כִּי הוּא יִכּוֹל עֲשׂוֹת אֲשֶׁר זָמַם לַעֲשׂוֹת לְאַחִיו, בְּנֵי הַקְּטָן פִּי לְצַד הַיּוֹתוֹ קִטָּן מִמֶּנּוּ בִּיכּוֹלֵת:

מֵתִנַּחֵם לָךְ. פִּי מִקְבֵּל נַחְמָה עַל אֲשֶׁר עֲשִׂית לּוֹ, לְהוֹרְגֵךְ, וּבִזָּה תַחֲזוֹר לוֹ הַבְּכוֹרָה וְהַבְּרָכָה: (אוֹר הַחַיִּים)

[מג] **וְעַתָּה בְּנֵי שְׁמַע בְּקוֹלִי וְקוּם בְּרַח-לְךָ אֶל-לְבָן אָחִי חֲרָנָה:**

אוֹנְקְלוֹס וְיִכְעַן בְּרִי קִבֵּל מִנִּי וְקוּם אֲזִיל לָךְ לְוֵת לְבָן אָחִי לְחָרָן: (אוֹנְקְלוֹס)

יוֹנָתָן וְיִכְדוֹן בְּרִי קִבֵּל מִיָּנִי קוּם עֲרוֹק לָךְ לְנַפְשֶׁךָ וְאֲזִיל לְוֵת לְבָן אָחִי לְחָרָן: (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

אוֹר הַחַיִּים **וְעַתָּה בְּנֵי**. פִּי עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרָם ז"ל (אֲבוֹת פ"ב מ"י) וְשׁוֹב יוֹם אֶחָד לְפָנַי מִיִּתְתֵךְ וּפִי כִּי אֵין אָדָם בְּטוֹחַ בְּחַיִּיו אֲפִי יוֹם אֶחָד וּבִזָּה יִהְיֶה תְּמִיד בְּתִשׁוּבָה, לָזֶה אֲמַרְהָ **וְעַתָּה** וְגו' **קוּם בְּרַח** וְגו' פִּי וְעַתָּה תִּכַּף וּמִיד, וְהַגֵּם שֶׁלֹּא אֲמַר עֲשׂוּ אֲלֵא יִקְרְבוּ וְגו', אֲפִשֵׁר שִׁימוֹת יִצְחָק בְּאוֹתוֹ שְׁעָה וְיוֹצִיא מִחֲשַׁבְתּוֹ לְפוֹעַל:

בְּרַח לָךְ אֶל לְבָן. כִּי הוּא יַעֲמוֹד נֹגֵד עֲשׂוֹ אִם יִלָּךְ לְהוֹרְגֵךְ: (אוֹר הַחַיִּים)

[מד] **וַיִּשְׁבַּת עִמּוֹ יָמִים אַחֲדָיִם עַד אֲשֶׁר-תִּשׁוּב חַמַּת אָחִיךָ:**

אוֹנְקְלוֹס וְיִתְתִּיב עִמָּה יוֹמִין זְעִירִין עַד דִּיתוּב רֹגְזָא דְאַחוּךָ: (אוֹנְקְלוֹס)

יונתן וְתִיתִיב עִמָּיה יוֹמִין קְלִילִין עַד דִּי תִשְׁדּוּף רִיתְחָא דְאַחוּף: (תרגום יונתן)

רש"י **אחדים.** מועטים: (רש"י)

אבן עזרא **ימים אחדים.** כמו ימים תהיה גאולתו. שנים מועטות והאחדים פחותים מעשר: (אבן עזרא)

אור החיים **עד אשר תשוב וגו'.** פ"י בעבור זמן על המאורע החמה מעצמה מתקררת מרתיחתה, ואומ' עוד **עד שוב אף אחיד** פ"י כי לא יועיל זה לבד אלא עד שוב אף אחיד ממך פ"י שהגם שיזכירוך לפניו לא יחרה אפו, והוא אומר **ממך** אז הוא סימן ששכח המעשה וכו'. **ושלחתי וגו' פ"י** אני אשלח אחריך כשיהיה כן אבל אתה לא תבא בשום אופן: (אור החיים)

[מה] **עד-שוב אף-אחיד ממך ושכח את אשר-עשית לו ושלחתי ולקחתיך משם למה אשכל גם-שניכם, יום אחד:**

אונקלוס **עד דיתוב רוגזא דאחוּף מנך ויתנשי ית די עבדת לה ואשלח ואדברנך מתמן למה אתפל אף תרויכון יומא חד:** (אונקלוס)

יונתן **עד דנוח רוגזא דאחוּף מינך ויתנשי ית מה דעבדת ליה ואשדר ואידברנך מתמן למה אתפל אף תרויכון יומא חד דאנת מתקטיל והוא מטוד היכמא דאתפלת חנה מן הבל דקטליה קזו ואטרדו תרויהון מן אפי אדם וחנה כל יומי חיהום דאדם וחנה:** (תרגום יונתן)

רש"י **למה אשכל.** אהיה שכולה משניכם. (לימד על) הקוצר את בניו קרוי שכול, וכן ביעקב אמר כאשר שכלתי שכלתי: **גם שניכם.** אם יקום עליך ואתה תהרגנו, יעמדו בניו ויהרגוך, ורוח הקדש נזרקה בה, ונתנבאה שביום אחד ימותו, כמו שפורש בפרק המקנא לחשתי (סוטה יג.): (רש"י)

אבן עזרא **למה אשכל.** פחדה שמא יהרוג זה את זה. או יהרגוהו אם יהרוג אותך. ויש דרש שביום אחד מתו שניהם: (אבן עזרא)

אור החיים **גם שניכם וגו'.** פ"י לו יהיה שימות גם הוא, או על ידך או על ידי גואלי הדם, אף על פי כן אין מרפא לשברך במה שימות גם הוא עמך ביום אחד, ולעולם אינה מקפדת אלא על מיתת יעקב ולא על עשו: (אור החיים)

[מו] **ותאמר רבקה אל-יצחק קצתי בחי' מפני בנות חת אם-לקח עקב אשה מבנות-חת כאלה מבנות הארץ למה לי חיים:**

אונקלוס **ואמרת רבקה ליצחק עקית בחי' מן קדם בנת חתא אם נסיב יעקב אתתא מבנת חתא כאלין מבנת ארעא למה לי חיים:** (אונקלוס)

יונתן וְאָמַרְתָּ רַבָּקָה לְיִצְחָק אֵת־עֵקֶת בְּחַיֵּי מִן קֶדֶם רְגִזוּ בְּנֵת חַת אֵין נָסִיב יַעֲקֹב אֵיתָא רְשִׁיעָתָא מִבְּנֵת חַת כְּאֵלִין מִבְּנֵתֵהוּן דְּעֵמָא דְאַרְעָא לָמָּה לִי חַיִּין: (תרגום יונתן)

רש"י קלתי בחיי. מאסתני בחיי: (רש"י)

אבן עזרא קצתי בחיי. כמו הפוך וכן נעלה ביהודה ונקיצנה. וכן אמר הכתוב אשר אתה קץ: וכאשר שמע עשו שבירך יצחק עוד את אחיו וצוה שלא יקח אשה מבנות כנען הלך אל דודו ולקח בתו ושמה בשמת גם מחלת כמו יתרו שהוא על דעתי חובב: **אחות נביות**. נכבד היה מכל אחיו או שהיו לישמעאל נשים רבות וזאת היתה אחות נביות:

חסלת פרשת תולדות (אבן עזרא)

בעל הטורים קצתי בחיי. קו"ף קטנה שראתה שעתיד ליחרב הבית שגבהו ק' אמה וקו"ף של ודרור קן לה גדולה שבקש דוד על ההיכל שגבהו ק' אמה שלא יחרב: (בעל הטורים)

אור החיים קצתי בחיי וגו'. לא רצתה לגלות הדבר ליצחק משום איסור רכילות ואמרה סיבה אחרת, אבל מה שגילתה ליעקב אדרבה קיימה מצות (ויקרא יט) לא תעמוד על דם רעד: (אור החיים)

בראשית פרק-כח

[א] וַיִּקְרָא יִצְחָק אֶל-יַעֲקֹב וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ וַיִּצְוֵהוּ וַיֹּאמֶר לּוֹ לֹא-תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן:

אונקלוס ויקרא יצחק ליעקב וברך אתה ופקדיה ואמר לה לא תסב אתתא מבנת כנען: (אונקלוס)

יונתן ויקרא יצחק ליעקב וברך אתיה ופקדיה ואמר ליה לא תסב איתא מבנתהום דכנענאי: (תרגום יונתן)

[ב] קוּם לֶךְ פִּדְגָה אֲלֵם בֵּיתָה בְּתוֹאֵל אָבִי אִמְךָ וְקַח-לָךְ מִשָּׁם אִשָּׁה מִבְּנוֹת לְבָן אָחִי אִמְךָ:

אונקלוס קום אזיל לפדון ארם לבית בתואל אבוקא דאמך וסב לך מתמן אתתא מבנת לבן אחוקא דאמך: (אונקלוס)

יונתן קום איזיל לפדן דאָרס לביית פתואל אבוהא דאמך וסב לך מתמן איתא
מבנת לבן אחוהא דאמך: (תרגום יונתן)

רש"י פדנה. כמו לפדן: ביתה בתואל. לבית בתואל, כל תיבה שצריכה למ"ד
בתחלתה (ה) הטיל לה ה"א בסופה (יבמות יג): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לאו דוקא כל תיבה, ללא נמנא כלל זה אלא דוקא בשמות
המקומות והארצות, כמו בצלה, חצרונה, וקלת בכלים, המזבחה: (שפתי חכמים)

יג ואל שדי יברך אתך ויפרך וירבך והיית לקהל עמים:

אונקלוס ואל שדי יברך יתך ויפשא ויסגנך ויתהי לכנשת שבטין: (אונקלוס)

יונתן ואל שדי יברך יתך בניכסין סגיאין ויפשינך ויסגינך לתליסר שבטין ויתהי
זכי לכנשת דבגי סנהדרין דסכומהון שובעין פמנינא עממיא: (תרגום יונתן)

רש"י ואל שדי. מי שדי בצרכותיו למתכונין מפיו, יברך (ז) אותך: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) דאם לא כן מה ענין זה השם לכאן: (שפתי חכמים)

ספורנו ואל שדי יברך אותך. בממון: ויפרך. בבנים. וירבך. במעלה: (ספורנו)

יד ויתן-לך את-ברכת אברהם לך ולזרעך אתה לרשתך את-ארץ מגר'ך
אשר-נתן אלהים

אונקלוס ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבניך עמך למירתך ית ארע תותבוך
די יתב: (אונקלוס)

יונתן ויתן לך ית ברכתא דאברהם לך ולבנך עמך ותיבינך למירתך ית ארע
תותבוך די יתב: (תרגום יונתן)

רש"י את ברכת אברהם. שאמר לו ובעשך לגוי גדול, והתברכו בזרעך, יהיו אותן
ברכות האמורות בשבילך, (ח) ממך יאל אותו הגוי ואלו הזרע המבורך: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דאם לא כן ויתן לך ברכת אברהם מיבעי ליה, לא את ברכת
אברהם דמשמע שנטלה ממנו ונתנה לזה, ומה שלא פירש ברכת אברהם לירושל
הארץ שיזכה בה הוא יותר מכל שאר בניו, משום דירושל הארץ מתנה היא ולא
ברכה, (הרא"ם): (שפתי חכמים)

ספורנו ויתן לך את ברכת אברהם. כאמרו והיה ברכה וזה בלמדו דעת את העם ובזה תהיה ברכת האל ית' לך ולזרעך אתך לרשתך. כי כשיהיה גם הזרע מורה צדק יהיה ראוי לירש ויהיה בזה קדוש ה' לא הפכו. כענין ישראל אשר בך אתפאר כי בזה ישמח ה' במעשיו: **ארץ מגוריד**. ארץ כנען שאתה דר בה עכשיו: (ספורנו)

ה וישלח יצחק את-יעקב וילך פדנה ארם אל-לבן בן-בתואל הארמי אחי רבקה אמ יעקב ועשו:

אונקלוס וישלח יצחק ית יעקב ואזל לפדון ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אמה דייעקב ועשו: (אונקלוס)

יונתן וישדר יצחק ית יעקב ואזל לפדון ארם לות לבן בר בתואל ארמאה אחוהא דרבקה אימא דייעקב ועשו: (תרגום יונתן)

רש"י אם יעקב ועשו. אינו יודע (א) מה מלמדנו: (רש"י)

ספתי חכמים (א) (קל"ט), יש מקשים מה צא להודיענו שאינו יודע, אם לא יודע ישתוק, וי"ל דרש"י ידע שיש ליסב בכמה אנפי כפירושי המפרשים וע"ס, אבל לא ידע איזה הוא אמיתי ליסב הפשיטות של מקרא, ועיין בלד"ל: (ספתי חכמים)

הרמב"ן אחי רבקה אם יעקב ועשו. בעבור שאמר שצוה יצחק את יעקב לקחת לו אשה מבנות לבן אחי אמו הזכיר הכתוב שהיה גם כן אחי אמו של עשו וראוי היה שיצוה גם כן לעשו אבל מדעתו שברכת אברהם תהיה ליעקב ולזרעו עשה כן והזכיר כי עשו שמע שצוה אותו שלא יקח אשה מבנות כנען ושילך אל לבן אחי אמו והוא שמע לעשות רצון אביו שלא לקחת אשה מבנות כנען אך לא עשה כראוי שיקח מבנות לבן אף על פי שהוא אחי אמו ועוד הזכיר שלקח אותה על נשיו ולא גרש את הרעות כי הלך על תאות נפשו יותר מרצון אביו חסלת פרשת תולדות (הרמב"ן)

אור החיים וישלח יצחק וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר אחי רבקה מי לא ידע בזה, ומה גם שבסמוך אמר כן. ועוד אומרו אם יעקב ועשו הם דברים יתירים:

אכן בא הכתוב לתת טעם ליצחק אבינו ששלח בן צדיק לאדם רשע מפורסם לבן הארמי. והגם שאברהם שלח ולקח רבקה לא היה בתואל מפורסם ברשע כלבן. ועוד שלא אמר בפ"י אברהם שיקח בת בתואל מה שאין כן יצחק שצוה ליעקב שיקח אשה מבנות לבן הרשע, לזה אמר אחי רבקה ושניהם יצאו מבתואל הרשע וכמו כן יצא מלבן בת צדקת, גם אין להוכיח שלא יצא שלשלת שורש קדושה מאדם רשע, לזה אמר אם יעקב ועשו פי' הרי שיצתה שלשלת הקדושה מאב רשע, גם כן אין להחליט ולומר כי להיות לבן רשע לא יצא ממנו בנות כרבקה:

ויש לך לדעת כי דוקא בימים ההם שעדיין לא נתבררו הנשמות הקדושות ממקום שבייהם, והוכרה משפחת אברהם כי שם קנתה לה הקדושה מקום, והיה לה לאות עולם אברהם ושרה כי הם גרים ראשונים וכל אשר יתגייר מהאומות בכל זמן יקרא אברהם ונקבה שרה. לזה מין הקדושה יחפש אחר מינו, כי אחד היה אברהם ולא הושלם בנין הקדושה בזכרים ובנקבות כי לא הוליד אלא את יצחק ולא הוליד נקבות עמו. ואולי כי לזה אמר הכתוב (כ"ה י"ט) אברהם הוליד את יצחק פי' לבדו בלא בת זוג, וכמו כן יצחק לא היה לו בנות כי ניצוצות הקדושה הנקבות עודם בארץ שבי, לזה שלחו יצחק לחזר אחר אבידתו:

אך זה היום שקוינוהו כי פרחו שורש הקדושה הן בני ישראל ופרח מטה עוז תפארה והוכר אילן החיים חלק ה' עמו יעקב חבל נחלתו הן הנה המובהקים בקודש ולא יסוב אדם ממטות בני ישראל למשפחות הארץ, ואם נשאר מניצוצי הקדושה בתוך העמים הרי הם ביציאתם לעולם מתאספים ובאים ואחר גרותם יאמנו **כי אבודים היו ולנו הם:**

וטעם הכנעני אשר הקפיד אברהם לבלתי קחת לו אשה מהם גם יצחק צוה ליעקב על זה, רבותינו אמרו (ב"ר פנ"ט) כי הוא ארור וזרע אברהם ברוך וכו', ודבריהם סתומים הם, ולפי מה שכתבתי מצינו עיקר הטעם נכון כי טעמו של אברהם הוא כי הוא מושלל מנפשות הקדושות וכל בנותיו חלק רע ומתועב, לזה החליטו לבלתי קחת ממנו כי לא ימצא בו דבר קדוש, והוא סוד אומרו (לעי"ט, כה) ארור כנען פי' מושלל בהחלט ממין הקדושה:

ותמצא כי ממין האומות עד היום עודם מתקבצים ובאים גרים וחסים בצל הקודש אשר לא שמענו מימי קדם כי נתגייר גר כנעני כשאר העמים וזה יגיד דברינו, ואולי כי לזה יצו האל (דברים כ) לא תחיה כל נשמה מז' עממים, ודקדק לומר כל נשמה לתת טעם למצות לא תחיה כי אין בהם נשמה פי' נפש קדושה שיתייחס אליה שם נשמה לחוס עליה להחיותה כעמון ומואב והבן:

ואחרי הודיע אלהים אותנו את כל זאת צריך לתת לב מדוע אנו בעונות משועבדים לכנען, אחר שידענו נאמנה שהשיעבוד הוא לברר הניצוצות של הקדושה שבתוך הקליפה ובכנענים אין בהם ניצוץ קדוש לרדת אחריו בגלות, ותמצא כי מצרים אשר נתרוקנה מהניצוצות כאומרם ז"ל (פסחים ק"ח). לא יצאו ישראל עד שעשאוה כמצודה שאין בה דגן וכמצולה שאין בה דגים דכתיב וינצלו את מצרים צוה ה' לבל יבאו שמה וכמבואר הטעם בדברי האר"י ז"ל (שער הגלגולים), ואם כן איך יהיה שנסבול את כל עוצם הגלות הזה מבלי היות בו **ניצוצי** הקדושה:

אכן יתבאר הדבר על דרך אומרם ז"ל (ליקוטי תורה מקץ) כי יש שני מיני ניצוצי הקדושה שבויים בקליפה האחת נשמות יקרות ויוצאות באמצעות הלידה כאברהם וכשרה וכרבקה ורחל וכנשמת ר' חנינא בן תרדיון שיצא משכם עם דינה וזרות ממואב וכנעמה מעמון וכאונקלוס הגר וכדומה. והב' הוא מין ניצוץ של קדושה הדבוק בקליפה ואינו יוצא כלל אלא מעורה בקליפה ואין לו מציאות ליפרד ממנו אלא כאשר ייצר לישראל על ידי צער או על ידי הכאה שבאמצעות דבר זה תהיה נפרדת הקדושה וחוזרת לשרשה. ומעתה יש טעם לגלות זה כי תאוה לברר בחינת ניצוצי הקדושה שאינה נפרדת אלא על ידי צער שמצטערים ישראל. ועל גלות הזה אמר הכתוב (עובדיה א) וגלות החל הזה לבני ישראל אשר

כנענים עד צרפת, שהכתוב קראו החל מלשון נהייתי ונחליתי (דניאל ח) כי השגת תכלית הגלות ביניהם הוא באמצעות הצער ולזה הוא משונה מכל הגלות כאשר ראינו בעינינו. ואמר אשר כנענים ולא אמר בכנענים, וגם אמר כנענים לשון רבים, אולי כיוון על הניצוצות של הקדושה שלהיותם עתה בתוך קליפת כנען יקראו בשמו כנענים, ושיעור הכתוב על זה הדרך גלות החל הזה שהוא גלות ישראל הוא לסיבת בני ישראל שהם עתה נקראים כנענים על מקום שהם בו: (אור החיים)

ו וַיֵּרָא עֵשָׂו כִּי-בִרְךְּ יִצְחָק אֶת-יַעֲקֹב וְשָׁלַח אֹתוֹ פְּדֹנָה אָרָם לְקַחַת-לוֹ מִשָּׂם אִשָּׁה בְּבָרְכּוֹ אֹתוֹ וַיֵּצֵא עָלָיו לֵאמֹר לֹא-תִקַּח אִשָּׁה מִבְּנוֹת כְּנָעַן:

אונקלוס וַחֲזָא עֵשָׂו אֶרֶי בְּרִיךְ יִצְחָק יֵת יַעֲקֹב וְשָׁלַח יֵתָה לְפָדוֹן אָרָם לְמַסֵּב לָהּ מִתְּמָן אִיתָא כַּד בְּרִיךְ יֵתָה וּפְקִיד עֲלוּהִי לְמִימַר לָא תִסֵּב אִתָּתָא מִבְּנוֹת כְּנָעַן: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא עֵשָׂו אֶרֶיִם בְּרִיךְ יִצְחָק יֵת יַעֲקֹב וְשָׁדַר יֵתִיהָ לְפָדוֹן אָרָם לְמִיִּסֵּב לִיהָ מִתְּמָן אִיתָא כַּד בְּרִיךְ יֵתִיהָ וּפְקִיד עֲלוּי לְמִימַר לָא תִיִּסֵּב אִיתָא מִבְּנוֹתֵהוֹן דְּכְנַעֲנָי: (תרגום יונתן)

אור החיים וירא עשו כי ברך וגו'. פסוק זה אין לו גזרה ואם גזרתו הוא וילך עשו אל ישמעאל היה מספיק בפסוק שאחרי זה וירא עשו כי רעות:

אכן כוונת הכתוב היא להודיע שידע עשו הליכת יעקב ואופנה, כי הלך במצות אביו ואמו וגם למצות קיחת אשה וגם ברכוהו בשלחם אותו, כי לצד זה לא רדפו שידע שימנע מידו, היותו הולך לבי מצות אב ואם ולקיחת אשה. והגם ששלח אליפז כאומרם ז"ל (רש"י כ"ט י"א), אפשר שבחן כי הוא נוצח בדרך ליעקב, ומעשה אבות עשו בנים אשר קדם בדרך לישראל, וחשב עשו כי גדול כח אליפז מכחו בבחינת רדיפה בדרך ליעקב ובניו: (אור החיים)

ספורנו וירא עשו כי ברך יצחק. והנה עשו גם שראה שיצחק כשברך את יעקב צוהו שלא יקח אשה מבנות כנען שזה היה נגד ברכתו. מ"מ לא שת לבו לכל זה זולתי כי בראותו: (ספורנו)

אונקלוס וַיִּשְׁמַע יַעֲקֹב אֶל-אָבִיו וְאֶל-אִמּוֹ וַיֵּלֶךְ פְּדֹנָה אָרָם:

אונקלוס וַקַּבִּיל יַעֲקֹב מִן אֲבוּהִי וּמִן אִמֵּה וְאַזַּל לְפָדוֹן אָרָם: (אונקלוס)

יונתן וַקַּבִּיל יַעֲקֹב בְּמִימַר אָבוּי וּבְמִימַר אִימֵה וְאַזַּל לְפָדוֹן אָרָם: (תרגום יונתן)

רש"י וישמע יעקב. מחובר לענין שלמעלה, וירא עשו כי ברך יצחק וגו' וכי שלח אותו פדנה ארם, וכי שמע יעקב אל אביו והלך פדנה ארם, וכי רעות צנות כנען, והלך ארם גם הוא אל ישמעאל: (רש"י)

[ח] וַיֵּרָא עֵשׂוֹ כִּי רָעוֹת בָּנוֹת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יַצְחָק אָבִיו:

אונקלוס וַחֲזָא עֵשׂוֹ אַרְי בִּישָׂא בְּנַת כְּנָעַן בְּעֵינֵי יַצְחָק אָבוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא עֵשׂוֹ אַרוֹם בִּישָׁן בְּנַתְהוֹן דְּכְנַעְנָאֵי קָדָם יַצְחָק אָבוּי: (תרגום יונתן)

אור החיים וירא עשו כי רעות בנות כנען כי לא חש עשו אלא לצד הקפדת אביו עליהם, אבל זולת זה למה שהם בחינת הרע לא חש שאין נפשו מתעבתן. וממוצא דבר גם כן אתה יודע שלא הועיל טעם היותם רעות בעיני יצחק אלא לבל יוסיף מהם אבל לגרש אותן שהיו כבר אצלו לא. ואולי שכל הרגשתו לא היתה אלא שמא יתפקעו ברכותיו לצד בנים אשר יהיו לו מבנות כנען לזה לקח מבנות ישמעאל כדי שיתקיימו הברכות באמצעות הבנים שיהיו לו מהם:

חסלת **פרשת** **תולדות** (אור החיים)

ספורנו כי רעות בנות כנען בעיני יצחק אביו. וחשב שזה היה מפני שהן מנגדות לרצונו כאמרו ותהיינה מורת רוח. הלך אל ישמעאל ובזה הודיע שהיה יצחק יכול למחות בעשו כשנשא הכנעניות אם היה נותן לבו כמו שהעירתהו עתה רבקה על יעקב:

חסלת **פרשת** **תולדות** (ספורנו)

[ט] וַיֵּלֶךְ עֵשׂוֹ אֶל-יִשְׁמָעֵאל וַיִּקַּח אֶת-מַחֲלַת | בַּת-יִשְׁמָעֵאל בֶּן-אֲבִרְהָם אַחֹת נְבִיּוֹת עַל-נָשָׁיו לֹא

אונקלוס וַאֲזַל עֵשׂוֹ לְוַת יִשְׁמָעֵאל וַנְּסִיב יַת מַחֲלַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּר אֲבִרְהָם אַחֲתָהּ דְּנְבִיּוֹת עַל נְשׁוּהֵי לִיהָ לְאִנְתּוֹ: ססס: [ססס] (אונקלוס)

יונתן וַאֲזַל עֵשׂוֹ לְוַת יִשְׁמָעֵאל וַנְּסִיב יַת מַחֲלַת הִיא בְּשֵׁמַת בַּת יִשְׁמָעֵאל בֶּר אֲבִרְהָם אַחֲתִיָּה דְּנְבִיּוֹת מִן אִמִּיהָ עַל נְשׁוּי לִיָּה לְאִנְתּוֹ: (תרגום יונתן)

רש"י אחות נביות. ממשמע שנאמר בת ישמעאל איני יודע שהיא אחות נביות, אלא למדנו שמת ישמעאל משיעדה לעשו קודם נשואיה, והשיאה נביות אחיה, ולמדנו שהיה יעקב באותו הפרק בן ס"ג שנים, שהרי ישמעאל בן ע"ד שנים היה כשנולד יעקב, ש"ד שנה היה גדול ישמעאל מיצחק, ויצחק בן ס' שנה בלדת אותם, הרי ע"ד, וסנותיו היו קל"ז, שנאמר ואלה שני חיי ישמעאל וגו', נמצא יעקב כשמת ישמעאל בן ס"ג שנים היה, ולמדנו מכאן שנטמן בבית עבר י"ד שנה, (ב) ואחר כך הלך לחרון, שהרי לא שנה בבית לבן לפני לידתו של יוסף אלא י"ד שנה, שנאמר עבדתיך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצלעך, ושכר הצלען משנולד יוסף היה, שנאמר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו', ויוסף בן ל' שנה היה כשמלך, ומשם עד שירד יעקב למצרים ט' שנים, ז' של שובע וז' של רעב,

ויעקב אמר לפרעה ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה, לא וחשוב י"ד שנה שלפני לידת יוסף, ושלשים של יוסף, ותשע משמלך עד שבא יעקב, הרי נ"ג, וכפירש מאביו היה בן ס"ג, הרי קי"ו, והוא אומר שלשים ומאת שנה, הרי חסרים י"ד שנים, הא למדת, שאחר שקבל הזכות נטמן בבית עבר י"ד שנים. (אבל לא נענש עליהם בזכות התורה, שהרי לא פירש יוסף מאביו אלא כ"ב שנה, דהיינו מי"ז עד ל"ט, כנגד כ"ב שפירש יעקב מאביו ולא כדור, והם כ' שנים בבית לבן, ושתי שנים ששהה בדרך, כדכתיב ויבן לו בית ולמקנהו עשה סכות, ופירשו רז"ל מזה הפסוק ששהה י"ח חדשים בדרך, לבית הוה בימות הגשמים וסכות הוה בימות החמה, ולחשבון הפסוקים שחשבונו לעיל, משפירש מאביו עד שירד למצרים שהיה בן ק"ל שנים, ששם אנו מוצאים עוד י"ד שנים, אלא ודאי נטמן בבית עבר בהליכתו לבית לבן ללמוד תורה ממנו, ובשביל זכות התורה לא נענש עליהם, ולא פירש יוסף ממנו אלא כ"ב שנה, מדה כנגד מדה, עד כאן מלאתי ברש"י יק"ו): **על נשיו. הוסיף רשעה על רשעתו** (ר"ל מרשעת על מרשעות שהיו לו כבר וק"ל) **שלא גרש את הראשונות:**

חסלת פרשת תולדות: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) וקשה למאי שנא דנקט הכא עבר ולעיל גבי לדרוש את ה' (כ"ה כ"ב ד"ה ותלך), נקט שם, וגבי ויתרוללו (שם) נקט שם ועבר, וי"ל דכיון שנקט סתם ויתרוללו ללמד ולהורות דכשהלכה אל כל בתי מדרשות היה יעקב מפרנסם ללכת וסם ועבר שתי מדרשות היו, לכתיב (לעיל כ"ה כ"ז) ויעקב איש תם יושב אוהלים, ופירשו מסתמא על שניהם נאמר, וגבי ותלך לדרוש את ה', הואיל והלכה אל אחד ודאי הלכה לשם שהוא היה אבי אביו של עבר והיה גדול ממנו, ומה שנקט הכא עבר לצד משום דשם כבר מת היה באותה שעה: (שפתי חכמים)

פרשת ויצא

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה:

ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה: (אונקלוס)

ויצא תמשא ניסין אתעבידו ליעקב בזמן דנפק מן בירא דשבע. ניסא קמא

אֶתְקַצְרוּ שְׁעוֹי דְיוֹמָא וּטְמַע שְׂיִמְשָׂא בְּלָא אֲשׁוּגְיָה מִן קָדָם דְּהוּה דְּבִירָא מִתְחַמְדָּ לְמַלְלָא עֲמִיה. נִיֶּסָא תְּנִינָא אַרְבַּעַתִּי אַבְנֵי דְשׁוּי אִיֶּסְדוּי אֲשַׁכַּח יְתֵהוּן בְּצַפְרָא לְאַבְנָא חֲדָא. נִיֶּסָא תְּלִיתָא אַבְנָא דְהוּוּ כָּל עֲדְרֵיָא מִתְּפִנְשִׁין וּמְגַלְגְּלִין לָהּ מְעִילוּי פִּם בִּירָא גְלִגְל יְתֵה בְּחֲדָא מִן דְרַעוּי. נִיֶּסָא רְבִיעָא דְטַפְת בִּירָא וּסְלִיקוּ מִיָּא לְאַנְפוּי וְהוֹת טִיִּפָּא כָּל יוֹמִין דְּהוּה בְּחָרְן. נִיֶּסָא חֲמִישָׁא קַפְצַת אַרְעָא קוּמוּי וּבִהְהוּא יוֹמָא דְנַפְק אִזְל לְחָרְן: (תרגום יונתן)

רש"י וירא יעקב. על ידי שבשזיל שרעות זנות כנען בעיני יחזק אצו הלך עשו אל ישמעאל, הפסיק הענין בפרשתו של יעקב, וכתב וירא עשו כי בך וגו', ומשגמר, חזר (א) לענין הראשון: וירא. לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה, (ב) ולמה הזכיר יציאתו, אלא מגיד שיציאת לדיק מן המקום עושה רושם, (ג) שבזמן שהלדיק בעיר, הוא הודה, (ד) הוא זיוה, הוא הדרה, ירא מסם, פנה הודה, (ה) פנה זיוה, פנה הדרה. וכן ותלך מן המקום (רות א, ז), (ו) האמור בנעמי ורות: וילך חרנה. ירא ללכת (ז) לחרן: (רש"י)

שפת חכמים (א) (קל"ט), פירש מתחילה קשה לרש"י למה חזר וכתב וירא יעקב, והלא כבר כתיב (לעיל פ' ה') וישלח יחזק את יעקב וגו', ותיירץ ע"י שהפסיק בפרשתו של יעקב בענין עשו, ונתן הסיבה למה הפסיק שבשזיל וגו', וכשהשלים סיבת ההפסקה שב להשלים סיבת החזרה ואמר ומשגמר וכו' ע"ש: (ב) דהא כתיב (לעיל פ' ז') וילך פדנה ארם ולא כתב קודם לכן וירא יעקב, אלא שכיון שהלך פדנה ארם ודאי ירא מבאר שבע, וא"כ הכי נמי לא היה צריך לכתוב אלא וילך: (ג) דהוי כאילו נכתב שתי יציאות וירא יעקב וגם וילך חרנה, אלא אחד שיירא גופו ואחד שיירא זיוה הדרה הודה, (ד) וכתב עליו מהרש"ל ופירושו ללא כפירש הב"ר (ס"ח ז'), דפירש מדכתיב וירא ולא כתיב וירא, שהרי גמלים ושאר הבהמות נמי יראו, אלא מגיד לך שפנה זיוה וכו', ונ"ל לרמזים לדברי הרא"ם ולדברי הב"ר, וכוונת הפשט מדכתיב וירא וגם וילך יתירא הוא, אלא מגיד הוא ירא ולא אחר, ואחר כך הקשה והלא גמלים ג"כ יראו, אלא כשהוא ירא אז פנה הודה וזיוה וכו' ולא כשהיה אחר ירא עכ"ל: (ד) ראה לומר בעוד שהלדיק בעיר האנשים והעם ג"כ לדיקים, לפי שמתביישין מן הלדיק וגם הוא מוכיחן: (ה) ר"ל העם שבעיר עושין עבירות, ואין להקשות והא יחזק עדיין נשאר בעיר, כבר תירלו בב"ר אינו דומה לדקת של לדיק אחד לדקת של ב' לדיקים: (ו) וקשה דהכא הביא ראייה מהתם לכאן, והתם גבי נעמי ורות מביא ראייה מכאן, וי"ל דאי לא הביא ראייה מהתם הייתי אומר דיכמא שתי יציאות האמורים כאן בא לשמענין דאחד יציאת גופו ואחד יציאת ממונו ולאנו ובקרו שייראו עמו, לכך צריך להביא ראייה מהתם שיציאת לדיק עושה רושם כמו שפירש הכא, דהתם אי אפשר לפרש על יציאת ממונס, דהא התם אמרה (רות א' כ"א) וריקם השיבני, שמע מינה שלא היה לה שום ממון, והתם מביא ראייה מהכא, דאי מהתם הוה אמינא דוקא התם עושה רושם משום

שלא נשאר שום כדיק זולתם, אבל במקום לדיקים מנח ליה לעושה רוקס, מקום הכי מציא רחיה מהכא דהא נשאר ורבה ואפילו הכי עשה רוקס יציאת יעקב וק"ל, (ענין בד"ל וקס האריך מאד ליישב זה): (ז) דקסה לרש"י וילך חרנה משמע שצא לחרן, וזה אי אפשר שהרי אח"כ כתיב (פ' י"א) ויפגע במקום, וזה היה קודם ציאתו לחרן, ודוחק לומר שיהיה וילך כמשמעו שצא לחרן, ואחר כך שב לצאר מה שפגע לו בדרך, כי אין זה דרך המקרא, לכן פירש יצא ללכת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אמר הגאון כי וילך חרנה. ללכת. ואיננו רק כמשמעו ושב לבאר מה שפגע בדרך ולא הלך ביום אחד כי בדרך לן: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויצא יעקב. י"א שפרשה זו סתומה (שאין בכל הסדרה לא פתוחה ולא סתומה) הטעם לפי שיצא בסתר וברח בהחבא. לעיל מיניה כתיב לו לאשה וסמיד ליה ויצא יעקב שיצא לישא אשה: **ויצא יעקב מבאר**. בגימטריא פנה זיוה הודה והדרה: **יעקב מבאר שבע**. ס"ת עבר שנטמן בבית עבר: **ויצא יעקב מבאר שבע**. ס"ת ארבע: **מבאר שבע**. ס"ת ער. ושי"ן של שבע, עשר. שי"ד שנים נטמן בבית עבר: **מבאר שבע**. ר"ת שם שגם נטמן בבית שם: **וילך**. בגימטריא בו ביום: (בעל הטורים)

אור החיים ויצא יעקב וגו'. טעם שלא הספיק בהודעת הליכתו בפרשה הקודמת דכתיב (פסוק ז) וישמע יעקב וגו' וילך וגו', להודיע אשר פגע בדרך קודם הגיעו למחוז חפצו, ולצד שהפסיק בענין חזר לומר ויצא וגו'. אלא צריך לדעת למה הוצרך לומר וילך וגו'. ומה גם שפגיעתו במקום היתה קודם הגיעו לחרן ולא היה לו להקדים המאוחר. עוד למה אמר חרנה ולא אמר לחרן, והגם שאמרו ז"ל (ב"ר פס"ח) כל תיבה וכו', עם כל זה יכוין הכתוב על דבר בשנותו לפעמים:

אכן התורה תכוין לסדר כל מה שעבר על יעקב מעת צאתו. וזה תחלה לדבר ויצא יעקב וגו' פי' לא עשה אלא יציאה ולא הוצרך ללכת ברגליו וההולך הוא חרנה, והוא אומרו וילך חרנה פי' חרנה הוא שהלך ממקומו להקביל פני יעקב:

עוד ירמוז להודיע כי כשיצא יעקב מבאר שבע תכף הלך חרונו של עשו, והוא אומרו וילך חרנה. ולדבריהם ז"ל ששלח עשו אליפו אחריו וכו', ירצה באומרו וילך חרנה לרמוז על הליכת אליפו אחריו בחרון. ואולי כי לזה סמך לדבר ויפגע במקום לרמוז כי ראה עצמו בצער והוצרך לתפלה: (אור החיים)

ספורנו ויצא יעקב. וילך חרנה. הלך להגיע לחרן וטרם הגיעו קרוהו אלה שהזכיר: (ספורנו)

כלי יקר ויצא יעקב מבאר שבע וילך חרנה. פירש רש"י לא היה צריך לכתוב אלא וילך יעקב חרנה אלא מגיד שיציאת הצדיק מן המקום עושה רושם. ויש להתבונן וכי אברהם ויצחק לא הלכו ממקום למקום ולמה לא נכתב אצלם לשון יציאה. ויש פנים לכאן ולכאן כי לפום ריהטא דלרבותא נקט כאן ויצא כי אברהם ויצחק לא הניחו במקום שהלכו משם צדיק כמותם פשיטא שיציאתם עשה רושם אבל כאן הרי יצחק ורבה נשאר שם סד"א שאין יציאתו עשה רושם קמ"ל. ודוגמא לזה מסיק ברבתי (ס.ח.ג) שמביא שם ראיה מן ותצא מן המקום הנאמר ברות. ומקשה, שם ניחא דתמן לא היתה כי אם אותה צדקת בלבד אלא הכא דהוות

יצחק ורבקה. ר' עזריא אומר אינו דומה זכותו של צדיק אחד לשני צדיקים עכ"ל.

ויש לפרש לאידך גיסא, לומר שדוקא יציאתו של יעקב עשה רושם, אבל לא יציאת אברהם ויצחק לפי שהמה הלכו עם כל בני ביתם ולא נשאר במקום שום צדיק ע"כ לא עשו רושם ביציאתם, כי הרשעים שנשארו שמה אינן מקפידין על יציאת הצדיקים, ואדרבה הם שמחים בצאתם מהם לפי שאינן הולכים בדרכיהם, והם לשיכים בעיניהם ולצנינים בצידיהם והם מריבים עמהם עבור מעשיהם, אבל ההולך ממקום שצדיקים מצויים שם אז יציאתו עושה רושם כי הצדיקים שנשארו קשה עליהם פרידתם כי דעתם נוחה ממנו, ואינו דומה זכות של מועטין לזכות של מרובים. וכאן היו יצחק ורבקה לכך היה רושם יציאתו ניכר. ולפי זה צריכין אנו לומר שגם בשדה מואב היו חסידי אומות העולם.

דבר אחר, לכך הזכיר כאן לשון יציאה ובמקום אחר (בראשית יב.) וירד אברם מצרימה, לפי שארץ ישראל מקום גלוי שכינתו ית' וההולך משם ירידה הוא לו ויציאה מן קו השווי, כי כל יציאה הוא מן המקום שהוא ראוי להיות בו כמו אני יוצא בתוך מצרים (שמות יא.ד) נמצא שיציאה זו עשתה רושם גם בו בעצמו. ובילקוט (כח.ק"ז) מסיק יש שזוג הולך אליו ויש שהולך אצל זוגו, יעקב הלך אצל זוגו שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע, ואיך למד מפסוק זה שהלך אצל זוגו בברחו מפני עשו, אין זה כי אם קושית ויצא יעקב וילך מבעי ליה הכריחו לומר שיעקב היה מסלק מחשבתו מכל וכל ממקום מגורת אביו ואמו, על כן נקרא יוצא, לומר לך שיצא מכל וכל. לאפוקי ההולך מאיזו מקום ודעתו לחזור אז לעולם מחשבתו משוטטת במקום אשר הלך משם, וזה נקרא הולך ולא יוצא, כי לא יצא מכל וכל, שהרי עדיין מחשבתו שמה, ועל כן קשה לבעל מדרש זה מי התיר ליעקב לעזוב אביו ואמו מכל וכל, על זה אמר כמתרץ לפי שהלך אצל זוגו, והכתוב אומר (בראשית ב.כד) ע"כ יעזב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו.

דבר אחר לפי שמצינו שיעקב נענש על אותן כ"ב שנה שלא קיים בהם מצות כיבוד אב ואם, ויש להקשות הלא הלך ברשות אביו ואמו ובמצותיהם ולמה נענש על כל אותן הימים, כי אף את"ל שעבר על מה שאמרה אמו (שם כז. מד) וישבת עמו ימים אחדים מ"מ למה נענש על כל הימים, אלא ודאי לפי שאביו אמר לו קום לך פדנה ארם התיר לו לילך אבל לא לצאת מכל וכל, כי כל ההולך ודעתו לחזור או שעדיין מחשבתו משוטטת שמה נקרא הולך ולא יוצא, והוא לא כן עשה אלא ויצא יעקב מכל וכל כאילו שכח כל בית אביו ואמו על כן נענש בכיוצא בו, שכן אחד מבניו והוא יוסף לא כבדו כ"ב שנה, ולא זכר בו יוסף וישכחו כמ"ש (שם מא.נא) כי נשני אלהים את כל עמלי ואת כל בית אבי. וידע יוסף כי מאת ה' היתה זאת, על כן אמר נשני אלהים אבל הוא בצדקתו היה לו חשק ורצון להיות לו בית אביו תמיד לזכרון נגד עיניו ולא יכול כי נשני אלהים. (כלי יקר)

דעת זקנים ויצא יעקב. לפיכך פרשה זו סתומה מפני שיצא בצנעה מפני עשו : (דעת זקנים)

[יא] וַיִּפְגַּע בַּמְּקוֹם וַיְלֵן שָׁם כִּי-בָא הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּקַּח מֵאֲבְנֵי הַמְּקוֹם וַיִּשֶׂם מְרָאשְׁתּוֹ וַיִּשְׁכַּב בַּמְּקוֹם הַהוּא:

אונקלוס וַעֲרַע בְּאַתְרָא וּבֵת תַּמֶּן אַרְי עַל שְׁמַשָּׁא וַיִּנְסִיב מֵאֲבָנֵי אַתְרָא וְשׂוּי אֶסְדוּחֵי

יונתן וְצָלִי בְּאֶתֶר בִּי מוֹקְדָשָׁא וּבֵת תַּמּוֹן אָרוּם טַמַע שְׁמִשָּׂא וּנְסִיב אַרְבְּעָה מְאֲבָנֵי אֶתְרָא קְדִישׁ וְשׁוּי אִיסְדוּי וּשְׁכִיב בְּאֶתְרָא הַהוּא : (תרגום יונתן)

רש"י וּפִגְעַת בְּמַקּוּם. לֹא הַזְכִּיר הַכְּתוּב בְּאִיזָה מַקּוּם, (ח) אֲלֹל בְּמַקּוּם הַנּוֹזֵכַר בְּמַקּוּם אַחֵר, הוּא הַר הַמּוֹרִיָּה, שְׁנֹאמַר צוֹ וַיִּרְא אֶת הַמַּקּוּם מֵרַחוּק: וּפִגְעַת. כְּמוֹ (ט) וּפִגְעַת צִירִיחוֹ (וַיִּשְׁעַט טו, ז), וּפִגְעַת צְדָצְשָׁת. וּרְבוּתֵינוּ פִּירְשׁוּ (בְּרִכּוֹת כו:): לְשׁוֹן תְּפִילָּה, (י) כְּמוֹ וְאֵל תְּפִגְעַת צִי (וַיִּרְמִיָּה ז, טז), וְלִמְדֵנוּ שֶׁתִּקְוֶה תְּפִלַּת עֵרְבִית, וְשִׁנְיָה הַכְּתוּב וְלֹא כִתְבַת וַיִּתְפַּלֵּל, לְלַמֵּד (כ) שֶׁקִּפְלָה לוֹ הָאֶרֶץ, כְּמוֹ שֶׁמְפֹרָשׁ צִפְרָק גִּיד הַנְּשָׂה (חולין נא:): כִּי צִלַּת הַשְּׁמַשׁ. הִיָּה לוֹ לְכַתּוּב וַיִּצַּח הַשְּׁמַשׁ וַיִּלֵּן שָׁם, (ג) כִּי צִלַּת הַשְּׁמַשׁ מִשְּׁמַעַת, שֶׁשֶׁקֶעָה לוֹ חֲמָה פִּתְאוֹם שֶׁלֹּא צְעוּנָתָהּ כְּדֵי שִׁלֵּן שָׁם. וַיִּשַׁם מֵרַחֲשׁוֹתָיו. עֲשֵׂאֵן כְּמִין מֵרִזָּב (מ) סְבִיב לְרַחֲשׁוֹ, שִׁירָא מִפְּנֵי חַיּוֹת רַעוֹת, הַתְּחִילוּ מֵרִיבּוֹת זוֹ אֶת זוֹ, (נ) זֹאת אוֹמֵרֶת עֲלֵי יִנְיָה לְדִיקָה אֶת רַחֲשׁוֹ, וְזֹאת אוֹמֵרֶת עֲלֵי יִנְיָה, מִיַּד עֲשֵׂאֵן הַקִּב"ה אֲבָן אַחַת, וְזֶהוּ שְׁנֹאמַר וַיִּקַּח אֶת הָאֲבָן אֲשֶׁר שָׁם מֵרַחֲשׁוֹתָיו: וַיִּשְׁכַּב בְּמַקּוּם הַהוּא. לְשׁוֹן מַעוּט, בְּאֹתוֹ מַקּוּם שְׁכַב, אֲבָל י"ד שָׁנִים שְׁמַשׁ צְבִית עֲבַר, לֹא שְׁכַב בְּלִילָה, שְׁהִיָּה עוֹסֵק בְּתוֹרָה: (רש"י)

שפתיה חכמים (ח) דַּקְשָׁה לְרִש"י וְהֵלֵךְ צִלַּת הַכְּתוּב לְפִרְשׁוֹ וְלֹא לְסַתּוּם וְאֲכַתִּי אִינוּ מִפְּרָשׁ בְּאִיזָה מַקּוּם, לְכֵן פִּירְשׁ בְּמַקּוּם וְכו': (ט) שְׁפִירוּשׁוֹ לְשׁוֹן חֲנִיָּה וְלֹא פְּגִישָׁה: (י) פִּירוּשׁ וּפִגְעַת בְּמַקּוּם בְּהַקִּב"ה שֶׁקִּרְאוּ מַקּוּם, ע"ש שְׁהוּא מַקּוּמוֹ שֶׁל עוֹלָם, (כ) דְּבַשְׁלֵמָא וְאֵל תְּפִגְעַת צִי, פִּירְשׁ אֵל תְּגַשׁ צִי לְהַפְּאִיר, אֲבָל אֲלֵל הַקִּב"ה לֹא שִׁיֵּךְ לְמִימַר הַכִּי, א"כ קִשָּׁה לְמָה שִׁנְיָה כו'. (מֵהַרְש"ם), אֲלֵל שְׁלַכְךָ כְּתִיב וּפִגְעַת שְׁהוּא נִמְי לְשׁוֹן פְּגִישָׁה כְּדֵי שֶׁתִּלְמוּד מִמֶּנּוּ ג"כ קִפְיִלַת הַדֶּרֶךְ, וְאִי הוּא כְּתִיב וּפִגְעַת לֹא הִיָּתִי לּוֹמֵד מִמֶּנּוּ תְּפִילָּה, לְכֵךְ כִּתְבַת הַפְּסוּק וּפִגְעַת דִּמְשַׁמַּע צִיָּה תְּרוּוִיָּהוּ: (ג) אֶף עַל פִּי שֵׁאִין הַפְּרָשׁ צִין וַיִּצַּח הַשְּׁמַשׁ וַיִּלֵּן שָׁם, וְצִין וַיִּלֵּן שָׁם כִּי צִלַּת הַשְּׁמַשׁ, מִכֵּל מַקּוּם הִיָּה לוֹ לְסַדֵּר הָעֲנִינִים כְּפִי הַסֵּדֶר וְכְמוֹ דְּכְתִיב (שׁוֹפְטִים י"ט ט') הִנֵּה נֹא רַפָּה הַיּוֹם לְעֵרֹב לְכוּ נֹא וְגו', אֲלֵל וְדֹאִי עַל שֶׁקִּיעַת הַפִּתְאוּמִית נֹאמַר. וְעוֹד יֵשׁ לּוֹמַר מִדְּכְתִיב כִּי צִלַּת הַשְּׁמַשׁ מִשְּׁמַע אֲבָל אִי לֹא צִלַּת הִיָּה הוֹלֵךְ עוֹד, וְאִם כֵּן שְׁמַע מִיָּנָה שְׁהִיָּה עוֹד הַיּוֹם גְּדוֹל, וְאִם כֵּן מֵאִי כִּי צִלַּת הַשְּׁמַשׁ, אֲלֵל שֶׁשֶׁקֶעָה וְכו' כֵךְ פִּירְשׁוֹ צִפְרָק חֲלָק (סְנֵהֲדִרִין כ"ה: ד"ה כִּי צִלַּת): (מ) לֹאֵם לֹא כֵן וַיִּקַּח אֲבָן מִיִּצְעֵי לִיָּה: (נ) דֹּאֵם לֹא כֵן הִיוּ הַכְּתוּבִים מִכְּחִישִׁין זֶה אֶת זֶה, דְּכֹאֵן כְּתִיב וַיִּקַּח מֵאֲבָנֵי הַמַּקּוּם מִשְּׁמַע שְׁהִיוּ אֲבָנִים הַרְבֵּה, וְצִסְמוּךְ (פ' י"ח) כְּתִיב וַיִּקַּח אֶת הָאֲבָן, לְכֵךְ לְרִיכּוּן לְתַרְצַן דּוּדֹאִי מִתְּחִילָה הִיוּ אֲבָנִים הַרְבֵּה אֲלֵל הַתְּחִילוּ מֵרִיבּוֹת כו', וְאִם תֹּאמַר מִנֵּה לִיָּה שֶׁלִּקַּח אֲבָנִים הַרְבֵּה דִּלְמָא וַיִּקַּח אֲבָן אֶחָד מֵאֲבָנֵי הַמַּקּוּם הוּא דְּקֹאמַר, וְהִיָּינוּ דְּכְתִיב וַיִּקַּח אֶת הָאֲבָן אֲשֶׁר שָׁם מֵרַחֲשׁוֹתָיו, וְתִירְלוֹ הַתּוֹס' (חולין כ"א: ד"ה כְּתִיב) דְּהִיָּה לוֹ לּוֹמַר

ויקה אבן כמו (שמות י"ז י"ב) ויקחו אבן וישימו תחתיו, שהרי הכתוב לא בא לסתום אלא לפרש, אלא מדכתיב מאבני (סתם) שמה מינה אבנים טובות הו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם פתחות בי"ת במקום. דברי משה והטעם במקום הידוע היום וכן אמר הושע ושם ידבר עמנו כי הוא התנבא על ירבעם בן יואש והוא היה בבית אל. ואמר לשון רבים בעדו ובעד עמוס ובספר עמוס מבואר. ועל דרך הפשט לא יתכן להיות. ויפגע. כמו ואל תפגע בי. כי לא מצאנו במקרא שנקרא השם מקום. ואל תשים לבך לדרש. ממקום אחר. כי איננו כלל על השם. ומלת אחר לעד: **מאבני המקום**. טעמו אחת מאבני המקום: **מראשותיו**. לשון רבים כמו מרגלותיו והתימה מרב שמואל שעירב חלומות בני אדם עם חלום הנבואה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויפגע במקום. ג"פ כתיב מקום בפסוק רמז לג' רגלים שיעלו בניו למקום ההוא: **כי בא השמש**. ר"ת כבה שכבה מאור השמש שלא בעונתו: (בעל הטורים)

אור החיים ויפגע במקום. פשטו של מקרא שפגע במקום אחד של ישוב. וכמו שתמצא שגמר אומר הכתוב לבסוף דכתיב ואולם לוז שם העיר הרי כי עיר היתה וילן שם בעיר ההיא. ואומרו **כי בא השמש** לומר שזולת זה היה הולך הוא להגיע למחוז חפצו במצות אביו ואמו. ורז"ל (בי"ד פס"ח) פירשו במקום הידוע הר המוריה דכתיב (לעיל כב ד) וירא את המקום וגו', וזה דרך דרש בנקודת הה"א, ודבריהם ז"ל ככתובים וכמסורים אצלינו, ואין סתירה לדברינו וכמו שפ"י רש"י שנעקר הר המוריה ובא לשם, כי הוא זה מקום המקודש:

וישכב במקום ההוא. הודיע זה לומר ויחלום וגו', ואמר **במקום ההוא**, כי לא השכיבה היא דבר הסובב לחלום אלא לצד המקום ההוא כי היה מקום מקודש כמו שאמר

עוד ירמוז באומרו **וישכב במקום** על דרך אומרם ז"ל (חולין צא:): שקפל הארץ תחתיו, לזה אמר וישכב במקום ההוא פי' כולו שכב בו כאומרו (יג) אשר אתה שוכב עליה: (אור החיים)

ספורנו ויפגע במקום. קרה לו שהגיע אל מקום שלא כיון אליו וענין המקום הוא מקום ללון לאורחים שהי' מתוקן אז בכל עיר ועיר ברחוב העיר על הרוב ועל כל זה אמרו המלאכים ללוט כי ברחוב נליו וכן בענין פלגש בגבעה רק ברחוב אל תלן: **מאבני המקום**. שהיו מוכנות שם לאורחים לאכול ולשבת עליהם: (ספורנו)

כלי יקר ויפגע במקום וילן שם **כי בא השמש**. רז"ל אמרו (חולין צא: עיי"ש) שזהו הר המוריה שנאמר בו וירא את המקום מרחוק, קרא למקום ההוא סתם מקום לפי שכל מקום יש לו שם לווי, על שם בעליו, או על שם מהות המקום, כי בזה יובדל משאר מקומות וזה המקום נעלם מהותו ושמו, כמבואר למעלה פר' וירא בפסוק ה' יראה, (כב.ד) על כן קראו סתם מקום כי אין בו עדיין השם אשר בו יובדל משאר מקומות.

ד"א לכך קראו מקום סתם, לפי שהוא מקומו של עולם, הן מצד ששם אבן שתיה ומשם הושתת העולם, הן מצד שעדיין כל העולם מיוסד עליו כי ממנו יוצא השפע

לכל העולם ויעקב הרגיש כי זה יהיה מקום המקדש לפי שראה ששקעה עליו השמש שלא בעונתה, לפי שמקום קדוש זה מכהה גלגל חמה ואינו צריך אל השמש, ואדרבה השמש צריכה אליו כמ"ש רז"ל (במד"ר טו.ב.) א"ר אבין אתה מוצא מי שמבקש לעשות לו חלונות עושה אותם רחבות מבפנים וצרות מבחוץ כדי שיהיה שואבין האורה מבחוץ, אבל חלונות של בהמ"ק היו רחבות מבחוץ וצרות מבפנים למה שיהא האור יוצא מן המקדש ומאיר לעולם, שנאמר (יחזקאל מג.ב.) והארץ האירה מכבודו וכתוב (ירמיה יז.ג.) כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשינו. עיין נוסח זה בילקוט פ' תצוה, ומכאן ראה שאין השמש מאירה אל המקדש על כן כהה אור השמש מיד בבואו אל מקום הקדוש, והיה לעת ערב יהיה אור כי האיר ה' אור העליון ממקום קדוש זה עד שנראה ה' אליו במחזה בלילה

ויש עוד רמז נכון, במה שאמרו במדרש ילקוט שקעה השמש שתי שעות קודם זמנה, ולמה דווקא שתי שעות, אלא שרמז כאן על העתיד שככה תשקע שמשן של ישראל שתי שנים קודם זמנו כמו שפירש"י פ' ואתחנן (דברים ד.כח) שמיהר ה' את הגלות שתי שנים קודם הזמן, שנאמר (דניאל ט.יד) וישקוד ה' על הרעה, ואם כן בית המקדש שיבנה במקום זה סופו ליחרב ב' שנים קודם זמן שקיעה על כן בא הרמז אל יעקב בשקיעה זו, שיהיה סימן מסור בידו שלעתיד יחרב המקדש ב' שנים קודם הזמן, ע"כ ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו ואמרו במדרש (מביאו רמ"א או"ח תקנה ב) שחסידיים ואנשי מעשה נוהגים בליל ט' באב לשום אבן תחת הראש ואמרו שיש להם סמך מן פסוק זה, ויקח מאבני המקום כו' כי יעקב ראה החורבן ומי הגיד לבעל מדרש זה שראה יעקב החורבן, אלא ודאי שלמד זה מן שקיעת השמש שתי שעות קודם כאמור.

ויקח מאבני המקום וישם מראשותיו וגו'. אחר שנודע לו כי מקום זה יהיה בית אלהים המכהה גלגל חמה, על כן לקח מן אבני המקום וישם אותם שומר לראשו להראות חבת הקודש שעליהן כמ"ש (תהלים קב.טו) כי רצו עבדיך את אבניה. ולקח י"ב אבנים כנגד י"ב שבטים כדאיתא במדרש (בר"ר סח.יא) והיו האבנים מריבות כל אחד אמר עלי יניח צדיק ראשו עד שנעשו לאבן אחת, רמז לעתיד על דרך שכתב הרב המורה שלכך העלים הקב"ה מקום זה שיהיה מקום מקדש והיכל מלך כדי שלא יהיה מריבה בין השבטים כי כל שבט ירצה במקום המקודש ההוא, ומפני השלום נאמר (דברים יב.ה) אשר יבחר ה' מכל שבטיכם וכתוב (שם יד) כ"א במקום אשר יבחר ה' באחד שבטיך הא כיצד אלא שבשעה שקנה דוד את הגורן מן ארונה היבוסי גבה את הכסף מכל השבטים, וכן פירש"י שם, וא"כ מריבה זו שהיתה בין האבנים ונעשו לסוף אבן אחת זה היה אות ומופת על העתיד, שככה תהיה מריבה בין אבני נזר י"ב שבטי יה, כי כל שבט יאמר עלי יניח צדיקו של עולם ראשו זה בית המקדש שנאמר בו מרום מראשון מקום מקדשנו (ירמיה יז.ג.) ולסוף נעשו לאבן אחת ע"י שגבה דוד הזהב מן כולם. ועל אבן זה נאמר בבנין שני והוציא את האבן הראשה, (זכריה ד.ז) רצה לומר אותו שהיה מראשותיו של יעקב הוציאו ליסד בו את היכל ה', ועשה יעקב ממנו מטה לשכב עליו להיות סימן שזה יהיה מטתו שלשלמה מלך שהשלום שלו, כמו שפירש"י בשיר השירים על פסוק הנה מטתו שלשלמה. (ג.ז.)

וישכב במקום ההוא. משמע אבל קודם לכן לא שכב במטה כי לא רצה לעלות על ערש יצועיו עד אשר מצא מקום מטתו שלשלמה, וכן נדר דוד שנא' (תהלים קלב.ב) אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אעלה על ערש יצועי אם אתן שנת לעיני לעפעפי תנומה עד אמצא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, הזכיר את יעקב תמיד

כי גם הוא נדר נדר כזה כמו כן, מאומרו וישכב במקום ההוא אבל לא קודם לכן.
(כלי יקר)

דעת זקנים ויפגע במקום. לשון תפלה וזו תפלת ערבית טרם בא השמש שהרי כתיב ויפגע במקום והדר כי בא השמש אמנם לפי השטה דברכות משמע דזמן ק"ש דערבית לא הוי עד צאת הכוכבים: (דעת זקנים)

יב וַיְחַלְּם וְהָנָה סֶלֶם מִצֵּב אֶרְצָה וְרֵאשׁוֹ מִגֵּיעַ הַשָּׁמַיְמָה וְהָנָה מִלְּאֲכֵי אֱלֹהִים
עֲלֵימַם וַיְרִידֵם

אונקלוס וְחַלְּמַס וְהָא סֶלְמָא נְעִיץ בְּאַרְעָא וְרֵישָׁה מְטִי עַד צִית שְׁמַיָּא וְהָא מִלְּאֲכֵי
דִּינִי סֶלְקִין וְנַחְתִּין בְּהָ: (אונקלוס)

יונתן וְחַלְּמַס וְהָא סוֹלְמָא קְבוּעַ בְּאַרְעָא וְרֵישָׁה מְטִי עַד צִית שְׁמַיָּא וְהָא תְּרִין
מִלְּאֲכֵי דְאֶזְלוּ לְסָדוּם וְאֶטְרָדוּ מִן מְחִיצַתְהוֹן מִן בְּגִלְל דְּגִלְיִין מְסֻטִירִין דְּמָרִי
עֲלָמָא וְהוּוּ מְטֻרִידִין וְאֶזְלִין עַד זְמַן דְּנִפְק יַעֲקֹב מִבֵּית אָבוּי וְהִינוּן לָוִן יְתִיָּה
בְּחִיסְדָא עַד בֵּית אֵל וּבְהָהוּא יוֹמָא סֶלְקִין לְשָׁמַי מְרוֹמָא עֲנִין וְאֶמְרִין אִיתוּן חֲמוּן
יַעֲקֹב חֲסִידָא דְאִיקוּנִין דִּי לִיָּה קְבִיעָא בְּכוּרְסֵי יַקְרָא דְהוּיְתוּן מִתְחַמְדִין לְמַחְמֵי
יְתִיָּה בְּכּוּן שְׁאָר מִלְּאֲכֵי קְדִישָׁא דִּינִי נַחְתִּין לְמַסְתַּפְלָא בֵּיהּ: (תרגום יונתן)

רש"י עולים ויורדים. עולים תחלה (ס) ואחר כך יורדים, מלאכים שלווהו צאריך,
אין יולאים חולה לצאריך ועלו לרקיע, וירדו מלאכי חולה לצאריך ללותו: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) קשה לרש"י דהוה ליה למימר יורדים תחילה, דהא דירת
המלאכים בשמים הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ודרך שלם להיות סמל או על מספר סיני דרש הוא. וה"ר שלמה
הספרדי אמר כי שלם רמז לנשמה העליונה ומלאכי אלהים מחשבות החכמה.
ויאמר רבי ישועה כי טעם סולם שעלתה בו תפלתו וירדה ישועתו מן השמים
ואלה המפרשים לא ראו נבואת זכריה ועמוס וירמיה והטעם דרך משל. כי כל
דבר לא יכחד מן השם. ודברי מטה תלויים בעליונים וכאילו שלם ביניהן שיעלו
המלאכים בו להודיע הדברי אחר שהתהלכו בארץ. גם כן כתוב ומלאכים
אחרים יורדים למלאות שליחות השם כדרך מלך משרתיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן והנה שלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלהים
עולים ויורדים בו. הראהו בחלום הנבואה כי כל הנעשה בארץ נעשה על ידי
המלאכים והכל בגזרת עליון עליהם כי מלאכי אלהים אשר שלח ה' להתהלך
בארץ לא יעשו קטנה או גדולה עד שובם להתיצב על אדון כל הארץ לאמר לפניו
התהלכנו בארץ והנה יושבת בשלוח או מלאה חרב ודם והוא יצוה עליהם לשוב
לרדת בארץ ולעשות דברו והראהו כי הוא יתברך נצב על הסלם ומבטיחו ליעקב
בהבטחה גדולה להודיע שהוא לא יהיה ביד המלאכים אבל יהיה חלק ה' ויהיה
עמו תמיד כמו שאמר והנה אנכי עמך ושמרתיך בכל אשר תלך כי מעלתו גדולה
משאר הצדיקים שנאמר בהם (תהלים צא יא) כי מלאכיו יצוה לך לשמרך בכל דרכיך
ועל דעת רבי אליעזר הגדול (פרקי דר"א לה) היתה זאת המראה כענין בין הבתרים

לאברם כי הראהו ממשלת ארבע מלכיות ומעלתם וירידתם וזה טעם "מלאכי אלהים" כמו שנאמר בדניאל (י כ יג) שר מלכות יון ושר מלכות פרס והבטיחו כי הוא יתעלה יהיה עמו בכל אשר ילך ביניהם וישמרנו ויצילנו מידם אמרו (שם בפדר"א) הראהו לו הקב"ה ארבע מלכיות מושלן ואבדן הראהו שר מלכות בבל עולה שבעים עוקים ויורד והראהו שר מלכות מדי עולה חמישים ושנים עוקים ויורד והראהו שר מלכות יון עולה מאה ושמונים עוקים ויורד והראהו שר מלכות אדום עולה ואינו יורד אמר לו יעקב אך אל שאול תורד (ישעיהו יד טו) אמר לו הקב"ה אם תגביה כנשר וגוי (עובדיה א ז) (הרמב"ן)

בעל הטורים **חלום**. בגימטריא זהו בנבואה: **סולם**. בגימטריא זה כסא הכבוד: **סולם**. בגימטריא קול שקול תפלת הצדיקים הוא סולם למלאכים לעלות בו וכן עלה המלאך בלהב הקרבן, והתפלה היא העבודה לכך כל מי שמכוון בתפלתו הסולם שלם בשליבותיו ויכולים לעלות בו: **סולם**: בגימטריא ממון ובגימטריא עוני כי זה ישפיל וזה ירים: **סלם**. אותיות סמל שהראהו היאך בניו עובדי ע"א: **והנה סלם**. בגימטריא וקץ שהראהו קיצי הגליות: **סלם**. בגימטריא סיני שהראהו מעמד הר סיני: **סלם מוצב**. בגימטריא מרכבו: **מוצב**. ג' הכא ואידך אלון מוצב אשר בשכם. וצרתו עליך מוצב. שהראהו ביאת הארץ היינו מוצב אשר בשכם שאותו מקום כבשו תחלה והגלו ממנה היינו וצרתו עליך מוצב: **סלם**. אותיות למס. שרמז לו הגליות. ורמז לו הקרבנות: **והנה סולם מוצב**. בגימטריא הכבש: **ארצה**. רמז למזבח אדמה: **וראשו מגיע השמימה**. רמז לריח הקרבנות העולה השמים. ד"א והנה סלם בגימטריא וזה מזבח העולה: **והנה מלאכי**. אותיות אלו הכהנים. שעולין ויורדים בכבש: **מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה**. רמז למי שמושלך לארץ לפי שעה יעלה השמימה: **מלאכי אלהים**. ב' דסמיכי. הכא ואידך ויפגעו סו מלאכי אלהים ז"ש במדרש מלאכים שליווהו בארץ לא ליווהו לח"ל זהו מלאכי אלהים עולים אותם שליווהו בארץ. ויפגעו בו מלאכי אלהים היינו מלאכי אלהים שעלו אז פגעו בו עתה ללוותו בארץ: **עלים** [ויורדים]. בגימטריא בבל מדי יון ורומי: (בעל הטורים)

אור החיים **ויחלום והנה וגו'**. טעם אומרו **והנה**. להיות שאין החלום מוחלט בבחינת הצדק כי חלומות שוא הם, גם שעל כל פנים יהיה בהם תבן כי הם במראה השעמום, לזה אמר והנה פ"י כי הדברים בלא שעמום ודמיונות אלא כל דבר נגלה אצלו ומבואר כיום יאיר, ואין זה דומה לשאר החלומות שרואה דבר ואינו מחליט בראייתו מה שהוא רואה, ולזה תמצא שדקדק לומר בכל פרט ופרט מהנגלה אליו בחלום והנה, גבי ראית הסולם אמר **והנה סולם**, גבי ראית המלאכים אמר **והנה מלאכי וגו'**, גבי גילוי שכינה אמר **והנה ה'**, הכוונה בזה כי היתה נבואה ממש: (אור החיים)

כלי יקר **ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו'**. כתב הרב המורה שביאר הקב"ה ליעקב סדר השתלשלות המדריגות של ג' עולמות, כי באמרו מוצב ארצה זהו העולם התחתון. וראשו מגיע השמימה זה העולם האמצעי. והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו זה עולם המלאכים. והנה ה' נצב עליו להורות כי השי"ת גבוה מעל כל גבוה ומושל על כולם. והקשה על דבריו מהרי"א כי מראה זו ליעקב אינה כפי הזמן ולא כפי המקום. ואומר אני לישב דברי המורה שאין מראה זו חוץ לזמנה ולא חוץ למקומה, כי ידוע מה שכתבו הקדמונים וכן תמצא בעקידה וברבינו בחיי וכן כתב מהרי"א בעצמו, שאפילו חכמי האומות הסכימו על זה כי ג' חלקי המשכן הם כנגד ג' עולמות, כאשר תמצא הכל באר הטיב בספרי הגאונים שהזכרנו ולפי ציור זה ודאי כאן מקומו, כי יעקב היה במקום הר

המוריה אשר הוכן מקדם לבנות עליו בהמ"ק, על כן הראה לו ה' במראה זו תבנית שלשה עולמות וציורם לרמז שלעתיד יבנה כאן הבית המקדש על תבנית ציור ג' עולמות אלו.

דבר אחר לכך הראה לו הקב"ה תבנית כל העולמות להורות שמקורם ממקום זה שנקרא אבן שתיה כי משם הושתת העולם. ד"א לפי שמשם יוצא השפע לכל העולמות כי התחתונים מוסיפין כח בגבורה של מעלה כביכול, וע"כ מלאכי אלהים עולים תחלה כי משם ישאבון מי השפע ממעייני הישועה ואח"כ יורדים להשפיע מלמעלה למטה וסוד זה רמז בדברי רש"י בשיר השירים בפסוק מה יפו פעמך (ב.ו.) שישראל מקלסין להקב"ה מלמעלה למטה והקב"ה מונה קילוסם מלמטה למעלה כדרך שהתחיל כאן בסולם מוצב ארצה מלמטה למעלה וכבוד אלהים הסתר דבר. ותמה אני על מהר"י אברבנאל שכתב שאין מראה זו מקומה כאן, וכל שכן לדברי המדרש (בר"ר סח.ג.) האומר והנה סולם זה כבש. מוצב ארצה זה מזבח כו'. אתה הראית לדעת כולם כי ענין הסלם מורה על המקדש אשר היה בו יעקב בלילה זו.

ועוד כי בבהמ"ק, שם ישבו על כסאות הסנהדרין אשר משם תצא תורה, והחכמה הקנויה לאדם ע"י מדריגות חלוקות כי מתחילה צריך החוקר אחר המושכלות להכיר במהות נמצאי מטה וזהו סלם מצב ארצה. ומשם יעלה למדריגה גדולה מזו והוא להכיר במהות הנמצאים שבעולם התיכון במהלך הגלגלים ותנועתם וז"ש וראשו מגיע השמימה. ומשם יעלה להבין במהות השכלים הנבדלים שבעולם העליון. וז"ש והנה מלאכי אלהים עולים ויורדים בו, והזכיר עולים ויורדים כי הם ד' מחנות שכינה כדמסיק ברקנט"י פרשת בלק אוריאל שר אויר, מיכאל שר מים, רפאל שר עפר, גבריאל שר אש, וידוע שבטבע המים והעפר לירד, וטבע האויר והאש לעלות, על כן הזכיר עולים שנים ויורדים שנים. ומשם יעלה להשיג במציאת האל יתברך ז"ש והנה ה' נצב עליו, ולכל דעות אלו מראה זו הוא לפי המקום. אמנם כפי הזמן הוא, לפי שיעקב ברח מעשו ומורא יעלה על ראשו שלא יפגעהו בחרב ע"כ מן השמים יעכבוהו להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, כי המקדש בית תפלה יקרא, וכבר הותנה שכל זמן שיעקב מצפצף בקולו אין ידי עשו שולטות בו. ועוד שבהמ"ק הפכו של עשו כי עשו אומנותו לוטש חרש נחושת וברזל לעשות ממנו החרב, ובמקדש כתיב (מ"א ו.ו.) כל כלי ברזל לא נשמע, וכתיב (דברים כז.ה.) לא תניף עליהם ברזל וגוי, ע"כ הראו ליעקב מקום המקדש לומר שבזכותו ינצל מכלי ברזל כמ"ש והנה אנכי עמך ושמתוך בכל אשר תלך.

ולדעת רז"ל (בר"ר סט.ז.) היה הסלם מוצב בבאר שבע, וסוף הסלם בבית אל, ואמצע שיפועו כנגד בהמ"ק, היינו להורות שהמקדש הוא האמצעי, המחבר שני הקצוות העליונים אשר ראשם בשמימה ותחתונים מוצבים ארצה, כי שם מדור לשכינה עם התחתונים כמ"ש (שמות כה.ה.) ושכנתי בתוכם. היינו בתוך המקום העומד באמצע כדי לחבר הקצוות והיו לאחדים בארץ. וי"א שענין הסולם הוא להורות כי ה' נצב עליו על יעקב, ועשה לו השי"ת מדור בתחתונים עם כל מלאכיו עושי רצונו, ע"כ נאמר תחלה עולים ואח"כ יורדים לפי שדירתם למטה בתחתונים. ובסלם נאמר מצב ארצה ולא נאמר מצב בארץ אלא ודאי שרגלי הסלם בשמים ומגיע עד לארץ לכך נאמר ארצה כמו לארץ. ומ"ש וראשו מגיע כל קצה נקרא ראש, והורה שע"י יעקב העולם הפוך, וכל מבקש ה' ירד למטה, כי שם ה' נצב עליו. (כלי יקר)

דעת זקנים **והנה שלם**. שלם בגימטריא סיני שראה דוגמא שעתיד הקב"ה לתת תורה לישראל על הר סיני: **מוצב ארצה וגו'**. וכנגד בסיני בוער באש עד לב השמים. והנה מלאכי אלהים. זה משה ואהרן: **והנה ה' נצב עלינו**. זהו שנאמר וירד ה' על הר סיני. ויאמר אני ה'. זהו שנאמר אנכי ה' אלהיך. ד"א סולם ממש והנה מלאכי אלהים הראה הקב"ה ליעקב שר של מצרים עולה (כדכתיב בפ"י הרמב"ן ז"ל). ד"א והנה מלאכי אלהים עולים היינו המלאכים שהלכו להפוך את סדום שתלו הכבוד לעצמן שאמרו כי משחיתים אנחנו וגם גלו מסתורין של הקב"ה ולכך נדחו ממחיצתו של הקב"ה קלי"ה שנים ועכשיו עלו: (דעת זקנים)

[יג] והנה יהוה נצב עלי' ויאמר אני יהוה אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק הארץ אשר אתה שכב עליה לך אתננה ולזרעך:

אונקלוס **והא יקרא דיי מעתד עלוהי ואמר אנה יי אלהה דאברהם אבוי ואלהה דיצחק ארעא די אף שכיב עליה לך אתננה ולבניך:** (אונקלוס)

יונתן **והא יקרא דיי מעתד עילוי ואמר ליה אנה יי אלהיה דאברהם אבוי ואלהיה דיצחק ארעא דאנת שכיב עליה לך אתננה ולבניך:** (תרגום יונתן)

רש"י **נצב עליו**. (ע) לשמרו: ואלהי יצחק. אף על פי שלא מצאנו במקרא שייחד הקב"ה שמו על הדיוקים בחייהם לכתוב אלהי פלוני, משום שנאמר הן בקדושו לא יאמין (איוב טו, טו), כאן ייחד שמו על יצחק, לפי שכהו עיניו, וכלוא בצית, והרי הוא כמת, ויכר הרע פסק ממנו. (תנחומא תולדות ז): **שכב עליה**. קיפל הקב"ה כל ארץ ישראל תחתיו, (פ) רמז לו שתהא נוחה ליכבש לבניו (חולין לא): (כד' אמות, שזה מקומו של אדם): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) **לאס לא כן הא מלא כל הארץ כבודו ומאי נצב עליו, אלא עליו על יעקב, והא דהולך לשמרו באותו שעה ולא קודם לכן, אמרו בגמרא (חולין ז"א):** לפי שדיוקנו של יעקב חקוק בכסא הכבוד, ועכשיו ראו המלאכים את יעקב, וידעו שדיוקנו הוא ונתקנאו בו הואיל שהוא קרוב לכסא הכבוד יותר מהם, והיה דעתם להזיקו לכך שמרו הקב"ה, ועוד י"ל הואיל שהמלאכים של ארץ ישראל היו עולים ומלאכים של חוץ לארץ היו יורדים, בין כך ובין כך לא היו המלאכים אלא, לכך שמרו הקב"ה עכשיו, (רש"י): (פ) **לאס לא כן מאי רבותיה הוא שנתן לו את הארץ אשר שכב עליה שהוא רק ד' אמות, ועל זה קאמר קיפל הקב"ה, וקשה למה קיפל אותה לו בתוך ד' אמות, יש לומר כדי שתהיה נוח לכבוש כל ארץ ישראל כארבע אמות אשר הוא שוכב עליהם, שכל ארץ ישראל כלולה בה, וכעין (מלכים-ב' י"ג י"ז) ירה ויור ויאמר חן תשועה לה':** (שפתי חכמים)

בעל הטורים **והנה ה'**. ד' במסורה והנה ה' נצב עליו. והנה ה' נצב על חומת אנך. והנה ה' עושה ארובות בשמים. ה"נ כתיב וזה שער השמים וכן והנה ה' עובר.

דאיירי במרכבה אף הכא והנה סולם מוצב ארצה במעשה מרכבה: **ואלהי יצחק**.
תימה למה לא אמר יצחק אביך כמו באברהם. וי"א לפי שאמר באברהם אני ה'
אמר אלהי אברהם אביך וביצחק שלא אמר אני ה' לא אמר אלהי אביך: (בעל
הטורים)

אור החיים והנה ה' נצב עליו. ירמוז גם על יעקב, על דרך אומרם ז"ל (ב"ר פמז)
האבות הם מרכבה לשכינה, ולהיות שהוא רגל רביעי יאמר בדיוק נצב עליו יותר
מעל אברהם ויצחק כי הוא עיקר העמדת הכסא:

אלהי אברהם אביך וגו'. טעם אומרו אביך ללא צורך, גם דייק לומר אביך
באברהם ולא אמר אברהם ויצחק אבותיך, נתכוין למעט עשו מירשת אברהם
ועשה יעקב הוא היורש אברהם לא שתגיע הירושה ליצחק וממנו ירשנה יעקב
שאם כן תגיע הירושה לעשו, וחששת שמעאל אינה, כי כבר כתבתי (לעיל טז)
שמשפט עבד יש לו דכתיב (לעיל כא) בן האמה ולא בנד וגופו קנוי ליצחק, ואין
טענת עשו בו כי ירושת אברהם נתנה ליעקב ולא לעשו. והגם שבן מומר יורש
את אביו דבר תורה (קידושין יח). כאן כשנתן ה' לאברהם מתנות וברכות
וכדומה נתנם לו על מנת שאחריו ליעקב כאומרו (לעיל כא יב) כי ביצחק יקרא
לך זרע (נדרים לא.). והגם ששם זרע לא יריע לנחלה שיירש הגם שאינו נקרא
זרעו, הרי מצינו שזרע פסול יקרא גם כן זרע כדאיתא בסנהדרין (סד:) כי מזרעו
נתן למולך לרבות זרע פסול הרי שיקרא זרע. אלא דסתם זרע הוא כשר
וכשממעט כאן עשו שלא יקרא זרע מיעט אפילו זרע פסול לא יקרא לו, וממוצא
דבר אתה למד שאין לו בו ירושה. וכמו שגילה ה' לבסוף שנותן ליעקב כל ברכות
אברהם. ומה שלמדו בש"ס (קידושין יח). מפסוק כי ירושה לעשו נתתי וגו', היינו
שירשוהו בניו לעשו לא שעשו ירש ח"ו כי פשיטא שאין לו חלק ונחלה באברהם:
(אור החיים)

ספורנו הארץ אשר אתה שוכב עליה. שהוא מחוז ארץ כנען: **לך אתננה**. שתהיה
אתה נשיא אלהים בקרב יושביה כמו שהיו אברהם ויצחק: (ספורנו)

כלי יקר אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק. מצינו אצל מרע"ה שסמוך
למותו קראו איש האלהים (דברים לג.א) ואחר מותו ממש הזכיר בו השם המיוחד,
שנאמר (שם לד.ה) וימת משה עבד ה', כך אברהם שכבר מת נתיחד עליו בשם
המיוחד ואמר ה' אלהי אברהם, אבל יצחק שלא היה כי אם חשוב כמת ע"י
שהיה סומא וכלוא בבית ומ"מ לא היה מת ממש ע"כ הזכיר בו שם אלהים לבד,
כי שם זה משותף לה' ולבריות כמ"ש (שמות ז.א) ראה נתתיך אלהים לפרעה. ומה
שהזכיר אביך באברהם ולא ביצחק, או כדי להוציא מלב האומרים מאבימלך
נתעברה שרה, או להורות שבני בני הן כבנים, ומ"ש הארץ אשר אתה שוכב
עליה, קפל כל הארץ תחתיו, עיין פירוש דבר זה פ"י בראשית בפסוק אשר לוקח
משם, (ג.ב) לפי ששם אבן שתיה ושם מרכז העולם והשוכב במקום ההוא דומה
כאילו שוכב על כל הארץ, כי משם מתפשטים כל האקלימים לכך נאמר ופרצת
ימה ר"ל ממקום זה תפרוץ לכל ד' רוחות, כי ע"י קניית מקום זה תקנה כל ד'
רוחות העולם כי משם מקורם. (כלי יקר)

דעת זקנים והנה ה' נצב עליו. לא מצינו כן בשאר האבות א"ר סימון אין המלך
עומד על שדהו לא כשהיא נחרשת ולא כשהיא נזרעת אלא כשהתבואה עומדת
בכרי כך אברהם חרשה שנאמר קום התהלך בארץ. יצחק זרעה שנאמר ויזרע
יצחק. בא יעקב שהוא כרי התבואה שנא' קדש ישראל לה' ראשית תבואתה עמד

עליו. הארץ אשר אתה שוכב עליה. פיי אותה שאתה שוכב עליה לך אתן ומעצמד תפרוץ כל הרוחות ותכבוש כל סביביך כמו שעושים לפרשים חשובים שנותנים להם מעט קרקע והם כובשין בגבורתם כל הסביבות: (דעת זקנים)

[יד] והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה ונברכו בך כל-משפחת האדמה ובזרעך:

אונקלוס ויהוון בנך סגיאין כעפרא דארעא ותתקיף למערבא ולמדינחא ולצפונא ולדרומא ויתברכוון בדילך כל זרעית ארעא ובדיל בנך: (אונקלוס)

יונתן ויהוון בנך סגיאין הי כעפרא דארעא ותתקיף למערבא ולמדינחא לצפונא ולדרומא ויתברכוון בגיו זכוותך כל יחסי ארעא ובגיו זכוות בנך: (תרגום יונתן)

כ"י ופרלת. וחזקת. (ס) כמו וכן יפרוץ: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) לא כמו (שמות י"ט כ"ז) פן יפרוץ צם, שהוא לשון הריסה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופרצת. כמו ורבית וכן ויפרוץ האיש: (אבן עזרא)

בעל הטורים ופרצת ימה. בגימטריא קריעת ים וזהו וירא ישראל ישראל סבא: (בעל הטורים)

אור החיים ונברכו בך כל משפחות וגו'. שכן מצינו בארם שנתברכו בו כאומרם ז"ל שם (בי"ר פ"ע) וז"ל שקודם בא יעקב היו מדוחקים למים וכיון שבא נתברכו במים, וכן גם כן במצרים מעת שירד נתבטלה גזירת הרעב, ונתברכו לרגלו. ואומרו **ובזרעך** שכל זמן שהיה בית המקדש קיים היתה ברכת עי' אומות וקיומם באמצעות ישראל שהיו מקריבין עי' פרים בחג (סוכה נה:), ובגליות גם כן קיום האומות וסמיכתם היא ישראל דכתיב (שה"ש א) שמוני נוטרה את הכרמים וגו':

ובדרך רמז כל הפרשה תרמוז ענין האדם, וכמו שהתחילו לומר בה רז"ל (זהר חלק א קמוז) **ויצא יעקב** היא הנפש בצאתה מעולם העליון, ונקרא יעקב על שם יצר הרע הכרוך כעקביו. ואומרו **מבאר שבע** מקום שממנו יצאו הנשמות יקרא באר מים חיים, **ושבע** ירמוז אל שבועת ה' אשר תשבע הנפש בצאתה שלא תעבור על דבר תורה (נדה ל:), ואומר **וילך חרנה** על דרך אומרם ז"ל (סנהדרין צא:) כי יצר הרע יכנס באדם בצאתו מרחם אמו דכתיב (לעיל ד' ז') לפתח וגו', ואומרו **ויפגע במקום** כי צריך האדם להתפלל לה' שהוא מקומו של עולם שלא יעזבנו בידו. ואומרו **וילן שם כי בא השמש** שצריך להתנהג כן עד לכתו מעולם הזה כשיעריב שמשו, והוא אומרם ז"ל (אבות פ"ב) אל תאמן בעצמך עד יום מותך, ואומרו **ויקח מאבני המקום** על דרך אומרם ז"ל (ברכות ה:) וז"ל אמר ר' שמעון בן לקיש לעולם ירגיז אדם יצר הטוב וכו' ואם לאו יעסוק בתורה דכתיב (תהלים ד) אמרו בלבבכם והוא אומר מאבני המקום פיי בניינו של עולם שהם דברי תורה, גם יתיחס להם אבני המקום שבהם נסקל ונרגם יצר הרע וכחותיו, והוא אומרם ז"ל (סוטה כא.) תורה מצלת מיצר הרע בין בזמן שעוסק בה בין בזמן שאינו עוסק בה. ואומרו **וישם מראשותיו** יכוין על דרך מה שאמר רשב"ל אם

לא נצחו יקרא קריאת שמע שעל המטה שנאמר על משכבכם. ואומרו **וישכב במקום ההוא** יכוין למה שסיים רשב"ל לא נצחו יזכור לו יום המיתה, והוא אומרו **וישכב** שכיבה הידועה במקום הידוע דרך כל הארץ בית מועד לכל חי, ואחר כל התנאים הללו מובטח הוא שינצח היצה"ר, ומעתה מבשרו הכתוב שיהיה ראוי לענף מענפי הנבואה שיגלה ה' אליו בחלום ידבר בו, וצא ולמד חלומותיו של ר' אלעזר בן ערך המובאים בספר הזוהר (ח"א קלט ובז"ח לך כה.). והסולם הוא סוד נפש אדם ולהיות שבצאת נפש מאדם בשוכבו לא תעקר בהחלט מגופו של אדם אלא חלק ממנה בגוף, והוא אומרו **מוצב ארצה וחלק מגיע השמימה**, והעד על זה כשיהיה האדם ישן יקיץ על ידי התנועות הגוף הישן ואם נפש האדם נפרדה והלכה לה לא תרגיש בהתנועות הגוף אלא ודאי כי מוצבת ארצה וראשה מגיע השמימה פ"י שאין מפסיק בינה ובין השמים, כיון שיצר הרע באדם אין, תגיע הנשמה לשמים. ואומרו **מלאכי אלהים עולים** וגוי ירמוז אל בחינת מעשים טובים אשר ישתדל אדם בעולם הזה ויעלה באמצעותה אורות עליונים בשורש נשמתו והם נקראים בדבריהם ז"ל (זהר ח"א יח) מיין נוקבין להם יקרא מלאכי אלהים, וכן הוא במשנת חסידים (אבות פ"ד) העושה מצוה אחת קנה לו פרקליט אחד, ובעלות אלו ירדו מיין דכורין כי בהתעוררות התחתונים יתעוררו מים העליונים להשפיע אורות נוראים בסוד נשמתו, והוא אומרו **ויורדים בו**. ואומרו **והנה ה' נצב** פ"י שממדרגה זו יעלה לנבואה עצמה ולא בחלום ידבר בו אלא תגלה עליו השכינה, ולזה תמצא שאמרו ז"ל (רמב"ם הלי תשובה פ"ה) על ישראל שלא הושלל אחד מהם מהנבואה וכולן מוכשרים לדבר זה: (אור החיים)

ספורנו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. אחר שיהיה זרעך כעפר הארץ כענין ותשיתי כארץ גיוד וכחוץ לעוברים. וזה שיהיו בתכלית השפלות אז תפרוץ בארץ אשר אתה שוכב עליה בכל צד ימה וקדמה וצפונה ונגבה כי אמנם תשועת האל העתידה תהיה אחר רב שפלות ישראל: **ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך**. כענין ואתם כהני ה' תקראו משרתי אלהינו יאמר לכם: (ספורנו)

כלי יקר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת. ויפרוץ מבעי ליה למימר, רמז למה שארז"ל במדרש (רבה איכה ב.ו.) כשהרעה באה אין מרגיש בה כ"א יעקב, שנאמר (איכה ב.ג.) ויבער ביעקב כאש להבה וכשהטובה באה אין מרגיש בה כי אם יעקב שנאמר (תהלים י.ד.) בשוב ה' את שבות עמו יגל יעקב ישמח ישראל, לכך נאמר ופרצת כי מצד שיעקב לבד מרגיש בטובתם לכך דומה כאילו הוא הפורץ.

וענין עפר הארץ, נראה שעל גלות מצרים באה נבואה זו, כי בזמן ההוא ארז"ל (סוטה יא.) שהיו המצרים חורשים על גבם שנאמר (תהלים קכט.ג.) על גבי חרשו חורשים, והיו באים לביתם עדרים עדרים כו' נמצא שסבת רבויים היה בעבור שהיו כעפר הארץ שחורשים על גבה, כך חרשו על גבם, ובסבה זו ידגו לרוב בקרב הארץ ממש, והיו כל כך רבים עד שהיה בהם כדי חלוקה לארבעה דגלים לכל רוח, לכך נאמר ופרצת ימה וקדמה וגוי וכמ"ש (במדבר כג.ו.) מי מנה עפר יעקב ומספר את רבע ישראל, ותרגומו מארבע משריתא לומר לך שזכו לארבעה דגלים מצד היות יעקב כעפר זה שהכל חורשים עליה.

דבר אחר, והיה זרעך כעפר. בזכות העינוי שיהיו כעפר זה שהכל דשים עליה יפרצו וירבו, כי כל מה שהיה בעינוי פן ירבה היה בשכר כן ירבה. ד"א בזכות הענוה באברהם שאמר (בראשית יח.כז) ואנכי עפר ואפר יזכו לפרוץ לכל ארבע רוחות כמ"ש (תהלים לז.יא) וענוים יירשו ארץ. ד"א לפי שנאמר בשומרי שבת והאכלתיך

נחלת יעקב אביך, (ישעיה נח.יד) דהיינו נחלה בלי מצרים האמורה כאן, לכך אמר שיהיה זרעך כעפר הארץ, כי כמו שהארץ צריכה לשבות שנאמר ושבתה הארץ שבת לה', כך זרעך ישבתו ביום השביעי, ובזכות זה יפרצו ימה וקדמה וגו'.

ופרצת ימה וקדמה צפונה ונגבה. מה שהזכיר הרוחות המקבילין זה כנגד זה, ולא הזכירן כסדרן, לפי שאמרו במדרש (עיינן מדרש תהלים מד.ב) אין התשועה באה לישראל כי אם בזמן שהם בתכלית השפלות, שנאמר (תהלים מד.כז) כי שחה לעפר נפשינו וגו', מה כתיב בתריה קומה עזרתה לנו. וטעם של דבר שכל זמן שאינן בתכלית השפלות אז אינן תולין בטחונם בה' וחושבים תחבולות להנצל מפח יקוש ע"י תחבולות אנושיות, וע"כ ריחק ה' את האדם ורבה העזובה, כי לא בטחו בתשועת ה' אך כשיראו כי אזלת יד השתדלותם ואין עוזר וסומך, אז עיניהם נשואות אל ה' לקרוא אליו בעת הצר להם וה' שומע, ובאותו זמן התשועה באה דרך בריחה מן הקצה אל הקצה, דהיינו מן תכלית השפלות אל תכלית המעלה, ולפי שכפי הטבע לא יאומן כי יסופר שיעלו בשפל מצבם אל רום מעונה, ע"כ נאמר ליעקב במראה זו ג' מעלות בדרך לא זו אף זו, כי מתחילה אמר והיה זרעך כעפר הארץ באותו זמן שיהיה שחה לעפר נפשם באותו זמן ופרצת ר"ל יעלה הפורץ לפנייהם להעלותם אל גרם המעלה. וא"ת אף אם יעלו מן השפלות אל איזו מעלה מ"מ א"א שיברחו מן הקצה אל הקצה להיות במדריגה גדולה אלא בהכשלים יעזרו עזר מעט, כנבואת דניאל (יא.לד) ת"ל ימה וקדמה, כי שני רוחות אלו מקבילין והם הפכיים, כי במזרח לעולם זריחת השמש ובמערב לעולם שקיעתה, ואחר שבזמן שיהיה הערב שמשן של ישראל כמו שפרש"י על פסוק ולערב יחלק שלל (בראשית מט.כז) באותו זמן שקיעה יברחו לקצה שכנגדו להיות כסאם כשמש נגדו ית'. וא"ת שזה יהיה דוקא אם יהיו כרוח מערבי שאף אם השמש שוקעת שם, מ"מ יש לה גם זריחה באותו רוח קצת כך ישראל בזמן שיהיה להם זריחה מעט משם יעלו להיות כרוח מזרחי, כי גם שם אין השמש זורחת לעולם כמו בתקופת טבת, כך לא תתמיד שררתם. ת"ל צפונה ונגבה כי אף אם יהיו כרוח צפוני זה שבו צר ואור חשך בעריפיה, (ישעיה ה.ט) ואין בו אורה כלל כך יהיו ישראל נעדרי האורה לגמרי משם יעלו אל הקצה האחרון שכנגדו להיות כרוח דרומי זה שנקרא כן על שם דר רום, כי לעולם השמש זורח הוא שם ודר ברומו כך תתמיד זריחת שמשן של ישראל לעולם, כמ"ש (שם ט.ט) לא יבא עוד שמשך, וידורו לעולם ברומו של עולם, וזה הבטחה על הגאולה האחרונה.

[טו] וְהָיָה אֲנֹכִי עִמָּךְ וְשָׁמַרְתִּיךָ בְּכָל אֲשֶׁר-תֵּלֵךְ וְהִשְׁבַּתִּיךָ אֶל-הָאָדָמָה הַזֹּאת כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אֶם-עֲשִׂיתִי אֶת אֲשֶׁר-דִּבַּרְתִּי לָךְ:

אונקלוס וְהָא מִימְרֵי בְּסַעְדָּךְ וְאַטְרִינָךְ בְּכָל אֲתֵר דִּי תִהְדָּ וְאַתִּיבִּינָךְ לְאַרְעָא הַדָּא אֲרִי לֹא אֶשְׁבְּקִינָךְ עַד דִּי אֶעֱבִיד יְת דִּי מִלְּלִית לָךְ: (אונקלוס)

יונתן וְהָא מִימְרֵי בְּסַעְדָּךְ וְאַטְרִינָךְ בְּכָל אֲתֵר דְתִהְדָּ וְאַתִּיבִּינָךְ לְאַרְעָא הַדָּא אֲרוּם לֹא אֶשְׁבְּקִינָךְ עַד זְמַן דִּי אֶעֱבִיד יְת דְמִלְּלִית לָךְ: (תרגום יונתן)

רש"י **אנכי עמך.** לפי שהיה ירא (ק) מעשו ומלכזו: **עד אשר אם עשיתי.** אם משמש (ר) בלשון כי: **דברתי לך.** ללכך ועליך, מה שהבטחתי לאברהם על זרעו,

לך הצטחתי ולא לעשו, שלא אמרתי לו כי יצחק יקרא לך זרע, אלא כי ביצחק, ולא כל יצחק, וכן כל לי, ולך, ולו, ולהם, הסמוכים אלל דבור, משמשים לשון על, וזה יוכיח, שהרי עם יעקב לא דבר (ז) קודם לכן: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דאם לא כן מאי אנכי עמד למשמע מגן לך, (נח"י), ירא בהליכה מעשו שלא ירדוף אחריו, ובחזרתו מלבן כמעשה שהיה, וזהו פסיים ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך: (ו) דקשה לרש"י כי לא אעזבך עד אשר, משמע שודאי לא אעזבך עד אשר עשיתי, ומלת אם משמע שהוא ספק אם יעשה אם לא, לכך מפרש אם משמע בלשון כי, שהוא נמי לשון ודאי, כלומר כיון שכי משמש לשון אם, גם אם משמש לשון כי: (ז) וא"ת דילמא אשר דברתי לך קאי על הדיבור שדיבר עמו עתה, והוא ויאמר אני ה' וגו', וי"ל דאם כן היה לו לומר כל אשר אני מדבר עמך, ולא לשון דברתי שהוא לשון עבר, כיון דחדא נבואה היא והכל בחלום אחד ולא הקיץ משנתו בנתיים וק"ל: (שפתי חכמים)

בעל הטורים והשבותיך אל האדמה. בגימטריא זה מארבע מלכיות: (בעל הטורים)

ספורנו עד אשר אם עשיתי. בעוד שלא עשיתי זה שאמרתי לך עתה באמרו ופרצת כי מלת עד תורה לפעמים כמו בעוד כמו עד שהמלך במסבו. עד לא עשה ארץ וחוצות. אמנם אחר שתעשה זאת התשועה הגדולה לא בלבד יגמול חסד לעמו שלא לעזבם אבל יגביר עליו חסדו להתהלך בתוכנו כאמרו והתהלכתי בתוכם:

[טז] ויִיקֶץ יַעֲקֹב מִשְׁנַתּוֹ וַיֹּאמֶר אֲכַן יֵשׁ יְהוָה בְּמִקְוֹם הַזֶּה וְאֲנֹכִי לֹא יָדַעְתִּי:

אונקלוס וַאֲתַעֲרַר יַעֲקֹב מִשְׁנַתּוֹ וַאֲמַר בְּקוֹשְׁטָא (אית) יְקָרָא דִי שְׂרִי בְּאַתְרָא הָדִין וְאֲנָא לֹא הָיִיתִי יָדַע: (אונקלוס)

יונתן וַאֲיִתְעַרַר יַעֲקֹב מִדְּמִכִּיהַּ וַאֲמַר בְּקוֹשְׁטָא אֵיתִי יְקָר שְׂכִינְתָא דִי שְׂרִי בְּאַתְרָא הָדִין וְאֲנָא לֹא הָיִיתִי יָדַע: (תרגום יונתן)

רש"י ואנכי לא ידעתי. שאם ידעתי, לא יסנתי (ח) במקום קדוש כזה: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דאם לא כן מאי נפקא מינה אם לא ידע: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אכן יש ה'. הטעם בעבור שימצאו מקומות יראו שם נסים. ולא אוכל לפרש למה זה כי סוד מופלא הוא: (אבן עזרא)

בעל הטורים וייקץ יעקב משנתו ויאמר. ס"ת צבור לומר שאין תפלתו של אדם נשמעת אלא בצבור: **משנתו.** קרי ביה ממשנתו מתוך שהוא הוגה בתורה ביום גם בלילה לא שכב לבו מלהגות בה בחלומו: (בעל הטורים)

אור החיים וייקץ וגו' אכן וגו' ואנכי וגו'. צריך לדעת כוונת אומרו אכן, שנראה כי נתגלה לו הנעלם. עוד מה תמיהא זו ואנכי לא ידעתי שנראה שצריך הוא לדעת כל נסתר. ויתבאר על דרך אומרים ז"ל (חולין צא): כי בא השמש שקעה לו שלא בעונתה לשכב שם בבית מלון המאושר, ויעקב לא הרגיש טעם הערב שמש שלא בזמנו, לזה כשבא החלום ברוב ענין אז הוכר לו הנסתר טעם הערב שמש, והוא אומרו אכן יש ה' וגו' ולזה העריב השמש לצורך שכיבה במקום הזה. ואומרו יש ה' פ"י שם הוא מקום שבו ה' מצוי תמיד יותר מכל המקומות, ואשר לזה רצה ה' לדבר אתו שם מדי עוברו שמה, ואמר ואנכי לא ידעתי קודם טעם הדבר כי אם היה יודע היה מכין עצמו לנבואה כי הנבואה צריכה הכנה כידוע. ואפשר אם היה מכין עצמו היה מתנבא בהקיץ ולא בחלום ידבר בו, ולזה מתאונן על מה שלא השכיל על דבר. ורש"י ז"ל פ"י ואם ידעתי לא ישנתי במקום קדוש ע"כ. ואם לזה לבד נתכוין נאמר אליו ואם לא ישנת לא היית חולם חלום נבואי בכל ההבטחות, ובהכרח להשלים הכוונה במה שפירשתי: (אור החיים)

ספורנו אכן יש ה' במקום הזה. אין ספק שזה המקום מוכן לנבואה מאחר שראיתי בו מראה כזאת בלתי שאתכוין לנבואה כי אמנם ישתנו תכונות משמשי העצם השכלי המתנבא כפי השתנות הארץ והאוויר כאמרים אורה של ארץ ישראל מחכים: ואנכי לא ידעתי. שאלו ידעתי הייתי מכין עצמי לנבואה ולא כן עשיתי: (ספורנו)

כלי יקר אכן יש ה' במקום הזה וגו'. הזכיר ג"פ לשון מקום כנגד ג' מקדשים, כנגד מקדש ראשון ששרתה שם השכינה ואעפ"כ לא ידעו את ה' כי אחר גילוליהם לבס ה' אמר כאן אכן יש ה' במקום הזה ואנכי לא ידעתי. כנגד בית שני נאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלהים, כי ידוע שבבית שני היה מורא מקדש על כל העמים, כי אפילו אלכסנדרוס מוקדון היה מתירא לשלוח בו יד והיה קם על רגליו מפני שמעון הצדיק, אע"פ שחסרו בו ה' דברים עקריים השכינה, והנבואה, וארון, ואורים ותומים, ואש מן השמים, ולא נשאר בו כ"א השם שנקרא בית אלהים ע"ז אמר כאן אין זה כי אם בית אלהים, כי בבית ראשון נראה להם ה' עין בעין עד אשר היו מראין על כבודו ית' לאמר זה אלי ואנוהו, הנה אלהינו זה, אבל בבית שני אין זה ולא נשאר בו כ"א השם שהוא בית אלהים. כנגד בית ג' אמר ויקרא שם המקום ההוא בית אל ואולם לזו שם העיר לראשונה. כאלו לא נעקר ממנו שם לזו אחר שנחרב לאחר בנינו, אבל לעתיד יהיה בנינו נצחי, כי קריאת השם מורה על הקיום הנצחי, וזה שמו לעולם וכמו שנאמר (יחזקאל מח.לה) ושם העיר מיום ה' שמה. פירש הרד"ק ש"ל שלעולם לא יסור שמו ית' מתוכה.

וכן בתחלת הפר' ג"פ לשון מקום, כנגד בית ראשון אמר, ויפגע במקום וילך שם כי בא השמש, יען כי לא ארכו להם שם הימים כי אם כשיעור לינה אחת, זה שבתם הבית מעט רמז לקוצר זמן עמידת הבית בקדושתו, עד כי בא השמש, כי שמש וירח אספו נגהם, (ויאל.ב.ט) ולמעלה ביארנו ענין שקיעתו ב' שעות קודם זמנה רמז לשקיעת שמשן של ישראל שתי שנים קודם הזמן הקצוב. כנגד בית שני אמר, ויקח מאבני המקום, כי כן נאמר בבנין בית שני והוציא (זכריה ד.ט) את האבן הראשה וגו' ומאבני ולא כל אבני, כי חסרו אבני הלוחות ואבני אורים ותומים. כנגד בית הג' אמר, וישכב במקום ההוא כי כאשר ראה הבית הג' בבנינו ונצחיותו אז שכב וערבה שנתו, לאמר זאת מנוחתי עד עד, לאפוקי בשני בתים ראשונים לא נחו מאויביהם. (כלי יקר)

[יז] וַיִּירָא וַיֹּאמֶר מֶה-נִּוְרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זָה פִי אִם-בֵּית אֱלֹהִים וְזֶה שְׁעַר הַשָּׁמַיִם:

אונקלוס וַדְחִיל וַאֲמַר מָה דְחִילוֹ אֶתְרָא הָדִין לִית דִּין אֶתְרֵי הָדִיוּט אֶלְהִין אֶתְרֵי דְרַעְנָא בְּה מִן קָדָם יִי וְדִין תְּרַע קָבִיל שְׁמִיָּא: (אונקלוס)

יונתן וַדְחִיל וַאֲמַר מָה דְחִיל וּמִשְׁבַּח אֶתְרָא הָדִין לִית דִּין אֶתְרֵי חוּל אַרוּם אֶלְהִין בֵּית מִקְדָּשׁ לְשָׁמַיָּה דִּי וְדִין קָשֶׁר לְצִלוֹ מְכוּוֹן כָּל קָבִיל תְּרַע שְׁמִיָּא מִשְׁכָּלֵל תְּחוּת פּוֹרְסִי יִקְרָא: (תרגום יונתן)

רש"י **כי אם בית אלהים.** אמר רבי אלעזר בשם רבי יוסי בן זמרא, הסולם הזה עומד בבאר שבע, (א) ואמנע שיפועו מגיע כנגד בית המקדש, שבאר שבע עומד בדדומה של יהודה, וירושלים בצפונה, בגבול שבין יהודה ובנימין, ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין, בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף, נמצא סולם שרגליו בבאר שבע וראשו בבית אל, מגיע אמנע שיפועו נגד ירושלים, וכלפי שאמרו רבותינו, שאמר הקב"ה, לדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, ועוד אמרו, יעקב קראו לירושלים בית אל, וזו לוז היא ולא ירושלים, ומהיכן למדו לומר כן, אומר אני שנעקר הר המוריה ובלא לכאן, וזו היא הפינת הארץ האמורה בשחיטת חולין (חולין א:), שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל, וזה ויפגע במקום. ואם תאמר וכשעבר יעקב על בית המקדש (ב) מדוע לא עכבו שם, איהו לא יהיב לביה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו, ומן השמים יעכבוהו, איהו עד חרן אזל, כדאמרין בפרק גיד הנשה (סג), וקרא מוכיח וילך חרנה, כי מטא לחרן אמר, אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו, יהב דעתיה למהדר, וחזר עד בית אל, וקפאה לו הארץ. (בית אל לא זה הוא הסמוך לעי אלא לירושלים, ועל שם שהיה עיר האלהים קראה בית אל, והוא הר המוריה שהתפלל בו אברהם, והוא השדה שהתפלל בו יצחק, וכן אמרו בסוטה לכו ונעלה וגו' לא באברהם שקראו הר, ולא כיצחק שקראו שדה, אלא כיעקב שקראו בית אל. ע"כ מפרש"י מדויק): מה נודא. תרגום מה דחילו אתרא הדין. דחילו שם דבר הוא כמו סוכלתנו וכסו (ו) למלבש: וזה שער השמים. מקום תפלה, לעלות תפלתם השמימה. ומדרשו שבית המקדש של מעלה (ז) מכוון כנגד בית המקדש של מטה: (רש"י)

שפתי חכמים (א) **דקשה לרש"י כיון שאמר יעקב כי אם בית אלהים, משמע שהיה בבית אל, כמו שכתוב (לקמן פ' י"ט) ויקרא את שם המקום ההוא בית אל, אם כן משמע שסולם הזה עומד בבית אל, ולעיל משמע שהיה עומד בבאר שבע, מדכתיב לעיל (פ' י"ב) ויחלוס והנה סולם מוצב ארצה וגו', ולא מפרש באיזה מקום של ארץ היה, אם כן ודאי קאי אמאי דכתיב לפניו בתחילה (פ' ו') דהיינו באר שבע ודרשינן סמוכות, אם כן קשיא קראי אהדדי, לכך מפרש הסולם הזה עומד בבאר שבע כדמשמע מפסוק, ואמנע שיפועו נגד בית המקדש דהיינו ירושלים, וראשו בבית אל כדמשמע נמי בפסוק, דאין לומר סוף שיפועו היה כנגד בית המקדש,**

אם כן היה יעקב חוץ מהסולם, שהרי באר שבע בדרומו של יהודה, וזית המקדש בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין, ולו הוא בצפונו של בנימין, ואם כן מה היה מעלת לו שקרא לו בית אלהים ושער השמים, הרי לא היה שם לא רגלי הסולם ולא ראשו, לכן פירש שאמלע שיפועו היה כנגד בית המקדש וסוף הסולם היינו ראשו היה כנגד בית אל שהוא לו. כתב מהרש"ל כך נראה לי פירוש הפסוק והלעת רש"י, וכלפי שארז"ל שאמר הקב"ה לדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה, ובית מלוני של הקב"ה היינו ירושלים, וכאן משמע שלן בבית אל, ועוד אמרו יעקב קראו לירושלים בית אל, וזהו לו כדכתיב ואולם לו שם העיר כו', ואפילו אם אתה יכול לתרץ הכתוב שתוכל לומר לו היא ירושלים, עדיין קשה מהיכן למדו לומר כן אני אומר וכו' ואז קראו לו שהוא שם העיר לראשונה, וירושלים שקפץ לשם קראום ביחד בית אל, ובזה יתורץ דברי חז"ל שפיר, לאפוקי דעת הרא"ם, ולפי פירושן שבנוסחאות שלנו כתיב יעקב קראו לירושלים בית אל, ועיקר שלדבריו זהו לו ולא ירושלים גם כן מדברי חכמים הוא, וזה לא מלאתי בשום מקום, ועוד לפי התיורץ גם כן קשה דילמא לו היינו ירושלים, וקפיאת הארץ היינו כשברא לאמלעית הדרך בא לו כנגדו, אלא ודאי שהיה צורר לרש"י שירושלים לא לו היא כדמוכח קרא כדפירשתי עכ"ל: (ב) לכה לומר כך הוא המאמר התם בגמרא ולשון קושיא היא, למה לא עכבוהו שם, ומתורץ איהו לא יהיב וכו' עד ומן השמים יעכבוהו, לכה לומר כיון דהוא עצמו לא התפלל ומן השמים יעכבוהו בתמיה, אין כופין אדם לדבר מלוא: (ג) מביא ראיה שדחילו צוי"ו לאו לשון רבים הוא אלא לדרך התרגום הוא כן, כמו תבונה, דהוא נמי שם דבר ואפילו הכי תרגומו סוכלתנו צוי"ו, וכן בגד ללבוש (לקמן פ' כ') נמי שם דבר הוא ותרגומו צוי"ו וכסו, ואם כן שמע מינה שדרך התרגום כן: (ד) (נח"י), נ"ל דהמדרש אינו חולק אלא שמפרש הטעם למה דוקא זה המקום הוא שער לעליית התפילה לפי שהוא מכוון נגד בית המקדש של מעלה, ומכל מקום שער השמים הוא לדרך משל, כי אין לשמים שער או חלון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי אם בית אלהים. שיתפלל אדם בו בשעת צרכו ותשמע תפלתו כי המקום נבחר. ורבים יתמהו איך הקים יעקב מצבה והנה שכחו כי י"ב מצבות הקים משה והכתוב לא אסר לשום מצבה לשם רק אמר לא תקים לך מצבה אשר שנא. ובגתי אל מקומו אפרשנו: (אבן עזרא)

הרמב"ן כי אם בית אלהים וזה שער השמים. הוא בית המקדש שהוא שער לעלות משם התפלות והקרבות לשמים וכתב רש"י אמר רבי אלעזר בשם ר' יוסי בן זמרא (ב"ר סט ה) הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שבאר שבע עומד בדרומו של יהודה וירושלם בצפונו בגבול שבין יהודה ובנימין ובית אל היה בצפון של נחלת בנימין בגבול שבין בנימין ובין בני יוסף נמצא סולם רגליו בבאר שבע וראשו בבית אל מגיע שפועו כנגד ירושלם ושאמרו רבותינו (חולין צא) צדיק זה בא לבית מלוני ועוד אמרו (פסחים פח) יעקב קראו בית אל

וזו לזו היא ולא ירושלם ומהיכן למדו לומר כן אני אומר שנעקר הר המוריה ובא לכאן וזו היא קפיצת הארץ האמורה בשחיטת חולין (חולין צא) שבא בית המקדש לקראתו עד בית אל וזהו ויפגע במקום ואם תאמר כשעבר יעקב אבינו על בית המקדש מדוע לא עכבוהו שם איהו לא יהב דעתיה להתפלל במקום שהתפללו אבותיו ומן השמים יעכבוהו איהו עד חרן אזל כדאמרין בפרק גיד הנשה (סו) וקרא מסייע לן וילך חרנה כי מטא לחרן אמר אפשר עברתי על מקום שהתפללו בו אבותי ולא התפללתי בו יהב דעתיה למהדר וחזר עד בית אל קפצה ליה ארעא עד בית אל כל אלו דברי הרב ולא נראה לי כלל שאין קפיצת הארץ שהזכירו ביעקב אלא כאותה שאמרו באליעזר עבד אברהם שבא ביום אחד לחרן כמו שאמרו בסנהדרין (צה) שלשה קפצה להם הארץ אליעזר עבד אברהם ויעקב אבינו ואבישי בן צרויה ופירשו אליעזר עבד אברהם דכתיב (לעיל כד מב) ואבא היום אל העין למימרא דההוא יומא נפק יעקב דכתיב ויפגע במקום כי מטא לחרן אמר אפשר שעברתי על מקום שהתפללו אבותי ולא התפללתי בו כיון דהרהר בדעתיה למהדר קפצה ליה ארעא מיד ויפגע במקום הנה בפירוש אומרים שכיון שעלה בלבו בחרן לחזור קפצה לו הארץ ופגע במקום שהתפללו בו אבותיו לא שחזר לבית אל ולא שקפץ הר המוריה ובא לשם ובבראשית רבה (נט יא) עוד עשו שניהם שוים בקפיצה אמרו ויקם וילך אל ארם נהרים (לעיל כד י) בר יומו ואבא היום אל העין היום יצאתי והיום באתי וביעקב דרשו (בי"ר סח ח) כן וילך חרנה רבנין אמרין בר יומו ומה טעם שיקפוץ הר המוריה ויבא עד בית אל אחר שטרח יעקב לחזור מחרן ועד בית אל מהלך כמה ימים ועוד כי בית אל איננו סוף גבול ארץ ישראל מפאת חרן כי חרן ארץ קדם הוא ועוד שאין האמצעות נקרא שפוע הסולם ועוד מה טעם להיותו כנגד בית אל והאמצע איננו מורה על דבר יותר מכולו אבל מדרשים הללו ענין אחר להם אמרו שם בבראשית רבה (סח ה) אמר רבי הושעיה כבר כתיב (לעיל כח ז) וישמע יעקב אל אביו ואל אמו וילך פדנה ארם ומה תלמוד לומר ויצא יעקב מבאר שבע אלא אמר אבא בשעה שבקש לצאת לחוצה לארץ מהיכן הורשה לו לא מבאר שבע אף אני הריני הולך לבאר שבע אם נותן לי רשות הריני יוצא ואם לאו איני יוצא לפיכך הוצרך הכתוב לומר ויצא יעקב מבאר שבע וכוונת המדרש הזה כי הם סבורים שיעקב בחברון נתברך שהוא ארץ מגורי אביו ולשם חזר אליו שנאמר (להלן לה כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק ואם כן הכתוב שאמר ויצא יעקב מבאר שבע כי כאשר צוהו אביו ללכת אל לבן הלך שם ליטול רשות והוא המקום שלן בו וראה מראות אלהים ונתן לו הרשות לצאת כמו שאמר ושמרתיך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת והסולם שראה לדעת רבי יוסי בן זימרא ראה שרגליו בבאר שבע במקום אשר הוא שוכב שם וסוף שיפועו שהוא ראש הסולם מגיע עד כנגד בית המקדש נסמך בשמים בפתח שהמלאכים נכנסים ויוצאים בו והשם הנכבד נצב עליו ולכן ידע שבאר שבע הוא שער השמים טוב לתפלה ובית המקדש בית אלהים ובבקר נשא יעקב רגליו מבאר שבע וילך חרנה בן יומו והיא קפיצת הדרך שלו זהו דעת רבי יוסי בן זימרא שאמר בבראשית רבה (סט ז) הסולם הזה עומד בבאר שבע ושיפועו מגיע עד בית המקדש שנאמר ויצא יעקב מבאר שבע ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה

”והאבן” - אשר שם מצבה לא במקום שכיבתו הקים אותם שהרי באר שבע איננו בית אל והוא בבית אל העמיד אותה ולשם חזר בשובו שנאמר (להלן לה א) קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך וגו' אבל הקים אותה כנגד השיפוע במקום שראש הסולם עומד שקרא אותו בית אלהים והיא עיר לזו ולדעתו של רבי יוסי בן זמרא לזו היא ירושלים שקראו בית אל ואפשר שיהיה

כן לפי המקראות שבספר יהושע ובאמת שאיננו בית אל הסמוך לעי כי כן שם העיר ההיא לראשונה בימי אברהם וקודם לכן ורבי יהודה ברבי סימון חלק שם (בב"ר סט ז) על רבי יוסי בן זימרא ואמר הסולם הזה עומד בבית המקדש ושיפועו מגיע עד בית אל מאי טעמיה ויירא ויאמר מה נורא המקום הזה וגוי ויקרא שם המקום ההוא בית אל ודעת רבי יהודה ברבי סימון כי "ויפגע במקום" הוא הר המוריה וילן שם כי בא השמש לו בלא עתו שאמרו צדיק זה בא לבית מלוני ויפטר בלא לינה וראה הסולם רגליו במקום ההוא ושיפועו שהוא ראשו מגיע עד כנגד בית אל זה והיא עיר לוז ואמר כי זה המקום בית אלהים ושיפוע הסולם שער השמים והנה הר המוריה טוב לתפלה וגם בית אל מקום ראוי לעבוד שם האלהים והקים המצבה בבית אל כי לדעת כולם כנגד השיפוע הקים אותה ויסכים דעתו של רבי יהודה ברבי סימון עם המדרש שבגמרא בפרק גיד הנשה (חולין צא) ובפרק חלק (סנהדרין צה) שיעקב יצא מבאר שבע והלך לחרן וכשנמלך לחזור ולהתפלל במקום שהתפללו אבותיו בהר המוריה אז קפצה לו הארץ ויפגע מיד בהר המוריה ושמא דעתם שקפצה לו בהליכה ובחזרה כדברי האומר (בב"ר סח ח) וילך חרנה בן יומו ויפגע במקום מיד בפתע פתאום ומצאתי עוד מפורש בפרקי רבי אליעזר הגדול (פרק לה) אמר בן שבעים ושבע שנה היה יעקב בצאתו מבית אביו והיתה הבאר מהלכת לפניו מבאר שבע ועד הר המוריה מהלך שני ימים והגיע לשם בחצי היום וכו' אמר לו הקב"ה יעקב הלחם בצקלונך והבאר לפניך לאכול ולשתות ולשכב במקום הזה אמר לפניו רבון כל העולמים עד עכשיו יש לשמש ירידות מעלות חמשים ואני שוכב במקום הזה ובלא עתו בא השמש ממערב והביט יעקב וראה את השמש בא במערב וילן שם כי בא השמש לקח יעקב שתים עשרה אבנים מאבני המזבח שנעקד עליו יצחק אביו ושם אותם מראשותיו להודיעו שעתידין לעמוד ממנו שנים עשר שבטים ונעשו כלן אבן אחת להודיעו שכלן עתידים להיות גוי אחד בארץ שנאמר (יז כג) ומי כעמד ישראל גוי אחד השכים יעקב בבקר בפתח גדול ואמר ביתו של הקב"ה במקום הזה שנאמר ויירא ויאמר מה נורא המקום מכאן אתה למד שכל המתפלל בירושלם כאלו מתפלל לפני כסא הכבוד ששער שמים הוא פתוח לשמוע תפלתן של ישראל שנאמר וזה שער השמים ושב יעקב ללקט האבנים ומצא אותן כלן אבן אחת ושם אותה מצבה בתוך המקום וירד לו שמן מן השמים ויצק עליה שנאמר ויצוק שמן על ראשה מה עשה הקב"ה נטל רגל ימינו וטבע את האבן עד עמקי תהומות ועשה אותה סניף לארץ כאדם שהוא נותן סניף לכיפה לפיכך נקראת אבן שתיה ששם הוא טבור הארץ ומשם נפתחה הארץ ועליה היכל ה' עומד שנאמר והאבן הזאת אשר שמתה מצבה יהיה בית אלהים ומשם נשא רגליו וכהרף עין בא לחרן עד כאן והנה המדרשים כולם אף על פי שיש ביניהם חלוף במקצת אבל כלם מודים שקפיצת הארץ היתה ליעקב שהלך מהלך כמה ימים כהרף עין ויתכן שכלם מודים זה לזה ובכל הליכותיו קפצה לו בלכתו מבאר שבע לחרן וברצותו לשוב להר המוריה ובצאתו משם לחרן ואין אחד מכל המדרשים שיאמר כדברי רש"י (הרמב"ן)

בעל הטורים **זה שער השמים וישכם**. לומר שבעלות השחר פותחין שער השמים והוא זמן טוב לתפלה: (בעל הטורים)

אור החיים **ויירא ויאמר וגו'**. פי' הרגיש בלבו שהיה ירא מעצמו, ואמר כמה מורא במקום הזה, ונתן טעם באומרו **אין זה כי אם בית אלהים**, דקדק לומר שם אלהים כי הוא מקור המורא דכתיב (קהלת ג) והאלהים עשה שייראו וגו', ודבר ידוע כי שם אלהים יפחיד לבב אנוש, ואומרו **זה שער** וגו' פי' מקום המכוון כנגדו למעלה הוא שער השמים, ולזה אמר פעם ב' וזה. עוד נתכוון לתת טעם

למעלת המקום שנשתנה למעלה אין זה כי אם בית אלהים אשר קדמה אליו הידיעה כי בחר לו יה בית לשכון שמה ואמר כי הוא זה המקום, והוכיח עוד כי הוא זה בית הבחירה כאומרו וזה שער השמים כי ראה שהיו מלאכים עולים ויורדים וקדמה הידיעה אצלו כי המקום המקודש הוא מכוון כנגד שער השמים: (אור החיים)

ספורנו ויירא. על שגגתו: **אין זה**. זה המקום שראיתי במראה שהיה הסלם נצב בו אינו כי אם בית אלהים. מקום בית המקדש כאמרם ז"ל יעקב קראו בית: **וזה שער השמים**. וזה הסלם שראיתי מורה שמן המקום שהיה בו הסלם ישמע האל ית' הנצב עליו את תפלת המתפללים ותעל תפלתם למעון קדשו השמים: (ספורנו)

דעת זקנים **אין זה כי אם בית אלהים**. פי' מאחר שאני רואה שהם עולים מכאן תחלה ויורדים ונשארים למטה א"כ מקום זה והשמים מדור אחד הוא והם עולין מכאן לשמים ויורדין כאדם עולה מבית לעלייה ואחר יורד אל הבית ונשאר **שם**: (דעת זקנים)

יח וישלם יעקב בבקר ויקח את-האבן אשר-שם מראשיתו וישם אתה מצבה ויצק **שמן** על-ראשה:

אונקלוס וְאֶקְדִים יַעֲקֹב בְּצִפְרָא וְנָסִיב יְת אַבְנָא דִי שְׁוֵי אֶסְדוּהִי וְשְׁוֵי יְתָה קָמָא וְאָרִיק מְשַׁחָא עַל רִישָׁה: (אונקלוס)

יונתן וְאֶקְדִים יַעֲקֹב בְּצִפְרָא וְנָסִיב יְת אַבְנָא מִן דְשְׁוֵי אֶיסְדוּי וְשְׁוֵי יְתָה קָמָא וְאָרִיק מְשַׁחָא עַל רִישָׁה: (תרגום יונתן)

עזרא **עזרא** ויצק שמן על ראשה. להכירה בשוּבו: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישם אותה מצבה. כבר פירשו רבותינו (ע"ז נג) ההפרש שבין המצבה למזבח שהמצבה אבן אחת והמזבח אבנים הרבה ונראה עוד שהמצבה תעשה לנסך עליה נסך יין וליצוק עליה שמן לא לעולה ולא לזבח והמזבח להעלות עליו עולות ושלמים ובבאם לארץ נאסרה עליהם המצבה (דברים טז כב) מפני ששמו אותה הכנענים להם לחק יותר מן המזבחות אף על פי שכתוב בהם (שמות לד יג) את מזבחותם תתוצון או שלא רצה לאסור הכל והשאיר המזבח שראוי לנסך ולקרבנות (הרמב"ן)

ספורנו וישם אותה מצבה. קדש אותה שתהיה מצבה כשיקימנה בשוּבו כמו שהעיד עליו הכתוב שעשה בלכתו שם כאמרו ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך: **אם יהיה אלהים עמדי**. להסיר מעלי כל מעיק ומונע המעביר את האדם על דעתו וע"ד קונו כאז"ל ג' מעבירין את האדם על דעתו ועל דעת קונו: (ספורנו)

יט ויקרא את-שם-המקום ההוא בית-אל ואולם לוז שם-העיר לראשנה:

אונקלוס ויקרא ית שְׁמָא דְאֶתְרָא הַהוּא בֵּית אֵל וְבָרַס לֹז שְׁמָא דְקָרְפָא

יונתן וְקָרָא שְׁמָא דְאַתְרָא הָהוּא בֵּית אֵל וּבְרַם לִוּוּ שְׁמָא דְקַרְתָּא מִן קִדְמַת דְנָא :
(תרגום יונתן)

כ וַיֵּדַר יַעֲקֹב בְּדַר לֵאמֹר אִם-יְהִי אֱלֹהִים עִמָּדִי וְשָׁמְרֵנִי בַדֶּרֶךְ הַזֶּה אֲשֶׁר
אָנֹכִי הוֹלֵךְ וְנָתַן-לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל וּבְגָד לְלַבֵּשׁ:

אונקלוס וְקָיִים יַעֲקֹב קָיִים לְמִימְרָא אִם יְהִי מִימְרָא דִי יִבְסַעְדִּי וְיִטְרַנְנִי בְּאַרְחָא
הַדִּין דִּי אֲנָא אֲזַל וְיִתְּן לִי לְחֶמְא (נִיִּי לְחֶם) לְמִיכַל וּכְסוּ לְמַלְבָּשׁ : (אונקלוס)

יונתן וְקָיִים יַעֲקֹב קָיִים לְמִימְרָא אִין יְהִי מִימְרָא דִי יִבְסַעְדִּי וְיִטְרַנְנִי מִשְׁפִּיכוֹת אֲדָם
זָפְאֵי פוּלְחָנָא נוֹכְרָאָה וְגִילוּי עַרְיָתָא בְּאוּרְחָא הַדִּין דְאֲנָא אֲזַיל וְיִתְּן לִי לְחֶם
לְמִיכּוֹל וּכְסוּ לְמִלְבּוּשׁ : (תרגום יונתן)

רש"י אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי. אִם יִשְׁמֹר לִי הַבְּטָחוֹת הַלְלוּ, שֶׁהַבְּטִיחָנִי לִהְיוֹת (ה)
עִמָּדִי, כִּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וְהִנֵּה אֲנֹכִי עִמָּדִי: וְשָׁמְרֵנִי. כִּמוֹ שֶׁאָמַר לִי וְשָׁמְרֵתִיךְ בְּכָל אֲשֶׁר
תֵּלֵךְ: וְנָתַן לִי לֶחֶם לֶאֱכֹל. כִּמוֹ שֶׁאָמַר כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ, וְהַמְצַקֵּךְ לֶחֶם הוּא קְרוֹי
נַעֲזֹב, שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא רָאִיתִי כָדִיק נַעֲזֹב וְזָרְעוּ מִצַּקֵּךְ לֶחֶם (תהלים לו, כה): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רִאשׁוֹנוֹ לְתַרְזָּן דֵּהָא לִישְׁנָא דְקַרְתָּא כְּפַל הוּא, דְכַתִּיב אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים
עִמָּדִי הִיִּינוּ וְשָׁמְרֵנִי, וְעַל זֶה פִּירֵשׁ אִם יִשְׁמֹר לִי וְכוּ', כְּלוֹמַר דֵּהָאִי אִם יִהְיֶה
אֱלֹהִים עִמָּדִי קָאִי אֲשַׁמִּירַת הַבְּטָחוֹת, וְאִם תֵּאֲמַר אִיךְ יִתְּכֵן לֹמַר שִׁיעֲקֹב הִיא
מִסּוּפֵךְ אִם יִקָּיִים הַקְּב"ה הַבְּטָחוֹתוֹ אִם לֹא, וַיֵּשׁ לֹמַר שֶׁהִיא יִרְאָ שְׁמַח יִגְרוּם
הַחֲטָא וְלֹא יִשְׁמֹר לוֹ, וְעוֹד יֵשׁ לֹמַר דִּיעֲקֹב הִיא סְבוּר שְׁמַח חִלוּם הוּא וְאִין חִלוּם
בְּלֹא דְבָרִים בְּטָלִים (בְּרִכּוֹת נ"ה), מִשּׁוּם הֵכִי אָמַר אִם וְגו' וְק"ל. וְאִם תֵּאֲמַר כִּיוֹן
שָׂרְשָׁי בָּא לְהוֹכִיחַ הַהַבְּטָחוֹת מִן הַמַּקְרָא הִיכֵן הַבְּטִיחוּ נְמִי עַל בְּגַד לְלִבּוֹשׁ, וַיֵּשׁ
לֹמַר כִּיוֹן שֶׁהַבְּטִיחוּ עַל הַלֶּחֶם וְדָאִי שֶׁהַבְּטִיחוּ נְמִי עַל בְּגַד לְלִבּוֹשׁ, כִּמוֹ שֶׁאֲחַז"ל
(ב"מ נ"ב). עֲשִׂיקָ לְגַבְדָּךְ וְשׂוֹי לְכַרְיִסְךָ, פִּירוּשׁ זְבִין בְּגָדִים יִקְרִים וְעֲשׂוּקָ מִמּוֹנֵךְ בְּשָׂבִיל
בְּגָדִים, וְשׂוֹי לְכַרְיִסְךָ פִּירוּשׁ אֲבָל לְכַרְיִסְךָ אֵל תִּזְבֵּן אֲבָל בְּשׂוּיָה וְלֹא בִּזְיוֹקָר מְכַדִּי
דְמִיָּה, וְאָמַר נְמִי בְּפִרְקָ כִּיסוּי הַדָּם (חולין פ"ז:) לְעוֹלָם יִאֲכַל אֲדָם וַיִּשְׁתָּה פָחוֹת מִמָּה
שִׂישׁ לוֹ, וַיִּלְבַּשׁ וַיִּתְּכַסֶּה כְּפִי מִה שִׂישׁ לוֹ, וְכִיוֹן שֶׁהַקְּב"ה הַבְּטִיחוּ עַל הַלֶּחֶם לֶאֱכֹל
אִם כֵּן וְדָאִי הַבְּטִיחוּ נְמִי עַל בְּגַד לְלִבּוֹשׁ, דֵּאִם לֹא כֵּן הִיא כְּרִיךְ לְמַמְנָס מִמַּאֲכָלוֹ
כְּדִי לִיקַח בְּגָדִים וְנִמְלָא שְׂלָא יִהְיֶה לוֹ לֶחֶם לֶאֱכֹל, וְהַקְּב"ה הַבְּטִיחוּ עַל הַלֶּחֶם
לֶאֱכֹל, (מֵהֶרָא"י): (שפתי חכמים)

הרמב"ן אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי. לְשׁוֹן רִשְׁיִי אִם יִשְׁמֹר לִי הַבְּטָחוֹת הַלְלוּ
שֶׁהַבְּטִיחָנִי וְטַעַם הַתְּנָאִי שֶׁלֹּא יִגְרוּם הַחֲטָא וְכַךְ אָמְרוּ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (עו ב) רַב
הוֹנָא בִּשְׁם ר' אַחָא הִנֵּה אֲנֹכִי עִמָּדִי וְכַתִּיב אִם יִהְיֶה אֱלֹהִים עִמָּדִי אֲלֵא מִכָּאן שְׂאִין

הבטחה לצדיקים בעולם הזה ויתכן עוד על דרך הפשט שאין הספק בדבר אבל בכל העתיד יאמר הכתוב כן כמו עד אשר אם עשיתי וכן ואם יהיה היובל לבני ישראל (במדבר לו ד) אם יבא העת שיהיה התנאי אז יתקיים המעשה כלומר בבואו (הרמב"ן)

בעל הטורים וידר. ג' במסורה וידר יעקב. וידר ישראל. וידר יפתח. לומר שהצדיקים היו נודרין והראשון שנדר היה יעקב וזהו אשר נשבע לה' נדר לאביר יעקב למה אמר אביר יעקב לפי שהוא פתח בנדרים תחלה: **ללבוש.** ב' במסורה הכא ואידך ללבוש את הבגדים. מלמד שיעקב היה כהן גדול כדאיתא בב"ר אמר הקב"ה למיכאל אתה עשית יעקב כהן גדול שלי בעל מום שהוא צולע על ירכו חייך שאתה צריך להיות כהן גדול למעלה במקומו זה שאמר ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש שתקיים לי הכהונה שקניתי מעשו שהעבודה היתה בבכורות: (בעל הטורים)

אור החיים וידר יעקב נדר לאמר. פי' שהוציא הנדר בשפתיו כי זולת זה נדר בלב אינו נדר:

אם יהיה וגו'. אם זה תתפרש על דרך מה שאמרו ז"ל (ב"ק פ"ד מ"ה) בפסוק (שמות כ"א) אם כופר, אם כסף תלוה (שם כב) שאינו ספק אלא ודאי וכאלו אמר כאשר יהיה זה וגו' (מכילתא ס"פ יתרו):

עוד ירצה על זה הדרך אם תסכים מדת הדין על הדבר, והוא אומרו **אם יהיה אלהים,** כי לא דבר אליו אלא ממדת הרחמים דכתיב והנה ה' נצב וגו' הנה אנכי עמך ודבר ידוע כי מדת הרחמים תסכים להטיב ומדת הדין תעכב בדבר לזה אמר **אם יהיה אלהים וגו' :** (אור החיים)

ספורנו ושמרני. מן אנשים רעים המתקוממים ומכריחים: **ונתן לי לחם לאכול.** שלא יכריחני העניות לעבור על דעתי ועל דעת קוני: (ספורנו)

כלי יקר אם יהיה אלהים עמדי וגו'. חלילה לומר שהיה יעקב מסופק בהבטחת השי"ת כי כבר אמר לו האלהים והנה אנכי עמך ושמרתך בכל אשר תלך, אלא ביאור הענין הוא שיעקב לא בקש כלל על שמירת הגוף שכבר הובטח בו, אלא בקש עכשיו על שמירת הנפש מן החטא, והעד על זה כי בהבטחת השי"ת נאמר ושמרתך בכל אשר תלך ויעקב אמר ושמרני בדרך הזה אשר אנכי הולך והיה לו לומר ושמרני בכל אשר אלך, גם מלת אנכי מיותרת לגמרי. הקב"ה אמר והשיבותיך אל האדמה, תלה ההשבה בהשי"ת, ויעקב אמר ושבתי בשלום אל בית אבי, תלה ההשבה בעצמו, השי"ת אמר אל האדמה, ויעקב אמר אל בית אבי, מכל השנויים האלו נוכל ללמד שיעקב לא ביקש כי אם על שמירת הנפש מן החטא, כי זה דבר התלוי בבחירתו של אדם וצריך גם עזר אלהי, שכן התפלל דוד ואמר (תהלים קיט. לו) העבר עיני מראות שוא, לכך הזכיר בשמירת הגוף ושמרתך בכל אשר תלך, הזכיר לשון כל, כי כל הדרכים בחזקת סכנה והליכתו בדרכים רבים, אמנם הדרך הטוב אינו כ"א אחד, ע"כ אמר ושמרני בדרך הזה, כמראה באצבע אל איזו דרך מיוחדת אשר יאמר עליו כי הוא זה, והוא דרך ה' בתורה ומצות, כי כבר אמר אכן יש ה' במקום הזה כי משם תצא תורה, ע"כ אמר הזה כמראה באצבע על דבר שהוא לפניו, והוא בית אלהים אשר ממנו דורכים דרך סלולה לילך בדרכי השי"ת. ולפי שההליכה בדרך התורה תלוי בבחירתו של אדם, ע"כ הוסיף מלת אנכי ואמר אשר אנכי הולך, כי בי תלוי הדבר בצירוף העזר האלהי

אשר עליו אמר ושמרני. ולכך אמר ושבתני בשלום שלם מן החטא, ותלה ההשבה בעצמו כי הדבר תלוי בבחירתו כאמור. ובענין שמירת הגוף אמר והשיבותיך אל האדמה כי ארץ ישראל עיני ה' דורש בה תמיד, ע"כ ביותר הוא צריך שמירה בחו"ל מבארץ, לפיכך לא הוצרך הבטחה כי אם שיושיבו אל האדמה לא"י וכבואו אל האדמה הרי הוא נשמר ממילא. אבל בענין השמירה מן החטא שלא ילמד מדרכי לבן ולא דווקא לבן שהרי אפילו הכנעני יושב הארץ לא טוב עשה בעמיו, ויש לחוש שלא ילמוד גם מדרכי האמורי, ע"כ אמר אל בית אבי כי אז ינצל מחשש זה שלא ילמוד מדרכי הרשעים.

והטיל בין הדבקים תנאי, ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש כי השמירה מן החטא הוא שלא ילמוד מדרכי הרשעים ויש עוד דרך אחר אשר על פיו יהיה כל ריב וכל נגע והוא העושר המעוור עיני בעליו ומונע את האדם מן הדרך הישר, כי לא לחנם בקש שלמה ואמר (משלי ל.ח) רש ועושר אל תתן לי הטריפני לחם חקי. ע"כ אמר גם יעקב שימנעוהו ה' מן זהב ורב פנינים, אלא יתן לו לחם כדי לאכול ובגד כדי ללבוש, דהיינו ההכרחי ולא יתן לו מותרות, ובזה מיושב מה שהזכיר לאכול וללבוש כי ה"ל ונתן לי לחם ובגד, וכי ס"ד שילבוש הלחם ויאכל הבגד עד שהוצרך לפרש לחם לאכול, אלא ודאי שרצה לשלול בזה שלא יתן לו לחם יותר מכדי אכילתו, ובגד יותר מכדי צרכו, וינצל מן החטא, ע"כ אמר מיד ושבתני בשלום אל בית אבי כי בתנאי זה אוכל לשוב בשלום שלם מן החטא כמו שפירש"י. (כלי יקר)

דעת זקנים אם יהיה אלהים עמדי. פשטיה דקרא אין זה תנאי אלא לשון שבועה כן יהיה אלהים עמדי וגו' : (דעת זקנים)

[כא] וְשַׁבְּתִי בְּשָׁלוֹם אֶל-בֵּית אָבִי וְהָיָה יְהוָה לִי לְאֱלֹהִים:

אונקלוס וְאֵתוֹב בְּשָׁלֹם לְבֵית אָבִי וְיִהְיֶה מִימָרָא דִּי לִי לְאֱלֹהֵי: (אונקלוס)

יונתן וְאֵיתוֹב בְּשָׁלֹם לְבֵיתִיָּה דְאָבִי וְיִהְיֶה יְיָ לִי לְאֱלֹהֵי: (תרגום יונתן)

רש"י וּשְׁבַתִּי. כמו שאמר לי והשיבותיך אל האדמה: **בשלום.** שלום מן החטא, שלא (ו) אלמד מדרכי לבן: והיה ה' לי לאלהים. שיחול שמו עלי מתחלה ועד סוף, שלא ימלא פסול (ז) בזרעי, כמו שאמר אשר דברתי לך, והבטחה זו הבטיח לאברהם, שנאמר להיות לך לאלהים ולזרעך אחריו (בראשית יז, ז). (זרעך מיוחדם שלא ימלא בן (רש"י) שום פסול): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) (נח"י), וזהו ג"כ מכלל ההבטחות של רש"י דהא אמר (לעיל פ' ט"ו) את אשר דברתי לך ופרש"י (שם ד"ה דברתי) ללכרך ועליך, ואם לא יהיה שלם מן החטא וילמוד מדרכי לבן בודאי שלא יתקיים מה שנאמר עליו, כמו כל הבטחות של הקב"ה שהן על תנאי שלא יגרום החטא: (ז) רצה לומר שגם והיה ה' לי וגו' הוא מכלל ההבטחות, ולא שהוא הנדר שנדר דהא אף אם לא יתקיימו ההבטחות הללו מחויב הוא שיהיה ה' לו לאלהים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם **והיה ה' לי לאלהים**. זה השם הנכבד כי כן כתוב והנה ה' נצב עליו ובפרשת ואלה שמות תמצאנו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **והיה ה' לי לאלהים**. איננו תנאי כדברי רש"י אבל הוא נדר וענינו אם אשוב אל בית אבי אעבוד השם המיוחד בארץ הנבחרת במקום האבן הזאת שתהיה לי לבית אלהים ושם אוציא את המעשר ויש בענין סוד ממה שאמרו (כתובות קי) כל הדר בחוצה לארץ דומה כמי שאין לו אלוה (הרמב"ן)

אור החיים **והיה ה' לי לאלהים**. ועד עתה אינו לאלהים ח"ו. ורש"י ז"ל פירש שלא ימצא פסול בזרעי, ואין אני יודע היכן רמוז דבר זה באומרו והיה וגו'. ועוד הבטחה זו תמיד היא תלויה ועומדת ואימתי יהיה קץ הגבול לעשות האבן מצבה. והנכון הוא שנתכוון לומר שיתיחד אליו שם ה' לאלהים כדרך שנתיחד על אבותיו (פסוק י"ג) אלהי אברהם אלהי יצחק גם יאמר עליו אלהי יעקב, והוא אומרו **לי לאלהים** פי' לי בייחוד. ודבר גדול דבר יעקב בזה, ותמצא שכן היה דכתיב (ל"ג כ"י) ויקרא לו אל אלהי ישראל ואחר כך שלם נדרו אשר נדר לעשות אבן הזאת: (אור החיים)

ספורנו **ושבתי בשלום**. מן החלאים המעבירים גם כן את האדם והוא רוח רעה שהזכירו ז"ל: **והיה ה' לי לאלהים**. אז יהיה ה' לדין אם לא אעבדהו בכל כחי והוא"ו כמו זאת משמשת במקום הנה. כלומר הנני מקבל עלי מעתה שהאל ית' המרחם יהיה לי לאלהים ויתנהג עמי במדת הדין: (ספורנו)

כלי יקר **והיה ה' לי לאלהים**. קבל עליו בנדרו לעבוד את ה' מאהבה ולא מיראה, כי העובד מיראה נקרא עובד אלהים היינו למדת הדין אשר ממנו הוא ירא, והעובד מאהבה נקרא עובד ה' כי אהבה ורחמים ענין אחד, לכך נאמר והיה ה' לי לאלהים. ואם תרצה לפרש שהתחלת הנדר מן והאבן הזאת כפירש"י, אמר והיה ה' לי, שלא ידון אותי במדת הדין לבד, אלא יצרף גם של רחמים אל שם אלהים, זה"ש והיה ה' לי לאלהים יצרפו אל שם אלהים, אז והאבן הזאת וגו'.

ובבר"ר (ע.ד.) דרש אם יהיה ה' עמדי ושמרני היינו מן ד' ראשי עבירות והם ע"ג וג"ע וש"ד ולשון הרע ואסמכוה אקרא. נראה שגם מדרש זה רצה לתרץ קושיא זו וכי היה יעקב מסופק בהבטחת הש"י, אלא לפי שאמר לו השי"ת כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי, בלשון אם הורה כאילו אמר אם אעשה או לא אעשה, וזה תלוי בדבר אם לא יגרום החטא, ע"כ אמר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני מן החטא ופרט ד' אבות נזיקין אלו, כי המה היו סיבת חורבן בית ראשון ושני על כן אמר שאם ישמור אותי ה' מן ד' ראשי עבירות אלו אז והאבן הזאת אשר שמתי מצבה יהיה בית אלהים, ומכלל הן נשמע לאו כי אם לא ישמרו מן ד' ראשי עבירות אלו אז לא יהיה בית אלהים כי יחרב בעבורם. (כלי יקר)

[כב] **והאבן הזאת אשר-שמתי מצבה יהיה בית אלהים וכל אשר תתן-לי עשר**
אעשרנו
לך:

אונקלוס **ואבנא הָדָא דִּי שְׁגִיתִי קָמָא תְּהִי דִּי אֵהִי פְּלַח עֲלֵה קְדָם יְיָ וְכֹל דִּי תִתֵּן לִי חַד מִן עֲשָׂרָא אֶפְרָשְׁנָה קְדָמָךְ:** (אונקלוס)

יונתן וְאַבְנָא הָדָא דְשׁוּיְתֵי קָמָא תְּהִי מְסֻדְרָא בְּבֵי מוֹקְדָּשָׁא דִּינִי וְיִהְיוּ דְרִיָּא פְּלָחִין עֲלֵה לְשָׁמָא דִּינִי וְכָל דְתַתְּנוּ לִי חֵד מִן עֶסְרָא אֶפְרָשִׁינִיָּה קְדָמְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י והאבן הזאת. כך מפורש וי"ו זו של והאבן, אם תעשה לי את חלה ואף אני לעשה זאת: והאבן הזאת אשר שמתה מצבה וגו'. כתרגומו אהי פלח עלה קדם ה', וכן (ח) עשה בשונו מפרן ארס, כשאמר לו קום עלה בית אל (סס לה, א). מה נאמר סס, וילכ יעקב מצבה וגו' ויסך עליה נסך (סס יז): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לכך מייתי רש"י וכן, שלא תקשה על התרגום מנא ליה שתרגומו כן, דדוקא על מצבה זו יפלח לפני הקב"ה, ותירץ דהא לסוף כן עשה, אם כן שמע מינה שגם מתחילה היה דעתו כן, ויהיה והיה ה' לי לאלהים על תנאי ולא נדר, ולכן תרגום אהי פלח עלה קדם ה', רצה לומר ודאי הוא שיקריב קרבנות אפילו לא ישמור הבטחתו אבל לא על המזבח זה דוקא, ומה שאמר וכל אשר תתן לי וגו', דמשמע שאם לא ישמור לו ההבטחות לא יעשה, לא קשה דיך לומר דהכי קאמר אבל כל אשר תתן לי עשר וגו' אף אם לא תשמור ההבטחות. ומהרש"ל כתב ולי נראה שכך אמר יעקב אם תשמור ההבטחות אז עשר לעשרנו שני מעשרות, ואם לאו לעשר פעם אחת וכן עשה עכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם יהיה בית אלהים. מקום קבוע לתפילתי ולהוציא שם מעשר מכל אשר תתן לי ממון לתתו למי שהוא ראוי לקחתו לכבוד ה'. ולהיו' לוי עשירי דרך דרש כי אין בתורה שיתן האדם מעשר בניו רק מעשר בקר וצאן ותבואה: (אבן עזרא)

בעל הטורים עשר אעשרנו. בגימטריא וזהו כל המבזבז אל יבזבז יותר מחומש: (בעל הטורים)

אור החיים והאבן הזאת וגו'. יראה כי היא זו אבן השתיה (זהר ח"א ע"ב). שהזמינה למקדש, ומצינו לו שהזמין עצי שטים למשכן במדבר. (תנחומא תרומה) ואולי שיכוין ה' באומרו ועשו לי מקדש לשון מזומן פירוש מה שכבר הזמין כי המשכן וגם בית המקדש בשניהם הזמינם יעקב, ושכנתי בתוכם חוזר אל שני הכנות אלו: (אור החיים)

דעת זקנים וכל אשר תתן לי. מדרש יעקב תקן לתת מעשר מן הממון ואמרי בב"ר שאל מין אחד את ר' יהושע בן לוי היכן מצינו שעושה בניו אמר לו לוי שהקדישו לשמים אמר לו ומה ראה להקדיש לוי והוא לא הי' עשירי אמר לו שעשה יעקב מכל בניו כטלאים הנכנסין לדיר להתעשר והכניס דרך תולדותם וכו': (דעת זקנים)

שפתי חכמים (ט) **שפירושו היו מקקים, וכן ונאספו וגללו עתיד במקום הוה, ופירושו**
היו נאספים והיו גולליו תמיד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **וירא**. מלה זרה בעבור שנפתח היו"ד והמלה מהבנין הקל. ואין אחר היו"ד אחת מאותיות הגרון שהיא משפט להרחיב את אשר לפניו ואין ראוי לאדם לחסר הוי"ו. או שיאמר כן עם חברי היו"ד שהם סימני המשרתים. ולפי דעתי כאשר רצו לאמר מן ראה על משקל וישב ממנו שבי והנה חסר ה"א ראה. גם לא יתכן שיהיה האל"ף נראה בסוף המלה. והנה ישאר בחירק תחת היו"ד. והנה יהיה משקלו וייף בגדלו. (יחזקאל לא) ויתערב עם לשון ירה. על כן פתחו היו"ד: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וירא והנה באר בשדה והנה שם שלשה עדרי צאן רובצים עליה**. יאריך הכתוב בספור הזה להודיענו כי קווי ה' יחליפו כח ויראתו תתן עוז כי הנה יעקב אבינו בא מן הדרך והוא עיף ויגל לבדו האבן אשר היו צריכים אליה כל הרועים ושלשה עדרי צאן אשר להם רועים רבים ושומרים כלם רובצים עליה אינם יכולים להניעה כלל ולרבותינו בבראשית רבה (ע"ה) גם בזה להם סוד רמז לעתיד כי נזדמן לו ככה שנכנס בדרך הבאר ולא נאספו כל העדרים רק שלשה מהם ובא בזמן שהאבן על פי הבאר והעדרים שומרים לה וכל הענין המסופר כאן להודיעו שיצליח בדרך הזה ויצא ממנו זרע זוכה לרמז הזה כי הבאר ירמוז לבית המקדש וגי עדרי צאן עולי שלשה רגלים כי מן הבאר הוא ישקו העדרים שמשם היו שואבין רוח הקדש או שירמוז כי מציון תצא תורה (ישעיהו ב' ג) שנמשלה למים (ב"ק י"ז) ודבר ה' מירושלם ונאספו שמה כל העדרים באים מלבא חמת עד נחל מצרים (מלכים א' ח סה) וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח הקודש והשיבו את האבן מונח לרגל הבא (הרמב"ן)

בעל הטורים **וירא והנה באר בשדה**. אמרה לו אמו כמו שאנכי יפת תואר ונזדמנתי על הבאר כן יהיה לך מבנות אחי אם תראה שהיא כתוארי היא בת מזלך: **והנה באר בשדה**. רמז לבאר שהיה לישראל במדבר: **שלשה עדרי**. בגימטריא זה אהרן ומשה ומרים: **כי מן הבאר הוא**. בגימטריא משה: **והאבן**. ב' בפרשה על שם שני לוחות אבנים. ז' פעמים באר בפרשה כנגד ז' ימי החג שמנסכים בהם מים וכנגד שבעה שקורין בתורה בשבת. וה' מהם פי הבאר כנגד ה' שקורין ביום טוב וגי' מהם מעל פי הבאר כנגד ג' שקורין בחול: (בעל הטורים)

אור החיים **והאבן גדולה**. פי' הכתוב יודיע שהאבן גדולה היא ואם היה אומר ואבן גדולה לא היה המשמעות שמכוין הכתוב להגיד גדולתה אלא שמגיד שהיתה על פי הבאר אבן גדולה לשלול קטנה, מה שאין כן מאומרו והאבן גדולה לא בא הכתוב אלא להגיד הפלגת גדולתה, ומכוון הדבר להודיע עזר אלהי שבכח יעקב דכתיב ויגל את האבן ודרשו ז"ל (ב"ר פ' ע') כאדם המעביר פקק מעל פי צלוחית: (אור החיים)

כלי יקר **וירא והנה באר בשדה**. נזדמן לו שראה ג' עדרי צאן רובצים עליה סימן הוא שגי' הם שנזדמנה להם אשה אל הבאר והם יצחק יעקב ומשה לפי שהאשה נמשלת לבאר שנאמר (משלי ה' טו) שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך. ונוכל לומר עוד שגי' עדרי צאן רובצים עליה רמז ששלשה שותפין באדם וע"כ נזדמנה לו שגי' עדרי צאן שתו מן הבאר כך ג' שותפין שבאדם משם ישקו כל הנולדים, והאבן הגדולה ע"פ הבאר, כי האשה הצנועה נקראת גן נעול מעין חתום, וכאלו נחתם

באבן, ולא יפתח כי אם בעת התולדה ואחר זה ישיבו האבן למקומו, שלא להשתמש מזה הבאר כ"א בעת הצורך לקיום המין.

ורז"ל דרשו (בר"ר ע.ח-ט) ענין הבאר בכמה פנים שונות, י"א והנה באר זה בית המקדש, וי"א זה סיני כו' ולדעת כולם אין המקראות יוצאין מידי פשוטם אלא כוונתם לומר שלכך נזדמן ליעקב ענין הבאר והרועים כדי שיהיה סימן מסור בידו על העתיד, ובדבר זה נחלקו החכמים על מה הענין מרמז. (כלי יקר)

[ג] וְנֹאֲסָפוּ-שָׁמָּה כָּל-הָעֵדָרִים וְגִלְלוּ אֶת-הָאָבֶן מֵעַל פִּי הַבְּאֵר וְהִשְׁקוּ אֶת-הָאָבֶן וְהִשִּׁיבוּ אֶת-הָאָבֶן עַל-פִּי הַבְּאֵר לְמִקְוָה:

אונקלוס ומתפנשין לתמן כל עדריא ומגלגלין ית אבנא מעל פומא דבירא ומשקון ית ענא ומתיבין ית אבנא על פומא דבירא לאתרה: (אונקלוס)

יונתן ומתפנשין תמן כל עדריא ומגלגלין ית אבנא מעל פום בירא ומשקון ית ענא ומתיבין ית אבנא על פום בירא לאתרה: (תרגום יונתן)

רש"י ונאספו. רגילים היו להאסף, לפי שהיתה (ו) האבן גדולה: וגללו. וגוללין ותרגומו ומגלגלין. כל לשון הוה, משתנה לדבר בלשון עתיד ובלשון (פ) עבר, לפי שכל דבר ההוה תמיד, כבר היה ועתיד להיות: והשיבו. תרגומו ומתיבין: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) רעה לומר שכך היה ראוי לכתוב והנה ג' עדרי לאן רוצים עליה, ולמה רוצים משום ונאספו שמה וגו', ולמה ונאספו מפני שהאבן גדולה על פי הבאר: (כ) הא דלא מציא התרגום מיד לעיל על יסקו העדרים ועל ונאספו, משום דכאן כתיב וגללו ומתרגם ומגלגלין דהוא לשון הוה, ובסמוך נמי כתיב וגללו ומתרגם ויגדרון דהוא לשון עתיד, אם כן מוכח בהדיא מן התרגום דכל הפסוק מדבר לשון הוה, אבל גבי יסקו לא מוכח מתוך התרגום דלא כתיב ב' פעמים יסקו אלא לעיל כתיב יסקו וכאן כתיב והסקינו, וכן כל הלשונות אינן שוין, חוץ מן וגללו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וגללו. הרועים **את** **האבן**: (אבן עזרא)

[ד] וַיֹּאמֶר לָהֶם יַעֲקֹב אַחִי מִנְּן אַתֶּם וַיֹּאמְרוּ מִחֶרֶן אָנַחְנוּ:

אונקלוס ויאמר להון יעקב אחי מנן אתון ויאמרו מחרן אנחנא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר להום יעקב אחי מנן אתון ויאמרו מחרן אנחנא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא מאין. שאלה על מקום. ולאמרו בלא מ"ם לא יתכן כי אז יהיה לאין. גם נמצא כן עם מ"ם הן אתם מאין: (אבן עזרא)

יב וַיֹּאמֶר לָהֶם הִידְעַתֶּם אֶת-לִבִּי בֶן-נַחֲוֹר וַיֹּאמְרוּ יְדַעְנוּ:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן הִידְעִיתוֹן יְת לָבֹן בֶּר נַחֲוֹר וַאֲמָרוּ יְדַעְנֹן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹם הִידְעִיתוֹן יְת לָבֹן בֶּר נַחֲוֹר וַאֲמָרוּ יְדַעְנָא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **הידעתם את לבן בן נחור.** היה ניכר וידוע בשם אבי אביו כי הוא נכבד מאביו וראש בית אבותם כדכתיב (להלן לא נג) אלהי אברהם ואלהי נחור ויתכן שהיה בתואל אדם פחות מעלה ולא ירצה לבן שייחסו אותו האנשים רק לאבי אביו כי כן מצאנו (לעיל כד ט) ויען לבן ובתואל אולי היה כל זה למעלת אברהם כי היו כל המשפחה מתייחסים לנחור אחי אברהם (הרמב"ן)

כלי יקר **הידעתם את לבן בן נחור.** הוה ל"ל לבן בן בתואל, ובמקום ידענו הל"ל ידענוהו, ונראה שלא שאלם אם הם מכירין אותו או לא, כי חשב פשיטא שאנשי מקומו מכירין אותו, אך ששאלם על מעשיו ועל יחס שלו. כי על מעשיו שאל אם הוא מתיחס אחר נחור, שהיה איש תם וישר, או אחר אביו בתואל הרמאי שהיה בועל כל הבתולות, ואמר הידעתם את לבן אם הוא בן נחור דומה לו בתולדה, ויאמרו ידענו כי הוא בן נחור מתיחס אחריו ודומה לו במעשיו. ועל יחוס שלו שאל אם הוא נולד מנחור אחי אברהם כי אולי אמו יולדתו מאיש אחר, ורצה לידע אם לא יצא שם רע על אמו כמו שיצא על בתואל שבעל כל הבתולות, וחשש שמא גם אשתו זנתה עד שנולד לבן מאיש אחר, ואינו מתיחס אחר נחור, והשיבו ידענו שהוא בן נחור בבירור כי לא נשמע על אמו שום שמץ פסול. ויאמר להם השלום לו, כי ידע שכל אנשי מקומו רשעים ואם הוא צדיק לפי דבריהם מסתמא אין שלום לו מפני הרשעים שדרכם להתגרות בצדיקים, ויאמרו שלום, והנה רחל בתו באה עם הצאן ואלו לא היה היה לו שלום לא היה שולח את בתו בין הרועים פן יתעללו בה.

יש אומרים, שלכך אמר להם הן עוד היום גדול לבדקן אם הם חשודים על הגזל, כי סתם רועים חשודים, (עיין פירש"י) וחשב יעקב שאם אינן כשרים א"כ שלא כדון נתיחדה רחל עמהם כי אין היתר להתיחד כ"א בעיר בשני אנשים ובשדה עם ג' אנשים כשרים, ועל כן פרט לך הכתוב שהיו ג' עדרי צאן וכשרים היו, וא"כ בדון נתיחדה עמהם. (כלי יקר)

יג וַיֹּאמֶר לָהֶם הַשְּׁלֹם לּוֹ וַיֹּאמְרוּ שְׁלֹם וְהִנֵּה רַחֵל בָּתּוֹ בָּאָה עִם-הַצֹּאן:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן הַשְּׁלָם לָהּ וַאֲמָרוּ שְׁלָם וְהָא רַחֵל בְּרַתְיָה אֲתָא עִם עֲנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹם הַשְּׁלָם לִיָּהּ וַאֲמָרוּ שְׁלָם וְהָא רַחֵל בְּרַתְיָה אֲתָא עִם עֲנָא: (תרגום יונתן)

רש"י **באה עם הצאן.** הטעם צאל"ף, ותרגומו אתיאל, ורחל באה, הטעם למעלה צבי"ת, ותרגומו אחת, הראשון לשון עושה והשני לשון עשה: (רש"י)

אבן עזרא והנה רחל בתו באה. מלרע שהוא תאר השם כמו פועל: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויאמרו שלום לו כי אין שלום אמר אלוה לרשעים: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר להם השלום וגו' והנה רחל וגו'. טעם שלא אמרו שלום לו כלשון השאלה. להיות שיש במשמעות דברי יעקב ב' דברים. א, הוא אם שלם בגופו ובממונו. וב, אם הם שלמים עמו. ופי' דבריו השלום אתם אליו, ולזה נתחכמו ואמרו שלום פי' לכל מה שאתה שואל שלום. וטעם אומרם והנה רחל תשובה למה שלא שאל, אולי שלא להאריך עמהם בשאלות אמרו הנה רחל בתו ולה:

עוד יכוונו לומר כי לצד שלומו עמהם שהוא שולח בת קטנה עם הצאן מה שלא היה ביתרו שהיה שולח ז' בנותיו ואף על פי כן היו הרועים מגרשים אותם:

עוד נתכוונו לומר לו שלום פי' למה שנוגע לגופו ולמצבו עמנו שלום, וכדי שלא יבין שרצונם לומר כי הוא בעושר ובנכסים גמרו אומר והנה רחל וגו' וממוצא דבר ידע כי לא אמיד בנכסים הוא כי צריך לבתו לרעות, וגם שמספקת בת אחת לרעות צאנו כי מעט הם. וכוונתם בדקדוק הדברים היא כדי שלא יוציאו מפייהם דבר שקר בדבר שעתיד להתגלות. או שחששו שיאמר להם לבן למה הוציאו עליו קול עושר, ומטעם עצמו שאמר הכתוב (משלי כז) מברך רעהו בקול גדול וגו' שלא יתארחו אצלו הרבה ויעני:

או אפשר שכוונתם להודיע ליעקב כי לבן כילי הוא בממונו ומזלזל בעצמו שתראה לו צאנו בתו היקרה ומזה יקיש לדעת את האיש ומעשהו: (אור החיים)

ספורנו השלום לו. הנה השתדל לדעת את שלום לבן קודם שיראה פניו כי אין ראוי לאורח הבא לפקוד את האזרח בעת שמחתו ובהפכו על אופן אחד: (ספורנו)

[ז] ויאמר הן עוד קיום גדול לא-עת האסף המקנה השקו הצאן ולכו רעו:

אונקלוס ויאמר הא עוד יומא סגי לא עדן למכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: (אונקלוס)

יונתן ויאמר הא עידן יומא סגי לא עידן למיכנש בעיר אשקו ענא ואזילו רעו: (תרגום יונתן)

רש"י הן עוד היום גדול. לפי שראה אותם רוצאים, כסבור שרוצים לאסוף המקנה הביתה ולא ירעו עוד, אמר להם, הן עוד היום גדול, כלומר אם שכירי יום אתם, לא שלמתם פעולת היום, ואם הבהמות שלכם, אף על פי כן לא עת (ב) האסף המקנה וגו' (ב"ר ע, יא:). (רש"י)

שפת חכמים (ב) דקשה לרש"י דהפסוק כופל הענין, לכיון שאמר הן עוד היום

גדול, לא היה לו תו למיכתב לא עת האסף המקנה, דולחי כן הוא, לכך מפרש
דפני ענינים הם: (שפתי חכמים)

אור החיים ויאמר הן עוד וגו'. טעמו אשר נעשה שופט להם, הוא לצד צער בעלי
חיים דבר תורה (ב"מ לב:) וחש על הצאן. ועוד רצה לדעת אם טעם עכבתם היא
לצד שאין זמן להשקות הצאן ולרעות כי העיר רחוקה היא והצאן בייתות הנה,
ודבר זה נוגע לו לדעת דרך בא בו, ומתשובתם ידע כי לא לסיבת ריחוק העיר הם
עושים: (אור החיים)

ספורנו הן עוד היום גדול. הצדיק ימאס את העול גייכ אל האחרים כאמרו
תועבת צדיקים איש עול: (ספורנו)

[ח] ויאמרו לא נוכל עד אשר יאספו כל-העדרים וגללו את-האבן מעל פי
הבאר והשקינו: הציאן:

אונקלוס ואמרו לא נפול עד די יתפנשוין כל עדריא ויגדרון ית אבנא מעל פומא
דבאר ונשקי ענא: (אונקלוס)

יונתן ואמרו לא ניכול עד די יתפנשוין כל עדריא ויגלגליו ית אבנא מעל פום בירא
ונשקי ית ענא: (תרגום יונתן)

רש"י לא נוכל. להשקות לפי (מ) שהאבן גדולה: וגללו. זה מתורגם ויגדרון, לפי
שהוא לשון עתיד: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) פירוש ואי אפשר לגוללה כדפירש"י לעיל (פ' ג' ד"ה ונאספו) מרוב
כבדה, ולא שכך הסכימו ביניהם: (שפתי חכמים)

[ט] עזבו מדבר עמם ורחל | באה עם-הצאן אשר לאביה פי רעה הוא:

אונקלוס עד דהוא ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא די לאבוה ארי רעיתא היא:
(אונקלוס)

יונתן עד דהוה ממליל עמהון ורחל אתת עם ענא דלאבוה ארום רעיתא היא
בהוה זמנא ארום הוה מחתא דיי בענא דלבו ולא אשתפירו מנהון אלהו קלילין
ותריד רעיא דיליה ומה דאשתפירו שוי קדם רחל ברתיה: (תרגום יונתן)

עזרא ורחל באה. מלעיל והוא פועל עבר: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם כי רועה היא. להגיד כי אין לצאן לבן רועה אחר זולתה כי לה
לבדה מסר אביה העדר והיא לבדה רועה אותם כל הימים לא תלך בהם לאה
אחותה כלל ולא היה ענינה כבנות יתרו שהיו שבע בנותיו כולן רועות כאחת כמו

שאמר ותבאנה ותדלנה (שמות ב טז) ואולי בעבור כי עיני לאה רכות היה השמש מזיק לה או בעבור שהיתה לאה גדולה ראויה לאיש וחשש לה אביה אבל יתרו נכבד במקומו וכהן הארץ ויראו מגשת אל בנותיו או שהיה לבן צנוע ממנו כי משפחת אברהם כשרה וצנועה ורחל היתה קטנה ואין לחוש לה וזה ענין וישק יעקב לרחל או הוא כדברי רבי אברהם (לעיל כז כה) כי נשיקה בלמ"ד איננה בפה רק נשק אותה על ראשה או על כתיפה (הרמב"ן)

בעל הטורים כי רעה היא. בי במסורה הכא ואידך שן רעה ורגל מועדת. אותו פסוק נדרש בגליות וכן כי רעה הוא נדרש ג"כ בב"ר בגליות: (בעל הטורים)

אור החיים עודנו מדבר עמם. הנה לפי סדר הכתוב הם המדברים אליו והיה לו לומר עודם מדברים עמו כי אחר תשובתם באה, ואולי כי לצד שעיקר סיפור הענין הוא הודעת העובר על יעקב לזה תלה הדבר בעיקרו שהוא יעקב:

או יכוין הכתוב לומר שביאת רחל היתה בעוד שהוא מדבר עמם קודם ששיבו אותו דבר באה אלא שהכתוב גמר אומר מה שהשיבוהו בתשובתם ואחר כך הודיע ביאתה, ורשם זמנו כי הוא בעת שהיה הוא מדבר עמם:

עם הצאן אשר לאביה. פ"י כל הצאן שהיו לו, הרי זה עדות ליעקב שאמר (לקמן ל' ל"ז) כי מעט אשר היה לך לפני וגו' כי בת קטנה נוהגת בס:

או יאמר שכל הצאן היתה מספקת היא להם **כי רועה היא** פ"י בקיאה ברעיית הצאן. ולפ"י ראשון אומרו **כי רועה היא** פ"י ואף על פי כן היו מועט וזולת זה ספו תמו:

או יאמר **כי רועה היא** ניחש נחשיו והשכיל כי יצליחו הצאן ברעייתה וזולת זה לא היה מזלזל בבתו יפת תואר ויפת מראה לרעות צאן:

עוד ירצה על זה הדרך **ורחל באה** ולא תאמר כי ח"ו יצאנית היתה אלא לטעם כי היא רועה אותם ולזה יצתה עם הצאן: (אור החיים)

ספורנו כי רועה היא. יודעת חכמת מלאכת המרעה: (ספורנו)

וי ויהי כאשר ראה יעקב את-רחל בת-לבן אחי אמו ואת-צאן לבן אחי אמו ויגש יעקב ויגל את-האבן מעל פי הבאר וישק את-צאן לבן אחי אמו:

אונקלוס והוה כד חזא יעקב ית רחל בת לבן אחוהא דאמה וית ענא דלבן אחוהא דאמה וקרב יעקב ויגנדר ית אבנא מעל פומא דבירא ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמה: (אונקלוס)

יונתן והוה כד חזא יעקב ית רחל ברת לבן אחוהא דאמיה וקרב יעקב ויגל ית אבנא בחדא מן אדרעוי מעילוי פום בירא וטפת בירא וסליקו מנא לאנפוי ואשקי ית ענא דלבן אחוהא דאמיה והות טיפא עשרין שנין: (תרגום יונתן)

רש"י ויגש יעקב ויגל. כמי שמעביר את הפקק מעל פי כלוחית, (נ) להודיעך

שְׁפָתַי חֲכָמִים (נ) פִּירוּשׁ כִּיסוּי מֵהַלְלוּחִית, וְר"ל שֶׁלֹּא גִלְגַּל הָאֲזָנָן כְּמוֹ הַרוּעִים אֲךָ בְּקָל, וְדִיּוּק זֶה מִדְּכַתִּיב וַיִּגַּל שֶׁהוּא לְשׁוֹן גִּילּוּי וְלֹא כְּתִיב וַיִּגְלַל: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

בַּעַל הַטּוֹרִים וַיִּגַּל. בִּי הֵכָא וְאֵיֶדֶךְ וַיִּגַּל כְּבוֹדִי. שְׂכִיּוֹן שְׂרָאָה אוֹתָהּ שְׂרָתָה עֲלָיו רוּחֵ"ק וְזֶהוּ וַיִּגַּל כְּבוֹדִי כְּדַכְתִּיב עוֹרָה כְּבוֹדִי. ד"א אֵימַתִּי וַיִּגַּל כְּבוֹדִי כְּשִׁיתְקִיִּים וַיִּגַּל אֶת הָאֲבָן כְּשִׁיסוּר יִצְהָר שְׂדוּמָה לֵאבָן: (בַּעַל הַטּוֹרִים)

אוֹר הַחַיִּים וַיְהִי כְּאֲשֶׁר וְגו'. טַעַם אוֹמְרוּ שֶׁלֶשָׁה פַעֲמִים אַחִי אֲמוֹ לֹלֵא צוֹרֵךְ. לוֹמֵר שְׂכַל מַעֲשָׂיו הָיוּ לְצַד הַיּוֹתוֹ אַחִי אֲמוֹ וְלְכְבוֹד אֲמוֹ. אוֹ לְצַד הַחֲשָׁד שִׁירְאוּהוּ עוֹשֶׂה חֲסֵד עִם רַחֵל וְהוּא אִישׁ נֹכְרִי לְזֶה הִיָּה מוֹצִיא מִפִּיו טַעַם הַדָּבָר, בְּרֵאוֹתוֹ רַחֵל אָמַר בֵּת לְבָן אַחִי אֲמוֹ, הַצָּאן שֶׁל לְבָן אַחִי אֲמוֹ, וּבַעַת הַהִשְׁקָאָה גַם כֵּן שְׂבֹזָה הַסִּיר מִעֲלָיו חֲשָׁד דָּבָר, וּבַעַת שֶׁנִּשְׁקָ לֹא אָמַר כִּי כֹבֵר אָמַר, וְעוֹד בְּכִיּוֹ יִגִּיד עֲלָיו כִּי אַחִים הָיוּ:

עוֹד יִרְצָה עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרִים ז"ל (ע"ז כו.). הָאוֹמוֹת לֹא מַעֲלִין וְלֹא מוֹרִידִין, לְזֶה אָמַר וַיִּשְׁק אֶת צֵאן לְבָן, וְטַעַם (מִשְׁלֵי יָד) חֲסֵד לְאוֹמִים, לְצַד הַיּוֹתֵם אַחִי אֲמוֹ בְּשִׁבִיל כְּבוֹד אֲמוֹ : (אֲמוֹ הַשְׁקָה: (אוֹר הַחַיִּים)

סְפוּרָנוּ כְּאֲשֶׁר רָאָה יַעֲקֹב אֶת רַחֵל. אֲבֵל קוֹדֵם לְכֵן לֹא רָצָה לְגַלְגַּל אֶת הָאֲבָן שֶׁלֹּא לְחֹב לְאַחֲרִים כִּי חֲשַׁשׁ שֶׁמֵּא יִשְׁקוּ הַרוּעִים אוֹתָם הַשְּׁלֶשָׁה עֲדָרִים וְלֹא יִמְתִּינוּ לְעִזּוֹר : (סְפוּרָנוּ)

[יֵא] וַיִּשְׁק וַיַּעֲקֹב לְרַחֵל וַיִּשָּׂא אֶת-קַלְלוֹ וַיִּבְרָךְ:

אוֹנְקְלוֹס וַיִּנְשֵׁק וַיַּעֲקֹב לְרַחֵל וַיִּשָּׂא אֶת קַלְלָהּ וַיִּבְרָךְ: (אוֹנְקְלוֹס)

יוֹנָתָן וַיִּנְשֵׁק וַיַּעֲקֹב לְרַחֵל וַיִּשָּׂא אֶת קַלְלָתָהּ וַיִּבְרָךְ: (תַּרְגוּם יוֹנָתָן)

רש"י וַיִּבְרָךְ. לְפִי שֶׁרָפָה צְרוּחַ הַקּוֹדֵשׁ שְׁאִינָה נִכְנַסְתָּ עִמּוֹ (ס) לְקַבּוּרָהּ. לְדַבַּר אַחֲרָי, לְפִי שֶׁבָּא צִדִּים רִיקְנוּת, אָמַר, אֲלֵיֶעֶזֶר עֲבַד אֲבִי אֲבָא, הָיוּ צִדִּים נִזְמִים וְלִמִּידִים וּמִגְדָּנוֹת, וְאֵנִי אֵין צִדִּי כְּלוּם. לְפִי שֶׁרָדַף אֲלֵיֶפֶז בֶּן עֵשָׂו בְּמַלְאוֹת אֲבִיו אַחֲרָיו לְהוֹרְגוֹ, וְהִשְׁיָגוּ, וְלְפִי שֶׁגִּדַּל אֲלֵיֶפֶז בְּחִיקוֹ שֶׁל יִצְחָק, מִשָּׁךְ יָדוֹ, אָמַר לוֹ מֵה אֲעֲשֶׂה לְכוּוִי שֶׁל אֲבָא, אָמַר לוֹ יַעֲקֹב טוֹל מֵה שְׂבִידִי, וְהַעֲנִי חֲשׂוֹב כְּמַת: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ס) וְלְפִי זֶה קָשָׁה אִם הִיתָה אוֹמְרַת לוֹ לְמָה אַתָּה צוֹכֵה צוֹדָאֵי לֹא הַזְכִּיר לָהּ מִיַּתְתָּהּ, וְאִם כֵּן מֵה הִשִּׁיב לָהּ, לְכֵן פִּירֵשׁ ד"א, וְלִד"א לְחֹד קָשָׁה אִיךְ לְדִיק כִּזָּה יִצְכָה עַל חֲסָרוֹן מִמּוֹן, (מֵהַרְש"ב): (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

סְפוּרָנוּ וַיִּשָּׂא אֶת קוֹלוֹ וַיִּבְרָךְ. עַל שֶׁלֹּא זָכָה לְשִׂאת אוֹתָהּ בְּנַעוּרָיו וְהָיוּ לוֹ לַעַת כִּזָּאת

יג וַיִּגַד יַעֲקֹב לְרַחֵל כִּי אָחִי אַבְיָה הוּא וְכִי בֶן-רַבֵּקָה הוּא וְתָרַץ וַתִּגַּד לְאָבִיָּה:

אונקלוס וְחַוֵּי יַעֲקֹב לְרַחֵל אָרִי בַר אַחַת אַבּוּקָה הוּא וְאַרִי בַר רַבֵּקָה הוּא וְרַבֵּקָה וְחַוֵּיָּאת לְאַבּוּקָה : (אונקלוס)

יונתן וַתִּגֵּי יַעֲקֹב לְרַחֵל אָרוּם לְאִיתְקַרְבָּא עִם אַבּוּקָה אַתָּא וּלְמִיסַב חֲדָא מִן בְּרִיתֵי עֲנָתָה רַחֵל וְאַמְרַת לִית אֶפְשָׁר לָךְ לְמִיתַב עִמִּיהָ אָרוּם גְּבַר רַמְאֵי הוּא אָמַר לָהּ יַעֲקֹב אָנָּה רַמְאֵי וְחַפִּים וַתִּיר מְנִיהָ וְלִית לִיהָ רְשׁוֹ לְאַבְאָשָׁא לִי אָרוּם מִימְרָא דִּי? בְּסַעְדֵי וְכַדִּי יַדְעַת אָרוּם בַּר רַבֵּקָה הוּא וְרַבֵּקָה הוּא וְרַבֵּקָה וְחַוֵּיָּאת לְאַבּוּקָה : (תרגום יונתן)

רש"י כי אחי אביה הוא. קרוב לאביה, כמו אנשים אחים אנחנו (בראשית יג, ח). ומדכשו, אם לרמאות הוא זא, גם אני אחיו ברמאות, ואם אדם כשר הוא, גם אני זן רבקה אחותו הכשרה: ותגד לאביה. לפי שאמה מתה, (ע) לא היה לה להגיד אלל לו (ב"ר ע, יג): (רש"י)

ספתי חכמים (ע) דברבקה כתיב (לעיל כ"ד כ"ח) ותגד לבית אמה, לכן פירש אמה מתה: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויגד יעקב לרחל. מאוחר וטעמו וכבר הגיד יעקב לרחל ואחר כן וישק רבים כמוהו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ותגד לאביה. לשון רש"י אמה מתה וכך בבראשית רבה (ע יג) ולפי פשוטו לבשרו ביאת קרובו ושיצא אליו ויכבדהו כי אמה מה לה ומה תעשה לו אבל רבקה הראת את אמה התכשיטין אשר נתנו לה כמנהג הנערות (הרמב"ן)

אור החיים ויגד יעקב וגו'. פי' הגיד לה ב' בחינות הקורבה שהיו לרחל, א' קורבת הגוף והוא אומרו כי אחי אביה הוא, והב' קורבת הנפש והוא אומרו וכי בן רבקה הוא, וידועה רבקה בצדקותיה, והצדיקים ישמחו בדומה:

עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל (מגילה יג): שאמרה לו אביה רמאי והוא השיב כי אחיו הוא ברמאות, וכפי זה חש יעקב כי תאמר עליו גנאי הוא הדבר שיתנהג צדיק עם רשע כרשעתו, לזה אמר וכי בן רבקה פי' שיתחכם עליו בדרך צדק ואמת להוציא בולעו מפיו ולנצחו במשפטיו, והוא סוד (קהלת ז') החכמה תחיה בעליה ולא ירמהו בדרך רשע ומיאוס אשר יכלם בעשותו ככה: (אור החיים)

ספורנו כי אחי אביה הוא. להודיע שלא תטא במוסר כשנשק אותה: וכי בן רבקה הוא. הזכיר לה את רבקה אף על פי שהיתה בלתי נודעת לרחל כדי שתגיד לאביה: (ספורנו)

יג וַיְהִי כִשְׁמַע לְבָן אֶת-שְׁמַע | יַעֲקֹב בֶּן-אָחִיתוֹ | יָרַץ לְקָרְאָתוֹ | וַיַּחֲבֹק-לוֹ | וַיִּנְשָׁק-

לו ויביאהו אל-ביתו ויספר ללבן את כל-הדברים האלה:

אונקלוס והנה פד שמע לבן ית שמע יעקב בר אַחַתָּה וַרְהִט לְקַדְמוּתָהּ וְגַפְּףָ לָהּ וַנְּשִׁיק לָהּ וְאַעְלָה לְבֵיתָהּ וְאַשְׁתַּעֲי לְלִבָּן ית כָּל פְּתַגְמֵיָּהּ הָאֵלִין: (אונקלוס)

יונתן והנה כְּמִשְׁמַע לְבָן ית שְׁמַע גְּבוּרָתָהּ וְחִסְדוּתָהּ דִּיעֲקֹב בַּר אַחַתָּהּ הִיָּף נָסִיב ית בְּכִירוּתָהּ וְיַת סֹדֵר בְּרִכְתָּא מִן יַד אַחֵוּי וְהִיָּף אֶתְגְּלִי לִיהּ יִי בְּבֵית אֵל וְהִיָּף גְּדֵר ית אֲבָנָא וְהִיָּף טַפְת פִּירָא וְסִלְיָקָת לְאַנְפוּי וַרְהִט לְקַדְמוּתָהּ וְגַפְּיָף לִיהּ וַנְּשִׁיק לִיהּ וְאַעְלִיָּהּ לְבֵיתָהּ וְתַנִּי לְלִבָּן ית כָּל פְּתַגְמֵיָּהּ הָאֵלִין: (תרגום יונתן)

רש"י וירץ לקראתו. כסבור ממון הוא (פ) טעון, שהרי עבד הבית צא לכאן בעשרה גמלים טעונים (ב"ר סז): ויחבק. כשלא ראה עמו כלום, אמר, שמא זהובים (ז) הביא והנם בחיקו (ב"ר סז): וינשק לו. אמר, שמא מרגליות הביא (ח) והם צפיו (ב"ר סז): ויספר ללבן. שלא צא אלא מתוך אונס אחיו, (ה) ושנטלו ממונו ממנו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דאם לא כן למה רץ: (ז) כלומר כיון שלא רץ אלא בצביל הממון אם כן למה חבק אותו, לכן פירש וכו': (ח) (מהרש"ל), אין דרך להביא חבנים טובות צפיו, אלא י"ל שדרך העולם כשאדם מביא חבנים טובות מביאם בסתר ואין מגלה אותם, לכך אמר אנשק אותו ואפייסנו כדי שיגלה לי מה יש לו עכ"ל: (ה) דאם לא כן מאי את כל הדברים האלה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא את כל הדברים האלה. דברי הברכה: (אבן עזרא)

בעל הטורים שמע. ב' במסורה שמע יעקב. כאשר שמע למצרים יחילו כשמע צור. מתי יהיה זה מקויים כשתצא שמועת גאולת יעקב: ויחבק לו וינשק לו. תחלה חבקו לראות אם הוא חגור מעות במתניו וכשלא מצא נשקו לראות אם יש אבן טובה בפיו: ויחבק לו וינשק לו. בגימטריא חיבקו לגזול מה שעליו: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי כשמוע לבן וגו'. אומרו ויהי לשון צער. רמז שנתכוין לרעה כאומרם ז"ל (ב"ר פ' ז') שיצא לגוזלו וחפש מצפוניו וגם חבקו לדעת את אשר אתו וגם נשקו אם בפיו מרגליות. ואומרו שמע יעקב בן אחותו פירוש לא הגידה רחל מה שאמר לה יעקב כי הוא אחי אביה אלא היותו בן רבקה צדיק בן צדקת. ובזה חשב מחשבות לרמותו. וגם אומרו ויביאהו אל ביתו הטעם אולי ממונו יבא אחריו והביאו לביתו עד יגיעו נכסיו:

ויספר ללבן את כל וגו'. סיבת בואו, וטעם בואו, ואשר עבר עליו עם אליפז כי נטל ממנו הכל ברודפו אחריו:

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (מגילה י"ג) שרחל הודיעה את יעקב כי אביה רמאי, לזה נתחכם לספר לו כל הדברים שעברוהו כדי שבזה יחדל מהרשיע כשידע מה שנתחכם עד שלקח הבכורה והברכה ידע כי ערום יערים למה שיצטרך, וגם הודיעו אשר עברו ממעשה האבן, וזה יגיד כי הוא גבור חיל. גם

מעשה השקאת צאנו, וזה יגיד חיבתו בו והנהגתו הישרה עמו: (אור החיים)

ספורנו את שמע יעקב. שגלל את האבן הוא לבדו: **ויספר ללבן**. להודיע שלא בא אליו לצורך פרנסה אלא להמלט מאחיו ושבמזות אמו ישב עמו: (ספורנו)

[יד] ויאמר לו לבן אף עצמי ובשרי אתה וישב עמו חדש ימים:

אונקלוס ואמר ליה לבן ברם קריבי ובשרי את ויתביב עמה ירח יומין: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה לבן ברם קריבי ודמי לי אנת ויתביב עמיה ירח יומין: (תרגום יונתן)

רש"י אך עצמי ובשרי. מעתה אין לי לאספד הביתה, (ז) הואיל ואין בידך כלום, אלא מפני קורבה אטפל כך חדש ימים, (ח) וכן עשה, ואף זו לא לחנם, שהיה רועה **לכאנו:** (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לכה לומר כי כל אך הוא מיעוט, לזה פירש מעתה וכו': (ח) ואם תאמר מנא ליה לרש"י שדוקא חדש ימים, ויש לומר כיון שעשה כך כמו שכתוב וישב עמו חדש ימים, למדנו שמתחילה כך אמר לו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **חדש ימים**. **כבר פירשתיו:** (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר לו וגו' אך עצמי וגו'. פי' עצמו ואינו עצמו כי השכיל שאינו מבחינתו שלא תדמה בבחינה כי לבן חושך ולא אור, ולזה דייק באומרו אך עצמי למעט. ואולי שדייק בחינות שבהם ידמה אליו שהם עצם ובשר לא הנפש:

עוד יכוין להשיב על מה שנתכוון להודיעו כי איש חכם הוא ואמר לו אך עצמי פי' מיעוט ממה שהוא על דרך אומרים ז"ל (ב"ב קי). רוב הבנים דומים, וכל דומה לא ישוה לנדמה בכל חלקיו מבלי השארות חלק אחד. ולמה שפירשתי בפסוק (כ"ז מ"ג) ברח לך אל לבן וגו' כי הוא יעמוד להצילו מידי עשו. ומן הסתם סיפר יעקב הדברים ללבן, לזה השיב שכן יעשה שהוא עצמו ובשרו וכמו (איוב יד) שאך בשרו עליו יכאב כמו כן על יעקב אם יבא עשו והכהו נפשו תאבל, ואמר אך למעט שלא יסתכן עליו:

וישב עמו חדש וגו'. האריך לו זמן אולי יתגלה במשך הזמן קנייניו, וכשראה כי אין תקות ממון בירר הנהגתו עמו. עוד לפי שנתן עיניו בו לעובדו העלים עין ממנו שלשים יום ועבדו בהם חנם ואחר כך התנה עמו לטעם אשר אבאר בדבריו. עוד נתכוון לבחון אותו היצליח בדרכו, ותמצא כי מיום שנכנס אצלו העבידו, וכן הוא אומר ועבדתני חנם הא למדת שכבר עבדו וראהו כי הוא איש מצליח: (אור החיים)

ספורנו אך עצמי ובשרי אתה. אף על פי שתוכל להתפרנס בלעדי במלאכת המרעה או בזולתה מכל מקום אתה עצמי ובשרי וראוי שתשב בביתי: **וישב עמו**. בעבודתו לרעות צאנו כמו שבה עמדי ויואל משה לשבת את האיש לפיכך אמר

כלי יקר אך עצמי ובשרי אתה. לפי שנאמר ויספר ללבן את כל הדברים האלה. ולא פירש במקרא איזו דבר דברים הדברים אשר ספר לו, והוה ל"ל את כל אשר קרהו אלא ודאי שספר לו אותן הדברים אשר דבר עשו בלבו, שאמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי, והוצרך לספר לו מאיזו טעם רצה להרגו והוא בעבור הבכורה והברכות, ע"כ אמר לו לבן אך עצמי ובשרי אתה, במלת אך מיעט את עשו כי אוהבי עשיר רבים, וכל אחי רש שנאוהו, ואמר לפי זה עשיר אתה וא"כ אך אתה לבד עצמי ובשרי ולא עשו, וע"כ אינך צריך ליראה ממנו כי הוא אינו קרובי.

דבר אחר, לפי שלא ראה אצלו מאומה שהרי בא בידיים ריקנות א"כ אין בדך הקורבה שמקרבין העשירים, כי אם קורבת שאר בשר לבד. ד"א שספר לו איך שרימה את עשו בלקיחת הבכורה אמר אך עצמי ובשרי אתה רמאי כמוני על כן ראוי לקרבך אלי כי כמוני כמוך. (כלי יקר)

י ויאמר לבן ליעקב הכי-אחי אתה ועבדתני חנם הגידה לי מה-משפךתך:

אונקלוס ויאמר לבן ליעקב המדאחי את ותפלחניני מגן חוי לי מה אגרך: (אונקלוס)

יונתן ויאמר לבן ליעקב המדאחי אנת חשיב ותפלחניני מגן תני לי מן יהי אגרך: (תרגום יונתן)

רש"י הכי אחי אתה. לשון תימה, וכי נשזיל שחחי אתה (א) תעבדני חנם: ועבדתני. כמו ותעבדני, וכן כל תיבה שהיא לשון עזר, הוסיף ו"ו בראשה, היא הופכת התיבה להבא: (רש"י)

שפתי חכמים (א) פירוש אין התימה הזו נופל על אחי אתה, כי באמת אחים היו כמו כי אנשים אחים אנוחנו (לעיל י"ג ח'), ועוד האחוי אתה מיבעי ליה, אללל התימה נופל על ועבדתני חנם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא משכרתך. על משקל מתכונת הלבנים: (אבן עזרא)

הרמב"ן הכי אחי אתה ועבדתני חנם. לא סיפר הכתוב שהיה יעקב עובד אותו ויתכן כי מעת שאמר וישק את צאן לבן אחי אמו לא יצא הצאן מידו כי בראותו את רחל כי רועה היא חמל עליה שלא תשוב לרעות צאן עוד והיה הוא רועה אותן באהבתו אותה ואפשר עוד לומר כי לבן דבר בערמה אמר לו מתחלה כי עצמו ובשרו הוא ויחמול עליו כאשר יחמול האדם על עצמו ועל בשרו וכאשר ראה שהיה יעקב מתעכב שם מתפרנס מאשר ללבן אמר לו הכי אחי אתה ותעבדני חנם כי ידעתי כי מעתה תעבוד אותי כי איש מוסר אתה ולא תתפרנס משל אחרים וגם אני איני רוצה שתהיה העבודה שתעבדני בחנם בלא משכורת שלימה והגידה לי מה תבקש אתה במשכורתך ואתן אז הכיר יעקב דעתו ואמר לו שיעבוד אותו ז' שנים ברחל והעבודה מן הסתם היא מרעה הצאן כי לה היו

אור החיים ויאמר לבן וגו' הכי אחי וגו'. קשה מי אמר לו חנם הוא עובדו, ועוד לו יהיה כדבריו ומה בכך אם עובדו חנם, ואם רצונו לומר שהוא שונא מתנות כן יחיה, הלא מצינו שאוהב הגזל ומכל שכן שיהיה חפץ בניתן לו ברצון:

אכן שפתותיו ברור מללו כי לא בא אלא להמעיט שכרו של יעקב, והוא על דרך מה שכתב הרמב"ם (הל' שלוחין ושותפין פ"ו ופ"ח) שכל שלא התנה הרועה עם בעל הבית יטול שכרו בחלק הפקדון שליש הריוח ובעגלים וסייחים ב' שלישים, לזה חש לבן כי טעמו של יעקב שלא בירר שדעתו ליטול שליש בגדולים ובי' שלישים בעגלים וגו' ויחרד הרמאי על הדבר, והן אמת אם היה יעקב כאחד הסכלים לא יקפיד עליו שנתכוין לזה אז או שיתן דעתו אחר כך, ויעלים לבן עיניו ממנו לעובדו חנם, אלא למה שקדם לו שהודיע שיערים גם הוא עם הערום לזה רצה לגלות, והוא אומר **הכי אחי אתה** ערום כמותי כדרך אומרו (י"ב) אחי אביה הוא וכמו שנודע לו ממעשיו אשר ספר לו. **ועבדתני חנם** פירוש היאומן שתעבוד חנם, הא ודאי שתבא בטענה לבסוף ותקח מה שראוי לקחת במשפט, לזה אני רוצה שתגלה דעתך הגידה לי וגו', וכל תנאי שבממון קיים: (אור החיים)

יטז וילבן שתי בנות שם הגדלה לאה ושם הקטנה רחל:

אונקלוס וילבן תרתין בנן שום רבתיא לאה ושום זערתא רחל: (אונקלוס)

יונתן וילבן הוון תרתין בנן שום רבתיא לאה ושום זערתא רחל: (תרגום יונתן)

אור החיים ולבן שתי בנות וגו'. נתכוין הכתוב לומר שהיו נכרות ומפורסמות שהגדולה היא לאה והקטנה היא רחל שלא היה יכול לומר כי הגדולה היא הקרואה רחל, גם דקדק לומר הגדולה הקטנה לומר כי לא היו בגדר להחליפם ויעשה קטנה גדולה וירמה ליעקב בתת לו לאה ויאמר כי היא הקטנה ששמה רחל כי הגדולה היתה גדולה ביותר והקטנה קטנה ביותר, והוא אומר **הגדולה** פ"י שהיתה לאה גדולה בפני עצמה לא בערך רחל לבד היתה גדולה ממנה בשנה או שנתים שההיכר אינו ברור כל כך, ורחל גם כן היתה קטנה ביותר בפני עצמה לא בערך לאה לבד כמו שתאמר כי לאה היתה בת כ' שנה ומעלה ורחל כבת ה' כבת ז', ומעתה אין מקום ללבן לרמות יעקב בתנאו: (אור החיים)

יז ועיני לאה רכות ורחל היתה יפת-תאר ויפת מראה:

אונקלוס ועיני לאה יאנו ורחל הות שפירא ברינא ויאנא בחזנא: (אונקלוס)

יונתן ועיני לאה הוון צירננייתו דבכיא ובעיא מן קדם יי דלא יזמן לה לעשו רשיעא ורחל הוות יאנא ברינא ושפירא בחזנא: (תרגום יונתן)

רש"י רכות. שהיתה סבורה לעלות בגורלו של עשו (ב) וזכתה, שהיו הכל אומרים, שני בניו לרצקה ושתי בנות ללבן, הגדולה לגדול והקטנה לקטן (בבא בתרא קכג.):

תאר. הוא כורת הפרלזוף, לשון יתארהו בשרד (ישעיה מד, יג), קונפ"אס בלע"ז (פירקעל):
מראה. הוא זיו קלסתר: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) לכה לומר וכי בא הפסוק לספר בגנות של הצדקה, לכן פירש לפי שהיתה וכו', ומתוך גנותה תלמוד שצחה, ואם תאמר דמשמע דגם לכה היתה יפת תואר אלכא שעיניה היו רכות, וא"כ אין זה ההיפך של ורחל היתה יפת תואר וגו', אלכא כן היה לו לומר ועיני רחל יפות, וי"ל כיון שעיניה לא היו יפות גם היא לא היתה יפה, כדאמר בגמרא (תענית כ"ד.) כלה שעיניה יפות כל גופה אין לריך בדיקה, ואם כן נופל שפיר עליו ורחל היתה יפת וגו' וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **רכות.** כמשמעו ויש שואלים למה היו כן בעבור שחשבו שמחשבות השם כמחשבותיהם וכל הנבראים ראיות צורתן להיות שוות. וכן אפרים אמר שהוא חסר אלף וטעמו ארוכות והוא היה חסר אלף: **יפת תאר.** כמו ותאר לכם הגבול. כל אבר כעין והאף והפה יפה ומראה הכל יפה. או מראה על עין הפנים הנראה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ועיני לאה רכות.** ג' ריש פסוק. הכא ואידך ועיני ישראל כבדו מזוקן. ועיני רשעים תכלינה. למה היו עיניה רכות לפי שהיתה יריאה שמא תנשא לעשו וכן ועיני ישראל כבדו מזוקן לפי שראה ירבעם ואחאב יצאו ממנו וזה הוא ועיני לאה רכות ועיני ישראל כבדו בשביל ועיני רשעים: **רכות.** ב' ועיני לאה רכות. אם ידבר אליך רכות. אף על פי כן לא היה אוהב אותה: (בעל הטורים)

אור החיים **ועיני לאה רכות וגו'.** אין ראוי לספר הכתוב גנאי הצדקת אם הבנים שבטי יה ח"ו אלא נתכוין להודיע שאין מציאות ללבן להחליפם כי משוננית היתה לאה מרחל, כי לאה מלבד שלא היתה יפיפיה אלא שעוד לה שעיניה רכות והוא ענף מכיעור הגוף, ורחל לא מלבד שלא היה בה כיעור אלא שהיתה יפת תואר ויפת מראה, ומעתה הרי ננעלו בפני לבן אופן הרמאות ובטלו רמאותיו:

יפת תאר ויפת מראה. פ"י שיש ב' בחינות ביופי, הא' בכל פרט ופרט כמו שתאמר העינים האף הרקת צואר, וצא ולמד ממה שפרט שלמה המלך בשיר השירים, ובחינה ב' היא כללות הפנים וכללות הגוף, לזה אמר יפת תאר ויפת מראה שהיו פרטיה כל אחד יפה בפני עצמו וגם בדרך התקבצותם יחד:

עוד ירצה יפת תואר כמשמעה, **ויפת מראה** שהיה לה חן שיתאוה לה כל רואה: (אור החיים)

ספורנו **יפת תאר.** יפת התמונה מענין ובמחוגה יתארהו: **ויפת מראה.** בצבע העור שהיה צח ואדום כי אמנם הצבע הוא מושג לחוש הראות: (ספורנו)

דעת זקנים **ועיני לאה רכות.** לשון רך וטוב כלומר שהיתה נראית יפה מתוך שהיו עיניה יפות ונראית רכה וילדה אבל רחל היתה משובחת ביפיה אלא שהיו עיניה כואבות מן הבכי לפי שראתה שתפול לגורלו של עשו לפי שהיתה עקרה ויגרשנה יעקב וישאנה עשו: (דעת זקנים)

ינתן שלישי וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת-רַחֵל וַיֹּאמֶר אֶעֱבֹדָךָ שִׁבְעַת שָׁנִים בְּרַחֵל בְּתוּךָ
הַקְטָנָה:

אונקלוס וַרְחִם יַעֲקֹב יֵת רַחֵל וַאֲמַר אֶפְלַחֲנָךְ שִׁבְעַת שָׁנִין בְּרַחֵל בְּרַתְךָ זַעֲרָתָא:
(אונקלוס)

יונתן וַרְחִם יַעֲקֹב יֵת רַחֵל וַאֲמַר אֶפְלַחֲנָךְ שִׁב שָׁנִין בְּגִין רַחֵל בְּרַתְךָ זַעֲרָתָא:
(תרגום יונתן)

רש"י אַעֲבֹדָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים. הֵם יָמִים אֲחָדִים שְׁאֵמְרָה לּוֹ אָמוֹ (ג) וַיִּשְׁבַּת עִמּוֹ יָמִים
אֲחָדִים (ב"ר ע, י"ז), וְתָדַע שֶׁכֵּן הוּא, שֶׁהָרִי כְּתִיב וַיְהִי צַעֲיָנוּ (ד) כִּימִים אֲחָדִים: בְּרַחֵל
בְּתוּךָ הַקְטָנָה. כָּל הַסִּימָנִים הִלְלוּ לָמָּה, לְפִי שֶׁהִיא יוֹדַע בּוֹ שֶׁהוּא רַמְאִי, אָמַר לּוֹ
אַעֲבֹדָךְ בְּרַחֵל, וְשָׂמָא תֹאמַר רַחֵל אַחֲרַת מִן הַשּׁוֹק, תִּלְמֹד לֹאמַר בְּתוּךָ, וְשָׂמָא תֹאמַר
אֲחֻלִּיף לְלֵאָה שָׂמָא וְאֲקַרָא שָׂמָא רַחֵל, תִּלְמֹד לֹאמַר הַקְטָנָה, (ה) וְאִף עַל פִּי כֵּן לֹא
הוֹעִיל, שֶׁהָרִי רַמְאוֹ: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) לֹאס לֹא כֵּן אִיךְ עֲבַר עַל מַלְאוֹת אָמוֹ: (ד) כְּלוֹמַר הַסְבַּרָא נוֹתַנַּת
מִשּׁוּם שֶׁאֵהָב אֶת רַחֵל יְהִי יָמִים מוֹעֲטִים כְּמוֹ זְמַן אַרְוֹךְ, כְּמוֹ דְכְּתִיב (מִשְׁלֵי י"ג י"ב)
תּוֹחַלַּת מִמוֹשָׁכָה מֵאֲחֵלָה לָב, אֲלֹא עַל כִּרְחֹךְ כְּרִיךְ לֹאמַר כִּימִים אֲחָדִים שְׁאֵמְרָה לּוֹ
אָמוֹ וְק"ל: (ה) וְאִם תֹּאמַר לֹא הִיא לּוֹ לֹאמַר רַק בְּתוּךָ הַקְטָנָה, וְנִרְאָה לִי דְאִי לֹא
הִיא לֹאמַר רַחֵל הִיא נוֹתֵן לּוֹ זִלְפָּה, דְּהִיתָה נְמִי בְּתוֹ מִפְּלִגָּשׁ כְּדִפִּירִשׁ"י לְקַמְנָ (ל"א י'
ד"ה בְּנוֹתֵי) וְהִיתָה קְטָנָה יוֹתֵר מִרַחֵל, וְאִם כֵּן לָמָּה לֹא הִיא יֵרָא יַעֲקֹב שְׂמָא יִשְׁנָה שֵׁם
זִלְפָּה בְּשֵׁם רַחֵל, וַיִּתֵּן לּוֹ זִלְפָּה שְׂשָׂמָה רַחֵל וּבְתוֹ הַקְטָנָה, וַיֵּשׁ לֹאמַר דְּזִלְפָּה אִינוּ
בְּתוֹ מִמֶּשׁ כִּיּוֹן דְּהִיתָה מִפְּלִגָּשׁ וְגַם אִין שְׂמָה רַחֵל אֲלֹא שִׁשְׁנָה אֶת שְׂמָה לְרַחֵל,
וּמִשּׁוּם שְׁנֵי רַמְאוֹת לֹא הִיא יֵרָא, וְעוֹד יֵשׁ לֹאמַר שֶׁאִם לֹא אָמַר רַק בְּתוּךָ הַקְטָנָה
שְׂמָא תִּלְדַּ אֲשֶׁתּוֹ עוֹד בְּתוֹ וַיִּתֵּן אוֹתָהּ לִיעֲקֹב, כִּיּוֹן שֶׁהִנְשׂוֹאִין לֹא הִיוּ אֲלֹא אַחַר שִׁבְעַת
שָׁנִים שֶׁל עֲבוּדָה, וְאִף שֶׁתְּהִי קְטָנָה הִיא תִּהְיֶה רַאוּי לְבִיאוּהָ, שֶׁהָרִי יִחַק נֶשֶׂא רְבָקָה
שֶׁהִיא רַק בְּתוֹ שֶׁלֶךְ שָׁנִים (לְעִיל כ"ה כ' רש"י ד"ה ב"ן), וְלֹא יַעֲשֶׂה שׁוֹם רַמְאוֹת בְּעוֹלָם
שֶׁהָרִי הִתְנַאֲי הוּא שִׁתֵּן לּוֹ בְּתוֹ הַקְטָנָה, לְכֵּן אָמַר בְּרַחֵל בְּתוּךָ הַקְטָנָה: (שְׁפִתֵי חֲכָמִים)

אור החיים וַיֵּאָהֵב יַעֲקֹב אֶת רַחֵל. פִּי לֹא לְצַד יוֹפִיָּה אֲלֵא לְצַד מַה שֶׁרַחֵל בְּתוֹ זֹגוֹ:

אוֹ יֹאמַר עַל דֶּרֶךְ אֹמְרִים ז"ל (שְׁבַת כ"ה:) בְּדִין זִיווּג תִּלְמִיד חֲכָם שֶׁצְּרִיךְ שֶׁתְּהִי
לוֹ אִשָּׁה נְאֻה כְּנֹגַד יִצַר הָרַע, וְהִגָּם כִּי יִשְׁתַּנָּה יַעֲקֹב לְמַעֲלִיוֹתָא שְׁמוֹשְׁלָל מִיִּצַר הָרַע,
עַם כָּל זֶה הַתּוֹרָה תִּלְמַד לְאָדָם דַּעַת:

אַעֲבֹדָךְ שִׁבְעַת שָׁנִים. צְדִיק זֶה יְכוּיִן תְּמִיד לְהַכְנִיעַ עֲצָמוֹ שִׁבְעַת, וְגַם בְּהַשְׁתַּחֲוִיתוֹ
לְאַחֵיו שִׁבְעַת פְּעָמִים, וְהוּא סוּד (מִשְׁלֵי כ"ד) שִׁבְעַת יִפּוֹל צְדִיק וְקָם אַחֲרָי נִפְלוֹ, וְאוּלַי
שְׁנַתָּן שׁוּוִיָּה בְּמָה שֶׁשֶׁעֲבַד עֲצָמוֹ ז' שָׁנִים שֶׁהוּא יוֹתֵר מִכְּדֵי שְׁנֵי עֲבַד עִבְרִי:

ברחל בתך הקטנה. ברחל ולא בלאה, בתך ולא רחל אחרת מן השוק, **הקטנה** שלא תחליף שמות בנותיך ותקרא לגדולה רחל, **הקטנה** אני אומר ולא הגדולה, ולא יועיל לך שינוי השם שתקרא לה רחל: (אור החיים)

ספורנו **אעבדך שבע שנים ברחל.** אין ספק שלא היה הצדיק נושא אשה להעמיד בנים אם לא היה בידו לפרנסה בפרט בשאר וכסות כאמרם ז"ל (יבמות פ' הבא על יבמתו) נושא אדם כמה נשי וְהוא דאית ליה למיקם בספוקייהו ולכן אין לחשוב שלבן שהי בעל ממון יתן לו בנותיו אם לא היה בידו לפרנסם אם כן באמרו כי במקלי עברתי היתה הכונה שלא היה בידו אז מקנה ולא דרך לעשות מלאכה להרויח ולהתפרנס בה וענין העבודה בשביל רחל היה למוהר כמנהגם שהיו נותנים מוהר לאב שיתן את בתו כאמור אם מאן ימאן אביה לתתה לו כסף ישקול כמהר הבתולות ומה שאמרו אחר כך כי מכרנו היה שחשבו בענותן שהיה המוהר יותר מן הראוי בשבילן: **בתך הקמנה.** כי תוך ז' שנים יהיה עתה עת דודים ותוכל בין כך להשיא הגדולה: (ספורנו)

[יט] וַיֹּאמֶר לְבָן טוֹב תַּתִּי אֶתְּהָ לָךְ מִתַּתִּי אֶתְּהָ לְאִישׁ אַחֵר שְׂבָה עִמָּדִי:

אונקלוס וַיֹּאמֶר לְבָן טַב דְּדָאֲתָן וְתִהּ לָךְ מִדְּדָאֲתָן וְתִהּ לְגַבְרָא אַחֲרָן תִּיב עִמִּי: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר לְבָן בְּרָמִי טַב דְּדָאֲתָן וְתִהּ לָךְ מִן דְּדָאֲתָן וְתִהּ לְגַבְרָא אַחֲרָן תִּיב עִמִּי: (תרגום)

אור החיים **ויאמר לבן טוב תתי וגו'.** צריך לדעת לאיזה ענין אמר כן לבן. גם איך יוצדק לומר טוב תתי לך מתתי וגו' אם אחר לא יעבוד, ואולי ששקר לבן בזה ורמז לו כי יש אחר שיעבוד כמו כן בעד רחל, ועוד קשה איך יוצדק לומר תתי לשון מתנה כיון שהוא עובד בעדה שבע שנים שהוא כדי דמיה, כי הלא תדע שהקונה עבד עברי שש שנים יעבוד והרי הוא נתן שוויו בעד שווי רחל:

עוד צריך לדעת אומרו **שבה עמדי** שהוא שפת יתר:

אכן מחשבתו הרעה נכרת מתוך דבריו כי נתכוין לרמות לתת לו לאה כמו שעשה אחר כך, ולזה הקדים לדבר אליו כדברים האלה, וזה הוא שיעור דבריו **טוב תתי אותה לך** אמר לשון מתנה לשלול כי אין זה מכר לומר לו לבסוף הן אותה קניתי ממך כמו שכן אמר הלא ברחל וגו' וכמו שאבאר שם בעזרת ה', וחש שיבין יעקב שבתורת מתנה מוחלטת הוא נותנה ולבסוף יבא עליו בטענת הבה שכר שבע שנים שעבד, לזה אמר כי העבודה שעובד עמו תהיה בעד מה שבחר בו יותר מאיש אחר, וזה הוא שיעור הכתוב **טוב תתי אותה לך** ואבחר בך לצד מה שאתה עובד עמי **מתתי אותה לאיש אחר** בלא עבודה, ולעולם אין זה שוויה של רחל ולא בבחינת מכר הוא מכניסה. ואומרו **שבה עמדי** מתנה עליו שישב עמו ולא ירחיק נדוד ויעבוד מרחוק אלא עמו ישב כל זמן העבודה שתהיה עיניו פקוחות על עבודתו. עוד הערים לומר אליו שישב עמו עד עולם, וכמו שהתנה (ש"ר א') יתרו עם משה ולא הוצרך להשביעו על הדבר מפני שהם דברים הנקנים באמירה. ויתרו שהוצרך להשביעו למשה, נתכוון לחייבו אפילו תתרצה צפורה ללכת השביעו על דעתו לשבת את האיש. וטענה זו היה בדעתו לטעון כנגד יעקב כשיצטרך, ולזה צוה ה' אליו (פ' ל"א) השמר לך פן תדבר עם יעקב, ויעקב לא

עשה שמירה לזה כי דברי לבן דברם אליו בדרך חיבה על זה הדרך ולמי אתן בתי טוב ממך שב בני עמדי פיי כי אנשים אחים אנחנו ולבבו לא כן יחשוב : (אור החיים)

[כ] וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וַיְהִי בְּעֵינָיו כְּיָמִים אֶחָדִים בְּאֶהְבְּתוֹ אֶתָּה:

אונקלוס וּפְלַח יַעֲקֹב בְּרַחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וְהָיוּ בְּעֵינָוְהִי כְּיָוִם יָזְעִירָיו כִּד רַחִים יָתָה: (אונקלוס)

יונתן וּפְלַח יַעֲקֹב בְּגִין רַחֵל שֶׁבַע שָׁנִים וְהָיוּ דְמִיָּין בְּעֵינָוִי כְּיָוִם קְלִילִין מְדַרְחִים יָתָה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחֵל. בַּעֲבוּר רַחֵל: (אבן עזרא)

אור החיים וַיַּעֲבֹד יַעֲקֹב בְּרַחֵל וְגו'. טעם אומרם **ברחל** פירוש היה מפרסם בשעת עבודה כי בעד רחל היה עובד והיא לו חלף עבודתו מלבן, גם מפרסם לשלול לאה לבל ישכח הדבר ותהיה כפירה בינו ובינו: (אור החיים)

ספורנו וַיְהִי בְּעֵינָיו כְּיָמִים אֶחָדִים. שחשב שהיה ראוי לתת מהר רב מזה: **באהבתה** אותה. שהאהבה מקלקלת השורה: (ספורנו)

[כא] וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-לֵבָן הֲבֵה אֶת-אִשְׁתִּי כִּי מָלְאוּ יָמִי וְאֶבְאֶה אֵלֶיךָ:

אונקלוס וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הֵב יָת אִתְּתִי אֲרִי אֲשַׁלְמִית יוֹמִי פְּלַחְנִי וְאֶעוֹל לְוָתָה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יַעֲקֹב לְלָבָן הֵב יָת אִנְתְּתִי אֲרוּם אֲשַׁלְמִימוּ יוֹמִי פּוּלְחָנִי וְאֶיעוֹל לְוָתָה: (תרגום יונתן)

רש"י מלאו ימי. שאמרה לי אמי. ועוד מלאו ימי, שהרי אני בן פ"ד שנה, ואימתי אעמיד י"ב שבטים, וזה שאמר ואבואה אליה, והלא קל שבקלים אינו אומר כן, אלא להוליד תולדות אמר כד: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) שאין מדרך מוסר שיאמר השכיר תיכף ששלמו שני עבודתו הבה את שכרי: (שפתי חכמים)

הרמב"ן כי מלאו ימי. שאמרה לי אמי ועוד כי מלאו ימי הרניני בן פ"ד שנה ואימתי אעמיד י"ב שבטים לשון רש"י מלא שבוע זאת דבק הוא בחטף שבוע של זאת והן ז' ימי המשתה גם זה לשון רש"י ואם כן למה לא פירש הרב מלאו ימי על שני העבודה והתנאי ששלמו כדברי אונקלוס והוא משמעות הכתוב באמת ובשביל הימים שאמרה לו אמו גם מפני זקנתו לא יתן לו לבן בתו קודם זמנו אשר התנו שניהם ודי שיקיים תנאו וכדברי אונקלוס הוא שנצטרך לפרש מלא שבוע זאת על ימי המשתה כי ימי העבודה שלמים היו כאשר אמר לו יעקב וכן פירש רבי אברהם ואני לא ידעתי כי שבעת ימי המשתה תקנת משה רבינו

לישראל (ירושלמי כתובות פ"א ה"א) ואולי נאמר שנהגו בהם מתחלה נכבדי האומות כענין באבילות דכתיב (להלן נ"ז) ויעש לאביו אבל שבעת ימים ומה שלמדו כאן בירושלמי (מו"ק פ"א ה"ז) ובבראשית רבה (ע"ט) שאין מערבין שמחה בשמחה סמך בעלמא ממנהגי הקדמונים קודם התורה אבל בגמרא שלנו (מו"ק ט) לא למדוה מכאן ודרשוה מויעש שלמה את החג (מלכים א' ח' סה) ויתכן לומר כי היה זה מחלוף משכורתו עשרת מונים (להלן לא מא) כי יעקב אמר לו מתחלה כי מלאו הימים ולבן שתק ונתן לו לאה ואחר כן אמר לו לבן מלא שבוע זאת כי עדיין לא מלאו ימי עבודת לאה וקודם זמני נתתיה לך ויעקב שמע אליו וימלא אותם כדברי לבן כי מה יוכל לעשות והוא ברחל יחפוץ ולכן לא אמר הכתוב בתחילה "ויהי במלאת הימים ויאמר יעקב וגו'" ועוד יתכן לומר כי כאשר היה בשנה השביעית אמר יעקב ללבן הבה את אשתי כי מלאו ימי שזו שנת מלאת הימים וכן זקן עם מלא ימים (ירמיהו ו' יא) הוא אשר הגיעו לשנת סופו וכן עד יום מלאת ימי מלואיכם (ויקרא ח' לג) עד יום השביעי שבו ימלאו ימי המלואים או שאמר "מלאו" בעבור שהיו קרובים להמלא וחשובים כמלאים וכמוהו רבים וכן בסדר האחר (להלן לה יח) בצאת נפשה כי מתה בהיותה קרובה לכך וחשובה כאילו מתה וזה טעם ואבואה אליה כלומר לא שתתן אותה ואלכה אבל שאשאנה ואשלים מעט הימים אשר עלי כי מעתה לא תירא ממני שאעזבך ורבותינו עשו מדרש (בי"ר ע"ח) בלשון "ואבואה אליה" בעבור שאיננו דרך מוסר להזכיר כן אף כי בצדיקים אבל הכוונה היא מה שאמרתי ואחרי כן אמר לו לבן מלא שבוע השנים של לאה זאת כי אולי בעבור שעברתי על דעתך לא תשלים אותן או כדי שיהיה ידוע מתי התחילו ימי עבודת רחל ואז אתן לך האחרת בעבודה אשר תעבוד עמדי לאחר הנישואין (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר יעקב [וגו'] הבה וגו'. טעם אומרו ואבואה אליה והוא לשון בלתי נכון לצדיקו של עולם. יתבאר על דרך מה שכתב רמב"ם פ"ה מהלכות אישות הרי את מקודשת לי במלאכה זו שאעשה עמך ועשה אינה מקודשת וכו' שכל השכר מלוה והמקדש במלוה אינה מקודשת ע"כ, לזה אמר הבה וגו' והטעם לפי שלא קניתי אותה במה שעבדתי וצריך אני לקנותה בביאה שהאשה נקנית בביאה, והוא אומרו ואבואה אליה כי בעבודה לא קנה שהי' מלוה והמקדש במלוה אינה מקודשת:

או יאמר על זה הדרך הלא תמצא שאמרה רחל הלא נכריות נחשבנו לו כי מכרנו, וכתב רמב"ם (ה'י' מכירה פ"ז) בדין לוקח עבדים וקרקעות במלוה אף על פי שאין הדמים במציאות קנה ע"כ, והוא אומרו הבה את אשתי פי' כבר היא אשתי כי אני סובר כהרמב"ם ומציאות שלפנינו דין מכר יש בו וכבר זכיתי בה הגם שאין הדמים בעין ומה שאני אומר לך הבה לא לגמר הקנאה שכבר קנויה היא אלא לבא עליה כדרך כל הארץ, והוא אומרו ואבואה אליה לשלול מדעתו לבל יחשוב שעדיין לא קנאה:

ספורנו ואבואה אליה. נעשה הנישואין לא האירוסין בלבד כי חפץ להשיג נחלת ה' בנים:

דעת זקנים כי מלאו ימי. כמנין מלאו שנים היו לי כשבאתי אצלך כי בן ס"ג היה כשנתברך וי"ד נטמן הרי ע"ז שנים כמנין מלאו: (דעת זקנים)

[כב] וַיֵּאָסֶף לְבֶן אֶת-כָּל-אֲנָשֵׁי הַמָּקוֹם וַיַּעַשׂ מִשְׁתֵּה:

אונקלוס וְכַנְשׁ לָבֶן יֵת כָּל אֲנָשֵׁי אֶתְרָא וְעֵבֵד מְשִׁתָּיָא : (אונקלוס)

יונתן וְכַנְשׁ לָבֶן יֵת כָּל אֲנָשֵׁי אֶתְרָא וְעֵבֵד לְהוֹן שִׁירוּי עָנִי וְאָמַר לְהוֹם הָא שֵׁב שְׁנִין דְּאֶתְרָא יַעֲקֹב גִּבְן בִּינְרָא לָא חֶסְרוּ וּבֵית שְׁקִיּוּתָן סָגוּ וּכְדוּן אֵיתוּ נְתִיעֵט עָלֵיהּ עֵיטָא דְרָמִיו דִּי יִמְתָּן לְגִבְן וְעֵבְדוּ לֵיהּ עֵיטָא דְרָמִיו לְאֶתְרָא לֵיהּ לָאָה חוּלְף רַחֵל : (תרגום יונתן)

דעת זקנים ויֵאסוּף לִבְנֵי. לבן רמאי היה ועל כן נקרא לבן הרמאי ונתכוין לשכר את יעקב ביין כדי לרמותו ולא יבחין בין רחל ללאה ותדע שהרי ברחל לא עשה משתה : (דעת זקנים)

[כג] וַיְהִי בְעֶרְבֹ וַיִּקַּח אֶת-לֵאָה בַתּוֹ וַיָּבֵא אֶתָּה אֵלָיו וַיָּבֵא אֵלָיָהּ :

אונקלוס וַהֲוֵה בְרַמְשָׂא וּדְבַר יֵת לָאָה בְרַתְיָה וְאָעִיל יֵתָה לְוֹתָהּ וְעַל לְוֹתָהּ : (אונקלוס)

יונתן וַהֲוֵה בְרַמְשָׂא וּדְבַר יֵת לָאָה בְרַתְיָה וְאָעִיל יֵתָה לְוֹתְיָהּ וְעַל לְוֹתְיָהּ : (תרגום יונתן)

אור החיים ויהי בערב וגו'. צער גדול גרם בהטעת הצדיק וגרם פיזור תוקף הקדושה, וצא ולמד (זהר וישלח קע"ו) כי זה סיבה שנעקרה קדושת הבכור אשר בו יתקבצו מלכות וכהונה ושקל כפול בירושה, ולצד המעשה שחשב יעקב ברחל ועשה פעולתו בלאה נתפזרו בחיני הקדושה ותחלש גבורת הקודש :

ויקח את לאה. אולי שלא רצתה לרמות יעקב ולקחה בעל כרחה או בריצוי דברים וזולת זה לא היה צריך לומר אלא ויבא לאה בתו אליו :

ויבא אותה. הערים להביאה בידו ולא מסרה לא לשלוחי האב ולא לשלוחי הבעל כדי שלא יהיה לו זמן להכיר בה קודם והביאה בידו ואין מהמוסר לחתן להזדמן לפניו, ושם עמד לבן עד סמוך לביאתו אליה להמעיט לו זמן ההכרה :

ויבא אליה. טעם שלא הרגיש בה הוא לחששת צדיק וישר ונאמן רוח לבל יכשל במכשול האנושי אשר יתאוו תאוה קודם קרוב אליה ויטיפו ממנו צחצוחי טומאה קודם התחלת מצוה. ומי לנו גדול מיעקב אבינו עדות לו בתורה (לקמן מ"ט ג') ראשית אוני, ועיין מה שכתבנו שם, אשר על כן הרחיק הראות בה ותיכף ומיד בא אליה לשמור חומו בל יחלל בריתו ברית קודש, וגם אחר גמר ביאה לא הכיר בה כי כיבה הנרות כמשפט לאוהבי שמו (או"ח סי' ר"מ) עד אור הבוקר : (אור החיים)

[כד] וַיִּתֵּן לָבֶן לָהּ אֶת-זֶלְפָּה שְׁפָחָתוֹ לְלֵאָה בַתּוֹ שְׁפָחָה :

אונקלוס וַיְהִיב לָבֶן לָהּ יֵת זֶלְפָּה אֲמִתָּה לְלֵאָה בְרַתְיָה לְאֶמְהוּ : (אונקלוס)

יונתן וַיְהִיב לָבֶן לָהּ יֵת זֶלְפָּה בְרַתְיָה דִּילִידָת לֵיהּ פְּלִקְתִּיָה וּמְסָרָה לְלֵאָה בְרַתְיָה לְאֶמְהוּ : (תרגום יונתן)

אור החיים **ללאה בתו שפחה**. קשה למה הוצרך לומר ללאה בתו ולא הספיק במה שאמר בסמוך ויתן לבן לה ומובן הדבר כי על לאה הוא אומר, מה תאמר שאין מובן אם כן למה כתב תיבת לה מקודם. עוד למה אמר שפחה ולא אמר לשפחה:

אכן יתבאר על דרך אומרם ז"ל זלפה ובלהה נפלו בירושה לרחל ולאה מכתובת אמם, והוא שאמר הכתוב **ללאה בתו שפחה** פי' מודיע הכתוב כי שלה היא שפחה וירשה אותה מאמה. ולזה דקדק הכתוב לומר **בתו**, לרמוז כי לצד שהיתה בתו היא שקנתה שפחה זו מכתובת אמה לא שהיא קנתה אותה מאמצעות דבר אחר. ולדרך זה ידויק גם כן אומרו **ויתן לבן** שלא היה צריך להזכיר שמו ומובן מאומרו ללאה בתו כי בלבן דבר הכתוב, אלא לומר שמתנה זו אינה מתנה כפי האמת כי שלה היתה מקודם אלא לבן הוא שמחשיבה בגדר מתנה, וזה רמוז בתיבת בתו: (אור החיים)

[כה] וְהָיָה בְּבִקְרָהּ וְהָנָה-הוּא לְאֵה וַיֹּאמֶר אֶל-לֵבָן מֵה-זֹאת עָשִׂיתָ לִּי הֲלֹא בְרַחֲלִי עֲבַדְתִּי עִמָּךְ וְלָמָּה וְלָמָּה רַמִּיתָנִי:

אונקלוס וְהָנָה בְּצַפְרָא וְהָא הִיא לְאֵה וַאֲמַר לְלֵבָן מָה דָא עֲבַדְתָּ לִּי הֲלֹא בְרַחֲלִי פְלַחִית עִמָּךְ וְלָמָּה וְלָמָּה שְׂקַרְתָּ בִּי: (אונקלוס)

יונתן וְהָנָה לְעִידוּנֵי צַפְרָא וְאֶסְתַּכַּל בָּהּ וְהָא הִיא לְאֵה דְכוּלָּהּ לִילְיָא הָנָה חָשִׁיב דְרַחֲלִי הִיא מִן בְּגַלְל דְמַסְרַת לָהּ רַחֲלִי כָּל מְלֵאָא דְמַסְרָה לָּהּ יַעֲקֹב וְכַד חָמָא כֵּן אָמַר לְלֵבָן מֵה דָא עֲבַדְתָּ לִּי הֲלֹא בְּגִין רַחֲלִי פְלַחִית עִמָּךְ וְלָמָּה שְׂקַרְתָּ בִּי: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי צבקר והנה היא לאה. אצל צלילה לא היתה לאה, לפי שמסר יעקב סימנים לרחל, וכשראתה רחל שמכניסין לו לאה, אמרה, עכשיו תכלם אחותי, עמדה ומסרה לה אותן סימנים (מגילה יג:): (רש"י)

אור החיים ויהי בבקר. טעם אומרו לשון צער, יגיד על אשר נצטער אותו צדיק על מניעת רחל ממנו:

והנה הוא לאה. טעם שכתוב הוא בוא"ו לרמוז דבריהם ז"ל (בי"ר פי"ע) שהיו אנשי המקום מרננים בלילה ואומרים היא לאה ובבקר הכיר הדיבור ההוא שהעירוהו אנשי המקום כי לאה היתה, גם ידויק תיבת והנה על נכון:

מה זאת עשית וגו'. צריך לדעת כוונתו בקבלנות מה זאת, ואם על הרמאות, הרי הוא אומר ולמה רמיתני זה יגיד כי לבד הרמאות קדם לו עוד דבר מגונה:

אכן יעקב יקבול על ב' דברים הא' על המעשה שנתן לו לאה במקום רחל. והב' שעשה הדבר בדרך רמאות, ומגלה דעתו בזה שלא היה מקפיד כל כך אם לא היה עושה רמאות זה והיה עובר עליו הדרך באלמות ורשע ממה שעשה לו הרימוי, וטעם הקפדתו לצד מה שיצא לו מזה בטעותו שנתכוון אל רחל והיתה לאה ויצא מזה דברים בלתי הגונים וכמו שפירשתי בפסוק ויהי בערב (כ"ג) והצדיקים יקפידו למה שנוגע אל הרחניות ביותר:

עוד יכוין באומרו **ולמה רמיתני** כי יש בזה גנאי ליושבת בחיקו שתהיה נשואה בדרך רמאות וזה ירחיק חיבוב הזיווג, ולצד כי החליט בדעתו שבודאי תהיה לו תמיד לאשה הקפיד על זה:

עוד נתחכם בדברו כדברים האלה לצד שראה כי מה שהיה היה ואין תרופה לאשר נעשה כי אין מן המוסר לטעון חזרה והסכים בדעתו לקחת גם את רחל לזה לא היה מפליג בהפרש שבין לאה לרחל שחש כי יגדיל לבן בעבודת רחל יותר ויאמר אליו נעשה תנאי מחדש וירצה לקחת יותר מזי שנים, לזה אמר **ולמה רמיתני** פי' למה עשה הדבר בדרך רמאות כי היה יכול להתרצות בלאה בלא אמצעות הרמאות כי כולן שוים לטובה: (אור החיים)

דעת זקנים ויהי בבקר. שכל הלילה היתה עושה עצמה כרחל מתוך השלשה סימנין שמסרה לה נדה וחלה והדלקת הנר כמו שמסרן יעקב לרחל. מדרש כל הלילה היו משוררין אותן הקרואים הא לייא הא לייא ולמחר כשראה שהיא לאה אמר בודאי זהו שהיו משוררין הא לייא שהיו מרמזין לי שהיא לאה ואמר לה רמאיתא בת רמאי בלילה קראתי לך רחל וענית לי השתא קרינא לך לאה ועניי לי אמרה ליה גבר דלית ליה תלמידוי אבוך קרי לך עשו וענית ליה קרא לך יעקב וענית ליה. כלומר ממך למדתי זה הרמאות ואבוך ענה בך שאמר בא אחיך במרמה ומתוך הדברים התחיל יעקב לשנאתה הה"ד וירא ה' כי שנאה לאה: (דעת זקנים)

כַּן וַיֹּאמֶר לְבִן לֹא-יַעֲשֶׂה כֵּן בַּמְקוֹמֵנוּ לְתֵת הַצְּעִירָה לְפָנָי הַבְּכִירָה:

אונקלוס וַאֲמַר לְבִן לֹא יִתְעַבֵּד כְּדִין בְּאַתְרָנָא לְמִיתָן זְעִירָתָא קָדָם רַבְתָּא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְבִן לֹא מִתְעַבֵּיד כְּדִין בְּאַתְרֵינוּ לְמִיתָנוּ זְעִירָתָא קָדָם רַבְתָּא: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר לבן לא יעשה כן וגו'. צריך לדעת מה מענה בלשונו לא יעשה וגו' והלא תנאי היה הדבר אעבדך ברחל ומה ענין המנהג לכאן בדבר שהיה תנאי גמור:

אכן נתכוון לומר כי אנשי המקום מיחו בידו מעשות כדבר הזה, והוא אומרו **לא יעשה כן במקומינו** כי היא טענת רבים:

עוד נראה כי טענתו היא כי לא היה בפירוש בשעת התנאי שהגם שלא תנשא לאה יתן לו רחל ובזה אין סתירה למנהג מהתנאי כי לעולם תקדים לאה לינשא ובמלאות ז' שנים שיעבוד יעקב אם קדמה לאה ונשאת תיכף ומיד יקח רחל, ואם לאו יהיה יושב ומצפה עד שתקדים הבכירה כמשפטי הארץ, כי אין בתנאי דבר מגיד שהתנו לבטל המנהג, ומעתה כששאלת הבה את אשתי חשבתני שעל לאה אתה אומר כי המנהג מנהג ידוע הוא שאין לתת הצעירה קודם ומן הסתם על לאה אמרת ואין בזה רמאות ולך היה מוטל לדעת כי היא לאה מבלי צורך הודעה, ובזה ביטל טענת רמיתני. ולצד שתחשוב כי יש הפרש ביניהם, לא כן הוא כי שקולים הם אצלי ולא אשאל בעד רחל כי אם ז' שנים. ואם לצד חשקך ברחל ותקפיד על העכבה הנה היא נתונה לך תיכף ומיד אחר עבור ז' ימי משתה

של לאה, והוא אומר **מלא שבוע זאת** פי' ז' ימי משתה ותיכף אתן לך רחל במוקדם בעד עבודה שתעבוד עוד שבע שנים, וזה היה מבוקשו של יעקב שקבל עליו לא להחזיר לאה ח"ו. ויש לנו לדעת איך לא חש יעקב מקודם לטענה זו שאין דרך לתת הצעירה וכו', יש לומר שחשב שעל לבן לגלות לו הדבר וזולת זה אין דבר זה מההקפדה המעכבת כשירצה האב לתת הצעירה וכששאל הבה את אשתי מן הסתם על רחל הוא אומר והיה לו ללבן לומר אליו כי לא יכול לתת לו רחל קודם שתנשא לאה והיה הדבר תלוי ביד יעקב או להמתין עד שתנשא לאה או לקחת לאה ואין זה אלא מן השם לבן הארמי וכל טענותיו שכתבתי יש עליהם סתירה ושמו יגיד עליו: (אור החיים)

ספורנו לא יעשה כן במקומו. לא הניחוני אנשי המקום לקיים דברי: (ספורנו)

כז **מלא שבוע זאת ונתנה לך גם-את-זאת בעבדה אשר תעבד עמדי עוד שבוע-שנים** אחרות:

אונקלוס אשלים שבועתא דדא ונתן לך אף ית דא בפלחנא די תפלח עמי עוד שבוע שנין (אונקלוס)

יונתן אשלים פדון שבועתי יומי משתתא דדא ונתן לך אוף ית דא בפולחנא דתפלח עמי תוב שב שנין אחרנין: (תרגום יונתן)

רש"י מלא שבע זאת. לבוק הוא, שהרי נקוד בחטף (פי' בשו"א), שבע של זאת, והן ז' ימי המשתה, בגמ' ירושלמית במועד קטן וא"ל לומר שבע ממס, שאם כן היה כריך לינקד השי"ן בפתח (ר"ל בקמ"ז), ועוד ששבע לשון זכר, כדכתיב שבעה שבעות תספר לך, לפיכך אין משמע שבעה אלא שבעה, שטיינ"א בלע"ז (אין זיעבענטליג): ונתנה לך. לשון רבים, כמו נרדה ונבלה, ונשרפה, אף זה לשון ונתן ונתנה וגו': גם את זאת. מיד לאחר שבעת ימי המשתה (ז) ותעבוד לאחר נשואיה: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) שכן כתוב וימלא שבע זאת ויתן לו וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא מלא שבוע זאת. ז' ימי המשתה וזאת על לאה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ונתנה לך. לשון רבים נרדה ונבלה שם (לעיל יא ז) ונשרפה (שם פסוק ג) אף זה לשון ונתן זה פירש"י ולא אמר למה יתפוס היחיד לשון הרבים אולי יחשוב שהוא דרך הנכבדים בלשון הקדש כמאמר אחרים (ראה ראבי"ע לעיל א כו) ורבי אברהם אמר בכאן (שם) שהוא בנין נפעל והו"ו השיבו לעתיד ופירושו ונתתן לך והנכון בעיני כי דברי לבן בערמה אמר ליעקב לא יעשה כן במקומו כי לא יניחוני אנשי המקום לעשות כן כי נבלה הוא אצלם אבל תמלא שבוע זאת ונתן לך אני וכל אנשי המקום גם את זאת שכלנו נסכים בדבר ונעשה לך כבוד ומשתה כאשר עשינו בראשונה (הרמב"ן)

ספורנו ונתנה לך. ואז יסכימו גם הם: (ספורנו)

[כח] וַיַּעַשׂ יַעֲקֹב כֵּן וַיִּמְלֵא שִׁבְעַ זְאֵת וַיִּתֵּן-לָוּ אֶת-רַחֵל בְּתוּ לוֹ לְאִשָּׁה:

אונקלוס וַיַּעֲבֵד יַעֲקֹב כֵּן וַאֲשָׁלִים שְׁבוּעָתָא דְדָא וַיְהִיב לָהּ יֵת רַחֵל בְּרַתָּהּ לָהּ לְאַנְתּוֹ:
(אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲבֵד יַעֲקֹב כְּדִין וַאֲשָׁלִים שְׁבַעַתֵי יוֹמֵי מִשְׁתַּנְּא דְלָאָה וַיְהִיב לָיָהּ יֵת רַחֵל
לְאַנְתּוֹ: (תרגום יונתן)

אור החיים לו לאשה. מגיד הכתוב באומרו לו וגוי כי עקרת הבית היא רחל כי
היא בת זוגו: (אור החיים)

[כט] וַיִּתֵּן לָבֶן לְרַחֵל בְּתוּ אֶת-בְּלָהָה שְׁפָתָהּ לָהּ לְשִׁפְחָה:

אונקלוס וַיְהִיב לָבֶן לְרַחֵל בְּרַתָּהּ יֵת בְּלָהָה אֲמָתָהּ לָהּ לְאַמְהוֹ: (אונקלוס)

יונתן וַיְהִיב לָבֶן לְרַחֵל בְּרַתָּיָהּ יֵת בְּלָהָה בְּרַתָּיָהּ דִּילִידַת לָיָהּ פִּילְקַתָּיָהּ וּמְסָרָהּ לָהּ
לְאַמְהוֹ: (תרגום יונתן)

אור החיים לה לשפחה. דקדק לומר תיבת לה, לומר שלה היא השפחה, וכמו
שפירשתי בפסוק (כ"ד) ויתן לבן את זלפה:

או ירצה שהתנה עמה שאין זכות לבעלה בה, על דרך מה שכתב רמב"ם פכ"ב
מהלכות אישות הנותן מתנה לאשה על מנת שאין לבעלה זכות בה אין הבעל
אוכל פירות כי כל מה שיש לדרוש בלבן לגנאי דרשינן: (אור החיים)

[ל] וַיְבֵא גַם אֶל-רַחֵל וַיֵּאָהֵב גַּם-אֶת-רַחֵל מִלָּאָה וַיַּעֲבֵד עִמּוֹ עוֹד שְׁבַע-שָׁנִים
אַחֲרָיו:

אונקלוס וַיַּעַל אָף לְוֹת רַחֵל וְרַחִים אָף יֵת רַחֵל מִלָּאָה וּפְלַח עִמָּה עוֹד שְׁבַע שָׁנִין
אַחֲרָנִין: (אונקלוס)

יונתן וַיַּעַל אוֹף לְוֹת רַחֵל וְרַחִים אוֹף יֵת רַחֵל מִלָּאָה וּפְלַח עִמִּיָּה בְּגִינָה תְּנוֹב שֵׁב שָׁנִין
אוֹחֲרָנִין: (תרגום יונתן)

רש"י עוד שבע שנים אחרות. אחרות הקיסן לראשונות, (ח) מה ראשונות באמונה
אף האחרונות באמונה (ב"ר ע, כ.), ואף על פי שברמאות בא עליו: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לייק מדכתיב אחרות דיתור הוא, אי נמי מדכתיב עוד, משמע
עוד אחרות הדומות לראשונות, מה הראשונות באמונה דהא עדיין לא רמאו, אף
האחרונות באמונה אף על פי שרמאו וק"ל: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויאהב גם את רחל. הזכיר הכתוב שגם אהב רחל יותר מלאה והטעם בעבור כי הטבע לאהוב יותר האשה אשר ידע האדם בראשונה כענין שהזכירו חכמים בנשים (סנהדרין כב) ואינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי והנה יעקב אהב רחל מלאה שלא כדרך הארץ וזה טעם "גם" (הרמב"ן)

אור החיים ויבא גם אל רחל. טעם אומרו גם ב' פעמים, ואולי שיכוין לרבות שבא בתוספת קביעות אצלה, והוא אומרם ז"ל (בי"ר פ' צ"ח) שהיתה מטתו בקביעות אצל רחל, ולזה אמר ויבא גם אל רחל. ואומ' **ויאהב גם את רחל** פירוש מלבד תוספת האמור עוד הוסיף לה שאהבה יותר מלאה. ותמצא כי כפי הטבע ההתמדה תמעיט האהבה, וכמו שאמר הכתוב (משלי כה) פן ישבעך ושנאך, וההרחקה תוליד התאוה, והוא סוד (שם) מים גנובים ימתקו, ולזה רמז הכתוב באומרו **ויבא גם אל רחל** בתוספת קביעות ואף על פי כן גם אהב אותה ולא נתמעטה האהבה מצד זה הגם שהיה מתמיד אצלה ולא אצל לאה. ושיעור תיבת **מלאה** הוא מלאהוב לאה: (אור החיים)

ספורנו ויאהב גם את רחל. לא בשביל האשות בלבד אבל גם באשר היא רחל בשביל מעשיה הנמשכים לצורתה האשיית: **מלאה.** אף על פי שהיתה היא הראשונה שאין המנהג שימצא אדם קורת רוח אלא בה כמו שהזכירו רבותינו ז"ל: (ספורנו)

כלי יקר ויאהב גם את רחל מלאה. משמע שהיה אוהב את לאה, זולת שאהב את רחל יותר מלאה, והפסוק אומר וירא ה' כי שנואה לאה. ועוד מהו גם, ונראה לפי שיתרון החכמה בא מן הסכלות כיתרון האור הבא מן החושך, כי אין ניכר איזו מעלה עד אשר רואין ההעדר ורואין זה כנגד זה, אז נראה ביותר יתרון החכמה והאור, כך יעקב היה אוהב את רחל מצד עצמה, ונוסף על אהבה זו עוד הוסיף בה אהבה מצד לאה, כי ראה את זו כנגד זו ונגלה ביותר יתרונה של רחל, ז"ש ויאהב גם את רחל מלת גם בא לרבות תוספת האהבה הנמשכת לרחל מן לאה, ומ"ם של מלאה אינה מ"ם היתרון. וי"א שתוספת אהבה זו נמשך מלאה בעבור שמסרה סימניה ללאה, ודבר זה חשב לה לצדקה על כן הוסיף בה אהבה. (כלי יקר)

[לא] וַיֵּרָא יְהוָה כִּי-שְׂנוֹאָהּ לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת-רַחֲמָהּ וְרַחֵל עֲקָרָה:

אונקלוס וַיֵּרָא יְהוָה כִּי-שְׂנוֹאָהּ לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת-רַחֲמָהּ וְרַחֵל עֲקָרָה: (אונקלוס)

יונתן וַיֵּרָא יְהוָה כִּי-שְׂנוֹאָהּ לָאָה וַיִּפְתַּח אֶת-רַחֲמָהּ וְרַחֵל עֲקָרָה: (תרגום יונתן)

הרמב"ן כי שנואה לאה. הנה לאה רמתה באחותה גם ביעקב כי אם נאמר שנהגה כבוד באביה שאחז בה והכניסה אליו ואל תמר בו היה לה להגיד או לרמוז כי היא לאה אף כי היתה מתנכרת כל הלילה ולפיכך לא הכירה עד שראה אותה בבקר ולכן שנאה יעקב והאלהים יודע כי להנשא אל הצדיק עשתה כן ורחם עליה וכך אמרו בבראשית רבה (עא ב) כיון שראה יעקב מעשים שרמתה לאה באחותה נתן דעתו לגרשה וכיון שפקדה הקב"ה בבנים אמר לאמן של אלו אני

מגרש וזה טעם "וירא אלהים" כי חמל עליה שלא יעזבנה ויש אומרים (הרד"ק) כי שתיים נשים שהאחת אהובה מאד תקרא השניה שנואה כנגדה כמו שאמר ויאהב גם את רחל מלאה לא ששנאה והיתה בושה בדבר וראה אלהים את עניה (הרמב"ן)

בעל הטורים וירא ה' כי שנואה. ס"ת אהיה לפי שחשדה יעקב כמו שהפקירה עצמה לו כך הפקירה עצמה לאחר לכך העיד הקב"ה שמו עליה: (בעל הטורים)

אור החיים וירא ה' כי שנואה לאה. יכוין לומר כי ה' לבדו הוא שידע והכיר כי היא שנואה לא כן היא שלא הרגישה בשנאתה אלא שהיתה חושבת שאינה אהובה לבד כאשר אבאר מדבריה בסמוך. ורז"ל (ב"ר פ' ע"א) אמרו שנואה שהיו אומרים זו אשתו של שונא שהוא עשו דכתיב (מלאכי א) ואת עשו שנאתי, ותקרא על שמו. וכפי זה אם לא היו לה בנים היו מצדיקים הדברים כי לא בת זוגו של יעקב, לזה ויפתח רחמה. ואומרו ורחל עקרה פי' כולי האי ואולי יסיר שנאתה שזו אינה יולדת וזו יולדת: (אור החיים)

ספורנו כי שנואה לאה. שהכיר בה אחר כך סימני עקרה כאמרו ויפתח את רחמה וחשב שבשביל זה הסכימה להטעותו: ורחל עקרה. היתה עקרה כטבעה ונשארה כך עד שהאל יתב' פתח את רחמה: (ספורנו)

[לב] ותהר לאה ותלד בן ותקרא שמו ראובן כי אמרה כי-ראה יהוה בענאי כי עתה יאהבני אישי:

אונקלוס ועדיאת לאה וילידת בר וקרת שמה ראובן ארי אמרת ארי גלי קדם יי עלבוני ארי כען ירחמני בעלי: (אונקלוס)

יונתן ואתעפרת לאה וילידת בר וקרת ית שמה ראובן ארום גלי קדם יי עולבני ארום פדון ירחמיני בעלי והיכמא דאתגלי קדם יי עולבני היכדין יהוי גלי קדמוי עולבנהון דבני פד יהון משתעבדין בארעא דמצראי: (תרגום יונתן)

רש"י ותקרא שמו ראובן. רבותינו פירשו (בבב"ב ז'), אמרה, ראו מה בין בני לבן חמי, שמכר הזכורה ליעקב, וזה לא מכרה ליוסף ולא ערער עליו, ולא עוד שלא ערער עליו, אלא שבקש להולילו מן הבור: (רש"י)

אבן עזרא יאהבני. בפתחות הבי"ת כמו פן תדבקני הרעה: (אבן עזרא)

בעל הטורים ותקרא שמו ראובן. ואח"כ כתיב כי אמרה ובאחרים אינו כן אלא תחלה הוא מפרש טעם השם ואח"כ השם: (בעל הטורים)

ספורנו בעניי. שהיה בעלי חושדני שהסכמתי להטעותו ותמורת החשד נתן האל יתי' לי זרע כענין בסוטה: (ספורנו)

[לג] ותהר עוד ותלד בן ותאמר כי-שמע יהוה כי-שנואה אנכי ויתן-לי גם-את-זה ותקרא שמו יעקב ותקרא שמו יעקב:

אונקלוס וְעֵדִיאת עוֹד וְיִלְדֵת בְּרַ וְאַמְרַת אַרְי שְׁמִיעַ קְדָם יְיָ אַרְי שְׁנִיאתָא אָנָא וְיָהֵב לִי אָף יָת דִּין וְיָקֵרַת שְׁמִיהָ שְׁמַעוֹן : (אונקלוס)

יונתן וְאַתְעֵבְרַת תּוֹב וְיִלְדֵת בְּרַ וְאַמְרַת אַרוֹם שְׁמִיעַ קְדָם יְיָ אַרוֹם שְׁנִיתָא אָנָא וְיָהֵב לִי אוֹף יָת דִּין וְהִיכְדִין וְשִׁתְמַע קְדָמוֹי קְלָהוֹן דְּבַנִּי כִּד יְהוֹן מְשִׁתְעַבְדִין בְּמַצְרִים וְיָקֵרַת שְׁמִיהָ שְׁמַעוֹן : (תרגום יונתן)

ספורנו **כי שנואה אנכי**. ותמורת השנאה המסובבת מן החשד נתן לי גם את זה : (ספורנו)

כלי יקר **כי שמע ה' כי שנואה אנכי**. אע"פ שבלידת בן ראשון אמרה כי עתה יאהבני אישי וכ"ש שלא ישנאה, ולמה זה אמרה כי שנואה אנכי. מ"מ נראה שהיא סברה שיהיה כן ולא עלתה בידה, כי היא סברה מאחר שאין אשה אלא לבנים והבן אהוב בלי ספק, ואיך תהיה בור שנואה ומימיה חביבין, ע"כ אמרה כי עתה יאהבני אישי, ואח"כ ראתה שהלכה בטעות שהרי מן הדין היה שאחותי תלד בן שני ומה נתן לי ה' גם את זה אלא לפי שגלוי לפני הש"י שעודנו בשנאתו, לכך אמרה כי שמע ה' הוא ית' לבדו בוחן לבו ושמע כל דבריו שעם לבו, אבל אני לא ידעתי זה כי חשבתי שכבר סרה שנאתו.

ועוד יכול להיות, שבלידת בן ראשון אהב אותה וביני ביני נתקלקלה השורה וחזר לשנאתו, כי כן הוא המנהג שבשבעת הלידה ישמח האב ביוצא חלציו ואגבו ישמח גם באשתו אשר לקח, וברוב הימים הכל נשכח וסרה אהבתו, והיא גם היא אמרה בנבואה כי עתה יאהבני אישי, דווקא עתה בשעת לידה וקרוב ללידה, ולא אח"כ וידעה זה מגודל ריחוק לבבו שאהבה זו לא תהיה כי אם לפי שעה, ע"כ אמרה כי עתה, ובבן שני אמרה כי שנואה אנכי. ובבן הגי' נאמר על כן קרא שמו לוי, יעקב קרא לו להראות שהוא מסכים לדבריה וכי רצונו לידבק בה אבל בבנים הקודמים היא קראה להם שמות המורים על האהבה, אבל לא ראינו עדיין הסכמתו עד שילדה בן שלישי אז גלה דעתו כי סרה שנאתו מכל וכל. (כלי יקר)

[לד] וְתַהֲרַ עוֹד וְתִלְדַּ בֶּן וְתֹאמַר עַתָּה הַפְעַם יִלְוֶה אִישִׁי אֵלַי כִּי-יִלְדֵתִי לוֹ שְׁלֹשָׁה בָנִים עַל-כֵּן קָרָא-שְׁמוֹ לְוִי :

אונקלוס וְעֵדִיאת עוֹד וְיִלְדֵת בְּרַ וְאַמְרַת הָדָא זְמַנָּא יְתַחַבֵּר לִי בְּעַלִי אַרְי וְיִלְדֵת לֵה תִלְתָּא בָנִין עַל כֵּן קָרָא שְׁמִיהָ לְוִי : (אונקלוס)

יונתן וְאַתְעֵבְרַת תּוֹב וְיִלְדֵת בְּרַ וְאַמְרַת הָדָא זְמַנָּא יְתַחַבֵּר עִמִּי בְּעַלִי אַרוֹם יִלְדֵת לִיה תִלְתָּא בָנִין וְהִיכְדִין עֵתִידִין בְּנוֹי לְמַהוּיָהוֹן מִתַּחַבְרִין לְשִׁמְשָׂא קְדָם יְיָ בְּגִין כֵּן קָרָא שְׁמִיהָ לְוִי : (תרגום יונתן)

רש"י **הפעם ילדה אישי**. לפי שהאמהות נציאות היו (ט) ויודעות ש"כ שצטים וילאים מיעקב, וד' נשים ישא, אמרה, מעתה אין לו פתחון פה עלי, שהרי נטלתי כל חלקי צבנים: על כן. כל מי שנאמר בו על כן, מרובה באוכלוסין, חוץ מלוי, שהארוץ (ו) היה מכלה בהם (ב"ר ע"א, ט"ז): קרא שמו לוי. ככולם כתיב ותקרא, (שהיא

יונתן וְאֶת־עֶבֶרֶת תּוֹב וְיִלְדֵת בֶּרֶךְ וְאֶמְרַת הָדָא זְמַנָּא אוֹדֵי קָדָם יְיָ דְמִן בְּרִי דִין עֶתִיד
לְמִיפְק מְלָכִין וּמִינִיָּה יְפֹק דְּוֹד מְלָכָא דְעֶתִיד לְאוֹדוּיָי קָדָם יְיָ בְּגִין כּוֹן קָרַת שְׁמִיָּה
יְהוּדָה וְקָמַת : מְלָמִילְד : (תרגום יונתן)

כָּז"י הפעם אודה. שְׁנַטְלַתִּי יוֹתֵר מִחֻלְקִי, מַעֲתָה יֵשׁ לִי לַהוֹדוֹת: (כָּז"י)

אבן עזרא הפעם אודה את ה'. כְּטַעַם הַפַּעַם הַזֹּאת אַחַר שֵׁשׁ לִי אַרְבַּעַה בְּנִים
אוֹדָה הַשֵּׁם כִּי לֹא אַחְמוּד לִהְיוֹת לִי עוֹד. כְּאוֹמֵר אוֹדָה אֶת הַשֵּׁם שֶׁנִּתֵּן לִי כֹל זֶה
וְיִסְפִּיק לִי. עַל כֵּן עֲמַדָּה מְלַדֵּת: (אבן עזרא)

אור החיים (לב~לג) ותהר לאה וגו' ותהר עוד וגו'. רֵאִיתִי לִתֵּת לֵב בְּסֹדֵר הַשְּׁמוֹת
כִּי מִן הָרְאוּי לְהַקְדִּים הַסֵּרֶת הַשְּׁנֵאָה וְאַחַר כֵּךְ סִיבַת הָאֲהָבָה וְהִיא אִמְרָה
בְּרֵאשׁוֹן עֵתָה יֵאֱהַבְנִי וּבְבִי הַסֵּרֶת הַשְּׁנֵאָה. עוֹד מָה הִיא כּוֹוֹנָתָה בְּאוֹמְרָה (ל"ד)
הַפַּעַם יִלוּה וְכִי מְקוּדָם לֹא נִתְלוּה לָהּ:

אכן הַצַּדִּיקָת עֵי"ה לְצַד שְׁקָדָם לָהּ הַמֵּאֲמֵר שֶׁעָלִיו חֲלַתָּה בְּעֵינֶיךָ כִּי הִיא חֲלָקוֹ שֶׁל
עֲשׂוֹ, וְהַגֵּם שֶׁרֵאֵתָה שֶׁנִּשְׁאֵת לִיעֶקֶב אֵין דְּבַר זֶה מִצַּדִּיק בְּלִבָּה כִּי הִיא בֵּת זֹוֹגוֹ,
וְלִזֶּה כִּשְׁרֵאֵתָה שֶׁנִּיתֵן לָהּ בֵּן אִמְרָה וְדָאִי כִּי לְצַד רַחֲמֵי ה' עָלֶיהָ לְצַד שֶׁלֹּא הִיתָה
אֲהוּבָה כִּי הַצַּדִּיקִים יִקְיִימוּ מִצְוֹת חֲכָמִים (אֲבוֹת פ"א ו') לְדוֹן לְכַף זְכוּת, וְלִזֶּה
הִיתָה תְּמִיד דְּנָה לְכַף זְכוּת וְלֹא עָלָה עַל דַּעְתָּה כִּי הִיתָה שְׁנוּאָה וְכִמוּ שֶׁפִּירְשֵׁתִי
בְּפִסּוֹק (ל"א) וִירָא ה' וְגו' וְלֹא כֵן הִיתָה דַּעְתָּה, וְזוֹ הִיא מִדַּת הַמֵּאֲוֹשְׁרִים, אֲשֶׁר
עַל כֵּן כִּשְׁנִיתֵן לָהּ בֵּן רֵאשׁוֹן אִמְרָה כִּי זֶה בֹּא לְהַשְׁלִים הַחֲסֵר שֶׁהִיא הָאֲהָבָה,
וְכִשְׁרֵאֵתָה שֶׁהוֹסִיף ה' וְנִתֵּן לָהּ בֵּן ב' אִמְרָה לְמַפְרַע טוּעָה הֵייתִי בְּמָה שֶׁחֲשַׁבְתִּי
שֶׁלֹּא הִיָּה לִי אֲלֵא מִחוּסֵר הָאֲהָבָה וְהָרִי שֶׁמַּע ה' פִּירוּשׁ מָה שֶׁלֹּא הִבַּנְתִּי אֲנִי כִּי
שְׁנוּאָה אֲנִכִּי לִזֶּה נִתֵּן ב', אֶחָד לְהַסִּיר הַשְּׁנֵאָה וְאֶחָד לְהַכְנִיס הָאֲהָבָה, וְלִזֶּה אִמְרָה
(ל"ג) **כִּי שִׁמְעָה' כִּי שְׁנוּאָה וְגו',** וְכִשְׁנִיתֵן לָהּ בֵּן ג' אִמְרָה מַעֲתָה אֵין טַעַם בְּדַבֵּר
אֲלֵא הָרִי זֶה בֹּא לְלַמֵּד כִּי לֹא בְּדֶרֶךְ טַעוֹת הִיוּ נִשְׁוֹאִיָּה כִּי אִם אֲשֵׁתוֹ זֹאת, וְהוּא
אוֹמְרָה **הַפַּעַם** יִצְדִּיק לְהַתְּלוֹת לָהּ בְּתוֹרַת אִישׁוֹת כִּי אִם צַד הַסֵּרֶת הַשְּׁנֵאָה
וְנִתֵּינָת הָאֲהָבָה מִשׁוּם כְּלִימַתִּי עֲשֵׂה ה' הִיָּה מִסְפִּיק בְּבִי בְּנִים וּמַעֲתָה בְּגִי הוּי
חֲזָקָה כִּי אֲנִי בֵּת זֹוֹגוֹ וְנִשְׁוֹאִיָּה מֵה' יִצֵּא הַדְּבַר:

עוד נִתְכוּוֹנָה בְּאוֹמְרָה **יִלוּה אִישִׁי** כִּי גַם בְּזִמְן יִצִּיאָתָה מֵעוֹלָם הַזֶּה לֹא תִפְרַד מִמֶּנּוּ
לְהִיֹּתָה בֵּת זֹוֹגוֹ וְכִמֵּאֲמַרְס ז"ל (זֶהֲרֵר מִשְׁפָּטִים ק.ב.) כִּי הַזּוֹגוֹת יִתְלוּ בְּעוֹלָם
הַעֲלִיּוֹן בְּתַמִּידוֹת, וְאִמְרָה הַטַּעַם כִּי יִלְדַתִּי לוֹ ג' בְּנִים וּבְגִי הוּי חֲזָקָה כִּי בֵּת זֹוֹגוֹ
אֲנִי, עוֹד שֶׁצַּפְתָּה בְּרוּחַ הַקּוּדֵשׁ שְׁדִי נִשִּׁים יִהְיוּ לִיעֶקֶב וְכַפִּי זֶה עוֹלִים לָהּ כַּפִּי
הַחֲשַׁבּוֹן ג', וְכִשְׁנִיתֵן לָהּ בֵּן ד' אִמְרָה (ל"ה) **הַפַּעַם אוֹדָה אֶת ה'** כִּי עַד עֵתָה הִיָּה
עוֹשֶׂה לָהּ מִשְׁפָּט הַצַּרִּיךְ אֲבָל הַפַּעַם הַזֹּאת אֵין זֶה אֲלֵא הַפְּלַגַת טוֹבַתּוֹ יִתְבַּרַךְ
וּבִרְכָה עַל רֹוב טוֹבָה: (אור החיים)

ספורנו על כן קראה שמו יהודה. שֵׁשׁ בְּזֶה הַשֵּׁם אוֹתִיּוֹת הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְעַם זֶה
לְשׁוֹן הַהוֹדָאָה וְנִרְאָה שֶׁהִיוּ כֹל אֱלֹהִים שְׁמוֹת שֶׁל קְדְמוֹנִים כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוּ קוּדָם לִזֶּה
יְהוּדִית בֵּת כְּאֵרִי וְכֵן שְׁמוּאֵל בֵּן עֲמִיָּהוּד קוּדָם לְשְׁמוּאֵל הַנְּבִיא וְהִיוּ בּוֹחֲרִים
מֵהַשְּׁמוֹת הַקּוּדְמִים אֶת הַנוֹפְלִים עַל הַלְּשׁוֹן הַמֵּאוֹרַע: (ספורנו)

דעת זקנים הפעם אודה את ה'. רֵאֵתָה שִׁיְהוּדָה הוֹדָה עַל מַעֲשֵׂה תִמְרֵךְ לְכֵן אִמְרָה

בראשית פרק-ל

[א] וַתָּרָא רַחֵל כִּי לֹא יֵלְדָהּ לְיַעֲקֹב וַתִּקְנֶה רַחֵל בְּאֶחָתָהּ וַתֹּאמֶר אֶל-יַעֲקֹב הִבֵּה-לִּי בָנִים וְאִם-לֹא מִיתָא אֲנִי:

אונקלוס וַחֲזַת רַחֵל אֶרִי לֹא יֵלְדִת לְיַעֲקֹב וַקְנִיאת רַחֵל בְּאֶחָתָהּ וַאֲמַרְת לְיַעֲקֹב הִבֵּה לִּי בָנִים וְאִם לֹא מִיתָא אֲנִי: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמַת רַחֵל אֶרִים לֹא יֵלְדִת לְיַעֲקֹב וַקְנִיאת רַחֵל בְּאֶחָתָהּ וַאֲמַרְת לְיַעֲקֹב צְלִי קָדָם יְיָ וַיְהִי לִי בָנִים וְאִין לֹא הִי כְּמִיתָא אֲנִי חֲשִׁיבָא: (תרגום יונתן)

רש"י ותקנא רחל באחתה. קנאה במעשיה הטובים, (כ) אמרה, אלולי שדקה ממני לא זכתה לבנים (ב"ר ע"א, ו): הבה לי. וכי כך עשה אביך לאמר, (ב) והלא התפלל עליה: מתה אנכי. מכאן למי שאין לו בנים (מ) שחשוב כמת (ב"ר ע"א: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דאם לא כן הא חסור לקנאות: (ב) הוכחתו מתשובותו של יעקב שהשיב לה אשר מנע ממך, ולשון ממך משמע כמו שפירש"י בסמוך שהשיב לה את אמרת שאעשה כאצא אני איני כאצא וכו', אלכא ממך מנע ולא ממני, משמע שהיא הזכירה לו אציו: (מ) דאם לא כן למה בקשה בנים, ומלת מתה הוא תואר ולא בינוני ועומד ולא יולא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הבה לי בנים. שתתפלל לשם כאשר עשה אביך: (אבן עזרא)

הרמב"ן הבה לי בנים. אמרו המפרשים (רש"י וראב"ע) שתתפלל עלי ואם אין מתה אנכי לשון רש"י שמי שאין לו בנים חשוב כמת והוא מדרש רבותינו (ב"ר ע"א ה) ואני תמה אם כן למה חרה אפו ולמה אמר התחת אלהים אנכי ושומע אל צדיקים ה' ומה שאמר אבא לא היו לו בנים אני יש לי בנים ממך מנע ממני לא מנע וכי הצדיקים אינן מתפללים בעד אחרים והנה אליהו ואלישע התפללו בעד נשים נכריות (מ"א יז כא ושם ב ד טז) ונראה שבשביל זה תפסוהו רבותינו אמרו בבראשית רבה (ע"א ה) אמר לו הקב"ה כך עונין את המעיקות חייך שבניך עתידין לעמוד לפני בנה ועל דרך הפשט אמרה רחל ליעקב שיתן לה בנים ובאמת דעתה לאמר שיתפלל עליה אבל שיתפלל עליה עד שיתן לה בנים על כל פנים ואם אין שתמית עצמה בצער דברה שלא כהוגן בקנאתה וחשבה כי באהבתו אותה יתענה יעקב וילבש שק ואפר ויתפלל עד שיהיו לה בנים שלא תמות בצערה ויחר אף יעקב שאין תפלת הצדיקים בידם שתשמע ותענה על כל פנים ובעבור שדברה דרך

געגועי הנשים האהובות להפחידו במיתתה חרה אפו ולכך אמר לה שאינו במקום אלהים שיפקוד העקרות על כל פנים ואיננו חושש בדבר כי ממנה נמנע פרי הבטן ולא ממנו וזה ליסר אותה ולהכלימה והנה הצדקת בראותה שלא תוכל להסמך על תפלת יעקב שבה להתפלל על עצמה אל שומע צעקה וזהו וישמע אליה אלהים (להלן פסוק כב) ואולי נתקן על דעת רבותינו כי יעקב אי אפשר שלא נתפלל על אשתו האהובה כי עקרה היא אלא שלא נתקבלה תפלתו ובאה עתה רחל להתעולל עליו לאמר שיתן לה בנים על כל פנים בתפלתו כי לא נופל הוא מאביו שעשה כן ויחר אפו ואמר לה כי הדבר ביד אלהים ולא בידו ואביו נשמעה תפלתו שהוא צדיק ועתיד להיות לו זרע אבל היא נמנע ממנה פרי בטן ונכון הוא (הרמב"ן)

אור החיים **ותרא רחל וגו'.** דקדק לומר **ליעקב** כי הוא בחון שאינו עקר ובזה אין לתלות בו אלא בה. ואומר **ותקנא באחותה** פי' לצד שהיא אחותה ומן הסתם תדמה במזגה וטבעה אליה וזו ילדה וזו לא, שאם לא היתה אחותה היתה תולה לומר כי טעם שלא ילדה הוא לצד שלא הושוו המזגים וכדומה:

עוד ירצה באומרו **ליעקב** כי עיקר הקפדתה היא להיותו יעקב שאם היה אדם אחר שאינו מפורסם בצדקות היתה תולה בו שהטעם הוא (תהלים קכה) כי לא ינוח שבת הרשע על גורל הצדיקים להיותה היא צדקת, וזה הי' סיבת מניעת ההריון מה שאין כן היותו יעקב צדיק מובהק לזה נתקנאה באחותה שזכתה לזה: (אור החיים)

ספורנו **מתה אנכי.** כענין הן אני עץ יבש: (ספורנו)

[ב] ויחר אף יעקב ברחל ויאמר התחת אלהים אנכי אשר-מנע ממך פרי-בטן:

אונקלוס ויתקיף ריגזא דיעקב ברחל ואמר הא מני את בעיא הלא מן קדם יי תבעין די מנע מניד ולדא דמעין: (אונקלוס)

יונתן ויתקיף ריגזא דיעקב ברחל ואמר עד דאנת בעיא מני בעי מן קדם יי דמן קדמוי הינון בננא והוא מנע מניד פרי מעיא: (תרגום יונתן)

רש"י התחת. וכי במקומו אני אשר מנע ממך. את אומרת שאעשה כאבא, אני איני כאבא, אבא לא היו לו בנים, אני יש לי בנים, ממך מנע (ו) ולא ממני: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (מהרש"ל), יש להקשות והלא כמה נביאים היו מתפללים על אחרים, כמו אלישע על האשה הכרפית (מלכים ב' ד' ז"ג), ואף יעקב היה לו להתפלל אף שהיה לו בנים, ועוד קשה למה ויחר ליעקב, היה לו להסיב צנחת כי דברי חכמים צנחת נשמעים (קהלת ט' י"ז), אלא י"ל דיעקב אמר לה שהתפלל עליה, והתפילה אינה מקובלת בעיני המקום, אמרה לו א"כ רשע אתה, לכן חרה אפו בה שהחזיקה אותו לרשע ואמר לה איני דומה לאבא, כי אבא היה גם כן עקר והיה תפילתו

נשמעת מחמת זכות שניהם, אבל אני איני עקר כי ממך מנע ולא ממני ואין כאן
אלא זכות של אחד, ולכן אין תפלתי נשמעת עכ"ל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא התחת אלהים אנכי. כאילו אני במקום השם: ויתכן שהתפלל ולא הגיע
עת שמוע תפלתו: (אבן עזרא)

אור החיים ויחר אף וגו'. הטעם לפי שהוציאה מפיה דבר קללה שאמרה מתה
אנכי, ודברי הצדיקים אפילו בסדר זה יעשו רושם, וצא ולמד (ב"ר ע"ד) ממה
שקלל הוא על תנאי וכו', לזה חרה אפו, ולזה דקדק לומר ברחל פי' בשבילה, גם
לפי שאמרה הבה לי וגו' ולא אמרה התפלל עלי: (אור החיים)

ספורנו ויחר. על אמרה הבה לי כאלו היה בידו לעשות זה וכעס בקנאתו לכבוד
קונו ולא הביט לאהבתו אותה בזה: אשר מנע ממך. שיצר אותך עקרה שהכיר
בה סימני אילונית: (ספורנו)

כלי יקר התחת אלהים אנכי. לפי שרחל אמרה היה לך להתפלל עלי, ויעקב השיב
לה וכי בעבור זה אמרת הבה לי בנים, משמע על כל פנים וכי בטוח אני שיקבל
ה' תפלתי כי אולי יגרום החטא שישכך ה' בענן לו מעבור תפלה, כי כל מי
שנתקבלה תפלתו דומה כאילו עומד תחת אלהים ממש ואין שום דבר חוצץ בינו
לבין אלהים, אבל בזמן שאין תפלתו נשמעת דומה כאלו יש מסך מבדיל וחוצץ
בינו לבין אלהים, כמ"ש (איכה ג.מד) סכות בענן לך מעבור תפלה, וענן זה הוא
החומר האפל אשר על פיו יהיה כל ריב וכל נגע, כמ"ש (ישעיה נט.ב) עונותיכם היו
מבדילין ביניכם לבין אלהיכם, ולכך אמר אשר מנע ממך פרי בטן כי מאחר שמנע
ממך ולא ממני א"כ ודאי יודע ה' שיש בדך איזו עון אשר גרם למנוע ממך פרי
בטן, ואותו עון יסכך בלי ספק מעבור תפלה. מיד נתנה רחל אל לבה לפשפש
במעשיה איזו עון גרם לה ולא מצאה כ"א מדת הקנאה שהיתה בה, שנאמר
ותקנא רחל באחותה וחשבה שעון זה גרם לה שלא הועילה תפלת יעקב ע"כ
נתנה אל לבה לשוב בתשובה להטות אל קצה האחרון בדבר שחטאה בו, והוא
שמתחלה נתקנאה אפילו באחותה ואח"כ לא נתקנאה אפילו בשפחתה ע"כ
אמרה שבזכות שאכניס צרתי לביתי ואבנה גם אנכי ממנה. (כלי יקר)

ג ותאמר הנה אמתִי בלָהּ בָא אֵלַיה וְתֵלֵד עַל-בְּרָכִי וְאֶבְנָה גַם-אֲנֹכִי מִמֶּנָּה:

אונקלוס וְאֶמְרַת הָא אֲמַתִּי בְלָהָ עוֹל לְוֹתָה וְתֵלִיד וְאֶנָּא אֶרְבִּי וְאֶתְבְּנִי אֶף אֶנָּא
מִנָּה: (אונקלוס)

יונתן וְאֶמְרַת הָא אֲמַתִּי בְלָהָ עוֹל לְוֹתָה וְתֵלִיד וְאֶנָּא אֶירְבִּי וְאֶתְבְּנִי אֶנָּא
מִינָה: (תרגום יונתן)

רש"י על צרכי. כתרגומו ואנא ארבי: ואבנה גם אנכי. מהו גם, אמרה לו, זקנך
אברהם היו לו בנים מהגר, (ס) וחגר מתניו כנגד שרה, אמר לה, זקנתי הכניסה
ריתה לביתה, אמרה לו אם הדבר הזה מעכב, הנה אחתי: ואבנה גם אנכי ממנה.
כשרה: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) כלומר אף על פי שהיו לו זנים מהגר וכו' ואף גם אתה אע"פ
שזך לך זנים עקה כן עמי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואבנה. מפורש בדברי שרה: (אבן עזרא)

בעל הטורים הנה אמתי בלהה. ולא אמרה שפתי כדכתיב בהגר לפי שהיתה בת
לבן מפילגש: (בעל הטורים)

אור החיים ותאמר הנה אמתי וגו'. דקדקה לומר אמתי קודם שהזכירה ביאתו
אליה ולא אמרה בא אל אמתי כמו שאמרה שרה כמו שפירשתי שם, (ט"ז הי')
נתכוונה לומר שאחר שיבא אליה לא תקרא אמתי עוד, ולזה אמר אחר כך ותתן
לו בלהה שפחתה לאשה, אישות יש לו בה ובניה בני חורין. וכמו כן עשתה לאה
שנתנה לו לאשה ונעקר מזלפה שם שפחה:

ומה שמצינו לשרה (ט"ז ג') שהזכירה גם כן שם אישות על הגר, שבירתה בצדה
במה שדקדקה לומר תיבת לו, ועיין מה שכתבתי שם מה שלא אמרה כן רחל:

ומה שתמצא שמזכיר הכתוב (פסוק ז') אחר כך בלהה שפחת רחל וגו'. פי'
שהיתה שפחת רחל, גם כיון הכתוב שם להזכיר שם הצדקות שנתנו האמהות
לבעליהן. ולא חש הכתוב לטעות, שסמך היות הדבר מבואר בכתובים הקודמים,
ועיין מה שכתבתי בפרשת וישב (ל"ז ב'): (אור החיים)

ספורנו בוא אליה. ובזה אמרתי הבה לי לא שחשבתי שיהיה בידך רפואה של
עקרה: **ואבנה גם אנכי.** כמו אחותי: **ממנה.** שבקנאת חברתי יתעורר הטבע:
(ספורנו)

[ד] ותתן-לו את-בלהה שפחתה לאשה ויבא אליה יעקב:

אונקלוס ויהבת לה ית בלהה אמתה לאנתו ועל לנתה יעקב: (אונקלוס)

יונתן וְשִׁחְרַרְתָּ לִּיהָ ית אמתה בלהה ומסרה ליה לאנתו ועל לנותה יעקב: (תרגום
יונתן)

[ה] ותהר בלהה ותלד ליעקב בן:

אונקלוס ועדיאת בלהה וילידת ליעקב בר: (אונקלוס)

יונתן וְאֶעֱדִיעַת בלהה וילידת ליעקב בר: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ותלד ליעקב בן. הזכיר בכל השפחות "ליעקב" להגיד כי הוא חפץ ומודה
בהם ואיננו נקרא לו בן האמה רק בן ליעקב כבני הגבירות המתיחסים אליו
ואמר בלאה בן חמישי ובן ששי ליעקב בעבור רבוי הבנים לומר כי בכולן יחפוץ
ואת כולם יקרב ולא הזכיר בראשונים כן (הרמב"ן)

וַיֹּאמֶר רַחֵל דָּגְנִי אֱלֹהִים וְגַם שָׁמַע בְּקוֹלִי וַיִּתֶּן-לִי בֵן עַל-כֵּן קָרָאָה שְׁמוֹ דָּן:

אונקלוס וַאֲמַרְת רַחֵל דָּגְנִי יְיָ וְאָף קִבֵּיל צְלוֹתֵי וַיְהִי לִי בֵר עַל כֵּן קָרַת שְׁמֵהּ דָּן:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲמַרְת רַחֵל דָּן יְתִי יְיָ בְּרַחֲמֵימוֹי טַבָּא וּלְחֹד שְׁמַע בְּקוֹל צְלוֹתֵי וַיְהִי לִי בֵר
וַיְהִיכִדִין עֲתִיד לְמִידָן עַל יַד שְׁמִשׁוֹן בֵּר מְנוּחַ דָּמֵן זְרַעֲיִיתִיהּ וְלֹא מָסַר בְּיַדִּיהּ יַת
עָמָא דְפִלְשֶׁתַיִי בְּגִין כֵּן קָרַת שְׁמֵיהּ דָּן: (תרגום יונתן)

רש"י **לנני** **אלהים**. **לנני** **וחייבני** (ע) **וזכני** (ב"ר ע"א, ז): (רש"י)

ספתי חכמים (ע) (קל"ט), **ב"ר** (פ' ע"א י"א) **לנני** **וחייבני** **ורחל עקרה** (לעיל כ"ט ל"א) **לנני**
וזכני **ויתן לי בן**, **ואם כן יהיה לנני אלהים וגם שמע בקולי ב' ענינים**, (ועי' בהכ"ס):
(ספתי חכמים)

אבן עזרא **דנני**. **דגושה** **הנו"ן** **לחסרון** **הנו"ן** **הנוסף**: (אבן עזרא)

ספורנו **דנני אלהים**. **צדיק** **הוא** **בדינו** **שלא** **נתן** **לי** **הריון**: **וגם שמע בקולי**. **ואע"פ**
כן **קבל** **תפלתי**: **ויתן לי בן**. **חוטרא** **לידא** **ומרא** **לקבורה** (יבמות פ' הבא על
יבמתו) **כיון** **שנולד** **על** **ברכי**. **והנה** **הסכימו** **הגבירות** **בדבריהן** **אלה** **שתהינה**
השפחות **משוחררות** **וזה** **כאמרן** **שיהיו** **בני** **השפחות** **להן** **לבנים** **לא** **לעבדים** **כמו**
שהיה **הדין** **אם** **היה** **אמותם** **שפחות** **כאמרו** **האשה** **וילדיה** **תהי'** **לאדוניה** **לפיכך**
לא **שעבדו** **בהן** **כמו** **ששעבדה** **שרה** **את** **הגר** **בהסכמי** **אישה** **כאמרו** **הנה** **שפחתך**
בידך **ובכן** **היו** **כלם** **בני** **יעקב** **לירשו** **והיו** **כלם** **רצוי'** **לזכרון** **לפני** **ה'** **באפוד** **ובחשן**
שכל **אחד** **מהם** **נחשב** **ליעקב** **זרעו** **המיוחס** **אחריו** **והפך** **זה** **היה** **בישמעאל** **כאמרו**
כי **ביצחק** **יקרא** **לך** **זרע**: (ספורנו)

כלי יקר **על כן קראה שמו דן**. **כל** **מי** **שנאמר** **בו** **ע"כ** **היה** **מרובה** **באוכלוסין**, **חוץ**
מן **שבט** **לוי** **לפי** **שהיה** **הארון** **מכלה** **בהם**, **ותדע** **שלשון** **ע"כ** **לא** **נאמר** **כ"א** **בלוי**
ויהודה **ודן**, **כי** **ברוב** **עם** **הדרת** **מלך**, **ויהודה** **גור** **אריה** **ממנו** **הוד** **מלכות**. **ודן** **ידין**
עמו **יקח** **נקמות** **עמו** **כאחד** **שבטי** **ישראל**, **היינו** **כדוד** **המלך** **המיוחד** **שבשבטים**
והלוקח **נקמות** **עמו** **צריך** **ג"כ** **אוכלוסין**, **ומטעם** **זה** **נאמר** (דברים לג.כב) **דן** **גור** **אריה**,
המשילו **לדוד** **שנמשל** **ג"כ** **לגור** **אריה**. **ושבט** **לוי** **ממנו** **כתר** **תורה** **וכתר** **כהונה**,
כי **משה** **קבל** **תורה** **ואהרן** **הכהונה**, **וכ"ש** **שהיה** **מן** **הראוי** **ששבטו** **של** **לוי** **יהיו**
רבים **כי** **ממנו** **משרתי** **אלהינו** **וברוב** **עם** **הדרתם** **אך** **שהיה** **הארון** **מכלה** **בהם**.
י"א **שמצד** **שהיו** **קרובים** **אל** **הארון** **היו** **פרושים** **מנשותיהם** **וע"כ** **לא** **פרו** **ורבו**
כל **כך**, **ומקשים** **על** **זה** **והלא** **היו** **מעטים** **קודם** **שנמסר** **להם** **משא** **הארון**, **ע"כ**
פירשו **שארון** **זה** **היינו** **ארונו** **של** **יעקב**, **ואין** **צורך** **לזה** **כי** **לעולם** **הארון** **הקודש**
הסבה **כי** **בעבור** **שלו** **עתידי** **לישא** **ארון** **הקודש**, **ע"כ** **אמר** **יעקב** **לוי** **לא** **ישא** **ארונו**
לפי **שלעתיד** **ישא** **ארון** **הקודש**, **וע"כ** **נהגו** **המצרים** **כבוד** **בשבט** **לוי** **כי** **ראו**
שיעקב **נהג** **בו** **כבוד**, **וע"כ** **לא** **נשתעבדו** **בהם** **המצריים** **ולא** **היו** **בכלל** **פן** **ירבה**
וע"כ **לא** **היו** **גם** **בכלל** **כן** **ירבה**, **וטעמו** **של** **דבר** **שכל** **מי** **שהיה** **בכלל** **פן** **ירבה**
ובקשו **המצרים** **להמעיטם** **מעוצר** **רעה** **ויגון**, **הוצרך** **הקב"ה** **להראות** **להם** **שכל**

חכמתם לא עמדה להם נגד רצון האל יתברך, והפרם והרבים שלא כדרך העולם, אבל שבט לוי שלא היו בעיניו מצרים ולא בקשו להמעיסם, לא הוצרך הקב"ה להרבותם כנגד הטבע על כן לא היו מרובים באוכלוסין כל כך. ונראה שגם מטעם זה היו שבט לוי עניים ולא היה להם נחלה בארץ כי כל שפרע חוב כי גר יהיה זרעך ועבדום וענו אותם, היה בכלל ואחרי כן יצאו ברכוש גדול וקל להבין. (כלי יקר)

[ז] וַתָּהָר עוֹד וַתֵּלֶד בְּלֶהָה שְׁפָתַי רַחֵל בֶּן שְׁנַי לַיַּעֲקֹב:

אונקלוס וְעָדִיאת עוֹד וַיִּלְיַדַת בְּלֶהָה אֲמָתָא דְרַחֵל בְּרַ תַּנְיִן לַיַּעֲקֹב: (אונקלוס)

יונתן וְאֲתַעֲבַרְתַּי תּוֹב וַיִּלְיַדַת בְּלֶהָה אֲמָתָא דְרַחֵל בְּרַ תַּנְיִין לַיַּעֲקֹב: (תרגום יונתן)

[ח] וַתֹּאמֶר רַחֵל נְפֹתוּלֵי אֱלֹהִים | נְפֹתְלַתִּי עִם-אָחוֹתִי גַם-יִכְלְתִּי וַתִּקְרָא שְׁמוֹ נְפֹתְלִי:

אונקלוס וְאֲמָרַת רַחֵל קִבִּיל יְיָ בְּעוֹתֵי בְּאֲתַחְנַנְוֵתִי בְּצִלוֹתֵי חֲמִידַת דִּיהִי לִי וְלֹד בְּאָחוֹתֵי אַף אֲתִיְהִיב לִי וּקְרַת שְׁמִיהָ נְפֹתְלִי: (אונקלוס)

יונתן וְאֲמָרַת רַחֵל מְדַחֲקָא דְחִיקִית קָדָם יְיָ בְּצִלוֹ בְּרַם קִבִּיל בְּעוֹתֵי דִיהִי לִי בְּרַ בְּאָחוֹתֵי אוּף יְהִיב לִי תַרְוִן וְהִיכְדִין עֲתִידִין בְּנוֹי לְאֲתַפְרָקָא מִן יַד בְּעָלֵי דְבִבְיָהוּם בְּדַחְקוֹתֵהוּן בְּצִלוֹ קָדָם יְיָ וּקְרַת שְׁמִיהָ נְפֹתְלִי: (תרגום יונתן)

רש"י נפתולי אלהים. מנחם בן סרוק פירש במחצרת (פ) למיד פתיל, חבורים מאת המקום, נתחברתי עם אחותי לזכות לבנים. ואני מפרשו לשון עקש ופתלתול, נתעקשתי והפכרתי פלירות ונפתולים הרבה למקום, להיות שזה לאחותי: גם יכלתי. הסכים על ידי. ואונקלוס תרגם לשון תפילה, נפתולי אלהים נפתלתי, בקשות החציבות לפניו נתקבלתי ונתערתתי כאחותי: נפתלתי. נתקבלה תפלת. ומדרש אגדה יש רבים, בלשון נוטריון: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירוש בחיבור שלו שמחבר התיבות הדומין זה לזה, היה מחבר נפתולי אלהים נפתלתי עם למיד פתיל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נפתולי. שם מבנין נפעל. וטעמו כאדם שיאבק עם אחר ויפתל לנצח אותו כדי להפילו. וכן תתפל. וטעם זכר אלהים כי לכבוד השם נתתי שפחתי. או השם עזרני בהאבקי: (אבן עזרא)

ספורנו נפתולי אלהים נפתלתי. מלשון צמיד פתיל חבורים אלהים ושל קדושה התחברתי לבעלי: עם אחותי. וזה עשיתי יחדיו עם אחותי שהכנסנו את צרותנו לביתנו יחדיו להעמיד שבטים. כי אמנם הכניסה לאה את זלפה ליעקב בהכרח קודם שיוולד נפתלי כי בז' שנים נולדו ח' שבטים ו' בני לאה וב' בני זלפה

וכשנחשוב ט' חדשים לכל עבור הם ע"ב חדשים שהם ו' שנים מלבד ט' חדשים עבור דן שקדמו לכל עבורי השמונה שבטים ומכל זה יתחייב שמסרה לאה את זלפה ליעקב קודם לידי נפתלי כי באופן אחר לא יספיק זמן הז' שנים לעבורי כלם אם לא נאמר שנולדו כלם לז' חדשים ושתכף שילדו נתעברו ולא שמרו שום טומאת לידה: **גם יכולתי**. השגתי מה שרציתי בענין מסירת שפחתי לבעלי: (ספורנו)

דעת זקנים **נפתולי אלהים נפתלתי**. כמו נפתלי כלו' צער גדול סבלתי עם אחותי ועצרתי כח לסבול יכולתי עד עתה. ד"א לשון עקש ופתלתל כלו' עקשות נתעקשתי אצל אחותי שהייתי עקרה גם יכולתי מעתה שיש לי בנים כמותה. ד"א לשון צמיד פתיל כלו' חבורין של שם נתחברתי עם אחותי מבני אחותי עתיד לצאת בצלאל שהיה מלא רוח חכמה שנאמר ובצלאל בן אורי בן חור למטה יהודה ואמלא אותו רוח אלהים. ואני נתחברתי עם אחותי באותה מלאכה דכתיב ואתו אהליאב בן אחיסמך למטה דן. גם יכלתי כמו כן בבית ראשון שבנה שלמה שסיים חירום שהיה משבט נפתלי: (דעת זקנים)

[ט] ותרא לאה כי עמדה מלדת ותקח את-זלפה שפחתה ותתן אתה ליעקב לאשה:

אונקלוס וְחַזַּת לְאֵה אֲרִי קָמַת מְלַמִּילַד וְדַבְּרַת יַת זֹלְפָה אֲמָתָה וַיְהִיבַת יְתָה לְיַעֲקֹב לְאֵנְתוֹ: (אונקלוס)

יונתן וְחַמַּת לְאֵה אֲרוּם קָמַת מְלַמִּילַד וְשַׁחֲרַרַת יַת זֹלְפָה אֲמָתָה וַיְהִיבַת יְתָה לְיַעֲקֹב לְאֵנְתוֹ: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **ותרא לאה כי עמדה מלדת**. לא ידעתי מה המעשה הזה ללאה ולמה נתנה שפחתה לבעלה והיא לא היתה עקרה שתבנה ממנה ואין דרך הנשים להרבות נשים לבעליהן אבל נצטרך לומר כי היו נביאות (בי"ר עב ו) יודעות שעתיד יעקב להעמיד י"ב שבטים ורצתה שיהיו לו רוב הבנים ממנה או משפחתה שהיא ברשותה ולא תתגבר אחותה עליה בבנים ולכך אמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי (ראה זוהר ויצא קנז) וכן יעקב בעבור זה שמע אליה שיעמיד בנים רבים כי ידע כן כדברי רבותינו (בי"ר סח יא) ויתכן כי מדעתם שנתנה הארץ לזרעם ואברהם ויצחק לא הרבו בנים היה חפץ יעקב בנשים רבות להרבות זרעו לנחול את הארץ כי דור רביעי ישובו הנה ולכן רצתה ליתן לו שפחתה שלא ישא נכרית (הרמב"ן)

דעת זקנים **את זלפה שפחתה**. והלא בנות היו אלא כתיב בנימוסי הארץ בנותיו של אדם מפלגש קרויות שפחות: (דעת זקנים)

[י] וילד וילדת זלפה אמתא דלאה ליעקב בר:

אונקלוס וַיִּלְדַּת וַיְלִידַת זֹלְפָה אֲמָתָה דְּלְאֵה לְיַעֲקֹב בָּר: (אונקלוס)

יונתן וַיִּלְדַּת וַיְלִידַת זֹלְפָה אֲמָתָה דְּלְאֵה לְיַעֲקֹב בָּר: (תרגום יונתן)

רש"י ותלד זלפה. זכולן נאמר הריון, חוץ מזלפה, לפי שהיתה בחורה זכולן ותינוקת זשנים, ואין הריון ניכר זבה, וכדי לרמות ליעקב נתנה לזן ללאה, שלא זבין שזכניסין לו את לאה, שכך מנהגו, ליתן שפחה הגדולה לגדולה והקטנה לקטנה (רש"י)

יא ותאמר לאה (בגד) בא גד ותקרא את-שמו גד:

אונקלוס ואמרת לאה אתא גד וקרת ית שמה גד: (אונקלוס)

יונתן ואמרת לאה אתא מזלא טבא ברם בני עתידין למירות אחסנתהון בקדמיתא מעברא לירדנא וקרת שמה גד: (תרגום יונתן)

רש"י זא גד. זא מזל טוב, כמו גד גדי וסנוק לא (שבת סז:), ודומה לו העורכים לגד שלחן (ישעיה סה, יא.). ומדרש אגדה, שזולד (ז) מהול כמו גדו אילנא (דניאל ז, יא.), ולא ידעתי על מה נכתב תיבה אחת. זכר אחר למה נקראת תיבה אחת זגד, כמו זגדת זי כזכאת אל שפחתי, כאיש שזגד זכאת נעורים: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) וגד הוא לשון חיתוך, כלומר שזילתו היה נחתך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בגד. שתי מלות והאל"ף חסר וכן בכל וכן במה כאשר מפורש ביחזקאל: וטעם גד. גדוד כי יש לה גדוד בנים. ויש אומרים שפי גד מזל טוב כאשר הוא בלשון ישמעאל. וכמוהו העורכים לגד שלחן והוא כזר צדק. והנכון להיותו כמו גדודי השמים: (אבן עזרא)

ספורנו בא גד. זה בא במקרה כי לא היתה זונתי להביא זה לעולם לולי שעמדתי מלדת. ונכתב בגד מלה אחת כי היה ההריון לה בזגד כמו אכזב שפסק ההריון ממנה אחר שהתחיל כענין אחי בזגדו כמו נחל: (ספורנו)

יב ותלד זלפה שפחת לאה בן שני ליעקב:

אונקלוס וילידת זלפה אמתא דלאה בר תנן ליעקב: (אונקלוס)

יונתן וילידת זלפה אמתא דלאה בר תנן ליעקב: (תרגום יונתן)

יג ותאמר לאה באש"י כי אשרוני בנות ותקרא את-שמו אשר:

אונקלוס ואמרת לאה תשפחתא הות לי ארי בזן שפחנני נשא וקרת ית שמה אשר: (אונקלוס)

יונתן וְאִמֶּרֶת לְאָה תּוֹשֵׁב־חֶפְזָא הֲוֹת לִי אָרוּם שְׂבָחוּ לִי בְּנֵת יִשְׂרָאֵל וְהִיכָדִין עֲתִידִין בְּנוֹי לְשִׁבְחָא קָדָם יְיָ עַל טַב פִּירֵי אֲרָעָהוּם וּקְרַת יַת שְׁמִיָּה אֲשֶׁר: (תרגום יונתן)

אבן עזרא באשרי. בעבור אשרי: (אבן עזרא)

ספורנו באשרי. זה הבן הוא נכלל באושר שלי כי גם זה לי בן: (ספורנו)

יד וַיִּלֶךְ רְאוּבֵן בְּיָמֵי קִצִּיר-חֲטִים וַיִּמְצָא דוֹדָאִים בְּשָׂדֵה וַיִּבֵּא אֹתָם אֶל-לֵאָה וַתֹּאמֶר רְחֵל אֶל-לֵאָה תְּנִי-נָא לִי מִדּוֹדָאֵי בְּנֶךָ:

אונקלוס וְאֶזְל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי חֲצֵד חֲטִין וְאֲשַׁפַּח יְבְרוּחִין בְּחֻקְלָא וְאִתִּי יִתְהוֹן לְלֵאָה אִמָּה וְאִמֶּרֶת רְחֵל לְלֵאָה הָבִי כְעַן לִי מִיְבְרוּחֵי דְבְרִיךָ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶזְל רְאוּבֵן בְּיוֹמֵי סִיּוֹן בְּזִמְן חֲצֵד חֲטִיטִין וְאֲשַׁפַּח יְבְרוּחִין בְּחֻקְלָא וְאִתִּי יִתְהוֹם לְלֵאָה אִמָּיָה וְאִמֶּרֶת רְחֵל לְלֵאָה הָבִי כָדוֹן לִי מִן יְבְרוּחֵי דְבְרִיךָ: (תרגום יונתן)

רש"י **זימי קליר חטים**. להגיד שזבחן של שבטים, שעת הקליר היה, ולא פשט ידו בגזל להביא חטים ושעורים, אלא לזכר ההפקר שאין אדם מקפיד בו: דולאים. שיגלי עשב הוא, וזלשון ישמעאל ישמיי"ן (סנהדרין טז): (רש"י)

אבן עזרא דודאים. אמר המתרגם יברוחין. וכן יקראו בלשון ישמעאל ויש להם ריח טוב. וכן כתוב הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש להם דמות ראש וידיים ואנכי לא ידעתי למה יועילו להריון בעבור שתולדותם קרה: (אבן עזרא)

הרמב"ן דודאים. סיגלי (סנהדרין צט) ובלשון ישמעאל יאסמין כך מצאתי בפירוש רש"י ואינו כן כי יאסמין בלשון ערבי כך שמו בדברי רבותינו כדאמרין בפרק במה טומנין (שבת ה) האי כוספא דיאסמין שרי וסיגלי אומרים שהם "כנפסגא" שאמרו בהן (ברכות מג) מברכין עליהם בורא עשבי בשמים אבל אין זמנם בימי קציר חטים אולי מצאם שם במקרה והראוי לקבל בדודאים דעת אונקלוס שתרגם בהן יברוחין ובבראשית רבה (עב ב) גם כן ר' חייא ב"ר אבא אמר יברוחין והן יברוח בלשון ערבי וכתב רבי אברהם דודאים אמר המתרגם יברוחין וכך יקראו בלשון ישמעאל ויש להן ריח טוב וכן כתוב (שיר השירים ז יד) הדודאים נתנו ריח והם על צורת בן אדם כי יש להן דמות ראש וידיים ויש אומרים כי יועילו להריון ואנכי לא ידעתי בעבור שתולדתם קרה אלו דבריו והנכון כי רצתה בהן להשתעשע ולהתענג בריחן כי בתפלה נפקדה רחל לא בדרך הרפואות וראובן הביא ענפי הדודאים או הפרי והוא כדמות תפוחים ולהם ריח טוב אבל השרש והוא העשוי בצורת ראש וידיים לא הביא והשרש הוא שאומרים עליו האנשים שיועיל להריון ואם הדבר אמת הוא בסגולה בהם לא בטבעם אבל לא ראיתי כן באחד מספרי הרפואות המדברים בהם (הרמב"ן)

בעל הטורים דודאים. בגימטריא כאדם. בכל שמות השבטים אין סמ"ך אלא ביוסף רמז שהוא שטנו של עשו ובכולם אין עי"ן אלא בשמעון על שם ועין נואף

שמרה נשף משום מעשה דזמרי : (בעל הטורים)

ספורנו וילך ראובן. כשראה שאמו מצטערת על שעמדה מלדת : **וימצא דודאים**. מין עשב טוב הריח וטוב אל התולדה כמו שאמרו ז"ל על השום ושלכך היו אוכלים אותו בע"ש וכן היה מין הדודאים או טוב ממנו כאמרו שם אתן את דודי לך. הדודאים נתנו ריח : (ספורנו)

[טו] ותאמר לה המעט קחתך את-אישי ולקחת גם את-דודאי בני ותאמר רחל לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך :

אונקלוס ואמרת לה הזעיר דדברתך ית בעלי ותסבין אף ית גברוחי דברי ואמרת רחל בך ישכוב עמך בליליא חלף גברוחי דבריך : (אונקלוס)

יונתן ואמרת לה הזעיר הוא דנסבת ית בעלי ואנת בעיא למיסב אוף ית גברוחי דברי ואמרת רחל בגין כן ישכוב עמך בליליא הדין חולף גברוחי דבריך : (תרגום יונתן)

רש"י ולקחת גם את דודאי בני. בתמיה, ולעשות עוד זאת, ליקח גם את דודאי בני, ותרגומו ולמיסב: לכן ישכב עמך הלילה. שלי היתה שכבת לילה (ה) זו, ואני נותנה לך תחת דודאי בנך. ולפי שזלזלה במשכב הצדיק, לא זכתה (ו) להקצר עמו (כ"ר עב, ג.) : (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דאם לא כן מאי תחת דודאי בנך דקאמר דמשמע חליפין גמורים שזה נותן שלו וזה נותן שלו: (ו) ואף על פי שאחז"ל (מ"ר פ' פ"ב י"א) כדי שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נבזרחדן וכמו שפירש"י לקמן בפרשת ויחי (מ"ח ז' ד"ה ואקברה), י"ל דאילו לא זלזלה היתה למה נקצרת במקומה והיתה היא לעזרה לבניה, ומפני שזלזלה לא זכתה ליקצר עמו וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא תחת דודאי בנך. חלף ושכר : (אבן עזרא)

הרמב"ן המעט קחתך את אישי. הטעם המעט ממך שתקחי לך את אישי כאילו את אשתו ואני האמה אף כי תעשי עצמך גברת לקחת הדודאים אשר אני מתענגת בריחן ויתכן שרצתה בהן לכבוד יעקב לבשם בהם יצועיו כי דרך נשים לה כענין שכתוב (משלי יז) נפתי משכבי מר ואהלות וקנמון ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי ממני אף כי תקחי דודאי בני לפתותו בהם ויש אומרים הדודאים עשבים יוסיפו התאוה לנשים נגזר מלשון עת דודים (יחזקאל טו ח) ולכן אמרה לאה המעט קחתך את אישי כאשר הזכרתי (הרמב"ן)

בעל הטורים לכן ישכב עמך הלילה. על כן לא נקברה עמו במערה : **לכן**. בגימטריא מדה במדה. בלוי כתיב כי ילדתי לו ג' ובזבולון כתיב כי ילדתי לו ו' כשילדה ג' אמרה הרי ילדתי ג' שהם חלקי וכשילדה עוד ג' אמרה הרי ילדתי ו' ב' חלקים : (בעל הטורים)

אור החיים **המעט קחתך וגו'.** כוונת לאה היא על דרך אומרם ז"ל (בי"ר פי צ"ח) כי קביעות מטתו של יעקב היה אצל רחל, ולזה אמרה המעט קחתך את אישי פירוש חלק העודף אצלך הוא נגרע מחלק לאה, ואמרה **ולקחת** וגו' תכוון לומר כי בחינת הלידה תתהווה מרוב זיקוק ומהתמדת שכיבת הבעל וכמאמרם ז"ל (חולין יא:): בכמה מקומות, ומעשה הדודאים הם סגולה ללידה (זהר ח"א קנז). לזה אמרה די לך קיחת אישי בתמידות אצלך כנזכר ולמה תוסיף קחת דודאי בני:

וטעם יעקב שהיה עושה הפרש בין ב' נשיו לצד שאין עליו חיוב לאה זולת עונה האמורה בתורה (משפטים כ"א י') לא יגרע כי לא נשאה ברצונו ובידיעתו וכמעשה שהיה, מה שאין כן רחל אשתו זאת ובה עבד פעם ראשונה ושניה:

לכן ישכב וגו'. יראה כי ברצון רחל היה הדבר תלוי, ואומר' לכן פי' על נתינתך לי דודאים וכו':

או ירצה לשון שבועה משום שהם דברים שאין נקנים אלא בשבועה כי לא הקנית לה דבר שיש בו ממש, ועיין מה שכתבתי בפסוק (כ"ה ל"ג) השבעה לי במכר בכורת עשו: **אור** (החיים)

ספורנו **המעט קחתך את אישי.** שלא היה לך להסכים שתהיי את צרתי כאמרו ואשה אל אחותה לא תקח לצרור: **ולקחת גם את דודאי בני.** להוסיף אהבתך ושנאתו אותי: **לכן ישכב עמך הלילה.** שתקדם פעולת הדודאים וסגולתם בך לפעולת' בי ולא יגיעך נזק במה שתתני לי מהם עתה כי לא יחדל מי שימצא מהם בעדי אחרי כן כל שכן בהיותם הפקר כמו שאז"ל: (ספורנו)

[טז] וַיָּבֵא יַעֲקֹב מִן-הַשָּׂדֶה בְּעֶרְבֹת וַתֵּצֵא לָאָה לְקִרְאָתוֹ וַתֹּאמֶר אֵלַי תָּבוֹא כִּי שָׁכַר שְׂכָרְתִּיךָ בְּדוּדָאֵי בְנֵי וַיִּשְׁכַּב עִמָּה בַּלַּיְלָה הַזֶּה:

אונקלוס וַאֲתָא (נ"י ועל) יַעֲקֹב מִן חִקְלָא בְּרַמְשָׂא וַנְּפַקַת לָאָה לְקַדְמוּתָהּ וַאֲמַרַת לְוַתִּי תִיעוֹל אֲרִי מִיגַר אֲגַרְתִּיךָ בְּגַבְרוּחֵי דְבָרִי וַיִּשְׁכִּיב עִמָּה בְּלַיְלָא הַזֶּה: (אונקלוס)

יונתן וְעַל יַעֲקֹב מִן חִקְלָא בְּרַמְשָׂא וַיִּשְׁמַעַת לָאָה קַל נְהִיקִיָּה דְחַמְרָא וַיִּדְעַת דְּהָא יַעֲקֹב אֲתָא וַנְּפַקַת לָאָה לְקַדְמוּתִיָּה וַאֲמַרַת לְוַתִּי תִיעוֹל אֲרוּם מִיגַר אֲגַרְתִּיךָ בְּגַבְרוּחֵי דְבָרִי מִן רַחֵל אֲחִיתִי וַיִּשְׁכִּיב עִמָּה בְּלַיְלָא הַזֶּה: (תרגום יונתן)

רש"י **שכר שכרתך.** נתתי לרחל שכרה: **בלילה הוא.** הקב"ה סייעו, (ז) **שילא** משם יִשְׁכַּכְר (נדה) **לחא:** (רש"י)

שפת חכמים (ז) ר"ל שהוא היינו הקב"ה, לחס לא כן שהוא מיצעי ליה, והוא שסייעו, י"ל שיעקב בא מן השדה ורוכב על החמור והיה רוצה לרכוב באהל רחל, והקב"ה נתן דעה בחמור והיה נוער כדי שתשמע לאה ותאלץ להקראתו כדי שילך באהל לאה, וכן היה והלך שם באהל לאה, ובאותה לילה יצא מזיניהם יששכר,

וזהו מ"ק יִשְׁכַּר חֲמוֹר גֵּרֶם (לקמן מ"ט י"ד), ר"ל היֵאָךְ בֹּא שְׁנוּלָד יִשְׁכַּר, חֲמוֹר גֵּרֶם
ר"ל שְׁחֲמוֹר הִיָּה הַגֵּרֶם כְּדַפִּירְשָׁנוּ: (ספתי חכמים)

אור החיים ו**תצא לאה וגו'**. טעם עשותה ככה ולא מן המוסר, לפי מה שפירשתי
בתיבת לכן שאמרה רחל שהוא על כן, חששה לאה שתחזור בה רחל ולזה קדמה
ויצתה, ולפי מה שפירשתי לכן שבועה, לצד שלא דקדקה רחל לומר הלילה הזאת
חששה שתדחה אותה ללילה אחרת והרי זו זריזה ונשכרת:

עוד יש לתת טעם ללאה כי מדת חסידות עשתה שלא הניחה עד שיכנס אותו
צדיק לאהל רחל ותוציאנו משם כי יש בזה הקפדה וצער גדול לרחל וקנאה
גדולה, לזה קדמה קודם שיכנס אצלה, ואין זה אלא מדה טובה וחסידה וכל
מגמתה של אותה צדקת להעמיד נטעי נאמן, והי' עד בדבר כי נתן שכרה דכתיב
וישמע, וגו' ועיין בסמוך מה שפירשתי (ס"א שפירש"י) בפסוק זה:

שכור שכרתיך וגו'. פירוש נתתי שכר לזולת בעדך עוד נתכוונה ששכרה ב' דברים
לינה

בלילה הוא. פיי ברצונו ודעתו שהסכים על הדבר: (אור החיים)

ספורנו **אלי תבא כי שכור שכרתיך**. ולא תעשה עול בזה לבטל עונת אחותי בהיות
זה מדעתה ובהסכמתה. ובזה הספור הנראה מגונה אצל מגלי פנים בתורה
הודיענו אמנם שהיה ענין התולדה אצל האבות כמו שהיה ענינו אצל אדם ואשתו
קודם חטאם כי לא היתה כוונתם בו להנאת עצמם כלל אבל היה להקים זרע
בלבד לכבוד קונם ולעבודתו והודיע שכהיו' כוונת האמהו' רצוייה לפני האל ית'
בהשתדלותן בהכנסת הצרות וענין הדודאים נשמעה תפלתן על זה כי ראוי
לצדיק שיעש' השתדלות הטבעי האפשר אצלו להשיג חפצו ועם זה יתפלל שישג
התכלית כאמרם ז"ל (יבמות פרק הבא על יבמתו) שהקב"ה מתאוה לתפלתם
של צדיקים: **וישכב עמה בלילה הוא**. מדעתו בראותו זריזות לאה וטוב כוונתה
בזה: (ספורנו)

וישמע אלהים אל-לאה ותהר ותלד ליַעֲקֹב בן חַמִּישִׁי:

אונקלוס וקביל יי צלותה דלאה ועדיאת וילידת ליַעֲקֹב בַּר חַמִּישָׁאִי: (אונקלוס)

יונתן וקביל יי צליתא דלאה ואתעפרת וילידת ליַעֲקֹב בַּר חַמִּישָׁאִי: (תרגום יונתן)

רש"י וישמע אלהים אל לאה. שהיתה מתאוה ומחזרת (ת) להרבות שבטים: (רש"י)

ספתי חכמים (ת) ר"ל דאין לשון וישמע שייך אלכא במי שמתפלל, והכא לא מצינו
שהתפללה על הבנים, לכן פירש שהיתה מתאוה כו', ועל ידי זה נחשב לה כאילו
התפללה ונתן לה הקב"ה רצונה: (ספתי חכמים)

אור החיים וישמע אלהים. מגיד שהתפללה לה':

עוד ירצה כי הבין וידע כונתה במעשה שהוא לתכלית מצוה ואהבתה בהקב"ה ובמצותיו וקלקלה השורה במעשה זה גם ה' קלקל השורה כי כפי השורה לא היו עולים לה אלא ד' ותהר ותלד בן חמישי יותר מהשורה ובן ששי מדה כנגד מדה: (אור החיים)

ספורנו וישמע אלהים אל לאה. שהקדימה השתדלותה בזה עם תפלתה באמרה נתן אלהים שכרי אשר נתתי שפחתי לאישי וזה היה השתדלות הראשון כשהכניסה צרתה לביתה: (ספורנו)

[יח] ותאמר לאה נתן אלהים שכרי אשר-נתתי שפחתי לאישי ותקרא שמו יששכר:

אונקלוס ואמרת לאה יְהַב יִי אַגְרִי דִי יְהִבִית אִמְתִּי לְבַעְלִי וְקָרַת שְׁמָהּ יִשְׁשָׁכָר: (אונקלוס)

יונתן ואמרת לאה יְהַב יִי אַגְרִי דִיְהִבִית אִמְתִּי לְבַעְלִי וְהִיכְדִין עֲתִידִין בְּנוֹי לְקַבְּלָא אַגְרִי טַב עַל דְּאִינוּן עֲסִיקִין בְּאִוְרִייתָא וְקָרָא יְת שְׁמִיהּ יִשְׁשָׁכָר: (תרגום יונתן)

דעת זקנים יששכר. יש בו שני שינין אחת בשביל משמעות דנתן אלהים את שכרי ואחת כנגד שכר שכרתיך שהוא לשון גנאי ולכן אינה נקראת. ד"א משום הכי אין נקראת לפי שניתנה ליוב בנו כדכתיב ובני יששכר וכו'. אמר יששכר אין יוב שם הגון אוסיף לו אות אחת משמי ויקרא שמו ישוב והיינו דכתיב בסדר פנחס לישוב: (דעת זקנים)

[יט] ותהר עוד לאה ותלד בן-ששי ליעקב:

אונקלוס ועדיאת עוד לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: (אונקלוס)

יונתן ואתעברת תוב לאה וילידת בר שתיתאי ליעקב: (תרגום יונתן)

[כ] ותאמר לאה זבדני אלהים | אתי זבד טוב הפעם יזבלני אישי כי-ילדתי לו ששה בנים ותקרא את-שמו זבלון:

אונקלוס ואמרת לאה יְהַב יִי יְתָהּ לִי חֶלֶק טַב הִדָּא זְמָנָא יְהִי מְדוּרָה דְּבַעְלִי לְוֹתִי אַרְי וְלִידִית לָהּ שֵׁתָא בְּנִין וְקָרַת יְת שְׁמָהּ זְבֻלוֹן: (אונקלוס)

יונתן ואמרת לאה עבד יתי יי זבודין טבין מבנין זמנא הדא ייהי מדוריה דבעלי עמי ארום ילידת ליה שיתא בנין והיכדין עתידין בנוי לקבלא חולק טב וקרת ית שמייה זבולון: (תרגום יונתן)

רש"י זבל טוב. כתרגומו: יזבלני. לשון בית זבול, היזכריי"א זלע"ז (הערצברג), בית (א) מדור, מעתה לא תהא עיקר דירתו אלא עמי, (ב) שיש לי בנים כנגד כל

פְּתַח חֲכָמִים (א) פִּירוּשׁ שְׁבִית זְכוּלוֹ יִהְיֶה עִמִּי, וְכִנּוּי יִזְכְּלֵנִי הוּא בְּמִקּוֹם עַמִּי, לֹא שְׁפִירוּשׁוֹ שִׁיקָח לְאוֹתֵי לְבַיִת זְכוּלוֹ: (ב) כְּתַב הַרְאִ"ס וְלֹא יִדְעֵתִי לְמָה אֲמַר כְּלָשׁוֹן שְׁלִילָה לֹא תִהְיֶה וְכוּ', וְלֹא אֲמַר מֵעַתָּה תִּהְיֶה עֵיקַר דִּירְתוֹ עִמִּי בְּחִיּוֹב כְּלָשׁוֹן הַכְּתוּב: (פְּתַח חֲכָמִים)

אֲבָן עֲזָרָא זְבַדְנִי אֱלֹהִים. כְּטַעַם נִתַּן לִי חֶלֶק וְאִין לוֹ אֲחַ בְּמִקְרָא: יִזְבְּלֵנִי. יִזְבוּל עִמִּי יִהְיֶה זְבוּלוֹ עִמִּי תָמִיד. כְּמוֹ בְּנֵה בְּנִיתִי בֵּית זְבוּל. וְכִמּוֹהוּ בְּנֵי יִצְחָק יִצְאוּ מִמֶּנִּי. וְיִבְוֹאֵנִי כֹלֵם הֵם פְּעִלִים עוֹמְדִים: (אֲבָן עֲזָרָא)

הַרְמַבְיָן זְבַדְנִי אֱלֹהִים אוֹתִי זְבַד טוֹב. לֹא מִצְאוֹ לְמַלְכָּה הַזֹּאת מוֹצֵא בְּלִשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ וְיִתְכַן שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁהִיא מְלַח מוֹרְכַבֶּת "זֶה בַד" כְּמַלְתַּת מְדוּעַ וּמַלְתַּת בְּגַד (לְעִיל פְּסוּק יא) בְּכַתִּיבָהּ וְהַסְּגוּלָּה וְהַפְּתַח מוֹמְרִים בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים וְכֹל שֶׁכֵּן בְּמַלּוֹת הַמּוֹרְכַבוֹת וְכֵן מַלְתַּת צְלָמוֹת וּמַלְתַּת בְּלַעֲדֵי וַיִּצְאָה מִלִּשׁוֹן בְּדִים בְּדֵי עֲצֵי שֵׁטִים (שְׁמוֹת כה יג) וְתַעֲשֶׂה בְּדִים וְתִשְׁלַח פְּאֵרוֹת (יִחְזַקְאֵל יז ו) כִּי עֲנִפֵי הָאֵילָן הַגָּסִים נִקְרָאִים כֵּן וְהַשְּׂאִילוֹהָ לְבָנִים יֹאכְל בְּדִיו בְּכוֹר מוֹת (אִיּוֹב יח יג) לֹא כֵּן בְּדִיו (יִשְׁעִיהוּ טז ו) וְלִכֵּן אֲמַרְהָ לֵּאמֹר כִּי עָשָׂה לָהּ הָאֱלֹהִים זֶה הֵבֵן בַּד טוֹב לְהִיּוֹת בְּעֵלָה מִתְּלוֹנָן בְּצֵלָה כִּי יִזְבְּלֵנִי בְּצֵלִי וְכֵן בְּנֵה בְּנִיתִי בֵּית זְבוּל לָךְ (מְלָכִים א ח יג) לְהַתְּלוֹנָן בְּצֵלוֹ וְלִכְבוֹד עֲלִיוֹן יֹאמַר כֵּן כְּמוֹ שֶׁאֲמַר (שֵׁם בְּפְסוּק כז) הִנֵּה הַשָּׁמַיִם וְשָׁמַיִם הַשָּׁמַיִם לֹא יִכְלָלוּךְ אֵף כִּי הַבַּיִת הַזֶּה אֲשֶׁר בְּנִיתִי וְכֵן שֶׁמֶשׁ יִרַח עִמְדָּה זְבוּלָה (חֲבַקּוּק ג יא) עִמְדָּה בְּמִקּוֹם שִׁיתְּלוֹנָן בּוֹ כְּמוֹ שֶׁאֲמַר לְשֶׁמֶשׁ שֵׁם אֱהֵל בְּהֵם (תְּהִלִּים יט ה) וְאוֹנִקְלוֹס תְּרַגֵּם זְבַד טוֹב "חֹלֶק טֹב" וְלֹא הַבִּינּוֹתֵי סְבִרְתוֹ עַד שְׂרָאִיתִי (בְּתַרְגוּם הִירוּשָׁלַמִי) בְּתַרְגוּם יוֹנָתָן זְוֹד יִתִּי מִיִּמְרָא דְהִ' זְוֹדִין טִבִּין וְלִמְדַתִּי שֶׁעָשָׂה הַמֶּלֶךְ כְּאֵלוֹ כְּתוּבָה בּוֹי"ו וְטַפְלוֹ אוֹתָהּ אֵל לִשׁוֹן הָאֲרַמִּית שֶׁמִּתְּרַגְּמִין צֵדָה "זְוֹדִין" (לְהֵלֶן מִבְּ כה) אֲמַרְהָ שֶׁהֵבֵן הַזֶּה עָשָׂה הַשֵּׁם לָהּ צֵדָה טוֹבָה וְחֶלֶק טוֹב כִּי בְּעֵלָה יִהְיֶה עֵיקַר דִּירְתוֹ עִמָּה לְרֹוב בְּנֵיהַ תִּתְּפַרְנֵס עִמּוֹ בְּטוֹב לוֹ וְהוֹי"ו וְהַבִּי"ת יִשְׁתּוּוּ בְּלִשׁוֹנֵנוּ בְּמִקּוֹמוֹת רַבִּים כְּמוֹ תֵּאוֹה וְתֵאבָה (תְּהִלִּים קיט ב) גּוֹי נִתְּתִי לְמַכִּים (יִשְׁעִיהוּ נ ו) עַל גְּבֵי חֲרָשׁוֹ חוֹרְשִׁים (תְּהִלִּים קכט ג) וְכֵן לְקַצְבֵי הַרִים יִרְדַּתִּי (יִוְנָה ב ז) כְּמוֹ לְקַצּוֹי וְכֵן לְפַרְבֵּר לְמַעַרְב אַרְבַּעַה (דְּבָרִי הִימִים א כו יח) יֹאמְרוּ מִמֶּנּוּ פְּרוּר דְּכַתִּיב (מְלָכִים ב כג יא) אֵל לְשַׁכַּת נִתַּן מֶלֶךְ הַסְּרִיס אֲשֶׁר בְּפְרוּרוֹרִים וּפִירוּשׁ שְׁנִיָּהּ מָה שֶׁהוּא מְקִיר הַחוּמָה לְחוּצָה וּמְגַרֵּשׁ לְעָרִים (בְּמַדְבָּר לה ב) תְּרַגֵּם יְרוּשָׁלַמִי וּפְרוּר וְכֵן תְּרַגֵּם יוֹנָתָן מְגַרְשׁוֹת (יִחְזַקְאֵל כז כח) וּבְמִשְׁנֵה מֶלֶךְ תְּרוּדָה תְּרַבַּד (נֹזֵר מֵט אֱהֵלוֹת פִּי"ב מִי"א) בְּטַבְּלָא שֶׁאִין לָהּ לְבַזְבִּיז (פְּסַחִים מח) בְּמִקּוֹמוֹת שׁוֹנִין מִמֶּנּוּ "לְבַזְבִּיז" (כֹּלִים פִּי"ב מִי"ג מְקוֹאוֹת פִּי"ד מִי"ב) וּבְמִקּוֹמוֹת שׁוֹנִין מִמֶּנּוּ "לְבַזְבִּיז" אִיצְטַבָּא (פְּסַחִים יא) "אִיצְטוּא" (עִירוּבִין עז וּיּוֹמָא מֵט לְפִי גִירְסַת הָעֵרוּךְ) וְכֵן כִּיּוּצָא בְּהֵן הַרְבֵּה וְנִהְגוּ בִירוּשָׁלַמִי (כֹּלָאִים פִּי"ה הַכִּי"ט יבְּמוֹת פִּי"ז הִי"ח וְעוּד) "אֲבִיר" בְּבִי"ת בְּמִקּוֹם וִי"ו שֶׁאִינֵם מְקַפִּידִים בְּכַךְ (הַרְמַבְיָן)

סְפּוּרָנוּ זְבַדְנִי אֱלֹהִים אוֹתִי. נִתַּן לִי חֶלֶק וְגִמּוּל עַל הַשְּׁתַדְלוֹת הַשְּׁנֵי בְּדוּדָאִים שֶׁשָׁכַר מִצּוּהַ מִצּוּהַ: אוֹתִי זְבַד מוֹב. כִּי הִיָּה עִמִּי חֶלֶק טוֹב שֶׁלֹּא הִתְכוּוֹנְתִי לְשׁוֹם תַּעֲנוּג אֵלָּא לְכַבּוֹד: (סְפּוּרָנוּ)

[כא] וְאַחַר יִלְדָּה בֵּת וְתִקְרָא אֶת-שְׁמָהּ דִּינָה:
 וּבְתָר פֶּן יִלְיָדַת בְּרַתָּא וְקָרַת יָת שְׁמָהּ דִּינָה: (אוֹנִקְלוֹס)

יונתן ומן פֶּתֶר פֶּדִין יְלִידַת בְּרַת וּקְרַת יַת שְׁמָה דִּינָה אַרוּם אַמְרַת דִּין הוּא מִן קָדָם יְיָ דִּיהוֹן מְנִי פְּלִגוּת שְׁבִטָא בְּרַם מִן רַחֵל אַחְתֵּי יַפְקוּן תְּרִין שְׁבִטִין הֵיכְמָא דְנִפְקוּ מִן חֲדָא מִן אַמְהַתָּא וּשְׁמִיעַ מִן קָדָם יְיָ צְלוּתָא דְלֵאָה וְאִיתְחַלְפוּ עוּבְרָא בְּמַעֲיָהוֹן וְהָוָה יְהִיב יוֹסֵף בְּמַעְהָא דְרַחֵל וְדִינָא בְּמַעְהָא דְלֵאָה: (תרגום יונתן)

רש"י דינה. פירשו רבותינו (ברכות ס.), שדנה לאה דין בעלמה, אם זה זכר, לא תהא רחל אחותי כאחת השפחות, והתפללה עליו ונהפך לנקבה: (רש"י)

אבן עזרא ואחר ילדה בת. יש אומרים כי עם זבולון היתה בבטן אחת: (אבן עזרא)

דעת זקנים ותקרא שמה דינה. פירש"י שדנה בעצמה שהיא היתה מעוברת מיוסף ועל ידי תפלתה נתחלף בדינה. וי"ל מדלא כתיב ותהר ותלד אלא ואחר ילדה בת משמע בשעת הלידה היתה בת ולא בהריון: (דעת זקנים)

[כב] ויזכר אלהים את-רחל וישמע אליה אלהים ויפתח את-רחמה:

אונקלוס ועל דוכרנא דרחל קדם יי וקביל צלותה יי ויהב לה עדוי: (אונקלוס)

יונתן ועל דוכרנא דרחל קדם יי ושמיע קדמוי קל צלותה ואמר במימריה למתן לה בנין: (תרגום יונתן)

רש"י ויזכור אלהים את רחל. זכר לה שמסרה (ג) סימניה לאחותה (ד) (ב"ר עג, ד.), ושהיתה מניחה שלא תעלה בגורלו של עשו, שמה יגרסנה יעקב לפי שאין לה בנים, ואף עשו הרשע כך עלה בלבו כששמע שאין לה בנים. הוא שייסד הפייט, (ה) האדמון כבט שלא חלה לבה לקחתה לו ונתנהלה: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דאם לא כן מה זכר לה, דבכל מקום זכירה נופל על מעשה שעשה, כמו ויזכור אלהים את נח וגו' (לעיל ח' א'), כמו שפירש"י (סם ד"ה ויזכור) שלא שמשו בתיבה, וכמו זכירה דגבי לוט (לעיל י"ט כ"ט), שלא הגיד ששרה אשתו של אברהם וכו' (רש"י סם ד"ה ויזכור): (ד) (ג"א), שהוא מדה כנגד מדה, היא עשתה שלא תלך אחותה בחרפה מצעלה, לכך אין ראוייה שלא תלך ותלך בחרפה מצעלה: (ה) האדמון עשו, כבט כשהזיט, שלא חלה שלא היו לרחל חזלי לידה, לבה חשק לקחתה לו לאשה והיא נבהלה: (שפתי חכמים)

אור החיים ויזכור אלהים וגו'. מגיד הכתוב כי הגם שעלה זכרונה לפניו עוד הוצרכה לתפלה כאומר וישמע אליה וגו':

עוד יודיע הכתוב כי ה' זוכר את חסידיו מבלי שיצעקו אליו, לזה אמר ויזכור וגו' ואחר כך וישמע וגו' לומר שקודם שהתפללה עלה זכרונה לפניו יתברך: (אור

(החיים)

ספורנו ויזכור אלהים את רחל. שהשתדלה להוליד בהכניסה צרתה לביתה וכענין הדודאים: וישמע אליה אלהים. שהתפללה אחר שעשתה שני מיני השתדלות:

[כג] ותהר ותלד בן ותאמר אסף אלהים את-חרפתי:

אונקלוס ועדיאת וילידת בר ואמרת פנש יי ית חסודי: (אונקלוס)

יונתן ואיתעברת וילידת בר ואמרת פנש יי ית חיסודי והיכדין עתיד יהושע בריה דיוסף למכנוש ית חיסודא דמפריס מעל בני ישראל ולמגזר יתהום מעיברא לירדנא: (תרגום יונתן)

רש"י אסף. הכניסה במקום שלא תראה, (ו) וכן אסף חרפתנו (ישעיהו ז, ח.), ולא יאסף הביתה (שמות ט, יט.), אספו נגהם (יואל ז, טו.), וירחך לא יאסף (ישעיהו ס, כ.), לא יטמן: חרפתי. שהייתי לחרפה שאני עקרה, והיו אומרים עלי שאעלה לחלקו של עשו הרשע. ואגדה, כל זמן שאין לאשה בן, אין לה צמי לתלות (ז) סרחונה, משיש לה בן תולה בו, מי שצר כלי זה, צנך, מי אכל תאנים אלו, צנך: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לא שקבץ אותה במקום אחד, כי זה הוא לרעתה שאז תראה חרפתה יותר: (ז) ופירוש חרפתי סרחוני וחטאתי על שבירת כלי בית בעלי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אסף אלהים את חרפתי. כטעם כרת. וכן ונאסף שמחה וגיל. ואחרים אמרו כי השם ראה החרפות שהיו הנשים מחרפות אותי בעבור היותי עקרה וכאילו נאספו ונתחברו אצל השם. והנה נולדו ליעקב י"ב בנים בז' שנים וכאשר ספרים הקדמונים מצאום בני ששה חדשים וימים במספר. ויתכן שנתנה לאה שפחתי ליעקב קודם שנולד נפתלי. גם הרתה רחל קודם שנולד זבולון וגם דינה לא ידענו מתי נולדה: (אבן עזרא)

הרמב"ן אסף אלהים את חרפתי. הכניסה במקום שלא תראה וכן ולא יאסף הביתה (שמות ט יט) וכוכבים אספו נגהם (יואל ב ז) וירחך לא יאסף (ישעיהו ס כ) לא יטמן לשון רש"י ורבי אברהם אמר כטעם כרת ונאספה שמחה וגיל והנכון דעת אונקלוס שעשאן כולן לשון קבוץ וכנוס כפשוטם מלשון ויאספו את השליו (במדבר יא לב) כי מאספיו יאכלוהו (ישעיהו סב ט) ונקראת המיתה אסיפה בהיותו נקבץ אל אבותיו המתים ולא יאסף הביתה להקבץ לאנשי ביתו ואספו נגהם שקבצו האור בתוכם ולא הוציאו אורם לחוץ או שנאספו אל האהל אשר להם ברקיע השמים ויאמרו אסיפה בחרפה שתתקבץ ולא תתפזר בין בני אדם להיות נדברים בה עוד בחוצות (הרמב"ן)

ספורנו את חרפתי. שקבל תפלת אחותי ולא היה מקבל תפלתי: (ספורנו)

[כד] וּתְקַרְא אֶת-שְׁמוֹ יוֹסֵף לְאֹמֶר יוֹסֵף יְהוָה לִי בֶן אַחֵר:

אונקלוס וקרת ית שמה יוסף למימר יוסף יג לי בר אחרון: (אונקלוס)

יונתן וקרת ית שמה יוסף למימר יוסף יג לי על דין בר אחרון: (תרגום יונתן)

רש"י יוסף ה' לי בן אחר. יודעת היתה בנבואה, שאין יעקב עתיד להעמיד אלא שנים עשר שבטים, אמרה, יהי ראון שאותו שהוא עתיד להעמיד, יהא ממני, לכך לא נתפללה אלא על בן אחר: (רש"י)

ספורנו יוסף ה' לי בן אחרי על ההשתדלות השני כמו שעשה לאחותי: (ספורנו)

[כה] וַיְהִי כַּאֲשֶׁר יָלְדָה רַחֵל אֶת-יוֹסֵף וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-לֵבָן שְׁלַחְנִי וְאַלְכָה אֵל-מְקוֹמִי וְלֹאֲרָעִי:

אונקלוס והנה פד ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ללבן שלחני ואיהו לאתרי ולארעי: (אונקלוס)

יונתן והנה פדי ילידת רחל ית יוסף ואמר יעקב ברוח קודשא דבית יוסף עתידין למקווי פשלהוביתא לגמרא ית דבית עשו אמר מפעו לית אנא מסתפי מן עשו ולגיונו ואמר ללבן שלחני ואיהו לאתרי ולארעי: (תרגום יונתן)

רש"י כאשר ילדה רחל את יוסף. משנולד שטנו של עשו, שנאמר והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש (עובדיה א, יח.), אש בלא להבה אינו שולט למרחוק, משנולד יוסף, בטח יעקב בהקב"ה ורלה לשוב: (רש"י)

ספורנו שלחני ואל. כה. שאף על פי שלא היה אז בידו מקנה כי במקלו עבר אמנם היה בידו די לחיות עם נשיו ובניו לפחות די לקנות לחם ושמלה ומזון לדרך כי באופן אחר לא היה ראוי לצדיק וחכם שיחפוץ ללכת למות ולהמית ברעב ולא יעלה על לב שיסכים על ידו לבן שהיה עשיר ונשוא פנים בעירו וישלחו עם בנותיו ובני בנותיו להמית את כל הקהל ברעב ובצמא ובערום בדרך רחוקה. והנה לבן התחנן לו שישב עמו לתועלתו כאמרו ויברכני ה' בגללך: (ספורנו)

כלי יקר ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו'. טעמו של דבר שלא בקש יעקב שלחני נא כ"א אחר שנולד יוסף לפי שהיה יעקב מסופק אם יצאו ממנו י"ב שבטים או לא כדמסיק (בבר"ר סח.יא) אמר יעקב אם האבנים מתאחות זו לזו יודע אני שאני מעמיד י"ב שבטים כו' שמע מינה שהיה מסופק אם יצאו ממנו י"ב שבטים, וכשאמרה רחל בנבואה יוסף ה' לי בן אחר ולא בקשה בניס הרבה ש"מ שרוח ה' דבר בה שיצאו מן יעקב י"ב שבטים ולא יותר, ע"כ אמר יעקב שלחני נא כי אז היה בטוח שלא יוכל עשו להרגו, שהרי עדיין לא נולד בנימין, גם לא היתה מעוברת עדיין שהרי עשה בסכת זמן רב בערך בי שנים ואח"כ נולד בנימין, ומצד שהיה יעקב בטוח שלא יוכל לו עשו ע"כ אמר שלחני נא עכשיו, כי ודאי לא

יעשה לי מאומה מאחר שלא יצאו ממני עדיין כל ייב שבטים.

ורז"ל אמרו (ב"ר ע"ג.) משנולד שטנו של עשו דהיינו יוסף שנאמר (עובדיה א.יח) והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש כו' אע"פ שמקרא זה נאמר לעתיד אולי ידע יעקב ברוח הקודש שסופו ליפול ביד יוסף, ואע"ג שאיהו לא חזא מזליה חזא ע"כ ודאי יפול לבו של עשו בראותו את יוסף, וע"כ לא יכול לו ליעקב. ועוד שיוסף שטנו לפי שעשו אין לו טענה על יעקב כ"א מה שלקח ממנו הבכורה, ולעתיד יוסף משיב לו כשם שנלקחה הבכורה מראובן ע"י חלול יצועי אביו ונתנה ליוסף, כך בדין נלקחה מעשו שהיה צד נשים תחת בעליהן ונתנה ליעקב, וקבלת הברכות תלוי בבכורה כמבואר למעלה פ' תולדות (כה.לא). טעם אחר קודם שילדה רחל היה מתבייש לבא אל אביו שלא יאמר שלקח אשת יפת תואר לשם תאוה, כי מטעם זה אמרה רחל אסף אלהים חרפתי כי חוש המשוש שלא לקיום המין חרפה היא לנו. (כלי יקר)

[כז] תָּנָה אֶת-נָשִׁי וְאֶת-יְלָדֵי אִשְׁרָ עֲבַדְתִּי אֶתְךָ בְּהֵן וְאַלְכָה כִּי אֲתָה יִדְעָת אֶת-עֲבַדְתִּי אֲשֶׁר עֲבַדְתִּי:

אונקלוס הב נת נשי ונת בני די פלחית יתך בהן ואזיל ארי את ידעת נת פלחני די פלחתיך: (אונקלוס)

יונתן הב לי נת נשי ונת בני דפלחית יתך בגנהון ואיזל ארים אנת ידעת פולחני די פלחתיך: (תרגום יונתן)

רש"י תנה את נשי וגו'. איני רואה לכאן כי אם ברשות: (רש"י)

אבן עזרא אשר עבדתי אותך בהן. שב אל נשי לא אל ילדי כמו וישם דמי מלחמה בשלום: (אבן עזרא)

[כח] וַיֹּאמֶר אֵלָיו לָבָן אִם-גַּא מִצְאֵתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ נְחַשְׁתִּי וַיְבָרַכְנִי יְהוָה בְּגִלְגָּלָה:

אונקלוס ואמר לה לבן אם פערן אשפחית רחמין קדמך נסיתי וברכני יי בדילך: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה לבן אין פדון אשפחית רחמין בעינדך הא אטיירית קוסמין וברכני יי בגינדך: (תרגום יונתן)

רש"י נחשתי. מנחש הייתי, נסיתי בנחוש שלי שעל ידך צאה לי צרכה, כשצאת לכאן לא היו לי בנים, שנאמר והנה רחל צתו צאה עם האזן, אפסך יש לו בנים והוא שולח צתו (ח) אלל הרועים, ועכשיו היו לו בנים, שנאמר וישמע את דברי בני לבן: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) ואם תאמר לילמא היו לו בנים קטנים, יש לומר דמכל מקום לא

היה לו לשלוח רחל בתו מאשתו נשואה, אלל או בלהה או זלפה מפלגש, בלמא או לא היה לו בנים אתי שפיר דלח רחל, לפי שאין לו בנים א"כ היא בת יורשת, לבנות מאשתו נשואה קודמות לבנות מפלגש ובדאי היא תמור יפה, אבל אי היה לו בנים אם כן היא לא תירש מנכסיו כלום, דלעולם הבנים קודמין לבנות, אם כן לא היה לו לשלוח רחל, אלל ודאי לא היו לו בנים כלל, (מהרא"י): (שפתי חכמים)

אבן עזרא נחשתי. כמו נסיתי כי הולך היה לקראת נחשים ויש לו תרפים: (אבן עזרא)

הרמב"ן נחשתי ויברכני ה' בגללך. בעבורך ובזכותך כי איש צדיק אתה ולשון נחשתי נסיתי וכל נחש נסיון ויש אומרים (ראבי"ע) שהיה מנחש בתרפים ויעקב אמר ויברך ה' אותך לרגלי לא רצה לומר "בגללי" דרך ענוה ואמר לרגלי כי מעת שבא רגלי בבית היית מתברך (הרמב"ן)

ספורנו אם נא מצאתי חן בעיניך. אם אותי אהבת כמו שראוי מצד הקורבה אין ראוי שתעזבני וזה כי נחשתי שבאה בביתי ברכה לרגליך ברבות המקנה ובשאר נכסים. כאמרם ז"ל תכף לת"ח ברכה: ויברכני ה' בגללך. וגם ראיתי שהוצאתי מן המקנה דמים מרובים ועושר יותר מן המורגל וידעתי שזה היה בגללך ואולי התרפים דברו זה. (כט) אתה ידעת את אשר עבדתיך. לא תיחס תוספת המקנה אל הנחש הנמשך אחר המזל אבל תיחס לשלמות עבודתי שהיתה עם בקיאות והשתדלות רב במלאכת מרעה הצאן: ואת אשר היה מקנך אתי. שהיו בו נשברות וחולות וחבשתי את הנשברת ורפאתי לחולה כראוי לרועי הבקר: ויברך ה' אותך לרגלי. אמנם במה שאמרת שברך ה' אותך לרגלי הוא אמת בלי ספק: ועתה מאחר שהאל ית' ברך אותך בשבילי: מתי אעשה גם אנכי. איזה מעשה מבורך מאתו לביתי כמו שעשית אתה בגללי לביתך ולא יספיק לזה השכר המורגל לרועים:

כת	ויאמר	נקבה	שכר	עלי	ואתנה:
אונקלוס	ואמר	אגרה	עלי	ואתן:	(אונקלוס)
יונתן	ואמר	איגרה	עלי	ואתן:	(תרגום יונתן)
רש"י	שכר.	כתרגומו	פריש	אגרה:	(רש"י)

אבן עזרא נקבה. לשון צווי. במשקל זכרה לי אלהי לטובה. ופירושו פרש. וכן אשר פי ה' יקבנו. ודגשות הקו"ף להתבלע הנו"ן בו. כמו אשר ידבנו לבו: (אבן עזרא)

כט ויאמר אליו אתה ידעת את אשר עבדתיך ואת אשר-היה מקנך אתי:

אונקלוס ואמר לה את ידעת ית די פלחתיך וית דתהך בעירך עמי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לִיָּה אֲנִי יָדַעַת יֵת דִּי פְּלִחְתָּךְ וְיֵת דְּהוֹה בְּעִירָךְ נְטִיר עָמִי : (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵת אֲשֶׁר הִיָּה מִקֵּנְךָ אֲתִי. אֵת חֲשַׁבּוֹן מֵעוֹט מִקֵּנְךָ (ט) שָׂבָא לִידֵי מִתְחַלְּהָה
כמה הִיָּו:
(רש"י)

שפתי חכמים (ט) פִּירוּשׁ שְׁאִין הַכוּוּנָה שִׁדְעָה שֶׁהִיָּה מִקְנָהוּ אֲתוֹ, רַק מֵיַעוֹט כְּמוֹתוֹ
וכו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן וְאֵת אֲשֶׁר הִיָּה מִקֵּנְךָ אֲתִי. אֵת חֲשַׁבּוֹן מֵיַעוֹט מִקֵּנְךָ שְׂבָא לִידֵי כְּמָה הִיָּה לְשׁוֹן רִש"י כְּלוּמַר אֲתָה יָדַעַת כְּמָה הִיָּה מִקֵּנְךָ כְּשִׁבְאוֹ אֲתִי וְיִוְתֵר רֵאוּי שִׁיאֲמַר וְאֵת מִקֵּנְךָ אֲשֶׁר הִיָּה אֲתִי יָדַעַת כִּי מַעֲטָה אֲשֶׁר הִיָּה לְךָ טֶרֶם בּוֹאִי וְיִפְרוֹץ לְרוּב אֹו נִפְרַשׁ אֲתָה יָדַעַת אֵת אֲשֶׁר עֲבַדְתִּיךָ כִּי בְּכָל כַּחַי עֲשִׂיתִי וְיָדַעַת אֵת אֲשֶׁר הִיָּה מִקֵּנְךָ אֲתִי כִּי יָמִים רַבִּים הֵם וְיָדַעַת כִּי מַעֲטָה אֲשֶׁר הִיָּה לְךָ לִפְנֵי וְיִפְרוֹץ לְרוּב שְׁלֵא כְּדַרְךָ כָּל הָאָרֶץ רַק בְּרַכַּת ה' הִיא אֲשֶׁר בָּאָה מֵעַתָּה בֵּא רַגְלֵי בְּבֵיתְךָ וְהוּא הַנְּכוּן (הרמב"ן)

ל כִּי מַעֲטָה אֲשֶׁר-הִיָּה לְךָ לְפָנַי וְיִפְרֹץ לְרֵב וְיִבְרַךְ יְהוָה אֶתְךָ לְרַגְלֵי וְעַתָּה מִתִּי
אעשה גַּם-אֲנֹכִי לְבֵיתִי:

אונקלוס אָרִי זְעִיר דִּי הוֹה לְךָ קְדָמִי וְיִתְקִיף לְמִסְגֵי וְיִבְרִיךְ יְיָ יִתְּךָ בְּדִילִי וְיַכְעֹן אִימְתִי
אעביד אָף אָנָּה לְבֵיתִי : (אונקלוס)

יונתן אָרוּם קָלִיל דְּהוֹה לְךָ עָאן קְדָמִי וְיִתְקִיף לְסִגֵי וְיִבְרִיךְ יְיָ יִתְּךָ בְּרִיגְלֵי דְאַהֲנִינִית
לְךָ מְדַעְלִית בְּבֵיתְךָ וְיַכְדוֹן אִימַת אַעְבִּיד אוּף אָנָּה עֲבִידְתָּא וְאַנָּה זְקִיק לְפִרְנָסָא
אִינְשֵׁי בֵּיתִי : (תרגום יונתן)

רש"י לְרַגְלֵי. עִם רַגְלֵי, בְּשִׁבְלֵי בִּיאַת רַגְלֵי בָּאת אֲלֵיךְ הַבְּרַכָּה (ב"ר ע"ג, ת.), כְּמוֹ הַעַם
אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיךְ (שְׁמוֹת י"א, ת.). לַעַם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵי (שׁוֹפְטִים ח, ה.). הַבְּרַכָּה עִמִּי: גַּם אֲנֹכִי לְבִיתִי.
לְאוֹרֵךְ בֵּיתִי, (ו) עַכְשָׁיו אֵין עוֹשִׂין לְלִרְכִי אֲלָא בְּנֵי, (פ) וְלִרְכִי (אֲנִי) לְהִיֹּת עוֹשֶׂה גַם
אֲנִי עֲמָהָה לְסַמְכּוֹ, וְזֵהוּ גַם: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) רָאוּנוּ לְפִרְשׁ דְּחַי כְּמַשְׁמַעוֹ שִׁיעַקֵב אֲמַר לְבֵיתִי, אֲלֵךְ אֲלֵי בֵית אֲבִי
וְאֵעֲשֶׂה עִם, שְׁהָרִי כְּתִיב אַחֲרָיו (פ' ל"א) וַיֹּאמֶר מֵה אֲתָן לְךָ וְגו' אֲשׁוּבָה אֲרַעָה וְגו',
מִשְׁמַע שְׁלֵא הִיָּה בְּדַעַתוֹ לִיכְךָ מֵעַמּוֹ אֲלָא לְשִׁמּוֹר אֲלָנוּ, אֲלָא לְבֵיתִי פִירוּשׁ לְאוֹרֵךְ
בֵּיתִי: (כ) רָאוּנוּ לְתַרְזֵן גַּם אֲנֹכִי מִשְׁמַע דְּקוּדֵם לְכֹן הִיָּה אַחַר שְׁעָה לְאוֹרֵךְ בֵּיתוֹ,
לְכֹן פִּירֶשׁ עַכְשָׁיו כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא לְרַגְלֵי. בַּעֲבוּר רַגְלֵי. כִּי דַרְךְ בְּנֵי אָדָם לוֹמַר רַגְלֵי טוֹבָה יֵשׁ לְפָלוּנִי. וְהַטַּעַם
כִּי הַתְּבַרְכַּת מִשְׁעָה שְׂבָאתִי לְבֵיתְךָ. ה"א מֵאוּמָה נוֹסֵף וְנִמְצָא חֶסֶר : (אבן עזרא)

הרמב"ן אַעֲשֶׂה גַם אֲנֹכִי לְבֵיתִי. עַכְשָׁיו אֵין עוֹשִׂין לְצַרְכֵי אֲלָא בְּנֵי וְצָרִיךְ אֲנִי

להיות עושה עמהם לסומכן וזהו גם לשון רש"י ולא מצאנו שיהיה ליעקב צאן ולא שירעו אותן בניו הקטנים והגדול שבהם בן שש שנים או פחות כי לבן יתכן שהיו לו בנים קטנים מרחל בטרם בא יעקב ועתה הם ראויים לרעות הצאן ואולי על נשיו ועל עבדיו אמר שהיו עושים לו במלאכה ואין כל זה נכון אבל פירוש מתי אעשה גם אנכי לביתי מתי אעשה אנכי גם לביתי כאשר עשיתי גם לביתך וכן ויאהב גם את רחל מלאה (לעיל כט ט) וגם אהב את רחל מלאה וכן גם אותה הרגתי (במדבר כב לג) גם הרגתי אותך ורבים כן (הרמב"ן)

[לא] וַיֹּאמֶר מָה אַתָּן-לָךְ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לֹא-תִתֶּן-לִי מֵאוֹמָה אִם-תַּעֲשֶׂה-לִּי הַדָּבָר הַזֶּה אֲשׁוּבָה אֲרַעָה צְאֻנָּךְ אֲשַׁמְרֶה

אונקלוס וַאֲמַר מָה אַתָּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לֹא תִתֶּן לִי מִדַּעַם אִם תַּעֲבֹד לִי פְתַגְמָא הַדִּין אֲתוּב אֲרַעִי עֲנָדָא אֲטָר : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר מָה אַתָּן לָךְ וַאֲמַר יַעֲקֹב לֹא תִתֶּן לִי מִדַּעַם אוֹחֲרָן אִין תַּעֲבִיד לִי פְתַגְמָא הַדִּין אִיתוּב אֲרַעִי עֲנָדָא אֲטָר : (תרגום יונתן)

ספורנו מה אתן לך. שיהיה לך תמורת מה שאתה מצפה להשיג: לא תתן לי מאומה. שאם האל יתן חן בעדי לא ימעיט את המוכן לך כאמז"ל אין אדם נוגע במוכן לחברו: (ספורנו)

[לב] אָעִיבֵר בְּכָל-צְאֻנֶיךָ הַיּוֹם הַסֵּר מִשָּׁם כָּל-שָׂה | נִקְדָּ וְטָלוּא וְכָל-שָׂה-חוּם בְּכַשְׂבִּים וְטָלוּא וְנִקְדָּ בְּעֵזִים וְהִיָּה שְׁכָרִי:

אונקלוס אָעִיבֵר בְּכָל עֲנָדָא יוֹמָא דִּין הַעֲדִי (נ"י אַעֲדִי) מִתַּמָּן כָּל אֲמָר נְמוֹר וְרִקְוֹעַ וְכָל אֲמָר שְׁחוּם בְּאֲמָרְיָא וְרִקְוֹעַ וְנְמוֹר בְּעֵזְיָא וְיִהִי אֲגָרִי : (אונקלוס)

יונתן אָעִיבֵר בְּכָל עֲנָדָא יוֹמָא דִּין אַעֲדִי מִתַּמָּן כָּל אִימֵר נְמוֹר וְקָרוֹחַ וְכָל אִימֵר לְחוּשׁ בְּאִימָרְיָא וְקָרוֹחַ וְנְמוֹר בְּעֵזְיָא וְיִהִי אֲגָרִי : (תרגום יונתן)

רש"י נקד. מנומר בחברבורות לקות כמו נקודות, פונטר"א זלע"ז (פונקטירט): טלוא. לשון טלואים, חברבורות רחבות: חום. שחום (ז) דומה לחדום רוס"ז זלע"ז (רחטה), לשון משנה, שחמתית ונמלאת לבנה, לענין התבואה: והיה שכרי. אותן שיוולדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים ככשבים יהיו שלי, ואותן שישנן עכשיו, הפרש מהם והפקידם ביד בניה, שלא תאמר לי על הנולדים מעתה, אלו היו שם מתחלה, (מ) ועוד, שלא תאמר לי על ידי הזכרים שהן (נ) נקודים וטלואים, תלונה הנקבות דוגמתן מכאן ואילך: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ראה לומר התרגום שמתרגם על חום שחום, שהוא לשון חדום: (מ) הקשה הרא"ם אם כן הסימן היה בעזים נקוד וטלוא ולא בכשבים, והכתוב

אמר הסר משם כל שה נקוד וטלוא, ומתרגז דשה דאמר קרא הוא תיש, מדכתיב (דברים י"ד ד') שה ככזים ושה עזים, שמע מינה עז נמי קרוי שה. (מהרש"ל, וקשה לי על דברי הרא"ם אדרבה מדהורכה התורה לפרש בו עזים שמע מינה כל מקום שנאמר שה סתם שה הוא ולא תיש, ועוד קשה לפי דבריו היה לו למנקט בחד כלל, ולא היה לו לומר אלל נקוד וטלוא בעזים, ועוד קשה למה התחיל הכתוב בתיש וסיים בשה, ועוד קשה פעם קרא שה ופעם קרא תיש, שנאמר (לקמן פ' ל"ה) ויסר ביום ההוא את התישים וגו', לכך נראה לי ששה הוא מה שמק ולא תיש, והסימן היה נקוד וטלוא בעזים וחוס בככזים, ומה שאמר הסר משם כל שה נקוד וטלוא, כך אמר יעקב על כל פנים תסיר נקוד וטלוא בעזים וחוס בככזים, ואפילו נקוד וטלוא בככזים פראוים להיות שלי גם אותם תסיר שלא יהיו עכשו לא עזים נקוד וטלוא ולא ככזים נקוד ועקוד וטלוא, רק אותן שיוולדו מכאן ואילך נקוד וטלוא בעזים וחוס בככזים יהיו שלי, ומה שלא אמר להסיר חוס בעזים מפני שאינם זנמלא, ומעתה הותרו כל הקוסיות כנ"ל: (ו) פירש הרא"ם שקשה לפי טעם ראשון ימנו אותם כמה הם עכשו, וממילא ידעין מה שיהיו יותר שולדו אחר כך, ועל זה אמר רש"י שלא תאמר וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא כל שה חוס. הוא השחרות. ויתכן שנקרא השחרות כן מפני החוס, כי השחרות יותר חוס מן הלבן: **וטלוא ונקוד בעזים**. עקוד וברוד ונקוד: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם נקוד וטלוא**. נקוד או טלוא וכל שה חוס פירשו בו (הראב"ע והרד"ק) שחור כי השחרות מפני החוס ואיננו נכון בעיני כי רוב הכשבים שחורים אף כי בארץ קדם שהיא חמה ואם כן יהיו כולם ליעקב והנכון דעת אונקלוס "שחום" והוא קרוב לאדום וקורין אותו רו"ש וכן פרש"י ויהיה חוס מגזרת ואור החמה (ישעיהו ל כו) שהוא דומה לשמש אשר יתאדם קצת

"והיה שכרי" - לשון רש"י אותן שילדו מכאן ולהבא נקודים וטלואים בעזים ושחומים בכשבים יהיו שלי וכן דעת רבי אברהם (בפסוק לה) ופירוש כל שה נקוד וטלוא תיש וטלוא ונקוד בעזים הנקבות כמו שאמר (שם) ויסר ביום ההוא את התישים ואת כל העזים ופירוש כל אשר לבן בו בנזכרים וכל חוס בכשבים ולפי דעתי כי כל נקוד וטלוא בכשבים וכל חוס בהם היה שכרו שהרי לא עשה במקלות מראה חוס והיה מפסיד שכרו מן הכשבים שהם מיטב הצאן וכן בחלומו הראוהו העולים על הצאן עקודים נקודים אין בהם חוס ופירוש הכתוב הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל חוס בכשבים והסר טלוא ונקוד בעזים והיה שכרי שלשת המראות בכשבים והשנים בעזים ואמר

"וענתה בי צדקתי ביום מחר" - כי כל אשר איננו נקוד וטלוא בעזים וגם חוס בכשבים גנוב הוא אתי (הרמב"ן)

אור החיים **הסר משם וגו'**. מדבריו מוכח כי לא יהיה לחלקו אלא נקודים וטלואים בכשבים ובעזים וחוס בכשבים אבל עקודים אינם לחלקו, וממה שאמר הכתוב בסמוך משמע שלקח גם העקודים:

ונראה כי יעקב בתנאו לא רצה שיטול בחלקו עקודים. וטעמו הוא כי אם יקח גם העקודים יצטרך להסירו גם כן מצאן לבן, ומעתה אין סימן הלובן בכל הצאן ליחמנה הצאן אליו והרי הוא יגיע לריק, כי לא עלה על דעתו של יעקב לרמות לבן בשום אופן בעולם וחשב שבאמצעות העקוד ימצא שיחמו הצאן לילד גם כן הנקוד והטלוא שהוא לוקח לעצמו. וכמו כן תמצא שאמר הכתוב (מ') ויתן פני הצאן אל עקוד והיו יולדות נקודים וטלואים והחום שיחמו אל הנימור, והרמאי לבן נתחכם לדעת זו ונטל הכל עקוד נקוד וטלוא, עוד נתחכם והסיר כל אשר לבן בו תפחנה עצמותיו כי לא כן היה התנאי שאם כן מנין יצאו עקוד או נקוד או טלוא, ומעתה פקע שכרו של יעקב. מטעם זה נתחכם יעקב לקחת שכר טורחו ויצג המקלות ולקח לעצמו גם העקודים, כי ממה שהסירם לבן גילה דעתו כי באלה חלק יעקב, והוא אומר (ל"ט) ותלדנה הצאן עקודים נקודים וטלואים וכל שלשת המינים בחלקו של יעקב, ועל לבן נאמר (משלי ה') ובחבלי חטאתו יתמד :

(אור

ספורנו הסר משם כל שה. הקטנים ולא הגדולים למען יולידו קצתם בדומה ויפלו לחלקי :

{לג} וְעַנְתָּהּ בִּי צְדָקְתִּי בַּיּוֹם מָחָר כִּי-תָבֹא עַל-שִׁכְרִי לְפָנַי כָּל אֲשֶׁר-אֵינְנִי נֹקֵד וְטָלוּא בְּעֵזִים וְחוּם בְּכַשְׂבִּים גְּנוּב הוּא אֲתִי :

אונקלוס וְתִסְהַד בִּי זְכוּתִי בַּיּוֹם דְּמָחָר אָרִי תִיעוֹל עַל אֲגָרִי קְדָמְךָ כָּל דִּי לִיתוּהִי נְמוֹר וִרְקוּעַ בְּעֵזִיא וְיִשְׁחוּם בְּאִמְרָא גְנוּבָא הוּא עָמִי : (אונקלוס)

יונתן וְתִיִּסְהַד בִּי זְכוּתִי לַיּוֹם מְחָרָא אָרוּם תִּהְיוּ עַל אֲגָרִי לְקִמְךָ כָּל דְּלִיתוּהִי נְמוֹר וְקִירוּחַ בְּעֵזִיא וְלְחוּשׁ בְּאִמְרָא גְנוּבָא הוּא לְמִהּוֹי דִּילִי : (תרגום יונתן)

רש"י וענתה בי וגו'. אם תחשדני שאני נוטל משלך כלום, תענה בי לדקתי, כי תבוא לדקתי (ב) ותעיד על שכרי לפניך, שלא תמלא בעדרי כי אם נקודים וטלואים, וכל שתמלא בהן שאינו נקוד או טלוא או חום, בידוע שגנבתיו לך, ובגניבה (ג) הוא שקרוי (רש"י)

שפתי חכמים (ב) והתי"ו תבא לנקבה נסתרת לא לנוכח, והוכחתו מדכתיב לפניך, לכה לומר הלדקה כאילו אמר כי תבא לפניך לדקתי וענתה בי על שכרי: (ג) הולך לפרש גנוב הוא אתי שלא נחשוב שפירושו אני בהיתר קניתי ונמלא שהיה גנוב ואני לא ידעתי, לכן פירש וכו' לא שבא לידי בהיתר ואחר כך נמלא שהוא גנוב ביד המוכר אותו לוי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר איננו נקוד וטלוא. נקוד ברוד ועקוד : בעזים. זכרים ונקבות : {לג} וענתה בי צדקתי. לפניך היא תעיד כאשר תבא ותראה שכרי. והוא העדר שאפריד לנפשי אם לא מצאת התישים והעזים עקודים נקודים וברודים והכבשים שחורים גנוב הוא אתי והנה אתה הסירו' מן הצאן כל עקוד ונקוד

וברוד בעזים וכל חום בכשבים : (אבן עזרא)

בעל הטורים ביום מחר. ב' במסורה הכא ואידך אל תתהלל ביום מחר. אמר הקב"ה ליעקב וכי אתה יודע מה יהיה ביום מחר אל תתהלל ביום מחר ולמחר בתך דינה יוצאה ממך : (בעל הטורים)

ספורנו וענתה בי צדקתי כי תבא על שכרי לפניך. שכשתבא צדקתי להראות הראוי לחלקי בנולדים תעיד לפניך על שלמות עבודתי אשר בשכרה ישנה האל יתי' בנולדים את החלק הראוי לך כדי שיהיה שלי : (ספורנו)

[לד] ויאמר לבן הן לו יהי כדברך :

אונקלוס ויאמר לבן ברם לוי יהי כפתגמך : (אונקלוס)

יונתן ויאמר לבן יאות לואי דיהי כפתגמך : (תרגום יונתן)

רש"י הן. לשון (פ) קבלת דברים: לו יהי כדברך. הלואי (ג) שתחפוץ בכך: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לא כמו הן לי לא נתתה זרע (לעיל ט"ו ג'), שפירושו לשון הנה: (ג) פירש אף על פי שאמרו בפיו, חשב לבן אולי לא אמרו בלבו או יתחרטו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר לבן הן. כמו הנה. כי הה"א נוסף כמו האלה האל : (אבן עזרא)

ספורנו לו יהי כדבדיך. שתתפייס במה שאמרת : (ספורנו)

[לה] ויסר ביום ההוא את-התישים העקדים והטלאים ואת כל-העזים הנקודות והטלאת כל אשר-לבן בו וכל-חום בפשבים ויתן ביד-בגיו:

אונקלוס ואעדי ביום ההוא ית תישא רגולא ורקועא וית כל עזא נמורתא ורקועתא כל די תור בה וכל דשחום באמרא ויהב ביד בנוהי : (אונקלוס)

יונתן ואפריש ביום ההוא ית ברחא דסימנא ברגליהון וקרוחא וית כל עיזא נמורתא וקרוחתא כל די שומא חיוורא ביה וכל די לחוש באימרא ויהב בידא דבגוי : (תרגום יונתן)

רש"י ויסר. לבן ביום (ה) ההוא וגו': התישים. עזים זכרים: כל אשר לבן בו. כל אשר היתה בו חזרבורות לבנות: ויתן. לבן ביד בניו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לא יעקב, שהרי כתיב אחריו ויתן ביד בניו וישם דרך ג' ימים בינו ובין יעקב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויסר ביום ההוא את התישים העקדים והטלואים**. שפירש הנקודים וברודים: **הנקודות והטלואות**. פירוש העקודות והברודות. וזה טעם כל אשר לבן בו. וכל שה חוס כבש שחור. והוא שם תאר כמו פעול ומשקלו סוג לב. ומלת הסר משם על דעת מדקדק גדול שם הפועל להסיר משם ואלה שכרי. ופי' ויתן ביד בניו של יעקב. רק וישם דרך שלשת ימים על לבן הוא. וזה הפי' איננו נכון כי אין ליעקב בן גדול מראובן ועוד אין לו ז' שנים. וכן פי' הפרשה הסר משם כמשמעו לשון צווי. והטעם והיה שכרי כאלה אחר שתסירם: {לה} **ויסר ביום ההוא**. לבן הסיר: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם ויסר ביום ההוא את התישים**. סיפר הכתוב כי יעקב אמר סתם הסר משם טלוא ונקוד בעזים ולבן חשש לזרע האב והפריש הזכרים והנקבות והפריש אפילו העקודים אשר להם לובן מעט ברגליהם במקום העקידה והפריש בכשבים כל אשר לבן בו וכל חוס ואם יהיה "כל אשר לבן בו" לומר שהפריש בתישים ובעזים כל אשר בו מראה לבן בין עקוד בין ברוד יהיה וכל חוס מוסף על המראות הנזכרות וטעם הוסיפו בשכר הכשבים חוס מפני שאין בתולדתם להיותם בעלי גוונין כתישים והעזים ואין בתולדת העזים להיות בהן חוס (הרמב"ן)

ספורנו **ויסר ביום ההוא את התישים**. אחר שאמר יהי כדברך שנה טעמו והסיר ביום ההוא קטנים וגדולים: (ספורנו)

לזו וישם דרך שלשת ימים ביום ובין יעקב ויעקב רעה את-צאן לבן הנותרת:

אונקלוס ושווי מהלך תלתא יומין בינוהי ובין יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן דאשתארו: (אונקלוס)

יונתן ושווי מהלך תלתא יומין ביני עניה וביני יעקב ויעקב רעי ית ענא דלבן סבאן ומרעאן דאשתארו: (תרגום יונתן)

רש"י הנותרות. הרעועות שבהן, החולות והעקרות שאינן אלף שירים, אותן מסר לו: (רש"י)

אבן עזרא **וישם**. גם הוא לבן: (אבן עזרא)

לזו ויקח-לו יעקב מקל לבנה לח ולוז וערמון ויפצל בהן פצלות לבנות מחשף הלבן אשר על-המקלות:

אונקלוס ונסיב לה יעקב חוטרין דלבן רטיבין ודלוז ודדלוף וקלויף בהון קלפין חנרין קלויף חנר די על חוטרין: (אונקלוס)

יונתן ונסיב ליה יעקב חוטר דפרח לבן ודלוז וארדפוי וקלף בהון קליפין חיוורין לגלאה חיוורא דעל חוטרין: (תרגום יונתן)

רש"י מקל לבנה. עץ הוא, ושמו לבנה, (ה) כמא דתימא, תחת אלון ולבנה (הושע 7, יג), ואומר אני הוא שקורין טרימב"ל שהוא לבן: לח. כשהוא רטוב: ולזו. ועוד לקח (ז) מקל לזו, עץ שגדלין בו אגוזים דקים, קולדר"י זלע"ז (האזעלנוס שטרוד): וערמון. השטני"ר זלע"ז (קאזטאניס בוים): פללות. קלופים קלופים, שהיה עושהו מנומא: מחשף הלבן. גלוי לבן של מקל, כשהיה קולפו, היה נראה ונגלה לבן שלו במקום הקלוף: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דאם לא כן הוה ליה למימר בקמץ תחת הבי"ת והנו"ן. (רא"ס), דאי העץ היה לבן למה צריך יעקב לפללו כדי שיהיה לבן בלאו הכי נמי היה לבן: (ז) דקשה לרש"י הא לבנה לאו לזו הוא, לכן פירש ועוד וכו'. והרא"ם פירש דמלת לח מפסיק בין לבנה ולזו, אם כן הוכרח לומר שלזו וערמון אינם דבקים עם מלת לח רק הם כמו ענין אחר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מקל. בפת"ח הקו"ף בעבור שהוא סמוך: לבנה לזו וערמון. עצים הם רק לח שם התואר. והגאון אמר כי לזו שקדים בעבור שנקרא כן כלשון ישמעאל כי הבי' לשונות והארמית ממשפחה אחת היו: מחשף הלבן. שחשף הקלף כמו חשף ה': (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקח לו יעקב מקל לבנה. כיון שהסכימו להיות שכרו באלה היה רשאי לעשות כל מה שיוכל להולידם כן ואולי התנה יעקב שיעשה בהן כל מה שירצה כי לבן לא היה יודע בתולדה הזו והרועים לא היו מרגישים בדבר בראותם המקלות ברהטים פעם אחת בשנה בימי ניסן כי בהעטיף הצאן בימי תשרי לא ישים שלא ישאר ללבן עד פרסה ויש אומרים (הרד"ק) כי השנה הראשונה נולדו ליעקב נקודים וטלואים רבים בברכת השם אשר הראה לו המלאך ושם המקלות בפני אלו שהיו שלו שיולידו בדמותם שלא יאמר לבן כאשר יולדו כי גנוב הוא אתו וזה פירוש בכל יחם הצאן המקושרות שהם הנולדים לו ובהעטיף הצאן של לבן לא ישים והיה העטופים ללבן אשר לא יולדו נקודים והקשורים כלם ליעקב כי יולדו נקודים (הרמב"ן)

דעת זקנים ויקח לו יעקב מקל לבנה לח. וא"ת צדיק גמור כיעקב היאך עשה רמאות וי"ל כי יעקב אמר ללבן בתנאי שלו הסר משם כל שה נקוד וטלוא וכל שה חום בכשבים וגוי ר"ל הקטנים כדי שלא יאמרו גנובי הם אתי אבל הגדולים לא אמר לו להסיר כדי שיוליד כמותן והוא שינה את התנאי והסיר אפילו הגדולים כדכתיב ויסר ביום ההוא את התישים וגוי אפי' הגדולים לפיכך עשה יעקב כל מה שיכול לעשות. ועוד אומר החכם ר' חיים שלבן שינה תנאו שלא התנה להסיר אלא הנקודים והוא הסיר אף העקודים ולכן הציג את המקלות כדכתיב ועם עקש תתפל: (דעת זקנים)

[לח] ויצג את-המקלות אשר פצל ברהטים בשקתות המים אשר תבאן הצאן לשותות לנכח הצאן ויחמנה בבאן לשותות:

אונקלוס וְדַעִיץ יַת חוּטְרָא דִּי קַלְיָא בְּרֵהֻטָּא אֲתֵר בֵּית שְׁקֵא דְמִיָּא אֲתֵר דְּאֲתָן (נ"י דְּאֲתָן) עָנָא לְמִשְׁתֵּי לְקַבְּלֵיהוֹן דְּעָנָא וּמִתְנַחְמָן בְּמִיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי : (אונקלוס)

יונתן וְנַעֲץ יַת חוּטְרָא דִּיקְלִיף בְּמוֹרְקֵיָתָא בְּשִׁקְיָתָא דְמִיָּא אֲתֵר דְּאֲתָיִן עָנָא לְמִשְׁתֵּי תַמָּן שׁוּוִינֵוּן לְקַבְּלֵהוּ דְּעָנָא וְהוּוֹן מִתְנַחְמָן בְּמִיתֵיהוֹן לְמִשְׁתֵּי : (תרגום יונתן)

רש"י ויאג. תרגומו ודעיץ, לשון תחיבה, ונעילה היא בלשון ארמית, והרבה יש בגמ' לזה ושלפה, דן ביה מידי, לזה כמו דענה, אלא שמקצר את לשונו: ברהטים. במרוצות המים (ת) בצריכות העשויות בארץ להשקות שם הארץ: אשר תבאן וגו'. ברהטים אשר תבאן הארץ לשתות, שם הליג המקלות (ה) לנכח הארץ: ויחמנה וגו'. הבהמה רואה את המקלות והיא נרתעת לאחוריה, (ב) והזכר רובעה, ויולדת כיוצא בו (ב"ר עג, י). רבי אושעיא אומר, המים נעשין זרע במעיהן ולא היו כריכות לזכר, וזהו ויחמנה וגו'. (ור"ל בחיבה זו התחברו לשון זכר ונקבה כמ"ס הראב"ע): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) לתרגום וירץ ורהט: (א) לאשר תבאן הארץ לבוק הוא לשקתות המים, כדי שיהא לנוכח הארץ שב אל ויאג את המקלות, כלומר שהליג המקלות ברהטים בשקתות המים כדי שיהא נוכח הארץ בשעת שתיה ויחמנה: (ב) דאם לא כן מאי ויחמנה, לאין דרך המים לחמם הבהמות, ולדעת ר' הושעיא החמום הוא העיבור: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פצל. הטעם כרת כריתות קטנות: ברהטים. מקום חבור המים שישתו הצאן שם: ויחמנה. נתחברו פה ל' זכרים ונקבו' כמו וישרנה הפרות: (אבן עזרא)

ספורנו לנכח הצאן. והיה מציג המקלות לעיני הצאן כדי שישתכלו בחדוש פעולת המציג ומצוייר בדמיונם בעת ההריון כי הציור בכח המדמי בעת הריון יפעל על הרוב בנולד דמות דבר המצוייר: (ספורנו)

[לט] וַיַּחֲמוּ הַצֹּאן אֶל-הַמְקָלוֹת וַתִּלְדָּן הַצֹּאן עֲקָדִים נְקָדִים וּטְלָאִים:

אונקלוס וְאֲתֵנְחָמָא עָנָא בְּחוּטְרָא וַיִּלְיָדָא עָנָא רְגוּלִין נְמוֹרִין וַרְקוּעִין : (אונקלוס)

יונתן וְאֲתֵנְחָמָן עָנָא לְקַבִּיל חוּטְרָא וַיִּלְיָדוּן עָנָא רְגוּלִין דְּסִימְנָא בְּרִיגְלֵיהוֹן וַקְרוּחִין וַגְּבִיָּהוֹן חִיּוּרִין : (תרגום יונתן)

רש"י אל המקלות. אל מראות (ג) המקלות: עקודים. משונים במקום עקידתו, הם קרסולי ידיהם ורגליהם: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) כי לא המקלות הם סיבה שילדו הארץ עקודים נקודים וטלואים,

כי אם מראיהן והוא מחשוף הלבן, ואם תאמר היאך עשה יעקב רמאות כזה במקלות, ורבו בו הדיעות. ולי נראה אותן שנולדו מלאן יעקב אף שלא היו להם סימנים הנ"ל מן הדין הם של יעקב, כיון שנולדו מהלאן שלו, ולבן ראה ליקח ממנו אף הנולדים מלאנו, אמר יעקב אעשה מקלות כדי שילדו הלאן שלי כולם עקודים ונקוד וטלוא כדי שארויח את מה שהוא שלי, (מהרש"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא עקדים. ברגל והטעם שומה שעקדה הרגל: **ונקודים.** שיש בו נקודות נקודות: **וברודים.** מגזרת ברד שיש לו שומות לבנות. ומלת **טלוא.** שם כלל והיא מגזרת בלות ומטולאות והטעם כמו שומות: וטעם **כל נקוד וטלוא.** תיש. וכן כתוב שה כשבים ושה עזים ואחר ששם טלוא כלל. הנה פי' כל תיש נקוד וברוד: {לט} **ויחמו.** נתעברו. ובאה זאת המלה משונה בנקוד בעבור אות הגרון. והיה ראוי להיות כמו וישבו לאכל לחם. ואל תתמה בעבור שאמר על הצאן לשון זכרים. כי משפט ה' להפריש בין זכרים לנקבות בלשון יחיד. רק בלשון רבים לא יחוש: **אל המקלות.** מן המקלות. ורבים יתמהו ויאמרו כי זה פלא. ואמת שהוא מפלאות התולדות. וכן המשפט אפילו האשה שנבראה בצלם המלאכים: **וטלואים.** הם הברודים כי שם כלל הוא: (אבן עזרא)

[מ] וְהַכְּשִׁימׁ הַפְּרִיד יַעֲקֹב וַיִּתֵּן פָּנָיו הַצָּאן אֶל-עֵקֶד וְכָל-חוּם בְּצֹאן לֶבֶן וַיִּשֶׁת-לוֹ עֲדָרִים לְבָדוֹ וְלֹא שָׁתָם עַל-צֹאן לֶבֶן:

אונקלוס וְאַמְרָא אֶפְרַשׁ יַעֲקֹב וַיְהִי בְרִישׁ עֲנָא כָּל דְּרָגוּל וְכָל דְּשָׁחוּם בְּעֲנָא דְּלָבָן וְשׁוּי לֵה עֲדָרִין בְּלַחֲדוּהִי וְלֹא עֲרַבְנֹן עִם עֲנָא דְּלָבָן: (אונקלוס)

יונתן וְטַלְיָא אֶפְרִישׁ יַעֲקֹב וַיְהִי בְרִישׁ עֲנָא מִשְׁכּוֹבֵי תָא כָּל יַת דְּרָגוּל וְכָל דְּלַחוּשׁ בְּעֲנָא דְּלָבָן וְשׁוּי לֵיה עֲדָרִין בְּלַחֲדוּדֵי וְלֹא עֲרַבִּיבְנֹן עִם עֲנָא דְּלָבָן: (תרגום יונתן)

רש"י והכשבים הפריד יעקב. הנולדים עקודים נקודים, הזדיל והפריש לעצמו, ועשה אותן עדר עדר לבדו, והוליד אותן העדר העקוד לפני הלאן, לפני הלאן ההולכות אחריהם נופות אליהם, זה שנאמר ויתן פני הלאן אל עקוד, שהיו פני הלאן אל העקודים, ואל כל חום שמאל (ד) בלאן לבן: וישת לו עדרים. כמו שפירשתי: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) פירש לאן שבכאן הם העזים, כי כל חום בכשבים הפריד לבן כמו שכתוב לעיל (פ' ל"ה), אבל חום בעזים לא הסיר לבן מפני שלא היה שברו, כמו שלא הסיר העקודים והטלואים מן הכשבים רק מן העזים, כמו שכתבתי לעיל, מפני שלא היו שברו ודו"ק. עיין ברא"ם שהאריך כאן, ועוד כתב ויתכן שמלת הנולדים שאכל עקודים נקודים משובשת בדברי הרב, אם לא תפרש הנולדים כבר קודם הסרה כאילו אמר הרב העקודים נקודים שכבר נולדו בלאן לבן שלא הסירם לבן מפני שאינם שברו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא והכשבים הפריד יעקב. ועוד עשה דבר אחר שהפריד הכשבים ובחר מהם כל עקוד וכל חום ושם פני הצאן אליהם עד שתלדנה כן והנה היו לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן. וי"א כי וישת לו עדרים מאוחר כי הכשבים הפרידם מעדרים שלו: (אבן עזרא)

הרמב"ן והכשבים הפריד יעקב. פירש רש"י הנולדים עקודים נקודים הבדלים לעצמם ועשה אותן עדר לבד והוליך אותו העדר העקוד לפני הצאן לפני הצאן ההולכות אחריהן צופות באלו וזהו שאמר ויתן פני הצאן אל עקוד שהיו פני הצאן אל עקוד ואל כל חום שנמצא בצאן לבן וישת לו עדרים לבדו ולא שתם על צאן לבן כמו שפירשתי זה לשון הרב ואין דבריו בכאן נכונים כי למה הפריד הכשבים ולא נשאר בעדר לבן נקוד או חום לא בכשבים ולא בעזים ואם היו הנפרדים אותם אשר הולידו הצאן עקודים נקודים וטלואים שהיו שלו ומהם עשה העדר הזה העקוד למה הפריד הכשבים לבדם ולא לקח גם התישים והעזים שנולדו לו כן ויעשה מכלם העדר העקוד הזה אשר הוליך לפני הצאן ועוד שלא אמר שנולד שם חום ועוד כי לפי דעת הרב אין בכשבים עקוד וטלוא שאינם שכרו ולא עשה להם מקלות אבל פירוש הכתוב שהפריד הכשבים מן העזים ועשה מהן עדר מיוחד והנה היו לו עדר כשבים ועדר עזים ונתן פני כל הצאן עדר הכשבים ועדר העזים אל העקודים ואל כל חום אשר בכל צאן לבן ששם העקודים לפני העזים וכל חום לפני הכשבים על דעת הראשונים או העקודים וכל חום לפני הכשבים על דעתנו כי צורך ההפרדה מפני החום אשר היה שכרו בכשבים לבדן והנכון בעיני שיאמר כי הכשבים הפריד יעקב ונתן פני הצאן הנזכר שהם הכשבים אל עקוד ואל כל חום וישת לו עדרים לבדו מן העקוד והחום והוליכם לפני הכשבים ולא שתם על צאן לבן כי היו שכרו וטעם בצאן לבן שעשה כן בכל צאן לבן והנה העקוד בכשבים היו שלו ואל תשאל למה אמר "הכשבים" ואמר "פני הצאן" כי דרך מקראות לדבר כן ובפרשה הזאת בדומה לו בהר הגלעד (להלן לא כא) וטעם עשותו כן בכשבים מפני שלא היה במקלות חום או שידע בתולדת הכשבים שצריכים לסימנים רבים בכבודותם יותר מן התישים לקלותם (הרמב"ן)

אור החיים פני הצאן אל עקוד. טעם שלא אמר אל נקוד או אל טלוא אולי כי יותר יחמו הצאן אל מין זה מהב' אחרים:

וישת לו עדרים וגו'. נתכוון בזה כדי שתמיד לא יהיו הצאן מסתכלין אלא באותן מינים ולא בשאר מינים שבזה לא ילדו כלל כי אם מאותו המין, שאם לא כן יצטרך יעקב לתת מצאנו ללבן כשתלדנה מין שאינו עקוד וטלוא וכו': (אור החיים)

ספורנו אל עקוד וכל חום בצאן לבן. אחר שהחליף משכרתו והשאיר בעדרו עקוד וכל חום: (ספורנו)

[מא] והיה בכל-יחם הצאן המקשרות וְשֵׁם יַעֲקֹב אֶת-הַמְקֻלֹּת לְעִיגֵי הַצֹּאן בְּרִהְטֵימָן לְיַחְמוֹתָהוֹן בְּמִקְלֹתָ:

אונקלוס וְהוּי בְּכָל עֵדוֹן דְּמִתְיַחְמוֹן עֲנָא מִבְּכַרְתָּא וּמְשׁוּי יַעֲקֹב יֵת חוּטְרָא לְעִיגֵי עֲנָא בְּרִהְטָא לְיַחְמוֹתָהוֹן בְּחוּטְרָא: (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה בְּכָל עֵידוֹן דְּמִתְיַחְמָן עָנָא מְבַפְרָתָא וּמְשׁוּי יַעֲקֹב יֵת חוּטְרָא לְעִינֵי עָנָא
בְּמוֹרְכְיֵיתָא לְיַחְמוּתְהוֹן קְבֵל חוּטְרָא : (תרגום יונתן)

רש"י המקשרות. כתרגומו הבכירות, ואין לו עד במקרא. ומנחם חזרו עם
אחיתופל בקושרים (שמואל-ב טו, לא). והי הקשר אמיץ אותן המתקשרות יחד למהר
עזרון: (רש"י)

אבן עזרא הצאן המקושרות. בימי ניסן וכל אשר תלדנה היו חזקים ובריאים :
(אבן עזרא)

הרמב"ן הצאן המקושרות. הנכון בעיני בלשון הזה שהם הצאן אשר הזכרים
מהם הולכים אחר הנקבות בכל עת לא יתפרדו מהם לרב תאותם מלשון ונפשו
קשורה בנפשו (להלן מד ט) ולשון חכמים כן הוא (בכורות כד) חזיר כרוך אחר רחל
בכרוכין אחריה (קדושין עט) ויקראו הנולדים בעת ההיא "הקשורים" על שם
אביהם ורבים אמרו כי קשורים הם החזקים אשר איבריהם קשורים זה בזה
קשר אמיץ כי זה סיבת הבריאות והעטופים הם החלושים אשר נפשם בהם
תתעטף ואין להם תאוה מלשון העטופים ברעב (איכה ב ט) והתרגום אמר בכיריא
ולקישיא כי כן הדבר (הרמב"ן)

אור החיים והיה בכל יחס וגוי. צריך לדעת למה יעשה יעקב ככה בשלמא מה
שעשה בתחילה בהצגת המקלות היה לצד ההכרח שזולת זה היה יגע לריק כמו
שכתבנו, לא כן אחר שהיו בצאן עקודים ונקודים וגוי לא היה לו ליטול הוא
המקושרות וכי שנמצא כפי זה הוא נוטל יותר מחצי ריוח ואינו מן הדין שכל
שלא התנה עם בעל הצאן מן הסתם אין לרועה ליטול אלא שליש הריוח וכמו
שכתבנו בפירוש פסוק (כ"ט ט"ו) הכי אחי אתה, וכאן אין ליעקב להציל
מהרמאי אלא דבר שנוגע לו בדין מן הסתם ורואני כי נוטל יותר מחצי. ואולי כי
צאן המקושרות לא היו יולדות הכל עקודים וגוי אלא (מן) [על] הרוב והיה לבן
נוטל חלק אחד במקושרות וכל חלק העטופים והיה מגיע לחלקו ב' שלישים,
והגם שאמר הכתוב והקשורים ליעקב פי' רוב הקשורים, או שנתכוין להציל
שאר גזילות שהיה עושה לו: (אור החיים)

דעת זקנים המקושרות. פירש"י כתרגום מבוכרות ואין לו עד במקרא. ונראה
שהוא ל' קשר שהיה מנהג באותן הימים שהיו קושרין על הבכורות מפני
חביבותן קשר כדי להכירן ושלא להחליפן כמו שהיו עושין לבכור אדם שנא'
ותקשור על ידו שני לאמר זה יצא ראשונה שגם בדורינו דרך בני אדם לחבב
הבכורות ולהחיותן ולהניח להם יותר מן האחרים מהר"ם: (דעת זקנים)

[מב] וּבְהַעֲטִיף הַצֹּאן לֹא יִשִּׂים וְהָיָה הָעֵטְפִים לְלֶבֶן וְהַקְּשָׁרִים לְיַעֲקֹב:

אונקלוס ובלקישות ענא לא משוי והו' לקישא ללבן ובפיריא ליעקב: (אונקלוס)

יונתן ובלקושי ענא לא משוי והוון לקישא ללבן ובפיריא ליעקב: (תרגום יונתן)

רש"י ובהעטיפ. לשון איחור, כתרגומו ובלקשות. ומנחם חזרו עם המחלכות

בראשית פרק-לא

[א] וַיִּשְׁמַע אֶת-דְּבַר־בְּנֵי-לֶבֶן לְאֹמֶר לְקַח יַעֲקֹב אֶת כָּל-אֲשֶׁר לְאֲבִינוֹ וּמֵאֲשֶׁר לְאֲבִינוֹ עָשָׂה אֶת כָּל-הַכְּבֹד הַזֶּה:

אונקלוס וַיִּשְׁמַע יְת פְּתַגְמֵי בְנֵי לָבֶן דְּאֲמָרִין נְסִיב יַעֲקֹב יְת כָּל דֵּי לְאָבוּנָא וּמְדֵי לְאָבוּנָא קִנָּא יְת כָּל נְכְסֵיאָהּ הַדִּין: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁמַע יְת פְּתַגְמֵי בְנֵי לָבֶן דְּאֲמָרִין נְסִיב יַעֲקֹב יְת כָּל דֵּי לְאָבוּנָא וּמְדֵי לְאָבוּנָא עֶבֶד יִהְיֶה יְת כָּל יְקָר נְכְסֵיאָהּ הָאֵילִין: (תרגום יונתן)

רש"י עָשָׂה. כֵּס, כְּמוֹ וַיַּעַשׂ הַיּוֹד (שְׂמוּאֵל-א י"ג, מ"ח), וַיֵּךְ אֶת עַמְלֹק: (רש"י)

אבן עזרא דְּבַר־בְּנֵי לֶבֶן. בְּנִים זְכָרִים הָיוּ לוֹ וְכֵן הוּא אוֹמֵר וַיִּתֵּן בְּיַד בְּנָיו: (אבן עזרא)

ספורנו וַיִּשְׁמַע אֶת דְּבַר־בְּנֵי לֶבֶן. שִׁסְפְּרוּ עֲלָיו לְשׁוֹן הָרַע בַּקְּנָאֲתָם: (ספורנו)

כלי יקר לְקַח יַעֲקֹב אֶת כָּל אֲשֶׁר לְאֲבִינוֹ. ואח"כ אמרו ומאשר לאבינו עשה את הכבוד הזה, מאשר משמע מקצת אשר ולא כל אשר, וא"כ דבריהם סתרי אהדדי, ובלאו הכי קשה איך אמרו שקר מפורסם וכי לקח יעקב כל אשר לאביהם וכי לא השאיר לו כלום, הלא היה ללבן עדיין צאן ובקר ואהלים. וביאור הדברים כך הוא שמתחלה לא דברו כנגד הרכוש כלל, כ"א כנגד התחבולות ועניני רמאות שהיה אביהם בקי בהם ובשמותיהם יותר מכל העולם, עד שהיה הוא יכול לרמאות את אחרים, אבל אחרים לא יכלו לרמאותו, ויעקב למד מלבן כל רמאותו עד שאפילו לבן לא יכול לעמוד לפניו כי הוא רימה את לבן, ועל זה אמרו לקח יעקב את כל אשר לאבינו כל רמאותו לקח ממנו, וכנגד הרכוש אמרו ומאשר לאבינו עשה את כל הכבוד הזה. (כלי יקר)

[ב] וַיֵּרָא יַעֲקֹב אֶת-פְּנֵי לֶבֶן וְהָיָה אֵינָנוּ עִמּוֹ כְּתִמּוֹל שְׁלֹשׁוֹם:

אונקלוס וַיֵּרָא יַעֲקֹב יְת סִבְר אִפֵּי לָבֶן וְהָא לִיתוּהִי עִמָּה כְּמֵאֲתַמְלֵי וּמְדִקְמוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַיֵּרָא יַעֲקֹב יְת סִבְר אִפֵּי דְלָבֶן וְהָא לִיתְנֹון שְׁפִינֵין לְקַבְלִיהָ כְּדֵאִיתְמְלֵי וְהִי כְּדִקְדְּמוּי: (תרגום יונתן)

אור החיים (ג) וַיֵּרָא יַעֲקֹב וְגו' וַיֹּאמֶר ה' אֵל יַעֲקֹב. צָרִיךְ לְדַעַת מַה קָּשֶׁר וּשְׂיִיכוֹת לְבִי מִקְרָאוֹת: (אור החיים)

אכן כוונת הכתוב היא להקדים ב' דברים שמסיבתם עשה יעקב מה שעשה שברח בלא ידיעת לבן, שזולת זה לא היה הולך בלא ידיעת לבן, או עדיין היה מתעכב שם ימים, והוא שאם לא ראה פני לבן ודבריהם שאמרו הגם שבאה אליו הנבואה ללכת היה הולך בידיעת לבן כי לא נמכר יעקב לעבד לו ולרצונו היה

עמו, אלא לצד דברי בניו לפני לבן משונות היה חש שיגזול ממנו כל יגיעו, והוא שאמר לבסוף (פסוק ל"א) כי יראתי פן תגזול וגו', ואם לא היתה באה אליו הנבואה ללכת הגם שהיה שומע דברי בני לבן לא היה ממחר ללכת באותו זמן עד שיתחכם לקחת רצונו באורך הימים אז יפרד ממנו, וישב שם ימים, באופן מאמצעות ב' דברים דברי בני לבן ושינוי פניו ודברי ה' לזה עשה כל האמור בענין, לזה סמכם הכתוב יחד: (אור החיים)

ספורנו וירא יעקב את פני לבן. ראה שקבל את הלשון הרע: (ספורנו)

[ג] ויאמר יהוה אל-יעקב שוב אל-ארץ אבותיך ולמולדתך ואתה עמך:

אונקלוס ויאמר יי ליעקב תוב לארעא דאבתך ולמולדתך ויהי מימרי בסעדתך: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יי ליעקב תוב לארע אבותיך ולמולדתך ויהי מימרי בסעדתך: (תרגום יונתן)

רש"י שוב אל ארץ אבותיך. וסם אהיה עמך, (ז) אבל בעודך מחובר לטמא, אי אפטר (ח) להקרות שכינתי עליך: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לא שהוא תנאי שאם תשוב אהיה עמך, אלא מראה מקום הוא לו מפני שכאן אי אפטר כו': (ח) אבל אין לפרש אהיה עמך לשמרך בדרך, כי כבר הוצטח על זה והנה אנכי עמך ושמרתך וגו' (לעיל כ"ח ט"ו), ר"ל שם אשנה שכינתי עליך ויחויב מזה שיוצטח שלא יהרג בדרך. ויתורץ בזה מה שפרש"י בפרשת וישלח (לעיל ל"ב י' ד"ה ואלוקים) שתי הצטחות וכו', שנראה משם שאהיה עמך האמור פה ר"ל לשמרך בדרך: (שפתי חכמים)

ספורנו ויאמר אלהים אל יעקב שוב. הודיע הכתוב שבסבת שלש אלה ברח ולא נטל רשות מלבן. שלא כמנהג איש אשר כמוהו כי חשב שאחר שקבל לשון הרע עליו אם ידע נסיעתו יגזלוהו כאמרו פן תגזול את בנותיך: ואתה עמך. שלא יקרד היזק: בדרך: (ספורנו)

[ד] וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה השדה אל-צאנו:

אונקלוס וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה לחקלא לות ענה: (אונקלוס)

יונתן וישדר יעקב ית נפתלי דהוא אגד קליל ויקרא לרחל וללאה ועלו לחקלא לות עניה: (תרגום יונתן)

רש"י ויקרא לרחל וללאה. לרחל תחלה ואחר כך ללאה, שהיא היתה עקרת הבית, שצבילה נזווג יעקב עם לבן, ואף צניה של לאה מודים בדבר, שהרי

צועז וזית דינו משצט יהודה אומרים, כרחל וכלאה אָשר בנו שְׁתִּיהוּ וגו', הקלימו
רחל ללאה: (רש"י)

וַיֹּאמֶר לְהוֹן רְאֵה אֲנֹכִי אֶת-פְּנֵי אָבִיכֶן כִּי-אֵינְנוּ אֵלַי כְּתַמֵּל שְׁלֹשׁ וְאַלְהֵי אָבִי
הִיא עֲמָדַי:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן חֲזִי אֲנָא יְת סִבְר אֲפִי אָבוּכֶן אָרִי לִיתוּהִי עֲמִי כְּמֵאֲתַמְלִי
וּמִדְקַדְמוּי וְאַלְהֵה דְאָבָא הָוָה בְּסַעְדֵי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹן חֲמִי אֲנָא יְת סִבְר אֲפִי אָבוּכֶן וְהָא לִיתְנֹון שְׁפָנָן עֲמִי הִי
כְּדֵאִיתְמְלִי וְהִי כְּדְקַדְמוּי וְאַלְהֵה דְאָבָא הָוָה מִימְרִיה בְּסַעְדֵי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא אֶת פְּנֵי אֲבִיכֶן. רֵאִיתִי בְּפָנָיו שֶׁאֵינְנוּ עִמִּי כְּתַמֵּל שְׁלֹשׁ. או יָשׁוּב אֵינְנוּ
אֵל פְּנֵי. כְּמוֹ פְּנֵי ה' חֲלַקְסָם: (אבן עזרא)

אור החיים וַיֹּאמֶר לְהוֹן רֹואֵה אֲנֹכִי וגו'. פִּי וְאִם תֹּאמַר שִׁישׁ לוֹ טַעַם נִכּוֹן כִּי הוּא
רֹואֵה כִּי שֶׁלַךְ גְּדוֹל מִשְׁלוֹ וּפְרֻצַת מְאוֹד, לְזֶה אָמַר וְאַלְהֵי אָבִי הִיא עֲמָדַי וְזוֹ בְּרַכָּה
מֵאֵת ה': (אור החיים)

ספורנו כִּי אֵינְנוּ אֵלַי כְּתַמֵּל שְׁלֹשׁ. כְּחוֹשֵׁב שִׁישׁ בִּידֵי מִשְׁלוֹ: וְאַלְהֵי אָבִי הִיא
עֲמָדַי. וְהוּא יְתִי נִתֵּן לִי כֹל מַה שְּׁבִידֵי וְלֹא גִזְלַתִּי מִלְּבָן מֵאוֹמָה: (ספורנו)

וַיֹּאמֶר וְאַתְנָה יְדַעְתָּן כִּי בְּכָל-כְּחִי עֲבַדְתִּי אֶת-אָבִיכֶן:

אונקלוס וְאַתְנָה יְדַעְתָּן אָרִי בְּכָל חִילִי פְּלַחִית יְת אָבוּכֶן: (אונקלוס)

יונתן וְאַתְנֹון יְדַעְתֹון אָרוֹם בְּכָל חִילִי פְּלַחִית יְת אָבוּכֶן: (תרגום יונתן)

הרמב"ן כִּי בְּכָל כְּחִי עֲבַדְתִּי אֶת אֲבִיכֶן. מִתְחִילָה וְנִתְבַרֵךְ לְרַגְלֵי וַיִּתְכַּן שֶׁהִיא לְלִבָן
צֹאן רְבוּת כִּי נִתְבַרְכוּ גַם הַעֲטוּפִים לְרַגְלֵי יַעֲקֹב כִּי לֹא צַעֲקוּ בְּנֵיו רַק בְּקִנְיָתָם
לִיעֲקֹב שַׁעֲשָׂה כֹּל הַכְּבוֹד הַזֶּה (הרמב"ן)

בעל הטורים וְאַתְנָה. גִּי וְאַתְנָה יְדַעְתָּן. וְאַתְנָה צֹאנִי צֹאן מִרְעִיתִי. וְאַתְנָה גִּשְׁם
שׁוֹטֵף אֲבִנֵי אֶלְגָּכִישׁ תְּכַלְנָה. מַה צֹאן מִרְעִיתִי דְלֵהֲלֹן מִדְּבַר בִּישְׂרָאֵל אִף צֹאן
הָאִמּוֹר כֹּאן דּוֹרֵשׁ בְּמִדְרַשׁ עַל הַגְּלוּיּוֹת גִּשְׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵי אֶלְגָּבִישׁ שֶׁאִמַר לְהוֹן אַתְּם
יְדַעְתֶּן שֶׁהִיא גִּשְׁם שׁוֹטֵף וְאַבְנֵים יוֹרְדִים עָלַי בְּהִיוֹתִי בְּשִׂדְהָ עִם הַצֹּאן: (בעל הטורים)

וְאָבִיכֶן הִתֵּל בִּי וְהִחְלַף אֶת-מִשְׁכַּרְתִּי עֲשֶׂרֶת מַגִּים וְלֹא-נִתְּנוּ אֱלֹהִים לְהַרְעֵ
עֲמָדַי:

אונקלוס וְאַבוּכֶן שְׁקַר בִּי וְאַשְׁנִי יְת אָגְרִי עֲשֶׂר זְמַנִּין וְלֹא שְׁבָקָה יְיָ לְאַבְאָשָׂא עֲמִי:
(אונקלוס)

יונתן וְאַבְיָכוֹן שֶׁקָרָבִי (ירושלמי ופֶּרֶג) וְשִׁלְחִיף יְת אֲגָרִי עֶשֶׂר חוּלְקִין וְלֹא יִהְיֶה לִּיהִי
יְיָ רָשׁוּ לְאַבְאֶשָׁא עָמִי : (תרגום יונתן)

רש"י עֶשְׂרֵת מוֹנִים. אִין מוֹנִים (ט) פְּחוֹת מַעֲשָׂרָה: מוֹנִים. לֶשׁוֹן סְכוּם כֻּלָּל הַחֲשֻׁבּוֹן,
וְהֵן עֲשִׂירִיּוֹת, לְמַדְנוּ שֶׁהַחֲלִיף תִּנְאוֹ (י) מֵאֵה פְעָמִים: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) למונים הוא לשון מנין שהוא עשרה, וכתוב עשרת מונים משמע
עשרת פעמים יו"ד דהיינו ק', אבל מונים אין פירושו פעמים: (י) הא דנקט רש"י
תנאו ולא נקט משכורתו, משום דאין הפסד בזה אם מחליף משכורתו, כגון אם
היה חייב ליתן לו מעות ונתן לו מטלטלין אין הפסד בזה, לכך נקט תנאו עיקר
התנאי היה מחליף כדפירש"י לקמן (פ' מ"א ד"ה ותחלף). (פמ"ח), היית משנה תנאי שבינינו
מנקוד לטלוא וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא התל בי. מלה זרה. בעבור היות התי"ו רפה כי עיקרו להדגש כמו ויהתל
בהם אליהו דרך לעג: עשרת מונים. מלשון מנה את העם והטעם עשרה במספר.
או הזכיר עשרה בעבור היותו סך חשבון: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואביכן התל בי והחליף את משכורתו. זה היה אמת ואם לא ספרו
הכתוב מתחלה וכן אמר לו ותחלף את משכורתי עשרת מונים (להלן פסוק מא) וכזה
במקומות רבים בתורה ובפרשה הזאת למעלה לא ספר שנתנה לאה את
הדודאים לרחל (הרמב"ן)

אור החיים ואביכן וגו'. צריך לדעת מה הוא ההתול שהיה מהתל בו, ואם עברת
הדרך, זה גזלן מקרי:

ואולי כי לבן הרגיש מפעם ראשונה שראה שילדו הצאן ברבוי מין הנוגע ליעקב
בחלקו לזה נתחכם ואמר בודאי הלא דבר הוא, לזה היה אומר לו מין אחד
בתחילה ואחר שיחמו הצאן היה חוזר בו בין עבור ללידה ולוקח לעצמו מין
שאמר, ומיחד ליעקב מין אחר, ולזה לא יקרא אלא התול שפעמים אומר כך
ופעמים וכו': (אור החיים)

דעת זקנים עשרת מונים. עשרה מנינים הרי מאה: (דעת זקנים)

[ח] אִם-כֹּה יֹאמֶר נְקֻדִים יִהְיֶה שְׁכָרְךָ וְיִלְדוּ כָל-הַצֹּאן נְקֻדִים וְאִם-כֹּה יֹאמֶר
עֲקָדִים יִהְיֶה שְׁכָרְךָ וְיִלְדוּ כָל-הַצֹּאן עֲקָדִים:

אונקלוס אִם כְּדִין הָוָה אָמַר נְמוֹרִין יִהְיֶה אֲגָרָךְ וְיִלְדוּ כָּל עֲנָא נְמוֹרִין וְאִם כְּדִין
הָוָה אָמַר רְגוּלִין יִהְיֶה אֲגָרָךְ וְיִלְדוּ כָּל עֲנָא רְגוּלִין: (אונקלוס)

יונתן אִם כְּדִין הָוָה אָמַר קְרוּחִין יִהְיֶה אֲגָרָךְ וְיִלְדוּ כָּל עֲנָא קְרוּחִין וְאִם כְּדִין יִימַר
מֵאֵן דְּשׁוּמָא בְּרִיגְלָהוֹן יִהְיֶה אֲגָרָךְ וְיִלְדוּ כָּל עֲנָא מֵאֵן דְּשׁוּמָא בְּרִיגְלָהוֹן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וזה שאמר **עקדים יהיה שכרך**. ידוע שהחליף משכורתו לקחת עקדים לבדם וכן פעם אחרת נקדים: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם **אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך**. כי מתחילה נתן לו שני המראות נקודים וטלואים גם החום בכשבים וחזר בו לתת מראה אחד והיה מחליף אותו בכל שנה והיו הצאן יולדות כן ולא היה זה במקלות כי הוא מספר להם מעשה השם הגדול שעשה עמו להפליא מדי שנה בשנה כאשר אמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי גם יתכן שהיה מחליף את משכורתו אחרי שהיו הצאן מעוברות והיו יולדות כרצון יעקב כאשר ישר בעיני היוצר לעשות ובבראשית רבה (ע"ד) צפה הקב"ה מה שלבן עתיד לעשות ליעקב אבינו והוא צר צורה כיוצא בה אם כה אמר אין כתוב כאן אלא אם כה יאמר (הרמב"ן)

אור החיים **אם כה יאמר**. והגם שתנאי הראשון היה שיטול נקודים וטלואים, לא עמד בדבר אלא אחת מהנה הסכים לתת לו:

עוד טעם הדבר הוא לצד כי מין זה של עקודים לא הוזכר בתנאי הראשון בא עליו הרשע בטענה כי לא כאלה לחלק יעקב, ולא הודה על האמת מההוכחה שנטל מין זה ולזה בפעם ראשונה הוציא מחלק יעקב עקודים ואחר כך היה מתוודע עמו לרצונו להחליף מין נקודים שבחלק יעקב בחלק עקודים שהוא של לבן וחוזר חלילה עשרת מונים, ולעולם תנאי הראשון של נקודים וטלואים בכשבים ובעזים עמד במקומו:

ואומרו אם כה יאמר לשון עתיד, לפי מה שפירשתי באומרו התל בי ידויק על נכון, כי לא על אמירה שהיה אומר בתחילה היתה הנהגת הלידה אלא על מה שעתיד (להוליד) [לומר] באחרונה אחר עיבור הצאן, ודבר זה לא היה לצד השתדלות יעקב אלא כי מה' היתה לו וכמו שספר אחר כך שראה בחלום וכו': (אור החיים)

כלי יקר **אם כה יאמר נקודים יהיה שכרך וגו'**. אם כה אמר ה"ל, כי יאמר להבא משמע, ונראה שזה קאי על מה שאמר ולא נתנו אלהים להרע עמדי, כי כבר נראה לו בחלום ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וגו', ע"כ אמר אם כה יאמר להבא כי פשיטא בשעת שימת המקלות שיוולדו עקודים וטלואים, אלא אפילו להבא כשלא אשים המקלות מ"מ יהיה הכל לפי תנאו שאם יאמר נקודים יהיה שכרך וילדו כולם נקודים, כי כך הובטחתי בחלום מפי הגבורה, לפי שראה ה' בעיני את כל אשר לבן עושה לי, כי אני אמרתי הסר משם כל שה נקוד וטלוא, היתה כוונתי לומר שיהיו שני עדרים סמוכים זה לזה ואם ילכו הנקיבות אל עדר הנקודים והטלואים מזלי גרם, ואם יתעברו בעדרם מזלך גרם, ומסתמא יסכים לבן על זה כי יותר קרוב לו מה שיתעברו בעדרם ממה שילכו לעדר אחר, ולבן הרחיק דרך ג' ימים באופן שיהיה נמנע שילכו הנקיבות לאותו עדר כדי שילך יעקב ריקם, על כן הוצרך לעשות ענין המקלות והסכים הקב"ה על ידו לומר שאף בלא שימת המקלות יהיה כן להבא.

ובספר תולדות יצחק פירש, שלכך נאמר אם כה יאמר, לפי שלבן ראה שכל אשר חפץ יעקב עושה ה' ומסכים על ידו ע"כ חשב לעשות תחבולה נגד רצון האל יתברך והוא, להתנות מתחלה נקודים וכאשר יתעברו נקודים אז יחזור ויתנה טלואים כי כבר נתעברו נקודים, אבל הקב"ה ידע מה שבלבו של לבן שכך יאמר

אחר שיתעברו, ועשה הקב"ה שנתעברו מאותה מראה שלבן יאמר לעתיד בשעת ההריון במראה זו אני חפץ, לכך נאמר אם כה יאמר להבא. (כלי יקר)

ט} וַיֵּצֵל אֱלֹהִים אֶת-מִקְנֶה אַבְיָכֶם וַיִּתֶן-לִי:

אונקלוס וַאֲפָרֵשׁ יְיָ יֵת גִּיתִי דְאָבוּכֹן וַיְהִב לִי: (אונקלוס)

יונתן וְרוֹקֵן יְיָ יֵת בֵּיתָא דְאָבוּכֹן וַיְהִב לִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויצל אלהים. כטעם וינצלו את מצרים ושניהם מגזרת הצילני נא ואם היא מעט רחוק. וזה שאמר יעקב לנשיו גם הוא אמת שראה זה בחלום כי השם יעזרהו לחזק הצאן ולהוליד גם בלא מקלות: (אבן עזרא)

יז} וַיְהִי בַעַת יַחַם הַצֹּאן וְאִשָּׁא עֵינֵי וְאָרָא בְּחִלּוֹם וְהִנֵּה הָעֵתוּדִים הָעֹלִים עַל-הַצֹּאן עֲקָדִים עֲקָדִים וַבְּרָדִים:

אונקלוס וְהָוָה בְּעֵדוֹן דְּאִתְיַחְמָא עָנָא וְזִקְפִית עֵינֵי וְחִזִּית בְּחִלְמָא וְהָא תִישָׂא דְסִלְקִין עַל עָנָא רְגוּלִין נְמוּרִין וּפְצִיחִין: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּעֵידוֹן דְּאִתְיַחְמָא עָנָא וְזִקְפִית עֵינֵי וְחִמִּית בְּחִלְמָא וְהָא בְּרַחֲמֵי דְסִלְקִין עַל עָנָא שׁוּמָא בְּרַגְלֵיהוֹן וְקִירוֹוּחִין וְגַבִּיהוֹן חִיוּרִין: (תרגום יונתן)

רש"י והנה העתודים. אף על פי שהדילם לבן כולם שלח יתעברו הלאו דוגמתו, היו המלכאים מביאין אותן מעדר המסור ביד בני לבן, (ב) לעדר שביר יעקב (ב"ר עג, יד): וברדים. תרגומו ופלוחין, פייס"ר בלע"ז (גישפריינקלט), חוט של לבן מקיף את גופו סביב, וחברבורות שלו פתוחה ומפולסת מזו אל זו, (ג) (ס"א מזו אל זו), ואין לי להביא עד מן המקרא: (רש"י)

שפתו חכמים (כ) כלומר מה שכתוב והנה העתודים העולים וגו' ודאי לא קאי על אותן שנוולדו לו ליעקב, דאם כן מה אתא לאשמעינן, אלא מוכרח אתה לומר שאלו לבן היו והיאך באו לכאן, ועל זה פירש אע"פ וכו': (ג) ר"ל שאין שחור מעכבו אלא אותו חוט של לבן פתוח ומסבב כל גופו: (שפתו חכמים)

הרמב"ן ויהי בעת יחם הצאן. זה היה אחר שהחליף את משכורתו ולכך אמר כי ראיתי את כל אשר לבן עושה לך וטעם והנה העתודים העולים על הצאן הראה לו בחלום כי יעלו על הצאן העתודים וכולם עקודים ואחרי כן היו כולם נקודים ושוב היו כולם ברודים והגיד כי הוא רואה החמס שעושה לו לבן להחליף את משכורתו ויעשה הנולדים כמראה אשר יצטרך אליו יעקב ומכאן ואילך לא יעשה יעקב מקלות כי בוטח בה' ישוגב (משלי כט כה)

"והנה העתודים העולים על הצאן" - התישים והאילים יקראו עתודים כי כל

גדול בצאן יקרא כן אף בגדולי האנשים כל עתודי ארץ (ישעיהו יד ט) וכתב רש"י אף על פי שהבדילם לבן כולם שלא יתעברו הצאן דוגמתן היו המלאכים מביאים אותן מעדר המסור לבני לבן לעדר שביד יעקב ועל דרך הפשט היה זה מראה להבטיחו כי יולידו כהם והעד מלת "והנה" כי בכל החלום יאמר כן (לעיל כח יב יג להלן מ ט טז) בטעם כאילו הדבר לפניו ובבראשית רבה (עד ג) לא הזכירו המלאכים אלא ממדרש אמרו עולים אין כתוב כאן אלא העולים כי פשוטו של מקרא כמו שאמרנו (הרמב"ן)

[יא] וַיֹּאמֶר אֵלֵי מִלְאָךְ הָאֱלֹהִים בְּחִלּוֹם יַעֲקֹב וַאֲמַר הַגָּנִי:

אונקלוס וַאֲמַר לִי מִלְאָכָא דִּי בְּחִלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמַרִית הָא אָנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לִי מִלְאָכָה דִּי בְּחִלְמָא יַעֲקֹב וַאֲמַרִית הָא נָא: (תרגום יונתן)

[יב] וַיֹּאמֶר שָׂא-נָא עֵינֶיךָ וּרְאֵה כָל-הָעֵתִידִים הָעֹלִים עַל-הַצֹּאן עֲקָדִים נִקְדָּים וּבְרָדִים כִּי רָאִיתִי אֶת כָּל-אֲשֶׁר לָבָן עָשָׂה לָךְ:

אונקלוס וַאֲמַר זְקוּף כְּעוֹ עֵינֶיךָ וַחֲזִי כָּל תְּנִשְׂפָא דְסַלְקִין עַל עֲנַא רְגוּלִין נְמוּרִין וּפְצִיחִין אַרְי גְּלִי קְדָמִי יָת כָּל דִּי לָבָן עֶבֶד לָךְ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר זְקוּף כְּדוֹן עֵינֶיךָ וַחֲמִי כָּל בְּרַחֲמָא דְסַלְקִין עַל עֲנַא שׁוּמָא בְּרַגְלֵיהוֹן וּקְרוּחִין וּגְבִיהוֹן חֲוֹרִין אַרוּם גְּלִי קְדָמִי יָת כָּל אוֹנְסָא דְלָבָן עֶבֶד לָךְ: (תרגום יונתן)

אור החיים העתודים וגו' עקודים נק ודים וברודים. צריך לדעת מה הוא פי ברודים, ולו יהיה שיהיה מין ממין הנולדים בצאן כיון שאין ליעקב חלק בו כי לא הוזכר בתנאים אם כן למה יראוהו אותו בחלום:

וראיתי להראבי"ע שכתב כי ברודים הם טלואים ולא הביא הרב הכרח לדבר. עוד לפי מה שאמר אם כה יאמר וגו' הראת לדעת כי לא היה נוטל יעקב אלא או עקודים או נקודים ומעתה למה היו עולים על הצאן מינים שאינם לחלק יעקב:

אכן טעם הדבר הוא לצד מה שקדם לנו בידיעת לבן הרמאי כי מלבד תחבולותיו ומרמיו גם היו לו תרפים אשר יגידו לו כל דבר וכמאמרם ז"ל (תנחומא) ומן הסתם שאול ישאל בהם וידע העצמים בבטן המלאה ומראיהן ומעתה באמצעות דבר זה אפסו כוחות יעקב בכל מין אשר יתחכם יפסידוהו התרפים, אשר על כן העונה בצר ענהו, ויש לך לדעת כי מין מראה אשר יהיה בנולדים יתהוה בעת יחס ואין מציאות להפכו אחר כך זולת על ידי נס עצום להפך הטבע הפוך עצום, ודבר זה קשה בעיני אל עליון לעשותו, וצא ולמד מדבריהם ז"ל בכמה מקומות, (סוטה ב. שבת כג.) ועשה ה' חכמה שלא להצטרך להפך סדר טבע הבריאה, והוא שהיו עולים ג' מינים יחד והיה בכל נולד ונולד בכח ההיולי מוטבעים שלשתם יחד, ובזה ספו תמו ידיעות התרפים, ועם יציאת הנולדים היה נגלה בהם מין אשר יסכימו יחד כי הוא זה חלק יעקב. ולא ירחיק דעתך הדבר, כי יש עופות שיהפכו גווניהם לכמה מראות וזה הוא לצד שהטביע ה' בהם כן, וכמו כן עשה ה' בנולדים בצאן לבן להציל עשוק מיד עושק. ואומרו ברודים לפי מה שפירשנו

מצינו ראייה לדברי ראבי"ע כי הוא מין טלוא כי זולת זה דלמא יאמר לבן טלוא יהיה שרדך ונמצא הנס לבטלה ח"ו, אלא ודאי כי ברודים הוא מין טלוא ואולי לצד שלובן שלו לבן הרבה כברד נקרא כן, ומעתה נתישב הכתוב על נכון:

כי ראיתי את כל אשר לבן וגו'. המלאך הגיד טעם הנס כי ראה ה' כל מעשיו וערמותיו של לבן ומה שהיה מתחכם ושואל בתרפיו ולא היה מציאות להצילו ממנו זולת מעשה אשר הראהו עולים על הצאן וכמו שפירשנו:

גם רמז לו כי כל מעשה של לבן אליו הם נתונים, ולזה לא אמר כל אשר עושה לך לבן לרמוז גם כן כי כל הנולדים יהיו לחלק יעקב, ואין בזה משום גזל כי ה' שופט צדק וידע כל אשר רימהו ואונהו והוציא מזה ונתן לזה והוא ישפוט בצדק: (אור החיים)

[יג] אֲנֹכִי הָאֵל בֵּית-אֵל אֲשֶׁר מְשַׁחֵת שֵׁם מִצְבֵּה אֲשֶׁר נִדְרַתְּ לִי שֵׁם נִדְרַתְּ עִתָּה קוֹם צֵא מִן-הָאָרֶץ הַזֹּאת וְשׁוּב אֶל-אָרֶץ מִוְלַדְתְּךָ:

אונקלוס אָנָּה אֱלֹהָא דְאִתְגְּלִיתִי עֲלֶךָ בְּבֵית אֵל דִּי מְשַׁחֲתָא תַּמָּן קָמָא דִּי קִימְתָּא קִדְמִי תַּמָּן קָיָם כְּעוֹן קוֹם פּוֹק מִן אֲרַעָא הָדָא וְתוֹב לְאֲרַעָא יְלָדוּתְךָ: (אונקלוס)

יונתן אָנָּה הוּא אֱלֹהָא דְאִתְגְּלִיתִי עֲלֶךָ בְּבֵית אֵל דִּי רִיבִיתָא תַּמָּן קָמָא דְקִימִית קִדְמִי תַּמָּן קָיָם כְּדוֹן קוֹם פּוֹק מִן אֲרַעָא הָדָא וְתוֹב לְאֲרַעָא יְלָדוּתְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י האל בית אל. כמו אל בית אל, ה"א יתירה, ודרך מקראות לדבר כן, כמו כי אתם צאים אל הארץ כנען (במדבר לה, ג): משחת שם. לשון רבוי וגדולה כשנמשח למלכות, כך וילך שמן על ראשה להיות משוחה למזבח: אשר נדרת לי. ולריך אתה לשלמו, שאמרת יהיה בית אלהים, שתקריב שם קרבנות: (רש"י)

אבן עזרא **אנכי האל בית אל.** טעמו האל אל בית אל וכן ועץ הדעת דעת טוב ורע: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אנכי האל בית אל.** יספר יעקב לנשיו כל מה שאמר לו מלאך האלהים בחלום כי הכל פיוס להם שתלכנה עמו אבל מה שיספר לא חלום אחד הוא כי מאמר "שא נא עיניך וראה כל העתודים" היה בהיותו עובד את לבן בצאנו בעת יחס הצאן באחת מהשנים הראשונות ומאמר "אנכי האל בית אל" היה אחר כן בעת הנסיעה כי אחר שאמר לו קום צא מן הארץ הזאת לא נתעכב עוד בחרן לרעות עוד צאן לבן ויעלו התישים על הצאן ותלדנה נקודים וטלואים רק ממחרת החלום שלח לרחל וללאה ויספר להם חלומו והלכו להם וטעם אנכי האל בית אל פירש"י ה"א יתירה והוא כמו אנכי אל בית אל וכמהו (במדבר לד ב) אל הארץ כנען ובעלי הלשון (הראבי"ע והרד"ק) תקנו אנכי האל אל בית אל וכן ומעץ הדעת טוב ורע (לעיל ב ט) העבותות הזהב (שמות לט יז) והמלאך ידבר בלשון שולחו ועל דרך האמת יאמר המלאך הזה אנכי האל בית אל וכן ויקרא למקום אל בית אל (להלן לה ז) כמו שאמר ציון קדוש ישראל (ישעיהו ס יד) ויונתן בן עוזיאל אמר (שם ו ג) קדיש בשמי מרומא עילאה בית שכינתיה והוא המלאך הגואל (להלן מח טז) וכן בכל ביתי נאמן הוא (במדבר יב ז) והמשכיל יבין וטעם אשר משחת שם מצבה אשר נדרת לי

שם נדר כי אתה נדרת להיות עובד לשם המיוחד בארץ הנבחרת ולהיות לך האבן
בית אלהים ולהוציא שם מעשרותיך ואם תאחר נדריך עוד יקצוף האלהים על
קולך (הרמב"ן)

[יד] וַתַּעַן רַחֵל וְלֵאמֹר וַתֵּאמְרָה לֹא הָעוֹד לָנוּ חֵלֶק וְנַחֲלָה בְּבֵית אָבִינוּ:

אונקלוס וְאַתִּיבַת רַחֵל וְלֵאמֹר וְאַמְרֵן יְהוָה הָעוֹד (פָּעוּן) לָנָא חֵלֶק וְאַחְסָנָא בְּבֵית
אַבוּנָא: (אונקלוס)

יונתן וְאַתִּבַּת רַחֵל בְּאַסְפְּמוּתָא דְלֵאמֹר וְאַמְרֵן לֵיהּ הָאֶפְשֵׁר דְעַד פְּדוּן אֵית לָנָא
חולק וְאַחְסָנָא בְּבֵית אָבוּנָא: (תרגום יונתן)

רש"י הָעוֹד לָנוּ. לְמַה נֶעֱכַב עַל יַד מַלְסָוּב, כְּלוּם אָנוּ מֵיחֲלוֹת לִירֵשׁ מִנְכָסֵי אֲבִינוּ
כלום בֵּין הַזְכָּרִים: (רש"י)

אור החיים הָעוֹד לָנוּ וְגו'. כִּפְלוּ לומר חֵלֶק וְנַחֲלָה, לרמוז ב' דברים, הא' הוא חלק
הנוגע להם בירושת אמם שכבר מתה, והב' נחלת אביהם, והחליטו שאין להם
תוחלת משניהם והראיה הלא נכריות נחשבנו לו כבר שמכרנו זה לך האות שאין
אנו אצלו במדרגת בנים וממילא יצו עליהן לבל ירשו בו. הגם שבמשפטי הגוים
אפשר שהבנות ירשו ואון יוכיח וכמעשה רשב"ג ואחותו, (שבת קטז.). ואמרו
ויאכלגם אכול ב' אכילות, א' ירושת כתובת אמם, והב' מה שעבד יעקב י"ד שנה
בעדם: (אור החיים)

ספורנו הָעוֹד לָנוּ. אֵיךְ תַּחֲשׁוּב יִקְשֶׁה עֲלֵינוּ לְהִפְרֵד מֵאֲבִינוּ: (ספורנו)

[טו] הֲלוֹא נִכְרִיּוֹת נִחְשָׁבֵנוּ לֹא כִּי מִכְרָנוּ וַיֵּאכַל גַּם-אֶכּוֹל אֶת-כַּסְפֵּנוּ:

אונקלוס הֲלֵא נִיכְרָאָן אֶתְחַשְׁבָּנָא לֵיהּ אָרִי זַבְנָנָא וְאַכַּל אָף מֵיכַל יַת פֶּסְפָּנָא:
(אונקלוס)

יונתן הֲלֵא נִיכְרִיתָא אֶתְחַשְׁבָּנָא לֵיהּ אָרוּם זַבְנָנָא וְאַכַּל אוּף מֵיכַל יַת פֶּסְפָּנָא:
(תרגום יונתן)

רש"י הֲלוֹא נִכְרִיּוֹת נִחְשָׁבֵנוּ לֹא. אֶפִּילוּ זַעֲמָה שְׂדֵרְךָ בְּנֵי אָדָם לְתַת נְדוּנִיָּא לְזַנּוּתֵינוּ
זַעֲמָה נְשׂוּאִין, נִהַג עֲמָנוּ כְּנִכְרִיּוֹת כִּי מִכְרָנוּ לָךְ (שַׁעֲבַדְתָּ אֹתוֹ בְּנֵי י"ד שָׁנָה וְלֹא נִתְּנָנוּ לָךְ אֲלֵא)
זַעֲמָה הַפְּעוּלָה: אֵת כַּסְפֵּנוּ. שְׁעֵכֶז דְּמֵי שְׂכָר (מ) פְּעוּלָתְךָ: (רש"י)

שפת חכמים (מ) פִּירוּשׁ שֶׁל אֹתוֹן שֶׁשׁ שָׁנִים שַׁעֲבַדְתָּ אֹתוֹ זַעֲמָה, כִּי עַל הַי"ד שָׁנִים
כזר אָמְרוּ כִּי מִכְרָנוּ: (שפת חכמים)

אבן עזרא כִּי מִכְרָנוּ. כִּי אֵילוּ מִכְרָנוּ שְׁלֵא עָשָׂה כְּמִשְׁפַּט הָאֲבוֹת עִם הַבְּנוֹת רַק אָמַר
שְׂמֹר צִאֲנֵי וְקַח בְּנוֹתֵי בְּמִשְׁכַּרְתְּךָ: (אבן עזרא)

[טז] כִּי כָל-הָעֹשֶׂר אֲשֶׁר הֶצִיל אֱלֹהִים מֵאֲבִינוּ לָנוּ הוּא וּלְבַנֵּינוּ וְעַתָּה כָּל אֲשֶׁר
אָמַר אֱלֹהִים אֵלֶיךָ עֲשֵׂה:

אונקלוס אַרִי כָּל עוֹתֶרָא דִּי אַפְרָשׁ יֵי מַאֲבֻנָא דִּילְנָא הוּא וְדַבְּנָנָא וְכַעַן כָּל דִּי אָמַר
יֵי לָךְ עֲבַד: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם כָּל עוֹתֶרָא דְרוֹקוֹן יֵי מִן אֲבֻנָא דִּי לָנָא הוּא וְדַבְּנָנָא וְכַדוֹן כָּל דְאָמַר יֵי
לָךְ עֲבִיד: (תרגום יונתן)

רש"י כִּי כָּל הָעֹשֶׂר. כִּי זֶה מִשְׁמַשׁ בְּלִשׁוֹן אַחֵר, כְּלוֹמַר מִשַּׁל אֲבִינוּ אֵין לָנוּ כְּלוֹם,
אַלֵּא מֵהַ שְׁהֵלִל הַקִּדְוָה מֵאֲבִינוּ, שְׁלָנוּ הוּא: הַלֵּל. לִשׁוֹן הַפְּרִישׁ, וְכֵן כָּל לִשׁוֹן הַלֵּל
שְׂבִמְקָרָא לִשׁוֹן הַפְּרִישׁ, שְׂמִפְרִישׁוֹ מִן הַרְעָה וּמִן הָאוֹיֵב: (רש"י)

אור החיים אֲשֶׁר הֶצִיל וְגו' לָנוּ וְגו'. פִּי ה' הֶצִיל מִמוֹנֵינוּ שֶׁהוּא חַיִּיב לָנוּ מִיָּדוּ,
שֶׁלִּשׁוֹן הַצֵּלָה יֹאמַר עַל גְּזֵלָה מִגְּזוּל, וְהוּא אוֹמְרוֹ לָנוּ פִּירוּשׁ מִשְׁלָנוּ שֶׁגְּזַל: (אור
החיים)

ספורנו כִּי כָּל הָעוֹשֶׂר. כִּמוֹ כִּי צַחֲקֵת. לֹא נִקְוָה לִנְחוּל מִשַּׁל אֲבִינוּ אֵלֵּא כָּל הָעוֹשֶׂר
אֲשֶׁר הֶצִיל אֱלֹהִים מִמֶּנּוּ הוּא לְבַדּוֹ לָנוּ וּלְבַנֵּינוּ. וְעַתָּה מֵאַחַר שֶׁרֵאִית שֶׁקֶבֶל לִשׁוֹן
הַרְעָה עֲלִיךָ וַיֵּשׁ לְחוּשׁ שִׁיגְזוּל: כָּל אֲשֶׁר אָמַר אֱלֹהִים. בְּלִבְדָּ עֲשֵׂה נֶהַג וְלֶךְ וְאַל תִּטּוֹל
רְשׁוֹת: (ספורנו)

[יז] וַיִּקְרָא יַעֲקֹב וַיִּשָּׂא אֶת-בְּנָיו וְאֶת-נָשָׁיו עַל-הַגְּמָלוֹת:

אונקלוס וַיִּקְרָא יַעֲקֹב וַיִּטַּל יֵת בְּנוֹהֵי וַיִּתְּ נְשׁוֹהֵי עַל גְּמֻלָּא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרָא יַעֲקֹב וַיִּסּוּבֵר יֵת בְּנוֹי וַיִּתְּ נְשׁוֹי עַל גְּמֻלָּא: (תרגום יונתן)

רש"י אֵת בְּנָיו וְאֵת נָשָׁיו. הַקְּדִים זְכָרִים לְנִקְבוֹת, וְעַשׂוֹ הַקְּדִים נִקְבוֹת לְזָכָרִים, (ו)
שְׂנֵאֲמַר וַיִּקַּח עֵשָׂו אֵת נָשָׁיו וְאֵת בְּנָיו וְגו' (בְּרֵאשִׁית לו', ו:): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) מִפְּנֵי שֶׁהִיָּה שְׂטוֹף בְּזִימָה וְהָיוּ נָשָׁיו עֵיִקָּר, (רש"י): (שפתי חכמים)

[יח] וַיִּנְהַג אֶת-כָּל-מִקְנֵהוּ וְאֶת-כָּל-רֶכְשׁוֹ אֲשֶׁר רָכַשׁ מִקְנֵהוּ וְאֲשֶׁר רָכַשׁ
בְּפָדִן אָרָם לְבֹא אֶל-יִצְחָק אָבִיו אֶרְצָה כְּנָעַן:

אונקלוס וַדְבֵר יֵת כָּל גִּיתוֹהֵי וַיִּתְּ כָּל קִנְיָנָה דִּקְנָא גִּיתֵי קִנְיָנָה דִּי קָנָא בְּפָדוֹן אָרָם
לְמִיתֵי לְוֵת יִצְחָק אָבוֹהֵי לְאַרְעָא כְּנָעַן: (אונקלוס)

יונתן וּדְבַר יֵת כָּל בְּעִירָא וַיֵּת כָּל נֶכְסָיו דִּי קְנָא גִיתוֹ וְנֶכְסָיו דִּי קְנָא בְּפִדּוֹ אָרִם לְמִיתֵי לְוֵת יֶצְחָק אָבוּי לְאָרְעָא דְכְּנַעַן : (תרגום יונתן)

רש"י מקנה קנינו. מה שקנה מלאנו, (ס) עבדים וספחות וגמלים וחמורים: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) פירוש המקנה של קנינו שקנאו ע"י מכירת לאנו, ופירש וינהג את כל מקנהו המקנה שנוול לו בשכרו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא רכש. מגזרת רכוש : (אבן עזרא)

ויט וּלְבָן הֵלֶךְ לְגַזֵּז אֶת-צֹאֲנוֹ וַתִּגְנֹב רְחֵל אֶת-הַתְּרָפִים אֲשֶׁר לְאֲבִיהָ:

אונקלוס וּלְבָן אֶזֶל לְמַגְזֵז יֵת עֲנָה וַיִּנְסַבֵּת רְחֵל יֵת צְלַמְנִיא דִּי לְאָבוּהָא : (אונקלוס)

יונתן וּלְבָן אֶזֶל לְמַגְזֵז עֲנָה וַיִּגְנִיבֵת רְחֵל יֵת צְלַמְנִיא דְהוּוֹן נֶכְסֵין גְּבָרָא בּוּכְרָא וְחֻזְמֵין רִישִׁיָּה וּמְלָחִין לִיה בְּמִלְחָא וּבּוּסְמָנִין וְכִתְבֵין קוּסְמֵין בְּצִיפָא דְדִהָבָא וַיְהִיבֵין תְּחוֹת לְשַׁנְיָה וּמְקִימֵין לִיה בְּכוּתְלָא וּמְמַלִּיל עֲמַהוּן וְאֵילֵין הוּוֹן דְהוּוֹה גַּחִין לְהוּן אָבוּהָא : (תרגום יונתן)

רש"י לגזוז את לאנו. שנתן ביד בניו דרך שלשת ימים (ע) בינו ובין יעקב: ותגנב רחל את התרפים. להפריש את אציה (פ) מעבודת אלילים נחווה (ב"ר ע"ד, ה.ה.): (רש"י)

שפתי חכמים (ע) אמר זה משום קרא שאחריו (פ' כ"ב) שכתוב ביום השלישי וגו', למה לא נודע לו עד יום השלישי: (פ) לאם לא כן אשר לאציה מיותר, אלא להפרישו וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולבן הלך לגזוז את צאנו. שהיה ביד בניו רחוק שלשה ימים כאשר הוא כתוב על כן ויגד לבן ביום השלישי: **התרפים**. י"א שהוא כלי נחשת העשוי לדעת חלקי השעות ואחרים אמרו כי יש כח בחכמי המזלות לעשות צורה בשעות ידועות תדבר הצורה והעד שלהם כי התרפים דברו און. ופ"י הפסוק איננו כן. והקרוב אלי שהתרפי' הם על צורת בני אדם והיא עשויה לקבל כח עליונים ולא אוכל לפרש. והעד שהתרפים כן. התרפים ששמה מיכל בת שאול במטה עד שחשבו שומרי הבית שהם דוד. והפסוק שאמר אין אפוד ותרפים. יש לו ב' פירושים האחד שאמר אין מלך ואין שר בישראל כי השם לא בחר מלך רק ממשפחת דוד על כן אמר בפסוק השני ובקשו את ה' אלהיהם ואין זבח ומצבה לע"ז. ואין אפוד שהיו עובדי הבעל עושים כדמות אפוד משה על כן אמר אפוד ולא אמר האפוד כמו הגישה האפוד. ואפוד ירד בידו. איננו אפוד שעשה משה ובמקומו אפרשנו בראיות גמורות אם גומר השם עלי. והפ"י הבי' שלא יעבדו השם ולא ע"ז. והנה התרפים קראם לבן אלהיו. ויש אומרים שרחל גנבתם לבטל עבודת כוכבי' מאביה ואילו היה כן למה הוליקה אותם עמה ולא טמנם בדרך. והקרוב שהיה לבן אביה יודע מזלות ופחדה שאביה יסתכל במזלות לדעת אי זה

הרמב"ן ותגנוב רחל את התרפים. לא נתכוונה אלא להפריש אביה מעבודה זרה לשון רש"י ואפשר כי היו ללבן לעבודה זרה כאשר אמר למה גנבת את אלהי אבל לא היו כל התרפים נעבדים כי איך תמצא עבודה זרה בבית אדונינו דוד (עיי' שמואל א יט יג) והקרוב מה שאומרים שהם כלים לקבל השעות ויקסמו בהם לדעת עתידות והמלה נגזרת מלשון רפה ידים (שם ב יז ב) נרפים אתם נרפים (שמות ה יז) יקראו אותם "תרפים" לרמוז בשמם כי דבורם כמו נבואה רפה תבא ברב ותכזב לעתים רחוקות כמו שאמרו (זכריה יב) כי התרפים דברו און והנה יעשו אותם קטני אמנה להם לאלהים לא ישאלו בשם הנכבד ולא יתפללו אליו רק כל מעשיהם בקסמים אשר יגידו להם התרפים וכתוב (שופטים יז ה) והאיש מיכה לו בית אלהים ויעש אפוד ותרפים ושם כתוב (יהח ה) שאל נא באלהים ונדעה התצליח דרכינו כי בתרפים היו שואלים וכן היה הענין בישראל באפוד כי אחרי אשר הורגלו באפוד הקדש עשו כדמותו והיו שואלים בו ומאמינים בדבריו ותועים אחריו גם בחלים לא ידרשו את ה' כי אם בהם וזה טעם ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה ויזנו כל ישראל אחריו שם ויהי לגדעון ולביתו למוקש (שופטים ח כז) כי סרו מאחרי ה' והנה לבן היה קוסם ומנחש כאשר אמר (לעיל ל כז) נחשתי וארצו ארץ קוסמים מעולם כדכתיב (ישעיהו ב ו) כי מלאו מקדם ועוננים כפלשתים ובלעם בן בעור הקוסם היה מעירו וזה טעם למה גנבת את אלהי (הרמב"ן)

דעת זקנים ותגנוב רחל את התרפים. אומר בפרקי רבי אליעזר מהו תרפים היו שוחטין אדם בכור וחותרין אותו ומולחין אותו במלח ובשמים וכותבין על טס של זהב שם רוח טומאה ומניחין אותו תחת כלי לשונו ונותנין אותו בקיר ומדליקין לפניו נר ומשתחויים לו והוא מדבר כדכתיב התרפים דברו און. ולכך גנבה אותן שלא יגידו ללבן כי ברח יעקב. א"נ נתכוונה לעקור ע"ז מבית אביה: (דעת זקנים)

[כ] וַיִּגְנוֹב יַעֲקֹב אֶת-לֵב לֶבֶן הָאֲרָמִי עַל-בְּלִי הַגִּיד לוֹ כִּי בָרַח הוּא:

אונקלוס וְכַסֵּי יַעֲקֹב מִן לֶבָא דְלֶבֶן אֲרַמְאָה עַל דְּלֵא חֻי לֵיה אַרִי אֶזֶל הוּא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּגְנוֹב יַעֲקֹב יֵת דְּעֵתִיָּה דְּלֶבֶן אֲרַמְאָה עַל דְּלֵא חֻי לֵיה אַרוּם אֶזֶל הוּא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא את לב. לא גנב יעקב כי אם דעתו כי עיקר הדעת בלב: (אבן עזרא)

אור החיים ויגנוב וגו' על בלי וגו'. קשה איך יוצדק לומר אליו שהוא בורח שאומר על בלי הגיד לו כי בורח. ואולי שהכוונה היא שנתחכם יעקב כשספר ללבן כל מעשיו והנהגותיו העלים ממנו ערמת הבריה והוסיף לשלול אותה ממנו במה שהיה שואל ממנו לשלחו בזה היה מצדיק לבן כי לא יברח כלל, שאם לא כן למה היה שואל ממנו שישלחו ובזה גנב לבו, והוא אומר ויגנוב וגו' ובמה גנב על סבת שלא הגיד לו בסיפור מעשיו כי יערים לברוח כשיצטרך לברוח. ובזה מצינו טעם בעיקר הודעת כתוב זה שבא לומר טעם שבו השיג הבריה, כי זולת זה היה נותן לב לבן לשמור אותו מלברוח באיזה אופן שיהיה אלא שגנב לבו ובזה מצא הכנה לאסוף כל אשר יש לו וברח ואין יודע, והוא שאמר סמוך לזה ויברח הוא וכל אשר לו (אור החיים)

ספורנו **ויגנב יעקב את לב לבן**. שלא הראה לו שהרגיש כלל כמה שקבלעליו לשון הרע ובמה שלא היו פניו עם יעקב כתמול שלשם: **הארמי**. וזה עשה מפני שהיה לבן ארמי בעל מרמה. באופן שאם היה מרגיש שידע יעקב דבר זה היה סופר כל צעדיו ולא היה אצל יעקב דרך להמלט: **על בלי הגיד לו**. כמו על עולת התמיד. הראה יעקב עצמו כאלו בלתי מרגיש באיבת לבן מלבד שלא הגיד לו שחפץ ללכת וכל זה עשה לא להעדר מוסר אלא כמוכרח וזה כי בורח הוא. מדאגה שיגזלהו לבן בעזרת אנשי עירו כמו שאמר בהתנצלותו ללבן אחר כן: (ספורנו)

[כא] **ויברח הוא וכל-אשר-לו ויקם ויעבר את-הנהר וישם את-פניו הר הגלעד:**

אונקלוס **ואזל הוא וכל די לה וקם ויעבר ית פרת ושווי ית אפוחי לטורא דגלעד:** (אונקלוס)

יונתן **ואזל הוא עם כל דיליה וקם ויעבר ית פרת ושווי ית אנפוי למיסוק לטורא דגלעד ארום חמא ברוח קודשא דתמן עתיד למקווי שיזבותא לבנוי ביומי דיפתח דמן גלעד:** (תרגום יונתן)

ספורנו **ויברח**. מלת הבריחה בכ"מ תורה על סור האדם מאיזה מקום ואין רודף וזה מדאגת היזק עתיד אבל סור האדם מן המקום מפני היזק הווה או מפני יקרא ניסה: (ספורנו)

[כב] **ויגד ללבן ביום השלישי כי ברח יעקב:**

אונקלוס **ואתתנא ללבן ביומא תליתאה ארי אזל יעקב:** (אונקלוס)

יונתן **ובתר דאזל יעקב קמו רעגא על בירא ולא אשפחו מנא ואמתינו תלתא יומין דילמא תהי טייפא ולא טפת ובכו איתוי ללבן ביומא תליתאה וידע ארום ערק יעקב דבזכותיה הנה טייפא עשרין שנין:** (תרגום יונתן)

רש"י **ביום השלישי**. שהרי דרך ג' ימים היה ביניהם דרך שבעת ימים כל אותו

הרמב"ן **ביום השלישי**. שהרי דרך ג' ימים היה ביניהם דרך שבעת ימים כל אותו ג' ימים הלך המגיד להגיד את לבן שהלך יעקב לדרכו נמצא רחוק מלבן ששה ימים ובשביעי השיגו ולמדנו שכל מה שהלך יעקב בששה ימים הלך לבן ביום אחד לשון רש"י מבראשית רבה (ע"ד) ונכון הוא שילך לבן כגבור לרוץ ארח כי כן דרך הרודפים אבל לבן דרך שלשה ימים שם בין צאנו ובין הצאן אשר ביד יעקב לא בין העיר ובין צאנו כאלו לבן רועה צאנו במזרח לעיר יעקב למערבה וביניהם דרך שלשת ימים והנה יעקב מן העיר נסע כי שם ביתו בניו ובנותיו וכל אשר לו מלבד הצאן והוגד ללבן ביום השלישי כי לא הרגישו ביום הראשון ושב לבן לעירו ולקח את אחיו משם ורדף אחריו מעירו שבעה ימים והשיגו ביום השביעי אבל נאמר על דעת בראשית רבה כי מן השדה אשר שם הצאן נסע יעקב ולבן לקח את אחיו עמו מגוזזי צאנו ובפרקי רבי אליעזר (פרק לו) נראה כי לבן שב לעירו

ומשם לקח כל גבור וכל בן חיל ורדף אחריו משם (הרמב"ן)

בעל הטורים כי ברח. ב' במסורה כי ברח יעקב. כי ברח העם. איתא במדרש שעמלק הגיד ללבן על בריחת יעקב וגם לפרעה על בריחת ישראל: כי ברת. בגימטריא עמלק: (בעל הטורים)

[כג] ויקח את-אחיו עמו וירדף אחריו ודרך שבעת ימים וידבק אתו בהר הגלעד:

אונקלוס ודבר נת אחוהי עמה ורדף בתרוהי מהלך שבעת יומין ואדבק יתה בטורא דגלעד: (אונקלוס)

יונתן ודבר נת קריבוי עמיה ורדף בתרוי מהלך שובעא יומין וארע יתיה דשרי בטור גלעד מודי ומצלי קדם אלהיה: (תרגום יונתן)

רש"י את אחיו. קרוביו: דרך שבעת ימים. כל אותן ג' ימים שהלך המגיד להגיד ללבן הלך יעקב לדרכו, נמלא יעקב רחוק מלבן ששה ימים, ובשביעי השיגו לבן, למדנו שכל מה שהלך יעקב בשבעה ימים, (5) הלך לבן ביום אחד, (שנאמר וירדף אחריו דרך שבעת ימים, ולא נאמר וירדף אחריו שבעת ימים): (רש"י)

שפתי חכמים (5) כלומר אילו היה אכל מקום לאן לבן (היה ז' ימים): (שפתי חכמים)

הרמב"ן וידבק אותו בהר הגלעד. כי ביום השביעי בערב הגיע לבן אל תחת ההר וראה את יעקב חונה עליו מרחוק ולן בלילה ההוא למטה ויבא אליו החלום (הרמב"ן)

אור החיים דרך שבעת ימים. יש לחקור למה נשתנה יעקב בהליכה זו שלא קפצה לו הארץ כמשפט לאוהבי שמו, ומצינו שאפילו לאליעזר עבד אביו קפצה לו הארץ, (ב"ר נ"ט) ומן הנכון אליו יאות עשות גם להצילו מהרודף ולא היה משיגו לבן. ואולי כי הגיד לו האדון ברוך הוא בזה שאין צריך לברוח כי הגם שהדביקו לבן היוכל דבר דבר אליו אפילו דיבור, וזולת זה היה מראה ח"ו כי לא יכול הצילו מיד לבן, וגדול הנס הזה שהגם שהוא בעל בחירה ימנע מעשות בחירתו ביעקב:

גם בזה ה' סיבב כמה סיבובין כריתת ברית עמו לבל יזיק שבאמצעות הדבר נתגברו עליו ישראל בימי השופטים כשבא עליהם והוא כושן רשעתים כמאמרם ז"ל. (סנהדרין קה.) גם מזה נמשך קבורת רחל במקום ההוא כדי שתהיה לטובה אות בגלות בניה כאומרם ז"ל (ב"ר פ' כ"א) בטעם קבורתה שמה: (אור החיים)

[כד] ויבא אלהים אל-לבן הארמי בחלום הלילה ויאמר לו השמר לך פן-תדבר עם-יעקב מטוב עד-רע:

אונקלוס וְאֵתָא מִימָר מִן קָדָם יִי לְוֹת לְבֹן אֶרְמָאָה בְּחִילְמָא דְלִילְיָא וְאָמַר לָהּ אֶסְתַּמַּר לָךְ דִּילְמָא תִּמְלִיל עִם יַעֲקֹב מְטַב עַד בֵּישׁ: (אונקלוס)

יונתן וְאֵתָא מִלְאָכָא בְּמִימָר מִן קָדָם יִי וְשִׁלְף חֲרָבָא עַל לְבֹן רְמָאָה בְּחִילְמָא דְלִילְיָא וְאָמַר לִיה טוֹר לָךְ דִּילְמָא תִּמְלִיל עִם יַעֲקֹב מִן טַב עַד בֵּישׁ: (תרגום יונתן)

רש"י **מטוב עד רע.** כל טובתו (ה) של רשעים רעה היא אלכל הצדיקים (יבמות קג:):
(רש"י)

ספתי חכמים (ה) ונראה לי דהכי קאמר שאל תדבר עמו מה שהוא טוב בעיניך, כלומר שישוב עמך לחזן, והוא רעה אלכלו כי כל זמן שיהיה מחובר אלכל רשע אין השכינה סורה עליו, וק"ל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **ויבא אלהים אל לבן הארמי.** קודם וידבק אותו ופי' וכבר בא אלהים וכבר הראיתך רבי' כמוהו. ובא השם לכבוד יעקב: **מטוב ועד רע.** שתחשוב אתה שהוא טוב לו לא תדבר לו להשיבו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם אל לבן הארמי.** להגיד כי אף על פי שהוא ארמי ואנשי מקומו אנשי תרפים ועוננים כפלשתים (ישעיהו ב') בא אליו חלום הנבואה לכבוד הצדיק וכן ויגנב יעקב את לב לבן הארמי אף על פי שהוא הארמי הקוסם בעל התרפים

"מטוב עד רע" - כל טובתן של רשעים רעה היא אצל הצדיקים לשון רש"י ופשוטו השמר לך פן תדבר עמו לעשות לו טובה אם ישוב עמך מדרכו או פן תפחידנו לעשות לו רעה אם לא יבא עמך כי אני צויתיו לשוב אל ארצו (הרמב"ן)

ספורנו **פן תדבר עם יעקב.** אפילו דבור אסור לך: **מטוב עד רע.** לא תפתנו שישוב בתתך לו תקוה להיטיב עמו ולא תגזם אותו להרע עמו: (ספורנו)

כלי יקר **מטוב עד רע.** ומה שביני ביני היינו הדברים המשתמעים לתרי אפי, ולפי זה אסר לו שלשה מיני דברים. ראשונה אסר לו לדבר עמו מטוב דברים טובים ונחומים כי טובתן של רשעים רעה היא אצל צדיקים, לפי שעל כל פנים לבבו של הרשע להרע לצדיק, וכשהוא מדבר עמו טובות ודאי כל דבריו על צד החנופה כדי שלא יהיה הצדיק יודע להזהר ולהשמר ממנו, ודבר זה פשיטא שלא תדבר עמו כי יבא לידי היזק על ידו, אלא אפילו הדיבור הממוצע המשתמע לתרי אפי ס"ד אמינא שמותר לך לדבר עמו, והיה לו לשום על לבו ולמיחש מיהא בעי, קמ"ל מלת עד לומר לו שאסור לך להטעותו בדברים ולא זו שני מיני דברים אלו שהם אסורים לך כי יוכל הצדיק לבוא לידי מכשול על ידו, אלא אפילו רע גמור ס"ד אמינא שמותר לך לגזם לו בדברים רעים כדי שיהיה נזהר ונשמר ממנו, ואם הוא לא נזהר אני את נפשי הצלתי, קא משמע לן רע, לומר לך לא תגזם לו ולא תעשה לו שום רעה.

ובזה מתרצים, מה שנאמר בסמוך ואתה לא תעבור את הגל הזה אלי לרעה. משמע אבל לטובה תוכל לעבור, ובהפכו אמר לבן אם אני לא אעבור אליך את הגל, משמע בשום פנים לא אעבור אפילו לטובה, וזה לפי שטובתי בל עליך, כי כבר אמש אמר לי אלהים השמר לך מדבר עם יעקב מטוב, שמע מינה שאינו חפץ

בטובתי כי חשוד אני בעיניו שכל טובתי לך לרעה. ואמר אם אני לא אעבור אליך את הגל הזה אפילו אם לא אעבור גם המצבה, אבל אתה לא תעבור אלי הגל והמצבה לרעה, משמע אבל הגל לבד בלא העברת המצבה מותר אף לרעה, לפי שביני ביני ודאי ינחם יעקב על הרעה מה שאין כן בלבן ופשט זה נכון. (כלי יקר)

[כה] וישג לבן את-יעקב ויעקב תקע את-אהלו בהר ולבן תקע את-אחיו בהר הגלעד:

אונקלוס ואדביק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכנה בטורא ולבן אשרי ית אחוהי **אחיה** בטורא **דגלעד**: (אונקלוס)

יונתן ואדבק לבן ית יעקב ויעקב פרס ית משכניה בטורא ולבן אשרי ית אחוי **בקהויא** טורא **דגלעד**: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ולבן תקע את אחיו. עם אחיו: אהל יעקב. מושך עצמו ואחר עמו וכן הוא ויעקב תקע את אהלו בהר ולבן תקע את אהלו עם אחיו בהר הגלעד: (אבן עזרא)

[כו] ויאמר לבן ליעקב מה עשית ותגנב את-לבבי ותנהג את-בנותי כשבויות חרב:

אונקלוס ואמר לבן ליעקב מה עבדת וכסיתא מני ודברתא ית בנתי כשבויות חרפא: (אונקלוס)

יונתן ואמר לבן ליעקב מה עבדת וגנבת דעתי ודברת ית בנתי הי כשבויות חרפא: (תרגום יונתן)

רש"י כשבויות חרב. כל חיל הבא למלחמה קרוי (ה) חרב: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דהא לא נופל לשון שביה גבי חרב, אלא היה לו לומר כשבויות חיל: (שפתי חכמים)

[כז] למה נחבאת לברח ותגנב אתי ולא-הגדת לי ואשלחך בשמחה ובשרים בתך ובכנור:

אונקלוס למה איטמרת למיזל וכסיתא מני ולא חויתא לי ושלחתך פון בחדנא ובתושבחן **בתופין** ובכנורין: (אונקלוס)

יונתן למה איטמרת למיזל וגנבת דעתי ולא תנית לי ואילו תניתא לי שלחתך פון בחדנא ובתושבחן **בתופין** ובכנורין: (תרגום יונתן)

רש"י ותגנב אחי. גנבת את לעתי: (רש"י)

[כת] ולא נטשתי לנשק לבני ולבנתי עתה הספלת עשו:

אונקלוס ולא שבקתני לנשקא לבני ולבנתי פער אספלתא למעבד: (אונקלוס)

יונתן ולא אמנתנתי לנשקא לבני ברתי ולברתי פדון אספלת מה דעבדת: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הסכלת עשו. שם הפועל והוא סמוך ויחסר זה או כן: (אבן עזרא)

בעל הטורים עשו. די במסורה הסכלת עשו. למען עשה כיום הזה. עשה סטים שנאתי. עשה צדקה. הכא איירי ברמאותו של לבן וכן ביוסף חשדוהו אחיו ברמאות כדכתיב ואתם חשבתם עלי רעה וכן עשה סטים שנאתי אותן שעושים רמאות בלבם וכיוצא בו עשה צדקה זה יוסף שעשה צדקה עם אחיו שהם חשבוהו לרעה והוא חשבה לטובה: (בעל הטורים)

[כט] יש-לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמר אלי לאמר השמר לה מדבר עם-יעקב מטוב עד-רע:

אונקלוס אית חילא בידי למעבד עמכון ביש ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך מלמלא עם יעקב מטב עד ביש: (אונקלוס)

יונתן אית ספיקא בידי למעבד עמכון בישא ואלהא דאבוכון ברמשא אמר לי למימר אסתמר לך מלמלא עם יעקב מטב ועד ביש: (תרגום יונתן)

רש"י יש לאל ידי. יש כח וחיל בידי לעשות עמכם רע. וכל אל שהוא לשון קדש, על שם עוז ורוב אונים הוא: (רש"י)

אבן עזרא יש לאל. כח. כמו כגבור אין איל: (אבן עזרא)

ספורנו ואלהי אביכם. לא בזכותכם. מאחר שלא היה ראוי שתלך בלי רשות ושתגנוב את לבבי ללכת: (ספורנו)

[ל] ועתה הלה הלכת כן-נכסף נכספתה לבית אביך למה גנבת את-אלהי:

אונקלוס וכען מיזל אזלת ארי חמדא חמדתא לבית אבוך למה נסבתא ית דחלתני: (אונקלוס)

יונתן וכדון מיזל אזילתא ארום מתחמדא חמידתא לביתיה דאבוך למה גנבת ית צילמי טענותי: (תרגום יונתן)

רָשָׁי נִכְסֹפְתָהּ. חֲמֹדָתָ, וְהִרְצָה יָסַ בְּמִקְרָא נִכְסֵפָה וְגַם כָּלְתָה נַפְשִׁי (תהלים פד, ג.)
לְמַעַשָׁה יִדְיָךְ תִּכְסֹּף יְהוָה, אֲבוֹנִי: (רש"י)

אֲבוֹן עֲזָרָא נִכְסוּף. שם הפועל מבנין נפעל כמו אם נלחום נלחם בם : ומלת **נִכְסֹפְתָהּ**.
כמו התאוית. וכן יכסוף לטרופ : (אבן עזרא)

אור החיים **ועתה הלוך וגו'.** פיי להיות שמקודם קבל עליו למה נחבא לברוח שמחזיקו כבורח ואחר כך חזר לומר ועתה פיי לשון תשובה כאומרם ז"ל, (בי"ר פ' כ"א) והכונה ואם תשיבני דבר כי לא ברחת אלא הלוך כדרך הליכה הלכת כי **נִכְסוּף נִכְסֹפְתָהּ** וגו' ולא כמו שאמרתי לך בדרך בריחה אם כן למה גנבת את אלהי אלא ודאי כי לצד שהוא המגיד לחששת שמא יודיעני ויגיד לי שהלכת גנבת אותו וזה לך האות שברחת : (אור החיים)

ספורנו **ועתה הלוך הלכת כי נכסוף נכספת לבית אביך.** יתחייב שהלכת באופן זה מרוב תאותך לשוב לבית אביך. ויהי מה : **למה גנבת את אלהי.** כי בזה אין התנצלות שלא היתה תאותך לבית אביך סבה שתגנוב את אלהי : (ספורנו)

[לא] **וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלִבִּי כִּי יִרְאֵתִי כִּי אֲמַרְתִּי פֶן-תִּגְזַל אֶת-בְּנוֹתַי מֵעַמִּי:**

אונקלוס **וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלִבִּי אֲרִי דְחִילִית אֲרִי דִּילְמָא תִּנְיִס יְת בְּנֵיךְ:**
מנ"י : (אונקלוס)

יונתן **וַאֲתֵיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלִבִּי אֲרוּם אֶסְתַּפֵּיתִי וַאֲמַרִית דְּלְמָא תִּינּוּס יְת בְּנֵיךְ:**
מנ"י : (תרגום יונתן)

רָשָׁי כִּי יִרְאֵתִי וְגו'. הִסִּיבּוּ עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן, שְׂאֵמַר לוֹ וְתִנְהַג אֶת בְּנוֹתַי וְגו':
(רש"י)

אור החיים **ויען יעקב וגו'.** פיי אין אני מכחיש שברחתי, ומה שאמרת למה וגו' כי יראתי ממך שמא תגזול וגו', ומה שהתבוננת לומר כי לסיבה זו גנבתי אלהיך לבל יגיד, לזה ענה עם אשר וגו' כי טענה זו של גניבת התרפים כי זה יגיד שבורח הוא היא טענה הנשמעת, לזה נשבע לו עליה בקללה כדין המחרים על הספק : (אור החיים)

ספורנו **פן תגזול את בנותיך.** כי באמרך שלא נתת את כנותיך להרחיקם מעליך תגזול אותן מעמי לעכב גם הבנים והממון כענין אמרו אח"כ הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל זה אולי היית עושה בעזרת אנשי ארצך כהיותי שם ולא תשיג זה אחרי שיצאתי מארצך : (ספורנו)

[לב] **עַם אֲשֶׁר תִּמְצָא אֶת-אֱלֹהֶיךָ לֹא יִחִיָּה נֶגְדְךָ אֲחִינוּ הַכֹּהֵן-לֵךְ מִה עֹמְדֵי וְקַח-לָךְ וְלֹא-יִדַּע יַעֲקֹב כִּי רָחֵל גָּנְבָתֶם:**

אונקלוס **עם (נ"י אֶתְר) דִּי תִשְׁכַּח יְת דְּחִלְתָּךְ לֹא יִתְקַיֵּם קָדָם אֶתְנָא אֶשְׁתְּמוּדַע לָךְ:**

מָה דְעָמִי וְסָב לָךְ וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב אֶרֶי רַחֵל נְסִיבְתָהוּן : (אונקלוס)

יונתן עם כָּל מָאן דְתִשְׁפַּח יַת צְלָמִי טַעוּתָךְ יָמוּת בְּלֹא זִימְנִיָּה כָּל קָבִיל אֶחָנָא אֲשֶׁתְמוּדַע לָךְ מָאן דְעָמִי מִן דִּילָךְ וְסָב לָךְ וְלֹא יָדַע יַעֲקֹב אֶרוּם רַחֵל גְּבַתְנִוּן : (תרגום יונתן)

רש"י לא יחיה. ומאותה קללה מתה רחל בדרך (ב"ר ע"ג, ט.). מה עמדי. משלך: (רש"י)

אבן עזרא לא יחיה. רק אהרגנו. ויש אומרים שהי' דרך תפלה על כן מתה רחל בדרך. אם כן יודיענו מי התפלל על אשת פנח ס: (אבן עזרא)

אור החיים לא יחיה. כדין בן נח, ואם תאמר אין צריך לאומרה הלא משפטו חרוץ, נתכוון לומר שאין לו טענה לומר כי נתונים המה לו או שכוחים המה אצלו: (אור החיים)

ספורנו לא יחיה. כי חשב שגנב אותם אחד מהעבדים לעבדם ולחזור לסורו: הכר לך מה עמדי. משלך וקח לך כשתכירהו: ולא ידע יעקב. שאם היה יודע לא היה מעיז פניו לכחש ולא היה אומר לא יחיה: (ספורנו)

לגל וַיָּבֵא לְבֶן בְּאֵהָל יַעֲקֹב | וּבְאֵהָל לֵאָה וּבְאֵהָל שְׁתֵּי הָאֵמֹת וְלֹא מֵצָא וַיֵּצֵא מֵאֵהָל לֵאָה וַיָּבֵא בְּאֵהָל רַחֵל:

אונקלוס ועל לבן במשפנתא דיעקב ובמשפנתא דלאה ובמשפנתא דתרתיין לחינתא ולא אשפח ונפק ממשפנתא דלאה ועל במשפנתא דרחל: (אונקלוס)

יונתן ועל לבן במשפנתא דיעקב ומשפנתא דלאה ובמשפנתא דתרתיין לחינתא ולא אשפח ונפק ממשפנתא דלאה ועל במשפנתא דרחל: (תרגום יונתן)

רש"י צאהל יעקב. הוא אהל רחל, (ע) שהיה יעקב תדיר אצלה, וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב, ובכולן לא נאמר אשת יעקב: ויצא צאהל רחל. כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל (ת) קודם שחפש צאהל האמהות (ס"א השפחות), וכל כך למה, לפי שהיה מכיר בה שהיא משמנית: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) ראונו לתרץ למה נאמר אהל יעקב, וכי היה חסוד בעיניו לעבוד עבודת אלילים, ובפרט בסובו אל בית אביו שגם הוא עצמו אמר (לעיל פ' ל') כי נכסוף נכספתה לבית אביך למה גנבת את אלהי, והלא בית אביו לאו עובדי אלילים הם, לכן פירש הוא אהל רחל וכו': (ת) רצה לומר הא אהל יעקב הוא אהל רחל כדפירש"י בסמוך, ואם כן למה ליה ויצא צאהל רחל הא כבר חפש בו, ועוד קשה היה לו לומר ויצא מאהל שתי האמהות ויצא צאהל רחל, דהא כבר יצא מאהל לאה וצא לאהל שתי האמהות, לכן פירש כשיצא וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויבא לבן באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות.** שאהל אחד היה לשתייהן. או באהל כל אחת מהן. ואחר כן שב פעם שנית אל אהל לאה והעד ויצא מאהל לאה. גם זה נכון שהיה אהל ליעקב בין אהל לאה ובין אהל רחל. והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל. וכן היה בא באהל יעקב ואח"כ באהל לאה ואח"כ באהל רחל ואחר כך באהל שתי האמהות. והטעם שבקש באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות ולא מצא כי לא היה שם כלום ובעת צאתו מאהל לאה ובא באהל רחל שהיו התרפים שם כבר לקחתם רחל ושמה בכר הגמל: (אבן עזרא)

הרמב"ן **באהל יעקב ובאהל לאה.** כתב רש"י באהל יעקב הוא אהל רחל שהיה תדיר אצלה וכן הוא אומר בני רחל אשת יעקב ובכלן לא נאמר אשת יעקב ויבא באהל רחל כשיצא מאהל לאה חזר לו לאהל רחל קודם שיחפש באהל האמהות וכל כך למה שהיה מכיר בה שהיא ממשמשנית ועל דרך הפשט איננו נכון שיקראנו בפסוק אחד בשני שמות ורבי אברהם אמר שבא באהל יעקב ובאהל לאה ובאהל שתי האמהות כי אהל אחד לשתייהן ואחר כך שב שנית אל אהל לאה ואחרי כן אל אהל רחל וגם זה איננו נכון ועוד כתב והקרוב אלי שהכתוב אחז דרך קצרה ואיחר להזכיר אהל רחל להזכיר בכלן "ולא מצא" כי לא היו שם וחזר ופירש כי בעת צאתו מאהל לאה בא באהל רחל אשר שם התרפים והוא הנכון אבל כי אהלים היו לכולם כי היה זה מצניעות הצדיק כי לכל אחת מארבע הנשים היה אהל מיוחד בעבור שלא תדע האחרת בבאו אל רעותה גם אסור הוא בדין תורה כמו שהזכירו חכמים במסכת נדה (יז) וליעקב אהל מיוחד ושם תאכלנה על שולחנו עם בניו ועם בני ביתו וטעם "אשת יעקב" שהזכיר ברחל על דעתי כפשוטו בעבור שהיא מוזכרת בין הפילגשים בפרשה ההיא (להלן מו יט) ולכן לא אמר כן בסדר וישלח יעקב (לה כד) שימנה לאה ורחל ואחרי כן השפחות (הרמב"ן)

[לד] **וְרָחֵל לָקְחָהּ אֶת-הַתְּרָפִים וְתִשְׁמֶם בְּכַר הַגְּמֵל וְתִשָּׁב עֲלֵיהֶם וַיִּמָּשֶׁשׁ לְבֶן אֶת-כָּל-הָאֵהָל** **וְלֹא** **מָצָא:**

אונקלוס **וְרָחֵל נְסִיבַת יָת צְלֻמְנָא וְשׁוֹתִינוּן בְּעֵבִיטָא דְגַמְלָא וַיְתִיבַת עֲלֵיהוֹן וַיִּמָּשֶׁשׁ לְבֶן יָת כָּל מִשְׁפָּנָא וְלֹא אִשְׁפָּח:** (אונקלוס)

יונתן **וְרָחֵל נְסִיבַת יָת צְלֻמְנָא וְשׁוֹתִינוּן בְּעֵבִיטָא דְגַמְלָא וַיְתִיבַת עֲלֵיהוֹם וַיִּפְשֹׁשׁ יָת כָּל מִשְׁפָּנָא וְלֹא אִשְׁפָּח:** (תרגום יונתן)

רש"י **כבר הגמל.** לשון כרים וכסתות, כתרגומו בעציטא דגמלא, והיא מרדעת העשויה כמין כר, ובעירובין (טז) הקיפוא בעציטין, והן עציטי גמלים, בסט"ו בלע"ז (זאטטעל): (רש"י)

אבן עזרא **וי"מ בכר.** כדמות מרדעת והנכון בעיני שכר הגמל כמו שלחו כר מושל ארץ. וכן בכרכרות ומנהג הכר או הרוכב עליו יקרא הכרי. והנה רחל לקחה התרפים ושמה אותם במקום ששם כר הגמל: **ותשב עליהם.** ולא היתה באהל: (אבן עזרא)

[לה] וַתֹּאמֶר אֶל-אֲבִיהָ אֵל-יָחַר בְּעֵינַי אֲדֹנָי כִּי לֹא אוֹכַל לְקוֹם מִפְּנֵיךְ כִּי-יִדְרֹךְ נָשִׁים לִי וַיַּחֲפֹשׂ וְלֹא מָצָא אֶת-הַתְּרָפִים:

אונקלוס וַאֲמַרְתְּ לְאֲבוֹהָא לָא יִתְקוֹף בְּעֵינַי רַבּוּנֵי אַרִי לָא אֶכּוּל לְמִיקָם מִן קְדָמָךְ אַרִי אַרְח נָשִׁין לִי וּבְלִשׁ וְלֹא אֶשְׁכַּח יְת צְלֻמְנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַרְתְּ לָא יִתְקוֹף בְּעֵינַי רַבּוּנֵי אַרוּם לִית אֶפְשָׁר לְמִיקוּם מִן קָמָךְ אַרוּם אֹרַח נָשִׁין לִי וּפְשָׁפֶשׂ וְלֹא אֶשְׁכַּח יְת צְלֻמְנָא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן אל יחר בעיני אדני כי לא אוכל לקום מפניך. לא הבינותי מה התנצלות זה וכי הנשים אשר להם האורח לא יקומו ולא יעמודו אולי אמרה כי ראשה ואבריה כבדים עליה והיא חולה בבא הארח כי כן דרכן וכל שכן במעטות הלידה כרחל שדמיהן מועטין והארח יכבד עליהם מאד והנכון בעיני כי היו הנדות בימי הקדמונים מרוחקות מאד כי כן שמן מעולם "נדות" לריחוקן כי לא יתקרבו אל אדם ולא ידברו בו כי ידעו הקדמונים בחכמתם שהבלן מזיק גם מבטן מוליד גנאי ועושה רושם רע כאשר בארו הפילוסופים עוד אני עתיד להזכיר נסיונם בזה (ויקרא יח יט) והיו יושבות בדד באהל לא יכנס בו אדם וכמו שהזכירו רבותינו בברייתא של מסכת נדה תלמיד אסור לשאול בשלמה של נדה רבי נחמיה אומר אפילו הדבור היוצא מפיה הוא טמא אמר רבי יוחנן אסור לאדם להלך אחר הנדה ולדרוס את עפרה שהוא טמא כמת כך עפרה של נדה טמא ואסור ליהנות ממעשה ידיה ולכך אמרה רחל ראויה הייתי לקום מפני אדוני לנשק ידיו אבל דרך נשים לי ולא אוכל להתקרב אליך וגם לא ללכת באהל כלל שלא תדרוך אתה עפר רגלי והוא החריש ממנה ולא ענה אותה כי לא היו מספרים עמהן כלל מפני שדבורה טמא (הרמב"ן)

בעל הטורים לוא. ב' במסורה מלאים הכא ואידך אם לוא יגיד ונשא עונו. לומר לא אוכל לקום מפניך מפני התרפים אבל מפני אחר אקום כי היכי דדרשינן התם אם לו לא יגיד פירוש (לדיינים) [לתובע] ונשא עונו אבל לאחר אם לא יגיד בשביל זה לא ישא עונו: **מאהל**. ד' במסורה ויצא מאהל לאה. מאהל מועד לאמר. ואהיה מתהלך מאהל אל אהל. יתצד לנצח ויסחך מאהל. פירוש בשעה שהוקם המשכן נאסרו הבמות והיינו ויקרא אליו מאהל מועד דוקא ולאחר שעברו הירדן הותרו הבמות עד שבאו לשילה והיינו ויצא מאהל לאה דהיינו המשכן שעשאו בצלאל שבא משבט יהודה שיצא מלאה ויבא באהל רחל זה שילה שבחלק יוסף ואז ואהיה מתהלך מאהל אל אהל משילה לנוב ומנוב לגבעון ומשם לבית עולמים ואז נאסרו הבמות והיינו יתצד לנצח ויסחך מאהל שלא היה שום היתר. אדוני אבי הרא"ש ז"ל: (בעל הטורים)

[לו] וַיִּסַּר לְיַעֲקֹב וַיִּרְבַּ בְּלֶבֶן וַיַּעַן יַעֲקֹב וַיֹּאמֶר לְלֶבֶן מֵה-פִּשְׁעֵי מֵה חֲטָאתִי כִּי דִלַּקְתָּ אֶחָרִי:

אונקלוס וַיִּתְקִיף לְיַעֲקֹב וַיִּנְצָא עִם לֶבֶן וַאֲתִיב יַעֲקֹב וַאֲמַר לְלֶבֶן מֵה חוּבֵי מֵה סוּרְחָנִי אַרִי רַדְפָּתָא בְּתָרִי: (אונקלוס)

יונתן וַיִּתְקִיף רִיגָזָא דְיַעֲקֹב וַאֲדָיִין עִם לֶבֶן וַאֲתִיב יַעֲקֹב וַאֲיִמַר לְלֶבֶן מֵה חוּבָתִי

ומה סוֹרְחָנִי אָרוֹם אוֹחִיתָ לְמִיתִי בְּתָרִי : (תרגום יונתן)

רָס"י דלקת. רדפת, כמו על ההרים דלקונו (איכה ה, יט), וכמו מדליק אחרי פלשתים
(שמואל-א'

אבן עזרא **כי** דלקת. רדפת וכן ידלוק עני : (אבן עזרא)

הרמב"ן ויחר ליעקב וירב בלבן. מתחילה נתן לו רשות לחפש כי אמר עם אשר תמצא את אלהיך ואמר נגד אחינו הכר לך מה עמדי ואיך ימצא אם לא יחפש וימשש אבל מתחלה היה חושש אולי אחת הנשים או העבדים גנבו את אלהיו ועתה בראותו כי אינם עמהם חרה אפו כי אמר לא אבד את אלהיו רק תואנה הוא מבקש ממני אמר לו למה דלקת אחרי כאשר ירדוף האדם אחרי הגנב הנה לא מצאת עמי מכל כלי ביתך דבר והיה ראוי לי לקחת ממך כל מה שאוכל כי אתה החלפת את משכורת עשרת מונים והיית תובע ממני הטרפות ושלמתי לך שלא
(הרמב"ן) כדן

אור החיים ויחר ליעקב וירב. פי' לצד שבא לכלל כעס בא לכלל מריבה וזולת זה לא
מריב : היה

וירב בלבן. פי' בערך לבן היה הדבר ניכר שהוא מריבה אבל אם היו הדברים לאדם אחר לא תקרא מריבה, וכן תמצא שאמרו ז"ל (ב"ר פי ע"ד) וז"ל קפדנותם של אבות ולא ענותנותן של בנים וכו' פיוסים יעקב מפייס לחמיו וכו' ע"כ. וזה מכוון לדברינו. ואולי יכוין עוד שלא רב עמו בכנופיית אנשים אלא בייחוד עמו, והוא אומר **וירב בלבן** פי' בייחוד עמו שלא יכלם בתוכחתו :

מה פשעי וגו'. פירוש בשלמא אם מימך מצאת בי עול שפשעתי לך היה כיעור זה של הגניבה בפשע ולא לבד בפשע אלא אפילו בשוגג, והוא אומר **מה חטאתי** שתחשדני בגנב, וגילה דעתו יעקב כי טעם הקפדתו היתה שראהו ממשש כל נכסיו וכליו ולצד העדר ידיעתו בגניבת התרפים יחשב כי לא היה מחפש חיפוש מחופש אלא לראות אם לקח דבר מה משלו והערים לומר שגנבו לו תרפיו שיהיה לו סיבה לחפש בכל המקומות, לזה הוכיחו מנין נכנס לו צד הספק בו שהוצרך לחפש :
(אור החיים)

ספורנו ויחר ליעקב וירב בלבן. אחר שלא מצא דבר חשב יעקב שלא נגנבו תרפים כלל אלא שהיתה המצאת לבן כדי לחפש כלי יעקב שהיה חושד אותו שמא גנב איזה דבר משלו : **מה פשעי מה חטאתי**. מה מצאת בי עול לשעבר שחשדתי עתה
לגזלן : (ספורנו)

לז' **כי-משששת את-כל-כלי מה-מצאת מכל-כלי-ביתך שים כה נגד אחי ואחייך**
ויוכיחון : גין

אונקלוס ארי מששתת את כל מני מה אשפחתא מכל מני ביתך שוי הקא קדם אחי ואחייך
ויוכיחון : גין תרונא : (אונקלוס)

יונתן אָרום פֿשֶׁפֶּשֶׁתָּא ית פֿל מַאנִי מַה אֲשַׁפְּחֶת מִכָּל מַאנִי בִּיְתֵדָּ שׁוּי כְּדוֹן דִּינָדָּ
קָבֵל אַחֵי וְאַחָדָּ וְיַדִּינוֹן קִשׁוּט בִּין תַּרְוִינָן: (תרגום יונתן)

רש"י ויזכרו. ויזכרו (א) עם מי הדין, אפרובי"ר בלע"ז (פריפפען אונטערזוכען): (רש"י)

ספתי חכמים (א) מלשון אותה הוכחת לעבדך (לעיל כ"ד י"ד), לא מלשון והוכיח אברהם
את אבימלך (לעיל כ"א כ"ה), לאס לא כן יוכיחו אותנו מיבעי ליה: (ספתי חכמים)

אור החיים מששת את כל וגו'. פי אפי' כלים שאין בהם מיחוש וכו' והוא אומר
כי **מששת**
וגו':

תרפים כמו שתאמר כלים שהם קטנים מהתרפים או המשל שהיה מחפש
בכריכות שיכול להכיר מבחוץ שאין בהם תרפים הא למדת שחשדו בלקיחת
כלים:

מה מצאת מכל וגו'. פי מכל מיני כלי ביתך בדומים שיכנס לך בו הספק לומר כי
הוא שלך:

שים כה נגד וגו'. הכוונה בזה להיות שמקודם כשטען שבא לבקש התרפים אמר
אליו הכר לך מה עמדי וקח לך לחושבו כי אין מבוקשו אלא תרפיו וכשראהו
שהיה מחפש ומדקדק בכל דבר ודבר אמר הא ודאי שזה חושדני וכמו שכתבתי
למעלה וכל הפוסל במומו הוא פוסל והנה הוא נותן עיניו לבא בעלילה, לזה אמר
אליו שים כה וגו' כי חש שיאמר על כל דבר חמדה זה שלי הוא לזה אמר **שים
כה נגד אחי ואחיך ויוכיחו פי** לאמר סימנים יצדיקו, ולא האמין באחי לבן
לבדם כי כולם כיוצא בו: (אור החיים)

[לחנ] זֶה עֲשָׂרִים שָׁנָה אָנֹכִי עִמָּךְ רַחֲלִיךָ וְעַזְיָךְ לֹא שָׁכְלוּ וְאִלִּי צָאנָה לֹא אֶכְלֵתִי:

אונקלוס דְּנָן עֲשָׂרִין שָׁנִין אָנָּא עִמָּךְ רַחֲלִיךָ וְעַזְיָךְ לֹא אֶתְפִּילֵי וְדַכְרִי עָנָדָּ לֹא אֶכְלֵית:
(אונקלוס)

יונתן דְּנָן עֲשָׂרִין שָׁנִין אָנָּא גַבָּךְ רַחֲלִיךָ וְעַזְיָךְ לֹא אֶתְפִּלוּ וְאַגְרִי דִּיכְרִי עָנָדָּ לֹא
אֶכְלֵית: (תרגום יונתן)

רש"י לא שכלו. לא הפילו עיבורם, כמו רחם משכיל (הושע ט, יד.), תפלט פרתו ולא
תשכל (איוב כא, י): ואילי לאנך. מכאן אמרו (בבא קמא סה:), איל בן יומו (ב) קרוי איל,
שאם לא כן מה שצחו, אילים לא אכל אכל כבשים אכל, אם כן גזלן הוא: (רש"י)

ספתי חכמים (ב) והא דבפרשת שלח (במדבר ט"ו י"א) פירש"י (ד"ה או וד"ה איל) בתוך שנתו
קרוי כבש ולי"ג חדשים קרוי איל, היינו לענין קרבן, ועי' בתוס' ב"ק (ס"ה: ד"ה איל):
(ספתי חכמים)

אור החיים זה עשרים וגו'. טעם אומרו עשרים שנה כי לצד זמן מועט ישתמר הגנב והרמאי מעשות רע אבל לא לאורך הזמן, לזה אמר זה עשרים שנה וכולם שוים לטובה. ודבר זה אין לקחת ממנו הוכחה אם היה יעקב עם אדם בלתי מרגיש ברמאות, לזה אמר עמך הראית בי מימך עול, והוכיח הוכחות מוכיחות כאשר אבאר בס"ד:

רחליך ועזיך וגו'. צריך לדעת כוונת יעקב בזה, אם לומר פרטי ההצלחה אין זה מקומן של דברים אלו, גם אומרו ואילי צאנך וגו' מי יניחהו לאוכלן ואם לא ידע אדם ועד עתה מי יעיד על הדבר:

אכן כוונת יעקב היא להיות כי דרך רועה גנב יתחכם לגנוב באומרו כי לא כל הצאן ילדו מהם ילדו ומהם שכלו ולוקחים לעצמם, ומעתה הוכחה גדולה אומרו יעקב רחליך ועזיך לא שכלו ובזה אין מקום לחשד שאכלתי וכו' שאם היה חפץ לאכול משלו היה לו מקום לומר לו כך וכך שכלו מהצאן, ומה' היה הדבר לשמור חסידו מחשד ולא שכלה אחת מצאנו כדי שלא יחשדנו שאכלו, וטם אומרו **אילי צאנך** התורה הוציאה גדי בלשון איל ללמוד מכאן גדי בן יומו קרוי איל, ואולי יכוין על פי מה שכתב הרמב"ם בהלי' גזילה (פ"ב) וז"ל הגוזל טלה ונעשה איל וכו' הוי שינוי בידו וקנהו אף על פי שלא נתיאשו הבעלים ע"כ, לזה נתכוון לומר שאפי' בדרך שאין יכול להוציאו מידו כפי הדין לא עשה פירוש שלא גזל ממנו גדי וגדל אצלו ונעשה איל וכשהחזיר לו החזיר גדי ונמצא אכל מה שגדל ונעשה איל: (אור החיים)

ספורנו רחליך ועזיך לא שכלו. הנה הפך זה מצאת בי שלא בלבד עבדתיך באמונה במשפט הצדיקים אבל היטבתי לך יותר שהשתדלתי באופן שלא שכלו: **ואילי צאנך לא אכלתי.** אפילו כמנהג שאר הרועים: (ספורנו)

[לט] טרפה לא-הבאתי אליך אנכי אטונה מיד' תבקשנה גנבתי יום וגנבתי לילה:

אונקלוס דתבירא לא איתיתי לותך דהות שגיא ממנינא מני את בעי לה נטרית ביממא ונטרית בלילא: (אונקלוס)

יונתן דתבירא מן חיות ברא לא איתיתי לותך דאין אגא חטי ביה מן ידי הוית תבע תה מה דמתגניב ביממא מבני נשא עלי הוה לאשלא ומה דהוה מתגניב בלילא מן חיות ברא עלי הוינא למשלא: (תרגום יונתן)

רש"י טרפה. על ידי ארי וזאב: אנכי אטונה. לשון קולע צאנן אל הסערה ולא יחטא (שופטים כ, טז.), אני ובני שלמה חטאים (מלכים א-א, כה.), חסרים, אנכי אחרונה, אם חסרה, (ג) חסרה לי, שמידי תבקשנה: אנכי אטונה. תרגומו דהות שגיא ממנינא, שהיתה נפקדת ומחוסרת, כמו ולא נפקד ממנו איש (במדבר לא, מט.), תרגומו ולא שגא: גנבתי יום וגנבתי לילה. גנובת יום או גנובת לילה הכל שלמתי: גנבתי כמו רבתי בגוים שרתי במדינות (איכה א, א.), מלאתי משפט (ישעיה א, כה.), אזהבתי לדוש (הושע י, יא.): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) הוסיף מלת אם חסרה, שלל תאמר כיון שאמר (פ' ל"ה) ועזיך לא שכלו וגו', אם כן מאי זה דכתיב אנכי אחטנה, לכן פירש אם חסרה, כלומר אם קרה מקרה נסום פעם שחסרה קום בהמה, אנכי אחטנה פירש עלי היה להקלים חסרונה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **אנכי אחטנה**. אם היתה טרפה החטא היה עלי ופרעתי כמוה: **גנבתי** יום. היו"ד נוסף כיו"ד מלאתי. וכן הוא גנובת יום או לילה מידי תבקשני: (אבן עזרא)

אור החיים **טריפה לא וגו'**. קשה איך יוצדק לומר בדבר שנטרף לשון הבאה. עוד למה כפל לומר **אנכי אחטנה מידי תבקשנה** אם הוא היה משלמה מה מקום לבקשה מידו:

אכן כוונת יעקב היא לומר בין דבר שהוא חייב בו כפי הדין בין דבר שהוא פטור לקח ממנו לבן, ודקדק לומר טריפה כנגד זאב, ודקדק לומר לא הבאתי כנגד דריסת ארי, וכמו כן תמצא בלשון חכמים במסכת מציעא (צ.ג.) וזה לשונם תנו רבנן שומר שהניח עדרו ובא לעיר ובא ארי ודרס זאב וטרף ע"כ, אמרו לשון טריפה בזאב כי טורף ובורח לצד שמפחד מה שאין כן הארי שבמקום שמוצאה דורסה שם ואוכלה ומניח שם עור ופרש, וכמו כן רמז יעקב שני עניינים באומרו טריפה כנגד זאב, לא הבאתי כנגד ארי שמניח עור ופרש שמניח בדרסה, ואמר **אנכי אחטנה** כנגד גדר שהוא חייב בו שהוא טריפת זאב כגון זאב אחד שאינו אונס וחייב שומר שכר, (ב"מ ע"ב) ואמר **מידי תבקשנה** כנגד גדר ב' שהוא דרוסת ארי שאין חיוב על יעקב לשלם שהוא אונס ופטור אלא שהרשע היה מתאלם עליו ומבקש גם את זאת מיעקב, וכפי זה נזרקה רוח"ק בדברי רש"י ז"ל שכתב וז"ל טריפה וכו' על ידי ארי וזאב ע"כ, ויכוין לדברינו ונכון. ואומרו **גנובתי יום** וגו' נתכוון גם כן בענין נזקי בני אדם שהיה משלם בין מה שהוא חייב השומר שכר בין מה שאינו חייב, והוא אומרו גנובתי יום וגנובתי לילה פי' גנובתי הגניבה לי היתה מגעת גם בצד הפטור: (אור החיים)

ספורנו **מרפה לא הבאתי אליך אנכי אחטנה**. טרפה שנטרפה בחטא שלי ושגגתי אבל הבאתי בלבד טרפה שנטרפה באונס אף על פי כן מידי תבקשנה שלא כדין: (ספורנו)

מ הַיְיִתִּי בַיּוֹם אֲכַלְנִי חָרַב וְקָרַח בְּלִילָה וַתִּנְדַּד שְׁנֵתִי מֵעֵינָי:

אונקלוס הַיְיִתִּי בַיּוֹם אֲכַלְנִי שְׁרָבָא וְגִלְדָא (הַנְּהָה) נְחִית עָלַי בְּלִילָא וַיִּנְדַּד שְׁנֵתִי מֵעֵינָי: (אונקלוס)

יונתן הַיְיִתִּי בַיּוֹם אֲכַלְנִי שְׁרִיבָא וְקָרוּשָׂא בְּלִילָא וְאַתְפַּרְדַּת שִׁינְתָא מֵנִי: (תרגום יונתן)

רש"י **אכלני חרב**. לשון חש (ד) אוכלה: וקרת. כמו משליך קרחו (תהלים קמז, יז).

תרגומו גלילדא: שנתי. לשון שינה: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) שהוא לשון כלייה: (שפתי חכמים)

[מא] זה-ל"י עשרים שנה בביתך עבדתיך ארבע-עשרה שנה בשתי בנותיך ושש שנים בצאנך ותחלף את-משכרתי עשרת מנים:

אונקלוס דנו לי עשרין שנין בביתך פלחתיך ארבע עשרי שנין בתרתין בנתך ושתי שנין בענך ואשניתא ית אגרי עשר זמנין: (אונקלוס)

יונתן דנו לי עשרין שנין בביתך פלחתיך ארבעי שנין בגין תרתין בנתך ושית שנין בגין ענך ושלחפתא ית אגרי עישרתי חולקין: (תרגום יונתן)

רש"י ותחלף את משכרתי. היית מסנה תנאי שזינינו, מנקוד לטולא, ומעקודים לזרודים: (רש"י)

ספורנו ותחלף את משכרתי. וזה הפך מה שאמרת כי אמנם אתה הוא שהחלפת משכרתי: (ספורנו)

כלי יקר זה לי עשרים שנה בביתך. ולמעלה אמר זה עשרים שנה אנכי עמד, ולא הזכיר מלת לי, גם אמר עמד במקום בביתך. כי באמת יעקב לא היה בביתו של לבן כי אם חודש אחד, שנאמר וישב עמו חודש ימים משמע רק חודש ימים היה יושב עמו בביתו, אבל בכל שאר הזמנים היה מתגורר בשדות ואהלים לרעות צאן לבן ולא היה בביתו של לבן, כמו שאמר הייתי ביום אכלני חורב וקרח בלילה, לכך אמר זה כי שנה אנכי עמד אבל לא בביתך. ומ"מ אפילו זה החודש ימים אשר ישב בביתו של הרשע והרמאי לא היו בעיניו כימים אחדים, אלא כזמן ארוך לפי שימי צער היו לו שנראים כימים רבים, ואמר אויה לי כי גרתי משך זמן רב עם הרשע, ואם מעט הוא, לי. ר"ל בעיני שקול כאלו הייתי כל כי שנה בביתו, לכך אמר זה לי עשרים שנה בביתך, באמת אינם כי שנה כ"א חודש אחד לבד, אבל לי הוא שקול חודש זה כעשרים שנה, לא כמו שאמרה אמי וישבת עמו ימים אחדים, כי אולי לא ידעה אמי בגודל רשעתו, ולבי יודע מרת נפשו כמה צער סבלתי על היותי עמד בביתך ממש.

דבר אחר, מתחלה הזכיר יעקב את כל אשר עשה הוא עמו, איך היה עושה עמו באמונה, ואח"כ הזכיר את כל אשר עשה לבן לו, לכך אמר מתחלה זה עשרים שנה אנכי עמד, ר"ל אני עשיתי עמך באמונה, טרפה לא הבאתי אליך וגוי, וכל סיפור זה הכל מדבר מאמונתו של יעקב. ואח"כ אמר לו ראה לעמת זה מה שעשית לי, ואמר זה לי עשרים שנה בביתך, ראה מה שעשית לי, הנה עבדתך י"ד שנה בשתי בנותיך ושש בנים בצאנך, ועל כל זה ותחלף את משכרתי עשרת מונים, ולא כגמול ידי עשית לי, ובזה מיושב היטב מה שהזכיר מתחלה עמך, ואח"כ אמר זה לי ופירוש יקר הוא. (כלי יקר)

[מב] לולִי אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וַפְּחַד יִצְחָק הִיָּה לִי כִי עָתָה רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי אֶת-עֲנָיִי וְאֶת-יָגִיעַ כַּפִּי רָאָה אֱלֹהִים וַיִּזְכַּח אִמְשָׁא:

אונקלוס אֵילוּלָא פּוֹן אֱלֹהֵהּ דְאַבְרָהָם וְדִדְחִיל לֵיהּ יִצְחָק הָוָה בְּסַעְדֵי אַרְי כְּעוֹן רִיקוֹן שְׁלַחְתָּנִי יַת עֲמָלִי וְיַת לֵיאוּת יְדֵי גְלִי קָדָם יִי וְאוֹכַח בְּרַמְשָׁא: (אונקלוס)

יונתן אֵילוּלִי פּוֹן אֱלֹהֵיהּ דְאַבְרָהָם וְדִדְחִיל לֵיהּ יִצְחָק הָוָה בְּסַעְדֵי אַרְוִים כְּדוֹן רִיקָם שְׁלַחְתָּנִי יַת סִיגוּפֵי יַת לֵיאוּת יְדֵי גְלִי קָדָם יִי בְּגִין כּוֹן אוֹכַח בְּרַמְשָׁא: (תרגום יונתן)

רש"י ופחד יצחק. לא רצה לומר אלהי יצחק, שאין הקב"ה מיוחד שמו על הצדיקים בחייהם, ואף על פי שאמר לו בצאתו מצאח שבע אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת, ויעקב נתיירא לומר (ד) ואלהי, ואמר ופחד: ויוכח. לשון תוכחה הוא, ולא לשון הוכחה הוא: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) וקשה והא צפרקת וישלח (לקמן ל"ב י"י) כתיב ואלהי יצחק, ויש לומר דהכי פירושו שיעקב אמר איך שהקב"ה אמר אלהי יצחק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ופחד יצחק. יראת יצחק את השם היא הועילתני כי זכות האב תועיל לבן: מ"ם ריקם. נוסף והוא שם. ומצא עם יחיד זכר ונקיבה ועם רבים. וכן מ"ם אמנם. גם חנם: (אבן עזרא)

הרמב"ן ופחד יצחק היה לי. לא רצה לומר אלהי יצחק לפי שאין הקב"ה מיוחד שמו על הצדיקים בחייהם ואף על פי שאמר לו בצאתו (לעיל כ"ג י"ג) אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק בשביל שכהו עיניו והרי הוא כמת נתיירא יעקב לומר לשון רש"י וכן דעת אונקלוס כי פחד יצחק אלהו דדחיל ליה יצחק ורבי אברהם אמר יראת יצחק את השם הועילתני כי זכות האב תועיל לבן וישבע יעקב בפחד אביו יצחק (פסוק נ"ג) במי שיצחק מתפחד ממנו והנה אין פירושו שיה עוד כתב (שם) ויש אומרים כי זה הפחד רמז ליום העקדה ואיננו רחוק ועל דרך האמת יבא הלשון כפשוטו ומשמעו והוא מדת הדין של מעלה וממנו אמר הכתוב (הושע ג ה) אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' אלהיהם ואת דוד מלכם ופחדו אל ה' ואל טובו באחרית הימים יאמר כי יבקשו הרחמים ומדת הדין שלמטה ויביאו פחד יצחק אל השם ואל טובו הנזכרים

"ויוכח אמש" - לשון תוכחה ולא לשון הוכחה לשון רש"י ויותר נכון לשון הוכחה כי אמר למעלה ויוכחו בין שנינו ואמר עתה כי האלהים היודע הנסתרות הוא הוכיח בין שניהם ולכך לא אמר "ויוכח אותך אמש" (הרמב"ן)

אור החיים לולי אלהי אבי וגו'. טעם שלא הספיק לומר אלהי אבי אברהם, נתכוין לומר ב' עניינים, אחד להיותו אלהי אבי עמד לי והצילני מידך בזכות אבי. והב' להיותו בעל היכולת ומשגיח ושופט בצדק ומציל עשוק, והוא אומר אלהי אברהם פי' אלהי שפירסם אלהותו ואמיתתו אברהם והודיע בעולם נוראותיו אשר הוא הבורא הוא המשפיע ושופט בצדק, וזולת זה אם היה לאבי אלהי אחר

לא היה מציל מידך כי כמה אלוהות יש שלא יועילו לעובדיהם אין כאלהינו ברוך הוא :

עוד יכוין לומר על זה הדרך **אלהי אבי** כנגד זכות אבות ואחר כך הזכיר ב' מדות שהיו לו שעמדו לו שהם מדת החסד ומדת הדין כנגד מדת החסד אמר **אלהי אברהם** כאומרו (מיכה ז') חסד לאברהם, וכנגד מדת הדין אמר **ופחד יצחק**, ולזה לא אמר אלהי יצחק לרמוז על המדה שנתכוין לה, וזולת זה היה אומר אלהי יצחק שהרי מצינו שה' אמר לו (כ"ח י"ג) אלהי יצחק. וטעם שהזכיר ב' מדות אלו לומר כי הפליא חסדו עמו וגם עשה לו משפט עם לבן שהם ב' מדות וזולת אחד מהם לא היה מגיעו הטוב ליעקב:

את עניי וגו'. פ"י שאם לא היה לו העוני הגם שהיה האמת אתו היה ה' מאריך אפו ולתת לו שכרו לעולם העליון, ולצד עניו קיים לו ה' (דברים כד טו) ביומו נתן שכרו ונתן לו יגיע כפרו : (אור החיים)

כלי יקר לולי אלהי אבי אברהם ופחד יצחק היה לי. אמר כי מן אברהם זקיני אע"פ שכבר מת ולא יראת ממנו, מ"מ אלהיו קיים לנצח, וממנו יראת פן ידרוש דמי מידך אם תעשה לי איזו רעה או תשלחני ריקם מכל עמלי. אבל יצחק אבי שהוא עדיין חי יראת ממנו, כי פחד יצחק ר"ל שאתה פחדת ממנו כי הוא שר וגדול שמו בגוים, ממנו יראת לעשות לי רעה או לשלחני ריקם מכל וכל פן יתבע עלבוני מידך, ולולא שתים אלו אז ריקם שלחתי, וא"ת מאן יוכח שמא מיושר לבבך עשית כל זה ולא מיראה, על זה אמר ויוכח אמש, האמש יוכיח שכן הוא כדברי, שהרי אתה אמרת יש לאל ידי לעשות עמכם רע ואלהי אביכם אמש אמר אלי וגו', שמע מינה שמיראה נמנעת מלהרע ולא מאהבה.

ומה שאמר וישבע בפחד יצחק אביו. כתב מהרי"א שנשבע בעקידת יצחק כמו שנשבע במצוה, וכן כתב בתולדת יצחק. ולפי דברינו נשבע במורא אביו כי זה היתה מצוה חביבה עליו ור"ל שנשבע במצות מורא אביו, ודוקא במצוה זו לפי שהיה עכשיו ממהר לילך לבית אביו לקיים מצוה זו ע"כ נזכר במצוה זו ונשבע בה. (כלי יקר)

{מג} ויען לבן ויאמר אל-יעקב הבנות בנותי והבנים בני והצאן צאני וכל אשר-אתה ראה לי-הוא ולבנותי מה-אעשה לאלה היום או לבניהן אשר ילדו:

אונקלוס ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא בנותי ובנאי בני וענא עני וכל די את חזי דילי הוא ולבנתי מה אעפיד לאילין יומא דין או לבניהן דילידן: (אונקלוס)

יונתן ואתיב לבן ואמר ליעקב בנתא די נסיבת לנשין ברתיי הינין ובנאי דילידן הי כבני חשיבין וענא מן עניי הוון וכל דאנת חמי מן דילי הוא ולברתיי מה איכול למעבד לאילין יומא דין או לבניהן דילידן: (תרגום יונתן)

רש"י מה אעשה לחלה. איך תעלה על לבי (ה) להרע להן: (רש"י)

פתי חכמים (ה) לא שאל ליעקב מה תראה שאעשה להן, שיעקב לא זיקק זה
ממנו: (פתי חכמים)

אבן עזרא ולבנותי מה אעשה. הוסיף לבאר וכן ולבנותי אלה מה אוכל לעשות
להם: (אבן עזרא)

הרמב"ן ולבנותי מה אעשה לאלה היום. אמרו (הראב"ע והרד"ק) שהוא כמו ולבנותי
מה אעשה להן היום והיא תוספת ביאור וכן אשר נשבענו שנינו אנחנו (שמואל א כ
מב) בנינו ובנותינו אנחנו (נחמיה ה ב) ויותר נכון נראה שהוא דרך חמלה ולבנותי מה
אעשה לאלה אשר לפני כי נכמרו רחמי עליהן או לבניהן הנולדים בביתי והם לי
כבני וזה טעם אשר ילדו ואמר זה כמתנצל על דברי יעקב כי באתי אחריך לראות
בנותי ומה אוכל לעשות להם טובה או לבניהם ועתה אטיב להן שתכרות לי ברית
שלא תענה אותן ולא תקח עליהן נשים (הרמב"ן)

אור החיים ויען לבן וגו'. אומרו ויען תשובה לאומרו שים כה נגד וגו' ויוכיחו, לזה
ענה כי אינו חפץ להכלים בניו ובנותיו ולא יעמוד למשפט עמהם, והן הן רמאותיו
לומר כי יוכיח שהאמת אתו אלא שאינו עושה לצד כבוד בניו ובנותיו:

עוד רמז שאיך יצטדק בטענתו כשיאמר כלי ביתי הם אלו פשיטא שיותר ידע
יעקב בסימני כלי לבן ממנו, והטעם כי הבנות בנותי והם בקיאים בסימני הכלים
וכדומה יותר ממני להיותם תמיד משתמשים בהם:

עוד ירצה להשיב על שמשש כל כליו כי לצד שהכל הוא מחשיבו כאילו שלו לצד
שהבנות בנותיו וגו' והכל שלו היה עושה כאדם העושה בשלו כי אילו היה מחשיב
אותו לאיש נכרי לא היה עושה כן:

ולבנותי וגו' לאלה וגו'. תיבת לאלה אין לה משמעות. ואולי שחוזר אל כל אשר
אתה רואה, ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך ולבנותי פי ולצד **בנותי מה אעשה**
מהרע והגם שהן חושבים עצמן לנכרים ועוקרים מהם שם בנותי, והוא אומרו
לאלה היום פי שהיום נקראים אצלי אלה לצד מעשיהן אף על פי כן בנותי הם:

לבניהן אשר ילדו. דקדק לומר אשר ילדו, שלא ליחס הבנים אחר אמם לזה אמר
אשר ילדו לומר כי מה שקורא אותם בניהם לא ליחסם אחריהם כי למשפחותם
לבית אבותם אלא לצד שילדו אותם קרא להם שם בניהם, והגם שהם דברי לבן,
עם כל זה התורה תלמד דינים באמצעות הסיפורים. כמו שתמצא שלמדו
(ירושלמי מוע"ק פ"א) מנין שאין מערבין שמחה בשמחה דכתיב מלא שבוע זאת
וגו' הגם שהם דברי לבן: (אור החיים)

ספורנו והצאן צאני. ואם החלפתי משכורתך או שלחתיך ריקם לא הייתי נוטל
דבר משלך שהכל שלי ובמרמה בא לידך לא בדין: **ולבנותי**. ושל בנותי הוא
לנדוניה: **מה אעשה לאלה**. אף על פי שאוכל ליטול הכל מה אעשה לאלה לפרנסן
אחר כך. ועתה מאחר שאיני חפץ להזיקך לכה ונכרתה ברית שגם אתה לא
תזיקני: (ספורנו)

[מד] וְעַתָּה לְכֵה נְכַרְתָּה בְרִית אֲנִי וְאַתָּה וְהִיָּה לְעַד בֵּינִי וּבֵינְךָ:

דרך כבוד כאלו הכל ברשותו והכל שלו ודומה להם ויאמר פרעה לאחיו מה מעשיכם (להלן מז א) ורש"י פירש לאחיו של יעקב כי הבאים עם לבן אוהביו ורעיו הם ויתכן כי מה שאמר בלבן ויקח את אחיו עמו (לעיל פסוק כג) הם קרוביו בני משפחתו מזרע נחור אחי אברהם ועשה כן בעבור שלא ירצה להביא על יעקב אנשים נכרים שלא יריבו עמו בכח או יחמדו ויגזלו ויגנבו מאשר לו והנה אלה קרובים ליעקב כמו ללבן על כן יקראו אחים לשניהם ויש אומרים (פסיקתא זוטרתיא לעיל כט ד) שאמר להם אחי דרך מוסר כמו שאמר לרועים (שם) אחי מאין אתם ובבראשית רבה (עד יג) אמרו ויאמר יעקב לאחיו אלו בניו שהיה קורא אותן בלשון כבוד אחיו אבל בויקרא לאחיו לאכל לחם לא פירש והנכון מה שכתבתי תחילה

"ויהאכלו שם על הגלי" - אכלו שם מעט לזכרון או שהוא דרך הבאים בברית לאכול שניהם מלחם אחד לאהבה ולחברה ואחרי בואם בשבועה ובברית זבח להם זבח ועשה להם כרה גדולה ויתכן כי טעם ויאכלו שם על הגל הזבח הנזכר למטה כי אמר להם לקטו אבנים ונעשה גל לאכול עליו ויהיה עד בבואנו בברית ואחרי כן אכלו עליו זבח וטעם ויאכלו לחם שעשה להם סעודה גדולה ללון עמו לא משתה בלבד (הרמב"ן)

[מז] וַיִּקְרָא-לוֹ לְבֶן יִגְר שְׁהֲדוּתָא וַיַּעֲקֹב קָרָא לוֹ גַלְעָד:

אונקלוס וקרא לה לבן יגר שהדוּתָא וַיַּעֲקֹב קָרָא לָהּ גַלְעָד: (אונקלוס)

יונתן וקרא ליה לבן אוגר סהיד וַיַּעֲקֹב קָרָא לָיָהּ בְּלִישָׁן בֵּית קוֹדֶשָׁא גַלְעָד: (תרגום יונתן)

רש"י יגר שהדוּתָא. תרגומו שָׁל גַלְעָד: (רש"י)

ספורנו ויעקב קרא לו גלעד. שלא שנה את לשונו: (ספורנו)

[מח] וַיֹּאמֶר לְבֶן הַגֵּל הַזֶּה עֵד בֵּינִי וּבֵינָהּ הַיּוֹם עַל-כֵּן קָרָא-שְׁמוֹ גַלְעָד:

אונקלוס וַאֲמַר לְבֶן דְּגוֹרָא הַדִּין סְהִיד בֵּינִי וּבֵינָךְ יוֹמָא דִּין עַל כֵּן קָרָא שְׁמֵהּ גַלְעָד: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְבֶן דְּגוֹרָא הַדִּין סְהִיד בֵּינָא וּבִנְךָ יוֹמָא דִּין עַל כֵּן קָרָא שְׁמֵיהּ גַלְעָד: (תרגום יונתן)

רש"י (ע"כ) קרא שמו גַלְעָד. גַּל עַד: (רש"י)

הרמב"ן ויאמר לבן הגל הזה עד. אחרי שקראו יעקב גלעד דבר לבן בלשון יעקב הגל הזה עד ועל כן נקרא שמו גלעד כי בשם הזה הסכימו שניהם או שדברי לבן מתורגמין ללשון הקדש (הרמב"ן)

ספורנו ויאמר לבן הגל הזה עד. נכנע לקראו בלשונו של יעקב ואמר שיהיה עד על מה שיאמר עתה: (ספורנו)

[מט] והמצפה אשר אמר יצף יהיה ביני ובינך כי נסתר איש מרעהו:

אונקלוס וסכותא די אמר יסף מימרא דיי ביני ובינך ארי נתפסי גבר מחברה: (אונקלוס)

יונתן וסכותא אתקריאת די אמר יסתכי יי פינא ובינך ארום נטמר גבר מן חברה: (תרגום יונתן)

רש"י והמלכה אשר אמר וגו'. (ז) והמלכה אשר זהר הגלעד, וכמו שנאמר ויעבר את מלכה גלעד (שופטים י"א, כ"ט), ולמה נקרא שמה מלכה, לפי שאמר כל אחד מהם לחברו, יסף ה' ביני ובינך אם תעבור את הצריית: כי נסתר. ולא נראה איש את רעהו: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ר"ל דהא דמלינו שהר הגלעד נקרא מלכה כמו שמזכיר רש"י הפסוק (שופטים י"א כ"ט), ולמה נקרא כן ומפרש הפסוק בעלמו כצביל זה נקרא נמי מלכה לפי שאמר יסף ה' וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם יסף ה'. כמו ה' יראה. וכן צופה נתתיך: כי נסתר. אנחנו שיהיה כל אחד ממנו רחוק מחברו ולא יראנו השם רואהו: וטעם אשר אמר. שב אל לכן. ויעקב קרא מצפה בעבור שאמר לו יסף ה': (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם והמצפה. כתב רש"י והמצפה אשר בהר גלעד כמו שכתוב (שופטים י"א כ"ט) ויעבור את מצפה גלעד למה נקראת מצפה אשר אמר כל אחד מהם לחבירו יסף ה' ואם כן הוא שם מקום גבוה בראש ההר ולפי דעתי שהיא האבן שהקים יעקב מצבה והוא נמשך על כן קרא שמו גלעד והמצפה קרא כי אמר יסף ה' ואפשר שהוא מצפה גלעד (עיינין שופטים י"א כ"ט) שהמקום יקרא על שם האבן הזאת לעולם (הרמב"ן)

ספורנו והמצפה. וכן יעיד שם המצפה שהוא מקום סמוך לנו יהיה לעד מזכיר מה שנאמר: אשר אמר. וזה שאמר שהמצפה גם כן תעיד על דבריו הוא מפני שאמר אז לבן ליעקב יסף ה' ביני ובינך והיה לדיין ושופט: (ספורנו)

[נ] אם-תענה את-בנותי ואם-תקח נשים על-בנותי אין איש עמנו ראה אלהים עד

אונקלוס אם תעני ית בנותי ואם תסב נשין על בנותי לית אנש עמנא חזי מימרא דיי סהיד ביני ובינך: (אונקלוס)

יונתן אין תסגיף ית ברתיי למעבד להן עולבנא ואם תיסב על ברתיי לית אינש למידן יתן חמי מימרא דיי סהיד פינא ובינך: (תרגום יונתן)

רש"י **זנתי זנתי**. ב' פעמים, אף בלהה וזלפה זנתי היו מפלגש: **אם תענה את זנתי**.
זנתי. למנוע מהן עונת תשמיש (יומא ע"ז): (רש"י)

אבן עזרא **אם תענה את זנתי**. אמר הגאון פירושו אם לא תשכב עם נשיך וזאת לשון נכריה לא נשמע כמוהו בכל המקרא ואם היה כמשמעו מה יזיק. והטעם שאל יעשה להם רע ויכריחם על דבר שאין חפירות בו. ותרגום גלעד יגר שהדות א:
(אבן עזרא)

ספורנו **ראה אלהים עד**. ראה שאם תבגוד בי תמעול בו והוא יפרע ממך כענין ומעלה מעל בה' וכחש בעמיתו כאמרם ז"ל שהוא מכחש בשלישי שביניהם: (ספורנו)

[נא] **ויאמר לכו ליעקב הנה | הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך:**

אונקלוס **ויאמר לכו ליעקב הנה | הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך:**
(אונקלוס)

יונתן **ויאמר לכו ליעקב הנה | הגל הזה והנה המצבה אשר יריתי ביני ובינך:** (תרגום יונתן)

רש"י **יריתי**. כמו ירה בים, כזה שהוא יורה החז: (רש"י)

אבן עזרא **אשר יריתי**. הוא ואחיו שירו אבנים מגזרת ירה בים. ויריס אל מקום אחד:
(אבן עזרא)

[נב] **עד הגל הזה ועדה המצבה אם-אני לא-אעבר אליך את-הגל הזה ואם-אנתה לא-תעבר אלי את-הגל הזה ואת-המצבה הזאת לרעה:**

אונקלוס **סהיד דגורא הדין וסהידא קמא אם אנה לא אעבר לותך ית דגורא הדין ואם את לא תעבר לותי ית דגורא הדין וית קמתא הדין לבישו:** (אונקלוס)

יונתן **סיהיד אוגר הדין וסיהידא קמא אין אנה לא אעיבר לותך ית אוגר הדין ואין אנת לא תעיבר לותי ית אוגר הדין וית קמא הדין לאבאשא:** (תרגום יונתן)

רש"י **אם אני**. הרי אם משמש בלשון אשר, (ח) כמו עד אם דברתי דברי (בראשית כד, ג): **לרעה**. לרעה אי אתה עובר, אבל אתה עובר לפרקמטיא (ב"ר עד, טו): (רש"י)

שפתי חכמים (ח) **ר"ל דאם משמע לשון ספק וכאן אי אפשר לפרשו כן, לכן פירש** **אם משמש בלשון אשר, פירש במקום ש"ן כאילו אמר עדה המצבה שאני לא אעבור** **וכו':** (שפתי חכמים)

אבן עזרא לא אעבור. ברית זה הגל כמו עברו חק: וטעם לרעה. לעשות רע ויש אומי לא תעבור אלי אתה להרע לי גם אני כן. כל אחד אמר ישפוט בינינו אלהי אבותינו ויעקב אמר על אלהי אברהם ולבן אמר על אלהי נחור אבי אביו שהיה עובד עבודת כוכבים. וכן העיד יהושע: (אבן עזרא)

דעת זקנים עד הגל הזה. נעצו חרב בגל גם לעדות ולכך בלעם לקה בשניהם דאמרי' הוא לבן הוא בעור הוא כושן רשעתים שכן דרך המכזבים והמשקרים באמונתם להיות לוקים ע"י העדים ובלעם נלקה בגל כדכתיב ותלחץ רגל בלעם אל הקיר ואותו קיר הגל היה ובחרב דכתי' ואת בלעם בן בעור הרגו בחרב. וכן מצינו בבחור שקדש בחורה ונשבע לה שלא ישא אחרת עליה ומסר לה בעדות חולדה ובור לימים נשא אחרת וילדה לו שני בנים האחד גררה חולדה והאחד נפל בבור נמצא שלקה בעדיו ויש סמך לזה מדכתיב יד העדים תהיה בו בראשונה: (דעת זקנים)

[נג] אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וְאֱלֹהֵי נְחוֹר יִשְׁפֹּטוּ. בִּיָּנֵינוּ אֱלֹהֵי אַבְיָהֶם וַיִּשְׁבַּע יַעֲקֹב בְּפֶחַד אַבְיָו יצחק:

אונקלוס אֱלֹהֵיהָ דְאַבְרָהָם וְאֱלֹהֵיהָ דְנְחוֹר דְיִנְוֵנוּ בִּינְנָא אֱלֹהֵיהָ דְאַבְוֵהוֹן וְקַיִים יַעֲקֹב בְּדַחֵיל לָהּ אַבְוֵהִי יצחק: (אונקלוס)

יונתן אֱלֹהֵיהָ דְאַבְרָהָם וְאֱלֹהֵיהָ דְנְחוֹר דְיִנְוֵנוּ בִּינְנָא אֱלֹהֵיהָ דְאַבְוֵהוֹן וְקַיִים יַעֲקֹב בְּאַלְהָא דְדַחֵיל לִיהּ אַבְוֵי יצחק: (תרגום יונתן)

רש"י אלהי אברהם. (ט) קדש (שם טז): ואלהי נחור. חול: אלהי אביהם. חול: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) פירש ואינו ראשו למחקו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישבע יעקב בפחד אביו. במי שהיה אביו מפחד ממנו. ויש אומר זה הפחד רמז ליום העקידה ואיננו רחוק: (אבן עזרא)

ספורנו אלהי אביהם. אמר לבן אין לך למאן מה שיחדתי לדיין אלהי נחור עם אלהי אברהם כי אמנם אלהי נחור היה אלהיו של תרח שהיה אכיהם של אברם ושל נחור: וישבע יעקב בפחד אביו יצחק. שיצחק אינו בן תרח ונשבע שאלהיו של יצחק לבדו ישפוט אם יבגוד: (ספורנו)

[נד] וַיִּזְבַּח יַעֲקֹב זֶבַח בְּהָר וַיִּקְרָא לְאָחִיו לְאָכַל-לֶחֶם וַיֵּאָכְלוּ לֶחֶם וַיֵּלִינוּ בְּהָר:

אונקלוס וַיִּבְכֹּס יַעֲקֹב נִכְסָתָא בְּטוֹרָא וַיִּקְרָא לְאַחוּהִי לְמִיכַל לְחָמָא וְאָכְלוּ לְחָמָא וּבֵיתוֹ בְּטוֹרָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּבְכֹּס יַעֲקֹב נִכְסָתָא בְּטוֹרָא וַיִּזְמֵן לְקָרִיבֵי דְאָתוּ עִם לְבָן לְמַסְעוֹד לְחָמָא וַיִּסְעָדוּ וּבְתוֹ בְּטוֹרָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויזבח יעקב זבח. שחט בהמות למשתה: לאחיו. לאוהביו (וי) שעם לבן: לאכל לחם. כל דבר מאכל קרוי לחם, (כ) כמו עבד לחם רב (דניאל ה, א), נשחיתה עץ בלחמו (ירמיה יא, יע): (רש"י)

שפתי חכמים (וי) כאן לא פרש"י כמו גבי ויאמר יעקב לאחיו (פ' מ"ו) ופרש"י שם (ד"ה לאחיו) בניו, דכאן אין שייך לומר שעשה משתה לבניו, והא דלא פירש לעיל כמו הכא, יק לומר דלעיל אמר יעקב לקטו חזנים שהוא לשון זיווי, ולא שייך לזוות לאנשים שאינן סרים למשמעתו, לכן פירש על בניו: (כ) ראונו לתרץ דהיה לו לאכול בשר שהרי שחט להם בהמות: (שפתי חכמים)

ספורנו ויקרא לאחיו. של לבן אבל לא הוצרך לקרוא את לבן כי הוא היה אז כאב לבני יעקב: (ספורנו)

בראשית פרק-לב

א וישלם לבן בבקר וינשק לבניו וילבנתיו ויברך אתהם וילך וישב לבן למקומו:

אונקלוס ואקדס לבן בצפרא ונשק לבנוהי ולבנתיה ובריך יתהו ואזל ותב לבן לאתרה: (אונקלוס)

יונתן ואקדים לבן בצפרא ונשיק לבנוי דיעקב ולבנתיה דליה ובריך יתהון ואזל ותב לבן לאתריה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא לבניו. הם בני בנותיו: (אבן עזרא)

ספורנו ויברך אתהו. כבר אמרו אל תהי ברכת הדיוט קלה בעיניך אמנם סיפר ברכת לבן לבנותיו להורות שברכת האב היא על בניו בכל נפשו בלי ספק ראוי שתחול יותר בסגלת צלם אלהים המברך כאמרו בעבור תברך נפשי: (ספורנו)

ב ויעקב הלך לדרך ויפגעו-בו מלאכי אלהים:

אונקלוס ויעקב אזל לארחה וערעו בה מלאכיא דיני: (אונקלוס)

יונתן ויעקב אָזל לְאַרְחִיָּה וְאַרְעוּ בֵּיהּ מְלֶאכְכָּא דְיָי: (תרגום יונתן)

רפ"י ויפגעו בו מלאכי אלהים. מלאכים של ארץ ישראל באו לקראתו, ללותו
לארץ: (רפ"י)

הרמב"ן ויפגעו בו מלאכי אלהים. לשון רש"י מלאכי ארץ ישראל יצאו לקראתו מחנים שתי מחנות של חוצה לארץ באו עמו עד כאן ושל ארץ ישראל יצאו לקראתו ואני תמה בזה שהרי עדיין לא הגיע יעקב לארץ ורחוק היה משם ושלח מלאכים אל עשו מרחוק ושם (להלן לב כג) נאמר ויעבור את מעבר יבק שהוא "יבק הנחל גבול בני עמון" (דברים ג טז) שהוא דרומית מזרחית לארץ ישראל ועדיין יש לו לעבור גבול בני עמון ומואב ואחרי כך ארץ אדום ותחלת ביאתו בארץ בשכם היה שנאמר (להלן לג יח) ויבא יעקב שלם עיר שכם אשר בארץ כנען אבל היתה המראה הזאת ליעקב כאשר בא בגבול אויביו להודיעו כי רבים אשר אתו מאשר אתם ונקרא שם המקום מחנים כי כן הדרך בשמות או מחנים מחנהו ומחנה העליונים לומר כי מחנהו בארץ כמחנה המלאכים כלם מחנות אלהים מברכים לו ומוודים בייחודו יתברך שמו לעולמים חסלת פרשת ויצא נכתבה הפרשה הזאת להודיע כי הציל הקב"ה את עבדו וגאלו מיד חזק ממנו וישלח מלאך ויצילהו וללמדנו עוד שהוא לא בטח בצדקתו והשתדל בהצלה בכל יכלתו ויש בה עוד רמז לדורות כי כל אשר אירע לאבינו עם עשו אחיו יארע לנו תמיד עם בני עשו וראוי לנו לאחז בדרכו של צדיק שנומין עצמנו לשלשת הדברים שהזמין הוא את עצמו לתפלה ולדורון ולהצלה בדרך מלחמה לברוח ולהנצל וכבר ראו רבותינו הרמז הזה מן הפרשה הזאת כאשר אזכיר (להלן לב ט לג טו) (הרמב"ן)

אור החיים ויפגעו בו מלאכי וגו'. צריך לדעת כוונת אומרו ויפגעו בו. גם אומרו ויאמר יעקב וגו' מה חידוש מודיע הכתוב שאמר יעקב כן. גם יעקב מה חידש בדבריו. גם אין ידוע כוונת אומרו מחנים. ורז"ל (ב"ר פי ע"ד) דרשו יעוין שם דבריהם שהוא דרש. ופשט הכתוב הוא, להיות כי שלח ה' מלאכים בדמות אנשים להדמות לפני עשו כאשר הוכיח סוף המעשה, לזה הקדים להודיע המעשה שממנו הרגיש יעקב היותם מלאכים, ואמר שלא בא המחנה כדרך האנשים שקודם יהיו נראים הלוך וקרב עד שיגיעו אצל הבאים אצלו אלא תיכף ומיד צמחו לפניו, והוא אומרו ויפגעו בו פי' ראייה ראשונה היתה הפגיעה בו אצלו, ויאמר יעקב כאשר ראם בדרך זה מחנה אלהים, אין אלה אנשים אלא מלאכים, ויקרא שם המקום מחנים פי' ב' מחנות אחד של אנשיו שהיו עמו לערוך מלחמה והב' של מלאכים בדמות אנשים כי באו לעזרת ה' לידידו יעקב בחיר ה':

חסלת פרשת ויצא אור החיים

ג] ויאמר יעקב כאשר ראם מחנה אלהים זה ויקרא שם המקום ההוא מחנים: (פפ)

אונקלוס ואמר יעקב כד חזנון משריתא מן קדם יי דין וקרא שמה דאתרא ההוא מחנים: (פפ) (אונקלוס)

יונתן ואמר יעקב בן דהמיון לא משיריון דעשו הינון דאתגין לקדמותי ולא משיריון דלבו הינון דהדרו למרדף בתריי אלהיו משיריון דמלאכיא קדישין דאשתלחו מן קדם יי הינון בגין פו קרא שמייה דאתרא ההוא בלישן בית קודשא מחנים : (תרגום)

רש"י מחנים. שתי מחנות, (ב) של חולה לארץ שבאו עמו עד כאן. ושל ארץ ישראל
שכאו לקראתו (ב"ר עה, י. - תנחומא וישלח ג.) :

הסלת פרשת וילא: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) וקשה והא גבי עולים ויורדים (לעיל כ"ח י"ב) פירש"י (ד"ה עולים) שלח
היו שניהם יחד אלל עולים תחילה ואח"כ יורדים, לפי שפירש"י בריש פרשת
וישלח יעקב מלאכים (פ' ד') מלאכים ממס, כריך לומר להכי פירשו דודאי
המלאכים של חוץ לארץ ראו נמי לעלות קודם שירדו מלאכי ארץ ישראל אלל
שיעקב עיכבן בעל כרחן לפי שראה לשלחן לעשו, אם כן שמע מינה שמלאכים
ממס היו: חסלת פרשת וילא (שפתי חכמים)

בעל הטורים מחנים. נוטריקון מאותם חיילים נטל יעקב מלאכים : (בעל הטורים)

ספורנו מחנה אלהים זה. המחנה שלי שפגעו בו מלאכי אלהים אין ספק שהוא
מחנה אלהים כענין ויקרא למקום אל בית אל כי שם נגלו אליו האלהים :
מחנים. שתי מחנות אלהים של מלאכים ושל כמשפט סימן הרבים הבא אחר
פתח מלעיל המורים על מספר שנים כמו פעמים שבועים שנתים וזולתם : חסלת
פרשת ויצא (ספורנו)

פרשת וישלח

[ד] וישלח יעקב מלאכים לפניו אל-עשו אהיו ארצה שעיר שדה אדום:

אונקלוס וישלח יעקב אגדין קדמוהי לות עשו אחוהי לארעא דשעיר לחקל

דְּאָדוּם :

(אונקלוס)

יונתן וישלח וְשָׁדֵר יַעֲקֹב אֶזְגִּידִין קוֹמוֹי לְוֹת יַעֲשׂוּ אָחוּי לְאַרְעָא דְגַבְלָא לְחַקְלָא
אָדוּמָאִי : (תרגום)

רש"י וישלח יעקב מלאכים. מלאכים (א) ממַשׁ (ב"ר עה. ד.): ארלה פעיר. לחרץ
פעיר, כל תיבה שצריכה למ"ד בתחלתה הטיל לה הכתוב ה"א בסופה: (רש"י)

שפתי חכמים (א) לאס לא כן מלת לפניו למה לי, והכי פירושו וישלח יעקב מלאכים
לפניו, ראה לומר אותן דכתיב לפני השליחות דהיינו ויפגעו בו מלאכי אלהים וגו'
(לעיל פ' ב'), ויעוד דכתיב רבים נאמרו בזה, עיין בג"א ובמהר"ן ובנח"י: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וישלח. הנה ידענו כי ארץ אדום בין חרן ובין ארץ ישראל וזאת תשובה
על הגאון שאמר כי סיני ושעיר ופארן סמוכים הם. ואלה המלאכים הם העבדיו:
עזרא

הרמב"ן אל עשו אחיו ארצה שעיר. בעבור היות נגב ארץ ישראל על ידי אדום
ואביו יושב בארץ הנגב יש לו לעבור דרך אדום או קרוב משם על כן פחד אולי
ישמע עשו והקדים לשלוח אליו מלאכים לארצו וכבר תפסוהו החכמים על זה
אמרו בבראשית רבה (עה ג) מחזיק באזני כלב וגו' (משלי כו יז) אמר לו הקב"ה לדרכו
היה מהלך והיית משלח אצלו ואומר לו כה אמר עבדך יעקב ועל דעתי גם זה
ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום כי מלכי בית שני באו בברית עם
הרומיים (ספר החשמונאים א ח) ומהם שבאו ברומה (כך כותב רבינו בויקרא כו טז) והיא היתה
סבת נפילתם בידם וזה מוזכר בדברי רבותינו ומפורסם בספרים (יוסיפון פרק סה)
(הרמב"ן)

אור החיים וישלח. צל"ד אומרו לפניו ללא צורך. גם למה הוצרך לומר תיבת
אחיו כי ידוע הוא שעשו הוא אחיו, גם למה הוצרך להזכיר ארצה שעיר שדה
וגו', כי השליחות לא ישתנה אם יהיה שם או במקום אחר, ועוד דקדק לומר
ארצה ולא אמר לארץ, והגם שאמרו ז"ל (יבמות יג). כל מקום שצריך למ"ד וכו',
אף על פי כן הלא דבר הוא שגורם שינוי:

אכן כוונת הכתוב היא לתת טעם לאומרו וישלח מלאכים למה ישתמש במשרתי
עליון ללא צורך כי יכול עשות הדבר על ידי משרתי אדם גם בני איש, לזה אמר
לפניו פי' לצד היותם לפניו דן כי הורשה להשתמש בהם לאשר יצטרך להם בדבר
שאין יכול עשות על ידי בני אדם, ואמר כי הוצרך להם לצד שהשליחות הוא אל
עשו והוא אדם גדול כידוע לפי דבריהם ז"ל (ב"ר פ' ע"ה) ושליחות אחרים אפשר
שלא יחשיב אותם להשיבם. או אפשר שיקדים להכותם מבלי השב ויבא על
יעקב כאשר ידאה הנשר מה שאין כן המלאכים. גם באמצעות שליחותם יפחד
ורחב לבבו בראותו צבא השמים וכאומרם ז"ל (שם) מהם לבושי אש ורוכבי
סוסים וכו' ע"כ, שבזה ירא לבל עשות רע. ואומרו אל אחיו פי' טעם השתדלותו
בשליחות זה בדרך שלום ורבנות לצד היותו אחיו והיה חש שלא יכנס עמו
במלחמה שמא יעמדו לו זכות אבותיו:

או ירצה על זה הדרך אל עשו שהוא שונא, אל אחיו שאינו שונא פי' שיעשו

השליחות לערך אשר ימצאוהו, אם ימצאוהו שהוא שונא תהיה השליחות באופן א', ואם יראו כי הוא אחיו תהיה השליחות באופן אחר, ודבר זה לא יוכלו הבין זולת המלאכים כי האנשים יכול להטעותם:

או ירצה שנתכוון להקדים לשלוח הוא שלוחיו קודם שידע עשו מהזולת כי בא יעקב על דרך אומרם ז"ל (שם) קדמהו לרשע וכו' אשר על כן בחר לשלוח המלאכים שלא יצטרכו להליכה ובמקום שהם שמה יעשו שליחותם כי כל העולם כארבע אמותם, והוא אומרו וישלח מלאכים הטעם לפניו אל עשו וגוי פירוש הם עודם עומדים לפניו והם עושים שליחותם אל עשו אחיו הגם שהוא במקום רחוק, והוא אומרו ארצה שעיר, ולזה לא אמר לארץ כי לא יצטרכו ללכת אלא יחזרו פניהם וידברו עם עשו ובמעמד יעמודו ויחזרו לו התשובה והבן. ואומרו שדה אדום פי' קודם שיצא ממקומו עשו יגיעוהו בשליחות כי מקום מושבו יקרא שדה אדום:

ובדרך רמז יכוון הכתוב לרמוז ג' זמנים שישתנו בהם בני עשו, הא' יהיו יעקב ועשו במדת האחווה, והוא אומרו עשו אחיו וזה היה עד עת החורבן, והגם שהיה זמן שהיה אדום תחת יד ישראל זה היה זמן מועט. והב' מזמן שנחרב הבית עד עת קץ שעשו במעלה גדולה ואין מעלת ישראל נכרת לפניו, והוא שרמז באומרו ארצה שעיר בפת"ח תחת האל"ף להראות מדרגה עליונה. והג' בימים המקווים לנו שתהיה אדום ירשה, והוא אומרו שדה אדום כשדה תחרש: (אור החיים)

ספורנו וישלח יעקב מלאכים. לדעת מה בלב אחיו לדעה מה יעשה לו: ארצה שעיר שדה אדום. אל גליל שעיר לאותו החלק ממנו שהיה דר שם אדום כי אז לא כבש עדיין את כל החורי יושבי הארץ: (ספורנו)

כלי יקר וישלח יעקב מלאכים לפניו. פירש"י מלאכים ממש, י"א שדייק מן סמיכות שליחות זה לפסוק ויפגעו בו מלאכי אלהים, וי"א ר"ת מחנים מאותו חיל נטל יעקב מלאכים. ורבינו בחיי פירש שדייק מדכתיב וישבו המלאכים ולא מצינו שהלכו, לפי שעד שלא הלכו שבו. ויש לפרש שדייק מלשון לפניו שלא הוזכר כי אם כאן, שהרי נאמר (במדבר כ"ד) וישלח משה מלאכים, וכתוב (שם כ"א.כ"א) וישלח ישראל מלאכים, ולא הוזכר לפניו. אלא לפי שכאן מדבר במלאכים ממש שדרכם לילך לפניו, כמ"ש (שמות כ"ג.כ"ג) כי ילך מלאכי לפניך. ורמז שהיו לפניו תמיד אף בזמן היותם אצל עשו, ונראו בבי' מקומות רחוקים זה מזה, וזה לא יתכן כי אם במלאכים ממש. ואם תרצה לפרש וישבו המלאכים לשון תשובת דברים שהשיבו לו על דבריו באנו אל אחיך, אז יהיה מוכרח מתוכו שהיו מלאכים ממש. (כלי יקר)

[ה] ויצו אתם לאמר פה תאמרוין לאדני לעשו פה אמר עבדך יעקב עם-לבן גרתי ואחר עד-עתה:

אונקלוס ופקיד יתהון למימר פדין תימרוין לרבוני לעשו פדין אמר עבדך יעקב עם לבן דרית ואחרית עד פאן: (אונקלוס)

יונתן ופקיד יתהום למימר פדין תימרוין לרבוני לעשו פדין אמר עבדך יעקב עם לבן איתותבית ואשתהיית עד פדון: (תרגום יונתן)

רש"י גרתי. לא נעשיתי שר וחשוב, (ב) אלא גר, אינך כדאי לשנוא אותי על צרכות אביך שצרכני הוה גביר לאחיד, שהרי לא נתקיימה צי. דבר אחר, גרתי בגימטריא תרי"ג, כלומר עם לבן הרשע גרתי, ותרי"ג מלות שמרתי, (ג) ולא למדתי ממעשיו הרעים: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) לאס לא כן עם לבן אחרתי היה לו לומר: (ג) כלומר ואין אתה יכול לי דהא דביך אותך אביך ועל חרבך תחיה (לעיל כ"ז מ') היינו דוקא צוהיה כאשר תריד (ספ), אבל אני קיימתי את כל התורה. ומהרש"ל פירש ראה לומר לפי שקשה לו למה אמר לו בתחילה לא נעשיתי שר וכו', אדרבה צוה יהיה לו לאותו רשע פתחון פה לומר אם כן אין הצרכות מקוימות צך, צודאי לא קיימת מלות, ויש לי לקיים צך והיה כאשר תריד וגו', לכן אמר כל תרי"ג מלות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי כו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא כה תאמרון לאדוני. אמר כן להם עד שיתברר אצלם שהוא אדניו וידברו עמו בדרך מוסר העבד: **ואחר עד עתה**. האל"ף סימן המדבר והנוח הנעלם שהוא אחריו תחת אל"ף השרש. וכן אני אהבי אהב. כי כבוד על הלי להוציא בי אלפיי"ן והוא מהבנין הקל: (אבן עזרא)

הרמב"ן כה תאמרון לאדני לעשו כה אמר עבדך יעקב. צוה אותם שיאמרו לאדני לעשו אנחנו שלו או שלוחים אליו ולאמר לו כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ודומה לו בפרשה (להלן פסוק יח) למי אתה או שקראו יעקב בפניהם אדני עשו להזהירם שלא יזכירוהו אפילו שלא בפניו רק דרך כבוד בראותם כי אדונם קורא אותנו אדני ודע כי הכבוד הזה שהיה יעקב עושה לאחיו בפחדתו לאמר אדני ועבדך בעבור כי המנהג בצעיר לתת מעלה וכבוד אל הבכור כאלו הוא אביו כאשר רמזה לנו גם התורה לרבות אחיך הגדול והנה יעקב לקח בכורתו ואת ברכתו ועשו שוטם אותו עליהם ועתה היה מראה לו כאלו אין המכירה ההיא אצלו כלום וכי הוא נוהג בו בכבוד ואב להוציא את המשטמה מלבו (הרמב"ן)

בעל הטורים עם לבן גרתי. כלומר אף על פי שהייתי בבית לבן קיימתי תרי"ג מצות: **ואחר עד עתה**. וא"ת אם כן שקיימת המצות בוא והלחם עמי ואחר עד עתה כלומר אני צריך להתאחר עד שיעבור עת"ה עי של בבל ות' של מצרים והי אלפים ויבא אלף הששי שהם ימות המשיח ואח"כ ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו. ד"א גרתי אותיות תגרי שהייתי עם לבן שהיה לו עמי תגרי ואני איש ריב ובעל מלחמה והכל כדי להפחידו: **גרתי**. ב' במסורה הכא. ואידך אויה לי כי גרתי משך. בשביל שיעקב ירא מעשו וקראו אדוני והקב"ה הבטיחו כבר ושמרתיך בכל אשר תלך גרם לבניו שנעשו גרים בין האומות: (בעל הטורים)

אור החיים ויצו אותם לאמר. צריך לדעת למה הוצרך לומר לאמר אחר שאמר כה תאמרון לעשו. ואולי שיכוין לומר שיאמרו אליו שהוא צוה לומר אליו בסדר הזה, שזולת זה יחשוב כי השלוחים הם האומרים בנוסח זה לחושבים כי הוא הבכור בבכורתו ומן המוסר לדבר כן ולא יצאו הדברים מפי יעקב, לזה צוה אליהם שיאמרו כי הוא אמר כדברים האלה וקראו אדון עליו שבזה יסיר קנאה

ושנאה. ובזה נחה דעתי למה יזכיר יעקב עשו בשם אדון שלא בפניו יגדיל עליו חלק הרע ח"ו, ולפי מה שכתבתי הם דברים הנאמרים לעשו החניף לרשע כדי שלא יכנס עמו במלחמה:

עם לבן גרתי וגו'. צריך לדעת מה מודיע בזה. גם מה מודיע בכל מאמר השליחות. ואולי כי מדרך ב' אחים אשר נאמנים הם באהבתם להודיע האח לאחיו את כל אשר יעבור עליו מהטובות גם מהרעות כי זה יגיד קורבת הלבבות, ולזה ספר יעקב כל מוצאותיו טובות ורעות למצוא חן בעיניו כשידע כי מאמין בו ונאמן אחותו:

עוד נתחכם בשליחות זה להודיעו כי אין ראוי להרחיקו, וצא ולמד **עם לבן גרתי** וידוע היה לבן בהפלגת הרשע והרמאות ואין אדם דר עם נחש ואף על פי כן גר עמו יעקב וזה לך האות הפלגת מעשיו הנכונים וראוי ונכון לקרבו ולאהבו ולחבבו. ולא תאמר שזה היה בזמן מועט אלא **ואחר עד עתה**, ולא תאמר שהיה פחות עבד לו שלא היה שוה נהום כריסיה, לזה אמר **ויהי לי שור וגו' ואף על פי** כן הנני מזמין עצמי לעבד לך וקנייני קנייניך, ודברים אלו יתיכו לב אבן: (אור החיים)

ספורנו ואחר עד עתה. לפיכך לא באתי להשתחות לך עד עתה: (ספורנו)

כלי יקר **כה אמר עבדך יעקב עם לבן גרתי ואחר עד עתה.** פירש"י גרתי אלו נעשיתי שר וחשוב אלא גר. ד"א גרתי תרי"ג מצות שמרתי, ושני פירושים אלו סותרים זה את זה שאם אמר לו לא נעשיתי שר אם כן בא לפניו בהכנעה, ואם אמר לו תרי"ג מצות שמרתי משמע אדרבא ששלח לו שאינו ירא ממנו, מצד ששמר תרי"ג מצות ואינו בכלל והיה כאשר תריד ופרקת עלו, וקשה עוד למה קראו אדוני ואת עצמו עבד, ויתר ענייני הכנעה שעשה לו, ועוד תימה על לשון הכתוב שיאמר תרי"ג בלשון גרתי.

על כן לבי אומר, שבי פירושים אלו מראה שניהם כאחד אמת, לא כמו שפ"י רש"י ד"א, משמע שכל אחד פירוש בפני עצמו. וזה באור הענין שיעקב שלח לו לאמר עם לבן גרתי, לא נעשיתי שר וחשוב אלא גר, לומר לו שהברכות לא נתקיימו בו, ולא בא להכחיש את אביו ולעשות ברכותיו פלסתר חלילה, אלא כך אמר שכשברך אותי אבי היה סבור שאני עשו ועל דעת זה ברכני, והרמאות אשר עשיתי לא הועילה לי, כי לא יחרוך רמיה צידו, אשר האכיל לאביו להשיג הברכות על ידה, ואין אדם נוגע במוכן לחבירו והולכים כל הברכות אחר דעת אבי, ובדעתו היה שיחולו על ראש עשו וכך יהיה, והמופת על זה שהרי גר אנכי בארץ לא שר וחשוב, וא"ת לעולם יתקיימו בי הברכות, ומה שלא נעשיתי שר וחשוב עד היום הזה היינו לפי שלא קיימתי את התורה, כי כך הותנה בשעת קבלת הברכות על מנת אם אקיים תרי"ג מצות שנאמר והיה כאשר תריד ופרקת עלו וגו', על זה אמר גרתי, הרי תרי"ג מצות שמרתי ואעפ"כ לא נעשיתי שר וחשוב, אלא ודאי שלא אהנו מעשי, כי לא אהני לרמאי ברמאותו והברכות יחולו על ראש מי שנתכוין אליו יצחק בשעת אמירת הברכות. לפיכך אמר גרתי הכולל שניהם ענין גרות, וענין תרי"ג לומר לך שאע"פ שתרי"ג מצות שמרתי מ"מ גר אנכי בארץ, דאל"כ למה אמר גרתי הל"ל עבדתי, שהרי באמת היה עבד ללבן ומורה ביותר על ההפך מברכת הוי גביר לאחיד, אלא כדי להבין מן לשון גרתי אותיות תרי"ג, ואי לא מסתפינא מחברי הייתי מוחק ד"א מן פירש"י כי באמת שני הפשטים צריכין זה לזה. (כלי יקר)

דעת זקנים **כה תאמרון לאדוני לעשו.** ולפי שקראו אדון נענש אמר לו יתי אני אמרתי ורב יעבוד צעיר ואתה קראתו אדון שמונה פעמים שכן תמצא בפרשה, חייך שימלכו שמונה מלכים מעשו קודם שימלוך מלך על ישראל והיינו דכתיב בסוף הפ' ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום לפני מלך לבני ישראל: (דעת זקנים)

11 וַיְהִי-לִי שׁוֹר וְחֲמוֹר צֶאֱן וְעֶבֶד וְשִׁפְחָה וְאֶשְׁלָחָהּ לְהַגִּיד לְאֲדֹנָי לְמִצְרָיִם
בְּעֵינָי:

אונקלוס וְהָוָה לִי תוֹרִין וְחֲמָרִין עֶאֱן וְעֶבְדִּין וְאַמְהָן וְשִׁלְחִית לְחַוְּאָה לְרַבּוֹנִי
לְאַשְׁפָּחָא רְחֲמִין בְּעֵינָךְ : (אונקלוס)

יונתן וּמְכַל מַה דְּבָרִיךְ יְתִי אֶבְאָ לִית בְּיָדֵי אֶלְהִין הוּוּ לִי כְּזַעִיר תוֹרִין וְחֲמָרִין עֶאֱן
וְעֶבְדִּין וְאַמְהָן וְשִׁדְרִית לְתַנְאָה לְרַבּוֹנִי דְלָא אֶהְנִיית לִי בְּרַכְתָּא הַהוּא לְאַשְׁפָּחָא
רְחֲמִין בְּעֵינָךְ דְלָא תִינְטוֹר לִי בְּבִין עֲלָהּ : (תרגום יונתן)

רש"י ויהי לי שור וחמור. אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ, זו אינה לא מן השמים ולא מן (ד) הארץ: שור וחמור. דרך ארץ לומר על שורים הרבה שור, אדם לומר לחבירו, כלילה קרא התרגומל, ואינו לומר קראו התרגומלים: ואשלחה להגיד לאדוני. להודיע (ה) שאני בא אליך: למלא חן בעיניך. שאני שלם עמך ומצבוק **אהבתך:** (רש"י)

שפתי חכמים (ד) כלומר שהייתן אינו מן הארץ, אף על פי שנזונו מן הארץ, לא כן מעיקרא אמר גרתי להודיעו שלא נתקיימו הברכות, והדר אמר ויהי לי שור וחמור, ועל כרחך שפירושו כדרך בני אדם לומר על שורים הרבה שור, דהא שלח ליה דורון כל אותה המחנה הרי ימלא שקרן בדבריו שאמר ויהי לי שור אחד, ולפי ד"א דלעיל י"ל דהכי קאמר ליה אע"פ שתרי"ג מנות שמרתי עדיין לא נתקיימה בי ברכת אבי, שהרי אין לי אלא שור וחמור ולא קבלתי שאר ברכות אבי שהוא משמני הארץ, ולכן אין אני ירא ממך וק"ל: (ה) דאם הוא שולח לו בשביל זה להגיד לו עם לבן גרתי ויהי לי וכו', אם כן למלא חן בעיניך נמי קאי על זה, וזה אי אפשר דהא אין להגדה הזאת סיבה למציאת חן אלא שלא יטמנו, לכן מפרש להודיע שאני בא אליך להשתעבד לך ובזאת אמלא גם כן חן בעיניך, ומהרש"ל כתב דקשה לרש"י והלא אמר למעלה כה תאמרון, מהו דכתיב אחר כך להגיד וגו', אלא לומר שאני בא וכו', ובזה יהיה לי מציאות חן, לפי שדרך בני אדם כשקולחים לפיין אין באים בעצמם, אבל אני בא גם כן בעצמי, וכל זה בעבור שאני שלם עמך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שור וחמור. שם המין: ואשלחה להגיד. כי רצוני לעשות כל אשר יצוה

הרמב"ן ואשלחה להגיד לאדני. להודיע שאני בא אליך למצא חן בעיניך שאני שלם עמך ומבקש אהבתך לשון רש"י רצה לומר שאינו מוסב למעלה אבל יאמר ואשלחה להגיד לאדני כי אני בא למצוא חן בעיניך ולעשות ככל אשר יצוה אדני ויותר נכון שיוסב למעלה ואשלחה להגיד לאדני שיש לי עושר ונכסים וכבוד לעשות בו חפצך ורצונך ירמוז שישלח לו דורון מהם או שיקח הוא משלו מה שיחפוץ וכן אמר (להלן לג ח) מי לך כל המחנה הזוה אשר פגשתי ויאמר למצא חן בעיני אדני (הרמב"ן)

בעל הטורים ויהי לי שור וחמור. ולא הזכיר מינים אחרים אלא רמז ליוסף שהוא שטנו של עשו וליששכר שעוסקין בתורה לקיים הקול קול יעקב בבתי מדרשות: **לי שור**. בגימטריא שנוולד יוסף. שור בגימטריא קרן יוסף: **ויהי לי שור**. ווי לי שיתחברו עתה השור והחמור הטמא והטהור יחדיו: (בעל הטורים)

ספורנו למצוא חן בעיניך. כי אין ספק אצלי שתשמח על היות לי עושר וכבוד ואמצא חן בעיניך כשאבשרך בזה: (ספורנו)

כלי יקר ויהי לי שור וחמור. פירש רש"י אדם קורא להרבה שורים שור, לפי שאמר לו כה אמר עבדך יעקב קרא את עצמו עבד, לומר לו שברכת הוי גביר לאחיד שלך היא ואני עבדך, ומה שקנה עבד קנה רבו ומה יתרון לבעליו אם העבד אין בידו מאומה, ובמה ימצא חן בעיני אדוניו העבד העני, על כן אמר יעקב יש לי כל, שורים וחמורים כי בזה אמצא חן בעיניך ושלי שלך, זהו שאמר ואשלח להגיד לאדני למצוא חן בעיניך, כי העבד העשיר מוצא חן בעיני אדוניו יותר מעבד עני, ועל כן קרא לשורים הרבה שור לומר כי זה שיש לי אינו שלי והרבה שורים הם כמו שור אחד לפי שרשות אחרים עלי ע"כ הכל נחשב בעיני לדבר מועט.

דבר אחר, שבא להקטין את עצמו ולומר כשם שברכת הוי גביר לאחיד לא נתקיימה בי, כן כל שאר ברכות לא נתקיימו בי, כי אבא אמר לי מטל השמים ומשמני הארץ זו אינה לא מן השמים ולא מן הארץ זה לשון רש"י, וקשה א"כ הבעלי חיים מהיכן גידולם אם מן האויר או נולדו יש מאין, אלא כך פירוש, אבא אמר ויתן לך האלהים מטל השמים ומשמני הארץ וי"ו של ויתן הוראה שאני מחוייב לעשות תחלה בדרך הטבע כל אשר אמצא בכחי לעשות לעבוד ולמשא בהשתדלות כל צרכי וזה המעט אשר אוכל להשתדל בכחי ועוצם ידי ישלח ה' בו את הברכה בתוספת רבוי ושפע, עד אשר זה המעט אשר לפני יפרוץ לרוב, וזו היא הברכה מטל השמים כטל זה אשר לא יקוה לאיש ולא ייחל לבני אדם, כך תוספת ברכת השפע אינו תלוי ביגיעת כפיו. וכן הארץ תוסיף מסלתה ומשמנה ריבוי שפע, לכך נאמר ויתן בו"ו כי נוסף על מה שאשתדל בעמל יגיעתי יוסף ה' לי מברכתו שפע שבע רצון ומלא ברכת ה', וכמ"ש (ספרי ראה קנח) יכול אפילו יושב ובטל ת"ל בכל משלח ידך אשר תעשה. וכך עשיתי שלא הייתי יושב ובטל אלא עבדתי וטרחתי הרבה ותדד שנתי מעיני זה כ' שנה, עד שזה הכף נחת אשר בידי, מושג ממלא חפנים עמל ורעות רוח וזה המעט ככף איש קטנה הכל הוא חלף עבודתי וזו משלי הוא, אבל שום תוספת ברכה לא ראיתי כאן, ואילו היו הברכות מקוימים בי שיוסף ה' לי מטל השמים ומשמני הארץ כאשר אמר אם כן מן הדין היה שיהיו לי שורים וחמורים ועבדים ושפחות פי שנים כפלים כהנה וכנהנה אלף פעמים, ולפי ערך הברכות כל אשר אתה רואה לי הוא אינו נחשב כי

אם לשור אחד וחמור אחד ואין אני רואה במעשה ידי שום רבוי שפע וברכה כ"א מה שטבע העמל מחייב, כי עם לבן גרתי ולא לחנם גרתי עמו כי אם בעבור העבודה קשה אשר עמלתי והכל בשכר עבודתי, אבל תוספת ברכה אין כאן כי בערך הברכות אין זה כי אם שור אחד.

וא"ת לעולם נתקיימו בך הברכות, ומה שאין בידך כי אם זה המעט היינו לפי שלא טרחת בהם כי אם זמן מועט שנה או שנתיים וכפי טבע הטורח לא היה מן הדין שיהיה לך כל כך הרבה, זולת שברכת ה' מצויה במעשה ידך, על זה אמר עם לבן גרתי ואחר עד עתה מיום הליכתי ממך עד עתה זה לי כי שנה בביתו, ובכל הטורח של זמן רב כזה לא מצאה ידי כביר, כי אם זה המעט אשר בידי המושג מטבע טורח היגיעה הרבה וא"כ אין זה מטל השמים ומשמני הארץ.

ואם תאמר, לעולם לא עמלתי בעבור כל זה כי אם זמן מועט ויפרוץ לרוב מצד הברכות, ומה שלקחת לראיה מאמר ואחר עד עתה, אינו ראיה כי מאן יימר שטרחת ועבדת כל אותן הימים, כי אולי מקצת הימים עבדת ואח"כ היית דר שמה בלא עבדות לפי שישרה בעיניך הישיבה שמה, כי לפעמים קשה על האדם לפרוש מן אנשים טובים שהוא דר ומורגל עמהם, על כן פירש לומר עם לבן גרתי, לבן זה לבן הרמאי והנבל אתה ידעת את האיש ומעשהו, ואויה לי כי גרתי משך זמן רב כזה עם איש רע מעללים, ולמה אחרתי עד עתה, אין זה כי אם ההכרח הביאני עד הלום, כי בכל טורח זמן רב זה לא השיגה ידי כי אם זה המעט אשר לפני.

ואם תאמר, לכך עכבתי זמן רב זה, לפי שחן מקום על יושביו והייתי שמה תושב, על כן היתה הפרידה קשה עלי, על זה אמר גרתי גר הייתי שמה ולא תושב, והייתי מתגורר בשדות ויערות ואם כן חן מקום על יושביו אין כאן וחוץ בעליו ג"כ אין כאן, כי לבן שמו ונבלה עמו ואף על פי כן עכבתי שמה זמן רב כזה, ואעפ"כ ויהי לי שור וחמור כי בערך הברכות הכל נחשב לשור אחד ואין כאן ברכה כי אם מה שטבע העמל מחייב, וא"כ שום ברכה לא נתקיימה בי לא ברכת הוי גביר, כי גר אנכי, ולא ברכת רבוי שפע הבא מטל השמים ומשמני הארץ, כי זה הכל מצד העמל ולא מצד רבוי ברכה הבאה מטל השמים ומשמני הארץ, לכך נאמר ויקח מן הבא בידו מנחה לעשו, הראה לו כאילו כל אשר יש לו אינו מן השמים והארץ, כי אם מן הבא בידו דהיינו ממה שבא לו מכחו ועמל ידו, ולא בא לו בתוספת שפע ברכת ה'. ורמז דבר זה לעשו במה שצוה את שלוחיו להשיב על שאלת למי אתה וגו' לעבדך ליעקב, ואיך יאמרו לעבדך ליעקב הרי לה' הארץ ומלואה היה להם לומר, כי מאת ה' העבדים ההם נתונים ליעקב, אלא כדי שלא יבין שבאו לו העבדים מצד תוספת ברכת ה' כי אם מצד עמלו של יעקב, ובכל זאת חלילה מלומר שיעקב תלה היכולת בכחו ועוצם ידו, אלא שמפני היראה הוציא שקר מפיו, ובהתודותו לפני הש"י אמר הפך זה ממש כמו שיתבאר בסמוך בפסוק קטנתי. (כלי יקר)

וַיֵּשְׁבוּ הַמְּלָאכִים אֶל-יַעֲקֹב לֵאמֹר בָּאנוּ אֶל-אַחֶיךָ אֶל-עֵשָׂו וְגַם הִלְךָ לְקַרְאֲתָךְ וְאַרְבַּע-מֵאוֹת אִישׁ עִמּוֹ:

אוּנְקְלוֹס וְתָבוּ אֲזַגְדִּיָּא לְוֹת יַעֲקֹב לְמִימְרָ אֲתִינָא לְוֹת אַחוּדָ לְוֹת עֵשָׂו וְאַף אֲתִי לְקַדְמוּתָךְ וְאַרְבַּע מֵאָה גְבָרָא עִמָּה: (אוּנְקְלוֹס)

יונתן וְתָבוּ אֲזַגְדִּיא לְוֹת יַעֲקֹב לְמִימֵר אֲתִינָא לְוֹת אַחוּדָּ לְעִשׂוּ וְאוּף אֲתִי לְקַדְמוּתָדָּ
מָאָה גוּבְרִין פּוּלְמַרְכִּין עֲמִיָּה : (תרגום יונתן)
וְאָרְבַּע

כ"י בָּאנוּ אֶל אַחִיד אֶל עִשׂו. שְׁהִיית לֹומֵר אַחִי הוּא, אֶבֶל הוּא נוֹהֵג עִמָּךְ כְּעִשׂו
הֶרְשַׁע, (ו) עוֹדֵנוּ בְּשִׁנְאָתוֹ (ב"ר עה, ז): (כ"י)

ספתי חכמים (ו) דאם לא כן עשו למה לי והלא אין לו אלא אח אחד, אלא עשו
המפורסם בתכלית הרשעה, (כ"י). ועוד יס לומר דקשה לרש"י היה לו לומר באלו
אל עשו אחיד, ולא אל אחיד אל עשו, כמו דכתיב בתחילת הפרשה (פ"ד) אל עשו
אחיו וק"ל. ומרש"ל פירש אל אל למה לי, ואין להקשות למה אמר לאדוני לעשו,
י"ל הוא כיוה להם לעשות תואר ללשון, אבל כשהשיבו לו תשובה מה להם לתאר
הלשון לכך מדקדק וכו' עכ"ל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וגם הולך לקראתך. שהוגד לו שאתה בא: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישבו המלאכים אל יעקב לאמר. השלוחים האלה עשו שליחותם אבל
לא סיפר הכתוב זה כי אין צורך וטעם וגם הולך לקראתך לאמר כאשר אתה
הולך לקראתו כן הוא הולך לקראתך ומהר תפגשו זה בזה (הרמב"ן)

אור החיים וישבו המלאכים. פי' השיבוהו תשובה ואמרו לו באנו אל אחיד פי'
הוא מראה פנים היות אחיד וכפי האמת הוא עשו הרשום בשנאה, וגם הולך
לקראתך וגו' פי' הולך לקראתך בדרך אחוה וד' מאות איש עמו למחשבה רעה:

עוד ירצה באנו אל אחיד בהוראת פנים צהובות והראינו לו גם כן פנים של זעם
לצד היותו כפי האמת עשו בלא אחוה, והוא על דרך אומרים ז"ל (ב"ר פי ע"ה)
שהראהו מחנות רוכבי אש וכו' להפחידו אם לא יתנהג במדת האחוה, וטעם
שלא החליטו השליחות באופן אחד, לצד שהיה מראה בפניו אחוה ולבבו לא כן
ידמה לזה עשו ב' אופני שליחות אם לטוב אם וכו': (אור החיים)

ספורנו וגם הולך לקראתך. לא בלבד ראינו שלא היתה בעיניו כל בשורה מוצאת
כאשר הגדנו את עשרך אבל גם הולך לקראתך עם ד' מאות איש ואין זה אלא
להלחם כענין ויצא אדום לקראתו בעם כבד: (ספורנו)

כלי יקר באנו אל אחיד אל עשו. אמרו לו השלוחים אתה אמרת אליו כה אמר
עבדך יעקב כמודה לו על הברכות לומר אתה אביר הגביר ואני עבדך, אבל עשו
לא קבל זה ואמר אינו עבד כי אם אחי הוא, זהו שאמרו באנו אל אחיד, וזה לפי
דבריו של עשו שאמר אחי הוא ולא עבדי, כי בזה גילה לנו שאין לבו שלם עמך
ולא זו שאינו שלם אתך אלא גם הוא הולך לקראתך, ואין זה כי אם להלחם
עמך וראיה על זה כי ת' איש עמו ואין זה כי אם למלחמה. ד"א באנו אל אחיד
כמראה עיני אחוה ואהבה, אמנם גם את זה לעומת זה אנו רואין בהפך זה, כי
הוא יוצא לקראתך על כן אנו נבוכים בדבר, ומטעם זה אמר יעקב הצילני נא
מיד אחי מיד עשו שהוא מראה את עצמו כאח, ובאמת הוא עשו ברשעו וצייד

הרמאי, וה' לי בעוזרי (תהלים קיח.ז) ממראים את עצמם כעוזרים ואוהבים, והשנאה כבושה בלבם. (כלי יקר)

גמ' ויירא יעקב מאד ויצר לו ויחץ את-העם אשר-אתו ואת-הצאן ואת-הבקר והגמלים לשני מחנות:

אונקלוס ודחיל יעקב לחדא ועקת ליה ופליג ית עמא די עמה ונת ענא ונת תורי וגמליא ל:תרין משירין: (אונקלוס)

יונתן ודחיל יעקב לחדא על דלא עסק עשרין שנין ביקרא דאבוי ועקת ליה ופליג ית עמא דעמיה ונת ענא ונת תורי וגמליא לתרין משירין למוהבות לאה ולמוהבות רחל: (תרגום יונתן)

רש"י ויירא ויכר. וירא שמא (ז) יהרג, ויכר לו, אם יהרוג הוא את (ח) אחרים (ב"ר עו, ז. – תנחומא וישלח ז.7). (ס"א שמא יהרוג אחרים ועוד גירסות אחרות ור"ע במזרחי ההפך שביניהם): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) וא"ת והלא כבר הבטיחו הקב"ה בלאתו מבית אביו והשיבותיו אל האדמה הזאת (לעיל כ"ח ט"ו), כבר תירץ בגמרא (ברכות ד', וסנהדרין ז"ח): שמא יגרום החטא, ועוד י"ל דההבטחה לא היתה אלא והשיבותיו אל האדמה הזאת, כלומר להביאו אל ארץ ישראל אבל לא הבטיחו שיביאו אל בית אביו, (ועיי' בהרא"ם והר"ן וג"א ומ"י): (ח) יש לפרש דיעקב היה ירא שמא יהרוג את עשו ויחחק יכטער ביותר, לפי שהיה אוהב לעשו כי בחזקת כשרות היה עשו בעיני יחחק, ויקלל את יעקב, (תנחומא). אי נמי יש לומר דיעקב ודאי לא היה ירא שמא יהרוג את עשו, דקיימא לן (סנהדרין ע"ב). הבא להרגך השכם להרגו, אלא שיעקב היה מתירא שמא יהרוג הוא אנשים של עשו, ואולי הם לא באו להרוג את יעקב אלא אנשים של יעקב, רק עשו בא להרוג את יעקב, ואע"פ שאנשיו של עשו היו רודפין אחר אנשיו של יעקב, וכל אדם ניתן להציל את הנרדף בנפשו של רודף (סנהדרין ע"ג), מכל מקום אם יכול להציל באחד מאיבריו והרגו נהרג עליו, ויעקב היה ירא שמא יהרוג אותן מכח בלבול המלחמה, אע"פ שהיה יכול להציל באחד מאיבריהם. יש מקשים למה ירא יעקב שמא יהרג, והא עשו אמר יקרבו ימי אבל וגו' (לעיל כ"ז מ"א) ויחחק היה עודנו חי, ועוד יש להקשות היאך שלח את אליפז שירדוף אחר יעקב ויהרגהו, לכן נראה שמה שאמר עשו יקרבו ימי אבל וגו', אבל כל זמן שהיה אביו חי לא יהרגהו היינו כשהיה אכל יחחק, אבל כשהיה במקום אחר יהרגהו, (עיי' במ"י): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויצר לו. זה הדבר מהבנין הכבוד כמו והצר לך: ויחץ. נפתח היו"ד בעבור אות הגרון הבא אחריו כמו ויעל משה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויירא יעקב מאד. בעבור שאמרו לו כי יצא עשו מעירו והוא בא לקראת יעקב ועוד שלקח עמו אנשים רבים ארבע מאות היה ירא לנפשו מאד כי אמר לא לקח כל אלה רק להלחם בי והנראה בעיני בענין הזה כי עשו לא קבל השלוחים כהוגן ולא השגיח עליהם ואולי לא היו לפניו כי לא נתן רשות שיבאו לפניו וידברו עמו כלל כי היה הכתוב מספר ששאל להם מה שלום אחי ומה ענינו ועניני ביתו ובניו וקראו לו בשלומו ואמרו לו כי אני הולך לקראתו לראותו והם היו מגידים כן ליעקב והכתוב לא סיפר שיאמרו השליחים דבר בשם עשו אבל עברתו שמורה בלבו ולעשות לו רעה היה הולך בחיל הזה והנה השלוחים חקרו במחנה וידעו כי הוא הולך לקראת יעקב וזה טעם "וגם" כי אמרו באנו אל אחיך אל עשו ולא ענה אותנו דבר ולא שלח לך דברי שלום וגם הולך לקראתך בזרוע וחיל ולכך הוסיף לו פחד על פחדו ויירא יעקב מאד ויצר לו וכך אמרו רבותינו (ב"ר עה ז) כי השלוחים הכירו בו שנאה אמרו באנו אל אחיך אל עשו אתה נוהג בו כאח והוא נוהג עמך כעשו אבל בסוף כאשר ראה הכבוד הגדול שעשה לו יעקב ואשר השפיל עצמו לפניו שהשתחוה ארצה שבע פעמים מרחוק עד גשתו אליו נכמרו רחמיו וחשב כי הוא מודה בבכורתו ובגדולתו עליו כאשר פירשתי (לעיל בפסוק ה) והתנחם בזה כי הלבבות לה' המה לכל אשר יחפוץ יטה אותם (הרמב"ן)

בעל הטורים ויירא יעקב. אף על פי שנאמר לו והיה זרעך כעפר הארץ אפשר שיתקיים בזרע אחר שיוליד אחר כן: (בעל הטורים)

אור החיים ויירא יעקב ויאמר וגו'. פי' נכנס בגדר להרוג או ליהרג, לזה כנגד ליהרג ירא מאד, וכנגד להרוג וייצר לו, ולזה לא אמר הכתוב מאד אחר וייצר:

עוד ירצה כי לצד שהודיעוהו כי עשו מערים להראות אחוה והוא שונא, ירא יעקב שלא להכין עצמו למלחמה, שמא עשו יהרגוהו ואין בידו של יעקב כלי קרב, ולהכין עצמו בכלי קרב וייצר לו כי אפשר שלא יעשה עשו רעה וכשיראהו מוכן בכלי קרב יאמר עשו הלא יעקב הוא דורש רעה ובוזה יחדש שנאתו, ולזה נתחכם ויחץ וגו' פירוש חיצה העם, חצי הראשון מראים פני אהבה וחביבה כאח לאחיו, וחצי מחנהו מוכן ומזויין: (אור החיים)

כלי יקר ויירא יעקב מאד ויצר לו. ביראה זו יצאו כל המפרשים ללקוט ולא מצאו טעם נכון למה זה ועל מה זה היה מתירא, אחר שהבטיחו הקב"ה פעמיים לשמרו, פעם ראשון במראה הסולם נאמר ושמרתך בכל אשר תלך, פעם שני בהיותו בבית לבן נאמר שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך, ומה שפירשו שהיה ירא פן יגרום החטא ימאן השכל לקבל דעת זה, כי זה שמונה ימים שנאמר לו בבית לבן שוב אל ארץ מולדתך, וכי יעלה על הדעת לומר שביני ביני נתקלקל וחטא חטאה גדולה שגרמה לו לבטל יעוד זה. ומהרי"א נתחבט מאד בקושיא זו.

והקרוב אלי לומר בהיתר ספק זה, על דרך שאמרו רז"ל (סוטה מא:): אר"א כל המחניף לחבירו לסוף נופל בידו כו', וכמו כן כאן יעקב הרגיש בעצמו שחטא בזה שהחניף לרשע ואמר כה אמר עבדך יעקב, וכן תפשו רז"ל על יעקב כדמסיק (כאן בב"ר עה.ב) עשו לדרכו הוא הולך כו' ויעקב עשה קודש חול וקרא לעשו אדוני מצד החנופה שהחניף לרשע, על כן היה מתירא כי ידע יעקב שכך היא המדה שכל המחניף לרשע לסוף נופל בידו על כן נאמר ויירא יעקב, ולפי שיעקב בלי ספק היו בידו זכויות כל כך הרבה שיהיו מכריעות על עון זה, מ"מ היה צר לו שינכו לו מזכויותיו על ידי שיצילו מעשו אחיו, לכך נאמר ויצר לו.

ויש אומרים, ויירא יעקב שמא יהרוג אותו עשו, ויצר לו שהיה מיצר על מיתת אביו יצחק, שהרי עשו אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה את אחי, על כן חשב מאחר שעשו יוצא לקראתו ודאי כבר מת אביו כך מסיק בספר תולדות יצחק. ונ"ל לישב בזה מה שנאמר לעיל (ויצא לא.מב) ופחד יצחק, וכאן אמר אלהי אבי יצחק, והרי אין הקב"ה מיחד שמו ית' על הצדיקים בחייהם (תנחומא תולדות ז') ולמה אמר כאן אלהי אבי יצחק, אלא שלפי שעכשו היה סבור שאביו יצחק מת מאחר שעשו יוצא לקראתו להרגו. ולפי זה אין אנו צריכין לפרש"י בזה שפירש בשני הבטחות **אני בא כו'.**

ויש אומרים, ששם אלהים המורה על מדת הדין הזכיר דווקא באבותיו, כי יספיק לו זכות אבות שיוכל לעמוד גם במדת הדין, אבל זכותו קטן עד שמצד עצמו אינו יכול לעמוד כי אם במדת רחמים, לכך נאמר ה' האומר אלי, אבל במדת הדין איני יכול לעמוד כי אין בידי זכיות כל כך, שהרי קטנתי מכל החסדים כי קבלתי שכר גדול יותר ממעשי, כי גברו חסדי האל ית' על כל מעשיו, נמצא שכל מעשיו קטנים מחסדיו, וכמ"ש (תהלים קיז.ב) כי גבר עלינו חסדו. (כלי יקר)

דעת זקנים **ויירא יעקב**. ירא היה שיועיל לעשו זכות שכבד אב ואם והוא לא קיים כבר עברו עשרים שנה. אי נמי שיועיל לו זכות ארץ ישראל והוא היה בחוצה לארץ: **ויצר לו**. מיצר היה על שהיה ירא מעשו לאחר שהבטיחו הקב"ה מהרב אליאב הכהן ז"ל. ד"א ויירא כדפרישית ויצר לו לפי ששמע שהיה בא לקראתו להרגו ומתחלה אמר יקרבו ימי אבל אבי ואהרגה וגו' אמר א"כ יצחק אבי ודאי מת ולהא ניחא הא דקאמר אלהי אבי יצחק אע"פ שאין מיחדין שם הקב"ה על אדם כל זמן שהוא חי: (דעת זקנים)

[ט] וַיֹּאמֶר אִם-יָבֹא עֲשׂוֹ אֶל-הַמַּחְנֶה הָאֵת וְהָיָה הַמַּחְנֶה הַנְּשָׂאָר לְפָלִיטָה:

אונקלוס וַאֲמַר אִם יֵיתִי עֲשׂוֹ לְמִשְׁרִיתָא חֲדָא וְיִמְחַנֶּה וְיֵהִי (נ"י וְיִמְחַנֶּה וְתֵהִי) מִשְׁרִיתָא דְאִשְׁתָּאָר לְשִׁיבָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר אִין יֵיתִי עֲשׂוֹ לְמִשְׁרִי דְחֲדָא מְנַהוֹן וְיִמְחַנֶּינִיה וְיֵהִי מִשְׁרִי דְמִשְׁתָּאָר לְשִׁיבָא: (תרגום יונתן)

רש"י **המחנה האחת והכהו**. מחנה משמש לשון זכר ולשון נקבה, אם תחנה עלי מחנה (תהלים כז, ג), הרי לשון נקבה. המחנה הזה (בראשית לג, ת), לשון זכר. וכן יש שאר דברים משמשים לשון זכר ולשון נקבה, השמש ילא על הארץ (שם יט, כג), מקלה השמים מולאו (תהלים יט, ז), הרי לשון זכר, השמש זרחה על המים (מלכים-ב ג, כב). הרי לשון נקבה. וכן רוח, והנה רוח גדולה באה (איוב א, יט), הרי לשון נקבה. ויגע בארבע פנות הבית (שם), הרי לשון זכר. ורוח גדולה וחזק מפרק הרים (מלכים-א יט, יא), הרי לשון זכר ולשון נקבה. וכן אש, ואש ילאה מאת ה' (במדבר טז, לה), לשון נקבה. אש לוחט (תהלים קד, ז), לשון זכר: והיה המחנה הנשאר לפליטה. על כרחו, כי אלחם עמו. (ט) התקין עצמו לשלטה דברים, לדורו, לתפלה, ולמלחמה. לדורו, ותעבור

המנחה על פניו. לתפלה, אלהי אבי אברהם. למלחמה, והיה המנחה הנשאר לפליטה:

שפתי חכמים (ט) לכה לומר כי אלחם עמו אזי בודאי יהיה פנאי למחנה שנייה להמלט, ומהרש"ל כתב נראה דמדקדק מדללח כתיב אולי וכתיב והיה, משמע דבעל כרחו, וכל זה מדקדק כדי לקיים הדרכ שבתקין עצמו לג' דברים. (נח"י), דאי אפשר לפרש אולי, דאם כן יותר היה מסתבר לקבץ הכל למחנה אחד ולהלחם עמו אולי יתגבר עליו ברוב עם, בשלמא אם המנחה הנשאר בעל כרחו תהיה לפליטה שפיר עבד שחלק לשני מחנות, כי מוטב לתפוס את ודאי ההכלה למחנה הנשאר אע"פ שהמחנה האחת תהיה יותר בסכנה, מלכנוס בספק סכנה לכולם ולספק הכלה לכולם, ומפרש שלשתן מן המקראות, ומלחמה מפרש מן המנחה הנשאר לפליטה, אם כן שמע מינה דקאי על המלחמה, להכי מפרש אלחם עמו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מחנה. זכר ונקבה. כבית ומקום: והיה המנחה הנשאר לפליטה. אולי יהיה שיברחו. או תשוך חמת אחיו בהכותו המחנה האחת או יבא להם ריוח והצלה מהשם וכמוהו אם תחזק ארם ממני והיית לי לישועה. ומה שאמר רבינו שלמה שיהיה לפליטה בעל כרחו הוא דרך דרש. ואם השם אמר לו והיה זרעך כעפר הארץ לא ידע אם על אלה או על אחרים. כי הנה יוסף כאשר נמכר היה יעקב חי והוא לא ידע כי אין הנביא יודע הנסתרות אם לא יגלה לו השם. ואלישע אמר והי העלים ממני. גם זאת תשובה לשואלים איך פחד יעקב והשם הבטיחו. והוא אומרו ואהיה עמך. גם זה פי' ואיטיבה עמך. שיתכן שימלט הוא לבדו. ועוד ידענו כי כל עון קטן וגדול כנגד העושה על כן העון הקל לגדול יקרא גדול. ויעקב פחד שמא חטא או שגג במחשבתו ובעבור זה לא יהי השם עמו. ואל תתמה כי הנה משה שאין למעלה ממנו והוא שלחו להוציא את ישראל ממצרים בעבור שגגותו שלח מלאך להמיתו: (אבן עזרא)

הרמב"ן והיה המנחה הנשאר לפליטה. על דרך הפשט אמר זה באולי כי אמר אולי ינצל המחנה האחד כי בהכותו האחד יברחו האחרים או תשוב חמתו או תבא להם הצלה מאת השם וכן אמרו בבראשית רבה (ע"ג א) למדתך תורה דרך ארץ לא יניח אדם כל ממונו בזוית אחת ורש"י כתב והיה המנחה הנשאר לפליטה על כרחו כי אלחם עמו התקין עצמו לשלשה דברים לתפלה ולדורון ולמלחמה וראיתי במדרש (קה"ר ט יח) מה עשה זיינס מבפנים והלבישם בגדים לבנים מבחוץ והתקין עצמו לשלשה דברים וכן עיקר והכונה בזה כי יעקב יודע שאין זרעו כלו נופל ביד עשו אם כן ינצל המחנה האחד על כל פנים וגם זה ירמוז שלא יגזרו עלינו בני עשו למחות את שמנו אבל יעשו רעות עם קצתנו בקצת הארצות שלהם מלך אחד מהם גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים וכך אמרו בבראשית רבה (ע"ג א) אם יבא עשו אל המחנה האחת והכהו אלו אחינו שבדרום והיה המנחה הנשאר לפליטה אלו אחינו שבגולה ראו כי גם לדורות תרמוז זאת הפרשה (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר אם יבא וגו'. פי' אם יבא עשו במלחמה והכה מחנה הראשון

יהיה מחנה ב' שהכין למלחמה לפליטה, כשיתחיל הוא ויראה כי הוא שונא יהיה ודאי מחנה הפליט שהכין בכלי זיין ויפלט עצמו ואולי שגם מחנה הראשון ימלט לבל יכלהו, והכל עשה יעקב בהתבוננות לבל יצטרך לנס וה' יגמור בעדו: (אור החיים)

ספורנו והיה המחנה הנשאר לפלימה. כי בעוד שיעט אל השלל הראשון ימלט השני בכלי מלחמה או שיברח: (ספורנו)

יג ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק יהוה האמר אלי שוב לארצה ולמולדתך ואיטיבה עמך:

אונקלוס ואמר יעקב אלהי דאבא אברהם ואלהי דאבא יצחק יי די אמר לי טוב לארצה ולמולדתך ואוטיב עמך: (אונקלוס)

יונתן ואמר יעקב אלהי דאבא אברהם הוא אלהי דאבא יצחק יי דאמר לי טוב לארצה ולמולדתך ואוטיב עמך: (תרגום יונתן)

רש"י ואלהי אבי יצחק. ולהלן הוא אומר ופחד יצחק, ועוד, מהו שחזר והזכיר שם המיוחד, היה לו לכתוב האומר אלי שוב לארצה וגו', אלא כך אמר יעקב לפני הקב"ה, שתי הבטחות הבטחתי, אחת בצלתי מצית אבי מבאר שבע, שאמרת לי אני ה' אלהי אברהם אביך ואלהי יצחק, ושם אמרת לי ושמרתיך בכל אשר תלך, וצית לצן אמרת לי שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך, (וי) ושם נגלית אלי בשם המיוחד לצדו, שנאמר ויאמר ה' אל יעקב שוב אל ארץ אבותיך וגו', בשתי הבטחות האלו אני בא לפניך: (רש"י)

שפתי חכמים (וי) וכך אמר לו כיון שהבטחתי להיות עמי כשאבא אל ארץ אבותי, אם כן כשאמות צדך נמלא שלא נתקיימה בי הבטחתך: (שפתי חכמים)

בעל הטורים ואיטיבה. מלא יו"ד התפלל שיעמדו לו י' נסיונות של אברהם: (בעל הטורים)

ספורנו אלהי אבי אברהם. הקדים בסדר שבחי המקום וחסדיו ובהזכיר זכות אבות כסדר אנשי כנסת הגדולה בתחלת י"ח ברכות: (ספורנו)

יא קטנתי מפל חסדיו ומפל-האמת אשר עשית את-עבדך כי במקלי עברתי את-הירדן והנה יעתי הייתי לשגן מחנות:

אונקלוס זעירן זכותי מפל חסדו ומפל טבון די עבדת עם עבדך ארי יחדי עברית ית ירדנא הדיו וכעו הויתי לתרין (נ"י לתרתין) משרגן: (אונקלוס)

יונתן לית אנא כמיסת וזעיר אנא מפל טבון ומן כל קושטא די עבדת עם עבדך:

אַרוֹם בְּחוּטְרֵי בְּלָחוּד עֲבָרִית ית יוֹרְדָנָא הָדִין וְכָדוּן הַוִּינָא לְתַרְתֵּין מְשַׁרְוִין :
(תרגום יונתן)

רש"י קטנתי מכל החסדים. נתמעטו זכיותי על ידי החסדים והאמת (כ) שעשית עמי, לכך אני ירא שמא משהבטחתי נתלכלכתי בחטא, (ב) ויגרום לי להמסר ביד עשו (שבת לב.). ומכל האמת. אמתת דבריה, (מ) ששמרת לי כל ההבטחות שהבטחתי: כי במקלי. לא היה עמי לא כסף ולא זהב ולא מקנה, אלא מקלי לבדו. ומדרש אגדה, נתן מקלו בירדן (נ) ונצקע הירדן: (רש"י)

שפת חכמים (כ) ראה לומר מכל החסדים היינו בשביל החסדים, ואת עצדך היינו שעשית עמי, ומפרש דאת פירש עם: (ב) דאי היה טעם בשביל מיעוט זכות לחוד בשביל זה לא היה צריך לירא, דקיימא לן (שבת נ"ה.) אינן מיתה בלא חטא ואין יסורין בלא עון, לכך הולך לפרש נמי הטעם של שמא יגרום החטא, ואי היה הטעם של שמא יגרום החטא לחוד הוה אמינא דמקום זה נמי לא היה לו לירא דזכותיו יהיו מכריעין לו על חובותיו, לכך הולך נמי לפרש הטעם של מיעוט זכות, ואם כן בשביל ב' טעמים הללו היה ירא: (מ) קשה לרש"י וכי בשביל שהקב"ה אמת יתמעטו זכותיו כדפרש"י לעיל גבי זכיותי וכו', וגם מה שפירש ששמרת לי, במקום ועשית מקום לדבור אינו נופל לשון עשייה אלא לשון שמירה ושמירתו הוא עשייתו: (נ) ולפי זה פירש ועתה וגו' כמו ועוד, פירוש שעשה לו שתי טובות, א' שנצקע לו הירדן והסני ב' מחנות, מה שאין כן לפשוטו אין כאן אלא חסד אחד: (שפת חכמים)

אבן עזרא קטנתי. כמו גם יכלתי. והטעם פחות אני וקטן עד שתעשה עמי כל החסדים. וכבר פירשתי חסד ואמת: (אבן עזרא)

הרמב"ן קטנתי מכל החסדים ומכל האמת. נתמעטו זכיותי על ידי חסדים ואמת שעשית עמי לכך אני ירא שמא משהבטחתי נתקלקלתי בחטא ויגרום לי להמסר ביד עשו לשון רש"י ואיננו נכון בלשון הכתוב ועוד כי אמר אחרי כן ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמתי את זרעך כחול הים ומה יועיל הבטחון ההוא אם גרם החטא אחר כך ועוד כי יעקב הזכיר שתי הבטחות שהבטיחו הקב"ה בבית אל ובחרן ואמר תחלה מה שנאמר לו בחרן ה' האומר אלי שוב לארצך ולמולדתך ואיטיבה עמך והוא שנאמר לו בצאתו מבית לבן (לעיל לא ג) שוב אל ארץ אבותיך ולמולדתך ואהיה עמך והנה אחרי כן לא היטיב לו בכל החסדים ובכל האמת האלה שיתמעטו זכיותיו על ידיהם אבל "קטונתי" לומר כי קטון הוא מהיותו ראוי לכל החסדים שעשה עמו וכן מי יקום יעקב כי קטון הוא (עמוס ז ב) מהיותו יכול לסבול כל הנגזר עליו וכן אמרו בבראשית רבה (עו ח) קטונתי רבי אבא אמר איני כדאי והחסדים הם הטובות שעשה עמו בלא נדר והאמת הטובה אשר הבטיחו ואימת לו הבטחתו יאמר שאיננו ראוי שיבטיחנו ויעשה לו אותן טובות שהבטיחו בהן ולא לטובות אחרות רבות שעשה עמו ולא הבינותי דעת אונקלוס שתרגם מכל חסדין ומכל טבון והוא רגיל לתרגם חסד ואמת "טיבו וקשוט" (לעיל כד מט להלן מז כט) ואולי עושה חסדים הצלתו אשר הצילו פעמים רבות מכל צרותיו

ועשה אמת כל הטוב הזה שהיה לו כי נתן לו בנים ובנות ועושר ונכסים וכבוד והנכון בעיני כי החסדים הקיימים יקראו אמת כי היא מגזרת אמנה כטעם ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם (ז טז) ענין קיום לחמו נתן מימיו נאמנים (ישעיהו לג טז) כאשר אמר היו תהיה לי כמו אכזב מים לא נאמנו (ירמיהו טו יח) (הרמב"ן)

בעל הטורים **קטנתי**. יו"ד כפופה אף על פי שנתברכתי ביו"ד ברכות ירא אני שמא יגרום לי החטא: **במקלי**. בגימטריא יעקב פירוש בגופי לבדי. ד"א בזכות יעקב עברו ישראל את הירדן: (בעל הטורים)

אור החיים **קטנתי וגו'**. אומרו **מכל החסדים** ואחר כך **מכל האמת** ומן הראוי היה לו להקדים האמת ואחר כך החסד שהוא לפני משורת הדין, נתכוון לומר שחסד אל אין כח באדם לשלם לאל עליון ואליו יקרא אמת כי אין לו תשלום מאדם כאומרו (איוב לה) אם צדקת מה נתן לו, וכפי זה יקרא חסד של אמת על דרך אומרים ז"ל (ב"ר פ' צ"ו) חסד העשוי עם המתים קרוי של אמת:

עוד יכוין לומר ב' פרטי הטבה, האחד החסד שנתחסד עמו ה' ברוב טוב, והב' שהעמידו בידו ולא נתנו ללבן לגזלו ולחומסו ושמר לו האמת פי' שהעמיד בידו את החסד, ויש לך לדעת כי לפעמים יתחסד ה' עם אדם ויהיה נגזל מהזולת להיות בחירי וה' ישוב ירחמהו תמורת הנחסר, והנה מציאות זה הוא חצי נחמה לנגזל ולא נחמה שלימה כי תמיד חושב בחסרונו אשר גזלו הגזלן לב' סיבות, האחד שיחשוב כי אם לא היה גזלו היה לו לתוספת הגזול והנוסף. והב' על כל פנים יכאב לבו על הגזלן אשר עשה והצליח מה שאין כן אם יעשה ה' השלמת הגזילה מהגזלן עצמו שיוציא בולעו מפיו נחמה זו נחמה, והוא מה שעשה ליעקב שהיה משלם לו מנכסי גזלן עצמו הוא לבן דכתיב (לעיל ל"א ט"ו) ויצל ה' את מקנה אביכם ויתן לי שהיה מוציא בולעו של לבן מפיו ומחזיר ממונו של יעקב, והוא אומרו **ומכל האמת** ונכון: (אור החיים)

ספורנו **קמ'נתי מכל החסדים**. לא הייתי ראוי לכל אותם החסדים: **ומכל האמת**. הטוב שעשיתי עמדי בזכות אבותי ובאותו הדרך שעשית עמדי לפני משורת הדין אני מבקש שתצילני כענין אמרו כגודל חסדך וכאשר נשאת לעם הזה: (ספורנו)

כלי יקר **קטנתי מכל החסדים**. נראין הדברים שיעקב הזכיר לפני הש"י שני הבטחות, כמו שפירש רש"י, ואמר כשם שקיימת לי הבטחה אחת כך תקיים לי גם השניה, כי הבטחה ראשונה היתה על השמירה, כמ"ש ושמרתך בכל אשר תלך והשיבותיך אל האדמה הזאת, ואחר שכבר הובטח על השמירה ושישיבו אל ארץ מולדתו, א"כ מה זה שהוצרך להבטיחו שנית בבית לבן, שוב אל ארץ מולדתך ואהיה עמך, אלא ודאי שהבטחה זו לא נאמרה על השמירה מכל רע בסור מרע ר"ל להסיר ממנו הרעה, אלא הבטחה זו בעשה טוב דהיינו להטיב עמו, לכך אמר כאן במקום ואהיה עמך ואיטיבה עמך, והוא פירוש על ואהיה עמך.

הנה בענין ההטבה, היה לו לומר ואטיבה לך, אלא שנקט עמך, להורות שבענין קבלת הטובות צריך להיות בעליו עמו במלאכתו, כי האדם צריך לעשות בדרך הטבע כל אשר ימצא בכחו לעשות, והקב"ה יגמור על ידו ויוסף לו שפע ברכה, כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור, וזהו שאמר ואיטיבה עמך, וזהו ההבטחה השניה שהבטיח לשלוח את הברכה באסמיו. ועל זו ההבטחה אמר

דרך הנראה שנתקיימה כבר, ואמר קטונתי מכל החסדים כי קטן יעקב ודל כחו
מלתלות כל מציאת הונו ורכושו בכחו ועוצם ידו, אלא ודאי שחסד אל כל היום,
הוא עשה לו את החיל הזה.

והראיה על זה, כי במקלי עברתי את הירדן הזה, והייתי ריקם מכל כי לא היה
בידי מאומה כי אם מקלי, ועתה הייתי לשני מחנות. באמרו ועתה הורה שדומה
לו כאילו עשה את כל החיל הזה עתה כהרף עין, כי י"ד שנים עבד בשתי בנותיו
ושש שנים בצאנו, וכשאמר לו לבן נקבה עלי שכרך ואתנה, בזמן מועט עשה חיל
ורכוש גדול זה אשר כפי הטבע לא היה אפשר להשיג הון עתק זה בזמן מועט
אשר כזה, אם לא כי יד ה' עשתה זאת, ואע"פ שיעקב שלח לעשו בהפך זה ממש,
כמבואר למעלה בפסוק ויהי לי שור וחמור, כחש לו מחמת יראה להוציא דבר
שקר מפיו לומר לו שטרח בצאנו כל משך כ' שנה אבל האמת אינו כן, כי חלילה
מלומר שיעקב יאמר כחו ועוצם ידו עשה לו את החיל הזה, וזה"ש ועתה הייתי
לשני מחנות כהרף עין, כי אילו היה לו צאן ובקר בעברו כבר את הירדן הייתי
אומר שנתוסף רכושו בדרך הטבע, אבל עכשו שהודה שבמקלו לבד עבר את
הירדן אם כן אימתי נעשה כל הכבוד הזה יש מאין ודאי מאת ה' היתה זאת,
ע"כ בקש כשם שקיימת לי הבטחה שנייה זו, כך תקיים לי גם את הראשונה
שהבטחתי על השמירה, והצילני נא מיד אחי מיד עשו כי ירא אנכי אותו. ומלת
אותו מיותרת, אלא שרמז אל אותו עון שחטא במה שהחניף לרשע והפך קודש
לחול, ואותו קאי על העון. וי"א שעל עצמו לא נתיירא כי כבר הובטח בשמירה,
זולת שהיה ירא פן יבא והכני אם על בנים כי המה לא הובטחו בשמירה. (כלי יקר)

[יב] הצילני נא מיד אחי מיד עשו כי-יִרָא אֲנֹכִי אֹתוֹ פֶּן-יָבֹא וְהִפְנִי אִם עַל-
בָּנָיִם:

אונקלוס שִׁיזְבְּנִי כְעֵן מִיָּדָא דְאַחֵי מִיָּדָא דְעֵשׂוֹ אָרִי דְחַל אֲנָא מְנַה דִּילְמָא יִיְתִי
וְיִמְחִינְנִי אִמָּא עַל בְּנָיָא: (אונקלוס)

יונתן שִׁיזְבְּנִי כְדוֹן מִן יָד אַחֵי רַבָּא מִן יָד עֵשׂוֹ אָרוּם מְסִתְפִי אֲנָא מְנִיָּה דְהוּא עֵסֶק
בְּאִיקְרָא דְאַבּוּי דִּילְמָא יִיְתִי וְיִמְחִינְנִי אִמָּא עַל בְּנָיָא: (תרגום יונתן)

כס"י מִיד אַחֵי מִיד עֵשׂוֹ. מִיד אַחֵי, שְׂאִין נוֹהֵג עִמִּי כַּאֲחַ (ס) אֲלֹא כְעֵשׂוֹ הִרְשָׁע:
(כס"י)

שפתי חכמים (ס) הִכִּי נִמִּי מִדְקַדְקָא מִדְכִתִּיב תְּרִי זִימְנֵי מִידָא, שְׂאִין שִׁייד לֹוֹמַר תּוֹאֲרַ
הַלְשׁוֹן כְּשִׁמְדַבְּרַ עִם הַקַּב"ה, (מסכס"ב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְהַכֵּנִי. מִשְׁרַת עֲצֻמוֹ וְאַחַר עֲמוֹ כִּמוֹ וְשֵׁנִי שְׂרִי גְדוּדִים וְכֵן הוּא וְהַכֵּנִי
וְהַכָּה אִם עַל בָּנָיִם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְהַכֵּנִי אִם עַל בָּנָיִם. פִּירְשׁוּ בּוֹ (הַרְאֵבִי"ע) וְהַכֵּנִי וְהַכָּה אִם עַל בָּנָיִם וְכֵן רַבִּים
(הרמב"ן)

בעל הטורים הַצִּילְנִי נָא מִיָּד. רִי"ת הַמֵּן רִמְזוּ לְהַמֵּן שִׁיבְּרָא לְהַכּוֹת אִם עַל בָּנָיִם

כדכתיב טף ונשים : **והכני**. ב' במסורה. הכא ואידך אם יוכל להלחם אתי והכני. גבי גלית לומר מה יעקב נתיירא אף דוד נתיירא מה יעקב נרדף אף דוד נרדף וכשם שיעקב ניצל מעשו אף דוד ניצל מגלית וזכות יעקב עמד לדוד וכשם שגבי דוד היה מלחמה אף יעקב הכין עצמו למלחמה שהתקין עצמו לג' דברים : **אם על בנים**. ב' במסורה הכא ואידך אם על בנים רוטשה. בסנחריב מלך אשור שאמר להשחית את ישראל כמו עשו שבא להלחם עם יעקב וכן לא תקח האם על הבנים רמז לגליות : (בעל הטורים)

אור החיים **הצילני נא**. אומרו נא לשון בקשה גם לשון עתה פיי לבל יפרוץ בו עשו, ויאמר ה' כי הוא ישיב כל אשר לו למשנה, לזה התפלל לפני ה' שיצילהו ויעמיד בידו את אשר הגיעו עתה ולא תעשנה ידיו של עשו תושיה הגם שישוב ה' שבותו אחרי כן :

מיד אחי וגו'. רש"י ז"ל פירש אחי שאינו נוהג עמי כאח אלא כעשו הרשע, ולדבריו ז"ל לא היה לו לומר אלא מיד אחי עשו ומובן הדבר מיתור אומרו עשו כי אין לו אח זולתו :

אכן נתכוין להתפלל להיות שהיו לעשו ב' בחינות התוקף האחד לצד זכות יצחק והב' לצד גודל תוקפו ומעלתו וצריך חוזק גדול להנצל ממנו לזה התפלל שלא תעמוד לו זכות אבות. והוא אומרו **הצילני נא מיד אחי** הגם שאח עשו ליעקב ואף על פי כן אני מתפלל, וכנגד בחינת גודל תוקפו אמר **מיד עשו** וידוע הוא בנשא ורם :

עוד יכוין לומר על זה הדרך **הצילני נא מיד אחי** אם יתחכם עליו להרע ברמאות אחוה שהוא דרך שאין יעקב יכול להנצל ממנו, **מיד עשו** אם יפרסם רשעו להרע גם לזה הוצרך לתפלה להצילו מידו :

עוד יכוין להזכיר רשעותו של עשו, הא' **מיד אחי** והוא מבקש להרוג את אחיו האם יש רשע כזה ויש בדין להשפילו לפני יעקב, ועוד **מיד עשו** שמפורסם ברשע לבד מעון זה ולא ימוט צדיק לפני רשע : (אור החיים)

ספורנו **והכני אם על בנים**. יכה אותי בזה שיהרוג אם על בנים גם שאוכל אני להמלט מידו : (ספורנו)

דעת זקנים **כי ירא אנכי אותו**. שאלה מטרוניתא היאך ירא מעשו אחר שהבטיחו הקב"ה. ענה ת"ח אחד תשובה בצדה שאמר כי במקלי עברתי את הירדן הזה כלו' כשהבטיחני הקב"ה לא הייתי כי אם בעצמי ועתה הייתי לשני מחנות ולכן אף אם איני ירא ממנו שהבטיחני הקב"ה אמנם ירא אנכי פן יבא והכני אם על בנים כי על האם ועל הבנים לא הבטיחני וכו' : (דעת זקנים)

[יג] **ואתה אמרת היטב איטיב עמך ושמת את-זרעך כחול הים אשר לא-יִסָּפֵר** מרב :

אונקלוס **ואת אמרת אוטבא אוטיב עמך ואשוי ית בנך סגיאין כחלא דימא די לא יתמנון** מסגי : (אונקלוס)

יִוָּנְתָּן וְאַנְתָּ אֲבִטְחָתְנִי אוֹטָבָא אוֹטֵב עִמָּךְ וְאַשְׁוִי יָת בְּנֶךְ סָגִיאִין הִי פְּחָלָא דְיִמָּא
דְּלָא מְתַמְנִי מְסָגִי : (תרגום) (יִוָּנְתָּן)

רָשָׁי הֵיטֵב אֵיטִיב. הֵיטֵב בְּזִכּוֹתְךָ, אֵיטִיב (ע) בְּזִכּוֹת אֲבוֹתֶיךָ (ב"ר עו, ז): וְשִׁמְתִי אֶת
זֶרַעְךָ כְּחוֹל הַיָּם. וְהֵיכֵן אָמַר לוֹ כֵּן, וְהִלָּל לֹא אָמַר לוֹ אֲלֵלָּא וְהִיָּה זֶרַעְךָ כְּעֵפֶר
הָאָרֶץ (בראשית כח, יד), אֲלֵלָּא שְׂאֵמֶר לוֹ (סס), כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ עַד אֲשֶׁר אִם עָשִׂיתִי אֶת
אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ (סס טו), וְלֹא־צָרָה לָּךְ אֲמַר הַרְבֵּה אֲרֻבָּה אֶת זֶרַעְךָ כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם
וְכְחוֹל אֲשֶׁר עַל שֵׁפֶת הַיָּם: (רָשָׁי)

שְׁפָתֵי חֲכָמִים (ע) וְאֵע"פ דְּלֹא־מֵרִינִן (ברכות ז"א): לִיבְרָה תוֹרָה כְּלָשׁוֹן בְּנֵי אָדָם, הַכֹּהֵן
מוֹכַח לְדַרְשָׁה בָּא, דְּהִיָּה לוֹ לֹא־מֵרִינִן הֵיטֵב תֵּיטִיב לְנוֹכַח, כְּמוֹ הַעֲנֵק תַּעֲנִיק וְכוּ'
(דברים ט"ו י"ד), וְלֹא כְּהַרְא"ם שְׁפִירָשׁ הֵיכָל לְאִיכָל לְמִדְרָשׁ דְּרַשְׁיָנָן, וְא"ת הֵא לְעִיל (פ)
י"א פִּירָשׁ"י שִׁיעָקֵב הִיָּה לֹא־מֵרִינִן נִתְמַעְטוּ זְכוּתִי, וִי"ל לְכֹאֵן וְלֹא־הִיָּה מִתְפַּלֵּל
בְּשִׁבְלֵי זְכוּתִי אֲלֵלָּא בְּשִׁבְלֵי זְכוּת אֲבוֹתָיו, לְכַךְ מִפְרָשׁ נִמִּי אֵיטִיב בְּזִכּוֹת אֲבוֹתֶיךָ
וְק"ל: (פ) מִכֹּאֵן נִמִּי מִשְׁמַע דְּלֵת אֲשֶׁר דִּבַּרְתִּי לְךָ (לעיל כ"ח ט"ו), קֹאֵי עַל אֲבָרָה
כְּדִפְרָשׁ"י בְּפִרְשָׁת וִילָל (סס ד"ה לִיבְרָתִין), לֹא־הִיָּה קֵסָה וְהִלָּל לֹא־מֵרִינִן לִיעָקֵב כֵּן:
(שְׁפָתֵי חֲכָמִים)

הַרְמַב"ן וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ. אֵף עַל פִּי שֶׁהִיָּתָה פְּחַדְתּוֹ פִּן יִגְרוּם
הַחֲטָא אָמַר עֲשִׂיתָ עִמָּדִי חֲסָדִים גְּדוּלִים שְׁלֵא הֵיָּתִי רֵאוּי לְהֵם כֹּל שְׁכָן שִׁישׁ
לְעֲשׂוֹת עִמִּי חֲנָם הַחֲסָד הַזֶּה אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנִי עֲלֵי שֶׁתֵּיטִיב לִי וְתִרְבֶּה אֶת זֶרַעִי
וְאִין חֲטָאֵי רֵאוּי לְמִנוּעַ מִמֶּנִּי הַטּוֹבָה אֲשֶׁר הִבְטַחְתָּנִי בֵּה כִּי גַם מִתְחִילָה לֹא הֵיָּתִי
רֵאוּי לֵה אִם עֲוֹנוֹת תִּשְׁמֹר לִי וְלֹא הִבְטַחְתָּנִי עֲלֵיָּה בְּעִבּוֹר מַעֲשֵׂי רַק בְּחֲסָדִיךָ
הַרְבִּים וְיֵשׁ אֹמְרִים כִּי יַעֲקֹב הִיָּה חוֹמֵל עַל בְּנָיו וְעַל בֵּיתוֹ פִּן יִכֶּה אוֹתָם עֲשׂוֹ כִּי
לֹא הִיָּה יוֹדֵעַ בְּהִבְטַחְתָּ וְהִיָּה זֶרַעְךָ כְּעֵפֶר הָאָרֶץ אִם עַל אֱלֹהִים אוֹ עַל אַחֲרִים כִּי יִתְכַּן
שִׁימְלֵט הוּא לְבַדּוֹ וְיִרְבֶּה עוֹד זֶרַעוֹ וְאִינְנוּ נִכּוֹן בְּעֵינֵי כִּי אִם הִיָּתָה זֹאת מִחֲשַׁבְתּוֹ
אִיךְ אָמַר בְּתַפְלָתוֹ וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְשִׁמְתִי אֶת זֶרַעְךָ וְעוֹד כִּי שֵׁם
נֹאמַר לוֹ וְהִנֵּה אֲנִי עִמָּךְ וְשִׁמְרָתֶיךָ בְּכֹל אֲשֶׁר תִּלְךְ וְהִשִּׁיבּוֹתֶיךָ אֶל הָאֲדָמָה הַזֹּאת
כִּי לֹא אֶעֱזָבְךָ וְאִם יִהְיוּ בְּנֵי נוֹפְלִים בְּחָרֵב אַחֲיוֹ אִין הִבְטַחָה הַזֹּאת קִיּוּמָה וְלֹא־
יִרְמוּז בְּאִמְרוֹ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ וְכֵן וְאֵיטִיבָה עִמָּךְ כִּי כֹל זֶה מִמָּה שֶׁנֹּאמַר לוֹ (לעיל
לא א) וְאַהִיָּה עִמָּךְ אֲבָל הַכֹּל מִיִּרְאָת חֲטָא כִּי דֶרֶךְ הַצְּדִיקִים לִירָא תְּמִיד וְהִיָּה
מִתִּירָא אוֹלֵי אֲפִילוֹ מִשִּׁצָא מִשֵּׁם חֲטָא בְּבוֹאוֹ בְּבִרִית עִם לְבָן עוֹבֵד עֲבוּדָה זֶרָה
אוֹ בְּדָבָר אַחֵר וְשִׁגִּיאוֹת מִי יִבִּין (הַרְמַב"ן)

סְפוּרָנוּ וְאַתָּה אָמַרְתָּ הֵיטֵב אֵיטִיב עִמָּךְ. וְאִם יִקְרָה זֶה יִהְיֶה הַפֶּךְ מֵה שֶׁאָמַרְתָּ
לְהֵיטִיב עִמִּי אִם אֲרָאָה בְּאֲבָדֵן מוֹלַדְתִּי: וְשִׁמְתִי אֶת זֶרַעְךָ. וְהִנֵּה הַפֶּךְ זֶה גִּי"כ יִהְיֶה
אִם יִכְרִית זֶרַעִי וְרֵאוּי שֶׁתַּעֲשֶׂה עִמָּם בְּעִבּוֹר כְּבוֹד שֶׁמֶךְ לְקִיּוּם הִבְטַחְתָּךְ אֵף עַל פִּי
שֶׁאִינִי רֵאוּי לֵה כְּעִנִּין אִם עֲוֹנֵינוּ עֲנוּ בְּנוֹ הִי עֲשֶׂה לְמַעַן שֶׁמֶךְ: (סְפוּרָנוּ)

כְּלִי יִקָּר וְשִׁמְתִי אֶת זֶרַעְךָ כְּחוֹל הַיָּם. הִבְטַחָה זֹו נֹאמְרָה לְאַבְרָהָם בְּמַעֲשֶׂה
הַעֲקִידָה וְשֵׁם הַזְּכִיר הַכּוֹכְבִים וְהַחוֹל, וְכִפִּי הַנִּרְאָה שֶׁהַכּוֹכְבִים יֵשׁ בְּהֵם הַרְיָבוּ

והמעלה, מה שאין כן בחול שאין בו כי אם הרבוי לבד, וא"כ למה לא הזכיר כאן יעקב בתפלתו שהמשילם לכוכבים הקיימים לעד, וזה יותר קרוב אל הענין אשר עליו מתפלל שיתקיימו ולא יאבדו ע"י עשו. ואומר אני שלפי שמצינו שישראל נמשלו לג' דברים לעפר, ולחול, ולכוכבים, וזהו כי בזמן השלום והצלחה נמשלו לכוכבים ירום ונשא וגבה מאד ומצדיקי הרבים ככוכבים לעולם ועד, וכן פירש"י בפסוק והנכם היום כוכבי השמים לרוב. (דברים א.י.) ובזמן השפלות שהם כעפר לדוש נאמר והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת וגו'. וזה הבטחה שיהיו במצרים כעפר שהכל חורשים עליו כמ"ש (תהלים קכט.ג.) על גבי חרשו חורשים, באותו זמן יעלו משפל מצבם ויפרצו ימה וקדמה מן הפך אל הפך כמבואר למעלה פרשת ויצא, (כ.ח.ד.) ובזמן הממוצע בין שניהם דהיינו בזמן שאין להם מנוחה מן האויבים הרודפים העומדים עליהם לכולתם והקב"ה מצילם מידם, נמשלו לחול זה שכל גלי הים עומדים להציף את העולם, ובהגיעם לחול הם נשברים ולא יוכלו לעבור את החול, כך האומות הקמים על ישראל, כמ"ש (תהלים מב.ח.) כל משבריך וגליך עלי עברו אינן יכולין לישראל לכולתם, ומטעם זה נמשלו ישראל לחול. ע"כ הזכיר בתפלתו ענין הבטחת החול להצילו מיד הרודף עשו, ושלא יוכל לו כחול זה שלא יוכלו לו הגלים, כך לא יוכל עשו לו. (כלי יקר)

יִלְן שְׁם בְּלִילָה הַהוּא וַיִּקַּח מִן-הַבָּא בְּיָדוֹ מִנְחָה לַעֲשׂוֹ אָחִיו:

אונקלוס וּבַת תַּמָּן בְּלִילָא הַהוּא וַנְסִיב מִן דְּאִיתִי בְיָדָהּ תַּקְרַבְתָּא לַעֲשׂוֹ אָחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וּבַת תַּמָּן בְּלִילָא הַהוּא וַנְסִיב מִן דְּאִזְדָּמֵן בְּיָדָהּ דוֹרוֹן לַעֲשׂוֹ אָחוּי: (תרגום יונתן)

רש"י הֵבֵא בִידוֹ. (ג) בְּרִשׁוֹתוֹ, וְכֵן וַיִּקַּח אֶת כָּל אֲרָכּוֹ מִיָּדוֹ (במדבר כא, כו.). ומלכך אגדה מן הֵבֵא בִידוֹ, אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלוֹת, שְׂאֵדָם כִּי בְּכַרְכֹּר וּנְשָׂאֵם בִידוֹ. דָּבָר אַחֵר מִן הֵבֵא בִידוֹ, מִן הַחוּלִין, שְׁנֵטֵל מֵעֵשֶׂר, כִּמְהָ לְדַת אֲמֵר עֵשֶׂר אֲעַשְׂרֵנוּ לָךְ, וְהָרַק מִנְחָה: לָקַח מִנְחָה: (רש"י)

שפתוי חכמים (ג) וְקָסָה אִם כֵּן לִמָּה אֲמַר בִידוֹ, לְכַךְ הֵבִיא וּמ"א כו', וְעַל זֶה קָסָה דְהִיָּה לוֹ לְפָרֵק כָּל אֶחָד בְּשֵׁמוֹ, לְכַךְ אֲמַר ד"א מִן הַחוּלִין, אֲךָ עַם כָּל זֶה קָסָה דְחוּלִין כִּבְרֵן הֵן בִידוֹ, לְכֵן כְּרִיךְ לְכָל הַפִּירוּסִים, (מהרש"ב: (שפתוי חכמים)

הרמב"ן מִן הַבָּא בִידוֹ מִנְחָה. יֹאמֵר כִּי עָשָׂה מִנְחָה מֵאֲשֶׁר עָמּוֹ כִּי עֲשָׂרוּ הִיָּה צֶאֱן וּבִקֵּר וּמֵהֶם שִׁלַּח כִּי בִדְרֵךְ הִיָּה וַאֲיַנְנוּ מִקּוֹם לְשִׁלּוֹחַ לוֹ כְּלֵי כֶסֶף וְכְלֵי זָהָב וּמִגְדָּנוֹת (הרמב"ן)

בעל הטורים מִן הַבָּא בִידוֹ מִנְחָה לַעֲשׂוֹ. שִׁשְׁלַח לוֹ אֲבָנִים טוֹבוֹת שְׂאֵדָם צוֹרֵרן בִידוֹ: מִנְחָה. בְּגִימָטְרִיא אֲבָנִים: (בעל הטורים)

כלי יקר וַיִּקַּח מִן הַבָּא בִידוֹ וְגו'. לְמַעַל פִּרְשֵׁתִי שֶׁנֶּאמַר זֶה כְּפִי מֵה שֶׁהִרְאָה בְּנִגְלָה לַעֲשׂוֹ, כִּי כָל זֶה אֵינּוּ לֹא מִן הַשָּׁמַיִם וְלֹא מִן הָאָרֶץ, כִּי מִן הַבָּא בִידוֹ מֵעַמְלּוֹ וְכַחוֹ

ועוצם ידו. אך כפי האמת הודה יעקב כי ה' הוא הנותן לו כח לעשות חיל, וזה המעט אשר בא בידו מעמל ידו יפרוץ לרוב וברכת ה' היא תעשיר, ועמל הוא בעיני יעקב ליתן מברכת ה' לרשע זה, כי תוספת שפע זה ממקום קדוש מתהלך ואין רשע זה כדאי להשתמש בו, אך לפי שהיה מעורב בתוך זה גם זה המעט אשר בא בידו בדרך הטבע ושכר עמלו, מן אותו חלק חשב יעקב שמותר ליקח ולשלוח לרשע מנחה, לכך נאמר מן הבא בידו.

יש אומרים, מן הבא בידו דווקא הבהמות שהם בידו וברשותו שלח לו מנחה אבל לא הרועים לפי שנתגיירו ונשתחררו ואינם בידו של יעקב, לכך נאמר כי ישאלך עשו למי אתה ולמי אלה לפניך, כי אולי יחשוב שאני שולח לו מנחה הבהמות עם הרועים, ואמרת לעבדך וזה תשובה על שאלת למי אתה לומר הרועים אינם לך, זולת המנחה שלוחה לאדוני. (כלי יקר)

[טו] עֲזִים מְאֹתִים וּתְיַשָּׁא עֶשְׂרִים רְחֵלִים מְאֹתִים וְאֵילִים עֶשְׂרִים:

אונקלוס עֲזֵי מְאֹתוֹ וּתְיַשָּׁא עֶשְׂרִין רְחֵלִין מְאֹתוֹ וְדָכְרִין עֶשְׂרִין: (אונקלוס)

יונתן עֲזֵי מְאֹתוֹ וּבְרַחֲמֵי עֶשְׂרִין רְחֵלֵי מְאֹתוֹ וְדִיכְרֵי עֶשְׂרִין: (תרגום יונתן)

רש"י עזים מאתים ותישים עשרים. מאתים עזים כריכות עשרים תישים, וכן כולם, הזכרים כדי לורך הנקבות. ובצראשית רבה (ע"ג, ז.) דורש מכאן לעונה האמורה בתורה, הטיילים בכל יום, הפועלים שתיים בשבת, החמרים אחת בשבת, הגמלים אחת לשלשים יום, הספנים אחת לששה חדשים, ואיני יודע לכוין המדרש הזה בכוון, אך נראה בעיני שלמדנו מכאן, שאין העונה שזה בכל אדם, אלא לפי טורח המוטל עליו, שמצינו כאן שמסר לכל תיש עשר עזים, וכן לכל אייל, לפי שהם פנויים ממלאכה, דרכן להרבות תשמיש לעצב עשר נקבות, ובהמה משנתעברה (ה) אינה מקבלת זכר, ופריים שעוסקין במלאכה, לא מסר לזכר אלא ארבע נקבות, ולחמור שהולך בדרך רחוקה, שתי נקבות לזכר, ולגמלים שהולכים בדרך יותר רחוקה, נקבה אחת לזכר: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (נח"י), כוונת הרב בדרך הטבע לכל בעל חי להרבות בתשמיש לפי

הנחתו ולפי הפנאי שלו, לכך התיש והאייל יש להם פנאי כל היום נתן להם עשר נקבות, או למלאות תאותם או להרבות ולדות לבעליהם, וכן לכולם לפי הפנאי שלהם, וא"כ הוקשה להרב והלא התיש והאייל אף שיש להם פנאי כל היום, מכל מקום לאו בר דעה הוא שיבין שיש לבעלים ריוח כשישמש עם הרבה נקבות, ואולי ימלא תאותו עם נקבה אחת וישמש עמה כמה פעמים שיתאוה, ועל זה פירש ובהמה וכו', ומוכרח לפרוש ממנה וילך אל השניה והשלישית וכו', והרא"ם בדרך אחרת לו והאדם יראה לעינים ויבחר בין דברי לדבריו, ועיין בכתובות (ה)

ס"ב.) דבפנאי תליא מילתא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **עזים מאתים**. בצאן שם הנקבות עשר לזכר. ולפרים ד' ולעיירים שנים.
כי ידע תולדתם: אבן עזרא

בעל הטורים **עזים מאתים**. כל הפסוק מסיים במ"ם וכן פסוק ומנחתם ונסכיהם שבשביל הבהמות ששלח לעשו הם תק"ן קרבנות בשנה וחוף התמידים כדמפרש בפרשת פנחס והם ח' ממ"ן וכנגדם מלכו שמונה מלכים באדום לפני מלך מלך בישראל ד"א לכך מסיים הכל במ"ם לפי שכל הבהמות ששלח לו היו בעלי מומים שלא יקריב מהם קרבן: (בעל הטורים)

אור החיים **עזים מאתים וגו'**. שמעתי ממורי זקיני זצוק"ל שנתכוין יעקב בחשבון ששלח מבעלי חיים כחשבון שעיר שעולה בו תק"ף, ולזה שלח בחשבון עזים ורחלים ת"מ וגמלים שלשים עם בניהם הם ששים הרי ת"ק פרות ופרים חמשים אתונות ועירים שלשים הרי תק"ף לשבר תוקפו: (אור החיים)

[טז] **גמלים מיניקות ובניהם שלשים פרות ארבעים ופריים עשרה אתנת עשרים ועיירים**

אונקלוס **גמלי מנקתא ובניהון תלתין תורתא ארבעין ותורי עסרא אתנו עסרין ועירי עסרא:** (אונקלוס)

יונתן **גמלא נוקבן עם פניהון הו תלתין תורתא ארבעין ותורי עשרה אתני עשרין וילדין דקין עשרה:** (תרגום יונתן)

רש"י **גמלים מיניקות שלשים. ובניהם (ה) עמהם. ומדרש אגדה (ב"ר טז) ובניהם, צנאיהם, זכר כנגד נקבה, (ז) לפי שנוע בתשמיש, לא פרסמו הכתוב: ועירים. חמורים זכרים:** (רש"י)

שפתי חכמים **(ה) ר"ל גם צניהם היו ל', דאם לא כן הרי צא להגדיל הדורון ולמה כוללן במספר יחד עם הצנים, ואין הצנים נחשבים אלל אמותיהן, אלל סרס המקרא כאילו כתיב גמלים מניקות שלשים וכו': (ז) אם כן אתי שפיר דכתיב שלשים אחר צניהם, להורות שבין הכל היו ל', והא דלא הזכיר מנין הזכרים בפירוש ומספר הנקבות בפירוש, משום שנועין בתשמיש וכו'. (מהרש"ל) ובניהם עמהם ר"ל גם צניהם ל', וקשה אם כן היה לו לומר גבי צניהם ג"כ שלשים כמו גבי גמלים, על כן הביא ומדרש אגדה שכולם היו שלשים, ואין להקשות אם כן למה לא מפרש לן כמה היו הנקבות וכמה היו הזכרים, לכן פירש ולפי וכו' והוה ליה ט"ו זכרים וט"ו נקבות:** (שפתי חכמים)

[יז] **ויתן ביד-עבדיו עדר עדר לבדו ויאמר אל-עבדיו עברו לפני ורוח תשימו:**

גִּי' עֵדָר יִגִּי' עֵדָר:

אונקלוס ויִהֵב בְּיַד עֲבָדוֹהִי עֵדָרָא בְּלַחֲדוּהִי וְאָמַר לְעֲבָדוֹהִי עֲבְרוּ קְדָמִי וְרַחֲמָא תְּשׁוּוֹן בֵּין עֵדָרָא וּבֵין עֵדָרָא : (אונקלוס)

יונתן וְזָמִין בְּיַד עֲבָדוֹי עֵדָרָא בְּלַחֲדוֹדֵי וְאָמַר לְעֲבָדוֹי עֲבְרוּ קְדָמִי וְנִיפֵשׁ תְּשׁוּוֹן בֵּינֵי עֵדָרָא וּבֵינֵי עֵדָרָא : (תרגום יונתן)

רש"י עֵדָר עֵדָר לְבָדוֹ. כֹּל מִין וּמִין לְעַלְמָו: עֲבָרוּ לִפְנֵי. דַּךְ יוֹם אִו פַּחוֹת, (א) וְאֵנִי אֲבֹא (ב) אַחֲרֵיכֶם: וְרוּחַ תְּשִׁימוּ. עֵדָר לִפְנֵי חֲצֵרוֹ (ג) מִלָּא עֵין, כְּדִי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוּ שֶׁל אֹתוֹ רָשָׁע, וְלִתְוֹהוּ עַל רַבּוֹי הַדּוֹרוֹן: (רש"י)

שפתי חכמים (א) לֹא לִפְנֵינוּ מִמֶּנָּה מִדְּכַתִּיב בְּסִמּוּךְ (פ' כ"ב) וְתַעֲבֹר וְכוּ' וְהוּא לָן, וְאִי לֹא הָיוּ מֵיַעֲקֹב אֲלֵלָה דַּךְ מוֹעֵט אִז הָיוּ לִנִּין כּוֹלֵן בְּמִלּוֹן אַחַד, וְזֵה נִמִּי אִי אִפְשָׁר שֶׁהָיָה יוֹתֵר מִדַּךְ יוֹם, דֵּהֵא בּוֹ בְּיוֹם הָיָה יַעֲקֹב נוֹתֵן לְעֵשָׂו אֶת הַמִּנְחָה כְּמוֹ שְׂמוּכָה מִן הַמִּקְרָאוֹת הַבָּאִים אַחֲרַי כֵּן: (ב) מֵדֵיַעֲקֹב לִיּוֹה לֵהֶם לֹמַר וְהִנֵּה גַם הוּא אַחֲרֵינוּ, אִם כֵּן וְדֵלִי גַם לֵהֶם אִמַּר כֵּן עֲבָרוּ לִפְנֵי וְאֵנִי אֲבֹא אַחֲרֵיכֶם: (ג) לֵכָה לֹמַר עֵדָר אַחַר עֵדָר בְּאוֹרֵךְ, לֵדִילוֹ בְּרוּחַ מֵאִי רֵאשׁוֹן שְׁנֵי וְשְׁלִישֵׁי שֵׁיךְ צִיָּה, הֵא כּוֹלֵם רֵאשׁוֹנִים נִקְרָאוּ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְרוּחַ תְּשִׁימוּ. הַפֶּרֶשׁ וְקִרְבֵּי מִמֶּנּוּ כִּי הִיתָה הַרוּחָה. הַפֶּרֶשָׁה בֵּין מִכָּה לְמִכָּה. כְּמוֹ רוּחַ לְשִׂאוֹל: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדָר. כְּדִי לְהַשְׁבִּיעַ עֵינוּ שֶׁל אֹתוֹ הַרְשָׁע וְלִתְוֹהוּ עַל הַדּוֹרוֹן וְסִבְרוּ בְּבִרְאשִׁית רַבָּה (ע"ה יג) שֵׁשׁ בִּזְהָ רִמְזוּ אִמַּר יַעֲקֹב לִפְנֵי הַקַּב"ה רְבוּנוּ שֶׁל עוֹלָם אִם יֵהִיו צְרוּת בְּאוֹת עַל בְּנֵי לֹא תְּבִיא אוֹתָן זֶה אַחַר זֶה אֲלֵא הַרוּחַ לֵהֶם מִצְרוּתֵיהֶם עֲשֵׂה רִמְזוּ שִׁיחֵיו הַמִּסִּים וְהַאֲרֻנוֹנוֹת שִׁיגְבוּ בְּנֵי עֲשׂוּ מִזְרַעוּ בְּרוּחַ וְהַפֶּרֶשׁ בֵּין זֶה לָזֶה (הרמב"ן)

בעל הטורים וְרוּחַ. ב' הַכָּא וְאִידֵךְ רוּחַ וְהַצְלָה יַעֲמוּד לִיהוּדִים. רִמְזוּ לְדוֹרוֹת הַבָּאִים שִׁתְּנוּ דוֹרוֹן לְשִׁרְיָהֶם: (בעל הטורים)

ספורנו עֵדָר עֵדָר לְבָדוֹ. כְּדִי שִׁירָאָה שֵׁשׁ בְּכֹל מִין מִנִּין זִכְרִים וְנִקְבוֹת כְּפִי הַרְאֹו לְמִלְאֲכַת הַמִּקְנָה שִׁיּוּכֵל לְפָרוֹת וְלִרְבוֹת כְּאִמְרוּ קַח אֶת בְּרִכְתִּי שֶׁהִיתָה מִנְחָה מוֹכֵנֶת לְבִרְכָּה שֶׁהִיא תּוֹסֶפֶת טוֹבָה: וְרוּחַ תְּשִׁימוּ בֵּין עֵדָר וּבֵין עֵדָר. שֶׁלֹּא יִקְפְּצוּ הַבְּהֵמוֹת מֵעֵדָר לְעֵדָר וְיִתְעַרְבוּ וְלֹא יִבִּין הַרְוָאָה חֲכֵמַת הַמִּנְחָה וּבְרִכְתָּהּ: (ספורנו)

יחזקאל וַיֵּצֵא אֶת-הָרֵאשִׁוֹן לְאִמֵּר כִּי! פְּגָשְׁךָ עֲשׂוּ אֲחִי וְשִׂאֲלֶךָ לְאִמֵּר לְמִי-אֲתָהּ וְאָנָּה תֵּלֶךָ וְלִמִּי אֲתָהּ:

אונקלוס וּפְקִיד יֵת קְדָמָאָה לְמִימָר אַרִי יַעֲרַעְנָךְ עֲשׂוּ אֲחִי וְשִׂאֲלָנְךָ לְמִימָר לְמִן אֲתָהּ

וּלְאֵן אֶתְּ אֶזֶל וּלְמֹן אֵלִין דְּקִדְמָךְ : (אונקלוס)

יונתן וּפְקִידַת נֵת קָמָא לְמִימְרָא אֶרוּם יַעֲרָעִינְךָ עֲשׂוּ אַחִי וְיִבְעִי מִינְךָ לְמִימְרָא דְּמֵאן אֶתְּ וּלְאֵן אֶתְּ מְטַיִל וּלְמֵאן אֵלִין דְּקִדְמָךְ : (תרגום יונתן)

רש"י לְמִי אַתְּהָ. שָׁל מִי אַתְּהָ, מִי שׁוֹלַחְךָ, וּתְרַגּוּם דְּמֵאן אַתְּ: וְלְמִי אַלְהָ לְפָנֶיךָ. וְאַלְהָ שְׁלִפְנֵיךָ שָׁל מִי הֵם, לְמִי הַמְנַחָה הַזֹּאת (ד) שְׁלוּחָה לְמִי מִשְׁמַשְׁתָּ בְּרַאשׁ הַתִּיבָה בְּמִקּוּם שָׁל, כְּמוֹ וְכֹל אֲשֶׁר אַתְּהָ רוֹאֵה לִי הוּא, (בְּרַאשִׁית לֹא, מִגַּג) שְׁלִי הוּא, לְהִ' הָאֲרֵץ וּמְלוּחָה (תהלים כד, ח.) שָׁל הִ': (רש"י)

שפתי חכמים (ד) רָכָה לוֹמֵר לְמִי הַסְּנִי כַפְשׁוּטוֹ, כְּמוֹ שְׁפִירֵשׁ רִש"י וְחֹמֶרֶת לְעַבְדְּךָ לִיעֶקֶב, עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן וְכוּ', וְחִי הוּא הַרֵאשׁוֹן גַּם כֵּן כַּפְשׁוּטוֹ הִיָּה לוֹ לוֹמֵר וְחֹמֶרֶת לְאֲדוֹנֵי לְעַשׂוֹ, שְׁהוּא הִיָּה תְּשׁוּבָה עַל שְׁאֲלָתוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וּשְׁאֲלֵךְ ל. אִמְרָ. כְּמוֹ כִי אֶהְבֵּךְ : (אבן עזרא)

בעל הטורים וַיֵּצֵא אֶת הָרֵאשׁוֹן. ד"פ אֵת כְּנֻגַד ד' מַלְכוּתוֹ: ו. לְמִי. ג' בְּמִסּוּרָה. דִּין וְאִידֵךְ וְלְמִי כֹל חֲמֻדַּת יִשְׂרָאֵל. וְלְמִי אֲנִי עֹמֵל. לוֹמֵר כֹּל חֲמֻדַּת יִשְׂרָאֵל וְעֹמֵלִים נִטְלוּ בְּנֵי עֲשׂוֹ וְזֶהוּ וְלְמִי כֹל חֲמֻדַּת יִשְׂרָאֵל וְלְמִי אֲנִי עֹמֵל וְלְמִי אֵלֵה לְפָנֶיךָ. ד"א כִּךְ אִמְרָ יַעֲקֹב לְמִי אֲנִי עֹמֵל לְתַת כֹּל חֲמֻדַּת יִשְׂרָאֵל לְמִי אֵלֵה לְפָנֶיךָ: (בעל הטורים)

אור החיים וַיֵּצֵא אֶת וְגו' לֵאמֹר. אִמְרָו לֵאמֹר לֹא צוּרֵךְ פִּי הֵגֵם שְׁלֹא יִשְׁאֵל בְּנוֹסַח זֶה אֵלֵא שִׁיאִמְרָ הַשְּׁאֵלָה בְּלִשׁוֹן שִׁיחִיָּה מוֹבֵן מִמֵּנוּ שְׁשׁוֹאֵל כֵּן:

או יאמר שיתחייבו להשיב הגם שלא תהיה השאלה מפה אל פה אליהם אלא שישאל הוא לזולת והזולת ישאל אותם, והוא אומר ושאלך הוא או שיאמר לשאול אותך. או על זה הדרך ושאלך ותהיה השאלה לזולת לאמר לך: (אור החיים)

[יט] וְאִמְרָתְךָ לְעַבְדְּךָ לִיעֶקֶב מִנְחָה הוּא שְׁלוּחָה לְאֲדֹנֵי לְעֲשׂוֹ וְהִנֵּה גַם-הוּא אֶחָרִינוּ:

אונקלוס וְתִימְרָ לְעַבְדְּךָ לִיעֶקֶב תִּקְרַבְתָּא הִיא דְּמִשְׁתַּלְחָא לְרַבּוּנֵי לְעֲשׂוֹ וְהָא אֶף הוּא אֶתְּיָ בְּתַרְנָא: (אונקלוס)

יונתן וְתִימְרָ לְעַבְדְּךָ לִיעֶקֶב דּוֹרוֹן הוּא דְּמִשְׁתַּלְחָא לְרַבּוּנֵי לְעֲשׂוֹ וְהָא אִיף הוּא אֶתְּיָ בְּתַרְן: (תרגום יונתן)

רש"י וְחֹמֶרֶת לְעַבְדְּךָ לִיעֶקֶב. עַל רֵאשׁוֹן רֵאשׁוֹן וְעַל אַחֲרוֹן אַחֲרוֹן, שְׁשְׁאֲלָתָ לְמִי אַתְּהָ, לְעַבְדְּךָ לִיעֶקֶב אֲנִי, וּתְרַגּוּמוֹ דְּעַבְדְּךָ דִּיעֶקֶב, וְשְׁשְׁאֲלָתָ לְמִי אַלְהָ לְפָנֶיךָ, מְנַחָה הִיא שְׁלוּחָה וְגו': וְהִנֵּה גַם הוּא. (ה) יַעֲקֹב: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) מדכתיב גם את כל ההולכים אחרי כו', אם כן האחרון גם כן אמר כך והא' אחריה לא היה כלום, אלא על כרחך כריך לומר דקאי על יעקב ונלמוד ממנו על כולם, והא' דקאמר בקרא' אח"כ ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו למה ליה, והא' כזכר אמרו זה כל העדרים, ויך לומר דהכי קאמר להו יעקב מה שאני מלכה אתכם שתאמרו לו והנה גם הוא אחרינו אל תאמרו זה סתם צסתר שמי, אלא כך תאמרו לו בפירוש גם הנה עבדך יעקב וגו', כלומר שתזכירו לו

העבדות: (שפתי חכמים)

בעל הטורים שלוחה. ג' במסורה הכא ואידך נפתלי אילה שלוחה. והנה יד שלוחה. גבי דניאל פירוש מה התם אמרי שפר אף כאן שעל ידי המנחה נתן לו אמרי שפר וכבוד ואמר לו מנחה היא שלוחה לאדוני לעשו כה אמר עבדך יעקב, וכמו התם יד שלוחה אף כאן שאף על פי שלא רצה בפיו לקבלה הנה ידו שלוחה לקבלה:

(בעל הטורים)

אור החיים ואמרת לעבדך וגו'. פי' כנגד אומרו למי אתה תשובה של עבדך יעקב, כנגד ואנה תלך להוליך מנחה והוא אומרו מנחה שלוחה, וכנגד ולמי לאדוני לעשו:

(אור החיים)

ספורנו ואמרת לעבדך ליעקב. צוה שלא יראה השליח את עצמו כמכיר את עשו ושלוח אליו פן יחשוב עשו שידע אחיו שהוא הלך לקראתו ושלח לו דורון מחמת יראה אבל יראה השליח את עצמו כמו שלוח לשעיר וכבלתי מכיר את עשו:

(ספורנו)

[כ] ויצו גם את-השני גם את-השלישי גם את-כל-ההלכים אחרי העדרים לאמר כדבר הזה תדברון אל-עשו במצאכם אתו:

אונקלוס ופקיד אף ית תנננא אף ית תליתאה אף ית כל דאזליו בתר עדרא למימר כפתגמא הדין תמלון עם עשו כד תשפחון יתה: (אונקלוס)

יונתן ופקיד אוף ית תננן אוף ית תליתאי אוף ית כל דאזליו בתר עדרא למימר כפיתגמא הדין תמלון עם עשו כד תשפחון יתיה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא גם את כל ההולכים. כי חמש היו שם: במוצאכם. נפתח הצד"י בעבור אות הגרון ואין כמוהו: (אבן עזרא)

ספורנו כדבר הזה תדברון אל עשו. לכל אחד צוה מה ישיב לעשו ויודיע שהוא עם שאר כל העדרים והם כולם של יעקב מנחה לעשו אחיו הגדול: (ספורנו)

[כא] ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו פי-אמר אכפרה פניו במנחה ההלכת לפני ואחרי-כן אראה פניו אולי ישא פני:

אונקלוס ותימרון אף הא עבדך יעקב אתי בתננא ארי אמר אנחניה לרוגזה

בְּתִקְרַבְתָּא דְאֵזְלַת קְדָמִי וּבִתְרַן פְּנֵי אֶחָזִי אֶפְוֵהי מְאִים יִסֵּב אֶפְי: (אונקלוס)

יונתן וְתִמְרוֹן אוֹף הָא עֲבָדְךָ יַעֲקֹב אֶתִּי בְּתִרְנָא אָרוּם אָמַר נִרְעִי יַת סִבְר אֶפְוִי בְּדוֹרְנָא דְמַהֲלָא קְדָמִי וּמִבְּתֵר פְּנֵי נַחֲמִי אֲנָפְוִי הִלְוֵאִי יִסְבֵּר לִי אֶפְיִן: (תרגום יונתן)

רש"י **אכפרה פניו.** אבטל רוגזו, וכן וכפר בריתכם את מות (ישעיה כח, יח.), לא תוכלו כפרה (שם מז, יא.), ונראה בעיני, שכל כפרה שאלל עון וחטא ואלל פנים, כלן לשון קנוח והעברה הן, ולשון ארמי הוא, והרבה בגמרא וכפר ידיה, צעי לכפורי ידיה צהוא גברא, וגם בלשון המקרא נקראים המזרקים של קדש כפורי זהב, על שם שהכהן מקנח ידיו בזה בנפת המזרק: (רש"י)

אבן עזרא **כי אמר.** יעקב בלבו אלה דברי משה: ופי' **אכפרה פניו.** אכסה ואסתיר. ופניו כעסו וכן ופניה לא היו לה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אכפרה פניו במנחה.** אבטל רוגזיה וכן וכפר בריתכם את מות (ישעיהו כח יח) לא תוכלי כפרה (שם מז יא) ונראה בעיני שכל כפרה שאצל חטא ועון ואצל פנים כלם לשון קנוח והעברה הן ולשון ארמית הוא בהרבה מקומות בעי לכפורי ידיה (גיטין נו) וגם בלשון מקרא נקראים המזרקים כפורי זהב (עזרא א ט) על שם שבהם מקנח ידיו בשפת המזרק לשון רבינו שלמה וכן אמר אונקלוס אנחיניה לרוגזיה ואם כן יהיה פירושו כי חשב יעקב בלבו אכפרה פניו והכתוב מגיד לנו זה כי איננו ראוי שיאמרו השלוחים לעשות ככה וכך פירש רבי אברהם ואיננו ישר בעיני שיצטרך הכתוב להגיד לנו עתה מחשבתו זאת והיא ידועה בכל שולחי מנחה ועוד שאם כן היה ראוי שיזכיר הכתוב זה בתחלה והנה גם הוא אחרינו כי חשב אכפרה פניו כי עתה לא הוסיף על הצואה ההיא אבל הנכון כי עתה הוסיף לפרש להם שיאמרו הנה גם הוא אחרינו בלשון כבוד כלשון זה גם הנה עבדך יעקב אחרינו והקדים אותנו לפניו לתת כופר נפשו על ראותו פני כבודך במנחה הזאת כאשר יתנו העבדים כפרם בתת להם רשות לראות פני המלך ואחרי כן אראה פניו כי אולי ישא פני ויכבדני להיותי מרואי פני המלך וזה דרך מעלה מיראתו ממנו ובא אכפרה פניו כדרך ואיש חכם יכפרנה (משלי טו יד) יתן כפר על החמה ולשון קנוח בכפור איננו לשון קדש רק לשון ארמית וכן כפורי זהב שם המזרקים בבבל כי לעולם לא תבא כפרה בחטא אבל יאמר לכפר על נפשותיכם (שמות ל טו) לכפר עליו ונסלח לו (במדבר טו כח) על נפשו ויאמר אכפרה בעד חטאתכם (שמות לב ט) וכולן מלשון ונתנו איש כופר נפשו (שם ל יב) שהוא פדיון (הרמב"ן)

אור החיים **ואמרתם וגו'.** פירוש טעם שהנה הוא אחרינו ולא קודם ולא עמנו כי אמר אכפרה וגו' קודם ואחר כך אראה פניו: (אור החיים)

ספורנו **ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו.** צוה שכל אחד מהם יאמר זה הדבור מלבד הדבור המיוחד לו כדי שימצא עשו דברי כולם מכוונים בזה שהיה יעקב הולך אחריהם לשעיר להקביל פני אחיו: **כי אמר אכפרה פניו במנחה.** ואלה הדברים שם כפי עבדיו כדי שימעט רוגזו של עשו בדבור ההכנעה עם המנחה: **אראה פניו.** דרך הבקור הראוי לשרים כענין יראה כל זכורך את פני האדון. ולא יראו פני ריקם. וכן אמר לעשו אחר כך כי על כן ראיתי פניך כראות פני אלהים. כי המנהג לפקוד את השרים במנחה עם ראיית פניהם: (ספורנו)

כלי יקר **ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו.** יש כאן שאלה גדולה מאחר שאמר לכת שניה ושלישית כדבר הזה תדברון, משמע מזה שכל מה שדברו הראשונים תדברון גם אתם, וא"כ למה היה צריך להוציא מן הכלל ולפרוט, ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו, כי כבר נאמר זה לכת ראשונה שיאמרו כן, וכשאמר לכת שניה ושלישית כדבר הזה תדברון וגוי' בודאי כלל בזה מה שאמרה כת ראשונה וגם זה בכלל, ולמה חזר לאמר לשניה ואמרתם גם הנה וגוי'.

תשובה לדבר. כי אמר יעקב כי יפגשך עשו אחי ושאלך שלשה שאלות למי אתה, ואנה תלך, ולמי אלה לפניך, אתה תשיב לו על ראשון ראשון. למי אתה ואמרת לעבדך ליעקב ואנה תלך להוליך המנחה כי מנחה היא שלוחה. ולמי אלה לפניך למי היא שלוחה לאדוני לעשו. ונוסף על ג' שאלות אלו אף אם לא ישאלך היכן הוא יעקב, מ"מ תאמר לו מעצמך גם הנה הוא אחרינו, כדי שלא ירע בעיניו על מה שאני מכבדו על ידי צירים שלוחים ואין אני הולך בעצמי להקביל פניו, וכשאמר יעקב לשניה ושלישית כדבר הזה תדברון פשיטא שהם צריכים להשיב על ג' שאלותיו, הן מצד שאם אחד משלש אלה לא ישיב בטל כל השליחות של אותו כת, שאם לא יבא מן יעקב, או לא ילך אל עשו, או יבא וילך, אבל מנחה זו אינה לעשו, א"כ במה יכפר פניו ע"י כת זה, אבל מאמר והנה גם הוא אחרינו אינו תשובה על שאלותיו, גם אין קבלת המנחה תלויה בזה כל כך, כי בין יבא בין לא יבא סוף סוף המנחה היא שלוחה, ואין זה כ"א הגדת דברים נוסף על שאלותיו, ס"ד אמינא מאחר שכת ראשונה כבר הגידה שיעקב יבא אחרינו אין צורך שגם כת שנייה תגיד שגם הוא אחרינו, כי הגדה זו מיותרת, על כן הוצרך יעקב לפרוט שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו, טעמו של דבר כי היה ירא פן יהיה כת ראשונה בעיניו שקרנים, כי באמרם והנה גם הוא אחרינו יבין מדבריהם שתיכף ומיד באותה כת שאחריה יבא יעקב, וכשיראה שאינו בא עם כת שנייה יאמר שכת ראשונה היו בכזיב באמרם והנה גם הוא אחרינו, על כן צוה שגם כת שנייה תאמר והנה גם הוא אחרינו, ומעצם הטעם הזה צוה גם לכת שלישיית **לומר** **כן.** **כלי יקר**

[כב] **וְתַעֲבֹר הַמְּנַחָה עַל-פְּנֵיו וְהוּא לֵן בְּלִילָה-הַהוּא בְּמַחְנָה:**

אונקלוס **וְעָבְרַת תְּקַרְבָּתָא עַל אַפּוּהֵי וְהוּא בְּתַ בְּלִילָא הַהוּא בְּמִשְׁרִיתָא :** (אונקלוס)

יונתן **וְעָבְרַת דּוֹרוֹנָא עַל אַנְפּוּהֵי וְהוּא בְּתַ בְּלִילָא הַהוּא בְּמִשְׁרִיתָא :** (תרגום יונתן)

רש"י **על פניו.** כמו לפניו, וכן חמס וסוד ישמע זה על פני תמיד (יכמיה ו, ז), וכן המכעיסים אותי על פני (ישעיה סה, ג), ומדרש אגדה על פניו, אף הוא שרוי בזכעם (ו) **שהיה** **לכך** **זה** **צ"ר** **(עו, ת):** (רש"י)

שפתו חכמים (ו) **(ג"א), מדכתיב על פניו שהוא כמו על אפו, ולא כתיב לפניו:** (שפתו חכמים)

הרמב"ן **והוא לן בלילה ההוא במחנה.** יאמר שלא בא באהלו בלילה ההוא אבל לן במחנה עם עבדיו ועם הרועים בצאן ערוך כאיש מלחמה פן יבא אחיו בלילה ויכה **בו** **(הרמב"ן)**

ספורנו ותעבור המנחה על פניו. לראות שתהיה על סדר ראוי לתכלית המכוון מאתנו : (ספורנו)

[כג] וַיִּקָּם | בְּלִילָה הוּא וַיִּקָּח אֶת-שְׁתֵּי נָשָׁיו וְאֶת-שְׁתֵּי שְׂפָחֹתָיו וְאֶת-אֶחָד עֶשֶׂר יְלָדָיו וַיַּעֲבֹר וַיַּעֲבֹר אֶת מַעְבְּרַת יוֹבָקָא : יוֹבָקָא :

אונקלוס וְקָם בְּלִילָא הוּא וַדְבַר יַת תְּרַתִּין נְשׁוּהֵי וַיַּת תְּרַתִּין לְחִינְתָּהּ וַיַּת חַד עֶסֶר בְּנוֹהֵי וַיַּעֲבֹר יַת מַעְבְּרַת יוֹבָקָא : (אונקלוס)

יונתן וְקָם בְּלִילָא הוּא וַדְבַר יַת תְּרַתִּין נְשׁוּי וַיַּת תְּרַתִּין לְחִינְתּוֹי וַיַּת חַדְסָרֵי רַבּוּי וַיַּעֲבֹר יַת מְגִיזַת יוֹבָקָא : (תרגום יונתן)

רש"י ואת אחד עשר ילדיו. ודינה היכן היתה, (ז) נתנה בתיבה ונעל בפניה, שלא יתן זה עשו עיניו, (ח) ולכך נענש יעקב שמנעה מאחיו, (ט) שמא תחזירנו למוטב, ונפלה ביד שכם (ב"ר עת, ג.) : יב. שם הנהר: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דילמא דינה היתה מאחד עשר ילדיו ואחד משבטיו היה חסר, וי"ל מדכתיב בפרשת מקץ (לקמן מ"ג כ"ט) אלהים יחנך בני, פירש יוסף אמר כן לבנימין, ופירש"י שם (ד"ה אלוקים) דבשאר י"א שבטים שמענו לשון חנינה דכתיב אשר חנן אלהים וגו', ובנימין עדיין לא היה נולד, לכך זרכו יוסף בחנינה, אם כן שמע מינה בהדיא די"א ילדים קאי אי"א שבטים חוץ מדינה, דאם לא כן הדרא קושיא לדוכתא: (ח) כלומר לכך אנו כריכין לפרש שדינה היתה חסרה ושם אותה בתיבה מפני עשו, דאם לא כן למה נענש יעקב בדינה, אללא ודאי מפני זה נענש שהיה מתיירא מפני עשו ושם אותה בתיבה וק"ל, וזוהי יתורץ קושיא דלעיל: (ט) ואם תאמר והרי לקמן כתיב (ב"ה א') קום עלה בית אל, ופירש"י שם לפי שאיחרת בדרך נענשת וכו', ויש לומר למה וזה גרמו וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויעבר את מעבר יב. הוא עבר בתחילה ואחר כך לקח נשיו ובניו והעבירם. והנה פירוש ויעבר כבר עבר. ושב באחרונה לבקש אם נשאר כלום : (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקח את שתי נשיו ואת שתי שפחותיו. אין מוקדם ומאוחר בפסוק הזה להצלה אבל אמר שאסף נשיו ושפחותיו וילדיו אל שפת הנחל ועבר הוא לבדו את מעבר יבוק לראות אם גבהו המים ושב ולקחם עמו כולם כאחד ויעבירם את הנחל ואחרי כן ויעבר את אשר לו מקנהו ורכושו

ויותר יעקב לבדו - ששכח פכים קטנים וחזר עליהן לשון רש"י ועל דרך הפשט ויקחם ויעבירם את הנחל העבירם עמו ויעבר את אשר לו בצווי כי חזר וצוה שיעברו לפניו ונשאר הוא אחריהם

”וַיֵּאבֶק אִישׁ עִמּוּי” - ויתעפר כך פירשו מנחם לשון אבק שמעלין אבק ברגליהם ולי נראה לשון ויתקשר ולשון ארמי הוא בתר דאביקו ביה (סנהדרין סג) ואביקו ליה מיבק (מנחות מב) זה לשון רש”י ואביקה בלשון חכמים חביקה שמשו בה הרבה אבקתא אית בה (מכות כג) דרגש עיולי ואפוקי באבקתא (נדרים נו) וכן אבוקה בלשונם בעבור היותה מעצים דקים חגורים וקשורים יחד כי החי”ת תכבד בלשונם והקלו אותה לאל”ף ופעמים רבים יבליעו החי”ת תותך (חולין ז) במקום תחותך (זבחים נד) מסותא (בי”מ ו) במקום מסחותא (קדושין לג) אסיתא חסיתא (שבת עז) ואפשר שיהיה ויאבק ויחבק כמו ויחבקהו (להלן לג ד) כי אולי כן הלשון ומצינו ברודים אמוצים (זכריה ו ג) כמו חמוצים מלשון חמוץ בגדים (ישעיהו סג א) ואמרו המפרשים (הרד”ק) כי וארוזים במרכולתך (יחזקאל כז כד) כמו וחרוזים מן צוארך בחרוזים (שיר השירים א י) וכן אמרו במלת ותאלצהו (שופטים טז טז) שהוא כמו ותחלצהו מהופך מן ותלחצהו ושמא הוא דעת אונקלוס שאמר ואשתדל וכך תרגם וכי יפתה (שמות כב טו) ארי ישדל יחבק וינשק שהוא דרך הפתוי או שלא נזדמן לו לשון ועשאו ענין תחבולה כי כל השתדלות תחבולה וצדוד ענין ובבראשית רבה (עז ג) מי נתמלא אבק האיש שהיה עמו כדברי מנחם והוא הנכון (הרמב”ן)

בעל הטורים ילדיו. ג' במסורה. אחד עשר ילדיו. כי בראותו ילדיו. ילדיו אל אל יצועו. זה שיש במדרש שראה יעקב ל' רבואות מבני בניו כמו שראה י"א ילדיו כך ראה רבואות מילדיו וכמו התם ילדיו אל אל יצועו גם בכאן אמר לילדיו שיתפללו לאל שיצילם מיד עשו כמו שיש בב"ר שהציג כל אחד לבדו ואמר כל אחד יתפלל לבדו בפני עצמו: (בעל הטורים)

[כד] וַיִּקְחֶם וַיַּעֲבְרֶם אֶת-הַנָּחַל וַיַּעֲבֵר אֶת-אֶשֶׁר-לָו:

אונקלוס וַדְבָרֵינוּ וַעֲבָרֵנוּ יָת נַחְלָא וְאֶעְבֵּר יָת דִּילָהּ: (אונקלוס)

יונתן וַדְבָרֵינוּ וַעֲבָרֵנוּ יָת נַחְלָא וְעֵבֵר יָת דִּילָהּ: (תרגום יונתן)

רש"י את אשר לו. הבהמה והמטלטלים, עשה עצמו כגשר, (י) נוטל מכלאן ומניח כלאן: (רש"י)

שפתי חכמים (י) לאס לא כן הוה ליה לכתוב אחר ויעבר את מעבר יבק עוד פעם אחת ויעבור שחזר אלל נסיו ואחר כך ויקחם וגו', עוד יש לומר דרש"י דייק מדכתיב ויקחם ויעצירם ללא היה לו לכתוב אללא ויעצירם, אללא ודאי עשה עצמו כגשר וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים ויעבירם. ב' במסורה הכא ואידך ויעבירם ביבשה. מלמד שנבקע לו מעבר יבוק ועבר ביבשה: (בעל הטורים)

ספורנו ויעבר את אשר לו. צוה לכלם שיקדימו ללכת לפניו להלאה מן הנחל כמו ויעבור את הכושי: (ספורנו)

[כה] וְיִזְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עַד עָלוֹת הַשָּׁחַר:

אונקלוס וְאַשְׁתָּאָר יַעֲקֹב בְּלַחֲדוּדָהּ וְאַשְׁתָּדֵל גְּבָרָא עִמָּה עַד דְּסַלְק צַפְרָא : (אונקלוס)

יונתן וְאַשְׁתָּאָר יַעֲקֹב בְּלַחֲדוּדוֹי מְעִיבָרָא לְיִוְבָקָא וְאַתְּבַחֵשׁ מְלֶאכָא עִמָּיה כְּדָמוֹת גְּבַר וְאָמַר הֲלֹא אָמַרְתָּ לְעִשְׂרָא כָּל דִּילְךָ וְהָא אֵית לָךְ תְּרִיסַר בְּנִין וּבִרְתָּא חֲדָא וְלֹא עִשְׂרִיתִינוּן מִן יַד אֶפְרַשׁ אַרְבַּע בּוֹכְרִין לְאַרְבַּע אִימָהֲתָא וְאַשְׁתִּיבִירוּ תַּמְנִיָּא וְתִנְא לְמַמְנִי מְשֻׁמְעוֹן וְסַלִּיק לְוִי בְּמַעֲשָׂרָא עֲנִי מִיכָאֵל וְאָמַר רַבּוּנִיָּה דְעֵלְמָא דִּין הוּא עֲדָבָךְ וְעַל עֵיסַק פְּתַגְמִיָּא הָאֵילִין אֲשֶׁתְּהִי מִן הָאֵל לְנַחֲלָא עַד מִיסַק עֲמוּד קְרִיצָתָא : (תרגום יונתן)

רש"י וְיִזְתֵּר יַעֲקֹב. שָׁכַח פְּכִים קֶטְנִים (כ) וַחֲזַר עֲלֵיהֶם (חולין כ"א): וַיֵּאבֶּק אִישׁ. מִנְחָם פִּירָשׁ וַיִּתְעַפֵּר אִישׁ, מִלְּשׁוֹן אֲבָהּ, שֶׁהָיוּ מַעֲלִים עִפְרַיִם בְּרַגְלֵיהֶם עַל יְדֵי נַעֲנוּעַם. וְלִי נִרְאָה שֶׁהוּא לִשׁוֹן וַיִּתְקַשֵּׁר, וְלִשׁוֹן אֲרָמִי הוּא, בְּתַר לְחַצְיָקוֹ בֵּיהּ, וְאַבְרָהָם לִיָּהּ מִיִּבְרָה לִשׁוֹן עֲנִיבָה, שָׁכַח דְרַךְ שָׂנִים שְׂמַתְעַלְמִים לְהַפִּיל אִישׁ אֶת רַעְיוֹנוֹ, שְׂחֻבְקוֹ וְאוֹצְקוֹ בְּזָרוּעוֹתָיו, וּפִירָשׁוֹ רַז"ל שֶׁהוּא (ב) שָׂרוּ שָׁל עֲשׂוֹ (ב"ר ע"ז, ג): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) (קל"ט), לְפִי שְׁכַל הַכְּלִים חֲסוּבִים כְּבַר הַעֲבִיר דְּכַתִּיב וַיַּעֲבֹר אֶת כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וְלֹאֹ דוּקָא פְּכִים אֲלֵלָא כְּלִים שְׂאִין חֲסוּבִים נִקְרָאִים פְּכִים, וְכַבֵּר נִאֲמַרוּ בְּזֵה לְדַבְרִים רַבִּים בְּג"ל וְבַהֲר"ן, אֲבָל רַש"י פִּירָשׁ כֵּן בְּב"ק (ק"ד ט"ז): (ב) כְּדָמוֹכִיחַ רַש"י לְקַמֵּן (כ"ג י"ג) גְּבִי אִם נֹא מִלְּחַתִּי חֲזַן בְּעִינֶיךָ וְגו'. וְכַתֵּב מִהַרְש"ל וְאִם תִּקְשָׁה לְמַה לְרִיד רַש"י לְדַחֹק וּלְפַרֵּשׁ שֶׁהוּא מִלֵּה אֲרָמִית וְלֹא פִירָשׁ כְּפִירָשׁ מִנְחָם, יֵשׁ לוֹמַר לְפִי שְׂפִירָשׁוֹ רַז"ל שֶׁהוּא שָׂרוּ שָׁל עֲשׂוֹ, לְפִיכֵךְ פִּירָשׁ פִּירָשׁ אַחַר מִקּוּם שְׂאִין שְׂיִיד לוֹמַר שֶׁהֵעֵלוּ עִפְרַיִם עַד כֶּסֶף הַכְּבוֹד כִּיּוֹן שֶׁהוּא שָׂרוּ שָׁל עֲשׂוֹ עַכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֵּאבֶּק. מִגִּזְרַת אֲבָק עַד שַׁעֲלָה אֲבָק בִּינִיחָם : עַד עָלוֹת הַשָּׁחַר. עַד סוּר שַׁחֲרוֹת הַלַּיְלָה. וַיִּיא כִּי שַׁחַר דְּמוֹת אֹר וְהוּא הִנְרָאָה בְּעֵבִים טֶרֶם זָרוּחַ הַשֶּׁמֶשׁ. וְכֵן אֲשֶׁר אֵין לוֹ שַׁחַר : (אבן עזרא)

בעל הטורים וַיֵּאבֶּק. בְּגִימַטְרִיא כֶּסֶף הַכְּבוֹד מִלְּמַד שֶׁהֵעֵלוּ הָאֲבָק עַד כֶּסֶף הַכְּבוֹד : אִישׁ עֲמוֹ. בְּגִימַטְרִיא עֲשׂוֹ אָדוּם : וַיֵּאבֶּק אִישׁ עֲמוֹ. סִיּוֹת קִשׁוֹ עַל שֵׁם בֵּית עֲשׂוֹ לְקִשׁ : (בעל הטורים)

ספורנו וְיִזְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ. אַחֲרוֹן לְכֹל לְנִסּוּעַ מִן הַמַּחֲנֶה כְּדִי לְהַדְרִיךְ אֶת כָּל עֲמוֹ שִׁילְכוּ עִם כָּל קִנְיָנוֹ וְלֹא יִשְׁאַר דְּבַר בְּמַחֲנֶה : וַיֵּאבֶּק אִישׁ עֲמוֹ. הִיָּה זֶה פּוֹעֵל מִלְּאֲדָךְ בְּמַצוֹת בּוֹרְאוֹ בְּלִי סִפְקַת עַל דֶּרֶךְ יִרְיָה וְיִוִּיר שִׁיחִיָּה נוֹשַׁע בְּהִי יַעֲקֹב וְזָרְעוֹ אָף עַל פִּי שִׁיחִיָּה עִם הַיִּזְק בְּמִמּוֹן שֶׁהוּא הַיְקוּם אֲשֶׁר בְּרַגְלֵיהֶם וְעִם זֶה תִּהְיֶה הַתְּשׁוּעָה בְּסוּף עִם בְּרַכָּה : (ספורנו)

כלי יקר וְיִזְתֵּר יַעֲקֹב לְבָדּוֹ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עֲמוֹ עַד עָלוֹת הַשָּׁחַר. בְּעִנְיַן הַתְּאֲבָקוֹת עִם יַעֲקֹב רַבּוֹ הַדְּעוֹת, הֵן קִצְרָה אֹרֶךְ הִירִיעָה הָאֶחָת מִלְּהַעֲלוֹת עֲלֶיהָ כָּל דְּעוֹת

המפרשים, אמרתי הלא לאלהים פתרונים אענה גם אני חלקי ואומר, אחר שהסכימו רוב המפרשים שמלאך זה הוא סמא"ל שרו של עשו הנקרא סמא"ל עשו, כי כל חפצו וישעו לסמא עיני האדם ולהכותו בעורו ולעשותו סומא מעין השכלי, עד אשר לא יוכל הרואה לראות במראות האמת לבא ולראות פני ה' ולבוא בסוד ה' ליראיו בסתרי התורה, כי הוא שטן, הוא מלאך המות, הוא יצה"ר (ב"ב טו.) ורמז לדבר כי סמאל שותפו של ענב"ם באלפ"א ביתא ואותיות שניות, כי כמו שהיין היוצא מן הענבים כשהוא משכר את האדם הרי הוא עור בסתם עיניו, כמו שנאמר (בראשית מט.יב) חכלילי עינים מיין. וסתם שיכור הולך כעור וסומא, כך סמאל זה שותפו, כל מזימותיו לסמא עיני האדם עד אשר לא יוכל לראות את השמש. ואם כן הענבים מסמאים עין הגשמי, וזה סמאל שותפו מעור עין השכלי, שלא יראה במראות האל וזהו סמאל מלה מורכבת.

ועוד ממה שצריך שתדעהו, שהיצר הרע נמשל לזבוב (ברכות סא.) כאשר פרשתי למעלה פרשת בראשית בפסוק לפתח חטאת רובץ (ד.י) כי סתם זבוב אינו רובץ בבשר השלם שבאדם, כי אין כחו בפיו לעשות פתח חדש בבשר שלם, ע"כ הזבוב רובץ בין השפתים במקום שמוצא פתח פתוח קצת שם ירבוץ להרחיב פתח המכה, כך היצה"ר אינו מזדווג אל האדם השלם אשר לא פרץ גדרו כלל ולא פתח לו פתח לחטאת ולנדה, ועם האיש השלם בכל מעשיו אין לו שום שייכות ועסק כי לא יכול לו כלל, אך בזמן שהאדם מעצמו פותח לו פתח קצת ופורץ גדרו אף בעבירה קלה, אז מיד מזדווג לו היצר הרע ואומר לו אך עצמי ובשרי אתה, ואז יעלה מן העבירות הקלות אל החמורות, ומשתדל להרחיב הפרצה עד עלות חמ"ס גבר לאין מרפא, ופרץ גדרו והיה למרמס (ישעיה ה.ה). כך זה המלאך סמאל שרו של עשו בראותו עיני יעקב עם עשו שהם תלוין בשמירת התורה כמ"ש והיה כאשר תריד וגו', והנה כל זמן שלא הביט און ביעקב כלל, לא נזדווג אליו לסמא את עיני שכלו מכל וכל, אך כשראה שיעקב פרץ גדרו קצת ביציאה זו, כי חנן אותו אלהים ונתן לו את כל ורוב עושר ונכסים וכבוד ויעקב יצא מגדר ההסתפקות קצת, ויותר יעקב לבדו וי"א לכדו, במקום הסכנה כי הלילה זמן קהלה לכל המזיקים היא, והוא נשאר בלילה יחידי עבור פכים קטנים מחבלים רמים ונשאים, ובעבור דבר מועט האחוז בחבלי בוז נותר במקום סכנה לבדו, אז אמר סמאל האח מצאתי און לי מאחר שיעקב התחיל בקלקלה ועשה את עצמו קצת עור מעיניו, כי מי עור כמו אוהבי הממון אשר עליהם נאמר (משלי כז.ב) ועיני האדם לא תשבענה. אז אמר סמאל הנה עת לקרב ועת לחבק אליו, והנני מוסיף לו טומאה למלאות עיניו אבק ועפר כדי שיהיה סומא מכל וכל גם מעין השכלי, וזהו שאמר ויותר יעקב לבדו, כאשר עבר חק ההסתפקות ויותר לבדו לכדו, והרי הוא לבדו כי בטלה דעתו אצל כל אדם, כי מי פתי יסור הנה לסכן עצמו בעבור דבר מועט כזה, אין זה כי אם לב הותל הטהו מני אורח ישרים לחבב כל כך הממון הגורם שכחת אלוה ממעל כמ"ש (דברים ת.יג) וכסף וזהב ירבה לך ורם לבבך ושכחת את ה'.

מיד ויאבק איש עמו. נזדווג אליו סמאל לגרום לו שכחת אלוה מכל וכל, ומלת ויאבק היא כמו ויחבק, כי מלות אחה"ע מתחלפות, ונכתב ויאבק באל"ף כדי לדרוש ממנו לשון אבק, כי רצה לסמא עין שכלו כאבק זה העולה ומסמא עיני האדם כך עלה בדעתו לסמא עין שכלו כדי להביאו לידי הכחשת אלוה ממעל, וזה שאמרו רז"ל (חולין צא.) שהיה האבק עולה עד כסא הכבוד כי זהו סמוי עיניו של צדקיהו הנוגע בעצמות אמונת הבורא יתברך ומציאת כסא כבודו ית'.

ומה שאמרו שהיה נוגע בכסא הכבוד, למדו זה ממה שנאמר עד עלות השחר,

משמע עד ולא עד בכלל, כי עלות השחר היה מעכב על ידו שלא היה יכול להביאו לידי הכחשת אלוה, לפי שע"י עלות השחר הכיר באמת כי יש לעולם בורא ומנהיג, כמו שפ"י בעקידה פר' בראשית על פסוק וידעת היום והשבות אל לבבך כי ה' הוא האלהים. (דברים ד.ט) שמתוך ידיעת מהלך הגלגל היומי דהיינו השמש, יוכל המשכיל להתבונן כי ה' הוא האלהים, וכן אברהם לא הכיר בוראו כ"א מתוך הליכות השמש והתחלת עלייתה כעלות השחר, כמ"ש (ישעיה מא.ב) מי העיר ממזרח צדק ופסוק זה נדרש על אברהם, וזהו המרגלית הטובה שהיתה תלויה בצוארו של אברהם, שהיה מפרסם לכל מציאת האל יתברך ובמותו תלה ידיעה זו בגלגל החמה, ופירש הרב שעל זה אמרו (יומא כ:) אלמלא גלגל חמה המכריז מציאת האל ית' היה נשמע קול המונה של רומי המכחשת מציאתו ית'. לכך נאמר עד עלות השחר ולא עד בכלל כי ע"י ידיעת תנועת השמש ידע יעקב כי ה' הוא האלהים. ומטעם זה משפט הרשעים לבקרים, וראיה מסדום וכמ"ש (תהלים קא.ח) לבקרים אצמית כל רשעי ארץ, לפי שלא לקחו לימוד מעלות השחר ולא ידעו את ה'.

וכאשר ראה סמאל, כי לא יכול לו לסמא עין שכלו מכל וכל, אז השתדל בתחבולה אחרת לסמא קצת עין שכלו לכל הפחות לשלא יוכל לראות בסתרי התורה ובדברים נעלמים המכונים בירך כמ"ש (שה"ש ז.ב) חמוקי יריכך. מה ירך בסתר אף דברי תורה בסתר (סוכה מט:) וזה"ש ויגע בכף ירכו, ואין רצוני להוציא מקרא זה מידי פשוטו כי ודאי נגע בירכו ממש, אך שאני נותן טעם בדבר למה נגע דווקא בכף ירכו, אלא שרמז לו שע"י שנעשה אוהב כסף אז בלי ספק יהיה עור מעיני שכלו, ואם יפה כחו של יעקב שלא בא לידי כפירה מכל וכל, מ"מ יהיה הדבר נוגע בכף ירכו כי ע"י לא יוכל לראות בסתרי התורה והחכמה. ותקע כף ירך יעקב להורות לו כי שני קנינים אלו התורה והממון הם כצרות זו לזו, ותקע היינו שנדחה האחד מפני חבירו כמ"ש (תהלים קיט.כא) טוב לי כי עוניתי למען אלמד חקך. (כל יקר)

דעת זקנים ויותר יעקב לבדו. פירש"י מלמד שנשאר על פכים קטנים וסמך לדבר מדכתיב לבדו, אל תיקרי לבדו אלא לכדו. ד"א לשון בית הבד שמושכין ממנו שמן זית ודרך הוא להצניע שמן בפכים קטנים: (דעת זקנים)

[כז] וַיֵּרָא כִּי לֹא יָכֹל לֵאמֹר לֹא יִגַע בְּכַף-יָרְכוֹ וַתִּקַּע כַּף-יָרְכוֹ יַעֲקֹב בְּהֶאֱבֹקוֹ עִמּוֹ:

אונקלוס וַחֲזָא אַרִי לָא יָכִיל לְהָ וְקָרַב בְּפִתֵי יָרְכָה וְזַע פְּתֵי יָרְכָא דִּיעֲקֹב בְּאַשְׁתְּדָלוּתֵיהָ עִמָּה: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא אַרִי לָא הָוָה לֵיה רְשׁוֹ לְאַבְאָשָׂא לֵיה וְקָרִיב בְּפִתֵי יָרְכִיהָ וְזַעֲזָא פְּתֵי יָרְכָא דִּיעֲקֹב בְּאַיְתְּבְּחֻשׁוֹתֵיהָ עִמָּיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויגע בכף ירכו. קולית הירך התקוע בקילצוסת קרוי כף, על שם שהבשר שעליה כמין כף של קדירה: ותקע. נתקעה ממקום חזרתה, ודומה לו פן תקע נפשי ממך (ירמיה ג.ח), לשון הסרה, וזמננה לקעקע זילתו, לשרש שרשיהו: (רש"י)

אבן עזרא כי לא יכול לו. המלאך: ויגע בכף ירכו. של יעקב: ותקע. כמו פן תקע

נפשי ממך. סרה כף הירך ממקומה: (אבן עזרא)

הרמב"ן וירא כי לא יכל לו. מלאכיו גבורי כח עושי דברו ועל כן לא יכול לו המלאך להזיקו כי לא הורשה רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו ואמרו בבראשית רבה (ע"ג א) נגע בכל הצדיקים שעתידין להיות ממנו זה דורו של שמד והענין כי המאורע כלו רמז לדורותיו שיהיה דור בזרעו של יעקב יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתן והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה כדור של רבי יהודה בן בבא וחביריו כמו שאמרו (שיר השירים ב ז) אמר רבי חייא בר אבא אם יאמר לי אדם תן נפשך על קדושת שמו של הקב"ה אני נותן ובלבד שיהרגוני מיד אבל בדורו של שמד איני יכול לסבול ומה היו עושים בדורו של שמד היו מביאין כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור ונותנין אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע מזה והכל סבלנו ועבר עלינו כמו שרמז ויבא יעקב שלם (הרמב"ן)

בעל הטורים ויגע בכף ירכו. לראות אם הוא מלאך כמותו אם היו לו קפיצים שהמלאכים אין להם קפיצים. א"נ לפוסלו מן העבודה לפי שקנה מעשו הבכורה שבהן העבודה: **בכף ירכו**. בגימטריא לפוסלו מכהונה: (בעל הטורים)

ספורנו לא יכול לו. לרוב דבקותו תמיד באל ית' במחשבה ובדבור: **ויגע**. הודיעו החטא העתיד במדריכי עמו ובדאגתו בזה פסק הדבור ותקע כף ירכו בהאבקו: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר שלחני כי עלה השחר. כי לא אוכל עוד להביאך לידי הכחשת אלוה אחר שנתת לבך ודעתך בעליית השחר כאמור. ויאמר לא אשלחך כי אם ברכתני שתהיה מודה לי שאין אתה יכול לי בענין ראיית והסתכלות מציאת האל יתברך כדי שמלאך רע יענה אמן בעל כרחו והקטיגור יהיה לסניגור כמו שעושה סמאל ביום כפורים. (כלי יקר)

[כז] ויאמר שלחני כי עלה השחר ויאמר לא אשלחך כי אם-ברכתני:

אונקלוס ויאמר שלחני ארי סליק צפרא ויאמר לא אשלחנך אלהין ברכתני: (אונקלוס)

יונתן ויאמר שדרני ארום סליק עמוד קריצתא ומטא שעפתא דמלאכי מרומא משבחין למרי עלמא ונאנא חד מן מלאכיא משבחניא ומיומא דאיתברי עלמא לא מטא זמני למשבחא אלהו הדא זמנא ויאמר לית אנא משדר יתך אלהו בירכת יתי: (תרגום)

רש"י כי עלה השחר. ולריך אני לומר סירה ביום (ב"ר ע"ח, א. - תולין לא): **ברכתני**. הודה לי על הברכות (מ) שזרכני רבי, שנקו מערער עליהן. (וכאן קשה לרש"י שזרכני היה לו לומר, אלל הודה וכו'. וכן איתא בהדיא בזוהר פקעת תזריע עמוד מ"ה ודו"ק): (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ואם תאמר דילמא זיקס ממנו שיזרכו ממך, ויך לומר מדהסיב לו המלאך לא יעקב וגו' היאך בזה תשובה זו לזה, אלל ודאי הכי פירושן כדמפרס

רש"י לא יאמר עליך וכו', אם כן שמע מינה שיעקב היה מבקש ממנו דבר זה שיודה לו על הזכרות והוא היה משיבו שפיר, (רא"ס): (ספתי חכמים)

בעל הטורים **ברכתני**. בגימטריא הודה לברכתי ששרו של עשו היה: (בעל הטורים)

אור החיים לא **אשלחך וגו'**. זה הוא שאמר כי שרית וגו' ותוכל כי משל בו ולא היה המלאך יכול הלוך זולת רצונו, ואומרו **כי אם ברכתני** פ"י שלא יוזק מתקיעת ירכו. או לצד שהכיר בו היותו מלאך השתדל שיברכהו: (אור החיים)

ספורנו לא **אשלחך**. שגדולים צדיקים יותר ממ"ה: (ספורנו)

[כת] וַיֹּאמֶר אֵלָיו מַה-שְּׁמֶךָ וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב:

אונקלוס וַאֲמַר לֵיה מָה שְׁמֶךָ וַאֲמַר יַעֲקֹב: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֵיה מָה שְׁמֶךָ וַאֲמַר יַעֲקֹב: (תרגום יונתן)

[כט] וַיֹּאמֶר לֹא יַעֲקֹב יֹאמַר עוֹד שְׁמֶךָ כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל כִּי-שְׂרִית עִם-אֱלֹהִים וְעַם-אֲנָשִׁים וַתִּזְכָּל:

אונקלוס וַאֲמַר לֹא יַעֲקֹב יִתְאַמַּר עוֹד שְׁמֶךָ אֱלֹהִין יִשְׂרָאֵל אַרִי רַבְרַבִּת קָדָם יְיָ וְעַם גּוֹבְרָא וַיִּכְלְתָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֹא יַעֲקֹב אֵיתְאַמַּר עוֹד שְׁמֶךָ אֱלֹהִין יִשְׂרָאֵל אַרִים אַתְרַבְרַבְתָּ עִם מְלָאכְיָא דִּינִי וְעַם גּוֹבְרָא וַיִּכְלְתָּ לְהוּם: (תרגום יונתן)

רש"י לא יעקב. לא יאמר עוד שהזכרות באו לך בעקבה ורמיה, כי אם בזררה וגלוי פנים, וסופך שהקב"ה נגלה עליך בבית אל ומחליף שמך, (נ) וסם הוא מזכרך, ואני סם אהיה ואודה לך עליהו, וזהו שכתוב וישר אל מלאך ויוכל זכה ויתחנן לו (הושע יב, ה), זכה המלאך ויתחנן לו, ומה נתחנן לו, בית אל ימלאנו וסם ידבר עמנו, המתן לי עד שידבר עמנו סם, ולא ראה יעקב, ועל כרחו הודה לו עליהו, וזהו ויזכר אותו סם, שהיה מתחנן להמתין לו ולא ראה: ועם אנשים. עשו ולבו: ותוכל. להם: (רש"י)

ספתי חכמים (נ) ר"ל לא שהחליף המלאך כאן שמו אלא היה אומר לו שהקב"ה עתיד להחליף את שמו, ואמר לו שאותו חילוף אני מפרש אותו עליך על הזכרות וכו': (ספתי חכמים)

ספורנו **כי אם ישראל כי שרית**. אבל יקראו לך בשם ישראל בלבד להורות שאז

כבר שרית עם אלהים כו' כענין יפקוד ה' על צבא המרום במרום: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר לא יעקב יאמר עוד שמך כי אם ישראל. לשון ישר אל כי ישר הוא לשון ראייה, מלשון אשורנו ולא קרוב, והודה לו בזה כי יעקב רואה פני אל ולא עלתה בידו לסמא אותו במציאת האל יתברך, ובאמרו כי שרית עם אלהים עקר שם יעקב ממנו, כי יעקב מורה על עקוב הלב מכל ואנוש הוא (ירמיה יז ט) וישראל לשון מישור כמ"ש לעתיד (ישעיה מד) והיה העקוב למישור, ולא מישור הנראה ישר בעיני הבריות כ"א הנראה ישר בעיני אלהים ואדם, ע"כ אמר כי שרית עם אלהים ואנשים, כי ע"י כושר מפעלך תהיה שר ונגיד עם אלהים ואנשים ותוכל, וזהו ישראל ישר אל, מישור הנראה גם בעיני האל ית'. (כלי יקר)

ל וישאל יעקב ויאמר הגידה נא שמך ויאמר למה זה תשאל לשמי ויברך אתו

אונקלוס וישאל יעקב ויאמר חוי כען שמך ויאמר למה דגן את שאל לשמי וברך (אונקלוס) תתן

יונתן וישאל יעקב ויאמר חוי כדון שמך ויאמר למה דגן אנת שאל לשמי וברך (תרגום יונתן) יעקב

רש"י למה זה תשאל. אין לנו שם קבוע, משתנין (ס) שמותינו (ב"ר עתה ה.), (הכל) לפי מלות עבודת השליחות שאנו משתלחים: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) לא שבעם כששאל זה ממנו, שהרי גם הוא שאל כזה מיעקב: (שפתי חכמים)

הרמב"ן למה זה תשאל לשמי. אמר אין לך בידיעת שמי תועלת כי אין הכח והיכולת בלתי לה' לבדו אם תקראני לא אענד וגם מצרתך לא אושיעך אבל עתה אברך אותך כי כן צוותי ולא פירש הכתוב הברכה והקרוב מה שאמרו רבותינו (במדרש אגדה ובזוה"ק תולדות קמד) שהודה לו על כל הברכות שם במקום שהוא על כרחו כי לא רצה יעקב להמתין לו עד בית אל (הרמב"ן)

אור החיים הגידה נא שמך. להיות שיעקב יודע הוא שאין שם קבוע למלאך ושאל למלאך שמו ופירש כי שואלו על שמו אז באותה שעה והוא אומר הגידה נא שמך פי עתה מה שמך:

למה זה תשאל וגו'. פי בשלמא מה ששאל המלאך שמו של יעקב הוא לטעם מה שאמר לו לא יעקב וגו' כי אם ישראל, מה שאין כן שאלה זו של יעקב למה, אם לומר לו דבר יאמר אליו ובלא סיבת שאלת ענין זה. או ירצה למה פירוש לאיזה ענין אתה שואל דבר זה שאודיעך שמי שאני נקרא בו עתה כיון שאין זה שם קבוע ובעת אחר יצטרך לשאל לשמי: (אור החיים)

ספורנו הגידה נא שמך. המורה על צורתך ועל הפעל הנמשך ממנו כדי שאתבונן על מה קמת לשטן ואשוב בתשובה ואתפלל: למה זה תשאל לשמי. כי הצורה

האשיית לנו היא מדרגת השכלתנו אשר לא תבואר בשום דבור כאמרו והוא פלא והפעל שלה הוא כפי הרצון האלהי : (ספורנו)

{לא} ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי-ראיתי אלהים פנים אל-פנים
ונפשי: **ונפאל**

אונקלוס ויקרא יעקב שמה דאתרא פניאל ארי חזיתי מלאכיא דיי אפין באפין
ואשתזבת **נפשי**: (אונקלוס)

יונתן ויקרא יעקב שמה דאתרא פניאל ארום אמר חמיתי מלאכיא דיי אפין כל
קביל **אפין ואשתזיבת נפשי**: (תרגום יונתן)

אור החיים פנים אל פנים וגו'. טעם התמיה לא שראה מלאך והלא נגלה אליו
קודם האלהים אלא שלחם עם המלאך, והוא אומרו פנים אל פנים לשון מלחמה
על דרך אומרו (מ"ב יד) נתראה פנים: (אור החיים)

כלי יקר ויקרא יעקב שם המקום פניאל כי ראיתי אלהים פנים אל פנים. הוא
הדבר אשר דברתי שרצה סמאל לסמא עיני שכלו באבק לשה"ר עד שיכחיש
מציאתו יתברך ולא יראה פני ה', וכאשר תנצל נפשי ע"י עלות השחר אז ראיתי
אלהים פנים אל פנים, להשיג מציאותו יתברך ע"י זריחת השמש בעלות השחר,
הפך מדעת סמאל המסמא והמטמא והמדמע קודש בחול, וז"ש ויזרח לו השמש
והיינו לרפאותו, ואח"כ אמר והוא צולע על יריכו קשיין אהדדי, אלא שר"ל שעל
ידי זריחת השמש באה לו הרפואה על המכה אשר רצה סמאל להכותו, והוא
לעור עיני שכלו להביאו לידי הכחשת אלוה, לכך נאמר לו לצורכו כי זרחה עליו
השמש צדקה ומרפא בכנפיה ובסבת זריחתה מלך ביופיו תחזינה עיניו, אבל
מ"מ אהני מעשיו של סמאל לעשותו צולע על יריכו ולסגור בעדו שערי בינה,
לבלתי היות לו מבוא לבא בסוד ה' ליראיו, כ"ז היות עינו על ממונו והיותו להוט
אחר בולמוס קניני העולם הזה. (כלי יקר)

{לב} ויזרח-לו השמש כאשר עבר את-פנואל והוא צלע על-ירכו:

אונקלוס וידנח ליה שמשא קמא די עבר ית פנואל והוא מטלע על ירכה: (אונקלוס)

יונתן וידנח ליה שמשא קדם זמניה דטמע בגיניה קדם זמניה במיפקיה מבירא
דשבע פד עבר ית פנואל ושרי לטיילא והוא מטלע על ירכיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויזרח לו השמש. לשון בני אדם הוא, כשהגענו למקום פלוני האיר לנו
השחר, זהו פשוטו. ומדכש אגדה ויזרח לו, ללככו, לרפאות את כלעתו, כמה
דתימא שמש לדקה ומרפא בכנפיה (מלאכי ג, כ), ואותן שעות שמהרה לשקוע בשבילו
(ע) כשילא מבאר שבע, מיהרה לזרוח בשבילו: והוא כלע. היה לולע (פ) כשזרחה
השמש: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) דקשה לרש"י אפילו אם זרחה בשבילו מכל מקום מה זה לו, וכי לו לבדו זרחה וכו': (פ) ראה לומר כשהתחילה השמש לזרוח היה כולע, אבל מיד אחר כך נתרפא: (שפתי חכמים)

אור החיים כאשר עבר את פנואל. אולי כי לא יקרא שם המקום פניאל אלא יעקב לבד אבל כל חוץ ממנו ואפי' דבר תורה תקראהו פנואל וכן נקרא בשופטים (ח): (אור החיים)

ספורנו ויזרח לו השמש וכו'. אחר שעבר את פנואל בצליעה זרח השמש ונרפא כאשר יהיה לעתיד לבא כאמרו וזרחה להם יראו שמי שמש צדקה ומרפא: (ספורנו)

[לג] על-כֵּן לֹא-יֵאָכְלוּ בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-גִּיד הַנְּשֵׂה אֲשֶׁר עַל-כָּף הַיָּרֵךְ עַד הַיּוֹם הַזֶּה כִּי נִגַע בְּכָף-יָרֵךְ יַעֲקֹב בְּגִיד הַנְּשֵׂה:

אונקלוס על כן לא ייכלון בני ישראל ית גידא דנשיא די על פתי ירפא עד יומא הדין ארי קריב בפתי ירפא דיעקב בגידא דנשיא: (אונקלוס)

יונתן בגין כן לא אכלין בני ישראל ית גידא דנשיא דעל פתי ירפא דבעירא וחינותא עד יומא הדין ארום קריב מלאכא ואחד בפתי ירפי מינא דיעקב באתר גידא דנשיא: (תרגום יונתן)

רש"י גיד הנשה. ולמה נקרא שמו גיד הנשה, לפי שנשה ממקומו ועלה, והוא לשון קפיצה, וכן נשתה גבורתם (ירמיה נא, ז), וכן כי נשני אלהים את כל עמלי (בראשית מא, נא): (על כף הירך. פולפ"א בלע"ז (גראדע דיקע) כל צמר גבוה וחלול ועגול קרוי כף, כמו עד שתתמרד הכף, בסימני בגרות): (רש"י)

אבן עזרא בגיד הנשה. ידוע כאשר העתיקו קדמונינו ז"ל ואין בו ספק כי אם לחסרי הדעת. ותולדת שמפרשים שהוא האבר ויפרשו הנשה מגזרת נשים. לדעת זה המלאך שנראה ליעקב שהוא גוף יתבאר לך אם השם יפקח את לבבך בפרשת כי שמי בקרבו: (אבן עזרא)

אור החיים על כן לא יאכלו וגו'. פיי לצד שנזדעזע הגיד ממקור הקדושה ושלט בו הקליפה בחינה זו בכל מקום שהיא נטמאה ואסרה הבורא כי הוא היודע, ותמצא סוד בזה כי גיד זה אין בו טעם והוא סימן לבחינת הקליפה כי אין בה טעם כיון שנעקרה קדושה ממנו, ויש בזה פשטים לומר אלא שהעיקר כמו שכתבתי: (אור החיים)

ספורנו על כן לא יאכלו בני ישראל. כדי שיהיה ההיזק אשר הורע בנגיעת כף הירך היזק בדבר בלתי נחשב אצלנו: (ספורנו)

כלי יקר על כן לא יאכלו בני ישראל את גיד הנשה וגו'. מצינו לרז"ל שדברים עמוקים שהשגתם קשה, נמשלו לגידין כמו שפירש"י פרשת יתרו על פסוק ותגיד

לבני ישראל. (שמות יט.ג.) וההשגה נקראת בלשון אכילה, כמו שמצינו בדי שנכנסו לפרדס (חגיגה יד:) שעל החקירה הנסתרת מעין כל חי מביא פסוק דבש מצאת אכול דין (משלי כה.טז). ורמז במצוה זו לדורות למנוע מישראל החקירה בנסתרות כמ"ש (חגיגה יג.) אין לך עסק בנסתרות, כי יש לחוש פן יהרסו שכלם ויבואו לידי אפיקורסות, כי לא רבים יחכמו להבין כל הסודות על מתכונתם, מצד היות שכלם עובר בעמק עכור כי הבלי העולם הזה וחמדותיו מבלבלין שכל האדם. ורמז במניעת אכילת הגיד לדורות, להיות לזכרון בין עיניהם כי מנע ה' מהם פרי עץ הדעת, שלא יאכילו את שכלם דברים קשים כגידין, כי נגע בכף ירך יעקב ואם ליעקב השלם קרה מכשול זה לפי שעה כשנטה קצת מדרך השווי, מה יעשו אזובי קיר אשר רוב עסקיהם בהבלי העה"ז וחמודותיו, על כן לא יהיה להם עסק בנסתרות כ"א יחידי סגולי הדור כר"ש בן יוחאי ודוגמתו, אשר קצו ומאסו בהבלי העה"ז כיעקב, כי אם לפי שעה קרה זה ליעקב, על שנתר לבדו לכדו, ובלי ספק שאחר שקרה לו ענין התאבקות של סמאל הרגיש בחטאו וסר מן הדרך ההוא, וראיה לדבר שנאמר ויבא יעקב שלם. ודרשו רז"ל (שבת לג.) שלם בתורתו, ופירוש זה דבר יקר הערך, והמשכיל ישמע ויוסיף לקח. (כלי יקר)

דעת זקנים על כן לא יאכלו בני ישראל. ע"כ לזכרון הנס שניצל יעקב מן המלאך שלא נגע אלא בכף יריכו ולא הרגו משל לאדם שהוא חש בראשו תמיד או בלבו ומקבל עליו שלא לאכול עוד מן הראש או מן הלב כדי שיהיה לו רפואה. ד"א ע"כ שעשו בני ישראל שלא כהוגן שהניחוהו ללכת יחידי ולא עשו לו לוויה והוזק על ידם בגיד הנשה לכך אסר להם הקב"ה גיד הנשה כדי שיהיו זהירין במצות לוויה משם ואילך ולכך הוזהר יעקב ללות את יוסף בנו כששלחו אל אחיו: (דעת זקנים)

בראשית פרק- לג

[א] וַיֵּשֶׁא יַעֲקֹב עֵינָיו וַיֵּרָא וְהִנֵּה עֹשׂוּ בָּא וְעַמּוֹ אַרְבַּע מְאוֹת אִישׁ וַיַּחֲץ אֶת-הַיְלָדִים עַל-לֵאָה וְעַל-רָחֵל וְעַל שְׁתֵּי הַשָּׁפָחוֹת:

אונקלוס וַיִּזְקַף יַעֲקֹב עֵינָוְהִי וַחֲזָא וְהָא עֹשׂוּ אֶתְא וְעַמְמָה אַרְבַּע מְאָה גְבוּרִין וּפְלִיגִי יְתַ בְּנֵיָא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל פְּרִתִין לְחִינְתָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּזְקַף יַעֲקֹב יְתַ עֵינָוְהִי וַחֲמָא וְהָא עֹשׂוּ אֶתְי וְעַמְמִיה אַרְבַּע מְאָה גּוּבְרִין פּוֹלְמוֹרְכִין וּפְלִיגִי יְתַ בְּנֵיָא עַל לֵאָה וְעַל רָחֵל וְעַל פְּרִתִין לְחִינְתָא: (תרגום יונתן)

ספורנו ועמו ארבע מאות איש. שלא התכפרו פניו במנחה: (ספורנו)

[ב] וַיֵּשֶׂם אֶת-הַשָּׁפָחוֹת וְאֶת-יְלָדֵיהֶן רָאשֵׁנָה וְאֶת-לֵאָה וַיְלַדְיָהּ אַחֲרָנִים וְאֶת-רָחֵל וְאֶת-יוֹסֵף אַחֲרָנִים:

אונקלוס וְשׁוּי ית לחינתא וְת בְּגִיָּהוּ קִדְמָאין וְת לָאָהּ וּבְנָהּא בְּתָרָאין וְת רַחַל וְת
יֹסֵף בְּתָרָאין : (אונקלוס)

יונתן וְשׁוּי ית לחינתא הינן ובגיהו בקדמיתא ארום אמר אלו אתי עשו לחבלא
ברבא למעבד זנו בנשיא יעביד באילן ובגו פתגמא הדין נקום ונגח עמיה קרבא
ות לאה וריבהא בתראין ות רחל ות יוסף בתראין: (תרגום יונתן)

רש"י ואת לאה וילדיה אחרונים. אחרון אחרון חביב: (רש"י)

אבן עזרא ושם רחל ויוסף באחרונה אולי ימלטו בעבור אהבתו אותם: (אבן עזרא)

ג והוא עבר לפניהם וישתחו ארצה שבע פעמים עד-גשתו עד-אחיו:

אונקלוס והוא עבר קדמיהון וסגיד על ארעא שבע זמנין עד מקרבה עד (נ"י לות)
אחיה: (אונקלוס)

יונתן ואיהו עבר לקדמיהון מצלי ובעי רחמין מן קדם ?? וגחון על ארעא שבע זמנין
עד מיקרביה עד אחוי: (תרגום יונתן)

רש"י עבר לפניהם. אמר, אם יבא אותו רגע להלחם, ילחם בי תחלה: (רש"י)

בעל הטורים וישתחו ארצה ז' פעמים. על שם כי שבע יפול צדיק וקם ולהעביר ז'
תועבות מלבו: (בעל הטורים)

ד וירץ עשו לקראתו ויחבקהו ויפל על-צוארו וישקהו ויבכו:

אונקלוס ורהט עשו לקדמותה וגפפה ונפל על צוארה ונשקה ויבכו: (אונקלוס)

יונתן ורהט עשו לקדמותיה וגפיף ליה ואתרכין על צווריה ונשיק ליה ויבכון עשו
בכא על צערא דשינוי דאיתמזמיזו ונעקב בכא על צערא דצווריה: (תרגום יונתן)

רש"י ויחבקהו. נתגלגלו רחמיו כשראהו משתחוה כל השתחוואות הללו: ויסקהו.
נקוד עליו, ויש חולקין בדבר הזה צברייתא דספרי (ספרי בהעלותך סט.), יש שדרשו
נקודה (ס) זו, לומר שלא נסקו בכל לבו (ב"ר ע"ח, ט.). אמר רבי שמעון בן יוחאי, הלכה
היא, בידוע שעשו שונא ליעקב, אלא שנכמרו רחמיו באותה שעה, ונסקו בכל לבו
(ב"ר): (רש"י)

שפתי חכמים (ס) ר"ל מלת ויסקהו נקוד, לבד השי"ן שבו אינה נקודה, והוא כאילו
כתיב ויקה"ו לשון הקהה את שינוי, שהיה בדעתו לנשכו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הדרש על נקודות וישקהו. טוב הוא לעתיקי משדים כי על דרך הפשט לא חשב עשו לעשות רע לאחיו והעד ויבכו כאשר עשה יוסף עם אחיו : (אבן עזרא)

בעל הטורים וישקהו. נקוד למעלה שכיון לנשכו : וישקהו. בגימטריא לנושכיהו. דור חרבות שנייו בגימטריא עשו : (בעל הטורים)

ספורנו וירץ עשו. נהפך לבו כמו רגע בהכנעותיו של יעקב כאמרם ז"ל שאחיהו השילוני קלל את ישראל בקנה הנכנע לכל הרוחות הן לו עשו כן בריוני בית שני לא היה נחרב בית מקדשנו כמו שהעיד רבי יוחנן בן זכאי באמרו (גטין פרק הנזקין) בריוני דבן לא שבקונן : (ספורנו)

[ה] וישא את-עיניו וירא את-הנשים ואת-הילדים ויאמר מי-אלה לך ויאמר הילדים אשר-חגן אלהים את-עבדך :

אונקלוס וזקף ית עינוהי ונחזא ית נשיא וית בנאי ונאמר מן אליו לך ונאמר בנאי די חן יי ית עבדך : (אונקלוס)

יונתן וזקף ית עינוי ונחמא ית נשיא וית רבאי ונאמר מאן אליו לך ונאמר בני הינון דאתיהיבו לי במיחוס מן קדם יי על עבדך : (תרגום יונתן)

רש"י מי אלה לך. מי אלה להיות (ה) שלך. (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ראונו לתרץ דמי אלה משמע שלא ידע של מי היו, ואחר כך אמר לך, לכן פירש להיות שלך, כלומר מאיזה לד הם שלך אם הם בניך או עבדיך או שכיריך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מי אלה לך. מי אלה עמד או מי אלה שלך הם : חנן. כמו נתן וכמוהו חנונו אותם גם חנם כמו הם : (אבן עזרא)

הרמב"ן מי אלה לך. שאל על הנשים ועל הילדים וענה הילדים אשר חנן אלהים את עבדך דרך מוסר כי לא רצה לומר שהם נשיו והבין עשו שהן אמות הילדים (הרמב"ן)

ספורנו מי אלה לך. שאל אם הם בניו או עבדיו ובני ביתו : (ספורנו)

[ו] ותגשן השפחות והנה וילדיה ותשתחווין :

אונקלוס וקריבו לחינתא אנון ובניהו וסגידו : (אונקלוס)

יונתן וקריבו לחינתא הינון ובניהו וגחין : (תרגום יונתן)

דעת זקנים ותגשן השפחות וגוי' ותשתחווין. השפחות אבל ילדיהן לא השתחוו שאמרו אמותינו אינן חשובות כמונו אבל בני לאה כשראו לאמן שהשתחוה גם הם השתחוו כמוה : (דעת זקנים)

[ז] ותגש גם-לאה וילדיה וישתחוו ואחר נגש יוסף ורחל וישתחוו:

אונקלוס וקריבא אף לאה ובנהא וסגידו ובתר פן קריב יוסף ורחל וסגידו: (אונקלוס)

יונתן וקריבת אוף לאה ובנהא וגחין ובתר פן קריב יוסף ואתעתד קמי רחל ובסייה בקומתיה וגחין: (תרגום יונתן)

רש"י נגש יוסף ורחל. בכלן האמהות נגשות לפני הבנים, אבל ברחל, יוסף נגש לפניו, אמר, אחי יפת תואר, שמא יתלה בה עיניו אותו רשע, לעמוד כנגדה ואעכזנו מלהסתכל בה, מכאן זכה יוסף לזכות עלי עין: (רש"י)

[ח] ויאמר מי לך כל-המחנה הזו אשר פגשתי ויאמר למצא-חן בעיני אדני:

אונקלוס ויאמר מן לך כל משריתא הדין די ערעית ויאמר לאשפחא רחמין בעיני רבוני: (אונקלוס)

יונתן ויאמר מן לך כל משרי הדין דארעית ויאמר דורון הוא דשדרית לאשפחא רחמין בעיני רבוני: (תרגום יונתן)

רש"י מי לך כל המחנה. מי כל המחנה אשר פגשתי (ה) שהוא שלך, כלומר למה הוא לך. ופשוטו של מקרא על מוליכי המחנה. ומדרשו, כות של מלאכים פגע, (ז) שהיו דוחפין אותו ואת אנשיו, ואומרים להם, של מי אתם, והם אומרים להם של עשו, והן אומרים הכו הכו, ואלו אומרים הניחו, בנו של יחזק הוא, ולא היו משגיחים עליו, בן בנו של אברהם הוא, ולא היו משגיחים עליו, אחיו של יעקב הוא, אומרים להם אם כן משלנו אתם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דהכא אי אפשר לפרש כמו גבי מי אלה לך, כלומר עבדיך או בניך, דהא היה יודע עשו שהם מוליכי המחנה ובודאי עבדיו הם, ועוד מה השיב לו למזל חן בעיניך אלא וגו', כלומר למה טרחת לכל זה. ומהרש"ל כתב כי בודאי פירוש של מי לך פירוש של מי הם, ואין להקשות אם כן מה השיב לו למזל חן בעיניך, היה לו להשיב תחילה שהם שלו, אין זה קושיא, כי כך שאל אותו עשו מי לך המחנה, כלומר למי הם כל המחנה שפגשתי שאני צריך לומר למה הוא לך, לכך השיב לו יעקב למזל חן בעיניך, כי עיקר שאלתו היה על

למה הוא לך וכו' עכ"ל: (פ) לאס לא כן מאי כל המחנה דהא מוליכי המחנה לא היו כי אס ה' עבדים, ומה שהקצב ויאמר למאור חן בעיני אדוני, וכי בצביל שהכו אותו המלאכים ימלא חן בעיניו, וי"ל דכיון כשאמרו אחיו של יעקב הוא היו משגיחין, א"כ ראה שיעקב היה חשוב בעיניהן של מלאכים, לכך וימלא חן בעיניו כלומר להודיע קצב לו הרבה אהבים, ועל ידי זה גם הוא יקוב להיות אהבו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מי לך. מי לעולם ימצא על אדם. ופי' מי הוא זה ששגרת לו כל המנחה הזו או מי במחשבתך: (אבן עזרא)

הרמב"ן מי לך כל המחנה הזו אשר פגשתי. הנה עבדי יעקב עשו כאשר צוה אותם ולא רצה לקבל מהם או שהוא בגאותו ועברתו לא דבר עמם ולא שאלם למי אתה ואנה תלך והם יראו מגשת אליו ואמר עתה מי לך כל המחנה הזו כי חשב שהם ליעקב מדברי המלאכים הראשונים או שאלה השלוחים הגידו כן במחנה עשו או שאין אדם אחד בדרך ההוא להיות לו כן וטעם מי לך כל המחנה הזו כלומר מי זה לך שתשלח לו כל אלה כלומר מי הוא הגדול אצלך שתשלח לו כל אלה והוא ענהו למצוא חן בעיני אדוני כי אתה הגדול והאדון בעיני (הרמב"ן)

בעל הטורים מי לך. ג' במסורה הכא ואידך מי לך פה כי חצבת לך פה קבר. עוד מי לך פה חתן ובניך. זהו שיש במדרש שהיו כתות מלאכי השרת פוגעין בעשו ובאנשיו ומכים בהם וזהו מי לך כל המחנה שהיו מכים בהם עד שהיו חוצבים להם קברים לקבור המתים וכשפגע בו וראה לו בנים ובנות אמר מי לך פה בנים ובנות לא כך אמרת כשהיינו בבטן אמנו מריבים על שני עולמות שאתה היית בוחר בעולם הבא שאין בו פריה ורביה א"כ מי לך אלו הבנים: (בעל הטורים)

ספורנו מי לך כל המחנה. המחנה שאמר אלי מנחה היא שלוחה לאדוני מי הוא אצלך אם הוא למנחת כבוד או למנחת חסד שחשבת שאצטרך: (ספורנו)

[ט] וַיֹּאמֶר עֲשׂו יְשׁ-לִי רֵב אָחִי יְהִי לְךָ אֲשֶׁר-לְךָ:

אונקלוס וַאֲמַר עֲשׂו אֵית לִי סְגִי אָחִי אֲצַלַח בְּדִילְךָ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר עֲשׂו אֵית לִי נְכֶסֶן סְגִיאִין אָחִי יִתְקַיֵּים לְךָ מֵאֵן דְּאֵית לְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י יהי לך אשר לך. כאן הודה (ת) לו על הברכות (ב"ר עת, יא.): (רש"י)

שפתי חכמים (ת) רש"י דייק מכפל לשון יהי לך, ציט לר' רב סגוי: (שפתי חכמים)

בעל הטורים אחי יהי לך אשר לך. בגימטריא זה הברכות: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר עשו יש לי וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר אחי אחר שעמו היה מדבר, ועוד היה לו להקדימה בתחלת הדיבור לא באמצע הדברים:

אכן כוונת עשו הוא על זה הדרך אם לצד הנאתי אתה מכויך **יש לי רב** ואיני צריך לזה, ואם להנאת עצמך אתה מכויך כדי שיתקרב לבי אליך כמו שגילה באומרו למצוא חן **אחי יהי לך** וגוי' פי' לא יוכר אהבתי אותך שהיא לצד האחוה אלא אם תחזיר מנחתך שזולת זה יראה כי מה שאני מתנהג עמך באחוה אינו אלא לצד המנחה, וזה הוא שיעור הכתוב **אחי** פי' תהיה ניכר שאני מחזיק אותך באחי אם יהיה **לך** וגוי':

אל נא אם נא מצאתי וגוי'. צריך לדעת למה האריך לומר **נא** ב' פעמים:

אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך כי בא להשיב שדבריו אמת הם שיותר יוכר מדת אחוה אם לא יקח ממנו דבר אבל אימתי היה הדבר כן קודם שהביא אך לא עתה אחר שהביא לו המנחה אין ראוי להחזירה לו, והוא אומר **אל נא** פירוש עתה אחר שהבאתי לך המנחה אם נא מצאתי חן ואהבתני כאח לאחיו תוסיף לעשות עמי חסד שתקח מנחתי מידי, ולזה דקדק לומר **ולקחת** בתוספת וא"ו. ואומרו **כי על כן** פי' שתהיה אופן המנחה לא להתנהג עמי באחוה אלא כמשפט המקבלים פני הגדולים שלא יראו פניהם ריקם, ולזה צריך להתרצות לקחת מנחתי שזולת זה יגיד הפכיות הרצון והחיבה:

ואם לחששת שלא ימעיט מהונו של יעקב לזה אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל. פי' אומרו **כל** אולי שיכוון לומר כי המנחה שהביא לו אינה מפרצת פרצה בנכסיו ואחר שנתן לו מה שנתן לו במנחה נשארים נכסיו כאשר היו מקודם כולם בשלימות בלא מחסור והבן:

עוד ירמוז באומרו **כל** שהיא בחינת הקדושה שנקראת כל, ובחינה זו כשתהיה מושגת באדם אין החסרון עושה רושם והחסר נשלם מעצמו, וכברכת ישראל כחול שהחסר נשלם מעצמו והיא ברכת כל. והוא סוד (מ"א י"ז) כד הקמח לא כלתה. ועיין מה שפירשתי בפסוק (י"ח) ויבא יעקב שלם, וברכה זו זכו בה כל האבות אברהם בכל יצחק מכל יעקב כל (ב"ב מז.). וזה סודה. ומעתה נותן טוב טעם באומרו קח נא את ברכתי וגוי' כי חנני אלהים וכי יש לי כל והנחסר נשלם מעצמו: (אור החיים)

יש לי רב. ואיני צריך: **אחי יהי לך אשר לך**. שבהיותך אחי לא תצטרך לכבדני (ספורנו) במנחה:

כלי יקר ויאמר עשו יש לי רב. משמע רב אבל לא כל, ויעקב אמר כי חנני אלהים וכי יש לי כל, לפי שהרשעים אע"פ שיש להם כל כסף וזהב שבעולם מ"מ נראה להם שעדיין הם חסרים, ויש להם רב אבל לא כל צרכם, לכך אמר עשו יש לי רב אבל לא כל כי עדיין חסרים המה, יש בידו מנה מתאוה למאתים, והצדיקים בהפך זה כי אפילו אם יש מעט בידם הם מסתפקים בו ושמחים בחלקם, ונראה כאלו יש להם כל, כמ"ש (קהלת ה.יח) גם כל האדם אשר נתן לו האלהים עושר ונכסים והשליטו לאכול ממנו וגוי' זו מתת אלהים הוא, ואח"כ אמר איש אשר יתן לו האלהים עושר ונכסים וכבוד ואיננו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ולא ישליטנו האלהים לאכול ממנו וגוי'. וקשה למה הזכיר תחלה אשר נתן לו האלהים לשון עבר, ואח"כ אמר אשר יתן לו האלהים יתן להבא משמע.

אלא לפי שפסוק ראשון מדבר באיש צדיק, אשר לא יבקר בין רב למעט כי אפילו

במועט שבידו דומה לו כאילו כבר נתן לו האלהים את כל, ואיש כזה שליט על ממונו לעשות בו כרצונו והשליטו האלהים וגו', אבל פסוק שני מדבר ברשע רע, שלעולם אין כל העולם שוה לו די ספוקו כי לעולם הוא מבקש שיתן לו ה' עוד להבא עושר ונכסים, ומבקש גם הכבוד המדומה המושג ע"י ריבוי העושר, משא"כ באיש טוב לפני האלהים אשר ימלט ובורח מן הכבוד ע"כ לא הזכיר הכבוד בראשון, ואח"כ הזכירו ברודפים אחר ריבוי הממון, אף ע"פ שבאמת אינו חסר לנפשו מכל אשר יתאוה ויש בידו די מחסורו, והוא על כל פנים יתאוה שיתן לו ה' עוד, זה האיש ודאי לא ישליטנו האלהים לאכול ממנו כי ממונו שליט עליו אל כל אשר יחפוץ יטנו, אבל הוא אינו שליט על ממונו ועינו צרה בשלו, ויש לו שר הממונה עליו ולא יניחו לנגוע בממונו ליקח ממנו ולהוציאו לצדקה או לצרכו. ע"כ נאמר בעשו יש לי רב, וביעקב יש לי כל, והזכיר לשון חנני כי הצדיקים לעולם אינן תולין במעשיהם הטובים, וחושבים שכל הניתן להם חסד אל כל היום הוא, הנותן להם על צד החנינה, אבל הרשעים על הרוב הוא שהמה חושבים א"ע לצדיקים וחושבים שהכל ניתן להם על צד החיוב.

ובמדרש תנחומא (ויקרא יז.) א"ר יצחק רשעים אין להם טובה בעוה"ז שנאמר וטוב לא יהיה לרשע (קהלת ח.יג). מתיבין והכתיב כטוב לב המלך בין א"ל בטוב לא נאמר אלא כטוב טובה ואינה טובה, אבל בישראל כתיב (מלכים א' ח.סו) וילכו לאהליהם שמחים וטובי לב על כל הטובה עכ"ל, וזה מסכים לדברינו שהרשעים בכל הטובות הגדולות שהם מקבלים נראה להם טובה ואינה טובה, כאילו הם חסרים עדיין, אבל בצדיקים כתיב על כל הטובה כי לעולם נראה להם שיש להם כל, ע"כ אמר יעקב כי חנני אלהים וכי יש לי כל, וי"א כאן הודה לו עשו על הברכות ואמר יש לי רב מודה אני שאתה רב לי ואני העבד וא"כ מה תתן לי הלא מה שקנה עבד קנה רבו. (כלי יקר)

יז וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-נָא אִם-נָא מִצָּאתִי חֵן בְּעֵינֶיךָ וְלָקַחְתָּ מִנְּחִתִּי מִיָּדִי כִּי עַל-כֵּן רָאִיתִי פָּנֶיךָ כְּרֹאת פָּנֶיךָ אֱלֹהִים וַתִּרְצָנִי:

אונקלוס וַאֲמַר יַעֲקֹב בְּבָעוּ אִם פְּעוּ אֲשַׁפְּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֶיךָ וַתִּקְבַּל תְּקַרְבָּתִי מִן יָדִי אַרְי עַל כֵּן חֲזַתְנֹון לְאַפֶּיךָ פְּחִיזוּ אַפִּי רַבְרַבְיָא וְאַתְרַעִית לִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יַעֲקֹב לֹא תִימָא כֵּן בְּבָעוּ אִין כְּדוֹן אֲשַׁפְּחִית רַחֲמִין בְּעֵינֶיךָ וַתִּקְבַּל דִּזְרֹנִי מִן יָדִי אַרוּם בְּגִין כֵּן חֲמִית סִבַּר אַפֶּיךָ וַדְּמִי לִי הִי כְּמִיחָמִי אַפִּי מִלְּאַכָּא דִּידֶךָ דְּהָא אַתְרַעִיתָא לִי: (תרגום יונתן)

רש"י אל נא. אל נא (א) תאמר לי כן: אם נא מלאתי חן בעיניך ולקחת מנחתי מידי כי על כן ראיתי פניך וגו'. כי כדאי והגון לך שתקבל מנחתי, על אשר ראיתי פניך, (ב) והן חשובין לי כראיית פני המלאך, שראיתי (ג) שר שלך ועוד, על שנתרלית לי למחול על סורחני. ולמה הזכיר לו ראיית המלאך, כדי שיתירא הימנו, ויאמר, ראה מלאכים וניאל, איני יכול לו מעתה: ותרכני. נתפייסת לי. (ד) וכן כל רצון שבמקרא לשון פיוס, אפי' אומנ"ט בלע"ז (בעצמפטינג), כי לא לרצון יהיה לכס (ויקרא כב, כ.), הקרצנות בלות לפי' ולרלות, וכן שפתי לדיק ידעון רצון (משלי י, לב.). יודעים לפי' ולרלות: (רש"י)

שפתי חכמים (א) שְׁמַלְתָּ אֵל תַּמִּיד לְעוֹלָם דְּבֹקַע עִם אֲזֹהָרָה, לִכְךָ אֲמַר אֵל נָא תֵּאמַר לִי כֵן, שְׁפִירוּסָו בְּבַקְשָׁה אֵל כּו'. (מִהַרְש"ב), שְׁלַח תֵּאמַר אֵל נָא קֹאֵי עַל הוֹדָאָתוֹ שְׁהוּדָה לוֹ עַל הַבְּרִכּוֹת זֶה לֹא יִתְכַן, אֲלֹלָה עַל הָאֲמִירָה שְׁאֲמַר לוֹ יֵשׁ לִי רַב וְאִינוּ רֹאֵה לְקַבְּלָהּ לַחֹד קֹאֵי: (ב) הוֹלְכֵךְ לַתּוֹסֶפֶת הַזֶּה מִפְּנֵי שְׁפִירָסָךְ כִּי עַל כֵּן הוּא כִּי עַל אֲשֶׁר, אִם כֵּן הִיָּה דִי בְּאֶחָד מֵהֶם, אוֹ שִׁכְתוּב עַל אֲשֶׁר רֵאִיתִי פְּנִיךָ וְגו', אוֹ כִּי רֵאִיתִי פְּנִיךָ, לְפִיכֵךְ הוֹלְכֵךְ לְהוֹסִיף תּוֹסֶפֶת זֶה כְּדִי שְׁתֵּהִיָּה מַלְתָּ כִּי טַעַם עַל וּלְקַחַת מִנְחָתִי מִיָּדִי שְׁלַמְעֵלָה הַיִּמְנֹו כֹּאִילוֹ אֲמַר וּלְקַחַת אֶת מִנְחָתִי מִיָּדִי כִּי כְּדֹאֵי וְהַגּוֹן לֵךְ שְׁתַּקְבְּלֵנוּ, וּמַלְתָּ עַל כֵּן דְּבַקָּה עִם רֵאִיתִי פְּנִיךָ וְכו', וְעַל דֶּרֶךְ זֶה פִּירָסָךְ בְּכָל מִקּוּמוֹת שְׁכְתוּב כִּי עַל כֵּן: (ג) לֹא שְׁכְרָאוֹת כ"ף הַהֶסְוָה, כְּלוֹמַר רֵאִיתִי פְּנִיךָ כְּמוֹ שְׁרֵאִיתִי גַם כֵּן פְּנֵי אֱלֹהִים, שְׁאִין הַסְוָאֹת הַרֵאִיָּה שְׁבָה לְנִתְיַנַּת הַמִּנְחָה, לִכֵּן פִּירָסָךְ הַסְוִיָּים וְכו': (ד) הוֹדִיעֵנוּ בְּזֶה שְׁהוִי"ו שֶׁל וְתַרְלָנִי הוּא בְּמִקּוּם וְעוֹד, סִיבָה שְׁנִיָּה לְקַבְּלַת הַמִּנְחָה, דֹּאֵם לֹא כֵן אֵיךְ נּוֹפֵל וְתַרְלָנִי עַל רֵאוֹת פְּנֵי אֱלֹהִים: (שְׁפִתֵי חֲכָמִים)

אבן עזרא אל נא. אל יאמר אדוני כן. וכבר הודעתיד דקדוק הנגיד: **כראות פני אלהים**. מלאך. ורבי המפרשים אומרים כי בא המלאך ליעקב לחזק את לבו שלא יירא מאחיו כי הנה המלאך לא יכול לו אף כי בן אדם. ואין מלת שרית עם אלהים כמו וישר אבימלך על ישראל כי אין עם כמו על. רק פירושו שר תחשב עם המלאכים ועם אנשי שרים. ושואלים ישאלו מה טעם ויזרח לו השמש והלא ברגע אחד זורחת בכל העולם. ושאלתם תהו כי עת זרוח השמש בכל מקום ישתנה. והנה בין ירושלים ובין זאת המדינה שחברתי בה זה הפי' ושמה לוקי"א שעה ושליש שעה וברחב י"ב מעלות. וזה הדבר ברור בלא ספק. ופי' והוא צולע שהיה הולך על צלעו האחת. וטעם על כן זכר לדבר: (אבן עזרא)

הרמב"ן כי על כן ראיתי פניך. אמר לו תקח מנחתי מידי בעבור שראיתי פניך שהם לי כראות פני אלהים ותרצני בקבלת המנחה כאשר האלהים רוצה את יראיו בקבלת מנחתם וקרבתם כענין ונרצה לו (ויקרא א ד) עולותיכם וזבחיכם לרצון על מזבחי (ישעיהו נו ז) מלשון יהי רצוני אחיו (דברים לג כד) ואור פניך כי רציתם (תהלים מד ד) כי רצו עבדיך את אבניה (שם קב טו) כולם ענין חפץ וחשק בדבר ורש"י כתב על שנתרצית למחול לי על סורחני ותרצני נתפייסת לי וכבר אמרתי (לעיל לב כא) שאיננו טוב שיהיה לו מזכיר עון (הרמב"ן)

בעל הטורים כראות פני אלהים. בגימטריא שר שלך, שרמזו לו שראה שרו וניצול ממנו: (בעל הטורים)

ספורנו כראות פני אלהים. במנהג בפקוד את השרים כאמרו ולא יראו פני ריקם: ותרצני. שקבלתני בסבר פנים יפות כענין הירצך או הישא פניך ומצד זה גם כן ראוי שאקדם פניך במנחה: (ספורנו)

כלי יקר כראות פני אלהים. כמו שהרואה פני אלהים ג"פ בשנה כתיב (שמות כג טו) ולא יראו פני ריקם, כי צריך להביא עולות ראייה, כך אין אני חפץ לראות פניך ריקם על כן אני מבקש שתקבל מנחתי, כי מודה אני שאין הברכות שלי כי אתה

גביר לאחיך וכל גביר ושר נקרא אלהים כמ"ש (שם ז.א.) ראה נתתיך אלהים לפרעה, על כן המשיל ראות פניו כראיית פני אלהים. ועל כן קח נא את ברכתי אשר הובאת לך, ולא על המנחה דבר כן כ"א על הברכות שברכני אבי, קח נא אותה לך כי שלך היא והיא הובאת לך כי אבי כשברכני היה דעתו עליך, וא"ת אם אין הברכות שלי א"כ מאין לי כל הרכוש הזה ע"ז אמר כי חנני אלהים, שנתן לי על צד החנינה כחונן דלים לא על צד החיוב מצד הברכות, והנה נצח ישראל לא ישקר אע"פ שבנגלה אמר ראיתי פניך כראות פני אלהים. מ"מ בלבו היתה הכוונה כשם שנבהלתי בלילה כשראיתי פני אלהים המלאך שלך, כך נבהלתי בראיית פניך. כלי יקר

יא קח-נא את-ברכתי אשר הבאת לך כ"ח-חנני אלהים וְכִי יֵשׁ-לִי-כָל וַיִּפְצַר-בִּי

אונקלוס קַבֵּל פְּעוֹן יְת תְּקַרְבְּתִי דְאִתְּתִיאת לָךְ אָרִי רַחִים עָלִי (קָדָם) יְי וְאָרִי אִית לִי כָלְא וְאִתְּקַרְף בָּה וְקַבֵּיל: (אונקלוס)

יונתן קַבֵּיל פְּדוֹן יְת דוֹרוֹן דְאִתְּתִיאת לָךְ אָרוֹם אִתְּיָהֵב לִי בְמִיחוּס מִן קָדָם יְי וְאָרוֹם אִית לִי נְכֶסֶין סְגִיאוֹן וְדַחַק בֵּיה וְקַבֵּיל: (תרגום יונתן)

רש"י ברכתי. מנחתי, מנחה זו הבאה על ראיית פנים, ולפרקים אינה באה חלף לשאילת שלום, וכל ברכה שהיא לראיית פנים, כגון ויצרך יעקב את פרעה, עשו אחי ברכה (מלכים-ב יח, לא), דסנחריב, וכן לשאול לו לשלום ולברכו (שמואל-ב ח, י), דתועי מלך חמת, כולם לשון ברכת שלום הן, שקורין בלע"ז שְלוֹמָא"ר (גיריססעו), אף זו ברכתי, מו"ן שלו"ד (מ"יין גרוס): אשר הובאת לך. לא טרחת זה, ואני יגעתי (ה) להגיעה עד שבאה לידך (ב"ר עה, יב): חנני. נו"ן ראשונה מודגשת, לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן, שהיה לו לומר חננני, שאין חנון בלא שני נוני"ן, והשלישית לשימוש, כמו עשני, זדנני: יש לי כל. כל ספוקי, ועשו דבר בלשון גאווה, יש לי רב, יותר ויותר מכדי לרכי: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש מאחר שלא טרחת זה כמותי ראוי שתקבלנה, ופירוש עד שבאה לידך, עד הזמן הזה שכבר באה לידך: (שפתי חכמים)

הרמב"ן קח נא את ברכתי. המנחה וכן עשו אתי ברכה (מלכים ב יח לא) השיבו לי מנחה וכן קח נא ברכה מאת עבדך (שם ה טו) ויקראו המנחה שישלח האדם לרצונו ברכה כי הוא שולח מאשר ברכך אותו השם כענין אשר ברכך ה' אלהיך תתן לו (דברים טו יד) כאשר אמר למעלה (לב יד) מן הבא בידו והמנחה אשר התנו בה למלך בדבר ידוע תקרא מס (הרמב"ן)

ספורנו ויפצר בו. כדי שיקבל ויקח וההפך באלישע כאמור ויפצר בו לקחת וימאן: (ספורנו)

דעת זקנים וכי יש לי כל. פיי שיש לי כל הצריך לי ללכת נגדך שכבר נולד יוסף ויש לי עתה אש ולהבה לשרוף קש שלך: (דעת זקנים)

יב ויאמר ונסעה ונלכה ואלכה לנגדה:

אונקלוס ואמר נטל ונהד ואיהד לקבלד: (אונקלוס)

יונתן ואמר נטייל ונהד ואזיל לקבלד עד דתמטי לבי משוריף: (תרגום יונתן)

רש"י נסעה. כמו שמעה, סלחה, שהוא כמו שמע, סלח, אף כאן נסעה כמו נסע, והנו"ן יסוד בתיבה, (ו) ותרגום של אונקלוס טול (כ"א נטל) ונהד, עשו אמר ליעקב (ז) נסע מכאן ונלך: ואלכה לנגדך. בשה לך, טובה זו אעשה לך, שאאריך ימי מהלכתי ללכת לאט כאשר אתה רריך, זהו לנגדך, בשה לך: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) כמו שמעה סלחה שהשי"ן היא מן היסוד והה"א היא נוספת, אף כאן הנו"ן היא מהיסוד והה"א נוסף, והוא מבנין הקל ולא מבנין נפעל ולא נו"ן האית"ן. (הרא"ם), דאי הוה נו"ן האיתן הוה ליה לכתוב ב' נונין חד נו"ן מן היסוד וחד נו"ן מן השמוש, והיה ראוי לכתוב נסעה: (ז) רואה לומר להתרגום נמי מוכיח כד שמתרגם על נסעה טול, משמע שהוא כיווי כיון שלא מתרגם נטל, אבל נלכה קאי גם על עשו לכך תרגומו ונהד וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נסעה. יש אומרים שהוא לשון צווי כמו שלחה הנער וכן נפלו עלינו: ונלכה. כולנו ושאני אלך לנגדך לא אזוז ממך. ויתכן להיותו כמו ונסעה מנהר ההוא נסע כלנו ואני אלך לנגדך: (אבן עזרא)

בעל הטורים לנגדך. ב' במסורה ואלכה לנגדך. שתי עונותינו לנגדך. שעשו רצה לילך עם יעקב ואמר יעקב למה תלך עמי ותזכור עונותי שפשעתי נגדך וכשלא אהיה עמך שמא תשכח: (בעל הטורים)

ספורנו נסעה ונלכה. לשעיר כמו שהורו נושאי המנחה באמרם גם הנה עבדך יעקב אחרינו:

יג ויאמר אליו אדני ידע כי-הילדים רכים והצאן והבקר עלות עלי ודפקום יום

אונקלוס ואמר לה רבונני ידע ארי ונקא רפיכין וענא ותורי מינקתא עלי ודחוקנן יומא חד וימותון קל וענא: (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה רבונני ידע ארום טלויא חטון וענא ותורי דמיניקון עלי ואין דחיקנא להום יומא חד וימותון קל וענא: (תרגום יונתן)

ה"י עלות עלי. האון והבקר שהן עלות, מוטלות עלי לנהלן לאט. עלות. מגדלות עולליהן, לשון עולל ויונק (אזכה ב, יא.), עול ימים (ישעיה סה, ב.), שתי פרות עלות (שמואל-א ו, י.), ובלע"ז אנפית"ש (בעקינדערט): **ודפקום יום אחד.** (ואם ידפקום יום אחד) **ליגעס בדרך במרוכה, ומתו כל האון: ודפקום.** כמו קול דודי דופק (שיר השירים ה, ב.), נוקש (ב, ג.), **בדלת:** (רש"י)

אבן עזרא **כי הילדים רכים.** כי הגדול שבהם י"ב שנה יש לו וימים מספר: **עלות.** כמו עלות ינהל. הנה ההרות שעלו עליהם העתודים על כן נקראו עלות: וטעם **עלי.** עלי לשמרם שלא יבואו לידי נזק: **ודפקום.** ואם דפקום המנהיגים אז ימותו כל **הצאן:** (אבן עזרא)

הרמב"ן **ומתו כל הצאן.** דרך חמלה שהיה לו לומר "ומתו כלם" אבל לא יאמר כן על הילדים וגם לא רצה לומר "ומתו" סתם על הבקר ועל הצאן כי יחמול על הילדים שלא יהיו במשמע ולא רצה להאריך "ומתו כל הצאן והבקר" או יהיה פירושו כי הילדים רכים ויעפו נערים וייגעו ולא ירצו ללכת והצאן והבקר עלות ואם ידחקום ימותו הצאן שהם בהמה דקה כי הבקר לא ימות אבל יזיק להם (הרמב"ן)

בעל הטורים **עלות.** ה' במסורה דין ואידך (ש"א ז') פרות עלות ב"פ. ובדוד מאחר עלות הביאו. ואידך ובחקו ישא עלות ינהל. ארז"ל דוד המלך ויעקב היו מרחמין על הצאן והיו מרעין אותן במרעה רך וז"ש כאן עלות ובדוד מאחר עלות הביאו ומה היו עושים כרועה עררו ירעה: (בעל הטורים)

ספורנו **כי הילדים רכים.** כי עלי מוטל דבר הילדים רכים והצאן והבקר עלות: **ודפקום.** לכבודך שלא לעכב בדרך: (ספורנו)

[יד] **יעבר-נא אדני לפני עבדו ואני אתנהלה לאטי לרגל המלאכה אשר-לפני ולרגל הילדים עד אשר-אבא אל-אדני שעירה:**

אונקלוס **יעבר פגעו רבוני קדם עבדה ואנא אדבר בנית לרגל עובדתא די קדמי ולרגל ינקא עד די אעול לות רבוני לשעיר:** (אונקלוס)

יונתן **יעבר פגעו רבוני ויטייל קדם עבדיה ואנא אידבר בנניחא לבחודוי לרגל עיבדתא דאית קדמי ולרגל אילפן טליא עד זמן דאיתי לות ריבוני לגבלא:** (תרגום יונתן)

ה"י **יעבר נא אדני.** אל תאריך ימי הליכתך, עבור כפי דרכך, (ח) ואף אם תתרחק: **אתנהלה.** אתנהל, ה"א יתירה, כמו ארדה, אשמעה: **לאטי.** לאט שלי, לשון נחת כמו ההולכים לאט (ישעיה ח, ו.), לאט לי לנער (שמואל-ב ו, יח, ה.). **לאטי, הלמ"ד** מן היסוד ואינה משמשת, אתנהל נחת שלי: **לרגל המלאכה.** לפי אורך הליכת רגלי המלאכה המוטלת (ט) עלי להוליך: **ולרגל הילדים.** לפי רגליהם שהם יכולים

לילך: עד אשר אבא אל אדני שעירה. הרחיב לו הדרך, שלא היה דעתו ללכת
אלא עד סוכות, ואמר עד אשר אבוא אל אדוני שעירה, אמר, אם דעתו לעשות
לי רעה, ימתין עד בואי אלכו, והוא לא הלך, ואימתו ילך, בימי המשיח (ב"ר עה,
יד.), שנאמר ועלו מושיעים זהר ציון לשפוט את הר עשו (עובדיה א, כא.). ומדרש
אגדה יק לפרקה זו רבים: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) כלומר לא סילך הוא לפניו והוא אחריו וק"ל: (ט) ולמ"ד לרגל
הוא במקום כפי רגל, רוצה לומר כפי כח הליכת רגלי, לא כפי הדרך לרגל להיות
רגל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אתנהלה. כמו אתנהל עמם: **לאטי.** היו"ד נוסף או יהי לשון יחיד
מדבר: **לרגל המלאכה.** בעבור המקנה שהוא מלאכתו. והקרוב אלי כי פי
המלאכה מה שיוכל אדם לעשות בכחו וברשותו. גם הממון יקרא כך. כמו אם
לא שלח ידו במלאכת רעהו. ומזאת הגזרה מלת מלאך בעבור שהוא תחת רשות
השולח. ויהיה לרגלי כמו ויברך ה' אותך לרגלי ויתכן להיות לרגל כמשמעו
שהוליכם על רגליהם: (אבן עזרא)

הרמב"ן עד אשר אבא אל אדוני שעירה. היה ליעקב בשובו אל ארצו דרך בארץ
שעיר והנה אמר לו עשו ואלכה לנגדך שלא יפרד ממנו עד שובו אל אביו לעשות
לו כבוד בבואו אל ארצו ויעקב אמר אני אלך לאטי ואדני ישוב אל עיר ממשלתו
ואם אשוב דרך עירו יכבדני וילך עמי כאשר יחפוץ ולא היה זה נדר ממנו שיבא
אליו שאין עשו צריך לו ורבותינו אמרו (ע"ז כה) עוד שלא היה בדעת יעקב לשוב
דרך שעיר ורצונו היה להתרחק ממנו כאשר יוכל אבל הרחיב לו את הדרך וגם
זו עצת חכמה ועוד להם מדרש אחר (ב"ר עח יד) שיקים דברו לימות המשיח שנאמר
(עובדיה א כא) ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו יאמר כי המושיעים אשר
בהר ציון יעלו לשפוט את הר עשו (הרמב"ן)

בעל הטורים שעירה. ג' במסורה אל אדני שעירה. וישב עשו לדרכו שעירה. ועד
ההר החלק העולה שעירה. שנאמר ועלו מושיעים בהר ציון וגוי וזהו עד אשר
אבא אל אדוני שעירה ס"ת אליה. אבא עולה ד' רמז לאחר ד' גליות יבא אליה
לפני בא יום ה' הגדול והנורא ואז ועלו מושיעים לשפוט את הר עשו: (בעל הטורים)

**[טו] ויאמר עשו אציגה-גא עמך מן-העם אשר אתי ויאמר למה זה אמצא-חן
בעיני:**

**אונקלוס ויאמר עשו אשבוק כען עמד מן עמא דעמי ויאמר למא דנן אשפח רחמין
בעיני:** רבוני: (אונקלוס)

**יונתן ויאמר עשו אשבוק כדון עמד מן פולמוסין דעמי ויאמר למא דנן אשפח
רחמין קדם רבוני:** (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר למה זה. (י) תעשה לי טובה זו שאיני כריך לה: אמלא חן בעיני

אדני. ולא תשלם לי עתה שום גמול: (רש"י)

שפתי חכמים (י) דקשה לרש"י דפסוק ויאמר למה זה אמלא חן משמע שלא ראה למלא חן, והוא שלא לו מנחה גדולה כדי למלא חן בעיניו, ועל זה פירש למה זה תעשה וכו', ואמלא חן בעיניך מאמר בפני עצמו הוא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם **למה זה**. אין לי צורך: (אבן עזרא)

הרמב"ן **למה זה אמצא חן בעיני אדני**. למה זה תעשה לי טובה שאיני צריך לה אמצא חן בעיניך ולא תשלם עתה שום גמול לשון רש"י והכונה ביעקב כי לא היה חפץ בהם ובחבורתם כלל וכל שכן שהיה בדעתו ללכת דרך אחרת ורבותינו ראו עוד בזה עצה אמרו (ב"ר ע"ח טו) רבי ינאי כד הוה סליק למלכותא הוה מסתכל בהדא פרשתא ולא הוה נסיב עמיה רומאין חד זמן לא איסתכל בה ונסיב עמיה רומאין ולא הגיעו לעכו עד שמכר פינס שלו מפני שהיתה קבלה בידם שזו פרשת גלות כשהיה בא ברומה בחצר מלכי אדום על עסקי הצבור היה מסתכל בפרשה זו ללכת אחרי עצת הזקן החכם כי ממנו יראו הדורות וכן יעשו ולא היה מקבל חברת אנשי רומי ללותו שאין מקרבין אלא להנאת עצמן ומפקירין ממונו של אדם (הרמב"ן)

אור החיים **למה זה אמצא וגו'**. פ"י למה הוא מפליג אהבתו עמו בפרט זה יותר הוא בוחר שיתמיד עמו מציאות חן לעתיד מעשות לו זה והוא אומר אמצא חן בעיני אדוני לשון עתיד: (אור החיים)

[טז] וַיָּשָׁב בַּיּוֹם הַהוּא עָשׂו לְדַרְכּוֹ שְׁעִירָה:

אונקלוס וַתָּב בַּיּוֹמָא הַהוּא עָשׂו לְאַרְחָה לְשַׁעִיר: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַעְבִּיד נִיסָא לְיַעֲקֹב וַתָּב בַּיּוֹמָא הַהוּא עָשׂו לְאַרְחִיָּה לְגַבְלָא: (תרגום יונתן)

רש"י **וישב ביום ההוא עשו לדרכו**. עשו לבדו, וד' מאות איש שהלכו עמו נשטמו מאכלו אחד אחד (ב"ר ע"ח טו.), (כ) והיכן פרע להם הקב"ה בימי דוד, שנאמר כי אם ארבע מאות איש נער אשר רכבו על הגמלים (שמואל א' ל', י"ז): (רש"י)

שפתי חכמים (כ) ואם תאמר והלא אף על גב דכתיב עשו לחוד בקרא אנשיו נמי במשמע, כדכתיב בסמוך (פ' י"ז) ויעקב נסע סכתה הוא הדין נמי נשיו ובניו ועבדיו, אלא שנקט העיקר, הוא הדין הכי נמי, ויש לומר מפני שאמר עשו אליגה נא וגו', ונטעה לומר שנשאר גבי יעקב, משום הכי היה לו לכתוב צהדיא שהלכו עמו, (ר"א"ס). ועוד יש לומר כיון שכתוב מתחילה וירא והנה עשו צא ות' איש עמו, אם כן הוא טפל אללם כיון שהזכירם, אם כן גבי וישב עשו היה לו גם כן להזכירם עמו מטעם זה, מה שאין כן ביעקב וק"ל: (שפתי חכמים)

[יז] וַיַּעֲקֹב נָסַע סֹכְתָה וַיָּבֵן לּוֹ בַּיִת וַיִּלְמְקְנֶהוּ עֲשֵׂה סֹכֶת עַל-כֵּן קָרָא שֵׁם-
הַמְּקוֹם סֹכוֹת: (ס)

אונקלוס וַיַּעֲקֹב נָטַל לְסוֹכוֹת וַיִּבְנֶה לָּהּ בַּיִתָּא וְלִבְעִירָה עֲבַד מְטָלָן עַל כּוֹן קָרָא שְׂמָא
דְּאִתְרָא סֹכוֹת: [ס] (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲקֹב נָטַל לְסוֹכוֹת וְאִיתְעַבְבַּ תַּמָּן תַּרְיִסָר יָרְחֵי שְׁתָּא וַיִּבְנֶה לָּהּ בַּיִתָּא בֵּי מְדַרְשָׁא
וְלִגְיִתוּי עֲבַד מְטָלָן בְּגִין כּוֹן קָרָא שְׂמָא דְּאִתְרָא סוֹכוֹת: (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּבְנֶה לוֹ בַּיִת. סָהָה שָׁם י"ח חֲדָשׁ, (ב) קִיץ וְחוֹרֶף וְקִיץ, סֹכוֹת קִיץ, בַּיִת חוֹרֶף,
סֹכוֹת קִיץ (מגילה יז): (רש"י)

ספתי חכמים (ב) והקשה רש"י ולא ידעתי למה הביא רש"י ז"ל זה המדרש, והלא
הבית והסכות שניהן היו בזמן אחד, הבית לעלמנו והסכות לבהמות, כדכתיב בקרא,
ורש"י בפירושו כתב ואני לא באתי לפרש אלא לפי פשוטו כו' ע"כ, ומהרש"ל פירש
לפי שכתוב בקרא ב' פעמים סכות ופעם אחת בית, הו"ל לומר סכות קיץ בית
חורף וכו'. (קצ"מ), הביא זה המדרש כדי לכונן מספר הכ"ב שנה שלא קיים יעקב
כבוד אב ואם, כמו שכתב בפרשת וישב על פסוק ויתאבל על בנו (לקמן ל"ז ל"ד ד"ה
ימים): (ספתי חכמים)

הרמב"ן וַיִּבְנֶה לוֹ בַּיִת. יתכן כי היה המקום מקום אין שם עיר והוצרך לבנות לו
בית ולעשות סוכות או ויבן לו בית שבנה לו בית גדול ובו מגדל עז להשגב מפני
עשו (הרמב"ן)

אור החיים נסע סכותה. פי' וטעם קריאת שמה סכותה בשביל שלמקנהו עשה
סוכות על כן וגוי ולא אמר לסוכות שאז תבין שקודם בא יעקב היתה נקראת
סוכות ולא כן הוא, ואם תאמר וכי בשביל שעשה שם יעקב סוכה יקרא למקום
כן, אולי כי עשה דבר חדש בחמלתו על המקנה מה שלא עשה כן אדם קודם
שיכין סוכה לבהמות ולשינוי חדש קרא המקום עליו: (אור החיים)

[יח] וַיְבֹא יַעֲקֹב שָׁלֵם עִיר שְׁלָם אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּבֹאֹ מִפְּדַן אָרָם וַיַּחַן אֶת-
פְּנֵי:

אונקלוס וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלִים קְרִתָּא דְּשָׁלָם דִּי בְּאֶרְעָא דְּכְנַעַן בְּמִיתָהּ מִפְּדוֹן דְּאָרָם
וְשָׂרָא לְקַבֵּל (אפי) קְרִתָּא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתָא יַעֲקֹב שְׁלָם בְּכָל דִּילֵיהּ לְקְרִתָּא דְּשָׁלָם דִּי בְּאֶרְעָא דְּכְנַעַן בְּמִיתָהּ מִפְּדוֹן
אָרָם וְשָׂרָא לְקַבֵּל קְרִתָּא: (תרגום יונתן)

רש"י שלם. שלם בגופו, (מ) שנתרפא מכלעתו, שלם בממונו, שלם חסר כלום מכל אותו דורו, שלם בתורתו (שבת לג:), שלם שכה תלמודו בבית לבן: עיר שלם. כמו לעיר, וכמוהו עד בואנה בית לחם (רות א, יט:): **בבואו מפדן ארם**. כאדם האומר לחצירו, יאל פלוני מבין שיני אריות ואל שלם, אף כאן ויצא שלם מפדן ארם, מלבן ומעשו שנזדווגו לו בדרך: ויחן את פני העיר. ערב שבת היא, בשאלתות דרב אחאי: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) (מהרש"ל) מדכתיב שלם סתם משמע בכל שלמותו, ומה כתיב בענין זה למעלה שהיה לו מקנה ולמטה ויקן את חלקת השדה, משמע שהיה לו ממון, ושלם בתורתו מדכתיב בקרא, בבואו מפדן ארם למה לי, אלל לומר כך שאפילו בבואו מפדן ארם שכולם עמי הארץ אף על פי כן לא שכה תלמודו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ויבא יעקב שלם**. שם התאר. והטעם שבא בשלום שלא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויבא יעקב שלם מפדן ארם**. כאומר לחברו יצא פלוני מבין שני אריות ובא שלם אף כאן ויבא יעקב שלם מלבן ומעשו זה לשון רש"י אבל רבי אברהם פירש שבא בשלום ולא אירע לו שום מאורע כי עתה יחיל לספר מאורע דינה ולפי דעתי אמר הכתוב כן כי בסוכות היה מתפחד מעשו כי סכות בעבר הירדן מזרח במלכות סיחון אם הוא המוזכר בספר יהושע (יג כז) ואם הוא אחר הנה הוא יותר קרוב לשעיר ועד היותו בארץ כנען לא שקט לבו כי אז ידע שלא יגע בו כי אביו קרוב משם או שיעזרוהו אנשי הארץ כי אביו נשיא אלהים בתוכם או שזכות הארץ תצילהו ולכן אמר עתה שבא שלם אל ארץ מגורי אביו כי הצילו אלהים בדרך מכף כל אויביו ואמרו בבראשית רבה (עח טז) כל אותן החדשים שעשה יעקב אבינו בסוכות היה מכבד את עשו באותו הדורון כי היה מתירא ממנו שם ומשלח לו באותו הדורון בכל חדש וחדש או פעם אחת בשנה

"ויחן את פני העיר" - לא רצה להיות אכסנאי בעיר אבל רצה שתהיה תחילת ביאתו בארץ בתוך שלו ולכן חנה בשדה וקנה המקום וזה להחזיק בארץ והמעשה הזה היה רמז כי המקום ההוא יכבש לפניו תחילה טרם הורישו יושבי הארץ מפני זרעו כאשר פרשתי באברהם (לעיל יב ו) ורבותינו אמרו (ב"ר עט ו) נכנס עם דמדומי חמה וקבע לו תחומין ועל דעתם לא היה בכוונה ממנו אבל על כל פנים היה המאורע לרמוז על העתיד שאמרנו אבל רבי אברהם אמר כי הזכיר הכתוב זה להודיע כי מעלה גדולה לארץ ישראל ומי שיש לו חלק בה חשוב הוא כחלק העולם הבא (הרמב"ן)

אור החיים **ויבא יעקב שלם**. צריך לדעת מה כוונתו באומר שלם ורבותינו ז"ל (שבת לג:) אמרו דרשות. עוד צריך לדעת כוונת הכתוב באומר **בבואו מפדן ארם** אין ידוע המכוון בזה. ורש"י ז"ל פי' כאדם האומר וכו' יעויין דבריו, ודבר זה ידוע הוא מסיפורים הקודמים:

אכן נראה כי יודיע הכתוב כי מה שחסר מנכסיו יעקב אבינו במנחה אשר נתן לעשו השלים ה' חסרונו שחסר מנכסיו שהביא מפדן ארם, והוא אומר **ויבא**

יעקב שלם וגוי' בבואו מפדן וגוי' פיי שלם בנכסים כשיעור בואו מפדן ארם, והגם שניכה מהם במנחה גדולה אף על פי כן ה' שלם לו, והיא ברכת כל שנתן לו ה' כמו שפירשתי למעלה: (אור החיים)

ספורנו **ויבא יעקב שלם עיר שכם.** תיכף שהגיע בשלום כארץ כנען כמו שאמר ושבתי בשלום לא המתין שיהיה בבית אמו: **בבוא מפדן ארם.** בעוד שהיה בדרך ללכת לבית אביו אף על פי שעדין לא הגיע שם התחיל לקיים נדרו ובנה מזבח כאמרו והיה ה' לי לאלהים: (ספורנו)

כלי יקר **ויבא יעקב שלם.** ארז"ל (בר"ר ע"ה) שלם בגופו ובממונו ובתורתו, רמז לדבר שלם ר"ת שאר לימוד מזון, כי שאר היינו גופו כי ע"י שיותר יעקב לבדו לכדו יצא מגדר השיווי כאילו היה חסר ממונו, כי הלהוט אחרי הממון נראה לעולם כיסו חסר ואח"כ שאמר כי יש לי כל תקן הדבר והודה שהוא שלם ולא חסר ויש לו כל זהו ענין שלם בממונו, ושלם בתורתו, כי באמרו ותקע כף ירך יעקב נרמז לו שאין לו יד ושם בסתרי התורה כמבואר למעלה, וע"י שתקן זה באמרו וכי יש לי כל נעשה שלם גם בתורתו כי הא בהא תליא כמבואר למעלה בפסוק ויותר יעקב לבדו. ושלם בגופו, מצליעת הירך כי בבואו עיר שכם נתרפא. (כלי יקר)

יט' ויקן את-חלקת השדה אשר נטה-שם אהל'ו מיד בני-חמור אבי שכם במאה קשיטה:

אונקלוס וזבן ית אחסנת חקלא די פרס תמן משפניה מידא דבני חמור אבוהי דשכם במאה חורפן: (אונקלוס)

יונתן וזבן ית אחסנת חקל דפרס תמן משפניה מן יד בני חמור אבוהי דשכם במאה מרגלין: (תרגום יונתן)

רש"י **קשיטה.** מעה. אמר רבי עקיבא, כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למעה, **קשיטה.** (ותרגומו חורפן טובים, חכיפס בכל מקום, כגון עוכר לסוכה): (רש"י)

אבן עזרא **חלקת השדה.** חלק בשדה והזכיר זה הכתוב להודיע כי מעלה גדולה יש לארץ ישראל. מי שיש לו בה חלק חשוב הוא כחלק עולם הבא: (אבן עזרא)

ספורנו **ויקן את חלקת השדה.** ויצב שם מזבח. כאמרו איך נשיר את שיר ה' כו': **ויקרא לו אל אלהי ישראל.** קרא לו בתפלתו את האל ית' לאלהים כמו שנראה באמרו והי' ה' לי לאלהים וזה כשיהיה הוא ישראל כמו שהזכיר בנדרו למעלה: (ספורנו)

כלי יקר **ויקן את חלקת השדה.** לפי שרצה לבנות שמה מזבח על כן לא רצה להעלות עולות ה' חנם, כמו שעשה דוד בגרן ארונה היבوسی (שמואל ב' כד. כד) והגיד לנו הכתוב שקנאו במאה קשיטה כנגד מזבח שבבית עולמים שהיה גובהו מאה אמה, כדי לכפר על כל חטא הנמשך מחטאו של אדה"ר שנברא מקצה השמים ועד קצהו, ונתמעט בחטאו והועמד על מאה אמה, ע"כ היה המקדש גבוה מאה אמה כי משם נוצר האדם ממקום שנאמר בו (שמות כ. כא) מזבח אדמה תעשה לי,

לפי שמקום הארץ היה סבה גם אל החטא כמבואר למעלה פרשת בראשית בפסוק ותוצא הארץ וגו' עץ פרי, (בראשית א.יב) על כן הגיד לנו הכתוב שקנה מקום זה למזבח במאה קשיטה.

ומ"ש ויקרא לו אל אלהי ישראל. וארז"ל (מגילה יח.) הקב"ה קראו ליעקב אל, טעמו של דבר כי יעקב אמר וכל אשר נתן לי עשר אעשרנו לך, על כן נתן לו ג"כ הקב"ה המעשר מן י"ש עולמות הגנוזים לכל צדיק לעולם הבא, ונתן לו מהם בעוה"ז המעשר העולה מספר ל"א, על כן קראו אל, ועוד הבנות נוטלות עישור נכסים ובעה"ז נמשלו לנקיבות כי כולו צער, אבל לעוה"ב יהיו כזכרים לא יולדים ואז ינחילם כל י"ש עולמות, ומטעם זה העוה"ז בה"א כנגד ה"א שבאשה, והעה"ב ביו"ד כנגד יו"ד שבאיש וק"ל. (כלי יקר)

[כ] וַיִּצֶב-שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא-לוֹ אֵל אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַאֲקִים תַּמָּן מִדְּבַחָא וּפְלַח עֲלוּהֵי קְדָם אֵל אֱלֹהָא דְיִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַאֲקִים תַּמָּן מִדְּבַחָא וְתַמָּן יְהִיב מַעֲשְׂרָא דְאִפְרִישׁ מִן כָּל דִּילֵיהּ קְדָם אֵל אֱלֹהָא דְיִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל, אלא על שם שהיה הקב"ה עמו והצילו, קרא שם המזבח על שם הגם, להיות שזכו של מקום נזכר בקריאת השם, כלומר, מי שהוא אל, הוא הקב"ה, הוא לאלהים לי, ששמי ישראל, (נ) וכן מצינו במשה, ויקרא שמו ה' נסי (שמות יז, טו.), לא שהמזבח קרוי ה', אלא על שם הגם קרא שם המזבח, להזכיר שזכו של הקדוש ברוך הוא, ה' הוא נסי. ורבותינו דרשו (מגילה יח.), שהקדוש ברוך הוא קראו ליעקב אל, ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע, מתחלקים לכמה טעמים, ואני ליצט פשוטו של מקרא באתי: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) כאילו אמר ויקרא אלהי ישראל ליעקב אל, והכי פירושו הקדוש ברוך הוא אל בעליונים ויעקב אל בתחתונים, רוצה לומר וכיון שהשכינה שרויה בשבילו על הארץ, אם כן הוא דומה כאילו הוא בעלמו אל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר הגאון כי ויקרא לו אל אלהי ישראל. כן פירושו שקרא אל. אל השם. והנכון הוא שכן הוא שם המזבח. וכן מזבח משה קרא שמו ה' נסי בעבור הנס שעשה השם במקום ההוא. וכן בשוב השכינה אל ירושלים תהי נקראת ה' שמה וכן בעבור שעזר השם את יעקב קרא שם המזבח שעבד שם השם אל אלהי ישראל. והטעם שהוא חזק ותקיף: אלהי ישראל. שהצילו בדרך ובא שלם אל ארץ כנען כי שם שכם וסכות. ולפי דעתי יתכן שהתעכב בעיר שכם שנים רבות כי דינה לא היתה בת שבע שנים גם שמעון ולוי קטנים היו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרא לו אל אלהי ישראל. לא שהמזבח קרוי אלהי ישראל אלא על שם שהיה הקב"ה עמו להצילו קרא שם המזבח על שם הנס להיות שבחו של הקב"ה

נזכר בקריאת המזבח כלומר מי שהוא אל הוא אלהים לי ששמי ישראל וכן מצינו במשה ויקרא שמו ה' נסי (שמות יז טו) לא שהמזבח קרוי ה' אלא על שם הנס קרא שם המזבח להזכיר שבחו של הקב"ה ה' הוא נסי ורבותינו דרשו (מגילה יח) שהקב"ה קראו ליעקב אל ודברי תורה כפטיש יפוצץ סלע מתחלקין לכמה טעמים ואני לישב פשוטו באתי כל זה לשון רש"י והנה צדקו דברי הרב בפשוטו של מקרא ויהי טעם "לוי" כטעם קרא לו בנימין (להלן לה יח) וקורא לך גודר פרץ (ישעיהו נח יב) ודע כי המנהג הזה בישראל כן שיקראו השמות בשבחי האל כמו צוריאל (במדבר ג לה) צורישדי (שם א ה) כי יגיד הקורא שהאל הוא צורו ושדי הוא צורו וכן עמנו אל (ישעיהו ז יד) וכן שם המשיח ה' צדקנו (ירמיהו לג טז) ושם ירושלים ה' שמה (יחזקאל מח לה) וכן יעשו בשמות מלאכים גבריאל (דניאל ח טז) מיכאל (שם ו כא) כי בעבור גדולת כחם יגידו בשמם כי הגבורה לאל ומי כמוהו אבל אונקלוס אמר ופלח עלוהי קדם אל אלהא דישראל ויהיה טעם "לוי" כטעם בו כדרך כי בוחר אתה לבן ישי (שמואל א כ ל) והחזיק לו (טו ה) למי מריבה (במדבר כ כד) או יאמר ויקרא אל אלהי ישראל וטעם "לוי" כטעם אלכה לי אל הגדולים (ירמיהו ה ה) לך לך מארצך (לעיל יב א) ועל דרך האמת הוא כמדרש רבותינו שדרשו רבותינו במסכת מגלה (יח) מנין שקראו הקב"ה ליעקב אל שנאמר ויקרא לו אל אלהי ישראל ויש בענין הזה סוד גדול הזכירוהו עוד בבראשית רבה (עט ח) בלשון אחר אמר לו אתה אלוה בעליונים ואני אלוה בתחתונים ירמזו למה שהם אומרים תמיד שאיקונין של יעקב חקוקה בכסא הכבוד והכונה שהשכינה שורה בארץ ישראל והמשכיל יבין (הרמב"ן)

בראשית פרק-לד

א וַתֵּצֵא דִינָה בַת-לֵאָה אֲשֶׁר יָלְדָה לְיַעֲקֹב לְרָאוּת בְּבָנוֹת הָאָרֶץ:

אונקלוס וַנִּפְקַת דִּינָה בַת לֵאָה דִּי יָלִידַת לְיַעֲקֹב לְמַחְזִי בְּבָנַת אֶרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וַנִּפְקַת דִּינָה בַת לֵאָה דִּי יָלִידַת לְיַעֲקֹב לְמִיחְמִי בְּנִימוּס בְּנַת עַמִּי אֶרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י בת לאה. ולא בת יעקב, אלא על שם יציאתה נקראת בת לאה, שאף היא ילדנית היתה, שנאמר ותלד לאה לקראתו (ב"ר פ, א.), (ועליה משלו המשל כאמה כנחה): (רש"י)

אבן עזרא ותצא **עזרא** **אבן עזרא** **מעצמה** **אבן עזרא** **דינה** **אבן עזרא**

הרמב"ן וטעם בת לאה אשר ילדה ליעקב. לומר שהיא אחות שמעון ולוי המקנאים ונוקמים נקמתה והזכיר אשר ילדה ליעקב כי כל האחים קנאו בה (הרמב"ן)

בעל הטורים **בבנות**. שנים במסורה בבנות הארץ. בבנות אחיך אשר גבי שמשון.

לומר בשביל שלא רצה ליתן לאחיו בתו כדאיתא במדרש שהטמינה בתיבה מפניו
ענש שיצאה לראות בבנות הארץ ובעלה שכס: (בעל הטורים)

אור החיים ותצא דינה וגו'. טעם אומרו **בת לאה וגו'**, נתכוין הכתוב להודיע
הסיבות אשר סבבו היציאה. והם במספר ג', וזה הוא שיעור הכתוב ותצא דינה
וטעם היציאה לצד היותה בת לאה שאלו היתה בת רחל לא היתה יוצאה אלא
לצד היותה בת יצאנית (בי"ר פ"פ) יולדתה ילדה במזגה וטבעה. סבה ב'. להיותה
בת יחידה ליעקב בת אחת בין הבנים, עוד להיותה בת יעקב יצא לה שם היותה
בעולם, שבאמצעות זה עשה שכס מה שעשה כאשר אבאר. הגי' **לראות בבנות**
הארץ על דרך אומרם ז"ל (פדר"א פל"ח) כי שכס הביא בנות הארץ סביב לאהל
יעקב והיו משחקים בכלי נבל וכו' לצאת דינה לקולם וזו סיבה ג' ליציאתה,
וממוצא דבר אתה יודע שאלולי לא ידע שכס בדינה לצד היותה בת יעקב הרשום
בעולם והיה לו שם בלדת בניו לא היה עושה מעשהו: (אור החיים)

[ב] וַיֵּרָא אֶתְּהָ שָׁכָם בֶּן-חַמּוֹר הַחִוִּי נָשִׂיא הָאֲרָץ וַיִּקַּח אֶתְּהָ וַיִּשְׁכַּב אֶתְּהָ וַיַּעֲנֶהָ:

אונקלוס וַחֲזָא יְתָה שָׁכָם בֶּר חַמּוֹר חִוּוָּה רַבָּא דְאַרְעָא וַדְבֵר יְתָה וַיִּשְׁכִּיב יְתָה
(אונקלוס) וַעֲנֶהָ:

יונתן וַחֲמָא יְתָה שָׁכָם בֶּר חַמּוֹר חִוּוָּה רַבָּא דְאַרְעָא וַדְבֵר יְתָה בְּאַנוּסָה וַיִּשְׁכִּיב
(תרגום) יונתן) וַסְגִּפָּה:

רש"י וישכב אותה ויענה. סללא כדרכה (יומא ע"ז): (רש"י)

אבן עזרא ויענה. כדרכה בעבור היותה בתולה: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישכב אותה ויענה. וישכב כדרכה ויענה שלא כדרכה (בי"ר פ"ה) לשון רש"י
אבל רבי אברהם אמר ויענה בעבור היותה בתולה ואין צורך כי כל ביאה באונסה
תקרא ענוי וכן לא תתעמר בה תחת אשר ענייתה (דברים כא יד) וכן ואת פלגשי ענו
ותמת (שופטים כ ה) ויגיד הכתוב כי היתה אנוסה ולא נתרצית לנשיא הארץ לספר
בשבחה (הרמב"ן)

אור החיים נשיא הארץ. פירוש ובזה צעקה הנערה ואין מושיע לה:

וישכב אותה וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (הוריות י): במעשה יעל שהנאתם
של רשעים צער הוא אצל הצדיקים, והוא אומרו וישכב אותה הגם ששכב אותה
כדרך איש ואשה ומן הטבע שתהנה האשה אף על פי כן לא מלבד שלא נהנית
אלא אדרבא ענוי היה לה, והוא אומרו ויענה, והיו הדברים נכרים בה שאין
חפצה בו והוצרך לדבר על לבה דכתיב וידבר על לב וגו': (אור החיים)

[ג] וַתִּדְבֹק נַפְשׁוֹ בְּדִינָהּ בַת-יַעֲקֹב וַיֵּאָהֵב אֶת-הַנְּעֹר וַיְדַבֵּר עִל-לֵב הַנְּעֹר:

אונקלוס וַאֲתַרְעִיאת נַפְשָׁה בְּדִינָהּ בַת יַעֲקֹב וַרְחִים יְת עוֹלְמָתָא וּמְלִיל עַל לְבָא
(אונקלוס) דְּעוֹלְמָתָא:

יונתן וְאֶתְרַעֲיִית נִפְשִׁיָּהּ בְּדִינָה בְּרַת יַעֲקֹב וְרַחֵם יְת רִיבָא וּמְלִיל פְּיוֹסִין עַל לְבָא דְרִיבָא : (תרגום יונתן)

רש"י עַל לִב הַנְּעֵרָה. דְּזָרִים הַמְתִּישְׁזִים עַל הַלֵּב, רַאֲי אֲזִיךְ צַחֲלָקַת סָדָה קַטְנָה כַּמָּה מִמּוֹן בְּזָזוֹ, אֲנִי אֲשִׁיחֵךְ וְתַקְנָה הַעִיר וְכֹל שְׂדוֹתֶיהָ: (רש"י)

אבן עזרא וַיְדַבֵּר עַל לֵב. שֶׁדָּבַר לָהּ דְּבָרֵי חֲרָפָה לְדוֹרוֹת וְזֶה טַעַם כִּי נִבְלָה עָשָׂה בִּישְׂרָאֵל: (עזרא אבן)

ספורנו וַתְּדַבֵּק נַפְשׁוֹ. עַל הַפֶּךְ בְּאִמְנוֹן לְתַמַּר אַחַר שֶׁשָׁכַב אֹתָהּ: בְּדִינָה בַת יַעֲקֹב. בְּשִׁבִיל שֶׁהִיָּתָה בַת יַעֲקֹב הַנִּכְבָּד בְּעֵינֵי הָאוֹמוֹת כְּאִמְרוֹ אַחֲ"כ כִּי חִפֵּץ בַּבַּת יַעֲקֹב: (ספורנו)

[ד] וַיֹּאמֶר שְׁכֶם אֶל-חַמּוֹר אָבִיו לֵאמֹר קַח-לִי אֶת-הַיְלִדָה הַזֹּאת לְאִשָּׁה:

אונקלוס וַאֲמַר שְׁכָם לְחַמּוֹר אָבוּהִי לְמִימְרָ סָב לִי יְת עוֹלְמָתָא הָדָא לְאַנְתּוֹ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר שְׁכָם לְחַמּוֹר אָבוֹי לְמִימְרָ סָב לִי יְת טְלִיָתָא הָדָא לְאַנְתּוֹ: (תרגום יונתן)

[ה] וַיַּעֲקֹב שָׁמַע כִּי טָמְא אֶת-דִּינָה בָתּוֹ וּבְגִיֹו הָיָו אֶת-מִקְנֶהוּ בַשָּׂדֶה וְהִחְרִשׁ יַעֲקֹב עַד-בָּאֵם:

אונקלוס וַיַּעֲקֹב שָׁמַע אֲרִי סָאִיב יְת דִּינָה בְּרַתָּהּ וּבְנֹהִי הָוֹ עִם גִּיתוּהִי בְּחִקְלָא וּשְׁתִּיק יַעֲקֹב עַד מִיָּתִיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲקֹב שָׁמַע אֲרוּם סָאִיב יְת דִּינָה בְּרַתָּיהּ וּבְנֹוֹי הָוֹ עִם גִּיתוֹי בְּחִקְלָא וּשְׁתִּיק יַעֲקֹב עַד מִיָּתִיהוֹן: (תרגום יונתן)

אור החיים עַד בּוֹאֵם. פִּי שֶׁשָּׁלַח לָהֶם וְהָיָה מִמֵּתִין בּוֹאֵם: (אור החיים)

ספורנו וְהַחְרִישׁ יַעֲקֹב עַד בּוֹאֵם. הַחְרִישׁ מִלְּצַאת לְרִיב עַד שִׁיבְאוֹ בְּנֵי וַיִּדְעוּ הַדָּבָר וַיִּשְׁמְרוּ עֲצָמָם מֵאֲנָשִׁי רִיבָם: (ספורנו)

[ו] וַיֵּצֵא חַמּוֹר אָבִי-שְׁכָם אֶל-יַעֲקֹב לְדַבֵּר אִתּוֹ:

אונקלוס וַיִּנְפֵק חַמּוֹר אָבוּהִי דְשְׁכָם לָוֹת יַעֲקֹב לְמַלְלָא עִמָּה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְפֵק חַמּוֹר אָבוֹי דְשְׁכָם לָוֹת יַעֲקֹב לְמַלְלָא עִמִּיהּ: (תרגום יונתן)

ספורנו וַיֵּצֵא חַמּוֹר. כִּשְׂרָאָה שֶׁהַחְרִישׁ וְדָאָג פֶּן יַחְרוֹשׁ עֲלֵיו רַעָה: (ספורנו)

11 וּבְנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ מִן-הַשָּׂדֶה כְּשִׁמְעוּ וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּחַר לָהֶם מְאֹד כִּי-
נָבְלָה עֲשָׂה בְיִשְׂרָאֵל לְשֹׁכְבֵי אֶת-בְּתֵי-יַעֲקֹב וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה:

אונקלוס וּבְנֵי יַעֲקֹב עָלוּ מִן חֻקְלָא בְּדִ שְׁמַעוּ וְאִתְנַסִּיּוּ גִבְרִיָּא וּתְקִיף לְהוֹן לְחֻדָּא
אַרִי קִלְנָא עֲבַד בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכָּב עִם בֵּת יַעֲקֹב וְכֵן לֹא כָשֶׁר לְאִתְעַבְדָּא : (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵי דַיַּעֲקֹב עָלוּ מִן חֻקְלָא כְּדִי שְׁמַעוּ וְאִתְנַסִּיּוּ גִבְרִיָּא וּתְקִיף לְהוֹם לְחֻדָּא
אַרוּם קִלְנָא עֲבַד שְׁכָם בְּיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁכָּב עִם בְּרַת יַעֲקֹב וְכֵן לֹא הָוָה פְּשָׂרָא
לְאִתְעוּבְדָּא : (תרגום יונתן)

רש"י וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה. לַעֲנוֹת אֶת הַבְּתוּלוֹת, שֶׁהָאוֹמוֹת גָּדְרוּ עִלְמָן מִן הָעֲרִיּוֹת (ב)
על ידו המבול (רש"י) פ, (ב"ר) (ג): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) והעובר יהא נדון במיתה, כך קיבלו עליהם אף שלא מן הדין
כדפירש לעיל בפרשת חיי שרה, וכן דייק הלשון היו גודלין וכו' עשו הגדה, לא
שהוא רווי מפני השם ודו"ק, ואם תאמר הא פנויה אינה בכלל עריות, יש לומר
כיון שגזל אותה וזא עליה הוה כמו ערוה וחייב עליה הריגה, (רא"ם). (נח"י), הקשה
על זה התירוז ואמר דהפנויות לא נאסרו לבני נח רק ע"י גדר וסייג, ומה שנתחייב
שכס מיתה היינו משום גזל אליבא דהרמב"ם, או משום שאר מעשיו הרעים
אליבא דרמב"ן, והא דהרצ לא הזכיר אחד מאלו הב' טעמים, לפי שהרצ לא
ציקש למאור טעם לחיוב מיתתו אלא לפרש לשכב את בת יעקב וכן לא יעשה
אפילו בפנויה, והוקשה לו קושיית הרא"ם, ועל זה תירץ שהאומות גדרו וכו', ועיין
שם באריכות: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה. לַעֲנוֹת הַבְּתוּלוֹת שֶׁהָאוֹמוֹת גָּדְרוּ עִלְמָן מִן הָעֲרִיּוֹת מִפְּנֵי
הַמַּבּוּל לְשׁוֹן רִשְׁיִי וְלֹא יִדְעֵתִי זֶה כִּי הַכְּנַעֲנִים שְׁטוּפִים בְּעֲרִיּוֹת וּבִבְהֵמָה וּבְזָכוֹר
דְּכָתִיב (ויקרא יח כז) כִּי אֶת כָּל הַתּוֹעֵבוֹת הָאֵל עָשׂוּ אֲנָשֵׁי הָאָרֶץ אֲשֶׁר לִפְנֵיכֶם וְלֹא
הִתְחִילוּ בָהֶן בְּאוֹתוֹ הַדּוֹר וּבִימֵי אַבְרָהָם וַיִּצְחַק הָיוּ יִרְאִים פֶּן יִהְרֹגוּ אוֹתָן לְקַחַת
נְשֵׁיהֶם אֲבָל "וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה" נִמְשָׁךְ עִם בְּיִשְׂרָאֵל כִּי נִבְלָה עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל וְכֵן לֹא
יַעֲשֶׂה בָהֶם עַל כֵּן אָמַר בְּיִשְׂרָאֵל כִּי אֵינְנָה נִבְלָה בֵּין הַכְּנַעֲנִים וְאוֹנְקְלוֹס אָמַר לֹא
כִּשֶׁר לְאִיתְעַבְדָּא לּוֹמֵר שֶׁהוּא אֲסוּר וְלִכְךָ הֵיא נִבְלָה בְּיִשְׂרָאֵל (הרמב"ן)

אור החיים וַיִּתְעַצְבוּ וְגו' כִּי נִבְלָה וְגו'. פִּירוּשׁ כִּי יֵשׁ בְּמַעֲשֵׂה זֶה שְׁנֵי דְבָרֵי כִּיעוֹר
הָא' הוּא אֲפִילוּ אִם הִיָּה לּוֹקַח אוֹתָהּ לוֹ לְאִשָּׁה כְּדֶרֶךְ אֶרֶץ אֶף עַל פִּי כֵן הוּא חֲרַפָּה
לָהֶם לְתַת בָּתָם לְאִישׁ טָמֵא, וְהוּא אֹמְרוֹ אַחַר כֵּךְ כִּי נִבְלָה עָשָׂה בְּיִשְׂרָאֵל לְשֹׁכְבֵי
אֶת בֵּת יַעֲקֹב, וְכַנְגַד פִּרְטָה זֶה אָמַר וַיִּתְעַצְבוּ הָאֲנָשִׁים, וְהָבִי הוּא לְצַד עֲשׂוֹת הַדָּבָר
בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁאֲפִילוּ בֵּין הָעַמִּים הַדּוֹמִים בְּגֵדֵר הַפְּחִיתוֹת הוּא דָּבָר מְגוּנָה, וְהוּא
אֹמְרוֹ וְכֵן לֹא יַעֲשֶׂה פִּי אֲפִי בֵּין הָאוֹמוֹת כְּאוֹמְרָם ז"ל (ב"ר פ' פ') שֶׁגָּדְרוּ עִלְמָן
הָאוֹמוֹת מִן הָעֲרִיּוֹת. וְכַנְגַד זֶה אָמַר וַיַּחַר לָהֶם אִיךָ עָשָׂה דָּבָר שֶׁאֲפִילוּ בִּינֵיהֶם
בְּלִתִּי הַגּוֹן הוּא: (אור החיים)

ספורנו ויתעצבו האנשים ויחר. הנה העצבון היה על כי נבלה עשה בישראל שהיה בזיון אצל ישראל אע"פ שאצל הכנענים לא היה כן ובשביל שהיה בלתי מורגל אז לאנוס את בתולות גדולי הדור כאמרו וכן לא יעשה לפיכך חרה להם על שנעשתה כזאת נגדם: (ספורנו)

דעת זקנים כי נבלה עשה בישראל לשכב. אפי' עם בת הדיוט כל שכן עם בת יעקב שהוא אדם חשוב: (דעת זקנים)

[ח] וידבר חמור אתם לאמר שכם בני חשקה נפשו בבתכם תנו נא אתה לו לאשה:

אונקלוס ומליל חמור עמהון למימר שכם ברי אתרעיאת נפשה בברתכון הבו כען יתה לה לאנתו: (אונקלוס)

יונתן ומליל עמהון חמור למימר שכם ברי רעיות נפשיה בברתיכון הבו בבעו יתה ליה לאנתו: (תרגום יונתן)

רש"י חשקה. חפלה: (רש"י)

אור החיים וידבר חמור וגו'. אומרו לאמר, אולי שנתכוין לומר שהוא מוכן לעשות משפט כתוב דין מאנס הבתולה לתת קנס צער בושת ופגם, גם הוא מוכן לקחתה לאשה אם ירצו אביה ואחיה, והוא אומרו תנו וגו':

או יאמר שנתכוין לפטור עצמו מהקנס כדתנו (כתובות מא.). האומר אנסתי פתיתי בתו של פלוני אינו משלם הקנס על פי עצמו ע"כ, לזה אמר לאמר שכם בני וגו' פ"י כי שכם מודה מעצמו ואומר ששכב עם דינה ובזה פטור מחיוב הקצוב שהוא קנס בין במפתה בין באונס. ואין לפרש כי חמור הוא מעיד על שכם. כי בדין בני נח יתחייב הבן בעדות אביו (רמב"ם הל' מלכים פ"ט): (אור החיים)

[ט] והתחתנו אתנו בנתיכם תתנו לנו ואת-בנותינו תקחו לכם:

אונקלוס ותחתנוון בנא בנתיכון תתנוון לנא וית בנתנא תסבון לכון: (אונקלוס)

יונתן ותתערבון בחיתונא עמנא בנתכון תתנוון לנא וית בנתנא תסבון לכון: (תרגום יונתן)

[י] ואתנו תשבו והארץ תהיה לפניכם שבו וסחרוה והאחזו בה:

אונקלוס ועמנא תתבון וארעא תהי קדמיכון תיבו ועבידו בה סחורתא ואחסינו בה: (אונקלוס)

יונתן ועמנא תתובון וארעא תהי קדמיכון בדיחא לכון תיבו ועבידו בה פרקמטיא ואחסינו בה: (תרגום יונתן)

ספורנו וסחרוה. עם היות הסחורה אז בלתי מותרת לגרים כאמרם בר מתא אבר מתא
אחריתי מצוי מעכב: (ספורנו)

[יא] ויאמר שכם אל-אביה ואל-אחיה אמצא-חן בעיניכם ואשר תאמרו אלי
אתן:

אונקלוס ואמר שכם לאבוהא ולאחיהא אשפח רחמין בעיניכון ודי תימרון לי
אתן: (אונקלוס)

יונתן ואמר שכם לאבוהא ולאחיהא אשפח רחמין בעיניכון ודתימרון לי אתין:
(תרגום יונתן)

[יב] הרבו עלי מאד מהר ומתן ואתנה כאשר תאמרו אלי ותנו-לי את-הנער
לאשה:

אונקלוס אסגו עלי לחדא מוהרין ומתנן ואתנו כמא די תימרון לי וקהבו לי זת
עולמתא: לאנתו: (אונקלוס)

יונתן אסגו עלי לחדא מוהרא ומתנא ואיתין היכמא דתימרון לי וקהבו לי זת
ריבא לאנתו: (תרגום יונתן)

רס"י מהר. כתובה פס (ג.) (רס"י)

הרמב"ן מהר. פראנון מתן פרא פרנון והם כתובה ונכסי מלוג בלשון ירושלמי כלומר שיתן לה הוא משלו נכסים שיהיו שלה נכסי בית אביה ויהיו אצלו נכסי מלוג וטעם הפיוס הזה כדי שיתנו אותה לו לאשה ברצון כי הנערה לא היתה מתרצה אליו וצועקת ובוכה תמיד וזה טעם וידבר על לב הנערה ולכך אמר קח לי את הילדה הזאת לאשה שכבר היא בביתו ובידו ולא יירא מאחיה כי הוא נשיא הארץ ואיך יגזלוה ממנו להוציאה מביתו והחשק הגדול לשכם כי היתה הנערה יפת תאר מאד אבל לא סיפר הכתוב ביפיה כאשר עשה בשרה וברבקה וברחל כי לא ירצה להזכיר יפיה בהיותו אליה למכשול עון ובשבח הצדיקות דבר הכתוב ולא בזו וכן לא הזכיר מה נעשה בה אחרי כן ועל דרך הפשט עמדה עם אחיה צרורה באלמנות חיות כי היתה טמאה בעיניהם כדכתיב

"אשר טמא את דינה אחותם" - ורבותינו נחלקו בה (בי"ר פ"א) והקרוב דברי האומר נטלה שמעון וקברה בארץ כנען והוא כמו שאמרנו כי היתה עמו בביתו כאלמנה וירדה עמהם למצרים ושם מתה ונקברה בארץ וקבורתה ידועה עד היום בקבלה והיא בעיר ארבל עם קבר ניתאי הארכלי ויתכן כי העלה שמעון עצמותיה בחמלו עליה או שהעלו אותם ישראל עם עצמות אחיה כל השבטים כמו שהזכיר רבותינו (בי"ר ק"א) (הרמב"ן)

בעל הטורים הרבו. ב' במסורה הכא ואידך בגלגל הרבו לפשוע. אף על פי שהרבה במוהר כמו שהרבו בגלגל דהיינו בע"א הרבו גם אלו לפשוע שהתנו עמם שלא

לעבוד ע"א : (בעל הטורים)

ספורנו הרבו עלי מאד. כמשיב לכם אשם על מה שחטאתי לכם : (ספורנו)

[יג] וַיֵּעֲנוּ בְנֵי-יַעֲקֹב אֶת-שְׁכֶם וְאֶת-חַמּוֹר אֲבִיו בְּמִרְמָה וַיְדַבְּרוּ אֲשֶׁר טָמְא אֶת דִּינָה

אונקלוס וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יֵת שְׁכָם וְיֵת חַמּוֹר אָבוּהִי בְּחֻמְתָּא וּמְלִילוֹ דִּי סָאֵב יֵת דִּינָה אַחְתָּהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲתִיבוּ בְנֵי יַעֲקֹב יֵת שְׁכָם וְיֵת חַמּוֹר אָבוּי בְּחֻמְתָּא וּמְלִילוֹ בְּגִין דְּסָאִיב יֵת דִּינָה אַחְתָּהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י **במרמה.** בחכמה: **אשר טמא.** הכתוב אומר שלא היתה רמיה, שהרי טמא את דינה לינה אחותם (ב"ר פ. ת.): (רש"י)

אבן עזרא וטעם **וידברו אשר טמא.** וידברו את שכם אשר טמא אחותם כי מצאנו דברו לשלום כמו דבר לו. או טעם אשר כי ענו במרמה בעבור אשר טמא : (אבן עזרא)

הרמב"ן ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה. הנה חמור ושכם אל אביה ואל אחיה דברו אבל הזקן לא ענה אותם דבר כי בניו ידברו במקומו בענין הזה לכבודו כי בעבור היות הדבר להם לקלון לא ירצו שיפתח פיו לדבר בו כלל ויש כאן שאלה שהדבר נראה כי ברצון אביה ובעצתו ענו כי לפניו היו והוא היודע מענם כי במרמה ידברו ואם כן למה כעס ועוד שלא יתכן שיהיה רצונו להשיא בתו לכנעני אשר טמא אותה והנה כל האחים ענו המענה הזה במרמה ושמעון ולוי לבדם עשו המעשה והאב ארר אפס להם לבדם והתשובה כי המרמה היתה באמרם להמול להם כל זכר כי חשבו שלא יעשו כן בני העיר ואם אולי ישמעו לנשיאם ויהיו כלם נמולים יבואו ביום השלישי בהיותם כואבים ויקחו את בתם מבית שכם וזאת עצת כל האחים וברשות אביהם ושמעון ולוי רצו להנקם מהם והרגו כל אנשי העיר ויתכן שהיה הכעס ליעקב שארר אפס על שהרגו אנשי העיר אשר לא חטאו לו והראוי להם שיהרגו שכם לבדו וזהו מה שאמר הכתוב ויענו בני יעקב את שכם ואת חמור אביו במרמה וידברו אשר טמא את דינה אחותם כי כולם הסכימו לדבר לו במרמה בעבור הנבלה שעשה להם ורבים ישאלו ואיך עשו בני יעקב הצדיקים המעשה הזה לשפוך דם נקי והרב השיב בספר שופטים (רמב"ם הלכות מלכים פי"ד ה"ט) ואמר שבני נח מצווים על הדינים והוא להושיב דיינין בכל פלך ופלך לדון בשש מצות שלהן ובן נח שעבר על אחת מהן הוא נהרג בסייף ראה אחד שעבר על אחת מהן ולא דנוהו להרגו הרי זה הרואה יהרג בסייף ומפני זה נתחייבו כל בעלי שכם הריגה שהרי שכם גזל והם ראו וידעו ולא דנוהו ואין דברים הללו נכונים בעיני שאם כן היה יעקב אבינו חייב להיות קודם וזוכה במיתתם ואם פחד מהם למה כעס על בניו וארר אפס אחר כמה זמנים וענש אותם וחלקם והפיצם והלא הם זכו ועשו מצוה ובטחו באלהים והצילם ועל דעתי הדינין שמנו לבני נח בשבע מצות שלהם אינם להושיב דיינין בכל פלך ופלך בלבד אבל צוה אותם בדיני גנבה ואונאה ועושק ושכר שכיר ודיני השומרים ואונס ומפתה ואבות נזיקין וחובל בחבירו ודיני מלוה ולוה ודיני מקח וממכר

וכיוצא בהן כענין הדינין שנצטוו ישראל ונהרג עליהן אם גנב ועשק או אנס ופתה בתו של חבירו או שהדליק גדישו וחבל בו וכיוצא בהן ומכלל המצוה הזאת שיושיבו דיינין גם בכל עיר ועיר כישראל ואם לא עשו כן אינן נהרגין שזו מצות עשה בהם ולא אמרו (סנהדרין נז) אלא אזהרה שלהן זו היא מיתתן ולא תיקרא אזהרה אלא המניעה בלאו וכן דרך הגמרא בסנהדרין (נט) ובירושלמי אמרו בדינין של נח הטה דינו נהרג לקח שחד נהרג בדיני ישראל כל דין שאתה יודע שאתה שלם ממנו אי אתה רשאי לברוח ממנו וכל שאתה יודע שאי אתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו אבל בדיניהם אף על פי שאתה יודע שאתה שלם ממנו אתה רשאי לברוח ממנו נראה מכאן שרשאי הגוי לאמר לבעלי הדין איני נזקק לכם כי תוספת היא בישראל לא תגורו מפני איש (דברים א יז) אל תכניס דבריך מפני איש (סנהדרין ו) וכל שכן שלא יהרג כשלא יעשה עצמו קצין שוטר ומושל לשפוט את אדוניו ומה יבקש בהן הרב חיוב וכי אנשי שכס וכל שבעה עממין לא עובדי עבודה זרה ומגלה עריות ועושים כל תועבות השם היו והכתוב צווח עליהן בכמה מקומות (דברים יב ב) על ההרים הרמים ועל הגבעות ותחת כל עץ רענן וגוי לא תלמד לעשות וכו' (שם יח ט) ובגלוי עריות כי את כל התועבות האל עשו וכו' (ויקרא יח כז) אלא שאין הדבר מסור ליעקב ובניו לעשות בהם הדין אבל ענין שכס כי בני יעקב בעבור שהיו אנשי שכס רשעים ודמם חשוב להם כמים רצו להנקם מהם בחרב נוקמת והרגו המלך וכל אנשי עירו כי עבדיו הם וסרים אל משמעתו ואין הברית אשר נמולו נחשב בעיניהם למאומה כי היה להחניף לאדוניהם ויעקב אמר להם בכאן כי הביאוהו בסכנה שנאמר עכרתם אותי להבאישיני ושם ארר אפס כי עשו חמס לאנשי העיר שאמרו להם במעמדו וישבנו אתכם והיינו לעם אחד והם היו בוחרים בהם ובעטו בדבורם ואולי ישוּבו אל ה' והרגו אותם חנם כי לא הרעו להם כלל וזהו שאמר כלי חמס מכרותיהם (להלן מט ה) ואם נאמין בספר "מלחמות בני יעקב" (הוא ספר הישר) בא להם פחד אביהם כי נאספו שכני שכס ועשו עמהם שלש מלחמות גדולות ולולי אביהם שחגר גם הוא כלי מלחמתו ונלחם בם היו בסכנה כאשר יספר בספר ההוא ורבותינו (בי"ר פ ז) הזכירו מזה בפסוק אשר לקחתי מיד האמורי בחרבי ובקשתי (להלן מח כב) אמרו נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם חגר יעקב כלי מלחמה כנגדן כמו שכתב רש"י שם אבל הכתוב יקצר בזה כי היה נס נסתר כי אנשים גבורים היו וכאלו זרועם הושיעה למו כאשר קצר הכתוב בענין אברהם באור כשדים ולא הזכיר מלחמת עשו עם החורי כלל אבל הזכיר בכאן כי היה חתת אלהים על הערים אשר סביבותיהם ולא נאספו כולם לרדוף אחרי בני יעקב כי היו נופלים עליהם כחול אשר על שפת הים לרוב וזה טעם "חתת אלהים" כי נפלה עליהם אימתה ופחד מן הגבורה אשר ראו במלחמה ולכך אמר (להלן לה ו) ויבא יעקב לזוה הוא וכל העם אשר עמו להודיע שלא נפקד מהם ולא מעבדיהם איש במלחמה (הרמב"ן)

אור החיים ויענו בני יעקב וגו'. צריך לדעת מה היא החכמה שעשו שתרגם אונקלוס בחוכמתא ואין זה אלא גניבת דעת. עוד מה היא כוונתו באומרו **וידברו אשר** וגו' :

אכן יכוין באומרו **במרמה** כי נתחכמו לבל ירגישו בערמתם כי זה הוא העיקר כי מה יועילו בערמתם אם יחושו לה חמור ושכס ויעשו שמירה הצריכה, או לא יעשו דבר לחשש המיחוש. אשר על כן נתחכמו בתשובתם וקודם כל דבר גילו כי הקפידו על הדבר שזולת זה תהיה נכרת הערמה כיון שהמעשה היה ידוע כי לא יעשה כן אם העלם יעלימו מהראות הקפדה קצת, מרמה יגיד, לזה פתח דבריהם דברו קשות אשר טמא וגו', והוא אומרו **וידברו** דיבור קשה שהוכיחם על הדבר ובזה הסירו החשד שאינם מדברים אחד בפה ואחד בלב שהרי הראו הקפדתם,

ואחרי כן אמרו להם אמירה רכה, והוא אומר **ויאמרו לא נוכל פי' הם חפצים** ורצונם לתתה לו אלא שאינם יכולין לתתה לצד אשר לו ערלה ולא אמרו אשר הוא ערל כי לטענה זו יספיק בהמולו הוא את בשר ערלתו, לזה אמרו **אשר לו ערלה פי' אשר לו היתר ערלה כי מה בכך אם ימול הוא ובנים אשר יולדו לו** מדינה יהיו ערלים כיון שאין להם דין מילה. ועוד נתנו טעם בדבריהם שהעיקר הוא כדי שיתחתנו עמהם ויהיו נושאים נשים אלו מאלו והיו לעם אחד וזה לא יהיה אלא אם ימולו כולם, לזה אמרו **אך בזאת נאות לכם וגו' להמול כל זכר**, דקדקו לומר אך למעט טענת שיקבל עליו מילה חמור הוא וזרעו כי לא יספיק זה מטעם שכתבנו אלא דוקא להמול לכם כל זכר, וטעמם בעיקר הדבר הלא הוא כמוס עמם להרוג כולם ואין מידם מציל. עוד נתחכמו לבטל מהם חשד דבר ערמה בכל דיבור ודיבור שאמרו להם כאשר אבאר בסמוך בעז"ה: (אור החיים)

ספורנו במרמה. שאלו שימולו בחשבם שלא יקבלו עליהם או שלא יוכלו לפתות אנשי עירם לזה: **וידברו אשר טמא.** השיבו שמיני הנדיבות שאמרו שכם ואביו לעשות לא היו ראויים עתה אחרי שטמא כדרך אתנן זונה: (ספורנו)

יד] ויאמרו אליהם לא נוכל לעשות הדבר הזה לתת את-אחלתנו לאיש אשר-לו ערלה פי-חרפה הוא לנו:

אונקלוס ואמרו להון לא נכול למעבד פתגמא הדין למתן ית אַחְתְּנָא לגבר די ליה ערלתא ארי חסודא היא לנא: (אונקלוס)

יונתן ואמרו להום לא ניכול למעבד ית פתגמא הדין למתן ית אַחְתְּנָא לגבר די ליה עורלתא ארום גנותא הוא לנא: (תרגום יונתן)

רש"י חרפה הוא. שמץ פסול הוא אלכלנו, הבא לחרף חברו הוא אומר לו, ערל אתה, או בן ערל. חרפה בכל מקום, גדוף: (רש"י)

אבן עזרא אשר לו ערלה. ערלת בשר. וטעמו דבר שיכבד. וכן ערל שפתים כי ערלה אזנס. בעבור הנוסף. והאומרים שהשם אמר לאברהם והיה תמים ובהמולו הנה הוא חסר. הדבר הפוך. והנה הבהמות יוכיחו: ואם אמרו למה נחתך דבר בראו השם גם הטבור יוכיח: (אבן עזרא)

ספורנו כי חרפה היא לנו. שיהיה נראה שאין איש הגון בין המולים להתחתן עמו: (ספורנו)

טו] אך-בזאת נאות לכם אם תהיו כמנו להמל לכם פל-זכר:

אונקלוס ברם בְּדָא נְתִיפִס לְכוּן אִם תְּהוּוּן פְּתִינָא לְמַגְזֵר לְכוּן פֶּל דְּכוּרָא: (אונקלוס)

יונתן ברם בְּדָא נְתִיפִיס לְכוּן אִין תְּהוּוּן פְּתִינָא לְמַגְזֵר לְכוּן פֶּל דְּכוּרָא: (תרגום יונתן)

רש"י נאות לכם. נתראה (ע) לכם, לשון ויאותו (מלכים-ב יב, ט). (הכהנים ציהוילע): **להמול.**

להיות נמול, (פ) אינו לשון לפעול, אלא לשון להפעל: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) רוצה לפרש אל תפרקנו מלשון נוי או נוה ודירה, דאם כן קשה אך בזאת יאותו לנו, ינאו לנו מיבעי ליה שהוא לשון נוי: (פ) פירוש מצנין נפעל ואינו לשון לפעול מגזרת קוב מול (יהושע ה' ז'), דאם כן היה ראוי להיות הלמ"ד בקמ"ץ ומ"ס צמלכפ"ס, ואם שרשו נמול, לנמול או למול בקמ"ץ וחולם מיבעי ליה: (שפתי חכמים)

[טז] וְנַתְּנוּ אֶת-בְּנֵיתֵינוּ לְכֶם וְאֶת-בְּנֵיתֵיכֶם בְּקַח-לָנוּ וְיִשְׁבְּנוּ אִתְּכֶם וְהָיִינוּ לְעַם אֶחָד:

אונקלוס וְנִתְּנוּ יָת בְּנֵיתְנָא לְכוּן וְיָת בְּנֵיתֵיכוּן נִסָּב לְנָא וְנִתְּבוּ עִמְכוּן וְנִיְהִי לְעַמָּא חָד: (אונקלוס)

יונתן וְנִיתְּנוּ יָת בְּנֵיתְנָא לְכוּן וְיָת בְּנֵיתֵיכוּן נִיְסָב לְנָא וְנִיתְּבוּ עִמְכוּן וְנִיְהִי לְעַמָּא חָד: (תרגום יונתן)

רש"י ונתנו. נו"ן שנייה מודגשת, לפי שהיא משמשת במקום שתי נוני"ן, ונתנו: ואת בנותיכם נקח לנו. אתה מולא בתנאי שאמר חמור ליעקב ובתשבות בני יעקב לחמור, שאלו החשיבות צבני יעקב, ליקח בנות שכם את שיצחרו להם, ובנותיהם יתנו להם לפי דעתם, דכתיב ונתנו את בנותינו, לפי דעתנו, ואת בנותיכם נקח לנו, ככל אשר נחפז, וכשדברו חמור ושכם בנו אל יוספי עירם, הפכו הדברים, את בנותם נקח לנו לנשים, ואת בנותינו נתן להם, כדי לרצותם שיאותו להמול: (רש"י)

אור החיים ונתנו את וגו'. כאן נתחכמו חכמה גדולה והוא כי מדרך הרמאי שלא לדקדק בפרטי התנאים ואדרבא יבקש להקל הדבר על שכנגדו כדי שיתרצה לעשות הדבר שבזה יעשה את אשר זמם לעשות, ובני יעקב הפכו הדבר לעקור מלב שכנגדם ספק ערמה ואמרו תנאי הוא הדבר ונתנו את בנותינו וגו' ואת בנותיכם נקח וגו' פי' שהרשות בידינו לתת ולקחת, ודבר זה יגיד סימן מובהק כי מדברים ביושר לבב לא לצד ערמה בעולם: (אור החיים)

[יז] וְאִם-לֹא תִשְׁמָעוּ אֵלֵינוּ לְהַמּוֹל וְלִקְחוּנוּ אֶת-בְּתוּלֵנוּ וְהִלְכָנוּ:

אונקלוס וְאִם לֹא תִקְבְּלוּן מִנְנָא לְמַגְזָר וְנִדְפַר יָת בְּרֵיתְנָא וְנִזְיִל: (אונקלוס)

יונתן וְאִין לֹא תִקְבְּלוּן מִנְנָא לְמַגְזָר וְנִסָּב בְּתוֹקְפָא יָת בְּרֵיתְנָא וְנִזְיִל: (תרגום יונתן)

אבן עזרא את בתנו. בעבור היותה קטנה והם היו מדברים בעבור אביהם: (אבן עזרא)

אור החיים **ואם לא תשמעו וגו'.** נתחכמו גם בזה שלא יאמרו שאם לא יעשו כן הנה הם עורכים אתם מלחמה ולנוקמי נקם יהיו להם, לזה אמרו **כי אם לא ישמעו וגו'** יקחו בתם וילכו להם ואין כאן נוקמי נקם. גם נתחכמו בזה להראות קצת הקפדה בדבר שלא ישבו שם עמהם, וזולת זה אם לא יזכירו שום הרגש בדבר יחשוב החושב כי ערמה בדבר כי הענין היה מגונה כפי האמת כאומרו וכן לא יעשה אפילו בין האומות, לזה גילו קצת הקפדה ומובנים להם הדברים בענין נכון כי אחר שימולו פשיטא שיהיה קשר אמיץ ביניהם שלום וריעות, ולזה תמצא שאמר שכס וחמור לבני עירו האנשים האלה שלמים הם וגו' פירוש שהרגיש מהם שאין ערמה בדבר:

עוד ירצה באומרו **ולקחנו את בתנו** נתכוונו להחם לבבו של חמור ושכס למהר לעשות דבר כשיראו שהם מוליכין הבת ממנו ימהר לעשות דבר וינקמו נקמת הצדקת מזרע מריעים: (אור החיים)

ספורנו **ולקחנו את בתנו.** אע"פ שהיא עתה בביתכם נקח אותה מעמכם: **והלכנו.** עם כל עשרנו שלא תהנו בו: (ספורנו)

[ית] וַיִּטְבוּ דְבָרֵיהֶם בְּעֵינֵי חַמּוֹר וּבְעֵינֵי שְׁכֶם בֶּן-חַמּוֹר:

אונקלוס וישפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: (אונקלוס)

יונתן וישפרו פתגמיהון בעיני חמור ובעיני שכם בר חמור: (תרגום יונתן)

[יט] וְלֹא-אֲחֵר הַנֶּעַר לַעֲשׂוֹת הַדָּבָר כִּי חֲפֹץ בְּבֵת-יַעֲקֹב וְהוּא נִכְבָּד מְלֵל בֵּית אָבִיו:

אונקלוס וְלֹא אֲחֵר עוֹלִימָא לְמַעְבַּד פְּתַגְמָא אַרִי אֲתַרְעֵי בְּבֵת יַעֲקֹב וְהוּא יְקִיר מְלֵל בֵּית אָבוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא אֲתַעֲכָב רַבָּא לְמַעְבַּד פְּתַגְמָא אַרוּם צְבִי בְּבֵרַת יַעֲקֹב וְהוּא יְקִיר מְלֵל בֵּיתָא דְאָבוּי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ולא אחר.** איננו בדקדוק כמו ואחר עד עתה רק מן הבנין הכבד הדגוש והוא פעל עבר על משקל ברך נבות: (אבן עזרא)

ספורנו **והוא נכבד.** ואעפ"כ לא אחר לעשות כי חפץ בבת יעקב: (ספורנו)

[כ] וַיָּבֵא חַמּוֹר וּשְׁכֶם בְּנוֹ אֶל-שַׁעַר עִירָם וַיְדַבְּרוּ אֶל-אֲנָשֵׁי עִירָם לֵאמֹר:

אונקלוס ואתא חמור ושכם בנו אל-שער עירם וידברו אל-אנשי קרתהון למימר: (אונקלוס)

יונתן וְאַתָּא חֲמוּר וּשְׁכָם בְּרִיָּה לְתַרְעָה קַרְתִּיהוֹן וּמְלִילוֹ עִם אִינְשֵׁי תַרְעָה קַרְתִּיהוֹן
לְמִיָּמָר : (תרגום יונתן)

[כא] הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים הֵם אֲתָנּוּ וַיֵּשְׁבוּ בְּאַרְץ וַיִּסְחָרוּ אֵתְּהּ וְהָאָרֶץ הִגְהָה
רַחֲבַת-יָדַיִם לְפָנֵיהֶם אֶת-בְּנֹתָם גָּחַח-לָנוּ לְנָשִׁים וְאֶת-בְּנֹתֵינוּ נָתַן לָהֶם:

אונקלוס גְּבֻרְיָא הָאֵלִין שְׁלָמִין אֲנוּן עֲמָנָא וַיִּתְּבוּן בְּאַרְעָא וַיַּעֲבְדוּן בִּיה סְחוּרְתָא
וְאַרְעָא הָא פְּתִיית יָדִין קְדָמִיהוֹן יֵת בְּנֹתֵיהוֹן נִסָּב לָנָא לְנָשִׁין וַיֵּת בְּנֹתָא נָתַן לָהוֹן :
(אונקלוס)

יונתן גּוֹבְרִיָּא הָאֵלִין שְׁלָמִין אֵינּוּן עֲמָנָא וַיִּתְּבוּן בְּאַרְעָא וַיַּעֲבְדוּן בִּיה פְּרָקְמִטָּא
וְאַרְעָא הָא פְּתִיית תְּחוּמִין קְדָמִיהוֹן יֵת בְּנֹתֵיהוֹן נִסָּב לָנָא לְנָשִׁין וַיֵּת בְּנֹתָא נִיִּתִין
לָהוֹם : (תרגום יונתן)

כס"י שְׁלָמִים. בְּשָׁלוֹם וּבְלֵב שָׁלֵם: וְהָאָרֶץ הִגְהָה רַחֲבַת יָדַיִם. כַּדְּמִסְדּוֹ קִידוֹ רַחֲבָה
וּוְתַרְנִית, כְּלוּמַר, אֵל תְּפַסְדּוֹ כְּלוּם, פְּרַקְמִטִּיא רַחֲבָה צָחָה לְכַאֵן וְאִין לָהּ קוּנִים:
(כס"י)

אבן עזרא שְׁלָמִים הֵם. בְּשָׁלוֹם : רַחֲבַת יָדַיִם. מְקוּמוֹת. כְּמוֹ וַיֵּד תִּהְיֶה לָךְ : (אבן עזרא)

הרמב"ן שְׁלָמִים הֵם אֲתָנּוּ. הֵיוּ אֲנָשֵׁי הָעִיר חוֹשְׁבִים שֶׁהֵיוּ שׁוֹנְאִים אוֹתָם כִּי רָאוּ
אוֹתָם עֲצָבִים וַיַּחֲרֵם לָהֶם מֵאֵד וְאוֹלֵי הֵיוּ נִשְׁמָרִים מֵהֶם וְנוֹתְנִים בְּעִירָם בְּרִיחַ
וּדְלֵתִים כִּי גְבוּרִים הֵמָּה וְאֲנָשֵׁי חֵיל לְמַלְחָמָה וְעֵתָה אֲמָרוּ לָהֶם אֵל תְּפַחְדּוּ וְאֵל
תִּתְרַחֲקוּ מֵהֶם כִּי בִלְבָב שְׁלָם הֵם אֲתָנּוּ (הרמב"ן)

אור החיים שְׁלָמִים הֵם אֲתָנּוּ. פִּי וְאִין בִּלְבָב שְׁנָאָה עַל הַמַּעֲשֶׂה לְחוּשׁ לְעֵרְמָה :

וְאוֹמְרוּ אֵת בְּנוֹתָם נִקַּח לָנוּ וְגוֹי נִתְחַכְמוּ לּוֹמֵר כֵּן כַּדִּי שִׂיאֲמִינוּ אֲנָשֵׁי עִירָם כִּי אִין
בִּלְבָב טִינָא כִּי הֵם מַחְשִׁיבִין אוֹתָם גְּדוּלִים וְטוֹבִים מֵהֶם כִּי בְנוֹתֵיהֶן הֵם מִתְרַצִּים
שִׁיקְחוּ לָהֶם וְגוֹי וּבְנוֹת מִשְׁפַּחַת שְׁכָם יִצְטָרְכוּ לְתַתָּם הֵם לָהֶם, וְדַבֵּר זֶה יִגִּיד כִּי
הֵם מַחְשִׁיבִין אוֹתָם גְּדוּלִים וְטוֹבִים מֵהֶם וְזוֹ סִיבָה לְמָה שֶׁלֹּא הִקְפִּידוּ עַל הַדַּבֵּר :
(אור החיים)

ספורנו שְׁלָמִים הֵם אֲתָנּוּ. בְּשָׁלוֹם הֵם אֲתָנּוּ וְאִין בִּלְבָב לְתַבּוּעַ עֲלֵבוֹנָם : (ספורנו)

[כב] אַךְ-בְּזָאת יֵאלֹתוּ לָנוּ הָאֲנָשִׁים לְשֹׁכֵת אֲתָנּוּ לְהִיזוֹת לָעַם אַחַד בְּהִמּוֹל לָנוּ
כָּל-זָכָר הֵם כְּאִשָּׁר

אונקלוס בְּרַם בְּדָא יִתְפָּסוּן לָנָא גּוֹבְרִיָּא לְמִתְּבַ עֲמָנָא לְמַהּוֹי לְעַמָּא חַד בְּמַגְזֹר לָנָא
כָּל דְּכוּרָא כְּמָא דִּי אֲנוּן גְּזִירִין : (אונקלוס)

יונתן בְּרַם בְּדָא יִתְפָּיִסוּן לָנָא גּוֹבְרִיָּא לְמִיתְּבַ עֲמָנָא לְמַהּוֹי לְעַם חַד בְּמַגְזֹר לָנָא
כָּל דְּכוּרָא הִיכְמָא דְּאִינוּן גְּזִירִין : (תרגום יונתן)

רש"י בהמול. זהיות נמול: (רש"י)

אבן עזרא יאותו. מגזרת כי לך יאתה. והנוח הנעלם אחר האות המשרת תחת פ"א הפועל: בהמול. מפורש והנה הם חשבו רעה על יעקב ובניו שאמרו מקניהם וקנינם: (אבן עזרא)

[כג] מקניהם וקנינם וכל-בהמתם הלוא לנו הם אך נאותה להם וישבו אתנו:

אונקלוס גיתיהון וקנינהון וכל בעירהון הלא דילנא אנון פרם נתפס להון ויתבון עמנא: (אונקלוס)

יונתן גיתיהון ונקסיהון וכל בעיריהום הלא די לנא אינון פרם נתפייס להום וייתבון עמנא: (תרגום יונתן)

רש"י אך נאותה להם. לדבר זה, ועל ידי כן יסבו (פ) אתנו: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ראונו לתרץ דזקרא משמע שצני יעקב היו מזקקים אותם להניח ליסב אתם, והא איפכא הוה: שפתי חכמים

הרמב"ן וטעם מקניהם וקנינם וכל בהמתם. כי הבהמות אשר בעדרים בשדה הם יקראו מקנה בעבור שהם עיקר קנין האדם בין טמאות בין טהורות כענין שכתוב (שמות ט ג) הנה יד ה' הויה במקנך אשר בשדה בסוסים בחמורים בגמלים בבקר ובצאן ואשר אינם עדר כגון בהמות יחידות בבית אין שמם מקנה ויכנסו בכלל "וכל בהמתם" או הוא כפל הלשון לחזוק כלומר וכל בהמתם אשר הנם רבות מאד (הרמב"ן)

[כד] וישמעו אל-חמור ואל-שכם בנו כל-יצאי שער עירו וימלו כל-זכר כל-יצאי שער עירו:

אונקלוס וקבילו מן חמור ומן שכם ברה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע: (אונקלוס)

יונתן וקבילו מן חמור ומן שכם בריה כל נפקי תרע קרתיה וגזרו כל דכורא כל נפקי תרע: (תרגום יונתן)

[כה] ויהי ביום השלישי בהיותם לאבים ויקחו שני-בני-יעקב שמעון ולוי אחי דינה איש חרב ויבאו על-העיר בטח ויהרגו כל-זכר:

אונקלוס וקח ביום תליתאה כד תקיפו עליהון כאביהון ונסיבו תרין בני יעקב שמעון ולוי אחי דינה גבר חרבה ועלו על קרתא דיתבון לרחצו וקטלו כל דכורא:

יונתן וְהָוּהּ בְּיוֹמָא תְּלִיתָאָה פִּד הוּוּ מְתַמְקִמְקִין מִן פִּיב גּוֹזְרִתְהוּם וּנְסִיבוּ תְּרִין
מִבְּנֵי דְיַעֲקֹב שְׁמַעוֹן וְלִוִי אַחֵי דִינָה גְבַר סִיפִיָּה וְעָלוּ עַל קַרְתָּא דְהָוּהּ יַתְבָּא
לְרוּחֶצֶן וּקְטָלוּ כָּל דְכוּרָא : (תרגום יונתן)

רש"י **שני בני יעקב**. בניו היו, ואף על פי כן נהגו עמנו שמעון ולוי כשאר אנשים
(ה) שאינם בניו, שלא נטלו ענה הימנו (ב"ר פ, י): אחי דינה. לפי שמסרו עמנו עליה
(ו) נקראו אחיה: בטח. שהיו כואבים. ומדרש אגדה, בטוחים היו על כחו (ז) של
זקן (רש"י) (סז):

שפתי חכמים (ה) דהוה ליה למימר שמעון ולוי, שני בני יעקב למה לי, אלא וכו',
(מהרש"ל): (ו) דאם לא כן אחי דינה למה לי, אלא לומר שמאל האחות עשו זה ולא
מכח שהיו אנשי דמים: (ז) רוצה לומר יעקב, אי נמי על תפילתו של אברהם
שהתפלל עליהם כדמפרש (סוף) [ויש] פרשת לך לך (לעיל י"ב ו' ד"ה עז), (מהרש"ל): (שפתי
חכמים)

אבן עזרא **ביום השלישי**. שלישי לעולם קשה שהוא חצי המרובע. וזה המעשה
אשר עשו שמעון ולוי לדעת אחיהם עשו דכתיב במרמה. ובני יעקב הם כולם.
וחרה אף יעקב על שמעון ולוי בעבור שהם הרגו אנשי שכם: (אבן עזרא)

אור החיים **ויהרגו כל זכר ואת חמור וגו'**. קשה למה יהרגו מי שלא חטא. ועוד
למה לא הקדימו בבעל עבירה תחילה:

אכן הנה בני יעקב לא היה בדעתם להרוג אלא בעל עבירה אלא שכל בני העיר
רצו לעמוד בפרץ כנגדם לבל יהרגו מלכם אשר על כן הרגום מדין רודף, והוא
אומרו **ויהרגו כל זכר** ובזה השיגו להרוג את חמור ואת שכם וזולת זה לא היו
יכולין לנקום נקם מהמחוייב להם מיתה:

עוד טעם שהרגו כל בני העיר לצד שהם היו בעזר שכם לגזול דינה ובני נח
מחוייבים מיתה על הגזל אבל על העריות אין חיוב כי דינה לא היתה אשת איש:

ותמצא שאמר הכתוב אשר טמאו אחותם הרי כינה המעשה לכולם הא למדת
שיד כולם שוה בגזילה. וטעם שלא אמר אשר גזלו אחותם שהוא עיקר העון
שעליו נתחייבו מיתה לומר שהיא גזילה שאינה בהשבה, ונפקא מינה אם לא
טעם אשר טמאו לא היו עושים משפט גמור להרוג כל זכר, והגם שבן נח שגזל
אינו נפטר ממיתה בהשבון עם כל זה לא היו בני יעקב הורגים, ומידי דהוה כמה
מהאומות עוברי דת המצות ואין אחריותם על בני יעקב כי אין כח בהם, וכמו
שאמר יעקב (פסוק ל') עכרתם אותי וגו' ואני מתי מספר אלא לצד הנבלה שעשו
שטמאו לזה לבשו קנאה:

עוד טעם אומרו **אשר טמאו** נתנו טעם זה ללקיחת ממונם ואמר טעם אשר בזו
את העיר ונטלו נכסיהם אשר טמאו את דינה אחותם פי' דמי בושתי כי לפי שיעור
המבייש והמתבייש כי הם הדרגות מופלגות ולואי שיספיק כל חילם לדמי בושתי

בת יעקב המיוחד בעולם ברום המעלות מחמור הנבזה עד מאד. וגם לפי מה שכתבתי למעלה שהודה במעשה, זה לא יועיל אלא לפטור מהקנס אבל בושט ושאר דברים חייב (כתובות מא.) ופשוט:

ורמב"ם בפרק ט' מהלכות מלכים נתן טעם להריגת אנשי שכס לצד שלא הושיבו דיינים על גזל שכס וכו' ע"כ. וקשה מי אמר להרב שחייבין לדון האלם עליהם מלך וכיוצא בו והלא גם בדיני ישראל פטורים מכיוצא בזה לא דנים ולא מעידין אותו, (סנהדרין יז.) ובהכרח לומר שהם היו בעוזריו ובעצתם עשה מה שעשה. ורמב"ן ז"ל דחה דברי רמב"ם בפירוש מצות דיינים שנצטוו בני נח כי אין הכוונה להושיב דיינים אלא לדון משפטים בין איש לרעהו יעויין שם דבריו, ונתן טעם הריגת שכס לצד שהיו חייבין מיתה על שהיו עובדי עבודה זרה כו'. ודבריו ז"ל צריכין ערב. וב' המאורות לא נתנו טעם ללקיחת ממונם והונם: (אור החיים)

ספורנו ויהרגו כל זכר. שלא מלו אלא על תקוה להשיג מקניהם וקנינם כדברי חמור ושכס: **ואת חמור ואת שכס בנו הרגו.** שבקשום ומצאום: (ספורנו)

כלי יקר ויבואו על העיר בטח. פירש"י שהיו בטוחים על כחו של זקן, וי"א כי זקן זה היינו אברהם זקנם שהתפלל על בני יעקב כשיבואו לשכס, כמו שפירש"י פר' לך על ויעבור אברם בארץ עד מקום שכס (יב.) ויתכן לפרש בטח שהיו בטוחים שלא יבקשו הכנעני והפריזי לעשות נקמה בעבורם, כי יאמרו מאחר שנכנסו בדת הנמולים אינם משלנו ויתיאשו מהם. (כלי יקר)

דעת זקנים ויהי ביום השלישי בהיותם כואבים. תימה מה ראו לרמות בני העיר לאמר להם להמול ואח"כ הרגום. י"ל שלא עשו רמאות כי ביום השלישי היו מצטערין והיו מתחרטין על המילה ולכך הרגום. ותימה למה המתינו עד יום השלישי דאין לומר שהיו כואבים יותר ביום השלישי מביום הא' וב'. אלא נראה הטעם כי כל אנשי שכס לא יכלו להמול כלם ביום אחד ולא בשנים וביום השלישי היו כלם כואבים שכבר מלו כלן מיד ויקחו איש חרבו: (דעת זקנים)

[כז] וְאֶת-חֲמוֹר וְאֶת-שָׁכֶם בְּנֵי הָרְגוּ לְפִי-חָרֵב וַיִּקְחוּ אֶת-דִּינָה מִבֵּית שָׁכֶם וַיֵּצְאוּ:

אונקלוס וְיַת חֲמוֹר וְיַת שָׁכֶם בְּרִיה קְטְלוּ לְפִתְגָם דְּחָרֵב וּדְבָרוּ יַת דִּינָה מִבֵּית שָׁכֶם וַיִּנְפְּקוּ: (אונקלוס)

יונתן וְיַת חֲמוֹר וְיַת שָׁכֶם בְּרִיה קְטְלוּ לְפִתְגָם דְּחָרֵב וּדְבָרוּ יַת דִּינָה מִבֵּית שָׁכֶם וַיִּנְפְּקוּ: (תרגום יונתן)

[כז] בְּנֵי יַעֲקֹב בָּאוּ עַל-הַחֲלָלִים וַיִּבְזּוּ הָעִיר אֲשֶׁר טִמְּאוּ אֲחֻזָּתָם:

אונקלוס בְּנֵי יַעֲקֹב עָלוּ לְחַלְצָא קְטִילָא וּבְזוּ קְרָתָא דִּי סְאִיבוּ אֲחֻזָּתָהוֹן: (אונקלוס)

יונתן מוֹתֵר בְּנוֹי דְיַעֲקֹב עָלוּ לְחַלְצָא קְטִילָא וּבְזוּ יַת קְרָתָא דְסְאִיבוּ בְּגוּוֹה אֲחֻזָּתָהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י על החללים. לפסוק את החללים, וכן תרגם אונקלוס לחללא קטוליא: (רש"י)

בעל הטורים **טמאו**. ג' במסורה טמאו אחותם. טמאו את מקדשי. טמאו את היכל קדשך. כולם למדין מזה טמאו קדשי לעשות מעשה שכם וכן טמאו את היכל קדשך כדכתיב נשים בציון ענו: **טמאו אחותם**. וסמך את צאנם לומר לך שעשו מעשה בהמה: (ב~ג) **והחליפו שמלתיכם**. ונקומה ונעלה בית אל. רמז להא דאיתא בפרק קמא דשבת רמי פוזמקי ומצלי: **ונקומה**. ג' במסורה הכא ואידך שלחה הנער אתי ונקומה. ונקומה עליה למלחמה. שאמר יהודה בזכות ונקומה ונעלה בית אל שלחה הנער ונקומה וכן באותו זכות ונקומה עליה למלחמה: (בעל הטורים)

אור החיים **בני יעקב באו וגו'**. פיי כולן יחד, נתכוון הכתוב לומר טעם ביזת כל נכסי העיר וגו' כי נוגע הבושת לכולן וצריך שיטלו כנגד בשת כל אחד. וכמו שכתב הרמב"ם פ"ב מהלכות נערה בתולה וז"ל רואין בית דין מעלתו ומעלתה ושמיין כמה ממון ראוי לאביה ולמשפחתה ליתן ולא יארע להם דבר זה מאדם זה וכו' וכמוהו חייב לשלם ע"כ, והאחים בכלל המשפחה לזה נתקבצו יחד להעריך שיעור הראוי לבושת כולן ויבוזו את כל העיר ואין כדי בה לערך בושתם ולקחו הכל לזכות יעקב אביהן כי לו נוגע. והגם שדנו בהם משפט מות לא אמרינן בבני נח קים ליה בדרכה מיניה (תוספ' עירובין סב.). (אור החיים)

ספורנו **העיר אשר טמאו**. כי לולי היה כבר דבר כזה בלתי נמאס אצלם לא היה שכם עושה כן אמנם היה זה גמול מורגל אצלם שלקחו ראשי העיר בנות העם בלתי רשות לנשים או לפלגשים ע"ד ויקחו להם נשים מכל אשר בחרו: (ספורנו)

[כח] אֶת-צִאֲנָם וְאֶת-בְּקָרָם וְאֶת-חֲמֹרֵיהֶם וְאֶת אֲשֶׁר-בְּעִיר וְאֶת-אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה לְקַחוּ:

אונקלוס ית ענהון ונת תורהון ונת חמריהון ונת די בקרפתא ונת די בחקלא בזו: (אונקלוס)

יונתן ונת ענהום ונת תורהום ונת חמריהום ונת דבקרפתא ונת דבחקלא בזו: (תרגום יונתן)

[כט] וְאֶת-כָּל-חֵילָם וְאֶת-כָּל-טַפָּם וְאֶת-נְשֵׁיהֶם שָׁבוּ וַיָּבֹאוּ וְאֶת-כָּל-אֲשֶׁר בְּבָיִת:

אונקלוס ונת כל נכסיהון ונת כל טפלהון ונת נשיהון שבו ובוזו ונת כל די בביתא: (אונקלוס)

יונתן ונת כל נכסיהון ונת כל טפליהון ונת נשיהום שבו ובוזו ונת כל דבביתא: (תרגום יונתן)

רש"י **חילם**. ממונם, וכן עשה לי את החיל הזה (דברים ח, יז), וישראל עושה חיל (במדבר כד, יח), ועזבו לאחרים חילם (תהלים מט, יא): **שבו**. לשון שביה, (ת) לפיכך טעמו

שפתי חכמים (ת) ושרשו שבה, אבל אם היה טעמו מלעיל על משקל קמו שבו, היה שרשו שבו, והיה מלשון טובה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא את כל אשר בבית. פי' בבית חמור או בבית שכם: (אבן עזרא)

[ז] ויאמר יעקב אל-שמעון ואל-לו' עכרתם אתי להבאישני בישב הארץ בכנעני ובפרצה ואנא עם דמנן ויתפנשון עלי וימחוניני ואשתצי אנא ואינש ביתי:

אונקלוס ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למתן דבבו ביננא ובין יתבי ארעא בכנענאה ובפרצה ואנא עם דמנן ויתפנשון עלי וימחוניני ואשתצי אנא ואינש ביתי: (אונקלוס)

יונתן ואמר יעקב לשמעון וללוי עכרתון יתי למפקא שמי ביש ביתבי ארעא בכנענאה ובפרציאי ואנא עם דמנן ויתפנשון עלי וימחוניני ואשתצי אנא ואינש ביתי: (תרגום יונתן)

רש"י עכרתם. לשון מים עכורים, אין דעתי כלולה עכשיו. ואגדה, כלולה היתה החזית, ועכרתם אותה, (תנחומא). מסורת היתה זיד כנענים שיפלו זיד בני יעקב, אלא שהיו אומרים עד אשר תפרה (א) ונחלת את הארץ, לפיכך היו (ב) שותקין: **מתי מספר. אנשים מועטים:** (רש"י)

שפתי חכמים (א) פסוק הוא צפרשת (כי תשא) ומשפטים, (שמות כ"ג ל') רוכה לומר לאחר שתפרה ותרצה ונחלת: (ב) אבל עכשיו יהיו סבורין שהזמן עתה וזאין עלינו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מתי מספר. מתי כמו אנשים ודבר שיסופר הוא מעט. על כן טעה ר' אהרן הכהן ראש הישיבה שפי' ויהי מתיו מספר כמשמעו: **להבאישני.** שישנאו אותי כאשר ישנא איש דבר שיבאש: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמר יעקב וגו'. נכרים הדברים כי יעקב לא ידע כי במרמה זו דברו אלא חשב שהמרמה היתה כדי שיקחו דינה מביתו בעל כרחו או להרוג שכם לבד בעל דבר לא להרוג כל אנשי העיר יחד: (אור החיים)

ספורנו להבאישני. שיאמרו ששקרנו באמונתנו אחר שנמולו: (ספורנו)

[לא] ויאמרו הקזוזה יעשה את-אחותנו: (פ)

אונקלוס ואמרו הכנפקת ברא יתעבד (ני"א יעבד ית אחתנא) לאחתנא: (פ)

יונתן עֲנִין שְׁמֵעוֹן וְלוֹי לֹא יָאִי לְמַהּוֹי מִתְאַמֵּר בְּכַנְיִשְׁתְּהוֹן דְּיִשְׂרָאֵל עַרְלָאִין סְאִיבוּ לְבְתוּלְתָא וּפְלַחֵי צְלָמִין טְנִיפוּ לְבְרִיתֵיה דְּיַעֲקֹב אֱלֹהִין כְּדִין יָאִי לְמַהּוֹי מִתְאַמֵּר עַרְלָאִין אֲתַקְטִילוּ בְּגִין בְּתוּלְתָא וּפְלַחֵי צְלָמִין בְּגִין בְּרִיתֵיה דְּיַעֲקֹב וְלֹא יְהוּי שְׂכָם בְּרַחֲמֵי מְלָגְלָג בְּמִילֵיה עֲלָנָא וּכְאִיתָא מְטַעְיָא נְפֻקְתָּ בְּרָה דְלִית לָהּ תְּבוּעָה יַעֲבִיד יַת אַחְתָּו אִין לֹא עֲבַדְנָא יַת פְּתַגְמָא הַדִּין: (תרגום יונתן)

רש"י הכזונה. (ג) הפקר: את אחותנו. ית (ד) אחתנא: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דקשה לרש"י ללא נקראת זונה אלא מי שמפקרת עצמה לזנות לכל אדם, ואם כן למה כתיב הכזונה יעשה, והיאך יכול הוא לעשותה זונה, כיון שהיא אינה מפקרת עצמה, לכן מפרש הפקר ר"ל שעשה כאילו היתה הפקר: (ד) דקשה לרש"י דילמא הכי פירושו הכזונה שחסר בי"ת דהוי כאילו נכתב הכזונה יעשה את אחותנו, ואת פירוש עם, והכי פירושו של הפסוק הכמו שעושים עם הזונה יעשה עם אחותנו, והוא פירוש זונה ממך, לכך מציא התרגום שמתרגם ית, שמע מינה שאין פירושו עם, ועל כרחק פירושו הכזונה הפקר, והמתרגם פירוש כן מדלא כתיב הכזונה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמרו. שמעון ולוי: הכזונה יעשה. שכם את אחותינו: (אבן עזרא)

אור החיים ויאמרו הכזונה וגו'. צריך לדעת מה תשובה זו עושה למיחוש יעקב על השמדתו הוא וביתו והלא אפי' לכתחילה אם שאלו (ויאמרו) הגוים אחת מהכת ויחדוה נותנים אותה להם (ירושלמי פ"ח דתרומות) ולא יהרגו כולן עליה אפי' בעריות ומכל שכן בדרך זה שכבר היה מה שהיה. ואולי שיכוונו לומר כי לא יחוש על הדבר כי לא ירעישו אלא אם היו הורגים בלא סיבה אבל הריגה זו לסיבה ראויה היתה שלקח אחותינו בעל כרחיה ועשאה זונה, והוא אומר הכזונה יעשה את אחותינו, ואין הכוונה שחייב על הזנות שהרי פנויה היתה ובן נח אינו מצווה אלא על אשת חברו וזכר ובהמה חיה ועוף ואחותו מאמו:

או ירצה להשיב כי אדרבא יסתכנו בין האומות כשיראו שבזוי אחד שלט בבת יעקב ופעל ועשה כחפצו ורצונו לא תהיה לשונאיהם תקומה בין העמים, ואדרבה בזה תהיה חתתם על העמים וירעדו מפניהם: (אור החיים)

ספורנו הכזונה. שאין ראוי לתבוע עלבונה יעשה עם הארץ את אחותנו. שאינה זונה וראוי לתבוע עלבונה ושהיא אחות לנו וראוי לנו לתבוע עלבונה והנה כשיתבונן יושב הארץ כאלה אין ראוי שיתקומם: (ספורנו)

בראשית פרק-לה

[א] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֶל-יַעֲקֹב קוּם עֲלֵה בֵּית-אֵל וְשֹׁב-שָׁם וְעֲשֵׂה-שָׁם מִזְבֵּחַ לְאֵל הַנְּרָאָה אֵלֶיךָ בְּבִרְחֹךָ מִפְּנֵי עֵשָׂו אַחִיךָ:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סֵק לְבֵית אֵל וְתִיב תִּמְוֶן וְעַבְדֵּן תִּמְוֶן מִדְּבַחָא לְאֱלֹהָא דְאֵתְגְלִי לְךָ בְּמַעְרְקָךָ מִן קְדָם עֵשָׂו אַחִיךָ: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יְיָ לְיַעֲקֹב קוּם סוּק לְבֵית אֵל וְתִיב תִּמְוֶן וְעַבְדֵּן תִּמְוֶן מִדְּבַחָא לְאֱלֹהָא דְאֵתְגְלִי לְךָ בְּמַעְרְקָךָ מִן קְדָם עֵשָׂו אַחִיךָ: (תרגום יונתן)

כ"י **קום עלה.** לפי שאחרת בדרך (תנחומא וישלח ח.), (ה) נענשת וזכא לך זאת מצנתך: (כ"י)

שפתי חכמים (ה) דאם לא כן למה הולך לכוותו קום עלה, הלא כבר נדר יעקב על זה, אלא הכי קאמר ליה מהר ועלה ואל תתאחר עוד וכו', אבל על איחורו צבית לבן לא נענש לפי שלא חל הגדר עליו אלא משינא לשון, כדכתיב ושצתי בשלום וגו' (לעיל כ"ח כ"א): (שפתי חכמים)

הרמב"ן **ושב שם ועשה שם מזבח.** לא ידעתי מהו ושב שם ויתכן שצוהו לשבת שם תחלה ואחר כך יעשה המזבח להטהר מעבודה זרה או מן החללים שהרגו כענין ואתם חנו מחוץ למחנה שבעת ימים (במדבר לא יט) כי לא צו עדיין במי חטאת ויעקב נזדרז במצוה להטהר טרם בואו שם או שיהיה ונקומה ונעלה בית אל מוקדם במעשה ואולי צוה ושב שם לפנות מחשבתו לדבקה באל (הרמב"ן)

אור החיים **קום עלה וגו' ושב שם וגו'.** טעם אומרו ושב שם פ"י הגם שהוא מארץ הכנעני יושב הארץ שב שם ולא תפחד מהם:

או יאמר **ושב שם** ולא תשב כאן כי שכיח היזק שם במקום הפרצה:

או ירמוז על זה הדרך **ושב שם** פ"י שם היה לך לשבת ולא במקום זה כי אין ראוי לתת מרגוע לרגליך עד שמה ועשה מזבח וגו': (אור החיים)

ספורנו **ושב שם.** לכוין דעתך קודם שתבנה המזבח כענין אמרם ז"ל חסידים הראשונים היו שוהים שעה אחת ומתפללים כדי שיכוונו את לבם למקום: ועשה שם מזבח לאל הנראה אליך בברוך. לתת הודאה על שקיים לך ההבטחה שעשה שם כענין אמרם מברך ברוך שעשה לי נס במקום הזה: (ספורנו)

[ב] וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-בְּיָתוֹ וְאֵל כָּל-אֲשֶׁר עִמּוֹ הָסְרוּ אֶת-אֱלֹהֵי הַנֹּכַח אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם וְהִטְהַרוּ וְהִחְלִיפוּ וְהָיָה לְכֶם שְׂמֵלֹתֵיכֶם:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְאֲנֵשׁ בֵּיתָהּ וְלְכָל דֵּי עִמָּה אַעְדוּ יָת טַעוֹת עַמְמִיָּא דִּי בִּינִיכוּן:

יונתן וַאֲמַר יַעֲקֹב לְאִנְשֵׁי בְּיַתְיָהּ וְלִכְלֵ דְעֵימִיָּה עֲטָרוֹן יַת טַעֲוֹת עֲמִמָּא דְבִינִיכֹן
 דְּדַבְּרֵתוֹן מִבֵּית טַעֲוֹת שְׁכָם וְאֵדָבּוּ מְסוּאָבוֹת קְטוּלָא דְקִרְבָּתוֹן בְּהוֹן וְשָׁנוּ
 פְּסוּתֵיכֶן : (תִּרְגוּם יוֹנָתָן)

רש"י הנכר. שֵׁן צִדְכָם מִשְׁלַל שֵׁל שְׁכָם: וְהִטְהָרוּ. מַעֲבֹדֵת אֲלִילִים: וְהַחֲלִיפוּ
 שְׁמֵלְתֵיכֶם. שְׁמֵא יֵן צִדְכָם כְּסוֹת שֵׁל עֲבֹדֵת אֲלִילִים: (רש"י)

אבן עזרא הִסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכֵר. חֲלִילָה חֲלִילָה שִׁישְׁכַב הַנְּבִיא עִם עוֹבֵדֵת אֱלֹהֵי
 נֹכֵר. וּפִירוּשׁוֹ תִּמְצָאנוּ בַּפֶּרֶשֶׁת וּיְלֵךְ מִשֶּׁה: וְהִטְהָרוּ. שִׁירְחֲצוּ הַגּוֹף: וְהַחֲלִיפוּ
 שְׁמֵלוֹתֵיכֶם. מִהַמְקוֹם הַזֶּה נִלְמוֹד שְׁחִיב כָּל יִשְׂרָאֵל כְּאִשֶּׁר יֵלֵךְ לְהַתְּפַלֵּל לַמְּקוֹם
 קְבוּעַ לְהִיּוֹת גּוֹפּוֹ נָקִי וּמְלַבּוּשָׁיו נְקִיִּים: (אבן עזרא)

אור החיים הִסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכֵר. פִּירוּשׁ לְהִיּוֹת שְׂרָצָה יַעֲקֹב לִיסַע מִהַמְּקוֹם
 הַהוּא חֵשׁ שְׁמָא יִקְחוּ בִידָם מֵאֱלֹהֵי הָעַמִּים וְיִהְיוּ בְּרִשׁוֹתָם וְלִהְיוֹת שְׁלֵא הֵיוּ
 עִמָּהֶם מִהָאוֹמוֹת שִׁיבְטְלוּ אוֹתָם קוֹדֵם שִׁיבּוֹאוּ לְבֵיתָם אֵין לָהֶם בִּיטוּל עַל יַדֵּי
 יִשְׂרָאֵל. וְאִם תֹּאמַר לְמָה לֹא בְטְלוּ אוֹתָם נְשֵׁי אִנְשֵׁי שְׁכָם קוֹדֵם שִׁבּוּאוֹ לִידָם
 כְּאוֹמְרָם ז"ל (ע"ז מג.) גוֹי מִבְּטֵל עֲבוּדָה זָרָה בַּעַל כְּרָחוּ וְאִפִּילוּ עֲבוּדָה זָרָה שֶׁל
 חֲבֵרוֹ, וַיֵּשׁ לֹמַר כִּי הַנְּשִׁים דִּינָם כְּקִטְנִים וְאֵין הַקִּטְנִים מִבְּטָלִים עֲבוּדָה זָרָה,
 וְכִמוֹ דְאִמְרִינָן בְּמִסֵּי עֲבוּדָה זָרָה דְף מִי"ג וְאִמְרוּ שֶׁם וְז"ל וְשָׁמַע מִינָהּ הַיּוֹדַע בְּטִיב
 וְכוּ' וְשִׁאִינוּ יוֹדַע בְּטִיב עֲבוּדָה זָרָה וּמִשְׁמִשְׁיָה אֵינוּ מִבְּטֵל ע"כ, וְהַנְּשִׁים דִּינָם
 כְּקִטָּן:

אוֹ אִפְשֶׁר שְׁלֵא הֵיוּ מִדְּקִדְקִים שְׁלֵא יִגִּיעוּ לִידָם עַד שִׁיבְטְלוּ אוֹתָם. אוֹ שֶׁהֵיוּ עֲבוּדָה
 זָרָה נִסְתָּרִים בְּכֻלָּם וְכִדּוּמָה וְלֹא הֵיוּ נִיכְרִים אֲצֵלָם לְתַקֵּן בִּיטוּלָם קוֹדֵם שִׁיגִיעוּ
 לִידָם וְעַל זֶה צוּה יַעֲקֹב לְבַדּוֹק לְהִסִּיר הַכִּיעוֹר. אוֹ אוֹלֵי שְׁנַתְעַרְבָה עֲבוּדָה זָרָה אוֹ
 תִּשְׁמִישׁ עֲבוּדָה זָרָה שְׁלֵא נִתְּבְטְלוּ וְנִאֲסְרוּ הַכֹּל, וְאִמַר לָהֶם שִׁיטְהָרוּ מִמַּגַּע עֵבֶר כִּי
 עֲבוּדָה זָרָה מִטְּמָאָה אָדָם וְכֻלָּם, וְאוֹמְרוּ וְהַחֲלִיפוּ וְגוֹי עַל דֶּרֶךְ מָה שֶׁכָּתַב
 הַרְמַב"ם בְּפ"ו מֵהַלְכוֹת אֲבוֹת הַטּוֹמָאָה וְז"ל כָּל אֲב הַטּוֹמָאָה שִׁמְטָמָא בְּמַגַּע
 וּבְמִשָּׂא בֵין אֲב וְכוּ' אָדָם הַנוֹגַע בּוֹ אוֹ הַנוֹשֵׂא מִטְּמָא בְּגָדִים בְּשַׁעַת מַגְעוֹ וְכוּ' ע"כ,
 לְזֶה אִמַר לָהֶם שֶׁאִפִּילוּ לֹא נִגְעוּ הַשְּׁמֵלוֹת בְּעֲבוּדָה זָרָה הֵם טְמָאִים וְצָרִיכִין
 לְהַחֲלִיפָם, וְלְזֶה דְקִדְקָ לֹמַר שְׁמֵלוֹתֵיכֶם פ"י אוֹתָם שֶׁהֵיוּ עֲלֵיהֶם בַּעַת שְׁבִזּוֹ
 הַבִּיזָה שֶׁהֵיוּ בָהֶם עֲבוּדָה זָרָה. וְאִם תֹּאמַר לְמָה יַחֲוֹשׁ לְהַחֲלִיפָת בְּגָדִים וְהִלָּא אֵין
 אָדָם וְכֻלָּם מִקְּבִלִין טּוֹמָאָה אֲלֵא מֵאֲב הַטּוֹמָאָה וּבְגָדִים אֵלוֹ לוֹ יִהְיֶה שְׁנִגְעוּ
 בְּעֲבוּדָה זָרָה עֲצֵמָה אֵינָם נַעֲשִׂים אֲב הַטּוֹמָאָה וְאֵינָם מִטְּמָאִים אָדָם. יִרְאֶה כִּיוֹן
 שִׁמְצִינוּ קְרִיאַת שֵׁם לְעֲבוּדָה זָרָה מִתִּים דְּכַתִּיב (תְּהִלִּים קו) וַיֹּאכְלוּ זִבְחֵי מִתִּים
 וּמִצִּינוּ שֶׁאִמְרָה תּוֹרָה (חוֹלִין ג.) חֲרַב הָרִי הוּא כְּחֻלֵּל וְכַתֵּב הַרְמַב"ם בְּפ"ה
 מֵהַלְכוֹת טּוֹמָאָת מֵת וְזֶה לְשׁוֹנוֹ וְהוּא הַדִּין לְשֶׂאֵר כֻּלָּם וְכוּ' וּבְגָדִים ע"כ. אִם כֵּן
 נַעֲשׂוּ הַבְּגָדִים כְּטּוֹמָאָת עֲבוּדָה זָרָה עֲצֵמָה וְלְזֶה יֵצוּ הַצַּדִּיק לְהַחֲלִיף הַבְּגָדִים: (אור
 הַחַיִּים)

ספורנו הִסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֹּכֵר. שֶׁלְקַחְתֶּם מִשְׁכָּם אַע"פ שִׁבְטְלוּ אוֹתָם עוֹבְדֵיהֶם
 מִי"מ הִסִּירוּ אוֹתָם מִקְּרַבְכֶם עֵתָה בְּלַכְתְּנוּ לְבֵית אֵל כְּדִי שֶׁתִּרְחַק מִלְּבַבְכֶם כָּל
 מַחֲשַׁבֵּת ע"ג: (סְפוּרָנוּ)

כלי יקר **הסירו אלהי הנכר אשר בתוכם.** הל"ל אשר בידכם, כמ"ש ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם. לפי שכל מעשה קדמה לו המחשבה, והרהור עבירה קודם שיעשה המעשה. ועל כן צוה להם לטהר תחילה חטא ההרהור ואמר הסירו אלהי הנכר אשר בתוכם ממש, כי אמר יעקב אולי חטאו בני וברכו אלהים בלבבם והיו מהרהרים בע"ג שבידם, והטהרו. כי עי"ז יברא לכם ה' לב טהור. או יאמר על סתם הרהור חטא הבא מצד היצה"ר שנקרא אלהי נכר אשר בתוכם כאמרו רז"ל (שבת קה:): לא יהיה בדך אל זר (תהלים פא.ג.) איזו אל זר שבתוך גוף האדם הוי אומר זה יצה"ר, ואח"כ הזהירים על תקון חטא המעשה לאמור הסירו הבגדים הצואים והלבישו אתכם מחלצות, כי מצינו בכל מקום שהמלבוש כנוי אל המעשים כמ"ש (קהלת ט.ח.) בכל עת יהיו בגדיך לבנים, על זה אמר והחליפו שמלותיכם. ונקומה ונעלה בית אל. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש מלולכך בחטא ועון עד אשר יתקנו תחילה חטא ההרהור והמעשה. ויתנו אל יעקב כל אלהי הנכר אשר בידם. כי בזה תקנו חטא המעשה וההרהור כאחד, המעשה כפשוטו בביטול הע"ג אשר בידם, והסרת היצה"ר אל נכר אשר בתוכם ממש רמז ג"כ באמרם אלהי הנכר אשר בידם, כארז"ל (בר"ר לד.ג.) שהרשעים ברשות לבם אבל הצדיקים לבם ברשותם ובידם, וזהו אלהי הנכר אשר בידם הורו שזהו שבתוכם הרי הוא בידם, זהו רמז נכון קרוב לשמוע. (כלי יקר)

ג ונקומה ונעלה בית-אל ואעשה-שם מזבח לאל הענה אתי ביום צרתי ויהי עמדי בדרך אשר הלכתי:

אונקלוס ונקום ונסק לבית אל ואעבד תמן מדבחא לאלקא דקביל צלותי ביומא דעקתי והנה מימרה בסעדי בארחא די אגלית: (אונקלוס)

יונתן ונקום ונסק לבית אל ואעבד תמן מדבחא לאלקא דקביל צלותי ביומא דעקתי והנה מימרה בסעדי בארחא דאגלית: (תרגום יונתן)

ד ויתנו אל-יעקב את כל-אלהי הנכר אשר בידם ואת-הנזמים אשר באזניהם ויטמן אתם יעקב תחת האלה אשר עם-שכם:

אונקלוס ויהבו ליעקב ית כל טעות עממיא די בידיהון וית קדשיא די באדניהון וטמר יתהון יעקב תחות בטמא די עם שכם: (אונקלוס)

יונתן ומסרו ביד יעקב ית כל טעות עממיא דבידיהון דדברו מן טעות שכם וית קדשיא דהון באודניהון דיתבי קרתא דשכם דהנה צייר בהון דמות פוסליה וטמר יתהון יעקב תחות בוטמא דסמיכא לקרתא דשכם: (תרגום יונתן)

כ"י האלה. מין אילן (ו) סרה: עם שכם. אכל שכם: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) רולה לומר שאינו עושה פירות, סרה פירוש ריק מן הפירות. (נח"י), יעקב לא ראה לעכבם שיליך אותם לים המלח כי ראה למהר לקיים נדרו, על כן נתחכם לטומנם בעפר, וכדי שלא ירגיש איזה אדם לאחר זמן שיס כאן חפירה,

הרמב"ן ויטמון אותם יעקב. עבודה זרה ומשמשיה אינן מן הנקברים אבל צריך שיהא מפרר וזורה לרוח או מטיל לים (ע"ז מג) והנראה אלי כי בני יעקב לא לקחו עבודה זרה ומשמשיה משכם עד שנתבטלה והותרה להם שהעכו"ם מבטל עבודה זרה בעל כרחו (שם מג) והנה היא מותרת להם אבל יעקב צוה להסיר אותה לטהרת הקדש שיהיו ראויים לעבוד את השם ולהקריב לפניו קרבן כאשר צוה להם בטבילה וחלוף הבגדים והיה די להם בקבורה ולכן טמן אותם תחת האלה במקום שלא יעבד בו ולא יזרע (הרמב"ן)

ספורנו ויטמון אותם יעקב. ולא אבדם מפני שהיו כבר מבוטלים ומותרין בהנאה: (ספורנו)

דעת זקנים ויטמון אותם וגו'. מדרש זו ע"ז דמות יונה והיינו דאמרינן בריש מסכת חולין דמות יונה מצאו להם בראש הר גריזים והיו עובדין אותה: (דעת זקנים)

ה' ויסעו ויהי | חתת אלהים על-הערים אשר סביבותיהם ולא רדפו אחר בני יעקב:

אונקלוס ונטלו והות דחלא דינ על עממא די בקרוי סחרניהון ולא רדפו בתר בני יעקב: (אונקלוס)

יונתן ונטלו מתמן מודים ומצלן קדם יי והוה רתיתא מן קדם יי על עממא דבקריו חוזרניהום ולא רדפו בתר בני יעקב: (תרגום יונתן)

כ"י חתת. פחד: (כ"י)

אבן עזרא דגשות תי"ו חתת. להתבלע התי"ו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויסעו. ב' במסורה חד ריש פסוק וחד סוף פסוק. דין ריש פסוק אידך סוף פסוק אלה מסעי בני ישראל ויסעו. מלמד שהיו הדגלים נוסעין כעין מטתו של יעקב לומר מה כאן חתת אלהים על הערים אף להלן כל העמים יראים מהם: (בעל הטורים)

אור החיים ויסעו ויהי וגו'. אולי שחידוש ישמיענו כי הגם שנסעו משם וזה יגיד על ענף הבריחה אף על פי כן ויהי חתת וגו'. או על זה הדרך הגם שראו שמלטו מידם והלכו להם אף על פי כן נפלה עליהם אימתה ולא רדפו והסכימו על מליטתם: (אור החיים)

ספורנו ויסעו ויהי חתת אלהים. כי בנסעם משכם שהיתה עיר מבצר היתה סכנה שיתקוממו הסביבות עליהם בדרך ולכן הוצרך אז שתהיה חתת אלהים עליהם: (ספורנו)

11 וַיָּבֵא יַעֲקֹב לְוִזָּה אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן הוּא בֵּית-אֵל הוּא וְכָל-הָעַם אֲשֶׁר-עִמּוֹ:

אונקלוס וְאַתָּא יַעֲקֹב לְלוּז דִּי בְּאֶרְעָא דְכְנַעַן הִיא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דִּי עִמָּה :
(אונקלוס)

יונתן וְאַתָּא יַעֲקֹב לְלוּז בְּאֶרְעָא דְכְנַעַן הוּא בֵּית אֵל הוּא וְכָל עַמָּא דְעִמָּיָה : (תרגום יונתן)

12 וַיְבִן שָׁם מִזְבֵּחַ וַיִּקְרָא לְמָקוֹם אֵל בֵּית-אֵל כִּי שָׁם נִגְלוּ אֵלָיו הָאֱלֹהִים בְּבִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲחִיו:

אונקלוס וּבְנָא תַמּוֹן מִדְּבַחָא וּקְרָא לְאַתְרָא אֵל בֵּית אֵל אַרִי תַמּוֹן אֲתַגְלִי לֵיה יְיָ בְּמַעְרְקָה מִן קִדְם אַחוּהִי : (אונקלוס)

יונתן וּבְנָא תַמּוֹן מִדְּבַחָא וּקְרָא לְאַתְרָא הַהוּא אֵל דְאַשְׁרֵי שְׁכִינְתָּיָה בְּבֵית אֵל אַרוּם תַמּוֹן אֲתַגְלִיאוּ לֵיה מְלֶאכְכָּא דִּינִי בְּמַעְרְקִיָה מִן קִדְם יַעֲשׂוּ אַחוּי : (תרגום יונתן)

רש"י **אל בית אל.** הקב"ה בבית אל, (ז) גילוי שכינתו בבית אל. יש תיבה חסרה ב"ת המשמשת כראשה, כמו הנה הוא בית מכיר בן עמיאל (שמואל ב ט, ז.ד), כמו בבית מכיר, בית אביד (בראשית כז, כג.), כמו בבית אביד: נגלו אליו האלהים. במקומות הרבה יש שם אלהות ואדנות בלשון רבים, כמו אדני יוסף, אם בעליו עמו, ולא נאמר בעלו, וכן אלהות שהוא לשון שופט ומרות נזכר בלשון רבים, אבל אחד מכל שאר השמות לא תמצא בלשון רבים: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) **כי אל אינה מלה מקושרת כיון שהוא נקוד בליר"י, וגם הטעם שתחת אל שהוא טפחא מורה שהוא מוכרת:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם **כי שם נגלו אליו האלהים.** המלאכים כמו והנה מלאכי אלהים: (אבן עזרא)

אור החיים **ויקרא למקום אל וגו'.** הגם שכבר קראו כן בברחו מפני עשו. חזר והוסיף לומר אל בית אל. פירוש ייחד שמו יתברך על המקום ששמו בית אל. ונתן טעם לזה כי שם נגלו וגו', ולצד שמקום זה שם קנה ההבטחות שנתקיימו בו יחד הוסיף להעלות למקום ההוא: (אור החיים)

ספורנו **ויקרא למקום.** לאותו מלון אורחים שלן בו בלכתו לחרון כאמרו ויפגע במקום: **אל בית אל.** מקדשו של בית אל: (ספורנו)

כלי יקר **ויבן שם מזבח.** וסמך ליה ותמת דבורה, והקשה הרמב"ן מה ענין מיתת דבורה בין שני פסוקים אלו. ואומר אני שזה דומה למה שארז"ל (מ"ק כח.) למה נסמכה מיתת מרים לפרשת פרה אדומה, לומר לך מה פרה מכפרת אף מיתת צדיקים מכפרת, כמו כן כאן שמדבר מן מיתת רבקה ודבורה כמו שלמדו מן פסוק אלון בכות, והורה יעקב שמיתתם מזבח כפרה, על כן בנה מזבח במקום

שנודע לו מיתתם, ויברך אותו אלהים. היינו ברכת אבליים כמו שבירך את יצחק אחרי מות אמו. ומה שנאמר ותקבר מתחת לבית אל. רמז בזה שהספידה כראוי שהרי בית אל היה בהר, ואילו לא הספידה היה ההר גועש עליהם כמו שדרשו אצל הר געש (שבת קה:). והגיד לנו עוד הכתוב שהספיד יותר מן הראוי שנאמר מתחת לבית אל תחת האלון. מהו מתחת, אלא שהתחיל תחת העיר, ומשם האריך בהספדה עד תחת האלון, וזהו הוראת מ"ם של מתחת כי היה נעתק ממקום למקום והספידה בכמה מקומות, וארז"ל (מ"ק כו:). כל המתקשה על מת יותר מדאי על מת אחר הוא בוכה, ע"כ נקרא מקום זה אלון בכות אחרת, כי הוגד לו שם מיתת רבקה אמו, או רמז למיתת רחל שהיתה ג"כ סמוך לזה. (כלי יקר)

ח ותמת דבורה מינקת רבקה ותקבר מתחת לבית-אל תחת האלון ויקרא שמה אלון בקות: (פ)

אונקלוס ומיתת דבורה מינקת רבקה ואתקברת מלרע לבית אל בשפולי מישרא ויקרא שמה מישר בקיתא: [פ] (אונקלוס)

יונתן ומיתת דבורה פידגונתא דרבקה ואתקברת מן לרע לבית אל בשפולי מישרא וברם תמן אתבשר יעקב על מיתת רבקה אימיה ויקרא שמה אוחרן בקיותא: (תרגום יונתן)

רש"י ותמת דבורה. מה ענין דבורה צבית יעקב, אלא לפי שאמרה רבקה ליעקב ושלחתי ולקחתיך משם, שלחה דבורה אללו לפדן ארם ללאת משם, ומתה דרך, מדברי רבי משה הדרשן למדתיה: מתחת לבית אל. העיר יושבת בהר, ונקברה ברגלי ההר: תחת האלון. בשיפולי מישרא, שהיה מישור מלמעלה בשפוע ההר, והקבורה מלמטה, ומישור של בית אל היו קורין לו (ח) אלון. ואגדה (ב"ר פא, ה.), נתבשר שם צאבל שני, שהוגד לו על אמו (ט) שמתה. ואלון בלשון יוני (אבל), [אחר] ולפיכך (ולפי ט) העלימו את יום מותה, שלא יקללו הצריות (י) כרם שיאל ממנו עשו, אף הכתוב לח פרסמה: (רש"י)

שפת חכמים (ח) רוצה לומר דאלון אין פירושו מישור, אלא אלון שמו של מישור כדפירש רש"י בפרשת לך (לעיל י"ד ו') איל פארן ועיין שם: (ט) לכיון דקודם לכן לא מתה שהרי שלחה דבורה אללו, שמע מינה שעדיין לא מתה, וכשבא יעקב אל בית אביו לא כתב אלא ויבא יעקב אל יצחק אביו (לקמן פ' כ"ז), ולא כתיב אל רבקה אמו שהרי על ידי שלחה לו דבורה בא, אלא שמע מינה שמתה, וכיון שעכשו נתבשר לו על האבילות שני דכתיב אלון בכות, רוצה לומר אבילות אחר, אם כן ודאי הוגד לו על אמו שמתה: (י) ויצחק היה כלוא בציתו כיון שלא יכול לראות, ויעקב היה צפדן ארם ולא היה עדיין אללם אלא עשו לבד, ולכך העלימו את יום מותה כדי שלא יעסוק עשו בקבורתה, כי על ידי זה יקללו את הכרם שיאל ממנו. יש מהקשין

למה יקללו אותה לאחר מיתה יותר מצחיים, ויפ לומר כי קודם מיתתה לא ראו אותה כי היה פס אלל חמיו זארץ פיער, פהרי יעקב פלה לפס המנחה, אלל עכפיו פיצוא לקברה ולא יהיה פס אללא הוא מקום הכי יקללו אותה, ומהרפ"ל פירפ למקום הכי העלימו מיתתה כדי פיהיו סבורים פהיא עודנה חיה ואין רפאין לקלל אותה מקום לא תקלל חרפ (ויקרא י"ט י"ד) וזה דוקא מחיים (ברפ"י פס): (פפתי חכמים)

הרמב"ן ותמת דבורה מינקת רבקה. לא ידעתי למה נכנס הפסוק הזה בין "ויקרא למקום אל בית אל" ובין "וירא אלהים אל יעקב עוד" והפסיק בענין אחר שהיה בבית אחת ובמקום אחד כי יעקב בבאו לווה היא בית אל בנה מזבח וקרא למקום אל בית אל ונראה לו האלהים שם ויברך אותו ולמה הושם הכתוב הזה בתוך ענין אחד והקרוב מה שאמרו רבותינו (ב"ר פא ה) שירמוז למיתת רבקה ולכן קרא שם המקום ההוא אלון בכות כי אין בכי ואנקה על המינקת הזקנה שיקרא שם המקום עליו אבל יעקב בכה והתאבל על אמו הצדקת אשר אהבתהו ושלחה אותו שם ולא זכתה לראותו בשובו ולכן נגלה אליו האלהים וברך אותו לנחמו כאשר עשה ליצחק אביו אחרי מות אברהם (לעיל כה יא) ובשניהם אמרו חכמים (סוטה יד) ברכת אבליים ברכו וסיוע לזה מה שאמור למטה (פסוק כז) ויבא יעקב אל יצחק אביו ממרא קרית הארבע ואלו היתה רבקה שם היה מזכיר "אל אביו ואל אמו" כי היא השולחת אותו שם והגורמת לו כל הטובה ויצחק בעצתה צוה אותו ללכת שם וכתב רש"י ולפי שהעלימו את יום מותה שלא יקללו אותה הבריות כרס שיצא ממנה עשו אף הכתוב לא פרסמה ומדרש חכמים הוא (פסדר"כ זכור ד) והנה גם מיתת לאה לא יזכיר אבל הכוונה להם מפני שהזכיר המיתה ברמז ותלה הדבר במניקתה וכיון שדבר בה למה הסתיר הענין ולא גלהו וטעם הקללה אינו מחוור שהרי הזכירו במיתת יצחק (להלן פסוק כט) ויקברו אותו עשו ויעקב בניו אבל יתכן לומר שלא היה לה כבוד במיתתה כי יעקב איננו שם ועשו שונא אותה ולא יבא שמה ויצחק כהו עיניו ואיננו יוצא מביתו ולכן לא רצה הכתוב להזכיר שיקברוה בני חת וכענין הזה מצאתי (באלה הדברים רבה בפרשה כי תצא למלחמה) תנחומא תצא ד אמרו אתה מוצא כשמתה רבקה אמרין מאן יפוק קמא אברהם מת יצחק יושב בבית ועיניו כהות יעקב הלך לו לפדן ארם יפוק עשו רשיעא קמא ויימרון ברייתא ליטין בזיא דהא כדין ינקין מה עשו הוציאו מטתה בלילה אמר רבי יוסי בר חנינה לפי שהוציאו מטתה בלילה לא פרשו הכתובים מיתתה אלא מן הצד הדא הוא דכתיב ויקרא שמו אלון בכות שתי בכיות הדא הוא דכתיב וירא אלהים אל יעקב ויברך אותו מה ברכו ברכת אבליים ברכו עד כאן והנה בעבור שהיה עשו יחידי בקבורתה פחדו מן הקללה ולא ראו שיהיה לה לכבוד וזה ענין הרמז והיתה דבורה עם יעקב כי אחרי שבאה עם רבקה שבה לארצה ועתה תבא עם יעקב לראות גברתה או נתעסקה בגדול בני יעקב לכבוד רבקה ולאהבתה והיתה בביתו ויתכן שאינה היא המינקת שנאמר בה (לעיל כד נט) וישלחו את רבקה אחותם ואת מניקתה אבל היתה מינקת אחרת שנשארה בבית לבן ובתואל ועתה יביא אותה יעקב עמו לכלכל את שיבתה לכבוד אמו כי כן דרך הנכבדים להיות להם מיניקות רבות כי רחוק הוא שתהיה הזקנה השליח שתשלח אמו ליעקב כדברי רבי משה הדרשן (הרמב"ן)

ספורנו אלון בכות. וזה הפסיק הגלות השכינה כאמרם רז"ל שאין השכינה שורה מתוך (ספורנו) עצבות :

דעת זקנים ותמת דבורה. מדרש כי מה שכתוב גבי דבורה הנביאה והיא יושבת תחת תמר דבורה זהו אלון בכות דבורה דהכא: (דעת זקנים)

טו וַיֵּרָא אֱלֹהִים אֶל-יַעֲקֹב עוֹד בְּבֹאֵוּ מִפְּדֹן אָרָם וַיְבָרֶךְ אֹתוֹ:

אונקלוס וַאֲתַגְלִי יְיָ לַיַּעֲקֹב עוֹד בְּמִיתוּהִי מִפְּדֹן אָרָם וַבְּרִיךְ יְתָה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַגְלִי יְיָ לַיַּעֲקֹב תוֹב בְּמִיתוּהִי מִפְּדֹן דְּאָרָם וַבְּרִיךְ יְיָ בְּשׁוּם מִימְרִיהַ בְּתַר דְּמִיתוּהַ אֲמִיהַ: (תרגום יונתן)

רש"י עוד. פעם שני במקום הזה, אחד כלכתו ואחד נסונו: ויברך אותו. ברכת אבלים (ב"ר פ"א, ה: (רש"י)

ספורנו וירא אלהים. אחר עבור הבכי: אל יעקב עוד. כמו שנראה אליו שם בלכתו לחרון כאמרו הנראה אליך בברחך: **בבואו מפדן ארם.** אבל בפדן ארם לא נגלה אליו אע"פ שדבר עמו ע"י מלאך כאמרו ויאמר אלי מלאך האלהים בחלום: (ספורנו)

יג וַיֹּאמֶר-לוֹ אֱלֹהִים שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא-יִקְרָא שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב כִּי אִם-יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה: שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמִי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַאֲמַר לֵה יְיָ שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִתְקַרֵי שְׁמֶךָ עוֹד יַעֲקֹב אֱלֹהִין יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא יְתָ שְׁמִיהַ אֶת-יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֵיהַ יְיָ עַד כְּדוֹן הָוָה שְׁמֶךָ יַעֲקֹב לֹא יִתְקַרֵי שְׁמֶךָ תוֹב יַעֲקֹב אֱלֹהִין יִשְׂרָאֵל יִהְיֶה יְהִי שְׁמֶךָ וַיִּקְרָא יְתָ שְׁמִיהַ יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י לא יקרא שם עוד יעקב. לשון אדם הנא במארכ (כ) ועקבה, אללא לשון שר (רש"י) ונגיד:

ספתי חכמים (כ) לשון וארכ וקם עליו (דברים י"ט י"א): (ספתי חכמים)

אבן עזרא לא יקרא שם עוד יעקב. לבדו כי גם ישראל: (אבן עזרא)

הרמב"ן שם יעקב. יאמר כי עתה עודך אתה נקרא יעקב אף על פי שהחליף שם שרו של עשו כי הוא לא נשתלח לך להחליף את שם אבא מעתה לא יקרא שם יעקב כי אם ישראל יהיה שם וזה טעם ויקרא את שמו ישראל או ירמוז שקרא את שמו ישראל מוסף על יעקב לא שיאסר להקרא יעקב (הרמב"ן)

אור החיים לא יקרא שם וגו' כי אם ישראל. צריך לדעת מה נשתנה יעקב מאברהם כי הקורא לאברהם אברם עובר בעשה (ברכות יג.) אבל הקורא לישראל יעקב אינו עובר. והגם שרז"ל (שם) אמרו כי יעקב אהדריה קרא, ולמה

לא נלמוד ממה דאהדריה ליעקב הגם שאמר בו לא יקרא ואהדריה כמו כן באברהם. ואולי כי לצד ששינה ה' דברו הטוב האמור ביעקב מהאמור באברהם במה שאמר שמך יעקב כי לא היה צריך לומר כן כי מה חידש בזה באמרו שמך יעקב אלא ודאי שנתכוין לומר שם קבוע הוא לך, אלא שצריך לדעת טעמו של הקב"ה למה באברהם הקפיד על אברם ועל יעקב לא הקפיד. ויראה כי יש טעם נכון, והוא למה שקדם לנו כי שמות בני האדם הם שמות נפשותם וה' שם שמות בארץ ודרשו ז"ל (שם ז.) וכו'. והנה יעקב יהיה שם נפש שהיתה לו ולזה הגם שניתוסף בו רוח אלהים הנקרא ישראל לא מפני זה אבד הראשון והרי ישנם לראשון גם שני ויכול הוא ליקרא יעקב ואין ראוי שיעקר שמו הראשון לחלוטין, מה שאין כן אברהם כי גם אחר שינוי שמו לעילוי לא נעקר שם הראשון כי יש בכלל אברהם אברם ולזה יצו האל לקרות לו בתמידות אברהם ואין עקירה לראשון כי בכלל אברהם אברם. ואולי כי זה רמז הכתוב בדברי הימים (א' א') אברם הוא אברהם, וכפי זה אומרו **לא יקרא שמך עוד** וגוי' פירוש לבד אלא גם ישראל. גם דייק באומרו לא יקרא שמך עוד ולא אמר לא יקרא עוד שמך כמו שאמר באברהם (לד י"ז ה') והבן: (אור החיים)

ספורנו **שמך יעקב**. אני מקיים לך עתה זה השם שתהיה קיים: **כי אם ישראל יהיה שמך**. שתשתרר על כל יושבי כנען: **ויקרא את שמו ישראל**. ברך אותו שיתחיל קצת ענין שם ישראל מעכשיו שיוכל נגד המתקוממים עליו: (ספורנו)

כלי יקר **שמך יעקב לא יקרא שמך עוד יעקב**. מדקאמר שמך יעקב משמע ששם יעקב ישאר במקומו ולא יעקר, ואח"כ אמר לא יקרא שמך עוד יעקב, אלא ודאי שבא לומר לא שיעקר שם יעקב אלא יהיה טפל כו', אבל אצל אברהם ארז"ל (ברכות יג.) כל הקורא לאברהם אברם עובר בלא תעשה, והיינו טעמא לפי שלא נאמר אצלו שמך אברם כמו שנאמר כאן שמך יעקב.

ועל צד הרמז, יש מקום אתי לפרש שני שמותיו של יעקב על שם שני הגאולות יען כי מצינו לרז"ל (שם יב.) לא שתעקר יצ"מ לגמרי אלא שזכירת נסי יצ"מ יהיו טפל, וזכרון נסים שלעתיד יהיו עיקר, וכן כאן אמרו (בר"ר ע"ג.) לא שיעקר שם יעקב לגמרי אלא יהיה טפל ושם ישראל עיקר, אי"כ שניהם ענין אחד, וכן הוא אומר בגאולה אחרונה (ישעיה מ"ד.) והיה העקוב למישור. עקב נגזר מן שם יעקב, ומישור נגזר מן שם ישראל ישר אל, ולפי שנאמר (מיכה ז. טו.) כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, ש"מ שניסים שלעתיד לא יהיו גדולים מן ניסי מצרים, ולמה יהיו ניסי מצרים טפל, אלא לפי שבגאולה של מצרים לא היה זכותם מספיק להוציאם ביד רמה והוצרכו לילך בעקבה ורמיה, כי אמרו נלך לזבוח לה' אלהינו, וכל בורח הולך בחפזון, כמ"ש (שמות יב. יא.) ואכלתם אותו בחפזון, וגאולת בבל פשיטא שלא היתה גאולה שלימה כ"א פקידה בעלמא, וגם שם נאמר (ישעיה מ"ב.)

מח.כ. צאו מבבל ברחו מכשדים.

אבל בגאולה אחרונה, אחר שנתמרק העון מכל וכל באורך גלות החל הזה, יספיק זכותם שיצאו ביד רמה במישור ולא בעקבה ולא בחפזון, כמ"ש (שם נ"ד.) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו, זש"ה והיה העקוב למישור ומ"מ לא יעקר שם יעקב לגמרי, וכן לא תיעקר זכרון יצ"מ לגמרי, כדי שיזכרו שני הגאולות יחד וידעו ויכירו ההבדל שביניהם אשר גרם החטא, כי בלי ספק שהיו במצרים רעים וחטאים כמבואר בנבואת יחזקאל (י"ב.) אשר מזה הצד ראוי שתהיה טפל, וכן שם יעקב לא נעקר לגמרי מזה הטעם ועוד שהגאולה משמשת שני גאולות, גאולת הגופות מן השעבוד והצרות, וגאולת הנפש מצד הענינים הרוחניות שנתנו

לישראל, כהוראת שם יעקב וישראל, אחד חומרי, ואחד רוחני, כדאיתא ברבינו בחיי, ואע"פ שהרוחני עיקר מ"מ שם יעקב לא יעקר לגמרי, כי צריך האדם ליתן חלק לזה ולזה אבל שם אברם נעקר לגמרי, כי לעולם בכל הדורות הרי הוא אב המון גוים, כי גם אהלי אדום וישמעאל מיוצאי חלציו המה. (כלי יקר)

[יא] וַיֹּאמֶר לֹא אֱלֹהִים אֲנִי אֶל שְׂדֵי פְרָה וּרְבָה גֹי וְקָהֵל גֹּיִם יְהִי מִמֶּךָ וּמַלְכִים מְחַלְצֶיךָ

אונקלוס וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֶל שְׂדֵי פּוּשׁ וּסְגִי עִם וְכַנְשַׁת שְׂבָטִין יְהִי מִנְדָּ וּמַלְכִין דְּשְׁלִטִין בְּעַמְמִיא מִנְדָּ יְפָקוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֵיהּ יְיָ אֲנָא אֶל שְׂדֵי פּוּשׁ וּסְגִי עִם קְדִישׁ וְכִינְשׁוֹן נְבִיאִין וְכַהֲנִין יְהוֹן מִנְדָּ דְּאוּלִידְתָּא וְיִתְרִין מַלְכִין תּוּב מִנְדָּ יְפָקוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י אני אל שדי. שאני כדאי לברך, (ב) שהברכות שלי: פרה ורבה. על שם שעדיין לא נולד בנימין, ואף על פי שכבר נתעברה ממנו: גוי. בנימין: גוים. מנשה ואפרים (שם פד. 7.), (מ) שעתידים ללכת מיוסף, והם זמנין השבטים: ומלכים. שאול ואיש בשת (שם), שהיו משבט (נ) בנימין שעדיין לא נולד (ופסוק זה דרשו אבנר כשהמליך איש בושת, ואף השבטים דרשוהו וקרבו בנימין, דכתיב איש ממנו לא יתן את בתו לבנימין לאשה (שופטים כא, א.), וחזרו ואמרו, אלמלא היה עולה מן השבטים, לא היה הקב"ה אומר ליעקב ומלכים מחלצך ילאו): **גוי וקהל גוים.** שגוים עתידים בניו ליעשות כמנין הגוים, שהם ע' אומות, וכן כל הסנהדרין שבעים. דבר אחר, שעתידים בניו להקריב בשעת איסור הזמות, כגוים זימי אליהו (ברש"י יא:)

שפתי חכמים (ב) דקשה לרש"י למה נאמר אני, ועוד למה נאמר שם אל שדי ולא אחד משאר שמות: (מ) כתב הרא"ש לריד לגרום וקהל גוים מנשה ואפרים, דדריש גוי חד וקהל חד, כי היכי דלא תקשה אמאי דפירש בפרשת ויחי (לקמן מ"ח ד' ד"ה ונתתיך) בשרני שעתידים ללכת ממני עוד קהל ועמים, או לריד לגרום התם קהל עמים בלא וי", והכא גרסינן גוים מנשה ואפרים, ועיין בג"א פרשת ויחי שמסנה הגירסא: (נ) פירש דכתיב מחלצך ילאו, משמע שעדיין הם בתוך חלציו לאין זה אלא משבט בנימין שעדיין לא נולד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פרה ורבה. ברכה כמעשה בראשית: (אבן עזרא)

בעל הטורים אני אל שדי פרה ורבה. הוא שם של פריה ורביה כי נעלם של שיין דל"ית יו"ד עולה ת"ק כמנין איברים שבאיש ושבאשה: **גוי וקהל גוים יהיה ממוך.** בגימטריא ירבעם ויהוא: (בעל הטורים)

ספרנו אני אל שדי. בשמי אני נשבע כענין ואמרתי חי אנכי לעולם ובזה בלבד מצאנו שבועת האל ית' ליעקב: **פרה ורבה.** ולא תדאג שיכלה זרעך גם כשיהי'

הזרע בלתי הגון לפיכך לא תחדל מלפרות ולרבות על הפך עצת רבי ישמעאל וזה כי בהיותי אל שדי בלתי צריך לנושא מוכן אעשה מה שאמרתי עכ"פ גם בלתי נושא מוכן: **ומלכים מחלצין יצאו**. אנשים הגונים למלכות: (ספורנו)

[יב] וְאֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִזְרַעְךָ אַחֲרָיִךְ אֶתְנֶן
אֶת-הָאָרֶץ:

אונקלוס וְנִתְּ אַרְעָא דִּי יְהֻבִית לְאַבְרָהָם וְלִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִבְנֶיךָ בְּתַרְךָ אֶתְנֶן יְת
(אונקלוס): אַרְעָא:

יונתן וְנִתְּ אַרְעָא דִּיהֻבִית לְאַבְרָהָם לִיצְחָק לְךָ אֶתְנַנָּה וְלִבְנֶיךָ בְּתַרְךָ אֶתְנֶן יְת
(תרגום): אַרְעָא:

הרמב"ן ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לך אתננה. כאשר נתתיה להם כן אתננה לך ירמוז זה לשבועה כי להם נתנה בשבועה שלא יגרום החטא אבל לו נתנה מתחלה בלא שבועה וזהו שאומר בכל מקום (שמות לג א ועוד) אשר נשבעתי לאברהם ליצחק וליעקב או שיהיה הכפל הנבואה לו לשבועה כאשר פירשתי כבר (הרמב"ן)

אור החיים לאברהם וליצחק. עיין מה שפירשנו כפרשת תולדות בפסוק (כ"ו ג') כי לך ולזרעך וגו' כי יצחק ניתוסף לו זכות בחלק אחד יתר על אברהם ואותו נתן ה' גם כן ליעקב:

אתן את הארץ. צריך לדעת למה הוצרך לחזור לומר אתן את הארץ ולא הספיק במה שקדם לומר לך אתננה ולזרעך. ואולי שנתכוון לומר כי לו ליעקב נתן הארץ שיאחוז בה, ואילו אמר לך אתננה ולזרעך תהיה הכוונה שיתננה לו להנחילנה לזרעו. לזה דקדק לומר ב' נתינות אחד לו ואחד לזרעו מה שלא דקדק לומר כן בהבטחת ב' אבות: (אור החיים)

ספורנו ולזרעך אחריך אתן את הארץ. כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפנה ונגבה: (ספורנו)

[יג] וַיַּעַל מַעֲלִיּוֹ אֱלֹהִים בְּמַקּוֹם אֲשֶׁר-דִּבֶּר אֲתָו:

אונקלוס וַאֲסִתְּלַק מַעֲלֹהִי יְקָרָא דִּי בְּאַתְרָא דִּי מַלִּיל עִמָּה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲסִתְּלַק מַעֲלֹי שְׁכִינְתָא דִּי בְּאַתְרָא דְּמַלִּיל עִמָּה: (תרגום יונתן)

רש"י במקום אשר דבר אתו. איני יודע, (ס) מה מלמדנו: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) (נח"י), אף על גב דזבנראשית רבה (פ' פ"ב ז') למדו מזה הפסוק האבות הן הן המרכזה, והרב סבירא ליה להאי דרוס, דהא הביאו סוף פרשת לך לך (לעיל י"ז כ"ב ד"ה מעל), מכל מקום סבירא ליה דאלו התיבות במקום אשר דבר אתו

מיותרות, דהא גזי אנרהם כתיב (ספ) ויעל מעליו אלהים ולא סיים במקום אחר

דבר אחר: (ספתי חכמים)

הרמב"ן ויעל מעליו אלהים. כמו שאמר באברהם (לעיל יז כב) ויעל אלהים מעל אברהם ובשניהם להודיע כי לא היה זה מראה וחלום נבואה בלבד או כענין ותבא אותי ירושלימה במראות אלהים (יחזקאל ח ג) אבל ששרתה עליו שכינה במקום אשר הוא עומד ועל דרך האמת עלה מעליו אלהים במקום המדבר עמו כענין שנאמר ברוך כבוד ה' ממקומו (שם ג יב) ויאמר מה שהזכירו החכמים האבות הן הן המרכבה (בי"ר פב ה) (הרמב"ן)

ספורנו במקום אשר דבר אתו. בצאתו ללכת לחרן באותו המלון היה הדבור שם. וירא אלהים ושם נסתלק ולפיכך הציב מצבה באותו המקום בעצמו: (ספורנו)

כלי יקר ויעל מעליו אלהים במקום אשר דבר אתו. פירש"י איני יודע מה בא ללמדינו. ולי נראה שבא ללמדינו שהאבות הן הן המרכבה, ושבת המקדש שלמטה מכוון כנגד בהמ"ק של מעלה כידוע, שיעקב היה עכשיו בבית אל ולו, ושם שער השמים כי שני מקומות אלו נתחברו עם הר המוריה כמבואר למעלה פרשה ויצא (כ.ח.ט), ואלו לא נאמר במקום אשר דבר אתו הייתי אומר שהלכה השכינה למקום אחר ומשם עלתה אל מדורה, ע"כ הוצרך לפרש שעלה אלהים בשווי מן זה המקום עד אשר לעולם יעקב למטה והשכינה למעלה ועלתה אל מדורה לבהמ"ק של מעלה, המכוון כנגד המקום אשר דבר אתו בבהמ"ק שלמטה. (יקר כלי)

ויצב יעקב מצבה במקום אשר דבר אתו מצבת אבן ויסך עליה נסך ויצק עליה שמן:

אונקלוס ויאקם יעקב קמתא באתרא די מליל עמה קמת אבנא ואסיף עליה נסוכין ואריק עליה (אונקלוס) **משחא:**

יונתן ויאקם תמן קמא באתרא דמליל עמיה קמא דאבנא ונסיד עליה ניסוד חמר נסוד מוי ארום כדן עתידין למעבד בחנא דמטלנא ואריק עליה משח זיתא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויתכן להיות פי ויצב. וכבר הציב בפעם הראשונה או עשה כן פעם שנית והראשון קרוב אלי: **ויסך עליה נסך.** מים או יין. והטעם שרחץ אותה. ואחר כן יצק עליה שמן. ובבית אל שלם נדרו ונתן מעשר מהונו לכבוד השם למי שהיה בדור ראוי לקחתו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויצב יעקב מצבה. פירש רבי אברהם וכבר הציב בפעם הראשונה מצבה ונסך עליה עתה נסך ויצק עליה שמן ונכון הוא (הרמב"ן)

ספורנו ויסך עליה נסך. והשלים נדרו שנדר באמרו והאבן הזאת אשר שמתים מצבה יהיה בית אלהים. כי בזה הכין את המקום שראוי שיקימנה שם כענין דוד בהראות אליו המלאך בגורן ארונה היבוסי: (ספורנו)

[טו] וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת-שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר אֵתוֹ שֵׁם אֱלֹהִים בֵּית-אֵל:

אונקלוס וַיִּקְרָא יַעֲקֹב יְת שְׁמָא דְאַתְרָא דִּי מְלִיל עִמָּה תַמָּן יַי בֵּית אֵל: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְרָא יַעֲקֹב יְת שְׁמִיה דְאַתְרָא דְמְלִיל עִימָיה תַמָּן יַי בֵּית אֵל: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם בֵּית אֵל. יקראנו כן פעם אחר פעם להודיע כי הדבר אמת ונכון כי הוא בית אלהים ושם השכינה תמיד וכן ענין שם באר שבע (הרמב"ן)

אור החיים וַיִּקְרָא יַעֲקֹב וְגו' אֲשֶׁר וְגו' בֵּית אֵל. קשה והלא כבר קראו כן וגם בתוספת אל בית אל וכמו שפירשתי למעלה (פסוק ז') ומה חידש בקריאה זו. ואולי שהוסיף לקרות למקום סמוך לבית אל שגם הוא יקרא בית אל כשדבר ה' אליו בו, והוא שדקדק לומר **אֶת שֵׁם הַמָּקוֹם אֲשֶׁר דִּבֶּר** וְגו' פִּי כִּי לְצַד הַדִּיבּוּר שְׁהִיָּה שֵׁם קִרְא לּוֹ גַם כֵּן וְכוּ' שאילו למקום שנגלה שם אליו בברחו לא היה צריך לומר אשר דבר: (אור החיים)

[טז] וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַיְהִי-עוֹד כְּבַרְת-הָאָרֶץ לְבֹא אֶפְרָתָה וַתֵּלֶד רָחֵל וַתִּקְשֶׁ בְּלִדְתָּהּ:

אונקלוס וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה עוֹד כְּרֹבַת אֶרְעָא לְמִיעַל לְאַפְרָתָה וַיִּלִּידַת רָחֵל וַקְשִׁיַּאת בְּמִילְדָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּסְעוּ מִבֵּית אֵל וַהֲוָה תוֹב סוּגְעֵי אֲשׁוּוֹן עַלְלִתָא דְאַרְעָא בְּמִיתִיָּה לְאַפְרָתָה וַיִּלִּידַת רָחֵל וַקְשִׁיַּית בְּמִילְדָה: (תרגום יונתן)

רש"י כְּבַרְת הָאָרֶץ. מנחם פירש לשון כְּבִיר, רְבוֹי מֵהַלֵּךְ רַב. וְאִגְדָּה (ב"ר פב, ז), בְּזַמְנָא שְׁהָאָרֶץ חִלּוּלָה וּמְנוּקֶצֶת כְּכַבְרָה, שְׁהֵנִיר מֵאֵי, הִסְתִּיּו עֵבֶר, וְהִסְרַב עֵדִיין לָא בָּא. (ע) וְאִין זֶה פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא, שְׁהֵרִי בְּנַעֲמָן מֵאֵינוּ, וַיִּלְכֵּךְ מֵאִתּוֹ כְּבַרְת אֶרֶץ (מלכים ב' י"ט), (פ) וְאוֹמֵר אֲנִי שְׁהוּאֵ שֵׁם מִדַּת קִרְקַע, כִּמוֹ מֵהַלֵּךְ פִּרְסָה אוֹ יוֹתֵר, כִּמוֹ שְׁאִתָּהּ אוֹמֵר כִּמֹּד כִּרְס, חִלְקַת שְׁדָה, (ו) כִּךְ בְּמֵהַלֵּךְ אֲדָם נוֹתֵן שֵׁם מִדָּה (קרקע כמו מהלך מיל), כְּבַרְת אֶרֶץ: (רש"י)

שפת חכמים (ע) שֵׁם אֶרֶץ עַל פִּי שְׁזַמְנָן יִפְהָ הִיָּה, וְאִם כֵּן לָא הִיָּה לוֹ לְקוֹבְרָה בְּדַרְךְ אֲלָא הִיָּה לוֹ לְשִׁאת אוֹתָהּ לְאַפְרָתָה, אֶרֶץ עַל פִּי כֵּן לָא עָשָׂה כְּדִפִּירֵשׁ רִש"י בְּפִרְשָׁת וַיְחִי (לקמן מ"ח ז' ד"ה וְאִתְּכַבְרָה), וְאֶרֶץ עַל פִּי שְׁפִירֵשׁ שֵׁם (ד"ה כְּבַרְת) לַעַת הַגְּרִיד הִיָּה, מִשְׁמַע שְׁבִאֲמֵנַע הַקִּיץ הִיָּה, אִם כֵּן יֵשׁ לוֹמֵר דְּלִכְךָ מִנַּע לְהוֹלִיכָה לִיקְבֵּר בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל כִּיּוֹן שְׁהִיָּה הַחוּס גְּדוּל, יֵשׁ לוֹמֵר דְּמָה שְׁפִירֵשׁ עַת הַגְּרִיד הִיָּה שְׁהָאָרֶץ חִלּוּלָה כּוּ', לָא הִיָּה בְּאֲמֵנַע הַקִּיץ אֲלָא בְּתַחִילַת הַקִּיץ וְהָאָרֶץ הִיָּתָה חִלּוּלָה עַל יְדֵי בְּרַזְלָא שֶׁל מַחְרִישָׁה שְׁהֵנִיר הִיָּה מֵאֵי: (פ) רוֹכָה לְפִרְשׁ וְהִתֵּם מֵאֵי רְבוּתִיָּה הוּאֵ אִם הִיא כְּכַבְרָה

והסתיו עזר והשרב עדיין לא בא למאי נפקא מיניה, אלא ודאי מהלך מועט היה ומיד רדף אחריו גחזי: (ט) רוכה לומר כשאדם מוכר לחזירו כרס אומר לו אני מוכר לך למד כרס, וכשמוכר לו קדה אומר לו חלקת הקדה כלומר קהיא מדה הידוע להם: (קפתי חכמים)

אבן עזרא **כברת הארץ**. יתכן להיות הכ"ף לדמות. ויהיה ברת מדת המלך ואין ריע לו במקרא: (אבן עזרא)

הרמב"ן **כברת ארץ**. מנחם פירש לשון "כביר" מהלך רב ואגדה (בי"ר פב ז) בזמן שהארץ חלולה ככברה שהניר מצוי והסתו עבר ועדיין השרב לא בא ואין זה פשוטו של מקרא שהרי בנעמן מצינו (מלכים ב ה יט) וילך מאתו כברת ארץ ואומר אני שהוא שם מדת קרקע לשון רש"י והנכון מה שחשב בו ר' דוד קמחי כי הכ"ף לדמיון ואיננה שרשית ומוצא המלה היו לברות למו (איכה ד י) ותברני לחם (יג ה) ענין אכילה מועטת בבקר ופירושה שיעור מהלך ארץ מן הבקר עד לעת האוכל כי כן ישערו כל הולכי דרך זה כתבתי תחילה ועכשיו שזכיתי ובאתי אני לירושלם שבח לאל הטוב והמטיב ראיתי בעיני שאין מן קבורת רחל לבית לחם אפילו מיל והנה הוכחש הפירוש הזה וגם דברי מנחם אבל הוא שם מדת הארץ כדברי רש"י ואין בו תאר רק הסכמה כרוב השמות והכ"ף לשמוש שלא נמדד בכוון ואם יהיה השם הזה מתואר יתכן שיהיה ברת כמו בת מלשון מה ברי ומה בר בטני (משלי לא ב) והוא שם למדה הקטנה שימדדו הולכי ארחות כמו למיל היום ויאמר לה "בת ארץ" כי המדה כמו בת לפרסה או למדה אחרת ידועה בימים ההם וכן ראיתי שאין קבורה ברמה ולא קרוב לה אבל הרמה אשר לבנימן רחוק ממנה כארבע פרסאות והרמה אשר בהר אפרים (שמואל א א א) רחוק ממנה יותר משני ימים על כן אני אומר שהכתוב שאומר קול ברמה נשמע (ירמיהו לא יד) מליצה כדרך משל לאמר כי היתה רחל צועקת בקול גדול ומספד מר עד שנשמע הקול למרחוק ברמה שהיא בראש ההר לבנה בנימן כי איננו שם והיא חרבה מהם לא נאמר בכתוב "ברמה רחל מבכה על בניה" אבל אמר כי שם נשמע הקול ונראה בעיני כי קברה יעקב בדרך ולא הכניסה לעיר בית לחם יהודה הקרובה שם לפי שצפה ברוח הקודש שבית לחם אפרתה יהיה ליהודה ולא רצה לקברה רק בגבול בנה בנימן והדרך אשר המצבה בה קרובה לבית אל בגבול בנימן וכך אמרו בספרי (וזאת הברכה לג יא) בחלקו של בנימן מתה כדאיתא בפרשת וזאת הברכה וראיתי ליונתן בן עוזיאל שהוא מרגיש בזה ואמר קל ברום עלמא אשתמע ותרגם כל הכתוב על כנסת ישראל (הרמב"ן)

[יז] וְיְהִי בְהַקְשֵׁתָהּ בְּלִדְתָהּ וְתֹאמֶר לָהּ הַמְּלִלְדֹת אֶל-תִּירְאִי כִּי-גַם-זֶה לָךְ בֶּן:

אונקלוס וְהָוָה בְּקִשְׁיוֹתֶיהָ בְּמִלְדָּה וְאָמְרָת לָהּ חִיָּתָא לָא תִדְחֲלִי אַרְי אַף דִּין לִיָּךְ בְּר: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּקִשְׁיוֹתֶיהָ בְּמִלְדָּה וְאָמְרָת לָהּ חִיָּתָא לָא תִדְחֲלִין אַרוֹם אוֹף דִּין לִיָּךְ בְּר: (תרגום יונתן)

רש"י כי גם זה. נוסף לך על יוסף. ורבותינו דרשו, עם כל שבט נולדה תאומה,

אבן עזרא בהקשותה. מהבנין הכבד הנוסף והטעם שהקשתה הלידה על נפשה. וכן ותקש רק הוא מהבנין הכבד הדגוש. וכמו ותכל להשקותו: (אבן עזרא)

אור החיים אל תראי כי גם וגוי. צריך לדעת מה היא המורא שמבטיחתה עליו שלא תירא, ולכשנאמר כי אימות מות היו לה במה מסירה ממנה המורא באומרה כי גם זה וגוי. עוד צריך לדעת מה כוונתה באומרה גם:

אכן יתבאר על דרך אומרים ז"ל (בי"ר פי פ"ב) כי בנימין נולדו עמו ב' תאומות מה שלא נולדו כן עם יוסף כי אם תאומה אחת ע"כ, ולזה ויהי בהקשותה אמרה לה המילדת אל תיראי ממה שאת מתקשת בלידה שמא תסתכני כי יש לך הריון משונה מהראשון והוא אומרו כי גם בתוספת ריבוי זה לך כן כאילו אמר כי גם בן זה לך:

עוד תרמוז על פי מה שידוע (נדה לא). כי המקשה לילד בן זכר אינה מסתכנת והמקשה לילד בת היא מסתכנת, לזה אמרה כי ודאי גם זה לך בן ולא תסתכני: (אור החיים)

ספורנו אל תיראי. שיהיה הילד נקבה מפני שהחבלים מרובים כאמרים רז"ל חבלי נקבה מרובים משל זכר: כי גם זה לך בן. אע"פ שחבליו מרובים גם הוא זכר: (ספורנו)

[יח] ויהי בצאת נפשה כי מיתה ותקרא שמו בן-אוני ואביו קרא-לו בנימין:

אונקלוס והנה במפק נפשה ארי מיתת (נ"י מיתא) וקרת שמה בר דני ואבוי קרא לה **בנימין**: (אונקלוס)

יונתן והנה במיפק נפשה ארום מטת עלה מותא וקרת שמה בר דווי ואבוי קרא ליה **בנימין**: (תרגום יונתן)

רש"י בן אוני. בן לערי: בנימין. נראה בעיני, לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען, שהיא בנגב כשארם בארץ נהרים, כמו שנאמר בנגב בארץ כנען, הלך ונסוע הנגבה: בנימין. בן ימין, לשון רפון וימין אתה בראתם (תהלים פט, יג), לפיכך הוא מלא. (דבר אחר בנימין, בן ימים, שנולד לעת זקנתו, ונכתב בנו"ן כמו לקח הימין (דניאל יב, יג)): (רש"י)

אבן עזרא בן אוני. בן אבלי. וכן לחם אונים. לא אכלתי באוני: (אבן עזרא)

הרמב"ן בן אוני. בן צערי בנימין נראה בעיני לפי שהוא לבדו נולד בארץ כנען שהוא בנגב כשארם בארץ נהרים כמו שאמר בנגב בארץ כנען (במדבר לג מ) הלך ונסוע הנגבה (לעיל יב ט) בנימין בן ימין לשון רפון וימין אתה בראתם (תהלים פט יג) ולפיכך הוא מלא לשון רש"י ולא הבינותי זה שתהא ארץ ישראל דרומית לארם נהרים שהרי ארם מזרחית לארץ ישראל כדכתיב (לעיל כט א) וילך ארצה בני קדם

וכתיב (במדבר כג ז) מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם ויעקב עבר הירדן שהוא למזרחה של ארץ ישראל והיה חוזר דרך אדום שהוא בדרום ארץ ישראל נמצא ארם מזרחית דרומית לארץ ישראל וארץ ישראל לצפונה אבל אם נולד בתחום בית לחם אפרתה שהוא בארץ יהודה כדכתיב (שופטים יט ב) בית לחם יהודה וכתיב (מליכה ה א) ואתה בית לחם אפרתה צעיר להיות באלפי יהודה הנה הוא בדרומה של ארץ ישראל והנה בין בית אל ובין בית לחם אפרת נולד ואם המקום בהר אפרים הרי הוא בצפונה של ארץ ישראל כדכתיב (יהושע יח ה) יהודה יעמוד על גבולו מנגב ובית יוסף יעמדו על גבולם מצפון ואם בחלקו של בנימין גם כן אינה בדרום דכתיב ויהי להם גבול לפאת צפונה ומכל מקום אין טעם לקרותו בן דרום והנכון בעיני כי אמו קראתו בן אוני ורצתה לומר בן אבלי מלחם אוני (הושע ט ד) לא אכלתי באוני (דברים כו יד) ואביו עשה מן אוני כחי מלשון ראשית אוני (להלן מט ג) ולאין אוני (ישעיהו מ כט) ולכן קרא אותו בנימין בן הכח או בן החוזק כי הימין בו הגבורה וההצלחה כענין שכתוב (קהלת יב) לב חכם לימינו ימינך תמצא לכל שונאיך (תהלים כא ט) ימין ה' רוממה (שם קיח טז) רצה להיות קורא אותו בשם שקראתו אמו כי כן כל בניו בשם שקראו אותם אמותם יקראו והנה תרגם אותו לטובה ולגבורה וראיתי בבראשית רבה (פב ט) בן אוני בן צערי ואביו קרא לו בנימין בלשון הקדש ולא ידעתי מהו כי הכל לשון הקדש וכן שם כל בניו לשון קדש הוא אבל רמזו למה שאמרתי שתרגם הלשון לטובה (הרמב"ן)

דעת זקנים **בן אוני**. על שם מעשה דפגש בגבעה שעתיד לצאת עד שם : (דעת זקנים)

[יט] וְתַמַּת רְחֵל וְתַקְבֵּל בְּדַרְךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לָחֶם:

אונקלוס ומיתת רחל ואתקברת בארץ אפרת היא בית לחם : (אונקלוס)

יונתן ומיתת רחל ואתקברת באורח אפרת היא בית לחם : (תרגום יונתן)

[כ] וַיָּצַב יַעֲקֹב מִצְבָּה עַל-קְבֻרָתָהּ הוּא מִצְבַּת קְבֻרַת-רְחֵל עַד-קַיִּזִּים:

אונקלוס ואקים יעקב קמתא על קברתה היא קמת קברתא דרחל עד יומא דין : (אונקלוס)

יונתן ואקים יעקב קמתא על בית קבורתא היא קמת בית קבורתא דרחל עד יומא דין : (תרגום יונתן)

אבן עזרא קבורתה. וקברה שוים : (אבן עזרא)

ספורנו מצבה על קבורתה. מפני שהקבר על אם הדרך ויש לחוש לחטוטי קברי : (ספורנו)

[כא] וַיֵּטַע יִשְׂרָאֵל וַיֵּט אֶהְלֵה מִהֲלָאָה לְמַגְדַּל-עֶדְרָ:

אונקלוס ונטל ישראל ופרס משפנה מלהלא למגדלא דעדר : (אונקלוס)

יונתן ונטל יַעֲקֹב וּפָרַס לְמִשְׁכְּנֵיהָ מִן הַלֵּאָה לְמַגְדָּלָא דְעֵדֶר אֶתְרָא דְמִתְמָן עֵתִיד
דְּאֶתְגַּלִּי מִלְכָּא מְשִׁיחָא בְּסוּף יוֹמֵיָא : (תרגום יונתן)

[כב] וַיְהִי בְּשָׁנָן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן וַיִּשְׁכַּב אֶת בְּלָהָה פִּילְגֶשׁ אֲבִיו
וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל (פ) וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר :

אונקלוס וְהָוּה פֶּד שָׂרָא יִשְׂרָאֵל בְּאֶרְעָא הַהוּא וְאַזֵּל רְאוּבֵן וַיִּשְׁכֵּיב עִם בְּלָהָה
לְחִינְתָא דְאַבוּהִי וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וְהוּוּ בְּנֵי יַעֲקֹב תְּרֵי עָסָר : (אונקלוס)

יונתן וְהָוּה פֶּד שָׂרָא יִשְׂרָאֵל בְּאֶרְעָא הַהוּא וְאַזֵּל רְאוּבֵן וַיִּבְלַבֵּל ית מְצַעָא דְבְּלָהָה
פְּלִקְתִּיהָ דְאַבוּי דְהָוּה מְסַדְרָא פֶּל קְבִיל מְצַעָא דְלָאָה אֲמִי וְאַתְחַשֵּׁיב עִילוּי פְּאֵלוּ
שְׁיִמֵשׁ עָמָה וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל וּבְאִישׁ לִיהָ וְאָמַר וּוִי דְלָמָא נָפַק מִינִי פִּיסוּלָא הִיכְמָא
דְנָפַק מִן אֲבָרְהָם וַיִּשְׁמַעֵאל וּמִן אֲבָא נָפַק עָשׂוּ מְתִיבָא רִוְחָא דְקוּדְשָׁא וְכֵן אָמַר לִיהָ
לָא תִדְחַל דְכְּלָהוֹן צְדִיקוֹן וְלִית בְּהוֹן פִּיסוּלָא דְמַבְתֵּר דְּאֶתְיָלִיד בְּנִימִין הוּוּ בְּנֵי
יַעֲקֹב תְּרִיסָר : (תרגום יונתן)

רש"י בְּשָׁנָן יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ הַהוּא. עַד שֶׁלֹּא בָּא לְחַזְרוֹן (ה) אֲכַל יַחַק, אֲרַעְוֵהוּ כָּל
אֵלֶּה: וַיִּשְׁכַּב. מִתּוֹךְ שֶׁבִלְבָּל מִשְׁכְּבוֹ, מַעֲלָה עָלָיו הַכְּתוּב כֹּאִילוֹ שִׁכְבָּה. וְלִמָּה בִלְבָּל
וַחֲלָל יָצוּעִיו, שֶׁכִּשְׁמַתָּה רַחֵל, נָטַל יַעֲקֹב מִטְּתוֹ שֶׁהִיָּתָה נַחֲוּנָה תְּדִיר בְּאֵהֶל רַחֵל,
וְלֹא בְּשָׂרַר אֵהֱלִים, וְנִתְּנָה בְּאֵהֶל בִּלְהָה, בָּא רְאוּבֵן וְתַבַּע (ו) עֲלִבְזוֹן אֲמוֹ, אֹמֵר, אִם
אֲחוֹת אֲמִי הִיָּתָה כִּרְהָ לְאֲמִי, שְׁפַחַת אֲחוֹת אֲמִי תֵּהֵא כִּרְהָ לְאֲמִי, לְכַךְ בִּלְבָּל (שִׁכְבָּה
וַיְהִי בְּנֵי יַעֲקֹב שְׁנַיִם עָשָׂר. מִתְחִיל לַעֲנִין רַחֲשׁוֹן, מִשְׁנוּלָד בְּנִימִין נִשְׁלַמָּה
הַמַּטָּה, וּמַעֲתָה רַחֲוִים לְהַמְנוּתָּה, וּמִנְאֻן. וְרַבּוֹתֵינוּ דְרַחֲשׁוֹן, לְלַמְדֵנוּ בָּא, שְׁכוּלָם שׁוֹיִן
וְכוּלָם לְדִיקָיִם, שֶׁלֹּא חֲטָא רְאוּבֵן: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רֹכֵה לֹמֵר לִפִּי שְׁאִיחַר בִּי אֲחִתּוֹ מִלְּבָא אֲכַל יַחַק אֲבִיו לְכַךְ אִירַע
לוֹ כָּל זֹאת: (ו) לִפִּי שֶׁהִיָּתָה שְׁפַחַת רַחֵל. (מֵהַרְשֵׁ"ל), וְאִם תֵּאֲמַר מֵאִי טַעֲמָא דִיעַקֵב
וְלִמָּה לֹא נָתַן בְּאֵהֶל לָאָה, יֵשׁ לֹמֵר לִפִּי שֶׁיעַקֵב הִיָּה סְבוּר שְׁלָאָה לֹא תֵרְכָה לִיקַח
מִשׁוּם שֶׁלֹּא נָתַן מִטְּתוֹ בְּחַיֵּי רַחֵל בְּאֵהֶלָּהּ, גַּם כֵּן עַכְשָׁיו לֹא תֵרְכָה לִיקַח, אֲבָל רְאוּבֵן
שֶׁהִיָּה רְגִיל אֲכַל אֲמוֹ וַיֹּודַע שְׁתַּקָּה, מִשׁוּם הִכִּי הֵלֶךְ וּבִלְבָּל עַכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיֵּלֶךְ רְאוּבֵן. יֵפֵה פִירְשׁוֹ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל וְכִסָּה קִלוֹן עָרוֹם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיִּשְׁמַע יִשְׂרָאֵל. סִיפֵר הַכְּתוּב עֲנוּתוֹתָיו כִּי שָׁמַע בְּחִלְלֵ בְנוֹ יָצוּעִיו וְלֹא צוּה
שִׁיּוּצִיאֹוֵהוּ מִבֵּיתוֹ מִכֻּלֵּל בְּנָיו וְלֹא יִנְחַל עִמָּהֶם אֲבָל יִמְנָה עִמָּהֶם וַיְהִי שְׁנַיִם עָשָׂר
וְהוּא יִמְנָה רַחֲשׁוֹן וְלְכַךְ עָשָׂה מִשְׁתֵּי הַפְּרָשִׁיּוֹת פְּסוּק אַחַד כִּי אָף עַל פִּי שֶׁהוּא
תַּחֲלַת עֲנִין שְׁבָא לְמִנּוֹת הַשְּׁבִטִים מִשְׁנוּלָדוֹ כּוּלָם רִמְזוּ כִי רְאוּבֵן לֹא נִדְחָה בְּמַעֲשָׂהוּ
וְעַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁט יִתְכַּן שֶׁבִלְבָּל רְאוּבֵן יָצוּעִי בִלְהָה מִפְּחָדוֹ שֶׁלֹּא תִלַּד לִיעַקֵב עוֹד כִּי
הוּא הַבְּכוֹר וְחָשַׁב לְקַחַת שְׁנֵי חֲלָקִים וַיִּפְסִיד יוֹתֵר מִכָּל הָאֲחִים וְלֹא פָּחַד מֵאֲמוֹ
כִּי זָקְנָה הִיָּתָה וְאוּלַי מִתָּה זִלְפָּה אוֹ חֲשֵׁשׁ לְכַבוֹד אֲמוֹ בַעֲבוּר הִיּוֹתָה שְׁפַחַתָּה וְלָכֵן

נטלה ממנו הבכורה מדה כנגד מדה וזהו טעם ויהיו בני יעקב שנים עשר כי לא
הוליד אחרי כן (הרמב"ן)

ספורנו וישמע ישראל ויהיו בני יעקב שנים עשר. אע"פ ששמע לא הפילו ממנין
בניו כי לא היה ספק אצלו שעשה תשובה לאלתר ולא נעדר ממנין בני יעקב:
(ספורנו)

דעת זקנים וישכב את בלהה פלגש אביו. יש מפרשים לפימ"ש ז"ל שבלבל יצועי
אביו עקר המצע ממקומו ל' וישכב הוא כמו ובכל תבואתי תשרש: (דעת זקנים)

[כג] בְּנֵי לֵאָה בְּכוֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וַיהוּדָה וַיִּשְׁשַׁקֶּר וַיִּזְבְּלוּן:

אונקלוס בְּנֵי לֵאָה בּוֹכְרָא דַּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וַיהוּדָה וַיִּשְׁשַׁקֶּר וַיִּזְבְּלוּן:
(אונקלוס)

יונתן בְּנֵי לֵאָה בּוֹכְרִיָּה דַּיַעֲקֹב רְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן וְלֵוִי וַיהוּדָה יִשְׁשַׁקֶּר וַיִּזְבְּלוּן: (תרגום
יונתן)

רש"י **זכור יעקב.** אפילו בשעת הקלקלה קראו זכור: **זכור יעקב.** זכור לנחלה,
זכור לעבודה זכור (ז) למנין, (ח) ולא נתנה זכורה ליוסף אלא לענין השבטים,
שנעשה לשני שבטים: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) רוצה לומר כשעשה כהן גדול עבודה היה מלובש בחשן וזכאפד
והיו שמות השבטים בחשן ועל כתפות האפוד, ראובן היה הראשון: (ח) כשנמנו
שמות השבטים הוא נמנה תחילה, (מנחתים): (שפתי חכמים)

אור החיים **בני לאה בכור יעקב וגו'.** טעם שהוצרך להודיע היותו בכור יעקב לומר
שלא תחשוב בו דבר בלתי הגון דכתיב בסמוך וישכב את בלהה כי לא שכב ממש
והראיה שחזר ומנאו עם שאר אחיו דכתיב ויהיו בני (ישראל) [יעקב] שנים עשר,
ולזה רשם ואמר **בכור יעקב** כי הוא בכור יעקב ולהיותו טיפה ראשונה של יעקב
בחינה זו תשרש בו הרחקת התיעוב ולא תחשדנו: (אור החיים)

ספורנו **בכור יעקב ראובן.** שלא נפל מן הבכורה בדיני שמים מפני התשובה
המגעת עד כסא הכבוד ולא נפל ממנה אפי' בעול' הזה עד שהפילו יעקב אביו
בדיני אדם כענין כל מי שהי' חייב נדוי שלא הי' מנודה עד שינדהו חכם בדור
כאמרם רז"ל (מ"ק פרק אלו מגלחין) מנלן דמשמתינן דכתיב אורו מרוז דהכי
סבר גברא רבא פלניא דכתיב אמר מלאך ה' וכן הורו האחרונים: (ספורנו)

[כד] וַיִּבְנֶימוּן יוֹסֵף רָחֵל בְּנֵי

אונקלוס וַיִּבְנֶימוּן יוֹסֵף רָחֵל בְּנֵי (אונקלוס)

יונתן בְּנֵי רַחֵל יוֹסֵף וּבְנֵימִין : (תרגום יונתן)

[כה] וּבְנֵי בְלָהָה שְׁפָחַת רַחֵל דָּן וּנְפֹתְלִי:

אונקלוס וּבְנֵי בְלָהָה אֲמָתָא דְרַחֵל דָּן וּנְפֹתְלִי : (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵי בְלָהָה אֲמָתָא דְרַחֵל דָּן וּנְפֹתְלִי : (תרגום יונתן)

[כו] וּבְנֵי זַלְפָּה שְׁפָחַת לָאָה גָד וְאֲשֶׁר אֵלֶּה בְּנֵי יַעֲקֹב אֲשֶׁר יָלַד-לוֹ בְּפָדֵן אֲרָם:

אונקלוס וּבְנֵי זַלְפָּה אֲמָתָא דְלָאָה גָד וְאֲשֶׁר אֵלֶּיךָ בְּנֵי יַעֲקֹב דִּי אֲתִילִידוּ לָהּ בְּפָדֵן אֲרָם : (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵי זַלְפָּה אֲמָתָא דְלָאָה גָד וְאֲשֶׁר אֵלֶּיךָ בְּנֵי יַעֲקֹב דְאֲתִילִידוּ לִיהּ בְּפָדֵן אֲרָם : (תרגום יונתן)

אבן עזרא אֲשֶׁר יוֹלַד לוֹ בְּפָדֵן אֲרָם. עשתי עשר נולדו לו שם כי בנימין נולד בארץ כנען והכתוב כתב על הרוב. ורבים אראה לך עוד כמוהו: (אבן עזרא)

[כז] וַיָּבֵא יַעֲקֹב אֶל-יִצְחָק אָבִיו מִמֶּרֶא קְרִית הָאֲרָבָה הוּא חֶבְרוֹן אֲשֶׁר-גַּר-שָׁם אַבְרָהָם

אונקלוס וְאֵתָא יַעֲקֹב לְוֹת יִצְחָק אָבוּהִי מִמֶּרֶא קְרִית אֲרָבָה הִיא חֶבְרוֹן דִּי דַר תַּמָּן אַבְרָהָם : (אונקלוס)

יונתן וְאֵתָא יַעֲקֹב לְוֹת יִצְחָק אָבוּי לְמֶמְרֶא קְרִית אֲרָבָה הוּא חֶבְרוֹן דְדַר תַּמָּן אַבְרָהָם : (תרגום יונתן)

רש"י ממרע. שם (א) המישור: קרית ארבע. שם העיר. (ב) ממרע קרית הארבע, איל מישור של קרית ארבע. ואם תאמר היה לו לכתוב ממרע הקרית ארבע, כן דרך המקרא בכל דבר ששמו כפול, כגון זה, וכגון בית לחם אבי עזר, בית אל, אם הולך להטיל בו ה"א, נותנה בראש התיבה השניה, בית הלחמי (שמואל-א טז, א. א.), בעפרת אבי העזרי (שופטים ו, כד.), בנה חיאל בית האלי (מלכים-א טז, ד.): (רש"י)

שפתי חכמים (א) והא דכתיב לעיל בפרשת לך (י"ג י"ח) וישב באלונו ממרע אשר בחברון ופירש רש"י (ס) שם אדם, יש לומר להתם כתיב באלונו ממרע, ואלון שם המישור, ואין לומר דשמה שני שמות יש לו אלון וממרע וקראן בשני שמותיו דהיינו אלון וממרע, אם כן הוה ליה למימר באלונו בממרע להורות ששני שמות יש לו למישור, אלא על כרחך מדלל כתיב הכי שמע מינה שם איש הוא, והרא"ם פירש

לא שם האדם מדכתיב אחריו קרית הארבע: (ב) פירוש שמה של עיר היא קרית ארבע, ולא קרית של ארבע שהוא שם אדם, מדכתיב ותמת פרה בקרית ארבע (לעיל כ"ג ב') שמע מינה שקרית ארבע הוא שם המקום, והה"א שצמלת הארבע דכתיב הכא הוא צמקום של, כלומר איל מישור של קרית ארבע, וכמו שמפרש רש"י בעלמו אחר זה וק"ל: (שפתי חכמים)

ספורנו אשר גר שם אברהם ויצחק. כי אמנם זכרון חסדי הצדיקים בארץ מגוריהם מטיב לבניהם שם טוב ואהבת חסד בעיני יושבי הארץ הפך הרשעים שנאמר בהם הכינו לבניו מטבח בעון אבותם בל יקומו ויירשו ארץ: (ספורנו)

[כת] וַיְהִי יָמֵי יִצְחָק מֵאָת שָׁנָה וּשְׁמֹנִים שָׁנָה:

אונקלוס וַהֲוֹ יוֹמֵי יִצְחָק מֵאָה וַתִּמְנָן שְׁנֵין: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוֹ יוֹמֵי יִצְחָק מֵאָה וַתִּמְנָן שְׁנֵין: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ויהיו ימי יצחק. אין מוקדם ומאוחר בתורה מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של יצחק לשון רש"י וכבר כתבתי (לעיל י"א לב) שזה מנהג הכתוב בכל הדורות יספר ענין האדם ותולדותיו ומיתתו ויתחיל בתולדות הדור האחר וראוי היה להקדים מיתת יצחק לתולדות יעקב כאשר עשה באברהם ובכל דורות הראשונים אבל יתכון הכתוב להגיד כי יצחק מת בשיבה טובה זקן ושבע ימים אחרי ששב אליו בנו המבורך הנוחל מעלתו וקברוהו בכבוד עשו ויעקב בניו גדולי העולם ולא הוצרך להזכיר כי קברוהו במערת המכפלה בעבור שהזכיר כי היה בעיר ההיא ואנה יקברוהו רק בקבר אביו (הרמב"ן)

אור החיים ויהיו ימי יצחק וגו'. טעם שלא הזכיר חיים ביצחק כמנהג הכתוב באברהם ויעקב, וגם ביוסף הזכיר חיים דכתיב (בראשית נ" כ"ב) ויחי יוסף, ואולי כי להיות שמיום שנולד עד העקידה לא היתה לו בת זוג ואמרו ז"ל (קהלת רבה פ' ט') השרוי בלא אשה שרוי בלא חיים, ומעת העקידה אמרו ז"ל (ב"ר פ' ס"ה) שהתחילו לכהות עיניו לזה לא הזכיר בו חיים:

או אפשר, להיות, שלא הביא עמו חיים עד העקידה לא הזכיר בו חיים: (אור החיים)

[כט] וַיָּגַע יִצְחָק וַיָּמָת וַיֵּאָסֶף אֶל-עַמּוּיֹזְקָן וּשְׁבַע יָמִים וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ עֶשְׂו וַיַּעֲקֹב בְּנָיו:

אונקלוס וַאֲתַנְגִּיד יִצְחָק וַמִּית וַאֲתַנְגִּישׁ לְעַמְיָה סִיב וּשְׁבַע יוֹמִין וַקְבְּרוּ יָתֵה עֶשְׂו וַיַּעֲקֹב בְּנוֹהִי: [פ] (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַנְגִּיד יִצְחָק וַאֲתַנְגִּישׁ לְעַמְיָה סִיב וּשְׁבַע יוֹמִין וַקְבְּרוּ יָתֵה עֶשְׂו וַיַּעֲקֹב בְּנָוִי: (תרגום יונתן)

רס"י ויגוע ילחקה. אין מוקדם ומאוחר בתורה, מכירתו של יוסף קדמה למיתתו של ילחקה י"ב שנה, שהרי כשנולד יעקב היה ילחקה בן ס' שנה, שנאמר וילחקה בן ששים שנה וגו', וילחקה מת בשנת ק"כ ליעקב, אם תוליד ששים מק"פ שנה, נשאר ק"ד, ויוסף נמכר בן י"ז שנה, ולאותה שנה שנת מאה ושמונה ליעקב, כיילד, בן ששים ושלש נתברך, וארבע עשרה שנה נטמן בבית עבר, הרי שבעים ושב, וארבע עשרה עבד באשה, ובסוף ארבע עשרה נולד יוסף, שנאמר והי כאשר ילדה רחל את יוסף וגו', הרי תשעים ואחת, וי"ז עד שלא נמכר יוסף, הרי מאה ושמונה. (עוד מפורש מן המקרא, משנמכר יוסף עד שבא יעקב מצרימה כ"ב שנה, שנאמר ויוסף בן שלשים שנה וגו', ו' שנים שובע ושמנים רעב, הרי כ"ב, וכתב ימי שני מגורי שלשים ומאת שנה, נמלא יעקב במכירתו ק"ח): (רס"י)

אבן עזרא ויגוע יצחק. וכאשר מת יצחק ונאסף אל עמיו קברו אותו עשו ויעקב כאשר נולדו ולמעלה אמר יצחק וישמעאל בעבור היות ישמעאל בן השפחה: (אבן עזרא)

בעל הטורים זקן ושבע ימים. ג' במסורה. ביצחק ובאיוב ששניהם צדיקים וכן באברהם זקן ושבע ובצדיקים נאמר כן לשבח וברשעים לגנאי אדם ילוד אשה קצר ימים ושבע רוגז: (בעל הטורים)

בראשית פרק-לו

[א] ואלה תולדות עשו הוא אדום:

אונקלוס ואלין תולדת עשו הוא אדום: (אונקלוס)

יונתן ואלין ייחוסין דעשו הוא דמתקרי אדום: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הוא אדום. הוא אבי אדום. ואל תתמה על עדה ובשמת שיש לה ב' שמות כי כן שם אם אביה גם שם אביה בדברי הימים איננו כמו בספר מלכים כי שני שמות היו לה גם לאביה: וטעם ואלה שמות בני עשו על בניו: (אבן עזרא)

אור החיים הוא אדום. אמר כן ג' פעמים בפרשה זו, להיות שנשבע ה' לאבד אדום לזה הזכיר עשו כי הוא אדום, והזכיר העיר דכתיב (ח') בהר שעיר הוא אדום אם אינו ענין לעשו תנהו ענין לעיר עצמה. והזכיר בני עשו כי הם אדום דכתיב (י"ט) ואלה אלופיהם הוא אדום לומר כי כלם ידלקו באש של בית יעקב לצד שכלם נקראים אדום אשר נתן ה' לישראל, וגם עשו עצמו, והוא רמוז בדברי רז"ל (תנחומא צו) שאמרו עתיד עשו להתעטף בציצית ויבא וישב בין הצדיקים

והקב"ה מושכו משם וכו' דכתיב (עובדי' א') ואם בין כוכבים וגוי' משם וגוי' ע"כ. ועיין מה שכתבתי בפסוק (ל"א) ואלה המלכים: (אור החיים)

ספורנו אלה תולדות. עניניו ומקורו כענין מה ילד יום: (ספורנו)

[ב] עָשׂוּ לָקַח אֶת-נָשָׁיו מִבְּנוֹת כְּנָעַן אֶת-עֵדָה בֶּת-אֵילֹן הַחֲתָי וְאֶת-אֶהֱלִיבָמָה בֶּת-עֵנָה בֶּת-צִבְעוֹן **הַחַי:**

אונקלוס עָשׂוּ נָסִיב יֵת נְשׁוּהִי מִבְּנֹת כְּנָעַן יֵת עֵדָה בֶּת אֵילֹן חֲתָאָה וְיֵת אֶהֱלִיבָמָה בֶּת עֵנָה בֶּת צִבְעוֹן חֲנָאָה: (אונקלוס)

יונתן עָשׂוּ נָסִיב יֵת נְשׁוּי מִבְּנֹת כְּנָעַן יֵת עֵדָה בֶּרֶת אֵלֹן חִיְתָאָה וְיֵת אֶהֱלִיבָמָה בֶּרֶת עֵנָה בֶּרֶת צִבְעוֹן חִיְנָאָה: (תרגום יונתן)

רש"י עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון, ונקראת בשמת על שם שהיתה מקטרת בשמים לעבודת אלילים: אהליצמה. היא יהודית, והוא כינה שמה יהודית, לומר, שהיא כופרת בעבודת אלילים כדי להטעות (ג) את אביו: בת ענה בת צבעון. אם בת ענה לא בת צבעון, ענה בנו של צבעון, שנאמר ואלה בני צבעון ואיה וענה, מלמד שצא צבעון על כלתו אשת ענה, ויאלת אהליצמה מבין שניהם, והודיעך הכתוב שכולן בני ממזרות היו: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) וקשה ולבשמת למה לא כינה לה שם טוב כדי לרמאות את אביו והיה לו לעיל צפרשת תולדות (כ"ו ל"ד) להזכיר אותו שם כינוי אם היה לה, ויש לומר שעשו קרא לה שם אחר שאינו של עבודת אלילים, אלא הכתוב קראה כך בשם עבודת אלילים, לפי שכתוב לעיל אחר כך (כ"ז א') ותכהין עיניו מראות, ופירש רש"י (ס) בעשן של אלו, ואם היה משנה שמה היה קשה היכן מצינו שהיו מקטרות, לכך קראה לעיל בשם זה כדי להראות את זה שלכך נקראת בשמת עיין שם וכו'. (מהרש"ב), ואף על פי שיהודית היא בת בארי החתי ואהליצמה היא בת ענה החוי, יש לומר הוא ענה הוא בארי דשני שמות היה לו, והא דמייחס אותו פעם למשפחת החוי ופעם למשפחת החתי, אפשר דאביו היה ממשפחת החתי ואמו היתה ממשפחת החוי, לכן מייחסו פעם אחד למשפחת החתי ופעם לחוי. והרא"ם כתב אולי שצאו חתי וחוי על אשה אחת, ואם תאמר מנא ליה לרש"י דיהודית היא אהליצמה דילמא יהודית מתה ואהליצמה אשה אחרת היתה, תירץ הרא"ם מדכתיב את נסיו ולא כתיב נסים, שמע מינה הן הן נסיו האמורים למעלה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **בת ענה בת צבעון.** והנה מצאנו כי יש ענה אחי צבעון. גם שם בנו ענה. על כן יאמר כי האב והבן או שני האחים שכבו אשה אחת והנולדים לא נודעו בן

מי הם. ויתכן להיות זאת אהליבמה בת ענה שהוא בן צבעון ויחסה הכתוב לשם אביה ואבי אביה להפריש בין ענה ובין ענה. ויש אומרים כי יש קרח בן עדה ויש קרח בן אהליבמה. והקרוב אלי שהוא בן אהליבמה והוא אחד והזכירו הכתוב עם אלופי אליפז שהיה דר עמהם גם יתכן שמתה אמו כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלה עדה את קרח עם בניה ונכתב עליו שהוא מבניה. כמו בני מיכל. ויהי לה לבן. וכן נכתב על עמלק מבני עדה בעבור שהוא בן שפחת בעלה. ופי' אלוף נשיא וגדול. ואינו כן ככבש אלוף רק הכ"ף ישרת עצמו ואחר עמו וכן הוא ככבש כאלוף. כי משפט לשון הקדש לדבר כן כמו כריע כאח לי: (אבן עזרא)

הרמב"ן עדה בת אילון. היא בשמת בת אילון ונקראת בשמת (לעיל כו לד) על שם שהיתה מקטרת בשמים לעבודה זרה ואהליבמה היא יהודית אותו רשע כינה שמה יהודית לומר שהיא כופרת בעבודה זרה כדי להטעות את אביו בשמת בת ישמעאל ולהלן הוא קורא לה מחלת (לעיל כח ט) מצאתי בהגדת מדרש ספר שמואל (פרק יז) שלשה מוחלין להם על כל עונותיהם גר שנתגייר והעולה לגדולה והנושא אשה ולמד הטעם מכאן לכך נקראת מחלת שנמחלו לו עונותיו כל זה לשון רש"י והנה לא נתן טעם באבי אהליבמה שנקרא שם בארי וכאן ענה ובשמת בת ישמעאל יהיה שם העצם והוא שם תואר לקטור הבשמים ובבראשית רבה (סז יג) אמרו נתן עשו דעתו להתגייר מחלת שמחל לו הקב"ה על עונותיו בשמת שנתבשמה דעתו עליו והנה שניהם תאר אין שם העצם נודע בס ולכך אמר רבי אברהם כי היו לה שני שמות וגם לאביה ויתכן לומר כי השתים נשים ההם מתו בלא בנים אולי נענשו בעבור שהיו מורת רוח ליצחק ולרבקה ונשא אחות אשתו בת אלון ואחרת אהליבמה בת ענה אבל בת ישמעאל אחות נביות בעבור שהיה לה שם כעור בלשון הקדש מחלת קרא את שמה בשם הנכבד אשר היה לאשתו הראשונה מלשון בשמים כי היתה חביבה עליו בעבור שהיתה ממשפחתו ואיננה רעה בעיני יצחק אביו (הרמב"ן)

ספורנו את אהליבמה בת ענה. היא היתה מבני שעיר החורי ועל ידה הלך עשו לארץ שעיר כאמרו וישב עשו בהר שעיר ובניו אחריו השמידו את החורי כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר אשר השמיד את החורי מפניהם ולזה חזר ואמר ואלה תולדות עשו אבי אדום בהר שעיר. ומנה האלופים כי בניו אחריו היו שכבשו ונעשית תמנע פילגש ונעשו תולדות עשו אלופים: (ספורנו)

ג וְאֶת-בְּשֵׁמֶת בַּת-יִשְׁמָעֵאל אַחֹת נְבִיֹּת:

אונקלוס וְיֵת בְּשֵׁמֶת בַּת יִשְׁמָעֵאל אַחֲתָה דְנְבִיֹּת: (אונקלוס)

יונתן וְיֵת בְּשֵׁמֶת בְּרַת יִשְׁמָעֵאל דְאַסִּיבָא לִיה נְבִיֹּת אַחָה: (תרגום יונתן)

רש"י בשמת בת ישמעאל. ולהלן קורא לה מחלת, מלינו באגדת מדרש ספר שמואל (מדרש שמואל פי"ז), ג' מוחלים להן עונותיהן, גר שנתגייר, והעולה לגדולה, והנושא אשה, ולמד הטעם מכאן, לכך נקראת מחלת, שנמחלו עונותיו: אחות נביות. על שם שהיא הסיאה לו משמת ישמעאל, נקראת על שמו: (רש"י)

[ד] וַתֵּלֶד עֶדָה לַעֲשׂוֹ אֶת-אֶלְיָצַר וּבִשְׁמֹת יֵלְדָה אֶת-רְעוּאֵל:

אונקלוס וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמות ילדת ית רעואל: (אונקלוס)

יונתן וילידת עדה לעשו ית אליפז ובשמות ילדת ית רעואל: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ותלד עדה. בבני יעקב כשמייחסם אומר בני לאה בני רחל וכן בכולן לפי שהם בניינו של עולם ולכך נקראו בנים אבל בני עשו אינם נקראים בנים אלא ולדות כמו ולד בהמה: (בעל הטורים)

[ה] וְאֶהְלִיבְמָהּ יֵלְדָה אֶת-(יעיש) יְעוֹשׂ וְאֶת-יַעֲלָם וְאֶת-קָרַח אֵלֶּה בְּנֵי עֲשׂוֹ אֲשֶׁר יֵלְדוּ-לוֹ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:

אונקלוס וְאֶהְלִיבְמָהּ יֵלְדִית יֵת יְעוֹשׂ וְיֵת יַעֲלָם וְיֵת קָרַח אֵלִין בְּנֵי עֲשׂוֹ דִי אֵתִי־לִידוֹ לֵה בְּאֶרְעָא דְכְּנַעַן: (אונקלוס)

יונתן וְאֶהְלִיבְמָהּ יֵלְדִית יֵת יְעוֹשׂ וְיֵת יַעֲלָם וְיֵת קָרַח אֵלִין בְּנוֹי דְעֲשׂוֹ דִי אֵתִי־לִידוֹ לִיה בְּאֶרְעָא דְכְּנַעַן: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֶהְלִיבְמָהּ יֵלְדָה וְגו'. קרחה זה ממזר היה, וכן אליפז היה, (ד) שזא על אשת אביו אל אהליבמה אשת עשו, שהרי הוא מנוי עם אלופי אליפז בסוף הענין (ב"ד פג, רש"י):

שפתי חכמים (ד) כתב הר"ם ואם תאמר מנא ליה דילמא תרי קרחה היו, ויט לומר כיון דלא חשב אותו בזניו של אהליבמה ואחר כך חשב אותו באלופים של אליפז שזמע מינה ממזר היה: (שפתי חכמים)

[ו] וַיִּקַּח עֲשׂוֹ אֶת-נְשָׂיו וְאֶת-בְּנָיו וְאֶת-בְּנֹתָיו וְאֶת-כָּל-נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ וְאֶת-מִקְנֵהוּ וְאֶת-כָּל-בְּהֵמָתוֹ וְאֶת-כָּל-קִנְיָנוֹ אֲשֶׁר רָכַשׂ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיֵּלֶךְ אֶל-אֶרֶץ מִצְרָיִם וַיַּעֲקֹב אֹחִיו:

אונקלוס וידבר עשו ית נשׁוהי וית בנוהי וית בנתה וית כל נפשת ביתה וית גיתוהי וית כל בעירה וית כל קנינה די קנא בארעא דכנען ואזל לארעא אוחרי מן קדם יעקב אחוהי: (אונקלוס)

יונתן וידבר עשו ית נשׁוי וית בנוי וית בנתוי וית כל נפשת ביתיה וית גיתוי וית בעירווי וית כל נכסוי די קנה בארעא דכנען וטניל לארע אוחרי דהוה רמאי עלוי אימתא דיעקב אחוהי: (תרגום יונתן)

רש"י וילך אל ארץ מצרים. לגור. באשר ימצא: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) לאס לא כן למה אינו מפרק לאיזה ארץ הלך: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויקח עשו את נשיו ואת בניו ואת בנותיו. זה המסע היה אחרי שוב אחיו מחרן והאחזו בארץ כנען כמו שאמר כאן ואפשר שהיה גם אחרי מות אביהם והנה בעוד אחיו בחרן היה עשו בשעיר ככתוב למעלה (לב ד) אבל הענין כי עשו הלך לשעיר בימי אלופי החרי יושבי הארץ ויהי לשר הולך עם ד' מאות איש ובניו וביתו היו בארץ כנען ויתכן שהיתה לו שם אחוזה במקום אחד במישור לא בהר שעיר על כן ייחס לו ארצה שעיר שדה אדום ואחרי שחזר אחיו לארץ כנען פנה לו מפניו כי ידע שארץ כנען נחלת אחיו אשר נתן לו אביו בברכתו ולקח בניו וכל נפשות ביתו עם רב והלך לשעיר להתיישב שם ואז נלחם בבני שעיר החרי יושבי הארץ כי אולי פחדו ממנו ולא היו נותנים אותו לבא בגבולם בהר שעיר שהיו שם המבצרים אלא שישב בשדה אדום במקומו הראשון וישמידם ה' מפניהם ויירשום וישבו תחתם כאמור במשנה תורה (דברים ב כא) ולכך יאמר שם (ב ה) כי ירושה לעשו נתתי את "הר" שעיר וטעם וילך אל ארץ אמר אונקלוס אל ארץ אחרת ורש"י פירש לגור באשר ימצא כי הלך אל ארץ אשר ימצא לו מקום לחנותו עד שבא אל הר שעיר וישב שם והנכון בעיני שיאמר וילך אל ארץ שעיר וחסרו הכינוי בעבור היותו מובן שכבר הזכיר (לעיל לב ד) שהיה עומד בארץ שעיר והידוע כי לשם יליך ביתו ויזכיר בסמוך (פסוק ח) וישב עשו בהר שעיר ונמצא כזה (מלכים א טז יח) ויבא אל ארמון בית המלך וישרף עליו את בית מלך ושיעורו בית המלך הזה שהיה בו וכן וישרף את הבמה הדק לעפר ושרף אשרה (מלכים ב כג טו) כלומר אשר לירבעם הנזכרת במקום ההוא וכן ויאמר יואב לכושי לך הגד למלך וישתחו כושי ליואב (יח כא) וחמור והאריה (מלכים א יג כח) וכן כי נשברו אניות בעציון גבר (שם כב מט) האניות וכן רבים אף כאן וילך אל ארץ כמו אל הארץ ארץ שעיר הנזכרת (הרמב"ן)

11 כִּי-הָיָה רְכוּשָׁם רַב מִשֶּׁבֶת יַחֲדָו וְלֹא יָכְלָה אֶרֶץ מְגוּרֵיהֶם לְשָׂאת אֹתָם מִפְּנֵי מִקְנֵיהֶם:

אונקלוס אַרִי הָוָה קִנְיָנְהוֹן סְגִי מְלִמְתֵּב פְּחָדָא וְלֹא יָכִילַת אֶרֶע תּוֹתְבוֹתְהוֹן לְסוֹבְרָא יְתָהוֹן מִן קָדָם גִּיתִיָהוֹן: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם הָוָה נְכִסְיָהוֹן סְגִי מְלִמְיָתֵב פְּחָדָא וְלֹא פְהִילַת אֶרְעָא תּוֹתְבוֹתְהוֹן לְסוֹבְרָא יְתָהוֹם מִן קָדָם גִּיתִיָהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ולא יכלה ארץ מגוריהם. להספיק מרעה לבהמות שלהם. ומדרש אגדה (ב"ר פב, יג.) מפני יעקב אחיו, מפני שטר חוצ של גזירת כי גר יהיה זרעך, המוטל על זרעו של יצחק, אמר, אלך לי מכאן, אין לי חלק לא במתנה שנתנה לו הארץ הזאת, ולא צפרעון השטר, ומפני (ו) הבושה שמכר בכורתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) כלומר ועוד טעם אחר: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ולא יכלה ארץ מגוריהם. טעמו עיר מגוריהם היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק כי ארץ כנען תשא כזה וכזה אלף פעמים אבל עשו בראותו כי לא יוכל לעמוד בעירו ובמקומו עזב את כל הארץ לאחיו והלך לו (הרמב"ן)

בעל הטורים ולא יכ. לה. ב' במסורה דין ואידך ולא יכלה עוד הצפינו. לפי ש. עקב שרתה עליו שכינה ומצרים עובדי ע"א ולא היה יכול לסבול: (בעל הטורים)

[ח] וישב עשו בְּהַר שְׁעִיר עֵשָׂו הוּא אֲדָוִם:

אונקלוס ויתב עשו בְּטוֹרָא דְשְׁעִיר עֵשָׂו הוּא אֲדָוִם: (אונקלוס)

יונתן ויתב עשו בְּטוֹר גְּבֵלָא עֵשָׂו הוּא רְבֵא דְאֲדוֹמָאִי: (תרגום יונתן)

[ט] ואלה תולדות עשו אביו אדום בְּהַר שְׁעִיר:

אונקלוס ואלין תולדות עשו אביוהון דְאֲדוֹמָאִי בְּטוֹרָא דְשְׁעִיר: (אונקלוס)

יונתן ואלין ייחוסין דְעֵשָׂו רְבֵא דְאֲדוֹמָאִי דְבֵית מְדוֹרְהוֹן בְּטוֹר גְּבֵלָא: (תרגום יונתן)

רש"י ואלה. התולדות שהולידו בניו משהלך לשעיר: (רש"י)

הרמב"ן ואלה תולדות עשו אביו אדום. בא להזכיר התולדות אשר הולידו בניו אחרי שהלכו עמו לשעיר כי הוא לא הוליד שם והנה החל ממנו לומר הוא הוליד את אליפז ורעואל והם הולידו בארץ שעיר תולדות הללו ויזכיר עמהם בני אהליבמה הנולדים בארץ כנען אף על פי שלא הזכיר להם תולדות בארץ שעיר כדי שימנו עם אחיהם בני עשו הנזכרים בתחילת הפרשה ועוד בעבור היותם בשעיר אלופים כי כל אלופיהם יזכיר (הרמב"ן)

[י] אלה שמות בני-עשו אליפז בן-עדה אשת עשו רעואל בן-בשמת אשת עשו:

אונקלוס אלין שמות בני עשו אליפז בר עדה אשת עשו רעואל בר בשמת אשת עשו: (אונקלוס)

יונתן אליון שמות בני עשו אליפז בר עדה אשת עשו רעואל בר בשמת אשת עשו: (תרגום יונתן)

[יא] ויהיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז:

אונקלוס והיו בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז: (אונקלוס)

יונתן וְהוּוּ בְּנֵי אֶלְיָאָה תִּימָן אֹמֵר צָפוּ וְגַעְתֶּם וּקְנֹזוּ : (תרגום יונתן)

יב | ותמנע | היתה פילגש לאליפז בן-עשו ותלד לאליפז את-עמלק אלה בני עדה ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אליו בני עדה

אונקלוס | ותמנע הות לחינתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק אליו בני עדה איתת : עשו : (אונקלוס)

יונתן | ותמנע הות פילקתא לאליפז בר עשו וילידת לאליפז ית עמלק הוא אליפז תבריה דאיוב אליו בני עדה איתת עשו : (תרגום יונתן)

רס"י | ותמנע היתה פילגש. להודיע גדולתו של אברהם כמה היו תאבים לידבק בזרעו, תמנע זו בת אלופים היתה, שנאמר ואחות לוטן תמנע, ולוטן מאלופי יושבי שעיר היה, מן החורים שישבו זה לפניו, אמרה, איני זוכה להנשא לך, (ז) הלואי ואלהיה פילגש. ובדברי הימים מונה אותה בזניו של אליפז, (ח) מלמד שבא על אשתו של שעיר ואלהיה תמנע מזיניהם, וכשגדלה נעשית פילגשו, וזהו ואחות לוטן תמנע, ולא מנאה עם בני שעיר, שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב: (רס"י)

שפתי חכמים (ז) (ממ"ט), דאם לא כן למה ליה ותמנע היתה פילגש וגו' היה לו לומר גם עמלק מבני אליפז בסתם, למה מזכיר קם אמו טפי מבני אליפז האחרים, גם מאי נפקא מינה שהיתה פילגש או אשתו, לכן פירש להודיע וכו', עד הלואי ואלהיה פילגש וכו', לכן פירש"י בסמוך (לקמן פ' כ"ד ד"ה את) למשום הכי הוזקה לכתוב משפחת החורי וק"ל: (ח) כתב הרא"ם ואם תאמר מנא ליה דיך כאן ממזרות דילמא לאחר שמת שעיר החורי נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע. ומרש"ל תירץ דאם כן היאך שייך לומר שהיתה בתו פילגשו צפרהסיא, בשלמא כשבא אליפז על אשת שעיר באיסור לא היו יודעין העולם שתמנע היתה בתו של אליפז, ולי נראה דאם היתה בתו של אליפז למה כתיב (לקמן פ' כ"ב) ואחות לוטן תמנע, התינה אי לאו בתו של אליפז היתה אלא מכח ממזרות שבא אליפז על אשת שעיר בעוד שהיה חי והיו העולם סבורין שהיתה בתו של שעיר ואחות לוטן מן האב ומן האם, בא לאשמועינן גדולתו של אברהם, אבל אי הוה תמנע בתו של אליפז בהיתר ואחר כך נשאה אליפז לפילגש, כי בן נח מותר בבתו למאי נפקא מינה בא להודיע הכתוב שהיא אחות לוטן, או להודיע גדולתו של אברהם וכו', והא היא היתה מזרעו של אברהם בעיני כל, שהרי בהיתר נשא אליפז אשת שעיר והוליד ממנה תמנע ודו"ק נ"ל. והרא"ם תירץ משום דכל המשפחות הללו לא נכתבו כאן, אלא להודיע קלונם ופסולתם, משום הכי כל היכא דאיכא למיתלא בהו קלקולא תלינן: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ותמנע היתה פילגש. מפני שלא הקפיד בכל האחרים להודיע שם האם דרשו רבותינו (ב"ר פב יד) כי זה להודיע גדולתו של אברהם אבינו כמה היו תאבים להדבק בזרעו שהרי תמנע זו בת אלופים היתה שנאמר ואחות לוטן תמנע אמרה איני זוכה להנשא לך הלואי ואהיה פילגש כמו שכתב רש"י ויתכן כי בני אליפז החמשה היו ידועים לו כי הולידם מנשיו ועמלק בעבור היותו בן פלגש לא היה לו שם באחיו והיה נכלל עם בני עשו בעבור היותו מזרעו והוצרך הכתוב לומר כי אמו פלונית אשר הוא נודע לה ילדתו לאליפז אבל איננו בכלל בני עשו ולא יושב עמם בהר שעיר כי בבני הגבירות יקרא לו זרע ולא בבן הפילגש כי לא יירש בן אמה עם בניו כמו שעשה אביו והנה אנחנו נצטוינו בבני עשו שלא נתעב אותם (דברים כג ח) ולא נקח את ארצם (שם ב ה) והם כל בניו הידועים לו היושבים בשעיר כי הם הנקראים אדום על שמו אבל בן הפילגש אינו בכלל בני עשו ולא עמם בארצם ונצטוינו בו בהפך לתעב אותו ולמחות את שמו וכתב רש"י עוד ובדברי הימים (א א לו) מונה תמנע בבניו של אליפז מלמד שבא על אשתו של שעיר החורי ויצאה תמנע מביניהם וכשגדלה היתה פילגשו וזהו ואחות לוטן תמנע (להלן פסוק כב) ולא מנאה מבני שעיר שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב ואין דעתי סובלת זה כי היה ראוי לומר בדברי הימים "ותמנע בתו" ולמה ימנה האשה בבנים אולי לא יקפיד הכתוב בכך בדבר הידוע כי מצינו שם בדברי הימים (א ה כט) ובני עמרם אהרן ומשה ומרים ובני אהרן נדב ואביהוא וגומר ואם כן ראוי שנאמר כי תמנע זאת היא בת אליפז אשר ילדה לו אשת שעיר החורי אחרי מות אישה והיתה אחות לוטן מן האם ונשאה אליפז לפילגש שהעכו"ם מותר בבתו או נאמר על דעת רבותינו כי תמנע הנזכר בדברי הימים הוא תמנע האלוף הנזכר למטה (בפסוק מ) שנמנה שם מבני אליפז כאשר נמנה קרח והוא בן אהליבמה כי שניהם היו ממזרים נולדו מאחד ונמנים עם בני האחר כי רחוק שימנה האשה בין הבנים בתוכם ועל דרך הפשט יש לחשוב בו כי תמנע פילגש אליפז אחרי לידתה את עמלק ילדה בן ותקש בלדתה ותמת ותקרא את שמו תמנע בעבור הזכיר שמה ואביו אליפז קרא לו קרח ולא הזכיר הכתוב הבן הזה לתמנע אמו כדי שלא יאריך כי הכונה היתה למנות עמלק בפני עצמו אבל בני אליפז שבעה היו ומנה הכתוב האלופים דרך מעלתם על כן הקדים קנז וקרח לגעתם ואני עוד סובר בכתוב הזה מה שאמרו רבותינו בשלשים ושתים מדות (מדה יא) שהאגדה נדרשת אמרו סדור היה ראוי להיות אלא שנחלק שנאמר (דה"ב ל יח) כי מרבית העם וכו' וגם רודפי הפשט יאמרו כן בפסוקים אחרים וכן זה יאמר בני אליפז תימן אומר צפו וגעתם וקנז ותמנע וחזר ואמר היתה פילגש לאליפז בן עשו ותלד לאליפז את עמלק ולא הזכיר שם הפילגש והאמת שהיא אחות לוטן תמנע והיא הסבה שלא הזכיר שמה כי לא רצה לאמר שני פעמים ותמנע לזכר ולנקבה והנה בני אליפז שבעה והם האלופים הנזכרים לו אבל החליפו שם זה הקטן בעבור היות שמו כשם הפילגש שלא יחשב כבנה וקראוהו קרח בעלותו למעלת אלוף ורבי אברהם אמר כי קרח בן אהליבמה אשת עשו הוא נמנה פעמים כי הוא הקטן מבני אהליבמה וגדלתו עדה וכן בני מיכל בת שאול כדברי רבותינו (סנהדרין יט) ועל דעת הזו יהיה פירוש הכתוב בדברי הימים כי תמנע ילדה עמלק שיהיה שיעורו ולתמנע עמלק וחסרו הלמ"ד כדרך ושני שרי גדודים היו בן שאול (ד ט) לבן שאול והנכון מה שחשבתי בו וטעם אלה בני עדה על הרוב כי עמלק איננו בנה וכן אלה בני יעקב אשר ילד לו בפדן ארם (לעיל לה כו) אינו על בנימין (הרמב"ן)

ספורנו ותמנע היתה פילגש. שהיה אליפז מהכובשים את הארץ ולקח את תמנע אחות האלופים וכבש אותה לפילגש : (ספורנו)

[יג] וְאֵלֶּה בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזָרַח שְׁמָה וּמִזָּה אֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי בְּשֵׁמֶת אִשְׁתּוֹ עֲשׂוֹ:

אונקלוס וְאֵלֶּיךָ בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזָרַח שְׁמָה וּמִזָּה אֵלֶּיךָ הָיוּ בְּנֵי בְּשֵׁמֶת אִשְׁתּוֹ עֲשׂוֹ:
(אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּיךָ בְּנֵי רְעוּאֵל נַחַת וְזָרַח שְׁמָה וּמִזָּה אֵלֶּיךָ הָיוּ בְּנֵי בְּשֵׁמֶת אִשְׁתּוֹ עֲשׂוֹ:
(תרגום יונתן)

[יד] וְאֵלֶּה הָיוּ בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה בֵּת-עֵנָה בֵּת-צַבְעוֹן אִשְׁתּוֹ וַתֵּלֶד לְעֲשׂוֹ אֶת-
(יעיש) יְעוֹשׁ וְאֶת-יַעֲלָם וְאֶת-קָרַח:

אונקלוס וְאֵלֶּיךָ הָיוּ בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה בֵּת עֵנָה בֵּת צַבְעוֹן אִשְׁתּוֹ וַיֵּלֶדְתָּ לְעֲשׂוֹ אֶת
יעיש וְאֶת יַעֲלָם וְאֶת קָרַח: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּיךָ הָיוּ בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה בֵּת עֵנָה בֵּת צַבְעוֹן אִשְׁתּוֹ וַיֵּלֶדְתָּ לְעֲשׂוֹ אֶת
יעיש וְאֶת יַעֲלָם וְאֶת קָרַח: (תרגום יונתן)

בעל הטורים יעוש. יעיש כתיב שקבץ יי אומות לבא על ישראל בחורבן הבית והם
אהלי אדום וגוי ויי גליות גלו ישראל על ידו: (בעל הטורים)

[טו] אֵלֶּה אֱלוֹפֵי בְּנֵי-עֲשׂוֹ בְּנֵי אֶלִיפֹז בְּכוֹר עֲשׂוֹ אֱלוֹף תִּימָן אֱלוֹף אוֹמֵר אֱלוֹף
צָפוֹ אֱלוֹף:

אונקלוס אֵלֶּיךָ רַבְרָבִי בְּנֵי עֲשׂוֹ בְּנֵי אֶלִיפֹז בּוֹכְרֵי דְעֲשׂוֹ רַבָּא תִימָן רַבָּא אוֹמֵר רַבָּא
צָפוֹ רַבָּא: (אונקלוס)

יונתן אֵלֶּיךָ רַבְרָבִי בְּנֵי עֲשׂוֹ בְּנֵי אֶלִיפֹז בּוֹכְרֵי דְעֲשׂוֹ רַבָּא תִימָן רַבָּא אוֹמֵר רַבָּא
צָפוֹ רַבָּא: (תרגום יונתן)

רש"י חלה אלופי בני עשו. ראשי (ט) משפחות: (רש"י)

ספתי חכמים (ט) כלומר היו נשיאים וראשים כל אחד מהם על משפחה אחת, לא
שמהם נולדו המשפחות: (ספתי חכמים)

[טז] אֱלוֹף-קָרַח אֱלוֹף גַּעְתָּם אֱלוֹף עַמְלָק אֵלֶּה אֱלוֹפֵי אֶלִיפֹז בְּאֶרֶץ אֲדוּם אֵלֶּה
בְּנֵי:

אונקלוס רַבָּא קָרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עַמְלָק אֵלֶּיךָ רַבְרָבִי אֶלִיפֹז בְּאֶרֶץ אֲדוּם אֵלֶּיךָ
בְּנֵי: (אונקלוס)

יונתן רַבָּא קָרַח רַבָּא גַעְתָּם רַבָּא עַמְלָק אֵלֶּיךָ רַבְרָבִי אֶלִיפֹז דְּמְדוּרְהוֹן בְּאֶרֶץ

דָּאָדוּם אֱלֹהִים אֱלֹהֵי בְנֵי עֵדָה: (תרגום יונתן)

[יז] וְאֵלֹהִים בְּנֵי רְעוּאֵל בֶּן-עֵשׂוֹ אֱלֹהֵי נַחַת רַבָּא אֱלֹהֵי זְרַח רַבָּא שְׁמָה אֱלֹהֵי מְזָה אֵלֹהֵי אֱלוֹפִי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ דְּאָדוּם אֵלֹהֵי בְנֵי בְּשִׁמַּת אֲשֶׁת עֵשׂוֹ:

אונקלוס וְאֱלֹהִים בְּנֵי רְעוּאֵל בְּרַעְשׁוֹ רַבָּא נַחַת רַבָּא זְרַח רַבָּא שְׁמָה רַבָּא מְזָה אֱלֹהִים רַבְרַבִּי רְעוּאֵל בְּאֶרֶץ דְּאָדוּם אֱלֹהִים בְּנֵי בְּשִׁמַּת אֲשֶׁת עֵשׂוֹ: (אונקלוס)

יונתן וְאֱלֹהִים בְּנֵי רְעוּאֵל בְּרַעְשׁוֹ רַבָּא נַחַת רַבָּא זְרַח רַבָּא שְׁמָה רַבָּא מְזָה אֱלֹהִים רַבְרַבִּי רְעוּאֵל דְּמְדוּרְהוֹן בְּאֶרֶץ דְּאָדוּם אֱלֹהִים בְּנֵי בְּשִׁמַּת אֲשֶׁת עֵשׂוֹ: (תרגום יונתן)

[יח] וְאֵלֹהִים בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה אֲשֶׁת עֵשׂוֹ אֱלֹהֵי יַעֲוֹשׁ אֱלֹהֵי יַעֲלָם אֱלֹהֵי קָרַח אֵלֹהֵי אֱלוֹפִי אֶהְלִיבְמָה בֵּת-עֵנָה אֲשֶׁת עֵשׂוֹ:

אונקלוס וְאֱלֹהִים בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה אֲשֶׁת עֵשׂוֹ רַבָּא יַעֲוֹשׁ רַבָּא יַעֲלָם רַבָּא קָרַח אֱלֹהִים רַבְרַבִּי אֶהְלִיבְמָה בֵּת עֵנָה אֲשֶׁת עֵשׂוֹ: (אונקלוס)

יונתן וְאֱלֹהִים בְּנֵי אֶהְלִיבְמָה אֲשֶׁת עֵשׂוֹ רַבָּא יַעֲוֹשׁ רַבָּא יַעֲלָם רַבָּא קָרַח אֱלֹהִים רַבְרַבִּי אֶהְלִיבְמָה בֵּית עֵנָה אֲשֶׁת עֵשׂוֹ: (תרגום יונתן)

[יט] אֵלֹהֵי בְנֵי-עֵשׂוֹ וְאֵלֹהֵי אֱלוֹפִיָּהֶם הוּא אָדוּם: (ס)

אונקלוס אֱלֹהִים בְּנֵי עֵשׂוֹ וְאֱלֹהִים רַבְרַבְנִיָּהוֹן הוּא אָדוּם: [ס] (אונקלוס)

יונתן אֱלֹהִים בְּנֵי עֵשׂוֹ וְאֱלֹהִים רַבְרַבְנִיָּהוּס הוּא אָבָא דְּאָדוּמָאִי: (תרגום יונתן)

[כ] אֵלֹהֵי בְנֵי-שַׁעִיר הַחֹרִי, יִשְׁבִּי הָאֶרֶץ לוֹטָן וְשׁוּבַל וְצַבְעוֹן וְעֵנָה: &nbשביעי

אונקלוס אֱלֹהִים בְּנֵי שַׁעִיר חוֹרָאָה יְתִבִּי דְּאֶרֶץ לוֹטָן וְשׁוּבַל וְצַבְעוֹן וְעֵנָה: (אונקלוס)

יונתן אֱלֹהִים בְּנוֹי דְּגִבְל גְּנוּסִיָּא דְּמִקְדָּמַת דְּנָא הוּוֹן יְתִבִּי אֶרֶץ הַהוּא לוֹטָן וְשׁוּבַל וְצַבְעוֹן וְעֵנָה: (תרגום יונתן)

רש"י יוֹשְׁבֵי הָאֶרֶץ. שְׁהִיוּ יוֹשְׁבֵי קוּדֵם שְׂבָא עָשׂוּ לָשָׁם. וּרְבוּתֵינוּ דְּרָשׁוּ (שְׁבַת פה.). שְׁהִיוּ בְּקִיָּאִין בִּישׁוּבָה שַׁל אֶרֶץ, מִלָּא קִנְיָה זֶה לְזִיתִים, מִלָּא קִנְיָה זֶה לְגַפְנִים, שְׁהִיוּ טוֹעֲמִין וְיודֵעִין אִי זֶה נְטִיעָה רְאוּיָה לָהּ: (רש"י)

אבן עזרא שַׁעִיר. לֹא יָדַעְנוּ יַחוּסוֹ וְהַזְכִּירָם הַכְּתוּב לְהַפְרִישׁ יַחוּסֵי שַׁעִיר וְעֵשׂוֹ. כִּי יִשְׂרָאֵל יִצְווּ עַל בְּנֵי עֵשׂוֹ: הַחֹרִי. כְּמוֹ חוֹרֵי יְהוּדָה. וְטַעֲמֵנוּ גְדוּלָה וְיִתְכֵן לְהִיּוֹת מְגוּרָתָם וְאוֹרֵגִים חוֹרֵי. שְׁהוּא לּוּבָן. וְכֵן אָמַר הַתְּרַגּוּם. וְנִמְשְׁלוּ הַסְּגָנִים בְּלוּבָן

בעבור שאין בעינים כמוהו והוא כאור והפך זה בל יתיצב לפני חשוכים : (אבן עזרא)

הרמב"ן אלה בני שעיר החרי. החרי שם איש היה אבי אומה קדמונית תקרא על שמו כמו האמורי והפריזי כמו שנאמר (דברים ב כב) אשר השמיד את החורי מפניהם ונקרא שעיר על שם הארץ שנקראת שעיר והשם הזה היה לארץ מן עשו שהוא איש שעיר מיום שהלך שם ואילך וכן שם אדום ממנו היה אבל הכתוב הפריש ביניהם כי אלה הם בני שעיר החורי שהיו יושבי הארץ למבראשונה לא בני שעיר האדומי אשר בא שם ועוד אפרש יחוס החורי במשנה תורה (דברים ב ז) בעזרת השם וכתב רבי אברהם הזכיר הכתוב זה להפריש יחוסי שעיר ועשו כי ישראל יצוו על בני עשו ורש"י כתב (בפסוק כד) לא הוזקק לכתוב משפחות החורי אלא מפני תמנע להודיע גדולת אברהם (הרמב"ן)

בעל הטורים יושבי הארץ. בגימטריא היו מריחים בארץ: (בעל הטורים)

אור החיים אלה בני שעיר וגו'. טעם הודעת ענין זה, להודיע שיעור מה שנתן ה' בזכות האבות לעשו הגם היותו רשע. ורז"ל גם כן דרשו במס' שבת פרק ר' עקיבא (פ"ה) וז"ל ר' אחא בר יעקב אמר חורי שנעשו בני חורין מנכסיהם ע"כ, הרי שיספר הכתוב בנתינתם לעשו. ואמרו עוד (סנהדרין צ"ט) כי להודיע תמנע היותה ברום המעלות אחות לוטן ונעשית פילגש לאליפז, ואלו ואלו דברי אלהים חיים: (אור החיים)

ספורנו אלה בני שעיר החורי. הזכיר בשם הגבורים שהיו אז אנשי השם להודיע שאעפ"כ השמידום בני עשו ברצון האל יתב' כאמרו כאשר עשה לבני עשו היושבים בשעיר וכו': (ספורנו)

[כא] וְדִשׁוּן וְאַצָּר וְדִשׁוֹן אֱלֹהֵי הַחֲרִי בְּנֵי שְׁעִיר בְּאַרְץ אֲדוֹם:

אונקלוס וְדִשׁוֹן וְאַצָּר וְדִשׁוֹן אֱלֹהֵי רִבְרָבֵי חוֹרָאֵי בְּנֵי שְׁעִיר בְּאַרְעָא דְאֲדוֹם: (אונקלוס)

יונתן וְדִשׁוֹן וְאַצָּר וְדִשׁוֹן אֱלֹהֵי רִבְרָבֵי גִינוּסָא בְּנוֹי דְגָבֵל דְּמְדוֹרְהוֹן מִן עֲלָמִין בְּאַרְעָא אֲדוּמָאֵי: (תרגום יונתן)

[כב] וַיְהִי בְּנֵי-לוֹטָן חֲרִי וְהֵימָם וְאַחֹת לֹטָן תִּמְנַע:

אונקלוס וַהּוּוּ בְּנֵי לוֹטָן חוֹרֵי וְהֵימָם וְאַחְתִּיהָ דְלוֹטָן תִּמְנַע: (אונקלוס)

יונתן וַהּוּוּ בְּנֵי לוֹטָן חוֹרֵי וְהֵימָם וְאַחְתִּיהָ דְלוֹטָן תִּמְנַע: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ואחות לוטן תמנע. כמו ואחות תובל קין נעמה (לעיל ד כב) ואחיותיהם צרויה ואביגיל (דהיי"א ב טז) ותמר אחותם (שם ג ט) וסרח אחותם (להלן מו יז) כי המנהג ליחס הבת אל האחים והיה ראוי שתמנה למעלה עם בני שעיר ודישון ואצר ודישון ותמנע אחותם אבל היתה אחות לוטן בת אביו ובת אמו לא אחות שאר האחים ולכן רצה ליחס אותה אליו או שהיתה אחותו מן האם ולא מן האב

[כג] וְאֵלֶּה בְּנֵי שׁוּבֵל עֶלְוֹן וּמְנַחֵת וְעֵיבָל שְׁפּוֹ וְאוֹנָם:

אונקלוס וְאֵלֶּין בְּנֵי שׁוּבֵל עֶלְוֹן וּמְנַחֵת וְעֵיבָל שְׁפּוֹ וְאוֹנָם: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּין בְּנֵי שׁוּבֵל עֶלְוֹן וּמְנַחֵת וְעֵיבָל שְׁפּוֹ וְאוֹנָם: (תרגום יונתן)

[כד] וְאֵלֶּה בְּנֵי-צַבְעוֹן וְאִיָּה וְעֵנָה הוּא עֵנָה אֲשֶׁר מָצָא אֶת-הַיָּמִם בַּמִּדְבָּר בְּרַעְתּוֹ אֶת-הַחֲמָרִים לְצַבְעוֹן אָבִיו:

אונקלוס וְאֵלֶּין בְּנֵי צַבְעוֹן וְאִיָּה וְעֵנָה הוּא עֵנָה דִּי אֲשַׁפַּח יָת גַּבְרִיא בַּמִּדְבָּרָא כַּד הָוָה רָעִי יָת חֲמָרִיא לְצַבְעוֹן אָבוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְאֵלֶּין בְּנֵי צַבְעוֹן וְאִיָּה וְעֵנָה הוּא עֵנָה דְאָרְבַּע יָת עֲדְרִיא [צ"ל ערוציה] עִם אֲתָנִי וְלִזְמוֹן אֲשַׁפַּח יָת כּוּדְנִיתָא דִּי נִפְקוּ מִנְהוֹן כַּד הָוָה רָעִי יָת חֲמָרִיא לְצַבְעוֹן אָבוּי: (תרגום יונתן)

רש"י וְאִיָּה וְעֵנָה. וי"ו יתירה, והוא כמו איה וענה, והרבה יש במקרא, תת וקדש ולבא מרמס (דניאל ח, יג), נרדס ורכב וסוס (תהלים עו, ז): הוא ענה. האמור למעלה שהוא אחיו של צבעון, וכאן הוא קורא אותו בנו, מלמד שצא צבעון על (י) אמו והוליד את ענה: את הימם. פרדים. הרביע חמור על סוס וילדה פרד, והוא היה ממזר והביא פסולין לעולם. ולמה נקרא שם ימים, שאימתן מוטלת על הצריות, דאמר רבי חנינא, מימי לא שאלני אדם (כ) על מכת פרדה לבנה, וחיה (חולין ז). והלא קא חזינו דחיה, אל תקרי וחיה אלא וחיתה, כי המכה לא תתפא לעולם. ברש"י יקן. ולא הוזקק לכתוב לנו משפחות החורי, אלא מפני תמנע, ולהודיע גדולת צברהם כמו שפירשתי למעלה: (רש"י)

שפתי חכמים (י) ואם תאמר מנא ליה לצבעון בא על אמו דהיא אשתו של שער, דילמא שער אביו של צבעון בא על אשת צבעון והוליד את ענה, והעולם היו סבורין דבנו של צבעון היה, אבל באמת בנו של שער היה אחיו של צבעון, ויש לומר דסברא הוא דתלינן הקלה במקולקל (ב"ב ק"ע), ולעיל נמי מצינו לצבעון היה המקולקל דבא על כלתו אשתו של ענה, ואין סברא לומר דשני מקולקלין היו, וא"ת לעיל גופיה מנא ליה לצבעון היה המקולקל ובא על כלתו, דילמא ענה היה המקולקל ובא על אמו אשתו של צבעון, ויש לומר אם כן היו נמי שני מקולקלין ענה ושער, וכיון שיכולין לתלות הכל בצבעון תלינן, (הרא"ם), הקשה מהרש"ל למה נעשה שתי נשים מקולקלין אשת ענה כלתו של צבעון ואשת שער אמו של צבעון, ויש לומר שהנשים אינן נקראות מקולקלין שהם אינם עושין מעשה כלל, אבל

האיך שעושה מעשה נקרא מקולקל, אי נמי הנשים יכולים לומר לנוסים היינו
אבל האיך אינו יכול לפטור עצמו בטענה זו, לפי שאין קיטוי אלל לדעת (יבמות
כ"ג:): (כ) ר"ל דר' חנינל היה רופל ולמר מימי לל שאלני אדם על רפולת מכת
פרדה ונתתי לו רפולת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ו**איה וענה**. פי' הוי"ו כפי"א רפה בלשון ישמעאל ובדברי הימים איננו:
הימים. אמר המתרגם גבורים כמו האמים לפנים כי ימצא האל"ף שיתחלף
ביו"ד כמו יתימרו ויאמר הגאון שהם פרדים: ופי' **מצא**. הרכיב. ויתכן להיות
מצא שהוא מצא בתחלה זאת החכמה כי מין אחד עם מין אחר לא יולידו ויחזיק
זה הפירוש שאמר הכתוב ברעותו את החמורי' ואילו היו הימים צמחים כאשר
פירשו רבים מה טעם להזכיר החמורים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ו**אלה בני צבעון ואיה וענה**. הוי"ו יתירה וכן עבד אביך ואני מאז ועתה
ואני עבדך (טו לד) דין שניהם אני ואלה ראשי בית אבותם ועפר וישעי (דהי"א ה כד)
וכמוהם רבים והנה צבעון זה הוא הבן השלישי לשעיר החורי והוליד שני בנים
אלו איה וענה וסיפר הכתוב כי ענה זה בן צבעון הוא אותו ענה שמצא הימים
במדבר ברעותו החמורים של צבעון אביו להבדיל בינו ובין ענה דודו אחי צבעון
אביו וזה ענה בן צבעון הוא חמיו של עשו

"אשר מצא את הימים" - כדעת מקצת רבותינו בתלמוד (פסחים נד) הם הפרדים
וזה האיש מצא כי יולידו מין שלא במינו ואין כן בשאר מיני הכלאים ואמר
במדבר ברעותו החמורים כי היו לו שם במדבר חמורים רבים תובעים אתונות
והרביעם עם הסוסיות והולידו ונראה שנחשב לו בדורו לחכמה כי הכיר
במיניהם שהם קרובים בטבע ויולידו והיה נודע במעשה ההוא ועל כן יתארהו
בו ואונקלוס תרגם גבריא והנראה מסברתו כי ענה זה באו עליו מן האומה
הנקראת אימים לפנים עם גדול ורם כענקים (דברים ב י) ורצו לגזול ממנו החמורים
של צבעון אביו והוא היה במדבר ואין עוזר לו ותמצא ידו להם והציל מידם והוא
מלשון תמצא ידך לכל אויביך (תהלים כא ט) ולא המציתך ביד (שאלו) דוד (ג ח) או יאמר
שמצא אותם ונצל והיה נודע בגבורה הזאת ונכון הוא (הרמב"ן)

[כה] ו**אלה בני ענה דשן ואהליבמה בת-ענה:**

אונקלוס ו**אלין בְּנֵי עֵנָה דְּשֵׁן וְאַהֲלִיבְמָה בֵּת עֵנָה:** (אונקלוס)

יונתן ו**אלין בְּנֵי עֵנָה דְּשֵׁן וְאַהֲלִיבְמָה בֵּת עֵנָה:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא ו**אלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה**. אין זה ענה הנזכר בראש
הפסוק כי אילו היה הוא מה צורך להזכירו רק הוא ענה הנזכר בפסוק ראשון:
(אבן עזרא)

הרמב"ן ו**אלה בני ענה דישון ואהליבמה בת ענה**. דרך הכתוב לאמר בבנות כן
כמו ואת דינה בתו (להלן מו טו) וזה ענה הוא הבן הרביעי לשעיר החורי אחי צבעון
הנמנה אחריו למעלה (בפסוק כ) כי הפרשה תמנה שבעה בני שעיר החורי כתולדותם
והיה לזה ענה בן אחד יקרא גם כן דישון כשם דודו ולו בת תקרא אהליבמה

כשם קרובתה בת ענה בן צבעון ולכך יאמר הכתוב באשת עשו (לעיל פסוק ב) אהליבמה בת ענה בת צבעון להגיד כי היא בת ענה שמצא הימים נכדת צבעון לא אהליבמה בת ענה בן שעיר החורי אחי צבעון ועל דעת קצת רבותינו (פסחים נד) אין בפרשה רק איש אחד הנקרא ענה והוא בן צבעון שבא בזנות על אמו אשת שעיר החורי וימנה אותו הכתוב (בפסוק ט) בבני שעיר החורי כי יחשבוהו האנשים כבנו ויקראוהו ענה בן שעיר וגדלו בין בניו בחשבו שהוא בנו וימנה אותו הכתוב פעם אחרת (בפסוק כד) על פי האמת בן לצבעון וזה מדרשם של דורשי חומרות כמו שמוזכר במסכת פסחים (סו) ואיננו דברי הכל בגמרא ולא משמעו של מקרא כלל (הרמב"ן)

[כז] וְאֵלֶּה בְּנֵי דִישֹׁן חֲמֵדָן וְאַשְׁבֹּן וַיִּתְּרוּ יִכָּרְוּ:

אונקלוס וְאֵלֶּין בְּנֵי דִישֹׁן חֲמֵדָן וְאַשְׁבֹּן וַיִּתְּרוּ יִכָּרְוּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲלֵין בְּנֵי דִישֹׁן חֲמֵדָן וְאַשְׁבֹּן וַיִּתְּרוּ יִכָּרְוּ: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ואלה בני דישון חמדן ואשבון. הוא דישון הבן החמישי לשעיר כי אין קפידא שיקראנו דישן או דישון רק כשהם בפסוק אחד להבדיל בין שניהם וכן ויעש חירום את הכיורות ויכל חירם (מלכים א ז מ) והוצרך הכתוב בכאן לקראו דישן שלא יחשב שהוא דישון בן ענה הנזכר בסמוך ליחס לו תולדות כי כן יהיה במשמע (הרמב"ן)

[כח] וְאֵלֶּה בְּנֵי-אֶצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוֹן וְעֶקְוֹן:

אונקלוס וְאֵלֶּין בְּנֵי אֶצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוֹן וְעֶקְוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲלֵין בְּנֵי אֶצֶר בִּלְהָן וְזַעֲוֹן וְעֶקְוֹן: (תרגום יונתן)

אור החיים ואלה בני אצר וגו'. ירמוז הכתוב על דרך אומרם ז"ל (ילקוט משלי ב') אמרה תורה מפני מה בני עניים אמר לה הקב"ה להנחיל אוהבי יש ואוצרותיהם אמלא פירוש כי באמצעות יסוריהן בעולם הזה ירבה אוצרם בעולם הבא, והוא אומרו ואלה בני אצר פי' אותם שחפצים לאצור אוצר בטוב בנצחי צריכין בעולם הזה לסבול יסורין. בלהן וגו', ומודיע הכתוב כי היסורין הם עושים אוצרות מלאים כל טוב למעלה באמצעותם. וכיסורי ר' אלעזר ב"ר שמעון בר יוחאי (ב"מ פד:) שהיה קורא אותם בואו אחי וגו', ומעתה מי האיש החפץ חיים העליונים ולאצור אוצרות הטוב ימאוס בעולם הזה ובעתנוגיו ויקבל עליו בלהן וזעון ועקון תרגום צרה עקא לטוב לו כל הימים ולמלאות אוצרותיו: (אור החיים)

[כט] וְאֵלֶּה בְּנֵי-דִישֹׁן עוּיָן עוּיָן וְאֶרְוֹן:

אונקלוס וְאֵלֶּין בְּנֵי דִישֹׁן עוּיָן עוּיָן וְאֶרְוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲלֵין בְּנֵי דִישֹׁן עוּיָן עוּיָן וְאֶרְוֹן: (תרגום יונתן)

[כט] אֵלֶּה אֱלֹהֵי הַחֲרִי אֱלֹהֵי לֹזְטָן אֱלֹהֵי שׁוּבֵל אֱלֹהֵי צְבָעוֹן אֱלֹהֵי עֵנָה:

אונקלוס אֱלִין רַבְרַבִּי חוֹרָאָה רַבָּא לֹזְטָן רַבָּא שׁוּבֵל רַבָּא צְבָעוֹן רַבָּא עֵנָה : (אונקלוס)

יונתן אֱלִין רַבְרַבִּי גְנוּסְיָא רַבָּא לֹזְטָן רַבָּא שׁוּבֵל רַבָּא צְבָעוֹן רַבָּא עֵנָה : (תרגום יונתן)

[ל] אֱלֹהֵי דִשָּׁן אֱלֹהֵי אֶצֶר אֱלֹהֵי דִישָּׁן אֵלֶּה אֱלֹהֵי הַחֲרִי לְאֵלֵיפִיהֶם בְּאֶרֶץ שְׁעִיר: **(פ)**

אונקלוס רַבָּא דִשָּׁן רַבָּא אֶצֶר רַבָּא דִישָּׁן אֱלִין רַבְרַבִּי חוֹרָאָה לְרַבְרַבִּינְהוֹן בְּאֶרֶץ דִּשְׁעִיר: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן רַבָּא דִשָּׁן רַבָּא אֶצֶר רַבָּא דִישָּׁן אֱלִין רַבְרַבִּי גְנוּסְיָא לְרַבְרַבִּינְהוֹם דְּמְדוֹרְהוֹם מִן קְדָמַת דְּנָא בְּאֶרֶץ דְּגַבְלָא: (תרגום יונתן)

[לא] וְאֵלֶּה הַמְּלָכִים אֲשֶׁר מָלְכוּ בְּאֶרֶץ אֲדוּם לִפְנֵי מֶלֶךְ-מֶלֶךְ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וְאֱלִין מְלַכְיָא דִּי מְלִיכוּ בְּאֶרֶץ דְּאֲדוּם קְדָם דִּי מְלַךְ מְלַכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וְאֱלִין מְלַכְיָא דִּי מְלִיכוּ בְּאֶרֶץ דְּאֲדוּם קְדָם עַד לָא מְלַךְ מְלַכָּא לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י ואלה המלכים וגו'. שמנה היו, וכנגדן העמיד יעקב, ובטל מלכות עשו (ב) בימיהם, אלו הן, שאול, ואיש צבת, דוד ושלמה, רחבעם, אביה, אסא, יהושפט. ובימי יורם (מ) בנו כתיב, בימיו פשע אדום מתחת יד יהודה וימליכו עליהם מלך (מלכים-ב ח, כ), ובימי שאול כתיב אין מלך באדום נכב מלך: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כוונה לומר כיון דכתיב ולאום מלאום יאמץ (לעיל כ"ה כ"ג), משמע ללא יסוּו בגדולה, ולכן כשהמליכו מלכי ישראל בטל המלכות של עשו כל אותו זמן שמלכו כדמפרש ואזיל: (מ) דהוא היה האחרון ומיד בימיו התחיל מלכות של עשו, וכן בימי שאול שהיה המלך הראשון מיד בטלה מלכות של עשו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואלה המלכים. יש אומרים כי בדרך נבואה נכתבה זאת הפרשה. ויצחקי אמר בספרו כי בימי יהושפט נכתבה זאת הפרשה. ופי' הדורות כרצונו הכי קרא שמו יצחק כל השומע יצחק לו. כי אמר כי הדד הוא הדד האדומי ואמר כי מהיטבאל אחות תחפנחם. וחלילה חלילה שהדבר כמו שדבר על ימי יהושפט וספרו ראוי להשרף ולמה תמה על שמנה מלכים שמלכו שהם רבים. והנה מלכי ישראל כפלים במספר. ושני אלה המלכים קרובים לשני מלכי ישראל. גם מלכי

יהודה רבים הם ממלכי אדום עד ימי משה והאמת שפיי לפני מלך מלך על משה מלך ישראל וכן כתוב והי בישורון מלך: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואלה המלכים אשר מלכו בארץ אדום. נכתב זה להגיד כי נתקימה בו ברכת יצחק שאמר לו ועל חרבך תחיה (לעיל כז מ) כי גברו על בני שעיר החורי ומלכו עליהם בארצם ואלה הערים מדינות בארץ אדום כי בצרה לאדום היא כמו שכתוב (ישעיהו לד ו) כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום וכן ארץ התימני מאדום כמו שנאמר בו (עובדיה א ט) וחתו גבוריך תימן למען יכרת איש מהר עשו וכולם כך המה אבל ספר הכתוב כי לא היו מלך בן מלך כאשר היו בישראל

"ולפני מלך מלך" - ימים רבים קודם ואין טעם "לפני מלך מלך" שנמשכה מלכות אלה עד מלכות ישראל (ראה רש"י ורד"ק) אבל לאמר כי אז לא תהיה להם מלכות לקיים "ואת אחיך תעבוד" (לעיל כז מ) ויתכן שאלו כולם בימי משה כבר עברו כי היו זקנים בעת שהמליכו אותם ולא האריכו ימים (הרמב"ן)

בעל הטורים ואלה המלכים. בשביל שאמר יעקב לעשו ח"י אדוני מלכו ח' מלכים קודם ישראל, וכנגדם מלכו ח' מלכים עד יהורם ובימיו פשע אדום: (בעל הטורים)

אור החיים ואלה המלכים וגו'. יכוין בזה למנות כל אשר נתחתן לאדום או העמיד לה מלך וכדומה כי הכל עומד לאבדון בנפול אדום, וכאומרם ז"ל (בי"ר פי פ"ג) בצרה לפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות עמהם דכתיב (ישע"י ל"ד) זבח לה' בבצרה ע"כ, גם שאר הערים הגם שביני ביני קודם שיבא גואל צבי ישראל יכנסו ברשות מלך אחר יבואו בני ישראל בטענה קדומה ויוציאוה ותשרף, ואין צל הזולת מצילתה:

גם לקחת סימן לגאולה העתידה כי יאריכו הימים, והראיה כי ה' מנה מלכי אדום שקדמו למלכי ישראל, וכמותם קדמו מלכי ישראל למלכותם אחר שפסקה אחר מלכים הרשומים בתורה, ומעתה כמו כן ימלכו ישראל כמנין אשר מלכו באדום (בגלות, הגה) והגם כי ששת אלפים עולם עומד, (סנהדרין צט), יאריך ה' ימי טובה כמאמרם ז"ל:

חסלת פרשת וישלח אור החיים

ספורנו לפני מלך מלך. קודם שימלוך משה עליהם במצות האל ית' כאמרו ויצום אל בני ישראל על דרך וצוך לנגיד: (ספורנו)

לב וימלך באדום בלע בן בעור ושם עירו דנהבה:

אונקלוס ומלך באדום בלע בן בעור ושום קרפה דנהבה: (אונקלוס)

יונתן ומלך באדום בלע בן בעור ושום קרפה דבית מלכותיה דנהבא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בלע בן בעור. איננו בלעם. גם בלעם איננו בן לבן הארמי. ויתכן שדרך הדרש בעבור היותו מנחש כמוהו. כי לא יפול מדברי רבותינו ז"ל ארצה. גם בלע ארמי היה וזה בלעם אדומי. גם יובב בן זרח איננו איוב כאשר אמר היצחקי המהביל: (אבן עזרא)

[לג] וַיָּמַת בָּלַע וַיְמַלֵּךְ תַּחֲתָיו יוֹבב בֶּן-זָרַח מִבְּצָרָה:

אונקלוס ומית בלע ומלך תחותיה יובב בר זרח מבצרה: (אונקלוס)

יונתן ומית בלע ומלך תחותוי יובב בר זרח מבצרה: (תרגום יונתן)

רש"י יובב בן זרח מבצרה. בצרה מערי מואב היא, שנאמר ועל קריות ועל בצרה וגו' (ירמיה מה, כד.), ולפי שהעמידה מלך לאדום עתידה ללקות (נ) עמהם, שנאמר כי זבח לה' בצרה (ישעיה לד, ו): (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (מנ"י מענדל), דקשה לרש"י למה לו לייחסו אחר אביו כיון שייחסו על שם מקומו, כמו שמלה ממשרקה וכו', ותירץ שלא היה איש ידוע וניכר על שם מקומו, ולזה הוצרך לייחסו על שם אביו ולא ייחסו על שם מקומו אלא להודיע שעתידה ללקות וכו': (שפתי חכמים)

בעל הטורים מבצרה. ב' דין ואידך חמוץ בגדים מבצרה. לעתיד לבוא תלקה בצרה עם אדום לפי שהעמידה להם מלך שהמליכה להם וזהו חמוץ בגדים מבצרה תלקה בצרה שנאמר יובב בן זרח מבצרה: (בעל הטורים)

[לד] וַיָּמַת יוֹבב וַיְמַלֵּךְ תַּחֲתָיו חֲשָׁם מֵאֲרָץ הַתִּימָנִי:

אונקלוס ומית יובב ומלך תחותיה חשם מארץ תימא: (אונקלוס)

יונתן ומית יובב ומלך תחותוי חושם מארע תרומא: (תרגום יונתן)

[לה] וַיָּמַת חֲשָׁם וַיְמַלֵּךְ תַּחֲתָיו הִדְד בֶּן-בְּדַד הַמֶּכָּה אֶת-מִדְּוָן בְּשָׂדֵה מוֹאָב וְשֵׁם עִירוֹ

אונקלוס ומית חשם ומלך תחותיה הדיד בר בדד דקטיל ית מדננאי בחקלא דמואב ושום קרתיה עוית: (אונקלוס)

יונתן ומית חושם ומלך תחותוי הדיד בר בדד דקטיל ית מדננאי בסדרותיה עמהון קרבא בחקלי מואב ושום קרתא דבית מלכותיה עוית: (תרגום יונתן)

רש"י המכה את מדין בשדה מואב. שבאכ מדין על מואב למלחמה, והלך מלך אדום לעזור את מואב, ומכאן אנו למדים, שהיו מדין ומואב מריבים זה עם זה, ובימי זלעם עשו שלום להתקשר על ישראל: (רש"י)

הרמב"ן **וטעם המכה את מדין בשדה מואב.** להגיד גבורתו שבאו המדינים בשדה מואב להשגב עמם ונצח את כלם (הרמב"ן)

[לנ] וַיָּמַת הַדָּד וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שְׁמֵלָה מִמְּשָׁרְקָה:

אונקלוס ומית הדד ומלך תחותיה שמלה ממשרקה: (אונקלוס)

יונתן ומית הדד ומלך תחותיה שמלה ממשרקה: (תרגום יונתן)

[לז] וַיָּמַת שְׁמֵלָה וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו שְׂאוּל מִרְחוֹבוֹת הַנָּהָר:

אונקלוס ומית שמלה ומלך תחותיה שאול מרחובות דעל פרת: (אונקלוס)

יונתן ומית שמלה ומלך תחותיה שאול דמן רחובות דעל פרת: (תרגום יונתן)

[לח] וַיָּמַת שְׂאוּל וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו בְּעַל חֲנָן בֶּן-עֲכָבוֹר:

אונקלוס ומית שאול ומלך תחותיה בעל חנן בר עכבור: (אונקלוס)

יונתן ומית שאול ומלך תחותיה בעל חנן בר עכבור: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **ובעל חנן בן עכבור.** היה ממקום שאול על כן לא הזכיר לו עיר אחרת ויתכן שהיה חנן מקום והוא בעל עליו ואחרי כן מלך (הרמב"ן)

[לט] וַיָּמַת בְּעַל חֲנָן בֶּן-עֲכָבוֹר וַיִּמְלֹךְ תַּחְתָּיו הַדָּד וְשֵׁם עִירוֹ פָּעוֹ וְשֵׁם אִשְׁתּוֹ מְהִיטְבָּאֵל בַּת-מִטְרָד בַּת מִצְרַף דְּהָבָא:

אונקלוס ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותיה הדד ושום קרתיה פעו ושום אנתיה מהיטבאל בת מטרד בת מצרף דהבא: (אונקלוס)

יונתן ומית בעל חנן בר עכבור ומלך תחותיה הדד ושום קרתיה דבית מלכותיה פעו ושום אנתיה מהיטבאל ברת מטרד הוא גברא דהנה לעי במטרדה ובסרדיתא ומן דעתר וקנה נכסין הדד למקוהי מתגאה בלביה למימר מאן הוא פספא ומאן הוא דהבא: (תרגום יונתן)

רש"י **בת מי זהב.** מהו זהב, עשיר היה, ואין זהב חשוב בעיניו לכלום: (רש"י)

אבן עזרא מהיטבאל בת מטרד. כטעם בת ענה בת צבעון. או הזכיר הכתוב שם אביה ושם אמה: **מי זהב.** כן שמו. והגאון אמר צורף זהב ואחרים אמרו רמז לעושים זהב מנחשת ואלה דברי רוח: (אבן עזרא)

בעל הטורים בכולן מזכיר שמות מקומותיהם חוץ מבעל חנן בן עכבור לפי שלא היה לו מקום ידוע שהיו לו אויבים רבים והיה מתחבא היום כאן ולמחר כאן ולא היה יושב במקום ידוע: **ושם אשתו**. מזכיר שם אשתו מלמד שמלך על ידה שהיתה בת גדולים ועשירים: מונה כאן ח' מלכים וי"א אלופים וכנגדן נאמרו בישראל י"א שופטים מיהושע עד שמואל וח' מלכים עד יורם וזהו ואלכה לנגדך: (בעל הטורים)

{מ} מפטיר **וְאֵלֶּה שְׁמוֹת אֱלֹהֵי עֶשׂוֹ לְמִשְׁפְּחֹתָם לְמִקְמֹתָם בְּשִׁמְתָם אֱלֹהֵי תַמְנֵעַ**
אלוף **עלֹה** **אלוף** **תַמְנֵעַ**

אונקלוס **וְאֵלֶּיךָ שְׁמֵהּ רַבְרָבִי עֶשׂוֹ לְזַרְעֵיךָ לְאַתְרֵיהֶן בְּשִׁמְתֵיהֶן רַבָּא תַמְנֵעַ**
רבא **עלֹה** **רבא** **תַת:** (אונקלוס)

יונתן **וְאֵלֶּיךָ שְׁמֵהּ רַבְרָבִי עֶשׂוֹ לְיַחֲוֹסֵיהֶן לְאַתְרֵיהֶן בְּשִׁמְתֵיהֶן רַבָּא תַמְנֵעַ**
רבא **עלֹה** **רבא** **תַת:** (תרגום יונתן)

רש"י **ואלה שמות אלופי עשו**. שנקראו על שם מדינותיהם (ס) **לאחר שמת הדר**, ופסקה מהם מלכות, והראשונים הנזכרים למעלה הם שמות תולדותם, וכן מפורש בדברי הימים (א' ח', נא.) **וימת הדר והיו אלופי אדום אלוף תמנע וגו':** (רש"י)

ספתי חכמים (ס) (ממ"ט), **לכה לומר זהו שאמר הכתוב למקומותם בשמותם, פירוש שנקראו שמותן על שם מקומותם, וזהו שאמר אחר כך והראשונים וכו' הם שמות תולדותם, שלא תיקשי הא כבר מנה לעיל אלופי בני עשו, גם שם מנה אחרים, והא ראייה שאלו נקראים על שם מדינותיהם דהא מגדיאל היא רומי כדאיתא במדרש רבה (פ' פ"ג ג') שנראה לר' אחי בחלום היום מלך מגדיאל, אבל באחרים כגון אלוף קנז וכו' אפשר שהם נקראים על שם תולדותם, מאחר שנזכרים למעלה בשמות אלו גם כן, וכן אלוף אהליצמה אלוף תמנע י"ל שמות תולדותם טפי, מאחר דמצינו לעיל שהם שמות אדם, ואינך גם כן אין הכרח שהם שמות מדינה לכך מציא ראייה ממגדיאל שהוא שם מקום, לכן יש לומר שכולם נקראו ע"ש מדינותיהם שבה זה וגילה על זה:** (ספתי חכמים)

אבן עזרא **וטעם ואלה שמות אלופי עשו למקומותם**. שיש להם היום מקומות ידועים ואלה דברי משה ואלה הנזכרים הם בני האלופים הכתובים למעלה ולא הזכיר כי אם מי שיש לו מקום. **תמנע**. במקום הזה זכר כי יש לנו שמות רבים לזכר ולנקבה שוים וכן אהליבמה. או יהי הפירוש להיות אלוף נוסף ויהיה אלוף תמנע שהיתה פילגש אליפז אלה הם אלופים עלוה גם יתת. והנה אלה נשיאי עמלק. ואלופי אהליבמה היו שבעה בימי משה אנשי מקומות על כן הוסיף לבאר במושבותם:

חסת **פרשת** **וישלח** **אבן** **עזרא**

הרמב"ן ואלה שמות אלופי עשו. מתחלה (פסוקים טו-יט) מנה בני בניו שהיו אלופים בדור ההוא ואחר כך הצליחו מזרעו למלוכה ואחרי כן פסקה מלכותם וחזרו ונתנו את אלו אלופים לראש וכך נאמר בדברי הימים (א א נא) וימת הדד ויהיו אלופי אדום אלוף תמנע כך פירש רש"י ומה שאמר למשפחותם למקומותם בשמותם למושבותם בארץ אחוזתם (פסוק מג) כי הראשונים היו כל האחים אלופים יושבים כלם בעיר אחת מושלים בעם כאחד או כענין נשיאי שבט וראשי בתי אבות אבל אלו אחרונים היו אלופים למשפחותם כי כל אחד היה אלוף לכל משפחות בני עשו ובכל מקומות מושבותם והוא לבדו נקרא בדור אלוף אין אחר נקרא כן בכל ארץ אחוזתם כי היו כמלכים לארצם אבל לא ישבו לכסא להם ולא נתנו עליהם הוד מלכות ונכתבה הפרשה בדרך הנבואה לדעת רבים (רש"י וראב"ע והרד"ק) ואיננו נכון כי הנבואה למה תזכיר את אלה ועד איזה זמן תמנה ותפסיק בהם אבל הנכון שכל אלה לפני התורה ונאמר שמשלו כאחד ויהיה פירוש למקומותם שמשל כל אחד במקומו או שהיה ממשלתם זמן מועט ושנות רשעים תקצורנה (משלי י כז) (הרמב"ן)

[מא] אלוף אֶהְלִיבְמָה אלוף אלה אלוף פִּינֹן:

אונקלוס רָבָא אֶהְלִיבְמָה רָבָא אֵלֵה רָבָא פִּינֹן : (אונקלוס)

יונתן רָבָא אֶהְלִיבְמָה רָבָא אֵלֵה רָבָא פִּינֹן : (תרגום יונתן)

[מב] אלוף אלוף קנז אלוף תימן אלוף מבצר:

אונקלוס רָבָא קְנִז רָבָא תִימָן רָבָא מְבַצָּר : (אונקלוס)

יונתן רָבָא קְנִז רָבָא תִימָן רָבָא מְבַצָּר : (תרגום יונתן)

[מג] אלוף מגדיאל אלוף עירם אלה | אלופי אדום למשבתם בארץ אחזתם הוא עשו אבי אדום: (פפ)

אונקלוס רָבָא מַגְדִּיאֵל רָבָא עִירָם אֵלִין רַבְרְבִי אָדוּם לְמוֹתְבְּנֵיהוֹן בְּאַרְעָא אַחְסִנְתִּיהוֹן הוּא עֵשׂו אַבִּיהוֹן דְּאָדוּמָאִי : [פפ] (אונקלוס)

יונתן רָבָא מַגְדִּיאֵל הוּא הָוָה מִתְקַרֵי מַגְדִּיאֵל עַל שׁוּם קְרִתִּיָה מְגַדֵל תְּקִיף הוּא רָבָא עִירָם אֵלִין רַבְרְבִי אָדוּם לְמוֹתְבְּנֵיהוֹן בְּאַרְעָא אַחְסִנְתִּיהוֹן הוּא עֵשׂו אַבִּיהוֹן דְּאָדוּמָאִי : (תרגום יונתן)

רש"י מגדיאל. הוא רומי

חסלת פרשת ויסלח: (רש"י)

הרמב"ן מגדיאל. זו רומי לשון רש"י ולא הבינותי זה כי אם נאמר שיהיה נבואה

לימים רבים ולעתים רחוקות הנה מלכים רבים מלכו לאדום על מלכות רומי ואין רומי אלוף אבל היא מלכות גדולה ואמתני ותקיפא יתירה לא היה כמוה בממלכות אבל מה שאמרו בפרקי רבי אליעזר (לח) בשכר שפינה את כליו מפני יעקב אחיו נתן לו מאה מדינות משעיר ועד מגדיאל ומגדיאל זו רומי שנאמר אלוף מגדיאל אלוף עירם כוונתם בזה מה שהודעתך כמה פעמים כי היו המקרים בראשונים רמז לזרעם והנה אלה האלופים האחרונים עשרה עם מגדיאל רמז שיהיו מלכי אדום בממשלתם במלכות הרביעית עשרה ימלכו על ארץ אדום והעשירי מהם ימלוך על רומי ומשם תתפשט אחרי כן מלכותם על כל העולם ולזה ירמוז שם מגדיאל שיתגדל על כל אל כמו שאמר בו (דניאל יא לה) ועשה כרצונו המלך ויתרומם ויתגדל על כל אל וזהו שנאמר (שם ז כד) וקרניא עשר מינה מלכותא עשרה מלכין יקומון ואחרן יקום אחריהון והוא ישנא מן קדמיא ואמרו בבראשית רבה (עו ו) כלם ביוצאי ירכו של עשו הכתוב מדבר ודרשו (שם פג ד) אלוף עירם שהוא עתיד לערום תיסוריות למלך המשיח במהרה יגלה חסלת פרשת וישלח (הרמב"ן)

פרשת וישב

בראשית פרק-לו

{א} וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוֵרַי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן:

אונקלוס וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּאֶרֶץ מִגְוֵרַי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (אונקלוס)

יונתן וישב וַיֵּשֶׁב יַעֲקֹב בְּשִׁלְוֵיתָא בְּאֶרֶץ מִגְוֵרַי אָבִיו בְּאֶרֶץ כְּנָעַן: (תרגום יונתן)

רש"י וישב יעקב וגו'. אחר שכתב לך יסובי עשו ותולדותיו בדרך (א) קצרה, שלא היו ספונים וחשובים לפרש היאך נתישב, וסדר מלחמותיהם איך הורישו את החורי, פירש לך יסובי יעקב ותולדותיו בדרך ארוכה, כל גלגולי סבתם, לפי שהם חשובים לפני המקום להאריך בהם, וכן אתה מואל בעשרה דורות שמאדם ועד

נת, פלוני הוליד פלוני, וכצבא לנח האריך צו, וכן בעשרה דורות שמנח ועד
אברהם קרצ בהם, ומשהגיע אלל אברהם האריך צו. משל למרגלויות שנפלה צין
החול, אדם ממשמש בחול וכזכרו בכברה עד שמואל את המרגלויות, ומשמאלה,

הוא משליך את הצורות מידו ונוטל המרגלויות. (דבר אחר וישב יעקב, הפשטני הזה, נכנסו גמלו
טעונים פשתן, הפחמי תמה, אנה יכנס כל הפשתן הזה, היה פיקח אחד משיב לו, נילוך אחד יולא ממפוח שלך ששורף את
כולו, כך יעקב, ראה כל האלופים הכתובים למעלה, תמה ואמה, מי יכול לכבוש את כולו, מה כתיב למטה, אלה תולדות
יעקב יוסף, וכתיב והיה בית יעקב אש ובית יוסף להבה ובית עשו לקש, נילוך יולא מיוסף שמכלה ושורף את כולם. ברש"י
(רש"י):

שפתי חכמים (א) דקשה לרש"י דהיה לו לכתוב מקודם אלה תולדות יעקב ואחר
כך וישב יעקב, כמו שמלינו גבי עשו דחשיב מקודם תולדותיו ואחר כך היכן
נתיישבו, ומתרגז אחר שכתב וכו', כלומר שלא בא הכתוב למנות תולדותיו של
יעקב, אלא בא לפרש יסובו וישב תולדותיו היאך נתיישבו, שהרי גם בפרשתו של
עשו מפרש יסובו וישב תולדותיו, שהרי כתיב (לעיל ל"ו ח') וישב עשו בהר שעיר הרי
יסובו, ואח"כ מפרש תולדותיו כדכתיב (שם ט') ואלה תולדות עשו וגו', ואח"כ מפרש
יסובי בניו (שם מ') ואלה שמות אלופי עשו למשפחותם למקומותם וגו', אלה אלופי
אדם במושבותם (שם מ"ג), וזהו שנקט אחר שכתב לך יסובי עשו, למה לומר שגם
בפרשתו מפרש יסובו וישב תולדותיו, אם כן כאן גבי יעקב גם כן מפרש יסובו
ויסובי תולדותיו, והיינו הא דכתיב וישב יעקב הרי יסובו, ואחר כך כתיב אלה
תולדות יעקב, למה לומר ואלה יסובי של תולדות יעקב גם הם כמו יסובי תולדות
עשו, והתחיל לספר המקרים שקרו להם עד בואם שם, תחילת המקרים יוסף בן
י"ז שנה נמכר למצרים, ונסתעבדו שם וילאו, וכך וכך אירע להם עד בואם לארץ
נושבת):

אבן עזרא וישב. הזכיר שאלופי עשו ישבו בהר שעיר ויעקב ישב בארץ הנבחרת
והטעם אלה תולדות יעקב אלו המאורעות שאירעו לו והמקרים שבאו עליו
מגזרת מה ילד יום: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישב יעקב בארץ מגורי אביו. כי אמר שאלופי עשו ישבו בארץ אחוזתם
כלומר הארץ שלקחו להם לאחוזת עולם אבל יעקב ישב גר כאביו בארץ לא להם
אלא לכנען והכונה להגיד כי הם בוחרים לגור בארץ הנבחרת ושנתקיים בהם כי
גר יהיה זרעך בארץ לא להם (לעיל טו יג) ולא בעשו כי ביעקב לבדו יקרא להם זרע
(הרמב"ן)

בעל הטורים וישב. זה שאמר הכתוב הסיר ה' משפטיך פנה אויביך. משל לשדה
שנקצרה והזורה מפריש התבן והמוץ ומשליכן והתבואה נשאר במקומה
כדכתיב בעשו וילך אל ארץ אבל יעקב כתיב ביה וישב יעקב: **מגורי.** ב' במסורה
הכא ואידך מגורי אל חרב. אף על פי שהיה לו מגורי אל חרב ישב לו ביניהם משל
לאחד שראה כת של כלבים ורצו לנשכו וישב ביניהם כך ישב לו יעקב בין עשו
ואלופיו: **מגורי אביו.** בגימטריא זה חברון: **וישב יעקב בארץ מגורי אביו.**

בגימטריא וישב לקיים מצות כבוד אמר בשכר הכבוד זכה עשו לכל הכבוד הזה: **מגורי**. יו"ד כפופה כמין כ"ף אמר מה שזכה עשו לכל הכבוד הזה בשכר הכיבוד ואע"פ שברכני אבא ביו"ד ברכות הוצרכתי לשלוח יו"ד דברים כדכתיב עזים מאתים וגו' אלך ואכוף עצמי ואכבד את אבי בחברון: (בעל הטורים)

אור החיים **וישב יעקב וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר פסוק זה שהלא כבר אמר בפרשה הקודמת (ל"ה כ"ז) ויבא יעקב וגו' היא חברון אשר גר שם אברהם ויצחק וכל עוד שלא יודיע הכתוב שיצא יודע אני כי שם קנה ישיבתו. עוד צריך לדעת למה כפל לומר **ארץ מגורי אביו בארץ כנען**, ואם ליחד המקום היה לו לומר בחברון, ואם להודיע כי הוא ארץ מגורי אביו הלא כבר אמר בפרשה הקודמת אשר גר שם אברהם ויצחק:

אכן להיות שקדם לומר בפרשה הקודמת והודיע כי עשו אחיו ירש את הר שעיר מכח זכות אביו חל על הכתוב להודיע ירושת יעקב. ואמר **וישב** וגו' נתכוין להודיע מדת טובו שלא התנהג בארץ אלא בגרות הגם שראה שעשו ירש ירושתו והאדון דקדק לומר אליו שנתן לו בייחוד את הארץ וכמו שפירשתי בפרשה הקודמת (ל"ה י"ב) בפסוק לך אתננה, אף על פי כן לא עשה בו רושם והיה מתגורר בגרות כמו שהיה אביו, **בארץ כנען** פירוש שהיה מתנהג בה כארץ לא לו אלא ארץ כנען:

או יאמר הגם שהיא ארץ כנען הנתנת לו מורשה אף על פי כן היה גר בה עד שנתגלגלו הדברים על ידי תולדות יוסף, והוא אומר **אלה תולדות יעקב יוסף** וגו' ונמכר למצרים וירדו אבותינו מצרים והעלה אותם המבטיח לקיים הבטחתו אל הארץ וירשו נחלתם: (אור החיים)

ספורנו **וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען**. באותו החלק מארץ כנען שדר בו אביו כענין אשר גר שם אברהם ויצחק: (ספורנו)

כלי יקר **וישב יעקב בארץ מגורי אביו בארץ כנען**. היה לו לומר וישב יעקב בארץ ישיבת אביו, או ויגר יעקב בארץ מגורי אביו, ועוד בארץ כנען למה לי. אלא לפי שמאשים את יעקב על שביקש לישב בעולם הזה ישיבה של קבע להיות כתושב בעה"ז במקום מגורי אביו, כי אביו לא כן עשה אלא היה בעה"ז כגר וכאורח נטה ללון, לפי שאמר לו הקב"ה גור בארץ הזאת (בראשית כ"ג). הזכיר לשון גור כי רצה ה' שלא יבקש ישיבה של קבע בעה"ז כי אין לומר שלכך הזכיר לשון גור לפי שהיה באותו פעם דר בארץ לא לו, והדר בארץ נכריה נקרא גר, ע"ז אמר בארץ כנען. ובאותו ארץ היה יצחק תושב כי שלו היא, שכן אמר אברהם גר ותושב אנכי עמכם (שם כ"ד). אם תרצו הריני גר ואם לא אטלנה מן הדין כו', אי"כ גם יצחק היה תושב בארץ כנען, כי ירושה היא לו ומהו זה שאמר לו הקב"ה גור בארץ, אלא ודאי שעל גרות העה"ז אמר לו כן שלא יבקש לו ישיבה של שלוח אפילו בארץ שלו כמדריך בי דיירא, (ר"ה ט:) ויעקב לא למד ממנו לעשות כן ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף.

דבר אחר, שכבר נאמר לאברהם כי גר יהיה זרעך (שם ט"ו יג) וגם יעקב יש לו חלק בפריעת חוב זה והוא בקש ישיבה של שלוח במקום מגורי אביו כי משנולד יצחק התחיל הגירות, ואברהם ויצחק היו מחזיקים את עצמם כגרים והיו נדים ומטולטלים ממסע למסע, ולא היו קונין נחלת שדה וכרם, והכל עשו כדי לשלם מהרה חוב כי גר יהיה זרעך, בשלמא עשו שהלך לו אל ארץ, שפיר קאמר אין לי

חלק במתנה של ארץ הזאת, ולא בפריעת החוב, כמו שפירש"י סוף פרשה וישלח על פסוק וילך אל ארץ (ל.ו.י). אבל יעקב היה בארץ כנען, ורצה לקבל חלק במתנת הארץ, ולא רצה לשלם חוב כי גר יהיה זרעך, ע"כ קפצה עליו רוגזו של יוסף לכך נאמר בארץ כנען, ואילו לא בטלה מיעקב ישיבה של מנוחה לא היו ימים אלו עולים לו למספר תי שנה והיה מתאחר הקץ בהכרח. (כלי יקר)

ב | תְּלִדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן-שִׁבְעָה-עָשָׂר שָׁנָה הָיָה רָעָה אֶת-אָחִיו בְּצֹאן
וְהוּא נָעַר אֶת-בְּנֵי בְלָהָה וְאֶת-בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבִיו וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת-דָּבָרְתֶם רָעָה
אֶל-אָבִיהֶם:

אונקלוס אֵלֶּיךָ תוֹלְדוֹת יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְעֵי עָסְרֵי שָׁנִין (פד) הָיָה רָעִי עִם אָחוּהִי בְּעֵנָה
וְהוּא מְרַבֵּי עִם בְּנֵי בְלָהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי אָבוּהִי וְאֵיִתִּי יוֹסֵף יֵת דְּבָהוֹן בִּישָׂא
לֹת (אונקלוס) אָבוּהוֹן :

יונתן אֵלֶּיךָ זְרָעִית יַעֲקֹב יוֹסֵף בֶּן שִׁבְסָרִי שָׁנִין הָיָה בְּמִיפְקִיָּה מִן בֵּית מְדָרְשָׁא וְהוּא
סָלַח מִתְרַבֵּי עִם בְּנֵי בְלָהָה וְעִם בְּנֵי זִלְפָּה נְשֵׁי דְאָבוּי וְאֵיִתִּי יוֹסֵף יֵת טִיבִיהוֹן
בִּישׁ דְּחֻמְנוֹן דְּאֶכְלִין בְּשָׂרָא דְתַלְיִשׁ מִן חִינָא חִינָא יֵת אוּדְנִינָא וְיֵת דְנַבְיָא וְאֶתָּא
וְתַנִּי לֹת אָבוּהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י **אלה תולדות יעקב.** ואלה של תולדות (ב) יעקב, אלה ישוניהם וגלגוליהם,
(ג) עד שבאו לכלל יישוב. סבה ראשונה, יוסף בן שבע עשרה וגו', על ידי זה
נתגלגלו וירדו למצרים, זהו אחר ישוב פשוטו של מקרא, להיות דבר דבור על
אופניו. ומדרש אגדה דורש, תלה הכתוב תולדות יעקב (ד) ביוסף, מפני כמה
דברים, אחת, שכל עממו של יעקב לא עבד אלא לבן אלא ברחל, (ה) ושהיה זיו
איקונין (ו) של יוסף דומה לו, וכל מה שאירע ליעקב אירע ליוסף, (ז) זה נשטם
וזה נשטם, זה אחיו מבקש להרגו וזה אחיו מבקשים להרגו, וכן הרצה צבראשית
רבה (פז, ג). ועוד נדרש בו, (ח) וישב, ביקש יעקב ליסב בשלוה, קפץ עליו רוגזו של
יוסף, (ט) לדיקים מבקשים ליסב בשלוה, אומר הקב"ה, לא דיין לדיקים מה
שמתוקן להם לעולם הבא, אלא שמבקשים ליסב בשלוה בעולם הזה: והוא נער.
שהיה עושה מעשה נערו, (י) מתקן בשערו, ממשמש בעיניו, כדי שיהיה נראה
יפה: את בני בלהה. כלומר, ורגיל אלל בני בלהה, (כ) לפי שהיו אחיו מבזין אותן,
והוא מקרבן. את דבתם רעה. כל רעה שהיה רואה (ל) באחיו בני בלהה, (מ) היה
מגיד לאביו, שהיו אוכלין אבד מן החי, ומזלזלין בבני השפחות לקרותן עבדים,
וחשודים על העריות. (נ) ובשלתן לקה, על אבד מן החי, וישחטו שעיר עזים
במכירתו, ולא (ס) אכלוהו חי (כדי שילקה בשחיטה) ועל דבה סספר עליהם שקורין
לאחיהם עבדים, לעבד נמכר יוסף, ועל העריות סספר עליהם, ותשא אשת אדונו
וגו': דבתם. כל לשון דבה פרלי"ץ בלע"ז (כיידיעריאל. בעריידען). כל מה שהיה יכול לדבר
בהם רעה, היה מספר: דבה. לשון דובב שפתי ישנים (שיר השירים ז, י): (רש"י)

(ב) זה הפירוש קאי אללעיל, והכי פירושו דקשה לרש"י כיון שפירש לעיל הפסוק בא לפרש יסובו של יעקב ויסובי תולדותיו, א"כ היכן מצינו שפירש יסובי תולדותיו, והא כתיב אלה תולדות יעקב יוסף בן י"ז שנה וגו', ועל זה פירש ואלה של תולדות יעקב, וזה לשון רש"י ואינו מציין על הפסוק, לכך כתיב ואלה ולא אלה כלשון הפסוק, כלומר אלה גלגולי וסבות יסובי התולדות של יעקב דהיינו השבטים, יוסף בן י"ז שנה וגו', ועל ידי יוסף באו למאריס, ואחר כך ילאו משם ובאו לארץ ישראל, ואף על פי שמצינו כיולא בזה באלה תולדות ילחך (לעיל כ"ה י"ט), שהתחיל הכתוב באלה תולדות ילחך והתחיל במקרים שקרו לו קודם לידתם ולא הוקשה זה לרש"י, יש לומר דעיקר קושיית רש"י הכא להתחיל ביוסב יעקב ואחר כך כתב אלה תולדות יעקב וגו', היה לו לומר להיפך: (ג) מפני שאין יסוב של תולדותיו נזכרים בתורה רק של ב' שבטים וחאי, לכן נקט רש"י וגלגוליהם: (ד) ראה לומר שלא בא לפרש אלל תולדות של יעקב ולא יסובי תולדותיו, ומה שכתב אלה תולדות יעקב יוסף, לומר שכל תולדותיו נקרא על שם יוסף, שהרי מפני חבתו של רחל שיליד בן מרחל עבד ז' שנים הראשונים, ואח"כ רימה אותו ונתן לו את לאה והוליד ממנה בנים, ואחר כך נתנה לו רחל בלהה שפחתה לאשה כיון שראתה שאין לה בנים והוליד גם מבלהה בנים, ואחר כך נתנה לו לאה גם זלפה שפחתה לאשה וגם ממנה הוליד בנים, ואחר כך ילדה רחל את יוסף ומיד כשנולד יוסף אמר יעקב ללבן לחזור אל מקום אבותיו, ואם כן נמלא שכל תולדותיו לא היו אלל בסיבת יוסף הנולד מרחל: (ה) ואם תאמר והא בנימין נמי בא מרחל ולמה נקט יוסף, ויש לומר מכל מקום עיקר עבודתו לא היה אלל בשביל יוסף כמו שנאמר לעיל (ב' כ"ה) ויהי כאשר ילדה רחל את יוסף ויאמר יעקב שלחני וגו' כדפירשתי לעיל: (ו) והא דלא נקט רש"י קלסתר פנים כמו שנקט לעיל (כ"ה י"ט ד"ה אברהם) בפרשת תולדות גבי ילחך, משום דרש"י דייק שהיה דומה לו מדכתיב זקונים כדפירש"י בסמוך (פ' ג'), לכך נקט זיו איקונין, דזקונים נוטריקון"ן זיו איקונין וק"ל: (ז) כאילו אמר התולדות, שהכל מעידים עליהן שהן של יעקב הוא יוסף, כמו שפירש"י לעיל (כ"ה י"ט ד"ה אברהם) גבי ואלה תולדות ילחך בן אברהם, או משום שהוא לבדו אירע לו מה שאירע ליעקב, ומפני זה ידעו הכל שהוא בנו: (ח) דקשה לרש"י למה לא כתיב ויחי יעקב בארץ וגו': (ט) (נח"י), אף על גב דבכל מקום שמפרש הרב כן הוא משום שכתוב חסר, כמו והוא ישב פתח האהל (לעיל י"ח א'), או ולוט ישב וכו' (לעיל י"ט א'), מה שאין כן הכא שאין מקום לדרוש ביקש וכו', יש לומר דמדכתיב אחר כך אלה תולדות יעקב יוסף, שאין לו קשר עם וישב יעקב, או היה לו לומר אלה תולדות יעקב ראובן וכו', על כן בא לפרש שאלה תולדות יעקב יוסף גרמו שלא נתקיימה המחשבה של וישב וכו', ומה שכתב קפ"ז עליו רוגזו, פירוש המחלוקות וריב שלו, כמו אל תרגזו (לקמן מ"ה כ"ד) שתרגומו (אל) [לא] תתנלון: (י) דאם לא כן והוא נער למה ליה: (כ) (נח"י), דאי אפשר לפרש שהוא ענין אחד

שְׁהִיָּה עוֹשֶׂה מַעֲשֵׂה נַעֲרֹת אֲכָל בְּנֵי צְלָהָה, וְכִי חוֹץ לָהֶם לֹא הִיָּה עוֹשֶׂה, אֲלֹא וְכוּ':
 (ב) דִּיּוּק מַדְלָא כְּתִיב וַיּוֹלִיֵא יוֹסֵף דְּבַתָּם, כְּמוֹ שֶׁכְּתוּב גְּבִי מְרַגְלִים (בְּמִדְבָר י"ג ל"ב)
 וַיּוֹלִיֵאוּ דְבַת הָאֲרֶז, לְזֶה כְּתִב הִיָּה רוּחָהּ, רָלָה לּוֹמֵר שֶׁלְדַעְתּוֹ אֲמַת הִיָּה, לְכַךְ כְּתִיב
 כֹּאֵן וַיִּבְאֵל, ר"ל שֶׁהִבִּיאַ הַדְּבָרִים כְּהוֹיִיתָן בְּפָנַי אֲבִיו כֹּאשֶׁר רָאָה, וְלֹא הִיָּה לוֹמֵר
 דְּבַר מַה שֶׁלֹּא רָאָה, אֲבָל גְּבִי מְרַגְלִים כְּתִיב וַיּוֹלִיֵאוּ רָלָה לּוֹמֵר שֶׁהָיוּ מוֹלִיֵאִים דְּבָרִים
 שֶׁקָּרִים מַלְבָּן: (מ) אֲחַף עַל פִּי דְבַקְרָא סַתֵּם כְּתִיב אֵת אַחִיו, יֵשׁ לּוֹמֵר דְּכִיוּן שְׂיוֹסֵף
 הִיָּה מְקַרֵּב אֵת בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, וְאִם הָיוּ רִשְׁעִים בְּעֵינָיו אֵיךְ הִיָּה מְקַרְבָּן, וְעוֹד שֶׁהוּא
 הִיָּה אֲוֵהָב שֶׁלְהֵן בּוֹדְאֵי לֹא הִיָּה הַדְּבָה עֲלֵיהֶן: (נ) וְקָשָׁה דְהֵיֵאֵךְ יִתְכֵן לּוֹמֵר שֶׁבְּנֵי
 יַעֲקֹב יִהְיוּ חֲשׂוֹדִין עַל זֹאת, וְאִי חֶסֶד וְשְׁלוֹם אֲמַת הוּא לְמַה נֶּעֱנֵשׁ יוֹסֵף עַל זֶה, וַיֵּשׁ
 לּוֹמֵר דּוֹדְאֵי לֹא הָיוּ חֲשׂוֹדִין עַל זֶה, אֲלֹא שְׂיוֹסֵף הִיָּה טוֹעֵה בְּדַבָּר, לְכַךְ נֶעֱנֵשׁ שֶׁהִיָּה
 לוֹ לְעֵיּוּן בְּדַבָּר עַל מַה שֶׁחֲשָׁדָן עַל אֲבֵר מִן הַחַי שֶׁהִיָּה רוּחָהּ אֲוֵתָן שֶׁאֲכָלוּ מִבְּהֵמָה
 שֶׁנֶּשְׁחָטָה וְעַדִּיּוּן מִפְּרַכְסַת דְּמוֹתָר לֹאֲכָלָהּ, דְּכִיוּן שֶׁנֶּשְׁחָטָה שְׁחִיטָה מִתִּירָה, וְהוּא
 סָבַר שֶׁכֵּל זְמַן שֶׁמִּפְּרַכְסַת עַדִּיּוּן הוּא אֲבֵר מִן הַחַי, אִוֹ שֶׁהִיָּה רוּחָהּ שְׂאוֹכְלִין בֵּן
 פְּקוּעָה שְׁמוֹתָר בְּשְׁחִיטַת אֲמוֹ, וְאִפִּילוֹ שֶׁהוּא שׂוֹר גְּדוֹל, וְאִין לְרִיךְ שְׁחִיטָה מִן הַדִּין
 אֲלֹא מִפְּנֵי מִרְאִית עֵינַי, וְהוּא הִיָּה סָבֹר שֶׁאֲבֵר מִן הַחַי הוּא כִּיוּן לְרִיךְ שְׁחִיטָה
 מִשׁוֹם מִרְאִית עֵינַי, וְעַל מַה שֶׁזָּלְזָלוּ בְּבְנֵי הַשְּׁפָחוֹת, הִכִּי פִירוֹשׁוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ קוֹרְאִין
 לְבְנֵי צְלָהָה וְזַלְפָּה בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת וְכוּנְתָם הִיָּה שֶׁהָיוּ מִשׁוּעֲבָדִים לְרַחֵל וְלֵאָה, וְזֶה
 אֲמַת הוּא שֶׁהָיוּ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת, שֶׁהָרִי גַם הַפְּסוּק קִרְאֵם כֵּן, אֲבָל הוּא הִיָּה סוֹבֵר
 מִדְּקָרוֹ לְהוֹ בְּנֵי הַשְּׁפָחוֹת כּוּנְתָם שֶׁנּוֹלְדוּ קוֹדֵם שֶׁנֶּשְׁחָטְרוּ, אִם כֵּן בְּנֵיהֶם שֶׁל
 שְׁפָחוֹת הֵינּוּ עֲבָדִים כְּנַעֲנִים, וְמַה שֶׁהִיָּה חוֹשֶׁדָן עַל הַעֲרִיּוֹת, הִכִּי פִירוֹשׁוֹ דְקִי"ל
 (קִידוּשֵׁין ע"ג) אִין מִשְׁתַּמְשִׁין בְּאִשָּׁה, וְר"ל שֶׁאֵדֵם אַחַר אֲסוּר לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּאִשָּׁת אִישׁ, וַיּוֹסֵף
 הִיָּה רוּחָהּ שֶׁהָיוּ מִשְׁתַּמְשִׁין בְּעַסְקֵי מִשָּׂא וּמִתָּן עִמָּהֶן, לְכַךְ חֲשָׁדָן עַל הַעֲרִיּוֹת, אֲבָל
 טַעֲמוֹת הִיָּה בִּידוֹ דֶּהֱאָ לְאִמְרִינֵן אִין מִשְׁתַּמְשִׁין בְּאִשָּׁה הֵינּוּ דּוֹקָא דְבָרִים שֶׁל חִיבָהּ,
 כְּגוֹן רְחִילַת פָּנָיו יָדָיו וְרַגְלָיו וְהַלְעֵת הַמַּטָּה, אֲבָל שֶׁאֵר דְּבָרִים שֶׁאִינֵן שֶׁל חִיבָהּ אִוֹ
 לִישָׂא וְלִיתָן עִמָּהֶם מוֹתָר, וְאִם תֵּאֲמַר מִנָּח לִיָּה לְרִשְׁ"י שֶׁהִיָּה חוֹשֶׁדָן עַל כָּל הַג' דְּבָרִים,
 וַיֵּשׁ לּוֹמֵר דְּרִשְׁ"י בְּעַלְמּוֹ מִתְרַץ קוֹשִׁיא זֹ כִּיוּן שֶׁמֵּלִינוּ דְּבִשְׁלֶשֶׁתָן לְקָה, וְעוֹד
 יֵשׁ לּוֹמֵר דִּילְפִינֵן רַעָה רַעָה לְגַזִּירָה שׂוּהָ, כְּתִיב הִכָּא דְבַתָּם רַעָה, וְכְתִיב לְקַמֵּן (פ')
 חִיָּה רַעָה אֲכָלְתָּהּ, מַה לְהֵלֵן אֲבֵר מִן הַחַי, דְּחִיָּה דוֹרְסַת וְאוֹכְלַת כֶּשֶׁהוּא חִי
 אֲחַף כֹּאֵן אֲבֵר מִן הַחַי, וְעַבְדִּים יִלְפִינֵן מִדְּכִתִּיב בְּפִרְשַׁת מִשְׁפָּטִים (שְׁמוֹת כ"א ח') אִם
 רַעָה בְּעֵינַי אֲדוֹנִיָּה, מַה רַעָה לְהֵלֵן קָאֵי עַל עֲבָדוֹת אֲחַף כֹּאֵן עֲבָדוֹת, וְעֲרִיּוֹת
 יִלְפִינֵן מִדְּכִתִּיב לְקַמֵּן (ל"ט ט') גְּבִי יוֹסֵף וְאֵיךְ אֲעֲשֶׂה הַרְעָה הַגְּדוֹלָה הַזֹּאת, מַה רַעָה
 לְהֵלֵן קָאֵי עַל עֲרִיּוֹת אֲחַף כֹּאֵן קָאֵי עַל עֲרִיּוֹת: (ס) כְּלוֹמֵר לֹא הִיָּה לוֹ לְמִיכְתָּב
 כָּלֵל וַיִּשְׁחָטוּ דֶּהֱאָ לֹא הָיוּ אוֹכְלִין אֲוֵתָהּ, אֲלֹא לּוֹמֵר לָךְ אֲע"פ שֶׁלֹּא הָיוּ רוֹאִין לְאוֹכְלוֹ
 אִפִּילוֹ הִכִּי שְׁחָטוּ אֲוֵתָהּ: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אבן עזרא **והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה**. בעבור היותו קטן שמוהו בני השפחות שמש להם כי אם ישרת אחיו בני הגבירה לא היה דבר רע וזאת היא דבתם רעה. וטעם אבר מן החי דרש הוא כי הכתוב לא הזכיר מאחיו חוץ מבני השפחות: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אלה תולדות יעקב**. ואלה של תולדות יעקב אלה ישוביהן וגלגוליהן עד שבאו לכלל ישוב סיבה ראשונה יוסף בן שבע עשרה שנה על ידי זה נתגלגלו וירדו זהו ישוב פשוטו של מקרא להיות דבר דבור על אופניו לשון רש"י ואין לשון "לתולדות" שיהיה על הישוב ורבי אברהם אמר אלה המאורעות שאירעו לו והקורות שבאו עליו כטעם מה ילד יוסף ואין אדם מוליד קורותיו רק לימים מיוחדים שיוולידום ואולי יאמר אלה תולדות הימים של יעקב והנכון בעיני כי אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר יזכיר ואחז הכתוב דרך קצרה בשמותם שכבר הזכירם למעלה אבל אמר אלה תולדות יעקב יוסף ואחיו אשר אירע להם ככה ואפשר גם כן שירמוז "אלה" את כל הנזכרים בספר הזה שבעים נפש ירדו אבותיך מצרימה כי כאשר הזכיר ב"אלה תולדות עשו" בנים ובני בנים מלכים ואלופים כל אשר היו בהם עד זמן התורה כן ימנה בתולדות יעקב בניו ובני בניו וכל זרעו רק יזכיר בהם הפרטים בתולדותם

"והוא נער את בני בלהה" - שהיה עושה מעשה נערות ממשמש בעיניו ומתקן בשערו את בני בלהה כלומר ורגיל את בני בלהה לפי שהיו אחיו מבזין אותן והוא מקרבן את דבתם רעה כל רעה שהיה רואה באחיו בני לאה היה מגיד לאביו לשון רש"י ואם כן למה לא הצילוהו בני השפחות והוא אוהב אותם ומקרבן ומגיד לאביו על האחים בבזיונם ואם נאמר שייראו מן האחים והנה הם ד' וראובן עמהם ויוסף עצמו ותגבר ידם עליהם ואף כי לא יבאו עמהם במלחמה ועוד כי נראה בכתוב כי כולם הסכימו במכירתו אבל לדעת רבותינו בבראשית רבה (פד ז) על כולם היה מוציא הדבה והנכון בעיני כי זה הכתוב שב לבאר מה שהזכיר ושיעורו יוסף והוא נער בן שבע עשרה שנה היה רועה בצאן את אחיו את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו ודומה לו בסדר הזה (להלן מ ה) ויחלמו חלום שניהם איש חלומו בלילה אחד איש כפתרון חלומו המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר שב לפרש מלת "שניהם" אשר הזכיר ושיעורו ויחלמו חלום שניהם המשקה והאופה אשר למלך מצרים אשר אסורים בבית הסוהר איש כפתרון חלומו וכן רבים או שיהיה "והוא" מושך אחר עמו ומשפטו והוא נער והוא את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו יאמר כי הוא נער והוא עם בני בלהה ועם בני זלפה נשי אביו תמיד לא יפרד מהם בעבור נערותו כי להם צוה אביהם שישמרוהו וישרתוהו לא לבני הגבירות והוא מביא מהם דבה רעה אל אביהם ולכן ישנאוהו אלה הארבעה האחים ואחר כך אמר כי אביו אהבו ויראו אחיו האחרים כי אותו אהב אביהם יותר מכולם ויקנאו בו וישנאוהו נמצא שנאו מכולם בני הגבירות יקנאו בו למה יאהב אותו מהם והם בני גבירה כמוהו ובני השפחות אשר לא יקנאו בזה למעלתו עליהם ישנאו בו בעבור היותו מביא דבתם אל אביהם וטעם דבתם רעה להפליג כי כל דבה רעה היא ועל דעת רש"י (במדבר יד לו) יתכן שתהיה דבה טובה ו"מביא דבה" הוא אשר יראה יגיד אבל "מוציא דבה" הוא כסיל האומר שקר ועל דרך הפשט איננו קשה שיקראנו נער והוא בן שבע עשרה שנה כי בעבור היותו קטן מכולם יקראנו כן לומר כי לא היה מתחזק כאחיו ויצטרך להיותו עם בני בלהה וזלפה מפני נערותו וכתוב ברחבעם בן שלמה (דהיי"ב יג ז) ורחבעם היה נער ורך לבב ולא התחזק לפניהם והוא בן ארבעים ואחת שנה במלכו וכן השלום לנער לאבשלום (יח לב) ובנימן ברדתו למצרים גדול ממנו ויקראנו נער פעמים רבים ואונקלוס תרגם והוא נער והוא

מרבי עם בני בלהה יאמר כי מיום היותו נער הוא עמהם הם גדלוהו כאב והם ישרתוהו גם נכון הוא ועל הדרך שפירשתי כי הכתוב יספר כי מאלה יביא הדבה ולבני הגבירות בקנאתם וטעם נשי אביו כי נשיו היו שלקחם לנשים ולא יקרא אותם הכתוב שפחות רק בהיותם עם רחל ולאה שהן גבירות להן וכן וישם את השפחות ואת ילדיהן (לעיל לג ב) לומר כי בעבור היותן שפחות לרחל וללאה שם אותן לפניהן וכן וישכב את בלהה פלגש אביו (לעיל לה כב) שאילו היתה גברת לא יעשה כן ויתכן כי בחיי רחל ולאה יקרא אותן שפחות ופילגשים ועתה מתו ולקחן לנשים (הרמב"ן)

בעל הטורים דבתם רעה. בגימטריא שהם אכלו באבר מן החי. דבתם. בגימטריא מות מלמד שלשון הרע הורג ג': נער. בגימטריא שוטה זה שאמר הכתוב ומוציא דבה הוא כסיל: (בעל הטורים)

אור החיים אלה תולדות. רבותינו ז"ל אמרו (בי"ר פי י"ב) כל מקום שנאמר אלה וגו', וכאן פסל תולדות עשו, ואם לזה כיון לא היה צריך כי כבר נפסל עשו והיוצא מהפסול פסול:

עוד צריך לדעת אומרו **תולדות יעקב יוסף** והיכן הם עשרה שבטים. ורז"ל (בי"ר פי פ"ד) מהם אמרו כי יכוין לומר שהוא העיקר, ומהם אמרו כי כמו שאירע לזה אירע לזה זה נולד מהול וזה נולד מהול וזה מהדרש:

ויראה כוונת הכתוב היא על דרך אומרם ז"ל (שם) בקש יעקב אבינו לישיב בשלוה קפץ עליו רוגזו של יוסף, והוא אומרו אלה תולדותיו של יעקב פירוש מה שעבר עליו מהרוגז, שהכתוב בא להודיע מכירת יוסף וצערו של יעקב הוא יעקב הגורם במה שביקש לישיב דכתיב וישב יעקב ובזה תולדותיו הם אלה יוסף בן וגו' ונתגלגלו הדברים, כי האדם גורם לעצמו את כל אשר תבאנה עליו. כי אין דבר רע בא מהאדון הטוב לכל ובפרט לידידיו יעקב וכיוצא בו:

עוד ירצה להודיע שהגם שעברו כמה מאורעות רעות על יעקב מיום היותו, נרדף מעשו מלבן עמוס התלאות, יחשבו כלם כאין, בערך מאורע זה של יוסף, והוא אומרו **אלה** פסל מאורעות שעברו עליו כי כולם כאין יחשבו על יעקב הרגשותיהם:

עוד יתבאר על דרך אומרם ז"ל (סוטה לו): ראוי היה יוסף להעמיד י"ב שבטים כיעקב אלא על ידי מעשה פוטיפר ויפוזו זרועי ידיו עשרה המה הצדיקים יצאו מעשרה אצבעותיו ולא נשארו לו אלא ב' אפרים ומנשה, והוא שרמז כאן באומרו **אלה תולדות** וגו' פסל פרט א', מהי"ב שלא היו בעולם מטעם הנזכר:

עוד יתבאר על דרך אומרם בספר תהלים (ע"ז) בני יעקב ויוסף סלה. ואמרו ז"ל (סנהדרין יט): שטעם שיחס בני יעקב ליעקב וליוסף להיות שיוסף זנס בשני רעב ופרנסם נקראו על שמו ע"כ. והוא עצמו שרמז כאן באומרו **תולדות יעקב יוסף** פירוש באמצעות יוסף היה קיום לכל תולדותיו. או ירצה על זה הדרך תולדות יעקב וגם יוסף. והרבה מקראות מדברים כן דכתיב (שמות א' ב') ראובן שמעון וכאלו אמר ושמעון גם כאן כאלו אמר ויוסף, ונתן הכתוב טעם לקריאת שם כולם עליו במה שגמר אומר **בן שבע עשרה** וגו' ונתגלגלו הדברים וירד מצרימה ועלה לגדולה והוצרכו אחיו אליו ופרנסם ואת טפם ולטעם זה יקראו על שמו כי הוא הזן ומפרנס לכלן:

בן שבע עשרה. טעם שהוצרך לספור שני יוסף, נתכוין להודיע אומרם ז"ל במסכת ברכות (נה:) לעולם יצפה אדם לחלום טוב עד כ"ב שנה וכו', ואם כן אם לא היה מודיע הכתוב בן י"ז שנה לא היינו יודעים זה:

עוד ירצה על דרך אומרם בגמ' (קידושין כט:) האי דעדיפנא מחבראי דנסיבנא בשיתסר וכו', הרי כי בשיתסר לא יתגבר החומר ויצר הרע על האדם כמו בשיבסר, והוא מה שהוצרך הכתוב להודיע כי יוסף היה בן שבע עשרה שנה כי באמצעות הגעת הזמן היה בו צד תגבורת אנושית להתגרות באחיו ולהביא דבתם רעה וגו', ועיין בסמוך:

היה רועה וגו'. קשה היה לו לומר היה רועה הצאן את אחיו, כי לא לאחיו היה רועה. עוד צריך לדעת הכוונה באומרו **והוא נער** וגו'. ורז"ל (ב"ר פ' פ"ד) אמרו היה עושה מעשה נערות ולדבריהם למה את בני בלהה, ופרש"י והיה רגיל את בני בלהה, והוא פי' רחוק. עוד צריך לדעת אומרו **נשי אביו**. מי לא ידע כי הם נשי אביו, עוד צ"ל אומר **ויבא יוסף את דבתם** וגו' מה היא דבתם רעה ועל מי סמך עליו הכתוב להבין את הדברים, ולא בא הכתוב לסתום אלא לפרש:

אכן כוונת הכתוב הוא על זה הדרך היה רועה את אחיו בענין הצאן פי' בדרך אכילת צאן, ואומרו **והוא נער** פי' מזמן היותו נער והוא מתגורר ומתחבר עם בני בלהה. ואומרו **נשי אביו** פירוש לחושבים בגדר נשי אביו באין הפרש ממנו אליהם, ובזה לא קשה שקורא אותו נער והוא בן י"ז שנה כי חוזר אל זמן הקודם, וממוצא דבר אתה למד מאומרו רועה את אחיו בדין הצאן הא למדת שנחשדו אצלו בפרט זה ומאומרו את בני בלהה וגו' נשי אביו הא למדת כי הוא היה חושב כן ולא זולתו, ומעתה כשאמר הכתוב ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם הוא על פרטים הנרמזים בסמוך, והוא שאמרו ז"ל (שם) ברוח קדשם שאמר עליהם שהיו אוכלים אבר מן החי והוא הנרמז בצאן, וגם אומרם שהיו מזלזלים בבני השפחות הוא הנרמז באומרו נשי אביו כי לא מחשבותיו מחשבותם ומזה יצא להם לזלזל בהם. ואולי כי גם מטעם זה יצא חשד עריות כשיהיו נחשבים בעיניהם כשפחות ולא במדרגת נשים וחשב יוסף כי כוונתם של האחים כדעת הרמב"ם (הלכות עבדים פ"ט) בדין הבא על שפחתו סתם שהולד עבד עד שיפרש בפירוש שבא עליה לשם אישות, ומעתה כשאחיו מזלזלים בבני השפחות גילו דעתם כי מן הסתם הולד עבד והשפחות אין להם משפט אשת אב אלא כמפותת אביו ואנוסתו שהיו מותרות להם להזקק להם וחשדם שישכבו האנשים עמהם ואין רע לסברתם, ולסברת יוסף איפסקא הלכה כדעת הרי"ף (פ"ב דיבמות) שהבועל סתם עשאה בת חורין והולד כשר ודין נשי אביו להם, ועל פרט זה גם כן נתכוין באומרו **דבתם רעה**, ונענש יוסף על הדבר איך יחשוב בצדיקים שיטעו בדבר שהלא גם לדעת הרמב"ם יודה באדם צדיק כיעקב כי מן הסתם לשם אישות בעל. ועוד שבפי' אתמר (תרגום יוב"ע ויצא ל ד) כשנתנום רחל ולאה כדי שיהיו בחזקת משוחררים נתנום ומן הסתם ידעו השבטים בדבר:

וטעם שמצינו השבטים שהיו יחד בעצה אחת במכירת יוסף ובכללם היו גם בני השפחות. אולי שגם בהם דבר פרט איסור אבר מן החי. או אפשר שנשאו פנים לששה בני הגבירה והסכימו לעצתם במכירתו הגם שהיה לבם שלם עמו: (אור החיים)

ספורנו אלה תולדות יעקב. מאורעיו וילדי יום עליו אחר שישב שם כי מאז שיצא

מבית אביו היו עניינו כמו קורות אבותינו בגלות א' ומאז שחזר אל ארץ מגורי אביו היו קורותיו כמו שקרה לאבותינו בבית שני וחורבנו וגלותו וגאולתו לקץ הימין: **היה רעה את אחיו בצאן**. היה מנהיג ומורה אותם במלאכת מרעה הצאן: **והוא נער**. ומפני נערותו חטא להביא דבת אחיו כי לא נסה ולא התבונן לאחרית דבר אע"פ שהיה אז משכיל מאד ושהיה אחר כך מורה לזקני הדור כאמרו וזקניו יחכם וזה כאמרם ז"ל ולא בדרדקי עצה: **ויבא יוסף את דבתם רעה**. באמרו לאביו שאחיו היו טועים ומפסידים בבלי דעת כראוי במלאכת המקנה שהית' אז עקר השתדלות' בקניי' עושר ונכסי': (ספורנו)

כלי יקר **אלה תולדות יעקב יוסף**. דרו"ל (בר"ר פד.ו.) שהיה יוסף דומה ליעקב בכל קורותיו ודומה כאילו היה יוסף עיקר תולדותיו. מדרש זה סובר שרצה יעקב לתקן מה שלא כבד את אביו כל הימים הללו, ע"כ נתיישב בארץ מגורי אביו וחשב כי בזה יתוקן גם העבר, ובקש לישב בשלוה על כן קפצה עליו רוגזו של יוסף, לקבל עונש גם על הימים שלא היה אביו מכובד מבנו שהוא עיקר זרעו, כמספר הימים ההם יהיה יעקב בלתי מכובד מבנו שהוא עיקר תולדות שלו, לכך נאמר אלה תולדות יעקב יוסף.

ומ"ש קפצה עליו רוגזו של יוסף. מהו לשון קפצה, היה לו לומר בא לידו ענינו של יוסף, ומהו לשון רוגזו, ולמה ייחס הרוגז ליוסף. והקרוב אלי לומר בזה שרוגזו של יוסף היינו חטאו של יוסף, אשר בו הרגיז לאלהים במה שהביא דבתם רעה על אחיו, איך שקוראין לאחיהם עבדים, עד שהיה הדין נותן שלעבד נמכר יוסף, וא"כ אף אם לא היה יעקב מבקש לישב בשלוה מ"מ היה עונש זה ראוי לבא על יוסף, זולת שיוסף בן י"ז שנה היה ולא היה בר עונשין עדיין בב"ד שלמעלה, ולפי שנתחברו לרוגזו וחטאו של יוסף גם מה שבקש יעקב לישב בשלוה, על כן מיהר ה' ועשה ליוסף בר עונשין קודם זמנו, וזהו לשון קפצה עליו, כי כל קפיצה מורה על דבר שראוי לבא על כל פנים וממהר לבא קודם זמנו, כך חפץ ה' להביא עונש על יוסף קודם זמנו כדי לבטל ישיבתו של יעקב, והא והא גרמה, כי עונש של יוסף לבד לא יספיק כי לא היה בר עונשין, וישיבתו של יעקב לבד ג"כ לא יספיק להביא בעבור זה עונש על יוסף שלא חטא.

ורש"י מביא משל, למרגלית שנפלה בין החול כו' המשיל בית עשו לחול ובית יעקב אל המרגלית, על דרך שמסיק בויקרא רבה (ד.ו.) עשו שש נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפשות לשון רבים, לפי שעובדים לאלהות הרבה יעקב ע' נפשות היו לו והכתוב קורא אותם נפש לפי שעובדים לאל אחד עכ"ל ומצד שהם עובדים לאלהות הרבה ע"כ מצויה בהם תמיד המריבה ואינן בהסכמה אחת מצד רבוי הדתות, ואינן מתאחדים ומתחברים כחול זה שאינו מתחבר זה לזה, אבל ישראל מצד שעובדים לאל אחד, השלום מתווד ביןיהם הרי הם כמרגליות החרוזים בחוט שדבוקים זה בזה על ידי החוט שמחברם כי כחוט השני שפתותיך (שיר ד.ג.) שפתי דעת ותורה המרבים שלום בעולם, כחוט זה החורז המרגליות.

ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם. בכל המקרא לא מצינו לשון הבאה אצל הדבה כ"א לשון הוצאה, ואע"פ שאמרו המפרשים שלשון הוצאה שייך בדבה של שקר, כמ"ש (משלי י.יח) ומוציא דבה הוא כסיל, וכן (במדבר יג.לב) ויוציאו את דבת הארץ, ולשון הבאה שייך בדבר שהוא אמת, מ"מ אין הלשון מדוקדק כאן, כי מדקאמר דבתם שמע מינה שהדבה מיוחדת אל האחים כאילו האחים הם הבעלי דבה, ועוד קשה אל אביהם אל אביו מבעי ליה, ועוד קשה להלן נאמר

(בראשית לה.כב) וישכב את בלהה פילגש אביו. קראה פילגש, וכאן נאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה נשי אביו, קראן הכתוב נשים ממש.

אלא ודאי שכל האחים בני הגבירות, היו מזלזלים בבני השפחות לקרות אמותם פלגשים ושפחות, ואת בניהם קראו עבדים, ויוסף לבד היה מתחבר אל בני בלהה וזלפה כי אמר שהם נשי אביו ממש, ומטעם זה זלזל ראובן בבלהה בחשבו שהיא פילגש ואינה אשתו ע"כ בלבד יצועו, ומכאן ראייה ברורה שכל בני הגבירה הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדים, וע"ז נאמר ויבא יוסף את דבתם רעה. אותה דבה רעה שהוציאו אחיו על בני השפחות הביא אל אביהם של בני בלהה וזלפה, כי היה להם לחוש לכבוד אביהם שלא לקרות לבניו עבדים, וחשב כי אביהם יתבע עלבונם, וזהו שנאמר ובטרם יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו. כי רצו להמיתו מרחוק על ידי חץ הממית בטרם יקרב אליהם, מדה כנגד מדה כי הוא שלח בהם חץ לשונו הממית אף מרחוק על כן רצו גם הם להמיתו מרחוק ע"י חיצים וז"ש (שם מט.כג) וישטמהו בעלי חיצים. הם אחיו שרצו לשלוח בו חיצים, ואע"פ שגם הוא ספר עליהם לה"ר מ"מ ותשב באיתן קשתו. כי הוא דרך קשתו ויכוונה באיתן בצדק ובמשפט שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת (ירושלמי פאה פ"א ה"א) ואחיו התחילו במחלוקת במה שזלזלו בבני השפחות.

ובמדרש ילקו"ש אמרו, על פסוק ובטרם יקרב אליהם. ששיסו בו את הכלבים וטעמו של דבר לפי שחשבוהו למוציא דבה ובעל לשון הרע ואמרו רז"ל (פסחים ק"ח.) כל המספר לשון הרע ראוי להשליכו לכלבים שנאמר (שמות כג.א) לא תשא שמע שוא וסמוך ליה לכלב תשליכון אותו, וטעמו של דבר שכל המספר לשון הרע נדמה ככלב המנבח וחורץ בלשונו, ולפיכך ישראל במצרים שלא היה בהם לשון הרע, כתיב (שמות יא.ז) ולכל בני ישראל לא יחרץ כלב לשונו. מדה כנגד מדה, וז"ש נלכה דותינה לבקש לו נכלי דתות, על פי התורה אשר יורוד. להשליך לכלבים כל מספר לה"ר. וי"א שלכך שיסו בו הכלבים שיאכל ממנו אבר מן החי לשלם לו מה שאמר עליהם איך שאכלו אבר מן החי. ובסמוך יתבאר פסוק ובטרם יקרב אליהם בדרך אחר.

ורש"י פירש, שיוסף הגיד איך שאכלו אבר מן החי והיו חשודין על העריות, והיו מזלזלין בבני השפחות. ונראה ליתן קצת סמך לדבריו לפי שנאמר היה רועה את אחיו בצאן. למה לי, וכי סד"א שהיה רועה עופות או דגים, אלא לפי שמצינו לשון רועה בארבע ענינים, א' סתם רעיית צאן, ב' בגילוי עריות שנאמר (משלי כט.ג) ורועה זונות יאבד הון. ג' לשון רועה שייך בבעלי השררה והנהגת העם, כמ"ש (תהלים פ.ב) רועה ישראל האזינה. ד' שייך לשון רועה בהולך לרעות את עצמו ואוכל מן הצאן, כמ"ש (יחזקאל לד.ב) הלא הצאן ירעו הרועים, וכמו שפירש"י נקוד על את. ומדקאמר שיוסף היה רועה את אחיו בצאן משמע שאחיו היו רועים בכל ד' דברים ששיך בהם לשון רועה, אבל הוא לא היה בהסכמתם כ"א בצאן לבד, דאל"כ לערבינהו וליתנינהו יוסף ואחיו היו רועים בצאן, אלא ודאי שלשון את משמש לשון עם, ולכך הוציא את יוסף מן הכלל לומר לך שהוא לא הסכים עמהם כי אם על רעיית הצאן בלבד, אבל אחיו רעו בכולם כי הי מינייהו מפקת למעט, כי לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש.

ומכאן מצא רש"י סמך לשלשתן, כי חשודין על העריות היינו רועה זונות, ואכלו אבר מן החי שהצאן רעו אותם, והמה הלכו לרעות את עצמן מן הצאן לאכול אכילה של איסור, והיינו אבר מן החי שנאסר לבני נח, אבל שאר טרפות לא

נאסרו להם עדיין, והנה זה דבר הלמד מענינו מה רעיה של זנות, או של שררה, של איסור, אף רעיה זו מן הצאן היא של איסור וקורין לבני השפחות עבדים כדי להשתרר עליהם להיות עליהם רועים ומנהיגים, לומר אנחנו בני הגבירות ואתם עבדים לנו.

ולכך נאמר אל אביהם, לומר לך שבכולם היה להם לחוש לכבוד אביהם, כי מה שקראו לאחיהם עבדים היה להם לחוש לכבוד אביהם כמבואר למעלה, והעוסק בזנות מחלל ג"כ כבוד אביו, כמ"ש (ויקרא כא.כט) את אביה היא מחללת וראיה ממה שארז"ל (בר"ר פז.ז.) שעל ידי שנראה ליוסף דמות דיוקנו של יעקב היה ניצול מן אשת פוטיפר, ואכילת אבר מן החי מוליד אכזריות בגוף האדם, ובזה פוגם כבוד אביו כי נראה כאילו היה האכזריות קנין דבק בו מצד התולדה, כמו שיתבאר בע"ה פ"ר ראה בפסוק לא תאכלנו למען ייטב לך ולבניך אחריו, (יב.כה) כי הדם מוליד אכזריות ומתפשט גם לבניו, ע"כ לא נאמר אל אביו וכתוב אל אביהם, לומר לך ששלתן נוגעים בכבוד אביהם. (כלי יקר)

וְיִשְׂרָאֵל אֶהָב אֶת-יוֹסֵף מִכָּל-בָּנָיו כִּי-בָן-זִקְנִים הוּא לוֹ וְעָשָׂה לוֹ כְּתוּבָת פְּסִים:

אונקלוס וְיִשְׂרָאֵל רְחֵם יְת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹהֵי אָרִי בְר חֲפִים הוּא לֵה וְעָבַד לֵה כְּתוּבָא (אונקלוס) **דפסי:**

יונתן וְיִשְׂרָאֵל רְחִים יְת יוֹסֵף מִכָּל בְּנוֹי אָרוּם אִיקוּנֵי דְיוֹסֵף דְמִינֵן לְאִיקוּנֵין דִּילֵיה וְעָבַד לֵיה פְּרָגוּד מְצוּיָר: (תרגום יונתן)

רש"י בן זקנים. שנולד לו לעת זקנתו. (ע) ואונקלוס תרגם. בר חכים הוא ליה, (פ) כל מה שלמד משם ועבר מסר לו. דבר אחר, שהיה זיו איקונין שלו דומה לו: פסים. לשון כלי מלת (שבת י:), כמו כרפס ותכלת, וכמו כתונת הפסים דתמר ואמנון. ומדרש אגדה על שם כרותיו, (ג) שנמכר לפוטיפר ולסוחרים ולישמעאלים ולמדינים: (רש"י)

שפת חכמים (ע) ואם תאמר והא בנימין נולד לו יותר לעת זקנתו מיוסף, ויש לומר משום דכל בניו של יעקב נולדו לו מיד זה אחר זה, דהא ב' שנים נולדו כולם חוץ מבנימין שהפסיק בו זמן ארוך, והיו העולם סבורין שלא יוליד ממנה עוד בן והיו קורין ליוסף בן זקנים, ואפילו אחר שנולד בנימין קראו אותו בן זקנים מתוך שהורגלו בו: (פ) דלפירוש ראשון קשה מאי נפקא מינה אם נולד לעת זקנתו או בימי ילדותו, לכן אמר ואונקלוס תרגם וכו', ועדיין קשה היה לו לומר בן זקנתו, מאי זקנים, אלא בא לומר שהיה זיו איקונין וכו', (מהרש"ל: ג) לפירש א' קשה למאי נפקא מינה אמר קרא שעשה לו כתונת פסים, אי משום להורות שאל ישנה אדם לבן זיו הבנים, שהרי בשביל ב' סלעים שהיה כתונת של יוסף יותר שוה היו מתקנאים בו אחיו (שבת י:), דאין זה משמעות הקרא דהא לא כתיב

ויראו אחיו כי עשה לו כתנת פסים, אלא ודאי בצביל חלומותיו ודבריו היו מתקנאים בו, לכן מביא מדרש אגדה כו', (מהרש"ל), ורלה לומר פסים נוטריקון פ'וטיפרע ס'זחרים י'שמעאלים מ'דינים, וכריך לומר לפי זאת האגדה פחסר וי'ז ממלת סוחרים בפסוק (לקמן פ' כ"ח) ויעצרו אנשים מדינים סוחרים, פכריך להיות וסוחרים, ואף שנעלם בקרא מכירת יוסף לסוחרים דהא נעלם נמי מכירתו למדינים, דאם לא כן סוחרים למה ליה: (פתי חכמים)

אבן עזרא כי בן זקונים הוא. כמשמעו כי הולידו והוא בן תשעים ואחת שנה גם כן אחיו בנימין קראו וילד זקונים ואחר אלה שניהם לא נולד לו: **פסים** כתונת מרוקמת. פסים כמו פס ידא בלשון ארמית: (אבן עזרא)

הרמב"ן כי בן זקונים הוא לו. שנולד לו בעת זקנתו ואונקלוס תרגם ארי בר חכים הוא ליה שכל מה שלמד משם ועבר מסר לו דבר אחר שהיה זיו איקונין שלו דומה לו לשון רש"י וכן אמר רבי אברהם כי בן זקונים שהולידו לזקוניו והוא בן תשעים ואחת שנה וגם אחיו בנימין קראו ילד זקונים קטן ואיננו נכון בעיני כי הכתוב אמר שאהב את יוסף מכל בניו בעבור שהוא בן זקונים וגם כל בניו נולדו לו בזקוניו והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק כשנה או שנתים והנראה בעיני כי מנהג הזקנים שיקחו אחד מבניהם הקטנים להיות עמו לשרתו והוא נשען על ידו תמיד לא יפרד ממנו והוא נקרא לו בן זקוניו בעבור שישרתו לזקוניו והנה לקח יעקב את יוסף לדבר הזה והיה עמו תמיד ועל כן לא ילך עם הצאן ברעותם במקום רחוק ואונקלוס שאמר "בר חכים" ירצה לומר שהיה בן דעת וחכם בעיני אביו וטעמו כטעם זקנים ותרגם בילד זקונים בר סבתין כי לא אמר הכתוב בכאן "כי בן זקונים היה" אבל אמר "הוא לו" שהיה כן בעיניו וזאת כונתם באמרם (ב"ר פד ה) כל מה שלמד משם ועבר מסר לו לומר שמסר לו חכמות וסתרי תורה ומצאו משכיל ובעל סוד בהם כאלו היה זקן ורב ימים (הרמב"ן)

בעל הטורים בן זקנים. זקנים כתיב שמסר לו כל מה שקבל מזקנים שהם שם ועבר: **בן זקנים הוא לו**. ס"ת אמון שמסר לו סתרי תורה שנאמר בה ואהיה אצלו אמון ואהיה שעשועים: **זקנים**. בגימטריא עולה ר"ז שמסר לו רזי תורה ובגימטריא זר על שם עטרת זקנים בני בנים: **זקנים**. נוטריקון זרעים קדשים נשים ישועות מועד: **פסים**. נוטריקון פוטיפר סוחרים ישמעאלים מדינים: **פסים**. עולה כגימטריא קץ רמז לו שעל ידו ירדו למצרים וישתעבדו בניו והקב"ה יחסר מנין קץ מן השיעבוד ורמז לו שימסור לו הקץ ורמז שימלוד פ' שנים ממנין ס"י"ם שהוא מנין שנותיו. ד"א פסים לשון פסו תמו שעל ידו מת קודם לאחיו. פסים שגרם פיוסים בינו לבין אחיו. פסים בגימטריא פס יד לו: **ועשה לו כתונת פסים**. בגימטריא משקל שני סלעים מילת. זהו שאמרו בפרק קמא דשבת בשביל שני סלעים מילת שהוסיף יעקב ליוסף יותר משאר אחיו נתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרים: (בעל הטורים)

אור החיים וישראל אהב וגו'. הקדים לתת טעם למשטמתם של אחים לאח קטן ואמר וישראל וגו' פי' כי הגם שיוסף הוציא דבת אחיו אף על פי כן לא היה דבר רע יוצא כי היו האחים מתווכחים עמו ומוכיחים אותו וסרה קנאתם אלא לצד כי נוסף דבר זה שאהב ישראל וגו' מכל אחיו פי' יותר מכלן יחד, גם פרסם האהבה והודיעה להם במה שעשה לו כתונת פסים והרי זה מגיד שידעו וידעו

אביהן שידעו, והוא אומרו **ויראו אחיו כי וגו'**, ומעתה בבוא השנאה לא היה לה תקוה לתקן ולשום שלום, והוא אומרו **וישנאו אותו** פ"י ממה שקדם מעשיו שהביא דבתם רעה ולא יכלו וגו' לצד רואם כי הוא אהוב מכולן לאביו אין מציאות להתווכח עמו כי דבריו יצדקו ולא דבריהם וכיון שאינם יכולין להעמידו בתוכחת מגולה שיכלם על אשר עשהו ולא ישוב עוד בדבר הזה אין מציאות לחזור בו. והוא אומרו **ולא יכלו דברו בקושי לשלום** פירוש לעשות באמצעות זה שלום: (אור החיים)

ספורנו **ועשה לו כתונת פסים**. לאות שיהיה הוא המנהיג בבית ובשדה. כענין והלבשתיו כתנתך וכאמרם ז"ל (בבא קמא) בגדול אחי כי היכי דלשתמען מילה: (ספורנו)

כלי יקר **וישראל אהב את יוסף מכל בניו כי בן זקנים הוא לו**. אע"פ שנאמר והוא נער את בני בלהה, שהיה עושה מעשה נערות כמותם מ"מ אהבו יעקב לפי שבהיותו אצלו היה מתנהג את עצמו כזקן ורגיל ופרקו נאה, ולא ידע הנהגתו שעם אחיו, ע"כ אמר כי בן זקנים הוא לו, במלת לו הורה שדווקא לו היה בן זקונים ולא לאחיו, לפי שבהיותו אצלם עשה מעשה נערות כמותם, ובהיותו אצל אביו הזקן היה עושה מעשה זקנה, ואולי לא רצה לשנות מן המנהג וידע להתנהג עם הנערים ועם הזקנים, לכך נאמר הוא לו.

יש אומרים, שכל מה שלמד מן שם ועבר מסר לו ולמה לא מסר לכל בניו מה שלמד, אלא ודאי לפי שכל בניו מאסו בחכמות ולא נתחברו אל יעקב לשמוע ממנו, אבל יוסף בן זקונים הוא לו שתמיד הוא פנה לו ליעקב ונכסף לשמוע מפיו מה שלמד משם ועבר ע"כ אהבו. ותרגומו בר חכים הוא לו, כי בישישים חכמה ז"ש (בר"ר פד. ח.) שהיה זיו איקונין דומה לו, כי חכמת אדם תאיר פניו, ויש רמז כאן למה שארז"ל (קידושין מ:) נענו כולם ואמרו תלמוד גדול שמביא לידי מעשה, כך הזכיר כאן שלימות של יוסף בפסוק היה רועה את אחיו בצאן, למעט כל מיני רעיה האסורים, ואעפ"כ לא אהבו כי אם מצד כי בן זקונים הוא לו, בר חכים, כי גדול התלמוד כאמור.

ועשה לו כתונת פסים. נראין הדברים אחר שכבר בלבב ראובן יצועי אביו נטלה ממנו הבכורה, ועכשיו מסרה ליוסף, ועל שם זה עשה לו כתונת פסים לפי שהעבודה בבכורות והיה הבכור כהן לאל עליון ע"כ עשה לכבוד ולתפארת כתונת זה דומה לבגדי כהונה שהיה בהם כתונת תשבץ, ואולי שעל זה נאמר כי בן זקנים הוא לו כאילו היה הוא הזקן והבכור שבכל בניו, לכך נאמר לו, כי באמת לא היה הזקן שבכולם, ויורה על זה הכפל שאמרו המלוך תמלוך עלינו אם משל תמשול בנו, כי הבכור נוטל פי שנים בכל אשר ימצא ואך לו המלוכה, כמ"ש (בראשית מט. ג.) ראובן בכורי אתה יתר שאת ויתר עז היינו מלכות, ויתבאר זה בסמוך בפסוק מה בצע. (כלי יקר)

דעת זקנים כתנת פסים. סביבות פס ידו. דעת זקנים

[ד] ויראו אחיו כי-אלו אהב אביהם מכל-אחיו וישנאו אתו ולא יכלו דברו לשלום:

אונקלוס וַחֲזוּ אַחֻוּהִי אָרִי יְתִיה רְחִם אָבוּהוֹן מְפָל אַחֻוּהִי וְסָנוּ יְתִיה וְלֹא צָבָן לְמַלְלָא
עֲפָה לְשָׁלָם : (אונקלוס)

יונתן וְחָמוֹן אַחֻוּי אָרוֹם יְתִיה רְחִם אָבוּהוֹן מְפָל אַחֻוּי וְנָטְרוּ לִיה בְּבִי וְלֹא צָבָן
לְמַלְלָא עֲמִיה לְשָׁלָם : (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא יִכְלוּ לְדַבְרוּ לְשָׁלוֹם. מִתּוֹךְ גְּנוּתָם לְמַדְנוּ שְׂבָחָם, שֶׁלֹּא לְדַבְרוּ אַחַת צַפָּה
וְאַחַת בְּלִבָּם: דַּבְרוּ. לְדַבֵּר עֵמוֹ: (רש"י)

אבן עזרא דַּבְרוּ. כְּמוֹ דַּבֵּר לוֹ: לְשָׁלוֹם. אֲפִילוּ לְשָׁלוֹם: (אבן עזרא)

בעל הטורים אוֹתוֹ אֱהַב אֲבִיהֶם מְכַל אַחֻוּי. בְּגִימָטְרִיא שְׂגָלָה סוּד לוֹ בְּלִבָּד וְלֹא
לְהֵם: לְשָׁלָם. חֶסֶד וְ עוֹלָה תִי שְׂגָרָם לְתִי שֶׁלֹּא שִׁיעֵבוּד. דִּיא קָרִי כֹאן לְשָׁלָם שֶׁשְׁלָמוּ
לוֹ גְּמוּלוֹ: (בעל הטורים)

ספורנו וַיִּרְאוּ אַחֻוּי כִּי אוֹתוֹ אֱהַב אֲבִיהֶם. וּבִזְהָ טַעְהָ יַעֲקֹב לְשָׁנוֹת לִבָּן בֵּין הַבְּנִים
בְּעֵנִין שִׁיכִירוּ אַחֻוּי אֶת הָאֱהָבָה אֲשֶׁר בְּלִבּוֹ: וְלֹא יִכְלוּ דַבְרוּ לְשָׁלוֹם. אַעֲיִיפִי שֶׁהִיוּ
צָרִיכִין לְדַבֵּר עֵמוֹ בְּעֵנִין הַנְּהַגְתָּ הַבֵּית וּמִרְעָה הַצֶּאֱן בְּהִיּוֹתוֹ מִנְהִיג בְּמִצּוֹת אֲבִיו
לֹא יִכְלוּ לְדַבֵּר עֵמוֹ לְשָׁלוֹם וְרִיעוּת כִּמְנַהֵג הָאֲחִים: (ספורנו)

כלי יקר וְלֹא יִכְלוּ דַבְרוּ לְשָׁלוֹם. יִכּוֹלִין הִיוּ אֲבֵל אֵינָן רְשָׁאִים כַּדִּי שֶׁלֹּא יִתְאַמְתּוּ
כָּל דַּבְרֵי דְבָה שֶׁהֵבִיא עֲלֵיהֶם, וַיֹּאמֶר אֲבִיו כִּי מִתּוֹךְ שֶׁנֶּאֱמַר דַּבֵּר כָּל זֶה עֲיִיכֵי לֹא הִיוּ
רְשָׁאִים לְדַבֵּר בְּפָנֵי אֲבִיהֶם בְּדַבְרֵים הַמְּבִיאִים לִידֵי שָׁלוֹם, לְכַךְ נֹאמַר לְשָׁלוֹם. (כלי יקר)

ה וַיִּחְלָם יוֹסֵף חֲלֹם וַיַּגֵּד לְאָחָיו וַיֹּסְפּוּ עוֹד שְׁנָא אֹתוֹ:

אונקלוס וַחֲלָם יוֹסֵף חֲלֵמָא וְחָוִי לְאַחֻוּהִי וְאוֹסִיפּוּ עוֹד סָנוּ יְתִיה: (אונקלוס)

יונתן וַחֲלָם יוֹסֵף חֵילְמָא וְתַנִּי לְאַחֻוּהִי וְאוֹסִיפּוּ לְמִנְטֵר תּוֹב לִיה בָּבוּ: (תרגום יונתן)

אור החיים וַיִּחְלֹם יוֹסֵף וְגוֹ'. צָרִיךְ לְדַעַת לְמָה הִיָּה יוֹסֵף מְגַדִּיל הַשְּׁנֵאָה בְּמָה
שֶׁהִיָּה מְסַפֵּר חֲלוֹמוֹת גְּדוֹלָתוֹ מְגִידוֹת, וּמָה גַם אַחַר יוֹדְעוּ כִּי הוּא שְׁנֵאֻוִי בְּעֵינֵיהֶם
כְּאוֹמֵרם זִ"ל (בִּי"ר פִּי פִּי"ד) בְּפִסּוֹק וַיֹּאמֶר לוֹ הַנְּנִי שְׁמִסֵּר עֲצָמוֹ לְמִיתָה. וְאוֹלֵי כִי
נִתְכוּוֹן לְהוֹדִיעַ אוֹתָם כִּי מִן הַשָּׁמַיִם הֶעֱלוּהוּ לְמַעְלָה וּמַעֲשָׂה יַעֲקֹב הִיא בְּהִסְכַּמַּת
עֲלוֹנִים וּמִזָּה יִחְדְּלוּ מִשְׁנוֹא אוֹתוֹ:

אוֹ יִכוּוֹן לְהוֹדִיעֵם כִּי עֲדִיין יִצְטָרְכוּ אֱלֹוִי וַיְבוֹאוּ וַיִּשְׁתַּחֲווּ לוֹ, וְאוֹלֵי כִי בִיּוֹדְעֵם כֵּן
יִרְחִיקוּ הַשְּׁנֵאָה לְבַל יִנְקוּם מֵהֶם לְעַת יִפְלוּ לְפָנָיו, כִּי הַשְּׁבִטִים יִכּוּפוּ רֹאשָׁם
לְגַזִּירַת אֵל עֲלִיוֹן וְלִמְצָב יִי הֵ:

אוֹ יִכוּוֹן לְקָרֵב הַלְּבָבוֹת יַחַד, וְהוּא עַל דֶּרֶךְ אוֹמֵרם בְּפֶרֶק הַרְוָאָה (נָה): כִּי כָּל
הַחֲלוֹמוֹת הוֹלְכִים אַחַר הַפָּה. וַאֲמָרוּ עוֹד שִׁילְךְ אֲצַל מִרְחַמֵי לִיה (רֵא"ש שֶׁם)
וַיִּפְתְּרוּ לוֹ וַיּוֹסֵף חָשַׁב שֶׁבְּסִפְרוֹ חֲלוֹמוֹתָיו לְהֵם יִדּוּנוּ בְּעֲצָמָן כִּי לְבוֹ שֶׁלֶם עִמָּהֶם
כְּמִשְׁפַּט הָאֲחִים הָאֱהוּבִים. וְלִצַּד שֶׁקִּדְמָה שְׁנֵאָה וְקִנְיָה נִנְעָלוּ שְׁעָרֵי הָאֱהָבָה

בלבם והיו דנים הכל להשתוררות עליהם וכו':

ויחלום יוסף וגו'. הכתוב יעיד עליו כי חלם לשלול חשד שהיה בודה מלבבו שחלם להשתרר עליהם, גם בחלום ב' הודיע הכתוב (פסוק ט') ויחלום להצדיק דברי יוסף:

ויגד לאחיו. פ"י שחלם חלום טוב שבזה היו בעיניהם קשים כגידיים, ולא הזכיר הכתוב החלום כי הוא שאמר בסמוך שמעו נא, ואין לומר שהיה חלום אחר שאם כן למה לא הודיעו הכתוב, ואם לצד שלא נתקיים למה יספר הכתוב חלום שוא ידבר. ואם להודיע סיבת השנאה הנה יספיק הקודם וב' החלומות, אלא ודאי שהוא החלום שאמד בסמוך ומתחלה אמר להם סתם חלום מעלה חלמתי ולצד שלא היו רוצים לשמוע לו חלומו לצד שנאתם הפסיק בסיפור והיה מחלה פניהם לשמוע לו ואמר שמעו נא וגו': (אור החיים)

ספורנו **ויגד לאחיו.** גם זה עשה מחסרון העצה כנער: **שמעו נא החלום הזה.** לא די שספר החלום כי גם אמר להם שמעו נא כלומי הבינו את הוראת החלום ובוזה הוסיף להטיל איבת אחיו עליו כמו שאמרו המלוך תמלוך עלינו: (ספורנו)

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם שְׁמְעוּ-נָא הַחֲלוֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתִּי:

אונקלוס **וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמְעוּ כְּעוֹן חֲלָמָא קִדְיוֹ דִּי חֲלִימִית:** (אונקלוס)

יונתן **וַאֲמַר לְהוֹן שְׁמְעוּ קְדוֹן חֲלָמָא קִדְיוֹ דִּי חֲלִימִית:** (תרגום יונתן)

אור החיים **שמעו נא החלום.** טעם אומרו נא. למה שפירשתי שלא היו רוצים לשמוע **אמר להם נא לשון בקשה:**

או ירצה על דרך אומרם ז"ל (ברכות נו.). כי עיקר פתרון החלום הוא דוקא ביומו ולא ביום אחר, ולזה מתענין תענית חלום אפילו בשבת ואינו נדחה ליום אחר, לזה אמר **נא** פ"י עתה ולא תאחרו לזמן אחר כדי שיתקיים. גם יכול לומר להם לבל יחשבו אותו כי כבר הלך לרחמיו וידידיו וספר להם החלום ופתרונו לטובה הגידו וכפי זה בטלה מחשבתו הטובה שחשב לקרב לבבות אחיו כמו שפירשתי בפסוק שלפני זה, כי אין הוכחה שבחזקת אוהבים הם כי כבר קדם עיקר הפתרון ופתרוהו לטובה אות לזה לא חש לבוא אצלם שהגם שיפתרוהו לרעה כבר נתקיים כפתרון הראשון, לזה אמר נא. ואם תאמר והלא אמרו בהרואה (שם) אמר רבי בנאה פעם אחת חלמתי חלום אחד והלכתי אצל כ"ד פותרי חלום שהיו בירושלים ומה שפתר לי זה לא פתר לי זה וכולם נתקיימו בי ע"כ. אולי דוקא שאין הפתרונים סותרים אבל אם הם סותרים אין פותר שני מוציא מפתרון ראשון, וחש יוסף שידונו אותו בזה ואמר **שמעו נא** פ"י עתה הוא מספר הדבר ולא **קודם ספרו** **לזולת:**

החלום הזה. אומרו ה"א הידיעה, להיות שכבר הגיד להם שחלום חלם ולא פירש החלום וחזר לומר שמעו נא החלום הזה שהגדתי לכם שחלמתי: (אור החיים)

ספורנו **וגם נצבה.** הורה שתהיה ממשלתו קיימת זמן ארוך וכן היה כי אמנם מלך שמונים שנה לא נעשה כן לכל הממלכות הנזכרות בכתבי הקדש: (ספורנו)

וַיְהִי אֲנַחְנוּ מְאֻלְמִים אֲלֵמִים בְּתוֹךְ הַשָּׂדֶה וְהִנֵּה קָמָה אֵלֵמֵי וְגַם-נֹאֲבָה וְהִנֵּה תִסְבִּינָה אֲלֵמֵתֵיכֶם וּתְשַׁתְּחוּן. לְאֵלֵמֵתֵי:

אונקלוס וְהָא אֲנַחְנָא מְאֻסְרִין אֲסָרְוֹן בְּגוֹ חֻקְלָא וְהָא קָמַת אֲסָרְתֵי וְאָף אֲזִדְקִיפַת וְהָא מְסַתְחָרְוֹן אֲסָרְתֵיכֹוֹן וְסָגְדוּ לְאֲסָרְתֵי: (אונקלוס)

יונתן וְהָא אֲנַחְנָא מְפָרְכִין פִּירוּכִין בְּגוֹ חֻקְלָא וְהָא קָמַת פּוּרְכָתֵי וְאָוּף אֲזִדְקִיפַת וְהָא מִתְחַזְרָוֹן פּוּרְכָתֵיכֹוֹן וְגַחְנוֹן לְפּוּרְכָתֵי: (תרגום יונתן)

רש"י מאלמים אלמים. כתרגומו מאסרין אסרין, עמרין, וכן נושא אלומותיו (תהלים קמ"ו, ו), וכמוהו בלשון משנה והאלומות נוטל ומכריז: קמה אלומתי. נזקפה: וגם נצבה. לעמוד על עמדה (ה) בזקיפה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (ממ"ט), כוונתו לפרש חילוק בין קמה לנצבה שלכאורה הוא כפול שהוא ענין אחד, לכן פירש קמה רצה לומר נזקפה משכיבתה לפי שעה, וגם נצבה לעמוד תמיד כן על עמדה בזקיפה וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מאלמים. מגזרת אלומים ונמצא בלשון נקבה נושא אלומותיו: **תסובינה**. מפעלי הכפל. ודגשות הביי"ת לבלוע הביי"ת: (אבן עזרא)

הרמב"ן קמה אלומתי וגם נצבה והנה תסובינה אלומותיכם. ענין החלום באלומות כי הראוהו שעל ידי אלומות ותבואה ישתחוו לו וענין תסובינה כי יקיפו אותו כמלך עתיד לכידור אשר עבדיו יחנו סביב לו (הרמב"ן)

בעל הטורים נצבה. ב' במסורה הכא ואידך בית נתיבות נצבה. לומר שעיי"ז החלום הציב ביתן של ישראל שכלכלם בשנת רעבון: **ותשתחוין**. ב' במסורה הכא ואידך ותגשן השפחות ותשתחוין. לומר שאף על פי שלא ראה בחלום הראשון אלא רמז להשתחויות י"א אחיו אף על פי כן כל בית אביו השתחוו לו כדכתיב ותגשן השפחות הנה וילדיהן: (בעל הטורים)

אור החיים והנה אנחנו וגו'. אמר ג' פעמים והנה. דע כי החלום אשר יהיה מראה הנבואה והודעה מהמודיעים שלפני ה' האות והמופת הוא אם יהיה החלום לחולם בהיר וצהיר כיום יאיר שיהיה הדבר בעיניו כאלו הוא בהקיץ ממש באות והמופת להודיע כי מחזה שדי יחזה כי החלומות אשר צעירים ישחקו בו יהיה בלבול הרעיון והגזמת הנדמה, על כן ספר יוסף ואמר והנה בכל פרט שכל דבר שהראוהו היה ברור בעיני שכלו כאילו היה רואהו עתה שהוא בהקיץ בהשלמת דעתו ואין זה אלא חלום צודק:

והנה אנחנו וגו'. הראוהו בחלום האלומות הם חבילות חבילות של מצות שעושים כולם יחד והראוהו שחבילתו יותר מתקוממת מכולן במעשה שעבר עליו עם אשת פוטיפר, וגם נצבה שהיה שליט וניצב על כל ארץ מצרים, ועוד שכל האלומות של האחים מוכנעים ומושפלים לפני זכותו של יוסף כי הוא דבר

המעמיד לכולן, וזן ופרנס אותם, ונתכוון להודיעם זה אולי יסירו שנאתם
ביוזעם הדברים : (אור החיים)

כלי יקר והנה קמה אלומתי וגם נצבה. רמז שמתחלה ימשול עליהם ואח"כ ימלוך, לפי שאין מלך בלא רבוי עם ועכשיו היו מתי מספר ועל מי ימלוך, אבל לשון ממשלה שייך גם על מתי מספר לכך אמר והנה קמה אלומתי. רמז לזמן קימה כי יקום למשול כי לשון קימה מדבר בהתחלת הענין כאשר יקום איש על רעהו למשול בו, וגם נצבה רמז למלכות כי אז יהיה לו מצב וישוב ואך לו המלוכה, ואמר בדרך לא זו אף זו לומר שלא זו, ממשלה שיהיה לי, אלא אפילו מלכות יהיה לי, והם הפכו הענין ואמרו המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. כי לא זו מלכות שלא יהיה לך, כי אפילו ממשלה בעלמא לא יהיה לך בנו. (כלי יקר)

דעת זקנים והנה אנחנו מאלמים אלומים. ובענין שחלם עלה לגדולה כדכתיב ויצבור יוסף בר : (דעת זקנים)

ח ויאמרו לו אחיו המלך תמלך עלינו אם-משול תמשל בנו ויזכרו עוד שנה אתו על-חלמתי ועל-דברי:

אונקלוס ואמרו ליה אחוהי המלכו את מדמי לממלך ענא או שולטן את סביר למשלט בנא ואסיפו עוד סנו יתה על חלמוהי ועל פתגמוהי : (אונקלוס)

יונתן ואמרו ליה אחוהי חלממך אנת מדמי ענא אין למשלט אנת סביר ענא ואסיפו תוב למינטר ליה בבו על חלמוי ועל פתגמוי : (תרגום יונתן)

רש"י ועל דבריו. על דעתם רעה שיהיה מציא לחזיהם : (רש"י)

אבן עזרא המלוך תמלוך או משול תמשול. אנחנו נשימך מלך או אתה תמשול בנו בחזקה : (אבן עזרא)

הרמב"ן המלוך תמלוך עלינו אם משול תמשול בנו. פירש רבי אברהם אנחנו נשימך מלך עלינו או אתה תמשול בנו בחזקה ויותר נכון דעת אונקלוס התהיה מלך עלינו או שלטון מושל בנו כי לשניהם אדם משתחוה לא תהיה עלינו לעולם לא מלך ולא מושל וטעם על חלומותיו ועל דבריו שהיו שונאים אותו על החלומות וגם על הסיפור שהוא מספר אותו להם כמתהלל כמו שאמר שמעו נא החלום הזה אשר חלמתי (הרמב"ן)

אור החיים ויאמרו לו אחיו וגו'. טעם כפל המלוך אם משול. להיות כי יש בפירוש החלום ב' דרכים, הא' מלכות ממש, והב' ממשלה, והנה המלכות היא בגדר ספק בפתרון אבל הממשלה בגדר מוחלט, לזה השיבוהו על ספק מלכות ועל החלט ממשלה, כנגד מלכות אמרו המלוך המסתפק אתה למלוך אפילו בגדר ספק. וכנגד החלט ממשלה אמרו אם משול. ולזה תרגם אונקלוס במלכות את מדמי ובממשלה את סביר, וטעם כפל המלוך תמלוך ולא הספיק לומר התמלוך עלינו התמשול בנו, נתכוונו לומר ב' תמיהות, האחת על המלכות מצד עצמה אפי' לא יהיה מלך אלא על פינת העמים דבר גדול הוא, ולא די זה אלא תמלוך עלינו.

שכבר באה להם הקבלה כי יהודה מלך על כולם ואיך יבא החזיון להפך קבלה אמיתית. וגם אומרו המשול יתכוונו אל הדרך עצמו:

עוד יכוונו לומר בכפל הדברים על זה הדרך להיות שאתה חושב למלוך לזה בא החלום שתמלוך וגוי' וכמו כן המשול וגוי', והכונה בזה רעיונך על משכבך סליקו:

ויוסיפו עוד וגוי'. לפי מה שפירשתי שלא היה אלא חלום אחד טעם אומרו **על חלומותיו** לשון רבים. להיות שהיו בחלומו הרבה פרטים, קמה אלומתי א', וגם נצבה ב', והנה תסובינה וגוי', לזה אמר ל' רבים:

ועל דבריו. פי' שדבר אליהם החלום, לו יהיה שחלם כן לא היה מוציא מפיו כדברים האלה:

עוד ירצה על דרך אומרם בפרק הרואה (נו.). אמר ליה קיסר לר' יהושע וגוי' הרהר כוליה יומא לאורתא וכו' רעיונך על משכבך וכו', ולזה חשדו ליוסף כי להיותו חושב מחשבות השתוררות עליהם רעיוניו וכו', והוא אומרו **על דבריו** פי' על דרך אומרו (קהלת ג) על דברת בני האדם וגוי', כי על ידי מעשיו ומחשבותיו אשר התעסק בהשתררות על האחים הוא הסובב לחלום כל מן דין:

או יאמר על דרך אומרם בפרק הרואה (נה:.) כל חלמא דלא וכו' כאגרתא דלא מקריא, והוא אומרו **על חלומותיו ועל דבריו** שאינו מעלימו והוא מבקש לקיימו במה שמספרו ומבקש פתרונו הרי זה מגיד כי חפץ הוא למשול באחיו, ודבר זה יכפיל השנאה בהפלה:

או יאמר **על דבריו** שמדבר עמהם כריע כאח ולבבו חורש און להם ולזה תגדל השנאה בסיבה זו. עוד על דבריו שאינו מתבייש לדבר לאחיו הגדולים ממנו פנים בפנים שימלוך עליהם, וזה יגיד גובה לבו בפשיטות מדבר גדולות וחושב כי הדבר פשוט עד גדר שלא יקפידו על הדבר ולזה גדלה שנאתם והיה מה שהיה: (אור החיים)

ספורנו על חלומותיו. על פרטי החלום שספר כמיחל שיתקיימו כו': **על דבריו**. שאמר להם שמעו נא להעירם שיתנו לב להבין הוראת החלום: (ספורנו)

כלי יקר ויוסיפו עוד שנא אותנו. נזכרו ג' שנאות כאן, כי מתחלה שנאוהו על הבאת הדבה ומאז והלאה לא רצו לדבר עמו, כמ"ש ולא יכלו דברו לשלום. ואח"כ ויחלום יוסף חלום ויגד לאחיו. לא הגיד להם עדיין נוסח החלום, שהרי לא נאמר ויגד אותו לאחיו אלא שהתחיל לדבר עמהם ואמר להם שמעו כי חלום חלמתי, מיד ויוסיפו עוד שנא אותו, כי התחיל לדבר עמהם במקום שהם לא רצו לדבר עמו, ולפי ששנאה זו היתה בלב ולא הרגיש בה יוסף ע"כ אמר דרך בקשה שמעו נא החלום הזה וגוי', אז פתחו פיהם בעל כרחם ואמרו המלוך תמלוך עלינו, לפיכך ויוסיפו עוד שנא אותו על חלומותיו ועל דבריו, לא זו ששנאוהו על חלומותיו, אלא אפילו על דבריו שנאוהו כי רצה לדבר עמהם בעל כרחם.

וי"א על דבריו. כי כל החלומות הולכים אחר הפה (ברכות נה:.) ר"ל ממה שהאדם מדבר קודם שישן מזה המין בא לו החלום, כי בא החלום ברוב ענין וקול כסיל ברוב דברים (קהלת ה.ב.) כי ההבלים שהכסיל משמיע בהם קולו, המה גורמים לו

רוב חלומות של הבלים, ע"כ חשבו שמסתמא קודם השינה היה יוסף מדבר או מהרהר בלבו כי הוא ראוי למלוכה ע"כ בא לו זה החלום לכך שנאוהו על דבריו שבפה או על דברים שבלב. (כלי יקר)

דעת זקנים על חלומותיו. וא"ת והלא עדיין לא סיפר להם כי אם חלום אחד. י"ל שנכתב המקרא על שם העתיד לספר להם חלום אחר. אי נמי בשביל שספרו להם תמיד כתב חלומותיו: (דעת זקנים)

[ט] וַיַּחְלֵם עוֹד חֵלֹם אַחֵר וַיִּסְפֹּר אֹתוֹ לְאָחָיו וַיֹּאמֶר הִנֵּה חֲלֹמֹתַי חֵלֹם עוֹד וְהִנֵּה הַשֶּׁמֶשׁ וְהַיָּרֵחַ וְאַחַד עֶשְׂרֵי כּוֹכָבִים מְשִׁתַּחֲוִים לִי:

אונקלוס וחלם עוד חלמא אחרנא ואשתעי יתה לאחיה ואמר הא חלמית חלמא עוד והא שמשא וסיקרא וחד עשר פוכבא סגדן לי: (אונקלוס)

יונתן וחלם תוב חלמא חורנא ותני יתיה לאחוי ואמר הא חלימית חלמא תוב והא שמשא וסיקרא וחד סר פוכבא גחנן לי: (תרגום יונתן)

דעת זקנים והנה השמש והירח וגו'. ב"ר כשאמר לו יהושע לשמש שמש בגבעון דום לא רצה לעמוד עד דאמר ליה ולא כסף זביניה דאבא את פי וכי אינך עבדו של יוסף דכתיב והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי. ויהושע מזרע יוסף דכתיב למטה אפרים הושע בן נון מיד ויעמוד השמש: (דעת זקנים)

[י] וַיִּסְפֹּר אֶל-אֲבִיּוֹ וְאֶל-אָחָיו וַיִּגְעַר-בָּם אֲבִיו וַיֹּאמֶר לָוִי מָה הַחֲלֹם הַזֶּה אֲשֶׁר חֲלַמְתָּ הַבּוֹא נְבוֹא אֲנִי וְאַמְנֵן וְאַחִיף לְהַשְׁתַּחֲוֹת לָךְ אֶרְצָה:

אונקלוס ואשתעי לאבוהי ולאחיה ונזף ביה אבוהי ואמר לה מה חלמא הדין די חלמיתא המיתא ניתי אנא ואמף ואחיה למסגד לך על ארעא: (אונקלוס)

יונתן ואשתעי לאבוי ולאחוי ונזף ביה אבוי ואמר ליה מה חלמא הדין דחלימיתא המיתא ניתי אנא ואמף ואחיה למגחן לך על ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י ויספר אל אחיו ואל אחיו. לאחר ספר אותו לאחיו, חזר וספרו (י) לאביו בפניהם: ויגער בו. לפי שהיה מטיל (ז) שנאה עליו: הבוא נבוא. והלא אמך כבר מתה, והוא לא היה יודע שהדברים מגיעין לזלזה, (ח) שגדלתו כאמו (ב"ר פד, יא.). ורבותינו למדו מכאן, (א) שאין חלום בלא דברים בטלים, ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב (ב) בניו, שלא יקנאוהו, לכך אמר לו הבוא נבוא וגו', כשם שאי אפשר באמך, כך השאר הוא בטל: (רש"י)

שפתי חכמים (י) וקשה למה בחלום הראשון לא סיפר אותו לאביו, ויש לומר שיוסף היה יודע כי רוב החלומות הולכים אחר הפה (ברכות נ"ה:), וכיון שאחיו פתרו אותו לטובה משום הכי לא רצה לספר אותו לאביו, אבל בחלום השני שלא פתרו לו

אחיו, כלומר שלא רצו לפתור אותו לטובה, כי גם הם הרגיזו הדבר למשום הכי אמר חלומותיו כדי שיפתרו לו לטובה, הוצרך לספר אותו לאביו כדי לפתור לו, וכן עשה וגער בו כדי שלא יטילו אחיו שנאה עליו, (מהרש"ב: ז) ראה לומר יוסף היה מטיל שנאה על עצמו, לכך גער בו ולא משום שהוקשה בעיניו אם החלום יהיה אמת שהרי אחריו כתיב ואביו שמר את הדבר: (ח) הקשה הרא"ם מנח ליה די למא לעולם היה יודע, והא דקא מתמה היינו כדפירש"י לעיל שלא יטילו שנאה עליו, ועוד קשה למה גבי הדברים מגיעים לצלחה אמרו שיעקב לא היה יודע זה שאילו היה יודע לא היה אומר והלא אמך מתה, כי היה לו לחוש שמא ירגיזו בניו, ואילו גבי אין חלום כלל דברים בטלים לא פחד שמא ידעו גם בניו שאין חלום כלל דברים בטלים ויאמרו שאין דברי יעקב אלא דרך תחבולה בעלמא, ותירץ מהרש"ל דאם כן דהיה יעקב יודע שהדברים מגיעים לצלחה בודאי גם בניו היו יודעים מפני שזה תלוי בסברא, ואם כן מה הוסיף מלצט צמה שאמר הבוא נבוא וגו', ומה שכתב אחר כך ואביו שמר את הדבר, ראה לומר שהיה קבלה בידו שאין חלום כלל דברים בטלים (ברכות נ"ה), וזה היה קבלה בידו ובניו לא ידעו הקבלה: (א) ראונו לתרץ למה קא מתמה יעקב ואמר הבוא נבוא וגו', וכי לא ידע זה שאין חלום כלל דברים בטלים, אלא להוסיף וכו': (ב) שהם סוברים שפירוש אמך אינו נופל אלא על אמו ממך אלא שאין חלום וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויגער בו אביו. גערה עם בי"ת דרך קלון. ובלא בי"ת לשון השחתה. כמו הנני גוער לכם את הזרע. או הוא על דרך משל שיגער בזרע ויפחד ולא יעלה: **אני ואמך**. על בלהה שפחת אמו שגדלה אותו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויספר אל אביו. סיפר החלום הזה לאביו ולא הראשון כי הוא עצמו המכיר בפתרונו כי השמש ירמוז לאביו והוא גער בו וטעם ואל אחיו פעם שנית כי יספר אותו לאביו בפני אחיו והוא גער אותו לשכך חמתם מעליו וטעם מה החלום הזה אשר חלמת כמו מה אדם ותדעהו (תהלים קמ"ג) כלומר מה החלום הזה אינו כלום שתגידנו כי אינם אלא דברים בטלים או טעם הגערה לומר איך נשאך לבך לחלום החלום הזה אין זה כי אם גובה לב ונערות שיעלו דברים כאלו על לבך כענין שנאמר בחלומות (דניאל ב' ט) רעיונך על משכבך סליקו וכתוב (שם ד' ב) והרהורין על משכבי

"הבוא נבוא אני ואמך" - והלא אמך כבר מתה והוא לא היה יודע שהדברים מגיעים לבלהה שגדלתו כאמו ורבותינו (ברכות נה) למדו מכאן שאין חלום בלא דברים בטלים ויעקב נתכוון להוציא הדבר מלב בניו שלא יקנאוהו בכך אמר לו כשם שאי אפשר באמך כך הכל בטל לשון רש"י ולפי דעתי כי בעת שירד יעקב למצרים כבר מתה בלהה גם זלפה כי הכתוב אמר בספור שבעים נפש (להלן מו כו) מלבד נשי בני יעקב ולא הזכיר "מלבד נשיו ונשי בניו" ואם תאמר כי בעבור היותם פילגשים לא רצה לומר "לבד מנשי בני יעקב ופילגשיו" הנה כתוב נשי אביו ורחוק הוא שיהיה הירח רמז לפילגשו אבל ענין החלום כי השמש רמז ליעקב והירח רמז לבני ביתו וכל נשיו שבהן היו תולדותיו וירמוז כי כל תולדותיו ישתחוו לו והם כל שבעים נפש יוצאי ירכו כי כולם השתחוו בבואם אליו ואחד

עשר כוכבים אלו אחיו אשר השתחוו לו בפני עצמן טרם בא אביהם כדכתיב (להלן) מג כו) ויבא יוסף הביתה ויביאו לו את המנחה אשר בידם הביתה וישתחוו לו אפים ארצה (הרמב"ן)

בעל הטורים ויגער. ב' במסורה הכא ואידך ויגער בים סוף ויחרב. לומר לך מה ויגער דהכא יעקב אף ויגער דהתם איירי ביעקב שבזכותו חרב וזהו שדרשו וירא ישראל ישראל ישראל : סבא : (בעל הטורים)

אור החיים ויגער בו וגו'. להסיר קנאת האחים. וסתר החלום בקושית אני ואמך. כי מהמניעה המוחלטת היא, והטעם כי לא יעלה על הדעת כי בני יעקב תשיגם הגדולה מהאומות אלא דוקא מאביהם ומעתה אין מציאות שישתחוו לו אביו, וממילא סתר החלום בפני האחים, ולבבו לא כן יח שוב: (אור החיים)

ספורנו מה החלום הזה. אין זה כי אם רוע לב שתחשוב למלוך עלינו ורעיונך על משבך (ספורנו) סליקו:

יא וַיִּקְנְאוּ-בִּי אָחִיו וְאֲבִיו שָׁמַר אֶת-הַדָּבָר:

אונקלוס וַיִּקְנְאוּ בִּיה אַחוּהִי וְאֲבוּהִי נָטַר יַת פְּתִגְמָא: (אונקלוס)

יונתן וַיִּקְנְאוּ בִּיה אַחוּהִי וְאֲבוּי נָטַר בְּלַבִּיה יַת פְּתִגְמָא: (תרגום יונתן)

רש"י שָׁמַר אֶת הַדָּבָר. היה ממתין ומלפפה מתי יבוא, וכן שומר אמונים (ישעיה כו, ב.), וכן לא תשמור על חטאתי (איוב יד, טז.), לא תמתין: (רש"י)

אבן עזרא שמר את הדבר. בלבו וכן שמרו עדותיו על הפי הנכון: (אבן עזרא)

אור החיים ויקנאו בו אחיו. בחלום זה הסירו הספק שהיה להם בחלום ראשון שבא החלום לסיבת מחשבותיו כי ודאי שלא חשב ולא עלה על דעתו להשתרר על אביו ואין זה אלא הודעת דבר מהשמים ולזה נכנסה בהם קנאה: (אור החיים)

ספורנו ויקנאו בו אחיו. בחשבם שבשביל מעלתו אצל אביו רם לבבו לספר כאלו על פני אביו: ואביו שמר. שחשב שיהיה החלום אמתי והיה מתאוה ומצפה שיתקיים כאמרם ז"ל (סנהדרין פרק חלק) בכל אדם מתקנא חוץ מבנו ותלמידו: (ספורנו)

יב וַיִּלְכוּ אָחִיו לְרַעוֹת אֶת-צֵאֵן אֲבִיהֶם בְּשָׂכָם:

אונקלוס וַיִּלְכוּ אַחוּהִי לְמַרְעֵי יַת עֲנָא דְאֲבוּהוֹן בְּשָׂכָם: (אונקלוס)

יונתן וַיִּלְכוּ אַחוּי לְמַרְעֵי יַת עֲנָא דְאֲבוּהוֹן בְּשָׂכָם: (תרגום יונתן)

רש"י לְרַעוֹת אֶת לָאָן. נקוד על את, שִׁלְכוּ הִלְכוּ (ג) אִלְלָא לְרַעוֹת אֶת עֲלָמָן (ב"ר פד,

שפתי חכמים (ג) פירוש דאי לא היה נקוד על את היה את דבוק ללאן, והוא פירושן לרעות את הלאן, אבל עכשיו דנקוד על את, אם כן הוה כאילו אינו נכתב לגמרי את, ואם כן לא הוי לרעות דבוק לתיבה שלאחריו והוה פירוש הלכו לרעות, היינו את עצמן, ולאן אביהן בשכם מלתא באפי נפשיה הוא, ואי לא הוי נכתב לגמרי מלת את לא היה מוכיח מיניה מידי דודאי יכולין למימר לרעות את עצמן, אבל מכל מקום יותר סברא הוא לומר דדבוק הוא להדדי דכולה חדא מילתא, אע"פ שלא כתיב את הוה אמרינן דמקרא קצר הוא, אבל השתא דכתיב את ונקוד עליו כאילו הוא נמחק, לומר כך דלא דביקות הוא אלא שני דברים הן, דאם לא כן למה נקוד עליו: (שפתי חכמים)

ויג ויאמר ישראל אל-יוסף הלא אחיך רעים בשכם לכה ואשלחך אליהם ויאמר לו

אונקלוס ויאמר ישראל ליוסף הלא אחיך רעו בשכם אתא ואשלחנך לותהון ויאמר לה (אונקלוס) הא

יונתן והנה לזמן יומין ויאמר ישראל ליוסף הלא אחיך רעו בשכם ודחיל דילמא ייתון חינואי ומחנינו על עיסק די מחו נת חמור ונת שכם ונת יתבי קרפא איתא פדון ואשלחנך לותהון ויאמר ליה הא נא: (תרגום יונתן)

רש"י הנני לשון ענוה וזריזות, (ד) נזדרז למנות אביו, ואף על פי שהיה יודע באחיו שסונאין אותו: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) ואם תאמר ולמה לא פירש כן גבי אברהם אברהם (לעיל כ"ב י"א), משה משה (שמות ג' ד'), וי"ל דהא אין שייך לומר הנני בלשון ענוה דהא כבר דיבר עמו, כדכתיב ויאמר ישראל אל יוסף הלא וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר לו הנני. אעשה כדברך: (אבן עזרא)

אור החיים לכה ואשלחך וגו'. פירוש לכה אצל אחיך, ואם אתה חושש לשנאתם הריני מלווד ושולחך בדבר מצוה שתלך בשליחותי ושלוחי מצוה אינם ניזוקים (פסחים ח.): (אור החיים)

ספורנו הלא אחיך רועים בשכם. ואין דרך רחוקה עד שם: (ספורנו)

יד ויאמר לו לך-נא ראה את-שלום אחיך ואת-שלום הצאן והשבני דבר

וְיִשְׁלַחְהוּ | מַעֲמֵק | חֲבֵרוֹן | וַיְבֹא | שְׂכֵמָה:

אונקלוס וַאֲמַר לֵיה אֵיזֵל כְּעֵן חֲזִי יָת שְׂלָמָא דְאַחוּדָּ וְיָת שְׂלָמָא דְעָנָא וְאַתְּבִנִּי פְתִגְמָא וְשִׁלְחָה מִמִּישָׁר חֲבֵרוֹן וְאַתָּא לְשָׁכָם : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לֵיה אֵיזֵל כְּדוֹן חֲמִי יָת שְׂלָם אַחַד וְיָת שְׂלָם עָנָא וְאַתְיָבִנִּי פְתִגְמָא וְשִׁדְרִיהָ עַל עֵיטָא עֲמִיקְתָּא דְאַתְמִלֵּל עִם אַבְרָהָם בְּחֵבְרוֹן וּבִהְיוֹא יוֹמָא הַהוּא שְׂרוּי גְלוּתָא דְמִצְרַיִם וְקָם וְאַתָּא יוֹסֵף לְשָׁכָם : (תרגום יונתן)

רש"י מעמק חברון. והלא חברון (ה) צהר, שנאמר ויעלו בנגב ויצא עד חברון (במדבר יג, כג), אלא מעלה עמוקה של אותו לדיק הקבור בחברון, לקיים מה שנאמר לחברהם בין הצתרים, כי גר יהיה זרעך (בראשית טו, יג. – סוטה יא.): ויצא שכמה. מקום מוכן לפורענות, (ו) שם קלקלו השצטים, שם ענו את דינה, שם נחלקה מלכות בית דוד, שנאמר וילך רחבעם שכמה (מלכים א יב, א.): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כתב רא"ס נראה לי שאין זו ראייה שחברון היתה צהר, שאם מפני שכתב צהר לשון עלייה דילמא כתב לשון עלייה מפני שארץ ישראל גבוה מכל הארצות (זבחים נ"ד): כדפרש"י בפסוק מהרו ועלו אל אבי (לקמן מ"ה ט' ד"ה ועלו), אלא נראה לי דראייתם הוא כיון שהקאוהו לבית הקברות ואין מקלצין לבית הקברות אלא מקום טרשין, כמו שכתוב בשלהי כתובות (ק"ב). ומקום טרשין אינו אלא צהר עכ"ל, אי נמי מדכתיב (במדבר י"ג כ"א) ויעלו ויתורו וגו' וכתוב בתריה (פ' כ"ב) ויעלו בנגב ויצא עד חברון, למה כפל וכתב ויעלו תרי זימני היה לו לומר ויעלו בנגב ויתורו את הארץ ממדבר לין עד רחוב לבא חמת ויצא עד חברון וגו', אלא להכי כתיב עוד ויעלו בנגב ויצא עד חברון, דהאי ויעלו קאי על חברון שהיתה יושבת צהר, ודו"ק נ"ל: (ו) דאם לא כן ויצא שמה מיבעי ליה שהרי כבר כתיב רועים בשכם, אלא שם הידוע. (מהרש"ל), דלא היה לו לומר אלא וישלחו מעמק חברון וימלאהו, אלא וכו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן וישלחו מעמק חברון. יזכיר הכתוב המקום אשר שלחו משם לומר כי היה מרחק רב ביניהם ולכן עשו רעה כי רחוקים היו מאביהם ולהגיד כי יוסף לכבוד אביו נתאמץ ללכת אחריהם אל מקום רחוק ולא אמר איך אלך והם שונאים אותי ולרבותינו עוד בזה מדרש (ב"ר פד יג) להשלים עצה עמוקה של חבר הנאה הקבור בחברון (הרמב"ן)

בעל הטורים לך נא ראה. לומר שלא יצא אלא בכי טוב בשעה שיוכל לראות: והשיבני דבר. נצנצה בו רוח הקודש שסופו לחזור אליו: עמק. בגימטריא רד"ו שעל ידי זה נשתעבדו רד"ו שנים. וליוהו עד חברון אמר לו אבא חזור בד. אמר לו כתיב ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לוויה ובזה נפטר ממנו ומתוך כך זכרו והיינו דכתיב וירא את העגלות אשר שלח יוסף. וזהו שאמרו אל יפטר אדם מחבירו אלא מתוך דברי תורה שמתוך כך זוכרהו: (בעל הטורים)

אור החיים **לך נא ראה וגו'.** עתה הוא מפרש שליחות המצוה שעושה, ואמר **והשיבני דבר** עשאו שליח להחזיר לו תשובה שבזה אפיי למאן דאמר (שם ח:): שלוחי מצוה אינם ניזוקים דוקא בהליכתן אבל לא בחזרתן, במציאות זה עשאו שליח גם בחזרתו, ומעתה הרי הוא בטוח שישוב בשלום אצל אביו:

והגם שהיו אחיו שונאים אותו ושכיח היזיקא, סובר יעקב כדעת רבנן שחולקים עם פלימו בפסחים דף ח' וז"ל תניא חור שבין ישראל לארמאי בודק עד מקום שידו מגעת פלימו אומר כל עצמו אינו בודק מפני הסכנה ופריך והאמר רבי אלעזר שלוחי מצוה אינם ניזוקים ומשני היכי דשכיח היזיקא שאני וכו' ע"כ, וחכמים שחולקים עם פלימו סוברים שיש לחלק בין מציאות שלפנינו למציאות שמואל כי שם שכיח ודאי היזיקא כי ישמע שאול שמושח את דוד למלך במקומו ואין לך שכיח היזיקא כזו מה שאין כן חשש שמא הגוי יעליל עליו אינו קרוי שכיח היזיקא. וממנה נשמע למה שלפנינו שאחיו לא היו ודאי שכיח היזיקא כי לא יעלה על דעת יעקב שכל כך ישנאוהו בגדר שלא יציל מידם שליחות מצוה. וגם ההוא דסולם רעוע שאמרו בקידושין (לט.) שכיח היזיקא הוא יותר מבדיקת חור שבין יהודי לגוי וממציאות האחים שאינם חשודים כל כך להרע לאחיהם. ואולי גם לסברת פלימו יש לומר שאינו חשוב שכיח היזיקא במציאות זה של בני יעקב ושליחות מצוה מצלת מן הנזק:

ואם תאמר אם כן למה היה מה שהיה לעבד נמכר יוסף. י"ל שזק שתכליתו הטבה ומעלה גדולה אינו חשוב נזק:

ועוד טעם יש בדבר, והוא כי יעקב ע"ה דקדק בדבריו בשליחות **הלא אחיך רועים בשכם לכה ואשלחך אליהם.** הרי גילה דעתו בפ"י כי שליחותו הוא לשכם וכשהלך יוסף ולא מצאם בשכם והלך לחזר אחריהם במקום אחר הרי הוא שליח עצמו כי אביו לא שלחו ללכת למקום אחר ואין כאן שליחות מצוה אשר על כן היה מה שהיה, ויעקב נתכוון במה שיחד לו המקום שצפה ברוח הקודש כי למקום אחר יקראנו אסון כאשר קרהו ובדרך שכם לא תמצאהו רעה, ויוסף ע"ה חשב כי מה שאמר לו אביו שכם היה מורה מקום לו ואין הדברים בדיוק, וה' גילגל גלגלים לעשות אשר זמם לעשות:

ויבא שכמה. מקום אשר שלחו אביו שמה ולא מצאם והיה מחזר אחריהם ולא הוצרך לומר הדבר כי הדבר מובן מאומרו וימצאהו איש והנה תועה אחר שבא שכמה: (אור החיים)

ספורנו **לך נא ראה.** ראה בשכלך ותקן כל מעוות אם יצטרך כי אמנם להגיד האמת היה מספיק אחד מעבדיו: **וישלחם מעמק חברון.** ללווהו עד העמק: (ספורנו)

כלי יקר **וישלחם מעמק חברון.** פירש"י מעצה עמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, לשון עצה ולשון עמוקה צריכין ביאור כי מי יעץ זאת העצה ומה עומק יש בה. והקרוב אלי לומר בזה לפי שאמרו רז"ל (בר"ר מד. כא) אמר הקב"ה לאברהם במה תרצה וידונו בניך בגיהנם או בגליות, ואברהם בירר לו הגליות א"כ זאת העצה היעוצה אשר יעץ אברהם לברר הגליות במקום הגיהנם הנקרא שאול עמוקה, כי בזה מתורץ כשישראל חוטאים למה אין הקב"ה דן אותם על ארצם ולמה יגלם לארצות העמים, אלא לפי שהגליות במקום הגיהנם העמוק ע"כ הדין

להגלותם מאיגרא רמא לבירא עמיקתא, כי איי גבוה מכל הארצות ובערכו כל הארצות עמוקים, ז"ש (בראשית מה.ט) רדה אלי אל תעמוד, כי בלכתם למצרים הלכו דרך ירידה כיווד לשאול עמוק, וזה עומד להם במקום שאול עמוקה זה"ש מעצה עמוקה של אותו צדיק, כי הוא יעץ לבחור בעמק ארצות העמים כאמור. (כלי יקר)

[טו] וַיִּמְצְאוּ אִישׁ וְהָנָה תְּעָה בְּשָׂדֵה וַיִּשְׁאַלְהוּ הָאִישׁ לֵאמֹר מֵה-תִּבְקֶשׁ:

אונקלוס וַאֲשַׁפְּחִיה גְּבָרָא וְהָא תְּעֵי בְּחַקְלָא וַשְׁאַלְנֵה גְּבָרָא לְמִימָר מָה אַתְּ בְּעֵי:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲשַׁפְּחִיה גְּבָרִיאַל בְּדָמוֹת גְּבָרָא וְהָא טְעֵי בְּחַקְלָא וַשְׁאַלְיָה גְּבָרָא לְמִימָר מָה אַתְּ:
(תרגום) **בְּעֵי:**

רש"י וַיִּמְצְאוּ אִישׁ. זֶה (ז) גְּבָרִיאַל (תַּנְחוּמָא וַיִּשְׁבַּב ב.) שְׁנֵאמַר וְהָאִישׁ גְּבָרִיאַל (דְּנִיחַל מ, יא.).
(רש"י)

שפתי חכמים (ז) מדלל אומר יוסף לאיש הידעת את אחי איפה הם רועים, רק אומר הגידה נא לי, שמע מינה שהיה מלאך, ומדכתיב איש שמע מינה שהוא גבריאאל ולא אחר. (ג"א), דאם לא כן שהיה מלאך, למה לי כל הסיפור שהיה תועה בדרך, מה לי אם הלך בתחילה אליהם בלא תעות הדרך או לא, אלל שהיה מלאך והקב"ה שלחו להגיעו אל אחיו כדי לקיים גזירתו, דאם לא כן היה חוזר משכם כיון שלל מלאך אוחס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיִּמְצְאוּ אִישׁ. דרך הפשט אחד מעוברי דרך: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיִּמְצְאוּ אִישׁ וְהָנָה תְּעָה בְּשָׂדֵה. יאמר כי הוא תועה מן הדרך ולא היה יודע אנה ילך ונכנס בשדה כי במקום המרעה היה מבקש אותם ויאריך הכתוב בזה להגיד כי סיבות רבות באו אליו שהיה ראוי לחזור לו אבל הכל סבל לכבוד אביו ולהודיענו עוד כי הגזרה אמת והחריצות שקר כי זמן לו הקב"ה מורה דרך שלא מדעתו להביאו בידם ולזה נתכוונו רבותינו (ב"ר פד יד) באמרם כי האישים האלה הם מלאכים שלא על חנם היה כל הסיפור הזה להודיענו כי עצת ה' היא תקום (הרמב"ן)

בעל הטורים תועה. ג' במסורה הכא ואידך חמורו תועה. ואידך אדם תועה מדרך השכל. לומר לך שתעה ויצא מאת הדרך ונכנס בשדות לבקש. או חמורו תועה ואמרינן כל שכן אבידת גופו שאם ראה חברו שתעה בדרך שצריך להשיבו ואחיו לא חשו לאבידת גופו על כן תעו מדרך השכל: וישאלהו האיש. בגימטריא מלאך גבריאאל שאלו: (בעל הטורים)

ספורנו תועה בשדה. הולך אנה ואנה למצוא מקום מרעיתם: מה תבקש. שאינך הולך על דרך א' ביושר: (ספורנו)

כלי יקר **וימצאהו איש והנה תועה בשדה.** זה גבריאֵל, מדקאמר וימצאהו איש שמע מינה שזה האיש היה מבקש את יוסף ומחזר אחריו והוא מצא, אבל יוסף לא מצא, והיה בדעתו להזהירו שיהיה נשמר מן אחיו, כי ראה אותו שהלך בשדה תועה בדעתו כי הלך לשלום ואין שלום לאחיו עמו, וא"כ ודאי זה מלאך, שידע מה שבלבו דאם לא כן מאין ידע איזו אדם אחר שהוא הולך בתועה, שמא זהו דרכו כי בלי ספק שהלך באיזו דרך או שביל.

ומדרשו שטעה בענין השדה, הנאמר בקין והבל. כי יוסף היה לו לשום אל לבו מה שקרה להבל עם קין שמצד הקנאה הרג איש את אחיו, ויוסף סבר בשלמא קין שהרג את אחיו היינו לפי שנאמר ויהי בהיותם בשדה. על עסקי שדה, כי אמר שדה דאת קאים עליה דידי הוא, א"כ היה סבה לדבר אבל אחי למה יהרגוני חנם, כי קנאת כתונת פסים אינה דומה לקנאת שדה, זה"ש והנה תועה בשדה כי שדה זה הנאמר אצל קין הטעהו ולא ידע שטבע הקנאה מחייבת שעל דבר מועט יקום איש על רעהו ורצחו נפש. (כלי יקר)

דעת זקנים **וימצאהו איש והנה תועה בשדה.** כאן רמז לו גבריאֵל השלשה גליות ת' של גלות מצרים. ע' של גלות בבל. ה' של גלות אדום לסוף ה' אלפים יכלה במהרה בימינו. מפי מורי אבי ז"ל. וכיוצא בדבר שמעתי מר' בנימין גוז"ל מפרש על ואחר עד עתה דכתיב גבי יעקב דהיינו איחור הגי' גליות שפירשתי: (דעת זקנים)

וַיֹּאמֶר אֶת-אָחִי אָנֹכִי מִבְּקֶשׁ הַגִּידָה-נָא לִּי אֵיפֹה הֵם רְעִים:

אונקלוס וַיֹּאמֶר ית אחי אָנָא בְּעֵי חוּי קָעֵן לִי הִיכָא אֲנוּן קָעֵן: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר ית אָחוּי אָנָא בְּעֵי חוּי קָדוּן לִי אֵיכֹן אֲיִנוּן קָעֵן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **איפה הם רועים.** אם תדע: (אבן עזרא)

בעל הטורים **איפה הם רעים.** כתיב חסר רמז פה התחילו ברעה בימי ירבעם שהמליכוהו בשכם: (בעל הטורים)

אור החיים **הגידה נא וגו'.** צריך לדעת במה ידע כי שואלו יודע איה מקום כבודם לומר אליו בפשיטות הגידה נא. ואולי דייק דברי השואל באומרו לאמר מה תבקש כי תיבת לאמר מיותרת, נתכוון לומר כששאל אותו כי הוא יאמר אליו מבוקשו כי זולת זה אין מקום לשאלת איש נכרי אשר לא אחיו הוא לבקש לדעת מה הוא מבקש, אלא שנתכוון לומר כי שואלו להגיד לו דבר נעלם ממנו, ולזה השיבו את אחי אנכי מבקש ויבאו דבריך עתה להגיד לי איפה הם רועים: (אור החיים)

ספורנו **איפה הם רועים.** באיזה חלק מזה המקום: (ספורנו)

וַיֹּאמֶר הָאִישׁ נִסְעוּ מִזֶּה כִּי שָׁמַעְתִּי אִמְרִים נִלְכָּה דַתְיָנָה וַיִּלֶּךְ יוֹסֵף אַחֵר אָחִיו וַיִּמְצָאם

אונקלוס ואמר גברא נטלו מפא ארי שמעית דאמרין ניזל לדתו ואזל יוסף בטר
אחיה ואשפחנון בדתו : (אונקלוס)

יונתן ואמר גברא נטלו מיפן ארום שמעית מבטר פרגודא דהא אישפתי מן יומא
דין שעבוד מצראי ואתאמר להום בנבואה דחינאי בען למסדרא עמהון סדרא
קרבא בגין כן הווא אמרין ניזל לדתו ואזל יוסף בטר אחוי ואשפחינון בדותו :
(תרגום יונתן)

רש"י נסעו מזה. הסיעו עצמן (ח) מן האחיה: נלכה דותינה. לבקש לך נכלי דתות
(ט) שימיתוך בהם. ולפי פשוטו, שם מקום הוא, ואין מקרא יוצא מידי פשוטו:
(רש"י)

שפתי חכמים (ח) דקשה לרש"י מה ענין תשובה זו על שאלתו, דהא יוסף לא ביקש
אלא שיגיד לו איפה הם, והמלאך השיב לו נסעו מזה, ועוד הא יוסף נמי היה
יודע שנסעו מזה כיון שלא מלאך שם, לכן פירש הסיעו עצמן מן האחיה, פירש
ורוצין להרגך ואל תלך לשם, ומנא ליה לרש"י לפרש כן, י"ל זה בגימטרי" י"ב,
והכי פירושן נסעו מי"ב, ר"ל אינם רוצים שיהיו י"ב ורוצין להרגך ולא יהיו אלף
י"א דהיינו נסעו מז"ה, אי נמי הוכחת רש"י ממלת זה, כלומר נסעו מזה שאתה
אומר את אחי אנכי מבקש, אבל הם נסעו מן האחיה: (ט) דקשה לרש"י כיון שאמר
לו המלאך נסעו מזה, כלומר נסעו מן האחיה מאי כי שמעתי אומרים וגו', והא
כל כי נתנת טעם וראיה הוא והכא מאי ראיה איכא, ולכן פירש נכלי דתות איך
יהרגוך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא דותינה. ביו"ד גם בלא יו"ד והמקום אחד: (אבן עזרא)

הרמב"ן נסעו מזה. הסיעו עצמן מן האחיה נלכה דותינה לבקש לך נכלי דתות
שימיתוך בהם ולפי פשוטו שם מקום הוא ואין מקרא יוצא מידי פשוטו לשון ר'י
שלמה ואין הכונה לרבותינו שיפרש לו האיש נסעו מזה מן האחיה והלכו לעורר
עליך דינין ותרעומות שאם כן היה נמנע ללכת ולא היה מסכן בעצמו אבל הכונה
להם כי האיש גבראל אשר הגיד לו הגיד אמת ואמר לשון משמש לשני פנים
ושניהם אמת והוא לא הבין הנסתר בו והלך אחר הנגלה ממנו וילך אחר אחיו
וימצאם בדותן כאשר אמר לו ודרשו זה מפני שהאיש הזה הוא מלאך ואם כן
יודע הוא אנה הם ולמה לא אמר הנם בדותן ואמר כמסתפק ששמע מהם שילכו
שם ואינו יודע אנה הם עתה ולכן יעשו מדרש במאמרו

"כי שמעתי אומרים" - שמעתי אותם שהיו אומרים נלכה דותינה וכן רבקה
שומעת (לעיל כ"ה) היתה שומעת ויתכן שיאמר נסעו הרועים מזה כי שמעתי אנשים
אומרים נלכה דותינה אולי הם אחיך דיבר עמו כמסתיר פנים מן הענין (הרמב"ן)

בעל הטורים וימצאם בדותן. שם לימד יהודה עליו זכות ועל כן זכה שמלכו מזרעו
שנים כמנין דתן מדוד עד צדקיהו: (בעל הטורים)

אור החיים נסעו מזה כי שמעתי וגו'. צריך לדעת לאיזה ענין הוצרך לומר **נסעו מזה** ולא הספיק אומרו שמעתי אומרים נלכה וגו'. ורז"ל (ב"ר פ' פ"ד) דרשו כי הגיד לו שנסעו מהאחיה והלכו לבקש נכלי דתות שימיתוהו בהם. ולדבריהם קשה למה לא נרתע יוסף לחזור לאחוריו, שאין לך שכח היזיקא כזה, וח"ו היה כמתחייב בנפשו להסתכן בעצמו. ואולי כי יוסף לא הבין דברי האיש כמו שפירשו ז"ל. ורז"ל פירשו כן אחר שנתגלה מה שעשו האחים מה שאין כן יוסף הבין הדברים כפשוטן על זה הדרך נסעו מזה פי' מכל המחוז ההוא ואין לו לבקש עוד באותו מחוז, והטעם **כי שמעתי אומרים נלכה**. ומזה ידע כי עקרו דירתם מכל המקום ההוא, ולא היה יכול לומר הלכו דותינה שלא ידע בבירור שהלכו לדותן אלא מדבריהם וספר סדרן של דברים, ולצד שהי' בדעתו של יוסף כי זה האיש הוא מעוברי דרך ולא מלאך ה' הבין הדברים כפשוטן. וכפי זה יבא על נכון מה שאמר הכתוב **וילך יוסף אחר אחיו וימצאם בדותן** שהיה לו לומר וילך יוסף אחר אחיו לדותן וימצאם ולפי מה שפירשתי יבא על נכון שלא החליט לו המלאך שהלכו לדותן אלא שנסעו מהמקום ההוא לזה היה מבקש לדרכו במקומות אחרים וימצאם בדותן והבן, ודרשת רבותינו במקומה עומדת כי התורה הודיעה שדבר אליו המלאך ורמוז סוד דבר. עוד ירצה אומרו **אחר אחיו** פי' כי יוסף דרש דברי המגיד כדרשת רז"ל והבין גם כן הדברים כפשוטן והכריע הפי' שאין כוונתו לומר אליו שנסעו מן האחיה אלא כי עודם אחיו וריעיו, והוא אומרו **אחר אחיו** פי' אחיה העמדתם במצב אחיו ופי' דברי המגיד כפשוטן כמו שפירשתי למעלה. ואם תאמר אם כן מה הועיל המלאך בהודעה זו כיון שלא נשמר יוסף. ואולי כי נתכוון להרבות שכרו כשילך אחר האחיה כאשר כן עשה. ובזה גם כן לא יקשה איך המלאך יגרום לבטל את אשר ה' חשב לעשות להוריד יוסף למצרים לסיבות ידועות גדולות ונפלאות. אלא שידע שאין דבריו מבטלין הענין אלא יש בהם הרווחת זכות של יוסף. ואולי כי באמצעות דבר זה השלים ה' גדישת סאה גדולה וכבוד אשר השיג אחר כך במצרים: (אור החיים)

ספורנו נסעו מזה. אין ספק שנסעו מזה המרעה ואין לבקשם באחד מחלקיו: **כי שמעתי אומרים.** והטעם שאמרתי שבודאי נסעו הוא כי שמעתי אומרים נלכה לא שראיתים נוסעים: **אחר אחיו.** אע"פ שלא מצאם בשכם כדבר אביו טרח יותר ממה שצוה להשיג רצון אביו: (ספורנו)

דעת זקנים נסעו מזה. שאמרו שאינם חפצים להיות שנים עשר שבטים מכאן ואילך. זה בגימ' י"ב: (דעת זקנים)

יח' ויראו אתו מרחק ובטרום יקרב אליהם ויתנפלו אתו להמיתו:

אונקלוס וחוזו יתה מרחיק ועד לא קריב לותהון וחשיבו עלוהי למקטלה: (אונקלוס)

יונתן וחמון יתיה מרחיק ועד לא קריב לותהום ואתייעטו עלוי למקטליה: (תרגום יונתן)

כ"י ויתנכלו. נתמלאו נכלים וערמומיות: אחו. כמו אחו, עמו, כלומר (י) חלוי: (כ"י)

שפתי חכמים (וי) דקשה לרש"י דאין הלשון של אותו בחול"ם נופל על ויתנכלו שהוא לשון מתפעל, שעניינו נתמלאו נכלים ואינו דבק למלת אותו, בשלמא אי הוה כתיב וינכלו הוה שפיר לשון אותו, אבל על הלשון של ויתנכלו אינו נופל הלשון אותו אלל אליו, ועל זה פירש אותו כמו אתו בחיר"ק, ר"ל אם הולכין אחר המסורה אם כן אז הוה קרינן אתו בחיר"ק, דהא כתיב חסר וי"ו, אי נמי כיון שמינו אותו שהוא כמו אתנו אם כן אותו נמי כמו אתו, ואתו היינו עמו, ועמו כלומר אליו פירש התרגום של אליו עמו, כדפירש"י בפרשת חיי שרה (לעיל כ"ד ז' ד"ה ואשר), אם כן הוה כאילו נאמר אליו, (ר"א"ס). ומהרש"ל פירש לפי שקשה לרש"י לדתו מיותר ולל הוה ליה למימר אלל ויתנכלו להמיתו, אלל לכה לומר כמו אתו פירש עמו, שגם יוסף היה בדעתו שיהרגוהו, ועדיין בל להורות לך ללל תימא שהוא והם היה דעתם להרוג את אדם אחר, לכך אמר אליו כלומר ליוסף שהוא והם היה דעתם להרוג את יוסף עכ"ל. ויש עוד גירסות אחרות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויתנכלו. חשבו מחשבה רעה. וכן וארור נוכל: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויתנכלו אותו להמיתו. היו חושבים להמית אותו בנכליהם אשר יתנכלו בטרם יקרב אליהם ולא יצטרכו לשפוך דמו בידיהם וכך אמרו בבראשית רבה (פד יד) נשסה בו את הכלבים ואולי עשו כן ולא עלתה בידם וכאשר ראו כי קרב אליהם ולא יכלו להמיתו בנכליהם אמרו איש אל אחיו הנה בא אלינו ועתה נהרגהו אנחנו (הרמב"ן)

בעל הטורים ובטרם. ג' במסורה הכא ואידך ובטרם יתנגפו רגליכם. ובטרם תצא מרחם. שבעון זה נתגלגלו הגליות ונתנגפו רגליהם. ובטרם תצא מדחם כדאיתא במדרש שנולד יוסף מהול: (בעל הטורים)

אור החיים ויראו אותו וגו'. צריך לדעת אומרו ובטרם וגו' אם הוא גזירה למה שלפניו על זה הדרך ויראו אותו מרחוק בטרם יקרב עליהם או הוא התחלת הודעה למה שלאחריו על זה הדרך בטרם יקרב וגו' התנכלו אליו וגו'. ולכל צד קשה אם נמשך למה שלפניו היה לו לומר בטרם יקרב, ואם הוא נמשך למה שלאחריו היל"ל ובטרם וגו' התנכלו. ואולי כי נתכוון בתוספת וא"ו להוסיף הרחקה פי' שלא תאמר שהריחוק הוא שעדין לא קרב אליהם, אלל ובטרם יקרב ראוהו מופלג בריחוק:

עוד ירצה עז"ה ויראו אותו מרחוק פירוש מריחוק הלבבות שלא ראוהו כראיית אחים לאחיהם אלל כאיש מרוחק מהם ובטרם יקרב וגו' פירוש וראיה זו היתה גם כן טרם וגו', ואם לא היה אומר ובטרם בתוס' וא"ו היה נשמע כי הוא זה פירוש מרחוק שאמר, לזה אמר בתוס' וא"ו לומר כי הוא דבר אחר. ויש עוד ליישב הכתוב באופן אחר אלל שנראה כי זה צודק יותר: (אור החיים)

ספורנו ויתנכלו. אותו להמיתו. הנה לשון נכל יורה על המצאה להרע כמו אשר נכלו לכם. אמר שחשבו את יוסף בלבם נוכל להמית ושבא אליהם לא לדרוש

שלומם אלא למצוא עליהם עלילה או להחטיאם כדי שיקללם אביהם או יענישם האל ית' וישאר הוא לבדו ברוך מבנים ול' התפעל יורה על ציור הדבר בנפש כמו אתה מתנקש בנפשי מצייר בלבבך מוקש על נפשי ולשון להמיתו שימית הוא את אחיו כמו לעשותכם אותם לעברך בברית. ובזה הודיע מה היה למו בהיות כלם צדיקים גמורים עד שהיו שמותם לפני ה' לזכרון איך נועדו לב יחדו להרוג את אחיהם או למכרו ולא נחמו על הרעה כי גם כשאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו לא אמרו שתהיה אשמתם על מכירתו או מיתתו אלא על אכזריותם בהתחננו. והנה הגיד הכתוב כי ציירו בלבם וחשבו את יוסף לנוכל ומתנקש בנפשם להמיתם בעולם הזה או בעולם הבא או בשניה' והתורה אמר' הבא להרגך כו': (ספורנו)

[יט] וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו הֲנֵה בְּעַל הַחֲלָמוֹת הַלְזָה בָּא:

אונקלוס וַאֲמָרוּ גְבַר לְאָחוּי הָא מְרִי חֲלָמָא דִּיכִי אֲתָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ שְׂמָעוֹן וְלוֹי דְּהוּוּ אָחִין בְּעִיטָתָא גְבַר לְאָחוּי הָא מְרִי חֲלָמָא דִּיכִי אֲתִי: (תרגום יונתן)

ספורנו הנה בעל החלומות. שספר לנו את החלומות להקציפנו כדי שנתקומם עליו ונחטא לאל ית' או לאבינו או לשניהם ונאבד: (ספורנו)

[כ] וְעַתָּה | לְכוּ וְנִהְרְגֵהוּ וְנִשְׁלַחְהוּ בְּאֶחָד הַבָּרוֹת וְאִמְרֵנוּ חַיָּה רָעָה אֲכָלְתָּהוּ וְנִרְאָה מֵה-יְהוָה חֲלָמְתִּיו:

אונקלוס וְכַעַן אֲתוּ וְנִקְטְלֵנָה וְנִרְמִינָה בְּחֶדָא מִן גְּבַיָּא וְנִימַר חֲיִיתָא בִּישְׁתָּא אֲכָלְתָּה וְנִחְזִי מָה יְהוּן בְּסוּף חֲלָמוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וּכְדוֹן אֲתוּ וְנִקְטְלִינִיָּה וְנִרְמִינִיָּה בְּחַד מִן גּוּבָא וְנִימַר חֲיִיתָא בִּישְׁתָּא אֲכָלְתִּיָּה וְנִחְמִי מָה יְהִי פֶשֶׁר חֲלָמוּי: (תרגום יונתן)

רש"י ונראה מה יהיו חלומותיו. אמר רבי יצחק מקרא זה אומר דרשני, רוח הקדש אומרת כן, הם אומרים נהרגהו, והכתוב מסיים ונראה מה יהיו חלומותיו, נראה דבר מי יקום, או שלכם או שלי, ואי אפשר שיאמרו הם ונראה מה יהיו חלומותיו, שמכיון שיהרגהו בטלו חלומותיו: (רש"י)

הרמב"ן ונראה מה יהיו חלמתיו. מליצה דרך לעג נראה אחרי מותו אם נשתחוו לו והנכון בעיני כי אמרו עתה נראה מה יהיו חלומותיו כי אם יצילוהו מידינו מלוך ימלוך עלינו אבל רבותינו אמרו (שם) רוח הקדש אומרת נראה מה יהיו חלומותיו כלומר דבר מי יקום ממני ומהם (הרמב"ן)

אור החיים ועתה לכו וגו'. פיי לכו שקודם שיגיע הוא אצלם הם ילכו לקראתו, ולזה דקדק לומר ועתה באותו עת עצמו לכו. וטעמם לצד הזריזות והמהירות אשר לא יכלו לסבול עד שיגיע אליהם. ולזה תמצא שלא עכבו בהגיעו אצלם

אלא תיכף ומיד כאשר בא עשו מה שעשו, ואומרם ונהרגו על דרך אומרם ז"ל (ב"ק כו.) עשרה בני אדם שהרגו אדם אחד אם כולם יחד פטורים. לזה נתחכמו ואמרו ונהרגו יחד שבזה יהיו פטורים מדיני אדם:

ואמרו ונשליכהו וגוי' ואמרנו פירוש שכשנשליכהו בבורות מן הסתם חולדה וברדלס המצויים בבורות יאכלוהו ובזה נוכל לומר חיה רעה אכלתהו לא שיאמרו חיה רעה הרגתהו ובזה אין מוציאין מפיהם דבר שקר:

ואם תאמר על מי סמכו שבטי יה להרוג את הנפש ומה גם נפש צדיק אחיהם, והגם שיעצו להרוג אותו בדרך שאינם חייבין כמו שכתבנו אף על פי כן אינן פטורים מדיני שמים וה' יבוא במשפט:

אולי שהאחים דנו בו דין עד זומם כי מצינו שהוא הביא דבתם רעה אל אביהם ואמר דברים שיתחייבו מיתה על עדותו, ההוא אמר שאכלו אבר מן החי, ההוא אמר שהם בעלי עריות, ועל כל אחת מהם בני נח מתחייבים מיתה, ובן נח נהרג על פי עד אחד בלא עדים ובלא התראה ועל עדות הקרובים ג"כ (רמב"ם הל' מלכים פ"ט) אשר על כן דנו בו משפט עד זומם ופטורים הם מדיני שמים. אלא דלצד דיני אדם אינם פטורים כי אין להם הזמה לזה נתחכמו להמיתו כולן יחד שבזה אין חיוב לכולן כמו שכתבנו, אבל לדין השמים הם פטורים מטעם שידעו נאמנה כי הוא ביקש להורגם, וכל זה הוא סיבת הסיבות לעשות ה' אשר זמם, ואולי שרמזו בדבריהם שיעשו תשובה לבסוף ואין לך דבר שעומד בפני התשובה, והוא אומרם ועתה וז"ל (בי"ר פ' כ"א) ואין ועתה אלא תשובה וזה דרך דרש:

ונראה מה יהיו וגוי'. נתכוונו להוכיח כי דבר שקר בחלומותיו. או לצד כי רעיונו על משכבו סליקו והראיה כשיהרגוהו זה לך האות כי היה בודה מלבו או רעיונו וכו': (אור החיים)

ספורנו ועתה לכו. הזדרזו והסכימו להרגו: ואמרנו חיה רעה אכלתהו. פן יקצוף ויקלל אותנו: ונראה מה יהיו חלומותיו. החלומות שספר שהיו מורים שיעלה לגדולה וימלוך עלינו הנה אז נראה שיהיו חלומות שקר כי יעלו בתוהו ויאבדו בלי קיום: (ספורנו)

[כא] וישמע ראובן ויצלהו מידיהו ואמר לא נכנו נפש:

אונקלוס וישמע ראובן וישזבה מידיהו ואמר לא נקטלינה נפש: (אונקלוס)

יונתן וישמע ראובן וישזביה מן ידיהו ואמר לא נקטלינה דלא נתחייב באדמיה: (תרגום יונתן)

רש"י לא נכנו נפש. מכת נפש, (כ) זו היא מיתה: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) (מהרמ"ש), לאס לא כן קשה דמלת נכנו שמוסב על יוסף אין לו חיבור כלום למלת נפש שאחריו, לכן פירש דהוה ליה כאילו נכתב מכת נפש וק"ל:

אבן עזרא לא נכנו נפש. כמו ומשרתו יהושע בן נון נער שפי' משרתו שירות נער כי לא היה בימים ההם נער. וכן לא נכנו מכת נפש להוציא נפשו: (אבן עזרא)

אור החיים ויצילהו מידם. פי' לפי שהאדם בעל בחירה ורצון ויכול להרוג מי שלא נתחייב מיתה משא"כ חיות רעות לא יפגעו באדם אם לא יתחייב מיתה לשמים, והוא אומרו ויצילהו מידם פי' מיד הבחירי ובזה סתר אומרו ונראה מה יהיו חלומותיו וגוי' כי הבחירה תבטל הדבר ואין ראייה אם יהרגוהו כי שקר דבר:

לא נכנו נפש. פירוש להדיא אלא נהיה גורמים לו מיתה, והוא אומרו אחר כך אל תשפכו דם השליכו וגוי', זו היתה טענתו להם, והוא טעמו כמוס עמו שהוא להצילו להשיבו אל אביו כי ידע נאמנה כי חית השדה השלמה לו ולא ירעו ולא ישחיתו הנחשים והעקרבים בזרע יעקב, גם לא יעכבנו שם למות ברעב וכמו שכן תמצא שתכף וישב ראובן אל הבור שחזר אליו להוציאו מהבור: (אור החיים)

ספורנו ויצילהו מידם. במניעת הפעל הפתאומי המוליד מעוות לא יוכל לתקון שיפול בכמוהו גם הצדיק לפעמים כענין ראובן עם בלהה כאמרו פחו כמים: (ספורנו)

[כב] ויאמר אלהם | ראובן אל-תשפכו-דם השליכו אתו אל-הבור הזה אשר במדבר ויד אל-תשלחו-בו למען הציל אתו מידם להשיבו אל-אביו:

אונקלוס ואמר להון ראובן לא תושדון דמא רמו תיה לגבא הדין די במדברא וידא לא תושטון ביה בדיל לשיזבא תיה מידיהון לאתבותה לות אבוהי: (אונקלוס)

יונתן ואמר להום ראובן לא תשדון אדם זפאי טלוקו תיה לגובא הדין דבמדברא ויד דקטולין לא תושטון ביה בגין לשיזבא תיה מידיהון לאתבותיה לות אבוי: (תרגום יונתן)

רש"י למען הציל אתו. רוח הקדש העידה על ראובן (ב) שלא אמר זאת אלא להציל אותו, שיבא הוא ויטלנו משם, אמר, אני בכור (מ) וגדול שבכולן, לא יתלה הסרחון אלא בי: (רש"י)

ספתי חכמים (ב) דקסה לרש"י האיך יתכן לומר שראובן עצמו אמר שישליכו אותו בצור כדי שהוא ישיב אותו אל אביו, דאם כן לא היו מניחין את ראובן להצילו, ועוד דאי קאי על ראובן היה לו לומר למען הציל ולמה כתב למען הציל. כתב הר"ם לא שמעתי למה הורכך לכתוב זה, כי ידוע הוא מעצמו שאין זה מדברי ראובן וכו': (מ) וקסה מנא ליה שבצביל כך היה רוצה להציל אותו, דילמא חסיד גדול היה ולא היה רוצה להכות נפש, ויש לומר דכתיב לקמן צפרשת ויחי (לקמן מ"ט ט"ב) בצרכות שצריך יעקב את בניו שצריך את יהודה שאמר מה בצע, ולמה לא צריך

את ראוונן שהיה רואה להאילו מכל וכל והיה דעתו להאילו אל אביו, ואלהה יהודה היה נותן ענה למכור אותו, אלא ודאי ראוונן לא היה כוונתו לשם שמים כי אם שלא יתלו הסרחון בו, כלומר אתה מכור וכו', (מהרש"ט: (שפתי חכמים)

הרמב"ן אל תשפכו דם. אמר להם הנה הייתי סובל לכם כאשר חשבתם להמית אותו בנכליכם כי גם אני שנאתיו ורציתי שיומת על ידי אחרים אבל אתם אל תהיו שופכים דם בידיכם חלילה לכם והכונה לראובן בכל זה היתה להאילו להשיבו אל אביו והכתוב סיפר מה שאמר להם ראובן ושמעו אליו אבל דברים אחרים אמר להם מתחילה שלא קבלו ממנו כמו שאמר להם (להלן מב כב) הלא דברתי אליכם לאמר אל תחטאו בילד ולא שמעתם וכאשר ראה שלא שמעו לעזבו אמר להם אם כן אל תשפכו דם בידיכם ולא אמר "דמו" כי הראה עצמו שלא יאמר כן לאהבתו רק שלא יהיו שופכים דם לימד אותם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם בידי וטעם אל הבור הזה אשר במדבר לאמר הנה הבור הזה עמוק ולא יוכל לצאת הימנו והוא במדבר ואם יצעק אין מושיע לו כי אין עובר עליו וסיפר הכתוב כי היה ריק ואין בו מים שאם היה בו מים לא יטביעו אותו שכבר נמנעו משפוך דמו וכתב רש"י ממשמע שנאמר והבור ריק אינני יודע שאין בו מים מה תלמוד לומר אין בו מים מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו לשון רש"י מדברי רבותינו (שבת כב) ואם כן היו נחשים ועקרבים בחורי הבור או שהיה עמוק ולא ידעו בהם שאילו היו רואים אותם ולא יזיקו ליוסף היה הדבר ברור להם שנעשה לו נס גדול ושהוא צדיק גמור וידעו כי זכותו תצילנו מכל רע ואיך יגעו במשיח השם אשר הוא חפץ בו ומצילו וכענין שנאמר (דניאל ו כג) אלהי שלח מלאכה וסגר פום אריותא ולא חבלוני כל קבל די קדמוהי זכו השתכחת לי אבל הם לא ידעו בדבר ועל דרך הפשט יאמר והבור ריק אין בו מים כלל שגם אם היו בו מים מעט יקרא רק וכן כי מת אתה ולא תחיה (מלכים ב כ א) כלל בשום פנים והכל ביאור וחיזוק (הרמב"ן)

ספורנו ויד אל תשלחו בו. להתאכזר כאמרו מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בד: למען הציל. להעלותו אחר כך: (ספורנו)

וְהָיָה כְּאֲשֶׁר-בָּא יוֹסֵף אֶל-אֶחָיו וַיִּפְּשִׁטוּ אֶת-יוֹסֵף אֶת-כְּתֹנֶתוֹ **אֶת-כְּתֹנֶת הַפְּטָיִם** **אֲשֶׁר** **עָלָיו:**

אונקלוס וְהָוָה כִּד אֶתָּא יוֹסֵף לְוַת אַחוּהִי וְאַשְׁלַחוּ יַת יוֹסֵף יַת כְּתוּנָה יַת כְּתוּנָה דְפֵסִי **דִּי** **עֲלוּהִי:** (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה כִּד אֶתָּא יוֹסֵף לְוַת אַחוּהִי וְאַשְׁלַחוּ יַת יוֹסֵף יַת פְּרָגוּדִיהַּ יַת פְּרָגוּד **מְצִייר** **דְעֲלוּי:** (תרגום) (יונתן)

רש"י את כתנתו. זה חלוק: את כתנת הפסים. הוא שהוסיף לו אביו (נ) יותר על אחיו **רש"י** **ב"ר** **פה** **טו.:** (רש"י)

שפתי חכמים (נ) כתב מהרש"ל פירש הרא"ם שהכל אחד הוא שלא היה עליו אלא

כתונת אחד של פסים, וכן אמר הכתוב את כתנתו ואיזה זה כתונת הפסים שעליו, לחין לומר שהיה לו ב' כתונת זה על גב זה, לחין נקרא כתונת אלא זה שעל גבי צפרו, אבל לא נראה לי אלא שהיה לו ב' כתונת זה על גבי זה, אחד על גבי צפרו משום הזיעה שלא יקלקל את כתונת הפסים, והם הפשיטו שניהם כאחד שהיו אוחזין בתחתונה והיו מפשיטין שניהם כאחד, ולכך אמר אשר עליו למה לומר הכתונת הפסים אשר על האחר, והטעם שהיו אוחזין בתחתונה כדי להראות לו שלא על מה שהוסיף לו לבדו כתונת הפסים עשו זאת, אלא בצביל דבתו רעה ובצביל חלומותיו עכ"ל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויפשיטו. פועל יוצא לשני פועלים שאמרו לו שיפשיט אותה בעצמו. והכתנת בלשון הקדש החלוק הרבק לעור והנה הערימוהו והשליכוהו ערום אל הבור: (אבן עזרא)

בעל הטורים כתנתו. ב' במסורה הכא ואידך קרוע את כתנתו. גבי שאול לומר שגם בכאן קרעו כתנתו מעליו למהר הדבר: (בעל הטורים)

אור החיים ויפשיטו את יוסף וגו'. לפי פשט הכתוב אומרו **כתנתו** הוא החלוק, **כתונת הפסים** הוא לבוש העליון שעשה לו אביו ולפי זה היה להקדים הפשט לבוש העליון שהוא כתונת הפסים, ולהבין כוונת הכתוב יש לדקדק עוד למה לא אמר ואת כתונת הפסים: (אור החיים)

אכן כוונת הכתוב היא שהאחים לעולם לא רצו להפשיטו לחלוטין ולהניחו ערום אלא להסיר מעליו כתונת הפסים שבה היתה הקנאה בו, ומודיע הכתוב כי כשהסירו כתונת הפסים ברוב הכעס והשנאה לא דקדקו להסיר אותה במתון ובנחת רוח אלא בשנאה גדולה ובכל כך אכזריות עד שהסירו עמה גם הכתונת שהוא החלוק. וזה הוא שיעור הכתוב **ויפשיטו את יוסף** פירוש לא נשאר כי אם גופו של יוסף ערום כי הסירו את כתנתו שהוא החלוק עם כתונת הפסים כשהסירו מעליו בלא כוונה: (אור החיים)

ואומרו אשר עליו נתכוון להגדיל הדבר כי כתונת הפסים היא היתה מלבוש העליון והסירו כל הבגדים וגם החלוק כולם יחד עמה מרוב הכעס והשנאה: (אור החיים)

כלי יקר את כתנתו את כתונת הפסים אשר עליו. פי' רש"י כתנתו זה חלוק, ולמה זה הפשיטו כתנתו, ואולי יוסף בלכתו אל אחיו היה מתירא פן יגזלו אחיו ממנו את כתונת הפסים, ע"כ עשה מעשה נערות והלך ותפר וחיבר את כתונת הפסים אל סתם חלוקו כי אמר מסתמא לא יציגוהו ערום וכולי האי לא חשדם, ע"כ הפשיטו המה גם את חלוקו אגב כתונת הפסים, ויהיה את, פירושו כמו עם. וי"א שיוסף החליף כתנותיו והלביש כתונת הפסים על גופו ממש וסתם חלוקו הלביש למעלה כדי להעלים מן אחיו הכתונת פסים, לכך נאמר את כתנתו כי מתחלה הפשיטו סתם כתונת של מעלה ואח"כ את כתונת הפסים אשר עליו על גופו ממש ולא מעל דמעל. (כלי יקר)

[כד] וַיִּקְהָהוּ וַיִּשְׁלְכוּ אֹתוֹ הַבְּרָה וְהַבּוֹר רֶק אֵין בּוֹ מַיִם:

אונקלוס וְנִסְבּוּהִי וְרָמוּ יְתֵהּ לְגַבְא וְגַבְא רִיקָא לִית בֵּיה מַיָּא: (אונקלוס)

יונתן וְנִסְבּוּ יְתֵיהּ וְטִלְקוּ יְתֵיהּ לְגוּבְא וְגוּבְא סָרִיק לִית בֵּיה מוּי בָרַם חִיּוּן
ועקרבין הוּוּ בֵיָה: (תרגום יונתן)

רש"י והבור רק אין בו מים. ממשמע שנאמר והבור רק, איני יודע שאין בו מים,
מה תלמוד לומר אין בו מים, מים אין בו, אבל (ב) נחשים ועקרבים יש בו (ב"ר שם
- שבת כב:). (רש"י)

ספתי חכמים (ב) רש"י דייק מדכתיב הבור רק ואי הוה בו דבר כגון עלים ואבנים
אין זה נקרא רק, בשלמא אי היו בו נחשים ועקרבים אחי שפיר דכתיב רק,
נחשים ועקרבים לרכן ליכנס בחורין ובסדקין, והוה כאילו רק, אבל מכל מקום
היו בו וילפינן גזירה שוה כתיב הכא אשר אין בו מים ובפרשת עקב כתיב (דברים ח'
ט"ו) נחש שרף ועקרב ולמאון אשר אין מים, מה אין מים דנאמר להלן מיירי שיש
בו נחשים ועקרבים, אף הכא מיירי שיש בו נחשים ועקרבים, (ממ"ש), ולי נראה
דליכא למימר דאין בו מים לדיוקא דעלים ואבנים היו בו דמאי נפקא מינה בזה,
אלא בלא להורות הא שאר דברי מזיקים היו בו ואפילו הכי השליכוהו בו וק"ל,
ואין להקשות כיון דנחשים ועקרבים יש בו אם כן האלת ראוין אינה האלת,
שימיתוהו הנחשים והעקרבים, יש לומר שהם לא ידעו מזה אלא שהיו סבורין
שאין בו אפילו נחשים ועקרבים, דאם לא כן איך ראו למכור אותו כיון שראו הנם
שעשה לו הקב"ה שלא הזיקו ולא המיתו אותו, (רא"ם): (ספתי חכמים)

בעל הטורים ויקההו. כתיב חסר וי"ו שלא לקחו אלא אחד והוא שמעון ועל כן
ויקח מאתם את שמעון: רק. ב' במסורה הכא ואידך כי לא דבר רק הוא. שלא
היה הבור ריקן שהרי היו בו נחשים ועקרבים מים אין בו אבל יש בו נחשים
ועקרבים ועוד גמרינן אין בו מים דהכא ממאי דכתיב נחש שרף ועקרב וצמאון
אשר אין מים: (בעל הטורים)

כלי יקר והבור רק אין בו מים. אבל נחשים ועקרבים יש בו, מצאו להם היתר
בזה כי חשבו את מביא דבתם לבעל לשון הרע, ומצינו שבעלי הלשון נדונים
בנחשים כמ"ש (במדבר כא.ה) וידבר העם באלהים ובמשה, וכתיב (שם שם ג.) וישלח ה'
בהם את הנחשים, יבא הנחש שחטא בלשונו וסיפר לשון הרע על בוראו (שמו"ר ג.יב)
ויפרע מבעלי הלשון כפירוש רש"י שמה, שהלשון נופל על הלשון, וכתיב (קהלת י.יא)
אם ישוך הנחש בלא לחש ומה יתרון לבעל הלשון. וכתיב (שם י.ח) ופורץ גדר ישכנו
נחש. זה הלשון הפורץ שני גדרים אחת של בשר ואחת של עצם ויצא לחוץ ידבר,
על כן הגיד לנו הכתוב שהיו בבור נחשים, לומר יבא הנחש שחטא בלשונו על
עסקי עריות, כי בעבור שראה את אדם וחוה עסוקים בתשמיש על כן נתאוה לה
ויפרע מן יוסף שספר על אחיו איך שהם חשודים על עריות. (כלי יקר)

דעת זקנים **והבור רק אין בו מים**. פירש"י מים אין בו אבל נחשים ועקרבים יש בו. פי' דרק ואין הוי מיעוט אחר מיעוט ואין מא"מ אלא לרבות לומר שהיה בו שום דבר. וא"ת ומנא ליה דנחשים הוי אימא אבנים יש בו. י"ל מדכתיב רק משמע דבר שלפעמים היה מתרוקן ממנו: (דעת זקנים)

[כה] **וַיָּשְׁבוּ לֶאֱכֹל-לֶחֶם וַיִּשְׂאוּ עֵינֵיהֶם וַיִּרְאוּ וְהִנֵּה אַרְחַת יִשְׁמְעָאִים בָּאָה מִגְּלָעַד וְגַמְלֵיהֶם נִשְׂאִים נְכֹאת וַצְרִי וְלִט הוֹלְכִים לְהוֹרִיד מִצְרַיִם:**

אונקלוס **וַאֲסָחְרוּ לְמִיכַל לְחֶמָּא וַזְּקָפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲזוּ וְהָא שְׂגִרְת עֲרַבָּאִי אֶתְיָא מִגְּלָעַד וְגַמְלֵיהוֹן טְעִינִין שְׂעָף וַקְטָף וַלְטוֹם אֶזְלִין לְאַחְתָּא לְמִצְרַיִם:** (אונקלוס)

יונתן **וַחֲזָרוּ לְמִיכַל לְחֶמָּא וַזְּקָפוּ עֵינֵיהוֹן וַחֲמוֹן וְהָא סִיעָא דְעֲרַבָּאִין אֶתְיָא מִגְּלָעַד וְגַמְלֵיהוֹן טְעוּנִין שְׂעָה וַשְׂרָף קָטָף וַלְטוֹם מְטִילִין לְאַחְתָּא לְמִצְרַיִם:** (תרגום יונתן)

רש"י **ארחת**. כתרומתו פיירת, על שם הולכי ארחה: **וגמליהם נשאים וגו'.** למה פרסם הכתוב את משאם, להודיע מתן שכרן של לדיקים, שאין לרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע, ולזה נזדמנו בשמים, שלא יוזק מריח רע: **נכאת**. כל כנוסי בשמים הרבה קרוי נכאת, וכן ויראם את כל בית נכתי (מלכים ב' ג' יג), מרקחת בשמיו. **ואונקלוס** תרגם לשון שעה: **ולרי**. שרף הנוטף מעלי הקטף והוא נטף הגמנה עם סמני הקטורת: **ולט**. לוטיתא שמו כלשון משנה, ורבותינו פירשו שרש עשב ושמו אשטרולוזיא"ה, **במס' נדה** (ת.): **(רש"י)**

אבן עזרא **וישבו לאכל לחם**. התשעה אחים: **ארחת ישמעאלים**. כאשר אמר המתרגם בעבור שהיא הולכת ארחות: **נכאת**. אמר ר' משה הכהן ז"ל הספרדי שפי' נכאת דבר נחמד. וכן ויראם את בית נכותה. כי הוי"ו והאלי"ף יתחלפו שהם האותיות הנח: **וצרי**. מצאנוהו במקרא בשוא נח תחת הצדי ובקמץ חטף. הצרי אין בגלעד. גם בחולם שמן ודבש וצרי. והגאון פי' אותו כי הוא הנעשה משבעים וחמשה עקרים ואחרים אמרו כי הוא פרי או שמן האילן שהובא מיריחו אל מצרים על דעת יוסף בן גוריון. ורבי ישמעאל אמר שהוא שרף ואנחנו נסמוך על דעתו: **ולוט**. אמר הגאון שהוא הפרי הנקרא כן בלשון ישמעאל בתוספת בי"ת ואולי **כן הוא: אבן עזרא**

הרמב"ן **והנה ארחת ישמעאלים באה מגלעד**. כאשר נשאו עיניהם וראו מרחוק אנשים באים מדרך גלעד הכירו כי ארחת ישמעאלים היא בגמלים וידעו כי למצרים ילכו כי מגלעד יובא הצרי והנכאת ולמצרים היה דרכם להוליך אותו ולכן אמר להם יהודה הנה האנשים האלה מארץ מרחק והולכים אל ארץ רחוקה נמכרנו להם כי לא יודע הדבר וכאשר קרבו להם מצאו כי היו בעלי סחורה אשר להם הנכאת והצרי אנשים מדינים סוחרים ששכרו הגמלים מהישמעאלים וימכרו את יוסף למדינים שקנו אותו לסחור בו לסחורה כי ארחת הישמעאלים משכירי הגמלים לא יקנו הם סחורה לעצמם ואמר (בפסוק כח) וימכרו את יוסף לישמעאלים כי להם מסרו אותו שהם מוליכים הסחורה למצרים וזה טעם מיד הישמעאלים אשר הורידוהו שמה (להלן לט א) כי היה בידם אבל המדינים היו בעליו והם סחרו בו והוא שאמר והמדינים מכרו אותו אל מצרים וכל מעשה בכתוב

פעם יספר אותו במושל המצוה בו ופעם בשליח שיעשנו בידו כענין שנאמר (דברים יא ז) את כל מעשה ה' הגדול אשר עשה וכתוב אחר (שם לד יב) אשר עשה משה לעיני כל ישראל וכן אמר (מלכים א ז נא) ותשלם כל המלאכה אשר עשה המלך שלמה וחירם עשאה כדכתיב (שם ז יד) ויבא אל המלך שלמה ויעש את כל מלאכתו וביוסף עצמו אמר (להלן לט כב) את כל אשר עושים שם הוא היה עושה נותן המעשה למצוה בו ולעושה אותו ורבי אברהם אמר (בפסוק כח) כי המדינים יקראו ישמעאלים כאשר אמר הכתוב על מלכי מדין כי ישמעאלים הם (שופטים ח כד) ואיננו כאשר חשב כי הכתוב שאמר (שם) כי נזמי זהב להם כי ישמעאלים הם ירמוז על בני קדם שהמלחמה ההיא להם היתה דכתיב (שם ו לג) וכל מדין ועמלק ובני קדם נאספו יחדיו ובני קדם הם ישמעאלים כי על כל בני הפילגשים אשר לאברהם אמר (לעיל כה ה) וישלחם מעל יצחק בנו בעודנו חי קדמה אל ארץ קדם גם יתכן שהיו המלכים ישמעאלים והם מלכו על מדין כי למה יקראו מדין על שם ישמעאל אחיהם והנכון בפשט הכתוב ביוסף מה שאמרנו בו אבל רבותינו אמרו (ב"ר פד ט) שנמכר פעמים רבות (הרמב"ן)

ספורנו וישבו לאכל לחם. שלא היה כל זה בעיניהם תקלה או מכשול שימנעם מלקבוע סעודתם כמו שהיה ראוי לצדיקים כמותם כשאירעה תקלה על ידם כמו שעשו ישראל אחר שהרגו את שבט בנימין כאמרו וישבו עד הערב לפני האלהים וישאו קולם ויבכו בכי גדול ויאמרו למה ה' אלהי ישראל היתה זאת בישראל כו'. וכן דריוש כשהשליך את דניאל בגוב אריות דכתיב ובת טות ודחון לא הנעל קדמוהי. וזה קרה להם מפני שחשבו את יוסף לרודף שכל הקודם להרגו זכה כשאין דרך להציל הנרדף בזולת זה: **הולכים להוריד מצרימה**. שהיו בעלי הגמלים ולא היו הם בעלי הסחורה ולכן הורדת הסחורה שם היתה לגמר מלאכתם: (ספורנו)

בן ויאמר יהודה אל-אחיו מה-בצע כי נהרג את-אחינו וכסינו את-דמו:

אונקלוס ואמר יהודה לאחיהי מה ממון נתתני לנא ארי נקטול ית אחונא ונכסי על (אונקלוס) דמה:

יונתן ואמר יהודה לאחיהי מה הנניית ממון יהי לן ארום נקטול ית אחונא ונכסי על (תרגום) דמיה: (יונתן)

רש"י מה בלע. מה ממון, (ע) כתרגומו: וכסינו את דמו. ונעלים את (פ) מיתתו: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) אבל לא תפרקוהו לשון גזילה: (פ) ראונו לתרץ הא לאו חיה ועוף היה, ועוד הא השליכוהו אל הבור ואין כאן דם שצריך לכסותו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מה בצע. מה תועלת. וקרוב מטעם חפץ. וכן מה בצע בדמי: (אבן עזרא)

הרמב"ן וכסינו את דמו. ונעלים את מיתתו לשון רש"י וכן אמר אונקלוס ונכסי על דמיה והנכון שהוא כפשוטו כי מנהג רוצחי מסתרים להרוג הנרצח ולקברו ולכסות דמו בעפר כענין שנאמר (שמות ב יב) ויטמנהו בחול ולכך אמר להם הנה

אנחנו הורגים את אחינו ומכסים את דמו בעפר כי כן יחשב לנו והנה ראובן למד להם שלא ישפכו דם בידם אבל ישליכוהו בבור וימות שם שאין עונש הגורם כעונש השופך דם ובא יהודה עתה ואמר גם זה יחשב לנו לרציחה כאלו אנחנו הרגנוהו וכן הדבר באמת וכענין שאמר הכתוב (יב ט) ואותו הרגת בחרב בני עמון ודינא רבא ודינא זוטא איכא ביניהו ושניהם אמרו אמת (הרמב"ן)

בעל הטורים מה **בצע**. ב' במסורה הכא ואידך מה בצע בדמי. וזהו מה בצע בדמי אם אהרוג את אחי: (בעל הטורים)

ספורנו מה **בצע**. מה תועלת. כי אמנם הנקמה תכוין לאחד משתים אם נשלם לעושי הרע והנה בזה כי נהרוג את אחינו נשלם רעה גם לעצמנו כי יכאב לבנו על מיתתו ועל אכזריותנו נגדו. ואם להפחיד את הנשארים שישמעו וייראו מלהזיק אותנו. הנה גם זה המין מהתועלת לא נשיג כי נעלים את מיתתו: **וכסינו את דמו**. בשביל כבודנו ובשביל יראת אבינו: (ספורנו)

כלי יקר מה **בצע כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו**. בכל מקום שנזכר במקרא לשון בצע מדבר בהנאת ממון, וכאן מהיכא תיתי שיהיה להם הנאת ממון בדבר ההריגה. על כן נ"ל שכל עיקר הקנאה היתה על הבכורה כי הרגישו האחים בכתונת הפסים שיתן לו הבכורה כמבואר למעלה, ולפי שמשפט הבכור ליקח פי שנים על כן הלכו לרעות צאן אביהם לשכם, מקום מוכן לפורעניות וסכנה מפני האומות אשר סביבות שכם, פן יגזלו צאנם ובקרים מחמת שבני יעקב לקחו צאנם ובקרים כשבאו על שכם, ולא הקפידו האחים אף אם יקומו עליהם אויבים ויקחו כל המרעה, באמרם אם הקטן שבנו יקח פי שנים גם לנו גם לא יהיה, והיו מתיאשים שיפסיד כל אחד חלקו כדי שיפסיד יוסף שני חלקים, כמעשה של הקנאי והחמדן שבאו לפני שלמה, וכאשר הלכו לשכם הרגיש יעקב בתחבולתם ושלח את יוסף לאמר לך ראה את שלום אחיך ואת שלום הצאן מן האויבים אשר סביבותם, ויוסף אמר את אחי אני מבקש ואין אני חושש אל הצאן, וע"כ אמר הלא אחיך רועים בשכם, ולשון הלא כך משמע הלא מקום זה מסוכן ומוכן לפורעניות, ולא אמר רועים בצאן, נוכל לומר שהם רועים א"ע ואינם חוששין אל הצאן מן הטעם שנתבאר למעלה.

ומה שאמרו לנו ונהרגהו. נראה לפרש שחשבוהו להולך רכיל וכל הולך רכיל גורם ש"ד כמ"ש (יחזקאל כב ט) אנשי רכיל היו בך למען שפך דם, ועוד אמרו רז"ל (דב"ר ה ט) לשון הרע תלתא קטיל כו', על כן נאמר ובטרים יקרב אליהם ויתנכלו אותו להמיתו, לפי שהבא להרגך השכם להרגו ז"ש ובטרים יקרב הוא אליהם להרגם התנכלו להמיתו קודם ובטרים יקרב הוא אליהם, זה"ש ועתה לנו ונהרגהו, מהו ועתה אלא עתה תיכף ומיד בטרים יקרב הוא אלינו וזה פירוש יקר. ולמעלה בארנו פסוק זה בדרך אחר בפסוק ויבא יוסף את דבתם. וישמע ראובן ויצילהו מידם לפי שהיה מתירא פן יתלו כל הסרחון בו כדי שתשוב אליו הבכורה שניטלה ממנו ונתנה ליוסף.

ויאמר יהודה מה בצע, של ממון יהיה לנו כי נהרוג את אחינו וכסינו את דמו. בשלמא אם היה לנו רשות לפרסם הדבר היה כאן בצע ממון, כי מאחר שנלקחה הבכורה מן ראובן א"כ ראובן הבכור נסתלק, ויוסף מת, א"כ יחזור חלק של הבכור לכל האחים בשוה, אבל עכשיו שמחמת צערו של אבא אין לנו רשות לפרסם הדבר וכל הימים יהיה בספק שמא יוסף חי ונאבד, או לארץ רחוקה נמכר, א"כ אפילו אחרי מות אביהם יהיה חלקו מונח בב"ד, עד שיודע מה היה

לו, ועלינו להביא ראיה שנהרג מפני שכבר אמרנו בפני אבינו שלא נהרג, וא"כ אין כאן בצע ממון. לכו ונמכרנו לישמעאלים ואז יהיה לנו בצע ממון כי שם יהיה עבד עולם, וא"כ מה שקנה עבד קנה רבו ובודאי אבינו יעבור נחלתו מכל וכל, כי מה הנאה יהיה לו אם ינחילנו ויבא רבו ויקח כל אשר לו.

ובענין המכירה לישמעאלים ולמדינים, נראה שכך פירושו. כי האחים לא רצו למוכרו כ"א לישמעאלים לבד, כי אמרו שישמעאל הוא אחי יצחק ומצד הקורבה ירחם עליו, ואולי שעל ישמעאל אמרו כי אחינו בשרנו הוא מלשון כי אנשים אחים אנחנו, אך שישמעאלים אלו לא רצו לקנותו כי לא היו סוחרים, וכל זמן שלא היה להם סוחר שיחזור ויקנה מהם תכף מיד ליד לא רצו לקנותו, וכאשר אח"כ עברו אנשים מדינים סוחרים אז ראו הישמעאלים כי יש להם סוחרים שיחזרו ויקנו מהם אז נתרצו לקנות, זה"ש וימשכו ויעלו את יוסף מן הבור וימכרו את יוסף לישמעאלים, וממילא שמעין שהישמעאלים מכרוהו למדינים בלא רצון האחים, או בלא ידיעתם, והמדינים חזרו ומכרוהו לפוטיפר כו', וכאשר שב ראובן אל הבור והילד איננו אמר ואני אנה אני בא, כי אם מחמת חלק הבכורה הרגתם את יוסף, א"כ שמא גם לי תעשו כן שלא תחזור לי הבכורה, ואני אנה אני בא כי אנה מפניכם אברח, ויכול להיות שמחמת יראה זו רצה ראובן להצילו מעיקרא. (כלי יקר)

[כז] לְכוּ וְנִמְכְּרֵנוּ לְיִשְׁמַעְאֵלִים וְיִדְנוּ אֶל-תְּהֵי-בֹכֵי-אָחִינוּ בְּשָׂרֵנוּ הֲוֹא וְיִשְׁמְעוּ אָחִיו:

אונקלוס אָתוּ וְנִבְּנִנְהָ לְעֶרְבָאֵי וְיִדְנָא לָא תְהִי בְהָ אַרִי אַחוּנָא בְּסָרְנָא הוּא וְקָבִילוּ מִנָּה אַחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן אִיתוּי וְנִבְּנִינְיָה לְעֶרְבָאִין וְיִדְנָא לָא תְהִי בִיָּה לְמִקְטְלִיָּה אַרוּם אַחוּנָא בְּשָׂרְנָא הוּא וְקָבִילוּ אַחוּי: (תרגום יונתן)

רש"י וישמעו. וקבילו מניה, וכל שמיעה שהיא קבלת דברים, כגון זה, וכגון וישמע יעקב אל אביו, נעשה ונשמע מתורגם נקבל, וכל שהוא שמיעת האוזן, כגון וישמעו את קול ה' אלהים מתהלך בגן, ורבה שומעת, וישמע ישראל, שמעתי את תלונות, כולן מתורגם ושמעו, ושמעת, ושמע, שמיע קדמי: (רש"י)

אבן עזרא אחינו בשרנו הוא. כמו בשרנו כי מבשר אחד היינו: (אבן עזרא)

ספורנו לכו ונמכרנו. ונשלם לו מדה כנגד מדה שיהיה עבד תמורת מה שחשב להשתרר עלינו: (ספורנו)

[כח] וַיַּעֲבְרוּ אַנְשֵׁים מְדִינִים סְחָרִים וַיִּמְשְׁכוּ וַיַּעֲלוּ אֶת-יוֹסֵף מִן-הַבּוֹר וַיִּמְכְּרוּ אֶת-יוֹסֵף לְיִשְׁמַעְאֵלִים בְּעֶשְׂרִים כֶּסֶף וַיָּבִיאוּ אֶת-יוֹסֵף מִצְרָיִמָּה:

אונקלוס וַעֲבָרוּ גְבָרֵי מְדִינָאֵי תַגְרִי וְנִגִּידוּ וְאַסִּיקוּ יְתָ יוֹסֵף מִן גְּבָא וְזַבִּינוּ יְתָ יוֹסֵף

לְעֶרְבָאֵי בְּעֶשְׂרֵין קָסָף וְאַיְתֵינוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם : (אוּנְקְלוֹס)

יונתן וְעָבְרוּ גְבָרֵי מְדִינָאֵי מְרִי פְּרָקְמִטְיָא וּנְגִידוֹ וְאַסִּיקוּ יָת יוֹסֵף מִן גּוּבָא וְזָבִינוּ יָת יוֹסֵף לְעֶרְבָאֵין בְּעֶשְׂרֵין מְעִין דְּכָסָף וְזָבְנוּ מְנַהוֹן סַנְדְּלִין וְאַיְתֵינוּ יָת יוֹסֵף לְמִצְרָיִם : (תרגום יונתן)

רש"י ויעברו אנשים מדינים. זו היא שפירא אחרת, והודיעך הכתוב, שנמכר פעמים הרבה: וימשכו. בני יעקב את יוסף מן הזור וימכרוהו (פ) לישמעאלים, והישמעאלים למדינים, והמדינים מכרו אותו למכרים: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דייק מדכתיב וימשכו ויעלו את יוסף מן הזור וימכרו, ואי היו המדינים היאך היו רשאים למוכרו והא עדיין לא היה שלהם, ועוד לאי המדינים משכו אותו מן הזור בלא ידיעת האחים ומכרו אותו, אם כן מאי זה דכתיב (לקמן מ"ה ד') אני יוסף אחיכם אשר מכתם אותי הנה, והא הם לא מכרו אותו, ועוד למה לי למיכתב לכו ונמכרנו לישמעאלים והא לא מכרו אותו, אללא וימשכו קאי על בני יעקב והם מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים, ואין להקשות מנא ליה לרש"י דישמעאלים מכרוהו למדינים דילמא מכרו אותו למדינים שהם אומה אחרת כדכתיב (לעיל כ"ה ב') ואת מדן ואת מדין, דאם כן למאי נפקא מינה הזכיר הכתוב ויעברו אנשים מדינים סוחרים, אללא על כרחך לענין מכירת יוסף הזכיר הכתוב שישמעאלים מכרו אותו למדינים ומדינים למדינים לפוטיפר, וק"ל נ"ל. אבל הרא"ם כתב שמדינים ומדינים אחד הוא, ולעיל גבי כתונת פסים הזכיר נמי סוחרים היינו לפי האגדה, וכאן פירש לפי פשוטו שמדינים וסוחרים אחד הם, וסיים אבל קשה מפסוק (לקמן ל"ט א') ויקנהו פוטיפר וגו' מיד הישמעאלים, יש לפרש אף על פי שנמכר פעמים רבות אבל עדיין לא נתנו לישמעאלים מחיר כספם שנתנו בעדו, ומכאן זה היה עוד ציד הישמעאלים רק ריוח יותר על כספם לא היה של ישמעאלים אללא של מדינים, ומכאן זה נשאר עדיין ציד הישמעאלים, וק"ל (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויעברו. וכאשר עברו עליהם הישמעאלים הסוחרים כי המדינים יקראו ישמעאלים וכן אמר על מלכי מדין כי ישמעאלים הם: (אבן עזרא)

בעל הטורים וימשכו. ב' במסורה הכא ואידך וימשכו ויעלו את ירמיהו. שנפרע מירמיהו מה שעשו ליוסף: (בעל הטורים)

אור החיים ויעברו אנשים מדינים וגו'. צריך לדעת למה הזכיר עברת אנשים מדינים אחר שלא היה המכר אלא לישמעאלים כאומרו וימכרו את יוסף לישמעאלים. וכן מוכח מהכתובים למעלה (כ"ה) והנה אורחת ישמעאלים וגו' לכו ונמכרנו לישמעאלים, אם כן סיפור ויעברו אנשים מדינים לא נודע כוונתו:

עוד רואני שאמר עוד הכתוב אחרי זה (ל"ו) והמדנים מכרו אותו וגוי אם כן מוכח כי למדנים מכרוהו וכתוב ראשון מכחישו. עוד אמר הכתוב אחר כך ויוסף הורד מצרימה ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים הרי העמיד המכר שהיה לישמעאלים כאמור בתחילת הענין ולא למדנים. ורז"ל (ב"ר פ' פ"ד) אמרו מלמד שנמכר מכירות הרבה, ואין מתיישבים פשטי הכתובים בזה והבן:

והנכון הוא כי פירושו של דברים הוא על זה הדרך כי מתחילה הודיע הכתוב והנה אורחת ישמעאלים וגוי ודברי יהודה שאמר לנו ונמכרנו לישמעאלים, ולהיות שאורחת ישמעאלים זו אינם סוחרים להתגר בכל מין קנין זולת במה שהיו נושאים ואין מציאות שיקנו את יוסף אשר על כן הזמין ה' אנשים מדינים סוחרים פירוש שמכירים כל מין סחורה אשר תזדמן לקנותה להרוחה, ותדע כי הסוחר אינו בעל הכיס אלא בעל הידיעה וההכר ובעל הכיס יקנה על פיו כמו שידוע זה בפינות גדולות בעולם, ובאמצעות אלו הסוחרים נגמר הדבר של המכר לישמעאלים, והוא שאמר הכתוב **ויעברו אנשים מדינים סוחרים** ובאמצעותם מכרו יוסף לישמעאלים כי זולתם לא היו הישמעאלים קונים. והנה כיון שבין שניהם המדנים והישמעאלים היה המכר הרי יש למדנים חלק בריוח לצד כי הם הקונים ולישמעאלים חלק בריוח לצד כי הם בעלי כיסים אשר נתנו עשרים כסף, ולזה אמר **והמדנים מכרו אותו אל מצרים** וגוי כי צד שהיה להם חלק בו וגם הם היודעים הערך הם היו המוכרים לא הישמעאלים כי אינם בקיאים בשיעור שיווי, אבל גופו של יוסף היה ביד הישמעאלים כי הם העקרים שנתנו בו כספם, ולזה אמר **ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים** דקדק לומר **מיד** כי בידם היה שהורידוהו שמה ואין מציאות לקנותו פוטיפר זולת ממי שהיה בידו, וגם לא היו ישמעאלים יכולין למוכרו הם לבדם מבלי המדנים מלבד טעם שהן הבקיאין בשווי וידעו כמה שיעורו גם לצד שיש להם חלק בריוח צריך שיסכימו הם על המכר, ולזה אמר הכתוב שהמדנים מכרו ולקחו מיד הישמעאלים, ובזה נתישב הכתובים כפתור ופרח. ודברי רז"ל שאמרו שנמכר פעמים רבות זה דרך דרש. ואולי כי להיות שהיו חלקים הרבה בלקיחתו יחשב מכירות רבות. ופשט הכתוב הוא כמו שכתבתי והדרשה תדרש:

וימכרו את יוסף. אולי שאחר שהפילוהו כל כך וביזוהו בערום ובהשלכתו לבור נח קצת רוגזם ונתרצו בעצת יהודה. וכנגד מה שאמרו (פסוק כ') ונראה מה יהיו חלומותיו שנראה שהיו מבקשים אופן לשלול בהחלט היות הדבר, אולי שחשבו כי באמצעות פחיתות זה שמכרוהו הרי הוא מוחלט לעבד יוסף כי הקונהו ראשון הרי הוא לעבד לו ומן הנמנע לצאת מתחת ידו זולת במכר אחר לזולת ומעתה קנה שם עבדות עולם, והוא אומרו (תהלים קה) לעבד נמכר יוסף, והרי הוא מוחלט החלט גמור מהשנות לבן חורין ואין צריך לומר מעלות לגדולה: (אור החיים)

ספורנו מדינים סוחרים. בעלי סחורת גמלי הישמעאלים: **וימכרו את יוסף לישמעאלים**. לישמעאלים עשו את המכר בעד המדינים הסוחרים ולא רצו לדבר עם הסוחרים פן יכירום בשבתם לפעמי בעירות למכור אבל דברו עם בעלי הגמלים שאינם מתעכבים בעירות אבל עוברים בהם דרך העבר' בלבד ועל ידם עשו המכר אבל הקונים היו המדינים סוחרים כאמרו והמדנים מכרו אותו אל מצרים. וכן קרה לאבותינו בבית שני שמכרו קצתם את קצתם ביד הרומיים בפרט כשצרו מלכי בית חשמונאי זה על זה כמו שהיה הענין במכירת יוסף שנתגלגל הדבר וירדו אבותינו למצרי' כדבריה' ז"ל: (ספורנו)

דעת זקנים וימשכו ויעלו. מתחלה מכרוהו כשהיה בבור בעשרים כסף בלבד מפני שהוריקו פניו מפחד הנחשים ומיד וימשכו עד חצי הבור ומיד חזר לו תואר יפיו כשנצל מן הנחשים וכשראוהו אחיו יפה כבתחלה לא רצו לתתו בעשרים כסף ואמרו להחזירו לבור ונתנו להם הישמעאלים בפשרה מנעלים יותר וזה שאמר הכתוב על מכרם בכסף צדיק ואביון בעבור נעלים וגו'. ומיד ויעלו את יוסף מן הבור לגמרי: **וימכרו את יוסף לישמעאלים**. פירש"י שאחיו מכרוהו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים. ולפי זה יש לפרש הפרשה כן וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים באה ובתוך כך ויעברו אנשים וגו' ולפיכך הזכירם הכתוב כאן כדי שלא תתמה כשתגיע להפסוק והמדינים מכרו אותו אל מצרים מאין בא ליד המדינים ומי מכרו להם והודיעך כאן שכך היה המעש' שבתוך כך שאחיו דברו ביניהם למכרו לישמעאלים עברו אנשים מדינים וימשכו אחיו את יוסף מן הבור ומכרוהו לישמעאלים וכל זה ראו המדינים ואח"כ קנוהו המדינים מידם כי היו טוענין בשבילנו הוציאוהו מן הבור כדי למכרו לנו ולפיכך מכרוהו להם והם מכרוהו לפוטיפר. וא"ת למה נכתב כאן והמדינים מכרו היה לו לכתוב והמדינים. פי' רשב"ם בפ"י חומש שלו מדנים ומדינים וישמעאלים אומה אחת אף כי מדן ומדין וישמעאלים אחים היו וקשיא דלעיל הביא רש"י וז"ל מדרש אגדה פסים על שם צרותיו שנמכר ארבע פעמים. ולפי זה לא מצינו שהי' מכור רק שלש פעמים. לכן נ"ל כן וישאו עיניהם ויראו והנה אורחת ישמעאלים וגו' והיו מדברים ביניהם לכו ונמכרנו לישמעאלים הבאים אצלנו וטרם באו הישמעאלים אליהם ויעברו אנשים מדינים סוחרים ומכרוהו אליהן בעודו בבור בעבור נעלים בספק אם חי אם מת ובעודם מושכים אותו מן הבור הישמעאלים באו אליהם וימשכו המדינים את יוסף מן הבור וימצאוהו חי וימכרו לישמעאלים וישמעאלים למדינים והמדינים למצרים הרי כאן ארבע מכירות והא דכתיב לקמן ויקנהו פוטיפר מיד הישמעאלים. כך היה המעשה כי כאשר ראהו פוטיפר תמה אמר גרומני מוכר כושי ואין כושי מוכר גרומני פי' גרומני אדם יפה ולכן אמר ודאי אין זה עבד תנו לי ערב שלא גנבתם אותו ובאו הישמעאלים שמכרוהו להם וערבוהו ולזה כתיב מיד הישמעאלים לפי שהם ערבוהו: **בעשרים כסף**. וא"ת איך אדם יפה כיוסף לא נמכר כי אם במעט כזה. י"ל שנמכר בעשרים כסף לכל אחד ואחד מאחיו. ובפרקי ר' אליעזר פריך הכי ומשני שהרי חשבון אותיות כסף עולה ק"ס אסתרליני"ש בזקוק שקורין זקוקים כסף שהרי חשבון אותיות כסף עולה ק"ס אסתרליני"ש בזקוק שקורין מאר"ק כלומר שהם י"ג דינרי ופי' אסתרליני"ש: (דעת זקנים)

[כט] וישב ראובן אל-הבור והנה אין-יוסף בבור ויקרע את-בגדיו:

אונקלוס וְתַב רְאוּבֵן לְגַבְא וְהָא לִית יוֹסֵף בְּגַבְא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹהִי: (אונקלוס)

יונתן וְתַב רְאוּבֵן לְגוּבָא אַרוּם לָא הָוָה עִמָּהוֹן לְמִסְעוּד פֶּד זְבִנְוֵהִי דְהָוָה יְתִיב בְּצוּמָא עַל דְּבִלְבֵל מְצַע אָבוּי וְאַזְל וְיְתִיב בֵּינֵי טוּוּרָא לְמַהְדוּר לְגוּבָא לְאַסְקוּתִיָּה לְאָבוּי מְאִים יָסֵב לִיָּה אֶפְיִן וְכִיוּן דְּתַב וְחָמָא וְהָא לִית יוֹסֵף בְּגוּבָא וּבְזַע יַת לְבוּשׁוֹי: (תרגום)

רש"י וישב ראובן. וזמכירתו לא היה פס, שהגיע יומו לילך ולשמש (ה) את אביו. לזכר אחר, עסוק היה צסקו (ה) וזתעניתו על שכלכל יצועי אביו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) הא דלחיק רש"י לפרש כן, וכן לפי ד"א עסוק היה בסקו וכו', דילמא הלך לו לעסקיו, יס לומר דאי הלך לדבר הרשות היאך רשאי לו לילך הא ידע שאחיו מבקשים להמית את יוסף, ולמה לא ירא כשילך לו שימיתו אותו, אלא כריך לומר שלדבר מלוא הלך שהגיע יומו וכו', וקשה אם כן מהו וישב הוה ליה למימר ויבא, לכן פירש ד"א לשון תשובה, וטעם אחרון לבד לא יתכן דאם כן היה לו להמתין עד יום אחר בצביל יוסף, לכן פירש שהגיע יומו וכו' ולא היה יכול להמתין, (מהרש"ל: ב) דייק מדכתיב הכא וישב ראובן אל הצור, ונאמר גבי מרדכי (אסתר ו' י"ב) וישב מרדכי אל שער המלך, מה להלן בסקו ובתענית הכי נמי כאן. וכריך לומר דהא דעשה תשובה היינו בצנעה משום הכי לא היה בשעת מכירה, דאם לא כן היו דברי רש"י סותרים אלהדדי, דהא בפרשת וזאת הצרכה (דברים ל"ג ז' ד"ה וזאת) פירש וזאת ליהודה כיון שהודה יהודה על מעשה תמר הודה נמי לראובן על מעשה בלהה ועשה תשובה, אלא מתחילה עשה בצנעה ואחר כך עשה בפרהסיא:

(שפתי חכמים)

אור החיים וישב ראובן וגו'. צריך לדעת מה טענת ראובן על אחיו באומרו ואני אנה וגו' הלא גם לעצתו היה יוסף אבוד בבור. והגם שאמר הכתוב (כ"ב) למען הציל וגו' להשיבו אל אביו זה היה בלבו לא בפיו אל אחיו והראיה שאמר יהודה (כ"ו) מה בצע כי נהרוג את אחינו וגו' אחר שהיה בבור הא למדת כי השלכתו בבור היתה להריגה וכמו שפירשנו למעלה ומעתה מה מענה בלשונו הילד וגו' ואני

אכן כוונת ראובן היא כי לצד היותו הוא הבכור אותו יטריח אביו ללכת לחפש אחריו מסוף העולם ועד סופו, ואם היה בבור היה מביאו מת מהחיות שבבור והיה משיב לאביו הנה הוא מת חיה רעה אכלתהו מה שאין כן עתה אנה ילך מרוחות העולם לבקשו, והוא אומרו ואני אנה אני בא, ולזה נתחכמו וישחטו שעיר עזים וגו' ובזה סלקה לה תרעומת ראובן: (אור החיים)

דעת זקנים וישב ראובן אל הבור. פירש"י שהיה עסוק בשקו ובתעניתו על בלבול יצועי אביו. ותימא דבמסי' מכות מסיק מי גרם לראובן שיודה יהודה וגו' מכלל דלא הודה ראובן עד לאחר שהודה יהודה על מעשה דתמר שהיה אחר מכירת יוסף. וי"ל דלא הודה בפרהסיא עד שהודה יהודה אבל בצנעה חזר בתשובה והיה לובש

שק: (דעת זקנים)

[ל] וישב אל-אחיו ויאמר הילד איננו ואני אנה אני-בא:

אונקלוס ותב לות אחוהי ואמר עולימא ליתוהי ואנא לאן אנא אתי: (אונקלוס)

יונתן אפוי ותב לות אחוי ואמר טליא ליתוהי ואנא להן אנא אתי והיכדין נחמי סבר דאבא:

(תרגום יונתן)

רש"י אנה אני בא. אנה אצרכה (פ) מלערו של אבא: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) לאס לא כן וכי מפני שהילד איננו נפסק לו המקום ולא נשאר לו מקום לזכרון פס, וליכא למימר דר"ל אנא אני בא לזכרון, אס כן ואני מיותר, אללא הכי האמר מאחר שהילד איננו אני כריך לזכרון מפני לער אבא ואנה אבנ עזרא: אבנ עזרא (חכמים) אבנ עזרא

אבנ עזרא ואני אנה אני בא. הזכיר אני ב' פעמים והאחד רב רק דרך הלשון כך: (אבנ עזרא)

[לא] ויקחו את-כתנת יוסף וישחטו שעיר עזים ויטבלו את-הכתנת בדם:

אונקלוס ונסבו ית כתונא דיוסף ונכיסו צפיר בר עזי וטבלו ית כתונא בדמא: (אונקלוס)

יונתן ונסבו ית פרגודא דיוסף ונכסו צפיר בר עזי ארום אדמיה דמי לדגברא וטבלו ית פרגודא באדמא: (תרגום יונתן)

רש"י פעיר עזים. דמו דומה לשל אדם: הכתנת. זה שמה, וכשהיא לבוקה לתיבה אחרת, כגון כתנת יוסף, כתנת פסים, כתנת זד, נקוד כתנת: (רש"י)

[לב] וישלחו את-כתנת הפסים ויביאו אל-אביהם ויאמרו זאת מצאנו הכר-נא הכתנת בנך הוא אמ-לא:

אונקלוס ושלחו ית כתונא דפסי ואיתיו לות אבוהון ואמרו דא אשפחנא אשתמודע כען הכתונא דברך היא אמ לא: (אונקלוס)

יונתן ושרו ביד בני זלפה וביד בני בלהה ית פרגוד מצייר ואיתוהי לות אבוהון ואמרו הא אשפחנא אשתמודע כדון הפרגודא דברך היא אין לא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וישלחו את כתונת הפסים ויביאו אל אביהם. בצווי או ויביאו השלוחים המביאים כי שלחו אותה ועודם בדותן ואמרו זאת מצאנו הכר נא או ששלחו אל חברון לבית האחד מהן ובבואם הכניסוה לפני אביהם ואמרו לו זאת מצאנו וכל זה להתנכר בענין כי אם שתקו היה חושד אותם לאמר אתם הרגתם אותו כי ידע קנאתם בו ויש מפרשים וישלחו שתקעו בה השלח לקרעה במקומות רבים כדמות שני חיות מלשון בשלח יעבורו (איוב לו יב) וטעם הפסים כי שלחו אותה שיכירנה בפסים אשר עשה לו (הרמב"ן)

בעל הטורים הכר נא. ב' במסורה הכא ואידך הכר נא למי החותמת והפתילים. בלשון שרימה יהודה את אביו באותו ל' נפרע ממנו: (בעל הטורים)

ספורנו וישלחו את כתונת הפסים. העבירוה בשלח כדי שתהי' נראית קרועה על ידי חיות רעות: (ספורנו)

דעת זקנים וישלחו את כתונת הפסים. פ"י על ידי שליח ויביאו אז השלוחים אל אביהם ויש אומר גררוה כמו מעבור בשלח וכמו שלחך פרדס ויביאו הן עצמן אל אביהן כדי שיהא להן אמתלא לומר טרוף טורף: **הכר נא וגו'**. יהודה אמרו ולכך נפרע ממנו בלשון זה על מעשה דתמר דכתיב הכר נא למי החותמת: (דעת זקנים)

[לג] ויפירה ויאמר פתנת בני חיה רעה אכלתהו טרף טרף יוסף:

אונקלוס ואשתמודעה ואמר פתונא דברי חיתא בישתא אכלתה מקטל קטיל יוסף: (אונקלוס)

יונתן ואשתמודעה ואמר פרגוד דברי היא לא חיות ברא אכלתיה ולא על יד בני נשא אתקטיל אלא חמי אנא ברוח קודשא דאיתא בישתא קנימא לקבליה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר כתנת בני. (ת) היא זו: חיה רעה אכלתהו. נלכנה זו רוח הקדש (ב"ר פד, יט.), סופו שתגרה זו אשת פוטיפר. (א) ולמה לא גלה לו הקב"ה, לפי שהחרימו וקללו את כל מי שיגלה, ושתפו להקב"ה (ב) עמהם (תנחומא וישב ב.), אבל יצחק היה יודע שהוא חי, אמר, היאך אגלה, והקב"ה אינו רוצה לגלות לו: (רש"י)

שפת חכמים (ת) והרי הוא מקרא קצר כי בזולת היא זו אין לו מובן: (א) דאם לא כן לא הוה ליה למיכתב אלף טרוף יוסף, ועוד קשה מנא ידע שחיה רעה טרפתהו דילמא לסטים הרגוהו: (ב) בזדאי לא היה מוכרח לכך אלף בעצמו היה מסכים עמהם מפני כמה דברים, חדא כדי שיתקיים כי גר יהיה זרעך (לעיל ט"ז י"ג), דאי היה יודע יעקב לא הורד למצרים, כי היה פודה את יוסף בכל ממון שבעולם, ועוד דאי היה יודע יעקב היה מקלל אותם למחות את שםם ואז יכלה זרעו של ישראל, והקב"ה רצה שיפרו וירבו, ולכן פירש בסמוך והקב"ה לא היה רוצה לגלות לו, משמע שלא היה מוכרח לכך ואם רצה היה מגלה, אלף שהקב"ה הסכים עמהם כדי שיתקיים הגזירה של ועבדום וענו אותם (פס), ועוד יש לומר כדפירש"י בסמוך (פ' ל"ד) ימים רבים כ"ב שנה כו', וקשה מאי נפקא מינה אם כ"ב שנה או יותר הוא, אלף ודאי דקשה לרש"י למה לא הגיד לו הקב"ה ליעקב ולמה היה מצערו כ"ב שנה, אלף משום זה היה עושה כנגד כ"ב שנה שלא קיים כיבוד אב ואם, שאם הגיד לו הקב"ה היה יעקב מתפלל והיה מצטל מה שנגזר עליו שיהיה בצער כ"ב שנה, והקב"ה רצה לשלם לו על שביטל כיבוד אב ואם לכך הסכים עמהם בחרם כדי שלא יהיו רשאים לגלות, דחרם הוא כמו שבועה, וכשהקב"ה נשבע אין התפילה מצטלת כדפירש"י בפרשת חקת (במדבר כ' י"ב ד"ה לא) לכן לא תבואו, בשבועה וכו' נשבע בקפיאה כדי שלא ירבו בתפילה על כך, הכי

נמי החרם הוא כמו קבועה לכך הסכים עמהם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא טרף טרף. פועל שלא נזכר שם פועלו ובא כן בעבור הרי"ש שלא ידגש וכן **מורק** ושוטף: (אבן עזרא)

אור החיים טרוף טורף. נתכוון לומר כי ב' טריפות נטרף, הא' שטרפתו חיה והרגתו, והב' שטרפה גופו למעונתה שבזה נתיאש לבקש אחר עצמותיו לקוברם. וזולת זה היה קשה למה לא השתדל יעקב לחפש אחר עצמות יוסף לקיים בהם מצות קבורה, והם האחים נתחכמו ואמרו זאת מצאנו פ"י לבדה בלא עצמות עמה ומזה הרגיש כי החיה גוררתו למעונתה ולזה לא הטריחם לחפש עוד אחר עצמותיו: (אור החיים)

כלי יקר חיה רעה אכלתהו. רמז לכלל השבטים שנמשלו לחיות אריה, ואילה, ונחש, והכתוב כללם ואומר (יחזקאל יט.ב) מה אמך לביאה בין האריות. ד"א חיה רעה זו הדבה שהביא איך שאחיו אכלו אבר מן החי, זו הדבה רעה הרמוזה בחיה היא אכלתהו, כי רצו להראות שאין הדבר כן, אלא וישחטו שעיר עזים וכל זה מרוח הקודש שנצנצה בו, כי גם לפירש"י שפירש חיה רעה על אשת פוטיפר, רוח ה' דבר בו, והנה עדיין ענין אשת פוטיפר לא היה ואיך יאמר אכלתהו לשון עבר, ועוד מה ענין זה לכאן, אלא הנכון הוא כמ"ש. (כלי יקר)

[לד] ויקרע יעקב שמלתיו וישם שק במתניו ויתאבל על-בגדו ימים רבים:

אונקלוס ובצע יעקב לבושוהי ויאסר שקא בחרצה ואתאבל על ברה יומין סגיאיין: (אונקלוס)

יונתן ובצע יעקב לבושווי ויאסר שקא בחרצוי ואתאבל על בריה יומין סגיאיין: (תרגום יונתן)

רש"י ימים רבים. כ"ב שנה, (ג) משפירק ממנו עד שירד יעקב למצרים, שנאמר יוסף בן שבע עשרה שנה וגו', וכן שלשים שנה היה בעמדו לפני פרעה, ושבע שני השובע ושנתים הרעב כשכא יעקב למצרים, הרי כ"ב שנה, כנגד כ"ב שנה שלא קיים יעקב (ד) כבוד אב ואם, כ' שנה שהיה צבית לבן, וז' שנה בדרך בשונו מצית לבן, שנה וחצי בסכות ושעה חדשים צבית אל (מגילה טז: – יז.). וזה שאמר ללבן זה לי עשרים שנה צביתך, לי הן, עלי הן, וסופי ללקות כנגדן: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) (נח"י), כתב מהרי"ק שורק ל"ז דהולכך הרב להביא זה אף על פי שאינו קרוב לפשוטו, כדי ליתן טעם למה הסכים הקב"ה עם החרם ולא גילה ליעקב, לפי שנגזר על יעקב להאטער כ"ב שנה ע"כ: (ד) ואם תאמר למה נענש על כך והא יחקה ורצקה ליוו לו לילך לשם וליקח אשה, ותירץ רבינו בחיי בפרשת תולדות שיש לפרש כי דעתם היה שיקח לאה ויחזור מיד, אבל הוא נתן עיניו ברחל מחמת יופיה ואמר (לעיל כ"ט י"ח) אעבדך ז' שנים ברחל, ואם כן כל

הזמן שָׁהָה הָיָה בִּרְלוּנוֹ: שְׁפָתַי חֲכָמִים)

ספורנו וישם שק במתניו. אזור של מין אריגה נקרא שק שממנו היו עושים השקים לעביו: (ספורנו)

[לה] וַיִּקְמוּ כָל-בְּנָיו וְכָל-בְּנֹתָיו לִנְחָמוֹ וַיִּמְאֵן לְהִתְנַחֵם וַיֹּאמֶר כִּי-אֶרְדָּ אֶל-בְּנֵי אָבִי שְׂאֵלָה וַיִּבְרַךְ אֹתוֹ אָבִיו:

אונקלוס וקמו כל בנותיו וכל בנותיה לנחמותיה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארי אחות לות (על) ברי פד אבילא לשאול ובקא יתיה אבוהי: (אונקלוס)

יונתן וקמו כל בנותיו וכל נשי בניו ואזלו למנחמא ליה וסריב לקבלא תנחומין ואמר ארום איחות לות ברי פד אבילא לבי קבורתא ובקא יתיה ברם יצחק אבוי: (תרגום יונתן)

רש"י וכל בנותיו. רבי יהודה אומר, אחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט, (ה) ונשאום. רבי נחמיה אומר, כנעניות היו, אלא מהו וכל בנותיו, כלותיו, שאין אדם נמנע מלקרוא לחתנו בנו ולכלתו בתו: וימאן להתנחם. אין אדם מקבל תנחומין על החי (ב"ר פד, כ"א), וסבור שמת, (ו) שעל המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב, ולא על החי: ארד אל בני. (ז) כמו על בני והרבה אל משמשין בלשון על, אל שאול ואל בית הדמים (שמואל-ב כ"א, א.), אל הלקח ארון האלהים, ואל (מות) חמיה ואישה (שם-א 7, כ"א): אכל שאלה. כפשוטו לשון קבר הוא, באבלי אקבר ולא אתנחם כל ימי. (ח) ומדרשו, גיהנם, סימן זה היה מסור בידי מפי הגבורה, אם לא ימות אחד מבני בחיי, מוצטח אני (ט) שאיני רואה גיהנם: ויבך אתו אביו. ילחק היה בוכה מפני כרתו של יעקב, אכל לא היה מתאבל (י) שהיה יודע שהוא חי: (רש"י)

שפת חכמים (ה) ראה לומר כל אחד נשא התאומה שנולדה עם אחיו והיתה אחותו מן האב ולא מן האם, לבני נח אחותו מן האב לא היו ערוה (סנהדרין נ"ח:): (ו) שמעתי להקשות וכי יעקב לא היה יודע שאין מקבלין תנחומין על החי וסבור שהוא מת, ואם כן למה היה מתאבל על יוסף הא היה יודע שהוא חי, יש לומר דהא שאחז"ל (מסכת סופרים כ"א ה"ט) דאין מקבלין תנחומין על החי וסבור שהוא מת דבר זה לא למדו אלא מיעקב, כיון דגזירה היא שהמת נשכח מן הלב ומקבלין תנחומין עליו ויעקב לא קיבל, שמע מינה דאין מקבלין תנחומין על החי וכו', ואין הכי נמי דיעקב לא ידע זה, ומהרש"ל תירץ כשאדם מצער את עצמו אינו יודע שהוא מצער עצמו יותר מדאי, שהוא סבור שכל הצער הזה אינו נחשב לכלום: (ז) פירוש בעבור בני, שלא ילדק לפרשו אכל או לו, כמו ואבימלך הלך אליו מגרר (לעיל כ"ו כ"ז), וכמו ויאמר אליו אני ה' (לעיל ט"ו ז'): (ח) פירוש שאבלותי

זאת תתקיים בי עד שחקבר, ולא שחיה אצל חקבר, כי אין קס לא אבילות ולא שמה: (ט) כי שאלה הוא אחד מז' שמות קיץ לגיהנם (עירובין י"ט.). (ג"א), הטעם הוא כי דין האדם בגיהנם י"ב חודש (עליות פ"ב מ"י) ואם כל בניו קיימים קס כנגד י"ב חדשי השנה שהוא דין האדם בגיהנם אז אין הגיהנם קולטו: (י) דקשה לרש"י ללא היה לו לכתוב אלא ויבך אותו כמו שכתוב לעיל כל בניו וכל בנותיו לנחמו, ועוד קשה למה נאמר ויבך ולא נאמר ויתאבל כמ"ס לעיל (פ' ל"ד) ויתאבל על בנו, ועל זה פירש זה יצחק, וגבי יצחק לא יתכן לכתוב ויתאבל שהוא לא היה מתאבל דיודע היה קיוסף חי, ואין להקשות מנח ידע זה, וקמא יק לומר שהקב"ה גילה לו שלא יצטרך את עצמו לפי שלא חרמו רק שלא לגלות ליעקב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויבך אותו אביו. קדמונינו דרשוהו על יצחק. ובאמת כי לא מת יצחק עד שהיה יוסף בן כ"ט שנה. ויש אומרים כי הנבואה נסתלקה משניהם בעבור אבלם. ועדותם דבר אלישע: **וכל בנותיו**. בתו ובת בנו: ומלת **שאל**. ה. כמו מטה. והטעם הקבר. ופה טעה המתרגם לתועים שתרגם שאולה גיהנם. והנה כי לא שאל תודך. ואציעה שאל הנך הפך אם אסק שמים שם אתה ערום שאל נגדו ורבים אחרים: אבן עזרא

הרמב"ן וכל בנותיו. בתו ובת בנו ויתכן שיכנס בכלל הזה גם כלותיו עמהן כי בכלל הבנות יקראו גם הכלות כן או כמאמר חכמים (ב"ר פד יט) אין אדם נמנע מלקרוא לכלותיו בנותיו וכן אמרה נעמי לכלותיה לכנה שובנה בנותי אל בנותי (רות א יא יג) לכי בתי (שם ב ב) ואיננו רק דרך חיבה בלבד כמו הלא שמעת בתי (שם ב ח) (הרמב"ן)

אור החיים ויקומו כל בניו וגו'. לא הוזכר כאן דברי נחמה:

ונראה שכוונת הכתוב היא כי כשראו בניו כל כך אבילות ושק במתניו ימים רבים אמרו זה יעשהו אדם שמת לו בנו יחידו או אפילו אינו יחידו אם היו לו בנים מועטים יקפיד על חסרון מהמועט, לזה נתחכמו לעשות דבר שבאמצעותו יתנחם מעצמו, והוא שנתקבצו יחד כל בניו אחד עשר בנים ואחד עשר בנות ובניהם ובנותם רבים הם והלכו ועמדו אצלו ותהי זאת נחמתו, כי מי שיש לו כל כך בנים ובנות אין ראוי לו להצטער כל כך על בן קטן אם נעדר מן הבנים, והוא אומר ויקומו כל בניו וכל בנותיו יחד וקימה זו של כולן יחד היא לנחמו כשיראה כי רבו בניו ובנותיו, ואף על פי כן לא הועיל לו דבר זה וימאן להתנחם ויאמר הטעם כי ארד אל בני פיי בגדר שאין לי אלא הוא מיוחד כי אין כדי בכל בניו ובנותיו להתנחם עליו כי אהבו מכל אחיו לטעם הידוע בדברי הזוהר (ח"א קפ.):

עוד ירצה באומרו **וימאן** וגו' כי **ארד** וגו' פיי הגם שראה שמאן הנחם לא למד מזה שיוסף חי ואין מקבלין תנחומין על החי כי אמר טעם מניעות הנחמה לצד טעם כי ארד אל בני ואמרו ז"ל סימן היה מסור בידו וכו' ע"כ:

ויבך אותו. פיי כשאמר דבריו חזר לבכות עליו. ודקדק לומר **אביו** לשלול כל בניו וכל וגו' שלא בכו בהזכרתו כי אם אביו. ורז"ל אמרו (ב"ר פ"ד) שהוא יצחק אביו של יעקב והוא דרש: אור החיים

ספורנו וימאן להתנחם. מאן לשמוע דברי תנחומין כדי שלא להעביר דאגה מלבו: **ויאמר כי ארד אל בני אבל שאולה.** קבל עליו אבלות לכל ימיו מפני שאירע' התקלה על ידו ששלח את יוסף אל אחיו: **ויבך אותו אביו.** יצחק בכה על שקבל עליו בנו אבלות לכל ימיו ובכן לא תשרה עליו שכינה: (ספורנו)

כלי יקר וימאן להתנחם. פירש"י דווקא על המת נגזרה גזירה שישתכח מן הלב ולא על החי שהוא סבור שמת, וטעמו של דבר הוא שעיקר התנחומין הוא כשיתן החי אל לבו שזה המת זכה לרב טוב הצפון לצדיקים, וכי הוא נעתק מן עולם האפל אל האור הנצחי, כמ"ש (תהלים פד. יא) כי טוב יום בחצרך מאלף וגוי, ויעקב ראה ברוה"ק שיוסף אינו בגי"ע ע"כ וימאן להתנחם, ונתן טעם לדבר כי ארד אל בני אבל שאולה, ורז"ל אמרו (עיי' תנחומא ויגש ט.) שאמר זה על שהיה מובטח שלא יראה הוא פני גיהנם כ"ז שלא ימות אחד מבניו, וקשה על זה דהול"ל כי ארד אבל שאולה, כי מדקאמר אל בני משמע שגם בנו בשאול הגיהנם, ומהיכן למד יעקב לומר כן, אלא ודאי לפי שראה שאין בנו בגי"ע אז חשב שודאי הוא בגיהנם וגם אני ארד אליו שם, על כן וימאן להתנחם אפילו על בנו לבד. ויש מקשים אם כן למה לא הרגיש יעקב בזה שהוא חי, ונראה שלא קשה מידי גם לפי פשוטו כי יעקב תלה הדבר ביראת ראיית פני הגיהנם שהוא לנגד עיניו תמיד כי סימן נמסר לו שכל זמן שלא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם, זהו שאמר כי ארד אל בני אבל שאולה, ומכל מקום פסוק נשכחתי כמת מלב (תהלים לא. יג) משמע מת ממש, על כן פירש רש"י הטעם שהוא לפי האמת, ולא הטעם שהוא לפי דמיונו של יעקב.

יעקב. (כלי יקר)

דעת זקנים וכל בנותיו. ר' יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום ר' נחמיה אומר כנעניות היו אלא מהו וכל בנותיו כלותיו כי דרך אדם לקרא לכלתו בתו. וקשיא דבת איש כנעני מתרגמינן בת גבר תגרא דאיך אפשר אברהם צוה לאליעזר לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני ויצחק צוה ליעקב לא תקח אשה לבני מבנות הכנעני וילך יהודה וישא כנענית אלא מהו בת איש כנעני גבר תגרא. וי"ל דההיא אליבא דר' יהודה דאמר תאומות נולדו עם השבטים וגוי' וכן נראה מדכתיב ושאל בן הכנענית מכלל שהאחרות לא היו כנעניות. אבל אליבא דר' נחמיה לא נצטרך לתרגם בת איש כנעני גבר תגרא אלא כנעני ממש. מיהו קשיא אליבא דר' יהודה מדאמרינן קיים א"א אפילו ערובי תבשילין גם מצות יבום היו מקיימין כדכתיב בא אל אשת אחיך ויבם אותה וא"כ האיך השבטים נשאו אחיותיהם וגם יעקב היאך נשא שתי אחיות בחייהן. וי"ל כי מאחר שלא נצטוו על התורה אע"פ שידועה ברוח הקדש מה שהיו רוצין היו מקיימין ומה שהיו רוצין היו מניחין. והא דאמרינן בערבי פסחים שבסעודה של צדיקים לעתיד לבא נותנים כוס של ברכה לברך ליעקב והוא אומר לא אברך מפני שנשאתי שתי אחיות בחייהן אלמא דשלא כהוגן עשה. א"ל דמ"מ הואיל ועתידה תורה איכא קצת עונש בדבר ואפי"ה נשאן אע"ג דאיכא קצת עונש לפי שלא היה רוצה אלא מן הצדקניות ולא מצא בדור צדקניות כמותן וגם אחת מהן לא היתה יכולה להוליד לבדה כל השנים עשר שבטים: **ויבך אותו אביו.** פירש"י יצחק היה בוכה מצרתו של יעקב אבל לא היה מתאבל כי היה יודע שהוא חי ולא רצה לגלות ליעקב מפני כבוד השכינה כדפרי" לעיל לענין מי שהחרים ושתפו להקב"ה עמהן שלא לגלות הדבר ואע"פ שכתוב מגיד דבריו ליעקב לא הגיד מפני החרם וכשירדו למצרים ומצאוהו חי אז התירו החרם ושרתה עליו שכינה כדכתיב ותחי רוח יעקב אביהם. מכלל דעד השתא לא שרתה עליו שכינה: (דעת זקנים)

לנו | והמדנים מכרו אתו אל-מצרים לפוטיפר סריס פרעה שר הטבחים:

אונקלוס ומדינאי זבינו יתה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב קטוליא : (אונקלוס)

יונתן ומדינאי זבינו יתיה למצרים לפוטיפר רבא דפרעה רב ספוקלטוריא : (תרגום יונתן)

רש"י הטבחים. שוחטי בהמות (כ) המלך: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דאם הזמין לו נוסחי כרי ולוט (לעיל פ' כ"ה) שלא יוזק מריח רע של זפת וכו' (ברש"י פס ד"ה וגמליהם), כל שכן שלא יזיח אותו לידי הורג נפשות שהוא מאוס יותר, והתרגום סבירא ליה אף על פי דהיה ממונה על ההורגים מחויבי מיתה, הוא עלמנו לא הרגם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שר הטבחים. תמצא זה הלשון על הרג ועל בישול ודברי המתרגם ארמי נכונים : (אבן עזרא)

הרמב"ן שר הטבחים. שוחטי בהמות המלך לשון רש"י וכן וירם הטבח (שמואל א ט כד) לרקחות ולטבחות (שם ח יג) אבל יותר קרוב דעת אונקלוס בעבור היות בית הסהר בביתו ומצינו טביחה להריגת האנשים (ישעיהו יד כא) הכינו לבניו מטבח טבחת ולא חמלת (איכה ב כא) וראיה לדבר הכתוב בדניאל (ב יד) לאריוך רב טבחיא די מלכא די נפק לקטלא לחכימי בבל (הרמב"ן)

ספורנו והמדנים מכרו אותו. (ספורנו)

בראשית פרק-לח

א | ויהי בעת ההוא ויָרֵד יְהוֹדָה מֵאֵת אָחִיו וַיֵּט עַד-אִישׁ עַדְלָמִי וַיִּשְׁמָו

אונקלוס והנה בעידנא ההיא ונחת יהודה מלות אחוהי וסָטָא עַד גַּבְרָא עַדְלָמָאָה וַיִּשְׁמָו : (אונקלוס)

יונתן והנה בעידנא ההוא ונחת יהודה מנכסוי ואתפרש מן אחוי וסָטָא לְנוֹת גַּבְרָא עַדְלָמָאָה וַיִּשְׁמָו חִירָה : (תרגום יונתן)

רש"י ויהי בעת ההוא. למה נסמכה פרשה זו לכאן והפסיק בפרשתו של יוסף,

ללמד, שהורידוהו אחיו מגדולתו כשראו בלכת אביהם, אמרו, אתה אמרת למכרו, אלו אמרת להשיבו, היינו שומעים לך: ויט. מאת אחיו: עד איש עדלמי. נסתתף עמו: (רש"י)

אבן עזרא ויהי בעת ההוא. אין זאת העת כאשר נמכר יוסף רק קודם המכרו. וכמוהו משם נסעו הגדגדה. בעת ההוא הבדיל ה' את שבט הלוי. ושבט הלוי נבחר בשנה השנית ונסעו אל גדגר בשנת הארבעים ובמקומו אפרשנו. ולמה הזכיר הכתוב זאת הפרשה במקום הזה והיה ראוי להיות אחר והמדנים מכרו אותו פרשת ויוסף הורד מצרימה להפריש בין מעשה יוסף בדבר אשת אדוניו למעשה אחיו. והוצרכתי לפי הזה בעבור שאין מיום שנמכר יוסף עד יום רדת אבותינו במצרים רק כ"ב שנה והנה נולד אונן שהוא שני לבני יהודה וגדל עד שהי' לו זרע וזה לא ימצא פחות מ"ב שנה ועוד וירבו הימים גם הרתה תמר והולידה פרץ והוא בא אל מצרים ויש לו שני בנים. ואל יקשה עליך דבר בצלאל כי בגעתי אל מקומו אפרשנו: (אבן עזרא)

אור החיים וירד יהודה וגו'. רז"ל אמרו (סוטה י"ג) שהורידוהו אחיו מגדולתו, והגאון ראבי"ע אמר כי טעמו כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ע"כ. דבריו צודקים אם לא היה אומר הכתוב תיבת מאת אחיו שמורה באצבע כי הירידה היתה מאחיו, עוד אומרו **ויט עד איש וגו'**, ולדברי רז"ל יבא הכתוב על נכון כי וירד לשון ירידה יכוון ותיבת ויט איצטריך לגופו: (אור החיים)

ספורנו ויהי בעת ההיא. באותו הזמן שנמכר יוסף למצרים בסבת עצת יהודה שאמר למכרו ולא אמר להשיבו ושכל את אביו חל על יהודה פרי מעלליו והוליד שני בני מות ונשאר שכול משניהם: (ספורנו)

דעת זקנים וירד יהודה. דרשו רז"ל הורידוהו מגדולתו מפני המכירה. והקשה ר' אברהם בעז"ל כי לא תמצא מן המכירה עד שירדו למצרים כי אם כ"ב שנה שהרי יוסף במכירתו היה בן י"ז שנה ובן שלשים היה בעמדו לפני פרעה הרי מן המכירה עד כאן שלש עשרה שנים ושבע דשבע ושנים דרעב הרי כ"ב שנה ובאותו שנה ירדו למצרים משנשא אותה יהודה בת איש כנעני עד שירדו למצרים תמצא יותר שהרי חשוב שנה ללידת ער ושנה ללידת אונן [ושנה ללידת שלה] הרי שלש שנים וכתוב כי ראתה כי גדל שלה משמע שהיה בן י"ג שנה הרי ט"ז שנה ללידת פרץ הרי י"ז ואפי' כי נאמר שלא היה פרץ כי אם בן שבע שנים כשהוליד חצרון ושנה מלידת חמול שהוא היה מיורדי מצרים הרי מ"מ תמצא כ"ה שנים אלמא האי וירד קודם מכירה הוא. וי"ל דהאי כי גדל שלה לענין ביאה איתמר כי כבר היה בן ט' שנים. וכדתנן במס' נדרים בן תשעה ויום אחד שבא על יבמתו קנאה. ואמרינן בסנהדרין שהיו הראשונים מולידים בני ז' שנים: (דעת זקנים)

[ב] וירא-שם יהודה בת-איש כנעני ושמו שוע ויקחה ויבא אליה:

אונקלוס וחזא תמן יהודה בת גבר תגרא ושמה שוע ונסבה ועל לותה: (אונקלוס)

יונתן וחמא תמן יהודה ברת גבר תגר ושמה שוע וגיירה ועל לותה: (תרגום יונתן)

שפתי חכמים (ב) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דילמא כנעני ממך, ויש לומר דזה אינו דהא מלינו (לעיל כ"ד ג) שאברהם לא היה רוצה להשיא ליצחק כנענית, וכן יצחק היה מצוה ליעקב שיהא נזהר בהם (לעיל כ"ח א), וזודאי היו בניו גם כן נזהרין בזה. ואם תאמר והא לעיל (כ"ז ל"ה) פרש"י (ד"ה וכל) ר' נחמיה אומר כנעניות היו, שמע מינה שהיו נושאין כנעניות, ויש לומר דלעיל מיירי כגון אומה אחרת שצא על כנענית לדותה צת אינה כנענית דהולכין אחר האב, אבל כאן אי אפשר לפרש כן דהא כתיב איש כנעני, משמע שהאיש היה כנעני וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא איש כנעני. יש אומרים סוחר. כמו כנען בידו מאזני מרמה ועם תוספות יו"ד ולא יהיה כנעני עוד. ויתכן להיות כמשמעו. וחכמינו ז"ל אמרו כי וירד יהודה שירד מגדולתו. וזה דרך דרש כי הבא מפאת צפון של עולם לדרומו הוא יורד ואנשי המחקר יבינו כי זה אמת: (אבן עזרא)

הרמב"ן בת איש כנעני. אמר אונקלוס תגרא כלומר איש סוחר שבא לגור בארץ בסחורתו ודעתו לומר כי בני יעקב ישתמרו מלישא כנעניות כאשר צוה אביהם יצחק גם אברהם וכן הזכירו בגמרא במסכת פסחים (ו) והיו נשיהם מצריות עמוניות מואביות ומיחוסי בני ישמעאל ובני קטורה ולכך יחד הכתוב על שאול בן שמעון (להלן מו ז) "ושאול בן הכנענית" כי הוא לבדו בהם וגם שם דרשו (בי"ר פ"א) שהיא דינה שנבעלה לכנעני ורבותינו (שם פד יט) נחלקו בדבר אמרו רבי יהודה אומר תאומות נולדו עם השבטים ונשאום רבי נחמיה אומר כנעניות היו ויתכן שלא הקפיד רבי נחמיה בייחוסן שלא נתכוון אלא לומר שנשאו מנשי ארץ כנען אבל היו מן הגרים והתושבים הבאים מכל הארצות או עמוניות ומואביות ומיתר העמים כי לא נתכוון רק לחלוק על רבי יהודה שלא נשאו אחיותיהם שאחותו מן האם אסורה לבני נח (סנהדרין נח) ולדעת רבי יהודה יצטרכו בני לאה לשאת תאומות ששה האחרים והם ישאו שלהם או שלא יודה ר' נחמיה בתאומות כלל ולא היתה לו בת זולתי דינה כמשמעות הכתוב ועל דרך סברא איננו נכון שישאו כלם כנעניות שיהיה בנוחלי הארץ מזרע כנען העבד הארור כמו מזרעו של אברהם והכתוב צוה להחרימו ולא תהיה לו שארית ופליטה ועל כל פנים זה האיש תגר כי למה יצטרך הכתוב לאמר כי הוא כנעני ביחוסו וכל אנשי הארץ ההיא כנענים הם מן הפריזי ומן היבוסי ואחיהם כי לכנען יתיחסו כלם ועדולם בארץ כנען היא והראוי היה שיאמר ויקח שם יהודה אשה ושמה כך כאשר הזכיר שמות הנשים בתמר ונשי עשו וזולתן (לעיל ד יט יא כט כה א) אבל פירש בו שהוא תגר שאיננו מן הארץ שהיתה לחוי או לאמורי וזה טעם וירא שם יהודה בת איש כנעני כי בעבור אביה נשאה והכתוב שאמר בני יהודה ער ואונן ושלה שלשה נולדו לו מבת שוע הכנענית (דהיי"א ב ג) בעבור היותה בת איש הכנעני תקרא כן כי האיש ההוא יקרא להם הסוחר כי הוא ידוע ומובהק בסחורתו אשר בעבורה גר שם ורבי אברהם אמר (להלן מו ז) כי בעבור היות האשה הזאת כנענית ועבר על דעת אבותיו היו בניה רעים ומתו ולכן הזכירו הכתוב ושאול לבדו הזכיר שהיה בן הכנענית כי לא הוצרך להזכיר כן בשלה ואם כן יהיה טעם וירא שם יהודה כלומר שראה אותה וחשק בה כענין וירא אשה בתמנתה דשמשון (שופטים יד א)

ובפרשת ויחי יעקב (להלן כ"ג) כתב רש"י ז"ל וישאו אותו בניו ולא בניו שכך צום אל יטענו במטתי אחד מבניכם לפי שהם מבנות כנען (במדב"ר ב ח) ויהיה זה לפי ששאל בן שמעון ושלה בן יהודה היו מבנות כנען ולכן יוציא את כלם אבל בנסחאות שלנו בבראשית רבה מצינו בכלן אחד מבני בניכם שיש בהם מבנות כנען וכן תמר היתה בת אחת מן הגרים בארץ לא בת איש כנעני ביחוסו כי חלילה שיהיה אדוננו דוד ומשיח צדקנו שיגלה לנו במהרה מזרע כנען העבד המקולל ורבותינו אמרו (ב"ר פה י) בתמר שהיתה בתו של שם והוא כהן לאל עליון (הרמב"ן)

אור החיים **בת איש כנעני**. פירוש סוחר והגאון הראב"ע כתב ויתכן שהוא כמשמעו. ואני אומר כי לא יתכן שידבקו בני יעקב בדבר שהקפידו עליו אבותיהם שלשתן יחד, וכאומרם בפסחים פ"ג (נ.), והכתוב שמר את הדבר במה שדקדק לומר בת איש כנעני פי' אביה כנעני ולא היא כנענית ובאיזה אופן יהיה הדבר אם לא שתאמר סוחר, ואלו היה כנעני ממש ומודיע הכתוב כי עשה יהודה דבר בלתי הגון כן היה לו לומר וירא שם בת כנענית או אשה כנענית ושם אביה שוע. ואין בזה תוספות תיבה על המכתב אשר כתב, ולענין גילוי מלתא כזה נאמר לשתוק, ולכתוב ודאי:

ויקחה. פי' כדין ליקוחי אשה: (אור החיים)

[ג] וַתְּהַר וַתֵּלֶד וַתִּקַּח בֵּן וַיִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ עֵר:

אונקלוס וַעֲדִיאת וַיִּלְדַת בֶּר וַקְרָא יָת שְׁמָה עֵר: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַעְבְּרַת וַיִּלְדַת בֶּר וַקְרַת יָת שְׁמִיהָ עֵר אַרוֹם בְּלֹא וְוֹלַד עֲתִיד לְמָמַת: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **ויקרא את שמו ער**. יהודה קרא לבנו ער מלשון עוררה את גבורתך (תהלים פ א) ואשתו קראה שם השני אונן ולא סיפר הכתוב למה ויתכן שתקש בלדתה כי דרך נשים לקרא שם בניהם על זה כאם יעבץ (דהי"א ד ט) שקראה שמו יעבץ לאמר כי ילדתי בעצב וגם כן עשתה עטרה אם אונם (שם ב כו) והוא מלשון ויהי העם כמתאוננים (במדבר יא א) מה יתאונן אדם חי (איכה ג לט) כמו בן אוני דרחל (לעיל לה יח) ויהודה לא הקפיד לשנות שמו כיעקב אביו ובבראשית רבה (פה ד) אמרו ער שהוער מן העולם ולא שהיתה זו כוונת יהודה אבל דרשו כי השמות יורו על העתיד (הרמב"ן)

[ד] וַתְּהַר עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ אוֹנָן:

אונקלוס וַעֲדִיאת עוֹד וַיִּלְדַת בֶּר וַקְרַת יָת שְׁמָה אוֹנָן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַעְבְּרַת תּוֹב וַיִּלְדַת בֶּר וַקְרַת יָת שְׁמִיהָ אוֹנָן אַרוֹם בְּרַם עֲלוֹי עֲתִיד אָבוֹי לְאֲתַאֲבְלֹא: (תרגום יונתן)

[ה] וַתִּסֹּף עוֹד וַתֵּלֶד בֵּן וַתִּקְרָא אֶת-שְׁמוֹ שִׁלְהָ וְהָיָה בְכֶזֶיב בְּלִדְתָהּ אֹתוֹ:

אונקלוס ואוסיפת עוד וילידת בר וקרת ית שמה שלה והנה בכזיב פד וילידת יתה: (אונקלוס)

יונתן ואוסיפת תוב וילידת בר וקרת ית שמה שלה ארום שלי יתה בעלה והנה בפסקת פד וילידת יתיה: (תרגום יונתן)

רש"י והיה כזיב. שם המקום, ואומר אני, על שם שפסקה מלדת נקרא כזיב, לשון היו תהיה לי כמו חכזב, אשר לא יכזבו מימיו, דאם לא כן מה צא להודיענו. וצבראשית רבה (פה, 7.) לאיתי, ותקרא שמו שלה וגו' פסקת: (רש"י)

אבן עזרא בכזיב. שם מקום: (אבן עזרא)

הרמב"ן ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב בלדתה אותו. כתב רש"י אומר אני על שפסקה מלדת נקרא כזיב לשון היה תהיה לי כמו חכזב (ירמיהו טו יח) שאם כן מה בא ללמדנו ולא ידעתי למה יקרא שם המקום על זה ואין במאורע ההוא כל חדש כי די לה שתלד שלשה בנים ובעת לדתה לא נודע אם פסקה או תוליד אחרי כן רק בעת מותה נודע הדבר ויש אומרים (הרד"ק ומהר"ם מרוטנברג) כי היה דרכם שיקרא האב שם הבכור ותקרא האם שם השני על כן הראשון ויקרא את שמו והשני ותקרא ואמר בשלישי ותקרא כי יהודה היה בכזיב בלדתה אותו ואיננו שם שיקרא לו שם ואין בזה טעם או ריח ודעת רבי אברהם שסיפר הכתוב אנה נולדו ואמר בלדתה אותו כאילו אמר בלדתה אותם כי במקום אחד נולדו כולם ועל דעתי שלה לשון דבר הפוסק והכוזב וכן לא תשלה אותי (מלכים ב ד כח) אמר בו התרגום לא תכדב פתגמך באמתך ואולי יתיחס ללשון שגגה שלו כי השוגג כוזב במחשבתו ואמר הכתוב כי קראתו שלה על שם המקום כי היה בכזיב בלדתה אותו כדרך והיה הנערה (לעיל כד יד) וזה מאמרם בבראשית רבה פסקת (הרמב"ן)

ספורנו והיה בכזיב. והטעם שקראתו שלה לשון אל תשלה שהוא שם בלתי נאות מפני שיהודה היה אז בכזיב ותוחלתה נכזבה מראות פני אישה בעת לדתה והוא אם היה שם לא היה מסכים בקריאת שם בלתי נאות: (ספורנו)

דעת זקנים ותקרא את שמו שלה והיה בכזיב וגו'. פי' על כן קראה שמו שלה על שפסקה מלדת כי לשון שלה ולשון כזיב אחד שהרי כתוב אחד אומר אל תכזב בשפחתך וכתוב אחר אל תשלה בי וכזיב לשון הפסקה הוא כמו וכמוצא מים אשר לא יכזבו מימיו. ומפי מורי ז"ל שמעתי כי כך היה מנהגם הוא היה קורא שם לבנו ראשון והיא קוראה שם לבנו שני. וא"כ מן הדין היה לו ליהודה לקרוא שם לשלישי. והיא קראה לו שם כדכתיב ותקרא לכך הוצרך לומר שהיה יהודה בכזיב בלדת אותו ולא היה באותו מעמד לקרוא לו שם וכזיב שם מקום: (דעת זקנים)

ויקרא והנה אשה לער בכורו ושמה תמר:

אונקלוס ונסיב והנה איתא לער בוכרה ושמה תמר: (אונקלוס)

יונתן ונסיב והנה איתא לער בוכריה ברת שם רבא ושמה תמר: (תרגום יונתן)

יז וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינָיו יְהוָה וַיִּמְתְּהוּ יְהוָה:

אונקלוס וְהָוָה עַר בּוֹכְרָא דִּיהוּדָה בֵּישׁ קָדָם יְיָ וַאֲמִיתָה יְיָ: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה עַר בּוֹכְרָא דִּיהוּדָה בֵּישׁ קָדָם יְיָ עַל דְּלֹא הָוָה יְהִיב זְרַעִיהָ לְאַנְתְּתִיהָ וַתִּקְיֵף רִיגְזָא דִּינָא עָלֶיהָ וְקִטְלִיהָ יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י רַע בְּעֵינָיו ה' . כרעתו של אונן, משחית זרעו, שנאמר באונן וימת גם אותו, כמייתתו של ער מיתתו של אונן. ולמה היה ער משחית זרעו (מ) כדי שלא תתעבר ויכחיש יפיה: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) כְּשִׁלְמָא מַה שְׁהִיָּה אֹוֹנָן מִשְׁחִית כְּמוֹ שְׁמִפְרָשׁ הַפְּסוּקָה הַטַּעַם לְהַבִּין נִקְרָא עַל שֵׁם אַחִיו הַמֵּת, וְזֶה לֹא הִיָּה רוֹכֵחַ לַעֲשׂוֹת: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינָיו ה' . לא הזכיר הכתוב פשעו כאשר עשה באחיו אבל אמר כי בחטאו מת להודיע שלא היה זה בענש יהודה על מכירת יוסף כי ההצלה עמדה על המכירה ולא היה בבית האבות שכול זולתי זה שהיה רע בעיני השם כי זרע צדיקים יבורך ועל כן היה יעקב מתאבל על בנו ימים רבים וימאן להתנחם שהיה הדבר בעיניו עונש גדול לו מלבד אהבתו אותו (הרמב"ן)

ספורנו וַיְהִי עַר בְּכוֹר יְהוּדָה רַע בְּעֵינָיו ה' . בלתי רע לבריות: (ספורנו)

יח וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְאוֹנָן בֶּא-אֶל-אִשְׁתִּי אַחִיךָ וַיִּבְּם אֶתְּהָ וְהִקֵּם זֶרַע לְאַחִיךָ:

אונקלוס וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוֹת אֶתְתִּי אַחִיךָ וַיִּבְּם יְתֵה וְאַקִּים זְרַעָא לְאַחִיךָ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְהוּדָה לְאוֹנָן עוֹל לְוֹת אֶתְתִּי אַחִיךָ וַיִּבְּם יְתֵה וְאַקִּים זְרַעָא עַל שְׁמָא דְאַחִיךָ: (תרגום יונתן)

רש"י וְהִקֵּם זֶרַע. הַבֵּן יִקְרָא (נ) עַל שֵׁם הַמֵּת: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (נח"י), הַאֲרִיךְ שֵׁם לְסַתּוֹר לְדַבְּרֵי הַרְמַז'וֹהֲרָא"ס ע"ס. וְהַכִּי פִירוּשׁוֹ הַבֵּן יִהְיֶה נִקְרָא עַל שֵׁם הַמֵּת כִּאִילוֹ הַמֵּת הוּא אֲבִיו, וְזֶהוּ שְׁכַתּוֹב הַקַּס זֶרַע לְאַחִיךָ וְלֹא שֵׁם לְאַחִיךָ, לֹא שֵׁם אֶתְּהָ גַרְמֵי ע"ס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיִּבְּם אוֹתָהּ. טַעַמוֹ אַחַר שֶׁאֵתָּה יִבְמָה הִרְאָה הַיְבוּס וְזֶהוּ בֵּא אֶל אִשְׁתִּי אַחִיךָ. וּבִפְרֹשֶׁת כִּי יֵשְׁבוּ אַחִים יַחְדָּו אֲרִיךְ מַעַט אִם הַשֵּׁם יֵאָרֵךְ יָמֵי עַד הַגִּיעֵי שֵׁם: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויבס אותה והקם זרע לאחיד**. הבן יקרא על שם המת לשון רש"י ואין זה אמת כי במצות התורה נאמר גם כן (דברים כה ו) יקום על שם אחיו המת ולא ימחה שמו מישראל ואין היבס מצווה לקרא לבנו כשם אחיו המת ואמר בבוועז וגם את רות המואביה אשת מחלון קניתי לי לאשה להקים שם המת על נחלתו ולא יכרת שם המת מעם אחיו ומשער מקומו ותקראנה אותו עובד לא מחלון (רות ד י) ועוד שאמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע ומה הרעה אשר תבא עליו עד כי השחית זרעו מפניה אם יקרא שם בנו כשם אחיו המת ורוב בני האדם מתאווים לעשות כן ולא אמר הכתוב "ויאמר אונן" אבל אמר וידע אונן כי לא לו יהיה הזרע כי ידיעה ברורה היתה לו בזה שלא יהיה לו הזרע אבל הענין סוד גדול מסודות התורה בתולדת האדם ונכר הוא לעיני רואים אשר נתן להם השם עינים לראות ואזנים לשמוע והיו החכמים הקדמונים קודם התורה יודעים כי יש תועלת גדולה ביבוס האח והוא הראוי להיות קודם בו ואחריו הקרוב במשפחה כי כל שארו הקרוב אליו ממשפחתו אשר הוא יורש נחלה יגיע ממנו תועלת והיו נוהגים לישא אשת המת האח או האב או הקרוב מן המשפחה ולא ידענו אם היה המנהג קדמון לפני יהודה ובבראשית רבה (פה ה) אמרו כי יהודה התחיל במצות יבוס תחלה כי כאשר קבל הסוד מאבותיו נזדרז להקים אותו וכאשר באתה התורה ואסרה אשת קצת הקרובים רצה הקב"ה להתיר איסור אשת האח מפני היבוס ולא רצה שידחה מפניו איסור אשת אחי האב והבן וזולתם כי באח הורגל הדבר ותועלת קרובה ולא בהם כמו שהזכרתי והנה נחשב לאכזריות גדולה באח כאשר לא יחפוץ ליבס וקוראים אותו בית חלוץ הנעל (דברים כה י) כי עתה חלץ מהם וראוי הוא שתעשה המצוה זאת בחליצת הנעל וחכמי ישראל הקדמונים מדעתם הענין הנכבד הזה הנהיגו לפנים בישראל לעשות המעשה הזה בכל יורשי הנחלה באותם שלא יהיה בהם איסור השאר וקראו אותו גאולה וזהו ענין בועז וטעם נעמי והשכנות והמשכיל יבין (הרמב"ן)

טו וַיֵּדַע אֹנָן כִּי לֹא לוֹ יִהְיֶה הַזֶּרַע וְהָיָה אִם-בָּא אֶל-אִשְׁתּוֹ אַחִיו וְשָׁחַת אֶרְצָה לְבִלְתִּי נָתַן-זֶרַע לְאָחִיו:

אונקלוס וידע אונן ארי לא על שמה מתקרי זרעא ויהוה פד עליל לנת אפת אחוהי ומחבל ארחה על ארעא בדיל דלא לקימא זרעא לאחוהי: (אונקלוס)

יונתן וידע אונן ארום לא על שמה איקרון בנן ויהוה פד הוה עליל לנת אננתיה דאחוי הוה מחבל עובדוי על ארעא דלא למקמה בנן על שמה דאחוי: (תרגום יונתן)

רש"י ושחת ארצה. לט מצפנים וזורה מבחוז (ב"ר פס, ה.): (רש"י)

אבן עזרא כי לא לו יהיה הזרע. לא יקרא בשמו. כטעם והיה הבכור אשר תלד: ושחת ארצה. היה משחית זרע הקרי ושופך לחוץ בארץ. ואתמה מבן תמים המזרחי שפיי ושחת ארצה שעשה לה שלא כדרך הנשים בעבור שלא תהר והנה שחת הארץ שלה. כי עליו היא יושבת בארץ וזה פי' שגעון וחלילה חלילה להתגאל זרע הקדש בטנוף הטנוף: נתן זרע. כמו השלם: (אבן עזרא)

ספורנו כי לא לו יהיה הזרע. ידע שלא היה הוא לבדו הזוכה בכל אותה המצוה שהרי בקדושי אחיו יקיים הזרע ונמצא אחיו זוכה במקצתם: לבלתי נתן זרע

לאחיו. שלא יזכה אחיו על ידו שיושג התכלית המכוון בקדושו: (ספורנו)

[י] וַיֵּרַע בְּעֵינָי יְהוָה אֲשֶׁר עָשָׂה וַיָּמַת גַּם-אֶתֹּו:

אונקלוס וּבְאִישׁ קָדָם יְיָ דִּי עֲבָד וְאַמִּית אֶף יָתָה: (אונקלוס)

יונתן וּבְאִישׁ קָדָם יְיָ מַה דְּעָבַד וּקְטַע אוּף יַת יוֹמוֹי: (תרגום יונתן)

[יא] וַיֹּאמֶר יְהוָה לְתַמָּר כָּלֹתוֹ שָׁבִי אֶל־מְנַה בֵּית-אָבִיךָ עַד-יִגְדַּל שְׁלָה בְּנֵי כִּי אָמַר פֶּן-יָמוּת גַּם-הוּא כְּאָחִיו וַתִּלְךָ תַּמָּר וַתֵּשֶׁב בֵּית אָבִיהָ:

אונקלוס וַאֲמַר יְהוָה לְתַמָּר כָּלֹתָהּ תֵּיבִי אֶרְמְלָא בֵּית אָבִיךָ עַד דְּיִרְבִּי שְׁלָה בְּרִי אָרִי אָמַר דְּלָמָא יָמוּת אֶף הוּא כְּאָחוּהִי וְאַזְלַת תַּמָּר וַיִּתִּיבַת בֵּית אָבוּהָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְהוָה לְתַמָּר כָּלֹתֶיהָ תֵּיבִי אֶרְמְלָא בֵּית אָבוּיךָ עַד דְּיִרְבִּי שְׁלָה בְּרִי אָרוּם אָמַר דְּלָמָא יָמוּת אֶף הוּא כְּאָחוּי וְאַזְלַת תַּמָּר וַיִּתְּבַת בֵּית אָבוּהָא: (תרגום יונתן)

רש"י כי אמר וגו'. כלומר, דוחה היה אותה בקש, (ס) שלא היה בדעתו להשיאה לו: כי אמר פן ימות. מוחזקת היא זו שימותו אנשיה (יבמות סד:): (רש"י)

ספתי חכמים (ס) דקשה לרש"י דהפסוק סותר עצמו דמתחילה כתיב עד יגדל שלה בני, משמע שהיה בדעתו ליתנה לשלה, ואחר כך כתיב כי אמר פן ימות וגו' משמע שלא רצה ליתנה לו, ועוד האי כי מאי נתינת טעם הוא אשכח מעלה שמאחר שהוחזקה לקטלנית איך אפשר שיתננה לו אחר שיגדל, ועל זה פירש דוחה היה אותה בקש, רצה לומר מה שאמר עד כי יגדל שלה בני דוחה היה אותה שלא היה בדעתו להשיאו לה, ומה שכתוב כי אמר פן ימות, הוא נתינת טעם על זה למה לא היה בדעתו וכו', ומפרש כי אמר פן ימות וכו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא **שבי אלמנה בית אביך**. בחסרון בי"ת קודם בי"ת כמו הנמצא בית ה': (אבן עזרא)

הרמב"ן **וטעם שבי אלמנה בית אביך**. שתנהגי אלמנותיך שם עד יגדל שלה רמז לה התאבלי ולבשי בגדי אבל ואל תסוכי שמן כאשה חגורת שק על בעל נעוריה עד שיגדל שלה וייבם אותך כי כן המנהג במתיבמת כי היוצאת וחפצה להנשא לאיש זר לובשת בגדי אבל ימים מעט כפי המנהג ומתנחמת ולובשת שנים ותכס בצעיף ותתעלף עד שתנשא לאיש

"כי אמר" - כלומר היה דוחה אותה בקש שלא היה בדעתו להשיאה לו כי אמר פן ימות גם הוא כאחיו כי מוחזקת היא זו שימותו אנשיה לשון רש"י ולא ידעתי למה יתבייש יהודה המושל בדורו מן האשה הזאת ולא יאמר אליה לכי לשלום

מביתי ולמה יטעה אותה והיא אסורה לשלה כמו שאמרו (יבמות טד) בנשואים בתרי זמני הויה חזקה ועוד כי בהיותו מקפיד על זנוניה לחייב אותה שריפה נראה שהיה חפץ בה להיותה בביתו ורחוק הוא שלא שמע יהודה כי בניו חטאו וישלחם ביד פשעם ואין לתמר בהם חטא והנכון בעיני שהיה שלה ראוי ליבם אבל לא רצה אביו שייבם אותה ועודנו נער פן יחטא בה כאחיו אשר מתו בנעוריהם כי נערים היו אין לאחד מהם שתיים עשרה שנה וכאשר יגדל וישמע למוסר אביו אז יתננה לו לאשה וכאשר המתינה ימים רבים וראתה כי גדל שלה בעיניה והוא עודנו נער לאביו כי אין לו עשר שנים והיה ממתין לו עוד אז מהרה תמר ברוב תאותה להוליד מזרע הקדש ועשתה המעשה הזה (הרמב"ן)

ספורנו שבי אלמנה. המתיני באלמנות כמו ימים רבים תשבי לי: **פן ימות גם הוא כאחיו.** פן ישגה ביופיה בילדותו כמו שעשו אחיו וימות: (ספורנו)

[יב] וַיְרַבּוּ הַיָּמִים וַתָּמָת בַּת-שׁוּעַ אִשְׁת־יְהוֹדָה וַיִּנָּחַם יְהוֹדָה וַיַּעַל עַל-גִּזְזֵי צֶאֱנוּ הוּא וְחִירָה וְרַעְהוּ הַעֲדֵלְמִי תַמְנָתָה:

אונקלוס וסגיאוי יומיא ומיתת בת שוע אשת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גוזזי עניה הוא וחירה רחמיה עדלמאה לתמנת: (אונקלוס)

יונתן וסגו יומיא ומיתת בת שוע אשת יהודה ואתנחם יהודה וסליק על גוזזי עניה הוא וחירה רחמיה עדולמאה לתמנת: (תרגום יונתן)

רש"י ויעל על גוזזי לאנו. ויעל תמנתה לעמוד על גוזזי לאנו: (רש"י)

אבן עזרא וינחם יהודה. פי' אחר שקבל תנחומין עלה: **על גוזזי צאנו.** על תחת אל: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויעל על גוזזי צאנו. היה עולה שם תמיד להתנחם שישים לבו בצאן וישכח רישו והוגד לתמר כי הוא עולה שם בכל יום תמיד וארבה לו באחד הימים או שהיה יהודה גדול בארץ והיו מתקבצים לו שם לעשות משתה בעת הגיזה כמשתה המלך והיו העניים הולכים שם והוגד לה טרם עלותו (הרמב"ן)

ספורנו ותמת בת שוע. והיה לו להכניס את כלתו לביתו תחת אשתו כמו שעשה אברהם כאמרו ויביאה יצחק האהלה שרה אמו ולכן נואשה תמר שיכניסה להיות עוד כלתו: (ספורנו)

[יג] וַיֵּגַד לְתָמָר לְאִמָּר הִנֵּה חֲמִיךָ עֹלָה תַמְנָתָה לְגִזְ צֶאֱנוּ:

אונקלוס ואתחנא לתמר למימר הא חמויך סלק לתמנת למיגז עניה: (אונקלוס)

יונתן ואיתני לתמר למימר הא חמויך סליק לתמנת למיגז עניה: (תרגום יונתן)

רש"י עלה תמנתה. ובשמסון הוא אומר וירד שמסון וגו' תמנתה (סופטים יד, א, ע)

בשפוע ההר היתה יושבת, עולין לה מכאן ויורדין לה מכאן: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) ואף על גב דלעיל (פ' י"ב) כתיב ויעל ופרש"י (ס) דויעל דבוק תמנתה, אם כן למה לא פירש זה לעיל, יא לומר דילמא ויעל קאי על גוזזי לאנו, כלומר עלה להר מקום שהיו קם הרועים, לעמוד על גוזזי לאנו וק"ל: (שפתי חכמים)

[יד] וְתֹסֵר בְּגְדֵי אֱלֻמְנוּתָהּ מֵעֲלֶיהָ וְתִכְסַּבְּ בְּצַעֲרָהּ וְתִתְעַלֶּף וְתִשָּׁבַב בְּפֶתַח עֵינָיִם אֲשֶׁר עַל-דַּרְךָ תִּמְנַתָּה כִּי רָאֵתָהּ כִּי-גָדַל שְׁלָהּ וְהוּא לֹא-נִתְּנָה לּוֹ לְאִשָּׁה:

אונקלוס וְאֶעֱדִיאת לְבוּשֵׁי אֲרַמְלוּתָהּ מִנָּה וְאֶתְפְּסִיאת בְּעֵיפָא וְאֶתְקַנַּת וִיתִיבַת בְּפֶרְשׁוֹת עֵינָיו דִּי עַל אֲרַח תִּמְנַת אַרְי חֲזַת אַרְי רְבָא שְׁלָהּ וְהִיא לֹא אֶתְיָהִיבַת לָהּ לְאִנְתּוֹ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶעֱדַת לְבוּשֵׁי אֲרַמְלוּתָהּ מִנָּה וְכִסְיִית בְּרִדְיָא וְאֶעֱטַפַת וִיתִיבַת בְּפֶרְשֵׁת אֲרַחֵין דְּכָל עֵינָיו מִסְתַּפְּלִין תַּמּוֹן דְּעַל שְׁבִילָא דְתִמְנַת אַרוֹם חֲמַת אַרוֹם רְבָא שְׁלָהּ וְהִיא לֹא אֶתְיָהִיבַת לָהּ לְאִנְתּוֹ: (תרגום יונתן)

רש"י ותתעלף. כסתה פניה (פ) שלא יכיר זה: ותשב בפתח עינים. בפתחת עינים, בפרשת דרכים (ג) שעל דרך תמנתה. ורבותינו דרשו, בפתחו של אברהם אבינו, (ה) שכל עינים מנפות לראותו (סוטה י:): כי ראתה כי גדל שלה וגו'. לפיכך הפקירה עצמה לכל יהודה, שהיתה מתאווה (ה) להעמיד ממנו בנים: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) מדכתיב בסמוך (פ' ט"ו) כי כסתה פניה, דמשמע שכבר הוזכר זה למעלה: (ג) לפי ששני דרכים מתפשטות זה לכאן וזה לכאן, לריד לפתוח עינים להתבונן באיזה דרך ילך, והיינו פתח עינים פתיחת עינים: (ה) פירוש בקצרו של אברהם אבינו, והתפללה שיזדמן לה איש מזרע אברהם כדי להעמיד בנים ממנו, והוא מאמר רז"ל בפ"ק דסוטה (י:): (ה) שהרי אחר כך חזרה ולבשה בגדי אלמנותה, ואם בקציל זנות היתה עושה לא היתה חוזרת ולובשת בגדי אלמנותה, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ותכס. פועל יוצא וטעמו ותכס עצמה: ותתעלף. טעמו שהסתיר פניה וכן ויתעלף. הסתיר פניו בבגדיו. וקרוב מהם מעולפת ספירים: בפתח עינים. שם מקום. ויש אומרים כי שני מעיינות מים היו בדרך ויש להם כדמות פתח ומשם יעבור יהודה בשבו אל מקומו: (אבן עזרא)

בעל הטורים בפתח עינים אשר. ס"ת רמ"ח כמנין אברהם שאמרה יהי רצון שאזקק לזדע אברהם: כי גדל. ג' במסורה הכא ואידך עד כי גדל מאד. כי גדל הכאב מאד. בשביל שראתה כי גדל שלה גדל הכאב שלה ובזכות זה יצא ממנה מלכות בית דוד שהיה הולך וגרל עד כי גדל מאד: (בעל הטורים)

אור החיים **כי ראתה וגו' והיא וגו'.** צריך לדעת למה הוצרך לומר **והיא** ולא הספיק לומר ולא נתנה וגו' והדבר מובן שעליה הוא אומר. ואולי כי ב' דברים אמר הכתוב האחד כי ראתה כי גדל שלה והדבר מובן שלא נתקיים מאמר חמיה שאמר עד יגדל וגו' כי עודנה בבית אביה, והב' **והיא לא נתנה** וגו' פירוש שראתה ברוח הקודש שאינו ראוי שתנתן היא לו לאשה, ולזה עמדה ועשתה והצליחה. וצא ולמד מה יצא ממנה לעולם מנשים באוהל תבורך: (אור החיים)

ספורנו **בפתח עינים.** בהתחלת שתי מסלות כי המסלה תקרא עין כמו על העין בדרך שור: **אשר על דרך תמנתה.** כדי שלא ימלט יהודה מלפגוש בה בבואו מתמנת: **כי ראתה כי גדל שלה.** וחשבה שכאשר יראנה יהודה בזולת בגדי אלמנותה וישאל מדוע ככה עשתה תשיבהו כי בא מועד להסירם שהרי אמר לה שבי אלמנה עד יגדל שלה והנה אז כבר גדל שלה: (ספורנו)

דעת זקנים **בפתח עינים.** שנתנה פתח לדבריה כדאית' במס' סוטה שאמרה יתומה אני פנויה אני פי' כשנשאתי לבניו ואיני כלתו: (דעת זקנים)

[טו] וַיִּרְאֶה יְהוָה וַיִּחְשְׁבֶהָ לְזוּנָה כִּי כֹסֶתָה פְּנֵיהָ:

אונקלוס וַחֲזָאָה יְהוָה וַחֲשַׁבָה פְּנֵיהָ פְּנֵי אֶרֶץ כְּסִיאת אֶפְאָה: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמִיקָה יְהוָה וַהֲוָה מִדְּמָה בְּאֶפְוֵי פְּנֵיהָ פְּנֵי אֶרֶץ כְּסִיאת אֶפְוֵי הַוָּת בְּבִיתֶיהָ דִּיהוָה וְלֹא הָוָה יְהוָה רְחִים יְתָה: (תרגום יונתן)

רש"י **ויחשבה לזונה.** לפי שיושבת (ט) צפרצת דרכים: **כי כסתה פניה.** ולא יכול לראותה ולהכירה. ומדרש רבותינו כי כסתה פניה, כשהיתה צבית חמיה היתה **כנועה** (ח) **לפיכך** לא חשדה: (רש"י)

שפתו חכמים (ט) דקשה לרש"י מה נתינת טעם זה לזה וכי צבציל שכסתה פניה תהיה זונה, אדרבה כנועה היא כיון שכסתה את פניה, לכן פירש לפי שיושבת וכו', ואחר כך אמר כי כסתה פניה ומפני זה לא הכירה שאילו הכירה לא היה חושבה לזונה, ואם תאמר יהודה איך בא על הזונה הא האצות וצניהם קיימו וקבלו עליהם התורה, וא"כ היאך עבר על לאו דלא תהיה קדשה (דברים כ"ג י"ח). והרא"ם תירץ אפשר שקדשה בכסף או בצטר, והגדי הוא לפיוס בעלמא. אי נמי יש לומר דקידש אותה צביאה ולקס קידושין בא אליה, והא דאמר בגמרא (עין בקידושין י"ב:) חזיף עלי מאן דמקדש צביאה היינו בעדים אצל בנינו לצינה מותר, והכא לאו עדים היו אלא רעהו שהוא כנפשו, או שלא צפניו היה, וז"ל הכתוב (פ' ט"ז) הבה נא ופירש"י (סג) הכיני עמך ודעתך, כלומר להתקדש לי צביאה, אי נמי סבירא ליה ללאו לא תהיה קדשה, בישראל וישראלית נאמר דכותית אינה אסורה אלא מדרבנן: (ח) (דב"ט), דאם לא כן הוה ליה להכירה צענת הדבור וצענת התשמיש,

כי ודאי לאחר כן גילתה פניה, לכך אמר ומדרש רבותינו כו': (ספתי חכמים)

אבן עזרא **כי כסתה פניה**. פי' ותתעלף. והמפרש כי כסתה פניה במיני צבעונין והביא ראיה מבתו הבל הוא. כי אין מביאין ראיי מן השוטים. גם נכון הוא מה שדרשו רז"ל שהיתה צנועה בבית חמיה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויחשבה לזונה**. לפי שיושבת בפרשת דרכים כי כסתה פניה ולא יכול לראותה ומדרש רבותינו כי כסתה פניה כשהיתה בביתו היתה צנועה לפיכך לא חשדה לשון רש"י ופשוטו של הרב יתכן כי דרך הזונה לישוב בפתח עינים כדכתיב (משלי ט יד טו) וישבה לפתח ביתה על כסא מרומי קרת לקרוא לעוברי דרך וגוי ואמר כי כסתה פניה ולא הכירה אבל מדרש רבותינו "שכסתה פניה בבית חמיה" לומר שהצניעה עצמה ממנו בביתו ולא ראה פניה מעולם ואיך יכירנה והנכון בעיני עוד לפי הפשט שיאמר שחשבה לזונה בעבור שתכסה הפנים כי אחרי כן אמר כי לא ידע כי כלתו היא והטעם כי דרך הזונה לשבת בפתח עינים מעולפת הצעיף מכסה קצת השער וקצת הפנים ומשקרת בעינים ושפתים ומגלה הגרון והצואר כי בעבור שתעיז פניה ותאמר לו ותחזק בו ונשקה לו תכסה קצת הפנים ועוד כי הקדשות היושבות על דרך בעבור שתזננה גם עם הקרובים יכסו פניהן וכן יעשו הקדשים גם היום בארצותם ובשובם לעיר לא נודעו ושנינו (כלים כד טז) שלש שבכות הן של ילדה טמאה מדרס ושל זקנה טמאה טמא מת ושל יוצאת חוץ טהורה מכלום "יוצאת חוץ" היא הזונה נפקת ברא ונותנת שבכה על קצת הראש לא שתשכב עליה ותהיה טמאה מדרס ולא לכסות בה ראשה ותטמא טמא מת אבל לקשוט קווצותיה ולהיותן מתחת השבכה נראין ואינן נראין ולכך טהורה מכלום (הרמב"ן)

בעל הטורים **ויחשבה**. ג' במסורה עיין מה שכתבתי בפרשת לך לך: **לזונה**. ב' במסורה ויחשבה לזונה. איכה היתה לזונה. מה תמר בבזיון ולבסוף בכבוד אף ירושלים סופה בכבוד כדכתיב ולכבוד אהיה בתוכה וזהו זאת קומתך דמתה לתמר: (הטורים)

דעת זקנים **ויחשבה לזונה**. וכי מה איכפת ליה אלא בקש לילך לו נשאה עיניה למרום ואמרה רבון העולמים וכי לא אני זוכה להוציא חכם מגופו של צדיק זה מיד שלח לו הקב"ה מיכאל והחזירו כתיב הכא ויט אליה וכתוב ותט לפני מה התם על ידי מלאך הכא נמי על ידי מלאך: (דעת זקנים)

ויט אליה אל-הדרך ויאמר הבה-נא אבוא אליך פי לא ידע פי כלתו הוא ותאמר מה-תתן-לי' פי תבוא אלי':

אונקלוס וסָטָא לְוֹתָהּ לְאַרְחָא וְאָמַר הָבִי כְעַן אֵיעוּל לְוֹתִיךְ אַרְי לֹא יָדַע אַרְי כְּלָתָהּ הִיא וְאֶמְרַת מַה תִּתֵּן לִי אַרְי תֵּיעוּל לְוֹתִי: (אונקלוס)

יונתן וסָטָא לְוֹתָהּ לְאַרְחָא וְאָמַר הָבִי פְדוֹן אֵיעוּל לְוֹתִיךְ אַרְי לֹא יָדַע אַרְי פְּלִתִיָּה הִיא וְאֶמְרַת מַה תִּתֵּן לִי אַרְי תֵּיעוּל לְוֹתִי: (תרגום יונתן)

רש"י **ויט אליה אל הדרך**. מדרך שהיה צה, נטה אל הדרך אשר היא צה, ובלשון

לע"ז דשטורני"ר (אבלענקען): הבה נא. הכיני עצמך ודעתך לכך. כל לשון הבה לשון הזמנה הוא, חוץ ממקום שיש לתרגמו בלשון נתינה, ואף אותן של הזמנה קרובים ללשון נתינה
הס: (רש"י)

ספורנו כי לא ידע כי כלתו היא. גם אחר שנטה אליה אל הדרך לא הכירה שאם היה מכירה היה מדבר בה בשביל בנו ולא יתברך נתכנו עלילות שרצה שיהיה זרעה מיהודה שהיה יותר שלם ורצוי משלה וממנה יהיה משיח צדקנו: **מה תתן לי**. התחילה לדבר כדי שיכירה כי לא היתה מכונת לשום אתן בלי ספק אבל היתה כונתה להקים זרע מיהודה ובכן לקחה ערבון לא להנות בו אלא לעדות ואם היה נותן לה אתן לא היתה מקבלת כי לא היה אז עמה עדות לזכות את נפשה: (ספורנו)

[יז] ויאמר אנכי אשלח גדי-עזים מן-הצאן ותאמר אם-תתן ערבון עד שלחך:

אונקלוס ואמר אנא אשלח גדיא בר עזי מן ענא ואמרת אם תתן משכונא עד דתשלח: (אונקלוס)

יונתן ואמר אנא אשדר גידי בר עזי מן ענא ואמרת אי תתן משכונא עד דתשדר: (תרגום יונתן)

רש"י ערבון. משכון. (רש"י)

ספורנו אם תתן ערבון. אם תתן אז אעשה מה שצוית באמרך הבה נא אבא אליך: (ספורנו)

דעת זקנים ותאמר אם תתן ערבון. י"מ שבא עליה בקידושין וכן מפרשי מה תתן לי כי תבוא אלי כלומר במה תקדשני ויאמר אנכי אשלח גדי עזים וגוי, ותאמר אם תתן ערבון וגוי ויאמר וגוי ותאמר חותמך ופתילך וגוי. פי' טבעתך שאתה חותם בה וקדשה בטבעת. ותימה לה"ר משה וכי מה הועילו הקידושין והרי צריכים עדים ואפי' שניהם מודים כדאי במס' קדושין. וי"ל דמסתמא אדם חשוב כיהודה לא היה יוצא לדרך בלא שנים רעהו ואחר עמו כמו תלמיד חכם וקדשה בפניהם. וא"ת ואכתי היאך הועילו הקדושין והלא לא מסר לה הטבעת אלא בתורת משכון ואמרינן בקדושין קדשה בפרוטה והניח משכון עליה אינה מקודשת. וי"ל שהקנה לה הטבעת באותה שעה לגמרי אמנם לאחר מכן התנה עמה שאם שולח גדי עזים שתחזיר לו הטבעת כנ"ל: (דעת זקנים)

[יח] ויאמר מה הערבון אשר אתן-לך ותאמר חתמך ופתילך ומטה אשר בידך ויתן-לה ויבא אליה ותהר לו:

אונקלוס ואמר מה משכונא די אתן לך ואמרת עזקתך ושושפך וחוטריך די בידך ויהב לה ועל לותה ועדיאת לה: (אונקלוס)

יונתן ואמר מה משכונא דאתן ליה ואמרת סיטומתך וחויטיך וחויטריך דבידך

ויהב לה ועל לנותה ואתעפרת ליה: (תרגום יונתן)

רש"י חתמך ופתילך. עזקתך ושופיך. טבעת שאתה חותם בה, ושמלתך (א) שאתה מתכסה בה: ותהר לו. גבורים כיוצא בו, (ב) לדיקים כיוצא בו: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דקשה לרש"י למה מתרגם התרגום על חותמך עזקתך, דהיינו הטבעת, והא חותם כתיב, ועל זה פירש טבעת שאתה חותם בה, ומה שמתרגם נמי על פתילך שופיך דהיינו שמלתך, והא פתילך כתיב, ועל זה פירש ושמלתך שאתה מתכסה בה, ראה לומר גבי פתיל דכתיב גבי לילית כתיב ביה אפר תכסה (דברים כ"ב י"ב), ואם כן הכי נמי כסותך שאתה מתכסה וכו': (ב) פירוש דקשה לרש"י למה כתיב ותהר לו, הוה ליה למימר ממנו כמו לדקה ממני (לקמן פ' כ"ו), ופירש"י ממני נתעברה, אללא לו ר"ל שדומה לו במידותיו וכו', ואין להקשות מנין לגבורים ולדיקים, י"ל דהי מינייהו מפקת: (שפתי חכמים)

אבן עזרא חותמך. מרב תאותו נתן ג' דברים ערבון על דבר קל. ופיי קדשה בפסוק לא יהיה קדש אפרשהו: (אבן עזרא)

הרמב"ן חותמך ופתילך. עזקתך ושופיך טבעת שאתה חותם בה ושמלתך שאתה מתכסה בה לשון רש"י ואיננו נכון שיתן שמלתו וילך ערום ממנה ואיך תקרא השמלה פתיל ואיך יאמר הכתוב (בפסוק כה) "והפתילים" בלשון רבים ואם תאמר כי על שם פתילי הציצית תקרא השמלה פתיל חלילה שיקיים יהודה מצות ציצית ויזלזל בו לתת אותו בזמה ואולי היה בידו סודר קטן אשר יעטוף בו קצת הראש לפעמים ויקרא פתיל בעבור שהוא קצר כפתיל והוא תרגום שופיפא ולא תמצא לאונקלוס בכל שמלה שבתורה שיתרגם אותה שופיפא אבל לשון כסות ומלבוש תרגום בכלם מלבד ופרשו השמלה (דברים כב יז) שאומר בו ויפרשו שופיפא לפי שהוא הסודר הידוע בתלמוד (כתובות ז) שיודעו בו הבתולים וכן תרגם יונתן בן עוזיאל (ישעיהו ג כב) המעטפות "שופיפא" שהם סודרים קטנים יעטפו בהם הראש ויפרשו אותם הנכבדים על המגבעות והפארים אשר על ראשם וזה המנהג עודנו היום בארצות המזרח ויתכן עוד כי היה ליהודה חותם כצורת אריה או צורה אחרת ידועה כמושלים והיו בידו פתילים שבהם כצורה ההיא לצייר בה והמטה היה בידו כמשפט שליט ונוגש כענין שכתוב (יחזקאל יט יד) מטה עוז שבט למשול וכתיב (להלן מט ז) לא יסור שבט מיהודה ואלה נתן בידה (הרמב"ן)

בעל הטורים ופתילך. תפליך. הפתילים התפילין: ומטך. ב' במסורה הכא ואיך ומטך אשר הכית בו את היאור. מלמד שזה המטה שנתן בידה הוא המטה שהכה בו את היאור ונעשו בו כל הנסים: (בעל הטורים)

ספורנו ופתילך. צמיד פתיל עליך כמו סודר שבמתניו שמנו חכמים ובחרה באלה הכלים המורים הגדולה והגבורה כחותם ושבת המושל והאזור כאמרו אזור נא כגבר חלציך וזה עשתה כדי שתהרהר במעלת יהודה וגדולתו: (ספורנו)

כלי יקר חותמך ומטך ופתילך. כפי הפשט נראה ליתן טעם למה נתן ערבון דווקא ג' אלו, וזה לפי שכוונתו היתה לשם זנות, והיה מבזה חותם אות ברית קודש

אשר בבשרו, והיה מבזה גם מטה מושלים אשר בידו אשר בו יהיה רועה ומנהיג, אשר נצטווה בלא ירבה לו נשים, כי לא יתכן שרועה ישראל יהיה רועה זונות, והיה מבזה גם מצות ציצית המצילין מן העריות, כמעשה ההוא (מנחות מד.) ששכר זונה בעד ת' זו וניצל ע"י מצות ציצית וזה לא ניצול, ובוזה מיושב מה הגיד לנו הכתוב בזה שנתן ג' אלה למשכון, לפי שבא לתרץ למה לא זכר באות ברית קודש, ובמטה מושלים אשר בידו, ובציצית שבבגדיו, אלא לפי שנתן שלשתן ערבון והיו מבוזים בעיניו ע"כ לא זכר בחותם שבבשרו לפי שנתן מידו סתם חותם שבידו, ע"כ לא היה לו דבר המזכירו בחותם שבבשרו, וגם המטה אשר בידו נתן מידו, גם פתילך היינו הציצית נתן לה ע"כ לא היה לו דבר שיצילו מן הזנות.

ומדרשו הוא, לפי שכל מה שאירע לאבות היה סימן לבנים אע"פ שהאבות לא נתכוונו לזה, כך בסיפור זה פרט לך ענינים הנעשים במעשה ההוא להודיע את אשר יקרה לבנים באחרית הימים, יען כי היוצא מביאה זו היא שממנה נולד הגואל לשה פזורה ישראל, לשלח מהם הצפיר והשעיר מלך יון ושאר מלכי האומות דמסגי ברישא בהצלחתם כגדי זה, כדאיתא בגמרא (שבת עז:) למה עיזי מסגי ברישא ומסיק כברייתא של עולם דברישא חשוכא והדר נהורא, ובלי ספק ששאלה זו היתה על צד הרמז למה האומות קודמין לישראל בהצלחתם, ומתרץ כברייתו של עולם שמתחלה שימש החשך ואח"כ האור, כך האומות ההולכים בחושך תשמישם בעה"ז תחלה, ואח"כ שימש אור ישראל ואין כאן מקומו להאריך

זה"ש כאן מה תתן לי. מה יהיה תכלית ביאה זו, והשיב אנכי אשלח גדי עזים. היינו מלכי בבל העזים מן הצאן. שה פזורה ישראל, ע"י הגואל שילוד מביאה זו ומה הערבון במה יהיו בטוחים שיהיה כך, ושלח חותם ומטה ופתיל רמז לגי דברים ממושכנים כל זמן שישראל בגלות. משכון ראשון הוא חותמו של הקב"ה דהיינו שם של יה אשר חתם ה' על השבטים, הראובני החנוכי הפלואי, כמו שפירש"י פרשת פנחס (כו.ה) ומה שקדמה ה"א ליו"ד במלת החנוכי, לפי שכך המדה בכל חותם שבטבעתו של הקב"ה חקוק שם יה כסדרו, ואחר שנחתם על השבטים נתהפכו האותיות כדרך כל חותם שנאמר (איוב לח.יד) תהפך כחומר חותם, וחותם זה ממושכן כי בכ"מ שגלו, שכינה היה עמהם, ושם של יה דהיינו החותם אינו יכול להיות במלואו עד שיגאלו הבנים ויהיו מסובים על שלחן אביהם שבשמים שנאמר (שמות יז.טז) כי יד על כס יה. משכון שני היינו אלף של כסא, שנאמר כי יד על כס יה. כי אין השם שלם ואין הכסא שלם עד לעתיד, והיינו פתילך הציצית כי תכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכסא הכבוד (מנחות מג:) ואם כן התכלת שבציצית מזכיר הכסא הכבוד, והיות הפתיל ערבון רמז להיות הכסא קצת ממושכן ולעתיד יהיה השם שלם והכסא שלם שנאמר (תהלים קלב.ג) אוה למושב לו כי אותיות אוה ממלאים השם והכסא.

דבר אחר, פתילך רמז למה שנאמר בהם וקצץ פתילים (שמות לט.ג) במשכן ובכל כליו, ונתמשכנו כלם כדאיתא במדרש (שמו"ר נא.ג) אלה פקודי המשכן משכן. שנתמשכן ב"פ בעונם של ישראל כו', ומטף היינו משכון וי"ו אליהו, כי צורת הוי"ו כצורת המטה, ואמרו רז"ל (במדרש חסרות ויתירות) שנכתב ה' פעמים אליהו חסר וי"ו, וה' פעמים כתיב יעקוב מלא בוי"ו, כי אליהו נתן אותם משכון ליעקב שיבא ויגאל את בניו, ואולי שלכך לקח למשכון וי"ו רמז למטה ושבת מושלים שביד יהודה יהיה ממושכן כל ימי השמה. או רמז לוי"ו של שם הגדול הממושכנת, כי בעה"ז אין משתמשים כ"א בשם של יה. וי"א שנתן לו אליהו תקיעת כפו שיגאלם וחמשה אצבעות של הכף דומה לחמשה ווי"ן, וכל אלו הדברים ברורים

למבין וכבוד ה' הסתר דבר ישמע חכם ויוסיף לקח. (כלי יקר)

[יט] ותקם ותלך ותסר צעיפה מעליה ותלבש בגדי אלמנותה:

אונקלוס וקמת ואזלת ואעדיאת עיפה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: (אונקלוס)

יונתן וקמת ואזלת ועדת רדידה מנה ולבישת לבושי ארמלותה: (תרגום יונתן)

ספורנו ותלבש בגדי אלמנותהי שלא היה עם לבבה להנשא אחרי שהשיגה את הזרע המכוון: (ספורנו)

[כ] וישלח יהודה את-גדי העזים ביד רעהו העדלמי לקחת הערבון מיד האשה ולא מציאה:

אונקלוס וישדר יהודה ית גדיא בר עזי בידי דרחמיה עדלמיה למסב משפונא מידא דאתתא ולא אשפחה: (אונקלוס)

יונתן וישדר יהודה ית גדי בר עזי ביד רחמיה עדולמיה למסב משפונא מידא דאתתא ולא אשפחה: (תרגום יונתן)

בעל הטורים מצאה. ב' במסורה הכא ואידך ואם בשדה מצאה. לומר בשביל שבשדה מצאה תחלה ועתה חזרה לביתה על כן לא מצאה: (בעל הטורים)

[כא] וישאל את-אנשי מקמה לאמר איה הקדשה הוא בעינינו על-הדרך ויאמרו לא-היתה בזה קדשה:

אונקלוס וישאל ית אנשי אתרה למימר אן מקדשתא היא בעינינו על ארחא ואמרו לית הקא מקדשתא: (אונקלוס)

יונתן וישאל ית אינשי אתרה למימר האן מטעיתא דהיא בסכות עינינו על אורחא ואמרו לא הות הקא מטעיתא: (תרגום יונתן)

רש"י הקדשה. מקודשת ומזומנת לזנות: (רש"י)

[כב] וישב אל-יהודה ויאמר לא מצאתיה וגם אנשי המקום אמרו לא-היתה בזה קדשה:

אונקלוס ותב לות יהודה ואמר לא אשפחיתה ואף אנשי אתרא אמרו לית הקא מקדשתא: (אונקלוס)

יונתן ותב לות יהודה ואמר לא אשפחיתה ואוף אינשי אתרא אמרו לא הות הקא

מטעיתא :

(תרגום

יונתן)

ספורנו וגם אנשי המקום אמרו. כמשחקים וקיקלון על כבודך: (ספורנו)

[כג] וַיֹּאמֶר יְהוּדָה תִּקַּח-לָהּ פֶּן נִהְיֶה לְבוֹז הַגֵּה שְׁלַחְתִּי הַגְּדִי הַזֶּה וְאַתָּה לֹא מִצְאָתָהּ:

אונקלוס וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסָּב לָהּ דִּילְמָא נְהִי לְחוּף הָא שְׁדָרִית גְּדִיא הַדִּין וְאַתָּה לֹא אֲשַׁכַּחְתָּהּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יְהוּדָה תִּסָּב לָהּ מִשְׁפּוֹנֵיָא דִּילְמָא נְהִי לְחוּף הָא שְׁדָרִית ית גְּדִיא הַדִּין וְאַתָּה לֹא אֲשַׁכַּחְתָּהּ: (תרגום יונתן)

רש"י תקח לה. (ג) יהיה שלה מה שבזיה: פן נהיה לבז. אם תבקשנה עוד, (ד) יתפרסם הדבר ויהיה גנאי, כי מה עלי לעשות עוד (ה) לאמת דברי: הנה שלחתי הגדי הזה. לפי שרמה יהודה את אביו בגדי עזים, שהטביל כחנת יוסף בדמו, רמזהו גם אותו בגדי עזים (ב"ר פה, ע:). (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דקשה לרש"י דהא כבר נתן לה למה כתיב תקח לה, ועל זה פירש יהיה שלה: (ד) ולא בשביל שיניח לה הערבון יהא זה בזיון להם: (ה) ראונו לפרש מה שכתוב הנה שלחתי מה טעם הוא אשלמעלה, ומפרש דהכי קאמר א"ת שהרי מוכרח אני לכך שהרי אמרתי שאשלח לה גדי עזים כי מה עלי וכו' הנה שלחתי וגו', והוכרח להוסיף כי מה עלי לעשות קודם הנה שלחתי, מפני שבזולת זה אין טעם לדיקות המאמר תקח לה, למאמר הנה שלחתי וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא תקח לה. עזוב אותה ותקח הערבון: פן נהיה לבז. ללעג שנתתי חותם ופתיל ומטה ערבון על דבר קל כזה: ואני הנה שלחתי את הגדי הזה ואתה לא מצאתה. וזה אות כי תקח לה הערבון: (אבן עזרא)

בעל הטורים לבז. ב' במסורה. פן נהיה לבז. ונעוה לב יהיה לבז. בשביל שעיות לב אביו לומר הכר נא הכתונת בנד היא היה לבז שאמרה לו הכר נא למי החותמת: (בעל הטורים)

ספורנו הנה שלחתי. ולא שקרתי באמונתי: (ספורנו)

[כד] וַיְהִי | כְּמִשְׁלַשׁ חֳדָשִׁים וַיֵּגַד לְיְהוּדָה לֵאמֹר זָנַתָּה תָמַר פְּלִתָּךְ וְגַם הִגַּה הַרְה לְזַנוּגִים וַיֹּאמֶר יְהוּדָה הוֹצִיאָוּהָ וְתִשְׁרָף:

אונקלוס וְהוּהּ כְּתִלְתּוֹת יָרַחְתָּא וְאַתְחִנָּא לְיְהוּדָה לְמִימַר זְנִיאַת תָּמַר פְּלִתָּךְ וְאַף הָא מְעַדְיָא לְזַנוּגִיא וַאֲמַר יְהוּדָה אֲפָקוּהָ וְתִתְוַקַּד: (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה בְּזָמַן תְּלַת יָרְחִין אֲשֶׁתְּמוֹדָעָא דְמַעְבְּרָא הִיא וְאִיתְּנִי לְיְהוּדָה לְמִימְרָא זְנִייתָ תְּמַר פְּלִתָּךְ וְאוּף הָא מַעְבְּרָא לָנֻנוּ וְאָמַר יְהוּדָה הָלָא בֵּית פְּהוּ הִיא הַנְּפִקוּהָ וְתַתּוֹקֵד : (תרגום יונתן)

רש"י כמשלש חדשים. רובו של ראשון, ורובו של (ו) אחרון, ואמלעי שלם (גדה ח:). (ז) ולשון כמשלש חדשים, כהשתלש החדשים, כמו ומשלוח מנות (אסתר טו, יט.), משלוח ידם, וכן תרגום אונקלוס כתלתות ירחיא: הרה לזנונים. שם דבר, מעוברת, (ח) כמו אשה הרה, וכמו צרה כחמה: ותשרף. אמר אפרים מקשאה משום רבי מאיר, בתו של שם היתה (ט) שהוא כהן, לפיכך דנוה (י) בצריפה: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) אף על פי שהולד אינו ניכר אללא עד ג' חדשים דהוא שליט של ימי עבודה, הני מיילי היכא דיכלה לט', אבל תמר ילדה לז' חדשים מדכתיב (לקמן פ' כ"ז) ויהי צעת לדתה, ולא כתיב וימלאו ימיה כמו גבי רבקה וכדפירש"י צפרשת תולדות (לעיל כ"ה כ"ד ד"ה וימלאו) לכך היה הולד ניכר קודם ג' חדשים: (ז) ואם תאמר מנא ליה לרש"י דילמא איפכא הראשון והשני שלם והאחרון לא היה שלם, או הראשון לא היה שלם והשני והשלישי היו שלמים, ויש לומר דאם כן לא יהיה רק ב' חדשים ועשרה ימים, שהרי מחדש אחד לא יהיה רק עשרה ימים שהוא שליט של חדש, וזה אינו נקרא חדש כיון שהוא מיעוט של חדש, וקרא קאמר כמשלש חדשים כלומר ג' חדשים שלמים. והרא"ם פירש דאפשר שאין העובר ניכר בשליט ימי עבור, רק שרוב ראשון ואמלעי שלם ורוב שלישי כג' חדשים שלמים דרובו ככולו משום דחדשים גורמים: (ח) ר"ל לפי שמלאנו הרה לשון עתיד כמו (לעיל ט"ז י"א) הנך הרה וילדת בן, והכא לא שייך למימר הכי שהוא לשון עתיד, דמי יאמר להם שהיא עתידה להיות הרה, לכן פירש שהוא שם דבר: (ט) לאו דוקא בתו דהא שם כבר מת כשהיה יעקב נ' שנה ועתה הוא יותר מבן ק"י שנה, אללא ממספחתו: (י) ואם תאמר למה חייבה בצריפה הא לאו נשואה היתה וגם לא מאורסה היתה, וצת כהן אינה בצריפה אללא כשהיא נשואה או ארוסה (סנהדרין נ"ג), ומה שהיתה זקוקה ליצם לאו צת מיתה היתה אללא לאו דלא תהיה אשת המת החולה (דברים כ"ה ה'), ויש לומר דלכך דנוה במיתה כדי לאיים על הצריות שלא יפרצו הדור ויקלקלו, וכיון דדנוה במיתה דנוה בצריפה, דהא מלינו בשאר מקום דצת כהן דינה בצריפה, וזה גם כן דעת רש"י שפירש לפיכך דנוה בצריפה וכמו שפירש הרא"ם. ומהרש"ל כתב וקשה והלא פנויה היתה, ויש לומר דסומרת יצם היתה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כמשלש חדשים. בתוסי' מ"ם קודם שלש ובימים בתוספת מ"ם אחר שלש: (עזרא אבן)

הרמב"ן ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. אמר אפרים מקשאה תלמידו של רבי

מאיר משום רבי מאיר תמר בתו של שם היתה שהוא כהן לפיכך דנוה בשריפה (ב"ר פה ט) זה כתב רש"י ולא פירשו ואני לא ידעתי הדין הזה שבת כהן אינה חייבת שריפה אלא בזנות עם זיקת הבעל ארוסה או נשואה כמו שמפורש בגמרא בסנהדרין (נא) אבל בת כהן שומרת יבם שזינתה אינה במיתה כלל ובין בת ישראל ובין בת כהן אינה בלאו גרידא ואם תאמר שהיה היבום נוהג בבני נח והיא להם בכלל אשת איש ואזהרה שלהם זו היא מיתתם (שם נח) והלא הם אומרים (ב"ר פה ה) שיהודה התחיל במצות יבום תחלה וכן בגמרא סנהדרין (נז) מוכיח שאין יבמה בבני נח חייבת כלל ונראה לי שהיה יהודה קצין שוטר ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו איננה נדונת כמשפט שאר האנשים אך כמבזה את המלכות ועל כן כתוב ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות בה ככל אשר יצוה והוא חייב אותה מיתה למעלת המלכות ושפט אותה כמחללת את אביה לכבוד כהונתו לא שיהיה דין הדיוטות כן ועל דרך הפשט יתכן שהיה משפטם כנהוג היום במקצת ארצות ספרד שהאשה אשר תזנה תחת אישה מוסרין אותה לבעלה והוא דן אותה למיתה או לחיים כרצונו והנה היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם (הרמב"ן)

בעל הטורים ויאמר יהודה הוציאוה ותשרף. הוא ר"ת שם בן ארבע מלמד שהקב"ה זימן לה הסימנין שנאבדו ממנה: **הוציאוה ותשרף**. פרש"י לפי שבתו של שם היתה ובת כהן שזינתה בשריפה. והקשה הרמב"ן דמה שכתוב בת כהן שזינתה בשריפה היינו ארוסה או נשואה אבל שומרת יבם אפילו כהנת אינה אלא בלאו וכי תימא מפני שהיה יבום בבני נח ואזהרתן זו היא מיתתן הא מוכח בסנהדרין שאין יבום נוהג בבני נח כלל. ועוד קשה דכל מיתה האמורה בבני נח אינה אלא סייף ועוד מה שאמר צדקה ממני כ"ש שהיה לה להתחייב. ופירש הוא בשביל שהיה קצין ומושל בארץ והכלה אשר תזנה עליו אינה נידונית כמשפט שאר נשים הזונות אך כמבזה את המלכות ועל כן אמר הוציאוה ותשרף כי באו לפניו לעשות לה את כל אשר יצוה והוא חייב אותה למעלת המלכות. וע"ד הפשט שהיה המשפט אשר תזנה תחת אישה שמוסרים אותה לבעלה והוא דן אותה לחיים או למות כרצונו והנה תמר היתה מיועדת לשלה בנו והיא להם כאשת איש בנימוסיהם. ור"י החסיד פירש לא דן אותה יהודה לשריפה אלא שישרפו לה רושם בין פניה לסימן שהיא זונה וכאשר ידע יהודה שהיה ממנו ולא היתה זונה לא עשו לה דבר. עוד מקשים על מה שאמר יהודה הוציאוה ותשרף והלא יהודה מלך היה ומלך לא דן ולא דנין אותו, ועוד בדיני נפשות מתחילין מן הצד, ועוד האיך היה דן על כלתו, ומתרצים שיצחק ויעקב ויהודה דנוה והתחילו ביהודה מן הצד. ובמדרש ששם בעצמו דנה ואי אפשר להיות כשתדקדק בחשבון שנות דור ודור תמצא שמת כבר ומה שאמרו בע"ז פנוי הבא על הפנויה בית דינו של שם גזרו משום מעשה דתמר לא שהיה קיים אלא כל בית דינו אחריו נקראו על שמו: (בעל הטורים)

אור החיים הוציאוה ותשרף. הטעם משום דבית דין של שם גזרו על זנות עם האומות כאומרים בע"ז דף ל"ו, ומשמע אפילו אין שם איסור ערוה לא האסורה לבני נח ולא האסורה לישראל אף על פי כן גזרו עליה, ואולי כי מסורת היתה בידם לגזור גזירות ולהרוג העובר על הגזירה. ולזה כשידע כי עמו היו הדברים נפטרה כי הגזירה היתה על זנות גוי דוקא. ואין בה גם כן איסור ערוה כי כלתו מותרת לבן נח. ולפי דבריהם שאמרו (סוטה י): ולא יסף לדעתה שלא פסק ממנה עוד הרי זה מגיד כי האב היה מיבם לכלתו: (אור החיים)

ספורנו וגם הנה הרה. ולא השתדלה לכסות קלון לכבודך: (ספורנו)

דעת זקנים **זנתה תמר כלתך**. למה הוצרך לומר אחר כן וגם הנה הרה לזנונים ושמה י"ל שלא היו דנין באותה פרק בזנות בלא הריון. ד"א שלא היו דנין אלא כשמזנה לשני בני אדם: **הוציאוו ותשרף**. אמר אפרים מקשאה תמר בתו של שם היתה שהיה כהן ובת כהן שזינתה היא בשריפה. ותימא שלא היו עדים והתראה בדבר. ותירץ הר' יוסף מארץ ישראל דדור פרוץ היה לכך חייבוה כדי לעשות סייג לתורה כדאמרינן בסנהדרין פרק נגמר הדין תניא ר' אלי' ב"י אומר ב"ד מכין ועונשין שלא מן הדין וכי' וכן יהושע שהרג עכן ומסיק תלמודא דלא עשה בה מעשה אלא כדי לרדות ישראל. ומיהו קשיא כיון דבתו של שם היתה א"כ מאי האי דכתיב לעיל שבי אלמנה בית אביך והרי כשתחשוב שנותיו של שם תמצא שכבר מת. והתם במס' סוטה משמע הכי דמסיק דאמרה לו יתומה אני פנויה אני. ונ"ל בבית אביה קרי נמי לאחר מיתת אביה: (דעת זקנים)

[כה] הוא מוצאת והיא שלחה אל-חמיה לאמר לאיש אשר-אלה ל' אנכי הרה ותאמר הפר-נא למי החתמת והפתילים והמטה האלה:

אונקלוס היא מתפקא והיא שלחת לחמוהא למימר לגבר די אלין דילה מנה אנא מעדנא ואמרת אשתמודע פער למן עזקתא ושופא וחוטרא האליו: (אונקלוס)

יונתן תמר מתאפקא לאיתוקדא ובעת תלת משפוננא ולא אשפחתנון תלת עינהא לשמי מרומא וכן אמרת בבועו ברחמין מן קדמך יי עני יתי בהדא שענתא אננקי ואנהר עייני ואשפח תלת סהדי ואנא מקימא לך מן חרצני תלתא קדישייא דמקדשין שמה ונחתין לאתון נורא בבקעת דורא ביה שענתא רמו קודשא בריך הוא למיכאל ואנהר עיינה ואשפחתון ונסיבת יתהון וטלקת יתהון קמי ריגלי דייננא ואמרת גברא דאליו משפוננא דידיה מיניה אנא מעברא ואף על גב דאנא יקדא לית אנא מפרסמא ליה ברם מרי עלמא יתן בלבביה דיכיר יתהום וישזיב יתי מן דינא רבא הדין וכיון דחמא יתהום יהודה אפר יתהום בכו אמר בלביה טב לי בהית בעלמא הדין דהוא עלם עביר ולא נבהית באנפי אבהתי צדיקא בעלמא דאתי טב לי יקיד בעלמא הדין באישא טפיא ולא ניקד בעלמא דאתי באישא אכלא אשא דמיכלא קביל מיכלא הוא לפום דאמרת ליעקב אבא אפר פדון פרגודא דברך לפום פן צרכית למשמע בבי דינא למן אינון סיטומתא וחוטרא וחוטרא האליו: (תרגום יונתן)

רש"י הוא מואלת. לישרף: והיא שלחה אל חמיה. לא רתה להלצין פניו, ולומר ממך אני מעוברת, אלא לאיש אשר אלה לו, אמרה, אם יודה מעלמו, יודה, ואם לאו, ישרפוני ואל חלצין פניו, מכאן אמרו, נוח לו לאדם (כ) שיפילוהו לכבשן האש ואל ילצין פני חבירו זרבים: הכר נא. אין נא אלא לשון זקנה, הכר נא זוראך, ואל תאזד (ב) שלש נפשות: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) ואם תאמר מנלן דילמא מה שתמר לא היתה מודה משום דעדיין לא הפילוה לאש ולא היה אש זוער, אכל אם היה האש זוער היתה מודה, וי"ל דפירש ר"ת בתוס' פרק הזהב (ב"מ נ"ט. ד"ה דכתיב) מלכתיב היא מואלת חסר א' שהוא

מלשון ויכת אש בציון (איכה ד' י"א), אם כן שמע מינה שהאש היה בוער ואפילו הכי לא היתה מודה, לכך פירש מכאן אמרו וכו': (ב) היא לא היתה יודעת שג' נפשות היו, אלא רש"י נקט זה לפי האמת שהיו ג', אבל היא לא אמרה רק שתי נפשות. ופירש מהרש"ל דהוכחת רש"י הוא מדכתיב הכר נא וגו', ולמה כתב נא באמצע, הוה ליה למיכתב או בתחילה או בסוף, ולכן מדקדק רש"י מתחילה אמרה הכר שאני הרה ממך ועוד אמרה נא, כלומר ועוד בקשה אחרת שלא תאבד הנפש היתירה כלומר שתודה לדברי שלא תאבד שלשה נפשות עכ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא היא מוצאת. היה ראוי להיות כמו מודעת זאת לולי העלם האלי"ף כמשפטה: (אבן עזרא)

בעל הטורים היא מוצאת. קרי חסר אלי"ף לומר לך שאמרה אפילו אם יציתו בה את האור לא תודה: הכר נא למי החותמת. ס"ת תירא שאמרה לו תירא את השם ותודה: (בעל הטורים)

ספורנו היא מוצאת והיא שלחה. שלא נפל לבה מהשתדל לזכות את עצמה אע"פ שהיו מוציאים אותה להשרף כי היה לבה כלב הארי: לאיש אשר אלה לו. אע"פ שהיתה באותה סכנה לא רצתה להלבין פניו כאמרם ז"ל נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש ואל ילבין פני חבירו ברבים מנלן מתמר: (ספורנו)

בנו ויפר יהודה ויאמר צדקה ממני כי-על-כן לא-נתתיה לשלה בני ולא-יסוף לדעתה: (בנו)

אונקלוס ואשתמודע יהודה ואמר זפאה מני מעדא ארי על כן לא יהבתה לשלה ברי ולא אוסיף עוד למידעה: (אונקלוס)

יונתן ואפר יהודה ואמר זכא היא תמר מיני אתעברת וברת קלא נפלת משמייא ואמרת דמן קדמי הוה פתגמא ואשתזבו תרויהום מן דינא ואמר בגין דלא יהבתה לשלה ברי אירע יתי פדון ולא אוסף תוב למידעה במשפבא: (תרגום יונתן)

רש"י לדקה. (מ) בדבריה: ממני. היא מעוברת. ורז"ל לרשו, שיאלה בת קול ואמרה, ממני ומאתי יאלו הדברים, לפי שהיתה לנועה בצית חמיה, גזרתי שיאלו ממנה מלכים, ומשבת יהודה גזרתי להעמיד מלכים בישראל: כי על כן לא נתתיה. כי בדין עשתה, על אשר לא (נ) נתתיה לשלה בני: ולא יסף עוד. יש אומרים לא הוסיף, ויש אומרים לא (ס) פסקו, (והצירו גבי אלדד ומידד, ולא יספו, ומתרגמינון ולא פסקו): (רש"י)

שפתי חכמים (מ) דקשה לרש"י לדקה ממני משמע שהיא היתה לדקה יותר ממנו, ומאי נפקא מינה בזה כאן אם היא יותר לדקה או לא. (נח"י), לדקה בדבריה ולא לדקה במעשה הזנות דהא קרא אמר (לעיל פ' ט"ז) ולא ידע כי כלתו היא, משמע הא

אם ידע לא היה צא עליה, ומאחר שהיא ידעה איך התירה עצמה לו, ואקינוויי
דחיקי לא סמכינן, מכל מקום לדיקה בדבריה שאני מכיר שהסימנים הם שלי
ומסתמא ממני היא מעוברת, כמו שאמרו (לעיל פ' כ"א) לא היתה בזה קדשה, וגם
החשבון כמשלש חדשים מוכיח, מאי אמרת שמה גם אחרים צאו עליה ונתעברה
מהם, זה הוא ספק והסימנים הם ודאי: (ו) דכי על כן למה לי צדד סגיי: (ס) הכי
פירושו מאן דאמר לא הוסיף סבר דעתו של יהודה לא היה קיצא עליה, אלא כדי
להקים זרע על פס המת, וכיון שקיים לא צא עליה עוד, ומאן דאמר לא פסק
כיון שראה יהודה שמתאוה להוליד בנים ממנו והיתה אפשר כוונתה לפס שמים,
לכך לא פסק מלדעתה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי על כן לא נתתיה. כמו כי על כן ראיתי פניך. כטעם חכמינו הואיל
ולא נתתיה. או טעמו עשתה כן כי לא נתתיה: **לדעתה**. לשכב עמה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **צדקה ממני**. צדקה בדבריה ממני היא מעוברת ורבותינו דרשו (סוטה י)
שיצאה בת קול ואמרה ממני ומאתי יצאו הדברים לשון רש"י והנכון שהוא כמו
צדיקים וטובים ממנו (מלכים א ב לב) ויאמר אל דוד צדיק אתה ממני כי אתה גמלתני
הטובה ואני גמלתיך הרעה (שמואל א כד יז) צדקה במעשיה יותר ממני כי היא
הצדקת ואני החוטא אליה שלא נתתיה לשלה בני והטעם כי שלה הוא היבם
ואם לא יחפוץ לקחת את יבמתו אביו הוא הגואל אחריו כאשר פירשתי למעלה
(בפסוק ח) בדין היבום

"ולא יסף עוד לדעתה" - אחרי שהקים זרע לבניו לא רצה להיות עמה עוד אף על
פי שהיה ברצונו כי איננה אסורה עליו והיתה אשתו כמשפט היבמים וזה טעם
האומר (סוטה י) לא פסק כתיב הכא ולא יסף וכתוב התם (דברים ה יט) קול גדול ולא
יסף (הרמב"ן)

אור החיים **צדקה ממני**. לפי מה שכתבנו למעלה כי מה שפסקו דינה לשריפה היה
לצד שביט דינו של שם גזרו על זנות הגוי אחר שנתגלה שעם יהודה זנתה היא
יותר צדקת מיהודה כי יהודה לא ידע כי כלתו היא ובחזקת גויה היתה ובא עליה
ועבר על גזירת בית דינו של שם והוא אומר צדקה ממני. וזה הוא שיעור הכתוב
צדקה בדבריה וממילא צדקה בדינה ועוד לה שהיא יותר ממני בצדקות מטעם
שכתבתי. ולא נתחייב יהודה על הודאתו שבא עליה בחזקת גויה כיון שכפי
האמת לא גויה היתה, ודבר זה דומה למתכוין לאכול חתיכת חלב ועלה בידו
חתיכת שומן. ואם תאמר סוף כל סוף בשעת מעשה שבחזקת גוי' בא עליה למה
עבר על גזירת בית דין. לזה כבר תרצו רז"ל (בי"ר פ' פ"ה) כי מה' מצעדי גבר ותקן
עלילות להוציא לאור תעלומות. וצא ולמד מה שפירשנו בפרשת ויחי בפסוק
(מ"ט ט"ו) גור אריה וגו':

כי על כן לא נתתיה וגו'. פי' לפי מה שאמר צדקה יותר ממני גמר אומר כי גם
לא עשתה פריצות. כי טעמה על אשר לא נתתיה לשלה בני ראתה כי אבדה
תקותה לזה עשתה הדבר הזה:

או ירצה לומר כי הוא הגורם לה לעשות כן לצד שלא נתנה לשלה, והוא אומר

צדקה היא במעשיה וממני פי מצדי אני הייתי סיבה לה כי לא נתתיה וגו' : (אור החיים)

ספורנו צדקה ממני. אע"פ שהיא באה אלי במרמה ואני לא ראיתיה כלל כי שלחתי הגדי מכל מקום היא צדקה במרמתה שהיתה לתכלית טוב ורצוי לאל יתי' שהיא קיום הזרע לא להנאת עצמה שהרי חזרה לאלמנותה תיכף יותר ממה שצדקתי אני בקיום אמונתי שהיתה הכונה בו לכבודי ולהשיג ערבוני שהוא תכלית נפסד וגרוע כאמרם ז"ל גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה : (ספורנו)

דעת זקנים ויאמר צדקה ממני. לא כמדת הקדוש ברוך הוא מדת בשר ודם אדם בא לפני הדיין אם הוא מודה בפשעו הורגו אבל הקב"ה ומודה ועוזב ירוחם. ומיד שראה ראובן שיהודה הודה עמד הוא והודה על בלבול יצועי אביו. וזה שאמר אליפז לאיוב אשר חכמים יגידו ולא כחדו מאבותם אלו יהודה וראובן ולפיכך להם לבדם נתנה הארץ ולא עבר זר בתוכם. וזהו כשברכס משה רבינו ע"ה שאין הפסקה ביניהם שנא' יחי ראובן ואל ימות וכו' וזאת ליהודה ויאמר שמע הרי לא עבר זר בתוכם : **צדקה ממני.** פי כתרגומו ממני הרה ותימה דאדרבא זנות גדול הוא לזנות מחמיה. וי"ל שכך היה דרכן כי כאשר לא היה אחים למת היה הקרוב יותר מייבם וה"ק צדקה ממני כי על כן לא נתתיה לשלה בני ועלי היה ליבם שלא ראיתי שיעשה שלה היבום ובשעה שאמר יהודה צדקה ממני אמר לו הקב"ה אתה הצלת ארבע נפשות ג' מאש ואחד מן הבור חייד שאציל בניך אחד מן הבור ושלושה מן האש שנא' ויהיו שם מבני יהודה דניאל חנניה מישאל ועזריה מבני חזקיה לא נאמר אלא מבני יהודה. דניאל מן הבור חנניה מישאל ועזריה מן האש. ד"א צדקה ממני ממני היא הרה ובקידושין באתי אליה כדפריי לעיל ולא בזנות. וקשה להרב משה הרי אין קידושין תופסין בכלתו ולפי מאי דמסיק במס' סוטה יתומה אני ניחא וגם שם פירש"י יתומה אני וקדושי בנד אין קדושין כי אפי' ממאנת בו עתה ונמצא שלא היתה כלתו. ולהא ניחא נמי דברי המפרשים ולא יסף עוד לדעתה לא פסק מלבא עליה. ונ"ל דהך שיטה אתיא כמאן דאמר אפילו בנה מורכב על כתפה יכולה למאן. ד"א צדקה ממני אפי' אם היתה מעוברת לא נתחייבה כדין בת כהן דבית דינו של שם גזרו דוקא על עכו"ם הבא על בת ישראל ולא על ישראל הבא על בת ישראל. וכן איתמר בע"ז פרק אין מעמידין זנות בית דינו של שם גזרו וכו' : (דעת זקנים)

[כז] ויהי בעת לדתה והנה תאומים בבתונה :

אונקלוס והנה בעדן דמילדה והא תיומין במעקה : (אונקלוס)

יונתן והנה בעידן מלדה והא תיומין במעקה : (תרגום יונתן)

רש"י צעת לדתה. וברבקה הוא אומר וימלאו ימיה ללדת, להלן למלאים וכאן לחסרים: והנה תאומים. מלא, ולהלן תומים חסר, לפי שהאחד רשע, אצל אלו שניהם **לדיקים:** (רש"י)

ספורנו והנה תאומים בבטנה. קודם לדתה הכירו שהם תאומים לפיכך קשרה המילדת **שני להכיר הראשון :** (ספורנו)

[כח] וַיְהִי בְּלִדְתָהּ וַיִּתֶּן-יָד וַתִּקַּח הַמַּיְלֶדֶת וַתִּקְשֹׁר עַל-יָדָיו שְׁנֵי לֵאמֹר זֶה יֵצֵא
רִאשׁוֹנָה:

אונקלוס וַהֲוָה בְּמֵילְדָהּ וַיְהִיב יָדָא וַיְנַסִּיבַת חֵיתָא וַיִּקְטֹרֶת עַל יָדָהּ זְהוּרִיתָא לְמֵימַר
דִּין נָפֵק קְדָמָאָה : (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה בְּמוֹלְדָהּ וּפְשֵׁט יוֹלְדָא יַת יָדֶיהָ וַיְנַסִּיבַת חֵיתָא וַיִּקְטֹרֶת עַל יָדֶיהָ חוּט
זְהוּרִי לְמֵימַר דִּין נָפֵק בְּקְדָמֵיתָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויתן יד. הוֹלִיֵא הָאֶחָד יָדוֹ לְחוּז, וּלְאַחַר שֶׁקָּשְׂרָה (ע) עַל יָדוֹ הַשְּׁנִי, הַחֲזִירָה:
(רש"י)

שפתי חכמים (ע) מלת ויתן יד משמע שהעובר כיון לתת לה יד לכך אמר הוֹלִיֵא,
ומפני שלא פירש המקרא מי נתן יד ולא אמר המוֹלִיֵא או הנותן, לכך אמר הָאֶחָד,
שפירושו הָאֶחָד מִשְׁנֵיהֶם, ומפני שלא יתכן לומר כמשיב ידו אלא אם כן שהחזירה,
לכן הוסיף וּלְאַחַר שֶׁקָּשְׂרָה וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויתן יד. האחד מהם ולא נזכר שמו כי עוד לא נקרא. גם אלה במעשה
פלא שנבקעו השליות יחד והשיב זה ידו ויצא אחיו: (אבן עזרא)

אור החיים **עלידו שני לאמר**. פ"י נצנצה במילדת רוח הקודש ועשתה ולא ידעה
מה עשתה, היא קשרה על ידו שני וזה רומז כי הוא שני לא ראשון אבל היא
אמרה כי זה יצא ראשונה, והוא אומר **לאמר** זה יצא ראשונה פ"י היא אמרה כן
אבל כפי האמת להיפך יגיד שם הסימן כי יש אם למסורת: (אור החיים)

[כט] וַיְהִי | כְּמִשִּׁיב יָדוֹ וַהֲנִיָּה יֵצֵא אָחִיו וַתֹּאמֶר מֵה-פְּרֻצָּת עֲלֶיךָ פְּרֹץ וַיִּקְרָא
שְׁמוֹ

אונקלוס וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יָדָהּ וְהָא נָפֵק אַחוּהִי וַאֲמַרְת מְה תִּקְוֹף סָגִי עֲלֶךָ לְמִתְקוֹף
וַיִּקְרָא שְׁמֵהּ פְּרֻץ : (אונקלוס)

יונתן וַהֲוָה כַּד אֲתֵיב יוֹלְדָא יַת יָדֶיהָ וְהָא נָפֵק אַחוּי וַאֲמַרְת מְה תִּקְוֹף סָגִי
תְּקִיפְתָא וְעֲלֶךָ אֵית לְמִיתְקוֹף דְּאַנְתְּ עֲתִיד לְמַחְסוֹן מִלְּפִנּוּתָא וַקִּרְת שְׁמִיהּ פְּרֻץ :
(תרגום יונתן)

רש"י פרצת. חזקת עליו חזק: (רש"י)

אבן עזרא מה פרצת. כאדם שיפרוץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ.
ואחרים אמרו שהוא כמו ופרצת. והגאון אמר כי מה פרצת כמשמעו רק **עליך**
פרץ. מגזרת ויפרץ לרב: (אבן עזרא)

הרמב"ן מה **פרצת עליך פרץ**. חזקת עליך חוזק לשון רש"י וענין פרץ בכל מקום נתיצת הגדר ועברו מן פרוץ גדרו (ישעיהו ה ה) למה פרצת גדריה (תהלים פ יג) ובלשונם (סוכה כו) פרצה קוראה לגנב אבל יאמר בלשון הקדש על כל עובר גבול הדבר ופרצת ימה וקדמה (לעיל כח יד) ויפרוץ האיש מאד מאד (לעיל ל מג) ולכן אמר בכאן בהיות הראשון כמשיב ידו והוא מהר לצאת מה פרצת פרץ גדול בגדר למהר לצאת קודם ממנו ואמר עליך כי היה הגדר עליו והוא כלוא בתוכו כלומר מה פרצת עליך פרץ גדול בגדר ויצאת ממנו ורבי אברהם אמר מה פרצת כאדם הפורץ גדר ויצא ממנו והנה יש עליך משפט זה הפרץ ואין בזה טעם ובמדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר הבהיר קצו) יזכיר סוד בשם אלה הילודים אמרו איקרי זרח על שם החמה שהיא זורחת תמיד ופרץ על שם הלבנה הנפרצת לעתים ונבנית לעתים והרי פרץ הוא הבכור וחמה גדולה מן הלבנה לא קשיא דהא כתיב ויתן יד וכתוב ואחר יצא אחיו והנה לדעתם היה שם הלבנה לפרץ מפני מלכות בית דוד והיו תאומים כי הלבנה מותאמת בחמה והנה פרץ תאום לזרח הנותן יד והוא בכור בכח עליון כמו שאמר (תהלים פט כח) אף אני בכור אתנהו וזהו מאמרם (ר"ה כח) בקדוש החודש דוד מלך ישראל חי וקיים והמשכיל יבין (הרמב"ן)

בעל הטורים מה **פרצת**. רמז שהמלך פורץ גדר לעשות לו דרך ואין ממחין בידו. פרץ בא"ת ב"ש עולה י"ד והוא בגימטריא דוד: (בעל הטורים)

אור החיים מה **פרצת וגו'**. פ"י כי להיות שיד הראשון תגיד כי הוא הקרוב לצאת קודם אחיו ואף על פי כן דחפו זה לראשון וסתר העמדתו קודם לו זה יגיד הדרגה גדולה, והוא אומרו מה **פרצת** על דרך אומרו (תהלים קד) מה רבו מעשיך וגו' ואומרו **עליך פרץ** מפרשת דבריה מה היא הפרצה שעשה ואמרה עליך פרץ פירוש כי הנותן יד יגיד כי הוא בא עליו בהזרעה כי הנכנס אחרון בזרע יוצא ראשון ואם כן הוא בא עליו ופרץ גדרו ויצא ראשון, והוא אומרו עליך פרץ והבן. וכפי זה פרץ ראשון בהזרעה וראשון בלידה כי לו המלוכה נסוכה תכון עולם: (אור החיים)

ספורנו ויהי כמשיב ידו. היה כמו משיב ידו לא משיב באמת כי לא בפעולת הולד נעשה כן רק בפעולת הכח הדוחה שדחה את אחיו לחוץ והוסג אחר זה עם ידו: (ספורנו)

כלי יקר ויהי כמשיב ידו. ארבע ידות כתובים כאן כנגד ד' חרמות שמעל עכן שיצא ממנו, רמז דבר זה כאן להורות שבעבור שיצא ממנו עכן ע"כ לא יצלח למלוכה, כי מלך במשפט יעמיד ארץ ואיש תרומות יהרסנה, (משלי כט. ד) כי אם יטה אחר הבצע יבא לידי קבלת שוחד, ע"כ השיב אחר ידו כדי שלא יהיה לו הבכורה והמלוכה.

והנה מקום אתי, לפרש ד' ידות אלו שיש בהם רמז על איש חומד ממון ואינו נפטר מן העולם וחצי תאותו בידו, יש בידו מנה מתאוה מאתים כו', והנה כל אדם יש לו שתי ידים אשר בהם עמל וטרח להשיג מלא חפנים בכחו ועוצם ידו כפי אשר תשיג ידו, וא"כ כל אשר בכוחו מושג משתי ידיו, ואם אינו מסתפק במה שחננו אלהים מלא חפנים הרי הוא חומד עוד מלא חפנים דהיינו כדי מלאכת ד' ידים, כפל מן המושג בשתי ידיו, והוא בעצם השיעור של בעל המנה החומד מאתים, דהיינו כפל מכדי המושג לו כבר משתי ידיו וכל חומד ממון אינו בעל צדקה ע"כ לא יצלח למלוכה, לפי שארז"ל (סנהדרין מט.) שבזכות שעשה דוד

משפט לזה וצדקה לזה היה יואב מנצח במלחמה, ע"כ נאמר אצל יהודה (דברים ל.ג.) ידיו רב לו, ירבו לו מבעי ליה, כי ידיו שתיים במשמע ורב לשון יחיד, אלא שהורה שלא היה חומד ממון של שתי ידיים הנוספים, כי שתי ידיו רב לו די לו, כי רב הוא משמש לשון די, כמו רב לך אל תוסף, ורמז שהיה די לו בעמל שתי ידיו, כי לא בקש עוד על שנים לפיכך עזר מצריו תהיה, כי הסתפקות זה סבה אל הצדקה אשר בזכותה אויבים נופלים לפניו, וראה מיואב, וכמ"ש (תהלים קיב.ה) טוב איש חונן ומלוה וגוי סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו וכן מסיק בב"ק (י.ו.) שהעוסק בג"ח אויביו נופלים לפניו חללים, לכך נאמר שבזכות שידיו רב לו, עמל המושג משתי ידיו רב לו ואינו מבקש מותרות ואז הוא בעל צדקה, ע"כ עזר מצריו תהיה, וזה נאמר על יהודה הבא מפרץ. אבל זרח לא היה ידיו רב לו, אלא בקש עמל די ידות וחמד ממון שאיננו ראוי לו כמו שנאמר אצל עכן (יהושע ז.כא) ואחמדם ואקחם. ע"כ הושב אחר ימינו כמשיב ידו, כי לא לו יהיה משפט הבכורה והמלוכה כי כל מלך צריך לנצחון האויבים והוא לאו בר הכי כאמור. (כלי יקר)

לז ואחר יצא אחיו אשר על-ידו השגי ויקרא שמו זרח: (ס)

אונקלוס ובתר פן נפק אחוהי די על ידה זהורייתא וקרא שמה זרח: (ס) [אונקלוס]

יונתן ובתר פדין נפק אחוי דעל ידיה קטיר חוט זהורי וקרת שמה זרח: (תרגום יונתן)

רש"י אשר על ידו השני. ארבע ידות כתובות כאן, כנגד ארבע חרמים שמעל עכן שילא ממנו. ויש אומרים כנגד ארבעה דברים, שלקה (פ) אדרת שנער, ושני חתיכות כסף של מאתים שקלים, ולשון זהב (ב"ר פה, יד.): ויקרא שמו זרח. על שם זריחת (5) מראית השני: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ד' דברים שלקה עכן, ומה הן אדרת שנער אחד, וב' חתיכות כסף של ר' שקלים הרי ג', ולשון זהב הרי ד'. (נח"י), הרא"ם הקשה דבסנהדרין (דף מ"ג:) איכא מאן דאמר שמעל בג' חרמים, ואיכא מאן דאמר שמעל בה', ד' בימי משה וא' בימי יהושע, אלמא בין למ"ד זה ובין למ"ד זה אינן ד', ותירץ ההוא דבראשית רבה לא קמייירי אללא ברותן ד' שהיו בימי משה עד כאן, ולא נהירא דהא בבבאשית רבה (פ' פ"ה ט"ו) קחשיב הד' חרמים חרמו של עמלק, חרמו של סיחון ועוג, וחרמו של יריחו, וחרמו של מדין עד כאן, ואם כן קחשיב ג' בימי משה וא' בימי יהושע, ועיין שם התירוץ באריכות, ובעל חידושי אגדות (סס ד"ה מלמד) הגיה שם בגמרא ר' יוחנן אמר ד' חרמות וכו': (5) דומיא דשם פרץ שהיה משום מעשה שהיה: (שפתי חכמים)

בראשית פרק-לט

א וַיֹּסֶף הַיֹּסֵף הַיְהוּדִי מִצְרַיִם וַיִּקְנֵהוּ פוֹטִיפָר סָרִיס פְּרַעֲהוֹ שֶׁר הַטַּבָּחִים
אִישׁ מִצְרַיִם מִיַּד הַיִּשְׁמַעֲלִים אֲשֶׁר הוֹרְדוּהוּ שְׁמָה:

אונקלוס וַיֹּסֶף אֶתְחַת לְמִצְרַיִם וַיִּזְבְּנָה פוֹטִיפָר רַבָּא דְפְרַעַה רַב קְטוּלְיָא גְבַר
מִצְרָאָה מִיַּד דְעֶרְבָאִי דִי אַחְתוּהִי לְתַמָּן: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּסֶף אֶתְחַת לְמִצְרַיִם וַיִּזְבְּנָה פוֹטִיפָר עַל דְחֲמִינִיָּה שְׁפִיר בְּגִין לְמַעַבְד עֲמִיָּה
מְשֻׁבְּבִיָּה דְכוּרָא וּמִן יַד אֶתְגָּזַר עָלוּי וְנִבְיָשׁוּ שְׁעִבְזוּי וְאַסְתָּרַס וְהוּא רַבָּאִי דְפְרַעַה
רַב סְפוּקְלִטוּרְיָא גְבַר מִצְרָאִי בְעֶרְבָנוּתָא מִן עֶרְבָאִי דְאַחְתוּהִי לְתַמָּן: (תרגום יונתן)

רש"י וַיֹּסֶף הוֹרֵד. חוֹזֵר לַעֲנִין רַחֲשׁוֹן, אֲלֵא שֶׁהַפְּסִיק בּו כְּדִי לְסַמּוֹד (ה) יִרִידָתוֹ
שֶׁל יְהוּדָה לְמַכִּירָתוֹ שֶׁל יוֹסֵף, לֹמֵר לֶךְ שְׁבַצְצִילו הוֹרִידוּהוּ מִגְדוּלָתוֹ. וְעוֹד, כְּדִי
לְסַמּוֹד מַעֲשֵׂה אֲשֶׁתוֹ שֶׁל פוֹטִיפָר לְמַעֲשֵׂה תַמַר, (ו) לֹמֵר לֶךְ, מַה זֶה לָשֵׁם שְׁמִים
אֲף זֶה לָשֵׁם שְׁמִים, שְׂרָאֲתָה בְּאֲלֵטְרוּלוֹגִין שְׁלָה שְׁעִתִּידָה לְהַעֲמִיד בְּנִים מִמֶּנּוּ, וְאִינָה
יֹדַעַת אִם מִמֶּנָּה אִם מִמֶּנָּה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) (ג"א), לֵאמֹר לֹא כֵן הָרִי כִבֵּר כְּתִיב וְהַמְדַנִּים מִכְרוּ אוֹתוֹ, אֲלֵא
שֶׁהַפְּסִיק וְכוּ': (ו) וְאִם תֵּאמַר לְמָה לֹא פִירַשׁ זֶה הַטַּעַם לְעִיל נְמִי בְּתַחֲלִילַת הַפְּרָשָׁה
לְמָה הַפְּסִיק בְּפְרָשְׁתוֹ שֶׁל יְהוּדָה, וְלֹא פִירַשׁ שֶׁסֵּם אֲלֵא שֶׁהוֹרִידוּהוּ מִגְדוּלָתוֹ (לְעִיל ל"ח
א' ד"ה ויהי), וְלֹא פִירַשׁ וְעוֹד כְּדִי לְסַמּוֹד וְכוּ', וַיֵּשׁ לֹמֵר דְּלְעִיל הוּא אֲמִינָא מְנַלְיָה
דְּתַמַר הִיתָה כּוֹנֵנָתָה לָשֵׁם שְׁמִים, אֲבָל עַכְשָׁיו שֶׁהוֹכִיחַ רַש"י מִן הַפְּסוּק לְדַקָּה מִמֶּנִּי
(לְעִיל ל"ח כ"ו), שְׁכוֹנֵנָתָה הִיתָה לָשֵׁם שְׁמִים, לְכַךְ מִפְּרָשׁ פֶּה הַטַּעַם. (קצ"מ), לֵאמֹר מַטַּעַם
רַחֲשׁוֹן לְחוֹד לֹא הוּא לִיָּה לְהַפְּסִיק אֲלֵא עַד וִירַבּוּ הַיָּמִים (לְעִיל ל"ח י"ב) שְׁזָהוּ מַעֲשֵׂה
אַחַר, וְקָם הָיָה לוֹ לְהַשְׁלִים עֲנִינוֹ שֶׁל יוֹסֵף, וְתִירֵץ כְּדִי לְסַמּוֹד מַעֲשֵׂה אֲשֶׁתוֹ וְכוּ',
וְאִי מַטַּעַם זֶה לְחוֹד הָיָה לוֹ לְהַתְּחִיל וִירַבּוּ הַיָּמִים וְתַמַת וְגו' אֲשֶׁת יְהוּדָה וְגו' (שס),
וְלָמָּה הַתְּחִיל בּוֹיֵרֵד יְהוּדָה אֲלֵא שֶׁהוֹרִידוּהוּ, לְכַךְ שֶׁסֵּם אֲלֵא בָּא לִיתָן טַעַם אֲלֵא עַל
סְמִיכַת וִירַד לְמַכִּירָה, כְּתִב הַהוּא טַעַמָּא לְחוֹד, אֲבָל כֹּאן בָּא לִיתָן טַעַם עַל
הַפְּסִיקוֹת כּוֹלֵן לְכָל אֶחָד ב' הַטַּעַמִּים: (שפתי חכמים)

בעל הטורים הוֹרֵד. ב' בְּמַסּוּרָה. וַיֹּסֶף הוֹרֵד. הוֹרֵד שְׁאוּל. לֹמֵר שֶׁשְׁקוּל הַגְּלוּת
כְּנֶגֶד גִּיהֶנֶם: הוֹרִידוּהוּ. ב' בְּמַסּוּרָה הוֹרִידוּהוּ שְׁמָה. הוֹרִידוּהוּ אֵלַי גְּבִי בְּנִימִן.
בְּשִׁבִיל שְׁגָרַם יְהוּדָה לְיוֹסֵף שֶׁהוֹרִידוּהוּ שְׁמָה לְמַצְרַיִם הוֹצֵרֵךְ גַּם הוּא לְהוֹרִיד
בְּנִימִן שְׁמָה: (בעל הטורים)

ספורנו **ויוסף הורד**. כזמן אחד בעצמו ירד יהודה מאת אחיו וקרה לו כל מה שכתב למעלה ובאותו הזמן בעצמו יוסף הורד: **מיד הישמעאלים**. שהיו בעלי הגמלים הנושאים והם בעצמם היו סרסורים: (ספורנו)

דעת זקנים **ויוסף הורד מצרימה**. וקודם ירידתו של יוסף ירד יהודה להתקיים גואל אחרון זה מלך המשיח שיצא מפרץ שנא' וירד יהודה וגו': **הורד**. ירד לא נאמר אלא הורד לקיים גזרת המקום לגלגל הדבר להוריד אבותינו למצרים משל לפרה שרצו להכניסה למקולין ולא רצתה מה עשו לקחו ולדה והכניסוהו לשם בפניה אף היא רצתה מיד ונכנסה אחריו כך כשהורד יוסף נכנסו אחיו לקיים גזרת המקום ב"ה: (דעת זקנים)

[ב] וַיְהִי יְהוָה אֶת-יוֹסֵף וַיְהִי אִישׁ מְצַלִּים וַיְהִי בְּבֵית אֲדֹנָיו הַמִּצְרָיִם:

אונקלוס **וְהָוָה מִימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדָּה דְיוֹסֵף וְהָוָה גְּבַר מְצַלַּח וְהָוָה בְּבֵית רַבּוּנָה מְצַרְאָה:** (אונקלוס)

יונתן **וְהָוָה מִימְרָא דַּיְיָ בְּסַעְדָּא דְיוֹסֵף וְהָוָה גְּבַר מְצַלַּח וְהָוָה בְּבֵית רַבּוּנְיָה מְצַרְאֵי:** (תרגום יונתן)

אור החיים **ויהי בבית אדוניו וגו'**. הנה יסדר הכתוב הדרגות המעלות אשר העלה ה' אותנו, כי מקודם כשקנאו נתנו לעבוד עבודת עבדים העובדים עבודת חוץ כי הגדולים לא יעמידו לשרת בבתיהם אלא אשר יהיה איש ראוי ומצלח, ולזה צוה ה' אתו את הצלחה ובזה היה בבית אדוניו המצרי משומרי הבית, והוא אומרו **ויהי בבית אדוניו** ולא בשאר עבודות, ועוד לו מדרגה אחרת כשראה אדוניו וגו' **וישרת אותו** פירוש יחדו לשרת אותו ביחוד שבזה יהיה חשוב ולא יחיה חיי צער כחיי העבדים השפלים. ועוד לו ויפקידהו על ביתו הרי זה קנה מעלה על כל קנין אדונו. ועוד לו **ויעזוב כל אשר לו וגו'**, ועוד לו שלא ידע אתו וגו' שלא היה יודע הנכנסים והיוצאים ונעשה הוא שליט פירוש מיירדומיו בלע"ז בכל קנין המצרי: (אור החיים)

ספורנו **ויהי ה' את יוסף**. להצילו מהמתקוממים עליו: **ויהי איש מצליח**. משיג כל תכלית מכוון ממנו: **ויהי בבית אדוניו המצרי**. עומד לשרת בחדר אדניו ולשון היה כמו עמד כמו והיה שם ויהיו שם כאשר צוני ה': (ספורנו)

כלי יקר **ויהי ה' את יוסף ויהי איש מצליח ויהי בבית אדוניו המצרי**. הזכיר ג"פ ויהי, לפי שיוסף עלה ג' מדריגות בזו אחר זו, ואחר כך נתן לו גם כן אדוניו ג' מיני ממשלה כפי תוספת הצלחה שראה בו, לפיהן הוסיף לו ממשלה פעמים ושלוש, כי מתחלה ויהי ה' את יוסף אתו לבד ועדיין לא נתפשטה הצלחתו לזולתו, ואח"כ ויהי איש מצליח לזולתו, כי מצליח לשון מפעיל שגרם הצלחה גם לאדוניו עד שהיה ה' גם עם אדוניו, ואח"כ ויהי בבית אדוניו, ויהי ה' גם בבני ביתו של אדוניו, וכל כך דבקה ההצלחה לרגלי יוסף עד שמן יוסף נתפשטה אל אדוניו, ומן אדוניו אל שאר בני ביתו שהיו דרים אצל אדוניו, נמצא שגם אדוניו היה מצליח לאחרים. וירא אדוניו כי ה' אתו היינו אתו ממש, על זה השיעור המופלג עד שכל אשר הוא עושה ר"ל מה שהאדון עושה ה' מצליח בידו, כי ממנו נתפשטה ההצלחה גם לבני ביתו, כי ה' גם אתו עם האדון, לפיכך וימצא יוסף חן בעיניו

ויפקידהו על ביתו, עשה אותו פקיד על כל בני ביתו יען כי מן יוסף באה להם ההצלחה, וכל אשר יש לאדון נתן בידו כי מן יוסף באה ההצלחה על כל אשר יש לו. (כלי יקר)

דעת זקנים ויהי ה' את יוסף. מדרש לא כמדת הקב"ה מדת ב"ו מדת ב"ו כל זמן שאהבו בגדולה הוא מצוי אצלו תמיד ירד מגדולתו הוא משליכו אחר גוו. והקב"ה אינו כן כי היה עמו בגדולתו ובירידתו בבית המצרי היה עמו וכשהיה ראש ומשנה למלך גם שם היה עמו שנא' ויהי ה' את יוסף וכן בבית הסהר ויהי ה' את יוסף ויט אליו חסד. וכמו כן מדת יוסף אינו כשאר בני אדם שהרי אדם עני ירא את אלהים אבל העשיר אינו ירא אבל יוסף בבית אדונתו אמר ואיך אעשה הרעה הגדולה וגו' וכשהיה מלך אמר את האלהים אני ירא. ד"א ויהי ה' את יוסף משל לאדם שהיו לו עשרה בנים בעשר מדינות הניחם כלם והלך לו אצל הקטן לפי שהיה תש כח וצריך סיוע יותר מכולם. ועוד משל לאדם שיש לו עשרה חמורים טעונין יין ברשות הרבים נכנס אחד מהם בבית עכו"ם הניח כל חמוריו והלך אחר אותו שנכנס בבית העכו"ם כדי שלא יתנסך היין כך הקב"ה היה עם יוסף בבית המצרי כדי שלא ילמד ממעשיו: (דעת זקנים)

[ג] וַיֵּרָא אֲדֹנָיו כִּי יְהוֹה אִתּוֹ וְכָל אֲשֶׁר-הוּא עֹשֶׂה יְהוֹה מַצְלִים בְּיָדוֹ:

אונקלוס וַחֲזָא רְבוּנְהָ אָרִי מִימָרָא דִּינִי בְּסַעֲדָהּ וְכָל דִּי הוּא עָבַד יֵי מַצְלַח בְּיָדָהּ: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא רְבוּנְיָה אָרוּם מִימָרָא דִּינִי הָוָה בְּסַעֲדִיָּה וְכָל דְּהוּא עָבִיד יֵי מַצְלַח בְּיָדִיָּהּ: (יונתן)

רש"י כי ה' אתו. שם שמים שגור בפיו לשון רש"י ואינו נראה אבל וירא אדוניו

כי ה' אתו כי יצליחו מעשיו בכל עת יותר מכל אדם וידע כי מאת אלהים הוא לו וכן (לעיל כו כח) ראה ראינו כי היה ה' עמך וימצא חן בעיניו ושמו משרת לעצמו ופקיד על ביתו וכל יש לו נתן בידו להיות פקיד ונגיד על כל אשר לו בבית ובשדה ולרבותינו בו מדרש (ב"ר פו ה) אמרו מלחש ונכנס מלחש ויוצא אמר לו מזוג רותחין והא רותחין מזוג פושרין והא פושרין מה יוסף תבן בעפריים חרשין במצרים עד היכן עד שראה שכינה עומדת על גביו הדא הוא דכתיב וירא אדוניו כי ה' אתו והענין כי בעבור היות אדניו מצרי לא ידע את ה' אמרו כי בראותו הצלחתו הגדולה היה חושש כי דרך כשפים הוא כאשר בבני ארצו עד שראה שהיה מאת עליון במראה שנראית לו בחלום או בהקיץ בעמוד ענן וכיוצא בו לכבוד הצדיק (הרמב"ן)

[ד] וַיִּמָּצֵא יוֹסֵף חֵן בְּעֵינָיו וַיִּשְׁרֶת אִתּוֹ וַיִּפְקְדֵהוּ עַל-בֵּיתוֹ וְכָל-יֵשׁ-לוֹ נָתַן בְּיָדוֹ:

אונקלוס וַאֲשַׁפַּח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינֵיהִי וְשִׁמְשׁ יָתֵהּ וּמְנִיָּה עַל בֵּיתָהּ וְכָל דִּי אֵית לָהּ מְסָר בְּיָדָהּ: (אונקלוס)

יונתן וְאֶשְׁפַח יוֹסֵף רַחֲמִין בְּעֵינָיו וְשִׁמְשׁ יָתִיב וּמִנִּייה אֶפְטָרוֹפּוֹס עַל בְּיִיתִיה וְכָל דְּאִית

כִּסִּי וְכָל יֵשׁ לֹא הָרִי לָשׁוֹן קָרָר חֶסֶר אֲחָר: (רש"י)

בעל הטורים וְכָל יֵשׁ לֹא נָתַן בִּידוֹ. ס"ת לשונו מלמד שבא גבריאל ולמד לו שבעים לשון

ספורנו וַיִּשְׂרַת אוֹתוֹ. בְּדַבְרִים הַצְּרִיכִים לַגּוֹפּוֹ: (ספורנו)

[ה] וַיְהִי מֵאִזְּ הַפְּקִיד אֲתוֹ בְּבֵיתוֹ וְעַל כָּל-אֲשֶׁר יֵשׁ-לּוֹ וַיְבָרַךְ יְהוָה אֶת-בְּיַת הַמְצָרִי בְּגִלְלַ יוֹסֵף וַיְהִי בְּרַכַּת יְהוָה בְּכָל-אֲשֶׁר יֵשׁ-לּוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֶה:

אונקלוס וַהֲוֹה מַעֲדָן דְּמִנִּי יָתֵב בְּבֵיתָה וְעַל כָּל דִּי אִית לָהּ וּבְרִיָּךְ יִי יַת בֵּית מְצָרָאָה בְּדִיל יוֹסֵף וַהֲוֹה בְּרַכְתָּא דִּי בְּכָל דִּי אִית לָהּ בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוֹה מַעֲדָן דְּמִנִּייה אֶפְטָרוֹפּוֹס עַל בְּיִיתִיה וְעַל כָּל דְּאִית לִיה וּבְרִיָּךְ יִי יַת בֵּית מְצָרָאִי בְּגִין זְכוּתִיה דִּיוֹסֵף וַהֲוֹה בְּיִרְכַּתָּא דִּי בְּכָל מַה דְּאִית לִיה בְּבֵיתָא וּבְחַקְלָא: (תרגום)

כלי יקר וַיְהִי מֵאִזְּ וּגוֹ'. הַזְכִּיר ג' מִינֵי מִמְשֵׁלָה שֶׁנָּתַן לוֹ בְּזֶה אַחֵר זֶה, כִּי מֵאִזְּ הֵינּוּ בְּרֵאשִׁית הַצְּלַחַתוֹ כְּשֶׁדָּבְקָה הַשְּׂכִינָה, וְהַהֲצַלְחָה בְּמַעֲשֵׂה יְדֵי יוֹסֵף לְבַד, בְּפַעַם הַהוּא הַפְּקִיד אוֹתוֹ בְּבֵיתוֹ, אֲבָל לֹא עַל בֵּיתוֹ כִּי לֹא נָתַן לוֹ עֲדִיין מִמְשֵׁלָה עַל כָּל בְּנֵי בֵּיתוֹ, רַק הִיָּה פְּקִיד בְּבֵיתוֹ עַל מַעֲשֵׂה יְדֵי עֲצֻמוֹ. עוֹד מַעֲט כִּי רָאָה אֲדוֹנוֹ שֶׁמִּמְנוֹ נִתְפַּשְׁטָה הַהֲצַלְחָה אֵלָיו עַד שֶׁהִיָּה ה' אֲתוֹ עִם הָאֲדוֹן, אִזְ עֲשָׂאוֹ פְּקִיד עַל כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ וְזֶה חֲלוּקָה שְׁנִייה. וְעַל חֲלוּקָה ג' אָמַר וַיְבָרַךְ ה' אֶת בֵּית הַמְצָרִי בְּגִלְלַ יוֹסֵף וַיְהִי בְּרַכַּת ה' בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֶה, וּלְפָנִים לֹא הִיתָה בְּשָׂדֶה כִּי אִם בְּבֵית, עַל כֵּן וַיַּעֲזוֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בִּיד יוֹסֵף וּגוֹ'. וְעַל חֲלוּקָה שְׁלִישִׁית זֶה כִּבְרָא אָמַר וַיִּפְקְדֵהוּ עַל בֵּיתוֹ שֶׁהַשְּׁלִיטוֹ עַל כוֹלָם.

ד"א ויהי בבית אדוניו המצרי, הִיָּה דְּרַכּוֹ לְהִיָּוֵת יוֹשֵׁב אֶהְלִים כִּי כָל אִישׁ מוֹצֵלַח יֵשׁ לוֹ אוֹהֲבִים רַבִּים וְדְרַכּוֹ לִילֶךְ בְּסַעֲוֹדוֹת וּשְׂמֵחוֹת, וְזֶה מַחֲמַת צַעַר שֶׁל אָבִיו לֹא הִלֵּךְ אָנָּה וְאָנָּה וְהִיָּה תְּמִיד בְּבֵית אֲדוֹנָיו וְלֹא הִלֵּךְ אַחֵר אַחוֹזֹת מְרַעִיו, עַל כֵּן הַפְּקִידוֹ אֲדוֹנָיו עַל בֵּיתוֹ, וְאַעֲיִיפ שֶׁהִיָּה בְּבֵיתוֹ מִיָּמַ בִּירֵךְ ה' לְרַגְלוֹ אֲפִילוֹ מַה שְּׁבַשְׂדָּה אַעֲיִיפ שֶׁלֹּא דְרַכּוֹ שֶׁם רַגְלָיו, וּבְרֵאוֹתוֹ גּוֹדֵל הַצְּלַחַתוֹ עַל כֵּן וַיַּעֲזוֹב כָּל אֲשֶׁר לוֹ בִּיד יוֹסֵף. (כלי יקר)

דעת זקנים בְּכָל אֲשֶׁר יֵשׁ לוֹ בְּבֵית וּבְשָׂדֶה. בְּבֵית בִּימֵי הַחֹרֵף וּבְשָׂדֶה בִּימֵי הַקִּיץ. וְכֵן אוֹמַר בְּסֹדֵר עוֹלָם שֶׁלֹּא הִיָּה יוֹסֵף עֹבֵד בְּבֵית אֲדוֹנָיו כִּי אִם שְׁנָה אַחַת בֵּית וּשְׂדֵה. וּשְׁנַיִם עֶשֶׂר שָׁנִים הִיָּה בְּבֵית הַסֵּהֵר: (דעת זקנים)

[ו] וַיַּעֲזֹב כָּל-אֲשֶׁר-לּוֹ בְּיַד-יוֹסֵף וְלֹא-יָדַע אֶתֹּ מְאוֹמָהּ כִּי אִם-הִלָּחֵם אֲשֶׁר-הוּא אוֹכֵל וַיְהִי יוֹסֵף יִפְה-תָּאֵר יִפְה וּמְרָאָה:

אונקלוס וְשִׁבַּק כָּל דֵּי לֵה בִּידָא דְיוֹסָף וְלֹא יָדַע עֲמִיה מְדַעַם אֱלֹהִין לְחַמָּא דֵּי הוּא אֲכַל וְהָהּ יוֹסֵף שְׁפִיר בְּרִינָא וְיָאִי בְּחֻזָּא: (אונקלוס)

יונתן וְשִׁבַּק כָּל דְּאִית לֵיה בִּידָא דְיוֹסֵף וְלֹא יָדַע עֲמִיה מְדַעַם אֱלֹהִין אֲנִתְתִּיה דְּשָׁכִיב גְּבַהּ וְהָהּ יוֹסֵף שְׁפִיר בְּרִינָא וְיָאִי בְּחֻזָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ולא ידע אתו מאומה. לא היה נותן לבו לכלום: כי אם הלחם. היא אשתו, (ז) אלא שדבר בלשון נקייה: ויהי יוסף יפה תאר. כיון שראה עצמו (ת) מושל, התחיל אוכל ושותה ומסלסל בשערו, אמר הקב"ה, אביך מתאבל ואתה מסלסל בשערך, אני מגרה בך את (א) הדוב. מיד (רש"י)

שפתי חכמים (ז) ואם תאמר דילמא לחם ממס הוא, ויש לומר דרש"י דייק מדכתיב בדבריו של יוסף (לקמן פ' ט') ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך, משמע לכל דבר הפקיד זידו חוץ מאשתו, לכך צריך לומר דלחם הוא אשתו: (ת) דאם לא כן מה ענין זה לכאן. (נח"י), קשה לרש"י דבכל מקום ויהי פירושו שנתהוה עכשיו לא קודם לכן, ויוסף משעת לידתו היה יפה תואר ומסתמא גם יפה מראה, ועל זה תירץ כיון שראה עצמו מושל ולא עשה זה קודם לכן: (א) מדכתיב לעיל (ל"ז ל"ג) חיה רעה אכלתהו, והיינו דקאי על אשתו של פוטיפרע כדפירש"י לעיל (סס ד"ה חיה), לכך קרי לה בלשון חיה, ומה שכינה אותה בשם דוב כי מה הדוב הזה אין לו מנוחה (קידושין ע"ב). כי תמיד מנענע את עצמו, כך אשת פוטיפרע לא היתה לה מנוחה כי היתה מחזרת אחר יוסף להבעל לו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולא ידע אתו מאומה כי אם הלחם. יש אומרים שהוא כנוי לשכיבת אשתו וזה רחוק. ועוד כי אדוני יוסף סריס היה. והנכון בעיני שכל אשר לו היה בידו חוץ מן הלחם שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי הנה מפורש כי לא יוכלו המצרים לאכול את העברים לחם. כי פוטיפר ידע שיוסף עברי הוא וכן אשתו אומרת ראו הביא לנו איש עברי: ויהי יוסף יפה תאר. כאמו: (אבן עזרא)

הרמב"ן כי אם הלחם אשר הוא אוכל. לשון נקיה כדברי רבותינו (בי"ר פו ה) ורבי אברהם אמר כי כל אשר לו היה ביד יוסף חוץ מן הלחם אשר הוא אוכל שלא היה אפילו נוגע בו בעבור היותו עברי כי כן היה משפט המצרים את העברים שלא יגעו במאכלם כי תועבה היא למצרים ואפשר שהוא כן או יהיה פירוש הכתוב כי לא ידע אדוניו את יוסף מאומה שיקח מכל אשר לו רק את הלחם לבדו אשר יאכל יוסף לא לשאר הנאות כאשר יעשו הבחורים ולא לאסוף לו עושר ונכסים כענין שנאמר (שמואל א כט ג) ולא מצאתי בו מאומה מיום נפלו עד היום הזה ו"לא ידע אתי מה בבית" (פסוק ח) ענין אחר שלא ישגיח לדעת מה אתו בבית כי "לא ידע אתו מאומה" לשון שולל ו"מה בבית" יקיים

"ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה" - הזכיר זה בכאן לומר כי בעבור יפיו נשאה אשת אדוניו אליו את עיניה ורש"י כתב כי בעבור שראה עצמו מושל התחיל

אוכל ושותה ומסלסל בשערו וכוי (הרמב"ן)

בעל הטורים כי אם הלחם אשר הוא אוכל. בגימטריא היא אשתו: (בעל הטורים)

ספורנו ויעזב כל אשר לו. בלי שיצטרך לכוין חשבון: ויהי יוסף יפה תאר ויפה מראה. אחר שהפקיד אותו באופן זה על הפך שהיה מתחלה שהיה עובד בעבודה קשה כאמרו הסירותי מסבל שכמו כו': (ספורנו)

כלי יקר כי אם הלחם אשר הוא אוכל. פירש רש"י היא אשתו, כמ"ש ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך באשר את אשתו, וקרא לאשתו בכנוי לחם כי כמו שהלחם משביע לכל חי יותר מן כל דבר הזן, כך בעילות של היתר משביעים אותו אבר, לאפוקי בעילות של איסור אינן משביעים, כמרז"ל (סוכה נב): אבר קטן משביעו רעב וארז"ל (סנהדרין עה). שניטל טעם ביאה וניתן לעוברי עבירה, כי אין יצרו תוקפו כי אם בדבר איסור, ולכך אמרו רז"ל (סוטה ד): כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר (משלי ו.כו) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם, וענשו מדה כנגד מדה לפי שעזב את אשתו שנקרא לחם ודבק בזונה שאינה לחמו על כן יחסר לחמו.

ויש אומרים, לחם זה הוא לחם ממש, כי תועבה למצרים לאכול לחם את העברים, ולפי זה נוכל לפרש מה שנאמר ולא ידע אתו מאומה שקאי על יוסף כי אע"פ שעזב כל אשר לו ביד יוסף והיה יוסף יכול לאכול מכל מיני מעדנים ומי ימחה בו שהרי הכל היה בידו, מ"מ לא ידע יוסף אתו מאומה שלא נהנה מכל פת בג אדוניו כ"א הלחם אשר הוא אוכל, פת במלח לבד אכל כדרכה של תורה, ואע"פ כן ויהי יוסף יפה תואר ויפה מראה כבראשונה וזיו אפוהי לא אשתני, כמו שקרה לדניאל וחביריו, ובזה מתורץ מה שמקשים וכי עכשיו נעשה יפה תואר ומראה והלא כבר היה לעולמים כן, אלא שלרבותא נקט כאן שלא נשתנה מחמת שלא רצה להתגאל בפת בג אדוניו. (כלי יקר)

דעת זקנים כי אם הלחם אשר הוא אוכל וגוי. בפרשת ויהי מקץ כי לא יוכלון המצרים לאכול וגוי ולקמן כשאמר ולא חשך ממני מאומה כי אם אותך וגוי לא חשש להזכיר הלחם: (דעת זקנים)

ויְהִי אַחַר הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַתֵּשֶׂא אִשְׁת־אֲדֹנָיו אֶת־עֵינֶיהָ אֶל־יוֹסֵף וַתֹּאמֶר **שְׂכָבָה עִמִּי:**

אונקלוס וְהָוָה פָּתַר פְּתִגְמֵיָא הָאֵלִין וְזָקְפַת אֶתְת רְבוּנְהָ יָת עֵינְהָא לְיוֹסֵף וְאַמְרַת שְׂכֹב עִמִּי: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה פָּתַר פְּתִגְמֵיָא הָאֵלִין וְזָקְפַת אֶתְת רְבוּנְהָ יָת עֵינְהָ בְּיוֹסֵף וְאַמְרַת שְׂכֹב עִמִּי: (תרגום יונתן)

רש"י ותשא אשת אדוניו וגוי. כל מקום שנאמר אחר, סמוך: (רש"י)

ספורנו ותשא אשת אדוניו. בשביל יופיו שאמר למעלה: (ספורנו)

[ח] וַיִּמְאֵן | וַיֹּאמֶר אֶל-אִשְׁתְּ אַדְנִי הֵן אֲדֹנָי לֹא-יָדַע אֶתִּי מֵה-בְּבִית וְכָל אֲשֶׁר-
יֵשׁ-לִי **נָתַן** **בְּיָדַי:**

אונקלוס וְסָרִיב וַאֲמַר לְנֹת אֶתֶת רַבּוֹנָה הָא רַבּוֹנִי לָא יָדַע עִמִּי מָה דְבְבִיתָא וְכָל דִּי
אֵית **לָהּ** **מָסַר** **בְּיָדַי:** (אונקלוס)

יונתן וְסָרִיב לְמַקְרָבָא לְגַפָּה וַאֲמַר לְאֶתֶת רַבּוֹנִיָּה הָא רַבּוֹנִי לָא יָדַע עִמִּי מִדְעַם
מֵה בְּבִיתָא וְכָל דְאֵית לָיָה **מָסַר** **בְּיָדַי:** (תרגום יונתן)

הרמב"ן וַיִּמְאֵן וַיֹּאמֶר אֶל אִשְׁתְּ אַדְנִי. סִיפֵר הַכְּתוּב כִּי מֵאֵן לַעֲשׂוֹת כְּרַצוֹנָה אִף
עַל פִּי שֶׁהִיא גְבֵרְתוֹ אִשְׁתְּ אַדְוִנִי וְהוּא יִרְא מִמֶּנָּה כִּי הִיא יִרְא אֶת הַשֵּׁם יוֹתֵר וְזֶה
טַעַם **אֶל** **אִשְׁתְּ** **אַדְנִי** (הרמב"ן)

[ט] אֵינָנו גְּדוֹל בְּבֵית הַזֶּה מִמֶּנִּי וְלֹא-חֲשָׁף מִמֶּנִּי מְאוּמָּה כִּי אִם-אוֹתָךְ בְּאֲשֶׁר
אָת-אִשְׁתּוֹ וְאִיךָ אֶעֱשֶׂה הַרְעָה הַגְּדֹלָה הַזֹּאת וְחִטָּאתִי לְאֱלֹהִים:

אונקלוס לִיתוּהִי רַב בְּבִיתָא הָדִין מִנִּי וְלֹא מִנַּע מִנִּי מִדְעַם אֶלְהוֹן יְתִיד בְּדִיל דְאָתָּ
אֶתְתָּה וְאֶכְדִּין אֶעֱבִיד בִּישְׁתָּא רַבָּתָא הָדָא וְאֶחֻב קָדָם יְיָ: (אונקלוס)

יונתן לִיִּיתִיָּה רַב בְּבִיתָא הָדִין מִינִי וְלֹא מִנַּע מִנִּי מִדְעַם אֶלְהִין יְתִיד מִן בְּגִלַל דְאָתָּ
אִינְתִּיתִיָּה וְאִיכְדִּין אֶעֱבִיד בִּשְׁתָּא רַבָּתָא הָדָא וְאֶחֻב קָדָם יְיָ: (תרגום יונתן)

רש"י וְחִטָּאתִי **לְאֱלֹהִים**. **בְּנֵי נַח** **נִצְטוּ** **עַל** **הַעֲרִיּוֹת:** (רש"י)

הרמב"ן וְחִטָּאתִי **לְאֱלֹהִים**. **בְּנֵי נַח** נִצְטוּ עַל הַעֲרִיּוֹת לְשׁוֹן רִשְׁי וְנִכּוֹן הוּא רַק
בְּעִבּוֹר חֲסֵרוֹן דַּעַת הַנְּשִׁים הַקָּדִים אֵלֶיהָ כִּי הַדָּבָר בְּגִידָה בְּאִדְוִנִי אֲשֶׁר בּוֹטַח בּוֹ
וְאַחֲרַי כֵּן אִמַּר כִּי יֵשׁ בְּעֵינַי עוֹד חֲטָא לְאֱלֹהִים וַיִּתְּכֵן לְפָרֵשׁ עוֹד וְחִטָּאתִי לְאֱלֹהִים
בְּבִגְדָה הַזֹּאת כִּי רַעָה גְדוֹלָה הִיא שִׁיחִיָּה בַּה לִּי חֲטָא לְפָנֵי הָאֱלֹהִים כִּי עֵינָיו
בְּנִאמְנֵי אֶרֶץ (תהלים קא ו) וְלֹא לְפָנָיו בּוֹגֵד יִבֵּא וְדָבְרוּ אִמַּת רַק לֹא הַזְכִּיר אֲסוּר
הַעֲרוּהָ **כִּי** **דָּבַר** **עִמָּה** **כְּדָרְךָ** **הַנְּשִׁים** (הרמב"ן)

אור החיים **בְּאֲשֶׁר אֶת אִשְׁתּוֹ**. פִּי לֹא שִׁחֲשַׁךְ אוֹתָךְ מִמֶּנִּי בְּצוֹ לְצוֹ אֵלֶּא לְצַד שֶׁאֵת
אִשְׁתּוֹ הוּא הַדָּבָר הַמְּחַשֵּׁךְ אוֹתָךְ מִמֶּנִּי. אוֹ לְשַׁלּוֹל צַד הַמַּעֲלָה:

ואיך אעשה וגו'. פִּי כִּי בִּזָּה אֲנִי מִפְּסִיד כָּל הַטוֹב הַמוֹשֵׁג אֲצִלִּי:

ועוד אֲנִי מַחֲסִיר עֲצָמִי מִמִּקּוֹר הַנְּשִׁמוֹת כִּי דָּבָר זֶה הוּא אֲסוּר גַּם לְבִנֵי נַח, וְהוּא
אוֹמֵרוֹ **וְחִטָּאתִי** **לְאֱלֹהִים:**

ועוד יִרְצָה כִּי אֵין לָהּ לְטַעוֹן כִּי תִסְתִּיר הַדָּבָר וְלֹא יָדַע אֲדוֹנוֹ וְנִמְצָא עוֹמֵד בְּמִצְבוֹ
בְּאֵין מַחֲסוֹר, לְזֶה אִמַּר וְחִטָּאתִי לְאֱלֹהִים וְהוּא שֶׁעֲשֵׂאֲנִי בְּמִצְבָּה זֶה וּמִמֶּנּוּ לֹא
יִסְתֵּר דָּבָר וְנִמְצָא מִפְּסִיד מִצְבוֹ הַטוֹב: (אור החיים)

ספורנו כי אם אותך באשר את אשתו. בענין האשות בלבד חשך אותך ממני: הרעה הגדולה הזאת. לשלם רעה תחת טובה: להיות עמה. ביחוד: (ספורנו)

ג' ויהי כדברה אל-יוסף יום ולא-שמע אליה לשכב אצלה להיות עמה:

אונקלוס והנה פד מלילת עם יוסף יום ולא קביל מנה למשכב לותה למהוי עמה: (אונקלוס)

יונתן והנה פדי מלילת עם יוסף יומא דין ויום מחרא ולא קביל מינה למשכוב גפה למהוי מתחייב עמה ביום דינא רבא לעלמא דאתי: (תרגום יונתן)

רש"י לשכב אצלה. אפילו (ב) בלא תשמיש: להיות עמה. לעולם הבא: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) דאם לא כן למה לא כתיב עמה כמאמר שכבה עמי. (נח"י), קשה דאם לשכב אצלה אפילו בלא תשמיש, מאי זה דקאמר להיות עמה לעולם הבא על מה יענס, ואפשר דהכי קאמר ולא שמע אליה לשכב אצלה אפילו בלא תשמיש, שהיה מתוירא קמא יתגבר יכרו עליו לשמש עמה וירד בגיהנם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לשכב אצלה. אפי' לשכב במקום קרוב ממנה: או להיות עמה. לדבר שיחות: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם לשכב אצלה. כדברי רבי אברהם אפילו שישכב אצלה בסמוך היא בבגדה והוא בבגדו או להיות עמה לדבר שיחות כי לא מצאנו "אצלה" על המשגל רק עמה או אותה שכבה עמי אם שוכב ישכב איש אותה (ויקרא טו כד) והנשים תשכבנה (זכריה יד ב) (הרמב"ן)

בעל הטורים להיות עמה. בגימטריא לתוך גיהנם: (בעל הטורים)

כלי יקר לשכב אצלה להיות עמה. פירש"י לשכב אצלה אפילו בלא תשמיש, כי אולי יש חילוק בין אצלה לעמה ומי"מ היא תבעה זה דאל"כ מי בקש זאת מידו, ואולי יש סמך לזה ממה שנאמר ויהי כדברה אליו יום ולא פירש מה דברה, אלא ודאי כך פירושו כי מתחלה אמרה שכבה עמי ממש וימאן וגו', ואח"כ בקשה לפחות לשכב אצלה בלא תשמיש, ואם תירא שמא קריבה זו תביא לידי מעשה, על זה אמרה הרי יום עכשיו ואין דרך העולם לשמש ביום ולא שמע אליה, ואח"כ בקשה לפחות יתיחד עמה בחדר כי אין לחוש למעשה כי יום הוא כאמור, זה"ש כדברה אליו יום יום, ששאלה שני שאלות בזו אחר זו ותלתה שניהם ביום, ולא שמע אליה לשאלה ראשונה לשכב אצלה בלא תשמיש, וגם לא לשאלה שניה להיות עמה בחדר אחד. ויהי כהיום הזה בעצומו של יום שלא היה ירא פן תבקש ממנו המעשה כי כבר אמרה שאין דרכם לשמש ביום, לפיכך ויבא הביתה לעשות מלאכתו, אע"פ שלא רצה אפילו להתייחד עמה היינו בהיותו בטל ממלאכה, אבל עכשיו שהלך לעשות מלאכתו חשב יוסף שלא תבקש ממנו דבר כדי שלא יתבטל ממלאכת הבית, כי בעלה יתלה בה לאמר למה לא זרזת את

העבד על המלאכה, ואפ"ה ותתפשהו בבגדו, וחזרה לשאלה הראשונה לאמר
שכבה עמי ממש. (כלי יקר)

יא וַיְהִי כִּתְיוֹם הַזֶּה וַיָּבֵא הַבַּיִתָּה לַעֲשׂוֹת מְלֹאכְתּוֹ וְאִין אִישׁ מֵאֲנָשֵׁי הַבַּיִת
שָׁם בְּבַיִת:

אונקלוס וְהָוּה פְּיוּמָא הָדִין וְעַל לְבֵיתָא לְמַבְדֵּק בְּכַתְבֵּי חֲשַׁבְנָה וְלִית אָנְשׁ מֵאֲנָשֵׁי
בֵּיתָא תַּפְּוֹן בְּבֵיתָא : (אונקלוס)

יונתן וְהָוּה פְּיוּמָא הָדִין וְעַל לְבֵיתָא לְמִיבְחוּשׁ בְּפִנְקְסֵי חוּשְׁפָּנִיה וְלִית אָנְשׁ מֵאֲנָשֵׁי
בֵּיתָא תַּפְּוֹן בְּבֵיתָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויהי כהיום הזה. כלומר, ויהי כאשר הגיע יום מיוחד, יום לחוק, יום איד
שלהם, שהלכו כולם לבית עבודת אלילים, אמרה, אין לי יום הגון להזקק ליוסף
כהיום הזה, אמרה להם, חולה אני ואיני יכולה לילך: לעשות מלאכתו. רב
וקמוראל, חד אמר מלאכתו ממס, וחד אמר לעשות כרכיו עמה. (ג) אלא שנראית
לו דמות דיוקנו (ד) של אביו וכו', כדאיתא במסכת סוטה (לז:): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) פירוש שם בתוספת (סוטה ל"ז: ד"ה לעשות) מדכתיב ויבא הביתה שהוא
מלשון ביאה, דהוה ליה למימר ויהי כהיום הזה ואין איש וגו': (ד) תוספות (סם ד"ה
באותה) בשם רבי משה הדרשן מדכתיב ואין איש מאנשי הבית שם בבית, משמע
לאיש מאנשי הבית לא היה בבית, אבל איש אחר היה בבית, ועל כן כריך לומר
דיעקב היה, כדמשמע בפרשת ויחי בפירוש רש"י (לקמן מ"ט כ"ד ד"ה מידו) וק"ל. (שפתי
חכמים)

אבן עזרא ויהי כהיום הזה. משבוע אחד מהיום שהחלה לדבר לו שכבה עמי או
מחדש אחד או אחר שנה תמימה והוא הנכון בעיני: לעשות מלאכתו. מלאכת
הבית או הממון כי פקיד היה על הכל. ודרש ואין איש דברי יחיד: (אבן עזרא)

ספורנו כהיום הזה. שנתנה עיניה והתאותה לו: ויבא הביתה. נכנס לחדר שלא
ידע שהיתה היא שם: שם בבית. באותו החדר: (ספורנו)

יב וַתִּתְפָּשֶׂהוּ בְּבִגְדוֹ לְאֹמֶר שְׂכָבָה עִמִּי וַיַּעֲזֹב בְּגָדוֹ בַּיְדָה וַיֵּצֵא הַחוּצָה:

אונקלוס וְאַחַדְתֵּיהּ בְּלְבוּשָׁה לְמִימַר שְׂכּוּב עִמִּי וְשָׁבְקָה לְלְבוּשָׁה בַּיְדָה וְעָרַק וַיִּפֶּק
לְשׁוּקָא : (אונקלוס)

יונתן וְאַחַדְתֵּיהּ בְּלְבוּשִׁיהָ לְמִימַר שְׂכּוּב עִמִּי וְשָׁבְקִיהָ לְלְבוּשִׁיהָ בַּיְדָה וְאַפֶּק
לְשׁוּקָא : (תרגום יונתן)

הרמב"ן ויעזוב בגדו בידה. לכבוד גברתנו לא רצה להוציאו מידה בכחו הגדול ממנה והסיר אותו מעליו כי היה בגד שיתעטף בו כמעיל וצניף והיא בראותה כי הניח בגדו בידה פחדה פן יגלה עליה לבני הבית או לאדניו והקדימתו אליהם לאמר כי הפשיט בגדו לשכב עמה ובראותו כי הרימותי קולי נבהל לברוח וזה טעם ויהי בראותה כי עזב בגדו ולכן לא הגידה היא ויעזוב בגדו בידי רק אמרה לאנשי ביתה ולבעלה ויעזב בגדו אצלי (הרמב"ן)

בעל הטורים בבגדו. ב' במסורה עיין בפרשת משפטים: (בעל הטורים)

אור החיים ותתפשהו וגו' לאמר וגו'. פי' התורה מגדת כוונתה בתפיסת הבגד שכוונתה לאמר וגו', אבל היא לא אמרה כלום אלא שלחה ידה לתופסו להכריחו קום עשה: (אור החיים)

ספורנו וינס. מן החדר פן יגבר עליו יצר הרע: **ויצא החוצה.** בהיותו חוץ מן החדר יצא לאטו בלתי תנועת ניסה שלא ישאלוהו מה לך כי תנוס ומי רודפך אבל היא שראתה שיצא מן החדר כתנועת ניסה יראה שמא עשה כך חוץ לחדר ושאלוהו והגיד לפיכך: (ספורנו)

כלי יקר וינס ויצא החוצה. לא נאמר וינס החוצה לפי שההולך ברחובות קריה במרוצה מרגישיין בו העולם למה רץ ועל מה הוא רץ, ע"כ לא הלך במנוסה כי אם בבית עצמו, וכשיצא מן הפתח יצא כדרכו בלא מרוצה. ודרז"ל (תנחומא ט.) הים ראה ויננס מה ראה, ראה ארונו של יוסף שנאמר בו וינס ויצא החוצה לפי שארז"ל (כתובות ל:) אע"פ שד' מיתות ב"ד בטלו דין ד' מיתות לא בטלו מי שנתחייב חנק או טובע בנהר או מת בסרוני, וידוע שהבא על אשת איש מיתתו בחנק, ומטעם זה היה משפט דור המבול בטביעת המים בעבור הזנות, וכתוב (תהלים לב.) על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא ארז"ל (ברכות ח.) זו אשה וסמך ליה רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, לפיכך יוסף שהיה גדור מעריות שנאמר וינס ויצא החוצה, היה כדאי להציל את ישראל מן שטף מי הים, וזה שאמר הים ראה וינס שראה מנוסתו של יוסף מפני אשת אדוניו, ע"כ ראוי הוא שלא ישטפו מי הים ארונו של יוסף, ואגבו נצולו כל נושאי ארונו וכל ישראל שהלכו אחר ארונו, ונטבעו המצרים שטופי זימה.

ויכול להיות שמאמר ויצא החוצה היינו חוץ לאצטגנינות שלו, דוגמת ויוצא אותו החוצה הנאמר באברהם, (בראשית טו.ה.) כך יצא יוסף חוץ למערכה עד שלא היה כח ביד המערכה לשלוט בו, ואדרבה הוא שלט בדברים הטבעים והמה נסו לקולו, וזהו קריעת ים סוף מפני ארונו של יוסף. (כלי יקר)

דעת זקנים ותתפשהו בבגדו. מדרש אלמלא שכתוב באשה לבה אסורים ידיה היתה תופשת אדם בשוק שהרי בצנועות שבאומות כתיב כאן ותתפשהו בבגדו לאמר שכבה עמי ושנים עשר חדש היתה מתגרה בו שנאמר ויהי כדברה אל יוסף יום יום ואין יום יום אלא שנים עשר חדש שנא' מיום ליום ומחדש לחדש שנים עשר וכשהיא באה לדבר היה מרכין ראשו וכובש פניו בקרקע והיא עשתה לו מעשה של ברזל תחת זקנו שלא יוכל להרכין שנאמי' ענו בכבל רגלו ברזל באה נפשו אמרה לו למה אין אתה שומע לי ולא אשת איש אני ואין איש יודע בנו אמר לה אפילו הפנויות שלכם אסורות לנו נשואות לא כל שכן משל לעכו"ם שאמר לישראל בא לאכול עמי ואני מאכילך יפה בשר חזיר שמן אמר לו ריקה אפילו בשר שחוטה שלכם אסור לנו בשר חזיר לא כ"ש כיון שראתה כך אמרה לו אם

אינך שומע לי הריני חובשך בבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים הריני מעורת עיניך אמר לה ה' פוקח עורים הריני כורתת קומתך אמר לך ה' זוקף כפופים הריני משניאך לכל הבריות ה' אוהב צדיקים הריני מוכר' אותך בארץ רחוקה ה' שומר את גרים כיון שראתה כך אמרה לחבשו בבית האסורין ואלמלא הכומרין שדנוהו לזכות כמו שאפרש בפי' ויגש בעז"ה היו דנים אותו בכל אלו: (דעת זקנים)

[יג] וַיְהִי כִּפְּרָאוֹתָהּ כִּי-עָזַב בַּגְדּוֹ בַּיְדָה וַיֵּנֶס הַחוּצָה:

אונקלוס וְהָוָה פָּדָה חַזַּת אֶרֶץ שְׂבָקָה לְלְבוּשָׁה בַּיְדָה וְעָרַק לְשׁוּקָא: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה פָּדָה חַמַּת אֶרוֹם שְׂבָק לְלְבוּשִׁיהָ בַּיְדָה וְאַפֶּק לְשׁוּקָא: (תרגום יונתן)

[יד] וַתִּקְרָא לְאִנְשֵׁי בֵּיתָהּ וַתֹּאמֶר לָהֶם לֵאמֹר רְאוּ הֵבִיא לָנוּ אִישׁ עֲבָרִי לְצַחֵק בְּנוֹ בָּא אֵלַי לְשֹׁכֵב עִמִּי וְאַקְרָא בְּקוֹל גְּדוֹל:

אונקלוס וַקְרַת לְאִנְשֵׁי בֵּיתָהּ וְאַמְרַת לְהוֹן לְמִימְרָה חַזוּ אִתִּי לָנָא גְבָרָא עֲבָרָא לְחִיבָא בְּנָא עַל לְוֹתֵי לְמִשְׁכָּב עִמִּי וַקְרִית בְּקוֹלָא רַבָּא: (אונקלוס)

יונתן וְרַמַּת חֲלָבוֹנָא דְּבִיעֵתָא בְּדַרְגָּשָׁא וַקְרַת לְאִנְשֵׁי בֵּיתָהּ וְאַמְרַת חֲמוֹן שְׂכָבַת זָרָעָא דְּאִטִּיל דִּין דְּאִיתִי רִיבּוֹנָכוֹן לָנָא גְבַר עֲבָרָאִי לְמַגְחוּדָא בְּנָא עַל לְוֹתֵי לְמִשְׁכּוֹב עִמִּי וַקְרִית בְּקוֹלָא רַבָּא: (תרגום יונתן)

כס"י ראו הביא לנו. הרי זה לשון קלרה, הביא לנו, ולא פירש מי הביאו, ועל בעלה אומרת כן: עברי. מעבר הנהר, (ה) מצני עבר (ב"ר מצ, ח.), (ס"א מעבר הנהר): (כס"י)

שפתי חכמים (ה) (ג"א), אף על גב דלעיל פרשת לך לך בפסוק (י"ד י"ג) ויגד לאזכרם העברי, פירש כס"י (שם ד"ה העברי) שזא מעבר הנהר לזד, ולא פירש מצני צניו של עבר, יס לומר כיון שאזכרהם עלמו זא משם די לו זמה שזא מעבר הנהר, אזל בזרעו לא די זה, שהם לא זאו מעבר הנהר אינטריכו שניהם, וכן זמה שהם מצני עבר לא די דלמה יתייחסו לעבר ולא לשם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא הביא לנו בעלי: אבן עזרא

הרמב"ן וטעם ראו הביא לנו איש עברי. כי העברים שנואי המצרים המה ולא יוכלו לאכל אתם לחם כי תועבה היא להם (להלן מג לב) ולא יקנו מהם רק לכורמים וליוגבים ולא יבאו בביתם ולכן אמרה הנה עשה עמנו רעה להביא בביתנו עברי ועשאו פקיד ונגיד וראוי לו שיצחק בנו כענין שנאמר (משלי כט כא) מפנק מנוער עבדו וגוי וזה טעם אשר הבאת לנו כי הבאתו בביתם היתה קשה בעיניהם ואמרה הביא לנו על בעלה לא הזכירתו לכבודו או בדרך מוסר לנשים או בעבור שהמביא

ידוע וכן בספר איוב במקומות רבים ידבר על השם הנכבד בסתם בעבור דעתם שעליו ידברו וכן ויאמר אל אבנר מדוע באת אל פילגש אבי (ג) לא יזכיר האומר ולא דבר בו כלל בעבור היותו ידוע שהוא איש בשת (הרמב"ן)

אור החיים ותקרא לאנשי וגו'. לצד שידעה צדק יוסף בעיני אדונו ולא יאמין לדבריה, לזה נתכוונה ותקרא להם שהם יאמרו בבוא אדוני יוסף, והוא אומר **לאמר**, ובערה במ אש הקנאה להעיד והוא אומר **ראו הביא לנו וגו' לצחק בנו** שתפתם בצרתה כי גם עליהם גדלו והוא איש נכרי:

או ירצה באומר **ראו** כי יעידו על הדברים כי כן ראו, והוא אומר לאמר ראו, גם נתחכמה להתרעם נגד הבעל שבזה אם יליץ טובה עליו תאמר אף זו מן התוכחות עליך תלונתי: (אור החיים)

ספורנו ותקרא לאנשי ביתה. לזכות את עצמה אמנם כאשר ראתה שחוץ לחדר לא רץ וזה ראו גם אנשי ביתה אמרה להם וינס ויצא החוצה כמו שהיה באמת אבל לבעלה שלא ראה הדבר אמרה וינס החוצה להורות שעשה תנועת הניסה גם בחוץ להמלט מאנשי ביתה וזה לאמת ענין השקר שלה: **לצחק בנו**. בעניני צחוק שמתוכם נכר שבא אלי לשכב עמי: (ספורנו)

[טו] ויהי כשמעו כי-הרימתי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס ויצא החוצה:

אונקלוס והנה כד שמע ארי ארימית קלי וקרית ושבקה ללבושה לותי וערק ונפק לשוקא: (אונקלוס)

יונתן והנה כד שמע ארום ארימית קלי וקרית ושבק נת לבושיה לותי ואפק לשוקא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים הרימותי. ב' במסורה עיין בפרשת לך לך: (בעל הטורים)

דעת זקנים וינס ויצא החוצה. אמר לו הקב"ה בזכות וינס. בחייד שהים ינוס מפני ארון שלך זהו שאמר הכתוב הים ראה וינס מה ראה ארונו של יוסף (דעת זקנים)

[טז] ותנח בגדו אצלה עד-בוא אדניו אל-ביתו:

אונקלוס ואחנתיה ללבושיה לותה עד דעל רבוניה לביתה: (אונקלוס)

יונתן ואנחת לבושיה גבה עד דעל רבוניה לבייתה: (תרגום יונתן)

רש"י אלדניו. של יוסף: (רש"י)

[יז] ותדבר אליו כדברים האלה לאמר בא-אלי העבד העברי אשר-הבאת לנו לצחק ב:

אונקלוס ומלילת עמה פפתגמא האליו למימר על לותי עבדא עבראה די איתיתא לנא לחיכא בי: (אונקלוס)

יונתן ומלילת ליה פפתגמא האליו למימר על לותי עבדא עבראי דאיתיתא לנא למגחוד: בי: (תרגום יונתן)

רש"י בא אליו. לחק בי, העבד העברי (ו) אשר הבאת לנו: (רש"י)

ספתי חכמים (ו) רוצה לפרש דרש"י מהפך הפסוק, דכתיב בא אליו העבד העברי אשר הבאת לנו לחק בי, דאי דכתיב אינו מיושב דהוא לא הביא אותו כדי לחק בה: (ספתי חכמים)

אור החיים ותדבר אליו וגו' לאמר. פי' אומר לאמר כי כן יאמרו אנשי הבית עדים בדבר, ולזה תמצא שלא חרה אפו על יוסף אלא על מה שנתנה חוזק לדבריה מהודעות הזולת והוא אומר כשמוע אדוניו וגו' לאמר כדברים וגו' כי לא היה צריך הכתוב לומר אלא כשמוע אדוניו דברי אשתו, אלא נתכוין לומר שלא חרה אפו אלא כשמוע שיש מגידים על הדברים, והוא אומר לאמר כדברים וגו'. עוד יתבאר בסמוך:

לאמר כדברים וגו'. פירוש לא שהאמין בה כי כדבריה כן היה אלא לצד שאמרה אשתו כן עשה תנועה קטנה, ולזה לא יסרו ולא עשה לו דבר כמשפט הנעשה לעבד הנותן עיניו באשת אדונו: (אור החיים)

[יח] ויהי כהרימי קולי ואקרא ויעזב בגדו אצלי וינס החוצה:

אונקלוס והנה פד ארימית קלי וקרית ושבקה ללבושה לותי וערק לשוקא: (אונקלוס)

יונתן והנה פד ארימית קלי וקרית ושבקה ללבושה לותי ועריק לשוקא: (תרגום יונתן)

[יט] ויהי כשמע אדניו את-דברי אשתו אשר דברה אליו לאמר כדברים האלה עשה לי עבדך ויחר אפו:

אונקלוס והנה כד שמע רבוניה ית פתגמי אנתיה די מלילת עמה למימר פפתגמא האליו עבד לי עבדך ויתקף רגזה: (אונקלוס)

יונתן והנה פדי שמע רבוניה ית פתגמי אנתתיה דמלילת עמיה למימר פפתגמא האליו עבד לי עבדך ויתקיף רוגזיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי כשמוע אדניו וגו'. בשעת תשמיש אמרה לו כן, וזהו שאמרה, כדברים

האלה עשה לי ענדך, עניני תשמיץ כאלה: (רש"י)

אבן עזרא ויחר אפו. ואעי"פ כן לא הרגו כי בספק היה הדבר אצלו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי כשמוע אדוניו. בשעת תשמיש אמרה לו כדברים האלה עשה לי עבדך עניני תשמיש כאלה רש"י וכך אמרו בבראשית רבה (פז ט) רבי אבהו אמר בשעת תשמיש ואני תמה כי אדוני יוסף סריס היה ואשתו בנעוריו נשאה והם דרשו (שם פז ג) סריס פרעה מלמד שלא לקחו אלא לתשמיש וסרסו הקב"ה בגופו ועוד כי איך תפגום את עצמה ותמאס בעיני בעלה לאמר לו כי זנתה באונס או ברצון וראוי היה שיהרגנה כי למה לא צעקה מתחילה ויברח כאשר עשתה בסוף והנה לאנשי ביתה אמרה בא אלי לשכב עמי לא ששכב אלא שבא לעשות כן וצעקתי וברח וכל שכן שתסתיר הדבר מבעלה ואם תאמר כדי שיחר אפו ויהרגהו ודי חיוב מיתה לעבד שיבוא לאנוס אשת השר אדוניו ואפשר שרצו לפרש כדברים האלה עניני תשמיש בגלוי ערוה ומשמוש ידים לא תשמיש ממש שהיה אדוניו סריס בגופו שבא אליו חולי שלא יתאוה כענין השחוף ועל דרך הפשט אין צורך כי אין הכ"ף לדמיון בדבר אחר ופתרונו הדברים האלה וכמוהו (לעיל כד כח) ותגד לבית אמה כדברים האלה וכן ובדבר עמי כדברים האלה נתתי פני ארצה (דניאל י טו) וכן רבים או יאמר כי בשמוע אדוניו את דברי אשתו שאמרה לו עשה לי עבדך כדברים האלה שהגדתי מיד לאנשי הבית חרה אפו ויתכן ששמוש הכ"ף בזה להפלגה וכן (להלן מד ז) למה ידבר אדוני כדברים האלה ותקראנה אותי כאלה (ויקרא י ט) והנה מאהבת אדוניו את יוסף לא הרגו או שהיה נס מאת השם או שנסתפק בדבריה מדעתו יוסף וכן אמרו בבראשית רבה (פז ט) אמר לו ידע אנא דלית הוא מינך אלא שלא לערב פסולת בבני (הרמב"ן)

ספורנו ויחר אפו. על שהתרעמה מפני שהביא לה איש עברי לצחק בה כי אמנם לא חרה אפו על יוסף בזה שהאמין יותר לדברי יוסף אבל נתנו בבית הסהר להראות שהאמין לה לכבודה ונשתמש ביוסף בבית הסהר כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם: (ספורנו)

דעת זקנים כדברים האלה וגו'. פירש"י בשעת תשמיש אמר' לו כן. ותימה להרב משה דבמס' סוטה פריך כתיב פוטיפר וכתוב פוטיפרע בתחלה נקרא פוטיפר וכשקנה יוסף קנהו למשכב זכור ונסתרס ונקרא פוטיפרע אלמא לא היה משמש מטתו וי"ל בשעת תשמיש לאו דוקא אלא בשעה שעוסק בעניני תשמיש. ועוד י"ל שלא נסתרס לגמרי אך כשהיה רוצה להזדקק עם יוסף היה מסתרס. ור' אברהם פי' כי יש שני מיני סירוס סריס חמה וסריס צנה סריס צנה צריך חימום גדול ואינו יכול להזדקק לזכר כי אם לנקבה שהיא חמה יותר ופוטיפר סריס צנה היה: (דעת זקנים)

[כ] וַיִּקַּח אֲדֹנָי יוֹסֵף אֹתוֹ וַיִּתְּנֵהוּ אֶל-בֵּית הַסֹּהַר מְלֹאם אֶשֶׁר-(אסור) אֶסְרִי הַמֶּלֶךְ אֲסוּרִים וַיְהִי-שֵׁם בְּבֵית הַסֹּהַר:

אונקלוס ונסיב רבונה דיוסף יתה ויהביה לבית אסירי אתר די אסירי מלכא אסירין ונהו תמן בביית אסירי: (אונקלוס)

יונתן ונסיב עטתא רבניה דיוסף מן פומרגנא דבדקן דחלבונא הוא ולא קטל

יְתִיב וַיִּהְיֶה בְּבֵי אֲסִירֵי אֶתֶר דְּאֲסִירֵי מִלְכָּא אֲסִירִין וַהֲוֵה תַמָּן בְּבֵית אֲסִירֵי :
(תרגום יונתן)

הרמב"ן ויתנהו אל בית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם. אמר רבי אברהם כי הכתוב יפרש שבית הסוהר הוא מקום אשר אסירי המלך אסורים שם ולכך אמר כי הוא שם מצרי כי דרך הכתוב לפרש לשון נכריה כמו הפיל פור הוא הגורל ולא אמר כלום אבל ויתנהו אל בית הסוהר הידוע למלך שהוא מקום אשר יאסרו שם אסירי המלך לומר כי היה זה סיבה שיכנסו עמו המשקה והאופה ויתכן כי טעם אסירי המלך עבדיו ומשרתיו החוטאים לו במשפט המלוכה כי שאר האסורים לעם ביד השופטים והשוטרים בבית סוהר אחר ינתנו וסיפר הכתוב ששמו שם יוסף מאהבת אדוניו אתו והכל סיבה מאת ה' ובעלי הלשון (רד"ק בספר השרשים שורש סהר) יפרשו "סהר" כיפה עגולה מלשון אגן הסוהר (שיר השירים ז א) ולפי דעתי שהוא הבור (להלן מ ב) בית בנוי תחת הקרקע ולו פתח קטן מלמעלה יכניסו בו האסורים וממנו להם אורה והוא מלשון סיהרא בארמית כאשר אמר (לעיל ו טז) צהר תעשה לתבה מלשון צהרים ושנו בהם זה לרוב אורו וזה למיעוט

בעל הטורים אשר אסורי המלך אסורים. אסורי כתיב ואסירי קרי מלמד שי שנים היה אסור על שהוציא דבה על י' אחיו ועוד ב' שנים על שאמר לשר המשקים כי אם זכרתני : אסורים. ג' במסורה ב' גבי יוסף וא' ה' מתיר אסורים. וזהו שאמרו חז"ל שאמרה לו אשתו של פוטיפר אני חובשך כבית האסורים אמר לה ה' מתיר אסורים : (בעל הטורים)

[כא] וַיְהִי יְהוָה אֶת-יוֹסֵף וַיְט אֱלֹו חֶסֶד וַיִּתֵּן חַוָּו בְּעֵינָי שֵׁר בֵּית-הַסֹּהַר:

אונקלוס וַהֲוֵה מִימְרָא דַיְי בְּסַעְדָּה דַיּוֹסֵף וַיִּגְדַּל לֵה חֶסְדָּא וַיִּהְיֶה לְרַחֲמִין בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי : (אונקלוס)

יונתן וַהֲוֵה מִימְרָא דַיְי בְּסַעְדָּה דַיּוֹסֵף וַיִּגְדַּל עֲלֵיהּ חֶסְדָּא וַיִּהְיֶה רַחֲמוֹתֶיהּ בְּעֵינֵי רַב בֵּית אֲסִירֵי : (תרגום יונתן)

רש"י ויט אליו חסד. שהיה מקובל לכל רואיו, לשון כלה נאה וחסודה קצמסנה: (רש"י)

אבן עזרא בית הסוהר. לא נדע אם הוא לשון הקדש או לשון מצרים בעבור שפירש אחריו ואמר מה הוא. כמו האחשתרנים שהוא לשון פרס ופירש שהם בני הרמכים : (אבן עזרא)

אור החיים ויהי ה' את יוסף ויט וגו'. פ"י כי בהשראת שכינה על האדם יושפע הנסמך מהמשרה שכינתו ממה שבו, וידוע הוא חן המקום ברוך הוא כי הוא מקור החן, והוא אומרו ויהי ה' את יוסף ובזה ויט אליו חסד פירוש ממילא, ואומרו ויתן חנו להיות כי לא תרגיש בחינת הרע במתק החן לזה הוצרך ה' להרכיב בעין שר בית הסוהר אמצעי לערב אליו חן צדיק, והוא אומרו ויתן חנו בעיני וגו' והבן : (אור החיים)

[כב] וַיִּתֵּן שָׂר בֵּית-הַסֹּהַר בְּיַד-יֹסֵף אֶת כָּל-הָאֲסִירִים אֲשֶׁר בְּבַיִת הַסֹּהַר וְאֵת כָּל-אֲשֶׁר עֹשִׂים עֲשִׂים הוּא הִיָּה עֲשָׂה:

אונקלוס וַיְהִי רַב בַּיִת אֲסִירֵי בֵּית דְּיוֹסָף יֵת כָּל אֲסִירֵי דִּי בְּבַיִת אֲסִירֵי וְיֵת כָּל דִּי עֲבָדִין תַּמָּן עַל מִימְרָה הָוָה מִתְעַבֵּד: (אונקלוס)

יונתן וּמִנֵּי רַב בַּיִת אֲסִירֵי בְּיַד יוֹסֵף יֵת כָּל אֲסִירֵי דְבַבְיַת אֲסִירֵי וְיֵת כָּל דְּעֲבָדִין תַּמָּן הוּא מִפְקָד לְמַעַבְד: (תרגום יונתן)

רש"י הוּא הִיָּה עוֹשֶׂה. כְּתַרְגוּמוֹ בְּמִימְרָה (ז) הוּא מִתְעַבֵּד: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) רולה לפרש שהיה לו עבדים תחתיו והוא היה אומר להם שיעשו, והיינו במימריה הוה מתעבד, לא שהיה עושה מה שהיו הם כריכין לעשות, לאם כן היה מסרת שלהם ומאי ויתן חנו בעיני שר בית הסוהר: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְאֵת כָּל אֲשֶׁר עוֹשִׂים. יש אומרים כי הי' מתעסק באומנות שיחיה ממנו כאשר היו עושים האסורים והקרוב אלי כפירושו כל אשר היו צריכים כאילו היה הוא העושה כי פקיד היה עליהם והפסוק הבא אחריו לעד: (אבן עזרא)

אור החיים הוּא הִיָּה עוֹשֶׂה. תרגום פי' על מימריה. ולדבריו למה לא ידבר הכתוב צחות ויאמר בפירוש על פיו היו עושים. ואולי שנתכוין הכתוב בשנותו את טעמו להודיע גם כן שהגם שהיה הוא המנהיג לא היה מתנהג בשררה ומונע עצמו מתשמיש דבר אשר היו עושים שם האסורים אלא ידו כיד כולן שוה, וזה יגיד מזג טבעו כי טוב הוא ומצא חן ושכל טוב בעיני ה' ואדם: (אור החיים)

[כג] אֵין | שָׂר בֵּית-הַסֹּהַר רָאָה אֶת-כָּל-מְאוּמָהּ בְּיָדוֹ בְּאֲשֶׁר יְהוָה אֵתָּו וְאֲשֶׁר-הוּא עֲשָׂה יְהוָה מַצְלִיחַ: (פ)

אונקלוס לֵית רַב בַּיִת אֲסִירֵי חָזִי יֵת כָּל סַרְחָן בֵּיִדָּה בְּדִי מִימְרָא דִּי בְּסַעֲדָה וְדִי הוּא עֲבָד יְיָ מַצְלַח: (אונקלוס)

יונתן לֵית צְרוּךְ לְרַב בַּיִת אֲסִירֵי לְמַנְטֵר יֵת יוֹסֵף כְּאוֹרַח כָּל אֲסִירֵי אֲרוּם לָא חָמִי יֵת כָּל סוֹרְחָן בֵּיִדָּה בְּגִין דְּמִימֵר דִּי הָוָה בְּסַעֲדָה וְדָהוּא עֲבִיד יְיָ מַצְלַח: (תרגום יונתן)

רש"י בְּאֲשֶׁר ה' אַתּוּ. בְּצַבִּיל (ח) שֶׁה' אַתּוּ: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) שלא יתכן לפרש הבי"ת כמשמעו כי אחריו כתיב ואשר הוא עושה ה' מללית זידו, שפירושו וכל אשר הוא עושה ה' מללית, לא שיש מהן שה' אתו ויש מהן שאין ה' אתו: (שפתי חכמים)

בעל הטורים **ואשר הוא עושה ה' מצליח**. ולא כתיב מצליח בידו כמו למעלה לפי שבכאן היה בבית האסורים ולא היה לו עסק בידו כמו למעלה שהיה בבית אדוניו ומתעסק בשל אדוניו: (בעל הטורים)

בראשית פרק-מ

א ויהי אחר הדברים האלה חטאו משקה מלך-מצרים והאפה לאדניהם למלך מצרים:

אונקלוס והנה בטר פתגמא האליו סרחו שקא מלכא דמצרים ונחתומא לרבניהון למלכא דמצרים: (אונקלוס)

יונתן והנה בטר פתגמא האליו ואתחנא למימר סרחו רב מזוגיא דמלכא דמצרים ורב נחתומא ואתיעטו למירמי סמא דמותא במיכליה ובמשקיה למיקטל לריבניהום למלכא דמצרים: (תרגום יונתן)

רש"י אחר הדברים האלה. לפי שהרגילה אותה ארורה את הצדיק צפי כלם לדבר בו בגנותו, הביא להם הקב"ה סורחנם של אלו, שיפנו אליהם ולא אליו, ועוד שתבוא הרווחה לצדיק על ידיהם: חטאו. זה נמלא זבוב צפילי פוטירין (ט) שלו, וזה נמלא כרור (י) בגלוסקין שלו: והאופה. את פת המלך, ואין לשון אפייה אלא צפת, ובלע"ז פיסטור"ר: (רש"י)

שפתו חכמים (ט) פיילי כוס בלשון תרגום, ואחר כך פירש מלת פיילי בלשון יון כוס פוטירין: (י) ואם תאמר דילמא איפכא היה, יס לומר דעל כרחד כריך להיות דכך הוה המעשה, דאי איפכא היה המעשה אם כן הוה קשה למה נתלה זה וזה לא נתלה, בשלמא אי נמלא לשר המשקים זבוב אתי שפיר דלא נתלה דאנוס הוא דאינו יכול לשמור את עצמו מזבוב שנפל לכוס פתאום, אבל לאופה שנמלא כרור בגלוסקין שלו פושע הוא, דהיה לו לכבד התנור יפה שלא ישאר בו כרור: (שפתו חכמים)

אבן עזרא חטאו. חטא מוסר המלוכה: (אבן עזרא)

בעל הטורים **לאדוניהם למלך מצרים**. ב' במסורה. הכא ואידך האומרות לאדוניהם הביאה ונשתה. מה להלן על עסקי שתיה אף כאן על עסקי שתיה כמו שדרשו רז"ל שנמצא זבוב בכוס שלו: (בעל הטורים)

ספורנו **חטאו משקה מלך מצרים והאופה**. עבדי שר המשקיי ועבדי שר האופיי: (ספורנו)

כלי יקר **חטאו משקה מלך מצרים והאופה**. מתחלה קרא אותם משקה ואופה ואח"כ נאמר ויקצוף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים, וי"א שמנהג העולם הוא שכל שר יש לו משרתים למטה ממנו המשרתים למלך בכל עת, והמה בעצמם ישרתוהו לפרקים בסעודה גדולה דרך כבוד, וחטא זה לא חטאו השרים כ"א משרתיהם המשקה והאופה, ומי"מ היה עיקר הקצף על השרים שהושיבו הדיוטים כאלו שלא נזהרו בכבוד המלך. ומי"ש אצל החלום המשקה והאופה ולא הזכיר לשון שר, לפי שלא בא להורות כ"א מהות החלום כל א' מענינו, זה מעניני משקה וזה מעניני אפיה.

ולי נראה לישוב זה, ע"ד שמצינו בב"ר (ב.פג.) פליגי רבנן ורבי אביתר רבנן אמרי זה נמצא זבוב בכוס שלו וזה נמצא צרור בגלוסקא שלו, ור' אביתר אומר בקשו להזדווג לבתו של מלך כו', ורש"י הסכים לדברי רבנן, ונראה שראיתו ממה שנאמר משקה ואופה ולא הזכיר לשון שר, להורות שלא היה חטאם תלוי בשררתם, וחטא זה שבקשו להזדווג לבתו תלוי בלי ספק במה שהיו שרים ונכבדים, על כן בקשו לשלוח יד במלך ולהזדווג לבתו מצד שגבה לבם עד להשחית, לכך קראם סתם משקה ואופה בין בשעת זכירת החטא בין בזכירת החלום, וטעם אחד לשניהם להורות שחטאם היה על עסקי משקה ואפיה ולא היה חטא התלוי בשררתם, וכן בחלום קראם כן להורות שהחלום היה מעסקי משקה ואפיה.

ומטעם זה נאמר חטאו משקה מלך מצרים והאופה, וקשה לערבינהו ולתנינהו חטאו משקה והאופה למה הכניס מלך מצרים בין הדבקים, אלא ודאי להורות שכל אחד חטא בענין עצמו זה בזבוב וזה בצרור, וכפי הנראה שפשיעת הצרור גדול מפשיעת הזבוב כי זבוב אונסא וצרור פשיעותא, על כן נאמר משקה מלך מצרים כי אלו עשה זה לאדם אחר לא היה נקרא פושע, כי קרוב לאונס הדבר אך למלך הוא פשיעה כי בכבוד המלך צריך לדקדק ביותר, אבל חטא האופה היה גדול מנשוא אפילו אם היה עושה כן לאדם אחר שאינו מלך, לכך נאמר סתם והאופה ולא אמר אופה מלך מצרים, ופרעה קצף על שר המשקים הזכיר לשון שררה אצל הקצף, כי כמו שהקב"ה מדקדק עם הצדיקים כחוט השערה יותר ממה שמדקדק עם אדם אחר, כך שרים אלו מצד היותם שרים וקרובים למלך ביותר היה להם להזהר בכבוד המלך, ואילו היו הדיוטים לא יצא עליהם הקצף כ"כ וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

[ב] ויקצף פרעה על שני סריסיו על שר המשקים ועל שר האופים:

אונקלוס ורגז פרעה על תרין רברבננהי על רב שקי ועל רב נחתומי: (אונקלוס)

יונתן וכןס פרעה פדי שמע על תרין רברבננוי על רב שקי ועל רב נחתומי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בעבור שלא ישתנה סמ"ך סריסיו. הוא לאות כי היה הרי"ש ראוי להדגש ונקמץ הסמ"ך בקמ"ץ גדול לחסרון הדגש: (אבן עזרא)

הרמב"ן על שני סריסיו. היו אלה השרים שניהם סריסים כי היו שרי המשקים והאופים גם בבית הנשים אשר למלך והמלכים יסרסו אותם ודעת אונקלוס כי סריסים שרים וגדולים אמר בפוטיפר (לעיל לו) רבא דפרעה ועל תרין רברבנוהי וכן תרגם יונתן (מלכים ב כ יח) והיו סריסים בהיכל מלך בבל (הרמב"ן)

ספורנו ויקצוף פרעה על שני סריסיו. שלא השגיו על עבדיהם: (ספורנו)

[ג] ויתן אתם במשמר בית שר הטבחים אל-בית הסהר מקום אשר יוסף אסור
אסור

אונקלוס ויהב יתהון במטרא בית רב קטולא לבית אסירי אתר די יוסף אסיר
תמן: (אונקלוס)

יונתן ויהב יתהום במטרא פי רב ספוקלטורא לבית אסירי אתרא דיוסף אסיר
תמן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא במשמר בית שר הטבחים. מקום שיהיו שם נשמרים בעבור שלא
יברחו: (אבן עזרא)

[ד] ויפקד שר הטבחים את-יוסף אתם וישרת אתם ויהיו ימים במשמר:

אונקלוס ומני רב קטולא ית יוסף עמהון ושמש יתהון והו יומין במטרא:
(אונקלוס)

יונתן ומני רב ספוקלטורא ית יוסף עמהון ושמש יתהום והו יומין בבית
מטרא: (תרגום יונתן)

רש"י ויפקד שר הטבחים וגו'. להיות (פ) אתם: ויהיו ימים במשמר. (ב) שנים
עשר חלש: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) רוצה לפרש דמקרא משמע ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם, שהיה ממנה אותן גם כן על דבר, ואי הוה כתיב בתחילה שהיה ממנה שר המשקים ושר האופה על דבר היה נופל ויפקד שר הטבחים את יוסף אתם, אבל השתא שאינו כן מאי אתם, לכן פירש להיות אתם וכו': (ב) דייק מדכתיב צפרשת בהר (ויקרא כ"ה כ"ט) ימים תהיה גאולתו, ימים ימים לגזרה שוה. ואין לומר דלמא שני ימים ממך היו במשמר ובליל שני חלמו החלום, אם כן למה ליה ליוסף לומר בעוד שלשת ימים, לא הוה ליה למימר רק אחר שלשה ימים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויפקד שר הטבחים. והנה כאשר הושמו אלה הסריסים בבית שר הטבחים פקד את יוסף. והטעם זכר דבריו והביאו אל ביתו ושמהו בבור והוא

המשמר וזאת דעת המדקדק הגדול. ולפי דעתי שבית הסהר היי בבית שר הטבחים ושם היה יוסף. והעד מקום אשר יוסף אסור שם. וצוה שר הטבחים להיות יוסף אתם לשרת אותם. כי מעלה גדולה היתה להם בבית פרעה כי שרים היו: (אבן עזרא)

ה וַיַּחַלְמוּ חֲלוֹם שְׁנֵיהֶם אִישׁ חֲלֹמוֹ בְּלֵילָה אֶחָד אִישׁ כְּפַתְרוֹן חֲלֹמוֹ הַמִּשְׁקָה וְהָאֶפֶה אֲשֶׁר לְמֶלֶךְ מִצְרַיִם אֲשֶׁר אֶסְוִרִים בְּבַיִת הַסֵּהר:

אונקלוס וַחֲלֹמוֹ חֲלֹמָא תְּרֻוּיָהוֹן גְּבַר חֲלֹמָה בְּלֵילָא חַד גְּבַר כְּפִישְׁרֵן חֲלֹמָה שְׁקִיא וְנַחְתוּמָא דִּי לְמֶלְכָא דְּמִצְרַיִם דִּי אֶסְוִרִין בְּבַיִת אֶסְוִרִי: (אונקלוס)

יונתן וַחֲלֹמוֹ חֲלֹמָא תְּרִיָּהוֹן גְּבַר חֲלֹמִיָּה בְּלֵילָא חַד גְּבַר חֲלֹמִיָּה וּפּוֹשְׁרֵן חֲלֹמָא דַּחְבְּרִיָּה מְזוּגָא וְנַחְתוּמָא דִּי לְמֶלְכָא דְּמִצְרַיִם דְּאֶסְוִרִין בְּבַיִת אֶסְוִרִי: (תרגום יונתן)

רש"י ויחלמו חלום שניהם. ויחלמו שניהם חלום, (מ) זה פשוטו. ומדרשו, כל אחד חלם חלום (נ) שניהם, שחלם את חלומו ופתרון חזירו, וזה שנאמר וירא שר האופים כי טוב פתרו: איש כפתרון חלומו. כל אחד חלם חלום הדומה לפתרון העתיד לבא עליהם: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) פירוש שכל אחד משניהם ראה חלום, ולא שכל אחד ראה חלום של שניהם, דהיינו חלומו וחלום חזירו: (נ) חלום של שניהם, אך במקום שהיה להם לומר שחלם חלום חזירו, אמרו פתרון חלום חזירו, ואין להקשות מנא ליה דקאי אפתרון, דילמא כמשמעו דכל אחד חלם חלום שלו וחלום חזירו, יס לומר מדכתיב בתריה איש חלומו בלילה אחד ולעיל כתיב חלום שניהם, ששני חלומות חלמו להם, אם כן סתרי קראי אהדדי, אלא על כרחך כתיב לומר חלום שלו ופתרון חזירו, וזה שכתב איש חלומו כפתרון חלום חזירו, פירוש חלום הדומה לדבר העתיד לבא עליהם, ולא כפי המובן שגם הפתרון ראה בחלום, אם כן מה פתרו: (רש"י)

אבן עזרא ויחלמו. כטעם איש כפתרון חלומו כי ראה כל אחד בחלומו מהו פתרון חלומו לעתיד ומה שאירע לו: (אבן עזרא)

הרמב"ן איש כפתרון חלומו. לשון "פתרון חלומות" הוא המקרה אשר יקרנו לעתיד ויקרא המודיע אותו העתיד פותר ועל דעת רבים (הראב"ע והרד"ק) כי פתרון הוא פירוש וטעם איש כפתרון חלומו כל אחד ואחד חלם חלום שדומה לפתרון העתיד לבא אליו זה לשון רש"י ומה טעם שיאמר שר המשקים לפרעה (להלן מא יא) חלמנו חלום הדומה לפתרון שימעט בזה חכמת הפותר ואולי לא יהיה כן חלום פרעה ולא ידענו יוסף ורבי אברהם אמר שראה כל אחד בחלומו מה שהיה פתרון חלומו כל מה שאירע לו בעתיד לומר שהיה חלום אמת לא בא ברוב ענין שלא יתקיים רק המקצת והוא הנכון (הרמב"ן)

ספורנו המשקה והאופה, וגו' אשר אסורים. חלמו כמו משקה ואופה לא כמו שרים מצוי' לעבדיהם וזה בהיותם אסורי' ולבם חלל בקרבם בלי להרהר בשררה: (ספורנו)

וַיָּבֵא אֲלֵיהֶם יוֹסֵף בְּבִקְרַ וַיֵּרָא אֲתָם וְהֵגַם זַעֲפִים:

אונקלוס וַאֲתָא לְוַתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲזָא וַתְהוֹן וְהָא אֲנָוּן נְסִיסִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתָא לְוַתְהוֹן יוֹסֵף בְּצַפְרָא וַחֲמָא וַתְהוֹם וְהָא אֲיִנּוּן פְּנִיסִין: (תרגום יונתן)

רש"י זועפים. עלזים, כמו סר וזעף (מלכים—ח, כ, ד.), זעף ה' אשאל (מכילתא ז, ע.): (רש"י)

אבן עזרא זועפים. מתרעשים כטעם ויעמד הים מזעפו: **ויבא אליהם.** יתכן שבלילה היה לן בבור: (אבן עזרא)

בעל הטורים זעפים. ב' במסורה הכא ואידך ולמה יראה את פניכם זועפים. מה התם על עסקי אכילה בשביל שלא רצו לאכול היו פניהם זועפים אף הכא זועפים פניהם על עסקי אכילה זה נמצא זבוב וכו': (בעל הטורים)

אור החיים והנם זועפים. טעם זעיפת פני שניהם, על פי דבריהם ז"ל (ברכות נה:): שכל אחד חלם גם פתרון חלום חבירו, לזה שר המשקים היה זועף במה שראה בפתרון חבירו כי רע הוא ירא גם לנפשו ונבהל, ושר האופים הגם שחלם פתרון חבירו לטובה עם כל זה להיותו מוכן לפורענות מזלו מגידו ולבו לא נכון עמו: (אור החיים)

וַיִּשְׂאֵל אֶת-סֹרִיסֵי פְרַעֲה אֲשֶׁר אֵתוּ בְּמִשְׁמֶר בַּיִת אֲדֹנָיו לֵאמֹר מַדּוּעַ פְּנִיכֶם רְעִים:

אונקלוס וַשְׂאֵל יַת רַבְרָבֵי פְרַעֲה דִי עֲמִיה בְּמִטְרָא בֵּית רַבּוּנָה לְמִימְרָא מָה דִּין אֲפִיכּוֹן בִּישָׁן יוֹמָא: (אונקלוס)

יונתן וַשְׂאֵל יַת רַבְרָבֵי פְרַעֲה דְעֲמִיה בְּמִטְרַת בֵּיתָא דְרַבּוּנָה לְמִימְרָא מְדִין סָבַר אֲפִיכּוֹן בִּישׁ יוֹמָא דִּין מְפָל יוֹמָא דְהוֹיִתוֹן הָכָא: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וישאל את סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. היה ראוי שיאמר הכתוב וישאל אותם לאמר אבל האריך כי רצה לספר בשבח יוסף שהיה נער עבד ושאל לשני שרים גדולים והם בבית אדוניו אשר שנא אותו והיה כל אחד יכול לצוות לשאת את ראשו מעליו ולא פחד מהם מלשאול אותם ולאמר להם דעתו בפתרון כי בטח בחכמתו שאילו נמלט שר האופים היה תולה אותו (הרמב"ן)

אור החיים וישאל וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר אשר אתו במשמר, גם למה הוצרך לומר בבית אדוניו: (אור החיים)

ונראה כי יתן הכתוב טעם לשאלת יוסף לבי שרים מדוע פניכם כי אין זה מהלכות דרך ארץ לבקש לדעת מחשבות הגדולים, והוא אומר **וישאל יוסף את סריסי פרעה** פיי הגם שהוא יוסף כידוע עבד והם סריסי המלך אף על פי כן שאלם והטעם הוא אשר אתו במשמר יש בזה ב' טעמים, הא' כי להיותם עמו במשמר חש כי זעפם עמו הוא, והב' כי לצד שהם אתו במשמר כל הפנים שוים וכולן יקראו אסורים ולצד זה לא חש לגדולתם, ועוד שהיו בבית אדוניו ואפשר כי נוגע זעף זה לאדונו ושאל משפט עבד נאמן לאדונו לפקח בעניניו ולזה שאלם לאמר אליו מדוע וגו'. דקדק לומר **היום** כי אין לומר שפניהם רעים לצד אוסרם בבית משמר כי דבר זה אינו חדש והיה להם להיות כן גם אתמול גם משלשום: (אור החיים)

ספורנו סריסי פרעה אשר אתו במשמר בית אדוניו. בשביל שהפקיד אותם אדוניו בידו כאמרו ויפקוד שר הטבחים את יוסף אתם כי לולא זה לא היה ראוי ליוסף לחקור על מחשבותיהם: (ספורנו)

[ח] וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו חֲלוֹם חֲלָמָנוּ וּפְתָר אֵין אֵתוֹ וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם יוֹסֵף הֲלוֹא לְאֱלֹהִים פְּתָרָנִים **ספרו-נא** לִי:

אונקלוס וַאֲמָרוּ לֵיה חֲלָמָא חֲלִימָנָא וּפְשָׁר לִית לֵיה וַאֲמָר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קָדָם יִי פּוֹשְׁרִין חֲלִימָא אֲשִׁתְּעוּ כָעֵן לִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ לֵיה חִילְמָא חֲלִימָנָא וּפְשָׁר לִית לֵיה וַאֲמָר לְהוֹן יוֹסֵף הֲלָא מִן קָדָם יִי פּוֹשְׁרִין חֲלִימָא אֲשִׁתְּעוּ קָדוֹן לִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וטעם **הלא לאלהים פתרונים**. כי פתרון החלומות לשם הוא. כי הוא יודע העתיד והראה בחלום מה יהי למי שירצה. ואם אני אפתר אותו לטוב או לרע לא יועיל ולא יזיק ואחר שהדבר כן ולשם פתרון כל החלומות. אל תחוש שתספרו חלומותיכם לי. וכל החלומות הולכים אחר הפה דברי יחיד הם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם **ופותר אין אותו**. אין מודיע העתיד ממנו ויתכן ששלחו לקצת החרטומים בבקר או שהיו אנשים עמהם בבית הסוהר ואין פותר אותו או שאמרו ואין בעולם פותר אותו כפי דעתנו כי נעלם הוא מאד

"הלוא לאלהים פתרונים" - פירש רבי אברהם כי יאמר כי המקרים העתידיים לבא בחלומות לאלהים הם כי הוא לבדו המחלים והמודיע העתיד והוא העושה שלום ובורא רע ואין בדבורי לכם תועלת או הפסד וזה אמר שלא יענישוהו אם תבא להם רעה או כדי שיספרו אותם אליו ולא יבזוהו ואם כן אין למלת "הלא" בזה טעם ואולי יהיה פירושו כמו "הנה" יאמר הנה לאלהים לבדו הפתרונים ולא לאדם הפותר והנכון בעיני כי אמר הלא לאלהים פתרונים בכל החלומות הנעלמים והסתומים והוא יכול להודיע פתרון חלומכם ואם הוא נעלם בעיניכם ספרו נא לי אולי יישר בעיניו לגלות סודו אלי (הרמב"ן)

בעל הטורים **ספרו**. ג' הכא ואידך ספרו בגוים את כבודו. חד בתהלים וחד בד"ה שעל הספור שספרו בגוים כבוד יוסף ששבחוהו לפני פרעה: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמרו וגו' ופותר אין אותו. פי' אין פותר במציאות לפותרו בשום אופן, וזה היפך מהאמור בפרעה (מ"א ח') ואין פותר אותם פי' שהיו פותרים אלא לא פתרו את החלום פתרון המתקבל:

הלא לאלהים פתרונים. רוצה לומר כי הוא יפתור ונתחכם שלא יחשבוהו כי מתגדל בדבר ואמר כי ה' יש לו פותרי חלומות הרבה והוא אחד מהם, והוא אומר ספרו נא לי:

עוד נתכוין באומרו **פתרונים** לשון רבים על דרך אומרם בהרואה (נה:): כי כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים ופתרו חלום של רבי בנאה ומה שפתר זה לא פתר זה וכולם נתקיימו ע"כ. וזה הוא אומרו **לאהלים פתרונים** פי' שימצא לחלום הרבה פתרונים וכולם צודקים. ודקדק לומר תיבת **נא** לבי טעמים הא' כי פתרון החלום לא יצדיק אלא אם יפתרונו ביומו ולא לאחר זמן כי כל דברי החלום יכוננו יחדיו ביומו, וכמו כן תמצא שאין מתענין תענית חלום אלא ביומו ואפילו בשבת (שבת יא.). לזה אמר **ספרו נא לי** פירוש עתה לשלול שלא יאחרו עד יום או יומים אחר שיוסר עצבון נפשם:

וטעם ב' על דרך אומרם ז"ל (ברכות נה:): כי החלומות הולכים אחר הפה ולזה חש יוסף שיקדימו לספר תלומותם לזולת מבלעדיו ויתקיים פתרון הזולת לזה אמר **ספרו נא** פי' עתה ספרו לי כדי להקדים פתרונו. והגם שאמרו בפי' הרואה כי כ"ד פותרי חלומות היו בירושלים וכולן פתרו חלומו של **רבי** בנאה וכמו שכתבנו בסמוך. אומר אני כי דוקא אם לא יהיו הפתרונים סותרין זה את זה אבל אם היו סותרים כמו שתאמר ראשון יאמר כי יוציא והו מהמשמר לגדולה ושני יאמר שם ישב עד מות אין מתקיים אלא ראשון, ולזה אמר יוסף ספרו עתה שבוה יבטח כי יתקיים פתרונו: (אור החיים)

ספורנו **הלא לאלהים פתרונים**. הנה חכמת הפתרון היא באדם מצד מה שהוא בצלם אלהים ולזה יתכן שתהי' גם בי אע"פ שאני עתה עבד וכבית האסורים ומפני זה אפשר שלא צדקתם כמה שאמרתם ופותר אין אותו: (ספורנו)

[ט] וַיִּסְפֹּר שֵׁר-הַמִּשְׁקִים אֶת-חֲלֹמֹ לְיוֹסֵף וַיֹּאמֶר לוֹ בְּחִלּוֹמֵי וְהִנֵּה-גִפְנֵן לְפָנַי:

אונקלוס וַאֲשַׁתְּעֵי רַב שְׂקֵי יֵת חֲלֹמְהָ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵה בְּחֲלָמֵי וְהָא גוּפְנָא קְדָמֵי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲשַׁתְּעֵי רַב מְזוּגְנָא יֵת חֲלָמְיָהּ לְיוֹסֵף וַאֲמַר לֵיהָ חֲמֵי הָוִית בְּחֲלָמֵי וְהָא גוּפְנָא קְדָמֵי: (תרגום יונתן)

אור החיים **בחלומי**. פי' להיות שחלם פתרון חלום חבירו כאומרם ז"ל (ברכות נה:): לזה אמר **בחלומי** פי' אשר חלמתי לעצמי: (אור החיים)

[י] וּבִגְפֵן שְׁלֹשָׁה שָׂרִיגִים וְהוּא כְּפָרְחַת עֲלֵתָהּ נֹצֵה הַבְּשִׁילוֹ אֲשַׁכְּלֵתֶיהָ עֲנָבִים:

אונקלוס וּבִגּוּפְנָא תְּלָתָא שְׁבָשִׁין וְהוּא כַּד אַפְרַחַת אַפְקַת לְבַלְבִּין וַאֲנִיצַת נַץ בְּשִׁילוֹ:

יונתן וּבְגוּפְנָא תְּלִיתִי מְצוּגְגָא וְהוּא כְּדִי אֶפְרַחַת אֶפִּיקַת לְבִלְבָּהָא וּמִן יַד בְּשָׁלוּ
 סְגוּלָּיָהָא הָו עֲנָבִין : (תרגום יונתן)

רש"י פְּרִיגָם. זמורות ארוכות שקורין וידי"ן: והיא כפרחת. דומה לפורחת (פ) והיא כפורחת, נדמה לי בחלומי כאלו היא פורחת, (ע) ואחר הפרח עלתה נכה (פ) ונעשה סמדר, אשפני"ר בלע"ז, ואחר כך הבשילו, והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין, עד כאן תרגום של פורחת. נז גדול מפרח, כדכתיב ובושר גומל יהיה נכה (ישעיה יח, ה.), וכתוב ויולא פרח, והדר ויכך ליץ (במדבר יח, כד.): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) פירוש כ"ף של כפורחת היא כ"ף הדמיון ולא כ"ף כאשר, כי לא תמלא כ"ף כזאת כי אם על המקור ולא על הפועל, ופירש ויהי כמשיב ידו (לעיל ל"ח כ"ט), כדמות משיב ידו, ופירש שלא היתה לו כוונה בזה רק מפני שהוליא ידו, ואחר כך קשרו בחוט השני והכניסה מיד ונראה כאילו היה זה זכוונה, כינה הולאת היד בשם נתינה והכנסה בשם השצה, והתרגום שתרגם כד אפרחת תרגם הענין ולא המלות, והראיה שתרגם פורחת בינוני אפרחת שהוא לשון פועל עבר, עד כאן לשון הרא"ם: (ע) כלומר שנראה לו בחלומו שהיתה פורחת ממש כפריחת הגפן, בלי שום שינוי ודמיון: (פ) כלומר ולא שראה הכל ביחד כמוזן מן הכתוב, לאין מראין לו לאדם פיל דקאי בקופא למחטא (ברכות כ"ה): (שפתי חכמים)

אבן עזרא עלתה נצה. כמו הנצו הרמונים: הבשילו אשכולותיה. הפך הבוסר וכמוהו כי בשל קציר ואם הם שני בנינים: (אבן עזרא)

הרמב"ן והוא כפורחת עלתה נצה. דומה לפורחת והיא כפורחת נדמה לי בחלומי כאילו היא פורחת ואחר הפרח עלתה נצה נעשו סמדר ואחר כך הבשילו והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין עד כאן תרגום של פורחת לשון רש"י ואינו נכון שאם היה מדבר כמדמה מפני שהם דברי חלום היה אומר והנה כגפן לפני ובגפן כשלשה שריגים והכ"ף הזו אינה בחלום שר האופים ולא בחלום פרעה ולמה ידמה בזה יותר מכל האחרים אבל יאמר בכולם והנה והוא הדמיון שטעמו "כאילו" אבל פירוש והיא כפורחת עלתה נצה שראה בחלומו הגפן כי מיד שפורחת עלתה נצה והבשילו אשכולותיה ענבים וזה להורות כי ממחר האלהים לעשותו ובזה הכיר יוסף כי שלשת השריגים שלשת ימים הם ולא חדשים או שנים וחשב בדעתו כי ביום אחד ישא ראש שניהם או בעבור כי בלילה אחד חלמו ואין צריך לדברי רבי אברהם שאמר שהיה יוסף יודע יום הולדת את פרעה וכזאת הכ"ף במקומות רבים ויהי כמשיב ידו (לעיל לח כט) כבא אברם (לעיל יב יד) וכעת מותה ותדברנה הנצבות (שמואל א ד כ) וכן רבים ואונקלוס שאמר והיא כד אפרחת אפיקת לבלבין תרגם עלתה שהעלתה לולבי גפנים הוציאה פרח והעלתה לולבין גדולים והנצו והבשילו אשכולותיה ענבים כי לא יבוא לשון עלתה בנץ כי איננו עולה (הרמב"ן)

בעל הטורים שריגם. כתיב חסר בגימטריא אבות העולם דאיכא מאן דאמר אלו האבות: (בעל הטורים)

[יא] וְכֹס פְּרָעָה בְּיָדֵי וְאָקַח אֶת-הָעֵנָבִים וְאֶשְׁחַט אֹתָם אֶל-כּוֹס פְּרָעָה וְאָתֵן אֶת-הַכּוֹס עַל-כֶּף פְּרָעָה:

אונקלוס וְכֹסָא דְפְרָעָה בְּיָדֵי וְנִסְיַבְתָּ יָת עֵנְבֵיָא וְעֶצְרִית יְתַהוֹן לְכֹסָא דְפְרָעָה וְיַהֲבִית יָת פְּסָא עַל יָדָא דְפְרָעָה: (אונקלוס)

יונתן חֲמֵי הָיִיתָ עַד דְּיַהֲבִין פְּסָא דְפְרָעָה בְּיָדֵי וְנִסְיַבִּית יָת עֵנְבֵיָא וְעֶצְרִית יְתַהוֹן לְכֹסָא דְפְרָעָה וְיַהֲבִית יָת פְּסָא עַל יָדָא דְפְרָעָה: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֶשְׁחַט. כְּתַרְגוּמוֹ וְעַלְמִיתָ, וְהִרְצֵה יָן בְּלִשׁוֹן מִסְנָה: (רש"י)

אבן עזרא וְאֶשְׁחַט אֹתָם. כְּמוֹ שׁוֹחֲטֵי הַיְלָדִים וְלֹא כְּאִשֶּׁר פִּי לְהֵם מִתְּנוּת אוֹ יִתְכֹן שֶׁהַגְּבִירָה הִיתָה הֵרָה וְהִרְאִשׁוֹן קְרוֹב: (אבן עזרא)

כלי יקר וְכֹס פְּרָעָה בְּיָדֵי. בב"ר (פ.ח.ה) אָמְרוּ מִכָּאן תִּקְנוּ חֲכָמִים ד' כּוֹסוֹת בְּפִסַּח כִּנְגַד ד' פְּעָמִים כּוֹס שְׁנֹזְכְרוּ כָאן, וְיֵשׁ לְתַמּוּהָ מַה הִרְאָה הַקַּב"ה לְשֶׁר הַמִּשְׁקִים בְּזֶה, וְמָה עֲנִין ד' כּוֹסוֹת שֶׁל פִּסַּח לְחִלּוּמוֹ שֶׁל שֶׁר הַמִּשְׁקִים, וְנִ"ל כִּי יָדוּעַ שְׁשֵׁתִית הַכּוֹס מוֹרָה עַל הַתְּשׁוּעָה מֵאִיזוֹ צָרָה, כְּמִ"שׁ (תְּהִלִּים קטז.יג) כּוֹס יִשׁוּעוֹת אִשָּׁא, וְד' כּוֹסוֹת שֶׁל פִּסַּח יוֹכִיחוּ, וְכֹל שְׁבוּי סִבְבוּהוּ אַרְבַּע מִשְׁפָּחוֹת הִרְעוֹת שְׁנֹזְכְרוּ בְּסִפְר יִרְמִיָה (יִרְמִיָה טו.ב) כֹּה אָמַר ה' אֲשֶׁר לְחָרֵב לְחָרֵב וְאֲשֶׁר לְמוֹת לְמוֹת וְאֲשֶׁר לְרַעֵב לְרַעֵב וְאֲשֶׁר לְשָׁבִי לְשָׁבִי וּבְבִ"ב (ח.) אִ"ר יוֹחֲנָן כֹּל הַמְּאוֹחֵר בְּפִסּוֹק קֶשֶׁה מִשְׁלַפְנֵינוּ כּוֹי עַד שְׁבִי כוֹלְהוּ אִיתְנַהּוּ בֵּיהּ, כִּי בִידוֹ שֶׁל אֲדוֹנִי לִיִּסְרוּ בְּחָרֵב, וְלִהְיִיתוֹ, וְלִהְרַעִיבוֹ, וְלַעֲנוֹתוֹ בְּעֲנִין בֵּית הַסֵּהֵר, וְנִמְצָא שְׁכֹל שְׁבוּי שְׁבִיבֵית הַבּוֹר כְּשִׁיּוּצָא מִבֵּית הָאִסּוּרִים דִּין הוּא שִׁישְׁתָּה ד' כּוֹסוֹת שֶׁל יִשׁוּעָה, כִּי מֵאַחַר שְׁשָׁבִי כוֹלְהוּ אִיתְנַהּוּ בֵּיהּ אִ"כ בִּיצִיאתוֹ מִשֶּׁם מִבֵּית הַסֵּהֵר הוּא נִיצוֹל מֵאַרְבַּעַתָּן, עִ"כ נֹזְכֵר בְּשֶׁר הַמִּשְׁקִים ד"פ לְשׁוֹן כּוֹס, כִּי הִרְאָה לוֹ בְּחִלּוּם שִׁיּוּצָא מִן בֵּית הַבּוֹר וְיִהְיֶה נִצוֹל מֵאַרְבַּע רְעוֹת אֱלֹהִים, וְיִהְיֶה רְאוּי לְשֵׁתוֹת ד' כּוֹסוֹת שֶׁל יִשׁוּעָה, וְאִ"כ לְמַדּוֹ רַז"ל מִכָּאן שֶׁבְּפִסַּח חֵיִיב כֹּל אָדָם לְשֵׁתוֹת ד' כּוֹסוֹת, כִּי יִשְׂרָאֵל הָיוּ גַם כֵּן שְׁבוּיִים בְּמִצְרַיִם וְהִשְׁבוּי כוֹלְהוּ אִיתְנַהּוּ בֵּיהּ, עִ"כ דִּין הוּא שִׁישְׁתוֹ ד' כּוֹסוֹת שֶׁל יִשׁוּעָה כִּנְגַד הַהֲצֵלָה מֵאַרְבַּעַתָּן, כִּי לֹא אֶת אֲבוֹתֵינוּ בְּלִבְד גַּאֵל הַקַּב"ה מִמִּצְרַיִם כִּי אִף אֹתָנוּ גַּאֵל עִמָּהֶם וְזֶה פִירוּשׁ יִקְר. וּמִכָּאן שֶׁפֶט יוֹסֵף בְּשִׁכְלוֹ שֶׁשֶׁר הַמִּשְׁקִים יִצָּא מִבֵּית הַסֵּהֵר וְיִשֵּׁב עַל כְּנוֹ, אֲבָל שֶׁר הָאוֹפִים לֹא רָאָה בּוֹ דְּבַר הַמּוֹרָה עַל גְּאוֹלְתוֹ וְעַל פְּדוּת נַפְשׁוֹ.

ואולי זהו כוונת רז"ל, במה שדרשו (בחולין צב.) ובגפן שלשה שריגים שלשה שרי גוים כו', או אברהם יצחק ויעקב כו', ונדרשו בכמה פנים שונים על הצלחתן של ישראל, ומה הראו לשר המשקה בזה, אלא שכל אלו סיבת גאולתן של ישראל מבית השבי, וגאולה ראשונה של יוסף היתה ע"י שר המשקים, ועל ידו זכה יוסף לכל היעודים ההם וקי"ל. (כלי יקר)

[יב] וַיֹּאמֶר לוֹ יוֹסֵף זֶה פְּתוּרְגוֹ שְׁלִשְׁתַּיִם הַשָּׂרְגִים שְׁלִשְׁתַּיִם יָמִים הֵם:

אונקלוס ואמר לה יוסף דין פשרנה תלתא שבשין תלתא יומין אנון : (אונקלוס)

יונתן ואמר ליה יוסף דין סוף פושרנא דחלמא תלתי מצוגיא תלתי אבהת עלמא אינון אברהם זחק ויעקב דמן בני בגיהון עתידין למישתעבדא למצרים בטינא ובליבנא ובכל פולחנהא באנפי ברא ומן פתר כדון מתפרקין על יד תלת רעין ודי אמרת נסיבית ית עינביא ועצרית יתהום לכסא דפרעה ויהבית ית כסא לידא דפרעה הוא פילא דרוגזא דעתיד פרעה שתי בעקבא ואת רב מזוגיא תקבל אגר טב על חלמך טב דחלמתא ופושרניה דין הוא לך תלתי מצוגיא תלתא יומין הינון לפורקנך : (תרגום יונתן)

רש"י שלשת ימים הם. סימן הם לך (ו) לשלשת ימים. ויש מדרשי אגדה הרבה (חולין) : (רש"י)

שפתי חכמים (ו) לא שהם עצמם שלשת ימים, כמוזן מן הקרא: (שפתי חכמים)

יג בעוד | שלשת ימים ישא פרעה את-ראשו והשיבה על-כנף ונתת כוס-פרעה בידו כמשפט הראשון אשר היית משקהו:

אונקלוס בסוף תלתא יומין ידבר פרעה ית רישך ויתיבנך על שמושך ונתתן כסא דפרעה בידה פהלקתא קדמאה די הויתא משקי לה : (אונקלוס)

יונתן בסוף תלתי יומין ייעול קדם פרעה דוכרנך וזרים ית רישך ביקר ויתבנך על שמושך ונתתן כסא דפרעה בידה פהלקתא קדמאה דהוית מזוגיה : (תרגום יונתן)

רש"י ישא פרעה את ראשו. לשון חזרון, כשיפקוד שאר עבדיו לשרת לפניו בסעודה, ימנה אותך עמהם: כנך. כסם שלך ומושכך: (רש"י)

ספורנו כמשפט הראשון. קודם שעלית להיות שר: אשר היית משקהו. אתה בעצמך וזה יעשה עתה להראות ולהודיע שהוא מקבל אותך בסבר פנים יפות: (ספורנו)

יד כי אם-זכרתני אתך כאשר ייטב לך ועשית-נא עמדי חסד והזכרתני אל-פרעה והוצאתני מן-הבית הזה:

אונקלוס אלהו תדפרינני עמך כד ייטב לך ותעבד פון עמי טיבו ותדפר עלי קדם פרעה ותפקנני מן בית אסירא הדין : (אונקלוס)

יונתן שבק יוסף ית רוחצניה דלעיל ונקט רוחצניה דבר נש ואמר לרב מזוגיא אלהו תדפרינני עמך כד ייטב לך ותעבד כדון עמי טיבו ותדפר עלי קדם פרעה ותהנפקינני מן בית אסירי הדין : (תרגום יונתן)

רש"י **כי אם זכרתני אתך.** אשר אם זכרתני אתך, (ה) מאחר שייטב לך כפתרוני: ועשית נא עמדי חסד. אין נא אלא לשון בקשה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רוצה לפרש שפרעה ישא את ראשו והיית כל כך חשוב עד אשר אם זכרתני תוכל אתה להוילחני, ויהיה מלת כי במקום כאשר, משום דכי משמש בד' לשונות והאחד מהם אם, והוא אשר, והוסף הרב מאחר שייטב לך מפני שאין מדרך המוסר שיזכירו מיד צעת שייטב לו רק אחר כך צעת פעומו ומשרת לפניו: (שפתי חכמים)

הרמב"ן **כי אם זכרתני אתך.** אם תזכרני כאשר ייטב לך תעשה עתה עמדי חסד ואמת ותזכרני אל פרעה ואם יהיה נא לשון בקשה כי אם זכרתני ועשית כחסדך חסד עמדי תזכרני אל פרעה וטעם אתך שתזכרני לעשות עמי בטוב אשר ייטב לך שיצאת מבית הסוהר או יהיה פירוש שתזכרני בלבך כאילו אני עמך והזכירה אל פרעה שיהלל אותו אליו לאמר הנה בבית שר הטבחים עבד יפה לפני מלכים יתיצב והנכון עוד בעיני שיאמר אם תזכרני להיות אתך כאשר ייטב לך ותשוב למעלתך ותחפוץ לעשות עמי החסד הזה תזכרני אל פרעה לאמר בפניו זכרתי נער שהיה משרת לי בבית הסהר תנהו אלי להיות לי משרת והוצאתני מן הבית הזה כי חטא גדול הוא על המעמידים אותי בכאן או יהיה טעם והזכרתני אל פרעה כי ראה אותי פרעה בהיותי עבד לשר שלו ופקיד על כל אשר לו משרת לפניו ואם תזכרני לפניו תוציאני מכאן כי אין בי עון אשר חטא וראוי למלך שיוציאני ויצילני מיד עושקי כי כל דבר לא יכחד מן המלך אם יחפוץ (הרמב"ן)

אור החיים **כי אם זכרתני וגו'.** אולי שהתנה עליו שלא יתקיים הפתרון הטוב אלא בתנאי אם זכרתני, וטעם יוסף ששם בטחונו בו לצד כי ראה חלומו יגיד בשורה טובה כי ישראל נמשלו לגפן כאומרם בפסוק (חולין צב.) **והנה גפן לפני וגו',** ואם לא בא החלום אלא לדבר הנוגע לשר המשקים היה די לה' להראותו שנותן הכוס על כף פרעה, אלא ודאי הראוהו על יוסף שהוא הגפן שהיה לפניו שם בבית הסוהר, ואומרו **והיא כפורחת** פירוש שתפריח ותעלה הגפן, **נצה** פירוש יתעלה ממדרגה למדרגה, והוא שהודיעו מכלל הפתרון ואמר לו כי אם זכרתני וגו', ואחר האמת כן היה שעל ידו נתעלה יוסף, וסבר יוסף שיפרש לו הדבר הנאמר לו בחלום וגילה לו סודו. וטעם שנענש יוסף כי טעה בחושבו כי מרצונו של שר המשקים תהיה מעלת יוסף ולא כן הוא שאמת כי ה' יעשה הדבר על ידו אבל לא לרצונו וכמו שכן היה שעל כרחו דבר אל פרעה ושם אתנו (מ"א י"ב). ובמראה החלום שהודיעו הדבר לשר המשקים כדי שיתבשר יוסף בדבר לא שישים בטחונו בו:

ספורנו **כי אם זכרתני אתך.** וזה יורה שכל כך תהיה חבתו עמך שאם תזכרני כאשר ייטב לך שתמצא שעה הגונה לזה: **והזכרתני אל פרעה.** המכיר אותי כשהייתי בבית שר הטבחים: **והוצאתני.** הנה תוציאני בלי ספק: (ספורנו)

דעת זקנים **כי אם זכרתני אתך וגו' והזכרתני.** שמעתי מפי מורי אבי זלה"ה כי אם זכרתני אתה בעצמך והזכרתני ע"י שליח והיינו דכתיב בסוף הפרשה ולא זכר שר המשקים הוא עצמו לא הזכירו וישכחו אף ע"י שליח: (דעת זקנים)

[טו] כִּי-גִנְבַת גִּנְבַתִּי מֵאַרְץ הָעִבְרִים וְגַם-פֹּה לֹא-עָשִׂיתִי מְאוּמָה כִּי-שָׁמוּ אֶתִּי בְּבֹרֶה:

אונקלוס אַרְי מְגִנְבַת גִּנְבַתִּי מֵאַרְעָא דְעִבְרָאִי וְאַף הִקָּא לֹא עֲבָדִית מְדַעַס אַרְי שְׁוִיאוּ יְתִי **בְּבִית** אַסִּירִי: (אונקלוס)

יונתן אַרוֹם מְגִנְבַת אֶתְגִּנְבִּית מִן אַרְעָא דְעִבְרָאִי וְאוּף הִקָּא לֹא עֲבָדִית מְדַעַס בִּישׁ אַרוֹם שְׁוִיאוּ יְתִי **בְּבִית** אַסִּירִי: (תרגום יונתן)

אבן עזרא מֵאַרְץ הָעִבְרִים. אִפְרָשְׁנוּ בַפְסוּק כִּי תִקְנָה עֶבֶד עִבְרִי. וְאַחֵר כָּל חִלּוּם בַּמִּקְרָא מֵלֵת הֵנָּה טַעֲמָה כֵּאִילוּ: (אבן עזרא)

הרמב"ן וְטַעַם מֵאַרְץ הָעִבְרִים. מֵאַרְץ חֵבְרוֹן אֲשֶׁר גָּרוּ שָׁם אֲבֵרָהָם יִצְחָק וְיַעֲקֹב כִּי אֲבֵרָהָם שֶׁהָיָה רֹאשׁ הַיַּחֲס נִקְרָא אֲבֵרָהָם הָעִבְרִי (לעיל יד ג) כִּי הָיָה מַעֲבֵר הֵנָּה וְגָדוּל שְׁמוֹ בְּגוּיִם כִּי נִתְקִיִּים בּוֹ וְאִגְדֵּלָה שְׁמֶךָ (לעיל יב ב) וְעַל כֵּן נִקְרָאוּ כָּל זֵרְעוֹ הָעִבְרִים וְהֵם עֲצָמָם יַחֲזִיקוּ אֶת שְׁמֵם כֵּן שֶׁלֹּא יִתְעַרְבוּ בְּעַמֵּי הָאֲרָצוֹת הַכְּנַעֲנִים וְהוֹחֲזָק הַשֵּׁם הַזֶּה בְּכָל זֶרַע יִשְׂרָאֵל לְעוֹלָם וְזֶה טַעַם הַבִּיא לָנוּ אִישׁ עִבְרִי (לעיל לט יד) כִּי יוֹסֵף אָמַר לְהֵם עִבְרִי אֲנִכִּי וְלֹא רָצָה שִׁיחֲזִיקוּהוּ בַכְּנַעֲנִי וְהֵנָּה אֲרָץ מְגוּרֵיהֶם קִרְאָה אֲרָץ הָעִבְרִים כְּלוֹמַר הָאֲרָץ אֲשֶׁר הָעִבְרִים שָׁם אוֹ שֶׁנִּקְרָא שָׁמָּה כֵּן כִּי הֵם גְּדוּלֵי הָאֲרָץ וְאַצִּילִיהָ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר (לעיל כג ו) נִשְׂיָא אֱלֹהִים אֶתְהָ בַתּוֹכְנוּ וְכַתִּיב (תהלים קה טו) אֵל תִּגְעוּ בַּמְשִׁיחִי (הרמב"ן)

אור החיים כִּי גִנְבַת גִּנְבַתִּי. טַעַם כִּפְלֵ גִנְבַת וְגוֹי לֹאֲמַר כִּי שְׁנֵי גִנְיָבוֹת נַעֲשׂוּ בּוֹ גִנְיָבֵת הַגּוֹף וְגִנְיָבֵת דַּעַת הַקּוֹנִים שֶׁחֲשַׁבּוּ שֶׁהוּא עֶבֶד שְׁבוּזָה קִנּוּ אוֹתוֹ מֵהֵם, לְזֶה אָמַר גִּנְיָבָה בִּי פַעֲמִים, וּמַעַתָּה הֵנָּה הוּא לְעַצְמוֹ וְאִין גּוֹפוֹ קִנּוּי לְלוֹקָח, וְאוּלַי כִּי נִתְכוּיִן יוֹסֵף לְסַתּוֹר נִימוּס מִצָּרִים שֶׁאִין עֶבֶד מוֹלֵךְ וְלֹא לּוֹבֵשׁ וְכוּ', (ב"ר פ"ט) וְלַצַּד שֶׁרָאָה בַחִלּוּם כִּי יַעֲלֶה לְגָדוּלָה אָמַר לְהַסִּיר טַעוֹת הַנִּשְׁמַע כִּי הוּא עֶבֶד. וְאִפְשָׁר שֶׁלֹּא הִקְפִּיד ה' עַל דְּבַר זֶה כִּי צָרִיךְ אָדָם לְהַרִים מִכְשׁוֹלוֹ וְלֹא הִקְפִּיד ה' אֲלֵא עַל אֲוִמְרוֹ זְכַרְתִּנִי וְגוֹי. וְאוֹמְרוֹ וְגַם פֹּה פִּי בַעִיר הַזֹּאת לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה וְכַהֲוֹכַחָה שֶׁהוֹכִיחוּ מֵהַשְׁמֵלָה כְּאוֹמְרָם ז"ל (תרגום יונתן ל"ט י"ד) כִּי בִדְקוֹ שְׁמֵלֵת הַמְרַשַּׁעֵת וּמִצָּאוֹ שֶׁקָּרַב בִּימִינָהּ, וְאֵת זֶה שִׁילֵם יוֹסֵף לְכַהֲנֵי פְרַעָה שֶׁבִדְקוֹ הַשְׁמֵלָה וְהוֹצִיאוֹ מֵעֲלֵיו לְשׁוֹן הָרַע, לְזֶה נִתַּן לְהֵם חֶקֶם בְּמוֹשֶׁלֶם אֲשֶׁר קָצַב לְהֵם פְרַעָה, (מ"ז כ"ב) כִּי זֹלַת זֶה הָיָה חוֹשֵׁב עֲלֵיהֶם מַחֲשַׁבוֹת כִּי וְעַל פִּיךָ יִשָּׁק כָּל עַמִּי (מ"א מ') אָמַר אֱלֹוֹ פְרַעָה: (אור החיים)

ספורנו כִּי גִנְבַת גִּנְבַתִּי וְגַם פֹּה לֹא עָשִׂיתִי מְאוּמָה. וְהַטַּעַם שִׁיּוֹצִיָּאֲנִי בְּלִי סַפְקָ כְּדַבְּרֶךָ כִּי אֲמַנֵּם יִמְצָא שֶׁלֹּא הָיָה עֲבָדוֹתִי וְלֹא מֵאֲסָרִי בַסֶּבֶת חֲטָא שֶׁנִּמְצָא עֲלַי: (ספורנו)

[טז] וַיֵּרָא שַׂר-הָאֲפִים כִּי טוֹב פְּתָר וַיֹּאמֶר אֶל-יוֹסֵף אֶף-אֲנִי בְּחִלּוּמֵי וְהִנֵּה שְׁלֵשָׁה סִלִּי חָרִי עַל-רֵאשִׁי:

אונקלוס וַחֲזָא רַב נְחִתּוּמֵי אַרְי פְּשָׁר וְאָמַר לְיוֹסֵף אֶף אֲנָא בְּחִלְמֵי וְהָא תְּלַתָּא סִלִּין דְּחִירוּ עַל רִישִׁי: (אונקלוס)

יונתן וְחָמָא רַב נְחֻמָּי אָרוּם יָאוּת פִּשְׁרָ דְהוּא חָמָא פּוּשְׁרֵן חִילְמָא דְחַבְרִיָּה וְשָׂרִי לְמַלְלָא בְּלִשׁוֹן רוּגְזָא וְאָמַר לְיוֹסֵף אוּף אָנָא הוּיֵת חָמִי בְּחֻלְמִי וְהָא תְּלַתָּא סְלִין דְּפִיתָא נְקִיָּא עַל רִישֵׁי: (תרגום יונתן)

רש"י סלי חורי. סלים של נצרים קלופים חורין חורין, ובמקומנו יש הרבה, ודרך מוכרי פת כסנין שקורין אובלי"ץ (היפפון קוכעון), לתתם צלותן סלים: (רש"י)

אבן עזרא סלי חורי. אמר הגאון שהוא לחם לבן כמו חורי יהודה: (אבן עזרא)

הרמב"ן כי טוב פתר. אמר אונקלוס כי יפה פתר וכן טוב טעם ודעת למדני (תהלים קיט סו) וכן כי טובות הנה (לעיל ו ב) יפות והטעם לאמר כן כי האיש הזה מבזה על יוסף חושב בו שלא ידע לפתור אותו לעולם ולא יגיד לו החלום אם לא בראותו כי פתר לחברו יפה וכהוגן או יאמר וירא שר האופים כי לטובה פתר לו ושמו והגיד חלומו שהיה מצטער בו יותר מחברו

"סלי חרי" - סלים של נצרים קלופים עשויים חורים חורים זה לשון רש"י והגאון רב סעדיה פירש סלי לחם לבן כלחם המלך מלשון ולא עתה פניו יחורו (ישעיהו כט כב) מן הארמית שתאמר ללבן חיור והוא הנכון כי היה בכל הסלים מלחם המלך ובסל העליון מכל מיני מאכל פרעה שהיה מעשה אופה ולשון רבותינו במשנה (ביצה ב ו) פתין גריצים וחירי ואמרו בירושלמי (שם) רבנין שמעין לה מן הדא והנה שלשה סלי חורי על ראשי חסלת פרשת וישב (הרמב"ן)

אור החיים וירא שר האופים כי טוב. פי' הוא שחלם פתרון שר המשקים ראה כי טוב פתר פי' על נכון, והוא עד שראה מה שאין כן שר המשקים אפשר שלא יצדיק ודאי כי הוא זה הפתרון:

או ירצה על זה הדרך כי טוב דבר לו בפתרונו וכאלו אמר כי פתר טוב ולא רע וחשב שאולי גם אותו יבשר בשורה טובה, ותקותו מפח נפש כי הראוהו הגלות של ישראל אשר יאכלו העמים הנמשלים לעופות כאומרו (לעיל ט"ו י"א ותרגום יונתן שם) וירד העיט על הפגרים, את ישראל הרמוזים ללחם דכתיב (תהלים יד) אוכלי עמי אכלו לחם, גם רמז באומרו על ראשי כי ישראל הם עליונים על כל העמים, ותמצא שבחלום שר המשקים לא הזכיר ששתה פרעה את הכוס אלא נתינתו בידו לכבוד ולמעלה מה שאין כן חלום שר האופים שהגיד אכילת העופות מן הסל: (אור החיים)

ספורנו כי טוב פתר. והיה מקוה שיפתור גם בעדו לטוב שהחלומות הולכים אחר הפה כדבריהם ז"ל כאמרו כאשר פתר להם יוסף: (ספורנו)

[יז] ובסל העליון מכל מאכל פרעה מעשה אפה והעוף אכל אתם מן-הסל מעל ראשי:

אונקלוס ובסלא עלאה מכל מיכל פרעה עובד נחתום ועופא אכל יתהון מן סלא מעלוי: (אונקלוס)

יונתן וּבִסְלָא עֲלָא מְכַל תְּפִנוּקֵי מֵיכַל פְּרָעָה עוֹבֵד נְחֻתָּוּס וְעוֹפָא אָכִיל יְתֵהוּס מִן סְלָא (תרגום רישי: מעילוי יונתן)

[יח] וַיַּעַן יוֹסֵף וַיֹּאמֶר זֶה פְּתָרְנוּ שְׁלֹשֶׁת הַסְּלִים שְׁלֹשֶׁת יָמִים הֵם:

אונקלוס וַאֲתַב יוֹסֵף וַאֲמַר דִּין פְּשָׁרְנָה תְּלַתָּא סְלִין תְּלַתָּא יוֹמִין אָנוּן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתִיב יוֹסֵף וַאֲמַר דִּין הוּא פּוֹשְׁרָנִיה תְּלַתָּא סְלָא תְּלַתִּי שְׁעֻבוֹדֵיָא הֵינוּן דְּעִתִּידִין לְבֵית יִשְׂרָאֵל לְמִשְׁתַּעֲבָדָא וְאַנְתָּ רַב נְחֻתוּמֵי תְּקַבִּיל אַגְר בֵּישׁ עַל חֲלָמָךְ: בֵּישׁ דְּחֲלָמָךְ דְּפֶשֶׁר לִיה יוֹסֵף יַת מַה דְּשָׁפֵר בְּעֵינוּי וַאֲמַר לִיה דִּין לָךְ פּוֹשְׁרָנִיה תְּלַתָּא סְלָא תְּלַת יוֹמִין הֵינוּן לְקַטְלָךְ: (תרגום יונתן)

אור החיים זה פתרונו. טעם אומרו כן בפתרוני החלומות נתכוין להשליט הדיבור של הפתרון על המחשבה שבזה החלומות הולכים אחר הפה כי המחשבה מתהפכת כפי הדיבור השולט עליה, ודוקא אם יאמר זה פתרונו שבו משליט הדיבור, וכמו כן תמצא שדיבר בדרך זה בפתרון חלום פרעה כאשר אבאר שם בעז"ה: (אור החיים)

[יט] בְּעוֹד | שְׁלֹשֶׁת יָמִים יֵשָׂא פְּרָעָה אֶת-רֵאשֶׁף מִעֲלֵיָהּ וְתִלָּה אֹתָךְ עַל-עַץ וְאָכַל הָעוֹף אֶת-בְּשָׂרָךְ מִעֲלֵיָהּ:

אונקלוס בְּסוּף תְּלַתָּא יוֹמִין יַעֲדֵי פְּרָעָה יַת רֵישָׁךְ מִנְדָּ וַיִּצְלוּב יַתְךָ עַל צְלִיבָא וַיִּכּוּל עוֹפָא יַת בְּשָׂרְךָ מִנְדָּ: (אונקלוס)

יונתן בְּסוּף תְּלַתָּא יוֹמִין יַעֲדֵי פְּרָעָה בְּסִיפָא יַת רֵישָׁךְ מִעֲלֵיָהּ גּוֹפֵךְ וַיִּצְלוּב יַתְךָ עַל קִיסָא וַיִּכּוּל עוֹפָא יַת בִּישְׁרְךָ מִינְדָּ: (תרגום יונתן)

אבן עזרא בעוד. בטרם עוד וטעמו לא יעבור עוד כך זמן עד שיהיה זה: ישא פרעה את ראשך מעליך. ישאנו ממקומו וטעמו יסירנו. או ירימנו על עץ: (אבן עזרא)

[כ] וַיְהִי | בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יוֹם הַלְדָתָא אֶת-פְּרָעָה וַיַּעַשׂ מִשְׁתָּה לְכָל-עַבְדָּיו וַיֵּשָׂא אֶת-רֵאשׁוֹ | שֶׁר הַמִּשְׁקִים וְאֶת-רֵאשׁוֹ שֶׁר הָאֲפִים בְּתוֹךְ עַבְדָּיו:

אונקלוס וַהוּהּ בַּיּוֹמָא תְּלִיתָאָה יוֹמָא בֵּית וּלְדָא דְּפְרָעָה וַעֲבַד מִשְׁתָּאָ לְכָל עַבְדוּהִי וַאֲדָפֵר יַת רֵישׁ רַב שְׁקִי וַיַּת רֵישׁ רַב נְחֻתוּמֵי בְּגוֹ עַבְדוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וַהוּהּ בַּיּוֹם תְּלִיתָאָי יוֹם גְּנוּסָא דְּפְרָעָה וַעֲבַד שִׁירוֹ לְכָל עַבְדָּיו וְרוּמָס יַת רֵישׁ רַב מְזוּגָא וַיַּת רֵישׁ רַב נְחֻתוּמָא בְּגוֹ עַבְדָּיו: (תרגום יונתן)

רש"י יום הולדת את פרעה. יום לידתו, וקורין לו יום גינוסיא. (ה) ולשון הולדת, לפי שאין הולד נולד אללא על ידי אחרים, שהחיה מילדת את האשה, ועל כן החיה

נקראת מילדת, וכן ומולדותיך (ויחזקאל טז, 7), ביום הולדת אותך, וכן אחרי הוכבם את הנגע (ויקרא יג, נה), שכיבוסו על ידי אחריים: וישא את ראש וגו'. מנאם עם שאר עבדיו, שהיה מונה המשרתים שישרתו לו בסעודתו, וזכר את אלו בתוכם, כמו שאו את ראש, לשון מנין: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש יום הלידה בלשון יון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **הלדת**. שם הפועל מהבנין שלא נזכר שם פועלו: (אבן עזרא)

[כא] וַיָּשֶׁב אֶת-שָׂר הַמְּשָׁקִים עַל-מִשְׁקָהוּ וַיִּתֵּן הַכֹּס עַל-כַּף פְּרָעָה:

אונקלוס וַאֲתִיב ית רב שקי על שקיותה ויהב ית כסא על ידא דפרעה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתִיב ית רב מזוגיה על מזוגיה דאשתפח דלא הנה בעיטא ההוא ויהב כסא על ידא דפרעה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **על משקהו**. שם. כי אשר היית משקהו פועל: (אבן עזרא)

[כב] וְאֵת שָׂר הָאֲפִים תִּלְהַ כְּאֲשֶׁר פָּתַר לָהֶם יוֹסֵף:

אונקלוס וַיִּת רב נחתומי צלב כמא די פשר להון יוסף: (אונקלוס)

יונתן וַיִּת רב נחתומי צלב דיעט למקטליה היכמא דפשר להום יוסף: (תרגום יונתן)

[כג] וְלֹא-זָכַר שַׂר-הַמְּשָׁקִים אֶת-יוֹסֵף וַיִּשְׁכַּחְהוּ: (פפפ)

אונקלוס וְלֹא דכיר רב שקי ית יוסף וַאֲנָשִׁיָּהּ: [פפפ] (אונקלוס)

יונתן וּבְגִין דְּשָׁבַק יוֹסֵף חֶסְדָּא דְּלַעִיל וְאֲתַרְחִיץ בְּרַב מְזוּגְיָא בְּבִשָּׁר עֶבֶד בְּגִין כֵּן לֹא אִידְכָּר רַב מְזוּגְיָא ית יוסף וַאֲנָשִׁיָּהּ עַד זְמַן דִּי מְטָא קִיפָא מִן קִדְּם יִּי לְמִתְפָּרְקָא: (תרגום יונתן)

רש"י וְלֹא זָכַר שַׂר הַמְּשָׁקִים. זו ביום: וישכחהו. לאחר מלאו, מפני שחלה זו יוסף לזכרו, (ז) הוזקה להיות אסור שתי שנים, שנאמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים (תהלים מ, ה), ולא בטח על מצרים הקרויים רהב:

חסלת פרשת וישב: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) (קל"ט), דאם לא כן מאי נפקא מינה דכתיב ולא זכר, אם בא לומר

שלא עשה חסד, זה נכתב כזכר (לקמן מ"א א') ויהי מקץ שנתיים, אלא לומר פסיקה היתה מאלת הקסם יתברך שלא הזכירו עד אחר שתי שנים, מפני שתלה בטחונו בשר המשקים. (נח"י), מבואר הוא בשמות רבה (פרק ז' א') אתה מואל שלא היה יוסף ראוי להיות צבית האסורים אלא עקר שנים מפני שהוליא דבה על עקרה אחיו, ועל ידי שאמר לשר המשקים וכו': חסלת פרשת וישב (שפתי חכמים)

אבן עזרא ולא זכר שר המשקים. לא הזכירו בפה אל פרעה. כן ומשא ה' לא תזכירו עוד. זכר את ושתי: **וישכחהו**. בלב:

חסלת פרשת וישב (אבן עזרא)

בעל הטורים ולא זכר. ג' במסורה הכא ואידך ולא זכר יואש המלך את החסד. ולא זכר הדום רגליו. ששר המשקים היה כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יוסף וכן היה יואש כפוי טובה ולא זכר הטובה שעשה לו יהוידע הכהן והרג לזכריה בנו ועל זה נהרגו כמה נפשות מישראל שהיה דמו תוסס עד שנחרב הבית וזהו ולא זכר הדום רגליו ביום אפו: (בעל הטורים)

אור החיים ולא זכר שר המשקים וגו'. פ"י הגם שלא שכחו בתחלה לא זכר שמו כאשר צוה עליו יוסף דכתיב (י"ד) זכרתני:

ועוד מודיע הכתוב ששכחו גם מלבו. והכוונה בזה כי לצד שהחליט שלא לזכרו נשכח מלבו כי אם היה בלבו ובדעתו צד אחד לזכרו באמצעות זה היה קצת נזכר אלא לצד החלט הדבר נשכח ממנו (מלבו). ואולי ירמוז עוד **וישכחהו** שהיה משכחו מלבו ומדעתו עת עלות על זכרונו עד עת קץ שפקד ה' את יוסף ויזכרהו, ואולי שירמוז באומרו **וישכחהו** על זה הדרך וישכח הוא אבל הקדוש ברוך הוא לא שכחו ויזכרהו לטובה ויהי מקץ וגו' ואז שר המשקים זכר אותו בעל כרחו:

חסלת פרשת וישב (אור החיים)

כלי יקר ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו. כי עבירה גוררת עבירה, בראשונה אע"פ שעלה יוסף בזכרונו מ"מ לא זכרו בפני פרעה לטובה, וזה גרם לו שלסוף שכחו לגמרי ואפילו בזכרונו לא עלה, ועל אלו שתי עבירות אמר את חטאי אני מזכיר היום, היינו שני חטאים אלו מה שחטא ליוסף ולפרעה. ורז"ל אמרו (בר"ר פט. א.) שיוסף חטא בזה שתלה בטחונו בשר המשקים, ואמר ב"פ לשון זכירה כ"א זכרתני וגו' והזכרתני וגו' וכנגדם נענש בכפל השכחה, ולא זכר שר המשקים את יוסף וישכחהו.

ועל זה הרמז נוכל לומר, כי בזמן שאמר יוסף אם זכרתני והוא לשון תנאי כאילו אמר אם זכרתני יש תקוה, ואם לא אבדה התקוה, נמצא ששני תיבות אלו כוללים עיקר העון, על כן כנגדם יצא בת קול ואמר תשכח, כי תשכח עולה למספר אם זכרתני, ועל כן ניתן הדין שיהיה אסור עוד שתי שנים כי ימות השנה שס"ה ימים, ב"פ שס"ה עולה תש"ל כמספר תשכח, ועל כן הדין נותן שיהיה אסור עוד שנתים ימים, כי מקץ שנתים ימים מורה שהיו שנים שלמים מיום אל יום כדי למלאות מספר תשכח, ועוד שני ימים הנוספים כנגד שני תיבות אלו שאמר והזכרתני והוצאתני, וזה יותר מחוור ממה שאמרו שאתם ששתי שנים

אלו כנגד שתי תיבות אלו, וקשה למה דווקא שנים ולא חדשים או ימים, ולהנחתינו יהיו באמת שני ימים כנגדם, ויתבאר זה עוד בסמוך פר' מקץ בעז"ה. (כלי יקר)

פרשת מקץ

בראשית פרק-מא

א ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם והנה עמד על-היאר:

אונקלוס והנה מסוף תרתין שנין ופרעה חלם והא קאם על נהרא: (אונקלוס)

יונתן ויהי והנה מסוף תרתין שנין עאל דוכרנא דיוסף קדם מימרא דיי ופרעה
הנה חלים והא קאי על נהרא: (תרגום יונתן)

רש"י ויהי מקץ. כתרגומו מסוף, וכל לשון קץ, (א) סוף הוא: על היאור. כל שאר
נהרות אינם קרוים היאורים, (ב) חוץ מנילוס, מפני שכל הארץ עשוין היאורים
היאורים בידי אדם, (ג) ונילוס עולה בתוכם ומשקה אותם, לפי שאין גשמים יורדין
במצרים תדיר כשאר ארצות: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דבר פשוט דלשון קץ כתרגומו מסוף הוא, אבל קשה ימים דכתיב
בקרר למה לי, בשלמא אי לשון מקץ לאו לשון סוף הוא אלא לשון מקצת, כמו
(לקמן מ"ז ב') מקצה אחיו, משום הכי ריך הקרא למנקט ימים לומר שתי שנים
שלימות היו מיום ליום ולא מקצת שתי שנים, אבל כיון דמקץ לשון סוף הוא, אם
כן ימים דכתיב בקרר למה לי, ומפרש דהוה אמינא מקץ לשון מקצת הוא, והוה
אמינא דכל לשון קץ נמי לשון מקצת הוא, אלא היכא שהוא מוכח מן המקרא
שהוא לשון סוף, להכי כתב הקרא הכא ימים ללמד שהוא לשון סוף ולא מקצת,

ומעתה כל לשון קץ סוף הוא, וזהו שנקט רש"י וכן כל לשון קץ סוף הוא, כלומר כיון דמוכח הכא דמקץ לשון סוף, אנו למדין מהכא לכל לשון קץ סוף הוא, דקץ קץ לגזרה שוה, ודו"ק נראה לי. וללא כהרא"ם שכתב דמשום הכי נקט כל לשון קץ סוף, מה שאין כן מלת קלה שפעמים מתפרש סוף, כמו מקלה שלש שנים (דברים י"ד כ"ח), ופעם קלה כמו כרוז אחד מקלה, (שמות כ"ה י"ט), ופעם קלת כמו ומקלה אחיו (לקמן מ"ז ב'), ואף שכתב כמה פעמים קודם זה בכמה מקומות, אין זה קושיא כי כמוהו רבים עד כאן לשונו. וליכא לאקשווי מקרא (דברים ט"ו א') דמקץ ז' שנים תעשה שמטה, שפירושו מתחילת השנה השביעית כלכתיב (שמות כ"ג י"א) והשביעית תשמטנה, דקרא מקץ ז' שנים תעשה שמטה, בהשמטת כספים מיירי, והשמטת כספים אינה משמטת אלא בסופה (שביעית פ"י מ"א), (רא"ס) וק"ל: (ב) דקשה לרש"י למה כתיב על היאור זה"א הידיעה, אלא ודאי הכי פירושו היאור הידוע הנזכר לעיל, וקאי על הד' נהרות שכתובים בפרשת בראשית (לעיל ב' י'), ואם כן למה לא כתיב בכאן נהר כמו שכתוב שם, אלא ודאי אי הוה כתיב נהר לא הייתי יודע על איזה נהר קאי, שד' נהרות כתובים שם, לכך כתיב היאור כלומר הנהר שעשו יאורים והוא נילוס, ונילוס היינו פישון הנזכר בפרשת בראשית (שם פ' י"א) וכדפי' רש"י שם (ד"ה פישון), וכל שאר נהרות דנקט רש"י קאי אשאר ג' נהרות הכתובים שם: (ג) דקשה לרש"י כיון דקאי אלאחד מד' נהרות הנזכרים בבראשית למה לא הזכיר אותו בשמו המיוחד, אלא לפי שעשו יאורים יאורים ע"י בני אדם לכן קראו בשם יאור, וכל שאר נהרות אינם עשויים כן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויהי מקץ. לא פי' הכתוב תחלת זה החשבון. וכן ויהי מקץ ארבעים שנה. וכן ובעוד ששים וחמש שנה. ויהי בשלשים שנה. ויתכן להיות שזה החשבון ליציאת שר המשקים מבית הסהר. או לשבת יוסף שם: וטעם **ימים.** כבר בארתיו. ו**פרעה חלם.** היה חולם. וכן ורבקה שומעת: (אבן עזרא)

הרמב"ן על היאור. כל שאר נהרות אינם קרוים יאורים חוץ מנילוס מפני שכל הארץ עשויה יאורים יאורים בידי אדם ונילוס עולה בתוכם לשון רש"י אבל אונקלוס תרגם יאור "נהרא" רק תרגם על יאוריהם (שמות ז' ט) על "אריתיהון" כי הוצרך שם להבדיל ביניהם מפני שהזכיר על נהרותם ועל יאוריהם והנה כלם יקראו לדעתו יאורים הגדולים נקראים נהרות ויאורים ואלו העשויים חפירות ארוכות בידי אדם גם הם יקראו יאורים ומצינו כי חדקל נקרא יאור כמו שכתוב (דניאל י' ד) ואני הייתי על יד הנהר הגדול הוא חדקל והנה איש אחד לבוש הבדים וכתוב (שם יב ה) והנה שנים אחרים עומדים אחד הנה לשפת היאור ואחד הנה לשפת היאור ויאמר לאיש לבוש הבדים אשר ממעל למימי היאור ולדעתי כדברי אונקלוס כן הוא כי יאור ונהר לשון אחד ושניהם לשון אורה וכן הגשם נקרא אור שנאמר (איוב לו ט) הן פרש עליו אורו יפיץ ענן אורו (שם לו יא) וכמו שאמר רבי יוחנן (ב"ר כו ז) כל אורה האמורה באליהוא בירידת גשמים הכתוב מדבר ואולי בעבור שהגשמים בסבת המאורות והנהרות יעשו מהם יתיחסו אל האבות (הרמב"ן)

בעל הטורים ויהי מקץ. נאמר כאן מקץ ונאמר באברהם מקץ עשר שנים מה להלן עשר אף כאן לסוף עשר שנים ופירוש ויהי מקץ דהיינו לסוף עשר ועוד שנתים: **ויהי מקץ שנתים ימים ופרעה חלם.** בגימטריא עשר שנים: (בעל הטורים)

אור החיים ויהי מקץ. טעם אומרו לשון צער. כי עתה יתחיל לסובב סיבת גלות מצרים. והגם שהגלות כבר נגזרה גזירתו משנים קדמוניות, הלא אמרו רבותינו כי לא נגזר שיהיה במצרים שהוא כור הברזל, וכמו שכתבו התוס' במס' שבת (י:): וכמו שכתב הראב"ד (פ"ו הל' תשובה) כי המצרים הוסיפו לצער יותר ממה שאמר

הכתוב	ועבדום	וענו	וגו':
-------	--------	------	-------

עוד אמר לשון צער לצד בשורת רעב כי הקב"ה כביכול לו צר בצרת עולמו, וצא ולמד ממה שדרשו ז"ל (מגילה י:): בפסוק (שמות יד כ) ולא קרב זה אל זה וגו':

עוד ירמוז לצערו של אותו צדיק שנתעכב עד ששלמו ב' שנים אחר חלומו של שר המשקים כי אז היה לו לצאת כאומרם ז"ל (ב"ר פי פ"ט) וז"ל בשביל שאמר כי אם זכרתני והזכרתני ניתוספו ב' שנים, הרי שהוסיפו לו ב' שנים בצער, ותמצא שאמרו ז"ל (שם) ויהי מקץ קץ שם לחושך. ולפי זה יכוין על זה הדרך ויהי מסיבת קץ שהוא יצר הרע שנקרא קץ כל בשר והוא סיבה לצערו של צדיק שנתים ימים. ובזה הרווחנו גם כן תחלת זה החשבון של שנתים שהוא לחלומו של שר המשקים שהיה זמן זכירת יוסף לטובה, וטעם ב' שנים בשביל שאמר זכרתני והזכרתני כנגד כל זכירה מנע ה' זכרונו בראש השנה שהוא זמן הזכרון:

עוד ירמוז באומרו **מקץ שנתים** לומר שהיה בזמן עצמו שחלמו שר המשקים ושר האופים שהוא זמן שהחלום יגיד דבר צודק ולא ידבר שוא:

ופרעה חולם. הנה לצד שהיא תחלת ההודעה היה צריך לומר חולם פרעה או ויחלום פרעה. אכן הכתוב מוסב אל ענין ראשון שספר בפרשה שקדמה לחלומו של שר המשקים לענינו הוסיף לומר ופרעה גם כן חולם. והכוונה בזה כי אם שר המשקים לא רצה לזכרו על ידי חלומו עשה ה' שגם פרעה יחלום ובזה נתחייב בעל כורחו לזכרו. ושיעור הכתוב הוא על זה הדרך ולא זכר שר המשקים ויהי מקץ וגו' ופרעה גם הוא חולם וגו' וידבר שר המשקים בעל כרחו לאמר וגו' ושם אתנו

וגו'	ויפתר	לנו	וגו':
------	-------	-----	-------

עוד אפשר שיכוין לומר כי שנתים ימים ופרעה חולם בתמידות חלום זה אלא שלא היה יודע שחלם ולסוף שנתים חלם ולא שכח:

עוד ירצה באומרו **ופרעה חולם** לומר שגם פרעה עצמו הרגיש בחלומו כי היה חולם חלום לצד ראותו דברים מופלאים כאשר אבאר הרגיש כי אין זה מהדברים ההווים בעולם ואין זה אלא חלום וכוונת הכתוב בהודעה זו היא להגיד סימני החלום אשר יצטדק, והוא כאשר ירגיש האדם בחלום כי הוא שלם בדעתו להבחין דבר עד שישכיל לדעת דברים שלא יתכן היות בהקיץ וירגיש כי הוא חולם זה יגיד כי אין חלומו בלבול הדעת וערבוב השכל ורוחות יתעללו בו אלא מודיעים אותו עליונים למעלה עתידות: (אור החיים)

ספורנו ויהי מקץ. ופרעה חולם. בהיותו חולם עניני רעיוניו חלם ג"כ שהיה עומד על שפת היאור כאמרם רז"ל כשם שאי אפשר לבר בלא תבן כך אי אפשר לחלום בלא

דברים	בטלים:	(ספורנו)
-------	--------	----------

כלי יקר **ויהי מקץ שנתים ימים.** לפי שלא פורש במקרא מתי התחילו שתי שנים אלו על כן ארז"ל (בר"ר פט.ב.) ששתי שנים אלו הוזקק להיות אסור בבית הסהר יותר מן הנגזר עליו מפני שתלה בטחונו בשר המשקים שנאמר (תהלים מ.ה) אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו ולא פנה אל רהבים אלו המצרים שנקראו רהב. ויש להקשות מה זה שאמר אשר שם ה' מבטחו הוה ליה למימר אשר שם בה' מבטחו, כמ"ש (ירמיה יז.ה) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו, ומלבד הכפל שבפסוק זה צריך הלשון גם כן תיקון במ"ש והיה ה' מבטחו, ועוד קשה למה קרא למצרים רהבים ולא קראם בשם המפורסם.

והקרוב אלי לומר בזה, שבנוהג שבעולם שאדם שיש לו איזו מעלה ביתר שאת על חבירו אינו זוכר את חבירו הקטן מערכו ובל ישא את שמו על שפתיו מצד רום לבבו, וזו היא טענת הפילוסופים על השי"ת לאמר שלגודל רוממותו ית' אינו משגיח בשפלים בכל מה שתחת גלגל הירח, ולבטל דיעה נפסדה זו נאמר (ש"א ב.ג.) אל תרבו תדברו גבוה גבוה יצא עתק מפיכם כי אל דיעות ה' ולו נתכנו עלילות, ר"ל אל תדברו שמצד שהקב"ה גבוה מעל כל גבוהים אין לו ידיעה בפרטי מעשינו, כי אל דעות ה' שיש לו ידיעה בכולם ולו נתכנו כל עלילות מעשה איש. וכדי לאמת דבר זה שהקב"ה שוכן את דכא ושפל רוח, צירף הקב"ה בשמו הגדול ית' ארבע אותיות של מספר מועט יותר מכל האותיות שבאלפ"א ביתא, כשתכתוב יו"ד ה"א וי"ו ה"א הסתכל בכל האותיות כשתכתבם במלואם לא תמצא שום אות שיעלה למספר מועט כמו אלו. וכן אמרו רז"ל (מגילה יא.) א"ר יוחנן כל מקום שאתה מוצא גדולתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענותנותו כו' מן הכתובים שנאמר (תהלים סח.ה) סולו לרוכב בערבות ביה שמו, ר"ל שבחוהו ביה שמו כי עם היותו רוכב בערבות גבוה מכל אע"פ כן יה שמו, שהם האותיות הקטנים במספר והתיבה רק בעלת שני אותיות דהיינו המועט בצירוף האותיות וכל זה מופת על ענותנותו ית'.

ולפי זה מהות השם הגדול, הוא מופת ובטחון לתחתונים שהקב"ה זוכרם ומשגיח בהם, שלא יהיה פתחון פה אל המערער לומר שלגודל רוממותו יתברך עזב ה' את הארץ, ולא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם שאינו משגיח וזוכר את מי שהוא למטה ממנו במדריגה. על שני הנחות אלו נאמר פסוק זה, על הנחה ראשונה שיבטח בה' אמר אשרי הגבר אשר שם ה' מבטחו, כי מהות השם הגדול וקטנותו הוא מבטחו שהשם יתברך מתחבר לשפלים, לכך לא נאמר בה' כי ה' דהיינו מהות השם הוא מבטחו, ועל זה אמר ברוך הגבר אשר יבטח בה' ובמה יהיה בטוח, על זה אמר והיה ה' מבטחו מהות השם הוא מבטחו. ועל הנחה שניה שלא לבטוח באדם כי רום לבבו מביאו לידי שכחה ע"ד ורם לבבך ושכחת את ה', אמר ולא פנה אל רהבים כי רהב הוא לשון רום לב וגסות רוח, כי אין לפנות פני מבטחו אל ב"ו כי מצד רהבו וגסות רוחו אינו פונה אל הבוטח אליו, כמ"ש ולא זכר שר המשקים את יוסף מצד שנעשה שר המשקים והושב על כנו ונעשה שר וחשוב ע"כ לא זכר את יוסף, כי היה בעינו נבזה ושפל אנשים ע"כ קרא למצרים רהבים. ומה שנגזר על יוסף להיות אסור ב' שנים לפי שחטא זה הוא כפול כמ"ש (ירמיה יז.ה) ארור הגבר אשר יבטח באדם ושם בשר זרועו ומן ה' יסור לבו. לפיכך נגזר שנה אחת כנגד הבטחון באדם כי זמן השכחה שנה כמת המשתכח מלב אחר שנה, ועוד שנה אחת כנגד ומן ה' יסור לבו.

ויתכן לפרש עוד בפסוק והיה ה' מבטחו, לפי שכמה מדריגות יש במדת הבטחון זכרם רבינו בחיי בפרשה זו, ומדריגה אחרונה הוא הבוטח בה' בלא סבה שלא

יחשוב לומר הקב"ה יעשה לי דבר זה ע"י סבה זו, לפי שאין האדם יודע איזו סבה לטובתו כי אולי יחשוב אדם שדבר זה סבה למציאת מבוקשו, ויכול להיות שהוא הפך מן כאשר זמם, על כן נאמר (תהלים לז.ה) ובטח עליו והוא יעשה ר"ל הקב"ה יעשה הסבות אשר יראו טוב בעיני השם יתברך, ולא אתה תבחר בהם, ואילו נאמר בכל מקום בטח בה' הייתי אומר שיתלה הבטחון באיזו סבה, ע"כ נאמר והיה ה' מבטחו ר"ל השם עצמו מבטחו בזולת סבה. ומזה המין היה בטחונו של יוסף שבלי ספק בטח בה', זולת שתלה הסבה בשר המשקים. על כן הראו לו מן השמים שאין זה סיבת גאולתו מה שחשב הוא כי אם עצת ה' היא תקום.

והנה עמד על היאור. ופרעה אמר על שפת היאור, בחלומו ראה שבע פרות אחרות עולות אחריהן מן היאור, ופרעה לא הזכיר מן היאור, בחלומו נאמר ותעמודנה אצל הפרות, ופרעה לא הזכיר זה. וכפי הפשט לא הזכיר זה כדי שלא יבין יוסף שלא היו נראין רעות כ"א בשעה שעמדו אצל הטובות, אבל כשלא עמדו אצליהם לא היו נראין רעות כל כך, לפי שלא היו רעות כ"א בערך הטובות, ע"כ לא הזכיר פרעה זה כדי שיבין שהיו רעות מצד עצמם, וכדי לחזק הענין אמר במקום זה לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע, כי זה מורה שנראו רעות גם מצד עצמם, וכן פתר יוסף את זה באמרו ונשכח כל השבע, שלא תאמר שלא יהיה רעב ממש אלא למי שזוכר שני השבע ורואה כנגדם ההעדר בשני הרעב, אבל למי שאינו זוכר שני השבע לא יהיה בעיניו הרעב גדול כ"כ, ע"כ אמר ונשכח כל השבע לפי שהיו שני רעב רעים מצד עצמם אפילו בעיני מי שאינו זוכר שני השבע. פרעה ראה יפות מראה ובריאות בשר וליוסף אמר כי ראה בריאות בשר ויפות תאר, ויש בזה שני שנויים דהיינו שנוי הלשון ממראה לתואר, והיפוך הלשון לזכור בריאות בשר בתחלה, וכן נמצאו הרבה שינויים בסיפור חלומו ממה שראה.

ואומר אני ליישב כולם, בהצעה אחת לקוחה מדברי המפרשים, שפרעה היה מחזיק את היאור לאלוה, וע"כ לא רצה לומר הנני עומד על היאור כי רצה לחלוק כבוד לאלוהו, ובזה יתורצו כל השנויים הנזכרים, כי מטעם זה לא רצה לומר שהפרות הרעות עלו מן היאור, כי לא רצה לייחס שום דבר רע לאלוהו בחשבו כי הוא מושל על הטובות לבד וממנו לא יצא דבר רע ואולי חשב שיש אלוה אחר מושל על הרעות כדעת המאנ"י שהביא בעקידה פרשת ואתחנן, ואולי שעל זה אמר פרעה (שמות י.י) ראו כי רעה נגד פניכם. שהמושל על הרעות נגד פניכם, וז"ש (ש"א ב.ג) אל תרבו תדברו גבוה גבוה לומר ששני גבוהים יש אחד מושל על הטובות ואחד על הרעות, לכך אמר מיד ה' ממית ומחיה מוריש ומעשיר ר"ל פועל כל ההפכים והכל יוצא מאתו יתברך, וכן נאמר (דברים לב.לט) ראו כי אני הוא וגו', אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא וכפל אני אני דוגמת כפל גבוה גבוה.

והנה מטעם זה, לא אמר פרעה ותעמודנה אצל הפרות ותאכלנה, לפי שהיה משמע מזה כאילו עשו מלחמה ביניהם עד כי הגדיל המושל על הרעות ע"כ תאכלנה הפרות הרעות את הטובות, כי לשון ותעמודנה מורה שלא באו לכתחלה להכנס בתוך הרעות כדי להשביעם ולבטל רעבונם, שהרי עמדו אצלם אם כן היה דעתם לעמוד, זולת שגברו עליהן הרעות ובלעו אותם בעל כרחם, וזה גנאי לאלוהו שלא היה בו כח להציל את הטובות המושפעות מאתו. ע"כ שינה פרעה ואמר ותבאנה אל קרבנה, ורצה בזה שמעצמם מרצונם הטוב נכנסו אל תוך הרעות להשביע רעבונם, וכל זה ממדת טובו של אלהות שלו שרצה להיטיב ולתקן הרעות, וא"כ לא באו לכתחילה כי אם כדי לבא אל קרבנה ולא כדי לעמוד

שמה ע"כ לא אמר ותעמודנה אצל הפרות, והעיד שלא הועיל כלום כי לא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כבתחילה, לפי שהיו בתכלית הרוע וע"כ הוצרך להעיד, לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע. וי"א שהזכיר זה שלא יאמר שקודם הלילה ראה פרות רעות כאלו והיה מתפעל מראיית חידוש כזה ע"כ בא לו חלום זה, כי כך המנהג שמה שאדם רואה דבר חידוש ביום ומהרהר בו נראה אליו בחלום, ע"כ אמר לא ראיתי כהנה בכל ארץ מצרים לרוע, וזה מופת שחלום זה מן החלומות הצודקים.

והנה ענין יפות מראה ותואר, יש אומרים שלא יצדק זה בבהמות כ"א במין האנושי ע"כ שינה ממראה לתואר וע"כ פירש"י שהוא סימן לבריות. ולי נראה שאין הדבר כן שהרי הפסוק אמר כן שהראו לו יפות מראה א"כ ודאי שייך הוא גם בבהמות, ועוד וכי מראין לאדם דבר שאינו בנמצא כגון פילא דעייל בקופא דמחטא, אלא ודאי ששייך גם בבהמות והוא כשכל אבריה מליאות בשר ואינה כחושה זהו יפוי מראה שלה, ובריאות בשר הוא פירוש על יפות מראה כי זולת זה במה יוודע איפה אם הבשר בפנים בריא או חולה, אם לא על יפוי מראה שלה המעיד על בריאות הבשר שבפנים, והתואר הוא ענין אחר שאינו תלוי בבריאת הבשר כמו שפירש"י על פסוק ורחל היתה יפת תואר ויפת מראה. (ויצא כ"ט. יז) כי ענינו צורת הפרצוף, דרך משל אם אין החוטם עקום או ארוך מן הראוי להיות, וכן העיניים ושפתים וכיוצא בהם, והנה פסוק זה אומר שראה מן היאור עולות שבע פרות יפות מראה ובריאות בשר וזה דבר טבעי, אע"פ שאין ביאור כח אלהי מכל מקום פעולתו הטבעית היא שהמים משקים הארץ וגורמים להצמיח חציר לבהמה עד שיהיו דשנים ורעננים, אבל אין ביאור כח לעשותם יפות תואר בחוטם ועיניים ופה שיהיו ישרים ולא עקומים ולא גדולים או קטנים מן הראוי להיות, כי זהו פועל אלהי אשר עשה את כל ברואיו ישרים בתוארם. ופרעה לכבוד אלוהו לסברתו הנבערה שחשב שיש ביאור כח אלוה ע"כ יחס כוח זה לאלוהו לומר שעלו מן היאור בריאות בשר ויפות תואר, לומר לך לא זו שהעלה בריאות בשר שזה אינו חידוש כל כך כי כל הימים יכולין לעשות זה בטבעם, אלא אפילו יפות תואר גרם ג"כ היאור כי הוא בראם על תכונה זו לפי דעתו, ע"כ הקדים בסיפור זה בריאות בשר ליפות תואר, דרך לא זו אף זו ואצל הרעות הפך הדברים ואמר דלות ורעות תואר ודקות בשר לומר לא זו שהיו רעות תואר ומראיהן משונה, כי זה אין בו כל כך נפקותא והעדר הפעולה אינו חידוש כל כך, אלא היו אפילו רקות בשר כנגד הטבע ויש בו נפקותא.

וראיה ברורה לדברינו, מ"ש פרעה ותאכלנה הפרות הדקות והרעות את שבע פרות הראשונות הבריאות, למה לא הזכיר ענין התואר בשום אחד מהם, לא בטובות ולא ברעות, אלא ודאי לפי שאינו מעלה ומוריד לענין הבריאות והאכילה, כי לא היו רעבים ביותר מצד היותם רעות תואר, כי אם מצד היותם רעות מראה דהיינו כחושים, גם לא אכלו את הטובות מצד היותם יפות תואר כי אם מצד היותם בריאות בשר דהיינו יפות מראה, ומ"ש ותאכלנה הפרות ולא אמר שבע הפרות, לפי ששבע שני הרעב לא היו רצופים שהרי משבא יעקב אחר שנתים פסק הרעב וחזר במותו, כמו שיתבאר לקמן פרשת ויחי בגורן האטד בע"ה (מ"ט. י).

ומה שהוסיף לשון צנומות בשבלים, לפי שאינו דומה שמיעה לראיה כי פרעה ראה שבלים דקות, ויש לפעמים שבלים דקות שיש בהם גרגרים דקים, ופרעה ראה אותם בעיניו שהיו רקים ולא היה בהם גרגרים כלל, והיה מתירא שמא יוסף יטעה בלשון דקות כי לא ראה אותם, זולת מה ששמע מן פרעה, ע"כ פירש

לו צנומות אני ראיתי שלא היה בהם כ"א המוץ, ובזה יתורצו כל הספיקות שנתחבטו בהם רוב המפרשים והוא דבר יקר. ויתר עניני החלום יתבארו בסמוך בעזרת השם. (כלי יקר)

דעת זקנים ויהי מקץ. פרש"י לשון סוף כתרוממו. ולכך הוצרך לפרש כן לפי שמצינו מקץ שהוא תחלה דכתיב בירמיה מקץ שבע שנים תשלחו חפשי גבי עבד עברי. והתם תחלת שבעי קאמר דהא כתיב בתור' שש שנים יעבוד ותו לא. אבל מקץ שבע שנים תעשי שמטה אין להביא ראייה דהא איצטריך מקץ למימר דאין שביעית משמטת אלא בסופה כנ"ל: **ופרע' חולם**. לא כמדת הקב"ה מדת בשר ודם ב"ו מכה באזמל ומרפא ברטיה אבל הקב"ה מכה באזמל ומרפא באזמל יוסף הוכה ע"י חלום שחלם על אחיו ונתרפא על ידי חלום פרע' והיינו שיסד הפייט ממכות עצמן מתקן רטיה: (דעת זקנים)

[ב] והנה מן-היאר עלת שבע פרות יפות מראה ובריאת בשר ותרעונה באחו:

אונקלוס והא מן נהרא סלקו שבע תורן שפירן למחזי ופטימן בשר ורענו באחו: (אונקלוס)

יונתן והא מן נהרא סלקו שבע תורתיו שפירן למיחמי ופטימן בשרא ורענו בגוי גומא: (תרגום יונתן)

רש"י יפות מראה. סימן הוא לימי הסובע, (ד) שהבריות נראות יפות זו לזו, שאין עין צריה לרה בחזרתה: באחו. באגס, מריס"ק בלע"ז (זומפף), כמו ישגא אחו: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) לקשה לרש"י למה לא פתר יוסף את זה, למה היו הפרות יפות מראה, שפתר רק צריאות בשר ולא טוב המראה ורוע המראה, ומתרחץ כיון שמלינו שפתר לשבע פרות הטובות הם סימן לשבע ימי הסובע, אם כן הוא הדין בזה הפתרון נמי פתר יוסף, ליפות מראה סימן הוא לימי הסובע, והפתרון קאי נמי על זה דבימי הסובע נראות הבריות יפות אלו לאלו דהיינו יפות מראה, כלומר שמקבל זה את זה בסדר פנים יפות, ונותן לו די מחסורו אשר יחסר לו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא באחו. י"א עמק שבו צמחים. וי"א שהוא שם צמח. הבי"ת נוסף כבי"ת השביעני במרורי ועל שני הפירושים כי הוא בין אחים יפריא הוא ואחיו בן אמו: (אבן עזרא)

הרמב"ן והנה מן היאור עולות. בעבור כי ארץ מצרים תשתה מן היאור וממנו בא להם השובע והרעב ראה אותן עולות מן היאור והפרות סימן לחרישה והשבליים סימן לקציר כמו שאמר (להלן מה ו) אשר אין חריש וקציר ראה כי היאור לא עלה רק מעט ואין חריש ואשר יזרעו מעט במקומות הלחים יבא קדים רוח ה' וישרוף אותם כאשר ראה אותם שדופות קדים והנראה ממשמע הכתובים כי היה השובע בארץ מצרים לבדה כאשר נאמר (להלן פסוק כט) שבע גדול בכל ארץ מצרים

וכן (להלן פסוק מח) אשר היו בארץ מצרים אבל הרעב היה בכל הארצות (להלן מב נד) וכן פתר יוסף וקמו שבע שני רעב ולא הזכיר בארץ מצרים ועל כן לא יכלו בשאר הארצות לקבוץ אוכל ואפילו אם שמעו הענין כי היה מפורסם מאד ואולי היה בחלום רמז מזה במה שהזכיר ותרענה באחו כי שם היה מרעהו ומעמדו אבל הרעות אחרי אכלן את הטובות תתהלכנה בארץ ולא ידע פרעה עד אנה הלכו

"באחו" - אגם כמו ישגא אחו (איוב ח יא) לשון רש"י ואיננו נכון כי אחו שם העשב הגדל כמו היגאה גומא בלא ביצה ישגא אחו בלי מים עודנו באבו לא יקטף (איוב ח יא-יב) והנה איננו האגם ואולי ירצה לומר שיקרא העשב הנעשה באגמים על שם האגם והנכון שיהיה אחו שם כולל הדשא והעשב הנעשה על שפת הנהרות והאגמים ויהיה ביי"ת באחו כמו ביי"ת לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי (משלי ט ה) כי על שפת היאור היו רעות כמו שאמר (בפסוק הבא) אצל הפרות על שפת היאור ואולי הוא מלשון אחוה בעבור היות מיני העשבים רבים גדלים יחד (הרמב"ן)

בעל הטורים **שבע פרות.** על שם עגלה יפיה מצרים ולמה ז' על שם מצרים לודים ענמים להבים נפתוחים פתרוסים כסלוחים שהם ז' וז' עממים מארץ כנען יתפרנסו **ממצרים:** **בעל** **הטורים**

אור החיים **מן היאור עולות וגו'.** היה לו לומר **עולות שבע פרות מן היאור** כי מן הראוי יזכיר העולה ואח"כ מקום שעולה משם. ואולי שיכוין לומר כי כל הויתן היתה מן היאור. ולזה הקדים המהווה ואחר כך המתהווה ממנו, ולזה אם היה אומר והנה שבע פרות עולות מן היאור יהיה הנשמע כי הפרות עברו דרך היאור ועלו ממנו ולא מהיאור נמצאו, לזה אמר מן היאור עולות שבע פרות לומר שממנו נמצאו, ומזה הרגיש גם כן כי הוא חולם חלום וכמו שפירשתי בפסוק ופרעה חולם (א'). וטעם שהראהו מראה זה להגיד כי מהיאור עצמו יתהוו ב' הדמיונות, והוא שפתר יוסף שהם שבע שני שבע ושבע שני רעב ושניהם הם מתהווים מהיאור עצמו אם יעלה או לא יעלה ולזה ראה בחלום כי הפרות הויתן היתה **מהיאור:** **אור** **החיים**

כלי יקר **והנה מן היאור עולות שבע פרות וגו'.** לפי שבריאות הפרות תלוי בבריאות הבריות, כי מרעה אחד לבריות ולפרות, ובזמן שכלה לבהמה מן השדה כלה גם לאדם, כי מתחילה ונתתי לבהמתך ואח"כ ואכלת ושבעת, ועוד שאם אין הבהמה בריאה וטובה מי יחרוש בבקרים. ויפות מראה יכול להיות שקאי על עיני הפרות שהיו להם עינים יפות, וזה סימן לבריות שיהיו עיניהם יפים זה לזה, כי בזמן שעין בריה צרה בחברתה נראה הדבר בעינים, אם הוא רואה את חברו בעינים שוחקות או בעינים זעומות דהיינו רעות מראה. (כלי יקר)

דעת זקנים **והנה מן היאור.** לפי שהרעב והשבע בא ע"י המים שמשקה השדות ומגדיל **התבואות:** **דעת** **זקנים**

ג] **והנה שבע פרות אחרות עלות אחריהן מן-היאור רעות מראה ודקות בשר ותעמדתן אצל הפרות על-שפת היאור:**

אונקלוס **והא שבע תורן אחרנין סלקון בתריהון מן נהרא בישן למחזי וחסירו בשר וקמו לקבליהון דתורן על פי נהרא:** **אונקלוס**

יונתן וְהָא שְׁבַע תּוֹרָתַי חוֹרְגִין סִלְקוּן מִן נִהְרָא בִישׁוֹן לְמִיחְמֵי וְחִסְכוּן בְּבִשְׂרֵיהוֹן וְקָמוּ לְקַבְּלֵיהוֹן דְּתוֹרָתִי עַל פִּי נִהְרָא : (תרגום יונתן)

רש"י ודקות צסק. טיננז"ש זלעז"ז (לארט דין), לשון (ה) לק: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י דהיאך שייך לומר דק אצהמה ואצסק, דהכי הוה ליה למיכתב כיחוש צסק, ועל זה פירש טיננז"ש זלעז, כלומר דהא זלשון לעז קורין לצהמה כחוסה טיננז"ש, ואף על פי שטיננז"ש הוא לשון דק, אפילו הכי קורין לצהמה כחוסה טיננז"ש, אם כן זלשון עצרי נמי קורין לצהמה כחוסה דקות צסק, ולשון דק לנקט רש"י קאי אטיננז"ש זלעז: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ותעמודנה אצל הפרות. בצדן וקרוב להן והוא סימן שלא יהא הפסק בין שני השבע ושני הרעב ואף על פי שלא סיפר זה ליוסף ואולי המראה והסיפור היו שוים והכתוב לא יחוש כאשר הוסיף בסיפור ולא נודע כי באו אל קרבנה וכן עולות בקנה אחד סימן שתהיינה שבע שנים רצופות (הרמב"ן)

אור החיים עולות אחריהן מן היאור. פירוש על אופן שכתבנו שכל מציאותם מן היאור היה. והגם שלא אמר מן היאור עולות כמו שאמר בראשונות סמך על אומרו תיבת אחריהן שהוא כסדר הראשון שמהיאור הוא התחלת הויתן: (אור החיים)

ספורנו ותעמודנה אצל הפרות. קודם שתאכלנה אותנה להורות שיהיו הרעב והשבע יחדו באיזה זמן כענין ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם: (ספורנו)

כלי יקר והנה שבע פרות אחרות, קראם אחרות לפי שנאמר (תהלים קמז. יד) השם גבולך שלום חלב חטים ישביעך, וכך משלם שערי מכדא נקיש ואתי תיגרא, (בבא מציעא נט.) וכל אחד נעשה אחר לחבירו חלק לבס ואינן לאחדים, ומטעם זה נאמר בשבלים הטובות עולות בקנה אחד, המורה על האחדות וממילא נשמע שברעות אינן אחדות, וכן בפרות הזכיר אחרות ברעות וממילא נשמע שברעות אין אחרות אלא אחדות. ד"א לכך קראן אחרות לפי שכל שנה ושנה היתה קללתה מרובה משל חברתה כי הרעב הולך וגובר, ע"כ היתה כל שנה כשנה אחרת, אבל שני הטובה כולם שוים לטובה. ד"א לפי שהם ימי צער על כן נראו ימים רבים, אבל השנים הטובות היו כימים אחדים באהבה בתענוגים.

ותעמודנה אצל הפרות. הורה שהפרות היו כל כך רעות וכחושות עד שכמעט לא היה להם כח לעמוד על רגליהם, ומה שעמדו היינו לפי שהיו אצל הפרות הטובות שהחזיקו בידם, וזה סימן שלא היה לבריות תקומה ועמידה בשני הרעב אם לא מצד היותם אצל השנים הטובות סמוכות להם, ע"כ היה סעד וסמך לשני הרעב מן שני השובע, וכמ"ש ותאכלנה הפרות הרעות לרמז שבשני הרעב יאכלו מן תבואת שני השבע. (כלי יקר)

[ד] ותאכלנה הפרות רעות המראה ודקת הבשר את שבע הפרות יפת המראה והבריאת וייקץ פרעה:

אונקלוס ואכלו תורתא בישן למחזי וחסירו בשר ית שבע תורתא שפירו למחזי ופטימתא ואתער : פרעה: (אונקלוס)

יונתן ואכלא תורתא דבישין למיחמי וחסירו בשרהון ית שבע תורתא דשפירו למחמי ופטימתא ואתער פרעה מדמכיה: (תרגום יונתן)

רש"י ותאכלנה. סימן שמהא כל שמחת הסובע נשכחת (ו) בימי הרעב: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דקשה לרש"י דותאכלנה הפרות יש לפרש בשתי פירושים, האחד שמהא כל שמחת הסובע נשכחת בימי הרעב, והשני שהוא סימן שיהא לצרות מאכל בימי הרעב, וזה סימן טוב הוא, ועל זה פירש הוא סימן שמהא וכו'. וזה הפירוש אמת דהא מנינו לקמן בהדיא שיוסף פתר אותו כן, ומהרש"ל פירש דקשה לרש"י למה אמר ותאכלנה, הוה ליה למימר ותבלענה, כי אין לשון אכילה שייך לומר על בעלי חיים זה את זה, לכך מפרש סימן וכו' עד כאן לשונו: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ותאכלנה הפרות. על דעתי הוא סימן שיאכלו שני הרעב את שנות השבע ומזה למד יוסף לאמר לפרעה ויקבצו את כל אוכל השנים הטובות והיה האוכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב כי ראה שהפרות והשבילים הטובות תבואנה אל קרב הרעות ואיננה עצה כי הליועץ למלך נתנוהו רק בפתרון החלום אמר כן ונשכח כל השבע ולא יודע השבע פתרון ולא נודע כי באו אל קרבנה ומראיהן רע כי ראה שלא היו באכילתן בריאות וטובות רק היו להן למחיה אילו לא אכלו אותן היו מתות בכחשיהן ולא כדברי רש"י שאמר ונשכח כל השבע הוא פתרון הבליעה (הרמב"ן)

[ה] ויישן ויחלם שגית והנה | שבע שבליים עלות בקנה אחד בריאות וטבות:

אונקלוס ודמוף וחלם תנגנות והא שבע שבליא סלקו בקניא חד פטימו וטבו: (אונקלוס)

יונתן ודמיף וחמא חלמא תנגנות והא שבעה תובלי סלקו בקניא חד פטימו וטבו: (תרגום יונתן)

רש"י בקנה אחד. (ז) טואיד"ל בלע"ז: בריאות. שיי"ש (ח) בלע"ז: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) רואה לומר כמו בלשון לעז קורין להק של שבליים טואיד"ל, שהוא נמי שם קנה של עץ, ואם כן בלשון עברי נמי כן הוא: (ח) דקשה לרש"י דאין שייך לומר בריאות השבליים אלא דוקא אבעלי חיים כגון לעיל גבי פרות, ומתרגז דהא בלעז קורים לשבליים טובות שייני"ש שהוא בלשון אשכנז פרי"ש, אם כן הוא הדיון

בלשון עברי שייך לשון צריאות גבי שניהם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **שבליים**. לשון רבות נקבות ואם הוא במ"ם. כמו נשים ופלגשים: **שדופות**. שארע שדפון מרוח מזרחית. כי נקרא מזרח קדם בעבור צאת השמש בתחלה: **וטעם המלאות**. כמו הבריאות: (אבן עזרא)

בעל הטורים **בקנה א'**. ג' במסורה הכא ב' ואידך גבי מנורה. שהשובע הוא אור לעולם ולכך ראה בטובות בקנה אחד ובשדופות לא ראה בקנה אחד: (בעל הטורים)

כלי יקר **ויישן ויחלום שנית**. לא נאמר ויחלום עוד אלא שנית, להורות שחלום אחד הוא ונשנה פעמים. והנה שבע שבליים עולות בקנה אחד. ואצל הרעות לא נאמר בקנה אחד, לפי ששבע שני השובע היו רצופים בזה אחר זה ע"כ עלו בקנה אחד המצרפס, אבל שבע שני הרעב לא היו רצופים כי אחר שנתים ימים כשבא יעקב פסק הרעב וחזר במותו ע"כ לא נאמר בקנה אחד, ועוד שזה מורה על רבוי התבואה שאפילו קנה אחד יצמיח שבעה שבליים וטובות ותרתי לטיבותא, והרעות היה בהם תרתי לריעותא שצמחו אחד אחד, ועוד שהיו שדופות קדים, ויקץ פרעה והנה חלום, כי גם הוא הבין שחלום אחד הוא. (כלי יקר)

ו וְהָיָה שֶׁבַע שְׁבָלִים דְקָוֹת וְשְׂדוּפֹת קִדִּים צְמָחוֹת אֶחָדֶיהוּ:

אונקלוס וְהָיָה שֶׁבַע שְׁבָלִים לְקִנּוֹ וְשְׂקִיפּוֹ קִדִּים צְמָחוּ בְּתַרְיָהוּן: (אונקלוס)

יונתן וְהָיָה שֶׁבַע תּוֹבְלֵי לְקִינּוֹ וְשְׂקִיפּוֹ קִדִּים צְמָחוּ בְּתַרְיָהוּן: (תרגום יונתן)

רש"י **ושדופות**. השלי"דש בלע"ז (אויסגעשלאגען). **ושקיפן** (ט) קדום, חזויות, לשון משקוף, החבוט תמיד על ידי הדלת המכה עליו: **קדים**. רוח מזרחית, שקורין (י) **ביש"א** (רויטער ווינד): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) **רוחה לפרש דשדפון היינו חולי של שדפון, ולא שייך ללא גבי אדם, אבל לא גבי תבואה, ומתרגם דבלשון לעז קורין לו שלייד"ש אף על פי שהוא חולי אדם, אם כן הוא הדין בלשון עברי, אבל אונקלוס לא תרגם דשדופות הוא לשון שדפון, אלא שקיפן שהוא לשון חבטה, כך פירש הרא"ם, וכתב עליו מהרש"ל ואין נראה לי דהא בפרשת תבא (דברים כ"ח כ"ב) פירש רש"י (ד"ה שדפון ויקוון) בהדיא על שדפון שהוא מכת תבואה, ויש לומר שיש חילוק בין שדפון ובין שדופות, שהרי רש"י מביא ב' לשונות של לעז שהכא פירושו בענין אחר ממה שפירושו התם, ואין לומר שהכא פירש על הרוח, דהא פירש התם פירוש אחר על רוח: (י) דקשה לרש"י לכאן משמע שרוח מזרחית רע הוא, ובמקום אחר אמרין לרוח מזרחית הוא טוב יותר מכל הרוחות וסימן צרכה הוא לעולם (יומא כ"א:), לכן פירש וכו', רוחה לומר לרוח מזרחית יש ג' רוחות ואותו רוח שקורין ביש"א הוא רע: (שפתי חכמים)**

הרמב"ן צמחות אחריהן. לא שראה אותן צומחות שלא ראה אלא שבליים עשויות אבל הוא כאילו אמר צמחו אחריהן ואחז זה הלשון להודיע שמיד שראה הטובות ראה הרעות שעלו אחריהן כי סימן התכיפה ראה בכולן (הרמב"ן)

11 ותבלענה השבגלים הדלקות את שבע השבגלים הבריאות והמלאות ויקץ פרהה **והנה חלום:**

אונקלוס ובלעא שבגליא לקיאתא ית שבע שבגליא פטימאתא ומליאתא ואיתער פרהה **וקא חלמא:** (אונקלוס)

יונתן ובלעו תובגליא לקיאתא ית שבע תובגליא פטימאתא ומליאתא ואיתער פרהה **וקא חנה חילמא:** (תרגום יונתן)

רש"י הצריאות. שיינ"ס בלע"ז: והנה חלום. והנה נסלם חלום שלם לפניו (פ) **והולכך לפותרים:** (רש"י)

שפתי חכמים (פ) כי בפעם ראשון חשב לישן עוד דילמא יחלום עוד כאשר אירע באמת, אבל בהקיץ השני שהיה קרוב לבוקר שלא ישן עוד אז נסלם החלום ונלטרך לפותרים. (נח"י), ומפני שמלת והנה מורה על הזמן לומר שעכשיו הוא כך ולא קודם לכן, והכא ליכא לפרש והנה חלום נגמר לאחר הקיפה, דהא גם קודם הקיפה נגמר החלום כשראה השבגלים בלעו האחרים וכו'. ולי נראה לפרש כשבא חלום הראשון אף על פי שלדעת פרעה אפסר שהיה נגמר, מכל מקום לפי האמת אינו נגמר, כמו שכתוב (לקמן פ' ל"ד) ועל השנות החלום פעמים כי נכון הדבר וגו' עיין **ס:** (שפתי חכמים)

הרמב"ן וטעם ויקץ פרעה וגו'. הנה חלום שלם לשון רש"י ולפי דעתי ירמוז כי עמד על מטתו מקיץ מחשב בחלומו אולי יראה עוד דבר פעם שלישית וכאשר עמד בבקר ולא חלם עוד נפעם רוחו וזה טעם ויהי בבקר ותפעם רוחו אבל בנבוכדנצר אמר ותתפעם רוחו ושנתו נהיתה עליו (דניאל ב א) כי גם בלילה לא שכב לבו והזכיר ויקץ פרעה מן הענין הנזכר בספר השינה כי חלום שיחלום אחריו חלום אחר מענין אחר בשנתו איננו מתקיים על כן אמר כי כאשר הקיץ נהיה החלום וחשב בו עד הבקר אולי ישתלש חלומו כאשר נשנה והנה פרעה עצמו הכיר כי ענין אחד הוא ולכך הזכיר והנה חלום וכך אמר חלום חלמתי ופותר אין אותו ולא הזכיר חלומות וזה טעם וארא בחלומי אבל הכתוב הזכיר ואין פותר אותם לפרעה לומר שאין פותר אפילו האחד מהם (הרמב"ן)

אור החיים וייקץ וגו' והנה חלום. אולי כי בחלום השבליים לא הכיר בו בחלומו כי היה חולם והיה חושב שהיה בהקיץ לרוב בהירות הדבר והכירו בלא בלבול כדרך החולם, אלא אחר שעמד משנתו אז הכיר למפרע כי היה חולם, והוא אומר וייקץ פרעה והנה מצא עצמו כי חלום היו הדברים ולא בהקיץ: (אור החיים)

ספורנו והנה חלום. הרגיש שהכל היה חלום אחד בעצמו שהיה נראה לו בחלומו השני שהיה באותו המעמד בעצמו של חלומו הראשון וכך פירש הוא אחר כך באמרו **וארא** בחלומי: (ספורנו)

דעת זקנים ותבלענה השבלים. פי' גדלו עד שכסו האחרות מלי' כבלע את הקדש. אבל אין לפרש לשון בליעה ממש דאין מראין לו לאדם דעייל פילא בקופא דמחטא זהו מדרש אבל לפי הפשט הוא לשון בליעה ממש והיינו דקאמר בסוף וייקץ פרעה והנה חלום אמר פרעי' מה שהפרות אוכלות זו את זו יכול להיות אבל בליעת השבלים זה ודאי חלום הוא: (דעת זקנים)

ח ויהי בבקר ותפעם רוחו וישלח ויקרא את-כל-חרטמי מצרים ואת-כל-חכמיה ויספר פרעה להם את-חלמו ואין-פותר אותם לפרעה:

אונקלוס והנה בצפרא ומטרפא רוחה ושלח וקרא ית כל חרשי מצרים וית כל חכמיה ואשתעי פרעה להון ית חלמיה ולית דפשר יתהון לפרעה: (אונקלוס)

יונתן והנה בצפרא ומטרפא רוחיה ושרר וקרא ית כל חרשי מצראי וית כל חכמיה ואישתעי פרעה להום ית חלמיה ולא הנה אפשר לגבר די יפשר יתיה ארום מן קדם יי אסתקף מן בגלל די מטא זמניה דיוסף למיפק מן בית אסירי: (תרגום יונתן)

רש"י ותפעם רוחו. ומטרפא רוחיה, מהקשקשת בתוכו כפעמון, (ב) וזנבוכדנצר הוא אומר ותתפעם רוחו (דניאל ב, א.), לפי שהיו שם שתי פעימות, שכתת החלום והעלמת פתרונו (ב"ר פט, ה.): **חרטמי**. הנחרים צטימי מתים, ששואלים בעלמות. (טימי הן עלמות בלשון ארמי, מ) ובמשנה בית שהוא מלא טמיה, מלא עלמות: **ואין פותר אותם לפרעה**. פותרים היו אותם, אבל לא לפרעה, שלא היה קולן נכנס באזניו, ולא היה לו קורת רוח צפתרונו, (ו) שהיו אומרים שבע צנות אתה מוליד, שבע צנות אתה קוצר (ב"ר פט, ו.): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) פירש ותפעם הוא מלשון פעמון שהיה מהקשקש כפעמון, כלומר כמו הענבל המקשקש בתוך הזוג: (מ) יש לומר דלכך כריך לפרש מתחילה בלשון ארמי, משום שרואה לפרש חרטמי הם צ' תיבות, חר מלשון נחירים, טומי מלשון טימי, ויש לפרשו מלשון נחירים של אף, שהיו נותנים העצם של מת בנחירים של אף והיה מדבר, וגם לפרשו שהוא לשון חום, מלשון והעלמות יחרו (יחזקאל כ"ד י') שהיו נותנין העלמות תחת בית השחי ומחממין אותו והיה מדבר על ידי כשוף: (ו) אבל כשאמר לו יוסף שיהיה רעב בארץ היה לו קורת רוח, לפי שאמר שלכך הראה לו הקדוש ברוך הוא, כדי לעשות תקנה למדינה שלא ימותו ברעב, (מהרש"ל עקידה), שחלומות המלכים אינם דברים פרטיים רק דברים כוללים כל מלכותו, או כל העולם כחלומותיו של נבוכדנצר, לכך לא היה לו קורת רוח: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ותפעם רוחו**. מבינין נפעל כמו נפעמתי ולא אדבר. וי"א שהכל מן גזרת הולם פעם. והטעם שהרוח דומה לגוף המוכה: **חרטומי**. מלה מרובעת ויתכן להיות ארמית או מצרית. והם חכמי התולדות: **ואת כל חכמיה**. במזלות ופתרון חלומות: (אבן עזרא)

אור החיים **ואין פותר אותם וגו'**. אמר **אותם** לצד שהיו ב' חלומות, והגם שאמר הכתוב לשון יחיד את חלומי, כשבא להודיע כי לא מצא פותר דקדק לומר אותם שכל ב' החלומות אין פותר להם:

ואומרו לפרעה ללא צורך, נראה לומר שיכוין הכתוב באומרו לפרעה כי דבר ידוע הוא כי שם פרעה אינו שם העצם אלא שם המלכות, ולזה תמצא שדבר אליו שר המשקים פרעה קצף וגו' ואין מהמוסר שיזכיר שם המלך בפניו כסדר זה אלא ודאי שהוא שם המלוכה, וכן אמרו ז"ל, (רש"י תהלים ל"ד) ומעתה בא לתת טעם למה לא נתקבל פתרונם אצלו, כי לצד שהחלום היה למלך ואמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ט) כי חלומות המלכים יגידו דברים הנוגעים לכללות המלכות, והדעת כן נותנת, והם לא היו פותרים פתרון שנוגע למלכות אלא פתרונים של הדיוטות. ורז"ל (שם) אמרו לפרעה שלא היה מתקבל פתרונם לו, ודבריהם היו נשמעים אם היה אומד ואין פותר וגו' לו: (אור החיים)

ספורנו **ואין פותר אותם**. מפני שחשבו שהם שנים טעו בפתרון כי בחלק הראשון ממנו הית' הסבה הפועל' והחומר' בלבד שהן הפרות חורשות והיאור המשקה ובחלק השני הית' הסבה הצוריית והתכליתית בלבד והם השבלים: (ספורנו)

כלי יקר **ויהי בבוקר וגו'**. מהרי"א כתב שחלומות של בוקר צודקים ביותר על כן ותפעם רוחו, כי הרגיש שיש בהם ממש.

ויספר פרעה להם את חלומי ואין פותר אותם לפרעה. חלומי משמע חלום אחד, מדלא קאמר חלומותיו, ואין פותר אותם שנים במשמע מדלא קאמר אותו. ונ"ל לפירש"י שאמרו לו שבע בנות אתה קובר, וקשה לי למה לא הזכיר רש"י גם מה שנזכר (בב"ר פ"ט). שאמרו לו שבע אפרכיות אתה כובש, שבע ימרדו בך, ע"כ קרוב בעיני לפרש כי רצה לתקן שינוי לשון זה, כי פרעה ספר להם חלומי כי לדעתו היה נראה שהכל חלום אחד, והיה נעלם מעיניו ענין השנות החלום, ע"כ אמר ואין פותר אותם לפרעה שלא יוכלו לפתור אותם, ר"ל מדוע נראה אליו הדבר פעמים ובפנים שונות, זהו הדבר שלא יוכלו לפתור לו.

דבר אחר, החרטומים נתנו לו טעם על השנות החלום לפי שהבנות יש מהם שני תועליות. א' הוא, שתכליתם לשם פריה ורביה לבעליהן, התועלת השני הוא, שהם מצילין את בעליהם מן החטא כי מטעם זה נמשלה האשה אל הלחם, כמו שבארנו למעלה בפר' וישב בפסוק כי אם הלחם אשר הוא אוכל (ל"ט). לפי שאבר קטן יש באדם משביעו רעב, ודווקא בביאה של עבירה כי עיקר טעם ביאה לעוברי עבירה ע"כ יצרו מרעיבו, אבל אשתו משביעו כלחם זה המשביע, וע"ש ענין זה חשבו החרטומים ודאי שני חלומות אלו ענינם אחד, ולמה בא החלום ברוב ענין, אלא ודאי שיוליד שבע בנות וישאם לאנשים ויהיו פרים ורבים וזהו הוראת לשון שבע פרות על שם שפרות ורבות, ויהיו לבעליהן כלחם זה העשוי מן השבלים, וזהו ענין שבע שבלים, ולפי זה היטיבו לראות אך שאין פותר אותם

אותן שני תועליות לפרעה, כי היה קשה לו למה הראה ה' כזאת דוקא לפרעה, הלא הרבה בני אדם מולידין בנות ולמה לא הראה להם ה' כזה, זה"ש שלא היה קולן נכנסים באזניו ר"ל למה השמיע ה' לאזניו דווקא כזה ולא לזולתו, בשלמא לפתרונו של יוסף אתי שפיר כי המלך בידו סיפק לעשותו ולתקן פרצת הרעב, זה"ש ואין פותר אותם לפרעה שלא יכלו לפתור למה הראה ה' שני תועליות אלו לפרעה דווקא ולא הראה כן לזולתו, כי בכל משיא בתו נמצאו שני תועליות אלו ומה נשתנה פרעה מזולתו.

אך לפי מדרש הרבתי, שאמרו לו שני פתרוניס הבנות והאפרכיות נראה לפרש שהבינו שהשבליס מרמזים על הבנות ע"ד קראן לו ויאכל לחם (שמות ב.כ) כ"א הלחם אשר הוא אוכל. והפרות רמז לכבישת האפרכיות, כמ"ש (דברים לג.יז) בכור שורו הדר לו וקרני ראם קרניו בהם עמים ינגח. כי הפרות בזמן שהם בריאות וטובות יש בקרניהם כח הנגיחה, ואע"פ שהפרים כחם גדול מן הפרות מ"מ נקט פרות לרבותא, כי בזמן הצלחתו אפילו החלש כנקיבה יאמר גבור אני וינצח, ובשעת המרידה יהיה תש כחו של פרעה כנקיבה לשלא יהיה בידו כח כנגד שבע אפרכיות שימרדו בו. ומ"ש ואין פותר אותם לפי שפרעה היה סבור שחלום אחד הוא על כן נאמר ויספר להם חלומם והחרטומים חשבו ששני חלומות הם ופתרון על הבנות שיהיה קובר ושימרדו בו שבע אפרכיות, ולא רצו להגיד לפרעה בשורה רעה זו, לכך נאמר ואין פותר אותם לפרעה דווקא אל פרעה עצמו לא רצו לפתור, אבל בפני שאר עבדיו פתרוהו, וגם עבדיו לא הגידו לו כלום מאותו פתרון, ע"כ אמר פרעה ליוסף ואין מגיד לי, ולא אמר ואין פותר לי אלא ודאי שראה עבדיו מתלחשים ויבן כי פתרו לרעה, וע"כ היה קובל על כל בני ביתו לפני יוסף לאמר שמכולם אין מגיד לי מה שפתרו בפניהם החרטומים.

דבר אחר, לכך אמר ואין מגיד לי, לפי שנבוכדנאצר לא שכח החלום ואמר בפני חכמיו ששכחו כדי לברר האמת כי מי שיאמר לו החלום ודאי נביא הוא ופתרונו אמת, אבל פרעה סיפר חלומם וא"כ במה יודע לו אם הפתרון אמת, ע"כ היה משנה בסיפור חלומם בכמה דברים ממה שראה וחשב מי שיגיד לו השינויים רוח ה' דבר בו, וכמו שספרו לפני יוסף כך ספרו גם לפני החרטומים ואין מגיד לו השינויים, ע"כ לא קיבל פרעה פתרונם אבל יוסף הגיד לו כל השינויים ואמר לו, לא ראית צנומות אלא דקות כו' כדאיתא במדרש תנחומא ג. (כלי יקר)

דעת זקנים ותפעם רוחו. פרש"י אבל גבי נבוכדנצר כתיב ותתפעם רוחו לפי שהיו שתי פעימות ששכח החלום והפתרון וכאן לא שכח כי אם הפתרון ואע"ג דכתיב בנבוכדנצר חלום חלמתי ותפעם רוחי התם משבאו החרטומים לפניו ולא הי' שם כי אם פעימה אחת שאלו הי' החלום ידוע יהא הפתרון ידוע להם ולפיכך שכח זה החלום והפתרון. וזה שלא שכח כי אם הפתרון לפי שחלום נבוכדנצר הי' לזמן מרובה ואלמלא שאמר לו דניאל החלום לא הי' מאמינו מן הפתרון. אבל חלום פרעה לאלתר הי' והאמין בו. ומה שצוה נבוכדנצר להרוג החרטומים כדכתיב ואמר להובדא לכל חכימי בבל. ופרעה לא אמר כן לפי שאמרו לו החרטומים לנבוכדנצר האיך אתה סבור שנאמר לך החלום וכי נביאים אנחנו דכתיב מלתא די מלכא שאיל יקירא היא כלוי צריכי נבואה כדכתיב ודבר ה' הי' יקר בימים ההם ואחרן לא איתוהי קרי ביה ואחרן כלוי אהרן איננו הנושא אורים ותומים להגיד הנעלמים אמר להם נבוכדנצר הזכרתי אורים ותומים ובעצתכם הכהנים שנושאים אותם אבדתם מן העולם חייכם שתאבדו מן העולם ולכך צוה לאובדא יתהון: (דעת זקנים)

[ט] וַיְדַבֵּר שָׁר הַמִּשְׁקִים אֶת-פְּרָעָה לֵאמֹר אֶת-חֲטָאֵי אָנִי מִזְכִּיר הַיּוֹם:

אונקלוס וּמְלִיל רַב שְׁקִי (עַם פְּרָעָה) לְפָרְעָה לְמִימְרָ יֵת סְרַחְנִי אֲנָא מְדַכֵּר יוֹמָא דִּין:
(אונקלוס)

יונתן וּמְלִיל רַב מְזוֹגְגָא קְדָם פְּרָעָה לְמִימְרָ יֵת סוֹרְחָנִי אֲנָא מְדַכֵּר יוֹמָא דִּין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא אַת חֲטָאֵי. אַעִיפִי שְׂאזְכִּיר חֲטָאֵי: (אבן עזרא)

אור החיים וַיְדַבֵּר שָׁר וְגו' לֵאמֹר וְגו'. טעם אומרו **לאמר**, גם אומרו **את** ולא אמר אל. ואולי שלא דיבר אליו לנוכח אלא לחכמי מצרים לאמר לפרעה, ולזה תמצא שכל דבריו הם דרך נסתר לא לנוכח, פרעה קצף ויתן לשון נסתר:

עוד ירצה באומרו **לאמר את חטאי** על זה הדרך שלא תחשוב שאני זוכר את אשר עבר עלי מיסורי המלך אלא אדרבה אני אומר פחיתותי וגרעוני כי אני הוא החוטא, והוא אומרו לאמר את חטאי וגו'. ודקדק לומר **היום** כי הוא עת הצורך כי זולת זה היה מעלים זכרון מעשיו הפחותים, גם בזה נתן טעם למה שלא הודיע הדבר מקודם כחיוב המוטל על קרובי המלך להודיע דבר חדש כזה, כי לא היה להזכיר עוד שגיונו, ואמר **חטאי** לשון רבים לומר כי חשוב בעיניו את אשר כבר עשוהו לחטאים רבים. או אולי שנתכוין לרמוז גם לחטא זה שמנע ההודעה עד עתה לזה **אמר** לשון רבים חטאי: (אור החיים)

ספורנו אַת חֲטָאֵי אָנִי מִזְכִּיר. לא כמתרעם על שנתת אותי בבית הסהר כי בחטאי היה: (ספורנו)

[י] פְּרָעָה קִצְף עַל-עַבְדָּיו וַיִּתֵּן אֹתִי בְּמִשְׁמֶר בַּיִת שָׁר הַטְּבָחִים אֵלַי וְאֵת שָׁר הָאֶפִּים:

אונקלוס פְּרָעָה רְגִז עַל עַבְדוֹהִי וַיְהִיב יֵתִי בְּמִטְרָא בַּיִת רַב קְטוֹלָא יֵתִי וַיִּתֵּי רַב נְחֻתוֹמִי:
(אונקלוס)

יונתן מִן קְדָם יֵי אֶסְתִּיקוֹ דְּפְרָעָה רְגִזוּ עַל עַבְדוֹי וַיְהִיב יֵתִי בְּמִטְרָא בֵּי רַב סְפּוֹקְלִטוֹרְיָא יֵתִי וַיִּתֵּי רַב נְחֻתוֹמָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **פרעה קצף על עבדיו**. לפי דעתי כי אין פרעה שם עצם רק שם תאר. והוא מלשון מצרים כמו חירם בצור. גם היום יקרא כל מלך גדול על ישמעאל נגיד המאמינים על כן מצאנו פרעה בימי אברהם ובימי יוסף ומת פרעה וקם פרעה. וכן בימי ירמיהו. הלא תראה הכתוב יפרש מה טעם פרעה כי הוא מלך מצרים והעד חפרע שהוא שם העצם. וכן פרעה נכה כי נכה שם העצם. ואל יקשה עליך דרש כסא שלמה כי לא לקחו מלך מצרים. ועד שני שאמר שר המשקים פרעה קצף. וכן אמר יוסף אלהים יענה את שלום פרעה. הראה את פרעה. יעשה פרעה. ואין מדרך המוסר להזכיר עם המלכים שם העצם: **אותי ואת שר האופים**. אמר אותי פעם שנית. כי כן דרך הלשון כמו ואני אנה אני בא: (אבן עזרא)

דעת זקנים ויתן אותי במשמר וגו' אותי ואת שר האופים. אותי אותי למה. שמעתי מפי הרב יהודה הכהן שכך אמר לפרעה לא תהא סבור שהבין מתוך תפישתי שהי לי להנצל יותר משר האופים כי מעולם לא הקלו בתפישתי יותר מתפישת שר האופים כל הימים היינו אני ושר האופים ביחד: (דעת זקנים)

יא וַנְחַלְמָה חֲלוֹם בְּלֵילָה אֶחָד אָנִי וְהוּא אִישׁ כְּפַתְרוֹן חֲלָמוֹ חֲלָמְנוּ:

אונקלוס וְחֲלָמְנָא חֲלָמָא בְּלֵילָא חַד אָנָא וְהוּא גְבַר כְּפִשְׁרוֹן חֲלָמָא חֲלָמְנָא: (אונקלוס)

יונתן וְחֲלָמְנָא חֲלָמָא בְּלֵילָא חַד אָנָא וְהוּא גְבַר חֲלָמְיָהּ וּפּוֹשְׁרוֹן חֲלָמָא דְחֲבָרְיָה חֲלָמְנָא: (תרגום יונתן)

רש"י איש כפתרון חלומו. חלום הראוי לפתרון שנפתר לנו, ודומה לו: (רש"י)

אבן עזרא איש כפתרון חלומו. כבר פירשתיו: (אבן עזרא)

יב וְשָׁם אָתְּנוּ נַעַר עִבְרִי עֹבֵד לְשֵׁר הַטְּבָחִים וְנִסְפָּר-לָו וַיִּפְתֹּר-לָנוּ אֶת-חֲלָמֵתֵינוּ. אִישׁ כְּחֲלָמוֹ כְּפַתְרָא:

אונקלוס וְתַמְן עֲמָנָא עוּלַם עִבְרָאָה עֹבְדָא לְרַב קְטוּלְיָא וְאַשְׁתַּעֲיָנָא לֵיהּ וּפִשֵׁר לָנָא חֲלָמְנָא גְבַר חֲלָמְיָהּ כְּפִשְׁרוֹן חֲלָמָא חֲלָמְנָא: (אונקלוס)

יונתן וְתַמְן עֲמָנָא טְלָא עִיבְרָאִי עֹבְדָא לְרַב סְפוּקְלְטוּרְיָא וְאַשְׁתַּעֲיָנָא לֵיהּ וּפִשֵׁר לָנָא חֲלָמְנָא גְבַר חֲלָמְיָהּ חֲלָמְיָהּ פִּשְׁרוֹן חֲלָמָא חֲלָמְנָא: (תרגום יונתן)

רש"י נער עברי עבד. ארורים הרשעים, שאין טובתם שלמה, מזכירו בלשון בזיון: נער. שוטה, (ס) ואין ראוי לגדולה: עברי. אפילו לשוננו (ע) אינו מכיר: עבד. וכתוב בנימוסי מלכים, (פ) שאין עבד מולך ולא לובש בגדי שרים. (ס"א שירים וכן גרס רש"י): איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) רוצה לומר נער בגימטריא שוטה: (ע) (נח"י), וכל שכן שאר לשונות, וכתוב בנימוסי מלכים שצריך שהמושל יהא מכיר ע' לשון, עיין שוטה (דף ל"ו): (פ) דעבד נמי מיותר דכיון שאמר וסם אתנו נער עברי, ובדלחי שלא היה צבית הסוהר שום נער עברי כי אם יוסף, ואם כן למאי נפקא מינה קאמר שהוא עבד לשר הטבחים, אלח ודלחי לדלחא: (שפתי חכמים)

הרמב"ן איש כחלומו. לפי החלום וקרוב לענינו לשון רש"י ויותר נכון שיאמר כי לכל אחד ממנו פתר כאשר היה אמתת חלומו העתיד לבא לו כי כאשר פתר כן

היה לנו וכן (להלן מט"ח) איש אשר כברכתו ברך אותם כברכה הבאה אליו ועל דעתי אין צורך אבל אמר איש את חלומו פתר לנו ויהי כאשר פתר לכל אחד כן בא והגיע אלינו הגיד כי היו חלומות שונים ולהם פתרונים שונים כאשר יפרש שלא יחשוב שחלום אחד חלמו שניהם ופתרון אחד להם וכן לדעתי איש כברכתו ברך שלא ברך אותם ברכה שוה לכולם אלא ברכה מיוחדת לכל אחד כאשר פירש ואמר לו (הרמב"ן)

יג ויהי כאשר פתר-לנו כן היה אתי השיב על-פני ואתו תלה:

אונקלוס ונהו כמא די פשר לנא כן הנה יתי אתיב על שמושי ונתה צלב: (אונקלוס)

יונתן ונהו היכמא דפשר לנא כדן הנה יתי אותיב במיליה על סדר שימושי ונתיה צלב: (תרגום יונתן)

רש"י השיב על כני. פרעה הנזכר למעלה, כמו שאמר פרעה הקף על עבדיו, הרי מקרא קצר לשון, ולא פירש מי השיב, לפי שאין צריך לפרש מי השיב, מי שבדיו להשיב, והוא פרעה, וכן דרך כל מקראות הקרים, על מי שעליו לעשות הם קוּתמים את הדבר: (רש"י)

אבן עזרא אותי השיב. פרעה. וי"א שהוא בדבור השיב ותלה. או בפתרון: (אבן עזרא)

בעל הטורים כאשר פתר. בגימטריא שהחלומות הולכים אחר הפה: (בעל הטורים)

יד וישלח פרעה ויקרא את-יוסף וירצהו מן-הבזר ויגלה ויחלף שמלתיו ויבא אל-פרעה:

אונקלוס ושלח פרעה וקרא ית יוסף וארקהטיהי מן בית אסירי וספר ושני כסותה ועל לות פרעה: (אונקלוס)

יונתן וסדר פרעה וקרא ית יוסף ודילוגיה מן בית אסירי וספר ושני כסותיה ועל לות פרעה: (תרגום יונתן)

רש"י מן הזור. מן בית הסוהר, (פ) שהוא עשוי כמין גומא, (ה) וכן כל זור שבמקרא לשון גומא הוא, ואף אם אין בו מים (ו) קרוי זור, פוש"י בלע"ז (איינע גרובע): ויגלה. מפני (ז) כבוד המלכות (ב"ר פט, ט.): (רש"י)

שפתו חכמים (ז) גבי כי שמו אותי בזור (לעיל מ' ט"ו) היה אפשר לומר שהוא זור ממס, אלא שאחר כך נתנוהו בבית הסוהר, אבל הכא צריך לפרש כן, דלא תימא אחר שינא שר המשקים מבית הסוהר שמו אותו שנית בזור, לכן פירש שזור הוא

בית הסוהר מדכתיב ויריאהו מן הבור, וצבור אין שייך לשון ריאה כי אם מסיכה, כדכתיב (לעיל ל"ז כ"ח) וימסכו את יוסף מן הבור: (ה) פירש ללמעלה כתיב שמוהו בבית הסוהר, וכאן כתיב ויריאהו מן הבור, לכן פירש שהוא עשוי וכו', (מהרש"ל: ב) (נח"י), לאם לא כן היו בגדים לחים ופשיטא שהיה צריך להחליפם גם בלא כבוד המלכות, ולמה הולך לומר ויחלף שמלותיו, לכן פירש הוא בית הסוהר, אם כן לא היה בו מים ולמה החליף שמלותיו, אלא משום כבוד המלכות: (ז) דאי משום שמחה הא לא ידע עדיין איך דינו ילא, שעדיין לא בא לפני פרעה ומי יודע אם יכול לפתור אותו או לא: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויריאהו. שלוחי פרעה: ויגלח. המגלח: (אבן עזרא)

ספורנו ויריאהו מן הבור. כדרך כל תשועת ה' שנעשית כמו רגע כאמרו כי קרובה ישועתי לבא וכאמרו לו עמי שומע לי וכך היה ענין מצרים כאמרו כי גורשו ממצרים כאמרם ז"ל שלא הספיק בצקן של אבותינו להחמיץ וכו'. וכן אמר לעשות לעתיד כאמרו ופתאום יבא אל היכלו האדון וכו': ויחלף שמלותיו. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ספורנו)

דעת זקנים ויחלף שמלותיו. מכאן רמז למה שאמרו רז"ל בר"ה יצא יוסף מבית האסורים שהרי ויחלף שמלותיו בגימטריא בחד בתשרי. וקשיא לי כי מצאתי שמלותיו חסר ו' אם לא נאמר יש אם למקרא: (דעת זקנים)

[טו] ויאמר פרעה אל-יוסף חלום חלומי ופתר אין אתו ואני שמעתי עליך לאמר תשמע חלום לפתור אתו:

אונקלוס ויאמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ופשר לית לה ואנא שמעית עלך למימר דאת שמע חלמא חלמית ופשר לית לה: (אונקלוס)

יונתן ויאמר פרעה ליוסף חלמא חלמית ומפשר לית ואתה ואנא שמעית עלך למימר אין אתה שמע חלמא אתה פשר ליה: (תרגום יונתן)

רש"י תשמע חלום לפתור אתו. תאזין ותבין חלום לפתור אותו: תשמע. לשון הבנה והאזנה, כמו שומע יוסף, אשר לא תשמע לשונו, אנטינדר"א בלע"ז (פערשטעהען): (רש"י)

אור החיים ופותר אין אותו. פירוש שהיו לו פותרים אלא שלא היה צודק החלום על פי הפותרים, והוא אומרו ופותר אין אותו והכוונה בזה שיפתור פתרון שיצטדק עם החלום:

ואני שמעתי וגו'. צריך לדעת אומרו. לאמר. עוד אומרו תשמע פשיטא שלא יפתור קודם שישמע והיה לו לומר שמעתי עליך פותר חלום:

אכן הכוונה היא שנתחכם פרעה לחייב יוסף לפתור החלום מבלי תת אמתלאות, ובא בטענה לומר כי הוא יוסף פיו העידו כי הוא פותר חלומות, ומעתה לא ימנע מחלוקה או יפתור חלומו של פרעה או יתחייב על אשר רימה בני אדם שהוא פותר ואין בפייה נכונה, והוא אומרו **ואני שמעתי עליך לאמר** פירוש שאתה אומר תשמע חלום לפתור אותו, כמו שכן היה אחר האמת שאמר לשר המשקים ושר האופים (מ' ז') ספרו נא לי וגו', ומן הסתם שר המשקים הודיע הדברים כמות שהם לפרעה או פרעה בחן כי לא יגידו שריו חלומות לנער עברי עבד אם לא ששאל הוא להגידו, ומעתה יתחייב לפתור חלומו של פרעה לצדק דבריו: (אור החיים)

ספורנו **תשמע חלום לפתור אותו.** שתבין ענין החלום לפתור אותו כפי חכמת הפתרון ולא תפתור במקרה: (ספורנו)

י'ען יוסף את-פרעה לאמר בלעדי אלהים יענה את-שלום פרעה:

אונקלוס **ואתביב יוסף ית פרעה למימר בר מן חכמתי אלהן מן קדם יי יתבת ית שלמא דפרעה:** (אונקלוס)

יונתן **ואתב יוסף ית פרעה למימר בר מיני לא אית גבר דפשר חלמין ברם מן קדם יי יתבת יתבת שלמא דפרעה:** (תרגום יונתן)

רש"י **בלעדי.** אין החכמה משלי, (ת) **אלא אלהים יענה,** יתן ענייה צפי לשלום פרעה: (רש"י)

שפתו חכמים (ת) **דאי אפשר לפרש כאן כמו בלעדי אשר אכלו הנערים** (לעיל י"ד כ"ד), לפירושן חוץ מה שאכלו, דהיאך שייד לומר חוץ מאלהים יענה כו', וגם אין לומר שפירושן אלא אלהים, שהרי דעתו של יוסף לפתור לו חלומו, אלא הכי פירושן בלעדי הם ב' תיבות כל עדי, ועדי פירוש משלי כמו שמפרש ואזיל: (שפתו חכמים)

אבן עזרא **בלעדי.** מלה אחת מורכבת משתי מלות. והטעם שב אל תשמע חלום לפתור אותו. אמר יוסף בלעדי פתרוני יענה אלהים את שלום פרעה. וי"א כי טעמו בעבור שאמר לו כי אתה פותר חלום אמר בלעדי הוא הפותר והוא אלהים שיענה את שלום המלך: וטעם יענה. שימציא תמיד. וכן כי האלהים מענה בשמחת לבו. וכן הארץ תענה והוא קרוב ממשמעו: הוסיף **דלות.** ותחת מראה אמר **תאר.** כי זה קרוב מזה: (אבן עזרא)

אור החיים **ויען יוסף לאמר וגו'.** פיי השיבו למה שטען בתיבת **לאמר** כי הוא אומר לשמוע חלום לפתור, **בלעדי** לא היו כן הדברים, ומה שאמר הוא כי אלהים ימציא פתרונים לחלומות על יד בני אדם כמו שמצינו שכן אמר יוסף לשר המשקים ושר האופים (שם) הלא לאלהים פתרונים פיי לא יחסרו הפתרונים ואמר ספרו לי אולי ימצא פתרון ולעולם אינו מייחד עצמו לומר כי הוא מפשר חלומות, וכמו כן הוא אומר לו **אלהים יענה** וגו'. והוצרך לומר יענה שלום, נתכוון לומר לו שלא יקפיד אם יהיה פתרון החלום מגיד רעתו כי מה מענה דבר

ולא יקפיד לומר כי החלומות הולכים אחר הפה, ונתן טעם באומרו שלום פרעה כי המלך ישתנה בדבר זה, ולזה אם יגיד רע לא ממנו יצאו הדברים, וכמו כן הוא אומר עתה אלהים יענה את שלום פרעה:

עוד ירצה באומרו אלהים יענה כי אין סדר אופן פתרונו כסדר פתרון בר הדיא (ברכות נו). וכיוצא בו שיטה החלום לאשר יחפוץ אלא אמיתות משמעות הדברים, ולזה אמר אלהים וגו': (אור החיים)

ספורנו בלעדי. אע"פ שאמרת ופותר אין אותו כאלו אני יחיד בזאת החכמה אני חושב שיש בלי ספק פותר בלעדי: **אלהים יענה.** יעשה שאענה בפתרוני. את שלום פרעה. דבר שיהי שלום פרעה שהחלומות הולכים אחר הפה: (ספורנו)

[יז] וַיְדַבֵּר פְּרֹעֶה אֶל-יוֹסֵף בְּחִלְמֵי הַנְּגִי עֹמֵד עַל-שֹׁפֶת הַיָּאֵר:

אונקלוס ומליל פרעה עם יוסף בחלמי הא אנא קאם על פיך נהרא: (אונקלוס)

יונתן ומליל פרעה עם יוסף למימר חמי הוית בחלמי הא אנא קאי על פיך נהרא: (תרגום יונתן)

[יח] וַהֲנֵה מִן-הַיָּאֵר עֹלֵת שֶׁבַע פְּרוֹת בְּרִיאֹת בָּשָׂר וַיִּפֹּת תָּאֵר וַתִּרְעֶינָה בְּאָחוּ:

אונקלוס והא מן נהרא סלקו שבע תורן פטימן בשר ושפירן למחזי ורענו באחיה: (אונקלוס)

יונתן והנה מן נהרא סלקו שבע תורתתי פטימן בשר ושפירן למחמי ורעניו בגו גומיא: (תרגום יונתן)

[יט] וַהֲנֵה שֶׁבַע-פְּרוֹת אַחְרוֹת עֹלֹת אַחֲרֵיהֶן דְּלוֹת וַרְעוֹת תָּאֵר מְאֹד וַרְקוֹת בָּשָׂר לֹא-רְאִיתִי כַּהֲנָה בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרַיִם לְרַע:

אונקלוס והא שבע תורן אחרניו סלקו בתריהון חסיכו ובישו למחזי לתדא וחסיכו בשר לא חזתי כותהו בכל ארעא דמצרים לבישו: (אונקלוס)

יונתן והא שבע תורתתי חורניו סלקו בתריהו חשיכו ובישו למחמי לתדא וחסינו בבישרהו לא חמית דכוותהו בכל ארעא דמצרים לבישו: (תרגום יונתן)

רש"י ללות. (א) כחוסות, כמו מדוע אתה ככה לל (שמואל ב יג, ז). לאמנון: ורקות בשר. כל לשון רקות שבמקרא, חסרי (ב) בשר, ובלע"ז בלוא"ש (נארכט שוואד): (רש"י)

שפתי חכמים (א) ולא מלשון עוני: (ב) פירוש משום לאמרינו (ירושלמי ברכות ט' ז) כל אכין ורקין מיעוטין הן, ורקות להכא נמי מיעוט הוא, ומהו ממעט ממעט בשר, אבל אין פירושן כמו ריק בליר"י ומעלומי העי"ן: (שפתי חכמים)

בעל הטורים כהנה. ב' במסורה הכא ואידך ואם מעט ואוסיפה לך כהנה. שאומר הכתוב ומוצא אני מר ממות את האשה וזהו ואוסיפה לך כהנה שאם היתה רעה לא ראיתי כהנה לרוע: (בעל הטורים)

ספורנו לא ראיתי כהנה. לא קרה זה ע"ד רעיונך על משכבך סליקו: (ספורנו)

דעת זקנים ורקות בשר. סי' דדקות ורקות אותו שכתוב רעות הוא רקות והאחרים דקות וסימניך רק רע כדכתיב בפרשת בראשית: (דעת זקנים)

[ב] ותאללנה הפרות הרקות והרעות את שבע הפרות הראשונות הבריות:

אונקלוס ואכלן תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קדמתא פטימתא: (אונקלוס)

יונתן ואכלין תורתא חסיכתא ובישתא ית שבע תורתא קמיתא ופטימתא: (תרגום יונתן)

[כא] ותבאנה אל-קרבנה ולא נודע כי-באו אל-קרבנה ומראיהן רע כאשר בתחלה ואיקץ:

אונקלוס ועלא למעיהו ולא אתידע ארי עלו למעיהו ומחזיהו ביש פד בקדמיתא ואתערית: (אונקלוס)

יונתן ועלא למעיהו ולא אשתמודע ארים עלו למעיהו ומחמיהו ביש הא פדבקדמיתא ואיתערית: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ומראיהן. ומראה כל אחת מהן רע. ופה הוסיף לפרש חלומו שראה שבאו הפרות הטובות בקרב הרעות והיו כאשר היו בראשונה: (אבן עזרא)

ספורנו ולא נודע כי באו אל קרבנה. ע"ד ואכלתם ולא תשבעו כאמרם ז"ל אינו דומה מי שיש לו פת בסלו למי שאין לו: (ספורנו)

[כב] וארא בחלמי והנה | שבע שבליים עלת בקנה אחד מלאת וטבות:

אונקלוס וחזית בחלמי והא שבע שבליא סלקו בקניא חד מלין וטבן: (אונקלוס)

יונתן וחמית בחלמי והא שבע תונבלין סלקו בקניא חד מליין וטבן: (תרגום יונתן)

[כג] והנה שבע שבליים צנמות דקות שדפות קדים צמחות אחריהם:

אונקלוס והא שבע שבליא נצו לקו שקיפו קדים צמחו בתריהון: (אונקלוס)

יונתן וְהָא שְׁבַע תּוֹבְלֵי נָצוּן לְקִיּוֹן שְׁקִיפּוֹן קִידוּם צְמָחוֹן בְּתַרְיָהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י **ננומות**. נונמא בלשון ארמי סלע, הרי הן כעץ בלי לחלות, וקשות כסלע. ותרגומו נאן לקיון, (ג) נאן, אין בהן אלא הנץ, לפי שנתרוקנו מן הזרע: (רש"י)

ספתי חכמים (ג) וקשה למה מביא התרגום והלא הביא התרגום של יבש כסלע, ונראה לי דקשה לרש"י שפרעה אמר ליוסף שהשבלים ננומות, ויוסף לא פירש על זה כלום אלא על רעות ודקות, וגם בחלומו לעיל לא אמר ננומות, אלא על כרחיך לומר שפרעה היה רוצה לבדוק את יוסף אם אמת יפתור או לא, ואמר לו דבר שלא ראה מעולם, ואמר אם יבין את זה יבין החלום לפתור, ויוסף הבין את הדבר ולא פתר לו כלום על זה, כך כריך אתה לפרש פשוטו של קרא. וקשה לרש"י על זה מהיכן ידע יוסף את זה וכי נביא היה, לכך מביא התרגום הראשון של ננומות שהוא יבש כסלע, ויוסף היה מבין זה מכח סברא שזה הדבר לא היה בחלומו, כי אם היה זה לא היה קיום לעולם שיהא קללה כל כך שיהא יבש כסלע, אלא כריך להיות שיהיה לו לחלוחית מעט, ועדיין קשה מנלן שנומות הוא לשון סלע דילמא הוא לשון נאן לקיון, לכן פירש שבזה התרגום גם כן משמע שאין בו לחלוחית כי נאן הוא לשון שאין בו אלא נץ, (מהרש"ל): (ספתי חכמים)

אבן עזרא **צנומות**. אין לו חבר במקרא וטעמו כמו רקות. וי"א שפירושו צלמים כי **בן** **בלשון** **ישמעאל**: (אבן עזרא)

הרמב"ן **צנומות דקות**. צונמא בלשון ארמי סלע הרי הן כעץ בלא לחלוח וקשות כסלע ותרגומו נאן לקיין נאן אין בהן אלא הנץ לפי שנתרוקנו מן הזרע לשון רש"י והשבליים בעת שנתרוקנו מן הזרע אין בהן נץ וכן פרעה לא ראה אותן בעת הנצן כי מלאות וטובות ודקות ושדופות קדים ראה אותן וכן צנומות שיהיה כמו סלועות מלשון צונמא אינו נכון והשבליים הדקות אינם קשות כסלע אבל פירוש צנומות פרודות לחתיכות הרבה והוא לשון רבותינו (ברכות לט) פת הצנומה בקערה מברכין עליה המוציא פת החתוכה והוא הפת שאדם עושה ממנו חתיכות ונותן המרק עליו בקערה ואוכלו חתיכה חתיכה בלא בציעה אחרת והוא לשון התרגום גם כן שאמר נאן לשון חתוך וחסרון ממה שאמרו הם ז"ל (בי"ב נד) מליא במליא נצא בנצא לא הויה חזקה שקל מוליא ושדא בנצא הויה חזקה המקום שהוא גבוה שלם העפר נקרא מליא ושהוא חסר העפר ובו חסרון נקרא נצא אף כאן הפך מלאות צנומות ונאן הפך מליאן והענין כי לא היו השבליים מלאות הגרגרים אבל היה בהם מקומות חסרים אין בהם גרגרים ומקום אחר גבוה שבו הגרגרים שלקו והם רקות ולכך אמר יוסף במקום צנומות רקות כי היו בהן מקומות רקים **אין** **בהם** **גרגרים** **כלל** (הרמב"ן)

כד ותבלען השבליים הדקות את שבע השבליים הטבות ואמר אל-החרטמים **אי** **מגיד** **לי**

אונקלוס וּבִלְעֹן שִׁבְלִיא לְקִיְתָא יְת שְׁבַע שִׁבְלִיא טְבִתָּא וְאַמְרִית לְחַרְשִׁיא וְלִית דִּי מַחְוִי **לי :** (אונקלוס)

יונתן וּבִלְעֹן תּוּבְלִיא לְקִיְתָא יְת שְׁבַע תּוּבְלִיא טְבִתָּא וְאַמְרִית לְחַרְשִׁיא וְלִית דְּמַתְנִי **לי :** (תרגום יונתן)

ספורנו ואין מגיד לי. שראה שכלם חשבו שהם שני חלומות ופתרו אותם על שני דברים והוא הכיר ששניהם היו חלום אחד כאמרו וארא בחלומי: (ספורנו)

[כה] וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-פְּרַעֲהַּ חֲלוֹם פְּרַעֲהַּ אֶחָד הוּא אֶת אֲשֶׁר הָאֱלֹהִים עֹשֶׂה לְפְרַעֲהַּ: **הגיד**

אונקלוס וַאֲמַר יוֹסֵף לְפְרַעֲהַּ חֲלֻמָּא דְּפְרַעֲהַּ חַד הוּא יְת דִּי יִי עֵתִיד לְמַעְבַּד חַוִּי לְפְרַעֲהַּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יוֹסֵף לְפְרַעֲהַּ חִילְמָא דְּפְרַעֲהַּ חַד הוּא מַה דִּינִי עֵתִיד לְמַעְבַּד תְּנִי לְפְרַעֲהַּ: (תרגום יונתן)

אור החיים את אשר האלהים וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ברכות נה.). גי' דברים הקב"ה מכריז עליהן והם שבע ורעב ופרנס, והוא אומר את אשר האלהים עושה בכבודו שלא על ידי שליח הגיד וגו', שבע אלו שני שבע. רעב אלו שני רעב. פרנס ירא פרעה איש וגו'. והגם שלא אמר לו מי זה האיש, אף על פי כן אחר האמת תמך גורלו במה שמנע הפתרון מכל חכמיו וגילה לו את יוסף על ידי שר המשקים שספר לו העובר עליו ונתגלגלו הדברים ונתגלה לו יוסף וישיתהו על ארץ מצרים. ואומרו **הגיד לפרעה** פי' שיש סיפוק בידו לעשות תיקון כמו שאמר לבסוף (פסוק ל"ג) ירא פרעה וגו' וחמש וגו': (אור החיים)

ספורנו חלום פרעה אחד הוא. ולפיכך טעו הפותרים: את אשר האלהים עושה **הגיד לפרעה**. לפיכך לא ידעו זה החרטמים כי לא נודע להם בלהטיהם אבל הגיד לפרעה **בלבד**: (ספורנו)

[כז] שִׁבַּע פָּרֶת הַטֹּבֹת שִׁבַּע שָׁנִים הִנֵּה וְשִׁבַּע הַשָּׁבָלִים הַטֹּבֹת שִׁבַּע שָׁנִים הִנֵּה **חלום** **הנה** **אחד** **הוא:**

אונקלוס שִׁבַּע תּוּרְתָּא טְבִתָּא שִׁבַּע שָׁנִין אֲנֹן וְשִׁבַּע שִׁבְלִיא טְבִתָּא שִׁבַּע שָׁנִין אֲנֹן חֲלֻמָּא **לי :** (אונקלוס)

יונתן שִׁבַּע תּוּרְתָּן טְבִתָּן שִׁבַּע שָׁנִיָּא אֲיִנֹן מִבְּשָׂרָן וְשִׁבַּע שׁוּבְלִיא טְבִתָּא שִׁבַּע שָׁנִיָּא הָאֲלִין אֲיִנֹן מִבְּשָׂרָן חֲלֻמָּא חַד הוּא: (תרגום יונתן)

רש"י **שבע שנים. ושבע שנים.** כלן אינן אלא שבע, ואשר נשנה החלום פעמים, לפי שהדבר מזומן, כמו שפירש לו בסוף, ועל השנות (ז) החלום וגו'. **שבע שנים**

אמנם אחר שסיפר לו ענין בליעת השבלים, הנה בליעה זו אי אפשר לה להתקיים כי השבלים בעלי נפש הצומחת אין בהם רוח חיים שיוכלו לבלוע האחת את חברתה, ואף אם נאמר שהוא משל ודמיון מ"מ אין מראין לאדם דבר שאינו בנמצא כלל, כמו שאין מראין לאדם פילא דעייל בקופא דמחטא, ומזה שפט בשכלו שאין זה בליעה ממש אלא כליון של ז' שני הרעב שיכלו ויבלעו את ז' שני השבע, ע"כ התחיל יוסף בפתרון שבע שבלים הרעים לומר כי המה יבלעו וישחיתו את שבע שני השבע כי א"א לפותרם בענין אחר, והמה בנין אב על כל פרטי החלום מאחר שנראין הדברים שהכל חלום אחד הוא, וכמו ששבע שבלים הרקות והרעות הם שבע שני רעב, כך המלאות הם שבע שני שבע, וכן הוא ענין הפרות.

ולפי שעיקר ההוכחה, שעשה יוסף על כל הפתרון היה מן שבע שבלים הרקות ומבליעתן שבלעו את הטובות, על כן אמר אחר שאמר יהיו שני רעב, הוא הדבר אשר דברתי את אשר האלהים עושה הראה לפרעה, כי בזה היתה דעתי חלוקה מן החרטומים כי המה פתרו החלום על הדברים שהקב"ה עושה ע"י שליח, כגון כבישת האפרכיות הקב"ה עושה ע"י שליח, וכן ענין הבנות על ידי מלאך הממונה על ההריון, וכל מה שנעשה על ידי שליח אינו נעשה כל כך במהירות כמו הדברים הנעשים על ידי הקב"ה בעצמו, וענין הפרנסה הקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח, כי ד' מפתחות בידי הקב"ה וסימנם מפת"ח, מטר פרנסה תחיה חיה, ע"כ אמר יוסף בפתח דבריו על מה שאמר פרעה ואין מגיד לי, אמר יוסף חלום פרעה אחד הוא, והוצרך לתת טעם מיד על השנות החלום, ואמר את אשר האלהים עושה הגיד לפרעה, כי פתרונה מענין הדברים שהקב"ה עושה בעצמו לא על ידי שליח, ע"כ נשנה החלום כי כל מה שנעשה ע"י הקב"ה נעשה במהירות. ואח"כ אמר יוסף דבר זה מפורש ביותר, ואמר על השנות החלום וגוי' כי נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו. ועל כן אמר יוסף הוא הדבר אשר דברתי אשר האלהים עושה וגוי', כבר הקדמתי לך לומר שחלום זה הוא מן הדברים שהקב"ה עושה בעצמו, אבל עדיין לא הוכחתי שיהיה כדברי, שיהא כל הפתרון מענין שובע ופרנסה ומזון, אבל עכשיו שאני רואה ענין בליעת השבלים הרקות שאי אפשר לפתרו כ"א על ענין שבע שני רעב, א"כ מכאן הוכחה לדברי, והוא הדבר אשר דברתי שאת אשר האלהים עושה, דהיינו עניני פרנסה הראה לפרעה, כדי שיתקן ענין הרעב כי ספק בידו לעשות ופירוש זה יקר וברור.

ומ"ש ועתה ירא פרעה. הזכיר לשון ועתה לפי שממהר האלהים לעשותו ע"כ אמר ועתה היינו תכף ומיד ירא פרעה. ומה שהקשה הרמב"ן הליועץ נתנו למלך כו' נראה לי שזה מעין הפתרון, שהרי הרחיק פתרון החרטומים בעבור שקשה לו למה הראה ה' דווקא לפרעה כזאת כמבואר למעלה, ע"כ אמר בפתרונו שלכך הראה ה' לפרעה דווקא, כי שירא איש חכם ונבון לתקן פרצה זו. (כלי יקר)

דעת זקנים יהיו שבע שני רעב. יהיו לשון תפלה הוא שמן הדין הי' להיות מ"ב שנים רעב במצרים כיצד שבע דפרות ושבע דשבלים דחלום. וכן בספור. וכן בהגדה מפי יוסף שבע דפרות ושבע דשבלים הרי מ"ב. ועל ידי תפלת יוסף נחסרו עד שבעה בא יעקב ונחסרו עד ב' הרי מ' נחסרו ונפרעו להם בימי ירמיה דכתיב והיה מצרים לשמה מ' שנה : (דעת זקנים)

[כח] הוא הדבר אשר דברתי אל-פרעה אשר האלהים עשה הראה את-

פְּרָעָה:

אונקלוס הוא פְּתַגְמָא דִּי מְלִילִית עִם פְּרָעָה דִּי יִי עֲתִיד לְמַעְבַּד אַחְזִי לְפְרָעָה: (אונקלוס)

יונתן הוא פְּתַגְמָא דְּמִלִּילִית עִם פְּרָעָה מַה דִּי עֲתִיד לְמַעְבַּד אַחְמִי ית פְּרָעָה: (תרגום יונתן)

ספורנו הוא הדבר. ענין הרעב הוא הדבר שאמרתי שהגיד לפרעה כדי שלא תכרת הארץ ברעב: **הראה את פרעה**. שני השבע להודיעו במה יושיע את עמו מן הרעב: (ספורנו)

[כט] הִנֵּה שִׁבְעַ שָׁנִים בְּאֹת שִׁבְעַ גְּדוֹל בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

אונקלוס הָא שִׁבְעַ שָׁנִין אֲתִין שׁוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אֶרְעָא דְּמִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן הָא שִׁבְעַ שְׁנַיָא אֲתִין שׁוֹבְעָא רַבָּא בְּכָל אֶרְעָא דְּמִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא **שבע גדול**. שם כמו רעב. על כן יטעה האומר בתפלת שבת ובשובע כלכלתנו בו"ו כי שובע שם הפועל הוא והנכון ובשבע כלכלתנו בלא וי"ו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **שבע**. ב' במסורה הכא ואידך וימלאו אסמיק שבע. לומר שכל כך יהיה השובע שיתמלאו כל האוצרות: (בעל הטורים)

אור החיים **הנה שבע שנים וגו'**. דקדק לומר **בכל ארץ מצרים** ב' פעמים ולא אמר בארץ סתם כמו שאמר בסמוך, לומר כי השבע אינו אלא בארץ מצרים אבל הרעב הוא בכל העולם, ולזה כשאמר וכלה הרעב לא אמר ארץ מצרים בלבד אלא את הארץ בין ארץ מצרים בין שאר הארצות, וכמו שכן היה דכתיב (פסוק נ"ו) והרעב היה על כל פני הארץ, ובשבע אמר הכתוב (נ"ג) ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים הרי זה מגיד כי לא היה שבע אלא בארץ מצרים שאם לא כן לא היה צריך לומר אשר היה בארץ מצרים, והודעת דבר זה ליוסף היתה ממה שראה כי הפרות היו כל כך דקות ורעות מזה דן שאם היה השובע בעולם לא היו במצרים כל כך בשבע שני הרעב כי יביאו לחם משאר הארצות אלא ודאי שהרעב הוא בכל העולם ובזה אין מפלט להם, והשבע אין לו ממה להוכיח כי יהיה בכל הארצות: (אור החיים)

[ל] וְקָמוּ שִׁבְעַ שָׁנֵי רָעַב אַחֲרֵיהֶן וְנִשְׁכַּח כָּל-הַשִּׁבְעַ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם וְכִלָּה הָרָעַב אֶת-הָאֶרֶץ:

אונקלוס וִיקוּמוּן שִׁבְעַ שָׁנֵי כְּפָנָא בְּתַרְיָהוֹן וְיִתְנַשִּׁי כָּל שׁוֹבְעָא בְּאֶרְעָא דְּמִצְרָיִם וְיִשְׁצִי כְּפָנָא ית (עמא ד) אֶרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וִיקוּמוּן שִׁבְעַ שָׁנֵי כְּפָנָא מִן בְּתַרְיָהוֹן וְיִתְנַשִּׁי כָּל שׁוֹבְעָא דְּהוּהָ בְּאֶרְעָא דְּמִצְרָיִם וְיִשְׁצִי כְּפָנָא ית דִּינִירִי אֶרְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י ונסכח כל השבע. הוא פתרון הזליעה: (רש"י)

[לא] ולא יודע השבע בארץ מפני הרעב הוא אחרי-כן כי-כבוד הוא מאד:

אונקלוס ולא יתידע שובעא בארעא מן קדם פפנא ההוא דיהי בתר כן ארי תקיף הוא (אונקלוס) לחדא:

יונתן ולא יתידע שובעא דהוה בארעא מן פפנא ההוא דיהי מן בתר כן ארום תקיף הוא (תרגום יונתן) לחדא:

רש"י ולא יודע השבע. הוא פתרון ולא נודע (ה) כי באו אל קרבנה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ואם תאמר ולמה לא פירש על ונסכח כל השבע הוא פתרון אכילת הפרות הטובות, ולמה מפרש הזליעה דהיינו זליעת שבלים, יש לומר משם דלשון ולא נודע ולשון ולא יודע תרוייהו הם מלשון הודעה, משום הכי פירש על מלת ולא יודע הוא פתרון ולא נודע, מה שאין כן מלת ונסכח שאין פירושו לשון הודעה, משום הכי פירש על פתרון הזליעה וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם ולא יודע השבע. ממראיהן רע כאשר בתחלה: (אבן עזרא)

[לב] ועל השנות החלום אל-פרעה פעמים כי-נכון הדבר מעם האלהים וממהר האלהים לעשותו:

אונקלוס ועל דאיתגית חלמא לפרעה תרתין זמנין ארי תקיף פתגמא מן קדם יי ואוהי יי (אונקלוס) למעבדה:

יונתן ומן בגלל דאיתגיי חילמא לפרעה תרתין זמנין ארום תקיף פתגמא מן קדם יי ומוהי יי (תרגום יונתן) למעבדיה:

רש"י נכון. (ו) מזומן: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) ולא כמו אמת נכון הדבר, שפירושו מכוון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ועל השנות. בנין נפעל מגזרת שנים וטעמו הפרות והשבלים גם הוא לעד כי הדבר נכון הוא ובעבור היות שני החלומות בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו: (אבן עזרא)

הרמב"ן ועל השנות החלום אל פרעה פעמים. טעם השנות החלום שנשנה שני פעמים בלילה אחד כי היה אפשר שיראה בחלום אחד הפרות והשבלים להודיעו

כי אין חריש וקציר ועשה ממנו שני חלומות באים זה אחר זה בלילה אחד ואין דרך החולמים כן להודיעו כי הדבר מזומן וממהר האלהים לעשותו וזה טעם פעמים כי לא נשנה בפעם אחת ורבי אברהם מפרש כי השנות החלום בפרות ובשבילים לעד כי הדבר נכון וקיים אבל בעבור כי היה פעמים בלילה אחד לעד כי ממהר האלהים לעשותו ואם כן נאמר שהיה די בשבילים כי הוא המודיע הרעב (הרמב"ן)

אור החיים ועל השנות וגו'. רמז לב' דברים על הכפל ועל השינוי שלא בא החלום ב' כחלום ראשון שבע פרות וגו' שאז יחשוב כי דמיון הראשון עשה רושם בדעתו ועלה על משכבו ב' פעמים, ולכן בא החלום בסדר חדש שבע שבילים וגו' הרי זה בא ללמד כי נכון הדבר ומעם האלהים בא אליו החלום ולא דמיון כוזב:

ואומרו וממהר האלהים וגו'. פירוש מה שבא החלום כפול בלילה אחת ולא בא בב' זמנים מרוחקים לומר אליו שהזמן קרוב הוא ולא לזמנים רחוקים יגיד: (אור החיים)

[לג] ועתה ירא פרעה איש נבון וחכם וישיתוהו על-ארץ מצרים:

אונקלוס ויכען יחזי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: (אונקלוס)

יונתן ויכדון יחמי פרעה גבר סוכלתן וחכים וימניניה על ארעא דמצרים: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ירא פרעה איש נבון וחכם. אמר לו שיצטרך לאיש נבון וחכם שיהיה ממונה על כל הארץ ויפקד עוד פקידים תחתיו שילכו בארץ ויקבצו את כל אוכל כי לא יוכל השליט ללכת בכל הארץ ואמר לו שיהיה נבון וחכם נבון שידע לנהל עם ארץ מצרים בלחם לפי הטף מידו ולתת להם כדי חיותם וימכור המותר לארצות האחרות לאסוף עושר וממון לפרעה וחכם שידע לקיים התבואה שלא תרקב שיערב עם כל מין דבר המקיים אותו בטבעו כגון חומטין שהזכירו רבותינו (שבת לא) והכסף החי הממית הכנימה וכיוצא בהן ואמרו בבראשית רבה (ז ה) ערב בהן עפר וקיסומיות דברים שמקיימין את התבואה ואמר יוסף כל זה בעבור שיבחרו אותו כי החכם עיניו בראשו (הרמב"ן)

אור החיים ועתה ירא וגו'. טעם יוסף שנעשה יועץ למלך והוא לא בקש ממנו אלא פתרון החלום, כי בא לתת לו טעם אשר הראהו ה' את אשר הוא עושה כי הוא כדי שיפקד פקידים וגו'. עוד להיות שהראוהו בחלום שבלעו הפרות הרקות לפרות הבריות זה יגיד כי יתפרנסו שני רעב משני שבע, ולזה אמר **ירא פרעה** וגו':

איש נבון וחכם. לדעת אופן אוצרות התבואה לבל תרקב וזה מהתבונה. ואמרו **וחכם** שיודע כלליות החכמות לדעת חכמת התשבורת וההנדסה והמספר, והקדים נבון כי הוא דבר המעכב יותר כדי שתתקיים התבואה: (אור החיים)

ספורנו ועתה ירא פרעה. מאחר שהאל ית' הגיד הרעב העתיד למען תתור להושיע את עמך והראך השבע להודיעך במה תושיע ראוי לך למען לא תחטא לו

שתראה איש נבון וחכם עיוני ומעשי בהנהגת המדינות שישים הוא לב לזה ומלכא לא להוי נזיק: (ספורנו)

לד יַעֲשֶׂה פְּרֵעָה וַיִּפְקֹד פְּקֻדִים עַל-הָאָרֶץ וְחִמַּשׁ אֶת-אֶרֶץ מִצְרָיִם בְּשֶׁבַע שָׁנֵי הַשָּׁבַע:

אונקלוס יַעֲבֹד פְּרֵעָה וַיִּמְנִי מִהִמְנִין עַל אֶרֶץ וַיִּזְרֵז יְת אֶרֶץ דְּמִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שָׁנֵי שׁוֹבְעָא: (אונקלוס)

יונתן יַעֲבִיד פְּרֵעָה וַיִּמְנִי אֶפְסוֹטְרוֹפִין עַל אֶרֶץ וַיִּפְקֹד חֵד מִן חִמְשָׁא מִן כָּל עֵיבוֹרָא דְאֶרֶץ דְּמִצְרַיִם בְּשֶׁבַע שָׁנֵי שׁוֹבְעָא: (תרגום יונתן)

רש"י וחמֵשׁ. כתרגומו ויזרז, (ז) וכן וחמוֹשִׁים: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לֹא שִׁיקַח הַחֹמֶשׁ, לְפִי שֶׁלֹא נִזְכַּר בַּעֲשִׂיתו רַק הַקְּבוֹץ וְהוּא הַזִּירוּז: (שפתי חכמים)

אבן עזרא יַעֲשֶׂה פְּרֵעָה. זו העצה או יקנה. כמו עשה לי את החיל הזה: וחמֵשׁ. שיקנה החומש: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויפקד. ב' במסורה הכא ואידך ויפקד המלך פקידים. אחשוורוש הפקיד פקידים לקבץ לו נשים על כן נתרושש כמו שדרשו חז"ל וישם המלך אחשרש מס, שנעשה רש והיינו דכתיב אל תתן לנשים חילך אבל יוסף הפקיד פקידים לקבץ בר על כן העשיר וליקט כל הכסף: (בעל הטורים)

אור החיים יַעֲשֶׂה פְּרֵעָה. כוונת הדברים הם כי השכיל יוסף שטעם החלום הוא לצד כי ה' מביא שבע שני שבע בשופע יותר על שאר השנים כדי שתהיה התבואה לשבע שני רעב וזולת הודעת החלום כשתבוא תבואת שנה ראשונה מרווחת אז כשתבוא שנה שניה יתרשלו זורעי תבואה כי יאמרו הרי עשתה תבואה שנה ראשונה לשלש שנים, וגם לצד הריבוי תזול התבואה ויתעצלו מטרורח בחרישה וזריעה ומכשיריה, וגם הזורעים בשנה שניה כשיתברך יוסיפו עוד להתעצל מלזרוע עוד, ומה גם בעבור שלש או ארבע שנים הן לא יעשה עבודה בשדה לזרוע ולחרוש, אשר על כן הודיע אלהים כי מה שהוא נותן ביותר בשנים אלו הוא למזון שבע שני הרעב, ולזה אמר לפרעה יַעֲשֶׂה פְּרֵעָה ויפקד וגו' פירוש שישתדל הוא במעשה זה וגם יעשה לאחרים כדי שלא יתעצל אדם בדבר זה בהכנת שבע שני השבע לזרוע בכל היכולת, וחמֵשׁ פירוש יזרזם לבלתי התרשל מטעם ראות הדבר מרובה ביותר. או יאמר וחמֵשׁ שיקח הוא מכולן חמישית לפרעה, הגם שהמשפט הוא מעשר (ש"א ח' י"ז) יקח בשנים אלו חמישית בשכר הודעת הדבר ממנו, וגם שיעשה עמהם חסד שכל התבואה שתהיה לפרעה לא נשלח בה יד אלא תהיה עומדת לפרנסתם למוכרה להם בשני הרעב כאומרו והיה האוכל לפקדון בזה רמז למה שכתבנו כי לא ישלח יד בה גם שלא ימכור מהתבואה לזולת בשני רעב עד שיקדמו הם לקנות צורכם וכמו שאפרש בפסוק שאחר זה: (אור החיים)

ספורנו יַעֲשֶׂה פְּרֵעָה ויפקד. ותעשה שזה הנבון שתבחר יפקד פקידים בכל עיר

ועיר למען יכירוהו לשר עליהם והיו לאחדיו בידו בכונה אחת ולא יהיו חלוקי דעות כענין וקמת ועלית אל המקום : (ספורנו)

דעת זקנים וחמש את ארץ מצרים. לשון חומש לתת החמישית לפרע' ומשם התחיל כמפורש בפ' ויגש : (דעת זקנים)

[לה] ויקבצו את-כל-אכל השנים הטבות הבאת האלה ויצברו-כר תחת יד-פרעה אכל בערים ושמרו:

אונקלוס ויכנשו ית כל עיבור שניא טבו דאתין האליו ויצברו עיבורא תחות ידא מהימני דפרעה עיבורא בקירניא ויטרון : (אונקלוס)

יונתן ויכנשו ית כל עיבור שניא טבתא דאתין אליו ויצברו עיבורא תחות אפיטרופין דפרעה וישוון עיבורא בקירניא ויטרון : (תרגום יונתן)

רש"י את כל אכל. שם דבר הוא, לפיכך טעמו באל"ף ונקוד צפתח קטון, (ח), ואוכל שהוא פועל, כגון כי כל אוכל חלב, טעמו למטה בכ' ונקוד קמץ קטון: תחת יד פרעה. ברשותו ובאולכותיו: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) פתח קטון הוא סגול וקמץ קטון היא לירי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויצברו בר. הפקידים וי"א כי טעם בר להיותו עם שבליו. והנכון בעיני שנקרא בר אחר מלאכת לזרות או להבר. והאומר כי אויר מצרים לח בעבור היאור ולא יעמד שם דגן ז' שנים. יוכל לערבו עם דברים שיעמידוהו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ויקבצו. ב' במסורה דין ואידך ויקבצו את כל נערה. זה שאמר הכתוב דגן ותירוש ינובב בתולות: (בעל הטורים)

[לו] והיה האכל לפקדון לארץ לשבע שני הרעב אשר תהיו. בארץ מצרים ולא-תפרת הארץ ברעב:

אונקלוס ויהי עיבורא גניז (לעמא ד) לארעא לשבע שני כפנא די תהוין בארעא דמצרים ולא תשתיצו עמא דארעא בכפנא : (אונקלוס)

יונתן ויהי עיבורא גניז במערתא בארעא למזן מניה בשבע שני כפנא דיתיהוין בארע דמצרים ולא ישתיצו עמא דארעא בכפנא : (תרגום יונתן)

רש"י והיה האכל. הצבור, כשאר פקדון הגנוז (ט) לקיום (ו) הארץ: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) רוצה לפרש מה שרולין להניח באורכ הוא כשאר פקדון הגנוז, ורוצה לפרש לא שיתנו לאיש אחר, אלא יהיה גנוז כשאר פקדון כמו כסף וזהב: (ו)

כבר הוה ליה למימר אם אשתכח כדון, אכל במקרא אין חילוק בין לשון עתיד בין לשון עבר שהוא מלת הנמצא וכו', והתרגום מדקדק גם כן מן הקרא שזה אינו לשון עבר מדכתיב הנמצא כזה וגו', היה לו לומר הנמצא איש אשר רוח אלהים בו כזה, אלא משום הכי אמר כזה בתחילה כדי שיהא מוסב איש אשר רוח אלהים על כזה, כלומר שאין איש כזה ברוח אלהים וכו', וכל זה כדי להורות לנו שקאי על נלך ונבקשו עתה ודו"ק, (מהרש"ב): (שפתי חכמים)

אבן עזרא הנמצא כזה. בנין נפעל והוא פועל עבר כאומר הנמצא בעולם כזה. ויתכן להיות הנו"ן סימן המדברים הנמצא אנחנו כזה. דברי פרעה אל עבדיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם הנמצא כזה. בעבור שהיה עברי והם שנואי נפש המצריים לא יאכלו מגעם ולא יתחברו עמהם כי טמאים הם אצלם על כן לא רצה למנותו משנה בלא רשותם ולכך אמר להם שלא ימצאו מצרי כמוהו כי רוח אלהים בו ואחרי שהודו אמר ליוסף אחרי הודיע אלהים אותך את כל זאת כי מאשר היה הפתרון טוב ונכון בעיני פרעה ובעיני עבדיו היה בעיניהם כאלו כבר בא הכל כמו שפתר להם ויתכן שירמוז "את כל זאת" גם למה שספר לו שר המשקים וכמוהו (לעיל כט יג) ויספר ללבן את כל הדברים האלה הברכות הנזכרות קודם לכן אמר אחרי שהודיע אלהים אותך החכמה הגדולה הזאת לפתור כל החלומות הנעלמים והסתומים ולא יפול דבר מכל דבריך אין נבון וחכם בכל ענין כמוך וראוי אתה לנהוג שררה ומלכות ולהיות לי למשנה (הרמב"ן)

אור החיים הנמצא כזה וגו'. טעם שלא אמר הנמצא איש אשר וגו' כזה, כי אז היה נשמע כי נמצא איש אשר בו רוח אלהים אלא שאינו בדומה ולא כן נתכוון לומר אלא שלא נמצא מין זה שיש בו רוח וגו' לא ממנו ולא מקצתו: (אור החיים)

{לט} ויאמר פרעה אל-יוסף אחרי הודיע אלהים אותך את-כל-זאת אין-נבון וחסם

אונקלוס ויאמר פרעה ליוסף בְּתֵר דְּאֹדַע יִי יִתְּךָ יֵת כָּל דָּא לִית סְכֻלְתְּךָ וְחֻכִּים כְּוִתְךָ: (אונקלוס)

יונתן ויאמר פרעה ליוסף בְּתֵר דְּאֹדַע יִי יִתְּךָ יֵת כָּל דָּא לִית סְכֻלְתְּךָ וְחֻכִּים כְּוִתְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י אין נבון וחכם כמוך. לבקש איש נבון וחכם שאמרת, (מ) לא נמצא כמוך: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) לאי לספר בסבחו של יוסף בא למה מסבחו בפניו, ועוד למה לא היה מסבח אותו כבר כסספר לו חלומו, אלא ודאי זאת הוא תשובה למאמר יוסף שאמר ירא פרעה, כלומר מאחר שרוח אלהים בדך שאתה יודע ענין הרעב,

ואם כן תדע גם כן איך ומה לעשות בזה לאסוף התבואה: (שפתי חכמים)

אור החיים אין נבון וגו'. פי' אין נבון וחכם שיהיה ראוי לעשות דבר זה כמותך שאתה יש בדך רוח אלהים כמו שאמר למעלה שהוא יותר מנבון וחכם: (אור החיים)

[מ] אתה תהיה על-ביתי ועל-פירי ישק כל-עמי רק הכסא אגדל ממך:

אונקלוס את תהי ממנא על ביתי ועל מימך יתנון כל עמי לחוד פריסי מלכותא קדין איהי יקיר מנך: (אונקלוס)

יונתן אנת תהי אפיטרופוס על ביתי ועל גזירת מימר פומך יתזינון כל עמי לחוד פורסי מלכותא אהא רב מינך: (תרגום יונתן)

רש"י יסק. יתזן, יתפרנס, כל כרכי עמי (נ) יהיו נעשים על ידך, כמו וזן משק ביתי (בראשית טו, ב), וכמו נסקו בר (תהלים ב, יב), גרניסון בלע"ז (פערוזארגען, פערוזעהן): רק הכסא. שיהיו קורין לי מלך: כסא. לשון של המלוכה, כמו ויגדל את כסאו מכסא אדוני המלך: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) פירוש כך תרגומו ופירושו יתפרנס, והא ללא כתיב יתזן, יס לומר דהייתי אומר ללא מינהו ללא על מזונות, לכך כתיב יסק שפירושו כל כרכי עמי וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא אתה תהיה. שר על ביתי: ישק. דגשות השי"ן לחסרון נו"ן נשק והוא נגיד החיל. וי"א שהוא מגזרת נשיקה בדרך רחוקה: רק הכסא אגדל ממך. ידוע כי אגדל פועל עומד וטעמו לא תהיה לי גדולה ממך רק גדולת הכסא. ואין כי מנעורי גדלני כאב פועל יוצא. רק פירושו גדל עמי. ודרך אגדל ממך במקרא ידועה כמו נובלת עלה. ותאבדו דרך: (אבן עזרא)

בעל הטורים ישק. בי על פיך ישק. ואידך שפתים ישק משיב דברים נכוחים. בשביל שהשיב דברים נכוחים זכה לועל פיך ישק כל עמי: (בעל הטורים)

[מא] ויאמר פרעה אל-יוסף ראה נתתי אתך על כל-ארץ מצרים:

אונקלוס ואמר פרעה ליוסף חזי מניתי יתך על כל ארעא דמצרים: (אונקלוס)

יונתן ואמר פרעה ליוסף חמי דמנית יתך סרכן על כל ארעא דמצרים: (תרגום יונתן)

רש"י נתתי אתך. מניתי יתך, (ס) ואף על פי כן לשון נתינה הוא, כמו ולתתך עליון. זין לגדולה זין לשפלות נופל לשון נתינה עליו, כמו נתתי אתכם נבזים ושפלים (מלכאי ב, ט): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לאם הוא נתינה ממש מאי על ארץ מצרים, היה לו לומר בארץ מצרים, ועוד הא כבר היה בארץ מצרים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ראה נתתי אותך. שמתוך למעלה על כל ארץ מצרים: (אבן עזרא)

ספורנו ראה נתתי אותך על כל ארץ מצרים. ראה והתבונן היטב להנהיג בתכלית הטוב כי דבר גדול נתתי בידך: (ספורנו)

{מב} וַיִּסַּר פְּרַעְהָ אֶת-טַבַּעְתּוֹ מֵעַל יָדוֹ וַיִּתֵּן אֹתָהּ עַל-יַד יוֹסֵף וַיִּלְבַּשׂ אֹתוֹ בְּגָדֵי-יָשָׁם וַיִּשֶׂם רֶגֶד הַזָּהָב עַל-צְוָארוֹ:

אונקלוס וַאֲעֲדֵי פְרַעְהָ יָת עֲזָקְתָהּ מֵעַל יָדָהּ וַיְהִיב יָתָהּ עַל יָדָהּ דְּיוֹסֵף וַאֲלַבִּישׁ יָתָהּ לְבוּשֵׁין דְּבוּץ וְשׁוּי מְנִיכָא דְדַהָבָא עַל צְוָאָרָהּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲעֲדֵי פְרַעְהָ יָת עֲזָקְתִּיהָ מֵעַל יָדֶיהָ וַיְהִיב יָתָהּ עַל יָדָהּ דְּיוֹסֵף וַאֲלַבִּישׁ יָתִיהָ לְבוּשֵׁין דְּבוּץ וְשׁוּי מְנִיכָא דְדַהָבָא עַל צְוָאָרֶיהָ: (תרגום יונתן)

רש"י ויסר פרעה את טבעתו. נתינת טבעת המלך, היא אות למי שנותנה לו, להיות שני לו לגדולה: בגדי שש. דבר חשיבות הוא (ע) במצרים: רביד. ענה, ועל שהוא רכוש בטבעות קרוי רביד, וכן רבדתי ערשי (משלי ז, טז), רכפתי ערשי מרלפות. כלשון משנה מוקף רובדין של אבן. על הרובד שבעזרה (פ) והיא רכפה: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) למצרים היו עובדין לנילוס, ונילוס הוא פישון, ולכך נקרא פישון משום שהוא מגדל פשתן כדפירש רש"י בפרשת בראשית (לעיל ב' י"א ד"ה פישון), הילכך בגדי פשתן חשובין להן וק"ל. (דב"ט), והנה בא אליו חכם מארץ ישראל ואמר לי שאין פירושן פשתן, כי בגדי שש הוא דבר חשוב נעשה מלבעונים הרבה ממשי, והוא מלבוש שלובשין על כל הבגדים ואינו השש הנזכר במלכות המשכן, ומשמעות דברי רש"י כדבריו שפירש דבר חשיבות הוא במצרים, ואילו היה רולה לפרש שהוא פשתן לא היה ליה לפרש רק בגדי שש חשיבות הוא במצרים, וגם בפרשת תרומה (שמות כ"ה ד' ד"ה ושש) פירש שש פשתן, וכאן לא פירש שהוא פשתן רק שהוא דבר חשוב: (פ) רולה לפרש לכך נאמר שם על הרובד, והיא רכפה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא בגדי שש. מפורש בפרשת ויקחו לי תרומה: רביד הזהב. כמו מרבדים רבדתי ערשי: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו. נתינת טבעת המלך היא אות למי שנותנה להיות שני לו לגדולה לשון רש"י והנכון שטבעת המלך היא חותמו כענין

וחתמו בטבעת המלך (אסתר ח ה) והנה נתן לו החותם להיות נגיד ומצוה בכל המלכות ויחתום בטבעת המלך כל אשר יחפוץ (הרמב"ן)

דעת זקנים וילבש אותו בגדי שש. פירש"י דבר חשיבות הוא במצרים. ויש מקשים על זה ממה שפ"י בפי' בראשית על נהר פישון הוא נילוס ונקרא פישון על שם שמגדל פשתן מכלל דפשתן הי' מצוי במצרים ונ"ל דודאי מגדל פשתן הי' וחשוב הוא יותר מכל הארצות ומתוך חשיבותו היה יקר וזהו שאמר רש"י ז"ל חשיבות הוא במצרים. ועוד י"ל דפשתן דקאמר התם היינו קנבוס כמו ותטמנם בפשתי העץ דפירש"י קנבוס ושש דהכא היינו כיתנא והוא לא הי' מצוי במצרים: (דעת זקנים)

[מג] וירָב אתו במְרֻכָּבַת הַמִּשְׁנָה אֲשֶׁר-לוֹ וַיִּקְרָאוּ לְפָנָיו אַבְרָהָ וְנָתַן אֹתוֹ עַל כָּל-אָרֶץ מִצְרָיִם:

אונקלוס וְאַרְבֵּיב יְתִיה בְּרִתְפָּא תְנִייתָא (נ"י תְנִינָא) דִּי לֵיה וְאַכְרִיזוּ קְדָמוּהִי דִּין אַבְּא לְמַלְכָּא וּמְנִי יְתִיה עַל כָּל אֶרְעָא דְמִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן וְאַרְבֵּיב יְתִיה בְּרִתְיָא תְנִייתָא דְלַפְרָעָה וְהוּוּ מְקַלְסִין לְקְדָמוּי דִּין אַבְּא לְמַלְכָּא רַב בְּחֻקְמָתָא וְרַבִּיךָ בְּשִׁנְיָא וּמְנִי יְתִיה סַרְכֵן עַל כָּל אֶרְעָא דְמִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

רש"י במרכבת המשנה. השניה למרכבתו, המהלכת אל כל שלו: אברך. כתרגומו דין אברך למלכא (ה) רך כלשון ארמי מלך, בהשותפין (בבא בתרא 7.) לא ריכא ולא בר ריכא. ודבריו אגדה (ספרי דברים סוף פ"א) לרש ר' יהודה, אברך זה יוסף, שהוא אב בחכמה ורך בשנים, אמר לו בן דורמסקית, עד מתי אתה מעוות עלינו את הכתובים (ה) אין אברך אלל לשון זרכים, שהכל היו נכנסין לפניו ויואלצין תחת ידו, (ה) כענין שנאמר ונתון אותו וגו': (רש"י)

שפתי חכמים (ה) זה חבר למלך: (ה) פירוש לדידך כריך אתה לחלק את התיבה לשתי תיבות וזה דוחק, ואם תאמר למה לא פריך נמי אלעיל שתרגם דין אברך למלכא, כריך נמי לפרש אב דהיינו אברך ורך היינו מלך כדפירש רש"י לעיל, ויש לומר דלעיל לא כריך לחבר אליו תיבה אחרת, אבל לפירוש זה כריך לחבר אל אב בחכמה, ואל רך כריך לחבר אליו בשנים, וזה דוחק: (ה) והכי פירושן של אברך, דהכל היו באין אליו ואומרים לו אברך לך: (שפתי חכמים)

אבן עזרא המשנה. מגזרת שנים. כי המלה כאחד ואחריו המשנה כמו שני לו. ואחריו השליש כמו שלישי: מרכבת. עץ נתונה על ארבעה סוסים. ומרכבת שלמה לעדה: אברך. כל אדם קורא לפניו אכרע ואשתחווה. וזו המלה מבנין הכבד הנוסף. ויברך על ברכיו מהקל וכלם מגזרת ברכים. ויאמר רבי יונה המדקדק הספרדי כי אברך שם הפועל והאל"ף תחת ה"א. כמו אשכם ושלות. ולפי דעתי שאל"ף אשכם לשון המדבר: (אבן עזרא)

הרמב"ן במרכבת המשנה. השנייה למרכבתו המהלכת אצל שלו לשון רש"י והנה הוא שם וכן כהני המשנה (מלכים ב כג ד) את משנה התורה הזאת (דברים יז יח) והנכון כי משנה תאר כמו ואנכי אהיה לך למשנה (שמואל א כג יז) כי מרדכי היהודי משנה למלך אחשורוש (אסתר י ג) וכן כסף משנה (להלן מג יב) תאר כמו כסף שני וכבר הביאו המדקדקים (רד"ק בספר השרשים שורש שנה) ראיה בהיות אלה כולם בסגול ומשנה התורה וכל השמות בצרי כמשפט הסמיכות והענין כי יש למלך מרכבת ידועה לו כמו שנאמר (אסתר ו ח) וסוס אשר רכב עליו המלך ואחרת ידועה למשנהו ואחריו לשליש (הרמב"ן)

אור החיים אברך ונתון וגו'. פי' ב' דברים אלו היו קוראין לפניו להודיע ולהשמיע כי הוא השליט בארץ מצרים כמלך: (אור החיים)

ספורנו ויקראו לפניו אברך. כמו הברך. כלומר כל איש יכרע על ברכיו כמו שהיו צועקי לפני המלך לומר לעם כי לו תכרע כל ברך: ונתון אותו על כל ארץ מצרים שקבלו כלם שלטנותו כמנהג לכל שלטון חדש: (ספורנו)

[מד] וַיֹּאמֶר פְּרַעְה אֶל-יוֹסֵף אֲנִי פְּרַעְה וּבִלְעָדִיךָ לֹא-יָרִים אִישׁ אֶת-יָדוֹ וְאֶת-רַגְלוֹ בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

אונקלוס וַאֲמַר פְּרַעְה לְיוֹסֵף אֲנָא פְּרַעְה וְיָבַר מִימְרָךְ לֹא יָרִים גְּבֵר יַת יְדָה לְמִיחַד זֵין וְיַת רַגְלָה לְמִרְפָּב עַל סוּסְיָא בְּכָל אֶרְעָא דְמִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר פְּרַעְה לְיוֹסֵף אֲנָא פְּרַעְה מְלָפָא וְאֲנִת אֶלְקִפְטָא וְיָבַר מִימְרָךְ לֹא יָרִים גְּבֵר יְדִיהָ לְמִיסוֹר זַיְיִניה וְיַת רִיגְלִיהָ לְמִירְפּוֹב עַל סוּסְיָא בְּכָל אֶרְעָא דְמִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

רש"י אני פרעה. שיש יכולת בידי לגזור גזרה על מלכותי, ואני גוזר שלא ירים איש את ידו: ובלעדיך. שלא ברשותך. דבר אחר אני פרעה, אני אהיה מלך, ובלעדיך וגו', וזהו דוגמת רק הכסא: את ידו ואת רגלו. כתרגומו: (רש"י)

אבן עזרא אני פרעה. אני לבדי המלך ואין אדם שיהיה ברשותו זולתך: וטעם רגלו. לו רשות ללכת או על דרך משל והוא הנכון: (אבן עזרא)

אור החיים אני פרעה ובלעדיך וגו'. פירוש המלכות היא שלי כי פרעה שם מלכות יגיד ובלעדיך לא ירים וגו', פי' אחריו תהיה מעלתו שבלעדיו לא וגו' ולזה אמר בתוספת וא"ו להיות שקדם הזכרת מעלתו באומרו אני פרעה כמו שפירשתי: (אור החיים)

[מה] וַיִּקְרָא פְּרַעְה שֵׁם-יוֹסֵף צָפְנָת פַּעֲנֹחַ וַיִּתֵּן-לּוֹ אֶת-אֶסְנֹת בֵּת-פּוֹטִי פְּרַע כְּהֵן אֵן לְאִשָּׁה וַיֵּצֵא יוֹסֵף עַל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

אונקלוס וַיִּקְרָא פְּרַעְה שׁוּם יוֹסֵף גְּבָרָא דְמִטְמָרָן גְּלָנָן לֵה וַיְהִיב לֵה יַת אֶסְנֹת בֵּת

פוטי פֿרע רבא דאון לאַתְתָּא וּנְפִק יוֹסֵף (שְׁלִיט) עַל אַרְעָא דְמִצְרַיִם : (אונקלוס)

יונתן וּקְרָא פְּרַעַה שְׁמִיָּה דְיוֹסֵף גְּבָרָא דְטְמִיךְ מִפְּרָסִים וַיְהִי יָת אֶסְנַת דִּילִידַת
דִּינָה לְשָׂקִים וַרְבִּיתָּהּ אֵיתַת פּוֹטִיפֶרֶע רַבָּא דְטְנִיס לְאִינְתּוֹ וּנְפִק יוֹסֵף שְׁלִיט עַל
אַרְעָא דְמִצְרַיִם : (תרגום יונתן)

רש"י **כַּפְנַת פַּעֲנַח**. מפרש הכפונות, ואין לפענח דמיון במקרא: **פוטי פרע**. הוא
פוטיפר, ונקרא פוטי פרע (פ) על שנסתרס מאליו, (ת) לפי שחמד את יוסף (א)
למשכן זכר (סוטה יג:): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) לייק מדכתיב ויקרא פרעה שם יוסף וגו' ויתן לו את אסנת וגו',
לכה לומר פרעה נתן ליוסף את אסנת ומאי נפקא מינה בזה, ואם כן על כרחך
כריך לומר לפוטיפרע הוא פוטיפר, ויש נפקותא גדולה בזה שפרעה היה רוכה
ליתן גדולה ליוסף ללובסן בגדי מלכה, ופרעה ירא כיון דעבד הוא לא יניחו לו
גדולה זו, ועוד בנימוסי מלכים כתיב אין עבד מולך ולא לובס בגדי שרים, לכך
לכה ליתן ליוסף בת אדוניו של יוסף, לאם האדון נתן לעבדו אשה הוא משוחרר
וכל שכן אם נתן לו בתו שהוא משוחרר, אם כן שמע מינה לפוטיפרע הוא
פוטיפר וק"ל: (ת) והסירוס נלמד מלשון פרע, ולא מלשון פוטיפר כנזכר לעיל:
(א) ואם תאמר הא לעיל (ל"ט י"ט) כתיב כדברים האלה עשה לי עבדך, ופירש רש"י
שם (ד"ה ויהי) בשעת תשמיש אמרה לו כך, ויש לומר ללא היה משמש עמה ממש
אלא היה מגפף ומנשק, ומשום הכי נקט נמי רש"י ענייני תשמיש כאלה ולא
תשמיש ממש, ועוד יש לומר שהיה סרים ביאים ולא סרים גיד, כמו שפירש הרד"ק:
(שפתי חכמים)

אבן עזרא **צפנת פענח**. אם זו המלה מצרית לא ידענו פירושה. ואם היא מתורגמת
לא ידענו שם יוסף. ויהי פירוש פענח כאשר תרגם המתרגם ארמית והיא מלה
מרובעת: **כהן און**. עובד השם או עובד עו"ג כי אין כהן בכל המקרא כי אם משרת
על דעתי: **ויצא יוסף**. יצא שמו. כטעם ויצא לך שם בגוים או יצא ועבר על כל
מקום והכריזו עליו כדי שיכירוהו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **צפנת פענח**. אמר ר' אברהם אם היא מלה מצרית לא ידענו פירושה ואם
מתורגמת לא ידענו שם יוסף ועל דעת הראשונים שאומרים "המפענח נעלמים"
יתכן שקרא לו שם נכבד כלשון ארצו כי שאל לו או שהיה המלך יודע שפת ארץ
כנען הקרובה אליו וענינו צפונה מגלה וכן בתו קראה שם משה רבינו כלשון עמו
מן המים משיתיהו (שמות ב י) ואל תשתומם בעבור שקראוהו סופרי המצריים
מוניוס כי ישנו השמות ללשון מובן או מורגל להם כאשר יעשה התרגום בקצתם
כגון בין קדש ובין שור (לעיל כ א) בין רקס ובין חגרא וכן בהרבה מן השמות
ובקצתם לא ישנה דבר כאשר עשה בסיחון מלך חשבון ובעוג מלך הבשן וזולתם
הרבה וזה לפי מה שהיו נקראים בלשון ארמית בדורו וכן עשו הנוצרים
המעתיקים

”בת פוטיפרע כהן און” - הוא פוטיפר ונקרא פוטיפרע על שם שנותרס מאליו לפי שלקח יוסף למשכב לשון רש”י והוא מדרש רבותינו (סוטה יג) והוצרך ממנו רש”י (להלן מז כב) לומר כי כל ”כהן” משרת לאלהות חוץ מזה שהוא לשון גדולה שהרי שר הטבחים היה וכן כהן מדין (שמות ב טז) ואני אומר כי לדברי רבותינו היה פוטיפר שר לפרעה וכאשר נותרס בגופו והכירו בו וקראוהו פוטיפרע נתבייש בדבר ופירש משררתו והכניס עצמו בבית עבודה זרה ונעשה כומר לעבודה זרה כי כן מנהג הנכבדים ואפשר שהיה און שם עבודה זרה שלו וכן כהן מדין כומר כמו שאמרו (סנהדרין פב) ביתרו שהיה מפטם עגלים לעבודה זרה והאמת כי לשון כהונה שרות אבל לא לאלהות בלבד כי הנה ובני דוד כהנים היו (ח יח) ובמקומו בדברי הימים (א יח יז) ובני דוד הראשונים ליד המלך וכן מוליך כהנים שולל (איוב יב יט) שהם משרתי המלך וכן יכהן פאר (ישעיהו סא י) יתלבש פאר ככהן העובד שיעשו לו בגדים שלא כשאר העם לכבוד ולתפארת וכן ומיודעיו וכהניו (מלכים ב יא) ראשי משרתיו (הרמב”ן)

בעל הטורים **צפנת פענח**. נוטריקון צדיק פטפט נפש תאוה פוטיפר ענה נפשו חנם. ד”א צופה פודה נביא תומך פותר עניו נביא חוזה: (בעל הטורים)

ספורנו **ויצא יוסף על ארץ מצרים**. יצא מלפני פרעה באופן מורה שהיה שליט על כל ארץ מצרים: (ספורנו)

דעת זקנים **צפנת פענח**. נוטריקון ”צדיק” פטפט ”נגד” תאוהו ”פוטיפר” ענה ”נפשו” חנם: **ויתן לו את אסנת**. וא”ת יוסף שהי’ מלך איך נשא בת הדיוט. וני”ל לפי שמתחלה הי’ יוסף עבד לפוטיפר אמר בלבו אם לא אעשה רצונו לישא בתו יזלזלני וילשין אותי שהייתי עבדו אשאנה ויכבדני. ועוד י”ל שנשאה מפני שהייתי מזרע יעקב כדפי’ רש”י בפי’ וישלח דבת דינה היתי משכם ותלה לה יעקב אבינו קמיע בצוארה והשליכה והובאה למצרים עי”י נס כדפרישית וגדלה פוטיפר בביתו ולכך נקראת על שמו כמו שמצינו גבי משה רבינו ע”ה אלה בני בתיה וגוי’. וכשעבר יוסף בכל ארץ מצרים יצאו כל הנשים לראות יפיו של יוסף כדכתיב בנות צעדה עלי שור וכל אחת זורקת לו חפץ או תכשיט וזו לא היה לה מה לזרוק וזרקה לו הקמיע שהיה בצוארה ועיין בו וראה שהיא מזרעו של יעקב ונשאה: (דעת זקנים)

[מו] ויוסף בן-שלשים שנה בעמ”ו לפני פרעה מלך-מצרים ויצא יוסף מלפני פרעה ויעבר **בכל-ארץ מצרים:**

אונקלוס ויוסף בר תלתין שנין פד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מן קדם פרעה ויעבר (שליט) בכל ארעא דמצרים: (אונקלוס)

יונתן ויוסף בר תלתין שנין פד קם קדם פרעה מלכא דמצרים ונפק יוסף מלות פרעה ויעבר רב ושלט בכל ארעא דמצרים: (תרגום יונתן)

אור החיים **ויעבור בכל ארץ מצרים**. פי’ לדעת שדותיה לדעת את אשר יכין עשות וגם אוצרותיה להכין מקומות הצריכין לאצור וההכנות כפי תבונותיו: (אור החיים)

ספורנו **ויעבור בכל ארץ מצרים**. לפקוד הערים ולסדר עניניהם כענין וסבב

המצפה ועלה בית אל בענין שמואל: (ספורנו)

[מז] ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים:

אונקלוס וכנשו דירי ארעא בשבע שני שובעא עיבורא לאזרין: (אונקלוס)

יונתן ואצלחת ארעא דכל תובלא עבד מלי תרין קומצין בשבע שני שובעא עד דימלון כל אוצרוא: (תרגום יונתן)

רש"י ותעש הארץ. כתרגומו, ואין הלשון נעקר (ב) מלשון עשייה: להמלים. קומץ על קומץ, יד על יד היו אורכים: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) פירש ותעש הארץ שפשתה אורכות, ופירש הארץ אנשי הארץ, כמו ארץ כי תחטא: (שפתי חכמים)

הרמב"ן לקמצים. קומץ על קומץ יד על יד היו אוצרים לשון רש"י ותרגום אונקלוס לאוצרים כי החפירות העשויות בארץ לאוצרים או לדברים אחרים יקראו קמצים באחת הפחתים (יז ט) תרגם יונתן בחדא מן קומציא וכן כל פחת (ישעיה כד יז יח) תרגם קמצא והוא קרוב מן חופר גומץ (קהלת י ח) כי הגימ"ל תשמש בכאן כמו קו"ף כאשר תשמש כמו כ"ף באל יחסר המזג (שיר השירים ג ז) מן מסכה יינה (משלי ט ב) וכנה אשר נטעה ימינך (תהלים פ טז) שהוא כמו גנה (ישעיהו א ל) ויסכרו מעינות תהום (לעיל ח ב) כטעם ויסגרו על ארץ מכורתם (יחזקאל כט יד) מכורותיך ומולדותיך (שם טז ג) וסכרתי את מצרים (ישעיהו יט ד) הכ"ף והגימ"ל בהם שוים וישתוו הקו"ף והכ"ף תמיד כמו קובע (שמואל א יז לח) וכובע (יחזקאל כז ז) תקן משלים הרבה (קהלת יב ט) כמו מי תכן את רוח ה' (ישעיהו מ יג) ורבותינו יאמרו מלשון קישוט תכשיטים (שבת סג) ותקשיט (ירושלמי כתובות פ"ו ה"ג) וכן ויציקו את ארון האלהים ויעל אביתר עד תום כל העם לעבור מן העיר (טו כד) אמר בו התרגום ואקימו ית ארונא עשאו כמו ויציגו וכענין שנאמר בו (שם ו יז) ויביאו את ארון ה' ויציגו אותו במקומו מלשון אציגה נא עמד (לעיל לג טו) והצגתיו לפניך (להלן מג ט) (הרמב"ן)

ספורנו לקמצי. בכל שבולת עשתה קמצים: (ספורנו)

דעת זקנים לקמצים. פי' אפי' מלא קומץ הנשאר בגורן היו נוטלין ממנו חמישית: (דעת זקנים)

[מח] ויקבץ את-כל-אכל | שבע שנים אשר היו בארץ מצרים ויתן-אכל בערים אכל שדה-העיר אשר סביבתיה נתן בתוכה:

אונקלוס וכנש ית כל עיבור שבע שנין די הוו בארעא דמצרים ויהב עיבור בקרנא עיבור חקל קרתא די בסחרנהא יהב בגנה: (אונקלוס)

יונתן וכנש ית כל עיבור שבע שני שובעא דהוו בארעא דמצרים ויהב עיבורא

בְּקִרְוֵי עֵבֶר חֻקֵי קִרְפָּא דְּבַחוּזְרְנְהָא פְּנֵשׁ בְּגִוּוּהַ: (תרגום יונתן)

רש"י **אכל שדה העיר אשר סביבותיה נתן בתוכה.** שכל ארץ וארץ מעמדת פירותיה (ג) ונותנין בתבואה מעפר המקום, (ד) ומעמיד את התבואה מליקט (נ"ל) שהוא דעת רבי נחמיה ואין לריד כלל להגיה ברש"י כאשר עלה בדעת קאסא: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) **רוצה לפרש דבפסוק משמע שכל האוכל הגדל סביב העיר היה נתון בתוך אותה העיר ולא בעיר אחרת, וטעמא מאי, ועל זה פירש לפי שכל ארץ וארץ וכו': (ד) יש אומרים שהוא פירוש אחר והכי פירושן כל האוכל היו מוליכין אותו למכרים מקום שהיה יוסף שם, והא דכתיב בקרא אוכל שדה העיר וגו' נתן בתוכה, הכי פירושן שריד ליתן מעפר שגדלה שם בתוכה, אבל אחר כך היו מוליכין אותה למכרים:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **את כל אוכל.** אין פיי כל כי היו מתים ברעב. וכן וכל הארץ באו. רק טעמו שקבץ כל אשר יכול: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויקבץ את כל אוכל.** יוסף הנזכר למעלה וגם אחרי כן ויצבור יוסף בר וכן כי חדל לספור יוסף הנזכר ואמר רבי אברהם כי אין פירושו "כל" כי ברעב היו מתים וכן וכל הארץ באו מצרימה רק טעמו שקבץ כל אשר יכול והנכון בעיני שקבץ את הכל אל תחת ידו והוא נתן להם ממנו בכל שנה כדי פרנסתם שלא יבזבזוהו והוא שאמר ויקבצו את כל אכל השנים הטובות ויצברו בר תחת יד פרעה אוכל בערים ושמרו ומפני שאמר ויקבצו את כל אכל ואמר ויצברו בר וכן ויקבוץ את כל אוכל ויצבור יוסף בר יורה שקבצו כל הנאכל לאדם בר ולחם ומזון אפילו תאנים וצמוקים וכיוצא בהן ויצברו מהם הבר אל תחת יד פרעה והוא התבואה שהובאה ברחת ובמזרה לזרות ולהבר ויתן בערים כדי אכלם מכל הפירות והיה כל האוכל למשמרת לצורך שני הרעב שיקחו ממנו כדי חיתם והנשאר בבר קיים באוצרות ויתכן שנתן להם דמים כשער הזול מגנזי המלך ולכן היה הבר לפרעה ומכרו להם בשני הרעב כמו שכתוב (להלן מז יד) וילקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים או שלקחו המלך בחזקה כי אמר אני שמרתיו אבל אונקלוס תרגם אכל ובר בשוה (הרמב"ן)

אור החיים **ויקבוץ את כל וגו'.** לפי מה שפירשנו בפירוש (פסוק ל"ד) וחמש את וגו' שיטול החומש יהיה פירוש אומרו **ויקבוץ את כל אוכל** פיי הנוגע לחלק המלך כרשום בדברי יוסף, ולכשנפרש אומרו וחמש ויזרז אפשר לפרש אומרו **ויקבוץ את כל** כפשטו שהיה קונה כל התבואה שעשתה השנה ביותר על השנים, כי לצד שהוא דבר יתר לזרעי אדמה ימכרו הנותר: (אור החיים)

[מט] **וַיִּצְבֹּר יוֹסֵף בָּר כְּחֹזֶל הַיָּם הַרְבֵּה מְאֹד עַד כִּי-חִדַּל לְסֹפֵר כִּי-אֵין מִסְפָּר:**

אונקלוס **וכנש יוסף עיבורא פחלא דינא סגי לחדא עד די פסק לממני ארי לית מנן:** (אונקלוס)

רש"י עד כי חדל לספור. עד כי חדל לו הסופר (ה) לספור, והרי זה מקרא קצר: כי אין מספר. לפי שאין מספר והרי כי משמש (ו) בלשון דהא: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כי משמע לשון אשר, כדפירש רש"י עד אשר חדל לו לספור לספור: (ו) לחדל משמע שמעלמו חדל, ולמה לא ספר יותר מפני כי אין מספר, כלומר שהוא יודע שבדאי לא יהיה לו מספר, שכל כך הרבה יהיה וחדל מתחילה הסופר לספור, (מחש"ל): (שפתי חכמים)

אור החיים עד כי חדל וגו'. פיי חדלו לספור אוצרי התבואה אשר ליוסף לצד כי אין מספר מהמביאין שלא היו סופרים לצד טורח שבת מדהבה ולא מדדו את אשר יביאו, והגם שהיו מביאין חומש למה שפירשנו באומרו וחמש, אף על פי כן היו מחלקים התבואה לה' חלקים ונותנים חלק אחד ולא היו יודעים כמה עולה לחשבון המובא, וזה הוא שיעור הכתוב עד כי חדל סופרו של יוסף לספור כי אין מספר לתבואה מהמביאין ויצטרך לספור הפרט ולצרף החשבון לזה חדל לספור: (אור החיים)

ספורנו אין מספר. לא היה עוד מספר נקרא בשם באופן שיצוייר בנפש: (ספורנו)

ג וְלְיוֹסֵף יָלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרַם תְּבוֹא שְׁנַת הָרֵעֵב אֲשֶׁר יָלְדָה-לוֹ אֶסְנַת בַּת-פְּוֹטִי פָרַע כְּהֵן אֶוֹן:

אונקלוס וְלְיוֹסֵף אֶתְיָלִיד תְּרִין בְּנִין עַד לָא עֲלַת שְׁתָּא דְכַפְנָא דִּילִידַת לֵיה אֶסְנַת בַּת פּוֹטִי פָרַע רְבָא דְאֶוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְלְיוֹסֵף אֶתְיָלִידוֹ תְּרִין בְּנִין עַד לָא עֲלַת שְׁתָּא דְכַפְנָא דִּילִידַת לֵיה אֶסְנַת דְרִיבַת בְּבִית פּוֹטִיפָרַע רְבָא דְטָנִיס: (תרגום יונתן)

רש"י בטרם תבוא שנת הרעב. מכאן שאסור לאדם לשמש מטתו (ז) בשני רעבון (תענית רש"י):

שפתי חכמים (ז) ואף על גב דכתיב (לקמן פ' נ"ד) ויהי רעב בכל הארצות ובכל ארץ מצרים היה לחם, כריך לפרש ויהי רעב בכל הארצות אפילו בארצות, אבל בכל ארץ מצרים היה לחם בארצות, והא ליחזק שימש מטתו בשנת רעבון, בפרשת תולדות פירשתי, כתב רא"ם ואם תאמר והא לוי היה משמש מטתו בשנת רעבון, דהא יוכבד נולדה לו בין החומות כדפירש רש"י בפרשת ויגש (לקמן מ"ו ט"ו ד"ה שלשים), ובאותו זמן רעב היה, יש לומר דחשוכי בניס מותר לשמש מטתו אפילו בשנת רעבון: (שפתי חכמים)

בעל הטורים וליוסף. ב' במסורה וליוסף יולד שני בנים בטרם וגו'. ואידך וליוסף

אמר מבורכת ה' ארצו. כדאמרינן כל המשתף עצמו עם הצבור בצרתם זוכה
ורואה בנחמת צבור. (בעל הטורים)

אור החיים ו**ליוסף יולד וגו'**. קשר הכתוב עם שלמעלה ממנו. לומר השגת הטוב של יוסף בז' שני שבע כי מלבד כי צבר בר הרבה והצליח גם כי נזכר לטובה בבנים, וקריאת שם בניו כן יגיד כי הוא שבע רצון כי נשהו ה' כל עמלו והפרהו ה', ופריה זו כוללת בנים ועושר וכבוד:

בטרם תבא שנת וגו'. במסכת תענית (יא.) דרשו ז"ל מכאן שאסור לשמש מטתו בשני רעב. ובהכרח לומר שדרשתם היא באם אינו ענין ליוסף שהרי הוא עדיין לא קיים פריה ורביה ואמרו שם בש"ס בפירוש שחשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעב ולא מצינו שהיו ליוסף בנים קודם אפרים ומנשה וכפי הדין אפילו בשבע שני רעב היה לו לשמש, אלא שהכתוב נדרש באם אינו ענין. ומעתה לא קשה מה שהקשו התוס' שם מיוכבד שנולדה בין החומות ששמש לוי בשני רעב כי כשירדו אבותינו מצרימה היתה שנה שניה לשני רעב, ונדחקו לומר שמדת חסידות שנו ולוי לא היה חסיד בדבר זה, ואין נראין דבריהם לא במה שאמרו מדת חסידות כי מכתוב דרשו לה, ולא במה שיצא מדבריהם כי לוי לא היה חסיד העידה עליו התורה (ברכה לג ח) לאיש חסידך כי הוא היה חסיד שבשבטים, והגם שעל זרעו הוא אומר הענפים יגידו על השורש, וקושית התוס' אינו קושיא, כי דרשת חכמים היא באם אינו ענין ולוי לצד שהיה חסר נקבה לא נמנע מלשמש מטתו כהלכה (יבמות סא: אהע"א סי' א'):

ועוד לא אמרו איסור דבר זה אלא לצד צער ישראל ולא לצד צער האומות כי ירעבו כי לא מעלין ולא מורידין, ואז לוי אין חיוב למנוע עצמו לצד צרת האומות כי יעקב היתה לו תבואה כאומרם ז"ל (תענית י): ולא היה שולח בניו לשבור בר אלא לצד מראית העין דכתיב (מ"ב א') למה תתראו. והגם שאמרו (ב"ר פ' צ"א) ששלמו שערי מכדא זה היה אחר שנה ראשונה. אבל שנה ראשונה ודאי שהיה להם תבואה, ולזה היה מותר לו לשמש, ובשביל יוסף אין להם למנוע עצמן בשביל חשש רעב יחיד, ויוסף אם לא היה טעם שהיה חשוך בנים אפשר שהיה נמנע לצד חשש אביו ואחיו כי ירעבו והם רבים: (אור החיים)

כלי יקר **בטרם תבוא שנת הרעב**. מכאן שאסור לעשות צרכיו בשני רעבון, ולפי"ז היה לו לומר וליוסף יולד שני בנים בשנת השובע, ויש כדמות סמך לדברי בית שמאי שאומרים (יבמות סא:): שאם יש לאדם שני בנים קיים מצות פ"ו, ואם לא הגיד לנו הכתוב שיולד לו שני בנים בטרם יבא שנת הרעב הייתי אומר שלכך קרא שם שני אפרים כי הפרני אלהים, לפי שנולד בשנת הרעב שכל העולם היו רעבים וליוסף היה בר ופירות לרוב, אבל עכשיו שקראו אפרים קודם שנת הרעב, ודאי קראו כך לפי שאז יצא ידי מצות פריה ורביה, זה"ש כי הפרני אלהים אחר היות לו שני בנים כדברי ב"ש, אמנם לדברי בית הלל שסוברים בן ובת דווקא אין לפרש כך, ויכול להיות רמז מכאן למ"ש שלא יבעול אדם כשהוא רעב ולא כשהוא שבע (רמב"ם הל' דעות ד"ט) על כן לא נאמר בשנת השבע כי מדבר בזמן הממוצע בין שובע לרעב.

דעת זקנים **בטרם תבא שנת הרעב**. אמרינן במס' תענית מכאן שאסור לשמש מטתו בשני רעבון. ותמה האיך לוי שמש מטתו שהרי נולדה יוכבד בין החומות ואז היו שני רעבון כדכתיב כי זה שנתים הרעב. ואמר ר' יהודה החסיד דמה שאסור לשמש מטתו כגון נביא ששמע מפי הקב"ה שעתיד להיות רעב כגון יוסף

שידע הדבר בבירור על ידי חלום פרעה אבל לוי שלא היה יודע הדבר בבירור לא היה נאסר לו. ויש מתרצין דלוי ויוסף פליגי בפלוגתא דתנאי דפליגי במסכת יבמות דאיכא מאן דאמר התם מצות פריה ורביה שני זכרים ואיכא מאן דאמר דלא קיים עד שיוליד זכר ונקבה. ולוי סבר כמ"ד עד שיוליד נקבה ג"כ ולפיכך שמש כי עדיין לא נולדה לו נקבה ואמרינן במס' תענית חשוכי בנים משמשין מטותיהן בשני רעבון כדי לקיים מצות פריה ורביה. ויוסף ס"ל כמ"ד שני זכרים ולפיכך לא רצה לשמש כי כבר קיים: (דעת זקנים)

[נא] ויקרא יוסף את-שם הבכור מנשה כי-נשני אלהים את-כל-עמלי ואת כל-בית אבי:

אונקלוס וקרא יוסף ית שום בוקרא מנשה ארי אנשיני יי ית כל עמלי וית כל בית אבא: (אונקלוס)

יונתן וקרא יוסף שום בוקרא מנשה ארום אנשיני יי ית כל ליאותי וית כל בית אבא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא כי נשני אלהים. טעמו כי אמר. ויאמר רבי יהודה המדקדק הראשון כי נשני על משקל חנני. ויאמר רבי משה הכהן הספרדי כי הפתח תחת חירק: (אבן עזרא)

ספורנו כי נשני אלהים. כענין לעתיד כאמרו כי נשכחו הצרות הראשונות: (ספורנו)

[נב] ואת שם השני קרא אפרים כי-הפרני אלהים בארץ ענני:

אונקלוס וית שום תננא קרא אפרים ארי אפשיני יי בארע שעבודי: (אונקלוס)

יונתן וית שום תננין קרא אפרים ארום אמר תקיף יתי יי בארע סיגופי והיכדין עתיד למתקוף בית אבא הא בסיגופיהום: (תרגום יונתן)

דעת זקנים קרא אפרים. על שם אבות אברהם ויצחק שנא' בהם אפר. אברהם שנאמר ואנכי עפר ואפר. יצחק כאפר על גבי המזבח דאפרים משמע שתי אפרות. ולכך נקראו ישראל על שם אפרים שנא' הבן יקיר לי אפרים: (דעת זקנים)

[נג] ותכלינה שבע שני השבע אשר היה בארץ מצרים:

אונקלוס ושלמת שבע שני שובעא די הנה בארעא דמצרים: (אונקלוס)

יונתן ושלמון שבע שני שובעא דהנאה בארעא דמצרים: (תרגום יונתן)

דעת זקנים ותכלינה. על שם שהיו הבריות כלולות ביופי מתוך השבע: (דעת זקנים)

[נד] ותחלינה שבע שני הרעב לבוא כאשר אמר יוסף ויהי רעב בכל הארצות ובכל-ארץ מצרים היה לחם:

אונקלוס ושריאת שבע שני כפנא למיעל כמא די אמר יוסף והנה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הנה לחמא: (אונקלוס)

יונתן ושריאן שבע שני כפנא למיתי היכמא דאמר יוסף והנה כפנא בכל ארעתא ובכל ארעא דמצרים הנה לחמא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ותחלינה. מבנין הקל פעל הכפל: **בכל הארצות**. סביבות מלכות מצרים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויהי רעב בכל הארצות. אשר סביב ארץ מצרים כי מה יעשו הרחוקות אם היה בהן רעב כזה וכך אמרו בבראשית רבה (צ ה) בשלש ארצות בפינקיא ובערביא ובפלישטני

אור החיים ותחלינה וגו'. כאשר אמר יוסף הוצרך לומר כאשר אמר יוסף, שבוה נתאמתו דבריו בפתרון החלום יותר, כי מקודם יאמר האומר כי מקרה היה שבאו שני השבע, אבל כאשר שלמו שבע שני שבע והתחילו שני רעב אז צדקו דברי יוסף:

או ירצה על זה הדרך ותחלינה שבע וגו' ותאמר איך ירגישו בהכר הרעב בתחילת שנת רעבון אחר כל השבע וכל אחד אוצרותיו מלאות בר לא יוכר הרעב תיכף, לזה פירש הכתוב כאשר אמר יוסף פירוש שאמר להם (ל"א) ולא יודע השבע בארץ פני יאכלו ולא ישבעו, ודבר זה הוכר בהתחלת השנה: (אור החיים)

דעת זקנים ותחילנה. על שם שהיו הבריות חולניות מפני הרעב: (דעת זקנים)

[נה] ותרעב כל-ארץ מצרים ויצעק העם אל-פרעה ללחם ויאמר פרעה לכל-מצרים לכו אל-יוסף אשר-יאמר לכם תעשו:

אונקלוס וכפנת כל ארעא דמצרים וצוח עמא קדם לפרעה על לחמא ויאמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף די יימר לכו תעבדון: (אונקלוס)

יונתן וכפינת כל ארעא דמצרים דלא הות מפקא בר זרעא וצוח עמא קדם פרעה בגין לחמא ויאמר פרעה לכל מצראי איזילו לות יוסף דיימר לכו תעבדון: (תרגום יונתן)

רש"י ותרעב כל ארץ מצרים. שהרקיבה תצואתם שאמרו, חוץ משל יוסף (ב"ר נא), אשך יאמר לכם תעשו. לפי שהיה יוסף אומר להם שימולו, (ח) וכשבאו אלל פרעה ואומרים כך הוא אומר לנו, אמר להם ולמה לא תצרתם בך, והלא הכריז לכם ששני הרעב באים, אמרו לו אספנו הרבה והרקיבה, אמר להם אם כן כל אשך יאמר לכם תעשו, הרי גזר על התצואה והרקיבה, מה אם יגזור עלינו וגמות:

שפתי חכמים (ח) לייק מדכתיב אקר יאמר לכס תעסו, למה כתיב כלסון אמירה ולא כתיב אקר יורה, אלל ודאי אמירה היינו מילה, כדכתיב גבי דוד (תהלים קי"ט קס"ג) קס אנכי על אמרתך, והמפרקים הרבו בזה ועיין קס: (שפתי חכמים)

בעל הטורים **לכס תעשו**. בגימטריא המילה תעשו שצוה אותם למול: (בעל הטורים)

כלי יקר **לכו אל יוסף אשר יאמר לכס תעשו**. פירש"י בקש מהם שימולו, טעמו של דבר הוא לפי שמצינו שהערלה נקראת חרפה, כמ"ש (בראשית לד.ד) כי חרפה היא לנו לתת אחותנו לאיש אשר לו ערלה, והרעב נקרא ג"כ חרפה שנאמר (יחזקאל ט.ט) ולא תקחו עוד חרפת רעב בגוים, ע"כ חשב שבהסרת חרפת הערלה יוסר מהם חרפת הרעב, כי הסרת הערלה היא הסרת מותרות הדמים המסבבים העיפוש, ורקיבת התבואה באה ג"כ מצד המותרות והפסולת שבתבואה הגורם הריקוב והעיפוש, וזכות ברית המילה הועיל גם לנח שנאמר (בראשית ו.יח) והקימותי את בריתי אתך פירש רש"י על התבואה והפירות של ירקבו, וכן השיב להם יוסף שימולו, על מה שאמרו אספנו תבואה והרקיבה, וזה מדה כנגד מדה שאם האדם מסיר מתוכו הפסולת שבו, גם ה' יתן הטוב ויסיר הפסולת שבתוך התבואה ממש, שא"א לאדם להסירו, ורז"ל אמרו (סוטה ד:) כל הבא על אשה זונה לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא שנאמר (משלי ו.כה) כי בעד אשה זונה עד ככר לחם כי הבעל ארמית משכה ערלתיה ועוד שהמילה תיקון האבר שלא ירבה במשגל, והמצרים היו שטופי זימה ע"כ היו צריכין תיקון זה בשנת הרעב, ומטעם זה נאמר ביוסף (בראשית מט.כד) ותשב באיתן קשתו, שכבש יצרו באשת פוטיפר ע"כ משם רועה אבן ישראל, כי זכה משם שתבואתו לא הרקיבה והיה רועה וזן אבן ישראל בזכות שלא היה רועה זונות. (כלי יקר)

וַיִּחַזַּק **וְהָרַעַב** **עַל כָּל-פְּנֵי הָאָרֶץ** **וַיִּפְתַּח יוֹסֵף אֶת-כָּל-אֲשֶׁר בְּהֵם וַיִּשְׁבֶּר**
לְמִצְרַיִם **וַיִּחַזַּק** **הָרַעַב** **בְּאֶרֶץ** **מִצְרַיִם:**

אונקלוס **וּכְפָנָא הָוָה עַל כָּל אֶפִי אֶרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יַת כָּל דִּי בְהוֹן עֵיבוּרָא וְזָבִין**
לְמִצְרַיִם **וַיִּתְקִיף** **כְּפָנָא** **בְּאֶרְעָא** **דְּמִצְרַיִם:** (אונקלוס)

יונתן **וּכְפָנָא הָוָה עַל כָּל אֶנְפֵי אֶרְעָא וּפְתַח יוֹסֵף יַת כָּל אוֹצְרֵין דְּבְהוֹן עֵיבוּרָא וְזָבִין**
לְמִצְרַיִם **וַיִּתְקֵף** **כְּפָנָא** **בְּאֶרְעָא** **דְּמִצְרַיִם:** (תרגום יונתן)

רש"י **עַל כָּל פְּנֵי הָאָרֶץ**. מי הם פני הארץ, אלו (ט) העשירים (ב"ר קס): **אֵת כָּל אֲשֶׁר בָּהֶם**. כתרגומו די בהון עיבורא: **וַיִּשְׁבֶּר לְמִצְרַיִם**. שבר לשון מכר ולשון קנין הוא, (י) כאן משמש לשון מכר, שברו לנו מעט אוכל, לשון קנין. ואל תאמר אינו כי אם כתבואה, שאף ביין וחלב מצינו, ולכו שברו כלל כסף וכלל מחיר יין וחלב (ישעיה נה, א.א): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) אצל העניים כובשין את פניהם לארץ ואין נושאין פניהם: (י)
רוצה לפרש שלא תאמר אף על גב שהוא לשון מכר, מכל מקום הוא נמי לשון דגון, וכיון דנכתב בלשון שבר אם כן דוקא גבי תבואה שייך לכתוב לשון שבר גבי קנין, כיון בלשון מכר ולשון דגון שייך בתבואה, אצל גבי יין או שאר משקים לא שייך לכתוב לשון שבר, כיון דאין שייך בהם לשון דגון, ומפרש שאף ביין וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויפתח יוסף את כל. האוצרות שהיו עמם: וישבר למצרים. פי נתן שבר למצרים
וטעמו קנין: (אבן עזרא)

הרמב"ן וישבר למצרים ויחזק הרעב בארץ מצרים. יאמר כי לא פתח יוסף אשר בהם עד שחזק הרעב בארץ לא כאשר צעקו אל פרעה מיד כי העם צועקים כשיש להם מחיה מעט והוא רצה שלא ישאר להם כלום זה טעם והרעב היה על כל פני הארץ כי טרם פתחו אוצרותיו היה הרעב על כל פני הארץ ועוד חזר לבאר שלא מכר להם עד שחזק עליהם מאד או שיפליג הכתוב לומר שהיה רעב של מהומה (הרמב"ן)

אור החיים ויפתח יוסף את כל. טעם שפתח כל האוצרות ולא הספיק בצריך. נתכוון לבדוק בכולן לדעת את אשר יקדים למכור ואת אשר יוכל להתעכב יותר ולא

עוד להיות שאוכל שדה העיר [אשר] [נתן] סביבותיה [נתן בתוכה] לזה נתחכם ופתח כל האוצרות שבכל מקום ומקום כדי שכל עיר ועיר תהיה סמוכה על מה שלפניה ואינו דומה מי שיש לו פת בסלו. גם לא יצטרכו לטרוח להביא כולן ממקום אחד. גם אולי שנתכוון לפתוח כולן כדי כשיראו אנשי העיר כל הריבוי לא ירעבו כי הרעבון יכנס בלב אדם כשיראה שיש מחסור, וכשיראו כל אוצרות הנפתחות יתקרר חום הרעב שבלבם בוער, ואף על פי כן מודיע הכתוב ויחזק הרעב ולא הועיל בהם לצד חוזק הרעב: (אור החיים)

ספורנו ויפתח יוסף את כל אשר בהם. להראותם שהיה בידו כדי לפרנסם: ויחזק הרעב. גם בשאר מזונות בלבד הלחם: (ספורנו)

[טז] וְכָל-הָאָרֶץ בָּאוּ מִצְרַיִם לְשֹׁבֵר אֶל-יוֹסֵף כִּי-חֲזַק הָרָעָב בְּכָל-הָאָרֶץ:

אונקלוס וְכָל דְּיִירֵי אֶרְעָא עָלוּ לְמִצְרַיִם לְמִזְבֵּן עֵיבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרִי תְקִיף פְּפִנָּא בְּכָל אֶרְעָא:
(אונקלוס)

יונתן וְכָל דְּיִירֵי אֶרְעָא עָלוּ לְמִצְרַיִם לְמִיזְבֵּן עֵיבוּרָא מִן יוֹסֵף אֲרוּם תְּקִיף פְּפִנָּא בְּכָל אֶרְעָא:
(תרגום יונתן)

רש"י וכל הארץ באו מצרימה. אל יוסף לשבור, ואם תדרשהו כסדרו, היה לריק לכתוב לשבור
מן יוסף: (רש"י)

בראשית פרק-מב

[א] וַיֵּרָא יַעֲקֹב כִּי יֵשׁ-שָׁבֵר בְּמִצְרַיִם וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב לְבָנָיו לָמָּה תִּתְרָאוּ:

אונקלוס וַחֲזָא יַעֲקֹב אַרְי אֵית עֵיבוּרָא מְזַדְּבָן בְּמִצְרַיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לְבָנָוְהִי לָמָּא
(אונקלוס) תִּתְרָאוּן :

יונתן וַחֲמָא יַעֲקֹב אַרְיִם עַלְלָיָא זְבָנִין וּמִיִּיתָן עֵיבוּרָא מְמִצְרַיִם וַאֲמַר יַעֲקֹב לְבָנָוְהִי
לָמָּא דִּין אַתּוּן דְחָלִין לְמִיחֻת לְמִצְרַיִם : (תרגום יונתן)

רש"י וירא יעקב כי יש שבר במצרים. ומהיכן ראה, והלא לא ראה אלא שמע, שנאמר הנה שמעתי וגו', ומהו וירא, ראה באספקלריא של קדש שעדיין יש לו שבר במצרים, ולא היתה נבואה ממך להודיעו בפירוש שזה יוסף: למה תתראו. למה תראו עצמכם בפני בני ישמעאל ובני עשו (כ) כאילו אתם שבעים, כי באותה שעה עדיין היה להם תבואה (תענית י:). (ולי נראה כפשוטו למה תתראו, למה יהו הכל מסתכלין בכס, ומתמיהים בכס שאין אתם מבקשים לכם אוכל בערם שיכלה מה שצדקם). ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה, למה תהיו כחושים ברעב, ודומה לו ומרוה (ב) גם הוא יורה (משלי יא, כה:). (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דאי אתם מראים עצמיכם בפניהם שאתם שבעים ויש לכם תבואה, כיון שהם הרובים שלנו אזי יבואו אלינו לבקש ליתן להם אוכל, לכך לנו וקנו אוכל כדי שיסברו שאין לנו אוכל, אבל באמת בזמן הזה היה להם אוכל וכו', ולפי זה תתראו הוא לשון שביעה: (ב) ויתחלף האל"ף במלת תתראו לוי"ו שבשקש רוח, וכמוהו רבים, ופירש הקרא בן הוא מרוה תלמידו בעולם הזה גם הוא יורה בעולם הבא. ואם תאמר מאי ראייה זה לפירוש אחרון שפירש שהוא לשון כחישה, אדרבה הא מייתי ראייה שהוא לשון שביעה, ויש לומר דגם לפירוש האחרון הוא ראייה ויהיה תתראו כמו תתרוו, והוא מלשון בלא שביעה, כמו הולך ערירי (לעיל ט"ו ב') ומפרש רש"י (ד"ה הולך) בלא בניס, אף על פי שפירוש יורשים היינו שיש לו בניס, וכן ודקנו את המזבח דכתיב בפרשת במדבר (ד' י"ג) שפירשו דקנו, ואפילו הכי מפרש רש"י (פס ד"ה ודקנו) ויטלו את הדקן, ואם כן הכי נמי כן הוא, והוא כאילו כתב תתרוו דאל"ף מתחלף בו"ו לדאותיות אהו"י מתחלפין זה עם זה, ואפשר

דמורה גם כן יש לפרש מלשון בלא שזיעה ויהיה דומה ממש לתתראו, ויהיה פירוש הפסוק ומורה, כלומר מי שהוא בלא שזיעה בעולם הזה גם הוא יהיה שבע לעולם הבא וק"ל: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וירא יעקב. בעבור היות ההרגשות נחברות במקום אחד יחליפו זו בזו. כמו ראה ריח בני. ומתוק האור. וכן וירא יעקב. כי אחריו כתוב הנה שמעתי: **למה תתראו.** אל תתראו שיש לכם הון או אל תהיו מריבים זה עם זה. כמו נתראה פנים: (אבן עזרא)

הרמב"ן למה תתראו. אל תראו עצמכם שבעים לפני בני עשו וישמעאל (תענית ז) באותה שעה עדיין היתה להם תבואה ומפי אחרים שמעתי שהוא לשון כחישה למה תהיו כחוששים ברעב ודומה לו ומורה גם הוא יורה לשון רש"י ודברי אחרים אין בהם ממש ומה שאומר אל תראו עצמכם שבעים לפני בני ישמעאל ובני עשו לא הבינותי שאין בני ישמעאל ובני עשו עתה בארץ כנען ולמה לא יאמר שלא יראו את עצמן שבעים לפני בני ארץ כנען ואולי היו בני ישמעאל ובני עשו באים מארץ אחוזתם אל יוסף לשבור והיו באים דרך ארץ כנען עוברים עליו ואמר להם שלא יראו עצמן שבעים בפניהם כי יחשדוהו שיש ליעקב תבואה ויבואו אליו לאכול עמו לחם בביתו ואם כן מה שאמר ונחיה ולא נמות טעם אחר הוא הזהירם להיות נשמרים במעט אשר בידם ושילכו לקנות ממנו שלא ימותו כאשר יתום הלחם אשר בידם והנכון למה תתראו במקום הזה כי היה לכם ליסע מיד כאשר שמעתם שיש שבר במצרים כי כבר בסכנה היו אם לא ימהרו לדבר וזה טעם ונחיה ולא נמות (הרמב"ן)

ספורנו למה תתראו. למה תביטו זה אל זה וכל אחד מכם מצפה שילך חבירו ויתור כאמרם ז"ל קדירה דשותפי לא חמימא ולא קרירא וכן נתראה פנים שנראה זה אל זה: (ספורנו)

דעת זקנים וירא יעקב כי יש שבר במצרים. זש"ה עין רואה ואזן שומעת ה' עשה גם שניהם. מה ראה לומר כן וכי כל הגוף לא עשאו הקדוש ברוך הוא אלא כל האברים עתידין ליתן דין וחשבון חוץ מעין ואזן ולמה העין רואה שלא בטובתה וכן האזן מה שאין כן בשאר האברים וא"ר וירא יעקב בא וראה יעקב אדם זקן ויושב בביתו ורואה מה יש במצרים ועשרת בניו יוצאין ונכנסין ואינן רואין. ואע"פ שיעקב ובניו נביאים היו קודם לכן ויוסף לא היה רחוק מהם כי אם מהלך ארבעה או ה' ימים ולא היו יודעין היכן הוא וגם יוסף למה לא הודיע לאביו שהוא במצרים אלא שהטילו חרם ביניהם וגם שתפו להקב"ה וליוסף נמי השביעו שלא לגלות והכתוב מוכיח דכתיב הוציאו כל איש מעלי שלא רצה לגלות לזרים מפני השבועה. וי"א כי כשהיה עבד לא רצה להגיד לו כי יותר היה מצערו וכן כשהיה בבית הסהר. וגם כשהיה מלך לא יאמין לו כי אפילו לבסוף כשספרו לו אחיו לא האמין כדכתיב ויפג לבו כי לא האמין להם ועוד אם היה מגיד לאביו היה ירא שמא ישמעו אחיו ויבהלו ויברחו זה לצפון וזה לדרום מרוב פחד שייראו שיהרגם ונמצא אביו מצטער עליהם וגורם צער גדול לאביו ולכך המתין עד שבאו אחיו אצלו ונתגלה להם תחלה ופייסם בדברים ושאלו בלבו עליהם ואמר להם לבשר לאביהם וכי הוא מושל בכל ארץ מצרים: (דעת זקנים)

ב וַיֹּאמֶר הַגֵּה שְׁמֵעֵתִי כִּי יֵשׁ-שֹׁבֵר בְּמִצְרַיִם רְדוּ-שְׁמָה וְשִׁבְרוּ-לָנוּ מִשָּׁם וְנָחִיהָ וְלֹא נִמְוֹת:

אונקלוס וַאֲמַר הָא שְׁמַעִית אָמְרִין אָרִי אֵית עִיבּוּרָא מְזַדְבֵּן בְּמִצְרַיִם חוּתוּ תַמָּן וְזַבּוּנוּ לָנָא מִתַּמָּן וְנַחֲי וְלֹא נִמְוֹת: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר הָא שְׁמַעִית אָרוּם אֵית עִיבּוּרָא מְזַדְבֵּן בְּמִצְרַיִם חוּתוּ תַמָּן וְזַבּוּנוּ לָנָא מִן תַּמָּן וְנַחֲי וְלֹא נִמְוֹת: (תרגום יונתן)

רש"י רדו שמה. ולא אמר לכו, (מ) רמז למאחזים ועשר שנים שנסתעזדו למאחזים כמנין רד"ו:

שפתי חכמים (מ) לא גרסינן ולא אמר לכו, דמרדו לא שמעינן מידי, דלכריך לכתוב רדו כיון שארץ ישראל גבוה מכל הארצות, וההולך מארץ ישראל למאחזים שייך לכתוב רדו וכמו שכתב הרא"ם, וכן כתוב בכל הפרשה כולה לשון ירידה, אלא לא גרסינן ליה, והכי קשה לרש"י למה לריך למכתב שמה, דהא אחר כך כתיב משם, ואם כן הוה ליה למימר רדו ושברו לנו משם וגו', אלא לכך כתיב שמה רואה לפרש רד"ו שנים יהיו שמה, אבל בלא מלת שמה לא מלינן למדרש מידי, ועוד יש לומר דגרסינן ליה והכי פירושו דקשה לרש"י למה כתיב רדו שהוא לשון ירידה, היה לו לומר לשון מעליא לכו, אף על פי שארץ ישראל גבוה מכל הארצות, אפילו הכי במדבר לנוכח לא היה לו לומר לשון ירידה, אלא רמז וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ושברו. וקנו לנו שבר: (אבן עזרא)

אור החיים ונחיה ולא נמות. טעם הכפל, נתכוון לומר כי אם לא יעשו כן יתחייבו בנפשם בדין העליון ונמצאים מתים בעולם הזה ונידונים לעולם הבא, ובהשתדלותם בדבר יחיו בעולם הזה ולא ימותו לעולם הבא:

או ירצה על זה הדרך ונחיה או לפחות ולא נמות, והכונה היא שאם ישיגו לשבור ברבוי ושופע יחיו כדרך החיים ואם לא ישיגו המספיק ישיגו לפחות הצלת נפשם ממות ברעב: (אור החיים)

ספורנו ונחיה. אע"פ שלא יהיה לשבע נשיג די מחיתנו ובאופן זה ולא נמות ברעב: (ספורנו)

ג וַיִּרְדּוּ אַחֵי-יוֹסֵף עֶשְׂרָה לְשֹׁבֵר בָּר מִמִּצְרַיִם:

אונקלוס וְנָחִתוּ אַחֵי יוֹסֵף עֶסְרָא לְמַזְבֵּן עִיבּוּרָא מִמִּצְרַיִם: (אונקלוס)

יונתן וְנָחִתוּ אַחֵי יוֹסֵף עֶשְׂרָה לְמִזְבֵּן עִיבּוּרָא מִמִּצְרַיִם: (תרגום יונתן)

רש"י וירדו אחי יוסף. ולא כתב בני יעקב, מלמד שהיו מתחרטים במכירתו, ונתנו לזם להתנהג עמו באחוה, ולפדותו בכל ממון שיפסקו עליהם: עשרה. מה תלמוד לומר, והלא כתיב ואת בנימין אחי יוסף לא שלח, אלא לענין האחוה היו חלוקין לעשרה, שלא היתה אהבת כולם ושנאת כולם שזה לו, אבל לענין לשבור זר, כלם לב אחד להם (בב"ר נא, ג): (רש"י)

אור החיים אחי יוסף. פי' נתנו דעתם על האחוה לפדותו:

עשרה. אולי הלכו כולן לחשש הרגיל בשני רעב כי תרע עין אדם ברעהו ועל פת לחם יפשעו לגזול ולהרוג איש אחיהו, לזה הלכו כולם כדי שאיש את אחיהו יעזור, וגם בנימין היו רוצים להוליכו עמם אלא שיעקב לא רצה, והוא אומר ואת בנימין לא שלח וגו', הא למדת שזולת טעם זה גם אותו היה שולח עמהם:

עוד נראה שלא היה מוכר יוסף אלא דבר קצוב לכל אחד, ונתחכם בזה לבי דברים, אי נגלה ואי נסתר, הנגלה כדי שלא יתגרר אדם בתבואה, ויש בזה שבח לו ושבח לקונים, שבח לו כדי שישתכר הוא בכל עליית השערים, ושבח לקונים כי הוא לא יעלה השער ביותר, ואחד נסתר כדי שיבואו כל האחים אצלו כמו שכן היה כי באו כולן לקנות כל אחד הקצוב: (אור החיים)

ספורנו וירדו אחי יוסף עשרה. כי לא היה המשביר מוכר לשום קונה אלא בעד בית א' ולא בעד רבים פן יעשה בו סחורה כמו שהוא המנהג בשני רעב: (ספורנו)

[ד] ואת בנימין אחי יוסף לא שלח יעקב את אחיו כי אמר פן יקרצנו אסון:

אונקלוס ונת בנימין אחיהו דיוסף לא שלח יעקב עם אחיהו ארי אמר דלמא יערענה מותא: (אונקלוס)

יונתן ונת בנימין אחי דיוסף לא שדר יעקב עם אחוי ארום אמר הא הוא טליא ומסותפינא דלמא יארעיניה מותא: (תרגום יונתן)

רש"י פן יקרצנו אסון. ובזית לא יקרצנו אסון, אמר רבי אליעזר בן יעקב, מכאן שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (ב"ר שס, ט): (רש"י)

אבן עזרא אסון. מות: (אבן עזרא)

[ה] ויבאו בני ישראל לשבר בתוך הבאים פי-היה הרעב בארץ כנען:

אונקלוס ואתו בני ישראל למזבן עיבורא בגו עליא ארי הנה כפנא בארעא דכנען: (אונקלוס)

יונתן ואתו בני ישראל כל חד בתרעא חד דלא ישלוט בהון עינא בישא פד ייעלון פחדא למזבון ביני כנענאי דעאלון למזבון ארום הנת כפנא בארעא דכנען: (תרגום)

יונתן

רש"י בתוך הזאים. מטמינין עמנו שלא יכירו, לפי שמה להם אזיהם שלא יתראו כולם צפתח אחד, אלא שיכנס כל אחד צפתחו, כדי שלא תשלוט בהם עין הרע שכולם נאים וכולם גבורים: (רש"י)

אור החיים ויבואו בני ישראל וגו' כי היה הרעב וגו'. הוצרך לחזור לומר כי היה הרעב וגו'. נתכוון לתת טעם להבאים שלא תאמר היכן הוזכרו הבאים לומר בתוכם, לזה אמר כי היה וגו' וישנם לבאים. עוד נתכוון לומר שנתחכמו להחביא עצמם ובאו בתוך אותם שבאים לשבור מטעם שהיה הרעב בארץ כנען שבה לא יכנסו בחשד מרגלות שחשדם יוסף, וזה שיעור הכתוב ויבואו בני ישראל ודרך ביאתם היתה בתוך הבאים שביאתם היא כי היה הרעב וגו': (אור החיים)

ספורנו בתוך הבאים. שהיו הולכי שם חבורות יחד להמלט מן השוללי שרבו אז מפני הרעב: (ספורנו)

ו ויוסף הוא השליט על-הארץ הוא המשביר לכל-עם הארץ ויבאו אחי יוסף וישתחוו-לו אפים

אונקלוס ויוסף הוא דשליט על ארעה הוא דזבין עיבורא לכל עמא דארעה ואתו אחי יוסף וסגידו ליה על אפיהון על ארעה: (אונקלוס)

יונתן ויוסף הוא הנה שליט על ארעה וידע דאחוי עליו למזבון מני נטורין בתרעי קרתא למכתוב כל דעליל ביומא ההוא שמייה ושם אבוי והוא הנה מזבון עיבורא לכל עמא דארעה ואתו אחי יוסף ובלשו בסרטיותא ובפלטייתא ובבתי פונדקתא ולא אשפחוהו ועלו לביתיה וסגדו ליה על אפיהום על ארעה: (תרגום יונתן)

רש"י וישתחוו לו אפים. נשתחוו לו על פניהם, וכן כל השתחואה פשוט ידים ורגלים הוא (רש"י)

אבן עזרא המשביר. מגזרת שבר וטעמו מוכר והוא פועל יוצא לשני פעולים: (אבן עזרא)

הרמב"ן הוא המשביר לכל עם הארץ. איננו ראוי שיהיה השליט על הארץ משנה למלך מצרים מוכר לכל אחד סאה או תרקב מן התבואה ולכן נתעוררו בזה רבותינו ואמרו (ב"ר צא ה) שצוה לשתום כל האוצרות חוץ מאחד בעת ההיא ועל דרך הפשט יתכן שהיו באים לפניו מכל הארצות והוא שואל וחוקר עליהם ומצוה לפקידים תמכרו לאנשי עיר פלונית כך וכך תבואה ממין פלוני והוצרכו בני יעקב לבא לפניו בתוך הבאים מארץ כנען לצוות עליהם כמה ימכרו לארצם כי הם ראשונים לאשר באו מארץ כנען והם באו לפניו בעבור כולם (הרמב"ן)

בעל הטורים וישתחוו לו. בגימטריא בכאן נתקיים החלום: (בעל הטורים)

אור החיים הוא השליט הוא וגו'. פי' הגם שהוא השליט ואין דרך שלטון להתטפל

במכירת התבואה ומה גם בכל כך טורח המופלא אף על פי כן הוא המשביר לכל עם הארץ וטעמו כמוס עמו להכיר ברדת אחיו: (אור החיים)

ספורנו הוא השליט על הארץ הוא המשביר. עם היותו השליט היה הוא בעצמו המוכר ולא היה מאמין בעבדיו כי אמנם היה הכסף רב מאד וראוי לפרעה כאמרו ויבא יוסף את הכסף ביתה פרעה ולכן לא היה שום בר נמכר לקונים בלתי חותמו או כתב ידו: **ויבאו אחי יוסף וישתחוּ לו**. ולפי שעם היותו שליט היה הוא בעצמו המשביר הוצרכו אחי יוסף לבא אליו ולא לדבר אל עבדיו בלבד: (ספורנו)

11 וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶת-אָחִיו וַיִּכְרַם וַיִּתְנַחֵר אֲלֵיהֶם וַיְדַבֵּר אֲתָם קְשׁוֹת וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם מֵאֵין בְּאֲתָם וַיֹּאמְרוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן לְשֵׁבַע-אָכֵל:

אונקלוס וַחֲזָא יוֹסֵף ית אַחוּהִי וְאַשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וְחָשִׁיב מָה דְמַלִּיל לְהוֹן וּמַלִּיל עִמָּהוֹן קְשִׁין וְאָמַר לְהוֹן מָנָן אֲתִיתוֹן וְאָמְרוּ מֵאֶרְעָא דְכְנַעַן לְמַזְבֵּן עִיבּוּרָא: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא יוֹסֵף ית אַחוּי וְאַשְׁתְּמוֹדְעִינוּן וְאַתְעֵבִיד בְּעִינֵיהוּם פְּחִלוֹנָאִי וּמַלִּיל עִמָּהוּם מִלִּין קְשִׁין וְאָמַר לְהוּם מָנָן אֲתִיתוֹן וְאָמְרוּ מֵאֶרְעָא דְכְנַעַן לְמַזְבֵּן עִיבּוּרָא: (תרגום יונתן)

רש"י ויתנכר אליהם. נעשה להם כנכרי (נ) בדברים לדבר קשות (ב"ר נא, 1): (רש"י)

שפתי חכמים (נ) פירוש ויתנכר, הראה עצמו נכרי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויתנכר. מגזרת נכרי הראה שהוא נכרי: קשות. שם התאר והטעם מלות קשות. וכן יענה עזות: ויכרם. בתחלה הכיר שהם אחיו. ואחר הסתכל בכל אחד והכירו וזהו ויכר יוסף את אחיו: (אבן עזרא)

הרמב"ן וירא יוסף את אחיו ויכרם. מיד שראה אותם הכירם ופחד אולי יכירוהו ויתנכר אליהם ששם המצנפת על מצחו וקצת הפנים ושנה עצמו כמו שנאמר באשת ירבעם (מלכים א' י"ב) קומי נא והשתנית ולא ידעו כי את אשת ירבעם וכתוב (שם פסוק ה) ויהי כבואה והיא מתנכרה או יהיה ויתנכר בכאן שהתנכר להם בדבריו שדבר להם קשות ואמר להם בכעס כאילו לא יבא אדם לפניו לשבר מאין באתם לפני ויאמרו מארץ כנען לשבור אוכל וכאשר הזכירו לו זה אז נתברר לו שהם אחיו באמת וזה טעם ויכר יוסף פעם שנית כי נתוסף לו בהם היכר וידיעת אמת ורש"י כתב נעשה להם כנכרי בדברים לדבר אתם קשות ועל דעתו יהיה ויתנכר לומר שדבר כאיש נכרי ואיננו נכון (הרמב"ן)

בעל הטורים ויכרם. ביקש לקבלם בסבר פנים יפות ובא המלאך שמצאו תועה והזכירו מיד ויתנכר אליהם ולכך כתיב אחר כך ויכר לשון יחיד: ויתנכר. בגימטריא על ידי האיש גבריאל: (בעל הטורים)

אור החיים וירא יוסף את אחיו. פ"י ראה אותם בראיית אחים והכיר אחוה להם אלא שאליהם היה מתנכר, והוא אומר ויתנכר אליהם פ"י למה שהם אינם

מכירים אותו לא יקפידו על דברו אליהם קשות כי הוא להם איש נכרי, ועשה כן להביא בנימין כמו שגילה לבסוף, גם לבחון בהם באמצעות המתגלגל לידע מחשבותם אליו באותו מצב, ונתגלה לו כי מתחרטים הם על אשר כבר עשוהו ולחטא יחשבוהו : (אור החיים)

ספורנו ויכירם. שהם אחיו לא שהכיר אחד לאחד : **ויתנכר אליהם.** שנה טעמו ולא דבר בעונה כמנהגו : **קשות.** פן יכירוהו בקול : (ספורנו)

כלי יקר ויכירם ויתנכר אליהם וגו'. מה שחזר ואמר שנית ויכר יוסף את אחיו לפי שההכרה ראשונה קאי על צורת פניהם שהיה מכיר מי המה, והכרה שניה קאי על עניני האחווה והרחמנות כפירש"י, ובעקידה פירש מתחלה ויכירם ויתנכר מכיר ואינו מכיר, ואחר שאמרו מארץ כנען באו אז הכירם הכרה גמורה כי אחיו המה, והראב"ע פירש שמתחלה היה מסופק מי ראובן מי שמעון ואח"כ כאשר נתיישב בהם הכירם הכרה גמורה מי ומי ההולכים.

והנה בענין דבור קשות, ישתומם כל משכיל מה ראה יוסף על ככה לצער את אביו ואת אחיו חנם, ומה שפירש הרמב"ן שעשה כל זה כדי שיתקיימו החלומות כו', אם ירצה ה' בקיומם המה יתקיימו מעצמם ויוסף מה פעל. והנראה לי בזה שמה שלא גלה לאביו עדיין כי הוא חי לפי שחשב אם הקדוש ב"ה לא גלה לו א"כ רצה הקב"ה בצערו כ"ב שנה מדה כנגד מדה ואיך יגלה הוא מה שכסה הקב"ה, כי מצא בשכלו שנגזר על אביו צער כ"ב שנים שלמים מיום ליום כנגד אותן כ"ב שנים שלא קיים מצות כבוד אביו, ואחר שנשלמו אז נתודע יוסף אל אחיו, ומה שציער את אחיו עשה כל זה למרק עונם במה שמכרו אחיהם וגדול עונם מנשא וצריכין מירוק יסורין מדה כנגד מדה.

וקרוב לזה פירש מהרי"א, והנני מוסיף על דבריו לפרש כל הפרטים והקורות, כי עלילה ראשונה של מרגלים אתם למרק העון שחשבו את יוסף למרגל ורכיל לראות ערות אחיהם, כי בבואו אליהם דותינה כתיב ובטרם יקרב אליהם וגו'. כי המה חשבו שרצונו להתקרב אליהם ולרגל מה יעשו אחיו כדי לחזור ולהביא איזו דבה לאביו עליהם, וכל רכיל גורם לשפיכת דמים כמ"ש (יחזקאל כב.ט) אנשי רכיל היו בך למען שפוך דם, לפיכך בטרם יקרב אליהם להרוג אותם יתנכלו המה להמיתו, כי חשבו שהבא להרגך השכם להרגו בטרם יקרב הוא אליך. ולכך נאמר ויזכור את החלומות קודם שאמר אליהם מרגלים אתם. לפי שזכר שחלם לו והנה תסובנה אלומותיכם ולא פירש מהו הסיבוב, אלא ודאי שסופם להיות בעלילות מרגלים כי כל מרגל הולך ומסבב את כל העיר לראות מהיכן היא נוחה ליכבש, וראיה ממה שנכנסו בעשרה שערי העיר סחור סחור וע"י סבוב זה ישתחוו לאלומתו של יוסף, כי יבואו בעלילת מרגלים אתם לראות ערות הארץ באתם. ובזה נתמרק העון שחשבו את יוסף למרגל הבא לראות ערות מעשיהם וכנגד מה שהשליכו את יוסף לבור ויאסוף אותם אל משמר, פירש רש"י בית האסורים דהיינו בור כמ"ש ביוסף ויתנהו אל בית הסוהר, ויוסף אמר כי שמו אותי בבור, והוכרח רש"י לפרש כן שאם היה בית המשמר באיזו חדר לא היה מדה כנגד מדה, לפיכך ויקח מאתם את שמעון כי הוא השליכו לבור.

ואמרו דרך וידוי אבל אשמים אנחנו וגו', לפי ששמעו שאמר יוסף את האלהים אני ירא וגו' וראו האמת שכך הוא שהרי גמל חסד עמהם ושלח רעבון ביתם ולא עכב כ"א את שמעון, אם כן אין לתלות כל הקורות במושל עז ומעליל, שהרי הוא ירא אלקים, אלא ודאי שעונותם הטו אלה, ע"כ היו מתודים אחר שאמר את

האלהים אני ירא ולא קודם לכך שנתן את כולם במאסר, לפי שאח"כ ראו עין בעין שבמדה שמדדו נמדד להם.

ועלילת הגביע היתה, כדי שעל ידו יהיו בחשש עבדות כמו שפסקו על עצמם הננו עבדים לאדוני, כי בזה יתמרק העון שמכרו את יוסף לעבד, וכשפרו כל הקורות ליעקב אמר א"כ איפוא זאת עשו, מהו לשון איפוא, אלא שאמר אם זאת האיפה היוצאת למדוד לכם, באיפה ומידה, בסאסאה בשלחה תריבנה (ישעיה כז.ח) ואינו במקרה כי אם בהשגחה זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם וגו'. כדי לכפר על מה שמכרוהו לישמעאלים נושאים נכאת וצרי ולוט, כך יביאו מנחה מן המינים אלו כדי שע"י מושל זה יתמרק כל העון, ואע"פ שיעקב לא ידע מן המכירה מ"מ רוח ה' דבר בו להביא מנחה מן מינים אלו, ואל שדי יתן לכם רחמים, כי בזה יתמרק העון שלא נתנו רחמים לאחיהם בהתחננו אליהם. (כלי יקר)

ח יִכָּר יוֹסֵף אֶת-אָחָיו וְהֵם לֹא הִכְרָהוּ:

אונקלוס וְאַשְׁתְּמוֹדֵעַ יוֹסֵף יָת אַחוּהִי וְאַנּוֹן לֹא אֲשְׁתְּמוֹדֵעוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְאַשְׁתְּמוֹדֵעַ יוֹסֵף יָת אַחוּהִי דְכַד אֶתְפָּרַשׁ מְנַהוּם הָהוּם לְהוּם רוּשְׁם דְקָן וְאַיִנוֹן לֹא אֲשְׁתְּמוֹדֵעוּהִי דְלֹא הָהוּם לִיהִ רוּשְׁם דְקָן וְהִהוּא שְׁעֵתָא אֵית לִיהִ: (תרגום יונתן)

רש"י ויכר יוסף וגו'. לפי שהניחם חתומי זקן (ב"מ לט: כתובות כז:): והם לא הכירוהו. סילא מאלכלם כלל חתימת זקן. ועכשיו מלאוהו בחתימת זקן. ומלכא אגדה ויכר יוסף את אחיו, כשנמסרו זידו הכיר שהם אחיו וריחם עליהם, והם לא הכירוהו כשנפל זידם לנהוג בו אחוה: (רש"י)

הרמב"ן והם לא הכירוהו. כלל ולא הוצרך עוד להתנכר אליהם ואמרו רבותינו (יבמות פח) בטעם ההכרה לפי שהניחם חתומי זקן והם לא הכירוהו שיצא מאצלם בלא חתימת זקן ועכשיו מצאוהו בחתימת זקן והנה יששכר וזבולון אינם גדולים מיוסף רק מעט אבל כיון שהכיר את הגדולים הכיר את כולם ועוד היה מכירם מדעתו שיבאו שם והם לא הכירוהו שלא נתנו לבם שיהיה העבד אשר מכרו לישמעאלים הוא השליט על הארץ ואמר רבי אברהם ויכירם בתחלה הכיר שהם אחיו ואחרי כן הסתכל בכל אחד והכירו (הרמב"ן)

בעל הטורים לא הכירוהו. ב' במסורה הכא ואידך גבי איוב ויראו אותו מרחוק ולא הכירוהו. מה התם לא הכירוהו בשביל שנשתנה מחמת היסורים אף כאן לא הכירוהו בשביל שנשתנה שהיה עבד ונעשה שר וגדול בכל הארץ. ומיהו התם לא הכירוהו מרחוק אבל כשקרבו אליו הכירוהו והכא לא הכירוהו כלל שלא העלו על דעתם שיגיע יוסף למעלה כזו: (בעל הטורים)

אור החיים ויכר יוסף וגו'. פי' הגם שהוא הכירם לצד שהניחם בחתימת זקן ומטבע אנושי כשתולד הידיעה בלב א' מהשנים גם בלב השני יתעורר בחינת הזכרון כי הלבבות יגידו סודות נעלמים כאומרם (משלי כז) כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם, וידקדקו בעינים במצח בדיבור והידיעה הולכת וגדלת עד

שישלים הבחון, אף על פי כן מודיע הכתוב שהם לא הכירוהו, והטעם לצד ראותו ברום המעלות החליטו הבחינה והרחיקו מלבם מחשוב דבר זה: (אור החיים)

ספורנו ויזכר יוסף את אחיו. אחד לאחד ואחר כך: (ספורנו)

ט ויזכר יוסף את החלמות אשר חלם להם ויאמר אלהם מרגלים אתם לראות את-ערוֹת הארץ

אונקלוס וידכיר יוסף את חלמִיָא די חלים להון וְאָמַר להון מְאָלְלִין אֶתְוֹן לְמַחְזִי בְדָקָא דְאַרְעָא אֶתְיִתוֹן: (אונקלוס)

יונתן וידכיר יוסף את חלמִיָא דְחֵלֶם עֲלֵיהוֹם וְאָמַר להוֹם אֲלֵי אֶתְוֹן לְמַחְמִי בְדָקָא מְטַעֲיָתָא דְאַרְעָא אֶתְיִתוֹן לְמַחְמִי: (תרגום יונתן)

רש"י אשר חלם להם. עליהם, וידע שנתקיימו, שהרי השתחוּ לו: ערות הארץ. גלוי הארץ, מהיכן היא נוחה ליכבש, כמו את מקורה הערה (ויקרא כ, יח), וכמו ערום ועריה (יחזקאל טז, ז), וכן כל ערוה שבמקרא לשון גלוי. ותרגם אונקלוס בדקא דארעא, כמו בדק הבית, (ב) רעוע הבית, אבל לא דקדק לפרשו אחר לשון המקרא: (רש"י)

ספתי חכמים (ב) פירוש סדק של קיר: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ערות הארץ. בעבור היות המנהג להסתיר הערוה שהיא דבר מגונה על כן אמר דרך משל. או בעבור היות הערוה נסתרת כך אתם באים לראות את סוד הארץ והוא הנכון בעיני: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויזכר יוסף את החלומות אשר חלם להם. עליהם וידע שנתקיימו שהרי השתחוּ לו לשון רש"י ולפי דעתי שהדבר בהפך כי יאמר הכתוב כי בראות יוסף את אחיו משתחווים לו זכר כל החלומות אשר חלם להם וידע שלא נתקיים אחד מהם בפעם הזאת כי יודע בפתרונם כי כל אחיו ישתחוּ לו בתחילה מן החלום הראשון והנה אנחנו מאלמים אלומים כי "אנחנו" ירמוז לכל אחיו אחד עשר ופעם שנית ישתחוּ לו השמש והירח ואחד עשר כוכבים מן החלום השני וכיון שלא ראה בנימן עמהם חשב זאת התחבולה שיעליל עליהם כדי שיביאו גם בנימין אחיו אליו לקיים החלום הראשון תחילה ועל כן לא רצה להגיד להם אני יוסף אחיכם ולאמר מהרו ועלו אל אבי וישלח העגלות כאשר עשה עמהם בפעם השניה כי היה אביו בא מיד בלא ספק ואחרי שנתקיים החלום הראשון הגיד להם לקיים החלום השני ולולי כן היה יוסף חוטא חטא גדול לצער את אביו ולהעמידו ימים רבים בשכול ואבל על שמעון ועליו ואף אם היה רצונו לצער את אחיו קצת איך לא יחמול על שיבת אביו אבל את הכל עשה יפה בעתו לקיים החלומות כי ידע שיתקיימו באמת גם הענין השני שעשה להם בגביע לא שתהיה כוונתו לצערם אבל חשד אולי יש להם שנאה בבנימין שיקנאו אותו באהבת אביהם כקנאתם בו או שמא הרגיש בנימין שהיה ידם ביוסף ונולדה ביניהם קטטה ושנאה ועל כן לא רצה שילך עמהם בנימן אולי ישלחו בו ידם עד בדקו

אותם באהבתו ולזה נתכוונו בו רבותינו בבראשית רבה (צג ט) אמר רבי חייא בר' אבא כל הדברים שאתה קורא שדיבר יהודה בפני אחיו עד שאתה מגיע ולא יכול יוסף להתאפק היה בו פיוס ליוסף פיוס לאחיו פיוס לבנימין פיוס ליוסף ראה היאך נותן נפשו על בניה של רחל וכו' וכן אני אומר שכל הענינים האלה היו ביוסף מחכמתו בפתרון החלומות כי יש לתמוה אחר שעמד יוסף במצרים ימים רבים והיה פקיד ונגיד בבית שר גדול במצרים איך לא שלח כתב אחד לאביו להודיעו ולנחמו כי מצרים קרוב לחברון כששה ימים ואילו היה מהלך שנה היה ראוי להודיעו לכבוד אביו ויקר פדיון נפשו ויפדנו ברוב ממון אבל היה רואה כי השתחויית אחיו לו וגם אביו וכל זרעו אתו אי אפשר להיות בארצם והיה מקוה להיותו שם במצרים בראותו הצלחתו הגדולה שם וכל שכן אחרי ששמע חלום פרעה שנתברר לו כי יבאו כלם שמה ויתקיימו כל חלומותיו

"ויאמר אליהם מרגלים אתם" - העלילה הזאת יצטרך להיות בה טעם או אמתלא כי מה עשו להיות אומר להם ככה וכל הארץ באו אליו והם בתוך הבאים כמו שאמר לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען ואולי ראה אותם אנשי תואר ונכבדים לבושי מכלול כולם ואמר להם אין דרך אנשים נכבדים ככם לבא לשבור אוכל כי עבדים רבים לכם ויתכן שהיו בתחילת הבאים מארץ כנען והוא טעם ויבאו בני ישראל לשבור בתוך הבאים כי היה הרעב בארץ כנען כי עתה באו משם הראשונים ויאמר להם יוסף מרגלים אתם כי מארץ כנען לא בא אלי אדם לשבור אוכל וזה טעם מאין באתם שאמר להם בתחילה (הרמב"ן)

אור החיים ויזכור יוסף וגו' ויאמר אליהם מרגלים וגו'. פי' לצד שזכר החלומות אשר חלם להם כפי האמת והם חשדוהו כי שקר בפיו ואומר מה שהוא מקוה להתגדל עליהם, גם הוא נתכוון לכפר עונם ויאמר להם **מרגלים אתם לראות וגו'** ואין בפיכם נכונה: (אור החיים)

ספורנו ויזכור יוסף את החלומות אשר חלם להם. זכר להם את החלומות שבתלוי האלומות היו כלם משתחיים ושאלומתו קמה וגם נצבה שלא נפלה אחר שקמה. ולכן רצה שיבאו כלם ויבשרם ויתקיים בו ענין וגם נצבה: **לראות את ערות הארץ באת'**. לראות אם יש אתנו מזון מספיק לארצנו ולא באתם לקנות כי אין מנהג שאר הבאים שיהיו עשרה יחדיו שואלים: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר אליהם מרגלים אתם לראות את ערות הארץ באתם. נתקשו המפרשים בויכוח זה ובשנוי הלשון במה שהזכיר מרגלים וערות הארץ שניהם יחד, ולפעמים מרגלים לבד ולפעמים יזכור ערות הארץ לבד, הלא דבר הוא. ובעקידה ומהרי"א תמצא דרך אחד לכל הספיקות כמנהגם כי דרך אחד לשניהם על הרוב, והקרוב אלי לומר בזה שהיו כאן עלילות שני דברים כדרך שפירש בספר תולדות יצחק שיש שני מיני מרגלים, אחד הוא המרגל באנשי המלחמה מה הם עושים ומה הם מדברים ואנה ילכו, השני הוא המרגל באיזו מקום ומהיכן העיר נוחה ליכבש, וכנגד הראשונה אמר מרגלים אתם, וכנגד השניה אמר ערות הארץ באתם לראות.

ועל פי דרך זה, נראה ליישב כל השנויים שבפסוקים אלו לפי ששני אלו כל אחת קשה משל חברתה, כי יוסף הוצרך ליתן סבה וטעם לכל עלילה, כי מצד שראה אותם מטמינים את עצמם בתוך הבאים אמר מרגלים אתם, כי זה מופת חותך שאתם נחבאים בין האנשים לשמוע מה יספרו האנשים זה לזה על כן אתם מתפזרים בין אנשים הרבה, כי זה ישמע כאן וזה במקום אחר וזה מופת גדול

אשר אין פה להשיב עליו, ומצד שראה אותן נכנסין בעשרה שערי העיר חשדם בערות הארץ באתם לראות, אבל מכל מקום אינו מופת גדול כל כך כמו הראשון, כי יכולין אתם לתרץ ולומר שאין לכם שייכות זה עם זה וכל אחד בא מדרך אחר וקרה מקרה שבתוך העיר נתוועדתם יחד, כי אין זה רחוק שעשרה שלוחים יתוועדו יחד לשבר בר, אבל ענין המרגלים אינו תלוי בזה, כי את"ל שכן הוא מכל מקום מה שכל אחד מכם מטמין עצמו כגנב זה מופת שכל אחד מכם מרגל, ע"כ אני אומר שתרווייהו איתנהו בכס והאחד ראייה על חבירו, ולא זו שמרגלים אתם אלא אפילו לראות בערות הארץ אתם חשודים, אע"פ שעל זה יש לכם התנצלות מ"מ מאחר שודאי מרגלים אתם א"כ גם לראות ערות הארץ קרוב לודאי. (כלי יקר)

יג וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנָי וְעַבְדֶּיךָ בָּאוּ לְשֹׁבֵר-אֶכָּל:

אונקלוס וַאֲמָרוּ לֵיהּ לֹא רַבּוֹנֵי וְעַבְדֶּיךָ עָלוּ לְמִזְבֵּן עֵיבּוֹרָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ לֵיהּ לֹא רַבּוֹנֵי וְעַבְדֶּיךָ אָתָּן לְמִזְבֵּן עֵיבּוֹרָא: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא אֲדֹנָי. לֹא תֹאמְרוּ כֵן, (ע) שְׁהֵרִי עַבְדֶּיךָ בָּאוּ (פ) לְשֹׁבֵר אֶכָּל: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) הוֹלְכֵךְ לְהוֹסִיף מַלְוֹת תֹּאמַר כֵּן, כִּיּוֹן שִׁפְסַק עֲלֵיהֶם שְׁהֵם מִרְגָּלִים לֹא תִפּוֹל עַל זֶה כִּי אִם מַלְוֹת אֵל, כִּמוֹ שִׁמְלִינוּ גְבִי חֲנָה, שִׁחֲשָׁבָה עָלַי לְשִׁכּוּרָה וְהִשִּׁיבָה לִּי (שְׁמוֹנֶה-עָרֵי ט"ז) אֵל תִּתֵּן אֲמַתְךָ לִפְנֵי בַת בְּלִיעֵל, אֲבָל מַלְוֹת לֹא, תִפּוֹל כְּשֶׁהֵיחַ תִּשְׁוֶבָה עַל שְׁאֵלָה אוֹ בְּקֶשָׁה: (פ) אִינן זֶה הוֹכַחָה, כִּי יוֹסֵף אָמַר לֹא כִּי אֲלֹא לְרַגֵּל הָאָרֶץ בָּחַתֶּם, אֲלֹא הֵכִי פִירוֹשׁוֹ לֹא תֹאמְרוּ כֵן אֲלֹא הֵרִי עַבְדֶּיךָ וְכוּ', וְהוּא כִּמוֹ אֲבָל עַבְדֶּיךָ כו': (שפתי חכמים)

אור החיים וַיֹּאמְרוּ לֹא אֲדֹנָי וְגו'. פִּי דָבָר זֶה אֵין מִקּוֹם לְחוֹשְׁדָנוּ בּוֹ הֵגֵם שֶׁהֵינּוּ בָאִים בְּלֹא סִיבָה, וְעוֹד עַבְדֶּיךָ בָּאוּ וְגו' פִּירוֹשׁ סִיבַת בִּיאַתְנוּ הֵלֵא הִיא יְדוּעָה וְגִלּוּיָהּ: (אור החיים)

כלי יקר (י-יא) וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לֹא אֲדֹנָי וְגו', כִּלְנוּ בְנֵי אִישׁ אֶחָד נַחֲנוּ, עַל כֵּן הֵינּוּ מִתֵּיירָאִים בְּעֵין הָרַעָה הַשּׁוֹלֵט בִּיּוֹתֵר כְּשֶׁרואִין מִסְפֵּר אַחִים יִפֶּה תּוֹאֵר בְּמִקּוֹם אֶחָד, מֵאִילוֹ הִיָּה כֹל אֶחָד בֶּן אִישׁ אֶחָד, וְכֵן צוּה לָנוּ אֲבִינוּ לְמָה תִּתְרָאוּ, וּמִזֶּה לְמַדְנָה לְהִטְמִין עֲצָמֵינוּ בְּתוֹךְ הַבָּאִים, וְאִ"כ לֹא הָיוּ עַבְדֶּיךָ מִרְגָּלִים כִּי כֹל אִישׁ בְּחִזְקַת כְּשֶׁרוֹת הוּא, וּמִי שֶׁרוּצָה לְהוֹצִיאוֹ מִחִזְקָתוֹ עָלָיו לְהַבִּיא רְאִיָּה, וּמֵאַחֵר שֶׁאֵין לָךְ רְאִיָּה אַחֲרַת כִּי אִם הִטְמַנְתָּ בְּתוֹךְ הַבָּאִים, וְהֵרִי אֲנוּ מִתְרַצִּים זֶה וְאֵין לָךְ רְאִיָּה וּמִמִּילָא נִדְחוּ גַם דְּבָרָיו שֶׁל עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאֵתֶם לְרְאוֹת, וְלֹא הוֹצִרְכוּ הָאֲחִים לְזִכּוֹר זֶה כִּי גַם יוֹסֵף הוֹדָה שֶׁטַעֲנַת עֲרוֹת הָאָרֶץ בְּאֵתֶם לְרְאוֹת תִּלּוּי בְּטַעֲנַת מִרְגָּלִים אֲתֶם, וְכִשְׁנִדְחִיתָ טַעֲנַת מִרְגָּלִים אֲתֶם אִ"כ מִמִּילָא נִדְחִיתָ גַם טַעֲנַת עֲרוֹת הָאָרֶץ. (כלי יקר)

[יא] פָּלְנוּ בְּנֵי אִישׁ-אֶחָד נָחְנוּ פָּנִים אֲנַחְנוּ לֹא-הָיוּ עֲבָדֶיךָ מְרַגְלִים:

אונקלוס פָּלְנָא בְּנֵי גְבְרָא חַד נְחָנָא פִּינְנֵי אֲנַחְנָא לָא הָווּ עֲבָדֶיךָ אֱלִילֵי: (אונקלוס)

יונתן פָּלְנָא בְּנֵי גְבְרָא חַד נְחָנָא מְהֻמְנֵי אֲנַחְנָא לָא הָווּ עֲבָדֶיךָ אֱלִילֵי: (תרגום יונתן)

רש"י כלנו בני איש אחד נחנו. נלכדה בהם רוח הקדש וכללוהו עמהם, שאף הוא בן אציהם: כנים. אמתיים כמו בן דברת (שמות י, כט.), בן בנות כלפחד דוברות (במדבר כז, ז), ועברתו לא בן כדיו (ישעיה טז, ו): (רש"י)

אבן עזרא נחנו. בלא אליף והוא האמת: כנים. נאמנים. ויתכן להיותו מגזרת בן תעשה כאשר דברת או מגזרת בן בנות צלפחד כמו האמת: (אבן עזרא)

הרמב"ן כלנו בני איש אחד נחנו. יתכן לפרש הטענה הזאת כי אמרו מפני היותנו אחים בני איש אחד ולא נפרד זה מזה כי בן רצון אבינו באנו כלנו כאחד לשבר אוכל ולא שלחנו אחד ממנו עם עבדיו וכן היה הדבר כי למה ישלחם כולם אלא שאין רצונם להפרד זה מזה גם יתכן שעשו כן בעבור כובד הרעב שלא יגזלו מעבדיהם בדרך את השבר אשר יביאו ויתכן שאמרו לו כלנו בני איש אחד נחנו תוכל לחקור עליו כי הוא נודע בשערים בכבוד עשרו ורוב בניו ואם תשאל ותחקור תדע כי כנים אנחנו ואנשים צדיקים בני צדיק ולא מרגלים וטעם לא היו עבדיך מרגלים כי כנים אנחנו מנעורינו בכל דברינו לא היו עבדיך מרגלים מאז ועד עתה וכן (להלן פסוק לא) לא היינו מרגלים מעולם ורבותינו נתעוררו כמו שאמרנו ודרשו (ב"ר צא ו) שנכנסו בעשרה פתחים כדרך מרגלים ולכך העליל עליהם וטענה נכונה היא אבל לא הזכיר אותה הכתוב ועוד שאמרו לו בתחלה כלנו בני איש אחד נחנו והיא שמחייבת אותם ויתכן שמתחלה אמר להם נכנסתם בעשרה פתחים ועכשיו אתם נועדים במקום אחד ונקשרים יחדיו אין זה רק דרך מרגלים ואמרו לו בעבור היותנו אחים נאספנו יחד ואמר להם לא כי ערות הארץ באתם לראות כי אם אתם אחים היה לכם ליכנס בפתח אחד כאשר אתם עתה יחדיו אז אמרו כי האחד איננו והלכו לבקשו והכתוב לא יחוש להאריך בטעם הטענות (הרמב"ן)

בעל הטורים בני איש אחד נחנו. ולא אמרו אנחנו רמז שאחד ממנו חסר: נחנו. גי' במסורה הכא. ואידך נחנו נעבור חלוצים. נחנו פשענו. וזהו שדרשו שאמרו נחנו להרוג כל העיר באנו אם לא יתנוהו לנו וזהו בשביל שנחנו נעבור חלוצים להלחם אם לא יתנוהו לנו לפדותו לכך נחנו פשענו: מרגלים אתם. פירוש ולא אני שיהושע שיצא ממנו לא היה בעצת מרגלים והם אמרו לא היו עבדיך מרגלים פירוש יהודה השיבו כי היה ראש המדברים גם ממני יצא כלב שלא היה בעצת המרגלים: לא היו. בגימטריא כלב: (בעל הטורים)

אור החיים כולנו בני איש וגו'. פירוש ובזה אין מקום לחשד ריגול כי המרגלים יבחרו להיות מענפים רבים, וכמו בן תמצא במרגלים ששלח משה, וגם ב' ששלח יהושע לא היו בני איש אחד כי בן דרך הבוחן בענין זה, ואומרו כנים אנחנו פירוש אחר שמודיעים עצמם יוצדק כי הם כנים כי הוא הפך משפט המרגלים שלא יודיעו עצמם:

לא היו עבדיך וגו'. אמרו לשון עבר פירוש בביאתם לארץ. כי עתה אחר שהרגיש בהם אינם צריכין לומר שאינם מרגלים כי ודאי שלא ירגלו עוד. או יכוונו לומר שאחר שאמרו טענותיהם לשלול הריגול בהם אין מציאות לסתור טענותם ולחושדם ברוגלים אלא אם כבר היו מרגלים קודם, ולזה אמרו **לא היו עבדיך מרגלים** קודם ולזה לא יכנסו עתה בחשד: (אור החיים)

ספורנו כלנו בני איש אחד נחנו. ואם היינו מרגלים היה במצות איזה מלך ולא יבחרו פקידיו כל המרגלים בני איש אחד אבל כאנו יחדיו מפני שאנו אחים: **כנים אנחנו.** בכל עסקינו: **לא היו עבדיך מרגלים.** מעולם ואין ראוי לחשוד אותנו במרגלות עתה: (ספורנו)

דעת זקנים כלנו בני איש אחד. תימה מה תשובה היא שלא היו מרגלים. וי"ל שאלו היו מרגלים ששלחו אותם לרגל הארץ היו שולחים בני אדם שהם נכרים זה לזה ולא אחים. מהרב מאיר מלחמ"ה: (דעת זקנים)

יב וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים לֹא כִּי-עֲרַתְתָּ הָאָרֶץ בְּאֵתֶם לְרְאוֹת:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן לָא אַרִי בְדָקָא דְאַרְעָא אֶתִיתוֹן לְמַחְזִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹן לָא אֶלְהוֹן עֲרִית מְטַעֲנִית אַרְעָא אֶתִיתוֹן לְמַחְמִי: (תרגום יונתן)

רש"י כי ערות הארץ באתם לראות. שהרי נכנסתם בעשרה פערי העיר, (5) למה לא נכנסתם בשער אחד (ב"ר נ"א, א: (רש"י)

שפתי חכמים (5) שיוסף היה יודע שאחיו באין לשבר אוכל, והיה מכוה לשומרי השער שכל מי שיבא לעיר יכתוב שמו ושם אביו ויבאו ויראו לו, ועשרה שומרי השער באו, ובכל מקום היה מולא, בזה ראובן בן יעקב, ובזה שמעון בן יעקב, ובזה היה יודע שבעשר פערים נכנסו. ואם תאמר למה לא פירש רש"י זה לעיל (פ' ט') גבי לראות את ערות הארץ וגו', ויש לומר דבכאן מוכח שפיר מדכתיב אחר כך ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו', מה ענין תשובה זו על מה שאמר להם מרגלים אתם, אלא על כרחך צריך לומר שיוסף מתחילה אמר להם שהרי נכנסתם בי' פערי העיר, והם השיבו לו לא, כי אלא כולנו בני איש אחד וגו' והאחד איננו, ובשביל אותו אחד נתפזרנו: (שפתי חכמים)

אור החיים ויאמר אליהם לא כי וגו'. פ"י לא יאמנו דבריכם כי מעשיכם מוכיחים שבאתם לראות ערות הארץ, והטעם שנכנסו כל אחד בשער אחד כאומרם ז"ל (ב"ר פ' צ"א) שכל אחד מהשבטים נכנס בשער אחד וזה יגיד כי ערות הארץ באתם וגו': (אור החיים)

ספורנו לא. אין זה אמת שתהיו אחים: כי ערות הארץ באתם לראות. אבל נועצתם לומר שאתם אחים כדי לבא יחדיו ולראות ערות הארץ: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות. עתה אני אומר שערות הארץ באתם לראות הוא טענה בפני עצמה ואינה תלויה בטענת מרגלים אתם, כי מתחילה עשיתי טענה זו סניף אל טענת מרגלים אתם, כי זולתה הייתי אומר שמא אין לכם שייכות זה עם זה ובמקרה נתוועדתם יחד תוך העיר, אבל עכשיו שבאתם לתרץ ההטמנה ולומר שכולכם אחים ואתם מתייראים מן עין הרע אם כן אני רואה שוועוד שלכם אינו במקרה, ואם כן למה נכנסתם בעשרה שערי העיר ודאי לפי שערות הארץ באתם לראות. (כלי יקר)

[יג] ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים | אנחנו בני איש-אחד בארץ כנען והנה הקטן את-אבינו היום והאחד איננו:

אונקלוס ואמרו תרין עשר עבדיך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד ליתוהי: (אונקלוס)

יונתן ואמרו תריסר עבדיך אחין אנחנא בני גברא חד בארעא דכנען והא זעירא עם אבונא יומא דין וחד נפק מלכותן ולית אנחנא ידעין מה הוה בסיפיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמרו שנים עשר עבדיך וגו'. ובזביל אותו אחד שאיננו, נתפזרנו צעיר לזקן: (רש"י)

בעל הטורים והאחד איננו. וסמיך ליה ויאמר אליהם יוסף שהיה מכה בגביע ואומר אני מנחש ששמו יוסף: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמרו שנים וגו'. פירוש טעם שנכנסנו בסדר זה כי אנחנו שנים עשר והאחד איננו לזה נתפרדנו וכל אחד נכנס בשער אחד אולי ימצא אחד ממנו את האחד שאיננו, ואמרו הנה הקטן את אבינו זה מופת חותך כי צדק יהגה חיכם כי אמרו דבר שיכול ליבחן: (אור החיים)

ספורנו שנים עשר עבדיך וכו'. הנה מה שאמרנו יתברר כי אמנם אבינו עודנו חי בארץ כנען ויגיד הוא ושכניו שהיינו י"ב בניו וחסר אחד והקטן נשאר לכלכל ובכל אלה הפרטים יתברר האמת אצלך: (ספורנו)

כלי יקר ויאמרו שנים עשר עבדיך אחים אנחנו וגו'. בזה נתנו התנצלות על שני הטענות כאחד, על מה שחשדם במרגלים אתם מאחר שהטמינו עצמם בתוך הבאים, אמרו שנית אחים אנחנו והיינו מתייראים מן עין הרע, ועל מה שחשדם בערות הארץ באתם לראות אחר שנכנסו בעשרה שערי העיר, אמרו והנה הקטן את אבינו היום והאחד איננו ובעבור האחד שאיננו נתפזרנו בכל עשרה שערים לבקשו. (כלי יקר)

[יד] ויאמר אליהם יוסף הוא אשר דברתי אליכם לאמר מרגלים אתם:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף הוּא דִּי מְלִילִית עֲמִכוֹן לְמִימַר אֶלְיָי אֲתָנוּן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹם יוֹסֵף הוּא דְּמִלְלִית עֲמִכוֹן לְמִימַר אֶלְיָי אֲתָנוּן : (תרגום יונתן)

רש"י הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי. הַדְּבַר אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי שְׂאֲתֵם מַרְגְּלִים, (ה) הוּא הָאֲמַת וְהַנְּכוּן, זֶהוּ לְפִי פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְּרָשׁוֹ, אָמַר לְהֵם, וְאִילוּ מִלְּאֲתֵם אֲוֹתוֹ וּיְפַסְקוּ עֲלֵיכֶם מִמּוֹן הַרְבֵּה, תְּפִדוּהוּ, אָמְרוּ לוֹ הֵן, אָמַר לְהֵם, וְאִם יֹאמְרוּ לָכֶם שְׁלַח יַחְזִירוּהוּ בְּשׂוֹם מִמּוֹן מַה תַּעֲשׂוּ, אָמְרוּ לַכֵּךְ בָּאֲנוּ, לְהַרְוֹג אֹו לְיַהַרְגַּ, אָמַר לְהֵם הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי אֲלֵיכֶם, לְהַרְוֹג בְּנֵי הָעִיר בְּאֲתֵם, מִנְחָשׁ אֲנִי בְּגַזְעֵי שְׁלִי, שְׁשָׁנִים מִכֶּם הִחְרִיצוּ כַּדָּךְ גְּדוּל שֶׁל שָׂכָם: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דַּקְשָׁה לְרַש"י הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי מִשְׁמַע דְּהֵם נְמִי אָמְרוּ שְׂמַרְגְּלִים הֵם, וְלַכֵּךְ קָאֲמַר יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי, וְאִין זֶה אֲמַת כִּי הֵם אָמְרוּ לֹא מַרְגְּלִים אֲנַחְנוּ, וּמִתְרַץ דִּהוּא הִיא רַחוּי לְכַתּוּב בְּסוּף, כְּלוֹמַר אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי וְגו' מַרְגְּלִים אֲתֵם הוּא הָאֲמַת. יֵשׁ מִקְשִׁין בְּמַה תַּפֵּשׂ אֲוֹתֵם יוֹסֵף שְׂהֵם מַרְגְּלִים עַד שְׂאֲמַר לְהֵם הוּא הַדְּבַר וְגו', וְעוֹד קָשָׁה בְּמֵאִי יִתְאַמַּת זֶה שְׂאֵם יִצִּיאוּ אֶת בְּנֵימִין שְׂאִינֵם מַרְגְּלִים, וְנִרְאֶה לִי דִּהְכִי פִירוּשׁוֹ מִתְחִילָה אָמַר לְהֵם מַרְגְּלִים אֲתֵם שְׂהָרִי נִכְנַסְתֶּם בִּי שְׂעָרֵי הָעִיר, כַּדְפִירֵשׁ רַש"י סִפֵּק מִכֹּל הַטַּעֲנוֹת שִׁישׁ לְטַעוֹן כֹּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי, וּבְזֶה יִתְיַסְּבוּ כֹל הַקּוּשִׁיּוֹת וְדו"ק, וְקָלַת כַּעִין זֶה מִלְּאֲתֵי בְּשֵׁם מִהַרְש"ל: (שפתי חכמים)

אור החיים הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי. פִּי שְׂאִין אֲנִי חוּזַר מִדִּיבּוּרֵי הָרֵאשׁוֹן וְעַדִּין הַדִּיבּוּר הָרֵאשׁוֹן בְּמִקּוּמוֹ עוֹמֵד, וְאֹמְרוּ לְאֲמַר פִּי עוֹדֵנִי אֹמַר כֵּן:

אוֹ יֹאמַר עַל זֶה הַדְּרָךְ טַעַם עֲצַמוֹ שְׂאֲתֵם אֹמְרִים כִּי בְּאֲתֵם לַחֲפֵשׂ אַחַר אַח הָאֲבוֹד הוּא הַדְּבַר שְׂנַתְכוֹנְתִי בְּדַבְרֵי שְׂאֲמַרְתִּי לָכֶם מַרְגְּלִים כּוֹוֹנְתִי הִיא כְּדֹרֵךְ שְׂאֲמַרְתֶּם בְּפִיכֶם שְׂבֵאֲתֵם לְבַקֵּשׁ דְּבַר בְּעִיר, וְהוּא עַל דְּרָךְ אֹמְרִים ז"ל (שם) שְׂאֲמַר לְהֵם וְאִם לֹא יִתְנוּהוּ לָכֶם מַה תַּעֲשׂוּ וְגו' יַעוּיִין שֵׁם דְּבַרְיֵהֶם, וְגַדְרֵם זֶה הוּא נִכְלָל בְּגַדְרֵי הָרִיגוּל כֹּל שְׂהֵם יוֹעֲצִים נֶגֶד יוֹשְׁבֵי הָעִיר, וְלִדְרָךְ זֶה יְדוּיֵק עַל נִכוּן אֹמְרוּ תִיבַת לְאֲמַר וְהֵבֵן: (אור החיים)

ספורנו הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי אֲלֵיכֶם. אֲוֹתוֹ הָאֶחָד שְׂאֲתֵם אֹמְרִים שְׂאִינְנוּ וְאִינְכֶם מִפְּרָשִׁים אֲנָה הַלֵּךְ הוּא שְׂהַלֵּךְ בְּעַצְתְּכֶם לְהַגִּיד מַה שְׂרֵאִיתֶם אוֹ שְׂהִסְכַּמְתֶּם כַּדִּי לְרַגֵּל כְּמוֹ שְׂאֲמַרְתִּי: (ספורנו)

כלי יקר וַיֹּאמֶר יוֹסֵף הוּא אֲשֶׁר דְּבַרְתִּי אֲלֵיכֶם לְאֲמַר מַרְגְּלִים אֲתֵם, וְנִתְחַדַּשׁ לִי עַכְשָׁיו מוֹפֵת שְׁנֵי עַל זֶה כִּי קָשָׁה לִי לְמַה אִין זֶה הָאֵחַ הַקָּטָן אֲתֵכֶם, אֲלֹא וְדֹאֵי שְׂהִיָּה פֶה עִמְכֶם וְהַלֵּךְ לוֹ כִּי כִבֵּר שְׂמַע אִיזוֹ חִידוּשׁ בְּמִקּוּם זֶה, וְשְׂלַחְתֶּם אֲוֹתוֹ אֶל מִשְׁלַחְכֶם לְהַגִּיד אֶת אֲשֶׁר שְׂמַע כִּבֵּר, וְאֲתֵם נִשְׂאֲרְתֶם פֶּה לְרַגֵּל עוֹד וּבְזֹאת תְּבַחְנוּ שְׂתִבִּיאוּ אֲחֵיכֶם הַקָּטָן הֵנָּה וְאֲנִי אֲחַקּוֹר עֲלֵיו אִם רֵאוּהוּ כִבֵּר בְּמִקּוּם זֶה אוֹ לֹא, כִּי אִם לֹא רֵאוּהוּ כֹאן אִזְ כֵּנִים דְּבַרְיֵכֶם, וְאִם לֹא תִבִּיאוּהוּ חֵי פְרַעָה כִּי מַרְגְּלִים אֲתֵם, כִּי אֲתֵם יִרְאִים פֶּן יַעֲיִדוּ עֲלֵיו שְׂרֵאוּהוּ כִבֵּר בְּעִיר הַזֹּאת וְהַלֵּךְ לוֹ לְבַדּוֹ. וְלִפִּי

זה הדרך יתכן לפרש שהכל עלילה אחת ונתן עליה שני מופתים, כי מתחלה אמר מרגלים אתם מאחר שהטמנתם אתכם בתוך הבאים, ועוד נתן מופת שני שהרי ערות הארץ באתם לראות, כי נכנסתם בעשרה שערי העיר, ויאמרו לא אדוני וגו' כלנו בני איש אחד נחנו וגו'. ובזה תרצו ההטמנה לומר כי אנו מתייראים מן עין הרע, ויאמר אליהם לא כי ערות הארץ באתם לראות, ומלת כי משמשת לשון דהא, ואמר להם את"ל שתוצתם ההטמנה, מ"מ איך תאמרו שאינכם מרגלים דהא ערות הארץ באתם לראות מהיכן העיר נוחה ליכבש, ע"כ חזרו לתרץ שניהם, כולנו בני איש אחד לתרץ ההטמנה, והאחד איננו לתרץ הכניסה תוך עשרה שערי העיר, הוא הדבר אשר דברתי כמבואר בדרך ראשון, ופירוש זה מספיק יותר מן פירוש העקידה ומהרי"א בהיתר כל הספיקות ובענין הבחינה באח הקטן. וי"א שלכך העליל עליהם מרגלים כי היה ירא פן יחקרו אחר המושל מי הוא ויתברר להם כי הוא יוסף. (כלי יקר)

[טו] בַּזֹּאת תִּבְחַנּוּ חַי פְּרַעֲה אִם-תִּתְצָאוּ מִזֶּה כִּי אִם-בָּבוֹא אֲחִיכֶם הַקָּטָן הַזֶּה:

אונקלוס בַּדָּא תִתְבַּחְרוּן חַי פְּרַעֲה אִם תִּתְפָּקוּן מִפָּא אֶלְהִין בְּמִתִּי אַחוּכוֹן זְעִירָא
הָא: (אונקלוס)

יונתן בַּהֲדָא מִלָּא תִתְבַּחְרוּן חַי דְּפְרַעֲה אִין תִּתְפָּקוּן מִיפָּא אֶלְהוּן בְּדִיִּיתִי אַחוּכוֹן
קְלִילָא הָא: (תרגום יונתן)

רש"י **חי פרעה**. אִם יחיה (ה) פרעה: אִם תִּלְאוּ מִזֶּה. מן המקום הזה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פִּירוּשׁ לְפִי פְּשׁוּטוֹ שֶׁל קֵרָא אִין לוֹ הַבְּנֵה, מִשּׁוּם הַכִּי הוֹסִיף מִלֵּת אִם, וַיְהִי טַעְמוֹ אִם חַי פְּרַעֲה לֹא תִלְאוּ מִזֶּה, וַיְהִי אִם דִּקְרָא בְּמִקּוֹם לֹא, כְּמוֹ (תהלים פ"ט ל"ו) אִם לְדוֹד אֲכֹזֵב, שְׂרָעָה לֹא אֲכֹזֵב, וַיְחֻוּיֵב מִזֶּה שֶׁאִם תִּלְאוּ לֹא יחיה, וּבִחְמַת יִלְאוּ אֲלֵךְ כִּשְׁהִי נִשְׁבַּע לְשִׁקֵּר וְכוּ': (שפתי חכמים)

בעל הטורים **כי אם בבוא**. בבוא עולה למנין י"א שלא תצאו מזה עד שיבאו י"א אחים: (בעל הטורים)

אור החיים **בזאת תבחנו**. פִּי מִתְרַצָּה בַּהֲבַחְנָה זֶה הַגֵּם שֶׁאִינָה מִסְפַּקֶּת לְמָה שֶׁהוֹכִיחַ מִדְּבָרֵיהֶם שֶׁאִמְרוּ שְׁבֹאוּ לְהוֹצִיא יוֹסֵף כְּמוֹ שֶׁכְּתַבְתִּי:

או ירצה שיוצדקו שבדרך רצון באו להוציא יוסף מיד הקונה אם יבא אחיהם הקטן ולבבו יבין את אשר יכוין: (אור החיים)

ספורנו **בזאת תבחנו**. שֶׁאִם אִינְכֶם אֲחִים לֹא יִסְכֵּן הַקָּטָן אֶת עַצְמוֹ לְבֹא עִמְכֶם לְשִׁקֵּר וְלִהְיוֹת בֵּן מוֹת עִמְכֶם: (ספורנו)

[טז] שְׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וַיִּקַּח אֶת-אֲחִיכֶם וְאֶתֶם הֶאֱסְרוּ וַיִּבְחַנּוּ דְּבַרְיֶכֶם הָאֵמֶת אֶתְכֶם וְאִם-לֹא חַי פְּרַעֲה כִּי מְרַגְּלִים אַתֶּם:

אונקלוס שְׁלַחוּ מִנְכוֹן חַד וַיְדַבֵּר יְת אַחוּכוֹן וְאַתּוֹן תִּתְאַסְרוֹן וַיִּתְבַּחְרוֹן פְּתַגְמִיכוֹן הַקְּשׁוּט אֶתּוֹן אֲמַרִין וְאִם לֹא חֵי פְרַעָה אָרִי אֶלְיִי אֶתּוֹן: (אונקלוס)

יונתן פְּטְרוּ מִנְכוֹן חַד וַיְדַבֵּר יְת אַחוּכוֹן וְאַתּוֹן תִּתְאַסְרוֹן וַיִּתְבַּחְרוֹן פְּתַגְמִיכוֹן אִין קוֹשְׁטָא עֲמָכוֹן וְאִין לֹא חֵי דְפְרַעָה אָרוּם אֶלְיִי אֶתּוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י הַאֲמַת אַתְכֶם. אִם אַמַת (פ) אַתְכֶם. לְפִיכָּךְ הִ"א נְקוּד פֶּתַח, שֶׁהוּא כְמוֹ בִלְשׁוֹן תִּימָה, וְאִם לֹא תִבְיָאוּהוּ חֵי פְרַעָה (ת) כִּי מִרְגְּלִים אַתֶּם: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) דַּקְשָׁה לְרַש"י דַּמְלַת הַאֲמַת מוֹרָה שֶׁהוּא הוֹדָה לָהֶם שֶׁהַאֲמַת אַתֶּם, וְהוּא סוֹתֵר לְמַאֲמַר תִּבְחָנוּ שֶׁמוֹרָה שֶׁהוּא מְסוּפֵק בָּהֶם, לְפִיכָּךְ הוֹלֵךְ לֹמַר שְׂזָה הוּא הִ"א הַתִּימָה, כְּמוֹ הָאִם כֵּן הוּא: (ת) שְׂאִי אֶפְסֵר לֹמַר וְאִם לֹא תִבְחָנוּ חֵי פְרַעָה וְכו', שֶׁאִף אִם לֹא יִבְחָנוּ לֹא יִתְחַיֵּב שֶׁהֵם מִרְגְּלִים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **האסרו**. תִּאֲסְרוּ כְמוֹ וּמוֹת בַּהֲר: (אבן עזרא)

אור החיים שֶׁלַחוּ מִכֶּם אֶחָד וְגו' וְהֵם לֹא עָשׂוּ כֵן כִּי חֲשָׁשׁוּ לְצַרַת אֲבִיהֶם עַל כָּל:

ועוד שִׁידְעוּ נֶאֱמָנָה שֶׁלֹּא יִשְׁלַח בְּנִימִין, וְצֵא וּלְמַד כְּמָה הַשְׁתַּדְּלוֹת עָשׂוּ כּוֹלֵם יַחַד עַד שֶׁשְׁלַחוּ בְטַעֲנַת כִּי יְהוּדָה עָרַב וְהוּא יִבְיָאֵנוּ וְאִם יְהוּדָה וְכָל אַחֵינוּ בְּבֵית כְּלָא מָה יִהְיֶה בְטַחוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שִׁישְׁלַח בְּנִימִין וְעָרְבוּ עָרַב צָרִיךְ לְהוֹצִיאוֹ מִבֵּית מִשְׁמֵר:

או לְעוֹלָם לֹא הִיָּה בְדַעַתְם לְהַפְרֵד בְּשׁוּם אוֹפֵן כִּי הָיוּ יִרְאִים עַל הַפִּירוּד לְבַל יִהְיֶה אִשֶּׁם לְהִיּוֹתוֹ לְבָדוּ, וְלֹא נִתְרַצוּ לְבִסּוּף לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם אֲלֵא לְצַד שֶׁתִּלָּה לָהֶם הַנְּסִיּוֹן בְּזֶה כֹּאֲשֶׁר אֲבֵאֵר בְּפִסּוּק אִם כֵּנִים וְגו' וְלֹא תִמּוֹתוּ אַז הוֹכַרְחוּ בְּמַעֲשֵׂיהֶם: (אור החיים)

כלי יקר **שלחו מכם אחד**. וְאַחֲ"כ חָזַר וּשְׁלַח אֶת כּוֹלֵם חוּץ מֵאַחַד, כִּי רָצָה יוֹסֵף שִׁירְגִישׁוֹ בְּחֻטָּאִים שֶׁחֲטָאוּ בְּאַחֵיהֶם וַיִּתְּוֹדוּ עוֹנֵם, וְכֹאֲשֶׁר יִשְׁלַחוּ מֵהֶם אֶחָד חֲשַׁב שׁוֹדָאֵי יֶלֶךְ רֵאוּבֵן גְּדוֹל שְׁבֵאֲחִים כִּי אֵלָיו מִשְׁפַּט הַבְּכוּרָה לְצֵאת לְחִירוֹת מִמִּקּוֹם הַמִּשְׁמֵר, וְאוּלַי יִתְּלוּ הָאֲחִים שְׁלֵפִי שֶׁלֹּא הִיָּה לְרֵאוּבֵן חֶלֶק בְּמַכִּירָה עֵיכֵי נִיצוֹל, כִּי אִפִּילוּ יְהוּדָה הִיָּה לוֹ חֶלֶק בְּזֶה שֶׁהָרִי בַעֲבוּר זֶה הוֹרִידוּהוּ הָאֲחִים מִגְּדוּלְתוֹ, כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ רִש"י עַל פִּסּוּק וַיִּרַד יְהוּדָה (בְּרֵאשִׁית ל.ח.א) וְאַחַר שֶׁהָיוּ בְּמֵאֲסָר גִּי יָמִים חֲשַׁב יוֹסֵף שֶׁכֶּבֶר נִתְמַרֵּק עוֹן זֶה, עַל כֵּן שְׁלַח אֶת כּוֹלֵם חוּץ מִן שְׁמַעוֹן, כִּי הוּא הִיָּה לוֹ חֶלֶק גְּדוֹל בְּמַכִּירָתוֹ יוֹתֵר מִן כּוֹלֵם, כִּי מָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אַחֵינוּ לְכוּ וְנִהְרַגְהוּ, שְׁמַעוֹן אָמַר כֵּן לְלוּי, כְּמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ רִש"י עַל פִּסּוּק שְׁמַעוֹן וְלוּי אֲחִים, (שם מ.ט.ה) וּבּוֹדָאֵי שְׁשִׁמַעוֹן הַתְּחִיל לְדַבֵּר כֵּן כִּי לוּי לֹא הִיָּה מְדַבֵּר בְּפָנָיו הַגְּדוֹל מִמֶּנּוּ, וְכֵן פִּירֵשׁ"י כֹּאֵן וְכָל זֶה עָשָׂה כְּדִי שִׁיכִירוּ בְּחֻטָּאִים וַיִּתְּוֹדוּ. (כלי יקר)

[ז] וַיֹּאסְפוּ אֲתָם אֶל-מִשְׁמֵר שְׁלֹשֶׁת יָמִים:

אונקלוס וַיִּכְנַשׁ וַיִּתְּהוֹן לְבֵית מִטְרָא תִלְתָּא יוֹמִין: (אונקלוס)

יונתן וּכְנֵשׁ יִתְהוֹם לְבֵית מִטְרָא תִּלְתָּא יוֹמִין : (תרגום יונתן)

רש"י משמר. בית (א) האסורים: (רש"י)

שפתי חכמים (א) פירוש ולא ששם שומרים עליהם, להא כתיב אחריו (פ' י"ט) יאסר צבית משמרם, והא ללא פירש רש"י זה לעיל צפרסת ושצב (מ' ג') שהמשמר הוא בית האסורים, מקום דלעיל כתיב בהדיא שהיא בית הסוהר דכתיב (סג) ויתן אותם במשמר וגו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויאסף אותם אל משמר שלשת ימים. עשה כן להפחידם ושיאמינו בו כי את האלהים הוא ירא ומפני מוראו מוציא אותם שלא ימותו אנשי ביתם ברעב וזה טעם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם ועוד כי לא ישמעו להניח האחד רק להצלת כלם (הרמב"ן)

בעל הטורים אל משמר שלשת ימים. כנגד שלשה דברים שעשו לו ויפשיטו את כתנתו, וישליכו, וימכרו: (בעל הטורים)

יחזקאל ויאמר אליהם יוסף ביום השלישי, זאת עשו וחייו את-האלהים אני ירא:

אונקלוס ויאמר להון יוסף ביוםא תליתאה דא עבידו ואתקנימו מן קדם יי אנא דחל: (אונקלוס)

יונתן ויאמר להום יוסף ביוםא תליתאה דא עבידו ואתקנימו מן קדם יי אנא דחיל: (תרגום יונתן)

ספורנו את האלהים אני ירא. ולכן אניחכם להוליך לבתיכם די מחיתכם: (ספורנו)

יט' {שם} אם-כנים אתם אחיכם אהד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו שבר רעבון בתיכם:

אונקלוס אם כיניי אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אוזילו עיבורא דחסיר בבתכון: (אונקלוס)

יונתן אם מהמנין אתון אחוכון חד יתאסר בבית מטרתכון ואתון איזילו אוזילו עיבורא דזבתון לכפיני בתיכון: (תרגום יונתן)

רש"י צבית משמרם. שאתם אסורים זו (ב) עכשיו: ואתם לכו הביאו. אל בית צביכם: שבר רעבון בתיכם. מה שקניתם לרעבון (ג) אנשי בתיכם: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) שלא נחשב שהכינוי מורה שמתחילה נעשה בצבילם: (ג) ומלת

שָׁבַר פֶּה מוֹרָה עַל קִנְיָה לֹא עַל מַכָּה, וּמִפְּנֵי שֶׁהֲרַעְבּוֹן אֵינוֹ לְבַתְּיָהֶם הוֹלֵךְ לְהוֹסִיף
חֲנֻפֵי בְּתִיכֶם: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אבן עזרא רַעֲבוֹן בְּתִיכֶם. צוֹרֵךְ בַּעֲבוּר הָרַעֲב. וּטְעָמוֹ הֵבִיאוּ אֶל בְּתִיכֶם: (אבן עזרא)

אור החיים אִם כְּנִים אַתֶּם וְגו'. יִתְבָּאֵר עַל דֶּרֶךְ אֹמְרִים ז"ל בִּירוּשָׁלַיִם פֶּרֶק ח' דְּתֵרוּמוֹת וְז"ל תִּנְיָא סִיעַת בְּנֵי אָדָם הַמְהַלְכִים בְּדֶרֶךְ וּפְגַעוּ בָהֶם גּוֹיִם וְאָמְרוּ לָהֶם תִּנְנוּ לָנוּ אֶחָד מִכֶּם וְנִהְרֹג אֹתוֹ וְאִם לֹא נִהְרֹג כּוֹלְכֶם אֶפְּיֵלוּ כּוֹלֵם נִהְרָגִין לֹא יִמְסְרוּ נֶפֶשׁ אַחַת מִיִּשְׂרָאֵל יַחְדוֹ לָהֶם וְכוּ' יִמְסְרוּ וְכוּ' ע"כ. וְהוּא אֹמְרוֹ אִם כְּנִים אַתֶּם פִּירוּשׁ אַתֶּם יוֹדְעִים בַּעֲצָמֵיכֶם אִם הָאֵמֶת אַתְכֶם אַחִיכֶם אֶחָד פִּירוּשׁ אֶחָד מִכֶּם וְלֹא יַחְדָּהוּ לָהֶם יֹאסֵר כִּי אֵין יִרְאֵת מוֹת לֹמֵר יִהְרָגוּ כּוֹלֵם וְלֹא יִמְסְרוּהוּ, וְלִדְיִיק הַדָּבָר נִתְכוּוֹן לֹמֵר שְׂאִם אֵינֶם כְּנִים אֵין לָהֶם רְשׁוּת בְּמִשְׁפָּט לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם כִּי כִשְׁלֹא יוֹבַחְנוּ דְּבִרְיָהֶם מִשְׁפָּט מִרְגַל יֵשׁ לוֹ וּבֵן מוֹת הוּא וְהָרִי הֵם כְּאֵלוֹ מִיַּחְדִּים אֹתוֹ מַעֲכָשׁוּ לְמוֹת וְאֵין הַדִּין כֵּן אֵלֹא יִהְרָגוּ כּוֹלֵם וְלֹא יִמְסְרוּ נֶפֶשׁ אֶחָד מֵהֶם. וְלֹא תִקְשֶׁה הֲלֹא מְצִינּוּ כִּי הוּא לִקַּח שְׂמֵעוֹן וְאִם כֵּן הוּא כִּיחְדוּהוּ, זֶה אֵינוֹ כִּי אֹלֵי שְׂהֶם יִיחְדוּ זֶה מֵהֶם:

או אפשר שאחר שהסכימו יחד לקחת אחד מהם קדם הוא ובחר שמעון לטעם
כי הוא זוגו של לוי ופרד חבילתם: (אור החיים)

[כ] וְאֶת-אַחֵיכֶם הַקָּטָן תְּבִיאוּ אֵלַי וְיִאֲמְנוּ דְּבָרֵיכֶם וְלֹא תִמְוֹתוּ וַיַּעֲשׂוּ-כֵן:

אונקלוס וְיָת אַחֻוּכוֹן זְעִירָא תִּיָּתוֹן לְוֹתֵי וְיִתְהִימְנוֹן פְּתִגְמִיכוֹן וְלֹא תִמְוֹתוֹן וְעָבְדוּ
כֵן: (אונקלוס)

יונתן וְיָת אַחֻוּכוֹן קְלִילָא תִּיָּתוֹן לְוֹתֵי וְיִתְהִימְנוֹן פְּתִגְמִיכוֹן וְלֹא תִמְוֹתוֹן וְעָבְדוּ
כֵן: (תרגום יונתן)

רש"י וַיֹּאמְרוּ לְדַבְּרֵיכֶם. יִתְאֲמְנוּ וַיִּתְקַיְּמוּ, כְּמוֹ אֲמַן אֲמַן (בְּמִדְבַר ה' כ"ב), (ד) וְכִמּוֹ יֹאמְנוּ
נֹא לְדַבְּרִיךְ (מלכים-א) ת, כו: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ד) אֵין וַיֹּאמְרוּ מִלֶּשׁוֹן אֲמוֹנָה, כְּמוֹ (בְּמִדְבַר ה' כ"ב) וְאֹמְרָה הָאִשָּׁה אֲמַן וְכוּ', שְׁפִירוּשׁוֹ אֲמַת שְׂאֲמַר הִכְהֵן יִתֵּן ה' וְגו', וְעֵלְיוֹ כְּתִיב וְאֹמְרָה הָאִשָּׁה אֲמַן, וְלֹא יִפּוֹל כּוֹ לֶשׁוֹן אֲמוֹנָה רַק אֲמַת יִהְיֶה זֶה שְׂתֵּהִיָּה יִרְכָּה נּוֹפֶלֶת וְכוּ': (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אור החיים וַיֹּאמְרוּ דְּבָרֵיכֶם וְלֹא תִמְוֹתוּ. פִּי שְׂאִם לֹא יַעֲשׂוּ זֶה יִגִּיד כִּי אַתֶּם מִרְגָּלִים וְלִזָּה אֵינֶם יְכוּלִין לְהַנִּיחַ אֶחָד מֵהֶם כִּי וְדָאֵי שִׁימוֹת וְאֵין רְשׁוּת לָהֶם לַעֲשׂוֹת כֵּן אֵלֹא יִהְרָגוּ כּוֹלֵם וְכוּ', וּמַעַתָּה יִתְחַיְּבוּ מִיָּתָה עַל הַיּוֹתֵם מִרְגָּלִים אוֹ יִרְצָה לֹמֵר שְׂלֹא יִמְוֹתוּ בְּרַעֲב כִּי יִיטִיב עִמָּהֶם לְהַמְצִיא לָהֶם פְּרִנְסָה וְהוּא מָה שְׂאִמְרוּ לְאֲבֵיהֶם (פְּסוּק ל"ד) וְאֵת הָאָרֶץ תִּסְחָרוּ: (אור החיים)

ספורנו וְלֹא תִמְוֹתוּ. כִּי גַם בְּאָרֶץ כְּנַעַן אוֹכַל לְהַמִּיתְכֶם אִם לֹא תִבְאוּ: (ספורנו)

[כא] וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו אָבֵל אֲשֶׁמִים | אֲנַחְנוּ עַל-אָחֵינוּ אֲשֶׁר רָאִינוּ צָרַת נַפְשׁוֹ בְּהִתְחַנְּנוּ אֵלֵינוּ וְלֹא שָׁמְעוּ עַל-כֵּן בָּאָה אֵלֵינוּ הַצָּרָה הַזֹּאת:

אונקלוס וַאֲמָרוּ גְבֵר לְאָחוּהִי בְּקוֹשְׁטָא תִּיבִין אֲנַחְנָא עַל אָחוּנָא דִּי חֲזִינָא עֲקַת נַפְשָׁה פִּד הִנֵּה מִתְחַנְּוֹן לָנָא וְלֹא קִבְּלָנָא מִנָּה עַל כֵּן אֶתְת לְוִתְנָא עֲקַתָּא הָדָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ גְבֵר לְאָחוּי בְּקוֹשְׁטָא תִּיבִין אֲנַחְנָא עַל אָחוּנָא דְחִמִּינָא אֲנִיִּקִי דִּנְפְשָׁיָהּ פִּד הִנֵּה מִפְּיִיס לָנָא וְלֹא קִבְּלָנָא מִנָּהּ בְּגִין כֵּן אֶתְת לָנָא עֲקַתָּא הָדָא: (תרגום)

רש"י **אבל.** כתרגומו בקושטא. וראיתי צבראשית רבה (פ"א, ט.) ליסנא דרומאה (לשון בני הגג) הוא, אבל צרם: בזה אלינו. טעמו צדי"ת, לפי שהוא צלשון עזר, שכבר בזה. ותרגומו אלת לנא: (רש"י)

אבן עזרא **אבל.** כמו אבל שרה אשתך כמו אכן: (אבן עזרא)

הרמב"ן **אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו.** חשבו להם האכזריות לעונש גדול יותר מן המכירה כי היה אחיהם בשרם מתחנן ומתנפל לפניהם ולא ירחמו והכתוב לא סיפר זה שם או מפני שהדבר ידוע בטבע כי יתחנן אדם לאחיו בבואו לידם להרע לו וישביעם בחיי אביהם ויעשה כל אשר יוכל להציל נפשו ממות או שירצה הכתוב לקצר בסורחנם או מדרך הכתובים שמקצרים במקום אחד ומאריכים בו במקום אחר והנה ראובן ענה להם שכבר אמרתי אליכם בשעת מעשה שלא תחטאו בו כי ילד הוא ומפני נערותו חטא לכם וראוי לכם להעביר על חטאות נעוריו ועתה גם דמו עם האכזריות אשר אתם אומרים הנה נדרש או יהיה פירוש גם דמו אף על פי שלא הרגתם אותו ידרוש השם מכם דמו ונחשב לכם כאלו שפכתם דמו בהיותו נמכר לעבד עולם כי יתכן שמת בעבור היותו ילד שעשועים ולא נסה לעבוד ורבותינו דרשו (ב"ר צ"א ח) דמו ודם הזקן (הרמב"ן)

אור החיים **ויאמרו וגו' אבל.** תיבת אבל אין לה משמעות כאן. והמתרגם אמר בקושטא. וגם עליה דן אנכי למה הוצרכו לומר בקושטא:

עוד למה האריכו לשון לומר **אשר ראינו** וגו' ולא אמרו סתם, ועוד היה להם לומר אשר מכרנוהו שהוא תכלית העון, ואולי שנתכוונו לומר להיות שצדדו בטעם צרה זו אם הוא בשביל מכר יוסף ודחו טעם זה כפי מה שכתבתי למעלה (ל"ז כ"ו) שכפי הדין דנוהו להריגה ואם כן המכר שעשו לו הוא אדרבה מדת החסד, ואם על שגרמו צרת אביהם אדרבה דבר זה יוסיף לו מכאוב ולא יעשה ה' יסורי עון צער אביהם בדבר שיגדל עוד צער על צערו, ואשר על כן לא מצאו עון ואמרו **אבל אשמים** וגו' **אשר ראינו** וגו' פ"י שעל כל פנים היה להם לרחם עליו בראות אחיהם מתחנן על סכנת נפשו ונתאכזרו עליו ודבר זה מגונה לצדיקים לעשותו על כן באה וגו':

או ירצה על זה הדרך להיות שראו כולם יחד באו למשמר חשבו בדעתם בשל מי הרעה, ולהיות שמכר יוסף היה לאות בין עיניהם כשבאו לתלות בו מצאו סתירה

לדבר מצד ראובן שנתפס עמהם והוא לא היה בתוך המוכרים, לזה הכריחו ואמרו **אבל אשמים** וגו' פ"י הן אמת אם נאמר שהצרה באה בעד המכר יקשה לנו ראובן לא מכר אבל אשמים וגו' **אשר ראינו צרת נפשו** וגו' כשרצו לשלוח יד בו ובדבר זה היה ראובן שוה עמהם ההוא אמר (ל"ז כ"ב) השליכו אותו אל הבור ופשיטא כי יתחנן יוסף אליהם ביותר בהשליכו אל הבור לפחד הנפילה והבל הבור והנחשים ועקרבים גם למות שמה ברעב ובצמא ואין לך מיתה משונה כזו ויחנן קולו להם ולא שמעו לקול תחנונו ובזה יד ראובן עמהם, והוא אומר **על כן באה אלינו** פירוש יחד הצרה, וכל זה כשנאמר כי דבריהם אלו היו כשהכניסום במשמר. וטעם שסדר הכתוב דבריהם באחרונה הוא לצד שלא רצה להפסיק תוך כל דברי יוסף, אבל אם נאמר שדבריהם אלו היו אחר שהסכימו לאסור אחד מהם והם יעלו לשלום כסדר הכתוב צריך לתת טעם למה לא נתעוררו לחוש לאשמת אחיהם עד עתה. ואולי כי קודם לא הרגישו וחשבו כי אדם בעל בחירה ורצון להרע ולא עון יוסף גורם כי לדעתם מחויב היה להם כמו שפירשנו במקומו (שם כ') מה שאין כן כשנאמר להם אחיכם אחד יאסר וגו' ויעשו כן פירוש יחדו הם אחד מהם בזה נתעוררו מהנדמה כי הוא עון יוסף כמו שהם נתאכזרו על אחיהם לזה בא להם הצער בדרך זה שאסרו אחד מהם ביד איש נכרי. וכבר רשמתי בכמה מקומות כי העון יוליד בדמותו בצלמו בסוד אומר (תהלים ס"ב) תשלם לאיש כמעשהו וכמו כן הדברים כאן שהכאיב להם לבם בצרת אחיהם, והוא אומר **אבל** פ"י אם היה המקרה זה בדרך אחר לא היינו מצדיקים שעל סיבת יוסף באה אלינו אבל עתה ודאי אשמים אנחנו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו :

ועוד היה להם לאות כיון שנתייחד שמעון דכתיב (כ"ד) ויקח מאתם את שמעון מזה ידעו כי דבר יוסף הוא הסובב כי זה הוא היועץ עצה רעה על יוסף דכתיב (ל"ז י"ט) ויאמרו איש אל אחיו ואמרו ז"ל (תנחומא ויחי) שהם שמעון ולוי : (אור החיים)

ספורנו בהתחננו אלינו ולא שמענו. והיינו אכזרים נגד אחינו אע"פ שחשבנוהו לרודף היה לנו לרחם בהתחננו וכנגד מדת אכזריותינו זה האיש מתאכזר נגדנו : (ספורנו)

[כב] וַיֵּעַן רְאוּבֵן אֶתֶם לְאֹמֶר הֲלוֹא אֶמְרֹתַי אֲלֵיכֶם | לְאֹמֶר אֶל-תִּחְטְאוּ בְיָדִי וְלֹא שָׁמַעְתֶּם וְגַם-דָּמָו הִנֵּה נִדְרָשׁ:

אונקלוס וְאַתְּיב רְאוּבֵן יְתָהוֹן לְמִימַר הֲלֹא אֶמְרִית לְוִתְכוֹן לְמִימַר לֹא תִחְוֹבוֹן בְּעוֹלִימָא וְלֹא קִבְּלִיתוֹן וְאִף דְּמִיָּה הָא מִתְּבַעִי : (אונקלוס)

יונתן עָנָא יְתָהוֹם רְאוּבֵן וְאֹמֶר הֲלֹא אֶמְרִית לְכוֹן לְמִימַר לֹא תִיחְטוּן בְּטִלְיָא וְלֹא קִבְּלִיתוֹן מִינִי וְאִוּף אֶדְמִיָּה הָא מִתְּבַעִי מִינָן : (תרגום יונתן)

רש"י וגם דמו. לתין וגמין רבויין, למו וגם דם הזקן: (רש"י)

אור החיים ויען ראובן אותם וגו'. צריך לדעת איך יוצדק לומר מענה על זה, גם אומרם **לאמר** ב' פעמים גם אומרם **וגם דמו** וגו' :

אכן הכוונה היא שבא להשיב למה שאמרו שהצרה באה על אשר לא רחמו על אחיהם בהתחננו וגוי' ולטעם זה יכנס גם ראובן, לזה ענה ואמר, והוא אומרו **ויען ראובן אותם לאמר** כי הוא לא יחשבו לו עון על זה כי הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד וגוי', והגם שלא אמר להם כן בפירוש אלא ויד אל תשלחו בו השליכו אותו (ל"ז כ"ב) וגוי', עם כל זה כוונתי היתה לאמר לכם אל תחטאו בילד, והוא אומרו לאמר אל תחטאו, וכמו שהעיד הכתוב באומרו להשיבו אל אביו:

ואם תאמר ועל מי סמך ראובן שיכירו אחיו כוונתו שכן היתה ואדרבה לדעתם עשו יותר רחמנות במכירתו מהניחו בבור כמו שכן אמר הכתוב (שם כ"ז) שאמר להם יהודה לכו ונמכרנו וגוי' וידינו אל תהי בו ומה תרעומת מתרעם ראובן באומרו הלא אמרתי וגוי' כיון שכדבריו עשו והוסיפו לרחם כנזכר. דע כי עיקר טענת ראובן היתה באומרו ויד אל תשלחו בו כמו שפירשתי שם שנתכוון להצילו מידי אדם שהוא בעל בחירה ורצון זה הוא עיקר הכוונה, וטענה זו צודקת גם כן לבל ימכרוהו לנכרים שמעשיהם מעשה בחירי, והמכר גם כן מכניסו בגדר סכנת מות מהנכרים, וגם שישנו בספק דבר רע. וצא ולמד מה שאמרו ז"ל (ב"ר פ' פ"ו) שקנה אותו פוטיפר למשכב זכור ועל זה נסתרס, והוא אומרו **אל תחטאו אתם בילד** לעשות בו דבר אלא השליכוהו אל הבור וממה נפשך אם הוא חייב מיתה חיות הנמצאות שם יהרגוהו ואם לאו יהיה לאות החיים מה שאין דבר זה בשליחות ידי אדם, **ולא שמעתם** פירוש לא הבינותם דברי, ומה שאמרו שהצרה באה על האכזריות ושלא קבלו התחננותו ולעולם בגוף המעשה לא עשו עולה לא כן הוא אלא גם **דמו הנה נדרש** כי חייבים הם בשליחות ידם בו ונתונים היו בסכנת מרגלים שהוא משפט מות, ולצד זה גם כן לא יכנס ראובן באשם עמהם כי הוא לא היה במכר, ומעתה ראובן נלכד להיות עמהם לבד, ובגמר הדרישה יתחייב המחוייב ויפטר הזכאי בדינו. וגם למה שפירשתי באומרו אבל אשמים שהתעוררותם היתה לצד תפיסת שמעון לבד יהיה פירוש הכתוב גם כן כדרך זה: (אור החיים)

ספורנו הלא אמרתי אליכם אל תחטאו בילד. שלא היה מתכוין להמיתכם כשעשה מה שעשה כאשר חשבתם אבל היו מעשיו באשר הוא ילד בלתי פועל לתכלית מכוון: **וגם דמו הנה נדרש**. אין החטא הנדרש עתה האכזריות בלבד כאשר חשבתם אבל גם דמו שחטאתם לשפוך דם נקי שלא היה בן מות כאשר חשבתם והנה בלי ספק מת בעבדותו: (ספורנו)

כלי יקר **וגם דמו הנה נדרש**. לשון גם נראה לפרש לפי שהאחים חשבו שיוסף היה חייב מיתה בדין, כי לשון הרע תלתא קטיל ויוסף הביא דבתם רעה דומה כאילו הרגם, ועוד בא לרגל אותם בבואו דותינה, על כן בקשו נכלי דתות ע"פ התורה להמיתו בטרם יקרב הוא אליהם וימיתם, כי הבא להרגך השכם להרגו, וא"כ מצד שבקשו להרגו אין להם אשמה לפי סברתם, אך עיקר האשמה היא מדת האכזריות שהיתה בהם שלא שמעו בהתחננו אליהם, כמו שאמרו אבל אשמים אנחנו על אחינו אשר ראינו צרת נפשו בהתחננו אלינו ולא שמענו ע"כ באה אלינו הצרה הזאת, ולא הזכירו שבקשו להרגו, לפי שחשבו שמצד בקשת ההריגה או המכירה והשלכה לבור אין עליהם אשמה. ויען אותם ראובן הלא אמרתי אל תחטאו בילד, מאחר שהוא כילד ואינו בר עונשין עדיין בבית דין של מעלה, א"כ אין לו משפט מות וא"כ יש בידכם שני עבירות, כי הקדוש ב"ה דורש ממכם מדת האכזריות, כי ע"כ אדון ומושל זה אינו שומע תחניתנו כי כולנו מדברים תחנונים והוא יענה עזות, ונוסף על זה גם דמו הנה נדרש, שהרי המושל אמר ויאמנו דבריכם ולא תמותו ש"מ שאם לא יבא אחינו הרי אנחנו בני מות,

ומי יודע אם לעת כזאת יגיע אחינו הקטן אליו, כי אולי יקרה מקרה שלא יוכל לבא אליו והרי אנו נדונין למות, ובאמת אנחנו נקיים מעלילתו אין זה כ"א לפי שגם דמו הנה נדרש, נוסף על דרישת מדת האכזריות מידינו. (כלי יקר)

[כג] וְהֵם לֹא יָדְעוּ כִּי שָׁמַע יוֹסֵף כִּי הִמְלִיץ בְּיָנָתָם:

אונקלוס וְאֲנָנוּ לֹא יָדְעוּ אַרְי שְׁמִיעַ יוֹסֵף אַרְי מִתְרַגְּמָן הָהָה בְּיָנִיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְאֵינָנוּ לֹא הוּוּ יָדְעִין אַרוֹם שְׁמַע הָהָה יוֹסֵף בְּלִישׁוֹן בֵּית קוֹדֶשָׁא אַרוֹם הָהָה מְנַשָּׂה לְמִתְרַגְּמָן בְּיָנִיהוֹם: (תרגום יונתן)

רש"י והם לא ידעו כי שומע יוסף. מבין לשונם, ובפניו היו מדברים כן: כי המליץ בינותם. כי כשהיו מדברים עמו היה המליץ ביניהם, (ה) היודע לשון עברי ולשון מצרי, והיה מליץ דבריהם ליוסף, ודברי יוסף להם, לכך היו סבורים שאין יוסף מכיר בלשון עברי: המליץ. זה מנשה בנו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רואה לפרש דבכל פעם כשדברו עמו קודם לכן היה מליץ ביניהם, ועתה לא היה המליץ ביניהם והיו סבורים שיוסף אינו מבין לשון הקודש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא המליץ. מבאר מגזרת מליצה: ולקח שמעון כי כאשר יחטאו רבים הגדול שבהם בשנים יענש יותר. ועזב ראובן כי הוא הצילו: (אבן עזרא)

אור החיים והם לא ידעו וגו' כי המליץ בינותם. פי לצד שראו המליץ בינותם בשאר דברים חשבו כי אינו שומע לשונם:

או יאמר כי המליץ בינותם ואז לא היה להגיד לו: (אור החיים)

[כד] וַיֹּסֵב מֵעֲלִיהֶם וַיִּגְבַּר וַיֵּשֶׁב אֲלֵהֶם וַיְדַבֵּר אֲלֵהֶם וַיִּקַּח מֵאֲתָם אֶת-שְׁמֵעוֹן וַיֹּאסֶר אֹתוֹ לְעֵינֵיהֶם:

אונקלוס וַאֲסַתְחַר מֵעֲלֵיהוֹן וּבְכָא וְתַב לְוֹתְהוֹן וּמְלִיל עֲמָהוֹן וְדַבֵּר מְלוֹתְהוֹן וְת שְׁמֵעוֹן וַאֲסֶר אֹתוֹ לְעֵינֵיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וְחָזַר מְלוֹתְהוֹם וּבְכָא וְתַב לְוֹתְהוֹם וּמְלִיל עֲמָהוֹן וְדַבֵּר מְלוֹתְהוֹם וְת שְׁמֵעוֹן דְּצֵט לְמִקְטְלִיהָ וְכַפַּת יָתִיהָ קְמִיהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ויסב מעליהם. נתרחק מעליהם, שלא יראוהו זוכה: ויגב. לפי ששמע שהיו מתחרטין: את שמעון. הוא השליכו לזוה, הוא שאמר כלוי (ז) הנה בעל החלומות הלזה בא. דבר אחר, נתכוון יוסף להפרידו מלוי, שמה יתיעצו שניהם

להרוג אותו: ויאסר אתו לעיניהם. לא אסרו אלא לעיניהם, (ח) וכיון שיאלאו, והאכילו והסקהו (ב"ר נא, ת.א): (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דקשה לרש"י למה זכה היה לו לרגז עליהם כששמע שהם עצמם מתודים איך שלא טוב עשו, לכן פירש משום הכי זכה משום ששמע שהיו מתחרטים, (מהרש"ל: ז) לייק מדכתיב צפרשת וישב (לעיל ל"ז י"ט) ויאמרו איש אל אחיו הנה בעל החלומות וגו', וכתיב (לקמן מ"ט ה') שמעון ולוי אחים. (רא"ם), והא דכתיב לעיל (ל"ז כ"ד) ויקחהו דמשמע רבים, ויש לומר ויקחהו חסר וי"ו האמצעי כתיב, וקרנין ויקחהו בציר"י תחת החי"ת שהוא לשון יחיד: (ח) דאם לא כן לעיניהם למה לוי: (שפתי חכמים)

אור החיים ויקח מאתם את שמעון. פי' הם יחדו אותו ולקחו. או הוא ברר לעצמו, וכמו שכתבתי בפסוק (י"ט) אם כנים: (אור החיים)

ספורנו ויבד. כאשר ראה בצרתם: (ספורנו)

[כה] ויצו יוסף וימלאו את-כליהם בָרָ וְלְהַשִּׁיב כֶּסֶף יָהֵם אִישׁ אֶל-שָׁלוֹ וְלָתֵת לָהֶם צֶדֶה לְדַרְךָ וַיַּעַשׂ לָהֶם כֵּן:

אונקלוס ופקיד יוסף ומלו ית מניהון עיבורא וְלִאֲתָבָא כֶּסֶף יָהֵון גְּבַר לְסָקָה וּלְמִתָּן לָהֵון זְוֹדִין לְאֲרָחָא וְעֵבֵד לָהֵון כֵּן: (אונקלוס)

יונתן ופקיד יוסף לעבדוי ומלן ית מניהון עיבורא וְלִאֲתָבָא כֶּסֶף יָהֵון דְּגִבַר לְגֵו שְׂקִיָּה וּלְמִיתָּן לָהֵון זְוֹדִין לְאֲרָחָא וְעֵבֵד לָהֵון כֵּן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ויאמר ר' משה הכהן כי כסף וזהב לא ימצאו בלשון רבים והנה שחכ כספיהם: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם ולתת להם צדה לדרך. כדי שלא יאכלו בדרך מה שקנו והנה הודיע להם זה כי בידם נתן הצדה דרך חסד כדי שיוכלו להביא את האח כי אמר אין דעתי להרע לכם אם יאמנו דבריכם (הרמב"ן)

אור החיים ולהשיב כספיהם. טעם שלא דבר הכתוב בשיעור שהתחיל לדבר וימלאו וגו' היה לו גם כן לומר וישובו, או היה לו לומר למלאות את וגו' ולהשיב, ואולי כי הממלא לא ידע השבת הכסף והנאמן ביתו הוא השיב, או צוה שיהיה המילוי בפרהסיא והשבת הכסף בהצנע. עוד נתכוון להקדים לומר למלאות כליהם בר ואחר שמלאו וגו' הוסיף לומר להשיב וגו' ולתת להם צדה וגו', והכוונה בזה כי לא רצה לומר הכל יחד כדי שלא תהיה עין הממלא צרה במילוי: (אור החיים)

ספורנו ולהשיב כספיהם. לא יפול לשון רבים על הכסף אבל יפול על המטבעות: (ספורנו)

[כז] וַיִּשְׂאוּ אֶת-שִׁבְרָם עַל-חֲמֵרֵיהֶם וַיֵּלְכוּ מִשָּׁם:

אונקלוס וַיִּנְטְלוּ יָת עֵיבוּרְהוֹן עַל חֲמֵרֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מִתַּמָּן: (אונקלוס)

יונתן וַיִּנְטְלוּ יָת עֵיבוּרְיֵהוֹן עַל חֲמֵרֵיהוֹן וַאֲזָלוּ מִתַּמָּן: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיִּשְׂאוּ אֶת שִׁבְרָם. אֲשֶׁר קִנּוּ: (אבן עזרא)

אור החיים וַיִּשְׂאוּ אֶת וְגו' וַיֵּלְכוּ. פ"י שלא נתעכבו אלא שיעור שנשאו שברם ותכף הלכו, שאם לא כן לא היה צריך להודיענו שנשאו שברם וגו': (אור החיים)

[כח] וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת-שִׁקּוֹ לְתֵת מִסְפּוֹא לְחֵמְרוֹ בְּמִלּוֹן וַיֵּרָא אֶת-כַּסְפּוֹ וְהָנָה-הוּא בְּפִי אֲמַתְחָתוֹ:

אונקלוס וַיִּפְתַּח חַד יָת סִקָּה לְמִתָּן כַּסְתָּא לְחֵמְרָה בְּבֵית מְבִתָּא וְחִזָּא יָת כַּסְפָּה וְהָא הוּא בְּפּוּם טוֹעֵנָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּפְתַּח לְוִי דְאִשְׁתָּאָר בְּלַחֲוִדִיָּה מִשְׁמַעוֹן חֲבָרִיָּה יָת שְׁקִיָּה לְמִתָּן אֲסַפְסָתָא לְחֵמְרֵיָּה בְּבֵי מְבִתוֹתָא וְחֵמָא יָת כַּסְפִּיָּה וְהָא הוּא בְּפּוּם טוֹעֵנָה: (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּפְתַּח הָאֶחָד. הוּא לְוִי שֶׁנֶּאֱמַר יָחִיד (ט) מִשְׁמַעוֹן בֶּן זֹגוֹ: בְּמִלּוֹן. בְּמִקוּם שִׁלּוֹ (י) זְלִילָה: אֲמַתְחָתוֹ. הוּא (כ) שֶׁק: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) דאם לא כן מאי האחד זה"ל: (י) ולא תפרש במלון במקום המיוחד למלון לכל העוזרים ושבים, כיון דכתיב במלון צפת"ה, דאם לא כן היה לו לכתוב תחילה ויבואו למלון ואחר כך ויפתח וגו' במלון: (כ) והא דנקט רש"י הוּא שֶׁק ולא נקט הַסָּק, משום דקשה לרש"י דבראש הפסוק כתיב ויפתח האחד את שֶׁקוֹ, ואחר כך כתיב והנה הוּא צִפִּי אֲמַתְחָתוֹ, משמע דלא היה שֶׁק ועל זה פירש הוּא הַסָּק, רוצה לפרש אֲמַתְחָתוֹ דהכא היינו שֶׁק דלעיל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וַיִּפְתַּח הָאֶחָד. הָאֶחָד מֵהֶן וַיִּתְּכֵן לְהִיּוֹת רְאוּבֵן כִּי הוּא הַבְּכוֹר כְּמוֹ אֶחָד בְּחִשְׁבוֹן: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיִּפְתַּח הָאֶחָד אֶת שִׁקּוֹ. אֶחָד מֵהֶם פָּתַח אֶת שִׁקּוֹ בְּמִלּוֹן לְתֵת מִמֶּנּוּ מִסְפּוֹא לְחִמּוּרוֹ וְהָאֲחֵרִים לֹא פָתְחוּ אֶת שִׁקְיָהֶם עַד הַיּוֹתֵם עִם אֲבֵיהֶם כְּאֲשֶׁר אָמַר וַיְהִי הֵם מְרִיקִים כִּי אֲוִלִּי הָיוּ הָאֲחֵרִים לֹקָחִים לְחִמּוּרֵיהֶם תְּבוֹן כִּי לֹא יֵאָכְלוּ כָּל מִשְׁאֵם בְּדֶרֶךְ זֶה הָאֶחָד לֹא הָיָה חִמּוּרוֹ חִזֵּק וְהוֹצֵרֶךְ לְמִסְפּוֹא וּמִצָּא כִּסְפוֹ בְּפִי אֲמַתְחָתוֹ וְכָתַב רִשׁוֹ כִּי אֲמַתְחָת הוּא הַשֶּׁק וְאֲוֹנְקְלוֹס תִּרְגַּם טוֹעֵנָא וְהִנְרָאָה מִדַּעְתּוֹ שֶׁהָיוּ לְכָל אֶחָד שֶׁק גָּדוֹל וְשִׁקִּים קִטְנִים לְהַשְׁוֹת מִשְׁאֵם וְכָלֵל הַמִּשְׁאֵה יִקְרָא אֲמַתְחָת וְהָנָה אִירַע לְאֶחָד שֶׁמִּצָּא כִּסְפוֹ בְּפִי אוֹתוֹ הַשֶּׁק שֶׁפָּתַח וְלֹא

קרה לאחרים כן עד היותם מריקים את כולם והקרוב אלי כי אמתחת שק גדול יש לו שני צדדים הנקרא בלשון תלמוד (כתובות קי) מתראתא ובפי אחד מן הצדדין הושם הכסף לכולם ואירע לאחד שפתח הצד ההוא שהיה בו הכסף ולא לאחרים ונקרא אמתחת בעבור שימתח לצדדין (הרמב"ן)

[כח] וַיֹּאמֶר אֶל-אָחִיו הוֹשֵׁב כֶּסֶף וְגַם הִנֵּה בְּאִמְתַּחְתִּי וַיֵּצֵא לָבָם וַיַּחְרְדּוּ אִישׁ אֶל-אָחִיו לֵאמֹר מֵה-זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ:

אונקלוס וַאֲמַר לְאַחוּהִי אֵיתוּתַב כְּסָפִי וְאָף הָא בְּטוּעֵנִי וַנִּפְק מִדַּע לְבַהוֹן וְתַוְהוּ גְבַר לְאַחוּהִי לְמִימַר מָה דָא עֲבַד יְיָ לָנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְאַחוּהִי אֵיתוּתַב כְּסָפִי וְאָוֶף הָא בְּטוּנִי וַנִּפְק מִנְדַּע לְבַהוֹן וְתוּוְהוּ גְבַר לְאַחוּהִי לְמִימַר מָה דָא עֲבַד יְיָ וְלֹא בְּחוּבָא דִּילְנָא: (תרגום יונתן)

רש"י וגם הנה באמתחתי. הכסף בו עם התבואה: מה זאת עשה אלהים לנו. להביאנו לידי עלילה זו, (ב) שלא הושב חלא להתעולל עלינו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) ופירש מה זאת מה רעה היא זאת ולא טובה שהביאם להשבת הכסף, דאם לא כן מאי ויחרדו: (שפתי חכמים)

בעל הטורים עשה אלהים. ב' במסורה עיין מה שכתבתי ריש פרשת יתרו: (בעל הטורים)

ספורנו מה זאת עשה אלהים לנו. שנתן בלב זה עם היותו ירא אלהים שיעשה לנו זאת כדי לכבוש אותנו לעבדים בבואנו אליו כאמרם אחר כך ולקחת אותנו לעבדים וזה לשלם לנו מדה כנגד מדה על מכירת אחינו. והנה המכירה לא היתה מאתנו להרע אבל היתה מפני שחשבנוהו לרודף ובן מות ומה שלא הרגנוהו היה ע"צ החסד בהיותו אחינו: (ספורנו)

[כט] וַיָּבֹאוּ אֶל-יַעֲקֹב אֲבִיהֶם אֶרְצָה כְּנָעַן וַיְגִידוּ לּוֹ אֵת כָּל-הַקְּרֹת אֲתֶם לֵאמֹר:

אונקלוס וַאֲתוּ לְוַת יַעֲקֹב אַבוּהוֹן אֶרְעָא דְכְנַעַן וַחֲוִיו לָהּ יַת כָּל דְּעַרְעָא וְתַוְהוֹן לְמִימַר: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתוּ לְוַת יַעֲקֹב אַבוּהוֹן לְאֶרְעָא דְכְנַעַן וַתְּנִיאוּ לִיהּ יַת כָּל דְּעָרַע וְתַוְהוֹם לְמִימַר: (תרגום יונתן)

[ל] דָּבַר הָאִישׁ אֲדֹנָי הָאָרֶץ אֲתָנוּ קִשּׁוֹת וַיִּתֵּן אֲתָנוּ כְּמִרְגָּלִים אֶת-הָאָרֶץ:

אונקלוס מְלִיל גְבַרָא רְבוּנָא דְאֶרְעָא עֲמָנָא קִשְׁוֹן וַיְהִיב יַתְנָא כְּמִרְגָּלִי יַת אֶרְעָא: (אונקלוס)

יונתן מליל גברא רבונא דארעא עמנא מליו קשין ובזי יתו כמאללי ארעא : (תרגום יונתן)

[לא] ונאמר אליו כנים אנחנו לא היינו מרגלים:

אונקלוס ואמרנא לה פיוני אנחנא לא הוינא אלילי : (אונקלוס)

יונתן ואמרנא ליה מהימני אנו לא הוינא אלילי : (תרגום יונתן)

[לב] שנים-עשר אנחנו אחים בני אבינו האחד אינו והקטן היזם את-אבינו בארץ כנען:

אונקלוס תרין עשר אנחנא אחיו בני אבונא חד ליתוהי וזעירא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען : (אונקלוס)

יונתן תריסר אנחנא אחיו בני אבונא חד לית אנו ידעין מה הוה בסופיה וקלילא יומא דין עם אבונא בארעא דכנען : (תרגום יונתן)

[לג] ויאמר אלינו האיש אדני הארץ בזאת אדע כי כנים אתם אחיכם האחד הניחו אתי ואת-רעבון ואתיכם קחו ולכו:

אונקלוס ואמר לנא גברא רבונא דארעא בנא אדע ארי כיוני אתון אחוכון חד שבוקו לותי ונת עיבורא דחסיר בבתיכון סיבו ואזילי : (אונקלוס)

יונתן ואמר לנא גברא ריבוני ארעא בנא אנדע ארום מהימני אתון אחוכון חד שבוקי עמי ונת דצריד לכפוני בבתיכון סובו וטיילי : (תרגום יונתן)

אבן עזרא ואת רעבון בתיכם. צורך : (אבן עזרא)

בעל הטורים ולכו. ג' במסורה הכא ואידך גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואור לכם ולכו. מלמד שהרשה אותם להוליד צאן ובקר אף על פי שאין יוצאים ממצרים וזהו גם צאנכם גם בקרכם קחו ולכו. ואמר להם שלא יצאו אלא בכי טוב וזהו ואור לכם ולכו : (בעל הטורים)

[לד] והביאו את-אחיכם הקטן אלי ואדעה כי לא מרגלים אתם כי כנים אתם את-אחיכם אתן לכם ואת-הארץ תסחרו:

אונקלוס ואיתיאו ית אחוכון זעירא לותי ואדע ארי לא אלילי אתון ארי כיוני אתון ית אחוכון אתון לכו ונת ארעא תעבדון בה סחורתא : (אונקלוס)

יונתן ואיתיאו ית אחוכון קלילא לותי ואנדע ארום לא אלילי אתון אלא מהימני אתון ית אחוכון אתון לכו ונת ארעא תתגרון בפרגמטיא : (תרגום יונתן)

רש"י ואת הארץ תסחרו. (מ) תסובצו. וכל לשון סוחרים וסחורה על שם
סמחזרים וסובצים אחר פרקמטיא: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) ואם תאמר והיכן מצינו שאמר להם יוסף כן, ויש לומר דכיון
שיוסף אמר להם שהם מרגלים צודאי לא היה מניחן לילך בעיר כדי שלא ירגלו,
לכך אם יביאו את בנימין ולא יהיו חשודין בעיניו כמרגלים אז יהיו רשאיין לילך
ולסבב בעיר, וזהו ויאמנו דכריכם ותסחרו מלשון סיבוב, ולא מלשון סחורה, דאם
לא כן מה זה לכאן: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ואת הארץ תסחרו. שינו לו בדבר מפני השלום כדי שישמע אליהם לשלח
אתם בנימין כי ברצונם מיד היו חוזרים לולי שאמר לא ילך בני עמכם וכן אמרו
לו אחיכם האחד הניחו אתי ולא הגידו לו מאסרם ולא מאסר שמעון ויתכן
שאמר להם יוסף ואת הארץ תסחרו ולא סיפרו הכתוב וטעמו שתביאו סחורה
כרצונכם לקנות התבואה ולא אקח מכם סחורתכם כי איטיב לכם תחת בשתכם
וכן שאול שאל האיש לנו ולמולדתינו (להלן מג ז) התנצלות לאביהם או כאשר אמרו
לו כלנו בני איש אחד נחנו אמר להם לא כי באמת ערות הארץ באתם לראות
והגידו לי אם אביכם חי ואם יש לכם עוד אח כי אחקור עליכם ואדע מה אתם
ואז ענו שנים עשר אחים אנחנו בני איש אחד והוא בארץ כנען היום כי עודנו חי
והקטן עמו והאחד איננו והוא מה שאמר יהודה (להלן מד יט) אדוני שאל את עבדו
לאמר היש לכם אב או אח וכן במקומות רבים יקצר במעשה או בסיפור כאשר
הזכרתי (לעיל כד כב לא ז) ורש"י כתב תסחרו תסבבו וכל לשון סחורה וסוחרים על
שם שמסבבים אחר פרקמטיא נראה שרצה הרב להזהר מזה שלא אמרו אלא
שיהיו רשאים לסבוב הארץ ולשבור בר כרצונם תמיד ולא פירש כן (לעיל לד י) שבו
וסחרו ויסחרו אותה (שם פסוק כא) (הרמב"ן)

לח ויהי הם מריקים שקיהם והנה איש צרור-כסף בשקו ויראו את-צרות
כספיהם המה ואביהם ויראו:

אונקלוס והנה אנון מריקין סקיהון והא גבר צריר כספה בסקה וחזו ית צררי
כספיהון אנון ואבוהון ודחילו: (אונקלוס)

יונתן והנה כד אינון מריקין דיסקגיהון והא גבר קטר כספיה בדיסקגיה וחמון
ית קטרי כספיהון הינון ואבוהון ודחילו על שמעון דשבקו תמן: (תרגום יונתן)

רש"י כרור כספו. קטר כספו: (רש"י)

לנ ויאמר אלהם יעקב אביהם אתי שכלתם יוסף איננו ושמעון איננו ואת-
בנימין תקחו עלי כלנה:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן יַעֲקֹב אָבוּהוֹן יְתִי אֶתְפָּלְתוֹן יוֹסֵף לִיתוּהִי וְשִׁמְעוֹן לֹא הָוּה
הָכָא (לִיתוּהִי) וְיָת בְּנִימָן תִּדְבְּרוֹן עָלֵי הוּוּ כָּלְהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹם יַעֲקֹב אָבוּהוֹן יְתִי אֶתְפָּלְתוֹן יוֹסֵף אֶמְרָתוֹן חִינֹתָא בִישְׁתָּא
אֶכְלָתִיהָ וְשִׁמְעוֹן אֶמְרָתוֹן מִלְפָּא דְאַרְעָא כְּפָתִיהָ וְיָת בְּנִימָן בְּעִינֵן אֶתוֹן לְמִיסָב
עָלֵי הַוָּאָה צוֹקְתָא דְכוּלְהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י **אתי שכלתם.** מלמד שחשדן שמא הרגוהו או מכרוהו (ו) כיוסף: **שכלתם.**
כל מי שזניו אבודים קרוי שכול: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) (רא"ס), תימה להכח משמע שיעקב אבינו נודע לו עכשיו צעת
שהיו מבקשים שירד בנימין עמהם שמכרו את יוסף, ואם כן איך אמר להם אחר
כך (לקמן מ"ד כ"ז) אתם ידעתם וגו', ואומר אך טרוף וגו' (שם פ' כ"ח). (לד"ל), הקושיא
מעיקרא ליתא, כי לא מלינו שיעקב אמר לזניו אתם ידעתם וגו' רק יהודה אמר
כן ליוסף בשם אביו, ואפשר לומר שיהודה צדה זאת מלבו כדי שיכמרו רחמי יוסף
עליו כשם שאמר (שם פ' כ"ז) ואחיו מת, ופירש רש"י (שם ד"ה ואחיו) מפני היראה היה
מוציא דבר שקר מפיו, הכי נמי באמרו אך טרוף טורף יוסף ולא ראיתיו וגו',
שהרי יעקב אמר עכשיו לא ירד בני עמכם כי אחיו מת, ולא אמר טורף כנזכר
לעיל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כלנה. כל הצרות האלה: (אבן עזרא)

בעל הטורים כולנה. ב' במסורה הכא ואידך ואת עלית על כולנה. לומר שצערו על
בנימין עלה על כל הצער שנצטער משמעון ויוסף לפי שהחזק בו ג"פ ואמרי
תינוק אף על פי שאין ניחוש יש סימן. ד"א כלנה כתיב חסר שעלי מוטל מזון
נשותיהם שהם כלותי: (בעל הטורים)

ספורנו עלי היו כלנה. אין אחד מאלו המקרים באחד מבניכם אבל כולם בבני
זה בלי ספק אינו כי אם בסבת מריבותיכם זה עם זה ואתם המשכלים אותי:
(ספורנו)

**[לז] ויאמר ראובן אל-אביו לאמר את-שני בני תמית אם-לא אביאנו אליך
תנה אתו על-ידי ואני אשיבנו אליך:**

אונקלוס וַאֲמַר רְאוּבֵן לְוֹת אָבוּהִי לְמִימַר יְת תַּרְיִן בְּנֵי תַמִּית אִם לֹא אֶיְתַנְהָ לְוֹתְךָ
הַב יְתִהָ עַל יְדֵי וְאַנָּא אֶתְבַּנְהָ לְךָ : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר רְאוּבֵן לְאָבוּי לְמִימַר יְת תַּרְיִן בְּנֵי תַמִּית אִם לֹא אֶיְתַנְיָה
לְוֹתְךָ הַב יְתִיָּה עַל יְדֵי וְאַנָּא אֶתְבַּנְיָה לְךָ : (תרגום יונתן)

אבן עזרא וי"א כי פירוש תמית. תעניש. ואחרים אמרו שזאת תפלה לנגד השם

וכלל הדבר אילו היה מדבר נכונה לא היה יעקב מחריש: (אבן עזרא)

הרמב"ן את שני בני תמית. קיבל עליו באלה להביאו אל אביו כי אמר לו את שני בני תמית בהיות ענשך עלי אם לא אשיבנו אליך והוא כענין מה שאמר יהודה (להלן מג ט) וחטאתי לך כל הימים ואמר את שני בני והם היו ארבעה לאמר תחת האחד מבניך יהיה הכפל בבני והנה יעקב לא בטח בראובן כאשר בטח ביהודה כי יהודה גבר באחיו ועוד כי ראובן כבר פשע באביו ולא יבטח בו והכלל כי היתה עצת יהודה טובה להניחו לזקן עד שיכלה פת מן הבית (עיין תנחומא מקץ ח) כי אז ישמע והוא מה שאמר לו ונחיה ולא נמות גם אנחנו גם טפנו (הרמב"ן)

בעל הטורים תמית. ב' במסורה דין ואידך ופותרה תמית קנאה. דורש אותו במדרש בעדת קרח דכתיב בהו קנאה ויקנאו למשה במחנה אלו דתן ואבירם בשביל שאמר את שני בני תמית נתקיים בשני בניו והם דתן ואבירם: את שני. בגימטריא הם דתן ואבירם: (בעל הטורים)

אור החיים לאמר את שני בני וגו'. טעם אומרם לאמר במקום זה. נתכוין לומר כי לא הוציא מפיו דבר זה בפירוש משום קללת חכם (מכות יא.), אלא אמר דבור שהמובן ממנו הוא זה ולא הוציא מפיו בפירוש מיתת בניו. ואומרם את שני פי שנים מהנמצאים כי ד' היו לו, ואומרם תמית תעניש, ומצינו עונש כזה כאומרם ז"ל (ויק"ר פ"ז) בפי ובאהרן התאנף וגו'. וטעם שלא רצה ראובן לחייב עצמו אלא בב', לצד כי הוא עונש עליון שיהיה חסר מצות פריה ורביה, לזה לא שעבד אלא דבר שאינו מזיקו לעולם הבא, ולזה נתחכם יהודה כשראה שלא נתרצה אביו לדברי ראובן ואמר (מ"ג ט') וחטאתי לאבי כל הימים סכן עצמו גם בעולם עליון:

תנה אותו על ידי. אולי כי בטוח היה להיותו נקי ובר מעון יוסף כי לא יארע לו דבר בלתי הגון, לזה דקדק לומר תנה אותו על ידי ואני אשיבנו מה שאין כן שאר אחים כי הם אשמים במכירת יוסף: (אור החיים)

ספורנו את שני בני תמית. קלל עתה את שני בני שימותו אם לא אביאנו כענין קללת רב לשמואל כאמרו (שבת פרק ח' שרצים) יהא רעוא דלא לוקמו ליה בני וכן הוה ליה: (ספורנו)

[לח] ויאמר לא-ירד בני עמכם כי-אחיו מת והוא לבדו נשאר וקרָאָהוּ אֶסֶן בְּדָרְךָ אֲשֶׁר תִּלְכוּ-בָהּ וְהוֹרְדְתֶם אֶת-שִׁיבְתִי בְּיָגוֹן שְׂאֹלָה:

אונקלוס ואמר לא יחיות ברי עמכון ארי אחוהי מית והוא בלחודוהי אשתאר ויערענה מותא בארְחא די תהכון בה ותחתון ית שיבתי בְּדוֹנָא לְשָׂאֹל: (אונקלוס)

יונתן ואמר לא יחיות ברי עמכון ארי אחוי מית והוא בלחודוי אשתייר מן אמה ויארעיניה מותא בארְחא דתהכון בה ותחתון ית סיבתי בְּדוֹי לְבִי קְבוּרָתָא: (תרגום יונתן)

רש"י לא ירד בני עמכם. לא קבל דבריו (ס) של ראובן, אמר, זכור שוטה הוא זה, הוא אומר להמית בניו, וכי בניו הם ולא בני (ב"ר לא, ט:): (רש"י)

תּוֹבֵי וְבִינֵי לָנֶא קָלִילוֹ עֵיבֹרָא : (תּוֹבֵי וְבִינֵי)

רַש"י כּאֲשֶׁר כָּלוּ לֵאמֹר. יְהוּדָה אָמַר לָהֶם (ע) הַמַּתִּינוּ לְזֶקֶן עַד שֶׁתְּכַלֶּה פֶת מִן הַבַּיִת: כּאֲשֶׁר כָּלוּ. כֵּד שְׁלִיחוֹ (וְהַמַּתְרֹגֵם כֵּד סְפִיקוֹ, טוֹעָה, כּאֲשֶׁר כָּלוּ הַגְּמֵלִים לְשִׁתּוֹת, מַתְרֹגֵם כֵּד סְפִיקוֹ, כִּשְׁתּוֹ דֵי סְפֹקֵס הוּא גַמַר שְׁתִּייתֵם. אֲבָל זֶה כּאֲשֶׁר כָּלוּ לֵאמֹר, כּאֲשֶׁר תֵּם הָאוֹכֵל הוּא, וּמַתְרֹגְמִינוּ כֵּד שְׁלִיחוֹ): (רַש"י)

שְׁפַתֵי חֲכָמִים (ע) דֹּאֵם לֹא כֵן לְמַה עֵנָה יְהוּדָה לְבַדּוֹ עַל שׁוֹבוֹ שְׁבֵרוֹ קִזָּה נֹאֲמַר לְכֹלָם, אֲלֹא כו': (שְׁפַתֵי חֲכָמִים)

אֹר הַחַיִּים כּאֲשֶׁר כָּלוּ. אוֹלֵי שֶׁהַכּוֹנֵה הֵיָא שְׁלֵא נִשְׁאָר אֵלֵא שִׁיעוֹר הַמַּסְפִּיק לְזִמְנֵי הַלִּיכְתָּם וּבִיאָתָם, וַיֹּאמֶר גַּם עַל זֶה כָּלוּ כִי צָרִיכִין לְהַבִּיאַ עוֹד. אוֹ לִפִּי מַה שֶׁאֲמָרוּ ז"ל (תְּעַנִּית י:) כִּי יַעֲקֹב הֵכִין תְּבוּאָה לְשָׁנֵי רַעֲב הָיוּ אוֹכְלִים בְּמִשְׁךְ הַלִּיכְתָּם וְחִזְרָתָם מִהַמְזוּמָן אֲצִלוּ, וְלִזֶּה דִקְדָק הַכְּתוּב לֹמַר כָּלוּ הַשֶּׁבֶר אֲשֶׁר הִבִּיאוּ מִמִּצְרַיִם לֹמַר אוֹתוֹ הַשֶּׁבֶר כָּלוּ וְלֹא כָל הַשֶּׁבֶר שֶׁהָיָה לָהֶם: (אֹר הַחַיִּים)

סְפוּרָנוּ שׁוֹבוֹ שְׁבֵרוֹ לָנוּ. כִּי חָשַׁב שֶׁהָיוּ מִבְּקָשִׁים לְהוֹלִיךְ עִמָּם אֶת בְּנֵימִין כְּדֵי לֹאבְדוֹ כִּיוֹסֵף כְּמוֹ שֶׁאֲמַר לָהֶם אוֹתֵי שְׁכַלְתֶּם לֹא שֶׁהָיָה הַדְּבַר כּאֲשֶׁר סְפוּרוֹ: (סְפוּרָנוּ)

[ג] וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵי יְהוּדָה לֵאמֹר הֲעֵד הָעֵד בְּנוֹ הָאִישׁ לֹא-תִרְאוּ פְנֵי בִלְתֵי אַחֵיכֶם:

אוֹנְקֵלוֹס וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְמִימַר אֲסִהְדָא אֲסִהְדָא בְּנָא גְבָרָא לְמִימַר לָא תִחֲזוּן אֲפִי אַחֵינִי פֶד אַחֵיכוֹן עֲמִכוֹן: (אוֹנְקֵלוֹס)

יוֹנָתָן וַאֲמַר לֵיהּ יְהוּדָה לְמִימַר מְסִהְדָא אֲסִהְדָא בְּנָא גְבָרָא לְמִימַר לָא תִיחֲמוֹן סְבֵר אֲפִי בְדִלִית אַחֵיכוֹן זְעִירָא עֲמִכוֹן: (תּוֹבֵי וְבִינֵי)

רַש"י הֵעֵד הַעֵד. לְשׁוֹן הַתְּרָאָה, שֶׁסַּתֵּם הַתְּרָאָה מִתְרָאָה בּוֹ צַפְנֵי עֵדִים, וְכֵן הַעֵדוּתֵי בְכֶם (דְּבָרִים ל, יט.), רַד הֵעֵד בְּעַם (שְׁמוֹת יט, כא.): לֹא תִרְאוּ פְנֵי בִלְתֵי אַחֵיכֶם אֲתַכֶּם. לֹא תִרְאוּ בְלֹא אַחֵיכֶם (פ) אֲתַכֶּם. וְאוֹנְקֵלוֹס תְּרַגֵּם אֲלֵהֵן כֵּד אֲחֻכוֹן עִמְכוֹן, יִשָּׁב הַדְּבַר עַל אוֹפְנוֹ, וְלֹא דִקְדָק לְתַרְגֵּם (פ) אַחַר לְשׁוֹן הַמַּקְרָא: (רַש"י)

שְׁפַתֵי חֲכָמִים (פ) דֹּאִין לֹמַר דְּפִירוּשׁוֹ כְּמוֹ כָל בִּלְתֵי שְׁבַמְקָרָא שְׁפִירוּשׁוֹ אֲלֵא, דֹּאֵם כֵּן הֵיָא לֹו לְמִיכְתָב נְמִי בִלְתֵי כּאֲשֶׁר אַחֵיכֶם אֲתַכֶּם, לְכַךְ כְּרִיד לֹמַר דְּבִלְתֵי דְכֹאֵן פִּירֶשׁ בְּלֹא. (מִהַרְש"ב), שְׁלֹא תֹאמַר שְׁכַךְ פִּירוּשׁוֹ שְׁלֹא תִרְאוּנִי, בִלְתֵי אַחֵיכֶם לְבַד יִרְאוּנִי, לְכֵן פִּירֶשׁ שְׁאִינוּ כֵן רַק שְׁלֹא תִרְאוּנִי בִלְתֵי אַחֵיכֶם אֲתַכֶּם: (פ) רוּכָה לְפִירֶשׁ שְׁתִּירְגַם הָאִי בִלְתֵי, אֲלֵא שְׁמַגִּיָּה מִלַּת כֵּד שְׁהוּא כְּמוֹ כּאֲשֶׁר, הֵיָינוּ מִפְּנֵי שְׁלֹא דִקְדָק אַחַר לְשׁוֹן הַמַּקְרָא, דְּדוּחַק הוּא לְהַגִּיָּה תִיבָה בְּפִסּוּק: (שְׁפַתֵי חֲכָמִים)

אור החיים ויאמר אליו יהודה לאמר. אומר תיבת לאמר. פיי שאמר אליו יהודה הצעת דברים לאמר אליו התשובה, וההצעה היא העד העיד וגו', והאמירה היא אם ישך וגו', ונתכוין הכתוב בזה לשלול תשובה מאופן אחר הנשמעת מההצעה הנזכר והוא כי לצד שהעיד וגו' בהכרח שיקחו בנימין וילכו בין לרצון בין שלא לרצון, לזה אמר לאמר פיי הודעה זו גזירתה היא מה שיאמר אחר כך:

או ירצה על זה הדרך **לאמר העד** וגו' פיי אמר לנו זה והעיד עלינו עדים בהתראתו. עוד ירצה לומר השיבני על טענה זו אם יש לך תשובה להשיב לאדוני הארץ. עוד ירצה שיש עוד לומר טעם אחר מלבד זה והוא סכנת שמעון הנתון בבית כלא לערב הוכחת דבר כי לא מרגלים:

לא תראו פני וגו'. נתכוון בזה לשלול טענה כי יאמר יעקב שיעשה הוכחות וראיות המספיקים לפני מלכים ויועצי ארץ להכיר כי אינם בגדר ספק מרגלים ובזה תמה טענת האיש החושד בהם, לזה אמר העד בנו לאמר לא תראו פירוש שאינו מתרצה לראות פנינו זולת בביאת בנימין, ומעתה אינם יכולים לעמוד לפניו בשום אופן ואיך ילכו לקנות התבואה ממנו. ואולי כי לזה כפל יהודה דבר זה ב' פעמים כי תנאי זה של בנימין מעכב הגם שיוסר חשד המרגלות: (אור החיים)

ד **אם-ישך משלח את-אחינו אתנו גרדה ונשברה לך אכל:**

אונקלוס אם איתך משלח ית אחונא עמנא ניחות ונזבון לך עיבורא: (אונקלוס)

יונתן אין איתך משדר ית אחונא עמנא ניחות ונזבון לך עיבורא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים נרדה. גי במסורה הכא ואידך נרדה ונבלה שם שפתם. נרדה אחר פלשתים לילה. שאמר אם ישך משלח נרדה מיד ונרדה ביום ובלילה למהר הדבר כמו התם נרדה לילה וגם רמז למה שדרשו שירדו להרוג ארץ מצרים כדכתיב נרדה ונבלה שם שפתם: (בעל הטורים)

ה **ואם-אינך משלח לא נרד פי-האיש אמר אלינו לא-תראו פני בלתי אחיכם אתכם:**

אונקלוס ואם ליתך משלח לא ניחות ארי גברא אמר לנא לא תחזון אפי אלהין פד אחוכון עמכון: (אונקלוס)

יונתן ואין ליייתך משדר לא ניחות ארום גברא אמר לנא לא תיחמון סבר אפיי פדלית אחוכון עמכון: (תרגום יונתן)

ו **ויאמר ישראל למה הרעתם לי להגיד לאיש העוד לכם אח:**

אונקלוס ואמר ישראל למה אבאשתון לי לתואה לגברא העד פען לכון אחא: (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל לְמָא אֲבָאִישְׁתּוֹן לִי לְחַוּוֹאָה לְגִבְרָא הַעַד כְּדוֹן אֵית לְכוֹן אַחָא :
(תרגום יונתן)

11 וַיֹּאמְרוּ שְׂאֹל שְׂאֵל-הָאִישׁ לָנוּ וְלִמְוֹלְדָתָנוּ לֵאמֹר הֲעוֹד אֲבִיכֶם חַי הַיֵּשׁ לְכֶם
אַח וְנָגַד-לוֹ עַל-פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה הַיְדוּעַ נִדְעַע כִּי יֹאמֵר הוֹרִידוּ אֶת-אַחֵיכֶם:

אונקלוס וַיֹּאמְרוּ מִשְׂאֵל שְׂאֵל גִּבְרָא לָנָא וְלִגְדוֹתָנָא לְמִימַר הַעַד כְּעוֹן אֲבוּכוֹן קִיָּם
הָאֵית לְכוֹן אַחָא וְחַוּוֹנָא לֵיה עַל מִימַר פְּתַגְמִיָּא הָאֵלִין הַמִּדַּע הוֹינָא יְדַעִין אַרִי יִימַר
אוֹחֵיתוּ אַחֵיכוֹן : אַחֵיכוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמְרוּ מִיִּשְׂאֵל שְׂאֵיל גִּבְרָא לָנָא וְלִחַוּוֹסָנָא לְמִימַר הַעַד כְּדוֹן אֲבוּכוֹן קִיָּם
הָאֵית לְכוֹן אַחָא וְתִנְיָנָא לֵיה עַל מִימַר פְּתַגְמִיָּא הָאֵלִין הַמִּדַּע הוֹינָא יְדַעִין דִּיִּימַר
אַחֵיתוּ אַחֵיכוֹן : אַחֵיכוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י לָנוּ וְלִמְוֹלְדָתָנוּ. לְמִשְׁפַּחוֹתֵינוּ. וּמִדְרָשׁוֹ, אֲפִילוּ עֲנִינִי (נ"א ע"י) (יש מפרשים לשון ענה,
שִׂמְדָבְרִים בִּיחִידוֹת וְזֶהוּ ע"י) עֲרִיסוֹתֵינוּ (ה) גִּלְהָ לָנוּ: וְנָגַד לָנוּ. שִׂישׁ לָנוּ (ו) אֲבִי וְאֵת: עַל פִּי
הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה. עַל פִּי שְׂאֵלוֹתָיו אֲשֶׁר שָׂאֵל, הוֹזַקְנוּ לְהַגִּיד: כִּי יֹאמֵר. אֲשֶׁר יֹאמֵר,
כִּי מִשְׁמַע בְּלִשׁוֹן אִם, וְאִם מִשְׁמַע בְּלִשׁוֹן אֲשֶׁר, הָרִי זֶה שְׁמוֹשׁ אֶחָד מֵאַרְבַּע לְשׁוֹנוֹת
שְׁמִשְׁמַשׁ כִּי, וְהוּא אִי, שֶׁהָרִי כִּי זֶה כְּמוֹ אִם, כְּמוֹ עַד אִם דְּבַרְתִּי דְּבָרִי: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רוֹאֵה לְפָרֶךְ אֲפִילוּ הַקְּטָנִים הַסּוֹכְזִים צַעֲרִיסָה, מִדְּכַתִּיב
וְלִמְוֹלְדָתָנוּ שְׁפִירוֹשׁוֹ הַעֲרִיסוֹת שֶׁהִילְדִים מוֹנַחִים בָּהֶם: (ו) שְׂעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
פִּירוֹשׁ עַל פִּי שְׂאֵלוֹתָיו, וְאִם כֵּן וְנָגַד לוֹ כִּד וְכַד לְפִי שְׂאֵלוֹתָיו, שְׂאֵלוֹ הִיָּה פִירוֹשׁ
וְנָגַד לוֹ עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה שְׂשָׂאֵל הִישׁ לְכֶם אֲבִי וְכוּ', וְנָגַד לוֹ אֵת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה
מִיִּצְעִי לֵיה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים עַל פִּי. ב' בְּמִסּוּרָה עַל פִּי הַדְּבָרִים. עַל פִּי שְׁנַיִם עֵדִים. שֶׁהוֹצַרְכָנוּ לְהַגִּיד
לוֹ עַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כֹּאֲלוֹ הָיוּ עֵדִים בְּדָבָר: (בעל הטורים)

12 וַיֹּאמֶר יְהוּדָה אֶל-יִשְׂרָאֵל אֲבִיו שְׁלַח הַנֶּעַר אֶתִּי וְנִקְוָמָה וְנִלְכָה וְנִחֲיָה וְלֹא
נָמוּת גַּם-אֲנַחְנוּ גַּם-אַתָּה גַּם-טַפְּנוּ:

אונקלוס וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּהִי שְׁלַח עוֹלִימָא עִמִּי וְנִקּוּם וְנִיזִיל וְנִיחִי וְלֹא
נָמוּת אָף אֲנַחְנָא אָף אַתָּה אָף טַפְלָנָא : (אונקלוס)

יונתן וַיֹּאמֶר יְהוּדָה לְיִשְׂרָאֵל אֲבוּי שְׁדַר טְלָא עִמִּי וְנִיקוּם וְנִיזִיל וְנִיחִי וְלֹא נָמוּת
אָף אָנָן אָף אֲנָתָּה אָף טַפְלָנָא : (תרגום יונתן)

רש"י וְנִחֲיָה. נִלְכָּה בּוֹ רוּחַ הַקֹּדֶשׁ, (ז) עַל יְדֵי הַלִּיכָה זֶה תַחִי רוּחַךְ, שְׁנֹאמַר וְתַחִי

רוח יעקב אציהם: ולא נמות. ברעב, בנימין ספק יתפס ספק לא יתפס, ואנו כלנו מתים (ת) ברעב אם לא נלך, מוטב שתניח את הספק ותתפוס את הודאי: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) למדלמך ולא נמות פשיטא דנחיה, ולמה ליה למיכתב ונחיה, אללא וכו': (ת) דקשה לו מה מהדר ליה ולא נמות דהא משום הכי קולח אותם לקנות תבואה, ועל זה פירש בנימין ספק וכו', לכך אמר ולא נמות, (מהרש"ב): (שפתי חכמים)

גם אנחנו דרך לשון הקדש להוסיף גם ראשון. כמו משל בנו גם אתה: (אבן עזרא) (אבן עזרא)

אור החיים ונחיה ולא נמות. פי' נחיה חיים בלא צער, ואומרו ולא נמות פירוש ולפחות לא נמות הגם שיחיו חיי צער. או ירצה באומרו ולא נמות לדייק בא אבל אם לא ילכו לא תאמר שיחסר להם חיות המספיק לבד אלא אפי' חיי צער לא יחיו אלא הם מעותדים למות:

או ירצה שאם לא ילכו עתידים למות בעולם העליון כי יאמר ה' להם למה לא טרחו לחיי נפשם:

גם אנחנו. אומרו גם פי' מלבד בנימין שאתה ירא עליו בהליכה זו יחיה וגם המה, וזולת זה הנה הוא והם מתים ודאי ואינו מן הראוי שימותו כולם וגם בנימין משום ספק בנימין, לו יהיה שספק סכנת בנימין מוכרע כאמור בטענת יעקב כמו שפירשתי בפסוק (מ"ב ל"ח) כי אחיו מת. ואומרו גם אתה אחרו הזכרת חיות אביהם לחיותם, אפשר שנתכוונו לדבר כפי הדין (יו"ד רנ"א) שחיי אדם קודמין אפילו לחיי אביו. או אפשר שנתכוונו לדבר בדרך לא זו אף זו והוא העליון. או יאמר עז"ה לא הם לבד בהליכתם יחיו אלא גם אתה צריך לדבר כי אין לחם בכל הארץ זולת במצרים והוא מסוכן אם לא ילכו, ואומרו גם טפינו באחרונה כי בניו של אדם חביבין עליו מגופו. וצא ולמד מדוד שאמר על אבשלום הגם שהיה רודף אביו (ש"ב י"ט) מי יתן מותי וגו': (אור החיים)

ספורנו ונחיה. במזון: ולא נמות. על יד האיש אדוני הארץ שאמר לנו ויאמנו דברכם ולא תמותו: (ספורנו)

כלי יקר ונחיה ולא נמות. בכל מקום שנאמר כפל כזה נדרש על העולם הבא, כמו שפירש"י פר' וזאת הברכה (לג.ו) יחי ראובן בעולם הזה ואל ימות לעולם הבא, וכמבואר למעלה פרשת נח (ו.ו) על פסוק לא אמות כי אחיה, על כן צריך כפל זה ביאור גם כאן. והקרוב אלי לומר בזה כי אמר זה כלפי יעקב אביו וכלפי עצמו, לפי שיעקב נתבשר שאם לא ימות אחד מבניו בחייו לא יראה פני גיהנם (עיין תנחומא ויגש ט.) וע"י שליחות בנימין נתגלה שיוסף חי ואז יחיה יעקב בעה"ז, כמ"ש (מה.כז) ותחי רוח יעקב אביהם, ולא ימות גם לעה"ב כמ"ש (מו.ל) אמותה הפעם, פעם אחת ולא שתים, ורוח ה' דבר ביהודה מה שאמר ונחיה בעה"ז ולא נמות לעה"ב גם אתה, מן הטעם שנתבאר, אמנם גם אנחנו היתה הכוונה על עצמו כי הוא קיבל עליו אם לא הביאותיו אליך וחטאתי לאבי כל הימים דהיינו לעה"ב, על כן אמר שיהיה בטוח שיביאנו, וזה שאמר שלחה הנער אתי ונקומה ונלכה ונחיה בעה"ז בזלעפות רעב כי לא יזיק לנו שנת הרעב, ולא נמות לעה"ב מצד הנדוי

שקבל עליו כי אמר בטוח אני שאביאנו אליך, ומי"ש אנחנו וכלל כל האחים עמו לפי שאם היה יוסף מת והיה יעקב רואה פני גהינם אז כל האחים שהביאו את יעקב לידי מידה זו לא היו בטוחים להנצל מראיית פני הגיהנם, כי הגורם המכשול דין הוא שיכשל בו גם הוא.

ומי"ש גם טפינו, לפי שנאמר (משלי יא.כו) מונע בר יקבוהו לאום. ודרשו רז"ל (סנהדרין צא:) אפילו עוברין שבמעיי אמם מקללין אותו כי אין לאום אלא עוברים שנאמר (בראשית כה.כג) ולאום מלאום יאמץ, אע"פ שדרשו (שם צא:) מונע בר על המונע הלכה מפי תלמיד מ"מ אין המקרא יוצא מידי פשוטו ומדבר בבר ממש כי המונע התבואה אז הנשים רעבות וזה מזיק גם לעוברים שבמעיהם, וכל שכן לטפם כי יאמרו לאמותם איה דגן ותירוש. על כן אמר יהודה גם טפינו יחיו בעה"ז, ולא ימותו לעה"ב, כ"א על ידך ימנע מהם בר אזי יקללוך ויהיו בני מות לעה"ב כדין המקלל אביו, כי בני בנים הרי כבנים (יבמות סב:) ואע"פ שקטנעם המה ואינן בני עונשים מ"מ צריך העון מירוק קצת להסיר פגם הנפש וחלודה. ובדרך פשוטו אמר גם אנחנו כי חיי האדם קודמים לחיי אביו וחיי אביו קודמים לחיי הטף, על כן סדר על זה האופן גם אנחנו גם אתה גם טפינו. (כלי יקר)

[ט] אַנְכִי אֶעְרְבָנֹךְ מִיְדֵי תְּבַקְשָׁנוּ אִם-לֹא הִבִּיאֲתָיו אֵלַיךְ וְהִצַּגְתָּיו לְפָנֶיךָ וְחֲטָאתִי לָךְ
כל-הימים:

אונקלוס אַנְא מְעַרְבָנָא בֵּיה מִן יְדֵי תְּבַעְנָה אִם לָא אִיתְנָה לָךְ וְאַקִּימְנָה קְדָמָךְ וְאַחֵי חֲטִי לָךְ
(אונקלוס) יוֹמָא: כָּל

יונתן אַנְא מְעַרְבָנָא בֵּיה מִן יְדֵי תְּבַעֲיָנִיה אִין לֹא אִיתְיָנִיה לְוָתְךָ וְאַקִּימִינִיה לְקָמָךְ וְנִתְחַיֵּב יוֹנָתָן
(תרגום) יוֹנָתָן: כָּל קָמָךְ

רש"י והלגתיו לפניך. שלח לזיכרנו לך כי חס חס: וחטאתי לך כל הימים.
לעולם הבא: (רש"י)

בעל הטורים לך כל הימים. בגימטריא העולם הזה ולבא: (בעל הטורים)

אור החיים אנכי אערבנו וגו' וחטאתי וגו' כל הימים. טעם אומרו כל הימים. רז"ל (ב"ר פ' צ"א) אמרו עולם הבא שכולו ימים. ובפ' הגולין (מכות יא:) אמר רב יהודה נידוי על תנאי צריך התרה מנלן מיהודה דכתיב אם לא הביאותיו וגו' ואמר רבי שמואל בר נחמני אמר ר' יונתן מאי דכתיב יחי ראובן וגו' כל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עצמותיו של יהודה מתגלגלין עד שעמד משה וכו' ע"כ. ואם תאמר דלמא עונשו של יהודה היה שלא כפל התנאי כתנאי בני גד וכו' (קידושין סא:) שהמעשה קיים על כל פנים, לזה ראיתי להגאון רא"ם שתירץ כי בדבר זה לא היה טועה יהודה וגם אביו, אבל נידוי שעל תנאי שצריך התרה אפשר שיטעה יהודה וגם אביו לפי שלא נודע דין זה אלא ממקרה שקרה ליהודה וכו' מה שאין כן כפל התנאי שמבואר בתורה. דבריו נפלאו ממני ממה נפשך אם לא היתה התורה ככתבה ידועה לאבות אם כן מנין היו יודעים כי בני גד ובני ראובן שאלו עבר הירדן והתנה משה עמהם תנאי כפול, ואם היו יודעים כל ההלכות הנשמעים מתורת משה למה תגרע הלכה זו שלא ידעו אותה. ותמצא

שאמרו במסכת חולין שכל ההלכות נאמרו בסיני אלא שנשנית כל אחת במקומה כמו גיד הנשה שהגם שנאמרה בפרשת וישלח בענין יעקב בסיני נצטוו עליו אלא שנכתבה במקומו וכמו כן כל ההלכות, ואם כן דין זה הנלמד מיהודה כמו כן נאמר בסיני ומעתה אין הפרש בין ההלכות להיותם נלמדים בסדר זה או בסדר זה, ולכשנאמר שיעקב ידע הכל כמו שידע זה ידע זה:

ועוד גדולה מזו אני רואה כי דין זה דתנאי כפול במחלוקת שנו ליה כי ר' חנינא בן גמליאל סובר שאין צריך לכפול התנאי וטעם בני גד ובני ראובן לטעמים האמורים שם בגמרא מה שאין כן דין נידוי על תנאי הלכה מוסכמת היא ואין חולק עליה ואם כן אדרבה יותר יש לתלות עונשו של יהודה לצד שלא כפל התנאי להיותו סובר כדעת רבי חנינא בן גמליאל וכמו כן סבר יעקב ולצד שאין הלכה כן היו עצמותיו מתגלגלים בארון ממה שנאמר כי נידוי על תנאי צריך התרה הלכה פשוטה וטעו בה יעקב ובניו:

והנכון הוא כי כוונת דברי רב יהודה שאמר נידוי על תנאי צריך התרה הוא על זה הדרך אם נידה על תנאי ולא כפל לומר ואם לא לא אהיה בנידוי זה הוא שצריך התרה אבל אם כפל ושלל אינו צריך התרה. וכיוצא בה גם כן אמר שם בש"ס (מכות יא.) אמר ר' אבהו קללת חכם אפילו על תנאי היא באה מנלן מעלי וכו'. ואם תאמר מה צריך להשמיענו רב יהודה בזה משנה (קידושין פ"ג מ"ד) ערוכה היא כל תנאי שאינו כתנאי וגוי המעשה קיים. זה אינו כי בנדריים ושבועות העיקר הוא הלב כמאמר ר' עקיבא שדרש (שבועות כ"ו) האדם בשבועה שצריך לבו ופיו שוים וזולת זה אינו שבועה והוא הדין נדרים ונדויים, ומעתה יאמר אדם כי בנידוי הגם שלא התנה תנאי כפול כיון שלבו לא גמר לנדות אלא אם יהיה כן למה יתחייב בדבר שלא היה כן בלבו והתורה אמרה האדם בשבועה, לזה הודיע רב יהודה שאם לא כפל הגם שעשאו נדוי על תנאי צריך התרה, ואין הוכחה לדין זה אלא מיהודה, וטעם דין זה כטעם דין זה קללת חכם האמורה בסמוך ואין לנו אלא מה שגילה לנו הכתוב במעשה יהודה ובמעשה עלי, גם מעשה יעקב שקלל (ויצא לא לב) עם אשר וגוי לא יחיה וכולן לא היה סתירת הדבר **בכפל התנאי**

ומה שכתב הרא"ם כי נאמר הכפל ולא נכתב כבר דחינו הדברים ואין צורך להוסיף לדחותם:

שוב ראיתי להתוספות שכתבו בפירוש דברי רב יהודה שטעם נידוי יהודה שחל הגם שהוא על תנאי הוא לצד שלא היה בידו לקיימו ולכך חל גם על התנאי וגוי אבל שאר תנאים שבידו לקיימן כגון שמנדין את האדם שלא יעשה דבר ודאי לא חל **הנידוי כלל** **עד כאן**:

והנה לדברי התוס' הגם שכפל המנדה התנאי אף על פי כן חל עליו לצד שאין בידו לקיימו, וזה הפך מה שכתבנו. ולא ידעתי מה יפרשו במימרת רבי אבהו הסמוכה לה שאמר קללת חכם אפילו על תנאי ומוכיח מעלי שאמר לשמואל כה יעשה לך וגוי אם תכחד והדבר היה בידו לומר לו תכף ומיד ובידו של שמואל לומר לו. ויש ליישב. ואל תקשה והלא דברי רב יהודה סתם נאמרו נידוי על תנאי ולא חלק בדבר שיכול לעשותו לדבר וכו', כי סמך על ההוכחה דון ממנה כמוה וכמציאותה. גם למה שפירשתי שכוונת רב יהודה הוא על הכפל לא חש עליך רב יהודה לטעות כי סמך על המלמד דעת ממנו ובו לא היה כפל:

ספורנו כי לולא התמהמהנו. והטעם שקבלתי עלי חטא עולם אם לא הביאותיו הוא מפני שדבר ברור אצלי שלולי התמהמהנו מאז שספרנו אליך דברי האיש או מאז שכלה השבר: **כי עתה שבנו זה פעמים**. שלא היה האיש מעכבנו כלל בהיותו ירא אלהים ולא יוסיף להרע עמנו כאשר ידע האמת: (ספורנו)

[יא] ויאמר אלהים ישראל אביהם אם-כן | אפוא זאת עשו קחו מזמרת הארץ בכליכם והורידו לאיש מנחה מעט צרי ומעט דבש נקאת ולט בטנים ושקדים:

אונקלוס ואמר להון ישראל אבוהון אם פן הקא דא עיבידו סיבו מדמשבח בארעא במניכון ואחיתו לגברא תקרבתא זעיר קטף וזעיר דבש שעף ולטום בטנין ושגדין: (אונקלוס)

יונתן ואמר להום ישראל אבוהום אין פדון הוא דא עיבידו סבו ממה דמשבח בארעא והבו במניכון ואחיתו לגברא דורונא קליל שרף קטף וקליל דבש שעפה ולטום משח דבוטנין ומשח דלויזין: (תרגום יונתן)

רש"י אפוא. כל לשון אפוא לשון יתר הוא, לתקן המלה בלשון עברי, אם כן אזדקק לעשות שאשלחנו עמכם, כריך אני לחזור ולבקש איך פה תקנה וענה להשיאכם, ואומר אני זאת עשו: מזמרת הארץ. מתורגם מדמשבח בארעא, שהכל מזמרים עליו כשהוא בא לעולם: נכאת. שעה. בראשית רבה (פא, יא): **בטנים**. לא ידעתי מה הם, ובפירוש א"צ של רבי מכיר ראיתי, פושטליא"ם, ודומה לי שהם אפרסקין (שפירזיכע): (רש"י)

אבן עזרא זאת עשו. זאת העצה: **מזמרת הארץ**. כל דבר משובח. מגזרת זמירות: **צרי ונקאת**. כבר פירשתים: **בטנים**. אין לו ריע במקרא. וי"א אגוזים: (אבן עזרא)

בעל הטורים מעט צרי ומעט דבש וגו'. ו' מינים הביאו לו מנחה נגד ו' בני הגבירות כל אחד אחד מין אחד: (בעל הטורים)

ספורנו אם כן. אם הדבר כן כמו שאמרתם שהתגרה האיש בכם והוא ירא אלהים: **איפוא**. מן ההכרח ראוי שזאת תעשו: **קחו מזמרת הארץ בכליכם מעט צרי**. כי אמנם המנחה שתובל לאיש נבהל להון יצטרך שתהיה רבת הכמות להשביע עין ומזה המין היתה מנחת יעקב. אבל כאשר יובילוה לנדיב אשר כסף לא יחשוב ראוי שתהיה מעט אבל תהיה דבר נבחר מדברים הנמצאים על המעט והם בהיכלי מלך ומזה המין היתה המנחה הזאת ליוסף: **והורידו לאיש מנחה**. קודם שתלכו לראות פניו למען תראו איך יקבל המנחה ברצון. ובזה תדעו איך יקבל אתכם בסבר פנים יפות כאמרו לו חפץ ה' להמיתנו לא לקח מידינו עולה ומנחה. ואח"כ: (ספורנו)

[יב] וקסף משנה קחו בידכם ואת-הכסף המושב בפי אמתחתיכם תשיבו:

בִּדְלוֹם אִילִי מְשָׁה הוּא:

אונקלוס וְכִסְפָּא עַל חַד תְּרִין סִיבּוּ בִּדְלוֹם וְיַת פְּסָפָא דְאַתּוֹתַב בְּפוּם טוּעֵנִיכוֹן תְּתִיבוֹן בִּדְלוֹם מְאִים שְׁלוֹ הוּא: (אונקלוס)

יונתן וְכִסְפָּא עַל חַד תְּרִין סִיבּוּ בִּדְלוֹם וְיַת פְּסָפָא דְאַתּוֹתַב בְּפוּם טוּעֵנִיכוֹן תְּתִיבוֹן בִּדְלוֹם דִּילְמָא בְּשְׁלוֹ הָוָה: (תרגום יונתן)

רש"י וְכִסְפָּא מְשָׁה. פִּי שְׁנַיִם כְּרַאשׁוֹן: קַחוּ זֵידְכֶם. לְשַׁבּוֹר אוֹכֵל שְׁמַח (ז) הוֹקֵר הַשְּׁעָרָה: אִילִי מְשָׁה הוּא. שְׁמַח הַמְמוּנָה עַל הַבַּיִת שְׁכַחוּ שׁוּגָג: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) אֲבָל לֹא תִפְרַשׁ כִּסְפָּא שְׁנֵי חוּזַי מְכִסְפָּא הַמוֹשָׁב, דְּלֹאס כֵּן הוּא לִיָּה לְמִימַר תַּחִילָה וְאֵת הַכִּסְפָּא הַמוֹשָׁב, וְאַחֲרַי כֵּן וְכִסְפָּא מְשָׁה וְגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא מְשָׁה. שְׁנֵי: מְשָׁה. מְשָׁמוֹת בְּעִלֵי הַיָּד. וְטַעַם וְאֵל שְׁדֵי שֵׁשׁ לוֹ כַּח לַעֲשׂוֹת (אבן עזרא):

יג וְאֵת-אַחֵיכֶם קָחוּ וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל-הָאִישׁ:

אונקלוס וְיַת אַחֵיכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תִיבוּ לְיַת גְּבָרָא: (אונקלוס)

יונתן וְיַת אַחֵיכוֹן דְּבָרוּ וְקוּמוּ תִיבוּ לְיַת גְּבָרָא: (תרגום יונתן)

ספורנו וְקוּמוּ שׁוּבוּ אֶל הָאִישׁ. כִּי עַכְשָׁנָה תִּכְפְּרוּ פָּנֵינוּ מִצַּד מָה בַּמְנַחָה הַהוֹלֵכֵת לְפָנֵיכֶם כְּאִמְרוֹ אֲבָן חֵן הַשׁוּחַד בְּעֵינֵי בְּעֵלֵינוּ וְכו': (ספורנו)

יד וְאֵל שְׁדֵי יִתְּנוּ לְכֶם רַחֲמִים לְפָנֵי הָאִישׁ וְשַׁלַּח לְכֶם אֶת-אַחֵיכֶם אַחֲרַי וְאֵת-בְּנֵימִין וְאֶנִּי בְּאִשְׁרָא שְׁכַלְתִּי שְׁכַלְתִּי:

אונקלוס וְאֵל שְׁדֵי יִתְּנוּ לְכוֹן רַחֲמִין קָדָם גְּבָרָא וְיִפְטוֹר לְכוֹן יַת אַחֵיכוֹן אַחֲרָנָא וְיַת בְּנֵימִין וְאֶנָּא קָמָא דְאַתְפְּלִית גְּבָרָא: (אונקלוס)

יונתן וְאֵל שְׁדֵי יִתְּנוּ לְכוֹן רַחֲמִין קָדָם גְּבָרָא וְיִפְטוֹר לְכוֹן יַת אַחֵיכוֹן חוֹרְנָא וְיַת בְּנֵימִין וְאֶנָּא הָא קָבֵר אֶתְבַּשְׂרִית בְּרוּחַ קוּדְשָׁא אֲרוּם אִין אֵיתְפְּלִית עַל יוֹסֵף אֵיתְפַּל עַל שְׁמַעוֹן וְעַל בְּנֵימִין: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵל שְׁדֵי. מַעֲתָה אֵינְכֶם חֲסָרִים כְּלוּם אֲלֹא תִפְלֵה, (ג) הַרְיֵנִי מִתְפַּלֵּל עֲלֵיכֶם: וְאֵל שְׁדֵי. שְׁדֵי בְּנֵינֵת רַחֲמִין, וְכַדִּי הַיְכוּלָתָא זִידוּ לִיתָן, יִתְּנוּ לְכֶם רַחֲמִים, זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ. וּמִדְרָשׁוֹ, מִי שְׁאֵמַר לְעוֹלָם דִּי, יֵאמַר דִּי לְאֲרוֹתָי, שְׁלַח שְׁקִטָּתִי מִנְעוּרֵי, אֲרַת לְבָן, אֲרַת עֵשׂוֹ, אֲרַת רַחֵל, אֲרַת דִּינָה, אֲרַת יוֹסֵף, אֲרַת שְׁמַעוֹן, אֲרַת בְּנֵימִין: וְשַׁלַּח לְכֶם.

ויפטר לכון כתרומו, יפטרנו מאסוריו, לשון לחפשי יסלחנו, ואינו נופל בתרגום לשון ויסלח, שהרי לשם הם הולכים אלנו: את אחיכם. זה שמעון: אחר. רוח הקודש נזרקה בו (ב"ר לא, ז), לרבות יוסף: ואני. עד שובכם אהיה (ד) שכול מספק: כאשר שכלתי. מיוסף ומשמעון: שכלתי. מבנימין: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) פירוש כן אמר יעקב לבניו אם הוא מעלמו מרגיז עליכם ומיכר אתכם, אם כן הוא מלך הטבע תפייסוהו בפירות הללו שהן מזמרת הארץ, ואם לא יתפייס בזה בודאי סיבה הוא מאת השם ואז אין חסר אלל תפילה, הריני מתפלל וכו', (מהרש"ב): (ד) לא שאני שכול מעתה דאם כן מאי ואל שדי יתן לכם רחמים וגו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא כאשר שכלתי. במות יוסף אחשב כי שכלתי מהכל: (אבן עזרא)

הרמב"ן ושלח לכם את אחיכם אחר ואת בנימין. נראה על דרך הפשט כי לא היה שמעון רצוי אביו בעבור דבר שכם ולכך לא אמר את שמעון בני ואת בנימין כי לא יזכרנו בשמו וכאשר עזבו במצרים ימים רבים אילו היה בביתו לחם לא שלח עדיין את בנימין וינחהו במצרים ורש"י כתב רוח הקדש נצנצה בו לרבות את יוסף ובראשית רבה (צב א) גם כן אמרו ושלח לכם את אחיכם זה יוסף אחר זה שמעון ונכון הוא כי נתן דעתו בעת התפלה להתפלל סתם גם על האחר אולי עודנו חי ולשון אחר דרשו שם בבראשית רבה אמרו רבי יהושע בן לוי פתר קריא בגליות ואל שדי יתן לכם רחמים לפני האיש זה הקדוש ברוך הוא שנאמר (שמות טו א) ה' איש מלחמה וכתוב (תהלים קו מו) ויתן אותם לרחמים ושלח לכם את אחיכם אלו השבטים אחר ואת בנימין זה יהודה ובנימין ואני כאשר שכלתי בחורבן ראשון שכלתי בחורבן שני לא אשכל עוד זה לשונם ז"ל והכונה כי ירידת יעקב למצרים ירמוז לגלותינו ביד אדום כמו שאפרש (ריש פרשת ויחי) וראה הנביא הענין מתחלתו והתפלל סתם לשעה ולדורות והכתוב זה כפי מדרשם יש לו סוד גדול כי אמר ואל שדי במדת הדין יתן לכם רחמים שלפניו יעלה אתכם ממדת הדין למדת רחמים והמשכיל יבין

"ואני כאשר שכלתי שכלתי" - ואני עד שובכם אהיה שכול מספק כאשר שכלתי מיוסף ושמעון שכלתי מבנימין לשון רש"י והנכון שהוא אומר לא תוכלו להוסיף עלי שכול כי כבר שכלתי יתנחם מכל הבא עליו ביתרון כאבו על יוסף וכמוהו וכאשר אבדתי אבדתי (אסתר ד טו) כלומר כבר אני אבודה ואם ימיתני לא יוסיף עלי אבדון (הרמב"ן)

דעת זקנים ואל שדי יתן לכם רחמים. מה ראה יעקב לברכם באל שדי ללמדך שכמה ייסורין באו על יעקב עד שהוא במעי אמו עשו עשה מריבה עמו שנאמר ויתרוצצו הבנים בקרבה ואמרו שהיו מריבין על נחלת שני עולמות. יצא לחוץ עשו בקש להרגו שנאמר על רדפו בחרב אחיו ברח מפניו לבית לבן ראה כמה צרות היו לו שם הייתי ביום אכלני חורב וכו' יצא מבית לבן רדף אחריו לבן נמלט ממנו בא עשו להורגו והפסיד כל אותו דורון שהביא לו נמלט ממנו באת עליו צרת דינה אחר כן צרת רחל אחר כל הצרות הללו בקש לישב בשלוה שנא' וישב יעקב מיד בא עליו צרת יוסף אחר כן צרת שמעון אחר כן צרת בנימין וכן

הוא אומר לא שלותי ולא שקטתי ולא נחתי ויבא רוגז לפיכך אמר עכשיו מי שאמר לעולם די כשבראו יאמר לצרותי די: (דעת זקנים)

{טו} וַיִּקְחוּ הָאֲנָשִׁים אֶת-הַמִּנְחָה הַזֹּאת וּמִשְׁנֵה-כֶסֶף לָקְחוּ בִידָם וְאֶת-בְּנֵימִן וַיִּקְמוּ וַיֵּרְדוּ מִצְרָיִם וַיַּעֲמְדוּ לִפְנֵי יוֹסֵף:

אונקלוס וַיִּסְיְבוּ גִבְרִיָא יְת תְּקַרְבְּתָא הָדָא וְעַל חַד תְּרִין פְּסָפָא נְסִיבוּ בִידֵיהוֹן וַדְּבָרוּ יְת בְּנֵימִן וַקְמוּ וַיִּנְחְתוּ לְמִצְרַיִם וַקְמוּ קָדָם יוֹסֵף: (אונקלוס)

יונתן וַיִּסְיְבוּ גִבְרִיָא יְת דִּוְרוֹנָא הָדָא וְעַל חַד תְּרִין פְּסָפָא נְסִיבוּ בִידֵיהוֹן וַדְּבָרוּ יְת בְּנֵימִן וַיִּנְחְתוּ לְמִצְרַיִם וַאֲיִתְעַתְּדוּ קָדָם יוֹסֵף: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵת בְּנֵימִין. מִתְרַגְּמִינִן וְדָבְרוּ יְת בְּנֵימִין, לְפִי שְׂאִין לְקִיחַת הַכֶּסֶף וְלְקִיחַת הָאֵלֶם שׁוֹה בְּלִשׁוֹן אַרְמִי, בְּדָבַר הַנֶּקַח בִּיד מִתְרַגְּמִינִן וְנִסִּיב, וְדָבַר הַנֶּקַח בְּהִנְהֻגַת דְּבָרִים מִתְרַגְּמִינִן וְדָבַר: (רש"י)

בעל הטורים ומשנה. ב' במסורה ומשנה כסף. ומשנה שברון. לומר לך קל וחומר מה הכא שבשגגה בא הכסף ליד אחי יוסף באו לשלמו בכפלים כל שכן שעתידין העכו"ם לשלם כל הכסף שלקחו מישראל כפלי כפלים: (בעל הטורים)

ספורנו ויעמדו לפני יוסף. קודם הבאת המנחה ולכן יראו כאשר הובאו בית יוסף: (ספורנו)

{טז} וַיֵּרָא יוֹסֵף אֶתֶּם אֶת-בְּנֵימִין וַיֹּאמֶר לְאִשְׁרַעַל-בֵּיתוֹ הֲבֵא אֶת-הָאֲנָשִׁים הַגִּיְתָה וּטְבַח וְטָבַח וְהָלַךְ כִּי אֲתִי, יֹאכְלוּ הָאֲנָשִׁים בְּצִהְרֵימִם:

אונקלוס וַחֲזָא יוֹסֵף עֲמָהוֹן יְת בְּנֵימִין וַאֲמַר לְדִי מְמַנָּא עַל בֵּיתָה אָעִיל יְת גִּבְרִיָא לְבֵיתָא וַיִּכּוֹס נִכְסֵתָא וְאֲתַקִּין אָרִי עֲמִי יִיכְלוֹן גִּבְרִיָא בְּשִׁירוֹתָא: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא יוֹסֵף עֲמָהוֹן יְת בְּנֵימִין וַאֲמַר לְמִנְשָׁה דְּמִמְנָא אֲפִיטְרוֹפּוֹס עַל בֵּיתָה אָעִיל יְת גִּבְרִיָא לְבֵיתָא וּפְרַע בֵּית נִיכְסֵתָא וְסָב גִּידָא נְשִׂיאָ וְאֲתַקִּין תְּבִשְׁלִילָא בְּאֲפִיהוֹן אָרוֹם עֲמִי יִיכְלוֹן גִּבְרִיָא בְּאִישׁוֹן שִׁירוֹתָא דְּטִיְהָרָא: (תרגום יונתן)

רש"י וטבח טבח והכן. כמו ולטבח טבח ולהכן, ואין טבח לשון צווי, שהיה לו לומר (ה) וטבח: בַּהֲרִים. (ו) זה מתורגם בְּשִׁירוֹתָא, שהוא לשון סעודה ראשונה בְּלִשׁוֹן אַרְמִי וְבִלְעָזָז דִּיזִנְרָה, וַיִּשׁ הַרְבֵּה בְּגַמְרָא, שְׂדָח לְכַלְבָּא שִׁירוֹתָהּ, בִּלְעָזָא אֲכֹלָא שִׁירוֹתָא (בככות לט:), אֲבָל כָּל תְּרַגּוֹם שֶׁל אֲהָרִים טִיְהָרָא: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) על משקל שלח לך (במדבר י"ג ב'), שלח העז (שמות ט' י"ט), שהוא צווי: (ו) פירוש בְּשִׁירוֹתָא, אֲבָל אִין פִּירוֹשׁוֹ כַּשָּׂר אֲהָרִים שְׂבִמְקָרָא, מִשׁוֹם דְּדַרְךְ הָעוֹלָם

לאכול ד' שעות על היום ואפילו תלמידי חכמים דרכם לאכול בתחילת שעה
ששית כדלמרינן בגמרא לשבת (י): (שפתי חכמים)

ספורנו ויאמר לאשר על ביתו. ולא רצה לדבר לאחיו עד צאת מאתו כל הנצבים עליו כדי להאריך בספור עמהם: הבא האנשים הביתה. אל בית הדירה. כי היה אז בשער המלך או במקום אשר ישפוט שם: כי אתי יאכלו. לראות ענינם עם בנימין ולנסות אם יקנאו בו כשירבה משאת בנימין ממשאות כלם: (ספורנו)

[יז] ויעש האיש כאשר אמר יוסף ויבא האיש את-האנשים ביתה יוסף:

אונקלוס ועבד גברא כמא די אמר יוסף ואעיל גברא ית גברא לבית יוסף:
(אונקלוס)

יונתן ועבד גברא היכמא דאמר יוסף ואעיל גברא ית גוברא לבית יוסף: (תרגום יונתן)

דעת זקנים ויעש האיש כאשר אמר יוסף. אמרו רז"ל זה מנשה. ותימה דפרש"י במס' אבות ילפינן בן שלש עשרה למצות משמעון ולוי כי כשבאו על שכם לא היו כי אם בני י"ג כשתחשוב שנותיהם וכתוב בהו איש חרבו על ירכו וכשתחשוב שנותיו של מנשה תמצא שלא היה כי אם ט' שנים לכל היותר שהרי נולד בטרם תבא שנת הרעב ואפי"י כי תאמר שנוולד בתחלת שני השבע אע"פ כן לא היה כי אם בן תשעה שבעה דשבע ובי דרעב ואפ"ה קוראו איש מהרב חיים שאמר משם הרב אליעזר אבי העזרי וצ"ע: (דעת זקנים)

[יח] וייראו האנשים כי הובאו בית יוסף ויאמרו על-דבר הלסף השב באמתחתינו בתחלה אנחנו מובאים להתגלל עלינו ולהתנפל עלינו ולקחת אתנו לעבדים

אונקלוס ודחילו גברא ארי אתעלו לבית יוסף ואמרו על עסק כספא דאתותב בטוענא בקדמיתא אנחנא מתעליו לאתרברא עלנא ולאסתקפא עלנא ולמקני יתנא לעבדין ולמדבר ית חמרנא: (אונקלוס)

יונתן ודחילו גוברא ארום איתעלו לבית יוסף ואמרו על עיסק כספא דתב לטוננא בקדמיתא אנו מתעליו למתעקפא עלן ולמדדינא עלן ולמקני יתו לעבדין ולמיסב ית חמרנא: (תרגום יונתן)

רש"י וייראו האנשים. כתוב הוא בשני יודי"ן, ותרגומו ודחילו: כי הובאו בית יוסף. ואין דרך שאר הבאים לשבור בר ללון בבית יוסף כי אם צפונדקאות שבעיר. וייראו שאין זה חלל לחספס חל משמר: אנחנו מובאים. חל תוך הבית הזה: להתגולל. להיות מתגוללת עלינו עלילת הכסף, ולהיותה נופלת עלינו. ואונקלוס שתרגם ולאסתקפא (ז) עלנה, הוא לשון להתעולל, כדמתרגמינן עלילות דברים, תסקופי מליון, ולא תרגמו אחר לשון המקרא, ולהתגולל שתרגם לאתרכרבא, (ח)

הוא לשון גלת הזהב (קהלת יב, ו), והלצ גלחה העלחה (נחום ב, ח), שהוא לשון מלכות: (רפ"י)

שפתי חכמים (ז) רואה לומר על ולהתנפל תירגם כן: (ח) לאתרברבא פירוש לשון אדנות, וקשה והלא זה נגד פירוש, ועוד למה תירגם לאסתקפא קלא אחר לשון המקרא, ויש לומר שמתחילה פירש על להתגולל לאתרברבא שהוא אחר לשון המקרא גלת הזהב (קהלת י"ב ו'), ואז לא נופל עליו לשון ולהתנפל אם לא שפירוש לאסתקפא עלנא פירוש להתעולל, בשלמא אי הוה פירוש של להתגולל לשון גלילת דבר כפשוטו, אז היה נופל עליו לשון להתנפל שפיר, אבל עכשיו שלהתגולל הוא לשון לאתרברבא צריך לפרש להתנפל לשון עלילות דברים, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא להתגולל. מגזרת בגלל הדבר : ולהתנפל. כאדם שיתנפל מעצמו על אחד ויאמר לו אתה הפלתני : (אבן עזרא)

הרמב"ן להתגולל עלינו. מן ועמשא מתגולל בדם (כ יב) ושמלה מגוללה בדמים (ישעיהו ט ד) כאדם שיהפוך מצד אל צד על חברו ולהתנפל עלינו כאדם שיתנפל ברצונו על חברו מלוא קומתו ואונקלוס תרגם להתגולל לאתרברבא עלנא שינשא עלינו כשוא הים לגליו ולהתנפל לאיסתקפא לשים עלינו דברים שלא היו כי הדבר שאינו יקרא נופל כמו לא נפל דבר אחד (יהושע כג יד) ותרגום עלילות דברים (דברים כב יד) תסקופי מלין וכן תרגם יונתן תואנה (שופטים יד ד) תוסקפא וטעם ולקחת אותנו לעבדים ואת חמורינו כי ידאגו על חמוריהם לאמר הנה יקחו גם את חמורינו עם אמתחותיהם ולא נוכל לשלוח לביתנו בר וימותו כולם ברעב (הרמב"ן)

יט וַיִּגְשׁוּ אֶל-הָאִישׁ אֲשֶׁר עַל-בֵּית יוֹסֵף וַיְדַבְּרוּ אֵלָיו פֶּתַח הַבַּיִת:

אונקלוס וקריבו לות גברא די ממנא על בית יוסף ומלילו עמה בתרע ביתא: (אונקלוס)

יונתן וקריבו לות גברא די ממנא אפיטרופוס על בית יוסף ומלילו עמה בתרע ביתיה: (תרגום יונתן)

כ וַיֹּאמְרוּ בָּעוּ רְבוּנֵי מִיַּחַת נַחְתָּנָא בְּקַדְמֵיתָא לְמַזְבֵּן עֵיבוּרָא: לְשֶׁבֶר-אֶכְל:

אונקלוס ואמרו בעו רבוני מיחת נחתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: (אונקלוס)

יונתן ואמרו במטו מינד רבוני מיחת נחיתנא בקדמיתא למזבן עיבורא: (תרגום יונתן)

רפ"י בי אדוני. לשון בעיח ותחוננים, הוא בלשון ארמי ביחא (סנהדרין סד): ירד ירדנו. ירידה (ט) הוא לנו, רגילים היינו לפרנס אחרים, עכשיו אנו כריכים לך (ב"ר

שפתי חכמים (ט) לייק מדכתיב כפל לשון, אזל לא לייק מדכתיב לשון ירידה ולא לשון הליכה כדפירש על רזו שמה (לעיל מ"ב ב') עיין פס, ואף על גב דדברה תורה כלשון בני אדם (ברכות ל"א:), היכל לאיכל למדרש לרשין, (רא"ס): (שפתי חכמים)

אבן עזרא בי. לשון בקשה. ולפי דעתי שהוא דרך קצרה. כמו בי אדני העון. והטעם עון במקום הזה כטעם גדול עוני מנשוא והטעם עשה בי מה שתראה ותשמעני: (אבן עזרא)

הרמב"ן בי אדוני. לשון בעיא ותחנונים הוא ובלשון ארמית ביא לשון רש"י וזה דבר זר מאד לסמכו אל מלת לשון טורסי ואינה דומה אליה כי ביא כולה מלה לא תשתנה ולא יאמר ממנה בי ועוד שהמלה ההיא אינה לשון בעיא ותחנונים כמו שאמר הרב אבל היא לשון צעקה ותרעומת על שבר ועל עוות דבר כגון מלת אבוי בלשון קדש והיא ידועה בלשון ערב ירגילו אותה בקינותיהם כולן בפתחות הבי"ת ובלשון יון ביא הבי"ת רפא בשו"א יאמרו אותה על הדוחק והצער ובבראשית רבה סדר בראשית (יב ב) מהו סלו לרוכב בערבות ביה שמו (תהלים סח ה) אין לך כל מקום ומקום שאין לו ממונה על ביא שלו אגריקוס במדינה ממונה על ביא שלו אגרטוס במדינה ממונה על ביא שלו כך מי ממונה על ביא של עולמו הקב"ה רוצה לומר שבכל מקום יש איש ממונה על הצעקה ועל העוות והקב"ה ממונה על צעקת העשוקים בעולם הצועקים ביא ועוד לפנינו בפרשת ויגש אליו (ב"ר צג ג) אמר לו יהודה ביא אתה מעביר עלינו שכך אמרת לנו ואשימה עיני עליו זו היא השמת עין ובפרשת ויהי בשלח (כ ט) שמא אני מעביר ביא על בריה ובפרשת וישמע יתרו (כז ט) נתמנה אדם ונטל טלית כל טורח ציבור עליו אם ראה אדם מעביר ביא על חברו או עובר עבירה ולא מיחה בו הוא נענש עליו ובפרשת אשה כי תזריע (עיין ערוך ערך ביאה) צווח אנא ביא עליכון וכן במקומות הרבה ואונקלוס שתרגם בי אדני בבעו רבוני לא שהוציא מלת בי מן בעו אבל רדף הענין שהוא בא בכל מקום בענין הבקשה ורבי אברהם אמר כי בי אדני דרך קצרה בלשון הקדש והוא כמו בי אני אדני העון והטעם עשה בי מה שתראה ותשמעני ואם כן נכון הוא שיאמר אדם בי אחי או בי שמעני ולא מצאתי שתבא מלת בי רק עם אדני או עם השם הנכבד הנכתב באל"ף דלי"ת שגם הוא לשון אדון ולכן אני אומר שפירושו בי בעצמי אתה אדון ומושל ובאו שני כנויים לחזוק כמו ולי אני עבדך (מלכים א א כו) בי אני אדני (שמואל א כה כד) ודומה לזה כי בי בעזרך (הושע יג ט) בי עזרך בעזרך אני (הרמב"ן)

[כא] וי'הי כ'י-ב'אנו א'ל-ה'מ'לון ו'נפ'ת'ח'ה א'ת-א'מ'ת'ח'ת'ינו ו'ה'ג'ה כ'ס'ף-א'יש ב'פ'י א'מ'ת'ח'ת'ו כ'ס'פ'נו ב'מ'ש'ק'לו ו'נ'ש'ב א'ת'ו ב'י'ד'נו:

אונקלוס ו'ה'ה כ'ד א'ת'י'נ'א ל'ב'ית מ'ב'ת'א ו'פ'ת'ח'נ'א י'ת ט'ו'ע'נ'נ'א ו'ה'א כ'ס'ף ג'ב'ר ב'פ'וס ט'ו'ע'נ'ה כ'ס'פ'נ'א ב'מ'ת'ק'ל'ה ו'א'ת'י'ב'נ'א י'ת'ה ב'י'ד'נ'א: (אונקלוס)

יונתן ו'ה'ה כ'ד מ'ט'י'נ'א ל'ב'ית מ'ב'ת'ו'ת'א ו'פ'ת'ח'נ'א י'ת ט'ו'נ'נ'א ו'ה'א כ'ס'ף ג'ב'ר ב'פ'וס ט'ו'נ'י'ה כ'ס'פ'נ'א ב'מ'ת'ק'ל'י'ה ו'א'ת'י'ב'נ'א י'ת'י'ה ב'י'ד'נ'א: (תרגום יונתן)

ספורנו **כספנו במשקלו**. באותם המטבעות עצמם לפיכך חשבנו שלא היה משגה
של **ממעות** אחרים : (ספורנו)

כב **וְכֶסֶף אַחַר הוֹרְדָנוּ בְיָדְנוּ לְשֶׁבֶר-אֶכֶל לֹא יִדְעֵנוּ מִי-שָׁם כֶּסֶפְנוּ**
בְּאִמְתַּחַתֵּינוּ:

אונקלוס **וְכֶסֶף אַחֲרָנָא אוֹחִיתָנָא בְיָדְנָא לְמִזְבֵּן עֵיבוּרָא לָא יִדְעָנָא מִן שְׁוֵי כֶסֶפְנָא**
בְּטוֹעֲנָנָא: (אונקלוס)

יונתן **וְכֶסֶף חוֹרְנָא אַחִיתָנָא בְיָדְנָא לְמִזְבוֹן עֵיבוּרָא לָא יִדְעָנָא מִן שְׁוֵי כֶסֶפְנָא**
בְּטוֹעֲנָנָא: (תרגום יונתן)

כג **וַיֹּאמֶר שְׁלוֹם לָכֶם אֵל-תִּירָאוּ אֱלֹהֵיכֶם וְאֱלֹהֵי אֲבֹיְכֶם נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן**
בְּאִמְתַּחַתֵּיכֶם כֶּסֶפְכֶם בָּא אֵלַי וַיֵּצֵא אֱלֹהִים אֶת-שְׁמִעוֹן:

אונקלוס **וְאָמַר שְׁלָם לְכוּן לָא תִדְחִלוּן אֱלֹהֵכוּן וְאֱלֹהָא דְאַבוּכוּן יְהֵב לְכוּן סִימָא**
בְּטוֹעֲנִיכוּן כֶּסֶפְכוּן אֶתָּא לְוֹתִי וְאֶפִּיק לְוֹתְהוֹן יְת שְׁמִעוֹן: (אונקלוס)

יונתן **וְאָמַר שְׁלָם לְכוּן מִן רְבוּנֵי לָא תִידְחִלוּן אֱלֹהֵיכוּן וְאֱלֹהָא דְאַבוּכוּן יְהֵב לְכוּן**
סִימָא בְּטוֹנִיכוּן כֶּסֶפְיכוּן אֶתָּא לְוֹתִי וְאֶפִּיק לְוֹתְהוֹן יְת שְׁמִעוֹן: (תרגום יונתן)

כז"י **חֲלֵהִיכֶם. זְכוּתְכֶם, וְאִם חֵין זְכוּתְכֶם כְּדֹא, חֲלֵהִי חֲזִיכֶם, זְכוּת חֲזִיכֶם**
נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן: (כז"י)

אבן עזרא **נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן**. יתכן שהי' לאדם מטמון בביתו ושכחו כאשר שמו
באוצר ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי: (אבן עזרא)

הרמב"ן **נָתַן לָכֶם מַטְמוֹן בְּאִמְתַּחַתֵּיכֶם**. אמר רבי אברהם יתכן שהיה לאדם
מטמון בביתו ושכחו ויצא בגורלכם כי כספכם בא אלי והנה הם דברי נחומים
כי איך יצא לכל אחד כספו במשקלו אבל כל דבר מכוסה יקרא מטמון טמן עצל
ידו בצלחת (משלי יט כד) יש לנו מטמונים בשדה (ירמיהו מא ח) והנה אמר להם כי דרך
החמרים לוקחי התבואה לשום כל אחד כספו בשקו והנה המשביר לקח מן
הבאים שקיהם ומלא עשרה שקים שבר והכסף טמון תחת התבואה ובא אדניו
וצוה אליו לשפכם אל כלי בני יעקב כי רצה למהר לשלחם או מפני שלא בא
הכסף אליו והנה לכל אחד בפי אמתחתו כספו במשקלו כי כל איש יביא בדמיו
כסף שוה חמור לחם וזה יקרה תמיד בשוקים ובאוצרות הנמכרים ברוב
מהומות העם (הרמב"ן)

אור החיים **שְׁלוֹם לָכֶם וְגו'**. אמר כן האיש מעצמו מבלי דעת כוונתו של יוסף מה
היא, ולדבריהם ז"ל (תנחומא) שאמרו כי הוא מנשה יפה כח הבן מכח האב וידע
כי יסכים על דבריו. ואמרו **אל תיראו**, לפי שהוכר בפניהם היראה דהיו יראים
דכתיב (פסוק י"ח) וייראו האנשים:

נתן לכם מטמון. פיי איזזה אדם טמן שם הכסף וה' נתנו לכם ביאוש הבעלים ובני נח אינם מצווין על הכרזת אבידה, ולחזק לבם הוציא אליהם את שמעון להראות כי שלום להם: (אור החיים)

[כד] וַיָּבֹא הָאִישׁ אֶת-הָאֲנָשִׁים בֵּיתָה יוֹסֵף וַיִּתֶּן-מֵיִם וַיִּרְחֹצוּ רַגְלֵיהֶם וַיִּתֵּן מִסָּפֹא לְחַמְרֵיהֶם:

אונקלוס וַאֲעִיל גְּבֵרָא יְת גְּבֵרָא לְבֵית יוֹסֵף וַיִּהֵב מֵיָא וַאֲסָחוּ רַגְלֵיהוֹן וַיִּהֵב פְּסָתָא לְחַמְרֵיהוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַאֲעִיל גְּבֵרָא יְת גּוּבְרָא לְבֵית יוֹסֵף וַיִּהֵב מוּי וּשְׂזִיגוּ רַגְלֵיהוֹן וַיִּהֵב אֶסְפֶּסְתָא לְחַמְרֵיהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י ויצא האיש. הבאה אחר הבאה, לפי שהיו דוחפים אותו חוץ, עד שדברו אליו פתח הבית, ומשאמר להם שלום לכם, נמשכו וצאו אחריו: (רש"י)

אבן עזרא ביתה יוסף. כמשפט הלשון אל בית יוסף: (אבן עזרא)

אור החיים ויבא האיש את האנשים וגו'. אמר כן פעם ב'. להיות כי בפעם ראשונה נפסקה הכניסה כי נתעכבו ועמדו פתח הבית פירוש קודם שיכנסו לבית, והגם שאמר ויבא האיש וגו' ביתה יוסף הוא על דרך אומרו (ויצא) וילך חרנה שהכוונה היא ללכת לחרן, ולעולם עדיין לא נכנסו, וטעם שרצו לדבר עמו קודם על הכסף לדעת ביאתם למה אם לטוב אם לרע לדעת מה יעשה ישראל ואחר תשובתו אליהם הוצרך פעם ב' לומר ויבא האיש, ביתה יוסף פירוש בית המשובח שלו: (אור החיים)

[כה] וַיִּלְכְּנוּ אֶת-הַמִּנְחָה עַד-בּוֹא יוֹסֵף בְּצֹהְרֵים כִּי שָׁמְעוּ כִּי-שָׂם, יֹאכְלוּ לֶחֶם:

אונקלוס וַאֲתַקִּינוּ יְת תַּקְרַבְתָּא עַד דְּעַל יוֹסֵף בְּשִׁירוּתָא אַרִי שְׁמַעוּ אַרִי תַמְן יִיכְלוּן לְחֶמְא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתַקִּינִין יְת דּוֹרוּנָא עַד מֵיעַל יוֹסֵף בְּשִׁירוּתָא דְטִיְהָרָא אַרום שְׁמַעוּ מְגִיָּה אַרום תַּמְן יִסְעֲדוּן לְחֶמְא: (תרגום יונתן)

רש"י ויכינו. הזמינו, עטרוהו בכלים נאים: (רש"י)

[כו] וַיָּבֹא יוֹסֵף הַבְּיָתָה וַיִּבְיֵאוּ לוֹ אֶת-הַמִּנְחָה אֲשֶׁר-בְּיָדָם הַבְּיָתָה וַיִּשְׁתַּחֲווּ-לוֹ אַרְצָה:

אונקלוס וְעַל יוֹסֵף לְבֵיתָא וַאֲתִיאוּ לָהּ יְת תַּקְרַבְתָּא דִּי בִידֵיהוֹן לְבֵיתָא וּסְגִידוּ לָהּ לְאַרְעָא: (אונקלוס)

יונתן וְעַל יוֹסֵף לְבִיתָא וְאָעִילוּ לִיה ית דִּזְרוּנָא דִּי בִידִיהוֹן לְבִיתָא וּסְגִידוּ לִיה עַל אַרְעָא : (תרגום יונתן)

רש"י הביתה. מפרוזדור לטרקלין. (נראה דיוקו דרש"י מהביתה בתראה, ויציאו לו את המנחה אשר בידם הביתה, דקשה לו הלל כבר הוצאו ביתו של יוסף, אלא על כרחך כריך לומר מפרוזדור לטרקלין, ודו"ק): (רש"י)

אור החיים ויביאו לו וגו' הביתה וגו'. פ"י לחדר המיוחד לו והם היו בחדר אחר בבית עצמו, והודיע הכתוב שנכנסו אצלו למקום שהיה בו להכניס המנחה: (אור החיים)

בנז וַיִּשְׁאַל לָהֶם לְשָׁלוֹם וַיֹּאמֶר הַשָּׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם הַעוֹדְנִי חַי:

אונקלוס וַיִּשְׁאַל לְהוֹן לְשָׁלֵם וַאֲמַר הַשָּׁלֵם אֲבוּכוֹן סָבָא דִּי אָמַרְתוּן הַעַד כְּעַן קָיָם: (אונקלוס)

יונתן וַיִּשְׁאַל לְהוֹם לְשָׁלֵם וַאֲמַר הַשָּׁלֵם לְאֲבוּכוֹן סָבָא דְאָמַרְתוּן לִי הַעוֹד כְּדוֹן קָיָם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הַשָּׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן. שם תחת שם התאר והיא דרך קצרה כאילו אמר הַשָּׁלוֹם לְאֲבִיכֶם. וכן אַתָּה שָׁלוֹם: (אבן עזרא)

אור החיים וישאל להם לשלום. פ"י מתחילה שאל בשלומם כי הוא מהמוסר להקדים לשאול שלום את אשר לפניו, והוא אומר להם לשלום ואחר כך שאל על אשר איננו שם השלום אביכם וגו':

השלום אביכם הזקן וגו'. קשה איך יוצדק לשאול השלום קודם שאלת העודנו חי. ואם הכונה בשאלת השלום היא מה שפירש באומר העודנו חי למה כפל. גם בתשובת האחים קשה שאמרו שלום וגו' עודנו חי אחר שאמרו שלום מה חידוש באומרים עודנו חי. ואולי שנתכוון לומר אם ככוחו אז כחו עתה או הוחלש לצד הזקנה, והוא מה שדקדק לומר **עודנו** פירוש כמות שהיה בזמן הקודם, ולזה נתחכם גם כן לסדר שאלת שלום קודם שאלת העודנו חי להבין כוונתו כמו שפירשנו, וכפי זה שאלת העודנו חי אינה נכללת בשאלת השלום לו כי גם על אדם שהזקין ואפסו קצת כוחותיו כפי הטבע יאמר עליו שלום לו: (אור החיים)

ספורנו הַשָּׁלוֹם. יש שלום לכם בבריאת הגוף כי אמנם הבריאות יהיה בשלום ההפכים וזה כשלא יתקומם אחד מההפכים על הפכו: **אביכם הזקן אשר אמרתם וגו'.** כי אמנם שלום הזקן יקרה על המעט כאמרם רז"ל שפתיהם של זקנים מתרפטות ואזניהם מתכבדות: (ספורנו)

דעת זקנים הַשָּׁלוֹם אֲבִיכֶם הַזֶּקֶן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם הַעוֹדְנִי חַי. הוא היה שואל מיצחק זקנו והם השיבו לו מיעקב לעבדך לאבינו עודנו חי. אבל יצחק אינו חי ולא רצו להשיבו בפשיטות יצחק מת שאין משיבין על הקלקלה כמו שמצינו בריש פסחים אייבו קיים אימא קיימת: (דעת זקנים)

[כת] וַיֹּאמְרוּ שְׁלוֹם לְעַבְדְּךָ לְאַבְיָנוּ עוֹדְנוּ חַי וְיִקְדּוּ (וישתחוּ):

אונקלוס וַאֲמָרוּ שְׁלָם לְעַבְדְּךָ לְאַבְוִנָא עַד פְּעוּ קַיִם וַכְרַעוּ וְסִגִּידוּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ שְׁלָם לְעַבְדְּךָ לְאַבְוִנָא עַד פְּדוֹן הוּא קַיִים וְגִחְנוּ וְסִגִּידוּ: (תרגום יונתן)

רש"י ויקדו וישתחוּ. על שאלת שלום. קידה כפיפת הקדקד, (וי) השתחואה משתטח
לארץ: (רש"י)

שפתי חכמים (וי) מדכתיב לעיל וישתחוּ אפים ארצה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויקדו. שמו הקדקד בארץ וכבר השתחוּ: (אבן עזרא)

ספורנו שלום לעבדך לאבינו עודנו חי. גם לעבדך לאבינו יש שלום ולא שלום המתים כי אמנם עודנו חי: ויקדו וישתחוּ. על שאלת שלום: (ספורנו)

[כט] וַיִּשָּׂא עֵינָיו וַיֵּרָא אֶת-בְּנֵימִן אַחִיו בֶּן-אֲמוֹ וַיֹּאמֶר הֲזֶה אַחִיכֶם הַקָּטָן אֲשֶׁר אָמַרְתֶּם אֵלַי וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יַחְנֶךָ בְּנִי:

אונקלוס וַזְקַף עֵינוֹהִי וַחֲזָא יְת בְּנִימִין אַחוּהִי בְר אַמִּיה וַאֲמַר הַדִּין אַחוּכוֹן זְעִירָא דִּי אָמַרְתוֹן לִי וַאֲמַר מִן קַדָּם יֵי יְתַרְחַם עֲלֶךָ בְּרִי: (אונקלוס)

יונתן וַזְקַף יְת עֵינוֹי וַחֲמָא יְת בְּנִימִין אַחוּי בְר אַמִּיה וַאֲמַר הַדִּין אַחוּכוֹן זְעִירָא דְאָמַרְתוֹן לִי וַאֲמַר מִן קַדָּם יֵי יְתַרְחַם עֲלֶךָ בְּרִי: (תרגום יונתן)

רש"י אלהים יחנך בני. בשאר שבטים שמענו חנינה, אשר חנן אלהים את עבדך,
ובנימין עדיין לא נולד, לכן צרכו יוסף בחנינה: (רש"י)

אבן עזרא אלהים יחנך. אין לו משקל. אולי השתנה כן בעבור אות הגרון: (אבן עזרא)

בעל הטורים יחנך בני. ב' במסורה הכא ואידך חנון יחנך לקול זעקך. זהו שיש במדרש ששאלו כמה בנים יש לך ומה שמם ואמר לו שלכולם קרא שמותם על שם הצרות שאירעו לאחיו וזהו לקול זעקך שאמר לו שהיה מצטער על אחיו מיד נכמרו רחמיו ואמר לו אלהים יחנך בני: (בעל הטורים)

ספורנו אלהים יחנך בני. מאחר שאתה יחיד לאמך כאמרם ויותר הוא לבדו לאמו אלהים יתן לך חן שיקרבוך אחיך וזולתם: (ספורנו)

[ל] וַיִּמָּהַר יוֹסֵף כִּי-נִכְמְרוּ רַחֲמָיו אֶל-אֲחָיו וַיִּבְקֶשׁ לִבְכוֹת וַיֵּבֶא

הַחֲדָרָה

וַיְבָרֵךְ

שְׁמָה:

אונקלוס וְאוֹחֵי יוֹסֵף אָרִי אֲתַגְוִלְלוּ רַחֲמוּהֵי עַל אַחֻוּהֵי וּבָעָא לְמַבְכֵי וְעַל לְאֲדָרוֹן
בֵּית מְשֻׁכְבָּא וּבְכָא תַמְנָן : (אונקלוס)

יונתן וְאוֹחֵי יוֹסֵף אָרוֹם רַחֲשׁוּ רַחֲמוּי עַל אַחוּי וּבָעָא לְמַבְכֵי וְעַל לְקִיטוֹנָא דְבֵי
מִדְמַכָּא וּבְכָא תַמְנָן : (תרגום יונתן)

רש"י כי נכמרו רחמיו. שאלו יש לך אח מאם, אמר לו אח היה לי ואיני יודע היכן הוא, יש לך בנים, אמר לו יש לי עשרה, אמר לו ומה שםם, אמר לו, בלע וזכר וכו', אמר לו מה טיבן של שמות הללו, אמר לו כלם על שם אחי והארות אשר מצאנוהו, בלע, שנבלע זין האומות. זכר, שהיה זכור לאמו. אשבל, ששבראו אל. גרא, שנתגייר באכסניא. ונעמן, שהיה נעים ביותר. אחי וראש, אחי היה וראשי היה. מפים, מפי רבי למד. וחפים, שלא ראה חופתי ולא ראיתי אני חופתו. וארד, שירד לזין האומות, כדאיתא במס' סוטה (ל:), מיד נכמרו רחמיו: נכמרו. נתחממו, ובלשון משנה על הכומר של זיתים (בבא מציעא עז.), ובלשון ארמי במכמר בשרא (פסחים נח.), ובמקרא עורנו כתנור נכמרו, נתחממו ונקמטו קמטים קמטים, מפני זלעפות רעב. כן דרך כל עור כשמחממין אותו נקמט ונתכווץ: (רש"י)

אבן עזרא כי נכמרו. בערו ויקדו וכן עורנו כתנור נכמרו: (אבן עזרא)

ספורנו ויבך שמה. שחשב בצרת אביו ואחיו: (ספורנו)

[לא] וַיִּרְחֹץ וַיִּתְאַפֵּק וַיֵּצֵא וַיֹּאמֶר שִׁימוּ לְחֶם:

אונקלוס וְאַסְחֵי אַפּוּהֵי וּנְפֵק וְאַתְחַסֵּין וְאַמֵּר שׁוּוּ לְחֶמָא : (אונקלוס)

יונתן וְשִׁיג אַפּוּי מִן דְּמַעוֹן וּנְפֵק וְאַזְדַּרְזוּ וְאַמֵּר שׁוּוּ לְחֶמָא : (תרגום יונתן)

רש"י ויתאפק. נתאמץ, והוא לשון ומזיח אפיקים רפה (אויב יב, כא.), וכן אפיקי מגנים (שם מא, ז.), חוזק: (רש"י)

בעל הטורים ויתאפק. ב' במסורה הכא ואידך ויתאפק המן ויבא אל ביתו. מה הכא תחלה צער וסופו שמחה כשהודיעם שהוא יוסף אף התם תחלה צער וסופו שמחה וששון ויששון ליהודים: (בעל הטורים)

[לב] וַיִּשְׂימוּ לוֹ לְבַדוֹ וְלֵהֶם לְבַדָּם וְלַמְצָרִים הָאֲכָלִים אֶתֹּ לְבַדָּם כִּי לֹא יוּכָלוּן הַמְצָרִים לְאָכַל אֶת-הָעֵבְרִים לֶחֶם כִּי-תוֹעֵבָה הוּא לְמַצָּרִים:

אונקלוס וְשִׁיאוּ לֵיהּ בְּלַחֲדוּדְהִי וְלַהוֹן בְּלַחֲדוּדֵיהוֹן וְלַמְצָרָאִי דְאֶכְלִין עֲמִיהּ
בְּלַחֲדוּדֵיהוֹן אָרִי לֹא יִכְלִין מְצָרָאִי לְמִיכַל עִם עֲבָרָאִי לַחֲמָא אָרִי בְּעִירָא דְמְצָרָאִי
דְחִלִין לֵיהּ עֲבָרָאִי אֶכְלִין : (אונקלוס)

יונתן וְשִׁוִּי לֵיהּ בְּלַחֲדוּדֵי וְלַהוֹן בְּלַחֲדוּדֵיהוֹן וְלַמְצָרָאִי דְאֶכְלִין עֲמִיהּ בְּלַחֲדוּדֵיהוֹן
אָרוּם לֹא כְּשֵׁרִין מְצָרָאִי לְמִיכּוֹל עִם יְהוּדָאִי לַחֲמָא אָרוּם בְּעִירָא דְמְצָרָאִי דְחִלִין
לֵיהּ יְהוּדָאִי אֶכְלִין : (תרגום יונתן)

רש"י **כי תועבה היא.** דבר שנאווי הוא למנרים לאכול את העצרים, ואונקלוס
נתן טעם לדבר: (רש"י)

ספורנו **וישימו לו לבדו.** שלא ירגישו אחיו שהוא עברי: **כי לא יוכלון המצרים.**
לפיכך לא אכל הוא עם אחיו ולא הוא ולא אחיו עם המצרים: (ספורנו)

[לג] וַיֵּשְׁבוּ לְפָנָיו הַבָּכָר כְּבִכְרָתוֹ וְהַצֵּעִיר כְּצִעְרָתוֹ וַיִּתְּמֵהוּ הָאֲנָשִׁים אִישׁ אֶל-
רֵעֵהוּ:

אונקלוס וְאַסְחָרוּ קְדָמוּהִי רַבָּא כְּרַבִּיּוּתָהּ וְזַעֲרָא כְּזַעֲרוּתָהּ וַתְּמָהוּ גְבַרְיָא גְבַר
לַחֲבֵרָה : (אונקלוס)

יונתן וְאַחֲזָרוּ קְדָמוּי רַבָּא כְּהִלְכַת רַבְּנוּתִיהּ וְזַעֲרָא כְּהִלְכַת זַעֲרוּתִיהּ וְהָנָה נְקִיט
כְּסָא דְכִסְפָּא בִּידֵיהּ וּמְקַשְׁקֶשׁ כְּמִנְחָשׁ בְּנֶהָא דְלֵאָה סִדָּר מְצִיטָרָא חֲדָא וּבְנֶהָא
דְזִלְפָּה מְצִיטָרָא חֲדָא וּבְנֶהָא דְבִלְהָה מְצִיטָרָא חֲדָא וּבְנִימִין בְּרַחֵל סִדָּר
לְצִיטָרִיהּ וַתְּמָהוּ גּוּבְרָאִי אֵינֶשׁ בְּחִבְרִיהּ : (תרגום יונתן)

רש"י **הזכר כזכרתו.** מכה בגזיע וקורא, ראובן שמעון לוי יהודה יששכר וזבולון
בני אם אחת, הסבו כסדר הזה שהוא סדר תולדותיכם, וכן כולם, כיון שהגיע
לזנימין, אמר, זה אין לו אם ואני אין לי אם, ישב אללי: (רש"י)

בעל הטורים **והצעיר.** ב' במסורה והצעיר כצעירתו. והצעיר לגוי עצום. בנימין
שהיה צעיר עשאו גדול מכולם כדכתיב ותרב משאת בנימין ממשאות כולם: (בעל
הטורים)

דעת זקנים **ויתמהו האנשים.** לא קיימא הך תמיהא אוישבו לפניו הבכור
כבכורתו דהא לא קאמר וישיבו אלא וישבו דמשמע הם מעצמם אלא קאי
אדלעיל דכתיב וישימו לו לבדו ולהם לבדם ולמצרים האוכלים אתו לבדם ועל
דבר זה תמהו אמרו מה טיבו של זה אינו לא מצרי ולא עברי מדהוא אוכל לבדו:
(דעת זקנים)

[לד] וַיֵּשָׂא מִשָּׂאת מֵאֵת פְּנִיּוֹ אֱלֹהִים וַתִּרְבַּ מִשָּׂאת בְּנִימִן מִמִּשְׂאֵת כָּלָם חֲמִשׁ
יָדוֹת וַיֵּשְׁבּוּ:

אונקלוס ונטל חלקיו מן קדמוהי לקדמיהון וסגי חלקא דבנגמו מחלקי דכלהון
חמשא חלקיו ושתיו ורואו עמה : (אונקלוס)

יונתן ונטל חלקיו מעל פתוריה ושרינון מן קדמוי לקדמיהון וסגא חולקא
דבנגמין מן חולקי כלהון חמשא חלקיו חולק חד חולקיה וחולק חד מן דיליה
וחולק חד מן אנתתיה ותרין חלקיו מן תרין בנוי ושתיו ורואו עמיה דמן יומא
דאיתפרשו מניה לא שתו חמרא לא הוא ולא הינון עד יומא ההוא : (תרגום יונתן)

רש"י משאות. מנות: חמש ידות. חלקו עם אחיו, ומשאת יוסף ואסנת, ומנשה
ואפרים: וישכרו אמו. ומיום שמכרוהו לא שתו יין ולא הוא שתה יין, ואותו היום
שתו (ב"ר 55, ה:). (רש"י)

אבן עזרא וישא משאת. דורון: ידות. חלקים: ממשאות כלם. מדורון כל אי מהם.
כי רחוק לתת לו חמש ידות על כל חלק וחלק: (אבן עזרא)

בעל הטורים משאת. ב' במסורה וישא משאת. משאות שוא ומדוחים. כדאיתא
במדרש שהיה מכה בגביע ואומר פלוני ופלוני מאם אחת ישבו ביחד ואני אין לי
אח מאמי ובנימין אין לו אח מאמו נשב ביחד וזה היה משאות שוא ומדוחים:
(בעל הטורים)

ספורנו ותרב משאת בנימין. לראות אם יקנאו בו: חמש ידות. שעם כל חלק
שהיה שולח לכל שנים מהם כמנהג היה שולח חלק לבנימין להראות חשיבותו
על כולם: וישכרו עמו. במיני יין מלכות רב שנתן לפניהם שלא היו מורגלים בהם
ולא השגיוחו שלא לשתות כל צרכם מן הראשון כאשר ראוי לעשות לכל סועד עם
הגדולים כאמרו כי תשב ללחום את מושל בין תבין את אשר לפניך: (ספורנו)

כלי יקר וישא משאת מאת פניו וגו'. האחים סברו שלכך הוא נותן להם מתנות
ומכבדם כדי לפייסם מה שחשדם במרגלים ואין בהם, ותרב משאת בנימין. לפי
שע"י חשד זה הביאו בסכנת הדרך חנם. אבל האמת הוא שיש כאן רמז עלהעמיד
כי כן פירש"י לקמן (מה.ד.) ויפול על צוארי בנימין שבכה על בית המקדש שיבנה
בחלקו ועתיד ליחרב. ולפי מדרש זה נוכל לומר שלכך תרב משאת בנימין חמש
ידות רמז לדורות שיבנה בית המקדש בחלקו, ויהיו בו חמשה דברים ביתר שאת
והם. שכינה, וארון, ואורים ותומים, ונבואה, ואש מן השמים, והם חסרו בבית
שני. רמז לדבר חמש פעמים יד עולה למספר ע רמז למקדש עין הארץ, ושם
ישיבת ע' סנהדרין, ושם מקריבים ע' פרים, כנגד ע' אומות, ועל זה אמר אלהים
יחנך בני, כי המקדש יש בו לוי' חן חן כמ"ש (זכריה ד.ז.) והוציא את האבן הראשה
תשואות חן חן לה. (כלי יקר)

בראשית פרק-מד

[א] וַיֵּצֵא אֶת-אֲשֶׁר עַל-בֵּיתוֹ לְאֹמֶר מִלֵּא אֶת-אֲמֹתַתְּ הָאֲנָשִׁים אֲכַל כְּאֲשֶׁר יִוְכַלֵּן, שְׂאֵת וְשִׁים כֶּסֶף-אִישׁ בְּפִי אֲמֹתַתָּו:

אונקלוס ופקיד ית די מִמְנָא עַל בֵּיתָה לְמִימַר מְלִי ית טוֹעֲנִי גְבֻרָא עֵיבּוֹרָא כְּמָא די זְכָלִין לְמִטְעֵן וְשׁוּי כְּסָף גְבַר בְּפּוּם טוֹעֲנָה: (אונקלוס)

יונתן ופקיד ית מְנִשָּׁה דְמִמְנָא אֶפִיטְרוֹפּוּס עַל בֵּיתָה לְמִימַר מְלִי ית דִּסְקִי גוֹבְרָיָא עֵיבּוֹרָא הִיכְמָא דְאִינּוֹן זְכָלִין לְסוֹבְרָא וְשׁוּי כְּסָף גְבַר בְּפּוּם טוֹנִיָה: (תרגום יונתן)

הרמב"ן כאשר יוכלון שאת. יותר מן המגיע להם בכסף אשר הביאו לו

”וּשְׁמֵים כֶּסֶף אִישׁ בְּפִי אֲמֹתַתָּו” - לדעתם כי אמר להם ידע אדני כי עשה לכם חמס ויבקש להטיב לכם שאם עשה זה כפעם הראשונה שלא לדעתם היה להם התנצלות בגביע שנעשה בו כאשר נעשה בכסף אבל היה לדעתם וידעו בכסף כאשר ידעו במשא כי הכירו כי נתן להם כאשר יוכלון שאת ואם היה שלא לדעתם אולי טען עליהם כי היה הכסף גם בפעם הזאת מטמון ולא יתכן כן בגביע ומי יוכל לדון עם שתקיף ממנו ודע כי בעבור היות השוברים רבים מאד מכל ארץ מצרים ומהומות רבות בתוכה היו הבאים נותנין שקיהם וכספיהם למשביר והוא מודד להם לפי הכסף הנמצא בהם והם לוקחים הניתן להם באשר דבר מלך שלטון ועוד כי באמונה הוא עושה ועל כן לקחו בפעם הראשונה שקיהם סגורים ולא ידעו מה בתוכם גם בשנית (הרמב"ן)

אור החיים מלא וגו' ואת גביעי וגו'. צריך לדעת טעם יוסף בעניינים אלו. ואם לצערם הלא מעשיו מוכיחים כי גמר בלבו השלום ואכל ושתה עמהם והראה להם שלום. ואולי כי נתכוין לגי' דברים. האי' כדי שיכופר להם עון הגניבה שגנבוהו היה עושה להם דברי חשד כדי שיהיה הבושת על מין העון עצמו של יוסף ויכופר עונם. והבי' לראות אם יתנו נפשם על בנימין ובאמצעות זה יכיר כי מודדין מדידת אחוה עם אחיו ויכפר להם עונם, הגי' לרמוז להם ענין הגניבה אולי יתחילו להרגיש כי יש מי שמכיר מעשיהם בבית הלז, וכן מצינו לו שהיה רומז להם הדבר בפרטים אחרים דכתיב (מ"ג ל"ג) וישבו לפניו הבכור כבכורתו וגו' וכאלה רבות: (אור החיים)

ספורנו ושים כסף איש בפי אמתחתו. בידעתם שתאמר להם שחפצתי לשלם להם טובה תמורת הצער שצערתיים: (ספורנו)

[ב] וְאֶת-גְּבִיעֵי הַכֶּסֶף תְּשִׂים בְּפִי אֲמֹתַתְּ הַקָּטָן וְאֶת כֶּסֶף שִׁבְרוֹ וַיַּעַשׂ כְּדָבָר יוֹסֵף

אונקלוס ונת פְּלִידי פְּלִידי דְכֶסֶף תְּשׁוּי בְּפּוּם טוֹעֲנָא דְזַעֲרָא וְנָת כְּסָף זְבִינוּהִי וְעַבְד כְּפִתְגָמָא דְיוֹסֵף די מְלִיל: (אונקלוס)

יונתן ונת אוֹגְבִינִי אוֹגְבִין דְכֶסֶף שׁוּי בְּפּוּם טוֹנָא דְזַעֲרָא וְנָת כְּסָף זְבִינוּי וְעַבְד כְּפִתְגָמָא דְיוֹסֵף דְמְלִיל: (תרגום יונתן)

רש"י גביע. כוס ארוך, (כ) וקורין לו מדרינ"ש (רעמל): (רש"י)

שפתי חכמים (כ) לייק מדכתיב גביעי גביע ב' פעמים, משמע כוס ארוך הוא, ואין להקשות להיאך לא היה מתיירא שיאמרו שלנו הוא, יש לומר כיון דמנחשים בו ודאי של יוסף הוא כי לא נתק צבית יעקב (במדבר כ"ג כ"ג), וק"ל נ"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא גביעי. כוס: אבן עזרא

ספורנו תשים בפי אמתחת הקמן. לראות איך ימסרו עצמם עליו כדי להצילו: (ספורנו)

ג] הבקר אור והאנשים שלחו הקמה וחקריהם:

אונקלוס צפרא נהר וגברא איתפטרו אנון וחקריהון: (אונקלוס)

יונתן צפרא נהיר וגברא איתפטרו הינון וחקריהון: (תרגום יונתן)

ד] הם יצאו את העיר לא הרחיקו ויוסף אמר לאשר על-ביתו קום רדף אחרי האנשים והשגתם ואמרת אלהם למה שלמתם רעה תחת טובה:

אונקלוס אנון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר לדי ממנא על ביתה קום רדף בתר גברא ותדבקנון ותימר להון למה שלמתון בישא חלף טבתא: (אונקלוס)

יונתן הינון נפקו מן קרתא לא ארחיקו ויוסף אמר למנשה די ממנא אפיטרופוס על ביתיה קום רדף בתר גוברא ותדביקנון ותימר להום למה שלמתון בישתא חולף טבתא: (תרגום יונתן)

דעת זקנים הם יצאו את העיר. אמר יוסף אם ירחיקו מן העיר אין כל בריה יכולה לעמוד בפניהם לפי שנמשלו לחיות גור אריה יהודה. יהי דן נחש עלי דרך. נפתלי אילה שלוחה. קום רדוף עד שאימת העיר עליהם: (דעת זקנים)

ה] הלוא זה אשר ישטה אדני בו והוא נחש ונחש בו הרעתם אשר עשיתם:

אונקלוס הלא דין דשתי רבוני בה והוא בדקא מבדק בה אבאשתון די עבדתון: (אונקלוס)

יונתן הלא דין דהנה שתי רבוני ביה והוא מטיירא הנה מטייר ביה אבאשתון מה יעבדתון: (תרגום יונתן)

אבן עזרא והוא נחש ינחש בו. הוא נסה אתכם בו לדעת אם אתם גנבים. כמו נחשתי. וכן כי נחש ינחש. וטעמו למה לא פחדתם כי לנסותכם שמת גביע הכסף לפניכם והעלמתי עיני עד שתקחוהו. ויאמר ר' יונה כי פי בו. בעבורו וכן הוא

טעמו והוא ישאל למנחשים בעבורו. גם כי נחש ינחש כי איש כמוני יש לו מנחשים וי"א כי הגביע היה מצוייר ובו היה מסתכל לפני אחיו ואומר זה הוא הגדול וזה נולד אחריו: (אבן עזרא)

הרמב"ן הלא זה אשר ישתה אדני בו. לא הזכיר להם הגביע אבל דבר עמהם כאלו בידוע שהם לקחו הגביע ולכך אמר הלא זה שלקחתם הוא אשר ישתה אדני בו גם הם ענו כאילו אינם יודעים מה מבקש ואיך נגנב מבית אדוניך כסף או זהב ואמרו אשר ימצא אתו מעבדיך כסף או זהב גנוב ומת וטעם אשר ישתה אדני בו עלילה להגדיל עליהם האשם כי הגונב כוס המלך אשר ישתה בו בווזה המלכות ולא יועיל כי ירבה שחד ותשלומין והוא נחש ינחש בו כי איננו רוצה שיהיה הכוס שלו לאחרים וישאל למנחשים עליו וזהו שאמר איש אשר כמוני וכוונתו לומר כי על פי המנחשים ידע שהם גנבוהו ולכך רדף אחריהם יותר מכל הבאים בביתו וכל זה להתנכר בענין כאשר התנכר בחפשו שהחל בגדול ובקטן כילה (הרמב"ן)

אור החיים הלא זה וגו'. לא הוצרך להזכירו להיות האיש הלז הוא הנותן הגביע באמתחת בנימין, לזה לא היה צריך להזכירו ומוכן אצלו הדבר שעל הגביע הוא מדבר, וכוונת דבריו הוא להודעת טעם הרגשתם בגניבה תיכף ומיד כי זה יגיד שהדברים מעשה ידיהם אשר כוננו, לזה אמרו הלא זה אשר ישתה אדוני בו פי בתמידות ומצד זה הוא דבר הרגיל להשתמש בו ומזה ידעו תכף לגניבתו, ואמרו **הוא נחש ינחש** בא לתת טעם לדבריו בדרך זה בפשיטות שהם גנבוהו ולא חשד בזולת, לזה אמר נחש ינחש פירוש נחש מה שלפניו ינחש מה שעתיד להיות ובו נחש וידע כי הם יגנבוהו, ואולי כי לטעם זה נתנו לב עליו אחר הליכתם:

הרעותם אשר עשיתם. קשה אחר שאמר למה שלמתם רעה תחת טובה מה מקום לומר **הרעותם** וגו'. הלא אין לך רעה בעולם כמשלם רעה תחת טובה. ואולי שנתכוין לסתור הוכחת ההפכיות ממה שהחזירו הכסף השכוח באמתחתם, כי זה האיש אשר אליו גלו שהשיבו עמהם כסף הנמצא אתם ואם כן יעשה ק"ו הן כסף וגו' ואיך נגנוב כמו שהשיבוהו אחר כך, לזה אמר **הרעותם אשר עשיתם** כי בזה סתרתם לאותה חזקה שהחזקתי אתכם בכשרות במעשה אשר עשיתם בהשבת הכסף והורעה חזקתם כי לא אנשי אמת הם ותולה אני המעשה בדרך מקרה והוא מהמקרים אשר יעשו גם הגנבים ולא ממוסר השכל:

עוד ירצה באומרו **הרעותם אשר עשיתם** פירוש בהשבת הכסף כי באמצעות דבר זה גילו אדעתם כי מה שהחזירו הכסף זה אדרבא מהרשע עשו כן להחזיק אותם באנשים בעלי אמונה שבאמצעות זה יאמינו בהם וימצאו מקום לגנוב דברים יקרים וחשוב מכסף המושב, כי מחזיק הגביע ליקר הערך מהכסף שהשיבו עמהם: (אור החיים)

ספורנו הלא זה אשר ישתה אדוני בו. היה דברו עמהם כחושב שיהיו כולם יודעים: (ספורנו) הדבר:

דעת זקנים הלא זה אשר ישתה וגו'. היאך עלה בדעת' לגנבו הלא ידעתם שהגביע שאדוני שותה בו צריך הוא לו כל שעה וחביב עליו ומיד שלא ימצאו נחש ינחש הוא בעצמו שידע לנחש או יצוה לאחרים עליו לדעת מי גנבו: (דעת זקנים)

י וַיִּשְׁגְּם וַיְדַבֵּר אֱלֹהִים אֶת-הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה:

אונקלוס וַאֲדַבְּיִקְנוֹן וּמְלִיל עֲמַהוֹן יֵת פְּתַגְמִיָּא הָאֵלִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲדַבְּיִקְנוֹן וּמְלִיל עֲמַהוֹן יֵת כֹּל פְּתַגְמִיָּא הָאֵלִין: (תרגום יונתן)

יז וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו לְמָה יְדַבֵּר אֲדֹנָי כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ מַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַזֶּה:

אונקלוס וַאֲמָרוּ לֵיה לְמָה יְמַלֵּל רַבּוֹנִי כְּפְתַגְמִיָּא הָאֵלִין חֶס לְעַבְדֶּיךָ מְלַמְעַבְד כְּפְתַגְמִיָּא הֲדִין: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ לֵיה לְמָה יְמַלֵּל רַבּוֹנִי כְּפְתַגְמִיָּא הָאֵלִין חֶס לְעַבְדֶּיךָ מְלַמְעַבְד כְּפְתַגְמִיָּא הֲדִין: (תרגום יונתן)

ה"י חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ. חוֹלִין הוּא לְנוּ, לְשׁוֹן גִּנְאִי. וּתְרַגּוּם חֶס לְעַבְדֶּיךָ, חֶס מֵאֵת הַקִּבְ"ה יְהִי עֲלֵינוּ (ב) מַעֲשׂוֹת זֹאת, וְהִרְצָה יֵשׁ בְּגַמְרָא חֶס וְשָׁלוֹם: (ה"י)

שפתי חכמים (ב) הַקְּסָה הַרְא"ם לְעִיל צַפְרֶסֶת וִירָא (וִי"ח כ"ה) צַפְסוֹק חֲלִילָה לְךָ מַעֲשׂוֹת כְּדָבָר הַזֶּה תְּרַגְסֵם קוּסְטָא, וְתִירֵץ מִפְּנֵי שְׁלָא יִפּוּל אֲרַל הַסָּם לְשׁוֹן חֶס, כִּי אִינוּ נוֹפֵל בּוֹ שִׁירְחַמוּ עֲלֵיו: (שפתי חכמים)

אור החיים לְמָה יְדַבֵּר וְגוֹ' כְּדָבָרִים וְגוֹ'. פִּי מַה מְקוּם יֵשׁ לוֹ לְדָבָרִים, לֹא מִבְּעֵי אֵת הַדְּבָרִים עֲצָמָם אֲלֵא אִפִּילוּ הַדּוּמָה לְהֵם אִין רְאוּי לוֹ לְדָבָר כֹּל דְּדוּמָה לְכִיעוּר זֶה חֲלִילָה לְעַבְדֶּיךָ לְעִשׂוֹת אִפִּילוּ דוּמָה לְזֶה, וְהוּא אֹמְרוּ כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה. וְאֹמְרוּ הֵן כֶּסֶף וְגוֹ' וְהוּא כֶּסֶף סֵתֵר ק"ו זֶה כְּמוֹ שְׁפִירֶשֶׁתִי, נִתְכוּוֹנוּ לְסִתּוֹר טַעֲנָתוֹ בֵּין מַה שְׁפִירֶשֶׁנוּ כִּי כּוּוֹנָתוֹ לּוֹמֵר כִּי סִתְרוּ לְחִזְקַת הַשְּׁבֵה כִּי אִינָה לְצַד אֲמוּנָתָם אֲלֵא דָבָר מְקַרְהָ אֲמָרוּ כִּי הֵן אֲמֵת כִּי יִהְיֶה דָבָר זֶה דֶּרֶךְ מְקַרְהָ בְּאִישׁ גֹּזֶלֶן לְעִשׂוֹת כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה, אֲבָל לֹא בְּסִדֵּר זֶה שְׂאֲחֵר שְׂזָכָה בּוֹ וְהוֹלִיכּוּ לְמְקוּם רְחוֹק יָמִים רַבִּים אִפִּילוּ לְאִישׁ נֶאֱמָן קֶשֶׁה הוּא אֲצִלוּ לְהַשִּׁיב גֹּזֶל הַנֶּאֱכָל, וְאִינוּ הַשְּׁבִנוּהוּ אֲלִיךָ מֵאַרְץ כְּנַעַן אַחֵר שְׂזָכִינוּ בּוֹ לְמִרְחֹק, מִצִּיאוֹת זֶה לֹא יִמְצָא אֲלֵא בְּבַחֲיִנַת הַנֶּאֱמָן גְּמוּר. וְכִנְגַד מַה שֶּׁנִּתְחַכְמַת לּוֹמֵר כִּי לְמִרְמָה נִתְכוּוֹנָנוּ בְּהַשְּׁבַת הַכֶּסֶף, הֵן אֲמֵת כִּי דָבָרֵינוּ יוֹצֵדְקוּ אִם הִיָּה הַגְּבִיעַ נִחְשָׁב אֲצִלָּם לְפַעוּלָתוֹ לְנַחֵשׁ יִהְיוּ הַדְּבָרִים כְּטַעֲנָתוֹ אֲבָל כִּפִּי הָאֲמֵת הוּא אֲצִלָּם כְּשֶׁאֵר כֶּסֶף בְּעַלְמָא כִּי לֹא יִנְחָשׁוּ וְגַם לֹא יִדְעוּ לְנַחֵשׁ בּוֹ וְאִינוּ אֲצִלָּם אֲלֵא כְּשֶׁאֵר כֶּסֶף וְהוּא אֹמְרוּ אִיךָ נִגְנוּב וְגוֹ' כֶּסֶף וְגוֹ' פִּי אִינוּ אֲצִלָּנוּ הַגְּבִיעַ אֲלֵא בְּגֵדֵר כֶּסֶף. וְמַה שְׂאֲמָרוּ אִו זֶה־ב נִתְכוּוֹנוּ לּוֹמֵר שְׂאִינָם יוֹדְעִים הַגְּבִיעַ שְׂהוּא טוֹעֵן עֲלֵינוּ אִם הוּא כֶּסֶף אִו זֶה־ב וְזֶה יִגִּיד שְׂאִין לְהֵם יִדְעָה בּוֹ כֹּל עֵיקָר: (אור החיים)

ספורנו לְמָה יְדַבֵּר אֲדוֹנֵי כְּדָבָרִים הָאֵלֶּה. כְּמוֹ חוֹשֵׁד אֶת כּוֹלָנוּ: (ספורנו)

לח הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מְצָאנוּ בְּפִי אֲמִתְחַתֵּינוּ הַשִּׁיבָנוּ אֵלֶיךָ מֵאַרְץ כְּנַעַן וְאִיךָ נִגְנוּב

מבית אדוֹיָךְ כֶּסֶף אִו זָהָב:

אונקלוס הָא כֶּסֶף דִּי אֲשֶׁכְחָנָא בְּפוּם טוֹעֲנָנָא אֲתִיבְנוּהִי לָךְ מֵאַרְעָא דְכְנָעַן וְאָכְדִין נִגְנוּב מִבֵּית רְבוּזָךְ כֶּסֶף אִו דְהָבָא (מְנִין דְכֶסֶף אִו מְנִין דְדָהָב): (אונקלוס)

יונתן הָא כֶּסֶף דְאֲשֶׁכְחָנָא בְּפוּם טוֹנָנָא אֲתִיבְנִיה לָךְ מֵאַרְעָא דְכְנָעַן וְהִיכְדִין נִיגְנוּב מִבֵּית רְבוּזָךְ מְנִין דְכֶסֶף אִו מְנִין דְדָהָב: (תרגום יונתן)

רש"י הֵן כֶּסֶף אֲשֶׁר מֵלֹאנוּ. זֶה אֶחָד מֵעֲשָׂרָה קָל וְחֹמֶר הָאֲמוּרִים בְּתוֹרָה, וְכֵלֶן מְנוּיִן בְּזֵרָאשִׁית רַבָּה נָב, ז: (רש"י)

[ט] אֲשֶׁר יִמְצָא אֶתְּוּ מִמְעַבְדֶּיךָ וּמֵת וְגַם-אֲנָחְנוּ נִהְיָה לְאֲדֹנִי לְעַבְדִּים:

אונקלוס דִּי יִשְׁתַּכַּח עִמָּה מִמְעַבְדֶּיךָ וּמֵית וְאַף אֲנַחְנָא נְהִי לְרְבוּזִי לְעַבְדִּין: (אונקלוס)

יונתן דִּי יִשְׁתַּכַּח עִמִּיה מִמְעַבְדֶּיךָ יִהְיִי חַיִּיב קָטוּל וְאוּף אֲנִן נְהִי לְרְבוּזִי לְעַבְדִּין: (תרגום יונתן)

אור החיים אֲשֶׁר יִמְצָא וְגו'. פִּירוּשׁ כִּמְשַׁפֵּט בֵּן נַח שְׁנֵהֲרַג עַל הַגְּנִיבָה (סְנֵהֲדְרִין נִז) וְגַם אֲנַחְנוּ מַחִיבִין עֲצֻמִּינוּ לְהִיּוֹת עַבְדִּים: (אור החיים)

[י] וַיֹּאמֶר גַּם-עַתָּה כְּדַבְּרֵיכֶם כֹּן-הוּא אֲשֶׁר יִמְצָא אֶתְוּ יְהִי-לִי עֶבֶד וְאַתֶּם תִּהְיוּ:

אונקלוס וְאָמַר אִף כְּעוֹן כְּפַתְגָּמִיכוֹן כֹּן הוּא דִּי יִשְׁתַּכַּח עִמָּה יְהִי לִי עַבְדָּא וְאַתּוֹן תִּהְיוּ זְכָאִין: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר אוּף כְּדִין חִי כְּפַתְגָּמִיכוֹן כֹּן יְהִי דִּישְׁתַּכַּח עִמִּיה יְהִי לִי עַבְדָּא וְאַתּוֹן תִּהְיוּ זְכָאִין: (תרגום יונתן)

רש"י גַּם עַתָּה כְּדַבְּרֵיכֶם. אִף זו מִן הַדִּין אֲמַת, (מ) כְּדַבְּרֵיכֶם כֹּן הוּא, שְׂכַלְכֶם חַיִּיבִים בְּדַבָּר, עֲשָׂרָה שְׁנֵימֵלֶכֶת גְּנִיבָה בִּיד אֶחָד מֵהֶם כֹּלם נִתְפָּסִים, אֲבָל אֲנִי אֵעֲשֶׂה לָכֶם לְפָנִים מִשׁוֹרֵת הַדִּין, אֲשֶׁר יִמְלֹא אֶתְוּ יִהְיֶה לִי עַבְד: (רש"י)

שפת חכמים (מ) פִּירוּשׁ שְׁמֵאֲמַר כְּדַבְּרֵיכֶם כֹּן הוּא אֲנִינוּ שָׂב עַל אֲשֶׁר יִמְלֹא אֶתְוּ מִמְעַבְדֶּיךָ וּמַת, כִּי עֲשָׂרָה שְׁנֵימֵלֶכֶת גְּנִיבָה אֲכָל אֶחָד מֵהֶם כֹּלם שׁוּם בְּעוֹנֵשׁ, יִהְיֶה מֵה שִׁיחִיה, לָכֵן אֲמַר הֲרַב שְׂכַלְכֶם חַיִּיבִים, וּמֵה שְׁאֲמַרו הֵם אֲשֶׁר יִמְלֹא אֶתְוּ מִמְעַבְדֶּיךָ וּמַת, הִיָּה עַל דֶּרֶךְ גּוֹזֵמָא מְרֻב מְרִירוֹתָן וּמִפְנֵי שְׁיוּבָן שְׁאֲשֶׁר יִמְלֹא אֶתְוּ מִמְעַבְדֶּיךָ וּמַת הוּא בִּיאֹר כְּדַבְּרֵיכֶם כֹּן הוּא וְגו', וְאִין הַדְּבַר כֹּן שְׁהֲרִי הֵם לֹא אֲמַרו כֹּן, לְפִיכֵךְ הוֹרֵךְ הֲרַב לְהוֹסִיף אֲבָל אֲנִי אֵעֲשֶׂה לָכֶם לְפָנִים מִשׁוֹרֵת הַדִּין הוּא לְבָדוּ

יהיה לי עבד וכו' שאינו מן הדין רק לפנים מקורת הדין: (שפתי חכמים)

הרמב"ן גם עתה כדבריכם כן הוא. אף זו מן הדין אמת כדבריכם כן הוא שכלכם חייבין בדבר עשרה שנמצאת גנבה ביד אחד מהן כלן נתפשין אבל אני אעשה לכם לפנים מן השורה אשר ימצא אתו בלבד יהיה לי עבד לשון רש"י ואין לשון "גם עתה" נופל יפה על הפירוש הזה ואולי יאמר גם עתה שכדבריכם כן הוא המשפט אשר ימצא אתו יהיה לי עבד בלבד אבל יוסף אמר חלילה לי מעשות זאת ויורה כי אין משפטם שיהיו כלם נתפשין בגנבה ולכן אמר חלילה לי כי שופט כל הארץ אני וחלילה לי מעשות לכם חמס כי אין חיוב בעשרה בהמצא גנבה ביד אחד מהם בלתי אם נועדו בה בהוסדם יחד ללכת לגנוב ולקח אחד מהם את הגנבה לדעת כולם אז יתחייבו והנכון כי מתחילה היה מאשים את כולם למה שלמתם רעה תחת טובה הרעותם אשר עשיתם והם פטרו עצמם באמרם אשר ימצא אתו ומת כי הוא הגנב וגם אנחנו הנקיים מן הגניבה נהיה לעבדים הנה דעתם לומר שהגנב אשר ימצא אתו הוא לבדו היודע בגנבה כי אם היו כולם בגנבה למה ימות זה ויחיו הם ראוי שימותו כולם או יהיו כולם עבדים כי הדין בהם שוה אבל הם טוענים שלא ידעו האחרים בגנבה רק קנסו את עצמם שיהיו גם הם לעבדים ולכן אמר להם גם עתה שאתם נועדים ונמצאים יחדיו כדבריכם כן הוא אשר ימצא אתו הוא הגנב והוא לבדו הראוי להענש ויהי לי עבד כי בתשלומיו אני חפץ יותר ממיתתו ואתם תהיו נקיים כי אולי לא ידעתם בגנבה כאשר אמרתם או טעם כן הוא כן יהיה גם עתה שאין כן המשפט כדבריכם כן יהיה וכמהו ותאמר כדבריכם כן הוא ותשלחם וילכו (יהושע ב כא) טעמו כן יהיה והוא הנכון בעיני והוא דברי רבותינו בבראשית רבה (צב ח) שאמרו עשרה בני אדם שנמצאו בגנבה אין כולם בסירה אני איני עושה כן וכו' נתכוונו למה שפירשתי לא כדברי רש"י ונוכל לתקן לדעת הרב שאמר יוסף חלילה לי מעשות זאת שאהיה לכם אני רע מאשר על ביתי שפטר אתכם מתחילה ואמר לכם ואתם תהיו נקיים כי אני אקים דבר עבדי ועצת מלאכי אשלים חסלת פרשת מקץ (הרמב"ן)

אור החיים ויאמר גם עתה וגו'. צריך לדעת אומרו גם מה נתחדש עתה לענין הדין. ועוד קשה אומרו כדבריכם כן הוא ורואני שהוא הפך דבריהם כי הם אמרו אשר ימצא אתו ומת והוא אמר יהיה עבד. ואולי שנתכוין להשיב על מה שאמרו הן כסף אשר מצאנו וגו' ואמר גם עתה אחר שנחשדו בדבר אני מצדיק דבריכם שלא גנבתם ועומדים אתם בחזקת אמונה ראשונה אבל אינכם יכולין להצדיק כל אחד ואחד מכם כי אפשר שימצא בהם אח לא לאמונה עשה ואותו נטל הגביע ואין טענתי אלא על אחד מכם ומשפטו הוא יהיה לי עבד, והגם שחייב מיתה הדבר תלוי בידי לשעבדו עד עת אשר אחפוץ להמיתו:

או ירצה שטען שאין בפיהם נכונה שאמרו ומת כי אין חיוב מיתה אלא אם יש עדות על הגניבה שראוהו שנטלו אבל מציאות זה אינו אלא אומדנא לא יתחייב אלא מדינא דמלכותא, ואמרו ואתם תהיו נקיים כי בחזקת כשרות עומדים ולא יתפשו מדין עשרה שנמצאת ביד אחד מהם הגניבה כיון שאין עדות עליהם שנועדו יחד וגנבו: (אור החיים)

ספורנו גם עתה כדבריכם כן הוא. אע"פ שעתה כזה הענין כן הוא הדין כמו שאמרתם בהיות הגביע גביע השליט אשר שלם לכם טובה להשיב כספכם איש אל שקו מכל מקום האיש אשר ימצא אתו הוא יהי לי עבד ולא כולכם וגם הוא

לא ימות כמו שהיה מן הדין: **ואתם תהיו נקיים**. מעבדות ומכל עונש אחר: (ספורנו)

כלי יקר **ויאמר גם עתה כדבריכם כן הוא**. איך אמר כדבריכם כן הוא הלא המה אמרו שהגנב בן מות והמה יהיו לעבדים והוא לא כן אמר, אלא אשר ימצא אתו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים. ופירושו של רש"י אינו כפי דקדוק הלשון, ועוד איך אמר השליח יהיה לי עבד, היה לו לומר יהיה עבד לאדוני, כי הוא עצמו עבד וא"כ עשה אותם עבד לעבדים, ועוד הוא אמר ואתם תהיו נקיים ויוסף אמר ואתם עלו לשלום אל אביכם, ומהו לשון תהיו נקיים הל"ל ואתם נקיים, גם לשון גם אנחנו גם אשר נמצא הגביע בידו צריך ביאור, ובעקידה פירש שאמרו יודעים אנחנו שעון זה אין בנו זולת שהאלהים מצא עון עבדיך ועון אחר גרם לנו מכשול זה, והיינו עון מכירת יוסף שלא היה לבנימין חלק בזה, על כן אמרו לא זו אנחנו פשיטא שדין עלינו להיות עבדים בעון שמכרנו אחינו לעבד, אלא אפילו גם זה אשר נמצא הגביע בידו שאין לו חלק באותו עון מ"מ גם הוא יהיה עבד, ולפירושו קשה אם כן המושל לא ידע ולא יבין דבריהם, ומהו לא זו אף זו יש כאן, כי בלי ספק לא גלו לו מכירת אחיהם.

על כן צריך אני לפרש, לא זו אף זו בענין שהבינו גם המושל. וזה כי ארבע חלוקות ודתות היה כאן, כי מתחלה הפריזו האחים על המדה לומר שהגנב עצמו בן מות והמתחברים אליו ראוי להקל בעונשם על כן יהיו עבדים, כי היה להם להיות עומד על המשמר כי ודאי גנב עתיקא הוא מאחר שלא יכול להתאפק מלגנוב אפילו משלחן המושל, ושלוחו של יוסף אמר כי בדיננו אין הגנב בן מות ואין דנין מיתה על גניבת ממון כ"א עבדות, ולפ"ז דין הוא שתהיו כולכם עבדים אך לפי שחרפה לכם להשות אתכם בדין אחד עם הגנב עצמו כדי שלא יאמרו שגם אתם גנבים כמותו, ע"כ אעשה חלוקה זו שניה, וגם לפי חלוקה זו יהיה כדבריכם שלא תהיו שוים אל הגנב עצמו, כי הוא יהיה לי עבד דהיינו עבד לעבדים, ואתם תהיו גם כן עבדים אבל לא לי כ"א אל המושל עצמו דהיינו עבדות בדרך נקיה, לכך אמר תהיו נקיים שיהיה הויה גם לעבדותכם, אמנם בדרך נקיה קצת, ורמז להם שיהיו נקיים מנכסיהם כי מה שקנה עבד קנה רבו, כמו שפירש"י על פסוק (שמות כא. כח) ובעל השור נקי. יצא פלוני נקי מנכסיו, כך רמז להם שיהיה להם גם כן עבדות אבל לא יהיה להם מיני הגלות התלויין בעבדות, רק זה לבד שיהיו נקיים מנכסיהם ולא יהיו בני חורין, אבל הגנב עצמו זולת זה, יש לו עוד הרבה מיני גנאי התלויין במה שיהיה עבד לעבדים, ועל שלא השוה גם לפי סברתו האחים אל הגנב עצמו, אמר גם עתה לפי סברתי כדבריכם כן הוא. והאחים בבואם לפני יוסף אמרו הננו עבדים לאדוני כאשר פסק עבדך עלינו אך מה שפסק שהגנב יהיה עבד לעבדים זהו גנות גדול, ועל זה בקשו מן המושל להקל מעליהם ודרך פשרה החמירו על עצמם להשוות את עצמם אליו ויהיו כולם עבדים אל המושל, כי אין לחוש שיחזור ויגנוב כי אנחנו נעמוד על המשמר, ואמרו דרך לא זו אף זו, גם אנחנו לא זו אנחנו פשיטא שדין הוא שלא נהיה עבד לעבדים, כי אין אנו חשודים בעיניך שהרי כסף אשר מצאנו בפי אמתחותינו השיבונו אליך ואיך נגנוב מבית אדוני, אלא אפילו גם אשר נמצא הגביע בידו מבקשים אנו לעשות לו חסד שיהיה עבד לאדוני ולא עבד לעבדים, ויוסף אמר חלילה לי מלהשוות אתכם אל הגנב, אלא הוא יהיה לי לעצמי עבד כאשר בקשתם ואם כן בהכרח הוא שאתם תעלו בשלום אל אביכם. (כלי יקר)

דעת זקנים **גם עתה כדבריכם כן הוא וגו'**. תימה והלא אין זה כדבריהם כי הם חייבו את מי שימצא הגביע בידו מיתה והם עצמן לעבדים לכן נראה לומר

כדבריהם אשר גזרתם על עצמכם כן הוא דינו של אותו שנמצא אתו. ועוד ארויח לכם שאתם תהיו נקיים. ד"א כדבריהם שאמרתם שאתם נאמנים כן הוא שהרי הכסף אשר מצאתם החזרתם אותו אמנם אחיכם הקטן שלא ראיתי באמונתו הוא גנבו שלא מדעתכם ולכן אותו אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד ואתם תהיו נקיים: **הוא יהיה לי עבד**. תימה דהיה לו לומר יהיה עבד לאדוני. וי"ל אני צריך לשלם לאדוני משלי שהיה בשמירתי א"כ נמצא שהוחזק אצלי ודין הוא שהגנב יהיה לי עבד: (דעת זקנים)

[יא] וַיִּמְהָרוּ וַיִּירְדוּ אִישׁ אֶת-אֲמִתְּחֹתוֹ אַרְצָה וַיִּפְתְּחוּ אִישׁ אֲמִתְּחֹתוֹ:

אונקלוס ואוחיאו ואוחיתו גבר ית טוענה לארעא ופתחו גבר טוענה: (אונקלוס)

יונתן ואוחיאו ואוחיתו גבר טוניה לארעא ופתחו גבר טוניה: (תרגום יונתן)

[יב] וַיַּחֲפֹשׂ בַּגְּדוֹל הַחֹל וּבִקְטָן כְּלֵה וַיִּמְצֵא הַגְּבִיעַ בְּאֲמִתְּחַת בְּנִימָן:

אונקלוס ובלש ברבא שרי ובזעירא שצי ואשתכח פלידא בטוענא דבנימן: (אונקלוס)

יונתן ופשפש בראיבו שרי ובבנימין פסק ואשתכח אוגבין בטונא דבנימין: (תרגום יונתן)

רש"י בגדול החל. שלא ירגישו שהיה יודע היכן הוא: (רש"י)

[יג] וַיִּקְרְעוּ שְׂמֵלֹתֵם וַיַּעֲמֹס אִישׁ עַל-חֻמְרוֹ וַיֵּשְׁבוּ הָעִירָה:

אונקלוס ובזעו לבושיהון ורמו גבר על חמרה ותבו לקרפא: (אונקלוס)

יונתן ובזעו לבושיהון ואתיבה להון פח גבורתא וטענו גבר על חמריה ותבו לקרפא: (תרגום יונתן)

רש"י ויעמס איש על חמורו. בעלי זרוע היו, ולא הולכרו לסייע זה את זה לטעון: וישבו העירה. מטרפולין היתה, והוא אומר העירה, העיר כל שהוא, ללא שלא היתה חסובה בעיניהם ללא כעיר בינונית של עשרה בני אדם לענין המלחמה: (רש"י)

[יד] וַיָּבֹא יְהוָה וְאָחִיו בֵּיתָה יוֹסֵף וְהוּא עוֹדְנוּ שָׁם וַיִּפְּלוּ לַפְּנֵי אַרְצָה:

אונקלוס ועל יהודה ואחיהו לבית יוסף והוא עד פער תמן ונפלו קדמוהי לארעא: (אונקלוס)

וְעַל יְהוּדָה וְאַחֻזַּי לְבֵית יוֹסֵף וְהוּא עוֹד כְּדוֹן תִּמְּוֹן וְנִפְלוּ קְדָמוּי עַל אֲרָעָא : יונתן (תרגום)

רַש"י עולנו פס. שהיה ממתין להם: (רש"י)

[טו] וַיֹּאמֶר לָהֶם יוֹסֵף מָה-הַמַּעֲשֶׂה הַזֶּה אֲשֶׁר עֲשִׂיתֶם הַלּוֹא יִדְעֹתֶם כִּי-נַחֲשׁ יִנְחֹשׁ אִישׁ אֲשֶׁר כָּמֹנִי:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף מָה עוֹבְדָא הָדִין דִּי עֲבַדְתוֹן הָלָא יִדְעֵתוֹן אַרִי בְדָקָא מְבַדֵּק גְבָרָא דִּי כְּוָתִי: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹם יוֹסֵף מָה עוֹבְדָא הָדִין דְעֲבַדְתוֹן הָלָא יִדְעֵתוֹן אַרִים מְטִיָרָא יִטְיִיר גְבַר דְכְּוָתִי: (תרגום יונתן)

רַש"י הלל ידעתם כי נחש ינחש וגו'. הלל ידעתם כי איש חסוד כמוני יודע לנחש, ולדעת מדעת ומסברא וזינה (ו) כי אתם גנבתם הגביע: (רש"י)

ספתי חכמים (ו) כלומר רע"פ שגנבתם הכוס שאני מנחש בו, ואם כן מהיכן יש לי לידע שאתם גנבתם, אפילו הכי מסברא היה לכם לידע זה כי איש כמוני וכו' וק"ל: חסלת פרשת מקץ (ספתי חכמים)

אור החיים הלא ידעתם כי נחש וגו'. בזה נתכוון לסתור גם כן טענתם שיאמרו מי גילה לכם סוד זה כי אנו הגנבים זולת אם נאמר כי מעשה ידיהם המה והוא עשה הדבר, לזה אמר הלא ידעתם כי נחש וגו' ומזה ידע:

ואמרו איש אשר כמוני פיי מן הסתם כל אדם גדול כמוני ינחש לדעת נסתרות אשר יוכל השיג ואם כן יתגלה הדבר אלי והיה לכם לחוש על הדבר שלא יפלא ממני: (אור החיים)

ספורנו מה המעשה הזה. שהיה בו רשע עם סכלות שהיה לכם לחשוב שלא יעלה זה בידכם: (ספורנו)

דעת זקנים כי נחש ינחש איש וגו'. כלומר איש חשוב כמוני אינו חסר לדעת חכמת נחשים או הוא או אנשיו כדי לברר כל ספק שיצא לו על אודותיו ולדעת כל גנבה שיגנבו לו ביד מי הוא: חסלת פרשת מקץ (דעת זקנים)

[טז] וַיֹּאמֶר יְהוּדָה מַה-נֹּאמַר לְאֲדֹנָי מַה-נִּדְבַר וּמַה-נִּצְטַדֵּק הָאֱלֹהִים מִצָּא אֶת-עוֹן עֲבָדָיךָ הַנְּנוּ עֲבָדִים לְאֲדֹנָי גַם-אֲנַחְנוּ גַם אֲשֶׁר-נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ:

אונקלוס וַאֲמַר יְהוּדָה מַה נִּימַר לְרַבּוֹנִי מַה נִּמְלֵל וּמַה נִּזְכִּי מִן קְדָם יְיָ אֲשֶׁתִּכַּח יָת

חובָּא דְעִבְדֵיךָ הָא אֲנַחְנָא עִבְדֵיךָ לְרַבּוּנֵי אָף אֲנַחְנָא אָף דְאֲשַׁתְּכַח פְּלִידָא בִידְהָ :
(אונקלוס)

יונתן וְאָמַר יְהוּדָה מָה נִימַר לְרַבּוּנֵי עַל פְּסָפָא קְדָמָאָה וּמָה נִמְלֵל עַל פְּסָפָא
בִּתְרָאָה וּמָה נִזְדַּפֵּי עַל אוֹגְבִין מִן קָדָם יְיָ אֲשַׁתְּכַח חוּבָא עַל עִבְדֵיךָ הָא אֲנַחְנָא עִבְדֵיךָ
לְרַבּוּנֵי אוּף אֲנָן אוּף מֵאן דְאֲשַׁתְּכַח פְּלִידָא בִידְהָ : (תרגום יונתן)

רש"י האלהים מלא. יודעים אנו שלא סרחנו, אבל מאת המקום נהיתה להביא
לנו זאת, מלא בעל חוב מקום לגבות שטר חובו: ומה נלמד. לשון לדה, וכן כל
תיבה שתחלת יסודה לר"י והיא בזה לדבר בלשון מתפעל או נתפעל, נותן טי"ת
במקום טי"ו, ואינו נותנה לפני אות ראשונה של יסוד התיבה, אלא באמצע אותיות
העיקר, כגון נלמדק מגזרת לדה, וילטבע מגזרת לבע, וילטירו מגזרת ליר אמונים,
הלטיידנו מגזרת לדה לדרך. ותיבה שתחלתה סמ"ך או שי"ן כשהיא מתפעלת,
הטי"ו מפרדת את אותיות העיקר כגון, ויסתכל החגב (קהלת יב, ה), מגזרת סכל.
מסתכל הוית בקרניא (דניאל ז, ח), מגזרת סכל. וישתמר חקות עמרי (מייכה ו, טז),
מגזרת שמר. וסר מרע משתולל (ישעיה נט, טו), מגזרת מוליך יועלים שולל (איוב יב, יז).
משתולל בעמי (שמות ט, יז), מגזרת לך לא סלולה (ירמיה יח, טו):

חסלת פרשת מקץ: (רש"י)

אבן עזרא טי"ת נצטדק. תחת טי"ו התפעל בעבור הצדי"י: האלהים מצא. על דרך
משל. כי עון היה לנו וכאילו נשכח ואיננו והיום נמצא: או יהיה פי' עון עבדיך.
כמו גדול עוני מנשוא: (אבן עזרא)

אור החיים מה נאמר לאדוני. פי' אמירה בדרך ריצוי. מה נדבר פירוש דיבור קושי
בדרך מלחמה, מה נצטדק פי' במשפט אם נבוא לפני דיינים כי אין מפלט להם
בכולן ואין זה אלא מעשה אלהים המה להפרע מהם עונם כשמצא לגבות חובו,
ולצד כי העון שבידם הוא לכלם יחד הננו עבדים לאדוני וגו':

עוד ירצה באומרו מה נצטדק כי מעתה כשנמצאת הגביע באמתחת בנימין אין
עוד מקום לק"ו האמור בדבריהם הן כסף וגו', כי בנימין לא היה מהמחזירים
כסף השב:

גם אנחנו. פי' הגם שלא נמצא בידינו הגניבה, ואומרו גם אשר וגו' פירוש לצד
שהעון שהוכר אצלם אין בנימין בכלל העון לזה אמרו גם אשר נמצא וגו', על
דרך אומרים (סנהדרין צג) שני עצים יבשים וחד רטוב וכו' וכיון שכולם נלכדו
בעונם והוא היה עמהם נלכד בשחיתותם:

או ירצה שלא יבין שעודם בדעת ראשון שאמרו אשר ימצא אתו ומת וגם אנחנו,
לזה גמרו אומר כי אין הסכמת מות ביניהם אלא גם אשר נמצא משפט עבדות
יש לו ולא משפט מות, ומטעם שאין עדים על הגניבה ויוכל לומר לא ידעתי מי
שם וגו': (אור החיים)

ספורנו מה נאמר לאדוני. להשיב על דבריך כשאמרת מה המעשה הזה כי אמנם מה נדבר להכחיש שלא עשינו זאת אע"פ שהדין עמנו: ומה נצטדק. להוכיח במישור שהיה הכל תחבולה להתעולל: האלהים מצא את עון עבדיך. לא בשביל זה אנו נענשים שלא חטאנו בזה כלל אלא בשביל עון שעשינו לימים ראשוני רצה האל להענישנו להפרע ממנו על ידך על דרך מרשעים יצא רשע כמאמר לוליניוס ופפוס (באיכה רבתי) באמרם אנו הרבה נתחייבנו מיתה למקום אלא הרבה שלוחים למקום נמרים ואריות שפוגעים בנו ולא נפרע ממנו אלא על ידך שעתיד לתבוע דמנו מידך: (ספורנו)

[יז] וַיֹּאמֶר חֲלִילָה לִּי מַעֲשׂוֹת זֹאת הָאִישׁ אֲשֶׁר נִמְצָא הַגְּבִיעַ בְּיָדוֹ הוּא יְהוָה-
לִּי עֶבֶד וְאַתֶּם עָלוּ לְשָׁלוֹם אֶל-אֲבִיכֶם: (ססס)

אונקלוס וַאֲמַר חֶס לִי מְלֻמְעָבֵד דָּא גְבָרָא דִּי אֲשַׁתְּכַח פְּלִידָא בְּיָדָהּ הוּא יְהוּ לִי
עֶבְדָּא וְאַתּוֹן סָקוּ לְשָׁלָם לְוַת אָבוּכוֹן: ססס: [ססס] (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר חֶס לִי מְלֻמְעָבֵד דָּא גְבָרָא דִּי אֲשַׁתְּכַח פְּלִידָא בְּיָדָהּ הוּא יְהוּ לִי עֶבְדָּא
וְאַתּוֹן סוֹקוּ לְשָׁלָם לְוַת אָבוּכוֹן: (תרגום יונתן)

אור החיים חלילה לי וגו'. פ"י אם ה' מצא לכם עון אני לא אדון על הדבר אלא על מה שנתגלה לי מהמשפט הצדק ועל חטא זה אני שופט האיש אשר נמצא וגו' יהי לי עבד וגו' ואתם עלו לשלום. ובזה נחה דעתי במה שרואני שדבר יהודה כדברים האלה שזה יגיד כי כלו לו דברי פיוס וקבל המשפט ואיך תוך כדי דיבור ויגש אליו ודבר דברים עתיקים, ולדברינו צדקו הדברים כי מקודם חשב כי מה' יצא הדבר כי מצא האלהים עונם וכשראו שלא קבל יוסף אלא בנימין לבד אמר הרי זה לך לאות כי לא על עון נתפסו, ומעתה עמד הדבר לצד בחירת הבחירי, לזה ויגש אליו יהודה:

חַסְלַת פֶּרֶשֶׁת מִקְצֵה אֹר (החיים)

ספורנו חלילה לי מעשות זאת. שאהיה אני השליח להפרע מכם מעונותיכם הקודמים כענין מרשעים יצא רשע וידי לא תהיה בך לא אקח לעבד ולא אעניש זולתי החוטא אלי עתה בזה החטא בלבד: חסלת פרשת מקץ: (ספורנו)

פרשת ויגש

[יח] וַיִּגַּשׁ אֵלָיו יְהוֹדָה וַיֹּאמֶר בִּי אֲדֹנָי יְדֹבָר-נָא עֲבָדְךָ דָּבָר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי וְאַל-
יַחַר אַפְּךָ בְּעֲבָדְךָ כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה: **כְּמוֹד כְּפָרְעָה:**

אונקלוס וַיִּקְרַב לְוַתְּהָ יְהוֹדָה וַאֲמַר בְּבָעוּ רַבּוּנֵי יְמַלֵּל כְּעַן עֲבָדְךָ פְּתַגְמָא קָדָם רַבּוּנֵי
וְלֹא יִתְקַף רִיגְזָךָ בְּעֲבָדְךָ אֲרִי כְּפָרְעָה כֹּן אָתְּ: (אונקלוס)

יונתן וַיִּגַּשׁ וַיִּקְרַב לְוַתְּהָ יְהוֹדָה וַאֲמַר בְּמָטוּ רַבּוּנֵי יְמַלֵּל בְּמָטוּ עֲבָדְךָ פְּתַגְמָא
בְּמִשְׁמַעִיהָ דְּרַבּוּנֵי וְלֹא יִתְקַף רִיגְזָךָ בְּעֲבָדְךָ אֲרוּם מִן שְׁעֵתָא דְּאֲתִינָן לְוַתְּךָ הַיּוֹת
אֲמַר לָן מִן קָדָם יֵי אֲנָא דְּחִיל וַכְּדוֹן חֲזָרוּן דִּינִיךָ לְמַהְוֵי מִדְּמִין לְרַיְבּוּנֵי דְּפָרְעָה:
(תרגום יונתן)

רש"י וַיִּגַּשׁ אֵלָיו. דַּבַּר בְּאֲזְנֵי אֲדֹנָי. יִכְנָסוּ דַבְּרֵי (א) בְּאֲזְנֵיךָ (ב"ר נ"א, א): וְאַל יַחַר אַפְּךָ.
מִכֹּחַן אַתְּהָ לְמַד שְׂדַבְּרֵי אֵלָיו (ב) קְשׁוּת: כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה. חֲשׁוֹב אַתְּהָ בְּעֵינֵי כְמוֹלךְ,
(ג) זֶהוּ פְּשׁוּטוֹ, וּמְדַרְשׁוֹ (ב"ר ע"ט). (ד) סוֹפֵד לְלִקּוֹת עֲלָיו בְּזַרְעוֹת, כְּמוֹ שְׁלֵקָה פְּרַעָה
(ה) עַל יְדֵי זַקְנָתִי שָׂרָה, עַל לִילָה אַחַת שְׁעַכְזָה. דַּבַּר אַחֲרֵי, מֵהָ פְּרַעָה (ו) גּוֹזֵר וְאִינוּ
מַקִּיִּים, מִבְּטִיחַ וְאִינוּ עוֹשֵׂהָ, אַחַף אַתְּהָ כֹּן, וְכִי זֹה הֵיאָ שִׁימַת עֵינֵי, שְׁאִמַּרְתָּ לְשׂוֹם
עֵינֶיךָ עֲלָיו. דַּבַּר אַחֲרֵי כִי כְמוֹד כְּפָרְעָה, אִם תִּקְנִיטָנִי, אֲהַרְוֹג אֹתְךָ (ז) וְאַתְּ אֲדוֹנִיךָ
(ב"ר ע"ט) (רש"י)

שפת חכמים (א) דֵּהֵא לֹא הִיוּ מְדַבְּרִים עִם יוֹסֵף אֲלֹא עַל יְדֵי מַלְיָךְ, וְלֹא הִיוּ יוֹדְעִין
שְׂמֵינֵן לְשׁוֹן עֲבָרֵי, וְאִם כֹּן אֵיךְ יוֹכֵל לְדַבֵּר עִם יוֹסֵף בְּעַלְמוֹ וּק"ל, עוֹד יֵשׁ לוֹמַר
דְּאִין כְּבוֹד לְמַלְכָּ שְׂאֵדָם שְׁפַל יִלְחוּשׁ לוֹ בְּאֲוֹזָן, (ב"ר ע"ט): (ב) וְלֹא בְּלִשׁוֹן רַךְ וּבְשִׁפָּה רַפָּה
כְּדַרְךָ הַמְדַבְּרִים עִם הַמֶּלֶךְ, דְּאִם לֹא כֹן לְמָה יִכְעַס: (ג) דְּכִי כְמוֹד כְּפָרְעָה נַחֲשִׁית
טַעַם הוּא אִמָּה שְׂאֵמַר לוֹ בִּי אֲדוֹנֵי, שְׁהוֹרְכַתִּי לְחַלּוֹת פְּנִיךָ וּלְבַקֵּשׁ בְּלִשׁוֹן בְּקִשָּׁה
וּתְחַנּוּנִים וְיוֹסֵף לֹא הִיָּה מַלְכָּ, לְכַךְ אֲרִיךְ לוֹמַר לוֹ כִּי כְמוֹד כְּפָרְעָה חֲשׁוֹב אַתְּהָ
בְּעֵינֵי כְמוֹלְךָ, אֲבָל אִין לוֹמַר שְׁהוּא נַחֲשִׁית טַעַם לְמַאֲמַר וְאַל יַחַר הַסְּמוּךְ לוֹ, מִשּׁוֹם
דְּאֲדַרְבָּה הִיא הַנּוֹתַנַת שְׁכִיּוֹן שְׁהוּא חֲשׁוֹב כְּמוֹלְךָ לֹא הִיָּה לוֹ לְדַבֵּר אֵלָיו קְשׁוּת: (ד)
הַמְדַרְשׁ לֹא רָאָה לְפָרֵשׁ שְׁהִיָּה מְדַבֵּר עִמּוֹ דַּבְּרִים רַכִּים, רַק שְׁהִיָּה מְדַבֵּר אַתּוֹ קְשׁוּת,
מִשּׁוֹם הֵכִי דְרָשׁוּ סוֹפֵד וְכו', וְלַמְדַרְשׁוֹ קִשָּׁה דְּהוּא לִיָּה לְמִימַר כִּי אַתְּהָ תְּהִיָּה
כְּפָרְעָה, לְכֹן פִּירֵשׁ ד"א מֵהָ פְּרַעָה וְכו', כְּלוֹמַר שְׁלַעַת הַזֹּאת דּוֹמֵה אַתְּהָ לְפָרְעָה,
וּלְפִירוּשׁ זֶה קִשָּׁה אַתְּהָ כְּפָרְעָה הוּא לִיָּה לְמִימַר, לְכַךְ אֲרִיךְ שְׁנֵי הַפִּירוּשִׁים, וְלִכְלֹ
הַפִּירוּשִׁים קִשָּׁה הִיָּה לוֹ לְמִימַר כְּפָרְעָה כְמוֹד, כִּיּוֹן שְׁהוּא מְדַמֵּה יוֹסֵף לְפָרְעָה, לְכֹן
פִּירֵשׁ ד"א אִם תִּקְנִיטָנִי וְכו' שְׁהִיָּה מְדַמֵּה לְעַנִּין הַרִיגָה פְּרַעָה לְיוֹסֵף, וְטַעַם זֶה
לְבָדוֹ אִי אֲפַשֵּׁר דְּאִם כֹּן אֵיךְ אֵמַר אֲלֵי יַחַר אַפְּךָ כִּי אֵיךְ לֹא יַחַר אֲפּוֹ שְׁהוּא לוֹמַר
שְׁהִרְגָהוּ, לְכַךְ אֲרִיךְ גַּם כֹּן לְטַעַמִּים דְּלַעִיל, (מֵהַרְש"ב): (ה) וּלְפִי פִירוּשׁ זֶה אֲרִיךְ לְפָרֵשׁ
דְּכִי כְמוֹד כְּפָרְעָה קָאִי אִמָּה שְׂאֵמַר לוֹ יְדַבֵּר נָא עַבְדְּךָ דַּבַּר בְּאֲזְנֵי אֲדוֹנֵי, וּמֵהוּ

הדבר שאדבר לך כי כמוך כפרעה כלומר שסופך ללקות וכו': (ו) פירוש שהרי כתב בפנקסו שאין עבד מולך ולא לובץ בגדי משי, ולא קיים שהרי המליך אותך שאתה היית עבד ומצטיח ואינו עושה, כלומר ומה הגזירה שגזר שאין זה חסרון כיס אפילו הכי לא קיים, מכל שכן הבטחה שיש זה חסרון כיס שאינו מקיים, אף אתה כן שמצטיח ואינו עושה וכי זו וכו', אבל אינו קאי אגוזר ואינו מקיים, כי לא מצינו שיוסף גזר שום דבר ולא קיים, וכן לא מצינו שפרעה הבטיח בשום דבר ולא קיים הבטחתו, (הרא"ם). וקשה מה היה לו עם פרעה ומפני מה זלזל הוא את המלך, ויש לומר שכך אמר יהודה ליוסף על מה אתה צוטח על פרעה אתה תולה בטחון שלך, הרי פרעה עלמו גוזר ואינו מקיים, שהרי כתב בנימוסי מלכים שלא יהיה עבד מלך ולא קיים, (מהרש"ב): (ז) ויש לפרש לפי פירוש זה קאי כי כמוך אואל יחר, פירוש שלכך בקשתיך שאל יחר אפך שאם יחר אפך אהרוג אותך ואת אדוניך: (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויגש וגו'. כי כמוך כפרעה. אתה כמלך והמלך כמוך. וכן כל שני כפיין שהן זה אחר זה. כמו כעמי כעמך. והיא דרך קצרה: (אבן עזרא)

הרמב"ן ידבר נא עבדך דבר. לאמר כי דברים מועטים ידבר לא יהיו עליו לטורח והנכון בעיני כי "דבר" הוא התמורה אשר יחלה פניו להחליף בנימין אחיו בו כי לא יבקש ממנו דבר אחר ושאר דבריו פיוס ובקשה לזה

"ואל יחר אפך בעבדך" - יאמר אל יחר אפך בי על דברי לפניך

"כי כמוך כפרעה" - ובמורא גדול אני מדבר לפניך כאלו אני מדבר לפני פרעה (הרמב"ן)

בעל הטורים ויגש אליו יהודה. בגימטריא זהו להלחם עם יוסף ובגימטריא גם נכנס לפיוס דלשלה דברים נכנס (וערש"י): ויגש אליו יהודה. ס"ת שוה שאמר לו אני שוה לך שכמו שאתה מלך גם אני מלך ועל זה דורש במדרש כי הנה המלכים נועדו: בי אדני. פירוש בי עשה מה שתרצה והנער יעל עם אחיו: ואל יחר. ב' במסורה הכא ואידך ואל יחר בעיניכם כי מכרתם אותי הנה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם. ודרשינן מלמד שנשתנו פניהם כשולי הקדירה כי על מי היה להם לחרות הכי נמי אמר לו יהודה אל ישתנו פניך צריך אני לדבר מעט: כמוך כפרעה. בגימטריא בד אתחיל: (בעל הטורים)

אור החיים ויגש אליו. צל"ד למה הוצרך לומר ויגש אחר שקרוב אליו היה ומדבר עמו עד עתה, ורז"ל דרשו יעויין שם דבריהם (ב"ר פי צ"ב) וצל"ד פשט הכתוב. עוד לא היה צריך לומר תיבת אליו ומובן הדבר. עוד צל"ד אומרו בי אדוני לא נודע הריצוי למה, ואם לבל יחר אפו היה לו לאומרו סמוך לואל יחר וגו'. עוד צל"ד אומרו באזני אדוני, ורז"ל (שם) אמרו שיכנסו דבריו באזניו וזה דרך דרש. עוד צל"ד כוונת אומרו כי כמוך כי לא נודע נתינת טעם זה להיכן חוזרת ואדרבא לצד שהוא גדול כפרעה יקפיד על מיעוט הנהגת כבוד וגדולה:

אכן פשט הכתוב הוא כי דבר ידוע הוא כי מנהג המלכים ישבו לפניהם גדולי

המלכות ושריהם ויועציהם והיה אם בא איש על דבר משפט או דבר מאת המלך לא יעמוד בהפסק בין המלך ושריו היושבים ראשונה במלכות וחוף לעגול יעמוד ושם ידבר, וכמו כן היה מדבר יהודה עד עתה ואח"כ ויגש אליו פי' שנכנס לפניו ממחיצתו ועמד בין המלך ובין השרים כדי שלא ישמעו דבריו לזולת המלך. ועיין מה שכתב מהר"מ אלשקר (בתשובותיו סי' צ"ג) בשינוי תיבת לו לתיבת אליו. וחילה פני המלך שיתרצה לו לדבר ביחוד אליו והוא אומרו **בי אדוני ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני** באין שומע זולתך וזה לא יתכן אם לא באזניו, וחילה פניו שלא ימהר להתכעס על אשר שואל כזה ואינו מהמוסר, והוא אומרו **ואל יחר אפך בעבדך פי'** כי דרך זה יעשוהו גדולים השוים בגדר גדולה זה לזה לא עבד לאדונו והוא אומרו **בעבדך** וטעם הדבר כי כמוך כפרעה פי' ע"ד מעשה שהובא בגמרא (ע"ז י:): של קטיעא בר שלום שאמרו לו נצחת למלכא וכל דנצח למלכא וכו' ע"כ, לזה אם היה נוצח יהודה ליוסף בפני השומעים יכנס בסכנת מות מדין נוצח למלך, ולבל יטעון כי המלך הוא פרעה לזה אמר **כי כמוך כפרעה** ודינם שוה, אשר ע"כ מבקש על נפשו לדבר באזנו ובזה הגם שינצחיהו בטענות אין בזוי למלך ולא יכנס בדין נוצח למלך שחייב כיון שהוא בינו לבין המלך:

עוד ירצה **כי כמוך** וגוי' ע"ד אומרו (משלי כ"א) לב מלך ביד ה' ואם ידבר בדרך שתשמע מלתו לכל הנמצאים שם יעשו למלך הפך דעתו ורצונו של מלך ונמצא המלך עושה דבר שלא כאשר שם ה' בלבו ויעוותו יועציו את לבו לזה אל יחר אפו על כניסתו לפניו ממחיצתו לדבר באזני המלך. גם בזה הגיד לו כי הוא איש חסד ודוקא רואי פניו נכנסו בחשד דבר תקלה ב"מ:

ובדרך דרש יתבאר אומרו **ויגש אליו** ע"ד אומרו (משלי כ"ז) כמים הפנים לפניו כן לב האדם לאדם ולזה נתחכם יהודה להטות לב יוסף עליו לרחמים והקריב דעתו ורצונו אליו לאהבו ולחבבו כדי שתתקרב דעתו של יוסף אליו לקבל דבריו ופיוסו, והוכרח לעשות כן לצד שמן הטבע לא יחבבו בני יעקב עע"ז כי (תהלים קכ"ה) לא ינוח שבט הרשע על גורל הצדיקים וממזג נפשם לשנוא אשר בשר חמורים בשרם, לזה הוצרך לפי שעה להפך המוטבע ולהגישו בלבבו ולהשיבו בתוואני דליביה:

עוד ירצה כי לא נגש יהודה לדבר אלא למה שאליו פי' למה שהבינו כי הגזירה לא מאת ה' באה כמו שפירשתי בפרשה הקודמת בפסוק (י"ז) חלילה, וכיון שאין הענין בא אלא מיוסף ואליו הם הדברים מסורים לאשר יחפוץ עשות לזה ויגש:

עוד ירצה לומר כי לטובתו של יוסף הוא נגש כי בכל פרטי הנאות אשר יעשה העבד יהודה יעשה יותר מבנימין והוא אומרו **ויגש אליו** פירוש לטעון טענה שהיא לטובת המלך והוא (ל"ג) ישב נא וגוי':

עוד ירצה באומרו **אליו** לבל יאמר האומר איך סותר יהודה דברי עצמו הננו עבדים גם אנחנו, (ט"ז) לזה אמר כי מה שנגש לדבר דברים האמורים בענין ישב נא עבדך וגוי' והנער יעל עם אחיו הוא אליו פירוש לדברי יוסף הוא שמצא ליכנס לדבר כדברים האלה שאמר חלילה וגוי' אבל למה שאמר יהודה אין מענה בלשונו לדבר מה שאמר מה שאמר בענין:

ואומרו בי אדני נתכוין לגי' דברים, הא' לבל יאמר אליו יוסף למה ידבר הוא לבד מכולם, ומה גם במה שקדם שהכיר יוסף כי ראובן הבכור דכתיב (מ"ג ל"ג) וישבו לפניו הבכור וגוי' ואם כן יאמר למה ידבר כל כך הוא ולא אחיו לזה אמר בי נוגע

הדבר כמו שביאר לו לבסוף. ולהיות שחש לו להתכעס קודם הגעת הדבר אליו לזה קדם תכף והודיעו, והוא אומרו בי נוגע הדבר אדוני, והבי' שנתכוין לטעון טענה הנשמעת להציל בנימין והוא **בי אדוני** פי' אני גנבתי הגביע והנחתי באמתחת בנימין ומעתה שורת הדין תתן כי הוא ילכד כי בנימין מכחיש ויהודה מודה הוא יהיה עבד, הגי' רמז הכתוב כי השררה אליו היא נתונה, וזה שיעור הדברים בי תלוי כינוי תיבת אדוני כי הוא המלך, ואוי' **ידבר נא** פירוש ידבר עתה בכינוי עבדות לפי שעה אבל אין הדבר עומד כן כי יהודה הוא המלך וכסאו יכון עולם:

עוד ירמוז הכתוב באומרו **בי אדוני** פירוש באמצעותי השגת זה כי הוא הסובב ליוסף אדנות שאמר (ל"ז כ"ז) לכו ונמכרנו לישמעאלים שמזה נתגלגל הדבר והשיג יוסף האדנות: (אור החיים)

ספורנו ויגש אליו. ידבר נא עבדך דבר. מאחר שאמרת חלילה לי מעשות זאת שלא תחפוץ שתהיה תקלה על ידך אפילו לחייבים: **ידבר נא עבדך**. להודיעך התקלה שתארע על ידך אם תעשה זאת: **ואל יחר אפך**. באמרי אליך שאתה גרמת זאת התקלה על כרחנו: **כי כמוך כפרעה**. כי מה שאטיח דברים כנגדך לא יהיה מהיותי בלתי מחשיב אותך כי אמנם אתה חשוב בעיני כמו פרעה שהוא המלך: (ספורנו)

כלי יקר ויגש אליו יהודה ויאמר בי אדוני. לפי שכבר אמרו לו האחים האלהים מצא עון עבדיך, רוצה לומר מצא לו בעל חוב מקום לגבות את חובו, ורמזו לו שכל זה עלילות דברים הוא והאלהים אנה לידם כל הקורות הללו מחמת עון אחר שעשו, והוא מה שעשו לאחיהם יוסף כמ"ש אבל אשמים אנחנו על אחינו וגוי', ועל אותו עון אמר יהודה כמתודה על חטאיו ואמר בי אדוני, אותו עון אחר אשר אנו חושבים שהוא סבב לנו כל הקורות תלוי בי יותר מבכל אחי, ע"כ אני מוכרח ליכנס בעובי הקורה ולדבר בפניך יותר מכולם, והאמת כך הוא כמו שנאמר (בראשית לח.א) וירד יהודה מאת אחיו פירש"י אחיו הורידוהו מגדולתו ואמרו אתה אמרת לנו למוכרו ואילו אמרת לנו להשיבו היינו עושים.

ומחמת שני טעמים, אמר יהודה ליוסף בי אדוני אותו עון תלוי בי, האחד הוא מחמת שבא לתרץ למה אני נגש לדבר לפניך יותר מכולם, לפי שאני חבתי בכל אותן גלגולים שעברו עליהם מחמת אותו עון, ואע"פ שרש"י פירש על מה שאמר כי עבדך ערב וגוי' למה אני נכנס לתגר יותר משאר אחי כו' לפי שנתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה בשני עולמות כו', מ"מ הוא גופא קשיא למה הוא קבל עליו נדוי יותר משאר אחיו אלא לפי שהרגיש בעצמו שהוא היה חייב באותו עון אשר סבב להם עלילת מרגלים אתם, ושלא יוכלו להפטר ממנה כ"א ע"י שיביאו את בנימין, על כן הוצרך הוא לקבל עליו הנדוי כדי שיתן את בנימין על ידו ושיוציא את אחיו מן העלילה אשר סבב הוא להם, ע"י שאמר להם למכור את יוסף ועוד שיעקב אמר להם לא ירד בני עמכם כי אחיו מת והוא לבדו נשאר וגוי', שמע מינה שאם לא היה יעקב יכול לטעון עליהם טענה זו היה שולח את בנימין מיד, ונמצא שיהודה מצד שצוה למכור את יוסף סבב שלא רצה יעקב לשלח את בנימין, ובעבור זה הוצרך ליכנס בעובי הקורה ולקבל עליו הנדוי ועל זה אמר בי אדוני.

הטעם השני הוא, לפי שר"ל ישב נא עבדך עבד תחת הנער וגוי' ויטעון עליו המושל למה יצא החייב זכאי והזכאי יצא חייב ליכנס בעול העבדות חנם, ע"כ אמר בי אדוני באמת שאותו עון הגורם לכולם שיהיו עבדים תלוי בי יותר

מבכולם ע"כ דין הוא שעונש העבדות הנפסק על בנימין יחול עלי, והאמת כן הוא כי הוא גרם שלעבד נמכר יוסף, אבל לשאר אחיו אין האשמה גדולה כל כך, וכל שכן בנימין שאין לו חלק כלל באותו עון.

ידבר נא עבדך דבר באזני אדוני. לפי שרצה לדבר אליו שכל ענין הגביע הוא עלילה ע"כ נגש אליו ללחוש באזניו שלא יתבייש ועי"ז יבא לידי חרון אף.

כי כמוך כפרעה. כמו שראוי לחלוק כבוד למלכות ושאין לדבר קשות בפני המלך כי חמת מלך מלאכי מות (משלי טו. יד) כך אין נכון לדבר גבוהה להוציא עתק מפיו נגד כל השומעים, וממנו למדו זה, כי יוסף אמר קום רדוף אחרי האנשים והשגתם, דווקא כשתשיגם ותהיה סמוך להם תדבר באזנם ענין הגביע, ולא תצעק עליהם מרחוק להריע עליהם כנגב אלא בינך לבינם תדבר להם שלא ידעו המצרים דבר מזה, ע"כ גם בויכוח זה רצה יהודה ללחוש באזניו וקולו לא ישמע אל המצרים ואמר ואל יחר אפך בעבדך, כי כל כעס מביא לידי טעות ויגרום שלא יכנסו טענותי באזניך אף אם יהיו נכוחים למבין כי הכעס יגרום שלא תוכל לשפוט בצדק, וא"ת ומה בכך כי אם לפעמים איזו שר ומושל, טעה בדבר המשפט, יש גבוה מעל כל גבוה והוא המלך שלוקחין המשפט אל המלך והוא יתקן מה שקלקל המושל, על זה אמר כי כמוך כפרעה ואצלך הגמר דין כמו אצל פרעה, ואין ליקח המשפט ממך אל המלך ומלפניך משפטי יצא מכל וכל, על כן אני מבקש שעניך תחזינה מישרים ואל יחר אפך ואז לא תבא לידי טעות.

ויש לדקדק למה אמר בלשון נסתר ידבר נא עבדך דבר, ונוכל לומר לפי שרצה לומר ישב עבדך תחת הנער. לכל דבר אני מעולה ממנו לגבורה ומלחמה ולשמש, הזכיר כאן עוד ענין אחד כי כל עבד צריך לידע לדבר בפני המלכים ולסדר דבריו שיכנסו באזניהם, כשיהיו בהשכל ובסדר נכון, אבל העבד שאינו יודע לסדר דבריו אינו ראוי להיות עבד אל המושל החשוב כמלך, לכך אמר כלפי מה שאמר יוסף דרך פסק האיש אשר נמצא הגביע בידו יהיה לי עבד, והרי עודו נער ואינו ראוי אפילו לדבר בפניך, ועל זה אמר תנסה ותבדוק וידבר נא עבדך אשר בחרת לך, דבר באזני אדוני באופן שאל יחר אפך בעבדך, ותמצא כי בודאי יחר אפך שהרי כמוך כפרעה, ולדבר לפני איש כערךך צריך איש חכם ונבון לא נער ובער כמוהו, אבל בי אדוני תמצא כל מה אשר אתה מבקש ולא בו כי אפילו הדבור אינו בו, וכל שכן שאינו יודע שאר טכסיסי מלכות. וי"א שאמר ידבר נא עבדך אשר עשה מעשה הגביע ונתנו באמתחת בנימין, והוא יגיד על כל הקורות ושכל זה עלילות דברים. (כלי יקר)

דעת זקנים ויגש אליו. בי אדני. בנוהג שבעולם מי שלוקח עבד ונמצא גנב מחזירו וזה שנמצא גנב אתה מבקש לעבד: **כי כמוך כפרעה.** כשם שפרעה חמד שרה אמנו בשביל יופיה כך אתה חומד בנימין לעבד בשביל יופיו. ד"א כי כמוך כפרעה כמו שאתם גדולים במקומכם כן אנו גדולים במקומנו: (דעת זקנים)

[יט] אֲדֹנָי שְׂאֵל אֶת-עַבְדְּךָ לְאִמֶּר הַיֵּשׁ-לָכֶם אָב או-אָח:

אונקלוס רְבוּנִי שְׂאֵיל יְתַּ עַבְדְּךָ לְמִימֶר הָאֵית לְכוּן אָבָא או אָחָא: (אונקלוס)

יונתן רְבוּנִי שְׂאֵיל יְתַּ עַבְדְּךָ לְמִימֶר הָאֵית לְכוּן אָבָא או אָחָא: (תרגום יונתן)

רש"י אדני שאל את עבדיו. מתחלה בעלילה באת עלינו, (ח) למה היה לך לשאול כל אלה, בתך היינו מבקשים, או אחותנו אתה, (ט) מבקש, ואף על פי כן ונאמר אל אדוני, (י) לא כחדנו ממך דבר (ב"ר פס ט:). (רש"י)

שפתי חכמים (ח) דקשה לרש"י למה אמר לו היאך דיבר לו יוסף, וכי לא ידע יוסף מה שדיבר, ומתוך דלכך חזר הדברים לומר לו מתחילה בעלילה וכו': (ט) משום דאין דרך לשאול על הבנים ועל הבנות ועל האבות ועל האמהות אלא בחתון, ואם תאמר למה נקט רש"י גבי יוסף בתך וגבי אחיו אחותנו, ולא נקט איפכא, דהא הם היו זקנים יותר מיוסף, יש לומר משום דיוסף היה חשוב בעיניהם כמלך, לכך היו אומרים בתך היינו מבקשים דרך של חתן לנהוג כבוד בחמיו, וכן אחותינו אתה מבקש ולריכים אנו לנהוג בו כבוד כדי שייטיב לאחותינו, אבל איפכא היה גנאי ליוסף דאז היה יוסף כריך לנהוג כבוד בהם: (י) ראונו לפרש שלא תאמר הואיל וידע היה יהודה שביקש עלילה למה השיבו יש לנו אז זקן וגו', ומתוך דהכי קאמר אף על פי כן וגו': (שפתי חכמים)

הרמב"ן אדני שאל את עבדיו. לא ידעתי טעם לאריכות דברי יהודה בספור מה שהיה כבר ביניהם ומה שאמרו רז"ל (ב"ר צג ו) וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינד עליו אינה טענה כי המושל שיצוה להביא אדם לפניו לא יעשה על מנת לפטור אותו מן הרעות שיעשה וכל שכן על הגנבה שיגנוב מבית המלך הגביע אשר ישתה בו ומתחלה כבר שם עינו עליו לטובה וקרא לו שלום בדבר אלהים יחנך בני (לעיל מג כט) ועשה לכולם לכבודו משתה לפניו בבית המלכות והרבה משאות להם ונתן להם בר כאשר יוכלון שאת יותר מן הכסף שהביאו לו כאשר פירשתי (לעיל מד א) ומה לעשות לו ואשר יראה לי על דרך הפשט שאינם רק תחנונים להעיר רחמיו כי חשב יהודה כי האלהים הוא ירא כאשר אמר לו וכאשר נהג עמהם חמלה כירא חטא לנחם אותם על הצער שעשה להם (לעיל מג כג) וזה ענין הסיפור אמר לו אנחנו באונס הגדנו באחינו זה מפני שאלת אדני ולא הודינו גם כן להורידו לפניך כמצותך הראשונה רק אמרנו כי לא יוכל הנער לעזוב את אביו אבל בנפשינו נביא אותו מפני זלעפות רעב כי אמרת לא תוסיפון לראות פני לא רצה אבינו לשמוע עד היותינו כולנו בסכנה לשוב לשבר מעט אכל ואז הודה בפחד ובדאגה ועתה כראותו כי אין הנער ימות בנפש מרה ולכן תפול נא תחנתי לפניך לרחם עלינו ועל הזקן וקח אותי תחת הנער לעבד עולם כי טוב אני ממנו ולך תהיה צדקה וזה טעם כל הפרשה ויתכן שיהיה והורידו עבדיך את שיבת עבדך אבינו כנוי לכבוד והורדת את שיבת עבדך אבינו וכן וחסאת עמך (שמות ה טו) ויש לומר עוד על דרך רבותינו שאמרו זו היא השמת עין יאמר כי כמוך כפרעה ראוי שתעמד בדבורך ובתיורך כי על פיך הבאנו אותו באונס גדול כאשר יזכיר ופחד לפרש לו יותר אבל יש בסתר דבריו שהיה מעשה הגביע תחבולה מאתו להעלילם כי למה יבקש לראותו על כרחם וכך אמרו בבראשית רבה (צג ח) אמר לו יהודה תדע לך שבעלילה באת עלינו כמה מדינות ירדו ליקח אוכל כלום שאלת אותם כמו ששאלת לנו שמא בתך אנו מבקשים או אחותנו אתה מבקש יאמרו כי זה היה נרמז בדבריו (הרמב"ן)

בעל הטורים **היש לכם אב או אח.** ועל אמם לא שאל כי ידע שכבר מתה: (בעל

אור החיים **אדוני שאל וגוי לאמר**. טעם הצעת הדברים, לומר כי לצד ההכרח לקחו בנימין מאת אביו ואם לא יראהו עמהם ימות אביו מדאגתו. והתחיל לומר **אדני שאל את עבדיו** פירוש לא היתה שאלת אדם לכיוצא בו שיוכל למנוע התשובה ממנו אלא כי היתה מאת אדוני לעבדיו וכיון שכן בהכרח **לאמר** לך אמיתתן של דברים. עוד ירצה באומרו **לאמר** כי מלבד השאלה עשית לנו דבר המחייב אותנו לאמר לך בלא העלמה כי עשה אותם כמרגלים והוצרכו לאמת דבריהם כמשפט בדיקת האנשים הנחשדים ברוגל שנבדקים בכל הפרטים הגם שאינן נוגעים בענין הריגול ואם העלם יעלימו דבר ינתנו בקולר, לזה הכריחם לאמר: (אור החיים)

כ **וְנֹאמַר אֶל-אֲדֹנָי יֵשׁ-לִנּוּ אֶב זָקֵן וַיֵּלֶד זָקֵנִים קָטָן וְאֶחָיו מֵת וַיִּזְוֶר הוּא לְבָדוֹ לְאִמּוֹ וְאָבִיו** **אָהָבוֹ:**

אונקלוס **וְאִמְרָנָא לְרַבּוּנֵי אֵית לָנָא אַבָּא סָבָא וּבַר סִיבְתִין זְעִיר וְאַחוּהִי מִית וְאַשְׁתָּאָר הוּא בְּלַחֲדוּהִי לְאִמָּה וְאַבּוּהִי רְחִים לֵיה: (אונקלוס)**

יונתן **וְאִמְרָנָא לְרַיבּוּנֵי אֵית לָן אַבָּא סָבָא וּבַר סִיבְתִין קָלִיל וְאַחוּי מִית וְאַשְׁתָּאָר הוּא בְּלַחֲדוּי מִן אִמִּיה וְאַבּוּי בְּגִין פֶּן רְחִים לֵיה: (תרגום יונתן)**

רס"י **ואחיו מת. מפני היראה היה מוכיח דבר שקר מפיו, אמר, אם אומר לו שהוא קיים, (ב) יאמר הביאהו אלני: לבדו לאמו. מאותו האם (ג) אין לו עוד אח: (רס"י)**

שפת חכמים **(כ)** **ואם תאמר אדרבה בזה היה מכחיש את עצמו, דהא צפרקת מקץ כתיב כשצאו אל יוסף (לעיל מ"ב י"ג) אמר להם שעדיין חי אלחא שנמכר שנאמר והאחד איננו, ויש לומר דצירידה ראשונה אמרו האחד איננו, אלחא צירידה שניה היו אומרים לו שמת, וכאן מיידי צירידה שניה, ואף שלא נכתב בהדיח ששאל לו על אחיו שנאבד מה היה בו, מכל מקום יכולנו לומר ששאל לו, דבלאו הכי אנו מוכרחים לומר כן דהא כתיב הכא איך שיוסף אמר להם הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו, ולא מצינו שיוסף היה אומר להם כן, אלחא על כרחך לומר דהיה אומר להם כן אף על פי שלא נכתב לעיל מידי, אם כן הכי נמי לריכין אנו לפרש כן שצירידה שניה כששאל על אחיהם שאל נמי על אחיהם שנאבד, ואז השיבו לו שמת מפני היראה, כיון שראו שכיוה להם להביא את בנימין שמה יאמר להם שיחפשו אחר הנאבד ויביאו לו, ומשום הכי השיבו לו שצאה להם השמועה אחר החיפוש שהוא מת וק"ל: (ג) רוצה לפרש דהאי לאמו פירושו לאמו, שלא יתכן לומר לאמו אלחא בהיות אמו קיימת, אלחא לאחר מיתתה לריכין לומר שנסאר הוא לאמו: (שפת חכמים)**

אבן עזרא **אב זקן**. כי הגדול שבכולם הוא בן מ"ה שנים ויתכן להיות אביהם
בחור: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וילד**. ב' במסורה הכא ואידך כי איש הרגתי לפצעי וילד לחבורתי.
שאם נניח לבנימין כאן הרי כאלו הרגתי איש דהיינו יעקב לפצעי וילד לחבורתי
דהיינו בנימין כי אי אפשר להם לחיות זה בלא זה: **וילד זקנים**. חסר שמסר לו
כל מה שלמד מזקנים דהיינו שם ועבר: **ויותר**. ב' במסורה הכא ואידך ויותר
יעקב לבדו. מה התם מלחמה דכתיב ויאבק איש עמו אף הכא הכין עצמו
למלחמה: (בעל הטורים)

ספורנו **ואביו אהבו**. יותר מכלנו ולכן לא הניחו בראשונה לכא עמנו וזאת היתה
הסבה שלא היה עמנו אז לא ששלחנוהו לרגל כאשר חשבת: (ספורנו)

[כא] **וְתֹאמַרְ אֶל-עֲבָדֶיךָ הַזֶּה אֱלֹהֵי וְאֲשִׁימָה עֵינַי עָלָיו:**

אונקלוס **וְאֲמַרְתָּ לְעֲבָדֶיךָ אֲחִיתוֹהִי לְנֹתִי וְאֲשִׁי עֵינַי עָלָיו:** (אונקלוס)

יונתן **וְאֲמַרְתָּ לְעֲבָדֶיךָ אֲחִיתוֹהִי לְנֹתִי וְאֲשִׁי עֵינַי לְטַבְתָּא עָלָיו:** (תרגום יונתן)

אבן עזרא **ואשימה עיני עליו**. שאראה אותו: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ואשימה עיני עליו**. אמר רבי אברהם הטעם שאראה אותו ולא מצאתי
בכתוב שימת עין על הראיה בלבד ושמתי עיני עליהם לטובה (ירמיהו כד ה) קחנו
ועינך שים עליו ואל תעש לו מאומה רע (שם לט יב) כי לא צוה אותו שיראנו אחר
שיקחנו אלא שישמור אותו ויטיב לו אבל נדר להם יוסף לחמול עליו ולשמרו
ואם לא נזכר בפירוש כאשר יקצר שם בכל הדברים האלה אשר ספר יהודה בפניו
ולא הזכיר מאסר שמעון ועלילת מרגלים אתם דרך מוסר או אימת מלכות
(הרמב"ן)

אור החיים **ותאמר אל עבדיך הורידוהו**. פירוש לא הספיק לך לאמת הדבר
בדברינו או על ידי בירור אחר זולת להורידו אליך ותוסף לחזק עלינו לבל נראה
פניך זולתנו והודענו הדבר לאבינו ולא הועיל לשלוח אותו עד אשר כלתה
התבואה וגו' והוצרכנו להורידו: (אור החיים)

ספורנו **ואשימה עיני עליו**. ואין צריך שידאג אביו לשלחו: (ספורנו)

כלי יקר **הורידוהו אלי ואשימה עיני עליו**. קשה למאי נפקא מינה אמר
שירידוהו אליו ושרצונו לשום עין השגחתו עליו, ועוד קשה שלא מצינו שיוסף
אמר ואשימה עיני עליו, בשלמא מה שאמר לו אדוני שאל את עבדיו לאמר היש
לכם אב או אח, אע"פ שלא מצינו שיוסף שאלם על זה, מ"מ מכח התירוץ אנו
למידין מה עלה על דעת המקשה כי מאחר שהוצרכו לתרץ את עצמם בעלילת
מרגלים אתם. ולומר יש לנו אב זקן וגו'. וכמו שאמרו והנה הקטן את אבינו
היום וגו'. היה דומה להם כאילו שאלם בהדיא על זה כי ודאי ידעת שאין אנחנו
מרגלים, אלא שבאת לחקור עי"ז אם יש לנו אב או אח ע"כ ונאמר אל אדוני כו'.
לפי שהבננו כוונתך ועל פי זה השבנו לא כחדנו דבר, אבל מאמר ואשימה עיני
עליו לא מצינו שדבר יוסף זה כלל אפילו ברמז.

ונראה לפרש, ששימת עין זה אינו שימת עין השגחתו, אלא לפי שיוסף אמר להם שעל ידי בנימין הוא רוצה לבחון דבריהם כמ"ש בזאת תבחנו וגו', וא"כ היה רצונו לשום עיניו עליו ולראות על ידו אם דבריהם כנים או לא. והמפרשים אמרו שמתחלה נאמר שם ויבחנו דבריהם. ואחר שהיו במאסר אמר להם ויאמנו דבריהם, כי הבחינה היינו דרישה וחקירה כקטן מסיח לפי תומו, ולא נתרצו האחים לזה, כי אמרו פן ילמדוהו לדבר תועה ובחרו לישב במאסר, ואח"כ הוציאם מן המאסר ואמר להם ויאמנו דבריהם בלא דרישה וחקירה, ולזה נתרצו להביאו, וע"כ אמר לו כאן שאתה אמרת ואשימה עיני עליו כי בהבאתו לבד תראה שדברינו נאמנו מאוד, ואיך נהפכת עליו כרגע להתגולל ולהתנפל עלינו. (כלי יקר)

דעת זקנים ואשימה עיני עליו. פירש"י וכי זו היא שימת עין שאמרת לשום עינד עליו ולכך נראה לפרש ואשימה עיני עליו שלא תעשה לו רעה: (דעת זקנים)

[כב] ונאמר אל-אדני לא-יוכל הנער לעזב את-אביו ועזב את-אביו ומת:

אונקלוס ואמרנא לרבנני לא יפול עולימא למשבק ית אבוהי ואם ישבוק ית אבוהי ומית: (אונקלוס)

יונתן ואמרנא לרבנני לית אפשר לטליא למשבוק ית אבוי דאין שביק ית אבוי מית: (תרגום הוא: יונתן)

רש"י ועזב את אביו ומת. אם יעזוב את אביו, דואגים אנו שמה ימות בדרך, שיהי אמו (מ) בדרך מתה: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) (נח"י), וקשה להם כן למה תלה בעזיבת אביו, שיהי גם אם אביו ירד עמו לא ילא מפני טרחת הדרך, שיהי רחל מתה על פני יעקב, ועוד קשה למה הזכיר יהודה עזיבת אביו ויעקב אמר פן יקראנו אסון: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ועזב את אביו ומת. ולמה לא הביא המזכיר החמשה שאין להם הכרע כמו וישלוף נעלו וזה עמהם: (אבן עזרא)

הרמב"ן ועזב את אביו ומת. פירש רבי אברהם ומת אביו ואם כן היה אומר לא יוכל אביו לעזוב את בנו ועזב את בנו ומת או לא נוכל שיעזוב הנער את אביו כי לא יתלו החמלה על אביהם בנער כי הם יחזיקוהו כילד לא ידע בין טוב לרע אבל פירוש לא יוכל הנער לעזוב את אביו מפני נערותו והיותו ילד שעשועים בחיק אביו אשר אהבו ואם יעזבו ויבא בדרך ימות הנער (הרמב"ן)

ספורנו לא יוכל הנער לעזוב את אביו. כי מאז שיעזוב את געגועי אביו והסברת פניו יתעצב ונפל למשכב ואז ימות: ועזב את אביו ומת. ועם זה אביו ימות בלי ספק: (ספורנו)

[כג] וּתֹאמֶר אֶל-עַבְדֶּיךָ אִם-לֹא יִרְדּוּ אַחֲיֵיכֶם הַקָּטָן אִתְּכֶם לֹא תִסְפְּוּ לִרְאוֹת פְּנֵי:

אונקלוס וְאָמַרְתָּ לְעַבְדֶּיךָ אִם לֹא יֵחֹת אַחֲוֹכֹן זְעִירָא עִמְכוֹן לָא תוֹסְפוֹן לְמַחְזִי אָפִי: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַרְתָּ לְעַבְדֶּיךָ אִין לֹא יֵיחֹת אַחֲוֹכֹן זְעִירָא עִמְכוֹן לָא תוֹסְפוֹן לְמִיחְמֵי סִבְר אָפִי: (תרגום יונתן)

בעל הטורים לא תוסיפון לראות פני. ב' במסורה הכא ואידך לא תוסיפון לשוב בדרך הזה עוד. שאמר להם לא די שלא תראו עוד את פני אלא ככל הדרך לא תוסיפו לשוכ עוד: (בעל הטורים)

ספורנו אִם לֹא יִרְדּוּ. אַע״פ ששמעת טענותינו האמתיות גזרת עלינו ברצון פשוט ובקנט שנביאהו: (ספורנו)

[כד] וַיְהִי כִּי עָלִינוּ אֶל-עַבְדְּךָ אָבִי וַנִּגַּד-לּוֹ אֵת דְּבָרֵי אָדֹנָי:

אונקלוס וַהֲוֵה כַּד סְלִיקְנָא לְעַבְדְּךָ אָבָא וַחֲוִינָא לֵיה יְת פְתַגְמֵי רַבּוּנֵי: (אונקלוס)

יונתן וַהֲוֵה כַּד סְלִיקְנָא לְעַבְדְּךָ אָבָא וַתִּנְיָא לֵיה יְת פְתַגְמֵי רַבּוּנֵי: (תרגום יונתן)

הרמב"ן כי עלינו אל עבדך אבי ונגד לו את דברי אדוני. אמר כי בבואם אליו מיד הגידו לו שלא יוסיפו לראות פניו בלא אחיהם הקטן ולא אבה לשלחו והיה מניח לו שמעון במאסרו וזה טעם ויאמר אבינו שובו שברו לנו מעט אוכל כי לא רצה להודות לשלחו בכל אשר אמרנו עד שדחקו הרעב (הרמב"ן)

ספורנו וַנִּגַּד לּוֹ אֵת דְּבָרֵי אָדֹנָי. ואעפ"כ לא שמע לשלחו אז: (ספורנו)

[כה] וַיֹּאמֶר אָבִינוּ שָׁבוּ שְׁבָרוּ-לָנוּ מַעַט-אֶכֶל:

אונקלוס וְאָמַר אָבוּנָא תוּבּוּ זְבוּנוּ לָנָא זְעִיר עֵיבוּרָא: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר אָבוּנָא תוּבּוּ זְבוּנוּ לָנָא קָלִיל עֵיבוּרָא: (תרגום יונתן)

ספורנו שובו שברו לנו. ובהכרח הרעב הכרחנוהו לשלחו ובכל זאת העיד בנו שאולי לא נביאהו אליו ונהיה סבת מיתתו ביוגון: (ספורנו)

[כז] וַיֹּאמֶר לֹא נוֹכַל לָרֶדֶת אִם-יֵשׁ אַחֲיֵינוּ הַקָּטָן אִתָּנוּ וַיְרַדְנוּ-כִּי-לֹא נוֹכַל לִרְאוֹת פְּנֵי הָאִישׁ וְאֲחֵינוּ הַקָּטָן אִינְנוּ אִתָּנוּ:

אונקלוס וְאָמַרְנָא לָא נְכוּל לְמִיחַת אִם אֵית אַחֲוִינָא זְעִירָא עִמְנָא וְנִחֹת אָרִי לָא

נפול למחזי אפי גברא ואחונא זעירא ליתוהי עמנא : (אונקלוס)

יונתן ואמרנא לית אפשר לנא למיחות אין אית אחונא זעירא עמנא וניחות ארום לית אפשר לנא למיחמי סבר אפי גברא ואחונא זעירא ליתוי עמנא : (תרגום יונתן)

[כז] ויאמר עבדך אבי אלינו אתם ידעתם כי שנים ילדה-לי אשתי:

אונקלוס ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארי תרין ילידת לי אתתי : (אונקלוס)

יונתן ואמר עבדך אבא לנא אתון ידעתון ארום תרין בנין ילידת לי אנתי : (תרגום יונתן)

הרמב"ן אתם ידעתם כי שנים ילדה לי אשתי. אם יאמר שהוא יחיד לאמו מה טעם בזה שתרד שיבתו ברעה שאולה אחרי שיש לו כמה בנים רבים ובני בנים ואמו כבר מתה לא תבכה עליו בפניו אבל הטעם כי יעקב לא לקח אשה מדעתו רק רחל וזה טעם ילדה לי "אשתי" כי לא נולדו לי מאשה אשר היא אשתי ברצוני רק שנים ושמתי אהבתי בהם כאלו הם יחידים לי והשאר כבני פילגשים הם אלי ואחיו מת וזה לבדו בני יחידי אשר אהבתי ולכן יקדים הכתוב רחל ללאה כרחל וכלאה אשר בנו שתיהם את בית ישראל (רות ד יא) ויקרא לרחל וללאה השדה (לעיל לא ד) כי היא הקודמת במחשבתו ואמרו המפרשים כי לכך יאמר בסדר הזה (להלן מו יט) בני רחל אשת יעקב כי היא תקרא אשתו באמת בלא מרמה ולדעתי היה זה מפני שהזכירה שם בין השפחות וכבר הזכרתי כן (לעיל לא לג) (הרמב"ן)

[כח] ויצא האסד מאתי ואמר אך טרף טרף ולא ראיתיו עד-הנה:

אונקלוס ונפק חד מלותי ואמרית ברם מקטל קטיל ולא חזתה עד פגון : (אונקלוס)

יונתן ונפק חד מלותי ואמרית ברם מיקטל קטיל ולא חמיתיה עד פדון : (תרגום יונתן)

אבן עזרא אך טרף טרף. והעד כי לא ראיתיו עד הנה : (אבן עזרא)

אור החיים אך טרוף וגו'. רמז באומרו אך כי מעט טרוף טורף כי אינו לא בצרת עבדות ולא בצרת משמר, ולזה גמר אומר ולא ראיתיו עד הנה הרי זה מגיד כי ישנו בנמצא אלא שעדיין לא ראהו עד עתה :

עוד ירצה באומרו אך טרוף וגו' פירוש אך מיעוט דוקא בטריפות אבל במה שאמר (שם ל"ג) חיה רעה אכלתהו שאמרו ז"ל (ב"ר פפ"ד) שנתכוין אל אשת פוטיפר בזה אין מיעוט כי כבר בעונות היה מה שהיה שגרמה לו לאבד י' בנים שעתיד היה להעמיד י"ב שבטים כאומרם ז"ל (סוטה לו :) ובאמצעות הרשעה נשרו ממנו י' טיפות ולא יצאו ממנו אלא ב' : (אור החיים)

[כט] ולקחתם גם-את-זה מעם פני וקרהו אסון והורדתם את-שיבתי ברעה שאלה:

אונקלוס וְתַדְבְּרוּן אֶף יַת דִּין מִן קְדָמִי וַיַּעֲרַעְנָה מוֹתָא וְתַחֲתוֹן יַת שְׁבִתִּי בְּבִישְׁתָּא
(אונקלוס): לְשָׂאוּל:

יונתן וְתַדְבְּרוּן אוּף יַת דִּין מִן קְדָמִי וַיַּאֲרַעֲנִיָּה מוֹתָא וְתַחֲתוֹן יַת סִיבְתִּי בְּדוּוֹי לְבִי
(יונתן): קְבוּרָתָא: (תרגום)

רש"י וקרהו אסון. שהשטן מקטרג בשעת הסכנה (שם נא, ט.ו.): והורדתם את שיבתי וגו'. עכשיו כשהוא אכלי, אני (נ) מתנחם בו על אמו (ס) ועל אחיו, ואם ימות זה, דומה עלי ששלתן (ע) מתו ביום אחד: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) דקשה לרש"י לכאן כתיב בשביל בנימין והורדתם את שיבתי ברעה שאולה, ולעיל בפרשת (מקד) וישבן כתב כן בשביל יוסף דכתיב (ל"ז ל"ה) כי ארד אל בני אצל שאולה, ומתרגז דודאי כבר בשביל יוסף הורידו שיבתו ברעה שאולה, אלא עכשיו כשהוא וכו', אי נמי דקשה לרש"י למה היה מטער על בנימין יותר מרחל או יוסף או שמעון: (ס) הואיל וכתיב בקרא שנים ילדה לי אשתי וגו', ולי נראה מדכתיב והורדתם את שיבתי ברעה שאולה, ובפרשת מקץ כתיב (מ"ב ל"ח) ביגון שאולה, יש לומר דהכי קאמר כבר הייתי מתנחם על אמו, ועתה לא יהיה לי נחומין על אמו וארד ברעה שאולה, וכמו שאמרו רבותינו זכרונם לברכה (יבמות ס"ב:) השרוי בלא אשה שרוי בלא טובה, וממילא הוא שורה ברעה, (מהרש"ל): (ע) ואם תאמר מנא ליה לרש"י שקאי גם כן ארחל דהא רחל לא נזכרה בקרא, ויש לומר מדכתיב לעיל (פ' כ"ז) שנים ילדה לי אשתי, הכי פירושו שנים ילדה לי והיא אשתי, רואה לומר המיוחדת לי, לפי שעיקר דירתו היה אל כל רחל משום הכי היה מתאבל על רחל, ועל ידי יוסף היה מתנחם, וכשמת יוסף ונשאר בנימין הייתי מתנחם בו על אמו ועל אחיו, ואם ימות זה דומה עלי כאילו שלשתן מתו ביום אחד: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וקרהו אסון והורדתם את שיבתי. אם יקראהו אסון כאחיו תורידו את שיבתי ברעה שאולה או וקרהו אסון שיקרנו כן מפני היותו נער ורד ולא נסה ללכת בדרך וכמו שאמר למעלה (מב ד) פן יקראנו אסון כי פירוש אסון מות מקרית כמתים בידי אדם וחיה רעה או בשנוי האויר בדרך (הרמב"ן)

בעל הטורים והורדתם. ב' במסורה דין ואידך והורדתם את אבי הנה. משל לפרה שאינה רוצה ליכנס לשחיטה הכניסו את ולדה והיא נכנסת כך יעקב לא רצה לירד למצרים וכששמע שיוסף שם נכנס מיד: (בעל הטורים)

[ז] וְעַתָּה כְּבֹאִי אֶל-עַבְדְּךָ אֲבִי וְהַנְּעַר אֵיגָנוּ אֲתָנוּ וְנִפְשׁוּ קִשְׁוֹרָה בְּנִפְשׁוֹ:

אונקלוס וְכַעַן כְּמִיתִי לֹת עַבְדְּךָ אֲבָא וְעוֹלִימָא לִיתוּהִי עֲמָנָא וְנִפְשָׁה חֲבִיבָא לָהּ

פְּנִישָׁה :

(אונקלוס)

יונתן וַיַּעַן בְּמִיתֵי לֹת עֲבָדָךְ אָבָא וְטַלְיָא לִיתוּהִי עֲמָנָא וְנִפְשִׁיהָ חֲבִיבָא לִיה
פְּנִישָׁה : (תרגום) יונתן

בעל הטורים קשורה. ב' במסורה הכא ואידך אולת קשורה בלב נער. שהוא נער
ואף אם לקח הגביע הוא מפני אולתו הקשורה בו אי"נ מפני שאולתו קשורה בו
צריך שתהא נפשו קשורה בנפשו של אביו לחנכו: (בעל הטורים)

ספורנו ועתה כבואי והורידו עבדיך. מאחר שהעיד בנו הנה כאשר יהיה כן לא
ייוחס זה אל המקרה אבל ראוי שייחוס לנו שעשינו זאת התקלה בידים כענין
בטרם תבא השמעתך פן תאמר עצבי עשם: (ספורנו)

[לא] וְהִזָּה פְּרָאוֹתָו כִּי-אֵין הַנְּעָר וְיָמָת וְהוֹרִידוּ עֲבָדֶיךָ אֶת-שִׁיבַת עֲבָדֶךָ
אָבִינוּ בְּיָגוֹן שְׁאֵלָה:

אונקלוס וַיְהִי כַּד יַחְזִי אָרִי לִית עוֹלִימָא וּמִית וַיַּחְתּוּן עֲבָדֶיךָ יַת שִׁיבַת עֲבָדֶךָ אָבוּנָא
בְּדוּוּנָא לְשָׂאוֹל: (אונקלוס)

יונתן וַיְהִי כַּד יַחְזִי אָרִי לִית טַלְיָא וַיִּמּוֹת וַיַּחְתּוּן עֲבָדֶךָ יַת סִיבַת עֲבָדֶךָ אָבוּנָא
בְּדוּוּי לְבִי קְבוּרָתָא: (תרגום) יונתן

רש"י והיה כראותו כי אין הנער ומת. אביו מלכתו: (רש"י)

[לב] כִּי עֲבָדֶךָ עָרַב אֶת-הַנְּעָר מֵעַם אָבִי לֵאמֹר אִם-לֹא אָבִיאָנוּ אֵלֶיךָ וְחִטָּאתִי
לְאָבִי כָּל-הַיָּמִים:

אונקלוס אָרִי עֲבָדֶךָ מְעָרַב בְּעוֹלִימָא מִן אָבָא לְמִימָר אִם לֹא אֵינְתָנָה לְוַתָּךְ וְאָהִי
חֲטִי לְאָבָא כָּל יוֹמָא: (אונקלוס)

יונתן אָרוּם עֲבָדֶךָ מְעָרַב בְּטַלְיָא מִן אָבָא לְמִימָר אֵין לֹא אֵינְתִינִיָּה לְוַתָּךְ וְנִתְחַיֵּיב
קָדָם אָבָא כָּל יוֹמָא: (תרגום) יונתן

רש"י כי עבדך ערב את הנער. ואם תאמר למה אני נכנס לחגר יותר משאר
אחי, הם כולם מבחוז, ואני נתקשרתי בקשר חזק להיות מנודה (פ) צב' עולמות:
(רש"י)

ספתי חכמים (פ) ואם תאמר והא פירש רש"י לעיל (מ"ג ט') וחטאתי לך כל הימים,
בעולם הבא, והכא פירש צב' עולמות, ויש לומר דהא יהודה זכאן היה מספר
הדברים שדיבר עם יעקב, ואם כן כד היה לו לומר וחטאתי לך כל הימים, אלכא
על כרחך כריך לפרש וחטאתי לאבי הוא בעולם הזה להיות אבי קיים, וגם לעולם

שכולו יום דהיינו בעולם הבא, ואין להקשות ולמה כריך יהודה עתה להתנצל את עצמו איך שקשר את עצמו בנדוי שני עולמות, ויש לומר משום דסבר שמא יוסף אינו מאמין בעונש עולם הבא, משום הכי הולך לו לומר גם עונש עולם הזה, מה שאין כן גבי יעקב שהאמין בעונש עולם הבא וק"ל: (שפתי חכמים)

הרמב"ן כי עבדך ערב את הנער. יאמר כי ירד ביגון שאולה עליו כי גם בכל זה שאמרנו לו לא רצה הזקן לשלחו עד שנעשיתי לו ערב עליו ובטח בי ועל כן ישב נא עבדך תחתיו ואם יהיה פירוש "והורידו עבדיך" כפשוטו יאמר אנחנו הגורמים מיתת הזקן ברעה כי אני ערבותי בו (הרמב"ן)

ספורנו כי עבדך ערב. והטעם שימות בראותו כי אין הנער מבלתי שישאל מה היה לו הוא מפני שעבדך ערב ומאחר שלא אביאנו יחשוב שאבד בלי ספק וששביל זה לא יכולתי לקיים נדרי: (ספורנו)

[לג] ועתה ישב-נא עבדך תחת הנער עבד לאדני והנער יעל עם-אחיו:

אונקלוס ויבן יתב פון עבדך תחת עולימא עבדא לרבוני ועולימא יסק עם אחוהי: (אונקלוס)

יונתן ויבין יתיב בבעו עבדך חולף טליא עבדא לריבוני וטליא יסק עם אחוהי: (תרגום)

רש"י ישב נא עבדך וגו'. לכל דבר אני מעולה ממנו, לגבורה (ג) ולמלחמה ולשמש: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) קשה ממה נפסד מהו גבורה, אם הוא גבור למלחמה הרי כתב אחר כך למלחמה, ואם הוא לשימוש הרי גם כן כתב לשימוש ולמה ליה למיכתב גבורה, ויש לומר למלחמה ולשימוש הוא פירוש של לגבורה, כלומר למה אני גבור, למלחמה ולשימוש: (שפתי חכמים)

אור החיים ישב נא עבדך. והגם שאמר (מ"ג ט') והצגתיו לפניך, שלוחו של אדם כמותו: (אור החיים)

ספורנו ועתה ישב נא עבדך תחת הנער. לפיכך אני מבקש להיות עבד תחתיו כדי שלא אחטא לאבי כל הימים כמו שקבלתי עלי: (ספורנו)

[לד] כי-איה אעלה אל-אבי והנער איננו אתי פן אראה ברע אשר ימצא את-אבי:

אונקלוס ארי אכדיו אסק לות אבא ועולימא ליתוהי עמי דלמא אחזי בבישו די

יְשַׁכַּח יֵת אָבָא : (אונקלוס)

יונתן אָרוּם הִיכָדִין אָסֶק לֹת אָבָא וְטִלְיָא לִיתוּי עָמִי דְלָמָא אָחְמִי בְּבִישְׁתָּא דְתַבְרָז יֵת אָבָא : (תרגום יונתן)

הרמב"ן ואמר כי איך אעלה אל אבי. להודיעו כי יבחר להיות עבד עולם מעלותו אל אביו בלתי הנער שלא יוכל לראות ברעתו כי יבכה תמיד ויתאונן עליו כל היום והזכיר זה שלא יחשוד אותו שיעשה מרמה בעבור שהוא ידע לברוח יותר מן הנער (הרמב"ן)

אור החיים כי איך אעלה וגו'. פירוש בלא טעם האמור שאמר וחטאתי וגו' איך אעלה וגו'. ועוד אולי שנותן טעם למה שאמר בתחלה (ט"ז) הננו עבדים גם אנחנו וגו', כי איך אעלה וגו' פן אראה ברע, וכשלא יעלו כולן לא יראה וגו':

עוד יכוין להשיב לטענת אשה חכמה ששלח יואב לדוד (ש"ב י"ד) כי קמה המשפחה להרוג את מכה אחיו ותמיתהו בנפש אחיו וגו', והנה הוא הנדון שלפנינו כי כשיגיד יהודה לאביו כי אנוס הוא ואינו יכול להציל בנימין מיד המלך פשיטא שלא יתאכזר יעקב וישכל גם שניהם יהודה ובנימין ויתיר לנידויו של יהודה, לזה אמר טענה שנית כי איך אעלה וגו' כי חושש לסכנת מות אביו: (אור החיים)

ספורנו כי איך אעלה. אע"פ שחשבתי שיצטער עלי טוב לי שלא אראנו באותו הצער: (ספורנו)

בראשית פרק-מה

א וְלֹא-יָלַל יוֹסֵף לְהִתְאַפֵּק לְכָל הַנּוֹצְבִים עָלָיו וַיִּקְרָא הוֹצִיאוּ כָל-אִישׁ מֵעֹלָם וְלֹא-עָמַד אִישׁ אִתּוֹ בְּהִתְיַדַע יוֹסֵף אֶל-אָחִיו:

אונקלוס וְלֹא יָכִיל יוֹסֵף לְאַתְחַסְנָא לְכָל דְּקִיָּמִין עֲלוֹהֵי וּקְרָא אֶפִּיקוּ כָּל אָנָּשׁ מֵעֲלָוֵי וְלֹא קָם אָנָּשׁ עִמָּה כְּד אֶתְיַדַע יוֹסֵף לֹת אַחוּהִי: (אונקלוס)

יונתן וְלֹא יָכִיל יוֹסֵף לְמִסּוּבְרָא דְלָא לְמַבְכֵּי מִן בְּגִלְל כֹּל מִין דְּקִיָּמִין קְדָמוּי וְאָמַר הִנְפִיקוּ כָּל אִינָשׁ מִן קְדָמֵי וְלֹא קָם אִינָשׁ עִמִּיהָ כְּד אֶשְׁתַּמּוּדַע יוֹסֵף לְאַחוּי: (תרגום יונתן)

רש"י ולא יכול יוסף להתחפק לכל הנלצים. לא היה יכול לסבול שיהיו מזכרים נלצים עליו ושומעין שאחיו (ה) מתביישין בהודעו להם: (רש"י)

שפת חכמים (ה) והכי משמע הפסוק ולא יכול יוסף לסבול שיהיו אחיו מתביישין

לכל העם הנלצים עליו, ראה לומר נגד כל העם, לפיכך לזוה להוליאם, דאם לא
כן למה הוליאם: (ספתי חכמים)

אבן עזרא **להתאפק**. לסבול: **לכל הנצבים עליו**. טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו.
והוצרך לקרוא להוציאם: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ולא יכל יוסף להתאפק לכל הנצבים עליו**. לא יכול לסבול שיהיו
המצריים נצבים עליו ושומעין שאחיו מתביישין בהודעו להם לשון רש"י ורבי
אברהם אמר להתאפק לסבול לכל הנצבים עליו טעמו עד שיצאו כל הנצבים עליו
והוצרך לקרא להוציאם אבל אונקלוס תרגם לאתחסנא להתחזק וכן ואתאפק
ואעלה העולה (שמואל א יג יב) וכן כל לשון התאפקות בכל מקום חזוק והנכון בעיני
שהיו שם מבית פרעה ומן המצרים אנשים רבים יחלו פניו למחול לבנימין כי
נכמרו רחמיהם על תחנוני יהודה ולא יכול יוסף להתחזק לכלם ויקרא לעבדיו
הוציאו כל איש נכרי מעלי כי אדבר עמהם ויצאו מעליו ובצאתם מעליו נתן את
קולו בבכי וישמעו מצרים ואנשי בית פרעה המוצאים מעליו כי עודם בחצר
החיצונה ויתכן כי פירוש "הנצבים עליו" משרתיו העומדים לפניו כמו הנער
הנצב על הקוצרים (רות ב ו) שרי הנצבים (מלכים א ה ט) להתיצב על ה' (איוב א ו) וטעם
"ויקרא" שהרים קולו בכעס ואמר למשרתיו הוציאו כל איש מעלי בלתי
האנשים האלה וטעם בהוצאה שהוציאם משם כדי שלא ישמעו בהזכירו להם
המכירה כי תהיה להם (לחרפה) וגם אליו למכשול שיאמרו עבדי פרעה ומצרים
עליהם אלו אנשי בוגדות לא יגורו בארצנו ולא ידרכו בארמנותינו בגדו באחיהם
גם באביהם בגדו מה יעשו במלך ובעמו וגם ביוסף לא יאמינו עוד (הרמב"ן)

אור החיים **ולא יכול יוסף להתאפק**. פירוש שלא עצר כח להמתין עד שיצאו כל
הנצבים מעצמן וקרא בקול גדול הוציאו כל איש פירוש במהרה לא שיאמרו להם
לצאת כי כשיצאו מעצמן יצאו במיתון ולא סבל אורך זמן ההוצאה, ואמר **ולא**
עמד פ"י לא נתעכב איש אלא במהרה תיכף יצאו יחד:

בהתודע יוסף וגו'. פירוש בשביל התודעותו אל אחיו פירוש הכרת דבר כדי
שיכירו ויצדיקו כי הוא יוסף ודבר זה צריך להזכירם במכירתו ולא רצה לזלזל
באחיו שיחזיקו אותם בדבר נבלה כזו למכור אחיהם, ואמר בסמוך **ויתן את**
קולו בבכי וישמעו מצרים וכו' הרי זה מגיד כי מה שמנע הזולת בהתודעו לאחיו
לא לצדו כי הוא קרא בקול ושמעו כל העיר את הדבר אלא לצד בושת אחיו הוא
שעשה מטעם הנזכר: (אור החיים)

ספורנו **להתאפק לכל הנצבים עליו**. להתאפק התאפקות מספיק לברר עסקי כל
הנצבים עליו: (ספורנו)

בב ויתן את-קלו בבכי וישמעו מצרים וישמע בית פרעה:

אונקלוס ויהב ית קליה בבכיתא ושמעו מצרים ושמע אגנש בית פרעה: (אונקלוס)

יונתן וצארים ית קליה בבכותא ושמעו מצראי ושמע אגנש בית פרעה: (תרגום יונתן)

רש"י וישמע בית פרעה. ביתו של פרעה, כלומר עצדיו וזני ביתו, ואין זה לשון בית ממס, (ה) אלא כמו בית ישראל, בית יהודה, מישנ"דה בלע"ז: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דאם לא כן היה לו לנקוד וישמע בקמץ תחת השי"ן וגם נלמד לומר שפתי חכמים כמו בבית, צבית, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא בבכי. במקום הפסקה. וכמוהו ראה עני: (אבן עזרא)

ג ויאמר יוסף אל-אחיו אָנִי יוֹסֵף הַעוֹד אֲבִי חַי וְלֹא-יָכֵלוּ אָחִיו לַעֲנוֹת אֹתוֹ כִּי נִבְהָלוּ

אונקלוס ויאמר יוסף לאחיו אָנִי יוֹסֵף הַעֵד פְּעַן אָבִא קַיִם וְלֹא יָכִילוּ אָחוּהִי לַאֲתָבָא יְתֵה פְתָגָם אָרִי אֲתַבְהִילוּ מִן קְדָמוּהִי: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יוסף לאחיו אָנִי יוֹסֵף הַעוֹד פְּדוֹן אָבִא קַיִים וְלֹא יָכִילוּ אָחוּי לַאֲתָבָא לִיָּה פְתָגָם אָרוּם אֲתַבְהִילוּ מִן קְדָמוּי: (תרגום יונתן)

רש"י נבהלו מפניו. מפני הבושה: (רש"י)

ספורנו העוד אבי חי. אי אפשר שלא מת מדאגתו עלי: (ספורנו)

כלי יקר העוד אבי חי וגו'. אע"פ שכבר אמרו לו שהוא חי כמובן מכל דברי יהודה, מ"מ חשב יוסף אולי אמרו כן כדי שיכמרו רחמיו על הזקן ולא יגרום לו מיתה כי נפשו קשורה בנפשו, ע"כ שאלם שנית העוד אבי חי, ולבסוף לא כן ידמה וחשבו שלא נתכוון לשאול אם הוא חי או לא, אלא שבא להזכיר עונם על כן אמר העוד אבי חי, לומר שאביו הוא ולא אביכם כי לא חסתם על צערו כאילו אינו אביכם. ע"כ נבהלו ולא יכלו לענות דבר.

ועוד טעם אחר על בהלה זו, לפי שאמר אני יוסף ולא הזכיר אחיכם, על כן נבהלו נחפזו שם רעדה אחזתם, כי אמרו פן יבקש להיות אויב ומתנקם והסיע את עצמו מן האחוה כאשר עשו המה לו שהסיעו את עצמם מן האחוה, כמו שפרש"י על פסוק נסעו מזה (לוי יז), ע"כ אמר להם שנית אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה, אע"פ שלפחות היה לכם למכור אותי לאיזו אומה אחרת שאינן שטופי זמה כל כך, מ"מ אחיכם אני ואל יחר בעיניכם אשר מכרתם אותי הנה למצרים כי למחיה שלחני אלהים, כי רואה אני שנתגלגל הדבר שבאתי בין שטופי זמה וקרה לי מקרה באשת פוטיפר שכבשתי את יצרי ועי"ז זכיתי להיות רועה ישראל זן ומפרנס, כמ"ש (בראשית מט. כד) ותשב באיתן קשתו וגו' משם רועה אבן ישראל ורז"ל הסכימו לזה שאמרו (סוטה ד): כל הבא על אשת איש לסוף מבקש ככר לחם ואינו מוצא כו', ואילו לא הייתי בין שטופי זמה אולי היה נבחר איש אחר לתיקון שני הרעב, אבל מאחר שנודמן לי שנמכרתי לעם שטופי זימה לא זכה שום אחד מהן לתקן הרעב כ"א אני, ואם כן המכירה הנה למצרים גרמה לי כי למחיה שלחני אלהים לפניכם.

ורז"ל אמרו, (בר"ר צג.יא) שמבהלה זו יוקח לימוד על יום הדין, כדאמר רבי אלעזר בן עזריה ווי לנו מיום הדין ווי לנו מיום תוכחה ומה יוסף כשאמר לאחיו אני יוסף לא יכלו לענות אותו כשהקב"ה עומד לדין על אחת כמה וכמה שנאמר (ישעיה ג.) ומה תעשו ליום פקודה וגו', כי האחים סברו שיוסף הזכיר עונם בדרך שנתבאר, ומה יעשה האדם ליום פקודה כי יפקד מושבו ומשאו ומתנו, וביד כל אדם יחתום לומר ראי דרכך מה עשית, ודעת ר"א שלכך כתבה לנו התורה שאחיו נבהלו כדי שהמשכיל יתן אל לבו חרדת יום הדין וללמוד ק"ו מאחי יוסף. (כלי יקר)

דעת זקנים ולא יכלו אחיו לענות אותו. פי' הרב יוסף קרא מאמינים ואינם מאמינים. מאמינים שהרי הזכיר שמו יוסף ואינם מאמינים לשעבר לעבד נמכר יוסף בכבל ענו רגלו ועכשיו הוא מושל בכל ארץ מצרים: (דעת זקנים)

[ד] ויאמר יוסף אל-אחיו גשו-גא אלי ויגשו ויאמר אני יוסף אחיכם אשר-מכרתם אתי

אונקלוס ויאמר יוסף לאחיו קריבו קען לותי וקריבו ויאמר אנא יוסף אחיכוון די זבנתון יתי למצרים: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יוסף לאחיו קריבו בבעו לותי וחמון גזירת מהולתי וקריבו ויאמר אנא יוסף אחיכוון די זבנתון יתי למצרים: (תרגום יונתן)

רש"י גשו נא אלי. ראה אותם נסוגים לאחור, אמר, עכשיו אחי נכלמים, קרא להם בלשון רכה ותחנונים והראה להם (פ) שהוא מהול (בר"ר צג, טז): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) ואם תאמר מנא ליה לרש"י משום דהראה להם המילה היה אומר להם גשו, שמא משום שראה אותם נסוגים לאחור היה אומר להם גשו, ויש לומר לרש"י דייק מדכתיב גשו ולא כתיב קרבו אלי, אלא מדכתיב לשון הגשה משמע הגשה קרובה, ולמה היו כריכין ליוגש כל כך קרוב לו, אלא שהראה להם המילה, ואין לומר מנא ליה שראה אותם נסוגים אחור דילמא מה שאמר להם גשו אינו אלא משום שהראה להם שהוא מהול, דאם כן נא למה לי, בשלמא אי ראה אותם שנסוגים אחור משום הכי הוה צריך לומר מלת נא לדבר עמהם בלשון רכה כדי שלא יתביישו, אבל אם עמדו על מקומם למה דיבר עמהם בלשון תחנונים וק"ל: (שפתי חכמים)

אור החיים ויאמר יוסף וגו' גשו נא וגו'. טעם ההגשה, לצד שרצה לומר להם ענין המכירה לזה לא רצה לומר להם אלא בלחשיה, לזה אמר גשו ואחר שנגשו אמר להם וגו' אשר מכרתם אותי וגו', והגם שאמר הוציאו כל איש וגו' ולא עמד שם אדם אף על פי כן חש לאזנים לקיר ודבר באזניהם:

אני יוסף אחיכם וגו'. טעם שחזר פעם ב' אני יוסף, לצד שראה שלא ענהו חשש לבי דברים. האחד שפחדו ממנו ולא יכלו להשיב כבושת גנב כי ימצא, והבי' שלא

האמינוהו שהוא יוסף, לזה אמר כנגד צד היראה שאתם יראים ונבהלתם לא תחושו לדבר כי אני יוסף אחיכם פירוש מתנהג עמכם במדת האחוה וכאלו לא היה הדבר ההוא, גם סמך לומר **אחיכם אשר מכרתם** לומר שאפילו בזמן המכר לא כהתה עין האחוה ממני, וכנגד צד הצדקת הדבר שהוא יוסף אמר להם דבר שבו יצדיקו בסימן מובהק כי הוא זה באומרו **אשר מכרתם אותי מצרימה** ודבר זה לא ידעו אדם ואפילו נביא (ילקוט קמ"ב) אם לא שתאמר ודאי גמור כי הוא זה **יוסף:** (אור החיים)

ספורנו גשו נא אלי. שלא ישמעו שומעי הבכי את מכירתו: **אשר מכרתם.** ובוזה תדעו שאני יוסף בלי ספק שלא ידע איש במכירתי ושאני אחיכם זולתנו כי הקונים לא ידעו שאני אחיכם: (ספורנו)

כלי יקר גשו נא אלי ויגשו. הראה להם שהוא מהול, רצה בזה להראות צדקתו שהיה בין שטופי זמה ולא נכשל בעריות כי הבוהל ארמית משכה ערלתו (עירובין יט.) ומצינו (במדרש תהלים קיד. ד.) שישראל נגאלו ממצרים בזכות ד' דברים, שלא שנו את שמים, ולא שנו את לשונם, ולא היו בהם בעלי לה"ר, והיו גדורים מעריות, וטעמו של דבר יתבאר בפרשת שמות (א.א.) בעז"ה וכמו כן כאן ששלח יוסף אחר אביו ואחיו הודיע להם באיזה זכות יעלו משם ורמז להם ארבע אלו שהיה יוסף שלם בכולם, שלא שנה שמו שאמר להם אני יוסף, אע"פ שפרעה קרא שמו צפנת פענח מ"מ אני יוסף זה שמי לעולם, ושלא שינה לשונו שאמר כי פי המדבר אליכם בלשון הקודש, ולא היה פרוץ בעריות שנאמר גשו נא אלי הראה להם שהוא מהול, ושלא היה בעל לה"ר שנאמר גשו אלי כי לא רצה שישמע בנימין אחיו ענין המכירה ואפילו לאביו לא הגיד כלום, כי אילו היה מגלה ודאי היה מצוה לו קודם מותו שא נא פשע אחיך, ורמז להם יוסף כי בעון המכירה ישלמו שטר חוב כי גר יהיה זרעך וגו', כמ"ש ועתה אל תעצבו, דווקא עתה אבל לעתיד תעצבו, על כן רמז להם גם הגאולה והדברים המסבבים הגאולה, ויש אומרים ועתה רמז לעשרה הרוגי מלכות שלעתיד יעצבו על המכירה. (כלי יקר)

דעת זקנים גשו נא אלי ויגשו. מדרש לפי שאמר למעלה הוציאו כל איש מעלי והמצרים היו עומדים בחוץ ומטין אזניהם מה הם מדברים ולכך כשאמר אני יוסף אחיכם העוד אבי חי לא חשש אם הם שומעין אבל כשרצה לומר אשר מכרתם אותי לא רצה שישמעו לפי שהיה בדעתו להושיב אחיו במצרים ואילו היו שומעין שמכרו אחיהם יאמרו אנשים רעים הם מאד שאפי' לאחיהם מכרו כל שכן שיעשו עמנו רעה אם ישבו אתנו ולכך אמר להם גשו נא אלי ואומר לכם בחשאי. ד"א מתחלה אמר להם יוסף אני יוסף אחיכם העוד אבי חי ולא רצה להזכיר מכירתו מפני בנימין אחיו שלא יתביישו ממנו ושלא יגיד לאביו והפליגן לצד אחר ואמר להם גשו נא אלי הפרידן מבנימין ויאמר אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי: (דעת זקנים)

הַ | אַל-תַּעֲצֹבוּ וְאֵל-יְחִיר בְּעֵינֵיכֶם כִּי-מִכַּרְתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי לְמַחֲיָה שְׁלַחְנִי לְפָנֵיכֶם: אֱלֹהִים

אונקלוס וְכַעַן לֹא תִתְנַסְּסוּן וְלֹא יִתְקַף בְּעֵינֵיכֶם אֲרִי זְבַנְתוֹן יְתִי הַלְכָא אֲרִי לְקִימָא שְׁלַחְנִי: קַדְמִיכוֹן: (אונקלוס)

יונתן וַכֹּדֹן לֹא תִתְנַסֶּסוּן וְלֹא יִתְקוּף בְּעֵינַיְכֶם אַרְוִים זְבִינָתוֹן יְתִי הַלְכָא אַרְוִים
לְקַיִמָא יִתְכוֹן שְׁדַרְנִי יִי קְדָמִיכוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י למחיה. להיות לכם למחיה: (רש"י)

אור החיים ועתה אל תעצבו וגו'. צריך לדעת א' אומרו ועתה מה בא לשלול. ב' למה כפל לומר אל תעצבו ואל יחר, ועוד הם ב' דברים הפכים העצבון יורה על שברון הלב, וחרון אף יגיד על הגאווה. עוד צריך לדעת למה דקדק לומר תיבת הנה:

אכן פיי של דבריי הוא על זה הדרך יודע אני כי אתם נעצבים על המכר וכמו שגילו דעתם באומרם (מ"ב) אבל אשמים אנחנו, גם לפי המדרש (ב"ר פ' צ"א) שאמרו שירדו לפדותו בדמים יקרים, לזה אמר להם ועתה פירוש כיון שמבוקשם מצוי להם בהודעה זו תסירו העצבון, ונתכוין גם כן בזה לרמוז להם ולהודיעם כי יודע בהם שדעתם קרובה אצלו והם נעצבים עליו עד עתה ובזה יצדיקו כי לבו נכון עמם. ואמרו אל יחר בעיניכם פירוש לטעם שמכרתם אותי הנה שגרמתם לעצמיכם כל התגלגלות הענינים ההשתחויות אשר בשבילם נתחכמתם למכור דכתיב (וישב לז) ונראה מה יהיו וגו' ודבר זה יסובב הכעס כאדם שבא לתקן דבר ונמצא מקלקל ויחר אפו על אשר גרם לעצמו, ונתן טעם לזה כי אדרבא מעשיהם גרמו להם טובה גדולה כי למחיה שלחני אלהים לפניכם כי זה וגו' לשום לכם שארית וגו' ומעתה לא יחר בעיניכם על הדבר: (אור החיים)

11 כִּי-זֶה שְׁנַתִּים הָרַעַב בְּקֶרֶב הָאָרֶץ וְעוֹד חֲמֵשׁ שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין-חֵרִישׁ וְקָצִיר:

אונקלוס אַרִי דְנָן תַּרְתִּין שְׁנִין פְּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דִּי לִית זְרוּעָא
וְחָצְדָא : (אונקלוס)

יונתן אַרְוִים דִּין תַּרְתִּין שְׁנִין פְּפְנָא בְּגוֹ אַרְעָא וְעוֹד חֲמֵשׁ שְׁנִין דְלֹא רְדִין וְלֹא
חָצִין : (תרגום יונתן)

רש"י כי זה שנתים הרעב. עברו משני הרעב: (רש"י)

הרמב"ן כי זה שנתים הרעב בקרב הארץ. הזכיר להם מה שעבר וידעו גם הם לומר כי הארץ אשר עברו עליה שתי שנים ברעב ואכלו כל מה שהיה בידם ונתיקר השער מאד ועוד יעברו עליהם חמש שנים לא תהיה לכם בה מחיה כלל אם לא שלחני השם לפניכם (הרמב"ן)

בעל הטורים וקציר. ב' במסורה הכא ואירך עוד כל ימי הארץ זרע וקציר. ודאי לא בא יוסף לבטל גזירת המקום זרע וקציר לא ישבותו על כן אמר אשר אין חריש וקציר כי ודאי לא ישבותו זרע וקציר וכשיזרעו יקצרו וכאן לא רצו לזדו אותו ואולי לא נחיה עד שנקצור על כן אמר חריש וקציר ולא אמר זרע וקציר: (בעל הטורים)

[ז] וַיִּשְׁלַחְנִי אֱלֹהִים לְפָנֵיכֶם לְשׂוֹם לָכֶם שְׂאֲרֵית בְּאֶרֶץ וּלְהַחְיֹת לָכֶם לְפָלִיטָה גְדֹלָה:

אונקלוס וְשִׁלַּחְנִי יְיָ קְדָמֵיכוֹן לְשׂוֹאָה לְכוֹן שְׂאָרָא בְּאֶרְעָא וּלְקַיְמָא לְכוֹן לְשִׁזְבָּא רְבָא: (אונקלוס)

יונתן וְשִׁדְרַנִּי יְיָ קְדָמֵיכוֹן לְשׂוֹאָה לְכוֹן שִׁיּוֹרָא בְּאֶרְעָא וּלְקַיְמָא לְכוֹן לְשִׁזְבָּא רְבָא: (תרגום יונתן)

[ח] וְעַתָּה לֹא-אַתֶּם שְׁלַחְתֶּם אֹתִי הֲנֵה כִּי הָאֱלֹהִים וַיְשִׁימֵנִי לְאֵב לְפָרְעָה וּלְאָדֹן לְכָל-בֵּיתוֹ וּמִשָּׁל בְּכָל-אֶרֶץ מִצְרָיִם:

אונקלוס וּכְעֵן לָא אַתּוֹן שְׁלַחְתּוֹן יְתִי הַלְכָא אֶלְהוֹן מִן קְדָם יְיָ וְשׁוּיְנִי לְאֶבָּא לְפָרְעָה וּלְרַבּוֹן לְכָל אֲנָשׁ בֵּיתָהּ וְשִׁלִּיט בְּכָל אֶרְעָא דְמִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן וּכְדוֹן לָא אַתּוֹן שְׁדַרְתּוֹן יְתִי הַלְכָא אֶלְהוֹן מִן קְדָם יְיָ אֶסְתַּקֵּף פְּתַגְמָא וְשׁוּיְנִי לְרַב לְפָרְעָה וּלְרַב עַל כָּל בֵּיתָהּ וְשִׁלִּיט בְּכָל אֶרְעָא דְמִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

רש"י לֹאֵב. לַחֲזַר. וּלְפִטְרוֹן: (אום) בַּעֲשֵׂיטְלַעַר פֶּאטְרֹלֹן: (רש"י)

אבן עזרא **כי האלהים**. שלחני: **לאב**. טעמו למורה וכן אבי כל תופש: (אבן עזרא)

אור החיים **ועתה לא אתם וגו'**. פ"י לתת טעם להסיר מלבם חשש השנאה לבל יחשבו כי יוסף ישטום אותם וישנאם על אשר נתאכזרו עליו ויהיה בעיניהם דבר רחוק שיהיה לב יוסף נכון עמם, לזה אמר להם הן אמת כי בשעת מעשה אשר מכרוהו היו הדברים זרים בעיניו איך יהיה כל האכזריות בלב אחים על אחיהם וראוים הם להיות שנואים אצלו:

אכן עתה אחר ראותו כל הנמשך מירידתו מצרים ידע כי המעשה היה מאת ה' והם שליחותו יתברך עשו ולא שליחות עצמם ובזה אין מקום לשמור להם איבה ולא להרחיק מדת האחוה מהם:

ואולי כי בזה היה להם פנים לעמוד לפני אביהם כשנגלה הדבר כי הם הגורמים לו אבל ובכי כ"ב שנה ועשו המעשה המופלא במכר אחיהם ורואני שגם בוש לא יבושו מאביהם, והיה נראה לומר כי יעקב לא ידע גוף המעשה, וזה דרך רחוק, כי פשיטא שלא ימנע מחקור זאת היאך נתגלגלו הדברים עד שירד יוסף למצרים וגם מעשה כתונת הפסים המובא אליו מוטבל בדם, אלא ודאי כי בטענת לא אתם שלחתם וגו' שאמר יוסף הוכר הדבר כי מאת ה' היתה זאת ואין להרהר אחר מדותיו, והוא אומרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ז) ראוי היה יעקב לירד בשלשלאות וכו': (אור החיים)

ספורנו **ועתה לא אתם שלחתם**. הנה בראותכם תכלית אלהי שלא היה מושג בזולת אלה הסבות הקודמות אין ספק שהסבות הקודמות היו גם כן ברצון אלהי לסבב זה התכלית: **לאב לפרעה**. יועץ למלך: **ולאדון לכל ביתו**. ממונה על הבית:

ומושל בכל ארץ מצרים. להנהיג עניני העמים : (ספורנו)

[ט] מהר"ז ועלו אל-אבי ואמרתם אליו זה אמר בנה יוסף שמני אלהים לאדון
לכל-מצרים רדה אלי אל-תעמד:

אונקלוס אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שוניני יי לרבון
לכל מצרים חות לותי לא תתעבב: (אונקלוס)

יונתן אוחו וסקו לות אבא ותימרון ליה כדנן אמר ברך יוסף שוניני יי לרב לכל
מצראי חות לותי לא תתעבב: (תרגום יונתן)

רש"י ועלו אל חזני. חרץ ישראל גבוה מכל הארלות: (רש"י)

בעל הטורים רדה. ב' במסורה הכא ואידך רדה והשכבה את ערלים גבי נבוכדנצר
כשירד לגיהנם לומר לך ששקול הגלות כנגד גיהנם: (בעל הטורים)

ספורנו מהרו. שלא יצטער יותר: (ספורנו)

[י] וישבת בארץ-גשן והיית קרוב אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך
וכל-אשר-לך:

אונקלוס ויתבב בארעא דגשן ויתהי קריב לי את ובניך ובני בניך וענך ותורך וכל די
לך: (אונקלוס)

יונתן ויתתיב בארעא דגשן ויתהי קריב לותי אנת ובניך ובני בניך וענך ותורך וכל
דילך: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וישבת בארץ גשן. היה יוסף יודע באביו שלא ירצה לעמוד בארץ מצרים
אשר שם הבירה למלכות על כן שלח לו מעתה כי בארץ גושן יושיבנו וטעם אתה
ובניך מחובר בפסוק העליון רדה אלי אתה ובניך ובני בניך וצאנך ובקרך וכל
אשר לך (הרמב"ן)

[יא] וכלפתי אתך שם כי-עוד חמש שנים רעב פן-תורש אתה וביתך וכל-
אשר-לך:

אונקלוס ואזון יתך תמן ארי עוד חמש שניו כפנא דלמא תתמסכן את ופנש ביתך
וכל די: (אונקלוס)

יונתן ואיזון יתך תמן ארום עד כדון חמש שניו כפנא דילמא תתמסכן אנת ופנש
ביתך וכל דילך: (תרגום יונתן)

רש"י פן תורש. ללמא תתמסכן, לשון מוריש (ת) ומעשיר: (רש"י)

שפתי חכמים (ת) ולא מלשון הכרת ושלוחה, כמו אכנו בדבר ואוריחנו (במדבר י"ד י"ב), כי לא יתכן זה שהרי היה ליוסף להאכיל לכל העם בצבע שני הרעב: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פז **תורש**. כמו תכרת. וכן להוריש גוים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואמר פן תורש אתה וביתך. דרך כבוד כי לאחיו אמר כי למחיה שלחני אלהים לפניכם ולשום לכם שארית שהיו מתים ולא ישאר להם שארית אבל לאביו לא רצה לאמר כן ואמר שאם תתעכב בארץ כנען תורש כי אני לא אוכל לשלוח לך לארץ כנען לחם רב מגנזי המלך כי יחשדו אותי שאני מוכרו שם לעשות לי שם אוצרות כסף ולשוב אל ארצי ואל מולדתי ובבואכם וידעו כי אתם אבי ואחי יתן לי המלך רשות (הרמב"ן)

בעל הטורים פן תורש. ב' במסורה הכא ואידך אל תאהב שנה פן תורש. זה שאמר הכתוב וקרעים תלביש נומה ללמדך כל הישן בבית המדרש תורתו נעשית קרעים קרעים וזהו אל תאהב שנה בבית המדרש פן תורש מלמודך וכן אמר יוסף ליעקב מוטב שתבא לכאן אף ללכת חוצה לארץ פן תורש מתורה כי לא תוכל ללמוד שם מפני הרעב: (בעל הטורים)

ספורנו פן תורש. לחסרון מרעה הצאן כאמרם אחר כך כי אין מרעה לצאן: (ספורנו)

יב"ל והנה עיניכם ראות ועיני אחי בנימין כי-פי המדבר אליכם:

אונקלוס והא עיניכון חזן ועיני אחי בנימין ארי בלישכון אנא ממל עמכון: (אונקלוס)

יונתן והא עיניכון חמין ועיני אחי בנימין ארום פומי בלישון בית קודשא ממל עמכון: (יונתן)

רש"י והנה עיניכם רואות. כבודי, ושאני אחיכם, שאני מהול ככם. ועוד, כי פי המדבר אליכם בלשון הקדש (בב"ר ט"ז י"ג): ועיני אחי בנימין. השואה את כולם יחד, לומר, שכשם שאין לי שנאה על בנימין (א) אחי, שהרי לא היה במכירתו, כך אין בלבי שנאה עליכם: (רש"י)

שפתי חכמים (א) (נח"י), ותימה לי מאי קיסור יהיה לזה עם כי פי הדבר אליכם בלשון הקודש: (שפתי חכמים)

אבן עזרא כי פי. ידוע כי פה מוכרת וכאשר יהיה סמוך ישוב הה"א הנעלם ליו"ד נעלם כמו כי פי צדיק גם כן לשון רבים ופי רשעים. ובהתחבר זה היו"ד עם יו"ד סימן המדבר חסרו האחד. כמו כי פי המדבר. והטעם שהיה מדבר בלשונם עמם בלא מליץ: (אבן עזרא)

הרמב"ן **כי פי המדבר אליכם**. בלשון הקדש (בלי מליץ זה) דעת המפרשים (רשימי הראביע והרד"ק) והוא תרגום אונקלוס ויתכן שאמר להם כך לאמתלא ולפיוס כי איננה ראייה שידבר אדם אחד במצרים בלשון הקדש כי על דעתי הוא שפת כנען כי אברהם לא הביאו מאור כשדים ומחרן כי ארמית היא והגל הזה עד ואיננו לשון לאיש אחד לבד אבל הוא לשון כנען ורבים במצרים יודעים אותו כי קרוב הוא ואף כי המושל שדרך המלכים והמושלים לדעת הלשונות וכמו שתראה בנבוכדנצר שאמר בלשון הקדש (דניאל ב א) חלום חלמתי ותפעם רוחי לדעת את החלום בעבור שהיו שם חרטומים ואשפים ומכשפים וכשדים מלשונות רבים ומישראל וכולם יבינו אותו והם ענו לו בארמית וידברו הכשדים למלך ארמית כי הם היו הקרובים אליו היושבים ראשונה במלכות ולהם היה הרשות לדבר אל המלך ועוד כי כאשר בא יוסף משם למצרים יבאו רבים ויותר היה להם ראייה בהזכירו שמו וענין המכירה אני יוסף אחיכם אשר מכרתם אותי מצרימה והנכון בעיני כי יאמר והנה עיניכם רואות ועיני אחי בנימן כי אני המושל והאדון לכל מצרים המגיד לכם מפי כי אני אחיכם ומצוה להוריד אבי אלי לכלכלו אם כן תגידו לאבי את כל הכבוד ואת כל אשר ראיתם בעיניכם ותמהרו להורידו אלי כי הדברים אמת ויש בי כח להצילו ולהחיותו ברעב והוא כמו כי פי אני דברתי ובגמרא במסכת מגילה (טז) אמרו כפי כן לבי (הרמב"ן)

בעל הטורים **עיניכם רואות**. בגימטריא והראיתי לכם המילה: **כי פי המדבר אליכם**. בגימטריא בעגלה ערופה שסימן זה מסר להם מאביו שפירש ממנו בעגלה ערופה: (בעל הטורים)

ספורנו **ועיני אחי בנימין**. שלא ידע במכירתו: **כי פי המדבר אליכם**. בלתי מליץ והנה במכירתו לא היה איש מדבר בלשונו זולתנו כי הקונים היו ישמעאלים ומדינים: (ספורנו)

יג **והגדתם לאבי את-כל-כבודי במצרים ואת כל-אשר ראיתם ומהרתם והורדתם את-אבי**

אונקלוס **יתחווון לאבא את כל יקרי במצרים ונת כל די חזיתון ותוחון ותחתון את** **אבא** **הקא**: (אונקלוס)

יונתן **ותחווון לאבא את כל איקר דאית לי במצרים ונת כל רבותי דחמיתון ותוחתון** **את** **אבא** **הלקא**: (תרגום יונתן)

ספורנו **ומהרתם והורדתם את אבי הנה**. למען ישמח לראות: (ספורנו)

יד **ויפל על-צוארי בנימן-אחיו ויבך ויבנימן בכה על-צואריו**

אונקלוס **ויפל על צוארי בנימן אחויה ובכא ובנימן בכא על צוארה**: (אונקלוס)

יונתן **ואתרכין על פריקת צוורי דבנימן אחוי ובכא דעתיד בית מוקדשא למהוי מתבני בחולקיה דבנימן ועתיד למחרוב תרתין זמניו ובנימן בכא על פריקת**

צְוֹרִיָּה דְיוֹסָף דְחָמָא מְשַׁכְנָא דְשִׁילָה דְעֵתִיד לְמַהּוּי בְּחוּלְקִיָּה דְיוֹסָף וְעֵתִיד לְמַחְרָב: (תרגום יונתן)

רש"י ויפל על אורחי בנימין אחיו ויבד. על שני מקדשות (ב) שעתידין להיות בחלקו של בנימין וסופן להחרב (מגילה ט"ז): ובנימין בכה על אורחיו. על משכן שילה (ג) שעתיד להיות בחלקו של יוסף וסופו להחרב, (ולענ"ד דיוקו של רש"י דיוסף כתיב ויפול ויבד, תרתי משמע, אשני מקדשות ולכך עשה ב' פעולות על זה הרמז, מה שאין כן בנימין, ללא כתיב רק ובנימין בכה, פעולה אחת, שלא רמז רק על חורבן אחד, ועיין בזיכרון תרגום יונתן ששם הוא בדרך דרשן): (רש"י)

שפתי חכמים (ב) מדכתיב כאן אורחי ולא כתיב אורחיו, ונאמר בקיר השירים (ו' ה') אוררך כמגדל השן, מה להלן מקדש אף כאן מקדש: (ג) ואם תאמר לילמא כפשוטו, בשלמא מה שפירש לעיל גבי יוסף משום דכתיב אורחי דהוא לשון רבים ולא כתיב אורחיו, אבל כאן כתיב אורחיו לילמא כפשוטו, (נח"י), הרא"ם האריך בזה, גם במתנות כהונה כתב אורחיו לשון יחיד, ולא ראו הגמרא בפרק קמא דמגילה (ט"ז): ואיתא נמי התם כמה אורחים הוה ליה לבנימין, ופירש רש"י (שם ד"ה כמה) ללא גרסינן ליה שכן דרך הכתוב לקרות אורח לשון רבים וכו', וכל מה שטרח הרא"ם הוא לריק, ולי נראה דשנוי לשון קא דריש מדכתיב גבי אחיו ויבד עליהם, ואילו גבי יוסף ובנימין הזכיר לשון אורח, שמע מינה לדרשה קאתי לרמז על בית המקדש שנקרא אוררך כנזכר לעיל, ומה שדרשו גבי בנימין שני מקדשות וגבי יוסף אחד, לפי שהאמת היה כך ולא מלשון רבים ויחיד דרשו כן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא צוארי. ימצא לשון רבים ויחיד. ועם תוספות נו"ן אכן האל"ף לא נעדר: (אבן עזרא)

[טו] וינשק לכל-אחיו ויבן עליהם ואחרי כן דברו אחיו אתו:

אונקלוס וינשק לכל אחוהי ובקא עליהון ובתר כן מלילו אחוהי עמה: (אונקלוס)

יונתן וינשיק לכל אחוי ובקא עליהון דחמא דמשפתעבדין לביני עממא ומן פתר פדין מלילו אחוי עמיה: (תרגום יונתן)

רש"י וינשק. הוסיף בנשיקה מנשק והולך ליביש"ר בלע"ז: ואחרי כן. מאחר שראוהו בוכה ולבו שלם עמהם: דברו אחיו אתו. שמתחלה היו בוקים ממנו: (רש"י)

אור החיים ויבד עליהם ואחרי כן דברו וגו'. פירוש אחר שראו שבכה עליהם אז סמך לבם ודברו אתו כי כל הדברים שהיה אומר אפשר שהיה אומר להם כן להסיר מהם הבושה ולעולם לבבו ימר עליהם מצד המעשה. אכן כשראו שחבק אותם ובכה על פרידתם הכירו במדת טובו כי אח נאמן הוא ודברו אתו. והגם שבכה מקודם אין הוכחה מזה כי אפשר זכר צרתו ובכה עליה מה שאין כן בכי

זה שבכה עליהם. גם בכי הראשון יש מקום לתלות שבכה על פרידת בנימין מה שאין כן כשבכה עליהם בפרטות זה יגיד אחוה בלב: (אור החיים)

[טז] והקל נשמע בית פרעה לאמר באו אחי יוסף וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו:

אונקלוס וקלא אשתמע בית פרעה למימר עלוי אחי יוסף ושפר בעיני פרעה ובעיני עבדוהי: (אונקלוס)

יונתן וקלא אשתמע בית מלכותא דפרעה למימר אתו אחי יוסף ושפר פתגמא בעיני פרעה ובעיני עבדוי: (תרגום יונתן)

רש"י והקול נשמע בית פרעה. כמו צבית פרעה, וזהו לשון בית (ד) ממש: (רש"י)

ספתי חכמים (ד) עיין לעיל (פסוק ב') מה שכתבתי סם: (ספתי חכמים)

הרמב"ן וטעם באו אחי יוסף. כי היה יוסף מגיד לבית פרעה כי יש לו אחים נכבדים בארץ העברים כי גנב גונב משם ועתה שמעו כי באו אחי יוסף כאשר אמר

"וייטב בעיני פרעה ובעיני עבדיו" - כי היה הדבר להם לחרפה שימשול בהם איש נכרי עבד מבית האסורים יצא למלוך ועתה בבוא אליו אחים נכבדים ונודע כי הוא הגון להתיצב לפני מלכים שמחו כולם בדבר (הרמב"ן)

אור החיים והקל נשמע וגו' לאמר וגו'. פירוש להיות שכבר הודיע הכתוב למעלה כי שמעו מצרים ובית פרעה בכי יוסף דכתיב (פסוק ב') וישמעו מצרים וגו' עתה מודיע הכתוב כי הקול ששמעו בית פרעה האמור למעלה ולא ידעו מה הוא ועל מה היה ועתה אמרו להם כי זה היה לצד ביאת אחיו של יוסף:

וייטב בעיני וגו'. פירוש כי קודם היתה להם חרפה כי עבד מולך ובביאת אחיו וייטב בעיניו כי הוכר שאינו עבד: (אור החיים)

ספורנו וייטב בעיני פרעה. שחשב שמכאן ואילך תהיה השגחת יוסף על הארץ לא כהשגחת גר מנהיג אבל בהשגחת אזרח. הושב לשבת בארץ הוא וזרעו ולזה ישגיח בכל לב להטיב לארץ וליושביה: (ספורנו)

[יז] ויאמר פרעה אל-יוסף אמר אל-אחיה זאת עשו טענו את-בעירכם ולכו-באו ארצה

אונקלוס ואמר פרעה ליוסף אמר לאחיה דא עיבידו טעונו ית בעירכון ואזילו אובילו לארעא דכנען: (אונקלוס)

יונתן ואמר פרעה ליוסף אימר לאחיה דא עיבידו טעונו ית בעירכון וטיילו אובילו

לְאַרְעָא (תרגום) דְּכָנָעַן : יונתן

רַש"י טענו את בעירכם. (ה) תבואה: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) והוא פועל יולא לשלישי, כלומר שיטענו הבהמות בתבואה, לאפוקי שלא תפרש טענו את בעירכם, כלומר שיאכילו את בהמתם לאם כן מאי נפקא ליה מיניה, (רש"י): (שפתי חכמים)

אבן עזרא טענו. שימו משא. ומטועני חרב קרוב ממנו: בעירכם. בהמתכם. וכן אנחנו ובעירנו: (אבן עזרא)

אור החיים זאת עשו. פירוש דבר זה אינכם צריכין לעשותו ברשות אבל העגלות אינכם יכולין לעשות כי אם ברשות, ואפילו רשות מיוסף לא תועיל אלא צריך שיאמר שהוא עושה ברשות פרעה, והוא אומר ואתה צויתה וגו', וכן הוא אומר ויתן להם וגו' עגלות על פי פרעה, וזה היה מנימוסי מצרים:

עוד ירצה באומרו זאת עשו פירוש כי הוא בצו להם לא שמתרצה לבד לעשות עמהם חסד אלא שהוא חפץ בדבר ואומר זאת עשו. ומה' יצא הדבר כדי שירדו אבותינו מצרים: (אור החיים)

ספורנו אמור אל אחיך זאת עשו. שזאת היא הכוונה שתעשו שתקחו את אביכם ואת בתיכם: (ספורנו)

יח' ויקחו את-אביכם ואת-בתיכם ובאו אלי ואתנה לכם את-טוב ארץ מצרים ואכלו את-חלב

אונקלוס ודברו ית אבוכון וית אגש בתיכון ועולו לותי ואתן לכון ית טוב ארעא דמצרים ותיכלון ית טובא דארעא: (אונקלוס)

יונתן ודברו ית אבוכון וית איגש בתיכון ואיתו לותי ואיתן לכון ית שפר ארג ארעא דמצרים ותיכלון ית שמנניתא דארעא: (תרגום יונתן)

רש"י את טוב ארץ מצרים. ארץ גושן, ניבא ואינו יודע מה ניבא, סופה לעשותה כמאלה שאין (ו) זה דגים: חלב הארץ. כל חלב לשון מיטב הוא: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) פירוש דבמים עמוקים אין דגים בעומקם אלא למעלה הולכים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא חלב הארץ. כמו שומן: (אבן עזרא)

{יט} וְנָשִׂיכֶם וְנִשְׂאֵתֶם אֶת-אֲבִיכֶם וְבָאתֶם: וְאֵתָה צְוִיתָה זֹאת עֲשׂוּ-לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת לְטַפְכֶם

אונקלוס וְנִשְׂיִכֶוּ וְנִשְׂאֵתֶוּ אֶת מִפְקָדָא דָּא עֵיבִידוּ סִיבּוּ לְכוּן מֵאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם עֲגָלוֹן לְטַפְלִיכוֹן וְנִשְׂיִכֶוּן וְנִשְׂאֵתֶוּן יֵת אֲבּוּכֶוּן וְנִשְׂיִתֶוּן: (אונקלוס)

יונתן וְאֵתָה יוֹסֵף מִפְקִיד בְּאִיקָר אֲבָדָּה בְּגִין כֵּן אֵימַר לְאַחָדָּה דָּא עֵיבִידוּ סִיבּוּ לְכוּן מֵאֶרְעָא דְּמִצְרַיִם סְדֵנִי דְּמִינְגָדוֹן בְּתוֹרְתֵי לְסוּבְרָא בְּהוֹן יֵת טַפְלִיכוֹן וְנִשְׂיִכֶוּן וְנִשְׂאֵתֶוּן יֵת אֲבּוּכֶוּן וְנִשְׂיִתֶוּן: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵתָה כּוֹיֵתָה. מִפִּי (ז) לּוֹמַר לְהֵם: זֹאת עֲשׂוּ. כִּךְ אָמַר לְהֵם שְׂבַרְשׁוֹתֵי הַיָּא: (רש"י)

ספתי חכמים (ז) דְּקֵסָה לְרִשְׁ"י לְמָה לֹא כְּתִיב מִי לִיּוֹה לּוֹ כּוֹן, וְעוֹד קֵסָה לְמָה כְּתִיב אַחֲרֵיו זֹאת עֲשׂוּ בְּלִשׁוֹן רַבִּים, הוּא לִיָּה לְמִימַר זֹאת עֲשׂוּ, שְׁהָרִי גַם לְעֵיל נֹאמַר בְּלִשׁוֹן יַחִיד וְאֵתָה כּוֹיֵתָה, לְכוּן פִּירֶשׁ מִפִּי וְכו': (ספתי חכמים)

הרמב"ן וְאֵתָה צְוִיתָה זֹאת עֲשׂוּ. אָמַר הַדָּבָר בְּצוּאָה לּוֹ מִדַּעְתּוֹ מוֹסֵר יוֹסֵף כִּי אֵינְנוּ שׁוֹלַח יָד בְּהוֹן הַמֶּלֶךְ וְלֹא יָדַע אֲתוֹ מֵאֻמָּה עַל כֵּן חָשַׁב פִּרְעָה אֹוֹלִי לֹא יִרְצָה לְשַׁלּוּחַ לְאַבְיוֹ דָּבָר עַל כֵּן אָמַר לּוֹ אֲנִי מִצּוּהָ אֹוֹתָךְ שְׂתַעֲשֶׂה זֹאת עַל כָּל פְּנִים (הַרְמַבַּ"ן)

ספורנו וְאֵתָה צְוִיתָה. וְאָמַר לְהֵם גַּם כֵּן שֵׁאתָה צְוִיתָה עֲלֵיהֶם: זֹאת עֲשׂוּ וְלֹהֲשִׁיג זֶה הַמְכוּוֹן שֶׁלֹּא יִמָּאֵן אֲבִיכֶם מִבָּא: קָחוּ לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת. כִּי כִשְׂרָאָה הַעֲגָלוֹת מוֹכְנוֹת שְׁלֹחוֹת מֵאֲתַנּוּ לֹא יִמְצָא כָל כֵּךְ מִקּוֹם לְדַחוֹת וְלִמָּאֵן וְכֵן הִי אַחַר כֵּךְ בְּאָמְרוֹ וִירָא אֵת הַעֲגָלוֹת אֲשֶׁר שַׁלַּח יוֹסֵף לְשֵׁאתָה אֹוֹתוֹ וַיֹּאמֶר יִשְׂרָאֵל אֲלֵכָה וְאֵרָאנוּ: (ספורנו)

דעת זקנים קָחוּ לָכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם עֲגָלוֹת. פִּי קָחוּ לָכֶם עֲגָלוֹת לְטַפְכֶם וְלִנְשִׁיכֶם וְנִשְׂאֵתֶם אֶת אֲבִיכֶם עַל כְּתַפּוֹתֵיכֶם וּבָאתֶם. וְכֵן מוֹכִיחַ הַפְּסוּקַ שְׁלִפְנֵיו וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל אֵת יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֵת טַפְּסָם וְאֵת נְשֵׁיהֶם בַּעֲגָלוֹת: (דעת זקנים)

{כ} וְעֵינֵיכֶם אֶל-תַּחֲסֵם עַל-כְּלֵיכֶם כִּי-טוֹב כָּל-אֶרֶץ מִצְרַיִם לָכֶם הוּא:

אונקלוס וְעֵינֵיכֶוּן לָא תַּחוּסַ עַל מְנִיכֶוּן אֲרִי טַב כָּל אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם דְּלָכוֹן הוּא: (אונקלוס)

יונתן וְעֵינֵיכֶוּן לָא תִיחוּסַ עַל מְנִיכֶוּן אֲרוּם שְׁפָר אֲרָג כָּל אֶרְעָא דְּמִצְרַיִם דִּילְכוֹן הוּא: (תרגום יונתן)

ספורנו וְעֵינֵיכֶם אֶל תַּחוּסַ עַל כְּלֵיכֶם. שֶׁלֹּא תֵאָחֲרוּ וִירַבְּהָ הַנּוֹק בְּמִקְנֵה בְרַב הָאֵיחוּר: (ספורנו)

דעת זקנים וְעֵינֵיכֶם אֶל תַּחוּסַ עַל כְּלֵיכֶם. לְפִי שֶׁהִיָּה יוֹדַע בְּאַבְיוֹ שֶׁהִיָּה קַפְדָּן עַל

כליו וחס עליהם כמו שאמרו חז"ל ויותר יעקב לבדו שחזר על פכים קטנים לכך הזהירם על כך. כך מפרש הרב יעקב ז"ל: (דעת זקנים)

{כא} וַיַּעֲשׂוּ-כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּתְּנוּ לָהֶם יוֹסֵף עֵגְלוֹת עַל-פִּי פְרָעָה וַיִּתְּנוּ לָהֶם צֹדֶה לְדָרָה:

אונקלוס וַעֲבָדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיֶה לְהוֹן יוֹסֵף עֵגְלוֹן עַל מִימַר פְּרָעָה וַיִּהְיֶה לְהוֹן וַיִּוָּדֵן לְאֶרְחָא:

יונתן וַעֲבָדוּ כֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיִּהְיֶה לְהוֹם יוֹסֵף סְדְנֵי עַל מִימְרָא דְפְרָעָה וַיִּהְיֶה לְהוֹן וַיִּוָּדֵן לְאֶרְחָא: (תרגום יונתן)

{כב} לְכֹלֵם נָתַן לְאִישׁ חֲלִפּוֹת שְׁמֵלֹת וּלְבְנֵימֶן נָתַן שְׁלֹשׁ מֵאוֹת כֹּסֶף וְחֲמֵשׁ חֲלִפּוֹת שְׁמֵלֹת:

אונקלוס לְכָלְהוֹן יָהֵב לְגִבְרַא אֲצִטְלָנוֹ דְּלְבוּשֵׁין וּלְבְנֵימֶן יָהֵב תְּלַת מְאָה סְלַעִין דְּכֶסֶף וְחֲמֵשׁ אֲצִטְלָנוֹ דְּלְבוּשֵׁין:

יונתן לְכָלְהוֹן יָהֵב לְגִבְרָא אֲסִטְלוֹי דְּלְבוּשׁ וּלְבְנֵימֶן יָהֵב תְּלַת מְאָה סְלַעִין דְּכֶסֶף וְחֲמֵשׁ אִיסְטוֹלֵי דְּלְבוּשֵׁין: (תרגום יונתן)

אבן עזרא חליפות שמלות. מלבושים אין זה כמו זה. והפחות שתים: (אבן עזרא)

{כג} וּלְאֲבֹי שְׁלַח כָּזֹאת עֲשֶׂה חֲמֹרִים וְנִשְׂאִים מְטוֹב מִצְרַיִם וְעֶשֶׂר אֶתְנֵת נְשָׂאֵת גֶּר וְלֶחֶם וּמְזוֹן לְאֲבֹי לְדָרָה:

אונקלוס וּלְאֲבוּהֵי שְׁלַח כְּדָא עֲסָרָא חֲמָרִין טְעִינִין מְטוֹבָא דְּמִצְרַיִם וְעֶסֶר אֶתְנָן טְעִינָן עֵיבוֹר וְלֶחֶם וַיִּוָּדֵן לְאֲבוּהֵי לְאֶרְחָא: (אונקלוס)

יונתן וּלְאֲבוּי שְׁדַר דוֹרוֹן כְּדִין עֲשָׂרָא חֲמָרִין טְעִינִין חֲמָרָא וּמְטוֹבָא דְּמִצְרַיִם וְעֶשֶׂר אֶתְנָן טְעִינָן עֵיבוֹר וְלֶחֶם וַיִּוָּדֵן לְאֲבוּי לְאֶרְחָא: (תרגום יונתן)

רש"י שלח כזאת. כחשבון הזה, ומהו החשבון, עשרה חמורים וגו'. (כלונו שמלת כזאת המיוחדת, ובכ"ף הדמיון, מורה על כי מעולם לא שלח לו עשרה חמורים וי' אחונות, רק הכי קאמר קרא, ולאכזיו שלח בעגלות כזאת וגו' כלומר כחשבון הזה שהוא משא י' חמורים וי' אחונות. והשתא אתי שפיר, דלא מנינו נכתב אלא וירא את העגלות, ולא שום חמורים ואחונות וק"ל. בשם הגאון מהרש"ל): **מטוב מצרים. מנינו בגמרא ששלח לו יין יסן, שדעת זקנים (ח) נוחה הימנו. ומדרש אגדה, גריסין של פול: צר ולחם. כתרגומו: ומזון. ליפתן (כד) גירסת רא"ס):** (רש"י)

שפתי חכמים (ח) כתב מהרש"ל מדלל כתיב בקרא מהו הטוב ששלח לו, שמע מינה שהוא דבר שאינו חשוב, ולמה שלח לו לפי שליעקב היה טוב, לכן פירש

שְׁהוּא יִינן יִסָּן שְׁזֵה אֵינּוּ לְדַבֵּר חֲשׂוֹב כָּל כָּךְ, וְלִיעֲקֹב הִיָּה לְדַבֵּר חֲשׂוֹב מִפְּנֵי שְׁלֹעַת זְקֵנִים נוֹחָה הֵימָנוּ וְכוּ' עַד כֵּן לְאֵן לְשׁוֹנוֹ: (שְׁפֹתַי חֲכָמִים)

אבן עזרא וטעם **כזאת**. מחליפות שמלות מהטובות שהיו במצרים: **בר**. דגן: **ולחם**. כמשמעו: **ומזון**. אפונים ופול ועדשים ודוחן וכסמין ותאנים וצמוקים ותמרים כי אלה לבדם הם מזון חוץ מדגן ושעורה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ולאביו שלח כזאת**. כחשבון הזה ומהו החשבון עשרה חמורים וגוי' לשון רש"י ואיננו נכון שירמוז על החשבון אבל יתכן שיאמר כזאת המנחה ויהי שעורו ולאביו שלח זאת המנחה עשרה חמורים וגוי' והכ"ף כאילו יתירה רק דרך הלשון לדבר כן כמו ותדבר אליו כדברים האלה עשה לי עבדך (לעיל לט יט) או יאמר ולאביו שלח צידה כצידה הזאת אשר נתן לאחיו ולא להשוותן רק כאשר נתן להם צידה לדרך בלכתם כן שלח לאביו בר ולחם ומזון לדרך בבואו והוא הנכון והזכיר חמורים ואתונות כי המשא ונושא המשא הכל שלח לו והמנהג לשלוח זכרים ונקבות כאשר עשה אביו (לעיל לב טז) (הרמב"ן)

בעל הטורים **ומזון**. ב' במסורה הכא ואידך ומזון לכלא ביה. אף על פי שאמר ומזון לאביו ומזון לכלא ביה ששלח מזון לפרנס כולם: (בעל הטורים)

אור החיים **ולאביו שלח כזאת וגוי'**. טעם אומרו **כזאת** ולא הספיק המפורש. להיות שאמר נושאים מטוב מצרים ולא נודע מה הוא טוב מצרים לזה הקדים לומר כזאת לומר כמין המוזכר בסמוך שמלות וכלי כסף מהמובחר הנמצא ממין זה במצרים. ולדברי רז"ל (מגילה טז): שאמרו טוב מצרים יין ישן ולמ"ד (בי"ר פ' צ"ד) גריסין של פול יהיה הכתוב חסר וא"ו וכאלו אמר כזאת ועשרה וגוי' והכוונה באומרו כזאת כמו שפירשנו ועוד עשרה וגוי':

ועשר וגוי' לאביו וגוי'. טעם שחזר לומר פעם ב' **לאביו**, נתכוין לומר כי לא שלחם אליו בגדר שליחות הסמוכה לה אלא נתנם לאחיו ואמר להם שהם לאביו לדרך: (אור החיים)

ספורנו **ולאביו שלח כזאת**. כמו מתנת בנימין ועם זה שלח עשרה חמורים ועשר אתונות כי ברבים תהיה הוא"ו בסוף כמו יששכר זבולן ובנימין: (ספורנו)

[כד] וַיִּשְׁלַח אֶת-אֶחָיו וַיִּלְכוּ וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם אֶל-תַּרְגִּזוּ בְּדַרְךְ:

אונקלוס וַיִּשְׁלַח יְת אַחוּהִי וַאֲזָלוּ וַאֲמַר לְהוֹן לָא תַתְּנָצוּן בְּאַרְחָא: (אונקלוס)

יונתן וְשִׁדְר יְת אַחוּי וְעִיָּלוּ וַאֲמַר לְהוֹם לָא תַתְּנָצוּן עַל עֵיִסְק זְבַנְתִּי דְלָמָּא יַרְגִּזוּן בְּכוֹן עֲבָרִי אֲוֶרְחָא: (תרגום יונתן)

רש"י אל תרגזו בדרך. אל תתעסקו בדבר הלכה, (ט) שלא תרגז עליכם הדרך. דבר אחר אל תפסיעו פסיעה (י) גסה, והכנסו בחמה לעיר. לפי פשוטו של מקרא יס לומר, לפי שהיו נכלמים, היה דואג שמא יריבו בדרך על דבר מכירתו, להתוכח

זה עם זה ולומר, על ידך נמכר, אתה ספרת לשון הרע עליו, וגרמת לנו לשנאתו:
(רפ"י)

שפתי חכמים (ט) פירוש אם אתם עוסקים בדבר הלכה כריכים אתם לעיין בו יותר ואין דעתיכם על הדרך, ומתוך כך טועה אתכם הדרך כלומר תתעו, (רפ"י פרק קמ"א דתענית י': ד"ה תרגו). ודוקא שלא לעיין ולעסוק ליוה להם, אבל שלא למיגרם לא ליוה להם, דהא אמרו רבותינו זכרונם לצרכה (ספ) שנים שהיו מהלכים בדרך ואין ביניהם דברי תורה וכו': (י) כתב מהרש"ל הפירוש הראשון הוא אליבא דחד מאן דאמר בגמרא, וקוב פירש רפ"י דבר אחר אליבא דברייתא, ופירש גם כן שתכנסו בחמה לעיר ושני הפירושים פירשה הברייתא, לפי שהברייתא סבירא ליה שפירוש אל תרגו הוא לשון התגברות הליכה, ולא ידעה הברייתא אם הוא הליכה שאדם פוסע פסיעה גסה, או כשאדם מהלך זמן ארוך כלומר עד הלילה, לכן פירש אלו שני הפירושים, אחד של פסיעה, ואחד של תכנסו בחמה לעיר, רוצה לומר כשאדם רוגז פוסע פסיעות גסות, ואמר מר פסיעה גסה נוטלת אחד מת"ק ממאור עיניו של אדם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם אל תרגו. שיכעוס איש על אחיו בעבור מכירתו: (אבן עזרא)

הרמב"ן אל תרגו בדרך. רגז לשון רתת ותנועה ויאמר בבאו מן הפחד על הרוב לב רגז (דברים כח טה) ורגזו וחלו (שם ב כה) ותחתי ארגז (חבקוק ג טז) ומימך ברגזה ובדאגה תשתה (יחזקאל יב יח) ולכן הנכון בעיני בפסוק הזה שאמר להם יוסף אל תפחדו בדרך והענין כי בעבור נשאים בר ולחם ומזון וטוב מצרים בימי הבצרות יפחדו אולי בדרך בלכתם יבואו עליהם לסטים וכל שכן בשובם עם כל רכושם ולא ימהרו לדבר ולכן אמר להם שילכו בזריזות וימהרו לבא כמו שנאמר (בפסוק ט) מהרו ועלו אל אבי ואל יפחדו כלל בדרך כי שמו עליהם שהוא המושל בכל ארץ מצרים וחיי כל הארצות ההם בידו וממוראו ייראו הכל וילכו ויבאו לשלום (הרמב"ן)

בעל הטורים אל תרגו. אל תסכמו עלי לומר אחינו גדול הארץ לעשות עול לשום אדם אלא אל תרגו לשום אדם לילך בדרך על שדה זרועה ד"א אמר להם אל תתעסקו בדבר הלכה: **אליהם אל תרגו.** בגימטריא זהו אל תדברו בהלכה: **אלהם אל תרגו בדרך.** בגימטריא זהו אל תפסעו פסיעה גסה: (בעל הטורים)

אור החיים וישלח את אחיו. פירוש כולן ובנימין עמהם, וכן הוא אומר בדברי יוסף (פסוק ט') מהרו ועלו אל אבי וגו' והנה עיניכם וגו' ועיני אחי בנימין הרי כי מצדיק הדברים בלב יעקב מעדות בנימין הרואה, ומעתה לא נתלה לומר טעם שהיו עצמותיו של יהודה מתגלגלין הוא לצד שלא קיים דברו אלא לצד שנידוי על תנאי צריך התרה כאומרם ז"ל (מכות יא:): (אור החיים)

ספורנו וישלח את אחיו. פטרן ונתן להם רשות. כמו שלחני כי עלה השחר. שלחוני ואלכה לאדוני: (ספורנו)

כלי יקר אל תרגזו בדרך. פירש רש"י אל תתעסקו בדבר הלכה, ד"א אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר, גירסא זו היא במסכת תענית (י:). א"ר אלעזר אמר יוסף לאחיו אל תתעסקו בדבר הלכה שמא תרגז עליכם הדרך, פירש"י תתעו, איני והאמר רבי אלעי שני ת"ח שמהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת ראוין לישרף כו' לא קשיא הא למגרס הא לעיוני, פירש רש"י למגרס מבעי ליה באורחא ולא לעיוני, במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר כו', ותלמוד שלנו חולק על הבראשית רבה (צ.ד.) כי שם מסיק אל תפסיעו פסיעה גסה ואל תעמידו עצמיכם מד"ת והכניסו חמה לעיר. והנה מקום אתי ליישב שני מדרשים אלו שאין מחלוקת ביניהם, כי הגירסא היינו הדיבור בפה בדברים פשוטים שדינם מבואר בתורה, ואלו נקראים ד"ת שידבר מן עיקרי הדינין של תורה, אבל העיון נקרא דבר הלכה, כי כל התורה נקראת דרך כמ"ש (תהלים קיט.א) אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', והליכה זו היא ההעתק ממקום למקום, וזה מצוי בעיון חכמת התורה שהמעיון בה נעתק ממדריגה למדריגה, מחכמה לבניה, ומבינה לדעה.

ולפי זה נוכל לתרץ, מה שמסיק בבר"ר ואל תעמידו עצמיכם מדברי תורה, היינו למגרס דיני התורה לדבר בסבלותנו בדרך, ומה שכתוב בגמרא אל תתעסקו בדבר הלכה היינו לעיוני, כי זה נקרא הלכה שהמעיון הולך ונעתק ממדריגה למדריגה, ומקשה מרבי אלעי שאמר שני ת"ח המהלכין בדרך ואין ביניהם ד"ת כו', כי לא אסיק אדעתיה עדיין לחלק בין לשון דבר הלכה לד"ת, עד שתירץ לו הא למיגרס הא לעיוני, ודקדוק הלשון מסייע אל התרצן כאמור, ולא פליגי כ"א במשמעות הכתוב אל תרגזו בדרך, אם הכוונה בו שלא יפסידו העיון ויטעו בו ע"י טורח הדרך, או להפך שלא יפסידו סתם דרך על ידי שלא יעסקו בתורה, כי דעת ר"א הוא שיוסף הזהירם שלא יתעסקו בדבר הלכה הצריך עיון וצילותא כיומא דאסתנא, כי יש לחוש שמא ירגז עליכם הדרך, מחמת טורח הדרך יהיה לכם לב רגז ובלתי מיושב, ועי"ז תבואו לידי טעות בעיון בדברים אלהיים, וזה שפירש"י תתעו ר"ל תבואו לידי טעות בעיון החכמות. אבל בב"ר רצה לפרש אדרבה שיוסף בא להזהירם שיתעסקו בתורה בדרך בדברים פשוטים, כדי שלא יתעו בסתם דרך כי התורה שעוסקין בה בדרך תנחהו אל מחוז חפצו לשלום, כמ"ש (משלי ו.כב) בהתהלך תנחה אותך וגו', וביאור הכתוב אל תרגזו אל תפחדו מלשון שמעו עמים ירגזון וענינו הפחד, ורוצה לומר אם תעסקו בתורה אז לא תצטרכו לפחד לא מן הלסטים ולא מן הטעות בדרך, כי התורה תנחה אתכם ותציל אתכם מכל פחד וטעות, כאילו אמר להם הזהירו בדבר המציל אתכם מן רוגז ופחד המצוי בדרך והיינו התורה, שבעידנא דעסיק בה מגנא ומצלא.

דבר אחר, שדעת הבר"ר הוא לפרש אל תרגזו לשון רוגז וכעס ממש, אך שהקשה לו וכי בדרך אל ירגזו ובביתם ירגזו, אלא ודאי שכוונתו שבדרך אתם צריכין להיות נזהר ביותר בתלמוד תורה שלא תעמידו עצמיכם מד"ת אפילו שעה אחת, כדי להציל אתכם מכל פורעניות המתרגשות ובאות בדרך, והרוגז מפסיד הלימוד כי כל כעס מביא לידי טעות, ואם תרגזו אז בהכרח תצטרכו להפסיק מד"ת פן תבואו לידי טעות ע"י הרוגז, לפיכך אל תרגזו בדרך כדי שלא תצטרכו להעמיד אתכם מד"ת ולהפסיק בשעת הכעס, ולפי שבמקום הסכנה ביותר האדם צריך זירוז על כן נקט בדרך, אבל בבית אין כל כך קפידא אע"פ שבאמת הרוגז מזיק בכל מקום.

ויש מפרשים, אל תתעסקו בדבר הלכה מלשון רז"ל (זבחים מז.) מתעסק בקדשים פסול, והוא מדבר במי שאינו לומד בעיון אלא כמתעסק בעלמא בלא כוונה,

ואולי כוונתם לומר שהרוגזו יביאם לידי זה ויהיו קרובים אל הטעות, אמנם במתניתא תנא אל תפסיעו פסיעה גסה והכניסו חמה לעיר, דעתם לפרש הרוגזו שענינו המהירות והחפזה, מלשון פחזו כמים המדבר בחפזון של רוגז, לפי שיוסף אמר להם מהרו ועלו אל אבי, ר"ל תמהרו לילך מכאן ואל תעמדו פה, וחשש אולי יבינו מלשון מהרו שגם בדרך לא ילכו במתון כ"א בחפזה כדי למהר הבשורה אל אביהם ועי"ז יפסיעו פסיעות גסות יותר מן הנהוג, וילכו עד הערב ממש אחר שקיעת החמה, ע"כ אמר להם אל תרגזו בדרך, דוקא מכאן מהרו ועלו, אבל בדרך עצמו על תרגזו אלא תלכו במתון בפסיעות בינוניות, והכניסו לעיר בעוד החמה זורחת כי לעולם יכנס בכי טוב.

ויש אומרים, לפי שנאמר (קהלת ב.ט) אף חכמתי עמדה לי מה שלמדתי באף וכעס, ועל זה אמר אל תרגזו בדרך ללמוד החכמה באף, ואולי כווננו לדבר הצריך עיון רב כאמור, ואני מוסיף לקח טוב טעם ודעת, לפי שכל כעס מביא לידי טעות, ואמרו רז"ל (גיטין מג.) אין אדם עומד על דבר הלכה א"כ נכשל בה תחלה, ע"כ אמרו שהחכמה שלמדתי באף וכעס אשר הביאני לידי טעות היא שעמדה לי, כי הטועה בדבר פעם אחד אז ביותר הוא נשמר ממנו להבא. (כלי יקר)

דעת זקנים אל תרגזו בדרך. אל תפחדו מסכנת הדרך כי אני מושל בכל הארץ והוא כמו רגזו ואל תחטאו וכמו לב רגז דמתרגמינן דחיל: (דעת זקנים)

[כה] ויעלו ממצרים ויבאו ארץ כנען אל-יעקב אביהם:

אונקלוס וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות יעקב אביהון: (אונקלוס)

יונתן וסליקו ממצרים ואתו לארעא דכנען לות יעקב אביהון: (תרגום יונתן)

[כו] ויגדו לו לאמר עוד יוסף חי וכי-הוא משל בכל-ארץ מצרים ויפג לבו כי לא-האמין להם:

אונקלוס ותניאוי ליה למימר עד כען יוסף קים וארי הוא שליט בכל ארעא דמצרים והו מלפא פגון על לפיה ארי לא הימין להון: (אונקלוס)

יונתן ותניאוי ליה למימר עד כדון יוסף קנים וארום הוא שליט בכל ארעא דמצרים ופליג לפיה ארום לא הימין להום: (תרגום יונתן)

רש"י וכי הוא מושל. ואשר הוא (כ) מושל: ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין, לא היה לבו פונה אל הדברים, (ג) לשון מפיגין טעמן כלשון משנה, וכמו מאין הפוגות (אזכרה ג, מט.), וריחו לא נמר (ירמיה מח, יא.), מתרגמינן וריחיה לא פג: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) לפי שפירש כל כי הוא אס, ואס הוא אשכ, (מהרש"ט): (ב) (נח"י), דקשה לרש"י למה לא האמין שהוא חי והלא הוא עצמו היה חושדן שמה מכרוהו, ועל זה פירש מכיון שאמרו שהוא מושל, וזה אין הדעת סובלת להאמין שאיש נכרי

ימשול וכל שכן במצרים שאין עבד מולך, מדהא ליתא הא נמי ליתא, לכן אמר
לא היה לבו פונה אל הדברים וכו' (ספתי חכמים)

אבן עזרא ויפג לבו. מגזרת אל תתני פוגת לך. והטעם שעמד לבו ודמם. כטעם
וימת לבו כי לא האמין. ויהי כראות העגלות ותחי רוחו. ואל תתמה על מלת ויפג
כי כן דרך הנביאים לדבר כמו ונשמה לא נשארה בי: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויפג לבו. נחלף לבו והלך מלהאמין לא היה לבו פונה אל הדברים לשון
מפיגין טעמן לשון משנה (גמ' ביצה יד) וכמו מאין הפוגות (איכה ג מט) וריחו לא נמר
(ירמיהו מח יא) מתורגם וריחיה לא פג לשון רש"י ואיננו נכון כי לשון פוגה שביתה
וביטול כמו אל תתני פוגת לך (איכה ב יח) וכן עיני נגרה ולא תדמה מאין הפוגות (שם
ג מט) שנגרה תמיד מאין שביתה והפסק וכן מפיגין טעמן שמפזרין אותו ומתבטל
וכן על כן תפוג תורה (חבקוק א ד) תבטל ותפסק וגם זה ויפג לבו שנתבטל לבו ופסקה
נשימתו כי פסקה תנועת הלב והיה כמת וזה הענין ידוע בבוא השמחה פתאום
והוזכר בספרי הרפואות כי לא יסבלו זה הזקנים וחלושי הכח שיתעלפו רבים
מהם בבוא להם שמחה בפתע פתאום כי יהיה הלב נרחב ונפתח פתאום והחוס
התולדי יוצא ומתפזר בחיצוני הגוף ויאפס הלב בהתקררו והנה נפל הזקן כמת
ואמר כי לא האמין להם להגיד שעמד זמן גדול מן היום והוא שוכב דומם בעבור
שלא האמין להם כי הידוע בעלון הזה שיצעקו לו וירגילו אותו בשמחה ההיא
עד שתקבע בו בנחת רוח וזה טעם וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר
אליהם וירא את העגלות כי היו צועקים באזניו דברי יוסף ומביאים לפניו
העגלות אז שבה רוחו אליו וחזרה נשימתו וחיה וזהו ותחי רוח יעקב אביהם
ואונקלוס תרגם ושרת רוח נבואה בעבור שהדבר אמת הוסיף זה ודרש כן במלת
רוח שלא אמר "ויחי יעקב אביהם" ועשאו מענין רוח ה' אלהים עלי (ישעיהו סא א)
ועתה ה' אלהים שלחני ורוחו (שם מח טז) איש אשר רוח בו (במדבר כז יח) (הרמב"ן)

בעל הטורים ויגדו לו. חסר יו"ד שלא הגידו לו עד שהתירו החרם שהחרימו
בעשרה. ד"פ כתיב עגלות בפרשה וד"פ כתיב עגלה ערופה בפרשת שופטים
שפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה: (בעל הטורים)

אור החיים ויגידו לו לאמר. טעם אומרו ויגידו שהלשון יגיד על הקושי. להיות
שאמרו דברים שהם קשים אצלם לאומרם כי סוף סוף תגלה רעתם אצלו אשר
עשו ואשר גרמו לאביהם כל הצער והבכי, וכפי זה אמר ויגידו למה שנוגע להם.
או לצד שבשורה זו גורמת ירידת מצרים והשעבוד הקשה אשר מררו את חיי
ישראל במצרים, וכן תמצא שהיה ירא מירידת מצרים עד שאמר לו ה' (מ"ו ג')
אל תירא מרדה מצרימה:

וטעם אומרו לאמר נתחכמו לבשרו בדרך שלא יסתכן יעקב, כי דבר ידוע הוא כי
בשורה טובה כשתהיה על יגון ומה גם כשתהיה מופלאת לרוב השמחה יסוכן
האדם ויחלש ויגוע פתע פתאום, אשר על כן חששו על הדבר ונתחכמו לדבר אליו
בדרך שלא תארע תקלה, והוא אומרו ויגידו לו לאמר פירוש אמרו לו שיש להם
בשורה לאמר לו ובזה תתרחב נפשו וישמח לבו ואחר כך אמרו לו עוד יוסף חי
ולא נסתכן כי הוכן בלבו הכנת קבלת בשורה טובה. או יתבאר שיעור הכתוב על
זה הדרך ויגידו לו לאמר עוד פירוש מלבד שבאו שלמים שמעון ובנימין עמהם
עוד יש להם לאמר לו, ואחר שהכין דעתו לדבר טוב הודיעוהו יוסף חי, והוסיפו
עוד לומר וכי הוא מושל בשורה אחר בשורה לטעם הנזכר:

ראיתי לתת לב בענין יוסף איך לא חש על צער אביו כמה שנים, והן אמת בימי עבודתו נוכל לומר כי עשה ולא הצליח אלא אחר שעלה לגדולה למה לא כתב אגרת לאביו להפיג צערו כי יודע היה יוסף גודל הפלגת חיבת יעקב בו ויתאבל עליו ימים רבים ולמה לא שלח לבשרו ותגדל עוד הקושיא על ימי הרעב שהיו עוברים ושבים מארץ מצרים לארץ כנען ולא חש על צערו ועוד מי התיר לו אחר שבאו אחיו להאריך לו ימי צרה שלא להודיעו תיכף ומיד:

והן אמת כי למה שנתגלגל בעניינים שגזר הגוזר רבים הם שהיו צריכין להיות כן האי לשלם ליעקב כ"ב שנים שלא שמש אביו וכמו כן היה הוא בצער כ"ב שנים, וגם למספר רד"ו שגזר ה' שיהיו במצרים, וגם לירד יעקב בכבוד גדול מה שלא היה כן אם היה יורד קודם וכמה פרטים שנמשכו, אלא לצד יוסף צריכין לתת טעם לדבר:

ונראה כי טעמו של יוסף טעם לשבח והוא כי מעת ירידתו למצרים עד עת בוא דברו יתברך והוציאו מבית האסורים למלוך אין סיפק בידו להודיע לאביו ואפילו שיונח שהיה סיפק בידו חש על נפשו שידעו אחיו בדבר ולצד בושתם וכלימתם מאביהם ימסרו עצמם עליו לאבדו מן העולם לבל תגיע להם בושת מאביהם וגם אפשר כי יקללם וימית כולם ומצד זה יבקשו לקעקעו מהעולם לזה חש על נפשו שידעו אחיו בדבר וימנע מבא בדמי נפשו ואחר צאתו ממאסר ונעשה שר גדול והלכה לה חששה ראשונה אף על פי כן נמנע מהודיע לאביו והוא על דרך אומרם ז"ל (ב"ק נ"ט). מוטב שיפיל אדם עצמו לכבשן האש ואל ילבין פני חבירו וחש על כבוד האחים מלביישם לפני יעקב ויצחק וכל זרע יעקב וסבל שישאר אביו בצערו מלביישם ועוד אף כי אחר שעלה לגדולה חשב יוסף בלבם מיחוש ההשטמה ממנו ויתיעצו עליו לעוקרו מהעולם, וכמו כן תמצא שאמרו ז"ל (תנחומא) שרצו לעוקרו אפילו בימי גדולתו ובא גבריאל ופזרן, והגם שאמרו ז"ל (ב"ר פ' צ"א) שירדו אחריו למצרים לפדותו בדמים יקרים ישתנה הדבר אם יפדוהו הם שאז יכיר באחוותם וזולת זה עברתו שמרה נצח ולא ישכח את אשר עשו לו ויקדמו הם להורגו, הנך רואה כי אם היה מודיע מקודם ליעקב כי הוא חי היו מתאזרים ובאים ומאבדים אותו מהעולם, וגם אחר שבאו לפניו בשנת רעב לא רצה לגלות עצמו תיכף להם ולא לאביו כי עודנו בסכנת מיחוש כנוזר עד שנתחכם והאכילם והשקם ונתן להם דמים והראה להם כי הוא עמהם בלב שלם. גם נגלה הדבר כי מהי יצא וידעו ודאי כי לא שומר הוא להם איבה, וגם באמצעות כן הוסרה בושה מאביהם כי יאמרו אליו כי כן גזר הגוזר וכמו שפירשתי בפסוק (ח') לא אתם וגוי ואז גילה להם ואף על פי כן הוצרך ה' לשלוח מלאך להצילו מידם כמאמרם ז"ל. (תנחומא ויגש) ואולי כי הוא יוסף לא ידע בדבר. או אפשר שידע שהצילו מלאך ואין להקשות עליו שהיה לו להודיע לאביו קודם ולא יחוש אל האחים כי המלאך הגואל אותו עתה יגאלנו גם כן קודם כי אין סומכין על הנס, ובזה אין להאשימו ליוסף על הדבר ונכון: (אור החיים)

ספורנו ויפג לבו. נתעלף וחסרה קצת דפיקת לבו ורוחו ממה שהיה קודם כמנהג בעלון מדאגת לבו בהזכירם את יוסף: **כי לא האמין להם**. לפיכך ותחי רוח יעקב ולא אבדה רוחו אחר כך כשהאמין כמו שיקרה בעת השמחה הפתאומית הממית בצאת הרוח החיוני אל החוץ כי אמנם נכנסה לפנים בעת הדאגה הקודמת כשלא האמין:

כז וַיִּדְבְּרוּ אֵלָיו אֶת כָּל-דְּבָרֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר דִּבֶּר אֲלֵהֶם וַיֵּרָא אֶת-הָעֵגְלוֹת אֲשֶׁר-
שָׁלַח יוֹסֵף לְשָׂאת אֹתוֹ וַתְּחִי רוּחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם:

אונקלוס ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף די מליל עמהון וחזא ית עגלתא דשלח
יוסף למטל יתה ושרת רוח נבואה על יעקב אבוהון: (אונקלוס)

יונתן ומלילו עמיה ית כל פתגמי יוסף דמליל עמהון וחמא ית סדנניא דשדר יוסף
למיטול יתיה ושרת רוח נבואה דאיסתלקת מניה בעידן דזבינו ית יוסף ותבת
עלוי יעקב אבוהון: (תרגום יונתן)

רש"י את כל דברי יוסף. סימן מסר להם, במה היה עוסק (מ) כשפירש ממנו,
בפרשת עגלה ערופה, זהו שנאמר וירא את העגלות אשר שלח יוסף, ולא נאמר
אשר שלח פרעה: ותחי רוח יעקב. שרתה עליו שכנה (נ) שפירשה ממנו: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) דקשה לרש"י דכתיב וידברו אליו וגו' דברי יוסף אחר כי לא
האמין להם, דמשמע שזאו לדבר אליו ולהוכיח לו שיאמנו דבריהם, ומה היא
ההוכחה שהוכיחו, אלא סימן מסר להם כו' בפרשת עגלה ערופה, ורואה לפרש
העגלות דכתיב בקרא קרינן עגלות בסגו"ל תחת העי"ן ושו"א תחת הג', ויש לומר
כשיוסף פירש מיעקב היה יעקב מלוח אותו עד עמק חזרון, כדפירש רש"י לעיל
בפסוק וישלחו מעמק חזרון (כ"ז י"ד), ויוסף אמר לו חזור בך, אמר לו יעקב איני
רשאי לחזור שחייב אדם ללוות חבירו כדכתיב בפרשת עגלה ערופה בפסוק (דברים
כ"א ז) וידינו לא שפכה, לא פטרנוהו בלא לוייה כדפירש רש"י שם (ד"ה י"ד), ומתוך
כך למדו פרשת עגלה ערופה, ויהיה פירוש וירא את העגלות לשון הזנה שהגידו
לו פרשת עגלה ערופה אז התבונן שאמת הוא: (נ) רואה לפרש דרוח היינו נבואה,
לכתיב (דברי הימים-א' י"ב י"ט) ורוח לבשה את עמשי: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וידברו אליו את כל דברי יוסף. יראה לי על דרך הפשט שלא הוגד ליעקב
כל ימיו כי אחיו מכרו את יוסף אבל חשב כי היה תועה בשדה והמוצאים אותו
לקחוהו ומכרו אותו אל מצרים כי אחיו לא רצו להגיד לו חטאתם אף כי יראו
לנפשם פן יקצוף ויקללם כאשר עשה בראובן ושמעון ולוי (להלן מט ג-ז) ויוסף
במוסרו הטוב לא רצה להגיד לו ולכך נאמר ויצו אל יוסף לאמר אביך צוה לפני
מותו לאמר וגו' ואלו ידע יעקב בענין הזה היה ראוי להם שיחלו פני אביהם
במותו לצוות את יוסף מפיו כי ישא פניו ולא ימרה את דברו ולא היו בסכנה ולא
יצטרכו לבדות מלבם דברים (הרמב"ן)

בעל הטורים וירא את העגלות. בגימטריא ראה בהלכות עגלה ערופה: (בעל הטורים)

ספורנו וידברו אליו את כל דברי יוסף. שאמר ועוד חמש שנים אשר אין חריש
וקציר כדי לערב בדבר הבשורה איזהו דאגה: ותחי רוח יעקב. נרפא מן העלון
הקודם בהדרגת השמחה עם הדאגה: (ספורנו)

כלי יקר וירא את העגלות אשר שלח יוסף וגו'. פירש רש"י סימן מסר להם במה היה עוסק כשפירש ממנו בפרשת עגלה ערופה, לפיכך וירא את העגלות אשר שלח יוסף ולא אשר שלח פרעה. ופירושו רחוק מאוד וכי דרכו של רש"י להוציא המקרא מפשוטו לגמרי, שהרי הכתוב אומר אשר שלח יוסף לשאת אותו, ועוד עגלות למה לי די בעגלה אחת. ע"כ אומר אני שגם רש"י הבין עגלות כפשוטו, אך מה שנאמר אשר שלח יוסף ולא נאמר אשר שלח פרעה, הבין רש"י מזה ששלח פירושו לוי, שיוסף עשה לוי לאותן עגלות אשר שלח, שכן נאמר וישלח את אחיו וילכו ואין שילוח זה אלא לוי, ויוסף למד דין הלוי מן יעקב, שכן נאמר (לוי יג) לכה ואשלחך אליהם, וכי אחר שילך ישלחו, ומה היה המקרא חסר אם היה אומר לכה אליהם, אלא שאמר ללותו, ויעקב למד דין הלוי מן אברהם, שנאמר (בראשית יח טז) ואברהם הולך עמם לשלחם, פירש"י ללותם, וז"ש וישלחו מעמק חברון, ששלוח זה היינו לוי, ולמד דין הלוי מעמק אותו צדיק הקבור בחברון, כי אברהם התחיל בלוי ויטע אשל. נוטריקון אכילה שתיה לוי, וכשלויה יעקב את יוסף מסתמא הגיד לו מצות הלוי שמקורה מן פרשת עגלה ערופה, שיאמרו זקני העיר ידינו לא שפכה את הדם הזה שלא פטרנוהו בלא לוי (סוטה מה:) וכן עשה גם יוסף כשלויה את אחיו מסתמא היה נפטר מהם מתוך דברי הלכה הליכות עולם, להגיד להם דין הלוי אשר בה היה עסוק, וכתוב וידברו אליו את כל דברי יוסף אשר דבר אליהם וכללו בזה כל הדברים, הן הדברים שדבר להם בביתו, הן הדברים אשר דבר אליהם כשלויה אותם, ושם דבר עמהם דין פרשת עגלה ערופה.

וירא את העגלות. ראייה זו ענינה התבוננות, כי התבונן יעקב במה שספרו לו כי יוסף עשה הלכה למעשה ולוי אותן העגלות, בזה ידע יעקב כי הוא יוסף כי אין בכל ארץ מצרים עושה טוב אין גם אחד שומרי משמרת ה', לפיכך ותחי רוח יעקב אביהם. אבל מן הדברים אשר שם יוסף בפיהם אין ראיה כי שמא יוסף למד דין זה לאחרים, אך מן המעשה לקח ראיה. ומה שתלה הלוי בעגלות, ובודאי שלצורך אחיו עשה הלוי ולא לצורך העגלות, והיה לו לומר וירא כי שלח את אחיו. ביאור הדבר כך הוא, כי מהידוע שמה שאמרו לא פטרנוהו בלא לוי אין זה הלכתא בלא טעמא, כי מה ענין הלוי אל ידינו לא שפכה את הדם הזה. וטעמו של דבר הוא שכל ההולך בלא לוי מן העיר יש לחוש שמא יראו הלסטים שהוא הולך לבדו ויחשבו שאין לו גואל וקרוב, כי אין פרידתו קשה על שום אדם כי אין לו גואל הדם גם בן ואח אין לו, לפיכך כל מוצאו יהרגו בחשבו שאין מי אשר ידרוש דמו מידו, ואפילו הלסטים אשר לא ראהו יוצא מן העיר, מכל מקום לפחות הצלה פורחא מיהא הוי הלוי, שמצלת מן הלסטים הרואים שמלויין אותו ויש לו גואלים אז מפחדים לפגוע בו ולהמיתו, פן ידרשו ויחקרו אחריו קרובים או אוהביו ודורש דמים אותם ימצא ודמו מידם ידרוש, גם קרוב לומר שסתם לסטים אינן פוגעים בו, כי אם אחר החקירה והדרישה אם ליוהו אדם או לא.

ועל פי טעם זה, יש מקום לומר שמצוה זו מן המושכלות, וא"כ אין ראיה מן הלוי שליוה יוסף את אחיו כי הוא יוסף, שמא מושל הארץ הוא איש צדיק ועשה הלוי להם מצד שהוא דבר שהשכל מחייב, כי מי שאינו מלוה דומה לשופך דמים ע"כ ראוי לעשות כן לכל הולך בדרך, אבל כשראה יעקב העגלות אשר שלח וליוה אז אמר יעקב אכן נודע הדבר כי זה האיש קיים הלוי מצד דת התורה ולא מצד שהשכל מחייב דבר זה, לפי שבכל מצרים אין העגלות נתונות כ"א ע"פ פרעה, לפי שהעגלות מטכסיסי מלכות המה, כמ"ש ויתן להם יוסף עגלות על פי פרעה נראה מזה שהעגלות היו מיוחדים למרכבתו של מלך וההולך

עם אותן העגלות הנכרות וידועות שמבית המלך המה אינו צריך אל הלוייה להצילו מן הלסטים, כי בלאו הכי מורא מלכות עליהם הן בארץ מצרים הן בארץ כנען, כי הכל היו צריכין למרי דחיטא בשני רעבון, וא"כ למאי נפקא מינה לוייה המושל את האחים שהלכו עם מרכבות המשנה אשר למלך, כי מי האדם שיבוא אחרי המלך או אחרי הרכב והמחנה שלו, אלא ודאי שאותו איש עשה הלוייה מצד דין תורה כי גזרת הכתוב הוא ולא פליג בין לוייה אחת לתבירתה, לפיכך כאשר ראה והתבונן את העגלות אשר שלח ולוייה יוסף וידע שמצד מצות הש"י עשה כן ואין בכל מצרים שומר משמרת ה' כי אם זרע יעקב, לפיכך ותחי רוח יעקב.

ובחיבורי עוללות אפרים, מאמר תקל"ג בארנו כי למד מן פרשת עגלה ערופה שיוסף חי, כי כמו שמודדין מדידה גשמית לראות לאיזו עיר קרוב החלל ולתלות העון באותה עיר, כך מודדין השערה ומדידה שכלית באיזו עון מת זה אם בעון עצמו, אם בעון קרוביו, או בעון בני עירו, ומי שהוא קרוב ביותר אל החלל לתלות בו הוא צריך כפרה, ע"כ שלח לו יוסף פרשת עגלה ערופה כדי שמתוכה יתבונן יעקב איזה חטא גרם לו ליעקב להיות בצער כל הימים הללו, ויחפש וימצא שזה החטא שלא קיים מצות כיבוד אב ואם כ"ב שנה, גרם לו להיות בצער זה כ"ב שנה, שלא יהיה מכובד גם הוא מבנו החביב עליו ביותר, ומזה התבונן שודאי יוסף חי כי אילו היה מת א"כ יהיה יעקב בצער זה יותר מן כ"ב שנה ויסבול יתר על מה שחטא ולא יהיה העונש מדה כנגד מדה, לכך כשראה העגלות ונזכר לפרשת עגלה ערופה מיד, ותחי רוח יעקב אביהם. (כלי יקר)

דעת זקנים וידברו אליו את כל דברי יוסף. פירש"י סימן מסר להם כשפירש ממנו היה עוסק בפרשת עגלה ערופה. וצריך פי' לפי' והכי רוצה לומר כי כשפירש מאביו היה מלוה אותו כדכתי' וישלחו וישלחו לוייה כמו וישלחו דכתיב גבי אברהם דמתרגמינן ואלויאו. ואמר לו יוסף חזור בך ואמר לו יעקב בני גדולה לוייה שעליה נתוספה פרשה אחת בתורה דכתיב ידינו לא שפכה. וכי תעלה על דעתך שבי"ד שופכי דמים אלא לא ראינוהו ופטרנוהו בלא לוייה הא אם ראוהו ולא לווהו מעלה עליהם כאלו שפכו דמים והיינו פרשת עגלה ערופה שהיה עסוק בה. ויש אומרים שהיה עוסק בעגלה שמושכת בקרון וקשה לשני הפירושים לפרש עגלות לשון עגלה לכן נראה לפי' בפרשת עגלות המשכן דכתיב שש עגלות צב: **וירא את העגלות**. ותחי רוח יעקב אביהם. פי' כשראה העגלות חיתה רוחו והאמין כי קודם לכן צוה יוסף לבל יוציאו עגלות מארץ מצרים ועכשיו אמר פרעה ואתה צויתתה זאת עשו קחו עגלות מה שאין אחרים רשאים להוציא ולכך כשראה העגלות האמין אמר בודאי מפי מלך הוא זה: (דעת זקנים)

{כת} ויאמר ישראל רב עוד-יוסף בני חיי אלקה ואראנו בטרם אמות:

אונקלוס ויאמר ישראל סגיי לי חדווא עד פגען יוסף ברי קיים אגזיל ואחזנה עד לא אמות: (אונקלוס)

יונתן ויאמר ישראל סגין טבון עבד עמי יי שיזבני מן ידוי דעשו ומן ידוי דלכו ומן ידוי דכנענאי דרדפו בתראי וסגין נחמן חמת וסכיתי למחמי ולדא לא סכית דעד פדון יוסף ברי קיים אגזיל פדון ואחמיניה קדם דאמית: (תרגום יונתן)

רַס"י רב עוד. רב לי עוד שמחה וחלום, הואיל ועוד יוסף בני חי: (רס"י)

אבן עזרא רב עוד יוסף. רב לי זאת השמחה: (אבן עזרא)

ספורנו רב אלכה ואראנו. לא שאגור שם כדבריו: (ספורנו)

כלי יקר רב עוד יוסף בני חי. לפי שהבטיחו הקב"ה שאם לא ימות אחד מן בניו בחייו לא יראה פני גיהנם ויזכה למה שנאמר (תהלים לא. ט) מה רב טובך אשר צפנת ליראיך, ע"כ אמר כאן רב, מעתה אזכה לשכר העולם הבא הנקרא רב, כי הוא עולם שכולו ארוך, משא"כ בחיי העולם הזה שהם מעט ורעים, כי לא הרבה יזכור ימי חייו, ועוד שכבר קבל עונש של ביטול מצות כיבוד אביו בעולם הזה, ומעתה יקבל שכרו משלם לעולם הבא, לכך נאמר ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. ולא הזכיר גם אברהם, אלא שרצה לתקן במה שקלקל וחזר לנהוג כבוד באביו יצחק, ד"א רב עוד יוסף בני חי. מה זה אתם אומרים כי הוא מושל בכל ארץ מצרים, רב ודי לי שהוא חי, די לי קורת רוח בזה ואין אני מקפיד אם הוא מושל או לא. (כלי יקר)

דעת זקנים רב עוד יוסף בני חי. פ"י יעקב קרא רב למביא העגלות כמו רב החובל ושאל לו עוד יוסף בני חי כי אותך אני מאמין יותר מהם. ד"א בניו היו מאריכים בדברים ומספרים לו גדולתו של יוסף לכך אמר להם רב לכם לספר בזה אך אמרו אם בני חי באמת ואם אמת אלכה ואראנו וגו': (דעת זקנים)

בראשית פרק-מו

א ויסע ישראל וכל-אשר-לו ויבא באַרְהַ שְׁבַע וַיִּזְבַּח זְבָחִים לְאֱלֹהֵי אָבִיו יִצְחָק:

אונקלוס וינטל ישראל וכל די לה ואתא לבאר שבע וידבח דבחיין לאלקה דאבוי (אונקלוס) יצחק:

יונתן וינטל ישראל וכל דיליה ואתא לבאר שבע וידבח דבחיין לאלקה דאבוי יצחק: (תרגום יונתן)

רַס"י בארה שבע. כמו לבאר שבע ה"א בסוף תיבה, במקום למ"ד בתחלתה: לאלהי אביו יצחק. חייב אדם כבוד אביו יותר מצבד (ט) זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם: (רס"י)

שפתי חכמים (ס) דקשה לרש"י דהוה ליה למימר לאלהי אבותיו או לאלהי אברהם, דהא הו"א היה העיקר צפרסוס אלהות, ולא כן יצחק שקבל מצד אברהם: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק. חייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו לפיכך תלה ביצחק ולא באברהם לשון רש"י ואיננו מספיק שהראוי לומר לאלהי אבותיו בלי שייחד אדם כמו שאמר האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק (להלן מח טו) ובתפלתו אמר אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק (לעיל לב י) או יאמר ויזבח זבחים לה' כמו שאומר באברהם (לעיל יב ז) ויבן מזבח לה' ומה צורך לפרש בו יותר אבל הפסוק הזה יש בו סוד יגלו לנו אותו שם בבראשית רבה (צד ה) כי כאשר בא יעקב לרדת מצרים ראה כי הגלות יתחיל בו ובזרעו ופחד ממנו וזבח זבחים רבים לפחד אביו יצחק שלא תהא מדת הדין מתוחה כנגדו ועשה זה בבאר שבע שהוא בית תפלה לאבותיו ומשם נטל רשות בלכתו לחרן ואמר הכתוב זבחים להודיע שלא היו עולות כאבותיו כי אברהם עולות הקריב ורבותינו אמרו (זבחים קטז) לא הקריבו בני נח שלמים עולות הקריבו ובנח כתוב מפורש (לעיל ח ט) ויעל עולות במזבח אבל יעקב מפני פחד ה' הקריב שלמים להשלים אליו כל המדות כמו שדרשו (תורת כהנים ויקרא טז א) שלמים שמטילין שלום בעולם והנה היתה תחלת כונתו במדת הגבורה שהיא הקרובה אליו וזהו הטעם שהזכירו בבראשית רבה (צד ה) שחייב אדם בכבוד אביו יותר מכבוד זקנו והוא הטעם שאמרו שם בלשון אחר בתחילה שואלין בשלום התלמיד ואחר כך שואלין בכבוד הרב וראיתי במדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (ספר תבתי קלה) בלשון הזה וישבע יעקב בפחד אביו יצחק (לעיל לא נג) וכי יש אדם שנשבע כך באמונת פחד אביו אלא עדיין לא נתן ליעקב כח ונשבע בכח שנתן לאביו שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ומאי ניהו הוא דכתיב ביה (מלכים א יח לח) ותפול אש ה' ותאכל את העולה וכתוב (דברים ד כד) כי ה' אלהיך אש אוכלת הוא וגו' עד כאן במדרש ומדבריהם נלמוד שמפני כן לא אמר ויזבח זבחים לה' לפי שעתה כבר זכה יעקב בחלקו שנאמר (מייכה ז ט) נתן אמת ליעקב חסד לאברהם אשר נשבעת לאבותינו מימי קדם והוצרך לפרש עתה והנה בזכות הקרבנות נראה אליו אלהי יצחק אביו במראות הלילה במדת הדין רפה זהו שאמר אלהים במראות הלילה והוא מה שאמר אנכי האל אלהי אביך כי הוא האל בית אל אשר אמר לו בחרן אנכי האל בית אל אשר משחת שם מצבה (לעיל לא יג) והוא אלהי אביך הוא השם והיא המדה והבטיחו שלא יירא במצרים כי יזכה בדינו ויגאל אחר הענוי וזהו טעם ואנכי אעלך גם עלה וכתב הרב בפרק כז בחלק הראשון במורה הנבוכים כי תרגום אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה אנא איחות עמך ואנא אסקינך ונפלא הרב בזה על דעת אונקלוס ואמר כי אונקלוס שם כל מאודו להרחיק הגשמות בכל סיפור אשר בתורה וכל אשר ימצא מאלו השמות המורים על מין ממיני התנועה ישים ענין התנועה לכבוד נברא או לשמירה מהאל ומתרגם וירד ה' (שמות יט ט) ואיתגלי ה' ארדה נא ואראה (לעיל יח כא) איתגלי כען ואיחזי ואם כן למה תרגם כאן אנא איחות ופירש הרב כי בעבור שאמר בתחלת הענין ויאמר אלהים לישראל במראות הלילה לא היה קשה לאונקלוס לספר המאמר כאשר נאמר במראות הלילה כי הוא סיפור אמירה לא סיפור מעשה שהיה כי יש הפרש גדול בין מה שיאמר בחלום או במראה הלילה ובין מה שיאמר במחזה ובמראה ובין מה שיאמר בדבר מוחלט ויהי דבר ה' אלי לאמר או ויאמר ה' אלי לאמר אלו דבריו וכן אמר (הרמב"ם במו"נ א מז) שהרחיק אונקלוס השמיעה בכל מקום וישים פירושה הגעת הדבר ההוא לבורא או קבול תפלה ויתרגם שמיע קדם ה' (לעיל כט לג) וקבלא אקביל קבילתיה (שמות כב כב) ואם כן הדבר כדברי הרב למה יברח אונקלוס מן התנועה וירחיק השמיעה גם כן מיראתו שתורה על גשמות ולא

יברח מן האמירה והדבור ולא מן הקריאה בשום מקום בין בחלום בין במראה בין במאמר מוחלט כי בכולם יתרגם ואמר ה' ומליל ה' וקרא ה' למשה והיא גם היא תורה על גשמות והיה לו לתרגם ויתאמר מן קדם ה' או ואמר יקרא דה' או ויתרעי ה' כפי הראוי בענין כמו שפירש הרב בדיבור ובאמירה (מו"נ א סד) ולמה ירחיק בשמיעה ולא ירחיק הראיה שתרגם אותה וחזא ה' ואשר אמר הרב (שם מז) כי יורה על ענין השגת שכל כאשר יורה על השגת העין כל שכן שהוא זה בשמיעה כי היא תאמר על ההשגה בשכל וברצון ברוב מקומות כגון וישמע אברם לקול שרי (לעיל טז ב) שמע קול תחנוני (תהלים כח ב) גם כי תרבו תפלה אינני שומע (ישעיהו א טו) הנה שמוע מזבח טוב (שמואל א טו כב) והיה אם שמוע תשמע בקול ה' אלהיך (דברים כח א) וכן לב שומע (מלכים א ג ט) וכן רובם והנה אונקלוס לא היה לו לירא מן השמיעה שלא תורה רק על קבלת הדבר והרצון בו ולא ברח מן הראיה בשום מקום אבל תרגם אותה כפשוטה בכל מקום שהדבר מושג בראיה בלבד אבל כאשר איננו מושג בראיה בלבד והוא צריך השגחה והתבוננות יתרגם כפי הראוי בו כאשר אמר (לעיל כט לב) כי ראה ה' בעניי ראה ראיתי את עני עמי (שמות ג ז) וירא אלהים את בני ישראל (שם ב כה) שאין הראיה בהם שיראה את גופם אבל שישגיח בעינים וידע אותו וזה דרכו בכל התורה לא כטעם שעלה בדעת הרב ונשתבש בידו והשני מקומות האחרים שתרגם אותם (לעיל ו יב כט לא) וחזא אליו ולא השלים אותו ובלשון העברה כנה אונקלוס ויתרגם ויעבר ה' על פניו (שמות לד ו) ואעביר ה' שכינתיה על אפוהי שיהיה הדבר העובר נברא לדעתו ולא יזכיר לשון תנועה בבורא כפי מה שהזכיר הרב ואם כן איך תרגם ה' אלהיך הוא עובר לפניך (דברים לא ג) ה' אלהיך הוא עבר קדמך והנה זה מין תנועה בספור מעשה ולא ירא ממנו אונקלוס וכן בפסוק וירא ישראל את היד הגדולה (שמות יד לא) תרגם בו וחזא ישראל ית גבורתא ידא רבתא נופל בו הגבורה מפני לשון אשר עשה והשאייר בו ידא רבתא ולא היה ירא ומתפחד מן היד ולא יכנה אותה כלל וכן נהג בתרגום כתובים באצבע אלהים (שם לא יח) באצבעה דה' ומה שתירץ בו הרב (במו"נ א סה) כי ישים אונקלוס האצבע כלי נברא אשר פתח הלוחות בחפץ הבורא איננו אמת כי הנה מימינו אש דת למו (דברים לג ב) כתב ימיניה ולא פחד מן הימין הכותבת שתורה על גשמות וכן מן האצבע ועוד תרגם (שמות טו יב) ארימת ימינך ואמר (שם פסוק ו) ימינך ה' תברת שנאה ותרגם ידך החזקה (דברים ג כד) ית ידך תקיפא ואמר (שם ד לד) בידא תקיפא ובאדרעא מרממא וכן ותאחז במשפט ידי (שם לב מא) ותתקיף בדינא ידי וכן תרגם (שם יא יב) תדירא עיני ה' אלהיך בה מרישא דשתא והנה ביעקב כתוב בתחילת הענין ויחלום והנה סולם מוצב ארצה וגו' (לעיל כח יב) ופחד אונקלוס ממנו ותרגם והא יקרא דה' מעתד עלוהי ולא תרגם והא ה' בעבור שהוא בחלום ותרגם והנה אנכי עמד (שם טו) והא מימרי בסעדך ולא אמר והא אנא עמד כמו שתרגם אנא אחות עמד ואף על פי שהוא ספור דבר שנאמר בחלום כמוהו בשוה ותרגם ואנכי אהיה עם פיך (שמות ד יב) ואנא אהי עם פומך ואמר בויאמר כי אהיה עמד וזה לך האות (שם ג יב) ארי יהא מימרי עמד ועוד נזהר אונקלוס בחלומות ותרגם ויבא אלהים אל אבימלך בחלום הלילה (לעיל כג) ויבא אלהים אל לבן בחלום (לעיל לא כד) ואתא מימר מן קדם ה' ואם תאמר שחשש שלא תהא הביאה קודמת לחלום ויחשוב בה שהיא ממש הנה בשלמה כתוב (מלכים א ג ה) בגבעון נראה ה' אל שלמה בחלום הלילה ותרגם אותו יונתן אתגלי ה' לשלמה ואם הדבר נאמר בחלום יספרו אותו כאשר נאמר בחלום ההוא ואל יקשה עליהם אף על פי שהוא מאמר יורה על הגשמות כי היותו בחלום יתרץ להם שאינו ממש גם כן הדבר שיאמר כי הוא נראה בחלום ראוי שיספרו אותו באשר הוא כי מה שנאמר בו שהוא בחלום הלילה ילמד שאינו ממש אבל הוא חלום שנדמה לו ממנו כן ואל תחשוב שהיה זה ליונתן בן עוזיאל מפני שלא יאמר בארמית לשון ראיה בחלומות כי וארא בחלומי (לעיל מא כב) מתורגם וחזית ובנבוכדנצר חזה הוית (דניאל

ב לא) וכן תרגם אונקלוס לא עלינו תלונותיכם כי על ה' (שמות טז ח) אלהין על מימרא דה' ואין כאן יראה ופחד מן הגשמות וכן וידבר העם באלהים ובמשה (במדבר כא ה) ואתרעם עמא על מימרא דה' וכן ביני וביניכם (לעיל ט יב) בין אלהים ובין כל נפש חיה (שם טז) בין מימרי ומימרא דה' וכיוצא בהן הרבה וכן תרגם יצף ה' (שם לא מט) יסך מימרא דה' אלהים עד (שם לא ט) מימרא דה' סהיד ואין לו בהן יראת הגשמות וגם אין למימרא ענין בכאן שיאמר בו שיצפה ויעיד וכן השבעה לי באלהים (שם כא כג) קיים לי במימרא דה' ואין הנשבעים מזכירין אני נשבע במאמר אלהים וכיוצא באלו רבים לאונקלוס וסודם ידוע למשכילים וכן בלשון עמידה אמר הרב (במור"נ א כז) ששם יונתן בן עוזיאל כוונתו לפרש בו קיום ולכך תרגם ועמדו רגליו (זכריה יד ד) ויתגלי בגבורתיה וכן תרגם כל דבר עסק ותנועה גבורתא והנה אונקלוס לא יתיירא מלשון עמידה ותרגם הנני עומד לפניך שם על הצור (שמות יז ו) הא אנא קאים קדמך תמן על טינרא ומה שאמר הרב (שם) כי אונקלוס ישים ענין התנועה גלוי השכינה והראות כבוד נברא הנה אונקלוס מן הכבוד יברח מלתת בו כלשונו האלה ויתרגם וירא כבוד ה' אל כל העדה (במדבר טז יט) ואתגלי יקרא דה' כמו שיאמר ואתגלי ה' (שמות יט כ) ולא יתרגם ואיתחזי יקרא דה' וכן יתרגם במלאכים (שם ג ב) ואתגלי ואם ידבר אונקלוס במלאכים ובכבוד נברא בעניני הגשמות כמו שאמר הרב (במור"נ א כז) היה ראוי שלא יתיירא מן הראיה שיראה האדם ויתרגם בהם ואתחזי כמו שעשה כי ראיתי אלהים פנים אל פנים (לעיל לב לא) ארי חזיתי מלאכא דה' וחס ושלוש שיהיה הדבר הנקרא שכינה או כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך כאשר חשב הרב כאן ובפרקים רבים מספרו והוא תרגם אם אין פניך הולכים (שמות לג טו) אם לית שכינתך מהלכא בינא ומשה לא יחפוץ בלכת עמו כבוד נברא חוץ מהשם הנכבד יתברך שכבר אמר לו הקדוש ברוך הוא הנה מלאכי ילך לפניך (שם לב לד) ולא היה מתרצה בכך אבל היה מבקש שילך עמו האל בעצמו ובכבודו (שם לג יד) וכן אחר ששמע השם בקולו ואמר לו גם את הדבר הזה אשר דברת אעשה (שם יז) אמר משה ילך נא אדני בקרבנו (שם לד ט) תהך כען שכינתא דה' בינא וכן תרגם לא תוכל לראות את פני (שם לג כ) לא תוכל למחזי אפי שכינתי ארי לא יחזינני אינשא ואמר יונתן בן עוזיאל (יחזקאל ג יב) בריך יקרא דה' מאתר בית שכינתיה ואם הכבוד הזה ירצה בו הכתוב עצם הבורא ואמתו ויהיה כמו הראני נא את כבודך (שמות לג יח) שפירש בו הרב כן (מור"נ א נג סג) הנה הזכיר בו אתר ובית שכינתיה ואם יאמר שהוא כבוד נברא כדעתו של הרב בפסוק וכבוד ה' מלא את המשכן (שמות מ לה) וזולתו איך יקבעו בו ברוך והמברך והמתפלל לכבוד נברא כעובד אלילים ובדברי רבותינו דברים רבים יורו על שם השכינה שהוא האל יתברך אבל הענינים האלה לאונקלוס ויונתן בן עוזיאל דברים ידועים בקבלה וסודם ליודעים חן ובמעמד הר סיני יתרגם אונקלוס כל מלת אלהים הנזכר בפרשה יקרא או מימרא דה' וכאשר תזכיר הפרשה השם המיוחד לא יאמר כן והכל בהשגחה ובחכמה ממנו ועוד אזכיר זה בעזרת השם יתברך (שמות כ יט) ומה שתרגם אונקלוס וידבר אלהים את כל הדברים האלה (שם כ א) ומליל ה' טעמו בזה משום שנאמר פנים בפנים דבר ה' אל כל קהלכם (דברים ה ד יט) והמשכיל יבין אבל מה שאמר כאן אנא אחות עמך רצה לרמוז בו מה שאמרו (מכילתא שירה ג) גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך מצרימה גלו לעילם שכינה עמהם שנאמר (ירמיהו מט לח) ושמתי כסאי בעילם והנה האמירה והירידה שוים כמו שפירשתי למעלה ולא היה יכול לתרגם אלא כן בשום פנים כאשר רמזתי (ריש פסקא ז) אבל שם ביעקב לא יתכן לתרגם והוא אנא עמך בעבור כי שם כתוב והנה ה' נצב עליו (לעיל כח יג) והמשכיל יבין ומפני שמצא אונקלוס שאינו כפשוטו ממש ברח ממנו ועשאו ענין עזר בלבד ואמר מימרי בסעדך ולא אמר מימרי עמך כמו שאמר במשה (שמות ג יב) והאל יראנו מתורתו נפלאות (הרמב"ן)

אבן עזרא **מרדה**. מקור והוא חסר הפ"א כמו אשר תנה הודך: (אבן עזרא)

אור החיים **אל תירא וגו' כי לגוי וגו'**. צריך לדעת מה הוא המורא שהיה ליעקב בירידת מצרים, ואם מורא הגלות אם כן מה הוא כוונת ה' באומרו אל תירא במה מסיר ממנו המורא, ואם כוונתו שלא יהיה גלות שם, מצינו שלא כן היה כי שם נשתעבדו בניו בעינו ועבודה קשה. עוד קשה אומרו **כי לגוי גדול** מה נתינת טעם זה להסרת המורא, עוד צריך לדעת אומרו **לגוי גדול אשימך שם** ולמה לא ישימהו גוי גדול במקום אחר. עוד צריך לדעת למה אמר **לגוי** ולא אמר כי גוי גדול
אשימך
וגו':

אכן כוונת הכתוב הוא לצד מה שקדם מההודעה להאבות כי נגזרה גזירת הגלות עליהם דכתיב (בראשית טו) כי גר יהי זרעך וגו' ומן הסתם יגיד אברהם לבניו, וכן הוא מפורש בדבריהם ז"ל (בי"ר פי' פי"ב) אשר על כן כשראה יעקב שבר במצרים כי שם יסבלו בניו הגלות לזה כשירד ירא לנפשו כי יתחיל הגלות ממנו, גם ירא היה שמא יקבר שם בארץ טמאה, אשר על כן נגלה אליו ה' ואמר לו אנכי אלהי אביך נתכוון באמירה זו כי כשם שאביך לא טעם טעם שעבוד ועינוי כמו כן אתה אל תירא הגם שאתה יורד מצרימה, ולצד שיחשוב יעקב לחזור ולעלות ממצרים כשימצא שעת הכושר והוא אחר עבור שנת רעב והבטחתו יתברך שאומר לו אל תירא היא על זמן מועט שיהיה שם, לזה גמר אומר **כי לגוי גדול אשימך שם** פירוש רוצה אני לשום אותך שם לצורך גוי גדול. ולהשכיל על דבר אקדים אמרי קדוש הוא הרשב"י ואנשי סודו (ליקוטי תורה מקץ) שאמרו כי טעם הגליות הוא לברר חלקי הקדושה המפוזרים בענפי הקליפה וכי במצרים להיותה מלאה גלולים ושם תוקף הטומאה שם הוא שביית חלקי הקדושה הרבים והעצומים. כי לערך גודל הטומאה יהיה בקרבה חלקי הקדושה, וזה היה מיום שחטא אדם הראשון שלטה שפחה רעה בניצוצי הקדושה, ועיני כל ישראל על זה בכל הגליות ובפרט בגלות מצרים, והוסיפו לומר ז"ל (שם וישב) כי עם היוצא מארץ מצרים העומד על הר סיני הוא העם שהיה שבו בתוך קליפת מצרים ואליו אמר משה נביא ה' (דברים ד' ח') ומי גוי גדול וגו', ולזה עצמו יכוין ה' בדברו עם יעקב טעם שמסכים על ישיבת יעקב במצרים הוא לסיבת גוי גדול אשר הוא אבוד שם בקליפת מצרים וצריך הוא להוציאו משם, וזולת ירידת יעקב אין תקוה לזה כי בעוצם קדושתו ישאב כל ענפי הקדושה אשר שם מה שאין זולתו יכול עשוהו. ולזה תמצא שאמרו ז"ל (בי"ר פי' ע"ט) שלא מת יעקב אבינו עד שראה ס' ריבוא יוצאי חלציו, ואותם ס' ריבוא נתענו שם אחר כך ונצרפו בכור הברזל בעוני מצרים ויצאו מזוקקים, וממוצא דבר הרגיש יעקב כי רצונו יתברך לשבת שם יעקב ובהבטחת כי לא יירא מעבור עליו שעבוד ועינוי, ועודנו בצער קבורת הארץ לזה אמר אנכי ארד עמך וגו' ואנכי אעלך וגו':

עוד יכוין לומר לו טעם אשר חפץ הוא שיתקיים השעבוד והעינוי במצרים שבזה יהיה הדבר כבד על בניו כי לגוי גדול וגו' שהוא שם ומוכרח הדבר להיות כן: (אור החיים)

ספורנו **אנכי האל אלהי אביך**. אני הוא שאמרתי לאביך אל תרד מצרימה אני הוא שאומר אליך אל תירא מרדה מצרימה אתה וזה כי לגוי גדול אשימך שם כי אמנם אם היו בניך יושבים פה היו מתחנני' בכנעני' ומתערבים עמהם אבל במצרים לא יקרה זה כי לא יוכלון המצרי' לאכול את העברים לחם כאמרם רז"ל ויהי שם לגוי מלמד שהיו מצויינים שם: (ספורנו)

[ד] אַנְכִי אֶרְדַּ עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה וְאֶנְכִי אֶעֱלֶךָ גַם-עִלָּה וַיֹּסֶף יִשְׁיֵת יְדוֹ עַל-עֵינָיֶיךָ:

אונקלוס אַנְא אַחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וְאֶנְא אֶסְקֶנְךָ אַף אֶסְקֶא וַיֹּסֶף יְשׁוּי יְדוּהִי עַל עֵינְיֶךָ: (אונקלוס)

יונתן אַנְא הוּא דְבְמִימְרֵי אֵיחוֹת עִמָּךְ לְמִצְרַיִם וְאֵיחְמֵי סִיגוּפִיהוֹן דְּבְנֶךָ וּמִימְרֵי יַעֲלִינְךָ תִּמְוֹן אוּף אֶפִּיק יַת בְּנֶךָ מִתְמֹן וּבְרַם יוֹסֶף יְשׁוּי יְדִיהָ עַל עֵינְךָ: (תרגום יונתן)

רש"י וְאֶנְכִי אֶעֱלֶךָ. הַבְּטִיחוּ הַלְהוֹת (ע) נִקְבַּר בְּאַרְצָ: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) דִּיִּיק מִדְּכַתִּיב אֶעֱלֶךָ, מִשְׁמַע לְאַרְצַ יִשְׂרָאֵל שְׁהוּא גְבוּהַ מַכְלַ הָאַרְצוֹת וְק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וְטַעַם אֶעֱלֶךָ גַם עִלָּה. שִׁיקְבַר בְּאַרְצַ יִשְׂרָאֵל: וַיֹּסֶף יִשְׁיֵת יְדוֹ עַל עֵינָיֶיךָ. בְּמוֹתָךְ כִּי כֵן מִנְהַג הַחַיִּים עִם הַמֵּתִים: (אבן עזרא)

בעל הטורים גַּם עִלָּה. כְּתִיב בְּה"א רִמְזָ לְאַחַר ה' דּוֹרוֹת יַעֲקֹב לֹוֹי קֶהַת עִמְרַם מִשֶּׁה: וַיֹּסֶף יִשְׁיֵת יְדוֹ עַל עֵינָיֶיךָ. יַעֲצִים עֵינְיֶךָ כְּשֶׁתְּמֹת הַבְּטִיחוּ שְׁלֹא יָמוֹת בְּחַיּוֹ: (בעל הטורים)

אור החיים אֶנְכִי אֶרְדַּ מִצְרַיִמָּה וְגו'. מִהַכְּתוּב מִשְׁמַע כִּי יִרְדָּה עִמּוֹ שְׂכִינָה, וְקִשָּׁה לְדַבְרֵיהֶם ז"ל (שְׁמוּ"ר פ' י"ב) שֶׁאִמְרוּ כִּי מִצְרַיִם לְהִיְוֹתָהּ מִלֵּאָה גְלוּלִים לֹא הִיְוֹתָה שְׂכִינָה שָׁם, וְלִזֶּה הָיָה מִשֶּׁה צְרִיךְ לְצִאֵת חוּץ לְעִיר לְהַתְּפַלֵּל דְּכַתִּיב (שְׁמוֹת ט כט) כְּצִאֵתִי אֶת הָעִיר:

וְאוּלַי שְׁכוּוֹנַת דְּבָרֵי ה' הִיא עַל דֶּרֶךְ אוֹמְרוֹ (תְּהִלִּים צא) עִמּוֹ אֶנְכִי בְּצַרָה שְׁרַמְזָ לוֹ כִּי כְּבִיכּוֹל יִסְבּוֹל עִמּוֹ הַצָּרָה, וְהוּא אוֹמְרוֹ אֶנְכִי אֶרְדַּ עִמָּךְ מִצְרַיִמָּה פִּירוּשׁ לְשׁוֹן מִיְצַר, וְכִמּוֹ שְׁמִצִּינוּ שְׁנִגְלָה לְמִשֶּׁה בְּסִנָּה לְהִרְאוֹתוֹ כִּי שׁוֹכֵן בְּסִנָּה מִקּוּם קוֹצִים לְצַד צַעַר יִשְׂרָאֵל, וְלַעוֹלָם לֹא יִרְדָּה שְׂכִינָה לְמִצְרַיִם מִקּוּם הַמְּטוֹנָף, אֲלֵא שְׂרַאִיתִי שֶׁאִמְרוּ ז"ל בְּכִמָּה מִקּוּמוֹת כִּי שְׂכִינָה עִמָּהֶם בְּמִצְרַיִם כְּאוֹמְרַם (מְגִילָה כט:) גְלוֹ לְמִצְרַיִם שְׂכִינָה עִמָּהֶם, וְכֵן אִמְרוּ (תְּנַחֲמוּם וִיחִי) וַיִּשְׁתַּחוּ יִשְׂרָאֵל עַל רֵאשׁ הַמַּטָּה לְשְׂכִינָה שֶׁהִיְוֹתָה וְגו', וְאִמְרוּ עוֹד (בִּי"ר פ' צ"ד) כִּי הַשְּׂכִינָה הַשְּׁלִימָה מִנִּין שְׁבַעִים נַפְשׁ שִׁירְדוּ לְמִצְרַיִם כִּי בְּפִרְטוֹן אֵינָם אֲלֵא ס"ט, הִרִי כִי שְׂכִינָה יִרְדָּה לְמִצְרַיִם:

אֲכַן אֶשְׁכִּילְךָ כִּי הַדְּרָגוֹת אוֹר הַשְּׂכִינָה רַבִּים הֵמָּה הֵלֵא תִמְצָא שְׁעִשְׂרָה שִׁוּשְׁבִים וְעוֹסְקִים בְּתוֹרָה (אַבּוֹת פ"ג) שְׁנֵי רַבּוֹתֵינוּ כִּי שְׂכִינָה שְׁרוּיָה בִּינֵיהֶם, וְאִפִּילוֹ בִּי וְאַחַד אִמְרוּ ז"ל כִּי מִצְוִיָה שְׂכִינָה, וּמִצִּינוּ שְׁלֹא יִרְדָּה שְׂכִינָה בִּינֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲלֵא אַחַר שְׁעִשׂוֹ הַמִּשְׁכָּן וְאַחַר כִּמָּה הַכְּנוֹת הָאִמּוּרִים וּבִירִידַתָּה רָאוּ מַעֲשֵׂה ה' וְכַבּוֹד ה' מִלֵּא הַמִּשְׁכָּן (שְׁמוֹת מ לה) מָה שֶׁאֵין הָרִגֵשׁ כֵּן וְלֹא כִיּוֹצָא בּוֹ בְּשַׁעֲה שְׁעוֹסְקִים בְּתוֹרָה אִפִּילוֹ אֶלְפֵי, אֲלֵא וְדָאֵי יֵשׁ הַדְּרָגוֹת אֵין מִסְפֵּר לָהֶם לְהִשְׁרָאֵת שְׂכִינָה בְּסוּד כִּי גְבוּהַ מַעַל גְבוּהַ שׁוֹמֵר, (קֶהַלֵּת ה') וַיִּתְּרַבָּה הָאוֹר בְּהִשְׁרָאֵתוֹ כִּפִּי בְּחִינַת הַסּוּבֵב הַשְּׂרַאֵת הַשְּׂכִינָה, וְצָא וְלִמַּד הַשְּׂרַאֵת הַשְּׂכִינָה בְּהַר סִינַי וְלִמַּטָּה מִמֶּנָּה הַשְּׂרַאֵתוֹ בְּבֵית הַמִּקְוֹדֵשׁ וְלִמַּטָּה מִמֶּנּוּ הַשְּׂרַאֵת שְׂכִינָה עַל הַנְּבִיא וּבֵית

הכנסת ובית המדרש ובין עשרה שעוסקים בתורה ולמטה בהדרגות המנין. ובזה נתישבו דבריהם ז"ל כי לא ירדה שכינה שהיא בחינת אור הגבוה ביותר שהוא המנבא, ולזה אמר משה כצאתי את העיר, אבל בחינת אור המצוי אצל לומדי תורה וכיוצא ירד עם יעקב אבינו ושם היה עד יום צאת ישראל ממצרים, והגם שבאורו יתברך לא יוצדק לעשות הפרש, זה אמת כי באלהותו יתברך הוא אור שוה אבל באור המבהיק ממנו הוא שיתיחס אליו בחינות ההדרגות, וזה גם כן ימצא בבחינות הנשמות שהם אור מאור כסא כבודו יתברך יש ביניהם הפרשות מופלאות והבן. ובזה מצאנו גם כן נחת רוח במה שאמר הכתוב **ואנכי אעלך** שכפל לומר פעם ב' ואנכי ולא הספיק במה שכתב בתחלה אנכי ארד וגוי שנתכוון לומר על הבחינה העליונה אעלך וגוי והוא סוד אומרו (יתרו) אנכי ה' אלהיך והיא בחי' שכינה העליונה שנת היובל שנת המ"ט והוא סוד מ"ט פעמים שנזכרה יציאת מצרים בתורה:

עוד יכוון באומרו **ואנכי** פעם ב' רמז לו שההצלה תהיה על ידו יתברך, והוא על דרך אומרו (מכילתא בא) ויוציאנו ה' וגוי לא על ידי מלאך ולא וגוי אלא הקב"ה בכבודו וגוי, והוא אומרו ואנכי בכבודי אעלך וגוי:

וטעם כפל **אעלך גם עלה**, רמז לו ב' עליות האחד יציאת מצרים, והב' שיעלה משם לבל יקבר בארץ מצרים שהוא המורא שהיה ירא כמו שכתבנו למעלה, ואמר תיבת גס לרמוז תוספת הריבוי שיעלו בו ממצרים בין בבחינת המעלה בין בבחינת הביורורים שיבררו שמה ניצוצי הקדושה לאין קץ:

או ירצה **גם עלה** לרמוז אל חלק הרוחני היורד עמו מצרים, ועיין בזוהר (שמות ד') בפירוש פסוק יצאו כל צבאות ה':

ויוסף ישית ידו וגוי. נתכוון להבטיחו שלא ימות בחייו, גם לצד שכמה פעמים הזכיר יעקב זכרון המות על יוסף ואמר גם כן (וישכ לח) כי ארד אל בני וגוי, לזה חזר להבטיחו שלא יחוש לשגגה היוצאה (קהלת י') וגוי:

עוד נתכוון לומר אליו כי העליה של יעקב לא תהיה בחיים חיותו אלא לאחר מיתה והוא אומרו **ויוסף וגוי**, גם מזה ידע כי אין לו רשות לצאת ממצרים בחיים חיותו כדי שיקוים דבר ה' שישית יוסף ידו על עינו ואם יצא אין הדבר יכול להתקיים: (אור החיים)

ספורנו **אעלך גם עלה**. אחר שאעלך ואוציאך משם תוסיף מעלה על מה שהיה לך קודם רדתך שם כאמרו ולהעלותו מן הארץ ההיא אל ארץ טובה: **ישית ידו על עיניך**. לא תצטרך לפקוח עיניך להשיג חפצך כי יוסף יגיע אליך בזולת השגחתך ולא תצטרך אתה להתעסק עם המצרי' הבלתי ראויים לקרוב אליך: (ספורנו)

כלי יקר **אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה**. כל הסבות והגלגולים האלו היו להורידם מצרימה כדי לפרוע חוב כי גר יהיה זרעך, וזו היא העצה העמוקה של אותו צדיק הקבור בחברון, אשר יעץ ואשר בירר לו הגליות לירד לארצות העמים העמוקים מן ארץ כנען במקום עומק שאול הגיהנם, ובילקוט מביא מדרש הדורש על יוסף פסוק (משלי כה) מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה, ולי נראה לפרש שגם יוסף נתכוין לזה לסבב ירידתם למצרים למקום מים עמוקים מים הזדונים, וזו היא העצה היעוצה אשר בלב יוסף ואין

אדם יכול לעמוד על דעתו, כי אם יהודה איש תבונות ירד לסוף דעתו וידלנה להוציא לאור מחשבתו אשר חשב על היהודים להורידם לארצות העמים, וע"כ נראה ה' אל יעקב במראות הלילה, כדרך שמצינו כשיעד לאברהם כי גר יהיה זרעך נראה אליו בזמן שהשמש שוקעת בנפול תרדמה על האנשים, כמ"ש (בראשית טו.יב) ויהי השמש לבא ותרדימה נפלה על אברם, כך נראה ה' אל יעקב במראות הלילה. כי כל זה רמז אל חשכת הגלות, ועל כן היה יעקב מתירא לירד למקום חושך ענן וערפל עד שאמר לו הקב"ה אל תירא מרדה מצרימה כי לגוי גדול אשימך שם, וזה ע"י העינוי שאמרו פן ירבה והקב"ה אמר כן ירבה, והעינוי היה סבה לעשותם לגוי גדול כמ"ש (שמות א.יב) וכאשר יענו אותו כן ירבה.

בזה מדוקדק הלשון, שאמר לו ה' אנכי ארד עמך הקדים ירידת השכינה לירידתו, כי אנכי ארד היינו ירידת השכינה, עמך היינו ירידת יעקב, ובעליה נאמר בהפך זה ממש, ואנכי אעלך היינו עליית יעקב תחלה, ואח"כ גם עלה היינו עליית השכינה, המשל בזה למי שמוליך את חבריו למים עמוקים וחבירו ירא לרדת שמה פן יטבע ברוב עומקם, ע"כ אינו יורד לתוך המים עד שירד שמה תחלה זה המוליכו והוא אחריו, אבל בעליה אינו רוצה שילך מוליכו תחלה והוא ישאר במים לבדו, אלא הוא העולה תחלה ומוליכו אחריו, כדי שבין בירידה ובין בעליה לא ישאר הוא לבדו רגע אחת במים, כך לא רצה הקב"ה שיהיו ישראל בגלות רגע אחד בלא השכינה, ע"כ הקדים בירידה ירידת השכינה, ובעליה הקדים עלית יעקב וזהו ענין נכון ויקר.

דבר אחר, בעליה הזכיר השכינה פנים ואחור, כי אמר ואנכי היינו השכינה, אעלך היינו עליית יעקב באמצע, גם עלה זו השכינה, אך לפי שהיו במצרים רעים וחטאים כדאיתא בנבואת יחזקאל (י.כ) ע"כ לא נתקיים בהם יעוד זה, כי לא הלכה השכינה כ"א לפניהם שנאמר (שמות יג.כא) וה' הולך לפניהם, ע"כ מסיק במדרש (ילקו"ש בא יב.קצט) הה"ד ואכלתם אותו בחפזון זה חפזון שכינה, פ"י הדבר הוא, לפי שלא היתה השכינה כי אם לפניהם ע"כ הוצרכו לאכול בחפזון כדי למהר הליכתם אחרי השכינה, כמי שהולך אחרי איזו אדם המוליכו צריך לילך אחריו במהירות שלא יתרחק מן ההולך לפניו, אבל מ"מ דבר אלהינו יקום לעולם ויתקיים יעוד זה לעתיד, שלא יצטרכו לילך בחפזון כי יהיו מסובבים מן השכינה פנים ואחור, כמ"ש (ישעיה כב.יב) כי לא בחפזון תצאו ובמנוסה לא תלכו כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אלהי ישראל, דהיינו פנים ואחור, והוא היעוד הנאמר כאן ואנכי אעלך גם עלה. (כלי יקר)

דעת זקנים **אנכי ארד עמך מצרימה ואנכי אעלך גם עלה**. ירדו למצרים נמנה הקב"ה עמהם בעצמו ובכבודו שהרי בפרטן לא תמצא רק ס"ט וכתוב בשבעים נפש וגוי הרי שנמנה הקב"ה עמהם והיו שבעים וגם בעלותם עלו ששים רבוא חסר אחד ונמנה הקב"ה עמהם ועלה והיו שלמים. ד"א ואנכי אעלך גם עלה. לא תעלה על דעתך שתהיה שם ירוד כי אם גדול ומעולה תהיה שם: (דעת זקנים)

וַיִּקָּם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי-יִשְׂרָאֵל אֶת-יַעֲקֹב אֲבִיהֶם וְאֶת-טָפְלָם וְאֶת-נְשֵׂיהֶם בְּעֶגְלוֹת אֲשֶׁר-שָׁלַח פָּרְעָה לְשֵׂאת אוֹתוֹ:

אונקלוס **וַיִּקָּם יַעֲקֹב מִבְּאֵר שֶׁבַע וַיִּשְׂאוּ בְנֵי יִשְׂרָאֵל יַת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וְיַת טָפְלָהוֹן וְיַת נְשֵׂיהוֹן בְּעֶגְלֹתָא דִּי שָׁלַח פָּרְעָה לְמַטְל יָתָהּ:** (אונקלוס)

יונתן וְקָם יַעֲקֹב מִבִּירָא דְשִׁבְעַ וַיִּטְלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יֵת יַעֲקֹב אֲבוּהוֹן וַיֵּת טַפְלָהוֹן וַיֵּת נְשִׂיהוֹן בְּסַדְנֵי דְשִׁדְר פְּרָעָה לְמִיטְל יֵתִיהָ : (תרגום יונתן)

ספורנו וישאו בני ישראל. שהיו צריכים מכאן ואילך להיותם עם בני ישראל להשתרר עם אלהים ועם אנשים: את יעקב אביהם. שבלכתו אל שמחתו זאת אשר אין אחרי התוגה אחר שעברו עליו כל הצרות שעברו הורה מה שיקרא לו בעקב ובאחרית הימים כאמרו רנו ליעקב שמחה: (ספורנו)

ו וַיִּקְחוּ אֶת-מִקְנֵיהֶם וְאֶת-רְכוּשָׁם אֲשֶׁר רָכְשׁוּ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיָּבֹאוּ מִצְרָיִמָה יַעֲקֹב וְכָל-זָרְעוֹ אִתּוֹ:

אונקלוס ודברו ית גיתיהון וית קנניהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בניה עמיה: (אונקלוס)

יונתן ודברו ית קנניהון וית נכסיהון די קנו בארעא דכנען ואתו למצרים יעקב וכל בנוי עמיה: (תרגום יונתן)

רש"י אשר רכשו בארץ כנען. אבל מה שרכש צפדן ארם נתן הכל לעשו, בצביל חלקו צמערת המכפלה, אמר, נכסי חוזה לארץ אינן כדאי לי, וזהו אשר כריתי לי, העמיד לו צבורין של זהב ושל כסף כמין כרי, ואמר לו טול את אלו: (רש"י)

אור החיים ויקחו את מקניהם וגו'. טעם שלא אמר כן בתחילת הנסיעה כשאמר (א') ויסע וגו'. אולי כי מקודם לא נסעו אלא ללוות יעקב גם לראות פני יוסף אך אחר מראה הנבואה נתגלה להם כי מסכים אל עליון שיגורו שם במצרים עד יום שירצה להעלותם משם וכמו שטר חוב הגלות אלא נשאו טפס וגו' ויבואו מצרימה: (אור החיים)

ז בָּנָיו וּבְנֵי בְנָיו אִתּוֹ בְּנִתָּיו וּבָנוֹת בְּנָיו וְכָל-זָרְעוֹ הֵבִיא אִתּוֹ מִצְרָיִמָה: (ס)

אונקלוס בניהו ובני בניהו וניתהו ונות בניהו וכל זרעה איתי עמיה למצרים: (אונקלוס)

יונתן בנוי ובני בנוי עמיה בנותיה ונות בנאי וכל זרעיה איתי עמיה למצרים: (תרגום יונתן)

רש"י ובנות בניו. סרח בת אשר ויוכבד (פ) בת לוי: (רש"י)

שפת חכמים (פ) ואם תאמר והרי גם כתיב צנותיו לשון רבים, והרי לא היה לו רק דינה, ואין לומר כרבי יהודה דאמר לחיות תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשאום, דהא לפני ירידתן מתו כדפירש רש"י בסמוך (פ' כ"ו ד"ה כל), וגם אין לומר

כרבי נחמיה דאמר כנעניות היו ומהו צנותיו כלותיו, שאין אדם נמנע מלקרות לחתנו צנו ולכלתו צנו, (הובא ברש"י פרשת וישב (ל"ז ל"ה) על פסוק ויקומו כל בניו כו'), להא יולא ירכו קחשיב כאן. (נח"י), ולי נראה ליישב שדרך הכתוב כשמדבר בייחוס הרבים יאמר ביחיד לשון רבים, כמו (לקמן פ' כ"ג) ובני דן חוקים, ובני פלוא אליאב (במדבר כ"ו ח'), ומכל מקום אף על גב דצנותיו קאי לדינה לחוד, אפילו הכי היכא לאיכא לרביי מרבינן ולא סמכינן אשינויא לחיקא, ולכן פירש סרה ויוכבד וכן משמע בצבא בתרא (דף קמ"ג:). ואין להקשות איפכא בפסוק ויקומו לנחמו (לעיל ל"ז ל"ה) מנא ליה לרבי יהודה לומר תאומות ולרבי נחמיה כלותיו, די למא דינה לצדה היתה כמו הכא, דשאני התם דכתיב וכל צנותיו, אם כן שמע מינה לאיכא יחוסי לרבים כנזכר לעיל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **בנותיו**. היא דינה לבדי ויתכן שהיו לדינה שפחות קטנות גדלו עמה ובעבור בתו קראם הכתוב בנות יעקב בעבור שגדלו בביתו כמו בני מיכל. וכן **בנות בניו**. אחת היא: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ובנות בניו**. שרח בת אשר ויוכבד בת לוי לשון רש"י ומה ירבה בבנותיו אבל דרך הכתוב כשידבר בייחוס הרבים יאמר ביחיד לשון רבים ובני דן חוקים (להלן פסוק כג) ובני פלוא אליאב (במדבר כו ח) וכן בנותיו דינה ובנות בניו סרח בת אשר אבל יוכבד לא יזכרנה הכתוב כמו שאמר כל נפש ששים ושש אבל ירמוז אליה כדעת רבותינו (ב"ב קכג) (הרמב"ן)

אור החיים **בניו ובני וגו'**. אחר שאמר בסמוך יעקב וכל זרעו לא היה צריך לומר פעם **ב' בניו ובני**: (אור החיים)

עוד צריך לדעת למה הפסיק בין בניו ובני לבין בנותיו ובנות בניו וכל זרעו בתיבת אתו, ולא הספיק במה שאמר לבסוף הביא אתו מצרימה:

אכן כוונת הכתוב הוא שבא להודיע כי יש הפרש בין בני יעקב בירידתם למצרים כי יש מהם שבאו ברצונם לקבל גזירת מלך בלב שלם ויש מהם שהיו חוככים להתעכב מרדת לכור הברזל, וציינם הכתוב מי ומי ההולכים לפרוע שטר חוב הגלות מרצונם, ואמר **בניו ובניו בניו אתו** פירוש אלו לא הוצרך להביאם הוא אלא הם מעצמם באו אתו בדומה לו, ואחר כך סדר אותם שלא באו מרצונם עד שהוצרך יעקב להורידם בעל כרחם, והוא אומר **בנותיו ובנות בניו וכל זרעו** פירוש בני בניו אלו הביא אתו מצרימה פירוש הוא הביאם לא לרצונם באו:

וראיתי לתת לב לדבריהם ז"ל (שמו"ר פ"א) שאמרו שכל זמן שאחד מיורדי מצרים קיים לא התחיל השעבוד דכתיב (שמות א') וימת יוסף וגו' וכל הדור ההוא פירוש שירדו מצרים אז התחיל השעבוד, כי אולי שזה היה להם לתשלום קבלת גזירת מלך ברצון פקע מהם השעבוד כי סמא דיסורי קבולי. והעד הנאמן לזה גם כן כי יוכבד וסרח בת אשר היו מיורדי מצרים (ב"ר פ' צ"ד) ובימיהם היה השעבוד, והטעם הוא לצד שהביאם יעקב ולא מרצונם, ועיין בדברי הזוהר (ויקהל קצח). בפירוש פסוק אשרי שאל יעקב בעזרו שברו על ה': (אור החיים)

דעת זקנים **בנותיו ובנות בניו**. פירש"י בנות בניו זו שרח בת אשר ויוכבד בת לוי. וקשיא דבניו ניתא אלא בנותיו מאן נינהו שהרי לא נכנסו מבנותיו למצרים כי אם דינה שהתאומות מתו. ושמא י"ל דכלותיו קרי בנותיו. אך קשיא לי מאי דכתיב כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלוש דהתם ליכא למימר כלותיו שהרי לא נמנו כדכתיב מלבד נשי בני יעקב ושמא ר"ל דינה ובת לוי ובנות בנים הרי הם כבנות כך נ"ל וכן משמע למבין מתוך פירש"י: (דעת זקנים)

[ח] וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי-יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרָיִם יַעֲקֹב וּבָנָיו בְּכֹר יַעֲקֹב רְאוּבֵן:

אונקלוס וְאֵלֶּין שְׁמֵהת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעֵלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וּבָנָוְהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב (אונקלוס) **ראובן:**

יונתן וְאֵלֶּין שְׁמֵהת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דְּעֵלוּ לְמִצְרַיִם יַעֲקֹב וּבָנָוְהִי בּוּכְרָא דְיַעֲקֹב רְאוּבֵן: (תרגום)

רש"י **הבאים מצרימה**. על שם הסעה קורא להם הכתוב (פ) **באים**, ואין לתמוה על **אשר** **לא** **כתב** **אשר** **באו:** (רש"י)

ספתי חכמים (פ) **דקשה לרש"י** הא משה רבינו כתב לנו את התורה וזימיו כזר **באו**, ואם כן הוה ליה למימר **באו**, ועל זה פירש על שם **וכו':** (ספתי חכמים)

אור החיים **ואלה שמות וגו'**. יש להעיר בפירוש מספר זה, אי למה הוצרך לומר **יעקב ובניו**, גם אין לה משמעות בהרדפת הענין. ב' אומרו (ט"ו) **כל נפש בניו וגו' שלשים ושלוש**. ובפרטן אינם כי אם ל"ב. ורז"ל הרגישו מזה ואמרו (בי"ר פי צ"ד) שהיא יוכבד שנולדה בין החומות, ודבריהם ז"ל יקובלו מפיהם ולא מפי זולתם כי אין ראיה לזה מהכתוב. גם מהם אמרו (שם) כי שכינתו יתברך היא המשלמת עי, ולדבריהם ז"ל אין כאן יוכבד במנין שאם לא כן שלמים הם במספר העי, ודבריהם ז"ל יוצדקו ביישוב פסוק (כ"ז) **הבא באחרונה כל הנפש הבאה וגו' שבעים לא בפסוק זה כי למה יצטרף לבני לאה לבד וא"כ מה יענה בליג שאינם אלא ל"ב**. ולמדרש שאמר זו יוכבד וכו' ודאי שיחלוק על מדרש הנזכר, וקשה לי גם עליו כי לפי דבריו שאמר שיוכבד נולדה ובה נשלמו ל"ג בני לאה אם כן למה כשחזר הכתוב לכלול כל פרטי המניינים בסמוך אמר (כ"ז) **כל הנפש הבאה ליעקב וגו' ששים ושש** ואם נולדה יוכבד יהיה החשבון ששים ושבע, על זה הדרך, **ליג של לאה**, ששה עשר של בני זלפה הרי ארבעים ותשע, אחד עשר של בני רחל מלבד יוסף ושני בניו שהיו במצרים הרי ששים, ושבעה של בני בלהה הרי ס"ז, ולמה יכחיש הכתוב עצמו ויאמר כל הנפש וגו' ששים ושש ובפרטן הוא מונה ששים ושבע. עוד יש לתמוה כי חזר באחרונה וצירף יוסף ובניו וגו' ואמר כל הנפש וגו' שבעים, ואינו כן, הן אמת לדברי המדרש שצירף ה' עמהם שכינתו יתיישב פסוק זה וקשה לדבריו פסוק ראשון:

והנכון בפשט הכתובים הוא כי ב' מניינים מונה הכתוב באחד מונה יעקב ובאחד מונה זרע יעקב, ולזה כשכולל יעקב ובניו הנה הם שבעים וכשמפרט בניו מבלעדי יעקב אינם אלא ס"ט. גם בזה ידוייקו הכתובים במה שהערנו בהם כי בתחלה הראנו באצבע כי מכניס יעקב במנין הראשון של בני לאה, והוא אומרו **יעקב**

אונקלוס ובגני ראובן חנוך ופלוא וחקרון וכרמי: (אונקלוס)

יונתן ובגני דראובן חנוך ופלוא וחקרון וכרמי: (תרגום יונתן)

[יז] ובגני שמעון ימואל ימין ואהד ייכין וצחר ושאול בן-הכנענית:

אונקלוס ובגני שמעון ימואל ימין ואהד וייכין וצחר ושאול בר כנעניתא: (אונקלוס)

יונתן ובגני דשמעון ימואל ימין ואהד וייכין וצחר ושאול הוא זמרי דעבד עובדא דכנענאי בשטים: (תרגום יונתן)

רש"י בן הכנענית. בן דינה שנבעלה (ה) לכנעני. כשהרגו את שכם, לא היתה דינה רולה ללאת עד שנשבע לה שמעון שישאנה (ב"ר פ, יא.): (רש"י)

ספתי חכמים (ה) דקשה לרש"י דהוה ליה למימר בכולן בני כנעניות למאן דאמר דכנעניות היו, ולמה כתיבגבי שאול הכנענית יותר מבכולן, ולמאן דאמר שעם כל אחד נולדה תאומה עמו, ואותן אחיות היו נושאין, אם כן לא הוה ליה למימר כנענית כלל, ומתרג' בן דינה וכו' והשתא מתורג' לתרווייהו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא בן הכנענית. לעד כי נשי השבטים היו ארמיות ומצריות ואדומיות ומדיניות והזכיר זו לבדה בעבור שעשה שמעון שלא כהוגן לקחת כנענית. ועל זה הדבר הזכיר מות ער ואונן בעבור היותם בני כנענית: (אבן עזרא)

[יא] ובגני לוי גרשון קהת ומררי:

אונקלוס ובגני לוי גרשון קהת ומררי: (אונקלוס)

יונתן ובגני דלוי גרשון וקהת ומררי: (תרגום יונתן)

[יב] ובגני יהודה ער ואונן ושלמה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארץ כנען ויהיו בני-פרץ חצרון וקמול:

אונקלוס ובגני יהודה ער ואונן ושלמה ופרץ וזרח ומית ער ואונן בארעא דכנען והווי בגני פרץ חצרון וקמול: (אונקלוס)

יונתן ובגני דיהודה ער ואונן ושלמה ופרץ וזרח ומית ער ואונן על עיסק עובדהווי בישא בארעא דכנען ושלמה וזרח לא אולידו בנין בארעא דכנען והווי בני פרץ דנחתו למצרים חצרון וקמול: (תרגום יונתן)

אור החיים ובגני יהודה ער ואונן וגוי. צריך לדעת לאיזה ענין הזכיר אותם שכבר

מתו. גם אין חידוש בהודעת מיתתם. גם צריך לדקדק אומרו **ויהיו בני פרץ** וגוי שהיה לו לומר ובני פרץ וגוי כאומרו אחר זה ובני בריעה מה היא כוונתו באומרו **ויהיו** וגוי. ואפשר כי לפי מה שקדם אצלנו במצות יבום כי יביא נפש המת, ובמציאות שלפנינו לצד שמתו ער ואונן בלא בניס ויוצרך המיבם להביאם והנה נעשה יהודה מיבם בעד שלה והביא ב' הנפשות עצמן, והודיע הכתוב כי ער ואונן במקומן עומדים שנכנסו במקומן חצרון וחמול, וזה הוא שיעור הכתוב ובני יהודה ה' בניס ער ואונן וגוי וימת וגוי ולצד זה היו ער ואונן חזרו להיות בני פרץ חצרון וחמול כי חזרו לעולם מעוברים בסוד נפש מת והיו חצרון וחמול:

ובדרך פשט יכוין הכתוב בהזכרת ער ואונן ללמד עליהם זכות כי טעם מיתת ער ואונן היה לצד שהיו בארץ כנען על דרך אומרו (אחרי י"ח) כמעשה ארץ מצרים וכמעשה ארץ כנען וגוי ואמרו ז"ל (ויק"ר פ' כ"ג) השוה הכתוב מעשה מצרים וכו', ולצד שהיו שם ער ואונן למדו ממעשיהם וזולת זה בניו של אותו צדיק אין שורשם רע ומר ח"ו, ותמצא שיצו האל ישראל לבל ילמדו מהם דכתיב כמעשה וגוי':

וטעם אומרו **ויהיו** רמז כי לאלה יקרא הויה ואין כמותם לצד כי מהם יצא חוטר לישי משיחנו מלכנו אשר יהיה לנס עמים אליו גוים ידרושו: (אור החיים)

[יג] **ובני** **יששכר** **תולע** **ופנה** **ויוב** **ושמרון**:

אונקלוס **ובני** **יששכר** **תולע** **ופנה** **ויוב** **ושמרון**: (אונקלוס)

יונתן **ובנוי** **דיששכר** **תפימין** **ומרי** **חושבנא** **ושומהון** **תולע** **ופנה** **ויוב** **ושמרון**: (תרגום יונתן)

[יד] **ובני** **זבלון** **סרד** **ואלון** **ויחלאל**:

אונקלוס **ובני** **זבלון** **סרד** **ואלון** **ויחלאל**: (אונקלוס)

יונתן **ובנוי** **דזבולון** **תגרין** **מרי** **פרקמטיא** **מפרנסין** **ית** **אחיהון** **בני** **יששכר** **ומקבלין** **אגר** **פותרהון** **ושומהון** **סרד** **ואילון** **ויחלאל**: (תרגום יונתן)

[טו] **אלה** | **בני** **לאה** **אשר** **ילדה** **ליעקב** **בפדן** **אדם** **ואת** **דינה** **בתו** **כל** **נפש** **בני** **אלה** **ובנותיו** **שלשים** **ושלש**:

אונקלוס **אליו** **בני** **לאה** **דילידת** **ליעקב** **בפדן** **אדם** **ונת** **דינה** **ברתה** **כל** **נפש** **בנוהי** **ותלתיה** **ותלתין**: (אונקלוס)

יונתן **אליו** **בני** **לאה** **דילידת** **ליעקב** **בפדן** **דאדם** **ונת** **דינה** **ברתיה** **כל** **נפשת** **בנוי** **ותלתיה** **ותלתין**: (תרגום יונתן)

רש"י **אלה** **בני** **לאה** **ואת** **דינה** **בתו**. **הזכרים** **תלה** **בלאה** **והנקבות** **תלה** **ביעקב**,

ללמדך, אשה מזרעת תחלה יולדת זכר, איש מזרע תחלה יולדת נקבה: שלשים
ושלש. ובפרטון אי אתה מולא אלל ל"ב, אלל זו יוכבד שנולדה בין החומות בכניסתן
לעיר, שנאמר אשר ילדה אותה ללוי במצרים, לידתה במצרים ואין הורתה
במצרים:

הרמב"ן שלשים ושלש. ובפרטון אי אתה מוצא אלא שלשים ושתים אלא זו
יוכבד שנולדה בכניסתן לעיר שנאמר (במדבר כו ט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים
לידתה במצרים ואין הורתה במצרים זו היא שיטת רבותינו (סוטה יב) ורבי אברהם
השיב ואמר כי זה תימה אם כן למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה
שהולידה משה והיא בת מאה ושלשים שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת
תשעים ולא די לנו זה הצער עד שעשו הפייטנים פיוטים ביום שמחת תורה יוכבד
אמי אחרי התנחמי והנה היא בת מאתים וחמשים שנה וכי אחיה השילוני חיה
כך וכך שנים דרך הגדה או דברי יחיד אלו דבריו והנה פן יהיה חכם בעיניו
בסתירת דברי רבותינו אני צריך לענות אליו ואומר כי על כל פנים יהיה בדבר
יוכבד פלא גדול מן הנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כי היא בת לוי עצמו לא
מתיחסת אליו כמו שכתוב (במדבר כו ט) אשר ילדה אותה ללוי במצרים ועוד כתוב
(שמות ו ט) את יוכבד דודתו והנה אם נאמר כי הוליד אותה בבחרותו כאשר הוליד
כל בניו והיתה לידתה אחר רדתו למצרים מעט הנה היא בלדת משה זקנה מאד
כמנין שאמרו רבותינו או קרוב לו ואם נאמר שנולדה לו אחר שבתו במצרים
ימים רבים והנה נחשוב שהוליד אותה אחר רדתו למצרים חמשים ושבע שנה
והוא יהיה בן מאה שנה כי ברדתו היה בן מ"ג שנים והנה יהיו בזה שני פלאים
שיהיה הוא זקן כאברהם אשר הזכיר הכתוב (לעיל יז י) הלבן מאה שנה יולד וכתוב
(לעיל יח יב) ואדני זקן ותהיה היא זקנה בלדת משה בת ע"ג ואם נאחר עוד לידתה
לסוף ימי לוי הנה יהיה פלא גדול משל אברהם אבל אומר לך דבר שהוא אמת
וברור בתורה כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא כן מתחילה או מלאך נגלה
במלאכות השם יזכירם הכתוב והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע
לא יזכירו בתורה או בנביאים וזהו זהב רותח יוצק בפי החכם הזה ממה שהשיב
על רבותינו בענין פינחס (במדבר כה יב) וזולתו במקומות הרבה ולמה יזכירם הכתוב
כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם ועם התורה אין בכל ענינו רק נסים לא
טבע ומנהג שהרי יעודי התורה כולם אותות ומופתים כי לא יכרת וימות בטבע
הבא על אחת מן העריות או האוכל חלב ולא יהיו השמים כברזל בטבעם מפני
זרענו בשנה השביעית וכן כל יעודי התורה בטובות ההן וכל הצלחת הצדיקים
בצדקתם וכל תפלות דוד מלכנו וכל תפלותינו נסים ונפלאות אלא שאין בהם
שנוי מפורסם בטבעו של עולם כאשר הזכרתי זה כבר (לעיל יז א) ועוד אפרשנו
בעזרת השם (שמות ו ב ויקרא כו יא) והנה אתן לך עד נאמן על מה שאמרתי ידענו כי
מעת בוא ישראל לארץ עד לדת אדונינו דוד היה כשלש מאות ושבעים שנה
והימים יתחלקו לארבעה דורות שלמון ובוועז ועובד וישי ויגיע לכל אחד מהם
צ"ג שנה והנה כלם זקנים קרוב לאברהם והיו מולידים כל אחד בשנת מותו שלא
כדרך כל הארץ כי אין החיים בזמנם מאה שנה ואם הוליד אחד מהם בבחרותו
כמנהג יהיו האחרים זקנים מאד יותר מאברהם ויהי בהם הפלא גדול יותר מאד
כי ימי האדם בדור אברהם ארוכים ובשנות דוד חזרו למחציתם ואולי חיו יותר
כי אפשר שהיו לשלמון ימים רבים בבואם לארץ ולכן נתנו אנשי הקבלה והם
חכמי אמת לעובד ימים רבים והוא נס נסתר נעשה לאבי המלוכה בן הצדקת
הבאה לחסות תחת כנפי השכינה וכן יזכירו באמו ארץ ימים רבים וכבר פרשתי
כי הפלא באברהם איננו כאשר יחשוב החכם הנזכר וזולתו מבעלי המקרא כי

אברהם הוליד את יצחק טרם מותו שבעים וחמש שנה והנה לא עברו עליו שני חלקים בימיו והאנשים בכל דור אין הזקנה בהם עד עבור עליהם שלשת חלקי ימותם כאשר יחשבו הרופאים הילדות והבחרות והאישות והזקנה ובדורות האלה אשר הימים בהם כשבעים שנה לא יחשבו לו הרופאים זוקן עד אחר ששים ועוד כי אברהם הוליד בנים רבים אחרי ארבעים שנה מלדת יצחק ויהיה הפלא כפלי כפלים ואם נאמר שהחזירו האל לימי בחורותיו יקשה עליו כי לא הזכיר הכתוב הפלא הגדול הזה והוא נס גלוי ומפורסם בהפך מן הטבע ומן הידוע כי האנשים בדור הזה מהם שיולידו בזקנתם עד מלאת שבעים שנה או שמונים שנה ויותר כפי התקומם בהם הלחות לפי טבעם וגם הנשים אין להם זמן וכל עוד היות להן האורח תלדנה רק התימה באברהם ושרה כאשר פירשתי שם מפני שלא הולידו בנעוריהם ועתה הולידו זה מזה ועוד בשרה היה פלא כי חדל ממנה ארח כנשים ואחרי כן לא תלדנה והנה אם יהיו ימי יוכבד כימי אביה ותתקיים בה הלחות עד קרוב לזקנתה כמשפט הנשים איננו פלא אם תוליד בזמן אשר נתנו לה רבותינו מפני שרצה האלהים לגאול את ישראל על ידי האחים האלה ולא הגיע הקץ איחר לידתם ימים רבים עד כי זקנה אמם ולא יפלא מהי דבר (הרמב"ן)

[טז] וּבְנֵי גָד צַפְיֹון וְחֲגִי שׁוּנִי וְאַצְבֹּן עָרִי וְאַרְוֵדִי וְאַרְאֵלִי:

אונקלוס ובני גד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: (אונקלוס)

יונתן ובנוי דגד צפיון וחגי שוני ואצבון ערי וארודי ואראלי: (תרגום יונתן)

[יז] וּבְנֵי אֲשֵׁר יִמְנָה וְיִשְׁנֶה וְיִשְׁשֵׁי וּבְרִיעָה וְשָׂרַח אַחֲתָם וּבְנֵי בְרִיעָה חֶבֶר וּמִלְכֵי־אֵל:

אונקלוס ובני אשר ימנה וישנה ויששוי ובריעה ושרח אחתהון ובני בריעה חבר ומלכיאל: (אונקלוס)

יונתן ובנוי דאשר ימנה וישנה ויששוי ובריעה ושרח אחתהון דאינדברית פד היא קזימא לגינוניתא על דבשרת ליעקב דיוסף קנים היא שיזיבת ליתבי אבל מדין קטול ביומי יואב ובנוי דבריעה דנחתו למצרים חבר ומלכיאל: (תרגום יונתן)

[יח] אֵלֶּה בְנֵי זִלְפָּה אֲשֶׁר-נָתַן לָבֶן לְלֵאָה בְּתוּ וַתֵּלֶד אֶת-אֵלֶּה לְיַעֲקֹב שֵׁשׁ עָשָׂר:

אונקלוס אליו בני זלפה די יתב לבן ללאה ברתה וילידת ית אליו ליעקב שית עשרי נפשא: (אונקלוס)

יונתן אליו בני זלפה דיתב לבן ללאה ברתיה וילידת ית אליו ליעקב שיתסר נפשין: (תרגום יונתן)

הרמב"ן אלה בני זלפה. וגוי בני רחל אשת יעקב וגוי דרך הכתוב למנות בני

הגבירות יחד בתחילה כמו שאמר בסדר וישלח יעקב (לעיל לה כג-כו) ובסדר ואלה שמות בני ישראל (שמות א ב-ד) או למנותם כתולדותם הבכור כבורתו והצעיר כצעירתו כאשר עשה בברכתם בסדר ויחי יעקב אבל בכאן מפני שבא למנות מספרם כי בשבעים נפש ירדו מצרימה הקדים המרובה בנפשות ולכך הזכיר רחל בתוך הלחינות והוצרך להזכירה בכבוד ואמר אשת יעקב כאשר הזכרתי למעלה (לא) (לג) (מד) (כז) (הרמב"ן)

[יט] בְּנֵי רַחֵל אֵשֶׁת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבְנֵימֶן:

אונקלוס בְּנֵי רַחֵל אֵת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבְנֵימֶן: (אונקלוס)

יונתן בְּנֵי רַחֵל אֵת יַעֲקֹב יוֹסֵף וּבְנֵימֶן: (תרגום יונתן)

רש"י בני רחל אשת יעקב. וזכרון לא נאמר בהן אשת, אלא שהיתה עיקרו של בית. (רש"י)

הרמב"ן ראו רמב"ן על בראשית מו יח (הרמב"ן)

ספורנו בני רחל אשת יעקב. שהיתה עיקר כוונתו וכן ממנה נולדו יוסף ובנימין. שהיו מעולים בשבטים כאמרם רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרים) ראוי היה יוסף שיצאו ממנו שנים עשר שבטים כיעקב וכאמרם רז"ל (שבת פרק האשה) על בנימין שמת בעטיו של נחש וכן העיד באמרו לפני אפרים ובנימין ומנשה עוררה את גבורתך: (ספורנו)

[כ] וַיֵּלֶד לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אִשָּׁר יָלְדָה-לוֹ אֶסְנָת בַּת-פְּוֹטִי פֶּרַע כֶּהֵן אֵן אֶת-מְנַשֶּׁה אֶת-אֶפְרַיִם:

אונקלוס וַאֲתִילִידוֹ לְיוֹסֵף בְּאֶרֶץ דְּמִצְרַיִם דִּילִידַת לִיה אֶסְנַת בַּת פּוֹטִי פֶּרַע רַבָּא דְאֵוֹן יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרַיִם: (אונקלוס)

יונתן וַאֲתִילִיד לְיוֹסֵף בְּנֵין בְּאֶרֶץ דְּמִצְרַיִם דִּילִידַת לִיה אֶסְנַת בַּת דִּינָה וְרַבַּת בְּבֵית פּוֹטִיפֶרַע רַבָּא דְטַנִּיס יַת מְנַשֶּׁה וְיַת אֶפְרַיִם: (תרגום יונתן)

[כא] וּבְנֵי בְנֵימֶן בְּלַע וּבְכָר וְאִשְׁבֵּל גְּרָא וְנַעֲמָן אַחֵי וְרֹאשׁ מִפִּים וְחָפִים וְאָרְד:

אונקלוס וּבְנֵי בְנֵימֶן בְּלַע וּבְכָר וְאִשְׁבֵּל גְּרָא וְנַעֲמָן אַחֵי וְרֹאשׁ מִפִּים וְחָפִים וְאָרְד: (אונקלוס)

יונתן וּבְנֵי בְנֵימֶן עֶשְׂרָא וְשׁוּמְהוֹן עַל פְּרִישׁוּתָא דְיוֹסֵף אַחוּי. בְּלַע, דְאֶתְבְּלַע מִנִּיה. וּבְכָר, דְהוּא בּוּכְרָא דְאִמִּיה. וְאִשְׁבֵּל, דְהִלִּיךְ בְּשַׁבְּיִיתָא. גְּרָא, דְאִתְגַּר בְּאֶרֶץ נּוּכְרָא. וְנַעֲמָן, דְהוּא נְעִים וְנִקִּיר. אַחֵי, דְהוּא אַחוּי בְּרֵ אִימִיה. וְרֹאשׁ, דְהוּא רִישׁ בְּבֵית אָבוּי. מִפִּים, דְאִזְדַּבֵּן בְּמוֹף. חָפִים, דְבַזְמַן דְאֶתְפְּרַשׁ מִינִיה הָוָה בְּרֵ תַמְנִיסָר שְׁנִין וְחִזִּי לְכִילַת הִילּוּלָא. וְאָרְד, דְנַחַת לְמִצְרַיִם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ונעמז. הוא בן בנימין. כי יש נעמן שהוא בן בנו: (אבן עזרא)

בעל הטורים וראש. ב' במסורה הכא ואידך זכר עניי ומרודי לענה וראש. כדאיתא במדרש שקרא בנימין לכל בניו על שם הצרות שאירעו ליוסף וזהו וראש על שם זכור עניי ומרודי לענה וראש: (בעל הטורים)

[כב] אלה בני רחל אשר ילד ליעקב כל-נפש ארבעה עשר:

אונקלוס אֵלֶּיךָ בְּנֵי רַחֵל דְּאֵתְּלִידוֹ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁא אַרְבַּעַה עָשָׂר: (אונקלוס)

יונתן אֵלֶּיךָ בְּנֵי רַחֵל דְּאֵתְּלִידוֹ לְיַעֲקֹב כָּל נַפְשָׁתָא אַרְבַּעַה עָשָׂר: (תרגום יונתן)

[כג] ובני-דן חֲשִׁים:

אונקלוס וּבְנֵי דָן חֲשִׁים: (אונקלוס)

יונתן וּבְנוֹי דְדָן זְרִיזִין וְאַמְפוּרִין וְלִית סְכוּם לְמַנְיָהוּם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא ובני דן חשים. יתכן שהיו שנים ומת אחד מהם ולא הזכירו הכתוב כי כן דרך הלשון. יש אומר כי מספר שבעים בעבור שהוא סך חשבון כי ששים ותשע היו. וזה המפרש טעה בעבור שמצאנו כל נפש בניו ובנותיו שלשים ושלש. והם שלשים ושתים ובדרש כי יוכבד נולדה בין החומות. גם זה תמה למה לא הזכיר הכתוב הפלא שנעשה עמה בהולדת משה והיא בת ק"ל שנה ולמה הזכיר דבר שרה שהיתה בת תשעים. ולא די לנו זה הצער עד שעשו פייטנים פיוטים ביום שמחת תורה. יוכבד אמי אחרי התנחמי והיא בת ר"נ שנה וכי אחיה חי כך וכך שנים דרך אגדה או דברי יחיד. והנכון בעיני שיעקב בחשבון וממנו יחל כאילו אמר כל נפש בניו ובנותיו עם נפשו שלשים ושלש. והראיה על זה שאמר בתחלה יעקב ובניו. ואם טען טוען ויאמר כי הנה כתוב ויהי כל נפש יוצאי ירך יעקב שבעים נפש. דע כי הכתוב לא חשש להוציא אחד משבעים. כאשר אמר אשר יולד לו בפדן ארם ולא נולד לו בנימין שם. כי גם בזו הפרשה שנים עדים האחד שאמר ואלה שמות בני ישראל הבאים מצרימה יעקב ובניו. והנה הזכיר כי יעקב מבני ישראל. כי לא הלך הכתוב כי אם אחר הרוב. והעד השני כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים ומנשה ואפרים לא באו אל מצרים כי שם היו ושם נולדו וכתוב אחריו בשכעים נפש ירדו אבותיך מצרימה ואלה שניהם לא ירדו ג"כ זה הכתוב לעד כי יעקב נכנס בחשבון כי נפש יש לו והוא העיקר: (אבן עזרא)

בעל הטורים חושים. ב' במסורה מתרי לישני. ובני דן חשים. ואנחנו נחלץ חשים. ראמרין בפרק מי שמת שהיו בני דן כחשים של קנה פירוש מלמטה הוא אחד ומלמעלה הוא מתפצל לכמה קנים שמבן אחד שהיה לו יצאו רבים וכן נמי נחלץ חושים שדרך הנלחמים להדבק אלו עם אלו שלא יפרידו אותם האויבים: (בעל הטורים)

[כד] וּבְנֵי נִפְתָּלִי יַחְצָאֵל וְגוֹנֵי וַיִּצָּר וְשָׁלֵם:

אונקלוס ובני נפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: (אונקלוס)

יונתן ובנוי דנפתלי יחצאל וגוני ויצר ושלם: (תרגום יונתן)

[כה] אֵלֶּה בְּנֵי בִלְהָה אֲשֶׁר-נָתַן לָבֶן לְרַחֵל בְּתוּ וַתֵּלֶד אֶת-אֵלֶּה לְיַעֲקֹב כָּל-נַפְשׁ שְׁבַע:

אונקלוס אליו בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתה וילידת ית אליו ליעקב כל נפשא שבועא: (אונקלוס)

יונתן אליו בני בלהה דיהב לבן לרחל ברתיה וילידת ית אליו ליעקב כל נפשתא שובעא: (תרגום יונתן)

[כו] כָּל-הַנְּפֹשׁ הַבָּאָה לְיַעֲקֹב מִצָּרִימָה, יִצְאִי יְרֵכּוּ מִלְבַּד נָשִׂי בְנֵי-יַעֲקֹב כָּל-נַפְשׁ שְׁשִׁים:

אונקלוס כל נפשא דעלא ליעקב למצריים נפקי ירפה בר מנשי בני יעקב כל נפשתא שתיין: (אונקלוס)

יונתן כל נפשתא דעלא עם יעקב למצריים נפקי ירפיה בר מנשי דבני יעקב כל נפשתא שתיין: (תרגום יונתן)

רש"י כל הנפש הבאה ליעקב. שיאלו מארז כנען לבא למצרים, ואין הבאה זו לשון עזר, אלא לשון הוה, כמו בערב היא באה (אסתר ב, יד), וכמו והנה רחל בתו באה עם הגאון, לפיכך טעמו למטה באל"ף, לפי שכשיאלו לבוא מארז כנען, לא היו אלא ששים ושא, והשני, כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, הוא לשון עזר, לפיכך טעמו למעלה צדי"ת, לפי שמשצאו שם היו שבעים, שמאלו שם יוסף ושני בניו, ונתוספה להם יוכבד זין החומות. (ועיין צביאור לתרגום יונתן ומשם תמצא כרוות צמאונך ב"ש"י). ולדברי האומר תאומות נולדו עם השבטים, כריכים אנו לומר שמתו (ד) לפני ירידתן למצרים, שהרי לא נמנו כאן. מצאתי בויקרא רבה (ד, ו) עשו שש נפשות (ז) היו לו, והכתוב קורא אותן נפשות ביתו לשון רבים, לפי שהיו עובדין לאלהות הרבה. יעקב שבעים היו לו, והכתוב קורא אותן נפש, לפי שהיו עובדים לאל אחד: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) (מהרש"ב), לאם לא כן למה לא חשב אותן בחשבון שאר בניו, ולכך אמר שמתו ואלו נשים נכריות הם דאינן בכלל יוצאי ירך יעקב, והכתוב מפרש מעלמו הטעם: (ז) כדכתיב צפרסת וישלח (לעיל ל"ו) ויקח עשו וגו' ואת כל נפשות

ביתו, ולכריך לומר לטעות יס צרס"י דהא נפשות עשו לא היו אלא חמשה, ומהמדרש מביא ששה, ולכריך עיון: (שפתי חכמים)

כלי יקר כל הנפש הבאה ליעקב. אע"פ שהיו נפשות רבות מ"מ קראם כולם נפש לפי שקודם זה היו האחים מתקנאים ביוסף והיו נפשות חלוקות ועכשיו נעשו לאחדים וסרה קנאתם, וגם יוסף לא היה לו לב עליהם ע"כ הודיע לנו הכתוב שהיו כולם נפש אחת, להעיד על צדקתו של יוסף ועל צדקת האחים, לכך אמר תחלה כל הנפש הבאה לבית יעקב מצרימה להעיד על צדקת האחים, ואח"כ חזר ואמר ובני יוסף וגוי כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה שבעים, להעיד על צדקת יוסף. (כלי יקר)

[כז] ובני יוסף אשר ילד-לו במצרים נפש שנים כל-הנפש לבית-יעקב הבאה מצרימה שבעים: (ס)

אונקלוס ובני יוסף די אתילידו לה במצרים נפשתיא תרין כל נפשתיא לבית יעקב דעלו למצרים שבועין: (אונקלוס)

יונתן ובנוי דיוסף דאתילידו ליה במצרים נפשתיא תרין ויוסף דהוה במצרים ויוכבד ברת לוי דאתילידת במעלהון למצרים ביני טוריא סכום כל נפשתיא לבית יעקב דעלא למצרים שובעין: (תרגום יונתן)

דעת זקנים הבאה מצרימה שבעים. פי' עם יעקב וראש הענין מוכיח כד דכתיב אלה שמות וכו'. להודיע שיעקב מן המנין עם בניו ונכלל עם בני לאה שאין בפרטן אלא ל"ב והכתוב מונה אותן ל"ג עם יעקב לפי שהוא מן המנין הראשון וממנו החל למנות מנין השבעים והכי פשטיה דקרא כל הנפש לבית יעקב הבאה מצרימה אם תרצה לידע מנינם מנה עם יעקב ותמצאם שבעים ולפי מה שפירשתי למעלה אין צריך לומר שיהא יעקב מן המנין כי הקב"ה נמנה עמהם ומשלים המנין: (דעת זקנים)

[כח] ואת-יהודה שלח לפניו אל-יוסף להורות לפניו גשנה ויבאו גשן: (אונקלוס)

אונקלוס ונת יהודה שלח קדמוהי לנת יוסף לפנאה קדמוהי לגשן ואתו לארעא דגשן: (אונקלוס)

יונתן ונת יהודה שדר קדמוי לנת יוסף למחויא קדמוי ארעא ולמכבשא נת עמודא דארעא ולאתקנא קדמוי בית מישרוי בגושנא ואתו לארעא דגשן: (תרגום יונתן)

רס"י להורות לפניו. כתרגומו, לפנות לו מקום ולהורות היאך יתיישב בה: לפניו. קודם שגיע לשם. ומדרש אגדה להורות לפניו, לתקן לו בית תלמוד (ת) שמס תלא הוראה: (רס"י)

שפתי חכמים (ה) רולה לפרש מדכתיב להורת חסר וי"ו שניה, יש צו אותיות תורה: (שפתי חכמים)

ספורנו להורות לפניו גושנה. למען יורה יהודה איך יתוקן בית דירה לפני בוא יעקב לגושן: (ספורנו)

[כט] וַיֹּאמֶר יוֹסֵף מְרַכְבְּתוֹ וַיַּעַל לְקִרְאֵת-יִשְׂרָאֵל אָבִיו גְּשֻׁנָּה וַיֵּרָא אֵלָיו וַיִּפְלֵ
על-צואריו וַיִּבֶן על-צואריו עֹד:

אונקלוס וַטְקִיס יוֹסֵף רְתַכּוּהִי וְסָלִיק לְקַדְמוֹת יִשְׂרָאֵל אָבוּהִי לְגִשְׁוֹן וְאַתְגְּלִי לָהּ וַנִּפְלַע עַל צוֹאֲרָהּ וּבָבָא עַל צוֹאֲרָהּ עוֹד: (אונקלוס)

יונתן וַטְקִיס יוֹסֵף אֶתְיַכִּיָּה וְסָלִיק לְקַדְמוֹת יִשְׂרָאֵל אָבוּי לְגִשְׁוֹן וְקַדְם דְּאַשְׁתְּמוֹדְעִיָּה אָבוּי סַגְד לִיָּה וְאַתְחַיִּיב לְמִיָּהוּי שְׁנוּי קְטִיעַן וַתְּהֵא וְאַתְחַמִּי לִיָּה וַרְכַן עַל פְּרִיקַת צוֹרִיָּה וּבָבָא עַל צוֹרִיָּה תוֹב עַל דְּסַגְד לִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י ויאמר יוסף מרכבתו. הוא עלמו אסר את הסוסים למרכבה, (א) להזדרז לכבוד אביו: וירא אליו. יוסף נראה (ב) אל אביו: ויבד על אורו עוד. לשון הרבות זכיה, וכן כי לא על איש ישים עוד (איוב לז, כג.), לשון רבוי הוא, אינו שם עליו עילות נוספות על חטאיו, (ג) אף כאן הרבה והוסיף צדכי יותר על הרגיל, אבל יעקב לא נפל על אורו יוסף ולא נשקו, ואמרו רבותינו, שהיה קורא (ד) את שמע: (רש"י)

שפתי חכמים (א) דאם לא כן וירכב במרכבתו מיבעי ליה: (ב) (מהרש"ל), דאין שייך לומר שיעקב נראה ליוסף שהרי יעקב לא הלך להראות לו אלא לראותו הלך, ועוד שהלך למרים לגור שם אבל יוסף הלך להראות לו לאביו: (ג) רש"י מפרש הפסוק שהביא כי לא על איש ישים עוד, דפסוק זה קאי כשהקדוש ברוך הוא נפרע מן הרשעים אינו נפרע מהם יותר ממה שחטאו, דהיינו אינו שם עליו וכו': (ד) מקשים העולם דילמא היה עומד ומתפלל, ונראה לי דהא אמרו רבותינו זכרונם לברכה (ברכות כ"ז.) אסור לעבור לפני המתפלל כדי שלא יבטל כוונתו, וכל שכן יוסף איך נפל על אורו שמה יבטל כוונת יעקב וכו', אבל קריאת שמע עיקר הכוונה הוא בפסוק ראשון דהוא עיקר קבלת עול מלכות שמים, והוא נפל עליו לאחר שקרא פסוק ראשון, ואם תאמר יוסף למה לא קרא גם כן את שמע, ויש לומר דיוסף היה עוסק במצות כבוד אביו ועוסק במצוה פטור מן המצוה, (פסוק כ"ה.) ועיין לעיל דיוסף היה פוטר עלמו בפסוק ראשון מפני שהיה טרוד כדאמרינן (ברכות י"ג:) שמע ישראל וגו' זו היא קריאת שמע של רבי יהודה הנשיא,

אבן עזרא ויאסר יוסף. על ידי צווי כמו ויבן שלמה את הבית: (אבן עזרא)

הרמב"ן וירא אליו. יוסף נראה אל אביו ויבך על צואריו עוד לשון הרביית בכיה אבל יעקב לא נפל על צואר יוסף בנו ולא נשקו ואמרו רבותינו שהיה קורא קריאת שמע לשון רש"י ולא ידעתי טעם ב"וירא אליו" כי בידוע שנתראו כאשר נפל על צוארו ועוד כי איננו דרך כבוד שיפול יוסף על צוארי אביו אבל שישתחוה לו או שינשק ידיו ככתוב (להלן מח יב) ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו וישתחו לאפיו והשעה הזו ראויה יותר להשתחות לו וכן כל "עוד" בכתוב תוספת על עיקר הוא איננו כמו הרבה לא על איש ישים עוד (איוב לד כג) שישים עליו כפי חטאיו ולא יותר והנכון בעיני כי כבר היו עיני ישראל כבדים קצת מזוקן וכשבא יוסף במרכבת המשנה ועל פניו המצנפת כדרך מלכי מצרים לא היה ניכר לאביו וגם אחיו לא הכירוהו לפיכך הזכיר הכתוב כי כאשר נתראה אל אביו שהביט בו והכירו נפל אביו על צוארו ובכה עליו עוד כאשר יבכה עליו תמיד עד היום הזה כשלא ראהו ואחר כך אמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך ודבר ידוע הוא מי דמעתו מצויה אם האב הזקן המוצא את בנו חי לאחר היאוש והאבל או הבן הבכור המולך ואל תחוש בעבור אמרו ויאמר ישראל כי ממנו ידבר ויחזור ויזכיר שמו וכן (לעיל מא מח-ט) ויקבוץ את כל אוכל שבע שנים וגוי' וליוסף יולד שני בנים וכן במקומות רבים תמיד בתורה ובמקרא (הרמב"ן)

ספורנו וירא אליו. מתוך עבדיו הסובבים אותו ולא המתין שיבא אביו אליו אל המרכבה: (ספורנו)

דעת זקנים ויעל לקראת ישראל. פי' עליה היתה לו על שהלך לקראת אביו לכבודו. ד"א לכך נאמר ויעל לפי שארץ גשן גבוה מארץ מצרים לפי שהיא עומדת בגבול ארץ ישראל שנאמר גשן וחולון וגילה. ולפי שהלך יהודה בשביל אביו אצל יוסף להורות לפניו גשנה זכה ונפלה בחלקו וגשן נתן פרעה לשרה אמנו ולכך בחרו בה ישראל ונפלה בחלקם ולא ערערו בה מצרים: (דעת זקנים)

ל ויאמר ישראל אל-יוסף אמותה הפעם אחרי ראותי את-פניך כי עודך חי:

אונקלוס ואמר ישראל ליוסף אלו אָנָא מְאִית זְמָנָא הָדָא מְנַחֵם אָנָא בְּתֵר דְּחַזִּיתִי נֵת אֶפְיָךְ אַרְי עַד קָעַן אֶתְּ קַיָּם: (אונקלוס)

יונתן ואמר ישראל ליוסף אין מִיִּתְנָא בְּהָדָא זְמָנָא מְתַנַּחֵם אָנָא דִּי בְּמִיתוּתָא דְּמִיִּתִּין בְּהָ צְדִיקָא אָנָא מִיִּית בְּתֵר דְּחַמִּית סִבְר אֶפְיָךְ אַרוּם עַד כְּדוֹן אֲנִתְּ קַיָּם: (תרגום)

רש"י אמותה הפעם. פשוטו כתרגומו. (ה) ומדרשו, סבור הייתי למות שתי מיתות. בעולם הזה ולעולם הבא, שנסתלקה ממני שכניה, והייתי אומר שיתבעני הקב"ה מיתתך, עכשיו שעודך חי, לא אמות אלא פעם אחת: (רש"י)

שְׁפָתַי חֲכָמִים (ה) כְּלֹמֵר לֹא שְׁזִיקָא לְמוֹת מֵאַחַר שְׁזָכָה לְרֵאוֹת פְּנֵי כָּפֵי הַמּוֹזֵן
מִמֶּנּוּ, לְדַלְרֵבָה מֵאַחַר שְׁזָכָה לְרֵאוֹת פְּנֵי רֵאוֹי לְהַתְּפַלֵּל שִׁיחִיָּה כְּדֵי לְשָׁמוֹחַ עִם בְּנוֹ
כִּימֵי עֲנוּיִין: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אֹר חַיִּים וַיֹּאמֶר וְגו' אֲמוֹתָה הַפְּעַם וְגו'. טַעַם אֹמְרוֹ הַפְּעַם פִּירוֹשׁ לֵהִיּוֹת שֶׁאִמְרָא
(וַיֵּשֶׁב לִי"ז) כִּי אֲרַד אֶל בְּנֵי אֲבֵל שֶׁאֹלָה עֵתָה אִמְרָא לֹא אֲרָאָה הַשַּׁחַת:

עוֹד נֵרָאָה לּוֹמֵד בְּדַקְדּוֹק אֹמְרוֹ **כִּי עוֹדֵךְ חֵי** וְלֹא הַסְּפִיק לּוֹמֵר אַחֲרַי רֵאוֹתַי פְּנִיךָ
וְהַדְּבַר מוֹבֵן כִּי חֵי הוּא. גַּם צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה לֹא אִמְרָא יַעֲקֹב כֵּן כְּשֶׁבִשְׂרוּהוּ הָאֲחִים
כִּי יוֹסֵף חֵי וּמִצִּינוֹ שֶׁהָאֲמִין כְּשֶׁרָאָה הָעַגְלוֹת (מ"ה) וְתַחֲי רֹחַ וְגו' וּמָה דְבַר חֲדָשׁ
רָאָה:

אֲכַן כּוֹוֹנֵת דְּבַרֵי יַעֲקֹב הֵם כִּי הֵגַם שֶׁנִּתְבַּשֵּׁר כִּי עוֹדֵנוּ חֵי זֶה הוֹעִיל לְדַעַת שִׁישְׁנוּ
בְּמִצִּיאוֹת אֲבֵל עַדִּיין לְבוֹ דוּי עֲלֵיו לְצַד הַיּוֹתוֹ בֵּין הָאֲמוֹת שֶׁפֵּל עֵבֶד מוֹשְׁלִים אִם
עוֹדֵנוּ בְּצַדְקוֹתוֹ וְלֹא כִּהְתָה עֵינּוּ וְלֹא נִס לִיחּוֹ, אִם לְצַד הַיּוֹתוֹ מוֹבְדֵל מִמֶּנּוּ וְנִתּוֹן
תּוֹךְ הַקְּלִיפּוֹת וּבִפְרֵט טוֹמֵאת מִצְרַיִם, וּמָה גַּם לְצַד מָה שֶׁעֲבָרוּ מֵרוֹחַ הַקּוֹדֵשׁ
שֶׁאִמְרָא (ל"ז) טְרוּף טוּרֵף יוֹסֵף חֵיָה רַעָה אֲכַלְתָּהּ, (ב"ר פ' פ"ד) וְדַבֵּר יָדוּעַ הוּא כִּי
הַצְּדִיקִים יוֹתֵר יַחֲפָצוּ בְּהַעֲדֵר הַבֵּן בְּהַיּוֹתוֹ בֵּן מִבֵּישׁ וּמָה גַּם יַעֲקֹב הַצְּדִיק, אֲשֶׁר
עַל כֵּן לֹא הִיתָה שֶׁמִּחְתּוֹ שְׁלִימָה מִסְּפָק זֶה עַד וִירָא אֲלֵיו וְהַכִּיר בּוֹ בְּפִנּוּי כִּי הַכְּרַת
הַפְּנִים תַּעֲנֶה בְּאִישׁ, וְכִמוֹ כֵּן מִצִּינוֹ לְצַדִּיקִים שְׁלֵמִים וְכֵן רַבִּים שֶׁהַכִּירוּ בְּרוֹשׁם
הַפְּנִים מַעֲשֵׂה אָדָם וּמִכֵּל שֶׁכֵּן יַעֲקֹב אֲבִינוּ שִׁיכִיר, לְזֶה כְּשֶׁהַכִּיר בּוֹ אִמְרָא אֲלֵיו
אֲמוֹתָה הַפְּעַם פִּירוֹשׁ הַפְּעַם הַזֹּאת בְּרֵאוֹתֵךְ וְלֹא מִקּוֹדֵם כְּשֶׁנִּתְבַּשֵּׁרְתִי, וְהַטַּעַם
אַחֲרַי רֵאוֹתַי פְּנִיךָ וְהַכְּרַתִּי בְּהֵם שֶׁעוֹדֵךְ חֵי פִּי צְדִיק כְּמִקּוֹדֵם וְלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּיוֹקֵנְךָ
מִכְּמוֹת שֶׁהִיָּה אֲלֵא עוֹדֵךְ חֵי כִּי הַצְּדִיקִים קְרוּיִים חַיִּים (בְּרַכּוֹת יח.). וְנִכּוֹן: (אֹר
הַחַיִּים)

סְפוּרָנוּ אֲמוֹתָה הַפְּעַם. מִצְרוֹת אַחֲרוֹת נוֹשַׁעְתִּי וְאַחַר הַתְּשׁוּעָה מֵהֶם אֲפַפּוֹ עֲלֵי
רַעוֹת עֵתָה בְּזֹאת הַפְּעַם שֶׁנוֹשַׁעְתִּי מִצְרַתְךָ אַחֲרַי רֵאוֹתַי אֵת פְּנִיךָ יֵהִי רִצּוֹן שֶׁאֲמוֹת
בְּזֹאת הַתְּשׁוּעָה וְלֹא יוֹסִיף עֲצַב עִמָּה: (סְפוּרָנוּ)

כִּלֵּי יֶקֶר אֲמוֹתָה הַפְּעַם. לְפִי שֶׁקּוֹדֵם זֶה הָיוּ חַיִּים חַיִּי צַעַר וְהָיָה חֲשׁוֹב כְּמֵת בְּחַיִּיו
כִּאִילוֹ כִּבֵּר מֵת וְעֵבֶר מִן הָעוֹלָם, אֲבֵל עֲכָשִׁיו שֶׁנִּאֲמַר וְתַחֲי רֹחַ יַעֲקֹב אֲבִיהֶם
שֶׁנַּעֲשֶׂה אִישׁ חֵי, מַעֲתָה יֵהִיָּה מַעֲוֹתָד אֶל הַמִּיתָה וְרַק פַּעַם אַחַת וְלֹא הִרְבָּה מִיִּתּוֹת,
כִּי הַחֲשׁוֹב כְּמֵת מִחֲמַת חַיִּי צַעַר דּוֹמָה כִּאִילוֹ בְּכֹל יוֹם הוּא מֵת, וְכֵן נֹאמַר וַיַּחֲי
יַעֲקֹב בְּאַרְץ מִצְרַיִם י"ז שָׁנָה וַיְהִי יָמֵי חַיָּיו קַמִּי"ז שָׁנָה, כִּי עֵי חַיִּי שְׁלוּהָ שֶׁהִיָּה לוֹ
בְּאוֹתוֹן י"ז שָׁנִים הִיָּה דּוֹמָה לְמַפְרַע כִּאִילוֹ חֵיָה כֹּל קַמִּי"ז שָׁנִים חַיִּים נַעֲיֵמִים
הַקְּרוּיִן חַיִּים בְּאֵמֶת. (כִּלֵּי יֶקֶר)

**[לֹא] וַיֹּאמֶר יוֹסֵף אֶל-אָחִיו וְאֶל-בְּיַת אָבִיו אֲעֹלָה וְאֶגִּידָה לְפָרְעֹה וְאֶמְרָה אֲלֵיו
אָחִי וּבֵית-אָבִי אֲשֶׁר בְּאֶרֶץ-כְּנָעַן בָּאוּ אֵלַי:**

אוֹנְקְלוֹס וַיֹּאמֶר יוֹסֵף לְאָחֻוְהִי וּלְבֵית אָבוֹהִי אֲסַק וְאֶחָיו לְפָרְעֹה וַיֹּאמֶר לָהּ אָחִי
וּבֵית אָבִי אָבָא דִּי בְּאַרְעָא דְכְּנַעַן עֲלֵנוּ לְוֹתֵי: (אוֹנְקְלוֹס)

יונתן וְאָמַר יוֹסֵף לְאָחוּי וּלְבֵית אָבוּי אֵיֶסֶק וְאֶתְנִי לְפָרְעָה וְאֵימַר לִיָּה אַחִי וּבֵית אָבִי דְבָאֲרָעָא דְכָנְעָן אֶתּוּ לְוֹתִי : (תרגום יונתן)

רש"י וְאֵמַר לִיָּה אַחִי וּבֵית אָבוּי וְעוֹד אֹמֵר לוֹ (ו) וְהֵאֲנִיִּים רוּעֵי לֶאֱנִי וְגוֹ': (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דעתו של רש"י שלא תאמר הואיל וכתיב (פ' ל"ב) והאנשים רועי לאן וגו', שדבר בלתי נפשיה הוא ולאחיו אמר כן והאנשים וגו', כולו לומר אנשים אחרים, אבל לא לפרעה, לכך פירש ועוד אומר לו דבר זה והאנשים וגו', ודייק מכפל לשון ואגידה ואומרה: (שפתי חכמים)

ספורנו אעלה ואגידה. שמלאכתכם היא מרעה הצאן מבלתי שאשאל ממנו אז שיתן לכם ארץ גושן כדי שיאמין כשתאמרו לו שזאת מלאכתכם ולא יחשוב שתאמרו כן כדי שיתן לכם ארץ גושן: (ספורנו)

דעת זקנים אעלה ואגידה לפרעה. וכי ארץ מצרים עומדת בהר שאמר אעלה אלא עד עכשיו כשהיה מדבר עם אביו ירד מן המרכבה לכבודו ועכשיו אמר אעלה על המרכבה שלי ואלך ואגידה לפרעה: (דעת זקנים)

לב וְהָאֲנָשִׁים רְעֵי צֹאן כִּי-אֲנָשִׁי מִקְנֶה הָיוּ וְצֹאֲנָם וּבְקָרָם וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם הִבִּיאוּ:

אונקלוס וְגִבְרִיָּא רְעֵי עֲנָא אֲרִי גְבְרִי מְרִי גִיתִי הָוּ וְעִנְהוֹן וְתוֹרְהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אֲבִיתָאוּ: (אונקלוס)

יונתן וגוֹבְרִיָּא רְעֵינִי דְעֲנָן אֲרוּם גוֹבְרִי מְרִי גִיתִי הָוּ וְעִנְהוֹן וְתוֹרְיָהוֹן וְכָל דִּילְהוֹן אֲבִיתָאוּ: (תרגום יונתן)

הרמב"ן והאנשים רעי צאן כי אנשי מקנה היו. אמר להם שהם רועים אבל לא שירעו בהמות של אחרים כי גם בשל עצמם יש להם עבדים ובני בית ירעו אותם אלא שעשרם במקנה וזה טעם כי אנשי מקנה היו והיה להם עושר ועבודה רבה מאד במקנה רב אשר להם כי לא רצה להזכיר רק לכבוד (הרמב"ן)

כלי יקר והאנשים רועי צאן כי אנשי מקנה היו. יש לדקדק למה הוצרך ליתן טעם לדבריו כי אנשי מקנה היו, יהיו אנשי מקנה או לא סוף סוף רועי צאן המה, ועוד שאמר כי יקרא אליכם פרעה ואמר מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך, יותר היה נכון שיאמרו רועי צאן היו עבדיך, כי דווקא רועי צאן תועבת מצרים המה אבל לא אנשי מקנה וכי פרעה לא היה לו מקנה, ועוד קשה כי המה שינו ולא אמרו כאשר צוה להם יוסף כי השיבו לפרעה רועי צאן היו עבדיך, ועוד גם אבותינו מיותר, וכי שאלם על מעשה אבותיהם.

וביאור הדבר הוא, שתכלית כל הדברים הללו היה כדי שירחיקם פרעה מעליו ויושיבם בארץ גושן, אע"פ שגם לפרעה היה צאן ובקר ורועים מכל מקום היו רועי מצרים נוהגין כבוד במין הצאן לכבוד מזל טלה אשר בו שמו כסלם, והכבוד

הוא לרעות אותן במרעה שמן וטוב כר נרחב ושלא להכותם במקלות, אבל שאר אומות אינן נוהרים בזה ע"כ תועבת מצרים כל רועי צאן. לפיכך כשאמר יוסף לפרעה והאנשים רועי צאן כדי שירחיקם מעליו הוצרך ליתן טעם של התנצלות שלא יחשוד אותם שלכך בחרו אומנות הרעיה כדי להקהות שיני כל המאמינים במזל טלה בראותם הצאן אשר יעבור תחת השבט מוכה ומעונה, על כן נתן טעם כי אנשי מקנה היו שכך קרה להם שכל עיקר רכושם היה המקנה על כן בחרו להם אומנות הרעיה. (כלי יקר)

[לג] וְהִיא כִּי-יִקְרָא לָכֶם פְּרָעָה וְאָמַר מַה-מַּעֲשִׂיכֶם:

אונקלוס ויהי ארי יקרי לכוון פרעה וימר מה עובדיכון: (אונקלוס)

יונתן ויהי ארום יקרי לכוון פרעה וימר תנון לי מה עובדיכון: (תרגום יונתן)

כלי יקר והיה כי יקרא לכם פרעה. יש לחוש שלכך הוא קורא אתכם כדי לבחור בכם אנשים למלחמתו לפיכך כשישאל לכם מה מעשיכם ואמרתם אנשי מקנה היו עבדיך, ולא תאמרו לו בפירוש שאתם רועי צאן כי תועבת מצרים כל רועי צאן, ואינו מדרך המוסר לדבר דבר שהוא נתעב בעיני המלך והס להזכיר לפניו בפירוש דבר שהוא כנגד דתו, דאל"כ למה לא נתן יוסף טעם זה על דברי עצמו שאמר שהם רועי צאן וטעמו כי תועבת מצרים כו', אלא אדרבה שזה נתינת טעם על שלא צוה להם לומר שהם רועי צאן, אמנם המלך יבין מעצמו מאחר שאנשי מקנה אתם ודאי כולכם רועי צאן, וכדי שלא יבקש מכם להחליף מלאכת הרעיה באומנות דבר אחר, על כן תאמרו מנעורינו ועד עתה לא הורגלנו בשום אומנות אחרת כי אם בזה, וכדי שלא יאמר שמנעוריתם בחרתם באומנות זו להכחיש דעת המאמינים במזל טלה, ע"כ תאמרו גם אבותינו מעולם קודם שנתפשטה אמונה זו בעולם, אבל יוסף רצה לומר בפירוש אל פרעה כי המה רועי צאן, כי כך אמר תחילה שהוא רוצה לומר לפניו והאנשים רועי צאן כי אליו יתכן לומר בפירוש כן כדי שירחיק אתכם מעליו, אבל לכם לא יתכן לומר בפירוש לפניו דבר שיגרם ההרחקה, אלא הוא יבין זה מכלל דבריכם.

ולסוף הוחלפה השיטה, שיוסף לא אמר לפני פרעה כי המה רועי צאן, ואחיו אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך לפי שראה שפרעה לא שלח אחריהם לקרא אותם ולא היה חושש פן יקח מהם הגבורים למלחמתו, על כן לא הוצרך הוא להזכיר כי רועי צאן המה, והמה אמרו בפירוש רועי צאן עבדיך כדי שירחיקם מעל גבולו כאמור, כי כך התנה יוסף שאחד מהם יאמר בפירוש כי המה רועי צאן, ואחד יאמר סתם אנשי מקנה או הוא או אחיו, דאל"כ למאי נפקא מינה הגיד יוסף לאחיו מה שרוצה לדבר בפני פרעה, אלא כך אמר יוסף לאחיו, אם אני אדבר בפירוש שרועי צאן אתם אזי די כשתאמרו אתם אנשי מקנה, כי אינו מדרך המוסר להזכיר שני פעמים רועי צאן כי הוא נגד דתו, ואם אני לא אומר בפירוש רועי צאן אז אתם תאמרו בפירוש, וכך היה לסוף ובזה הותרו כל הספיקות. (כלי יקר)

[לד] וְאָמַרְתֶּם אַנְשֵׁי מִקְנֵה הַיּוֹ עֲבָדֶיךָ מִנְעוּרֵינוּ וְעַד-עֵתָה גַם-אֲנַחְנוּ גַם-אֲבֹתֵינוּ בְּעֵבֹר תִּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן כִּי-תוֹעֲבַת מִצְרַיִם כָּל-רָעָה צָאן:

אונקלוס וְתִמְרוֹן גְּבֵרִי מְרִי גִיתִי הוּוּ עֲבָדֶיךָ מֵעוֹלָמְנָא וְעַד כְּעוֹן אֶף אֶנְחָנָא אֶף אֲבִהֶתְנָא בְּדִיל דִּי תִיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגִשְׁוֹן אֶרֶי מְרַחֲקִין מִצְרָאִי כָּל רְעֵי עֲנָא : (אונקלוס)

יונתן וְתִמְרוֹן מְרִי גִיתִי הוּוּ עֲבָדֶיךָ מִטְּלִייתְנָא וְעַד כְּדוֹן בְּגִין דְּתִיתְבוּן בְּאַרְעָא דְגִשְׁוֹן אֶרֶם מְרַחֲקִין מִצְרָאִי כָּל רְעֵי עֲנָא : (תרגום יונתן)

רש"י **צעבור תשבו בארץ גשן.** והיא כריכה לכם, שהיא ארץ מרעה, וכשתאמרו לו שאין אתם בקיאים במלאכה אחרת, ירחיקכם מעליו ויוסיבכם פס: **כי תועבת מצרים כל רעה לאן.** לפי שהם להם (ז) אלהות: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לפי שהם יודעים שהרועים רועי הלאן יודעין הווייתן לפי שהם תמיד אלכין, הלכך יודעין שאין בהם ממש הלכך שונאים כל רועי לאן, אי נמי לשון תועבה שזקרא הוא לשון עבדות אלילים, כלומר שהמצרים נוהגים כבוד גדול ברועי לאן והם נחשבים בעיניהם כעבדות אלילים עלמה, משום הכי יוסיב אותם במיטב **הארץ:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **כי תועבת מצרים כל רועה צאן.** לאות כי בימים ההם לא היו המצרים אוכלים בשר. ולא יעזבו אדם שיזבח צאן כאשר יעשו היום אנשי הודו. ומי שהוא רועה צאן תועבה היא שהוא שותה החלב. ואנשי הודו לא יאכלו ולא ישתו כל אשר יצא מחי מרגיש עד היום הזה: (אבן עזרא)

דעת זקנים **כי תועבת מצרים וכו'.** מאוסים היו רועי צאן בעיניהם כי הצאן היה דבר מאוס לאכילה כמו שמאוסין העזים לאכילה בהרבה מקומות. וכן לא יוכלון לאכול את העברים לחם כי תועבה היא למצרים מאוסין היו אנשי עבר הנהר בעיניהם ולכן קשה להם לאכול עמהם וכן הן נזבח את תועבת מצרים לעיניהם נזבח בפניהם מה שהוא מאוס להם ולא יסקלונו יהרגונו לא נאמר אלא יסקלונו. ד"א שמעתי כי תועבת מצרים כל רעה וזן עצמו מן הצאן ואוכל אותם כי היא ע"ז שלהם ידועה מלשון הרעה אותי דמתרגמינן דזן יתי: (דעת זקנים)

בראשית פרק-מז

[א] וַיְבֹא יוֹסֵף וַיִּגְדַּל לְפָרְעָה וַיֹּאמֶר אֲבִי וְאֶחָי וְצֹאנָם וּבְקָרָם וְכָל-אֲשֶׁר לָהֶם בָּאוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן וְהֵגַם בְּאֶרֶץ גִּשְׁוֹן:

אונקלוס וַאֲתָא יוֹסֵף וְחֻי לְפָרְעָה וַאֲמַר אֲבָא וְאֶחָי וְעִנְהוֹן וְתוֹרְהוֹן וְכָל דִּי לְהוֹן אֲתוּ מֵאַרְעָא דְכְנַעַן וְהָא אֲנוֹן בְּאַרְעָא דְגִשְׁוֹן : (אונקלוס)

יונתן וְאֶתָּא יוֹסֵף וְתַנִּי לְפָרְעָה וְאָמַר אָבִיא וְאֶחִי וְעַנְהוֹן וְתוֹרִיהוֹן וְכָל דְּלֵהוֹן אֶתּוּ
מֵאַרְעָא דְכְנַעַן וְהָא אֵינּוֹן בְּאַרְעָא דְגִשְׁוֹן : (תרגום יונתן)

אבן עזרא בארץ גושן. כלל. בארץ רעמסס פרט והעיין נח. ולפי דעתי כי רעמסס
פתוח העין איננה שהיו דרים שם ישראל כי מערי מסכנות פרעה היתה : (אבן עזרא)

אור החיים אבי ואחי וגו'. פירוש כאשר צוית עליהם עשות. והנם בארץ גושן כמו
שאמרת (מ"ה) ואתנה לכם את טוב ארץ מצרים, וארץ גושן בערך מרעה המקנה
היא טוב ארץ מצרים, אבל האחים בדברם לפני פרעה לא באו בטענה כאשר
אמרת אלא כמתחנן על דבר טוב, ואמרו (ד') לגור וגו' כי אין מרעה וגו' ועיין
בסמוך : (אור החיים)

[ב] וּמִקְצֵה אָחִיו לִקַּח חֲמִשָּׁה אָנָשִׁים וַיֵּצְגוּם לִפְנֵי פַרְעֹה :

אונקלוס ומקצת מן אחוהי דבר חמשה גברין ואקימנון קדם פרעה : (אונקלוס)

יונתן ומקצת אחוי דבר חמשה גוברין זבלון דן ונפתלי גד ואשר ואקימינון קדם
פרעה : (תרגום יונתן)

רש"י ומקלה אחיו. מן הפחותים שבהם לגבורה, שאין נראים גבורים, שאם יראה
אותם גבורים, יעשה אותם אנשי מלחמתו. ואלה הם, ראובן, שמעון, לוי, יששכר,
וזבימון, אותן שלא כפל משה שמותם כשזכרן, אבל שמות הגבורים כפל. וזאת
ליהודה שמע ה' קול יהודה, ולגד אמר צרוך מרחיב גד, ולנפתלי אמר נפתלי,
ולדן אמר דן, וכן לזבולון, וכן לאשר. זהו לשון צראשית רבה (פ"ה, ד). שהיא אגדת
ארץ ישראל, אבל בגמרא צבליה שלנו מצינו, שאותן שכל משה שמותן הם
החלשים, ואותן הביא לפני פרעה, ויהודה שהוכפל שמו, לא הוכפל משום חלשות,
אלא טעם יש בדבר, (ח) כדאיתא צבא קמא (פ"ג). וצבאיתא דספרי שנינו בזאת
הצרכה כמו בגמרא שלנו : (רש"י)

שפתי חכמים (ח) כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר היו עלמותיו של יהודה
מגולגלין בארון וכו', והביאו רש"י בזאת הצרכה (דברים ל"ג ז' ד"ה וזאת) : (שפתי חכמים)

בעל הטורים ומקצה אחיו לקח. בגימטריא זה החלשים : (בעל הטורים)

ספורנו ומקצה אחיו לקח. כדי שיבין פרעה מדבריהם ומענינם שהם בעלי
מלאכת מרעה הצאן בלבד : (ספורנו)

דעת זקנים ומקצה אחיו לקח חמשה אנשים פירש"י מן הפחותים שבהם. וכן
ה' אנשים בגימטריא חלשיים שבה"ן חס"ר אח"ד : (דעת זקנים)

[ג] וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-אֶחָיו מֵה-מַּעֲשֵׂיכֶם וַיֹּאמְרוּ אֶל-פְּרָעָה רַעֵה צֵאן עַבְדֶּיךָ
גַם-אֲנִינֹו גַם-אֲבוֹתֵינוּ:

אונקלוס וַאֲמַר פְּרָעָה לְאֶחָוֵהִי מָה עֹבְדִיכֹון וַאֲמָרוּ לְפְרָעָה רַעִי עֲנֵא עַבְדֶּיךָ אֶף
אֲנַחְנָא אֶף אֲבָהֵתְנָא: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר פְּרָעָה לְאֶחָוִי דְיוֹסָף מָה עֹבְדִיכֹון וַאֲמָרוּ לְפְרָעָה רַעִי עֲנֵא הוּוּ עַבְדְּךָ
אֶף אֶן אֶף אֲבָהֵתְוּ: (תרגום יונתן)

[ד] וַיֹּאמְרוּ אֶל-פְּרָעָה לְגֹזֵר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כִּי-אֵין מְרַעָה לְצֵאן אֲשֶׁר לְעַבְדֶּיךָ כִּי-
כַבֵּד הָרָעַב בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְעַתָּה יִשְׁבוּ-גַא עַבְדֶּיךָ בְּאֶרֶץ גִּשְׁוֹן:

אונקלוס וַאֲמָרוּ לְנֹת פְּרָעָה לְאִתּוֹתְבָא בְּאֶרְעָא אֲתִינָא אַרִי לִית רַעִיָא לְעֵנָא דִּי
לְעַבְדֶּיךָ אַרִי תְקִיף כְּפָנָא בְּאֶרְעָא דְכְנָעַן וּכְנָעַן יִתְבוּן כְּעַן עַבְדֶּיךָ בְּאֶרְעָא דְגִשְׁוֹן:
(אונקלוס)

יונתן וַאֲמָרוּ לְפְרָעָה לְאִיתוֹתְבָא בְּאֶרְעָא אֲתִינָא אַרוּם לִית אֲתֵר בֵּית רַעִיָא לְעֵנָא
דְלְעַבְדֶּיךָ אַרוּם תְּקִיף כְּפָנָא בְּאֶרְעָא דְכְנָעַן וּכְדוּן יִתְבוּן כְּעַן עַבְדֶּיךָ בְּאֶרְעָא דְגִשְׁוֹן:
(תרגום יונתן)

הרמב"ן **לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך.** אני תמה בטעם הזה
שאמרו לו כי גם במצרים אין מרעה כי כבד הרעב בארץ מצרים כמו בארץ כנען
או יותר כי עליה היתה עיקר הגזירה ואולי אמרו כי בארץ כנען מפני כובד הרעב
יאכלו האנשים עשב השדה ולא ישאירו מחיה לבהמה אבל בארץ מצרים יש בה
שבר יחיו בה האנשים ותשאר בה מרעה מעט ויתכן שהיה בארץ מצרים מרעה
מעט באחו מפני היאורים והאגמים (הרמב"ן)

[ה] וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-יֹוסֵף לֵאמֹר אֲבִיךָ וְאֶחָיךָ בָּאוּ אֵלַיךָ:

אונקלוס וַאֲמַר פְּרָעָה לְיוֹסֵף לְמִימְרָא אֲבוּךָ וְאֶחָיךָ אָתוּ לְוֹתְךָ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר פְּרָעָה לְיוֹסֵף לְמִימְרָא אֲבוּךָ וְאֶחָיךָ אָתוּ לְוֹתְךָ: (תרגום יונתן)

הרמב"ן **אביך ואחיד באו אליך.** הכנסת דברים כאומר הנה שמעתי כי אביך
ואחיד באו וארץ מצרים לפניך היא והנכון בעיני שיאמר אביך ואחיד אליך באו
לשמע כבודך ועליך השליכו יהבם ראה שתעשה עמהם טובה כי עליך הדבר ויש
לא ל

אור החיים **ויאמר פרעה וגו' לאמר וגו'.** צריך לדעת כוונת אומר **לאמר**, גם קשה
אומר **אביך וגו' באו אליך** הרי זה בא ללמד ונמצא למד בדבר עצמו שלימד:

אכן תמצא כי פרעה בדברו אל יוסף ענין אחיו שיקחו את אביהם ויבואו אמר
(מ"ה י"ז) אמור אל אחיד זאת עשו וגו' וקחו את אביכם וגו' ובואו אלי, ודבר זה

יש בו ב' משמעויות, הא' כי ידבר אליהם משם פרעה כי הוא המצווה דבר. והב' כי יוסף יאמר להם כן מפי עצמו, ופירוש זה הוא יותר צודק ממה שמצינו שאמר אחר כך (שם י"ט) ואתה צויתה וגו' ואם הכל הוא דברי פרעה לא יצטרך לומר שנטל רשיון מפרעה הלא הכל הוא דברי פרעה. והנה תמצא כשדבר יוסף אל אחיו קודם שידבר לפרעה אמר להם (מ"ו ל"א) אעלה ואגידה לפרעה וגו' אחי וגו' באו אלי הרי גילה דעתו כי הוא המצווה אותם לבא אצלו והנה באו אליו האנשים, וזה הצדיק פירוש ב'. וכאשר דבר אל פרעה לא דקדק לומר באו אלי אלא סתם אחי וגו' באו מארץ כנען וגו' זה יגיד כי ביאתם היא לפרעה ולזה מודיעו לומר קיימו דבריך וכמו שפירשתי בפסוק הסמוך לזה, אשר על כן השיב פרעה ליוסף לאמר **אביך ואחיך באו אליך** פי' שתאמר שביאת אחיך באו אליך כי אין כונתי באומרי אמור אל אחיך זאת עשו בשליחותי תדבר אליהם כי אני המצווה אלא הרשיתי אותך שתדבר אליהם משמך שיבואו אליך, וכבר הרשיתי אותך שתתן להם טוב ארץ מצרים ואם כן ארץ מצרים לפניך היא במיטב הארץ וגו'. וההפרש שבין אם יהיה הדבר במצות פרעה או על פי יוסף יש בזה לומר צד גנאי וצד שבח, צד גנאי ששלל החיוב ממנו אליהם, ועוד כי מנימוסי המלכות כשיתן מלך גדולה או הנאה לאדם אחד היא לו מתנת עולמית, ולזה אם יהיו הדברים הנאמרים מפי פרעה הנה הנם באים למאמר המלך וחיוב על המלך לסבול עולם ומיטב הארץ יותן להם נצחי במלכותו, ולזה הקפיד פרעה שלא יהיה הדבר ממנו אלא מיוסף והחיוב אליו הוא ולא על פרעה ובזה אין מתנתו עולמית כי אינו אלא שליט בארץ מצרים ואין לו שם מלכות ומתנתו תהי' קיימת כל זמן שיחפוץ המלך בה, ובזה נתכוון שלא יחשוב יוסף כי הוא צריך להם ולצורך המלכות שלח אחריהם להיותם גבורי חיל להיות חיל וחומה למלכותו לזה אמר אליו כי הוא אין לו צורך בהם:

וצד השבח הוא כי למה יצטרך להודיעו הדבר כאיש אשר אין כח בידו לעשות דבר עד שיקח רשות מאת המלך הלא כבר ניתן לו רשות בכל ועשה יעשה, והוא אומרו **באו אליך** ראוי אתה שיבואו בשבילך ובכח מאמרך ארץ מצרים לפניך היא במיטב הארץ וגו' מבלי צורך קחת רשות ממני, ולדרך זה תתפרש עוד לאמר שנתן לו רשות לומר הדברים הנאמרים אליו, והוא על דרך אומרם בפ"א ממסכת יומא (ד:) וז"ל אמר רבי מנשיא מנין לאומר דבר לחבירו שהוא בבל תאמר עד שיאמר לו אמור דכתיב וידבר ה' וגו' לאמר עד כאן, ולזה הוצרך פרעה להרשותו כי כל יקר וגדולה נאמר לו מפי פרעה, והגם שיגיע קצת פחיתות ערך פרעה באמצעות הדברים אין בכך כלום:

עוד ירמוז בתיבת **אליך** לאמר לו כי טעם הדבר שצוה להם שיבואו אינו אלא למה שנוגע לכבודו של יוסף כדי שתוכר משפחתו במצרים שלא יהיה נחשב לשפל אנשים, והגם שהוכרו אחיו ביום שהתודע אליהם עודנו בחשד שראה כת של בחורים וכינה עצמו עליהם כאמור בדבריהם ז"ל (בי"ר פ"ק) בפסוק (נ' כ"א) וינחם אותם וידבר על לבם, ובביאת אביו ואחיו יאמן הדבר, והוא אומרו **באו אליך** לצורך ולכבודך היא ביאתם: (אור החיים)

11 אָרֶץ מִצְרַיִם לְפָנֶיךָ הוּא בְּמִיטֵב הָאָרֶץ הוֹשֵׁב אֶת-אֲבִיךָ וְאֶת-אֲחִיךָ יֵשְׁבוּ בְּאָרֶץ גֹּשֶׁן וְאִם-יִדְעַת וְיִשְׁ-בְּבָם אֲנָשִׁי-חַיִל וְשִׁמְתָם שְׂרֵי מְקַנָּה עַל-אֲשֶׁר-לִי:

אונקלוס ארְעָא דְמִצְרַיִם קְדָמָךְ הִיא בְּדִשְׁפִיר בְּאַרְעָא אוֹתִיב יְת אָבוּךָ וְיְת אֲחִיךָ

יִתְבוֹן בְּאַרְעָא דְגִשְׁוֹן וְאִם יִדְעֵת וְאִית בְּהוֹן גְּבָרִין דְּחִילָא וְתִמְנִינוּן רַבְּנֵי גִיתֵי עַל דִּי לִי: (אונקלוס)

יונתן אַרְעָא דְּמִצְרַיִם קְדָמָךְ הוּא בְּבֵית שְׁפָר אַרְעָא אוֹתֵיב ית אַבְדָּךְ וְיִת אַחָדְךָ יִתְבוֹן בְּאַרְעָא דְּגִשְׁוֹן וְאִין חִפְיִמְתָּא דְּאִית בְּהוֹם גּוֹבְרִין דְּחִילָא וְתִמְנִינוּן רַבְּנֵי גִיתֵי עַל דִּידִי: (תרגום יונתן)

רש"י אֲנָשִׁי חֵיִל. בְּקִיאוֹן בְּאוֹמְנָתוֹן (ט) לַרְעוֹת לֹאֲוֹ: עַל אֲשֶׁר לִי. עַל לֹאֲוֹ (י) שְׁלִי: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) רוּחָה לְפָרֶשׁ אִין חֵיִל זֶה לִשְׁוֹן חֲסִידוֹת אוֹ לִשְׁוֹן מִמוֹן: (י) מִדְּכַתִּיב רוּעָה לֹאֲוֹ עֲבָדִיק, וְכִיוֹן שְׁלָא אֲמַרו לְפָרְעָה אֲלֵא שְׁהֵם רוּעֵי לֹאֲוֹ, וְדִלִּי מִקְנָה דְּכַתִּיב בְּקֶרֶא גַם כֵּן הָאִי עַל לֹאֲוֹ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שרי אבן עזרא שרי מקנה. כסום וכפרד: (אבן עזרא)

בעל הטורים בְּמִיטַב הָאֶרֶץ. בְּגִימְטְרִיא גּוֹשֵׁן: וְשִׁמְתָם. ב' בְּמִסּוּרָה הַכָּא וְאִידֶךָ וְשִׁמְתָם בָּאֶרוֹן. מִלְּמַד שֶׁהָיוּ מִמוֹנִים וְשָׂרִים עַל רֵאשִׁי הַחַיִּילִים וְהָיוּ שִׁמְסֵם כְּתוּבִים וְמוֹנָחִים בָּאֶרְצוֹ הַמֶּלֶךְ וְזֶה הוּא וְשִׁמְתָם בָּאֶרוֹן: (בעל הטורים)

אור החיים בְּמִיטַב הָאֶרֶץ וְגוֹי יֵשְׁבוּ בָּאֶרֶץ גּוֹשֵׁן. הִנֵּה חֵשׁ לּוֹמֵר בְּמִיטַב הָאֶרֶץ לְבַד, לְצַד שִׁיוּסָף רִמּוֹז בְּדַבְרֵיו כִּי חִפֵּץ בָּאֶרֶץ גּוֹשֵׁן יִחְשׁוּב כִּי אֵינּוּ חִפֵּץ שִׁישְׁבוּ בָּאֶרֶץ גּוֹשֵׁן מִמָּה שְׁלֵא הַסִּכִּים עַל דְּבָרָיו, וְאִם הִיא אֹמֵר יֵשְׁבוּ בָּאֶרֶץ גּוֹשֵׁן יִהְיֶה נִשְׁמַע שֶׁהוּא כְּמִסְתַּפֵּק לָהֶם בְּנִתִּינַת אֶרֶץ גּוֹשֵׁן לְבַד וְלֹא בְּטוֹב מִמֶּנָּה אִם יִכְשַׁר בְּעֵינֵי יוֹסֵף וְזֶה סוֹתֵר מֵה שֶׁקֵּדֵם בְּדַבְרֵיו (מ"ה) וְאֵתְנָה לָכֶם אֶת טוֹב אֶרֶץ מִצְרַיִם, לְזֶה אֹמֵר בְּמִיטַב וְגוֹי בָּאֶרֶץ גּוֹשֵׁן. וְזֶה שִׁיעוֹר דְּבָרָיו בְּמִיטַב הָאֶרֶץ הוֹשֵׁב וְגוֹי וְאֵנִי מוֹדִיעֶךָ כִּי אֶרֶץ גּוֹשֵׁן הִיא הַמִּיטַב. וּמִצִּינוּ שֶׁכֵּן הָעִיד הַכְּתוּב דְּכַתִּיב (פְּסוּק י"א) וַיּוֹשֶׁב יוֹסֵף בְּמִיטַב הָאֶרֶץ בָּאֶרֶץ רַעֲמֶסֶס וְגוֹי:

אוֹ יִהְיֶה שִׁיעוֹר הַכְּתוּב עַל זֶה הַדְּרָךְ בְּמִיטַב וְגוֹי וְאִם בָּחֲרוּ לָהֶם אֶרֶץ גּוֹשֵׁן יֵשְׁבוּ בָּהּ. וּבְזֶה אֵין הַחֲלֵט לּוֹמֵר כִּי הוּא זֶה מִקּוֹמָם אֲלֵא עוֹדֵם בְּשַׁעַר הָרְצוֹן אִם יֵיטֵב בְּעֵינֵיהֶם מִקּוֹם אַחַר הַרְשׁוֹת בִּידָם לְשַׁבֵּת בְּמִיטַב הָאֶרֶץ: (אור החיים)

[1] וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת-יַעֲקֹב אָבִיו וַיַּעֲמְדֵהוּ לְפָנָיו פְּרַעֲה וַיִּבְרָךְ יַעֲקֹב אֶת-פְּרַעֲה:

אונקלוס וְאִיתִי יוֹסֵף ית יַעֲקֹב אָבוּי וְאֶקִּימְנָה קְדָם פְּרַעֲה וּבְרִיךְ יַעֲקֹב ית פְּרַעֲה: (אונקלוס)

יונתן וְאִיתִי יוֹסֵף ית יַעֲקֹב אָבוּי וְאֶקִּימְנָה קְדָם פְּרַעֲה וּבְרִיךְ יַעֲקֹב ית פְּרַעֲה וְאֶמַר יְהִי רַעְוָא דְּיִתְמָלוֹן מוֹי דְּנִילוּס וְיַעֲדִי פְּפָנָא מִן עֲלְמָא בְּיוֹמָךְ: (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּזְכֹּר יַעֲקֹב. הִיא שְׁאֵילַת שְׁלוֹם, כְּדֶרֶךְ כָּל הַנִּרְחָאִים לְפָנָיו הַמְּלָכִים לְפָרְקִים שְׁלוֹדִי"ר בְּלַע"ז (גריסעו): (רש"י)

הרמב"ן **ויברך יעקב את פרעה**. היא שאלת שלום כדרך כל הנראין לפני מלכים לפרקים לשון רש"י ואינו נראה כן שאין מדרך מוסר המלוכה שישאל אדם בשלום המלך וכמו שאמרו (שבת פט) כלום יש עבד שנותן שלום לרבו אבל היה ברכה ממש שדרך הזקנים והחסידיים הבאים לפני המלכים לברך אותם בעושר ונכסים וכבוד והתנשא מלכותם וכענין שאמר הכתוב (מלכים א א לא) יחי אדוני המלך דוד לעולם ובצאתו מלפניו חזר וברך אותו ליטול רשות מלפניו ואמרו רבותינו (תנחומא נשא כו) שיעלה נילוס לרגלו (הרמב"ן)

בעל הטורים **ויעמדהו**. ב' במסורה הכא ואידך ויעמדהו לפני אלעזר הכהן. ושניהם חסרים לפי שיעקב היה זקן והיו צריכין לסומכו כדי שיוכל לעמוד וגם יהושע היה מתבייש שנעשה מנהיג לפני משה והיה ירא ממשה שמא יענישהו והיו צריכין לסומכו ולכן חסרים שלא היתה עמידתן שלימה: (בעל הטורים)

אור החיים **ויעמידהו לפני פרעה**. טעם אומרו **ויעמידהו** וגו'. אולי שהעמידו במקומו של יוסף ששם לו פרעה מקומו לפני כסאו כשאמר לו (מ"א) רק הכסא אגדל ממך, והודיע הכתוב כי יוסף העמיד אביו לפני פרעה במקום המעולה קרוב למלך:

עוד ירצה שהעמידו למול פניו כדרך המברכין ויברך יעקב וגו':

עוד ירצה להודיע כי הוצרך להעמידו לפניו לצד היות פרעה שפל אנשים צעיר קומה (מ"ק י"ח) הוצרך להכירנו לו והעמידו לפניו לומר כי הוא זה: (אור החיים)

[ח] וַיֹּאמֶר פְּרָעָה אֶל-יַעֲקֹב כָּמָה יָמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ:

אונקלוס וַאֲמַר פְּרָעָה לְיַעֲקֹב כָּמָה יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר פְּרָעָה לְיַעֲקֹב כָּמָה אֵינֹן יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֶּיךָ: (תרגום יונתן)

ספורנו **כמה ימי שני חיידך**. תמה כי לא היה דבר מצוי במצרים שיאריך אדם ימים כל כך שיגיע לפרק שהיה אז יעקב בו וגם שיבה זרקה בו: (ספורנו)

כלי יקר **כמה ימי שני חיידך**. לפי שהוגד לפרעה שכאשר בא יעקב היה הנילוס עולה לרגליו, והיה פרעה שמח על זה מאוד וחשב שכל זמן שיעקב חי יעלה הנילוס לרגליו לעולם וישקה את פני האדמה, וכאשר ראה את יעקב והנה הוא דל וכחוש ורקות בשר כמשפט הזקנים חשב פרעה שודאי הוא מופלג בזקנה והיום או מחר ימות, וא"כ במאי שמחו המצרים, כי במותו יחזור הנילוס למקומו ע"כ שאלו כמה ימי חיידך, והשיב לו ימי שני מגורי מעט ורעים, הזכיר לשון מגורי לומר שלא מחמת רוב ימים הוא כל כך כחוש ורזה כי אם מחמת פחד ומגור מסביב, כי את אשר יגרת יבא לי וכמה צרות צרורות באמתחותי עלי היו כלנה כל משך זמן ק"ל שנה מעט ורעים היו ימי חיי ולא הגיעו את שני חיי אבותי, ויש לי עוד תקוה להגיע לפרק אבא שהיה חי ק"פ שנה, אע"פ שגם המה היה להם מגור מסביב מכל מקום האריכו ימים לכך נקט לשון מגוריהם גם כלפי אבותיו. (כלי יקר)

דעת זקנים כמה ימי שני חייד. פשט לפי שראהו זקן מאד ושערות ראשו וזקנו לבנות מרוב הזקנה שאל כן והוא ענהו ימי מגורי שלשים ומאת שנה מעט ורעים כלומר מעטים הם שנותי אלא מתוך רעות שהיה לי קפצה עלי זקנה. מדרש בשעה שאמר יעקב מעט ורעים היו אמר לו הקב"ה אני מלטתך מעשו ומלבן והחזרתני לך דינה גם יוסף ואתה מתרעם על חייד שהם מעט ורעים חייד שמנין התיבות שיש מן ויאמר עד בימי מגורי כך יחסרו משנותיך שלא תחיה כחיי יצחק אביך והם ל"ג תיבות ובמנין זה נחסרו מחייו שהרי יצחק חי ק"פ שנה ויעקב לא חי אלא קמ"ז : (דעת זקנים)

ט וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל-פְּרָעָה יְמֵי שְׁנֵי מְגוּרַי שְׁלֹשִׁים וּמְאֵת שָׁנָה מְעַט וְרָעִים הָיוּ יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי וְלֹא הִשְׁיֵגוּ אֶת-יְמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבֹתִי בְיָמֵי מְגוּרֵיהֶם:

אונקלוס וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפָרְעָה יוֹמֵי שְׁנֵי תוֹתְבוֹתֵי מְאָה וְתִלְתֵּי שְׁנֵי זַעִירֵי וּבֵישֵׁן הָיוּ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי וְלֹא אֲדַבְּיִקוּ יַת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתֵי בְּיוֹמֵי תוֹתְבוֹתֵהוֹן : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יַעֲקֹב לְפָרְעָה יוֹמֵי שְׁנֵי תוֹתְבוֹתֵי מְאָה וְתִלְתֵּי שְׁנֵי קְלִילֵי וּבֵישֵׁן הָיוּ יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי דְמֹן טְלוֹיֹתֵי עֲרָקִית מִן קָדָם עָשׂוּ אַחֵי וְאִיתוֹתְבִית בְּאַרְעָא דְלָא דִּידִי וְכָדוֹן בְּעִידָן סִיבְתֵי נְחֹתִית לְאִיתוֹתְבָא הָכָא וְלֹא אֲדַבְּיִקוּ יוֹמֵי יַת יוֹמֵי שְׁנֵי חַיֵּי אֲבָהָתֵי בְּיוֹמֵי תוֹתְבוֹתֵהוֹן : (תרגום יונתן)

רש"י שני מגורי. ימי גרותי, כל ימי הייתי גר בארץ, ולא השיגו צטובה: (רש"י)

הרמב"ן מעט ורעים היו ימי שני חיי. לא ידעתי טעם הזקן אבינו מה מוסר הוא שיתאונן אל המלך ומה טעם לאמר ולא השיגו את ימי שני חיי אבותי כי אולי עוד ישיגם ויחיה יותר מהם ונראה לי כי יעקב אבינו זרקה בו שיבה והיה נראה זקן מאד ופרעה תמה על זקנותו כי אין רוב אנשי זמנו מאריכים ימים כל כך שכבר קצרו שנותם ולכן שאל לו כמה ימי שני חייד כי לא ראיתי כמותך זקן בכל מלכותי אז ענה יעקב כי ימיו שלשים ומאת שנה ואל יתמה בהם כי מעט הם כנגד שנות אבותיו שחיו יותר אבל מפני היותם רעים בעמל ואנחה זרקה בו שיבה ונראה זקן מאד (הרמב"ן)

ספורנו מעט ורעים היו ימי שני חיי. על מה שאמרת כמה ימי שני חייד אני אומר כי שני חיי היו מעט ורעים ברב טרדת מזונות ודאגות הקורות כי הימים אשר בהם יהיה האדם בצרה לא יקראו ימי שני חיים אבל ימי שני מגורי היו בין הכל מאה ושלשים שנה: ולא השיגו ימי שני חיי אבותי בימי מגוריהם. כי אבותי אעי"פ שהיו גם הם גרים בארץ לא להם מ"מ היו להם ימי חיים רבים בלתי צרות אבל שני חיי לא השיגו לשני חיי אבותי שהיו להם בימי מגוריהם: (ספורנו)

י וַיִּבְרַךְ יַעֲקֹב אֶת-פְּרָעָה וַיֵּצֵא מִלִּפְנֵי פְּרָעָה:

אונקלוס וּבְרִיךְ יַעֲקֹב יַת פְּרָעָה וַיִּנְפֹּק מִן קָדָם פְּרָעָה : (אונקלוס)

יונתן וּבְרִיךְ יַעֲקֹב יַת פְּרָעָה וַיִּנְפֹּק מִן קָדָם פְּרָעָה : (תרגום יונתן)

רש"י ויצרך יעקב. כדרך כל הנפטרים מלפני שרים, מזכרים אותם ונוטלים רשות. ומה זרחה זרכו, שיעלה (כ) נילום לרגליו, לפי שאין ארץ מזכרים שותה מי גשמים, אלא נילום עולה ומשקה, ומזכרתו של יעקב ואילך, היה פרעה זא אל נילום, והוא עולה לקרחתו ומשקה את הארץ (תנחומא ישן נשא כו.): (רש"י)

שפתי חכמים (כ) זה הוא זמדרכ תנחומא, והוא כמו ד"א שויצרך הוא זרחה זממ כמו שזמסיה זכוף, ללפירוש רחשון לאו זרחה זממ הוא, אלא כלפירוש כל הנפטרים נוטלים רשות, ומשום הכי פריך ומה זרחה זרכו, אי נמי הכל פירוש אחד הוא לזרחה זממ הוא, לדרך כל הנפטרים מלפני השרים מזכרין אותם, וזכה לומר זרחה זממ, ועל זה קאי ומה זרחה זרכו: (שפתי חכמים)

יא וישוב יוסף את-אביו ואת-אחיו ויתן להם ארצה בארץ מצרים במיטב הארץ בארץ רעמסס כאשר צוה פרעה:

אונקלוס ואותיב יוסף זת אבוהי וזת אחוהי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בדשפיר בארעא בארעא דרעמסס כמא די פקיד פרעה: (אונקלוס)

יונתן ואותיב יוסף זת אבוי וזת אחוי ויהב להון אחסנא בארעא דמצרים בבית שפר ארעא בארעא דפילוסין היכמא דפקיד פרעה: (תרגום יונתן)

רש"י רעמסס. מארץ גושן היא: (רש"י)

הרמב"ן וטעם וישוב יוסף ויתן להם ארצה וגו'. שהושיב אותם במיטב הארץ ובאחוזה שנתן להם כי לא רצה שיהיו כגרים בארץ וקנה להם בתים ונחלת שדה וכרם נתן להם וזה מרשות פרעה כי הם אמרו לגור בארץ באנו לא לדור וכשיעבור הרעב נשוב לארצנו ופרעה אמר ליוסף הושב את אביך שיושיבם כאנשי הארץ התושבים בארץ גושן (הרמב"ן)

יב ויכלל יוסף את-אביו ואת-אחיו ואת כל-בית אביו להם לפי הטף:

אונקלוס וזן יוסף זת אבוהי וזת אחוהי וזת כל בית אבוהי לחמא לפום טפלא: (אונקלוס)

יונתן וזן יוסף זת אבוהי וזת אחוי וזת כל בית אבוי לחמא לפום דמצטרך לטפליא: (תרגום יונתן)

רש"י לפי הטף. לפי הלריך (ב) לכל בני ביתם: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) כלומר דרך הטף הוא לפרר הלחם שלא לצורך, ואמר שאף לפי צורך הטף שדרכו לפרר שהוא יותר מכדי לרכו כלכל אותו, כל שכן שכלכל לפי הצורך לבני ביתם: (שפתי חכמים)

ספורנו לחם לפי הטף. אע"פ שהי' בידו להרבו' להם מזון נתן להם במדה מספקת כאמר' רז"ל (פ"ק דתעניו') בזמן שהצבור שרוי בצער אל יאמר אדם אלך אני אוכל ואשתה ושלוש עליך נפשי: (ספורנו)

יג וְלֶחֶם אֵין בְּכֹל-הָאָרֶץ כִּי-כֶבֶד הָרֶעֶב מְאֹד וַתִּלְהַ אֶרֶץ מִצְרַיִם וְאֶרֶץ כְּנָעַן מִפְּנֵי הָרֶעֶב:

אונקלוס וְלֶחֶמָא לִית בְּכָל אֶרְעָא אֶרִי תִקִּיף פְּפָנָא לַחְדָּא וְאֲשַׁתְּלַהִי עֵמָא דְאֶרְעָא דְמִצְרַיִם וְעֵמָא דְאֶרְעָא דְכְנַעַן מִן קָדָם פְּפָנָא: (אונקלוס)

יונתן וְלֶחֶמָא לִית בְּכָל אֶרְעָא אַרוּם תִּקִּיף פְּפָנָא לַחְדָּא וְאֲשַׁתְּלַהִוּ דִּיִּירֵי אֶרְעָא דְמִצְרַיִם וְדִיִּירֵי אֶרְעָא דְכְנַעַן מִן קָדָם פְּפָנָא: (תרגום יונתן)

רש"י ולחם אין בכל הארץ. חוזר לענין הראשון, (מ) לתחלת שני הרעב: ותלה. כמו ותלחה, לשון עיפות כהרגומו, ודומה לו כמתלהלה (נ) היורה זקיס (משלי כו, יח.):

שפתי חכמים (מ) דהיינו שנה ראשונה, דהא משבא יעקב למצרים כלה הרעב כדפירש רש"י בסמוך (פ' י"ט ד"ה ותו), ועל כרחך דחוזר אתחילת שני הרעב שהיה קודם שבא יעקב למצרים: (נ) שהה"א הוא תמורת האל"ף, כי אותיות אהו"י מתחלפים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ותלה. על משקל ותתע. כמתלהלה כמו כמתעתע. וטעמו כאדם שלא ידע מה יעשה: (אבן עזרא)

אור החיים ולחם אין וגו' כי כבד וגו' פירוש ולצד כובד הרעב היו אוכלים דבר מופלא וכילו הלחם והלא לראות עינינו דאבה נפשינו בשני רעב שהיו במערב שהיה אדם אחד אוכל שיעור מאכל י' בני אדם ועודנו רעב בבטנו רחמנא ליצלן: (אור החיים)

יד וַיִּלְקֹט יוֹסֵף אֶת-כָּל-הַכֶּסֶף הַנִּמְצָא בְּאֶרֶץ-מִצְרַיִם וּבְאֶרֶץ כְּנָעַן בְּשָׂבַר אֲשֶׁר-הֵם שֹׁבְרִים וַיָּבֵא יוֹסֵף אֶת-הַכֶּסֶף בְּיָתֵהּ פְּרָעָה:

אונקלוס וַיִּלְקִיט יוֹסֵף יָת כָּל כֶּסְפָּא דְאֲשַׁתְּכַח בְּאֶרְעָא דְמִצְרַיִם וּבְאֶרְעָא דְכְנַעַן בְּעִיבוּרָא דִּי אָנוּן זָבְנִין וְאִיתֵי יוֹסֵף יָת כֶּסְפָּא לְבֵית פְּרָעָה: (אונקלוס)

יונתן וּלְקִיט יוֹסֵף ית כָּל כֶּסֶף דְּאִישׁתַּפַּח בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּבְאַרְעָא דְּכַנְעַן
בְּעִיבוּרָא דְּהֵינּוּן זְבָנִין וְאַיִתֵּי יוֹסֵף ית כֶּסֶף בְּבֵית הַיִּפְתִּיקָא דְּפָרְעָה : (תרגום יונתן)

רש"י **בְּזַכַּר אֲשֶׁר הֵם שׂוֹבְרִים.** נותנין לו (ס) את הכסף: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) הוֹלָה לַפְּרֶסֶק שְׁלַח תְּאֵמֶר דְּזַכַּר הוּא לְשׁוֹן מְכִירָה, דְּחַי לְשׁוֹן מְכִירָה
הוּא הִיָּה לוֹ לְכַתּוּב בְּזַכַּר אֲשֶׁר הוּא שׂוֹבֵר, וְחַי הִיָּה קָחֵי עַל יוֹסֵף שְׂמֵכֵר לְהֵם,
אֲבָל עֲכָשִׁיו דְּכַתִּיב בְּזַכַּר אֲשֶׁר הֵם שׂוֹבְרִים קָחֵי עַל הָעַם שְׁקוּנִים הַתְּזוּאָה מִיוֹסֵף:
(שפתי חכמים)

הרמב"ן וּלְקִיט יוֹסֵף אֵת כָּל הַכֶּסֶף וְגו'. סיפר הכתוב זה וגמר הענין בכל הפרשה
להודיע מעלות יוסף בחכמה בתבונה ובדעת וכי היה איש אמונים שהביא כל
הכסף בית פרעה ולא עשה לעצמו אוצרות כסף ומטמוני מסתרים בארץ מצרים
או לשלחו לארץ כנען אבל נתן למלך הבוטח בו כל הכסף וקנה לו את האדמה
גם הגופות ומצא בזה חן גם כן בעיני העם כי השם הוא המצליח את יראיו
(הרמב"ן)

בעל הטורים **ביתה פרעה.** ב' במסורה הכא ואידך ערוב כבד ביתה פרעה. בשביל
שלא זכר הטובות שעשה לו יוסף והביא כל הכסף לביתו על זה בא העדוב תחילה
ביתה פרעה, ד"א לומר כמו שמכניסין הכסף חדר בחדר כך בא הערוב בחדר
פרעה שהיה לפני חדר בחדר: **ביתה.** תרגום מלגו: (בעל הטורים)

אור החיים וּלְקִיט וְגו'. אמר לשון לקיטה פירוש שלא נשאר מהכסף בידם ולא
כלום כי לא הניח אחריו לקט: (אור החיים)

ספורנו וּבֵא יוֹסֵף אֵת הַכֶּסֶף בֵּיתָה פְּרַעָה. שלא הורה לעצמו היתר בכל עמלו
לקחת דבר לעצמו: (ספורנו)

[טו] וַיִּתְּנֵם הַכֹּסֶף מֵאַרְץ מִצְרָיִם וּמֵאַרְץ כְּנָעַן וַיְבִאוּ כָּל-מִצְרָיִם אֶל-יוֹסֵף לְאֹמֶר
הִבָּה-לָּנוּ לָחֶם וְלָמָּה וְלָמָּה נָמוּת נִגְדָךְ כִּי אִפְסוּ כֹסֶף:

אונקלוס וְשָׁלִים כֶּסֶף מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דְּכַנְעַן וְאַתּוּ כָּל מִצְרָאֵי לְוַת יוֹסֵף
לְמִימָר הֵב לָנָא לְחֻמָּא וְלָמָּה נָמוּת לְקַבְּלָךְ אַרִי שְׁלִים כֶּסֶף: (אונקלוס)

יונתן וְשָׁלִים כֶּסֶף מֵאַרְעָא דְּמִצְרַיִם וּמֵאַרְעָא דְּכַנְעַן וְאַתּוּ מִצְרָאֵי לְוַת יוֹסֵף
לְמִימָר הֵב לָנָא לְחֻמָּא וְלָמָּה נָמוּת כָּל קַבְּלָךְ אַרְוִים שְׁלִים כֶּסֶף: (תרגום יונתן)

רש"י **אִפְסוּ.** כתרגומו **שְׁלִים:** (רש"י)

אבן עזרא וַיִּתְּנֵם. מפעלי הכפל כמו וידם השמש: (אבן עזרא)

הרמב"ן וַיִּתְּנֵם הַכֶּסֶף מֵאַרְץ מִצְרַיִם וּמֵאַרְץ כְּנַעַן וַיְבִאוּ כָּל מִצְרַיִם אֶל יוֹסֵף וְגו'.
והזכיר כי תם הכסף מארץ כנען בעבור כי מצרים בבואם אל יוסף יזכירו לו זה

כי אמרו אחרי שתם הכסף גם מארץ כנען ולא יבאו עוד אליך לשבור למה נמות
נגדך כי אפס כסף ותמיתנו חנם ותשאר התבואה בידך ואין קונה (הרמב"ן)

אור החיים ולמה נמות וגו' כי אפס כסף וגו' פירוש להיות שלא היה חפץ לקחת
בשכר התבואה כי אם הכסף ולא פרעון אחר ואשר מצד זה לקט כל הכסף
הנמצא, ועתה באו בטענה לומר למה וגו' לטעם שתם הכסף שהרי יכולין המה
לפרוע התבואה בשוה כסף ולזה השיבם יוסף שנתרצה לקחת מקניהם בעד
הלחם כיון שתם הכסף ודקדק בדבריו לומר **אם אפס כסף** וזולת זה לא יתן להם
כל עוד שיש להם לפרעו בכסף, וטעמו להעני מצרים כדי שלא יהיו אחיו דלים
בפני עשירים ולזה נתחכם שיקנו ממנו בכסף שכל עוד שהמקנה בידם מזונותם
עליהם ויצטרכו לקנות לחם להם ומזונות המקנה כי מן הסתם אין דשא ואין
עשב וצריכין לתת שעורים מאכל לבהמות לזה הניח צורכי המקנה עליהם
וישבור להם בכסף שבזה לא נשלמה שנה ראשונה עד שהורקו ונעשו כלי ריק
מכל וכשבאו אחיו היו עשירים לפני עניים והיו לכבוד ולתפארת מה שלא היה
כן אם היה מקדים לקחת מהם המקנה:

עוד נראה שיכוונו לומר שיש להם כסף אלא שאינו בנמצא להם אז וזה הוא דבר
הרגיל שבני אדם לא יהי להם מצוי תמיד כסף כי ישלחו בארץ מרחקים, והוא
אומרו **אפס** לשון מניעה ולזה טענו למה ימותו לצד שכספם במקום אחר
והשיבם כי יתנו מקניהם אם נמנע מהם הכסף וכוונתו הוא אם אמת דבריהם
שיש להם כסף אלא שאינו מצוי וזה יורה שאינו מצדיק דבריהם ואמר להם
שיתנו לו מקנה הבהמה משכון בעד הכסף עד שיגיע לפרק התקבל ואז יחזיר
להם המקנה: (אור החיים)

[טז] ויאמר יוסף הֲבוּ מִקְנֵיכֶם וְאֶתְנֶה לָכֶם בְּמִקְנֵיכֶם אִם-אֶפְסֵ כֶּסֶף:

אונקלוס וְאָמַר יוֹסֵף הָבוּ גִיתֵיכֶון וְאֶתְנֶון לְכוֹן בְּגִיתֵיכֶון אִם שְׁלִים כְּסָפָא: (אונקלוס)

יונתן וְאָמַר יוֹסֵף הָבוּ גִיתֵיכֶון וְאֶתְנֶון לְכוֹן מְזוֹן בְּגִיתֵיכֶון אִין פְּסֵד כְּסָפָא: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הֲבוּ. היה הה"א ראוי להיותו נע בפתח וחטף. **אפס כסף**. פועל עבר. כמו
כי ירא לשבת בצוער: (אבן עזרא)

[יז] וַיָּבִיאוּ אֶת-מִקְנֵיהֶם אֶל-יוֹסֵף וַיִּתֵּן לָהֶם יוֹסֵף לֶחֶם בְּסוּסֵים וּבְמִקְנֵה הַצֹּאן
וּבְמִקְנֵה הַבָּקָר וּבְחֻמְרֵים וַיְנַהֲלֵם בְּלֶחֶם בְּכָל-מִקְנֵיהֶם בְּשָׁנָה הַהוּא:

אונקלוס וְאֶיְתֵיוּ יֵת גִּיתֵיהוֹן לְוֵת יוֹסֵף וַיְהִי לְהוֹן יוֹסֵף לְחֻמָּא בְּסוּסוֹתָא וּבְגִיתֵי
עֲנָא וּבְגִיתֵי תוֹרִין וּבְחֻמְרִין וְזָנְנוֹן בְּלְחֻמָּא בְּכָל גִּיתֵיהוֹן בְּשִׁתָּא תְּהִיא: (אונקלוס)

יונתן וְאֶיְתֵיוּ יֵת גִּיתֵיהוֹן לְיוֹסֵף וַיְהִי לְהוֹן יוֹסֵף לְחֻמָּא בְּסוּסוֹנוֹן וּבְגִיתֵי עֲנָא
וּבְגִיתֵי תוֹרֵי וּבְחֻמְרָא וְזָנְנוֹן בְּלְחֻמָּא בְּכָל גִּיתֵיהוֹן בְּשִׁתָּא תְּהוּא: (תרגום יונתן)

כ"י וינהלם. כמו וינהגם, ודומה לו איז מנהל לה (ישעיה נ"א, יח.), על מי מנוחות

ספורנו וינהלם בלחם. נהלם. לאט. כענין עלות ינהל. נתן להם הלחם מעט מעט אכול ולא לשבעה כראוי בשני רעבון כאמרם (שם) המרעיב עצמו בשני רעבון נצול ממיתה משונה. וכבר אמרו חכמי הרפואה שהשובע אחר הרעב גורם חולי ממית: **בשנה ההיא**. אחר שאפס כסף והיא היתה השנה הששית לשני הדעב: (ספורנו)

[יח] ותתם השנה ההוא ויבאו אליו בשנה השנית ויאמרו לו לא נכתד מאדני כי אם-תם הפסוף ומקנה הבהמה אל-אדני לא נשאר לפני אדני בלתי אם-גוינתו: **ואדמתנו:**

אונקלוס ושלימת שתא ההיא ואתו לותה בשתא תנייתא ואמרו לה לא נכסי מן רבוני אלהין שלים פספא וגיתתי בעירא לות רבוני לא אשתאר קדם רבוני אלהין גוינתא **וארענא:** (אונקלוס)

יונתן ושלימת שתא ההוא ואתו כל מצראי לותיה בשתא תנייתא ואמרו ליה לא נכסי מן רבוני ארום אין שלים פספא וגיתתי בעירא לרבוני לא אשתאיר לנא קדם רבוני אלהו גופניו **וארעו:** (תרגום יונתן)

רש"י **בשנה השנית**. שנית לשני הרעב: **כי אם תם הכסף וגו'.** כי אשר תם הכסף והמקנה, **(ע)** וזא הכל אל יד אדוני: **בלתי אם גוינתו.** כמו אם לא **(פ)** גוינתו. (וה"ג רח"ס וכן בדפוס ישן ועיין בג"א מינצב גירסא שניה): **(רש"י)**

שפתי חכמים **(ע)** הוסיף מלת אשר במקום אם, מפני שמלת אם מורה על התנאי ואין ענין תנאי נופל כאן, והוסיף מלות וזא הכל, מפני שנראה מפשוטו שתם הכסף מיוסף, לכן הוסיף מלות וזא הכל ליד אדוני, כלומר כי כל הכסף שהיה לנו לא הולאנו אותו לשום דבר כי הכל זא ליד אדונינו: **(פ)** דבלתי זה אי אפשר לפרשו לשון אלא, וגם לשון לא, שהרי לא נתקשר עמו מלת אם, לכן פירש דלעולם לשון לא הוא, ומקרא מסורס הוא אם לא גוינתו, וזהו שנקט רש"י אם לא גוינתו היינו בלתי, **ופירושן** אלא **גוינתו:** (שפתי חכמים)

הרמב"ן **ויבאו אליו בשנה השנית**. לשני הרעב ואף על פי שאמר יוסף ועוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר (לעיל מה ו) מכיון שבא יעקב למצרים באתה ברכה לרגלו והתחילו לזרוע וכלה הרעב וכן שנינו בתוספתא דסוטה (י א) לשון רש"י וכך הוזכר בבראשית רבה (פט יא) אמר רבי יוסי ברבי חנינא שתי שנים עשה רעב כיון שירד יעקב אבינו למצרים כלה הרעב ואימתי חזרו בימי יחזקאל וכו' ואם כן לא נתקיימו דברי יוסף כפתרונו ויבא הענין לחשוד אותו בחכמתו ואולי נאמר שהיה הרעב בארץ כנען כדבר יוסף אבל במצרים ירד יעקב אבינו אל היאור לעיני פרעה ולעיני כל מצרים וראו כל עמו שעלה נילוס לקראתו וידעו כי ברכת ה' היא לרגלי הנביא ואם כן יהיה ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו לחם לפי הטף בשאר

שני השבע וכל ימי חיות אביו כי גם אחרי מות אביו אמר אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם (להלן נ כא) ועם כל זה אני תמה שאם כן לא היה החלום אמת כי הראו לו את הגזרה ולא הענין הנהיה והנעשה בהם וראיתי שם בתוספתא דסוטה אמר רבי יוסי כיון שמת יעקב אבינו חזר הרעב לישנו וכו' ועוד שנינו בספרי (עקב לח) ויברך יעקב את פרעה במה ברכו שנמנע שני הרעב אף על פי כן שלמו אחר מיתתו שנאמר ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם מה כלכול האמור להלן (פרק מה יא) בשני רעבון הכתוב מדבר אף כלכול האמור כאן בשני רעבון הכתוב מדבר רבי שמעון אומר אין זה קידוש השם שדברי צדיקים קיימין בחייהם וניטלין לאחר מיתתן אמר רבי אלעזר ברבי שמעון רואה אני את דברי רבי יוסי מדברי אבא שזה קידוש השם שכל זמן שהצדיקים בעולם ברכה בעולם נסתלקו מן העולם נסתלקה ברכה מן העולם עד כאן והנה השלים הרעב חמש השנים הנותרות ודעת רבי אברהם שהיו אלו שתי השנים לאחר בוא יעקב למצרים וכך כתב מצינו בדרש כי נסתלק הרעב בזכות יעקב גם יתכן שהיה רעב שלש שנים ולא היה כמו ד' שעברו ואין דבריו נכונים כלל כי מספר החלום ושברו ישוה כל השבע שנים ואילו היה כן יזכיר הכתוב ענינם של השנים האלה אבל על דרך הפשט לקט יוסף את כל הכסף הנמצא בארץ מצרים ובארץ כנען בחמש שנים והביא אותו אל פרעה כי איך יתכן שיתום הכסף והמקנה בשנה אחת אבל הכסף הספיק להם כל חמש שנים כי כן הדבר במנהגו של עולם ובעבור שלא נתחדש ונשתנה דבר אחד בכל אלה השנים לא ספר בהם הכתוב רק וילקט יוסף את כל הכסף וגו' ואחרי שתם הכסף ספר שבאו אל יוסף והיה זה בשנה הששית ונתן להם במקניהם לחם רק נהלם בו שיאכלו לפי חיותם ולא לשבעה ותתם השנה ההיא אשר נדר להם לנהלם בלחם בכל מקניהם והיא השנה הששית ויבאו אליו בשנה השנית לה ואמרו לו שיקנה אותם ואת אדמתם בלחם שיאכילם בשנה הזאת השביעית ואחר שתהיה הארץ לפרעה יתן להם זרע שלא תשם האדמה כי ידעו כי כלו שבע שני הרעב ויהיה להם זרע וקציר וזה טעם ויכלכל יוסף לחם לפי הטף שנתן להם בשנות הרעב כדי צרכם לחם כי לפי הטף ירמוז כן (הרמב"ן)

אור החיים לא נכחד מאדוני וגו'. קשה מה כוונתם באומרם **לא נכחד** והאיך יכולין לנכחד בדבר שעומד להתברר שאם יאמרו כי לא תם צריכין להביאו ומה היא אמנה זו שאומרים לו שלא יכחידו את הדבר. עוד צריך לדעת אומרם **כי אם** שאין להם משמעות. עוד הלא כבר אמרו לו בשנה ראשונה אפס כסף:

עוד צריך לדעת כוונת אומרם ומקנה וגו' אל אדוני. ואולי שנתכוונו לומר על זה הדרך **לא נכחד** וגו' פירוש אין לנו כסף ואנו מכחידיים אותו מאדוני כי אם האמת במה שהוא תם הכסף, וכוונתם לבל יחשדו אותם כי הענו עצמם ובאו לבקש בתורת צדקה. ואומרם **ומקנה הבהמה אל אדוני** פירוש כל מה שיש ממקנה הבהמה הוא של אדוני כי הוא לא עשה גבול למקנה אלא בדרך כלל קנה הכל כאמרו וינהלם בכל מקניהם, לזה אמרו כי לא הוצרכו לומר לא נכחד אלא בכסף שהוא דבר שיכול להטמן אבל מקנה הבהמה כל מה שיש להם הוא של אדוני בכל מקום שהם שלו הם. ואומרם **לא נשאר** וגו'. לומר שאין להם לא כסף ולא שוה כסף:

ולפי מה שפירשתי בפסוק כי אפס כסף בדרך ב' כי טענו שיש להם אלא שאינו מצוי בידם יתיישב הכתוב על נכון כי באו ואמרו לו לא יכחידו דבר ממנו כפעם ראשונה שטענו שקר שהיה להם אלא שמנע מהם לא כן הוא כי אם תם ממש פירוש נשלם ואין להם עוד כסף. ובזה ידויק למה בפעם ראשונה אמרו אפס ובפעם ב' אמרו תם:

ראוי שיטול המלך שהוא אדון הקרקע ארבע הידות ואתם החמישית אבל אני אתחסד עמכם שתטלו אתם חלק בעל הקרקע ופרעה יטול החלק הראוי לאריס אבל תהיו קנויים לו שלא תוכלו לעזוב את השדות וזה טעם מה שנדרו לו והאדמה לא תשם שלא תשם לעולם ולכך אמרו לו נמצא חן בעיני אדוני שהקלת עלינו ליטול ארבע הידות שנוכל לחיות בהם והיינו עבדים לפרעה כאשר נדרנו שנעבוד את האדמה לרצונו חסלת פרשת ויגש (הרמב"ן)

ספורנו למה נמות לעיניך. כי זה אמר שכבר תם הכסף ומקנה הבהמה והכל בא לידך ואין ראוי שתניחנו למות ברעב: (ספורנו)

[ב] וַיִּקֶן יוֹסֵף אֶת-כָּל-אֲדָמַת מִצְרָיִם לְפָרְעָה כִּי-מָכְרוּ מִצְרָיִם אִישׁ שְׂדֵהוּ כִּי-חֲזַק עֲלֵהֶם הָרָעַב וַתְּהִי הָאָרֶץ לְפָרְעָה:

אונקלוס וּקְנָא יוֹסֵף ית כָּל אֲרָעָא דְמִצְרַיִם לְפָרְעָה אַרְי זַבְיִנוּ מִצְרַיִם גְּבַר חֲקִלְיָה אַרְי תְּקִיף עֲלֵיהוֹן פְּפָנָא וַהוּת אֲרָעָא לְפָרְעָה: (אונקלוס)

יונתן וּקְנָא יוֹסֵף ית כָּל אֲרָעָא דְמִצְרַיִם לְפָרְעָה אַרוּם זַבְיִנוּ מִצְרַיִם גְּבַר חֲקִלְיָה אַרוּם תְּקִיף עֲלֵיהוֹן פְּפָנָא וַהוּת אֲרָעָא חֲלִיטָא לְפָרְעָה: (תרגום יונתן)

רש"י ותהי ותהי הארץ לפרעה. קנויה (ה) לו: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) פירוש ולא תחת ממשלתו, שגם קודם זה כן היה: (שפתי חכמים)

[כא] וְאֶת-הָעָם הָעֵבֶר אֹתוֹ לְעֹרִים מִקְצֵה גְבוּל-מִצְרָיִם וְעַד-קִצְהוֹ:

אונקלוס וַיִּת עֲמָא אַעְבֵּר יתה מְקָרִי לְקָרִי מְסִיפִי תַחֻם מִצְרַיִם וְעַד סוֹפָה: (אונקלוס)

יונתן וַיִּת עֲמָא דְמִדְיַנְתָּא אַעְבֵּר יתהוֹן לְקוּרִיַּתָּא וְעֲמָא דְקוּרִיַּתָּא אַעְבֵּר לְמִדְיַנְתָּא מִן בְּגִלְל אַחוּי דְיוֹסֵף דָּלָא יתְקָרוּן גְלוּלָאִי בְּגִין כִּן טְלִטְלִינוּן מְסִיפִיָּה תַחֻם מִצְרַיִם עַד סוֹפִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י ואת העם העביר. יוסף, מעיר לעיר, (ז) לזכרון שאין להם עוד חלק בארץ, והוסיב של עיר זו בחברתה. ולא הוסיב הכתוב לכתוב זאת, אלא להודיעך שזכו של יוסף, שנתכוין להסיר חרפה מעל אחיו, שלא יהיו קורין אותם גולים (חולין ס:): מקרה גבול מצרים וגו'. כן עשה לכל הערים אשר במלכות מצרים, (ח) מקרה גבולה ועד קצה גבולה: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) שלא תאמר פרעה הסמוך לו, כי הקונה והמעביר והנותן זרע הכל יוסף היה: (ח) פירוש שלא תאמר דוקא מקרה זה היה מחליף לקצה האחר

אבל באמצע המדינה לא היה מחליף, לכך אמר כל הערים וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואת העם העביר. העתיק כל אחד ממקומו. ויש אומרים כי על אנשי כרך מצרים דבר הכתוב שהעבירם מהמדינה לערים כדי לעבוד את האדמה: (אבן עזרא)

ספורנו העביר אותו לערים. העבירם עמו שיאמרו לו לך חזק וקנה ויחזיק בהם ובקרקע בפניהם ובהסכמת שכנים: (ספורנו)

כלי יקר ואת העם העביר לערים. פירש"י להסיר חרפה מעל אחיו שלא יאמרו גולים המה, ורחוק הוא שבעבור תועלת קטן זה יבלבל יוסף כל הארץ, ועוד שלא יקרא גולה וסורה כ"א מי שהיה לו נחלת שדה וכרם וגלה מהם, אבל יעקב לא היה תושב בשום מקום, וכל האבות היו גרים כי כבר הותחל הגרות משנולד יצחק, ולא מצינו שחששו האבות לזה. ויותר נכון לפרש כל הבלבול הלזה לפי שנאמר (דברים י"ט) ואהבתם את הגר כי גרים הייתם בארץ מצרים. כי כל מי שלא היה גר מימיו אינו מרגיש בצערו של הגר ואינו חס על נפש הגר, אבל מי שהיה בעצמו גר יודע בצערו של הגר וכל דעליה סני לחבריה לא יעבד, על כן העביר יוסף העם לערים כדי שיהיו כולם גרים בארץ לא להם כדי שירגישו בצערו של הגר, ויכול להיות שגם רש"י נתכוון לזה כי זו הוא החרפה שיחרפום לומר גולים אתם, ולו חפץ ה' בטובתכם למה אתם גולים וא"כ מותר להרע לכם, ע"כ העביר אותם יוסף לערים כדי שיוכלו להשיב להם גם אתם החליתם כמונו (ע"פ ישעיה י"ז).

דבר אחר, לכך העביר אותם יוסף לערים כי ראה שיעקב ובניו נתישבו בארץ גושן ויאחזו בה להיות להם אחוזה ונחלה בארץ, ויש לחוש כי ברוב הימים יקום מלך עריץ וידרוש מעל ספר דברי הימים של כל עיר ויושביה אשר עליו כתוב זכרון כל קרקע של מי היא, ולא ימצא לישראל שום זכות שהיה לאבותם בנחלאות ואין אחד מהם יכול לטעון קרקע זו של אבותי היתה ויגרשום ממנה, על כן העביר כולם לערים עד ששום אחד מהם לא ישב על אחוזת אבותיו ויהיו ישראל כאחד מהם כי כולם ישבו בלא חזקה. (כלי יקר)

[כב] רק אדמת הפהנים לא קנה כי חק לפהנים מאת פרעה ואכלו את-חקם אשר נתן להם פרעה על-פני לא מכרו את-אדמתם:

אונקלוס לחוד ארעא דכמרנא לא זבין ארי חלקא לכמרנא מלות פרעה ואכלין ית חלקהון די יתב להון פרעה על פן לא זבינו ית ארעהון: (אונקלוס)

יונתן לחוד ארעא דכומרנא לא זבין מן בגלל דחמון ליה זכותא בזמן דבעא רבוניה למקטליה ושיזבויה מן דין קטול וברם ארום חולקא אמר למיתיהבא להום מלות פרעה ואכלין ית חולקהון דיהב להון פרעה בגין פן לא זבינו ית ארעהון: (תרגום)

רש"י הכהנים. הכומרים, כל לשון כהן, משרת לאלהות הוא, (ח) חוץ מאותן שהם לשון גדולה, כמו כהן מדיון, כהן און: חוק לכהנים. חק, כך וכך לחם ליום: (רש"י)

שפתי חכמים (א) (נח"ט), לכל מקום שנאמר כהן סתם ולא פירש לאיזה דבר הוא כהן, מסתמא הוא כהן לאלהות, וכל שכן כשפירש כהן להסם או כהן לעוזדי כוכבים ומזלות, אבל כהן מדין (שמות ב' ט"ז), כהן און (לעיל מ"א מ"ה), שמזכיר שם המדינה או שם העיר שם שר ונשיא שלהם הוא, ולכך תרגם אונקלוס זכאון כומריא, ואילו כהן און וכהן מדין תרגם זכא לזון רבא דמדין: (שפתי חכמים)

בג ויאמר יוסף אל-העם הן קניתי אתכם היום ואת-אדמתכם לפרעה הא-
לכם זרע וזרעתם את-האדמה:

אונקלוס ויאמר יוסף לעמא הא זבניתי יתכוון יומא דין ונת ארעכון לפרעה הא לכוון
בר זרעא ונתזרעון ית ארעא: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יוסף לעמא הא קניתי יתכוון יומא דין ונת ארעכון לפרעה הא לכוון
בר זרעא ונתזרעון ית ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י הא. כמו הגה, כמו וגם אני הא לרכך זרע נתתי (יחזקאל טז, מג): (רש"י)

בעל הטורים הא. ג' במסורה הא לכם זרע על שם ונתתם חמישית לפרעה. וחדא
ביחזקאל הא דרכך בראש נתתי. על שם ואל תחמול על זקן ובחור ובתולה וטף
ונשים הרי חמשה וחדא בדניאל הא כדי פרזלא דהבא כספא חספא ונחשא. הרי
חמשה דברים: (בעל הטורים)

אור החיים הן קניתי אתכם היום. טעם אומרו היום, גם הטיל תיבת היום, בין
קנייתם לקניית האדמה. כי קנייתם הוא על ידי משיכה כדן קניית עבדים
(קידושין כב:) ובמעשה שעשה שהעביר העם לערים מקצה וגוי זו היא קנייתם,
לזה אמר הן קניתי אתכם היום פירוש במה שהעבירם אז לערים. אבל האדמה
אין זה דרך קניינה וכשהזכיר למעלה ויקן יוסף את אדמת מצרים שם נרמז כי
קנאה באחד מדרכי קנין האדמה:

ויש להעיר בדבר אחר שקנה אותם מה צורך לקניית אדמתם הלא מה שקנה
עבד קנה רבו, (פסחים פח:) ואולי כי לצד שלא היה קניינם כקנין עבדים אלא
לפרט זה לעבוד את האדמה וגוי ולתת חמישית לפרעה אין זה אלא כקנין שכיר
שלא קנה קניינו ולזה הוצרך לקנות האדמה וקנה אותה בקנין גמור כמו שגילה
הכתוב באומרו ויקן יוסף את כל אדמת מצרים וגוי כי מכרו מצרים איש שדהו,
ואם ירצה פרעה להביא פועלים ולעבוד האדמה לזכותו ולאחריותו עשה יעשה
מה שאין כן גופם של מצרים לא אמר שקנה קנין גמור. והגם שאמר הן קניתי
אתכם פירוש כקנין שכיר לדבר המוזכר בדברי יוסף הא לכם זרע וגוי. וטעמו של
יוסף כי מה יועיל באדמה אם אין עובד לזה נתחכם לקנותם לחייבם על
העבודה: (אור החיים)

ספורנו הן קניתי אתכם היום ואת אדמתכם לפרעה. ואם כן אתם עבדיו וחייבים
לעבוד את האדמה שקניתי לו והוא חייב לתת מזונותיכם והזרע לזרוע. ובזה
האופן תהיה מן הדין כל תבואת מצרים שלו. הא לכם זרע וזרעתם. אתם עבדיו

כלי יקר **הא לכם זרע.** נתן להם זרע על חמש שנים אשר היו ראוין להיות שני רעב ופסק הרעב בזכות יעקב (תוספתא סוטה י.ג.) ע"כ אמר הא לכם זרע היינו על הי שנים, והמקובלים אמרו שמן ה"א אחרונה שבשם נמשכו כל התולדות וכל דבר עושה פרי, וכדי להיות הדבר לזכרון צוה להם שיתנו החומש לפרעה וארבע ידות יהיה להם. ויש עוד רמז שכל זה היה בזכות יעקב וכמו שיעקב לא אכל מכל אשר לו כ"א ארבע ידות וחלק חמישי הפריש לגבוה, שנאמר (בראשית כח.כב) וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך, שני מעשרות ועישורא בתרא כעישורא קמא דמי והיינו החומש, כך כל האוכלים בזכותו הטיל עליהם נתינה זו שיאכלו רק ארבע ידות ויפרישו החומש, וכן בתחילת הרעב וחמש את ארץ מצרים שלקח מכולם חלק חמישי כי שם צוה ה' את הברכה כמ"ש (דברים יד.כב) עשר תעשר שני מעשרות, ובו מותר לנסות את ה' שנאמר (מלאכי ג.י) ובחנוני נא בזאת וגו'. (כלי יקר)

כד **והיה בתבואת ונתתם חמישית לפרעה וארבע הידת יהיה לכם לזרע השדה ולאכלכם ולאשר בבתיכם ולאכל לטפכם:**

אונקלוס ויהי באעולי עללתא ותתנון חד מן חמשא לפרעה וארבע חלקין יהא לכוון לבר זרע חקלא ולמיכלכוון ולאנש בתיכוון ולמיכל לטפלכוון: (אונקלוס)

יונתן ויהי באישוניה במכנוש עללתא ותתנון חומשא לפרעה וארבע חולקין יהי לכוון לבר זרעא דארעא ולמיכליכוון ולפרנוס בתיכוון ולמיכול לטפלכוון: (תרגום יונתן)

רש"י **לזרע השדה. שצכל (ב) שנה: ולאשר צנתיכם. ולאכול העבדים והשפחות (א) אשר צנתיכם: טפכם. צנים קטנים:** (רש"י)

שפתי חכמים (ב) לא צננה ראשונה לצדה. הקשה הרא"ם למה לא פירש זה לעיל גבי והיה צתבואות שצכל שנה שאז היה שב לכל הכתובים שאחריו. (נח"י), יש לומר דכאן מוכח שפיר דקאי אכל השנים, דעל שנה זו כבר אמר הא לכם לזרע וכו', ואם כן לזרע השדה למה לי, אלא על כרחך דלא עשה חוק זה לשנה ראשונה בצדה, ובשאר השנים לא יטרכו ליתן החומש, דאם כן מה איכפת ליה אם יזרעו או לא, אלא על כרחך שהחוק היה לכל שנה, ואם כן הוצרך להזהיר שיזרעו כדי שלא יגרע החומש: (ג) משום דכתיב אחר כך צהדיא לטפכם, דהיינו צנים קטנים: (שפתי חכמים)

אור החיים **חמישית לפרעה וגו'.** נתחכם לומר כי קודם כל דבר יטול פרעה חמישית הזרע ומשכחת לה שישאר בדי הידות שיעור המספיק לזרע השדה והם יצאו נקיים אף על פי כן לא יגרע מהחמישית לפרעה, אחר כך ולזרע השדה ויקדימו זרע השדה ואחר כך יטלו המה כל הנשאר אם מעט ואם הרבה:

וטעם אומרו **ולאכול לטפכם** ולא כללם לאשר בבתיכם, להיות שהטף מנתם

מרובה כנגד חלק העודף אמר ולאכל לטפכם: (אור החיים)

ספורנו והיה בתבואות. שהם שלו: ונתתם חמישית לפרעה. כי זה הוא הראוי לו מהם אחר שיפרעכם את המוטל עליו לפרוע: וארבע הידות יהיה לכם לזרע השדה. שהוא חייב לתת לכם כמו בעל השדה: ולאכלכם. ובשביל מזונותיכם שהוא חייב לתת לכם ובכן נשאר בדין החומש שלו: (ספורנו)

כה ויאמרו החיתנו נמצא-חן בעיני אדני והיינו עבדים לפרעה:

אונקלוס ויאמרו קימפתנא נשפח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (אונקלוס)

יונתן ויאמרו קימפתנא נשפח רחמין בעיני רבוני ונהי עבדין לפרעה: (תרגום יונתן)

רש"י נמלא חן. לעשות לנו זאת (ד) כמו שאמרת: והיינו עבדים לפרעה. להעלות לו המס הזה בכל שנה, (ה) לחק שלא יעבור: (רש"י)

שפתי חכמים (ד) לא שהוא התחלת ענין שהיו מבקשים למאור חן מעתה, כי אין לו טעם במקום הזה, (רא"ס): (ה) לא שיהיו עבדים קנוים לו קנין הגוף, דהא כתיב לעיל (פ' כ') ויקן יוסף את כל אדמת מצרים לפרעה, הרי שלא קנה רק אדמתם ולא אותם לעבדים: (שפתי חכמים)

אור החיים והיינו עבדים לפרעה. דקדקו לשלול כי עבדותם לפרעה ולא ליוסף:

עוד יכוונו לומר על דרך מה שפירשתי למעלה כי לא קנאם אלא לפרט עבודת האדמה, לזה אמרו והיינו עבדים בהחלט העבדות לפרעה ולא לעבודת האדמה לבד. ואולי כי לזה נתכוונו כשנדברו מצרים עם פרעה על ישראל ואמרו (שמות א') הנה עם בני ישראל רב וגוי ממנו פירוש כי אין לו שם עבדות ככולן שהיו עבדים לפרעה: (אור החיים)

בן וישם אתה יוסף לחק עד-היום הזה על-אדמת מצרים לפרעה לחמש רק אדמת הכהנים לבדם לא היתה לפרעה:

אונקלוס ושווי יתה יוסף לגזרא עד יומא הדין על ארעא דמצרים דיהון יתבין חד מן חמשא לפרעה לחוד ארעא דכמריא בלחודיהון לא הות לפרעה: (אונקלוס)

יונתן ושווי יוסף לגזרא עד יומא הדין על ארעא דמצרים לפרעה למיתב חומשא מן עללתא לחוד ארעא דכומריא בלחודיהון לא הות לפרעה: (תרגום יונתן)

אבן עזרא הכהנים. הם כדברי המתרגם ארמית: (אבן עזרא)

ספורנו וישם אותה יוסף לחוק. אחר שהראה להם שהדין כך ושאינו מקים מכס חדש דרך גזל שם את הדבר בנימוסי מצרים: (ספורנו)

[כז] וַיָּשֶׁב יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן וַיֵּאָחֲזוּ בָּהּ וַיִּפְּרוּ וַיִּרְבוּ מְאֹד:

אונקלוס ויתב ישראל בארץ מצרים בארץ דגשן ואחסינו בה ונפישו וסגיאו
לחדא: (אונקלוס)

יונתן ויתב ישראל בארץ מצרים ובנו להון בתי מדרשין ופלטין בארץ דגשן
ואחסינו בה אחסנת חקלין וכרמין ונפישו וסגיאו לחדא: (תרגום יונתן)

רש"י וישב ישראל בארץ מצרים. והיכן בארץ גשן, (ו) שהיא מארץ מצרים: ויאחזו
בה. לשון אחיזה:

חסלת פרשת ויגש: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) (ג"א), שלא תאמר שיצבו באתי ארלות במצרים ובגושן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאחזו בה. שקנו שם אחזה:

חסלת פרשת ויגש (אבן עזרא)

אור החיים וישב ישראל בארץ מצרים וגו'. צריך לדעת למה כפל לומר בארץ
מצרים בארץ גושן: עוד מה קשר ושייכות לויפרו וגו' עם וישב ישראל:

אכן יתבאר הכתוב על פי מה שכתבנו בפסוק (מ"ו ג') כי לגוי גדול וגו' כי סיבת
ירידת מצרים היא להעלות ניצוצי הקדושה אשר נתפזרו ובאו שמה, והוא אומר
וישב ישראל בארץ מצרים פירוש שהיא מקום קליפה המזוהמת, בארץ גושן
מלשון הגשה כי שמה הוגשו כל ניצוצי הקדושה באמצעות ענף הקדושה שהוא
ישראל שהוא בבחינת אבן השואבת לדומה לו. ואמר לשון יחיד רמז אל היותם
בלב מיוחד כולם ואין ביניהם פירוד ובאמצעות כן ויאחזו בה פירוש אחזו דבר
בה והם הניצוצות הנזכרים ובזה ויפרו וירבו כי כשיתרבו הנפשות יתרבו
הנולדים, ועיין מה שפירש המגיד למהרי"ק בפירוש פסוק וימת יוסף וגו' ובני
ישראל פרו וישרצו וירבו ותמצא עזר לדברינו דברי אלהים חיים:

חסלת פרשת ויגש (אור החיים)

כלי יקר וישב ישראל בארץ גושן וגו'. כל פסוק זה באשמת בני ישראל הוא מדבר
כי הקב"ה גזר עליהם כי גר יהיה זרעך, והמה בקשו להיות חושבים במקום
שנגזר עליהם גרות, כמו שדרשו אצל יעקב וישב יעקב ביקש לישב בשלוח קפצה
עליו רגזו של יוסף כו', הפסוק מאשימם על ישיבה זו שבקשו אחוזה בארץ לא
להם, ולא כך אמרו אל פרעה לגור בארץ באנו, מלמד שמתחלה לא ירדו
להשתקע שמה אלא לגור כמדריך בי דיירא ועכשיו חזרו מדבריהם, וכל כך
נשתקעו שמה עד שלא רצו לצאת ממצרים, עד שהוצרך הקב"ה להוציאם משם
ביד חזקה, ואותן שלא רצו לצאת מתו בשלשת ימי אפילה.

ואמר ויפרו וירבו מאוד, וסמיד ליה ויחי יעקב. רמז בסמיכות זה למה שארז"ל (תענית ה:): יעקב לא מת ומקשה וכי בכדי חנטו חנטיא כו' ומתרץ מקרא אני דורש אל תירא יעקב וגו' ושב זרעו מארץ שבים מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים, ומקשים כאן שלא תירץ לו כלום על וכי בכדי חנטו חנטיא כו'. וביאור הדבר כך הוא שכל מי שמניח בנים דומה כאלו אינו מת, לפי שעובר ירך אמו הוא וכרעיה דאבוה הוא וחלק מן האב כלול בבן, כשהבן בחיים אז גם חלק אביו הכלול בו בחיים ודווקא יעקב שכל מטתו שלימה וכולם צדיקים כמ"ש (עין רש"י בראשית יח.ט) כל המעמיד בן צדיק כאלו אינו מת, דווקא בן צדיק אבל בן רשע החשוב בחייו כמת כשל עוזר ונפל עוזר (ישעיה לא.ג) ואין ברא כזה מזכי אבא, לפיכך אמרו דוקא יעקב לא מת, אע"פ שחנטו חנטיא מכל מקום כשזרעו בחיים אז גם הוא חלק ממנו בחיים, ודבר זה נרמז בסמיכות זה כי על ידי ויפרו וירבו מאד והיה זרעו בחיים, לפיכך ויחי יעקב שגם הוא בחיים. (כלי יקר)

פרשת ויחי

כח ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה ויהי ימי-יעקב שני חייו שבע שנים וארבעים ומאת שנה:

אונקלוס וחי יעקב בארץ דמצרים שבע עשרי שנין והווי יומי יעקב שני חייו מאה וארבעין ושבע שנין: (אונקלוס)

יונתן ויחי וחי יעקב בארץ דמצרים שבסרי שנין והווי יומי יעקב סכום יומי מאה וארבעין ושבע שנין: (תרגום יונתן)

רש"י ויחי יעקב. למה פרשה זו סתומה, (א) לפי שכיון שנפטר יעקב אבינו, נסתמו עיניהם ולצם של ישראל מלכת השעבוד, (ב) שהתחילו לשעבד. דבר אחר, שבקש לגלות את הקץ (ג) לבניו, ונסתם ממנו צ"ר (ד, ה): (רש"י)

ספתי חכמים (א) כלומר קבלה הוא בידינו מעזרא עליו השלום שפרשת ויחי הוא תחילת פסקא ולא חדא פרשה היא עם וישב ישראל כו', ודרך פרשה סתומה שיעורה ריוח ט' אותיות, והכא כולה סתומה ואין בה ריוח כלל: (ב) רואה לפרש

שלא היה להם שעבוד ממס אלא כרת השעבוד שהיה מבקש מהם שיעבדו לו, כדלמדין במסכת סוטה (י"א:), בפרך צפה רך שהיו מעבדים אותם מתחילה צפה רך וכו': (ג) ואם תאמר לפי פירוש א' היה לו לסתום לקמן בפסוק שנכתב בו שמת יעקב, ולדבר אחר היה לו לסתום בפסוק (לקמן מ"ט א') האספו ואגידה לכם, ויש לומר דכאמלע הסדרה אינו ניכר אם נסתמה שדרכו להיות נסתם, ולא הייתי יודע הדרכות הללו, וכאן הוא מונה כל שנותיו והוי מקום מיתתו, וכן לענין גלוי הקץ דמסתמא לא היה מגלה להם הקץ אלא סמוך למיתתו, וכאן הוא מקום מיתתו כדפירש רש"י, לכן מוכח שפיר מיניה. ומהרש"ל כתב דלטעם א' קשה היה לו לסתום פרשת שמות, שהרי בפרשה זו לא הזכיר השעבוד, לכן פירש ד"א, ולד"א קשה היה לו לסתום הפרשה של ויקרא יעקב אל בניו וכו', לכן כריך גם לטעם א': (שפתי חכמים)

הרמב"ן ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה. כבר הזכרתי (לעיל מג"ד) כי רדת יעקב למצרים הוא גלותינו היום ביד החיה הרביעית (דניאל ז' ה) רומי הרשעה כי בני יעקב הם עצמם סבבו רדתם שם במכירת יוסף אחיהם ויעקב ירד שם מפני הרעב וחשב להנצל עם בנו בבית אוהב לו כי פרעה אוהב את יוסף וכבן לו והיו סבורים לעלות משם ככלות הרעב מארץ כנען כמו שאמרו (לעיל מז"ד) לגור בארץ באנו כי אין מרעה לצאן אשר לעבדיך כי כבוד הרעב בארץ כנען והנה לא עלו אבל ארץ עליהם הגלות ומת שם ועלו עצמותיו וזקני פרעה ושריו העלוהו ועשו עמו אבל כבוד וכן אנחנו עם רומי ואדום אחינו הסיבנו ביאתינו בידם כי כרתו ברית עם הרומיים ואגריפס המלך האחרון לבית שני ברח אליהם לעזרה ומפני הרעב נלכדו אנשי ירושלים והגלות ארץ עלינו מאד לא נודע קצו כשאר הגליות ואנחנו בו כמתים אומרים יבשו עצמותינו נגזרנו לנו ויעלו אותנו מכל העמים מנחה לה' ויהיה להם אבל כבוד בראותם כבודנו ואנחנו נראה בנקמת ה' יקימנו ונחיה לפניו (הרמב"ן)

בעל הטורים ויחי. וירבו מאד ויחי יעקב. בגימטריא ראה ס' רבוא וזהו שנאמר בראותו ילדיו בראותו אותיות רבואות, ילדיו. עולה ס', לומר שראה ס' רבוא מילדיו ד"א וירבו מאד ויחי יעקב מלמד שראה ל' רבוא דלקמן קאמר במאד מאד והוא ס' רבוא והכא לא כתיב אלא חד מאד דהיינו החצי וכן כתיב לקמן ו' לשונות והם פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד והכא לא כתיבי אלא תלתא ויפרו וירבו מאד ולהאי לישנא דרוש הכי כי בראותו ילדיו כ"י עולה ל' שראה ל' רבואות מילדיו. ד"א ויחי יעקב בארץ שלא חיה ימים טובים בלא צער אלא כמנין ויחי י"ז שנה משנולד יוסף עד שנמכר וי"ז שנה במצרים. ד"א ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה שהראשונים לא היו חיים שהרי אמר כי ארד אל בני אבל שאולה: **שבע עשרה שנה**. כנגד י"ז שנה שגדל הוא ליוסף כלכלו י"ז שנה: **ויהי ימי יעקב**. בכל מקום שנאמר ויהי ימי לא הגיע לימי אבותיו ויהי ימי חנוך ויהי ימי למך וכן בכל מקום שנאמר בו קריבה: **שבע שנים וארבעים ומאת שנה**. מנה המועט תחלה מה שלא עשה כן באברהם ויצחק בשביל שהיו ימיו מועטים ורעים הזכיר המועט תחלה וחיה ל"ג שנה פחות מאביו משום דכתיב קללת חנם לא תבא על שקלל רחל ואמר עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה חסרו לו מנין יחי"ה שהוא ל"ג משנותיו: (בעל הטורים)

אור החיים ויחי יעקב. טעם קריאת שמו יעקב אחר אשר אמר אליו ה' (ל"ה י') לא יקרא וגו'. לא יעקב יאמר עוד שמך, כבר כתבתי בפרשת וישלח בפירוש פסוק לא יקרא וגו', כי לצד שם נפשו הקבועה בו אשר שמה יעקב כידוע מדבריהם (ברכות ז): שפירשו בפסוק (תהלים מו) אשר שם שמות בארץ, ולצד שעודנה באיבו לזה לא יעקר שמה וב' שמות יקראו לו:

אלא שיש לנו לחקור זאת במה יבחר ה' לזמנים יקרא לו יעקב ולזמנים ישראל, הן אמת כי בעדת ישראל מצינו שישתנה להם השם כפי מעשיהם כשעושים רצונו של מקום בשם ישראל יכנה אותם ולהפך יקרא שם יעקב וכן הוא רמוז בדבריהם, (זהר בלק די): וטעם זה לא יוצדק ביעקב כי ישר פעלו בתמידות:

אכן להיות שענף המושכל אשר נתעצם יעקב להשיגו שבאמצעותו בשם ישראל יתכנה הוא בחינת קדושה עליונה ותמצא כי המין המאושר ההוא ימאס לבחינת הדאגה והעצבון והשפלות כי ממקום השמחה והמנוחה והגדולה באה, והיה לאות בין עיניך יום שבת למנוחה אשר צוה ה' את בני ישראל והוא לטעם נשמה יתירה ולצד שממקום עליון באה, יצו ה' להרחיק היגון והכעס ולקרא לשבת עונג, והן הדברים עצמם נאמרים ביעקב בהשגתו שם עליון השם יגיד כי צוה ה' אתו את הנשמה העליונה בעלת שם זה של ישראל ומשכנה בו הוא כל זמן שאין שם עצבון וענף הנגדי קצת לשמחה ולשלימות הקדושה והטהרה, ובהעדר כן וינפש יוצאה ממנו כיציאת נשמה יתירה של יום שבת ובאותו זמן לא יקרא לו ישראל, כי בעלת השם הלכה לה ואינה אז ויקרא שמו יעקב, ותשוב עוד הנשמה ההיא באמצעות הכנת והצעת המוכן כהשבת נשמה יתירה בכל שבת ושבת באמצעות הכנת יום המקודש. ובזה תלך לבטח להשכיל טעם בכל מקום אשר בשם יעקב יתכנה הוא לסיבה אשר יארע שם דבר מבחינת העצב והיגון, וארשום לך קצת מהמקומות להאיר לך וזה יצא ראשונה. תחלת דבר טוב ה' בפי' וישלח אמר אליו שמך יעקב פירוש אז יהיה שמו יעקב לצד שהיה אז באבילות אמו כמאמרם ז"ל (בי"ד פי' פ"ב) שאמרו כי אומרו ויברך אותו יכוין על ברכת אבליים ולצד זה יקרא שמו יעקב, ולזה תמצא שבכל אותו פרשה קרא ה' שמו יעקב, וגם בזמן מיתת רחל נקרא שמו יעקב דכתיב (ל"ה כ') ויצב יעקב מצבה על קבורתה, ואחר ששלמו ימי העצב קרא ה' שמו ישראל דכתיב (שם כ"א) ויסע ישראל, בשכון ישראל, והגם שאמר שם ויהיו בני יעקב, יש לך לדעת כי כשיהיו הבנים במדריגה פחותה לצד מעשיהם הגם שהאב יתכנה בשם ישראל הם יתכנו בשם יעקב, ובמה שלפנינו לצד מעשה שהיה שעשה ראובן קרא להם שם בני יעקב ומה שאמר עוד שם (כ"ז) ויבא יעקב אל יצחק אביו לצד שהיה לפני יצחק אביו לא נהג בו הכתוב השררה והגדולה הנרמזת בשם ישראל, וכן תמצא שאמרו במדרש תהלים ילקוט סי' תתע"ה וז"ל אילו היה אברהם קיים היאך היה יצחק מנהיג שררה וכן כל האבות והצדיקים וכו' עד כאן. הנך רואה כי תסתלק השררה לפני אביו ולטעם זה קרא שמו יעקב, וכן מה שקרא לו שם יעקב בפרשת וישב יודיע הכתוב כי כל זמן שהיה יעקב אז בארץ כנען היה ביגון ואנחה ובמדריגת שם יעקב זולתי בזמנים מועטים אשר רשם הכתוב בהם שם ישראל כאומרו (ל"ז ג') וישראל אהב וגו' אז היה שמח והוכן בלי עצב לקרות לו שם ישראל. ותמצא כי משנמכר יוסף לא נקרא שמו ישראל זולת שלשה פעמים (מ"ג ו') ויאמר ישראל למה הרעותם וגו', ויאמר יהודה אל ישראל אביו, (שם ח') ויאמר אליהם ישראל אביהם, (שם י"א) וצריכין להדרש כי דבר אליהם דרך שררה לצד ההכרח שראה שלא חשו לצער ונשתרר עליהם ורמז כי לא ימחול להם לצד שהוא אביהם, גם שיקבלו דבריו. ומעת התבשרו ביוסף ותחי רוח יעקב (מ"ה כ"ז) ונחה עליו רוח ה' ותיכף אמר הכתוב ויאמר ישראל, (שם כ"ח) ויסע

ישראל, ויאמר אלהים לישראל, (מ"ו) עד שנתבשר בגלות וקבל עליו השבר חזר ליקרא יעקב זולת בעת אשר נגלה אליו יוסף לרוב השמחה הגדולה כינה ה' אותו בשם ישראל דכתיב (שם כ"ט) ויעל לקראת ישראל אביו, ויאמר ישראל אמותה הפעם, (שם ל') ומשם ואילך לא נקרא עוד שם ישראל כל ימי היותו בארץ מצרים עד יום שהגיע עת לכתו לעולמו. ומה שאמר (מ"ז) וישב ישראל בארץ מצרים יכוין אל כללות בניו שיתיחס אליהם שם ישראל כשיהיו בדרך יושר, וגדול כח הבנים מכח אביהם כי הבנים כל אשר יטיבו דרכם יקרא להם שם ישראל להיותם רבים מה שאין כן יעקב ידקדק בקריאת שמו לרמוז בקריאתו זמן מצבו, ולא נקרא בשם ישראל כל זמן היותו בארץ מצרים עד עת שקרבו ימיו למות אז נקרא שמו ישראל לצד תוסף רוחם, והוא סוד הגדלת נפש אדם בעת מיתתו, (זהר ח"א ר"ח): לזה אמר ויקרבו ימי ישראל, וישתחו ישראל. וכלך לדרך זה להשכיל בכל מקום אשר יקרא לו שם הוא שמו לסיבה אשר תשכיל שמה. ועיין בדברי הזוהר (שם ר"א): ותמצא סעד לדברינו. וכל זה הוא דרך פשט, ויש דברים בגו כפי רוחניות הדברים והמשכיל יבין:

ויחי יעקב בארץ מצרים וגו'. צריך לדעת למה הוצרך לומר מה שחיה בארץ מצרים. ועוד קשה לא היה צריך לומר אלא ויהי ימי יעקב וגו' קמ"ז וגו' ואני יודע לפי החשבון כי שבע עשרה שנה חיה בארץ מצרים למה שקדם בהודעה בפרשת ויגש דכתיב (ט') שני מגורי שלשים ומאת שנה. עוד למה הוצרך לומר **שני חייו** ולא הספיק לומר ויהי ימי יעקב. ואולי כי לצד שכל ימי יעקב לא נח ולא שקט כי משנולד נולד שטנו ועדיין לא שקעה שמשו עמד לבן ואלה מוסיף לרע לו, ואחריו הוקם על צערה של דינה, ועוד לו ויבא רוגז אבידת יוסף, הוא שאמר הכתוב ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה אלו היו חייו ולא קודם, וסמך לזה אומרו **ויהי ימי יעקב שני חייו** לרמוז שהן הנה היו ימיו שהיה לו בהם חיות, והוא אומרו ויהי ימי יעקב פירוש אותם י"ז שנה שני חייו פ"י שהי' לו בהם חיים. ונמשכת ימי יעקב עם מה שלמטה ממנה ימי יעקב וגו' שבע וגו':

עוד ירצה על דרך אומרים ז"ל (תדא"ר פ"ה) כל מי שסוף ימיו בטובה כאלו כל ימיו בטובה, והוא טעם (איוב ח') והיה ראשיתך וגו' ואחריתך ישגה מאוד גם אומרו (קהלת ז') טוב אחרית דבר וגו', והוא אומרו **ויחי יעקב** חיים של שלוה בארץ מצרים בזה היה בעיניו שהיו ימי יעקב שני חייו פ"י שנים של חיים כל ימיו שהם ז' שנים וגו'. וטעם אומרו **ויהי** לשון צער יכוין לומר שהגם שהיו ימיו בצער אף על פי כן חזרו בעיניו להיות כולם של חיים:

ויש לנו לחקור זאת למה שינה הכתוב סדר מספר שנותיו של יעקב מסדר הלקוח במספר שני הצדיקים שמקדים מספר גדול למספר קטן באברהם כתיב (כ"ה ז') מאת שנה ושבעים שנה וגו', ביצחק כתיב (ל"ה כ"ח) מאת שנה ושמנים שנה, בשרה כתיב (כ"ג א') מאה שנה ועשרים וגו'. ואולי כי הקדים מנין המועט שהוא האחרון שבו היה בשלוח וחיים טובים:

עוד יכוין הכתוב באופן אחר כי ימים שהיה יעקב לבו נכון ומאווי שלמים בכל חייו הם ימים שבע וארבעים שנה, והטעם הוא כאומרים ז"ל כי את רחל אהב והיא בת זוגו אשר בחר יעקב בה ובבניה אשר תוליד כאומרו (ל"ז ג') אהב את יוסף מכל וגו', ויש בזה גם כן סוד עתיק, והיה לך לאות כי כל זמן שלא היה יוסף וישם שק על מתניו, ולכשתצרך מנין הימים שהיה בחברת רחל גם שנים שהיה יוסף עמו תמצא מ"א שנים, כי עשרים שנה עשה בבית לבן צא מהם שבע עד שנשא רחל נשאר י"ג ובהם נבלעו משני יוסף שש שנים כי כשנולד התחיל יעקב

לעבוד בצאנו של לבן דכתיב (ל"א מ"א) ושש שנים בצאנך וכשמכרוהו היה בן י"ז שנה צא מהם ו' נשאר ו"א וי"ג הרי כ"ד, וי"ז במצרים הרי מ"א, ושש שנים שהיה יעקב בפעוטות שהם ימים שהלב שמת וריקם מיגון הרי מ"ז, והוא אומר ויהי ימי יעקב שני חייו שהיו לו חיים שבע שנים וארבעים, ולזה בחר להקדים פרט המועט להודיע זה:

וטעם אומרו ויהי לדרך זה, יכוין להודיע כי לא השלים יעקב אבינו כל ימי חייו החרוצים, והוא מאמרם ז"ל (ב"ר פ' ע"ד) כי לצד שאמר לא יחיה והכרית חיי רחל נחסרו לו ימיו ממנין שני יצחק שהיו ק"פ ל"ג שנה כמנין יחיה, לזה רמזה התורה צער חסרון שני הצדיק בתיבת ויהי:

ונשאר לתת טעם הכתוב למה ימנה חשבון שני יעקב קודם שהגיע זמנו ליפטר כי הנך רואה כי אחר שמנה הכתוב ויהי ימי יעקב אמר אחריו מעשה השבעת יוסף ואחר כך אמר ויהי אחרי הדברים ויאמר ליוסף וגוי ומן הראוי לא היה להזכיר סכום ימיו עד יום מותו, ואולי כי נתכוין להודיע דבר שממנו הרגיש יעקב שקרבו ימיו למות שמצד זה קרא לבנו ליוסף וגוי ואמר ויהי ימי יעקב שני חייו וגוי פירוש לצד מה שקדם אליו מידעת חיי יצחק שהיו ק"פ שנה גם שהרגיש הצדיק בשגגתו אשר שגג בקללה לא יחיה וידע בענשו כי האבות נביאים היו ורוח הקודש לובשתם ולזה כשעשה חשבון שני אביו והוציא מהם ל"ג חש לביאת יומו שקרב ויקרא לבנו וגוי:

ובדרך רמז יתבאר הכתוב למה שהודיע אלהים בבחינת יוסף כי הוא המשביר והוא שזן והחיה עם רב כמאמרו (נ' כ') להחיות עם רב, ובחינה זו תשלול היותה בעלת חוב לזולתה בבחינת ההשפעה לה, ולצד שיעקב זן ופרנס את יוסף י"ז שנה דכתיב (ל"ז ב') בן י"ז וגוי לזה שילם הבחינה הלז והשפיע הוא ליעקב במדת תשלומי כפל כמה מדות מרובות י"ז שנה והוא שרמז ויחי יעקב בארץ מצרים שבע עשרה שנה, וזולת זה אפשר שהיו שלמים ימיו קודם לכן אלא לשלם יוסף טובת חסד שקבל ממנו ולזה טובי"ם השנים מהאחד כי כל אחד הטיב מספר טו"ב שנים ונכון לשלם זה לזה. ותמצא שאמרו ז"ל (זהר וישה קפב.) כי יוסף הוא בבחינת וא"ו מילוי וא"ו כידוע ליודעי נסתרות לה' אלהינו: (אור החיים)

כלי יקר ויחי יעקב בארץ מצרים וגוי. למה פרשה זו סתומה, אלא כיון שנפטר יעקב התחיל השעבוד. ד"א שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. ד"א שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם. כך היא הנוסחא בב"ר (צ"א.) כפי הנראה שאין סמך מן המקרא לכל הדרשות האלו וכולם כמתנבאים. ואשר נראה לי בזה לפי שמצינו כאן סתימה שלא כדרך הפרשיות הסתומות שבתורה שיש בהם ריוח לפחות כשיעור פרשה סתומה, וכאן אין ריוח כלל ודאי שכונת עזרא הסופר להסמיך פסוק ויחי לפסוק שלפניו וישב ישראל בארץ גושן ויאחזו בה ויפרו וירבו מאד ויחי יעקב וגוי. כאילו היה הכל פסוק אחד, ע"כ נחלקו ג' לשונות אלו במשמעות דורשין.

כי ללשון ראשון הדורש, שכיון שנפטר יעקב התחיל השעבוד יהיה קישור שני פסוקים אלו על זה האופן, כי מתחילה אמר וישב ישראל בארץ גושן הורה בלשון ישיבה שהיה להם ישיבה של שלווה ומנוחה, ויאחזו שהיה להם גם אחוזה בארץ ויפרו וירבו מאד, וכל זה היה בזמן ויחי יעקב כי בחייו עמד להם זכות יעקב שזכו לכל אלה, מכלל שבמותו פסק זכותו ופסק הכל, כי לא היה להם עוד ישיבה של שלום מצד השעבוד, וכ"ש שלא היחה להם אחוזה בארץ כי עבדים המה, וכן לא ניתן להם לפרות ולרבות כי בקשו להמעיטם ע"י העינוי באמרם פן ירבה,

ונוכל לומר בהפך זה, שהתחלת השעבוד היה סבת מיתתו. כי קיצר הקדוש ברוך הוא שנותיו שלא הגיע לימי אבותיו שלא יראה בשעבוד בניו, כי בא הזמן של ועבדום וענו אותם. לכך נאמר ויקרבו ימי ישראל למות ואמרו רבותינו ז"ל (בר"ר ד.צ.) כל מי שנאמר בו קריבה לא הגיע לימי אבותיו, ובדרך זה יהיה הסמיכות מבואר ג"כ כמו בדרך ראשון, ומספר י"ז שנה דנקט לומר שמכירתו של יוסף שהיה בן י"ז שנה, גרם להם שלא ישבו בשלום במצרים כ"א י"ז שנה.

וללשון שלישי הדורש, לפי שנסתמו ממנו כל צרות שבעולם יאמר הכתוב אע"פ שהיה כל ימיו בצרה וגרות כמ"ש ימי מגורי ק"ל שנה מעט ורעים, מ"מ לגודל השלוחה שהיה לו תוך י"ז שנים שראה ישיבת בניו בשלום ויאחזו בארץ ויפרו וירבו נשכחו ממנו כל הצרות הראשונות שעברו עליו והיו כלא היו, לכך נאמר ויהי ימי יעקב שני חייו קמ"ז שנה כי אותן ק"ל שנים לא היו נחשבים מכלל ימי חייו לגודל צרותיו, ועכשיו למפרע נחשבו כולם שני חייו, וזה לפי שנסתמו ממנו כל הצרות שעברו וכאילו היה חי חיים נעימים ועריבים בכל שנותיו, שהרי באמת יוסף היה חי, לכך סמך ויחי יעקב אל הפסוק הקודם, ומה שהשמיט רש"י לשון זה לפי שנראה לו שהיינו הך הלשון ראשון כאשר הוא מבואר למבין בהתבוננות מעט.

ואולם הלשון השני הדורש, שבקש לגלות הקץ ונסתלקה ממנו השכינה, לפי שבא לתרץ מהו שאמר ויחי יעקב בארץ מצרים י"ז שנה מאי קמ"ל, וכי עדיין לא ידענו שהיה במצרים י"ז שנה, שהרי בבואו לפני פרעה אמר ימי מגורי ק"ל שנה, וא"כ למה הוצרך לומר שהיה חי במצרים י"ז שנה, ועוד למה לא הזכיר לשון זה באברהם ויצחק או אמהות, אלא ודאי שבא להורות שפרשה השכינה ממנו, לפי שנאמר למעלה ותחי רוח יעקב אביהם, שפירושו ששרתה עליו השכינה מדקאמר רוח יעקב, וסד"א ששרתה עליו רוח הקודש כל הימים עד יום מותו, קמ"ל ויחי יעקב בארץ מצרים כי בבואו למצרים חי יעקב אבל לא רוח יעקב שנסתלקה ממנו השכינה מיד, לפי שאמר אמותה הפעם אחרי ראותי את פניך, וא"כ מיד היה מוכן אל הצואה לצוות מחמת מיתתה והיה חושש הקב"ה פן יגלה הקץ על כן נסתלקה ממנו השכינה, ועדיין לא ידענו מאיזו טעם נסתלקה שכינה ממנו, ע"כ באה פרשה זו שתומה לסמכה לפסוק וישב ישראל בארץ גושן, לפי שמהידוע שימשך נזק גדול מן ידיעת הקץ, כי הדורות הקודמים היודעים שהגאולה לא תהיה בימיהם לא ידרשו את פני ה' לבקש על הגאולה ועל התמורה.

וכן פירש בעקידה, על המדרש (ילקו"ש קנו. מט) האומר כשבקש יעקב לגלות הקץ אמר הקב"ה ולא אותי קראת יעקב (ישעיה מג. כב) ר"ל שלא היית חס על כבודי, כי מידיעה זו ימשך נזק זה שלא יקראו אותי ולא יבקשו פני הדורות הקודמים ויבקשו לישב וכמתאשים מן הגאולה, על כן סתם וחתם ה' הקץ האחרון כדי שבכל דור ודור יבקשו את פני ה' ואת דוד מלכם ויהיו מחכים קץ ישועתו תמיד, כאשר בעונינו מדה זו מצוייה בינינו אפילו בזמן שאין הקץ נודע מ"מ רבים המה עמי הארץ המתישבים בארצות העמים ובונים להם בתים ספונים וחשובים ושל אבנים בנין הקיום, ובסבה זו לעולם אינן דורשין את פני ה' בכל לב להביאם אל ארצם, וע"כ הקב"ה מניחם שמה, ולהנחה זו פסוק וישב ישראל בארץ גושן. מדבר באשמת ישראל, שבקשו להיות חושבים ולהיות להם אחוזה בארץ לא להם, ונזק זה בא להם לפי שקץ גלות מצרים היה נודע להם, על כן הדורות

הראשונים אשר ידעו בבירור כי לא בימיהם תהיה הגאולה ההוא בקשו להם ישיבה של קבע ואחוזה בארץ מצרים, על כן סמך לפסוק זה פסוק ויחי יעקב דלהורות שנוק זה הנמשך לאותן הדורות מחמת שהיה קצם נודע גרם לויחי יעקב אבל לא רוח יעקב, כי אם יעקב לבדו היה חי כדי שלא יגלה הקץ לאחרון ושלא יתפשט נזק זה לדורות. (כלי יקר)

דעת זקנים ויחי יעקב. פרש"י למה פרשה זו סתומה וכו' ותימה שהרי יוסף מלך אחר פטירתו של יעקב וי"ל שמיד שנפטר יעקב התחילו לשעבד בהם מעט. ועוד פרש"י שבקש לגלות הקץ ונסתם ממנו. וא"ת מהיכן ידע הקץ י"ל ממעלות הסולם שחלם שראה שרו של עשו עולה במעלות כדפרש"י בפרשת ויצא: **ויחי יעקב בארץ מצרים.** למה הזכיר הכתוב סך חייו בארץ מצרים לפי שמצינו שיוסף חי עם אביו קודם מכירתו י"ז שנה וכשם שפרנס יעקב ליוסף י"ז שנה כך יוסף פרנסו וכלכלו י"ז שנה כנגדן הה"ד אלה תולדות יעקב יוסף בן שבע עשרה שנה: (דעת זקנים)

[כט] ויקרבו ימי-ישראל למוות ויקרא | לבנו ליוסף ויאמר לו אם-נא מצאתי חן בעיניך שים-נא ידך תחת ירכי ועשית עמדי חסד ואמת אל-נא תקברני במצרים:

אונקלוס וקרבו יומי ישראל למות וקרא לברה ליוסף ואמר לה אם כען אשפחית רחמין בעיניך שוי כען ידך תחת ירכי ותעבד עמי טיבו וקשוט לא כען תקברני במצרים: (אונקלוס)

יונתן וקרבו יומי ישראל למות וקרא לבריה ליוסף ואמר ליה אין כדון אשפחית רחמין קדמך שוי כדון אידך בגזירת מהולתי ותעבד כדון עמי טיבו וקשוט לא כדון תקברני במצרים: (תרגום יונתן)

רש"י ויקרבו ימי ישראל למוות. כל מי שנאמר בו קריבה (ז) למוות, לא הגיע לימי אבותיו (ב"ר שם ג.), (ינחק חי ק"פ ויעקב קמ"ז, בדוד נאמר קריבה, אביו חי ת' שנים והוא חי ע'): ויקרא לבנו ליוסף. למי שהיה יכולת בידו לעשות (ב"ר שם ה.): **שים נא ידך.** (ה) והשבע: חסד ואמת. חסד שעושין עם המתים הוא חסד של אמת, שאינו מלפיה (ו) לתשלוס גמול: אל נא תקברני במצרים. סופה להיות עפרה כנים (ומרחשין תחת גופי), ושאין מתי חולה לארץ חיים אלא בצער גלגול מחילות, ואלא יעשוני מצרים (ז) עבודת אלילים, (רש"י) ב"ר (שם): (רש"י)

שפתי חכמים (ד) דקשה למה נאמר ויקרבו ימי בלשון רבים, וגם למה נאמר ימי דמשמע דקריבה קאי אימים, הוה ליה למימר ויקרב ישראל למוות, ומפרש דאמת הוא דקריבה קאי אימים, ופירושו נתקרבו ונתקלרו הימים: (ה) דעת רש"י שלא תאמר דשימת יד הוא השבעה, והוכחתו מדכתיב גבי אברהם צפרשת חיי שרה (לעיל כ"ד ב') שים נא ידך תחת ירכי, וכתיב אחריו (שם פ"ג) ואשביעך בה', אלא הכוונה שיהיה חפץ מצוה בידו בשעה שנסבע, ואף על פי שאכלו לא היתה מצוה ראשונה,

נמשך המנהג כן מאזרהם, (רא"ס: ו) לאו דוקא נקט רש"י חסד שעושין עם המתים, אלא רוצה לפרש כל היכא דחינו מצפה לתשלום גמול, אף על גב שהוא חי שייך ביה חסד ואמת, והנה אליעזר אמר להם שיתנו לו רבקה בחנם ואל יאפו לשום תשלום גמול, לא ממנו שיתן להם מתנות, וכל שכן שאזרהם לא יתן להם מתנות כיון שהוא רחוק מהם. ואם תאמר למה לא פירש רש"י לעיל גבי אליעזר שהוא חסד של אמת, ויש לומר שהרי מצינו ששילם יעקב ליוסף על מה שנקבע לו להוליכו לארץ ישראל שאמר לו (לקמן מ"ח כ"ב) ואני נתתי לך שכם אחד וגו' כמו שפירש רש"י לקמן (שם ד"ה ואני), לכן פירש רש"י כאן לומר עם כל זה בשעה שציקש יעקב מיוסף שיקבור אותו בארץ ישראל לא הבטיחו ליתן לו כלום, וגם לא היה בדעתו ליתן לו שכם, ומשום הכי נאמר כאן חסד ואמת: (ז) (מהרש"ל), יש לומר לרריך לג' טעמים הללו, דאי משום כנים לחוד היה לו לזכות לעשות ארון מצרזל, לכך פירש גלגול מחילות, ואי משום הני תרי טעמים לחוד אם כן עדיין למה יטריח אותו להעלותו לארץ ישראל מיד, יורה להם שיעלו עצמותיו עמהם כשיאלאו מארץ מצרים כמו שצוה יוסף, לכן פירש הטעם שלא יעשוני עבודת אלילים, ולטעם עבודת אלילים לחוד קשה למה צוה להעלותו לארץ ישראל, היה לו לזכות להשליכו אל נילוס, לכן רריך לטעם גלגול מחילות, ולהני תרי טעמי לחוד היה לו להשביעו כמו שהשביע יוסף אחיו, לכן רריך לטעם עפרה כנים: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויחי. שים נא ידך. מפורש בדברי אליעזר. גם חסד ואמת: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויקרבו ימי ישראל למות. פתרונו כאשר קרבו ימי ישראל למות קרא לבנו ליוסף והוא בשנה האחרונה לימיו וענינו כי הרגיש בעצמו אפיסת הכחות ויתרון החולשה ואיננו חולה אבל ידע כי לא יאריך ימים ולכן קרא לבנו ליוסף ואחרי שוב יוסף למצרים חלה והוגד ליוסף ובא לפניו עם שני בניו כדי שיברכם וכן ויקרבו ימי דוד למות (מלכים א ב א) ושם (שם פסוק ב) נאמר אנכי הולך בדרך כל הארץ כי ידע בנפשו כן (הרמב"ן)

בעל הטורים ויקרבו ימי. ב' במסורה הכא ואידך גבי דוד איתא במדרש אמר הקב"ה אתה עשית קמ"ז מזמורים (חוץ מאסף והימן וידותן) כמנין שנות יעקב תזכה כמותו מה הוא ובנו מלכו ביחד אף אתה ימלוד שלמה בניך בחיך. ד"א מה יעקב לא הגיע לימי אבותיו אף דוד כן דכתיב ביה והמלך דוד זקן בא בימים וגו': נא ידך. בגימטריא מילה: חסד ואמת. פרש"י חסד שעושין עם המתים זהו אמת: אמת. נוטריקון ארון מטה תכריכין: (בעל הטורים)

אור החיים ויקרבו ימי וגו'. כבר כתבתי בסמוך מנין ידע, ורמב"ן כתב שידע מהרגשת אפיסת כוחותיו. ואין דבריו ז"ל נראים כי כמה ימים יחיה אדם אחר שיתחיל להח לש:

עוד יש לומר כי הרגיש מהדברים אשר יארעו לאדם קודם מותו על דרך אומרם ז"ל בספר הזוהר (ח"א ר"ז): כי שלשים יום קודם מותו מעבירין ממנו הצלם ומעשה הובא שם שראה רשב"י ר' יצחק שעבר צלמו ממנו, והגם כי ידיעה זו

מושלת מבני אדם הצדיקים מרגישים ויודעים כל דבר רוחני. עוד יתבאר הענין בדקדוק עוד אומרו **ויקרבו ימי** וכי בימים שייך לומר לשון קריבה:

אכן כוונת הכתוב הוא על פי מה שכתב איש אלהים קדוש ה"ה הר"י לוריא זצוק"ל ומצאת כי תדרשנו בסי' קהלת יעקב וז"ל ואמנם ידעת מהתחלקות הנשמות לכמה ניצוצות ובכל גלגול וגלגול באים קצת מהם וכפי מספר הניצוצות של הצלם כך מספר ימי חייו והימים שעושה בהם המצות נתקן ניצוץ אחד של הצלם ההוא כנגד היום ההוא והיום שאין עושה בו מצוה נשאר פגום ניצוץ ההוא של הצלם ההוא כנגד היום ההוא וכן על זה הדרך וכו' ע"כ. ומה מאד האירה הקדמה זו עיני משכיל בכמה פרטי החקירות. האחד האירה עינינו בסוד השינה כי היא לעלות ניצוץ שכנגד היום ההוא והוא סוד אומרם כי השינה א' מס' מהמיתה (ברכות נו:): ואין יציאת הניצוץ בהחלט מוכרת מהנשמה אלא שנפרד מהכל ועודנו נסרך ונסבך בנפש, וזה מחסד אל שכל ניצוץ שזכה ביומו הנה הוא רחוק מההפסד הגם שירשיע אדם אחריו וניצוץ אשר יעלה פגום הנה הוא יכול ליתקן על ידי תשובה ישוב הניצוץ ויתקן גם זה מחסדי המתחסד הוא אלהינו יתעלה שמו, גם האיר למול עינינו תשובת תרעומת גם בני אדם גם בני איש מה זאת עשה לנו אלקים מה נשתנו דורותינו מדורות הראשונים אשר שבעו חיים תשע מאות שנה ושלישים לאדם וכן בניו ובניו בניו שמנה מאות ושבע מאות, ואנחנו המפליא בחיים לא יגיע למאה שנה, ועל פי ההקדמה הלז נחה דעת כל אדם, והמשל בזה למלך שחלק אבנים טובות הבאים מהמחצב לאומנים לתקנם בתכלית היופי וההכנה ולעשות להם משבצות זהב כדרך סגולות המלכים וגזר אומר כי האיש הזריז והמשתדל לעשות התיקון בכל ההשתדלות ובכל התיקון והיופי כאשר צוה המלך והיו לו האבנים הטובות לו לחלקו ונחלתו להשתעשע ולהתנאות בהם ונתן האבנים במספר הרבה מאוד לכל איש ואיש לא' נתן שלש מאות אלף ולא' שלש מאות וחמשים אלף הן חסר הן יתר וקבע להם הזמן אשר יספיק למלאכה יום אחד לכל אבן ואבן ובמלאת הימים ישלח המלך לקחת האבנים הטובות. ויהי כי שלמו ימי המלאכה פקד המלך אומניו העושים במלאכת האבנים והנה יחד אוספו והמציאו לפני המלך פקדונו ולא די שלא עשו בהם מלאכת התיקון והיופי אלא עוד להם קלקלו אותם ולכלכו אותם והחזירו כשהם מקולקלים וכעס המלך על הדבר והצית אש בכל העבדים ההמה ואת בניהם הקים תחתם ויראם את אשר פרץ באבותם פרץ עז"ה ויצום ויאזרם לבל עשות כמעשה אבות, וימלך לבלתי הרבות להם המלאכה והקיל מעליהם הדבר ויתן להם שלשים אלף עד ארבעים אלף וזה היה לבחירת ההטבה לעבדיו אולי יוכלו הכין גם לצד אמצעות היות פקודת המלך קרובה יתנו לב:

הן הנה הדברים הנאמרים במלך ישראל אלהי עולם ברוך הוא אשר חלק אבנים טובות הם הנשמות הנקראים אבנים יקרות, והוא סוד אומרו (מ"ט כ"ד) משם רועה אבן ישראל שבאמצעות הכלים וההכנה אשר הכין בידינו היא התורה ומצותיו יתברך להאיר אותם ולעשותם בתיקון אשר יאות עשות, על דרך אומרם ז"ל (זהר ח"א פב) כי באמצעות התעצמות האדם בעשות טוב וריחוק הרע על פי התורה יעשה לנשמתו מעלה עליונה ויאיר אורה מאור תורה ויכין לה כסא והוא בחינת המשבצות אשר כתבנו במשל, גם יקנה לה כתר מלכות. ולראשונים התחיל ה' להרבות להם המלאכה ונתן להם נשמות גדולות שבכל אחת יש בה חלקים רבים, והגביל לכל חלק מלאכתו יום א'. והוא סוד (שמות ט"ז ד') דבר יום ביומו כי הענף יקרא יום ונתן להם ימים רבים כנגד חלקים אשר בנפשותם, לאדם נתן יותר משלש מאות אלף חלקים שהם מספר ימיו תתק"ל וכשיעור זה הן חסר הן יתר לדורות ההמה, וכשקלקלו ופרץ ה' בהם פרץ

ואת בניהם הקים תחתם נח ובניו משם והלאה הקיל ה' מתת רוב הטורח ההוא כדי שתהיה הפקידה קרובה ויתחלחלו האנשים מעת הפקידה, וכשראה כי לא יכלו לעמוד היה מחסר והולך להקל, והן היום בעונותינו ימי שנותינו בהם ע' שנה שהם בקירוב חמשה ועשרים אלף יום ורבים מבני עמינו לא עמדו בעבודה קלה כזו:

גם בזה הרוחנו מה שאנו רואים כי כשיזקין האדם תתמעט הבנתו ואפילו איש חכם לא יוכל לצאת ולבא במלחמתה של תורה ויתמעטו הרגשותיו הגם שאמרו ז"ל (סוף קנים) זקני תורה דעתם מתיישבת עליהם, דקדקו לומר מתישבת לשלול דעתם של זקני עם הארץ שמתטרפת ולעולם כח השכלי והתבוני יאפס. ולפי ההקדמה האיר ה' עין בדבר זה כי לצד שנסתלקו כל חלקי הנפש אין כח במועט הנשאר לעשות כשיעור הכל גם לא תעמיד הגוף ויכבד קצתו על קצתו לצד מיעוט המניק והזן שהיא הנפש וישוב כדעת קטן:

גם בהקדמה זו הרוחנו כוונת מאמר רז"ל (ב"ר פ' ס"ב) שאמרו מה בין מיתת זקנים למיתת נערים מיתת זקנים וכו' יפה לנר ויפה לפתילה וכו' עד כאן, המשילו מיתת הזקן לנר וכשם שהנר הולך ומתמעט גם הזקן כבר הלכו להם חלקי הנפש וחלק האחרון שנשאר בו ביציאתו יהיה נדמה לו כאדם הישן שלא ירגיש ביציאת החלק ממנו והבן:

גם בזה הרוחנו פירוש מה שאמר הכתוב (תהלים ק"ד) תוסף רוחם יגועון שאין כוונת הכתוב ידועה, גם לא אמר תוסף ברוחם, וכפי ההקדמה יאיר אור הכתוב כאור השמש שיתכוון לומר כי כשיגיע קץ האדם פקודת נפשו יתוספו בו כל חלקי הנפש שנדו והלכו מידי לילה ולילה, והוא אומרו תוסף רוחם פירוש הרוח עצמה שלהם, וכבר אמרנו שהגם שהולכת אינה נעקרת בהחלט אלא הרי היא כיציאת הנשמה בלילה בעת שינה שמאיר אורה בגוף למטה והיא למעלה וזה לך האות בהעיר אדם את הישן ירגיש חלק המתעורר וירגיש גם חלק אשר עלה והבן:

גם הרוחנו דעת כי אותם חלקי הנשמה נקראים ימים:

ובזה האיר משמעות הכתוב שבאנו עליו שאמר **ויקרבו ימי ישראל למות** פירוש חלקי הנשמה שעלו ממנו דבר יום ביומו הן עתה קרבו כמאמר הכתוב תוסף רוחם והוא אומרו למות, והרגיש יעקב אבינו בתוספת המרובה כי באו ימי השילום ויקרא לבנו ליוסף וגו':

ויקרא לבנו ליוסף וגו'. טעם שלא קרא אלא ליוסף, יש טעם פשוט בדבר לפי שיש בידו יכולת. אלא צריך לדעת טעם אומרו **לבנו** ולא הספיק לומר ליוסף ואין לנו יוסף אחר לטעות. גם הוסיף תיבת למ"ד ליוסף ולא הספיק לומר לבנו יוסף. נראה כי בא הכתוב לתת טעם לקריאה איך יקרא הדיוט למלך והלא מצינו שכבוד מלכות עדיף מכבוד רבו, שנסתפקו במסכת קידושין (לג'): בבעיא בנו והוא רבו ואמר שם הש"ס כשרצה לפשוט מימרת ר' יהושע בן לוי שאמר אני איני כדאי לעמוד בפני בני אלא משום כבוד בי נשיאה, וכבר הארכת בסוגיא זו כיד ה' הטובה עלי בחיבור ב' (ראשון לציון) שחיברתי על יו"ד בסי' ר"מ ס"ז יעש"ד, ועל כל פנים מדברי התלמוד מוכח בפירוש כי גדול חיוב כבוד בי נשיאה על אביו ואפילו לא היה בנו עצמו נשיא אלא חתניה דבי נשיאה, ואם כן איך יעשה יעקב הדבר לשלוח לקרוא למלך לבא אצלו ולזה אמר הכתוב ב' טעמים בדבר, האחד היותו בנו, והב' היותו יוסף, ובא' מהנה לא יספיק לקרותו, אם לא

היה בנו הגם שיהיה צדיק וחביב וחובב אותו אין כח ביעקב לעשות כדבר הזה משום כבוד מלך, ואם היה בנו ולא היה צדיק גם כן לא היה קורא אותו, אלא לצד היותו בנו והוא אומר **לבנו** גם להיותו יוסף הידוע בצדקות הידוע בהפלגת אהבת האב לו והוא לאביו לטעם זה הוא ששלח לקרא לו שידע שימחול על כבודו, והגם שאמרו ז"ל (קידושין לב:) מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, דוקא מלך ישראל שנמשח ומלך על ישראל אבל מלך כזה במציאות זה יכול למחול על כבודו לעשות רצון אביו, גם במציאות שאין אביו יכול הלוך אליו:

אם נא מצאתי חן. אומרו **נא** תתפרש לשון בקשה ולשון עתה, לשון בקשה לשלול המציאות חן שאינה לצד מה שקדם אליו מהחויב ממנו. ולשון עתה נתכוין לרמוז לו כי כבר ידע יעקב כי מצא חן בעיני יוסף וזה לך האות (מ"ז י"ב) ויכלכל יוסף את אביו וגוי ומעתה אם היה אומר אליו יעקב אם מצאתי חן זה יגיד כי לא הוכר אצלו דבר זה שמצא חן בעיניו, לזה אמר עתה פירוש מה שמבקש ממנו מציאות חן הוא על מה שעתה:

או ירצה לצד שהגיע הערב שמשו הרי זה כלה צורך החסד הרגיל עד עתה מיוסף אליו לזה אמר אליו אם עתה עדיין רוצה להתמיד בהנהגת מציאות חן שים וגוי:

עוד בדרך רמז נתכוון לרמוז לו להיות שכל החסד שעשה עמו עד עתה היה דן בו ב' צדדין, האחד שעושה לצד שמצא יעקב חן בעיניו לא לתכלית סיבה וזה יהיה מצד האהבה הנכונה ומתיחסת למציאות חן, והב' כי עשה לצד החיוב שהוא מחויב לזון אביו כדרך כל הארץ וחרפה הוא לו להטיל אביו ואחיו על הזולת ולראותם חסרי לחם ומזון, לזה אמר אליו כי הדבר שהוא בספק מה היתה כוונתו יתברר הספק במה ששואל ממנו עתה אם עתה יעשה לו חפצו ורצונו נודע הדבר למפרע כי מה שעשה עמו מהטובות הוא לצד שמצא חן בעיניו באהבה ורצון הלב כי דבר ששואל ממנו הפעם הזאת אינו דבר שיצטרך לעשותו זולת אם אהבתו נכונה ושלימה ויחפוץ להטיבו וזה הוא גילוי על העבר כי מצאתי חן בעיניך ואם לאו יתברר הדבר כי טעם החסד העובר הוא לצד הב' שכתבנו ובוזה ידוייק אומרו **מצאתי** לשון עבר:

שים נא. תתפרש לשון זמן ולשון בקשה, לשון בקשה, מלבד מה שאמר לשון בקשה בסמוך על המעשה חזר לומר בקשה פעם ב' כי מלבד שיסכים על החסד ויאמר לו לעשות כן עוד מפייסו להשבע לו על החסד לקיימו, ותתפרש לשון עתה שנתכוון לשלול ממנו תשובת עוד היום שבו יעשה דבר זה כי לא היה זמן המות כמו שתמצא שאמר אחר זה ויהי אחרי הדברים האלה וגוי הא למדת שלא היה אז בפרק הנסיעה לזה אמר אליו שים עתה מבלי טענת עד עת בוא דבר מלך שלטון, גם חש יעקב למסירת מודעה על הדבר ויקדים שבועה לבטל שבועה זו וישבע לו שבועה שאין בה סמיכות דעת, ומה גם לדבריהם ז"ל שאמרו (תנחומא) שאמר לו יעקב אם לא ישבע לו הרי הוא מת מדאגה ורמוזה באומרו ושכבתי עם וגוי אם כן יוסף לצד הכרח הדברים ישבע אחר שיקדים שבועה לשבועתו, לזה אמר אליו **שים נא** פירוש עתה תקף ומיד ומנע ממנו הזמן שבו ימסר מודעה לבטל שבועה

ועשית עמדי חסד ואמת. אמר **ועשית** בתוספת וא"ו, לצד שקדם בקשת מעשה השבועה אמר ועשית בתוספת וא"ו. ואומרו **חסד ואמת**, רז"ל אמרו (ב"ר פ' צ"ו) כי חסד העשוי עם המתים קרוי חסד של אמת. וקשה לי הלא מצינו לו ליעקב ששילם לו חסד זה שנאמר (מ"ח כ"ב) ואני נתתי לך שכס אחד וגוי ופירש"י אתה

טורח בשביל קבורתי ואני נתתי וגו', גם מאומרו נתתי לשון עבר יגיד כי הודיעו הדבר בשעת מעשה כשקבל עליו הטורח, והגם שלא נאמר כן, יעקב מיהא היה בדעתו להטיבו שכר טורחו ולא היה לו לומר ואמת:

ואולי כי נתכוון כי יוסף יעשה הדבר בדרך זה: **או** אפשר כי בערך המעשה לא יוכר הפרעון שתנתן לו שכס אחד:

או לצד שבקש ממנו ב' דברים האחת שלא יקברנו במצרים וישתדל בהוצאתו מעיר גילולים, והב' שיעלה הוא ויקברהו בארץ כנען, ואמר חסד של אמת על בחינת העליה מארץ מצרים, והוא שאמר סמוך לאומרו **חסד ואמת אל נא תקברני במצרים** והנה מהראוי לו להקדים השכיבה ואח"כ הקבורה וכאן הקדים להזכיר הקבורה קודם אומרו ושכבתי, אלא הרי זה מראה באצבע על פרט זה היא ההשבעה ודבר זה אין לו פרעון לא עתה ולא אחר זמן. ומה שנתן לו שכס אחד הוא על הטורח שיעלה עמו מארץ מצרים לארץ כנען ויקברהו שם:

עוד יתבאר הכתוב על זה הדרך **ועשית** וגו' פירוש מה שכבר עשית עמדי יהיה של אמת פירוש חסד הגמול, כי מה שנתן לו שכס הוא למה שעתיד לעשות לטרוח בקבורתו לא לתגמול העובר, ובזה ידויק גם כן תיבת **ועשית** בתוספת וא"ו גם לשון עבר, תוספת וא"ו שיוסיף להטיב עמו במה שיחשוב החסד שכבר עשה שהוא של אמת ולא יקבל הטבה ממנו בעדו ובזה תהיה ההטבה הבאה מושלמת מהמשיבוע והוא נשבע על דעת חבריו בשביל טובה שעשה לו שאין לו התרה (ר"ן נדרים סה) ונתחכם יעקב לבל יתיר יוסף השבועה אחר מותו, והגם שלא מצינו שהזכיר יעקב ההטבה של שכס אחד אז, הכתוב גילה במקום אחר שהזכירה לו כבר דכתיב נתתי לך ומן הסתם מקום זכרונה הוא כשאמר לו השבעה לי לחזק השבועה לבל יתיר נתן לו שכס אחד, וזולת זה במה יסמוך דעתו של יעקב בשבועה זו כיון שיכול להתיר אחר כך וכמו שהארכנו בפרט זה בפרשת תולדות (כ"ו כ"ו) בשבועת יצחק לאבימלך. ומה שאמרו ז"ל (סוטה לו): שאמר יוסף לפרעה אם אני מתיר שבועת אבי אתיר גם כן שבועתך אין סתירה מזה, או לצד שלדבריו של פרעה השיבו, או גם שבועתו לפרעה היתה בשביל טובה שעשה לו שאין טובה כמותה גדולה וכבוד ועושר:

אל נא תקברני וגו'. פירוש אל נא לשון זמן שאפילו לפי שעה לא יקברוהו על סמך שישתדל אחר כך להעלותו אלא תיכף ומיד יעלה, והוא אומרו בסמוך **ושכבתי וגו' ונשאתני וגו'**. וטעם הקדמת אל נא תקברני במצרים לאומרו ושכבתי פירשתי בפסוק **ועשית עמדי וגו' לא' מהדרכים** שישבתי הכתוב. ולשאר הדרכים יתבאר לפי מה שקדם לנו (זהר וישב קפ"ב) כי יעקב ויוסף היו בחינת נפש אחת והוא סוד וא"ו מליאה שיש לה ב' ווי"ן ולא יתפרדו, ואשר על כן חש יעקב שאחר שיאסף לא יתרצה יוסף להפרד ממנו גם במותו, ומה גם לדבריהם ז"ל (תענית ה): שאמרו יעקב אבינו לא מת והוא בחיים, לזה שלל דבר זה מדעתו והודיעו כי כשישכב פירוש כשיפטר הנה הוא נפרד בהכרח ממנו ויסמך עם אבותיו ולזה **ונשאתני וגו' וקברתני וגו'**: (אור החיים)

ספורנו **אל נא תקברני במצרים**. אפי' בארון כענין ויישם בארון במצרים. שאם תעשה כן אפי' לשעה לא יניחוך להוליכני למערה שיאמרו שזה מספיק כמו שהי' המנהג **אצלם**: (ספורנו)

כלי יקר **ויקברו ימי ישראל למות**. במדרש (תנחומא ברכה ז) אמרו, הימים מתים והם

אינם מתים כי כל זמן שהצדיק בעולם נמצאו ימי השלוח בעולם ובמותו בטלים אותן ימי השלוח ובטולם היינו מיתתם, וכמ"ש כל זמן שיעקב חי לא התחיל השיעבוד, אבל יעקב עצמו ארז"ל שלא מת, ואע"פ שכל צדיק נקרא חי במיתתו מ"מ נקט יעקב דווקא, לפי שדרשו עליו (תענית ה'): מקיש הוא לזרעו מה זרעו בחיים אף הוא בחיים, כי הבן יש בו חלק מן אביו וכל עובר ירך אמו ואביו הוא, ובהיות זרעו בחיים אז דומה כאילו גם הוא בחיים ר"ל חלק ממנו, ודווקא יעקב שמטתו שלימה וכולם זרע חי רב פעלים, אבל המוליד בן רשע הקרוי בחייו מת, אז אין ברא מזכי אבא כי דיו לבא מן הדין להיות כנדון והוא עצמו קרוי מת בחייו ואיך יקרא חלק אביו חי, וזה שדרשו (בבא בתרא קטז.), על פסוק והדד שמע במצרים כי שכב דוד עם אבותיו וכי מת יואב (מ"א יא. כא) למה הזכיר בדוד שכיבה וביואב מיתה, לפי שדוד הניח בן צדיק כמותו, משא"כ ביואב, ומטעם זה נאמרה שכיבה ביעקב, והמיתה נאמרה דווקא על הימים.

ועשית עמדי חסד ואמת וגו'. יש כאן בקשה על צד האמת ועל צד החסד, על צד האמת היינו דבר שאינו מצפה לתשלום גמול, ועל צד החסד היינו דבר המצפה לתשלום גמול, כי בקשה שבקש ממנו לקוברו זה דבר המצפה לתשלום גמול כדמסיק (במועד קטן כח.): דקבר יקברוניה כו', אבל מה שבקש ממנו לקברו בארץ כנען, זה חסד שאינו מצפה לתשלום גמול. ד"א מה שבקש שלא יקברנו במצרים שלא יעשוהו ע"ג זהו מצד האמת חייבו לעשות כן להרים מכשול מן המצרים, אבל מה שבקש שיקבור אותו דווקא בארץ כנען זהו על צד החסד.

ומה שפירש"י ג' טעמים בדבר, נראה לפרש שכולן צריכין זה לזה, כי הטעם שלא יעשוהו ע"ג, ושלא ישלטו הכינים על קברו, הכל חד טעמא הוא, כי למה יעשוהו ע"ג ומה גבר מגוברין, אלא לפי שיראו שכל עפר הארץ כינים חוץ מקברו, ע"כ יטעו אחריו, ואם יהיו הכינים גם על קברו יצטער בהם, וטעם של כינים לבד אינו מספיק כי יקשה והלא הרבה ריוח והצלה לפניו יתברך להצילו מן הכינים, שהרי ארז"ל (בי"ב יז.) ז' לא שלטו בהם רמה ויעקב אחד מהם, ואם רמה לא שלטה בו ק"ו הכינים, אלא שאמר שאם לא יהיו הכינים על קברו יעשוהו ע"ג, ובשני טעמים אלו לא סגי דא"כ למה צוה שיקברנו דווקא בארץ כנען ולא בשאר ארצות אלא בעבור צער גלגול מחילות, ובטעם של גלגול מחילות לבד לא סגי דא"כ למה אמר אל תקברני במצרים, די לי במה שאמר וקברתני בקבורתם, אלא אמר מבקש אני ממך שתקברני בקברות אבותי, ואם תבוא לידך איזו סבה ומניעה שלא תוכל לקברני בארץ כנען, אז תקברני באיזו ארץ שיהיה חוץ מארץ מצרים, שאל תקברני שמה כלל, וכל כך למה אלא ודאי משום חשש ע"ג או כינים כאמור. (כלי יקר)

דעת זקנים ויקרבו ימי ישראל למות. כל מקום שנאמר קריבה לא הגיע לימי אבותיו וכן ויקרבו ימי דוד לא הגיע לימי בעז ועובד וישי שחיו יותר מדי' מאות שנה ודוד לא חיה כי אם ע' שנה: **ועשית עמדי חסד ואמת.** כלו' אמרת שאתה חייב לקברני בארץ כנען לכך אני מפייס אותך שתעשה עמי חסד ואמת ותטרח לקברני לשם: **אל נא תקברני במצרים.** מה שפרש"י לפי שעתיד להיות עפר ארץ מצרים כנים לא נהירא לי דמזה לא היה לו לירא דהשתא בנימין בנו לא שלטה בו רמה כל שכן אביו אם לא נאמר שזה לא היה יעקב יודע. ואומר ר"ת שהיה ירא שלא ינצלו מצרים מעשר מכות בעבורו אם יקבר במצרים שהרי נקרא ישראל שה פזורה ומצרים נקראים חמורים שנאמר אשר בשר חמורים בשרם וכתוב פטר חמור תפדה בשה: (דעת זקנים)

ל וְשָׁכַבְתִּי עִם-אֲבֹתַי וַיִּנְשְׂאֵתְנִי מִמִּצְרָיִם וַיִּקְבְּרֵתְנִי בְּקִבְרֵתָם וַיֹּאמֶר אָנֹכִי אֶעֱשֶׂה כַּדְבָרֶיךָ:

אונקלוס וְאֶשְׁכּוּב עִם אֲבֹהֵתִי וְתִטְלֵנִי מִמִּצְרַיִם וְתִקְבְּרֵנִי בְּקִבְרֵתְהוֹן וְאָמַר אָנָּא אֶעֱבִד כַּפְתָּגְמָא: (אונקלוס)

יונתן וְאֶשְׁכּוּב עִם אֲבֹהֵתִי וְתִטְלֵנִי מִמִּצְרַיִם וְתִקְבְּרֵנִי בְּקִבְרֵתְהוֹן וּמִן בְּגִלְלָה דְּהוּא בְּרִיחָה לָא שׁוּי יְדִיחָה אֶלְהוֹן אָמַר אָנָּא אֶעֱבִיד כַּפְתָּגְמָא: (תרגום יונתן)

רש"י וּשְׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתַי. וַי"ו ז' מְחוּזָר לְמַעֲלָה לְתַחֲלַת הַמַּקְרָא, (ח) שִׁים נָא יָדְךָ תַּחַת יָרְכִי וְהִשְׁבַּע לִי, וְאֲנִי סוֹפִי לְשָׁכַב עִם אֲבוֹתַי, וְאַתָּה תִּשְׁאַנִּי מִמִּצְרַיִם, וְאֲנִי לוֹמֵר וּשְׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתַי הַשְּׂכִיבֵנִי עִם אֲבוֹתַי בְּמַעְרָה, (ט) שְׁהִי כְּתִיב אַחֲרָיו וְנִשְׁאַתְנִי מִמִּצְרַיִם וְקִבְרֵתְנִי בְּקִבְרֵתָם, (י) וְעוֹד, מֵלִינוּ כָּל מַקּוּם לְשׁוֹן שְׂכִיבָה עִם אֲבוֹתָיו הֵיאֵה הַגּוֹיְעָה, וְלֹא הַקְּבוּרָה, כִּמוֹ וַיִּשְׁכַּב דוֹד עִם אֲבוֹתָיו, וְאַחַר כֵּן וַיִּקְבַּר (כ) **בעיר** 717 (מלכים א' ג', י:.) (רש"י)

שפתי חכמים (ח) מִשׁוּם דְּרַשׁ"י פִּירֵשׁ בְּסִמּוּךְ וּשְׁכַבְתִּי הֵיאֵה הַגּוֹיְעָה, הוּא לִיחָה לְמֵימַר מַקּוּדָם וּשְׁכַבְתִּי שְׁהֵיאֵה הַמֵּיתָה וְאַחַר כֵּן הוּא לִיחָה לְמֵימַר אֲלֵךְ נָא תִקְבְּרֵנִי, לְכֵן פִּירֵשׁ וַי"ו ז' וְכו': (ט) שְׁהוּא לְשׁוֹן קְבוּרָה מִמַּסָּה, וּמִפְּנֵי שׁוּשְׁכַבְתִּי מוֹרָה עַל יָדֵי עַלְמוֹה, וְקִבְרֵתוֹ הֵיאֵה עַל יָדֵי אַחֲרִיִים, הוֹכֵרָה לְפָרֵשׁ וּשְׁכַבְתִּי כִּמוֹ הַשְּׂכִיבֵנִי, וְלִכְךָ הוֹסִיף נִמְי מֵלֵת בְּמַעְרָה כִּיוֹן שׁוּשְׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתַי הוּא לְשׁוֹן קְבוּרָה מִמַּסָּה שְׁפִיר מִפּוֹרֵשׁ עִם אֲבוֹתַי שְׁהֵכִי קֹאמֵר הַשְּׂכִיבֵנִי עִם אֲבוֹתַי בְּמַעְרָה: (י) רוֹאֵה לְפָרֵשׁ דְּשִׁנֵּי סְתִירוֹת הַסָּה, חֲדָלָה דְּהֵיחָה לוֹ לֹמַר בְּתַחֲלִילָה וְנִשְׁאַתְנִי מִמִּצְרַיִם וְאַחַר כֵּן וּשְׁכַבְתִּי, דְּהֵיאֵה מִתַּחֲלִילָה כְּרִיךְ לִישָׂא אֹתוֹ וְאַחַר כֵּן קוֹבְרִין אֹתוֹ, וְעוֹד לְכַפֵּל לְשׁוֹן הוּא דְּהֵיאֵה כְּתִיב אַחֲרָיו וְקִבְרֵתְנִי בְּקִבְרֵתָם: (כ) עַל כְּרַחֵךְ שְׂכִיבָה דְּגִבִּי דוֹד הוּא מֵיתָה, דְּלֵאִי שְׂכִיבָה הוּא קְבוּרָה אֲסָה כֵּן הוּא מִשְׁמַע דְּקִבְרוֹ אֹתוֹ אֲלֵךְ אֲבִיו, דְּהֵיִינוּ בְּבֵית לַחַס שְׁהֵיאֵה דֵר שָׁם אֲבִיו שָׁל דוֹד, וְאַחַר כֵּן כְּתִיב וַיִּקְבַּר בְּעִיר דוֹד מִשְׁמַע בְּלִיוֹן שְׁהֵיאֵה עִיר דוֹד, אֲלֵךְ עַל כְּרַחֵךְ כְּרִיךְ לֹמַר דְּשְׂכִיבָה הוּא גּוֹיְעָה דְּהֵיִינוּ מֵיתָה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וּשְׁכַבְתִּי עִם אֲבוֹתַי. כִּנּוּי לְמֵיתָה. אוֹ יֵהִי פִירוּשׁוֹ אֵל נָא תִקְבְּרֵנִי בְּמִצְרַיִם וְאַשְׁכּוּב עִם אֲבוֹתַי. וְאִיךְ יֵהִי זֶה שְׁתִּשְׂאֵנִי מִמִּצְרַיִם וְתִקְבְּרֵנִי בְּקִבְרֵתָם: (אבן עזרא)

אור החיים וַיֹּאמֶר אֲנִי אֶעֱשֶׂה וְגו'. צְרִיךְ לְדַעַת לְמָה הוּצַרְךָ לֹמַר לוֹ כֵּן וְהֵיחָה לוֹ לַעֲשׂוֹת הַמַּעֲשֶׂה בְּפוּעַל וְזֹאת הֵיאֵה תְּשׁוּבָתוֹ, וְכִמוֹ שְׁמִצִּינוּ גַם כֵּן לְאַלְיַעֲזָר עֶבֶד אֲבֵרָהם כְּשֶׁאָמַר לוֹ אֲבֵרָהם (כ"ד ב') שִׁים נָא יָדְךָ וְגו' הַתְּשׁוּבָה הֵיתָה וַיִּשֶׁם הָעֶבֶד אֶת יָדוֹ: (אבן עזרא)

אבן הַכּוֹנֵה הֵיאֵה שְׁאָמַר לוֹ תְּשׁוּבָה שְׁאִינוּ צְרִיךְ לִישְׁבַע לוֹ וְהֵנָּה הוּא מוֹכֵן לַעֲשׂוֹת

כדבריו :

או ירצה שכפי הדין הוא מחוייב לעשות כדבריו או לצד שהוא בנו והוא אומר
אנכי אעשה, או לצד שהוא מצוה מחמת מיתה (חוי"מ רנב) והוא אומר **כדבריך**
ואינו צריך שבועה, ובזה הודיע יוסף ע"ה צדקתו כי חפץ חסד הוא לעשות דבר
מצוה מרצונו הפשוט : (אור החיים)

ספורנו ושכבתי עם אבותי. ענין שכירת המת עם אבותיו הוא הנחת מטת המת
במקום המספד וסבוב הסופדים ולכן נכתב זה הלשון בכל המלכים צדיקים
ורשעים שמתו על מטתם בספר מלכים : **ונשאתני ממצרים**. וכאשר תעשה באופן
זה תוכל לשאת אותי ממצרים כי כאשר ימלאו ימי השכיכה יסור יגוני מלכם
כענין ויעברו ימי בכיתו ולא ימחו בך אם תשאני אל ארץ אחרי : **אנכי אעשה**
כדברך. אנכי מצד עצמי אעשה כדברך בכל כחי : (ספורנו)

דעת זקנים **אנכי אעשה כדבריך**. מדרש כשם שאתה מצוני כך אני מצוה לאחי
בשעת מיתתי להעלותי מכאן וכן מצינו שאמר לאחיו פקד יפקד אלהים אתכם
וכו'. ונ"ל דלהא ניחא הא דפרש"י בואלה שמות שסימן זה מסור בידם מיעקב
ומיוסף שבלשון זה דפקוד יפקוד יהיו נגאלים שהרי מצינו שיוסף אמר בפ"י פקוד
יפקוד אלהים אתכם ואמר הכא שיוסף אמר שיעשה כדברי יעקב ואם כן גם
יעקב אמר בצוואה פקוד יפקוד אלהים אתכם : (דעת זקנים)

[לא] ויאמר השבעה לי וישבע לו וישתחו ישראל על-ראש המטה: (פ)

אונקלוס ואמר קיים לי וקיים לה וסגיד ישראל על ריש ערסא : [פ] (אונקלוס)

יונתן ואמר קיים לי וקיים ליה מן יד אתגלי עלוי יקר שכנינתא דיי וסגיד ישראל
על ריש דרגשא : (תרגום יונתן)

רש"י וישתחו ישראל. תעלה בעידניה (ב) סגיד ליה: על ראש המטה. הפך עלמנו
לכל השכינה, (מ) מכאן אמרו (שבת יב: גר"מ), שהשכינה למעלה מראשותיו של (ו)
חולה. דבר אחר (ס) על ראש המטה, על שהיתה מטתו שלימה ולא היה בה רשע,
שהרי יוסף מלך היה, ועוד שנסבה לבין הגוים, והרי הוא עומד בלדקו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (קכ"מ), מלאתי בספר, שיש חדש אחד שהסועל הוא מלך על החיות
ועל אותו חדש אמר תעלה בעידניה: (מ) ואם תאמר והא במוך פירש תעלה
בעידניה סגיד ליה משמע שהשתחוה ליוסף, ויש לומר דאי לא השתחוה אלל
בשביל יוסף למה דוקא על ראש המטה, ואי לא השתחוה אלל בשביל שכינה,
היה לו לומר וישתחו ישראל אל ה', או אל אלהים, אלל על כרחך דבשביל שכינה
ובשביל יוסף היה משתחוה: (נ) אף על פי שלל היה עדיין חולה, מכל מקום תש
כחו והיה כחולה, דאם לא כן למה ביקש מקום קבורתו: (ס) (מהרש"ב), דאין לומר
לכל השכינה לחוד, אם כן היה לו לומר לראש המטה, אלל היה משתחוה גם

ליוסף, רק שהוא דוחק לפרט הקרא שהסתחיה ליוסף והפך לכל השכינה, לכן פירש ד"א על שהיתה וכו', וזה לצד לא יתכן דאם כן למה לי על ראש, לכן צריך גם לטעם ראשון עד כאן לשונו: (ספתי חכמים)

אבן עזרא וישתחו ישראל. שחלק כבוד למלכות. והנכון בעיני שנתן שבח לשם. ואין זה כהשתחיות אברהם כי שם מפורש לבני חת: (אבן עזרא)

הרמב"ן השבעה לי וישבע לו. לא היה יעקב חושד בבנו הצדיק האהוב לו שימרה על מצות אביו ועל הדבר אשר הבטיחו ואמר אנכי אעשה כדברך אבל עשה כן לחזק הענין בעיני פרעה אולי לא יתן לו רשות להפרד ממנו ויאמר לו שלח את אחיך ואת עבדיך ויעלוהו שם או שיחפוץ פרעה שיקבר הנביא בארצו לכבוד להם ולזכות ולכן השביעו כי לא יהיה נכון להעבירו על שבועתו וגם יוסף יצטרך יותר להשתדל בענין מפני השבועה וכן היה הדבר כמו שאמר (להלן נ"ו) עלה וקבור את אביך כאשר השביעך (הרמב"ן)

בעל הטורים וישתחו. בגימטריא מודים על הבשורה טובה: על המטה. ב' במסורה וישב על המטה. והמן נופל על המטה. שהצדיקים אפילו כשהן חלשים מתחזקים שנאמר ויתחזק ישראל וישב על המטה והרשעים אפילו בתוקפן הם נופלים שנאמר והמן נופל על המטה: (בעל הטורים)

אור החיים ויאמר השבעה לי. הוצרך לומר לו פעם ב' השבעה ולא הספיק במה שענהו לעשות כדבריו, לפי מה שפירשנו בפסוק אנכי אעשה וגו'. יבא על נכון כי משיבו למה שאמר שאינו צריך שבועה כי מצדיק הוא דבריו אלא לעשות רצונו הוא מבקש ממנו לישבע, והוא אומרו השבעה לי פירוש להפיס דעתי, או לטעם הכמוס עמי, והכוונה חושש לזולת שיהיה מונע אותו, וכמו שכן היה שאמר לו פרעה שיתיר שבועתו כאומרם ז"ל, (סוטה לד:) ולזה תכף נשבע לו:

או יאמר השבעה לי לדעתי כדי שלא יבטל השבועה בלבו ועיקר השבועה בלב, ועשה יעקב כן לבטחון לכל צדדי הספק שיהיו בדבר: (אור החיים)

ספורנו השבעה לי. למען יהיה לך פתחון פה נגדם אם ירצו למחות: וישתחו ישראל. להודות לקונו על שחננו להשיג זה מאת בנו כענין ויהי כאשר שמע עבד אברהם את דבריהם וישתחו ארצה לה': (ספורנו)

כלי יקר ויאמר השבעה לי. לא היה יוסף חשוד בעיניו שלא יקיים מצות אביו, אלא השביעו כדי שיהיה לו התנצלות לפני פרעה, כמו שפירש"י על פסוק כאשר השביעך שאם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך כו'. ומה שנאמר לשון לי ולו. השבעה לי, וישבע לו, נ"ל שהיה מתירא פן יאמר לו פרעה שיתיר שבועתו, ע"כ אמר השבעה לי היינו על דעתי, והנשבע על דעת חבירו אין לו התרה בלא דעת חבירו, כדאיתא בטור יו"ד סימן רכ"ז, על כן נאמר לי לדעתי וישבע לו.

דבר אחר, לפי שיוסף אמר אנכי אעשה כדברך. ואמר (במדרש רבנו בחיי ויחי מז. ל) שיוסף אמר גם אנכי אעשה כמו שאתה עושה, ואצוה לבני ואחי שיקברוני בארץ כנען, ואמר יעקב השבעה לי שתעשה לי כן, כי אין אני משביעך שתצוה גם אתה לבניך כן, ואילו לא נאמר לשון לי הייתי אומר שהיה משביעו על כל דבריו אפילו על

דבר אחר, שהיה יעקב רוצה לכסות השבועה מפני העומדים, כי אמר לו שים ידך תחת ירכי ר"ל והשבע לי, אמר לו יוסף אנכי אעשה כדבריד בלא שבועה כי נאמן אני בדבורי, ויאמר השבעה לי היינו לי לבדי בסוד שלא ידע מזה שום אדם, כי חרפה היא לו ליוסף לומר שאביו לא היה מאמין לו והוצרך להשביעו, לכך נאמר וישבע לו

ד"א שמתחילה אמר לו שים נא ידך תחת ירכי, כי רצה להשביעו בנקיטת חפץ ואמר לו אנכי אעשה כדבריד בלא שבועה, וחשב יעקב כי היה חרה ליוסף שבקש להשביעו שבועה חמורה, ויאמר השבעה לי בלא נקיטת חפץ וישבע לו, ולכך לא נאמר כאן וישם ידו תחת ירך אביו, כדרך שנאמר באליעזר עבד אברהם. (כלי יקר)

בראשית פרק-מח

[א] וַיְהִי אַחֲרַי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה וַיֹּאמֶר לְיוֹסֵף הִנֵּה אָבִיךָ חָלָה וַיִּלְחֶךְ אֶת-שֵׁנֵי בְנָיו עִמּוֹ אֶת-מְנַשָּׁה אֶת-אֶפְרָיִם:

אונקלוס וְהָוָה בְּתֵר פְּתִגְמָא הָאֵלִין וַאֲמַר לְיוֹסֵף הָא אָבוּךְ שָׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרִין בְּנוֹהֵי עִמָּה יָת מְנַשָּׁה וְיָת אֶפְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן וְהָוָה בְּתֵר פְּתִגְמָא הָאֵלִין וַאֲיִתְאֲמַר לְיוֹסֵף לְמִימַר אָבוּךְ שָׁכִיב מְרַע וּדְבַר יָת תְּרִין בְּנוֹי עִמָּה יָת מְנַשָּׁה וְיָת אֶפְרָיִם: (תרגום יונתן)

רס"י ויאמר ליוסף. אחד מן המגידים, (ע) והרי זה מקרא קצר. ויש אומרים אפרים היה רגיל לפני יעקב בתלמוד, (פ) וכשחלה יעקב בארץ גושן, הלך אפרים אלל אביו למארים להגיד לו: ויקח את שני בניו עמו. כדי שיצרכם (ס) יעקב לפני מותו: (ק) (רס"ז)

שפתי חכמים (ע) שפירש ויאמר כמו ויגד, כי על החדשות נופל לשון הגדה ולא לשון אמירה, כי מה שהיה יעקב חולה קודם מיתה היה חידוש בעולם, כי עד שלא בא יעקב לא היה חולסה בעולם (ב"מ פ"א), והא דלח כתיב ויגד, כי אלל המגיד לא היה כל כך חידוש כי מסתמא היה המגיד אחד מבני ביתו והיה רגיל אלל יעקב וראה בחליו: (פ) ולפי זה אין זה מקרא קצר, (רא"ס). ונראה לי שראייתם מדכתיב לקמן (פ"י י"ד) וישלח ישראל את ימינו וגו' שכל את ידיו, הוה ליה למימר הפך את ידיו, אלל רמז לו בזה משום שאפרים היה בעל תורה והשכיל יותר

ממנשה, משום הכי השכיל גם כן את ידיו, ומנין ידע יעקב זה, אלא משום שאפרים היה רגיל וכו' וק"ל: (ו) דאם לא כן מה לורך להזכיר זה, (רא"ס): (ה) דהיה יודע שתק כחו של יעקב (עיי' לעיל אות נ'), ועכשיו הגידו לו שהוא חולה, אמר יוסף בלבו בדואי הגיע יום מותו, ולכן לקח בניו עמו כדי כו', (רא"ס): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאמר. האומר ליוסף. וכן אשר ילדה אותה ללוי במצרים : (אבן עזרא)

אור החיים שני בניו עמו את וגו'. טעם שלא הספיק באומרו שני בניו ואני יודע כי הם מנשה ואפרים, או לומר מנשה ואפרים ואני יודע כי הם בניו הרשומים בפרשת מקץ, גם הפסיק בין הזכרת הבנים והודעת שמם בתיבת עמו, גם אומר את ב' פעמים. אולי כי יודיע הכתוב טעם יוסף בלקיחתם שהיתה לקחת כל אחד ברכתו בפני עצמו מלבד מה שיגיע אותם בברכת אביהם, והוא אומר את שני בניו עמו זה מה שנוגע לחלק שיהיה נוגע להם בברכתו, גם את מנשה שיבורך בפני עצמו, ואת אפרים וגו' :

או ירצה כי ראויים הם לברכה מבי' צדדין לצד שהם בניו ולצד שכל אחד מהם ראוי לברכה מצד עצמו, ולזה אמר בניו עמו גם לצד היותם מנשה ואפרים צדיקים, ואמר עמו להפסיק שלא תבין שמפרש מי הם הבנים, ואמר את ואת לומר שכל אי חשוב בפני עצמו: (אור החיים)

דעת זקנים ויאמר ליוסף. אז"ל זה אפרים ואומר הרב משה זכר לדבר כי אותיות ויאמר כאותיות אפרים בהתחלף דוא"ו בפ"א דא"ו מתחלפת בפ"א באלפא ביתא דא"ת ב"ש ומשמע שלא היה יוסף רגיל אצל יעקב כמו שמצינו נמי ויקרא לבנו ליוסף ושמעתי מפי הרב ר' שמואל ז"ל הטעם לפי שהיה ירא שישאל לו הענין היאך הורד למצרים ויגיד לו שמכרוהו אחיו ויקללם יעקב ונמצא מחריב את העולם כולו שהרי רחל אמו שקלל שלא מדעת ואמר עם אשר תמצא נתקיימה קללתו ומתה בדרך אפרת הא אם יקללם מדעת לא כל שכן: (דעת זקנים)

[ב] ויגד ליעקב ויאמר הנה בנך יוסף בא אליך ויתחזק ישראל וישב על-המטה:

אונקלוס וחווי ליעקב ואמר הא בך יוסף אתא לך ואתקף ישראל ויתיב על ערסא: (אונקלוס)

יונתן ותניאו ליעקב למימר הא בך יוסף אתי לך ואתקף ישראל ויתיב על דרגשא: (תרגום יונתן)

רש"י ויגד. המגיד ליעקב, ולא פירש מי, והרבה מקראות (ו) קלרי לשון: ויתחזק ישראל. אמר, אף על פי שהוא בני, מלך הוא, לחלק לו כבוד, מכאן שחולקין כבוד למלכות. (ז) וכן משה חלק כבוד למלכות, וירדו כל עבדיך אלה אלה (שמות יא, ת), (ח) וכן אליהו וישנס מתניו וגו' (מלכים-א יח, מו.): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) הכא לא מאי רש"י לפרש לאפרים היה, דהא ויקח את שני בניו עמו, משמע דהיה אכל יוסף והלך עמו אל יעקב: (ז) שהרי יוסף היה כריך ליעקב ואף על פי כן השתחוה לו, אצל לעיל (מ"ז ל"ח) פירש רש"י (ד"ה וישתחו) תעלל בעידיניה וכו', לפי שיעקב היה כריך ליוסף: (ח) ובאמת משה ידע שגם פרעה ירד כמו שאירע בסוף, אלא משום כבוד מלכות אמר כן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויגד. המגיד ליעקב. או האומר ליוסף או היה שליח מיעקב: (אבן עזרא)

ספורנו וישב על המטה. לחלוק כבוד למלכות כפי האפשר לו אז. וההפך ולא קם ולא זע ממנו: (ספורנו)

דעת זקנים ויתחזק ישראל. ולא רצה לברכם כשהוא במטה שלא יאמר מתנת שכיב מרע היתה ברכתו ולא היה מיושב בדעתו: (דעת זקנים)

ג ויאמר יעקב אל-יוסף אל שדי נראה-אלי בלוי בארץ כנען ויברך אתי:

אונקלוס ויאמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוי בארץ דכנען וברוך יתי: (אונקלוס)

יונתן ויאמר יעקב ליוסף אל שדי אתגלי לי בלוי בארץ דכנען וברוך יתי: (תרגום יונתן)

ד ויאמר אלי הנני מפרך והרביתך ונתתיך לקהל עמים ונתתי את-הארץ הזאת לזרעך אחריך אחזת עולם:

אונקלוס ויאמר לי הא אנא מפשינך ואסגנך ואתננך לכנשת שבטין ואתן ית ארץ הדא לבניך בתרך אחסנת עלם: (אונקלוס)

יונתן ויאמר לי הא נא מפיש לך ומסגי לך ואיתננך לכנשת שבטין ואתן ית ארץ הדא לבניך בתרך אחסנת עלם: (תרגום יונתן)

רש"י ונתתיך לקהל עמים. בשרני שעתידים ללכת ממני עוד קהל ועמים, ואף על פי שאמר לי גוי וקהל גוים, גוי אמר לי על בנימין, קהל גוים, הרי שנים לבד מבנימין, ושוב לא נולד לי בן, למדנו שעתיד אחד משבטי ליחלק, (א) ועתה אותה מתנה אני נותן לך: (רש"י)

שפתי חכמים (א) כלומר וחלוקו לשנים נחשב כאילו נולדו שני בנים אחרים, כי כל אחד מהם אשר צם נחלק השבט אינו השבט הנחלק, (רא"ס): (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם הנני מפרך. על דעת הגאון שאמר לי השם הנני מפרך וכן לא נולד

לי רק מתה רחל. ועתה ידעתי כי בעבור בניך הנולדים לך אמר הנני מפרך. וזה הפירוש אין לו טעם וריח כי מה הפרש בין בני יוסף ובין בני ראובן ועוד כי בנימין נולד לו אחר זו הנבואה. והנכון בעיני שאמר. השם אמר לי כי ארץ כנען תהיה לזרעי אחוזת עולם. ואני אתן לך בנחלת הארץ הבכורה ויקחו אפרים ומנשה חלקם בארץ כאשר יקח ראובן ושמעון שהם הגדולים מבני ואשר תוליד אחרי אפרים ומנשה יקראו על שם אחיהם הנזכרים שירשו עמם בנחלתם והמפרש שאמר ומולדתך על בני מכיר שיולדו על ברכי יוסף לא ישרו בעיני דבריו, כי מה טעם על שם אחיהם. ואם יטעון טוען כי לא מצאנו ליוסף בנים אחרים. גם זו איננה טענה כי יתכן שהיו ובעבור שירשו עם אחיהם לא הזכירם הכתוב ורבים כאלה: (אבן עזרא)

אור החיים הנני מפרך וגו'. כפל לומר מפרך והרבתיך כנגד ב' בנים שיהיו לו עוד כמו שפירש הדברים יעקב באומרו ועתה. ואומרו ונתתיך לקהל עמים פירוש שיהיו ב' הבנים כל אחד לקהל ועם: (אור החיים)

ספורנו ונתתיך לקהל עמים ונתתי את הארץ. הנה אז כבר נולדו כל השבטים חוץ מבנימין וכבר אמר לי בצאתי מחרן הארץ אשר אתה שוכב עליה לך אתננה ולזרעך. אם כן היתה הכוונה שיתן לי קהל של עמים בענין ירושת הארץ. ואין לחשוב שאמר זה אלא עליך שיתן לי אותך ואת שני בניך יחדו: (ספורנו)

כלי יקר ויאמר אלי הנני מפרך והרבתיך וגו'. למה שינה יעקב הלשון, כי שם נאמר (בראשית לה.יא) ויאמר לו אלהים אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך, והנה במקום פרה ורבה אמר מפרך והרבתיך, הלא דבר הוא. והענין הוא לפי שלשון פרה ורבה משמע שהוא ציווי אל יעקב שיעסוק בפריה ורביה, ועיי"ז יצאו ממנו גוי וקהל גוים, וכאן על כרחך אין הפירוש כך שהרי לא נולד לו שום בן אחר נבואה זו, ומבנימין היתה כבר מעוברת, והנה גוי אמר על בנימין, וקהל גוים על שעתיד שבט אחד ליחלק לשנים, וכל זה אינו תלוי בפעולותו עיי"ז שיעסוק בפריה ורביה, עיי"כ אמר במקום פרה ורבה הנני מפרך והרבתיך, לומר שזה אינו ציווי אליו שיעסוק הוא בפריה ורביה, אלא הקב"ה מפרה ומרבה אותן הנולדים כבר, ואין לומר שברכה זו, שיפרו וירבו הנולדים כבר, לא שיחלק שבט אי לשנים, דאם כן למה אמר פרה ורבה שפירושו מפרך, הלי"ל מפרך, אלא שאמר מפרך בלשון פרה לומר לך שאותו שבט שעתיד ליחלק לשנים יהיו דומים בכל עניניהם כאילו אתה הולדתם, ר"ל על שמך יקראו כאילו אתה הולדתם, כמ"ש ועתה שני בניך וגו' לי הם.

ומזה למד יעקב שמאמר פרה ורבה אינו ציווי אליו שיעסוק בפריה ורביה ועיי"ז יהיה לגוי וקהל גוים, שהרי מאותה נבואה והלאה לא נולד לו בן על ידי שעסק בפריה ורביה, אלא ודאי שפסוק זה ברכה ומתנה ליעקב להפרות ולהרבות הנולדים כבר, ועל כן אמר שפירושו מפרך ומרבך, ואין הפירוש סתם ברכה להפרות זרעו, דאם כן למה לא אמר לו בפירוש מפרך והרבתיך, אלא ודאי שתלה בי הדבר שאותו רבוי דומה כאילו אני הולדתים, ולמאי נפקא מינה יהיו דומים כאילו הולדתים, אלא ודאי לענין שיקראו על שמי להיות כל אחד שבט בפני עצמו, וזה מתנה הוא ולא על צד החיוב, עיי"כ אמר יעקב ונתתיך לקהל עמים אע"פ שלשון זה לא נאמר שם מ"מ יובן כל זה משם.

ומה שקרא את יוסף קהל, יותר משאר השבטים לפי שלשון קהל מורה על היות הרבה אנשים נקהלים במקום אחד, ובמקום שיש קהל הגדול העין הרע מצוי

בו ביותר על כן נמנעים מלהקהל, חוץ משבט יוסף שאין ההקהל מזיק להם לפי שאין העין הרע מזיק להם, כמו שלמדו (ברכות כ.) מן פסוק בן פרת יוסף בן פרת עלי עין. קרי ביה עולי עין.

ומהרי"א פירש שעשה סימן מן הנני מפרך על אפרים שיהיה גם הוא לראש, כי מנשה הבכור היה בלאו הכי ראש שבט, ולא הוצרך לבקש סימן כ"א על אפרים, גם הביא סימן על זה שקרה מקרה שנקברה רחל בדרך אפרת, כי אפרת מורה על שם אפרים, וסימנא מילתא היא שגם אפרים יהיה ראש שבט. (כלי יקר)

ה וְעַתָּה שְׁנֵי-בָנָיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם עַד-בָּאֵי אֵלַיךָ מִצְרַיִמָּה לִי-הֵם אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהִי-לִי:

אונקלוס וְכַעַן תִּרְוִין בְּנֵיךָ דְאִתְּלִידוּ לָךְ בְּאֶרְעָא דְמִצְרַיִם עַד מֵיַתִּי לְוַתְךָ לְמִצְרַיִם דִּילִי אֵינוֹן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן קְדָמִי: (אונקלוס)

יונתן וְכִדּוֹן תִּרְוִין בְּנֵיךָ דְאִתְּלִידוּ לָךְ בְּאֶרְעָא דְמִצְרַיִם עַד דְאִתִּית לְוַתְךָ לְמִצְרַיִם דִּילִי אֵינוֹן אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן מִתְחַשְׁבִּין לִי: (תרגום יונתן)

רש"י הַנּוֹלָדִים לָךְ וְגו' עַד בּוֹאֵי אֶלַיךָ. לִפְנֵי בּוֹאֵי אֶלַיךָ, (ב) כְּלוֹמַר שְׁנוֹלְדוּ מִסְפָּרְשֵׁת מִמֶּנִּי עַד שְׁבַחְתִּי אֶלְכֶךָ: לִי הֵם. בַּחֲצוֹן שָׂאֵר בְּנֵי הֵם, לִיטוֹל חֶלֶק בְּאֶרֶץ אִישׁ בְּנֵיךָ: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) לֹא עַד בּוֹאֵי כַמְשָׁמְעוֹן, דֵּהֵא כְתִיב (לעיל מ"א נ) וְלוֹסֵף יוֹלַד שְׁנֵי בָנִים בְּטָרַם תִּבְאָה הָרַעַב, וְכַשְׁבָּא יַעֲקֹב לְיוֹסֵף הָיוּ כְּזֵר שְׁנֵי שָׁנִים שָׁל רַעַב עוֹבְרִים: (שפתי חכמים)

בעל הטורים אפרים ומנשה. בגימטריא ראובן ושמעון: (בעל הטורים)

אור החיים וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֵיךָ וְגו'. פִּירוּשׁ עֵתָה שְׂרַאֲיִתִּי שְׁלֹא הָיוּ לִי בָנִים עוֹד מִצַּד אוֹתָהּ בְּרַכָּה אֲנִי יוֹדֵעַ לְמַפְרַע כִּי בִּי בְּנֵיךָ הַנּוֹלָדִים לָךְ וְגו' לִי הֵם שְׂאֵמֵר לִי הִי מִפְּרֵךְ וְהַרְבִּיתִּיךָ וְהוּא שְׂאֵמֵר לוֹ הִי בְּבֵית אֵל (לִי"א) פֶּרָה וְרַבָּה כְּרֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יְהוֹן לִי, וְעֵיִן מֵה שְׁכַתְּבִתִּי בְּסִמּוֹן: (אור החיים)

ספורנו וְעַתָּה שְׁנֵי בָנֵיךָ כּוֹי לִי הֵם. שְׂאוֹתֶם לְבַדֶּם נָתַן לִי יַחַדוֹ עִמָּךְ כַּעֲנִין רֵאָה פִּנִּיךָ לֹא פִלְלִיתִי וְהִנֵּה הֵרָאָה אוֹתִי אֱלֹהִים גַּם אֶת זֶרְעֶךָ: (ספורנו)

דעת זקנים אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה. אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה עוֹלִין בְּגִימַטֵּי רֵאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן אֶחָד יוֹתֵר: (דעת זקנים)

נ וּמִלְדֹתַי אֲשֶׁר-הוֹלַדְתָּ אַחֲרֵיהֶם לָךְ יְהִי עַל שֵׁם אַחֲרֵיהֶם יִקְרָאוּ בְּנִחְלָתָם:

אונקלוס וּבְנֵיךָ דִּי תוֹלִיד בְּתִרְיָהוֹן דִּילְךָ יְהוֹן עַל שׁוֹם אַחֲוֵהוֹן יְתִקְרוּן:

יונתן וּבְנֵי דִי תוֹלִיד בְּתַרְיָהוֹן דִּילְדָּהּ יְהוֹן עַל שׁוּם אַחֲיָהוֹן יְתַקְרוּן בְּאַחְסַנְתְּהוֹן :
(תרגום יונתן)

רש"י ומולדתך וגו'. אם תוליד עוד, (ג) לא יהיו במנין בני, אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים, ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה. ואף על פי שנחלקה הארץ למנין גלגלותם, כדכתיב לרב תרבו נחלתו, וכל איש ואיש נטל בשוה חוץ מן הבכורים, מכל מקום לא נקראו (ד) שבטים אלא אלו (להטיל גורל הארץ, למנין שנות השבטים, ונשיא לכל שבט ושבט, וגללים לזה ולזה): (רש"י)

שפתי חכמים (ג) דמלשון אשר משמע דודאי הוא שיוליד, לכן פירש אם תוליד, לאשר הוא אם, הואיל ומלינו דאם הוא אשר, כדפירש רש"י (ד"ה ע"ד) צפרסת חייה שרה (לעיל כ"ד י"ט) גם אשר הוא אם: (ד) דאותה נחלה שירשו השבטים היו נקראים על שמם, כמו נחלת ראובן או נחלת שמעון וכן כולם, וגם לנחלת מנשה ואפרים יקרא הנחלה על שמם, נחלת מנשה, נחלת אפרים, כלומר כל אחד ואחד תחום לעצמו כמו שיטול כל אחד מן השבטים, ולא יקרא נחלת יוסף, וזהו שנקט רש"י לעיל ולא יהיה להם שם בשבטים, רוצה לפרש ולא יקרא הנחלה על שמם: (שפתי חכמים)

הרמב"ן ומולדתך אשר הולדת אחריהם. אם תוליד עוד בנים לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים ולא יהא להם שם כשאר השבטים לענין הנחלה ואף על פי שנתחלקה ארץ ישראל למנין גולגלותם כדכתיב לרב תרבה נחלתו וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות מכל מקום לא נקראו שבטים אלא אלו לשון רש"י וזה איננו נכון שאם כן אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים והכתוב אומר בנחלתם ובגמרא אמרו לנחלה הקשתים לראובן ושמעון ולא לדבר אחר וכו' כדאיתא בהוריות (ו) והזכירו רבותינו בכל מקום (ב"ב קכג) שהיה יוסף בכור לנחלה וירש פי שנים כאחד כמשפט כל בכור ולא היתה בכורתו להקרא שבטים בלבד כדברי הרב ומזה נלמוד עוד שלא חלקו הארץ לכל שבטי ישראל לגולגלותם שאם כן מה הבכורה הזאת בירושה ואם נאמר שנתנו לכל אחד ואחד מבני יוסף פי שנים כאחד מכל אישי שאר השבטים לא הוזכר זה בכתוב כלל ולא מצינו ביעקב שיתן בכורה ליוסף אלא שאמר בכאן כראובן ושמעון יהיו לי ומזה אמר הכתוב (דחי"א ה א) נתנה בכורתו לבני יוסף בן ישראל אם כן היו לגמרי כשני שבטים והיא בכורתו וכך הם דברי חכמים בכל מקום (ב"ב קכג) אבל הענין איננו כלל כמו שאמר הרב שארץ ישראל לשבטים נתחלקה שנים עשר חלקים שוים עשו ממנה ונטל שבט שמעון הממועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין ונטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה וכך העלו בגמרא פרק יש נוחלין (שם) וכתוב (יחזקאל מז יג) תתנחלו בארץ לשנים עשר שבטי ישראל יוסף חבלים וכן אמר אונקלוס (להלן מט כב) תרין שבטין יפקון מבנוהי יקבלון חולקא ואחסנתא שיהיו שוים בקבלת הנחלה וטעם חולקא חלק בכור ואחסנתא ירושת הפשוט ומה מה שאמר הכתוב (במדבר כו נד) לרב תרבה נחלתו ולמעט תמעט לענין בתי אבות הנזכרים בפרשה דבר הכתוב

שהשבט מחלק חלקו לבתי אבות של יוצאי מצרים ובית אב מרובה נותנין לו חלק גדול ובית אב ממועט נותנין לו חלק קטן ומתים יורשים החיים כמפורש בספרי (פנחס קלב) ורש"י הזכירו בפרשת פנחס (במדבר כו נה) והכלל בענין יוסף שהיה בכור לנחלה ואם חלקו ישראל הארץ לשבטים כמוזכר בגמרא (בי"ב קכא) נתנו לו כראובן ושמעון בשוה ואם אולי נאמר שחלקוהו לגולגלותם כנגלה מן הכתוב נתנו להם כפלים במספרם חלק פשוט כדין שאר האנשים וחלק שני בכורה ויהיה טעם כראובן ושמעון כפלים במספרם אבל שיהיה יוסף כשאר השבטים בנחלה ותהיה הבכורה להקרא שני שבטים כמאמר הרב זה דבר שאי אפשר בשום פנים (הרמב"ן)

בעל הטורים יקראו. ב' במסורה הכא ואידך בניו יקראו על שבט הלוי כמו שבכאן נקראו בנחלתם על שם אחיהם שהיו להם ערי המגרש מכל שבטי ישראל: (בעל הטורים)

אור החיים ומולדתך אשר וגו'. פירוש שלא ימנה יוסף במקום ג' שבטים אלא במקום ב'. וכפי זה לא יקרא עוד שבט יוסף במנין השבטים זולת שבט אפרים ושבט מנשה, וכמו כן מצינו שכן הוא:

ויש לנו לחקור זאת למה הוציא יעקב את יוסף ממנין השבטים כמו שמצינו שלא נמנה בכלל השבטים כי אם אפרים ומנשה ולמה לא ימנה הוא גם כן ויהיו י"ד שבטים עם לוי כי ה' אמר אליו שיהיו ממנו ב' שבטים נוספים לא שיעקר שם יוסף. גם צריך לדעת מי אמר ליעקב כי ב' הגוים שאמר לו ה' שיהיו ממנו הם בני יוסף ולא בני שאר בניו ויותר היה לו לתלות ולומר שהם פרץ וזרח שהם ביותר מעולים כפי האמת שהם שלשלת המלוכה. ואולי כי בני יהודה נרמזו במה שאמר לו עוד שם ה' ומלכים מחלצין יצאו. אלא מי יאמר שכוונת ה' באומרו ומלכים מחלצין וגו' היא זאת. ועוד אחרת דלמא הם הם גוי וקהל גוים הם הם המלכים. ועוד מי יאמר שאין הדברים נאמרים על בני שאר האחים:

אכן במה שנשכיל על דבר הבורא שאמר אליו בנבואה גוי וקהל גוים יהיה ממך ומלכים מחלצין יצאו פשט הדברים יגיד שעל יעקב הוא אומר שממנו יצאו לא מבניו:

אלא יש לדעת מאמרם ז"ל (זהד ח"א ק"פ) כי יוסף הוא בחינת נפש יעקב. והוא שרמז הכתוב באומרו (ל"ז ב') אלה תולדות יעקב יוסף. והוא אומרו (תהלים עז) בני יעקב ויוסף, ורמזו חכמי אמת כי הוא בחינת מילוי הוא"ו שהמילוי כאות עצמו. ועל פי הקדמה זו יתיישבו כל הדקדוקים, כי יוסף הוא בחינת יעקב ובמדרגת אב לשבטים יקרא כרשום גם כן באומרו בני יעקב ויוסף, וכפי זה כשאמר ה' ליעקב שיצאו ממנו עוד בנים זה יעקב זה יוסף ולזה לא הלביש הנבואה בשאר בניו, ולזה דקדק לומר ב' בניך וגו' לי הם פירוש במדרגת בני יעקב לא במדרגת בניו ולזה הוסיף לבאר ואמר כראובן ושמעון, ומעתה הרי יוסף במדרגת אב כיעקב ואין האב נמנה עם הבנים בגדר אחד כמו שאין יעקב נמנה עם השבטים: (אור החיים)

ספורנו ומולדתך אשר הולדת אחיהם. שהם בני בניך הנקראים מולדתך באמת: **לך יהיו.** יקראו בית יוסף ויתברכו בברכותיך: **על שם אחיהם יקראו בנחלתם.** כל אחד מבני מנשה יקרא כאחיו על שם מנשה לנחול עמם בנחלתו וכן כל אחד מבני אפרים יקרא כאחיו על שם אפרים לנחול עמם בנחלת אפרים:

11 | וְאָנִי | בְּבֹאֵי מִפְּדוֹן מִתְּהָ עָלַי רָחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן בְּדֶרֶךְ בְּעוֹד כְּבֵרֶת-אֶרֶץ לְבָא אֶפְרָתָה וְאֶקְבְּרָהּ שָׁם בְּדֶרֶךְ אֶפְרָתָה הוּא בֵּית לְחָם:

אונקלוס | וְאָנָא בְּמִיתֵי מִפְּדוֹן מִיִּתְתָּ עָלַי רָחֵל בְּאֶרְעָא דְכְנַעַן בְּאֶרְחָא בְּעוֹד כְּרֻבָא דְאֶרְעָא לְמִיַּעַל לְאֶפְרַת וְקִבְרַתָּהּ תַּמָּן בְּאַרְחָא אֶפְרַתָּה הִיא בֵּית לְחָם: (אונקלוס)

יונתן | וְאָנָא דְבַעֲיִתִי מִיְנָךְ לְמִקְבְּרֵי עִם אֲבֹהֵתִי מִיִּתְתָּ עָלַי רָחֵל בְּתַפְיָךְ בְּאֶרְעָא דְכְנַעַן בְּאֶוּרְחָא בְּעוֹד סוֹגְעֵי אֶרְעָא לְמִיַּעוּל לְאֶפְרַת וְלֹא יְכִילִית לְסוֹבְרוּתָהּ לְמִקְבְּרָהּ בְּמַעְרַת כְּפִילֶתָא וְקִבְרַתָּהּ תַּמָּן בְּאֶוּרְחָא אֶפְרַתָּה הִיא בֵּית לְחָם: (תרגום יונתן)

רש"י | ואני צבואי מפדון וגו'. ואף על פי שאני מטריח עליך להוליכני להקבר בארץ כנען, ולא כך עשיתי לאמך, שהרי מתה סמוך לבית לחם: כצרת ארץ. מדת ארץ, והם אלפים אמה, כמדת תחום שבת, כדברי ר' משה הדרשן, ולא תאמר שעכצו עלי גשמים מלהוליכה ולהקברה בחצרון, עת הגריד היה, שהארץ חלולה ומנוקצת (ה) כצורה: ואקברה שם. לא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ, (ו) וידעתי שיש בלבד עלי, אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתיה שם, שתהא לעזרה (ז) לבניה, כשיגלה אותם נבזרואדן והיו עוברים דרך שם, יצאת רחל על הקברה וזוכה ומצקשת עליהם רחמים, שנאמר קול צרמה נשמע וגו' (ירמיה לא, יד), והקב"ה משיבה יס שכר לפעולתך נאם ה' וגו' וסבו בניס לגבולם. ואונקלוס תרגם כרוב ארעא, כדי שיעור חרישת יום (ס"א ארץ), ואומר אני שהיה להם קרב שהיו קורין אותו כדי מחרישה אחת, קוריאד"א בלע"ז, כדאמרינן כרוב ותני, (ח) כמה דמסיק תעלא מבי כרבא: (רש"י)

שפתו חכמים (ה) ואף על פי שפירש כצרת מלשון מדה, מכל מקום מדאפקיה בלשון כצרת שמע מינה תרתי: (ו) ואם תאמר והא צפסוק בהדיא כתיב שנקברה בארץ ישראל, דכתיב מתה עלי רחל בארץ כנען, וכנען הוא ארץ ישראל, ויש לומר דהא ודאי שנקברה בארץ ישראל, אלא לארץ פירושן בעיר שבני אדם יושבים, כמו ארץ נושבת (שמות ט"ז ל"ה): (ז) וקשה והא צפרשת (וישב) ויאלף (לעיל ל' ט"ו) פירש רש"י (ד"ה לבן) בשביל שזלזלה במשכב הצדיק לא זכתה ליקבר עמו, ויש לומר שאותו דבר היה גורם לה שלא נקברה עמו במערת המכפלה, אבל עדיין קשה למה לא זכתה ליכר ולהקבר בעיר ולא בשדה, אלא כדי שתהא לעזרה וגו', ואין לומר דזה הטעם לצד גרם ולא משום שזלזלה, דאם כן למה רחל לא נקברה עם יעקב יותר משאר אמהות, אלא על כרחך דתרווייהו גרמו, ואין להקשות למה לא אמר לו יעקב מזה עד עכשיו שעל פי הדבור היה, כי לא ראה לגלות לו הארות שעתידים לצא עד עת ההכרח, דאם לא עכשיו אימתו, (ג"א): (ח) פירוש חורש

אבן עזרא וטעם **ואני בבואי מפדז**. שמתה רחל פתאום ולא יכולתי להוליכה לקברה במערה כאשר קברתי לאה. ואמר זה ליוסף שלא יחר לך שאבקש מאתך מה שלא עשיתי לכבוד אמך: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואקברה שם. כתוב בפירוש רש"י ולא הולכתיה אפילו לבית לחם להכניסה לארץ ולא ידעתי מהו וכי בחוצה לארץ נקברה חס ושלוש שהרי בארץ מתה ושם נקברה כמו שנאמר כאן בפרשה מתה עלי רחל בארץ כנען ושם כתוב עוד מפורש (לעיל לה ו) ויבא יעקב לזוה אשר בארץ כנען היא בית אל וכתוב (שם פסוק טז) ויסעו מבית אל ויהי עוד כברת הארץ לבא אפרתה ומתה בדרך בין בית אל ובין בית לחם אפרתה בארץ ישראל

"ואקברה שם" - וידעתי שיש בלבבך עלי אבל דע לך שעל פי הדיבור קברתי שם שתהא לעזרה לבניה כשיגלם נובזראדן והיו עוברים דרך שם יצתה על קברה ובקשה רחמים עליהם שנאמר (ירמיהו לא יד) קול ברמה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שכר לפעולתך וגוי' ושבנו בנים לגבולם לשון רש"י וצריך על כל פנים שיהיה רמז במקרא לטעם הזה שאמר באגדה זו ושמא זהו מה שאמר הכתוב

"מתה עלי רחל בדרך ואקברה שם בדרך" - כלומר בדרך אשר יעברו בה בניה מתה ושם קברתי לטובתם כי היא לא מתה בדרך רק ברמה שהיא עיר בארץ בנימין ושם נקברה אבל בדרך של עתיד מתה והכתוב לא יפרש בעתידות רק ירמוז בהם ועל דרך הפשט גם כן אמר לו כן כמתנצל שלא יחר ליוסף בראות חפצו בקבורת המערה על שלא קבר אמו שם וכאשר קבר שם את לאה ולכך אמר לו כי מתה בארץ כנען ולא נקברה בחוצה לארץ כאשר תהיה קבורת מצרים ליעקב ומתה בדרך בפתע פתאום ולא יכול לקברה שם כי איך יעזוב את בניו ואת מקנהו בדרך וילך מהרה עמה למערת המכפלה ואיה הרופאים והרפואות לחנט אותה וזה טעם "עלי" ואף על פי שמערת המכפלה אינה רחוקה משם רק כחצי יום היה יעקב כבד מאד במקנה הגדול ובני בית ולא יגיעו שם רק בימים רבים וכן עשה בדרך ההוא ימים רבים עד בואו אל אביו ושנו חכמים (מו"ק כז) ולא של נשים לעולם מפני הכבוד ואני סבור שהיו אלו דברי התנצלות וגם יוסף יודע שמתה בדרך ונקברה בארץ וכבוד עשה לה במותה אבל הכוונה ליעקב שלא הוליד אותה למערה כדי שלא יקבור שם שתי אחיות כי יבוש מאבותיו ולאה היא הנשאת לו ראשונה בהיתר ורחל באהבתו אותה בנדר אשר נדר לה לקחה (הרמב"ן)

אור החיים ואני בבואי מפדן וגו'. כתוב זה אין לו קשר עם מה שלמעלה ממנו. גם אין ידוע כוונת הודעה זו. ומה שפירשו ז"ל (רש"י לקח טוב) כי כונתו היא אף על פי שהטרחתיך להוליכני ליקבר בארץ כנען ולא כך עשיתי וכו' עד כאן. לפי דבריהם לא כאן הוא מקום הדברים אלא למעלה (מ"ז ל') כשאמר לו ונשאתני ממצרים וקברתני וגו', סמוך לזה היה לו לומר ואני בבואי וגו'. עוד מה כוונתו באומר תיבת עלי:

אכן לפי מה שפירשתי כי מודיעו שהבנים המובטח בהם שיצאו ממנו הם אלו נתכוון באומרם ואני בבואי וגו' כי הוא סיבה שלא יצאו ממנו ממש לצד שהוא

גרם שתמות רחל, והוא אומרו **מתה עלי** פירוש על סיבתי כאומרם ז"ל, (ויק"ר פ' ל"ז) ששהה נדרו או לצד הקללה שקלל כאומרו עם אשר תמצא את אלהיך לא יחיה ואלו היתה קיימת רחל היו יוצאים ממנו ועכשיו יצאו מיוסף שהוא בחינת יעקב גם בחינת רחל:

עוד אפשר שנתכוון יעקב לרצות את יוסף על אשר סיבב מיתת אמו קודם זמנה ואמר כי טעם אשר החשיב ב' בניו כראובן ושמעון לצד כי מתה עליו רחל וקרוב מיתתה, וטעם מה שהאריך לומר עוד **בעוד כברת ארץ** וגו' נתכוון לומר מה שדרשו ז"ל שנתכוין לומר אף על פי שלא כן עשה לאמו וכו': (אור החיים)

ספורנו ואני. שמא תאמר כשאמר אלי האל יתברך ונתתיך לקהל עמים היתה הכוונה שאוליד עוד בנים אלא שגרם החטא זה לא יתכן: **כי בבואי מפדן**. כשנגלה אלי אז האל יתברך: **מתה עלי רחל**. כאמרי ז"ל אין אשה מתה אלא לבעלה: **בדרך בעוד כברת ארץ לבא אפרתה**. תכף כשנסעתי מאותו המקום שהיה דבר האל יתברך אלי בעודי בדרך אפרת. וכל כך גברה עלי טרדתי ואבלותי שלא עצרתי כח להוליכי לבית קברות בית לחם ואין ספק כי מאז היה לבי חלל בקרבי ולא שלט עוד בי יצר הרע ונחלשה תאותי ולא נשאר בי כח להוליד בנים: (ספורנו)

[ח] וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת-בְּנֵי יוֹסֵף וַיֹּאמֶר מִי-אַלֶּה:

אונקלוס וַחֲזָא יִשְׂרָאֵל יְת בְּנֵי יוֹסֵף וַאֲמַר מִן אֱלִין: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא יִשְׂרָאֵל יְת בְּנוֵי דְיוֹסֵף וַאֲמַר מִן מַאן אֲתִּילִידוּ לְךָ אֱלִין: (תרגום יונתן)

רש"י וירא ישראל את בני יוסף. בקש לצרכם ונתסלקה שכניה ממנו, (ט) לפי שעתיד ירבעם ואחאזב ללאת מאפרים, ויהוא וזניו ממנשה: ויאמר מי אלה. מהיכן ילכו אלנו שחינו ראונו לצרכה: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) דקשה לרש"י מה זה דכתיב מי אלה, וכי יעקב לא היה מכירן, אי נמי דקשה לרש"י וירא ישראל, והא בסמוך (פ"י) כתיב ועיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל לראות, ועל זה פירש זיקק לצרכם וכו', ועל כרחק האי וירא צרות הקודש קאמר, כמו וירא יעקב כי יש סבר במלכים (לעיל מ"ב א'): (שפתי חכמים)

אבן עזרא ואחר שאמר וירא ישראל את בני יוסף איך יאמר לא יוכל לראות. רק טעמו לראות היטב שיכירם: (אבן עזרא)

אור החיים וירא ישראל וגו'. קשה והלא י"ז שנה היו יושבים לפניו ללמוד תורה ואיך שואל עליהם, ורז"ל אמרו (תנחומא) כי ראה בהם ראייה שכליית שעתיד לצאת מהם רשעים, וזה דרך דרש, וצריך לפרש הכתוב כפי פשוטו. והוא כי גילה לנו הכתוב שיעקב כבדו עיניו מזוקן שלא היה יכול לראות ולהכיר, ולצד זה הגם שראה ב' בני אדם עומדים לפניו לבד יוסף שעמו היה מדבר והכירו לצד שהודיעוהו שאמרו לו (ב') הנה בנך יוסף כאמור למעלה והבנים לא הכירם לזה

שאלו שאל עליהם מי אלה :

עוד אפשר שנתכוון יעקב לעורר אהבת האב על הבן קודם שיברכם כדי שתהיה הברכה בתגבורת האהבה והחיבה, ולזה שאל מי אלה כדי שישמע מפי בנו החביב אצלו לומר בני הם ויהמו מעיו להם, והוא סוד (ירמיי לא) מדי דברי בו וגוי' רחם ארחמנו וגו' : (אור החיים)

ספורנו וירא ישראל את בני יוסף. ראה שהם בני אדם אבל לא הכיר מי הם : (ספורנו)

טו ויאמר יוסף אל-אביו בני הם אשר-נתן-לי אלהים בזה ויאמר קחם-גא אלי ואברכם :

אונקלוס ואמר יוסף לאביו בני אנון די יתב לי יי הקא ואמר קרבנון פְעו לְוֹתִי ואברכנון : (אונקלוס)

יונתן ואמר יוסף לאביו בניי הינון דיתב לי מימרא דיי פְדִין פְתָבָא דְעֵלְיָה נְסִיבִית ית אֶסְנֵת בְּרַת דִּינָה בְּרַתָּא לְאִינְתוֹ ואמר קרבנון פְדוֹן לְוֹתִי ואיברכיננון : (תרגום יונתן)

רש"י בזה. (ו) הראה לו שטר אירוסין וסטר כתובה, וזקק יוסף רחמים על הדבר, ונחה עליו רוח הקודש: ויאמר קחם נא אלי ואברכם. זה שאמר הכתוב, ואנכי תרגלתי לאפרים קחם על זרועותיו (הושע יא, ג.), תרגלתי רוחי ביעקב בשביל אפרים, עד שלקחן על זרועותיו: (רש"י)

שפת חכמים (ו) וקשה למה הראה לו שטר אירוסין ואחר כך זיקק רחמים, ולמה לא עשה להיפך, ויש לומר שמתחילה היה סבור דמקום הכי אינו רואה לצדק אותם משום שסובר שאינם בני קידושין והם ממזרים, לכך הראה לו שטר וכו' שאינם ממזרים, וכיון שראה שעדיין לא זיכר אותם, אמר בודאי נסתלקה ממנו רוח הקודש וזיקק רחמים, (מהרש"ל): (שפת חכמים)

הרמב"ן אשר נתן לי אלהים בזה. לא היה יוסף צריך להודיע לאביו כי במצרים נולדו לו שהרי כשפירש ממנו לא היה לו אשה ובנים והוא אמר לו כבר שני בניך הנולדים לך בארץ מצרים ונראה לי כי פירוש "בזה" בענין הזה שאמרת שנתנם לי השם קודם בואך אלי מצרימה והם אשר אמרת עליהם שהם לך וכן ובזה הנערה באה אל המלך (אסתר ב יג) ואמר נתן לי אלהים שעשה לי השם נסים עד שנתן לי המלך האשה והיו לי הבנים האלה ממנה (הרמב"ן)

בעל הטורים קחם נא אלי ואברכם. קחם לית וחד קחם בקמ"ץ תרגלתי לאפרים קחם פירוש תרגלתי לאפרים השריתי שכינתי עמו בשביל אפרים אימתי בשעה שנתברך מפי יעקב וקחם על זרועו שנאמר קחם נא אלי ואברכם : (בעל הטורים)

אור החיים אשר נתן לי וגו'. דרך הצדיקים כשזוכרים הטוב אשר הגיעם חולקים כבוד לה' כי הוא הנותן, כאומרו (ל"ג ה') הילדים אשר חנן אלהים וגו':

ואומרו בזה כפי הפשט כי אפילו בימי גלותו בארץ נכריה חננו ה'. גם רמז למאמרם ז"ל (סוטה לו:) כי עתיד היה יוסף להוליד י"ב שבטים ועל ידי מעשה אשת פוטיפר נרזבו מבין צפורני ידיו י" טיפות ולא נשארו אלא ב', והוא שרמז באומרו **בזה** זה בגימטריא י"ב במקום י"ב נתן לו אלהים ב'. ודקדק לומר **אלהים** שיורה על המשפט: (אור החיים)

ספורנו בניהם אשר נתן לי אלהים בזה. בני הם ולא בני בני אבל הם אותם הבנים אשר נתן לי אלהים בזה בעודי לבדי פה כאמרך הנולדים לך בארץ מצרים עד בואי אליך מצרימה ואמרת לי הם: (ספורנו)

כלי יקר בני הם אשר נתן לי אלהים בזה. נקט בזה לפי ששאלו מי אלה שאינן ראוין לברכה, כי אמר מבטן מי יצאו אלה, ר"ל שיאמרו אלה אלהיך על העגל שעשה ירבעם, והשיב יוסף בני הם מ"מ הם בני ומצדי הם ראוין לברכה, ומה שיצאו מהם אחאב וירבעם לפי שנתן לי אלהים אותם בזם פה במצרים ואמם מצרית בת פוטיפרע כהן און דהיינו כהן לע"ג, ע"כ יצאו ממנה לעתיד בניס כאלו עובדי ע"ג, אבל מצדי ראויים הם לברכה דאלי"כ למה ברך ה' את יצחק, והלא יצאו ממנו עשו ויעקב מצד שהיתה רבקה בת בתואל הארמי, אלא ודאי שאין הקדוש ברוך הוא חושש אל זרע המקולקל וברכו בעבור הזרע הקדוש הראוי לברכה, כך תברכם גם אתה שהרי מצדי ראויים הם לברכה כי באשר הוא שם, כולם זרע ברך ה'.

ויאמר קחם נא אלי. נקט לשון אלי להורות שראוי ללמוד ממני שהרי בעבורי נתברך אבי ולא חש הקב"ה אל עשו, ר"ל יהיו המתברכים כמוני לפיכך קחם אלי, ובמלת נא הורה על הזמן ההוא כמו הנה נא ידעתי (בראשית יב.יא) שפירושו לשון עתה ור"ל הנני מברכם כפי הזמן של עכשיו, שהרי עכשיו כולם צדיקים ולא אחוש אל העתיד, ויברכם ביום ההוא לאמר. כפי מה שהיו ביום ההוא, ולא היה חושש אל העתיד מה שיבא מזרעם, כי אין דנין את האדם כ"א לפי מעשיו של עכשיו, ד"א נקט אלי לומר הרי מתייחסים אלי כי משפחת האב עיקר אבל משפחת האם אינה קרויה משפחה. (כלי יקר)

וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל כְּבָדוֹ מִזְקֵן לֹא יוּכַל לְרַאֲוֹת וַיִּגַּשׁ אֹתָם אֱלִיּוֹ וַיִּשָּׂק לָהֶם

אונקלוס וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יִקְרָן מְסִיבֵי לָא יְכֻל לְמַחְזִי וְקָרִיב יְתַהוֹן לְוַתִּיה וְנִשְׂק לְהוֹן וְגַפִּיף (אונקלוס)

יונתן וְעֵינֵי יִשְׂרָאֵל יִקְרָן מִן סִיבֵי וְלֹא יְכִיל לְמִיחְמֵי וְקָרִיב יְתַהוֹן לְוַתִּיה וְנִשְׂק לְהוֹן וְגַפִּיף (תרגום)

בעל הטורים מזקן. כתיב חסר על שם ויהי כי זקן יצחק ותכהין עיניו מראות כשם שרימה יעקב לאביו בברכתו כשכהו עיניו כך עשה לו בנו בברכו אותם שהחליף לו יוסף מנשה באפרים: (בעל הטורים)

אור החיים ועיני ישראל וגו'. צריך לדעת למה כתיב הודעה זו במקום זה, ומה קשר ושייכות לדבר זה עם הסמוך לו וישק להם ויחבק להם. עוד צריך לדעת אומרו להם שהיה לו לומר וישק אותם. ואולי ששני דקדוקים אלו כל אחת מתרצת חברתה כי לצד שכבדו עיניו מזוקן היה מחבק שלא במקום החיבוק ומנשק שלא במקום הנישוק ולזה אמר להם ולא אמר אותם והבן: (אור החיים)

ספורנו לא יכול לראות. היטב כדי שתחול עליו ברכתו בראותו אותם כענין אשר תראנו משם. וכענין ויראהו ה' את כל הארץ כדי שיברך אותם. וכן באלישע ויפן אחריו ויראם: וישק להם ויחבק להם. כדי שתדבק נפשו בהם ותחול עליהם ברכתו: (ספורנו)

יא ויאמר ישראל אל-יוסף ראה פניך לא פלגתי והנה הראה אתי אלהים גם את-זרעך:

אונקלוס ויאמר ישראל ליוסף למחזי אפיך לא סברית והא אחזי יתי יי אף ית בנך: (אונקלוס)

יונתן ויאמר ישראל ליוסף מיחמי סבר אפיך לא חשיבית והא אחמי יתי יי אוף ית בנך: (תרגום יונתן)

רש"י לא פלגתי. לא מלחני לבי לחשוב מחשבה שארחה פניך (כ) עוד. פלגתי, לשון מחשבה, כמו הביאי ענה עסי פלילה (ישעיה טו, ג): (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דקשה לרש"י פשיטא כיון שסבור שטרופ טורף איך יחשוב מחשבה לראות אותו, ועל זה פירש לא מלחני לבי, כלומר לא עלתה על דעתי מחשבה אחרת ולומר שמה לא נטרף וארחה אותו חי: (שפתי חכמים)

ספורנו גם את זרעך. ועליהם אמר קהל עמים וזה אמר אלי כשברכני בירושת הארץ כאמרו למעלה ויברך אותי אי"כ ראוי שאותה הברכה תחול עליהם ולכך ברך אז את יוסף ואת בניו: (ספורנו)

יב ויאצא יוסף אתם מעם ברך וישתחו לאפיו ארצה:

אונקלוס ויאפיק יוסף יתהון מן קדמוהי וסגיד על אפוהי על ארעא: (אונקלוס)

יונתן ויאפיק יוסף יתהון מלות רכובוי וסגיד על אפוי על ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י ויואלץ יוסף אתם. לאחר שנסקם, הוליאם יוסף מעם זרכיו, כדי ליטבם זה לימין וזה לשמאל, לסמוך ידיו עליהם ולזרכם: וישתחו לאפיו. כשחזר לאחוריו (ב) מלפני אביו: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (נח"י), נראה לי לאזיל לטעמיה שפירש צפרשת מקץ (לעיל מ"ב ו' ד"ה וישתחו), לכל השתחואה שבמקרא הוא פיסוט ידים ורגלים, וממילא בעודו עומד לפני אביו לא היה יכול להשתטח, אלא ודאי כשחזר וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. מאוחר צריך להיות. וטעם מעם ברכיו. כי הוא יושב על המטה. וטעם לא פללתי. לא דנתי בלבי. מגזרת פלילים: (אבן עזרא)

ספורנו מעם ברכיו. של אביו שחבק אותם: (ספורנו)

דעת זקנים ויוצא יוסף אותם מעם ברכיו. לפי שהיו דבוקים לו כשחבקו ונשקו ועכשיו רצה יוסף לסדר כדי שיניח ידו עליהם לכך הוצרך להוציאם מעם ברכיו ולהרחיקם מעט לשום אותם האחד לידו האחת והאחר לידו האחרת: (דעת זקנים)

יג ויקח יוסף את-שניהם את-אפרים בימינו משמאל ישראל ואת-מנשה בשמאלו מימין ישראל ויגש אליו:

אונקלוס ודבר יוסף ית תרויהון ית אפרים בימינה משמאלא דישראל וית מנשה בשמאלה מימינא דישראל וקריב לותה: (אונקלוס)

יונתן ודבר יוסף ית תרויהום ית אפרים מן צטר מינייה דהוא שמאליה דישראל וית מנשה מן צטר שמאליה דהוא מינא דישראל וקריב לוותיה: (תרגום יונתן)

רש"י את אפרים בימינו משמאל ישראל. הבא לקראת חזרו, ימינו כנגד שמאל חזרו, וכיון שהוא הזכור מימין לצרכה: (רש"י)

אבן עזרא ויקח יוסף. וכבר לקח וכבר הראיתך רבים כאלה: (אבן עזרא)

יד וישלח ישראל את-ימינו וישת על-ראש אפרים והוא הצעיר ואת-שמאלו על-ראש מנשה שכל את-ידיו כי מנשה הבכור:

אונקלוס ואושיט ישראל ית מינייה ושווי על רישא דאפרים והוא זעירא וית שמאלה על רישא דמנשה אחכמינון לידוהי ארי מנשה בוכרא: (אונקלוס)

יונתן ואושיט ישראל ית מינייה ושווי על רישא דאפרים והוא זעירא וית שמאליה על רישא דמנשה פרג ית ידוי ארום מנשה בוכרא: (תרגום יונתן)

רש"י שכל את ידיו. כתרגומו אחכמינון, בהשכל וחכמה השכיל את ידיו לכך, ומלעת, כי יודע היה כי מנשה הבכור, ואף על פי כן (מ) לא שת ימינו עליו: (רש"י)

שפתי חכמים (מ) דקשה לרש"י דכל כי שצמקרא היא נתינת טעם אלמעלה, ולפירושו התרגום למפרש שכל לשון חכמה, אין זה נתינת טעם, ועל זה פירש אף על פי, כלומר אף על פי שהיה יודע כי מנקה הזכור וכו', והיינו חכמה כמו ש'מפרש הפסוק בסמוך כי יודע וכו', וכתב מהרש"ל רבים פירשו כי, כמו אף על פי, אבל אין נראה לי אלא כך הוא החיבור שכל את ידיו, ונתן טעם למה שכל ולמה לא אמר לו שיהפוך שיעמיד אפרים מימינו ומנקה משמאלו, כי מנקה הזכור, רואה לומר בצביל שהיה מנקה הזכור לא היה רואה לבייש אותו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שכל את ידיו. כאלו ידיו השכילו מה שהוא רוצה לעשו': **כי מנשה הבכור**. אע"פ שמנשה הוא הבכור. וכן כי עם קשה עורף ורבי' כן: (אבן עזרא)

בעל הטורים והוא הצעיר. בגימטריא הוא הקטין עצמו. לכך זכה ויצא ממנו יהושע שהוא מלא חכמה: (בעל הטורים)

אור החיים שכל את ידיו כי וגו'. אמר תיבת כי והוא טעם להפך, יש שפירשו על זה הדרך כי מנשה הבכור ואף על פי כן וגו':

והנכון בעיני הוא לפי מה שקדם הכתוב להודיע כי עיני ישראל כבדו מזוקן לא יוכל הכר מי הוא הבכור ומי הוא הצעיר, לזה כשרצה לברך דן בדעתו כי המסדר יסדרם בדרך מוסרי לעשות הבכור לימינו של המברך ובה ידע מקום כל אחד מהם ועשה מה שעלה על מחשבתו עשות, וזה הוא שיעור הכתוב שכל את ידיו וא"ת מנין ידע והכיר מקומו של כל אחד לזה אמר כי מנשה הבכור ומזה ידע כי אותו יהיה לימין ולזה שכל ידיו: (אור החיים)

ספורנו שכל את ידיו. השכיל והבין במשוש ידיו בלא ראות: (ספורנו)

כלי יקר שכל את ידיו כי מנשה הבכור. יש מקשים למה שתק יוסף עד אחר שבירך אותם ואח"כ ויתמוך יד אביו להסיר אותה מעל ראש אפרים, למה לא עשה זה קודם שברכם. אולי לפי שיוסף חשב שהשמאל חשוב מן הימין, לפי שהלב מקור השכל מונח ביד שמאל, והכבד מקור הנפש המתאוה שבימין, וחשב יוסף לפי שמנשה הבכור על כן רוצה לברכו בברכות שכליות ליתן לו המדע והחכמה ביתר שאת, ואת אפרים רצה לברך בברכות גשמיות, ואחר שבירך ברכה אחת לשניהם אז ראה יוסף שלא זו הדרך ולא נתכוין אביו לזה, ואולי טעה בין בכור לפשוט, או לא ידע מי עומד מימין ומי לשמאל, על כן וירע בעיניו ויאמר לא כן אבי.

ויש מקשים, וכי לא ראה שאביו שכל את ידיו בכוונה, ובודאי ידע את אשר עשה ולמה ירע בעיני יוסף, והיה לו לשאול לאביו על מה זה שכל ידיו, ונראה שיוסף חשב כי יעקב סבר יוסף לקח הבכור ביד ימין שלו ואפרים בשמאל שלו, ואז הבכור כנגד השמאל של יעקב ע"כ שכל ידיו כדי שיהיה הבכור בימין יעקב, לפיכך וירע בעיניו שהרי באמת לקח יוסף את אפרים בימינו. (כלי יקר)

דעת זקנים שכל את ידיו. פי' מתוך מעשה ידיו של יוסף שנתן מנשה לשמאלו

שהוא ימין ישראל שכל יעקב את ידיו כי מנשה הבכור ואעפ"כ שם ימינו על ראש אפרים ודומה לו לה' אלהינו הרחמים והסליחות כי מרדנו בו: (דעת זקנים)

יִצְחָק וַיְבָרֶךְ אֶת-יוֹסֵף וַיֹּאמֶר הָאֱלֹהִים אֲשֶׁר הִתְהַלְכֹוּ אֲבֹתַי לְפָנָיו אֲבָרְכֶם וְיִצְחָק הָאֱלֹהִים הָרַעָה אֹתִי מֵעוֹדִי עַד-הַיּוֹם הַזֶּה:

אונקלוס וְבָרִיךְ יֵת יוֹסֵף וְאָמַר יְיָ דִּי פְלָחוּ אֲבָהֵתִי קְדָמוּהִי אֲבָרְכֶם וְיִצְחָק יְיָ דָּוָן יֵתִי מְדָאִיתְנִי עַד יוֹמָא הַדִּין: (אונקלוס)

יונתן וְבָרִיךְ יֵת יוֹסֵף וְאָמַר יְיָ דִּי פְלָחוּ אֲבָהֵתִי קְדָמוּי אֲבָרְכֶם וְיִצְחָק יְיָ דָּאִינוּ יֵתִי מְדָאִיתְנִי עַד יוֹמָא הַדִּין: (תרגום יונתן)

הרמב"ן ויברך את יוסף ויאמר. הטעם כי לברך את יוסף באהבתו אותו ברך את בניו ויגיד כי לא היה ליוסף זרע אחר והיתה כל ברכתו בברכת אלה הנערים או שיקראו שאר בניו על שם אחיהם ומברכתם יבורכו גם הם והוא הנכון בעיני כי הנביא אומר ומולדתך אשר הולדת אחריהם לך יהיו ודברו לא יהיה לריק אבל הוליד אחרי כן בנים כדעת אונקלוס שאמר ובנין דתוליד בתריהון ויהיה אשר הולדת עבר במקום עתיד כמו אשר לקחתי מיד האמורי ורבים מלבדו כי על דרך הפשט יראה שכבר היו לו בנים שהוליד אחרי בואו אליו מצרימה ממה שהוצרך להאריך ולא אמר "ועתה שני בניך הנולדים לך אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי ומולדתך אשר תוליד לך יהיו" וזה טעם מה שאמר (לעיל מא ט) וליוסף יולד שני בנים בטרם תבא שנת הרעב כי אחרי הרעב נולדו לו עוד בנים אחרים והכתוב לא יזכיר אותם כי אין בהם צורך

"האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו אברהם ויצחק" - יקרא הנביא אל אלהי אבותיו אשר לו הגדולה והגבורה ועשה עמהם את הגדולות ואת הנוראות ויקרא לאלהי האמת אשר הוא רועה אותו מעודו ויתכן שיהיה הרועה אותי מגזרת רעך ורע אביך אל תעזוב (משלי כז ט) כי במדה ההיא שלום ורעות והמלאך הגואל הוא העונה אותו בעת צרתו ושומר לו אנכי האל בית אל (לעיל לא יג) והוא שנאמר עליו (שמות כג כא) כי שמי בקרבו ולכך אמר בקרב הארץ והרי זה מבואר למשכיל ואל יקשה עליו מעודי עד היום הזה עם מה שכתבנו בפסוק ויזבח זבחים לאלהי אביו יצחק (לעיל מו א) כי מעודו ינחהו בדרך אמת אבל לא נתיחד לו המדה עד שובו לארץ אבותיו מפני היותו בחוצה לארץ גם בעבור שהוצרך להתנהג עם לבן בדרך פתלתול ואיננו דרך האמת (הרמב"ן)

אור החיים ויברך את יוסף. לא ראינו ברכה ליוסף כאן. ורמב"ן פי' כי ברכת הבנים היא ברכת יוסף וכו'. ואין הדעת נוחה בזה כי למה לא יתברך יוסף עצמו בדברים הנוגעים אליו בפרטות. והנכון בעיני כי בתיבת ויברך רשם הכתוב כי בירך ליוסף שיהיה תמיד מבורך:

עוד יתבאר על פי דבריהם שאמרו (בי"ר פי' ל"ט) שמפתח הברכות היה ביד אברהם ומסרו ליצחק ויצחק מסרו ליעקב (שם פי' ס"א) ויעקב מסרו ליוסף, והוא אומר ויברך וגו' פירוש מסר בידו מפתח הברכות:

ויאמר האלהים וגו'. התחיל לעורר האהבה של הקדמונים כסדר תפלת י"ח

שמתפללין שמתחילין בזכרון אבות ואמר האלהים אשר וגוי אברהם ויצחק והזכיר גם כן זכותו בהצנע ואמר האלהים הרועה אותי וכאן רמז זכותו על זה הדרך כי הוא יעקב היה מתהלך לרצונו יתברך כשה לפני רועה הרועה אותה, ואחר שסדר זכות אבות התחיל להתפלל המלאך וגוי: (אור החיים)

ספורנו ויברך את יוסף. ולא הוצרך בזה לראיה ולא לחבוק ולא נשיקה ולא הזכיר מה היתה הברכה: ויאמר. אחר שברך את יוסף: **האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו**. אתה אלהי אשר אתה הוא שהתהלכו אבותי לפני עשה בזכותם: **האלהים הרועה אותי**. אתה שעשית עמדי חסד: (ספורנו)

כלי יקר **האלהים אשר התהלכו אבותי לפניו**. לא רצה לכלול את עצמו ולומר האלהים אשר התהלכתי אני ואבותי לפניו, כי לא רצה להחזיק את עצמו לצדיק גמור, ומי שאינו צדיק גמור אין לומר לפניו כ"א עמו, שצריך סעד לתומכו כמו נח שנאמר בו את האלהים התהלך נח (שם ו.ט) והזכיר ב"פ האלהים, ובשלישי הזכיר המלאך, לפי ששנים הראשונים אינם נאותים בלתי לה' לבדו, כי ההתהלכות לפני האלהים היינו העבודה, כתרגומו די פלחו אבהתי קדמוהי, וכן האלהים הרועה אותי מעודי והיינו הפרנסה, כי הוא מן ד' מפתחות שלא נמסרו לשליח. ודורשי רשומות אמרו מעודי עולה למספר ק"ל, היינו אותן ק"ל שנים שכלכלו ה' קודם בואו למצרים, עד היום הזה, מלת הזה עולה למספר י"ז, היינו אותן י"ז שהיה חי במצרים, ור"ל אף ע"פ שנראה כאילו היה יוסף מפרנסו אותן י"ז שנים, מ"מ תלה אותן באותן ק"ל שנים כשם שהם היו ודאי מאת ה' כך י"ז שנים אלו, אבל בענין השמירה מכל רע שנעשה ע"י שליח אמר המלאך הגואל אותי מכל רע, כי תמיד מלאכיו יצוה לשמרו, בכל דרכיו. (כלי יקר)

[טז] המלאך הגאל אתי מכל-רע יברך את-הנערים ויקרא בהם שמי ושם אבתי אברהם ויצחק וידגו לרב בקרב הארץ:

אונקלוס מלאכא די פרק יתי מכל בישא יברך ית עולמיא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק וכנוני ימא יסגון בגו בני אנשא על ארעא: (אונקלוס)

יונתן יחי רענא קדמך דמלאכא דזמינתא לי למפרק יתי מכל בישא יברך ית טלייא ויתקרי בהון שמי ושום אבהתי אברהם ויצחק והיכמא דכוורי ימא סגי מסתגי במיא פדין בגוי דיוסף יתקפון לסגי בגו ארעא: (תרגום יונתן)

רש"י **המלאך הגואל אותי**. מלאך הרגיל להשתלח (ו) חלי בצרתי, כענין שנאמר ויאמר חלי מלאך האלהים בחלום יעקב וגוי אנכי האל בית אל: יברך את הנערים. מנקה (ס) ואפרים: וידגו. כדגים הללו שפרים ורבים ואין עין הרע שולטת בהם: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) שאין למלאך כח לגאול שום אדם בלא רשות הקדוש ברוך הוא: (ס) הולך לפרש זה שלא תאמר דעל כרחק לאו מנקה ואפרים הוא, דהא כתיב בסמוך (פ' כ') ויצרכם ביום ההוא וגוי, ומה לריך לו לצדך פעם אחרת, והוא אמינא דנערים הם בני קטנים של יוסף, לכן פירש דעם כל זה על כרחק מנקה ואפרים

הם, דהא לא היו לו בנים אחרים, והא דזירך אותם צ' פעמים, יק לומר דהכא כתיב ויזכך את יוסף וכלל אותם בזכרתו קל יוסף, אבל לא זכר אותם בפני עצמם, ואחר כך ייחס להם זכרה בפני עצמו, (קל"ט), ולענ"ד נראה מפני שכתוב הנערים בה"א הידיעה הנזכרים לעיל ולא נזכרו כי אם מנקה ואפרים, גם לא נולד ליוסף שאר נערים, דהא פירש לעיל (פ' ו' ד"ה ומולדתך) אשר הולדת אם תלד: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וטעם המלאך הגואל אותי. תמצ' בפרשת ואלה שמות: **ויקרא בהם שמי**. כי הנה כל ישראל יקראו אפרים. גם יוסף. גם אמר הכתוב רחל מבכה על בניה כי היא היתה עיקר מחשבתו על כן אמר הכתוב בני רחל אשת יעקב. וכאשר ילדה רחל מיד אמר ללבן שלחני גם נתן לו הבכורה כי הוא ראשית מחשבתו. ואחר שלא היה ראובן ראוי לבכורה היה יוסף שהוא פטר רחם. ולא דן וגד כי הם בני השפחות. והימין נכבד מהשמאל ויותר תקיף: (אבן עזרא)

הרמב"ן וטעם **ויקרא בהם שמי**. אמר רבי אברהם שנקראו ישראל על שם אפרים כאשר הם נקראים זרע אברהם יצחק ויעקב ואיננו נכון כי הכתוב אמר "בהם" והנה לא נקראו על שם מנשה ואולי בעבור שיקראו בית יוסף והנכון שיעמוד זרעם ושמם ויהיה שם אברהם יצחק ויעקב נזכר בהם לעולם (הרמב"ן)

בעל הטורים **ויקרא**. ב' במסורה ויקרא בהם שמי. ויקרא שמו בישראל, לומר שכל שבטי ישראל יקראו על שם יוסף כדכתיב גאלת בזרוע עמך בני יעקב ויוסף סלה: (בעל הטורים)

אור החיים **המלאך הגואל וגו'**. פירוש מאמר ה' אשר יצו ה' את ידידיו אליו יקרא שם מלאך כי קול ה' חוצב להבות אש. והוא כוונתו באומרו המלאך וגו' פירוש שיהיה מימרא דה' בסעדם ויברך אותם:

ויקרא בהם שמי וגו'. פירוש שיהיו בהדרגת שלשה אבות וכשם שאין אדם בעולם יכול לנתק או לקלקל באחד מגי' אבות ואין צריך לומר בכולן יחד כמו כן הם:

עוד ירצה לשון יקר וגדולה פירוש שיגיע באמצעותם יקר לשם אבות, והוא על דרך אומרו (משלי כג) גיל יגיל אבי צדיק וכן הוא אומר (שם י"ז) עטרת זקנים בני בנים, וזה יהיה באמצעות הכנתם ההגונה ודרכם הישר עד שיגיע יקר לאבות אבותם:

עוד ירמוז כי יהיה להם חיבוב הזכרת שמם לפני ה' כחיבוב הזכרת שם אברהם יצחק ויעקב, וכמו כן תמצא שאמר הנביא (ירמ' לא) הבן יקיר לי אפרים וגו' כי מדי דברי בו וגו', הרי כי שמו של אפרים נתייקר בעיני ה' ומזכירו בחשק וחבה יתירה:

וידגו לרוב וגו'. הכוונה על דרך מה שפירשתי בפ' בראשית בפסוק (א' כ"ב) ויברך אותם וגו' האמור בדגים כי הוצרך ה' לברכם לצד שמקום דירתם הוא נגדי בקצה האחרון לבחינת הלידה לזה הגדיל בהם כח המוליד להוליד אפילו במים, וכאן אמר יעקב שידגו כדגים בריבוי הלידה ויהיה להם גדר זה בארץ, וכפי זה

תהיה ברכתם גדולה מברכת הדגים להיותם במים והבן. ודקדק לומר **בקרב רמז** שיהיו נחבאים בפנים על דרך מה שאמר להם יהושע (סוטה לו): בזמן שנתקיימה ברכת יעקב בהם לכו החביאו עצמיכם ביערים, כי יהושע פירש הכתוב כפירושינו. ויש דרשה בזה (ברכות נה): שהמשילם לדגים שאין עין הרע שולטת בהם, וכפי זה אומרו **בקרב הארץ** פירוש הגם שיהיו בקרב הארץ, ובזה הם בגדר עליון מהדגים: (אור החיים)

ספורנו המלאך הגואל אותי מכל. רע יברך. צוה שהמלאך הגואל אותי יברך את הנערים אם אינם ראויים לברכתך בלתי אמצעי: ויקרא בהם שמי ושם אבותי אברהם ויצחק. לא שם תרח ונחור כי הצדיקים לא יקרא עליהם שם אבותיהם הרשעים וכן בהיפך כאמרו רז"ל (סנהדרין פרק אלו הן הנחנקין) דקרינן לרשיעא אפילו בר צדיקא רשיעא בר רשיעא שלא יתיחס לאביו הצדיק אבל יתיחס לאיזה מאבותיו הרשעים ולכן התפלל עליהם שיהיו מוכנים ונעזרים לעבודת האל יתברך באופן שיהיו ראויים להתיחס לאברהם וליצחק על דרך יחד לבני ליראה את שמך: (ספורנו)

כלי יקר ויקרא בהם שמי ושם אבותי. שיקרא להם כל מה שמורה עליו שמי ושם אבותי, כי שם ישראל ע"ש כי שרית עם אלהים ואנשים, כך יהיה צדיק מושל ביראת ה', ויעקב ע"ש עקב רב טוב הצפון לצדיקים, כי תמיד ראשיתם מצער ואחריתם ישגא מאד, ואברהם ע"ש אב המון גוים כך יהיו ראש לכל האומות, ויצחק תרגומו וחדו, כך תהיה תמיד השמחה במעונם.

וידגו לרוב בקרב הארץ. היה לו לומר בארץ, מהו בקרב הארץ, ונראה לפרש על דרך שארז"ל (סוטה יא): שהיו המצרים חורשים על גבם ונעשה להם נס ונבלעו בקרקע כו' ואח"כ חוזרין ומבצבצים והולכים לביתם עדרים עדרים וכו', ולפי זה היו פרים ורבים בקרב הארץ ממש, כי לא לחנם נעשה להם נס זה שהיו נבלעים בקרקע, ודאי לכדי שלא תשלוט בהם עין הרע של המצרים, ע"כ נתכסו בקרקע כדגים המכוסים במים, ובסיבת היותם בקרב הארץ ממש נעשו רבים כדגים, כי לא שלטה בהם עינא בישא, וע"ז נאמר ותמלא הארץ אותם.

ונתן ברכת הריבוי דוקא ליוסף, כי שמו מורה על התוספות והרבוי, כמ"ש (בראשית ל.בד) יוסף ה' לי בן אחר. וכמ"ש (דברים א.יא) יוסף עליכם ככם אלף פעמים, והיתה ברכה זו ראויה ביותר אל אפרים ע"ש כי הפרני אלהים, ע"כ נתן ימינו על ראש אפרים כי חשב יעקב ששמו מסייע לו לקבלת ברכה זו, ויוסף חשב שיותר ראוי לתלות ברכת הריבוי בבן הבכור, כי אליו פי שנים כפלים בירושה, ע"כ גם ברכת הרבוי לו יאתה ביותר, והשיב יעקב ידעתי בני ידעתי. הזכיר ב"פ ידעתי, כנגד ברכת פי שנים של הבכור, ואמר גם הוא יגדל וגם הוא יהיה לעם, הזכיר ב"פ גם, לרמוז על הכפל כאילו אמר ידעתי מן פי שנים של הבכור אשר מזה הצד היה מן הראוי ליתן לו ביותר חלק בברכת הרבוי לצרף הויות להדדי, אבל מ"מ אחיו הקטן יגדל ממנו, כי הקב"ה בוחר ביותר בקטנים, וכל אדם שיש בו צד קטנות אז ביותר הקב"ה מגביהו לשיתו לאלפי רבבה כמ"ש (דברים ז.ו) לא מרבכם מכל העמים חשק ה' בכם וגו' כי אתם המעט. וכתוב (ישעיה ס.בב) הקטן יהיה לאלף והצעיר לגוי עצום. וקרה זה לכל זרע אברהם, כי ישמעאל בכור לאברהם נפסל ישמעאל ונבחר יצחק, עשו בכור ליצחק נפסל עשו ונבחר יעקב, ראובן בכור ליעקב נפסל ראובן ונבחר יוסף, מנשה בכור ליוסף נבחר אפרים ביותר, ורמז זה הלא דבר הוא והמשכילים יבינו. (כלי יקר)

דעת זקנים ויקרא בהם שמי ושם אבותי. על שאר השבטים הנקראים בני יעקב שיהיו נקראים שבטים כשאר בני: (דעת זקנים)

יז וַיִּרְא יוֹסֵף כִּי-יָשִׁית אָבִיו יָד-יְמִינוֹ עַל-רֹאשׁ אָפְרַיִם וַיִּרַע בְּעֵינָיו וַיִּתְמַךְ יָד-אָבִיו לְהַסִּיר אֹתָהּ מֵעַל רֹאשׁ-אָפְרַיִם עַל-רֹאשׁ מְנַשֶּׁה:

אונקלוס וַחֲזָא יוֹסֵף אָרִי שׁוּי אָבוּהִי יָד יְמִינָה עַל רִישָׁא דְאָפְרַיִם וּבְאִישׁ בְּעֵינֹהִי וְסַעֲד יָדָא דְאָבוּהִי לְאַעְדָּאָה יָתָה מֵעַל רִישָׁא דְאָפְרַיִם לְאַנְחוּתָה עַל רִישָׁא דְמְנַשֶּׁה: (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא יוֹסֵף אַרוֹם מְשׁוּי אָבוּי יָת יָד יְמִינָה עַל רִישָׁא דְאָפְרַיִם וּבְאִישׁ קְדָמוּי וְסַעֲדָא לְיָדָא דְאָבוּי לְאַעְדָּאָה יָתָה מֵעַל רִישָׁא דְאָפְרַיִם לְאַנְחוּתָה עַל רִישָׁא דְמְנַשֶּׁה: (תרגום יונתן)

כ"ז ויתמך יד אביו. הרימה מעל ראש בנו (ע) ותמכה זידו: (כ"ז)

שפתי חכמים (ע) הולך לפרש כן מפני שהרמה שהיא ההסרה ומלת ויתמוך שמורה על הסמיכה הם שני הפכים: (שפתי חכמים)

הרמב"ן וירע בעיניו. אולי יוסף היה אוהב את מנשה יותר בעבור היותו בכור לכן חרה לו והנכון בעיני כי חשב שטעה אביו בהם ואם היתה ברכתו בבלי דעת לא תבא ברכתו עליהם כי איננה ברוח הקדש כראוי וכאשר אמר לו ידעתי בני ידעתי נתפייס (הרמב"ן)

דעת זקנים וירע בעיניו. מפי רבי יצחק לוי שלכך הרע בעיני יוסף שאמר בלבו אבי מחזיק אותי כשוטה שלא סדרתי אותם כהוגן ואני סדרתי אותם כסדר: (דעת זקנים)

יח ויאמר יוסף אל-אביו לא-כן אבי כי-זה הבכור שים ימינה על-ראשו:

אונקלוס וַאֲמַר יוֹסֵף לְאָבוּהִי לֹא כֵן אָבָא אָרִי דִין בּוּכְרָא שׁוּ יְמִינָךְ עַל רִישָׁה: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר יוֹסֵף לְאָבוּי לֹא כְדִין אָבָא אַרוֹם דִין בּוּכְרָא שׁוּי יָד יְמִינָךְ עַל רִישָׁה: (תרגום יונתן)

אור החיים ויאמר יוסף וגו' לא כן אבי. טעם שהאריך כל אלה הדברים לא כן אבי כי זה הבכור וחזר עוד לומר שים ימינך וגו':

הנה נסתפק יוסף באחד מב' דרכים, הא' הוא שחשב יעקב כי הבנים היו לקוחים ביד יוסף בשעת ברכה וידוע הרבר כי יקח בימינו הבכור ובשמאלו הצעיר וכפי זה יהיו לפני יעקב הבכור לשמאלו והצעיר לימינו, ואשר על כן שכל את ידיו כי מנשה הבכור ואותו ישים אביו ביד ימינו, ודרך ב' שבכונת המכוון שכל את ידיו

לשום ימינו על ראש הצעיר, לזה אמר לו בתחלה אם כונתו היא לחושבו כי לקחם אביהם בידו הבכור לימינו של יוסף אמר **לא כן אבי** כמו שאתה חושב כי זה הבכור, ואם אתה יודע כי סדורים הבכור לימינך וגוי' אלא שאתה מונע ימינך מהבכור לזה אמר **שים ימינך על ראשו** פירוש למה תמנע הטובה מבעליה, וכבר ידעת מה שגרם דבר זה: (אור החיים)

ספורנו כי זה הבכור שים ימינך על ראשו. כי אמנם הסמיכה ביד תכוין הנפש אל מה שנשמך עליו כענין ויסמוך את ידיו עליו וכח הימין חזק מכח השמאל ותכוין יותר סמיכת הימין אל הימין ממה שתכוין אותה סמיכ' השמאל אל השמאל: (ספורנו)

ויט' וּמֵאֵן אָבִיו וַיֹּאמֶר יְדַעְתִּי בְּנִי יְדַעְתִּי גַם-הוּא יְהִי-לְעַם וְגַם-הוּא יִגְדֹל וְאוֹלָם אַחִיו הַקָּטָן יִגְדֹל מִמֶּנּוּ וְזָרְעוֹ יְהִי מְלֶאכֶת-הַגּוֹיִם:

אונקלוס וְסָרִיב אָבוּהִי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְּרִי יְדַעְנָא אָף הוּא יְהִי לְעַמָּא וְאָף הוּא יִסְגִי וְבָרַם אַחוּהִי זְעִירָא יִסְגִי מִנֵּה וּבְנֹהִי יְהוֹן שְׁלִיטִין בְּעַמְמִיָּא: (אונקלוס)

יונתן וְסָרִב אָבוּי וַאֲמַר יְדַעְנָא בְּרִי יְדַעְנָא דְהוּא בּוּכְרָא אוּף חֲפִימָנָא דְאוּף הוּא יְהִי לְעַם רַב וְאוּף הוּא יִסְגִי וְבָרַם אַחוּי קְלִילָא יִסְגִי יְתִיר מִנֵּה וּבְנֹי יְהוֹן סְגִיָּין בְּעַמְמִיָּא: (תרגום יונתן)

רש"י ידעתי בני ידעתי. שהוא (פ) הזכור: גם הוא יהיה לעם. ויגדל, שעתיד גדעון ללכת ממנו, שהקב"ה עושה נס על ידו: ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו. שעתיד יהוסע ללכת ממנו, שינחיל את הארץ וילמד תורה לישראל: וזרעו יהיה מלא הגוים. כל העולם יתמלא בלכת (פ) שמעו ושמו, כשיעמיד חמה בגבעון וירח בעמק אילון: (רש"י)

שפתי חכמים (פ) הולכך לפרש שלא תאמר ידעתי בני ידעתי דגם הוא יהיה לעם, והיה משמע שגם יוסף היה יודע שמנקה יהיה לעם, רק שיוסף חשב שיעקב אבינו אינו יודע, ומשום הכי קאמר לו יעקב שגם הוא יודע כמוהו שיגדל וגם יהיה לעם, זה לא מפורש בקרא, כי יוסף לא קאמר אלא כי מנקה הוא הבכור, ולזה פירש ידעתי בני ידעתי כמותך כי הוא הבכור, ועוד יודע אני מה שאין אתה יודע, שגם הוא יהיה לעם שגם זאת אני יודע שיגדל: (פ) דקשה לרש"י דוזרעו יהיה מלא הגוים משמע שזרעו יהיו נפוצים בכל העולם, ואדרבה זה קללה הוא, ועל זה פירש שמעו כו', רוצה לומר שם שלו כאילו אמר ושם זרעו יהיה בכל העולם, דהיינו על ידי ירח וחמה שנראין בכל העולם: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מלא הגוים. גוים רבים יצאו ממנו: (אבן עזרא)

בעל הטורים ידעתי. בגימטריא חמשה מלכים שהי מלכים יצאו ממנשה: וזרעו

אור החיים וימאן אביו ויאמר ידעתי וגו'. אומרו וימאן, לצד שהיה רוצה לסמוך יד אביו להסיר אותה, וכפל לומר ידעתי בני ידעתי, נתכוון להשיבו לבי דברים שאמר כמו שפירשנו, כנגד מה שאמרת לא כן אבי כי זה הבכור ולא כמו שאני חושב שסדורים בהפך ידעתי בני ורמזו באומרו בני פירוש ומן הסתם לא תחשיב ימינך לפני ימיני ולא תסדרם אלא הבכור לימיני ולא לימינך, וכנגד מה שהורתני לעשות משפט הבכורה באומרך שים ימינך על ראשו ידעתי גם זה ובכלל ידיעה זו נכנסה גם ידיעת המסובב מדבר זה בעשות כן ליוסף, ואמר גם הוא יגדל פירוש לא תחשוב שהוא במדרגה שפלה אלא יגדל ויהיה לעם, ואולם וגו' פירוש לא לצד ברכתי אלא לצד מה שיצא ממנו וזרעו יהיה מלא הגוים, לזה הגם שבזמן זה זה הבכור לעתיד יהיה הקטן יותר גדול כאומרם ז"ל (תנחומא) שזה יצא ממנו גדעון וזה יצא ממנו יהושע ומן הסתם שלשלת זו היתה בשורש נשמת השבט מבלי ברכת יעקב ואשר על כן אני מקדימו לבכור:

או ירצה על זה הדרך ידעתי כל טענותיך, ומה שרמזת כי זה גורם לא זה גורם אלא בני פירוש בני הוא שגרם לכל העובר בחלומותיך ודברייך. ואומרו ידעתי פעם ב' נמשכת עם למטה ממנה גם הוא וגו' ואולם וגו' פירוש שידע בנבואה שהקטן יגדל מהגדול ואינו יכול לעשות הפך מהחזון אשר דימה כידו האדון ברוך הוא: (אור החיים)

[כ] ויברכום ביום ההוא לאמור בך יברך ישראל לאמר ישמך אלהים כאפרים וכמנשה וישם את-אפרים לפני מנשה:

אונקלוס ובריכנון ביום ההוא למימר בך יברך ישראל למימר ישוינך ?? כאפרים וכמנשה וישוי ית אפרים קדם מנשה: (אונקלוס)

יונתן ובריכנון ביום ההוא למימר בך יוסף ברי יברכו בית ישראל ית ונוקא ביום דמהולתא למימר ישוינך ?? כאפרים וכמנשה ובמנן שבטיא יתמני רבא דאפרים קדם רבא דמנשה ומני ית אפרים דיהי קדם מנשה: (תרגום יונתן)

רש"י כך יברך ישראל. הבא לברך את בניו, יברכם בצרכתם, ויאמר איש לבנו (ה) ישמך אלהים כאפרים וכמנשה: וישם את אפרים. בצרכתו לפני מנשה, (ה) להקדימו בדגלים ובחנוכת הנשיאים: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) כי מאמר ישראל הוא כלל ישראל, והוא לשון רבים, ואיך אמר ישימך שהוא לשון יחיד, לכן הוסיף ויאמר איש לבנו וכו': (ה) שהשימה הזאת אינה ממשיות שלא לקח את אפרים ושם אותו לפני מנשה, אלא השימה הזאת היא שימת מעלה שהוא קודם במעלה לדגלים וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא בך יברך ישראל. כל בני ישראל: וישם את אפרים. בדבור הברכה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ויברכם ביום ההוא**. טעם ביום ההוא בעבור שיוסף יפצר בו לשום מנשה ראשון הגיד כי לא רצה להסיר יד ימינו מראש אפרים על ראש מנשה ולא עוד אלא שחזר ואמר בפירוש במעמד ההוא בפני יוסף בברכו אותם "כאפרים וכמנשה"

"וישם את אפרים לפני מנשה" - בכל ברכותיו וטעם בך יברך ישראל אל יוסף ידבר כי בזרעך יברך עם ישראל ויאמר למתברך ישימך אלהים כאפרים וכמנשה (הרמב"ן)

בעל הטורים ביום ההוא לאמור ישימך אלהים כאפרים וכמנשה. לאמור מלא ו' שבו' מקומות הקדים אפרים למנשה כנגד ששה צדיקים השופטים שיעמדו ממנו ועל כן משול תמשל בנו. מלא וי"ו אבל המלך תמלך עלינו חסר וי"ו שכל המלכים שעמדו ממנו היו רשעים: **אפרים לפני**. בגימטריא רגלים בנשיאים: (בעל הטורים)

אור החיים **ויברכם ביום ההוא לאמר וגו'**. פירוש בירך אותם כל כך ברכות עד גדר שאין ברכה למעלה ממנה עד שהכל אומרים בך ראוי לברך ישראל. ואומרו **וישם את אפרים וגו'** פירוש באמצעות דיבור זה קבע מקום למעלה לצעיר קודם למנשה כי מי הוא זה מבני ישראל אשר ישנה מטבע יעקב אבינו ויאמר לבנו ישימך אלהים כמנשה וכאפרים והיה מאמר זה לאות כי אפרים קודם מנשה לכל דבר: (אור החיים)

דעת זקנים **וישם את אפרים לפני מנשה**. ואימתי נתקיימה ברכתו בחנכת הנשיאים שאפרים הקריב ביום שביעי ומנשה ביום שמיני לקיים מה שנאמר מקים דבר עבדו: (דעת זקנים)

[כא] **ויאמר ישראל אל-יוסף הנה אָנֹכִי מֵת וְהִיא אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְהִשִּׁיב אֶתְכֶם אֶל-אָרֶץ**

אונקלוס **ואמר ישראל ליוסף** **הא אָנָּא מָאִית וְיְהִי מִימְרָא דִּי בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתִיב יְתָכוֹן לְאָרְעָא** **דְּאַבְהֶתְכוֹן:** (אונקלוס)

יונתן **ואמר ישראל ליוסף** **הא אָנָּא מְטָא סוֹפִי לְמָמַת וְיְהִי מִימְרָא דִּי בְּסַעְדְּכוֹן וְיָתִיב יְתָכוֹן לְאָרְעָא** **דְּאַבְהֶתְכוֹן:** (תרגום יונתן)

אור החיים **ויאמר ישראל וגו' והיה אלהים וגו'**. כוונת אומרו **אנכי מת וגו'** פירוש שלא יחשבו כי במות יעקב תסתלק השכינה מביניהם אלא אפילו ימות יהיה אלהים עמהם. ואומרו **והשיב וגו'** הודיעו שיהיו נפקדים לשוב שבותם באין ספק בדבר, ודקדק לומר **ארץ אבותיכם** כי הארץ לאבות נתנה והם זכו בה לא ליוצאי מצרים ומעתה יש בידי לתת לך שכס אחד וגו' כי בזה תוצדק הנתנה ממנו אליו, והוא אומרו **ואני נתתי לך וגו'**. וגם לדברי רז"ל (ב"ר פ' צ"ג) כי שכס זה כמשמעה שבאו בני יעקב על חלליה, על אף פי כן זולת זכות אבות בארץ לא יזכה בה יעקב ולא בניו: (אור החיים)

ספורנו **הנה אנכי מת**. הנני מצוה בשעת מיתה ומקיים המתנה שנתתי: **והשיב אתכם אל ארץ**. ושם תתקיים מתנתו: (ספורנו)

[כב] וְאָנִי נִתְּתִי לָךְ שְׁכָם אֶחָד עַל-אַחֶיךָ אֲשֶׁר לִקְחֹתִי מִיַּד הָאֹמְרֵי בְּחֶרֶב־י וּבְקִשְׁתִּי:

אונקלוס וְאָנָא יְהִבִית לָךְ חוֹלְקָ חַד יְתִיר עַל אַחֶיךָ דִּי נְסִיבִית מִיַּד דְּאָמוֹרָאָה
בְּצִלוֹתִי וּבְבַעֲוִיתִי: **[פ]** (אונקלוס)

יונתן וְאָנָא הָא יְהִבִית לָךְ יַת קְרִתָא דְשְׁכָם חוֹלְקָ חַד לְמִתְנָא יְתִיר עַל אַחֶיךָ דִּי נְסִיבִית מִיַּדְהוֹן דְּאָמוֹרָאִי בְּעִידָן דִּי עֲלִתוֹן לְגִוּוּה וְקָמִית וְסִייעִית יְתִכּוֹן בְּסִיפֵי וּבְקִשְׁתִּי: (תרגום)

רש"י ואני נתתי לך. לפי שאתה טורח להתעסק (פ) בקבורתי, וגם אני נתתי לך (ת) נחלה שתקבר בה, ואיזו, זו שכם, שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם: שכם אחד על אחיך. שכם ממש, היא תהיה לך (א) חלק אחד יתירה על אחיך: בחרצי ובקשתי. כשהרגו שמעון ולוי את אנשי שכם, נתכנסו כל סביבותיהם להזדווג להם, וחגר יעקב כלי מלחמה כנגדן. דבר אחר שכם אחד, הוא הבכורה, שיטלו בניו שני חלקים, ושכם לשון חלק הוא, כתרגומו, והרבה יש לו דומים במקרא, כי תשיתמו שכם (תהלים כא, יג.), תשית שונאי לפני (ב) לחלקים, אחלקה שכם (שם ס, ת.), דרך ירלחו שכמה (הושע ו, ט.) איש חלקו, לעבדו שכם אחד (פניה ג, ט.): אשר לקחתי מיד האמורי. מיד עשו, שעושה מעשה (ג) אמורי. דבר אחר, שהיה כל אחיו באמרי פיו: בחרצי ובקשתי. היא חכמתו (ד) ותפלתו. (ועיין בראש"ם שכתב דאי אפשר לפרש על חרצם של שמעון ולוי, דהא לא עשו מדעתו, שהרי כעס עליהם על זה. ולענד"ג בלאו הכי אי אפשר לפרש עליהם, דמה נתינת טעם יהיה על שנתנו ליוסף מפני שלקחוהו שמעון ולוי בחרצם ובקשתם, והלא ארובה מזה הטעם ראוי שינתן לשמעון ולוי ולא ליוסף ודו"ק): (רש"י)

שפתי חכמים (פ) הוֹרֵךְ לומר שאתה טורח וכו', מפני שבלא זה אין לפסוק זה שום קישור למעלה: (ת) פִּירוּשׁ נתתי לך כבר, לפי שבאותן ברכות שזכרו אחר כך יהיו הכל שוין בו, לכך אמר לו בזה נתתי, רוצה לומר נתתי לך ולא יהיה בכלל אותן ברכות, (מהרש"ב): (א) דַּקְשָׁה לרש"י דאם שכם הוא שם העיר למה כתיב אחד לשון זכר, אלא על כרחך אחד לאו העיר קאי, לכן פירש העיר שכם תהיה לך חלק אחד: (ב) הוֹא פִּירוּשׁ על כי תשיתמו שכם: (ג) ולפי טעם זה קשה למה דמהו דוקא לאמורי, לכן פירש ד"א, ולד"א קשה היה לו לומר אמרי ולא אמורי, לכן כריך לב' טעמים, (מהרש"ב): (ד) רוצה לפרש בחרצי היינו חכמה, כמו שחרב מזיל את בעלה כך החכמה מזילה את בעלה, כענין שנאמר (קהלת ז' י"ב) החכמה תחיה את בעליה, ובקשתי הוא לשון בקשה ותפילה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שכם אחד. יש אומדים כי על עיר שכם רמז שגם היא היתה לבני יוסף: וטעם בחרבי ובקשתי. על השם. כאשר אמר דוד מגיני וקרן ישעי. והנכון בעיני

שפי' **שכם אחד**. חלק אחד. והוא ממשפחת על שכמם. ולעבדו שכם אחד: על אחיך. נוסף על אחיך: וטעם **אשר לקחתי**. אשר יקחו ישראל בחרבם ובקשתם. והזכיר **האמורי**. בעבור שאין בשבע' גוים חזק כמוהו. הלא תראה אחר שנהרגו שני מלכי האמורי הגדולים אמר יהושע לתת אותנו ביד האמורי. ואל תתמה על מלת לקחתי. כי לאחר שהשם נתנה בפה לאברהם הם יחשבו שהיא שלהם. וכן נאמר ליעקב לך אתננה ולזרעך: (אבן עזרא)

הרמב"ן ואני נתתי לך שכם אחד על אחיך. אחרי שבירך את בני יוסף ועשאו שני שבטים חזר על יוסף ואמר לו הנה אנכי מת והיה אלהים עמכם בגלות להציל אתכם מכל צרה ותפרו ותרבו מאד וישיב אתכם אל ארץ אבותיכם לנחול אותה ואני כבר נתתי לך בארץ ההיא החלק האחד אשר בידי לתת והוא חלק הבכורה להיותך בו יתר על אחיך מיום שלקחתי אותנו מיד האמורי בחרבי ובקשתי וזה כלו פיוס ליוסף ואהבתו אותו כי הודיעו שנתן לו הבכורה להיות בניו מעתה מתברכים להעשות שני שבטים גם בדגלי המדבר וחנוכת הנשיאים וגם החלק אשר לו בנחלה נתן לו שיזכה בו כאשר יכבשו הארץ בחרב ובקשת ובמלחמה והנה אמר לו עשיתי עמך כל הטובה שיכלתי לעשות לך לעת שהייתי יכול לעשותה כי אין ברשות יעקב בארץ רק שכם אחד שאין בידו לגזול מאחד מבניו את נחלתו רק הבכורה היתה לו לתת אותה לטוב בעיניו והנה נתן אותה אליו וטעם מיד האמורי כי ישראל לקחו הארץ תחילה מיד האמורי כי סיחון ועוג שני מלכי האמורי היו והמלחמה הראשונה והגדולה שהיתה להם בכבוש הארץ היתה לבניו של יוסף עם האמורי היא מלחמת יהושע עמם ובס נעשה הנס הגדול כדכתיב (יהושע י"ב) אז ידבר יהושע לה' ביום תת ה' את האמורי לפני בני ישראל וגו' ומיד האמורי היה חלק ונחלה לבני יוסף כמו שכתוב (במדבר לב לט) וילכו בני מכיר בן מנשה גלעדה וילכדוה ויורש את האמורי אשר בה וגם בני אפרים נחלו בגבול האמורי כמו שכתוב (שופטים א לה) ויואל האמורי לשבת בהר חרס באילון ובשעלבים ותכבד יד בית יוסף ויהיו למס וטעם בחרבי ובקשתי כי הארץ לא תכבש להם רק בחרב ובקשת ירמוז למה שאמר הכתוב (יהושע יא יט כ) לא היתה עיר אשר השלימה אל בני ישראל בלתי החוי יושבי גבעון את הכל לקחו במלחמה כי מאת ה' היתה לחזק לבם לקראת המלחמה את ישראל למען החרימם וייחס החרב והקשת אליו כי זכותו היא העושה עמם מלחמה והיא הנלחם להם לא הם עצמם וכענין שאמר הכתוב (תהלים מד ד) כי לא בחרבם ירשו ארץ וזרועם לא הושיעה למו כי ימינך וזרועך ואור פניך כי רציתם וזהו בזכות האבות כי על דרך האמת ימינך לאברהם וזרועך ליצחק ואור פניך ליעקב וקרוב אלי עוד שעשה יעקב כדרך שיעשו הנביאים נטה ידו בחרב כנגד ארץ האמורי וזרק שם חצים להיותה נכבשת לבניו כענין שעשה אלישע וישם ידיו על ידי המלך ויאמר אלישע ירה ויור (מלכים ב יג טז) ואף על פי שלא סיפר הכתוב כן ירמזנו בפסוק הזה ויתכן שזה טעם אמרו לקחתי כי מאז לוקחה הארץ לבניו (הרמב"ן)

בעל הטורים שכם אחד. בגימטריא בחלק בכורה: (בעל הטורים)

ספורנו ואני נתתי לך. ואני הנה אמנם לא עברתי נחלה כלל כשנתתי לך שכם אחד על אחיך בארץ אף על פי שהיא ארץ אבותיכם בלעדי כי נתתי לך מה שלקחתי מיד מי שהוא אמורי במעשיו הרעים ובעל אמירה שאומר הרבה ואפילו מעט אינו עושה להיטיב וזה הוא עשו כשקניתי הבכורה ממנו כי לולא זה לא היה לאחיך בירושת האבות כ"כ חלק בארץ: **בחרבי ובקשתי**. בחכמתי ובינתי שהם חרבם וקשתם של צדיקים כאמרו חגור חרבך על ירך גבור וכבר בארו רז"ל ההוא בד"ת הוא דכתיב וכענין על הפך זה שניהם חנית וחצים ולשונם חרב חדה

וכענין וידרכו את לשונם קשתם שקר : (ספורנו)

דעת זקנים ואני נתתי לך. הקשה הרב רבי משה והלא מטיל קנאה ביניהם והוא היה יודע שבשביל משקל שני סלעים מלת שהוסיף לו על אחיו נתגלגל הדבר וירדו למצרים. וגם על יוסף יש תימה שנתן לבנימין שלש מאות כסף וחמש חליפות שמלות ולאחרים לא נתן אלא חליפות שמלות. ותירץ כי מה שנתן יעקב ליוסף בעודו הדיוט וקטן בזה היו מתקנאים בו כי היה נראה להם שלא היה לו לכבדו יותר מפני שהם גדולים ממנו אבל עכשיו שהיה מלך לא היו מתקנאים שהדין לכבדו מפני כבוד המלכות, וגם שנתקיימו החלומות והיו צריכים לו וגם מה שהיה יוסף מכבד לבנימין יותר מהם לא היו מתקנאים כי אמרו הדין עמו לפי שהוא בן אמו. אמנם מה שריבה משאות בנימין קשיא לי כי אז היו סבורין שלא יהא מכיר אותו והלא היה מטיל קנאה בסעודה ביניהם ונ"ל שגם בזה היו סבורים שהדין עמו לפי שאמר להם להביאו ויש לו לחבבו יותר מן האחרים. ועוד נ"ל כי מאותה שעה היה דעתו של יוסף להתגלות לאחיו וכשידעו שהוא בן אמו לא יתקנאו בו. ויש מפרשים שכס אחד היינו קבר שבשכס כדכתיב ואת עצמות יוסף קברו בשכס משל לגנבים שגנבו חבית מלאה יין ומצאם בעל החבית אמר להם בחסדכם לאחר שתשתו היין החזירו החבית למקומה כך יוסף בשכס גנבוהו ובשכס החזירוהו בעצמות : (דעת זקנים)

בראשית פרק- מט

א וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל-בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאֶסְפוּ אִגְדָּה לָכֶם אֶת אֲשֶׁר-יִקְרָא אֶתְכֶם בְּאֶחָדֵיכֶם

אונקלוס ויקרא יעקב לבנוהי ואמר אתפנשו ואחוי לכוון ית די יערע יתכוון בסוף יומיא : (אונקלוס)

יונתן ויקרא יעקב לבנוי ואמר להום אדפו מסואבותא ואחוי לכוון רזיאי סתימיא קיצייא גניזיא ומתן אגרהון דצדיקייא ופורענותהון דרשיעיא וטלגיתא דעדן מה היא פחדא מתפנשו תריסר שבטי ישראל מקפין דרגשא דדהבא דרביע עלה מן דאיתגלי איקר שכינתא דיי קיצא דעתיד מלפא משיחא למיתני איתפסי מיניה ויבן אמר איתו ואיתני לכוון מה דיארע יתכוון בסוף יומיא : (תרגום יונתן)

רש"י ואגידה לכם. בקש לגלות את הקץ (ה) ונסתלקה ממנו שכינה, והתחיל אומר דברים אחרים (ב"ר) את, (ג.) : (רש"י)

שפת חכמים (ה) הואיל דהאספו והקצו צ' לשונות, רמז לקץ דכתיב (ישעיה י"א י"ב) ונפולות יהודה יקבץ וכתוב (פסיה ג' י"ט) הנדחה אקבץ, שהוא רמז לגלות אחרון,

ועוד יֵשׁ לומר מדכתיב צִאֲחֲרִית הַיָּמִים לָמָּה לִּי, אֲלֹלָה רָמַז לַקֶּץ הַיָּמִין שִׁיְהִיָּה
צִאֲחֲרִית הַיָּמִים: (שְׁפָתַי חֲכָמִים)

אבן עזרא את אשר יקרא אתכם. דבר הנביא לעתיד. ותעו האומרים שהם ברכות
בעבור שמצאו בסוף ויברך אותם ואיה ברכת ראובן ושמעון ולוי. ועל דרך
הנבואה אמר וזאת אשר דבר להם אביהם. ואחר כן ברך אותם ולא הזכיר
הכתוב הברכות: (אבן עזרא)

הרמב"ן באחרית הימים. הם ימות המשיח כי יעקב ירמוז אליו בדבריו כמו
שאמר עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים ורבותינו אמרו (פסחים נו) שבקש לגלות את
הקץ ונסתלקה ממנו שכינה כי לדברי הכל אחרית הימים ימות המשיח הם
(הרמב"ן)

בעל הטורים ויקרא יעקב לבניו. שרצה לגלות להם הקץ ונסתם ממנו אמר יעקב
שמא יש בכם חטא אמרו לו תדקדק בשמותינו ולא תמצא בהם אותיות חט
ואמר להם גם אין בהם אותיות קץ: (בעל הטורים)

ספורנו באחרית הימים. לקץ הימין בבוא גואל שיהיה אחרית ימי האומות
אויבי ה' ומלכותם שתתמלא סאתם עד סוף מלואה כאמרו כי אעשה כלה וכו'
וכזה דבר בלעם באמרו באחרית הימים כמו שהעיד באמרו וקרקר כל בני שת
וכן הנביאים באמרים והיה באחרית הימים יהיה הר בית ה' נכון כראש ההרים
וזה הגיד יעקב כזה באמרו כי יבא שילה ולו יקהת עמים אוסרי לגפן עירה וכו':
(ספורנו)

כלי יקר האספו ואגידה לכם וגו'. ואח"כ הזכיר לשון קיבוץ הקבצו ושמעו וגו',
לפי שארז"ל (עיין פסחים נו). בקש לגלות הקץ ונסתם ממנו, והנה לשון אסיפה שייך
למי שעומד בחוץ במקום מגולה ונאסף לתוך הבית למקום צנוע, כמו ואספתו
אל תוך ביתך (דברים כב.ב) ואין איש מאסף אותי הביתה (שופטים יט.יח) וכן רבים, אבל
לשון קיבוץ מורה על אנשים מפוזרים שיתקבצו למקום אחד אפילו שיהיה
במקום מגולה ובקעי בו רבים, כך מתחילה בקש לגלות סוד הקץ ואין ראוי
לגלות דבר סוד ברשות הרבים פן ישמע מי שאינו הגון, כי סוד ה' ליראיו דוקא,
ע"כ אמר האספו ואגידה לכם את אשר יקרא אתכם באחרית הימים לעת קץ,
ומיד הרגיש בעצמו שנסתם ממנו הקץ, ע"כ חזר מלשון אסיפה ואמר הקבצו בני
יעקב לשמוע דברים שאין בהם סוד ויכול לדבר ממנו ברבים, והזכיר ב"פ ושמעו
כי לקצתם היה מדבר דברי כבושים ותוכחות כמו לראובן ושמעון ולוי, וע"ז
אמר ושמעו בני יעקב, ולקצתם היה מגיד עתידות, וע"ז אמר ושמעו אל ישראל
אביכם, כי הגדת העתידות תלוי ברוה"ק שעליו המיוחס לשם ישראל כי שם זה
רוחני, וזה פירוש יקר. (כלי יקר)

דעת זקנים האספו ואגידה לכם. וכתוב הקבצו ושמעו כאן רמז להם שילכו בגלות
שני פעמים ויאספו בשניהם: את אשר יקרא אתכם. פי' בסוף ד' מאות ושלושים
שנה של גלות מצרים דהימים מכריחנו לפרש כן דאי לא הוה ליה למכתב
באחרית ימים בסוף ימי העולם, ושמעתי באחרית הימים של הקב"ה דהיינו
בסוף חמשת אלפים ובקש יעקב לגלות הקץ ונסתלקה ממנו שכינה ותמה ואמר
למה אלו אין ראויים לגלות להן הקץ והלא אין בהם חטא כלוי אין בכל שמות
השבטים לא חי"ת ולא טי"ת השיבו רוח הקדש גם אין בכל אותיות שמות

השבטים לא קו"ף ולא צד"י אם כן אינן ראויין לגלות הקץ ועל אשר קראת לבניך להם אתה קורא לי אין אתה קורא כד"א ולא אותי קראת יעקב כי יגעת בי ישראל אין המדה זו שלך הולך רכיל מגלה סוד וגוי' כשראה יעקב כך הפליגן בדברים ואמר ראובן בכורי אתה: (דעת זקנים)

[ב] הַקְּבָצוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְשָׁמְעוּ אֶל-יִשְׂרָאֵל אֲבִיכֶם:

אונקלוס אֲתַפְנְשׁוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקָבִילוּ אֹלְפָן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכֹן: (אונקלוס)

יונתן אֲתַפְנְשׁוּ וְשָׁמְעוּ בְּנֵי יַעֲקֹב וְקָבִילוּ אֹלְפָן מִן יִשְׂרָאֵל אֲבוּכֹן: (תרגום יונתן)

בעל הטורים ושמעו. אותיות שמע וי' שאמר להם שמע ישראל שיש בו וי' תיבות: ושמעו בני יעקב. ושמעו בגימטריא הוא ביקש לגלות הקץ: ושמעו אל ישראל. בגימטריא זהו קצו של מלך המשיח: (בעל הטורים)

ספורנו ושמעו אל ישראל אביכם. קבלו את הדרך שהורה לכם כל ימיו אשר בה תהיו בני ישראל והוא אביכם כי תשתררו עם אלהים ואנשים ולא יאבד מכם הטוב העתיד לבא: (ספורנו)

[ג] רְאוּבֵן בְּכָרִי אֶתָּה פְּחִי וְרֵאשִׁית אוֹנִי יֵתֵר שְׂאֵת וַיֵּתֵר עָז:

אונקלוס רְאוּבֵן בּוּכְרִי אֶתְּ חִילִי וְרֵישׁ תְּקִפִי לָךְ הָוָה חֲזִי לְמַסָּב תִּתְּלָתָא חוּלְקִין בְּכִירוּתָא פְּהִנְתָּא וּמְלָכוּתָא: (אונקלוס)

יונתן רְאוּבֵן בּוּכְרִי אֶנְתָּ רֵישׁ חִיל שִׁימוּשֵׁי וְשִׁירוֹי קְרִיּוֹת הִרְהוּרִי חֲמִי הָוִי לָךְ בְּכֹרֹתָא וְרְבוּת פְּהוּנְתָא וְעַל דִּי חֲטִיית בְּרִי אֶתְיַהִיבַת בְּכִירוּתָא לְיוֹסֵף וּמְלָכוּתָא לְיהוּדָה וּבְהוּנְתָא לְלוֹי: (תרגום יונתן)

רש"י ורֵאשִׁית אוֹנִי. היא טפה ראשונה שלו, שְׂלָח רָאָה (ו) קרי מימיו (ב"ר ס"ז.7): אוֹנִי. כוחי, כמו מלאתי און לי (הושע יב, ט), מרוב אוֹנִים (ישעיה מ, כו), ולחין אוֹנִים (שם כ"ט): יתֵר שְׂאֵת. ראוי היית להיות יתֵר על אחיך זכהוֹנָה, לשון נשיאות כפִּים: ויתֵר עַז. זמלכות, כמו ויתן עז למלכו (שמואל א-ב, י), ומי גרם לך להפסיד כל אלה: (רש"י)

שפתי חכמים (ו) דמלת אוני יתיר הוא, שהרי כבר כתיב כחי ואוני היינו נמי כחי כדפירש רש"י, ואף על פי לחין אשה מתעצרת מזיאה ראשונה (ויצמות ל"ד.7), אפֿשר ללֵאמֹר מוכת עַז היתה. והר"ם תירץ שמעכה זאלצבע, ויש עוד תירוטים אחרים עיין שם, (נח"י), ולולא דבריהם הייתי מפרש שְׂלָח נתעברה מטיפה ראשונה, אלא שכל הטיפות של יעקב היה לו לראובן שְׂלָח רָאָה קרי מחמת הרהור, עיין שם מ"פ: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ראובן בכורי אתה כחי**. בך נראה בתחלה כחי והבכור יקרא ראשית און. וכמוהו ראשית אונים: **יתר שאת**. ראוי היית ליתרון על הכל שתהיה נשא: **ויתר עז**. כפול בטעם כדרך כל הנבואות ופני עז תקיף: (אבן עזרא)

הרמב"ן **ראובן בכורי אתה**. שיעור הפסוק הזה ראובן אתה בכורי וכחי וראשית אונני יתר שאתי ויתר עוזי וענינו אתה בכור כחי וראשית אונני בהיותי ביתרון שאת ומעלה כלשון הלא שאתו תבעת אתכם (איוב יג יא) משאתו יגורו אלים (שם מא יז) רוממות וגדולה ובהיותי יתרון עז למלחמה כמו ויתן עז למלכו (שמואל א ב ט) ועזוז מלחמה (ישעיהו מב כה) (הרמב"ן)

בעל הטורים **ראובן**. בגימטריא לא בכור. יוסף במלואו בגימטריא בכורה: (בעל הטורים)

אור החיים **ראובן בכורי אתה וגו'**. יש להעיר מה חידוש מודיע יעקב לראובן כי הוא הבכור:

עוד אומרו **כחי וראשית אונני** מה הוא דעתו בזה, ורז"ל אמרו (בי"ר פ' צ"ח) כי הודיעו בזה כי הוא טיפה ראשונה, ועדיין צריך לדעת מה היא כוונת הודעה זו לראובן:

עוד למה כפל לומר כחי ולא הספיק לומר ראשית אונני:

עוד צריך לדעת כוונת אומרו **יתר שאת ויתר עז**. ורז"ל (שם) אמרו שאת זה כהונה עז זה מלכות וכו', וצריך לדעת למה לא אמר חלק פי שנים אחר שירד לפרט פרטי המושג לבן בכור. ואונקלוס הוסיף להזכירה בתרגומו ואמר תלת חולקין וכו':

עוד צריך לדעת כוונת אומרו **פחז כמים אל תותר**. ורש"י ז"ל פירוש על אשר פחזת כמים לזה אל תותר לא יהיה לך היתירות ומה הוא הפחז כי עלית משכבי וגו'. ועדיין צריכין אנו למודעי למה לא הספיק לומר אל תותר כי עלית אחר שהפחזת הוא כינוי לעון היה לו להזכיר העון לבד ומה לי עשאו בחפזון או שלא בחפזון:

עוד למה הפסיק בעונש באמצע הודעת העון שהיה לו לומר על זה הדרך אל תותר פחז כמים כי עלית או על זה הדרך פחז כמים כי עלית וגו' אל תותר:

עוד צריך לדעת כוונת אומרו **עלית משכבי אביך** לשון רבים:

עוד מה כוונת אומרו **אז חללת** כי משמע שעשה ב' דברים בזמנים מחולקים ולזה אמר אז וגו' פירוש כי לצד שהחילול היה בזמן נפרד מזמן שעלה יצועי אביו לזה אמר אז חללת וצריך לדעת מה היא החילול שעשה זולת עלית משכבי וגו', ואם הכונה היא שבאמצעות עליתו חלל וגו' היה לו לומר עלית וגו'. חללת וגו'. והדבר מובן שאז בעלותו חלל יצועי ולא היה צריך לומר אז:

וקודם לבא לביאור הכתובים יש לנו לחקור חקירה אחת והיא איך עשה יעקב הפך מה שכתוב בתורה (תצא כ"א ט"ז) לא יוכל לבכר את בן האהובה על פני בן השנואה הבכור והוא בכר יוסף בן רחל האהובה אצלו על פני ראובן בן לאה

השנואה. וקודם צריך לתת לב אם האבות היה עליהם חיוב קיום כל התורה כי הלא מצינו שיעקב נשא ב' אחיות ואברהם לא מל עד שהיה זקן וכן כמה פרטים:

ומעתה מה מקום לקושיא זו שבכר בן האהובה תהיה זו כערלה של אברהם קודם שנצטווה וכנשיאת ב' אחיות ליעקב. וראיתי לרמב"ן (תולדות כ"ו ה') שנתן טעם ליעקב שנשא ב' אחיות כי לא היה בארץ עד כאן, ואין דבריו חזקים בסמוכות כי מי גילה לו סוד זה שלא היה שומר תורה אלא בארץ אחר שאין הפרש בין הארץ לח"ל באותן פרטי המצות שלא שמרום האבות:

והנכון בעיני הוא כי האבות קבלו התורה משם שקבל מנח שקבל מחנוך שקבל מאדם הראשון. אשר למדה מפי הגבורה דכתיב אז ראה וגו' ויאמר לאדם, (זהר ח"א קצט.) ושבאמצעותה צוהו לעבוד גן עדן וכמו שפירשתי בפסוק (לעיל ב' ט"ו) לעבדה ולשמרה. אך לא נצטווה אלא על ז' מצות שאם יעבור עליהם יהרג אבל שאר התורה קרוב לשכר אם יעשה ורחוק מן ההפסד אם לא יקיים, וכדרך שיש לנו גם אחר נתינת התורה שיש מצות שאם יעשה אותם האדם יטול שכר ואם לאו אין לו עונש עליהם כמו כן היה מיום ברא אלהים אדם בכל התורה חוץ מז' מצות, והאבות לצד חביבותם בה' וחשקם באושר עליון קיימו הכל כאומרו (כ"ו ה') עקב אשר שמע וגו', ואמרו ז"ל (יומא כח:) קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין ואת בניו הקים תחתיו להרויח תועלת המצוות ועסק התורה, אבל במקום שהיו רואים תועלת דבר ההצלחה להם כמו שתאמר יעקב כשהרגיש בהצלחתו בנישואי שתי האחיות העלים עין מריוח הנמשך מקיום המצוה ההוא כיון שאין לו עונש אם לא יקיימנה כל עוד שלא נתנה תורה, ומה גם אם נאמר שהיו עושים על פי הדיבור כי האבות נביאים היו וה' אמר להם לעשות כן, ודבר זה דומה למה שכתב רמב"ם בהלכות יסודי התורה (פ"ט) כי נביא שאמר לעבור על איסור מאיסורי התורה לפי שעה שומעין לו כאלוהו בהר הכרמל וגו' גם יאמן יעקב שעשה מעשה על פי נבואתו שיכול לישא ב' אחיות לפי שעה לא שיעקר איסור ב' אחיות, ומה גם בזמן שלא היה להם עונש על הדבר אלא הקרבת התועלת אם יקיימו כנזכר, גם יהודה על ידי מלאך הורשה לקחת תמר כאומרם ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) למה שנמשך ממנה מהאצלת נשמות הקדושות, ולפי זה נאמר כי יעקב נראה בעיניו להעניש ראובן על אשר חלל יצועו ונטל ממנו הבכורה או שכן נאמר לו בנבואה, וכמו שכן אמר הכתוב בדברי הימים (א' ה') ראובן בכור ישראל כי הוא הבכור ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף. ועדיין אין הדבר מספיק כי למה לא ניתנה אלא ליוסף ולא ליהודה או לשאר אחים הגדולים, ובסי' הזוהר פ' וישלח דף קע"ו כתב טעם הדבר וז"ל בשעתא דעאל לגבה דלאה כל ההוא ליליא רעותיה ולביה הוה ברחל דחשיב דרחל איהי וכו' אהדר עובדא לאתריה וכו' בכורתיה אהדרת ליוסף וכו' ע"כ. הנה טעם זה מספיק לנטילת בכורה מראובן ותעמוד ביוסף כי הוא כפי האמת שעלה במחשבה ראשונה בביאה ראשונה כשהטיל זרעו יעקב חשב באמו. אלא קשה למה הוצרך הכתוב לומר ובחללו יצועי אביו וגו' הלא אפילו אם לא היה ראובן מחלל יצועי אביו הבכורה ליוסף נוגעת כנזכר:

וליישב הענין דבר ידוע היא כי כל רוחניות שבעולם מתחלק לג' בחינות, אחד קדושה, ואחד חול, ואחד חלק רע, וכל אחת מהשלשה תוציא ענפיה והתאווה לבחינתה. חלק הקדושה יפריח ענפי הטוב והאושר הנצחי ותתאווה למושכלות, חלק החול יתאווה לאכול הערב לפה והנחמד לעין ויבנה בתי אבנים ועפר ויכוון מלבושים והכנות נדמים, חלק הרע יתאווה לכל תיעוב ויעשה כל אשר שנא ה' ויבחר לגזול ולרמות ולשקר ולאכול חלק הטמא נבילות וטריפות שקצים וכו'

ויערב לנפשו לחבק בשר טמא נדה גויה אשת איש וזכר המרוחקים מבחינת הקדושה, ומג' אלה ישנו כל הווה וכל נמצא בין מחלקי הטוב והטהרה בין בחלקי הממוצע והוא שאנו קוראים חול בין בחלקי הרע והטומאה, וצוה ה' לעם ישראל כי לצד שהם בחינת הקדושה לבל יטעמו מחלק הרע לא במאכל ולא במשתה ולא בדיבור ולא במחשבה ולא בראיה ולא בשמיעה ולא בריח. מאכל לבל יאכל בעלי חיים טמאים וטריפות ונבילות ושקצים וכו' ולא ישתה יין נסך ויין ערלה וכדומה. דיבור שלא ידבר שקר ורכילות ונבלות הפה ולשון הרע וכדומה. מחשבה לבל יחשוב בע"ז ולא בזנות ולא יתגאה בדעתו ולא יחרוש און. ראייה לבל יביט ביופי אשה האסורה כאומרו אל תפנו אל האלילים וגו' (זהר קדושים פג:) ולא יביט בדברים האסורים לראות. שמיעה שלא ישמע דברים המשקצים ולא קול אשה האסורה וכדומה. ריח שלא יריח ריח דברים האסורים וכנגד כל בחינה ובחינה יש חלק החול וחלק הקדושה, וגזר ה' שיהיה חלק הקדושה מצוה לעשות כן וחלק החול רשות ובעת אשר ידבק האדם בבחינה אחת מהם כמו כן תדבק נפשו בשורש ההוא אם לטוב אם להפכו, ומעתה הגם שתהיה נפש אדם טהורה זכה וברה באמצעות אשר יכניס לפנימיותו מחלק הרע תהיה הנפש ההיא מעורבת מב' בחינות טוב ורע וזה יסובב לנפש ההיא טעימת המר להתייסר או גוף ונפש בעולם הזה או נפש לבד לאחר מותו, והוא סוד הכביסה שאמרו בשלהי שבת (קנב:): ינתנו לכובס. ויש לך לדעת כי כפי בחינת הרעה שנדבקה בנפש מהרע כמו כן תתאווה נפשו, כמו שתאמר אם נפשו נחלאה מטומאת הניאוף תתאווה נפשו לבחינה זו כפי מה שהקדמנו כי כל בחינה תתאווה לכיוצא בה וכי ירבה האדם להלעיט נפשו מחלקי הרע תגדל בה חשק הרע ויבדל ויתרחק מבחינת הטוב, תקח כלל זה בידך כי אין לך דבר מעשה בעולם ולא נדנוד דבר שאין לו יסוד ברוחניות, וכל דבר איסור שהודיע ה' כי הוא זה אסור כל הנדבק בו הרי הוא מושך לנפשו חלק רע, וצא ולמד מה שכתב בספר הישר (שער טי) שחיבר ר"ת בהבחנת הנפש לדעת אדם נפשו מה טיבה. ותמצא שיש אדם שאין נפשו משיחתו עשות ניאוף ויש נפש אדם שמשחתו על הדבר ודבר זה גורם אם הוא דבק בנפשו מבחינת הרע אותה בחינה אינה יכולה להפך טבעה הרע לשנוא כיוצא בו, והוא גם כן סוד אומרם ז"ל (סוכה נב:): אבר קטן יש באדם משביעו רעב מרעיבו שבע:

גם יש לגלות הבחנה אחת בזה כי יש אדם כי יולד יהיה טבעו להוט אחר עשות רע ויגדל עשות רשע, ויש אדם טבעו בלא שום טורח יחדל מבחינת הרע ובנקל יחזור לאחור אם יחפוץ, דבר זה ימשך מההרכבה בשעת זריעה אם נפש אדם הזורעת חושבת בחשק המעשה לצד המעשה כי יערב לו, ואין צריך לומר אם יתן עינו בכוס אחר או יחשוב במחשבות שלא במינו הטהור וצא ולמד מבני חזקיה ע"ה (עין יעקב ברכות י): שיצאו ב' עובדי ע"ז לצד מחשבת המוליד בעממים כי המחשבה באותו מצב בונה הבנין בנוולד, וזה לך עיקר גדול כי המזריעים הם הבונים לנפש הנוולד, ואם תזרע בנקיון וטהור קדיש משמיא נחית, ואם תולד בו כל שהוא מחלק הרע דרך שם תכנס בחינת הרע ותעל צחנתו ובאשו, זה הכלל לא יתאווה לבחינת הרע אלא מינו וכל שאין בו מין רע כל עיקר לא תתאווה לדבר, ואם לקחך אדם לומר והרי אדם מושלל מחלק הרע היה ואיך חטא ועבר על דברי ה'. אמור לו שוגג היה גם לא בחינת הרע גמור היה עץ הדעת והראיה כי נטוע בגן אלהים מקום שאין רע, גם אמרו ז"ל (בי"ר פי כ"א) שאם היה ממתין עד ערב שבת קודש היה מקדש על גפן למ"ד (סנהדרין ע.). גפן היה, הא למדת שלא היה בחינת הרע אלא כדבר חול בערך קודש והוא סוד:

וא"ת איך אברהם ילד ישמעאל ויצחק עשו, יש לך לדעת כי הם חלקי הרע שזרע

בהם האב תרח אבי אברהם עובד ע"ז היה וכשיצתה נפש אברהם יצאה דבוקה מבחינת הרע אלא שגבר עליו חסד אברהם וכפה בחינת הרע עד שהפרידה ומסרה בישמעאל, ועדיין היה ניצוצי הרע דבקים עד שבא יצחק והפרידם ברתיתת הקדושה, והוא אומרם ז"ל (ב"ר פ' ס"ג) כי יעקב יצא נקי ובר וכו'. ומעתה נשקיף במעשה יעקב כי בעת הזרעת ראובן היתה מחשבתו לא שלימה בבחינת הטוב בפרט זה שלא עשה מעשה במקום המחשבה ובחינה זו אינה במדרגת הטוב, וכמו שתמצא שחשבו ז"ל (נדרים כו:) בדומה לזה בני תמורה, והגם כי ישתנה מעשה יעקב לצד כי מחשבתו וידיעתו שלימה פירוש כי היה חושב ברחל גם היה בדעתו ובידיעתו כי היא זאת רחל לא שהיה יודע שהיא לאה וחשב ברחל שלזה יקרא בני תמורה, אף על פי כן הדבר הוא כל שהוא מבחינת לא טהור, וצא ולמד מה שיצא מזה כי יצא ראובן ובלבל יצועי אביו הרי שעשה פעולתו מעשה הבלתי טהור מה שלא עשה כן אחד מכל השבטים ואפילו על ידי נסיון של יוסף. והגם שאמרו רבנן (שבת נה:) כל האומר ראובן חטא אינו אלא טועה, עם כל זה הכתוב העלה עליו החטא או לצד שעשאו או לצד שראוי ליקרא עליו:

ומה שתמצא שיהודה שכב עם תמר, ב' תשובות בדבר הא' כי לא ידעה וגם מלאך אנסו כאומרם ז"ל (מכות כג:) בפסוק צדקה ממני שיצתה בת קול ואמרה ממני יצאו הדברים מה שאין כן ראובן דאדרבה התורה העידה כי עשה מעשה בלתי הגון:

ומה שראיתי להרב המופלא הר"י רוזאניס זצוק"ל (פרשת דרכים ד"א) שהליץ בעדו כי בלהה היתה מפותת אביו ודייק תיבת פלגש שאינה בקידושין וכו' יע"ש, אין דבריו נראים כי ודאי שבקידושין היו וכמו שפירשתי שם במקומו וכמו שכתוב בקונטרס הראיות, ומה שאמר הכתוב (לעיל ל"ה כ"ב) פלגש אולי שהיא סברת ראובן שבה שגג. או רמז הכתוב טעם בלבולי יצועי אביו שאמר לא די זלזול אמו בפני רחל הגבירה אלא עוד תתזלזל בפני הפלגש, ולעולם אשת יעקב היתה והכתוב העלה עליו ששכב עמה. ומעתה תשכיל לדעת כי דברי הזוהר שאמר שטעם הבכורה הוא כי המחשבה במקומה עמדה ביוסף ומה שאמר הכתוב בדברי הימים ובחללו יצועי אביו וגו' הוא ענין אחד כי החילול יצא מהאמצעות המחשבה שלא היתה בלאה אלא ברחל ואם היתה מחשבתו בלאה לא היה ראובן מחלל יצועי אביו:

ובזה נבוא לביאור הכתובים כפתור ופרח, כי יעקב תחילת דברו הטוב כשרצה להסיר הבכורה מראובן עמד לנס לפניו מה שהקדמנו כי תולדות הרע בבנים התחלתה תהיה מהמוליד, לזה חש יעקב שיאמר ראובן בלבו כי יעקב הוא הסובב למעשה ההיא כפי מה שהקדמנו כי המוליד יוליד שרשים בנפש הבן אם לטוב אם לרע, ולצד שחטא ראובן היה בבחינת השכיבה בא להסיר חשד ממנו ואמר **ראובן בכורי אתה** וגו', הנה יש בעוברי עבירה בבחינת הניאוף ג' הדרגות, א) שנואפים ויולדים בנים שלא כהוגן. ב) מזריעים באיסור ואינו מוליד בן מאותה ההזרעה, ויש בגדר זה כמה הדרגות או שבא על אשת איש ולא ילד ממנה ממזר או ששחת בזכר או ששחת ארצה או בחזיונות לילה במקרה, ג) שמתחמם האדם וקשתו ננער באמצעות מחשבות רעות וכדומה, וכל שלש אלה הם מדרגות התיעוב השנאוי בעיני הקב"ה, לזה אמר כנגד שלשתם בכורי וכחי וראשית אוני, **בכורי אתה** שלא ילדתי בן קודם לך שלא בדרך כתובה וקידושין כי זה גם כן מהבלתי נכון, **כחי** שלא יצא ממני זרע קודם לך, **ראשית אוני** שלא נערה קשתי, הא למדת כי יעקב מושלל מבחינה זו של ניאוף בהחלט:

גם רמז באומרו **כחי וראשית אוני** שנוצר מטיפה ראשונה שיצא מיעקב ומזה אתה למד כי לא בעל על הבתולים שאם כן לא היתה מתעברת מביאה ראשונה אלא הוציא בתולים באצבע כדי שלא תפסד הטיפה הא למדת כי גם בשעת מעשה לא הגביר תאוה הגופיית ומעשהו היה לתכלית דבר קדושה, ומעתה אין מקום לחשוד ביעקב ממעשה ראובן כי הוא הסובב, וזו היא תכלית כונתו ולא לשבח עצמו נתכוין:

ואומרו יתר שאת וגוי' פירוש כי נטילת פי שנים רמז הוא באומרו **בכורי אתה** וסתם בכור נוטל פי שנים אלא הגדולה והכהונה היא מהלכות דרך ארץ ולפעמים תתהפך המעלה למי שראוי לה הגם שיהיה קטן לפני בכור, לזה אמר ויש לך יתרון עוד ליטול הכהונה והמלכות:

או ירצה כי לו נאה ליטול ביתרון בחינת הכהונה וביתרון בחינת המלכות יותר מכל הבכורות כי כל הבכורות לא ישוו לבחינת בכורתו של ראובן מהטעמים שאמר יעקב:

ועד עתה הרי החזיק עצמו במושלל מבחינת הרע והחזיק הבכורה כי לו לראובן נאה ולו יאה, ואחר כך בא לתת טעם לבי' דברים, בין למה שנוגע לגדולה שהוסרה ממנו בין למה שנוגע לבחינת מעשה בלתי הגון מבטן מי יצא הקרח ואמר כנגד מה שנוגע לבכורה וגדולותיה אמר: (אור החיים)

ספורנו **יתר שאת ויתר עז**. (ד) פחז כמים אל תותר. אתה פחז כמים אל תותר על אחיך בענין יתר שאת שהיא מעלת שאת וקבלת חלק יתר בכהונה ובבכורה. אע"פ שאתה ראשית אוני והיה ראוי לך משפט הבכורה כאמרו כי הוא ראשית אונו וכו': **ויתר עז**. גם כן לא תותר במעלת העוז שהוא המלך שהוא יתר עז ותקיף מכל אחר זולתו במלכותו כאמרם רז"ל אין עוז אלא מלכות וזה גם כן יאות לבכור כאמרו ואת המלוכה נתן ליורם כי הוא הבכור: **אז חללת יצועי עלה**. אז חללת כבוד אביך או כבוד שכינה שכבר עלה על יצועי וכנגד זה יחולל כבודך ולא יהיה במדרגתו הראשונה: (ספורנו)

כלי יקר **ראובן בכורי אתה וגוי'**. תרגומו חזי לך למיסב תלתא חולקין, בכירותא, כהונתא, ומלכותא, רצה לפרש הפסוק ראובן בכורי אתה, ראוי אתה לבכורה לפי שכחי וראשית אוני אתה, וראוי אתה לכהונה דהיינו יתר שאת, כי העבודה בבכורות, וראוי אתה למלכות יתר עז. אמנם פחז כמים אל תותר, כי מלך במשפט יעמיד ארץ וכל שופט צריך להיות מתון בדבר המשפט, ואתה פחזת כמים בכל ענייך ופחז היינו המהירות, ע"כ אין אתה ראוי לקבל יתרון המלוכה, וכי עלית משכבי אביך ע"כ אינך ראוי לכהונה, כי הכהונה עניינה להשרות השכינה בבהמ"ק שנקרא משכבי אביך שבשמים, כמו שמפרש רש"י על פסוק הנה מטתו שלשלמה ועל פסוק בין שדי ילין (שה"ש א.י.ג.ז.) וכארז"ל (סנהדרין ז.) כד הוי רחימתין עזיזא אפותיה דספסירא הוינא שכיבן כו' ואתה גרמת סילוק השכינה ע"י מעשה בלהה ע"כ אינך ראוי לכהונה, ונקט משכבי לשון רבים כי שלשה מקדשים יהיו לעתיד חוץ ממשכן.

אז חללת יצועי עלה. באותו פעם חללת גם יצועי דהיינו מטה שלי כדי שלא אוליד עוד בנים ממנה, ועשית זה בעבור חמדת הממון שיהיה לך חלק גדול בירושה, וכן פירש הרמב"ן, ע"כ אני קונס אותך בממון לבלתי היות לך משפט

הבכורה ליקח פי שנים, ותהיה ליוסף בעל עין יפה שפרנס את אביו ואת אחיו כמ"ש (דה"א ה.א.) ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו לבני יוסף.

יתר שאת ויתר עז. הקשו המפרשים שכפי משמעות הפרשה לא בירך אותו כלל, והכתוב אמר איש כברכתו בירך אותם, ואומר אני שברכו יעקב מעין ברכתיו של משה, שנאמר (דברים ל.ו.) יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר, ופירש מהרי"א לפי שראובן היה מוכרח לילך בראש החלוץ למלחמה ועל הרוב המתים במלחמה הם הראשונים ע"כ ברכו יחי ראובן ואל ימות. ולי נראה שברכו בענין העז והגבורה שיהיה גבור בארץ ויתן עז ותעצומות לעם, כי ההולכים בראש החלוץ צריכים להיות גבורים וכל גבור נקרא איש חי רב פעלים, לאפוקי החלוש חשוב כמת, לכך נאמר יחי ראובן, ומה שנאמר ויהי מתיו מספר, נראה לפרש כי נצחון האויבים בדרך הטבע תלוי בשני דברים או ברבוי עם, או באנשים בעלי כח וגבורה, ושניהם כאחד טובים, ויען כי ראובן גרם ליעקב סילוק השכינה וקרוב הדבר להיות עונשו מדה כנגד מדה שבמלחמותיו תסתלק השכינה ממנו ויצטרך לעשות מלחמות בדרך הטבע ע"כ הוצרך לשני ברכות אלו, שיהיו אנשיו גבורים וע"ז אמר יחי ראובן ואל ימות, ויהיו ג"כ רבים עד שיצטרכו למספר, כי עם מועט נקראו מתי מספר שמספרם ידוע לרבים, אבל עם רב צריכין לספרם, וע"ז אמר ויהי מתיו מספר כי לשון ויהי מתיו מורה שיהיו רבים וצריכים למספר, וכן יעקב ברכו בשני ברכות אלו ונתן לו השאת והעז, השאת היינו המספר וזהו בעצם ברכת ויהי מתיו מספר, והעז היינו הכח והגבורה נרמז בברכת יחי ראובן ואל ימות.

ויותר מתיישב ענין המספר, לפירש"י שפירש ויהי מתיו מספר, שיהיה נמנה עם שאר השבטים, ומדקאמר מתיו משמע שמדבר בגברים הרבה שיהיו נמנים עם ישראל כשיהיו כל ישראל נמנים לאיזו צורך, ואמר יעקב הנני נותן לך השאת והעז כי השאת ענינו המספר כמ"ש כי תשא את ראש, שאו את ראש, וכן בכל מקום נזכר המספר בלשון שאת, ואמר יעקב אע"פ שמן הדין היית ראוי ליתר שאת ועז, ר"ל שיהיה לך יתרון על כל השבטים פי שנים, כפלים בענין השאת והעז, כי ראוי שיהיו ממך מתי מספר פי שנים על זולתך, וכן יתר עז, היה מן הראוי ליתן לך עז ותעצומות יותר מכל השבטים, ליקח פי שנים בשאת ועז, אך לפי שפחזת כמים בחטא של בלהה, ע"כ אל תותר להיות לך יתרון על אחיך בשאת ועז, אבל מ"מ גוף השאת והעז אני נותן לך במתנה, כי מן הדין היה שהחטא יגרום שלא יהיה לך שום שאת ועז, אפילו שוה לאחיד לא היה לך להיות, מ"מ הנני נותן לך ברכתי שלום שיהיה לך שאת ועז שוה לאחיד, אך אל תותר ליקח יתר על אחיך מצד שהעון גורם לך. ונוכל לפרש ענין השאת היינו שיהיה נמנה במנין שאר השבטים כמו שפ"י רש"י על ויהיו בני יעקב י"ב (בראשית לה.ב) וכן בפסוק ויהי מתיו מספר, והכל מבואר על דרך אחד. (כלי יקר)

דעת זקנים **ראובן בכורי אתה.** וראוי היית ליטול פי שנים בבכורה וגם הכהונה היתה ראויה להיות לך לפי שהעבודה בבכורות וגם המלכות כי המלכות ראוי לבכור כדאמר ואת הממלכה נתן ליהורם כי הוא הבכור ולא זכית להיות הבכורה לך ונתנה ליוסף והכהונה ללוי והמלכות ליהודה ה"ד ובחללו יצועי אביו נתנה בכורתו ליוסף ומי גרם לך זה לפי שפחזת כמים כקיתון הנשפך ולא הותר לך כלום רק המנין שמתחיל לעולם מראובן ולכך נאמר כמים שהם דבר לח ונשאר מהם קצת בכלי ולא כדבר יבש שאין נשאר כלום ובמס' שבת בפרק במה בהמה מסיק כתנאי פחו ר' אלעזר אומר פ'זתה ח'בתה ז'לתה ר' יהושע אומר "פסעתה על דת "חטאת "זנית. ר"ג אומר "פללתה "חללת "זרחה תפלתך

ר' אלעזר המודעי אומר הפוך ודורשה "זעזעת" "חרתעתה" "פרחה חטא ממך רבא אומר "זכרת עונשו של דבר "חלית עצמך חולי גדול" פרשת מלחטוא. כמים אל תותר. כמים הנשפכין מן הכלי שאין נשאר בו כלום ולא כשמן הנשאר מן הכלי כשנשפך: (דעת) (זקנים)

[ד] פחז כמים אל-תותר כי עליית משכבי אביך אז חללת יצועי עליה: (פ)

אונקלוס על דאזלתא לקבל אפיך הא כמיה ברם לא אהניתא חולק יתיר לא תסב ארי סלקתא בית משכבי אבוך בכו אחלתא לשויי ברי סלקתא: [פ] (אונקלוס)

יונתן מדמינא לך לגינא קלילא דעלון לגנוה נחליו מוחין מתגברין ולא יכילת למסובלא יהון ואסתחיפת פן איתרעת ראובן ברי די חטית לא תוסיף ועל די חטית ישתיביק לך ארום אתחשב לך פאילו עלתה לאיתא דשמש עמה אבוך בעידן דבלבילתא שויי דסליקת עליה: (תרגום יונתן)

רש"י פחז כמים. הפחז והזהלה אשר מהרת להראות כעסך, כמים הללו הממהרים למרוצתם. לכך: אל תותר. אל תרצה ליטול כל היתרות הללו שהיו ראויות לך, ומהו הפחז אשר פחזת: כי עליית משכבי אביך אז חללת. אותו שם (ז) שעלה על יצועי, והיא השכינה שהיה דרכה להיות עולה על יצועי: פחז. שם דבר הוא, לפיכך טעמו למעלה, וכולו נקוד פת"ח, ואלו היה לשון עבר, היה נקוד חליו קמ"ץ וחליו פת"ח, וטעמו למטה: יצועי. לשון משכב, על שם שמיעים אותו על ידי לבדיו וסדיניו, והרבה דומים לו, אם זכרתיך על יצועי (תהלים סג, ז), אם אעלה על ערש יצועי (רש"י): (רש"י)

שפתי חכמים (ז) לחלול קאי על השם דשייך לומר חילול על הקב"ה כמו חילול השם, אבל לא שייך לשון חילול על המטה, והמפרשו כך טועה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא פחז. בעבור שפחזת כמים: אל תותר. לא יהיה לך יתרון. והיה ראוי להיות אל תותר בשורק הוי"ו ואחרים אמרו רק אתה פחזת כמים הנשפכים ולא הותרת כלום, רק על דעתי שלא תמצא מלת אל רק במקום צווי. ואע"פ שנמצא ודרך נתיבה אל מות ואיננו צווי ופ"י אל תבקש יתרון אפי' פחז כמים. ויהיה משקל תותר זכור מלחמה אל תוסף, והגאון אמר אפי' דבר רק כמים לא יהי לך יתרון, ופחז מגזרת אנשים רקים ופוחזים. ואין פוחזים הפוך: אז חללת. מיום שחללת נסתלק יצועי כאילו אמר עלה מעלי, גם תמצא מלת עלה כרת. כמו אומר אלי אל תעלני בחצי ימי. וזאת הפרשה מפורשת בדברי הימים ובחללו יצועי אביו ואמר על יהודה שהוא הנגיד והבכורה ליוסף. וי"מ ולא להתייחס לבכורה שיהא תחלת המספר מראובן: (אבן עזרא)

הרמב"ן פחז כמים אל תותר. פחז שם דבר מן אנשים רקים ופוחזים (שופטים ט ד) ריקים ונמהרים קלי הדעת ורבותינו משתמשים בו תדיר (נדרים ט) נסתכלתי בבבואה שלי ופחז יצרי עלי כלומר קפץ יצרי עלי ואמרו עוד (סנהדרין נז) אפיחזיהו הוא דקא מגלי כלומר קלות דעתם עמא פחזא דאקדמיה פומיה לאודניה עדין

בפחזותיכו קימיתו (שבת פח) נמהרים קלי דעת ויתכן שהוא הפוך מן חפזון יאמר שטף הבא כמים אל תותר בו כי עלית משכבי אביך בפחזותיך וקלות דעתך אז חללת אותם כאשר יצועי עלה הפחו שלך שהוא כמים העולים ושוטפים וזה כלשון הכתוב במים הנה ה' מעלה עליהם את מי הנהר העצומים והרבים ועלה על כל אפיקיו והלך על כל גדותיו וחלף ביהודה ושטף ועבר (ישעיה ח ז ח) ורבותינו אמרו (עיין שבת נה) אז חללת יצועי עלה שכינה שדרכה לעלות על יצועי והכתוב אומר (דהיי"א ה א) ובחללו יצועי אביו שהיצוע הוא המחולל ואולי יכנה אותו שם ואם בדרך כנוי יתכן שיהיה העולה יעקב עצמו כלשון אם אעלה על ערש יצועי (תהלים קלב ג) ויאמר אז חללת אותי רק דבר בנסתר דרך כבוד וכן ובחללו יצועי אביו כנוי בחללו העולה על יצועי אביו ומן הכתוב הזה כפי פשוטו נראה כמו שפירשתי בסדר וישלח (לעיל לה כב) כי ראובן נתכוון לפסול את בלהה מאביו כדי שלא תלד לו עוד בנים וימעיטו בכורתו על כן אמר לו שהוא פחזות וקלות דעת שיחשוב להרויח ולא יבא לו ממנו יתרון רק הפסד (הרמב"ן)

אור החיים פחז כמים וגו'. פירוש אתה פחזת לבלבל יצועי ולא כבשת יצרך אלא שמהרת כאיש הפוחז ולא עכבת עצמך לנצוח ניצוץ הרע שנשרש בך, לזה לא יהי לך יתרון מכל הגי' יתרונות ונעשה פשוט, עוד רמז באומרו **אל תותר** שהפחזות שנהג לעשות דבר בלתי הגון לא נהג לעשותו בדבר שיש בו יתרון, כי לענין תשובה לא קדם הוא לעשות תשובה כאומרים ז"ל (ב"ר פ' פ"ד) מי גרם לראובן שיודה יהודה. והגם שאמרו ז"ל וז"ל לא היה אדם שפתח בתשובה עד שבא ראובן וכו' עד כאן, עם כל זה וידוי לא אמר עד שבא יהודה ואמר צדקה ממני באותה שעה קפץ ראובן ואמר אני בלבלתי מיטת אבי כך הובא במדרש (תנחומא) שכך קבלה בידם. ולדבריהם אלו יש לנו לומר כי לטעם זה נתנה מלכותו של ראובן ליהודה בעד גמר ההודאה אשר גרמו לראובן להודות. והכהונה שנתנה ללוי נראה כי לא זכה בה אלא באמצעות מעשיו אחר כך כאומרו (ברכה ל"ג ח') לאיש חסידך אשר נסיתו במסה וגו' ואז הוא שנתנה ללוי הכהונה, ועל כל פנים מימי יעקב ניטלו כל המעלות מראובן כאומרו **אל תותר** ונתן יעקב ב' מעלות א' ליוסף וא' ליהודה והגי' תלויה ועומדת עד שנתנה הקב"ה לראוי לה אשר ניסהו וגו':

וכנגד מה שנוגע למעשה בנין שורשו אמר **כי עלית** וגו' פירוש טעם עשותך כן הוא כי בעת שזרעו ועלה בבטן אמו היה בלבול בעליתו כי עלה בב' משכבות לאה ורחל א' במעשה וא' במחשבה, כי במעשה היתה לאה ובמחשבה חשב יעקב כי היא רחל, והוא אומרו **משכבי אביך**, וזה היה סיבה שאז חללת יצועי עלה, כי בחינת הרע תוליד בדמותה כשם שעלה בבלבול כמו כן בלבל יצועי אביו, ולזה דקדק לומר **אז** לרמוז כי לא על זמן שעלה משכבי אביו הוא אומר שחלל יצועי כי הם ב' זמנים שזמן שעלה משכב הוא זמן שעלה בבטן אמו וזמן שחלל הוא אחרי כן: (אור החיים)

דעת זקנים כי עלית משכבי אביך. עלית משכבו ואימתי בשעת דודאים שנאמר שם לכן ישכב עמך הלילה תחת דודאי בנך: **חללת יצועי עלה.** תהא מרוחק עד שיבא משה עליו השלום שנאמר בו ומשה עלה והוא יקרבך שנאמר יחי ראובן ואל ימות. ד"א אז חללת יצועי עלה חללת יצועי שנתעלה יותר משל אבותי שבהן היה פסול ובמטתי לא נמצא פסול ואתה חללתו ד"א חללת יצועי עלה חללת אותו שעלה על יצועי דהיינו אביך זה וכמו שאמר משכבי אביך כמספר על אחר, כך אמר יצועי עלה כמספר על אחר: (דעת זקנים)

שמעון ולוי אחים כלי חמס מכרתיהם:

אונקלוס שמעון ולוי אחיו גבריו גבריו בארע תותביתיהון עבדו גבורא : (אונקלוס)

יונתן שמעון ולוי אחיו תלאמין מאני זיינא שנינא למחטוב הוא
(תרגום) (יונתן)

רש"י שמעון ולוי אחים. בענה אחת, על שכם ועל יוסף, ויאמרו איך אל אחיו וגו' ועתה לכו ונהרגו, מי הם, אם תאמר ראובן או יהודה, הרי לא הסכימו בהריגתו, אם תאמר בני השפחות, הרי לא היתה שנאתן שלמה, (ח) שנאמר והוא נער את בני בלהה ואת בני זלפה וגו', ישכר וזבולון לא היו מדברים בפני אחיהם הגדולים מהם, (ט) על כרחך שמעון ולוי הם שקראם אביהם אחים: כלי חמס. אומנות זו של ראייה חמס הוא בידכם, מזכרת עשו היא, זו אומנות שלו היא, ואתם חמסתם אותה הימנו: מכרתיהם. לשון כלי זיון, הסייף בלשון יוני מכיר (תנחומא ויחי ט.). דבר אחר מכרתיהם, בארץ מגורתם (י) נהגו עמנו בכלי חמס, כמו מכרותיך ומולדותיך (יחזקאל טז, ג.), וזה תרגום של אונקלוס: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) לא אמר הטעם משום שלא היה מדברים לפני אחיהם הגדולים מהם, מפני שכיון שאמר לאביהם שהיו קורין לבני השפחות עבדים, אם כן הוא הוליא שם רע עליהם והיה להם פתחון פה, שהרי יוסף קרא אותם עבדים, לכך נתן טעם ברור וכו', (מהרש"ט: ט) ולא תאמר והיאך היו מדברים שמעון ולוי בפני ראובן, ותירץ מהרש"ל שלא היה ראובן באותו פעם שם שהלך לשמש את אביו: (י) לפי שהכ"ף במלת מכרותיהם נחלפת בגימ"ל שהם מאותיות גיכ"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא שמעון ולוי אחים. בעבור מעשה שכם: מכרותיהם. י"א מן הכרת פניהם ואיננו נכון בדקדוק. וי"א קניניהם. כמו תכרו מאתם ואין תכרו כי אם מלי חפירה. וי"א מלשון מכירה שמכרו עצמן כמו עם חרף נפשו למות. והנכון בעיני שהיא מגזרת מכרותיך והוא חסר ב"ית. כמו הנמצא בית ה'. אשר צויתי מעון. והטעם על החמס שעשו. שאחר שהכניסו אנשי שכם בברית הרגום במרמה: (אבן עזרא)

הרמב"ן (בראשית מט ה): "שמעון ולוי אחים" - יאמר בעלי אחוה, כי יחס לבם על אחותם. ילמד עליהם זכות, כי בקנאתם על האחוה עשו מה שעשו, לומר שאין ראויים לעונש גדול, ולא החטא ראוי לימחל, כי הוא "חמס".

והנכון בעיני, שאמר כי "שמעון ולוי אחים" גמורים, דומים ומתאחים זה לזה בעצתם.

וכבר פירשתי (בראשית לד יג), כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס, כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו, ואולי ישובו אל ה'

ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם, ומן הנפש אשר עשו בחרן. ועוד חרה לו, שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר, ויהיה חילול השם שיעשה הנביא חמס ושוד. וזה טעם (בראשית מט ז): "בסודם אל תבא נפשי" - התנצלות שלא היה בסודם בענותם במרמה, ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל (בראשית מט ז): "אפס ועברתם". וכן תרגם אונקלוס: "ברזיהון לא הות נפשי באיתכנשיהון למהדך

ופירוש "כלי חמס מכרותיהם" - על דעת אונקלוס וכל המפרשים (ראבי"ע, רש"י, רד"ק) כלי חמס מגורותיהם, וכן (יחזקאל טז ג): "מכורותיך ומולדתיך", וכן (יחזקאל כט יד): "על ארץ מכורתם", אמרו כי פירושו שעשו חמס בארץ מגורותיהם. ואם כן, יהיה שיעור הכתוב: כלי חמס להם במגורותיהם. ויקרא אותה "ארץ מגורותיהם", שגרו בה אחרי כן.

אבל לפי דעתי יאמר "כלי חמס" הם מגורותיהם, חייהם, כלשון (בראשית מז ט): "ימי מגורי"; יאמר, כי כלי החמס עצמם הם מגוריהם, כי בס יחיו ויזונו. ודומה לזה (איוב כד ה): "ערבה לו לחם לנערים".

ובעבור זה (בראשית מט ז): "יחלקם ביעקב", שלא יוסדו; "ויפיצם בישראל", שלא יקהלו, ויהי להם כן, כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה, כדכתיב (יהושע יט א): "ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה", והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה, ונחלת לוי, ערי מקלט, מנופצות בכל ישראל. (הרמב"ן)

בעל הטורים שמעון ולוי אחים. בגימטריא אין להם חלק בארץ: (בעל הטורים)

אור החיים שמעון ולוי וגו'. אומרו **אחים** כי ישנם באחיהם בטבעם ודעת אחת שוה כדעת אחים ודבר זה לא ישוה בכל אחים, או ירצה לתת טעם למעשיהם אשר עשו במעשה שכם ובמעשה יוסף ואמר שטבעם בתגבורת יסוד האש. ותמצא שאמרו ז"ל (יומא כב.) שאול באחת ועלתה לו המלוכה ממנו ודוד בכמה ולא עלתה לו, והטעם הוא לצד כי שאול טבעו מזוג ודוד טבעו חס כאומרו (ש"א טז) והוא אדמוני, וה' דן את האדם כפי הרכבתו, כי מי שגובר בו יסוד האש עם היות שיתעצם בכל עוצם הזריזות בעבודת ה' לא ימלט מהשגיון, ובחלק מועט מהתעצמותו שיעשה אדם מזוג ירויח עצמו משגיאות. ואמר כי שמעון ולוי **אחים** לשון חוס, ולזה קלל לאפס ועברתם כי קשתה, וידוע הוא כי האף והעברה תגדל מיסוד האש כשיתרבה. ואמר כי לצד שהם בתגבורת החוס לזה **כלי חמס מכרותיהם**. ודימה מעשיהם לכלי חמס, לומר כי לא ירשו כליהם משורש נפש המוליד אלא כלי חמס הם דברים המוכרים להם. ופי' **מכרותיהם** לשון הכרה שלא פעל בה להם מאביהם אלא הגברת האש אבל הם מאמצעות דבר זה עשו מעשים בלתי נכונים כמעשה יוסף:

עוד ירצה באומרו **כלי חמס וגו'**, פירוש המכר שמכרו את יוסף חמס מכרוהו על מה שלא נתחייב להם בדין. והגם שכל האחים מכרוהו כשתשכיל תראה שהם היו העיקר, מתחלה בבואו אמרו איש אל אחיו וגו' ואמרו ז"ל (ב"ר פ' צ"ט) שהם שמעון ולוי והם שיעצו עליו הריגה והכל היה מהם וכן הוא בדברי רבותינו ז"ל: (אור החיים)

ספורנו אחים. והיה הכבוד הראוי לראובן ראוי להם בנפלו ממנו. אמנם כלי חמס מכרותיהם. וזה לא יאות למלך אשר במשפט יעמיד ארץ לכן לא יאות

כלי יקר שמעון ולוי אחים. שניהם כאח לצרה יולד, התחיל בשבחם כדרך שנאמר (לד.כה) ויקחו שמעון ולוי אחי דינה, פירש"י לפי שמסרו עצמם עליה נקראו אחי דינה, וזה באמת שבח להם שנכנסו בעובי הקורה בעבור אחותם, אך שלא יפה עשו מה שגזלו כל העיר כי זה כלי חמס הוא ואין הנקמה תלוי בזה, ועל שהמתיקו סוד יחד ונקהלו על כל העיר אמר בסודם אל תבא נפשי ובקהלם אל תחד כבודי, כי באפס הרגו איש זהו טעם על שהתחיל בשבח לומר שלבשו קנאה בעבור אחותם והרגו כולם כאיש אחד, וברצונם עקרו שור. היינו החומה כתרגומו וזה טעם על שמסיים בגנות, ואמר כלי חמס מכרותיהם כי דבר זה אינו תלוי באף ובנקמה אלא מרצונם הטוב עקרו החומה לקעקע כל העיר ולחמוס כל אשר להם. (כלי יקר)

דעת זקנים כדפריש"י : שמעון ולוי אחים כלי חמס. אחי דינה ולא אחי יוסף שהרי מכרוהו (דעת זקנים)

ו] בסדמ אל-תבא נפשי בקהלם אל-תחד כבדי פי באפם הרגו איש וברצונם עקרו-שור:

אונקלוס ברזיהון לא הות נפשי באתפנשהון למהד לא נחתית מן יקרי ארי ברזיהון קטלו קטול וברעותיהון תרעו שור סנאה : (אונקלוס)

יונתן בעטתהון לא אתרענית נפשי ובמכנשהון לשכם למחרבה לא אתיחד יקרא ארום פרוגזיהון קטלו מלקא ושולטניה וברעותיהון פכרו שור בעלי דבביהון : (תרגום יונתן)

רש"י בסדמ אל תבא נפשי. זה מעשה זמרי, כשנתקבלו שבטו של שמעון להביא את המדינית לפני משה, ואמרו לו זו אסורה או מותרת, אם תאמר אסורה, בת יתרו מי התירה (כ) לך, אל יזכר שמי בדבר, שנאמר זמרי בן סלוא נשיא בית אב לשמעוני, ולא כתב בן יעקב (ב"ר מט, א): **בקהלם.** כשיקהיל קרח שהוא משבטו של לוי, את כל העדה על משה ועל אהרן: אל תחד כבודי. גם אל יתיחד עמהם שמי, (ל) שנאמר בן קרח בן יאהר בן קהת בן לוי, ולא נאמר בן יעקב, אבל בדברי הימים (א-א, כב), כשנתיחסו בני קרח על הדוכן, נאמר בן קרח בן יאהר בן קהת בן לוי בן ישראל: אל תחד כבודי. כבוד לשון זכר הוא, ועל כרחך אתה לריך לפרש כמדבר אל הכבוד, ואומר אתה כבודי אל תתיחד (מ) עמהם, כמו לא תחד אתם בקבורה (ישעיה יד, כ): כי באפס הרגו איש. אלו חמור ואנשי שכם, ואינן חשובין כולם אלא כאיש אחד (סופטים א, טז), וכן הוא אומר בגדעון, והכית את מדין כאיש אחד וכן במלכים סוס ורוכבו רמה זים, זהו מדרכו. ופשוטו, אנשים הרבה קורא איש, כל אחד לעצמו, באפס הרגו כל איש שכעסו עליו, וכן וילמד לטרוף טרף אדם אכל (יחזקאל יט, ג): **וצרונם עקרו שור.** ראו לעקור את יוסף (נ) שנקרא שור, שנאמר בכור שורו הדר לו. עקרו אשרישור"ר בלע"ז, לשון את סוסייהם תעקר (יהושע

שפתי חכמים (כ) וזלממת לפורה גיורת היתה, עוד יס לומר למטה נסאה קודם מתן תורה: (ז) יס לומר דלכך הביא רפ"י זה דאל תקטה מנא ליה לפרס כן, דילמא מה שלא מנה יעקב במעטה זמרי וזקרח דאין דרך של קרא לייחס אללא עד השצטים, לכך הביא זה דהא מלינו שייחס עד יעקב, ואם כן למה לא יחסו גבי קרח אללא עד לוי וקטיא קראי אהדדי, אללא על כרחך כריך לומר דיעקב זיקס על זה שלא לייחסו קס, וזזה נראה שיתורץ קושיית הרא"ס שהקטה אדרבה יקטה זדברי הימים למה הזכר קס שמו של יעקב שלא כמנהג, ועוד כתב הרא"ס אך קטה אם כן גבי זמרי זן סלוא נימא קמה שלא נאמר לשמעוני זן יעקב, הוא מפני קראשי המשפחות אינן עולין רק עד השצטים, ונראה כיון שמלינו גבי קרח שלא יחסו אותו עד יעקב מפני תפילתו כמו שכתבתי, דאם לא כן הוה קטיא קראי אהדדי, אם כן גבי זמרי נמי נימא שמפני תפלתו של יעקב הוא, דהא גבי אהדדי נקטי להו דכתיב בסודס וגו' וק"ל: (מ) כי נכה לזכר הוא נסתר לנקבה כמו הכא, דמלת תחד הוא לשון נסתר לנקבה וגם כן נכה לזכר וק"ל: (נ) לא שעקרוהו קהרי יוסף מלך, אללא מפני שמחשבתו היה לעקור נקראים עוקרים, וכמוהו ארמי אובד אבי (דברים כ"ז ה'): (שפתי חכמים)

אבן עזרא בסודס אל תבא נפשי. אמר רב אהרן שפי אל תבא נפשי כמו ובא השמש והטעם שלא ארצה להיות חוץ מעצתם. והנה פירושו הפך הדבר. כי מה טעם לכלי חמס והלא אמר לשניהם עכרתם אותי. ובאמת כי הסתכן יעקב וביתו על ידם לולי חתת אלהים היו מסבבים להשחית הכל. וכן פירוש ארור אפס. וברצונם עקרו שור ארור כי אפס עז. ואלה פירושים יקרים. **בסודס אל תבא נפשי.** א"ר משה הכהן ז"ל כי **כבודי.** כמו ונפשי. ורבים בספר תהלות כמוהו. ויפה פי כי הטעם הוא כפול כדרך הנבואות שאל אביך. מה אקוב. והנה בסודס כמו בקהלם, ותבא כמו תחד, ונפשי כמו כבודי. ויאמר רבי יהודה בן בלעם הספרדי שטעה ר' משה כי כבוד הנפש הוא הגוף, כמו עדי בצואר, כטעם המשביע בטוב עדיך. וראייתו וכבודי לעפר ישכן סלה. ואני אומר שר' יהודה טעה כי הנה הכתוב אומר למען יזמרך כבוד. לכן שמח לבי ויגל כבודי אף בשרי, שהוא הגוף. וזה כבודי לעפר הוא על דרך משל שיכניע נפשו עד העפר שאין למטה הימנו, והנה אתן לו עד נאמן והוא דבקה לעפר נפשי: **תחד.** מלשון יחד, ועל דעת ר' משה הכהן המדקדק ז"ל שהנח הנעלם תחת אלף אחד, וכן אמר על לא תאשם. וטעם **בסודס.** כמו בהוסדם יחד עלי. אחר שכליהם הם חמס אל תבא נפשי בסודס: **הרגו איש.** שם המין. כמו שור וחמור והרמז על אנשי עיר שכם: **שור.** חומה. וכן צעדה עלי שור. וכבר בארתי בספר מאזנים כי החולם והשורקית חלפו זה בזה, **ועקרו.** כמו סוסייהם תעקר. וזה אות כי עיר שכם גדולה היתה כי היא מוקפת חומה: (אבן עזרא)

הרמב"ן כבר פירשתי (בראשית לד יג), כי יעקב קצף על שמעון ולוי בהרגם אנשי העיר בעבור שעשו חמס, כי הם לא חטאו להם כלל ובאו בברית ונמולו, ואולי ישובו אל ה' ויהיו כולם בכלל אנשי בית אברהם, ומן הנפש אשר עשו בחרן. ועוד חרה

לו, שלא יאמרו כי בעצתו נעשה הדבר, ויהיה חילול השם שיעשה הנביא חמס ושווד. וזה טעם (בראשית מט ו): "בסודם אל תבא נפשי" - התנצלות שלא היה בסודם בענותם במרמה, ובקהלם לא נתיחד כשבאו על העיר והרגום. ולכן יקלל (בראשית מט ז): "אפם ועברתם". וכן תרגם אונקלוס: "ברזיהון לא הות נפשי באיתכנשיהון למהך".

וטעם (בראשית מט ו): "כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור" - שעשו החמס באפם שכעסו על שכם, וברצונם שהם חפצים בו, לא פשע המומתים ולא חטאתם.

ואמר אונקלוס, כי טעם שור כמו שור בשורק, מן (בראשית מט כב): "בנות צעדה עלי שור", ותרגם בו עוד "סנאה", מן (תהלים צב יב): "ותבט עיני בשורי". והטעם, שעקרו עיר מוקפת חומה, את טפם ואת נשיהם, אחרי הרגם אנשיה. ויהיה "עקרו" מן (צפניה ב ד): "ועקרון תעקרו".

ואחרים פירשו (רד"ק בשם ריב"א), כי שור גדול בבהמות, רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ, כמו (דברים לג יז): "בכור שורו הדר לו", (עמוס ד א): "פרות הבשן אשר בהר שומרון". וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים.

והנכון בעיני, שהכתוב כמשמעו, אמר כי "באפם הרגו" כל "איש" באפם, "וברצונם", אחרי ששככה חמתם בהריגת האנשים, "עקרו" כל "שור", רמז למקניהם וקנינם כל אשר בבית וכל אשר בשדה. והזכיר זה, לומר, כי בסודם לא באה נפשו בכל אלה, אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שללם כלל. ו"עקרו" מן (יהושע יא ו): "ואת סוסייהם תעקרו". אך הכל לשון אחד וענין אחד.

{ו} **וטעם כי באפם הרגו איש וברצונם עקרו שור.** שעשו החמס באפם שכעסו על שכם וברצונם שהם חפצים בו לא פשע המומתים ולא חטאתם ואמר אונקלוס כי טעם שור כמו שור בשורק מן בנות צעדה עלי שור (להלן פסוק כב) ותרגם בו עוד סנאה מן ותבט עיני בשורי (תהלים צב יב) והטעם שעקרו עיר מוקפת חומה את טפם ואת נשיהם אחרי הרגם אנשיה ויהיה "עקרו" מן ועקרון תעקר (צפניה ב ד) ואחרים פירשו (רד"ק בשם ריב"א) כי שור גדול בבהמות רמז לחמור ושכם בנו נשיא הארץ כמו בכור שורו הדר לו (דברים לג יז) פרות הבשן אשר בהר שומרון (עמוס ד א) וכן יכנו הכתובים השרים הגדולים באילים ועתודים והנכון בעיני שהכתוב כמשמעו אמר כי באפם הרגו כל איש באפם וברצונם אחרי ששככה חמתם בהריגת האנשים עקרו כל שור רמז למקניהם וקנינם כל אשר בבית וכל אשר בשדה והזכיר זה לומר כי בסודם לא באה נפשו בכל אלה אפילו לעקור להם מקנה וקנין ולבוז שללם כלל ו"עקרו" מן ואת סוסייהם תעקר (יהושע יא ו) אך הכל לשון אחד וענין אחד (הרמב"ן)

בעל הטורים תחד. ב' במסורה הכא ואידך לא תחד אתם בקבורה. שבקש יעקב שאף לאחר הקבורה לא יהיו מזכירין אותו במעשה קרח וזהו בקהלם שנאמר שם ויקהל עליהם קרח אבל כשמיחסם על הדוכן הזכירו שנאמר בן לוי בן ישראל: **כי באפם הרגו איש.** בגימטריא זה שכם בן חמור: (בעל הטורים)

אור החיים בסודם וגו'. צריך לדעת כוונת הכתוב. ורז"ל אמרו (סנהדרין קט). בסודם זה מעשה זמרי, בקהלם זה מעשה קרח, כי באפם וגו' זה חמור ואנשי שכם, וברצונם וגו' זה יוסף וכו' (תרגום ירושלמי) ע"כ. ודבדיהם ז"ל דרך דרש וכפי הפשט קשה למה יקדים המאוחר ויאתר מעשה שכם ויוסף שהיו ראשונים:

עוד איך יוצדק לאמר תיבת **כי** על ענין בפני עצמו שאין לו שייכות עם למעלה ממנו :

עוד למה מיחס עון זמרי גם ללוי והוא אדרבא הנותן נקמות:

עוד צריך לדעת כוונת אומרו **וברצונם** למה הזכיר הרצון בזה:

אכן פשט הכתוב הוא כי כל הכתוב ידבר במעשה יוסף ואמר **בסודם** פירוש מעת שהתחילו לשנאותו והיה הדבר ביניהם בסוד כשיערימו סוד אל תבא נפשי פירוש לא הסכימה נפש שזרעתי בהם להיות עמהם בהוסדם יחד, והכוונה בזה כי לא מכוחו בא הרע הוא כמו שכתבנו למע לה:

עוד ירצה כי לא יענש על הדבר לצד שעשו בניו ככה. או לצד שהוא גרם קנאתם בשנותו את בנו בין הבנים. **בקהלם** כשנקהלו עליו להורגו דכתיב (ל"ז כ') לכו ונהרגהו וגו' אל תחד כבודי לא יקראו על שמי בני יעקב כל עיקר באותה שעה:

עוד ירצה **אל תחד** לשון חדוה כאן רמז ליגונות שעברוהו וסילוק השכינה מעליו שהוא בחינת הכבוד כאומרם ז"ל (תנחומא וישב) שמעת שנאבד ממנו יוסף לא שרתה עליו שכינה מצד העצב והיגון. ואומרו **כי באפם** וגו' פירוש טעם הדבר שאני אומר אל תבוא ואל תחד וגו' כי בהוסדם יחד לקחת נפש זממו, והוא אומרו **הרגו איש**, והגם שמצינו שלא הרגוהו הרי הסכימו על הריגתו והטילוהו אל בור מלא נחשים וגו' למות שם בכמה מיני מיתות:

וברצונם וגו'. פירוש אפילו בעת שנח אפם אחר שהשליכוהו בבור וישבו לאכול לחם ודבר להם יהודה דברי רצוי ונחת רוח אף על פי כן עשו רעה שעקרוהו לשור שהוא יוסף שאמרו ז"ל (סוטה נו): שבאמצעות ירידת מצרים ומקרה רע של אשת פוטיפר נעקרו מיוסף עשרה שבטים שהיה ראוי לילד י"ב ולא נשארו אלא שנים: (אור החיים)

[ז] אָרוּר אַפֶּם כִּי עָז וְעַבְרַתֶּם כִּי קִשְׁתֶּה אַחְלָקֶם בְּיַעֲקֹב וְאַפִּיצֶם בְּיִשְׂרָאֵל: (פ)

אונקלוס לִיט רָגְזָהוּן אָרִי תַקִּיף וְחַמְתָּהוּן אָרִי קִשְׁתָּא אַפְלָגְנוּ בְּיַעֲקֹב וְאַבְדְּרוּן בְּיִשְׂרָאֵל: (אונקלוס) **[פ]**

יונתן אָמַר יַעֲקֹב לִיט הָנָה כְּרָפָא דְשָׂכָם כַּד עָלוּן לְגִנָּה לְמַחְרָבָה בְּרוּגְזִיהוּן דְּתַקִּיף וְחַמְתָּהוּן עַל יוֹסֵף אָרוּם קִשְׁתָּא אָמַר יַעֲקֹב אִין שְׂרִיין הִינוּן תְּרִיהוּן פְּחָדָא לִית מְלִיד וְשׁוּלְטָן דִּיקוּם קְדָמִיהוּן אַפְלִיג אַחְסַנְתָּ בְּנוֹי דְשִׁמְעוּן לְתַרְיָן חוּלְקִין חוּלְקִין חַד יְפוּק לִיהָ מְגוּ אַחְסַנְתָּ בְּנוֹי יְהוּדָה וְחוּלְקִין חַד בְּנוֹי שְׂאָר שְׂבִטָא דְיַעֲקֹב וְאַבְדְּרָ שְׂבִטָא דְלִוִי בְּגוּ כְּלָהוּן שְׂבִטָא דְיִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י **חרור אפם כי עז**. אפילו בשעת תוכחה לא קלל אלא את אפם, וזהו שאמר כלעם מה אקוב לא קבה (ס) אל: **אחלקם ביעקב**. אפרידם זה מזה, שלא יהא לוי בזמנין השבטים, והרי הם חלוקים. **דבר אחר**, (ע) אין לך עניים וסופרים ומלמדי

תינוקות אלא משמעו, כדי שיהיו נפולים, ושבטו של לוי עשאו מחזר על הגרנות לתרומות ולמעשרות, נתן לו תפולתו (פ) לרך כבוד: (רש"י)

שפתי חכמים (ס) רולה לפרש אל היינו יעקב כדפירש רש"י קם (במדבר כ"ג ח' ד"ה מה) זפרסת בלק: (ע) דלפירוש א' קסה מהו ואפינס זישראל, לכן פירש ד"א, ואין לומר אם הד"א פירוש של ואפינס הוא, אם כן מאי ד"א הא זפירוש ראשון לא פירוש כלום על ואפינס, יש לומר שהד"א הוא פירוש גם על אחלקם, והכי פירוש אחלקם זה מזה וזמה אחלקם ואפינס, כלומר ואפינס הוא פירוש על ואחלקם, (מהרש"ט): (פ) אחלקם זיעקב קאי אשמעון, ואפינס זישראל קאי על לוי, לכן כתיב זישראל דהוא לשון חסיבות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא ארור אפס כי עז. דרך נבואה, או דרך תפלה שיחסר אפס וטוב להם כי ארור הפך ברוך וכאשר הברכה תוספת הארירה מגרעת: **ועברתם**. כפול הטעם: וכן **אחלקם**. ואפינס. והטעם שהם אלה ראויים שיפרדו ולא יתחברו יחדו והני מצאנו כי גורל שמעון נפל בתוך נחלת בני יהודה והני הוא ברשות אחר, וגם עריו לא היו דבקים זו לזו. רק מפוזרות בינות גורל יהודה. גם כן לוי שהיו לו שמנה וארבעים עיר והן מפוזרות בינות השבטים: (אבן עזרא)

הרמב"ן... ובעבור זה (בראשית מט ז): "יחלקם ביעקב", שלא יוסדו; "ויפיצם בישראל", שלא יקהלו, ויהי להם כן, כי נחלת שמעון בתוך בני יהודה, כדכתיב (יהושע יט א): "ויהי נחלתם בתוך נחלת בני יהודה", והיו עריהם מחולקות זו מזו בכל שבט יהודה, ונחלת לוי, ערי מקלט, מנופצות בכל ישראל. (הרמב"ן)

אור החיים ארור אפס כי עז וגו'. פירוש לחלק המרובה בהם יותר משיעור הרגיל הוא מקלל וישאר בהם חלק הרגיל בכל אדם כדי לקבל שכר לעולם הבא על כפייתו לעבודת ה' שאם לא כן יושלל מהם בבחינתו אושר המושג לנצח. וראה כי תיקון לקרר עוז הרתיחה הוא לחלקם וגו' ואמר אחלקם וגו': (אור החיים)

ספורנו ארור אפס. יחסר אפס בשפלותו וקושי מזונותיהם ע"י חלוק ותפוצה אמנם הכהונה נשארה לבכורות כמאז עד שזכו בה בני לוי כאמרו בעת ההיא הבדיל ה' את שבט הלוי: (ספורנו)

כלי יקר ארור אפס כי עז. מצינו בכל מקום לשון עזות על הפנים ולשון קשיות על העורף שהוא מעבר השני אל הפנים, וכשקלל לא קלל אלא עזות אפס וקשיות ערפם ואמר ארור אפס ואימתי כי עז כשהוא עז, ועברתם היינו עבר השני של אפס דהיינו הפנים, ומעבר השני הוא העורף ועל העבר השני דהיינו העורף אמר כי קשתה, ואמר יעקב שאם ישאר דבק בשני שבטים אלו קנין של העזות פנים וקשיות העורף מי יוכל לעמוד בפניהם, וגם המה יהיו בתכלית הרעה, ע"כ אחלקם ביעקב ואפיצם ישראל, ר"ל החלק הגדול ממדת העזות פנים וממדת קשי עורף שיש בטבע שני אחים אלו אחלק ואפיץ בכל ישראל, כי היכי דלימטי לכל חד שיבא מכשורא, ר"ל כשיתפשט בכל ישראל לא יגיע לכל אחד מישראל כי אם חלק קטן, והיינו הך שקרא משה לכל ישראל עם קשה עורף, שנאמר (שמות ט.ד) כי עם קשה עורף הוא, ורז"ל (ביצה כה): אמרו שלשה עזים הם ישראל באומות

כּוֹי לְפִי שֶׁקְבִּלוּ טַבַּע הַעֲזוֹת וְהַקְּשִׁיּוֹת עוֹרֵף מִן שִׁמְעוֹן וְלוֹי כִּי חִלַּק אֹתָם יַעֲקֹב לְכָל בְּנָיו.

דבר אחר, אע"פ שהעזות וקשיות עורף מדה רעה מ"מ יש בהם צד לטובה, כארז"ל (אבות ה.כה) הוי עז כנמר כו' לעשות רצון אביך שבשמים, וכן קשיות העורף אך טוב הוא לישראל כדי שיעמדו בדתם לא ישובו מפני כל לשמוע בקול זרים, וזהו שאמר יעקב שאפס כי עז, ועברתם דהיינו העבר השני לאפס כי קשתה, וזה בודאי מדה רעה וכדת מה לעשות בהם להפכם לטובה אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל, ר"ל אחלק ואפיץ העזות וקשיות עורף אל עושי מעשה יעקב וישראל, דהיינו להפך פעולתם לטובה כאמור, ומה שכללם יעקב ומשה הפרידם, לפי שכבר אמר אחלקם וגו' ע"כ לא היה משה רשאי לצרפם, ומ"מ ברכם קצת מעין ברכתו של יעקב כי אמר ברך ה' חילו, פירש אונקלוס על הנכסים כי לא היה ללוי חלק ונחלה כי אם המתנות הראויות לו, כך אמר יעקב אחלקם ביעקב, ר"ל אחלק לו בין כל יעקב כי מן כל ישראל יקחו המה חלקם, ואע"פ שבעבור היות כלי חמס מכרותיהם דהיינו לגזול ממון כל העיר נותן הדין לקנסם שיהיו כולם עניים, מ"מ אחלק להם ביעקב לקבל מהם מתנותם, ושבט שמעון אפיץ בישראל להיות סופרים ומלמדים. וע"כ רמז משה ברכה לשמעון תוך ברכת יהודה כי גם מיהודה מושכים בשבט סופר, כמ"ש ומחקק מבין רגליו ומחקק היינו סופר. (כלי יקר)

ל הַיְהוּדָה אֶתְּהָ יִדְוּךָ אֶחָיִךְ יְדָךְ בְּעַרְףְּ אִיבִיךָ יִשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ בְּנֵי אֲבִיךָ:

אונקלוס יהודה אַתְּ אוֹדִיתָא וְלֹא בְּהִיתְתָּא בְּךָ יוֹדוּן אֶחָיִךְ יְדָךְ תִּתְקַרֵּף עַל בְּעַלְיָ דְבָבְךָ יִתְבַּדְרוּן סְנָאָךְ יְהוֹן מְחִזְרִין קַדְלָךְ קְדָמָךְ וְיְהוֹן מְקַדְמִין לְמִשְׁאַל בְּשָׁלְמָךְ בְּנֵי אֲבִיךָ: (אונקלוס)

יונתן יהודה אֲנִי אוֹדִיתָא עַל עוֹבְדָא דְתַמָּר בְּגִין פֶּן לָךְ יְהוּדוּן אֶחָךְ וְיִתְקַרוּן יְהוּדָאִין עַל שְׁמָךְ יְדָךְ יִתְפָּרְעוּן לָךְ מִבְּעַלְי דְבָבְךָ לְמִפְתֵּק גִּירִין לְהוֹן פֶּד יִחְזְרוּן קַדְלָךְ קְדָמָךְ וְיְהוֹן מְקַדְמִין לְמִשְׁאַל בְּשָׁלְמָךְ בְּנֵי אֲבִיךָ: (תרגום יונתן)

רש"י יהודה אַתְּהָ יוֹדוּךָ אַחִיךָ. לְפִי שֶׁהוֹכִיחַ אֶת הַרְאִשׁוֹנִים בְּקִנְטוֹרוֹס, הַתְּחִיל יְהוּדָה לְסוּג לְאַחֲרוֹי (ב"ר נח, ה.) (שלא יוכיחו על מעשה תמר), וקראו יעקב בדברי רלוי, יהודה לא אַתְּהָ כְּמוֹתָם: יְדָךְ בְּעַרְףְּ אִיבִיךָ. בִּימֵי (ג) דוד, ואויבי תהא לי עורף (שמואל-ב כב, מא.). בְּנֵי אִיבִיךָ. עַל שֶׁסָּהוּ מְנַשִּׂים הַרְבֵּה, לֹא אָמַר בְּנֵי אָמֶךְ, כְּדָרְךָ שְׁאֲמַר יִלְחָק:

שפתי חכמים (ג) דהיה לו ליעקב לברך אותו שתמשול בגוים או תמלוך אַתְּהָ, ולכך אָמַר יְדָךְ בְּעוֹרְףְּ לְרַמֵּז עַל דוּד, (מהרש"ל): (שפתי חכמים)

אבן עזרא יהודה אַתְּהָ. כְּשֶׁמֶךְ וְכֵן יוֹדוּךָ אַחִיךָ. וְכַאֲשֶׁר יִרְאוּ כִּי יְדָךְ בְּעַרְףְּ אִיבִיךָ יִשְׁתַּחֲוּוּ לָךְ בְּנֵי אִיבִיךָ. כְּמוֹ לְמֶלֶךְ וְכֵן מִצְאָנוּ: (אבן עזרא)

בעל הטורים יהודה. בִּיהָ שְׁמוֹ צָרִיךְ לְהִיּוֹת בְּרֵאשׁ הַדָּף. בִּי"ת בְּרֵאשִׁית. יו"ד יְהוּדָה

אתה יודוך. ה"א הבאים אחריהם בים. שי"ן שמר לך. מ"ם מה טובו אהליך. וי"ו ואעידה בם את השמים על שם כי ביה ה' צור עולמים: **אחיך ידך בעורף אויביך**. ר"ת בגימטריא דוד דכתיב ביה ואויבי תתה לי עורף. ישתחו לך. ב' במסורה הכא ואידך כל הארץ ישתחו לך ויזמרו לך. וכן ואדונינו ב' במסורה ואדונינו מכל אלהים. ואדונינו דוד. על שם כסאו כשמש נגדי על שם די כרסון רמיו אחד לו ואחד לדוד: (בעל הטורים)

אור החיים **יהודה אתה וגו'**. צריך לדעת למה הוצרך לומר **אתה** כיון שעמו היה מדבר ומה בא למעט. עוד למה לא אמר וידך וגו' וישתחו וגו' כיון שהם דברים נוספים:

ונראה שכוונת הכתוב הוא על זה הדרך **אתה יודוך** פירוש אין השררה מתחלת לעתיד כדרך שאר ברכות האמורים לשאר האחים שהם לזמנים רחוקים לכשיכנסו לארץ אלא אתה בעצמך יודוך אחיך, וכן הוא אומר בדברי הימים (א' ה') יהודה גבר באחיו, וכשיבא זמן שידך בעורף אויביך ותתגבר על האויבים אזי ישתחו לך וגו' וימליכוך עליהם, וזה היה בימי שאול כשעשה דוד הנצחון הגדול בעורף אויביו המליכוהו ישראל עליהם: (אור החיים)

ספורנו **יהודה אתה**. אתה הוא הראוי למלכות בנפול ממנו הקודמים לך כי לא נמצא בך פגם שימאיסך ממלך: **יודוך אחיך**. יקבלוך למלך כי יודוך לראוי למלוך: **ידך בעורף אויביך**. שינוסו מפניך כענין ונתתי את כל אויביך אליך עורף: **וישתחו לך בני אביך**. תמלוך על כל בני אביך אבל לא על האומות עד כי יבא שילה כי אז לא על בני אביך בלבד: (ספורנו)

כלי יקר **יהודה אתה יודוך אחיך**. לפי שאתה יהודה הודית במעשה תמר כהוראת שם יהודה, ע"כ מדה כנגד מדה יודוך אחיך יודו לך על המלכות ולא יבושו כשם שאתה היית מודה ולא בוש מלהודות על האמת כך אחיך לא יבושו כי יודו על האמת שלך לבד יאתה המלוכה, כי מצינו כשהומלך דוד כתיב (ש"ב ה.א) ויאמרו כל שבטי ישראל וגו' הננו עצמך ובשרך וגו' אתה המוציא והמביא בישראל כו', והבט ימין וראה כי בג' הזכיר ברכותם מעין שמם יהודה, גד, ודן. יהודה על שם יודוך אחיך, דן ע"ש ידין עמו, גד ע"ש גדוד יגודנו, ושלתן נמשלו לאריה, יהודה גור אריה, ומשה אמר דן גור אריה, ולגד אמר ברוך מרחיב גד כלביא שכן. לפי ששלתן נלחמו מלחמות ה', וכן יהודה ידו בעורף אויביו, ודן ידין עמו פי' הרמב"ן ינקום נקמת עמו, וגד שנאמר וטרף זרוע אף קדקד, ונרמזו שלשתן בפסוק והוא יגד עקב, יגד ר"ת יהודה גד דן, כי יגד ענינו לשון כריתה מלשון גודו אילנא, (דניאל ד.יא) כי שלשתן יכריתו האויבים ולא בגבורת איש כ"א בעזר אלהי, כי כמו שהש"י אינו נלחם כי אם בשמו ית', כמ"ש (שמות טו.ג) ה' איש מלחמה ה' שמו, כך אלו אין מלחמתם בכלי זיין, וכן פירש רבינו בחיי שבפרשת יהודה תמצא כל האותיות אלפי"א בית"א חוץ מן ז' להורות שאין מלחמתם בכלי זיין כי אם בשם ה', וכן שלש אלו נלחמו בשמם כי כאשר שמעו האומות את שמע שמם והוראת שמותם מיד תפול עליהם אימתה ופחד, כי שם יהודה מורה שהכל יודו לו כי אליו יאתה הרוממות, ודן ידין וינקום נקמת עמו, וגד לשון כריתה, וז"ש לפי שיהודה אתה יודוך אחיך ושמן יגרום לך שידך בעורף אויביך.

גור אריה יהודה. אע"פ שנמשל לאריה שדרכו לטרף טרף, מ"מ מטרף בני עלית לא הסכמת בטרף יוסף אלא עלית נסתלקת מעל אחיך, שכן נאמר (וישב לח.א) וירד יהודה מאת אחיו. ר"ל נסתלק מהם כי לא רצה להיות אתם בחבורתם, או

עלית לשון מעלה שמצד טרף בני שלא היה לך חלק בו עלית למעלה זו.

לא יסור שבט מיהודה. רבו הדעות בפירוש פסוק זה והמעין יבחר בפירוש מהרי"א כי הוא קבץ כל הדעות וכל מה שדברו בו רוב המפרשים ע"כ משכתי ידי מלהעלות זכרונם על ספר כי יאריך הסיפור. (כלי יקר)

דעת זקנים יהודה אתה יודוך. יודוך להיותך מלך עליהם כמו שמצינו בדוד. וכן יהודה עולה בגימטרי' שלשים כמנין מעלות שבמלכות כדאמרינן במס' אבות והמלכות בשלשים מעלות ובסנהדרין פרק כהן גדול מונה אותן. ד"א יודוך אחיך לפי שכל ישראל נקראים יהודים על שמך ועוד שממך יצא מלך המשיח שיגאל ישראל במהרה בימינו: (דעת זקנים)

טו גור אריה יהודה מטָרף בְּנֵי עֲלִית כָּרַע רַבֵּץ פְּאֲרִיָה וּכְלָבִיא מִי יְקִימֶנּוּ:

אונקלוס שְׁלֹטוֹן יְהִי בְּשֵׁרוּיָא וּבְסוֹפָא יִתְרַבָּא מְלָכָא מְדַבֵּית יְהוּדָה אַרִי מְדִין קְטָלָא בְּרִי נְפִשָׁךְ סִלְקָתָא יְנוּחַ יִשְׂרִי בְּתַקּוּף פְּאֲרִיָא וּכְלִיתָא וְלִית מְלָכוּ דְתַזְעֲזַעֲנָה: (אונקלוס)

יונתן מְדַמִּי אֲנָא לָךְ יְהוּדָה בְּרִי לְגוֹר בְּרִי אַרְיָוֹן דְּמִין קְטוּלִיָה דְיוֹסָף בְּרִי סְלִיקָתָא נְפִשָׁךְ וּמְדִינָא דְתַמָּר תְּהִי מְשׁוּזֵיב נְיִיחַ וְשְׂרִי בְּתַקּוּף הִי פְּאֲרִיָא וְהִי כְלִיתָא דְכַד נַח מִן יְקִימִינָה: (תרגום יונתן)

רש"י גור אריה. על דוד נתנבא בתחלה, גור, בהיות שאלו מלך עלינו אתה היית המוליח והמביח את ישראל (שם ה' ב'), ולבסוף אריה, כשהמליכוהו עליהם. וזהו שחרגם שלטון יהא בשרויאל, בתחלתו: מטָרף. ממה שחשדתיך בטרורף טורף יוסף חיה רעה אכלתהו, וזהו יהודה שנמשל לאריה: בני עלית. סלקת את עצמך ואמרת מה זלע וגו', וכן בהריגת תמר (ה) שהודה לדהק ממני, לפיכך כרע רבץ וגו', בימי שלמה איש תחת גפנו וגו' (מלכים-א ה' ה'): (רש"י)

שפתי חכמים (ה) רוצה לפרש בני קאי על יהודה ולא על יוסף, חדא דהא יהודה גם הוא בנו, ועוד דהא מטָרף תמר גם כן סלק עצמו וכמו שפירש רש"י, ואם כן סלק עצמו משתיהן ולמה נקט בני על יוסף, אללא ודאי בני קאי על יהודה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא גור ארי'. הסשילו לגור אריה הקטן, שהוא במין אריה כאשר יגדל, ואין בו כ"ף הדמות כמו ועיר פרא: מטָרף בני עלית. דמית לי בני לגור אריה כאשר עלית מהטרף. והטעם מטָרף אחר וזהו פשוטו. ואם נפרשנו על דבר יוסף היה ראוי שיהיה תחת עלית העלית כי עלית פועל עומד. והנה הפסוק הבא אחריו לעד. והלא תראה ותעל אחד מגוריה: וטעם כרע רבץ כארי'. שמנהג האריה אחר שטרף ישב על כרעיו וירבץ ואילו היה עובר כל מין חיות לא יקום מפניהם שיברח: (אבן עזרא)

בעל הטורים **גור אריה יהודה**. בגימטריא זה דוד וגם שלמה ובגימטריא זה נחשון: **גור אריה יהודה**. ר"ת בגימטריא דוד: **עלית**. ג' במסורה מטרף בני עלית. כי עלית משכבי אביך. עלית למרום. לראובן אמר עלית והיית ראוי ליקח מתנות כהונה ומלוכה דכתיב ביה ויתן עוז למלכו ומי גרם לך שהפסדת אותנו כי עלית משכבי אביך. וליהודה אמר אבל אתה שמטרף בני עלית זכית ועלית ולקחת מתנות מלוכה: (בעל הטורים)

אור החיים **גור אריה וגו'**. רז"ל (זהר ח"א רלו:) אמרו מתחילה גור ואחר כך אריה וצריך לדעת למה הוצרך להזכיר זמן היותו גור. עוד צריך לדעת אומרו **מטרף בני עלית**. ורז"ל אמרו שעל אומרו טרוף טורף הוא אומר לו בני עלית פירוש סלקת עצמך, ולדבריהם ז"ל תתפרש תיבת בני למעלה ולמטה על זה הדרך מטרף בני פי' יוסף עלית, גם על זה הדרך מטרף של יוסף בני פירוש אתה בני עלית, ואמר תיבת בני לשון חיבה וקירוב הלב. אלא שצריך ערב שיעקב חשדו ליהודה לומר עתה עליו שעלה מהחשד והדעת נותנת כי מעולם לא עלה על דעת יעקב שאחים ישלחו יד ביוסף לחשוד אחד מהם, אלא שדברי רז"ל הם דברי קבלה:

עוד צריך לדעת אומרו כרע רבץ וגו' מי יקימנו כי מלבד שאין משמעות לפשטיות הדברים למה דבר לשון נסתר ושינה מסדר שהתחיל לדבר בו בדרך נוכח כאומרו אתה יודוך וגו' בני עלית:

אכן יתבארו הכתובים על פי הקדמה אחת זכה וברה אשר האירה עינינו בדברים נחמדים מאור תורתנו, והוא כי אדם הראשון הוא אילן שבו היו תלויים כל הנשמות של הקדושה שיצאו לעולם מיום היות עולם ואשר עתידין לצאת, וכשחטא אדם שלט חלק הרע וישב ממנו שבי לאין מספר, ודרשו מעל ספר אנשי אמת מה עצמו השבויים מהקדושה בקליפה, והן עם ה' משתדלים מיום היותם לברר ולהוציא בולעו מפיו והולכים ומבררים ומוציאים מידו באמצעות מקור הקדושה אשר נטע ה' בתוכנו היא התורה והמצוות. גם לפעמים באמצעות דביקות הנפש הקדושה בנפש הטומאה לאונסה תוציא נפש חיה למינה, והוא סוד (וישלח ל"ג) ותדבק נפשו בדינה בת יעקב ששאבה נפש דינה הקדושה לנפש קדושה מינה שהיתה נתונה תוך שכס, ואמרו ז"ל (קהלת יעקב) כי הוא נפש ר' חנינא בן תרדיון. והוא רמז רחב"ת ידים. ולפעמים תצא הנפש מעצמה לעולם לצד השרצת נפשות הקליפה בעולם תצא גם היא ובצאתה תהיה מובדלת מאוצר הקליפה טבעה ותאווה ללכת בדרך הטוב והוא סוד נשמת הגרים המתגיירים מעצמם וחושקים להסתופף בצל הקדושה, ובכלל דבר זה גם כן באמצעות דבר מגונה ביותר יבחר השבאי שהוא אדם בליעל להוציא נפש הקדושה ששבוייה בידו במקום קליפה שהיא בחינת העון שיהיה יותר מגונה, וזה לך האות רות המואביה יצתה מזנות אב ובתו ונעמה העמונית, ותבחין לדעת כי רות שיצתה ממנה שלשלת מלכות בית דוד היתה ממואב שהיא בעלת עבירה בחציפות יותר ומעשיה מוכיחות עליה כאומרם ז"ל (ב"ק לח:) ונעמה יצתה מעמון שלא היה העון מזוהם כאחותה. ויש לך לדעת כי אם היה עושה מעשה לוט אדם אחר לא היו יוצאים באמצעותו ב' פרידות הטובות אלא לצד לוט שהיה גדול בבחינתו כי גם בחינת הרע יש בה הדרגות גדולות זו למעלה מזו כפי בחינתה, וצא ולמד מהאומות שהם ענפי הקליפה שיש בהם מלכים גדולים ומלכים קטני הערך ושרים וגו'. והוא סוד אומרם ז"ל (סוטה מט:) בעקבות משיחא כונתם בזה כי לצד שאנו מבררים כל תפיסת הקליפה מהקדושה כשיגיע הבירור לסוף דבר שהוא העקב וכינו התכלית לעקביים כי הוא סוף אברי האדם, ולזה תמצא כי

בזמנים הראשונים היו מתבררים מהקליפה נפשות גדולות וצא ולמד האדם הגדול בענקים אבינו ועטרת ראשינו הוא אברהם גר צדק ראשון שבגרים ושרה אמנו ורות המואביה ובדורות אחרונים שמעיה ואבטליון אונקלוס הגר, והן היום הגם שמתגיירים להיות שספו תמו ניצוצי הקדושה מתוך הקליפה ולא נשארו כי אם בעקבות, גם כח המברר בבחינה עצמה קטנה והוא סוד אומרים ז"ל בזוהר (ח"א" רנח.) דנגעו רגלין ברגלין כי כל בחינה תברר בחינתה, ועל פי הקדמה זו תשכיל עצת ה' אשר יעץ על יהודה ושלח מלאך והכריחו לבא אל הקדשה (ב"ר פ' פ"ד) כי באמצעות היות הדבר בלתי הגון על פי התורה לשכב את כלתו ובאמצעות היות יהודה אנוס על פי הדיבור נעלם דבר איסור ממנו ולא ידע כי כלתו היא ובזה הוציא ממקור הטומאה ענף מופלא שבקדושה פרץ וזרח שהיו שבויים בבחינת הרע והיה אדם בליעל רובץ עליהם לצד גודל מעלתם, וצא ולמד כמה צדיקים יצאו מהם ושלשלת המלוכה של בית דוד. וזולת יהודה שהוא בחינת המלוכה לא היה אדם יכול להוציאם מידו. גם זולת דמיון מעשה הרע כי יבא אל כלתו אין מציאות להוציאם ובאמצעות דמיון הרע הרי זה נכנס למדור הרע והוציא שלל רב:

והן הנה הדברים שאמר הכתוב **גור אריה יהודה** פירוש מתחלה קודם מעשה תמר הוא גור, וזה הוא שרמז בתחלת דבריו באומרו אתה יודוך אחיך מלבד מה שפירשתי במקומו כפי זה יתבאר עוד על זה הדרך **אתה יודוך** פירוש לא היה לך אלא גדולת עצמך שיהיו אחיך כפופים לך אבל לא היתה מדה זו נוהגת לדורות, וצא ולמד מה גדולה היתה לבניו לבד פרץ וזרח שבאו ממעשה הרשת אשר פרש אלהים, ולבסוף אריה שנתגבר ונתעלה, ופירש מנין זכה לעלות מעלה זו ואמר **מטרף בני עליה** פירוש מאותו טרף אדם שטרף בחינת הרע מאדם הראשון נשמות המופלאות ובאמצעות מעשה תמר הרוחת אותם מזה היתה עלייתך וקניית בנים שמלכותם מלכות עולמים שזולת זה לא היה בענפי נשמתך גדולה לדורות אלא לבדך:

ואומרו כרע רבץ וגוי פירוש כי אותו הטרף שממנו היתה עליתו כרע רבץ עליו אותו שנאמר בו (ד' ז') לפתח חטאת רובץ ולא היה לו מציאות להקימו מעליו ולהוציאו ממנו האבן יקרה, ורמז באומרו **אריה ולביא** כי בחינה שתקפה בנפש הלא היא בחינת ארי ולזה צריך בחינת ארי שבקדושה שהוא יהודה להקימו ולהוציאה מתחת ידו. ומעתה לא יסור שבט מיהודה לעולם מלכותו מלכות כל עולמים כי קנה יסוד המלוכה עד כי יבא שילה שאליו אנו מקוים יום צפינו לישועה: (אור החיים)

ספורנו **גור אריה יהודה**. הנה יהודה אע"פ שהוא אינו אריה שאין לו מלכות הוא אמנם גור אריה גובר באחיו ועתיד למלוך: ואע"פ כן: **מטרף בני עליה**. אתה יוסף בני עליה מטרפו שלא טרף אותך באפו להמיתך אע"פ שהיה שונאך וזה כי כרע רבץ כאריה. היה אז כמו האריה הכורע ורובץ בלתי מזיק כן הוא אז לא צוה להמיתך: **וכלביא מי יקימנו**. כן יהיה במלכותו לעתיד שירבץ כלביא ולא יהיה מי שיוכל להטיל עליו אימה כדי שיקימנו ממקומו מחמת יראה: (ספורנו)

דעת זקנים **גור אריה יהודה**. בני כל החיות נקראים גרים אבל אתה יקרא גור שהוא בן אריה המעלה מכלם ורמז רמז לו שעתיד לצאת ממנו דוד שכן ראשי תיבות של גור אריה יהודה עולין בגימטריא דוד: **מטרף בני עליה**. על ידי טרף נעלית בימי דוד שבא מיהודה שעל ידי וכו' שעשה לו הקדוש ב"ה מן האריה ודוב שטורפין את הבהמות כדאמר גם את הארי גם את הדוב הכה עבדך נתן לב

ונסמך להלחם עם גלית הפלשתי ונצחו ונתעלה על זה: (דעת זקנים)

יג לא-יסור שְׁבֹט מִיְהוּדָה וּמַחֲקֵק מִבֵּין רַגְלָיו עַד כִּי-יָבֵא (שילה) שִׁילּוֹ וְלוֹ יְקָהָת עַמִּים:

אונקלוס לֹא יַעֲדֵי עֶבֶד שְׁלֹטֵן מְדַבֵּית יְהוּדָה וְסַפְרָא מְבַנֵּי בְנוּהֵי עַד עֲלָמָא עַד דִּי יִתֵּי מְשִׁיחָא דְדִילֵה הִיא מְלֻכּוּתָא וְלֵה יִשְׁתַּמְעוּן עִמְמָא: (אונקלוס)

יונתן לֹא פִסְקִין מְלָכִין וְשִׁלְיִטִין מְדַבֵּית יְהוּדָה וְסַפְרִין מְאֲלָפֵי אוּרְיָתָא מְזַרְעִיהָ עַד זְמַן דִּי יִתֵּי מְלָפָא מְשִׁיחָא זְעִיר בְּנוֹי וּבְדִילֵיהּ יִתְנַמְסוּן עִמְמָא: (תרגום יונתן)

רש"י לֹא יסור שבט מיהודה. מדוד ואילך (ה) אלו ראשי גליות שבצבל (סנהדרין ה.), שרודים את העם בשבט, הממונים על פי המלכות: ומחקה מבין רגליו. תלמידים, אלו נשיאי ארץ ישראל: עד כי יבא שילה. מלך המשיח שהמלוכה (ז) שלו, וכן תרגמו אונקלוס. ומדרש אגדה, שילו, שי (ח) לו שנאמר יוצילו שי למורא (תהלים עו, יב): ולו יקהת עמים. אסיפת העמים, שהיו"ד עיקר היא ציסוד, כמו יפעתך, ופעמים שנופלת ממנו, וכמה אותיות משמשות בלשון זה, והם נקראים עיקר נופל, כגון נו"ן של נוגף, ושל נושך, ואל"ף שבאחותי באזניכם (איוב יג, ז), ושבאצבת חרב (יחזקאל כא, ב), (והוא לשון חרב ופירוש אימת חרב והוא לשון זיון) ואלסוך שָׁמֵן (מלכים ב-ד, ז, ב), אף זה יקהת עמים, אסיפת עמים, שנאמר אליו גוים ידרשו (ישעיה יא, י), ודומה לו עין תלעג (ח) לאב ותבזז ליקהת אם (משלי ב, יז), לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה, ובגמרא ליתבי ומקוהו אקהתא בשוקי (ט) דנהרדעא [דפומבדיתא] במסכת יצמות (ק"י), ויכול היה לומר קהיית עמים: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) דקשה לרש"י והא עד שאול לא היה מלך בישראל, ועל זה פירש מדוד ואילך שהוא משבט יהודה: (ז) קאי אדלעיל לא יסור שבט מושלים מיהודה, ואפילו בזמן הגלות תהיה להם שררה מועטת, וכל זה יתנהג עד כי יבא שילה מי שהשבט שלו, והרב נקט המלוכה תמורת השבט והיא היא: (ח) רולא לפרש דהוא נמי מפרש שילה קאי אגואל, אבל לא מפרש שהוא לשון שילו, אלא ב' תיבות הם שי לו, פירוש מנחה לו: (א) מביא ראיה ליקהת בחד יו"ד לשון אסיפה: (ב) מקהילים קהלות סביבם הבאים וקומעים לזריהם עיין קס: (שפתי חכמים)

אבן עזרא לא יסור שבט מיהודה. לא יסור שבט גדולה מיהודה עד שבא דוד שהוא תחלת מלכות יהודה וכן היה הלא תראה כי דגל יהודה נוסע בראשונה. גם אמר השם יהודה יעלה תחלה: ופי' מחוקק. סופר שיחוק על הספר: וטעם מבין רגליו. שכן דרך כל סופר להיות יושב בין רגלי הקצין: שילה. יש אומרים כדרך המתרגם ארמית כטעם שלו. ויש אומרים שהוא מגזרת ובשליתי, ויש מי

שהוציאו מל' קדמונינו ז"ל שליל. ויש מי שפירש אותו על עיר שילה. ויפרש יבוא כמו ובא השמש. או עד כי יבוא קץ שילה. כי כן כתוב ויטוש משכן שילה. ואחר כן ויבחר בדוד עבדו גם זה איננו רחוק. או יהיה שילה כמו בנו. והה"א תחת וי"ו כמו בתוך אהלה מגזרת לא תשלה אותי שפ"י לא תוליד: ומלת יקתה. כמו ליקתה אם. והיו"ד משרת לעתיד. וטעמו שיסורו גוים אל משמעתו וכן היו עמים רבים תחת יד דוד ושלמה בנו. ואין טעם עד כי יבא שילה שיסור השבט ממנו בבוא שילה. רק טעמו כמו לא יחסר לפלוני לחם עד שיגיע עת שיהיו לו שדות וכרמים רבות. וכמוהו כי לא אעזבך עד אשר אם עשיתי את אשר דברתי לך ששיבהו אל הארץ: (אבן עזרא)

הרמב"ן אין ענינו שלא יסור לעולם, כי כתוב (דברים כח לו): "יולך ה' אותך ואת מלכך אשר תקים עליך אל גוי אשר לא ידעת אתה ואבותיך", והנה הם ומלכם בגולה, אין להם עוד מלך ושרים, וימים רבים אין מלך בישראל, והנביא לא יבטיח את ישראל שלא ילכו בשבי בשום ענין בעבור שימלוך עליהם יהודה.

אבל ענינו, שלא יסור שבט מיהודה אל אחד מאחיו, כי מלכות ישראל המושל עליהם ממנו יהיה, ולא ימשול אחד מאחיו עליו. וכן לא יסור "מחוקק מבין רגליו", שכל מחוקק בישראל אשר בידו טבעת המלך, ממנו יהיה, כי הוא ימשול ויצוה בכל ישראל, ולו חותם המלכות, "עד כי יבא שילה ולו יקתה כל העמים" לעשות בכלם כרצונו, וזהו המשיח, כי:

"השבט" ירמוז לדוד שהוא המלך הראשון אשר לו שבט מלכות,

ו"שילה" הוא בנו אשר לו יקתה העמים.

ולא יתכן מאמר רבי אברהם, שיהיה שילה דוד, כי לא היה ליהודה שבט קודם דוד, כי אף על פי ששבטו נכבד ונוסע בתחלה, אין שבט רק למלך ומושל, כדכתיב (תהלים מה ז): "שבט מישור שבט מלכותך", (ישעיהו יד ה): "שבט מושלים", (יחזקאל יט יד): "שבט למשול".

והכתוב הזה רמז, כי יעקב המליך שבט יהודה על אחיו, והוריש ליהודה הממשלה על ישראל, והוא מה שאמר דוד (דברי הימים א כח ד): "ויבחר ה' אלהי ישראל בי מכל בית אבי להיות למלך על ישראל לעולם כי ביהודה בחר לנגיד ובבית יהודה בית אבי ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל".

ואמר "לא יסור" לרמוז, כי ימלוך שבט אחר על ישראל, אבל מעת שיחל להיות ליהודה שבט מלכות, לא יסור ממנו אל שבט אחר, וזהו שנאמר (דברי הימים ב יג ה): "כי ה' אלהי ישראל נתן ממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו".

וענין שאול היה, כי בעבור שדבר שאלת המלכות בעת ההיא נתעב אצל הקדוש ברוך הוא, לא רצה להמליך עליהם מן השבט אשר לו המלכות שלא יסור ממנו לעולמים, ונתן להם מלכות שעה, ולזה רמז הכתוב שאמר (הושע יג יא): "אתן לך מלך באפי ואקח בעברתי", שנתנו לו שלא ברצונו, ולכן לקחו בעברתו, שנהרג הוא ובניו ונפסקה ממנו המלכות. והיה כל זה מפני שהיה שמואל שופט ונביא ולוחם מלחמותיהם על פי ה' ומושיע אותם, ולא היה להם לשאול מלך בימיו, כמו שאמר להם (שמואל א יב): "וה' אלהיכם מלככם". והקב"ה אמר לו (שמואל א ח ז): "לא אותך מאסו כי אותי מאסו ממלוך עליהם", ולפיכך לא נתן להם מלכות

ומה שאמר הכתוב (שמואל א יג יג) : "נסכלת לא שמרת את מצות ה' אלהיך אשר צוך כי עתה הכין ה' את ממלכתך אל ישראל עד עולם", שאם לא חטא, היה לזרעו מלכות בישראל, לא על כלם, וזה טעם "אל ישראל"; אולי היה מולך על שבטי אמו, על בנימן ואפרים ומנשה, כי יהודה ואפרים כשני עממים נחשבים בישראל; או היה מלך תחת יד מלך יהודה.

ולפי דעתי, היו המלכים המולכים על ישראל משאר השבטים אחרי דוד עוברים על דעת אביהם ומעבירים נחלה, והם היו סומכים על דבר אחיה השילוני הנביא שמשח לירבעם ואמר (מלכים א יא לט) : "ואענה את זרע דוד למען זאת אך לא כל הימים", וכאשר האריכו ישראל להמליך עליהם משאר השבטים מלך אחר מלך, ולא היו חוזרים אל מלכות יהודה, עברו על צוואת הזקן ונענשו בהם, וכמו שאמר הושע (הושע ח ד) : "הם המליכו ולא ממני".

וזה היה עונש החשמונאים, שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצות מישראל, ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה, עם כל גבורתם והצלחתם, נפלו ביד אויביהם בחרב, והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (בבא בתרא ג א) : "כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא", שנכרתו כלם בעון הזה. ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע מתתיה חשמונאי הצדיק לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע יהודה ומבית דוד, והסירו השבט והמחוקק לגמרי, והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל הקדוש ברוך הוא עליהם את עבדיהם והם הכריתום.

ואפשר גם כן שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים, ונצטוו (במדבר יח ז) : "תשמרו את כהונתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהונתכם", ולא היה להם למלוך, רק לעבוד את עבודת ה'. וראיתי בירושלמי במסכת הוריות (ירושלמי הוריות פרק ג הלכה ב) : "אין מושחין מלכים כהנים. אמר רבי יהודה ענתוריא על שם לא יסור שבט מיהודה. אמר רבי חייא ברי אבא למען יאריך ימים על ממלכתו הוא ובניו בקרב ישראל, מה כתיב בתריה לא יהיה לכהנים הלויים". הנה, שנו בכאן שאין מושחין מלכים מן הכהנים בני אהרן. ופירש תחלה שהוא לכבוד יהודה, שאין השררה סרה מן השבט ההוא. ולפיכך, אף על פי שישראל מקימים עליהם מלך משאר השבטים כפי צורך השעה, אין מושחים אותן שלא יהיה עליהם הוד מלכות אלא כמו שופטים ושוטרים יהיו. והזכירו הכהנים, שאף על פי שהן בעצמן ראויים למשיחה, אין מושחין אותן לשם מלכות, וכל שכן שאר השבטים, וכמו שאמרו בגמרא (הוריות יא) שאין מושחין אלא מלכי בית דוד. ורבי חייא בר אבא פירש, שהוא מנוע מן התורה שלא יהיה לכהנים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה במלכות, והוא דבר ראוי והגון.

"אסיפת העמים, שנאמר (ישעיהו יא ז) : "אליו גוים ידרשו". ודומה לו (משלי ל יז) : "עין תלעג לאב ותבוז ליקהת אס", לקבוץ קמטים שבפניה מפני זקנתה. ובתלמוד (יבמות קי א) : "דמקהו קהיאתא בשוקא דנהרדעא". ויכול לומר קהיית עמים", לשון רש"י.

ואינו נראה לפרש ב"יקהת אס" אסיפת אס.

ולשון "מקהו קהיאתא" אינו אלא לשון פירכות וקושיות שהיו מקשים ומפרכים בה קושיות הרבה, כי המתקשה בדבר יקרא "קוהה" בלשון חכמים, כמו שאמרו במדרש חזית (שיר השירים רבה ג ח) "כולם אחוזי חרב" - שהיו כולם שונים הלכה כחרב, שאם בא מעשה אל ידיהם לא תהא הלכה קוהה להם, וכן עוד שם רבים. וממנו אמרו בגמרא (נזיר סה ב) : "ר' יהושע קיהה וטהר", שהקשה בו דברים רבים ושבר כל דברים המטמאים עד שטיהר בהכרח. וכן מצינו בנוסחאות ישנות בגמרא (בבא מציעא נב א) : "מאן דקהי אזוזי מיקרי נפש רעה", שמדקדק בו ומתקשה לקבל אותו מחבירו.

ובעלי הדקדוק (הרד"ק ור' יונה בן גינאת) אומרים ב"יקהת" ששרשו יקה, ופירושו בו לשון משמעות וקבול המצוה, "יקהת עמים" - שישמעו אליו ויעשו כל אשר יצוה עליהם ; "תבוז ליקהת אם" - לקבל מצותה.

והנכון בעיני, שהוא מלשון (ירמיהו לא כט) : "האוכל הבוסר תקהינה שניו", ושרשו קהה, והיו"ד בו כיו"ד יצהר, וענין כלם החולשה והשבירה : יאמר שלא יסור שבט נוגש מיהודה, עד שיבא בנו אשר לו חולשת העמים ושבירתם, שיחליש את כלם לפי חרב. וכן (קהלת י) : "אם קהה הברזל", שנחלש ואינו יכול לכרות, כסכין שעמדה בלשון חכמים (ביצה כח), או שנשבר קצת ונעשו בו פגימות. וכן מצאתי עוד שם במדרש חזית (שיר השירים רבה א יב) : "הופיע להם הקב"ה ריח טוב מבשמי גן עדן, והיתה נפשם קוהה לאכול, אמרו לו "רבינו משה תן לנו מה נאכל!" אמר להם "כך אמר לי הקב"ה כל בן נכר לא יאכל בו", עמדו והפרישו הנכרים מביניהם והיתה נפשם קוהה לאכול וכו'". והענין, שהיתה נפשם נחלשת ומשתברת בגופם מרוב תאותם לאכול מן הפסח, שנדבק בו הריח הטוב. וכן "לא תהא הלכה קוהה להם" - נחלשת ורופפת בידם. ו"מקהו קהיאתא" - מקשים קושיות מחלישות הנפש מרוב הצער והעיון, או הוא לשון שמשברין ומפרכין, כלשון (קידושין יג ב) : "פריך רב אחא". וכך אמרו (מכילתא בא יח) "אף אתה הקהה את שניו" - שבר אותם או תחלישם בדבריך, כי הבוסר מחליש ואינו משבר, אלא שהחלישות והשבירה ענין שוה, והקהיה תכלול את שניהם. (הרמב"ן)

בעל הטורים ומחוקק מבין רגליו. בגימטריא תלמידי חכמים : מחקק. עולה רמ"ח שרמ"ח איברים באדם על שם ערוכה בכל ושמורה : יבא שילה : בגימטריא משיח : שילה. בגימטריא משה דכתיב ביה ויתא ראשי עם שאז היתה יהודה לקדשו דכתיב שרי יהודה רגמתם : (בעל הטורים)

ספורנו לא יסור שבט מיהודה. כשתהיה לו המלכות כמו שאמר וכלביא מי יקימנו לא יסור שבט המלכות ממנו אל אחד משבטי ישראל כאמרו וחסדי לא יסור ממנו כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך אבל כשנפלה המלכות ביד האומות לא היה זה מין הסרה שיסור הדבר ממקום למקום אבל נפסד לגמרי כי לא סר שבט ישראל ומלכותו מזה אל זה אבל אבד לגמרי ולא תפול הסרה על הבלתי נמצא כלל : ומחוקק מבין רגליו. שיהי מזרעו שופט יושב על כסא ובין רגליו יהיו סופרי הדיינים כמנהגם : עד כי יבא שילה. הנה תיבת שילה מורכבת משרש שול ומורה שולים ומשרש שלה המורה שלום כלומר שלום הסוף. אמר שזה שאמר שיהי ליהוד' שבט ומחוקק בין אחיו בלבד בעוד שבטם קיים יתאמת עד כי יבא שילה : ולו יקהת עמים. אבל כשיגלה המשיח שיהיה שלום הסוף לו תהיה גם יקהת עמים. חלשת העמים כמו אם קהה הברזל כלומר מותר חלושים שישארו אחר אבדן מלכותם ישמעו לשילה שהזכיר כאמרו וקרקר כל בני שת : (ספורנו)

דעת זקנים לא יסור שבט מיהודה. מדרש אגדה לא יסור לא יפרח כמו סורי הגפן נכריה שהוא כמו לולבי הגפן: **עד כי יבא שילה**. עד שיחרב משכן שילה יבא לשון חרבן כמו לא יבא עוד שמשך וה"פ לא יפרח ולא ינץ מלך ביהודה עד כי יטוש משכן שילה וכן הוא אומר ויטש משכן שילה וסמיד ליה ויבחר בדוד עבדו. ד"א לא יסור מלכות מבית דוד ליתנו לאחר כמו שסר משאול עד כי יבא שילה מלך המשיח וכ"ש כשיבא משיח שהרי משיח בן דוד הוא ונמצא שלא יסור לעולם והה"ד ונאמן ביתך וממלכה עד עולם וכתוב וחסדי לא אסיר מעמו כאשר הסירותי מעם שאול ד"א לא יסור שבט מיהודה שלא ימלוך על כל ישראל עד כי יבא שילה כלומי בשכם שנתחלקה שם המלכות ושילה ושכם היו קרובים זה לזה כדכתיב בין שילה ובין שכם ולכך נקט שילה ומ"מ ולו יקחת עמים לאחר שנתחלקה המלכות. ד"א לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כלומר לעולמי עד כי יבא שילה שהרי יבא משיח שהוא משבטו. מהרב ר' יצחק: (דעת זקנים)

יא אֶסְרִי לַגֶּפֶן (עירה) עִירוֹ וְלִשְׂרָקָה בְּנֵי אֶתְנֹו כַּבֵּס בְּיַיִן לְבָשׁוּ וּבָדָם-עֲנָבִים (סוטה)

אונקלוס יסחר ישׂראל לקרחה עמא יבנון היכלה יהון צדיקא סחור סחור לה ועבדי אורייתא באולפן עמה יהי ארגון טב לבושוהי פסותה מילא מילא צבע זהורי וצבעונין: (אונקלוס)

יונתן מה נאי מלפא משיחא דעתיד למיקום מדבית יהודה אסר חרצוי ונחית ומסדר סדרי קרבא בעלי דבבוי ומקטל מלכין עם שולטניהון ולית מליך ושולטן דיקום קדמוי מסמק טוריא מן אדם קטליהון לבושוי מעגעגין פאדמא מדמא לעצור דענבין: (תרגום יונתן)

רש"י אסרי לגפן עירה. נתנבא על ארץ יהודה שיהא מושכת יין כמעיון, איש יהודה יאסור לגפן עיר אחד, ויטענו מגפן אחת, ומסורק אחד בן אתון אחד: שרקה. זמורה ארוכה, קוריי"רא בלע"ז: כבס זיין. כל זה לשון רבוי יין: סוטה. לשון מין בגד הוא, ואין לו דמיון במקרא: אסרי. כמו אוסר דוגמתו מקימי מעפר לל (תהלים קיג, ז), היושבי בשמים (שם קכג, א), וכן בני אתונו כענין זה. ואונקלוס תרגם במלך (ג) המשית. גפן הם ישראל, עירה זו ירושלים, שורקה אלו ישראל, ואנכי נטעתך שורק (ירמיה ב, כא): בני אתנו. יבנון היכליה, לשון שער האיתון בספר יחזקאל (מ, טו), ועוד תרגמו בפנים אחרים. גפן אלו לדיקים, בני אתונו עבדי אורייתא באולפן, על שם רוכבי אתונות (ד) לחורות, כבס זיין, יהא ארגוון טב לבושוהי, שזיבועו דומה לזיין, וכענין הוא לשון סוטה, שהאשה לובשתן, ומסיתה בהן את הזכר ליתן עיניו בה. ואף רבותינו פירשו בגמרא, לשון הסתת שכרות, במסכת כתובות (קיא:), ועל היין, שמא תאמר אינו מרוה, תלמוד לומר סוטה: (רש"י)

שפתי חכמים (ג) והכי משמע הקרא אסרי לגפן עירה, יסבזון ישראל עיר

ירושלים, ולשורקה בני אתונו וישראל יצנון בית המקדש: (ז) רולה לפרץ דקאי פסוק זה אתלמידי חכמים, לחורות פירוש לבנות, תלמידי חכמים פלוצקים בגדים לבנים, אי נמי רוכבים על אתונות לבנות ממקום למקום כדי ללמוד תורה: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אסרי. היו"ד נוסף כמו היושבי לסוסתי: עירה. כמו על שלשים עירים: ויו"ד בני אתונו. נוסף. או יהיה פירושו כי אסרי ישרת עצמו ואחר עמו: ולשורקה. כפול כי היא כגפן ועיר כאתון ג"כ: **ובדם ענבים סותה**. וי"א שהוא כמו כסותו והוא חסר כ"ף. והנכון בעיני שהוא מגזרת מסוה והטעם שתרבה תבואת כרמיו עד שיסור עירה לגפן ולא יחוש אם יאכל ענבים: ותחת מים יכבס ביין לבושו. ודמהו לדם בעבור שיתאדם וזה על דרך משל כמו יטפו ההרים עסים: (אבן עזרא)

אור החיים אוסרי לגפן וגו'. הן רבו מפרשי כתוב זה וכולן דרך דרש דרשו. ואולי שיכוין עוד לומר על ביאת מלך המשיח האמור בסמוך עד כי יבא שילה וגו' ואמר ולו יקחת עמים שאליו עמים ידרושו אמר שיאסור במאסר ובתפיסה לפני הגפן שהם ישראל שנמשלו לגפן דכתיב (תהלים פ"ג) גפן ממצרים תסיע יאסור לפניהם עירה פירוש כל האומות הנמשלים לחמור דכתיב (יחזקאל כב) אשר בשר חמורים בשרם, וכן דרשו ז"ל (קידושין סח.) בפסוק עם החמור עם המשולים לחמור. ולשורקה פירוש לפני ענף אחד מהגפן הנקרא שורק יאסור גם כן בני אתונו, ודקדק לומר עיר ואתון לצד שיש בבחינת הקליפה שהיא שורש נפשות האומות בחינת זכר ונקיבה ולבחינת זכר יקרא עיר ולבחינת נקבה יקרא אתון. ואמר כנגד הגפן שהוא כללות ישראל אוסרי עירה שהוא בחינת הזכר שהוא תוקף האומות וכנגד ענף אחד מישראל אמר אתונו לומר לצד בחינת הנקבה לא יצטרך לכל ישראל אלא באמצעות ענף אחד די:

או יאמר על זה הדרך שהכתוב מדבר בבי' הגאולות המפורסמות, האי' היא של מצרים, והבי' היא גאולה העתידה בעז"ה, כנגד גאולה האי' אמר אוסרי לגפן על דרך אומרו גפן ממצרים תסיע שאז כפה ה' לפניהם בחינה אחת הנקראת עיר והוכנע לפני הגפן וכנגד גאולה הבי' בעז"ה שתהיה בימינו אמר ולשורקה פירוש בעת אשר ישרוק ה' דכתיב (זכרי' י') אשרקה להם ואקבצם אז בני אתונו אמר לשון רבים לומר כל בחינת האומות כי ביציאת מצרים לא הכניע ה' לפניהם אלא ראש אומות שהם מצרים וכנען שהם ז' עממין שהם היו ראש ותגבורת לכל האומות אבל ע' אומות לא הוכנעו ולא ניתנו להם, אבל לעתיד לבא בעז"ה לא יניח מהאומות אומה גדולה או קטנה שלא תנתן להם, והוא אומרו בני אתונו פירוש מלבד עירה אלא גם בני אתונו, ואולי נוכל לומר עוד על דרך מה שאמרו בזוהר (פנחס רלא:) כי בסטרא אחרא הנקבה היא יותר חזקה מהזכר כי הזכר נוטל יותרת שלה ונקרא יותרת הכבד, וכדבר הזה ובחזיון הראוני בחלום שהאבקתי במלחמה עם הזכר ויהי נקל בעיני להכניעו והפלתי אותו בכחי ולנקבה נתאמצתי בכל כחי כמה פעמים ואחר כמה טרחות יכולתי להשליכה כמה מעלות למטה לארץ אך לא כבעלה הזכר, ולזה אמר כנגד גאולה העתידה ולשורקה עת אשר ישרוק ה' ויקבצם בני אתונו אותם שבאים מכח הנקיבה גם אותם יאסור ה' לפני בני ישראל. ולא יקשה בעיניך שאנו מחלקים דברי הכתוב חלק בימי משה וחלק בימי המשיח, כי הלא ידעת דברי הזוהר הקדוש (ח"ב קכ.) כי משה הוא הגואל אשר גאל את אבותינו הוא יגאל אותנו וישיב בנים לגבולם

דכתיב (קהלת א') מה שהיה הוא שיהיה ר"ת משה ולא יקשה בעיניך דבר זה באומרך הלא מלך המשיח משבט יהודה מזרעו של דוד המלך ע"ה וי"א (סנהדרין צח:) דוד עצמו מלך המשיח דכתיב (יחזקאל ל"ז) ועבדי דוד מלך עליהם כמשמעו ואם כן היאך אנו אומרים שהוא משה הבא משבט לוי:

יש לך לדעת כי בחינת נשמת משה, ע"ה היא כלולה מי"ב שבטי ישראל כי כל הסי' ריבוא היו ענפיה ע"ה וענף שבטו של דוד במשה הוא, ולזה תמצאנו בארץ מדבר שהיה מלך וכהן ולוי ונביא וחכם וגבור שהיה כולל כל הענפים שבקדושה ולעתיד לבא תתגלה בעולם שורש המלכות שבמשה שהוא עצמו מלך המשיח והוא דוד והוא הווא ינון ושילה:

כבס ביין וגו'. יתבאר על דרך אומרם ז"ל (ז"ח פרשת בראשית) כי גלות ד' שבו יגלה הגואל העצום צריך שתהיה ביד ישראל מצות עסק התורה וזולת זה יתעכב מבוא, ולזה רמז באומרו **כבס** וגו' פירוש כי כחו של המלך המצופה שילה שמו הוא בחינת עסק התורה שיתעסקו ישראל בינה של תורה, ועיין מה שפירשו בפסוק (שהש"ר פ"ב) הביאני אל בית היין, ואמר כי באמצעותה יהיה לבושו שהוא כינוי למלכות נכון אליו ללבושו, ואומרו **ובדס ענבים** וגו' נתכוין לומר כי אם יגיע זמן הגאולה ולא ימצא יין פי' שאין בנו תורה תהיה הגאולה באמצעות עול ותוקף הגלות אשר יצירון האומות לישראל כאומרים ז"ל (סנהדרין צז:) כי כשיגיע קץ הנחתם ולא יהיה בישראל זכות לגואלם יעמיד להם מלך קשה כהמן וכו', והוא אומרם **ובדס ענבים** כי באמצעות היסורין יזדככו הנפשות ויתבררו ניצוצי הקדושה כדרך שיתבררו באמצעות בחינת התורה אלא שזו מלאכתו נאה וזו מלאכתו בלתי נאה. ואומרו **ענבים** כי באמצעות היסורין תגמר הכנתה כגמר בישול פרי הגפן שהם הענבים. וגם רמז כי לא ישלטו האומות לשפוך דם לזמור אילן או ענף או אשכול אלא ענבים פירוש גרגרין. ואמר **סותה** לרמוז מדרגה קטנה למטה מהכסות כי הסות ירצה לשון כיסוי ההכרחי לשון מסוה, והכוונה בזה כי הפרש גדול יהיה בין אם תהיה הגאולה באמצעות התורה והמצות אז יגלה בגילוי מלכות עליון ותהיה באמצעות הנקמה אשר תהיה בישראל יהיה בבחינת עני ורוכב וגו': (אור החיים)

ספורנו **אוסרי לגפן עירה.** ומאותות אותו המשיח הוא אחד. שיגלה על עיר בן אתונות כמאמר הנביא וזה שלא יבא על סוס מוכן ליום מלחמה כי אמנם מלחמת האומות ואבדן מלכותם כבר תהיה נשלמת ע"י האל יתברך והוא יהי למלך בשלום. שנית שיאסור אותו העיר אל הגפן וזה שישכן מלכות שלומו בקרב ישראל שנמשלו לגפן כאמרם ז"ל אומה זו לגפן נמשלה וכן העיד הנביא באמרו כי כרם ה' צכאות בית ישראל: **ולשורקה בני אתוננו.** שלישית מאותותיו הוא שיקשור חמורו הנזכר ויהיה משכנו בשורק שהוא מבחר הגפן וזה שיאר פניו אל צדיקים שבדור ולא לכל הגפן: **כבס ביין לבושו.** רביעית מאותותיו תהיה שיוכל לכבס לבושו בדם כי ימצא הרג רב נעשה קודם בואו כענין מדוע אדום ללבושך וכאמרו ידין בגוים מלא גויות: (ספורנו)

[יב] חֲכָלִּי עֵינַיִם מֵיַיִן וְלֶבֶן-שָׁנַיִם מְחַלֵּב: (פ)

אונקלוס ??? יִסְמְקוֹן טוּרוּהִי בְּכַרְמוֹהִי יְטוּפוֹן נַעְוֹהִי בְּחַמְרֵי יַחְוָרָן בְּקַעְתָּהּ בְּעִיבוֹר וּבְעִדְרֵי עָנָא: (אונקלוס)

יונתן מה יאין הינון עיננוי דמלפא משיחא פחמרא זפיקא מן למיחמי גילוי עיריין וְשָׂדֵי־וַיִּתְּ אֲדָם זָפָאִי וְשִׁנּוּי נְקִיין מן חלבא דלא למיכל חטוף ואנוסא וכדין יסמקון טוורי ומעצרתיה מן חמרא וגולמתוי יחורון מן עללתא ומן דירן דעאן : (תרגום יונתן)

רש"י **חכלילי**. לשון אודם, כתרגומו, וכן למי חכלילות עינים (משלי כג, כט), שכן דרך שותי יין עיניהם מאדימין: מחלב. מרוב חלב, שיהא בארעו מרעה טוב לעדרי לאן, וכן פירוש המקרא, אדום עינים יהא מרוב יין, ולכן שנים יהא מרוב חלב. ולפי תרגומו עינים ל' הרים שמסס רופים למרחוק. ועוד תרגמו צפנים אחרים, לשון מעינות וקילוח היקדים, נעוהי, יקדים שלו, ולשון ארמי הוא במס' עבודת אלילים (ע"ד), נעוה ארתחו, יחורון בקעתיה תרגם שנים, לשון שני הסלעים: (רש"י)

אבן עזרא עד שיקרא **חכלילי עינים**. מרוב היין שהוא שותה כי החכלילות יראה בעין משכרות היין. ושניו לבנות מרוב אכלו חלב: **ולבן שנים**. שם התאר ונקראו שנים. על שם מערכות שנים. בעבור היותם שתי מערכות, ואמר הגאון ז"ל חכלילי עינים יותר מהיין וכן אמר מחלב, ואחרים אומרים כי לבן שנים שלא יאכל דבר טמא ולא יתור אחרי עיניו וזה דרך דרש משובש: והזכיר בתחלה השבטים כאשר נולדו רק הקדים זבולן על יששכר בעבור נפול נחלתו בין זבולן ובין (אבן עזרא) דן:

הרמב"ן **חכלילי עינים**. אמרו המפרשים (רש"י ראבי"ע והרד"ק) שהוא ענין אדמימות שיתאדמו עיניו מרוב שתית יין וכמוהו למי חכלילות עינים (משלי כג כט) והנראה בעיני שהוא הפוך מן כחלת עיניך (יחזקאל כג מ) ונכפלה בו הלמ"ד כמנהג רבים והוא כענין מכחול העינים הידוע ומורגל בדברי רבותינו (כלים פ"ג מ"ב) וכן שמו בערבי "אל כחול" יאמר שהוא כחול העינים מן היין כי כאשר אחרים כוחלים אותם בפוך שהוא "אל כחול" כן יכחול אותם הוא ביין וכמו שהאחרים מלבנים שיניהם בתמרוקים כן ילבן אותם בחלב והמשל לרבו היין והחלב בארצו כאשר הזכיר אונקלוס וכן למי חכלילות עינים (משלי כג כט) כמו חכלילות יאמר שענינו כחולות ביין ולא יוכל להסתיר שכרותו או יאמר למי חכלילות עינים שיצטרך לכחול עיניו תמיד למאחרים על היין כי היין יחשיך את עיניהם ויורידו דמעה ותמקנה בחוריהן ויצטרך שיהיו עיניו במכחול תדיר יספר הכתוב בגנות היין ברעות הבאות לו מבחוץ במדנים ובפצעים ושישמע בביתו אוי ואבוי ויזכיר הנזק ההוא ההוה לו ממנו בגופו חשכת עיניו ותחלואיהם הרבים וזה פירוש וענין נכון (הרמב"ן)

אור החיים **חכלילי עינים וגו'**. יכוין על דרך אומרו (תהלים ס"ח) מוציא אסירים בכושרות ודרשו ז"ל (במד"ר פ"ג) בכי ושירות בכי למצרים ושירות לישראל, והוא אומרו **חכלילי עינים** לשון אדמימות שהוא ענין הדינים שכל האדמימות יורה על עוצם המשפט כי דמים בדמים נגעו. ואמר **מיין** פירוש ממקור הדין שהוא היין. או ירמוז סיבת הנקמה היא מיין פירוש מצד מה שחבלו ופשעו בני תורה מללמוד לבי לבי על דבר זה מעי מעי על אשר מנעו בני עולה אותנו מעסוק בתורת אל חי ועל זה ינקום נקום בהתעוררות תגבורת הדינים. ובזמן עצמו **ולבן שנים** מחלב יראה לנו לובן שנים מחלב ואולי שירמוז באומרו ולבן על ישראל שקראו ה' בן דכתיב (ירמ"ל"א) הבן יקיר לי. ואומרו **מחלב** הוא בחינת החסד והרחמים אשר יעורר עלינו אבינו הזמן עצמו שהוא נוקם נקם, והוא אומרו

(מיכה ז') כימי צאתך וגוי' כשם שאז היה בכי ושירות כמו כן יהיה במהרה בימינו
אמן : (אור החיים)

ספורנו **חכלילי עינים מיין**. חמישית מאותותיו תהיה שיגדל שובע שלא כמנהגו של עולם כאמרו יהי פסת בר בארץ בראש הרים ירעש כלבנון פרו. וכאמרם עתידה ארץ ישראל שתוציא גלוסקאות וכלי מילת: (ספורנו)

דעת זקנים **חכלילי עינים מיין**. פי' אדום מראיתו מיין כלומי' מרוב יין שישתה יהיו פניו אדומים ועיני' כמו יפה עינים וטוב רואי: **ולבן שנים מחלב**. כלומר יהיה בריא ושניו לבנים מחלב ולי' מחלב כמו צחו מחלב: (דעת זקנים)

[יג] **זְבוּלוֹן לְחוֹף יַמִּים יִשְׁכֵּן וְהוּא לְחוֹף אֲנִיֹּת וַיִּרְכְּתוּ עַל-צִידוֹ: (פ)**

אונקלוס **זְבוּלוֹן עַל סֶפֶר יִמְמִיא יִשְׂרָי וְהוּא יִכְבֵּשׁ מְחוֹזֵין בְּסַפִּינָן וְטוֹב יִמְא יִיכּוּל וַתְּחַוְמִיהָ הָיִי מְטִי עַל צִידוֹן: [פ]** (אונקלוס)

יונתן **זְבוּלוֹן עַל סֶפֶר יִמְא יִשְׂרָי וְהוּא יִמְא יִכְבֵּשׁ הַפְּרָכִי יִמְא בְּסַפִּינְתָא וַתְּחַוְמִיהָ יִמְטִי עַד צִידוֹן: (תרגום יונתן)**

רש"י **זְבוּלוֹן לְחוֹף יַמִּים**. על חוף ימים (ה) תהיה ארלו, חוף, כתרגומו ספר, מרק"א זלע"ז, והוא יהיה מצוי תדיר אל חוף אניות, במקום הנמל, שאניות מביאות שם פרקמטיא, שהיה זבולון עוסק בפרקמטיא, וממליא מזון לשבט יששכר, והם עוסקים בתורה, הוא שאמר משה שמח זבולון זלאתך ויששכר זלאלידך (דברים לג, יח.), זבולון יולא בפרקמטיא, ויששכר עוסק בתורה זלאלים (תנחומא ויחי יח.): וירכתו על צידו. סוף גזולו יהיה סמוך לצידו, וירכתו, סופו, כמו ולירכתי המשכן: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) **לכתוב ישכן, דמשמע שכונתו על חוף ימים היינו ארלו, אזל הוא עכמו לחוף האניות, כלומר במקום הנמל במקום שהאניות מביאות סחורה שם יהא מצוי. נח"י דחה כל זה ואמר שארץ זבולון היתה בסוף הים מקום המזדיל בין ארץ ישראל ובין ארלות העמים, וממילא כל הספינות עוזרים דרך ארלו, עיין שם:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **לחוף ימים**. גם זה לאות כי זאת דרך נבואה ופי' לחוף. מחוז והוא מגזרת חופף עליו כל היום כי האניות לא תעמדנה במקום מגולה לרוח: **וירכתו על צידו**. שיגיע ירכו על צידו: (אבן עזרא)

בעל הטורים **וירכתו על צידו**. כתיב חסר צידו לי' צידה שהיה מספיק מזון לישישכר: (בעל הטורים)

ספורנו **זבולון לחוף ימים ישכון**. בארצו כי יירש מקום חוף ימים והקדים זבולון

העוסק בפרקמטיא ליששכר העוסק בתורה וכן משה רבינו בברכתו באמרו שמח זבולן בצאתך ויששכר באוהליך כי אמנם אי אפשר לעסוק בתורה מבלי ששיג האדם קודם די מחסורו כאמרם אם אין קמח אין תורה וכשישייע האי את חבירו להמציאו די מחסורו כדי שיעסוק בתורה כמו שאמרו בזבולן הנה עבודת האל ית' בהשתדלות העוסק בתורה תהיה מיוחסת לשניהם וזאת היתה כוונת התורה במתנות כהונה ולויה שישייע כל העם לתופשי התורה שהם הכהני והלויי כאמרו יורו משפטיך ליעקב ויזכו כלם לחיי עולם כאמרם כל ישראל יש להם חלק לעוה"ב: **והוא לחוף אניות**. חוץ מארצו הולך לחוף אניות במיני סחורה כגון טרית וחלזון וזכוכית לבנה שהיו נמצאים בימים ובחול שלו כמו שהעיד עליו הכתוב באמרו כי שפע ימים יינקו ושפוני טמוני חול: (ספורנו)

כלי יקר **זבולון לחוף ימים ישכון וגו'.** לפי שזבולון היה עוסק בפרקמטיא ונותן לתוך פיו של יששכר שהיה עוסק בתורה, וכן אמר משה שמח זבולון בצאתך. כי הממון אין לו שלימות כי עם ע"י הוצאה, וההוצאה טוב בו מהקבוץ, אבל יששכר באהליך. כי קנין הממון אינו דבק בו כקנין התורה שהוא תמיד באהלו ואינו תלוי בהוצאה, כי אפילו אם נשאר הקנין באהלו יש בו שלימות. וכן פסוק זה בא לגלות ההעדר הכרוך בעוסקים בקנין הממון, כי מלבד מה שכל ימיהם אין להם מנוחה יש בהם עוד חסרון אחד והוא פיזור הנפש, כי הוא וביתו וסחורתו מפוזרים ומפורדים זה מזה, כי משכן ביתו יהיה במקום אחד, והוא עצמו יהיה בדרך או אניה בלב ים, וסחורתו במקום שלישי, והרי נפשו מפוזר כי מחשבתו על ביתו שבמזרח, ומחשבתו על סחורתו שבמערב, ומחשבתו על עצמו בין שני גבולים אלו, ז"ש זבולון לחוף ימים ישכון כי שם ביתו, אבל הוא לא ישכון בביתו אלא הוא לחוף אניות, כי כל ימיו יהיה באניה בלב ים, וירכתו היינו סחורתו וממונו שנקרא היקום אשר ברגלין שמקימו על רגליו, כירך זה המעמיד את האדם ומקימו, על צידון. כי הוא מקום סחורה כמו שאמר (ישעיה כג.ב) סוחר צידון עובר ים מלאוך. וע"ז אמר חכם אחד שיצילו ה' מפיזור הנפש, כי מחשבתו מפוזרת בהרבה מקומות, והזכיר ההפך אצל יששכר כמו שיתבאר בסמוך. (כלי יקר)

דעת זקנים **והוא לחוף אניות.** לפי שאמר לעיל מזה לחוף ימים ישכון ויש עיירות שעומדים על נמל הים אבל העיר רחוקה קצת מן הים ויש טורח לבעלי אניות ללכת מחוף הים עד העיר דרך יבשה ולזה פעמים שנמנעים מליכנס באותו נמל ומרחיקים ללכת לעיר אחרת אע"פ שהיא רחוקה לפי שהיא קרובה ממנה לחוף הים אצל הספינות לכך חזר ואמר והוא לחוף אניות לומר שיהיו עיירותיו קרובות ממש אצל המקום שהספינות באות שם: (דעת זקנים)

יד **יששכר חמר גרם רבץ ג'ין המשפתיים:**

אונקלוס **יששכר עתיר בנכסין ואחסנתה בין תחומיא:** (אונקלוס)

יונתן **יששכר חמר באורייתא ושפט תקיף ידע פוּנִי בְזִימְנָא והוא מרבע ג'יני תחומי אָחוּי:** (תרגום יונתן)

רש"י **יששכר חמור גרם.** חמור בעל עלמות, סובל עול תורה כחמור חזק שמתעניין אותו משא כזל: **רבץ בין המשפתיים.** כחמור המהלך ציוס ובלילה ואין

לו לינה צבית, וכשהוא רולא לונה, רובץ זין התחומין בתחומי העיירות שהולך פס פרקמטיא:

אבן עזרא חמר גרם. דמהו לחמור שיש לו עצם עבד והני חמור סמוך על כן רובץ :
בין המשפתיים. בין המערכות. ויתכן היותו מגזרת ה' תשפות שלום לנו : (אבן עזרא)

בעל הטורים יששכר חמר גרם. קרי ביה חמור גורם ששמעה לאה קול צעקת החמור ויצאה לקראת יעקב והביאתו לאהלה : **בין המשפתיים.** ב' במסורה הכא ואידך למה ישבת בין המשפתיים. כמו שהחמור נושא כל המשא כך היה יששכר נושא משאות של ישראל בתורה ורוב סנהדרין היו משל יששכר כתיב הכא רובץ בין המשפתיים שהיו מרביצין תורה בישראל בלשכת הגזית שהיתה חציה בקדש וחציה בחול וכתוב התם למה ישבת בין המשפתיים שהיתה נחלתו על שפת הים בי נן ים ליבשה כדמתרגמינן ואחסנתיה בין תחומיא : (בעל הטורים)

אור החיים יששכר וגו'. אומרו חמור גרם פירוש יציאת אמו על ידי שנער החמור (נדה לה) זה היה סיבה שיששכר רובץ בין המשפתיים ואינו מיושב תמיד במקומו, והוא טעם שבני תורה שהם ענפי יששכר יסובבו מעיר לעיר כי המעשה הבלתי נכון יוליד ענפיו והיא לאה עשתה דבר שהוא למראית העין חוץ מדרך המוסר גם היוצא ממנה ימצאנו כדרך זה, ואף על פי כן חפצים בעמלה של תורה בנועם. **וירא מנוחה כי טוב** פירוש מנוחה העליונה, כי טוב פירוש בהביט ובהתבונן האדם בכל הנאות העולם הזה הנרגשות כמו שתאמר תאות המאכל והמשתה אין העריבות של אותו דבר צודק מצד עצמו אלא מצד הגוף אשר הוא כלי ריקם שעומד למלאות שכן הטביע בו היוצר שלא יוכל להתעכב ריקם כלל, ולזה כאשר יהיה האדם שבע לא מלבד שלא יקח עריבות למאכל ההוא אשר נכספה וגם כלתה נפשו אליו באותה שעה עצמה קודם שמילא כריסו אלא שמואס בו כמואס ברע, וזהו שאמר הכתוב (משלי כג) פתך אכלת תקיאנו פירוש הפת של העוה"ז אם אכלת אותו אחר כך תקיאנו כי תמאס מהכניסו לתוך פיך, גם בדבר אשר יחשוק בו האדם למראית העין ויתאו לבריה נעימה כאשר יחקור בטיב החקירה יראה שאותו יופי ונעימות אינו אלא מראה היולי כי בהתבונן האדם בבשר ובעור אשר מהם בנוי כל יופי ותואר באדם יראה וישכיל בהתבונן בהם כי אין בהם נעימות ויתמאס בבשר אדם מגשת אליו ואין הכל אלא דמיון, אבל הטוב האמיתי והנעימות הצודק הוא של עולם העליון, ולזה אמר **וירא מנוחה כי טוב** פירוש העולם שנקרא מנוחה שהיא טובה לשלול הטוב הנדמה בעוה"ז כנזכר **ואת הארץ כי נעמה** כפי האמת. **ויט שכמו לסבול** צער העוה"ז **ויהי למס** פירוש שהיה הוא עצמו מס עובד פירוש שפינה עצמו לעבוד ה' ועשה עצמו כמס הניתן כן נתן עצמו להיות עובד עבודת הקודש העריבה והנעימה :

עוד ירמוז באומרו **ויהי למס** עובד שכל הנבראים יעלו לו מס לפרנסתו ויעבדוהו לבן תורה וכמו שמצינו ליששכר עצמו שהיה זבולן עובד אותו וכן בכל דור ודור : (אור החיים)

ספורנו יששכר חמור. בלתי מוכן למלחמה כאמרם אי סייפא לא ספרא : **גרם.** חמור בעל עצם חזק ובחזקו רובץ בין המשפתיים. כשהוא חונה רובץ בין שתי החבילות הנתונות למשא על שני צדיו על דרך שפיתת שתי קדרות בכירים שלא תמושנה עד שישלים הפועל בהן את כונתו וזה לא יתכן זולתי לחמור חזק מאד

שירבץ עם החבילות על גביו וכמו כן יששכר נושא עליו עול תורה ועול דרך ארץ והנהגת מדינות כראוי לחכם שלם במדות ובמושכלות: (ספורנו)

כלי יקר יששכר חמור גרם רובץ בין המשפתיים. כחמור זה שהוא ומשאו קשורים יחד לא יתפרדו, כך קנין התורה דבק ואינו נפרד ממנו. ולא כמו קנינו של זבולון שמצד שהוא וביתו וקנינו נפרדים ע"כ הוא בעל תנועה תמיד, או לביתו או לקנינו כי על הרוב הם חוץ ממנו, אבל יששכר תמיד משאו משא דבר ה', והוא רובץ בין המשפתיים היינו בין שני גבולים. כי כל הצלחות של הגוף יסובבוהו כמ"ש (משלי ג.טו) אורך ימים בימינה ובשמאלה עושר וכבוד. ובכל מקום שהוא הולך או עומד תמיד הוא בין שני גבולים, כי הם גדלים עמו והולכים לרגלם, מה שאין כן בהולך בסתם בסחורה שאין שני גבולים אלו דבוקים בו, כי לפעמים הוא הולך במקום סכנה וזה מתנגד לאריכות ימיו וענה בדרך כחן, ולפעמים יתרחק מעושרו כי לא ירד אחריו כבודו, וא"כ על רוב אינו בין המשפתיים, אבל העוסק בתורה ורובץ תחת משא דבר ה', תמיד הוא בין המשפתיים כאמור.

וירא מנוחה כי טוב. כי אין קנין התורה תלוי בתנועה כמו קנין הממון, כי על הרוב ממרחק יביא לחמו, אבל קנין התורה תלוי בעמל הנפש ומנוחת הגוף, כי מטעם זה נתנה התורה בשבת יום מנוחה, ואת הארץ כי נעמה. כי א"י אורא דמחכים הוא, ויט שכמו לסבול עול תורה. ואע"פ שקנין התורה קודם במעלה לקנין סתם סחורה כי טוב סחרה מכל סחורה, מ"מ הקדים את זבולון ליששכר כ"א אין קמח אין תורה, ואם לא יאכל וישתה איך יהיו אבריו חזקים אף בריאים לטרוח בתורת ה', ע"כ הקדים את זבולון אשר ממרחק יביא לחמו כדי שיוכל יששכר להיות יושב אוהלים, וגם יששכר נותן מחלקו בתורה אל זבולון שמעלה לו מס עובד עבודה ממש וז"ש ויהי למס עובד. (כלי יקר)

דעת זקנים יששכר חמור גרם. אתמר במס' נדה חמור גרם לו ליששכר שילוד כי כשבא יעקב מן השדה ושמעה לאה חמורו נוער יצאה לקראתו והביאתו לאהל שלה ובאותו הלילה נתעברה מיששכר: (דעת זקנים)

[טו] וַיֵּרָא מְנוּחָה כִּי טוֹב וְאֶת-הָאָרֶץ כִּי נְעִמָּה וַיֵּט שְׁכֵמוֹ לְסֹבֵל וַיְהִי לְמֹס-עֶבֶד:
(ס)

אונקלוס וַחֲזָא חוּלְקָא אַרְי טב וַיֵּת אַרְעָא אַרְי מְעַבְדָּא פִּירִין וַיִּכְבֵּשׂ מְחוּזֵי עַמְמִיָּא וַיִּשְׂיִצִי יֵת דְּגִרְיָהוֹן וַדְּאִשְׁתְּאָרוֹן בְּהוֹן יְהוֹן לָהּ פְּלַחִין וּמְסָקִי מְסִין: [ס] (אונקלוס)

יונתן וַחֲמָא נְיִיחָא דְעֵלְמָא דְאֵתִי אַרוֹם טָב וַחֲוֹלְקָא דְאֵרְעָא דְיִשְׂרָאֵל אַרוֹם בְּסִימָא הוּא בְּגִין כִּן אַרְכִּין כְּתִפִּיה לְמַלְעֵי בְּאוּרִיִּיתָא וַהוּוּ לִיה אַחֹוי מְסָקִי דוֹרוֹנִין: (תרגום)

כ"י וירא מנוחה כי טוב. ראה לחלקו ארץ מצורכת וטובה להוליא פירות: ויט שכמו לסבל. עול תורה: ויהי. לכל אחיו ישראל: למס עבד. לפסוק להם הוראות של תורה וסדרי עבדין, שנאמר ומצני יששכר יודעי צינה לעתים לדעת מה יעשה ישראל ראשיהם מאתים (דברי הימים-א יב, לג), מאתים ראשי סנהדראות העמיד, וכל

אחיהם על פיהם: ויט שכמו. השפיל שכמו, כמו ויט שמים הטו אזניכם. ואונקלוס תרגם צפנים אחרים, ויט שכמו לסבול מלחמות, ולכבוש מחוזות, שהם יושבים על הספר, ויהיה האויב כבוש תחתיו למס עובד: (רש"י)

אבן עזרא וירא מנוחה. כאשר ראה ארצו ומקום מנוחתו נעימים נטה שכמו לסבול. כל משא כאשר ישא החמור ושב כעבד נותן מס וזה הטעם על יששכר שלא היו גבורים ולא ירצו לצאת למלחמה לעזוב מקומם. וכן אמר משה ויששכר באהליך. והיו נותנים מס למלך ישראל שלא יצאו (או) לגוים שלא יבאו להלחם עליהם: (אבן עזרא)

בעל הטורים למס עובד. ג' במסורה הכא ואידך ביהושע אשר לא הוריש וגו' ויתנם למס עובד. ויעלה שלמה למס עובד. לומר לא די שלימד תורה לכל ישראל אלא שהעלה להם מס מממונו שהיה מספיק לכל מי שיבא ללמוד: (בעל הטורים)

ספורנו וירא מנחה כי טוב. וזה ראה שהמנוחה בשלמות המושכלות אשר בו תנוח הנפש כענין ומצאו מרגוע לנפשותיכם שהוא הטוב והתכלית המכוון: ואת הארץ כי נעמה. וראה ג"כ שארצו מוכנת לתת מזונו בלי טורח ולהתפרנס שלא בצער: ויט שכמו לסבול. שני מיני המשא והם עול תורה ועול ציבור כאמרם רז"ל האי צורבא מרבנן דאיתיי במתא כל מילי דמתא עליה: ויהי למס עובד. וההמון העובד כל מלאכת עבודה בעסקי חיי שעה היה לו למס כאמרם רז"ל (יומא פרק בא לו) שבני עירו היו מצוים לעשות מלאכתו: (ספורנו)

אונקלוס מַדְבִּית דָּן יְתַבְחַר וּיקוּם גְּבָרָא בְיוֹמוֹהִי יְתַפְרֵק עִמָּהּ וּבְשָׁנוּהִי יְנוּחוּן פְּחָדָא שְׁבִטָא

יונתן מַדְבִּית דָּן עֲתִיד דְיִיקוּם גְּבָרָא דְדָדוֹן יְתַעֲמִיה דִּינִין דְקִשׁוּט פְּחָדָא יִשְׁתַּמְעוּן לִיה שְׁבִטָא

רש"י דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים, כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד (ו) עמו, ואת כלם ידין, ועל שמשון נבא נבואה זו. ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל, כמיוחד שבצבטים, הוא דוד שבא מיהודה:

רש"י דן ידין עמו. ינקום נקמת עמו מפלשתים, כמו כי ידין ה' עמו: כאחד שבטי ישראל. כל ישראל יהיו כאחד (ו) עמו, ואת כלם ידין, ועל שמשון נבא נבואה זו. ועוד יש לפרש כאחד שבטי ישראל, כמיוחד שבצבטים, הוא דוד שבא מיהודה:

שפתי חכמים (ו) כלומר כאילו הוא הפוך ופירושו כל ישראל יחד, שהרי שמשון נקם נקמות כל ישראל יחד, ואין לפרש ידין יספוט, כי לא מלינו זה בשום מקום: (שפתי חכמים)

אבן עזרא דן ידין עמו. רמז שיהיה בעל דגל כאחד בני הגבירות. והנה היה כקצין כל עם מהשפחות: (אבן עזרא)

הרמב"ן דן ידין עמו. כמו כי ידין ה' עמו (דברים לב לו) ארי ידין ה' דינא דעמיה כלשון שפטי ה' וריבה ריבי מגוי לא חסיד (תהלים מג א) ריב אלמנה (ישעיהו א יז) יאמר כי דן ינקום נקמת עמו כל שבטי ישראל כאחד והטעם כי פלשתים הרעו לכל ישראל כמה פעמים כי בימי שמגר בן ענת החלו (שופטים ג לא) ובימי יפתח כתוב (שם י ז) וימכרם ביד פלשתים וגם אחרי עבדון בן הילל (שם יב ג) ויתנם ה' ביד פלשתים ארבעים שנה (שם יג א) ולא היה בשופטים מי שהכניעם או שנצחם כלל ואף על פי שכתוב בשמגר (שם ג לא) ויך את פלשתים שש מאות איש במלמד הבקר איננה נקמה כי איננה מכה רבה על כן כתוב בשמשון (שם יג ה) והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים ולקח נקמת ישראל מהם כי הרג מהם עם רב וכל סרני פלשתים המית והזכיר ידין כי היה הנוקם הזה שופט לא מלך ואפשר שזה דעת אונקלוס שאמר ביומוהי יתפרק עמיה ויתכן שיהיה כאחד שבטי ישראל כמיוחד שבשבטים הוא יהודה שנאמר בו (לעיל פסוק ח) ידך בעורף אויביך כי גם זה יגבר על אויבו וינצחם (הרמב"ן)

בעל הטורים כאחד שבטי ישראל. פירוש כדוד ולכן אותיות של ראשי פסוקים דן יהי לישועתך בגימטריא כדוד: (בעל הטורים)

אור החיים דן ידין וגו'. אולי כי לצד שאמר שמשון (שופטים טז) תמות נפשי עם פלשתים לזה אמר יעקב כי ישנו בגדר עם שופטי ישראל המיוחדים למעלה באין הפרש ולא יגרע מצדיק עינו והוא אומרו **כאחד שבטי ישראל** פירוש כאחד המיוחד שבכל שבט ושבת מישראל כי כל השבטים היו בהם שופטים לישראל: (אור החיים)

כלי יקר דן ידין עמו כאחד שבטי ישראל. יאמר שאע"פ שבדגלים יהודה נוסע בראשונה ודן באחרונה, מ"מ יסוה לו גם הוא שידין את עמו כאחד כמיוחד שבשבת ישראל והוא יהודה, כי שמשון שפט את ישראל בדורו כדוד בדורו, וכמ"ש במלך המשיח שיבוא מיהודה וברוח שפתיו ימית רשע, (ישעיה יא.ד) כך יהי דן נחש עלי דרך כי כל נחש ממית ברוח שפתיו, ומדקאמר ידין עמו ש"מ שמדבר ברשעי ישראל שידין אותם ויכלה הקוצים מן כרם ה' צבאות, וע"כ היה מן ההכרח שיסע יהודה בראשונה ודן באחרונה לפי שיהודה נמשל לאריה שעיקר כחו בזנבו, וא"כ כשהלך יהודה לפני מחנה ישראל ואחוריו כלפי העם דומה כאילו זנבו פונה למחנה ישראל רמזו שבו ידין עמו לשבור זרועות רמות, ודן נמשל לנחש שאין כחו אלא בפיו ע"כ דין הוא שיסע באחרונה ופיו פונה אל מחנה ישראל כי בו ידין עמו, ולפי שכל דיין יש לו רבים הקמים עליו ע"כ אמר לא תגורו מפני איש, כי לישועתך קויתי ה', ואלהים נצב בעדת אל (תהלים פב.א) להצילם מאנשי זרוע, וי"א שדן לא היה מחניף לשבטו אלא היה דן כאחד שבטי ישראל כשאר שבטים, כי קרוב ורחוק היו שוים בעיניו.

ומה שמצינו, שמשל המשיל את דן לגור אריה ויעקב המשילו לנחש, רמז שכל דיין יש לו מלחמה פנים ואחור יש מעיזים בפניו לומר לו מוסיף אני עליך דיינים, כמ"ש (דברים א.יב) טרחכם ומשאכם וריבכם. ויש מרנן אחריו אבל לא בפניו, ע"כ צריך להיות בעל כח ואמיץ רוח ללחום פנים ואחור, ולא יתן את לבו לכל הדברים אשר ידברו בין בפניו בין אחוריו, אלא יהיה כאריה ונחש זה כחו באחוריו וזה כחו בפניו וזה רמז נכון. (כלי יקר)

[יז] יהי-דן נחש עלי-דָרְךָ שְׁפִיפֶן עַל־י-אַרְח הַנֶּשֶׁךְ עֶקְבֵי-סוֹס וְיִפֹּל רֶכְבּוֹ אַחֲזֹר:

אונקלוס יהי גבֵרָא דִּיתְבַּחַר וִיקוּם מְדַבֵּית דָּן אִימְתָה תִּתְרַמִּי עַל עֲמִמְיָא וּמְחַתָּה תִּתְקַף בְּפִלְשֵׁתָי כְּחִיּוֹי חוּרְמָן יִשְׂרִי עַל אֲרַחָא וּכְפִתְנָא יְכַמּוּן עַל שְׂבִילָא יְקַטִּיל גְּבַרִי מְשֻׁרֵית פְּלִשְׁתָּי פְּרָשִׁין עִם רְגֵלָאִין יַעֲקֹר סוּסָן וְרַתְכִין וַיִּמְגַּר רוֹכְבֵיהוֹן לְאַחוּרָא : (אונקלוס)

יונתן יהי גבֵרָא דִּיתְבַּחַר וִיקוּם מְדַבֵּית דָּן מְדַמִּי לְחוּרְמָנָא דְרַבִּיעַ עַל פְּרִשְׁת אֲוֶרְחָא וּלְרִישֵׁיה חִיּוּיִן דְכַמִּין עַל שְׂבִילָא דְנִכִּית סוּסָנָא פְּעִיקְבִיָּה וְנָצִיל מִן אִימְתָיָה רְכַבִּיָּה מִתְפָּרְקִיד לְאַחוּרִיָּה הִיכְדִין יְקַטִּיל שְׁמִשׁוֹן בְּרַ מְנוּחַ יַת כָּל גְּבַרִי פְּלִשְׁתָּי לְפִרְשֵׁיָא וּלְרַגְלָאִי וַיַּעֲקֹר סוּסוֹתֵיהוֹן וַיִּמְגַּר דְּבַבְהוֹן לְאַחוּרָא : (תרגום יונתן)

רש"י שפיפון. הוא נחש, ואומר אני שקראו כן על שם שהוא (ז) נושף כמו ואתה תשופנו עקב (בראשית ג, טו.): הנושף עקבי סוס. כך דרכו של נחש. ודמהו לנחש הנושף עקבי סוס. ויפל רכבו אחור. שלא נגע בו, ודוגמתו מלינו בשמשון, וילפת וגו' את שני עמודי התוך וגו' (שופטים טז, כט.), ושעל הגג מתו. ואונקלוס תרגם כחיוי חורמן, שם מין נחש שאין רפואה לנשיכתו, והוא לפעוני, וקרוי חורמן על שם שעושה הכל חרם, וכפתנא, כמו פתן, יכמון, יארוז: (רש"י)

שפתי חכמים (ז) נושף הוא כמין שריקה, וכן פירש רש"י בפרשת בראשית (לעיל ג' ט"ז ד"ה ואתה) : (שפתי חכמים)

אבן עזרא ודמהו ברוב גבורתו לנחש. גם יתכן להיות פי' שפיפון מגזרת הוא ישופך ראש וטעם כפול: (אבן עזרא)

הרמב"ן שפיפון. שם לנחש שישוף עקב ונכפלה בו העיין ואמרו בירושלמי במסכת תרומות (פ"ח מ"ג) מין קטן הוא ושפיפון שמו ודומה לשערה ונתנה רשות לארץ ליבקע מפניו ודמה שמשון לנחש בעבור שלא היה שמשון בא על אויביו במלחמה כאשר השופטים או המלכים רק הוא לבדו יוצא עליהם כמו צפעוני היוצא ממאורתו על הולכי דרך או המין הקטן שבנחשים שאינו ניכר כלל להולכי ארח וטעם הנושף עקבי סוס רמז לשני העמודים אשר הבית נכון עליהם (שופטים טז כט) ושלת אלפים אשר על הגג (שם פסוק כז) הם הרוכב הנופל אחור כאשר ישוף הנחש בעקבי הסוס יגביה הסוס ראשו ורגליו הראשונים ויפול רוכבו אחור (הרמב"ן)

ספורנו יהי דן נחש. הוא ממין הנחש הרע בתכלית והוא הנקרא צפעוני ואצל רופאי הערב נקרא חורמן כי אמנם צפעוני אחד ימית רבים יחדו בהבטתו ובקולו שישלח על אדם רב. וכן שמשון המית הוא לבדו רבים במעט רגע: שפיפון. הוא נחש דק. כאמרם כחוט השערה הוא ושפיפון שמו ועליו ספרו הרופאים שהוא נחבא באילנות לירות בעצמו כחץ על יתר בעלי חיים. וכן שמשון כהיותו נלחם לבדו היה בלתי נראה בחיל הרוגיו: (ספורנו)

[יח] לִישׁוּעַתָּךְ קִנִּיתִי הִלָּה: (ס)

יונתן אָמַר יַעֲקֹב כִּד חֲמָא ית גְּדֵעוֹן בְּר יוֹאָשׁ וְיִת שְׁמִשׁוֹן בְּר מְנוּחַ דְּקַיִימִין לְפִוּרְקִין לָא לְפִוּרְקִינְיָה דְּגְדֵעוֹן אָנָּא מְסַכֵּי וְלָא לְפִוּרְקִינְיָה דְּשְׁמִשׁוֹן אָנָּא מוֹדִיק דְּפִוּרְקִנְהוֹן פִּוּרְקוֹן דְּשַׁעְתָּא אֱלֹהִין לְפִוּרְקָנָךְ סְכִית וְאוֹדִיקִית יִי דְּפִוּרְקָנָךְ פִּוּרְקוֹן עַלְמִין:

(נ"א אלא לפורקניה דמשיח בן דוד שהוא עתיד לפרוקיה ית בני ישראל ולאפקותהון מגלותא ולפורקנא סכיאת נפשי): (תרגום יונתן)

רש"י לִישׁוּעַתְךָ קוּיִתִּי ה'. נתנבא שִׁנְקֵרוּ פִּלְשְׁתִּים אֶת עֵינָיו, וסופו לומר זכרני נא וחזקני נא אַךְ הַפְעַם (סס כח.): (רש"י)

אבן עזרא וטעם לִישׁוּעַתְךָ קוּיִתִּי ה'. בעבור שהוא נושך עקבי סוס יפחד מרוכב הסוס שלא ישוף ראשו בחרבו על כן אמר הנביא לישועתך קויתי ה' והכ"ף לנכח דן. ופ"י קויתי השם להיות ישועתך. או בא שם תחת שם הפעל והטעם להושיעך. וכן נרננה בישעותך. אם הכ"ף לנכח דוד או המשיח בנו. ויאמר הנגיד כי תחסר מלת ויאמר וכן ראוי להיות ויאמר לישועתך קויתי ה'. ורבי יצחק אמר כאשר ראה הנביא בנו דן בדמות נחש בדרך הנבואה מיד פחד יעקב ואמר הושיעני השם: (אבן עזרא)

הרמב"ן לִישׁוּעַתְךָ קוּיִתִּי ה'. לא היה בכל שופטי ישראל מי שנפל ביד אויביו וזולתי שמשון שהוא הנחש הזה כדכתיב (שופטים ב יח) והיה ה' עם השופט והושיעם מיד אויביהם כל ימי השופט והוא היה האחרון לשופטים כי שמואל נביא היה ולא נלחם להם ובימיו מלכו המלכים וכאשר ראה הנביא תשועת שמשון כי נפסקה אמר לישועתך קויתי ה' לא לישועת נחש ושפיפון כי בך אושע לא בשופט כי תשועתך תשועת עולמים (הרמב"ן)

דעת זקנים לִישׁוּעַתְךָ קוּיִתִּי ה'. כיון שראה יעקב אבינו גבורת שמשון אמר אע"פ שזה גבור נוצח אין נכון להתהלל בגבורתו וכן מצינו בשעה שנתהלל אמר בלחי החמור הכתי אלף איש מיד ויצמא מאוד עד שהודה ואמר ה' אתה נתת ביד עבדך את התשועה וגוי' שהודה שאין הגבורה רק מהשם לבדו והה"ד יהי דן נחש עלי דרך ואפ"י הגבורה והנצוח להקב"ה כדכתיב לישועתך קויתי ה': (דעת זקנים)

[יט] מְדַבֵּרִית גְּד מְשָׁרִית מְזַיְיָנִין כִּד יַעֲבְרוּן ית יַרְדְּנָא קְדָם אַחִיהוֹן לְקַרְבָּא וּבְנִכְסִין סְגִיָּאִין יתוּבוּן לְאַרְעָהוֹן: [ס] עֲקֹב: (ס)

אונקלוס מְדַבֵּרִית גְּד מְשָׁרִית מְזַיְיָנִין כִּד יַעֲבְרוּן ית יַרְדְּנָא קְדָם אַחִיהוֹן לְקַרְבָּא וּבְנִכְסִין סְגִיָּאִין יתוּבוּן לְאַרְעָהוֹן: (אונקלוס)

יונתן שְׁבֹטָא דְּגָד יַעֲבְרוּן מְזַיְיָנִין עִם שְׁאָר שְׁבֹטֵיָא ית נְחֻלֵי אֲרֻנּוֹא וְהִינוּן יְכַבְּשׁוּן קְדָמִיהוֹן ית עַמּוּדֵיָא דְּאַרְעָא וְהִינוּן יְהַדְרוּן מְזַיְיָנִין בְּסוּפָא בְּנִכְסִין סְגִיָּאִין וְיִשְׁרוּן בְּשִׁלְיוֹתָא לְהִלָּאָה עִיבֵר יוֹרְדְּנָא דְּכָדִין אֲתַרְעוּן וְהוֹת לְהוֹן וְאֲתַקְבְּלוּ אַחְסִינְתָּהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י גד גדוד יגודנו. כולם לשון גדוד הם, וכך חזרו מנחם. ואם תאמר אין גדוד בלא שני דלתי"ן, יש לומר גדוד שם דבר כריך שני דלתי"ן, שכן דרך תיבה בת שתי אותיות להכפל בסופה, ואין יסודה אלא שתי אותיות, וכן אמר כלפור לנוד (משלי כו, ב.), מגזרת ושבצתי גדולים (איוב ז, ז.), שם נפל שדוד (שופטים ה, כז.), מגזרת ישוד להרים, אף יגוד יגודנו, וגדוד מגזרה אחת הם, וכשהוא מדבר בלשון יפעל, אינו כפול, כמו יגוד, יגוד, יגוד, ירום, ישוד, יסוד, וכשהוא מתפעל או מפעיל אחרים, הוא כפול, כמו יתגודד, יתגודד, יתרום, יתבולל, יתעודד, ובלשון מפעיל יתום ואלמנה יעודד (תהלים קמו, ט.), לשבצ יעקב אליו (ישעיה מט, ה.), משבצ נתיבות (שם נח, יב.), אף יגודנו האמור כאן אין לשון שיפעילוהו אחרים, אלא כמו יגוד הימנו, כמו בני יצאנוני (ירמיה י, כ.), יצאו ממני. גד גדוד יגודנו, גדולים יגודו הימנו, שיעברו הירדן עם אחיהם למלחמה כל חלוץ עד שנכבשה הארץ: והוא יגד עקב. כל גדודיו יסובו על עקבם לנחלתם שלקחו בעבר הירדן, ולא יפקד מהם איש: עקב. דרכן ובמסילותם שהלכו יסובו, כמו ועקבותיך לא נודעו (תהלים עז, כ.), וכן בעקבי האלון (שיר השירים א, ח.), בלשון לע"ז תרלי"א"ס: (רש"י)

אבן עזרא גד. התנבא שיבא עליו גדוד והוא ינצחנו באחרונה: יגודנו. כמו לעם יגודנו. גם יגוד מפעלי הכפל והשורק תחת חולם. כמו ירון ושמת. ואנחנו לא נדע היום כל התלאות העוברות על אבותינו: (אבן עזרא)

הרמב"ן גד גדוד יגודנו. פירש רש"י על דרך אונקלוס יתנבא כי גדוד יגוד ממנו ואותו הגדוד יגוד עקב על עקבו שיחזור לדרך אשר בא לו לשלום אל ארצו והנכון שיהיה כמו לעלות לעם יגודנו (חבקוק ג טז) יאמר כי גדוד יגודנו תמיד שיהיו לו מלחמות רבות ופשט גדוד עליו בארצו והוא יגוד אותו על עקיבו שיתגבר עליו וירדוף אותו והם ישובו על עקב בשתם שבח אותם בגבורה ונצוח כל הבאים עליהם למלחמה וזה כענין ברכת משה רבינו בהם (דברים לג כ) ברוך מרחיב גד כלביא שכן בעבור שירש ארץ רחבת ידים וגדולה מאד והיא בעבר הירדן היו באים עליהם תמיד גדודי עמון ומואב שכניו הרעים התובעים בנחלה ופושטים עליהם והוא כלביא שכן על טרפו מקולם לא יירא ומהמונם לא ייחת וזה פירוש נאה למדתיו מן הירושלמי שאמרו במסכת סוטה (פ"ח ה"י) גד גדוד יגודנו גייסא אתי מגיסתא והוא מגייס לה לומר כי הגייס יבא לאסוף חיל ולגייס עליו והוא יגוד עליהם ויביא גדודיו בארצם ואולי ירמוז הנביא על מלחמת יפתח הגלעדי עם בני עמון כי בני גד ירשו כל ערי הגלעד וחצי ארץ בני עמון והיו בני עמון תמיד נלחמים באנשי גלעד והוא כמעט עבר עליהם והכה אותן ואת עריהן מכה גדולה מאד (שופטים יא לג) והיה הענין ההוא נס גדול הזכירו הנביא כאשר הזכיר דבר שמשון (הרמב"ן)

בעל הטורים יגודנו. ב' במסורה הכא ואידך לעלות לעם יגודנו. פירוש שבני גד לקחו נחלה מעבר לירדן והיו באין עליו גדודים מהעמים שסביביו וזה פירוש גדוד יגודנו יגוד אותו והוא יגד עקב שהיו גבורים והיו נלחמים בהם ומחזירין אותם על עקבם ולא די שמחזירין אותם אלא שהיו עולים אחריהם לארצם לשלול שלל וזהו לעלות לעם יגודנו שהיו עולים אל העם אשר יגודו אותם: (בעל הטורים)

אור החיים **גד גדוד וגו'.** מבליע ברכתו בשמו ופירוש גד לשון גדוד פירוש מחנה ולשון גדייה. ולשון משיכה, ולשון היקף שכולם במשמעות גד, ועיין בערוך בפירוש תיבת גד. ואמר **גד גדוד** אויביו יסובבוהו על גדותיו, **והוא יגוד** פירוש יכרות אותם עקב פירוש עד כלה. עוד ירצה **גדוד** פירוש לשון מחנה שיתרבו גדודיו ויהיה מחנהו משוך והולך, והוא אומר יגודנו, ואומר **והוא יגוד** פירוש יקיף לכל מחנה ישראל וילחם בעדם. עקב פירוש עד שינחלו כל נחלתם: (אור החיים)

ספורנו **גד גדוד יגודנו.** אחר שאמר שדן נלחם כנחש ומפיל סוס ורוכבו אמר על גד שילחם דרך גדוד שיגוד ויכרות סוסו ורוכבו על דרך וטרך זרוע אף קדקוד: **והוא יגוד עקב.** וכשיכרות סוס ורוכבו יכרות את עקבם כי יברחו ממנו כענין ונתתי את כל אויבך אליך עורף: (ספורנו)

כלי יקר **גד גדוד יגודנו,** הרבה גדודים יבואו עליו למלחמה ובתחילת המלחמה יכה בהם מכה רבה כמ"ש (שם לג.) וטרף זרוע אף קדקד, כי עור בעד עור וכשמכה בחרב אז המוכה מרים ידו להגן על ראשו על כן הגבור טורף תחילה זרוע וחותרו לשנים עד שיעבור החרב אל הקדקד, ויעקב מדבר בסוף המלחמה שאויביו יתנו לו עורף ויברחו והרי עקיבו של הנרדף סמוך אל הרודף, וביותר כשהוא נופל ונכשל בנפילה ואז יכרית ויגד עקביו, זה"ש והוא יגד עקב, כי יגד היינו כריתה מלשון גודו אילנא. (כלי יקר)

דעת זקנים **גד גדוד יגודנו.** וא"ת כיון שיהיו לו חיילות במה יפרנסם שהרי צריך עושר גדול על כן כתיב אחריו מאשר שמנה לחמו שיהא עשיר יותר מאשר ויוכל להספיק מזון לכל חיילותיו וכי תימא ואשר עצמו מנלן שיהא עשיר ת"ל והוא יתן מעדני מלך שיהא כל כך עשיר שיתן על שלחנו כל מעדני מלך וגם מצינו שפעם אחת שנצטרכו אנשי לודקיא לשמן זית ובא לודקי אחד ונטל ששים רבוא דינרין והלך לארץ ישראל לקנות שמן זית כשבא לשם שאל לאנשי המקום יש כאן אדם שימכור לי בבת אחת שמן בששים רבוא דינרין אמרו לו לך בגוש חלב ושם תמצא יהודי שיוכל למכור יותר ויותר הלך לשם ומצא אותו יהודי בשדה חורש וסלו בידו כפועל עני. תמה אותו עכו"ם ואמר זהו שאומרים עליו שיוכל למכור שמן בהון רב שבידי הלך לו לעיר ומ"מ חזר לו לערב בבית אותו יהודי ומצאו שהיו עבדיו רוחצין ב' רגליו בשמן בשני ספלי זהב לקיים מה שנאמר וטובל בשמן רגלו. שאל לו יש לך למכור שמן בששים רבוא דינר אמר לו הן מדד לו אותו שמן. לאחר שמדד לו אמר לו אם אתה רוצה לקנות יותר אמכור לך אמר לו אין בידי מעות אמר לו אני אקיפך ואלך עמך עד מקומך. קנה לו עוד ממנו בק"נ ריבוא דינרים אמרו עליו שלא הניח לו לא סוס ולא פרד לשכור שלא שכר להביא השמן שקנה ממנו כשבא למקומו שבחוחו על שהביא שמן לספק כל צרכן אמר להם לא תשבחו כי אם ליהודי זה שמכר לי כל זה ועוד אני חייב לו הדמים ועל שניהם נאמר יש מתעשר ואין כל מתרושש והון רב: (דעת זקנים)

[כ] **מֵאֲשֶׁר שְׁמֵנָה לְחֶמוֹ וְהוּא יִתֵּן מֵעֲדָנֵי-מֶלֶךְ: (ס)**

אונקלוס **דְּאֲשֶׁר טָבֵא אַרְעָה וְהוּא מְרַבֵּא בְּתַפְנוּקֵי מְלָכִין: [ס]** (אונקלוס)

יונתן **טוֹבוֹי דְּאֲשֶׁר מִן שְׁמִינִין הִינוּן פִּירוֹי אַרְעָא מְרַבֵּת בּוֹשְׁמִין וְעִיקְרֵי סְמִינִין:**

רש"י מאשר שמנה לחמו. מאכל הבא מחלקו של אשר יהא שמן, שיהיו זיתים מרובים בחלקו, והוא מושך שמן כמעין, וכן צרכו (ח) משה וטובל בשמן רגלו, כמו ששנינו במנחות (פה:), פעם אחת הולכנו אנשי לודקיא לשמן וכו': (רש"י)

שפתי חכמים (ח) יש לומר דלכך מביא על הפסוק זה ראייה ממשך רבינו, שאל תקשה ליה מנא ליה לפרש דשמנה דכתיב כאן הוא לשון שמן, דילמא מאכל שלו יהיה טוב ושמן, לכך מביא ראייה ממשך רבינו עליו השלום וזה פשיטא הוא דבענין זה שצירכן יעקב צרכן משה רבינו עליו השלום, והתם כתיב בהדיא וטובל בשמן רגלו וק"ל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא מאשר. יש אומרים כי המ"ם נוסף. והנכון בעיני שמארץ אשר יבא לחם ושמן. ופה לחם לשון נקבה. וכן בית. ומקום. ויד. ואש. ועין. ורוח. וארץ. וארון. ועם: וטעם מעדני מלך. ידוע וכן אמר משה וטובל בשמן רגלו: (אבן עזרא)

אור החיים מאשר שמנה וגו'. אולי שיכוין לומר כי השגה זו מאמצעותו השיג אותה והוא אומרו מאשר וגו' פירוש מצדו או מצד זכותו או מצד השתדלותו: (אור החיים)

כלי יקר מאשר שמנה לחמו. לפי שאשר היה מספיק שמן לבהמ"ק למנחות ולשאר צרכי המקדש, וידוע שכל השפע והשובע בא לעולם מן המקדש, ע"כ אמר שמאשר שמנה לחמו של ישראל, שמנה תחת שמן, והוא יתן מעדני מלך כי הוא יתן למקדש והמקדש יתן אל כל העולם כמלך כעס. או ניבא שאשר יהיה בעל צדקה ולפיכך הכל ישבחוהו בנים ובנות כמ"ש (בראשית ל"ג) כי אשרוני בנות, ומשה אמר (דברים לג.כד) ברוך מבנים אשר וגו' והוא יתן לעני לחם שמן ומעדני מלך לא מן הפחות כההוא שהאכיל לעני פטומות, (כתובות סז:) וכמ"ש (איוב לא.יז) אם אכלתי פתי לבדי אפילו פתי פת נקיה המיוחד לי לא אכלתי לבדי. (כלי יקר)

[כא] נפתלי בארע טבא יתרמי עדיה ואחסנתה תהי מעבדא פירין יהון מודן אמרי-שפר: (ס)

אונקלוס נפתלי בארע טבא יתרמי עדיה ואחסנתה תהי מעבדא פירין יהון מודן ומברכין עליהון: [ס] (אונקלוס)

יונתן נפתלי ענגד קליל דמי לאיילא דרהיט על שיני טוריאי מבשר בשורן טבן הוא בשר דעד פדון יוסף קיים והוא אדרז ואזל למצרים ואיתי אוניתא דחקיל בפילתא דלית בה לעשו חולקא וכד הנה פתח פומיה בכנשתא דישראל למשבחא מבחר מפל לשניא: (תרגום יונתן)

רש"י אילה שלחה. זו בקעת גינוסר, שהיא הלה לבשל פירותיה, כאילה זו שהיא הלה לרוץ, אילה שלוחה, אילה משולחת לרוץ: הנתן אמרי שפר. כתרגומו. דבר אחר, על מלחמת סיסרא נתנבא, ולקחת עמך עשרת אלפים איש מצני נפתלי וגו'

(סופטים 7, ו.) והלכו עם בזריזות, וכן נאמר עם לשון שלוח, בעמק שולח צרגליו. הנתן אמרי שפר. על ידם שרו דבורה וזרק (ט) שירה. ורבותינו דרשוהו על יום קבורת יעקב, כשערער עשו על המערה, במסכת סוטה (יג.). ותרגומו יתרמי עדזה, (י) יפול חבלו, והוא יודה על חלקו אמרים נאים ושבת: (רש"י)

שפתי חכמים (ט) כתיב אילה שלוחה שהיא לשון נקבה, ואחר כך כתיב הנותן שהוא לשון זכר, ועל זה פירש דבורה וזרק: (י) רואה לפרש התרגום מתרגם כן על פסוק זה, ולפי התרגום פירוש כן, מה שאמר הנותן אמרי שפר רואה לפרש על חלקו הוא יודה אמרי שפר, ומה שכתב רש"י לעיל הנותן אמרי שפר כתרגומו, לריך לומר לפי פירוש דלעיל שפירוש אילה שלוחה על פירות גנוסר, אז פירוש אמרי שפר לפי התרגום שהיו מזכרים זרעה הראויה להם ודו"ק: (שפתי חכמים)

אבן עזרא נפתלי אילה שלוחה. על דרך דורון. והמקבל הדורון נותן אמרי שפר. וי"א שאילה רמז לדבורה. הנותן אמרי שפר רמז לשירת ברק עמה. ואמר נפתלי בעבור נחלתו: (אבן עזרא)

הרמב"ן נפתלי אילה שלוחה. מנהג במושלי ארץ לשלוח זה לזה האילים וכך הענין כי האילות שנולדו בארץ מלך הצפון יגדלו אותן בהיכלי מלך הנגב ויקשרו כתב הבשורה בקרניה והיא תרוץ מהר ותשוב למעונה ויתבשרו בהן וזה טעם אמרי שפר כלומר אילה שלוחה מבשר בשורות טובות והענין הזה ידוע והוא מוזכר בירושלמי במסכת שביעית (פ"ט ה"ב) אמרו אין אזלין לון חזרין ואי בעית למבדקיה אייתו טביין וישלחון לארע רחיקא בסוף אינון חזרין עבד כן ואייתו טביין וחפי קרניהון בכסף ושלחון לאפריקי ובסוף תלת עשרה שנין חזרון לאתריהון שהתירום לאחר י"ג שנה ומיד חזרו והמשל כי נפתלי שבע רצון ומלא כל טוב וממנו תבא בשורה לכל ישראל כי עשתה ארצו פירות לשבעה כמו שהזכירו רבותינו בפירות גנוסר (תנחומא ויחי יג) (הרמב"ן)

בעל הטורים נפתלי אילה שלוחה. ניבא על מלחמת ברק עם סיסרא שלקח יי אלפים איש מנפתלי ואמר לשון נקבה אילה שלוחה על שם דבורה: הנותן אמרי שפר. על שם ותשר דבורה: אמרי שפר בגימטריא שיר ושבחה: אילה שלוחה הנותן אמרי שפר. בגימטריא ותשר דבורה וברק בן אבינועם ביום ההוא: (בעל הטורים)

כלי יקר נפתלי אילה שלוחה. י"א נפתלי נופת לי, כי נופת תטופנה שפתותיו מר עובר ע"י בשורות טובות שהיה מבשר לישראל, ויש מפרשים על פרותיו שממהרים להתבשל, ונותן אמרי שפר ע"י מקרא בכורים או ברכת הפירות. וקרוב בעיני לומר שאמרי שפר היינו התורה וע"כ המשילו לאילה כדמסיק במסכת עירובין (נד:). אילת אהבים למה נמשלו ד"ת לאילה, לומר לך מה אילה רחמה צר וחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה אף ד"ת חביבין על בעליה כל שעה כשעה ראשונה, ואולי שעל זה דרשו נופת לי כי ד"ת מתוקים מדבש ונופת צופים, ור"ל לפי שנקרא נפתלי על שם שד"ת מתוקים כנופת צופים לפיו, ע"כ יזכה להיות כאילה שחביבה על בעלה כל שעה כשעה ראשונה ויתן אמרי שפר, שאפילו ד"ת שנתישנו בפיו הרי הם אמרי שפר, כי שפר מורה על דבר חדש שהוא

דעת זקנים **נפתלי אילה שלוחה.** כי ארץ נפתלי קלה לבשל פירותיה כאילה זו שנצודה ובורחת מתוך המצודה והיא משולחת עתה שאז היא רצה ביותר: **הנותן אמרי שפר.** לקונו על שהצילו מן המות ועתה הנה קורא אותו בלשון זכר ושמה הוא מדמה אותו גם לאיל והוא בכל לשון. ד"א הנותן אמרי שפר מוסב על נפתלי שנותן אמרי שפר לקונו על חלקו שנתן לו כאילה זו שמודה לקונה על שברחה מן המצודה. ד"א נפתלי ארץ נפתלי דומה לאילה שהופשטה שאין עורה מחזיק בשרה. ולשון שלוחה הפשטה כדמתרגמינן וישלח והפשיט כך ארץ נפתלי אינה מחזקת רוב פירות שבה וזה הפי' הולך על דרך הדרש שדרשו חז"ל למה נקראת ארץ ישראל צבי לומר לך מה צבי זה אין עורו מחזיק את בשרו אף ארץ ישראל אינה מחזקת פירותיה. ד"א נפתלי אילה שלוחה ארץ נפתלי היא ארץ רצון שהיא קלה לבשל ולשון אילה כמו אילות ולשון שלוחה כמו שלחך פרדס רמונים. הנותן אמרי שפר פי' ענפים יפים ולשון אמרי כמו שנים שלשה גרגרים בראש אמיר: (דעת זקנים)

[כב] בן פרת יוסף בן פרת עלי-עין בנות צעדה עלי-שור:

אונקלוס ברי ד'יסגי יוסף ברי ד'יתברך בלפן דנצב על עינא דמיא תרין שבטין יפקון מבנהי יקבלון חולקא ואחסנתא: (אונקלוס)

יונתן ברי דרבית יוסף ברי דרבית ותקיפת וסוף הנה עלך למתקף דכבשת יצרך בעובדא דרבונתך ובעובדא דאחד מדמי אנה לך לגופן שתילא על מבויעין דמיין דשלת שורשהא ותברת שיני כיפיא ובעוברתהא כבשת כל אילני סרקא פו כבשתא יוסף ברי בחקמתך ובעובדך טביא כל חרשי מצראי וכד הו' מקלסין קדמך הו' בנתהון דשלטונא מהלכו על טוריאי ושרדין לקמך שירין וקטלאין דדהבא מו בגלל דתתלי עינד ביהו ולא תליתא עינד בחדא מנהון למתחייבא בהון ליום דינא: (תרגום יונתן)

רש"י בן פרת. בן חן, והוא לשון ארמי, אפריון נמטייה לרבי שמעון, בסוף צבא מליעאל (ק"ט.ו): **בן פרת עלי עין.** חנו נטוי על העין הרואה אותו: **בנות לעדה עלי שור.** בנות מורים היו לועדות על החומה להסתכל ביפיו, ובנות הרבה לעדה כל אחת ואחת (כ) במקום שתוכל לראותו משם. (דבר אחר) עלי שור. על ראייתו, כמו אשורנו ולא קרוב. (במדבר כד, יז.) ומדרש אגדה יש רבים, וזה נוטה ליישב המקרא. פרת. תי"ו שבו הוא תקון (ב) הלשון, כמו על דברת בני האדם (קהלת ג, יח.). שור. כמו לשור. עלי שור, בשביל לשור. ותרגום של אונקלוס בנות לעדה עלי שור, תרין שבטין יפקון מצוהי וכו', וכתב בנות, על שם בנות מנשה, בנות אלפחד, שנטלו חלק בשני עברי הירדן. ברי דיסגי יוסף, פורת לשון פריה (מ) ורביה. ויש מדרשי אגדה זו המתישבים על הלשון, בשעה שצא עשו לקראת יעקב, בכולן קדמו האמהות ללכת לפני בניהם להשתחוות, וברחל כתיב נגש יוסף ורחל וישתחוו, אמר יוסף, רשע הזה עינו רמה, שמא יתן עיניו באמי, ילא לפניו ושרבב קומתו

לכסותה, והוא שזרכו אצו בן פורת, הגדלת עמך יוסף עלי עין של עשו, לפיכך זכית לגדולה: בנות לעדה עלי שור. להסתכל כך בלאתך על מלכים. ועוד דרשוה לענין שלא יסלוט בזרעו עין הרע, ואף כשצרך מנשה ואפרים, ברכם כדגים שאין עין הרע שולטת בהם: (רש"י)

שפתי חכמים (כ) דקשה לרש"י לבנות משמע שהיו הרבה בנות, ולעדה משמע אחת היתה, ועל זה פירש בנות וכו' כל אחד ואחד: (ב) כלומר לא תי"ו הנקיבה, כי על הזכר הוא מדבר: (מ) דקשה לרש"י מנא ליה לתרגם כן, ועל זה פירש פורת לשון פריה ורביה, וקרצב פירוש והגדיל: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **בן פורת יוסף**. בן כמו סעיף והוא לשון נקבה. וכן ועל בן אמצת לך. ודקדוק פורת. פועלת כי על שני דרכים ימצא הפועל. כמו אויביה גם אויבתי וכן פורה ופורת מלשון פריה. ויש מי שפירש אותה מלשון ותשלח פארות. והזכיר בן פורת פעמיים כדרך אנשי לשון הקדש. כי הנה אויבך ה' כי הנה אויבך והטעם פעם אחר פעם תמיד. ועל הפי' השני יהיה התי"ו תחת ה"א. כתי"ו ושבת לנשיא: וטעם **בנות צעדה עלי שור**. שיוסף היה כבן פרת ועשה בנות. **צעדה**. כל אחת ואחת מהן על החומי'. והטעם שגבהו מאד על החומות הבצורות: בנות צעדה על דרך זבובי מות: (אבן עזרא)

הרמב"ן **בן פורת יוסף**. בן חן והוא לשון ארמי (בי"מ קיט) אפריון נמטיה לרבי שמעון בן פורת עלי עין חנו נטוי על העין הרואה אותו לשון רש"י ורחוק הוא מאד לסמכו אל הלשון ההוא שלשונות כאלה בתלמוד יוני או פרסי ושאר לשונות אין להם חבר בלשון הקדש ועוד כי לפי הנמצא ממנו איננו רק לשון ברכה ושבח והנו"ן בו שרש וכן בבראשית רבה (ס יג) ויברכו את רבקה דוויין ושפופין ולא היו מפרנין אלא בפה ודומה לי שהוא ממה שאמרו (כתובות נד) פורנא ליתמי שפירושו השבח שהשביחו הוא ליתומים וקראו עוד הכתובה פורנא אשה גובה פורנא מהם (שם סז) הכתובה שהיא שבח בית אביה וכמו שאמרו (בי"ר פ ז) מהר פראנון אבל בן פורת או כדעת אונקלוס מלשון פוריה ועניפה או כדברי בעלי הדקדוק (עין ספר השרשים שורש בנה) שעשו פורת מלשון ותארכנה פארותיו (יחזקאל לא ה) והם אמרו כי בן כמו נטע והביאו לו דומה (תהלים פ טז) וכנה אשר נטעה ימינך ועל בן אמצתה לך והענין כאלו אמר נטע שבו פארות רבות יוסף ועל דעתי בן כמשמעו יאמר כי יוסף הוא בן שהוא כמו פארות אילן שתול על המעין אשר לא יכזבו מימיו ועשתה בנות צעדה אותן על החומות הגבוהות בשמים וכנה הבדים אשר תצאנה מן פארה בבנות כי הן בנות לפארות הגדולות והוא דרך צחות לבן פורת ולא נסמך בן אל פורת אבל הוא כמו אשור ארז בלבנון (יחזקאל לא ג) נפתלי אילה שלוחה (לעיל פסוק כא) בנימין זאב (להלן פסוק כז) ולפיכך נקוד בצרי כי אילו היה פירושו נטע שיש לו פארות משפטו בסגול ואמר "בן" דרך חבוב כמו מטרף בני עלית ועל הכלל ראוי שנפרש בברכת יוסף שיהיה בה זכר לשני השבטים היוצאים ממנו והוא לשון פורת ובנות אבל מפני שהזכיר לוי ושבטי ישראל אינם אלא שנים עשר לא יעשה ממנו כן בברכתו שנים שבטים חלוקים אבל ירמוז להם וכן במשה רבינו בברכתו דמה אותו לשור ולראם (דברים לג יז) והזכיר בו הקרנים כי כל אחד מהם גוף אחד שממנו יתחלקו קרנים ובעבור ששם לא הזכיר שמעון אמר בפירוש והם רבבות אפרים והם אלפי מנשה (שם) (הרמב"ן)

בעל הטורים **בן פורת יוסף**. לא הזכירו בשמו כמו שעשה לאחרים שחלק לו כבוד בשביל המלכות והתחיל בשם בניו. בן פורת בגימטריא מנשה ואפרים. ד"א בן פורת בן פותר על שם פתרון חלומות: **בנות צעדה עלי שור**. ניבא על מלחמת יהושע ביריחו שיורו לו בחצים מן החומה: (בעל הטורים)

אור החיים **בן פורת יוסף**. טעם הכפל הוא לומר כי לבי צדדין ראוי הוא לפרות, הא' לצד מה שהוא יוסף כאומרם ז"ל (סוטה לו): ראוי היה יוסף להעמיד י"ב שבטים, והב' בן פורת עלי עין על אשר לא זנה אחרי עיניו. ואומרו **בנות צעדה** יתבאר על דרך אומרם ז"ל (תנחומא) שאשת פוטיפר קראה כל נשי השרים והגדולים והכניסה יוסף לשרת לפניהם וקבוצם והקפם היה כאצעדה זו, **עלי שור** כדי להביט בו, אף על פי כן רוח הקודש מעידה עליו שלא הביט און, וכשם שהוא לא הסתכל בהם כמו כן לא תשלוט עין הרע בו: (אור החיים)

ספורנו **בן פורת יוסף**. הנה יוסף הוא בן גפן פורת ענף של גפן פוריה העושה צל לרבים כדרך הגפן כאמרו כסו הרים צלה וזה כי בצלו חי יעקב ובניו במצרים: **בן פרת עלי עין בנות**. וענינו היה כענין ענף של גפן פוריה סמוך למעין שהיא פורת ומגדלת בנות שהן ענפים: **צעדה עלי שור**. באופן שאותה הגפן צעדה על החומה או הגדר אשר לפני העין באופן שקודם לכן לא היתה נראית מצד השני לחומה והיתה בלתי נודעת לגמרי ליושבים שם ואחר שצעדה על החומה נודעה היא ובנותיה. וכן קרה ליעקב בענין יוסף ובניו שלא היה יודע מציאות יוסף וכמו רגע נגלו אליו הוא ובניו כענין ראה פניך לא פללתי וכו': (ספורנו)

כלי יקר **בן פרת יוסף בן פרת עלי עין**. אמר יעקב כי יוסף מצד עצמו הוא בן פרת לשון פריה ורביה, כי יוסף לשון הוספה כמ יוסף עליכם ככם אלף פעמים. ואמר בן פורת עלי עין, מצד שהוא בעל חן על דרך שנאמר (אסתר ב.טו) נושאת חן בעיני כל רואיה ע"כ יהיה עלי עין, שאין עין הרע שולט במי שנושא חן בעיני כל רואיו, והמופת על זה שהרי בנות צעדה עלי שור להסתכל ביופיו, ואעפ"כ לא ניזק מצד עין הרע אע"פ שבמקום שהריבוי מצוי אז ביותר העין הרע מצוי, מ"מ יהיה יוסף בן פרת שיפרה וירבה כדגים הללו, ואעפ"כ יהיה בן פרת חנו נטוי עלי עין הרואה לבל יזיקו.

ואחר שהזכיר, נזק של עין הרע של כל רואיו שניצל ממנו, חזר להזכיר ענין שני בדומה לו, כי גם אחיו נתקנאו בו ונתנו בו עיניהם וניצול גם מהם וז"ש וימררהו ורבו וישטמהו בעלי חצים, וענין ורבו כמו רבה קשת, כי המה רצו להמיתו ע"י חץ שנאמר ובטרם יקרבו אליהם ויתנכלו אותנו להמיתו, והיינו ע"י חץ, לפי שחשבוהו למוציא דבה אשר חץ שחוט לשונו ע"כ רצו לעשות בו מדה כנגד מדה, וישטמהו בעלי חצים הם בעצמם היו בעלי חצים אשר חץ שחוט לשונם, שהרי הם הוציאו דבה על בני השפחות לקרותן עבדים, ויבא יוסף דבתם רעה שהוציאו הם על בני בלהה וזלפה אל אביהם, לפיכך ותשב באיתן קשתו של יוסף, שהרי מותר לומר לשון הרע על בעלי המחלוקת (ירושלמי פאה פ"א ה"א) ולפי זה קשתו של יוסף ירה על פי הדין אבל האחים ראויים לקרותם בעלי חצים וחציו של יוסף נחתו בהם בדין, ויפוזו זרועי ידיו כי רועה זונות יאבד הון, והוא לא היה רועה זונות באשת פוטיפר, ע"כ זכה להון עתק וזכה להיות רועה אבן ישראל. (כלי יקר)

דעת זקנים **בן פורת יוסף**. פי' ארץ יוסף פרה ורבה כעץ על עין מים: **בנות צעדה עלי שור**. פי' כ"כ היא מגדלת תבואתה והפירות עד שצעדה עד הבנות עד

העיירות בנות לשון ובנותיה: **עלי שור**. עד קצה החומה היא מגדלת פירותיה כלומר אין מקום פנוי שאין מגדלת פירות מהרב ר' דוד ז"ל: (דעת זקנים)

בג וְיִמְרְרוּ וְרָבוּ וְיִשְׁטְמוּהוּ בְּעָלֵי חֲצִים:

אונקלוס וְאֶתְמַרְרוּ יְתֵה וְנִקְמוּהִי וְאֶעֱיִקּוּ לֵה גְבָרִין גְּבָרִין בְּעָלֵי פְלִגְוִתָא: (אונקלוס)

יונתן וּמִמְרִירוּ לִיה וְנָצוּ לִיה כָּל חֲרָשֵׁי מִצְרָאִי וְאוּף אֶכְלוּ קוֹרְצוּי קָדָם פְּרָעָה סַפְרִין לְמַחְתָּא יְתִיה מִן יְקָרִיה אֶמְרִין עָלוּי לִישׁן תְּלִיתָאִי דְקָשִׁי הִי כְּגִירִין: (תרגום יונתן)

רש"י וימררוהו ורבו. וימררוהו (נ) אחיו, וימררוהו פוטיפר ואשתו (ס) לאסרו, לשון וימררו את חייהם: ורבו. נעשו לו אחיו אנשי ריב, ואין הלשון הזה לשון פעלו, שאם כן היה לו לינקד ורבו כמו המה מי מריצה אשר רבו וגו', ואף אם לשון רביית חלים הוא, כן היה לו להנקד, ואינו אלא לשון פועלו, כמו שמו שמים (ירמיה ב, יב), שהוא לשון הושמו, וכן רמו מעט, שהוא לשון הורמו, אלא שלשון הורמו והושמו על ידי אחרים, ולשון שמו, רמו, רבו, מאליהם הוא, משוממים את עצמם, נחרמו מעצמם, נעשו אנשי ריב, וכן דומו יושבי אי, כמו נדמו. וכן תרגם אונקלוס ונקמוהי: **בעלי חלים**. שלסונם כחז, ותרגומו מרי פלגותא, לשון ותהי המחלה, אותן שהיו ראויים לחלוק עמו נחלה: (רש"י)

שפתי חכמים (נ) מדכתיב בסיפא דקרא בעלי חלים מלשון ותהי המחלה (במדבר ל"א ל"ו) אותן הראויין לחלוק עמו לנחלה: (ס) דאין לומר דקאי על אחיו לחוד, דהיה לו לומר ורבו וימררו, דאין למרר תחילה ואחר כך לריב, אלא ודאי דקאי גם אפוטיפר ואשתו: (שפתי חכמים)

אבן עזרא וימררוהו. אמר הנגיד שפירושו שמו מררתו כמו מטרה. ואח"כ יורו בעלי חצים וככה השמיעו אל בבל רבים: וכטעם וימררוהו יסבו עליו רביו. בסוף ישפוך לארץ מררתו: **וישטמהו**. מוקדם קדם וימררוהו. כאילו אמר וכבר שטמהו וזה רמז על אחיו שמכרוהו: (אבן עזרא)

אור החיים וימררוהו ורבו וגו'. פירוש מתחלה חשבו להרגו דכתיב (לעיל ל"ז כ') לכו ונהרגוהו, או על דרך אומרם ז"ל (ספר הישר פי וישב) כי קודם שהשליכוהו לבור כשהפשיטוהו חבלו בו כמה חבלות והצרו לו וכנגד זה אמר **וימררוהו**, ואחר כך נתיעצו עליו להשליכו לבור ולמוכרו לנכרים וכנגד חלוקות אלו אמר **ורבו** פירוש הרבו להצר, **וישטמהו בעלי חצים** היא אשת פוטיפר וחברותיה המוסבות במסיבתה שבקשו ממנו חיצו שהוא זרע היורה כחץ. או אולי יכוין כל הכתוב על פרט זה **וימררוהו** הם בחינת הרע המפתה לעשות רע וזה היה לו סיבה שיפוזו זרועי ידיו לצד שנכנס בגופו היצר הרע וכמעשה (קידושין פא.). רב עמרם חסידא, והנה בחינת הקליפה יתיחס לה שם מרה לזה אמר וימררוהו כוחות הרע. **ורבו** על ידי שרבו כוחות הרע עליו ואנסוהו על העבירה ורבו על

המונע וישטמוהו בעלי חצים הם הקליפות אשר מחטיאים את האדם להוציא זרע לבטלה היורה כחץ ואמר לשון משטמה כי כוחות הרע יחשבו לרעה כמשטמים לקדושה להשחית חמדה ואף על פי כן נתגבר כארי ולא ירה חצו אלא ויפוזו זרועי ידיו. ואומרו **מידי אביר יעקב** פירוש כי ה' עזרו על דרך אומרו (תהלים לז) ה' לא יעזבנו בידו ונתן לו אבירות כנגדם כי ה' הוא העוזר נגד המסית והמדית. ואומרו **משם רועה אבן ישראל** כאן רמז (תהלים קיח) אבן מאסו הבונים ויוסף באמצעות צדקו אשר שמר ברית קודש זכה באבן הראשה. והוא סוד (משלי י) צדיק יסוד עולם שנקרא רועה אבן ישראל והבן ומשלו נתנו לו: (אור החיים)

ספורנו וישממוהו בעלי חצים. בעלי לה"ר כענין חץ שחוט לשונם מהם היה שר המשקים באמרו נער עברי עבד ומהם קצת עבדי פרעה שאמרו רז"ל (סוטה פרק אלו נאמרין) שאמרו למלך עבד שקנה אותו רבו בעשרים כסף ימשול עלינו: (ספורנו)

[כד] ותשב באיתן קשתו ויפזו זרועי ידיו מידי אביר יעקב משם רעה אבן ישראל:

אונקלוס ותבת בהון נביאותה על דקים אוריתא בסתרא ושיי בתוקפא רוחצנה בכך יתרמא דהב על דרעוהי ואחסין מלכותא ותקיף דא הות לה מן קדם אל תקיפא דיעקב די במימרה ון אבהו ויבניו זרעא דישראל: (אונקלוס)

יונתן והדרת למתב לקדמותא תקוף איבריה דלא למשמשא עם רבונתיה ואתבדרו ידוי מן הרהורא זרעא וכבש יצריה מן אוילפן תקיף דקביל מן יעקב ומתמן זכא למיהוי פרנסא ולאיתחברא בגלוף שמיהן על אבניא דישראל: (תרגום יונתן)

רש"י ותשב באיתן קשתו. נתישבה בחוזק: קשתו. חזקו: ויפזו זרועי ידיו. זו היא נתינת טבעת על ידו, לשון זהב מופז, זאת היתה לו מידי הקב"ה שהוא אביר יעקב, ומשם עלה להיות רועה אבן ישראל, עקרן של ישראל, לשון אבן הראשה, לשון מלכות, ואונקלוס אף הוא כך תרגמו, ותשב. ותבת בהון נביאותיה, החלומות אשר חלם להם, על דקים אוריתא בסתרא, תוספת הוא (ע) ולא מלשון עברי שבמקרא, ושוי בתוקפא רוחצניה, תרגום של באיתן קשתו, וכך לשון התרגום על העברי, ותשב נבואיתו, בשביל שאיתנו של הקב"ה היתה לו לקשת ולמבטת, כן יתרמא דהב על דרעוהי, לכך ויפזו זרועי ידיו, לשון פז: אבן ישראל. לשון נוטריקון, אב וכן אבהו ויבניו, (פ) יעקב ויבניו: (רש"י)

שפתי חכמים (ע) רוצה לפרש שהתרגום הוסיף על הקרא: (פ) רוצה לפרש התרגום מתרגם על אבן אבן ויבניו, ומנין לו לתרגם כן, ועל זה פירש לשון נוטריקון אב וכן: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ותשב באיתן**. במקום איתן קשתו: **ויפוזו**. ויתחזקו והקרוב אלי מפוזו. ויש מפרשים אותו מפז ואין טעם לו: והטעם ששטמוהו בעלי חצים והתחברו לשפוך מררתו וקשתו היתה חזקה ופחדו ממנו ולא יכלו כי היו ידיו חזקים: **מידי אביר יעקב משם**. רמז אביר יעקב שהוא השם מאותו הכח יכול והיה רועה אבן ישראל וכן היה ויכלכל יוסף וטעם **אביר יעקב**. שהוא ידע אהבתו את יוסף: וטעם **אבן**. כעצם הדבר. וי"א כי משם כמו מאז וכזה לא מצאנוהו בכל המקרא. גם אבן ישראל שמת לבו והיה כאבן ושב לרעות. והטעם לחיות במאכל וזאת דרך רחוקה: (אבן עזרא)

הרמב"ן **מידי אביר יעקב**. זאת היתה לו מאת הקב"ה שהוא אביר יעקב ומשם זכה להיות רועה אבן ישראל עיקרון של ישראל לשון האבן הראשה לשון רש"י מאל אביך היתה זאת לך והוא יעזרך ועם הקב"ה היה לך כשלא שמעת לדברי אדונתך והוא יברכך גם זה לשונו ורבי אברהם אמר כי מ"ם מאל אביך נמשך לואת שדי והוא יברכך ועל דרך האמת הברכה הזאת דומה לברכה אשר ברך למעלה את הנערים כי אביר יעקב הוא אלהי אמת ולא בא בכתוב אביר אברהם או יצחק וזולתם רק אביר יעקב או אביר ישראל (ישעיהו א כד) הוא יעקב והנה מידי אביר יעקב הגדולה והגבורה משם מידי אביר יעקב רועה אבן ישראל היא האבן הראשה שהיתה לראש פינה (תהלים קיח כב) מאת ה' ונקרא אבן ישראל כמו שאמרו חכמים כנסת ישראל היא האבן הראשה וטעם אבן שהוא בנין משלים הכל וענין רועה כי העוז בגבורה מתעלה בימינו של הקב"ה כדכתיב (חבקוק ג ד) קרנים מידו לו ושם חביון עזו כלומר ושם בימינו חביון העוז וחביון הוא הכח המתעלה הנחבא במקום אצילותו וזהו שנאמר (תהלים פטו) וכנה אשר נטעה ימינך מאל אביך האלהים הרועה אותי מעודי ואת שדי ויברכך ודעת הברכה כי מידי אביר יעקב מחסד שרועה אבן ישראל ומאלהי אביו יפיק רצון ויבא עזרו ועם שדי תהיה ברכתו והנה הוא מבורך בשמים ובארץ וזה טעם ברכות אביך גברו על ברכת הורי כי הבנין שלם בו כך העליתי הענין הזה ממדרשו של רבי נחוניא בן הקנה (עיין ספר הבהיר קצג קמח) והמשכיל יבין (הרמב"ן)

בעל הטורים **ותשב באיתן קשתו**. שנתחזק כנגדן: (בעל הטורים)

ספורנו **ותשב באיתן קשתו**. אמנם קשתו של יוסף לירות חץ על מספרי לה"ר ישבה באיתן והוא המלך באמרו אל עבדיו הנמצא כזה איש אשר רוח אלהים בו. ובאמרו אין נבון וחכם כמוך: **ויפוזו זרועי ידיו**. בנתינת טבעת פרעה על ידו: **מידי אביר יעקב**. אמנם זאת ההצלה וההצלחה היתה לך מידי אביר של יעקב שמקיים את בניו. וכן קיים אותך והצילך מבעלי החצים אשר שטמוך וימרו רבו: **משם**. ומדרך טובו זה: **רועה אבן ישראל**. הוא רועה ישראל המתקיימים כמו אבן יקרה או בלתי יקרה המתקיימת כענין התגזרת אבן די לא בידין כו': (ספורנו)

[כה] מֵאֵל אֲבִיךָ וְיַעֲזְרֶךָ וְאֵת שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרִכַּת שְׂמַיִם מֵעַל בְּרִכַּת תְּהוֹם רִבְצָת תַּחַת תַּחַת בְּרִכַּת שְׂדֵיִם וְרַחֵם:

אונקלוס מִימֵר אֶלְהָא דְאָבוּךָ יְהִי בְּסַעֲדָךָ וְיִתְּ שְׂדֵי וַיְבָרְכֶךָ בְּרִכּוֹ דְנַחְתָּן מִטְּלָא דְשְׂמַיָא מִלְעָלָא בְּרִכּוֹ דְנַגְדוֹ מִמְעַמְקֵי אַרְעָא מִלְרַע בְּרִפְתָּא דְאָבוּךָ וְדְאִמָּךָ: (אונקלוס)

יונתן ממימר אלהא דאבוך יהי סיועך ומן דמתקרי שדי יברכינך ברכו דנתתן מטלא דשמאי מלעילא ומטוב ברכו מבועי תהומא דסלקו ומכסנו צמחין מלרע בריכין יהוין חדייא דנגקתא מנהו ומעייא דרבעת בהון: (תרגום יונתן)

רש"י מאל אביך. היתה לך זאת, והוא יעזרך: ואת שדי. ועם הקב"ה היה לך כשלא שמעת לדברי אדונתך, והוא יצרכך: ברכת שדים ורחם. ברכתא לאבא ודאמא. כלומר יתצרכו המולידים והיולדות, שיהיו הזכרים מזריעין טיפה הראוייה להריון, והנקבות לא יסכלו את רחם שלהן להפיל עובריהן: שדים. ירה יורה מתרגמינן אישתדאי ישתדי, אף שדים כאן (5) על סם שהזרע יורה כחך: (רש"י)

שפתי חכמים (5) **רולה לפרק היאך הוא מלת שדים לשון אב:** (שפתי חכמים)

אבן עזרא **מאל אביך**. על דעתי שהוא דבק עם הפסוק שהוא למעלה. והטעם זה הכח שהיה בידך מאל אביך היה. והוא יעזרך. ומ"ם מאל משרת עצמו ואחר עמו. כמו באל שדי ושמי ה'. והנה הטעם כפול ומאת שדי והוא יברך אותך. והגאון פירש אשאל מאל אביך. ויתכן היות ברכת שמים דבק עם מאל אביך. והטעם יתברר במלת תהיין. **ברכות תהום**. כאשר אמר משה וממגד ארץ. גם תהום לשון נקבה. וכן תהום רוממתהו. וכן טעמו שירדו גשמים ממעל בארצו וירבו המעיינות והנחלי מהתהום שהיא רובצת מתחת לארץ: **ברכות שדים ורחם**. דמה השדים לשמים והרחם לתהום והטעם שירבו בניו. והפך זה רחם משכיל ושדים צומקים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **מעל**. ג' במסורה ברכות שמים מעל. מטל השמים מעל. יקרא אל השמים מעל ואל הארץ לדין עמו. פירוש כי לדין עמים קרא אל השמים למנוע טל ומטר ואל הארץ למנוע לתת יבולה כדכתיב כי בס ידין עמים: **רובצת**. ג' במסורה הכא ואידך נמי ביוסף ומתהום רובצת תחת. והאם רובצת. היינו דאמרינן בפרק ג' דתעניות אין לך טיפה שיורדת מלמעלה שאין טפיים עולה מלמטה מן התהום והיינו ומתהום רובצת תחת והאם רובצת יליף רובצת רובצת מתהום רובצת לאשמעינן שהמוצא קן בים שחייב בשילוחה: **ברכות שדים**. הם השמים שיריקו מטר: **ורחם**. היא הארץ שמולדת פירות: (בעל הטורים)

אור החיים **מאל אביך וגו'**. פירוש כי מאלהי אביו הוא שהשיג המושג אליו, ורמז כי בזכות אביו היה הדבר. והתפלל שכמו כן תמיד יהיה בעזרו, והוא אומר ויעזרך. ואומר ואת שדי פירוש גם שם שדי שהוא השם שבסעד בחינת נפש יוסף כידוע למביני סודי התורה גם זה היה בעזרו להצילו מבת אל נכר וברכו בו:

עוד ירצה באומר ויעזרך ויברכך על זה הדרך שהגם שאל עזרו ושדי שגבו להנצל מן החטא אף על פי כן מחזיקים לו טובה על הדבר והם בעזרו ומברכין אותו כאלו ממנו היה הדבר. ולך נא ראה מה שפירשתי (תהלים לז) בפסוק ה' לא יעזבנו בידו ולא ירשיענו בהשפטו:

ובדרך רמז ירמוז הכתוב על דרך אומרם ז"ל (ברכות י). התולה בזכות אחרים תולין לו בזכות עצמו, והוא אומר **מאל אביך** תלית ההטבה המושגת לך שהיא מזכות אביך בזה ויעזרך פירוש יתכנה העזר לך בזכותך:

עוד ירמוז על דרך אומרם ז"ל (בי"ב נח.) אין עושין נס אלא למי שעתיד לעמוד בצדקו, והוא אומר **מאל אביך** היה לך דבר זה ומעתה **ויעזרך** לבל תכשל בדבר כיעור להעמיד ניסו במקום נאמן: (אור החיים)

ספורנו **מאל אביך**. וגם כן היה לך זה מאת האל יתברך באשר הוא אל אביך שאמר לי שהנחמה תהיה לזרעי אחר השפלות כאמרו והיה זרעך כעפר הארץ ופרצת: **ויעזרך**. שלא תפול עוד: **ואת שדי**. ומאת אל שדי שאמר לי אני אל שדי פרה ורבה גוי וקהל גוים יהיה ממך מאתו היתה לך זאת המעלה: **ויברכך**. בלתי אמצעי לא כברכתו למנשה ולאפרים שהיתה ע"י המלאך הגואל ולא כברכת יצחק אבי וברכת משה לבאי הארץ שהיתה מפי אדם אכל הוא יהיה המברך כמו שאמר יצחק ליעקב ואל שדי יברך אותך. וכן משה לישראל קודם חטאם במרגלים כאמרו ויברך אתכם כאשר דבר לכם: **ברכות שמים מעל**. באופן שמספר ימיד ימלא: **ברכות תהום רובצת תחת**. והם ברכות במזונות ובממון: **ברכות שדים ורחם**. והם ברכות בבנים על הפך רחם משכיל ושדים צומקים: (ספורנו)

דעת זקנים **ברכות שדים**. פ"י שתהיין כשיזרע יוסף מתברכות בהרבה חלב להניק בניהן ושתהא להם בנים הרבה מרחם שלהם ולא תהיה משכלה ועקרה בהן. מהרב ר' משה ז"ל: (דעת זקנים)

[כז] בְּרַכַּת אַבִּיךָ גָּבְרוּ עַל-בְּרַכַּת הוֹרֵי עַד-תְּאֹת גְּבַעַת עוֹלָם תְּהִיִּן. לְרֹאשׁ יוֹף וּלְקִדְקִד וְנִיר אָחִיו: (פ)

אונקלוס בְּרַכְתָּא דְאַבוּךָ יְתוּסְפִין עַל בְּרַכְתָּא דִּילִי בְּרִיכוּ אַבְהָתִי דְחַמִּידוּ לְהוּן רַבְרַבִּיא דְמוֹ עֲלָמָא יְהוֹנוּ כָּל אֱלִינוּ לְרִישָׁא דְיוֹסֵף וּלְגַבְרָא פְּרִישָׁא דְאַחוּהִי: [פ] (אונקלוס)

יונתן בְּרַכְתָּא דְאַבוּךָ יְתוּסְפִין עַל בְּרַכְתָּא דְבְּרִיכוּן יְתִי אַבְהָתִי אַבְרָהָם וְיִצְחָק דְחַמִּידוּ לְהוּן רַבְרַבִּי עֲלָמָא יְשַׁמְעָאֵל וְעֵשׂוּ וְכָל בְּנֵהָא דְקִטּוּרָא יְתַפְנְשׁוּן כָּל אֱלִינוּ בְּרַכְתָּא וְיִתְעַבְדּוּן כָּלִיל דְרַבּוּ לְרִישׁ יוֹסֵף וּלְקִדְקִדִּיהָ דְגַבְרָא דְהוּהוּ רַב וְשְׁלִיט בְּמִצְרַיִם וְזָהִיר בִּיקְרָא דְאַחוּי: (תרגום יונתן)

רש"י **ברכת אביך גברו וגו'**. הברכות שזרכני הקב"ה גברו והלכו על הברכות שזיכך את הורי: **עד תאות גבעת עולם**. לפי שהברכות שלי גברו עד סוף גבולי גבעות עולם, שנתן לי צרכה פרואה צלי מצרים, מגעת עד ד' קאות העולם, שנאמר ופרצת ימה וקדמה וגו', מה שלא אמר לאברהם אבינו וליצחק. לאברהם אמר לו שא עיניך וראה וגו' כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה, ולא הראהו אלא ארץ ישראל בלבד. ליצחק אמר לו כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל והקימותי את השבועה וגו', זהו שאמר ישעיה והאכלתיך נחלת יעקב אביך (ישעיה נח, יד.) ולא אמר נחלת אברהם: **תאות**. אשמו"ל"ך, כך חזרו מנחם בן סרוק: **הורי**. לשון הריון, שהורוני צמעי אמי, (ה) כמו הורה גבר (איוב ג, ג.) **עד תאות**. עד

קלות, כמו והתאוויתם לכם לגבול קדמה (במדבר לד, י), תתאו לבח חמת (שם ח): תהיין. כולם לראש יוסף: נזיר אחיו. פרישא לאחוי, שנבלל מאחיו, כמו וינזרו מקדשי בני ישראל, נזרו אחור. ורבותינו דרשו ותקב באיתן קשתו, על כבישת ילרו באשת אדוניו, וקוראו קשת על שם שהזרע יורה כחץ. ויפזו זרועי ידיו. כמו ויפולו, (ה) שילא הזרע מבין אלבעות ידיו. מידי אציר יעקב. שנראתה לו דמות דיוקנו של אביו וכו', כדאיתא בסוטה (ל:). ואונקלוס תרגם תאות עולם, לשון תאוה וחמדה, (ז) וגבעות עולם לשון מלוקי ארץ, (והם הברכות) שחמדתן (ח) אמו והזקיקתו לקבלם: (כ"ז)

שפתי חכמים (ה) רואה לפרש היאך שייך מלת הורי ללשון אב: (ו) רואה לפרש דזיין וד"י מתחלפין בכמה מקומות, כמו זעקת שהוא כמו לעקת: (ז) וכן פירוש הפסוק עד תאות גבעות עולם, פירוש ברכות שברכני אבא גברו, כלומר טובים על הברכות שצריך את הורי לפי שהברכות שלי חמדו גדולי עולם, ומפרש רש"י מי חמדו שחמדתן אמו וכו', (מנחתים): (ח) דקשה לרש"י לפי התרגום דמפרש תאות לשון חמדה אם כן מה שכתוב בתחילה ברכות אביך גברו וגו', שפירוש הברכות שלי שנתן לי הקדוש ברוך הוא גברו יותר מברכות שצריך את אבותי כדפירש רש"י לעיל, אם כן לפי התרגום היאך מיושב מה שכתוב אחיו עד תאות גבעות עולם, ועל זה פירש שחמדתן אמו וכו', רואה לפרש לפי התרגום קאי תאות על רבקה שהיא אמו של יעקב שהיא חמדה לאותן ברכות והזקיקה את יעקב לקבלן, ולכן הלבישה את יעקב בגדי עשו החמודות בשביל שיקבל יעקב הברכות: (שפתי חכמים)

אבן עזרא **ברכות אביך**. אלה הברכות שברכתך עצומים הם ויתחברו עם ברכות הורי שברכוני. והורי. כמו יולדי. וכן ותהר את מרים הורה גבר: **תאות**. מגזרת והתאוויתם והטעם שתגבנה הברכות: **נזיר אחיו**. מגזרת נזר. והוא סמוך כמו נדיב **לב**: **אבן** **עזרא**

ספורנו **ברכות אביך**. ויברכך גם כן ברכות אביך והם כאמרו ופרצת ימה וקדמה וצפונה ונגבה שהוא נחלה בלא מצרים וכאמרו ונברכו בך כל משפחות האדמה ובזרעך. והוא אשר עתיד לשרידים אשר ה' קורא כאמרו כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל. וכאמרו ואתם כהני ה' תקראו: **גברו על ברכות הורי**. ואמרתי ברכות אביך כי גברו על הברכות שקבלו הורי: **עד תאות גבעות עולם**. שברכותי התפשטו עד גבול שני צדי חלק הגלגל של מהלך השמש היוצא מרכז המגבילים את היבשה שהם שתי קצות עולם הזמניים ונפסדים. וקרא גבעות עולם את ב' חלקי המגבילים את היבשה מפני גבהם ממרכז הארץ על תמונת גבעה. וברכותיו אלה היו כשנאמר לו ופרצת ונברכו בך שהיא ברכת אושד נצחי אשר בה יתברך כל המין האנושי: **תהיין לראש יוסף**. מפי עליון שישלח ממרום ברכותיו לראש יוסף בלתי אמצעי. וכן אמר משה רבינו אחר שאמר ורצון שוכני סנה שהוא אלהי מרום וברכותיו ממרום תבואתה לראש יוסף: **ולקדקד נזיר אחיו**. וזה כי בהיותו נזיר מועטר בנזר שליט בין אחיו העידו מעשיו שהוא ראוי לקבל ברכות מאת האל יתב' בלתי אמצעי וכן היה זרעו במעלה קרוב לשבט

המלכות כאמרו כדבר אפרים רתת נשיא הוא בישראל וממנו הי ראשון לשופטים ונבחר ראשון למלך כאשר נחלקה מלכות בית דוד: (ספורנו)

כלי יקר ברכת אביך גברו על ברכות הורי. היינו כמו חדר הורתי, כי הברכות שקבלתי ע"י אמי היו בעקבה ורמיה וכמילתא דטמירתא מפני עשו, אבל ברכת אביך שנטל הבכורה מן האחים ונתנה לך, היינו נתינה גלויה ומפורסמת עד תאות גבעות עולם. כי בכל ד' רוחות העולם יכול אתה להתפאר בהם, תהיין לראש יוסף וגוי. יהיו כדבר המונח על הראש והקדקד, אע"פ שהבכורה נזיר אחיו, ר"ל לקוחים ומופרשים מן שאר אחיו הגדולים ע"י הברכות, ומ"מ יכול אתה להתפאר בהם כדבר המונח במקום גבוה על הראש הנראה לכל, לאפוקי ברכת הורי הוכרחתי להכחישם ולומר לא נתקיימו בי ולילך בהחבא מפני עשו אחי. (כלי יקר)

דעת זקנים עד תאות. פרש"י שחמדתן אמו והזיקתו ליעקב לקבלן על ידי המטעמים שעשתה: (דעת זקנים)

נב בְּנִימִין זָאב יִטְרֹף בְּבָקָר יֹאכֵל עֵד וְלַעֲרָב יַחֲלַק שָׁלָל: (נב)

אונקלוס בְּנִימִין בְּאַרְעֵיהָ תִּשְׁרִי שְׂכֵנְתָּא וּבְאַחְסֵנְתָּיה יִתְבַּנֵּי מְקַדְּשָׁא בְּצַפְרָא וּבְפִנְיָא יְהוֹן מְקַרְבִּין פְּהִנְיָא קַרְבָּנָא וּבְעֵדוֹ רַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְגִין מוֹתֵר חוּלְקָהוֹן מְשָׂאָר קַדְשֵׁיָא: (אונקלוס)

יונתן בְּנִימִין שֶׁבֵט תִּקְוֶי פְּדִיבָא טַרְפִּיָּה בְּאַרְעֵיהָ תִּשְׁרִי שְׂכֵנִית מְרִי עֲלָמָא וּבְאַחְסֵנְתִּיהָ יִתְבַּנֵּי בֵּית מוֹקְדָּשָׁא בְּצַפְרָא יְהוֹן פְּהִנְיָא מְקַרְבִּין אֵימֵר תְּדִירָא עַד אַרְבַּע שָׁעוֹן וּבִינֵי שְׂמֶשֶׁתָּא יְקַרְבִּין אֵימֵר תְּנִינִין וּבְרַמְשָׁא יְהוֹן מְפַלְגִין מוֹתֵר שְׂאָר קוֹרְבָּנָא וְאַכְלִין גְּבֵר חוּלְקִיָּה: (תרגום יונתן)

רש"י בנימין זאב יטרף. זאב הוא אקר יטרף. (א) נבא על שיהיו עתידין להיות חטפנין, וחטפתם לכס איש אשתו (ספורנו כא, כא.), בפלגש בגבעה. ונבא על שאול שיהיה נואח באויביו סביב, שנאמר ושאול לכד המלוכה וגו' וילחם במואב ובאדום וגו' ובכל אשר יפנה ירשיע (שמואל-א יד, מז.). בבקר יאכל עד. לשון ביזה ושלל, המתורגם עדאה. ועוד יש לו דומה בלשון עברית, אז חולק עד, שלל (ישעיה לג, כד.). ועל שאול הוא אומר, שעמד בתחלת בוקרן (ס"א פריחתן) וזריחתן של ישראל: ולערב יחלק שלל. אף משתקע שמשן של ישראל, על ידי נבוכדנצר שיגלם לצבל: יחלק שלל. מרדכי ואסתר שהם מבנימין, יחלקו את שלל המון, שנאמר הנה בית המן נתתי לאסתר. ואונקלוס תרגם על שלל הכהנים בקדשי המקדש: (רש"י)

שפת חכמים (א) ויטרף אינו דבק עם זאב, שכל זאב טורף אלא טורף שב על בנימין, ורואה לפרש בנימין זאב הוא מפני שטורף כמוהו. ומהרש"ל פירש דמקרא משמע שבנימין יטרף את הזאב ואין שייך באדם לשון טרף, לכן פירש זאב הוא וכו': (שפת חכמים)

אבן עזרא **בנימין**. דמהו לזאב כי גבור היה. והאות אנשי הגבעה: **עד**. תרגום שלל. וכן אז חלק עד שלל. ליום קומי לעד. בגד עדים: **ולערב יחלק** הטרף ששלל לבניו וישועה אמר כי זה רמז לשאול שנצח את עמלק. וטעם **בבוקר**. בתחלת המלכות. **ולערב**. בגלות' על דבר מרדכי. וזהו דרך דרש ודעת המתרגם ארמית ידוע: (אבן עזרא)

בעל הטורים **ולערב יחלק שלל**. בגימטריא והם הקרבנות. התחלת התיבות שאחר שמותן כגון בכורי אחים אתה לחוף חמור ידין גדוד שמנה אילה בן זאב עולה לחשבון שם"ה כמנין ימות החמה ואותיות האחרונות של הברכות כגון עלה בישראל מחלב צידון עובד יהיה עקב מלך שפר אחיו שלל עולה שני"ד כמנין ימות הלבנה וזהו שנאמר כה אמר ה' נותן שמש לאור יומם חקות ירח וכוכבים לאור לילה וגו' אם ימושו החקים האלה מלפני נאם ה' גם זרע ישראל ישבתו מהיות גוי לפני כל הימים: יעקב הקדים דן לגד כסדר תולדותם משה הקדים גד לדן לפי שהוא קבור בחלקו: (בעל הטורים)

אור החיים **בנימין זאב יטרף**. נתכוין אל שאול שעשה מעשה זאב שטורף במהירות כי מנהג הזאב הוא שאינו מתעכב בטריפתו אלא כל כך הוא ממהר וטורף, כמו כן עשה הוא ולא המתין לזמן שקבע לו שמואל אלא מהר (ש"א י"ג) לטרוף ומזה היה סיבה שלא אכל בבקר ונפסקה מלכותו. ואומרו **ולערב** פירוש לעת ערב מלכותו יחלק שיאמרו (שם י"ח) הכה שאול וגו' ודוד ברבבותיו. או ירמוז שבאמצעות סיבתו תתחלק מלכות בית דוד על דרך אומרים ז"ל (יומא כב:): כשאמר דוד אתה וציבא תחלקו השדה יצתה בת קול ואמרה רחבעם וירבעם יחלקו המלכות, ומאז העריב שמשן של ישראל בעונות: (אור החיים)

ספורנו **זאב יטרף**. תוקף הזאב וטרפו הוא בבקר ובערב עם מעוט האור כאמרו וחדו מזאבי ערב. וכן היה ענין בנימין כי היתה מלכותו בתחלת זריחת מלכות אחיו בימי שאול ואחר אבדן מלכותו בימי מרדכי ואסתר כי אמנם מלכות בית שני היה כמו רגע ועם שעבוד על הדוב: (ספורנו)

כלי יקר **בנימין זאב יטרף בבקר יאכל עד ולערב יחלק שלל**. צריך עיון מה זה ענין מראה הערב והבקר, ולמה קראו פעם שלל ופעם עד, וכאן נאמר לשון יאכל ואח"כ יחלק. וזה כי מהידוע שכל דבר שהאדם שואל כהוגן ניתן לו בפנים מאירות, דהיינו בבקר, וכל דבר שהאדם שואל שלא כהוגן ניתן לו בערב בפנים חשוכות, כמו שפ"י רש"י על פסוק בתת ה' לכם בערב לאכול ולחם בבוקר לשבוע (שמות טז. ה.) וכל דבר שהוא הכרחי לאדם דהיינו כדי אכילתו להביא שבר רעבון ביתו הוא הדבר הניתן בפנים מאירות ולא יחסר לחמו לעד ולנצח, וכל המותרות שהאדם שואל יותר מכדי אכילתו לסוף יעזוב לאחרים חילו ויחלק לאחרים ואולי לנושא אלמנתו, והוא עצמו משולל ומרוחק מן אותן המותרות הנתנים לו בערב, לכך נאמר בבוקר היינו הדבר הניתן לו בפנים מאירות זה הדבר אשר יאכל, כי כדי אכילתו לבד ניתן לו בפנים מאירות, וניתן לו לעד, אע"פ שעד הוא ג"כ לשון שלל, מ"מ הזכירו בלשון עד המורה על הנצחיות, ולערב מה שניתן לו בפנים חשוכות הוא הדבר אשר יחלק לאחרים והוא משולל ממנו, כי יש במשמעות לשון שלל ענין הסרה, כמו ונשל הברזל (דברים יט. ה.) לשון שלילה והסרה.

וסמך ענין זה, לברכת זאב יטרף, להוכיח גם את שופטי ישראל שלא יטרפו במלחמה יותר מכדי הצורך, כמ"ש (צפניה ג. ג.) שופטיה ערב לא גרמו לבוקר,

מאשים אותם הנביא במה שטרפו יותר מן ההכרחי, על כן קראם זאבי ערב, ואמר לא גרמו לבוקר כי לא בקשו ההכרחי הניתן בבוקר, וכן מאשים את שאול שהיה מן בנימין, ותעט אל השלל (ש"א טו.יט) כי לא זכר ברכת יעקב לבנימין, אבל באברהם נאמר (בראשית יד.כד) בלעדי אשר אכלו הנערים וגו', דוקא כדי אכילתם לקח ולא לחלק להם שלל מותר, ובזה נשא המשל מן הזאב הטורף לצורך מאכלו ולפעמים הוא טורף ומשחית ללא תועלת, וזה פירוש יקר.

ובבעל הטורים מסיק, שר"ת של התחלת ברכת כל השבטים עולה שס"ה כמנין ימות החמה, וס"ת עולה שני"ד כמנין ימות הלבנה, לפי שבעוה"ז כל ממשלתם דומה ללבנה, פעמים נבנתה פעמים נפרצה, כך לפעמים הם חסרים מן המלכות, אבל בזמן שיציץ ציץ וצמח צדיק שמו של משיח שקדם לעולם (פסחים נד.) אז כתיב (תהלים פט.לו) כסאו כשמש נגדי, שיהיה מלכותם נצחי כשמש, ועל כן נרמזה השמש בראש תיבות, רמז לשמו של משיח שקדם לעולם, וזהו סוד זרח ופרץ שדרשו על חמה ולבנה, וזהו מראה הערב והבוקר שזכר כאן בבנימין. (כלי יקר)

[כח] כל-אֵלֶּה שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנַיִם עָשָׂר וְזֹאת אֲשֶׁר-דָּבַר לָהֶם אֲבִיהֶם וַיְבָרֶךְ אוֹתָם אִישׁ אֲשֶׁר כִּבְרָכְתּוֹ בְּרָךְ אֹתָם:

אונקלוס פֶּל אֱלִין שְׁבִטַיָא דְיִשְׂרָאֵל תְּרִין עָסָר וְדָא דְמַלְיִל לְהוֹן אַבוּהוֹן וַבְּרִיךְ יְתַהוֹן גְּבַר דִּי כִבְרָכְתִּיהָ בְּרָךְ יְתַהוֹן: (אונקלוס)

יונתן פֶּל אֱלִין שְׁבִטַיָא דְיִשְׂרָאֵל תְּרִיסָר פּוֹלְהוֹן צְדִיקוֹן פְּחָדָא וְהָא דְמַלְיִל לְהוֹן אַבוּהוֹן וַבְּרִיךְ יְתַהוֹן אִינְשׁ הֵי כִבְרָכְתִּיהָ בְּרִיךְ יְתַהוֹן: (תרגום יונתן)

רש"י וזאת אשר דבר להם אביהם ויצרך אותם. והלא יש מהם שלא זרכם אלא קנטרו, אלא כך פירושו, וזאת אשר דבר להם אביהם (ב) מה שנאמר בענין, יכול שלא זרך לראובן שמעון ולוי, תלמוד לומר ויצרך אותם, (ג) כולם במשמע: איש אשר כזרכתו. זרכה העתידה לזא על כל אחד ואחד: זרך אחס. לא היה לו לומר אלא איש אשר כזרכתו זרך אותו, מה תלמוד לומר זרך אותם, לפי שנתן ליהודה גבורת ארי, ולבנימין חטיפתו של זאב, ולנפתלי קלותו של אילה, יכול שלא כללן כולם בכל הזרכות, תלמוד לומר זרך אותם: (רש"י)

שפתי חכמים (ב) (מהר"ן), ואי לאו קרא דזאת אשר דבר להם אביהם הוה אמינא דיעקב ניהם על דבריו לגמרי וחזר ממה שקנטרו, שכן ויצרך אותם כולם במשמע, לכך הולך לומר וזאת אשר וכו' להודיע שמה שאמר בענין יהא עומד בחזקתו אלא שחזר וכללם וכו': (ג) לא מנאיתי זה בשום מדרש, וגם תמוה בעיני היכן מצינו זה שזירך לראובן שמעון ולוי, אי משום שכללם כולם בזרכה אחת, הלא זה למדנו מזרך אותם, אם כן ויצרך אותם למה לוי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא איש אשר כזרכתו. כאשר באה לכל אחד מהזרכות כן זרך אותם

בעל הטורים **וזאת אשר דבר להם אביהם.** סיים בוזאת ובו בלשון פתח משה וברכס וזאת הברכה וזהו מזקנים אתבונן: (בעל הטורים)

אור החיים **כל אלה שבטי וגו'.** צריך לדעת מנין זה של י"ב, אם לוי בכלל, אם כן אין הכתוב מונה ליוסף אלא באחד ויעקב אמר אליו (מח ה) אפרים ומנשה כראובן ושמעון, ואם אין לוי בכלל כמו שמצינו שהכתוב לא מנאו בחומש הפקודים בחשבון י"ב שבטים שבדגלים ג' בכל דגל קשה למה יגרע לוי מברכת אביו, ואם לצד שלא מצינו לו אלא קנטור ולא אמר אלא המבורכים אם כן לא יבא במנין גם ראובן ושמעון. ואולי כי לא התחיל הכתוב למנות אפרים ומנשה במנין שנים עד אחר יציאת מצרים וכאן מנה הכתוב יוסף וזה דוחק. והנראה לומר בזה הוא כי לצד שאמר הכתוב איש אשר כברכתו ברך וגו' ומצינו שיעקב כלל שמעון ולוי בכלל אחד לזה מנה שניהם באחד:

אשר דבר וגו' ויברך וגו'. הגם שראינו שלא ברך ראובן ולא שמעון ולא לוי, יגיד הכתוב כי דבורו הקשה להם היא ברכתם והוא אומרו **אשר דיבר וגו' ויברך וגו'** ומה שאמר לראובן דברי קנטור שם צוה את הברכה על דרך אומרם (ספרי בהעלותך) עתידה עבודה שתחזור לבכורות, וכפי זה כיון שקבע לו שם הבכורה עתיד הוא לעמוד לשרת לעתיד לבא ותמצא שהצדיקים צופים ומביטים על העתיד, ולטעם זה השתדל יעקב לקנות הבכורה מעשו לבל יהיה לו חלק בעבודה לעתיד לבא. והגם שנתנה העבודה ללויים שקולים הם ויבואו שניהם לעבוד עבודת הקודש כי מעלין בקודש ולא מורידין. וגם שמעון ולוי ברכם במה שאמר ארור אפס זו היא ברכתם שקלל לתגבורת המקלקל ומריע גם מה שחלקם והפיצם הוא להשגת תכלית האושר גם כן:

אשר כברכתו. פי' הראוי לו כפי בחינת נשמתו וכפי מעשיו, כי יש לך לדעת כי הנפשות כל אחת יש לה בחינת המעלה יש שמעלתה כהונה ויש מלכות ויש כתר תורה ויש גבורה ויש עושר ויש הצלחה, ונתכוין יעקב בנבואה לברך כל אחד כפי ברכתו הראוי לה המלך במלכות והכהן בכהונה וכן על זה הדרך ולא הפך המסילות:

ברך אותם וגו'. אמר **אותם** לשון רבים להיות כי ברכת כל אחד ואחד תועיל לעצמו ולכל אחיו כמו שתאמר כשיברך למלך שידו בעורף אויביו הנה מגיע הטוב לכל אחיו. וכן כשירבה מעלת אחד ושפעו והדרגתו לכל אחיו יגיעו גם כן מקצת דבר, לזה אמר **איש אשר כברכתו ברך אותם:** (אור החיים)

ספורנו **כל אלה שבטי ישראל.** אלה שהזכיר יעקב כאן הם הי"ב שבטים באמת אשר נכתבו על החשן והאפוד לזכרון לפני ה' והיו בברית הר גריזים והר עיבל וכנגדם הקים משה שתי עשרה מצבה ויהושע הקי' אבני' בירדן ובגלגל ואליהו הקי' אבנים במזבח אבל מנשה ואפרים לא היו במנין השבטים זולתי בענין ירושת הארץ והנמשך אליה בהעד' שבט לוי: **ויברך אותם.** בזולת מה שאמר למעלה: **איש אשר כברכתו ברך אותם.** לכל אחד מהם נתן ברכה צריכה לו ביחוד כגון ליהודה בענין המלכות וליששכר בענין התורה וללוי בענין העבודה: (ספורנו)

[כט] וַיֵּצֵא אוֹתָם וַיֹּאמֶר אֲלֵהֶם אֲנִי נֹאסֵף אֶל-עַמִּי קִבְּרוּ אֹתִי אֶל-אֲבֹתַי אֵל-
הַמַּעֲרָה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה עִפְרוֹן הַחֲתִי:
הַחֲתִי:

אונקלוס וּפְקִיד יִתְהוֹן וְאָמַר לְהוֹן אֲנִי מִתְכַּנֵּשׁ לְעַמִּי קִבְּרוּ יָתִי לֹת אֲבָהָתִי
בְּמַעֲרָתָא דִּי בְחַקְל עִפְרוֹן חֲתָאָה: (אונקלוס)

יונתן וּפְקִיד יִתְהוֹן וְאָמַר לְהוֹן אֲנִי מִתְכַּנֵּשׁ לְעַמִּי קִבְּרוּ יָתִי לֹת אֲבָהָתִי לְמַעֲרָתָא
דִּי בְחַקְל עִפְרוֹן חֲתָאָה: (תרגום יונתן)

רש"י נֹאסֵף אֵל עַמִּי. עַל שֶׁם שְׂמֻכְנִיסִין הַנִּפְסוּת אֵל מְקוֹם גְּנִיזתוֹ, שִׁישׁ אֲסִיפָה
בְּלָשׁוֹן עֵצִי שֶׁהָיָא לָשׁוֹן הַכְּנַסָּה, כְּגוֹן וְחִין חִישׁ מִחֲסָף אֹתָם הַבִּיתָה (שׁוֹפְטִים יט, טו.),
וְחֲסַפְתּוּ אֵל תּוֹךְ בֵּיתְךָ (דְּבָרִים כג, ב.), בְּחֲסַפְכֶם אֵת תְּבוּאֹת הָאָרֶץ (ויקרא כג, לט.), הַכְּנַסְתֶּם
לְבַיִת מִפְּנֵי הַגְּשָׁמִים, בְּחֲסַפְכֶם אֵת מַעֲשִׂיכֶם, וְכֹל אֲסִיפָה הָאֲמוּרָה בְּמִיתָה אֵף הָיָא
לָשׁוֹן הַכְּנַסָּה: אֵל אֲבֹתַי. עַם אֲבוֹתַי: (רש"י)

אבן עזרא וַיֵּצֵא אוֹתָם. שִׁילְכוּ כּוֹלָם עִם יוֹסֵף לְקַבְּרוּ: (אבן עזרא)

הרמב"ן קִבְּרוּ אוֹתִי אֵל אֲבוֹתַי. עַם אֲבוֹתַי לָשׁוֹן רִשׁוֹי וְלֹא פִירַשׁ אֵל הַמַּעֲרָה וְאִינְנוּ
עִם וְיִתְכֵן שִׁיחִיָּה לָשׁוֹן הַמְקַרָּא הַזֶּה קִצֵּר קִבְּרוּ אוֹתִי וְשִׁאוֹנִי אֵל אֲבוֹתַי אֵל
הַמַּעֲרָה כִּי כֵן אָמַר (לעיל מו ל) וְנִשְׁאֲתַנִּי מִמְצָרִים וְיִשְׁאוּ אוֹתוֹ בְּנִי (להלן נ יג) וְיִתְכֵן
שִׁישְׁמֵשׁ "אֵל" בְּפָנִים רַבִּים קִבְּרוּ אוֹתִי עִם אֲבוֹתַי כְּמוֹ וְאִשָּׁה אֵל אַחֻוֹתָהּ לֹא תִקַּח
(ויקרא יח יח) עִם אַחֻוֹתָהּ אֵל הַמַּעֲרָה בְּמַעֲרָה כְּמוֹ וְאֵל הָאֲרוֹן תִּתֵּן אֵת הָעֵדוּת (שְׁמוֹת כה
כא) הִנֵּה הוּא נֹחַבֵּא אֵל הַכִּלִּים (שְׁמוֹת א י כב) וְכֵן (לעיל כג יט) וְאַחֲרַי כֵּן קִבְּרוּ אֲבָרָהָם וְגוֹי
אֵל מַעֲרַת וְאָמַר רַבִּי אֲבָרָהָם כִּי טַעַם קִבְּרוּ אוֹתִי אֵל אֲבוֹתַי שִׁילְכוּ עִם יוֹסֵף וְלֹא
הָיָה יַעֲקֹב צָרִיךְ לַכֵּךְ אֲבֵל צוּה לְכוֹלָם עֵתָה שִׁיקְבְּרוּ אוֹתוֹ אֵל הַמַּעֲרָה כֹּאֲשֶׁר
הַשְּׁבִיעַ לְיוֹסֵף כִּי פַחַד אוֹלֵי לֹא יִתֵּן פְּרַעָה רְשׁוּת לְיוֹסֵף לְצִאֲתָה מִן הָאָרֶץ שֶׁלֹּא
יִתְעַכֵּב בְּאֶרְצוֹ וְהִלָּא תִרְאֶה שֶׁהוֹצֵרֶךְ יוֹסֵף לְחִלוֹת פְּנֵי בֵית פְּרַעָה שִׁיבְקִשׁוּ עֲלָיו
מִפְּרַעָה שִׁילְךְ וְהוּא עֵנָה כֹּאֲשֶׁר הַשְּׁבִיעַךְ כִּי בַעֲבוּר הַשְּׁבוּעָה יִתְרַצָּה בַּזֶּה (הַרְמַבֵּ"ן)

אור החיים וַיֵּצֵא אוֹתָם וְגוֹי. לְהִיּוֹת שְׁמֻקוּדָם קִרָּא לְבָנוּ לְיוֹסֵף וְהַשְּׁבִיעוּ לְהַתְּטַפֵּל
בְּקִבוּרָתוֹ שֶׁלֹּא יִחְשְׁבוּ שֶׁלֹּא חַיִּיב אֵלָא יוֹסֵף בְּלִבְד וְלֹא לְהֵם לְזֶה צוּה לְכוֹלָם יַחַד
כִּי כּוֹלָן יִתְעַסְקוּ בּוֹ. וְלֹא הוֹצֵרֶךְ לְהַשְּׁבִיעַם כִּי הֵם יַעֲשׂוּ כַּדְּבָרִיו כְּמוֹ שִׁפִּירְשֵׁתִי
בְּדָבָרִי יוֹסֵף שֶׁאָמַר לְיַעֲקֹב (מז ל) אֲנִכִּי אַעֲשֶׂה כַּדְּבָרֶיךָ: (אור החיים)

[ל] בְּמַעֲרָה אֲשֶׁר בַּשָּׂדֶה הַמְּכַפְּלָה אֲשֶׁר עַל-פְּנֵי-מִמְרָא בְּאֶרֶץ כְּנָעַן אֲשֶׁר קָנָה
אֲבָרָהָם אֶת-הַשָּׂדֶה מֵאֵת עִפְרוֹן הַחֲתִי לְאַחֲזֵת-קִבְּרוֹ:
הַחֲתִי:

אונקלוס בְּמַעֲרָתָא דִּי בְחַקְל כְּפִלְתָּא דִּי עַל אֲפִי מִמְרָא בְּאֶרֶץ דְּכְנָעַן דִּי זְבוּן
אֲבָרָהָם יָת חַקְלָא מִן עִפְרוֹן חֲתָאָה לְאַחֲסִנַּת קִבוּרָא: (אונקלוס)

יונתן בְּמַעֲרָתָא דִּי בְחַקְל כְּפִילְתָּא דְעַל אֲפִי מִמְרָא בְּאֶרֶץ דְּכְנָעַן דְּזְבוּן אֲבָרָהָם יָת
חַקְלָא מִן עִפְרוֹן חֲתָאָה לְאַחֲסִנַּת קִבוּרָא: (תרגום יונתן)

ספורנו אשר קנה אברהם. מפני שישבו בארץ אחרת ימים ושנים הודיעם את קנין אברהם לאחוזת קבר מאת עפרון ומאת בני חת ושכבר קברו שם הוא ושני דורות קודמים באופן שלא יוכל אדם לערער: (ספורנו)

דעת זקנים במערה. פשט קברו אותי במערה וא"ת הרבה שדות והרבה מערות היו ולא תדע באי זו לכך נאמר אשר בשדה המכפלה. וא"ת שמא ימחו בידכם ת"ל אשר קנה אברהם. וא"ת שמא לא קנאה מאדם שיהיה כח בידו למכרה ת"ל מאת עפרון החתי שהיה נשיא הארץ וא"ת ושמא לזרוע שם מכרה ולא יניחו לעשות שם בית הקברות ת"ל לאחוזת קבר וא"ת שמא אותה קנייה לא היה בה חזקה כי לא החזיקו בה ת"ל שמה קברו את אברהם. וא"ת שמא לפי שמכרה עפרון שהיה נשיא הארץ לא יכלו העם למחות בידו אמנם שלא ברצונם מכרה ושמא עתה ימחו בידינו ת"ל מאת בני חת: (דעת זקנים)

[לא] שְׁמָה קָבְרוּ אֶת-אֲבֹרָהִם וְאֶת שָׂרָה אִשְׁתּוֹ שְׁמָה קָבְרוּ אֶת-יִצְחָק וְאֶת רַבְקָה אִשְׁתּוֹ אֶת-אֲבֹתָיו וְשָׂמָה וְשָׂמָה קָבְרָתִי אֶת-לָאָה:

אונקלוס תַּמָּן קָבְרוּ יֵת אֲבֹרָהִם וְיֵת שָׂרָה אִנְתִּיהָ תַּמָּן קָבְרוּ יֵת יִצְחָק וְיֵת רַבְקָה אִנְתִּיהָ וְתַמָּן קָבְרִית יֵת לָאָה: (אונקלוס)

יונתן תַּמָּן קָבְרוּ יֵת אֲבֹרָהִם וְיֵת שָׂרָה אִנְתִּיהָ תַּמָּן קָבְרוּ יֵת יִצְחָק וְיֵת רַבְקָה אִנְתִּיהָ וְתַמָּן קָבְרִית יֵת לָאָה: (תרגום יונתן)

הרמב"ן וטעם שמה קברו את יצחק. שלא אמר קברתי בעבור היות עשו עמו בקבורת אביהם ולא ירצה עתה להזכירו ועוד שלא יצטרך עתה להאריך לאמר שמה קברנו את יצחק ושמה קברו את רבקה אשתו כי לא היה הוא בקבורת אמו והזכיר להם בצואתו המערה והנקברים בה לגדל המקום כדי שיזדרזו לקברו שם ואמר אשר קנה אברהם את השדה לאחוזת קבר להודיע כי אברהם צוה שיהיה המקום ההוא בית הקברות להם לאחוזת עולם אבל למטה (נ יג) כשאמר ויקברו אותו במערת שדה המכפלה אשר קנה אברהם לאחוזת קבר נתכוון הכתוב לרמוז כי ביעקב נשלמה כונת הצדיק כי לשלשתם קנאה ולא יקברו בה עוד איש ועל כן לא צוה יוסף שיקברו אותו במערה עם אבותיו וראיתי במכילתא לרבי שמעון בן יוחאי (בשלח יט) שאמר להם יוסף וכשאתם מעלין אותי קברו אותי בכל מקום שתמצו מקובל אני שאיני נכנס לקבורת אבותי שאין נכנס לקבר אבות אלא שלשה אבות ושלש אמהות שנאמר שמה קברו את אברהם וגוי ואומר (להלן נ ה) בקברי אשר כריתי לי בי הוא פוסק ויתכן שרמז להם באמרו ושמה קברתי את לאה שכבר החזיק הוא במערה ואמר זה כנגד עשו שלא יערער הוא ובניו בקבורתו לטעון שהמערה שלו כי הוא הבכור והוא הראוי להקבר עם אבותיו ואף על פי שהלך אל ארץ אחרת יהיו נושאים אותו משם כאשר ישאו בניו את יעקב כי ירצה להקבר עם אבותיו הקדושים וליחד אתם בקבורה ואם יקבר שם עשו לא יקבר שם יעקב כי אין לשתי משפחות בית קבורה אחד וזהו גם כן מה שאמר בקברי אשר כריתי לי שכבר כרה לו הקבר להחזיק בו וזה טעם ויעל עמו גם רכב גם פרשים (להלן נ ט) כי ידע זדון עשו ובניו וכן היה מעשה כי מצינו בספר דברי הימים ליוסף בן גוריון (הוא ספר יוסיפון) וזולתו מספרי הקדמוניות כי בא צפו בן אליפז בן עשו ועשה עמהם קטטה על זה עד שערכו מלחמה ותגבר יד יוסף ותפשו עם מבחר גדודיו והביאום למצרים ועמד שם בתפיסה כל ימי יוסף וברח

משם במותו והלך לארץ כאנפנייא ומלך על כתים ברומא ובסוף הומלך על כל ארץ איטלייא והוא אשר מלך ראשון על רומה והוא אשר בנה ההיכל הראשון והגדול מאשר נבנו ברומה וגם רבותינו (סוטה יג) הזכירו מזה הענין מקטטת עשו במערה והכתוב שאמר בכאן (להלן ניד) וישב יוסף מצרימה הוא ואחיו וכל העולים אתו לקבור את אביו אחרי קברו את אביו בא לרמוז שלא מת אחד מכלם במלחמה ולא בדרך שעמד להם זכות הנביא וזכות יוסף שעלו עמו ולא צוה יוסף כאשר צוה אביו לשאת אותו לקברו בארץ עתה כי לא יניחוהו בית פרעה כי לכבוד הוא להם ועוד שאם ילכו עמו אחיו ובית אביו יגזלו ויגנבו אנשי הארץ את כל אשר להם ואיננו דרך כבוד שיוליכוהו שם אחרים

"ויואמר יוסף אל אחיו אנכי מת" - (שם פסוק כד) כי אחיו חיים היו כי האריכו ימים יותר ממנו כאשר אתה רואה בלוי ואמר (שם פסוק כה) וישבע יוסף את בני ישראל כי בראותו שאחיו זקנים השביע כל בניהם וכל בית אביו שיצוו גם את בני בניהם לעת הגאולה כי כלם יודעים הגלות (הרמב"ן)

אור החיים שמה קברו וגו'. להיות שהמערה בעלה הראשון היה עפרון לזה אמר שמה קברו את אברהם ואת שרה הרי נתמעטו בעליה הראשונים ועמדו יורשי אברהם שהם יצחק וישמעאל. שמה קברו את יצחק וגו' נתכוין למעט חלק ישמעאל ועמדה ליורשי יצחק שהם יעקב ועשו, שמה קברתי את לאה בא למעט עשו, והעד בקברי אשר כריתי לי ודרשו ז"ל (סוטה יג.) וכו': (אור החיים)

[לב] מְקַנְהָה הַשְּׂדֵה וְהַמְעָרָה אֲשֶׁר-בָּהּ מֵאֵת בְּנֵי-חֵת:

אונקלוס זְבִינֵי חֻקְלָא וּמְעָרְתָא דִּי בְּהַ מִן בְּנֵי חֻתְאָה: (אונקלוס)

יונתן זְבִינֵי חֻקְלָא וּמְעָרְתָא דְבֵיהּ מִן בְּנֵי חֻתְאָה: (תרגום יונתן)

אור החיים מקנה השדה וגו'. אחר שרמז להם הקנאת זכות המערה לו לבדו חזר על פרט אחד שישנו בערעור על המערה והם בני חת שיכולין לערער מדינא דבר מצרא ויוציאנה מידם, והגם שכפי הדין אין דין המצר בלוקח מן הגוי, זה דוקא אם המערער ישראל והטעם כמו שאמרו בש"ס (ב"מ קח:) דא"ל אריא אברחי לך ממצרך אבל במציאות שלפנינו אין טעם זה צודק, והגויים יטענו דין המצר להוציא מיד בני יעקב, ולערך טענת מצר לא יספיק מה שקבר אברהם ושרה ויצחק ורבקה וכו', וכמו שכתב רמב"ם בפרק י"ג מהלכות שכנים שבין בנה בין חפר וקלקל הרי הוא כשליח ומנכה לו אם קלקל. לזה אמר מקנה השדה מאת בני חת באופן שאין להם דין בר מצרא, ועיין מה שכתבתי בפרשת חיי שרה, וטעם שלא סדר הכתוב פרט זה סמוך לקנייה מעפרון, כי אין קנייתו מבני חת בגדר ושיעור קנייתו מעפרון כי עפרון הוא בעלים הראשונים שקנה מידו אברהם ובני חת אינן אלא כת שיש בהם מיחוש ערעור מדין בר מצרא, לזה בא דבריהם באחרונה: (אור החיים)

[לג] וַיְכַל יַעֲקֹב לְצִוֹת אֶת-בָּנָיו וַיֹּאסֶף רְגֵלְיוֹ אֶל-הַמַּטֶּה וַיִּגְעַע וַיֹּאסֶף אֶל-עַמּוּי:

אונקלוס וְשִׁיזֵי יַעֲקֹב לְפַקְדָא זֵת בְּנוֹהֵי וְכַנְשֵׁי רְגְלוֹהֵי לְעַרְסָא וְאַתְנַגִּיד וְאַתְפְּנִישׁ:

לְעִמָּה :

(אונקלוס)

יונתן וּפְסַק יַעֲקֹב לְפַקְדָּא ית בְּנוֹי וּבְנֵי רְגֵלֵי לְגוֹ דְרַגְשָׁא וְאַתְּנַגִּיד וְאַתְּכְנִישׁ
לְעִמָּה : (תרגום)

רז"י ויאסף רגליו. הכנים רגליו: ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו, ולאמרו
רז"ל יעקב אבינו לא (ד) מת (תענית ה): (רז"י)

שפתי חכמים (ד) בגמרא מקשה והלא חנטו אותו הרופאים, וכתוב נמי בסמוך
שנשארו ממנרים וקצרוהו בארץ כנען, יש לומר לא טעם טעם מיתה, היינו שלא
היה לו לער מיתה, ועוד נאמרו בזה דברים וכו': (שפתי חכמים)

אבן עזרא ויאסף רגליו אל המטה. כי בתחלה ישב על המטה ורגליו תלויות כמנהג
ארץ אדום היום ולא כן מטות הישמעאלים: (אבן עזרא)

הרמב"ן ויגוע ויאסף. ומיתה לא נאמרה בו ואמרו רבותינו (תענית ה) יעקב אבינו
לא מת לשון רש"י ולדעת רבותינו הרי יעקב הזכיר מיתה בעצמו (לעיל מח כא) הנה
אנכי מת והיה אלהים עמכם ואולי לא ידע הוא בנפשו או שלא רצה לתת כבוד
לשמו וכן (להלן נ טו) ויראו אחי יוסף כי מת אביהם כי להם מת הוא או שלא ידעו
הם בזה כלל וענין המדרש הזה כי נפשות הצדיקים צרורות בצרור החיים וזו
תחופף עליו כל היום לובשת לבושה השני שלא יפשטנה ערומה כיעקב או
תתלבש לעתים מזומנות ויובן הענין הזה במסכת שבת (קנב) ובמסכת כתובות (קג).

ונשלם ספר בראשית בספור דברי האבות
להגיד ראשונות וחדשות בטרם תצמחנה בלבבות
וליוצר כל ראשית רוכב ערבות תהלות רבות והודאות לרבבות
ולו נתכנו עלילות וסבות מגלה עמוקות
ודעות נשגבות ומוציא לאור המחשבות
המוליך אותי בדרך צדקה בתוך נתיבות הגומל לחייבים טובות

תם ונשלם שבח לבורא עולם חסלת פרשת ויחי

(הרמב"ן)

אור החיים ויכל יעקב לצוות וגו'. הא למדת שלא על יעקב נאמר (קהלת ח') ואין
שלטון ביום המות שהיה הדבר ברצונו וברשותו עד שכלה לצוות לבניו כרצונו
ואז ויאסף רגליו וגו' והוא מאמר רז"ל (תענית ה:) יעקב אבינו לא מת, שאילו
שלט בו המות לא היתה לו שליטה עד עת יחפוץ לאסוף רגליו, וצא ולמד מה
שאמרו ז"ל בפ"י פסוק (קהלת פ"ח) ואין שלטון שאין מי שיתלה אונקלומא וכו':
(אור החיים)

דעת זקנים ויאסף רגליו אל המטה. לפי שהוציא לחוף כשרצה לברך בני יוסף
כדכתיב ויתחזק ישראל וישב על המטה וכאשר כלה לברכן הכניסן אל המטה:
(דעת זקנים)

בראשית פרק-נ

[א] וַיִּפֹּל יוֹסֵף יוֹסֵף עַל אָפִי אָבוֹהַי וּבָכָא עָלוּהִי וַיִּנְשֶׁק לָהּ: (אונקלוס)

אונקלוס וַיִּפֹּל יוֹסֵף עַל אָפִי אָבוֹהַי וּבָכָא עָלוּהִי וַיִּנְשֶׁק לָהּ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲרַבֵּעַ יוֹסֵף ית אָבוֹי בְּעָרְס דְּשַׁנְדָּפִין מְחַפְּיָא דְּהַב טַב מִקְבָּעָא אָבְנִין טָבִין וּמְחַזְקָא בְּעִיטוּנֵי דְּבוּץ תַּמָּן הוּוּ שְׂדֵינֵין חֲמָרִין רְתִיחִין וְתַמָּן מוֹקֵדִין רִישֵׁי בּוֹסְמָנִין תַּמָּן הוּוּ קִימִין גְּבָרִין מִן דְּבֵית עֶשָׂו וְגְבָרִין מִן דְּבֵית יִשְׂרָאֵל תַּמָּן הָוּה קָאִים אַרְזָא יְהוּדָה גְּבָרִיהוֹן דְּאַחוּי עֵנָא וְאַמֵּר לְאַחוּי אֲתוּן וְנִבְנִי עַל אָבוּנָן אַרְזָא רְמָא דְרִישֵׁיהָ מְטִי עַד צִית שְׁמִיָּא בָרַם עֲנַפּוּי מְטָלָן עַל כָּל דִּיִּרֵי אַרְעָא וְשָׂרְשׁוּי מְטִינָן עַד אַרְעַת תְּהוּמָא מְנִיָּה קָמוּ תְּרִיסָר שְׁבָטִין מְנִיָּה עֲתִיד לְמִיקוּם מְלָכִין וְשְׁלִיטִין וְכַהֲנֵיָּא בְּפִלּוּגְתָּהוֹן לְקַרְבָּא קוֹרְבָּנִין וּמְנִיָּה לִינְאֵי בְּמַחְלוקְתָּהוֹן לְזַמְרָא הָא בְּכֹן אֲתִרְכִין יוֹסֵף עַל אָנְפֵי אָבוּי וּבָכָא עָלוּי וַיִּנְשֶׁק לָיָהּ: (תרגום יונתן)

אור החיים וישק לו. פירוש לו נשק אבל אין נכון לעשות כן למת אחר כי המת גדוש בטומאה וטומאתו בוקעת ועולה עד לרקיע ותפגם הנפש הנושקת אלא לו ליעקב כי חי הוא אלא דורמיטא קראתו כישן ונרדם: (אור החיים)

[ב] וַיֵּצֵא יוֹסֵף אֶת-עַבְדָּיו אֶת-הַרְפָּאִים לַחֲנוּט אֶת-אָבִיו וַיַּחַנְטוּ הַרְפָּאִים אֶת-יִשְׂרָאֵל:

אונקלוס וַיִּפְקִיד יוֹסֵף ית עַבְדוֹהִי ית אַסְוֹתָא לְמַחְנַט ית אָבוּהִי וְחַנְטוּ אַסְוֹתָא ית יִשְׂרָאֵל: (אונקלוס)

יונתן וַיִּפְקֵד יוֹסֵף ית עַבְדָּיו ית אַסְוֹתָא לְבִסְמָא ית אָבוּי וּבִסִּימוּ אַסְוֹתָא ית יִשְׂרָאֵל: (תרגום יונתן)

רש"י לַחֲנוּט אֶת אָבוֹי. עֲנִין מִרְקַחַת בְּשָׂמִים הוּא: (רש"י)

אבן עזרא וַיַּחַנְטוּ. כַּדְמוּת אַבְק וַיִּתְכֵּן רַק עַל דֶּרֶךְ רְחוּקָה מֵעַט לְהִיּוֹת כְּמוֹהָ הַתְּאֵנָה חֲנוּטָה פְּגִיָּה: (אבן עזרא)

אור החיים וַיַּחַנְטוּ הַרְפָּאִים. עֲשֵׂה כֵן יוֹסֵף מִשׁוּם כְּבוֹד אָבוּי כִּי כֵן מִשְׁפֵּט הַנְּכַבְדִּים וּמְכַל שַׁכְּן גְּדוּלֵי הַמַּלְכוּת, או כְּדִי שֶׁלֹּא יִטְעוּ בּו כִּשְׁלֵא יַחַנְטוּהוּ שֶׁלֹּא מֵת או שֶׁמֵּת וְלֹא הִסְרִיחַ וַיַּעֲשׂוּהוּ אֵלּוּהַ כִּי הוּא פִּלֵּא בְּעַמִּים הַמְּזוּהָמִים וְסוּבֵב לְבִלְתֵּי יַעֲלֶהוּ לְאַרְץ קְבוּרָתוֹ, וְאִם לֹא הִיָּה טַעֲמִים הַנְּזַכְרִים הַדְּבָר פְּשוּט כִּי בִּלְא חֲנִיטָה לֹא הִיָּה מִסְרִיחַ, וְצֵא וְלִמַּד מִמַּעֲשֵׂה ר' אֶלְעָזָר בְּרִשְׁבִּי כִּי אִמּוֹר בְּשִׁי"ס (ב"מ פד):

או אפשר לומר כי לצד שישראל שעמדו על הר סיני פסקה זוהמתן (שבת קמו). ולזה צדיקי ישראל מאז והלאה לא היו מסריחין אחר מותם ואפילו עיפוש הנשאר בבטן יבש ויהיה לעפר כי זוהמת הגוף היא המסרחת אוכל שבמעים מה שאין כן קודם לכן, והגם שנאמר שגופו של יעקב לא יסריח כי לא מת אבל על כל פנים עיפוש המאכל אשר ישאר בגוף האדם כנוס כי ירבו לו הימים יתעפש ויסריח ולזה חש יוסף וצוה לחנוט:

או אפשר כי יוסף לא ידע מסוד זה וצוה לחנוט: (אור החיים)

דעת זקנים ויחנטו. המתיקו גופו לאחר שהשליכו בו הסמים המרים כדי להוציא טנף שבמעיו וכדי שלא יסרח השליכו בתוכו אחרי כן סמנים מתוקים להריח ריח טוב ודומה לו התאנה חנטה פגיה המתיקה פירותיה: (דעת זקנים)

ג וימלאו-לו ארבעים יום כי כן ימלאו ימי החנטים ויבכו אתו מצרים שבעים יום:

אונקלוס ושלמו לה ארבעין יומין ארי כן שלמו יומי חניטא ויבכו יתה מצראי שבעין יומין: (אונקלוס)

יונתן ושלמו ליה מן דאתבסס ארבעין יומין ארום פדין שלמין יומי בסימאי ויבכו יתיה מצראי שובעין יומין אמרין אליו לאליו איתון נבכי על יעקב חסידא דבזכותיה עדת כפנא מן ארעא דמצרים דהוות גזירתא למיהוי כפנא ארבעין ותרתין שנין ובזכותיה דייעקב אתמנעו ארבעין שנין מן מצרים ולא הנה כפנא אלהו תרתין שנין בלחודיהון: (תרגום יונתן)

רש"י וימלאו לו. השלימו לו ימי חניטתו עד (ה) שמלאו לו ארבעים יום: ויבכו אותו וגו'. ארבעים לחניטה ושלשים לבכיה, (ו) לפי שבאה להם צרכה לרגלו, (ז) שכלה הרעב והיו מי נילוס מתברכין: (רש"י)

שפתי חכמים (ה) ראונו לתרץ כי לא תבא לשון מלוי רק על מספר הקצוב מתחילה, כמו את מספר יומיך אמלא (שמות כ"ג כ"ז), כלומר ימים הקצובים לו, וימלאו ימיה ללדת (לעיל כ"ה כ"ד) כלומר ימים הקצובים לימי לידתה, וכן רבים במקרא, וכאן לא היה מספר קצוב מתחילה, לכך הוטרף הרב לומר השלימו לו ימי חניטתו מפני שימי החניטה הם ימים הקצובים להם, כלומר לחניטות מ' יום, וזהו אמרו עד שמלאו מ' יום ואמר השלמה במקום וימלאו, להודיע שזה המילוי הוא מענין השלמה לא מהמילוי שהוא הפוך הריקות, (הרא"ם): (ו) לאפוקי שלא תפרש וימלאו לו מ' יום ואחר כך ויבכו אותו עוד שבעים יום: (ז) דאם לא כן למה בכו, ואין לומר משום כבוד יוסף, כי הבכי אינו פועל ראוני עד שיבכה כשירלה: (שפתי חכמים)

בעל הטורים וימלאו. ב' במסורה וימלאו לו ארבעים יום. וימלאו ימיה ללדת. רמז

לסוף מ' יום הולד נוצר: (בעל הטורים)

ספורנו ויבכו אותו מצרים. לא בלבד לכבוד יוסף ובמצותו אבל מצד ישראל שהיה ראוי לשררה: (ספורנו)

[ד] ויעברו ימי בכיתו וידבר יוסף אל-בית פרעה לאמר אמ-נא מצאתי חן בעיניכם דברו-נא באזני פרעה לאמר:

אונקלוס ועברו יומי בכיתה ומליל יוסף עם בית פרעה למימר אם כען אשפחית רחמין בעיניכון מלילו כען קדם פרעה למימר: (אונקלוס)

יונתן ועברו יומי בכיתה ומליל יוסף עם רבוני בית פרעה למימר אין בבעו אשפחנא רחמין בעיניכון מלילו כדון במשמעיה דפרעה למימר: (תרגום יונתן)

אור החיים אל בית פרעה לאמר. פירוש שגם סדר דברו אליהם יאמרו אל פרעה כי הוא חילה פניהם בסדר זה ויט בזה חינו בעיני פרעה. או יאמר על דרך אומרם ז"ל (יומא ד.) מנין לאומר לחבירו דבר שהוא בבל תאמר עד שיאמר לו אמור. דכתיב וידבר ה' וגוי לאמר, כמו כן במה שלפנינו הרשם שיאמרו סדר הדיבור אשר דיבר להם בדרך זה לבית פרע ה:

אם נא מצאתי. פירוש נא לשון בקשה וזמן כי אין מציאות להראות ליוסף חיבה וחינות כי אם בעת ובעונה הזאת כי לא היה צריך להם לשום דבר:

דברו נא. פירוש עתה תכף ומיד כי היה ירא לאחר קיום השבוע ה:

באזני פרעה לאמר. טעם אומרו לאמר, נתכוון שהם יאמרו גם כן מעצמם לרצות פרעה על הדבר לעשותו: (אור החיים)

ספורנו וידבר יוסף אל בית פרעה. כי אין לבא אל שער המלך בלבוש שק: (ספורנו)

[ה] אבי השביעני לאמר הנה אנכי מת בקברי אשר כריתי לי בארץ כנען שמה תקברני ועתה אעלה-נא ואקברה את-אבי ואשובה:

אונקלוס אבא קיים עלי למימר הא אנא מאית בקברי דאתקנית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וקען אסק כען ואקבר ית אבא וא יתוב: (אונקלוס)

יונתן אבא קיים עלי למימר הא אנא מיית בקברי דחפרית לי בארעא דכנען תמן תקברנני וקדון איסק כדון ואיקבור ית אבא ואיתוב: (תרגום יונתן)

רש"י אשר כריתי לי. כפשוטו, כמו כי יכרה איש (שמות כא, לג.). ומדרשו, עוד מתישב על הלשון כמו אשר קניתי, אמר רבי עקיבא כשהלכתי לכרכי הים היו קורין למכירה כירה. ועוד מדרשו לשון כרי, דגור, (ח) שנטל יעקב כל כסף וזהב שהביא מבית לבן, ועשה אותו כרי, ואמר לעשו, טול זה בשביל חלקך במערה: (רש"י)

שפתי חכמים (ח) כרי הוא לשון לעצרי, ולגור הוא לשון ארמי: (שפתי חכמים)

אבן עזרא אשר כריתי. חפרתי כמו כי יכרה איש: (אבן עזרא)

בעל הטורים אנכי מת. ג' במסורה הכא ביעקב ואידך במשה ואידך ביוסף. אף על פי שאמרו יעקב לא מת כיון שאמר משה אנכי מת אמר אותו גם הוא ובלשון שאמר יעקב אמר גם יוסף: (בעל הטורים)

אור החיים השבעני לאמר. רז"ל דרשו (סוטה) וא"ת נתיר שבועה גם שבועתך היא בהתרה, וכפי הפשט אומרו לאמר כי לא היתה השבועה בלשון עצמו האמור בדברי יוסף להם אלא כונת השבועה, לזה אמר תיבת לאמר לומר שכונת מה שאמר בשבועה היא בשבועה וגו':

ובדרך דרש אפשר שנתכון לשלול טענת פרעה כי יאמר אליו למה לא נמלך עמו קודם השבועה ועשה דבר חוץ מהמלכת המלך, לזה אמר לו כי לא היה לו זמן להמלך כי אמירת השבועה היתה סמוך למיתת אביו, והוא אומרו השביעני לאמר הנה אנכי מת פירוש בשעה שהשביעני לא נתן לי זמן אלא אמר לי הנה אנכי וגו', וכן היה כמו שפירשתי בפסוק (מ"ז כ"ט) שים נא ידך וגו' שלא נתן לו זמן ארוך ואמת יהגה חכו של יוסף: (אור החיים)

וַיֹּאמֶר פְּרָעָה עֲלֶה וּקְבֹר אֶת-אֲבִיךָ כְּאֲשֶׁר הִשְׁבִּיעְךָ:

אונקלוס וַאֲמַר פְּרָעָה סָק וּקְבֹר יְת אָבוֹדָךְ כְּמָא דְקִיִּים עֲלָךְ: (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר פְּרָעָה סָק וּקְבֹר יְת אָבוֹדָךְ הִיכְמָא דְקִיִּים עֲלָךְ: (תרגום יונתן)

רש"י כאשר השביעך. ואם לא בשביל השבועה לא הייתי מניחך, אבל ירא לומר עבור על השבועה, שלא יאמר אם כן לעבור על שבועה שנשבעתי לך, שלא אגלה על לשון הקודש שאני מכיר עודף על שבעים לשון, (ט) ואתה אינך מכיר בו, כדאיתא במסכת סוטה (לז:): (רש"י)

שפתי חכמים (ט) (רל"ט), ויש לתמוה אם כן איך הורשה לדבר עם אחיו בלשון

הקודש, וכדפירש רש"י על פסוק כי פי המדבר אליכם (לעיל מ"ה י"ב ד"ה והנה), יש לומר שהתנה עמו שלא ידבר עם המלכיים דוקא, וכשדבר יוסף עם אחיו לא היה שום אדם אתו בבית, ולא יודע הדבר שדיבר בלשון הקודש. (נח"י), אי קשיא הא קשיא והא כל דברי המליץ היה בלשון הקודש ושם היו הרבה מלכיים, ועוד קשה מלידיה אדידיה דבפסוק כי פי המדבר כתב שהרבה ממלכיים היו יודעים אותו, ואם כן מה תועלת בשבועה שיוסף לא ידבר בו, והרבה מהמלכיים ידברו בו, וע"פ שהאריך: (שפתי חכמים)

[ז] וַיַּעַל יוֹסֵף לְקַבֵּר אֶת-אָבִיו וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ כָּל-עַבְדֵי פְרַעֲהוּ זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ-מִצְרָיִם:

אונקלוס וַיַּעֲלוּ יוֹסֵף לְמִקְבְּרֵי יְת אָבוּהִי וַיַּעֲלוּ עִמָּהוּ כָּל עַבְדֵי פְרַעֲהוּ סְבִי בֵיתָהּ וְכָל סְבִי אֶרֶץ מִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲלוּ יוֹסֵף לְמִקְבְּרֵי יְת אָבוּהִי וַיַּעֲלוּ עִמָּהִי כָּל עַבְדָּיו דְּפְרַעֲהוּ סְבִי בֵיתָהּ וְכָל סְבִי אֶרֶץ מִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

אבן עזרא וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ כָּל עַבְדֵי פְרַעֲהוּ. כָּל אַנְשֵׁי מִצְרַיִם לְבַד מִיוֹסֵף עַבְדֵי פְרַעֲהוּ יִקְרְאוּ: (אבן עזרא)

בעל הטורים וְכָל זִקְנֵי גִ' בַּמְסוּרָה וְכָל זִקְנֵי פְרַעֲהוּ. וַיָּבֵא אַהֲרֹן וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹאכֹל לֶחֶם. וְכָל זִקְנֵי הָעִיר הָיָה גָבִי עֵגְלָה עֵרוּפָה וְזֶהוּ שֶׁדְּרָשׁוּ לֹא שִׁפְכָה שְׂלֵא פִטְרָנוּהוּ בְּלִי מִזֶּן דְּהֵינּוּ וְכָל זִקְנֵי יִשְׂרָאֵל לֹאכֹל וְגוֹי וְלֹא פִטְרָנוּהוּ בְּלֹא לֹוִיָּהּ דְּהֵינּוּ וְכָל זִקְנֵי פְרַעֲהוּ שְׁלוֹו לֹארוֹנוּ שֶׁל יַעֲקֹב: (בעל הטורים)

ספורנו וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ. בְּלִתֵּי מִצְוֹתָיו: זִקְנֵי בֵיתוֹ וְכָל זִקְנֵי אֶרֶץ מִצְרַיִם. לִהְיוֹת נַחֲשָׁב לְחַכְמֵי בְעֵינֵי חַכְמֵי הַדּוֹר כְּאִמְרוֹ וְזִקְנֵי יַחֲכֵם: (ספורנו)

[ח] וְכָל בְּיַת יוֹסֵף וְאָחִיו וּבֵית אָבִיו רָק טַפָּם וְצִאָנָם וּבְקָרָם עֲזָבוּ בְּאֶרֶץ גֹּשֶׁן:

אונקלוס וְכָל בֵּית יוֹסֵף וְאָחוּהִי וּבֵית אָבוּהִי לְחוּד טַפְלָהוֹן וְעִנְהוֹן וְתוֹרִיָּהוֹן שְׂבָקוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: (אונקלוס)

יונתן וְכָל אֲנָשׁ בֵּיתָא דְיוֹסֵף וְאָחוּי וּבֵית אָבוּי לְחוּד טַפְלָהוֹן וְעִנְהוֹן וְתוֹרִיָּהוֹן שְׂבָקוּ בְּאֶרֶץ מִצְרָיִם: (תרגום יונתן)

[ט] וַיַּעַל עֲמֹו גַם-רֶכֶב גַם-פָּרָשִׁים וַיְהִי הַמַּחֲנֶה כְּבָד מְאֹד:

אונקלוס וַיַּעֲלוּ עִמָּהוּ אֶף רִתְכִין אֶף פָּרָשִׁין וְהָהוּ מִשְׁרִיתָא סְגִיָּאָה לְחֻדָּא: (אונקלוס)

יונתן וַיַּעֲלוּ עִמָּהִי אֹפִי אֶרְתְּכִין אֹפִי פָּרָשִׁין וְהָהוּ מִשְׁרִיתָא סְגִיָּאָה לְחֻדָּא: (תרגום יונתן)

ספורנו גַּם רֶכֶב גַּם פָּרָשִׁים. שֶׁהִיָּה נַחֲשָׁב לְאִישׁ חֵיל בְּעֵינֵי אַנְשֵׁי הַמַּלְחָמָה: (ספורנו)

[י] וַיָּבֵאוּ עַד-גֶּרֶן הָאֹטָד אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן וַיִּסְפְּדוּ-שָׁם מִסְפַּד גָּדוֹל וְכָבֵד מְאֹד וַיַּעֲשׂוּ לְאָבִיו אָבֶל שְׁבַעַת יָמִים:

אונקלוס וַיָּבֵאוּ עַד בֵּית אֲדָרִי דְאֹטָד דִּי בְּעֵבֶרָא דְיַרְדֵּנָא וַיִּסְפְּדוּ תַמָּן מִסְפַּד רַב וְתַקִּיף

לְחֹדָא וְעָבַד לְאַבוּהֵי אָבְלָא שְׁבָעָא יוֹמִין : (אונקלוס)

יונתן וְאֵתוּ עַד בֵּית אֵידָרֵי דְאָטָד דִּי בְעֵיבְרָא דִּיּוֹרְדָנָא וּסְפָדוּ תַמָּן מִסְפַּד רַב וּתְקִיף לְחֹדָא וְעָבַד לְאַבוּי אֹבְלָא שְׁבָעָא יוֹמִין : (תרגום יונתן)

רש"י גרן האטד. מוקף אטדין היה. ורבותינו לרשו (סוטה יג.) על סם המאורע, שראו כל מלכי כנען ונשיאי ישמעאל למלחמה, וכיון שראו כתרו של יוסף תלוי בארונו של יעקב, עמדו כלן ותלו בו כתריהם, והקיפוהו כתרים כגרן המוקף סייג של קוליס: (רש"י)

אבן עזרא ויעש לאביו אבל. אחר שקברוהו כאשר אמרו קדמונינו ז"ל: (אבן עזרא)

כלי יקר ויבואו עד גורן האטד. שהיה מוקף קוצים, ואם דרכו של כל גורן להיות מוקף קוצים למה נקרא זה גורן האטד יותר משאר הגרנות, וכי לא היה בעולם שום גורן מוקף קוצים זולת זה, ועו"ק מה שנאמר וירא יושב הארץ הכנעני את האבל בגורן האטד ויאמרו אבל כבד זה למצרים. בגורן האטד למה לי, כי משמעותו כאלו גורן האטד גרם האבל, ועוד למה הספידו המצרים וכי היו בניו או קרוביו שהספידו עליו כל כך בלב שלם, או אם היו צדיקים כל כך שהיה חם לבם בקרבם וצר להם פטירת הצדיק, ועוד לשון כבד אינו מתישב על האבל.

ונראה מכאן ראייה, למה שאמרו רז"ל (תוספתא סוטה יג.) שבזכות יעקב פסק הרעב וכאשר מת יעקב חזר הרעב למקומו, ועל כן עשו המצריים אבל כבד בעבור כי כבד הרעב כבראשונה, כי הרגישו המצרים דבר זה שיחזור הרעב לקדמותו ע"י נס זה שקרה להם בדרך כי פתאום נזדמן להם גורן אחד שהיה מוקף קוצים מכל צד עד שלא היה נשאר פתח או דרך לבא אל הגורן. ומזה הבינו שזכות הצדיק גרם להם בחייו שהיה להם דרך לילך אל הגורן ולאכול מגרנו ומיקבו, ובמותו יעכבו עליו הרשעים שנמשלו לקוצים שלא יהיה להם עוד דרך אל הגורן כאשר היה להם לפנים כי סר צלם מעליהם, ובפרשת שמות בפסוק ויקצו מפני בני ישראל (ב.א.) יתבאר בע"ה שהמצריים נמשלו לקוצים בערך כרם ה' צבאות בית ישראל, ע"כ נרמז להם שבעבור רשעת המצריים יחזור הרעב לקדמותו.

ועל דרך שאמרו, רז"ל (בי"ק ס.) אין הפורענות בא לעולם כ"א בעבור הרשעים, ואינו מתחיל כ"א בצדיקים שנאמר (שמות כב.ה) כי תצא אש ומצאה קוצים אלו הרשעים ונאכל גדיש שכבר נאכל, הנך רואה שקוצים וגדיש שהזכיר כאן היינו גורן האטד, כי הגורן היינו גדיש והקוצים האטד, וקרא לצדיק גדיש לפי שכולם אוכלים בזכותו כמ"ש (תענית י.) כל העולם ניזון בשביל חנינא בני כו' וכמ"ש (ויקרא כ.א-ב) לנפש לא יטמא כי אם לשארו. היינו לצדיק שהכל כקרוביו ונקרא שארו בעבור הקורבה ובעבור שהוא מפרנסו, כי שאר היינו מזון, ז"ש ואינו מתחיל כי אם בצדיקים, ר"ל זה התחלת הפורענות שהקב"ה לוקח מן הדור החוטא, את הצדיק שהיה זן ומפרנס את הדור בזכותו, ועיקר הפורענות בא בעבור מציאת הרשעים שנמשלו לקוצים, והם גורמים שכבר נאכל גדיש כי אין להם עוד פה לאכול, והקוצים מעכבים את הדרך אל הגדיש.

וכשראו המצריים, שנעשה להם נס זה פתאום שהקרה ה' לפניהם גורן אחד מוקף קוצים מכל צד שלא כדרך העולם, מיד הרגישו שגדר ה' בעדם לבלתי תת

להם מבוא אל הגורן עוד, על כן הספידו המצרים אבל כבד רצה לומר על כובד הרעב. ובזה מיושב למה הספידו דוקא בגורן האטד ולא קודם לכן, וכאשר ראה הכנעני אבל זה בגורן האטד והיה קשה לו למה לא עשו אבל זה קודם בואם למקום זה אלא ודאי שאבל כבד זה למצרים הוא, כי כבדות הרעב יחזור למקומו ע"כ הוא דוקא למצרים ולא לבני יעקב וזה רמז נכון ויקר.

ובזה נראה לי לישב מה שנאמר ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מה ראו, ועוד קשה למה לא בקשו מאביהם שיצוה לו באמת כן, ועו"ק מ"ש יוסף אנכי אכלכל אתכם, מי בקש זאת מידו הלא לא בקשו כי אם שלא ירע להם. אלא ודאי שיוסף לא היה חשוד בעיניהם שיעשה עמהם רעה ממש, אך שכאשר ראו כי מת יעקב ובמותו חזר הרעב לקדמותו היו יראים שאם יוסף לא יעשה להם רעה מ"מ יש לחוש שמא גם טובה לא יעשה להם ולא יכלכלם בשני הרעב, והשב ישיב לנו את הרעה אשר גמלנו אותו, לא בקום ועשה כי אם בשב ואל תעשה, ע"כ הוצרך יוסף לומר להם ועתה אל תיראו אנכי אכלכל אתכם ואת טפכם, אתכם בעבור טפכם, כי הטף למה באים אל העונש והלא לא חטאו כלום. (כלי יקר)

[יא] וַיֵּרָא יוֹשֵׁב הָאָרֶץ הַכְּנַעֲנִי אֶת-הָאֵבֶל בְּגֵרָן הָאֵטָד וַיֹּאמְרוּ אֵבֶל-כָּבֵד זֶה לַמִּצְרָיִם עַל-כֵּן קָרָא שְׁמֹה אֵבֶל מִצְרָיִם אֲשֶׁר בָּעֵבֶר הֵי־רֵדּוּ:

אונקלוס וחזא יתב ארעא כנענא ית אבלא בבית אדרי דאטד ואמרו אביל תקיף דין למצראי על כן קרא שמה אביל מצרים די בעברא דירדנא: (אונקלוס)

יונתן וחמא יתבי ארעא כנענאי אובלא בבית אדרי דאטד ושריין קטורי תרצהון בגין איקר דיעקב והו מחוין בידיהון ואמרין אביל תקיף דין למצרים בגין כן קרא שמה דאתר אביל מצרים די בעיברא דירדנא: (תרגום יונתן)

[יב] וַיַּעֲשׂוּ בָנָיו לְוָלוֹת לְאִשְׁרָתָם כַּאֲשֶׁר צִוָּה:

אונקלוס ויעבדו בנהי ליה כן כמא די פקדנון: (אונקלוס)

יונתן ויעבדו בנוי ליה היכדין כמא דפקדינון: (תרגום יונתן)

רש"י כאשר לוס. מהו אשר לוס: (רש"י)

אבן עזרא ויעשו בניו. פירוש והנה עשו בניו כאשר צום. שנשאוהו וקברוהו במקום שצוה: (אבן עזרא)

בעל הטורים צום. ג' במסורה ויעשו בניו לו כן כאשר צום. ואידך הוקם את דברי יונדב אשר צום. פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום. לאמר מה זה בע"א מדבר ופסלי ונסכי צום אף יונדב צוה לבניו שלא יעבדו ע"א וכן יעקב כשבקש לגלות את הקץ לבניו ונעלם ממנו אמר שמא יש בכם עובדי ע"ז אמרו לו שמע ישראל: (בעל הטורים)

[יג] וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנֵי אֶרֶץ כְּנָעַן וַיִּקְבְּרוּ אֹתוֹ בְּמַעְרַת שַׁדָּה הַמְּכַפְלָה אֲשֶׁר קָנָה אַבְרָהָם אֶת-הַשְּׂדֵה לְאַחֲזַת-קֶבֶר מֵאֵת עֶפְרָן הַחֲתִי עַל-פְּנֵי מִמְרָא:

אונקלוס וַנְטָלוּ יְתִיה בְּנוֹהֵי לְאַרְעָא דְכְנַעַן וַיִּקְבְּרוּ יְתִיה בְּמַעְרַת חֶקֶל כְּפִילְתָא דִּי זָבֹן אַבְרָהָם יְת חֶקֶלָא לְאַחְסַנְת קְבוּרָא מִן עֶפְרָן חֲתָאָה עַל אֲפִי מִמְרָא: (אונקלוס)

יונתן וַנְטָלוּ יְתִיה בְּנוֹי לְאַרְעָא דְכְנַעַן וּשְׂמִיעַ פְּתִגְמָא לַעֲשׂוֹ רִשְׁיָעָא וַנְטָל מִן טוּרָא דְגַבְלָא בְּלִגְיוֹנִין סְגִיָאִין וְאַתָּא לְחֶבְרוֹן וְלֹא הָיָה שְׂבִיק לְיוֹסֵף לְמִיקְבֹּר יְת אָבוּי בְּמַעְרַת כְּפִילְתָא מִן יָד אָזֶל נִפְתְּלִי וְרֵהֵט וַנְחַת לְמַצְרַיִם וְאַתָּא בְּהֵוָה יוֹמָא וְאַיְתִי אוֹנִיתָא דְכְּתַב עֲשׂוֹ לְיַעֲקֹב אַחֻי עַל פְּלָגוֹת מַעְרַת כְּפִילְתָא וּמִן יָד רְמַז לְחַוְשִׁים בְּרִדָּן וַנְטָל סִיפָא וְקִטְעֵ רִישִׁיה דְעֲשׂוֹ רִשְׁיָעָא וְהָיָה רִישִׁיה דְעֲשׂוֹ מְתַגְלָגֶל עַד דְעַל לְגוֹ מַעְרַתָא וְאַתְנַח בְּגוֹ עֵיטְפִיה דִּי צַחֲקֵ אָבוּי וְגוֹפִיה קְבֹרוֹ בְּנוֹ דְעֲשׂוֹ בְּחֶקֶל כְּפִילְתָא וּבִתְרֵן כֹּן קְבֹרוֹ יְתִיה בְּנוֹי לְיַעֲקֹב בְּמַעְרַת חֶקֶל כְּפִילְתָא דִּי זָבֹן אַבְרָהָם יְת חֶקֶלָא לְאַחְסַנְת קְבוּרָא מִן עֶפְרָן חֲתָאָה עַל אֲנְפִי מִמְרָא: (תרגום יונתן)

רש"י וַיִּשְׂאוּ אֹתוֹ בְּנֵי אֶרֶץ כְּנָעַן, וְלֹא בְּנֵי כְּנָעַן, אֲלֵּיּוֹן מִטְתִּי לֹא אִישׁ מִכְּרִי וְלֹא אֶחָד מִבְּנֵיכֶם שֶׁהֵם מִזְנוֹת כְּנַעַן, אֲלֵּיּוֹן אֲתָם, וְקִבְּעוּ לָהֶם מְקוֹם, ג' לְמִזְרְחָה, וְכֵן לְאַרְבַּע רֹחוֹת, וְכַסְדָּרָן לְמַסַּע מַחֲנֵה שֶׁל דְּגָלִים נִקְבְּעוּ כֹּאן. לֹא לֹא יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא עֵתִיד לְשַׂאת אֶת הָאֲרוֹן. וַיִּוָּסֵף לֹא יִשְׂרָאֵל, שֶׁהוּא מֶלֶךְ. מִנְשָׂה וְאַפְרַיִם יֵהוּוּ תַּחְתֵּיהֶם, וְזֶהוּ אִישׁ עַל דְּגָלוֹ בְּאֲרוֹתָהּ, בְּאֲרוֹת שְׂמֵר לָהֶם אֲבֵיהֶם לְיִשְׂרָאֵל מִטְתוֹ: (רש"י)

[יד] וַיָּשֶׁב יוֹסֵף מִצְרַיִמָּה הוּא וְאָחִיו וְכָל-הָעֲלִיִּים אֹתוֹ לְקַבֵּר אֶת-אָבִיו אַחֲרָיִקְבֹרוֹ

אונקלוס וַתֵּב יוֹסֵף לְמַצְרַיִם הוּא וְאַחֻוֹהֵי וְכָל דְסָלִיקוּ עִמָּה לְמִקְבֹּר יְת אָבוּהֵי בְּתֵר דְקֶבֶר אָבוּהֵי: (אונקלוס)

יונתן וַתֵּב יוֹסֵף לְמַצְרַיִם הוּא וְאַחֻוֹהֵי וְכָל דְסָלִיקוּ עִמָּה לְמִקְבֹּר יְת אָבוּי בְּתֵר דְקֶבֶר אָבוּי: (תרגום יונתן)

רש"י הוּא וְאָחִיו וְכָל הָעֲלִיִּים אֹתוֹ. בְּחִזְרַתְךָ כֹּאן הַקְדִּים אֲחִיו לְמַכְרִים הָעֲלִיִּים אֹתוֹ, וּבְהִלְכַתְךָ הַקְדִּים מַכְרִים לְאָחִיו, שֶׁנֶּאֱמַר וַיַּעֲלוּ אֹתוֹ כָּל עַבְדֵי פְרַעֲהוֹ וְגוֹ' וְאַחֲרַיִם כָּךְ כָּל בֵּית יוֹסֵף וְאָחִיו, אֲלֵּיּוֹן לְפִי שֶׁרָאוּ כְּבוֹד שְׂעָן מַלְכֵי כְּנַעַן, שֶׁתָּלוּ כְּתִירֵיהֶם בְּאֲרוֹנוֹ שֶׁל יַעֲקֹב, נִהְיָו זֶהם כְּבוֹד: (רש"י)

אור החיים וְכָל הָעֲלִיִּים וְגוֹ' אַחֲרַיִם קְבֹרוֹ וְגוֹ'. אֲוֹמְרוֹ כָּל הָעֲלִיִּים לֹמֵר שֶׁלֹּא נַעֲדָר מֵהֶם אִישׁ מִכָּל הַמַּחֲנֵה הַכְּבֹד גַּם רַכֵּב גַּם פְּרָשִׁים, וְנִתְּן הַטַּעַם כִּי כֹּלֵם הִלְכוּ לְדַבֵּר מִצְוֵה לְקַבֵּר אֶת אָבוּי וְלֹא חָזַר אֶחָד מֵהֶם עַד שֶׁקְבֹר יוֹסֵף אֶת אָבוּי, וְהוּא אֲוֹמְרוֹ וַיָּשֶׁב וְגוֹ' וְכָל הָעֲלִיִּים וְגוֹ' כֹּלֵם שָׁבוּ, וְהַטַּעַם אַחֲרַיִם קְבֹרוֹ שְׂכֹלֵם הִיתָה הִלְכַתְּם לְדַבֵּר מִצְוֵה וְשִׁלּוּחֵי מִצְוֵה אֵינָן נִיזְוָקִים לֹא בְּהִלְכַתְּם וְלֹא בְּחִזְרַתְּם (פִּסְחִים ח:):

או ירצה על זה הדרך וישב יוסף וגו' וכל העולים ותדע באיזה עולים אני מרבה הכל שלא נעדר מהם איש אותם שהיתה כוונת עלייתם לקבור את אביו ובמה יהיו ניכרים אלו מאלו, לזה גמר אומר אחרי קברו את אביו אלו שנתעכבו עד אחרי קברו וגו' מחשבתם ניכרת מתוך מעשיהם כי לשם מצוה באו ואותם לא מת עד אחד, אבל העולים לסיבה אחרת אינם בכלל הדבר: (אור החיים)

דעת זקנים הוא ואחיו וכל העולים אתו. וכאשר עלו ממצרים תמצא שהמצרים קדמו. ונראה כי לאחר שראו המצרים שחלקו כבוד כל המלכים לארוננו של יעקב חלקו כל המצרים כבוד לבניו והוליכום לפניהם: (דעת זקנים)

[טו] ויראו אחי-יוסף כי-מת אביהם ויאמרו לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו את כל-הרעה אשר גמלנו אתו:

אונקלוס ויחזו אחי יוסף ארי מית אבוהון ואמרו דלמא יטר לנא דבבו יוסף ואתבא יתיב לנא ית פל בישתא די גמלנא יתה: (אונקלוס)

יונתן ויחמו אחי יוסף ארום מיית אבוהון ולא הנה מסתחר עמהון פחדא למיכול לפחדא ואמרו מה דילמא יטר לנא סנא יוסף ואתבא יתיב לנא ית פל בישא דגמלנא יתיה: (תרגום יונתן)

רש"י ויראו אחי יוסף כי מת אביהם. מהו ויראו, הכירו במיתתו אל כל יוסף, שהיו הגילים לסעוד על שולחנו של יוסף, והיה מקרבן בשביל כבוד אביו, ומשמת יעקב לא (ו) קרבן: לו ישטמנו. שמא ישטמנו. לו מתחלק לענינים הרבה, יש לו משמש בלשון בקשה ולשון הלואי, כגון לו יהיה כדברך, לו שמענו, ולו הואלנו, לו מתנו. ויש לו משמש בלשון אס ואולי, כגון לו חכמו, לו הקשבת למרותי, ולו אנכי שוקל על כפי. ויש לו משמש בלשון שמא, לו ישטמנו, ואין לו עוד דומה במקרא, (כ) והוא לשון אולי, כמו אולי לא תלך האשה אחרי, לשון שמא הוא. ויש אולי לשון בקשה, (ג) כגון אולי ירא ה' בעניי, אולי יסוב ה' אותי, הרי הוא כמו לו יהי כדברך. ויש אולי לשון אס, אולי יש חמשים לדיקים: (רש"י)

שפת חכמים (ז) בב"ר (פ' ק' ה') א"ר תנחומא הוא לא נתכוין אלא לשם שמים, אמר לשעבר אבא מוסיב לי למעלה מיהודה שהוא מלך ולמעלה מראובן שהוא בכור, עכשיו אינו בדין שאשכח למעלה מהם וכו' עד כאן, ולמטה גם כן לא היה רואה ליכב מפני כבוד המלכות: (כ) אף על פי שאין לו דומה במקרא, מכל מקום מצינו למימר דלו לשון שמא, דהואיל ומצינו דלו הוא לשון אולי כמו שהביא רש"י פסוקים על זה, ואולי מצינו נמי שהוא לשון שמא, אס כן לו נמי לשון שמא, דהא לו ואולי הכל לשון אחד: (ג) ראה לומר מזה נמי מוכח דלו ואולי הכל אחד הוא, דהא לו בכמה מקומות לשון בקשה, ויש אולי נמי לשון בקשה ואס כן מצינו למימר שלו נמי לשון שמא, כמו אולי, ויש אולי לשון אס, כמו שהביא רש"י לעיל, אס כן

אבן עזרא **לו ישמטנו**. שמא יטור לנו איבה. כמו וישטום עשו. ויש לו במקרא על דרכים רבים: (אבן עזרא)

בעל הטורים **לו ישמטנו יוסף**. כשחזרו מלקבור את אביהם עבר יוסף על הבור שהשליכוהו בו וברך ואמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין הוא זוכר מה שעשינו לו. י"מ לו ישמטנו יוסף הלואי ישמטנו יוסף בלבו ולא יעשה לנו מעשה ואם חפץ לעשות ישיב לנו כל הרעה שגמלנוהו כי מה עשינו לו גרמנו שנעשה מלך מחמת שמכרנוהו ונתגלגל הדבר שנעשה מלך במצרים כן יעשה לנו: (בעל הטורים)

אור החיים **לו ישמטנו וגו'**. פירוש דלמא אלא שאין חבר לה בכל התורה וצריך לדעת למה ידבר הכתוב לשון זה שמשמעותו הרגיל הוא הפך הכוונה, והגם שאין מקום לטעות להבין בו זולת דלמא, אף על פי כן היה לו לומר לשון צודק פן או אולי. ונראה כי הכתוב דברי עצמו קאמר לו, והכוונה בזה שהם יראו על דבר שהלואי שיהיה כן שיהיה משיב להם והוא אומרו **ישיב לנו את כל הרעה** והיו מצטערים השבטים כשיעור שנצטער יוסף מצדם ובזה לא היו מתחייבים לבסוף מהגלויות ומהצרות בעד חטא זה כאומרם ז"ל (שבת י): גלות מצרים וגם בגלות האחרון, וצא ולמד מה היה לעשרה עמודי עולם: (אור החיים)

ויצו אל יוסף לאמר אביו צוה לפני מותו לאמר:

אונקלוס ופקידו לות יוסף למימר אביו: פקד קדם מותה למימר: (אונקלוס)

יונתן ופקידו ית בלהה למימר ליוסף אביו: פקיד קדם מותיה למימר לך: (תרגום יונתן)

רש"י **ויצו אל יוסף**. כמו ויאום אל בני ישראל, כוה למשה ולאהרן להיות שלוחים אל בני ישראל, אף זה, ויצו אל שלוחם, להיות שליח אל יוסף לומר לו כן. ואת מי צוה, את בני בלהה, (מ) שהיו רגילין אכלו, שנאמר והוא נער את בני בלהה: **אביך כוה**. שינו בדבר מפני השלום, כי לא כוה יעקב כן, שלא נחשד יוסף בעינו (רש"י) (יבמות סה:)

שפתי חכמים (מ) **לצוין לומר שהיה אחר שאינו מן האחים דאז צודאי לא יאמין בדבר, כי היה יודע יוסף שלא יחשוד אותו אביו על זה.** (ג"א), **לצוין סברא שהיו מגלים סוד זה וחרפתם לנכרי שמכרו אחיהם, ויותר היה ראוי להם לדבר עמו בעלמם:** (שפתי חכמים)

אור החיים **ויצו אל יוסף וגו'**. צריך לדעת טעם אומרו **לאמר**, ואם הכוונה לאמר ליוסף, היה לו לומר לאמר אל יוסף. ואולי שנתכוונו שלא יאמר לו האומר כי האחים שלחוהו על הדבר אלא יאמר שהוא שמע מאביו מצוה. להאחים לומר

אליו הדברים האמורים. וזה הוא אומרו פעם ב' **לאמר** והבן: (אור החיים)

ספורנו ויצו אל יוסף. צו לעבדי יעקב או זולתם על אודות יוסף כמו ויצום אל בני ישראל: **לאמר אביך צוה**. צוה שיאמרו ליוסף אביך צוה לנו שנאמר אליך מאלינו לא מצדו שאינו חושד אותך כלל אבל שאם ייראו אחיך נאמר אליך אלה הדברים: **לפני מותו**. באותו הפרק צוה ולא היה לנו פנאי לדבר אליך. אז (ספורנו)

דעת זקנים ויצו אל יוסף. ובחיי אביהם למה לא צו אלא אמרו מה לנו לעורר השנאה שהרי כבר שכחה והלכה לה כיון שחזרו מלקבור אביהם ועבר יוסף על הבור שהשליכוהו אחיו אמר ברוך שעשה לי נס במקום הזה אמרו עדיין יש שנאה טמונה בלבו מיד ויצו אל יוסף: (דעת זקנים)

[יז] כה-תאמרו ליוסף אָנָּא שָׂא נָא פִּנְשַׁע אַחִיךָ וְחִטָּאתְכֶם כִּי-רָעָה גְּמִלוֹךְ וְעַתָּה שָׂא נָא לְפִשַׁע עַבְדִּי אֱלֹהֵי אָבִיךָ וַיִּבְרַךְ יוֹסֵף בְּדַבְרָם אֵלָיו:

אונקלוס פִּדִין תִּימְרוּן לְיוֹסֵף בְּבַעוּ שְׂבוּק כְּעוֹן לְחוּבָא אַחִיךָ וְלַחֲטָאֵהוּן אֲרִי בִישְׁתָּא גְּמִלוֹךְ וְכַעַן שְׂבוּק כְּעוֹן לְחוּבָא עַבְדִּי אֱלֹהָא דְאַבוּךָ וּבְכָא יוֹסֵף בְּמַלְלוּתְהוֹן עִמָּה: (אונקלוס)

יונתן פִּדְנָא תִימְרוּן לְיוֹסֵף בְּמָטוּ שְׂבוּק כְּדוֹן לְחוּבֵי אַחִיךָ וְלַחֲטָאֵיהוֹן אָרוּם בִּישְׁתָּא גְּמִלוּ יְתָךְ וְכְדוֹן שְׂבוּק בְּבַעוּ לְחוּבֵי עַבְדִּי אֱלֹהָא דְאַבוּךָ וּבְכָא יוֹסֵף בְּמַלְלוּתְהוֹן עִמָּיה: (תרגום יונתן)

כס"י שָׂא נָא לְפִשַׁע עַבְדִּי אֱלֹהֵי אָבִיךָ. אִם אֲחִיךָ מֵת אֲלוֹהֵיו קִיִּים, וְהֵם עַבְדָּיו: (כס"י)

אבן עזרא אָנָּא. לשון פיוס: **אבן עזרא**

ספורנו ויבך יוסף. בהזכירם את אביו ואת חבתו שלא חשדו: (ספורנו)

כלי יקר שָׂא נָא פִּשַׁע אַחִיךָ וְחִטָּאתְכֶם כִּי רָעָה גְּמִלוֹךְ. היה לו לומר שא נא פשע וחטאת אחיך, ולמה הכניס אחיך בין הדבקים, ומה נתינת טעם הוא שאמר כי רעה גמלוך ונראה שהיה כאן פשע וחטאת, הפשע הוא שרצו להרגו בידיים והוא אינו חייב מיתה בידי אדם אפילו לפי דבריהם שחשבוהו למוציא דבה, החטאת הוא מה שמכרוהו לעבד, ויש להם קצת התנצלות על זה לומר לפי שהביא דבתם לומר שקוראין לבני השפחות עבדים, על כן גמלו לו כמותו למוכרו לעבד, ע"כ נאמר שא נא לפשע אחיך לפי שעל הפשע אין להם שום התנצלות, על כן הם מבקשים מחילה ורחמים, אבל וחטאתם דין הוא שתמחול כי רעה גמלוך, ר"ל שיש להם קצת התנצלות שגמלו לך אותה הרעה דהיינו הדבה רעה, ובזה מיושב למה הקדים הפשע לחטאת, כי אין זה דרך המבקשים לבקש תחלה על הדבר הגדול ואח"כ על הקטן איפכא מבעי ליה, ולהנחתינו הוא מיושב.

סליק ספר בראשית - בעזר העושה כל בימים ששת. (כלי יקר)

[יח] וַיִּלְכוּ גַם-אֲחֵיו וַיִּפְּלוּ לְפָנָיו וַיֹּאמְרוּ הֲנַנּוּ לָךְ לְעַבְדִּים:

אונקלוס וַאֲזָלוּ אַף אַחוּהִי וַנִּפְּלוּ קְדָמוּהִי וַאֲמָרוּ הָא אַנְחָנָא לָךְ לְעַבְדִּין : (אונקלוס)

יונתן וַאֲזָלוּ אוֹף אַחוּי וַאֲתַרְכִּינוּ קְדָמוּי וַאֲמָרוּ הָא אָנוּ לָךְ לְעַבְדִּין : (תרגום יונתן)

רש"י וילכו גם אחיו. מוסף על השליחות: (רש"י)

[יט] וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יוֹסֵף אֶל-תִּירְאוּ כִּי הִתַּחַת אֱלֹהִים אָנִי:

אונקלוס וַאֲמַר לְהוֹן יוֹסֵף לֹא תִדְחִלוּן אַרְי דְחָלָא דַּיָּי אָנָא : (אונקלוס)

יונתן וַאֲמַר לְהוֹס יוֹסֵף לֹא תִידְחִלוּן אַרוֹס לֹא נִיגְמוֹל לְכוֹן בִּישְׁתָּא אֶלְהוֹן טַבְתָּא אַרוֹס דְחִיל וּמְתַבֵּר מִן קְדָם יָי אָנָא : (תרגום יונתן)

רש"י כי התחת אלהים אני. שמא במקומו אני, בתמיהה, אם הייתי רוצה להרע לכם כלום אני יכול, והלא אתם כולכם השצתם עלי רעה והקצ"ה חשבה לטובה, והיאך אני לצדי יכול להרע לכם: (רש"י)

אבן עזרא ויאמר הגאון כי התחת אלהים אני. כאילו אני במקום אלהים שנפלתם לפני ותאמרו אנחנו עבדיך: (אבן עזרא)

בעל הטורים התחת אלהים אני. בלשון שהשיב יעקב לרחל כשבקשה ממנו שיבקש עליה רחמים וגער בה בו בלשון השיב לאחיו על כן הוא ג' במסורה השלישי התחת זאת לא יומת שמעי. (ע"ש) שבאותו לשון שאמר לאחיו נפרע משמעי שאחיו למדו ממנו לדבר בלשונו: (בעל הטורים)

אור החיים כי התחת אלהים וגו' פירוש אם אתם חייבים עונש על הדבר אלהים שופט ולא אקום ולא אטור. וטעם שלא מחל להם, אפשר לצד שבני נח אין הדבר תלוי במחילתם כי יחטא אדם לחבירו כמו שתאמר גזלו ומחל הנגזל אינו פטור הגזלן ממיתה, או אפילו ישראל אם גנב ישראל ומכרו אין ביד הנגנב לפוטרו לגנב ממות. ואמר עוד להם כי יש לדון להם משפט זכות: (אור החיים)

ספורנו התחת אלהי אני. האמנם אני דיין תחתיו שאדון אחר גזרותיו ואעניש מי שהיה שליח מאתו לעשותם כמו בית דין המבטל דברי ב"ד חבירו. כי אמנם הייתם שלוחיו בזה בלי ספק כענין לא אתם שלחתם אותי הנה כי האלהים: (ספורנו)

דעת זקנים כי התחת אלהים אני. כי נשבר לבי וירא אלהים אני התחת כמו אל תחת: (דעת זקנים)

[כ] ואתם חשבתם עלי רעה אלהים חשבה לטובה למען עשה כיום הנה

להקת

עם-רב:

אונקלוס ואתון חשבתון עלי בישא מן קדם יי אתחשבת לטבא בדיל למעבד פיומא קדין לקימא עם סגי: (אונקלוס)

יונתן ואתון חשבתון עלי מחשבין בישין דמא דלא הוינא מסתחר עמכון למיכל מן בגלל דנטיר לכון בבו הוא ומימרא דיי חשבא עלי לטבתא דאפא הנה מותיב לי ברישא ומן קדם יקריה הוינא מקבל וכדון לית אנא מקבל בגין דאיזפי למתעבדא לו שיזבתא פיומא קדין לקימא עם סגי מדבית יעקב: (תרגום יונתן)

אבן עזרא למען עשה. שם הפועל: (אבן עזרא)

אור החיים ואתם חשבתם וגו' אלהים חשבה לטובה. והרי זה דומה למתכוון להשקות חברו כוס מות והשקהו כוס יין שאינו מתחייב כלום והרי הם פטורים וזכאים גם בדיני שמים:

חסלת פרשת ויחי:

סליק ספר בראשית (אור החיים)

ספורנו ואתם חשבתם עלי רעה. הנה פעולתכם היתה כשגגה שחשבתם אותי לרודף ואם היה זה האמת היה פעולתכם בדין: אלהים חשבה לטובה. המציא בכם זאת השגגה לתכלית טוב: (ספורנו)

כא ועתה אל-תיראו אנכי אכלל אתכם ואת-טפכם וינחם אותם וידבר על-לבם:

אונקלוס וכען לא תידחלון אנא איון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון: (אונקלוס)

יונתן וכדון לא תידחלון אנא איון יתכון וית טפלכון ונחם יתהון ומליל תנחומין על לבהון: (תרגום יונתן)

רש"י וידבר על לבם. דברים המתקבלים על הלב, עד שלא ירדתם לכאן, היו מרננים עלי שאני עבד, ועל ידיכם נודע שאני בן חורין, ואני הורג אתכם מה הבריות אומרות, כת של בחורים ראה, ונשתבח בהם, ואמר אחי הם ולבסוף הרג אותם, יש לך אח שהורג את אחיו. דבר אחר, עשרה נרות לא יכלו לכבות (נ) נר אחד (רש"י):

שפת חכמים (נ) (ג"ח), כי י"ב שבטים כנגד י"ב כוכבים המאירים את כל העולם, ולכן א"ל עשרה נרות, רוצה לפרש אף שהיו חושבים להרוג אותו היה ניצל מידם, וכל זה מפני שהיה כל אחד מן השבטים דומה למזל בריקיע אשר אי אפשר ליאבד,

כל שכן שהוא יחיד שלא יוכל לאחדם וכו', אבל אין לומר דאין אחד יכול להרוג עשרה, לזה אין ראייה דיוסף היה מלך והיה יכול לכוות על אלף אנשים להרוג אותם: חסלת פרשת ויחי (ספתי חכמים)

דעת זקנים וידבר על לבם. פרש"י שנשא ק"ו מעצמו עשרה נרות לא יכלו לכבות נר אחד. פי' עשן עשרה נרות שדרכו של עשן לכבות את הנר: (דעת זקנים)

[כב] וישב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים:

אונקלוס ויתב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים: (אונקלוס)

יונתן ויתב יוסף במצרים הוא ובית אביו ויחי יוסף מאה ועשר שנים: (תרגום יונתן)

[כג] וירא יוסף לאפרים בני שלשים גם בני מכיר בן-מנשה ילדיו על-ברכי יוסף:

אונקלוס ויחזא יוסף לאפרים בני תליתאין אף בני מכיר בר מנשה אתילדיו ורבי יוסף: (אונקלוס)

יונתן ויחזא יוסף לאפרים בני דרין תליתאין אף בני מכיר בר מנשה פד אתילדיו גזירינון יוסף: (תרגום יונתן)

רש"י על ברכי יוסף. כתרגומו. גלן בין ברכיו:

חסלת פרשת ויחי: (רש"י)

אבן עזרא בני שלשים. בעבור היות מלת בני סמוכה הנה יהיו הבנים רבעים: ילדו. גדלו: (אבן עזרא)

[כד] ויאמר יוסף אל-אחיו אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם והעלה אתכם מן-הארץ הזאת אל-הארץ אשר נשבע לאברהם ליצחק וליעקב:

אונקלוס ואמר יוסף לאחיו אנא מאית ויי מדפר דכיר יתכון ויסק יתכון מן ארעא הדא לארעא די קיים לאברהם ליצחק וליעקב: (אונקלוס)

יונתן ואמר יוסף לאחיו הא אנא מית ויי מידפר ידפר יתכון ויסק יתכון מן ארעא הדא לארעא דקיים לאברהם ליצחק וליעקב: (תרגום יונתן)

בעל הטורים אנכי מת ואלהים פקד יפקד אתכם. פירוש אנכי ב"ו היום כאן ומחר

בקבר אבל הקב"ה מלך חי וקים הוא יפקד אתכם. ורמז שני פעמים פ"א פירוש כשם שמלכתי פי שנים כך יבוא לכם גואל בן שמונים שנה. א"י יפקוד לשון חסרון כמו ולא נפקד ממנו איש רמז מנין פקוד חסר מת' ק"ץ שנה וישאר רד"ו: (בעל הטורים)

[כה] וַיִּשְׁבַּע יוֹסֵף אֶת-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר פְּקֹד יִפְקֹד אֱלֹהִים אֶתְכֶם וְהֶעֱלִיתֶם אֶת-עַצְמֹתַי

אונקלוס ואומי יוסף ית בני ישראל למימר מדבר דכיר יי יתכוון ותסקון ית גרמי מכא: (אונקלוס)

יונתן ואומי יוסף ית בני ישראל למימר לבניהון הא אתון משתעבדין במצרים ולא תזידון למיסוק במצרים עד זמן דזיתון תגין פרוקין וזימרון לכוון מדבר דכיר יי יתכוון ובעידן דאתון סלקין תסקון ית גרמי מיכא: (תרגום יונתן)

בעל הטורים וישבע יוסף את בני ישראל. ולא השביע לבניו אלא אמר להם משכם לקחתם אותי ולשם תחזירוני. ובמדרש יש שהשביעם שלא ידחקו את הקץ כי יוסף ידע את הקץ שיעקב גלה לו: (בעל הטורים)

דעת זקנים וישבע יוסף וכו'. תימה למה אמר שני פעמים פקד יפקוד הכי הוה ליה למכתב אנכי מת והשבעו לי כי כאשר פקוד יפקוד אלהי אתכם והעליתם את עצמותי וגו'. וי"ל דה"ק יעקב אבינו אמר פקוד יפקוד אלהים אתכם והעלה אתכם והעליתם את עצמותי ולכן כאשר פקוד יפקוד אלהים וכו' והה"ד אנכי אעשה כדבריך דריש סדרא: **פקד יפקד אלהים**. פי כמנין פקוד יחסר הבורא מן הגלות שלכם נבא עליהם שלא יהיו במצרים כי אם רד"ו שני הרי לך שחסר הקב"ה מן השעבוד קץ שנים כמנין פקוד יפקוד אלהים ולי יפקוד יתפרש כמו ולא נפקד ממנו איש. אמנם קשיא לי כי מצאתי פקד חסר וי"ו ונראה דאי אמרינן יש אם למקרא ניחא: (דעת זקנים)

[כז] וַיָּמִת יוֹסֵף בֶּן-מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנָיִם וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּישָׂם בְּאֶרֶץ בְּמִצְרָיִם: (חזק)

אונקלוס ומית יוסף בר מאה ועשר שנין ויחנטו יתה וישמוהי בארונא במצרים: (אונקלוס) **[חזק]**

יונתן ומית יוסף בר מאה ועשר שנין ובסימו יתיה ועטרוון יתיה ושוון יתיה בגלוסקמא ושקעין יתיה בגו נילוס דמיצרים:

חזק (תרגום) יונתן

אבן עזרא ויחנטו אותו. הרופאים: ויישם בארון. שם אותו אחד. והנה השרש ישם. על משקל וייצר. ויאמר רבי יונה המדקדק כי החירק תחת שורק והוא רחוק בעיני. וטעם בארון. בקמצות הבי"ת הוא שהכין לנפשו:

חסתל פרשת ויחי

נשלם ספר בראשית בעזרת האל יתברך (אבן עזרא)

בעל הטורים ויחנטו. ב' בפרשה ויחנטו את ישראל ויחנטו את יוסף כדאיתא בכתובות דיספד יספדוניה דדלה ידלוניה בשביל שחנט את אביו חנטוהו גם כן. ויישם בארון. כדי שיהא מצוי להם בצאתם משם: (בעל הטורים)

ספורנו ויחנטו אותו ויישם בארון. באותו הארון שהיתה החנטה בו הניחו עצמותיו ולא קברוהו בקרקע ובזה נודע הארון לדורות שנא' ויקח משה את עצמות יוסף: חסלת פרשת ויחי: סליק ספר בראשית בעזר העושה כל בימים ששת (ספורנו)